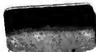

6
34 N
33

IHS
Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram Gentibus
COMMENTARIA
IN OMNES
D. PAVLI EPISTOLAS.
Auctore
CORNELIO CORNELII
A LAPIDE,
e Societate IESV,
In Louaniensi Academia
Sacræ Scripturæ Professore.
Cum Priuilegio Cæsareo et Principum Belgarum.
LEX NOVA.
ANTVERPIÆ,
Apud Heredes MARTINI NVTII,
&
IOANNEM MEVRSIVM.
M.DC.XIV.
LEX VETVS

ILLVSTRISSIMO
ET
REVERENDISSIMO
DOMINO
D. MATTHIÆ HOVIO
ARCHIEPISCOPO
MECHLINIENSI.

SANCTVS Ambrosius exemplar & speculum Pastorum & Pontificum, ILLVSTRISSIME & REVERENDISSIME DOMINE, Sacerdotibus & Præsulibus adeò impensè commendare solebat studium S. Script. vt eam vocaret *librum sacerdotalem*: qua in re secutus est magnum illum & cælestem Dionysium, qui S. Pauli discipulus, & admirator (Paulum enim ipse virum diuinum & secundum solem vocat, & suspicit) asseuerat *S. Scripturam esse substantiam sacerdotij nostri.* Atque ne plus dixisse quàm fecisse videretur Ambrosius, huiusce rei seipsum exemplum præbuit; illius enim continuus & indefessus labor in S. Scriptura tum legenda & perscrutanda, tum voce & scripto explananda liquidò patet, partim ex Commentariis, & tractatibus, quos in illam multos & luculentos edidit, partim ex sermonibus & concionibus, quibus quasi strenuus Ecclesiæ Pastor populum suum assiduè verbo Dei pauit & instruxit: quarum quanta fuerit vis & energia vel ex eo conijcere licet, quòd iisdem S. Augustinum, iam tum Manichæum, & in hæresi sua æquè doctum ac pertinacem ad sanam fidem conuerterit, Ecclesiæque Catholicæ (quale lumen!) restituerit, imò dederit.

S. Ambr. lib. 3. de fide cap. 7.

S. Dion. de diuin. nom. cap. 7. Eccles. hierarc. cap. 1.

Quinimò huic S. Script. studio non tantùm vigens valensq; iugiter insudauit, sed & senescens eidem continuè incumbere adeoque immori voluit S. Ambr. nam vsque ad vltimam ægritudinem suam, inquit Paulinus, non cessauit vnquam scribere, commentari, & exponere sacras Litteras; ac denique commentationi Psal. 47. *Magnus Dominus & laudabilis nimis*, immortuus est: vnde & commentarium in eum inabsolutum reliquit, duobus vltimis eius versibus intactis, quo tempore sphæra ignea cælitus demissa caput eius cingens & allambens euidens signum & testimonium dedit, hosce eius commentarios à Deo & Spiritu S. non tantùm proba-

Paulinus in vita S. Ambrosij.

probari, sed & ab eodem aspiratos & suggestos fuisse; perinde ac aliàs eidem S. Ambrosio contra Arrianos disputanti & decertanti S. Paulus corporea specie noctu apparens tam eum, quàm eius dicta & scripta confirmauit & roborauit.

Testis est ipse Ambr. apud Damasc. orat. 2. pro imaginibus.

S. Ambrosium secutus est per omnia hoc sęculo B. Carolus Borromæus, nouus Mediolanensium Ambrosius, qui S. Script. suis Clericis & Pastoribus tam verbo, quàm exemplo studiosè commendauit. Solebat enim ipse eam assiduè & voluere, & populo explanare, idque tanto studio, deuotione, & reuerentia, vt vltimis vitæ suæ annis S. Script. quasi ipsissimas Dei ad homines litteras, nõ nisi nudo capite, & flexis genibus venerabundus lectitaret.

Fuit B. Borromæus Mediolanensium, tu Illvst. Domine noster Belgarum es Ambrosius, ac proinde instar Ambrosij & ipse S. Script. mirè delectaris, & eandem tuis impensè commendas. Hausit è S. Script. atque in primis è S. Paulo Ambrosius doctrinam sanam, vitæ innocentiam, comitate mixtam morum grauitatem, spiritum Episcopalem, imò Apostolicum. hausisti pariter & tu, ac vita tua ita exprimis illud S. Pauli ad Titum: *In omnibus teipsum prabe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate, verbum sanum, irreprehensibile, vt is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*; vt omnes hoc Paulinum Archiepiscopi schema in moribus tuis, quasi in viua idea descriptum & depictum non tam legere, quàm videre & cominus intueri sibi videantur.

Fuit S. Ambrosius hęresomastyx, atque Arrianos vndique persecutus est, & profligauit: flagellum hæreticorum similiter es Illvst. Domine, adeò vt in tota Flandria nullæ vrbes magis intactæ sint ab hæresi, quàm tua Mechlinia, Louanium, & Bruxella: quod eo mirabilius & illustrius est, quo magis hic vndique hæreticis cingimur, & penè commiscemur. Facit hoc tua strenua vigilantia & auctoritas, quam ipsi etiam Hæretici ita suspiciunt, timent, & reuerentur, vt in hisce cum Hollandis induciis in tua diœcesi non dico nidulari, sed vel hæreses suas profiteri & palàm facere non audeant. Vidimus in hoc genere nuper nouum illum dogmatisten P. non Paulum secretò suos errores magno multorum fauore, pariter & periculo spargentem, à te detegi, reuinci, suaque dogmata eiurare; itaque grande incendium, quod Brabantis imminebat, in ipso fomite restinxisti.

In S. Ambrosio enituit inuicta animi magnitudo, libertas & constantia, qua & Iustinæ Imper. Arrianæ audaciam, & Maximi Eugenijq; tyrannidem repressit, nec minas, nec mortem veritus; quin & Calligono Imp. eunucho cædem minitanti placido & hilari vultu respondit: *Deus permittat tibi vt impleas quod minaris;*

S. Ambr. epist. ad Marcellinã sororem.

ego

ego enim patiar quod Episcopi, tu facies quod spadones. Theodosium verò Imper. peccantem quàm liberè & redarguit, & in ordinem redegit? cui proinde Theodosius apud Nectarium Patriarcham Constant. illud elogium dedit *Solum Ambrosium noui Episcopum dignum eo nomine: hic veritatis magister est, qui me docuit quid inter Imperatorem & Episcopum intersit.*

Integritatem & constantiam tuam ILLVSTRIS. DOMINE, norunt, & experti sunt summi iuxtà ac infimi, eiusque opinionem & famam apud omnes ita certam, itaque ex tot annorum vsu & experientia quasi præscriptione firmatam vendicas & obtines, vt citiùs vitam quàm constantiam, ILLVSTRISSIMAM R. T. dimissuram cuncti existiment; quo fit vt nemo, etiamsi potentissimus sit, ab ea petere aliquid audeat, quod vel in minimo æquitatis, aut disciplinæ Ecclesiasticæ cancellos, non dico transgredi, sed vel prætergredi videatur. qua in re dictitant illud, quod de Chrysostomo olim celebratum est: Archiepiscopus Mechliniensis nil nisi peccatum timet. nimirum cum Timotheo & S. Paulo didicisti illud: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.*

S. Ambrosius Mediolanensem Rempub. & Ecclesiam prauis moribus & vitijs infectam & corruptam expurgauit, pristinæque integritati & splendori restituit, atque aliud quasi Mediolanum, perinde ac B. Borromæus nuper, nobis exhibuit. ILLVST. R. T. hanc nostram Mechliniensem diœcesin paucis abhinc annis tam ex Hæreticorum, quàm ex bellorum & hostium incursu silvescentem, desertam, & pæne depositam, adeò vt rure & in pagis non tam Christiani, quàm Indi & barbari (vtpote qui multis annis nec sacra, nec sacerdotes viderant) habitare viderentur, ita reformauit & reparauit, vt hic impletum videatur illud Isaiæ: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis.* Et, *Ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum; dabo in solitudinem cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ, vt videant, & sciant, & recogitent, quia manus Domini fecit hoc, & sanctus Israel creauit illud.*

Iam quanta te duce & chorago Mechliniæ in choro est psalmodiæ & officii diuini decor, ordo, reuerentia? quis Ecclesiæ, quis rituum ornatus & dignitas? quanta sacrorum omnium religio & maiestas? verbo dicam: Ambrosiana est. qui eam intuentur, mirantur & stupent, sibique videntur spectare sacram castrorum aciem ordinatam, imò viuam imaginem cælestis hierarchiæ æquè ac harmoniæ. Non abblandior, non narro secreta, sed publica, quæ res ipsa palàm loquitur.

Denique nunquam non ob oculos habes viuam S. Ambrosij effigiem, ideam inquam perfecti, omnibúsq. numeris absoluti Pontificis, quam S. Bern. Eugenio Pontifici ita præscribit & ad viuum depingit: *Considera, oportere te esse formam iustitiæ, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem Gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum aduocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, vltorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, Regum patrem, legum moderatorem, Canonum dispensatorem, sal terræ, vrbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, Christum Domini, postremò Deum Pharaonis.*

Quapropter sub tali Antistite Mechliniensis Ecclesia hoc tempore & doctrina & disciplina, & morum integritate ac pietate, ita composita instructáq; est, vt non tantùm Belgicis, sed & totius Europæ Ecclesiis, quasi forma & exemplar proponi possit; quã ad rem multum adiuuit, & indies adiuuat SERENIS. Principum nostrorum auita pietas; religio & zelus; qui tua consilia reuerenter & constanter fouent, tutantur & promouent, vt meritò sperare debeamus in hoc Belgij quasi deliquio, talibus Principibus & Præsulibus pristinum Religionis æquè ac Reip. vigorem, florem, & decus postliminiò Belgio restitutum iri. Ita nimirum Gratianus & Valentinianus iunior Impp. quamdiu S. Ambrosij quasi pædagogi sui & hierarchæ monita secuti sunt, imperium piè & prosperè administrarunt, atque Italiæ regnum pacificum & fælix reddiderunt. Ita Constantinus, Constans, Theodosius, Marcianus, Carolus & alij Reges & Impp. Pontificum, quasi parentum suorum, placitis & votis obsecundantes à Deo benedicti, directi, & fortunati fuerunt, atque imperium tam Orientis quàm Occidentis, pietate & religione iuxtà ac opibus & gloria florens inclytumque præstiterunt.

Ambrosium itaque nobis exhibes, ILLVST. DOMINE, studio & doctrina, Ambrosium sapientia & prudentia, Ambrosium comitate, integritate, grauitate, Ambrosium libertate, & constantia, Ambrosium vigilantia, fortitudine & zelo, ideóque instar Ambrosij sacras literas, ac præcipuè Paulinas hasce epistolas quasi librum sacerdotalem, quasi viuum Pastorum & Præsulum speculum auidè complecteris, atque earum æquè studiosus es ac doctor; indeque Pauli mores, spiritum, animos, & ignes imbibisti, atque indies magis hauris & imbibis; perinde ac libros Sapientiales Salomonis, & Siracidæ assiduè, etiam in itineribus & hospitiis (instar magni illius Hosij Cardin. qui Conc. Trident. præfuit) teris & voluis,

uis, eorumq; sententias grauissimas, quæ in rebus quibusq; particularem prudentiam tam humanam, quàm diuinam docent atq; præscribunt, quasi ad vnguem calles, atque ex earum præscripto & dictamine actus omnes tuos moderaris & dirigis.

Cui ergo iustiùs hocce Paulinum opus atq; inprimis Pontificales atq; Archiepiscopales eius ad Titum & Timotheum epistolas dedicem, nisi ILLVST. R. T. quæ & proprius noster Episcopus es imò Archiepiscopus, Belgiiq; hierarcha, & S. Pauli gradum ac munus sortitus, eundem æmulari, verbisque & moribus exprimere satagis, atque plures Titos & Timotheos nobis instruis, formas & creas, vti anno præcedente Vicarium tuum, virum integrum, prudentem, fortem æquè ac suauem, atque in negotiis Ecclesiasticis apprimè versatum, & longo vsu exercitatum Reuerendissimum Gandensem (Gandensium delicias) formasti & creasti.

Accedit, quòd ego per plures annos ab ILLVST. R. T. & Reuerendissimo Gandensi, Vicario tunc tuo, statis anni festis solemnioribus Mechliniam euocatus, in Metropolitana Ecclesia tua pœnitentiarium egerim, dumq. sæpius cum ILLVST. R. T. familiariter agerem, auctor & incentor huius operis mihi fuisti; amicè enim monebas & hortabaris me, vt ea, quæ in totam S. Script. iam per octodecim annos semel iterúmque in celebri hac vrbe tua & Vniuersitate Louaniensi publicè docuissem, typis euulgarem, omnibúsque Belgis, quin & aliis Prouinciis communia facerem. Atque ego quidem tum detrectabam, & excusabam, dicebámque libros esse liberos, eò quòd non minor libris hoc præsertim tam erudito sæculo, quàm liberis concipiendis, fouendis, & educandis cura, labor, & sollicitudo sit adhibenda. Eram enim, & etiamnum sum, silentij & quietis amantior, altéque mihi impressi illud: λάθε βιώσας, & illud S. Iob: *Dixi, In nidulo meo moriar*; præsertim cùm antiquæ & continuæ meæ infirmitates iugiter me admoneant breuitatis vitæ, vt disponam domui meæ, vtque animam meam virtutibus, & cælestium diuinarúmque rerum tractatione expoliam, præparémq; ad fælicem transitum, & ad beatam æternitatem; hęc enim vna cura est, quę Religiosum assiduè ad humanarum rerum contemptum & ad cælestium desiderium, cęlestémque vitam exstimulat & impellit, quęq; me ab ipso Religionis ingressu pupugit, & assiduè Deo excitante pungit & stimulat.

Verùm cùm ad ILLVSTRISS. R. T. amicam exhortationem accessit superiorum meorum, quibus quasi Dei in Religione hac nostra, vicariis, voto obedientiæ obstrictus sum, voluntas & imperium, iubens vt hæc ipsa ederem; acquiescendum mihi fuit, etsi res mihi debili & infirmo difficilis esset & laboriosa. malim enim vitam perdere, quàm obedientiam:

cœpi igitur inter Magdalenam & Martham horas & operas partiri, atq; rem Deo duce aggredi, orsusq; sum ab Epistolis S. Pauli, tum quòd illæ grauissimæ sint, vti & difficillimæ; tum quòd eas tertiò & exactè præ aliis S. Script. libris docuissem; tum quòd Antagonistæ Sectarij nostri Paulum assiduè crepitent, eumq; à se suisque sectis stare apud imperitum vulgus clamitent; tum denique quòd Paulus, vtpote vas electionis, & Doctor Gentium, hisce Epistolis tam Præsules & Pastores, quàm Principes, Magistratus, & Christianos quoslibet, cuiuscunque conditionis, status & gradus sint, ad sapientiam æquè ac virtutem, & perfectionem Christianam instruat & informet; quas ob causas in hoc opere licet aliis commentatoribus sim breuior, præ meo tamen more paulo fui fusior; addidique subinde ea, quæ & dogmata, & quæstiones controuersas, & morum compositionem spectant; non tamen alia, nec aliunde quàm ex re nata, & ex horto hoc nostro Paulino petita; quam ad rem hinc inde raras & selectas veterum sententias, exempla, & apophthegmata inserui, quæ proprium cuiusque tam spiritum, quàm sapientiam & prudentiam acuere & excitare, atque ad eundem in aliis acuendum & excitandum, Pastoribus & Ecclesiastis adiumento esse possint: hæc enim Christianæ prudentiæ, spiritus & zeli fomenta crebrò suggerit & aspirat Paulus.

Porro hisce commentariis conscribendis & limandis multis annis assiduo & ingenti labore incubui, studuique quatuor rebus quàm maximè: primò soliditati, vt genuinam Pauli mentem explicarem: Secundò breuitati; in studio enim S. Script. verissimum est illud: *ars longa, vita breuis.* ea de causa ex tot & tam vastis aliorum commentariis quasi mellilegium feci, & relictis furfuribus pollinem dedi: mea verò pari delectu & breuitate tradidi: Tertiò methodo, de qua mox dicam: Quartò claritati; σοφὸν enim τὸ σαφές, sapiens & eruditum est quod clarum est, non quod obscurum. vt quid enim lingua & sermo nobis datus est, nisi vt clarè sensa mentis tum nostræ, tum alienæ efferat & explicet? vt quid difficiles & obscuros auctores explicamus, si nostra obscuritate, licet eleganti, tam nos nostráque dicta & scripta, instar sepiarum, quàm ipsos auctores magis implicamus & inuoluimus?

Scopus itaque meus fuit, solidè, breuiter, methodicè & clarè tradere sensum maximè genuinum & literalem harum epistolarum, vti & reliquæ deinceps S. Script. ideoque ex textu Græco, Hebræo, & Syro, atque ex Patribus & Doctoribus ea profero, quæ sensum hunc genuinum vel demonstrant, vel illustrant. Hunc scopum in omnibus spectaui & specto, in hunc vbique collimo; an assequar, Lectorum esto iudicium.

Quam-

Quamobrem florida & parerga non sector, nec elegantiam ambio; theologum enim ago, non oratorem; veritatem vestigo, vtilitatem quæro, non vmbras & pompam; insisto rebus, non verbis: præsertim cùm Apostolus ipse, quem interpretor, profiteatur se imperitum sermone, sed non scientia; *& sermo meus*, inquit ipse, *non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis*. qui enim verborum elegantiæ studet & incumbit, necesse est vt tantundem rerum ipsarum studio & profunditati demat & detrahat. 1. Cor. 2.

Quare stylo vtor didactico & methodico, per notationes, quæstiones, numeros, membra & puncta inciso & distincto, qui in scholis vsitatus, ad disciplinam & memoriam aptissimus est: hic enim ornari res ipsa vetat, contenta doceri.

Methodus mea hæc est: post breuem synopsin totius capitis rem aggredior, atq; illustriores Patrum & Doctorum expositiones ordine quamq; suo affero; tum vt plenus & perfectus sit commentarius; tum vt S. Script. fœcunditas appareat; tum quia hæc varietas in cathedris & pulpitis, cum multa materia multum afferr tam ornamenti quàm emolumenti. Sensum verò illum, qui maximè genuinus videtur, expressè designo, eúmque aliis præfero & illustro. Connexionem quoque & vim ratiocinationum Paulinarum, vbi eæ obscuræ sunt, clarè ostendo, & in forma dialectica propono.

Vniformem hanc breuitatem & methodum, quantum licuit, vbique seruaui. Verùm, prout ipse Paulus subinde magis assurgit, subinde magis se demittit; in nonnullis epistolis planus & facilis, in aliis (vti clarè patet in Epistola ad Ephesios) obscurus est & sublimis, adeò vt ipse sibi dissimilis & difformis esse videatur; ita pariter necessum fuit in eius interpretatione nunc vela contrahere, nunc laxare, nunc attollere, nunc demittere.

Accipe igitur, ILLVSTRISSIME & REVERENDISSIME DOMINE, hoc leuidense amoris & obseruantiæ meæ erga ILLVST. R. T. testimonium & mnemosynon, imò debitum: ad hoc enim me tum aliis titulis, tum eo præsertim obligas, quòd tam me, quàm totam Societatem nostram adeò amicè & beneuolè foues & complecteris.

Norunt hoc nostri Louanienses & Bruxellenses; cuius rei, vt alia prætercam, illud recens & illustre argumentum dedisti, quòd à biennio nostrum tirocinium atque Domum probationis in tuam vrbem Mechliniensem admisisti, quodq; tirones nostros, quasi paruulos tuos Beniaminos, ita amas, visitas, iuuas & protegis, vt iis videaris esse Abraham, pater, inquam, dilecti Isaaci, & magnæ eius prosapiæ fidelis ac Religiosæ ad aliorum

salutem

salutem comparatæ, quam Christo Iesu eiusq; Ecclesiæ instruis & adornas, vt in partem laborum & messis ipsi grandiores facti quandoq; veniant, vtq; ILLVST. R. T. tuosque quasi subsidiarij milites adiuuent, tum in catechizanda & erudienda plebe, tum in hæreticis reuincendis, tum in peccatoribus conuertendis, tum in omni disciplina Ecclesiastica spirituque Christiano augendo & promouendo: viri enim Religiosi qui suas in mundo res & spes pro Christi amore, vt eum quàm proximè sequerentur, abdicarunt; quique in ipsa Religione tum literis, tum moribus, tum rerum diuinarum meditatione multis annis exculti fuerunt, atque instar Noë & Henoch cum Deo ambulare didicerunt; veri, inquam, Religiosi, vtpote Deo deuincti & coniuncti, nec sua lucra, sed quæ sunt Iesu Christi quærentes, selecta & aptissima sunt Dei instrumenta ad animas conuertendas, dirigendas, perficiendas, & saluandas, vti tum huius sæculi, tum aliorum præcedentium multiplex expeperientia docuit, & docet. Atque hæc est caussa, quæ ILLVST. R. T. impellit, vt tirocinium hoc nostrum, & totam Societatem, quæ à Deo hoc sæculo excitata fuit, vt Luthero & Caluino se opponeret, vt Indos, Iapones, & Chinenses conuerteret, vt languescentes Christianos & Clericos excitaret, tenerè diligas, defendas, & promoueas.

Diuina bonitas ILLVST. R. T. in multos annos nobis, Belgio, & Ecclesiæ suæ incolumem seruet, induátque noua virtute ex alto, vt renouetur sicut aquilæ senectus, imò iuuentus tua, vtque B. Borromæi, & S. Ambrosij æmulus Paulum nobis plenè perfectéque exprimas, fiásque magnus Pastor & Doctor multarum Gentium tum Episcopali tum Archiepiscopali iure ILLVST. R. T. subditarum; ac denique, cùm apparuerit summus ille Princeps Pastorum, ab eodem percipias immarcescibilem gloriæ coronam, Amen. Louanij ex nostro Collegio anno Domini 1614. ipso S. Thomæ Aquinatis.

ILLVSTRIS. R. T.

Seruus in Christo

Cornelius Cornelij, Soc. IESV.

FACVLTAS PROVINCIALIS.

CAROLVS SCRIBANI, SOC. IESV
per Flandriam Præpositus Prouincialis.

CVM Commentarium P. Cornelij à Lapide in omnes Epistolas D. Pauli quatuor Soc. nostræ Theologi, quibus id commissum fuit, recognouerint, & in lucem edi posse probauerint; pro potestate mihi facta ab Admodum R.do P. N. Claudio Aquauiua Soc. nostræ Præposito Generali, concedo Heredibus Mart. Nutij & Ioanni Meursio facultatem, typis eum mandandi. In cuius rei fidem hasce mea manu subscriptas sigilloque officij munitas dedi, Antuerpiæ 21. Martij, 1614.

Carolus Scribani.

APPROBATIO CENSORIS.

HI Commentarij in omnes S. Pauli Epistolas auctore R. P. Cornelio Cornelii S. I. P. sunt docti ac pij, & digni qui studiosorum manibus terantur. Quare vtilissimum iudico, vt in publicum prodeant. Quod testor 14. Ian. an. 1613.

Egbertus Spitholdius, S.T.L. Canonicus & Plebanus Antuerpiensis, libr. Censor.

SVMMA PRIVILEGII CAESAREI.

MATTHIAS, *Diuina fauente clementia, electus Rom. Imperator, semper Augustus, diplomate suo sanxit, ne quis* Commentaria P. Cornelij Cornelij à Lapide Soc. IESV, & sacræ Scripturæ in Vniuersitate Louaniensi Professoris, in omnes Diui Pauli Epistolas, *per totum Romanum Imperium, aut Regna ac Prouincias Imperio subiectas, præter hæredum Martini Nutij p. m. & Ioannis Meursij voluntatem, intra decennium imprimat, vel imprimi curet. Qui secus faxit, præter exemplarium confiscationem, decem marcharum auri puri fisco Cæsareo inferendarum pœna multabitur, vti latiùs patet in litteris datis Ratisbonæ* VII. *Septemb.* M. DC. XIII.

Signat.

MATTHIAS.

Ad mandatum S. Cæs. Maiest. proprium.

Ioan. Baruitius.

R. Questenberg.

SVMMA PRIVILEGII PRINCIPVM BELGARVM.

ALBERTVS & ISABELLA CLARA EVGENIA, *Archiduces Austriæ, Duces Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Serenissimi Belgarum Principes, diplomate suo sanxerunt, ne quis* Commentaria in vniuersas D. Pauli Apostoli Epistolas, auctore R. P. Cornelio Cornelij, Soc. IESV, & in Vniuersitate Louaniensi sacrarum Litterarum Professore, *præter hæredum Martini Nutij p. m. & Ioannis Meursij voluntatem, vllo modo in Belgio intra decennium imprimat, aut alibi terrarum impressa in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaliáve habeat. Qui secus faxit, confiscatione librorum, & alia graui pœna multabitur, vt latiùs patet in litteris datis Bruxellæ* XV. *Maij,* M. DC. XIII.

Signat.

Buschere.

COMMENTARII IN OMNES EPISTOLAS S. PAVLI.

PROOEMIVM.

Quis, qualis, quantus S. Paulus.

1. *Octo dotes & prærogatiuæ D. Pauli.*

CTO dotes, & prærogatiuæ eximiæ in S. Paulo considerandæ & admirandæ sunt. Prima est, præclara eius natura, & indoles. Secunda est, mira eius vocatio, & gratia. Tertia est, rara eius sapientia. Quarta, heroicæ eius virtutes. Quinta, efficacia, & fructus in euangelizando. Sexta, illustre martyrium. Septima, miraeula. Octaua, eiusdem fama & gloria.

CAPVT I.

De Pauli genere & indole.

QVOAD primum, fuit Paulus nobili Iudæorum prosapia ortus, & tribu Beniamin. S. Hieron. l. de script. Eccles. c. 15. videtur tradere, Paulum Gischalæ, Iudææ oppido, natum esse; quo à Romanis capto, eum cum parentibus suis Tarsum Ciliciæ commigrasse. Verùm idem S. Hieron. in epist. ad Philemon. hanc traditionem fabulam appellat, & vere fabula est. Certum enim est Paulum non Gischalæ, sed Tarsi natum esse. Id enim ipse affirmat Actor. 22. *Ego*, inquit, *sum vir Iudæus, natus in Tarso Ciliciæ.*

Paulus Tarsensis & ciuis Romanus.

Porrò Tarsus Ciliciæ erat metropolis, & ius municipale à Romanis fuerat consecuta, ita vt Tarsenses censerentur ciues Romani, & ciuium Romanorum priuilegiis fruerentur.

Vnde Paulus Actor. 16. & 22. ciuem Romanum se esse proclamat: *Si hominem Romanum*, inquit, *& indemnatum licet vobis flagellare?* cumque diceret Tribunus: *Ego multa summa ciuitatem*, vel, vt Græca habent; πολιτείαν, ciuilitatem, *hanc consecutus sum*; respondit Paulus: *Ego autem & natus sum.* Ius hoc ciuitatis Romanæ adepti sunt Tarsenses à Iulio Cæsare, & ab Augusto, eò quòd vtriusque partes in bellis ciuilibus strenue adiuuissent. Vnde & Tarsus Iuliopolis est dicta, vt testatur Dio Cassius lib. 47.

Tarsenses ius ciuitatis Romanæ cõsecuti à Iulio Cæsare, quo nomine?

3. *Litterarum Græcarum, & S. Scripturarum peritia in D. Paulo.*

Hac de causa liberaliter & nobiliter educatus fuit Paulus, atque Græcorum litteris & liberalibus disciplinis egregie excultus: nam harum scholæ florebant Tarsi, iisque ita de-

A diti erant Tarsenses, vt teste Strabone lib. 14. in studiis hisce superarint Athenas & Alexandriam; adeoque ipsa Roma Tarsensibus litteratis abundarit. Paulus ergo gentilium scientiis Tarsi apprimè imbutus, inde, quòd genere Iudæus esset, ad Iudæorum metropolim Ierosolymam, vt sacris disciplinis à Gamaliele erudiretur, profectus est: *Ego*, inquit ipse Actor. 22. *nutritus sum in ista ciuitate, secus pedes Gamaliel eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, sicut & vos omnes.*

Tantum verò in hisce profecit, vt Tertul. lib. 5. contra Marcion. ante finem asserere non B dubitet, neminem magis nosse medullas Scriptur. quàm S. Paulum.

4. *D. Paulus secta Pharisæus.*

Fuit autem Paulus Pharisæus, quæ secta apud Iudæos erat nobilissima, & præstantissima; ita enim ipse ait Actor. 26. 5. *Secundùm certissimam*, Græcè ἀκριβεστάτην, id est diligentissimam, exactissimam, religiosissimam, *sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.*

Iam verò insignis, magnanima & heroica eius indoles elucet in ardenti eius zelo & pugna pro Iudaismo, quo, errans licet, putansque obsequium se præstare Deo, ipse adhuc adolescens ducem se præbuit Iudæis ad persequen- C dum & extirpandum Christianos.

5. *Zelus D. Pauli in & pro Iudaismo. Deinde pro Euangelio.*

Saulus, inquit Lucas Actor. 8. v. 3. *deuastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam.* Et cap. 9. v. 1. *Saulus adhuc spirans minarum, & cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum; & petiit ab eo epistolas in Damascum ad Synagogas; vt si quos inuenisset huius viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Ierusalem.* Luculentiùs verò ipse Paulus Galat. 1. v. 13. *Supra modum*, inquit, *persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantiùs æmulator existens paternarum mearum traditionum.*

D Nimirum mysticè impletum est in Paulo vaticinium Iacobi Gen. 49. *Beniamin lupus rapax, manè comedet prædam, & vespere diuidet spolia.*

Præclarè S. Augustin. lib. 22. contra Faust. cap. 70. *Anima*, inquit, *virtutis capaces ac fertiles præmittunt sæpe vitia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimùm accommodatæ, si fuerint præceptis exculta. Sic Moyses occidens Ægyptium, vitiosa quidem, sed magna fertilitatis signa fundebat: ita quo-*

quæ Pauli sæuitia sylueſtre erat vitium, ſed magnæ A *fertilitatis erat indicium.*

Generoſa indoles S. Pauli.

Quis enim poſtmodum in Euangelio toto orbe propagando animos & ignes Pauli æquauit? quis in laboribus pluribus? quis in carceribus abundantiùs? quis in crucibus & plagis maioribus? quis in periculis tam interritus? quis in arduis tam audax & excelſus? quis tanta, non dicam moliri, ſed cogitare auſus fuit, quanta molitus eſt, fecit, & confecit Paulus?

C A P V T II.

De mira Pauli vocatione & gratia.

6.

Duellum Chriſti cum Paulo.

SECVNDO, illuſtris Pauli vocatio & gratia imprimis in eo elucet; quòd ipſe à Chriſto immortali & glorioſo è cælis vocatus ſit, cùm alij Apoſtoli à Chriſto mortali in terra vocati ſint. Rurſum, quòd Chriſtus cum Paulo quaſi duellum inierit, eumque ſui odio flagrantem, in ipſa perſecutione in terram proſtrauerit, vicerit, ſubegerit. Cùm enim inclamaſſet illi Chriſtus: *Saule, Saule, quid me perſequeris?* Mox ille: *Quis es Domine?* Rurſum Chriſtus: *Ego ſum* IESVS, *quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.* Cui ille ſtatim manus dans: *Domine,* inquit, *quid me vis facere?* Quàm valida fuit hæc Chriſti cum Paulo contentio? quàm potens vocatio? quàm efficax gratia? quæ in momento cor Pauli hoſtile ſibi ſubditum, amicum & obſequens effecit, quæ Saulum in Paulum, lupum in agnum, perſecutorem in prædicatorem, Iudæum in Apoſtolum commutauit? Et qualem quantumque Apoſtolum? audi: *Vas electionis* (inſtrumentum, & organum electum) *eſt mihi iſte, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Iſrael. Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.*

7.

Echineis ſeu Remora qua virtute naues detineat.

Mirantur S. Ambroſ. Baſil. Ariſtoteles, Plinius, & alij echineida, ſiue Remoram, exiguum piſciculum, qui vaſtiſſimas nauium moles validiſſimis etiam ventorum turbinibus agitatas, nullo ſuo labore, non detinendo, non manus iniiciendo, non alio modo quàm iis adhærendo, remoratur & ſiſtit. Cauſam & modum haſce naues ſiſtendi varij varium diuinant. Alij fieri id putant, quòd echineis naui qualitatem aliquam imprimat, quæ eius impetum licet citatiſſimum remoretur: alij, quòd adhærendo detineat per virtutem ſibi innatam; ſicut homo, per manum detinet lapidem ne cadat: alij, quòd primò ſeipſum ſiſtat, & immobiliter adhæreat, loco & ſpatio ſuo, ita vt nulla vi, etiam nauim impellente, inde dimoueri poſſit; ac conſequenter, nec nauis cui adhæret, cuique ſe affixit.

Paulus à gratia, quaſi à Remora detentus.

Quanto magis mirum fuit in Paulo, Deum hominem turbinibus concupiſcentiæ in barathrum ruētem præcipitem ſiſtere? eius amores & æſtus inhibere, immò in contrarium reflectere? ad Chriſtum quem peſſimè oderat trahere, Chriſto vnire & vincire?

A Hanc ſui vocationem & gratiam admirans Paulus 1. ad Timoth. 1. *Fidelis,* inquit, *ſermo, & omni acceptione dignus: quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideò miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primò oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri ſunt illi in vitam æternam.* quis pœnitens veniam & gratiam non ſperet, cùm Saulum blaſphemum, & perſecutorem Chriſti, ab eo in gratiam intimamque amicitiam receptum videt?

8.

Gratia D. Pauli, & ſingularis cooperatio.

Iam verò quanta fuit Chriſti gratia, qua Paulum Gentium doctorem, orbis magiſtrum creauit? *Mihi,* inquit ipſe Epheſ. 3. *omnium Sanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti, & illuminare* B *omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſæculis in Deo.* Et 1. Timoth. 2. *In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate.* Dicebat ille adulator: Diuiſum imperium cum Ioue Cæſar habet, nos vere dicere poſſumus, Chriſtum cum Paulo, non imperium, ſed titulos & munia ſua diuiſiſſe: Chriſtus enim orbis eſt redemptor & doctor; Paulus verò præco eſt & doctor orbis, omniumque Gentium.

Tituli Chriſto & Paulo communes: Chriſtus orbis redemptor, Paulus Doctor.

Huic verò gratiæ quàm ſtrenuè cooperatus eſt Paulus? quanta fide munus ſibi commiſſum obiuit? quàm ſedulum, ardentem, & indefeſſum ſe Gentibus omnibus præconem exhibuit? dicat ipſe ad Rom. 11. *Quamdiu ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo,* Spartam quam nactus ſum, exornabo. & 1. Cor. C 15. *Gratia Dei ſum id quod ſum: & gratia eius in me vacua non fuit; ſed abundantiùs illis omnibus laboraui: non ego autem, ſed gratia Dei mecum.*

9.

Labores, pericula, afflictiones Pauli pro Euangelio.

Porrò quantos Euangelij & Gentium cauſa labores generoſè exantlarit, quanta pericula intrepidus adierit, quanta ludibria, ærumnas, plagas, & verbera alacer ſuſtinuerit, enarrat ipſe 1. Corinth. 4. *Spectaculum,* inquit, *facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus: nos ſtulti propter Chriſtum. vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus* (ἀστατοῦμεν, incertis locis, & ſedibus vagamur, & diſcurrimus) *& laboramus operantes manibus noſtris: maledicimur, & benedicimus: perſecutionem patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, & obſecramus. tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema vſque adhuc.*

D Vberiùs verò, pleniùs & neruoſiùs laborum & paſſionum ſuarum catalogum ſeriemque generoſus Chriſti athleta pertexit, aut potiùs perſtringit 2. Corinth. 11. *In laboribus,* inquit, *pluribus, in carceribus abundantiùs, in plagis ſupramodum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas vna minùs accepi. Ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui. In itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus, in labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame & ſiti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate.*

CAPVT III.

De rara Pauli sapientia.

10. TERTIÒ, eximia Pauli sapientia passim in epistolis eius conspicua est. Ipsæ enim continent medullam fidei, & religionis Christianæ. Sane de gratia, de prædestinatione, de Christi redẽptione, & tota eius in carne œconomia, de matrimonio & iure coniugum, de cœlibatu, de V. Sacramento, & sacrificio, de nouem ordinibus Angelorum, de munijs Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, totoque ordine Hierarchico nullus ita planè, grauiter, exactè & sapienter disseruit ac Paulus. Taceo naturalem, & Græcanicam eius scientiam, in qua Tarsi insigniter, vt dixi, excultus fuit, quam etiam Ethnici admirati sunt: adeò vt tradat S. Chrysost. hom. 3. in 1. ad Corinth. apud Ethnicos disceptatum fuisse, an Paulus Platoni, cuius doctrinæ grauitatem, & subtilitatem illi inprimis venerantur, præferendus esset. Christianam, & diuinam eius sapientiam intuemur: cuius præcellentiam, & profunditatem satis ipse insinuat, cùm ad Gal. 1. asseuerat se Euangelium non ab homine accepisse, & didicisse, sed per reuelationem Iesu Christi.

Epistolæ D. Pauli continẽt medullam fidei & religionis Christianæ.

Paulus Ethnicis ipsis admirãdus, Platoni præfertur.

11. Rursum, quòd 2. Cor. 12. se raptum asserat in tertium & summum beatorum cælum, scilicet in paradisum, ibique audiuisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Sublimia illa ac cęlestia, homini ineffabilia, immò incomprehensibilia sunt. *Tria sunt*, ait Sapiens, *mihi difficilia: via aquilæ in cælo, via colubri super terram, via nauis in medio mari.* Quis aquilam hanc Paulum in cælum pernicissime se librantem vel visu assequatur? Paulus ergo non in terrena, sed in cælesti schola eruditus, ibidem quasi creatus & consecratus est magister Euangelij, Doctorque orbis. Moses in Sina collocutus cum Domino, acceptis ab eo legis tabulis, inde prodijt quasi nouus & cælestis legislator ad populum. Paulus verò non è Sina, sed e cęlo, quasi Propheta, immò quasi Angelus vranognomon in terram descendit, vt arcana legis Euangelicæ toti orbi panderet, atque eructaret mysteria æternis temporibus tacita, & abscondita à constitutione mundi. Quapropter Origenes affirmat extitisse nonnullos, qui crederẽt Paulum esse veritatis Spiritum à Patre missum, quem Christus suis discipulis promiserat, dicens, Ioan. 15. *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis.*

Eius illuminationes, reuelationes, & raptus.

Paulus Moses Euangelicus.

Paulus ab aliquibus creditus Spiritus veritatis à Patre missus, à Christo promissus.

12. Veriùs & solidiùs S. Dionysius Areopagita Pauli proles & heres, cap. 7. de diu. nom. Paulum communem nostrum Solem, & alibi, eundem sapientiæ abyssum indigitat, ab eoque altissima sacramenta, suamque Ecclesiasticam pariter & Cælestem hierarchiam accepisse se gloriatur.

Paulus sol & abyssus sapientiæ.

Audi S. Chrysost. hom. 4. de laudibus S. Pauli: *Paulus*, inquit, *archetypus bonorum, cui omnem prædicationem, res orbis, mysteria cuncta, vniuersamque dispensationem Deus concessit. Ipse cælum solem habens iustitiæ, ipse mare sapientiæ purissimum & profundissimum.*

Illustria Pauli elogia.

Audi S. Hieron. ep. 61. ad Pammachium: *Paulus*, inquit, *vas electionis, tuba Euangelij, rugitus leonis nostri, flumen eloquentiæ Christianæ, qui mysterium retro generationibus ignoratum, & profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei magis miratur, quàm loquitur, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua.*

Paulus tuba Euangelij, tonitru Gentium.

13. Amplius dico: Paulus Doctor fuit Petri, Doctor Apostolorum, immò Doctor Angelorum. Vt alia prætereeam, Paulus insigni sapientia, fiducia, & constantia Petrum à recto tramite Christianæ libertatis deuiãtem, & nonnihil in Iudaismum inclinantem, redarguit, reuocauit & correxit. *Cùm venisset*, ait ipse, Gal. 2. *Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Et cùm vidissem, quòd non rectè ambularet ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cùm Iudæus sis, Gentiliter viuis, & non Iudaicè, quomodo Gentes cogis iudaizare?* Rursum magnum illud mysterium vocationis Gẽtium ad fidem & ad Christum, primus ipse mox à sua conuersione, vtpote Doctor Gentium à Deo electus & declaratus Act. 9. v. 15. planè cognouit, ipse Apostolos, ipse Ecclesiam, ipse Angelos edocuit. Loquatur ipse, immò loquatur potiùs per eum Spiritus sanctus, Eph. 3. *Prout potestis*, inquit, *intelligere prudentiam meam in Christo: mihi omnium Sanctorum minimo data est hæc gratia, in Gentibus euangelizare, vt innotescat principibus & potestatibus in cælestibus per Ecclesiam* (puta per me Ecclesiæ Doctorem) *multiformis sapientia Dei, secundùm præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro.*

Paulus Doctor Petri, Apostolorũ, Angelorũ.

Mysterium vocationis Gentiũ primus cognouit Paulus.

14. Nemo iam mirabitur S. Chrysost. præfatione in epistolam ad Romanos proclamare, laicos omnes, etiam opifices, & mercatores Paulum identidem legere debere. Quod si cui id per negotia non liceat, hic, inquit, saltem me Paulum enarrãtem, & explicantem assiduè audiat: quare commentaria quæ in Paulum reliquit nobis Chrysost. homiliæ eiusdem fuerunt ad populum. Sanè ipse Chrysost. vt refert Georgius Patriarcha Alexand. in eius vita, nũquam finebat Paulum è manibus elabi, sed assiduè eũ legebat, ac miraculi loco habebat eius sapientiam.

S. Chrys. ab omnibus Paulum legi voluit olim.

Paulus Chrysostomo semper in manibus.

15. Iam verò Paulus hæresomastyx sua sapientia & acrimonia omnes Nouatorum ætatum omnium errores destruit & configit. Auctor est S. Aug. lib. 7. Confess. c. 21. sub initia conuersionis auidissimè se sacram script. & prę cęteris Apostolum Paulum ingenti fructu lectitasse, quinimmò Pauli lectione planè conuersum se fatetur idem Aug. vti mox ex eo audiemus.

Paulus hæresomastyx.

S. Augustinus lectione Pauli conuersus.

16. Atq; hæc fuit causa, cur prisci hæretici Paulum Paulique epistolas proscripserint. Fuerunt illi triplices:

Hæretici veteres Paulum vetorũt, omnesq; epistolas.

plices: Primi omnes Pauli Epistolas repudiarunt, easque à canone S. Script. detruncarunt. Horum parens & dux teste Iren. lib. 1. c. 26. & Euseb. lib. 3. histor. cap. 27. fuit mentis inops Ebion (sic namque in eum verè ludit S. Ignatius: Ebion enim Hebraicè pauperem & inopem significat) qui iudaizans Apostolum Paulum, quasi legis suæ hostem, Apostatam, & Græcū per summam contumeliam appellabat. Hunc ducem & errorem secutos esse Helcheseitas, auctor est Euseb. lib. 6. cap. 27. Secundi non omnes quidem Pauli epistolas, sed aliquas dūtaxat, quas scilicet suis dogmatibus infestas videbant, ex catalogo sacro, more, ingenio, & fastu hæretici, vsitato abraserunt. Ii fuerunt Encratitæ, Seueriani, Marcionitæ, Manichæi, Artiani, Aëtiani: nimirū Encratitæ & Marcionitæ vtramque ad Timotheum, & vnam ad Titum, alij alias sustulerunt.

Ebion in Paulum debacchatur, vti & Helchesitæ.

Aliqui hæretici aliquot Pauli epistolas sustulerunt.

B

17\. Tertij omnes Pauli epistolas receperunt, verùm asseruerunt in ijs multa esse scripta dictante non Spiritu S. sed genio & ratione humana, vti epistolam ad Philemonem, item ea quæ naturaliter & familiariter scire & scribere poterat Paulus. Ita censuit Anonymus ille Fabricij discipulus, contra quem S. August. sub nomine aduersarij legis & prophetarum duos libros edidit. Huc etiam allusit Erasmus, cum in cap. 2. & 27. Matthæi asserit Scriptores sacros subinde memoria lapsos esse, & leues quosdam errores admisisse. Alij denique subinde vitiatas, & à falsario quopiam deprauatas hasce epistolas somniarunt.

Quidam non omnia in epistolis Pauli à S. Spiritu dictata esse somniarūt.

Erasmi error.

C

Hac, similiue de causa Marcion, teste Epiph. hær. 42. è cæteris epistolis, quas ipse admittebat, id quod sibi videbatur, quodque palato & oculis suis non allubescebat, spongia sua politula & delicatula, quasi spurium extersit atque dispunxit.

Marcion epistolas Pauli ausus mutilare.

18\. Verùm veritas & auctoritas S. Pauli has omnes nebulas mox dispulit atque disiecit; adeò vt iam vel phanaticorum, vel vmbrarum potiùs quam hominum obsoletæ & emortuæ sint hæ cum suis auctoribus hæreses. Quare ijs refutandis non immorabor; videat qui volet Irenæum, Epiph. Petrum Cluniacensem epist. priore contra Henrician. & Petrobrusian. atque Sixtum Senensem lib. 7. biblioth. c. 7. Tantum illud hic animaduersione dignum est, veteres illos hæreticos, licet epistolas hasce respuerent, eas tamen Paulo asscripsisse. Itaque communis orthodoxorum iam olim omnium consensus fuit, & est, hasce omnes epistolas, excepta vna ad Hebræos, de qua aliquando dubitarunt nonnulli, vt suo loco dicam, esse canonicas, plenas maiestate & Spiritu Apostolico: quinimò nostri sectarij

D

Omnes consentiunt has epistolas esse Pauli, non alterius cuiusquam.

19\. hasce Pauli epistolas præ cæteris sacræ Scripturæ libris laudant, colunt & iactitant. sed & hi in alium lapidem impingunt: dum enim non aduertunt, quando, contra quos, qua de causa tam acriter subinde insurgat Paulus, à mente & sententia Pauli aberrant: nam vti ille qui acriùs errorem aut

Hæretici nostri aut ex malè intellectis Pauli epistolis errores suos nituntur firmare.

A vitium aliquod persequitur, in oppositum, aliudque extremum videtur declinare & impingere: ita Paulus, dum contra Iudæos Gentesque sui temporis disputans legis & naturæ opera, cæremoniasq; eleuat & conuellit; dum Christi fidem & gratiam inculcat, videtur imperitis tollere liberum arbitrium, operaque bona & meritoria, atque vni fidei salutem & iustitiam asscribere & cōsignare. Nimirum, imperiti & stulti dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Videndum contra quos & quando Paulus scribebat.

Hoc modo Philippus ille, verè Melanchthon, pro sua confessione, vel potiùs confusione Augustana passim testem citat S. Paulum, atque vt in eius epistolis homo prophanus egregiè versatus videretur, nūquam sine ijs incedere, nunquam prandere, nunquam cœnare, nusquam considere, aut cubare consueuerat. Quare suo huic Philippo hoc elogium dedit Lutherus: *Ego tibi, mi Melanchthon verè tribuo, neminem melius te scripsisse in D. Paulum. Ego scio, quo iudicio & spiritu hoc de te pronuncio: Hieronymi & Origenis commentaria esse meras nugas & ineptias, si tuis compararentur.* Quale hoc supercilium; nimirum, ἢ πλάτων φιλωνίζει ἢ φίλων πλατωνίζει, nimirum, πύθια φιλιππίζει, Lutherus philippizat, quia Philippus lutherizat. Itaque verè ad suam mentem dixit Lutherus: nullus meliùs, scilicet ad Lutheri palatum & sensum, nullus meliùs, hoc est Lutheraniùs in D. Paulum scripsit, quàm Melanchthon. Hieron. Origen. alijq; Patres, quia Antilutheranè, ideò Luthero pessimè scripserunt: suis enim scriptis nouam Lutheri fidem, eiusque cacangelion configunt, destruunt, euertunt. 20.

Melanchthō hæreticus Paulū circumfert.

Lutherus stolidè & superbè extollit Melanchthonis sua in D. Paulū commenta.

Caluinus, odium Dei & hominum, passim pro fide sua calua, & bonorum operum inopi, pro seruo arbitrio, pro reprobationis, prædestinationis, virtutum, peccatorumq; fato, pro iustitia Christi nobis imputata, pro concupiscentiæ culpa, alijsque similibus sibi placitis, testes Paulum & August. producit, eos à se stare clamitat, & quasi hæresum suarum auctores dilaudat. Sed fallitur erro, fallit impostor, vt suis quibusque locis ostendam. Atque, vt ex vngue leonem agnoscas, videasque quàm ipse alijque Nouantes paralogizent, qualiaque ex Paulo sophismata texant: 21.

Caluinus Paulo & Augustino malignè abusus.

Accipe è multis vnum, commune & frequens eorum sophisma, immò fraudem manifestam. Solent ipsi à propositione Pauli indefinita inferre vniuersalem; solent ex vna parte totum concludere; solent ab affirmatiua indefinita inferre negatiuam vniuersalem. v. g. Fides, inquiunt, teste Paulo, iustificat, ergo opera non iustificant; ergo nihil aliud à fide iustificat: quod perinde est, ac si tali ratione concluderent: Panis alit hominem, ergo caro aut piscis non alit hominem; homo viuit per respirationem, ergo non viuit per cibum; homo est animal, ergo leo non est animal. 22.

Paralogismi aliquot hæreticorum.

1. Quòd sola fides iustificat.

Alterum accipe: Paulus sæpè obscurus est & difficilis; eo abutuntur Nouantes, 23.

eiusque

eiusq́ue obscuritate, quasi latebris, errores suos velant & contegunt: atque ex obscura Pauli sententia dogmata sua, æquè obscura & abstrusa demonstrare nitũtur. Verùm hic seipsos conficiunt. Hic enim vel ex sua confessione conuincuntur, & fateri coguntur Paulum, & S.Script. non esse claram & perspicuam, ac consequenter non posse esse iudicem, qui controuersias fidei decidat, enodet & determinet. Iudex enim qui obscuram & ambiguam fert sentẽtiam, quam vtraque litigantium pars sibi arrogare & attribuere possit, litem non decidit, non determinat, neutri parti causam adiudicat. Lis ergo in fide & religione apud hæreticos interminabilis, καὶ ἄσπονδος πόλεμος sit oportet. Omnes enim ipsi Paulinis sententijs ad suas hæreses vtuntur & abutuntur; & de earum sensu intelligentiaq́; perpetuò cum orthodoxis concertant.

Scripturam non esse iudicem in controuersijs.

24\. Exemplo non obscuro, sed claro res patebit: asserit S. Paulus Christum in institutione Eucharistiæ dixisse: *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*. Idem ijsdem verbis dixerunt Euangelistæ omnes, qui vltimam Christi cœnam enarrarũt. Caluinus & Caluini asseclæ verba Christi clara, simplicia, historica, testamentaria vltimæ voluntatis Christi, ad figuram & tropum torquent, sensumq́ue esse volunt: Hoc est figura corporis & sanguinis mei. Quid agitis? cornicibus, vobis ipsis inquam, oculos configitis? ad scripturam orthodoxos prouocatis, ad illam quasi iudicem certum & clarum appellatis, per eam omnem traditionem Patrum & Ecclesiæ excluditis: Scripturam proferimus, scripturæ verba clara & plana sunt: *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus.* Nos planum & clarum verborum sensum amplectimur; vos illum declinatis; immò verba ipsa, vestra explicatione inuertitis & euertitis; quia pro corpore figuram, & vmbram corporis surrogatis: quo iure? qua fide? pari iure & modo licebit omnia testamenta, omnes libros, omnes historias, fidem omnem subruere: asserit Script. Christum esse natum, passum, crucifixum; pari libertate, qua vos, exponet Manichæus Christum natum, passum, & crucifixum esse, non reuera, sed per figuram, speciem, & apparentiam tantùm. Asserit Script. Filium esse Deum, exponet more vestro Arrius, Filium esse Deum, non propriè, sed tropicè per metonymiam, puta esse Deum, hoc est, esse hominem diuinum. Asserit Script. in fide S. Trinitatis, Patris, & Filij, & Spiritus sancti nos esse baptizandos: exponet vestro genio Sabellius, hæc tria significare Trinitatem, non personarum, sed nominum tantùm, & potestatum vnius eiusdemq́ue personæ diuinæ.

2. Verba, Hoc est corpus meum, in se clarissima ad figuram significandam detorquent Caluiniani.

25\. *Inconuenientia quæ sequuntur explicationem Caluinianam.*

26\. Si in loco tam plano, tam claro nobis obstrepitis, si de sensu tam aperto nobiscum contenditis, quid facietis in locis planè obscuris & implicatis? Quid? vos ipsi in hoc alijsq́ue Pauli locis, de Pauli mente acerrimè inter vos ipsos digladiamini? quis lites hasce componet? quis hic iudex sedebit? quis arbiter? Sane nisi veneranda sæculorum omnium antiquitas causam definiat, nisi prisca maiorum Patrumq́ue fides canam veritatem ostendat, nisi Ecclesia, quæ columna est & firmamentum veritatis (Ecclesiæ enim à Christo data est S. Script. eiusq́; sensus concreditus, vt sit eius custos & doctrix) audiatur; nemo erit ad diem vsque iudicij, qui lites hasce resoluat & terminet. Quis credat Christum Dominum tam male consuluisse & prouidisse Ecclesiæ suæ; cùm omnis alia hominum Resp. suos iudices habeat, qui lites quasuis decidant & determinent? Plurima talia recenset Illustris. Card. Bellarminus in suo opere Controuers. quod vere est panoplia rectæ fidei, opusq́ue æterna memoria dignum. Præuidit hoc & præmonuit S. Petrus epist. 2. cap. 3. *Charissimus,* inquit, *frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut & in omnibus epistolis, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.* 27.

Ad Ecclesiam & antiquitatem in dubijs confugiendum.

D. Petri iudicium de obscuritate Paulinarũ epistolarũ.

Verùm missis hæreticis, ad nostros orthodoxos redeamus. Paulus, vti dixi, oceanus & abyssus est tam sapientiæ, quàm zeli & spiritus diuini, atque vtraque hæc ita mistim & glomeratim eructat & conuoluit, vt se ipse capere, suamq́; vim expromere non posse videatur; ac veluti balistæ nostræ nitrato ac sulphureo puluere grauidæ, eo accenso ingentes ferri, æris, lapidum globos, fulminũ instar, flammis eluctantibus, cum horrendo fragore, & fumi conuolutione contorquent: ita incensum Pauli pectus sapientia æque ac spiritu grauidum & turgidum, cùm densas vtriusque flammas expromere & eiaculari nititur, quasi fumo intermicantia fulgura, & crebra tonitrua verborum & sententiarum vomit & conglobat, eaq́ue de causa menti audientium & legentium nebulam non rarò offundit, quæ deinde si à doctore elucidetur & clarescat, in magnum doctrinæ & charitatis incendium flammescit: *Prædicatio mea,* inquit ipse 1. Corinth. 2. *non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam verò non huius sæculi, neque Principum huius sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quàm prædestinauit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo Principum huius sæculi cognouit.* Apostolus ergo sensu & rebus turgidus ad verba & syntaxim non æque respicit, sed multa commiscet, inserit, incidit, mutilat, diuaricat, absorbet. Hinc crebræ ei sunt aposiopeses, mutilæ sententiæ, hyperbata, anantapodata, & id genus tropi, qui legenti, vel interpreti supplendi vel ordinandi sunt. Taceo phrases Græcas & Hebræas: Paulus enim vt Hebræus erat, ita Hebraismis abundat. Atque hæc vna intér alias obscuritatis harum epistolarum est causa, qua retardatus,

Paulus oceanus sapientiæ, zeli, & spiritus diuini.

28\. *Paulus cum balista comparatur.*

29\. *Pauli testimonium de sublimitate doctrinæ suæ.*

Character dicendi in his epistolis planè mirus.

30\. *Vnde obscura epistola Paulina.*

tardatus, & reuocatus S. Auguſt. vir licet tanti ingenij & eruditionis, commentarium olim in epiſt. ad Roman. orſus, mox reſilijt: *Cœperam*, ait S. Aug. lib. 1. retract. cap. 25. *in epiſtolam ad Roman. ſed quoniam, ſi perficeretur, plures futuri erant libri, & ipſius operis labore ac magnitudine deterritus, in alia faciliora deflexus ſum.* S. verò Chryſoſt. magnus Pauli admirator, interpres, & aſſecla, quem deinceps Theophyl. Photius, Oecumen. Euthym. & alij ſecuti ſunt, quiq; nobis quoque præ alijs in hoc commentario facem prælucebit: Chryſoſt. inquam, cuius maxima in Paulinis epiſtolis explicandis laus conſtat, fœliciùs idipſum tentauit, non ſuo, ſed Pauli lumine & inſtitutione. Dum enim ipſe hoſce ſuos in Paulum comment. dictaret, viſus eſt vir quidam auguſtus, S. Pauli effigie & habitu, ei aſtare, qui ea quæ ſcriberet in aurem ſuggereret. Cuius rei teſtis oculatus eſt Proclus, qui poſtea factus eſt Epiſcopus Conſtantinop. apud Leonem Auguſtum in vita S. Chryſ. Vnde & Damaſc. de imagin. oratione prima, teſtatur S. Chryſoſtomum in muſæo perpetuò habuiſſe imaginem S. Pauli, in eamque ſæpè oculos & animum intendiſſe. Denique grauiter æquè ac verè Euſeb. lib. 3. hiſt. cap. 24. *Paulus*, inquit, *qui inter ceteros Apoſtolos eruditior etiam in verbis videtur, & in ſenſibus prapotens, non ampliùs quàm paruulum epiſtolarum ſuarum corpus reliquit, quod vtiq; immenſa continet intra ſe atq; innumera ſacramenta: vtpote qui vſque ad tertium cælum raptus, quæ gererentur inſpexerat, & in ipſum quoque Deo dignum paradiſum abductus, viderat ibi ineffabilia verba, & doctrinam illius interim ſcholæ diſciplinis effectus exceperat.*

S. Auguſtinus à commentationibus in Paulum deterritus.

31. *S. Chryſoſtomus auctori dux in hiſce commentarijs.*

S. Chryſoſtomo in Paulū ſcribenti, Paulus ipſe aſſiſtit & ſcribenda ſuggeſſiſſe viſus.

S. Chryſoſtomus imaginem S. Pauli venerατur.

32. *Euſeb. grane de S. Paulo iudiciū.*

CAPVT IV.

De virtutibus S. Pauli.

QVARTÒ, Paulus virtutum omnium illuſtre fuit ſpeculum & exemplar: quippe qui eas exactè gentes omnes toto orbe diſperſas docere deberet, non tam verbis quàm factis: longa enim & languida eſt doctrina virtutum per verba; breuis verò & efficax eadem eſt per facta & exempla. Viderunt id quoque Gentiles Philoſophi. Quare Epictetus Enchiridij 29. *Nunquam*, inquit, *te Philoſophum profitearis, nec apud imperitos multum diſputa de præceptis, velut in conuiuio, nec dic quo pacto ſit edendum, ſed ede vt decet. Nam & oues non fœnum afferunt opilionibus, ſed paſtu intra ſe concocto exterius proferunt lanam. Et tu ergo ne verba oſtendas imperitis, ſed opera quæ verborum concoctionem ſequuntur.* Paulus ergo Chriſtianæ virtutis & perfectionis magiſter peritiſſimus, eandē magis vita & geſtis, quā ſermone docuit & expreſſit. Vnde 2. Cor. 6. *Exhibeamus* (Græcè συνιστῶντες ἑαυτοὺς, id eſt, commendantes, hoc eſt cōmendamus noſmetipſos) *ſicut Dei miniſtros in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs, in plagis, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in caſtitate, in ſcientia, in longanimitate, in ſuauitate, in Spiritu ſancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris.* Paulus, inquit Chryſoſt. *omnium virtutum fuit arca, adeò vt etiamſi quis totum contra eum iuſtorum chorum ſigillatim appendat, inueniat trutinam virtutum ponderibus à Pauli parte depreſſam.* Porro virtutes haſce in hiſce epiſtolis, quaſi in horto quodam deliciarum ita luculente inſeruit & expreſſit, vt ſi Paulum non aliunde, certè ex ſcriptis ſuis agnoſcas & admireris; quin & in te ipſo perſentiſcas. Sicut enim in Sole diutiùs inambulantes, calorem inde ſibi cum colore conciliant vel neſcientes, nec aduertentes: ita fieri non poteſt, vt qui non obiter & parergōs, ſed accuratè & ſedulò Paulum verſat, Pauli ſenſu non afficiatur ac ſpiritu. Age ſi lubet, in hoc deliciarum paradiſo inambulemus, libemus florem & pomum hinc inde vnum.

33. *Exempli docendi alij.*

Exempla virtutum in Paulo.

Paulus virtutū arca. 34.

Epiſtolæ Pauli velut hortus virtutum auctoris ſui.

A B

Vis violam humilitatis? *Ego*, inquit, *ſum minimus Apoſtolorū, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiā Dei. Nouiſſime omnium tanquā abortiuo viſus eſt & mihi Chriſtus. Mihi omnium ſanctorū minimo data eſt hæc gratia. Blaſphemus fui & perſecutor, & contumelioſus.*

Humilitas S. Pauli. 35.

Vis myrrham pœnitentiæ? *Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum ego primus ſum. Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne, cùm alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar. Eramus aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs & voluptatibus, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Cùm autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei, non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.*

Pœnitentia.

C

Vis iuglandem temperantiæ? *vſque in hanc horam eſurimus & ſitimus.* Abſtemium fuiſſe Paulum, & nunquam vinum bibiſſe cenſet Baronius anno Chriſti 36. & alij. Idque ex eo colligi poteſt, quòd Timotheus Pauli diſcipulus, ex Pauli vtique inſtitutione, exemplo & diſciplina, abſtemius fuerit: *Noli*, inquit ipſe 1. ad Timoth. c. 5. *adhuc aquam bibere, ſed modico vino vtere, propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Idem colligitur ex voto Nazaræatus, quod vt ſatisfaceret Iudæis, fecit Paulus Actor. 21. ſtatimq; poſtero die expleuit. At quomodo illud explere potuit poſtero die, atque purificari in templo, niſi iam antè ſua conſuetudine vino (quod proprium erat huius ritus & Nazaræatus, teſte Ioſepho lib. 2. belli, cap. 15.) abſtinuiſſet? alioqui enim fuiſſet hæc non religio, ſed potiùs quædam legis illuſio, & ſimulatæ ſanctitatis effictio, & tanquam in ſcena fabula, ac in regeſta affectatum mendacium: quæ omnia prorſus indigna ſunt non ſolùm tanto Apoſtolo, ſed & quolibet Chriſtiano.

Temperantia. 36.

Vino abſtinuit Paulus.

D

Vis lilia caſtitatis? *æmulor vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Rurſum: *De virginibus præceptū Domini non habeo, conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſecutus à Domino, vt ſim fidelis. Exiſtimo enim hoc bonum eſſe, propter inſtantem neceſſitatem. Volo omnes homines eſſe ſicut meipſum.* Vnde liquet, Paulum non coniugalem, ſed cælibem egiſſe vitam, vti communis habet

Caſtitas. 37.

Paulus cælebs.

Patrum

Patrum & orthodoxorũ ſenſus & cõſenſus. A

Contemptus mundi.

Vis palmam contemptus mũdi, humanæ laudis & vituperij? *Si adhuc hominibus placerẽ, Christi ſeruus non eſſem. Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die; ſed neq; meipſum iudico: qui autem iudicat me, Dominus eſt.*

38. *Amor crucis.*

Vis amaranthum crucis? *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. Nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata Domini noſtri Ieſu Chriſti in corpore meo porto.*

Amor Christi.

Vis roſam aculeatam amoris Chriſti? *Viuo ego, iam non ego; viuit verò in me Chriſtus. Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum:*

35. *nomen Ieſu Paulo vbique in ore & calamo.*

Hac de cauſa ſingulis ſæpè periodis nomẽ Ieſu, vel Chriſti repetit & perſonat; vtpote quod pluſquam adamantinis literis cordi inſculpſerat. Sanè ſi cui Sanctorum, Paulo B certè, Ieſus erat mel in ore, melos in aure, iubilus in corde. Quàm aſſidua fuerit Pauli cum Chriſto conuerſatio, docet S. Chryſoſt. hom. 55. in Matth. cap. 16. *Paulus*, inquit, *cùm in terris eſſet, vbi Seraphim ſunt ibi conuerſabatur, propius Chriſto aſsiſtens quàm haſtati & ſtipatores iſti regi aſsiſtunt: quippe cùm iſti aſpectum huc illuc circumferant; ille verò nulla rerum ſpecie motus vniuerſam mentis aciem ad regem* (Chriſtum) *ſemper tenderet.*

39. *Aſsidua cũ Chriſto conuerſatio.*

Cæleſtes Pauli cogitationes & deſideria.

Vis hyacinthum cæleſtium cogitationum & deſideriorum? *Fratres, iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues Sanctorũ & domeſtici Dei. Non habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus. Noſtra conuerſatio in cælis eſt: vnde & Saluatorem exſpectamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ,* C *configuratũ corpori claritatis ſuæ.* Et verò omnia in hiſce epiſtolis cæleſtes ſpirant animos & ignes. Nec aliud in eis vbique agit Paulus, quàm vt doceat omnes terrena deſpicere, concupiſcentiæ turbines ſedare, carnis fluxos & infimos, ſed incenſos amores reſtinguere, mentem ad cæleſtia & ad Deum auocare, illi vnire & ſociare.

40. *Gratitudo, oratio, deuotio.*

Vis heliotropium gratitudinis, orationis & deuotionis? Epheſ. 1. *Benedictus*, inquit, *Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, in cæleſtibus, in Chriſto: ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti & immaculati in cõſpectu eius in charitate. Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, per Ieſum Chriſtum, in ipſum, ſecundùm propoſitum volũtatis ſuæ, in laudem gloriæ ſuæ,* D *in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo: in quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius, remiſsionem peccatorum, ſecundùm diuitias gratiæ ſuæ, quæ ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia & prudentia, vt notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecũdum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, in diſpẽſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt, in ipſo. In quo etiã nos ſorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecundũ propoſitũ eius, qui operatur omnia ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ, vt ſimus in laudem gloriæ eius nos, qui antè ſperauimus in Chriſto.* En quos gurgites, quæ flumina gratiarum & laudum conuoluit & reuoluit, eructat & regurgitat in Deum omnium fontem?

41. *Charitas.*

A Vis (vt alia præteream) malogranatũ charitatis? hoc ſanè in Paulo tam vernans, tam redolens, tam puniceè rubens mirè abblanditur. Accipe & deguſta: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius, ſicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus propter eũ qui dilexit nos. Certus ſum*, πέπεισμαι, certò mihi perſuadeo, fixum mihi & certum eſt: *quia neq; mors* comminata, *neque vita* promiſſa, *neque Angeli, neque principatus, neq; virtutes, neq; inſtãtia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo, neq; profundum*, neq; cęli, neq; inferi, *neq; creatura alia*, quę eſſe aut fingi poſſit, *poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.*

Actuoſa Pauli charitas.

B Atque ne putes otioſa & inania hęc tãtùm eſſe amantis deſideria, aut adulantis verba, audi efficacia charitatis verbera. Hac charitate armatus Paulus, inquit Chryſ. Neronẽ omneſque tyrannos velut quoſdam culices æſtimabat; hac charitate labores, pericula, cruciatus, mortẽ, mille ſupplicia quaſi ludũ putabat eſſe puerorum; hac charitate Paulus vinctus Ieſu Chriſti magis, quã diademate coronatus gloriatur. *Ego*, inquit ipſe, *in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modũ, in mortibus frequenter.* Neq; hic ſtitit amor Pauli, ſed quotidie celſior aſſurgẽs, & quaſi incorporeus, immò igneus ad omnes labores, quę retro ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ priora ſunt extẽdens ſeipſum, ad deſtinatum perſequebatur brauium ſupernæ C vocationis Dei in Chriſto Ieſu: nec antè deſtitit, quàm amori diuino vicem reddẽs, illi vitam cũ ſudore & ſanguine refudit & profudit. Miremur iam Paulum Dei amore ab oriente in occidẽtem peruolaſſe; miremur eum ſua charitate totum mundũ eſſe complexum; miremur eum tot terras & maria oberraſſe. Nimirũ conſecrarat ſe ipſe Deo & amori Chriſti, ideoq; illi omnes homines totũq; orbẽ offerre, & ex hominibus, immò brutis & dæmonibus angelos efficere, impenſa ſudoris & ſanguinis ſui ſatagebat: ac velut ignis, ventuſque validiſſimus totum mundũ percurrit, percurrendoq; purgauit.

42. *Charitas Pauli veluti effrenis & inſatiabilis.*

Obiectum charitatis eius totus mundus.

Dominus enim eſt, qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flãmam ignis. *Quotidie*, inquit ipſe, *immolor propter gloriã veſtram,* D *fratres: ſed etſi immolor ſuper ſacrificiũ & obſequiũ fidei veſtræ, gaudeo & cõgratulor omnibus vobis.* Sim ego Sacerdos, vos hoſtia, libamen ſanguis meus. Hac de cauſa, quaſi pater qui totũ orbẽ genuiſſet, ſic perturbabatur, ſic ſollicitus erat, ſic omnes in regnũ Dei feſtinabat inducere. *Inſtãtia*, inquit, *mea quotidiana, ſollicitudo omniũ Eccleſiarũ: quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Hac de cauſa factus eſt Iudęis tanquam ſub lege, infirmis infirmus, omnibus omnia factus eſt, vt omnes Chriſto lucrifaceret. Hic amor cęgit eum, quaſi matrẽ os & verba mutare, alternis blãdiendo, increpando, rogãdo, terrẽdo, cõſolando, & in omnes partes ſe ſuoſq; verſando. *O inſenſati*, inquit, *Galatæ*, & ſtatim

43. *Immolat ſeipſum Apoſtolus.*

Sollicitudo Pauli charitatis plena.

Vt mater amauit neochriſtianos.

blandiens: *Filioli, ait, mei, quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis.* Et Philip. 2. *Si qua ergo, ait, consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes.* En quàm charitate se penè euiscerat. Denique Paulus charitate incen-

44. *Paulus ferro candenti similis.*

sus non aliud satagebat, quàm Dei cultum & gloriam propagare, omnesque ad Dei fidem & amorem perducere. *Sicut ferrum,* inquit S. Chrysost. hom. 3. de Pauli laudibus, *missum in ignem totum ignis efficitur: sic Paulus charitate succensus, totus factus est charitas. Vnde nunc per epistolas, nunc per exhortationes, nunc per preces, nunc per minas, nunc per se, nunc per suos omni studio conabatur erigere labo-* B *rantes, stantes firmare, humi iacentes attollere, sanare contritos, torpentes animare, hostes retundere more optimi ducis, militis, & medici, omnium officiorum personas & munia vnus ipse subibat.*

Exemplum incredibilis charitatis in Paulo optante anathema esse pro Iudæis.

Accipe è multis vnum viuum huius charitatis in infensissimos infestissimosq; sibi terra marique hostes, Iudæos & iudaizantes exemplum pariter & argumentum: *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto:* ne putes me aulicismo, amphibolia, rhetorica amplificatione vti, ne putes me ludere, testor Christum, testor conscientiam meam, testor Spiritum S. huius mei doloris & amoris conscios, immò causas: *Quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Chri-* C *sto pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.* Quid ais Paule? nónne desipis? nónne contra charitatem, cōtra Christum, pro cæcis Iudæis pugnas? nequaquam, sed prò charitate contra charitatem in charitatem connitor & tendo: optabam, & opto anathema esse à Christo: opto pro charitate Christi à Christo diuelli, opto pro salute Iudæorum, non ab amore, sed à beatitudine & gloria Christi, à Christo & cælo, etiam in æternū, si opus sit, exul excludi: deposco pro eis esse anathema; deposco esse diris deuotum caput; dempto peccato & charitatis naufragio, deposco mihi æternum eorum exitium. Opto oroque Domine, omnia irarum tuarum fulmina Iudæis imminentia, vt eis parcas, in meum caput retorqueas, vibres, effundas, exhaurias,

D *Me me, adsum qui feci, in me conuertito ferrum.*

CAPVT V.

De efficacia & fructu prædicationis S. Pauli.

45. QVINTÒ ex dictis consequitur, admirabilem in Paulo extitisse agendi dicendique efficaciam, qua homines quoquoversùm impelleret. Quid enim non persuadeat tātus zelus, tam ignita charitas? Si enim

Magnetis vis.

magnes ferrum ad se trahit, eandemq; vim ferro communicat, vt aliud ad se ferrum A trahat; hoc iterum aliud & aliud, quasi catenam nectendo, ait S. August. siue hoc fiat vi à polo, ad quem vergit, magneti communicata; siue tanquam à fine, vt ipsum ferrum interna & innata virtute, naturali pondere se libret & moueat ad magnetem, quasi ad cētrum suum; seu potiùs, vt passim censent melioris notæ philosophi, id fiat ex sympathia quadā ferri & magnetis, per potentiam attractiuam in magnete, quæ qualitatem seu vim impellētem imprimat ferro, qua illud ad se impellat & trahat: quidni homines rapiat amor? quidni Paulus sua ardenti charitate omnes sibi Christoq; deuinciat? magnes enim amoris est amor; efficacissimum philtrum vt ameris, est *ama.*

Charitas syncera magnete potentior.

Disputāte Paulo apud iniustum & incæstū præsidem B Felicem de iustitia, castitate, & iudicio futuro, tremefactus est præses, quantumuis impius & scelestus. Pariter & Festus: *Insanis,* inquit, *Paule, multæ te litteræ ad insaniam conuertunt.* Cui Paulus: *Non insanio, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.*

46. *Pauli de virtutibus differentis efficacia.*

Agrippa deniq; Rex: *In modico,* inquit, *suades me Christianum fieri.* Cui Paulus: *Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantùm te, sed etiam omnes qui audiunt hodie, fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his.* Audi Lycaonios ad Pauli Euangelium & vocem attonitos, Act. 14. *Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos, & vocabant Paulum Mercurium, quoniam ipse dux erat verbi,* illiq; tanquàm Deo sacerdos Lycaonius hostiam parabat, quam ei- C dem sacrificasset, ni Paulus ipse acri obiurgatione prohibuisset.

Deus putatur ob singularem prædicationis vim.

Quod dè Catone Maiore in eius vita refert Plutarchus, eum de tribus tota vita indoluisse, 1. quòd vnquam secretum credidisset mulieri. 2. quòd nauigio iuisset aliquò, quò pedibus ire poterat. 3. quòd vel vno die mansisset intestatus in hac tam breui, fragili, incertaq; vita: hoc de S. August. ferunt, eum tribus maximè delectatum, tria hæc vnicè optasse & desiderasse. 1. videre Christum in carne conuersantem. 2. cernere Romam in flore, & pristino imperij splēdore triumphantem. 3. audire Paulum in sede & cathedra fulminantem. De hisce tribus S. Aug. votis Rauisius, Lipsius, & alij plures scripserunt. Sanè si scripta Pauli & oratio mortua tantam vim habet ad animos legētium D & audientium commouendos; quid fieret, si non Demosthenem, vt Æschines, sed Paulum audisses viua voce & spiritu sua verba resonantem? potuit vna Paulina vox lecta Augustinum conuertere; quid fecisset integra viuaque oratio? Narrat ipse August. lib. 8. Confessionum cap. 12. animi sui æstum & duellum; cùm hinc in hæresi & libidine retineretur vinculis molitæ consuetudinis & voluptatis; inde metu, gratia, ac inspiratione Dei retraheretur; audisse se vocem inclamantem: Tolle, lege, Tolle, lege: aperuisse mox librum, ac Deo regente, oculos subitò coniecisse in illud Pauli Roman. 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non*

47. *Cato de tribus doluit.*

S. Augustinus tria optauit.

48. *Augustini conuersio debetur lectioni Pauli.*

in

in contentione & æmulatione; sed induimini Dominum Iesum Christum. Qua sententia quasi fulmine ictus August. litem diremit, & ab hæresi ad fidem, à scortatione ad castitatem, non maritalẽ, sed religiosam, cælibem omnino, & intactam vltro se transtulit, eamq; illibatam constanter in omnem deinde vitam conseruauit.

49\. *S. Chrysostomus Pauli æstimator & discipulus.*

S. Ioannes Chrysostomus Paulum assiduè versabat, & ex eo tantus euasit ecclesiastes, vt Chrysostomus, puta os aureum, dici meruerit. Quare idem Chrysost. Ecclesiastæ futuro non alium magis, quàm Paulum legendum censet. Addo ego, ipsum etiam Chrysostomum Pauli imitatorem, eidẽ diligenter voluendum esse. S. Dominicus illustris Prædicatorum ordinis caput, & fundator, dum suos ad id munus formaret, & Prædicatores institueret, prę omnibus iussit, vt S. Script. & maximè sanctum Paulum assiduè tererent. ita fratres ab eo missi ad prædicandum, sola Biblia, aut solas Epistolas S. Pauli secum deferebant, indeque tanto spiritu cõcionabantur, vt plurimos conuerterent ad pænitentiam; quin & ipse Dominicus epistolas S. Pauli totas callebat, & memoria tenebat. Atque quod rarum est & memorabile, ipse S. Paulus apparuit sancto Dominico, suum illi offerens librum ad concionandum; itaque eum quasi prædicatorem, & prædicatorum magistrum consecrauit, vti refert auctor vitæ eius lib. 2. cap. primo.

Concionatori legendus Paulus & Chrysostomus.

S. Dominicus suis Pauli lectionem commendatam voluit.

S. Dominicus memoria tenebat Paulinas epistolas.

S. Paulus S. Dominico epistolas suas vt instrumentũ ad conciones tradit.

50\.

Iam verò eadem prædicandi energia in Paulo, multis alijs capitibus illustrior euadit. Primò, si spectemus inculta noualia, barbaras inquam gentes, quas ipse primus euangelio subegit, erudiuit, excoluit, expoliuit.

Vis prædicationũ Pauli octam colligitur 1. ex eo, quòd ipse primus ad multos euangelium detulerit.

Sic, inquit ipse Rom. 15. *prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est, Quibus non est annunciatum de eo videbunt, & qui non audierunt intelligent.* Secundò, quòd amplissimè Christi fidem à Ierusalem ad Illyricum vsque, per omnes intermedias prouincias propagarit. *Non audeo,* inquit ibidem, *aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam Gentium, verbis & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus S. ita vt ab Ierusalem per circuitum repleuerim euãgelium Christi.*

2. Quòd maximè dissitas regiones prædicando cõplexus sit.

51\. *Regiones à Paulo prædicante peragratæ.*

Inde ab Illyrico in Italiam & Hispaniam pergens, easdem aliasque prouincias euangelizando peragrauit. Immò verò S. Irenæus lib. 3. cap. 1. disertè asserit, Paulum vnà cum Petro Romæ euangelizasse, ac Romanam Ecclesiam (quæ caput & matrix est omnium Ecclesiarum) fundasse.

52\. *Ecclesia Paulũ singulari Apostoli nomine honorat.*

Deniq; tota Ecclesia Paulum, quasi suum, totiusque orbis Doctorem colit & indigitat, atque antonomasticè Apostolum nominat. Vnde in collecta de S. Paulo ita precatur: *Deus qui vniuersum mundum S. Pauli Apostoli prædicatione docuisti.* Quare meritò S. Paulum admiratur Chrysost. homil. 4. de eius laudibus: *Etenim,* inquit, *homo ignobilis* (Paulus) *abiectus, & circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progressus est, vt vix triginta annorum spatio, Romanos, & Persas, & Parthos, & Medos, & Indos, & Scythas, & Æthiopes, & Sauromatas, & Saracenos, & omne prorsus humanum genus sub iugum mitteret veritatis.*

Gentes à Paulo conuersæ breui tempore.

53\. *3. Quòd diuini spiritus vehementia æstuarit.*

Tertiò, ex sapientia & spiritu vehementi, quo afflatus & inflammatus Paulus, ignes diuinos eiaculabatur, eosq; omnibus, etiam potentibus, principibus, & sapiẽtibus mundi aspirabat, & vel inuitos accendebat, atq; ad cælestia rapiebat: *Sermo,* inquit, *noster non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis.* Diffiteri idipsum non potuit Lucianus Paulo coæuus, sed Pauli & Christianorum hostis & sannio, qui in Philopatro ita Paulum pingit & ridet: *quando autem Galilæus ille recaluaster, naso aquilo, qui in tertium vsque cælum per aërem ingressus, quæ optima & pulcherrima sunt, inde didicit, per aquam nos renouauit, in beatorum vestigia insistere fecit, & ex impiorum regionibus nos redemit.* Beatus Cyrillus lib. 3. Dialogorum de S. Trinitate, Paulum Christi promptuarium appellat, ex quo scilicet quaslibet Christi opes & dotes depromere possimus. Idem lib. 3. contra Iulianum, asserit Paulum à Iuliano Apostata vocatum esse Magum: cui ipse respondet, Paulum hactenus vocari posse magum, quòd sapienter incantarit Gentiles, eosque ad Christum traxerit concinnitate & efficacia doctrinæ. Quo sensu Clemens Alexandrinus Christum vocat Pæonium medicum, & incantatorem animarum. De Elia ita scribit Ecclesiasticus cap. 48. *Surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Qui deiecisti Reges ad perniciem, & confregisti facilè potentiam ipsorum, & gloriosos de lecto suo: qui audis in Sina iudicium, qui raptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum.* Talis fuit Paulus. Cùm rapiendus esset Elias in cælum, obsecrabat eum Elisæus: *Obsecro,* inquit, *vt fiat in me duplex spiritus tuus,* obsecrauit, & impetrauit: *cumque pergerent, & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus & equi ignei diuiserũt vtrumque, & ascendit Elias per turbinem in cælum.* Elisæus autem videbat & clamabat: *Pater mi* (quò raperis? tu qui es) *currus Israel, & auriga eius.* Pari modo Paulus, quasi alter Elisæus, Christi Domini, quasi veri Eliæ, ascendentis in cælum, duplicem videtur obtinuisse spiritũ. E cælo enim à Christo vocatus, imò ad cælum raptus est Paulus; indeq; rediit, quasi ignis, vt verbũ eius quasi facula arderet, vt meritò illi pariter acclamare liceat: *Pater mi, currus Ecclesiæ, & auriga eius:* tu solus vniuersum orbem, quasi pater, charitatis visceribus, voce, animoq; complexus, tanquam auriga, euangelij tui curru in cælum subuexisti. Hoc ipsum, imò amplius asserit Chrysost. hom. 4. de laudibus S. Pauli: *Sicut,* inquit, *radijs solis orientibus fugantur tenebræ, feræ latitant, recondunt se fures & latrones: sic prædicatione fulgente, & Euangelium disseminante Paulo, fugabatur error, veritasque remeabat, idololatria, ebrietates, comessationes,*

Luciani de Paulo testimonium.

54\. *Paulus à Cyrillo vocatus promptuarium Christi.*

Magus à Iuliano.

55\. *Comparatio Pauli cum Elisæo.*

56\. *Effecta prædicationis Pauli.*

tiones, stupra, adulteria, aliaque dictu fœda defecerunt, atque consumpta sunt, instar ceræ igni vapore pereuntis, & instar palearum, quæ subito cremantur incendio.

CAPVT VI.

De Pauli martyrio.

Nobilitas mortis Pauli.

SExtò nobilis fuit Pauli mors & martyrium multis nominibus. Primò, quòd illud constantissimè subierit sub Nerone Cæsare, cuius crudelitas omnibus historijs celebratur. Rursum, quòd Romæ passus sit in conspectu totius orbis. *Tunc*, inquit Tertul. in Scorpiaco, *Paulus ciuitatis Romanæ consequitur natiuitatem, cùm illic martyrij renascitur natiuitate.* Adhæc, quòd cum B. Petro Apostolorum Principe, eodem anno & die occisus sit.

Caussa mortis Pauli, quòd vnà cum Petro Simonem Magum superarit.

57\. Secundò ex causa. Passim enim veteres tradunt Petrum & Paulum cum Simone Mago Romæ decertasse, ac de eo triumphasse, adeoque illum arte magica in cælum euolantem suis precibus deiecisse, illique crura elisisse, ita vt sanguine eius Nero, cui Simon ob magicas præstigias erat in delicijs, aspersus fuerit. Vnde Suetonius in Nerone capit. 12. narrans à Nerone in theatro exhibitum spectaculum, quo Icarius hic exhiberetur volatus, sic ait: *Icarus primo statim conatu iuxta cubiculum eius decidit, ipsumque cruore respersit.* Hac de causa in Petrum & Paulum, quasi Simonis sui antagonistas, infensus Nero, eos ad necem persecutus est. Altera, & Paulo propria causa fuit, quam enarrat S. Chrysostom. libr. 1. aduersus vituperat. vitæ monasticæ: *Paulus*, inquit, *pellicem Neronis, quam ille deperibat, cùm induxisset fidei ac religionis sacramenta suscipere, persuaserat vnà incastum illum, impurumque congressum declinare: hæc ille crimina obiectans, corruptoremque, nequam, flagitiosum ac nebulonem Paulum vocitans, primùm coniecit in vincula, cùm verò vt puellæ eiusmodi monita atque consilia dare desineret, persuadere non posset, eundem necauit.* Pro castitate ergo æque ac pro fide Paulus martyr occubuit.

Altera mortis caussa, quòd pellicem Neronis detractam Christo & castimoniæ adiunxerit.

E ceruicibus Pauli decollati lac manauit.

58\. Tertiò, quòd Paulus præcisa ceruice, pro sanguine lac profuderit; symbolum vtique innocentiæ & castitatis, pro qua tuenda moriebatur. Huius rei certus testis est S. Ambros. serm. 68. cùm ait: *De Pauli ceruice, cùm eam persecutor gladio percussisset, dicitur fluxisse lactis magis vnda, quàm sanguinis, & mirum in modum sanctum Apostolum, baptismi gratia, in ipsa cæde extitisse splendidum potiùs, quàm cruentum. Quid enim mirum, si abundat lacte nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad Corinthios ait, Lac vobis potum dedi?* S. quoque Chrysostom. oratione in Princip. Apost. *Beatus*, inquit, *Paulus cui caput ense præcisum est, vir, cuius laudes verbis exprimi nequeunt: at cuiusmodi ensis illius guttur, Dominicum, inquam, instrumentum, cælo suspiciendum, & terra tremendum, peruasit? qualis locus tuum, Paule, sanguinem excepit, qui lacteus apparuit in eius veste, qui te percussit, qui quidem sanguis barbaricū illius animum reddens melle dulciorem, vt ipse vnà cum socijs ad fidem traduceretur, ita affecit.* Nimirum in Paulo adimpletum est illud Ieremiæ: *Nazaræi eius candidiores niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.*

In morte Pauli carnifices conuersi.

59\. Quartò, quòd, vt ait hic Chrysost. Paulus suos carnifices, sua lactea nece, ad Christi fidem conuerterit. Addit Martyrol. Rom. Beda, Vsuardus, & alij, Paulum cùm duceretur ad mortem, tres milites apparitores cōuertisse, puta Longinum, Acestum, & Megistum, vt habent acta S. Nerei & Archillei, quos idem Nero martyrio affecit secunda Iulij, qua die eorum memoria in menologijs & Ecclesia recolitur.

Item milites tres.

Resecti capitis saltus tres fontes elicuit.

60\. Quintò, quòd resectum Pauli caput tres in terra quasi saltus dedit, & quolibet saltu è terra fontem elicuit, vnum lactei, alios alterius saporis, cuius rei hanc dant causam, quòd Pauli ceruix recisa primò lac, deinde sanguinem dederit. Celeberrimus est hic Romæ locus trium fontium, qui omnium peregrinorum concursu visitur.

Sepulcrum Pauli celebratur.

Sextò, quòd Pauli sepulchrum, quasi nobilissimum victoriæ trophæum, totius orbis peregrinatione, & Christianorum vndequaque concursu celebretur, vti pluribus dicam cap. 8.

Ætas Pauli.

61\. Porrò Chrysost. Pauli studiosissimus æquè ac peritissimus, loco iam citato asseuerat, Paulum occubuisse anno ætatis suæ sexagesimo octauo: quare cùm occubuerit anno Neronis 13. vt communior & verior habet Chronologorum sententia; sequitur, eum occubuisse anno 34. à sua cōuersione, anno verò 36. à passione Christi: tot enim annos, scilicet 36. inuenies, si ab anno Neronis 13. retrocedas, & computes ad annum Tiberij 18. quo passus est Christus: secundo autem anno à passione Christi conuersus est Paulus. Rursum si Paulus conuersus ad Christum 34. annos laborauit pro Euangelio, & anno ætatis 68. occubuit: sequitur, eum ad Christum esse cōuersum pariter anno ætatis suæ 34. vt totidem annos vixerit post conuersionem, quot ante: si enim duplices annos 34. conficies 68. quæ est integra ætas vitæ S. Pauli. Alij volunt S. Paulum conuersum esse anno ætatis 25. eò quòd à Luca vocatur adolescens in lapidatione S. Stephani. Verum pro *adolescens*, græcè est νεανίας, id est, iuuenis, item homo audax, iuuenili audacia & ferocia præditus, qualis erat Paulus anno ætatis 34. Quæ fuerit Pauli forma & statura, dicam 2. Corinth. 10. v. 10.

Tempus conuersionis S. Pauli.

62\.

CAPVT VII.

De miraculis S. Pauli.

SEptimò, miraculis maximis & plurimis Paulus excelluit. Pauca ex ijs recēset Lucas in Actis; sed multa ex ijs verbo perstringit di-

git dicens Act. 19. 11. *virtutesq́, non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli, ita vt etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria, vel semicinctia, & recedebant ab eis languores; & spiritus nequam egrediebantur.*

Vmbra Pauli mortuos suscitauit.

Addit Chrysostomus homilia 8. in epistola ad Romanos Paulum sua vmbra nō tantùm morbos, æquè ac Petrum depulisse, sed etiam mortuos suscitasse.

Lingua donū in Paulo.

Linguarum dono eminuit Paulus: licet enim illud in pentecoste, vtpote necdum conuersus, cum cæteris Apostolis non acceperit, tamen postea speciatim à Christo infusum adeptus est: hoc enim illi, qui omnium Gentium futurus erat doctor, necessarium erat ad euangelizandum tota Syria, Asia, Græcia, Macedonia, Achaia, Italia, Hispania. vnde ipse 1. ad Corinth. 14. *Gratias,* inquit, *ago Deo meo, quòd omnium vestrum lingua loquor.*

64. *Prophetiæ spiritus.*

B Prophetiæ spiritus maior fuit in Paulo: Christus enim qui Paulum primò sua præsentia conuertit Actorum 9. cum deinde per omnem viam & vitam ita direxit, vt non tam Paulus, quàm Christus per Paulum omnia gessisse videatur. ita Troade in Macedoniam per visionem eum euocauit, Actorum decimo sexto. *Visio,* inquit Lucas, *per noctem Paulo ostensa est: vir Macedo quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens: Transiens in Macedoniam adiuua nos: vt autem visum vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti quòd vocasset nos Deus euangelizare eis.*

65. *Christus Paulo apparuit familiariter.*

Christus verò ita frequens apparuit Paulo, vt illi familiaris, in grauiori quolibet casu occurreret & assisteret. ita Actorum decimo octauo Corinthi per visionem dixit Paulo: *Noli timere, sed loquere, & ne taceas:* C *propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi, vt noceat te; quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate.*

Christus Paulum monet.

Ita Christo monente & adiuuante, periculum & insidias Iudæorum Ierosolymæ euasit, Actorum capit. 22. versu 17. *Factum est,* inquit ipse, *reuertenti mihi in Ierusalem, & oranti in templo, fieri me in stupore mentis, & videre illum dicentem mihi: Festina, & exi velociter ex Ierusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.* Rursum Actorum vigesimo tertio, cùm Ierosolymæ captus esset Paulus, *nocte assistens ei Dominus ait: Constans esto; sicut enim testificatus es de me in Ierusalem, sic te oportet & Romæ testificari.*

66. *Naufraganti Paulo adest Angelus.*

Pari modo in naufragio Adriatico, submisso angelo affuit ei, eumque, & propter ipsum, 276. animas certo mortis periculo liberauit, Actorum vigesimo septimo. D *Nunc* inquit ipse, *suadeo vobis bono esse animo: amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam nauis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum ego, & cui deseruio, dicens: Ne timeas, Paule, Cæsari te oportet assistere, & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.* Sic cùm sisteretur quasi reus Neroni, 2. ad Timotheum 4. vers. decimo sexto. *In prima,* inquit, *mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur & audiant omnes Gentes, & liberatus sum ex ore leonis.*

67. *Raptus in tertium cælum.*

Quid multa? vnicus ille raptus in tertium cælum, quem soli Paulo, nulli alteri Apostolorum, vel Prophetarum, concessum legimus, A luculentum perhibet testimonium prophetiis, & ecstasibus Pauli: rursum, plures alias reuelationes habuisse Paulum, easque pressisse silentio, manifestum est ex eo, quod ipse ait 2. ad Corinthios 12. *Veniam ad visiones & reuelationes Domini.* & post enarratum sui raptum: *Si,* inquit, *voluero gloriari, non ero insipiens: parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me: & ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet.*

Reuelationes Paulo factæ.

68. *Mortuos suscitauit.*

Mortuos suscitauit Paulus, vti Eutychum adolescentem illum, Actorum vigesimo. Qui in concione Pauli indormiens, lapsusque ex alto expirauit. Super quem Paulus incumbens, eumque complexus dixit: *Nolite turbari, anima enim eius in ipso est.* B De suis hisce miraculis scribens ad Thessalonicenses Paulus, statim initio: *Euangelium,* inquit, *nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed in virtute, & Spiritu sancto, & plenitudine multa.* & ad Corinth. epistola secunda, capit. duodecimo. *Signa,* inquit, *Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.*

69. *Primo Pauli miraculo victus Elymas magus.*

Mox vt à Spiritu sancto Paulus segregatus, designatus & missus est euangelizare Gentibus, cùm Paphum peruenisset, primum edidit miraculum, quo suam vim & potentiam non tantùm in homines, etiam magos, sed vel maximè in dæmones ostendit, eosque subegit & compescuit: Elymam magum, qui Paulum Proconsulem à fide auertebat, intuens Paulus dixit: *O plene omni dolo, & omni fallacia, fili Diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis subuertere vias Domini rectas,* C *& nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem. & confestim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret: tunc Proconsul credidit, admirans super doctrina Domini.*

Viperam illæsus è manu excutit.

Lycaonij verò videntes miracula Pauli, stupefacti exclamarunt, eum esse Deum, Actorum decimo quarto. Pari modo Melitenses, cùm vipera inuasisset manum Pauli, Actorum 29. putarentque eum mox veneno eius inflandum, & enectum iri, videntes eum viperam excutere, nihilque ab ea lædi, dicebant eum esse Deum, & inuiolabile numen.

70. *Malta in gratiam S. Pauli venenatis animalibus caret.*

Atque hic aduerte memorabile continuumque miraculum, quod Deus insulæ Melitæ, siue Maltæ, ab eo tempore ob Pauli merita concessit; vt scilicet in ea insula D serpentes & scorpiones, qui alibi sunt letales, Pauli munere sint innoxij; adeoque vt quæuis animalia venenata, etiam aliunde transportata, venenum in Melita ponant, nocendique facultate destituantur; quin & glebæ eiusdem insulæ contra venena antidotum præbeant, quam insulani gratiam sancti Pauli nominant; qua Paulus sinistram, quam de eo quasi sceleratо, quòd à vipera inuaderetur, opinionem conceperant Melitenses, in perpetuum aboleuit, atque hospitij sui beneuolentiam compensauit. nam ante hoc Pauli factum viperas aliosque serpentes Maltæ, æquè ac alibi noxios fuisse, patet ex eo, quòd insulani putabant Paulum à vipera correptum, mox extinguendum esse.

Ad-

Nati in festo conuersionis S. Pauli venenatis medentur morsibus.

Addit Alanus Copus Dialogo 3. cap. vigesimo octauo, eos quos nasci contingit in festo conuersionis S. Pauli, puta 25. Ianuarij, quæcunque eos orbis pars in lucem proferat, non horrere nec formidare angues; imò quod maius est, sola saliua horum morsibus mederi. Idem asseuerat, & ex certa experientia confirmat vir egregie doctus & exactus, Thomas Fazellus de rebus Siculis, decade 1. lib. 1. cap. 1. Est genus hominum, qui se de cognatione Pauli temere & falsò venditant: hi quoque angues contrectant, nec ab eis læduntur: verùm compertum est, illos contra anguium morsum, antidotis efficacibus se præmunire.

72. *Imago Pauli lachrymata.*

Taceo ostenta & prodigia à Paulo post mortem edita: quale fuit illud, quod memorat Nicetas libr. 1. nimirum Andronicum Comnenum Imperatorem S. Paulo auream erexisse imaginem, in templo quadraginta martyrum, eamque ante mortem Andronici, quasi eam portenderet, lachrymatam esse: terserunt famuli lachrymas imaginis, illa vberiores profudit, quasi viuens in ea Paulus, ex visceribus misericordiæ, Imperatoris in se pij, licet aliàs impij, necem doleret & fleret.

CAPVT VIII.

De Pauli fama & gloria.

Octavo, quanta sit & fuerit Pauli fama & gloria, colligi potest primò ex iis, quæ hactenus dicta sunt. Secundò ex eo, quòd sicuti Moses Iudæorum, ita Paulus gentium habitus & vocatus sit legislator & doctor. Tertiò, quòd Petrus & Paulus censeantur duo Ecclesiæ principes. Vnde S. August. lib. 1. de consensu Euang. cap. 10. affirmat olim moris fuisse, vt in qua tabula Christi effigies picta extaret, in eadem hincinde Petrus & Paulus, quasi Apostolorum duces, appingerentur. Sic etiamnum videmus in altaribus Paulum Petro appingi, idque à dextris Petri, cuius rei varias causas afferunt Illustrissimi Cardinales Bellarminus & Baronius.

73. *Petrus & Paulus coniuncti passim.*

Comparatio Petri & Pauli.

Pulchrè Venantius Fortunatus libro tertio carm. Paulum cum Petro ita comparat & combinat.

Cælorum porta, lati duo lumina mundi,
Ore tonat Paulus, fulgurat arce Petrus.
Inter Apostolicas radiantis luce coronas
Doctior hic monitis, celsior ille gradu.
Corda per hunc hominum reserantur, & astra per illum:
Quos docet ille stylo, suscipit ille polo.
Pandit iter cælis hic dogmate, clauibus alter:
Est via cui Paulus, ianua fida Petrus.
A facie hostili duo propugnacula præsunt,
Quos fidei turres Vrbs, caput orbis, habet.

74. Et S. Chrysostomus homilia 32. in Epistolam ad Romanos. *Ego,* inquit, *Romam propterea diligo, tametsi & aliunde eam laudare queam, nempe à magnificentia, ab antiquitate, à pulchritudine, à diuitiis, à bellis & triumphis. Sed relictis omnibus illis, ob id illam beatam prædico, quod erga illos Paulus dum viueret, adeò fuit beneuolus, adeo illos amauit, coràm disseruit, & postremò vitam finiuit. Vnde & ciuitas ista hinc facta est insignis, plusquam à reliquis omnibus, & sicut corpus magnum ac validum duos habet oculos illustres, Sanctorum videlicet illorum corpora. non ita cælum splendescit, quando radios suos sol ex sese dimittit, sicuti Roma duas illas lampades vbique terrarum effundens. Considerate quale spectaculum visura sit Roma in resurrectione: hinc rapietur Paulus, inde Petrus in occursum Domini: propterea celebro hanc vrbem, non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantasiam, sed propter columnas illas Ecclesiæ.*

Roma à S. Chrysostomo amata & æstimata propter Paulum.

Quartò, quòd ad Paulum, Paulique sacras reliquias venerandas, è toto orbe Christiani Romam confluant. Audi rursum Chrysostomum homilia iam citata, ad Pauli sepulchrum suspirantem. *Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulchro, videre puluerem corporis illius qua adhuc in Christo deerant implentis, stigmata illius gestantis, prædicationem Euangelij vbique seminantis, puluerem inquam oris illius, per quod Christus locutus est.* & paulò pòst. *Vellem videre sepulchrum, quo recondita sunt arma iustitiæ, arma lucis, membra nunc viuentia, tunc verò cùm in hac vita essent mortua.*

75. *Reliquiarum Pauli cultus.*

Chrysostomus desiderat videre & venerari sepulchrum Pauli.

76. *Imperatores Petri & Pauli sepulchra venerantur.*

Testatur S. Augustin. sermone 28. de Sanctis sub finem, & epistola 42. quòd Christiani Imperatores reddita iam pace Ecclesiæ, ad sepulchra hæc Petri & Pauli se venerabundi abijciant, & ibi radient gemmæ diadematis, vbi fulgent beneficia flectentibus genua concessa: *nam & ipse ille,* inquit Augustin. *purpura indutus peregre proficiscitur sepulchra illa complexurus, & fastu deposito contingit Sanctos, rogans vt sibi apud Deum patrocinentur. & tabernaculorum opificem, & piscatorem patronos, etiam mortuos, deprecatur ille diadema gestans.* ita Galla Placidia Theodosij Imperatoris vxor, epistola ad Pulcheriam Augustam scripta testatur, se Romam iuisse non aliam ob causam, quàm vt sacra Apostolorum limina viseret & veneraretur. Idem fecerunt alij Reges & principes. vnde S. Chrysostomus homilia quòd Christus sit Deus: *Relictis,* inquit, *omnibus, ad sepulchra piscatoris, & pellionis* (Scenopegi Pauli) *currunt & Reges & præsides & milites. Et in Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, si non prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula, corpora sua sepeliantur.* Et in 2. ad Timoth. hom. 4. *Nullus,* inquit, *ex Romanis regibus tanto in honore fuit, quanto hic est (Paulus.) ceterum Imperator foris alicubi iacet abiectus: hic autem velut viuens, & regnans medium vrbis tenet. longè Imperatore clarior est & honoratior pellium sutor.* Quin imò, vigente & feruente persecutione, hæc sepulchra ex Oriente & Occidente, etiam cum capitis periculo, adibant certatim Christiani. Ita ex Perside venisse constat Martham, Marium, & Audifacem temporibus Claudij Imperat. ad limina Petri & Pauli, atque suæ peregrinationis præmium retulisse martyrium, quorum dies natalis sacris fastis ascriptus, in Ecclesia recolitur 19. Ianuarij.

Galla Placidia Imperatrix.

Reges.

Christiani antiqui.

Audi quid S. Gregor. scribat libr. 3. epist. 30. Con- 77.

30. Constantiæ Augustæ, quæ in honorem S. A Pauli Ecclesiam in palatio ædificauerat, ad eamque reliquias S. Pauli sibi mitti petebat: *Corpora*, inquit, *S. Petri & Pauli tantis in Ecclesijs suis coruscant miraculis atque terroribus, vt neque ad orandum sine magno illuc timore possit accedi. Ego ad sacratissimum corpus S. Pauli aliquid meliorare volui; & quia necesse erat, vt iuxta sepulchrum huiusmodi effodi altiùs debuisset, præpositus loci ipsius ossa aliqua, non quidem eidem sepulchro coniuncta reperit: quæ quoniam leuare præsumpsit, atque in alium locum transponere, apparentibus quibusdam tristibus signis, subita morte defunctus est.* Subdit S. Gregor. Orientales fideles voluisse tollere corpora S. Petri & Pauli: *Sed ita*, inquit, *vi tonitrus atque fulguris eos nimio metu terruit, atque dispersit, vt talia denuò attentare nullatenus præsumerent. Quis ergo nunc, Serenissima Domina, tam temerarius possit existere, vt hæc sciens, eorum corpora non dico tangere, sed vel aliquatenus præsumat inspicere?* Denique ne Augustam vacuam dimittat: *De catenis*, inquit, *quas ipse S. Paulus in collo & in manibus gestauit, ex quibus multa miracula in populo demonstrantur, partem aliquam vobis transmittere curabo, si tamen hanc tollere limando præualuero.* B

Miracula ad reliquias S. Pauli.

31. Denique S. Chrysostom. hom. 8. de laudibus S. Pauli, in fine tomi 3. Paulum rerum gestarum gloria vniuersos Patriarchas, Prophetas, Apostolos, Sanctosque omnes antecelluisse asseuerat: *Cui*, inquit, *te, ô sancte Paule, iustorum veteris, vel noui testamenti audeam comparare? omnium quippe virtutem quasi in arca quadam, sed cùm multò prorsus cumulo condidisti. Deniq; etiamsi totum contra te aliquis sigillatim iustorum appendat chorum, inueniet trutinam virtutum ponderibus à tua parte depressam. Paulus verè secundus Abel, verùm non semel, sed per dies singulos immolatur. Paulus alter Noë, sed absque arca insurgentes aduersus se vndas impietatis enauigans. Paulus alter Abraham, non modò à patria, vel gente, sed post vocationem suam, ab ipsa etiam vita prorsus abscissus. Paulus alter Isaac, sponte in hostiam colligatus. Paulus alter Iacob, quasi pro vno quodam totius mundi grege semper inuigilans. Paulus alter Ioseph, spirituali fame tabescente mundo, veritatis alimenta distribuens. Paulus alter Moses, qui omnes gentes à tyrannide diaboli reduxit ad Christum. Paulus alter Aaron, totius mundi populis inunctus sacerdos. Paulus alter Phinees, impietatem Iudæorum atque Gentilium, quasi fornicationem mentium vno fidei mucrone confodiens. Paulus alter Dauid, qui velut quendam Goliam in certamen diabolum prouocat. Paulus alter Elias, clariùs raptus in cælos. Paulus alter Elisæus, qui gentes ab interiore lepræ pollutione purgauit. Paulus alter Ezechias, qui ad vnam fidem Christi diuersos populos attraxit. Paulus alter Iosias, qui abominationes Gentilium dissipauit ac perdidit. Paulus alter Ioannes, pro Christo capite truncatus. Paulus alter Petrus, de cælo vocatus ad Euangelium. Paulus alter Gabriel, qui Christi ortum cunctis gentibus nunciauit. Paulus alter Michaël, qui Christianorum dux esse sortitus est. Etiamsi Angelorum, etiamsi iustorum hominum circumuolem choros, non inuenio comparationem, cui non cumulamentorum Paulus occurrat.* C

Gloria rerũ à Paulo gestarum maior, quàm reliquorum omniũ Sanctorum; iudicio Chrysostomi.

Præfertur Abelo. Noë. Abrahamo. Isaaco. Iacobo. Iosepho. Mosi. Aaroni. Phinees. Dauidi. Eliæ. Elisæo. Ezechiæ. Iosiæ. Ioan. Bapt. Petro. Gabrieli. Michaeli.

ORATIO AVCTORIS
AD D. PAVLVM.

ASPICE nos ex alto S. Paule, tu enim es delicium animæ nostræ. Suscipe has, exiguas licet, primitias operum nostrorum, imò tuorum, quas tibi toto animo offerimus & reddimus. Impetra clienti tuo maiorem indies sapientiam, lumen & gratiam, vt stadium hoc Biblicum decurrere, & vtrumque testamentum à te toto orbe prędicatum, tuamque, ac Christi gloriam illustrare, ac sudore, quin & sanguine meo obsignare valeam. Hãc lauream, hanc vnam laborum meorum omnium mercedem, à te enixè efflagito. Fiat in me obsecro hic spiritus tuus duplex. Da nobis quoque multos, si non Paulos, certè Paulinos, qui Belgium hocce nostrum, Hollandiam, Frisiam, Zelandiam, totumque Septentrionem, quin & Indias, vniuersumque orbem, quasi soles, spiritu Apostolico illuminent, conuertant & igne diuino inflamment: atque in vltimo mundi die nos Christo nostro, cum magna fidelium messe sistas, dicasque: Ecce ego & pueri mei, quos dedisti mihi Domine, in signum & portentum orbis.

Argumentum in Epistolas S. Pavli.

1. *Duplex Epistolarum D. Pauli obiectū, dogmaticum & ethicum.*

DVPLEX *obiectum in genere spectant hæ epistolæ, doctrinam scilicet & mores Christianos; prior enim pars cuiusque ferè epistolæ dogmatica est, in qua res fidei docet Apostolus; posterior ethica, in qua instruit mores fidelium, idq; variè & mistim, more epistolico & more Hebræorum. Vbi nota primò: res & mysteria fidei qualibet quidem docet hic Paulus, maximè tamen tria inculcat, scilicet, 1. Christi œconomiam & gratiam, Christumque solum esse redemptorem nostrum, à quo omnis gratia, iustitia & salus æterna petenda & expectanda sit. Secundò Iudaismum & cæremonias Iudaicas abrogatas esse per legem nouam Christi. Tertiò cauendas esse hæreses iam tum suppullulantes, quas sæpe hic perstringit & confutat. Missi enim sunt Apostoli post Christum, vt per orbem hæc de Christo, Christiq; redemptione & salute promulgarent, explicarent, inculcarent, stabilirent, vtpote noua omnia & orbi inaudita, necessaria tamen ad salutem.*

Tria maximè mysteria Paulus in epistolis inculcat.

2. *Quibus epistolis Iudaismū & hæreses impugnet Apostolus: quibus fidem & mores doceat.*

Vnde nota secundò, quibusdam epistolis Paulus maximè iudaizantes impugnat, & opera cæremoniasque non Christianas, sed Iudaicas. Id facit epist. ad Roman. ad Galat. ad Philipp. ad Hebræos. Alijs, hæreses nascentes euellit, puta Simonis Magi, cum sua sobole, id est, Menandri, Saturnini, Basilidis, Gnosticorum, Carpocratis, quos etiam viuis coloribus depingit Iudas & S. Petrus epistola secunda, id facit epist. ad Ephes. ad Colossens. ad Timoth. Reliquis priuatim eos ad quos scribit instruit, eorum dubia resoluit, eosque in fide & officio Christiano confirmat & perficit. Id facit epist. ad Corinth. ad Thessalon. ad Timoth. ad Titum, ad

A *Philemonem. Hæc autem omnia præstat Paulus eximia & admirabili tum sapientia, tum efficacia & Spiritu.*

3. *Qui, & quo tempore vixerint hæretici quos Paulus impugnat.*

Nota tertiò, hos hæreticos primæuos, quos iam nominaui, coæuos fuisse Apostolis. Nam Epiphanius libro primo hæres. 28. & Philastr. hæres. 37. docet, Cherinthum, qui illis fuit posterior, illam quæstionem de seruandis legalibus Mosi, simul cum Christianismo mouisse Antiochiæ: cuius soluendæ causa coa-
B *ctum est primum Concil. Ierosolymitanum, Act. 15. eundemq; concitasse Ierosolymis seditionem in Paulum, quasi præputiatos adduxisset in templum: de qua Act. 22. Nec mirum, Cherinthum diu adhuc postea vixisse, peruenisseq; ad annum Christi 166. vt docet Cæsar Baron. Nam & S. Polycarpus, Dionysius, Simeon, S. Ioannes & alij ea ætate diu vixerunt. Paulus ergo aduersus errores horum Nouatorum, nec non &*
C *Philosophorum ac Poëtarum, ex quibus maximè sua dogmata consarcinarat Simonis schola, scripsit epist. ad Ephes. ad Colossens. ad Timoth. ad Titum. Vnde facilè intelligitur, quo sensu accipienda sint ea quæ de cauenda Philosophia, de falsa religione Angelorum, de superstitioso delectu ciborum, deque horum similibus inculcat: videlicet eo sensu hæc accipienda esse quo illa adstruebant Simoniani, vt suo lo-*
D *co demonstrabitur. Sicuti vice versa cùm opera eleuat Paulus, vt fidem Christi attollat; opera intelligit illa, quæ lex vetus dictabat & præscribebat, qualia iactabant Iudæi, quasi suis lustrationibus, cæremonijs, sacrificijs iustificarentur, nec indigerent fide, gratia, redemptione, Sacramentis & præceptis Christi.*

Contrà Simonianos, Nouatores, Philosophos & Poëtas quænā scripta epistola.

Quā philosophiam, quanā opera deprimat Apostolus.

Nota quartò posteriore epistolæ parte,

4. *Quomodo & vbi in Epistolis Paulus doceat ethicam.*

te, Paulus virtutes Christianas & ethicam Christianam docet, non per continuos discursus & tractatus, vti fecit Aristoteles, aliíque in suis ethicis, sed per varias gnomas, siue breues sententias, sæpè sine ordine congestas: hic enim fuit mos veterum Hebræorum, vt patet in Prouerbijs, Ecclesiaste, Ecclesiastico; & Græcorum, vt patet ex Phocylide, Hesiodo, Theognide.

5. *Qua lingua scripta epistola.*

Nota quintò omnes hæ epistolæ, exceptâ epistolâ ad Roman. & ad Hebræos, de quibus suus locus agendum est, scriptæ sunt Græcè, vtpote ad Græcos.

6. *Editio Syriaca Epistolarum eiusque antiquitatis & auctoritatis.*

Nota sextò, extat Syriaca versio epistolarum & totius noui testamenti, in Biblijs Regijs, qua etiamnum vtuntur Christiani S. Thomæ in India, Babylonij & Æthiopes Abyssini. Guido Fabricius, qui eam in Latinum vertit, tradit Syros putare eam esse S. Marci Euangelistæ. Sed quia veteres, vt S. Athanasius, Cyrillus, Clemens, Hieronymus & alij, immò & S. Damascen. qui in Syria vixerunt, eius non meminerunt, cùm de Scriptura & Scripturæ editionibus varijs tractant, hinc videtur hisce Patribus, eorumque ætate Syriaca hæc versio esse posterior. Quædam etiam habet, quæ doctis non admodum placent. Denique idiotismus huius Syriacæ versionis, non respondet Syriacæ linguæ, qua vsus est Christus, Marcus & Apostoli, vt ostendam proœmio in epist. ad Hebræos. Illud tamen contra Nouantes notandum, in titulis capitum huius Syriacæ versionis præfigi dies ieiuniorum, festorum, commemorationes Sanctorum, preces pro mortuis, venerationem crucis, & alios sacros ritus, quos vel hinc patet non esse inuentos à Romanis Pontificibus, sed acceptos ab Apostolis, vtpote quos Asiana & Syriaca Ecclesia quasi à suis Apostolis acceptos etiamnum seruant, vti faciunt & Africana Ecclesia Abyssinorum siue Æthiopum, vt testatur Damianus Goëz libro de fide & moribus Æthiopum.

7. *Ieiunia, festa, cultus crucis & Sanctorum, preces pro mortuis, nō sunt inuenta Romanorum Pontificum.*

8. *Epistola quo loco, ordine & tempore scripta.*

Nota septimò, hic videtur esse ordo harum epistolarum. Primò scripta est à Paulo epistola prior ad Thessal. Corinthi anno Christi 52. Secundò, posterior ad Thessalon. scripta est Corinthi anno Christi 53. Tertiò, prior ad Corinth. scripta est Ephesi anno Christi 57. Quartò, prior ad Timoth. in Macedonia, vel, vt communior habet sententia, Laodiceæ (qua de re dicam in proœmio primæ ad Timoth.) scriptæ est anno Christi 57. Quintò, secunda ad Corinth. scripta est Nicopoli anno Christi 58. Sextò, epistola ad Galatas scripta est anno Christi 58. Septimò, epistola ad Roman. scripta est Cenchris apud Corinthum anno Christi 58. Octauò, epistola ad Titum è Græcia scripta est anno Christi 58. Nonò, secunda ad Timoth. Romæ scripta est anno Christi 59. Decimò, epistola ad Ephes. scripta est Romæ anno Christi 59. Vndecimò, ad Philipp. Romæ scripta est anno Christi 60. Duodecimò, epistola ad Coloss. Romæ scripta est anno Christi 60. Decimotertio, epistola ad Philemonem scripta est Romæ anno Christi 60. Decimoquarto, epistola ad Hebr. scripta est Romæ anno Christi 60. Ita Baronius Annalium Ecclesiast. fax & pharus. Paulo aliter hasce epistolas ordinant Theodoretus, Salmeron & Pererius. Vbi nota, sex vltimas scriptas esse Romæ è primis vinculis; ideóque plenæ sunt spiritu.

Visum hic fuit commodum fore lectori, si generalia quædam documenta, quasi canones qui facem præferant, epistolis Paulinis præmitterem.

Canones Rerum.

PRIMVS.

9\. *Scopus & intentio scribentis inuestiganda, ad assequendum sensum epistolarum D. Pauli.*

SIT ergo primus Canon. Vt quis sensum genuinum tum aliarum scripturarum, tum maximè S. Pauli assequatur, vestigandus maximè est scopus & intentio eius, videlicet quorsum, quibus, contra quos loquatur, an contra Iudæos, an contra Gentiles, an contra Simonem. Spiritus enim eius sublimis & acer, in partem in quam inclinat, ita vehementer fertur, vt in extrema declinare videatur, alterumq; extremum negare. Ita sæpe in lib. retract. se purgat S. Aug. quòd olim contra Manichæos, qui dicebant omnia bona à Deo bono, omnia mala à Deo malo, quasi fato, nõ autem ab homine libere fieri, scribens; ita liberum arbitrium prædicarit, vt gratiæ oblitus esse videatur. Contrà postea, orto Pelagio hoste gratiæ, ita gratiam extollit, vt liberum arbitrium deprimere videatur. Sic cùm iudaizantes
10\. oppugnat Paulus, dicit circumcisionem nihil esse, & vetera sacramenta fuisse infirma & egena elementa, Galat. 4. versu 9. Sic vt charitatem extollat apud Corinthios in dono linguarum gloriantes, dicit sine charitate cetera dona omnia nihil esse, nihil prodesse, 1. Corinth. 13. v. 2. Sic, vt supra Aaronem exaltet Melchisedech, dicit ad Hebr. 7. v. 1. eum fuisse sine patre, sine matre, sine genealogia. Non quòd vere talis fuerit Melchisedech, sed quòd derepentè quasi talis, Genes. 14. inducatur & proponatur. Sic, vt Iudæos suis meritis præfidentes deprimat, prouocat ad Dei misericordiam & prædestinationem, eamque exaggerans dicit: *Non volentis, non currentis, sed miserentis est Dei, cuius vult, miseretur; & quem vult, indurat.* Rom. 9. versu 16. & 18.

SECVNDVS.

HINC sæpè Paulus fidem Christi opponit non charitati, sed legi, id est, gratiam opponit naturæ, Christum Mosi, siue opera facta viribus gratiæ Christi per dictamen fidei, opponit operibus quæ fiunt viribus naturæ, per dicta-
11\. men legis naturalis vel Mosaicæ. S. enim Paulus totus in eo est, vt Christum inculcet, doceatq; eum vnum esse hominum per mortem in cruce redemptorem, & talem ab omnibus credi oportere, ab eoq; (non autem à Mose vel à natura) omnia quæ salutis sunt, expectanda esse, qualia sunt gratia, & opera ex gratia facta, Sacramenta & præcepta legis Euangelicæ; hoc enim tunc orbi erat nouum & incredibile. Ita passim Patres, & patet 1. Cor. 2. v. 2. hac de causa dicit sibinde Paulus Christi iustitiam nobis imputari, non formaliter, sed efficienter & meritoriè. De quo ad Rom. 4. v. 5. Et Christum factum esse nobis sapientiam, iustitiam, sanctificationem, redemptionem, 1. Corinth. 1. v. 30. Sic dicit fidem Christi, vel passionis Christi iustificare, scilicet obiectiue; quia merita passionis Christi, quæ sunt obiectũ fidei, quod fide credimus, meruerunt nobis iustitiam, & meritorie nos iustificant.

Quomodo Christi iustitia, satisfactio & merita nobis imputantur.

A

TERTIVS.

HINC rursum sub fide non solam fidem, vt hæretici, sed spem, charitatem, omnemq; gratiam à Christo manantem, quasi ramos in sua radice & causa complectitur. Ita Concil. Trid. sess. 6. c. 8. Et patet Rom. 12. v. 3. & c. 14. v. vltimo. 2. Thessal. 1. v. 11. vbi sic ait: *Impleat (Deus) omnem voluntatem bonitatis & opus fidei in virtute*: quis non videt hic Apostolum præter fidem opus fidei requirere? ergo rectè dicit, quòd fides nos iustificet non sola (vti Lutherus addidit & peruertit) *quod absit vt sentiret vas electionis*, ait S. August. lib. de gratia & lib. arb. c. 7. sed sicuti dicimus: Hæc arbor me aluit, scilicet cum pomis & fructibus suis: hic medicus me sanauit, scilicet per pharmaca, diætam,
B exercitia à se præscripta, quibus sanatus sum. Nam fides est quasi doctor indicans & præscribens opera spei, pœnitentiæ, charitatis, quibus iustificamur. Immo hac ratione rectè dici potest: Sola fides me iustificat; sicuti rectè dicitur: solus hic medicus me sanauit. Est enim fides in suo genere adæquata causa iustitiæ, sicut medicus salutis; & quia reliqua necessaria ad iustitiam & salutem fides tacitè in se includit, quasi in principio, vt patet toto c. 11. ad Hebræos.

12\. *Sub fide Paulus, spē, charitatē, & opera cōprehendit, & quomodo.*

QVARTVS.

SIC in epist. ad Hebræos sacrificium crucis, quod vnum nos habere ait Apostolus, opponit veteribus Aaronicis, nõ autem sacrificio missæ; immo illud sub eo tacitè cõplectitur, quasi vnum & idem in substantia, licet modo diuer-
C sum. Tam enim in missa, quam in cruce idem principalis est sacerdos: scilicet Christus; eadem numero victima, scilicet corpus Christi; sunt etiam idem repræsentatione, quia missa repræsentat, immo continet & applicat sacrificium crucis: sed actione & modo sacramentali & incruente; cùm in cruce fuerit visibile & cruẽtum: quanquam, si metaphysicè loquamur, hic modus sit differẽtia essentialis, & constituat aliam speciem vltimam sacrificij. Sicut mincha, quod in lege veteri farreum erat sacrificium, siccum & incruentum, differebat specie ab holocausto, quod cruentum erat & iugulatorium. Est tamen in missa eadem victima, quæ fuit in cruce, vt dixi, & idẽ sacrificium in substantia saltẽ generica. Sacrificium enim noui testamenti, quod est quasi genus, tã competit sacrificio missæ, quàm sacrificio crucis.
D Rursum sacrificium missæ idem est cum sacrificio crucis analogicè, quia illud repræsentat; sicut imago, qua imago, siue quoad repræsentationem, idem est cum suo exemplari. De quo plura in epistola ad Hebræos.

13\. *Sacrificium crucis quomodo Apostolus dicat vnum sacrificium noua legis, & sub eo comprehendat sacrificium missæ.*

14\.

QVINTVS.

NEGANTES propositiones generales absolutè & sine alia superaddita conditione intelliguntur, vt: *Nihil damnationis est ijs qui sunt in Christo.* Affirmantes verò promissiones, benedictiones & regulæ nunquam absolute, sed commode, & cum conditione intelligendæ sunt: scilicet, vt significent virtutem & naturam rei; itaque fore, quantum est ex parte rei, nisi quid aliud impediat, aut si cetera requisita adsint. Sic rursum sæpe salus tribuitur

15\. *Propositiones generales negantes & affirmantes quomodo intelligenda.*

buitur fidei, quia scilicet fides, quantum est ex parte sua, nata est perducere hominem ad spem, timorem, inde ad pœnitentiam, charitatem & tandem ad iustitiam & salutem: id ita esse patet, ex eo, quòd aliquando salus tribuitur inuocationi Dei, vt Ioelis 2. 32. aliquando spei, timori, charitati, vt 1. Corinth. 13. 2. Luc. 7. 47. alibi passim ad iustitiam & salutem requiritur pœnitentia, vt Luc. 13. 3. 2. ad Cor. 7. 10. Alioquin enim nisi adhibeatur moderatio, cõcludetur pari modo, ad salutem nec baptismum, nec sacramenta requiri, & eum qui crediderit, saluum fore, etiamsi postea fiat infidelis. Ita S. August. lib. de fide & operibus, cap. 14. tomo 4. quem librum expresse conscripsit hoc fine, vt mentem Apostoli esse doceat hanc, scilicet, quòd fides non excludat, sed requirat opera ex fide facta.

SEXTVS.

16. *Quatuor sunt sensus S. Scripturæ.*

QVATVOR sunt sensus S. Scripturæ, Litteralis, Allegoricus, Tropologicus, vel Moralis & Anagogicus, quos Lyranus prologo in Biblia hoc carmine describit. *Littera gesta docet; quid credas,* (scilicet de Christo & Ecclesia) *Allegoria; Moralis, quid agas; quid speres, Anagogia;* v. g. Vrbs Ierusalem, ait Eucherius, ad litteram significat vrbem notam Iudææ, allegoricè Ecclesiam, tropologicè animam fidelem, anagogicè patriam cælestem. Hosce quatuor sensus disertè expressit Paulus ad Galatas 4. vbi sic ait: *Abraham duos filios habuit; vnum de ancilla, & vnum de libera,* en sensus litteræ planus; *quæ sunt per allegoriam dicta: hæc enim sunt duo testamenta,* en allegoria. *Sed quomodo tunc is qui secundùm carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum; ita & nunc,* en tropologia. *Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra,* en anagogia. Vbi nota omnem

17. *Omnis scriptura habet sensum litteralem, non semper alios.*

scripturam habere sensum litteralem, non autem semper alios; immò in nouo testamento vix est allegoria; in epistolis raro tropologia. Porro litteralis sensus est is, quem primò littera significat, siue is proprius sit; siue metaphoricus, aut parabolicus: huic autem inniti debet allegoricus & tropologicus, eique apta proportione respondere, vt quasi ex ipso natus videatur. Sicut enim litteralis est is, quem verba primò significant: ita allegoricus est is, quem res per litteralem sensum significatæ significant. Quo ergo meliùs & pleniùs allegoria & tropologia respondet sensui litterali, eo magis apta & genuina est. Ita S. Hieron. in Oseæ primum, vbi retractat quod alibi dixerat, sensum accommodatitium esse allegoricum, vel tropologicum.

SEPTIMVS.

18. QVÆ de Christo vel corpore Christi dicuntur in S. Scriptura, aliquando de solo capite, id est Christo: aliquando de solo corpore, id est Ecclesia: aliquando de vtroque accipienda sunt; & solerter ex adiunctis dispiciendum est, quid de quo dicatur, ita S. Aug. ex Ticonio lib. 3. de doct. Christiana, cap. 31. & sequentibus.

OCTAVVS.

19. *S. Scriptura potest habere varias versiones, lectiones, sensus.*

SACRA scriptura potest habere varias versiones, addit Leo Castrius prologo in Isaiam, A & varias lectiones etiam in Hebræo, intentas à Spiritu sancto. 3. potest eadem habere varios sensus canonicos, etiam litterales.

Primò, quòd S. Scriptura possit habere varias versiones, patet Matthæi 12. versu 19. vbi ex Isaia, iuxta versione Septuaginta, de Christo dicitur: *Non clamabit:* pro quo tamen noster interpres in ipso Isaia cap. 42. versu 2. vertit: *Non accipiet personam.* Sic pro eo quod Oseæ 13. versu 14. dicitur: *Ero mors tua, ô mors;* Septuaginta & ex ijs S. Paulus 1. Cor. 15. versu 55. vertunt: *Vbi est mors victoria tua?* Sic versio nostra discrepat sæpe à versione non tantu Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, sed & Septuag. interpretum. quorum tamen versionem probauit & recepit Ecclesia, eaque vsa est per quadringentos annos, scilicet donec nostram ex B Hebræo versionem cuderet S. Hieronymus.

20. Secundò, quòd possit S. Scriptura habere varias lectiones, probatur ex Genes. 47. v. 31. vbi noster interpres ex Hebræo vertit: *Adorauit Israel Dominum conuersus ad lectuli caput:* pro quo tamẽ Septuag. & ex ijs S. Paulus ad Hebreos 11. v. 21. verterunt: *Adorauit Israel fastigiũ virgæ eius.* Cuius diuersitatis nõ alia videtur fuisse causa, quàm quòd noster interpres in Hebræo legerit מִטָּה, *mitta,* id est, lectulum, Septuaginta verò alijs punctis legerint מַטֶּה, *matte,* id est, virgam. Sic ad Hebræos 12. v. 6. Paulus citans Prouerb. 3. v. 11. cum Septuaginta, legit כאב, *keeb,* id est, flagellat; cum noster interpres in Prouerbijs legit כאב, *keab,* id est, sicuti pater; vertit enim: *Quasi pater in filio complacet sibi.* Pro quo Septuaginta & Paulus vertunt: C *Flagellat omnem filium quem recipit.*

21. Tertiò, quòd possit S. Scriptura habere varios sensus, patet Matthæi 6. v. 11. vbi noster interpres vertit sic: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* Pro quo tamen idem interpres Lucæ 11. v. 3. vertit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Vtrobiq; enim in Græco eadem est vox ἐπιούσιον, quam interpres in Matthæo *supersubstantialem*, in Luca verò *quotidianum* vertit. Idem patet tum ex alijs S. Scripturæ locis, tum ex varijs eiusdem loci Patrum expositionibus, commodis sæpe & litteralibus. Vnde S. August. lib. 12. Confess. cap. 32. *Cùm alius,* inquit, *dixerit, S. Scripturæ scriptor hoc sensit quod ego; & alius, immò quod ego: religiosius me arbitror dicere, cur non vtrumque potius, si vtrumque verum est, & si quid tertium, & si quid* D *quartum, & si quid omnino aliud verum, quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem Deus sacras litteras, vera & diuersa visuris multorum sensibus temperauit.*

NONVS.

22. *D. Paulus frequenter vsurpat ἀνθυποφοράν.*

SOLET Paulus frequenter tacitis obiectionibus occurrere. Vnde S. Hieron. ad Hedibiam ep. 150. quæst. 11. *Paulus,* inquit, *solet quicquid alius obijcere potest, per ἀνθυποφοράν, quam Quintilianus vocat subiectionem, antequam obijciatur, edisserere.* Vt ad Rom. 1. cùm dixisset: *Reuelatur ira Dei de cælo super eos qui veritatem Dei in iniustitia detinent.* Et vidisset sibi obijci posse: vnde Gentiles veritatem Dei cognouerunt? subintulit: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit.*

Rursum quia hic alius objicere denuò poterat, quomodo Deus se manifestauit Gentilibus qui S.Scripturam non habuerũt? idipsum præoccupans resoluit & explicat subdens. *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas.* Hac de causa Apostolus sæpè more Hebræo vtitur interrogatione, idque ad emphasim, interrogando enim suspendit auditorem, suspendendo attentionem excitat.

DECIMVS.

23. RVRSVM eadem de causa solet Apostolus si fortè in argumentatione quapiam, alia necessaria inciderit quæstio, in eam digredi, & postea ad præcipuum scopum reuerti. Sic 1. Timoth. 3. cùm multa disputasset de Diaconis, ea occasione ad eorum vxores digreditur, ac paulo pòst rursum ad eosdem diaconos redit.

VNDECIMVS.

24. *Quare Paulus toties alludat ad vetus testamentum.*

PAVLVS, vtpote in veteri lege & testamento versatissimus, passim vel expressè, vt patet tota epistola ad Hebræos, vel tacitè, alludit ad dicta & facta veteris testamenti; vt ostendat Christum in Mose, Ecclesiam in Synagoga, & nouum testamentum in veteri fuisse significatum & adumbratum. Magnum enim Christo & veritati perhibet testimonium consensio vtriusque testamenti, siue consensio Mosis & Christi, Prophetarum & Apostolorum, vt docet Tertull. passim contra Marcionem. Hac de causa Christus & Apostoli citant vetus testamentum, ostenduntque illud nouo præ-lusisse, Christique paranymphum egisse: ita Paulus 1. Timoth. 3. cùm Ecclesiam vocat columnam & firmamentum veritatis, alludit ad columnas templi Salomonici, Boos & Iachin. Idem facit sæpe alibi, vt in commentarijs ostendam.

DVODECIMVS.

25. *Qualis connexio capitum & sententiarum in epistolis Pauli.*

NON est in hisce epistolis requirenda semper & vbique connexio tam capitum quàm sententiarum: quia more epistolico scripsit eas Paulus, quo scilicet amici ad amicos varia familiariter sine ordine sæpè & connexione perscribere solent. Id patet ex epistola ad Corinthios, in qua singulis sæpè capitibus nouas materias pertractat, & quæstiones alias & alias à Corinthijs propositas resoluit. vt cap. 7. resoluit quæstionem de virginitate & matrimonio, cap. 8. de idolothytis, cap. 11. de Eucharistia, cap. 14. de prophetia, cap. 15. de resurrectione.

DECIMVSTERTIVS.

26. *Prædestinatio, vocatio, electio duplex.*

DVPLEX est prædestinatio, vocatio, electio; vna ad gratiam, secunda ad gloriam. Rursum hæc secunda est duplex, vna inchoata, altera completa & efficax. Tam illius quàm huius meminit S. Script. Vnde subinde vocatos, prædestinatos, dilectos, electos vocat, non eos, qui proxime, absolutè & efficaciter destinati sunt ad gloriam & beatitudinem; sed eos qui ad fidem & gratiam Christianismi destinati & vocati sunt, in qua qui perseuerant, gloriam æternam assequentur. Hæc enim prima & insignis est gratia, ac cæterarum fons,

A quam proinde omnibus epistolis admiratur & extollit Apostolus, opponitque vanæ fiduciæ quam Iudæi habebant in cæremonijs legis Mosi, gentes in suis virtutibus moralibus. Sic ad Ephes. 1. omnes Christianos Ephesios vocat prædestinatos & electos ad gratiam & sanctitatem. Ait enim: *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, &c. in qua gratificauit nos in dilecto filio suo.* Et v. 4. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate.* Prædestinatio ergo hæc & electio proximè est ad adoptionem, gratiam & sanctitatem, non autem ad gloriam.

B Hoc sensu omnes iusti sunt electi & prædestinati, scilicet completè ad gratiam & iustitiam; inchoatè verò ad gloriam. Hinc Paulus Christianos passim vocat electos, dilectos & vocatos sanctos, id est, electos, dilectos & vocatos ad sanctitatem.

27. *Ex S. Thoma & S. August.*

Hanc distinctionem prædestinationis, siue electionis inchoatæ & completæ, non quoad verba, sed quoad rem & sententiam tradidit S. Thomas 1. part. quæst. 24. art. 3. vbi docet, aliquos scriptos esse in libro vitæ absolutè & perenniter, alios tantùm ad tempus, scilicet, quoad præsentem iustitiam: & hos excidere posse, immò sæpè reipsa de libro vitæ deleri, iuxta illud Psal. 68. *Deleantur de libro viuentium.* Nam scribi in libro vitæ, est esse prædestinatum & electum. Liber enim vitæ est liber, siue catalogus prædestinatorum & electorum. Iam scribi in hoc libro absolutè, siue prædestinatio absoluta, quid C est aliud quàm prędestinatio completa? & prędestinatio quoad præsentem iustitiam, quid est aliud quàm prædestinatio inchoata? Rursum S. August. lib. de prædest. Sanct. cap. 10. Non aliter prædestinationem à gratia distinguit, quàm quòd, inquit ipse, *prædestinatio est gratiæ præparatio, gratia verò ipsa donatio:* cùm ergo gratia alia sit inchoata, alia completa; erit pariter prædestinatio alia inchoata, alia completa. Denique hanc distinctionem prædestinationis agnoscit Ecclesia, cùm Dominica prima Quadragesimæ, in Collecta, quæ tribuitur S. Augustino, pro inchoatè prædestinatis orat, *Vt omnium fidelium nomina beata prædestinationis liber ascripta retineat:* nec enim pro completè prædestinatis aptè recteque oratur, vt retineantur maneantque prædestinati; cùm D completa eorũ prædestinatio includat & præsupponat eos semper mansuros esse prædestinatos. Est enim hæc Dei prædestinatio immutabilis.

DECIMVSQVARTVS.

CVM Apostolus ait nos *vocatos, prædestinatos, electos secundum propositum;* *Propositum* vocat *decretum siue beneplacitum* Dei, quo ex amore & fauore liberali proposuit & decreuit homines peccato perditos reuocare ad gratiam & salutem per Christum. Vnde hoc propositum opponit debito iustitiæ vel naturæ, id est, meritis nostris, vt planiùs & fusiùs ostendam Rom. 8. v. 28. 28.

DECIMVSQVINTVS.

IVSTIFICATIONEM, bona opera, merita, salutem, beatitatem sæpe Apostolus tribuit gratiæ,

tiæ, vocationi, electioni, misericordiæ Dei, non A quasi liberum arbitrium nihil hic agat, vt
29. vult Lutherus: sic enim ageremus, vel potiùs ageremur vt bruta, immò vt stipites & trunci; & ridiculè nobis Deus præciperet & prohiberet id, quod in nostra non est potestate & arbitrio, atque tyrannicè minaretur & infligeret transgressoribus pœnas æternas. *Virtus & vitium*, ait Philosophus, *in nostra est potestate. Quæ autem sunt in nostra potestate, ea agere & non agere possumus. Et circa hæc versatur lex, laus, vituperium, pœna & præmium; ad ea enim quæ non sunt in nostra potestate nemo hortatur, præcipit, punit, nemo de ijs consultat, deliberat, eligit; sicut non eligimus famere, frigere, sed ea patimur.* Hæc & plura hac

Quomodo Apostolus bona opera & merita tribuat gratiæ, & quomodo libero arbitrio, contra errorem Lutheri.

30. de re habet Aristoteles lib. 3. Ethic. cap. 1. 2. 3. 5. Tribuit ergo S. Scriptura opera nostra potiùs gratiæ, quàm libero arbitrio: primò, quòd B primas & potissimas partes in ijs teneat Dei gratia, quæ liberum arbitrium præuenit & excitat, eique deinde cooperatur. Secundò, hoc sensu totum opus bonum dat gratiæ, quia etiam cooperatio nostra manat à gratia Dei excitante, pendetque à gratia Dei cooperante. Tertiò, quia tota dignitas operis supernaturalis est à gratia: quòd enim opus charitatis sit supernaturale & nobilissimum, Deoque gratissimum & meritorium vitæ æternæ, hoc habet à gratia, non à libero arbitrio. Ab eo enim habet tantùm quòd sit liberum, non coactum. Ita passim docet S. August. contra Pelagian. & disertè libro de spiritu & littera cap. 34. & Conc. Trident. sess. 6. cap. 5. imò Apostolus 2. Timoth. 2. v. 19. & 21.

Tres rationes, ob quas, bona opera potiùs gratiæ quàm libero arbitrio tribuat S. Scriptura.

DECIMVSSEXTVS.

PERDITIONEM, obdurationem, reprobationem, damnationē tribuit Paulus & S. Scriptura homini, idque primò & propriè: Deus
31. enim ex se vult (cùm sit ipsissima bonitas & clementia infinita) omnium hominum iustitiam & salutem. hinc sæpè Iudæos dicit reprobatos, quia Christum noluerunt recipere, nec in eum credere. Omne enim bonum ex Deo est, malum autem ex nobis. Ac rursum prædestinatio & vocatio, opus est gratiæ Dei, quia omne opus & meritum præuenit. Reprobatio verò opus est iustitiæ vindicatiuæ, quæ ex natura sua non præuenit, vt vult Caluinus, sed sequitur & supponit demeritum siue peccatum. Iudex enim condemnans reum, supponit peccatum rei. Et ex hoc capite subinde S. Scriptura reprobationem, obdurationem & D perditionem, æquè ac prædestinationem, vocationem & electionem tribuit Deo, quia sci-
32. licet Deus ob præcedētia demerita hominem obdurat & reprobat. Hinc ait: *Non volentis, non currentis, sed miserentis est Dei. Cuius vult miseretur & quem vult indurat. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Vbi notandum, Scripturam hisce phrasibus tantùm significare, altissimam & generalissimam Dei prouidentiam circa omnia tam bona quàm mala. Nihilque in mundo extra eam esse aut fieri, vt Dei manum effugere possit; quin potiùs Deum sua prouidentia omnia etiam peccata complecti, stringere, regere & ordinare. Prouidentia tamen hæc Dei circa bona & mala in specie diuersa

Obduratio, reprobatio, damnatio quomodo homini & quomodo Deo tribuantur.

Dei prouidentia erga bona & mala quomodo differat.

A & dispar est. Nam Deus bona propriè prouidet, prædestinat, intendit, excitat, promouet, protegit & coronat; mala autē ex certa scientia, singula cum suis circunstantijs statuit tantùm permittere, cùm tamen, si vellet, facilè ea posset impedire; eaque iam facta ordinat ad bonum finem & iustam pœnam, qua ea punit. Ita S. August. Enchiridij 11. & 100.

DECIMVS SEPTIMVS.

HOMO proprie, directe & actiuè seipsum obdurat, excæcat, tradit in reprobum sensum. Deus tamen idem agere dicitur, non proprie
& directe, vt vult Caluinus. Cæcitas enim 33.
mentis non tantum est simplex carentia lucis, sed affectus prauus, quo quis illustrationes diuinas libere repellit, vel eis obicem ponit, vt nunquam à Deo illuminetur; ac con- B sequenter cæcitas hæc graue est peccatum, vt docet S. August. lib. 5. contra Iulianum cap. 3. sic & duritia cordis siue improbitas & malitia sensus, graue peccatum est. Indurat ergo & excæcat hominem Deus. 1. permissiuè. 2. sensim gratiæ non sufficientiam, sed copiam solitām subtrahendo. 3. dæmoni potestatem in hominem dando, qui sponte hominem tentat, & in omne scelus & cordis obstinationem impellit. 4. obijciendo homini occasiones, scilicet indendo corpori & animo eas affectiones & cogitationes, alias bonas vel indifferentes, aut exteriùs ea proponendo, v. g. species mulierum, opes, honores, plagas, quibus præscit hominem libere ruiturum in peccata, & se in ijs obduraturum; licet Deus non hoc fine, sed alio bono ea homini obijciat & C indat. Sic obdurauit Pharaonem, plagas in Ægyptum immittendo, intendens vt ijs humiliatus, resipisceret Pharao; quibus tamen ille sua culpa magis exacerbatus obduruit &
fortiùs Deo restitit. Et hoc tantum vult S. Aug. 34.
lib. 5. contra Iulianum cap. 3. cùm ait Deum non tantum patientia, sed & potentia, id est, plagis suis obdurasse Pharaonem, vt doctè & solidè docet Bellarminus lib. 2. de amiss. gratiæ cap. 14. potuisset enim Deus alijs modis agere cum Pharaone, quibus præsciebat eum molliendum & flectendum fore; sed noluit. Maluitque ob eius superbiam & duritiem, plagis eum contundere, quibus tamen præsciebat eum magis se obduraturum.

Obcæcationem & obdurationē hominis, impiè Deo asscribit Caluinus.

Quatuor modis hominem Deus excæcat & obdurat.

S. Augustinus explicatus.

DECIMVS OCTAVVS.

LOQVITVR Paulus vti & alij Scriptores D hagiographi aliquando perfectis, aliquando
& statim transit ad imperfectos: hinc aliquan- 35.
do laudat, aliquando vituperat. Sic Corinthios laudat quasi sanctos, & tamen mox eorum (puta imperfectorum in eis) schismata, auaritiam, libidinem, aliaque vitia redarguit: pari modo aliquando blanditur, mox minatur; estque quasi mater, quæ vt pueris persuadeat & omnibus se accommodet, se in omnes partes vertit, ex amoris vehementia. Patent hæc ad Galat. cap. 3. v. 10. & cap. 4. v. 19. & 20.

DECIMVS NONVS.

LIBERTAS Christiana, quam prædicant 36.
Apostoli, est exemptio, qua Christus nos exemit, non à seruitute herili, non ab obedientia Decalogi, Legum, Principum, Prælatorum,

Libertas Christiana, à quibus nos eximat.

Superiorum, non ab operibus pœnitentiæ & A satisfactionis, non ab obligatione votorum, vt volunt hæretici (quos damnat Conc. Trident. sess. 6. can. 19. 20. 21. hæc enim irrationalis, animalis, carnalis, turpis & contra omne naturæ ius, & contra omnem rectam rationem est libertas) sed à seruitute tum legis veteris, tum peccati, diaboli & vitiorum hic, tum concupiscentiæ, miseriæ & mortis in cælo, patet id 1. Petri 2. v. 13. 16. 17. ad Galat. 5. v. 15. de quo plura 2. Corinth. 3. v. 17.

Canones Verborum.

VIGESIMVS.

37. *Quomodo scriptorem & stylum hagiographum dirigat Spiritus sanctus.*

APOSTOLVS Græcè scripsit, ideo sæpè B græcizat; sed quia Hebræus erat, hinc sæpe hebraizat. Notandum enim quòd Spiritus sanctus per eum loquens, suo se organo attemperabat, vti facit naturam gratiæ subseruire tum in Angelo, tum in homine. Sic per sanctos Scriptores ita accommode locutus est Spiritus sanctus, ac si ipsi suo nutu, conceptu, voce loquerentur & scriberent, vt patet 2. Machab. 2. v. 27. Luc. 1. v. 3. Hinc Apostolus eloquentia vtitur non phalerata, nec verbosa Græcorum; sed simplici, graui tamen ac neruosa Hebræorum. Vnde in hisce epistolis phrases parum Græcas, quin & solœcismos & plurimos Hebraismos inuenias: sic pariter Hebræam antiptosin reperies 2. Corinth. 8. v. 23. ad Ephes. 2. v. 2. & alibi. Quia Hebræi casibus carent & eodem nomine inuariato per C omnes casus vtuntur. *Iste* (Paulus scilicet, inquit S. Hieron. lib. 2. comment. in epist. ad Ephes.) *qui solæcismos in verbis facit, qui non potest hyperbaton reddere, sapientiamque concludere, audacter sibi vendicat sapientiam.*

VIGESIMVS PRIMVS.

38. *Frequens heterosis in epistolis Pauli.*

HINC sæpè Paulus per heterosin abstracta sumit pro concretis, vt circumcisionem pro circumciso, id est, Iudæo; præputium pro præputiato, id est, Gentili; electionem pro electis, dominationes pro dominantibus, virtutes & potestates pro virtute & potestate præditis. Sic dicit quòd Christus nobis factus est iustitia, sanctificatio, redemptio, id est, factus est nobis iustificator, sanctificator, redemptor, vt dicetur 1. Corinth. 1. v. 3. Ita Theoph. Anselmus & alij ibidem.

VIGESIMVS SECVNDVS.

39. HINC etiam per Hebraismum sæpè omittit notas similitudinis, comparationis, causalitatis atque quorumuis aduerbiorum & coniunctionum vincula, vt patet 1. Timoth. 1. v. 3. & alibi. Hæc enim Hebræi sæpè significant per litteras seruiles ב.כ.ל. & similes quas ipsi sæpè subaudiunt.

VIGESIMVS TERTIVS.

VERBA actiua Hebræorum sæpè passionem vel permissionem significant, scilicet cùm sunt in coniugatione vel significatione Cal. Sic dicit Paulus ad Rom. 11. v. 32. *Conclusit Deus omnia in incredulitate conclusit*, id est, concludi permisit. Ita Theod. Ambros. Ansel. Theoph. A ibidem. Ratio est, quia permissio eius, sine cuius nutu nil fieri potest, quædam est actio, non autem pura negatio. Sic ergo in Deo non negatiuum, sed positiuum est decretum, quasi placet aulæ summi regis, vt dicit Prosper, quo vult permittere peccata, sine quo nullum peccatum fieri posset. Ex cuius decreti vi in executione positiue laxat Deus habenas male agere volenti voluntati, omnium enim voluntates Deus arctissime, omnipotentiæ suæ manu tenet, quasi ligatas, vt nec aliud, nec alio modo aut loco, aut tempore cogitare, aut velle, aut in vllum omnino motum erumpere possint, quàm ipse positiuè voluerit permittere, immò effectiue etiam concurrere. Hoc enim spectat ad altissimam Dei circa res omnes etiam illas, quæ peccata sunt, prouiden- B tiam. Hoc ergo exprimit S. Scriptura per verba actiua, vt inclinare, inducere, excæcare, tradere. Sicuti qui Leonem manu tenet & dimittit, si is aliquem occidat, dicitur tenens occidisse & immisisse Leonem in hominem. Et hoc tantùm vult S. August. libro de gratia & lib. arbit. c. 20. & seq. vbi ait, Deus voluntatem Semei & aliorum vitio suo malam in hoc speciale peccatum inclinauit, id est, inclinari permisit, vt malediceret Dauidi, non alteri. Aliter ergo permittit malum Deus, aliter homo: homo negatiuè, Deus positiue: homo sæpè cum peccato, quia tenetur impedire; Deus iustè & sanctè, quia summus omnium Dominus causas secundas sibi permittit, vt libertate sua in quamlibet partem vtantur; vim enim naturæ inferret, si eas necessitaret C ad bonum.

40. *Quo decreto Deus velit peccata, & quibus verbis permissionem peccati scriptura hebraizans explicet.*

41. *Quomodo S. Augustinus dicat Deum inclinasse Semei ad peccatum.*

VIGESIMVS QVARTVS.

42. *Nota causales quid apud Paulum agant.*

EADEM verba immò & notæ causalitatis, v. g. *vt, quia, propter quod, propterea*, sæpè non causam, sed euentum & consecutionem significant. Sic enim vulgus antecedentem occasionem causam vocat, vt, *Blanda patrum segnes facit indulgentia natos*. Scriptura autem, quia familiariter loquitur, sæpe vulgi phrasi se accommodat. Ita Cyrill. Chrysost. Theoph. Euthym. in Ioannis 12. v. 38. Rursum causales particulæ, vt *propterea, ideo*, & similes apud Paulum subinde redundant more Hebræo & nullam causam reddunt, sed tantùm præcedentia continuant cum sequentibus.

VIGESIMVS QVINTVS.

43. *Enallage frequens apud Apostolum.*

NIHIL Apostolo familiarius, quàm enal- D lage præpositionum, coniunctionum & aduerbiorum. Sic more Hebræorum (*in*) sumit pro *per, ex, de, cum, propter, apud*, & per *in*, significat omne genus causæ, vt τὸ, *in Christo*, quod singulis penè iterat versibus ad Ephes. 1. iam significat per Christum, iam propter Christum, iam ex Christo, iam cum Christo, iam in Christo. Ita ibi Theoph. Sic *in Domino* sæpè significat, in re vel negotio Domini, vel coram Domino, vel per Dominum, vel à Domino, vel propter Dominum, Domini amore & reuerentia, ad gloriam Domini. Ex hac phrasi S. Pauli in regulis nonnullarum religionum, sæpe dicitur: *Omnes orationi incumbant, cum omni diligentia in Domino, omnes inuicem ament in Domino, omnes integre obediant, studijs vacent,*

syncerè

sincerè agant in Domino. Vbi τὸ *in Domino* est excitamentum virtutis & industriæ, idque quadrupliciter. 1. quasi dicat, Sciant omnes se Domino seruire, se Domini negotium agere, non hominis. 2. non pretio, non metu, non cupiditate, sed *in Domino*, id est, vnius Dei amore & reuerentia id agant. 3. vt serui in oculis Domini, ita ipsi coram Domino seriò id agant, Dominus eorum oculis obuersetur. 4. finem spectent, non suam, sed vnius Domini gloriam. Sic præpositionem κατὰ, quam noster interpres sæpe vertit *secundùm*, valde ample & varie accipit Paulus. iam enim κατὰ capit pro, διὰ, id est, *per*, vt *Paulus Apostolus, secundum,* (id est, per) *imperium* vel præceptum *Dei*, ad Titum 1. v. 3. iam pro *in*; vt ibidem v. 4. *Tito filio secundùm communem fidem*, id est, in communi fide. Iam & frequenter per illam designat materiam, siue obiectum, vt, *secundum*, idem sit quod, *circa*, vt ibidem v. 1. *Fidem quæ secundùm*, id est, circa, *pietatem est* & versatur, vt scilicet pietatem doceat: iam eandem capit pro, *ante*, vel, *coram*, vt 2. Corinth. 10. v. 7. *Quæ secundùm*, id est, ante, *faciem sunt videte*. Iam & sæpissimè ac maxime propriè τὸ *secundum*, accipit pro, *iuxta*; vt *secundùm Deum, secundùm hominem loquor, secundùm carnem*, vel *spiritum ambulant*. Iam, τὸ κατὰ, vtitur pro, *à*, vel, *ex*, denotatque per illud causam efficientem, vt ad Coloss. 2. v. 8. *Ne quis vos decipiat per philosophiam secundùm traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum*, id est, ne quis vos decipiat per philosophiam quæ manat non à Christo, sed à traditione & fictione hominum, qui de mundi elementis & auctoribus mira somniarunt. Denique, τὸ, *secundùm*, accipit pro, *propter*, vt ad Titum 3. v. 5. *Deus saluos nos fecit secundùm* (id est, propter) *misericordiam suam*. Pari modo voculas *tamen, sed*, & similes sumit Paulus pro, *immo, quinimmo*. Sic vocem, *enim*, non propriè, vt sit causalis, sed aduersatiuè pro, *autem*, sumit ad Galat. 2. v. 6. idem facit Isaias cap. 28. v. 11. quem locum citat Apostolus 1. Corinth. 14. v. 21. Sic copulam, *&*, sumit Paulus pro, *id est*, ad Ephes. 1. v. 1. ad Galat. 6. v. 16. Coloss. 2. versu 4.

44. *τὸ in Domino quadruplicem habet sensum.*

45. *Varia enallages exempla in epistolis Pauli.*

VIGESIMVSSEXTVS.

46. CONDVPLICAT Paulus quædam ad maiorem emphasim, maxime in gradibus comparationis, idque vt plurimum excessum significet; vt ad Philip. 1. v. 23. *Multò magis melius*, id est, longe meliùs.

VIGESIMVSSEPTIMVS.

47. APOSTOLI & Euangelistæ consarcinant in vnum testimonia ex lege veteri, cùm tamen e varijs locis petita sint; patet Rom. 3. v. 11. Sic etiam eadem citant subinde non verbotenus, sed eodem sensu. 3. citant eadem iuxta Septuaginta, quia Gentibus Græcè scripserunt, quibus Græca Septuaginta versio notior erat Hebraico textu.

VIGESIMVSOCTAVVS.

48. VTITVR Paulus sæpè verbo induendi, vt dicat hominem induere opprobrium & ignominiam; induere Christum, induere gloriam, immortalitatem, virtutem. Vbi τὸ induere significat hominem Christo & virtuti Christianæ studere, eam possidere, eaque largiter vti, & quasi veste decora circumuestiri. Rursum hominem gloria & immortalitate abundare, amiciri & circumfundi; alludit ad togam Hebræorum & prætextam Romanorum: cum qua quasi virum & virilem animum, virtutem & decus induebant iuuenes. Vide S. Hieron. ad Pammach. contra errores Ioannis Ierosolymitani. De hac phrasi dicam plura Rom. 13. in fine.

Verbum Induere quid apud Paulum valeat, & vnde desumptum.

VIGESIMVSNONVS.

49. INFINITIVOS per Hebraismum sæpè Paulus sumit pro nominibus, aliquando pro verbis quorumlibet temporum & modorum. Rursum sæpe imitatur Hebræos in eo, quod cùm careant indicatiuo, pro eo vtuntur participijs, vt 1. Corinth. 12. v. 2. *Ad simulachra euntes*, id est, ibatis. Similia sunt 2. Corinth. 10. v. 2. 4. 5. 12. 15. Subinde quoque Hebræi & Paulus per præteritum significant indicatiuum, vt Psal. 115. *Credidi*, id est, credo, *propter quod locutus sum*, id est, loquor, de quo dicam 2. Corinth. 4. v. 13. Porrò tritum est, Hebræos, præsertim prophetas, de futuris loqui, per præteritum; quia ea quæ prædicunt, tam certò futura sunt, ac si iam essent præterita, & in altissima amplissimaque Dei præscientia iam sunt quasi præterita.

TRIGESIMVS.

50. NOMINA, gerundia, infinitiuos subindo actiue, subinde passiue capiunt Hebræi; & ex ijs Paulus: vt *Christus factus est nobis iustitia*, id est, iustificator. Contrà 2. Corinth. 5. v. vlt. dicit: *Nos facti sumus iustitia*, id est, iusti, *in Christo*. Ita Chrys. & Cyrill. 12. thesauri 3. Sic Deus dicitur amor & timor noster, spes & patientia nostra, scilicet passiuè, id est, obiectum amoris, timoris, spei & patientiæ nostræ, siue is quem amamus & reueremur, in quem speramus, propter quem patimur: pari modo sæpe ab ijsdem Hebræis potentia vel actus sumitur pro obiecto, & contrà. Sic enim Hebræi colorem vocant oculum: quia color oculo videtur & percipitur, estque obiectum oculi: vt Num. 11. v. 7. vbi noster interpres vertit: *Erat man coloris bdellij*, Hebraicè est, habebat man עין, *en*, id est, oculum bdellij. Et Leuitici 13. v. 55. pro eo quod nos habemus: *Cum viderit non crenisse lepram*, Hebraicè est: Si lepra non mutauerit, עינו, *eno*, id est, suum oculum, hoc est, suum colorem. Sic & Galli, Flandri, aliæque gentes loquuntur; vt dicant rem aliquam, puta gemmam, aut vestem, pulchrum habere oculum, obtutum, aspectum, volentes hac phrasi significare, gemmam aut vestem pulchram habere formam, aut speciem.

TRIGESIMVSPRIMVS.

51. LVDVNT Hebræi & Paulus, elegantiæ causa, vario sensu in ijsdem vocibus. Sic peccatum nunc propriè, mox pro causa, vel effectu peccati, scilicet concupiscentia, mox pro hostia pro peccato sumunt. Sic Paulus ait 2. Corinth. 5. v. 21. *Eum qui non nouerat peccatum* (Christum) *pro nobis peccatum* (id est, hostiam pro peccato) *fecit*. Ita S. Augustinus Enchir. 41. Estque antistasis, siue eiusdem verbi contraria significatio; qualis est, si dicam, *Amari iucundum est, si curetur, ne quid insit amari*. Sic

Plautus

Plautus in Euclio: *Araneas*, inquit, *mihi ego illas seruari volo*. Locuta erat anus de inani prorsus, præter araneas domo. At senex araneas intelligit thesaurum, qui anum latebat. A

TRIGESIMVS SECVNDVS.

52. VERBA Hebræorum subinde actum inchoatum, subinde continuatum, subinde perfectum significant. Inchoatum, vt Rom. 2. v. 4. *Benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id est, adducere conatur. Perfectum, vt 2. Cor. 2. v. 14. *Deus triumphat nos*, id est, triumphare facit. Ita Ambros. & ex eo Ansel. ibi. Continuatum, vt Ioannis 14. v. 1. *In me credite*, id est, pergite credere, confirmate vos in fide mea. Iam pridem enim ante in Christum crediderant Apostoli.

TRIGESIMVS TERTIVS.

53. SICVT Christus multis parabolis, ita & Paulus, more suę gentis, docet per similitudines & metaphoras. Sic sæpe Ecclesiam comparat ædificio, corpori, agro, arbori, Christum Adamo, peccatũ fermẽto. Ita S. Hieron. in Matt. 18. B

TRIGESIMVS QVARTVS.

54. *Caro in scripturis quid significet.*

CARO, ait S. August. epist. 146. ad Consentium, nunc proprie sumitur, nunc tropice: & tunc aliquando carnis corruptionẽ, aliquando concupiscentiam, aliquando homines carni deditos significat. Sic virtute præstantes, vocantur carnis expertes. *Vos*, ait Paulus Rom. 8. v. 9. *non estis in carne*. Et Ioan. 3. v. 6. *Quod natum est ex carne, caro est*, id est, carnale, animale est, *quod natum est ex spiritu, spiritus est*, id est, spiritale est. Rursum Apostolus subinde carnem vocat externam speciem & gratiam, eamque opponit spiritui, id est, internæ gratiæ & efficaciæ. Sic dicit Iudæos gloriari in carne, id est, in carnali circumcisione & prosapia, quòd sint filij Abrahæ. Sic sapientes secundum carnem & sapientiam carnis, vocat sapientiam mundanam & sapientes mundi; hoc sensu ait, se neminem nosse secundum carnem, id est, externam speciem & carnalem cognationem; de quo plura 2. Corinth. 10. v. 2. Ita S. Chrysost. Theoph. Anselm. & alij. Sæpiùs verò carnem vocat ipsam concupiscentiam, cuius causa est; C

55. *Caro pro concupiscentia sumitur, ob quatuor rationes.*

I. primò, non quod proprie caro sit ipsa concupiscentia, aut fomes incentrix & dictatrix peccati (nec enim caro peccati cogitationes & motus suscitat aut format) sed metonymice: quia caro est velut officina animæ, quæ in carne, quasi figulus in luto, format suarum concupiscentiarum & turpitudinum idola, per quam ea peragit & consummat.

II. Secunda causa est, quia caro motus concupiscentiæ iuuat & fouet; efferuescentia enim sanguinis iram concitat, motus & concitatio spirituum generationi subseruientium suscitat libidinem; sic varij motus spirituum, & sanguinis varias concupiscentias suscitant.

III. Tertiò, caro non nuda; sed animata & informata anima concupiscente, dicitur concupiscentia: quia cõcupiscentia, siue anima concupiscens carnem inhabitat, informat, & cum ea vnum efficit compositum.

IV. Denique 4. multi Philosophi censent sicuti sensationes (quales sunt visio, auditio, perceptio gustus & tactus) ita & concupiscentias, motusque appetitus sensitiui esse tam in corpore & organo corporeo, puta oculo, aure, lingua, spiritibus, corde, &c. quàm in anima; licet alij, & forte subtiliùs ac veriùs, putent eas, vtpote spiritales, vitales & animales esse in sola anima: cùm enim hæc sola præcise viuat & sentiat; sola quoque vitales & animales actiones elicit, ac consequenter sola quoque eas recipit: quod enim vitalium & animalium actionum est efficiens, idem earundem est recipiens, siue subiectum. Ad has tamen actiones corpus per organa sua, per spiritus & sanguinem, disponit & adiuuat animam, & per sympathiam, similes passiones, sed corporales in se suscitat & suscipit, vt v. g. cùm in anima & appetitu sensitiuo exurgit concupiscentia iræ & appetitus vindictæ (hic enim præcise nõ videtur esse in corpore, sed in sola anima) mox per consensionem quandã naturalem & sympathiam corporis & animæ, ex anima redundat in corpus ira quædam quasi corporalis, scilicet efferuescentia sanguinis & spirituum: & ita de alijs concupiscentiæ motibus, vt propter hanc sympathiam & similes vtriusque motus, rectè concupiscentia tam in corpore, quàm in anima esse dici possit, adeoque vocari caro, vt doctè docet S. Cyprian. in prologo tractatus de cardinalibus operibus Christi. *Hoc ipsum*, inquit S. Cyprian. *quod dico carnis affectus, impropriè dico: quia hæc vitia propria animæ sunt, quæ sentit & mouet & viuit, cui imputatur peccatum: quia ipsi datum est arbitrium & iudicium, & scientia, & potentia, per quæ possit improbare malum & eligere bonum. Corpore autem sic vtitur anima, sicut faber malleo, vel incude, in qua format omnium turpitudinum idola & fabricatur qualibet quarumcumque voluptatum simulachra. Non est dictatrix peccati, nec inuentrix malitiæ, nec cogitatus format, nec disponit agenda. sed officina est spiritus, qui in ea, & per eam quæcumque affectauerit, peragit & consummat; quòd autem ipsa insensibilis sit, spiritu recedente dignoscitur, post cuius discessum nulli apta vsui superest putredinis massa & paludis aceruus; quicquid enim sentit, à natura corporis alienum probatur.* Deinde explicat S. Cyprian. quomodo iam dictis non obstet, quòd caro aduersus spiritum concupiscere dicatur. *Quòd verò*, inquit, *caro aduersus spiritum & spiritus aduersus carnem contendere dicitur & repugnare, impropriè arbitror dictum; quia solius animæ lis ista est, quæ secum rixatur & cum proprio arbitrio litigat, certior in huiusmodi quæstionibus quid bonum sit, quid malum, quàm in aliarum rerum inquisitionibus, quid verum sit, quid falsum. Sed desiderij sui veneno mens ebria corpus contumelijs applicat & iunctis complexibus, ambo in mortiferas suauitates elapsi obdormiunt; cumq; euigilauerint serò pœnitentiam adducit confusio, & inquinamentorum horror fœdata menti occurrit. Et in ceteris omnibus, quæ malignè parata sunt, huiusmodi vltio peccatorem persequitur, & ipse libidinum labo crapulatus se conuomit.* D

56. *Corpus an sensationes in se recipiat.*

57. *Sympathia corporis & animæ.*

Corpus est officina animæ.

58. *Quomodo spiritus concupiscat aduersus carnem.*

TRIGESIMVS QVINTVS.

59. *Cõcupiscentia & gratia quibus nominibus significentur à D. Paulo.*

OPPONIT Paulus spiritum carni; interiorem hominem exteriori; legem mentis legi carnis & membrorum; legem Dei legi peccati, id est, gratiam qua per Christum renouamur, virtutem eiusq; motus, & dictamen opponit concupiscentiæ, eiusque motibus & dictamini. Notandũ est enim quòd cõcupiscen-

tiam vocat nunc carnem, nunc legem (id est, dictamen) membrorũ, carnis & peccati, nunc peccatum, nunc exteriorem hominem, terrenum & animalem, nunc hominem veterem, nũc corpus peccati, id est, peccato obnoxium, in peccatum procliue. E contrario gratiam & Spiritum vocat legem mentis, legem Dei, hominem nouum, nouam creaturam, interiorem hominem & spiritualem, cuius phrasis originem & causam assignabo ad Rom. 7. v. 22. & 23. ita Chrysost. Ambr. Theoph. & clarissime Ansel. ibidem.

TRIGESIMVSSEXTVS.

60. VERBA Hebræorum actiua realia sæpè per mentalia exponēda sunt: vt adduxit, id est, adducere voluit & prædestinauit, ad Hebræos 2. v. 10. Sic Ieremiæ c. 1. v. 10. dicitur: *Constitui te vt euellas & destruas, ædifices & plantes* Gentes scilicet & regna, id est, vt illa euellenda & destruenda, vel ædificanda & plantanda prædicas, & prophetes.

Simile 2. ad Timoth. 1. v. 9. & ad Titum 1. v. 2. Rursus Hebræi comparationem exprimunt per negationem, scilicet, vt id quod maius est asserant, quod minus negent, patet Matt. 9. v. 13. ita Chrysost. & Euth. ibidem, & Aug. 10. de Ciuit. 5. vt 1. Cor. 15. v. 10. *Plus omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei, quæ in me est* (vti legunt Græci) id est, in operibus supernaturalibus plus fecit gratia Dei, quàm ego, & 1. Corinth. 3. *Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus*, id est, Parum facit prædicator in conuersione & perfectione animarum, si comparetur cum eo, quod facit Deus interiùs, menti gratiam aspirando.

TRIGESIMVSSEPTIMVS.

61. APOSTOLVS confusè subinde loquitur & rem ponit pro adiacentibus rei. Sic Christum sæpè vocat Christi fidem, gratiam, institutionem, baptismum, Ecclesiam, religionem, id est, Christianismum ipsum, vt ad Coloss. 2. v. 6. *Sicut*, inquit *accepistis Iesum Christum*, id est, Christi fidem, doctrinam, religionem, *in ipso*, id est, in fide & religione ipsius, *ambulate*. Et ad Gal. 5. v. 2. *Si circumcidamini, Christus*, id est, Christianismus, *vobis nihil proderit*. Sic passim ait baptizatos *induere Christum*, id est, Christi virtutes, spiritum & mores, eosq; *esse inseri, viuere, ambulare in Christo*, id est, in Christi fide & gratia.

TRIGESIMVSOCTAVVS.

62. APOSTOLVS, quia spiritu, sapientia, sensit & rebus turget; hinc ad verba non æquè respicit. *Etsi imperitus* (inquit ipse) *sermone, sed non scientia*; &, *prædicatio nostra, non in persuasibilibus humanæ scientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis*, 1. Cor. 2. Hinc sæpè sententias conuoluit, alias & alias agglomerat, primas imperfectas relinquit, & quasi aliò abreptus, digreditur, multaque interloquitur, ac deinde ad primas & ad propositum redit. Patet id clarè ad Galat. 2. v. 6. ad Eph. 3. v. 1. 2. & 14. Rursum vtitur crebra ellipsi, enallage, aposiopesi, hyperbatis, & id genus tropis, qui interpreti supplendi sunt, vel ordinandi. Causam dat S. Irenæus lib. 3. c. 7. *Hyperbatis, ait, sæpè vtitur Apostolus propter velocitatem sermonum suorum & impetum spiritus qui in eo est*. Porrò ellipsi vtitur, vel casus, vel præpositionis, vel coniunctionis, vel verbi, vel integræ etiam sententiæ, vt cùm ait initio epist. ad Rom. *Paulus Apostolus, seruus Iesu Christi*. Deest hic, & supplendum est, *opto, vel precor, vt multiplicetur gratia in vobis*.

Frequens est in tropis Apostolus.

TRIGESIMVSNONVS.

63. HINC etiam vtitur epitasi, id est, vehementiori verbo, pro minùs vehementi, vt Rom. 9. v. 13. *Esau odio habui*, id est, neglexi, postposui, minus amaui. Simile Genes. 29. v. 31. Ioannis 12. v. 15.

QVADRAGESIMVS.

64. MVLTA verba vsurpat Paulus juxta phrasim & morem prouinciæ suæ, puta Tarsi & Ciliciæ. Erat enim ipse Tarsensis & Cilix, vt 1. Corinth. 4. *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die*. Vbi diem posuit pro iudicio, ex Cilicum phrasi, nam dies dici reis consueuit. Sic ad Coloss. 2. v. 18. vsus est verbo καταβραβεύειν, quod lingua Tarsensium significat insidiosè alteri palmam præripere, vt annotauit S. Hieron. epist. 151. ad Algasiam, quæst. 10. Cilices enim Græcè, sed corruptiùs quàm alij Græci loquebantur. *Hisce*, inquit Hieron. *& alijs multis verbis vsque hodie vtuntur Cilices, nec hoc miremur in Apostolo, si vtatur eius linguæ consuetudine, in qua natus est, & nutritus, cùm Virgilius alter Homerus apud nos patriæ suæ (Mantuæ & Mantuanæ linguæ) sequens consuetudinem sceleratum frigus appellet*, sceleratum, id est, horrende intensum, mordax & noxium; quomodo & Galli nostri loquuntur cùm aiunt: *Il faict meschamment froid*, id est, scelerate, hoc est, horrendè est frigidum.

QVADRAGESIMVSPRIMVS.

65. APOSTOLVS subinde nouat quasdam voces, iisq; noua significatione & sensu vtitur. Hunc canonem tradit & exemplis illustrat Gregor. Nyss. oratione in illud 1. Cor. 15. *Tunc & ipse Filius subiectus erit ei qui subiecit sibi omnia. Solet*, inquit Nyssen. *sapientia magni Pauli, ad id quod visum fuerit, libere ad arbitrium suum verbis vti, & ad suæ sententiæ seriem verborum significationes adaptare, etiamsi ad aliquas alias mentis conceptiones vsum dictionum trahat consuetudo. Nam vnde sumpsit vsum verbi*, ἐκένωσεν, id est, *exinaniuit seipsum*, Philip. 2. & 2. Cor. 11. *Gloriationem meam nemo exinaniet aut euacuabit*. & ad Rom. 4. *Exinanita est fides*. & 1. Cor. 1. *Ne inanis reddatur crux Christi? Ex quonam vsu hæc traxit ad suum propositum? quis item iudicabit eum quòd dixerit* ἱμειρόμενοι ὑμῶν, id est, *cupidi eramus vestri, vestrique auidi? per quam dictionem amoris habitum & affectum ostendit. quomodo per dictionem*, μὴ περπερεύεται, id est, *non agit perperam, charitatem à fastu & superbia alienam demonstrat? studium item contentionis & vlciscendi cupiditas quo pacto per verbum*, ἐριθείας, *ab eo significatur?* Rom. 2. v. 8. *Exercitium namque & studium lanæ hoc nomine significatur. Est enim ἡ ἔριθος, propriè ancilla quæ lanam tractat*, & ἐριθεργία, *est ipsum lanificium*. Et post pauca docet, cùm Apostolus ait: *Tunc & ipse Filius subiectus erit ei*, pari modo per subiectionem hanc Filij, abusiuè intelligi non seruilem eius humilitatem, sed salutem, felicitatem, incorruptionem & regnum æternum, quod Filius à Patre, quasi illi vnitus & gloriosissimè subiectus, accipiet.

Quomodo intelligendũ quod Filius subiectus erit Patri.

QVA-

QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

66. PAVLVS licet Græcè scribat, subinde tamen vtitur vocibus Romanis, easque ex Latinis Græcas facit, quia hæ voces vsitatissimæ erant, non solùm apud Latinos, sed etiam apud Græcos. Sic enim Græcè scribens vocat Macellum, Coloniam, Sicarios, semicinctium, membranam, penulam.

QVADRAGESIMVS TERTIVS.

67. *Credere in Deum, & Deo quomodo differat.* SCRIPT. & Paulus dicunt aliquando nos credere in Deum, aliquando nos credere Deo. S. Aug. in Psal. 77. hæc duo distinguit: *Plus*, ait, *est credere in Deum, quàm credere Deo: nam & homini cuilibet plerumque credendum est, quamuis in eum non sit credendum.* Hoc iuxta communem Latinorum phrasim verum est: verùm iuxta phrasim Hebræorum Pauli & S. Scripturæ hæc duo idē sunt. Idem enim est Hebræis האמין ביהוה, *haamin badonai*, id est, credere in Deo, vel in Deū, & האמין ליהוה, *haamin ladonai*, id est, credere Deo. Hæc ergo tria apud Hebræos & in Scripturis idem significant, scilicet, credere Deo; credere in Deo, & credere in Deum. Verbum enim, *haamin*, id est, credere, Hebræis significat contactum quendam mentalem, quo mens quasi tangit sua credulitate & consensu rem creditam, illique adhærescit. Verba autem contactus sæpe apud Hebræos cum, *bet*, id est, *in*, construuntur.

QVADRAGESIMVS QVARTVS.

68. VERBA Hebræorum sæpè non actum, sed debitum, vel officium significant, vt Heb. 13. v. 17. *Ipsi enim peruigilant*, id est, peruigilare debent, *quasi rationem pro animabus vestris reddituri*. Sic Hebræi dicunt עשה אשר לא יעשה, *asa ascer lo iease*, id est, fecit quod non fiet, hoc est, fecit quod fieri non debet, siue quod facere non licet.

QVADRAGESIMVS QVINTVS.

69. VTITVR Scriptura & Apostolus sæpè metalepsi, id est, transsumptione, vt ad Philip. 2. *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*, id est, non vt rapinam studiosè retinuit, defendit, ostentauit, iactauit æqualitatem suam cum Deo Patre, sed eam quasi Dominus sponte deposuit & celauit. Sic etiam vtitur hypallage, vt Isaiæ 1. *Cognouit bos Dominum præsepis sui*, id est, cognouit bos Dominum præsepis sui, siue Dominum se alentem in præsepio.

Interpretes Epistolarum S. Pauli.

70. *Origenes.* E GRÆCIS primus Origenes scripsit in epist. ad Roman. fusus hic est, elegans, & in moralibus excellit, dogmata quædam habet à sana fide aliena. Vnde S. Hieron. in epist. ad Pammachium & Oceanum de Origene sic ait: *Laudamus interpretem, non dogmatisten; ingenium, non fidem; Philosophum, non Apostolum.* *Theodoretus.* Secundus est Theodoretus, qui in omnes Pauli epistolas scripsit. Breuis hic est, planus & litteralis. *Chrysost.* Tertius est S. Chrysost. excellit hic tum sensu litterali, tum morali,

A tum spiritu Paulino. S. Chrysost. sequuntur quasi discipuli Theoph. & Oecumen. in quibus tamen quædam cauenda & suis locis monenda sunt: vt quod Roman. 9. prædestinationem non tantùm ad gloriam, sed etiam ad gratiam ex præuisis meritis factam esse ex v. 11. planè contra mentem Apostoli asserere & docere videntur. Theophylactus quoque Photij Patriarchæ Constantinopolitani (vtpote à quo creatus fuit Episcopus Bulgariæ) errorem secutus est, docetque Spiritum sanctum procedere non à Filio, sed à solo Patre. *Theophyl. Oecumen.*

Inter Latinos, primò extant commentarij in omnes Pauli epistolas inscripti nomine S. Ambrosij, breues, sed graues passim. Verùm notandum est, eos non esse S. Ambrosij. Alibi impressi extant nomine S. Athanasij; sed nec esse Athanasij, nec Ambrosij patet, primò ex stylo; quodque hic auctor Græcè se nescire profiteatur, cùm S. Ambrosius optimè Græcam callueris, vti indicant multa quæ ex Origene & Basilio mutuatus est. 2. quòd nec S. Hieron. nec S. August. eorum meminerint. 3. quòd quædam habeant suspectæ fidei: vt quod 1. Corinth. 7. docent virum non ita constringi legibus matrimonij, sicut vxor constringitur; virum enim posse facere diuortium, vxorem non, qui est manifestus error, etiam ipsimet S. Ambrosio alijs locis. Sic Roman. 4. v. vltimo docent eos qui baptizati sunt ante Christi passionem, accepisse remissionem peccatorum, sed non fuisse iustificatos. Rursum Roman. 8. v. 28. docent nos vocari ad gratiam secundum propositum, non Dei, sed nostrum: quod est Pelagianum, & contra mentem Apostoli: sunt tamen hi commentarij veteris auctoris. Vnde ipse 1. ad Timoth. 3. ait se hæc scribere Damaso regente Ecclesiam. Tempore Cassiodori, hi commentarij nomine Gelasij vulgabantur, vt patet ex Cassiodoro lib. de diuinis lectionibus, capite 8. non Gelasij Romani Pontificis, vti putauit Cassiodorus, qui Damaso posterior fuit, sed illius, vt videtur Episcopi Cæsariensis, qui vixit ante Concilium Chalcedonense, & scripsit librum de duabus naturis. 71. *Comment. Ambrosio inscriptus an verè sit S. Ambrosij.* B C *Olim inscribebatur Gelasio.*

Alij hosce commentarios Remigio attribuunt, sed hic longe posterius vixit, scilicet anno Domini 880. fuitque Antisiodorensis Episcopus: cuius etiam alij in has epistolas extant commentarij, prorsus ab his Ambrosianis diuersi. Alij putant illorum auctorem esse illum qui scripsit quæstiones veteris & noui testamenti tomo 4. operum S. August. quia in quibusdam cum eo consentit, sed stylo, grauitate, doctrina, methodo ab eo dissentit. S. August. lib. 4. contra duas epistolas Pelagianorum 4. citat ex hoc commentario in cap. 5. ad Roman. explicationem illius sententiæ: *In quo omnes peccauerunt*, nomine S. Hilarij. Hinc putant Doctores Louanienses, quos sequitur Salmeron disputatione 19. Hilarium Diaconum vrbis Romæ, esse hujus commentarij auctorem, qui schismati Luciferi Calaritani adhæsit, & docuit rebaptizandos esse hære- *Alij tribuunt Remigio.* D *Alij S. Hilario.* *Hilarius Diaconus hæresis Luciferianæ.*

hæreticos. Vnde sanctus Hieronymus scri- A bens contra Luciferian.eum vocat Deucalionem orbis.

72\. *Quomodo hunc Hilarium sanctū vocet Augustinus.*

Dices, quomodo ergo sanctus Augustinus eum sanctum vocat? Respondeo, fortè deceptus fuit Augustinus nomine Hilarij, putauitque eum esse eundem cum sancto Hilario Pictauiensi Episcopo, aut nomen, sancti, more illius temporis accipit latè pro quouis ministro Ecclesiæ. Siue ergo hic fuerit horum Commentariorum auctor, siue quis alius, certè doctus est, litteralis, verbis breuis, & sententijs grauis, sed, vt dixi, infarta quædam habet, quæ suspecta & erronea sunt.

Hieronymus.

Secundus est sanctus Hieronymus, qui scripsit in epistolam ad Galatas, ad Ephesios, ad Titum, & ad Philemonem. Vbi aduerte solere sanctum Hieronymum in præfatione dicere, quos veteres secuturus sit, ac deinde in commentario sæpè eorundem errores transscribere, nec refutare.

73\. *Quid cauendum in lectione commentariorū S. Hieronymi.*

Quare caute legendus est in hisce sanctus Hieronymus, atque Origeni alijsque quos in præfatione nominat, non autem ipsi Hieronymo hi errores tribuendi sunt. Rursum notandum hic est, inter opera sancti Hieronymi post commentarium in hasce quatuor epistolas, etiam alios extare commentarios breues in omnes epistolas sancti Pauli. Sed certum est intuenti & conferenti priores cum hisce posterioribus, eos non esse sancti Hieronymi. Vnde & in ipsa præfa-

C

Heliodorus.

tione Heliodoro ascribuntur: hic enim posteriorum Auctor repit, nil habet Græci, vel Hebræi, cùm Hieronymus acer sit, & tam Hebræis, quàm Græcis abundet. Adde videri auctorem hunc esse Pelagianum. Nam in caput quintum ad Romanos negare videtur peccatum originale, tractans enim illud Pauli: ***Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum;***

74\. *Error Pelagij circa peccatum originale.*

sic explicat: Per Adam, inquit, intrauit peccatum in mundum, ***intrauit***, inquam, ***imitatione non naturali traduce aut propagatione***, quia scilicet posteri Adæ peccatum sponte sua imitati sunt, non autem naturali propagatione ex Adamo peccatum aliquod contraxerunt: quæ expositio fuit Pelagij. Vnde hic auctor

D

ementito nomine S. Hieronymi plures decepit.

Sedulius. Rupertus.

Nam eum secuti sunt Sedulius, Primasius, & Rupertus, adeoque commentarius Sedulij Scoti in epistolas Pauli idem cum hoc Hieronymiano esse videtur, resectis tantùm plerisque, quæ manifestam Pelagij hæresim continebant.

Primasius Vticensis.

Sic & Primasij Vticensis, qui floruit sub Theodosio Imperatore, fuitque sancti Augustini discipulus, commentarius, eiusdem scripti, sancto Hieronymo falsò asscripti, non aliud, quàm lima & castigatio quædam est, licet per omnia non satis semper exacta & diligens.

Tertius, sanctus Augustinus inchoauit

A

Augustinus.

commentarium in epistolam ad Romanos: *Sed difficultate & prolixitate*, inquit ipse libro 1. retractationum capite vigesimo quinto: *Apostoli territus destiti*: scripsit & in epistolam ad Galatas & in reliquas sparsim, eaque collegit Venerabilis Beda.

Beda.

Hos secuti sunt alij post aliquot sæcula. Primus qui cæteris aptiùs, pertiùs, sapidiùs scripsit, est sanctus Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus, Lantfranci discipulus, & successor sub annum Christi 1080.

Anselmus Cantuar.

Dubitat tamen Franciscus Ribera in epistolam ad Hebræos, an hi commentarij sint sancti Anselmi, & in antiquis exemplaribus, Herueo Monacho inscribuntur, teste Sixto Senensi in Anselmo. Nonnulla descripsit

B

hic auctor ex commentario Ambrosiano, vt videre est in secunda ad Corinthios capite octauo,

Haymo Halberstat.

Haymo etiam Halberstatensis Episcopus in hasce epistolas breuiter scripsit, simpliciter & clare anno Domini 830. cum Primasio ita consentit, vt penè vnus idemque vtriusque videatur esse commentarius.

Thomas Aquinas.

Hos secutus Diuus Thomas, in easdem scripsit breuiter, methodicè, & Theologice, multumque materiæ legenti suggerit.

Petrus Lombardus.

Magister Sententiarum Petrus Lombardus ex Patribus more suo commentarium in hasce epistolas contexuit, in quo hoc vnum desideratur, quòd Patrum loca non

C

annotet, aut designet.

Glossa ordinaria. Strabo.

Huic similis est Glossa ordinaria, quàm ex Patribus, tacitis locis, collegit Strabo Rabani auditor.

Anselmus Laodunensis.

Sicut Anselmus Laodunensis anno Domini 1110. (vt tradunt Sixtus Senensis & alij) auctor est Glossæ interlinealis, quæ multa breuiter & punctim, sed doctè & vtiliter attigit.

Nicolaus Lyranus.

Huic Glossæ tum ordinariæ, tum interlineali adiunctus est Nicolaus Lyranus ex Iudæo Christianus, & suo tempore nobilis Scripturæ interpres.

Hugo Cardinalis.

Scripsit etiam Hugo Cardinalis, qui subinde moralia puncta, eaque multa, sed breuia conglomerat è Scriptura.

75\. *Caietanus & reliqui recentiores.*

E recentioribus præ alijs egregiè scripserunt Caietanus, Dionysius Carthusia-

D

nus, Contarenus Cardinalis, Ambrosius Catharinus, Claudius Guiliaudus, Dominus Hasselt, Doctor Louaniensis, qui hic Louanij manu scriptus extat. Titelmannus, Adamus Sasbout. Bene etiam Gagnæus scripsit, sed immatura morte præuentus, commentarium hunc quasi posthumum embryonem alijs formandum, limandum, edendum reliquit.

Alphonsus Salmeron.

Nouissimè in omnes epistolas scripsit per dubia & quæstiones Pater Alphonsus Salmeron fusè & doctè.

Franciscus Ribera.

In epistolam ad Hebræos scripsit Franciscus Ribera singularis sacræ Scripturæ interpres, vltimamque hic quasi cygnæam vocem edidit.

C   In

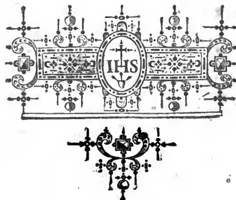
In epiſtolam ad Romanos ſcripſit primò *Domin. Soto.* Dominicus Soto doctè & Theologice. *Pererius.* Deinde per quæſtiones ſelectas Pater Pererius. Tertiò Commentarium plenum & exactum, magno iudicio edidit Cardi- *Toletus.* nalis Toletus, qui Apoſtoli argumenta, & rationes acri indagine rimatur, nectit & ſtringit. Multas hic habet nouas expoſitiones, eaſque veſtigare & adamare videtur.

In epiſtolas ad Timotheum & ad Ti- *Magalianus* tum fuse & floridè ſcripſerunt noſter Ma- *Ludouicus Soto.* galianus, & Ludouicus Soto Maior, & an- *Spencæus.* te hos Claudius Spencæus, qui prolixas cum hæreticis noſtri temporis diſputatio-
76. nes interſerit. Habet & Eraſmus hic ſuas *Eraſmus multũ fauet hæreticis.* annotationes, grammaticales ſæpè, quibus varias lectiones atque vim & ſignificationem Græcæ dictionis expendit. Verùm de nonnullis fidei articulis, vti de A diuinitate Filij, de deſcenſu Chriſti ad inferos, de proceſſione Spiritus ſancti à Patre & Filio, de peccato originali, de confeſſione ſacramentali, dubiè & ambiguè loquitur, ouaque ponit quæ poſtea Lutherus & Arriani excluſerunt.

Ex hæreticis ſcripſerunt multi, ac in- *Hæretici.* primis Caluinus, Beza, & Auguſtinus Marloratus, qui ex Luthero, Melanchthone, Brentio, Bullingero, Pomerano, Sarcerio, Petr. Martyre, & alijs catenam confecit.

Vatablus Catholicus fuit, ſed eius ſcri- *Vatablus Catholicus ab hæreticis corruptus.* pta ab hæreticis excuſa & deprauata ſunt: alioqui vir ipſe fuit egregiè doctus, tam in Hebræis, quàm in Græcis. Acutè litteram breuiterque perſequitur. Sed ſæpe à noſtro interprete diuerſus eſt. Habet enim ipſe propriam verſionem, vel potiùs verſionem Tigurinam Leonis Hebræi.

IN

IN EPISTOLAM AD ROMANOS

ARGVMENTVM.

1\. *Duæ huius epistolæ partes. Prior dogmatica, posterior ethica.*

DVÆ epistolæ huius partes sunt. Prior, ab initio, vsq; ad caput duodecimum, dogmatica est. Posterior, à capite duodecimo ad finem vsq;, ethica est, & mores instruit. In priore dogmatica, vt ait S. Augustinus, & ex eo Anselmus, versatur & discutitur quæstio operum legis & gratiæ; an videlicet Iudæis solis (vt ipsi iactabant) propter merita operum legis, data sit iustitia & salus, an verò omnibus omnino nationibus sine vllo operum legis aut naturæ merito, gratis à Deo concessum sit, vt per fidem in Christum & gratiam eiusdem, iustificentur, ac deinceps fidei & gratiæ cooperando, iustè & sanctè viuant, itaq; salutem æternam assequantur. Hac enim de re Iudæi cũ Gentibus contendebant,

Contentio Iudæorum & Gentium.

B Gentibus philosophiam & virtutes morales iactantibus, pro sua iustitia: Iudæis verò venditantibus opera legis, & quòd essent posteri Abrahæ, quibus promissus erat Messias & salus, vt si ea potiri vellent Gẽtes, deberent circumcidi, & fieri Iudæi proselyti. Vtrosque retundit hic Apostolus, ostendens quòd Iudæi contra legem Mosi, Gentes contra legem naturæ grauissimè peccarint, & vtrique indiguerint redemptore; ac proinde vtrisque gratis promissus sit Messias, cuius fide & gratia gratis iustificentur.

2\. *Totius epistol. distributio quintuplex.*

Hæc autem totius epistolæ est distributio. Primis quinque capitibus reprimit Apostolus fastum tam Iudæorum, quàm Gentium, ostenditque tam hos, legem naturæ, quàm illos, legem Mosi violasse. ideoque omnes esse sub
C peccato, & consequẽter egere Saluatore Christo, quodque ex fide & gratia Christi; non autem ex operibus legis vel naturæ iustitia petenda & exspectanda sit.

Secundò, cap. 6. docet, quomodo in iustitia per Christum accepta progredi, vitijsq; suis resistere debeant: nam, vt ait cap. 7. post iustificationem manet in iusto concupiscẽtia, quam acuit lex, sed cõprimit & superat Christi gratia.

Tertiò, cap. 8. enumerat fructus, quos capimus ex fide & iustitia Christi.

Quartò, cap. 9. 10. & 11. docet Gentes vocatas & electas esse ad iustitiam, ab eaq; reiectos esse Iudæos; eo quòd Gentes Christo credere voluerint, Iudæi verò non voluerint, sed iusti-
D tiam in lege Mosi, non autem in fide Christi quæsierint, eamq; sibi, quasi Abrahæ posteris, iure hæreditario debitam arrogarint.

Quintò, cap. 12. transit ad mores, hortaturq; ad exercitia Christianarum virtutum, ac denique cap. 16. salutationibus epistolam claudit.

3\. *Quando scripta hæc epistola, & quare ponatur primo loco.*

Nota primò. Scripta est hæc epistola post vtramque ad Corinthios, vt rectè annotauit S. Chrysost. & patet ex 2. Corinth. v. 8. & 9. vbi collectam fieri hortatur Paulus pro pauperibus Ierosolymitanis: hac verò epistola ad Rom. cap. 15. v. 25. collectam illam iam factam esse significat. Ponitur tamen hæc epistola ab Ecclesia primo loco, vel ob præeminentiam Romanæ Ecclesiæ, vt censet Catharinus. Vnde
A S. Irenæus lib. 3. cap. 1. tradit S. Paulum cum S. Petro Romæ euangelizasse, & cum eo Romanam fundasse Ecclesiam, sicut & eandem cum eodem suo sanguine & martyrio consecrauit: vel, vt opinatur S. Aug. epist. 105. ad Sixtum, eo quòd gratiam fidei commendet, quæ caput est & initium gratiarum: vel, vt vult Theodor. ob exactam omnis generis doctrinam.

4\. *Epistolam hanc aliqui putant Latinè scriptã.*

Nota secundò. Probabiliter Salmeron tomo 1. prolegomeno 35. in fine, censet hanc vnam Pauli epistolam latinè esse scriptam.

Primo. Quia eam Apostolus scribit Latinis; ipse enim ex dono linguarũ sibi infuso etiam Latinè norat.

Secundò. Quia eius amanuensis fuit Tertius, cap. 16. v. 22. quod nomẽn Latinum est.

B Dices. Cur ergo toties hic græcizat? Respondeo. Quia hactenus inter Græcos versatus erat, ideoq; in Græcam erat procliuior. Contrà D. Bellarminus l. 2. de verbo Dei, cap. 7. & cõmuniter alij, omnes Pauli epistolas, præter vnã ad Hebræos, Græcè scriptas esse contẽdunt. Certè S. Chrysost. & Græci, Græcum textum quasi autographum sequuntur. Idem facit & Syrus. Adde Paulũ hac epistola Iudæo & Barbaro non opponere Romanum, sed Græcũ, cap. 1. v. 14. & 16. Scribit enim ex Græcia, vbi inter Græcos agẽs Græcæ linguæ iam assueuerat, ideoq; scribit Græcè etiam ad Romanos; quia his, vti & alijs, lingua Græca tum erat familiaris & elegans, vt dicã cap. 1. v. 16. Perinde ergo hic facit

5\. *Verius est, scriptam esse Græcè, & postea versam in Latinum à Tertio.*

C Paulus, atque si Francus, vel Belga aliquis ex Francia in Belgiũ ad Louanienses vel Antuerpienses scriberet Frãcicè. Tertiò idipsum confirmat, quòd hæc epistola græcismis abundet, quodque Latinus noster textus ex Græco ad verbum, imò ad litteram & apicem sæpe expressus videatur; vt quod cap. 1. v. 31. habetur: *Sine affectione, absque fœdere, sine misericordia*, quis non videt ex Græcis verbis ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας, ad apicem esse expressum? nam si Latinè scripsisset Paulus, Latinè & clarè dixisset: *Inhumanos, fœdifragos, immisericordes*. Similes græcismos videbimus cap. 1. v. 7. 8. & deinceps: ita vt hæc epistola planè stylo & phrasi Græca scripta esse videatur.

Quartò hic videtur esse sensus & consensus interpretum tam Græcorum, quàm Latino-
D rum. Omnes enim prouocant, cum lectio est dubia, ad textum Græcum, quasi ad Pauli autographum. Quòd si textus Græcus sit ambiguæ & variæ significationis, variant quoque in expositione interpretes; nil tale fit in Latino, v. g. Roman. 1. v. 4. Græcum ὁρισθέντος, Chrysost. & Græci vertunt, *qui declaratus est*: noster verò interpres & Latini vertunt & legunt, *qui prædestinatus est*. Vtrumq; enim significat Græcum ὁρισθέντος. Quòd si Paulus Latinè scripsisset, *qui prædestinatus est*, nulla foret hic lis, nulla varietas, nullum dubium; causa pro Latinis foret decisa, Latini omnes, Græcos ad Latinum Pauli autographum prouocarent, quod tamen nemo hactenus fecit.

Addo tamen, probabile esse Græcum Pauli autographum, mox à Tertio, vel alio interprete, quē, vt alibi dixi, Paulus semper ad manum habebat, cōuersum esse in Latinum sermonem, itaq; Romanis & Latinis esse transmissum; hoc enim suadēt rationes prioris sententiæ Salmeronis. Atque hac de causa, nimirum ob duritiem & obscuritatem interpretis, putauit Diodorus Tarsensis hanc epistolā præ alijs tam hiulcè & obscurè esse conscriptam, vt dicam cap. 16. v. 22. Pari modo S. Marcus suum Euangeliū, quod Romæ Latinè conscripserat, fertur Aquileiæ in Græcum trāstulisse, cuius originale Venetijs etiamnum asseruatur, vti testatur Petrus Episc. Aquil. in catal. lib. 4. cap. 86. Sic & Irenæum, quem vtpote Græcū A Græcè scripsisse omnes consentiunt, mox à quopiam familiari eius interprete in Latinum esse conuersum opinantur nonnulli; inter quos est Feuardentius, proœmio in Irenæum: hoc enim suadere videtur styli illius Latini vetustas & grauitas.

Deniq; scripta est hæc Epistola anno Christi 58. ait Baronius Corinthi, missa per Phœben, vt habēt Biblia Græca, Syra & Latina, regia in fine epistolæ; cū iam S. Petrus Roma iussu Claudij abijsset in Britanniā, tunc nimirum Paulus Romanos pastore destitutos, & inter se de quæstionibus iam dictis tumultuantes confirmauit, docuit & in concordiam redegit. Vnde mirum non est, quòd Paulus hac epistola Petrum vtpote Roma absentem non salutet.

6. *Scripta est hæc epistola anno Christi 58.*

C A P V T   P R I M V M.

S Y N O P S I S   C A P I T I S.

PAVLVS *commendans suum apostolatum & Euangelium, salutat Romanos, eosque visere, & eis prædicare exoptat.*

Hinc secundò, v. 16. docet Euangelium & fidem Christi esse virtutem Dei in salutem omni credenti, iustum enim ex fide viuere.

Vnde tertiò, v. 18. docet Ethnicos ante Christum, licet Deum ex creaturis agnouerint, non tamen eum, sed idola coluisse, indeque à Deo traditos in reprobum sensum, in abominanda, quæ hic recenset, scelera incidisse. Docet ergo omnes ante Christum, peccatis & ira Dei fuisse obnoxios; vt inde concludat, omnes eguisse Euangelio, fide & gratia Christi Redemptoris.

1. PAVLVS, seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei.
2. quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis.
3. de Filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem.
4. qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.
5. per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius.
6. in quibus estis & vos vocati Iesu Christi.
7. omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
8. Primùm quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.
9. Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio Filij eius, quòd sine intermissione memoriam vestri facio.
10. semper in orationibus meis: obsecrans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.
11. Desidero enim videre vos: vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos.

12. id

12. id est, simul consolari in vobis per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meam.

13. Nolo autem vos ignorare fratres: quia sæpè proposui venire ad vos, (& prohibitus sum vsque adhuc) vt aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in ceteris gentibus.

14. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.

15. ita (quod in me) prōmptū est & vobis, qui Romæ estis, euangelizare.

16. Non enim erubesco Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primùm, & Græco.

17. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit.

18. Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent.

19. quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit.

20. Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas: ita vt sint inexcusabiles.

21. Quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.

22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.

23. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

24. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis.

25. Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & seruierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.

26. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalē vsum in eum vsum, qui est cōtra naturam.

27. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.

28. Et sicut non probauerūt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum: vt faciant ea, quæ non conueniunt.

29. repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequiria, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones.

30. detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes.

31. Insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia.

32. Qui cùm iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: & non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

COMMENTARIVS.

Vers. 1.

Paulus.

8. *Pauli nomē, vnde desumptum, & quid significet.*

DE HOC nomine multi hic multa afferunt. Primò, aliqui putant hoc nomen esse Græcum, & quietem, vel potiùs quietum significare, deducique ἀπὸ τῦ παύειν, id est, à quiescendo. Sicut è contrario Saulus (ait Ambrosius) significat inquietudinem, σάλος enim Græcis, idem est, quod commotio. Nam Saulus inquietus fuit, turbator & persecutor Ecclesiæ. Secundò, S. Hieron. in nominibus Hebraicis, vult nomen *Paulus* esse Hebræum & significare mirabilem. Hoc enim significat Hebræum פלא, *pele*, vnde Paulus. Alij Paulum interpretantur operarium, à radice פעל, *paal*, id est, operatus est. Tertiò, alij censent nomen *Paulus* esse mixtum ex Hebræo & Græco, & significare os tubæ, vel potiùs os tibiæ, quasi conflatum sit ex פה, *pe*, id est, os, & ἀυλὸς, id est, tibia. Rursum S. Damasus in carm. de S. Paulo putat Paulum in baptismo mutasse nomen Sauli in Paulus. Sed contra facit, quòd post caput 9. Actor. vbi Paulus baptizatur, semper vocatur Saulus, vsque ad caput 13. Ergo post baptismum diu Sauli nomen retinuit: non ergo in baptismo nomen Pauli assumpsit. Denique Origenes putat Paulum fuisse binominem, & in circumcisione illi tam Pauli quàm Sauli nomen impositum esse, sicuti Matthæus vocatus est Leui. Verùm respondeo & dico. Verius est, Paulus esse nomen Latinum & Romanum. Rursum Saulum

9. *Nomen Pauli Romanum, quando, & qua occasione assumptum.*

assumpsisse boc nomen Pauli, Actor. 13. v. 9. vbi cum Barnaba segregatus est & designatus Apostolus Gentium; scilicet, mox vt cœpit prædicare Gentibus, puta Paulo Proconsuli Cypri, in quem primò è Gentibus incidit, eumque conuertit: vt enim illi & alijs Gentibus Paulus quasi Romanus ciuis, etiam nomine suo faciliùs se insinuaret, Paulus, inquam, qui omnibus omnia fieri cupiebat, vt omnes lucrifaceret; propterea hac occasione Sergij Pauli, vt dixi, nomen Iudaicum Sauli, leui mutatione vnius litteræ mutauit in nomen Romanum Pauli. Id ita esse ex eo conijcitur, quòd vsque ad Apostolatum suum ad Gentes, & conuersionem Sergij Pauli, semper vocetur Saulus, vel Saul à Saule primo Rege suæ tribus Beniamin; quia inter Iudæos agebat: post illam verò Sergij Pauli conuersionem semper vocetur Paulus, quia deinceps inter Romanos & Gentes, quasi Gētium Doctor & Apostolus agit. Ita S. August. lib. 8. Confess. cap. 3. S. Hieron. in epist. ad Philemonem, Beda & Salmeron hic, & Lorinus in cap. 9. Actor. v. 18. Non ergo Sergius Paulus Saulo suum Pauli nomen ex amicitia imposuit, vt aliqui volunt; sicut Iosephus fatetur, se Flauij nomē accepisse à familia Flauia Titi & Vespasiani; cùm potiùs Sergius Paulus, quasi catechumenus & discipulus à Paulo nomen accipere debuerit, quasi à magistro suo: sicuti S. Cyprianus Cæcilij nomen à Cæcilio presbytero, à quo baptizatus est, assumpsit: sed tantùm occasione illius Pauli, qui nomen sibi affine gerebat, quemq; primò è Gentibus conuertit Saulus, sponte inter Gētes nomen Pauli assumpsit. Hinc patet etymon Pauli esse Latinum, & Paulum idem esse quod paruum, pusillum, modicum. Vnde & à parua statura Pauli nomen adhęsisse familię Æmilię, auctor est Sigonius in nomin. Roman. quasi dicat Paulus: Ego olim Iudæis fui Saulus, nunc vobis Romanis Romanus sum Paulus: olim ante Christianismum altus & superbus eram, quasi alter Saul, nunc Christianus effectus paruus sum Paulus, paruus, in quam, tum corpore, tum magis animi demissione. Ita S. Thomas, & S. August. lib. de spiritu & litt. cap. 7. Quare quòd S. Hieron. loco iam citato, Pauli nomen censet esse nomen victoriæ & triumphi, licet à parte rei, verè hoc nomen ita accipi possit, tamen hæc non est vera huius nominis ratio ex mente & intētione Pauli, qui, vt dixi, Pauli nomen non tam sublimitatis, quàm familiaritatis & humilitatis studio assumpsit. Asscribam hic verba S. Hieronymi, quia pulchra sunt: *Vt Scipio*, inquit, *subiecta Africa, Africani sibi nomen assumpsit, & Metellus Creta subiugata, Cretici cognomentum reportauit, & Imperatores nunc vsque Romani ex subiectis Gentibus Adiabenici, Parthici, Sarmatici nuncupantur: ita & Paulus, ad prædicationem Gentium missus, primo Ecclesiæ spolio Proconsule Sergio Paulo, victoriæ suæ trophæa retulit, erexitq; vexillum, vt Paulus diceretur è Saulo.* Aptiùs S. Augustinus serm. 25. de Sanctis, tomo 10. *Patitur*, inquit, *Paulus quod fecerat Saulus. Saulus lapidauit, Paulus lapidatus est. Saulus Christianos virgis affecit, Paulus pro Christo quinquies quadragenas vna minùs accepit. Saulus persecutus est Ecclesiam Dei, Paulus submissus est in sporta. Saulus vinxit, Paulus vinctus est. Et dum Paulus sæuiens quærit minuere numerum Christianorum, etiam ipse accessit ad numerum Confessorum.*

10. Nominis Pauli etymologia.

Seruus Iesu Christi.

Seruus scilicet honorarius, qui Hebraicè vocatur משרת *mescaret*, id est, minister, de quo plura dicam Philipp. 1. v. 1. 11.

Vocatus Apostolus.

Paulus vocatione & munere Apostolus, non tantùm appellatione.

Id est, vocatus ad Apostolatum, vocatione Apostolus. Græcè enim non est participium κεκλημένος, id est, vocatus, appellatus, sed nomen κλητὸς, id est, vocatitius. Vnde Syrus vertit קריא ושליחא *karia vaschelicha*, id est, vocatitius & Apostolus, quasi dicat; euocatus Dei, Deique Apostolus. Ita S. Chrysost. Sic Hispani gloriantur, quod sint, *criados del Rey*, id est, serui Regis, euocati à Rege, vocatitij Regis. Vnde teste Hesychio *vocatus* dicitur nobilis. Alludit hic Paulus per nomen Hebræum & Syrum *scelicha*, id est, Apostolus, ad prius suum nomen regium Saul. Saul enim Hebraice significat vocatum & postulatum, scilicet à Deo ad regnum, sicut Saulus hic noster ex eadem tribu Beniamin est vocatus & postulatus ad apostolatum: estque paranomasia Hebraica, quasi dicat; Paulus qui olim fui Saulus

vel

vel Saul; nunc sum *scelicha*, id est, vocatus ad legationem & munus Apostolicum. Quare parerga hic est Anselmi expositio, qua censet Paulum se non Apostolum, sed vocatum Apostolum nuncupare, ex studio humilitatis, quasi dicat: Ego non voco me Apostolum, sed ab alijs vocatus & dictus sum Apostolus: quemodo S. Bernardus ex humilitate non Abbas, sed vocatus Abbas Claræuallis dici & nuncupari voluit: repugnat enim huic expositioni textus Græcus, vt patet ex dictis.

12. Nota primò. Actor. 9. vocatus est à Christo Paulus Apostolus, id est, legatus, missus à Christo per totum orbem euangelizare & docere gentes, fundare & regere Ecclesias Christi, de quo plura dicam v. 5.

Paulus & alij, titulo Apostoli gaudēt, præter duodecim à Christo vocatos Matth. 10. Nota secundò, præter duodecim Apostolos, qui Matth. 10. à Christo in terris viuente vocati & missi sunt prædicare regnum Dei, nomen Apostoli extensum quoque est ad Paulum, Barnabam, Silam, Lucam, Marcum, aliosque, qui pene idem officium sunt sortiti, quòd primi illi duodecim à Christo vocati. Vnde S. Hieron. in cap. 1. ad Titum, v. 1. Apostoli titulum in Paulo, & Apostolicam dignitatem suspiciens, inquit, *Quod ait Paulus de se, Apostolus autem Iesu Christi, tale mihi videtur, quale, si dixisset, Præfectus prætorio Augusti Cæsaris, magister exercitus Tiberij. Vt enim iudices sæculi huius, quo nobiliores esse videantur, ex Regibus quibus seruiunt, & ex dignitate qua intumescunt, vocabula sortiuntur: ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatem, Apostolum se Christi titulo prænotauit, vt ex ipsa nominis auctoritate lecturos terreret, indicans omnes qui in Christo crederent, debere sibi esse subiectos.* Apostoli enim à Christo in totum orbem, & in omnes fideles auctoritatem & imperium acceperunt.

13. *Paulus in apostolatū vocatus à Deo, non intrusus.* Nota tertiò, Paulus hoc Apostoli nomine, quasi titulo muneris, dignitatis & professionis se initio epistolarum, suis insinuare solet. Sicut enim Reges & Principes præfantur: Nos Albertus, Dei gratia Archidux Austriæ, Dux Brabantiæ, &c. ita Paulus: *Ego Paulus, Dei gratia & vocatione Christi Apostolus*; non autem per me, vel amicos, vel potestatem laicam in apostolatum intrusus; hoc enim proprium est pseudoapostolorum & hæreticorum, vt docet S. Cyprianus libro de vnitate Ecclesiæ: *Is sunt, ait, qui se vltro apud temerarios conuenas sine diuina dispensatione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt.* (Nota nomen ordinationis, quæ sanè non à magistratu, sed à Christo Iesu, eiusque vicarijs Episcopis, manuum impositione ritu veteri in Sacramento Ordinis suscipitur) *qui nemine episcopatū dante, Episcopi sibi nomen assumunt.* Imò S. Paulus ad Hebræos 5. v. 4. *Nec quisquam, inquit, sumit sibi honorem, nisi qui vocatur à Deo tanquam Aaron.* Et Ieremias, de falsis prophetis, se per amicos aut Reges intrudentibus, sic ait carpens & culpans eos cap. 23. v. 21. *Non mittebam prophetas, & ipsi currebant; non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.* Sicut enim magistratus est ordinare ciuilia & ciuicos præfectos; ita Episcoporum est ordinare sacra & sacros Præsules. Hic enim est Hierarchicus ordo Ecclesiæ à Deo institutus. *Scriptum*

A laicis honores Ecclesiastici nec sperandi nec accipiendi, sed ab Ecclesia.

A *est*, ait Ambrosius lib. 5. epist. 33. ad Marcellinam sororem: *Quæ Dei Deo, quæ Cæsaris Cæsari; ad Imperatorem palatia pertinent, ad Sacerdotem Ecclesia, publicorum tibi mœnium, ò Imperator, ius commissum est, non sacrorum.* Et Hosius Constantio: *Tibi*, inquit, *Deus imperium commisit, nobis quæ Ecclesiæ sunt credidit.*

Segregatus in Euangelium Dei.

Tanquam in rem arduam & sublimem, quę omnem naturę modum & rationem transcendat. Alludere rursum videtur Spiritus sanctus ad etymon Hebræum nominis Pauli. Sicut enim *Saul*, vel *Saulus*, significat vocatum & postulatum ad munus Apostolicū, ita פלא, *pele*, (vnde Paulus) significat arduum, excellentem, mirabilem, ideoq; à vulgo segregatum. Idem innuit Græcum ἀφωρισμένος. ἀφορίζειν B enim significat secernere aliquid, & segregare tanquam eximium, puta tanquam organum electum, quale fuit Paulus. Vnde & medici ἀφορισμοὺς vocant, sententias selectas, raras & eximias. Sic Christus Isaiæ 9. v. 6. vocatur פלא *pele*, id est, admirabilis, eximius, segregatus. Et Angelus nuncians Manue Sampsonis ortum, Iudicum 13. v. 18. *Quid quæris*, inquit, *nomen meum, quod est mirabile.* Hebraicè, quod est פלא *pele*.

14. Nomē Pauli significat Hebraicè, excellentem, mirabilem, arduum.

Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo. *Vers. 2.*

Quasi dicat, Non nouum, non nuper inuentum, aut ex meo, alteriùsve hominis cerebro fabricatum est Euangelium, sed ab æterno à Deo institutum & decretum, ideoq; iam olim per omnes sanctos Prophetas promissum, tan- C quam res rara, mira, salutifera, diuina, certissima & verissima; vtpote quæ confirmata est & corroborata tot sæculorum tempore; temporis enim filia est veritas, ait Cicero lib. 2. de Oratore.

Qui factus est ei ex semine Dauid secundùm carnem. *Vers. 3.*

15. Syrus, Valla & Erasmus vertunt, qui *genitus est, vel natus est*. Sed meliùs vertit noster Interpres, *qui factus est*. Græce enim non est γεννηθέντος, vel γεννομένου à γεννάω, id est, gigno, sed γενομένου à γίνομαι, id est, fio. Vnde S. Cyrill. lib. 11. Thesauri sub medium, dicit totam S. Trinitatem dici, & esse ἀγένητον, id est, increatam, infectam, siue non creatam, non factam; solùm verò Patrem esse & dici ἀγέννητον, id est, ingenitum: & ita Patres Christum hic non natum, sed factum interpretantur; vt D Tertullianus contra Praxeam, Irenæus lib. 3. cap. 32. S. Augustinus lib. 2. de Trinitate cap. 5. Vox enim *factus* magis significat humanam naturam Christi contra Marcionem, illamq; Christum non è cælo in Virginem intulisse, vt voluit Valētinus, sed in Virgine, & ex Virgine formatam, idque non ex copula viri, vt voluit Ebion, sed virtute Spiritus sancti, factam & productam accepisse, ita vt Christus sit ἀπάτωρ, id est, sine patre secundùm humanitatem, sicut est ἀμήτωρ, id est, sine matre secundùm deitatem.

Marcionis, Valentini, Ebionis hæreses de Christo iugulantur.

Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri. *Vers. 4.*

Qui prædestinatus est, Græce ὁρισθέντος, quod

aptè & planè Syrus & Græci vertunt, *qui declaratus & agnitus est Filius Dei.* Ita Chrysostom.

16. *Variæ Patrum super hoc loco explicationes.* Theoph. Oecum. Orig. Theodor. imò Toletus sic exponit Latinum, *prædestinatus, siue definitus,* scilicet nō quoad rem, sed quoad notitiam hominum, vt prædestinatus, idem sit, *quòd certificatus, certò cognitus hominibus*; quasi dicat: Christus demonstratus & declaratus est præ alijs Sanctis, qui sunt filij Dei adoptiui, quòd ipse solus sit Filius Dei naturalis. Sed hoc est torquere Latinum verbum *prædestinatum* ad *præmonstratus*, vel declaratus. Quare hoc sensu meliùs Ambrosius subaudit hic verbum declarari, dum sic exponit: Christus latens in incarnatione, prædestinatus est, vt declararetur Filius Dei in resurrectione. Secundò, rectiùs & profundiùs noster interpres, quidquid obstrepat Caluinus, Græcum ὁρισθέντος, vertit, *qui prædestinatus est*, & ita legunt S. Irenæus lib. 3. cap: 32. Hilarius lib. 7. de Trinitate, August. lib. de prædestinatione Sanctorum, cap. 15. Ambr. & alij. Græcum enim ὁρίζειν, licet apud profanos sæpè significet declarare, tamen auctore S. Dionysio lib. de diuinis nominibus, cap. 5. passim in script. significat definire, cōstituere, prædestinare, vt Act. 2. v. 23. *Hunc definito consilio & præscientia Dei traditū*, Græcè est ὡρισμένῃ βουλῇ. Act. 10. v. 42. *Ipse est, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum*, Græcè ὡρισμένος κριτής. Actor. 17. v. 26. *Definiens statuta tempora*, Græce ὡρισμένους καιρούς. Adde, etiamsi Orig. Hieron. Tertull. Cyril. Theodor. Chrysost. Oecum. legant in Græco ὁρισθέντος, quod est ad verbum, destinatus est, scilicet ab æterno, quod in re idem est cum eo, quod noster interpres vertit, *prædestinatus est*; tamen alij, vt Ambrof. August. Irenæus locis iam citatis, & Epiphan. hæresi 54. in fine, & Athan. lib. 3. de assumptione hominis, clarè legunt in Græco προορισθέντος, hoc autem ad verbum idem est, quod *prædestinatus est*, non autem *prædeclaratus est*. Sic enim hic verti non posse patet ex sequentibus, vox enim, *præ*, falsum induceret sensum.

17. *Expositio Origenis.* Vbi nota. Putat Origenes Christum solum dici ὁρισθέντα, id est, destinatum, quia antequam nasceretur homo, erat Deus, Deique Filius: nos verò dici προορισθέντας, id est, prædestinatos, quia non eramus antequam nasceremur. Sed hæc distinctio subtilior est, quàm verior & solidior: *destinatus* enim hic, idem est, quod *prædestinatus*, vti iam dixi. quare non rectè Origenes hunc locum sic exponit, quasi dicat Paulus: Christus existens Filius Dei, destinatus est, vt sit princeps & primogenitus ex mortuis, scilicet, vt in eos virtutem diuinam exerceat, eisque det Spiritum sanctificationis & viuificationis.

Sensus ergo Apostoli est, quasi dicat: Homo Christus, qui factus est ex semine Dauid, seu cui data est essentia & existentia humanæ naturæ, prædestinatus est ad hoc, vt subsisteret in persona Filij Dei: id est, prædestinatus est Iesus ad hoc, vt scilicet: qui futurus erat secundùm carnem filius Dauid, idem secundùm hypostasin esset Filius Dei: hoc est, prædestinatum est, vt hic homo, qui dicitur Iesus, estque filius Dauid, esset simul Filius Dei, quia

A scilicet prædestinatum est, vt hic homo assumeretur à Filio Dei, illique hypostaticè vniretur, ita vt idem esset homo & Deus, siue Filius hominis & Filius Dei. Ita S. Aug. de prædestinatione Sanctorum, cap. 15. S. Anselmus, Conc. Toletanum 11. cap. 1. & passim Scholastici 3. p. q. 24.

Dices. Pronomen, *qui*, refert Filium Dei, qui præcessit, Filius autem Dei non est prædestinatus, vt fieret Filius Dei, quia semper fuit Filius Dei. Ita Caluinus. Respondeo, pronomen *qui*, refert Filium Dei, non formaliter, sed materialiter, scilicet non quatenus est Filius Dei, sed quatenus factus est secundùm carnem ex semine Dauid, vti præcessit, id est, refert hunc hominem Christum, qui assumptus est à persona Verbi, estque Filius Dei. B Hic enim homo non fuit ab æterno Filius Dei, sed prædestinatus est Filius Dei, sicut in tempore factus est Filius Dei. 18. *Christus materialiter prædestinatus est Filius Dei.*

Vbi nota. S. Scripturam de Christo ita loqui, vt iam de eius diuinitate loquatur; mox ad eius humanitatem transeat; rursum ad diuinitatem redeat. Hinc fit, vt Christo det attributa, quæ Deo sunt propria, & mox eidem tribuat alia, quæ non nisi in hominem cadunt. Id clare videre est ad Hebræos 1. v. 2. vbi sic loquitur Apostolus: *Nouissimè diebus istis locutus est (Deus) nobis in Filio, quem constituit heredem vniuersorum.* Ecce hic loquitur de Filio, vt homo est; & mox loquitur de eodem, vti Deus est; subdit enim: *Per quem fecit & sæcula, qui cùm sit splendor gloriæ*; ac rursum redit ad eundem Filium, qua homo est, cùm statim subiungit: C *Purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in Excelsis.* 19. *Attributa diuinitatis & humanitatis quomodo Scriptura tribuat Christo.*

Dices secundò. Hic homo non tantùm Christi naturam humanam, sed & personam, quæ Verbum est, includit: & relatiuum *qui*, nō potest referre naturam humanam; quia sic dicendum esset, *quæ*; ergo refert personam; atqui in Christo non fuit alia persona, quàm diuina verbi; hæc autem non potuit prædestinari ad vnionem Verbi. Sic enim prædestinatum esset, vt idem cum eodem, siue vt idem cum seipso vniretur, quod est impossibile. Vnde passim Doctores dicunt; solam naturam humanam prædestinatam & eleuatam esse ad hanc vnionem cum Verbo. Est hoc argumentum Toleti, quo probare contendit, *prædestinatus* hic debere exponi per declaratus. Respondeo. 20. D Relatiuum *qui*, refert naturam humanam Christi in concreto, id est, hunc hominem, non subsistentem, sed existentem ex semine Dauid. Licet enim idem materialiter subsistat in persona Filij Dei, vti præcessit, tamen in noua hac propositione, mens inde, puta ab hac subsistētia & persona Verbi præscindit, & tantùm in subiecto *hic homo* hominem existentem, non autem subsistentem siue personatum concipit, donec accedat prædicatum *Filius Dei*: sic fit in omni propositione essentiali; nam in ea semper subiectum re idem est cum prædicato, sed conceptu distinctum & quasi præcisum. Vt, homo est animal, leo est brutum. Respondeo secundò. Pronomen *qui*, referre potest personam huius hominis, seu *Christi non tantum natura, sed & persona prædestinata dici potest.*

hoc

hoc suppositum humanitatis Christi confusè, A abstrahendo ab eo, quod idem sit suppositum diuinum Filij Dei; licet enim in re idem in Christo sit suppositum humanitatis & diuinitatis, tamen in conceptu nostro, quem per enunciationem hanc exprimimus, vnum ab altero seorsim concipi, itaque quasi separari & præscindi potest; vt scilicet idem hoc suppositum in subiecto concipiam tantùm catenus, quatenus est suppositum humanitatis; in prædicato verò idem concipiam, quatenus est suppositum diuinitatis, siue Filij Dei, vt sensus sit: prædestinatum est, vt persona Christi hominis esset non humana, vt est aliorum hominum, sed vt eadem esset cum persona
21. Filij Dei. Ita subtiliter & erudite docet Franciscus Suarez 3. p. quæst. 24. & hoc sensu patet, Christi non tantùm naturam humanam, B sed & personam in concreto, siue in abstracto esse prædestinatam, vt ibidem docet Suarez & D. Thomas. Denique notat D. Thomas 3. p. quæst. 24. & Scholastici, hanc Christi prædestinationem fuisse medium, finem & exemplar nostræ prædestinationis, quia vt S. Aug. lib. de prædest. Sanct. cap. 15. ait: *Ea gratia fit ab initio fidei sua homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus. De ipso Spiritu & hic renatus est, de quo ille natus. Eodem Spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo factum est, vt ille nullum habeat peccatum*: scilicet tam Christo, quàm cuilibet Christiano id datur sine vllis alicuius meritis, ex mera Dei gratia.

Christi prædestinatio, medium, finis & exemplar nostræ.

In virtute secundùm Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri. C

22. Primò S. Chrysost. & Græci hæc sic explicant, quasi dicat: Declaratus est Christus esse Filius Dei, primò, *in*, id est, ex *virtute* miraculorum. Secundò, quia dabat Spiritum sanctum. Tertiò, ex resurrectione ex mortuis, quia inde quasi mortis dominus resurrexit.

Secundò Theodor. & Toletus sic explicant, quasi dicat: Christus declaratus est Filius Dei, per virtutem à Spiritu sancto & sanctificante Apostolis collatam, qua miris signis & factis resurrectionem Christi cõfirmarunt: hoc autem factum est, postquam ipse Dominus à mortuis resurrexit. Huc pertinet Ambrosij expositio: Christus, inquit, prædestinatus est per Spiritum sanctum, vt manifestaretur esse Filius Dei, in virtute, qua resurrexit a mor- D tuis. Verùm noster interpres, vt dixi, vertit non declaratus, sed prædestinatus est. Huius ergo nostræ versionis hic est sensus: Christus *prædestinatus est Filius Dei in virtute*, id est, cum potentia diuina (Græcè enim est δύναμις, non ἀρετὴ; & *in*, ponitur pro *cum*; sic enim sæpe sumunt Hebræi ב *pro* עם) vt scilicet, licet esset filius Dauid secundùm carnem fragilem & infirmam, haberet tamen tam potentiam, quàm hypostasin diuinam; nimirum vt per hanc potentiam, hic homo vnitus Verbo faceret miracula, remitteret peccata, sanctificaret homines; quam potentiam habuit *secundùm*, id est, per, & à natura diuina, qua est *Spiritus sanctificationis*, id est, fons omnis

Christus per Spiritũ sanctum ex miraculis & resurrectione declaratus est Filius Dei.

A sanctitatis; vel planiùs, à Spiritu sancto, qui totum hoc vnionis hominis cum Deo opus in Christo peregit, eumque ita sanctificauit, vt illi virtutem dederit, omnes homines sanctificandi; quæ potentia Spiritus sancti maximè se ostendit, maximeque patuit *ex resurrectione* ex mortuis, id est, in resuscitatione, qua Christus se & alios mortuos suscitauit. Vnde de ea tunc dixit Christus Matth. 28. *Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Et Ioannes Apocalypsis 5. *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem, & sapientiam.* Ita S. Aug.
& passim interpretes. Aliqui etiam sic expli- 23.
cant: Christus prædestinatus est, vt esset Filius Dei, *in virtute*, id est, in vnione hypostatica, quæ opus fuit præstantissimum virtutis & potentiæ tum Dei Patris, tum Spiritus sancti, siue sanctificantis; B per quam potentem vnionem ipse Deus & Spiritus sanctus resurrectionem mortuorum induxit, fecitque, vt Christus & alij Christiani à morte corporis ad vitam beatam; peccatores verò à morte peccati ad vitam gratiæ resurgerent. Hæc expositio subtilior est; sequitur tamen & cohæret cum priori, quæ
plânior & solidior est. Vbi nota primò, hic es- 24.
se Ellipses. Supplenda enim sunt verba, *habuit, patuit.* Vide can. 37.

In vnione hypostatica declaratur Patris & Spiritus S. potentia.

Nota secundò, resurrectionem Græcè ἀνάστασιν, hic tam passiue, qua Christus resurrexit, quàm actiue, qua Christus se & alios resurgere fecit, capi posse. Ita Ambros.

Nota tertiò Hebraismum: *Iesu Christi Domini nostri*, id est, ipsius vel sua; Hebræi enim pro pronomine demonstratiuo, sæpe repetunt nomen antecedens. C Addit ergo hic Paulus τὸ *Iesu Christi*, tum vt exprimat, doceatque hoc nomen esse proprium Filij Dei, de quo loquutus est, tum quia hoc dulcissimum Saluatoris nomen in delicijs, ac consequenter in corde & ore semper habebat.

Denique S. Anselmus, & ex eo Salmeron, probabiliter, planè & facilè ita hunc locum explicant, vt Christus dicatur: *Hic prædestinatum esse Filius Dei*, non simpliciter & absolute, sed cum addito, scilicet, *in virtute resurrectionis*, id est, prædestinatus esse vt resurgeret; *in virtute*, id est, in potentia, gloria & maiestate immortalitatis, vt tunc quasi plenè & perfectè videretur regenerari & renasci Filius Dei gloriosus & immortalis; quasi dicat Paulus: Prædestinatum & definitum est à Deo, vt Christus D homo esset Filius Dei, non in infirmitate & humilitate, qualis initio nascens, viuens & moriens apparuit, sed in virtute & gloria resurrectionis; vt scilicet resurgeret à mortuis, essetq; Filius Dei immortalis, & gloriam Deitatis per corpus ostenderet, quod factum est per Spiritum sanctum & sanctificantem; qui sicut in incarnatione animam Christi per gratiam & gloriam, ita in resurrectione corpus Christi per immortalitatem & gloriam, ac consequenter totum Christum plenè & per-
fectè sanctificauit. *Christus*, inquit Anselmus, 25.
qui prædestinatus est secundum carnem (quoniam Deus ab æterno prædestinauit, vt Verbum eius caro fieret, quam & resuscitans glorificaret) prædestinatus est vt sit Filius Dei in virtute immortalitatis & potentiæ,

Christus prædestinatus non simpliciter, sed vt resurgeret.

tentia, de qua post resurrectionem ait: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Nam cùm de electis ipse dicat, quòd sunt filij Dei, quia sunt filij resurrectionis, cur non ipse magis, qui *secundum diuinitatem naturaliter est semper Dei Filius, in resurrectione secundum humanitatem factus esse dicatur Filius Dei.* Vnde & Pater resuscitans Filium dixit ei: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Actor.13.v.33. Hic sensus planus & speciosus apparet, euaditque difficultates de prædestinatione Christi paulo ante allatas; sed nonnihil coarctat, deflectit, & eneruat generalia Apostoli verba, scilicet, quòd Christus sit Filius Dei non absolutè, sed in virtute & gloria resurrectionis; quodque tunc tantùm habuerit spiritum sanctificationis, quem ei absolutè hic tribuit Apostolus. Explicatio ergo prior iam allata, licet paulò difficilior, magis tamen germina, & ex mente phrasique Apostoli, magisque sublimis, solida & vniuersalis esse videtur.

Vers. 5. *Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius.*

26\. *Apostolatum.* Hinc, & ex v. 1. omnium penè epistolarum S. Pauli, cum S. Chrysostomo & Origen. nota contra Caluinum & Erasmum,

Apostolatus est nomen summa dignitatis in Ecclesia cõtra Caluinũ & Erasmũ.

apostolatum non tantùm significare legationem & missionem, aut missionis & legationis functionem, vt sonat eius etymon, sed etiam significare officium, potestatem, & dignitatem primam & summam in Ecclesia. Sicuti enim iam legatus summi Pontificis vocatur Nuncius, vel Legatus Apostolicus; estque hæc magna dignitas: ita pariter Apostoli dicebantur & reipsa erant legati Christi, Matt. 28. v. 19. atque hoc ipso obtinebant auctoritatem summam in Ecclesia. *Pro Christo legatione fungimur,* inquit Paulus 2. Corinth. 5. v. 20. Apostoli ergo erant primi à Christo; Christi vices gerebant, & Christi personam repręsentabãt: sicut Regis legatus Regem ipsum repræsentat.

Apostoli omnes licet essent subditi Petro, tamẽ in quatuor punctis parem cum eo potestatem habebant.

Licet ergo Apostoli omnes subditi essent S. Petro, quasi Pontifici, & capiti Ecclesiæ, eique obedire deberent; tamen parem cum eo potestatem habebant, primò, toto orbe prædicandi Euangelij, *ad obediendum fidei in omnibus Gentibus,* id est, vt obediatur fidei ab omnibus Gentibus, scilicet, vt Apostoli sua prædicatione inducant omnes Gentes, vt se submittant, credant & obediant Euangelio. Ita S. Chrysost. & alij. Secundò, fundandi vbique Ecclesias, id est, creandi Episcopos & Presbyteros, instituendi ritum sacrorum & Sacramentorum, totumq; ordinem Ecclesiæ disponendi. Tertiò, mundandi, prohibendi, puniendi quosuis fideles. Adde quartò, scribendi libros canonicos. Vnde Paulus hunc dignitatis & potestatis suæ titulum suis præfigit epistolis, dicens: *Paulus vocatus Apostolus,* vti iam faciunt Legati Pontificis, dicendo: *Nos Octauius Dei gratia Legatus Apostolicus.*

27\. *Declaratur in quo consistebat Petri superioritas.*

Dices. Si in hisce quatuor munijs Apostoli omnes pares erant S. Petro, quomodo ergo S. Petrus erat eorum & Ecclesiæ totius caput? Respondeo. Quia S. Petrus poterat alijs Apostolis quasi superior præcipere; & si errarent, Petri erat eos corrigere; & si dissiderent, eiusdem erat lites eorum dirimere; onera insuper & prouincias cuique distribuere. Ita S. Cyprian. lib. de vnitate Ecclesiæ. Sic ἐπισκοπὴ, siue Episcopatus, non tantùm est functio, sed etiam est ipsa dignitas Episcopalis, siue Præsulatus. Vnde Psalmo 108. dicitur: *Episcopatum eius accipiat alter.* Vbi Hebraice est, פקדתו *pekuddato*, id est, præfecturam eius accipiat alter.

Pro nomine eius. Aliqui hæc referunt ad τὸ *obediendum.* Vnde Syrus vertit, *vt omnes Gentes obediant* fidei nominis eius. Verùm aptiùs hæc referas ad τὸ *accepimus apostolatum*, quasi dicat: Nomine & vice Christi apostolatum accepimus, & legatione fungimur. Ita Ambros. vel vt Chrysost. & Theoph. *Accepimus apostolatum pro nomine eius,* id est, pro gloria & fide nominis Christi propaganda & diuulganda. 28.

In quibus estis & vos vocati Iesu Christi. *Vers. 6.*

Vocati, id est, vocatitij, quasi famuli vel filij Iesu Christi. Sic versu sequenti: *Vocatis sanctis,* inquit, id est, vocatis ad sanctitatem, vocatis ad Christianismum, vt sint sancti. Omnes enim Christiani vocatione sunt sancti, quia vocati sunt ad sanctimoniam; & si vocationi suæ respondere velint, debent studere sanctitati, esseque sancti. Vide dicta v. 1.

Omnibus qui sunt Romæ. *Vers. 7.*

Est hic hyperbaton & perturbatus ordo. Hæc enim verba referenda sunt ad prima capitis (*Paulus, seruus Iesu Christi.*) vnde aliqui omnia à versu 2. hucusque per parenthesin intercipiunt & legunt. Vide can. 37. Deinde subintelligendum hic est verbum *optat*, vel *orat*; quasi dicat: *Optat Paulus vt omnibus qui sunt Romæ, gratia & pax,* subintellige rursum, *adimpleatur*, vel multiplicetur, aut certè, cùm ait, *Paulus omnibus qui sunt Romæ,* subaudi, *scribit hanc epistolam.*

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

Notat Tertul. lib. 5. contra Marcion. cap. 5. quòd Iudęorum, quos Christus secutus est, hęc erat salutatio: שלום לכם *schalom lachem, pax vobis,* id est, omnia prospera & fausta sint vobis. Apostolorum verò hæc erat salutatio: *Gratia & pax vobis,* eo quòd gratię per Christum allatæ præcones essent. Idem secuti Pontifices Romani & concionatores, virique religiosi in suis concionibus & epistolis præmittunt gratiam, pacem, Pontifices etiam Apostolicam benedictionem. 29.

Modus salutandi religiosus.

Nota secundò, *gratia* non est tantùm beneuolentia & fauor Dei (vt vult Beza) sed & quod ex eo, vtpote non inani, sed liberali & efficaci sequitur, scilicet gratia, & omne Dei beneficium gratuitum, quo homo dirigitur ad salutem: qualia sunt fides, spes, charitas, virtutes, earum augmenta, remissio peccatorum, illuminationes intellectus, impulsus voluntatis ad piam vitam, bona opera, in ijs perseuerantia, & ipsa denique vita æterna.

Gratia Dei liberalis & efficax.

Pax verò hic intelligitur illa, quam habet anima iusta cum Deo; item pax conscientiæ, vt conscientia olim cogitatione suorum peccatorum, & terrore iræ Dei perturbata, iam 30.

Pax duplex.

pec-

peccatis per gratiam Dei remissis, in quiete A sit, & quieta Deo seruiat.

Moraliter notat S. Chrysost. in 2. ad Timot. cap. 1. v. 1. Pauli salutationes non tantùm esse signa beneuolentiæ, sed & causas benedictionis & gratiæ: *Sufficit*, inquit Chrysost. *sola Pauli salutatio gratia implere eum, qui ita salutatur.* Sanctorum, enim salutationes sunt tacitæ preces

21. *Sanctorum salutationes vtiles & ambiendæ.*

& benedictiones, potentes & efficaces, quæ à Deo impetrant ea bona, quæ Sancti ijs, quos salutant apprecantur; vnde Christus Matt. 10. iussit Apostolis, vt hospitibus sua salutatione bene precarentur & benedicerent. *Intrantes*, inquit, *domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui*, & ne verbalem tantùm, ac cæremonialem hanc salutationem putes, subdit eius fructum & efficaciam, dicens: *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam.* Tanti B est a Sanctis salutari. Ita B. Virgo sua salutatione Elisabetham & Ioannem Baptistam repleuit Spiritu sancto, Lucæ 1. v. 44. Vide hic, quàm potens, quamque optanda & ambienda sit Sanctorum salutatio.

Vers 8. *Primùm quidem gratias ago Deo.*

32 *Omnia à Deo incipienda.*

D. Nazian. in apologetico, τάξις, inquit, ἀρίστη παντὸς ἀρχομένου καὶ λόγου, καὶ πράγματος, ἐκ θεοῦ τε ἄρχεσθαι καὶ εἰς θεὸν ἀποπαύεσθαι. Ordo, inquit, optimus incepti & sermonis, & negotij est, à Deo incipere, & in Deum desinere; vt Deo canamus: *A te principium, tibi desinet.*

Per Iesum Christum.

Tanquam mediatorem nostrum, à quo fides, gratia & omnia bona, pro quibus Deo gratias agimus, nobis proueniunt, ait Ambrosius. C Et tanquam summum sacerdotem nostrum, cuius oblatione omnia nostra grata sunt patri, ait Origenes; ac consequenter & nostra gratiarum actio grata est Patri, per Christum, qui tanquam Pontifex illam Patri offert.

Pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.

33. *Romani à Paulo laudati.*

Quasi dicat: Gratias ago Deo, cuius gratia est fides vestra. Quòd enim Christo credideritis, non per vos, sed per gratiam Dei effectum est. Rursum gratias ago Deo, quia eius gratia factum est vt fides vestra, id est, fama, excellentia, & constantia fidei vestræ; quòd scilicet vos, qui Romani estis rerum domini, credideritis Euangelio, in eoq; generosè persistatis & proficiatis; vulgetur toto orbe Romanis subiecto, siue vbicunque nomen Ro- D manorum est celebre, ait Chrysostomus & Theodor.

Hanc Pauli de Romanis sententiam & laudem, non tantùm ad præsentes & illius æui Romanos, sed & ad posteros eorum pertinere docet Hieron. lib. 3. contra Ruffinum, cap. 4.

Romam nũquam occupauit hæresis.

Ad Romanos, ait, *Apostolico ore laudatos perfidia non habet accessum*, nec à tempore S. Hieronymi hucusque habuit; nunquam enim hactenus ad nostra vsque, tempora hæresis Romam, sicut alias vrbes occupauit. Verè Tertull. lib. de præscript. aduersus hæreticos, cap. 36. *Habes*, ait, *Romam, vnde nobis quoque authoritas præstò est; statu felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt.*

A Quare S. Hieron. in præfatione lib. 2. in epistolam ad Galat. *Vultis*, inquit, *scire, ô Paula & Eustochium, quomodo Apostolus vnumquamque prouinciam suis proprietatibus denotarit? vsque hodie eadem vel virtutum vestigia permanent vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides: vbi aliquando tanto studio & frequentia ad Ecclesias & ad Martyrum sepulchra concurritur? vbi sic ad similitudinem cælestis tonitrui reboat Amen, & vacua idolorum templa quatiuntur? non quod aliam habeant Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi Ecclesiæ, sed quòd deuotio in eis maior sit & simplicitas ad credendum.* 34. *Roma viget fides & pietas.*

Amplius verò quippiam dicit S. Cyprian. nimirum hæc prophetice dicta esse à S. Paulo, præuidente Romanorum futuris sæculis in fide constantiam. Sic enim ait epist. 57. ad Cornelium, vbi eius, & populi Romani, tempore B persecutionis Decij, fidei robur collaudat: *Dum apud vos vnus animus, & vna vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est, claruit, fratres charissimi, fides, quam de vobis B. Apostolus prædicauit, & præconio futurorum merita vestra contestans, dum parentes laudat, filios prouocabat.*

Vlterius progreditur S. Chrysost. hic, vrgetque τὸ *annunciatur*; cùm ait Paulus: *Fides vestra annunciatur in vniuerso mundo*, quòd scilicet, sicut Ecclesia Romana Petro & Paulo prędicante crediderat, ita instar illius quasi matricis, cæteræ Ecclesiæ, & nationes credere deberent, quod illa credidisset, *non dixit Paulus*, inquit Chrysost. *Manifestatur, sed Annunciatur fides vestra, planum faciens, quod dictis nihil addendum, vel demendum esset. Angeli seu nuncij hoc est opus, ea sola, quæ dicuntur deferre, ob quod sacerdos* C *Angelus vocatur, quòd non sua ipsius, sed ea tantùm nunciat, quæ ab eo acceperit, à quo delegatur: quanquam Petrus mihi prædicauit; sed illius facta, sua esse ducit Paulus.* Hinc *Romanus* apud veteres, non tantùm orthodoxos, sed & hæreticos, idem erat quod Catholicus. Sic Iocundus Arrianus ad Theodoricum Regem: *Si Armogasten*, inquit, *gladio peremeris, Romani martyrem prædicabunt*, Romani, id est, Catholici. Ita refert Victor Vtic. in perf. VVandalica, vbi & alium martyrem commemorat, qui ab eisdem Arrianis, de fide rogatus, respondit: *Romanus sum.* Romanus, id est, Catholicus. Pari modo Ricemer Gothus & Arrianus scribit ad Ligures: *Si est Catholicus, est & Romanus.* Theodosius quoque Imperator epist. ad Acacium Beroënsem: *Decet*, ait, *vos probatos sacerdotes esse Romanæ religionis.* Cuius D nomenclaturæ æquè ac præeminentiæ & constantiæ Romanæ Ecclesiæ vera ac iusta causa est, quòd S. Petrus suum Episcopatum Antiochia Romam transtulerit, & in Romana Ecclesia cum Episcopatu, Primatum quoque ipsum, ipsamq; petram fidei & Ecclesiæ constituerit & collocarit: idque *diuino consilio*, inquit S. Leo serm. 1. de natiuitate S. Petri & Pauli, nimirum vt Euangelium & fides à Roma, quasi à capite & arce imperij citissimè per totum orbem diffunderetur, & diffusa conseruaretur. Erat enim Roma ἐπιτομὴ τῆς οἰκουμένης, quasi epitome & compẽdium totius orbis; omnium enim nationum inquilini versabãtur Romæ; vnde Polemon apud Galenum, vocat populum Romanũ δῆμον τῆς οἰκουμένης.

35.

Sacerdos Angelus.

36. *Romanus Catholicum olim significabat.*

Primatus penes Ecclesiam Romanam.

Alij

Roma laus & præminentia.

Alij veteres Romam compellāt παμβασίλεια, A virtutum domicilium, mundi caput, vrbium regina, mater & nutrix heroum, patria legum, terrarum Dea Gentiumque, communis nostra patria, patria omnium, quæ, vt canit Poeta Æneid. 6. Imperium terris, animos æquauit Olympo: Tu regere imperio populos, Romane, memento. Vnde & apposite Roma Græcè ῥώμη, robur; Hebraice verò sublimitatem & celsitudinem à radice רום rum, id est, altus, excelsus, fuit, significat, vt annotauit S. Hieron. lib. 2. contra Iouinianum, vbi sic Romam alloquitur: *Te alloquar, quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti, vrbs potens, vrbs orbis domina, vrbs Apostoli voce laudata, interpretare tuum vocabulum. Roma aut fortitudinis nomen est apud Græcos, aut sublimitatis iuxta Hebræos.*

37. *Ab Ecclesia Romana veritas fidei, & apostolica traditionis petenda.*

Vnde ab Ecclesia Romana, quasi à matrice, veritatem fidei & traditionis Apostolicę B petendam esse docet S. Irenæus lib. 3. cap. 3. *Quoniam*, inquit, *valde longum est in hoc tali volumine omnium Ecclesiarum enumerare successiones, maxima & antiquissima, omnibus cognita, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo Romæ fundata & constituta Ecclesia, eam quam habet ab Apostolis traditionem & annunciatam hominibus fidem, per successiones Episcoporum peruenientem vsque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem, malamq; sententiam, præter quam oportet colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndique conseruata est ea, quæ est ab Apostolis traditio.* C

Vers. 9. *Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio Filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.*

38. Ostendit hic Paulus suum eximium in Romanos affectum, vt ita faciliùs se suaq; deinceps ijs insinuet & instillet. Hic autem affectus causa erat excitans Paulum, vt gratias ageret Deo, pro fide Romanorum. Hāc enim causam significat vox causalis, *enim*.

Cui seruio.

Quem (Deum) colo latria; Græcè enim est ᾧ λατρεύω, quod verbum vsu Ecclesiæ significat, cultum soli Deo, quasi omnium Domino debitum. Ita S. August. lib. 10. de Ciuit. cap. 1. Pari modo δουλεία Sanctis datur, vsu Theologico; neque verò dulia elidit latriam, sed D potiùs eam includit.

Dulia non impedit, sed includit latriam.

Sicut enim amor proximi non impedit, imò includit & refertur ad amorem Dei: ita dulia & honor Sanctorum refertur ad honorem Dei; vt is, qui mirabilis est in Sanctis suis, in ijs honoretur; perinde ac Rex honoratur, dum principes eius & amici honorantur, honore scilicet inferiori, quàm est honor, quo Rex in sua persona honoratur.

Nota *cui* (scilicet Deo) *seruio*, Græcè λατρεύω, magna nimirum reuerentia & sollicitudine; ideoque subdit dicens: *In spiritu meo*; nam λατρεύειν dictum volunt à λα, quæ particula auget in compositione, & τρεῖν, quòd est tremere.

A *In spiritu meo.* 39.

Quasi dicat, Seruio Deo, Deumque colo spiritu & mente, non cæremonijs Iudaicis. Sic enim Christus iussit Patrem adorari in spiritu & veritate, Ioannis 4. v. 23. ita Orig. Chrysost. Theoph.

Secundò, non malè alij per τὸ πνεῦμα, siue spiritum, hic spiritum vitalem intelligunt; quasi dicat Paulus: Ego vitam & omnes spiritus meos, sudorem & sanguinem Deo impendo, ad vltimum vsque spiritum Deo deseruio, pro eoque laboro & decerto.

Obsecrans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate (id est, per voluntatem) *Dei veniendi ad vos.* Vers. 10.

Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos. Vers. 11.

B *Id est, simul consolari in vobis per eam, quæ mutuam est, fidem vestram atque meam.* Vers. 12.

Pro *simul consolari*, Græcè est συμπαρακληθῆναι, id est, vt simul consolationem & lætitiam capiamus, per mutuam fidei communicationem. Ita Chrysost. & Theodor.

Secundò, aptiùs Orig. τὸ *simul consolari*, refert ad τὸ *confirmandum*, quasi dicat: Desidero videre vos, vt confirmem vos instruendo & docendo in fide Christi; & hæc mea confirmatio fiat mutua consolatio nostra, ex communi fide mea & vestra, iam per me aucta & confirmata. Colligitur hic sensus ex versu sequenti. Vnde etiam patet meliùs nostrum interpretem, τὸ, συμπαρακληθῆναι, vertere *simul consolari*, quàm Bucerus & Beza, qui vertunt *mutuo exhortari*; nec enim Apostolus exhor- C tationem accipere, sed dare volebat Romanis, vt ait v. sequenti, quo simul tacitè premit fastum Romanorum, ait Chrysost. & insinuat eos sua instructione & monitis indigere: consolationem autem Romanis & dare, & vicissim ab eis accipere volebat Paulus, vt ipse hic ait: meliùs ergo hic vertit noster interpres *simul consolari*, quàm alij *mutuo exhortari*. 40.

Buceri & Bezæ versio reiicitur.

Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Vers. 14.

Barbarus, est vox Græca, & à Græcis per onomatopœiam facta; barbarus ergo à Græcis sapientiæ & eloquentiæ deditis, dictus est omnis is qui alia quàm Græca lingua loqueretur, & hac ratione etiam Romani, Græcis erant barbari: vnde Paulus hic, qui hactenus inter Græcos egerat, Græcorū more & phrasi, Græcis opponit barbaros. D Sic & Cicero lib. 2. de diuinat. Gentes omnes diuidit in Græcos & barbaros. Vnde & Plautus in prologo Asinariæ, Latinam linguam barbaram vocat. De quo rursum dicam 1. Cor. 14. v. 11. 41.

Quinam dicti Barbari.

Notat hic Chrysost. & Theoph. modestiam Pauli, qua ait *debitor sum*, quasi dicat: Debitum irrecusabile euangelizandi mihi incumbit. Creditum enim & demandatum est mihi à Deo hoc munus prædicandi. Vnde 1. Cor. 9. v. 16. ait: *Væ mihi si non euangelizauero.*

Ita (quod in me) promptum est & vobis, qui Romæ estis, euangelizare. Vers. 15.

Quasi dicat: Itaque quod ad me attinet, promptitudo mihi adest; &, vt Syrus vertit, מרחפט, *merehappat*, satago euāgelizare vobis.

Nota

Vers. 16. *Non enim erubesco Euangelium.*

Vti erubescunt Iudæi, qui Euangelium de Christo crucifixo & Saluatore contemnunt, habentque pro scandalo, & Gentiles qui illud idem rident, quasi stultitiam, 1. Corinth. 1. v. 23. Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 13. legit: *Non enim me pudet Euangelij.*

Virtus enim Dei est in salutem omni credenti.

42\. Quasi dicat: Euangelium, id est, non ipsa vox, vel scriptura Euangelij, sed prædicatio & fides, vel potiùs res prædicata per Euangelium, scilicet Christi mors, merita, sacramenta, præcepta, promissa licet incredulis pudori sint, scandalo & risui; nobis tamen Dei virtus sunt & potentia (Græcè enim est δύναμις) per quam Deus potenter in credentibus operatur salutem, id est, fidem, iustitiam, & vitam æternam.

Fides non sola iustificat, contra Lutherum. Obijcit Lutherus. Ergo Fides sola saluat & iustificat. Resp. nego consequentiam. Fides enim operatur salutem non se sola & immediatè, sed per spem, pœnitentiam, bona opera, sacramenta, ad quæ hominem excitat. Vide can. 3.

43\. *Euangelium operatur salutem animæ & corporis.* Nota hic obiter, hanc Apostoli sententiam extendi quoque posse ad salutem corporis; est enim generaliter vera: nam Euangelium est virtus & causa instrumentalis salutis & vitæ non tantùm futuræ, sed & præsentis, idque non solùm voce, sed etiam scripto. Nam vt docet S. August. tract. 7. in Ioannem, Euangelij scriptus codex, cùm ægrotis applicatur, morbos eorum sanat: *Cum caput,* inquit, *tibi dolet, laudamus si Euangelium ad corpus tibi apposueris, & non ad ligaturam cucurreris.* Rationem dat D. Thomas 2. 2. quæst. 96. art. 4. *Verbum Dei,* inquit, *non est minoris efficaciæ, quam reliquiæ Sanctorum, sed reliquijs vtimur ad salutem; ergo pari modo, imò maiori ad eandem licet vti verbo Dei scripto, siue Euangelio.* Atque hinc orta est *Mos gestandi & legendi Euangelii S. Ioannis vnde fuerit.* consuetudo fidelium, vt Euangelium S. Ioannis contra venena, veneficia, morbos, aliaque incommoda gestent & circumferant. Verùm Apostolus propriè non de corporali, sed de spirituali salute hic loquitur, quam conciliat Euangelium non solùm voce & prædicatione, quod proprie hic intendit Apostolus, sed etiam scripto. Hinc de B. Cæcilia canimus: *Virgo gloriosa semper Euangelium Christi gerebat in pectore.* Nimirum vt per illud conciliaret sibi fortitudinem ad martyrium, atque ad maritum, aliosque fidei hostes ad fidem conuertendos, quod & factum est. Hinc etiam in vita S. Barnabæ Apostoli legimus, illius corpus repertum fuisse sub Zenone Imperatore in Cypro, habens ad pectus Euangelium S. Matthæi, ipsius Barnabæ manu scriptum: videtur enim Barnabas Euangelium hoc secum sepeliri voluisse, vt illud haberet quasi pignus cælestis resurrectionis Euangelio promissæ. Verùm Apostolus, vt dixi, de Euangelij non scriptura, sed prædicatione hic loquitur.

44\. *Cæcilia & Barnabas Euangelium semper habebant in pectore.*

45\. *Iudæo primùm;*

Quia primùm ac potissimè à Christo & Apostolis, Matth. 10. v. 12. annunciatum est Euangelium Iudæis, quibus promissus erat Christus, *&*, id est, deinde *Græco*, id est, Gentili: quia enim Græci post Alexandrum latissimè linguam cum regno propagarunt, hinc Græcus idem est quod Gentilis. Ita S. Aug. ep. 200.

Nota, copula *Et*, hic significat deinde, vel secundò: opponitur enim primò. Vide can. 25.

Iustitia enim Dei in eo (Euangelio) *reuelatur ex fide in fidem.* *Vers. 17.*

Quæres. Quænam hic intelligatur *iustitia Dei.* Respondent Orig. Ambros. & Chrysost. intelligi illam qua Deus in se iustus est, scilicet qua iustè retribuit iustis præmium, impijs verò & iniustis supplicium, vt vult Orig. aut, vt Ambros. qua in se iustus, id est, verax est in promissis; aut, vt Chrysost. qua in se iustus, id est, bonus est & benignus hominibus propter Christum. 46. *Iustitia Dei triplex significatum.*

Secundò, Theodor. Iustitia Dei, inquit, est illa, qua Christus ex rigore iustitiæ Deo Patri pro nobis satisfecit.

Tertiò, genuine & aptissimè, S. August. lib. de spiritu & littera, cap. 9. Iustitia Dei, inquit, est iustitia diuina, non Iudaica, non Philosophica, qua scilicet nos Deus iustificat per Christum, quæque nos reuera in oculis Dei iustos facit: hæc iustitia reuelatur & clarè docetur in Euangelio Christi. Simili modo sumitur *salus*, Psalmo 3. vbi dicitur: *Domini est salus*, qua scilicet saluos nos facit, quasi dicat: Domini est saluare & dare nobis salutem.

Ex fide in fidem.

Primò, S. Anselm. hoc tripliciter exponit, 1. ex fide vnius Dei, in fidem Trinitatis. 2. ex fide primi aduentus Christi ad saluandum, in fidem secundi aduentus eius ad iudicandum. 3. ex fide humanitatis Christi in fidem diuinitatis. 47. *Octuplex horum verborum sensus.*

Secundò, S. August. lib. de spiritu & littera, cap. 11. Ex fide, inquit, prædicantium, in fidem audientium & credentium.

Tertiò, S. Thomas: *Ex fide in fidem*, id est, ait, per fidem Christi in omni ætate necessariam ad salutem, quasi dicat: Ex fide Patrum, in fidem nepotum.

Quartò, Ambros. Ex fide, inquit, promittentis Dei, in fidem hominis credentis Dei promissis.

Quintò, Theodor. & Oecumen. Ex fide, inquiunt, rerum præteritarum in Christo, in fidem rerum futurarum in nobis.

Sextò, aptiùs Orig. Chrysost. Theodor. & Toletus. Ex fide, inquiunt, veteris testamenti obscura, in claram fidem noui testamenti, ad quam vetus illa nos ducit quasi pædagogus. 48.

Septimò, Beda, Ex fide, ait, hic obscura in fidem, id est, in claram visionem in cælis. Sic & S. August. lib. 2. quæst. Euang. c. 39.

Octauò, & aptissimè Theoph. Oecum. Adamus, & Pererius: *Ex fide*, inquiunt, incipiente & imperfecta, *in fidem* proficientem, perfectam charitate formatam, similique modo augescentem, vel in se intrinsecè, vel extrinsece per charitatem & virtutes alias, quas fides excitat. Quasi dicat: In Euangelio reuelatur

vera iustitia, quæ est & proficit ex fide in fidem, id est, quæ incipit, alitur, augescit per fidem indies crescentem, donec credentem ad salutem perducat, quæ Euangelij est virtus, vti præcessit. Et hic sensus optimè cohæ-
49. ret ei, quòd sequitur. *Sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit*, vt ibi patebit; estque Hebraismus hic simplicissimus & creberrimus. Sic enim Hebræi significant rei profectum & augmentum, per geminationem rei, mediante præpositione *in*, vt Psalmo 83. *Ibunt de virtute in virtutem*, id est, ibunt in profectum & augmentum omnis virtutis. Simili sensu 2. Corinth. 2. v. 16. vocatur *odor mortis in mortem, & odor vitæ in vitam*. Et cap. 3. v. vlt. *Transformamur*, inquit, *à claritate in claritatem*, id est, in maiorem claritatem. Sic in hac epist. cap. 6. v. 20. *Exhibuistis*, inquit, *membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem*, id est, ad incrementum iniquitatis, vt de scelere mereris in scelus. Eadem phrasis alibi passim occurrit. Sicut scriptum est (Abacuc 2. versu 4.) *Iustus autem ex fide viuit*, quasi dicat: Vita gratiæ, qua viuit iustus, 1. incipit à fide sola. 2. crescit & perficitur fide, licet non sola, sed crescente ad fidem viuam gratiæ & charitatis, per obseruationem mandatorum, vt ea facias, quæ fides iubet. Nam alioquin implicat viuere sine vita, aut fide viua. Sicut ergo dicitur Prouerb. 4. versu 23. quòd ex corde vita procedit, id est, quòd homo ex corde viuat, & vitam hauriat; quia scilicet cor est radix vitæ, estque in homine primum viuens & vltimum moriens; per hoc tamen non excluduntur cerebrum, pulmo, iecur, stomachus, & cætera, quin ex ijs quoque viuat & vitam suam hauriat homo: ita pariter dicitur quòd iustus ex fide viuat, quia fides est initium, radix & quasi cor vitæ spiritualis gratiæ, per hoc tamen non excluditur spes, charitas, aliæque virtutes, quin ex ijs quoque viuat iustus. Vide can. 2. & 3.

Fides viua includit opera.

50. Citat hic Paulus Abacuc Prophetam, qui cùm cap. 1. grauiter questus fuisset de prosperitate impiorum, quòd scilicet impij Chaldæi in victorijs & imperijs essent fortunatissimi, adeoque populo Dei, id est, Iudæis tyrannice dominarentur, quodque Deus populum suum pium & fidelem, adeoque res humanas negligere videretur: Respondet ei Deus cap. 2. se breui ostensurum suam prouidentiam & iudicium, missurum scilicet se Cyrum, qui Babylonios impios subigat & euertat, Iudæos pios liberet & saluet, vt rectè ibidem annotauit Antonius Gueuara, & patet ex v. 5. & sequent. Sub Cyro verò allegoricè intelligit Christum, eumque hic præcipuè significare intendit Spiritus sanctus, qui Babylone, id est, regno impietatis & diaboli euerso, inde veros spirituales Israelitas, id est, fideles Christianos eruet & saluabit: *Si moram*, inquit Abacuc 2. versu 3. *fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet* (scilicet Deus iustus iudex & vindex, tam impiorum, puta Babyloniorum, quàm piorum & fidelium, puta Iudæorum, per Cyrum, & longe veriùs per Christum) *& non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in*

Locus Abacuc 2. cap. illustratus.

Allegoricè loquitur Abacuc de Christo.

A *fide sua viuet*. Hæc enim verba allegoricè de Christo explicat Paulus, ad Hebræos 10. v. 38. dum eos ad constantiam in fide, ex Christi secundo ad iudicium aduentu, adhortatur; *Adhuc modicum*, inquit, *& qui venturus* (Græcè ὁ ἐρχόμενος) *veniet*, &c. Solet enim Christus dici ὁ ἐρχόμενος, id est, veniens, id est, venturus, vt vertit noster interpres: vt patet Apocalyp. 1. v. 4. Matth. 11. v. 3. Ioannis 1. v. 15. Actor. 19. v. 4.

51. Hinc sequitur primò, Abacuc loqui de fide generatim, qua Deo quauis in re credimus, quaque propriè credebant Iudæi Deo per Abacuc, aliosque Prophetas promittenti liberationem è captiuitate Babylonica per Cyrum. Hac enim fide in Deum, quilibet iustus piè, iustè, sanctè, pacate & diuinè viuere B incipit, pergit & proficit; dum in quauis tribulatione & miseria, hac fide & spe in Deum, vitam animæ sustentat, conseruat, & adauget. Dicit ergo, *Iustus ex fide viuit*; quasi dicat: Qui incredulus & iniustus est, Deo displicet, ac consequenter vera, recta, pacata, & felici vita fidei, gratiæ, iustitiæ præsentis & gloriæ futuræ non viuet, quia me habet infensum: & quia non in Deo, sed in hominibus & in humanis præsidijs, rebusque creatis spem motumque suum ponit & defigit; hinc inquietus erit, miserè viuet, ijsque semper agitabitur: fidelis autem & iustus, qui credidit Deo, meisque hisce ex Deo prophetijs de liberatore Cyro, & eius antitypo Christo, hic viuet, vita recta, suaui, quieta, felici, sancta, & imperturbata; quia in Deo, qui vera est vita, Deique pro-C missis per fidem & spem defixus, Deo charus, Deoque curæ erit.

Fidei & confidentia in Deum singulares fructus.

52. Sequitur secundò, quòd Apostolus hanc sententiam Prophetæ, *Iustus ex fide viuit*, rectè applicet fidei in Christum, tum quia fides vera est illa, quam sanxit & instituit Deus, iam autem Deus sanxit fidem veram esse fidem in Christum redemptorem; tum quia fides de Cyro repræsentabat allegoricè fidem de Christo. Intendit enim Spiritus sanctus per Cyrum, Cyrique liberationem repræsentare Christum, Christique redemptionem, qua suis fidelibus Christus vitam, iustitiam, gratiam & gloriam impertit; adeò vt in Christo verissima sit hæc sententia: Iustus ex fide (Christi) viuit.

Vita & beatitudo ex fide Christi.

53. Sequitur tertiò, perinde esse, siue legas absolute cum Paulo: *Iustus ex fide viuit*, siue le-D gas, *in fide sua*, vti habent Hebræa, Aquila, Symmachus & Theodot. siue legas, *in fide mea*; vti vertunt Septuaginta; legerunt enim ipsi in Hebræo אמונתי *emunati*, cùm alij legant אמונתו *emunato*, id est, in fide sua. Nam fides quæ in seipsa fides est, nostra est subiectiuè, quia nobis inhæret; Dei verò est obiectiuè, quia Deum habet pro obiecto. Credit enim Christum esse redemptorem, quia Deus hoc dixit & reuelauit.

Fides nostra est subiectiuè, Dei obiectiuè.

54. Sequitur quartò, Prophetam Abacuc loqui de vita non corporis, sed animæ; non naturali, sed supernaturali, gratiæ, scilicet, & iustitiæ, qua iustus, quatenus iustus est, viuit. De illa enim hanc prophetiæ senten-tiam

Vita spiritualis & supernaturalis credentibus promittitur,

tiam explicat S. Paulus hic, imò Propheta ipse; opponit enim hæc duo, scilicet *viuere*, quod tribuit iusto & fideli, & *non habere rectam animam*, siue displicere Deo, quod tribuit incredulo & iniusto; ait enim: *Qui incredulus est, non recta erit anima eius in semetipso*; pro quo Septuaginta vertunt, *non placebit* (id est displicebit) *anima mea*; *iustus autem in fide sua viuet*: ergo à contrario per viuere intelligit habere animam rectam, qua placeas Deo; ita scilicet, vt exinde à Deo tanquam amico & beneuolo audeas sperare opem, liberationem & salutem, tum corporalem per Cyrum, tum potius spiritualem per Christum.

55. Sequitur quintò, Abacuc & Apostolum loqui tam de inchoatione vitæ supernaturalis, seu de prima iustificatione, quàm de secunda iustificatione, seu de incremento iustitiæ & vitæ spiritualis, vti patebit ad Hebræos 10. versu 38.

Initium, cōseruatio, incrementa vitæ omnis generis hominum per fidem.

Est enim hæc sententia, *Iustus ex fide viuit*, generalis & vniuersalis, pertinens tam ad Iudæos, quàm ad Christianos, tam ad peccatores, qui primò iustificantur, quàm ad eos, qui iam iustificati sunt. Omnis enim horum vita spiritualis incipit, conseruatur, & crescit per fidem: licet ergo Abacuc hanc sententiam ad litteram applicet Iudæis in Babylone captiuis, credentibus Deo promittenti Cyrum liberatorem; tamen affert eam, quasi generalē sententiam, & commune quoddam axioma, aut prouerbium; quod proinde rectè à Paulo Christianis quoque applicatur. Adde Iudæos illos fuisse typos Christianorum. Rursum Iudæos per fidem illam suam dictam, non tantùm conseruatos esse in vita gratiæ & iustitiæ acceptæ, sed per eandem fidem inchoasse & disposuisse se ad hanc vitam, si necdum erant iustificati. Credendo enim & sperando in Deum liberatorem & protectorem, sensim accedebant ad Deum, seq; disponebant ad Dei gratiam & amicitiam, præsertim accedente fide Christi, qui per Cyrum hic adumbrabatur. Quare rectè Paulus hanc sententiam tam iustis iam, quàm iustificandis adhuc applicat. Simili modo applicat vtrisque illud Gen. 15. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam*, vt dicam cap. 4. v. 3.

56. Denique cùm in Hebræo dicitur: *Iustus in fide sua viuet*; *in sua*, significat causam tam inchoantem, quàm conseruantem vitam; sensus enim est: Iustus in fide sua viuere pergit, vti in eadem viuere cœpit. Sic dicimus, animal calore suo viuit, id est, viuere pergit, vti cœpit. Sic homo in sua turpitudine viuit, id est, viuere pergit in eadem turpitudine, in qua viuere cœpit; eadem, inquam, generice, licet in indiuiduo, imò in specie alia & alia sæpe sit turpitudo, in qua viuere pergit, ab ea, in qua viuere cœpit. Eodem modo, *iustus in fide sua viuit*; id est, iustus, vti cœpit, ita pergit viuere in eadem fide, eadem, inquam, quoad obiectum formale & genericum, quod est credere Deo, licet quoad obiecta materialia & specifica, alia sæpe sit fides, quæ inchoat, alia quæ continuat vitam gra-

Viuere in sua fide est pergere in fide inchoata.

Fides semper est eadē quoad obiecta generica & formalia, diuersa secundū materialia & specifica.

tiæ & iustitiæ. Fides enim quæ inchoat iustitiam propriè & proximè est fides in Christum redemptorem; fides verò quæ iustitiam continuat & auget, qualibet alia potest esse fides, vti hic erat fides, qua Iudæi credebant Deo promittenti libertatem per Cyrum. Genericè ergo verum est, *iustus in fide sua viuit*, id est, iustus credens & sperans in Deum incipit viuere spiritualiter, incipit habere rectam animam, qua placeat Deo, ac rursum pergens & proficiscens in hac sua fide & spe in Deum, pergit pariter & proficit in vita spirituali, in rectitudine & iustitia animæ, in gratia & amicitia Dei, vt magis magisque Deo placeat.

Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent. *Vers. 18.*

Probat hic Apostolus id, quod dixit, scilicet quòd Euangelium sit virtus Dei in salutem omni credenti; quodque iustitia Dei in eo reueletur, id est, probat Christum, Christique Euangelium & fidem, necessaria esse ad iustitiam & salutem: quòd hoc probare intendat, patet ex voce causali *enim*, quæ significat eum hic afferre rationem & causam eorum, quæ immediatè ante dixerat; quasi dicat: Rectè dixi iustitiam veram reuelari per Christi Euangelium, illudque esse virtutem Dei in salutem; quia è contrario reuelatur tum in eodem Euangelio, tum experientia, tum maximè reuelabitur in die iudicij impietas & iniustitia hominum infidelium; reuelabitur, inquam, omnes homines, qui fide Euangelij destituti fuerunt, veritatem Dei in iniustitia detinuisse, ideoque esse peccatores, impios & iniustos, ac consequenter Dei iræ & vindictæ æternæ obnoxios esse. Ita S. Chrysost. Theod. & Oecum. 57.

Impij, increduli, iniusti vindictæ Dei obnoxii.

Est hæc sententia Apostoli, quasi thesis eius generalis, primumque principium; ex quo probat omnes homines, vtpote peccatores, indiguisse Christo redemptore, Christique Euangelio & fide. Hanc autem thesin probat inductione; scilicet omnes Iudæos sine Christi fide, veritatem Dei in iniustitia detinuisse, esseque peccatores probat cap. sequenti. Omnes verò Gentes veritatem Dei in iniustitia detinuisse, esseque peccatores iræ Dei obnoxios, probat hic vers. sequentibus, ex eo, quòd omnes coluerint idola, omnes, inquam, non solùm simplices & plebeii, sed etiam sapientes & Philosophi, quos maximè & acerrimè hic insectatur; indeque cap. 3. v. 23. concludit, omnibus tam Iudæis, quàm Gentibus ad iustitiam & salutem omnino opus esse fide & gratia Christi, qui est scopus totius huius discursus Paulini, adeoque totius huius epistolæ. 58.

Iudæi increduli, & pagani, veritatem Dei in iniustitia detinent.

Qui veritatem Dei in iniustitia detinent.

Nota. Non ait, qui veritatem Dei in errore & ignorantia detinent, licet & hoc verum fuerit; nam homines ante Christum multos errores Deo affinxerunt; vti Deum esse corporeum, agere fato, non curare res humanas: sed ait Paulus, *Qui veritatem Dei detinent in iniustitia*, quia scilicet homines plerique ante Christum 59.

Errores hominum circa Deum, ante Christum.

Christum, licet agnoscerent veritatem Dei, A scilicet vnum esse Deum verum, opificem & rectorem vniuersi; tamen hunc Deum non coluerunt, sed iustum & Deo debitum cultum creaturis & idolis iniustissimè dederunt. Ergo quasi incarcerarunt veritatem, eamque detinuerunt seris iniquæ voluntatis, ne exiret ad affectus, & opera conformia veritati notæ; itaque vim illi intulerunt, illique summam iniuriam irrogarunt. Ita S. Chrysost. & S. August. serm. 55. de verbis Domini secundùm Ioannem. Hi ergo quasi in vinculis tenuerunt iudicem, nec recta dictare permiserunt legislatorem menti suæ à Deo impressum, scilicet rectæ rationis & veritatis dictamen. Idem tropologice facit quilibet peccator, dum contra veritatis & rationis dictamen operatur & peccat.

Seris iniquæ voluntatis detinuerunt Gentiles constrictam veritatem.

Vers. 19. *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit.*

60. Occurrit hic Paulus obiectioni. Dicet enim aliquis, Gentes non detinuisse veritatem Dei in iniustitia, quia eam non cognouerunt: vnde enim verum Deum agnouissent? Respondet Apostolus, asseritque planè eos Deum, Deique veritatem agnoscere potuisse & debuisse; quin & reipsa cognouisse. Quia hæc veritas naturaliter est aperta & manifesta, eamque docet & dictat ipsa natura. Deus ergo per lumen naturæ eis hanc veritatem manifestauit, quam tamen ipsi sua malitia in iniustitia detinuerunt. Ait ergo Paulus, *quod notum est Dei*, Græcè γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id est, quod naturaliter de Deo est cognoscibile, vt Deum esse vnum, æternum, mundi principem & vindicem.

Lumen naturæ Dei cognitionem potest attingere.

Manifestum est in illis.

61. *In illis*, id est, illis, in illorum mente, intellectu, consciẽtia. Syrus vertit ריריעוחה דאלהא גליא היבהון *didiute dalaha galia hi behun*, id est, *cognitio Dei patefacta est in ipsis*, idque, vt rectè ait S. Chrysost. hom. 9. ad populum, non per Angelos, non per Prophetas, non per Euangelistas; sed quia inuisibilia attributa Dei creatoris à creatura intellecta conspiciuntur. Ita & alij Patres mox citandi. Solus ferè Anselmus, cum aliquot recentioribus, addit Deum hanc veritatem, siue seipsum Gentilibus manifestasse per lumen non tantùm naturale, sed etiam supernaturale, quasi sine lumine supernaturali, & sine fide, non potuerint Gentiles per solum lumen naturæ D agnoscere vnum esse Deum verum. Sed hoc est præter mentem Apostoli & Patrum, qui asserunt Deum Gentilibus se manifestasse per creationem & res creatas. Ex illis enim Gentiles per lumen naturæ Deum creatorem agnoscere potuerunt & debuerunt. Addunt aliqui, *in illis*, id est inquiunt, in ipsorum anima & mente, adeoq; toto homine maximè relucet & cognoscitur Dei virtus & maiestas. Est enim homo speculum & imago Dei. Sed hoc arctius est. Subdit enim Apostolus, à creatura qualibet generatim cognosci posse creatorẽ.

Sine lumine supernaturali potest ratio venire in cognitionem vnius Dei, contra Anselmum.

Ex creaturis potuerunt & debuerunt Gentiles Deum agnoscere.

Vers. 20. *Inuisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas.*

Quæres. Quænam sunt *hæc inuisibilia Dei*, & quæ est Dei virtus & diuinitas? Respondet 1. Origenes: Dei inuisibilia, inquit, sunt Angeli, virtus Dei est potentia, qua Deus regit omnia, diuinitas est essentia Dei, quæ continet vniuersa. Verum de Angelis hic nullus est sermo, sed tantùm de Deo: præcessit enim, *quod notum est Dei*; & sequitur, *sempiterna quoque eius* (scilicet Dei) *virtus & diuinitas*. 62.

Triplex explicatio inuisibilium Dei.

Secundò ergo S. Thomas hæc tria sic explicat & distinguit: Inuisibilia, inquit, Dei est essentia diuina inuisibilis, quæ cognoscitur per viam negationis; virtus Dei est potentia Dei, quæ cognoscitur per viam causalitatis; diuinitas est esse vltimum finem & summum bonum, quò omnia tendunt, quod cognoscitur per viam excellentiæ. Verùm hæc subtilior B quàm solidior est expositio; nam diuinitas non est aliud, quàm essentia diuina.

Tertiò, S. Ambr. lib. 3. de Spiritu sancto cap. 2. & Cyrill. lib. 1. Thesauri, cap. 5. & Anselmus hic sic explicant: Inuisibilia est Pater inuisibilis; virtus est Filius, diuinitas est diuina bonitas, quæ tribuitur Spiritui sancto. Sed hoc est accommodatitium; nam ad litteram, certum est Philosophos ex creaturis non cognouisse S. Trinitatem, atque sine fide, lumine ac reuelatione supernaturali eam non posse cognosci; data tamen fide potest homo in creaturis aduertere vestigia quædam & quasi vmbras S. Trinitatis. Quòd ergo Platonici de Deo, & Dei verbo, obscurè & tenuiter cognouerunt, quodque dixit Trismegistus: *Monas genuit monadem, & in se reflexit ardorem*; quasi C dicat: Pater genuit Filium, & se reflexè amando spirauit Spiritum sanctum, id totum à Mose & Hebræis didicerunt, vt docet Euseb. lib. 10. de præparat. Euang. cap. 1. & lib. 13. cap. 10. hinc & Plato vocatus est Moses Atticus.

Philosophi ex creaturis non cognouerunt SS. Trinitatem.

Dico ergo. Inuisibilia Dei sunt attributa Dei spiritualia; vt esse æternum, immensum, omniscium, optimum, maximum: virtus Dei est potentia, per quam Deus omnipotens omnium rerum causa est efficiens, regens, & prouidens: Diuinitas est essentia Dei & maiestas, scilicet Deum esse primũ ens perfectissimum, à quo omnia pendent, à quo omnia bona expetuntur, & mala omnia auertuntur; Deum esse vltimum finem omnium rerum & operum, maximè humanorum, ideoque colendum esse latria, precibus, votis, sacrificijs, gratiarum actione. 63.

Inuisibilia Dei sunt eius attributa spiritualia.

Vbi nota. Virtus quasi potentia Dei continetur quoque inter inuisibilia Dei: est enim æquè vt alia, attributum Dei; eam tamen præ alijs hic exprimit Paulus, quia inter alia maximè relucet & resplendet illa in creatione & rebus creatis. Sic Marci 16. v. 7. dicit Angelus mulieribus: *Ite, dicite discipulis eius, & Petro*; non quod Petrus non esset discipulus, sed quod inter discipulos Christi, quasi primas emineret. 64.

Potentia & virtus Dei inter attributa maximè relucet in creaturis.

Dices, 1. Cor. 1. v. 21. dicitur contrarium huius sententiæ, quòd scilicet mundus in sapientia Dei Deum non cognouerit. Respondeo, loquitur ibi Paulus de practica cognitione Dei, quæ coniuncta est cum Dei amore & cultu, non autem de speculatiua. 65.

Mũdus Deũ ante Christũ sapiẽtia practicanõ cognouit, nec omnia Dei speculatiuã.

Secundò,

Secundò, etiam speculatiuè non cognouit mundus multa Dei attributa, quia mentem ab eo auertit, & vitijs excæcauit: cognoscere tamen illa potuit & debuit.

A creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.

Creatura mundi dupliciter intelligi potest.

66. Per creaturam mundi Anselm. intelligit hominem, qui Dominus est, participium, nodus & vinculum omnis creaturæ. Homo enim ex seipso, suisque partibus & potentijs tam corporis quàm animæ, vel maximè cognoscere potest creatorem suum Deum.

Secundò planiùs, generaliùs & meliùs Chrysost. Theodor. Theoph. & S. August. tract. 2. in Euang. S. Ioannis, per creaturam mundi, accipiunt fabricam & creationem mundi, aut potiùs res ipsas creatas in mundo, siue mundum ipsum, qui est creatura Dei. Vtrumque enim significat Græcum κτίσις, scilicet tam creaturam, resque creatas, quàm ipsam creationem.

Discursu opus est ad cognoscendũ Deum ex creaturis.

67. Nota, vox *intellecta*, significat opus esse discursu, collatione & illatione, vt per opera sensibilia, resque creatas ascendamus ad cognoscenda inuisibilia Dei. Et hoc est, quod Sapientiæ 13. v. 5. dicitur: *A magnitudine speciei & creaturæ cognoscibiliter*, Græcè ἀναλόγως, id est, per analogiam, *poterit creator horum videri*. Syrus vertit בסכלא, *bisachala*, id est, intellectu conspiciuntur & videntur, quæ oculis corporis sunt inuisibilia; pulchra paronomasia idipsum insinuant Græca; habent enim, τὰ ἀόρατα καθορᾶται, id est, inuisibilia videntur; scilicet per creaturas, quasi διὰ κατόπτρου, id est, per speculum.

Hinc patet primò, Deum esse, non esse per se notum, scilicet ex ipsis terminis: sicut cognitis terminis, per se notum est vnum & duo facere tria; sed ad hoc, vt quis scilicet cognoscat Deum esse, opus esse discursu, scilicet ex ijs quæ facta sunt, colligendo ipsum factorem Deum. Ita Scotus & D. Thomas 1. p. q. 2. art. 1.

Quomodo Dei attributa discursu naturali cognosci possint.

68. Secundò, ex hoc loco, & ex Sapientiæ 13. v. 5. patet naturali lumine cognosci posse Deum esse vnum, esse liberum, habere prouidentiam non tantùm in vniuersali, sed cuiusque hominis in particulari. Tali enim soli agendæ sunt gratiæ ab vnoquoque; quod hic vrget Apostolus v. sequenti. Ita S. Chrysost. Ambros. Beda, Anselm. & S. Dionys. cap. 7. de diuinis nominibus, & S. August. de spiritu & littera cap. 12. Idem experientia ipsa didicerunt & docuerunt ipsimet Gentiles: nam Trismegistus dixit mundum esse librum diuinitatis & speculum diuinorum, in quo nimirum Deus seipsum, quasi Apelles summus, clare expressit & depinxit. In hoc libro non solus studuit S. Antonius, vt de eo testatur Athanas. alijque eremi incolæ: nec solus S. Bernardus, Franciscus, alijque Sancti, sed etiam Plato, Socrates, Aristoteles, omnesque Philosophi. Idem agnouit & docuit Orpheus cùm ait: *Mundi machina est musica & admirabilis consonantia, prædicans & laudans Deum: cæli enim enarrant gloriam Dei.* Hæc etiam est musica cælorum, quàm prædicabat Pythagoras. Vnde Philo lib. de vnitate Dei, & duplici templo, mundum vocat Dei templum: *Dei, inquit, templum alterum, summum, verumque existimandum est; mundus scilicet hic vniuersus, cuius sacrarium sit cælum, in tota rerum natura præstantissimum; donaria verò sint sidera; sacerdotes & æditui sint potestates Angelicæ, ratione synceritatis vnitati similes: alterum vero templum est manufactum*, &c. Vide hac de re pulchrè disserentem S. Chrysost. homil. 9. ad populum, & S. Basilium in principium parabolarum Salomonis, Anselm. hic, Bernard. initio lib. 5. de consideratione, Auctorem Soliloquiorum cap. 31. tomo 9. operum S. August. & Prosperum lib. 2. de vocatione Gentium, cap. 1. qui liber falsò adscribitur S. Ambrosio. *Quod est*, inquit Prosper, *testimonium, quòd semper Domino deseruiuit, & nunquam de eius bonitate ac potestate conticuit; nisi ipsa totius mundi inenarrabilis pulchritudo, & inenarrabilium beneficiorum eius diues & ordinata largitio? per quam humanis cordibus quædam æternæ legis tabulæ præbebantur, vt in paginis elementorum, & voluminibus temporum, communis & publica diuinæ institutionis doctrina legeretur. Cælum ergo, mare, terra, & omnia quæ in eis sunt, consono speciei suæ ordinationisque concentu protestabantur gloriam Dei, & prædicatione perpetua maiestatem sui loquebantur auctoris, & tamen maximus hominum numerus hanc vocem non intellexit*, &c. Hinc verè & piè S. August. *Cæli, inquit, & terra clamant Domine, vt amemus te*, &, *Creasti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*. Ita ipse lib. 1. Confess. cap. 1.

69.

Musica Pythagoræ est consonantia & concordia cælorum.

Cælum & terra docent nos amare Deum.

Ita vt sint inexcusabiles: quia cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt Vers. 21.

Sapientum huius mundi stultitia & vanitas.

70. (Deo pro mundi fabrica, suique ac rerum omnium ad suum vsum creatione & conseruatione) *sed euanuerunt*, Græcè ἐματαιώθησαν, id est, vani & inanes facti sunt, *in cogitationibus*, Græcè διαλογισμοῖς, id est, disquisitionibus & discursibus, quos ex creaturis de Deo creatore fecerant; quia scilicet ijs relictis, ad vana idola, quæ non erant Deus, colenda deflexerunt. Ita S. Chrysost. Orig. Theodor.

Fructus cognitionis Dei actio honesta.

Secundò, *euanuerunt* in sua cogitatione & cognitione Dei; quia finem & fructum cognitionis Dei, qui est actio (de qua re pulchre S. Bernardus disserit serm. 36. in Cantica) honesta & cultus Dei, non sunt affectati. Hinc & *obscuratum est insipiens cor eorum*, adeoque stulti facti sunt, quia veram sapientiam, quæ in praxi & pietate consistit, respuerunt & stultissimè idola pro Dijs habuerunt & coluerunt.

Tertiò, ex S. Augustino, Anselmus, *euanuerunt*, inquit, id est, superbierunt hac Dei cognitione: sed primus sensus est optimus, & hoc loco genuinus. Ita enim seipsum explicat Paulus v. 23.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Vers. 23.

Sophi idola pro Deo coluerunt.

71. Quasi dicat, hi sophi, cæci & stulti gloriosum diuinitatis nomen, adorationem & confessionem, quæ Deo immortali præstare & exhibere debebant, conuerterunt & collocauerunt

runt *in similitudine* (Græcum enim ἐν ὁμοιώματι, A potest propriè capi, pro in similitudine) vel *in similitudinem* (capiendo ἐν pro εἰς, vti sæpe capitur) siue assimilationem *imaginis hominis*, id est, in imaginem hominis, non naturalem, sed arte factam & assimilatam; quasi dicat: Idola pro Deo coluerunt hi sophi. Ita S. Chrysost. Theoph. & Oecum. quare non rectè Erasmus & Beza sic exponunt, *in similitudinem vel assimilationem*, quia, inquiunt, Gentiles assimilarunt Deum incorporeum rebus corporeis, puta homini, bobus, crocodilis, quia in horum simulachris, quasi in imagine, Deum coluerunt.

72. *Deum quomodo in idolo colebant sapientiores Gentilium.*

Vbi nota, multi Gentiles putabant ipsa Idola lignea & lapidea esse Deos; aliqui tamen sapientiores, vti philosophi, sciebant ipsa idola non esse Deos, & tantùm in idolis ipsis Deos ipsis repræsentari: verumtamen omnes tam B hi, quàm illi non Deum verum in idolo, quasi in imagine, vt vult Caluinus, sed ipsa idola, vti Deum vel numen aliquod adorarunt, & adoranda crediderunt: idque, quia putabant idolum esse corpus Dei, aut esse simulacrum Dei, Deumque similem esse idolo, & similia habere membra, aut esse locum & sedem Dei, cui quasi naturaliter adhæreret, & præsens esset Deus. Denique censebant omnes, idolum habere aliquid numinis, vt cùm ad illud irent, ad Deos ire se putarent, ait Cicero lib. I. de natura Deorum; idque, quia videbant idolum loqui & oracula dare. Excipe hic paucos Gentilium sapientissimos, qui idola colebant non ex animo, sed metu legum suarum, & vt populum metu Deorum in officio continerent, vti testatur Cicero lib. I. de natura Deorum. C

73. *Dupliciter peccarunt Gentiles colendo idola.*

Peccarunt ergo primò, quia dæmonem quasi animam idoli pro Deo coluerunt, cumque ex falsis oraculis, malis consilijs, & sua propria confessione, alijsque circũstantijs, non Deum, sed dæmonem esse agnoscere potuerunt & debuerunt.

74. *Nil commune Imaginibus Christianorum cum idolis.*

Peccarunt secundò, quia ipsa idola, quasi aliquid esset Dei, adorarunt, placarunt, inuocarunt; hoc enim quidquid neget Caluin. clarissimum est ex Psalm. 113. Baruch 6. & Sapientiæ 14. Idem expressè docent Patres, Tertull. Lactantius, Iustinus, Athanas. Athenagor. Cyprianus, & alij, qui passim rident Gentiles, quòd lapides & ligna pro Dijs colant, vt etiamnum faciunt Indi & Iapones. Nil ergo idolo cum imagine Christianorum, quæ nil habet numinis, sed nudam rationem imaginis, quæ est repræsentare suum prototypon, vt docet S. Basilius & Damasc.

Socratis & Platonis salus desperata, contra Catharinũ.

Nota secundò. Licet Catharinus de Socratis & Platonis salute bene speret & existimet; tamen Xenophon & Plato docent Socratem Dijs Græcorum sacrificasse, & inter alia gallum Æsculapio. Sic Plato eosdem colendos censuit, quòd lex Gentium ita iuberet, vti testatur Eusebius lib. 13. de præparat. Euang. c. 8. & 11. Sic & Seneca sacrificia laudat, non quasi Dijs placita, sed quia legibus iussa, vti testatur S. August. lib. 6. de Ciuit. Dei, cap. 10. Idem Plato in Epinomide, diuinum cultum tribuit cœlis, astris & dæmonibus. Denique Trismegistus dæmonum simulachra colenda esse docet, vt bene faciant, inquit S. August. 8. de Ciuit. 23. Eadem colenda esse ob metum legum politicarum docuit Cicero l. 1. de natura Deorum. En quò labitur humana, etiamsi docta, infirmitas & cæcitas, si Deum deserat, & à Deo deseratur, vt meritò in eos hic ita detonet Apostolus.

Volucrum, quadrupedum, & serpentium.

Nam aues, serpentes, feles, crocodilos, imò allia, porros & herbas, quin & stercutium, cloacinam, pestem, febrem, aliaque his absurdiora veteres pro Dijs coluisse fusè docet S. Aug. 3. de Ciuit. 12. & lib. 4. cap. 10. & sequent. & lib. 18. c. 15. Vnde & Iuuenalis satyra penultima Ægyptios, quòd sua cepe colerent, quasi numina, ita ridet: 75. *Multitudo absurda Idolorum & Deorũ Gentilium.*

Porrum & cepe nefas violare, ac frangere morsu,
B
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam. Vers. 24.

76. Nota. Deus hos ita tradidit, non propriè immittendo, vel impellendo eos ad mala, vt vult Caluin. hæc enim blasphemia est nimis euidens & atrox in Deum, eiusque infinitam bonitatem & sanctitatem: sed tradidit eos Deus in peccata, quia permisit eos suæ concupiscentiæ, dæmoni, & occasionibus peccati; vt fornicatione, adulterio corpus suum dedecorarent. Vnde Psalm. 80. Dominus idem explicans ait: *Dimisi eos secundùm desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Sic S. August. lib. C 5. contra Iulianum cap. 3. & de gratia & libero arbitrio cap. 21. docet Deum tradere peccatores in praua desideria, quando non solùm non apponit gratiam, sed etiam ponit occasiones, & offendicula peccandi (licet alio & pio fine) in quæ eos per suam malitiam grauius ac turpiùs impacturos præuidet, non autem prædefinit, prædeterminat, vel impellit. Talis occasio sunt opes, honores, deliciæ, quibus impios Deus cumulat, vt ijs bene vtantur; scit tamen id eos non facturos, sed ijs ad peccata abusuros. Vide can. 14. & 15. *Deus impios peccare permittit, non tradefinit.*

77. *Permissio Dei quomodo dicatur actio & traditio.*

Obijcit Beza, Deus quasi iudex tradit impios carnifici, scilicet peccato, ergo non tantùm permitit, sed positiuè tradit eos peccato. Respondeo. Aliter permittit homo peccata, aliter Deus: homo negatiuè; Deus positiuè, D quia Deus voluntates omnium hominum arctissimè omnipotentię suę manu, quasi lupum, vel feram fune constrictas tenet, quam positiuè laxare debet, vt malè agere possit. Vnde rectè hæc laxatio & permissio dicitur actio & traditio, maximè quando fit à Deo, vt vindice ad puniendum præcedens peccatum, vt dixi can. 21.

78. *Peccatorum sequentium pœna præcedentium.*

Hinc docent Theologi peccata sequentia præcedentium peccatorum esse pœnas; ita Magister Sentent. in 2. dist. 36. & S. August. lib. 5. contra Iulian. cap. 5. vbi sic ait: *Crimina criminibus vindicantur, & supplicia peccantium non tantùm sunt tormenta, sed & vitiorum incrementa.* Et in Psalm. 57. in illud: *Supercecidit ignis. Inter primum*, ait, *peccatum apostasia & vltimam pœnam* ignis

ignis æterni, media quæ sunt, & peccata sunt, & pœna peccati; & paulò superiùs, in illud eiusdem Psalmi: *Iniquitatem manus vestræ concinnant*, docet quandam esse peccatorum inter se colligationem, & velut catenam, in qua alia sint causa sequentium peccatorum, alia pœnæ præcedentium, qua de re vide quoque S. Gregor. lib. 25. Moral. cap. 9.

Vers. 25. *Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium.*

Id est, in mendax & falsum idolum. εἴδωλον enim Græcis est res vana, inanis, vmbratica, fallax & mendax; sicque idola mentiuntur se esse Deos, suntq; mendaces vmbræ Deorum. De quo plura dicam 1. Corinth. 8.

Vers. 26. *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.*

79. *Pathica libido, qualis.* Græcè εἰς πάθη, id est, in libidines pathicas & pudendas; vt nimirum contra naturam non tantùm masculi & pathici pueri cum masculis, sed vt sequitur, & fœminæ cum fœminis omnes naturæ & honestatis limites transcendentes commistæ sint. Ita Ambros. Theodor. Anselm. & alij. Dicitur hæc præpostera & vesana libido πάθος, non tantùm quia in ea actiuæ libidini præpostera vt passiua respondet: sed etiam quia hæc passio ita vehemens est, vt homo illi immersus, adeò ab ea absorbeatur, vt potiùs pati quàm agere videatur, fitque instar equi equæ adhinnientis & ad eam furentis. Iam verò Gentiles non tantùm plebeios, sed & philosophos, ac nominatim Platonem & Socratem, infami hoc pæderastiæ vitio laborasse, tradit Philo lib. 2. de vita contemplat. Gellius lib. 18. cap. 2. & lib. 19. cap. 11. Plutarch. lib. de educandis liberis ante finem: licet Cardinalis Bessarion Platonis propugnator, eum ab hoc vitio purgare conetur, lib. 4. in calumniatorem Platonis, cap. 2. Addit S. Chrysost. Solonem, & alios philosophos non tantùm pæderastiam fecisse, sed & eam quasi honestam laudasse & legibus sanxisse, statuisseque vt illam exercere possent liberi, non autem serui, quasi pæderastia non seruos, sed liberos tantùm deceat, sitque & ipsa ars libera & liberalis. Talia monstra quoque ab hæresi nata nostra vidit & protulit ætas. Contra hos fulminat hic S. Chrysost. & Patres sæpè.

Plato & alij philosophi Gentiles infames pæderastia.

Idē hæretici nostri tēporis eodem vitio laborarunt.

Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam.

80. *Tribadum fœminarum præpostera libido.* Nota. Diabolico inuento fœminas instar virorum cum fœminis actiuè congredi. Docet id & plura Seneca, epist. 95. *Fœminæ, ait, cùm virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt: non minus peruigilant, non minùs potant, oleo & mero viros prouocant, libidine verò nec maribus cedunt, pati natæ. Dij illas Deæque malè perdant, adeò peruersum commenta genus impudicitiæ, viros ineunt.* Græcis hæ fœminæ tribades dictæ, id est, frictrices, quarum meminit Tertull. lib. de Pallio. Vnde τριβαδικὴ ἀσέλγεια dicitur, Tribadum illa insana & nefaria libido, cuius inuentrix creditur fuisse Philænis, & ob hanc malè audijt Sappho. De his agit impurissimus Lucianus dialog. Chlonarium & Leæna. Hæc inuitus licet scripsi ad hoc, vt sciant confessarij quanta sit libidinum vorago, sciantque fœminas quoque, vt viros peccatum mollitiei committere, vt Galenus medici & experientia docet; & sicut illud in se exercent, ita & in alios idem exercere modis infandis.

Vers. 27. *Mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes.*

Pro *mercedem*, Græcè est ἀντιμισθίαν, id est, recompensationem, siue mercedem pro meritis; vt quia cõtrà naturæ ordinem cum ignominia creatoris, eo relicto ad creaturæ idololatriam se conuerterunt, hac de causa iuste à Deo permissi sunt naturæ ordinem pariter in actu generationis inuertere, & pudenda libidine se dedecorare. Ita Anselm.

Hinc patet, infidelitatis, impietatis & hæresis pœnam esse monstrosas libidines; atq; huius rei causa est primò, quia vbi non est fides, ibi non est gratia Dei; vbi non est gratia Dei, ibi non est castitas, sed omnis concupiscentia, vt meritò dixerit Lutherus: concubitum homini tam necessarium esse, quàm cibum: & passim apud Nouantes personat hoc axioma: castitatem esse impossibilem, quia verè Luthero & hæreticis impossibilis est. 81. *Infidelitatis & hæresis pœna omniū monstra libidinum, ob duas rationes,*

Secundò, quia hæresis & infidelitas oritur ex superbia; superbiæ autem pœna est libido, sicut humilitatis præmium est castitas. Vnde efficacissimum remedium ad castitatem, est humilitas. Hæc enim iusta est Dei ordinatio, vt si mens Deo, & ijs, quibus debet, se subdat, etiam sibi subditum habeat corpus suum: si Deo, Deique vicarijs subdi nolit, etiam corpus suum sibi sentiat rebelle, vt pulchrè docet Greg. 26. Moral. 12. *Sic, sic,* inquit, *elati iusta fuerant retributione feriendi, vt quia superbiendo se hominibus præferunt, luxuriando vsque ad iumentorum similitudinem deuoluantur; homo enim cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, &c. Intus ergo videt Deus, quod mentem eleuat, & idcirco permittit foris inualescere, quod deponat; ergo per humilitatis custodiam seruanda est munditia castitatis. Si enim spiritus piè sub Deo premitur, caro illicitè super spiritum non leuatur, & contrà. Vnde & primus ille inobediens Adam, mox vt superbiendo peccauit, pudenda contexit.*

Vers. 28. *Et sicut non probauerunt.*

Græcè οὐκ ἐδοκίμασαν, id est, non placuit eis, non est eis visum, non curauerunt) *Deum habere in notitia*: id est, ait Ambros. credere Deum res nostras curare, vel, vt alij, Deum habere præ oculis, vt illi placere & seruire intenderent.

Verùm simpliciùs & magis propriè S. Chrysost. Theodor. & Tolet. sic explicant, quasi dicat: Sicuti non curarunt Deum verum verè nosse, vt rectè de eo sentirent, sed idolis adhæserunt, eaque pro Deo agnouerunt & coluerunt; ita pariter iuste *tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt*: nam, vt docet S. Gregor. 25. Moral. 9. *Qui errant in Dei cognitione, iuste traducuntur vt errent pariter in agendis*; qui mentem & rationem ab errore non seruant, exponunt se pecuinis cogitationibus & vitijs: tum quia errante duce errant comites, cognitio autem est dux actionis: tum quia recedentes à Deo, recedunt à virtute & gratia 82. *Errorem in cognitione sequitur error in actione.*

gratia: tum quia vbi non est cognitio Dei & timor, ibi dominatur effrænis concupiscentia.

Nota. *Reprobum sensum* vocat Paulus improbam & peruersam mentem, quæ probat non probanda, & probanda improbat ac reprobat (hoc enim est Græcum ἀδόκιμος,) v. g. quæ iudicat & probat mollitiem, fornicationem, vindictam, ebrietatem esse appetenda & sectanda; ac tandem, cùm mens per consuetudinem peccandi est excæcata, iudicat hæc ipsa vix esse peccata, esseque licita.

Vers. 29. *Repletos.*

83. *Vitia quæ nascuntur ex idololatria & hæresi.* Id est, vt repleantur: pendet enim *τὸ repletos*, à verbo *tradidit*, quasi dicat: Hoc ipso, quo tradidit eos Deus in reprobum sensum, factum est, vt replerentur, fuerintque repleti *omni iniquitate, dolo, & malignitate*. Pro *malignitate*, Græcè est κακοηθείας, quod ait Aristoteles, vitium est, quo omnia in deteriorem partem accipiuntur; alij *morum asperitatem* vertunt, sed hanc significat vox *incompositi*, quæ sequitur. Syrus *fraudem* vertit.

Vers. 30. *Deo odibiles.*

Θεοστυγεῖς, id est, Deo odibiles, vel Dei osores, à quibus Deus abhorret, vel qui execrantur Deum. S. Cyprian. epist. 68. legit *Deo abhorrentes*. στυγέω enim abhorrere significat; vnde styx palus inferni, ita dicta est ab horrore.

Elatos, ἀλαζόνας, id est, gloriosos, & iactabundos.

Vers. 31. *Incompositos.*

Ἀσυνθέτους, id est, inciuiles, barbaris moribus, ab omni societate & conuersatione honesta alienos, turbulentos, qui non possunt in ciuitate aut familia cum alijs componi. ita ex Demosthene, Suidas. Oecum. vertit separantes se ab omnibus, id est, omnes odio prosequentes & auersantes.

84. *Misanthropia vitium.* *Sine affectione*. ἀστόργους, id est, inhumanos, qui neminem, ait Theoph. Oecum. & Syrus, amant, nec habent amicum. Sic in India versus Peru, Indi quidam sunt Vri nuncupati, qui ita fugiunt homines, vt rogati qui sint, respondeant se non esse homines, sed Vros, vt refert oculatus testis Iosephus Acosta lib. 2. de nouo orbe. Talis erat ille, de quo Satyricus, *nec amat, nec amatur ab vllo*. Rursum

A ἀστόργους, verti potest, sine pietate, hoc est, impios in parentes & cognatos.

Absque fœdere, Id est, fœdifragos. Densat hic Apostolus synathrœsmum, per rerum congeriem, vt ostendat quantum malum sit Dei ignorantia & neglectus, atque in quot quantaque scelera Gentiles per hunc Dei neglectum inciderint. 85. *Ignorantia & neglectus Dei quantũ malum.*

Absque misericordia. Id est, immisericordes & crudeles, qui Hebraice vocantur אַכְזָרִי *aczari*. Syrus vertit, cum quibus *nullum est fœdus, nulla charitas, nulla pax, nulla denique misericordia in eis*. Hi ergo sunt fructus idololatriæ, infidelitatis, & à pari hæresis.

Vers. 32. *Q... um iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt* (noluerunt intelligere, considerare & practicè sibi persuadere.)

B *Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: & non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.*

86. *Textus hîc incorrectus improbabiliter dicitur à Kemnitio.* Kemnitius, Valla, Erasmus & Faber hic volunt corruptum esse nostrum textum, quia Græca sic habent, οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι, id est, *qui cùm iustitiam Dei cognouissent, videlicet, quòd qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed etiam facientibus consentiunt*. Hoc enim consentire maius & peius est, quàm facere. Fit enim ex malitia, cùm facere sæpè ex mera infirmitate promanet; ita quoque legunt & explicant S. Chrysost. Theoph. & Oecumen. Verùm variare & olim variasse exemplaria Græca patet ex Oecumen. Origen. & quibusdam manuscriptis. Rursum nostro interpreti per omnia consentit Ambros. Sedul. Haymo, Anselm. Hesychius lib. 6. in Leuit. 20. Symmac. Papa in Apologetico contra Anastasium Imperatorem, & S. Cyprian. lib. 1. epist. 4. Denique nostra lectio planior & facilior est intellectu, ideoque verisimilior. Videtur enim Apostolus hic taxare Philosophos sapientiores, qui idolorum cultum, aliaque vitia iam dicta, licet mala esse scirent, nec passim ea facerent & perpetrarent, illa tamen ab alijs facta probarunt, vel dissimularunt, siue metu legum, siue amore suis placendi, & timore eisdem displicendi. Vide dicta v. 23.

C

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

87. *IDem docet de Iudæis, quod cap. 1. docuit de Gentibus, scilicet eos esse in peccatis, & egere fide & gratia Christi.*

Primò ergo redarguit Iudæos, qui ex data sibi lege Gentiles quasi peccatores condemnabant, cùm ipsi eadem patrarent. Vnde docet Deum iustum iudicem cuique, tam Iudæo, quàm Gentili redditurum secundum opera.

Hinc secundò, v. 13. asserit non auditores, sed factores legis iustificari, atque non solos Iudæos, sed & Gentes habere legem à natura sibi inditam.

Tertiò,

Tertiò, v. 17. arguit Iudæos, quòd ex lege sua alios doceant, non seipsos; quodque faciant eadem, quæ in alijs carpunt.

Quartò, v. 25. docet circumcisionem veram esse, non externam, sed internam, quæ consistit in obseruatione legis, quæ est circumcisio cordis in spiritu, non littera, coram Deo, non coram hominibus.

1. PROPTER quod inexcusabilis es, ô homo, omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis quæ iudicas.

2. Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundùm veritatem in eos, qui talia agunt.

3. Existimas autem hoc, ô homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?

4. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

5. Secundùm autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei,

6. qui reddet vnicuique secundùm opera eius:

7. iis quidem, qui secundùm patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam:

8. iis autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio.

9. Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primùm, & Græci:

10. gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm, & Græco:

11. non enim est acceptio personarum apud Deum.

12. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur:

13. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.

14. Cùm enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex:

15. qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.

16. in die, cùm iudicabit Deus occulta hominum, secundùm Euangelium meum per Iesum Christum.

17. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo,

18. & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem,

19. confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt,

20. eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ, & veritatis in lege.

21. Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris:

22. qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis:

23. qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.

24. (Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est)

25. Circumcisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est.

26. Si igitur præputium iustitias legis custodiat: nónne præputium illius in circumcisionem reputabitur?

27. & iudicabit id, quod ex natura est præputium, legem consummans, te, qui per litteram, & circumcisionem præuaricator legis es?

28. Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio:

29. sed qui in abscondito, Iudæus est: & circumcisio cordis in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Propter quod inexcusabilis es, ô homo omnis, qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas.*

88. *Iudæi eisdē quibus Gentes, vitiis implicati.*

QVASI dicat: Quia Gentes, quæ non intellexerunt grauitatem & supplicia peccatorum, vti præcessit in fine cap. præcedent. peccata tamen, quæ faciunt, aut quibus consentiunt, dignæ sunt morte; hac de causa multo magis vos, ô Iudæi, qui intellexistis ex lege Mosaica grauitatem peccatorum & pœnas, quas Deus peccatoribus intentat, quique Gentes ob peccata sua iudicatis & condemnatis; & tamen eadem facitis & perpetratis, digni estis morte. Taxauit Apostolus cap. præced. Gentes, Gentiumq; scelera, quibus veritatem Dei in iniustitia detinuerunt; hic eâdem, imò potiori de causa taxat Iudæos. Nam, vt dixi cap. præced. v. 18. proposuit thesin, quòd scilicet sine fide & gratia Christi omnes sunt peccatis & iræ Dei obnoxij: illam ibidem probauit, ostendendo Gentes fuisse & esse in peccatis & ira Dei; hic eandem probat, idem ostendendo in Iudæis, indeque concludit cap. 3. omnes tam Gentes, quàm Iudæos indigere Christo, Christique fide & gratia, vt iustificentur & saluentur.

Vers. 4. *An diuitias bonitatis eius & patientiæ, & longanimitatis contemnis?*

89. *Sera Dei vindicta & peccatorum tolerantia.*

Diuitias bonitatis vocat exuberantem Dei benignitatem. Sic passim per catachresin diuitias sumit Paulus pro copia & abundantia, vt cap. 11. v. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ.* Sic alibi vocat diuitias gloriæ, diuitias gratiæ, &c. Et prophani τὸ πλουτεῖν pro εὐπορεῖν capiunt. *Diuitias bonitatis Dei,* inquit Origen. *ille agnoscere potest, qui considerat quanta in terris mala quotidie homines gerant, & quomodo penè omnes declinantes & simul inutiles facti, latam & spatiosam perditionis ambulant viam: si quis consideret quanti in Deum quotidie blasphemant, & in cælum extendunt linguas suas. Iam quid de fraudibus, de sacrilegijs & piaculis dicam? si quis ergo hanc bonitatem Dei, & sustentationem eius, & patientiam contemnit, ignorat quòd per hæc ad pœnitentiam prouocatur: sed nos non dissoluat hoc, & tardos ad conuersionem faciat: quia rursus patientiæ eius & sustentationis certa mensura est.* Vide Plutarch. lib. de sera Numinis vindicta; vbi illud Euripidis de Deo pertractat; *cunctatur; talis est enim numinis natura.*

Ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit.

90. Græce, εἰς μετάνοιάν σε ἄγει, id est, ad pœnitentiam te agit & impellit. *Adducit* ergo, id est, adducere cupit & conatur, & quantum in se est, adducit. Vide can. 32.

Vers. 5. *Secundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram.*

Thesaurizas, inquit Bernard. serm. de triplici misericordia, *tibi thesauros iræ, pro prorogatis thesauris misericordiæ, quos contemnis, & euacuas in te misericordiam Dei.* Pulchrè S. August. in Psalm. 100. ad illa verba: *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine*, ex hoc Apostoli loco docet iam tempus esse misericordiæ, futurum autem tempus esse iudicij.

91. *Cordis duri pulchra hypotyposis.*

Nota. *Cor durum est*, inquit Orig. *cùm mens humana velut cera frigore iniquitatis obstricta, signaculum imaginis diuinæ non recipit.* Egregiè verò idipsum depingit S. Bernard. lib. 1. de consider. ad Eugen. *Quid est*, inquit, *cor durum, idipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec mouetur precibus, minis non cedit, flagellis induratur, ingratum ad beneficia est, ad consilia infidum, ad iudicia sæuum, inuerecundum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad diuina, præteritorum obliuiscens, præsentium negligens, futura non prouidens. Ipsum est, cui præteritorum, præter solas iniurias, nihil omnino non præterit, præsentium nihil non perit, futurorum nulla nisi fortè ad vlciscēdum prospectio, seu præparatio est. & , vt in breui cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reueretur.*

Nota

92.
Deus tarditatem supplicij grauitate compensat.

Nota secundò. *Iram* vocat hic Apostolus vltionem, quæ more thesauri collecta depromitur, & vniuersa in peccatores in die iudicij effundetur. Simile dat S. Hieron. *Sicut*, inquit, *qui paulatim arcum intendit, tempus dat alteri vt fugiat, qui si fugere nolit, tanto fortius sagitta emissa configitur, quanto maiori tempore arcus intensio fuit facta: sic Deus qui laneos habet pedes, sed ferreas manus, tarditatem supplicij grauitate compensat.*

In die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei.

93.
Dies iudicii, dies iræ.

Hoc est, in die iudicij, quæ dicitur dies iræ; quia tunc Deus omnem suam iram & iustam vindictam in impios effundet, vt videatur ira Dei sua omnia tela, fulmina, tonitrua & tormenta in eos depluere & detonare. Vnde huius diei acerbitatem & terrorem ex Ioële, Sophonia & Isaia graphicè describit hic Origenes, quem vide, si lubet. Egregie quoque S. Bernardus, vel quisquis est auctor tractatus de interiori domo, cap. 38. *Attende*, ait, *quàm citò venit dies vltima. Præsentaberis ante tremendum iudicem, accusaberis multis & magnis offensis, non dubijs, sed certis, non breui accusatione, sed tam longa, quam longa est vita tua; non vno accusatore, sed tot quot sunt delicta tua. Ipse iudex erit districtus accusator tuus, omnes etiam spiritus boni & mali coram Deo te accusabunt. Vndique erunt tibi angustiæ: hinc erunt accusantia peccata, inde terrens iustitia, subtus patens horridum chaos inferni, desuper iratus iudex, intus vrens conscientia, foris ardens mundus. Si iustus vix saluabitur, peccator sic deprehensus, in quam partem se premet? latêre erit impossibile, apparere erit intolerabile.*

Extremi iudicis & animæ iudicandæ horribilis status. (margin)

Christi iudicantis ad peccatorem exprobratio.

Audi & Christum iudicem in illa die iræ exprobrantem peccatori, apud S. August. serm. 67. de tempore: *Ego*, inquiet Christus, *te, ô homo, de limo manibus meis feci, ego terrenis artubus infudi spiritum, ego tibi meam imaginem conferre dignatus sum, tu vitalia mandata contemnens, deceptorem sequi, quàm Deum maluisti. Cùm expulsus de paradiso mortis vinculis propter peccatum tenereris, carnem assumpsi, in præsepio expositus, & pannis inuolutus iacui, infantiæ contumelias, humanosque dolores pertuli, irridentium palmas & sputa suscepi, flagellis cæsus, vepribus coronatus, cruci affixus expiraui. En clauorum vestigia, quibus affixus pependi. En perfossum vulneribus latus, cur quod pro te pertuli perdidisti? cur ingrate redemptionis tuæ munera renuisti? cur habitaculum quod mihi in te sacraueram, luxuria fordibus polluisti? cur me grauiore criminum tuorum cruce, quam illa in qua quondam pependeram, affixisti? Grauior enim apud me peccatorum tuorum crux est, in qua inuitus pendeo, quàm illa in quam tui misertus, mortem tuam occisurus ascendi; & quia post omnia mala tua, ad medicamenta pœnitentiæ confugere noluisti, ab auditu malo non mereberis liberari; despexisti enim in iudice veniam.*

Vers. 6.

Qui reddet vnicuique secundùm opera eius.

94.
Caluinus perperam & imperitè negat ex hoc loco probari esse meritum operum, idque ob tres rationes.

Nota vocem, *reddet*, scilicet, quasi mercedem, vt fatetur Caluinus; sed negat inde sequi meritum, seu iustos bonis operibus mereri vitam æternam; quia, inquit, hæc est mala consequentia: est merces, ergo est meritum. Verùm perperam & imperite hoc asserit: nam 1. merces & meritum sunt correlatiua, merces enim meriti est merces, & meA ritum est mercedis meritum: ergo si vita æterna est merces bonorum operum, bona opera sunt meritum vitæ æternæ.

Secundò, fatetur Caluin. malos malis operibus mereri mortem æternam: ergo a pari, iusti bonis operibus merentur vitam æternam, atq; idipsum clarè & disertè docet Apostolus v. sequenti. Respondet Caluinus, esse disparitatem, quia bona opera non habent valorem, nec proportionem cum gloria æterna, mala verò opera habent proportionem cum sua pœna. Sed errat; nam etiamsi bona opera non habeant proportionem cum gloria cælesti, quatenus sunt opera hominis, habent tamen proportionem cum ea, quatenus sunt opera gratiæ Christi. Gratia enim est semen gloriæ, tum ex natura sua, tum ex ordinatio-
B ne & promissione Dei.

Bona opera ex gratia habent proportionem cum gloria.

Tertiò, idipsum patet ex eo, quòd Apostolus non tantùm dicat, *reddet*, sed *reddet vnicuique secundum opera*: nam reddere secundùm opera significat reddere mercedem, pro merito operum; ita enim vulgò loquimur, itaq; vulgò omnes hanc phrasin intelligunt & explicant, ac nominatim S. August. lib. de gratia & lib. arb. c. 8. 9. 15. 16. 20.

95.
Passiones reputãtur pro perfectis operibus.

Nota. Per opera etiam passiones hic intelligi: nam & passiones remunerabitur Deus, quia passiones pro operibus & quidem perfectis reputantur. Difficiliùs enim est pati, quàm agere. Vnde patientia, vt ait S. Iacobus, opus perfectum habet, id est, operis perfecti rationem & præmium, vti clarè patet in martyrum passione & gloria. Adde, passiones non
C esse sine opera, saltem interno voluntatis. Voluntas enim patiendi, & libera acceptatio passionis arduum & heroicum est opus.

Vers. 7.

Iis quidem, qui secundùm patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam.

96.
Quadruplex huius loci sensus, & interpretatio.

Quæres. Quinam hic dicantur esse *secundùm patientiam boni operis?* Caietan. respondet, esse eos, qui ob bona opera, quæ faciunt multa patiuntur; perfectio enim Christiana in duobus sita est, scilicet in benè agendo, & si quia benè agis, mala patiaris.

Secundò. Ambros. censet esse eos, qui patientia Dei, de qua versu 4. rectè vtuntur, benè operando & pœnitendo.

Tertiò, alij hæc Apostoli verba ita traijciũt & distinguunt; qui per patientiam quærunt
D boni operis gloriam & mercedem.

Quartò, & optimè S. Chrysost. Syrus & Orig. sic explicant, quasi dicat: Iis, qui secundùm patientiam, id est, patientibus, qui patienter & constanter in omni tentatione & molestia perseuerantes in bono opere & vita, quærunt & patienter expectant futuram gloriam, Deus illis eam reddet in vita æterna. Est Græcismus: Sic οἱ, vel τὰ κατὰ μουσικὴν, ἀρετὴν sunt qui, vel quæ ad musicam, ad virtutem; pertinent scilicet, puta musici, virtute prædi-ti. Sic v. 8. οἱ ἐξ ἐριθείας, id est, qui sunt ex contentione, vocantur contentiosi. Sic hic τοῖς καθ' ὑπομονὴν, idem est, quod τοῖς ὑπομένουσιν, id est, *iis qui sunt secundum patientiam*, idem est, quòd patientibus, sustinentibus. Posset

etiam

etiam sic exponi. *secundùm patientiam*, id est, pro merito patientiæ, vel per patientiam, vti vertit noster interpres Græcum κατὰ, cap. 3. v. 2. Videtur enim respicere & explicare Apostolus id, quod dixit: *Reddet vnicuique secundùm opera sua.*

97. *Pium est operari intuitu mercedis æternæ.*

Nota, Græcum ὑπομονὴ, & patientiam, & perseuerantiam, quæ opus bonum coronat, significat.

Nota secundò, ex hoc Apostoli loco patet pium & sanctum esse operari intuitu mercedis æternæ, vti definit Concil. Trident. sess. 6. cap. 11. & can. 31.

Vers. 8. *Iis autem, qui sunt ex contentione.*

Id est, contentiosis; est Græcismus. Sic τοὺς ἐκ περιτομῆς, id est, *eos qui sunt ex circumcisione*, vocat circumcisos, siue Iudæos. Sic & Græci τοὺς ἐκ στοᾶς, Stoicos vocant. Sic & cap. 3. v. 26. οἱ ἐκ πίστεως, id est, ij qui sunt ex fide vocantur fideles. Notat Paulus hisce verbis Iudæos contra Gentes contendentes & rixantes.

Ira & indignatio.

98. Scilicet reddetur & retribuetur à Deo: vox enim *reddet*, hic repetenda & reuocanda est, ex v. 6. sed per Enallagen Hebræam verbi passiui, pro actiuo: *reddetur*, scilicet à Deo, pro *reddet*, scilicet Deus; hoc enim in re idem est.

Notat Photius de præmijs dici *reddet*, quia Dei proprium est benefacere: de malis verò & supplicijs dici *reddetur*, quia Deus ex se illa nobis non infligit, sed vltro nos nobis illa accersimus, Deo nolente, imò dolente. Pro *ira & indignatio*, Græcè est θυμὸς καὶ ὀργὴ, quæ duo ita distinguit S. Basilius in Psalm. 29.

Ira & indignationis discrimen.

θυμὸς μὲν γάρ ἐστιν ἡ κρίσις τοῦ ἐπακχθῆναι τάδε τινὰ σκυθρωπὰ τῷ ἀξίῳ: ὀργὴ δὲ ὁ πόνος ἤδη, καὶ ἡ κόλασις, ἡ ἀπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀδικίας ἐπαγομένη. *Ira*, inquit, *iudicium est ad infligenda talia & talia atrocia commerito, indignatio verò labor suppliciumque est à iusto iudice, pro mensura iniustitiæ inductum.*

Verùm secundò simpliciùs dici potest, indignationem ad auxesin addi iræ, & significare iram vehementem & indignantem, vt sit hendiadis: *ira & indignatio*, id est, ira indignabunda, ira indignatione plena, ira spirans ignem & indignationem, quæ fumos naribus efflat.

Vers. 9. *Tribulatio & angustia* (supple à Deo retribuetur & immittetur) *in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum, &* (id est deinde) *Græci* (id est Gentilis.)

Vers. 10. *Gloria autem, & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primum, &* (id est deinde) *Græco* (id est Gentili.)

Nota. Per *bonum*, Apostolus intelligit absolutè bonum, quod nos coram Deo bonos & iustos facit, vel bonum constans & continuum, quod est obseruatio totius legis, quæ fieri & obseruari non potest sine fide & gratia Christi, vt cap. 3. docebit Apostolus; quia *sine fide non est vlla recta & bona vita*, ait S. August. lib. de fide & operibus, cap. 23. & hæc sola meretur gloriam, scilicet veram & æternam, de qua hic agit Apostolus.

Caue hic errorem Origenis, quo asserit Gentes cum sola naturali Dei cognitione & naturaliter bona rectaque vita, potuisse vitare damnationem & consequi præmium, scilicet gloriam, honorem & pacem; licet non vitam æternam, quæ solis credentibus datur. Idem asserit de Iudæis, qui persuasione aliqua moniti Christo non credunt, si tamen probè viuant. Hæc enim falsa sunt; nam sine fide nemo acceptus est Deo, nec sine fide vita vlla recta & bona est, quæ vitare possit omne peccatum, & consequenter pœnam æternam euadere, vt docet S. August. loco citato, & alij passim. Apostolus ergo loquitur de Gentibus & Iudæis tum post, tum ante Christum, qui ex Christi fide & gratia bene operati sunt, quales fuerunt Melchisedech, Iob, Niniuitæ, Cornelius Centurio, ait S. Chrysost. nam per *bonum* hic accipit absolutè & perfectè bonum, vt dixi. 99. *Error Origenis docentis, Gentiles naturali Dei cognitione, & naturaliter recta vita posse vitare damnationem.*

Non enim est acceptio personarum apud Deum. *Vers. 11.*

Quasi dicat, non respicit Deus, an Iudæus quis sit, an Gentilis; sed vtrumlibet peccantem æquè punit, & vtrumlibet bene agentem præmiat.

Nota primò, hæc *acceptio personarum*, vel vt Hebraice est פנים *panim*, & vt Syrus vertit אפא *appe*, id est, facierum, vitium est contra iustitiam distributiuam, qua iudex vel distributor bonorum; vel onerum communium respicit ad qualitatem personæ, vel faciei, v.g. quod sit amica, grata, speciosa, dites & nobilis, &c. ideoque plus distribuit diuiti quàm pauperi, amico quàm inimico, placenti quàm displicenti. Non ergo acceptio personarum locum habet in his, quæ indebita & merè gratuita sunt: vt si diues det eleemosynam pauperi amico, non autem inimico, non est acceptor personæ. 100. *Acceptio personarum siue facierum est vitium contrarium iustitiæ distributiuæ.*

Nota secundò, cùm scriptura negat in Deo hanc acceptionem personarum, non accipit eam propriè pro hoc vitio, de quo iam dixi, sed quatenus acceptio hæc personarum opponitur liberali indifferentiæ Dei erga omnes homines. Quasi dicat: Deus non respicit personam, non curat an Iudæus sis an Græcus, an diues an pauper, sed indifferenter suas gratias, suaque dona distribuit, tam Gentibus quàm Iudæis, tam pauperibus quàm diuitibus. Id quod dixi, patet ex eo, quòd nec Iudæi nec Gentes, nec pauperes nec diuites, ius habuerint ad hæc Dei dona. Si enim Iudæis peccantibus parceret Deus, non autem Gentibus, aut si Iudæos bene agentes præmiaret, non autem Gentes, vel contrà, non faceret contra iustitiam distributiuam, nec peccaret, quia libertate & iure dominij sui vteretur; nec enim cuipiam aliquid debet, ac consequenter nec ordinem, nec indifferentiam personarum in gratiarum suarum distributione seruare tenetur; sicut in regni & reipub. officijs distribuendis ordinem & indifferentiam hanc seruare tenetur princeps & magistratus. qua de re plura dicam, 2. Timoth. 4. v. 8. Vide & S. Augustinum epist. 95. & Fulgent. de gratia Christi cap. 21. 101. *In Deum propriè non potest cadere acceptio personarum.*

Quia-

Vers. 12. *Quicunque enim sine lege*

(Scripta scilicet & Mosaica, vti fuerunt Gentiles.)

Peccauerunt, sine lege peribunt.

102. *Grauius supplicium deuetur peccantibus contra legem scriptam, quàm tantùm naturalem.* Id est, sine sententia legis Mosaicæ, quæ mortem suis transgressoribus intentat, damnabuntur: sed mitiùs quàm Iudæi, quia punientur iuxta seueritatem legis, non scriptæ & Mosaicæ, sed tãtùm naturalis, in quam eo ignitam peccauerunt. Ita Oecumen. Probat hic Apostolus, quòd non sit personarum acceptio apud Deum, quodque Deus indifferenter tribulet, & puniat operantem malum, siue is Iudæus sit, siue Græcus, vt dixit v. 9.

Vers. 13. *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.*

103. *Iustificari tripliciter in Scriptura sumitur.* Nota. Iustificari tripliciter in Scriptura sumi. 1. significat ex peccatore fieri iustum. 2. ex iusto fieri iustiorem. 3. modo forensi, iustum, vel iustiorem censeri & pronunciari. Omnibus hisce modis hic capitur. (Est enim indefinita & generalis hæc Apostoli sententia) sed maximè tertiò, nam τὸ *iustificari*, opponit hic Apostolus τῷ *perire & iudicari*, siue condemnari, v. præcedent. Primò ergo, *Factores legis iustificabuntur*, quia opera fidei, timoris, spei, pœnitentiæ, quæ fiunt ex legis præscripto, peccatorem disponunt & præparant ad iustitiam, itaque dispositiuè & meritoriè de congruo ex peccatore faciunt iustum, eumque iustificant.

Secundò, quia opera charitatis, omnisque virtutis quæ fiunt ex præscripto legis, si fiant à iusto ex charitate, aut gratia, de condigno merentur iustitiæ augmentum, atque iustitiam iusti conseruant & augent.

Tertiò, denique, quia eadem declarant operantem esse iustum. Qui enim facit iustitiam, siue opera iusta, hic est iustus, & ab omnibus habetur iustus.

104. *Sola legis notitia non sufficit ad iustificationẽ, sed requiritur obseruãtia & bona actio.* Nota, Apostolum supponere hæc opera fieri ex fide & gratia Christi; agit enim de tota legis obseruatione, deque operibus verè bonis, Deoque acceptis ad vitam æternam, quæ non possunt esse, nisi nascantur ex fide, vt patebit cap. 3. in fine. Tantùm enim Apostolus hic probare intendit, solam legis notitiam non sufficere ad iustitiam, sed insuper ad eam requiri bonam actionem & obseruantiam legis; quòd valdè notandum est contra hæreticos, qui solam fidem volunt iustificare. Caluinus vt hoc Apostoli telum effugiat, respondet Apostolum loqui tantùm de iustitia politica, vt scilicet quis videatur iustus coram hominibus: ad hanc enim requiri opera externa. Verùm hoc falsum esse patet ex ipsis Apostoli verbis, quibus ait de hisce iustificatis: *Iusti sunt apud Deum*.

105. *Caluini hæresis de fide sine operibus, iugulatur.* Deus ergo (non autem homines, vt vult Caluinus) iudicabit eos esse iustos, eò quòd legem & iusta opera legis fecerint, quibus facti sunt iusti vel iustiores reuera apud Deum, & in oculis, iudicioque Dei; ac consequenter Deus non nudè credentibus, sed bonum operantibus reddet quasi mercedem gloriam, & vitam æternam, vt dixit Apostolus versu 7. & 10. *iustificari ergo apud*

A *Deum*, est apud Deum iustum fieri, & iustum declarari. Apostolus enim τὸ *iustificari*, hoc versu exponit per τὸ *iustum fieri*: cùm ergo dicat non credentes, sed factores legis iustificari, patet iustitiam non ex fide, qua quis credit, sed ex operibus, quibus facit legem, homini obuenire.

Secundò idem patet ex eo, quòd vt fatetur Beza in cap. 3. v. 20. iustitiæ Dei repugnat, vt aliquem pro iusto habeat, qui verè iustus non sit: prius ergo factor legis iustificari, id est, iustus fieri debet, quàm à Deo iustus declarari possit.

Dices. Eum iustum fieri & factum esse per fidem præuiam operibus, quam fidem & iustitiam, per fidem iam acceptam postea iustus B per opera bona declarat & demonstrat; ita vt iustificatio propriè fiat per fidem, declaratio verò iustificationis postea fiat per opera bona. Verùm hoc dici nequit; primò, quia, vt dixi, Apostolus pro eodem habet *iustificari*. & *fieri iustum*, ergo cùm ait: *Factores legis iustificabuntur*, τὸ *iustificabuntur*, non tantùm significat, Iusti declarabuntur, sed etiam significat reuera, iusti fient & erunt. 106. *Triplici argumento ostenditur nõ per fidem solam, sed per opera quoque hominem iustificari.*

Secundò, hæc responsio ex diametro repugnat verbis Apostoli; ait enim: *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Subsumo, atqui dum quis tantùm pure credit per fidem, est tantùm auditor, non factor legis: ergo si credens, hoc ipso quo credit sine operibus, imò ante opera iustificatur, C verum erit quòd auditor legis, non autem factor legis iustificetur: cuius contrarium directè hic asserit Apostolus.

Tertiò, quia Iudæi credebant Deo & legi; & tamen contra eos hanc sententiam intorquet Apostolus, dicens: *Non auditores, sed factores legis iustificabuntur.* Ergo clarum est ex mente Apostoli, non per solam fidem, sed per opera fidei nos iustificari.

Obijcit Beza, loco iam citato: Si ex operibus iustificamur, ergo Deus non iustificat nos, sed ipsi nos facimus iustos per opera nostra. Respondeo 1. idem posse inferri ex fide speciali Bezæ, hoc modo: Si credendo Christum pro me esse passum, hoc ipso iustificor, ergo iustifico me ipsum; hoc enim credere meum est, nam credere est actus non Dei, sed homi- D nis credentis. Respondeo ergo 2. negando conseq. non enim homo, sed Deus homini præparanti se ad iustitiam, atq; pœnitenti gratis infundit iustitiam: homo ergo pœnitens dicitur se disponere ad iustitiam: Deus autem solus propriè dicitur eum iustificare. Quòd si homo iam iustus sit, tum per bona opera meretur quidem augmentum iustitiæ, id est, charitatis & gratiæ, sed & illud ipsum solus Deus iusto infundit, ac consequenter & hunc propriè solus Deus magis iustificat. 107. *Ostenditur contra Bezam non hominem, sed Deum iustificare.*

Ex dictis patet, perperam Caluinum & Bezam hunc locum Apostoli sic exponere, quasi in se quidem verus sit, sed tamen contineat conditionem, & rem impossibilem, quasi dicat Apostolus: Si quis facere posset legem, hic iustificaretur: verùm quia nemo potest facere legem, vtpote cùm omnes sint peccatores, 108. *Caluini & Bezæ peruersa & blasphema huius loci expositio.*

E

tores, hac de causa quærenda est alia iustificatio, vt scilicet iustificemur non ex operibus, sed ex fide Christi; per quam iustitia Christi nobis applicetur & imputetur, itaque fiamus iusti, non iustitia operum nobis inhærente, sed iustitia Christi nobis imputata. Hæc enim expositio peruersa, violenta, inepta, & blasphema est, planeque euertit & peruertit sententiam, & mentem Apostoli. Nam
109. 1. Apostolus hic nostram iustitiam non in auditu fidei, nec in fide, sed in factura & impletione legis constituit, vti iam ostendi; ergo si nulla, imò impossibilis est hæc iustitia, quę consistit in obseruatione legis, nulla prorsus erit in homine iustitia, eritque iustitia homini impossibilis.

Quatuor argumentis conuincitur Apostolum iustificationem non in sola fide constituere.

Id rursum planè patet ex ijs, quæ dixit Paulus in præcedent. v. 5. 6. 9. ad quos hic respicit, & refert sese; ibi enim dixit, quòd Deus reddet vnicuique secundùm opera, scilicet, quòd ijs qui sunt secundùm patientiam boni operis, reddet vitam æternam; quodq́; gloria, honor, & pax fit omni operanti bonum. Si enim bono operi, & bene operanti, quasi merces redditur gloria & vita æterna, ergo in bono opere sita est iustitia: nam vita æterna nonnisi iustitiæ est merces & præmium.

Secundò, hæc propositio, *Factores legis iustificabuntur*, non est conditionalis, vt patet, sed assertiua: sicuti ergo, si dicas: Non spectatores, sed luctatores & victores in agone coronabuntur, rectè ex hac propositione inferam, aliquos posse esse victores, posseque luctari & vincere in agone: ita pariter, cùm ait Apostolus: *Non auditores, sed factores legis iustificabuntur*; rectè inde sequitur aliquos posse esse factores legis, posseque facere & implere legem. Vnde & subdit Apostolus hic, *quòd Gentes naturaliter ea quæ legis sunt faciunt.*

110. Tertiò, si hæc Apostoli propositio est conditionalis, habens conditionem impossibilem, ergo est impossibilis; significatque rem impossibilem. Nam cùm conditio est impossibilis, etiam id quod hanc conditionem requirit, est impossibile. Vt si dicam homo habens alas volare potest, hæc propositio est quidem conditionate vera, absolute tamen est falsa & impossibilis. Nam cùm conditio, scilicet habere alas, sit homini impossibilis, impossibile quoque homini est volare, quod hanc conditionem, scilicet alas, requirit: pari ergo modo iustitia homini erit impossibilis, cùm conditio, quam requirit hic Apostolus, scilicet factura legis, sit homini impossibilis, secundùm Caluinum; ac consequenter secundùm Caluinum hæc Apostoli propositio, *Factores legis iustificabuntur*, simpliciter & absolute erit falsa.

Dei legem implere non est impossibile, contra Caluinum.

Quartò, dicere quòd homini, etiam per gratiam Christi adiuto, legem implere sit impossibile, est ingens blasphemia in Deum, & in Christum: hoc enim reipsa est dicere, Deum esse tyrannum, vtpote qui præcipiat nobis impossibilia; legem enim Dei, siue quam præcipit Deus, implere secundùm Caluinum nobis est impossibile. Rursum hoc ipsum est dicere, Christum non sufficienter nos redemisse, Christique gratiam esse infirmam & inefficacem ad implendam legem, & ad superandum peccatum.

Verè & Christianè S. August. & ex eo Conc. Arausicanum, & Trident. sess. 6. cap. 11. *Deus*, inquit, *impossibilia non iubet, sed iubendo monet, & facere quod possis, & petere quod non possis, & adiuuat vt possis.*

Cùm enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Vers. 14.

Occurrit hic Paulus tacitæ obiectioni: quomodo Gentes, si legem non habent, possunt 111. contra legem peccare? Respondet, eas aliam habere legem naturaliter inditam, quam faciunt, & contra quam peccant. Redit enim ad v. 12. quasi ad scopum huius capitis & præcedentis, scilicet, vt probet tam eos, qui sub lege, quàm eos qui sine lege vixerunt, id est, tam Iudæos, quàm Gẽtiles, peccatores esse, & opus habere fide & gratia Christi.

Dices quomodo Gentes naturaliter ea quæ legis sunt faciunt? Respondet primò Zuinglius: Numa, inquit, Cato, Scipio, & similes Gentiles probi & iusti sine fide Christi salui facti sunt naturaliter, id est, virtute legis naturalis, quam seruabant. Sed Lutherus hoc arguit vt Pelagianum, & rectè; id enim docet hic Origenes, qui semina iecit Pelagianismi, & ipse Pelagius epist. ad Demetriaden, ac proinde hæc eius expositio damnata est à Concil. Mileuit. can. 5.

Zuinglius Pelagianus, & Origenista. Origenes seminaria posuit Pelagianismi.

Secundò, S. Thomas, & mordicus Andreas Vega lib. 6. in Concil. Trident. cap. 21. volunt Apostolum loqui de Gentibus, quæ cognitionem quidem Dei, boni, & mali tantùm habent naturalem, sed tamen in voluntate habent supernaturale gratiæ auxilium, quo legem totam impleant, & Deo placeant. Verum hoc acriter oppugnat Michaël Medina lib. 4. de recta fide, cap. 7. Nam certum est, ex Apostolo Hebr. 11. v. 6. & ex toto eius discursu hic, atq; ex Conc. Trid. sess. 6. can. 3. sine fide & cognitione supernaturali impossibile esse legem implere & iustificari, ac Deo placere.

Sine cognitione supernaturali impossibile est iustificari.

Tertiò, Lyranus censet Apostolum loqui 112. de Gentibus, quibus Euangelium necdum erat prædicatum, habentibus fidem supernaturalem vnius Dei, sed non Christi; qui seruantes legis naturalis præcepta saluabantur; verum & hoc falsum est. Nam semper fides saltem implicita Christi, & obseruatio legis charitatis, quæ est supernaturalis, fuit necessaria ad salutem.

Lyrani explicatio reiicitur.

Quartò, comment. ascriptus S. Ambrosio 113. hunc locum explicat de Gentibus fidelibus. Hæ, inquit, faciunt legem, id est, credunt in Christum naturaliter, quia recta ratio naturalis testatur eis fidem Christi, tot miraculis & signis testatam, esse amplectendam. Sed hoc contortum est, nec satisfacit; quia licet Gentes sic crederent naturaliter, tamen naturaliter non implerent legem, quod tamen hic asserit Apostolus.

Ambrosii expositio elusoria.

Quintò, meliùs S. August. de spiritu & littera, à cap. 26. ad 30. Prosper contra Collat. 114. 22. Fulgentius de gratia Christi 26. Anselm. & Pere-

Expositio Augustini & aliorum.

& Pererius putant Apostolum loqui de Gentibus conuersis ad fidem Christi, quæ naturaliter, id est, non ex lege Mosaica, sed natura per Christi gratiam (quæ naturæ conformis est: sicut enim vitium est contra naturam; ita virtus & gratia est secundùm naturam, illique conformis) sanata, reparata, & roborata, legem implent: de his enim immediate antè dixit: *Factores legis iustificabuntur*. Et v. 10. *Gloria & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm, & Græco.* De his etiam agit v. 26. & 28.

Explicatio Salmeronis.

Huc refertur & Salmeronis expositio: Loqui scilicet Apostolum, de Gentibus ante Christum piè & sanctè in lege naturæ Deo seruientibus, per fidem & gratiam Dei, quales fuerunt Iob, Iethro, Melchisedech, Naaman Syrus, & alij.

115\. *Expositio Chrysostomi planior & planior.*

Sextò planiùs, & pleniùs ad litteram S. Chrysost. Theodor. Theoph. Oecumen. Primas. Sedulius, Haymo, Cyprian. lib. 3. ad Quirinum, cap. 99. Hieron. ad Algas. q. 8. (S. August. etiam cap. 28. iam citato expositionem hanc admittit, licet priorem præferat) D. Soto, Caietan. & passim recentiores accipiunt hunc locum Apostoli de Gentibus in Gentilismo viuentibus; itaque debere accipi, patet, ex voce *naturaliter, & quæ legem non habent*, scriptam scilicet Mosis, vel Christi (nam Gentes ad Christum conuersæ habent legem Euangelicam, quæ plenior & perfectior lex est, quam fuerit lex Mosis data Iudæis) sed tantùm conscientiæ legem, & vermem accusantem & defendentem habent: idipsum secundò patet ex eo, quòd hic Apostolus probare velit tam Gẽtes, quàm Iudæos egere gratia & fide Christi; ergo tam hos, quàm illos intelligit, qui sine fide Christi sunt. q. d. Nolite superbire, ô Iudæi, contra & supra Gentes, propter legem Mosaicam, quasi auditores legis iustificentur; Gentes enim non habentes scriptam legem, illam naturaliter habent inditam; quæ eos dirigit & impellit, vt pleraque opera legis naturalis perficiant naturaliter, id est, ductu, lumine & virtute naturæ.

116\. *Gentiles ante fidẽ Christi possunt aliqua legis præcepta implere, non tamen omnia.*

Dices cum S. Augustino: paulo antè dixit Apostolus, *Factores legis iustificabuntur*, atqui Gentes sine fide non possunt iustificari, ergo cùm eas vocat factores legis, non intelligit illas sine fide, sed conuersas ad fidem. Respondeo. *Factores legis*, scilicet totius, *iustificabuntur*; Gentes autem licet faciant ea legis quæ facilia sunt, vt honorare parentes, dare eleemosynam, cauere furta, & cædes, non tamen possunt totam legem facere, & implere sine fide & gratia Christi; tum quia legem fidei, spei, charitatis, & alias quæ supernaturales sunt, per naturam & naturæ vires implere non possunt, tum quia etiam difficiles leges naturæ; vt non concupisces, diliges Deum magis quàm te, & alias quasuis, si ingruat grauis tentatio, sine ope & viribus gratiæ implere non possunt. Nam graui tentationi diu suis viribus resistere nequeunt, sed ad hoc egent gratia Dei. Vbi diligenter attende: Non dicit Apostolus, Gentes facere, vel implere legem; sed *ea quæ legis sunt*, id est, aliqua; puta faciliora legis præcepta facere; cùm verò ait, iustificari eos, qui faciunt; non dicit ea quæ legis sunt, sed legem, scilicet totam & integram. Hoc autem fieri nequit sine fide & gratia Christi.

Integram legem facientes iustificantur.

Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus (ita legendum est cum S. Cypriano & Biblijs Romanis, non *cogitationum*, vti legunt alij) *accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cùm iudicabit Deus occulta hominum, secundum Euangelium meum per Iesum Christum.* *Vers. 15. 16. & 17.*

Pro *cogitationibus*, Græcè est λογισμῶν, id est, ratiocinationibus, vel disceptationibus, *accusantibus*, scilicet hominem, etiam Gentilem, cùm male agit (vt quod pollutio sit peccatum, dictat homini naturaliter conscientia; quia de ea iuuenes erubescunt, anguntur, & in alijs iudicant illam esse rem a ratione & naturali honestate, & pudore abhorrentem, fœdam & turpem) & *defendentibus* hominem, cùm benè agit, quibus scilicet cogitationibus & disceptationibus conscientia vtitur, vt hominem benè aut male egisse conuincat, quæ conscientia testis est omni exceptione maior, Gentes habere legem menti inditam, isque testis maximè apparebit *in die iudicij*, vbi propria conscientia, vel excusabit, vel accusabit quemque apud Deum, qui iudicabit *per* hominem *Iesum Christum*. Ita Theophylactus. 117.

Conscientia testis & iudex malorũ & bonorum operum.

Nota hic insigne documentum morale: in basilica cordis humani Deus tribunal constituit, legesque in eius tabulis incidit digito suo, rationem creauit iudicem, conscientiam actorem, testes cogitationes, quæ vel accusant vel defendunt ipsum hominem reum. Hoc enim hisce verbis clarè significat Paulus. Et hoc voluit Menander, cum dixit, βροτοῖς ἅπασι συνείδησις θεός, id est, *mortalibus cunctis conscientia est Deus*, id est, *instar & vice Dei*. Et Psaltes, Psal. 4. v. 6. cùm ait: *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*. Hinc ad iudicium hoc ipsius hominis causas Deum retulisse legimus: nam Dauidi proposita est causa propria sub specie litis alienæ, & rogatus iudicium tulit contra seipsum sententiam dicens: *Viuit Dominus, quoniam filius mortis est vir qui hoc fecit*, 2. Reg. 12. v. 5. Et ab Achab simili stratagemate extorta est aduersus seipsum mortis damnatio, illis verbis pronunciata: *Hoc est iudicium tuum, quod ipse decreuisti*, 3. Reg. 20. v. 40. & quorsum ista rogabis ænigmata? ne scilicet humani cordis vafricies delictum suum eleuaret, & Dei iustitiam criminaretur; data opera est, vt ipse reus peccati grauitatem liber ab affectu examinans, contra seipsum pro meritis supplicium decerneret. Atque hoc sibi voluit Dauid, cùm protestatur: *Tibi soli peccaui, &c. vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris*, id est, Ego me fateor grauiter deliquisse, vt hac confessione tua resplendeat iustitia, & obtrectatorum ora claudantur. Meritò fidelis Dauid delictum suum palàm fatetur; audet enim aliquando cor humanum sagax Deo ipsi mentiri velle, vt videre est apud Iere-

118\. *In corde humano Deus tribunal constituit.*

119\. *Cur Deus conscientiam in homine tam durum actorem posuerit.*

miam cap. 2. versu 23. *Quomodo dicis: Non sum polluta, post Baalim non ambulaui? vide vias tuas in conualle*, &c. Et iterum: *Quid niteris bonam ostendere viam tuam? Ego iudicio contendam tecum, eò quòd dixeris: Non peccaui*, &c. Et Petrus ait Actor. 5. v. 3. *Cur tentauit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto?* Et Achaz ad Isaiam cap. 7. v. 12. *Non petam*, inquit, *& non tentabo Dominum*. De Deo se benè mereri dixit impius Achaz, quòd nolit illum tentare, cùm reuera illi potiùs diffidat. Et Saul gloriatur, 2. Reg. 15. v. 20. dicens: *Imò audiui vocem Domini, & ambulaui in via, per quam misit me Dominus*, &c. *Tulit autem de præda populus oues & boues, vt immolet Domino*, &c. Sed infrà se prodit: *Peccaui timens populum, & obediui voci eorum*. Has ergo laruatas & mendaces conscientiæ excusationes reuelat & dispellit Deus, cùm conscientiam sibi ipsi ob oculos ponit, vt ipse se accuset & condamnet, quòd maximè faciet in die iudicij, ideoque addit Apostolus dicens: *In die, cùm iudicabit Deus occulta hominum*. Ita Hieron. Prado in cap. 8. Ezechiel.

Laruatas ac mendaces conscientia excusationes Deus quomodo dispellat & reuelet.

Secundùm Euangelium meum.

120. Secundùm quod de die iudicij, eiusque pœnis & præmijs euangelizare & docere soleo, edoctus à Christo. Ita Theophyl.

Ad prædicationem Euangelij, pertinet iudicium Dei.

Hinc disce, contra hæreticos, ad Euãgelium pertinere, nõ solùm prædicationem fidei, gratiæ & salutis per Christum promissæ, sed etiam iusti iudicij, quo Deus reddit vnicuique secundùm opera sua, vt hic ait Apostolus.

Vers. 18. *Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege.*

121. Supple ex præced. *& tamen ipsam legem non facis, nec obseruas; grauiùs hac de causa damnaberis.* q. d. Si tu, ô Iudæe, gloriaris, quòd sis Iudæus, quodque legis sis peritus, ita vt in doctrina legis conquiescas, & tamen legem ipsam non facis, non imples, meritò sane acerbiùs punieris. Pro *si autem*, legit noster interpres εἰ δὲ. Sic etiam legit Orig. Ambros. & Theoph. iam legunt Græcè ἴδε, *ecce*; ita legunt quoque Theodor. & Oecumen. & sic sententia independens est & absoluta.

Et probas vtiliora.

Δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, quod alij vertunt, *Examinas ea quæ discrepant*. Sed noster interpres planiùs cum Theophylacto vertit, *probas vtiliora*, quia, vt rectè Budæus annotauit, διαφέρειν, aliquando idem est, quod συμφέρειν, id est, vtile esse.

Vers. 19. & 20. *Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, habentem formam scientiæ & veritatis in lege.*

Habentem formam, Græcè μόρφωσιν, id est, formationem, formulam, regulam agendorum & credendorum: Putas, ô Iudæe, te habere in lege, qua alios doceas eandem legem, scientiam & cultum Dei, vt eos ad virtutem & pietatem efformes. Ita Theoph.

Vers. 21. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris.*

Pulchrè S. Bernard. lib. 2. de consideratio-
122. ne, ad Eugen. ante medium: *Monstrosa*, inquit, *res est gradus summus, & animus infimus; sedes prima, & vita ima; lingua magniloqua, & manus otiosa; sermo multus, & fructus nullus; vultus grauis, & actus leuis; ingens authoritas, & nutans stabilitas; facies rugosa, & lingua nugosa*. Idem S. Bernard. serm. 3. in vigilia Natiuitatis Domini, damnat eam doctrinam, quæ operibus bonis destituitur. Solamque veram esse scientiam docet eam, quæ vitam componit & mores emendat: *Scientia*, inquit, *ista in primo gradu operatur pœnitudinem & dolorem, vt risum in luctum, cantum in planctum, gaudium in mœrorem conuertat, & incipiant tibi displicere, quæ vehementer antè placuerant, & illa specialiter horreas, quæ specialiter appetebas. Sic enim scriptum est: Quia qui addit scientiam, addit & dolorem, vt veracis & sanctæ scientiæ sit dolor subsequens argumentum. In secundo verò gradu operatur correctionem, vt iam non exhibeas membra tua arma iniquitatis peccato, sed coërceas gulam, iugules luxuriam, superbiam deprimas, & facias seruire corpus sanctitati, quod iniquitati ante seruierat. Pœnitudo enim sine correctione non proderit, sicut Sapiens ait, Vnus ædificans & vnus destruens, quid prodest eis nisi labor? qui enim baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, nihil proficit lauatio eius. Sed quia hæc diutiùs haberi non possunt, nisi circa se multa circumspectione mens indefessa vigilet & attendat; in tertio gradu operatur sollicitudinem, vt iam sollicitus incipiat ambulare cum Deo suo, & ex omni parte scrutetur, ne vel leuissima re, tremendæ illius maiestatis offendatur aspectus. In pœnitudine accenditur, in correctione ardet, in sollicitudine lucet, vt interiùs & exteriùs renouetur.*

Doctrina bonis operibus destituta damnabilis.

Pœnitudo sine correctione nihil prodest.

Qui abominaris idola, sacrilegium facis. Vers. 22.

Dum scilicet auaritia victus, res idolis consecratas, vel dæmonijs immolatas, contra legem vsurpas, ait S. Chrysost. & Theophyl. vel etiam dum vota violas, aut res sacras suffuraris, aut vendis & profanas. Hoc enim est sacrilegium, & qui hoc facit, est sacrilegus.

Circumcisio quidem prodest, si legem obserues. Vers. 25.

Circumcisio prodest, non per se ad iustificandum saltem adultos, sed quia facit te esse ex populo Dei signato, cui Deus credidit sua eloquia, vt ait Paulus cap. sequenti v. 2. Erat enim circumcisio primò signum distinctiuum populi Dei ab alijs populis, qui verbi Dei ac cultus diuini, veræque religionis & pietatis erat hæres. 123.

Circumcisio erat signum quadruplex.

Secundò, erat signum rememoratiuum peccati originalis, quod per generationem in posteros transfunditur: hæc enim generatio, & consequenter transfusio peccati originalis fit membro illo, quod circuncidebatur.

Tertiò, circumcisio erat signum præfiguratiuum Messiæ, pariter & participatiuum; nam circumcisis primò Messias & Euangelium, vti promissum, ita & reuelatum est.

Quartò erat signum commonitorium circumcisionis spiritalis, vt scilicet vitia à corde suo resecarent.

Si autem præuaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est.

Quasi dicat: Si legem violes, licet circum- 124
cisus sis, perinde tamen es, ac si incircumcisus Gentilis esses, ac si præputium haberes, & Gentilismum induisses. Reprimit hic Paulus

lus arrogantiam Iudæorum gloriantium de sua circumcisione. Ita Theoph.

Vers. 26. *Si igitur præputium*, id est, præputiatus Gentilis, *iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur?*

125. *Circumcisio & præputiũ spiritualiter quid significent.* Quasi dicat: Si Gentilis legem custodiat, tunc incircumcisio illi non oberit, sed reputabitur potiùs, ac si esset circumcisus, quia custodia legis tantum, imò ampliùs illi valebit quàm Iudæo valeat circumcisio; quia, vt Theoph. ait, vera circumcisio est præcisio non carnis, sed peccatorum, siue est ipsa actio vera & bona præcisa à vitijs; præputium verò est mala & turpis actio.

Nota. Præputium hic posteriore loco capi propriè pro incircumcisione, priore verò capi pro præputiato, id est Gentili. Sic etiam capitur v.27. & sæpè inferiùs. Per Hebraismum enim ponitur abstractum pro concreto. Vide canon. 21. Adde quòd Iudæi ad maiorem Gentilium detestationem, vocabãt eos non præputiatos, sed præputium: se verò ad maiorem honorem, vocabant non circumcisos, sed circumcisionem, vt patet ad Ephes. 2. v. 11.

Nota secundò. Præcepta moralia vocantur hic iustitiæ, Græcè δικαιώματα, id est, iustificationes legis, quia præscribunt id, quòd æquum & iustum est, quodque hominem iustum facit, vt dixi Psal. 118. in initio.

Vers. 27. *Et iudicabit.*

Id est, damnabit, *id quod ex natura est præputium*, id est, ex genere & natiuitate præputiatus siue Gentilis (sic ad Galat. 2. v. 15. dicitur: *Nos natura*, id est, genere & prosapia, *Iudæi.*) *legem consummans*, puta si legem faciat & consummet, *te, qui per litteram & circumcisionem*, id est, te, qui habes litteram legis & circumcisionem, & tamen *prævaricator es legis*.

Nota Græcismum. *Per litteram*, id est, habens litteram. Sic enim sumitur à Græcis διά. Simile est 2. Timoth. 2. v. 15. *Saluabitur per filiorum generationem*, id est, saluabitur filios generans, *si permanserit in fide*, &c.

126. Secundò tamen, & meliùs τὸ *per*, propriè hic capias: quia littera nuda legis sine Christi gratia irritat concupiscentiam & peccatum,
Quomodo littera legis occidat. vt ait Paulus cap. 7. v. 13. hinc 2. Corinth. 3. v. 6. & 7. ait, litteram legis occidere, & Mosis ministerium in legislatione vocat ministerium mortis & condemnationis; hinc rursum 1. Corinth. 15. v. 56. dicit, quòd virtus peccati sit lex. Sic ergo Iudæus per litteram siue legem, quasi occasionem incitantem, præuaricator est legis.

127. Nota secundò. Solet Apostolus legem Mosaicam vocare γράμμα, id est, litteram, vel scripturam.

Ob tres rationes Apostolus vocat legem litteram. Primò, quia illa lex à Deo in tabulis lapideis fuit scripta.

Secundò, quia lex hæc indicabat Christum, & ad eum homines deducebat; sicut scriptura & littera indicat conceptum scribentis, ipsamque rem quæ scribitur.

Tertiò, quia lex nuda, & à Christo separata erat, quasi γράμμα, id est, quasi mortua quædam scriptura, quæ ad salutem parum, vel nihil proderat, quia videlicet morbum, puta peccatum & concupiscentiam in visceribus nostris latentem indicare duntaxat, non autem sanare poterat: quin verò eandem magis irritabat & acuebat, vti iam dixi. Hac de causa litteræ huic Apostolus opponit spiritum, & gratiam Christi animas viuificantem.

Non enim qui in manifesto, Iudæus est. Vers. 28.

(Per externam & publicam Iudaismi obseruationem & professionem.)

Neque quæ in manifesto in carne est circumcisio.

Subaudi hic, verus Deoque placens Iudæus, hæc vera Deoque placens circumcisio est.

Sed qui in abscondito Iudæus est. Vers. 29.

Qui scilicet in corde & spiritu, per legis obseruantiam, fidem, & gratiam; Christum (qui scopus est legis, quemque lex tota clamat & profitetur) confitetur. Subaudi hic verè apud Deum Iudæus est, & filius Abrahæ spiritalis. Alludit ad nomen Patriarchæ Iudæ (ab hoc enim, vtpote Patriarcha, omnes posteri dicti sunt Iudæi, non autem à Iuda Machabæo, vt aliqui opinati sunt) Hebraicè enim dictus est יהודה Iudas, id est, confitens siue laudans, scilicet Deum, Gen. 29. 35. & 49. v. 8. Sic à Iuda natus Iudæus est confitens Deum, in Christo, quasi Messia à Deo misso, qui tum ex Deo, tum ex Iuda, & Iudæis natus est, iuxta promissa Iudæ facta, Gen. 49. v. 10. 128. *Iudæus significat Hebraicè confitens & laudans Deum.*

Et circumcisio cordis.

Quæ cor, id est, mentem circumcidit à vitijs & passionibus; scilicet, hæc vera & Deo grata est circumcisio. Vide S. Cyprian. tractatu de circumcisionis ratione, tomo 3. 129.

In spiritu, non littera.

Primò Toletus sic explicat, q. d. Hæc circumcisio cordis fit *in spiritu*, id est, in anima per præcisionem vitiorum, *non littera*, id est, non in corpore, cuius circumcisio iussa est littera legis. *Triplex sensus circumcisionis cordis.*

Secundò, hæc cordis circumcisio fit *spiritu*, id est, secundùm sensum spiritalem legis, non autem litteralem, qui est de circumcisione carnali. Ita S. August.

Tertiò, hæc circumcisio cordis fit *spiritu*, id est, gratia adiuuante & sanante, non littera docente & minante, id est, fit per gratiam, non per legem. Ita S. August. de spiritu & littera. c. 8. hoc tertium magis genuinum est, magisque ex mente ac phrasi Apostoli. Sic enim ipse loquitur, 2. ad Corinth. 3. v. 6.

Cuius.

(Scilicet Iudæi, non autem circumcisionis. Græcum enim οὗ, cùm sit masculinum, Iudæum respicit, non circumcisionem) *laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* quasi dicat: Talis absconditi, interni, & spiritalis Iudæi laudator est Deus cardiagnostes, ita Oecumen. vel secundò, *cuius laus est*, id est, cuius laus quæritur & expectatur à Deo; quasi dicat: Qui se Deo interiùs, non autem hominibus exteriùs probare & placere contendit, qui non ab hominibus, sed à Deo laudari cupit & quærit; hic verè Iudæus est spiritalis, eo sensu, quem dixi v. 28. Hinc tropologice S. Hieron. (vel potiùs Paulinus, vt vult Erasmus, aut certe

Cur Deus non instituerit circumcisionem in alia parte corporis humani.

Maximus Taurin. vt vult Marianus) epiſtola ad Theraſiam, de vera circumciſione, quæ extat tomo 4. operum S. Hieron. quærit cur Deus, non in aure, digito, aliave patenti corporis parte, ſed in membro, quod abſconditum eſt, circucìſionem inſtituerit. Et reſpondet, hancque dat cauſam: *Illud*, inquit, *figurauit Dominus, quod poſtmodum monſtrauit, ne iuſtitiam* A *noſtram coram hominibus faceremus, ſed in occulto, coram eo ſolo, cui ſoli nihil eſt occultum, & quem ſolum remuneratorem bonorum nouimus eſſe factorum. Vnde non in carne palàm, ſed in occulto cordis Iudæi eſſe debemus, non littera, ſed ſpiritu. Nam littera oculis ſubiacet noſtris, ſpiritus nobis carnalem refugit aſpectum, vt laus iuxta Apoſtolum ex Deo, non ex hominibus acquiratur.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EX dictis cap. 1. & 2. concludit, omnes homines, tam Iudæos, quàm Gentiles eſſe ſub peccato, & egere gratia Chriſti.

Primò ergo, ne Iudæos offendat, dicit eos præcellere Gentibus, in eo, quòd Iudæis credita ſint eloquia & promiſſa Dei, quæ Deus fideliter adimplet, etiamſi nonnulli eorum fuerint & ſint increduli: Eſt enim Deus verax: omnis autem homo mendax.

Secundò, v. 9. æquat Iudæos Gentibus, in eo quòd omnes ſint ſub peccato, idque multis ſcripturæ teſtimonijs probat.

Tertiò, v. 20. docet eoſdem à peccato liberari & iuſtificari, non ex operibus legis, in quibus gloriabantur Iudæi, ſed ex fide in Chriſtum propitiatorem.

1. QVID ergo amplius Iudæo eſt? aut quæ vtilitas circumciſionis?
2. Multum per omnem modum. Primùm quidem quia credita ſunt illis eloquia Dei.
3. quid enim ſi quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Abſit.
4. Eſt autem Deus verax: omnis autem homo mendax, ſicut ſcriptum eſt: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis: & vincas eùm iudicaris.
5. Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus eſt Deus, qui infert iram?
6. (ſecundùm hominem dico.) Abſit. alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?
7. Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipſius: quid adhuc & ego tamquam peccator iudicor?
8. & non (ſicut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala vt veniant bona: quorum damnatio iuſta eſt.
9. Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Cauſati enim ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe,
10. ſicut ſcriptum eſt: Quia non eſt iuſtus quiſquam:
11. non eſt intelligens, non eſt requirens Deum.
12. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.
13. Sepulchrum patens eſt guttur eorum, linguis ſuis doloſè agebant: Venenum aſpidum ſub labijs eorum:

14. Quo-

14. Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est:

15. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem:

16. Contritio, & infelicitas in vijs eorum:

17. & viam pacis non cognouerunt:

18. Non est timor Dei ante oculos eorum.

19. Scimus autem, quoniam quæcumque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo:

20. quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati.

21. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est: testificata à lege & Prophetis.

22. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes, qûi credunt in eum: non enim est distinctio:

23. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.

24. Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu,

25. quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum

26. in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.

27. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non: sed per legem fidei.

28. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.

29. An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium? Immo & Gentium?

30. quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

31. Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Quid ergo amplius Iudæo est?*

132. *Iudæi præ Gentili excellentia.* OCCVRRIT hic Apostolus obiectioni; quasi dicat: Si vera sunt quæ dixi, cap. 2. de inani Iudæorum lege & circumcisione, quodque Deus Gentilem æquè ac Iudæum præmiet, si seruet legem; & puniat, si eam non seruet; ergo in nullo videtur Iudæus præcellere Gentilem. Respondet, negando id ex dictis suis sequi. Ostendit ergo hic, in quibus Iudæus præcellat Gentilem.

Nota. Pro *quid amplius*, Græcè est τί τὸ περισσὸν, id est, quid eximium Iudæo est, quid magni, quid insigne & illustre habet Iudæus præ Gentili? περισσὸν enim aliquando supervacaneum, aliquando ἐξαίρετον, id est, selectum & eximium significat.

Aut quæ vtilitas circumcisionis?

Vers. 2. *Multum.*

Scilicet vtilis est circumcisio, multumque A amplius habet Iudæus, quàm Gentilis.

Per omnem modum.

Id est, omnino, omnimodè.

Primùm quidem quia credita sunt illis eloquia Dei.

Aliqui putant, τὸ *primùm*, tantum esse exordium sententiæ & sermonis.

Secundò, Origenes censet τὸ πρῶτον esse principium enarrationis & enumerationis, 133.
quasi Apostolus in sequentibus multa Iudæo-
B rum priuilegia enumeret, quod tamen nusquam apparet

Vnde tertiò, optimè S. Ambros. *Primùm*, inquit, id est, præcipuum, primarium, & vnum è primis est, quòd Deus illis, Iudæis scilicet, tanquam populo præ alijs selecto, & circumcisione distincto, quasi depositarijs & custodibus credidit, velut depositum, *eloquia sua*, id est, vt S. Chrysost. & Theodoret. legem suam, *Iudæi præcellebant Gentibus in possessione scripturarũ & eloquiorum Dei.*

& vt alij, Scripturas sacras, in ijsque promissiones & pacta diuina, futurorumque mysteriorum prædictiones: hæc enim sunt eloquia vetera Dei. Vnde Græce est λόγια, q. d. oracula, teste Hesychio; hæc enim primitus Iudæis à Deo sunt reuelata, illisque scripto per Prophetas tradita: ita vt illa non nisi per Iudæos ad Gentiles deuenerint. Hæc ergo eloquia Dei solùm affert Apostolus, quibus Iudæus præcellit Gentilem; licet plura alia afferre potuisset, vt diuinam erga Iudæos beneuolentiam, protectionem, & beneficentiam, veram fidem & religionem, miracula, sacramenta, sacrificia, sanctos Prophetas, Iudices, Reges, Messiam eis promissum, & ex eis natum, atque his similia: hæc, inquam, afferre hic potuisset Apostolus, sed noluit, quia hæc omnia vel explicitè vel implicitè continentur in eloquijs Dei. Vnde subdit Apostolus.

Vers. 3. *Quid enim si quidam illorum non crediderunt, numquid incredulitas eorum fidem Dei euacuabit?*

134. *Deus fidelis in promissis suis, licet homo sit incredulus.*

Occurrit nouæ obiectioni: quomodo credita sunt Iudæis eloquia Dei, cùm multi eorum ijs non crediderint? Respondet. Esto aliqui non crediderint, Deus tamen ex parte sua credidit, & tradidit eis sua eloquia ac promissa, eaque fideliter adimpleuit: nec enim hominum incredulitas vel infidelitas euacuare vel eneruare potest Dei fidem, id est, fidelitatem, vt scilicet Deus non stet promissis, quæ fecit patribus, maximè de Messia ex Iudæis nascituro, omnesque fideles iustificaturo, in eloquijs S. Scripturæ ipsis creditæ. Hic vides per eloquia Dei, complecti Apostolum promissa Dei.

Nota. Obijcit sibi hanc Iudæorum incredulitatem Apostolus, vt quasi aliud agens, pungat & perstringat eorum infidelitatem, qua Christo & Euangelio credere noluerunt.

Nota secundò, pro *euacuabit*, Græcè est καταργήσει, id est, otiosam, euanidam, inefficacem, irritam reddet. Respondet enim Hebræo פרע *para*, vel הפיר *hephir*. De quo plura ad Galat. 5. v. 3.

Vers. 4. *Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.*

135. Vox *autem*, ponitur hic, pro *enim*, vt vertit Syrus. Vide can. 25. Dat enim causam, cur incredulitas hominum, Dei fidem euacuare non possit; quia scilicet Deus est verax, omnis autem homo mendax. Græca pro *est* significantiùs habent γινέσθω, id est, fit, quasi dicat: Absit, quin potiùs fit, & statuatur Deus verax; vbi omnis homo est mendax. Vnde Salmeron putat nostrum interpretem vertisse *esto*, & pro eo iam corruptè legi, *est*. Verùm S. August. Ambros. Cyprian. epist. ad Cornel. & passim Latini tam codices, quàm interpretes, constanter legunt *est*, non *esto*.

Est Deus verax.

Veracitatis descriptio & fidelitatis.

Nota. Veracitas virtus est inclinans hominem, vt in verbis veritatem custodiat, opponiturque mendacio. Fidelitas verò virtus est inclinans, vt pacta, & id quod promissum est seruetur & impleatur. Omnis ergo fidelitas est veracitas, non contrà. Sæpe tamen, vt hic, pro eodem sumuntur.

Omnis autem homo mendax.

Hebraicè Psal. 115. quem hic citat Paulus habetur כל אדם כזב *col Adam cosch*, quod primò Theodotion vertit: *Omnis homo deficit*, quasi dicat, ait Theodoret. & Euthym. in Psal. 115. *Nihil est stabile in rebus humanis; sed vniuersa vanitas, omnis homo viuens*. Psalm. 38. v. 6. 136. *Homo est vanitas, nihil & mendacium.*

Hinc secundò Aquila vertit, *Omnis homo est mendacium*. Sic & Hieron. (legunt hi in Hebræo alio puncto כזב *casab*, pro *cosch*) id est, vt explicat S. Hieronym. in Psalm. 115. *Omne quod in hac vita videmus, omne quod intelligimus, mendacium est*, id est, vmbra & imago, & sæpè error est. In Deo enim solo & cælo est veritas, stabilitas, æternitas: vel vt alij explicant, *Omnis homo est mendacium*, id est, omnis homo est res nihili, futilis, vana & indigna, cuius Deus curam suscipiat, vt idem sit, quod dicitur Psal. 30. v. 23. *Ego dixi in excessu mentis meæ, Proiectus sum à facie oculorum tuorum*. q. d. Videtur mihi Dauidi in hac mea trepidatione, quòd obliuiscaris mei, ô Domine, quia sum homo mendax, id est, vanus, nihili. Vnde huic mox opponit dicens: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum*. q. d. Licet homo sit tam vilis, tamen eos qui sancti sunt, non negligit Deus, sed charos habet & curat.

Tertiò, Symmachus vertit: *Omnis homo mentitur*. Quòd S. Basilius in Psalm. 115. sic explicat: quia Dauid, inquit, coram Achis coactus est se simulare stultum, & quasi mentiri; hinc ait, omnis homo cogitur subinde mentiri, vti ego hic cogor, vel vt idem Basilius, *Omnis homo mentitur*, id est, spem datam & de se conceptam fallit; sicut seges mentitur, cùm spem & laborem agricolæ fallit. q. d. homo tantùm habet mendacem speciem & spem, & laruam veritatis. 137. *Homo laruæ veritatis.*

Quartò, optimè noster interpres vertit, *Omnis homo mendax*, id est, ex naturæ corruptæ vitio & procliuitate, habitu etiam & consuetudine quiuis homo potens & pronus est, vt mentiatur & fidem datam fallat: rursum homo sæpè id, quod dicit, nescit; & quod promisit obliuiscitur, vel per infirmitatem implere non potest, itaque reipsa mentitur. 13

Nota. Citat hic Apostolus Psal. 115. vbi dicitur: *Ego dixi in excessu*, id est, vt explicat S. Basilius, in ecstasi & raptu mentis, vel potiùs, vt ex Hebræo vertunt S. Hieronym. August. & Aquila, in stupore, pauore, & perturbatione mentis (*hoc enim est* חפזון *chippazon.*) *omnis homo mendax*, q. d. Ego Dauid, cum essem in tot malis, vt in me oriretur diffidentia salutis & regni promissi, ex præcipitatione animi perturbati dixi: *Omnis homo mendax*. Ecce enim Samuel promisit mihi regnum, Saul filiam, amici & milites, quibus in castris præfui, suam promiserunt mihi fidem & opem; & ecce ego miser & pauper hic pereo, omnes me deserunt, & fidem mihi datam fallunt, Saule me persequente. *Psalmus 115. explicatus & illustratus.*

Dices. Ergo hæc verba non sunt Scriptura sacra, nec Spiritus sancti, sed Dauidis agitati malo & falso diffidentiæ spiritu; quia verè euasit rex postea, hominesque non mendaces, sed veraces expertus est. Respondeo: verum est, 119. *Hæc verba, Omnis homo mendax, an sint Scriptura sancta.*

est, scilicet hæc verba non esse Spiritus sancti, quatenus dicta sunt à Dauide, sed tamen quatenus illa ipsa hic dicuntur & confirmantur à S. Paulo, eatenus sunt Spiritus sancti, qui verba hæc Dauidis hic sua facit, quia à parte rei vera sunt eo sensu, quem paulo antè dedi. Adde, etiam quatenus dicta sunt à Dauide, esse Scripturam sacram hactenus, quia nimirum Spiritus sanctus, Psal. 115. testatur Dauidem ea dixisse, sicut in Euangelio testatur Iudæos dixisse de Christo, dæmonium habet, etiamsi animo turbido, imò maligno idipsum dixerint.

Nota secundò. Loquitur Paulus hic de homine secundùm statum naturæ corruptæ. Sic enim est mendax, nam per gratiam homo fit quasi Deus, & desinit esse homo & mendax, ait S. Hieron. & S. August. in Psal. 115. B

140. *Ex natura corrupta quatuor pullulant in homine propensiones ad malum.*

Nota tertiò, hic morale documentum: ex natura corrupta, quatuor maximè in homine pullulant propensiones ad malum. 1. est ad voluptatem & libidinem. 2. est ad excellentiam, & ad excusandum peccata. 3. est propensio ad vana, curiosa & caduca bona. 4. est propensio ad mentiendum & fallendum, vbi res propria agitur. Vnde Aquila vertit: *Omnis homo est mendacium*, id est, ita sæpè mentitur, vt videatur totus consutus ex mendacijs, fraudibus & vanitatibus. Hinc videas perperam ex

141. *Probatur contra Lutherum, omne opus hominis iusti non esse peccatum.*

hoc loco probare Lutherum, omne opus hominis iusti, etsi sanctum, peccato aliquo infectum esse, esseque peccatum. Ratio Lutheri hæc est: *Facilius, inquit, est verum dicere, quàm bonum agere.* Atqui nequit homo verum dicere, quia omnis homo mentitur, vt ait hic Apostolus, ergo nequit quoque homo bonum agere, sed fallit & fallitur Lutherus: nec enim semper maior propositio ipsius est vera: nam furi in eculeo, martyri in tormentis difficillimum est fateri & profiteri veritatem, illudque illi longe difficilius est, quàm dare eleemosynam, orare, aut aliud opus bonum facere; deinde in minori assumit ipse falsum: non enim dicit Apostolus omnem hominem semper mentiri, sed tantùm, omnem hominem esse mendacem.

Sicut scriptum est.

142. Probat, quòd *Deus sit verax, omnis autem homo mendax.* Ex Psalm. 50. v. 6. vbi dicitur: *Vt iustificeris in sermonibus tuis. Vt* significat hic non intentionem, sed euentum homicidij & adulterij Dauidis. q. d. Peccaui, Domine, sed parce & miserere mei, atque ita fiet, vt per peccata mea, quæ condonas, iustus & verax ostendaris, ô Deus, in tuis promissis. Ita Theodor. & hunc esse sensum mox clarius patebit.

Et vincas cùm iudicaris.

Hæc verba litteraliter sunt Dauidis. Allegoricè tantùm, & accommodatitiè conueniunt Christo.

Primò S. Hieron. in Psalm. 50. & Gregor. in Psal. 4. pœnitent. hoc de Christo sic explicant, q. d. Tu solus inter omnes iudicatos, ô Christe, à peccato immunis, iniustè adiudicatus cruci, vincis; quia à morte gloriosus resurgis, & iudices tuos æternæ morti adiudicabis. *Iudicatus*, ait S. Gregor. *Dominus vicit, quia vnde in passione succubuit, inde maiorem sui gloriam resurgendo manifestauit. Iudicatus vicit, quia quorum ad tempus iudicium moriendo subijt, eos iusto iudicio* A *condemnatos æterna morte mulctauit.* Verùm hic sensus non est litteralis, sed allegoricus, vel potiùs accommodatitius: ad litteram enim sunt hæc verba Dauidis pœnitentis, & petentis à Deo veniam sui peccati, vt patet ex titulo Psal. 50.

143. Secundò, Theodor. Euthym. & Iansenius in Psal. 50. sic hæc explicant; quasi dicat Dauid: In iudicio quo me homicidij, ô Domine, per Nathan arguis, fateor me à te vinci, & homicidij, adulterij ac ingratitudinis reum peragi & damnari. Hic sensus satis conuenit Dauidi, Psalmo 50. Sed non benè cohæret hic apud Paulum, cum præcedentibus. Vult enim per hunc versum Psalm. 50. Paulus probare, quòd Deus sit in promissis verax, & omnis homo mendax.

Humana fragilitas & inconstantia Deo subtrahente auxilium.

Tertiò, Hesychius & Didymus in catena Græcorum, in Psal. 50. sic exponunt: *Vt vincas in sermonibus tuis*, quibus dixisti, ô Domine, omnes declinasse & esse peccatores; cùm enim ego Dauid insolentius contra hoc, de mea virtute & constantia gloriatus sim, dicens Psal. 29. *In virtute mea non mouebor in æternum*, iam lapsus in cædem Vriæ, agnosco me fragilem peccatorem; atque pristinæ meæ gratiæ & constantiæ non me, sed te auctorem fuisse. Verùm Paulus hic agit de victoria non humanæ arrogantiæ, quam Deus contundit & vincit, subtrahendo suam potentiam & gratiam, sed de victoria fidelitatis Dei, qua Deus nostram infidelitatem & ingratitudinem vincit & superat. Vt patet ex v. 3. & 4.

144. *Locus Psalmi 50. genuinè & congruentissimè explicatur.*

Quartò aptissimè & congruentissimè, tam C Dauidi, quàm Paulo hæc sententia sic explicanda est. q. d. Fateor ego Dauid, me coram te, ô Domine, peccasse, sed parce, & promissa mihi olim à te facta restitue, indeque fiet, vt vincas, & reipsa euertas iudicia hominum, qui censent & mentiuntur, te non staturum promissis, quibus tum cuiuis pœnitenti veniam (ita S. Gregor.) tum mihi Dauidi propriè regnum perpetuum in Salomone & Messia filijs promisisti. Promissis, inquam, non conditionatis; nam hæc non seruata conditione euacuari & irrita fieri posse constat, salua fide & veritate promittentis; sed absolutis. Ita S. Thomas. scilicet vt homines hanc tandem sententiam ferant: Iustus est hic Deus, qui sua pacta seruat, etiam his (puta mihi Dauidi, meisque posteris) à quibus post pacta iniuria afficitur. Sicque ego Dauid mendax & fallax D ostendor; atque ex me, meoque hoc exemplo & similitudine, quiuis alius homo mihi similis pariter mendax, id est, Deo infidelis & peccator; Deus verò verax & fidelis ostenditur; hoc enim probare intendit Apostolus.

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus qui infert iram? secundùm hominem dico. Vers. 5.

145. *Illustratio diuinæ gloriæ tantùm per accidens sequitur ex peccato.*

Occurrit hic Apostolus obiectioni hominum insipientium. Vnde ait: *Secundùm hominem dico*, id est, ea hic oppono & obijcio, quæ homo non sapiens, sed carnalis obijciat. Scilicet, si Dauidis & nostra iniquitas, in causa est, vt Dei iustitia & fidelitas erga nos magis illustretur; ergo iniquus videtur Deus. Si nos iniquos

iniquos puniat, & non potiùs præmiet, quasi auctores, vt eius iustitia magis eluceat. Respondet Apostolus. *Absit*, scilicet vt iniquus sit Deus, vtque iniquitas nostra per se, & natura sua Dei commendet iustitiam. Hæc enim illustratio gloriæ & iustitiæ Dei per accidens ex peccato sequitur. Vnde subdit Apostolus dicens.

Vers. 7.

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius.

Vt nonnulli colligunt ex eo, quod dixit: *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* q. d. Si mendacium & peccatum per se cedit in gloriam veracitatis & fidelitatis Dei, qua hominibus, licet peccatoribus & ingratis, promissa sua seruat Deus.

Quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?

Et non potiùs laudor, tanquam illustrator B gloriæ diuinæ.

Vers. 8.

Et cur non faciamus mala, vt eueniant bona? sicut blasphemamur.

146.
Ad illustrādam Dei misericordiā & gratiam natura sua non ordinātur peccata.

Id est, sicut calumniamur, & *sicut aiunt quidam nos dicere*, quasi doceamus, mendacia, & peccata nostra natura sua in gloriam Dei cedere, illiusque fidelitatem & misericordiam prouocare & commendare. Si enim hoc verum esset, vtique peccandum esset, & iniustus esset Deus vlciscens peccatum. Ita passim interpretes cum Theoph. Videntur hi vecordes, huius calumniæ occasionem sumpsisse ex eo, quòd sæpè doceret Apostolus, superabundasse gratiam Dei, vbi superabundauit hominum iniquitas, & eam cessisse in laudem gratiæ & iustitiæ Dei.

Quorum.

Scilicet tam ita sentientium, quàm nos calumniantium, *damnatio iusta est*. Hi enim perinde syllogizant, & perinde faciunt, atque si quis de viro pio & patiente ita concluderet: Hic vir miræ est patientiæ, omnia tolerat, omnia dissimulat; ergo vexemus eum, milleq; iniurias ei irrogemus, vt eius patiētiam exerceamus & illustremus. Hic enim est paralogismus, & peruersa argumentatio: nam tam virtus & gloria huius viri ex iniurijs proteruorum, quam gloria Dei ex peccato nostro, non per se, & natura sua prouenit, sed per sapientiam viri sancti, & per sapientiam Dei, qui mala ordinare nouit ad bonum misericordiæ, vel iustitiæ suæ, vt docet S. August. in Enchirid. cap. 96. & lib. 3. de Genes. ad litteram, cap. 24. *Deus*, ait August. *rerum optimus est conditor, & peccatorum iustissimus ordinator*. Idem docet S. Dionys. de diuin. nominibus cap. 4. vbi agit de malo sub finem. Et Boëtius lib. 4. de consolat. prosa 6. vbi sic ait: *Diuina est vis, cui mala quoque bona sunt, cùm eis competenter vtendo, alicuius boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur, vt quod ab assignati ordinis ratione discedit, hoc idem licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiæ, liceat temeritati.*

147.
Deus sapientia sua ordinat peccata ad bonum misericordiæ, vel iustitiæ.

148.
Nullum vel minimum peccatum est medium eligibile, vt

Nota hic cum Caietano nullum peccatum, nec minimum quidem veniale, medium esse eligibile, aut faciendum, vt peccata etiam grauissima euitentur.

Dices, S. Gregor. 32. Moral. 20. videtur con- A trarium docere, ait enim: *Dum mens inter minora & maxima peccata constringitur, si nullus omnino sine peccato euadendi aditus pateat, minora semper eligantur.* Respondeo, S. Gregor. loquitur de scrupulosis & perplexis. His enim si videatur se peccaturos, quidquid agant, eligant minus, scilicet id quod eis minus malum esse videtur; si facultas doctos consulendi, aut alia ratio nodum conscientiæ perplexum dissoluendi, non suppetat.

grauissima peccata euitentur.

Quid ergo? præcellimus eos? *Vers. 9.*

Iudæi Ethnicos, quasi ob merita nostra, legem, aut circumcisionem præ eis vocati simus ad fidem & iustitiam Christi: redit enim hic Paulus ad propositum suum, quod tetigit v. 2. Respondet. *Nequaquam*, præcellimus nos Iudæi ipsos Gentiles.

Causati enim sumus.

Id est, causam antea attulimus; vnde Græca clarius habent: προῃτιασάμεθα, præcausati sumus.

Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.

Sicut scriptum est, Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. *Vers. 10. & 11.*

Docet S. Hieron. præfatione in lib. 16. commentar. in Isaiam, sumptos esse hos versus sequentes, quos hic citat Paulus, ex varijs locis Scripturæ, ex Psal. 13. v. 1. Psal. 52. v. 3. Psal. 5. v. 11. Psal. 139. v. 4. Psal. 9. v. 7. Isaiæ 59. v. 7. Prouerb. 1. v. 16. Atque omnes hi versus ita separati, ex hoc loco Apostoli, qui omnes hic iungit, simul translati sunt in Psalm. 13. Latinæ versionis, etiam in editione Romana, sed sub eodem versu. Pari modo simul omnes C habentur in Syra, & Ægyptia versione Psal. 13. & in codice Anglicani Psalterij Hebraici (quem citat Arias in Apparatu, & Lindanus lib. 1. de optimo genere interpret. S. Scripturam) inuenti sunt omnes Hebraicè in Psal. 13. Sed codicis illius Anglicani auctoritas & antiquitas est incerta. Nam passim hi versus in Hebræo non exstant Psalm. 13. sed sparsim in Scripturę locis iam citatis. Vide Franciscum Lucam in notis ad Psal. 13.

149.
Versus sequentes citati ab Apostolo, à quibus Scripturis sint desumpti.

Nota. Significant hi versus corruptionem hominis & naturæ per fidem, & gratiam non sanatæ, vt mox fusiùs ostendam; hæc enim omnis peccato est subdita, non cuiuis, sed vna huic, altera alteri. Quod enim particulatim cap. 1. de Gentibus, & cap. 2. de Iudæis probauit Apostolus, scilicet, omnes esse sub peccato: hic more Rhetorum generatim, per complexionem & exaggerationem concludit & amplificat.

150.
Corruptio naturæ per gratiā Christi non sanata.

D

Non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum.

Nota primò. Citat hic Apostolus quædam, non quoad verbum, sed quoad sensum. Nam τὸ *non est iustus*, & vt Græca addunt, οὐδ' εἷς, id est, *ne vnus quidem*, nusquam scriptum est hisce verbis, sed alijs æquiualentibus, puta bis: *Non est qui faciat bonum, non est intelligens, non est requirens Deum.* Itaque videtur Apostolus omnes sequentes Script. versus, in quibus particulatim hominum peccata enarrat, vna generali sententia quasi synopsi & argumento complexus, dicens & præmittens, *non est iustus quisquam:* 151.

quisquam: eamque deinde quasi in partes diuidit, dicens: *Non est intelligens, non est requirens Deum.* Licet enim hæc verba de quolibet impio à Psalte, Psal. 13. dicta esse videantur, tamen τὸ *non est intelligent*, propriè conuenit Gentilibus, qui idola coluerunt, & Deum verum non agnouerunt: τὸ verò, *non est requirens Deum*, propriè competit Iudæis, qui Deum quidem agnouerunt, sed Dei legem & voluntatem non requisiuerunt, nec obseruarunt, & hoc videtur hic velle Paulus. q. d. Quidam non intelligunt, nec cognoscunt Deum, quales sunt Gentiles: quidam verò Deum cognoscunt, sed Dei mandata non requirunt, nec custodiunt, quales sunt Iudæi: atque ideo nec Iudæus, nec Gentilis, adeoque nemo iustus est inter filios hominum. A

Gentiles & Iudæi in quibus hic taxentur.

152. Nota secundò. Citat hic Paulus Psalm. 13. v. 2. vbi sic dicitur: *Dominus de cælo prospexit super filios hominum, vt videat, si est intelligens aut requirens Deum.* Quasi dicat, Quæsiuit Deus an quis hominum esset intelligens, aut requirens Deum, & quantumcumque quæsierit, neminem tamen inuenit. Nam vti præcessit ibidem, *Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.* Vnde & Paulus non verba, sed sensum reddens vertit: *Non est intelligens, non est requirens Deum.* Vocula enim *si*, quæ est in Psal. 13. Hebræis sæpè negantis est, idemque valet quod *non*, id patet in iuramentis Hebræorum, vt, *Hæc faciat mihi Deus, si steterit caput Elisæi super ipsum*, 4. Regum 6. v. 31. id est, Iuro quòd non stabit caput Elisæi super ipsum, iuro quòd demam Elisæo caput. Sic hic: *Prospexit, vt videat, si est intelligens, aut requirens Deum.* Idem est, ac si dicat, Prospexit & vidit Deus, quòd non est intelligens quisquam, aut requirens Deum. B

153. Quæres, an hæc Psaltis verba, *Non est intelligens, non est requirens Deum*, de omnibus omnino hominibus, an tantùm de certo hominum genere dicta sint? Genebrard. Iansenius & alij in Psalm. 13. volunt illa dicta esse de solis atheis, quasi Apostolus suam vniuersalem propositionem, scilicet omnes esse peccatores, probet tantùm, per exemplum atheorum, qui maximi sunt peccatores, vti omnem hominem esse mendacem, probauit per exemplum Dauidis v. 4. Nam de solis atheis dicitur ibidem v. 1. *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus*, Hebraicè אין אלהים *en Elohim, non est Elohim*, id est, non est Deus, iudex, & vindex bonorum & malorum: & vt Chaldæus vertit, *Non est potestas Dei in terra. Elohim* enim Dei non essentiam significat, sed prouidentiam, qua Deus mundum regit, iudicat, punit vel præmiat. Homines enim qui negant hanc Dei prouidentiam, sine numinis aut vindicis metu ruunt in omnia scelera, quæ ibi deinceps enarrat Psaltes, vt notant Chrysost. & Theodoret. in Psal. 13. C

An de solis atheis hæc Dauidis verba sint intelligenda.

154. Verùm respondeo & dico, cum Salmerone, Toleto, & alijs, hæc Psaltis verba non de solis atheis, sed de quibusuis hominibus intelligenda esse. Patet id clarè ex hoc Apostoli, qui verus est Dauidis interpres, loco. Nam ex hisce Psaltis verbis Apostolus hic planè & adæquatè, totoque conatu probare intendit, omnes omnino homines esse sub peccato. Illud autem non plenè, nec adæquatè ex ijs probaret, si illa de solis atheis intelligenda essent. Respondérent enim Iudæi Paulo, hæc Psaltis verba obijcienti; Dauidem de idololatris & atheis loqui, ad se ista non pertinere, vtpote qui sint iurati atheorum hostes, itaque rueret neruus & vis argumenti Paulini. Vnde Paulus vt hoc elidat v. 19. ait: *Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, ijs qui in lege sunt loquitur.*

Verba Psalmista de quibusuis hominibus sunt intelligenda.

155. Secundò, id patet ex ipso Psalte, qui clarè initio Psalmi insinuat se non de atheo tantùm, sed de quouis insipiente loqui: *Dixit*, inquit, *insipiens. Insipiens* autem phrasi Dauidis & Sapientis est quiuis impius, qui insipienter Deum suæ concupiscentiæ, & æterna bona caducis, quæ adamat, posthabet & postponit. Vnde de talibus mox subdit: *Non est, qui faciat bonum vsque ad vnum.* Primus ergo insipiens fuit Adam pater noster, qui insipienter credidit Euæ & serpenti, adeoque vno pomo se & nos omnes perdidit: indeque nos omnes insipientes facti & nati sumus.

Insipiens quis sit & dicatur in Scripturis.

156. Describit ergo Psaltes Psalmo illo 13. insipientiam & corruptionem humanæ naturæ, omniumque hominum, si sola eorum natura peccato vitiata, sine Dei gratia illam reparante & restaurante consideretur. Tali enim statu homines in omnia peccata procliues ruunt, adeoque tandem eò deueniunt, vt vel explicitè, vel implicitè dicant, Non est Deus iudex & vindex malorum, vt scilicet licentiùs, & magis impunè peccent.

Insipientia & corruptio naturæ humanæ peccato vitiata.

Tertiò, idipsum patet ex eo, quòd tam hoc Psalm. 13. v. 11. quàm alibi Psaltes opponat hunc statum insipientiæ, & corruptionis humanæ naturæ, statui gratiæ, quo Deus naturam lapsam sanat, redimit, reparat & instificat. Ait enim: *Quoniam Dominus in generatione iusta est, quis dabit ex Sion salutare Israël, cùm auerterit Dominus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob & lætabitur Israël.* Quod ergo dicit Psaltes Psalm. 13. v. 1. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*, proponit hoc non quasi argumentum, & scopum totius Psalmi, sed quasi extremum & summum malorum, ad quod tandem peruenit hominum insipientia. Vnde versibus sequentibus gradus peccatorum explicat, quibus sensim eò conscendunt homines. Aliter 157. respondet & explicat illum versum Salmeron: Omnis, inquit, insipiens, id est, impius & peccator, hoc ipso quo peccat in corde suo, implicitè & virtualiter dicit: *Non est Deus*, quia ita liberè & impudenter in Deum peccat, ac si Deus peccatum eius non videret, vel punire non posset, aut non vellet, adeoque ac si Deus iudex & vindex non esset; atque huic expositioni fauet, quòd ita se explicare videatur Psaltes v. 2. dicens, vt hic vertit Paulus: *Non est intelligens, non est requirens Deum.* D

Omnes declinauerunt. *Vers. 12.*

(Hebraicè סר *sar*, id est, recesserunt, scilicet à Deo) *simul inutiles facti sunt.* Hebraicè נאלחו *neelachu*, id est, computruerunt, fœtuerunt. Chaldæus vertit, obtorpuerunt, indeque inutiles facti sunt, nullos ferentes bonos fructus

fructus fidei, & bonorum operum, sed tantùm malos, vanos, putidos, & fœtidos gulæ, luxuriæ, superbiæ, aliorumque scelerum.

Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

158. *Vnum* scilicet Christum, qui excipitur, quique solus per se facit bonum, ait S. August. in Psalm. 13. Verum hic sensus non respondet Hebræo, Psalm. 13. ibi enim Hebraice habetur אין גם אחד *en gam echad*, hoc est, non est quidem vnus, id est, nullus est. Vnde secundò Caiet. sic exponit, non est qui faciat per omnia bonum, vt nunquam peccet saltem venialiter. Sic & Chrysost. in Psalm. 13. qui hanc sententiam nimis laxè extendit etiam ad B. Virginem, quam in Christi passione putat ipse defectum, & deliquium fidei cum Apostolis circa Christum, Christique resurrectionem passam fuisse. Verùm hic iam est error. Totius enim Ecclesiæ sensus & consensus est, B. Virginem nunquam ne venialiter quidem peccasse, vti declarat Conc. Trid. sess. 6. can. 23.

Error D. Chrysostomi dicentis D. Virginem deliquisse in passione.

Tertiò, S. Thomas censet hic esse hyperbolen, *non est vnus*, siue nullus est, id est, pauci sunt, qui faciant bonum.

159. Quartò, Ambros. putat Psaltem loqui, non de pijs, sed de impijs: horum enim nullus est bonus; sed hoc non satisfacit. Quia Apostolus ex hoc Psaltis versu probat neminem esse pium & bonum, sed omnes omnino homines esse sub peccato & ira Dei.

Sine Christi gratia nemo potest bonum facere.

Quintò ergo, hic est genuinus huius loci sensus: Non est qui ex se, sine Dei, id est, Christi gratia faciat bonum absolutè, tale scilicet, vt inde bonus & iustus coram Deo dici, dignusque Dei gratia, aut æterna gloria censeri possit; quia omnes ex peccato Adæ corrupti, & concupiscentia infecti in peccata varia procliues declinant. Ita S. August. in Psal. 13. Hinc ergo non sequitur, omnia opera infidelium esse mala & peccata, sed tantùm esse inepta ad iustitiam & gratiam Dei promerendam. Hoc enim hic vocatur bonum.

Vers. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum.*

160. Quasi dicat: Quilibet homines peccato & concupiscentia corrupti, instar sepulchri patentis, spurca, tetra, fœtida, dolosa, maledicta exhalant, proloquuntur & eructant. Guttur eorum, quasi sepulchrum patens, fœditatem, putorem, & abominationem lethalem mortui cordis, quasi cadaueris intus sepulti, semper exhalat. Addit S. August. in Psal. 13. per *sepulchrum patens* significari voracitatem cibis inhiantis gulæ.

Vers. 14. *Venenum aspidum sub labijs eorum.*

Quasi dicat: Iidem homines labia & os venenata habent, vt vix aliud in eos quibus irati & offensi sunt proferant, quàm contumelias & maledicta, quin & verbis addant verbera & cædes. Vnde subdit Apostolus: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*

Vers. 16. *Contritio & infelicitas in vijs eorum.*

Quasi dicat: Viæ, gressus, & conatus eorum eò tendunt, vt alios & sese inuicem conterant, miserosque faciant. Patet ex Hebræo. Aliter Theoph. *Contritio & infelicitas*, inquit, est peccatum, quia peccatum conterit & infelicem facit animam. De corruptione humanæ naturæ tam quoad animam, quàm quoad corpus, vide S. August. lib. 22. de Ciuit. 22.

Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur. Vers. 19.

Est occupatio, q. d. Ne dicas, ô Iudæe, hos versus, qui omnes homines de tam grauibus peccatis arguunt, de solis Gentilibus loqui; nam hi versus, sunt versus legis, puta Psaltis & Prophetarum, qui non tam Gentilibus, quàm iis, qui in lege sunt, id est, Iudæis loquuntur, eorumque vitia increpant & castigant. Ita S. Chrysost. & Theoph. 161.

Hi versus spectant æquè Iudæos ac Gentiles.

Vt omne os obstruatur (vt nemo audeat se à peccato excusare.) *Et subditus fiat omnis mundus Deo.*

Pro *subditus*, Græcè est ὑπόδικος, id est, condemnationi (δίκη enim causam, crimen, condemnationem, vindictam, & pœnam significat) obnoxius. Ita Syrus, Chrysost. & Theoph. q. d. S. Scriptura versibus iam citatis, ita omnes de peccatis redarguit, vt omnis homo qui est in mundo fateri debeat, se coram Deo reum esse, seque Dei iræ & vindictæ obnoxium & subditum esse, ob crimina in Deum admissa. Vnde S. August. lib. de gratia Christi, cap. 8. legit, *Vt reus fiat omnis mundus Deo*. 2. Ambros. vt, *Mundus*, inquit, *subditus*, id est, prostratus & supplex fiat *Deo, itaque ad suorum peccatorum indulgentiam & Dei gratiam peruenire queat.* Addit 3. Theoph. vt mundus, inquit, ὑπόδικος, id est, condemnatus, hoc est, libertate ac fiducia carens, & indigus opis alienæ agnoscat se egere Dei gratia & clementia. Sed primus sensus maximè propriùs & genuinus est. 162.

Triplex huius loci sensus.

Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro (omnis homo. est synecdoche) *coram illo.* Vers. 20.

Est occupatio altera, q. d. Excipies iterum, ô Iudæe, & obtendes dicendo: Esto sim peccator, & in peccata incidam; tamen habeo opera legis, aspersiones, lustrationes, & sacrificia pro peccato, quibus peccatum expiemus. Respondet Apostolus, hæc opera posse quidem purgare & expiare carnem, & irregularitatem externam, siue carnalem & politicam, non tamen posse animam purgare & iustificare à peccato: tum quia S. Script. omnes omnino homines etiam qui sub lege sunt, post omnes hasce suas lustrationes, peccati condemnat; tum quia lex & opera legis tantùm indicium & demonstratio, non autem expiatio sunt peccati. 163.

Opera & lustrationes legis antiquæ nihil conferebant ad delenda peccata.

Nota, cùm Apostolus asserit hic neminem iustificari ex operibus legis, veteris intellige, seu iis quæ præscribit lex vetus, seclusa fide & gratia Christi, idque patet ex eo, quòd v. 22. & passim opponat hæc opera fidei Christi. Cùm ergo fidem Christi iustificantem iis opponit, non excludit, sed potiùs includit in fide opera facta ex fide. Sic enim pari modo sub lege includit opera legis, seu quæ facienda dictat lex. Ita S. August. lib. de gratia & lib. arb. c. 7. Vide can. 2. & 3. 164.

Per legem enim cognitio peccati.

Nam lex docet quid faciendum sit, quid cauen-

cauendum, quid virtus sit, quid vitium & peccatum. Hinc de ea dicitur, Prouerb. 6. *Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ.* Vnde & lex Hebraice vocatur תורה *thora*, id est, doctrina & institutio.

165. *Lex naturæ sensim obscurata per legem Moysi declarata.* Nota, pro *cognitio*, Græcè est ἐπίγνωσις, id est, agnitio. Differunt autem cognitio & agnitio: nam cognoscimus noua, agnoscimus vetera. Lex ergo non erat propriè cognitio, sed agnitio peccati. Quia iam ante legem à Moyse latam, cognoscebant homines peccatum per lumen, & legem naturæ. Verùm quia hæc lex sensim obscurabatur in homine, hinc Deus per Mosen tulit legem clarè explicantem, quid licitum esset, quid illicitum & peccatum. Vnde per legem hanc Mosis agnouerunt rursum Iudæi peccatum, quod antea cognouerant, licet obscurè, per lumen naturæ.

Vers. 21. *Nunc autem sine lege.*

Id est, vt Theodor. & Ambros. lege veteri cessante, *iustitia Dei*, id est, iustificatio, qua nos Deus à peccatis absoluit, infundendo nobis suam iustitiam, id est, gratiam, charitatem, aliasque virtutes, per Christi Euangelium
166. *manifestata est*, quæ olim ante tot sæcula *testificata est à lege & Prophetis*. Hi enim quasi testes diuini & certissimi hanc iustitiam per Christum dandam prænunciarunt & asseuerarunt. Ita S. August. lib. de spiritu & littera, cap. 9. & 11. *Non dixit Apostolus*, inquit August. *iustitia hominis, vel iustitia propria voluntatis, sed iustitia Dei, non qua Deus iustus est, sed qua induit hominem, cùm iustificat impium*, &c.

Vers. 22. *Iustitia autem.*

(*Autem*, id est, inquam, vide can. 25.) *Dei* (quæ proponitur & datur) *per fidem Iesu Christi*
167. *Fides charitate formata non speculatiua merè, sed practica.* *in omnes*, dum scilicet omnibus offertur, *& super omnes* (dum scilicet omnibus reipsa datur, & desuper infunditur) *qui credunt in eum*, scilicet, *qui credunt*, non vt dæmones fide nuda & inani, sed vt amici fide charitate formata, *credunt*, inquam, Christo; ita vt illi eiusque præceptis obediant: siue *qui credunt* fide humili, efficaci, & obedienti, vt faciant mandata, quæ fides docet implenda esse. Sic vulgò dicitur duci exercitus, Si credas huic consiliario, obtinebis victoriam, scilicet si credas practicè, id est, si iuxta eius præcepta aciem & bellum instruas. Pari modo qui credunt non speculatiuè, sed practicè Christo, id est, qui Christi dictis & monitis obediunt, hi iustificantur & saluantur.

Nota, cùm ait hic Apostolus iustitiam Dei per Christum esse *in omnes, & super omnes*, τὸ *in omnes*, significat vniuersalitatem & diffusionem iustitiæ, quòd scilicet iustitia hæc offeratur & diffundatur in omnes homines qui credunt in Christum: τὸ verò *super omnes*, significat sublimitatem iustitiæ, quòd scilicet illa super naturæ vires & merita, desuper è cælo homini infundatur. Ita Ansel.

Vers. 23. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.*

168. *Egent*, Græcè ὑστεροῦνται, quod Syrus vertit, destituuntur. Chrysost. carent. Propriè vertas, posteriores sunt gloria, id est, gratia Dei gloriosa & munifica, qua iustificentur, nec eam viribus naturæ assequi possunt, sed egent alia priori & præueniente Dei gratia, qua ad iustificationem se præparent, ideoque gratis iustificantur. Vtraque enim gratia & præueniens & iustificans gratis datur; præueniens tamen per opera pœnitentiæ ad iustificationem præparat hominem & disponit. Ita Oecumen. Theodor. & S. August. de spiritu & littera, cap. 9. *Gratia præueniens & iustificans gratis datur.*

Nota, cùm ait Apostolus: *Omnes egent gloria Dei*, S. Cyrill. lib. de recta fide per gloriam, intelligit Christum, qui est gloria Patris hoc ipso, quo est redemptor & iustificator noster, q. d. Paulus: Omnes egent Christo Redemptore. *Quid per gloriam Dei hic intelligat Apostolus, triplex expositio.*

Secundò, S. Chrysost. sic vertit & explicat: Omnes, inquit, peccauerunt & destituuntur gloria Dei, quia ad peccatorem non gloria, sed dedecus & confusio pertinet. Vnde aliqui gloriam hic propriè accipiunt, beatam scilicet, quam pro gratia vtraque benè acta rependet iustis Deus in cælis. Hac enim destituuntur, & indigent peccatores. 169.

Tertiò alij, vt dixi, magis genuinè ad mentem Apostoli, per gloriam hic accipiunt gratiam, qua glorificatur Deus. Vnde S. Hieronymus lib. 6. in Isaiam sub finem. Et S. August. lib. 1. de peccatorum meritis, cap. 27. citantes, non tam verba, quàm sensum Apostoli, legunt, *Omnes egent gratia Dei*, quanquam omnes hi sensus eodem ferè tendunt. Nam Christi gratia est gloria quædam inchoata, sicut gloria est gratia consummata. Egemus enim Christo & gratia Christi ad hoc, vt per eam, gloriam, qua indigemus vt benè beateque semper viuamus, in cælis adipiscamur. *Omnes indigent gloria, id est, gratia, quæ est semen gloriæ.*

Hæc est ergo sententia, quam quasi iudicialiter audita vtraque parte, ex ore Dei pronunciat Paulus, qua vtramque partem, scilicet tam Iudæos quàm Gentiles prosternit & condemnat, q. d. Vos, ô Iudæi, arroganter contra Gentes insolescitis, vosque iustos ex lege reputatis: vos vicissim Gentes Iudæos quasi recutitos contemnitis, & ob morales virtutes vobis iustitiam arrogatis: Ego vestram vtrimque causam, iustitiam, vitam, & mores examinaui cap. 1. & 2. atque ex allegatis & probatis iudico & edico: Omnes tam Iudæi, quàm Gentes peccauerunt, & egent gratia Dei. Hæc sententia sternit omnium hominum superbiam, omnium cristas deijcit, omnesque peccati condemnat, omnes peccatores iræ Dei obnoxios pronunciat, omnes mendicos & egentes Dei gratia, omnes supplices Deo facit; vt non nisi ad Dei gratiam, clementiam, misericordiam, & indulgentiam prouocare & appellare possint. Qui ergo propriæ virtutis aut sapientiæ opinione inflatus tumet; audiat hanc Dei sententiam: *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei*: sibique eam applicans, dicat: Ergo & ego peccaui, ergo & ego peccator sum, & ego magna & gloriosa Dei gratia & misericordia, vt quid ergo superbiam? vt quid tumeam? quid sapientiæ, virtutis, honoris, & laudis mihi arrogabo? præsertim si considerem illud, quod ait S. August. lib. 50. homil. hom. 23. tom. 10. *Nullum est peccatum quod fecit* 170. *Stimulus ad retundendam humanam superbiam.*

homo, quòd non poßit facere alter homo, ſi deſit rector, à quo factus eſt homo. Rurſum, ſi conſiderem, quòd ſicut in peccato conceptus & natus ſum; ita pariter in peccatis viuo, & in peccatis moriar: peccator ergo in mundum veni, peccator viuo, peccator moriar. A

Vers. 24.

Iuſtificati.

171. *Varietas lectionum ſic diſcutitur.* Id eſt, vt iuſtificentur, fiantque iuſti, & ſint iuſtificati *gratis*. Pendent enim hæc verba ab eo quòd præceſſit: *Omnes egent gloria Dei.* Hinc & Græcè eſt participium præſentis temporis, δικαιούμενοι, quod more Hebræo ponitur pro indicatiuo δικαιοῦνται, quo carent Hebræi. Vnde clarè vertit Syrus, *iuſtificantur autem gratis*. Simpliciùs tamen vertas, *vt iuſtificentur gratis*, tum quia in Græco non eſt Autem, tum quia, vt dixi, pendent hæc verba à præcedentibus, & Hebræorum participia ſæpè capiuntur pro ſubiunctiuo. Noſter interpres ad verbum vertit, *iuſtificati*, ſcilicet per participium præteritum, quia Latini carent participio præſenti in verbis paſſiuis, quale hic eſt iuſtificari: coguntur ergo vti participio præterito pro præſenti. B

Gratis.

172. *Diſpoſitiones præuiæ ad iuſtificationem non excluduntur à gratia, imò prærequiruntur.* Id eſt, ſola fide, ait Beza; ſed perperam: nam gratis idem eſt, quòd ſine meritis præcedentibus fidem, aut etiam ſequentibus. Gratis enim dare ſignificat gratuitò dare ſine merito: gratia enim & gratuitum opponitur merito. Vnde cùm dixiſſet Paulus, *iuſtificati gratis*, explicans ſubdir, *per gratiam ipſius*. Vbi alludit ad Hebræum חנם *chinnam*, quod à תחנה *techinna*, ſicut Latinum gratis à gratia deducitur. Itaque vox *gratis*, in hac iuſtificatione non excludit diſpoſitiones (ſpei, timoris, doloris de peccatis admiſſis, propoſiti noui de vita emendanda) præuias ad iuſtificationem, quas alibi requirit Script. (ſic enim & ipſa fides præuia excludenda foret) ſed merita ſola excludit. Ita Concil. Trident. ſeſſ. 6. cap. 8. Sic diues dicitur pauperem gratis adoptare in hæredem, etiamſi requirat ab eo, vt priùs bonos mores & diſciplinas addiſcat: quia hæc non meriti, ſed diſpoſitionis locum obtinent. Par enim eſt, vt futurus filius talis tantique viri, ad hoc appoſitè per bonos mores & diſciplinas ſeſe diſponat. Vide can. 5. Gratis ergo iuſtificamur, vt dicamus cum Apoſtolo: *Gratia Dei ſum id quod ſum*. Et cum Pſalte: *Miſericordia Domini, quia non ſumus conſumpti; miſericordias Domini in æternum cantabo*. Et cum Iſaia cap. 1. verſu 9. *Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen* (tropologicum gratiæ) *quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſemus.* C D

Per gratiam ipſius (quam nanciſcemur) *per redemptionem, quæ* (facta) *eſt in Chriſto Ieſu.*

Id eſt, per Chriſtum Ieſum. Hebræum enim ב, id eſt, *in*, ſignificat *per*, vel *propter*. Vide can. 25.

173. *Error Marcionis hinc inferentis* Nota. τὸ *per redemptionem*; hinc enim inferebat Marcion; ergo homo non eſt creatura Dei, ſed diaboli. Nemo enim emit quod ſuum eſt, Deus autem emit, & redemit hominem. Ita refert Epiph. hæreſi 42. Reſpondet Origen. hom. 6. in Exodum: *Omnes, ait, creatione eramus Dei, ſed pretio peccatorum vendidimus & tradidimus nos dæmoni: ideo pretio ſanguinis Chriſti liberati à poteſtate dæmonis, dicimur* non tam empti, quàm *redempti.* *hominem eſſe creaturam diaboli.*

Quem (Chriſtum) *propoſuit Deus propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius.* *Verſ. 25.*

174. *Propitiationem*. Ita legunt Biblia Romana. Græcum ἱλαστήριον verti poteſt cum Theoph. *Propitiatorium*, vt alludat Paulus ad propitiatorium, ſiue tabulam auream tegentem arcam, quæ erat quaſi thronus clementiæ Dei, ex quo propitiatus dabat reſponſa, indeque Hebraicè vocatur כפרת *capporet*, id eſt, placatorium, reconciliatorium, propitiatorium. Eratque figura Chriſti propitiatoris, Exodi 25. Ita Theodor. Theoph. Orig. q. d. Paulus, Pro veteri typico propitiatorio, dedit iam Deus antitypum verum propitiatorium, ipſum ſcilicet Chriſtum.

Vnde ſecundò clariùs, *propitiatio* hic idem eſt, quod propitiator (ita Syrus, vide canon. 21.) ſcilicet victima propitians, & placans Deum hominibus, idque *per fidem in ſanguine ipſius*, id eſt, per fidem ſui ſanguinis & paſſionis; quaſi dicat: Iis qui fide credunt Chriſtum paſſum & mortuum eſſe, itaque factum eſſe propitiatorem pro peccatis noſtris; his voluit Deus Chriſtum eſſe propitiatorem. Ita Anſel. vel pleniùs ſic, q. d. Propitiationis & reconciliationis Chriſti voluit nos Deus participes fieri per fidem, qua credimus eum eſſe noſtrum propitiatorem, qua fide excitamur in ſpem veniæ, amorem Dei, & peccatorum deteſtationem; itaque diſponimur ad iuſtificationem. Ita Conc. Trid. ſeſſ. 6. cap. 2. & 6. nihil ergo hic habent hæretici pro fide ſpeciali iuſtificante, qua ſcilicet certiſſimè credam mihi, mihi inquam, in particulari & in indiuiduo per Chriſtum eſſe remiſſa peccata; itaque hoc ipſo, quo id credo, peccata mihi remitti, meque iuſtificari, vt ipſi volunt; nil enim tale hic dicit Apoſtolus. Sed verba eius generalia ſunt: *per fidem*, ait, *in ſanguine eius*, id eſt, per fidem paſſionis Chriſti. Aliter Chryſoſt. Theodor. Ambroſ. & Toletus, τὸ *in ſanguine*, referunt ad *propitiatorem*, q. d. Chriſtus ſanguine non animalium, aut alieno, ſed ſuo factus eſt propitiator. Sed hi traijciunt & interijciunt τὸ *per fidem*. Prior ergo ſenſus planior eſt. Adde, tunc vertendum eſſet, in *ſanguine ſuo*, non *ipſius*, vt vertit noſter. Alioqui ſi Græca ſolùm ſpectes, & phraſin Apoſtoli, ſenſus hic S. Chryſoſtomi probabilior eſt. Solet enim Apoſtolus verba traijcere, vt dixi can. 38. 175. *Vana fides ſpecialis iuſtificans hæreticorum.*

Ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ. *Verſ. 25.*

Refert hæc verba, ad *quem propoſuit Deus propitiatorem*, ad hoc ſcilicet, vt per eum oſtenderet iuſtitiam ſuam. Iam per *Iuſtitiam*, hic Theodor. intelligit bonitatem, hanc enim vel maximè oſtendit Deus in Chriſto. 176. *Quadruplex huius loci ſenſus & explicatio.*

Secundò, Ambroſ. per iuſtitiam accipit fidelitatem, qua Deus, ſicuti hanc propitiationem, & iuſtitiam per Chriſtum dandam nobis promiſit; ita & reipſa præſtitit & exhibuit.

Tertiò,

Tertiò, Origen. iustitiam Dei interpretatur iustam peccati vindictam, qua Deus noluit gratis remittere peccata, sed pro peccato voluit iustum pretium sanguinis Christi sibi persolui. Verum quia hæc ostensio iustitiæ Dei consistit in remissione peccatorum, & iustificatione nostra, vt sequitur.

Hinc quartò, magis genuinè Chrysost. August. Anselm. iustitiam hic propriè accipiunt, vti & paulo ante capitur hoc sensu, q. d. Proposuit nobis Deus propitiatorem Christum, hoc fine, vt scilicet diuitias iustitiæ, qua Deus in se iustus est ostenderet, communicando nobis peccatoribus eandem iustitiam; ostenderet, inquam, se esse illum, qui iustificat peccatores per Christum, suamque esse hanc iustitiam, non hominum. Hæc enim iustitia in lege veteri non erat ostensa, nec manifestata. Hunc esse sensum patet ex eo, quòd paulo post v. 26. ita se explicet Apostolus, dicens: *Vt sit ipse* (Deus) *iustus, & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.*

177. *Quatuor causæ iustificationis nostra.* Nota. In hisce Apostoli verbis notari & designari omnes causas iustificationis. Nam primò causa efficiens est Deus. 2. meritoria est Christus. 3. instrumentalis est sanguis Christi. 4. applicans est fides. 5. formalis est remissio peccatorum, per gratiam sanctificantem; finalis denique est ostensio iustitiæ Dei.

Propter (id est, ad) *remissionem præcedentium delictorum.*

Scilicet Adæ, & aliorum ante Christum, vel *propter*, id est, *per remissionem*, Græcè enim διὰ cum accusatiuo apud Atticos significat *per*, q. d. Christus omnia etiam præcedentia peccata aboleuit; iam ergo ampliùs non est peccandum. post tantum amorem & pretium nobis exhibitum. Sat vitijs, sat veneri, ventrique datum, nunc viuite Christo.

Triplex huius loci intellectus. Nota. Pro *remissionem*, Græcè est πάρεσιν, quod primò condonationem significat. Ita explicat Anselm. Origen. & noster interpres, vt πάρεσιν, idem sit quòd ἄφεσιν. Παριέναι enim quandoque significat aliquid de suo remittere & transilire, id est, condonare, vt notat Budæus.

178. Secundò, πάρεσις significat tabem, corruptionem, virium remissionem & debilitatem. Ita explicat S. Chrysost. & Theodor. Quasi dicat, διὰ πάρεσιν, id est, propter tabem præcedentium delictorum, vt scilicet antiqua, & quasi tabida peccata & vitia aboleret, & mundum quasi languidum & paralyticum sanaret; hac de causa venit Christus, Christique iustitia in mundum.

Tertiò, S. August. de spiritu & littera, cap. 3. & Ambros. pro πάρεσιν legunt πρόθεσιν, id est, propositum. Iam per propositum præcedentium delictorum, intelligunt ipsi benignam Dei voluntatem & beneplacitum, siue εὐδοκίαν, qua placuit Deo peccatoribus subuenire, eosque à præteritis suis delictis liberare. Verùm primus sensus clarissimus & planissimus est.

Vers. 26. *Præcedentium delictorum* (quæ fuerunt) *in sustentatione Dei.*

Quasi dicat: Quæ delicta Deus sustentauit, id est, tolerauit diu expectans, donec Christus veniret, eaque expiaret, itaque ostenderet iustitiam veram in hoc tempore gratiæ, eamque credentibus daret. Ita Anselm.

Vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.

Iustus, id est, fidelis in promissis, vel potiùs *iustus*, id est, sanctus & rectissimus. Adeò odit peccatum Deus, vt ideo Filium dederit in mortem, vt pro peccato ex iustitia satisfaceret, & à peccato homines ad sanctitatem & rectitudinem suam originalem, in qua à Deo conditi erant, in paradiso traduceret; itaque ipse iustus suam iustitiam nobis communicaret, nosque iustificaret per Christum. Vide dicta v. 25. 179. *Christus à Patre datus vt pro peccato ex iustitia satisfaceret.*

Vbi est ergo gloriatio tua?

Qua, ô Iudæe, gloriaris & arrogas tibi ex circumcisione, sacrificijs, alijsque operibus legis Mosaicæ, iustitiam. Vers. 27.

Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non; sed per legem fidei.

Nota ex sancto Augustino lib. de spiritu & littera, cap. 13. & passim contra Pelagian. Lex factorum est ea, quæ iubet quid sit faciendum. 180. *Pulchra antithesis legis fidei, & factorum.*

Lex fidei, est ipsa fides, quæ impetrat gratiam faciendi quod lex iubet.

Lex factorum, est lex vetus; lex fidei est lex noua.

Lex factorum continet præceptum.

Lex fidei auxilium.

Lex factorum dat lucem, vt sciamus: lex fidei dat virtutem, vt faciamus.

Lege factorum dicit Deus, Fac quæ iubeo:

Lege fidei dicimus, Da quod iubes.

Lex factorum est ea, quæ externa opera & facta, eaque multa præscribit:

Lex fidei est ea, quæ actiones interiores ordinat, inter quas prima est fides & amor.

Denique quod hic dicit Apostolus, iustitiam quærendam esse ex lege fidei, non autem ex lege factorum, idem est cum eo, quod dixit cap. 2. v. 29. circumcisionem cordis fieri spiritu, non littera.

Arbitramur. Vers. 28.

Græcè λογιζόμεθα, id est, colligimus & ratiocinamur. *Enim*, Græcè οὖν, id est igitur: est enim hæc omnium hactenus dictorum conclusio, q. d. Igitur ex dictis colligimus & concludimus; *Iustificari hominem per fidem sine operibus legis.*

Iustificari hominem per fidem.

Non solam, sed tanquam radicem, fundamentum & initium iustificationis. Ita Concil. Trid. sess. 6. cap. 8. *Per fidem*, inquam, talem, quæ ad spem, pœnitentiam & charitatem se diffundat, vt patet Galat. 5. v. 6. 1. Cor. 13. v. 3. Adde iustitiam ab Apostolo, fidei præ alijs virtutibus tribui, eò quòd fides clarè ostendat homines iustificari, non propria virtute aut merito, sed Christi, in quem credentes salui fiunt. Hæc enim initio Ecclesiæ maximè inculcanda erat mundo. 181. *Fides radix & fundamentum iustificationis.*

Vbi nota. Cùm Apostolus hic passim fidem ab operibus separat & distinguit, opera intelligit legis, non solùm cæremonialia & judi-

Locus contra Nouantes, non sola fide hominem iustificari. iudicialia, vt volunt Ambrosius & Theophylactus, sed & moralia, siue Decalogi (vt recte docet S. August. de spiritu & littera, cap. 4.) solo legis dictamine, & solis naturæ viribus facta. Sub fide verò gratiam, spem, charitatem, cæterasque virtutes Christianas collocat & complectitur. Id ita esse patet 1. ex cap. 12. versu 3. vbi gratias, dona, virtutes, quas Deus varijs varie distribuit, vocat Paulus *mensuram fidei*, quam cuique Deus diuidit. Idem clarè patet ex epistola S. Iacobi cap. 2. versu 21. & sequent. vbi sic ait: *Abraham pater noster, nónne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est; & suppleta est Scriptura dicens: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Quid clariùs contra Nouantes, qui ex sola fide hominem iustificari volunt, dici posset?

183. *Per opera meritoria nostra non minuitur, sed illustratur gratia Christi.* Secundò, idipsum patet ex scopo Apostoli. Tantùm enim vult Apostolus hic probare necessitatem fidei & gratiæ Christi, ex eo quòd opera siue legis, siue naturæ sine hac fide & gratia Christi non potuerint nos à peccato iustificare; alioquin enim gratis mortuus esset Christus. Hoc autem non sequitur, si dicamus iustificari nos ex operibus factis ex gratia Christi, quia illa habemus à Christo; vnde de illis, non in nobis, sed in Christo gloriamur, imò per illa magis illustramus fidem & gratiam Christi. Ita Patres & S. August. de fide & operibus, cap. 14. Agit enim Apostolus contra Iudæos, qui iactabant opera non fidei, sed legis. Vide can. 2. & 3.

184. Dices. Non videtur Apostolus hic agere contra Iudæos: nam Iudæi habuerunt ante Christum fidem Christi venturi, & ex ea iustificati sunt. Respondeo. Ita est: sed cùm Christus venit, tunc Iudæi hanc fidem in Christum amiserunt, & sine fide Christi, quem recipere noluerunt, asseruerunt sibi deberi iustitiam ex operibus legis, puta ex circumcisione, sacrificijs, alijsque lustrationibus & obseruantijs legis; itaque à iustitia & salute exciderunt. *S. Iacobus scripsit epistolam suam pro operibus, ne quis ex epist. Pauli erraret, omnia quasi tribueret fidei.* Vnde solerter annotauit sanctus Augustinus loco iam citato; quòd sanctus Iacobus timens, ne quis ex sancto Paulo erraret, putaretque solam fidem iustificare, scripserit suam epistolam hoc fine, vt doceat opera requiri ad iustificationem. Cum ergo sanctus Paulus negat opera iustificare, intelligit opera legis & naturæ, quæ fiunt per legem & naturæ vires, seclusa fide & gratia Christi. Cùm verò sanctus Iacobus asserit opera iustificare, opera intelligit facta ex fide & gratia Christi. *Paulus loquitur de operibus ante fidem, Iacobus de operibus post fidem.* Atque vt ait sanctus Augustinus lib. 83. Quæstionum cap. 76. Paulus intelligit opera quæ fidem præcedunt, Iacobus verò intelligit opera quæ fidem sequuntur.

An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium? Vers. 29.

185. Est nouum argumentum, quo probat Paulus ex absurdo, nos iustificari, non ex operibus legis, sed ex fide Christi: quia scilicet si ex operibus legis iustificaremur, ergo iustitia alligata esset legi Mosaicæ, & Iudæis, ac consequenter Deus videretur tantùm Iudæorum habere curam, esseque Iudæorum Deus tantùm, non Gentium; quod est absurdum.

Quoniam quidem vnus est Deus. Vers. 30.

(Iudæorum & Gentium) *qui iustificat circumcisionem* (id est, circumcisos, puta Iudæos) *ex fide, & præputium* (id est, præputiatos, puta Gentiles. Vide can. 21.) *per fidem.*

Legem ergo destruimus per fidem? Vers. 31.

186. *Euangelium est confirmatio & obsignatio legis & Prophetarum.* Occurrit obiectioni Iudæorum dicentium: Tu Paule iustitiam adimis legi, eamque arrogas fidei, ergo legem destruis per fidem. Respondet Paulus: *Absit: sed* (potiùs) *legem statuimus*. Quia lex statuitur & confirmatur ex eo, quòd illa quæ lex illa significabat & promittebat, per Euangelium (quòd fidem hic appellat Paulus) completa sunt. Messias enim in lege noua adimpleuit, & adimplendo quasi stabiliuit & confirmauit, quicquid Moses præfigurauit in lege veteri.

Nota. Opponit Paulus verbum *ἱστάω* (quòd respondet Hebræo הקים *bekim*) id est, statuo, stabilio, facio, vt aliquid stet, alioqui vacillans & casurum; verbo *καταργέω* (quod respondet Hebræo הפיר *bephir*) id est, destruo, aboleo, irritum facio. Quasi dicat: Ego per Euangelium adeò legem non destruo, non deijcio, vt eam per hoc stare faciam, stabiliam, & confirmem. Euangelium enim est confirmatio, ratificatio, obsignatio legis & Prophetarum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PERGIT *probare exemplo Abrahæ, non per opera legis aut naturæ, sed per fidem Christi, omnes iustificari. Ita Origen. & Oecumen.*

Primò ergo vrget illa verba, Genes. 15. *Credidit Abraham Deo: & reputatum est illi ad iustitiam.*

Secundò, versu 10. *docet hæc verba dicta esse Abrahæ, ante datam ipsi circumcisionem, quam postea Abraham accepit, vt esset signaculum iustitiæ iam acceptæ per fidem, indeque concludit nos pari modo, non per circumcisionem, aut legem, sed per fidem iustificari.*

Tertiò, versu 13. *docet non per legem, sed per fidem nos amplecti & participare benedictionem, id est, iustitiam & salutem Abrahæ, eiusque semini gratuitò promissam, adeoque omnes eos, qui Abrahæ fidem imitantur, siue ij Gentiles sint, siue Iudæi, veros esse Abrahæ filios & hæredes.*

Quartò, versu 18. *exaggerat Abrahæ fidem, quòd contra spem in spem crediderit, se senem ex Sara anu & sterili generaturum Isaac, & semen à Deo promissum; indeque versu* 23. *infert hanc Abrahæ fidem nobis imitandam esse, si iustificari & saluari velimus.*

1. QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundùm carnem?

2. Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.

3. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo: & reputatum est illi ad iustitiam.

4. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundùm gratiam, sed secundùm debitum.

5. Ei verò, qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundùm propositum gratiæ Dei.

6. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus:

7. Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.

8. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum.

9. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.

10. Quomodo ergo reputata est? in circumcisione, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio.

11. Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio: vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam:

 12. & sit

12. & sit pater circumcisionis non iis tantùm, qui sunt ex circumcisione, sed & iis, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.

13.. Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius vt heres esset mundi: sed per iustitiam fidei.

14. Si enim qui ex lege, heredes sunt: exinanita est fides, abolita est promissio..

15. Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex: nec præuaricatio.

16. Ideo ex fide, vt secundùm gratiam firma sit promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solùm, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum

17. (sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.

18. qui contra spem in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium, secundùm quod dictum est ei: Sic erit semen tuum.

19. Et non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cùm iam ferè centum esset annorum: & emortuam vuluam Saræ:

20. In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo:

21. plenissimè sciens quia quæcunque promisit, potens est & facere.

22. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.

23. Non est autem scriptum tantùm propter ipsum quia reputatum est illi ad iustitiam:

24. sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis,

25. qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Quid ergo dicemus inuenisse Abraham?* A

QVASI dicat: Quam iustitiam, an fidei, an operum legis dicemus Abraham inuenisse, id est, accepisse? & vt Syrus, adeptum esse? hoc enim Hebræis est מצא *matsa*, id est, inuenire. Sic dicitur Lucæ 1. & alibi: *Inuenisti gratiam apud Deum*, id est, Nacta & adepta es Dei fauorem & beneuolentiam.

Vers. 2. *Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.*

188. Quasi dicat: Si Abraham tantùm habet eam iustitiam, quæ ex operibus est legis aut naturæ, seclusa fide, sane ea parua est & politica, tantùm habens gloriam & laudem iustitiæ apud homines, qui opera externa vident & mirantur, non autem apud Deum, qui internam mentem & fidem videt & æstimat, in eaque collocat veram iustitiam.

Vers. 3. *Quid enim dicit Scriptura?*

Probat Paulus ex Scriptura, Gen. 14. quòd Abraham iustitiam & gloriam apud Deum adeptus sit, non ex operibus legis, sed ex fide.

Credidit Abraham Deo.

Promittenti sibi & Saræ coniugibus, senibus, sterilibus, infirmis, & impotentibus ad generandum semen, id est, posteritatem tum carnalem ex Isaac, tum spiritalem ex Christo credentium & Christianorum. Vnde hoc credere, *reputatum est illi ad iustitiam*, quia hic actus fidei in Abrahamo fuit valdè heroicus, vt patebit v. 18. 189. *Mira fides Abrahami.*

Et reputatum est illi ad iustitiam.

Genes. 15. versu 6. in Hebræo habetur B ויחשבה לו צדקה *vaiacsceueha lo tsedaka*, id est, & reputauit *illam*, scilicet fidem, *Deus illi ad iustitiã*, non quasi iustitia Christi, id est, Christo inhærens per fidem imputetur Abrahæ, & nobis; nosque iustos formaliter non efficiat, sed denominet, vti fingunt Nouantes. Sic enim dixisset Scriptura, Imputauit Deus Abrahæ iustitiam Christi: iam autem contrarium dicit, scilicet quòd Deus ipsi Abrahæ fidem, non Christi, sed ipsiusmet Abrahæ imputarit ad iustitiam. Sensus ergo huius phrasis est: Fi- *Error Nouantium, qui dicunt nos Christi iustitia iustificari.*

des

des tam Abrahæ, quàm nostra, quæ ex natura A sua, vti actus est hominis, non est iustitia, nec iustitiam parere, aut producere potest: à Deo tamen acceptatur ad iustitiam tam Abrahæ, quàm nobis tribuendam, vt scilicet propter hanc fidem, Deus Abrahæ & nobis iustitiam largiatur & infundat, reputetque nos iustos, amicos, & filios suos. Et hoc est, quòd subdit Apostolus v. 5. *Secundùm propositum gratiæ Dei*, id est, secundùm gratiosam, beneuolam, & liberalem Dei voluntatem, quæ statuit, vt per actum fidei formatæ, id est, per contritionem, gratia iustitiaque detur sine operibus, id est, sine merito operum: reputari enim dicitur pro tali, quòd in se tale non est, vti voluntas pro facto reputari dicitur. Ita Conc. Trid. sess. 6. Vbi nota. Plane aliud est imputare fidem ad iustitiam, vel pro iustitia, aliud imputare iustitiam, vt patebit v. 6. B

190. Gratia, iustitiaque quando & quomodo detur sine operibus.

Alij sic explicant, quasi dicat Paulus: Abrahæ fides, reputata est ei pro iustitia, scilicet inchoata, id est, pro via & dispositione ad iustitiam.

Fides iustitia inchoata est.

Verùm quia S. Iacobus cap. 2. v. 23. addit: *Et amicus Dei appellatus est*, hac de causa, iustitia hic non inchoata, sed completa accipienda videtur.

Dices. Abraham iam erat iustus, & per hoc credere, tantùm factus est iustior & sanctior: quomodo ergo concludit Apostolus: Si Abraham ex fide factus est iustior, ergo necesse est, vt impius & peccator per fidem pariter iustificetur, fiatque iustus. Alia est enim ratio primæ, alia secundæ iustificationis: alioque modo iustificantur peccatores, alio iusti, dum C fiunt iustiores. Respondent aliqui, negando Abraham fuisse iustum. Ita Anselm. & S. August. præfatione in Psal. 31. Verùm Abraham iam tum fuisse iustum, sat patet Gen. 15. v. 1. ad Hebræos 11. v. 8. & idipsum docent passim alij interpretes.

191. Abraham iustus per fidem magis iustificatus est: sic & peccator per fidem iustificatur.

Vnde respondet secundò Pererius, esse hic argumentum à minori ad maius: Si Abraham iam iustus adeptus est augmentum iustitiæ, non per opera legis, sed per fidem, qua credidit Deo promittenti magnam seminis posteritatem, Genes. 15. Ergo multò magis initium iustitiæ, seu primam iustificationem adipisci non possumus viribus naturæ, sed gratiæ tantùm & fidei iam in Christum, & per Christum propositæ, vti v. 5. sequenti explicat Paulus. Hæc expositio est probabilis.

Tertiò & optime respondet Toletus: hæc D verba, *Credidit Abraham*, &c. referenda esse non tantùm ad immediatè præcedentia, sed ad omnia antecedentia, Genes. 12. & 13. Vult enim Scriptura Abrahamum, qui pater est credentium & iustorum, statuere exemplar iustificationis, tum impij, vt docet hic Paulus v. 5. tum iustorum, vt docet Paulus v. 20. & sequent. & Iacobus cap. 2. v. 23. Vult ergo S. Scriptura dicere & asserere Abrahamum tam primò iustificatum esse per fidem, cùm primò Deo credidit, quàm secundò iustificatum esse, hoc est, iustiorem factum esse, & in iustitia accepta creuisse per fidem, qua secundò, & deinceps Deo dicenti, loquenti, promittenti, & præcipienti credidit.

Nota, in Abrahamo non fuisse fidem mudam, sed sperantem, diligentem, inuocantem, obedientem & vestitam charitatis & obedientiæ operibus, quibus Deum vocantem secutus est, peregrinans tanto tempore, per tot labores in Chanaan, quibusque postea obtulit Deo filium suum Isaac in holocaustum, vt docet S. Iacobus cap. 2. v. 23. & Paulus ad Hebræos 11. v. 8. & Moses, Genes. 12. v. 1. & sequent.

192. Fides Abrahami fuit sperans, diligens, inuocans, obediens.

Dices. Abraham hic sua fide non credidit in Christum, sed in Deum promittentem sibi semen, quomodo ergo ex hac Abrahæ fide, qua ipse iustificatus est, infert hic Apostolus, ad iustificationem nostram requiri fidem in Christum? Respondeo. Etiam Abraham in prima sua iustificatione credidisse in Christum. Hoc enim licet in Genesi non exprimat Moses, tamen ex hoc, alijsque Pauli locis, atque ex Euangelijs idipsum certò constat. Passim enim Euangelistæ, & Paulus docent neminem post lapsum potuisse iustificari sine fide in Christum propitiatorem. In secunda verò iustificatione, non est necesse, quòd Abraham actu explicito crediderit in Christum, vti nec iam idipsum in secunda nostra iustificatione necessarium est.

193. Abraham in prima iustificatione credidit in Christum.

Rursum ex fide Abrahæ in Deum promittentem semen, rectè infert Apostolus fidem nostram in Christum, quia fides iam requisita à Deo ad iustitiam, est fides in Christum, Genes. autem 15. Deus ab Abrahamo tantum requisiuit, & exegit fidem seminis sui.

Adde Abrahamum, dum credidit hoc semen, implicitè credidisse in Christum, qui primus, imò principium & finis erat in hoc semine Abrahæ promisso.

194. Christus præcipuum obiectum fidei Abrahæ.

Denique credere ex tam impotentibus parentibus, Abrahamo scilicet & Sara, nasciturum tale semen, tum carnale, tum spirituale, quod credidit Abraham, arduus fuit fidei actus & amplissimus, omnia alia credenda tacitè complectens. Vnde rectè proponitur tam à Mose, quàm à Paulo quasi exemplar fidei, etiam primò iustificantis.

Quæres an Paulus hic de eadem iustificatione loquatur, de qua loquitur Iacobus cap. 2. v. 23. cùm ait: Abraham ex operibus iustificatum esse. Negat Toletus, & alij nonnulli: putant enim Paulum loqui de prima iustificatione, quæ non est ex operibus, id est, ex merito operum: Iacobum verò loqui de secunda iustificatione, seu de iustitiæ augmento; hoc enim meremur per opera bona.

Verùm meliùs censent alij, tam Paulum, quàm Iacobum de vtraque iustificatione, prima scilicet & secunda loqui.

Primò, quia vterque producit iustificationis Abrahæ exemplum; hæc autem iustificatio Abrahæ, tam prima, quàm secunda accipi debet, vti paulo antè ostendi.

Paulus & Iacobus loquuntur de prima & secunda iustificatione Abrahæ.

Secundò quia Iacobus profert exemplum Raab, quæ impia erat & meretrix. Ergo cùm ipse eit eam adeptam esse iustitiam, primam intelligit. Fuse idipsum ex testimonio S. Augustini, & aliorum Doctorum, probat Gabriel Vasquez tomo 2. in 1. 2. disputat. 210. cap. 8.

Paulus ergo cùm excludit à iustificatione opera, intelligit opera viribus naturæ facta, vt dixi cap. 3. v. 30. Iacobus verò dum ad iustificationem requirit opera, intelligit opera ex fide & gratia facta: hæc enim ad vtramque iustificationem requiruntur; quia tam acquirendæ, quàm augendæ iustificationis in hoc æqua est ratio, sed in modo est differentia: ad primam enim iustificationem opera tantùm disponunt; secundam verò merentur, non quatenus sunt opera hominis, vel naturæ, sed quatenus fiunt ex fide & gratia Christi (sic enim non hominis, sed Christi, Deique sunt opera.) Vnde sub fide ea Paulus complectitur.

196. *Prima & secunda iustificatio est gratuita.*

Atque hæc est causa, cur tam secunda, quàm prima iustificatio dicatur fieri gratis. Sicut enim gratis facti sumus iusti, ita gratis quoque magis iustificari dicimur, eò quòd gratis fidem & gratiam, qua meremur secundam iustitiam, id est, iustitiæ augmentum, accepimus. *Quid enim aliud* (ait S. August.) *Deus, dum nostra opera, quàm sua dona coronat?* quo sensu Apostolus quoque vitam æternam, quam tamen meremur, vocat gratiam cap. 6. v. vltimo. Denique hinc docent Theologi actum fidei esse meritorium in homine iustificato, vti fuit in Abrahamo.

Vers. 4. *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.*

Vers. 5. *Ei verò, qui non operatur,*

(Id est, qui non affert sua opera suæ naturæ viribus facta, nec ex iis quærit aut sperat iustitiam, quasi mercedem iis debitam.)

Credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam.

(Id est, hic per fidem iustificatur, vt dixi v. 3.)

Secundum propositum.

Id est, liberale decretum, *gratiæ Dei.*

197. *Iustificatio per fidem non est ex operibus, sed gratuita.*

De hoc proposito plura dicam cap. 8. v. 28. Hæc est argumentatio Apostoli; Abraham iustificatus est gratis per fidem, quia scilicet credidit Deo, qui sua gratia iustificat impium; non autem, quia bene suo marte operatus est, aut quia suis bonis operibus meritus est hanc iustitiam: ergo & nunc hæc iustificatio impijs & peccatoribus obtingit, non ex eorum operibus & meritis, sed gratis ex fide Christi, quem Deus proposuit nobis redemptorem & propitiatorem: nam quod datur per fidem & gratiam, non merces est, sed gratia. Quod verò datur pro operibus, siue pro merito operum, merces est, non gratia. Cùm ergo iustificatio Abrahæ, & nobis obtingat gratis per fidem, sequitur eam non obtingere ex operibus, vt operum & meritorum nostrorum sit merces.

Vers. 6. *Sicut & David dicit* (Psal. 31. v. 1.) *beatitudinem hominis.*

Græce μακαρισμὸν, id est, beatificationem, scilicet iustificationem illius hominis esse, id est, beatum & iustum esse hominem illum, *cui Deus accepto fert*, Græce λογίζεται, id est, censet, reputat, asscribit, *iustitiam*; hoc est, quem Deus censet & reputat esse iustum, sine *operibus*, id est, non ex virtute, aut merito operum, sed ex propria sua gratia.

198. *Gratia non tantum per Dei imputationem, sed intrinsecè est iustitia nostra.*

Nota hæc tria idem esse Apostolo, scilicet reputari, imputari, & accepto ferre iustitiam, eumque hac phrasi vti, quia potissimus effectus iustitiæ est Deo placere, Deo esse gratum & acceptum, à Deo reputari pro amico, iusto, & sancto. Deus enim iustificans gratuitò remittit peccata & acceptat hominem ad suam amicitiam, ideoque infundit homini inhærentem iustitiam, sicut Rex munificus, quem equitem sibi socium creat, dat ei vellus aureum; idque vel ex eo patet, quòd v. 3. 4. 5. dicit Apostolus, fidem, quæ homini vtique inhæret, imputari, id est, acceptari ad iustitiam; & operanti mercedem imputari, id est, computari pro debito; quia reuera omnium iudicio & computu debetur operario merces, operi promissa. Vnde Budæus λογίζεσθαι, inquit, verbum est Arithmeticum, sicut ἁρμόζειν musicorum, ἀναλύειν Geometrarum; λόγος enim rationem & computum significat. Sicut ergo merces, quæ computatur & numeratur fossori aut messori, non per heri imputationem, vel æstimationem, sed per propriam laboris computationem, rationem, & æstimationem est merces: ita pariter iustitia à Deo nobis computata & annumerata, non per solam computantis imputationem, sed per seipsam suamque intrinsecam rationem, computatur, æstimatur, & reipsa est vera & realis iustitia.

Quid sit λογίζεσθαι id est, imputare iustitiam.

199. *Peccata verè homini peccatori inhærent, non tantùm imputatiuè, sic & iustitia.*

Secundò, idipsum patet ex eo, quòd v. 8. simili modo dicit Apostolus, peccata imputari homini. Certum est enim, teste Caluino, peccata reuera inhærere homini peccatori. Sic violatio voti dicitur reputari in peccatum, Deuteron. 23. v. 21. & Deuteron. 24. v. 15. detentio mercedis alienæ dicitur reputari in peccatum. Constat autem hæc non tantùm reputari, sed etiam reuera in se esse peccata. Nec enim Deus, qui iuste iudicat, in peccatum reputare, & quasi peccatum punire potest opus aliquod, quod vere in se non est peccatum. Vnde euidens est, hanc iustitiam, quam Deus nobis reputat, imputat, & computat non esse iustitiam Christi nobis imputatam; hæc enim homini est extrinseca. Iustitia autem nostra nobis est intrinseca & inhærens; sicut & peccatum, dum peccamus, nobis intrinsecum est, intimeque inhæret. Dicitur tamen hæc iustitia nobis à Deo reputari, vel imputari: quia Deus in homine vere reputat, imputat, & æstimat id, quod in homine est & existit, non autem id, quod in eo non est, sed inesse putatur & fingitur. Est enim Deus verissimus æstimator ac ponderator omnis iustitiæ & peccati, virtutis & vitij. Imputare ergo Deum alicui iustitiam, est Deum æstimare eum esse iustum, quia scilicet ei Deus condonauit peccata, & iustitiam inhærentem infudit.

200. *Cur Paulus vtatur hoc verbo reputandi.*

Dices. Si ita est, cur ergo Paulus idipsum hic clare non expressit? cur non dixit, inhærere nobis iustitiam, potiùs quam reputari? Respondeo. Paulus toties hic vtitur verbo imputandi, quia eo vsus erat Moses in fide Abrahæ: hæc enim Abrahæ, vt ait Moses, reputata est ad iustitiam. Hoc enim fidei & iustificationis Abrahæ exemplum hic perurget Apostolus.

lus, ideoque verbis Mosis mordicus insistit: Abrahæ autem non dicitur imputata iustitia Christi, sed fides propria, vt patet ex ipsis Mosis, & Pauli verbis. Nil ergo habent hic Nouantes pro sua iustitia imputatiua Christi: imò potiùs contrarium hinc euincitur. Fides enim Abrahæ non fuit imputata illi in se, quasi hæc fides Christo, vel alicui alteri fuerit propria; Abrahæ verò fuerit à Deo imputata; quia hæc fides Abrahæ fuit propria, non aliena, non imputata, illique vere & propriè inhæsit: sed fides hæc dicitur illi imputata ad iustitiam, quia ratione & respectu fidei, quam Deus acceptauit, tribuit ei & donauit iustitiã. λογίζομαι enim, à λόγος, significat cùm ratione, vel ob rationem aliquam aliquid æstimare. Sic hic Deus æstimauit, acceptauit, habuit Abraham iustum, & acceptando fecit eum iustum, iustitiamque inhærentem ei infudit, respectu & ratione fidei illius, quia scilicet ipse credidit Deo promittenti rem tam nouam, arduam, naturaliter impossibilem, & incredibilem; quod ita Deo placuit, vt eum ad suam amicitiam acceptarit, eumque gratia & iustitia sua dignatus sit. Atque hæc est causa, cur Moses in iustificatione Abrahæ vsus sit verbo חשב *chasgab*, siue λογίζομαι, id est, æstimare, imputare.

Contra Nouantes non imputatur nobis iustitia Christi, sed nostra.

Vers. 7. *Beati quorum remissa sunt iniquitates.*

Remissæ. Gratuita nimirum condonatione, non meritis operum: hoc enim vult probare Paulus, & hoc propriè est remittere offensas & peccata, scilicet gratis ea condonare.

Et quorum tecta sunt peccata.

201\. *Tecta*, non quasi peccata in iusto maneant & lateant, vt vult Caluinus, vel quòd Deo dissimulante non imputentur ad pœnam, vt vult Lutherus. Hoc enim non patitur perspicax & integra Dei iustitia. Sed *tecta*, id est, obliterata, obruta: ita vt non sint, nec existant ampliùs, quomodo tegitur hiatus terra iniecta, & nuditas tegitur vestibus, & maculæ atræ teguntur & auferuntur albo colore inducto. Ita se explicat Dauid Psalm. 50. cùm ait: *Asperges me, Domine, hyssopo, & mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor.* Quod enim sic omnino tectum est, vt nec à Deo videatur, hoc omnino non est. Ita S. August. lib. 1. contra duas epistolas Pelagian. 13. *Tecta*, ait, *sunt peccata, non quasi ibi sint cooperta, & viuant; sed tecta sunt, & abolita sunt. Si texit peccata Deus, noluit aduertere; si noluit aduertere, noluit animaduertere, noluit punire, noluit agnoscere; maluit ignoscere*; si ignouit peccata, ergo sustulit. Sic & Nazianz. oratione in

Caluinus & Lutherus perperam hunc locum contra remissionem peccatorum detorquent.

Deus tegit peccata cùm ea condonãdo abolet.

202\. S. Lauacrum, & Gregor. in Psalm. 2. pœnitentialem, dicunt peccata tegi à Deo in iustificatione, eò modo, quo vulnera à medico teguntur emplastro, per quod planè curantur & abolentur, ita vt nusquam appareant. Origen. quoque hic, & Theodor. in Psalm. 31. dicunt tegere peccatum, significare peccatum ita stirpitus eradicare, vt ne vestigium quidem remaneat. Notat Origen. hic & S. Amb. l. 2. de pœnitentia cap. 5. peccatum per pœnitentiam remitti, sed per bona opera tegi. Vnde & S. Gregor. hom. 4. in Ezechielem. *Peccata*, inquit, *tegimus, cum bona facta malis actibus superponimus; quando ergo abdicamus mala quæ fecimus & eligimus bona quæ faciamus, quasi tegumen et rei superducimus, quam erubescimus videre.* Hic sensus tropologicus est.

Tropologicè quomodo tegantur peccata.

Secundò, S. Hieron. in Psalm. 31. dicit peccata tegi, quia peccata, inquit, quæ hic deleta sunt, per pœnitentiam in die iudicij non manifestabuntur, sed tegentur & celabuntur. Verùm hoc sanè accipi debet: nam in die iudicij omnia cuiusque opera reuelabuntur & iudicabuntur. Vnde & peccata, licet per pœnitentiam remissa, tunc manifestabuntur (hoc enim exigit publicum, plenum & exactum, tum de peccatis, quàm de eorundem pœnitentia, Dei, Christique iudicium) dicuntur tamen tegenda, quia per pœnitentiam tecta & condonata declarabuntur; itaque pœnitenti non ad ignominiam, sed ad laudem & gloriam cedent. 203.

Omnia peccata reuelabuntur in die iudicii.

Tertiò, Gregor. Nazianz. oratione in S. Baptisma censet peccata tegi tunc, cùm ea remittuntur, sed ita, vt eorum reliquiæ & habitus praui in anima adhuc remaneant; remitti verò peccata tunc, cùm planè peccatum cum suo habitu, & radice ex anima euellitur & expurgatur.

Quartò, alij apud Ambrosium in Apologia Dauid cap. 9. dicunt peccata remitti per baptismum, tegi verò per confessionem & pœnitentiam. Idem Ambros. ibidem cap. 23. asserit peccata remitti ratione gratiæ, tegi ratione charitatis, deleri ratione sanguinis Christi. 204.

Quintò, & genuinè peccata dicuntur remitti per Dei condonationem, tegi verò per infusionem iustitiæ, id est, gratiæ & charitatis; hæ enim sunt vestes spirituales & pulcherrimæ, quibus animæ nuditas per peccatum inducta tegitur & ornatur; hæc est enim stola illa prima, qua indutus est filius prodigus, Lucæ 15. Hæc etiam est vestis nuptialis, de qua dicit Christus, Matth. 22. *Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?*

Peccata remittũtur per Dei condonationẽ, teguntur per infusionem gratiæ.

Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. *Vers. 8.*

Nota. *τὸ non imputauit* non sic esse accipiendum, quasi homo peccet, & tamen Deus, ei hoc peccatum non imputet: hoc enim implicat. Sensus ergo est: Beatus est vir, cui Deus peccatum condonauit, & consequenter non ampliùs illud ei imputat, quemque deinceps Deus protegit ne faciat peccatum, quod illi imputet; ratio enim peccati in eo sita est, quòd sit offensa Dei, quodque illud Deus nobis imputet ad culpam & pœnam, maximè æternam. Dico æternam: nam remissa culpa, iustam satisfactionem exigit Deus, pro pœna temporaria, quam vult peccãtem luere; cui ergo Deus offensam non imputat ad culpam, hoc ipso eandem illi condonat & aufert. Ita B. Iustinus in fine Dialogi contra Tryphonem: *Beatus*, inquit, *cui non imputabit Dominus peccatum, hoc est, cui pœnitenti peccata remittet: non autem sicut prædicatis vosmetipsos fallentes, etiamsi peccatores fuerint, modò Deum nouerint, non imputabit eis Deus peccata.* 205.

Deum non imputare alicui peccata, est ea pœnitenti remittere.

Notat S. Gregor. Nazianz. oratione in S. Baptisma, Deum tunc non imputare peccatum,

tum, quando opus in se vitiosum non deputat culpæ, ob ignorantiam, vel rectam intentionem operantis.

206. *Remittere, tegere, non imputare peccata, quomodo differant iuxta August.*

Secundò, S. August. lib. de diligendo Deo, cap. 12. asserit quòd remittere peccata, sit ea non vlcisci; tegere verò peccata, sit eadem non improperare; non imputare autem peccata, sit planè & ex corde illa condonare, cùm scilicet Deus eum qui peccauit ita diligit ac si nunquam peccasset.

Tertiò, Origen. Peccata, inquit, remittuntur, cùm ab iis peccator per pœnitentiam se auertit, teguntur cùm bonis operibus obruuntur, non imputantur cùm omnis peccati radix ex animo euellitur. Idem habet quoque Nazianz. suprà.

Quartò, Lyranus. Peccata, inquit, non imputare, est ea non deputare ad æternam pœnam, sed remittere & condonare tam culpam, quàm pœnam æternam.

Quintò, S. Hieron. in Psalm. 31. Peccata, inquit, remittuntur per baptismum, teguntur per charitatem, non imputantur per martyrium.

207. *Deum non imputare alicui peccatum, est aliquem peccato carere.*

Sextò & genuinè, Deum non imputare alicui peccatum, est aliquem non habere peccatum; ex eo enim quòd quis peccatum non habeat, sed vitet & caueat, sequitur quòd Deus illi peccatum imputare non possit. Ponit enim hic Psaltes duas beatitudines hominis iusti; prior est, de qua dicit: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.* q. d. Beati sunt qui a peccatis sunt expurgati, iustificati, & charitatis stola tecti & amicti. Posterior, cùm mox subdit: *Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum*, q. d. Beatus, imò beatior est, qui postquam à peccatis expurgatus est, iustè deinceps viuit, omniq́ue studio vitat peccata; ita vt nihil mali faciat, quod ei Deus in peccatum imputare possit.

Vers. 9. *Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantùm manet, an etiam in præputio?*

208. *Iustificatio est communis Iudæis & Gentibus, non à lege, sed à gratia.*

Græce non est verbum, *manet*, sed tantùm ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν, id est, in circumcisionem, an etiam in præputium, supple cadit, & conuenit hæc beatitudo? q. d. Iustitia hæc, quæ, teste Dauide, nos beat, quæq́ue inchoata est beatitudo, an ad solos circumcisos, puta Iudæos, manauit, an etiam ad præputiatos, puta Gentiles? Interrogatio hæc Apostoli, more Hebræo, non interrogatio, sed acris & vehemens est assertio & conclusio. Quasi dicat: Ex citatis Dauidis verbis: *Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum*, clarè concludere potestis, ô Iudæi, quòd hæc eius beatitudo & iustitia non ad solos circumcisos, sed etiam ad Gentiles pertineat; tum quia verba eius indefinita sunt & generalia, tamq́ue viro Gentili, quàm Iudæo conueniunt; tum quia dicit beatitudinem & iustitiam nostram suam esse, non in operibus legis, sed in liberali clementia & condonatione Dei, qui gratis nobis remittit peccata. Iustificatio ergo opus est non legis, quam vobis arrogatis, ô Iudæi, sed gratiæ, quæ communis est omnibus, tam Gentibus, quam Iudæis.

Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.

Est secunda ratio, qua probat Paulus, iustitiam non ad solos Iudæos, sed etiam ad Gentiles pertinere: hanc enim suam conclusionem, quæ totius epistolæ est scopus, non tantùm Dauidis, sed & Abrahæ testimonio probat. Est autem hęc Apostoli ratiocinatio. Abraham ante legem, imò ante circumcisionem iustificatus est, non ex circumcisione, alijsq́ue operibus legis, vtpote quæ nondum erant, sed ex fide. Vnde & circumcisionem postea accepit, vt esset signum iustitiæ acceptæ per fidem. Ergo iustitia hæc non est ex lege & circumcisione, nec pro lege & circumcisione sola, sed pro omnibus, qui fidem Abrahæ sectantur. 209.

Iustitia Dei non tantùm pro circumcisis, sed etiam pro incircumcisis.

Quomodo ergo reputata est? in circumcisione an in præputio? non in circumcisione, sed in præputio. Vers. 10.

Quomodo, id est, in quo statu? circumcisionis, scilicet, an præputij, Iudaismi, an Gentilismi, vti hic se explicat Apostolus. Quasi dicat: Circumcisusne erat Abraham, an præputiatus cùm iustificatus est? certum est, quia præputiatus erat: ergo iustitia Abrahæ non tantùm pertinet ad vos, ô Iudæi, sed etiam ad præputiatos Gentiles. Rursum ergo Abraham est iustificatus, non ex circumcisione, nec ex operibus legis, ex quibus vos, ô Iudæi, dicitis petendam esse omnem iustitiam; sed ex fide & gratia, quæ communis est tam incircumcisis, quàm circumcisis. Vides hic Apostolum passim tantùm velle à iustificatione excludere opera & cæremonias legis, non autem opera quæ manant ex fide & gratia Christi. 210.

Abraham adhuc præputiatus, iustificatus est non ex operibus legis.

Et signum accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio. Vers. 11.

Prosequitur suam assertionem Apostolus, taciteq́ue eam probat, q. d. Adeò Abraham non est iustificatus in, vel ex circumcisione, vt circumcisionem post iustitiam acceperit, ad hoc vt esset signum iustitiæ, quam adeptus est ipse per fidem ante circumcisionem, cùm adhuc esset præputiatus. 211

Abraham accepit circumcisionem post iustitiam in signum iustitiæ.

Nota, ex Gen. 17. Circumcisionem primariò fuisse signum fœderis, quod pepigit Deus cum Abraham, quo sanxit in semine eius, scilicet Christo, benedicendas esse omnes Gentes. I.

Cuius rei signaculum fuerit circumcisio.

Secundò, circumcisio fuit signum distinguens Abrahæ posteros ab alijs Gentibus. II.

Tertiò, circumcisio, vt ait hic Apostolus, fuit signaculum iustitiæ fidei, id est, fuit sigillum, quo claudebatur & occultabatur quasi secretum ingens, iustitia fidei reuelanda per Christum, inquit Origenes. III.

Quartò & propriè ad mentem Pauli hic, S. Chrysost. Theodor. Theoph. Oecum. August. lib. 2. de nuptijs & concup. cap. 2. Cyrill. lib. 4. in Ioannem, cap. 51. Circumcisio erat *signaculum*. Græcè σφραγὶς (quòd respondet Hebræo חותם *chotam*) id est, sigillum *iustitiæ*, quo scilicet testificabatur Deus Abrahæ iustitiam certam esse ac legitimam, iustitiam, inquam, adeptam ante per fidem, cùm adhuc esset præputiatus. IIII. 212.

In posteris Abrahæ circumcisio fuit signü iustitiæ accipiendæ.

Vbi nota. Licet in Abrahamo ita se res habuerit, in posteris tamen eius secus fuit; nam in ijs circumcisio non fuit signaculum iustitiæ acceptæ, sed potiùs accipiendæ.

Vt sit (Abraham) pater omnium credentium per præputium.

Id est, omnium in præputio manentium, omnium præputiatorum, puta omnium Gentilium, vt eorum fides eis reputetur ad iustitiam, & ex fide sua illi quoque iustificentur, sicut Abraham ex fide sua iustificatus est.

213. *Abraham pater omniũ credentium, idq́; ob duas rationes.* Nota. Abraham dicitur pater Gentilium credentium, non naturalis & carnalis, sed spiritualis & mysticus: quia scilicet iis omnibus illustre fidei exemplum dedit. Rursum, quia posteris eius secundùm fidem & spiritum, iis scilicet, qui fidem Abrahæ imitaturi essent, promissa est à Deo benedictio, iustitia, & salus: hancque promissionem primus inter omnes patres à Deo accepit Abraham, & nomine omnium posterorum acceptauit; omnium, inquam, tam Gentilium, quàm Iudæorum. Nam Abraham cùm hanc promissionem accepit, incircumcisus erat & Gentilis.

Vers. 12. *Et sit pater circumcisionis, non iis tantùm, qui sunt ex circumcisione, sed & iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.*

214. *Triplex huius loci expositio.* Quasi dicat, ait Anselm. *Et sit pater circumcisionis*, id est, circumcisorum, puta Iudæorum, & non tantum horum, sed etiam omnium credentium; licet circumcisi non sint, qui sectantur fidem Abrahæ, vt sit repetitio prioris sententiæ, complectens vtrosque Abrahæ posteros, scilicet, Gentiles, & Iudæos credentes, quorum pater spiritualis est Abraham.

Secundò, S. Chrysost. Theoph. Occumen. & Toletus, sic exponunt, q. d. Vt Abraham sit pater *circumcisionis*, id est, circumcisorum, non eorum, qui tantùm exteriorem habent in carne circumcisionem, sed eorum qui cum carnis circumcisione, sectantur quoque vestigia fidei Abrahæ. Si enim hanc eius fidem non sectentur, licet carne circumcisi sint, non censebuntur Abraham habere patrem. Nam, vt ait Apostolus cap. 9. v. 8. *Non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Verùm hic sensus non satis verbis Apostoli respondet, planeque inuertit & traijcit voculam *tantùm*.

215. Tertiò ergo, planè & genuinè, circumcisionem propriè videtur hic accipere Apostolus, non autem metonymicè, pro ipsis circumcisis. Sic enim dicere debuisset, Et sit pater credentium per circumcisionem, sicuti dixit, Vt sit *pater credentium per præputium*: iam autem ita non loquitur, sed mutat phrasin dicens: *Et sit pater circumcisionis*.

Deus est pater, id est, auctor circumcisionis. *Pater* ergo, id est, auctor & institutor circumcisionis, q. d. Abraham accepit signum circumcisionis, vt scilicet esset ipsa signaculum iustitiæ acceptæ per fidem, cùm adhuc esset præputiatus. Vnde factum est, vt Abraham fuerit pater credentium Gentilium; fuerit quoque pater, id est, auctor & institutor circumcisionis, circumcisionis inquam, quæ fuit signum fœderis inter Deum & Abraham, eiusque posteros initi, quo scilicet testabatur Deus se patrem fore, protectorem & amicum Abrahæ, eiusque posterorum, quodque eos benediceret, iustificaret, & saluaret; sicuti benedixerat, iustificauerat, & saluauerat Abrahamum. Porrò circumcisio tale fuit signum, *non iis tantum, qui sunt ex circumcisione*, id est, non solis Iudæis, *sed & iis* (Gentilibus) *qui sectantur vestigia fidei, quæ est* (id est, fuit & apparuit) *in præputio patris nostri Abrahæ*, cùm scilicet Abraham adhuc esset præputiatus & Gentilis. Hisce enim verbis explicat Apostolus cur Abrahamo incircumciso circumcisio data sit, in signaculum iustitiæ, nimirum vt significaret, quòd sicut Abraham ante circumcisionem est iustificatus & benedictus per fidem, sic & omnes, qui Abrahæ fidem imitarentur, etiamsi circumcisi non essent, iustificandi & benedicendi forent per fidem. 216. *Circumcisio signum fuit non solis Iudæis, sed etiā Gentilibus.*

Paulus, inquit Cyrillus lib. 4. in Ioannem cap. 51. *In signum fidei, quam in præputio habuit Abraham, ei circumcisionem datam asseruit: voluit enim vocationem & iustitiam fidei, omni legali mandato priorem & superiorem ostendere, vt facilius persuaderet Hebræis, ne iustitiam fidei, præuaricationem legis putarent, sed reditum quendam atque recursum in priorem hominis statum.* Vbi nota, sub circumcisione Apostolus intelligit totam legem veterem, omnesque legis cæremonias & opera, quia circũcisio horum omnium initium erat & professio, sicuti iam baptismus est professio Christianismi, totiusque legis Euangelicæ. Dum ergo Apostolus circumcisionem à iustitia Abrahæ & posterorum excludit, hoc ipso omnia legis opera, omnesque cæremonias à iustitia excludit. *Per circumcisionem intelligit Apostolus omnẽ legem veterem.*

Non enim per legem promissio Abrahæ. *Vers. 13.*

Supple, contigit, sed ante legem & ante circumcisionem; hanc enim accepit Genes. 17. promissionem verò accepit Genes. 12. licet ea repetita sit, post circumcisionem, Genes. 22. promissio verò hæc est, quæ sequitur, *Vt heres esset mundi.* Probat Apostolus hic id, quod præcessit, scilicet Abraham patrem esse omnium credentium, etiam præputiatorum, & consequenter iustitiam nobis obtingere non per circumcisionem & legem, legisque opera, sed per fidem. Probat autem idipsum ex promissione facta Abrahæ, hoc argumento: Abrahæ promissa fuit benedictio, id est, iustitia & salus omnium Gentium, non per legem & circumcisionem, sed ante eam, ex eo, quia credidit Deo; ergo posteri Abrahæ huius promissionis, benedictionis & iustitiæ participes quoque fient, non per opera legis, sed per fidem. In fide enim non in lege hanc iustitiam constituere voluit Deus; & in fide, non in lege, imò ante legem iustitiam hanc accepit Abraham, vt esset exemplar posterorum, significans eos, non ex lege, sed ex fide pariter iustificandos esse. 217. *Iustitia non per legem aut circumcisionem, sed per fidem.*

Vt hæres esset mundi.

Vt scilicet in semine eius benedicerentur omnes Gentes. Hæc enim est promissio facta Abrahæ, Genes. 22. v. 18. vt nimirum Abrahæ fides, benedictio, & filius, scilicet Christus, per omnes Gentes sibi subigeret, sicque regnum Christi per omnes Gentes dilataretur, vti dicitur Psalm. 2. v. 8. *Postula a me, & dabo tibi Gentes hæredi-* 218. *Abraham hæres est mundi per filios & per Christum.*

hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ, ita ex Chrysost. Theoph. Sic ergo Abraham hæres est mundi, quia totum mundum habet pro filijs, & sic quasi vniuerso mundo potitur, sed per filium suum, puta per Christum, perque *iustitiam fidei*, id est, fide acceptam. Hæc enim fides & iustitia Abrahæ & Christi, peruasit & occupauit omnes Gentes, & hæc est promissio, benedictio, & hæreditas Abrahæ, scilicet Ecclesia toto orbe diffusa, quę est regnum fidelium, in quo Rex est Christus; pater & Patriarcha est Abraham.

219. *Deus liberalis in remunerando.* Nota hic iustam & amplam mercedem fidei & obedientiæ Abrahæ. Abraham enim credidit & obediuit Deo se euocanti ex Vr Chaldæorum, atque pro Deo paruam quam in Vr habebat hæreditatem dereliquit, sed pro ea accepit hæreditatem totius Chananeæ, imò totius mundi; tam liberalis est Deus, tamque magnificè suos remuneratur.

Vers. 14. *Si enim qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio.*

Hæredes, scilicet promissionis & benedictionis Abrahæ iam dictæ.

220. *Si iustitia Abraham obtigisset ex lege, non ex fide, iã promissio Abrahæ esset abrogata.* Nota, *τὸ hæredes* capi potest vel actiuè & propriè, vel passiuè, vt idem sit, quod ipsa possessio hæreditaria, scilicet populus Christo & Abrahæ in hæreditatem promissus, vti præcessit. Aptiùs tamen priori modo, scilicet actiuè capitur. Vrget & perurget Apostolus tam hic, quàm ad Galat. 3. v. 18. iustitiam nobis obtingere ex fide, non ex lege, & legis operibus: quia si per legem obtingeret, non per fidem; sequeretur ingens absurdum, scilicet fidem & promissionem Abrahæ esse abolitam & abrogatam. Abrahæ enim promissa est benedictio, non ex lege, vtpote ante legem; sed ex fide, quia scilicet credidit Deo promittenti. Rursum si ex lege datur iustitia, ergo non ex promissione: pugnant enim lex & promissio; lex & fides (fides enim respondet promissioni, estque promissionis acceptatio & applicatio) quia promissio libera est & liberalis, quodque promissum est datur liberaliter, gratuitè & ex gratia; quod verò ex lege & operibus legis datur, id datur non gratuitè, nec ex gratia, sed ex iustitia, & ex merito operum.

Vers. 15. *Lex enim iram operatur.*

221. *Lex non iustitiam, sed iram operatur.* Est hæc noua ratio probans per legem non obuenire nobis iustitiam; quia scilicet lex non iustitiam, sed iram operatur: quia nimirum lex causa & occasio est, non benedictionis, non iustitiæ, non hæreditatis, sed præuaricationis, & consequenter maledictionis, iræ, & vindictæ diuinæ. Si enim non esset lex, non esset præuaricatio legis; & quia lex quasi per antiperistasin, concupiscentiam accendit: nam semper nitimur in vetitum, intellige, nisi lex iungatur fidei & gratiæ, quæ legem adiuuet, & concupiscentiam reprimat, quod intendit Apostolus. Scopus enim eius est ostendere necessitatem fidei & gratiæ Christi, ad eamque Iudæos omnesque homines deducere, vt iustitiam & salutem assequantur.

Vers. 16. *Ideo ex fide, vt secundum gratiã firma sit promissio.*

Deducit & concludit hunc versum Apostolus ex v. 14. q. d. Ex lege non potest accidere nobis hæreditas & iustitia Abrahæ: sic enim abolenda esset fides, & promissio Dei; ergo ex fide ea nobis obuenit, puta per Christum, non per Mosen, idque *vt secundum gratiam firma sit promissio*: vel vt habent Græca, Syrus, & quidam Latini codices manuscripti, *vt secundum gratiam, vt firma sit promissio*, q. d. Ideo ex fide obtingit nobis iustitia, vt illa sit nobis gratuita, sitque ex gratia, non ex debito & iustitia, vt ita consequenter firma sit promissio, qua Deus, vti per gratiam liberaliter promisit, ita per gratiam gratuitò & liberaliter præstat & donat nobis hanc iustitiam. 222. *Promissio Abrahæ nobis ex fide per Christũ.*

Nota, cùm ait Apostolus, *vt firma sit promissio*, non intelligit promissionem remissionis peccatorum in particulari, qua hæreticus credit fide diuina sibi remissa esse peccata per fidem & pœnitentiam, nam nil tale habent verba Apostoli; sed hoc est glossema, quod apponunt Nouantes, glossema, inquam, Aurelianense, quod textum euertit. Nam vt alia taceam; nemini certò constat, an talem actum fidei diuinæ, vel pœnitentiæ habeat; potest enim credere fide naturali, non diuina, & agi spiritu naturæ, vel dæmonis, putans se agi Spiritu sancto; quin verò sine speciali Dei reuelatione constare nemini potest, se credere fide diuina; multò minus certò constare potest cuipiam per talem actum, qui sibi incertus est, sibi remissa esse peccata. Loquitur ergo Apostolus de promissione facta Abrahæ in genere, scilicet quòd in semine eius benedicerentur, id est, iustificarentur, & saluarentur omnes gentes, non tantùm Iudæi ex eo carnaliter nati, sed & Gentes, qui spiritualiter ex eo per fidem nascuntur; quia Abraham quasi Patrem in fide imitantur. Tantùm enim vult dicere, hanc benedictionem, id est, iustitiam, per fidem, non tantùm promissam esse Iudæis filijs Abrahæ carnalibus, sed & Gentilibus filijs spiritualibus: non autem vult dicere, mihi, tibi, isti in particulari promissam esse iustitiam; sed tantùm in genere, & nonnisi sub conditione, & per consequentiam huius syllogismi, omnibus qui credunt, & fidem Abrahæ imitantur, promissa est benedictio, id est, iustitia; atqui ego credo; ergo mihi promissa est iustitia. Vbi maior est de fide: verùm minor non est certa de fide, sed tantùm certa certitudine quadam morali & coniecturali, ac consequenter, nec consequens est de fide, sed tantùm coniecturale.

223. Nouatorum glossema Aurelianense in hunc Pauli locũ.

Hæreticus temerariè est hac promissione dicit se fide diuina credere sibi remissa esse peccata per fidem & pœnitentiam.

224.

Firma sit promissio omni semini,

(Posteritati Abrahæ) *non ei, qui ex lege est solùm* (non soli Iudæo) *sed & ei* (Gentili) *qui ex fide est Abrahæ* (qui Abrahæ patris fidem quasi genuinus eius filius consectatur) *qui est pater omnium nostrûm*, tam Gentilium, quàm Iudæorum. Est, inquam, pater propagatione non carnis, sed fidei & spiritus. Nam dum Abrahæ fidem imitamur, tunc ipse Abraham per Christum suam iustitiam, gratiam & spiritum in nos quasi filios suos transfundit, nosque sibi asscilcit & adoptat. *Abraham pater omniũ nostrûm non propagatione carnis, sed spiritus & fidei.*

Sicut scriptum est (Gen. 17.) *quia patrem multarum gentium posui te.* *Vers. 17.*

Posui, id est, ponam & constituam te; more enim

enim prophetico ob certitudinem rei futuræ ponitur præteritum pro futuro.

Ante Deum qui credidisti.

225. *Sextuplex horum verborum expositio.* Primò, Oecumen. hæc verba refert ad τὸ, *sicut scriptum est*. q. d. Sicut scriptum est ante Deum, id est, coram Deo; cui nos fides commendat; vel sicut scriptum est ex persona Dei.

Secundò, Origen. sic explicat. *Ante Deum*, id est, à Deo Abraham factus est pater noster.

Tertiò, Anselmus: *Ante Deum*, inquit, quia Abraham per fidem factus est pater, quæ fides Dei oculis patet, non hominum.

Quartò, S. Chrysost. Theodor. & Theoph. Græcum κατέναντι, exponunt è regione, ex aduerso, id est, ad exemplum & similitudinem. Hanc enim sibi ex aduerso opponunt & proponunt pictores, cùm eam exprimere volunt. q. d. Paulus, ad exemplum & similitudinem Dei, instar Dei, qui vniuersalis est omnium pater, Abraham pariter factus est pater multarum gentium.

Quintò, alij sic explicant: *Posui te patrem ante Deum*, id est, patrem spiritualem per generationem & cognationem spiritualem, quæ coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit. Sed hoc alienius & obscurius est.

Sextò ergo, planissimè: *Posui te patrem ante Deum*, id est, in præsciẽtia & decreto diuino, immobili, certo, & irreuocabili; necdum enim Abraham actu erat pater multarum gentium, sed tantùm in præscientia & prædestinatione Dei. Vnde explicans subdit Paulus: *Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.* Ita S. Aug. in Psalm. 105.

Qui viuificat mortuos.

226. *Quid per mortuos intelligat Paulus quadrupliciter expositum.* *Mortuos*, id est, peccatores; ait Anselm. sed hoc mysticum est.

Secundò, Ambrosius. *Mortuos*, inquit, id est, ad generandum inualidos, senes, imbecilles, penè enectos & mortuos, quales erant Sara & Abraham, cùm generarunt Isaac.

Tertiò, S. Chrysost. Propriè, inquit, Deus viuificat mortuos, cùm eos à morte resuscitat. Hisce enim verbis Paulus commendat Dei omnipotentiam. q. d. Sicuti Deus potest suscitare mortuos, ita potest facere, vt Gentes natæ in Paganismo, spiritualiter renascantur per fidem, fiantque filij Abrahæ, idque credidit Abraham, cùm credidit Deo dicenti: *Patrem multarum gentium posui te.*

Quartò, Toletus putat Apostolum hic respicere ad fidem Abrahæ, qua iussus immolare filium Isaac, credidit quòd Deus eum à se immolatum, à morte suscitaret. Verùm de hac Abrahæ fide, non agit hic Paulus, nec Moses, Gen. 17. sed tantùm de fide, qua credidit Abraham Deo primò promittẽti, sibi ex Sara nasciturum esse Isaac, vt patet ex verbis Apostoli, maximè sequentibus, & ex Gen. cap. 17. nam immolatio Isaac præcepta fuit postea, Gen. 22. Tertius ergo sensus S. Chrysost. magis litteralis, & appositus esse videtur.

Et vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.

227. Primò Deus, ait Anselm. vocat Gentes, *quæ non sunt*, quia viles erant & nihili, vtpote infideles, à Deo primo ente remotissimæ, vt sint nobiles & fideles, adhærentes Deo primo enti. *Quintuplex sensus horũ verborum.*

Secundò, Ambros. Deus, ait, vocat Gentes, quæ non sunt semen, vt sint semen & populus Abrahæ.

Tertiò, Pererius, Deus, ait, ab æterno homines, qui non erant, elegit ac prædestinauit ad vitam æternam, quasi actu essent, & quasi fuissent ab æterno.

Quartò, alij sic explicant. q. d. Paulus: Deus ita clare & distincte videt ea, quæ non sunt, sed longe pòst futura sunt, sicuti videt & cognoscit ea quæ iam actu sunt. Vocat ergo, id est, videt & cognoscit, vt ea vocare possit. Hinc dicitur Ecclesiastici 23. *Domino Deo nostro, antequam crearentur, omnia sunt agnita; sicut & pòst perfectum respicit omnia.* *Dei præscientia clarissima & distincta.*

Quintò, planissimè & optimè, Deus vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt; quia Deus æquale habet imperium in ea, quæ non sunt, atque in ea quæ sunt, & ea quæ non sunt facit vt sint: verbi gratia, hic facit, vt Gentes, quæ non erant, sint filij Abrahæ.

228. *Dei vocare est creare & facere.* Vbi nota. Dei vocare est creare & facere; omnia enim possibilia cùm nõdum actu sunt, sunt tamen & latent in omnipotentia Dei, quasi in virtute & semine, & cùm Deus suo iussu illa inde euocat, hoc ipso facit vt sint. Dei enim dicere & vocare est efficax, idemque est, quod nostrum facere. Ita S. Chrysost. Vnde Græcum καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, verti potest, *qui vocat ea, quæ non sunt, quasi sint*. Ita S. August. in Psal. 105. Sic Deus è tenebris & thesauris suæ potentiæ vocat (vti loquuntur Prophetæ) famem, gladium, siccitatem, dum facit vt sint, dumque illa quasi famulos & lictores orbi & hominibus immittit. Inde enim sumpta est metaphora; quasi Deus euocans famem, pestem, gladiũ, dicat: Tu fames quasi satelles veni, & puni tales impios homines; tu gladie lictor adesto, vade, plecte Flandriam; tu grando adesdum, percelle Franciam, hoc enim significat Hebræum קרא *kara*, id est, vocauit. *Sic stellæ*, inquit Baruch cap. 3. *lumen dederunt in custodijs* (id est, stationibus & excubijs, stellæ enim sunt quasi milites Dei, ad eius obsequium semper excubantes) *suis: vocatæ sunt, & dixerunt* (non verbo, sed facto & reipsa) *Adsumus*, atque hinc dicitur Deus Sabaoth, id est, exercituum; quia omnes Angeli, stellæ, & creaturæ quæuis, etiam necdum existentes, sunt exercitus Deo ad nutum obsequentes, pro eo depugnantes. *Omnes creaturæ etiam nondum existentes quasi exercitus Deo famulantes ab eo euocantur.* *Deus Sabaoth vnde dictus.*

Qui (Abraham) contra spem (naturæ, & naturalis potentiæ generatiuæ) *credidit in spem*, id est, in rem speratam gratiæ & promissionis diuinæ, quòd scilicet, *fieret pater multarum gentium.* *Vers. 18.*

229. Nota. Sicuti sperare desperata, est sperare contra spem, sic & credere futura, quorum nulla est spes, est credere contra spem; quòd scilicet seni Abrahæ, & sterili Saræ nasceretur Isaac, quia idipsũ promisit Deus. Ita Theoph. Anselm. Theodor.

Nota. Quantam fidem & spem exegerit Deus ab Abrahamo, & quantam præstiterit

Abraham pater fidei & spei.

Abraham, vt meritò pater fidei & spei appelletur: nimirum, vt contra spem in spem crederet, vt speraret & crederet ea, quæ naturaliter erant impossibilia, vt contra omne Medicorum & Physicorum iudicium, supra naturæ vires, ad Deum, Deiq́ue promittentis omnipotentiam heroica fide se erigens, certissimò sibi persuaderet, ex sterili & anu Sara, nascituram sibi prolem, à Deo promissam, hacq́ue fide meruit & impetrauit non tantùm prolem hanc, sed omnem Dei benedictionem. Adeò grata fuit Deo hæc fides, & spes in se: vnde eam in Abrahamo, quasi in speculo nobis imitandam hic proponit, idq́ue primò,

230. *Constantia fidei Abraha imitanda in rebus & articulis fidei.*

in rebus & articulis fidei, quę nostrum captum & naturæ vim transcendunt, v.g. iubet Deus credi se esse Deum vnum in essentia, & tamen trinum in personis: iubet credi, Christi corpus realiter esse præsens in Eucharistia, etiamsi visus & sensus aliud nobis dictent. Hic fidelis contra spem naturæ credet in spem diuinæ omnipotentiæ, vt transcendat exilitatem dictaminis oculorum, aurium, phantasiæ, & iudicij naturalis, & in Deum se erigens firmissime credat id, quod ipse, qui est prima & infallibilis veritas, quæ nec mentiri nec fallere potest, dixit: nimirum, *Ego & Pater* (pariter & Spiritus sanctus) *vnum sumus: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hic est sanguis meus*, &c.

231. *Item in rebus arduis in grauibus tentationibus & tribulationibus,*

Secundò, & magis ad mentem Apostoli, in rebus arduis, in graui tentatione & tribulatione, in persecutione, in infamia, in morbis, morte & martyrio, in Apostolatu ad Indos, Anglos, Hollandos, capessendo, si quis ad eos mittatur, & naturalis suæ infirmitatis conscius trepidet, contra spem in spem credat; cogitet homini Christiano multa supra naturam esse facienda & toleranda; cogitet gratiam superare & transcendere naturam; cogitet Deum, qui olim misit & mittendo fecit Apostolos & Prophetas, se quoque mittere & mittendo facturum Apostolum, dicatque: Omnia possum, non in me, sed in eo qui me confortat. Hac spe subnixi & roborati Apostoli orbem subegerunt Christo; hac spe Martyres omnia supplicia & tyrannos vicerunt; hac spe tenerrimæ virgunculæ S. Agnes, Agatha, Febronia, aliæque innumeræ, & carnem & mundum, omniaque diaboli tentamenta & tormenta superarunt.

232. *Defectus spei & fidei quantorum malorum caussa.*

Hæc spes multis deest, ideoq́ue humi repunt, nec ad magna assurgunt; radix huius mali est debilitas fidei, quia non viuè apprehendunt & credunt, sibiq́ue plane persuadent Deum esse omnipotentem; Deum neminem sinere tentari supra vires; Deum esse suorum fidelissimum protectorem; Deum nostri curam gerere magis, quàm pater & mater, &c. Et sane non parua est iniuria Dei, tam paruam de eius bonitate, potentia, prouidentia, paterna cura habere opinionem; cùm moneat Sapiens: *Sentite de Domino in bonitate.* q. d. Penè, piè, sanctè, sentite de Dei prouidētia, clementia, aliisq́ue attributis; non malè & impie cum Epicureis & Atheis; non timide & contractè cum timidis & pusillanimibus. Vult enim Deus haberi à nobis optimus & clementissimus, æquè ac potentissimus; honori sibi ducit cùm talis qualis reuera est à nobis creditur, speratur, colitur: sicut Rex vult haberi à suis clementissimus, quodq́ue in omnes regali vtatur munificētia: magnum ergo gratissimumq́ue obsequium, reuerētiam ac honorem Deo deferimus; cùm magna ab eo speramus; cùm magnam in eo, quibusuis in rebus quamuis arduis, collocamus fiduciam: ac tum magna largitur, tum magna operatur.

De Deo sentiendum per optimè & possibilè sentiendum & sperandum.

233. *Moralis locus pulcher de fiducia & spe in Deum.*

Quis enim sperauit in eum, & cōfusus est? Vide quanta fecerit Deus per Athanasios, Gregorios, Vincentios, Laurētios; imò per teipsum subinde: modicæ ergo fidei, in hac tentatione, in hac difficultate, quid dubitas, quid trepidas? Deus adest, Deus regit & pascit te. Sane Christiano, præsertim generoso, & ad magna anhelanti, excitanda maximè est spes, vt etiam sæpè contra spem in spem credat, sciatq́ue spem nunquam esse nimis magnam, nec tanta sperari à Deo, quin Deus plura à se sperari velit, itaq́ue faciet admiranda supra vires, supra naturam.

B. Ignatius & Xauerius quid senserint de spe in Deum.

Nescitis, inquiebat B. Ignatius, quantas vires habeat spes in Deum. Spes quæ videtur non est spes. B. Xauerius vna hac spe adeò armarat se, vt in rebus difficillimis nihil timeret nisi diffidentiam de Dei ope; hac spe inuasit Indiam solo Deo nixus, hac spe totum Orientem euangelizando percurrit; hac spe vndecim annis, quibus ibi vixit, quanta, quàm stupenda, supra vires, supra humanam prudentiam aggressus est, & feliciter ad Dei gloriam perfecit?

234. *S. Bernardi ad spem exhortatio.*

Vere S. Bernard. serm. 15. in Psalm. Qui habitat: *Sperate in eo* (Deo) inquit, *omnis congregatio populi: quemcunque enim locum calcauerit pes vester, vester erit: pes vester vtique spes vestra est, & quantumcumque illa processerit, obtinebit. Si tamen in Deum tota figatur, vt firma sit, & non titubet; quid timeat aspidem aut basiliscum? quid leonis rugitus, aut draconis sibilos expauescat? quoniam in me sperauit, liberabo eum: porrò liberatum, ne iterum egeat liberari, protegam eum & conseruabo, si tamen cognouerit nomen meum, ne sibi tribuat, quòd liberatus est, sed nomini meo det gloriam.*

S. August. verò in illud Psal. 102. *Quoniam secundùm altitudinem cæli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se*, &c. pulchrè exemplo cæli terram longè superantis, & transcendentis declarat, quàm Dei cura & prouidentia circa nos transcendat omnem cogitationem & spem nostram, ac consequenter, quantum in eam spem nostram erigere & dilatare debeamus.

235. *S. Augustini ad fiducia virtutem excitatio.*

Confirmauit, inquit, *Dominus misericordiam suam super timentes se; secundùm quid? secundùm altitudinem cæli à terra. Quid dixit? si aliquando potest cælum abscedere à protectione terræ, aliquando poterit Deus non protegere timentes se. Attende: cælum vbique, atque vndique protegit terram, & nulla pars terræ est quæ non cælo protegatur. Peccant homines sub cælo, faciunt omnia mala sub cælo, cælo tamen proteguntur. Inde lux ad oculos, inde aër, inde spiritus, inde pluuia ad terram propter fructus, inde omnis misericordia à cælo. Tolle auxilium cæli à terra, statim deficiet; sicut ergo protectio cæli permanet super terram, sic pro-*

protectio

tectio Dei permanet super timentes eum. Times Deum? supra te est protectio ipsius. Sed fortè flagellaris, & putas quia deseruit te Deus: si deseruit protectio cæli terram? quoniam secundum altitudinem cæli à terra confirmauit misericordiam suam Dominus super timentes eum. Sicut miseretur pater filiorum, sic misertus est Dominus timentibus eum. Iam faciat quantum vult, pater est; sed afflixit nos, sed triuit nos: Pater est.

Secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum.

236. *Posteritatis Abrahæ multitudo, gloria, fama, æternitas, instar stellarum, ex sex capitibus.* Citat Apostolus, Genes. 15. v. 5. vbi Dominus dicit ad Abraham: *Suspice cælum, & numera stellas si potes, sic erit semen tuum,* scilicet, sicut stellæ cæli (vti addunt hic aliqui Latini codices) q. d. Posteritas tua, ô Abraham, tum ad litteram carnalis Iudæorum, tum potiùs allegorica credentium & Christianorum, erit instar stellarũ. 1. innumera & maxima. 2. sublimissima & cælestis. 3. constans, ordinatissima & æterna. 4. potentissima. 5. famosissima. 6. splendidissima & gloriosissima, maximè post resurrectionem: *Qui enim docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Daniel. 12. v. 3. Atque huc alludit Ecclesia, cùm canit pro defunctis: *Signifer tuus Michael repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, & semini eius.*

Vers. 19. *Et non infirmatus est in fide, nec considerauit corpus suum emortuum.*

Græce νενεκρωμένον, id est, mortificatum, viribus effœtum, & ad gignendum sobolem ineptum.

237. Dices. Quomodo ergo postea Abraham genuit filios ex Cetura. Respondet August. quæst. 35. in Genesim, fuisse Abrahæ corpus emortuum respectu Saræ vetulæ, non autem respectu Ceturæ iunioris. Sed sic Sara mortua dicenda fuisset, non Abraham.

Emortua vis generandi reddita demum Abrahamo in senio. Secundò ergo, & aptiùs respondet D. Thomas, verè Abraham tunc fuisse impotentem præ senio ad generandum ex quælibet fœmina, sed diuino miraculo redditam ei fuisse virtutem, qua ex Sara, Cetura, & quacunque alia proles suscitare & generare posset.

Vers. 20. *In promissione etiam Dei non hæsitauit.*

Græcè, οὐ διεκρίθη, id est, non diiudicauit, non disquisiuit, quomodo scilicet id fieri posset.

238. *Abraham licet signum à Deo petierit, tamen non dubitauit, sed firmiter credidit Deo.* Dices. Abraham, Genes. 15. versu 8. audita hac Dei promissione, illam signo confirmari petit & cupit, dicens: *Vnde scire possum, quòd possessurus sim eam* (Chananæam) ergo videtur hæsitasse & dubitasse Abraham de Dei promissione. Respondeo, Abraham ibi non dubitat de re & substantia promissionis diuinæ: nam paulo ante ibidem v. 6. dicitur: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Sed tantùm modum illius in executione seruandum cognoscere, & eius quod crediderat similitudinem aliquam sibi ostendi exoptat. Ita S. August. Chrysost. & Theodor. in Genes. 15.

Secundò, vt Rupertus & Tostatus ibidem; hisce verbis cupit & rogat Abraham, vt Deus

A promissum suum confirmet, nec vllis posterorum demeritis illud irritet & reuocet.

Tertiò, petit Abraham signum, inquit Caiet. ibidem, non sibi, sed posteris, vt scilicet ipsi firmiùs idipsum crederent, quod iam firmiter credebat Abraham. Hinc patet, fidem iustificantem non esse fiduciam, quæ est in voluntate, sed esse assensum & actum intellectus: quia per hanc fidem, vt hic ait Paulus, Abraham *non considerauit corpus suum emortuum, & plenissimè sciuit, quia quæcunque promisit Deus, potens est & facere.* Deinde actum eius non vocat fidere, sed credere Deo promittenti posteritatem. 239. *Fides non est fiducia in voluntate, sed assensus intellectus.*

B Dices. Quomodo ergo, ait Paulus, de hac fide Abrahæ; quòd non *hæsitauit diffidentia*; hæc enim opponitur fiduciæ. Respondeo. Diffidentia hic idem est, quod incredulitas, Græcè enim est ἀπιστίᾳ. Vnde Syrus vertit: *Nec de promissione Dei dubitauit, tanquam expers fidei.* Eodem sensu accipitur diffidentia ad Ephes. 5. v. 6. De quo plura ibidem.

Dans gloriam Deo, plenissimè sciens, quia quæcunque promisit Deus, potens est & facere. Vers. 21.

Pro *plenissimè sciens,* Græcè est πληροφορηθεὶς, id est, plenissimè persuasus, de quo plura dicam cap. 14. v. 5. q. d. Abraham dedit gloriam Deo, Deumque glorificauit sua fide, scilicet, hoc ipso, quo planè sibi persuasit, Deum sua promissa, quantacunque, & posse & velle implere. Ille enim glorificat Deum, qui de Deo, Deique potentia & fidelitate, vt par est sentit, credit, & prædicat.

C Nota, cùm ait Paulus: *Potens est & facere,* esse miosis significans, & potens est, & faciet; vtrumque enim credidit Abraham, de qua phrasi plura dicam 2. ad Corinth. 9. v 8. Vbi aduerte, dicit Paulus: *Potens est,* non autem verax est, aut sapiens, vel fidelis est: quia potentia diuina præ alijs Dei attributis in rebus arduis proponenda est humanæ infirmitati, vt naturam & omnia hominum auxilia trãscendens, in Deum Deique potentiam se erigat, ab eaque certò speret opem, & rem promissam. *Ideo,* inquit Fulgent. lib. 1. ad Monimum, *in Dei promissis nulla est falsitas, quia in faciendis nulla omnipotentis est difficultas.* Hinc Patres docent in tentationibus, & rebus afflictis ac difficilibus, non ad homines, sed ad orationẽ & Deum confugiendum esse, vt anchoram spei iaciamus, non in mare, sed in cælum, sicque animæ nostræ nauem ab omni turbinum & tempestatum æstu tutam, & fixam fore. 240. *In arduis & difficilibus confugiendum non ad homines, sed ad Deum.*

D

Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Vers. 22.

Quasi dicat: Ob tam heroicam fidem Abraham iustificatus est.

Non est autem scriptum tantùm propter ipsum, quia (quòd) *reputatum est illi ad iustitiam;* *sed & propter nos, quibus reputabitur* (nostra fides ad iustitiam) *credentibus* (si credamus) *in eum qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis.* Vers. 23. & 24.

Quasi dicat: Abraham datur & proponitur nobis in exemplar iustificationis, ac proinde sicut ipse, ita & nos non ex circumcisione, lege, & Mose, sed ex fide & Christo iustitiam quærere & consequi debemus.

G 2 Nota,

241. *Fides resurrectionis Christi maximè necessaria.*

Nota. Hic & alibi inculcat Apostolus fide credendam esse resurrectionem Christi; quia hic erat articulus mundo tunc incredibilis, & quia hic articulus maximè est necessarius, & compendium quasi cæterorum: nam qui eum credit, credit Iesum esse Christum & Messiam, Deum & hominem, Saluatorem mundi, qui pro peccatis nostris & salute nostra mortuus est, & resurrexit. Tertiò, quia fides & spes resurrectionis maximè nos excitat ad bene & Christianè viuendum, omniaque dura tolerandum.

Vers. 25. *Qui traditus est* (tum à Iuda & Iudæis, tum potiùs à Patre æterno in mortem & crucem) *propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.*

Nota. Christus in passione sua omne meritum, pretium, & lytrum redemptionis nostræ consummauit: vnde per suam resurrectionem non meruit nostram iustificationem.

242. *Per resurrectionẽ Christus nõ meruit nostrã iustificationem.*

Dices. Quomodo ergo hic dicitur, quòd *Christus resurrexit propter iustificationem nostram?* Respondet commentarius Ambrosio ascriptus, sensum Apostoli esse, q. d. Illi qui baptizati sunt ante passionem Christi, solùm tunc remissionem peccatorum acceperunt: post resurrectionem verò Christi & missum Spiritum sanctum fuerunt iustificati; sed hic est error, qui satis arguit hos commentarios non esse Ambrosij. Respondeo ergo cum Francisco Suarez 3. par. quæst. 56. præpositionem *propter*, quatuor causas hic posse significare, primò materialem seu obiectiuam. Ita Caietanus & Adamus, q. d. *Christus resurrexit propter iustificationem nostram*, qua scilicet per fidem resurrectionis, qua credere cœpimus Christum esse Dei Filium & Redemptorem mundi, perducti sumus ad iustificationem; & quia Christus ipse resurrectione sua fidem suæ passionis & deitatis roborando, spemque nostram acuendo, iustificationem nostram procurauit.

Particula propter significat hic quatuor causas.

Secundò, vt S. Anselm. Origen. & S. Thomas, præpositio *propter* significare potest causam exemplarem; q. d. Christus mortuus est, vt nos eius exemplo moriamur delictis, & resurrexit, vt nos resurgamus ad nouitatem vitæ: resurrexit ergo Christus ad hoc, vt nobis daret typum & exemplar resurrectionis animæ.

243. *Humanitas Christi eiusque resurrectio est instrumentum*

· Tertiò, *τὸ propter*, potest significare causam efficientem; nam vt docet D. Thomas 3. par. quæst. 56. art 2. resurrectio humanitatis Christi, est instrumentum diuinitatis eiusdem, efficiens iustificationem nostram; instrumentum, inquam, non physicum, vt volunt aliqui: resurrectio enim quæ per tot sæcula transijt, quomodo physice iam agere, influere, & operari potest? sed morale, quia scilicet destinauit Deus resurrectionem Christi ad nostram iustificationem, decreuitque nos non iustificare, nisi post illam, & quasi per illam: sicut Rex qui promisit subditis, per coronationem filij sui, certa priuilegia, nonnisi post eam, & quasi per eam illa elargiatur: & hoc sensu dicitur, Ioannis 7. v. 39. *Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.*

morale diuinitatis efficiens nostrã iustificationem.

244. *Præpositio propter significat causam meritoriam.*

Quartò, & optimè præpositio *propter* significat causam quasi meritoriam. Christus enim officium suum & meritum passionis in resurrectione, quasi in termino suo absoluit: resurrectio enim fuit terminus & complementum passionis, meritorum, & totius œconomiæ Christi. Vnde resurrectio & passio censentur vnum opus redemptionis, & vna actio moralis Christi completa, qua simul & semel meruit Christus tum remissionem peccatorum, tum iustificationem nostram: sed ob similitudinem apposite Apostolus tribuit remissionem passioni, quasi satisfactioni; resurrectioni verò iustificationem, quia per resurrectionem, quam suis meritis & virtute propria adeptus est Christus, factus est plenus redemptor & iustificator; vtpote victor mortis, & consequenter victor regni peccati & iniustitiæ, quod mortis erat causa, tuncque simul suum induxit regnum vitæ, sanctitatis & iustitiæ. Vnde post resurrectionem misit Spiritum sanctum iustificatorem, misit & Apostolos, qui vi verbi sui, & S. Sacramentis à se institutis nos iustificarent. Adde, nisi Christus resurrectione sua mortem vicisset, imbellis & inefficax fuisset ad vincendum & debellandum omnino peccatum, quod mortis est causa, quodque morti quasi effectui suo adstrictum & colligatum manet, ac consequenter imbecillis & impotens fuisset Christus ad iustificandum nos. Vnde Syrus vertit, *Resurrexit vt iustificet nos*, qua de re plura dicam, 1. Cor. 15. v. 17.

Passioni tribuitur satisfactio, resurrectioni iustificatio.

Denique *τὸ propter*, significat causam finalem, eamque mutuam. Nam & Christus resurrexit hoc fine, vt mitteret Apostolos & Spiritum sanctum, qui nos iustificarent, & vicissim finis nostræ iustificationis est, vt laudetur & celebretur resurrectio Christi, siue Christus resurgens, qui eius causa est & auctor. 245.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HACTENVS *docuit Paulus, nos iustificari non per legem, sed per fidem Christi: nunc ostendit, quanta sit tum excellentia & celsitudo, tum vtilitas huius iustitiæ, quam Christus nobis attulit.*

Primò ergo, recenset sex fructus huius iustitiæ, quos enumerabo versu 2. ex quibus fit, vt gloriemur non tantum in spe beatitudinis, sed etiam in tribulationibus, quia charitas Dei & Christi diffusa est in cordibus nostris.

Secundò, versu 12. opponit & præponit gratiam Christi peccato Adæ, docetque, quòd sicuti per vnius Adæ inobedientiam peccatores facti sumus, & morti obnoxij, ita per Christi obedientiam, iustitiam & vitam æternam adipiscamur.

Tertiò, versu 20. docet legem inter Adamum & Christum subintrasse, vt abundaret delictum, idque ad hoc, vt vbi abundauit delictum, ibi abundet & gratia Christi.

1. IVSTIFICATI ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum:

2. per quem & habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

3. Non solùm autem, sed & gloriamur in tribulationibus: scientes quòd tribulatio patientiam operatur:

4. patientia autem probationem, probatio verò spem,

5. spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

6. Vt quid enim Christus, cùm adhuc infirmi essemus, secundùm tempus pro impiis mortuus est?

7. Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.

8. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis: quoniam cùm adhuc peccatores essemus, secundùm tempus

9. Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.

10. Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.

11. Non solùm autem: sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

12. Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt:

13. Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset.

14. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

15. Sed non sicut delictum, ita & donum. si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.

16. Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum. nam iudicium quidem ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem.

17. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18. Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.

19. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem, iusti constituentur multi.

20. Lex autem subintrauit vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia.

21 vt sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Iustificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum.*

PACEM *habeamus*. Ita legunt Biblia Romana, Origen. Chrysost. Theodoret. Ambros. Theophyl. sed Syrus, & Græca, iam habent ἔχομεν, id est, *habemus pacem*. Hoc enim aptè infert Apostolus ex præcedentibus; quasi dicat,
247. vt Ambros. & Toletus explicant, *pacem*, id est, reconciliationem & amicitiam cum Deo habemus, ex eo quòd iam sumus iustificati, per fidem Christi. Verùm legendo cum Romanis, alijsque non *habemus*, sed *habeamus pacem*, primò, Oecum. & Anselmus hunc dant sensum; quasi dicat Paulus: Cùm iam simus iustificati per Christum, hinc par est, vt omnes pacem in Christo seruemus, nec Iudæi cum Gentibus de iustitia, deque prælatione contendere pergant; sed huic sensui repugnat vox *ad Deum*, quæ significat Apostolum loqui de pace, quam habemus non cum hominibus, sed cum Deo.

Vnde secundò, S. Chrysost. & Theodor. sic explicant, quasi dicat: *Pacem*, id est, amicitiam cum Deo in iustificatione acceptam *habeamus*, id est, conseruemus. Hoc valdè litterale videtur.

248. *Locus moralis de tranquillitate conscientiæ contra Nouantes.* Tertiò & maximè genuinè ad mentem Pauli sic exponemus; quasi dicat: Cùm iam simus iustificati per fidem & gratiam Christi, vti hactenus demonstraui, *pacem habeamus*, id est, pacato & tranquillo simus animo, nullam posthac metuentes Dei vindictam & con- A demnationem; simus animo à terroribus, quos ingerere solet mala conscientia, libero, læto & sereno, vtpote iam reconciliati cum Deo, Deique amici & filij. Pax ergo hæc est tranquillitas, serenitas, & fiducia iustæ & bonæ conscientiæ, orta non ex certitudine fidei diuinæ, qua quis certissimò credat sibi per Christum remissa esse peccata, vt volunt Nouantes, sed ex coniecturis & signis, quæ moralem quandam certitudinem dant, nos esse iustos; cùm conscientia scelerum remissione, & venia in baptismo, aut pœnitentiæ Sacramento, vti confidit, accepta, nullius peccati sibi iam conscia, mentem non angit aut mordet, sed placida & pacata studet puritati & sanctimoniæ, spem & amorem in Deum & cælestia defigens, rectaque tendens ad beatitudinem & B gloriam æternam. Pax hæc conscientiæ ingens est bonum, vt meritò dixerit S. Tiburtius martyr: *Omnis nobis vilis est pœna, vbi pura comes est conscientia.* De quo plura 1. ad Timoth. 1. versu 5.

Per quem & habemus accessum per fidem in gratiam istam, Vers. 2.

Iustificationis & remissionis peccatorum, ex qua pax ista sequitur.

Nota τὸ, *&*, hic non tam copulatiuum est, quàm explicatiuum & causale, idemque valet, quod *vtpote*, quasi dicat, Iustificati habeamus pacem per Iesum Christum, vtpote per quem accessum habemus ad gratiam istam. Ita S. Chrysost.

In

In qua stamus.

Stamus, id est, constanter perseueramus. Græcè ἑστήκαμεν, id est, erecti consistimus, firmi permanemus.

Et gloriamur in spe.

ἐπ᾽ ἐλπίδι, id est, sub spe, vel propter spem, seu quia speramus gloriam præparatam filijs Dei, Græcè deest τὸ *filiorum*.

249. *Sex fructus & excellentia iustitiæ.* Nota, primus fructus & excellentia iustitiæ est pax v. 1. 2. est, spes gloriæ v. 2. 3. est, magnitudo animi, & lætitia in aduersis ob spem gloriæ. *Et facere & pati fortia, non Romanum*, vt aiebat Scęuola, *sed Christianum est*. 4. est, quòd per eam efficimur Deo amici & dilecti per charitatem v. 5. 5. est, quòd per eam à Deo adoptamur in filios, eoque patre gloriamur v. 11. 6. est, merces vitæ æternæ v. vltimo.

Vers. 3. *Non solùm autem.*

Scilicet gloriamur in spe ista, inquit Theoph. *sed & gloriamur in tribulationibus*, quas propter Christum, aut pro Christo, & vita Christiana patimur, reputantes eas esse insignia Dei dona & beneficia, quibus nos ipse donat, perficit, ac promouet ad patientiam, omnemque virtutem, ac præsertim ad spem certam futuræ gloriæ. Hanc enim causam dat ipse Apostolus cùm subdit:

Vers. 4. *Scientes quòd tribulatio patientiam operatur.*

250. *Homo per tribulationes disponitur ad omnes virtutes.* *Operatur*, vt causa non efficiens, sed materialis, scilicet, vt occasio, obiectum & excitamentum patientiæ, de quo vide Chrysostomum in morali homil. 9. Simili modo & sensu vulgò dicitur, quòd tortores martyribus, & impij pijs quos vexant, fabricant coronam in cælis. Loquitur enim Paulus de iustis constantibus & cordatis, qui ex tribulatione robustiores & perfectiores euadunt, non de timidis & leuibus, qui tribulationi cedunt & succumbunt. Addit hic, notatque S. Chrysost. Deum in hoc statu lapso, quo concupiscentia diffluimus, necessariò immisisse nobis tribulationes ad eam castigandam & stringendam. Sicut enim syluestres aues cicurantur cauea, equi indomiti freno, canes loro: sic per tribulationes homo aliàs incompositus & indomitus fit mitis, patiens, flexilis, obediens Deo.

Vnde notat Hugo Cardinalis, Apostolum hic innuere, patientiam esse veluti terram fructiferam, quam tribulatio operatur, id est, arat, colit, exercet, vt fructum ferat meritorum, eo sensu, quo Gen. 2. Adam dicitur positus in paradiso, vt operaretur illum. Hinc patet, quàm alacri animo excipienda sit quæuis tribulatio, vtpote quæ velut diligens agricola, nostram patientiam, quasi tellurem exerceat, vt vberem meritorum segetem proferat.

Patientia autem (operatur) *probationem.*

251. *Dupliciter patientia operatur probationẽ.* Quia, scilicet, nos nostramque virtutem probat, vti fornax probat aurum. 2. & meliùs patientia operatur *probationem*, id est, terminum probationis, experimentum, scilicet, vt sit probatus & exploratus animus patientis; pateatque, quanti Deum & cælestia faciat (vtpote pro quibus tanta tam generosè patitur) ac consequenter, quàm laudabilis & excelsus sit. Ita Caiet. & Toletus. Aliter ergo sumit probationem S. Iacobus cap. 5. cùm è contrario ait, quòd probatio fidei patientiam operetur, scilicet pro ipsa tribulatione & persecutione, quæ hominem exercet & probat. Hæc enim operatur & excitat patientiam eo sensu, quem paulo antè dedi.

Probatio verò (operatur) *spem.*

Id est, spei robur & vigorem. Ita S. Chrysostomus & Anselmus: nam alioqui simpliciter spes præcedit & operatur patientiam & probationem. Hinc contra Nouantes Nota, licet spes primariò Dei ope & gratia nitatur, secundariò tamen bonis quoque operibus patientiæ, & alijs ex gratia factis nititur. Tria hæc spem roborant, ait S. Bernard. in sententijs. Primum est humilitas collata sapientiæ. Secundum firmitas constantis patientiæ. Tertium veritas inspirationis occultæ. 252. *Spes contra Nouantes nititur bonis operibus. Tria spem roborant.*

Spes autem non confundit. *Vers. 5.*

οὐ καταισχύνει, id est, non solet pudefacere: quia scilicet sperantem non frustratur, nec fallit, sed eum certò perducit ad assecutionem rei speratæ à Deo. Secùs se habet spes fallax, quam collocamus in hominibus, quæ sæpè fallit, ideoque pudore afficit. Ita Theoph. & Anselm. Quid enim sunt spes mortalium, nisi (vt aiebat Plato) somnia vigilantium, aut potiùs desiderantium? *Spes*, inquit S. Bernard. serm. 37. in Cantica, *non confundit; quia infundit certitudinem, per hanc enim ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quòd simus filij Dei.* Verè S. August. in illud Psalm. 30. *Odisti obseruantes vanitates superuacuè: Ego autem in Domino speraui. Ego*, inquit, *qui non obseruo vanitatem, in Domino speraui. Speras in pecunia, obseruas vanitatem; speras in honore & sublimitate aliqua potestatis humanæ, obseruas vanitatem; speras in aliquo amico potente, obseruas vanitatem; in his omnibus cùm speras, aut tu expiras, & ea hic dimittis, aut cùm viuis, omnia pereunt, & in spe tua deficis. Istam vanitatem commemorat Isaias, dicens: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos fœni. Aruit fœnum, & flos eius decidit: verbum autem Domini manet in æternum. Ego autem, non quomodo illi qui sperant in vanitates & obseruant, sed in Domino speraui, qui non est vanitas*, sed ipsa veritas & stabilitas. 253. *Moralis. Spei diuinæ certitudo, spei humanæ vanitas.*

Idem, in illud Psalmi 9. *Sperent in te qui nouerunt nomen tuum. Ne sperent*, inquit, *in his rebus, quæ temporis volubilitate præterfluunt, nihil habentes, nisi Erit & Fuit. Quoniam quod in illis futurum est, cùm venerit, fit statim præteritum, & quod expectatur eius cupiditate, amittitur cum dolore. In Dei autem natura non erit aliud, quasi nondum sit; aut fuit, quasi iam non sit; sed est tantùm id, quod est, & ipsa est æternitas. Desinant igitur sperare & diligere temporalia, & se ad æternam spem conferant, qui cognoscunt nomen eius, qui dixit: Ego sum qui sum.* 254. *Stabilitas & firmitas spei in Deo.*

Egregiè verò, ex hoc Apostoli fundamento, quòd scilicet spes non confundat, S. Bern. omnes ad spem in Deum excitat, serm. 9. in Psalm. Qui habitat. *Quoniam*, inquit, *tu es, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Quicquid agendum sit, quicquid declinandum, quicquid tolerandum, quicquid operandum, tu es, Domine,* 255. *D. Bernardi pulchra ad spem exhortatio.*

mine, spes mea. Hæc vna mihi omnium promissionum causa, hæc tota ratio mea expectationis. Prætendat alter meritum, sustinere se iactet pondus diei & æstus, ieiunare se bis in sabbatho dicat, postremò non esse sicut cæteros homines, glorietur: mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam. Speret qui vult in incerto diuitiarum. Ego verò, ne ipsa quidem nisi abs te victus necessaria spero: vtmirum verbo tuo confidens, in quo abieci omnia. Nempe tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor. Deinde in particulari quolibet casu sperandum esse

156. *In qualibet particulari casu sperandum in Deo.*

in Deo, ita docet. *Si mihi præmia promittuntur, per te obtinenda sperabo. Si insurgant aduersum me prælia, si sæuiat mundus, si fremat malignus, si caro aduersus spiritum concupiscat, in te ego sperabo. Qui dicit: Quoniam tu es, Domine, spes mea, iactet cogitatum suum in Domino, sciens quòd enutriendus sit ab illo, sicut scriptum est: Omnem sollicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Vt quid enim, si hæc sapimus, vt quid cunctamur abiicere omnino spes miseras, vanas, inutiles, seductorias, & huic vni tam solida, tam beata spei, tota deuotione animi inhærere?* Et causam huius soliditatis spei

157. *Causa soliditatis spei.*

assignans, subdit: *Si quid illi impossibile, si quid vel difficile est, quare aliud in quo speres: sed verbo omnia potest. Quid facilius dictu? An verò de facilitate iam non dubitas? sed ipsa tibi est suspecta voluntas? Quando in se speranti desit illa maiestas, que tam studiose monet in se sperari? plane non derelinquit sperantes in se. Adiuuabit eos, ait, & eruet eos à peccatoribus. Quare quibus meritis? quia sperauerunt in eo. Dulcis causa, attamen efficax & irrefragabilis. Quis sperauit in eo, & confusus est?*

Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

158. *Primò per charitatem Dei aliqui intelligunt eam quæ est in ipso Deo.*

Quæres. Quænam hic intelligatur charitas Dei? S. Chrysost. Theoph. Ambros. Caietan. & Toletus respondent, quòd charitas Dei sit charitas, quæ est in ipso Deo, qua Deus nos diligit: hæc *diffusa*, vel vt Græce est, ἐκκέχυται, id est, effusa est *in cordibus nostris*. Quia in iis efficit charitatem, gratiam, omniaque dona, & virtutes Spiritus sancti: huic sensui valde fauent sequentia, maximè v. 8. Simili modo vulgò dicitur; Liberalitas Regis effusa est in hunc Principem. q. d. Paulus: Spes non confundit, quia Dei in quem speramus charitas, & liberalitas in nos effusa & profusa est, quia scilicet iam non per legis, sed per fidei iustitiam accepimus ex Dei charitate Spiritum sanctum, quo sumus effecti diuinæ consortes naturæ, Deo amici, chari, dilecti; ab eoque omnibus gratijs, & virtutibus dotati & ditati. Si autem antequam tales essemus, Deus dedit pro nobis Filium suum in mortem, multò magis iam postquam tales sumus effecti, dabit nobis quasi amicis & filijs suis, tanquam pater amantissimus, ea quæ speramus & postulamus ab eo, quæque ipse filijs suis promisit.

159. *Secundò per charitatem intelligunt alij habitû charitatis infusum.*

Secundò, S. August. de spiritu & littera, cap. 32. Bernard. epist. 107. Anselm. & passim Doctores Scholastici, imò Concil. quoque Trid. sess. 6. cap. 7. Charitatem Dei hic intelligunt non eam, quæ est in ipso Deo increata & æterna, sed eam quæ est in nobis à Deo creata & donata in tempore, quam scilicet Deus nobis infundit, vt eum diligamus; illa enim propriè diffundi vel effundi dicitur, q. d. Paulus: Spes æternorum non confundit nos, quia charitatem habemus, qua Deum diligimus, sumusque Dei amici: Deus autem amicos suos in se sperantes non confundet, imò verò iisdem diligentibus se hæc sperata æterna bona præparauit: nam vocula *enim*, dat causam præcedentium, cur scilicet spes non confundat.

Nota. verbo effundi, innuit Paulus charitatem ad omnes motus, & actus animæ perficiendos se extendere. Ita S. Thomas.

160. *Tertio charitas hic potest significare charitatem creatam & increatam.*

Tertiò, plenissimus erit sensus, si charitatem Dei vtramque accipias, scilicet creatam & increatam, & de vtraque hunc locum explicat Origen. Theodor. Oecum. & D. Thomas; q. d. Paulus: Charitas Dei increata effudit se per charitatem creatam à se diffusam & effusam in cordibus nostris; ideoque spes, quam habemus in Deum, nos non confundet, nec pudefaciet, eo sensu, quem iam dedi.

Non solùm dona, sed & ipse Spiritus sanctus nobis infunditur.

Nota. quod ait Paulus: *Per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Hinc enim patet, in iustificatione, non tantum gratiam Spiritus sancti, sed & ipsum Spiritum sanctum, quasi primum Dei donum nobis dari: non solùm enim Spiritus sanctus nobis charitatem, & dona sua communicat, sed & per ea in nobis ipse Spiritus sanctus inhabitat: licet enim antea ipse in anima fuerit per essentiam, potentiam, præsentiam; datur tamen rursum animæ, dum illa iustificatur, vt sit in ea nouo modo; scilicet quasi in templo suo, eamque per charitatem sanctificet, faciatque participem sui amoris. Est enim ipse primus & increatus amor.

161. *Error Magistri Sententiarum asserẽtis charitatem quæ in nobis est nô esse creatam.*

Hinc refellitur error Magistri Sententiarum lib. 1. sentent. distinct. 16. & 17. docentis, charitatem quæ in nobis est, non esse qualitatem creatam & infusam, sed esse ipsummet Spiritum sanctum, qui per se solum sine habitu charitatis infuso operatur in nobis, & nobiscum actum amoris; nam Apostolus asserit hic charitatem diffundi in cordibus nostris: Spiritus autem sanctus diffundi non potest, nisi per charitatem, aliaque dona creata & infusa.

Secundò, quia Apostolus distinguit hic charitatem à Spiritu sancto, tanquam effectum à sua causa; ait enim: *Charitas Dei diffusa est per Spiritum sanctum*; ergo charitas alia & diuersa est à Spiritu sancto. Sicuti lux effusa in hac domo, per lampadem, alia est à lampade lucem diffundente.

Magistro erroris occasio fuit D. Augustinus.

Dices S. August. lib. de Trinitate cap. 7. & 8. & alibi. Dicit charitatem, qua nihil melius est, esse Deum, nosque Deum diligere charitate, quæ Deus est. Hæc sententia Magistro Sententiarum errandi occasionem dedit. Respondeo Augustinum loqui more Platonicorum; fuit enim ipse ante conuersionem Platonicus: Platonici autem hac phrasi vtebantur; vt dicerent, nos esse bonos bonitate Dei, amantes amore Dei, sapientes sapientia Dei, nos verum cognoscere veritate incommutabili, quæ Deus est: qua phrasi tantùm significare volebant, quòd bonitas, amor, sapientia, veritas, quibus sumus formaliter boni, amantes,

162. *Augustinus Platonicus dixit ex sententia Platonicorû, charitatẽ nostrã esse Deum.*

A tes, ſapientes, ſint participatio quædam bonitatis, amoris, ſapientiæ, & veritatis increatæ, quæ eſt in Deo: non autem, quòd per amorem, ſapientiam, bonitatem, quæ eſt in Deo, ſimus formaliter amantes, ſapientes, boni: hoc enim eſt impoſſibile. Eſt ergo metonymia in hac phraſi; cùm enim dicitur: Charitas noſtra Deus eſt, ſenſus eſt, charitas noſtra creata manat à charitate increata, quæ eſt Deus ipſe: & ſic charitas noſtra nõ formaliter, ſed originaliter, cauſaliter, & participatiuè eſt ipſe Deus.

263. *Iuſtitia eſt qualitas nobis inhærens.*

Rurſum, ex hoc Apoſtoli loco, probari poteſt iuſtitiam eſſe qualitatem & donum nobis inhærens. Hoc enim inſinuat verbum *effunditur in cordibus noſtris*. Et τὸ *per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*. Ita Concil. Trid. loco iam citato. Vnde S. Auguſt. lib. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 10. B *Charitatem*, inquit, *voco animi motum ad fruendum Deo, propter ipſum; & ſe, atque proximo propter Deum*. Et lib. de moribus Eccleſiæ. *Virtus*, inquit illa (charitas ſiue dilectio) *qua ipſius animi noſtri rectiſſima affectio eſt, ſi in alio eſt, facit vt coniungamur Deo; ſi in nobis eſt, ipſa coniungit*.

Diffuſa eſt.

Tum in baptiſmo, tum in operibus pœnitentiæ, charitatis, aliarumque virtutum, quibus vel primò, vel magis iuſtificamur, tum propriè & peculiariter in impoſitione manuũ, ait S. Auguſt. lib. 6. contra Iulian. cap. 11. puta in ſacramento Confirmationis: in eo enim datur, diffunditur robur & plenitudo Spiritus ſancti. Nota hunc Auguſt. locum: ex eo enim contra Nouantes patet Confirmationem conferre gratiam, imò plenitudinem gratiæ; C ac conſequenter eſſe Sacramentum legis nouæ. Hæc enim impoſitio manuum non eſt Ordinatio, ſed Confirmatio: quia hæc charitatis diffuſio, quæ per eam fit, non ſolis Clericis, ſed omnibus Chriſtianis competit. Omnibus enim Chriſtianis loquitur hic Apoſtolus, qui olim mox à baptiſmo ſacramentum Confirmationis ſuſcipiebant, cùm ſoli Clerici Ordinationem ſuſciperent.

Verſ. 6.

Vt quid enim Chriſtus, cùm adhuc infirmi eſſemus, ſecundùm tempus pro impijs mortuus eſt?

Eſt occupatio, dicet enim quis: Quomodo ſequitur, Amicitia & charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris: ergo ſpes non confundit. Sequelam hanc probat hic Apoſtolus eo D modo, quo dixi, ex Chryſoſt. iam paulo antè v. præcedenti.

264. *Peccatores infirmi.*

Nota. Infirmos vocat hic Apoſtolus peccatores; hi enim infirmi ſunt ex morbo peccati, & conſequẽter impotentes ad opera ſalutis, ipſamq; ſalutem ſibi accerſendam. Ita Theod.

Secundùm tempus.

Græcè κατὰ καιρὸν, id eſt, oportunè, oportuno tempore; cùm ſcilicet, vt ait S. Hieron. ad Algaſiam epiſt. 151. quæſt. 2. & 7. *omnia plena eſſent infidelitate & peccato, & maximè egerent redemptione & medico*. Vel vt Theodoret. *Cùm tempus à Patre præſcriptum eſſet expletum.* Sic & Theoph. vel vt Sedulius, *Cum vltima eſſet mundi ætas*. Sic enim Hebræi dicunt בעת *keet*, id eſt, ſecundùm tempus, pro eo, quod nos dicimus, Hoc tempore, hac ætate.

Varia lectio & explicatio horum verborum, ſecundùm tempus.

A Aliter id explicat Ambroſ. & S. Anſelm. *Secundùm tempus*, inquiunt, id eſt, ad tempus, breue ſcilicet, mortuus eſt Chriſtus, quia tertio die reſurrexit.

Aliter quoque Chryſoſt. qui hæc nectit cum τῷ *infirmi*; quaſi dicat: Cum infirmi eſſemus ſecundùm tempus, id eſt, pro eo tempore, quo eramus infirmi; quando ſcilicet tempus erat infirmitatis & legis, non gratiæ, tunc mortuus eſt Chriſtus: ſed primus ſenſus germanior eſt, magiſq; congruit phraſi Græcæ, & menti Paulinæ.

Vix enim pro iuſto quis moritur: nam pro bono forſitan quis audeat mori. Verſ. 7.

265. *Quinque huius loci ſenſus ex D. Hieronymo.*

S. Hieron. ad Algaſiam epiſt. 151. quæſt. 7. quinque huius loci affert ſenſus. 1. eſt Marcionis, qui duos faciens Deos, vnum veteris B teſtamenti, ſecundum noui; illum aiebat hic vocari iuſtum & ſeuerum, pro quo nulli vel pauci mortem ſubierũt: hunc verò bonum & benignum, pro quo plurimi Martyres mortui ſunt. 2. eſt Arrij, aſſerentis iuſtum eſſe Chriſtum, bonum eſſe Patrem. 3. eſt aliorum, quos poſtea ſecutus eſt Eucherius, in quæſt. noui teſtamenti, dicentium iuſtum, eſſe legem veterem. Hæc enim erat lex iuſtitiæ; bonum verò eſſe Chriſtum, & legem Euangelij. Hæc enim eſt lex bonitatis & clemẽtiæ: vnde & plurimos habet Sanctos ac Martyres. 4. eſt eorum qui cenſent eundem hic vocari iuſtum & bonum, Chriſtum ſcilicet. 5. qui S. Hieronymo placet eſt, pro iuſto & bono, id eſt, pro iuſtitia & re bona, v.g. pro tuenda veritate, vix & rarò ſe morti quis obijcit. 6. eſt commentarij Ambroſiani, C Iuſtum eſſe virum perfectum; bonũ eſſe ſimplicem & innocentem; cuius commiſeratione faciliùs quis pro eo moriatur. 7. eſt Caiet. Iuſtũ eſſe virtute præditum, bonum eſſe excellẽtem ſanctitate & religione. 8. eſt S. Thomæ, eundem eſſe iuſtum & bonum, hoc ſenſu, q. d. vix pro iuſto quis moritur. Dixi vix, quia fieri poteſt vt aliquis pro bono, id eſt, iuſto moriatur. q. d. Vix ſunt; ſunt tamen aliqui, qui pro viro bono, & iuſto morti ſe exponant. 9. eſt aliorum, qui ſic explicant, Pro iuſto, id eſt, pro iuſtitia vix aliquis, pro bono viro, id eſt, pro vtilitate propria nonnulli mori audent. Decimò, optimè & maximè genuine Catharinus & Vatablus cenſent iuſtum hic vocari virum ſanctum, bonum verò eum qui beneficus eſt, quiq; beneficen- D tia ſua multorum amorem ſibi conciliat; vt τὸ ἀγαθοῦ, ponatur, pro ἀγαθοποιοῦ, vel ἀγαθοποιοῦντος; ſic enim ponitur & ſumitur 1. Reg. 25. v. 15. Pſal. 72. v. 1. Gal. 5. v. 22. (vbi bonitas quæ eſt fructus Spiritus ſancti, idem eſt, quod beneficentia) 1. Reg. 29. v. 6. Prouerb. 22. v. 9. in Hebræo, vbi ſic dicitur, טוב עין *tob ain*, id eſt, bonus oculo; hoc eſt, vt noſter interpres vertit, pronus ad miſericordiam benedicetur. Sic Codrus, Decij, Sampſon, & alij pro patria ſua ſibi bona, id eſt, benefica mortem oppetierunt. Sic & Leonides Rex Lacedæmonum cum trecentis in caſtra Xerxis irrupturus, cùm ab Ephoris rogaretur, num quid vellet: Ego, inquit, nomine tenus vado, quaſi pro Græcis pugnaturus, ſed reipſa pro patria moriturus: & ad ſuos, Prandete, ait, commilitones, quaſi apud inte-

1. Marcionis. *2. Senſus Arrij.* *3. Eucherij.* *4. Senſus.* *5. Hieronymi.* *6. Commentarij Ambroſiani.* *7. Caietani.* *8. D. Thomæ.* *9. Senſus.*

266. *10. Catharini & Vatabli.*

inferos certaturi; itaque in hostes irrumpens, & fortissimè dimicans occubuit.

Nota, pro *audeat*, Græcè est τολμᾶ, id est, sustineat.

Vers. 8. *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis* (in nos, erga nos:) *quoniam cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.*

167. *Christi charitas superat omnem charitatem.*

Ecce hæc est charitas Dei, & Christi in nos, de qua egit v. 5. & deinceps. q. d. Inter homines nullus est tantæ charitatis, vt pro viro iusto mori velit, pauci verò & rari sunt, qui pro benefactoribus suis mortem subeant. Atqui Christus ex charitate sua, & Patris in nos, pro nobis, iisque iniustis, & malefactoribus, peccatoribusque mori voluit. Ergo Christus longe omnem omnium hominum charitatem superat, & transcendit.

Vers. 9. *Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.*

B

Ab ira, id est, à iusta vindicta, qua Deus punit & puniet peccatores, maxime in die iudicii. Ita S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 16. clara est hæc ratiocinatio Apostoli.

Vers. 10. *Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multò magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.*

168. *In vita*, qua scilicet ipse Christus, postquam à morte resurrexit, iam viuit, vita beata & gloriosa. Hæc est argumentatio Apostoli: Si Christus dignatus est mori pro nobis, & moriens per mortem suam reconciliauit nos Deo Patri; multò magis ipse iam viuens in gloria, perficiet opus, quod cœpit, atque saluabit nos iam reconciliatos sibi & Patri, atque quasi Mediator efficiet resurrectionem animæ & corporis nostri: iam enim nullus ei mortis aut passionis est labor, estque in summa gloria, potestate & amore nostri, ita vt sine vlla sui fatigatione aut molestia, vnico verbo & nutu, id ipsum efficere possit. Ita Oecum. Totus hic Apostoli discursus eò tendit, vt probet spem electorum & probatorum non confundere; ad hoc enim probandum inducit, & exaggerat charitatem Dei erga nos. Vide S. August. lib. 13. de Trinit. cap. 10.

C

Spes electorum propter Christi charitatem & potestatem est inconfusibilis.

Vers. 11. *Non solum autem.*

Quasi dicat: Non solùm gloriamur in spe gloriæ; nec in solis tribulationibus, vt dixi v. 3. (eò enim redit post longam parenthesin. Vide can. 38.)

Sed & gloriamur in Deo.

D

Id est, gloriamur & prædicamus Deum nos habere Patrem, amicum, familiarem, tutorem, protectorem, ac supra modum dilectorem, ait S. Chrysost. idque per merita Domini nostri Iesu Christi, *Per quem nunc reconciliationem accepimus.*

169. Aliter Anselm. *gloriamur*, ait, *in Deo*, in eo quòd consideramus nos cum illo futuros in gloria. Deniq; Theodor. hæc ad proxime præcedentia refert. q. d. Paulus: Non tantùm in futuro speramus salutem, sed etiam in præsenti in Domino gloriamur. Verùm prima S. Chrysostomi expositio magis est ex mente & spiritu Apostoli.

Vers. 12. *Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors,*

A

Propterea, quia scilicet tanta charitate, vti iam ostendi, nos Christus amauit, vt sua morte reconciliaret nos Patri. Pergit enim hic Apostolus ostendere magnitudinem charitatis Christi erga homines. q. d. *Propterea*, id est, iam vt ampliùs declarem charitatem Christi in homines, propterea dico eum esse secundùm Adam, eumq; propter charitatem, & beneficia in homines collata magis nostrum esse parentem, quã fuerit Adam; cùm hic mortis, Christus verò vitæ sit auctor filijs suis omnibus. 170.

Christus secundus Adã & magis pater noster quã Adam.

Sicut per vnum hominem peccatum intrauit in mũdum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt.

Est ἀνανταπόδοτον. Deest enim altera similitudinis siue collationis pars, eaq; supplenda est hoc modo: Ita per vnum hominem, puta Christum, fuit iustitia in mundum ingressa, & per iustitiam vita. Itaque vita in omnes pertransijt, in quo omnes iustificati, & viuificati sunt, quicunque ex Christo per baptismum & gratiam renati sunt: hæc enim supplenda esse patet, ex v. 15. & sequentibus; imò, vt rectè annotauit Orig. & Caiet. ipsemet Apostolus post longum hyperbaton, quo more suo, aliò abripitur, hæc eadem supplet & explet v. 18. Similiter facit ad Ephes. 3. vbi sententiam v. 1. inchoatam, post longam digressionem, tandem explet & perficit v. 14. vide can. 38. Aliter hæc adaptat Salmeron. scilicet, vt hæc pendeant à præcedentibus. q. d. Paulus: *Propterea* (vt scilicet gloriemur de Christo, & per Christum) reconciliationẽ accepimus per Christum: sicuti è contrario peccatum, mortem, & damnationem per vnum hominem, puta Adamum accepimus & incurrimus. Sed hæc magis difficilis, & implexa est præcedentium reuocatio & subintellectio. *Per vnum.* Erasmus vertit, *propter vnum.* Sed perperam, & contra omnes interpretes. Græcum enim διὰ cum genitiuo, significat per, non propter. 171.

Altera similitudinis seu collationis pars hic in Apostolo supplenda.

Quæres. Quis est hic vnus homo? Respondet Ambros. esse Euam. Sed patet ex sequentibus non esse Euam, sed Adamum; hunc enim Paulus opponit Christo; licet enim prima Eua peccarit, tamen Adam primaria fuit causa, vti generationis, ita & peccati originalis, eiusque propagationis: quia in ipso quasi capite constituta fuit nostra innocẽtia, & iustitia originalis. Vnde valdè verisimilis est sentẽtia eorum, qui sustinent Adamo non peccante, licet Eua peccaret, non transfundendum fuisse peccatum originale. Ita 1. 2. quæst. 81. art. 5. sentiunt multi, cùm D. Thoma: licet aliqui contrarium teneãt probabiliter, dicẽtes sub Adamo etiam Euam accipi. Erant enim Adam & Eua vna caro, & quasi vna persona: vnde videtur consequi, quòd tam sola Eua peccante, quàm solo Adamo peccante, peccatum originale ex ea contraxissent omnes eius posteri. 172.

Per vnum hominem hic intelligitur Adam.

An si sola Eua peccasset, omnes homines peccatum contraxissent.

Peccatum intrauit.

Pelagiani negantes peccatum originale, vti & Anabaptistæ, Faber, & Zuinglius (quibus viam hic strauit Erasmus) docent peccatum hic vel metonymicè accipi, pro pœna peccati, id est, morte, quam solam dicunt in omnes pertrãsisse. vel 2. peccatum ipsum pertrãsisse dicunt 173.

Pelagiani negãtes peccatum originale.

Fabri & Zuinglij error dicentiū non peccatū, sed tantùm pœnam peccati trāsijsse in omnes homines, refutatur & iugulatur.

dicunt non propagatione, sed imitatione, quia omnes deinceps peccantes post Adam, etiam inscij ipsum secuti & reipsa imitati sunt. Vnde Commentarius S. Hieronymo asscriptus, qui non est Hieronymi, sed Pelagij: *Peccatum,* ait, *intrauit in mundum,* per Adamum; intrauit, inquiam, exēplo vel forma, quia scilicet Adam omnibus dedit peccati exemplum & formam. Verùm hæ expositiones, vel potiùs euasiones & effugia, cum verbis Pauli consistere nequeunt: nam vt rectè annotauit S. Aug. lib. 1. de peccatorum meritis, cap. 8. 9. 10. Apostolus dicit peccatum intrasse, & per peccatum mortem: Ergo per peccatum non intelligit mortem, sed peccatum propriè dictum, quod est causa mortis.

274.

Peccatū non sola imitatione intrauit in mundum.

Secundò, quia Apostolus ait, Peccatum intrasse per Adā, sicut iustitia intrauit per Christum; atqui iustitia in mundum per Christum intrauit, nō imitatione, nec in solo effectu suo, sed proprie per se, perq; propagationē & communicationem Christi. Ergo pari modo peccatum in mundum intrauit per Adamum.

Tertiò, vt omittam Indos & alios Paganos, qui Adami peccatum, de quo nihil audierunt, imitati fuisse vere dici non possunt: Apostolus docet omnes homines peccasse in Adamo; ergo & infantes in Adamo peccarunt: infantes autem nullum habere possunt peccatum actuale; ergo necessum est vt habeant peccatum originale propagatum ex Adamo.

Concilii Mileuitani canonica auctoritas.

Quartò, quia Concil. Mileuit. can. 2. docet hunc Apostoli locum debere intelligi de peccato originali, quod generatione transfunditur. Respondet Erasmus Conc. Mileuitanum fuisse particulare, ideoque se eius decretis non teneri: sed errat, nam approbatum est hoc Concilium ab Innocentio 1. vt patet ex eius epistola ad illud Concil. & idem decretum iisdem verbis renouauit Concil. Trid. (quod fuit Oecumenicum) sess. 5. can. 4.

275.

S. Chrysostomus credidit & docuit peccatū originale inhærens cuique homini.

Dices. S. Chrysost. ad hunc versum, & ad v. 19. ait, nos ex Adamo peccatores, & inobedientes nasci & esse, non propriè, sed impropriè, scilicet peccatores, id est, supplicio obnoxios & mortis reos, puta mortales, passibiles, miseros. Respondeo. Vult S. Chrysost. dicere nos ex Adamo nasci peccatores, non propriè, id est, non proprio actu, sed alieno, scilicet Adæ, ex quo reatum peccati originalis contrahimus, quo sumus rei & obnoxij morti. Nam S. Chrysostomum credidisse & docuisse peccatum originale inhærens cuique homini, patet tum ex alijs eius locis, tum maximè ex homilia ipsius 40. in priorem ad Corinth.

276.

Theodoreti expositio refellitur priori similis.

Secunda, priori non absimilis huius loci expositio est Theodoreti, qui asserit peccatum Adæ in posteros transisse non propagatione, sed occasione & incitatione; quia scilicet ex peccato Adę, omnes nascimur mortales, miseri, cupidi; indeque fit, vt in multa peccata labamur. Vnde patet Theodoretum hic peccatum non proprie capere, sed metonymicè, vt nimirum peccatum idem sit, quod propensio & procliuitas ad peccandum, scilicet vt peccatum idem sit, quod concupiscentia.

Verùm hæc expositio iisdem argumentis, quibus prior refellitur. Porro argumentum Theodoreti est hoc: Quia, inquit, Apostolus v. 19. ait, peccatum hoc trāsisse in multos, non autem in omnes, vti dixisset, si peccatū ipsum originale intellexisset, ergo per peccatum intelligit pronitatem ad peccandum: non enim omnes, sed multi proni sunt ad peccatum. Verùm hæc ratio debilis, & nulla est: nam multi hic, vti & alibi idē sunt, quod omnes. Ita enim explicat ipse Apostolus v. 12. & 18. nota tamen Theodoretum credidisse peccatum originale, vt patet cap. 12. in epitome decretorum diuinorum, vbi illud confitetur & adstruit.

Non sola pronitas ad peccandum transijt ad posteros.

277.

Tertiò Caiet. docet hic tantùm Apostolum dicere, quòd omnes Adæ posteri incurrant debitum, seu necessitatem contrahendi peccatum originale & mortem: non autem, quòd de facto omnes incurrant ipsum peccatum: nam probabile, inquit, est beatam Virginem non incurrisse peccatum originale: rursum probabile est, non omnes Adæ posteros incurrisse mortem; nam Chore, Dathan, & Abiron viui descenderunt ad inferos. Sed certum est hunc Apostoli locum intelligi debere non tantùm de necessitate contrahendi peccatum originale, sed etiam de ipso peccato originali, quod de facto omnes contrahunt. Vult enim dicere omnes Adæ posteros, de facto hoc peccatum ex Adamo trahere & incurrere. Ita enim hunc locum intelligit & intellexit semper Ecclesia, quæ in Concilio Arausicano, Mileuitano, Tridentino sess. 5. can. 2. 3. 4. ex hoc Apostoli loco probat, & definit omnes homines etiam paruulos, peccatum originale contrahere. Idque patet ex ipsis verbis Apostoli; ait enim ipse, non necessitatem peccandi, sed peccatum ipsum in mundum intrasse, & per peccatum mortem; additque: *Et ita in omnes homines mors pertransijt*; scilicet sicut peccatum in omnes homines pertransijt. Atqui non tantùm necessitas moriendi, sed & ipsa actualis mors in omnes pertrāsit, ergo pari modo non tantùm necessitas peccandi, sed & ipsum peccatum actu in omnes pertransit.

Non tantū necessitas peccandi, sed peccatū ipsū in omnes homines pertransit, contra Caietanum.

Responsio ad argumentū Caietani.

Ad argumētum Caietani respondeo: Priuilegium & exceptionē vnius beatæ Virginis, vel paucorum aliorum, de quibus alibi dicendum est, non infirmare legem generalem. Nulla est enim lex tam generalis, quæ non patiatur exceptionem.

Et per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt.

278.

Mors hominū pœna nō natura, contra Philosophos.

Errat ergo Seneca, & cum eo Philosophi, quorum hæc est communis sententia: Mors homini natura est, non pœna: imò verò mors homini pœna est, non natura. Vt hic docet Apostolus, & Sapiens cap. 2. *Deus,* inquit, *creauit hominem inexterminabilem,* id est, immortalem & incorruptibilem; Græcè ἐπ' ἀφθαρσίᾳ, id est, immortalitati, vel ad immortalitatem; vt scilicet esset immortalis, si vellet Deo obedire, & persistere in sua innocentia: *Inuidia autem diaboli* (peccatum intrauit, & per peccatum) *mors introiuit in orbem terrarum.* Malè ergo Cicero naturam, quòd in homines crudelis esset, eosque morbis & morti addiceret, accusauit. Malè rursum Pythagoras, & ex eo Origen.

279.

Ciceronis & Pythagoræ deliria.

peccata

peccata quę anima antequam corpori coniungeretur, in cælo commisisset, mortis & ærumnarum hominis causam esse censuerunt. Pulchrè de iis S. Aug. lib. 5. contra Iulianum, cap. 12. & 15. sic ait: *In libro tertio de Republica Tullius hominem dicit, non vt à matre, sed tanquam à nouerca natura editum in vitam, corpore & nudo, & fragili, & infirmo; animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines: in quo tamen inesset tanquam obrutus quidam ignis ingenij & mentis.* Hæc Cicero; post hæc subdit

280\. *Peccata, non natura, caussa sunt omnium malorũ, & ærumnarum nostrarum.*

August. *Neque hoc iste auctor dixit, malè viuentium moribus effectum, sed naturam potiùs accusauit. Rem vidit, causam nesciuit; latebat enim cum cur esset graue iugum super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ; cùm enim sacris litteris eruditus non esset, ignorabat originale peccatum.* Et mox de Hortensio, & alijs paulò altiùs assurgentibus subdit: *Qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore pœnarum luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videntur; vt verum sit illud, quòd est apud Aristotelem: simili nos affectos esse supplicio, atque eos, qui quondam, cùm in prædonum Hetruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur; quorum corpora viua cum mortuis, aduersa aduersis accommodata, quàm aptissimè colligabantur: sic nostros animos cum corporibus copulatos, vt viuos cum mortuis esse coniunctos.* Verùm hic & alibi docent Scripturæ, peccatum primi parentis Adæ caussam esse mortis ipsius, & omnium posterorum, ac consequēter omnium quoq; ærumnarum huius vitæ.

Peccatũ itẽ caussa mortis.

281\. Vbi nota primò, simul cum peccato introiuit mors in hominem; vt sicuti lictores immittuntur in domos, & bona reorum, mox vt peccarunt; ita mors immissa sit in homines reos, eosque sensim arrodat & consumat; dum ergo viuimus, mortem (puta mortis principia & causas) gerimus in visceribus, quæ non cessat nobis morbos & ærumnas procreare, donec planè nos mortificet & absumat. Hinc Apostolus ait: *Corpus mortuum est propter peccatum; mortuum*, id est, mortis necessitati & ærumnis ita obnoxium, vt videatur nō tam esse viuum, quàm mortuum cadauer; magna ergo animæ pœna est, quòd huic cadaueri sit alligata, & cum eo quasi tabescere & mori debeat, vt aiebat Hortensius, apud S. Augustinum.

Quamdiu viuimus, mortem gerimus & alimus in visceribus nostris.

282\. Nota secundò, effectus & quasi filia peccati, est mors; peccatum enim suum lictorem procreat, culpa parit pœnam, crimen parens est & causa mortis. Vnde S. Iacobus cap. 1. v. 15. *Concupiscentia*, inquit, *cùm conceperit, parit peccatum, peccatum verò cùm consummatum fuerit, generat mortem.* Vbi aduerte, mater peccati est ipsa concupiscentia habitualis, pater est ipsa libera voluntas, semen matris est titillatio & delectatio, quam ingerit concupiscentia, semen patris est ipse consensus voluntatis in fieri, proles est peccatum in facto esse; proles hæc vel est imperfecta, vt embryo, & fœtus incompletus: talis est peccatum veniale ex indeliberatione commissum: vel est proles omnino formata; talis est peccatum mortale deliberatum, & consensu voluntatis consummatum; nepos verò huius patris & matris est mors, tum præsens, tum futura, & æterna gehennæ. Hinc Iob 18. versu 13. dicitur: *Consumat brachia illius* (impij) *primogenita mors.*

Effectus & filia peccati est mors.

Tota genealogia peccati, & gradus cōsanguinitatis & affinitatis.

283\. Quæres. Quænam hic dicatur primogenita mors? S. Gregor. superbiam intelligit, quia ipsa est initium peccati; ipsa etiam fuit prima mors Angeli & animæ hominis. 2. Philippus presbyter & Beda in Iob 18. accipiunt diabolum, quia ipse inuexit mortem in orbem terrarum, & ipse suæ mortis inuentor est. Sic capitur mors Apocal. 20. v. 14. 3. Lyranus intelligit mortem pręcocem & pręmaturam. 4. Hebræi intelligunt morbum, qui impium primò corripiet. Vatabl. & Titelm. intelligunt morbum grauissimum, & letalem. 5. Subtiliter Pineda & Mercerus accipiunt mortem non vulgarem, sed maximè acerbam, funestam, & violentam, qualis est mors iuuenum, & diuitum: quomodo Isaię 14. v. 30. primogeniti pauperum vocantur maxime pauperes.

Primogenita mors quinque significata habet.

284\. Verùm sapidior, pientior, magisque genuinus videtur esse sensus, quem dat Chaldæus, vt mors propriè dicta ipsiusmet peccatoris, & peccati vocetur primogenita, id est, primæua filia, princeps & regina: quia ipsa quasi ex iure primogenituræ, in regno peccati, quasi patris sui hæres succedit & dominatur; primogenita enim refertur ad *τὸ illius*, scilicet impij, & ad impietatem in impio inclusam, cuius primogenitam filiam Baldal, apud Iob mortem vocat; optatque vt sicut impietas impio dominata est, sic eidem dominetur mors, quæ est filia, & hæres impietatis, idque ex asse, vt quàm latè patet regnum impietatis, tam latè pateat & regnum mortis. q. d. Mors, quæ prima per peccatum inuecta est in mundum, adeoque quasi primogenita peccati filia, in regno peccati princeps successit & imperat; illa, inquam, mors deuoret eum, scilicet impium, & instar viperæ matrem suam, hoc est, peccatum, & peccatorem consumat. Vnde v. sequenti illud ita explicans, subdit: *Calcet super eum quasi rex interitus.* Sic sumitur primogenitus Psal. 88. v. 28. *Et ego*, inquit Deus, *primogenitum ponam illum* (Salomonem, & eius antitypum Christum) *excelsum præ regibus terræ.* q. d. Deus; Salomon & Christus in Israële, & regno meo succedent, & latissimè imperabunt, tanquam primogeniti mei, qui sum Rex Regum, & Dominus Dominantium, filij.

Primogenita dicitur mors, quia filia est peccati primogenita, eiusq; ex asse hæres.

285\. Denique moraliter, vide hic quantum malum sit peccatum, quod generat tot morbos, mortemq; ipsam, tum præsentem, tum æternam. Vis scire quid sit peccatum? Intuere tantùm vnicum Adæ peccatum, & cōsidera quot millionum hominum morbos, fames, ærumnas, neces, hoc vnum peccatum pepererit; quàm multi & paruuli & adulti propter illud damnentur; quòd Dei Filius ad illud expiandum mori debuerit, & videbis quātum malum sit vnum peccatum mortale, dicesque, cùm te voluptas ad peccatũ sollicitat, ego tantillo pretio mortem & æternum pœnitere non emo.

Locus moralis de grauitate malitia peccati.

In quo omnes peccauerunt.

286\. *In quo*, supple, non peccato, sed vno homine. Græcum enim ᾧ, est masculin. *ἁμαρτία*, verò

verò est fœmininum. Ita S. Augustinus libro primo de peccatorum meritis, cap. decimo, qui & rationem addit: *quia*, inquit, *omnes homines fuerunt, ille vnus homo, scilicet Adam*, quod intellige non formaliter, sed originaliter, radicaliter, seminaliter, & repræsentatiuè, quia scilicet omnes homines in primo illo homine, quasi radice, parente, & principio suo contenti, censi, & comprehensi fuerunt; quodque Adam fecit, omnes eius posteri fecisse censentur. Adam enim quasi pater, & princeps omnes suos posteros repræsentabat, sicut rex repræsentat regnum, & magistratus repræsentat ciuitatem. Ita Origen. Chrysostomus. Theophylactus, Oecum. & passim Patres Græci & Latini.

In Adamo omnes homines contenti, & censi peccauerunt.

287\. Quare perperam Erasmus, Theodoretus, & Pelagiani, τὸ ἐφ' ᾧ, vertunt, quatenus, in quantum, eo quòd scilicet in Adamo omnes peccauerunt; quam expositionem S. Augustinus libro sexto contra Iulian. 15. ait esse nouam & falsam. Nec mirum, aut rarum est, ἐπὶ cum datiuo significare *in*; nam ad Hebræos 9. v. 17. ἐπὶ νεκροῖς, idem est, etiam teste Erasmo, quòd *in mortuis*. Simile est hic v. 14. sic dicunt Græci, ἐφ ἵππῳ, ἐφ' ὑμῖν, in equo, in vobis. Et patet legenti Paulum & Lucam, eos indifferenter vti ἐπὶ, εἰς, ἐν, pro *in*. Imò ἐπὶ cum datiuo etiam causam significat, conditionē, & pactum. Sic Xenophon, ταῦτα, inquit, ποιεῖν ἐπὶ τῷ κέρδει, id est, hæc facere lucri causa. Sic passim dicunt Græci, ἐπὶ τῷ μισθῷ, id est, pro mercede, ex pactò mercedis. Sic pariter hic τὸ ἐφ' ᾧ accipi potest, quasi dicat Paulus; cuius, scilicet Adami, causa & pacto, quod ipse cū Deo inierat, omnes peccauerūt. Et licet vertas, & legas, *quatenus omnes peccarūt*, sat adhuc ex eo colligitur peccatum originale; quomodo enim omnes homines, etiam infantes peccauerunt, nisi per vnum hominem & patrem suum scilicet Adamum?

Perperam Erasmus & Pelagiani, pro, in quo, vertunt, in quantum.

288\. Nota sicut in peccato actuali, actus peccati transit, sed relinquit post se habituale peccatum, scilicet maculam in anima, quæ non est quid physicum, sed moralis quædam turpitudo, & quasi nota, & infamia ex peccato admisso reliqua, scilicet est moralis auersio à Deo, & offensa Dei, ex qua homo moraliter censetur auersus à Deo, & Dei hostis, Deusque illi infensus; & ex qua denominatur peccator; est'; reus coram Deo, iræque Dei obnoxius, & pœna dignus. Sicuti qui regem offendit aliquo actu rebellionis, post actum adhuc censetur rebellis, hostis, reus, iræque & vindictæ regis subiectus, donec rex illi cōdonet. Ita originale peccatum partim actuale est, scilicet est actus ille inobedientiæ Adami, quo pomum vetitum comedit, partim verò est habituale, scilicet est macula cuiq; homini propria, quam quisque nascendo contrahit ex Adami illo primo peccato. Vnde errāt Albertus Pighius, & Catharinus, dū peccatum originale non inhærens cuique, sed tantùm primum ipsum Adæ peccatum esse volunt cuiq; imputatum ad culpam, & pœnam. Hic enim error satis refellitur ex dictis, v. 12.

Peccatum originale sicut actuale est duplex, actuale & habituale.

Error Pighij & Catharini de peccato originali.

289\. Vbi aduerte. Iuxta hanc sententiam Pighij de peccato Adæ nobis imputato, pari modò hæreticos docere Christi iustitiam similiter nobis non inhærere, sed tantùm imputari.

Verùm ex ipsiusmet Lutheri, Caluini, & aliorum passim Nouantium sententia, potiùs contrarium colligimus & concludimus hoc modo: Adam verè transfudit in nos concupiscentiam & peccatum, vt ipsimet Nouantes sentiunt & docent; Ergo & pari modo Christus verè & propriè transfundit in nos iustitiam inhærentem.

Nota secundò, actus ille obedientiæ Adami iam dictus partim personalis fuit & proprius, ac inhærens ipsi Adamo, & hic est ei remissus per pœnitentiam, vt dicitur Sapientiæ 10. v. 1. partim generalis fuit, & communis totius naturæ humanæ, omniumque Adæ posterorum. Hi enim illo actu Adamo actualiter peccante, in eo quasi capite, fonte, & seminario contenti, & quasi conclusi originaliter idem peccatum commiserunt: quod enim Adam egit & comedit, nos censemur egisse & comedisse, quia voluntas nostra posita fuit à Deo summo omnium Domino, in voluntate Adami, tanquam communis omnium parentis: sic ergo Adam peccans, omnes nos eodem peccato infecit. Et sic peccatum originale nobis voluntarium est, voluntate aliena: dicitur tamen & proprium, tum quia Adæ voluntas censebatur nostra & propria, tum quia cuique propriè inhæret eius macula habitualis, quam post se reliquit & transfudit actus Adami.

Actus inobedientiæ in Adamo partim personalis, partim communis.

Nota tertiò, hic actus Adæ, non qua personalis, sed qua toti hominum generi & naturæ fuit communis, scilicet quatenus eodem actu nos originaliter, eùm nondum essemus, peccauimus in Adamo, & per Adamum, causa est, vt cùm ex Adam nascimur, auersi à Deo, & maculati, ac peccatores nascamur. Commentum enim friuolum est id, quod fingit Magister sententiarum in 2. disput. 31. scilicet qualitatem quandam morbidam carni, & semini Adæ inhærentem fuisse, quæ deinde infecerit, & indies successiuè inficiat animas prolium, & posterorum eius peccato originali. Nec enim qualitas corporea parere potest peccatum spirituale in anima. Multò maior error est Tertulliani, putantis animam filij esse ex traduce, id est, traduci & produci ab anima parētis, sicque simul trahere ab ea peccatum originale: vt enim omittam hoc esse contra philosophiam, & damnatum in concilio Lateranensi, sub Leone 10. sessione 8. vbi definitur animas singulas singulis hominibus creari & infundi à Deo. Huic Tertulliani sententiæ obstat, quod anima filij trahit hoc peccatum à parēte, etiam tunc, cùm parens iustificatus est ab originali, omniq; alio peccato: quomodo ergo peccatum hoc à parentis anima, in qua amplius non est, ad animam filij tra luci potest? 290.

Error Magistri sententiarum fingentis in Adamo qualitatem morbidam, quæ transfundatur ad posteros.

Error Tertulliani refutatur asserentis peccatum oriri ex traduce animæ. 291.

Hinc nota quartò. Aliud est in Adamo peccare, aliud est peccatum Adami in omnes pertransire, siue omnes ex Adamo peccatum contrahere: illud enim actuale fuit, hoc verò habituale est, & cuique proprium ac inhærens peccatum originale, vt dixi. Cùm ergo ait Paulus, *in quo*, scilicet Adamo, omnes *peccauerunt*, sensus est, quòd actus ille 292.

Omnes necessariò trahunt peccatū ab Adamo, nisi præmuniantur.

 Adami

A Adami, quo ipse peccauit, omnibus imputetur, & censeatur omnium fuisse proprius, indeque fit, vt quilibet Adæ filius necessitatem peccati huius ex Adamo, vnà cum natura sua trahat; & necessariò, cùm nascitur, peccator nascatur, nisi à Dei gratia & misericordia

293. præueniatur. Sic Beata Virgo in Adamo peccauit, & hanc necessitatem contrahendi peccatum originale incurrit: sed peccatum ipsum originale de facto in se non contraxit, nec habuit: quia à gratia Dei fuit præuenta primo conceptionis suæ instanti, quæ peccatum omne ab ea exclusit.

Vers. 13. *Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo.*

Nota. *Peccatum* hic, vocat quodlibet peccatum, scilicet primum originale, & quoduis actuale, quod ex eo secutum est, quod est re-

294. *Ante legem peccatũ erat in mundo, quia mors pœna peccati erat in mundo.* gnum peccati. Hic Apostolus probat id, quod dixit, scilicet omnes homines in Adamo peccasse, adeoque probat ipsum peccatum originale. Probat autem hoc argumento: ante legem datam peccatum, & peccati reatus, ac corruptio erat in mundo: licet enim peccatum tunc non imputaretur, id est, vix reputaretur, vix æstimaretur ab hominibus solam naturam, & concupiscentiam suam sequentibus, nec legem, quæ peccati fœditatem ostenderet habentibus; tamen peccatum tunc fuisse in mundo, clarè demonstrat ipsa mors omnium hominum; nam effectus, pœna, & comes indiuidua peccati est mors; cùm ergo mors etiam ante legem regnauerit, & extenderit se in omnes homines, sequitur peccatum quoque, quod mortis est causa, in omnes homines regnasse, & se diffudisse.

295. Occurres & excipies: ante legem fuisse quidem peccatum in mundo, verùm non originale, sed actuale, quod quisque fecerat & commiserat. Hanc exceptionem disijcit & elidit Apostolus dicens:

Vers. 14. *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Mosen, etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ.*

q. d. Ante Mosen & legem, vti mors, ita & peccatum hoc commune fuit etiam ijs, *qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*, id est, ijs qui non peccarunt actu, sicuti pecca-

296. *Qui non peccauerunt actu, vt infantes, etiã contraxere peccatum originale.* uit Adam legem præuaricando, puta infantibus. Ita Theophylactus, Theodoretus, Anselmus, Chrysostomus & S. Augustinus libro primo de peccatorum meritis, cap. vndecimo: relinquitur ergo peccatum originale fuisse in infantibus, & in mundo etiam ante legem. Cur enim infantes tunc æquè ac iam mortui sunt, nisi ob peccatum, non actuale, quod perpetrare non possunt, sed originale, quod ex Adamo contraxerunt? Aliter hæc explicat Toletus,

297. quasi dicat Paulus. Erat quidem peccatum actuale in mundo ante legem, sed non imputabatur ad pœnam certam, verbi gratia mortis. Hæc enim tantùm statui solet per legem, non naturalem, sed positiuam diuinam vel humanam, quæ tunc necdum erat; ergo cùm videamus ante legem à Deo peccato statutam fuisse certam pœnam, scilicet mortis; omnes enim etiam ante legem ob peccatum mortui sunt; hinc sequitur, adeoque mors ipsa indicat, quòd ante legem in mundo fuerit peccatum aliquod, non actuale, vti iam probaui: ergo originale, cui à Deo iustè decreta & inflicta est certa pœna mortis. Verùm hic sensus plus satis remotus, obscurus & implexus videtur.

Nota τὸ *qui non peccauerunt*: ita enim legendũ, est cum Græcis & Latinis; malè enim Origen. & Ambros. tollunt negationem, *non*, leguntque affirmatiuè, *qui peccauerunt.*

In similitudinem præuaricationis Adæ.

S. Chrysostomus hæc refert ad, *regnauit mors.* quasi dicat, *regnauit mors in similitudinem præuaricationis Adæ.* id est, regnauit mors in nos, quia nascimur similes Adæ præuaricanti, puta 298. *Triplex horum verborum explicatio.*

B peccatores.

Secundò alij sic explicant, q. d. regnauit mors etiam in eos, qui non peccarunt contra legem aliquam positiuam sibi datam à Deo, vti peccauit Adam, sed tantùm peccarunt contra legem naturæ.

Tertiò, planius, vt dixi, similitudo hæc præuaricationis Adæ, sita est in actu & peccato actuali, quo peccauit Adam, legem sibi datam à Deo præuaricando. Sensus ergo est, mors regnauit in eos, *qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*, id est, mors regnauit etiam in eos, qui non peccarunt actu, vti fecit Adam, puta in infantes; ex morte enim infantium, rectè colligit Apostolus eorundem peccatum, quod cùm non possit esse actuale, sequitur debere esse originale contra-

C ctum ex Adamo.

Adæ, qui est forma futuri. 299.

Quasi dicat, qualis fuit Adam, tales post se genuit filios, puta peccatores, mortales, miseros, inquit S. Augustinus lib. 1. de peccatorum meritis, cap. 11.

Secundò & magis genuinè sic exponas: Adam fuit forma, typus, & figura Christi venturi, quasi dicat, vterque scilicet tam Christus, quàm Adam fuit parens noster, sed in contrarium, vti rectè ostendit S. Augustinus libro secundo de nuptijs & concupiscen. c. vigesimo-septimo. Nam primò sicut Adam solus sine concubitu maris & fœminæ ex terra non maledicta, sed pura & integra est formatus: ita Christus ex sola purissima virgine est natus. Secundò, sicut Adam solus totam posteritatem *Christus & Adam in contrarium sibi cõparati.*

D peccando perdidit, ita Christus solus moriendo reparauit.

Hinc rectè aduerterunt docti quidam & sapientes viri, causam, cur Deus nostram voluntatem, meritum, & demeritum posuerit in voluntate Adæ, præter summum Dei dominium & libertatem, qua quidquid potest facere & statuere, hanc fuisse: vt scilicet Adam hac ratione esset typus Christi, in cuius manu & voluntate Deus ponere volebat nostram salutem, vt ille pro nobis mereretur gratiam & gloriam; sicut Adam nobis meritus est reatum & pœnam. Antequam enim peccaret aut crearetur Adam, Deus ab æterno per præscientiam conditionatam omnia 300. *Caussa cur Deus omnes nostras voluntates posuit in Adamo, est, vt esset Adam typus Christi.*

futura

futura præsciebat & præuidebat, & secundùm eam absolutè voluit & decreuit, Adamum & omnia Adami esse propter Christum, esseque typũ Christi, rerumq́, à Christo gerendarum. Deus enim in Christo omnem suam sapientiam, & gloriam ostendere voluit, ideoque statuit & decreuit, vt Christus esset omnium non tantùm electorum, sed & operum suorũ, principium, exemplar & finis. Vt patet Coloss. 1. 15. & sequentibus. Fuit ergo non tantùm in ipsa executione, sed etiam in ipso decreto diuino mutua contra-dependentia Adæ & Christi; nec enim Adam futurus fuisset pater omnium hominum ea ratione, vt suam vel iustitiam vel peccatum in eos transfundere posset, nisi hoc ipso simul fuisset typus & figura Christi, qui omnium Dei filiorum futurus erat parens: nec vicissim Christus incarnatus & natus fuisset in mundo, nisi Adam peccasset, nosque perdidisset, vti verior & communior habet Theologorum sententia.

Christus principium, exemplar, & finis omnium operum Dei.

Adami & Christi mira inter se dependentia.

301. Nota hic. S. Script. vti aliquando allegorijs in contrarium sensum. Sic Osee Propheta cap. 1. & 3. iussus est à Deo fornicariam accipere in vxorem, vt significaret filios Israël fornicaturos, id est, relicto Deo, Synagogæ marito, idolis adhæsuros, eaque adoraturos, vbi pium Osee factum, & legitimum eius cum fornicaria matrimonium, significat impiam Iudæorum idololatriam.

Deus allegorijs in Scriptura vtitur in contrariũ sensum.

Pari modo, multi Patres explicant allegoricè Dauidis adulterium, per castum amorem Christi, scilicet quòd Dauid permissus sit à Deo adulterium committere cum Bethsabee, vt significaret Christum exarsurum amore Ecclesiæ ex Gentibus & idololatris cõgregandæ. Hanc enim allegoriam assignat S. August. lib. 22. contra Faustum, cap. 27. & S. Ambros. lib. de apologia Dauid cap. 3. similemque afferunt Angelomus, Eucherius, & Rupertus in lib. 2. Regum, cap. 11.

Sic ergo & hic Adam dicitur forma, siue typus Christi in genere, non in specie; quia contrario modo se habuerunt Christus & Adam: hic mortis; Christus verò vitæ & salutis fuit parens: sed in ipsa contrarietate est similitudo quædam proportionis, & propagationis, vti paulo antè ostendi.

Vers. 15. *Sed non sicut delictum, ita & donum.*

Delictum Græcè παράπτωμα, ita vocat Paulus ipsum Adami casum, ruinam, & offensam: ex qua quasi causa manat effectus scilicet ἁμαρτία, id est, peccatum originale, quod est macula & reatus singulis ex Adamo natis inhærens. Huic delicto & offensæ opponit χάριν, δωρεάν, χάρισμα, id est, gratiam, donationem,
302. & gratuitum beneficium Christi, scilicet eius redemptionem, satisfactionem, meritum gratiæ, & remissionis peccatorum: ex quo, quasi causa, manat effectus τὸ δώρημα & δικαιοσύνη, id est, donum gratiæ & iustitiæ nobis inhærens.

Casus Adæ & reparatio Christi inter se comparantur.

Secundò Adæ delictum dicitur παράπτωμα. q. d. non casus, sed quasi casus, non ruina, sed pæne ruina, non lapsus, sed offensio. Præpositio enim παρὰ minuit rem, cui in compositione iungitur. q. d. Paruus fuit & exiguus casus & ruina Adæ præ reparatione & gratia Christi; quia bona & beneficia Christi longè potiora & efficaciora sunt peccato Adæ; sicuti paupertas Iri comparata cum diuitiis Crœsi, eam subleuare & ditare parantis, parua, vel nulla est.

Si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia (per gratiam) *vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.*

Multi, id est, omnes. Dicit tamen potiùs multi, quàm omnes, vt multitudinem posterorum 303.
significet, quia omnes possunt esse pauci, ait S. August. q. d. Paulus, Si per vnius Adæ delictum omnes eius posteri reatum, & pœnam mortis, tam præsentis, quàm æternæ incurrerunt; scitote longè maius fuisse beneficium quod Christus nobis exhibuit: nã lõge maiora bona & dona nobis cõtulit gratia Christi, quàm Adam abstulerit, scilicet tot gratias & dona Spiritus sancti, quæ Christus contulit Apostolis, Martyribus, Doctoribus, Eremitis, Episcopis, virginibus, aliisque filiis noui testamenti, quibus caruit Adam, ac tandem ipsam gloriam, & immortalitatem, eiusque dotes maximas, plurimas, & diuersissimas. Vide S. Chrysostomum hic, de Christi gratiarum thesauro.

Bonum quod Christus nobis præstitit maius est quã malum quod intulit Adam.

Alij sic explicant. q. d. Paulus, *Multo magis*, id est, multo maiori potentia, virtute, & robore sua dona nobis contulit Christus, quàm 304.
Adam eadem abstulerit, quia difficilius est construere, quàm destruere. Hinc rectè Doctores inferunt cum S. Leone sermone duodecimo de passione, quòd valor meritorum & satisfactionis Christi longè excedat demerita Adæ; idque non ex acceptatione diuina, sed ex rigida iustitia, & valore ipsorum operum, quem habebant per se, ex dignitate personæ operantis & patientis: sic enim peccatum Adæ, per se sua indignitate & grauitate ex summa æquitate & iustitia iram Dei, pœnasque præsentes, & æternas merebatur.

Valor meritorũ Christi longè excedit demerita Adæ.

Nota. Pro *In plures*, Græcè est εἰς τοὺς πολλοὺς, in multos, id est, in omnes iam dictos, quasi dicat, Sicut Adam omnibus nocuit, ita Christus omnibus profuit, sed ampliùs quàm ille nocuerit. Ita Theoph.

Et non sicut per vnum peccatum. Vers. 16.

Supple, Adam infecit omnes, *ita & donum*, supple, Christi ab vno tantùm peccato liberat, sed à multis, quæ posteri peccato Adæ 305.
addiderunt, & addent. Ita Theophylactus. Hæc est secunda dissimilitudo Adæ & Christi. Græca habent ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος: *Sicut per vnum peccantem*, supple mors venit in mundum. Et sic legit S. Augustinus libro primo de peccatorum meritis. Sed idem est sensus.

Adam nos vno peccato maculauit. Christus nos liberat ab omnibus peccatis.

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem.

Iudicium, Græcè κρῖμα, id est reatus, scilicet fluxit ex vno peccato Adæ in κατάκριμα, id est, in condemnationem; vt omnes etiam paruuli essent obnoxij cõdemnationi, id est, pœnæ damni, etsi non sensus, vt docent

Infantes ob peccatum originale obnoxij pœnæ damni.

plerique Scholastici. E contrario beneficium, & gratia Christi ex multis delictis processit ad iustificationem, vt scilicet non ab vno, sed à multis, imò ab omnibus peccatis nos iustificaret. Opponit Paulus χάρισμα κ̓ κρῖμα, id est, gratiam & reatum; rursum δικαίωμα κ̓ κατάκριμα, id est, iustificationem & condemnationem. Hinc S. Augustinus lib. secundo de nuptijs & concupiscent. cap. 27. docet peccatum originale sufficere ad condemnationem.

Vers. 17. *Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.*

306. *In vita regnabunt.* q. d. Adam inuexit regnum mortis, Christus verò eminentius, & gratia, iustitia, bonisque omnibus abundantius inuexit regnum vitæ: in quo nos reges fecit, vt vitam hic gratiæ diuinam, & postea sine morte æternam & gloriosam adipiscamur in cælis. Ita Theoph. Nota. Non dicit Paulus, vita regnauit, sicut dixit, mors regnauit, quia suauius & gloriosius sonat, *iustificati regnabunt in vita per Christum*, quàm si dixisset, vita regnabit in iustificatis per Christum.

Vers. 18. *Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines.*

Supple, reatus pertransijt *in condemnationem. Sic & per vnius Christi iustitiam*, Græcè δικαίωμα, id est, meritum, quod est causa nostræ iustificationis & iustitiæ, *in omnes homines.* Supple, donum & beneficium Christi pertransijt, scilicet in omnes, qui à Christo spiritaliter descendunt, & baptismo in illo renati sunt. Nam Paulum proprie loqui de gratia iustificante, non præueniente patet, tum ex versu sequenti, tum quia Christum opponit Adamo, qui omnibus ex se natis efficax est causa damnationis: sicut Christus omnibus ex se renatis efficax est causa iustificationis, & immortalitatis.

307. *Loquitur hic Paulus de gratia iustificante, non præueniente.*

Nota. δικαίωμα, id est, meritum Christi distinguit hic Apostolus à δικαιώσεις, id est, à iustificatione, & à δικαιοσύνη, id est, à iustitia. Hæc enim tertia est in nobis, prima verò est in Christo. Secunda autem effectiue quidem est in Christo, quasi agente, sed subiectiue est in nobis, quasi eam recipientibus.

δικαιοσύνη in nobis, δικαίωμα in Christo, δικαίωσις effectiuè in Christo, subiectiuè in nobis.

In iustificationem vitæ.

Qua à morte peccati ad vitam gratiæ & gloriæ reuocamur. Patet v. 16. ita S. August. lib. 1. de peccator. meritis, cap. 15.

Alter hæc explicat Toletus. Putat enim iustificationem vitæ hic appellari actionem & operationem, qua Deus ex iustitia & merito Christi iusti, omnes homines, etiam reprobos à morte suscitabit ad vitam perpetuò duraturam, non ipsorum merito ac iustitia, sed Christi, vt dixi; verùm nusquam sic accipitur iustificatio vitæ.

Vers. 19. *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis* (Adæ) *peccatores constituti sunt multi* (omnes Adæ posteri;) *ita per vnius* (Christi) *obeditionem iusti constituentur multi.*

Omnes scilicet, qui ex Christo per fidem & gratiam renascuntur.

Aduerte hic. Quis & quantus fuerit fructus vnius obedientiæ, & vnius inobedientiæ. Ex hoc loco rectè Doctores inferunt concluduntque hoc modo: in Adamo fuit vera inobedientia, ergo & in Christo fuit vera, & propriè dicta obedientia, quæ præcepto superioris se subijcit & conformat, ac consequenter datum fuit Christo præceptum à Patre moriendi, & sic redimendi nos. Hoc enim fuit obiectum obedientiæ Christi, cui Christus obediuit.

308. *In Christo fuit vera obedientia, & Christus habuit præceptum sic nos redimendi.*

Nota, ab Apostolo affertur hic triplex antithesis & dissimilitudo inter Adam, & Christũ.

Primò, Adam omnes perdidit, Christus omnes reparauit.

309. *Multiplex Christi & Adami antithesis.*

Secundò, Adam vnicum peccatum ad posteros transmisit, Christus ab omnibus peccatis actualibus eosdem liberat.

Tertiò, Adam vnũ malũ, quod nullo modo intendi potest, scilicet peccatũ originale propagauit, Christus abundantiam gratiarum effudit.

His adde vberiorem & potentiorem esse gratiam Christi quàm fuerit peccatum Adæ.

Quartò, quia Adæ peccatum tantum pœnam damni in nos induxit, Christus & a pœna damni, & à pœna sensus, quæ actualibus peccatis debetur, nos liberat. Rursus ex Adamo trahimus concupiscentiam, sed per Christum ita facta est materia magnæ tam luctæ, quàm victoriæ & triumphi: eamque per gloriam in cælo Christus extirpabit.

Quintò, per Adam amissa est gratia, qua homo perseuerare posset; per Christum datur gratia crebrior & vberior, vt in tanta infirmitate, inter tot hostes fortior stet, & actu perseueret. Ita S. August. toto libro de bono perseuerantiæ

Sextò, per Adam omnes morimur temporaliter; per Christum resurgemus ad vitam tum animæ, tum etiam corporis immortalem & gloriosam.

Septimò, nõ peccatum Adæ, sed gratia Christi se extendit ad B. Virginem, quę est mare gratiarũ, & plus habet gratiæ, quàm omnes homines simul. Addit Pererius, Suarez & alij, etiã ad Angelos Christi gratiam se extendisse, eosque per merita Christi iustificatos esse, ad quos peccatum Adæ pertingere non potuit.

310. *Gratia Christi se extendit ad Angelos.*

Octauò, licet Adam actu plures inficiat, quàm ex Christo renascantur: Christi tamen gratia quoad sufficientiam, & oblationem se extendit ad omnes, non tantùm ex Adamo genitos, sed quoquo modo producibiles. v.g. si Deus eos de nouo crearet.

Nonò, per Adamum reducti sumus quasi ad statum puræ naturæ; per Christum eleuati sumus ad statum magis spiritualem & sublimiorem, quàm in quo Adam fuit conditus, & ad vitam planè cęlestem.

Decimò, per Adam facti sumus similes bestijs; per Christum angelis, imò natura nostra in Christo, & B. Virgine exaltata est super omnes angelorum choros.

Vndecimò, Adam priuauit nos ligno vitæ, Christus dat panem, qui de cælo descendit, & dat vitam ęternam; puta seipsum totum, Deum scilicet & hominem in cibum dat nobis in Eucharistia.

311. *Adam priuauit nos ligno vitæ, Christus dedit nobis Eucharistiã.*

Duo-

Duodecimò, Adam priuauit nos gratia iustitiæ originalis; Christus dat copiam gratiarum & virtutum. 1. quia dat virtutes, quæ non fuissent in statu innocentiæ, scilicet patientiam, pœnitentiam, martyrium, virginitatẽ, Apostolatum, & virtutes religiosas. 2. harum & aliarum omnium maiorem quàm fuisset in statu innocentiæ dat copiam, intensionem & continuum augmentum.

Christus dat copiam gratiarum & virtutum.

Nota secundò. Sicut in Adam omnes peccauimus; sic in Christo omnes iustificati sumus, id est, iuste pro peccatis satisfecimus, & meriti sumus iustitiam: sed sicut ad contrahendum peccatum originale necesse est ex Adamo naturaliter nasci; ita ad iustitiam Christi participandam, necesse est ex eo nasci spiritualiter per baptismum.

Necesse est nasci ex Christo ad participandam eius Iustitiam.

B Nota tertiò. Hinc sequi contra hæreticos, quòd sicut inobedientia & peccatum Adæ realiter inhæret nobis, non autem tantũ imputatur nobis: ita quoque, imò magis, inhæreat nobis gratia Christi, non autem tantùm imputetur nobis: alioqui enim longè efficacius esset peccatum Adæ, quàm gratia Christi, quæ peccatum tollere non posset, sed tantùm abscondere.

Iustitia Christi nobis inhæret.

Vers. 20. *Lex autem subintrauit vt abundaret delictum.*

Nota vocem *subintrauit*; q. d. Obiter, & quasi furtim ad tempus breue, scilicet vsque ad aduentum Euangelij intrauit lex in mundum, vt esset Iudæorum quasi pædagogus ad Christum.

312. Græcum παρεισῆλθεν significat, ait Budæus, irrepere & fallere introeundo, & se insinuando. Sic hic lex quasi latenter se insinuauit, & vt noster interpres vertit, *subintrauit*; C directè quidem ad hoc, vt dissolutos hominum mores restringeret, illosque duceret ad Christum, qui eos sanaret: sed indirectè ad id, quod sequitur, scilicet, *vt abundaret delictum*. q. d. vnde factum est, vt abundaret delictum. Vocula enim *vt*, consequentiam significat, non caussam. *Nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata.* vide can. 24. *Lex*, inquit S. August. in Psal. 102. *ideo data est, vt crescente peccato, humiliarentur superbi, humiliati confiterentur, confessi sanarentur.* Idem tractatu 3. in Ioannem. *Lex*, inquit, *minabatur, non opitulabatur, iubebat, non sanabat, languorem ostendebat, non auferebat.* Quare minus genuinè S. Ambros. epist. 71. ad Irenæum, *subintrauit*, inquit, lex, quia quasi fortuitò intrauit, vt succederet legi naturali, quæ in D mentibus hominum erat obscurata. Nec enim legis naturalis mentionem hic fecit Apostolus, nec ob eam solam instaurandam data fuit lex Mosis.

Lex data vt abundaret delictum: vt, nõ caussam, sed consequentiam significat.

313. Dices. Lex publicè tanta pompa in Sina rogata est & accepta, ergo non furtim intrauit. Respondeo. Nego consequentiam, quia Deus Hebræos ex Ægypto media nocte, quasi latenter eduxit in desertum Sina, ibique nil tale expectantibus legem promulgauit.

Lex latenter intrauit in mundum.

Alij vertunt, Lex præterea intrauit, q. d. præter morbum ex Adamo contractum, accessit lex quæ morbum auxit.

314. Occurrit hic Apostolus obiectioni. Dicet enim aliquis. Dixisti, Paule v. 13. *Vsque ad legem peccatum erat in mundo*: ergo post legem, & per A legem Mosaicam, ablatum est peccatum: ad quid enim aliud data est lex? Respondet Paulus, adeò per legem non esse ablatum peccatum, vt magis per eam sit auctum, vitio quidem hominum, sed occasione accepta ex lege, quæ multiplicauit præcepta, nec tamen hominibus infirmis vires dedit ad ea implenda.

Peccatum per legem magis auctũ.

Notat hic Apostolus tres mundi status. Primus fuit ab Adam ad Mosen; secundus à Mose ad Christum; tertius à Christo ad finem mundi; in primo regnauit peccatum & mors; in secundo lex, quæ peccatum auxit; in tertio gratia, quæ peccatum & mortem sustulit.

Tres mundi status.

Vnde Apostolus hic quasi comœdiam instituit in tres scenas distinctam, & per prosopopœiam, cuiq; scenæ suam personam, quasi choragum, assignat, quæ quasi rex dominetur & B regnet. Tres ergo reges hic, qui inter se confligunt, sunt peccatum, lex, & gratia: siue Adam, Moses, & Christus: quorum quisque suum habuit regnum, & regnandi tempus & spatium.

Tres mundi Reges, Adam, Moses, Christus, peccatum, lex, gratia.

Pulchrè quatuor hominis status inter se comparat S. August. lib. 83. quæst. q. 66. 315. *Prima*, inquit, *est actio ante legem, secunda sub lege, tertia sub gratia, quarta in pace. Ante legem actio est, cum peccatum ignoramus, & sequimur carnales concupiscentias. Sub lege est actio, cùm iam prohibemur à peccato, & tamen consuetudine eius victi peccamus. Tertia actio est, cùm non vincimur delectatione consuetudinis malæ, sed per gratiam ei resistimus. Quarta actio, cum omnino nihil est in homine, quod resistat spiritui. In prima ergo actione, quæ est ante legem, nulla pugna est cum voluptate. In secunda, quæ est* C *sub lege, pugnamus, sed vincimur. In tertia pugnamus, & vincimus. In quarta non pugnamus, sed perfecta & æterna pace requiescimus.*

Quatuor hominis status inter se comparati.

Notanda hic est sententia D. Thomæ, de triplicis legis fine, respectu triplicium hominum. 316. *Circa finem legis*, inquit, *sciendum est, quòd in populo Iudæorum tria fuerunt hominum genera, sicut & in quolibet alio populo, scilicet duri, id est, peccatores, & rebelles, proficientes, & perfecti. Quantum igitur ad duros, lex fuit data in flagellum, & quantum ad præcepta moralia, ad quorum obseruantiam cogebantur, per pœnæ comminationem, vt patet Leuitici 20. & quantum ad cæremonialia, quæ ideo sunt multiplicata, ne liceret eis Dijs alienis alium cultum superaddere, Ezech. 20. In manu valida & brachio extẽto, & in furore effuso regnabo super vos. Sed proficientibus, qui dicuntur mediocres, lex fuit in pædagogum, secundùm* D *illud Galat. 3. Lex pædagogus noster fuit in Christo. Et hoc quantum ad cæremonialia, quibus ad iustitiam promouebantur. Perfectis autem fuit, quantum ad cæremonialia quidem in signum, secundum illud Ezech. 20. Sabbata mea dedi eis, vt essent signum inter me, &c. Quantum ad moralia verò in solatium, secundum illud, quod cap. 7. ait Paulus: Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.*

Triplex legis finis, respectu triplicium hominum.

Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. 317.

Vbi, id est, postquam in mũdo, occasione legis inualuit peccatum; postquam mundus ad summum malorum & peccatorum venerat in statu legis, tunc mox venit Christus, quasi medicus potentissimus, & clementissimus, qui abundantiam & efficaciam gratiæ suæ osten-

dit in curando, & abolendo peccato, regnoque peccati.

Vt sicut regnauit peccatum in mortem.

Pertrahens, scilicet, peccatorem in mortem corporalem & æternam: *ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam.* Vt scilicet per iustitiã assequamur vitam æternam, ad quam iustitia dat ius. q. d. Gratia Christi superabundauit, ad hoc, vt mortis & peccati regno destructo, regnũ iustitiæ & æternæ vitæ instauraretur, & lon-

A gè lateque propagaretur per Christum. Vide 318.
hic duo regna, vnum mortis, in quo regnauit *Duo regna*
Adam, & Adæ peccatum: alterum vitæ, in quo *mortis, &*
regnat Christus, Christique gratia, quæ *vitæ, inter*
prius regnum mortis euertit. Inter hæc duo *quæ lex voluit facere*
subintrauit lex, vt faceret quasi interregnum, *interregnũ.*
sed frustra: nam lex regnum peccati potiùs auxit, quam suspendit. Vnde necesse fuit venire Christum, qui sua gratia regnum peccati & mortis exscinderet.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

HOC *capite, de more Apostolus, post dogmata, ad mores dogmatibus conformes transit, hortaturque fideles, vt iustitiæ per Christum acceptæ seruandæ & augendæ studeant.*

Primò ergo, docet nos in baptismo Christo consepultos, complantatos, & commortuos esse peccato, vt deinceps in nouitate vitæ ambulemus: sicut Christus semel mortuus, ad nouam vitam, non ampliùs moriturus resurrexit, vt & nos quandoque cum eo ad gloriam resurgamus.

Secundò, versu 12. docet in Christianis non debere regnare peccatum, vt obediant concupiscentijs eius; vtpote qui per Christi gratiam liberati sunt à peccato, & serui effecti iustitiæ, itaque par esse, vt membra sua tradant in obsequium iustitiæ, ad vitam, quæ priùs tradiderant immunditiæ, ad mortem; nam vt ait versu vltimo: stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna.

1. QVID ergo dicemus? permanebimus in peccato vt gratia abundet?

2. Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

3. An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?

4. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

5. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus.

6. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, & vltrà non seruiamus peccato.

7. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

8. Si autem mortui sumus cum Christo: credimus quia simul etiam viuemus cum Christo.

9. scientes quòd Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltrà non dominabitur:

10. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem viuit, viuit Deo.

11. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro.

12. Non

12. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore vt obediatis concupiscentiis eius.

13. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viuentes: & membra vestra arma iustitiæ Deo.

14. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia.

15. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

16. Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam.

17. Gratias autem Deo quòd fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis.

18. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.

19. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificatione m.

20. Cùm enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.

21. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

22. Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.

23. Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Quid ergo dicemus, permanebimus in peccato, vt gratia abundet?*

EST prolepsis, qua Apostolus occurrit quorundam obiectioni. Dicet enim quis: Si, ô Paule, verum est, quod dixisti cap. superiori
2. in fine: *vbi abundauit delictum, ibi superabundauit & gratia*: ergo peccata peccatis addenda sunt, vt gratia Dei magis abundet.

Respondet Paulus: *Absit*, ita Patres. Vnde patet peccatum hic propriè accipi, licet aliqui metonymicè pro fomite peccati accipiant.

Vers. 3. *Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo,*

Nota, *τὸ peccato*, potest hic accipi dupliciter,
3. scilicet 1. Vt sit ablatiui casus, idemque sit *mortui peccato*, quod mortui per peccatum, quomodo loquitur Apostolus, Ephes. 2. v. 5. 2. vt *τὸ peccato*, sit datiui casus, & tunc mori peccato, idem est quod renunciare peccato, abdicare peccatum. S. Chrysostomus vtroque modo hic accipit, vnde duplicem affert expositionem, primò, *Qui mortui sumus peccato*, id est, inquit, qui vitam spiritualem per peccatum amisimus. Vel secūdò, qui peccato deleto ampliùs ei non obedimus, sed illi iam renunciamus, illudque abdicauimus. Verùm secundus hic sensus potior est, magisque genuinus; opponitur enim directa antithesi ei, quod subdit Apostolus, *quomodo adhuc viuemus in illo?*

Duplex horum verborum sensus.

Nota. Viuere iustitiæ, vel peccato, est operationes vitæ circa iustitiam vel peccatum, seu opera peccati vitalia facere & exercere, scilicet cùm homo rationalis per voluntatem, amorem, desiderium, gaudium obedit, delectatur, sequitur, fruitur concupiscentiis & appetitibus, qui sunt contra legem Dei, nec diuinæ, sed suæ voluntati indulget. Sic è contrario peccato mortuus dicitur, cùm hæc opera vitæ, hos amores non habet, sed à se præscindit & abdicat. Mors enim est plena derelictio, & separatio, ac præcisio: sicut ergo religiosi mortui debent esse mundo, vt non delectentur, nec misceant se rebus mundanis, ita omnes Christiani mortui debent esse peccato. Vide dicta Galat. 6. versu 14. 4.

Quid sit viuere iustitia vel peccato.

Nota. Hoc cap. peccatum & peccati fomitem considerat Apostolus, quasi dominum quemdam, aut Regem in homine tūc regnantem, quando prauis eius motibus & desiderijs obsequitur: persistit enim in prosopopœia, de qua dixi cap. præcedenti, v. 20.

Vers. 3.

An ignoratis fratres, quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus.

Baptizati in Christo, id est, baptizati in virtute, nomine, meritis non Ioannis, sed Christi, ita Origen. & Anselm.

In Christo sumus dupliciter baptizati.

5\. Secundò Pererius. *in Christo*, inquit, id est per Christum. Sed Græca habent εἰς Χριστὸν, in Christum, & ita legit Tertull. lib. de resurrectione carnis. q.d. Paulus, Per baptismum estis inserti in Christum, quasi rami in nouam arborem, & facti estis de eius corpore, mystico scilicet, quod est Ecclesia.

Baptizati peccato moriuntur per vim baptismi, & propositum nouæ vita.

· *In morte*, Græcè εἰς τὸν θάνατον, in mortem, id est, in similitudinem & repræsentationem mortis Christi baptizati sumus. Qui baptizantur enim, & aquis immerguntur, Christum mortuum & sepultum repræsentant allegoricè, idque vt tropologica similitudine significent, sicut Christus mortuus est vitæ temporali, ita se mori peccato, ait S. Chrysost. per baptismū, quo peccata merguntur & sepeliuntur: mori, inquam, peccato tum per vim & efficaciam baptismi, vt ait S. August. Enchirid. 51. (vbi hinc probat infantes habere peccatum originale, quia scilicet baptizantur) tū per propositum sanctum nouæ vitæ, quod concipit baptizatus. Ita Tertull. lib. de pœnitentia.

Probat hic Apostolus nos mortuos esse peccato, nec illi viuere debere, ex eo, quod per baptismum inserti sumus Christo, vt viuamus vita Christi, & Christiana: hæc enim ex diametro peccato repugnat.

Vers. 4.

Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.

Probat Apostolus nos esse mortuos peccato, ex mystica baptismi sepultura; vnde ait *conse-*
6\. *pulti sumus*, q.d. Nos, tanquam mortui peccato sepulti sumus in baptismo: sicut Christus mortuus corporaliter, traditus est sepulturæ; nemo enim sepelitur nisi mortuus. Ritus ergo baptismi, scilicet, trina mersio, allegorice repræsentat tres dies sepulturæ Christi, & tropologice repræsentat sepulturam & mortem peccati. Vnde ex hac causa & repræsentatione, in die sepulturæ Christi, scilicet sabbatho sancto, solemnis baptismus celebrari solet. Vide Damasc. lib. 4. de fide, cap. 10.

Baptismus pulchrè repræsentat sepulturam Christi, & peccatoris.

Nota hic dissimilitudinem inter sepulturam Christi, & baptismum. Christus enim priùs mortuus est, quàm sepultus: hæc verò baptismi sepultura, quia sacramentum est, mortem peccati in nobis efficit; itaque morte peccati est prior & anterior, non tempore, sed natura, vt rectè aduertit Pererius, & Toletus, & hoc est quod ait Paulus, *Consepulti sumus in mortem.* q.d. Cum Christo in baptismo quasi sepelimur, ad hoc vt moriamur peccato. Hanc enim peccati mortem affert, & inducit hæc sepultura baptismi. Hinc moraliter Patres monent nos vt semper ante oculos habeamus profes-

Dissimilitudo inter sepulturam Christi & baptismum.

A sionem, quam fecimus in baptismo, dicentes, *Abrenuncio Satanæ*, & consequenter peccato.

Morale de abrenunciatione Satana & peccati, quam faciunt Christiani in baptismo.

Ingressus es, inquit S. Ambros. lib. de ijs qui mysteriis initiantur, cap. 2. *regenerationis sacrarium, repete quid interrogatus sis, recognosce quid responderis. Renunciasti diabolo & operibus eius; mundo & luxuriæ eius, ac voluptatibus; tenetur vox tua, non in tumulo mortuorum, sed in libro viuentium. Præsentibus angelis locutus es, non est fallere, non est negare.* Et S. August. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. cap. 1. tom. 9. *Exclusus est*, inquit, *inimicus de cordibus vestris; huic vos renunciare professi estis, in qua professione non hominibus, sed Deo & angelis eius conscribentibus dixistis, Renuncio. Renunciate non* 7.
solùm vocibus, sed & moribus, non tantùm sono linguæ, sed & actu vitæ, nec tantùm labijs sonantibus, sed & B *operibus pronunciantibus. Scitote vos cum callido, antiquo, & veternoso inimico suscepisse certamen: non in vobis post renunciationem inueniat opera sua, non iure vos attrahat in seruitutem suam; deprehenderis enim, & detegeris Christiane, quando aliud agis, & aliud profiteris; fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tuæ fidē: modò ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis Diaboli, quibus renunciasti?* Hinc etiam baptizatis sacerdos dat vestem candidam, quasi tesseram puritatis, & innocentiæ, dicens: *Accipe vestem candidam, sanctam, & immaculatam, quàm perferas sine macula ante tribunal Christi, vt habeas vitam æternam.* Qua de re ita Lactantius canit in carmine Paschali:

Baptizatis Sacerdos dat vestem candidam.

Candidus egreditur niueis exercitus vndis,
C *Atque vetus vitium purgat in amne nouo.*
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Quare patheticè Muritta Diaconus apud Victorem Vticensem lib. 3. persecution. VVandal. ad Elpidophorum apostatam, & carnificem tam suum quàm aliorum orthodoxorum, expandens & ventilans lintea illa, quibus Elpidophorum olim è sacro fonte susceperat: *Hæc,* 8.
inquit, *sunt lintea, Elpidophore, minister erroris, quæ te accusabunt, dum maiestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abysso putei sulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte surgentem. Hæc te acrius persequentur, flammantem gehennam cùm cœperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri baptismatis, &* D *fidei sacramentum. Quid facturus es miser, cùm serui patrisfamilias, ad cœnam regiam congregare cœperint inuitatos? Tunc te aliquando vocatum, terribiliter indignatus, exutum stolam Rex conspiciet nuptialem, dicetque tibi: Amice quomodo huc venisti, vestem non habens nuptialem? Non video quod contuli, non nosco quod dedi. Perdidisti militiæ chlamydem, quam in tela virgineorum membrorum decem mensibus texi, & tendiculas crucis, quas extendens aquam mundaui, & purpura mei sanguinis decoraui, non conspiciunt oculi mei; characterem non video Trinitatis: talis non poterit interesse epulis meis: ligate eum pedibus & manibus, &c.*

Pulchra & pathetica reprehensio peccatoris & relinquentis primam innocentiam.

Vt quomodo Christus resurrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Per

Per gloriam Patris, id est per diuinam virtutem, vel vt Theodor. & Theoph. per propriam diuinitatem suam; eadem enim est gloria, siue gloriosa diuinitas Patris & Filij. A

Secundò & aptiùs Caieta. vt plenior sit comparatio inter Christum, & nos, sic explicat, *per gloriam patris*, id est, inquit, per vitam gloriosam & immortalem, quam Christus resurgens accepit à patre. q. d. Christus resurrexit ad hoc, vt gloriosam & diuinitati conuenientem vitam ageret, qualis decet filiū Dei. Vnde congruum est, vt & nos baptismo resurgentes nouam vitam, dignam filijs Dei agamus, idque continuò & constanter in ea pergendo, & proficiendo: hoc enim significat verbum, *ambulemus*.

Posset tertiò Græcum διὰ, verti *propter*, vel, vt Syrus vertit *in gloriam patris*. Valde enim glorificatus est Pater, in resuscitatione, & resurrectione Christi. B

Vers. 5. *Si enim complantati facti sumus, similitudini mortis eius simul & (supple, complantati similitudini) resurrectionis erimus.*

Excitat hic Apostolus ad nouitatem vitæ, per spem resurrectionis.

Nota. pro *Complantati*, Græcè est σύμφυτοι, quod non est participium, sed nomen, quasi dicat, *consitiuj*. Iam sensus est, si Christo insiti sumus, perinde ac rami inseruntur arbori, vt ex ea succum sugant & hauriant; sic vt ex morte Christi, cuius similitudinem gessimus in baptismo, tanquam è radice similem quandam peccati mortem sugamus, vt nimirū per mortem Christi, in qua baptizati sumus, mortui simus peccatis; si inquam ita inseramur Christo, participes quoque erimus resurrectionis Christi. Ergo τὸ *similitudini*, ex hebraismo accipitur pro, in similitudinem, id est, in conformationem mortis Christi. Posset tamen cum Syro sic accipi, *similitudini*, id est, per similitudinem, vel in similitudine, puta in baptismo, quæ est similitudo, & repræsentatio mortis & sepulturæ Christi. C

9. Verum antithesis sequens primum sensum exposcit; nam pari modo tacitè subdit Apostolus, quòd aliquando complantati & insiti erimus Christo, similitudini, id est, ad similitudinem resurrectionis eius, vt nimirum ex Christo, quasi arbore resurgente, similem nos ipsi resurrectionem sugamus & participemus. Persistit Paulus in metaphora plantæ. Sic enim S. Scriptura Christum vocat virgultum, & vitem, nos palmites; & Christus in nobis dicitur crescere, nosque in Christo dicimur adolescere, esseque arbores frugiferæ, quas ministri Christi dicuntur plantare & rigare. Dicit ergo, sicut ramus in arbore insitus moriente quasi per hyemem arbore, illi pariter etiam ipse commoritur; & rursum arbore tempore veris quasi resurgente, vna quoque ramus resurgit: sic qui Christo coinsitus, peccato commoritur, in hyeme huius vitæ, & passionis; hic Christo quoque in vere illo vniuersali resurrectionis, cùm nouum cælum & noua terra repullulascent, consurget ad gloriam. Ita Orig. Vnde & Tertul. lib. de carnis resurrect. cap. 47. sic legit: *Si enim consati sumus simulacbro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus*: illudque sic explicat: *per simulachrum* (per repræsentationem) D

Christo insiti sumus vt ramus arbori.

In Christo dicimur crescere.

enim morimur in baptismo, sed per veritatem resurgemus in carne, sicut & Christus. Sensus ergo est, q. d. Paulus: Sicut mortis & passionis Christi in hac vita consortes facti sumus, ita pariter & resurrectionis Christi in futura vita consortes fiemus: nam & huic insiti simus, vtpote cuius æquè ac mortis Christi in baptismo gessimus similitudinem. Nam sicut immersione, quæ fit in baptismo cōfiguramur Christo mortuo, & sepulto: ita vicissim emersione ex aquis baptismi, configuramur Christo resurgenti: quod si autem resurrectionis Christi participes futuri sumus, fierique debemus; ergo pariter in nouitate vitæ, quam resurrectio Christi significat, quamque resurrectio nostra postulat, & prærequirit, ambulandum nobis est.

Sicut immersione in aqua baptismi cōfiguramur Christo morienti, ita emersione resurgenti.

10. Pulchre Nazianz. oratione prima in pascha: *Heri*, inquit, *cum Christo in cruce agebar, hodie simul cum illo glorificor: heri commoriebar, hodie simul viuificor: heri cōsepeliebar, hodie simul resurgo*, &c. Et Tertull. lib. de corona militis, cap. 14. *Christus*, inquit, *fauos post fella gustauit, nec antea Rex gloriæ à cælestibus est salutatus, quàm Rex Iudæorum proscriptus in cruce: minoratus primum a Patre modicum quid citra angelos, ita gloria & honore coronatus est*: ita & nos si hic fella gustemus, postea fauos cum Christo gustabimus.

Si cū Christo patimur cum ipso glorificabimur.

11. Aliter hæc explicant Toletus & Adamus; nimirum vt complantari resurrectioni Christi, sit idem, quod in nouitate vitæ ambulare, vti præcessit. q. d. Paulus, Si tanquam surculi quidam insiti sumus Christo per baptismum, sic vt similitudinem mortis eius in nobis habeamus, moriendo peccatis: erimus quoque hoc ipso complantati, siue insiti, vel ingenerati similitudini resurrectionis eius, quæ similitudo posita est in nouitate vitæ; vt nimirum sicut Christus ad nouam & beatam vitam resurrexit, ita quoque nos ad nouitatem vitæ resurgamus, & in ea viuamus & ambulemus. Verùm si hoc voluisset Apostolus, dixisset potiùs, *simul & resurrectionis sumus*, iam autem non dicit, *sumus*, sed *erimus*: vnde magis genuinè & proprie videatur spectare futuram resurrectionem.

Complantari resurrectioni Christi, est in nouitate vitæ ambulare.

12. Nota vim propositionis σὺν, id est, *cùm* in Græcis Apostoli vocibus σύμφυτοι, συνθάπτεσθαι, συσταυρῶσθαι, συζῆν, συμπάσχειν, συμμορφοῦσθαι, συμβασιλεύειν, συνδοξάζεσθαι, id est, complantati sumus, consepulti, concrucifixi, conuiuentes, compatientes, conregnantes, conglorificati Christo. σὺν enim significat primò similitudinem nostram in his cum Christo.

Propositio σὺν, significat similitudinem cū Christo, effectum & causam fructuū eius in nobis.

Secundò, significat causam omnium horum in nobis esse hanc, quòd scilicet simus vniti Christo, quasi rami arbori; ita vt hæc omnia quasi succum arboris Christi à Christo, Christique cruce & passione sugamus.

Tertiò, σὺν significat effectum & fructum, quem Christus à nobis requirit, vt scilicet hæc conemur cum Christo in nobis perficere, Christumque in hisce assiduè imitari & prosequi, vt cum ipso pariter glorificemur.

Vers. 6. *Hoc scientes, quia* (quòd) *vetus noster homo simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato.*

Refer,

Refer, τὸ *hoc scientes*, ad omnia præcedentia; sed maximè ad τὸ *mortui sumus*, & ad τὸ *complantati facti sumus similitudini mortis eius; vt in nouitate vitæ ambulemus*. q. d. debemus mortui esse peccato, & in nouitate vitæ ambulare, *hoc scientes*, id est, cùm sciamus (per Hebraismum enim ponitur participium pro verbo) quòd vetus noster homo crucifixus sit?

13\. Nota, *vetus homo*, inquit D. Thomas 1. est macula ex actu peccati relicta. 2. est ipsa consuetudo peccandi. 3. est concupiscentia, 4. & clarius Toletus, Vetus homo, inquit, dicitur is, qui peccatum & concupiscentias, nascendo ex veteri Adamo, traxit, & sequitur. Puta, vetus vita, veteres mores, vetus in concupiscentijs & peccatis, instar veteris Adami viuendi ratio, vti pluribus dicam, cap. 7. Hic ergo iam dictus vetus homo crucifixus est cum Christo. 1. per repræsentationem; baptismo enim repræsentamus crucem Christi, & vitiorum; scilicet nos cum Christo esse crucifixos, & crucifixisse nostra vitia. 2. per efficientiam, quia scilicet virtute Christi in cruce mortui, quæ baptismo nobis applicatur, peccata nostra deleta sunt. Crux enim peccatorum nostrorum est mors & destructio.

Quis dicatur Vetus homo.

Vetus homo crucifixus est cum Christo dupliciter.

B

Vt destruatur corpus peccati.

14\. Primò Origen. Chrysost. Ambros. Anselm. & Toletus, *corpus peccati*, inquiunt, est tota peccatorum massa, quæ quasi vnum est corpus hominis veteris, cuius membra sunt libido, auaritia, fornicatio, cuilibet Christiano mortificanda, vt ait Apostolus Coloss. 3. v. 5. hanc peccatorum massam vocat Apostolus corpus peccati, vt persistat in metaphora crucis, de qua dixit, *vetus noster homo crucifixus est*: non enim accidentia, nec spiritus, sed corpora hominum crucifigi solent.

Corpus peccati, tota peccatorum massa.

C

Nota hic, peccata non tegi per iustitiam imputatiuam, sed omnino mori, & deleri in baptismo, per gratiam & iustitiam infusam, vt hic coactus fatetur Caluinus sui oblitus.

Peccata non per iustitiam imputatiuam sed infusam delentur.

15\. Secundò, idem Origenes sic explicat, *vt corpus peccati*, id est, corpus in peccato conceptum, nutritum & peccare solitum, *destruatur*, non substantia, sed qualitate; id est eneruetur: hoc enim est Græcum καταργηθῇ. Vnde & Tertull. lib. de resurrect. carn. c. 47. sic legit, & explicat: *vt euacuetur corpus delinquentiæ, per emendationem vitæ, non per interitum substantiæ*.

Corpus peccati est corpus assuetum peccatis.

Tertiò, Theodor. sic legit, *vt corpus nostrum euacuetur peccato*, id est, vt peccatis sit vacuum. Verùm primus sensus Apostoli menti, & phrasi magis est conformis.

D

Vers. 7. *Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.*

16\. Causam dat, cur vltra non debeamus seruire peccato; quia, inquit, qui conformatus Christo crucifixo, & morti Christi in cruce moriētis mortuus est peccato, seu vitæ veteri, hic *iustificatus*, id est, absolutus est prorsus à peccato, vt non debeat habere cum eo commercium: sicut homo mortuus absolutus est ab huius vitæ negotijs, vt ijs se miscere non debeat, nec possit.

Causa cur non debeamus vltra seruire peccatis.

Secundò, S. Basilius lib. de baptismo, *Qui*, inquit, *mortuus est, hic iustificatus, id est, purgatus est à peccato per iustitiam à Deo datam & infusam.*

A

Tertiò, specialius & profundius, iuxta primum sensum S. Chrysost. & Theodor. sic explicant; tanquam alludat Paulus ad seruum, qui dum viuit, seruituti astringitur, sed in morte ab eadem absoluitur & liberatur: hanc enim metaphoram serui v. 16. & sequenti vrget Apostolus; q. d. Sicut seruus mortuus, per mortem iustificatus, id est, absolutus & liberatus est à iure & dominio heri, puta à seruitute, ita vt herus in eum nullum herile habeat ius vel imperium; pari modo & nos à seruitute peccati iustificati, id est, liberati, & absoluti sumus, hoc ipso quo eidem mortui sumus per baptismum, vt proinde ampliùs peccato vacare & seruire non debeamus.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul viuemus cum Christo. *Vers. 8.*

Simul viuemus, in vita nimirum futura, beata, & æterna. Ita Origen. & Chrysost. Theodor. Anselm. 3. Toletus. Credimus, inquit, id est, confidimus quòd simul cum Christo in noua vita gratiæ viuemus, id est, viuere pergemus. Sed prior sensus planior est: Apostolus enim more Concionatoris, identidem Christianis proponit præmium æternæ vitæ, vt eos ad bonam sanctamque vitam alliciat, & excitet, ideóque ab anagoge baptismi, salit ad tropologiam, puta à resurrectione salit ad mortificationem vitiorum, & nouitatem vitæ; & mox ab ea ad resurrectionem redit, idque facit secundò & tertiò; sed alijs & alijs verbis. Nam hanc baptismi anagogen siue resurrectionem proposuit v. 5. & eandem hoc v. 8. & rursum v. 9. & 11. alijs verbis inculcat. 17.

Rursum eidem tropologiam de nouitate vitæ præposuit, v. 4. & iterum subnexuit v. 6. 7. 9. 11. & sequentibus. Idem faciendum est cuiuis Ecclesiastæ, vt scilicet misceat præmia, cum virtutibus; vtque suis auditoribus iam cælum & cælestes coronas, iam fugam vitiorum, & Christianos mores, quibus cælestes coronæ acquiruntur, proponat.

Munus boni Concionatoris, iam fugam vitiorum, iam cælestes coronas proponere.

Scientes quod Christus resurgens (Græcè ἐγερθεὶς id est suscitatus, vel qui resurrexit. Est enim præteriti temporis) *ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* *Vers. 9.*

Pendent hæc à præcedentibus. q. d. Si mortui sumus peccato, credimus, quia simul etiam viuemus cum Christo, in vita, scilicet beata & immortali. Scimus enim Christum, postquam resurrexit à mortuis, talem vitam iam viuere, nec ampliùs moriturum, imò mori non posse. Cùm ergo vita nostra beata post resurrectionem similis & conformis sit futura vitæ Christi, sequitur nos quoque tunc amplius nō morituros, imò mori non posse. Ex quo discursu tacitè Christianis colligendum relinquit Apostolus, eos vtpote iam mortuos peccato, & traductos in nouitatem vitæ, adeoque ordientes sic beatam vitam, & tendentes ad gloriosam immortalitatem, constanter in hac via, vitaque sancta persistere debere, vt in mortē peccati non recidant, sed sanctam & felicem immortalitatem per cōstantiam vitæ piæ & Christianæ repræsentent, atque inchoent. Infert Origen. 18.

Christianis cauendum ne recidant in pristina peccata.

A Origen. ex eo, quod ait Apostolus, *mors illi vltrà non dominabitur*; ergo mors antea, puta in cruce, dominata est Christo. Porrò Origen. per mortem intelligit Diabolum; sed clarum est ex præcedentibus, mortem proprie hic accipi. Mors ergo quasi dominus & rex hic inducitur, quæ Christo, omnibusque hominibus fuit dominata, sed per Christum dominio hoc suo est spoliata.

Error Origenis putantis mortem, id est, Diabolũ, Christo dominatam.

Vers. 10. *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.*

S. Hilar. lib. 9. de Trinit. putat τὸ *quod*, esse relatiuum, sicque vertit, & legit, *quod mortuum est, peccato mortuum est semel; quod autem viuit, viuit*

19. *Deo.* quasi dicat; Mortuũ est Christi corpus semel propter peccatum, sed viuit & vixit, viuetque semper eius diuinitas, & ita vertendum esse contendit Faber Stapul. qui nostrum taxat

B interpretem, quòd vertat *mortuus*, non *mortuum*. Verùm nostrum interpretem defendit Erasmus, & alij passim, imò & Beza, Græcum enim ὃ, id est, *quod*, pro ὅτι capitur, vel certè subaudiendum est, κατὰ. q. d. καθ' ὃ, id est, in eo quòd mortuus fuit, vel quantum ad mortem Christi attinet, semel ipse peccato mortuus est: aptius enim dicitur Christus mori & viuere, quàm corpus Christi; ne scilicet videamur cum Nestorio separare in Christo corpus & hominem à deitate.

Fabri lectio fauens Nestorio hic reijcitur.

20. *Peccato mortuus est semel.*

Hilar. lib. 9. de Trinit. & Oecumen. *Peccato*, inquiunt, id est, corpore, puta corporaliter mortuus est semel Christus. Corpus enim dicitur peccatum metonymicè, quia peccati est subiectum. Simili sensu vocatur caro peccati, li-

C cet in Christo tantùm fuerit similitudo carnis peccati, vel vt Pererius explicat, *mortuus est Christus peccato*, id est, vitæ passibili & mortali, qualis est in corpore hoc peccatis subdito.

Triplex horum verborum explicatio.

Secundò S. Ambrosius sermone 18. in Psalmum 118. versu 7. mortuus, inquit, est Christus peccato, id est, peccatori, puta propter peccatores.

Tertiò & optimè, S. Chrysostom. & Theodoret. mortuus est Christus peccato, id est, propter peccatum, ad peccatum in nobis mortificandum, & abolendum. Hanc enim vim habet lamed datiui Hebræis. Aliter ergo Christus mortuus dicitur peccato, aliter nos; Christus effectiuè; nos subiectiuè. Christus semel ἀπίθανεν, est mortuus; nos autem νεκρὸς nominali-

D ter, quasi semper mortui peccato esse & permanere debemus.

Christus mortuus est peccato effectiuè, nos subiectiuè.

21. *Quod autem viuit, viuit Deo.*

Viuit Deo, id est, diuinitate & anima. Ita Oecumenius.

Secundò S. Chrysost. & Toletus, *viuit Deo*, id est, per Dei virtutem.

Tertiò, & optimè, Christus iam post resurrectionem *viuit Deo*, id est, apud Deum, & similem Deo viuit vitam cælestem, diuinã, beatam, immortalem. Rursum *viuit Deo*, id est, ad Dei gloriam, vt Deum perpetuò laudet, & celebret, sicut enim mortuus est propter peccatum, sic viuit propter Deum, & Dei gloriam.

Vers. 11. *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo.*

A Quis sit mortuus peccato pulchrè & minutim explicat S. Prosper libro de vita contemplat. cap. 21. *Quid est*, inquit, *mors peccato, nisi damnandis operibus omnino non viuere, nihil concupiscere carnaliter, nihil ambire? Vt sicut qui mortuus est carne, nulli iam detrahit, nullum auersatur, aut despicit, nullius pudicitiam callida circumuentione corrumpit, nemini violentus existit, neminem calumniatur, aut opprimit, non inuidet bonis, aut insultat afflictis, non luxuriæ carnis inseruit, non vinolentiæ deditus in se bibendi sitim bibendo magis ac magis accendit, non odiorum facibus inardescit, non compendia iniusta sectatur, non potentibus aut diuitibus adulatur, non inquieta curiositate raptatur, non domesticæ solicitudinis cura distenditur, non officiosis occurrentium salutationibus delectatur, nec superborum iniurijs fatigatur, non*

22. *Quid sit mors peccato.*

B *eum superbia inflat, non ambitio ventosa præcipitat, non vana gloria turpiter iactat, non desiderium gloriosæ opinionis inflammat, non distentio alienis actus illaqueat, non ad societatem turpium turpitudinis amor inuitat, non rabies insani furoris exagitat, non sumptuosarum delitiarum studium mactat, non ardor animosæ contentionis exanimat.* Deinde alio schemate per epitheta singulorum vitiorum propria idipsum prosequitur, dicens: *Quem non facit impudentem audacia, iniquum iniustitia, ferum inclementia, varium inconstantia, pertinacem contumacia, insanum vesania, delitiosum gula, rebellem inobedientia, vanum iactantia, infidelem perfidia, leuem facilitas, sæuum crudelitas, manducatorem turpis edacitas, impatientem mobilitas, mobilem instabilitas, vagum spiritualis infirmitas, iracundum animositas, suspitiosum peruersitas, verbosum vanitas, iniuriosum malignitas: qui remotus est prorsus à secularibus illecebris, remotus ab im-*

Pulchra hypotyposis hominis omnibus vitiis deditis: & vicissim hominis omnia vitia mortificantis.

23.

C *munditijs & inimicitijs, remotus ab insidijs alienis, remotus à rapinis vel occultioribus vel apertis, remotus à mendacijs, siue periurijs, postremò remotus ab omni genere flagitiorum, atque facinorum, quibus carnaliter viuentes, Deum offendunt: sicut, inquam, carne mortuus nec facere ea potest, quæ dixi, nec pati, ita & his & talibus vitijs omnino non viuunt, qui viuentes Deo, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigunt.*

Viuentes autem Deo. 24.

Vt scilicet spiritu Dei, siue vita spiritali, & diuina, puta vita gratiæ, non peccato, sed Deo seruientes, viuatis, id est, vitam hanc gratiæ in baptismo acceptam conseruetis. τὸ enim *viuentes*, hic significat actum, non inchoatum, sed continuatum, iuxta can. 32. vnde ait, *existimate*, id est, reputate, cogitate, perpendite, resoluite, concludite, & omnino decernite, vos Deo deinceps

D semper debere & velle viuere.

A vita gratiæ, non est redeundum ad mortem peccati.

In Christo.

Id est, per Christum, vel vt Toletus, ad similitudinem Christi, qui ita viuit, vt amplius non moriatur. Quasi dicat; pari modo, nec vos ampliùs mori debetis per peccatum. sæpe Hebræi sumunt ב, id est *in*, pro כ similitudinis, vt *in Christo* idem sit, quod, instar Christi.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius. Vers. 12.

Peccatum intellige, propriè dictum. Sic enim accepit peccatum Apostolus versu 1. 2. 6. 7. 10. 11.

Notat S. Chrysost. & Theodor. non dici non tyrannizet, quasi inuitis vobis peccatum, quia peccatum in nobis regnare non potest, nisi nobis. 25.

Peccatũ non nisi volentibus dominatur.

bis volentibus, illudque sponte acceptantibus, ac consequenter nobis tyrannizare nõ potest. A

Peccatũ pro fomite peccati, & concupiscentia.

Alij non improbabiliter, metonymicè capiunt hic peccatũ, vt idem sit, quod fomes peccati, & concupiscentia. Vnde notant S. August. Psal. 35. & Gregor. 14. moral. 9. nõ dicere Apostolum, non sit, non habitet: hoc enim est impossibile, sed non regnet in vobis peccatum, vt scilicet illi vos subiiciatis, eiusque desideriis & concupiscentiis obediatis, vt sequitur.

Perperam ergo Beza sic explicat *τὸ nõ regnet peccatum*; quasi dicat Apostolus, peccato & concupiscentiæ reluctetur spiritus, attamen illam non vincat. Sed perperam, vt dixi: nam si in hac lucta spiritus non vincit carnem, & cõcu-

26. *Pus. da Beza explicatio.*

piscentiam, ergo concupiscentia ipsa vincit & regnat; nimirum fallitur Beza, nec videt, quòd aliud est esse vel existere peccatum, aliud vincere peccatum & cõcupiscentiam. Est quidem in homine caro & concupiscentia, & in hac vita planè extirpari nequit, sed tamen in iusto vincitur & supprimitur à dominante ratione & spiritu. B

Nota. *τὸ mortali*, cùm ait Apostolus, in *vestro mortali corpore*, stimulum dat ad pugnam, & ad resistendum concupiscentiis, quia scilicet hæ fluxæ & euanidæ sunt, vnaque cum mortali hoc corpore intermorituræ. Vnde notat hic S. Chrysost. breue in hac vita & corpore peccati, æquè ac luctæ contra peccatum esse tempus, cùm victoriæ & gloriæ sit æternum, & immensum: quid ergo, ô homo, longa hic, quid solida gaudia quæris? breue est & caducum, quidquid hic vides.

Breue tẽpus certaminis & luctæ, æternum victoria & gloria.

Vers. 13. *Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato.* C

Arma, id est, instrumenta seruientia peccato: sic enim Hebræi vocant כלי חמם *kele chamas*, vasa, id est, arma iniquitatis, quomodo vocantur Simeon, & Leui. Gen. 49. v. 5.

27. *In anima duplex & contrarium regnum.*

Nota. In anima duplex & contrarium esse regnum, peccati & iustitiæ. Peccatum ad regni sui dilatationem vtitur membris nostris, quasi armis, dum manu ad verbera, lingua ad detractiones, oculis ad curiositatem abutitur. Contrà fit in regno iustitiæ, dum illa, manu ad eleemosynam, lingua ad Dei laudẽ, oculis ad studium vtitur: hac de causa Apostolus membra nostra vocat arma, tam peccati, quàm iustitiæ.

Sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuẽtes.

Quasi dicat; quin potiùs ita viuite, vt ostendatis vos ex morte peccati resuscitatos esse, ad vitam gratiæ. Videtur enim Paulus respicere ad v. 11. D

Secundò & plenius, q. d. seruite Deo, vti facere oportet eos, qui semel peccato mortui in baptismo, iam viuunt iustitiæ & Deo, in noua vita Christiana, ad quam cum Christo & instar Christi resurrexerunt. Hunc esse sensum patet ex antecedentibus.

Vers. 14. *Peccatum enim vobis non dominabitur.*

Id est, dominari nequit. *τὸ enim dominabitur*, sumitur per Hebraismum *δυνητικῶς*, siue pro modo potentiali. Occurrit Paulus obiectioni huic: quomodo possumus seruire iustitiæ, non peccato, cùm imbecilles simus ad resistẽdum peccato, eiusq; tentationibus; & hactenus totus mundus, adeoq; nos ipsi seruierimus peccato. A

Respondet Apostolus, licet peccatũ in mundo, tempore Adæ, & tempore legis Mosaicæ dominatũ sit: vobis tamen, ô Christiani, qui per baptismum mortui estis peccato, & gratia Christi roborati, peccatum dominari non potest: intellige per se, & iure suo, vti dominatum fuit ante Christum, nisi videlicet vos ipsi sponte gratiam Christi abijciatis, & dedatis vos peccato. Vnde explicans, causamq; assignãs subdit Apostolus: *non enim estis sub lege, sed sub gratia.* q.d. peccatum ijs, qui sub gratia sunt dominari nequit, nisi ipsi libere se peccato subiiciant, ijs verò qui sub lege sunt, non sub gratia, quasi iure hæreditario ab Adamo hucusq; præscripto dominatur peccatum. Licet ergo peccatum fideles, qui sunt sub gratia, oppugnet, eisque bellum moueat; tamen ijs suo nutu & imperio dominari nequit, quin verò facile ab ijsdem per gratiam Spiritus sancti vinci & domari potest. 28. B

Peccatũ per se & suo iure dominari potest in Christianos.

Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia. Vers. 15.

Occurrit nouæ obiectioni; obijciet enim quis: dixisti, ô Paule, nos non esse sub lege, sed sub gratia, ideoque peccatũ nobis non posse dominari, ergo licenter & impune legem transilire & peccare possumus, atque indulgere nostris cõcupiscentiis & peccatis, quia liberi sumus, & quicquid faciamus, peccatum nobis dominari nequit: sed nos potius peccato & concupiscẽtiis dominabimur, si pro libito eas accersamus, vel repellamus; hoc enim est argumentũ libertinorum etiam modernorũ. Respondet Paulus, *Absit*: quia licet simus sub gratia, non sub lege, tamen legẽ aspernari aut præuaricari nõ licet, sed potiùs per gratiã legẽ adimplere debemus. Rursum licet peccatũ nobis per se & suo iure dominari nequeat, tamen nobis dominari potest, & de facto dominabitur, si sponte nos illi addicamus, & quasi seruos eius dominio subijciamus. Et hoc est, quod subdit Apostolus dicẽs. C

29. *Argumentũ modernorũ libertinorũ pro libertate ab omni lege refutatur.*

Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati (quod ducit) *ad mortem, siue obeditionis* (quæ ducit) *ad iustitiam.* Vers. 16.

Proponit hic Apostolus duos reges, eosq; sibi inuicem opponit. Prior rex est peccatũ, siue inobedientia diuinæ legis, huius serui sunt omnes peccatores, qui illi obediunt, quorũ stipendium & finis est mors. Posterior rex est obeditio, siue obediẽtia Dei & legis diuinæ, puta Euãgelij: huius serui sunt omnes fideles, qui Euangelio obediunt, horum stipẽdium fructus & finis est iustitia, & vita æterna. Hęc est quasi maior propositio Apostoli, sub qua tacitè hãc minorem subsumendam, & hanc conclusionem inferẽdam relinquit: Atqui, ô fideles Christiani, in baptismo renunciastis peccato, & deuouistis vos seruos Christo, & fidei ad obediendum Euangelio, ergo non estis serui peccati, nec peccato seruire debetis, sed Christo & obedientiæ, id est, fidei & Euangelio. D

30. *Duo Reges, inobediẽtia & obedientia.*

Nota. Lex Christi, dicitur lex obediẽtiæ, quia docet homines obedire Deo, & (quod propriè hic spectat Apostolus) fidei, Christo, Euãgelio, Prælatis, Principibus, facitque sibi subditos flexiles, & obedientes, vti experientia constat,

31. *Lex Christi, est lex obedientiæ.*

&

& confitentur ipsi quoque Ethnici Principes moderni in Iapone & India.

Vers. 17. *Gratias autem Deo quòd fuistis* (esse desijstis) *serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis.*

32. *In quam traditi estis.* Græcè εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. q.d. Obedistis doctrinæ Euangelicæ, in quam, quasi in typum immissi estis à Deo & Apostolis, vt illi, quasi formæ & typo vos apprimatis & conformetis. Sicuti enim charta typis typographorum appressa in se exprimit typorum litteras, & doctrinam litteris contentam: ita pariter vos vestra obedientia Euangelicæ doctrinæ quasi formæ, typo, & normæ rectè viuendi vos apprimentes & conformantes, vita vestra & moribus eandem exprimitis & repræsentatis.

Doctrina Euangelica moribus exprimenda.

Vers. 18. *Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.*

Pendet hæc sententia, à præcedenti, scilicet, *gratias autem* (ago) *Deo, quòd fuistis serui peccati*, eamque continuat & explet.

Vers. 19. *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ; sicut enim* (q. d. Humanum enim est vt sicut) *exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.*

Tertull. lib. de resurrectione carnis, cap. 47. legit: *Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ & iniquitati; ita & nunc exhibete membra vestra famula iustitiæ in sanctificium.*

33. Sensus est, ego à vobis, ô Romani Christiani, rem exigo humanam, id est, æquam, moderatam & facilem (similis phrasis est 2. Reg. 7. v. 14. & 1. Corinth. 10. v. 13.) vt scilicet, tantùm, tantoque conatu studeatis iustitiæ *in sanctificationem*, id est, vt indies magis magisque sanctificemini, quantò olim studuistis *iniquitati, ad iniquitatem*, ita scilicet, vt ex vna iniquitate rueretis in aliam, fieretisque semper sceleratiores. q. d. Maiora à vobis, ô fideles, possem exigere cum Propheta Baruch cap. 4. v. 20. vbi sic ait: *Sicut sensus vester fuit, vt erraretis à Deo, decies tantùm iterum conuertentes requiretis eum*: verùm ego ea humanitate, non tãtum, non amplius, sed par studium requiro.

Tanto conatu studendũ virtuti, quanto quis secta tus est vitia.

34. Pulchrè hæc explicat ex S. Augustino Anselmus: *Sicut*, inquit, *ad peccandum vos nullus cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati: sic ad iustè viuendum non vos supplicij metus vrgeat, sed ducat delectatio charitasque iustitiæ. Sicut ergo ille iniquissimus est, quem ne pœna quidem temporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis: ita iustissimus ille est, qui ne pœnarum quidem temporalium timore reuocatur à sanctis operibus luminosissima charitatis.*

Pulchra exhortatio, qua suadent Ansel. & Orig. tantùm seruire iustitiæ, quantũ quis seruiuit iniquitati.

35. Et Origen. *Pudorem*, inquit, *hisce verbis auditoribus incutit Apostolus, vt hoc saltem obsequij impendant iustitiæ, quod priùs impenderunt iniquitati; quasi dicat: Currebant priùs pedes vestri ad effundendum, nunc autem ad liberandum sanguinem currant. Protendebantur manus priùs vt aliena diriperent, nunc protendantur, vt propria largiantur. Circumspiciebant priùs oculi alienum ad concupiscendum, nunc circumspiciant pauperes ad miserendum, & vniuscuiusque membri ministerium, quod exhibuit vitijs, aptet virtutibus, & actum quem exhibuit immunditiæ, ad castitatem nunc sanctitatemque conuertat. Videtur hanc iustitiam hic pro omnibus simul virtutibus nominasse: sicut è contrario iniquitatem, pro omnibus simul vitijs posuisse.* Opponit enim Apostolus à v. 12. huc usque regnum iustitiæ & regnum peccati, siue iniquitatis & iniustitiæ. Quare nimis arctè aliqui per iniquitatem & iniustitiam intelligunt adulterium, per immunditiam alias libidines, quæ sine proximi iniuria fiunt; per sanctitatem & iustitiam, intelligunt castitatem. Moraliter vide quoque S. Gregor. 19. Moral. cap. 25: & Bernardum tractatu de vita solitaria. 36.
Nimirum multi, vt luxuriæ, lucris, crapulæ seruiant ad omnia patienda fortes sunt: post conuersionem ad virtutem vires sibi deesse causantur.

Apophthegma de tepidis post conuersionem.

Alij cum Syro sic explicant: *Humanum dico*, id est, loquor hominum more, vt ad vestrum captum me demittam, vtendo nomine seruitutis, & libertatis in rebus spiritualibus.

Alij volunt hæc esse verba, quasi præmollientis, & veniam petentis, quia de rebus inhonestis locuturus erat. Sed primus sensus iam datus est genuinus.

Cùm enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Vers. 20.

Iustitiæ, id est, à iustitia, eiusque pulcherrimo statu. Quasi dicat: Cùm seruiretis peccato, expertes fuistis iustitiæ, subtraxistis enim vos dominio iustitiæ; & quasi omni lege soluti, in peccata ruistis. Ita Anselmus, quem vide. Dat enim Apostolus hic causam, cur sub peccato seruierint iniquitati, in iniquitatem; curque fuerint effusi in omnia scelera, quia scilicet omnino expertes erant iustitiæ, ac proinde quasi omni freno soluti, currebant ad omnes voluptates vetitas. Rursum opponitur hæc sententia illi, v. 18. *Liberati à peccato serui facti estis iustitiæ.*

Obijcit Beza. Hi peccatores sunt serui peccati, eique mancipati, ergo non habent liberum arbitrium. Respondeo cum S. Bernardo lib. de gratia & libero arbitrio. Triplex est libertas, naturæ, gratiæ, gloriæ; prima opponitur necessitati naturali, facitque liberum arbitrium: tertia opponitur morti, & ærumnis huius vitæ, facitque beatum: secunda opponitur peccato, facitque iustum & sanctum. De ea, non autem de prima, aut tertia hic agit Apostolus. Alludit enim ad seruos Hebræos septem annis seruientes, Exodi 21. versu 2. Peccatores enim sponte sua & voluntaria obedientia addicunt se peccato, quasi domino, vt hic docet Apostolus: sicuti vice versa, ijdem sponte sua addicunt se iustitiæ, quasi dominæ, cùm gratia Dei adiuti ad iustitiæ regnum liberè se transferunt. Hæc iustitiæ libertas, vt ait Anselmus, libertas est, & dicitur, propter recti facti lætitiam, & quia liberaliter operatur: eadem tamen etiam est seruitus, propter præcepti obedientiam. Sic serui boni liberè seruiunt & libenter dominis suis; adeoque omnes & boni & mali in seruitute sua seruant liberum arbitrium: quid-

37. *Cõtra Bezã ex hoc loco impugnantem liberum arbitrium ostenditur esse triplex libertas.*

Iustitia est libertas & seruitus.

ni ergo idipſum ſeruent homines, ſiue iuſtitiæ, ſiue peccato ſeruiant?

Verſ. 22. *Nunc autem liberati è peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem,*

38. Continuam ſcilicet, vt eatis de ſanctitate in ſanctitatem, vt indies magis, magiſque ſanctificemini. Eſt Hebraiſmus. *In ſanctificationem*, id eſt, ipſam ſanctificationem, eiuſque continuationem, & incrementum habetis pro fructu iuſtitiæ; quia ſcilicet iuſtitia facit & parit hunc fructum, vt qui eam habet, purè ſancteque viuat, ſancta & præclara faciat opera, & continuis virtutum operibus ſe magis ſanctificet, quibus promereatur, & aliquando adipiſcatur quaſi finem & mercedem, vitam æternam.

Verſ. 23. *Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna in Chriſto* (id eſt, per Chriſtum.)

Stipendia, Græcè ὀψώνια, quod ſignificat id, quod cum pane comeditur; vel quaſi ὀψὲ ὤνιον, pretium quod veſperi datur, quod aptè reſpondet ei, quod præceſſit, *finem verò vitam æternam.*

39. Secundò, ὀψώνιον, ait Nazianzenus, oratione 23. quæ inſcribitur de ſuis ſermonibus, ad Iulianum tributorum exæquatorem, ſignificat τὸ βασιλικὸν σιτηρέσιον καὶ τὰς ὑπαρχούσας ἐκ νόμου τοῖς ἀξιώμασι δωρεάς, id eſt, regium commeatum & dona, quæ ex lege, dignitatibus tribuebantur: & vt ait Theophylact. ὀψώνιον, ſignificat cibarium, quod militibus ab Imperatore datur. Sic hic peccatum ſeruientibus ſibi quaſi cibarium, ſcilicet vile ſtipendium dat mortem. Vnde paſſim omnes ὀψώνιον hic vertunt, ſtipendium, ſiue vt Syrus תאגורתא *tegureta*, id eſt, merces, meliùs ſanè quàm Eraſmus, qui vertit auctoramentum.

Cibarium peccati mors.

Gratia, id eſt, gratuitum Dei donum, eſt *vita æterna.*

Tertull. lib. de reſurrectione carnis, cap. 47. legit: *Donatiuum Dei vita æterna.* Donatiuum, eſt donum quod ab Imperatore militi donatur.

40. Nota, Apoſtolus hic deſcribit duplex regnum Dei & peccati, in vtroque ſunt arma membra noſtra, milites & ſerui illius ſunt homines iuſti, huius impij: huius ſtipendium eſt mors, illius vita æterna. Vnde 2. apta antitheſis eius quod præceſſit: *Stipendia peccati mors*, exigebat vt pari modo diceret: *Stipendium verò iuſtitia eſt vita æterna*; perinde ac alibi eandem vocat coronam iuſtitiæ: maluit tamen dicere: *Gratia Dei eſt vita æterna*; quia hac epiſtola contra Iudæos & Gentiles operibus legis, vel naturæ præfidentes, neceſſitatem gratiæ Chriſti paſſim inculcat; & quia diſſimilis eſt hic ratio peccati & iuſtitiæ: peccato enim non gratis, ſed quaſi ſtipendium, omnino debitum redditur mors & damnatio; non ſic iuſtitiæ meritis redditur vita æterna. Hæc enim merita manant ex gratia, quaſi ſemine & radice; gratia, inquam, indignis collata, vnde & ipſa vocari poſſunt, & reipſa ſunt gratia. Ita S. Auguſt. epiſt. 105. Vnde

Duplex regnum Dei & peccati deſcribitur.

Peccatum ex natura ſua meretur mortem, non ita gratia vitam æternam.

A idem S. Auguſt. primam gratiam vocat gratiam; vitam verò æternam vocat gratiam pro gratia: Et *Deus cùm coronat noſtra merita, quid aliud coronat quàm ſua dona?* ait ex S. Auguſtino, Cæleſtinus Papa ad Epiſcopos Galliæ, cap. 12. & Concil. Trident. ſeſſ. 6. cap. 16.

Secundò, vita æterna dicitur gratia, quia licet operibus ex gratia factis debeatur vita æterna, tamen ſi labor noſter nudè ſpectetur, ipſa eſt gratia; quia non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam. Ita Theodor. Gratia ergo eſt vita æterna, quia exiguis operibus, laboribus, & paſſionibus obtinetur. Sicuti ſi Rex pauperem adoptaret in filium, hac lege, ſi vellet ſibi obedire, diceretur eum adoptare ex gratia. 41.

Merita noſtra nõ ſunt condigna vitæ æternæ, niſi ex gratia.

B Tertiò, vita æterna dicitur gratia, quia gratuita ſua ordinatione Deus decreuit & promiſit iuſtorum operibus vitam æternam, ſine qua promiſſione, vita hæc non eſſet eis debita. Adde Apoſtolum vitam æternam noluiſſe vocare ſtipendium; quia Græcè eſt ὀψώνιον, ſcilicet vile & cibarium ſtipendium: hoc autem non conuenit excellentiſſimo præmio iuſtitiæ, quod eſt vita æterna.

Senſus ergo Apoſtoli eſt hic; ſicuti peccatum hominem ducit ad mortem, quaſi ad finem & ſtipendium ſuum; ita gratia, quæ nos à peccato liberat, facitque ſeruos Dei, iuſtitiæ & ſanctitatis, ducit nos ad vitam æternam, quaſi ad finem, terminum, & coronam ſuam: hoc enim eſt quod paulo antè dixit, quodque hic vrget Apoſtolus: *Habetis*, inquit, C *fructum veſtrum in ſanctificationem, finem verò vitam æternam.* Gratia ergo eſt vita æterna, non in ſe, & formaliter; ſed finaliter, quia finem & coronidem habet vitam æternam. Eſt metonymia.

Gratia finaliter eſt vita æterna.

Hinc contra Eunomium, Begardos & Peguinas, patet homines ſolo naturæ lumine, ſoliſq; naturæ viribus non poſſe videre Deum & beari: alioquin enim vita æterna non eſſet gratia. 42.

Error Eunomii, Begardorũ & Beguinarum, hominẽ poſſe ſola natura viribus videre Deũ.

Nota, præmium beatorum non vocatur deliciæ, non opes, non honores, ſed vita æterna. Primò, quia hæc directè opponitur ſtipendio & ſupplicio Adæ & peccatorum, quod eſt mors æterna. Secundò, quia hæc vita includit quaſi radix omne bonum; nec enim D vita in tormentis, vita dicitur, ſed mors potiùs. Ergo hæc vita vitalis eſt & perfecta, qua animalis, qua humana, qua angelica, qua diuina eſt. Viuit ibi memoria, recordatione omnium præteritorum. Viuit ibi intellectus, cognitione & viſione Dei. Viuit ibi voluntas fruitione omnis boni. Pari modo, viuunt ibi appetitus concupiſcibilis, iraſcibilis, & ſenſus omnes, ſuiſque fruuntur delicijs. Includit ergo hæc vita omnes delicias, opes, honores, & omnium vitarum, ſenſuum, potentiarum oblectamenta.

Ob duas rationes præmium beatorum vocatur vita æterna.

Secundò, vita hæc non eſt mille annorum, non mille millionum annorum, ſed eſt æterna. Quid eſt æternitas? eſt duratio ſemper præſens, eſt vnum perpetuum hodie, quod non tranſit in præteritum aut futurum. Quid eſt æternitas? eſt æuum æuorum, ait S. Dio- 43.

Æternitas quid ſit.

nyſius

nyfius cap. 10. de diuinis nominibus, quod non A interit, sed eodem modo semper se habet. Quid est æternitas? est circulus, cuius centrum est semper, circumferentia nunquam, quia nunquam, nullóve tempore claudi aut terminari potest. Quid est æternitas? est stabilis immutabilitas & immortalitas. Quamdiu durabit æternitas? semper; post mille annos, post centum millia annorum, post mille milliones annorum, necdum finis, necdum medium, necdum principium æternitatis; sed eius mensura est semper: quamdiu durabit semper, tamdiu durabit æternitas. Quamdiu cælum erit cælum, quamdiu terra erit terra, quamdiu Deus erit Deus, qui tempus ab æuo ire iubet, stabilisque manens dat cuncta moueri; tamdiu durabit æternitas; tamdiu Beati erunt beati, tamdiu damnati erunt damnati: sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Quid est æternitas? est axis stabilis & immobilis, circa quem voluitur rota mundi, temporis, & sæculorum omnium. Quid est æternitas? est interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio, inquit Boëtius lib. 5. de consolatione, prosa 6. *O chara veritas, vera æternitas, æterna fœlicitas, Deus meus*, ait S. August. O æternitas, æternitas! quàm longa es æternitas! quàm rarò versaris in mentibus hominum! Si hanc sæpè cogitaremus, quàm leue videretur & momentaneum, quicquid est tribulationis nostræ, quàm nihil esset arduum, quàm alacres essemus ad omne bonum, quàm benè expenderemus momentum hoc, vnde pendet æternitas nostra. Meritò Regius Propheta: *Cogitaui*, inquit, *dies antiquos, & annos æternos in mente habui*. Nam: *Durum quod cruciat æternum: felix quæ beat æternitas. A morte pendent: mors à vita: hæc à momento: elige. Vixisse semel, perijsse semel, æternum est*. Hanc æternam vitam, & huius vitæ bona, ac fælicitatem pulchrè describit sanctus Augustinus lib. 22. de Ciuit. cap. 30. *Quanta*, inquit, *erit illic felicitas, vbi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus. Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Omnia membra & viscera incorruptibilis corporis proficient in laudibus Dei. Vera ibi gloria erit, vbi laudantis nec errore quisquam, nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno; sed*

44. *Locus moralis pro consideratione æternitatis.*

45. *Æterna vita admiranda felicitas.*

nec ad eum ambiet vllus indignus, vbi nullus permittetur esse nisi dignus. Præmium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, & qui seipsum, quo melius & maius nihil possit esse, promisit. Quid est enim aliud quod per Prophetam dixit? Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs, ego ero quæcunque ab omnibus honestè desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona; sic enim & illud rectè intelligitur, erit Deus omnia in omnibus; ipse finis erit desideriorum nostrorum. Atque id etiam beata ciuitas illa magnum in se bonum videbit, quòd nulli superiori vllus inferior inuidebit, sicut in corpore non vult oculus esse, qui est digitus; cùm membrum vtrumque contineat totius carnis pacata compago. Deinde inferiùs. *Quantum*, inquit, *attinet ad scientiam rationalem, erit anima memor præteritorum malorum suorum: quantum* B *autem ad experientiæ sensum, prorsus immemor; carebunt enim præteritis malis, ita vt penitus deleantur de sensibus eorum. Ibi perficietur: Vacate & videte, quoniam ego sum Deus. Ibi vacantes in sabbatho requiei videbimus, quoniam suauis est Dominus, quoniam ipse est Deus, quo pleni erimus, quando ipse erit omnia in omnibus.*

46. *Scientia rationalis qualis in vita beata.*

Audi & auctorem lib. de spiritu & anima, tomo 3. operum S. August. cap. 60. hanc vitam compellantem: *Non est in te corruptela, nec defectus, nec senectus, nec ira; sed pax perennis, gloria solennis, lætitia sempiterna, solennitas continua. Verè tantum gaudium & exultatio, flos & decus iuuentutis, & perfectæ salutis. Non est in te heri, nec hesternum, sed est idem hodiernum. Tibi salus, tibi vita, tibi pax est infinita, tibi Deus omnia. Glorio-* C *sa dicta sunt de te, ciuitas Dei: sicut enim lætantium omnium habitatio est in te. Nullus in te timor, tristitia nulla: desiderium omne transit in gaudium, dum præsto est quicquid optatur, & quicquid desideratur abundat*. Et infrà: *Ipsi verò qui redempti fuerint à Domino, quàm deuotè confitebuntur, & dicent: Quàm bonus Israël Deus! quoniam in sæculum misericordia eius. Lætitia siquidem sempiterna erit in eis, & exultationes Dei in gutture eorum in æternum, & in sæculum sæculi, in perpetuas æternitates. Beati omnes, qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen: cùm videbimus te in te, & nos in te, & te in nobis visione continua, & felicitate perpetua.*

Gaudia vitæ æternæ.

Musica beatorum.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

QVOD cap. præcedenti dixerat nos non esse sub peccato, ex eo, quòd non simus sub lege, sed sub gratia: fusiùs hic probat exemplo uxoris, quæ soluitur à lege viri si is moriatur. Pari enim modo legem nobis, & nos legi mortuos esse docet.

Inde versu 7. docet, quòd lex licet in se sancta sit; per occasionem tamen, nimirum indicando & vetando peccatum, magis illud in homine prono in vitia auxerit.

Tertiò, hac occasione versu 14. transit ad concupiscentiam, quæ ex peccato & lege est reliqua, docetque viros etiam iustos, licet inuitos, eandem pati, & contra eam assiduè luctari.

1. AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit?

2. Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri.

3. Igitur, viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri: vt non sit adultera si fuerit cum alio viro.

4. Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi: vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

5. Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.

6. nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.

7. Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.

8. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat.

9. Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit.

10. Ego autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

11. Nam peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

12. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.

13. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem: vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

14. Scimus enim quia lex spiritualis est: ego autem carnalis sum venundatus sub peccato.

15. Quod

15. Quod enim operor, non intelligo. non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.

16. Si autem quod nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est.

17. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

18. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle, adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio.

19. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago.

20. Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum.

21. Inuenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet:

22. condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem:

23. video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.

24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

25. Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei: carne autem, legi peccati.

COMMENTARIVS.

48. *Christiani non sunt sub lege veteri, sed lege tenentur.*

HOc capite identidem dicit, vrgetq; Apostolus, quòd nos Christiani non sumus sub lege: quod S. Chrysost. intelligit de lege ceremoniali: *Quia*, inquit Chrysost. *non sumus sub cæremonijs legis, ideo non sumus sub lege*. Sed hæc expositio non est ad mentem Apostoli hoc loco; nam vt patet v. 7. & seq. loquitur Apostolus etiam de lege naturali & decalogo. Vnde nota: aliud est lege teneri, aliud esse sub lege. Nam lege veteri morali, id est, decalogo tenemur, sed non sumus sub illa, id est, sub eius statu & dominio, quod est hominem obligare, nec tamen dare gratiam ad eam implendam; vt quasi seruus ea teneatur & captiuus possideatur; & tanquam reus ab ea damnetur. Ab hoc enim legis statu nos gratia Christi liberat, quæ charitatis dat spiritum, vt quæ lex iubet faciamus sponte, libenter, amore virtutis, non timore pœnæ.

Vers. 1. *An ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore viuit?*

49. *Dominatus legis qualis.* *Dominatur* iubendo, terrendo, reum faciendo, accusando, condemnando. Hic enim est dominatus legis. *Quanto tempore viuit*, scilicet ipsa lex, inquit Origen. & Ambros. 2. *Quanto tempore viuit*, scilicet ipse homo. Ita S. Chrysost. Theodor. S. August. lib. 83. quæstionum, quæst. 66. S. Thomas, Theoph. & Oecumen. sed eòdem vterque hic sensus redit. Toletus hæc arctat ex sequentibus ad legem matrimonij; sed nihil est, quod cogat generalem Apostoli sententiam arctare ad vnam matrimonij legem: quod enim de ea subijcit Apostolus, non per modum plenæ & adæquatæ explicationis, sed per modum exempli subijcit.

Nam quæ sub viro est mulier viuente viro alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. *Vers. 2.*

Ex vnica lege matrimonij apposite, vt statim ostendam, probat Apostolus ea, quæ in genere de lege dixerat. Nota 1. pro *quæ sub viro est*, Græcè est vnica vox, ὕπανδρος, q. d. subuira. Nota 2. *alligata est legi*, scilicet matrimoniali præcipienti fidem & obedientiam marito. S. Ambros. legit *viuente viro alligata est lege*, alij vertunt, *viuenti viro alligata est lege*. Ita Græca, Syrus & Erasmus. Tertull. lib. de monogamia, cap. 13. legit: *viuenti viro vincta est*. Sed eodem hæc omnia redeunt: nam vxor hoc ipso, quo legi matrimoniali, etiam marito, quamdiu is viuit, alligata est. Apostolus hoc capite pulchra vtitur metaphora, vel potiùs allegoria; nimirum peccatum, mors & lex, quę occasionaliter peccatum & mortem fouet est maritus; anima nostra est vxor; proles sunt opera mala: hoc marito mortuo, transijt anima ad secundum maritum, nupsitque Deo, & peperit proles bonorum operum. Ita S. Aug. quæst. 66. inter 83. iam citata, & lib. 15. contra Faustum, cap. 8. idem docet Theoph. hancque esse mentem, & phrasin Apostoli, patet ex v. 4. & sequent. 50. *Exemplum obligationis legis in muliere coniugata.* *Sensus allegoricus insignis.*

Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri.

Scilicet à lege matrimonij, qua sub viri pote- 51.

potestate mulier tenebatur. Græcè est, ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός; quod potest etiam verti *à lege viro*, quia lex matrimonialis est quasi legalis vxoris maritus, sicut vicissim maritus vxori est quasi lex viua.

Lex matrimonii legalis vxoris maritus.

Vers. 4. *Itaque fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.*

52. Vox *itaque*, significat hanc esse conclusionem, quam Apostolus deducit ex exemplo vxoris iam allato. Hæc enim est argumentatio Apostoli: Vxor marito mortuo soluta est vinculo, & lege mariti. Atqui lex, quæ erat quasi maritus noster, iam mortua est, & esse desijt per Christum; ergo nos pariter lege liberati & soluti sumus, nec sub lege, sed sub gratia degimus.

Triplex huius loci sensus.

Sensus D. Augustini.

Nota. Cùm ait Paulus: *Vos mortificati estis*; est B hypallage, q. d. Lex quæ erat quasi maritus vester, iam per Christum mortificatus & mortuus est, quia scilicet in vobis mortuum est & esse desijt legis illud imperium, quo lex minatur, accusat, terret, damnat & punit. De quo dixi v. 1. hac enim de causa lex homines vitiosos peiores facit, quia dat eis occasionem præuaricationis & contemptus: contrarium facit gratia, contra quam hic legem distinguit Apostolus.

53. Hinc secundò, lex, id est, legis reatus & præuaricatio, quam lex per litteram, cui gratia defuit, faciebat occasionaliter & obiectiuè, mortua est, ait S. Aug. lib. 15. contra Faustum, cap. 8. verùm Apostolus prudenter & caute, ne Iudæos offendat, si dicat legem esse mortuam, & vt ab vtroque coniuge mortuo (per C Christum enim sicuti lex nobis, ita nos legi mortui sumus) dissolutum ostendat matrimonium: hac de causa non dicit lex mortua est; sed dicit: *Vos quasi vxores mortificati, mortuique estis, & soluti lege*, quasi marito iam mortuo, quia Christo iam viuitis, & ei in Euangelica gratia seruitis. Ita S. Chrysost. Oecumen. Ambros. Anselm.

Aliter Toletus. Homo, inquit, quoad naturam est vxor; huius mariti sunt homo vetus, cuius lex erat lex vetus: hoc mortuo, successit alter huic vxori maritus, scilicet homo nouus, cuius lex est lex fidei & Christi. Sed hoc est obscurius & alienius: nam Apostolus vxoris huius maritum facit nō hominem nouum aut veterem, sed ipsam legem.

Nota. Cùm Apostolus dicit: *Nos mortuos esse* D *legi, per corpus Christi*, intellige immolatum in cruce, id est, per corporalem Christi passionem & mortem. Per hanc enim mortua est lex vetus nobis, & nos legi.

Lex non dominatur nisi viuentibus: Christiani autem mortui sunt in Christo, ergo lex eis non dominatur.

Alij per corpus Christi, inquiunt, id est, quia incorporati estis Christo per baptismum. Verùm prior sensus planior est & simplicior. Hic est ergo discursus Apostoli. Lex non dominatur homini, nisi quasi viuens viuenti; atqui vos non viuitis, sed estis mortui legi, & lex vobis per Christi crucem & mortem mortua est; ergo non estis sub lege, id est, sub dominatu legis.

Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.

54. Hic clare patet, Apostolum, vti dixi, distin- A guere duo matrimonia vnius hominis & animæ quasi vxoris, prius cum veteri homine, vt vult Toletus, vel potiùs cum lege dominante veteri homini. Hic prior hominis maritus (puta lex) mortuus est & mortificatus in passione corporis Christi. Vnde idem homo & anima secundum matrimonium inijt cum homine nouo, id est, cum Christo resurgente; quia illi per baptismum incorporatus, & cum eo quasi factus est vna caro. Ex hoc matrimonio nouas proles concepit: vnde sequitur.

Duo matrimonia vnius hominis & animæ.

Vt fructificemus Deo.

Id est, vt viuas proles ex hoc cum Christo matrimonio pariamus Deo; scilicet opera fidei, spei, charitatis, & aliarum virtutum; quæ ex semine, id est, gratia Christi & Dei concepimus, vt illa Christo & Deo quasi eorum parenti offeramus.

Cùm enim essemus in carne. *Vers. 5.*

Cùm scilicet carnalibus desiderijs astricti teneremur, inquit Anselm.

Passiones peccatorum.

Id est, passiones incitantes ad peccata, puta affectus vitiosi.

Quæ per legem erant.

Id est, quæ acuebantur & excitabantur occasione legis.

Operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.

Vt scilicet fructus peccatorum parerent, qui nos ducerent ad mortem æternam.

Nunc autem (per Christi crucem & mortem) *soluti sumus à lege* (quæ erat occasio peccati, & consequenter) *morti, in qua detinebamur.* *Vers. 6.*

Soluti sumus; Græcè κατηργήθημεν, id est, eneruati sumus, quod opponit Apostolus τῷ ἐνεργεῖσθαι, id est, intimæ & efficacissimæ operationi passionum, versus præcedentis. Est hypallage, *eneruati sumus*, id est, eneruata in nobis est lex; quia lex vires & neruos suos, scilicet dominium & ius quasi maritale, quod in nos habebat, amisit. Simili modo Galat. 5. v. 4. dicit: *Euacuati estis à Christo*, id est, Christus, Christique redemptio vobis facta est per Iudaismum vacua, cassa & inutilis. 55.

Nota, pro *mortis*, noster interpres in Græco legit θανάτου; iam legunt ἀποθανόντες, id est, mortui sumus, scilicet legi, in qua detinebamur. Alij legunt ἀποθανόντος, scilicet νόμου, id est, mortua lege, in qua detinebamur.

Variæ lectiones.

Ita vt seruiamus (Deo & Christo) *in nouitate spiritus, non in vetustate litteræ.*

Non in veteri viuendi genere, animali & carnali, cuius magistra est legis littera, non gratia. Ita Anselm. Lex enim homini vetustatem suam indicabat quidem & vetabat, sed adeò non auferebat, vt per occasionem etiam eandem auxerit; magis refricabat enim, irritabat, & incitabat veteres concupiscentiæ affectus. 56.

Lex vetustatē vetabat, non auferebat.

Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit. *Vers. 7.*

Crebras hic Apostolus interijcit occupationes: iisque gaudet. Talis est hic: poterat enim quis ex eo, quòd Paulus v. 5. & 6. legem vocauerat legem mortis, dixeratque passiones peccatorum per legem esse & excitari, obijcere:

cere: ergo lex ipsa est peccatum. Quod enim est caussa peccati & mortis, hoc peccatum est. Respondet Apostolus, absit. Non enim lex in se peccatum est.

Sed peccatum non cognoui, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam (esse peccatum) *nisi lex diceret: Non concupisces.*

57. *Actus interior peccati æquè ac externus est vetitus.*

Nota. Concupiscentia in Decalogo vetatur speciali præcepto, scilicet nono & decimo, ex eo quòd plerique existimarent, sexto præcepto, *Non mœchaberis*, & septimo, *non facies furtum*, vetari tantùm actum externum: internum autem non esse vetitum aut cauendum. Quin & post datam legem Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 13. & Iudæi alij, quos corrigit Christus, Matth. 5. v. 28. & 29. idem putasse videntur: vnde præceptum *Non concupisces*, sic explicabant, quòd illo non vetaretur concupiscentia mere interna, sed tantùm conatus & machinatio exterior ad eam explendam, & ad facinus opusque perpetrandum. Verùm hic conatus & hæc machinatio, inchoatio est, & pars quædam operis; vnde eodem præcepto vetatur, quo ipsum opus, puta sexto & septimo. Adde, vt demus illa seorsim vetari præcepto nono & decimo; nihilominus certum & clarum est illa non tam vetari ideo, quòd exteriùs se prodant, quàm quia à mala voluntate prodeunt. Voluntas enim in se mala & vetita, virus malitiæ suæ actui externo instillat, eamque propriè hæc verba significant & prohibent, cùm dicitur: *Non concupisces.*

58. *Voluntas interior mala prohibetur hoc præcepto* Non cõcupisces.

Vnde colligas omnem alium voluntatis motum præceptis alijs aduersantem, iisdem pariter vetari. Si enim hic concupiscentia, ad quam naturaliter maximè procliues sumus, tãquam mala & illicita vetatur; ergo multò magis actus voluntatis, quo volumus id, quod lege vetitum est, ipsa lege vetatur.

59. *Refutatur Lutheri & Caluini error dicentiũ motus rationem præuenientes esse peccaminosos.*

Hæretici, Lutherus, & Caluinus in alio sunt extremo. Putant enim concupiscentiam peccato originali reliquam, id est, motus appetitus sensitiui & voluntatis inordinatos, qui præueniunt rationem & liberum voluntatis assensum hic prohiberi. *Mandatur*, ait Caluinus in cap. 20. Exod. *præcepto Non concupisces, ne quis impuris appetitus animos nostros incitet. Hinc perspicitur quibus præstigijs fascinarit sathan scholas omnes papales, in quibus personat axioma istud: concupiscentiam in baptizatis non esse peccatum, quia stimulus est ad virtutem.* Et in cap. 6. Leuitici: *Quamuis*, inquit, *neque adulteri, neque fures, neque homicidæ simus, nemo tamen est quem non reatu constringat vltimum legis præceptum, Non concupisces.* Verùm hæc esse falsa, & præcepto *Non concupisces* vetari, non indeliberatam & inuoluntariam, sed tantùm voluntariam & liberam concupiscentiam, siue consensum voluntatis in illicita, patet primò.

Primum argumentum ex Hebræo contra Caluinum.

Quia pro non concupisces, in Hebræo est verbum חמד *chamad*, quod non significat concupiscere, vel habere concupiscentiam, quæ naturæ nostræ vitium est, sed nude significat tantùm appetere & desiderare; vnde & rebus cælestibus tribuitur. Concupiscentia autem quæ naturæ vitium est & morbus, proprie significatur nomine תשוקה *tescuka*, & nomine בצע *betsa*.

A Cùm ergo dicitur, *Non concupisces*, significatur, vt patet ex Hebræo *chamad*, & prohibetur tantùm libera voluntatis appetentia ad sibi vendicandum rem alienam vel illicitam.

60. *2. argumentum contra Caluinum.*

Secundò, idipsum patet ex eo, quòd præceptum hoc, vti & cætera, non detur brutis, non pueris, sed creaturæ rationali, ratione & libera voluntate vtenti, quæ sola legis est capax, solaque potest legem implere vel transgredi. Hi autem motus concupiscentiæ rationem & libertatem præueniunt, nec magis sunt humani actus, aut in potestate, ratione, & arbitrio hominis, quàm iidem sint in potestate equi, canis, leonis, alteriùsve bruti. Sicut ergo leoni imperari nequit, ne irascatur; cani ne ringat; equo ne adhinniat: sic nec homini imperari potest, ne primos similes concupiscen-

B tiæ motus sentiat, & qui eos puniret, tyrannus esset.

61. *Peccatum si voluntariũ non sit, non est peccatũ.*

Peccatum enim (inquit S. August. lib. 1. retractat. 15. estque hic communis hominum & naturæ sensus) *ita in sua essentia includit voluntarium, vt si hoc desit, desinat esse peccatum.* Vnde Apostolus v. 17. & seq. *Iam*, inquit, *non ego operor illud*, q. d. τὸ concupiscere non est actus meus; quia non est humanus & liber. Vnde mihi imputari, vitio verti, puniri non potest. Sed potiùs quia, vt idem ait v. 16. 22. 25. *Mente delector, consentio, & seruio legi*: hinc hic meus actus, vtpote mentis rationalis & liberæ, censeri debet; quòd scilicet mente detestando motus concupiscentiæ legi contrarios, legi ipsi adhæream & obediam.

62. *3. contra Caluinum argumentũ.*

Tertiò, id patet ex eo, quòd Paulus cap. præced. v. 12. & S. Scriptura alibi ita se explicet;

C vt Ecclesiasticus cap. 18. v. 30. *Post concupiscentias tuas non eas.* Et S. Iacobus cap. 1. v. 15. Concupiscentiam & tentationem non peccatum esse, sed peccatum parere, si videlicet pater peccati consensus voluntatis accedat, disertè asserit.

63. *Quartum argumentũ ex consensu & explicatione Patrũ.*

Quartò, ita hoc præceptum explicant omnes Patres. Vide Chrysost. hom. 12. in Matth. Cyrill. lib. 3. contra Iulian. sub medium. Basil. de constitut. monast. cap. 2. Nyssen. lib. de 8. beatitud. Ambros. lib. 1. offic. 21. Hieron. ad Eustoch. de custod. virgin. Prosper. lib. 2. de vita contemplat. 3. & lib. 3. cap. 4. Gregor. 21. Moral. 3. August. lib. 1. contra duas epist. Pelag. 10. & 13. & lib. 6. contra Iulian. 11. & lib. 2. de peccat. meritis, cap. 4. 33. & 34. ita denique ex-

D plicat & definit Concil. Trid. sess. 5.

64. Dices S. August. epist. 200. ad Asellicum, dicit hoc præceptum, *Non concupisces*, in hac vita non impleri, sed in ea nos tantùm tendere & contendere ad locum, in quo illud impleamus, puta ad cælum, Idem docet lib. 1. de nuptijs & concupisc. 23. & 29. & lib. de spiritu & littera, cap. vlt.

S. Augustinus dũ dicit præceptum, Nõ concupisces, *hic non impleri, anagogicè intelligẽdus.*

Respondeo, D. Augustinus in explicatione huius præcepti iungit sensum litteralem & anagogicum: litterali enim sensu hic præcipitur, vt concupiscentias & desideria praua non sequamur, sed iis resistamus; eaque sensim omnino euellere & eradicare conemur, eoque conari possumus & debemus in hac vita: anagogico verò sensu præcipitur, vt nulla omnino in nobis talia desideria sint; quo modo hoc præceptum, vti & omnis alia

anagoge Script. non ad præsentem vitam, sed A ad futuram in cælo pertinet. Sic ergo hoc non præcipitur hic, vt in hac vita impleatur; sed præsentis luctæ erit merces, fietque tunc, cùm Deus mandabit virtuti suæ, & omni ex parte præcipitabit peccatum, & mortem in infernum. Vult ergo dicere S. August. præcepto,

Per luctam contra concupiscentiã hic in mundo, meremur liberari à concupiscẽtia in cælo. *Non concupisces*, nobis præcipi, vt per virilem & constantem in hac vita luctam contra concupiscentiam, eò tendamus & connitamur, vt scilicet mereamur omnino ab ea liberari in cælo, vtque ibi plenissimè impleatur in nobis τὸ *non concupisces*; vt scilicet nec consentiamus, nec sentiamus motus concupiscentiæ. Simili modo explicat S. Aug. præceptum dilectionis Dei, lib. de spiritu & littera, cap. vlt.

Occasione autem accepta peccatum per mandatum
Vers. 8. *operatum est in me omnem concupiscentiam.* B

Quæres. Quidnam hic vocetur & sit pecca-
65. tum? Respondet primò, Oecum. Ambros. &
Peccatũ hic potest quinque significare. Methodius apud Epiphanium, hæresi 64. peccatum hic esse diabolum.

Secundò, S. Chrysost. vult esse socordiam: socors enim ex lege accipit occasionem, augendi concupiscentiam.

Tertiò, Anselm. putat peccatum hic esse concupiscentiam, siue peccati fomitem: hic enim quasi sopitus & canis dormiens, occasione legis sibi aduersæ excitatus & irritatus, exarsit in omnis generis prauos motus, iræ scilicet, superbiæ, gulæ, & cæterorum vitiorum.

Quartò, Hieron. ad Algasiam, quæst. 8. cen- C set peccatum hic esse legis obiectum, seu id quod lege prohibetur.

Quintò & optimè, Toletus propriè hic accipit peccatum. Sic enim paulo antè illud accepit Apostolus, & sensus est, q. d. Homo in statu peccati peccatum ipsum occasione legis auxit. Peccatum enim nisi deleatur, in noua peccata hominem pertrahit, quia vires gratiæ & bonorum habituum, quibus peccato resistimus, homini vel adimit, vel imminuit, & sui delectationem animo ingerit, idque magis data lege, per quam peccatum, quasi canis dormiens, vt dixi, excitatus exarsit in omnem concupiscentiam. Ideoq; lex peccati & mortis causa, vel potiùs occasio fuit, quod docere & probare hic intendit Apostolus.

Sine lege enim peccatum mortuum erat.

66. Primò Theodor. & Caietan. sic explicant.
Triplex horũ verborũ explicatio. q. d. Paulus: Ante legem, puta in statu innocentiæ, peccatum mortuum erat, id est, non D erat. Sed quid hoc facit ad rem & rhombum?

Secundò, Ambros. Peccatum, inquit, id est, diabolus mortuus erat; quia quasi dormiens, vtpote securus de homine peccatore, quem possidebat, parum curabat eum vlteriùs sollicitare & trahere ad peccatum: sed hoc longè remotius est.

Tertiò & optimè, *sine lege peccatum mortuum*, id est, sopitum *erat*: per legem enim excitatum reuixit, vt dixi v. præcedenti.

Ego autem viuebam sine lege aliquando.

Vers. 9. Quasi dicat: Ego aliquando legem non cog-
67. noscebam, quando nimirum nondum poteram habere vsum rationis & tamen motus concupiscentiæ sentiebam, qui tamen defectu A rationis peccata non erant. Ita S. August. lib. 6. contra Iulian. cap. 11. & S. Hieron. ad Algas. quæst. 8. vel potiùs: *Ego viuebam sine lege*, nimi- *Duplex sensus huius loci.*
rum tunc, cùm adolescere inciperem & peccare, nec tamen legem Mosi edoctus essem; tunc enim viuebam quasi exlex, ac consequẽter peccatum non curabam, non agnoscebam, non æstimabam; hinc ad illud non multum incitabar.

Secundò, S. Chrysost. Oecum. Toler. hic, & S. August. lib. 1. contra duas epist. Pelag. cap. 9. S. Ambros. lib. 1. de Iacob, & vita beata, censent Apostolum loqui in persona eorum, qui ante Mosen & legem vixerunt. Sed prior sensus planior est, & aptior verbis Apostoli.

Sed cùm venisset mandatum in notitiam meam, hinc *peccatum*, quasi per antiperistasin le- B gis se intendit & *reuixit*, & per illud, *ego mortuus sum*: itaque *inuentum est mihi, quod* *Vers. 10.*
(datum) *erat ad vitam* (mihi demonstrandam & procurandam) *hoc esse* (cedere mihi) *ad mortem*.

Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me (in suas partes me dolose traxit) *Vers. 11.*
& per illud occidit.

Infligens animæ vulnus culpæ letalis, per exardescentem occasione legis concupiscentiam, vti dixi v. 8.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. *Vers. 12.*

Id est, mandata legis sancta, iusta, & bona
C sunt; sancta, quia præscribunt quomodo Deus 68.
sanctè coli debeat; iusta, quia præscribunt vt proximum non lædas, sed ei quod suum est tribuas; bona, quia præscribunt ea, quibus quisque in se bonus sit, ac bonis moribus virtuteque præditus. Et quia hæc tria appositè fiunt per triplicia legis veteris præcepta, scilicet per ceremonialia, quibus sanctus cultus, & religio erga Deum; per iudicialia, quibus iustitia erga proximum; per moralia, quibus bonitas & continentia erga seipsum præscribuntur: hinc S. Thomas 1. 2. quæst. 99. art. 4. putat hic mandatum legis vocari sanctum, *Lex sancta propter præcepta ceremonialia, iusta propter iudicialia, bona propter moralia.* propter præcepta cæremonialia, iustum propter iudicialia, bonum propter moralia; & fortè eò etiam respexit Apostolus: propriè tamen videtur agere de quolibet particulari legis mandato; hoc enim significat Græcum ἐντολὴ, vt sic distinguat mandatum à lege, quasi partem à toto. Respicit enim ad mandatum,
D *Non concupisces*; quod paulo antè citauit, q. d. Hoc mandatum *Non cõcupisces*, & quoduis aliud in se *sanctum est*; quia facit hominem purum, castum, sanctum; & *iustum est*, quia hominem cohibet, ne iniustè alienam vxorem, aut rem concupiscat; & *bonum est*, quia hominem bonum facit, omnesque animi vires & motus benè & ritè ordinat ac componit.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?

Quasi dicat, Obijcies: Ergóne mandatum, *Vers. 13.*
quod erat bonum in seipso, mutatum est, fa- 69.
ctumque mihi mors, id est, causa & occasio *Mandatum quomodo factum homini peccatũ & mors.* peccati, & consequenter mortis. Respondet, *Absit*: non fuit hæc mutatio, vitium & culpa ipsius mandati, sed peccati & hominis mandato abutentis.

Sed

Sed peccatum, vt appareat peccatum, vt robur & vires peccati manifestentur, *per bonum* (per mandatum, occasionaliter) *operatum est mihi mortem*, animæ præsentem & æternam, *vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.*

S. Hieron. ad Algaſ. quæſt. 8. legit, *vt fiat peccantius peccatum.* S. Auguſt. lib. 1. ad Simpl. quæſt. 1. legit, *vt fiat supra modum peccator peccatum.* Græcè enim eſt ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία, quaſi dicas ſceleratum ſcelus, vel peccatrix peccantia, id eſt, malitia peccati ingens & exuberans. q. d. Inde apparet ingens peccati vis & malitia, quòd per rem bonam, puta per legem, magis malitia eius increuerit; quodque per eandem hominem magis inuaſerit & occiderit. Eſt proſopopœia: peccatum enim hic inducitur quaſi perſona, quæ habeat artem peccandi & peccata fingendi, ſuggerendi, machinandi, eamque exerceat vti faciunt lenones & lenæ. Caue hic commentarium S. Hieron. adſcriptum, qui negat traducem peccati originalis.

Peccatum persona est habens artem peccādi.

Verſ. 14. *Scimus enim quòd lex spiritualis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato.*

70. Probat hic Apoſtolus id, quod dixit; ſcilicet legem eſſe ſanctam, & legem non eſſe cauſam mortis, ſed peccatum lege declaratum & prohibitum, hominemque peccato ſubditum, qui praua carnis & peccati deſideria ſectatur. Id autem probat ex eo, *quia lex*, inquit, *spiritalis est*, id eſt, ſpiritalia præcipit, non carnalia: *Ego autem carnalis sum*, id eſt, ſector ea, quæ carni & concupiſcentiæ placent; vtpote *venundatus sub peccato.* Ego ergo ſub dominatu peccati viuens, mihi ipſi carnalis vitæ & peccati, ac conſequenter mortis ſum cauſa, non autem lex.

Lex spiritualis vocatur ob quinque rationes.

Nota. Lex dicitur ſpiritualis. 1. vt explicat S. Chryſoſt. quia præſcribit ea, quæ ſpiritus & hominis ſpiritualis ſunt; ſcilicet virtutes ſequi, vitia fugere. 2. quia lex homines dirigit ad cultum vnius Dei, qui puriſſimus eſt ſpiritus, à quo etiam data eſt. ita Ambroſ. 3. quia lex impleri non poteſt, niſi per ſpiritum & gratiam à viris ſpiritualibus. Ita S. Auguſt. hic in expoſitione quarūdam propoſitionum huius epiſtolæ, num. 41. 4. vt S. Thomas, quia lex cum ſpiritu hominis congruit. Et, vt Caiet. ſpiritum hominis dirigit & regulat, tam circa Deum, quàm circa ſeipſum, & proximum. 5. quia lex ſpiritualiter accepta ducit & præparat homines ad legem Euangelicam, quæ eſt lex ſpiritus & vitæ.

Ego autem carnalis sum.

71. Notant Græci, Paulum hic vſque ad verſum 25. induere perſonam hominis peccatoris conſtituti ſub lege, qui nondum gratia Chriſti liberatus eſt à ſeruitute peccati. Ita Origen. Chryſoſt. Theoph. Baſilius in regulis breuioribus, in reſponſ. ad 16. interrog. com. Ambroſ. S. Hieron. ad Algaſ. quæſt. 8. Imò S. Auguſt. hic, & ad Simpl. lib. 1. quæſt. 1. quos libros ipſe ſcripſit, dum eſſet iunior. Et probant ex eo, quod ait Apoſtolus 1. *ego carnalis sum.* 2. *venundatus sub peccato.* 3. *video aliam legem captiuantem me in lege peccati:* hæc enim non videntur eſſe viri ſancti & perfecti, qualis erat Paulus, ſed peccatoris, aut certè recèns conuerſi, vt vult Origen. *In quo*, inquit, *remanet infirmitas & procliuitas ad pristina vitia, vt licet velit ea vincere & facere omne bonum, non tamen statim voluntatem sequatur effectus, sed sæpè cadat, & à vitijs solitis vincatur. v. g. decernit quis, & vult cohibere iram, sed quia longa consuetudine ira ei dominata est, obsistit eius voluntati ac proposito, & in solita sibi rursus itinera vis furoris erumpit. Sic & in virtutibus vult bene agere, sed non statim voluntatem sequitur effectus; sicut qui vult esse sapiens, non statim, vt vult, sapiens effectus est; sed prius adhibendus est labor, studium, sollicitudo, vigilia, doctrina institutio, & vix aliquando longo vsu, meditatione continua, sapiens efficitur.*

An sanctus Paulus hic loquatur in persona peccatoris, an de seipso, & quouis sancto.

72. Secundò tamen idem S. Auguſt. poſtea ſenior & doctior effectus, dum ſcribit contra Pelag. docet hunc locum omnino explicandum eſſe de viris ſanctis, ipſoque Paulo; illiuſque hic concupiſcentiæ & ſpiritus luctam graphicè ab eodem depingi. Ita ipſe lib. 1. retract. 23. & lib. 6. contra Iulianum 11. vbi ait, hanc eſſe expoſitionem S. Hilarij, Nazianz. Ambroſij (vnde colligitur commentaria in has epiſtolas, & in hunc locum S. Ambroſio aſſcripta reuera non eſſe S. Ambroſij, habent enim hoc loco contrarium) & cæterorum Eccleſiæ Sanctorum, & notorum Doctorum. Sic quoque explicant S. Greg. lib. 19. Moral. cap. 6. S. Hieron. lib. 2. contra Pelag. Anſelm. Primaſ. D. Thomas, Pererius, Adamus, & alij.

Loquitur Paulus de se & quolibet sancto.

73. Hæc ergo expoſitio verior & germanior eſſe videtur. Idque probatur primò, quia non ait Apoſtolus, *Eram*, vel *viuebam*, vti dixit v. 9. ſed ait: *Sum, consentio, condelector*, in præſenti. Ergo hoc verſu tranſit à ſtatu præterito legis & peccati ad ſtatum gratiæ, ſed cùm concupiſcentia luctantis. q. d. Vis legis, vel potiùs peccati lege abutentis, quam dixi; ex eo apparet, quòd etiamnum ſub gratia licet conſtitutus, tantos tamen adhuc eius effectus, & incitamenta concupiſcentiæ ſentiam, vt videar eſſe carnalis.

Probatur tribus rationibus.

Secundò, idem patet ex eo, quod ait: *Iam non ego operor illud*; hæc enim verba indicant Apoſtolum non loqui de peccatore: peccator enim operatur peccatum. Loquitur ergo de viro iuſto & ſancto.

Tertiò, idem indicat, cùm ait: *Condelector legi secundùm interiorem hominem*, &, *ego ipse seruio mente legi Dei.* Et cùm ait cap. ſequenti: *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu*, quæ omnia non cadunt, niſi in virum iuſtum & ſanctum.

Tertia explicatio huius loci eſt Caſſiani, qui collatione 23. vult hic deſcribi luctam Marthæ & Magdalenæ, vitæ ſcilicet actiuæ & contemplatiuæ. Verùm hoc non litterale eſt, ſed myſticum, vel potiùs accommodatitium.

Lucta vitæ actiuæ & contemplatiuæ.

Venundatus sub peccato.

74. Nota 1. peccatum hic idem eſſe, quod antè, ſed materialiter tantùm ſiue obiectiuè, id eſt, capi pro obiecto peccati, ſiue fomite & concupiſcentia. Vnde hanc v. 23. vocat *legem in membris repugnantem legi mentis*; ita S. Hieron. & Anſelm. ſuprà. Neque nouum eſt Apoſtolum à peccato formaliter ſumpto, tranſire ad peccatum

Transit Apostolus à peccato formaliter sumpto ad materialiter sumptū.

catum materialiter sumptum. Sic enim ipse sæpè ludit in vocibus, vt dixi can. 31.

Vnde nota secundò, concupiscentiam hic dici peccatum, non formaliter & propriè, vt vult Caluinus, sed primò, quia ipsa est materiale peccatum. Est enim concupiscentia contra Dei legem, illique ad rationem formalem peccati nihil deest, nisi consensus voluntatis. 2. quia ipsa incitat ad peccatum. 3. quia ipsa est effectus peccati. Ita Conc. Trident. sess. 5. 4. quia ipsa est pœna peccati. 5. quia ipsa est instrumentum, quo per actum generationis, peccatum originale transfunditur in posteros Adæ.

Concupiscentia ob 5. rationes peccatum dicitur.

Hinc S. August. lib. 5. contra Iulianum, cap. 3. docet; concupiscentiam & peccatum esse, & pœnam peccati, & causam peccati. *Sicut*, inquit, *cæcitas cordis, quam solus remouet illuminator Deus, & peccatum est, quo in Deum non creditur; & pœna peccati, qua cor superbum digna animaduersione punitur; & causa peccati, cùm mali aliquid cæci cordis errore committitur: ita concupiscentia carnis, aduersus quam bonus concupiscit spiritus, & peccatum est, quia inest illi inobedientia contra dominatum mentis; & pœna peccati est, quia reddita est meritis inobedientis; & causa peccati est, defectione consentientis vel contagione nascentis.* Vbi aduerte. Concupiscentiam ab Augustino dici peccatum eodem sensu, quo explicui eandem hic peccatum dici ab Apostolo; vult enim docere August. concupiscentiam non esse naturalem conditionem, proprietatem, & perfectionem manantem ex natura hominis, vt volebat Iulianus, sed esse peccatum, id est, esse vitium natum & propagatum ex peccato originali, quod negabat Iulianus, vtpote Pelagianus. Vnde cap. sequenti docet S. August. concupiscentiam esse perpetuam materiam luctæ, virtutis & victoriæ, ac consequenter non esse peccatum formaliter & propriè, nisi ei succumbat & consentiat libera voluntas.

75. *Concupiscentia secundū Augustinum peccatū est, & pœna peccati, & caussa peccati.*

Error Iuliani Pelagiani putantis cōcupiscentiam non esse à natura corrupta.

76. Nota tertiò, dicit Apostolus de se, *quòd sit venundatus*, scilicet ab Adamo, pretio pomi, & traditus (Hebræum enim מכר *machar*, & vendere, & tradere significat; quod enim venditur, traditur ementi, quasi domino) *sub peccatum*, vt habent Græca, id est, in seruitutem peccati originalis; & consequenter, quòd ipse etiamnum, iustificatus licet, sit tamen concupiscentiæ (quæ in locum peccati originalis quasi successit, vt in iustis remaneat) obnoxius, quasi seruus emptitius, vt eius motus velit nolit, vbique sentiat. Vnde Syrus vertit מזבן לחטיתא *mezabban lachatita*, id est, venditus sum peccato, hoc est, traditus sum concupiscentiæ. Sic Achab 3. Reg. 21. dicitur *Venundatus, vt faceret malum*, id est, sua mala voluntate seruum se addixit peccato, quasi vendidisset se, vel locasset se & suas operas, non ad aliud, quàm ad peccandum. Alludit enim Script. hac phrasi ad seruos Hebræorum, qui se vendebant ad opera seruilia dominis præstanda. q. d. Achab tradidit & totum se impendit idolis, quasi eorum mancipium, quasi idololatriæ à dominis suis idolis tanquam seruus addictus esset, non quasi esset Rex Israëlitarum liber, & ingenuæ conditionis.

Homines ab Adamo vendito peccato & traditi concupiscētia.

A Sic S. August. in expositione propositionum huius epistolæ, num. 42. *Quisque*, ait, *peccando animam suam diabolo vendit, accepta, tanquam pretio, dulcedine temporalis voluptatis*. Concupiscentiæ ergo quasi tyranno traditi sumus, etiam iusti; non tamen propriè peccato: nec enim concupiscentia cogit nos ad peccatum, quia eius motus sentire non est peccatum, sed eis liberè consentire peccatum est, ait S. Bernard.

Peccādo anima diabolo venditur vili pretio.

Quod enim operor, non intelligo. *Vers. 15.*

Primò, hæc verba sic explicat S. Chrysost. q. d. Peccator quibus modis deceptus sit, vt peccatum operetur, non cognoscit.

Secundò, Theodor. sic explicat. q. d. Peccator peccati malitiam perfectè non noscit. 77.

Sextuplex huius loci sensus & elucidatio.

Tertiò, Toletus. Peccator, inquit, quod operatur non intelligit, quia contra iudicium intellectus, quo speculatiuè iudicat hoc non esse faciendum, operatur & peccat. B

Quartò, Anselm. sic exponit. q. d. In regulis præceptorum Dei non inuenio, quæ concupiscentia mea appetit.

Quintò, Methodius apud Epiphan. hæresi 62. sic, q. d. Qui bonum operatur, sæpè distractiones & malas cogitationes patitur, vt non intelligat suas passiones & sua opera.

Sextò & optimè, S. August. lib. 1. contra duas epist. Pelagian. cap. 11. hunc dat sensum: *Quod operor non intelligo*, id est, per rationem & voluntatem non approbo opera & motus concupiscentiæ meæ. Hunc esse sensum patet ex sequentibus. C Sic Psal. 1. dicitur: *Nouit* (id est, amat & approbat) *Dominus viam iustorum*. Et Matth. 7. *Nescio vos*, id est, non amo vos, non approbo: hæc enim est scientia practica. Rursum eosdem concupiscentiæ motus *non intelligo*, quia hi motus rationem & intellectum præueniunt. 78.

Sensus optimus D. Augustini.

Probat hic Apostolus se venundatum sub peccato, id est; esse seruum concupiscentiæ, ex eo, quòd faciat non illa, quæ sibi facienda videntur, sed illa quæ dominus, scilicet concupiscentia sibi imperat, puta concupiscere; id deinde probat verbis consequentibus.

Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum hoc facio.

Ita legunt Biblia Romana, aliaque correctiora (licet Græca non habeant τὸ *bonum*, illud tamen habent v. 19.) iam quòd ad sensum. Primò S. Chrysost. sic explicat. q. d. In peccatori- D bus est quædam velleitas boni, & odium quoddam imperfectum mali, etiam dum peccant. 79.

Duplex huius loci sensus.

Secundò, & meliùs S. August. & Ansel. qui hæc exponunt, non de peccatore, sed de iusto, qualis erat Paulus, vti dixi; malum, inquiunt, quod iustus odit, & tamen facit, est concupiscētia, quam iustus naturaliter, sed inuoluntariè operatur, vel potiùs patitur & sentit inuitus. Bonum verò quod iustus non agit, cùm tamen velit, est bonum opus facere alacriter, & totis viribus sine concupiscentia repugnante; vel breuiùs, non concupiscere bonum est, quod vult & optat iustus; malum verò quod odit est concupiscere, q. d. Paulus: Vellem non concupiscere, & nollem concupiscere, & tamen concupisco.

Nota. *Facio* significat hic actionem hominis imper- 80.

Voluntas in Adamo vitiata propendet in bona delectabilia, honorifica & curiosa.

Imperfectam, id est, actum concupiscendi appetitus, citra rationis assensum, idque patet ex phrasi Hebræorum, de qua dixi can. 32. Præsertim quia motus concupiscentiæ non tantùm sunt in appetitu sensitiuo, sed & in voluntate, quæ naturaliter ex origine sua in Adamo vitiata propendet in bona delectabilia, honorifica & curiosa. Vnde explicans subdit Apostolus: *Iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* q. d. Hic actus concupiscendi non est meus, non est humanus, quia non est liber & deliberatus, sed est actus inhabitantis in me peccati, id est, concupiscentiæ.

Vers. 16. *Si quod nolo illud facio.*

Id est, si concupisco, quod tamen nolo & nolens facio, vel potiùs patior, *consentio legi*, id est, ratione & voluntate approbo: *quoniam* (quod lex in se) *bona est*. Vnde Syrus vertit: *Suffragium fero legi, quòd bona est*. q. d. Si concupisco nolens & inuitus, mens & voluntas mea integra est & intacta; quia legi adhæret, & cum ea consentit.

Vers. 17. *Nunc autem*, nunc ergo, *iam non ego operor illud*, scilicet humane, id est, deliberatè, *sed quod habitat in me peccatum.*

Id est, concupiscentia, vt dixi, v. 14. hæc enim habitat in carne mea, non autem ipsa virtus & bonum, id est, bonitas. Hoc est enim quod subdit Apostolus.

Vers. 18. *Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle, adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio.*

Quasi dicat: Facultas & bona voluntas volendi id, quod bonum est, est in me iustificato; sed vix, & non nisi difficulter illud perficere possum. *Spiritus enim promptus est, caro autem infirma*, imò reluctans spiritui. Ita S. August. Anselm. S. Thomas, Primas. & Syrus. Idem explicat, repetit, & inculcat Apostolus verbis sequentibus.

Vers. 21. *Inuenio igitur* (in meipso) *legem*, quæ sequitur scilicet, *quoniam* (quod) *mihi volenti facere bonum, malum adiacet.*

81. Et inest malum, inquam, concupiscentiæ mihi innatæ, quæ bono & legi Dei repugnat. Aduerte hic, & in teipso experire, cùm bonum aliquod, præsertim heroicum vis aggredi, maximè senties insurgentem & sese opponentem concupiscentiam.

Traiectio Hebraica.

Nota hic Hebraicam traiectionem: vox enim *quoniam*, quam postponit Paulus dicens: *Inuenio, volenti bonum facere, quoniam mihi malum adiacet*, præponenda est hoc modo, *inuenio, quoniam mihi volenti bonum facere malum adiacet*. Aliter alij hæc explicant, quos vide, si lubet, apud Toletum.

Vers. 22. *Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem.*

Error Manichæorum de interiori, & exteriori homine.

82. Quæres. Quis dicatur interior, quis exterior homo? Primò, Manichæi ex hoc loco docuerunt in homine duas esse animas, vnam bonam, à qua virtutes: secundam malam, à qua vitia manent; ac consequenter in ipso homine esse quasi duos homines, vnum interiorem, alterum exteriorem.

Circa idē error Illyrici Lutherani.

Secundò, Illyricus rigidus Lutheranus: Interior homo, inquit, est anima & spiritus Dei. Exterior homo est peccatum originale; quod quasi forma substantialis animam afficit. Putat enim ipse peccatum non esse accidens, sed formam & substantiam quandam tetram & horridam, talemque, qualem vulgò imaginamur diabolum.

Delirium Caluini circa duplicem hominem.

Tertiò, Caluinus: Interior homo, inquit, est superior pars animæ, siue mens consentiens legi Dei. Exterior est eadem mens quatenus concupiscit mala. Putat enim Caluinus in eadem omnino animæ portione & facultate hanc esse pugnam, ideoque hominem etiam iustum simpliciter tam esse peccatorem, quàm iustum; quod implicat. Porrò hæc eius doctrina sequitur ex altero eius principio, quo homini reipsa verè & propriè partem superiorem, id est, rationem & liberum arbitrium adimit: tunc enim necessariò sequitur, quòd in parte inferiori tam dominetur concupiscentia, quàm virtus; quodque inferior hæc pars, non reipsa, sed nominetenus in superiorem & inferiorem diuidatur. Verùm hæc omnia ἀδύνατα sunt, erronea & hæretica. 83.

Tollit Caluinus liberū arbitrium.

Explicatio Photii & Toleti.

Quartò, Photius & Toletus sic explicant: Homo interior est ratio, quæ etiam in peccatoribus reluctatur exteriori, id est, sensui & appetitui. 84.

Vnde oriatur pugna & contrarietas in anima.

Verùm nota. In homine vna tantùm est anima, quæ simul est rationalis & sensitiua; & post priuationem iustitiæ originalis peccato contractam, hæc contra illam, scilicet sensitiua contra rationalem, maximè gratia imbutam, adeoque ipsa anima contrarijs appetitibus secum pugnat, etiam in homine iustificato: ita vt ex operationibus eius duplex in eo videatur esse anima, & duplex homo. Cuius rei causa est, eminentia animæ rationalis, quæ virtute in se continet animam sensitiuam & vegetatiuam; facitque in homine vna anima, quòd in tribus, scilicet in planta, in equo, in homine faciunt tres animæ, scilicet vegetatiua, sensitiua, & rationalis.

Vnus homo ratione diuersorum statuum vocatur exterior vel interior.

Dico ergo, vnus idemque est homo, sed ratione diuersorum statuum, affectionum, & operationum, dicitur exterior vel interior. Interiorem Apostolus nunc nouum vocat, nunc renouatum, scilicet à Christo; nunc spiritualem, nunc mentem: exteriorem, animalem vocat, vel veterem, quem scilicet à veteri Adamo traximus: eundem vocat carnem, vel membra synecdochicè & metonymicè; quia scilicet maxime vim suam ostendit in membris, carne, & appetitu sensitiuo. Hæc enim corruptio deriuata ex carnali Adamo, maximè se pandit & exerit in carne, & carnalibus desiderijs, imò per ea animam sollicitat & commouet, licet propriè in anima resideat. Hinc Apostolus ad Galat. 5. superbiam, inuidiam, rixas vocat opera carnis, id est, concupiscentiæ, & veteris hominis. 85.

Exterioris hominis anima, lex, operatio.

Interior homo est mens, vt rectè Caietanus; vel aptiùs ipse homo gratia, charitate, & spiritu Dei imbutus & viuens: huius anima est gratia & charitas: huius lex est lex diuina, eiusque dictamen; vt, esto castus, sobrius, humilis, obediens, Deum time & ama: 86.

huius

huius vitalis operatio est, Deum amare, colere, obedire.

Exterioris hominis pulchra descriptio & proprietates.

Exterior, siue vetus homo est concupiscentia, seu vitiositas, omnibus animæ potentijs, ipsique etiam menti & voluntati insidens: vel est mens, aut potiùs est ipse homo omnibus suis potentijs vitiatus & corruptus; huius anima, est concupiscentia: huius lex, est vitiosa inclinatio, vel aliquod dictamen concupiscibile, Dei legi contrarium, v.g. inebriate, fornicare, superbi: huius operatio vitalis, est concupiscere vinum, opes, delicias, amicas. Concupiscentia ergo, & homo exterior est in anima, voluntate, & mente; sed qua parte naturaliter agunt, & in obiecta sua feruntur motu naturali: Virtus verò & homo interior est in eadem anima, volũtate, & mente, sed qua parte ratione & libertate vtitur, & suis actibus, ipsique concupiscentiæ dominatur, maximè cùm gratia Dei pollet.

87. *Locus moralis de lucta concupiscentiæ & spiritus.*

Est hic locus moralis pro lucta concupiscentiæ & spiritus, quam graphicè depingit in se S. August. lib. 8. Confess. c. 11. & serm. 45. de tempore, tomo 10. Ascribam hic verba S. Augustini, quia rem hanc planè ob oculos ponunt, vt qui in se hanc luctam cum Paulo & Augustino sentiunt, sed explicare nequeunt, in Augustino expressam & explicatam videãt, discantque, qua ratione victoria potiri possint, præsertim cùm vitam commutare, & à statu peccati ad statum gratiæ transire moliuntur.

Primus concupiscentiæ insultus.

Dicebam, inquit, *apud me intus: Ecce modò fiat, modò fiat. Et cum verbo iam ibam in placitum, iam penè faciebam, & non faciebam, nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabam & respirabam; & item conabar, & paulò minus ibi eram, & paulò minùs iam iamque attingebam & tenebam, & non ibi eram, nec attingebam, nec tenebam, hæsitans mori morti, & vitæ viuere: plusque in me valebat deterius inolitum, quàm melius insolitum, punctumque ipsum temporis, quo aliud futurus eram, quanto propius admouebatur, tantò ampliorem incutiebat horrorem; sed non recutiebat retrò, nec auertebat, sed suspendebat.* Hactenus audiuimus primum concupiscentiæ insultum in Augustinum. Sequitur secundus.

88. *Secundus concupiscentiæ insultus.*

Retinebant me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum, antiquæ amicæ meæ, & succutiebãt vestem meam carneam, & submurmurabant: Dimittisne nos? Et à momento isto non erimus tecum vltrà in æternum? Et à momento non tibi licebit hoc & istud, vltrà in æternum? Et quæ suggerebant in eo, quòd dixi Hoc & istud quæ suggerebant, Deus meus, auertat ab anima serui tui misericordia tua: quas sordes suggerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe minùs quàm dimidius, non tanquam liberè contradicentes, eundo in obuiam, sed veluti à dorso mussitantes & discedentem quasi furtim vellicantes vt respicerem; retardabant tamen me cunctantem abripere atque excutere ab eis, & transilire quò vocabar, cùm diceret mihi consuetudo violenta, Putasne sine istis poteris? En

89. *Tertius concupiscentiæ insultus.*

tertius concupiscentiæ insultus, sed remissior, præualente gratia & constantia S. Augustini. *Sed iam tepidissime hoc dicebat: Aperiebatur enim ab ea parte, qua intenderam faciem, & quò transire trepidabam casta dignitas continentiæ, serena, & non dissolute hilaris, honestè blandiens, vt venirem, neque dubitarem, & extendens ad me suscipiendum & amplectendum pias manus, plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellæ, ibi iuuentus multa, & omnis ætas, & graues viduæ, & virgines anus, & in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine. Et irridebat me derisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris, quod isti & istæ? An verò isti & istæ in semetipsis hoc possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas & non stas? Proijce te in eum, noli metuere, non se subtrahet, vt cadas. Proijce te, securus excipiet te, sanabit te. Et erubescebam nimis, quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam. Et rursus illa quasi diceret: Obsurdesce aduersus immunda illa membra tua super terram, vt mortificentur. Narrant tibi delectationes, sed non sicut lex Domini Dei tui. Ista controuersia in corde meo, non nisi de meipso aduersus meipsum.* Hæc Augustinus.

Efficax ad virtutem & continentiã exhortatio.

90. *Lucta spiritualis vtilitas.*

Secundò, luctæ huius vtilitatem docet S. Gregor. 19. Moral. 6. *Optima*, ait, *virtutis custos est infirmitas, vel pressurarum, vel tentationum: & fit certo moderamine, vt dum quisque sanctorum iam quidem interiùs ad summa rapitur, sed adhuc tentatur exteriùs, nec desperationis lapsum, nec elationis incurrat: sicque cognoscimus in profectu, quod accepimus; in defectu, quid sumus: & sic subtilissima interni iudicij moderatione infra summa, & super infima, in quodam medio anima libratur.*

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Vers. 23.

Repugnantem, Græcè ἀντιστρατευόμενον, id est, contra militantem, rebellantem. Est metaphora à lucta & pugna.

91. *Vitiosas inclinationes sentire coguntur & iusti.*

Rursum, *captiuantem me*, non voluntatis consensione, vt vult Chrysost. (putat enim ipse hæc omnia de statu peccati, & de peccatore dici) sed commotione, ait S. August. vt scilicet captiuus reddar & subijciar legi peccati, id est, concupiscentiæ; ita vt etiam inuitus & reluctans, vitiosas eius inclinationes, dictamina, impulsus, sentire cogar; & eius laqueos & motus euadere non possim.

Aliqui ex S. Augustino sic explicant: *Captiuantem*, id est, captiuare conantem: sed Græcè est αἰχμαλωτίζοντά με, id est, capientem me, & Syriacè est שבא לי *sabe li*, id est, quod captiuum me reddit. De facto enim omnes, non sub peccato, sed sub concupiscentia quasi captiui tenemur.

Nota hic Hebraismum *in lege peccati*, id est, sibi ipsi. Eadem enim est lex peccati & membrorum, scilicet concupiscentia, vt dixi. Sic dicitur, Gen. 19. *Pluit Dominus à Domino*, id est, à seipso. Dicitur concupiscentia lex peccati, quia est fomes ad peccatum sollicitans, peccatum dictans & suggerens.

Infelix.

Græcè ταλαίπωρος, id est, miser, ærumnosus.

Ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius? Vers. 24.

Id est, à congerie omnium peccatorum, inquit Caluinus, vel vt Commentar. Ambros. ab vniuersitate vitiorum. Sed hæc expositio, impropria, remota & aliena est. Vnde dico, à 92.

cor-

corpore mortis, id est, à corpore moribundo, & peccandi affectibus, ac consequenter & morti, & corruptioni obnoxio: quodque, vt ait S. Hieron. tum corporalem, tum, vt Photius, animæ sæpè spiritualem mortem inducit. Ita S. August. lib. 1. contra duas epist. Pelagian. 11. est metalepsis, *liberari à corpore mortis*, inquit S. August. *est omni sanato languore concupiscentiæ carnis, non ad pœnam recipere corpus, sed ad gloriam. Non enim à corpore mortis impij liberabuntur vnquam, quibus in resurrectione eadem corpora ad æterna tormenta reddentur.*

93. *Per mortem Hebræi quamuis afflictionem & plagam intelligunt.* Nota, mors Hebræis per metonymiam & catachresin sæpè morbum, pestem, luem & afflictionem quamlibet grauem significat. Sic Pharao Exodi 10. v. 17. *Rogate*, inquit, *Dominum, vt auferat à me mortem istam*, mortem, id est, plagam locustarum depascentium herbas & germina. Sic 4. Reg. 4. v. 40. dicitur, *mors* (id est, amaricies colocyntidarum) *in olla est.* pari modo hic corpus mortis accipi potest corpus obnoxium multis morbis, afflictionibus, & ærumnis. Est hoc ardens Apostoli ex hoc misero, & mortali corpore ad beatam, & cælestem vitam anhelantis suspirium.

94. *Anima suspirantis prosopopœia.* Audi pari modo suspirantem authorem (Hugonem Victorinum, si credimus Trithemio) libro de spiritu, & anima, qui extat tomo 3. operum S. Augustini cap. 61. *Audi*, (inquit, *ô anima, qualis sis. onerata es peccatis, irretita vitiis, capta illecebris, affixa membris, confixa curis, distenta negotiis, contracta timoribus, afflicta doloribus, erroribus vaga, suspicationibus inquieta, sollicitudinibus anxia, aduena in terra inimicorum, coinquinata cum mortuis, deputata cum iis, qui in inferno sunt.* Et cap. 60. *Quando veniam & apparebo ante faciem Domini, ad videndum eum in bonitate electorum suorum, ad lætandum in lætitia gentis suæ, vt laudetur cùm hæreditate sua? Quando videbo ciuitatem illam, de qua dictum est. Plateæ tuæ Ierusalem sternentur auro mundo, & in te cantabitur canticum lætitiæ, & per omnes vicos tuos ab vniuersis dicetur Alleluia.* 95. *Ciuitatis supernæ immensa felicitas & gaudium.* *O ciuitas sancta, ciuitas speciosa, de longinquo te saluto, ad te clamo, te requiro: desidero enim videre te, & requiescere in te: sed non sinor carne retentus. O ciuitas desiderabilis; muri tui lapis vnus, custos tuus ipse Deus, ciues tui semper læti; semper enim gratulantur in visione Dei*, &c.

Vers. 25. *Gratia Dei per Iesum Christum.*

Supple, liberabit me quandoque, à corpore mortis huius, puta in futura resurrectione, dando mihi corpus immortale, & gloriosum.

Nota. Pro *gratia Dei* noster interpres legit
96. in Græco χάρις τοῦ θεοῦ. Ita quoque legit S. Ambros. Origen. Hieron. S. Augustin. & alij: Verùm S. Chrysost. Theodor. Oecum. Theophyl. Hieron. ad Algasiam & Græci codices iam legunt εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, gratias ago Deo; qui scilicet me liberabit à corpore mortis, per Iesum Christum.

Gratiarum actio nõ futurum, sed præteritum respicit. Verùm nostra lectio aptior, ideoque verior est: nec enim gratiarum actio, sed gratia respicit futurum. Nam gratiæ propriè non aguntur pro beneficio futuro, & accipiendo, sed præterito & iam accepto. τὸ autem *liberabit*, hîc est futurum, non præteritum.

Adde, τὸ *gratia Dei*, tacitè includit, τὸ *gratias ago Deo*. Nam dicere, gratia Dei per Christum me liberabit, hancque gratiam confiteri & celebrare, est reipsa gratias agere Deo.

Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. 97.

Eo sensu, quem iam dedi versu 22. & 23. Totum hunc Apostoli locum de lucta carnis & spiritus, siue concupiscentiæ & continentiæ egregie tractat S. Augustinus libro de continentia tomo 4: hunc enim librum non esse Hugonis Victorini, vt suspicatur Erasmus, sed ipsius sancti Augustini, ex Beda, Possidio, & aliis docent Doctores Louanienses, qui accurate & correctissime opera omnia Sancti Augustini ediderunt. In illo ergo libro docet primò S. Augustin. sub finem capitis secundi, in hac vita perpetuam esse hanc luctam, & sufficere nobis, si non consentiamus malis concupiscentiæ, itaque futurum vt in altera beata vita illam non sentiamus, *Nunc quamdiu*, inquit, *concupiscit caro aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, sat est nobis non consentire malis, quæ sentimus in nobis. Nam ipsa continentia cum frænat cohibetque libidines, simul & appetit bonum, ad cuius immortalitatem tendimus, & respuit malum, cùm quo in hac mortalitate contendimus.* *In hac vitâ perpetua nobis lucta carnis & spiritus.*

98. *Luctam carnis & spiritus non sentiunt qui carni non resistunt.* Deinde docet eos tantùm hanc luctam sentire, qui concupiscentiæ reluctantur, non autem eos qui illi cedunt & consentiunt. *Hanc pugnam*, inquit, *non experiuntur in semetipsis nisi bellatores virtutum, debellatoresque vitiorum. Non expugnat concupiscentiæ malum, nisi continentiæ bonum. Sunt autem qui legem Dei omnino nescientes, malas concupiscentias nec in hostibus deputant, eisque miserabili cæcitate seruientes, insuper etiam beatos se putant satiando eas, potiùs quàm domando.*

99. *Tuba apostolica ad bellum spiritus aduersus carnem.* Tertiò, docet Christianos quasi Christi milites ad hanc pugnam ab Apostolo accendi; vt non permittant concupiscentiam in se regnare; quod fit, cùm illi obediunt; sed illi resistant, eamque resistendo doment, & minuant, licet eam extinguere nequeant; sic enim ait: *Milites Christianos Apostolica tuba isto sonitu accendit in prælium; Non regnet peccatum in vestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. Tunc autem regnare ostenditur, si desiderijs eius obeditur, quibus non est obediendum, ne obedientibus regnet. Cum hortatur Apostolus vt spiritu facta carnis mortificemus, tuba vtique canit; bellum, in quo versamur ostendit, & vt acriter dimicemus, & hostes nostros mortificemus, ne ab eis mortificemur, accendit.*

100. *Hostes nostri, & huius pugnæ cum carne milites.* Quartò, Hostes nostros describit, & huius pugnæ milites vtrimque recenset: hinc scilicet opera carnis; inde fructus spiritus in aciem producens. *Hostes autem nostri*, inquit, *opera sunt carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes*, &c. *In hoc prælio aduersus carnalem exercitum velut aliam producens aciem spiritalem: Fructus spiritus est*, inquit, *charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Hæc est actio continentiæ, si opera carnis mortificantur.*

Quintò, capite 7. docet, non esse duas in 101.

homi-

In homine non sunt duæ naturæ, vna à bono Deo & altera à malo, vt volunt Manichæi.

homine naturas ex contrariis inter se principijs ortas, & inter se assiduè confligentes, vnam boni, alteram mali; vt voluerunt Manichæi. Sed hoc bellum oriri ex languore concupiscentiæ, quam peccatum in naturam hominis bonam, & benè à bono Deo conditam inuexit. *Languorem autem istum*, inquit, *culpa meruit, natura non habuit; quam sanè culpam per lauacrum regenerationis Dei gratia fidelibus iam remisit; sed sub eiusdem medici manibus adhuc natura cum suo languore confligit. In tali autem pugna sanitas erit tota victoria, cùm iustus dicet: Benedic anima mea Domino, qui sanat omnes languores tuos.*

101. *Bonum est carni, vt ei resistatur.*

Sextò, ostendit carni ipsi bonum esse, vt eius prauis desiderijs resistatur, vt ita ipsa caro à suis vitijs purgetur. *Audi*, inquit, *Apostolum dicentem: Scio quòd non habitat in me (quod vt exponeret addit) hoc est, in carne mea bonum. Se itaque dicit esse carnem suam. Non ergo est ipsa inimica nostra; & quando eius vitiis resistitur, ipsa amatur; quia ipsa curatur: nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, vt ipse Apostolus dicit: & ipse alio loco ait: Mente seruio legi Dei; carne, legi peccati. Quomodo carne, legi peccati? numquid concupiscentiæ consentiendo carnali? Absit: sed motus desideriorum illic habendo, quos habere nolebat, & tamen habebat: sed eis non consentiendo, mente seruiebat legi Dei, & tenebat membra, ne fierent arma peccati.*

103. *Quo sensu Paulus dicat se velle bonum, non tamen perficere.*

Septimò, ostendit quo sensu dicat Apostolus se propter concupiscentiam, velle quidem bonum, non tamen perficere. *Fiunt*, inquit, *itaque in nobis concupiscentiæ malæ, quando id quod non licet, libet: sed non perficiuntur cum legi Dei mente seruiente libidines continentur; & bonum fit, cùm id, quod malè libet, vincente bona delectatione, non fit: sed boni perfectio non impletur, quamdiu legi peccati carne seruiente libido illic, quamuis contineatur, tamen mouetur; non enim opus esset vt contineretur, nisi moueretur. Erit ergo perfectio boni, quando erit consumptio mali; illud erit summum, hoc erit nullum. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur; tunc enim erit, quando mors non erit, sed summum bonum erit, &c.*

Octauò, cap. 13. docet continentiam luctari non solùm contra libidinem: verùm etiam contra quoslibet alios concupiscentiæ motus, eamque illos frenare & compescere. *Continentia*, inquit, *omnibus prorsus delectationibus concupiscentiæ, quæ aduersantur dilectioni sapientiæ, coercendis atque sanandis inuigilat, vt homo non secundum hominem viuens, iam possit dicere: Viuo autem non ego, viuit verò in me Christus; vbi enim non ego, ibi felicius ego, vt quando secundùm hominem reprobus vllus motus exurgit, cui non consentit, qui mente legi Dei seruit, dicat etiam illud: iam non ego operor illud.* 104.

Continĕtia non tantùm contra libidinem, sed etiam cōtra quoslibet alios concupiscentiæ motus luctatur.

Nonò, deniquè demonstrat per continentiam mortificandos esse concupiscentiæ motus, tum ne in opus exeant, tum ne voluntas in mente & cogitatione ijs inhæreat & consentiat, vt iis mortui, Christo & iustitiæ viuamus: *Mortificate*, inquit, *Apostolus membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, &c. Et quomodo ista mortificantur opere continentiæ, nisi cùm eis mente non consentitur, neque exhibentur eis arma corporis membra. Et quod est vigilantiæ maiore continentiæ curandum, ipsa etiam nostra cogitatio, si eorum quadam suggestione, & quasi susurratione tangatur, tamen ab eis ne oblectetur, auertitur.* 105.

Mortificădi mali motus, tum ne in opus exeant, tum ne voluntas iis inhæreat.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

106. HACTENVS *explicauit Apostolus infirmitatem legis, peccati, & concupiscentiæ: hic vires gratiæ & spiritus Christi explicat, seu quanta bona iustis per Christum Christiq́; spiritum dentur.*

Primò ergo ex dictis concludit, eos qui Christo per fidem & gratiam sunt insiti, ab omni culpa & damnatione esse liberos, eos scilicet, qui non secundùm carnem, sed secundùm spiritum viuunt.

Vnde secundò, versu duodecimo multis probat nos secundùm spiritum, quem accepimus, debere viuere, spiritum, inquam, adoptionis, in quo; clamamus, Abba pater, qui nos Dei filios, ac futuræ gloriæ cum Christo cohæredes efficit.

Inde tertiò, versu decimonono ostendit, quanta quamque, ambienda sit hæc gloria, vtpote ad quam suspires non solum omnis creatura, quæ in hac vita vanitati subiecta est, sed & hi, qui spiritus primitias acceperunt. Vnde versu vigesimo sexto asserit Spiritum adiuuare infirmitatem nostram, & postulare pro nobis.

Deni-

Denique versu vigesimo octauo exaggerat charitatem Dei, erga se diligentes, qua omnia eis cooperatur in bonum, vtpote, quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri Christo, & pro quibus tradidit Christum in mortem. Ex quo versu trigesimo quinto concludit, Quis ergo nos separabit à charitate Christi.

1. NIHIL ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu: qui non secundùm carnem ambulant.

2. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis.

3. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne,

4. vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundùm spiritum.

5. Qui enim secundùm carnem sunt: quæ carnis sunt, sapiunt. qui verò secundùm spiritum sunt: quæ sunt spiritus, sentiunt.

6. Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita, & pax.

7. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta: nec enim potest.

8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.

9. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet: hic non est eius.

10. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem.

11. Quòd si Spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.

12. Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundùm carnem viuamus.

13. Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

14. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.

15. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater.)

16. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quòd sumus filij Dei.

17. Si autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, vt & conglorificemur.

18. Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

19. Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat.

20. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe:

21. quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc.

23. Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes: & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri.

24. Spe enim salui facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat?

25. Si autem quod non videmus speramus: per patientiam expectamus.

26. Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

27. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundùm Deum postulat pro sanctis.

28. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundùm propositum vocati sunt sancti.

29. Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.

30. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit.

31. Quid ergo dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?

33. Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat.

34. Quis est qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

35. Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?

36. (sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.)

37. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.

38. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo,

39. neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Nihil ergo damnationis.*

NIHIL damnatione dignum, nihil damnabile, nulla damnabilis culpa (ita Concil. Trident. sess. 3. can. 5.) etiam si motus cócupiscentiæ sentiant, *est in iis, qui sunt in Christo Iesu.* id est, qui sunt iustificati, Christoque in baptismo insiti per fidem, spem, & charitatem. Cum iustitia ergo non consistit reatus culpæ A damnabilis, sed benè reatus pœnæ, puta obligatio ad pœnam temporalem. Hinc patet primò, nec concupiscentiam, nec aliud quippiam in renatis esse peccatum, damnatione dignum. 2. gratiam iustificantem, & baptismum non tantùm tegere aut radere peccata, sed eradere omnino & tollere, ac 3. vere nos iustificari, non tectè, non imputatiuè.

Baptizati verè iustificantur, sine vlla peccati reliquia.

Dices.

108. Dices. Quomodo ergo dicit S. Augustinus libro 1. contra duas epist. Pelag. 13. concupiscentiam in iustis transire reatu, manere actu. Respondeo. Sensus est, concupiscentiam, quæ peccatum originale erat, vel potiùs cum eo coniuncta erat, reatu peccati huius in baptismo absterso, remanere actu. Patet enim culpa peccati originalis in baptismo remissa, concupiscentiam actu remanere ad luctam. Videtur enim S. Augustinus putasse concupiscentiam in non renatis esse peccatum originale, cuius contrarium multi doctores docent, idque videtur verius. Videtur enim peccatum originale, vti & habituale, consistere non in ipsa concupiscentia, sed in morali auersione à Deo, quæ remanet ex actu præterito, vel Adæ, vel proprio, sicque explicari potest S. August. vt hanc auersionem vocet reatum cum concupiscentia coniunctum, qui transit, cùm in baptismo tollitur & remittitur, remanente nihilominus ipsa concupiscentia.

Peccatũ originale non consistit in ipsa concupiscentia, sed in morali auersione à Deo.

Vers. 2. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu* (id est, per Christum Iesum) *liberauit me à lege peccati & mortis.*

Pro *liberauit*. Tertullianus lib. de resurrect. carn. capit. 46. legit, *manumisit*. Fuimus enim quasi mancipia peccati & mortis; sed à Christo manu missi, & libertate donati sumus.

109. Iam *Lex spiritus vitæ*, id est, lex spiritus viuificantis, puta, lex gratiæ & charitatis per Christum liberauit me à lege peccati, & mortis, hoc est, à dictamine, iure, dominatu, reatu concupiscentiæ; vt licet eam sentiam, non tamen consentiam. Ita S. Augustinus libro 1. contra duas epistol. Pelag. 10. Theoph. Anselm. & alij. Est enim concupiscentia lex peccati, quia est fomes, vt dixi, ad peccatum sollicitans: consequenter est lex mortis, quia *stipendium peccati est mors*.

Lex peccati duo significare potest.

Alij à *lege peccati*, id est, inquiunt, à lege Mosi, quæ occasio erat peccati & mortis. Sic enim eam vocat capit. 7. 6. verùm prior sensus videtur planior & germanior. Nam paulò antè capit. præcedenti v. 23. & vltim. concupiscentiam vocauit legem peccati: de lege verò propriè dicta, absolutè subdit Apostolus dicens.

Vers. 3. *Nam quod impossibile erat legi* (Mosaicæ, etiam naturali, & Decalogo) *in quo infirmabatur per carnem.*

110. Quasi dicat: quatenus lex impotens erat & inualida propter carnem nostram peccato & concupiscentia infectam, quæ sanare non poterat. Ita Theophylactus aliter Origenes, qui per carnem intelligit crassam, literalem, & carnalem legis intelligentiam; atque istam legis infirmitatem, & impotentiam in eo collocat, quòd impossibile fuerit legis cæremonias omnes secundùm carnem, id est, secundùm literam obseruare. Verùm hic sensus impertinens videtur, & improprius. Ista enim infirmitas non legis erat, sed hominis.

Deus filium suum mittens (Græcè πέμψας, id est, cùm misisset, q. d. misso filio) *in similitudinem carnis peccati*, id est, carnis peccatricis.

Quasi dicat, Deus mittens filium suum, præstitit & suppleuit legis & carnis impotentiam: vel Hebraismo mittens, id est, misit Christum, vt assumeret carnem humanam similem carni peccatrici aliorum hominum, ita Theophylactus. Scilicet Christus natus est mortalis, vitæ nostræ ærumnas, mortemque est passus; quæ debentur peccatoribus. Vnde & per æneum serpentem à Mose erectum Numer. 21. præsignatus est, vtpote qui cùm videretur habere venenum peccati, reuera tamen non haberet.

Christus serpẽs aneus cùm videretur habere venenum peccati, non habuit.

111. Quare non benè commentarius Hieronymo ascriptus, *caro peccati*, id est, ait, in qua erat non peccatum, sed procliuitas ad peccatum. Perperam etiam Manichæi similitudinem carnis peccati, carnem non veram, sed apparentem, & similem veræ interpretantur; quia Christus, inquiunt, non veram sed phantasticam carnem assumpsit. Nam vt benè annotauit S. Basilius epistola 65. non ait Apostolus in similitudinem carnis humanæ, sed carnis peccati, & Tertullianus libro 5. contra Marcion. cap. 14. *Similitudo*, inquit, *ad titulum peccati pertinet, non ad substantia mendacium. Nam nec addidisset Peccati, si substantia similitudinem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantùm enim Carnis posuisset, non & peccati: cùm verò sic struxit, Carnis peccati, & substantiam confirmauit, id est, carnem, & similitudinem ad vitium substantia retulit, id est, ad peccatum.* Et paulo ante: *Voluit Deus peccati carnem simili substantia redimere, id est carnea, quæ peccatrici carni similis esset, cum peccatrix ipsa non esset. Nam & hæc erit Dei virtus, in substantia pari perficere salutem.*

Commentarius pseudo-Hieronymi, Manichæorum, & Marcionis hæreses circa Christi humanitatem ingulantur.

Et de peccato damnauit peccatum in carne.

112. S. Augustinus libro 3. contra duas epistolas Pelag. 6. tres affert expositiones, quarum prima est, *de peccato*, id est, per peccatum, hoc est, per hostiam expiatricem peccati, scilicet, per corpus suum crucifixum damnauit, id est, aboleuit, sustulit peccatum. Sic etiam Origenes. Ita enim alibi sæpè peccatum metonymicè significat hostiam destinatam expiando peccato, vt dicam ad 2. Corinthios 9. versu vltimo.

Tres Augustini expositiones in hæc verba.

Secunda est. *De peccato*, id est, per peccatum Iudæorum, quo Christum crucifixerunt, deletum est peccatum.

Tertia, *de peccato*, id est, per carnem Christi, quæ similis erat carni peccati, deleuit peccatum. Sed repugnat Græcum περὶ, quod non *per*, sed *de* significat.

Quarta est Anselmi. *de peccato*, id est, morte sua, quæ erat peccati effectus, Christus damnauit peccatum. Sed & hoc remotum & alienum est.

Quarta expositio Anselmi.

Quinta est Theophyl. *de peccato*, id est, pro peccato, vel propter peccatum expugnandum & abolendum, *damnauit*, id est, destruxit & sustulit peccatum in carne sua moriens: sed Græcum περὶ non significat propter. Adde, quòd hic sensus tautologicus videatur.

Quinta Theophylacti.

Sextò, Hilarius in Psalmum 67. Christus, inquit, damnauit peccatum, id est, diabolum *de peccato*, in carnem Christi admisso, quia eius mortis fuit auctor. Sed hoc quoque incommodum & durum videtur, vt

Sexta Hilarij.

 scilicet

ſcilicet ipſe Dæmon dicatur peccatum, cùm peccatum paulo antè,& paſſim hic proprie capiatur.

113. *Septima & optima expoſitio.* Septimò, optimè S. Chryſoſt. Theodoret. Theoph. Chriſtus, inquiunt, in carne patiens & moriens damnauit & ſuſtulit peccatū, quaſi reum peccati, eò quòd iniuſte vim intulerit Chriſto, illumque occiderit innocentem; eò quòd videret eum habere ſimilitudinem carnis peccati: hac enim de cauſa iuſtè peccatum ſuo dominio, quod habebat in alios homines, priuatum eſt. Qui enim manum extendit in aliena, iuſtè priuatur ſuis. Eſt proſopopœia. Peccatum enim, quaſi tyrannus hic regno priuatur. Sic Chriſtus morte ſua damnauit & occidit mortem. Simile eſt Ioannis 16. verſu 9. vbi dicitur, quòd ſpiritus ſanctus arguet mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio.

Verſ. 4. *Vt iuſtificatio legis impleretur in nobis.*

Iuſtificatio legis. q. d. Vt totum quod lex præcipit quaſi iuſtum & debitum impleremus. Alij δικαίωμα, pro δικαίωσις accipiunt, q. d. vt iuſtificatio à peccatis quam lex exigebat impleretur in nobis; & hoc planius eſt. Hinc patet per ſolam naturam & legem, ſine gratia Chriſti, hominem in hac corruptione non poſſe totam legem, totumque decalogum implere.

Verſ. 5. *Qui enim ſecundùm carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt* (id eſt cogitant, amant, quærunt, iiſque ſe paſcunt & oblectant) *qui verò ſecundùm ſpiritum ſunt* (homines ſpirituales ſecundùm ſpiritum viuentes) *quæ ſunt ſpiritus ſentiunt* (id eſt, ſapiunt, Græcè enim eſt idem verbum, quòd ante, ſcilicet φρονοῦσιν.)

114. *Carnalium & ſpiritualium diuerſa ſtudia.* q. d. Homines carnales bona carnalia ſectātur, probant, eligunt, ambiunt: ſpirituales verò ſpiritualia ambiunt, vt ſcilicet per legem charitatis, ſua ſtudia, curas & actiones dirigant; vt motibus & inſtinctibus Spiritus ſancti obſecūdent, & ſecundùm illos vitam & mores componant; vt bona non terrena, ſed ſpiritualia & æterna adament, omnique ſtudio conquirant. τὸ enim ſentire, & ſapere hic actiones ſunt non tam intellectus, quàm appetitus & voluntatis.

Verſ. 6. *Nam prudentia carnis, mors eſt.*

Id eſt, ſapere, ac viuere ſecundùm carnem mortem affert tum corporis, tum animæ, tum præſentem, tum maxime æternam. Hic ſenſus patet ex textu Græco. v. 5. vbi φρονεῖν τὰ τῆς σαρκός, eſt ſapere carnalia. Vnde φρόνημα vocat hanc prudētiam ſiue ſapientiam, id eſt, hoc ſapere. Sic prudentia ſpiritus eſt ſapere & viuere ſecundùm ſpiritum. Vnde eandem prudentiam v. ſequēti ſapientiam vocat. Ibi enim in Græco idem eſt φρόνημα. Idem ergo hic ſunt hæc quatuor, ſcilicet ſapere, ſentire; ſapientia, & prudentia, quæ non aliud ſignificant quàm amorem, affectum, curam & ſtudium carnis, id eſt, rerum carnalium, vel ſpiritus, id eſt, rerum ſpiritualium.

115. *Prudentia carnis eſt ſapere carnalia.*

Prudentia carnis mors eſt, prudentia ſpiritus vitā operatur. Nota vocem cauſalem *nam*; ex illa enim patet Apoſtolum hic dare cauſam præcedentium, ſcilicet illius, quod dixit, v. 4. iuſtificationem legis impleri in iis, qui non ſecūdùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum ambulant. Cauſa hæc eſt, quòd prudentia, id eſt, amor & ſtudium carnis mortem afferat. Inde enim ſequitur eandem, non iuſtitiam, ſed peccatum afferre. Peccatum enim mortis eſt cauſa, & inſeparabiliter cum morte coniunctum; prudentia verò & ſtudium ſpiritus, vitam & pacem afferat: inde enim ſequitur eandem afferre quoque iuſtitiam; vtpote quæ vitæ eſt cauſa, & neceſſariò cum vita & pace coniuncta eſt.

Prudentia carnis, inquit Anſelm. *eſt cor machinationibus tegere, ſenſum verbis velare, quæ falſa ſunt vera oſtendere, quæ vera ſunt fallacia demonſtrare, bonorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab aliis mala multiplicius reddere, cùm vires ſuppetunt nullis reſiſtentibus cedere; cùm virtutis poſſibilitas deeſt, quicquid explere per malitiam non valet, hoc impacifica bonitate ſimulare.* 116. *Prudentia carnis pulchrè deſcribitur.*

Prudentia verò ſpiritus, id eſt, iuſtorum ſapientia eſt nihil per oſtenſiones fingere, ſenſum verbis aperire, vera, vt ſunt, diligere, falſa euitare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare, quàm facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumelias pati, lucrum putare. Vbi Nota. Hæc tantùm eſſe partem prudentiæ carnis, illaque apud Latinos propriè vocari prudentiam carnis; nam Græcum φρόνημα, vt dixi, ad omnes carnales affectiones, ſapores & amores ſe extendit. *Prudentia ſpiritus quid ſit.*

Prudentia autem (eſt) *vita & pax.*

Id eſt, ſapere, amare, ſectari ſpiritualia, vitam æternam, pacem, id eſt, omnium bonorum prouentum & tranquillam poſſeſſionem conciliat, Rom. 2. 7.

Quoniam ſapientia carnis (ſapere carnalia) *inimica eſt Deo.* *Verſ. 7.*

Dat hic cauſam, cur prudentia & ſapientia carnis non vitam, ſed mortem afferat; quia nimirum ipſa inimica eſt Deo, & legi diuinæ. Vita autem noſtra animæ, maxime beata à Deo pendet, & donatur Dei amicis, non inimicis; nam inimicos ſuos Deus æterna morte punit. 117.

Qui autem in carne ſunt (qui carnis affectibus ſeruiunt, eoſque explent, qui carnaliter viuunt) *Deo placere non poſſunt.* *Verſ. 8.*

Τὸ *autem*, capitur pro *enim*; dat enim hic cauſam, cur prudentia & ſapientia carnis inimica ſit Deo; quia nimirum Deus, qui puriſſimus eſt ſpiritus, impuros carnis affectus, & opera odit & execratur, quo fit, vt ii qui carnales ſunt, Deo placere non poſſint. *Cauſſa ob quam prudētia carnis ſit Deo inimica.*

Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu. *Verſ. 9.*

q. d. Vos carnales non eſtis, carnalia non quæritis, nō amatis, ſed ſpiritualia: anima enim magis eſt vbi amat, quam vbi animat.

Si tamen ſpiritus Dei habitat in vobis.

Ecce quid ſit eſſe in ſpiritu, nimirum ſpiritum Dei non tranſire, ſed habitare, ſedemque permanentem figere in aliquo. 118. *Spiritus ſanctus hic, & dona ipſius per ſpiritū ſignificantur.*

Nota. Spiritus hic tam Spiritum ſanctum, quàm ſpiritum charitatis & gratiæ nobis à Spiritu ſancto communicatum, & infuſum ſignificat: hic enim ab illo ſeparari nequit; nam Spiritus ſanctus per ſpiritum gratiæ inhabitat in anima noſtra.

Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius.

Nota hic. Eundem eſſe Spiritum Chriſti & Dei,

Spiritus sanctus à Patre & Filio æquè procedit.

Dei, & consequenter Christum esse Deum. Rursum si hic est Spiritus Christi, æquè ac Dei, ergo Spiritus sanctus à Filio æquè ac à Patre procedit, inquit S. Ambros. lib. 3. de Spiritu sancto, cap. 9. Examinet hic quisque, an sentiat in se spiritum, affectus, amores, & studia, quos in se habuit, vitaque sua expressit Christus, vt videat an ipse sit Christi, an verò mundi, vel Diaboli. Spiritus enim Christi humilis & cælestis est; spiritus mūdi vanus, terrenus, & carnalis, Diaboli superbus est, arrogans, & inuidus.

Differentia inter Spiritum Christi, Diaboli, & mundi.

Vers. 10.

Si autem Christus in vobis est.

Per Spiritum suum sanctum, eiusque gratiam & charitatem.

Corpus quidem mortuum est propter peccatum; Spiritus verò viuit propter iustificationem.

Corpus mortuum, Græcè est *νεκρὸν*, id est mortale, mortis, necessitati subiectum est.

B

119. Notat S. August. contra Pelag. & Philosophos, qui docent hominem etiam ante lapsum moriturū, & mori ex naturæ necessitate: quod idem docuit Eugubius in Genes. 2. hic ab Apostolo dici *corpus mortuum*, non propter naturam, sed *propter peccatum*. 2. Dici *mortuum*, non mortale: quia ante lapsum poterat esse mortale, licet non moriturum, si nimirum in innocentia perstitisset. *Mortuum* ergo est post peccatum, id est, mortis necessitati factum est obnoxium, ita breui & certò, vt quasi iam habeatur & dicatur mortuum. Ita S. August. lib. 1. de peccatorum meritis.

Homo non ex natura sed peccati necessitate morti est obnoxius.

Spiritus autem viuit.

Legit noster interpres ζῇ, id est, *viuit*. Iam legunt ζωὴ, id est, vita. q. d. Spiritus sanctus, qui in se est viuens, ipsaque vita essentialis & increata, est causa vitæ nostræ spiritualis, eamque nobis communicat, dum nos facit viuere vitam non carnis, sed Spiritus in charitate, & gratia. Ita legunt, & intelligunt S. Chrysost. Ambros. August. & alij: & huic sensui fauent sequentia. Nam v. sequenti Spiritus intelligitur non noster, sed Spiritus sanctus idem, vt videtur, qui hic. Verum noster interpres Origen. & Theodor. legunt *spiritus viuit*, id est, mens nostra viuit, tum iam vita gratiæ, tum *viuit*, id est, viuet vita gloriæ in resurrectione: sicut corpus iam mortuum est propter peccatum. *Viuit*, inquam, *propter iustificationem*; Græcè διὰ δικαιοσύνην, id est, propter iustitiam, vt nimirum seruiat iustitiæ, inquit Origen. Putat enim ipse *τὸ propter*, significare hic causam finalem. Verùm aptius τὸ per, vel propter, (vtrouis enim modo vertas) significat vel causam formalem. Vitæ enim spiritualis causa formalis est iustitia, siue gratia infusa. Vel meritoriam, hoc sensu. q. d. viuit, id est, viuet corpus nostrum in resurrectione, & cælo propter iustitiam: Iustitia enim meretur hanc vitam, illius enim merces & præmium est gloria & vita æterna. Pari enim modo dicitur corpus mortuum, propter peccatum, quia scilicet merito, vel potius demerito peccati pœnam mortis incurrimus.

C

120.

D

τὸ propter hic causam non finalē, sed formalē & meritoriā significat.

Vers. 11. *Quod si spiritus eius* (spiritus Patris) *qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis* (ipse Deus Pater) *viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.*

A

Viuificabit, nimirum in resurrectione, hoc est, donabit vobis corpora immortalia, & gloriosa; nam alioquin & reprobi tunc viuificabuntur, sed ad pœnam.

Nota. *τὸ propter inhabitantem spiritum*. Hinc enim patet Spiritum sanctum per spiritum charitatis in nobis inhabitantem esse causam resurrectionis, & vitæ gloriosæ. Est enim hic Spiritus in se vita, omnia animans, vegetans, & viuificans; ac proinde sicuti Christi corpus, ita & nostrum viuificabit in resurrectione, si ipse in nobis inhabitet. Significat ergo hic Paulus iustitiam esse causam moralem & meritoriam resurrectionis. Ita Molina de opere sex dierum, disp. 28. 121.

Iustitia, & Spiritus sancti gratia in nobis est causa moralis resurrectionis.

Ergo, fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus. *Vers. 12.*

B

Supple, sed debitores sumus spiritui, vt secundum spiritum viuamus.

Nota. *τὸ ergo*; colligit enim Apostolus hanc conclusionem ex dictis. q. d. dixi hactenus vos non esse in carne, sed in spiritu, & à Christo translatos esse à carne ad spiritum. Christus enim nouam spiritus vitam induxit. Ergo cùm in baptismo nos obstrinxerimus Christo, quasi parenti & capiti nostro. sequitur pariter nos obstrictos & debitores esse non carni, vt carnaliter, sed spiritui vt spiritaliter viuamus. Christus enim est, & viuit, non in carne, sed spiritu. 122.

Christo obstricti tanquā capiti spirituali, spiritualiter viuere debemus.

Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini, si autem spiritu (per spiritum) *facta carnis mortificaueritis, viuetis.* *Vers. 14.*

C

Probat hic Apostolus sex argumentis Christianis esse viuendum non secundùm carnem, sed secundùm spiritum; eaque proponit sex sequentibus versibus. Primum est hoc versu: quia si secundùm carnem viuant, morientur morte gehennæ & æterna: si autem secundùm spiritum viuant, non morientur, sed viuent vita beata & æterna. 123.

Sex argumenta, quibus ostēdat Apostolus Christianis viuēdum non secūdum carnem, sed spiritum.

I.

Secundum est. v. 14. quia si secundùm spiritum viuant, & dicentur & erunt filij Dei. II.

Tertium est, v. 15. quia adhoc acceperunt spiritum adoptionis, vt nimirum secundū spiritum viuant. III.

Quartum est v. 17. quia si id faciant, erunt hæredes Dei. IV.

Quintum est v. 18. quia non sunt condignæ passiones, quas pro vita spirituali tuenda patimur, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. V.

D

Sextum indicat v. 20. quia aliàs si non spiritui, sed carni & creaturis seruiant; seruient vanitati: omnis enim caro & creatura vanitati & corruptioni subiecta est. VI.

Pulchrè S. August. serm. 13. de verbis Apostol. Epicurei, inquit, posuerunt suam beatitudinem in carne, carnisque voluptatibus: Stoici in anima, puta in virtute sua. *Dicebat Epicuraus, mihi frui carne bonum est. Dicebat Stoicus, mihi frui mea mente bonum est. Dicebat Apostolus, mihi autem adhærere Deo bonum est. Errat Epicuraus, fallitur Stoicus. Tunc enim rectè anima viuit, si non secundùm carnem, nec secundum seipsam, sed secundum Deum viuat. Sicut enim anima carnis, ita Deus animæ est vita.*

Nota. *τὸ mortificaueritis*. Viuunt enim in ap- A
124. petitu nostra carnalia desideria, actusque concupiscentiæ, quibus vitaliter concupiscimus vina, veneres, honores, aliasque res carnales. Sed hæc ipsa per continentiam & mortificationem domanda, frenanda, eradicanda sunt, ijs scilicet resistendo, eaque supprimendo: quod fieri nequit, nisi hæc desideria mortificemus, id est, mortem ijs afferamus. Mori enim debent, vt ampliùs non viuant, sed viuat in nobis virtus & continentia. Atque hinc est, quòd hæ concupiscentiæ, vtpote vitales, sine magno animæ sensu & dolore mortificari nequeant.

Quia concupiscentiæ nobis vitaliter inhærent, sine magno animæ dolore euelli nequeunt.

Magis enim vitaliter inhærent animæ, quàm dens capiti, imò quàm anima ipsi corpori: si ergo dens à maxilla, & anima à corpore euelli nequit sine ingenti dolore, sequitur concupiscentias quoque has vitales ex appetitu & B animâ sine ingenti dolore euelli non posse: necesse est enim, vt tam hic, quàm ibi mors & dolor mortis interueniat.

Quicunque enim spiritu Dei aguntur.

Vers. 14. Non vt bruta, sed vt homines, ratione & libertate præditi, *ij sunt filij Dei*. Vnde S. August. serm. 13. de verbis Apostoli. *Dicet*, inquit, *mihi*
125. *aliquis, ergo agimur, non agimus. Respondeo, imò & agis & ageris, & tunc benè agis, si à bono agaris. Spiritus enim Dei, qui te agit, adiutor est agentibus. Nemo autem agitatur, si ab illo nihil agatur. Spiritus enim adiuuat infirmitatem nostram.* Idem August. lib. de correp. & gratia cap. 2. *Intelligant*, inquit, *si filij Dei sunt, se spiritu Dei agi, vt quod agendum est agant, & cùm egerint, illi à quo aguntur, gratias agant. Aguntur enim, vt agant, non vt ipsi nihil agant, & ad hoc eis ostenditur, quid agere debeant; vt quan-* C *do id agunt, sicut agendum est, id est, cum dilectione & delectatione iustitiæ, suauitatem quam dedit Dominus, vt terra eorum daret fructum suum, accepisse se gaudeant*. Vide eundem de pugna animæ tomo 9. Sicut ergo Sampson ad heroica fortitudinis opera patranda spiritu Dei correptus agebatur; vnde antequam ea aggrederetur Sampson, dicit S. Script. *Irruit spiritus Domini in Sampson*; ita pariter iusti & sancti ad spiritalia opera, vtpote heroica opera, spiritu Dei aguntur.

Agimur & agimus, non agimur, nisi & agamus.

Vers. 15. *Non enim accepistis spiritum seruitutis in timore.*

Græcè εἰς φόβον, id est, ad timorem, q. d. ait S. Chrysostom. & Theodoret. non accepistis Spiritum seruorum ad timendum, vt Iudæi, qui metu pœnæ à peccatis coërcebantur; vt timore suppliciorum adigendi fitis ad legem Dei implendam.

126. Quæres. Quis sit hic spiritus timoris? Est lex, ait S. Augustinus serm. 13. de verbis Apostoli. 2. & planius, est Spiritus sanctus, inquit Anselm. qui Iudæis dedit legem timoris, quasi seruis; nobis autem dat spiritum amoris, gratiam, & veniam, quasi filijs. 3. & planissimè, spiritus timoris est spiritus seruilis, quem acceperunt Iudæi, vt quasi serui legi obedirent. Spiritus ergo timoris est ipse timor Iudæis à Deo iniectus, qui eos quasi seruos agebat & impellebat, ad implendum id, quod præceptum erat; quique eos cohibebat ab opere externo contra legem patrando; sed internam cupiditatem compescere & euellere non poterat.

Spiritus timoris triplicem patitur hic sensum.

A *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater.*

Spiritum adoptionis, id est, charitatem & gratiam Spiritus sancti, vel potiùs ipsummet Spiritum sanctum, per quem adoptati sumus in filios Dei. Nam de Spiritu sancto subdit, quòd *testimonium reddat spiritui nostro, quòd sumus filij Dei*. Vnde ex hoc loco nota: filiatio & adoptio nostra in eo videtur consistere, quòd sicuti 127.
Deus Christo homini dedit seipsum, id est, deitatem & Verbum, vt hunc hominem qui dicitur Christus, faceret filium Dei: ita nobis dat Spiritum sanctum, eiusque deitatem, vt nos faciat suos filios, nosque adoptet. Sic enim apud homines pater dicitur, qui naturam suam filio communicat. Cùm ergo pari modo Deus dando nobis Spiritum sanctum, naturam suam B diuinam nobis communicet: sequitur eum tunc nos facere, & adoptare in filios. In Eucharistia dat quidem nobis seipsum filius, suamque naturam, sed ad cibum propriè, non autem ad generationem, vel adoptionem; vti in iustificatione facit Deus & Spiritus sanctus.

Spiritus sanctus, vt nos adoptet in filios, se nobis communicat.

Quid requiratur ad spiritualem generationem.

In quo, per quem Spiritum sanctum *clamamus* non voce, sed filiali & fiduciali affectu, *abba*, id est, *pater*, præ dulcedine & teneritudine amoris; quasi infantes teneri, qui carissimum parentem balbutientes blandula & 128
iterata vocula compellare solent, pater, pater. Hinc & maximè ex versu 26. patet, ait S. Augustinus epistola 105. *Quòd sicut sine spiritu fidei non est quisquam rectè crediturus, ita sine spiritu orationis nemo est salubriter oraturus.*

C Nota hic, gratiam, & adoptionem, eiusque operationes & effectus, licet communes sint S. Trinitati, appropriari tamen Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus procedit per voluntatem & amorem, & primus ac notionalis est amor: alioqui reipsa, sicut se dat & communicat iustis, Spiritus sanctus, sic & Pater & Filius, eosque tota Trinitas sibi in filios adoptat, in ijsque habitat. Hoc est enim, quod dicitur Ioannis 14. v. 23. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.*

Adoptio, & gratia collatio cur approprietur Spiritui sancto.

Abba pater. ὁ πατὴρ, id est, pater. Est nominatiuus quem ad auxesin, pro vocatiuo hic poni putat Syrus. Vertit enim ipse אבא אבון *abba, abun*, id est, abba pater noster.

Secundò, & propriè, quasi dicat Paulus *Abba*, 129.
quod significat *pater*. Pater enim nomina- D tiui est casus, additurque, vt explicet Hebræum, vel potiùs Chaldæum *Abba*. Vnde biblia regia & Romana τὸ (*pater*) includunt parenthesi. Sic dicitur Ioannis 1. versu 28. *Rabbi* (*quod dicitur interpretatum magister*) & Ioannis 9. versu 7. *Siloë, quod interpretatur missus*. Alludit enim Paulus hic ad Euangelium S. Marci, quod Romæ sciebat esse conscriptum, notumque Romanis. Nam Marci 14. versu 36. dicitur *Abba* (scilicet id est) *pater*. Christus enim non dixit Græcè, vel Latinè τὸ *pater*, sed tantùm dixit Hebraicè vel potiùs Syro-chaldaicè, τὸ *Abba*, quod explicat Marcus dicens, *pater*. Tangit autem has duas linguas Apostolus hic, & ad Galat. 4. versu 6. ait S. Augustinus de spiritu & litera 32. & Anselm. ad hoc vt

Deus Pater est Iudæorum & Gentium.

vt significetur idem esse Deus, eademque apud Deum esse adoptio Iudæorum, & Gentium. Abba enim Iudæorum, pater Græcorum, & Gentium est idioma & vox.

Vers. 16. *Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei.*

Testimonium reddit, Græcè συμμαρτυρεῖ, id est, contestificatur spiritui nostro. Quod primò sic potest accipi, quasi verbum compositum ponatur pro simplici, vt *contestificatur*, idem sit, quod testificatur, vti vertit noster interpres, & Græci.

130. Secundò potest accipi propriè, vt *contestificatur* idem sit, *quod simul cum spiritu nostro testatur*: quasi duos hic testes filiationis nostræ producat Paulus, nimirum Spiritum sanctum, & spiritum nostrum. q. d. Spiritus sanctus simul cum spiritu nostro testificatur nos esse Filios Dei, scilicet dum nos excitat, & spiritum nostrum, vt dicamus: Abba pater.

Triplex bonum quod animæ tribuit donat Spiritus sanctus.

Spiritus sanctus, inquit Bernardus serm. 2. in Pentecoste, *donat animæ, primò pignus salutis, scilicet testimonium quòd filius Dei sis. 2. robur vitæ, vt in laboribus, vigilijs, & in omnibus obseruantijs delectabiliter incedas. 3. scientiæ lumen, vt cùm omnia benefeceris, te seruum inutilem putes, & quicquid boni in te inueneris, illi tribuas, à quo omne bonum est.*

131. *Testimonium Spiritus sancti, quo nobis testatur nos esse filios Dei, non affert certitudinem fidei contra hæreticos.*

Nota. Hoc testimonium Spiritus sancti, quo nobis testatur nos esse filios Dei, non est certum certitudine fidei, vt volunt hæretici: hoc enim damnat Concil. Tridentin. & Apostolus primæ ad Corinthios 4. versu 3. & alibi; nec etiam certum est certitudine infallibili, vt volunt Catharinus & Caietan. sed tantùm certum est certitudine coniecturali, quæ tamen certitudo, cum sanctitate crescit, adeò vt Andreas Vega, Ruardus, & eos secutus Pererius putent aliquos viros valde sanctos sine speciali Dei reuelatione, ex signis, & effectibus Spiritus sancti, quos valde crebros, claros & efficaces in se experiuntur, habere certitudinem non quidem infallibilem, ita vt ausint iurare se esse in gratia Dei, sed talem, & tantam, quæ omnem metum & formidinem oppositi excludat, non solùm ab effectu & fiducia, sed etiam ab intellectu & persuasione: ita vt tales tam certò sciant se esse in gratia Dei, quàm certò scimus & credimus Constantinopolim vel Alexandriam esse, ex eo quòd passim omnes dicunt illas vrbes esse & existere.

Quantam certitudinem habeant perfectiores de sua salute.

132. Dices. Testimonium hoc est à Spiritu sancto, ergo est omnino certum. Respondeo. In se quidem est certum, nobis tamen non est certum; quia non sumus certi omnino, illud esse à Spiritu sancto, non autem à Diabolo. Vnde primæ Ioannis 4. versu 1. dicitur, *Probate spiritus si ex Deo sint*, an à Diabolo, an à natura, & à φιλαυτίᾳ. Experientia enim quotidiana docet plurimos hic falli. Nam hæretici omnes iactant Spiritum sanctum; qui tamen contraria docent & credunt, suntque in sectas quàm plurimas diuisi, & quisque certò sibi persuadet, se agi & illuminari à Spiritu sancto, cùm constet plerosque, imò omnes falli: nec

Testimonium Spiritus sancti & spes coniuncta habet incertitudinem & timorem.

A enim Spiritus sanctus contraria, præsertim erronea & hæretica docet, vel inspirat; si in fide & certitudine fidei suæ falli possunt, multo magis in certitudine gratiæ & charitatis falli possunt. Vnde primæ ad Corinth. 4. Apostolus de se dubitat dicens: *Nihil mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum.* Apostolus ergo hic per hoc testimonium Spiritus sancti, non vult inducere fidem specialem iustitiæ cuiusque fidelis, sed tantùm vult corroborare spem nostram. Spes autem non exigit sui obiecti plenam certitudinem, sed potiùs cum incertitudine & timore illud amittendi coniuncta est,

Quæres: Quodnam est hoc testimonium? respondet Primò Origen. esse hoc, quod experimur nos ex amore legem Dei implere, non ex timore. 133.

Testimonium Spiritus sancti quintupliciter intelligi potest.

B

Secundò Ambrosius & Anselmus respondent esse imitationem Dei, & Christi: per illam enim simus similes Deo, ac consequenter filij Dei.

Tertiò, Theodoretus respondet testimonium hoc esse sacram doctrinam, quæ docet Deo quasi Patri obedientes, eumque inuocantes esse filios Dei.

Quartò, Sedulius respondet esse Spiritum sanctum qui datus est nobis. Hic enim testatur nos esse filios Dei.

Quintò optimè S. Chrysostomus & Toletus respondent testimonium hoc esse clamorem, de quo locutus est Apostolus versu præcedenti: dum enim clamamus filiali affectu, Abba pater, per Spiritum sanctum; ipse clamor noster, & Spiritus sanctus author huius clamoris (C) nobiscum testatur, vt habet Græcus, spiritui, id est, menti nostræ; nos esse filios Dei, maximè si accedat pia vita, mundi contemptus, cælestium desiderium, innocentia, pax conscientiæ, libenter audire & cogitare de Deo & rebus salutis, zelus honoris Dei, & salutis animarum, pro Deo multa pati, ac præsertim, si, vt Caietanus solerter annotauit, quis in se hæc duo sentiat; 1. amorem Dei, ad promptè obediendum Spiritui sancto. 2. continuam Dei gubernationem, quasi paternam, qua se ad bona opera dirigat, & à peccatis grauioribus custodiat. Addit 3. S. Gregorius libro 1. Dialog. 1. humilitatem, si illa cum alijs virtutibus iungatur. Addit 4. S. Basilius, odium ingens peccati, ac zelum ad illud in se & in alijs (D) extirpandum. Ita enim ipse interrogatione 296. in breuioribus quærit: *Qua ratione*, inquit, *persuaderi possit anima cuipiam, quòd à peccatis sit libera*, & expurgata, ac consequenter quòd Dei sit amica & filia? ac respondet, *Si quis in seipso animi affectionem illam similem Dauid inesse animaduerterit, apud quem est: Iniquitatem odio habui, & abominatus sum; aut assecutum se præceptum illud Apostoli, qui dixit: Mortificate igitur membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus; propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis; vt verè dicere illud possit: Non adhæsit mihi cor prauum, declinantem à me malignum non cognoscebam. Porrò intelligit aliquis se in huiusmo-*

134. *Quatuor efficacia testimonia, quòd quis sit filius Dei.*

cat, aliæ creaturæ ab exordio mundi hucuſque patiuntur; homo autem breui tempore vitæ ſuæ: quidni ergo fortiter ferat breuem crucem, quàm conſtanter creaturæ aliæ per tot ſæcula tulerunt?

IIX. Octauum, quod habet verſu 23. *Exſpectantes redemptionem corporis noſtri.* q. d. corpus hoc miſerum & ærumnoſum per patientiam fiet impaſſibile & glorioſum: patientiam ergo hanc animosè amplectamur.

IX. Nonum eſt, verſu 24. *Spe*, inquit, *ſalui facti ſumus.* q. d. certam habemus ſpem, nos breui omni paſſione liberandos: ſpes hæc animos excitet ad dura quæuis toleranda, *ô paſſi grauiora, dabit Deus his quoque finem*, & finem celerem.

X. Decimum eſt, verſu 26. *Spiritus*, inquit, *adiuuat infirmitatem noſtram, & poſtulat pro nobis*: quidni ergo tali adiutore, & ſuccollatore fortiter crucem noſtram humeris excipiamus?

XI. Vndecimum eſt, verſu 27. & ſequentibus: *Diligentibus*, inquit, *Deum omnia cooperantur in bonum.* Feramus ergo alacriter infamiam, morbos, famem, ærumnas, perſecutiones, mala omnia; quia hæc omnia nobis Deus in bonum conuertet.

XII. Duodecimum eſt, v. 29. quod patientes ſint prædeſtinati. Deus enim ſuos amicos & electos prædeſtinauit, vt ſint conformes filio ſuo, tam in patientia, quàm in gloria. Denique ſi Deus pro nobis, quis contra nos?

Verſ. 18. *Non ſunt condigna* (S. Auguſtin. legit *indigna ſunt,*) *ad futuram gloriam paſſiones huius temporis.*

Scilicet quatenus paſſiones humanæ ſunt & temporaneæ: eædem tamen ad gloriam futuram condignæ ſunt, quatenus ſunt paſſiones gratiæ, Chriſti meritis innixæ: ſeu quatenus paſſiones hæ per gratiam Chriſti ſuſcipiuntur & tolerantur. Explico: ſi paſſionum noſtrarum naturam, vim, dignitatem, in ſe, & vt noſtri ſunt arbitrij, cùm liberè & voluntariè ſufferuntur; ſi earundem acerbitatem, multitudinem, durationem, aliaſque circumſtantias naturales ſpectes, non ſunt condignæ ad futuram gloriam: ſi verò paſſiones haſce ſpectes, prout gratia & charitate Dei informantur, ab eaque manant, ſiue prout ex Dei amore fide, ſpe, cultu obedientiæ, & patientia Chriſtiana ſuſcipiuntur & tolerantur, ſic condignæ ſunt ad futuram gloriam. Sic enim ſunt actus gratiæ, charitatis, patientiæ, &c. Gratia autem ſemen eſt gloriæ. Itaque ſicut ſemen, licet in ſe exiguum, vim tamen & efficaciam ſeminalem habet producendi flores, frondes, & fructus: ita tam paſſio, quàm actio manans ex gratia & charitate Dei, licet in ſe exigua ſit, vim tamen habet & efficaciam producendi, tum phyſicè & diſpoſitiuè (eſt enim gratia diſpoſitio ad gloriam, illique connaturalis) tum potiùs moraliter, & meritoriè gloriam cæleſtem & beatam. Ergo nihil hic habent hæretici, vt tollant meritum: nam eodem modo de Chriſto dicere poterat, imò dixit Apoſtolus, *Non ſunt condigna paſſiones huius temporis*, tam Chriſti, quàm noſtræ ſcilicet, *ad futuram gloriam.* Sicut ergo modicum auri valet equum

142. *Paſſiones humanæ meritis Chriſti innixa condignæ ſunt ad futuram gloriam.*

143. *Gratia ſemen gloria, diſpoſitio ad gloriam, gloria connaturalis.*

A aut bouem, tum ſui valore, & pretio, tum ex inſtitutione & æſtimatione hominum: ſic modicum in ſe opus ex gratia factum meretur vitam æternam, tum ſua ipſius dignitate & pretio; tum ex promiſsione & inſtitutione Dei. Pari modo, non ſunt condignæ voluptates huius ſæculi ad pœnas æternas, quas tamen iuſte eos mereri qui iis indulgent nemo negat.

Hiſce tamen iam dictis ad plenam explicationem ſententiæ huius paulinæ adde: etiamſi opus bonum ſpectes, quatenus ex gratia & charitate fit, adhuc tamen propriè & adæquatè non eſt condignum ad tantam gloriam; licet enim cum ea proportionem quandam habeat, non tamen æquam dignitatem; quæ enim proportio eſt inter terrenam paſsione & martyrium vnius horæ, cum æterna & immenſa gloria cæleſti? B

144. *Paſsio & opus bonum quam proportionem habeat cùm æterna gloria.*

Si quotidie, ait S. Auguſtinus ſerm. 2. de feſto omnium Sanctorum, *oporteret nos tormenta perferre, ſi gehennam ipſam paruo tempore tolerare, vt Chriſtum videre digni eſſemus venientem in gloria, & Sanctorum eius numero ſociari; nonne erat dignum pati omne quod triſte eſt, vt tanti boni, tantæque gloria participes haberemur.* Vide eundem Auguſtinum ſerm. 37. & 44. de ſanctis. Hinc aiebat S. Franciſcus: *Tanta eſt gloria, quam expecto, vt omnis me pœna delectet, omnis morbus, humiliatio omnis, perſecutio omnis, mortificatio omnis.* Et Abibus diaconus & martyr, vt habetur in actis eius, cùm in perſecutione Licinij ſub annum Chriſti 316. Edeſſenam ciuitatem obiret, omnes confirmans ad pietatem & conſtantiam in fide, captus à Lyſania, vngulis laceratus, ſuſpenſus, omnibuſque membris diſtortus, atque luxatus, rogatus à præſide, quamnam ei vtilitatem tormenta conciliarent, quæ corpus illius tantùm conſumebant; reſpondit Chriſti martyr: *Non ad præſens vſque tempus*, inquit, *noſtra conſiſtunt, nec ea ſolùm ſequimur, quæ cernuntur. Quòd ſi tu quoque volueris aſpicere ad ſpem & promiſſam nobis remunerationem, fortè etiam dices cum Paulo: Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Qua de cauſa in ignem coniectus ore flammam excipiens, ſpiritum martyr Deo reddidit. C

145. *SS. Franciſci & Abibi de paſsionũ tolerantia illuſtria apophthegmata.*

Huc quoque pertinet illud S. Gregorij libro 6. moral. capit. 8. *Sancti viri*, inquit, *foris deſpecti ſunt, & velut indigni omnia tolerant, ſed dignos ſe ſupernis ſedibus confidentes, æternitatis gloriam cùm certitudine expectant.* D

Nam exſpectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei exſpectat. *Verſ. 19.*

Nota. *τὸ nam*, dat rationem præcedentium, quaſi dicat, Certiſſimò in nobis, totique mundo reuelabitur hæc gloria, quia omnis creatura eam auidiſsime expectat: videturque innatum & inſitum à Deo illi hoc deſiderium, quod ſicut Deus illi inſeruit, ita & explebit. 146.

Exſpectatio.

Græcè ἀποκαραδοκία, id eſt, ſollicita, anxia, vt ait Theophylactus & quaſi erecto exſertoque capite exſpectatio. S. Hilarius libro 12. de Trinitat. vertit longinqua, Ambroſius frequens exſpectatio, ſcilicet ab origine mundi.

Qualis in creaturis ſit exſpectatio gloria.

Com-

Componitur enim hæc Græca vox, ex ἀπὸ id est à, & κάρα, id est, caput & δοκεῖν, id est, videre; quia qui valde aliquid videre desiderant, porrecto capite, subinde illud prospiciunt, aut suspiciunt in altum, vti in montes aut in cælum, quasi rem desideratam inde expectent.

Nota Emphasim: non dicit: creatura expectat, sed exspectatio creaturæ expectat, quasi dicat, creaturæ ita auidè hanc gloriam expectant, vt videantur esse ipsa exspectatio.

Creatura.

147. *Per creaturã non intelliguntur Angeli, vt quidam.*

Primò, Origenes Theodor. & Nazianzenus orat. prima contra Iulianum, & Cyrill. libro 3. Thesau. capit. 1. & 7. per creaturam intelligunt angelos, qui vanitati & seruituti corruptionis non suæ, sed hominum maximè electorum seruiunt, & ab hac seruitute liberabuntur in hominum resurrectione. Verùm hæc expositio distorta & penè violenta videtur: nec enim angeli cùm sint beati, propter hominum vanitatem propriè dici possunt subiecti vanitati, & in ea esse inuiti, ab eaque fore liberandi, vt recte annotauit D. Thomas.

248. *Per creaturã aliqui intelligũt hominem microcosmũ, participantẽ aliquid de omnibus creaturis.*

Secundò, S. Augustinus hic in expositione propositionum numer. 53. & libro 83. quæstionum, quæst. 67. Anselm. Gregor. libro 4. moral. 41. Andreas Masius in Iosue capit 6. versu 15. Catharinus & Caietan. hic: *omnis creatura*, inquiunt, id est omnis homo qui est nodus & vinculum omnis creaturæ, & microcosmus, & mundi miraculum, vt aiebat Trismegistus: quia nimirum homo ab omnibus creaturis aliquid participat, scilicet ab elementis esse, à plantis vegetari, ab animalibus sentire, ab angelis ratiocinari: & sic omnes creaturæ in homine & cum homine patiuntur, optantque inde liberari. Homo enim qui constantiæ statum volens deseruit, pressus iusto mortalitatis pondere, nolens vanitati, id est, mutabilitati corruptionis suæ seruit. Sic creatura capitur, pro homine, Marci vltim. 15. Aliter etiam S. Augustin. sup. Creatura, inquit, id est, homo infidelis liberabitur à seruitute corruptionis, id est à peccato; quia vocabitur ad fidem, fietque filius; vt postea libertatem gloriæ filiorum assequatur. Verùm Apostolus loquitur hic de liberatione à corruptione, non peccati in hac vita, sed mortalitatas in futura.

149. *Per creaturã intelligit Paulus cælos, elemẽta, & omnia creata, quæ renouationẽ suam in hominum resurrectione exspectant.*

Tertiò, & optimè, creatura hic propriè accipitur. Nam versu 23. opponitur hominibus, & filiis Dei. Ita S. Chrysostomus, Theodoret. Theoph. Oecume. Ambros. libro 4. hexameron, Hilarius libro 12. de Trinit. Sotus, Adamus, Pererius, & Toletus. Creaturæ ergo hic sunt cæli, elementa, omniaq; creata; vt sit prosopopœia, quasi dicat Paulus, Omnes creaturæ auidissimè naturali appetitu exspectãt tempus, quo filij Dei gloria donabuntur, vt cum eis quibus seruierunt, quasi dominis, ipsa quoque suam gloriam, renouationem, ac perfectionem, tanquam famuli accipiant. Sic arbor per appetitum, non rationalem, nec animalem, sed naturalem, dicitur exspectare suum fructum, & semen suam messem. quasi dicat Apostolus: atque hoc magnum est argumentum, gloriam illam nobis præparatam, ingentem esse, & inæstimabilem; quòd omnes creaturæ etiam insensibiles totæ ad illam anhelent.

Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe. *Vers. 20.*

150. *Triplex huius loci explicatio.*

Vanitas, hic est, defectus mutabilitatis, & opera seruilia, labores, passiones, & corruptiones, quibus creaturæ occupantur propter hominem, vt patet ex sequent. Hinc Chrysostomus, Theodor. Theoph. Oecum. aiunt cælos esse corruptibiles, intellige qualitate, non substantia.

Secundò, Erasmus Græcum ματαιότητα, vertit frustrationem, q. d. natura non assequitur, quod intendit, dum vnum indiuiduum ex alio propagat, ne species intercidat, ea re moliens quasi immortalitatem quandam: sed frustra; nec enim eam assequetur, ante resurrectionem nostram.

151. *Hæresis Origenis Soli, Lunæ, cælis & elementis animam tribuentis.*

Tertiò Origen. libro 1. peri archon. 7. vanitas, inquit, hæc sunt corpora, in quæ animæ ante corpus existentes ob peccata sua sunt detrusæ: & talia corpora sunt etiam Sol, Luna, imò & terra, & cæli. Hæc enim omnia habent animas, quæ ante ea extiterunt, ac consequenter possunt ipsa peccare, iudiciumque Christi æque ac homines subibunt. Hæc ergo corpora propriè exspectant resurrectionem, & vt à corruptione liberentur, propriè sperant & ingemiscunt. Hæc est Origenis hæresis, de qua Epiphan. hæresi 64. & S. Hieronym. ad Auitum, absona sane & absurda. Est enim contra omnem rationem, philosophiam, experientiam.

Non volens.

Vanitas & mutabilitas à creatura inclinatione aliena.

Id est, non sponte (vti legit commentar. S. Hieronymo ascriptus, & Hilarius superiùs citatus) hoc est, non ex naturali inclinatione, quæque enim creatura naturaliter amat suum esse, & conseruari, suamq; perfectionem, ideoque abhorret ab hac vanitate & corruptione, ita D. Thomas. Creatura ergo vanitati huic subiecta est non sponte sua, *sed propter eum* (Deum Deique ordinationem) *qui* (huic vanitati eam) *subiecit*, propter hominem, vt scilicet illi seruiat in hoc mortali statu.

In spe.

Sub spe liberationis & commutationis in melius in communi hominum rerumq; omnium resurrectione, & renouatione.

Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. *Vers. 21.*

In libertatem. Primò Ambros. legit *in libertate*, cùm scilicet in illa erit, quasi dicat, cùm libertatem, id est, incorruptionem adepta fuerit. Sic & Theodor.

152. *Triplex huius loci sensus.*

Secundò, S. Chrysost. *In*, id est, propter, vel in commendationem libertatis, & gloriæ filiorum Dei. Sicut enim nutrix pueri regij, cùm puer coronatur, & ipsa propter ipsum bonis regijs participat: ita pariter, cùm homo gloria donabitur, hanc eius gloriam cæteræ creaturæ, quæ homini seruierunt, participabunt, inquit Chrysost.

Tertiò, & planiùs *in libertatem*, id est, in imitationem, vel ad exemplũ libertatis filiorum Dei,

Dei, vt similem quandam libertatem, stabilitatem, & immortalitatem creaturæ aliæ accipiant. *In* ergo, exemplarem, vel etiam finalem causam significat, ita Pererius & Toletus.

Nota hic, libertas gloriæ idem est, quod libertas gloriosa. 2. libertas hæc non naturæ, nec gratiæ, sed gloriæ, est liberatio ab omni miseria, infirmitate, afflictione, corruptione, adeoque ab omni malo animi & corporis, culpæ & pœnæ.

Vers. 22. *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc.*

153. *Aliquorum hæresis dicentium Angelos gemere, & versari in dolore.*

Hinc hæretici quidam apud S. Augustinū quæst. 67. inter 83. multa impia & inepta de Angelis tradiderunt. v.g. quòd omnes in dolore & gemitibus sint, donec nos homines penitus ab omni miseria liberemur. verùm hæc friuola sunt: & Apostolus non loquitur de Angelis, vti dixi, sed de creaturis inanimis, & irrationabilibus. q.d. omnes creaturæ inanimes anxie, & magno cum dolore finem malorū expectant. Est enim prosopopœia, vt notat S. Chrysost. & Theoph. per quam Apostolus duo significat. 1. continuas & magnas passiones, corruptiones, & mutabilitates creaturarum. 2. ab eis vehementem auersionem, ita vt si haberent sensum, gemerent quasi parturientes, idque ab exordio mundi & lapsus hominis, vsque nunc.

Creaturæ gemunt dum corrumpuntur & mutantur.

Vers. 23. *Non solùm autem illa, sed & nos ipsi, primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri.*

154. *Triplex sensus horum verborum.*

Nota. τὸ *primitias spiritus habentes.* primò S. August. lib. 83. quæstionum, quæst. 67. sic explicat, q.d. nos Christiani, qui nos quasi primitias Deo obtulimus.

Secundò, & meliùs S. Ambros. & Anselm. q.d. nos Apostoli, qui prima & potiora Spiritus sancti dona accepimus, videmurq; vobis admirabiles, gemimus tamen sub hoc onere corporis.

Dulcedo spiritus, & consolationes primitiuæ Ecclesiæ.

Tertiò, & optimè S. Chrysost. Theodor. & Cyrill. lib. 14. thesau. cap. 1. omnes, inquiunt, Christiani (præsertim primitiuæ illius Ecclesiæ) cum iustitia accipiunt primitias spiritus; quia primos fructus & pinguedinem spiritus, scilicet veram Dei cognitionem, & amorem, ac veræ felicitatis spem habent & prælibant, idque sæpe cum affluentia diuinæ consolationis: hæc enim gratia & hæc vita pia & Christiana, sunt primitiæ redemptionis & liberationis à peccato, cui accedet consummata gratia, scilicet felicitatis & gloriæ; perfecta redemptio ac liberatio ab omni malo, quæ fiet in resurrectione: hæc enim erit corporis nostri redemptio, à morte, omnique miseria, ad quam gemimus & anhelamus. Nam Paulus hic non solis Apostolis, sed omnib. Christianis loquitur, vt patet v. 15. & 24.

Adoptionem.

155. Nota. in primo instanti iustificationis infunditur homini charitas & gratia, per quam homo particeps fit diuinæ naturæ, & consequenter acceptus ad gloriam, & hæres Dei; ideoque hoc ipso fit filius Dei adoptiuus, sicut Christus est Filius Dei naturalis, vt patet v. 17. Itaque adoptio nostra, qua adoptamur in filios & hæredes Dei contingit nobis in ipsa iustificatione. Quod ergo hic Apostolus ait, in cælis demum dandam esse hanc adoptionem, intellige consummatam, quæ est ipsa possessio iuris & hæreditatis, ad quam adoptati sumus, videlicet redemptio corporis nostri, quæ partim erit liberatio à mortalitate & concupiscentia, partim gloria corporis ex animæ gloria dimanans. ita S. Chrysost. & Ambros. epist. 22. Adoptio ergo inchoata fit hic, sed perfecta erit in cælo: pari modo de salute bifariam loquitur Apostolus. nam ad Titum 3. dicit, *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis.* è contrario verò hic ait: *Spe salui facti sumus.* Eadem enim ratio est salutis, quæ adoptionis, scilicet salus inchoata est iustitia, qua saluamur à morte animæ, puta à peccato; hæc nobis contingit in baptismo, vt ipse dicit ad Titum 3. perfecta verò salus ab omni miseria & malo continget nobis in cælo. vnde eam necdum habemus, sed speramus; & hoc est quod hic ait, *Spe salui facti sumus*, q.d. speramus salutem, quam hic per gratiā inchoauimus, complendam fore in nobis per gloriam in cælo.

Adoptio nostra contingit in iustificatione.

Adoptio & salus duplex, inchoata, & perfecta.

Spe enim salui facti sumus.

Τὸ *enim* dat causam, cur dixerit nos expectare hanc adoptionem filiorum in cælis, quia scilicet necdum re, sed tantùm spe salui facti sumus. per spem enim tendimus ad salutem, quam speramus nos adepturos in cælo. Hinc patet non solam fidem, sed & spem requiri ad salutem. Tropologicè vide S. August. serm. 25. de verbis Apostoli, de longanimi & constanti spe. 156.

Nō tantùm fides, sed & spes necessaria ad salutem.

Spes autem quæ videtur non est spes. *Vers. 24.*

Quasi dicat, spes, id est, res sperata, si adsit, si possideatur, non ampliùs speratur. transit Apostolus ab actu & habitu spei, ad eius obiectum; vnum enim cum altero connexum est. pendent hæc à sequentibus. hisce enim verbis solatur Apostolus fideles, qui hic multa patiuntur, ob spem gloriæ. suggerit enim sæpe mens afflicta homini afflicto: Vbi est quod speras. vides tua mala quæ pateris; non vides gloriam propter quam pateris. Huic suggestioni occurrit hic Apostolus dicens, nos mala præsentia videre, sed futura bona necdum videre; verùm ea sperare, & per patientiam exspectare debere. 157.

Bona inuisibilia speranda pro malis præsentibus.

Nam quod videt quis quid sperat?

Cur speret? q.d. frustra quis sperat id, quod iam videt, tenet, & possidet. Est enim hic catachresis in verbo *videt*; videre enim hic ponitur pro quouis sentire, cognoscere, frui, possidere. Sic vulgò dicitur quispiam cernere hæreditatem, id est, eam adire & possidere. est enim visus sensuum omnium certissimus & nobilissimus, per quem mens obiecta visa, quasi tangit & possidet. Loquitur enim Apostolus non de visione Dei, sed de gloria corporis possidenda. hæc enim est redemptio corporis nostri, vti dixi.

Nota. hæc Apostoli verba pari modo rectè intorqueas contra fidem specialem hæreticorum, si videlicet sic argumenteris: Peccator pœnitens sperare iubetur in scriptura 158.

Iugulatur fides specialis hæreticorum.

veniam per Christum, non ergò certus est de ea: quod enim videt quis, quid sperat? Pulchrè S. August. Serm 29. de verbis Apostoli, spem comparat ouo: *spes enim,* inquit, *nondum peruenit ad rem, & ouum est aliquid, sed nondum est pullus.*

Vers. 26. *Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.*

Quæritur hic, quò pertineat *τὸ similiter.* Respondeo, pertinet ad omnes effectus, & dona Spiritus sancti, quæ toto hoc capite hucusq; recensuit Apostolus. dixit enim v. 11. *quòd Spiritus S. habitans in nobis, viuificabit mortalia corpora nostra,* & v. 14. *quòd Spiritus nos faciat*
159. *filios & hæredes Dei.* rursum ibidem dixit, quòd Spiritus sanctus faciat nos clamare Abba pater. Deniq; v. 23. (ad quem maximè hic respicit Apostolus) dixit, quòd nos primitias spiritus habentes gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes. Iam vlteriùs dicet, quòd præterea Spiritus sanctus adiuuet nostram infirmitatem quam patimur. q. d. dixi hactenus Spiritum sanctum varia in nobis operari, ac præsertim facere vt gemamus, & suspiremus ad gloriam cęlestem. iā dico eundē spiritum, sicuti iam dicta in nobis operatur; ita similiter operari in nobis robur & auxilium, quo adiuuat infirmitatē nostram. Rursum *τὸ &*, hic idem est, quòd *præter* vel *insuper.* q. d. Spiritus sanctus præter gemitum, spem, & patientiam, quę in nobis operatur, insuper adiuuat etiam in hoc gemitu infirmitatem nostram, vt scilicet magna alacritate & fortitudine toleremus infirmitates animæ, & corporis, vitæq; huius corruptibilis, propter quas gemimus & suspiramus ad cælum, vtq; eas constanter superemus, maximè per orationem. docet enim nos Spiritus sanctus quid orare, & à quibus infirmitatibus liberari, à quibus nō liberari, sed in ijs confortari, petere, & orare debeamus. de infirmitate enim orandi hic vel maximè agi patet ex vocula causali, *nam,* quam subdit dicens. *nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.* Oratio enim proprium remedium est infirmitatum nostrarū ad eas superandas. Est hic decimum argumentū, vt dixi v. 17. quo fideles excitat Apostolus ad patientiam, scilicet, quòd in omni passione & infirmitate habeamus opem & auxilium Spiritus sancti, qui nos roborat & consolatur in omni tribulatione, quiq; postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Spiritus sanctus operatur in nobis gemitum, robur, auxilium, & scientiam bene orandi.

160. Nota 1. Spiritus sancti & Dei proprium est nos adiuuare. Hinc Cicero lib. 2. de Natura Deorum: *Iuppiter,* inquit, *id est iuuans pater, à poetis pater Diuumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem nostris optimus maximus, & quidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus: quia maius est, certeq; gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere.*

Propriū est Dei nos adiuuare.

161. Nota secundò, nouem sunt præcipuæ hominis infirmitates ortæ ex peccato, contra quas robur dat Spiritus S. Prima, sunt morbi, ærumnæ, & mala quæuis illata corpori vel animo. in his roborat nos Spiritus sanctus, vt ea de manu Dei accipiamus, Deumque in eis laudemus.

Nouem præcipuæ hominis infirmitates ortæ ex peccato.

Secunda, est in intellectu ignorantia, quid hic & nūc agere aut fugere oporteat, & improuidentia quid in futurum prouidere, aut cauere homo debeat.

Tertia, est in voluntate infirmitas ad amandum bona solida & æterna, quæ nobis sunt abscōdita, & ad contemnendum bona præsentia & caduca, quæ sensus feriunt & alliciunt.

Quarta, est in memoria infirmitas, vt recordemur tum beneficiorū Dei, vt ijs grati simus, tum iudiciorum Dei; quibus malos punit, bonos præmiat; tum pręceptorū Dei; tum peccatorum nostrorū, vt ijs compungamur & pœniteamus.

Quinta infirmitas est in spiritu & appetitu concupiscibili, vt spiritus cōcupiscentiæ carnis reluctetur.

Sexta, est in irascibili, vt iram, odium, & vindictam contra eos, qui nobis malefaciūt aut maledicunt, compescamus.

Septima, infirmitas est ad aggrediendum opera ardua & heroica.

Octaua, est ad perseuerandum in Dei obsequio & primo feruore.

Nona, est ad orandū Deū, sicut oportet. de nona hac maximè, vt dixi, agit hic Apostol.

Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus. 162.

Quia sex modis in orando erratur. Primò, si bonū temporale petamus animæ nociturū. 2. si tentatione aut malo aliquo (vti Paulus stimulo carnis) quod prosit nobis ad humilitatem & alias virtutes, liberari oremus. 3. si quid petamus ex ambitione; vti filij Zebedæi petebant primas in regno Christi. 4. si quid petamus ex zelo indiscreto; vti ijdē optarunt ignem de cælo mitti in Samaritanos Christū respuentes. 5. si petatur id quod vtilius est differri, vt per hāc dilationē studium orationis, & meritū perseuerantiæ ac virtutis in nobis accrescat. 6. & maximè, si petamus statū, aut vitam, modumq; certū: v. g. viuere in religione, sacerdotio, matrimonio; cùm Deus sciat alium statum nobis & nostræ complexioni magis conuenire, vt in eo saluemur, vel plus gloriæ adipiscamur. Plurimi enim in matrimonio & in sæculo damnantur, qui in cælibatu saluarentur, & contrà. hinc optima oratio est, petere quotidie, vt Deus ijs medijs, & vijs nos regat & ducat, quæ peccati non habent scandalū; quibus prævidet nos recta ad finem, id est, vitam æternam peruenturos, & in ea sanctiores ac beatiores futuros, vt in omni ne- 163.
gotio priusquā illud aggrediamur oremus cum Propheta: *Domine quid me vis facere? paratum cor meum Deus, vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.* & cum Iosaphat rege 2. Paralip. 20. *Cùm ignoremus Domine quid agere debeamus, hoc solū habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te:* tu me dirige per illas vias, officia, exercitia, actiones, & passiones, quibus prævides me ad cælum, maioremq; gloriam peruenturum. hæc piè & sapienter Pererius & Salmeron.

Sex modis in orando erratur.

Animo resignato & indifferenti orandum est, vt Deus nos ducat in omnibus ijs vijs & modis, quibus præscit nos ad salutem peruenturos.

Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. 164.

Quæres.

Per spiritum hoc Lyranus intelligit Angelum. Quæres hic, quis sit hic spiritus? Respõdet primò Lyranus, esse Angelum: Angelus enim custos postulat pro nobis. Verùm toto hoc capite Angeli non meminit Paulus, & cùm toto hoc capite sæpius nominarit spiritum, nunquam tamen intellexit Angelum.

Alii intelligunt ministros Ecclesiæ. Secundò, S. Chrysost. Theoph. Œcum. per spiritum accipiunt virum spiritualem, puta ministrum Ecclesiæ, cui in primitiua Ecclesia gratia orandi pro populo, qui sæpe inutilia postulasset, data erat à Spiritu sancto, qualis iam est sacerdos, vel Diaconus. illi enim ministro primitiuæ Ecclesiæ iam successit Diaconus pro populo supplicans, & ministrans sacerdoti & Ecclesiæ.

Alii interpretantur charitatem. Tertiò, S. August. tractat. 6. in Ioanne *Spiritus, inquit, id est charitas ipsa, enim charitas ipsa orat;* contra hanc aures claudere non nouit, qui illam dedit. Sic etiam explicat S. Anselmus Augustinum de more secutus.

Alii gratiã Spiritus S. Quartò, Theodor. vult spiritũ esse gratiam Spiritus sancti, qua excitati oramus, vel esse spiritum orationis.

Alii superiorem animæ portionem gratia illustratam. Quintò, alii volunt spiritum esse superiorẽ animæ portionem gratia Dei illustratam & adiutam, quæ spiritus vocatur & carni cõtraria est, ad Galat. 5. v. 17. hæc enim pars docet nos, vt petamus *secundùm Deum*, id est, ea quæ Deo placent, & vt respuamus ea, quæ carni grata sunt, & quanto magis caro suas voluptates cõcupiscit, tanto magis spiritus gemit & petit pro nobis instantiùs ea, quæ nobis videt esse salutaria. vnde Ethnici dicunt mentem deprecari semper ad optima. hic sensus aptus est & commodus. sic enim sæpe etiam hoc nomen spiritus accipit Apostolus.

165. *Ipsemet Spiritus sanctus optimè hic intelligitur.* Sextò, optimè & planissimè spiritus hic est ipse Spiritus sãctus: hic enim est qui adiuuat infirmitatem nostram, qui, & docet nos quid orare debeamus, cum nos hoc sæpe nesciamus: vnde Apostolus hunc spiritum opponit nobis, siue spiritui nostro, qua noster id est, naturalis & humanus est. hic sensus est plurimorum Patrum, vt Origenis hic, Nazianzeni oratione 5. de Theologia. Amb. epist. 23. ad Horont. Hilarii in Psal. 64. Augustini epi. 121. quæ est de orãdo Deo, c. 15. & aliorũ.

166. *Arius & Macedonius hæretici de Spiritu sancto.* Quæres secundò, quomodo Spiritus sanctus postulet pro nobis? Respondent primò Arius & Macedonius, quia Spiritus sanctus non est Deus, sed minor Patre, ideoque propriè Patrem orat & postulat pro nobis. hanc hæresin refellit S. August. libro 7. contra Maxim. post initium, & alii.

Spiritus sanctus non postulat, sed postulare nos facit. Secundò, S. Aug. epist. 121. de orãdo Deum c. 15. Gregor. lib. 2. moral. 22. & Anselm. Spiritus sanctus, inquiũt, *postulat*, id est, postulare & gemere nos facit, vt sit hebraismus, quo Cal ponitur pro Hiphil. Sic Matth. 10. v. 19. dicitur, *Spiritus Patris qui loquitur in vobis*, id est, qui loqui vos facit. Pulchra similitudine hunc sensum illustrat Origenes hic; sicut, inquit, magister vt rudem planè discipulum literas doceat, ad eius ruditatem se dimittit, primusq; literas pronũciat, pueroq; præit, vt puer repetens id quod pronunciauit magister, idipsum adducat: ita Spiritus sanctus, vbi perturbationibus carnis, perturbari nostrum spiritum viderit, & nescientem quid orare debeat, vti oportet, ipse quasi magister orationem præmittit, animoque nostro immittit, quam noster spiritus (si tamen discipulus esse Spiritus sancti desiderat) prosequatur; ipse gemitus proponit & excitat in nobis, quibus noster spiritus discat ingemiscere, vt repropitiet sibi Deum. Hæc & plura Origenes.

Tertiò, & genuinè, Spiritus S. postulat, id est desidet ia amicorum suorum eorumque gemitus inenarrabiles in consistorio sanctissimæ Trinitatis quasi paracletus, id est, aduocatus, noster exponit magna instantia, magno pondere, & magna authoritate. hæc enim omnia significat Græcum ὑπερεντυγχάνει, id est, superexpostulat; na ὑπὲρ notat præeminentiã Spiritus S. in postulando, quasi ipse præsit omnibus postulationibus sit quasi magister & præfectus libellorum supplicũ nostrorũ apud Deum; & Latinè postulare, inquit Vlpianus lib. 1. tit. de postulando, est desiderium suũ, vel amici sui in iure apud eũ, qui iuris dictioni præest, exponere. Simili modo v. 34. dicitur filius interpellare pro nobis. ita Nazianzen. orat. 4. de filio, qui pro ὑπερεντυγχάνει vertit πρεσβεύει, id est, legatione fũgitur, legatũ agit, & tanquam legatus, internũtius & interpres noster postulat pro nobis Spiritus S. ita quoq; exponit D. Thom. 3 parte, q. 21. ar. 4. Exponit autem Spiritus S. hæc vota, & hos gemitus nostros sanctissimæ Trinitati, hoc ipso, quo illa per intellectionẽ diuinã cognoscit, & intellectu ea proloquitur, cum affectu & amore coram S. Trinitate; licet enim intellectio hæc & locutio essentialis sit, & tribus personis cõmunis, attribuitur tamẽ vel Filio, cum nuda est & sola, vel Spiritui sancto cum iungitur amori, & ex eo promanat; vti hic fit. charitas enim, amor, & gratia attribuuntur Spiritui sancto, vti sapiẽtia attribuitur Filio, potentia Patri. vide D. Thom. & DD. 1. part. quæst, 37. & 38. 167. *Alia hominis scholastica & genuina explicatio.* *Spiritus S. quomodo SS. Trinitati orationes nostras exponat.*

Gemitibus inenarrabilibus.

Primò, S. Ambros. epist. 23. *inenarrabilibus* inquit, id est cælestibus & diuinis: hi enim gemitus sunt Spiritus sancti, cuius potentia, efficacia & modus agendi, ac postulandi est inenarrabilis. 168. *Quid intelligatur per gemitus inenarrabiles.*

Secundò, S. August. loco iam citato: *inenarrabilibus* inquit, id est, ignotis. gemimus enim & suspiramus ad gloriam, quam non videmus, nec agnoscimus. Sic & Anselmus.

Tertiò, Toletus, *inenarrabilibus*, inquit, id est, occultis & inexplicabilibus, quia nimirum Spiritus sanctus sæpe per nostros gemitus alia petit & impetrat, imò contraria iis, quæ nos cupimus & petimus. viæ enim particulares, quæ cuiquẽ, vt in cælũ rectà tendat, cõuenientes sunt & cõgruæ, homini sæpe ignotæ sunt & ineffabiles, solique Spiritui sancto cognitæ. vnde de eo subdit Apostolus dicẽs: *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus.*

Quartò, propriè & genuinè, hi gemitus, quos in nobis excitat, & excitatos proponit S. Trinitati ipse Spiritus sanctus, dicuntur inenar- 169.

inenarrabiles, quia maior est affectus interior charitatis suscitans illos gemitus omni externo sermone; adeò vt eū viri sancti effari & sæpe eloqui non possint, maximè dum cælestem gloriam, eiusque perfectissimã pacē flagrantissimo gemitu desiderant. Sic Apost. gemit ineffabiliter, primò, ex tædio exilii & corporis huius mortalis, dicēs: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Secūdò ex desiderio cæli dicēs: *Cupio dissolui & esse cum Christo.* Tertiò ex dolore & desiderio salutis aliorum, & pereuntium, dicens, *Quis infirmatur & ego non infirmor?* & optabā anathema esse pro fratribus. Ex dictis patet, hos gemitus inenarrabiles in nobis esse subiectiuè, in Spiritu sancto verò eos esse partim effectiuè, quia eos efficit in nobis, partim obiectiuè, quia eos ipse sibi totique SS. Trinitati obiicit & proponit, dum postulat pro nobis.

Gemitus à quater inenarrari ei, quia maior est affectus interior illos suscitans à mani externo sermone.

170. Rursum ex hoc loco disce, dignitatem & efficaciam orationis, non in verbis, sed gemitu, affectu, desiderio orationibus iaculatoriis & suspiriis ignitis consistere.

Vis orationis in quo consistat.

Vers. 27. *Qui autem scrutatur corda* (puta Deus Pater) *scit quid desideret spiritus, quia secundùm Deum postulat pro sanctis.*

Pēdet hæc ab immediatè præcedentibus, q.d. Dixi nos nescire quid oremus, sed Spiritum S. inspirare nobis orationes nostras, easque offerre Deo, ac postulare pro nobis:

171. idque nobis conuenit & perutile est. Nā nos ipsi sæpe non intelligimus orationes nostras, & per eas petimus res nobis noxias vel inutiles: Spiritus S. autem eas intelligit, & per eas non intendit impetrare nobis, nisi id quod nobis proficuum & salutare est. Deus autem scit, respicit & attendit, non quid nos desideremus, sed quid desideret & intendat Spiritus S. & ita nobis à Deo, per preces quas nobis inspirat, impetrat. Porro Spiritum sanctū tantum intendere id, quod nobis bonum est & salutare, patet ex eo, quòd *ipse secundùm Deū postulat pro sanctis*, quia nimirum ea sibi postulat quæ sunt secundùm Deum, Deique mentem & voluntatem, quæque Deo grata, sanctisque accepta sunt. Hæc autem nobis salutaria sunt. ita S. Chrysost. Theodor. Ambros.

Spiritus S. dirigit & corrigit orationes nostras.

172. Aliter Origen. Spiritus sanctus, inquit, postulat secundùm Deum, id est, secundùm diuinitatem, seu quatenus ipse Deus est. Christus verò postulat secundùm humanitatem, seu quatenus homo est, sed hoc alienius est, nec satis cohæret cum præcedentibus, quæ enim hæc est ratio. Pater scit quid desideret Spiritus, quia ipse Spiritus qua Deus est, postulat pro sanctis?

Sensus Origenis.

Vers. 28. *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundùm propositum vocati sunt sancti.*

Toletus hæc connectit proximè præcedentibus, q.d. Paulus, Quod postulatio Spiritus sancti sit efficax & proficua ipsis sanctis, patet ex effectu, cum suffragetur sanctis, siue negetur id, quod ipsi petunt, Spiritus tamen

173. impetrat semper & efficit, vt omnia eis cooperentur in bonum, vti de facto fieri scimus & experimur. Verùm iuxta hunc sensum, pro *scimus autem*, dicendum fuisset, *scimus enim*, vel, *unde & scimus*. Potiùs ergo videtur Apostolus hæc connectere cum v. 17. 18. & sequent. vbi agit de passionibus, afflictionibus, vanitate, corruptione & ærumnis, quas sancti patiuntur in hac vita, & propter quas gemūt & suspirant ad cælum. q. d. Multa, vt dixi, sancti patiuntur in hac vita, verùmtamen iis omnia cooperantur in bonum, animose ergo & læto animo omnia ista perferant. Est enim hic XI. Apostoli argumentum, quo fideles incitat ad patientiam vt dixi vers. 17.

174. *Omnes tribulationes & passiones sanctis cooperantur in bonum.*

Omnia ergo, id est, omnes tribulationes, inquit Ambros. & Hieron. de his enim hactenus egit Apostolus. S. Augustin. lib. de corrept. & gratia cap. 1. addit, *omnia*, etiam peccata sanctis cooperari in bonum. *Nam prædestinati*, ait, *ex casu humiliores, cautiores & feruentiores resurgunt.* Hanc explicat Anselm. & S. Thom. S. Augustini secuti. Sic è contra, ait S. Aug. serm. 78. de temp. & soliloq. cap. 28. *Improbis, omnia cooperantur in malum, & ipsa oratio eorum vertitur eis in peccatum.* Quod intellige non propriè & per se, sed per accidens, quia scilicet omnis gratia, omniaque dona Dei, ac consequenter ipsa etiam oratio cedit reprobis in grauiorem culpam & grauiorē damnationem, hoc ipso, quo his Dei donis abutuntur, dum iis, vti & per illa se conuertere, atque salutem procurare nolūt. Est enim hæc ingens eorum ingratitudo, neglectus & contemptus gratiæ Dei. Adde, reprobos sæpe orare perperam, scilicet, illa, quę faciunt ad explendas suas concupiscentias & libidines: aut si orent ea quæ bona sunt non serio tamen orare, sed esse in sua impietate obstinatos, in eaque indies se magis obdurare; itaque ex oratione, omnibusq; rebus adeò nihil proficere, vt potiùs peiores fiant, itaque omnia vertant in maiorem duritiem, & consequenter damnationem suā. Verùm hæc sunt præter mentem Apostoli, qui hic non de peccatis, sed de tribulationibus agit, vt dixi. ipsius enim mens est hortari fideles & Sanctos ad omnes tribulationes fortiter perferendas ex eo, quòd eis cedant, & cooperentur in bonum.

175. *Prædestinatis quomodo omnia etiā peccata cooperentur in bonum, probis etiam reprobis in malum.*

176.

177.

178. *Mens & intentio Apostoli in hisce verbis.*

Nota; Græcum συνεργεῖ, tam verti potest in singulari *cooperatur*, quàm in plurali *cooperantur*, vt sensus sit; Spiritus S. diligentibus Deum omnia cooperatur in bonum, facitq; vt omnia quantumuis tristia, & aduersa eis cedant in bonum. ita legit & intelligit Theodor.

179. Notat sanctus Bernardus serm. de fallacia vitæ præsentis, sanctis omnia cooperari; non ad libitum, non ad voluptatem, sed ad bonum. Quia sæpe sibi, suoque appetitui cōtraria, dura & molesta perferre coguntur; hæc tamen ipsa, puta, molestiæ, dolor morbi, mors, omniaque acerba sanctis, licet non ad voluptatem, ad bonum tamen eorum, siue patientiæ, siue humilitatis, siue continentiæ, siue aliarum virtutum, & ad bonum gloriæ tam præsentis, quam æternæ cooperantur.

Ad quale bonum omnia sanctis cooperentur.

Iis qui secundùm propositum vocati sunt sancti. Id est

Id eſt, ijs qui vocati ſunt ad ſanctitatem. vide dicta cap. 1. v. 1.

180. Quæres, quodnam ſit hoc propoſitum, & quinam dicantur vocati ſecundum propoſitum.

Propoſitum hominũ non Dei intelligunt hic aliqui.

Primò Orig. Theodor. & commentarij S. Ambr. & Hieron. aſcripti hæc ſic explicãt: omnia diligentibus Deum cooperantur in bonum, ijs ſcilicet, qui ad hanc dilectionem vocati ſunt à Deo, ſecundùm propoſitum non Dei, ſed ſuum; quia ſcilicet Deus eos ſolos vocauit ad fidem, gratiã, & amicitiã ſuam, quos propoſito ſuo, id eſt, prõpta ſua voluntate fidẽ hanc & gratiã à Deo oblatam acceptaturos præuidit. Verùm hoc quaſi dogma Pelagianũ paſſim, ſed maximè in lib. de prædeſt. ſanctorum egregiè refellit & confutat S. Auguſt.

181. Secundò S. Chryſoſt. Theoph. & Oecum. pari modo intelligunt hic propoſitũ non Dei, ſed ipſorum hominum, qui à Deo vocati ſunt: ita vt bonum hoc eorum propoſitum, non quidem ſit cauſa & ratio, cur à Deo vocati ſint, ſed tamen ſit conditio & determinatio eorum qui vocati ſunt. q. d. Paulus, non omnibus vocatis omnia cooperantur in bonũ, ſed ijs qui ſuo propoſito vocationi Dei cõſentiũt & obediunt: hoc ſine errore dicitur; ſed præter mentẽ Apoſtoli. nec enim Apoſtolus hic propoſitũ hominum, ſed Dei ipſius intelligit.

Propoſitum hic ſignificat æternum Dei beneplacitum, & liberale decretum. Definitum conſilium.

Quid ſit hoc Dei decretum, & propoſitum.

182. Vnde tertiò, optimè S. Aug. l. de corrept. & gratia ca. 7. & paſſim alibi, Anſelm. & alij per *propoſitum* hoc accipiunt æternum Dei beneplacitum, liberale decretum, voluntariam & gratuitam Dei conſtitutionem, quæ Act. 2. v. 23. vocatur definitum conſilium; idque vel ex eo patet, quòd 2. Tim. 1. v. 9. & alibi, Paulus opponit opera noſtra huic propoſito liberali & gratiæ Dei. Propoſitum ergo hoc eſt liberale & gratuitum Dei conſilium & decretum, quo propoſuit, ſtatuit, & decreuit Deus ab æterno ex mera ſua bonitate & clementia homines peccato perditos per Chriſtum vocare ad gratiam, & ſanctitatem, ſine vllo eorum merito, vti fusè explicat Apoſtolus ad Epheſ. 1.

τὸ ſecundũ propoſitum cauſam dilectionis & protectionis iuſtorum ſignificat.

183. Nota τὸ *ſecundùm propoſitum* eſt epitheton ſignificans cauſam dilectionis, directionis, & protectionis iuſtorum, cur videlicet eis omnia cooperentur in bonum, quia ſcilicet Deus illos amat, dirigit, & protegit. *ſecundum propoſitum*, id eſt, ſeriò, ex corde, & certo propoſito. Vnde ijdem hic ſunt diligentes Deum, & ij qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt ſancti, vt patet ex Græco, τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν, & τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς. q. d. Diligentibus Deum, & viciſſim dilectis à Deo, vtpote vocatis à Deo ad fidem, & dilectionẽ ex beneuoli cordis propoſito, omnia Deo dirigente ad ſuorum dilectorum commodum, cooperantur in bonum. nec Græcum πρόθεσιν, & Latinè propoſitum aliud includit aut innuit. Sic enim dicimus, propoſui hoc facere, id eſt, ſtatui, decreui, hoc eſt meum propoſitum vt te vocem ad prandium; quos rex diligit ex propoſito, nemo eos lædere aut nocere poteſt. Hinc Apoſtolus
184. 2. Tim. 1. v. 9. Epheſ. 1. v. 5. 9. 11. Roman. 4. v. 5. & alibi, expreſsè propoſitum hocce Dei opponit operibus quæ iactabant Iudæi. Cùm ergo ait nos vocatos ſecundùm propoſitum, tantùm vult excludere meritum operum. q. d. quòd ſumus vocati ad fidem, gratiam, ſanctimoniam, eſt tribuendum liberali Dei propoſito, voluntati, & gratiæ, non noſtris meri-
tis. Sic Lucæ 2. dicitur: *Pax (ſit) hominibus bonæ* 185.
voluntatis, Græcè εὐδοκίας, id eſt, beneplaciti & beneuolentiæ diuinæ. vbi *τὸ bonæ voluntatis*, non eſt particula limitans, *τὸ hominibus*. q. d. Pax ſit hominibus, non omnibus, ſed ijs tantùm, qui ſunt bonæ voluntatis, vti aliqui explicant. ſed eſt particula cauſalis: dat enim cauſam, cur nato Chriſto pax optanda & danda ſit hominibus; quia nimirum Deus ſuam bonam voluntatem, id eſt, beneuolentiam, reconciliationem, & amicitiã hominibus iam per Chriſtũ exhibere deſtinauit & decreuit. ita Theoph. Euth. & alij ibidem. Quod enim Apoſtolus hic vocat πρόθεσιν, id eſt, propoſitum; Luc. cap. 2. vocat εὐδοκίαν, id eſt, beneplacitum.

Vocatio prima ad fidem à ſolo Deo, non à meritis noſtris.

Nam quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Verſ. 29.

Primò Pelagiani, quibus hic fauere videtur 186.
Theodor. Chryſ. & Theoph. ſic explicabant hunc locum. q. d. Paulus, quos Deus præſciuit & præuidit, ſua vocatione & gratia, ſi illa eis daretur, bene per liberum ſuum arbitrium vſuros, hos prædeſtinauit ad hanc vocationẽ, gratiam, iuſtitiam, & vitæ ſanctitatem, vt in ea conformentur Chriſto. Verùm hunc errorem acriter paſſim ſcribens contra Pelagian. ſed maximè lib. de prædeſt. ſanctor. confutat S. Auguſt. & ratio eſt, quia prima gratia eſt mera gratia, nec Deus eam dat nobis, quia præuidet nos fore ſanctos, ſed vt ſimus ſancti, vt ait Apoſt. Epheſ. 1. 4.

Explicatio Pelagianorum.

Prima gratia eſt mera gratia.

Secundò, aliqui Scholaſtici prima parte, q. 187.
23. ſic explicant. q. d. Paulus: Quibus gratis Deus dare gloriam decreuit ante præuiſa merita, hos prædeſtinauit, vt merita ad eam promerendam acciperent. Verùm hac ratione alij cum Ambr. & Haymone, pari iure contrarium ſupplent hoc modo, quos Deus præſciuit fore deuotos, ſanctos, & conformes Chriſto in vita & paſſionibus, hos prædeſtinauit vt ſint Chriſto conformes in gloria; hoc enim propriè innuit verbum *præſciuit*. Præſcientia enim eſt rerum noſtrarum & operum, quæ facimus, ſicut prædeſtinatio eſt Dei & diuini arbitrij ac voluntatis.

Aliquorum Scholaſticorum explicatio, de electione ante præuiſa merita.

Tertiò, alij hunc locum exponunt de Dei 188.
præſcientia conditionata, ita Dionyſ. Carthuſ. & Ludouicus Molina 1. p. quæſt. 23. a. 4. diſput. 1. membro 11. q. d. Paulus: Quos Deus præſciuit per præſcientiam conditionatam, futuros pro ſui arbitrij libertate, in ſanctitate conformes Chriſto, futuros, inquam, tales non abſolutè, ſed ex hypotheſi: ſi nimirum ex parte ſua Deus vellet eis dare gratiam ſuam, eáque auxilia, quæ eis miſericorditer poſtea dedit, hos & prædeſtinauit, vt tales forent, decernendo nimirum abſolutè illam gratiam illaque auxilia ſuo tempore illis dare & exhibere, quibus de facto ſanctificarentur & confirmarentur Chriſto.

Explicatio Dion. Carthuſ. & P. Molinæ.

Quartò non improbabiliter, ſatiſque ap- 189.

poſitè

Explicatio apposita Gabrielis Vasquez.

positè Gabriel Vasquez 1.part.quæst. 23. sic explicat: quos Deus præsciuit sibi amicos & dilectos per gratiam suam futuros, hos etiam prædestinauit adhoc, vt paterētur & fierent conformes filio suo in patientia, vtpote qui pro nobis tot labores & ærumnas sustinuit. Iam hinc colligendum relinquit Apostolus, quòd sicut Deus omnes passiones & cruces Christi fecit ei cooperari in bonum & gloriam; ita pariter sanctorum & dilectorum suorum passiones, ad quas eos cum Christo prædestinauit, conuertet illis in bonum & gloriam. ita Origen. & Cyrill. apud Oecum. hoc enim intendit hic probare Apostolus. nam hoc capite hortatur fideles ad passionum tolerantiam ex spe secuturi fructus & gloriæ. patet v. 17. 18. & omnib. sequentibus. subdit deinde Apostolus:

Quos autem prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit.

Ordo mediorum per quæ Deus ipsos fideles ad patiendū cum Christo conformitatem destinat

Quibus verbis recenset omnia media, per quæ Deus ipsos fideles ad hunc finem patiendi pro Christo, & ad hanc conformitatem, qua Christo patienti sunt conformes perduxit. Ad hanc enim patientiam & conformitatē Christi primò illos Deus vocauit; deinde per tribulationes eos magis magisque iustificauit, & sanctificauit, ac deniq; tot laboribus & ærumnis fortiter superatis, eosdem cum Christo gloriosos, celebres, & magnos effecit Græcum enim ἐδόξασε, quod noster interpres vertit *glorificauit*, alij vertunt *magnificauit*, vel magnos effecit. Ita Vasquez.

190.

Expositio Toleti.

Quintò, Toletus sic explicat. q.d. Quos Deus præsciuit fore suos, se diligentes, hos etiam prædestinauit, vt sint cōformes Christo, vt sicut Christus est Filius Dei naturalis, ita ipsi sint filij Dei adoptiui, per gratiam, charitatem, amicitiam, & patientiam in hac vita, & in ijs perseuerando, per gloriam in futura. Sicque conformentur Christo Filio Dei naturali in adoptione gratiæ, patientiæ, & gloriæ.

Scire Dei practicum quid & quale.

Vbi nota, scire Dei, phrasi Apostoli & Scripturæ practicum est, & connotat fauorem & affectum Dei, vt patet ca. 11. 12. Gal. 4. v. 9. 1. Pet. 1. v. 2. 2. Tim. 2. v. 15. vnde *præsciuit*, id est, prædilexit, ait Orig. & S. August. & præsciti idem sunt quod prædilecti; vnde & alibi dicit Apostolus; *nouit*, id est, noscens diligit *Dominus, qui sunt eius*. Præsciuit ergo Deus hic proprie hosce fideles fore suos, quodque Deum essent dilecturi, & vicissim ipse præsciuit, id est, eosdem suos amicos & dilectores fore præsciens, prædilexit. q.d. Omnia diligentibus Deum, Deiq; amicis cooperātur in bonū, quia Deus eos præsciuit fore suos, suiq; dilectores, eosq; tales fore præsciens, prædilexit: atq; hac de causa eosdē prædestinauit, vt sint conformes filio suo, tam in gratia, & patientia, quàm in gloria. Sicut ergo Deus Filio suo etiam tormenta acerbissima cooperatus est, & conuertit in bonum: sic & his filijs suis adoptiuis omnia quantumuis dura & acerba cooperabitur & conuertet idem Deus in bonum.

Verùm mihi sæpiùs, & diutiùs hunc locū expendenti, hic visus est esse sensus planissimus, maximeq; obuius & congruus, ideoque genuinus: vt nimirum hic versus & hæc sententia iungatur cum versu & sententia proximè sequenti, quasi ab eo pendeat, ibique sensus eius expleatur; quia enim de more exspatiatur hic Apost. in verbo *prædestinauit*, vt explicet, qualis & quāta sit hæc prædestinatio, atq; ad quid eos Deus prædestinarit, nimirū adhoc vt sint conformes filio suo: hac de causa hoc versu cœptum sermonē incidit, quē vt perficiat v. seq. eundem resumit dicēs: *quos autem prædestinauit*. q.d. quos, inquā, præsciuit & prædestinauit, vt dixi v. præced. hos & vocauit: hunc esse sensum, probatur primò, quia dispar est modus loquendi hic, & v. seq. hic enim ait, *quos præsciuit & prædestinauit*. v. seq. verò ait, *quos prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit*. Ergo τὸ præsciuit, & prædestinauit nō diuellēda, sed iungenda sunt, & referenda ad idē, scil. ad τὸ *conformes fieri filio suo*: alioqui enim dixisset Apost. Quos præsciuit, hos & prædestinauit, sicuti paulò pòst dixit: *Quos prædestinauit hos & vocauit*. 191.

Expositio & sententia authoris.

Paulus hoc versu cœptū sermonem interrūpit, quem resumit vers. seq.

Secūdò hūc esse sensū patet, quia hoc sensu nihil supplendū est, sed ipse sensus seipso consistit, & per se plenus ac perspicuus est; cùm alij multa supplere debeant, vt, *quos præsciuit*, scilicet fore diligentes Deum: vbi rursum supplere debent, τὸ *hos & prædestinauit*. 192.

Tertiò, quia hic sensus respondet mori & spiritui Paulino, qui ita excurrere & abripi, atq; post multa redire, & priùs dicta resumere solet, vt ostendi c. 5. v. 12. Tantum huic expositioni obijci posset. quod hoc sensu vox *autē*, ponatur pro *inquam*, quod nouum & inusitatum videtur. Verùm facilè ad hoc respōdetur, hāc aduerbiorū enallagen nō esse nouā, sed frequentē Apostolo, vt ostēdi can. 23.

Satisfit obiectioni

Nota primò, copulā *Et*, hic dare auxesin, vel causam, idemq; valere, quod *imo verò, imo etiā*, vel *quia, quoniā*. q.d. Quos Deus præsciuit, imo verò prædestinauit adhoc vt sint cōformes filio suo, vel quos Deus fore præsciuit conformes filio suo, quia eos adhoc prædestinauit. præscientia enim hæc vtpote absoluta, posterior est prædestinatione, tanquam effectus sua causa: ideò enim præscit Deus nos fore cōformes filio suo, quia ad hoc nos prędestinauit, suaq; gratia vocauit & deduxit. Vtrumq; ergo verbum scil. tam *præsciuit*, quā *prædestinauit*, directè & expressè respicit τὸ *conformes fieri filio suo*. indirectè vero, obliquè, & tacitè τὸ *præsciuit* respicit diligentes Deum: *prædestinauit* verò respicit propositū, de quib. egit Apost. v. pręced. hoc enim Dei propositū æternū est ipsa æterna Dei prædestinatio. 193.

Copula & hic causam vel auxesin significat.

Vnde nota secundò, vox *nam*, dat hic causam cur diligentib. Deū omnia cooperētur in bonū; simulq; explicat, qui sint sancti vocati secundùm propositū; scil. ij, quos Deus præsciuit & prædestinauit, vt sint cōformes Christo, quasi imagini, id est, exemplari suo. Vbi aduerte non dicit Apostolus, *Quos præsciuit, hos & prædestinauit*: sed tantùm, *quos præsciuit & prædestinauit*, vt innuat eosdē esse præscitos & præ- 194.

Vox nam dat causam cur diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum.

& prędestinatos, scil. diligentes Deum, & sanctos, vocatos secundùm propositum & beneplacitum Dei. hi enim diligentes Deũ, & sancti vocati secundùm Dei propositũ sunt præsciti & prædestinati à Deo, adhoc vt sint conformes filio. sensus ergo est: diligentibus Deum & sanctis vocatis secundùm propositum, omnia etiam tristissima cooperantur in bonum, quia hi sunt illi, quos Deus ab æterno præsciuit & prędestinauit fore cõformes filio suo, tam in dilectione hac, sanctitate, patientia, & gratia, quàm in futura gloria: si nimirum ipsi in dilectione, sanctitate, gratia & patientia sua perseuerent. Atq; sicuti hos ab æterno præsciuit & prædestinauit Deus tales per gratiam suam fore; ita & in tempore eosdem eodẽ per gratiam suã vocauit, vocatos, vocationiq; obedientes iustificauit; iustificatos verò, & in iustitia cõstanter in omni tentatione, & persecutione permanentes glorificabit. Vides ergo quomodo in bonũ, nimirũ ad gloriam cælestem & æternã, diligentib. Deum, ipso Deo dirigẽte, omnia cooperẽtur.

195 Vnde nota tertiò, tria argumenta & incitamenta patientiæ, quæ fidelibus tacite suggerit, & obijcit hic Apostolus, scilic primum, quod ait, *præsciuit & prædestinauit* q.d. Passiones, cruces, & ærumnas nostras non carni, non dæmoni, non hosti, sed Deo adscribere debemus. ipse enim ab æterno eas præsciuit, imo prædestinauit, & cuiq; suas dare decreuit, vt per eas quisque cõformetur Christo patienti & resurgenti. Deus ergo, qui omnia constituit in numero, pondere, & mensura, ipse ab æterno cuique diligenti se, suam crucem definiuit & limitauit, vt tantum, non minus, nec amplius pateretur. ipse per crucem eum in patiẽtia, puritate, gratia, & charitate excolere & perficere decreuit, ipse per crucem ad gloriam eum deducere constituit. quis ergo horreat aut fugiat crucem à Deo patre amantissimo sibi ab æterno decretam, & admẽsam?

Tria argumenta & incitamenta patientiæ fidelibus à Paulo suggeruntur.

Deus nobis nostras passiones & cruces ab æterno constituit.

196. Secundum argumentum patientiæ suggerit τὸ *conformes filio.* q.d. Per crucem cõformamur Filio Dei, & Christo crucifixo, quæ ingens est dignitas & vtilitas. Sicut enim hic conformamur Christo in tribulatione; ita conformabimur eidẽ in beatitudine. Quis ergo non ambiat crucẽ cum Christo? Tertiũ argumẽtum patientiæ innuit vox *fratribus.* q.d. Per crucem non tantum simus conformes, sed & fratres Christi, ac cõsequenter simus filij, & hęredes Dei. Quis ergo non optet crucẽ? quis patientiã, quæ tãti boni est causa, nõ amplectatur & exosculetur? vnde Syrus vertit, *& à principio cognouit eos, & ipsos obsignauit in similitudine filij sui.*

Similitudo & fraternitas cũ Christo, ex patientia nascitur.

197. *Conformes fieri imaginis filij sui.*

D. Thom. & Adamus hæc verba exponunt de filio, quatenus Deus est. q.d. Nos filij adoptiui imitabimur Filiũ Dei naturalem. Prædestinauit enim nos Deus, vt illi simus conformes in gloria. Vnde & Orig. sic explicat: prædestinauit nos Deus, vt in sapientia, iustitia, & veritate Deo simus conformes.

Verùm meliùs, S. Chrys. Hieron. Ansel. & alij passim per filiũ hic intelligũt Christum, qua homo est, quia Christus vt homo primogenitus est in multis fratribus. Simile est Philip. 3. v. vlt. q.d. Paulus, Electi omnes Christo homini conformes erunt in gratia & gloria, idque hoc fine, vt nimirum ipse Christus sit tanquam prima mensura, primaq; imago, id est, exemplar cæterorum.

Assimilabimur in gloria Christo, qua homo est, non qua Deus: hæc enim est homogenea nostra similitudo.

198. Vnde vlteriùs nota. Orig. per imaginẽ filij, primo Christi animã accipit, quæ speciali ratione imago Filij Dei dicitur, quia filiũ, siue Verbum Dei in se integre suscipit, illumque perfectissimè refert sua sapientia & gratia.

Triplex explicatio imaginis Filij Dei.

Secundò, Theod. Ambr. & Hieron. imago, inquiunt, hæc est corpus, vel humanitas Christi gloriosa.

Tertiò, S. Athanas. ad Serap. de Spiritu S. & S. Basil. li. 5. contr. Euno. Imago, inquiunt, hęc est Spir. S. qui est imago Filij. q.d. Prædestinauit suos Deus, vt sint cõformes imagini filij, id est, vt sint conformes ipsi Spiritui S. vt nimirũ sint puri & sancti, sicuti Spiritus S. purissimus & sanctissimus est. Verum hæc licet ingeniosa, obscuriora tamen & alieniora à phrasi & mente Pauli esse videntur.

199. Dico ergo planè & simpliciter, imago Filij Dei, est exemplar Filij Dei; puta est ipse Filius Dei, qui est nostrum exẽplar, ex quo gratia nostra & gloria, quasi imago, ex suo exemplari expressa est. Christus enim qui est Filius Dei naturalis omnib. sanctis hominibus, qui sunt Filij Dei adoptiui, est exẽplar sanctitatis, gratiæ, virtutum, consequẽter, & gloriæ, ac felicitatis æternæ, adeoque omnis nostra sanctitas, dilectio, patiẽtia, gratia, & gloria quasi imago ex Christi sanctitate, dilectione, patientia, gratia, & gloria, quasi ex suo exemplari depicta & expressa est. Imago ergo hic metonymicè capitur pro suo exemplari, cuius est imago, vti & capitur Gen. 1. v. 26. cum dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem* (id est, exemplar) *& similitudinem nostram:* potest tamẽ imago hic propriè capi, vti capit Toletus, vt filius hic dicatur imago, non respectu nostri, sed respectu Patris æterni. Christus enim hoc ipso, quo est Filius Dei Patris naturalis, eo ipso est imago Dei Patris. q.d. Paulus: Prædestinauit nos Deus, vt simus cõformes Filio Dei, in quantũ ipse Filius, & consequenter imago est Patris, vt nimirum pari ratione nos ipsimet Patri per Filium assimilemur & conformemur.

Quarta & optima imaginis filij significatio.

Imago hic metonymicè sumitur pro exemplari.

Propriè etiã sumi potest hic nomen imaginis respectu Patris.

Vt sit ipse (Christus Dei Filius) *primogenitus in multis* (in omnibus) *fratribus.* 200.

Puta fidelibus sanctis, amicis, electis, & dilectis Dei. Nota. Christus filiorum Dei est primogenitus, primò, quia ipse est Filius Dei naturalis, cùm cæteri sint tantũm adoptiui. Secũdò, quia ante omnes prædestinatus fuit Christus ad hanc filiationem, & vnionẽ cum Verbo, & consequenter ad omnẽ suam gratiam & gloriam. Tertiò, quia Christus finis, scopus, & exẽplar fuit & est omnium prædestinatorũ & electorũ. vti ex hoc loco, alijsq; docet S. August. l. de prædest. sanctor. cap. 15.

Christus ob tres rationes filiorum Dei primogenitus.

Quos autem prædestinauit (ab æterno) *hos & vocauit.* Vers. 30.

In tempore, dando eis gratiã & vocationẽ, ad quã eos prædestinauit. *Vocauit* inquam

eos, tum vocatione externa, per exempla, flagella, conciones; tum maxime interna, per gratiam præuenientem, & excitantem, quæ externæ vocationi respondet, & commensa est, ex liberali Dei ordinatione.

201. Nota. *Vocauit*, id est, vocat, vocauit, aut vocabit. Sic & *τὸ iustificauit*, quod sequitur, idem est quod iustificat, iustificauit, aut iustificabit. & *τὸ glorificauit*, idem est, quod glorificat, glorificauit, aut glorificabit. Præterita enim hæc more Hebræo ponuntur pro quolibet tempore. vtitur autem Apostolus potiùs præteritis, quàm futuris, quia hæc præterita congruè, vtpote in eodem tempore respondent primo verbo & præterito *prædestinauit*, ex quo alia hæc præterita, quasi effectus ex sua caussa certissimò, quantum est ex parte Dei, manantes deducit & deriuat Apostolus.

Verba præterita hic tam significant præsens quàm futurum.

Quos autem iustificauit, hos (in iustitia ad finem vitæ perseuerantes) *& glorificauit.*

202. S. Chrysost. Theoph. Theodor. & commentarij S. Hieron. & Ambros. ascripti, gloriam hic accipiunt non æternam, sed præsentis vitæ, quòd scilicet sint Filij Dei. hæc enim ingens sanctorum & iustorum est gloria, puta adoptio, & filiatio diuina. Vnde Græcum ἐδόξασε, id est, *glorificauit*, verti quoque potest celebres, magnos, gloriosos reddidit, scilicet ærumnis, tentationibus, martyrijs, alijsque patientiæ & virtutum heroicis actibus, & meritis. Origen. tamen, S. August. de prædest. sanctor. 17. Fulgent. ad Monim. c. 11. & iam passim Theologi, *τὸ glorificauit* accipiunt de gloria beatitudinis æternæ; qui sensus planior est, aptior, & sublimior.

Glorificationem hic æternam intelligit Paulus.

203. Hinc Scholastici tres ponunt effectus prædestinationis, nimirum vocationem, iustificationem, glorificationem: ac consequenter colligunt gloriam & beatitudinem æternam esse effectum prædestinationis.

Tres effectus prædestinationis.

Vers. 31. *Quid ergo dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?*

Ecce hic est scutum impenetrabile patientiæ sanctorum, quo excipiunt & elidunt omnia hostium iacula: nimirum, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* scilicet, dæmonum vel hominum insurgat, vt nostram salutem impediat,
204. cùm Deus eam curet per æternum propositum prædestinationis suæ, perque temporaneam vocationem, iustificationem, & glorificationem suam. Deo autem nemo est potentior, supple, si Deum sequi & obedire pergamus, nec impedire salutem nostram: Deus enim non vult nolentes, nec inuitos saluare.

Scutum impenetrabile patientiæ Sanctorum.

205. Tradũt Hebræi, vti R. Isaac Benhole, Reuchlin. lib. 3. Cabal. Mercerus in abbreuiatur. Heb. Sixt. Senẽs. li. 1. Biblioth. & Genebrard. in Chronolog. simili emblemate pro scuto vsos fuisse Machabæos, nimirum illo versiculo cantici & triumphi Hebræorum, merso
206. Pharaone Exod. 15. v. 7. *Quis similis tui in fortibus, Domine*; quod quasi insigne belli & victoriæ vbique præferebant, hostesque fortissimos & numerosissimos parua manu prosternebant: indeq; tradũt eos dictos esse Heb. מכבי *Machabi*, id est, Machabęos, nimirum à literis Hebraicis, quę sunt initiales singularũ dictionũ versiculi iam dicti, qui in Hebræo sic habet מי כמך באילים יהוה *mi camocha baelim
zebaoth*. Si enim à prima dictione *mi* capias pri- 207.
mã literam M. à secunda primam C. à tertia primam B. à quarta I. easque coniungas, facies *Machabi*, id est, Machabæus.

Machabæi dicti à literis initialibus huius scuti, seu sententiæ Hebrææ.

Vers. 32. *Qui etiam proprio filio suo non pepercit,*

208. *Proprio filio.* Hinc Adria. Papa epist. ad Episc. Hispa. & Conc. Francof. & DD. docẽt Christũ, in quantũ homo est, id est, secũdùm humanitatẽ verè ac propriè esse Filiũ Dei, scil. ob gratiã vnionis cũ Verbo, siue cũ persona Filij Dei, quia in quãtũ homo, traditus est pro nobis in mortẽ, quod de eo hic asserit Paulus.

Christus in quantum homo, verè est Filius Dei.

Sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?

Omnia, quæ scil. spectant vocationem, iustificationem, glorificationem, & salutẽ nostrã, vt nulla aduersa, vel prospera, nulli hostes, nulli persecutores eam impedire possint, nisi sponte ijs cedamus, & succumbamus.

Vers. 33. *Quis accusabit aduersus electos Dei?*

Electos hic & alibi intelligit Paulus, non eos, qui electi sunt efficaciter & immediate ad gloriam cælestem, sed eos qui electi sunt ad
fidem & gratiam Christianismi. omnes ergo 209.
veri Christiani sunt electi, nimirum completè ad gratiam, inchoatè verò ad gloriam, vt dixi v. 28. & can. 13. vnde sequitur.

Vers. 34. *Deus qui iustificat: quis est qui condemnet?*

q. d. Deus est qui hosce electos, puta fideles suos, verosque Christianos à peccatis & ab intentata peccati & dæmonis actione absoluit, iustosque pronunciat: *Quis ergo diabolus*, ait Anselm. *vel homo contrariam damnationis sententiam in eos ferat?* q. d. Nemo, nisi frustra: aut quid noceant eis accusationes & damnationes hominum, cùm Deus eos iustificat? Allu-
dit Paulus ad Isaiæ 50. v. 8. & 9. vbi sic dicitur: 210.
Iuxta est qui iustificat me, quis contradicit mihi? Ecce Dominus Deus auxiliator meus, quis est qui condemnet me? pro, *condemnet me*, Hebraicè est ירשיעני *iarscieni*, id est, iniustũ vel impiũ me faciet, hoc est, impiũ me iudicabit, & declarabit? opponit enim hęc duo הצדיק *hasdic* & הרשיע *harscia*, id est, iustificare & iniustum facere, siue iniustum iudicare, quod est condemnare.

211. Excitat Paulus omnibus hisce versibus fideles ad fiduciam, patientiam, magnanimitatem, amorem in Deum. Vnde duo elidit hic diffidentiæ iacula. Primum est persecutio exterior hostium, quales tunc erant Ethnici permulti, qui Christianos bonis & vita non raro spoliabant. ne ergo huic cedant, Deoque diffidant Christiani, opponit illi S. Paulus hic scutum diuinum, dicens v. 31. *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* alterum diffidentiæ iaculum, est interior metus, & conscientiæ anxietas ob peccata olim admissa, ne fortè illa à nobis quandoque exigantur & repetantur. hoc hic elidit dicens: *Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet?*

Duo diffidentiæ iacula elidit Paulus.

Christus Iesus (supple, est) *qui* (pro nobis) *mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexterã Dei, qui etiã interpellat pro nobis?* repete ex præcedentibus, *Quis ergo accusabit aduersus electos Dei? quis eos condemnet?*

q. d. Chri-

q.d. Christus adeò eos non accusabit, vt pro eis mortuus sit, & resurrexerit ad hoc, vt ad dexteram Dei sedés interpellet pro eis.

212. Dixerat Apostolus v.26. de Spiritu sancto, quòd adiuuet infirmitatem nostrā, & postulet pro nobis. Dixerat quoque de Patre v.32. quod proprium filiū tradiderit pro nobis. Supererat ipse Filius, de eo hic dixit, quod mortuus sit, quodque interpellet pro nobis. q.d. Tota ergo sanctissima Trinitas nos fideles suos impensè amat, fouet, tuetur. Quid ergo timeamus? quem metuamus accusatorem? cùm talem ac tales habeamus aduocatos, & patronos, qui nos nostraque curant sedulò; ac consequenter efficiunt, vt omnia nobis cooperentur in bonum, cedantque nobis ad salutem & gloriam æternam. Notat Caietan. *τὸ pro nobis*, referendum esse ad omnia præcedentia, scilicet ad *τὸ mortuus est*. & ad *τὸ resurrexit*, & ad *τὸ sedet ad dexteram Dei*: magis tamen referri ad *τὸ interpellat pro nobis*. Vbi aduerte, *τὸ imo & resurrexit*, habere emphasim & tacitam præoccupationem: ne quis enim diceret Christum quidem mortuum esse pro nobis, sed post mortem nihil amplius pro nobis pati vel agere; occurrit Apostolus dicens, imò verò post mortem magis satagit pro nobis, curatq; nostra & nostram salutē;

Pro sanctissima Trinitas est pro nobis.

213. nam sicuti mortuus est pro nobis, ita multo magis pro nobis resurrexit, vt nimirum viā ad resurrectionem & beatitudinē cælestem nobis panderet, vtque post resurrectionem scanderet in cælum, ibique sedens ad dexteram Patris interpellaret pro nobis.

Christus sicut pro nobis mortuus est, ita & resurrexit.

Qui etiam interpellat pro nobis.

214. Quæres, quomodo Christus in cælis interpellet & oret pro nobis? Respondeo primò, orat Christus oratione interpretatiua, scilicet exhibendo se & cicatrices suas, quas in passione acceptas adhuc seruat, & Patri ostentat, ac consequenter orat sua merita, suos labores, suas passiones allegando diuino conspectui, & hoc est, quod ait Apostolus Heb. 9. *Introiuit Christus in ipsum cælum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis*. ita docet S. Thom. ibidem, S. Greg. lib. 22. mor. c. 18. Rupertus lib. 9. de diuinis officiis cap. 3 & alii.

Orat Christus pro nobis oratione interpretatiua.

215. Secundò, proprie Christus, qua homo, in cælis orat pro nobis, perinde ac in terra orauit. Est enim ibi æque vt hic, aduocatus, mediator & Pontifex noster cuius proprium est orare pro populo. Videtur id negare Rupert. loco citato. verùm alii Patres passim idipsum asserunt, imò Christus ipse Ioannis 14. v. 13. vbi loquens de sua ascēsione ad Patrē in cælum: *Ego*, inquit, *ad Patrē vado, & quodcunq; petieritis in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea seruate & ego rogabo Patrē, & alium Paracletum dabit vobis*. Quid est *rogabo*, nisi postulabo, petam, precabor? Rursū idipsum significat hic Paulus cùm ait, *interpellat pro nobis*. Quid est enim *interpellat*, nisi intercedit, orat, obsecrat pro nobis? idem patet ad Hebr. 7. v. 27 Vnde Nazianz. orat. 4. de Theolog. *interpellat*, inquit, id est pro nobis mediationis ratione supplicat, & S. Greg. in Psal. 5. pœnitentialem, *Quotidie*, inquit, *orat Christus pro Ecclesia, de quo testatur Apostolus, quia sedens ad dexteram Patris interpellat pro nobis*. Idem docet S. August. in Psal. 29. Theodor. Chrys. Thom. Bonau. Abulensis, Sotus & alii, quos citat & sequitur, Francisc. Suarez 3. par. disputat. 45. sect. 2.

Christus propriè & verè orat Patrem, qua homo.

216. Vbi nota, orat Christus in cælis pro nobis oratione propriè dicta, non qua denuò mereatur vel impetret aliquid, vti fecit in hac vita, in qua omne suum meritum consumauit, omniaq; quę impetranda erant impetrauit, ac proinde nihil iam ei merendum vel impetrandum restat; sed qua petat exigendo ius suis meritis debitum, & præmium à Patre impetratum, scilicet gratiam & salutem nostram, dum illa quasi promerita sibiq; [illegible] promissa, reipsa nobis dari, erogari & applicari possit & [illegible]; ea tamen reuerentia [illegible] & [illegible] missione, quam homo & creatura debet suo creatori. In hac ergo vita Christus orauit Patrem anxius, sollicitus & cum lacrymis, iam verò Patrē orat lætissimus, liberrimus & beatissimus. Omnis enim humilitas, anxietas, & vtilitas Christo glorificato indigna, iam ab eius oratione remouenda est, inquit Nazian. & August. loco citato.

Differentia Christi orantis in hac vita, & iam orantis in cælo.

217. Obiiciēs. Christus est iam beatus, cui Pater omnia dedit in manus; ergo nō est quod Patrem oret. Respondeo, licet Christus sit beatus omniumq; habens potestatem, tamē est & homo, & qua homo est creatura, quæ Deo creatori ac Domino suo debitū cultum religionis exhibere, eumq; agnoscere, reuereri & honorare tenetur, scilicet illum adorando, laudando, gratias agendo, cur non etiam interpellando propriè & postulādo? hoc enim est aduocati & Pontificis; præsertim cùm Christus qua homo, omnē suam potestatem, dignitatem, & gloriam à Deo continuo accipiat, totusque à Deo pēndeat, omnisque gratia & gloria à Deo ad nos deriuari & descendere debeat, per merita & preces Christi. Sic ergo Deus Pater omnia dedit in manus Christi, quia Christo nihil negat, sed illi concedit quicquid petit, & sic Christus vt homo, omnia potest, non immediatè & independenter, hoc enim est proprium Dei, sed mediate & dependēter à Deo, tanquam mediator & Pontifex, cuius est à Deo sua petere & impetrare.

Christus etiamsi omnia acceperit à Deo, tamen dependet à Deo, quà creatura.

218. Obiicies secundò. Si Christus in cælis oret pro nobis: Ergo licebit orare hoc modo, Christe ora pro nobis. Respondeo, licere, si intelligas, Christe, qua homo. Ecclesia tamē ita non orat, quia Christo redemptori tribuit id, quod habet dignius & præstantius, oratq; Christum, non vt intercedat qua homo, sed vt det, qua Deus, id quod petitur.

An liceat orare, Christe ora pro nobis.

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Vers. 35.

219. Quæres, quænam hic dicitur charitas Christi? an illa quæ est in ipso Christo, ipsoq; Deo, qua scilicet Deus per Christum nos diligit: an verò illa quæ est in nobis, qua nos Christum, Deumque diligimus. Hæretici, & nonnulli Catholici, vti Toletus & Pererius, intelligunt charitatem, non eam quæ est in nobis, sed eam quæ est in ipso Christo, ipsoq; Deo, qua scilicet

Quidam hunc locum intelligunt de charitate quæ est in Deo.

219. licet Deus nos amat per Christũ mediatorẽ, quem pro nobis dedit in mortem; facitque dilectis suis omnia cooperari in bonum, qua scilicet eos prædestinat, vocat, iustificat, glorificat, vt pergat Apostolus in commendanda charitate Dei erga diligentes se, & vocatos secundùm propositũ. q.d. Nec gladius, nec fames, nec dæmõ, nec Angelus; nihil deniq; erit quod posit Deum reuocare ab hoc amore, vt eós desinat diligere, regere, protegere, vt sinat eos à se & salute excidere.

Quidã hũc locum intelligũt de charitate quæ est in Deo.

220. Verùm S. Chrys. Origen. Theodor. Amb. Theoph. Ansel. & passim alii Patres, & recẽtiores intelligunt hic charitatem nõ quæ in Deo, sed quæ in nobis est, qua nos Christũ & Deũ diligimus; hanc enim elicit, protegit, conseruat & accendit in nobis ipsa Christi & Dei charitas. q.d. Si ita (vt ostẽdi v. 29. & seq.) nos Christus & Deus dilexit, & diligit; quomodo non vicissim eu diligemus & diligere pergemus? Ecquid erit, quòd nos ab eius amicitia & amore diuellat? hunc esse sensum patet, quia sequentia ostẽdũt animos Pauli, & cuiusuis sancti, amore Dei flagrantis. nec enim rectè dicitur, quòd angustia, fames, nuditas, gladius charitatẽ, quæ in Deo est, separet à nobis, aut separare posit: de nostra autem charitate optimè dicitur: nec fames, nec gladius me separabit ab amore Christi; hæc omnia superabo charitate Christi.

Patres intelligũt de nostra charitate.

Secũdò, quia si Paulus loqueretur de Christi amore erga nos, nõ diceret: *Quis nos separabit à charitate Christi?* sed, Quis Christum separabit à charitate nostra?

221. Tertiò, quia de hac charitate, quæ in nobis est, mox subdit: *Sed in his omnibus superamus, propter eũ qui dilexit nos.* & clariùs v. vlt. *Certus sũ quòd neque mors, neque vita &c. poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* S. Bern. Serm. de duplici Baptismo, & de relinquenda propria voluntate, quærit: *Quis nos separabit à charitate Christi?* ac respondet, neq; mors, neq; Angeli, nec aliquid quod extra hominem est, sed sola propria hominis volũtas hanc separationem efficere potest. Verùm hoc non est ad mentem Apostoli, quia Apostolus voluntate feruida, resoluta, cõstanti, de eaq; non dubitans, asserit, quòd nemo se, uiq; similes separabit à charitate Christi: perinde ac si amicus amicum ardentissimè amans, & pro eo mori resolutus diceret, quis me separabit à te, quin te sequar vsq; ad mortem? vti de Niso & Euryalo narrat Virgilius. Dicit ergo Apostolus, Christũ tam fortiter, quàm suauiter diligens, *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio?* certe non, quia gloriamur in tribulationibus.

Loquitur Apostolus de voluntate feruida, resoluta, constanti.

An angustia?

222. Multò minus, quia licet foris instẽt pugnę, intus timores, in omnibus tamẽ superamus, propter eũ, qui dilexit nos. Angustias omnes deuorat, imò absorbet latitudo charitatis Christi; perinde vt balęna paruos deglutit pisciculos, & ignis maximus guttas aquę vix sẽtiẽs haurit: aquę. n. multæ non poterũt extinguere charitatẽ, nec flumina obruẽt illã.

An fames?

Minimè: quia meus cibus est Christus, quo cùm semper vescar, non possum fame perire: imò fames, serpens, sitis, ardor, arenæ dulcia virtuti, dulcia charitati.

An nuditas?

Neutiquã, quia vestit me charitas Christi, & libens sequar nudus eum, qui cùm diuẽs esset, & amictus lumine sicut vestimẽto, propter me egenus & nudus fieri dignatus est.

An periculum?

223. Nequaquam, sum enim miles veteranus Christi, qui pericula non fugio, sed ambio; qui aduersus principatus & potestates tenebrarum harum millies bella suscepi, pugnaui, & vici: tot victoriis assuetus, hostes timere, in periculis trepidare non possum.

Nota excellẽtiam charitatis Christi omnibus malis maiorem.

An persecutio?

Nullo modo: persecuti sunt me Iudæi, gẽtiles, barbari, Gręci, principes, magistratus, lapidibus, virgis, verberibus mulctarũt: sed quid? Christum mihi adimere non potuerunt. Ecce viuo vegetior & fortior, Christoque intimius amore coniungor.

An gladius?

Minimẽ gentium: resecet ille caput à corpore, vt anima ad Christum, qui amor meus est, euolet, mihi viuere Christus est & mori lucrũ: omnib. his, aliisque ærũnis & tormẽtis excelsior est charitas Christi; animus in cælis, in Christo, in ęternitate defixus ridet omnia, quæ sub cælo sunt, tanquã vilia, & exilia, reges & tyrãnos non pluris facit, quàm pulices; plagas & verbera pulicũ morsus æstimat, vt ait Chrys. cruces & mortes, quasi breue, facile & certum ad Christũ, ad beatitudinem transitu & ianuã reputat & ambit. Quid mirũ ergo, si charitate Christi flagrãs in tribulationibus nõ tribuletur, sed exultet: in ãgustiis non coarctetur, sed cõsolatione affluat: in fame non esuriat, nõ sitiat, sed Christi gratia, patientia & fortitudine satur sit & ebrius: in nuditate non frigeat, sed caleat & ęstuet charitate: in periculis non metuat, sed securè in Christi protectione obdormiat: in persecutione hostes non fugiat, sed iis cũ Christo liberè & intrepidè se quasi athleta inuictus offerat; in gladio & morte nõ doleat, non pereat, sed quasi martyr laureatus triũphet. Idipsũ pulchrè & piè canit B. Prosper in Epigrammat. de dilectione Christi.

224. *Christi charitas vt martyr laureatus inter omnia mala de tormentis triumphat.*

Et quid erit (inquit) quod me separet à Domino?
Ignem adhibe, rimare manu mea viscera tortor,
Effugiunt pœnas membra soluta tuas.
Carcere si cæco claudar, nectarque catenis,
Liber in excessu mentis adibo Deum.
Si mucrone paret ceruicem abscindere lictor,
Impauidum inueniet mors cita, pœna breuis.
Non metuo exilium, mundus domus omnibus vna est,
Sperno famem, Domini fit mihi sermo cibus.

Contempserunt Philosophi gentiles mortem studio humanæ vel virtutis, vel gloriæ. ita Damindas conuersus ad eos qui timebãt Philippum Macedonem: *O semiuiri,* inquit, *quid nobis acerbi potest accidere, qui mortem contemnimus?* testis est Plutar.

Alius tyranno necem comminanti: *Hemina,* ait, *sanguinis in tua est potestate, eam accipe, amplius quod mineris non habes.* Theodorus Lysima-

A cho tyranno mortem minitanti & crucem: *Nihil ait, interest, humine an in sublimi putrescam.* ac rursum: Præclaram, inquit rem effeeisti si cantharidis vim consecutus es. eantharis enim insectum & animalculú vilissimũ suo veneno hominem oceidere potest. testis est Cicero Tuscul. 5.

Plura de Anaxarcho, Empedocle, & alijs habet Tertul. apolog. c. 50.

Quid ergo faciet Philosophus & miles Christianus amore Dei & spe cælestis gloriæ? Audi quid fecerint Philosophi Christiani. S. Basilius cùm à Valente Imp. in exilium pro fide cogeretur, exhibitus est ad tribunal præfecti, terroribusq; & minis maximis actus, vt nisi præceptis principis obediret, sciret sibi impendere interitum. tum ille intrepidus ad præfectum: Atq; vtinã aliquid mihi
B esset digni muneris, quod offerrem huic, qui maturius Basilium de nodo follis huius absolueret. cumq; daretur ei nox quæ erat media, ad deliberandum, denuò respondit: Ego cras idem ero qui nunc sum, tu te vtinã non mutares. ita Eccles. histor. lib. 11. c. 9.

Tales tamq; celsos & leoninos animos ostẽdit S. Chrys. cũ ab Eudoxia in exiliũ pelleretur, & extrema quæq; metueret. Scribens. n. ad Cyriacũ epist. 3. to. 5. ita ait: *Ego cum è ciuitate fugarer, nihil horum curabã, sed dicebam intra memetipsum: Si quidem vult me Regina exulem, agat in exiliũ. Domini est terra, & plenitudo eius. Etsi vult secare, secet: idẽ passus est Isaias, subscribat illi. Si vult in pelagus mittere; Ionæ recordabor. Si me lapidare vult, lapidet me: Stephanũ habeo primum martyrẽ so-*
C *cium. Si & caput tollere vult, tollat: habeo socium Ioannem Baptistam. & si substantiam auferre, auferat. nudus exiui de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*, &c.

Vers. 36. *Sicut scriptum est* (Psal. 43. v. 23. *Quia propter te mortificamur*) in mortẽ, mortisq; pericula, plagas, & ærumnas tradimur, vnde S. Cypr. legit, *Occidimur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.*

Nota τὸ *propter te*. q. d. propter fidẽ, amo-
225. rem, confessionem & cultũ nominis tui. sunt enim hæc verba Machabæorum, aliorumq; Iudæorum ab Antiocho Epiphane afflictorũ, & plagis ac morte mulctatorũ, vt notat ibidẽ Theodo. Allegoricè verò sunt hæc verba Ecclesiæ, Apostolorum, & martyrum, qui à persecutoribus & tyrannis vexantur, & carceribus, verberibus, mortique traduntur. hunc versum ita legit Tertullian. Scorpiaci
D ca. 13. *Tui causa mortificamur tota die, deputati sumus, vt pecora iugulationis*, id est, vt pecora certæ & proximæ neci destinata, & iãiã iugulanda.

Vers. 37. *Sed in his omnibus superamus.*

Græcè ὑπερνικῶμεν, id est, plus quam victores sumus, superuincimus, scilicet, insigni & illustri victoria, ait Theoph. & Oecume. quã consequimur, dũ non resistendo, sed patiendo & moriendo, superamus hostes omnes, & quæuis aduersa, in ijsq; gloriamur, idq; *propter eum*, id est, amore & exemplo Christi, vel
226. vt Græci, & Syrus habent, *per eum*, id est, per auxilium gratiæ Christi, *qui dilexit nos.* Triplicem ergo rationem huius super victoriæ affert hic Apostolus, 1. est à facilitate vincẽdi;

Triplex ratio victoriæ Christianorum.

A quia sola ipsa tolerantia contra hostes vbiq; trophæa erigimus. 2. quia per ipsa tormenta & persecutiones superamus, quæ noua est, & mira vincendi ratio. 3. ob victoriæ certitudinem: plusquã enim superare est aliquem sic ad certamen descendere, quasi iam victoriæ dominus sit. vnde ait, *Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita*, &c. *Hoc*, inquit, S. Chrys. homil. 25. in Matth. *testãtur Apostoli qui torrente totius orbis in se pariter irruẽte, tyrannorũ scilicet atq; populorũ, Iudæorum atq; gentiũ, suorum & alienorũ pulsata fluctibus rupe firmius constiterunt.* Et infra. *Hoc est enim maxime mirabile, quia cũ plurimas illi paterentur insidias, maximeq; in illos tempestatũ turbines frequentes irruerent, nequaquã tamen eorũ animos labefactare potuerunt, nec eis aliquẽ incutere mœrorẽ. Exagitat te vndiq; inimicus, & afflictionib. mille circũdat,*
B *sed clariorẽ tibi profectò texit coronã. Quod autẽ præcipuè mirandũ est, non modò nihil omnino ledũt, qui talibus insidias machinãtur, sed eos etiã faciũt oppugnatione meliores.* Deinde idipsum probat, eosdem apposite comparando adamanti, stimulo, & igni, dicens: *Et qui aduersus stimulũ calcitrat, sine dubio ipse compungitur, suisq; proprijs ictib. vulneratur; & qui impugnat virtute tenẽtes, ipse profectò subruitur, & malitia tanto efficitur infirmior, quanto contra virtutem diutius præliatur. Et sicut qui ignẽ ligat in vestimento, illũ quidẽ non extinguit, vestimentũ verò cõburit: ita etiã qui in virtute positos persequebãtur, comprehendebant, ac sæpius colligabant, illos quidem reddebant ex his omnibus clariores, se autẽ perdebant.*

Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita &c. poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu. Vers. 38. & 39.

C *Certus sum*; ergo aiunt hæretici, electi fide
credunt esse se impeccabiles, & ad gloriã electos. Respõdent aliqui, Paulũ de se loqui, eiq; reuelatum fuisse, se esse prædestinatũ & confirmatum in gratia. 227.

Hæreticorũ Nonantinno pro fide peculiari illusio.

Alij putant Paulum hic loqui in persona electorum, q. d. electi finaliter non possunt separari à charitate aut mori in peccato.

Verùm Respondeo, pro *certus sum*, Græcè est πέπεισμαι, id est, certã in Domino spem habeo, persuasum habeo, cõfido, vt legit Ambr. Hiero. q. 4. ad Algasiam, Syrus, imo Erasmus, Beza, & Vatab. hoc enim sensu τὸ πέπεισμαι vsurpat Paul. c. 15. v. 14. Hebr. 6. v. 9. 2. Tim. 1. v. 5. & alibi. Significat ergo Paulus hisce verbis, ait S. Aug. li. de moribus Eccle. c. 11. & sequenti, potentiam & efficaciã charitatis. q. d.
D Nullus est terror, qui possit permouere hominẽ, qui charitate flagret, vt Deũ offendat, tamẽ ibidẽ docet S. Aug. charitatẽ posse amitti, & diligentissimè esse seruandam. Sic miles 228.
animosus & ardore belli ac victoriæ accẽsus diceret; Certus & resolutus sum, quòd nec tela, nec saxa, nec ignes me arcebunt à mœnib. quin ea conscendã, vti, de Sinone ait Virg. *in vtrumq; paratus, Aut versare dolos, aut certa occũbere morti.* Adde, ipsos hæreticos, qui hũc locũ pro sua fide speciali nobis objiciũt, aliosq; doctores Catholicos hęc accipere de charitate Dei, non nostra. q. d. Paul. charitas, qua Deus suos dilectos amat, curat, dirigit ad salutem ita fida, certa est, & immutabilis; vt nulla omnino creatura ab ea nos possit diuellere, aut efficere;

Ostenditur hunc locum nihil facere pro fide speciali hæreticorum.

ficere, vt illa nos desinat amare; vel vt amor eius frustretur suo effectu, puta gratia, iustitia, salute nostra, *quæ est in Christo*, id est, per Christum, qui hanc Dei charitatem sua morte nobis conciliauit; intellige nisi nos sponte per peccatum ab eius amore auellamus, & nolimus ab eo amari, & regi; & hoc est quod ait S. Bernardus: *Nulla creatura à Dei charitate separare nos potest, sed sola propria voluntas, id ipsum potest.* Certitudo ergo hæc ex parte Dei summa est, estque certitudo fidei: sed ex parte nostra moralis tantùm est certitudo, qualem affert firma resolutio, firmumque propositum hominis; de quo loqui hic Apostolum verius est, vt dixi. Exclamat hic S. Chrys.
229. *O animam furentem insania! sed quæ sobrietatem pariat! omnia quæ in cælis, quæ in terra, quæ sub terra, quæ supra cælos sunt, visibilia & inuisibilia, præ amore Christi transcendens nihil æstimabat, vnum hoc metuebat, ne à Christi dilectione excideret. hoc enim illi gehenna ipsa magis horrendum erat; quemadmodum & vicissim in illa perdurare, quouis erat illi regno iucundius. Hac charitate Paulus ornatus*, inquit idem Chrysost. hom. 2. de laudibus Pauli, *Tyrannos ipsumque adeò Neronem, velut quosdam culices æstimabat; hac mortem, cruciatus, & mille supplicia, ludum putabat esse puerorum; hac Paulus vinctus Iesu Christi, magis quàm diademate coronatus gloriatur, etenim coarctatus carcere cælum habitabat; hac libentius verbera excipiebat & vulnera, quàm alij brauia diripiunt; hac labores non minus, quam requiem, dolores non minus, quàm præmia, quã triumphales põpas, & trophæa diligebat. Ego*, inquit, *in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus*, &c.

Nota mirabilem charitatis suauitatẽ & violentiam in viris sanctis & martyribus.

Hac charitate succensus S. Tiburtius martyr, vt habent eius acta, ad Torquatum iudicem insultans, & quasi triumphans dicebat: *Applica eculeos, suspende Christianos, damna, percute, incende, vniuersa denique supplicia adhibe: si exilium minaris; hoc philosophantibus est totus mundus: si mortis supplicium, euadimus mundi carcerem: si ignes; maiora his in cupiditatibus incendia vincimus: decerne quicquid libet. omnis nobis vilis est pœna, vbi pura comes est conscientia.* Tiburtium mox secuti Marcus & Marcellianus fratres, cùm pedes eorum clauis acutis stipiti confixi essent, psallebant dicentes: *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum; nunquam tam benè epulati sumus, quia modò cœpimus esse fixi in amore Christi. vtinam, ô Iudex, nos sic esse permittas, quamdiu huius corporis tegimur indumento.*

Pulchrè de hac charitatis suaui vi & violentia, qua amantis cor totum in Deum quẽ amat, abripitur, S. Bernard. sermon. 79. in
230. Cant. in illud cap. 3. *Num quem diligit anima mea vidistis? O amor*, inquit, *præceps, vehemens, flagrans, impetuose, qui præter te aliud cogitare non sinis, fastidis cætera, contemnis omnia præter te, te cõtentus, captiuam ducis rationem & intellectum, mirabiliter triumphum agens rerum omnium. En omne quod cogitat ista, quod loquitur, te sonat, te redolet, & aliud nihil: ita tibi ipsius & cor vendicasti, & linguã. Nũ quem diligit anima mea vidistis? Quasi verò hi sciant, quid cogitet ipsa. non explicat verbis sponsi nomen, vt perpendas amorem hunc sanctũ, non linguæ æstimandum esse & verbo, sed opere, & veritate. Et præterea, quoniam sicut idioma Græcum, qui Græce peritus non est, intelligere non valet; sic & proprios amoris terminos, ac nomina, solus amans intelligit: alijs autem illa loquens apparebit barbarus. At isti vigiles, quia idioma amoris callebant: docent dilectam, Tenuit illum, nec dimittam.* Deinde idipsum exemplo Iacobi Patriarchæ declarat: *Dixit Iacob Angelo, cum quo luctabatur vsq; mane, postulanti vt eum di-* 231.
mitteret, quia viderat appropinquantẽ auroram: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. & benedixit ei in eodẽ loco, & post hoc dimisit illum. Sponsa autem etiã benedictione consecuta, inuento eo, quem diligit anima eius, ait: Tenui eum, nec dimittam; dimittere cũ non vult, nec ille forsan minus teneri vult, de quo dicitur: Deliciæ meæ esse cũ filijs hominum. Quid hac copula fortius, quæ vna duorũ tam vehementi voluntate firmata est? Tenui eum, nec dimittã, & tenetur illa iuxta illud, Tenuisti manum dexteram meam, non teneret, nisi teneretur misericordia Dei.

Pulchra amoris à Bernardo, eiusque passionis descriptio.

Mira reciproci amoris diuini vis.

Neq; fortitudo. 232.

Ita legunt Biblia Romana. Sed delent hoc græca, Syra, & Ambros. nec habet sibi respõdens quid; vti habet cætera, quæ paria sunt; quodq; enim suum habet compar, vt patet cũ dicit, *neq; mors, neq; vita, neq; instantia* (id est præsentia bona, vel mala, inquit Anselm.) *neq; futura.*

Neq; altitudo, neq; profundum.

Id est, nulla prosperitas, nulla aduersitas, nulla gloriosa, vel humilia, inquit Oecum. & ex eo Toletus.

Triplex huius loci explicatio.

Secundò D. Thomas & Anselm. sic explicant: *neque altitudo*, scilicet arcis & rupis, ex qua quis minaretur præcipitium, ni à Dei amore recedas, *neque profundum*, puta mare aut flumen, in quo pari modo minaretur quis submersionem, nos separabit à charitate.

Tertiò & efficaciùs Theodor. *neque altitudo, neque profundum*, id est, nec cæli nec inferi, q.d. etiamsi promittas regnum cæleste, etiamsi gehennam mineris Deum amanti, vt separes eum à charitate, nihil tamen apud eum effeceris, ait S. Chrysost. est hyperbole. subintelligitur enim, si videlicet hoc promittere, vel hoc minari tali conditione quis posset, q.d. Paulus: Hoc vnum non tam timeo, quàm auersor, abhorreo, & detestor, scilicet separationem à charitate, & dilectione Dei, *quæ est in Christo* (id est per Christum; qua scilicet Deo per Christum, Christique fidem, gratiam & amorem iungimur & vnimur. vide can. 25.) præ hac separatione omnia quasi ludicra contemno; nam separari à Christo, ipsa gehenna mihi magis horrendum est: sicut vicissim in Christi charitate perdurare, quouis regno mihi iucundius est, inquit S. Chrys.

Pulchrè, subtiliter, & neruosè sigillatim 233.
hæc explicans S. Aug. li. 1. de moribus Ecclesiæ, ca. 11. tom. 1. *Nemo*, inquit, *nos separat à charitate Domini, minando mortẽ, id; sum enim quod diligimus Deũ, mori non potest, cùm mors ipsa sit nõ diligere Deũ. nemo ab ea separat pollicendo vitam: nemo enim ab ipso fonte separat pollicendo aquã. non separat Angelus, nõ enim est Angelus, cũ inhæremus Deo, nostra mente potentior. non separat virtus quæ potestatem habet*

Pulchra D. Augustino in hunc locũ paraphrasis.

habet in hoc mundo: nam toto mundo omnino sublimior est mens inhærens Deo. Non separant instantes molestiæ, hoc enim leviores eas sentimus, quo et vnde nos separare moliuntur, arctiùs inhæremus. Non separat promissio futurorum; nam & quicquid boni futurum est, certiùs promittit Deus, & nihil est ipso Deo meliùs, qui iam benè sibi inhærentibus præsens est. Non separat altitudo, neque profunditas; quid enim mihi cælum polliceatur, vt à cæli fabricatore seiungar? aut quid terreat infernus, vt Deum deseram? quem si nunquam deseruissem, inferna nescivissem. Postremò, quis me locus ab eius charitate excludet, qui non vbique totus esset, si vllo contineretur loco?

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

1. *Docet Iudæos reiectos esse à iustitia & salute, ob infidelitatem; Gentes verò ad eam ascitas esse, propter fidem.*

Primò, ergo ostendit hic Paulus suum amorem in Iudæos & dolorem de eorum ruina & repulsa.

Secundò, v. 6. ostendit non propterea frustrari promissiones à Deo Abrahæ eiusq́; filijs siue Israelitis factas; eo quòd illæ non pertineant ad filios carnis, puta ad Iudæos; sed ad filios promissionis & electionis diuinæ, puta ad Christianos, qui credendo in Christum Abrahæ fidem imitantur.

Tertiò, v. 14. docet hoc non esse iniquum; eò quod Deus, cùm sit omnium Dominus, cuius vult misereatur, & quem vult induret: induret, inquam, non duritiem eis immittendo, sed sustinendo eos in multa patientia, quasi vasa iræ apta in interitum, vt ipse Apostolus explicans ait v. 22.

Quarto, v. 24. hos filios promissionis docet partim esse Iudæos credentes in Christum, sed paucos, partim Gentes, easq́; plurimas.

Denique, v. 30. propriam, directam, & adæquatam dat causam, cur Iudæi à iustitia & salute sint repulsi; Gentes verò ad eam ascitæ, nimirum quòd Iudæi noluerint credere in Christum, Gentes verò in eum crediderint. Omnis enim iustificatio & salus nostra (Deo ita volente & decernente) ab vno Christo petenda & exspectanda est.

1. VEritatem dico in Christo, non mentior: testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto:

2. quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

3. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem,

4. qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa:

5. quorum patres, & ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

6. Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ:

7. neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semen:

8. id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.

9. Promiſſionis enim verbum hoc eſt: Secundùm hoc tempus veniam: & erit Saræ filius.

10. Non ſolùm autem illa: ſed & Rebecca ex vno concubitu habens, Iſaac patris noſtri.

11. Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali, (vt ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret)

12. non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei:

13. Quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.

14. Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Abſit.

15. Moyſi enim dicit: Miſerebor cuius miſereor: & miſericordiam præſtabo cui miſerebor.

16. Igitur non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.

17. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te virtutem meam: & vt annuncietur nomen meum in vniuerſa terra.

18. Ergo cuius vult miſeretur, & quem vult indurat.

19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? voluntati enim eius quis reſiſtit?

20. O homo, tu quis es, qui reſpondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit, Quid me feciſti ſic?

21. An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?

22. Quòd ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia, vaſa iræ, apta in interitum,

23. vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam.

24. Quos & vocauit nos non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex Gentibus,

25. ſicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.

26. Et erit: in loco, vbi dictum eſt eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filij Dei viui.

27. Iſaias autem clamat pro Iſrael: Si fuerit numerus filiorum Iſrael tamquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient.

28. Verbum enim conſummans, & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram:

29. & ſicut prędixit Iſaias: Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus.

30. Quid ergo dicemus? Quòd gentes, quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam: iuſtitiam autem, quæ ex fide eſt.

31. Iſrael verò ſectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit.

32. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offenſionis,

33. ſicut ſcriptum eſt: Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

COM-

COMMENTARIVS.

2. *Cur Iudæi reiecti à fide, & via salutis.*

DESCENDIT hic Apostolus à thesi ad hypothesin. Hactenus enim docuit non legalia, sed fidem Christi vnicam esse viam & iustitiam ad salutem: nunc tribus capitibus sequentibus docet, Gētes electas esse ad hanc iustitiam & salutem; quia hanc fidei Christi viam iniuerunt: Iudæos verò ab eadem reiectos esse non defectu vocationis, vt patet cap. 10. v. 22. vel gratiæ, vtpote quàm maximam, imò Christum ipsum totum soli ipsi habuerunt; sed quia carnali patri Abrahamo & Mosi legislatori, legisque operibus præfisi, inde sibi salutem & iustitiam arrogarūt; Christi verò, quasi hominis abiecti fidem & gratiam contempserunt. Id disertè patet v. 30. & cap. 11. v. 20. & sequentibus.

3. *Filiis non carnalibus Abrahæ, sed spiritualibus promissa benedictio.*

Hoc ergo capite docet primò, idipsum non esse contra promissa, nec etiam contra iustitiam Dei; nam *Abrahæ semen*, id est, filij, cui *benedictio*, id est, iustitia, amicitia, Dei protectio, & salus promissa fuit à Deo, non intelliguntur filij secundùm carnem, puta Iudæi, sed secundùm spiritum & fidem, puta Christiani.

4. *Cur Deus filios Abrahæ non carnales, sed spirituales adoptauerit.*

Secundò, docet causam cur Deus filijs non carnis, sed spiritus, id est, non Iudæis, sed Christianis promissam hanc benedictionem consignari voluerit, esse, non illorum demeritum, vel horum meritum, sed puram voluntatem, electionem, & misericordiam Dei, qui nouam posteritatem, non carnalem, sed spiritualem, scilicet fidelium Christianorum, eligere & adoptare voluit ad hæc promissa; cùm ad eandem carnalem Abrahæ posteritatem, puta Iudæos adoptare potuisset, si voluisset (vti eos in lege veteri adoptauit sibi in filios) vel alium ordinem & viam benedictionis & iustificationis instituere.

5. *Iudæis non defuere gratia interna & externa.*

Vnde patet, Apostolum hoc capite propriè & directè non agere de vocatione Iudæorum & Gentium ad fidem; sed hanc vtrorumque vocationem præsupponere: nec rursum agere eum de gratia præueniente, eiusque disparitate, quasi docere velit Iudæis minorem datam esse gratiam, Gentibus maiorem; Iudæis inefficacem, Gentibus efficacem: sed agere de gratia iustificante, vt patet toto capite 8. præcedenti, & alijs omnibus, hucusque. Vide & lege præ alijs caput tertium & quartum; & ita esse videbis. Totius enim epistolæ quæstio est hæc, vnde iustificetur homo? Cui respondet Apostolus, hominem iustificari per fidem & gratiam Christi; non per cæremonias aut opera legis. Ex qua responsione rectè hoc capite & sequent. infert & concludit: Gentes iustificatas esse, quia fidem & gratiam Christi amplexæ sunt; non autem Iudæos, vtpote qui eam amplecti noluerunt.

Agit Apostolus de gratia iustificante, non præueniente.

Probatur 1. 6.

Probatur 2. 7. Secundò, idipsum, scilicet quòd Apostolus non agat hic de gratia præueniente, sed iustificante patet ex eo: quia hæc est benedictio promissa Abrahæ & semini eius, scilicet *Ero Deus tuus & seminis tui*, nimirum ad hoc, vt te & posteros tuos secundùm fidem & spiritum, quasi iustos, filios, & amicos meos amem, protegam, complectar: ergo benedictio hæc Abrahæ non est aliud, quàm iustitia & amicitia Dei.

Probatur 3. 8. Tertiò, idipsum patet ex eo, quòd hæc benedictio iam dicta præsupponat & requirat, vt iam natus quis sit filius Abrahæ, nō secundùm carnem, sed secundùm spiritum; puta, vt quis per fidem & baptismum renatus sit in Christo; hic enim est filius Abrahæ & hæres benedictionis, id est, iustitiæ & salutis. Promissa ergo hæc Abrahæ benedictio non est fides, nec vocatio, aut gratia præueniens, vtpote quā iam filius hic & hæres præsupponitur habere; per hanc enim debet nasci quis filius spiritualis Abrahæ, vt capax fiat huius benedictionis eiusdem: perinde ac in humanis aliquis priùs debet nasci, fierique filius patris sui, antequam eiusdem hæres fieri, vel ius ad hæreditatem acquirere possit.

Probatur 4. 9. Quartò, idipsum clarè patet ex conclusione totius huius disputationis, quam colligit Apostolus hoc capite v. 30. & seq. vbi concludit Gentes iustitiam adeptas esse, quia crediderunt Christo: Iudæos verò ab ea excidisse, quia eam non in fide Christi, sed in lege Mosis quęsiuerunt. Ex his omnibus patet Apostolum hoc capite & sequentibus propriè non agere de gratia præueniente congrua, vel incongrua; multò minùs de electione & electis ad gloriam, deque reprobatione, & reprobis ad pœnas æternas: sed agere de gratia iustificante, quam per fidem Christi adeptæ sunt Gentes, à qua Iudæi exclusi sunt, propter incredulitatem. Atque hoc punctum maximè hic notandum est. Ex illo enim pendet genuina applicatio pariter, & explicatio totius capitis, omniumque illius antithesium, adeoq; tota mens Apostoli, vti fusiùs ipso capitis decursu declarabo.

Corollarium quoddam ex quo pendet intelligentia totius huius capitis.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto. Vers. 1.

Nota τό, *in Christo*. q.d. Veritatem dico, vti facere par est eum, qui Christum reuereatur, vel *in Christo*, id est, per Christum, quem testem inuoco. q.d. Testor Christum, iuro per Christum me verum dicere. *Bet* enim, id est, *in*, apud Hebræos subinde est nota, & vox iurantis, vt patet Gen. 22. v. 16. Iosue 2. v. 12. Addunt Theoph. & Oecum. Paulum hic per tres testes iurare, scilicet per Christum, per conscientiam, per Spiritum sanctum. Verùm illud, *Testimonium perhibente mihi conscientia*, non videtur esse iuramentum, sed tantùm asseueratio se non mentiri, cùm conscientia hoc illi dictet & attestetur; conscientia, inquam, mota & excitata, ac impulsa à Spiritu S. hoc enim significat τό *in Spiritu sancto*, quod idem valet, ac per Spiritum sanctum.

Paulus hic non iurat per conscientiam, sed per Christum.

Verſ. 2. *Quoniam* (quòd) *triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo.* A

10. *Triſtitia Pauli ob Iudæorum reprobationẽ.*

Scilicet ob reiectionem & reprobationem Iudæorum à iuſtitia & ſalute. Hanc enim cauſam doloris ſui in ſequentibus exprimit Paulus, ſed hic initio eandem artificioſè celat & tegit, vt priùs oſtendat ſuum in Iudæos affectum; itaque eos ſibi deuinciat, ne putent eum ex odio legis & Iudæorum hæc dicere, néve initio ſtatim eos tam triſti nuncio percellat.

Verſ. 3. *Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis.*

Optabam. S. Chryſoſt. Origen. Theoph. vertunt, *optarem*, vel *optarim*, ſi videlicet poſsibile eſſet, & ſi diuina diſpoſitio id pateretur. Intelligunt ipſi in Græco ἐὰν, & videntur legiſſe B εὐχόιμην. Nam ηὐχόμην, vti iam legitur, non video quomodo aliud eſſe poſsit, quàm præteritum imperfectũ, *optabam.* Optabam ergo, idem eſt ac ſi dicat iampridem optaui, & continuò opto, & vt ait Anſel. iamdiu optare cœpi. Caiet. verò ſic explicat. q.d. Modò non opto, ſed optabam in Iudaiſmo exiſtens eſſe anathema, id eſt, ſeparari à Chriſto. Verùm non rectè:

11. *Caietani explicatio hic refutatur.*

nec enim optat quis ſeparari ab eo, à quo omnino iam ſeparatus eſt. Paulus autem in Iudaiſmo planè erat ſeparatus à Chriſto, Chriſtique hoſtis acerrimus. Adde, non rectè probare Paulum amorem ſuum in Iudæos præſentem ex præterito, nam dixiſſent Iudæi: Tu quidem Iudæus exiſtens nos Iudæos amaſti, ſed iam cum religione affectum in nos amaſti.

Nota: quia Paulus hic dicturus erat ea, quæ C Iudæis ſciebat fore valdè odioſa, ſcilicet eorum repudium à Deo & iuſtitia; hinc eos initio ſibi conciliat tot tamque grauibus verbis, intimum animi ſui dolorem & ſenſum, indeq; eximium ſuum in eos amorem oſtendens: vnde optat pro eis fieri anathema.

Anathema eſſe.

12. *Quintuplex horum verborum expoſitio.*

Primò, aliqui apud Oecumenium ſic explicant: Optarim me nondum eſſe ad Chriſtum conuerſum, ſed adhuc eſſe anathema à Chriſto, ſi hoc ad fidem Iudæorum conferret. Sed hoc votum eſt illicitum & impium.

Secundò, S. Thomas & Lyran. ſic explicant: Opto diutiùs abeſſe à Chriſti gloria, vt viuens in hac vita Iudæis proſim.

Tertiò, Ambroſ. Anſelm. & Toletus hunc D dant ſenſum, cùm eſſem Iudæus, eram Chriſti hoſtis; adeò vt anathema, & velut execratio ac maledictio à Chriſto & Chriſtianis haberi vellem. Verùm huic ſenſui obſtant ea, quæ paulo antè produxi.

Quartò, Dionyſ. Carthuſ. & Abulenſis in cap. 32. Exodi cenſent eſſe hyperbolen, qua tantùm Paulus velit ſignificare, & teſtari eximium ſuum in Iudæos amorem, quo quiduis pro eis optet perpeti.

Quintò, Orig. & S. Hieron. ad Algaſ. quæſt. 9. Optabam, inquiunt, eſſe anathema, id eſt, occiſionem & martyrium, ac mortẽ corporis pro Iudæis ſubire. Verũ huic expoſitioni repugnat vox *à Chriſto.* Mors enim ſeparat hominem à vita, ſed non à Chriſto: quin imò martyrem cum Chriſto maximè coniungit.

A Rurſum omnes hi ſenſus, pectus & amorem Paulinum non explent, non ſatisfaciunt illius incenſo zelo & ſpiritui, vt rectè annotauit S. Chryſoſt. Oecumen. & Theodoret.

Vnde nota, *Anathema* Syrus vertit חרמא *cherma*; alludit enim Apoſtolus ad votũ חרם *cherem*, quod Septuaginta vertunt, & vocant anathema, quo res Deo conſecrata moriebatur, aut ciuiliter, aut naturaliter, atque in æternum ſeparabatur à Domino ſuo, & vſibus prophanis. Pro quo, aduerte, Hebræum *cherem* ſignificare occiſionem, exciſionem, ſucciſionem, à radice חרם *charam*, id eſt, occidit, excidit, ſuccidit. Inde votum *cherem* dicebatur votum maximum, quo res vota Deo ita conſecrabatur, vt deſtrui vel occidi deberet; 13. *Alludit Apoſtolus ad votũ cherem; quod votũ erat maximum.*

B *cherem* ergo idem eſt, quod occiſio, interfectio, conſecratio, anathema, ſiue res ita Deo deuota, & in totum conſecrata, vt in eius honorem, vel occidi, vel conſumi debeat. Patet hoc Leuit. 27. v. 28. *Omne*, inquit, *quod Domino conſecratur* (Hebraicè omne *cherem*, quod יחרם *iacharom*, id eſt, planè & plenè Deo conſecrabitur Domino tanquam *cherem*) *ſiue homo fuerit, ſiue animal, ſiue ager, non veniet* (non vendetur) *nec redimi poterit quicquid ſemel conſecratum fuerit* (hoc voto & hac conſecratione *cherem*, id eſt, anathematis) *ſanctum ſanctorum* (id eſt, omnino ſanctum & conſecratum) *erit Domino. Et omnis conſecratio* (Hebraicè omne *cherem*, id eſt, anathema) *quod offertur ab homine, non redimetur, ſed morte morietur. Cherem* ergo vel *anathema* erat id, quod conſecratione abſo- 14. *Votum cherem & anathema quid ſit, perq; ipſũ ciuiliter vel naturaliter res deuota mori debebat.*

C luta & omnino perfecta Deo offerebatur in perpetuum, & in Dei honorem totum cedere, vel occidi debebat: ſi ergo animal mundum (de quo maximè locus citatus Leuitici intelligitur) quod immolari poterat Deo, voueretur voto *cherem*, fiebat *cherem*, id eſt, anathema, ita vt vendi aut redimi non poſſet, ſed Deo deberet immolari. Sic ſi homo, v.g. Leuita, aut hoſtes Iſraël, quos Deus occidi iuſſerat, deuouerentur Deo, per votum *cherem*, redimi non poterant, ſed vel naturaliter, vel ciuiliter mori debebant. Sic ager hæreditarius Deo per votum *cherem* oblatus, ſi hæres eum redimere nollet, fiebat *cherem*, & omnino conſecrabatur Deo, vt ampliùs vendi aut redimi non poſſet. Intellige abſolutè, & venditione 15. *Ager hæreditarius voto cherem obſtrictus redimi non poterat, niſi poſt iubilæũ.*

D perfecta: nam poſt quemlibet iubilæum vendebatur, ſed ita vt proximo iubilæo rurſus rediret ad ſacerdotes, qui cenſebantur hæredes Domini, & fruebantur decimis, primitijs, votis, alijsque bonis Deo dicatis & conſecratis. Et hoc eſt quod dicitur loco citato Leuitici: *Omnis conſecratio* (Hebraicè *omne cherem*) *non redimetur, ſed morte morietur*, ſcilicet morte propria & naturali, ſi occidi poſſit, aut ſi illud occidere liceat; vt ſi ſit animal mundum, vel ſi hoſtes, ſint morti à Deo addicti. Cuius exemplum eſt Numer. 21. v. 2. *At Iſraël*, inquit, *voto* (cherem) *ſe Domino obligans, ſi tradideris populum iſtum* (Chananæum) *in manu mea, delebo* (והחרמתי *vehacharámti*, id eſt, ſuccidam, excidam) *vrbes eius; exaudiuitq; Dominus preces Iſraël, & tradidit Chananæum, quem ille interfecit ſubuerſis vrbibus eius, & vocauit nomen loci eius*

Horma

Horma (siue *Cherem*, chet enim Hebræum alij pronunciant per H, alij pro ch, vnde alij dicunt *herem* & *horma*, alij verò *cherem* & *chorma*)
16. id est, *anathema*. Sic Iericho statuta est à Deo *cherem*, id est, *anathema*, vt omnino succendi & succidi deberet, nec liceret Hebræis ex eius opibus quicquam contingere aut rapere: nam hac de causa omnia castra Israel turbauit Achan, quòd aliquid ex Ierichuntis præda sibi vendicasset, vt patet Iosue 6.v.17.& cap.7.v.1. & sequent.

Iericho statutá à Deo cherem, id est, in combustionem & succisionem.

17. Si verò res per *cherem* Deo vota & dicata mortis propriè dictæ incapax esset, *morte morietur*, id est, mori debet morte ciuili, quemadmodum nostri religiosi, quasi voto *cherem* Deo dicati ciuiliter mortui dicuntur, quia omni ciuili negotio & hæreditate ac dominio rerum temporalium sese abdicarunt, perinde ac si mortui essent. Ita olim in lege veteri tam Leuitæ, quàm agri, qui tanquam *cherem* Domino erant deuoti, ciuiliter moriebantur, quia amplius ad prophanos vsus redire non poterant: sicut iam domus dicuntur amortizari, cùm Ecclesiæ in perpetuum addicũtur, & omni iure ac potestate laicorum magistratuum eximuntur.

Religiosi voto cherem ciuiliter mortui: vt & bona Ecclesiæ donata amortizantur.

18. Significat itaque *cherem*, vel *anathema*, teste Budæo, separationem, succisionem, exitium æternum & extremum. Optat ergo Paulus heroico quodam excessu, quasi cæcæ charitatis, quæ abstrahit, nec considerat an res sit possibilis, an secundùm Dei ordinationem, nec ne: vel si non abstrahit, optat sub tacita conditione: Si Deus vellet, & si fieri posset (ita S. Chrysost. Origen. Theoph. qui legunt *optarem*) optat, inquam, sibi *cherem & anathema*, id est, æternam separationem, non à charitate, sed à beatitudine & gloria futura cum Christo (id enim significat vox, *à Christo*) vt Iudæi saluentur. Ita Theodor. Oecum. Anselm. Theoph. Sotus, Catharinus; imò optat, ait Chrysost. in æternum perire, & vt Cassianus ait collat. 23. cap. 6. æternis addici pœnis, idque tum pro gloria Dei, vt ait Chrysost. ne scilicet Deus à Iudæis blasphemetur, sed in æternum laudetur; tum pro salute ipsorum Iudæorum. Optat ergo hic Paulus illud idem, quod in simili casu optauit Moses, Exodi 32. v. 31. dicens: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.*

Paulus optat sibi cherem & anathema à beatitudine. Imò damnationem æternam, exemplo Moysis.

19. Hinc patet cuilibet viro sancto idem licere optare, scilicet, vt deleatur de libro vitæ, & separetur à fruitione, & beata societate Christi & Sanctorum in cælis, sine tamen sua culpa; dummodo hac ratione & conditione posita, multi alij Deum agnoscerent, diligerent, & bearentur; vt inter alios docet Ludouicus Molina 1. p. quæst. 24. in fine. Hoc enim maius est Dei bonum & gloria, quàm sit mea vnius beatitudo; & consequenter hoc optare non minuit, sed auget charitatem & propriam perfectionem, ad quam magis inclinat charitas, quàm ad propriam gloriam & beatitudinem: præsertim quia ipsa nouit, & scit Deum, vtpote liberalissimum, tam liberali animo, qui sua commoda, suamque beatitudinem diuinæ gloriæ & fratrum saluti posthabet & postponit, liberaliter quoque charitatis, gratiarum, & aliorum donorum cumulos, & incrementa repensurum; nec passurum, vt liberalitate suæ creaturæ vincatur.

Licet optare pro multorũ salute æter. damnationem.

Nota hic illustre exemplum pro dignitate & nobilitate animarum, earumque zelo. *Quid ais, Paule*, ait Chrysost. *nónne tam dixisti, Quis nos separabit à charitate Christi? imò ait, quia amo Christum, cupio separari a fruitione Christi, vt plures, imò omnes eum ament & laudent.* Addit S. Chrysost. *Quia nos*, inquit, *longè sumus ab hac dilectione, idcirco intelligere hæc eius dicta non possumus.* Sic Christus fieri voluit pro nobis maledictum: *Et quid mirum*, inquit Origen. *si cùm Dominus* (Christus) *pro seruis maledictum sit factus, seruus* (Paulus) *pro fratribus anathema fiat?* Optatio ergo hæc Pauli pia, sancta, & efficax fuit ex parte & voluntate ipsius, ex parte tamen obiecti, non fuit omnino absoluta & efficax. 20.

Illustre exemplum pro dignitate & zelo animarum.

Optabat enim rem impossibilem & repugnantem ordinationi diuinæ. Deus enim ordinauit, vt mea salus & beatitudo sit medium ad Dei gloriam & salutem, ac beatitudinem proximorum promouendam & augendam: non autem ordinauit vt priuatio beatitudinis meæ, sit medium & procuratio salutis alienæ, idque optimè sciebat Paulus. Vnde simpliciter loquendo actus hic, siue votum, & optatio hæc in eo non potuit esse planè absoluta & efficax. 21.

Optatio hæc Pauli non fuit absoluta, vtpote ordinationi Dei repugnans.

Qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israëlitæ.

Qui sunt posteri Israëlis, siue Iacobi magni illius Patriarchæ. Omnia enim hæc quæ hic sequuntur, spectant ad laudem Iudæorum, iisque se Paulus, ad eorum amorem mirificè accendi insinuat. 22.

Quorum adoptio est filiorum. *Vers. 4.*

Quos Deus adoptauit in filios, cùm sibi suoque cultui eos addixit, Exod. 4. v. 22. dicens: *Filius meus primogenitus Israel*, & iam per Christum vult eosdem sibi adoptare præ omnibus in filios & hæredes.

Et gloria.

Iudæorum gloria, inquit S. Chrysost. & Anselm. est hæc, quòd ipsi soli præ omnibus Gentibus vocati sint, & reipsa fuerint populus & Ecclesia Dei. 23.

Gloria Israëlitarũ tripliciter hic potest accipi.

Secundò, Theodor. Iudæorum, inquit, gloria hæc est, quòd Deus Iudæis solis seipsum per tot tamque gloriosa miracula & prophetias, atque per tam singularem protectionem & prouidentiam, perque tot tantaque beneficia, tanquam patrem amantissimum, & tanquam Deum gloriosum, potentissimum æquè ac clementissimum se ostendit & exhibuit.

Tertiò, Toletus, Iudæorum gloria, inquit, erat arca testamenti, quæ Dei potentiam & gloriam referebat. Deus enim gloriosus in templo Iudæorum sedebat super propitiatorio sustentato à Cherubinis, ita vt arcam haberet pro scabello pedum suorum. Vnde arca à Philistæis captâ, vxor Phinees parturiens filium quem peperit vocauit Ichabod, id est, vbi gloria? dicens: *Translata est gloria de Israël, quia rapta est arca Dei*, 1. Reg. 4. versu 21. q. d. *Fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum*, puta Israëlitarum. Omnes hi sensus accommodi sunt. Secundus tamen planior est & plenior.

Et testamentum.

A

24. Quasi dicat: Quibuscum pactum sæpiùs Deus inijt, Græcè enim est διαθῆκαι, id est, testamenta, vel quibus datum est vetus testamentum & nouum promissum. 3. simpliciùs noster vertit testamentum, vetus scilicet. Græcum enim διαθήκη, cùm significat testamentum, plerumque pluraliter vsurpatur, inquit Budæus.

Testamentũ & pactum in Scriptura pro eodem sæpè vsurpantur.

Nota. Græcum διαθήκη, & testamentum & pactum significat. Hinc sæpè noster interpres testamentum vsurpat pro quouis pacto, vt dicam ad Hebr. 9. v. 15.

Et legislatio.

25. Quasi dicat: Qui (scilicet Iudæi) præ cæteris gentibus legem à Deo, è cælo, in Sina acceperunt, & iam nouam accipiũt in Sion. Nam B cui populo data est lex vetus, eidem noua promissa est, & per Christum exhibita, indeq; per omnes gentes propagata.

Et obsequium.

Græcè λατρεία, id est, cultus & religio Dei, Deoque soli competens & debitus. q. d. Deus solis Iudęis dedit verum sui cultum, veramque religionem.

Et promissa.

Maxima promissionũ veteris testamenti Christus.

Quasi dicat: Benedictio Abrahæ promissa, omnesq; aliæ promissiones Dei, quas ipse tam veteri, quàm nouo testamento hominibus fecit, primò & primariò ante omnes alias gentes, spectant ad Iudæos. Harum autem promissionum maxima est ipse Messias, siue Christus, puta redemptio, iustitia, ac salus præstanda per Christum. C

Quorum patres.

Vers. 5.

Scilicet sunt illi inclyti & insignes Patriarchæ Abraham, Isaac, & Iacob; qui primò mira virtutum facinora ediderunt. Et secundò,

Ex quibus est Christus.

26. Quasi dicat: Iudæorum patres sunt etiam parentes Christi. Secundò & aptiùs, *quorum*, supple parentes, sunt patres, id est, Patriarchæ nostri celebres, puta Abraham, Isaac, & Iacob. Hi enim antonomasticè vocantur, & sunt patres.

Et ex quibus, scilicet Israëlitis, *est Christus* secundùm carnem;

Mira enim dignitas Iudæorum est, quòd Christus ex eis sit natus. Ita distinguit hæc Syrus, vt τὸ *quorum patres*, referat ad præceden- D tem versum: ex τῶ verò, *& ex quibus est Christus* inchoet sequentem versum. Cùm ergo ait: *Ex quibus*, supple non patribus, sed Iudæis, siue Israëlitis, de quibus egit à v. 4. hucusque: atque hæc ita diuidi & explicari postulat coniunctio, *Et*.

Qui (Christus) *est super omnia.*

Supple quæ sunt extra Deum. Non ergo est Christus supra Spiritum sanctum. Ita S. Greg. homil. 8. in Ezech. Ambros. & alij. Male ergo

27.

Error Macedonianorũ ex hoc loco inferentium Spiritũ sanctum esse Christo minorem.

hinc inferebant Macedoniani, Spiritum sanctum esse Deo Christoque minorem, esseque creaturam.

Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.

Hinc S. Athan. August. Hilarius, Tertull. & alij passim probant contra Arrium Filium esse Deum. Responde. Erasmus, vocem *Deus*, fortè A esse additam: nam Hilarius in Psalm. 122. & Cyprian. lib. 2. contra Iudæos illam non legunt, sed errat; nam omnes codices Latini, Græci, & Syrus legunt τὸ *Deus*. Ita quoque legunt Patres passim, ac nominatim ipse Hilar. lib. 8. de Trin. vbi integrum citat hoc testimonium: Cypriani quoque exemplaria antiqua extant, in quibus loco citato τὸ *Deus* legitur.

Contra Arianos & Erasmum hinc ostenditur Christum esse Deum.

Rursum Erasmus hic contra omnes ponit punctum post τὸ *omnia*, & sequentia ab eo diuellit. q. d. Paulus: Ex quibus est Christus qui est super omnia. punctum. Deus (Pater) sit benedictus in sæcula. Quis non videt hanc nouam, hiulcam, distortam, & absonam esse diastolen?

Non autem quòd exciderit verbum Dei.

B *Non autem*, Græcè οὐχ οἷον δὲ, quod Photius vertit, *non taliter verò*, vel *non autem, velut exciderit verbum Dei*. *Vers. 6.* 28.

Secundò, Toletus vertit, *non possibile est autem, quòd exciderit verbum Dei*, itaque explicat nostram versionem. q. d. *Non autem*, supple, fieri potest, quòd exciderit verbum Dei. Verùm prior Photij explicatio planior est. q. d. Paulus: Hæc autem quæ iam dixi de Iudæorum repulsa, & reprobatione à iustitia & salute, dico, non quasi *exciderit*, id est, irritum *sit verbum & promissum Dei*, nimirum quasi Deus alijs, scilicet Iudæis promiserit iustitiam & salutem per Christum, alijs verò, scilicet Gentibus eandem dederit. Ita Theoph. Occurrit hic Paulus obiectioni Iudæorum, qui indignè ferebant C in Ecclesia & Christianismo Gentes idololatras sibi præferri, dictitantes hoc esse contra promissa Dei.

Non fuit indignum Gẽtes idololatras præferri in Christianismo Iudæis.

29. Objiciebant ergo ipsi Paulo: Promissio Messiæ, iustitiæ, & salutis à Deo facta est Abrahæ & semini eius. Atqui nos Iudæi sumus semen Abrahæ, non autem Gentiles. Ergo si hæc promissio à nobis ad Gentes, vt tu, ô Paule, asseris & prædicas, translata est, sequitur quòd promissio Dei reuocata, cassata, & irrita facta sit; quodque Deus sit instabilis & infidelis in suis promissis. Huic obiectioni & cauillationi Iudæorum respondet Apostolus v. sequẽti, hanc promissionem factam esse posteris Abrahæ, non carnalibus, sed spiritualibus, puta Christianis, non Iudæis.

Promissio Dei non fuit falsa, quia posteris Abrahæ non carnalibus, sed spiritualibus facta.

30. Nota, hoc verbum, siue hæc promissa be- D nedictio, est iustitia, salus, & vita æterna promissa credentibus in Christum, eiusque gratiam amplectentibus. Id patet 1. ex sequentibus: soli enim credentes censentur filij Abrahæ, scilicet spirituales, ac consequenter hæredes eius benedictionis. 2. idem patet ex cap. 3. ad Galat. v. 14. & ex hac epistola, cap. 4. v. 3. & 24. 3. idem ostenditur ex eo, quòd Apostolus non respiciat ad promissionem Abrahæ factam de terra Chanaan possidenda, deque multiplicanda eius sobole, ad instar stellarum cæli: vtrumq; enim hoc etiam tempore Christi habebant Iudæi, non Gentes; hæ enim nunquam possederunt terram Chanaan. Apostolus autem docet hic promissam Abrahę benedictionem non in Iudæis, sed in Gentibus, puta Christianis, adimpletam esse. Ergo respicit ad promissionem, non illam temporalem

Abrahæ promissa benedictio fuit iustitia & salus per Christum.

iam

iam dictam, sed ad aliam spiritualem, nimirum ad illam, quæ continetur Gen. 12. v. 2. & Gen. 17. v. 7. estque talis: *Benedicam tibi, erisque benedictus: ero Deus tuus, & seminis tui post te*, quia nimirum, vt sequitur Gen. 12. v. 3. & Gen. 22. v. 18. *In te, & in semine tuo*, scilicet in Christo, per fidem *benedicentur*, id est, iustitiam, gratiam & gloriam assequentur *omnes gentes*. Vbi aduerte, in Genesi locis iam iam citatis Abrahæ
31. semini promissas esse duplices benedictiones;
Abrahæ duplices benedictiones promissæ.
vnas carnales datas carnalibus Abrahæ filijs, puta Iudæis, de possidenda terra Chanaan, deque eius fertilitate & copia prolis; secundas spirituales, promissas spiritualibus filijs, id est, credentibus & fidelibus, vti sunt hæ quas hic citat Apostolus. Rursum vtrasque benedictiones iam dictas in Genesi locis citatis miscet Scriptura; sicuti Prophetæ futuram Iudæorum redemptionem & felicitatem temporalem miscent cum spiritali. Hæreditas enim & possessio terræ Chanaan à Iudæis inita significabat hæreditatem cæli, ad quam asciscuntur, & ius acquirunt credentes, in fide & baptismo Christi regenerati, quasi filij iustificati & adoptati à Deo. Apostolus ergo relicta temporali Abrahæ benedictione (vtpote de qua nulla erat inter Iudæos & Gentiles contentio, quin ea solis Iudæis cederet) solam spiritualem vrget & persequitur: ad hanc enim asciti sunt Gentiles, Iudæis exclusis.

Non enim omnes qui ex Israël sunt (qui ex Iacob Patriarcha prognati sunt) *ij sunt Israelitæ.*

32. Veri scilicet secundùm mentem Scripturæ, ad quos pertineat diuina promissio spiri-
Filii promissionis hæredes fidei Abrahæ & Iacob.
tualis Abrahæ & Israeli facta, de qua iam dixi. Pertinet enim hæc promissio non ad carnales, sed ad spirituales Abrahæ & Israëlis, siue Iacobi filios, ad eos scilicet, qui Abrahæ & Iacobi fidem imitantur, quos Apostolus v. 8. vocat filios promissionis: idque probat v. 7. & 9. duobus similibus exemplis, scilicet Isaaci & Iacobi, vt ibi videbimus.

Vers. 7. *Neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij.*

33. *Neque qui*, Græce οὐδ' ὅτι, neque quia semen sunt Abrahæ. Sic quoque legunt Syrus & Ambros. estque hæc lectio neruosior: q. d. Non omnes qui ex semine Abrahæ carnaliter sunt progeniti, eo ipso censentur filij Abrahæ, tales nimirum, ad quos pertineat benedictio, & hæreditas Abrahæ, nam vt sequitur: *Sed*, subaudi dictum est Gen. 21. v. 12. ad Abraham, id quod sequitur:

In Isaac vocabitur tibi semen.

Est Hebraismus. q. d. Isaac erit & vocabitur tuum semen, id est, verus & genuinus tuus filius, ac consequenter tuæ benedictionis hæres, non autem Ismael. Sic apud Hebræos, & in S. Script. super aliquem vocari semen aut nomen Iacob, est aliquem vocari filium Iacobi aut Iacobæum. Simili Hebraismo dicitur hic v. 8. *Æstimantur in semine*, id est, æstimantur semen.

34. Secundò & simplicius, *in Isaac*, id est, in posteris Isaac. q. d. Posteritas tua, ô Abraham, censebitur per Isaac, qui Dei promissione & virtute supernaturali natus est tibi seni & sterili Saræ; non per Ismaël, qui filius est carnis, id est, sola naturali virtute generatus; ac consequenter Isaac & Isacidæ erunt hæredes tui, non autem Ismaël, nec Ismaëlitæ, neque alij tui filij, quos ex Cetura genuisti. q. d. Paulus: Ita ergo etiam iam veri spirituales Israëlitæ & filij Abrahæ sunt, non quos naturalis generatio eius, sed quos gratia & virtus promissionis spiritualis regenerauit per fidem & gratiam: & sic patet ex illis non excidisse promissam à Deo Abrahæ benedictionem, scilicet iustitiam Dei, gratiam, amicitiam & salutem: hi enim eorum sunt hæredes, id est, pauci Iudæi & plurimi e Gentibus, per baptismum in Christo renati.

Naturalis generatio nihil facit ad hæreditatem & legitimã posteritatẽ Abrahæ.

Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei. *Vers. 8.*

Quasi dicat: Non Ismaël, nec alij carnaliter ex Abrahamo geniti sunt filij Dei, quos scilicet Deus adoptauit & promisit Abrahæ, vt in iis suas promissiones, puta benedictiones Abrahæ & semini eius promissas, adimpleret.

Sed qui filij promissionis æstimantur in semine.

Quasi dicat: Sed filij à Deo Abrahæ pro- 35.
missi æstimantur *in semine*, id est, æstimantur semen, siue filii & hæredes Abrahæ, & consequenter ipsius Dei, diuinæque promissionis Abrahæ factæ.

Nota. Duplex est huius loci sensus: Loquitur enim Apostolus de vtraque filiatione & promissione, scilicet tam de spirituali quàm de temporali Abrahæ facta. Nam Isaac duplici modo fuit filius promissus Abrahæ, primò temporalis, & sic ipse cum posteris Iudæis, non autem Ismael, hæres fuit terræ Chanaan, aliarumque promissionum temporalium Abrahæ patri suo factarum, atque hoc sensu Isaac & Isacidæ, siue Iudæi vocantur filii & hæredes Dei temporales.

Duplex huius loci sensus.

Isaac promissus Abrahæ filius temporalis & spiritualis.

Secundò, Isaac quoque fuit filius promissus Abrahæ spiritalis, tum quia Isaac secutus est fidem & gratiam patris sui Abrahæ, tum quia Isaac hæres fuit promissionum spiritualium, quas Deus Abrahæ pollicitus erat, nimirum in semine eius (puta in Christo) benedicendas, id est, iustificandas & saluandas esse omnes Gentes. Christus enim ex Abrahamo per Isaac, non per Ismael descendit. Et hoc sensu omnes fideles & Christiani censentur filii Isaac, æquè ac Abrahæ; atque de hisce maximè loquitur Paulus. Hi enim proprie vocantur filii Dei, & hi sunt filii non carnis, sed promissionis, horumque typus fuit Isaac & Isacidæ, siue Iudæi ex Isaac temporaliter prognati. Vnde priorem sensum obiter solùm perstringit, & quasi tantùm ad eum alludit hic Apostolus, vt ex eo assurgat ad secundum, eumque stabiliat. Scopus enim eius est probare benedictiones spirituales, puta iustitiam & salutem Abrahæ, eiusque posteris promissam, non promissam esse carnalibus Abrahæ filiis, puta Iudæis, sed spiritualibus, puta Christianis.

Nota, fideles & Christianos esse filios pro- 36.
missionis, id est, promissos à Deo. 1. quia promisit Deus per Prophetas fore Christianos, siue gentem Christianorum. 2. quia eis à

Christiani filii promissionis ob duas caussas.

A Deo per eosdem Prophetas promissa est iustitia & salus, eò quòd Christo credant & obediant: hæc enim fidelium generatio non naturalis est, sed libera, fitque per gratiam, quasi patrem, & per consensum voluntatis, quasi matrem.

Nota secundò, Apostolus loquitur hic non de hoc, vel illo Christiano in particulari, sed in genere de Christianis in Christum credentibus; hi enim reiectis Iudæis incredulis successerunt in spiritualem filiationem & familiam Abrahæ, & consequenter in hæreditatem benedictionis, puta iustitiæ, & salutis illi promissæ.

Vers. 9. *Promissionis enim verbum hoc est.*

37. Scilicet quod sequitur, citaturque ex Gen. cap. 18. probat hic Apostolus id, quod dixit, scilicet Isaac fuisse Abrahæ filium, non carnis, id est, carnali virtute genitum, sed promissionis, id est, virtute diuina à Deo promissa conceptum & genitum. Probat, inquam, ex eo quòd dicitur Gen. 18.

Secundùm hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.

Quasi dicat: Anno proximo, sub hoc anni tempus veniam ad te & tunc Sara coniux tua, licet sterilis & vetula filium habebit. Sunt hæc verba Angeli ad Abraham promittentis ei filium Isaac ex Sara coniuge sua. Genes. 18. versu 10.

Vers. 10. *Non solùm autem illa* (Sara) *sed & Rebecca.*

Scilicet idipsum experta est, filios nimirum à Deo censeri non carnaliter genitos, sed eos, qui diuinitus promittantur, eligantur, & adceptentur. Nam Iacob filius eius (Rebeccæ) licet iunior, quia promissus & electus à Deo, prælatus fuit Esau seniori, factusque est successor & hæres Isaac patris sui.

Ex vno concubitu habens.

38. *Ostēdit Apostolus in Iudæis incredulis promissa Dei non excidisse.* Scilicet conceptum vel fœtum. Noster interpres in Græco legit ἐξ ἑνὸς κοιτοῦ, ex vno cubili, vel concubitu. Et ita legit S. Hieron. Ambros. August. Anselm. & alij passim. Iam Græci legunt ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, id est, ex vno scilicet Isaac concubitum habens, id est, concipiens. Vnde Beza & Erasmus volunt nostrum textum hic esse corruptum. Sed verisimile est nostrum interpretem habuisse emendatiùs exemplar Græcum, quia Patres eum sequuntur, estq; versionis ipsius pressior sensus & ordinatior. q. d. Ne dicas Ismaëlem neglectum à Deo, & ab Abrahamo, quia genitus est ex Agar serua; Isaac verò electum, quia ex Sara libera est natus: en Rebecca, vna ex vno eodemque concubitu simul duos edidit filios, è quibus tamen minor, scilicet Iacob, fuit dilectus & electus à Deo, Esau verò senior fuit neglectus ac reiectus. Ita Chrysost. & Theoph. q. d. Paulus: Gloriaris, ô Iudæe, te filium esse Abrahæ, arrogas tibi eius benedictionem, iustitiam, & salutem; quia filius eius es secundùm carnem; falleris, nam filius carnis fuit & Ismaël & Esau, hi tamen à familia Abrahæ sunt exclusi: Isaac verò & Iacob electi & adsciti sunt ad eam; quia filij erant non carnis, sed promissionis diuinæ. Quid miraris ergo, si iam Deus Iudæos in filiatione carnali insistentes & gloriantes repellat; Christianos verò credentes, quasi filios promissionis, adsciscat in familiam Abrahæ, vt sint hæredes benedictionis, id est, iustitiæ, & salutis Abrahæ promissæ? nónne vides in hisce non excidisse promissa Dei? esto in Iudæis incredulis ea exciderint, vtpote quibus nunquam fuerunt promissa.

Cùm enim nondum nati fuissent (ex Rebecca Iacob & Esau) *aut aliquid boni egissent, aut mali.* *Vers. 11.*

Probat hic Paulus Rebeccæ filium iuniorem, scilicet Iacob, prælatum esse Esau seniori, non ex præcellentia ætatis, natiuitatis, aut etiam meritorum, sed ex electione & promissione diuina, quia nimirum ante eorum natiuitatem & operationem dictum est à Deo:
B *Maior*, scilicet Esau, *seruiet minori*, scilicet Iacobo.

Vt secundùm electionem propositum Dei maneret.

Primò, Theodor. sic explicat, q. d. Paulus: Ideo Iacob prælatus est Esau, vt electio diuina, qua hos probat, illos reprobat iuxta ipsorum varia proposita bona vel mala præuisa, maneret firma. Sed hoc est contra mentem & verba Apostoli; ait enim ipse: *Vt propositum Dei*, non hominum *maneret* (firmum) *secundùm electionem*, vtique non hominum, sed Dei pariter; illius enim est electio, cuius est propositum. 39. *Triplex huius loci expositio. 1. Theodor.*

Secundò, S. Chrysost. & Ambros. sic explicant: Vt propositum, siue decretum Dei, quo
C Esau repulit, Iacob amauit, maneret secundùm electionem; quæ electio facta est ex præscientia, qua præuidit Esau malum, Iacob bonum fore. Electio enim, inquiunt ipsi, vnius præ alio non potest esse, nisi sit distinctio in ipsis electis: & constat ex Malachiæ cap. 1. Esauitas odio habitos esse à Deo ob sua peccata. Verùm hic sensus pari ferè modo, quo prior, verbis & magis scopo Apostoli repugnat, vt mox patebit. *2. Chrysost. & Ambros.*

Hinc tertiò, S. August. lib. 3. ad Simplic. quæst. 2. eodem modo quidem electionem hîc intelligit; sed τὸ *vt secundùm electionem propositum maneret*, nectit præcedentibus: *Cùm nondum aliquid boni egissent aut mali*, quasi ea explicet, imò ex iis educatur. q. d. Elegit Deus Iacob, cùm nondum aliquid boni egisset, & Esau repulit, cùm nondum aliquid mali egisset: ita nimirum, vt propositum hoc Dei quo Iacob
D elegit præ Esau, non potuerit esse & manere secundùm electionem operum; quia scilicet eligi solet is, qui est melior, sanctior, & dignior. 40. *3. Explicatio D. August.*

Verùm nota, Dei electionem v. sequenti opponi operibus, ac consequenter eam versari circa paria, & æquè digna vel indigna. Sensus ergo est: Deus Iacob ante natiuitatem & ante eius opera bona prætulit Esau, hac de causa, vt nimirum firmum esset id, quod per se & sponte sua elegerat Deus, & secum constituerat, videlicet Iacob extollere & honorare præ Esau. Ex tunc enim Deus suo decreto Iacobum præferebat Esau. q. d. Sicut Deus Iacobum, non quia ipse id merebatur, sed quia ipse filius erat electus & promissus à Deo, prætulit Esau fratri, quasi filio, secundùm carnem 41. *Genuinus & verus sensus Apostoli.*

nem seniori & digniori, fecitque Iacobum solum hæredem benedictionum Abrahæ aui sui; ita allegoricè, non carnales posteros Abrahæ, sed spirituales elegit idem Deus, qui essent filij Abrahæ, & benedictionis illius hæredes, idque non ex eorum merito præuio, sed ex libera sua electione & dignatione. Si ergo quæras, ô Iudæe, cur Deus noluit posteritatem nostram carnalem, sed aliam, quæ secundùm fidem esset, elegit? Respondeo, quia ita placuit eligere Deo. Si quæras, cur in posteris Abrahæ, non secundùm carnem, puta in Iudæis, sed secundùm fidem, puta in Christianis, benedictiones promissas Abrahæ impleri voluit? Respondeo, id ita factum est, non quia Iudæi id demeriti sunt; aut Christiani, antequam essent Christiani, id meriti sunt; sed quia id ita Deo placuit. Ita Toletus annot. 21. & seq. qui primus genuinum sensum Apostoli hic annotauit. Hunc verum esse sensum Apostoli, patebit ex sequentibus.

Vers. 12. & 13.

Non ex operibus (Iacob & Esau præuijs & à Deo præuisis) *sed ex vocante*, ex gratuita Dei vocatione & electione, *dictum est ei* (Rebeccæ matri) *Maior seruiet minori.*

42\.
Causa reiectionis Iudæorum, & electionis Gentium.

Puta Esau Iacobo seruiet, non in sua persona, sed in suis posteris. Iudæi enim Iacobi posteri soli, quasi hæredes Abrahæ, possederunt terram promissam Chanaan, & beneficijs Dei locupletati sunt, eisque seruierunt Idumæi posteri Esau, tempore Dauidis & Salomonis, vt patet 2. Reg. 8. iam hæc Iudæis sibi applicanda, & allegoriam Iacobi & Esau adaptandam relinquit Paulus, hoc modo. q.d. Pari ergo ratione qua Iacob & Esau, nec vos, ô Iudæi, propter opera legis aut naturæ adepti estis benedictionem Abrahæ, vt in iustitia præferremini Gentibus, imò verò, vt dicetur v. 31. quia operibus legis superbè præfisi estis, & fidem ac vocationem Christi respuistis; postpositi & reiecti estis. E contrario verò Gentes, quæ in Dei cognitione, cultu & Ecclesia vobis sunt iuniores, quia non operibus suis confisæ, sed gratiæ & vocationi Dei obsecutæ sunt, vobis prælatæ sunt in hæreditaria benedictione salutis & iustitiæ Abrahæ promissa, & per Christum exhibita: vt explicat ipse Paulus v. 30. Vnde pariter & proportionaliter ad hunc sensum asserit S. August. lib. 1. ad Simplicianum quæst. 2. quòd Esau odio sit habitus & reprobatus, ex eo, quòd vocationem Dei contempserit.

43\.
Filij promissionis præfigurati à Iacob sunt Christiani, filij carnis sunt Iudæi, quorũ typus Esau.

Vt hæc pleniùs intelligas: nota, hic filios promissionis, quos significat Iacob, allegoricè esse Christianos baptismo & gratia Christi renatos: filios verò carnis, quos significat Esau, esse Iudæos. Cùm ergo ait Paulus: *Maior seruiet minori*, sensus litteralis est, Esau seruiet Iacobo: sensus verò allegoricus, quem hic directè intendit Apostolus, est: Iudæi seruient & postponentur Christianis, perinde ac lex vetus seruiuit nouæ. Ita S. August. lib. 16. de Ciuit. c. 35.

44\.
Promissio & vocatio Dei non excludit, sed includit liberũ arbitrium.

Nota secundò; hæc promissio, vti & vocatio Dei non excludit, sed potiùs includit liberum arbitrium, quod Dei vocationi respondet & consentit, vt filius promissionis nasci & adoptari possit. Opera enim quæ hic negat Paulus, non sunt ex fide & gratia facta; nec etiam est ipsum opus, quo fidelis fidem & gratiam acceptat, credit, sperat, pœnitet, vt ad remissionem peccatorum & iustitiam se præparet & disponat; sed per opera, quæ hic excludit Paulus, intelligit opera legis & naturæ sine fide, & ante fidem ac gratiam Christi facta; hæc enim iactabant Iudæi quasi ob ea eligendi essent ad iustitiam & salutem.

45\.
Vocatio Iacob & Christianorum non supponit merita, sed horũ vocatio requirit liberum consensum.

Dices. Iacob, vtpote infans, vocatus est & electus sine vllis operibus; ergo allegoricè Christiani, qui à Deo vocantur vt sint filij & hæredes Abrahæ, sine vllis operibus, & sine consensu liberi arbitrij vocantur. Respondeo. Nego conseq. non enim per omnia hic est similitudo, sed in eo tantum, quòd neutri ex operibus, id est, meritis præuijs; sed vtrique, id est, tam Iacob, quàm Christiani, ex Dei gratia, vocentur, vt sint filij & hæredes Abrahæ: ita tamen vt Christiani iam, vtpote viri, vocationi Dei libere consentire debeant, itaque fieri filii Abrahæ, quod Iacob, vtpote infans facere non potuit, vt nimirum suæ generationi & natiuitati ex Abrahamo libere consentiret.

46\.
Vocatio prima excludit opera existẽtia & futura.

Rursum cùm Apostolus ait, *Non ex operibus, sed ex vocante*, non tantùm excludit opera iam actu facta, licet id velit S. Chrysost. & Theodor. clarum enim est talia non potuisse esse tunc, cùm nondum nati erant operantes, sed etiam excludit opera futura, quæ à Deo præuisa sunt. Hisce enim omnibus opponit vocationem & electionem Dei: alioqui enim verè ex operibus, & non ex pura vocatione & gratia facta esset hæc electio. Sicuti ex sententia Theologorum docentium, Deum nos elegisse ad gloriam ex præuisis meritis, falsum esset dicere electionem hanc factam esse ex vocante, & non ex operibus: licet enim non sit facta ex operibus actu existentibus, facta est tamen ex operibus futuris & præuisis, quæ in Dei præscientia quasi præsentia sunt & existunt. Verè ergo & absolutè dicendum est, quòd hæc electio facta sit ex operibus, & non ex solo vocante Deo: pari ergo modo per opera hic non solùm actu existentia, vel facta, sed etiam futura, quæ à Deo præuisa, intelligenda sunt.

47\.
Nota duo Apostoli corollaria.

Nota tertiò, ex dictis duo hic tacitè infert Apostolus, primum non esse irrita promissa Dei Abrahæ facta, sed in Christianis, quibus promissa sunt, impleri. Hoc enim intendit probare à v. 6. hucusque.

Secundum est, reconciliationem cum Deo obtingere homini, non ex operibus iustitiæ, sed gratis, per Dei vocationem & gratiam. Ex ea enim Deus iam nõ carnales posteros Abrahæ, sed spirituales filios elegit & vocauit, qui essent filii Abrahæ, ac consequenter iustitiæ & benedictionis hæredes: hæc enim electio & adoptio est ex mera Dei voluntate, neutrius merito vel demerito; placuit tamen Deo eam Christianis & credentibus dare & consignare, cùm æquè eandem Iudæis & circumcisis, posterisq; Abrahæ carnalibus dare & consignare potuisset, si voluisset.

Nota

48. *Loquitur hic Apostolus de electione & vocatione ad filiationẽ & salutem, non ad gratiam præuenientem.*

Nota quartò, non loquitur hic Apostolus, vt dixi initio capitis, de electione & vocatione ad gratiam præuenientem; sed ad filiationem, iustitiam, & salutem. Hæc enim est benedictio & hæreditas Abrahæ, quæ proinde supponit illos nasci filios, non carnis, sed spiritus: filij autem spiritus nasci non possunt, nisi per fidem baptismo renascantur Christiani: hæc ergo præsupponuntur benedictioni & hæreditati, imò & filiationi à Deo iam institutæ & acceptatæ. Deus enim in filios suos iam adoptare & acceptare statuit eos solos, non qui circumcisione & lege, sed qui baptismo & fide Christi spiritualiter renascuntur. Priùs ergo natura sic renasci debent, quàm à Deo in filios Abrahę adoptentur. Sicut olim Iudæi priùs ex Abraham nasci debebant, quàm eius filij secundùm carnem esse possent.

Sicut scriptum est (Malachiæ 1.) *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.*

49. Probat hic Apostolus promissionem, qua dixit: Maior seruiet minori, puta Esau seruiet Iacobo, reipsa impletam esse, ex eo, quòd Malachias, vel potiùs Deus per Malachiam dicit: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.*

Iacob dilexi.

50. *Quintuplex horum verborum explicatio. 1. Chrysostomi & aliorum.*

Primò, S. Chrysost. Theodoret. Oecumen. Theoph. sic explicant. q. d. Iacob ad æternam vitam & coronam dilexi & elegi: Esau verò in æternum reprobaui, antequam quicquàm boni vel mali actu & reipsa egissent, quia huius opera pessima, illius verò opera optima fore præuidi: sed hoc est contra mentem Apostoli v. 11. & 12. patet enim non opera facta, quæ satis excludit, cùm ait: *Cùm nondum nati essent*, sed futura omnia à Deo præuisa ab eo hic excludi: his enim omnibus opponit vnam Dei electionem, ita S. August. & passim alij.

51. *2. expositio Petri Lombardi.*

Secundò, alij planè ex aduerso prædestinationem & reprobationem, saltem quoad primum effectum, volunt esse ante omnem præuisionem operis & peccati, etiam originalis. q. d. Seposita omni præuisione peccati, etiam originalis, Iacob, id est, prædestinatos elegi, *Esau odio habui*, id est, permisi labi in peccatum & damnari. Ita Petrus Lombardus lib. 1. Sentent. dist. 41. & alij.

52. *3. S. Thomæ explicatio.*

Tertiò, S. Thomas: *Iacob*, inquit, *dilexi*, id est, prædestinaui sine eius meritis, sed *Esau odio habui*, id est, reprobaui & damnare decreui, sed ob præuisa eius demerita. Hinc aliqui sic exponunt. q. d. Sine meritis Iacob ad gloriam dilexi & elegi, & hoc tantùm inquiunt, vult hic probare Apostolus. *Esau autem odio habui*, post præuisa demerita, id est, Esau post præuisa eius peccata reprobaui & damnaui. Ponunt enim ipsi duplicem reprobationem: Primam permissiuam vel negatiuam, qua permittitur reprobus peccare, & in peccato mori. Hæc prædestinationi opponitur non contrariè, sed contradictorie, sicuti opponuntur misereri & non misereri.

Duplex reprobatio, negatiua & positiua.

Secundam positiuam, qua Deus mortuum in peccato reprobat & damnat. Iam priorem censent fieri ante demerita, secundam post demerita.

Quartò, Caietan. & alij multi: *Iacob dilexi*, id est, inquiunt, gratiam talem, tamque congruam dare Iacobo decreui, qua peccato originali, omnique alio liberetur, & ad vitam æternam perueniat: *Esau* autem ob peccatum originale *odio habui*, id est, sibi permittere decreui, vt in peccata labatur & damnetur: & vtrumq; hoc factum est ante præuisa vtriusque merita. Huic sensui fauere videtur S. August. epist. 105. 53.

4. expositio Caietani.

Pro genuino huius loci sensu nota, nec Paulum, nec Malachiam loqui de Iacob & Esau personaliter tantùm; sed &, vel maximè, de posteris eorum. Rursum nõ loqui eum de singulis prædestinatis & reprobis, nec de dilectione vel electione ad gloriam, & reprobatione ad infernum; sed ad litteram loquitur directe Malachias de posteris Iacob & Esau; aitque illos dilectos & electos esse ad bona potissimùm temporalia, præ posteris Esau, vt patet intuenti Malachiam. Nam verisimile est saluatum esse ipsum Esau; & multò magis Iob, eiusque filios, & alios oriundos ex Esau. (S. enim Iob prognatum esse ex Esau, docent S. August. Origen. Chrysost. Ambros. Gregor. Sedulius, Abulens. & alij quos citat & sequitur Pineda in caput primum Iob v. 1. n. 32.) Idem patet intuenti Apostolum hic maximè v. præced. Apostolus tamen ex hac electione Iacobæorum siue Iudæorum præ Idumæis ad bona temporalia, allegorice assurgit ad prædestinationem Christianorum præ Iudæis ad benedictionem & bona spiritualia. 54.

Auctoris sententia. Non loquitur Paulus de Iacob & Esau personaliter, sed de eorum posteris, nec de electione vel reprobatione ad salutem.

Esau saluatus est, & nonnulli eius posteri.

Sensus ergo est: Quòd dixi Iacob prædestinatum à Deo vocante, & prælatum fuisse fratri Esau, siue quòd *maior seruiet minori*, id patet ex euentu; ita enim, vt alia priora taceam, euenisse docet suo tẽpore Malachias; videlicet quòd cùm tam vos, ô Iudæi, quàm Idumæos propter peccata Chaldæis vastandos tradidissem; vos tamen diligens, dilectionemque pristinam conseruans, ex captiuitate Babylonica reduxerim, & in patriam restituerim: Idumæos autem in vastitate & captiuitate Babylonica reliquerim, & eorum terram in solitudinem redactam draconibus habitandam dederim, vt ait Malachias. 55.

Malachiæ locus hic ab Apostolo citatus ad litterã genuinè explicatur.

Ecce hoc est ad litteram: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Vnde patet hæc verba non referri ad v. 11. *Cùm nondum nati essent*: quia tunc Malachias necdum scripserat, *Iacob dilexi*: sed ad illud v. præced. *Non ex operibus, sed ex vocante dictum est: Maior seruiet minori.* Quòd enim hæc vocatio & prophetia, quæ dicit, *Maior seruiet minori*, verè impleta sit, probat ex eo quòd de facto Deus dilexerit Iacob, postquam is natus est, Esau autem odio habuerit, vt testatur Malachias. 56.

Dilexi ergo Iacob, non ex operibus, sed ex mea vocatione & dignatione, quia ante omnem præuisionem meritorum statui eum eiusque posteros eligere in populum, & Ecclesiam meam, illosq; ornare bonis temporalibus, adde & spiritualibus. 57.

Litteralis & allegoricus sensus horũ verborum: Iacob dilexi.

Ex hac enim mea dilectione secuta est tanta Iacobæorum multiplicatio, liberatio ex Ægypto, sustentatio per manna in deserto, ducatus per columnam ignis & nubis, legislatio, instructio, sacerdotium, protectio singularis in mille difficultatibus, tot reuela- 58.

uelationes, vt Deus inter eos assiduè versari videretur, tot victoriæ, spolia, tot regnorum eiecti, incolis fortissimis possessiones, tot iudices, sacerdotes sancti, Prophetæ. Hanc dilectionem in vos, ô Iudæi, ego Deus vester continuo, & in ea pergo, vti ipsemet assevero per Malachiam; cũ e captiuitate vos reduco in patriam, eumq; ibi vos protego, & deinceps protegam, euchamque per Machabæos, ac denique dabo vobis Christum Sanctum Sanctorum, cũ matre eius dilecta & electa, cumq; Apostolis, alijsque primis Christianis & sanctis: hi enim ex Iudæis sunt orti. Ecce hoc est ad litteram: *Iacob dilexi.* Pari modo allegoricè ante omnem

60. præuisionem meritorum *dilexi Iacob*, id est, Christianos, qui sunt posteri Abrahæ & Iacobi secundùm fidem & spiritum, donando scilicet eos mea iustitia, gratia, amicitia, ac tandem si in ea perseuerent, vita æterna, vti mox fusiùs dicam.

Esau autem odio habui.

61. *Verus & litteralis sensus horum verborum: Esau odio habui.* Id est, neglexi. Sic Lia dicitur à Iacobo odio habita, id est, neglecta præ Rachele, Gen. 29. v. 31. Sic Lucæ 14. v. 26. iubemur odio habere, id est, minus diligere & postponere patrem, matrem, vxorem, & animam Christo & amori Christi. q. d. Non elegi in populum & Ecclesiam meam Idumæos, & coëgi eos seruire Iudæis, dedique eis terram sterilem, montes Seir, & proprie eos odio habui; cùm ob peccata eos Chaldæis vastandos tradidi, & in captiuitate dereliqui, quòd proprie intendit Malachias.

62. *Idumæi quomodo ante & post peccata odio habiti.* Dices. Si ob peccata derelicti & odio habiti sunt Idumæi, ergo non ex vocante, sed ex operibus odio sunt habiti, quod negat Apost. v. præced. Respondeo. Etiam ante peccata neglecti fuerunt à Deo Idumæi præ Iacobæis, vt dixi; post peccata tamen propriè sunt odio habiti & derelicti, sed æque & fortè magis peccarunt Iudæi, quàm Idumæi. Vnde & eadem captiuitate Babylonica cum eis puniti sunt. Non ergo ex operibus, id est, ex discrimine operum fuit, quòd Iacob dilexerit, & è captiuitate reduxerit; Esau verò odio habuerit, & in captiuitate reliquerit; cùm vtrique hac misericordia indigni essent. Sed hæc discretio & electio Iacobæorum facta est ex gratia & vocatione Dei, qui Iacob, eiusque posteros dilexit, & diligere perrexit etiam post peccata male de se meritos; Esau autem neglexit & negligere perrexit.

63. *Paulus tantùm intendit ostendere cur reiecti Iudæi, Gentes electæ.* Hinc allegoricè tacitè infert Apostolus: Sic etiam iam Iacob, id est, credentes Christianos, qui sunt filij promissionis, & semen spirituale Abrahæ & Iacobi, per fidem & gratiam generatos, quasi filios dilexi, quia eos ad iustitiam & viam salutis promoui: Esau verò, id est, semen carnis, puta Iudæos de operibus & patre Abraham gloriantes, & Christi fidem spernentes à iustitia & salute repuli & reieci. Ita S. August. lib. 16. de Ciuit. 35. Idque *non ex operibus*, quia tam Christiani ante fidem, quàm Iudæi nulla habebant operum merita; nam vtrique erant in peccatis: sed ex gratia & vocatione Christi, quam amplexati sunt Christiani; ideoque dilecti; respuerunt Iudæi: &

A ideo odio sunt habiti. Apostolus enim hic totus in eo est, & hoc tantùm intendit ostendere, cur scilicet Gentes iustitiam sint adeptæ, Iudæi verò ab ea sint reiecti & reprobati, vti probaui initio capitis. Rursum idem patet ex eo, quòd hic versus, vti & alij præced. & sequentes pendeant & educantur ex v. 6. omnes enim eò diriguntur, vt demonstrent filios, non carnis, sed fidei & spiritus, puta fideles Christianos, esse filios & hæredes benedictionis, id est, iustitiæ Abrahæ promissæ, ideoque non excidisse promissa Dei Abrahæ facta, vtpote quæ filiis Abrahæ spiritualibus, non autem carnalibus promissa & præstita à Deo sint. Hæc autem promissa benedictio facta Abrahæ eiusque filiis secundùm fidem & spiritum, non est alia quàm iustitia & amicitia cum Deo, vti initio B capitis ostendi: ergo dilectio hæc Iacobi præ Esau pariter est iustitia & amicitia cum Deo. Nam Deus dilexit Iacob ad hoc, vt eum benedictionis Abrahæ faceret hæredem. *Iacob ergo dilexi*, id est, Iacobo & Iacobi filiis secundùm fidem & spiritum, puta Christianis contuli benedictionem Abrahæ, hoc est, eos in Christum credentes iustificaui, sanctificaui, & in filios meos adoptaui: *Esau verò odio habui*, id est, Idumæos, Iudæos, aliosque infideles, qui sunt posteri Abrahæ secundùm carnem, & quorum typus fuit Esau, repuli à mea iustitia, sanctitate & adoptione: non ergo intendit hic Apostolus ostendere, vt rectè docet Toletus annot. 24. cur aliquis in particulari, Petrus, v. g. electus sit ad gloriam, Iudas verò reprobatus sit ad gehennam.

64. *Specialem alicuius in particulari prædestinationem vel reprobationẽ hic locus non concernit.*

C Huic tamen speciali prædestinationi & electioni nonnulli hæc verba Apostoli sic accommodant: ante præuisionem meritorum Petrum dilexi, id est, Petro gratiam prædestinationis dedi, scilicet talem, cui præuidebam eum cooperaturum, perseueraturum, & consequenter saluandum: Iudam verò odio habui, id est, Iudæ gratiam non dedi talem, sed aliam, cum qua præuidebam eum non perseueraturum, sed casurum & damnandum; licet hoc non intenderem: quia seriò & syncerè dedi ei gratiam, sicuti dedi Petro; intendens vt & ipse cooperaretur & perseueraret, quod ipse tam facile, ac Petrus facere poterat, si voluisset, sed præsciebam ipsum hoc non facturum, idque ex mera sua libertate. Hæc enim D præscientia futuræ vel non futuræ cooperationis & effectus, distinguit gratiam prædestinationis quæ datur electis à gratia communi, quæ datur reprobis. Hæc autem gratia prædestinationis non datur ex operibus, sed ex gratia & liberali voluntate, proposito & intentione Dei. Verùm, vti iam dixi, hic sensus est accommodatitius, non autem propriè destinatus vel intentus ab Apostolo.

65. *Potest hic locus applicari prædestinationi Petri, & Iudæ reprobationi.*

Quid ergo dicemus? numquid iniquitas, Græcè ἀδικία, id est, iniustitia, *est apud Deum?* Vers. 14.

Apostolus hic occurrit tacitæ obiectioni: Si Deus sine merito Iacob dilexit, Esau verò illi æqualem odio habuit, ergo iniustus videtur: hoc autem dicere est impium. Respondet Apostolus: *Absit*, & rationem reddens, atque obiectionem soluens subdit:

Moysi

Vers. 15. *Moysi enim dicit*: (Exodi 33. v. 19.) *Miserebor cuius misereor.*

66. *Nulla in Deo iniquitas quando Iudæos reiecit, Gentes verò elegit.*

Id est, cuius voluero misereri. Est hæc generalis Mosis sententia vbique vera; Apostolus tamen eam applicat ad suum propositum. q. d. Prædestinatio hæc & electio Iacobi, præ Esau, & allegoricè filiorum fidei Abrahæ, id est, Christianorum, præ filijs carnis, id est, Iudæis, non est cuipiam debita, nec opus iustitiæ, sed misericordiæ, ac consequenter mihi liberum & gratuitum; nunquam ergo iniquum. q. d. Ergo nulla est iniquitas in carnalium Iudæorum repulsa, & credentium acceptatione ad iustitiam, gratiam & salutem, quæ sunt benedictio Abrahæ & semini eius promissa: quia acceptatio hæc nulli est debita, sed planè est in Dei arbitrio, vt eam det gratis & gratiosè, cui voluerit: non ergo Iudæis feci iniuriam, cùm Gentibus feci misericordiam; potui enim, prout volui, in fide collocare benedictionem Abrahæ: sicut poteram in carnali generatione & circumcisione eandem collocare; sed nolui: volui enim tam Gentes, quàm Iudæos per fidem facere Ecclesiam meam. Quare non genuinè, nec ad mentem Apostoli Ansel. hæc sic explicat. q. d. Cuius miserebor per vocationem, eiusdem miserebor per operationem, id est, faciam vt talis credat & rectè operetur.

Vers. 16. *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.*

67. *Sextuplex huius loci expositio. 1. Caluini.*

Tollitur, inquit Caluinus, hic cooperatio liberi arbitrij, interior per (*volentis*) exterior per (*currentis*) quia totum opus bonum est *miserentis*, id est, gratiæ Dei. Respondeo. Verum est, in hac causa & quæstione quam hic agitat Apostolus, tollitur liberum arbitrium, quia hæc causa & quæstio solum Deum tangit, non hominem, vti mox ostendam: ergóne illud ipsum in humanis operibus, meritis, consilijs, quæ humani sunt arbitrij & electionis, tollendum est?

2. expositio Origenis, Ambros. & Hieron.

Secundò, Origen. Ambr. & S. Hieron. quæst. 10. ad Hedibiam volunt hæc esse verba obijcientis Iudæi. Vnde & Chrysost. & Theodor. aiunt Paulum his verbis augere quæstionem.

3. Photij & Chrysost.

Tertiò, Photius & Chrysost. sic explicant: Non est volentis, neque currentis tantùm, sed etiam Dei miserentis. Verùm hoc refellit S. August. quia sic pariter dicere potuisset Paulus: Non est Dei miserentis, scilicet tantùm, sed & hominis volentis, atque currentis: intelligit ergo S. August. id, quod hic ait Paulus, solius Dei miserentis esse. Sed respondere posset S. Chrysost. S. Augustino, Paulum non pari ratione hoc dicere potuisse, quia potiores partes in bono opere, conuersione & iustificatione sunt gratiæ & Dei miserentis ac præuenientis, non hominis volentis: hocque tantùm hac phrasi Hebraica Paulum significare voluisse. Hebræi enim ita comparationem suam efferre solent, vt quod maius est affirment, quod minus est negent; vt *misericordiam volo, non sacrificium*, id est, misericordiam magis volo, quam sacrificium. Vide canon. 36.

68. Quartò, aliqui Doctores Scholastici ex S. Augustino epist. 105. aptant hæc ad prædestinationem singulorum, quæ non est ex operum præuisione, sed ex sola Dei voluntate. Misereri enim, inquiunt, est dare gratiam congruam, cum qua videt Deus hominem cooperaturum & saluandum: vt autem Deus det talem gratiam nobis, non aliam incongruam, cum qua præuidet nos non cooperaturos, hoc mereri non possumus.

Quarta explicatio aptantium hunc locum prædestinationi singulorum, non ex præuisione operum, sed ex mera Dei voluntate.

69. *Quinta expositio Ludouici Molinæ et S. August.*

Quintò, Ludouicus Molina ex S. August. Enchiridij cap. 32. sic exponit: *Non est volentis, scilicet velle, neque currentis, scilicet currere; sed Dei, qui sua gratia & misericordia nos excitat ad velle, eique cooperatur: nam velle etiam nostrum est; sed præparatur, vt velit voluntas, à Domino.* q. d. Velle id quod bonum est, hoc, inquam, velle non est virium naturæ, sed gratiæ; quæ tamen gratia & misericordia non excludit, sed includit liberum gratiæ amplexum, siue liberum arbitrium gratiæ consentiens, & per gratiam operans: est enim hic liber gratiæ amplexus gratiæ præuenientis effectus; gratiæ verò cooperantis & comitantis concausa vel potiùs concausatio.

Verùm ex dictis patet omnes hasce expositiones directè non tangere scopum & sensum S. Pauli. Non enim ipse hic disputat de causa boni operis, nec etiam de prædestinatione ad gloriam, vel ad gratiam congruam, sed disputat de iustitia & gratia iustificante, quæritque, vnde ea nobis obueniat, an à nostra bona voluntate & conatu, an verò à gratia & misericordia Dei?

70. *Sexta explicatio Anastasij.*

Sextò, ergo optimè & planissimè ad litteram Anastas. in quæst. S. Scripturæ, quæst. 59. sic explicat. q. d. Paulus: Benedictio Abrahæ & Isaac non fuit Esau volentis & currentis in campum ad venandum; vt cù ex sua venatione comedisset pater, benediceret ei; sed fuit Iacobi, cuius Deus misertus est, vt in eum caderet, non in Esau, licet is senior esset & primogenitus. Rursum, vt rectè explicat Toletus, Iacob benedictionē, & ex ea filiationem, hæreditatemque Isaaci patris sui, & consequenter Abrahæ aui sui est consecutus, vt nimirum Abrahæ & Isaaci familia censeretur esse familia Iacob & Iacobæorum, non autem familia Esau & Idumæorum, idque obtinuit Iacob, non ex eo, quòd ipse monitu matris suæ volens & currens citiùs attulit hædum, quàm Esau; sed quia Deus ita voluit & misertus est eius, non Esau: pari modo allegoricè, quòd populus Christianus, cuius typus fuit Iacob, ex Gentibus & Iudæis adunatus per fidem Christi, in posteritatem Abrahæ reciperetur, vt nimirum ipse esset Ecclesia & populus Dei, & consequenter hæres iustitiæ & salutis, indeque hæres donorum Spiritus sancti, amicitiæ & protectionis Dei (quæ fuit benedictio Abrahæ promissa) Iudæi verò carnales reijcerentur à iustitia, ac consequenter à populo & Ecclesia Dei, vt non essent ex amicis, & ex filiis Dei; hoc, inquam, non contigit ex voluntate, aut præuiis operibus horū, vel istorum, sed ex sola Dei voluntate, cui placuit in fide Christi collocare benedictionem & filiationem Abrahæ, vt fideles Christiani sint populus, filii & Ecclesia Dei; sicut olim erant Iudæi secun-

Toleti expositio.

71. *Sensus allegoricus.*

secundùm carnem ex Abraham nati: quia tūc A
72. ita placebat Deo. Nunc autem aliter illi visum est: opera ergo quæ hic excludit Apostolus, quibusq; negat nos meruisse hanc benedictionem & iustitiam sunt, non opera ex fide facta, sed circūcisio, aliaq; opera lege Mosaica præscripta, ex quibus Iudæi hanc filiationē & benedictionem Abrahæ sibi deberi putabāt, sed falsò. Vnde hisce eorum operibus opponit Apostolus Dei vocationē, dilectionē, misericordiā, gratiam, & fidem per Christum exhibitā, & propositam, atque ex hac, non autē ex operibus Mosaicis iam dictis nos iustificari & saluari docet, vrget, & inculcat. Hic enim est scopus totius capitis, imò totius epistolæ, vt dixi initio.

Per opera legalia non meruerunt benedictionē Iudæi.

Dices, in Christianis fides est dispositio ad iustitiam, & meretur de congruo ipsam iustifica-
73. tionem: nam vt ait S. August. epist. 105. *Nec ipsa* B *remissio peccatorum sine aliquo merito est, sed fides hāc impetrat*, Et epist. 106. *Si quis*, inquit, *dixerit, quòd gratiam benè operandi fides mereatur, negare non possumus, imò verò gratissimè confitemur.* Ergo iustificatio nō est meræ gratiæ, nec solius miserentis Dei. Respōdeo. Nego cōsequentiam, quia meritū hoc de cōgruo nō aliud est, quàm dispositio; dispositio autē propriè non dat meritū, nec vim iustificandi, sed tantum est dispositio ad iustitiam, quia Deus ita voluit, cùm posset aliter statuere; quinimò sine dispositione posset nos iustificare. Fidelis ergo licet & pœnitens quis sit, gratis tamē & misericorditer ac indebitè accipit remissionem peccatorum, & iustificatur, quia ita placuit Deo miserenti. Sicuti si rex reis læsæ maiestatis daret veniam, restitueretq; in C suam gratiam, & pristinam dignitatem; sed eos solos qui ad aulam regiam venirent, & veniam peterent: omnes rei ita veniam adepti, nō suo labori aut petitioni, sed regis misericordiæ veniam hanc & restitutionem attribuerent: ita & hic cùm Deo res nostra se habet.

Licet de congruo fides & dispositio mereatur iustificationem, tamen iustificatio est verè gratuita.

74. Adde, τὸ (*miserentis*) opponi (*volentis & currentis*) scilicet viribus naturæ, & suis; non verò opponi volenti & currenti viribus gratiæ, & misericordiæ Dei: sed potiùs illud includere aut præsupponere. Non enim miseretur, id est, iustificat Deus aliquem, nisi quem nasci secūdùm spiritum, id est, fidelem & pœnitentem viderit. Hic enim solus est Abrahæ filius, cui hæc misericordia promissa est.

Distinctio inter currētem viribus naturæ & gratiæ.

Vers. 17. *Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam.* D

Probauit Apostolus v. 15. & 16. præcedenti non esse iniquum quòd Deus gratuita electione & voluntate Iacob dilexerit, eiusque misertus sit, sine illius operibus & meritis. Hic pro-
75. bat secundam antithesis suæ partem, scilicet quòd Esau odio habuerit, & noluerit eius misereri, id non ex demeritis Esau, præ Iacob accidisse, sed ex Dei voluntate, qui noluit eius misereri. Est enim hoc Deo liberum, vt patet in Pharaone, quem, quia obduratus erat in suis peccatis, sibi suisque peccatis permisit, & dimisit, ac tandem puniuit mergendo eum in mari rubro; cùm tamen misertus sit Nabuchodonosoris, & aliorum, qui æquè vt Pharao mali & obdurati fuerunt.

Ratio ob quam Deus noluerit misereri Esau, & Pharaonis.

Excitaui te.

Te, ô Pharao, regem constitui, sustinui, vt vertit Chaldæus, & Septuag. conseruaui, permisique, vt in populum meum tyrannus insurgeres; vt ego vicissim in te, quasi hostem, tot plagis potentissimis insurgerem, tandemq; te mergerem in mari rubro; vt sic omnes meam iustitiam ac potentiam agnoscant, timeant, & colant. Ita S. Chrysost. & Photius. 76.

Aliter Anselm. Excitaui, inquit, tuam malitiam sopitam per mea signa & plagas, vt durior fieres. Sic etiam explicat D. Thom. & S. Augustinus libro 3. contra Iulian. cap. 2.

Vt ostendam in te virtutem meam.

Nota, hæc non prima & præcipua, sed vna inter alias & vltima causa fuit; cur Deus excitarit Pharaonem. Prima enim causa fuit, vt Pharao Deo creatori suo obediret, & benè beatéque viueret, qui finis est omni homini à Deo præstitutus. Sed quia præuidebat Deus eum contumaciter monitis suis & potentiæ obluctaturum; hinc hanc eius malitiam ordinauit ad suam gloriam, vt eum per miraculosas plagas castigando comprimeret, corrigeret, & conuerteret: sed cùm iis magis indurari cerneret, plagas plagis addere decreuit, & tandem cum suis mergere eum in mari rubro, ad hoc, vt hæ plagæ & clades omnibus hominibus Dei virtutem, non longanimitatem, vt interpretatur Oecumen. sed vt Græcè est δύναμιν, id est, potentiam ob oculos ponerent, atque impiis & rebellibus metum Dei incuterent. 77.

Duæ caussæ ob quas Deus excitarit Pharaonem.

Nota Pharaonem & impios tolerari à Deo primaria voluntate ad hoc, vt se corrigant & saluentur. Id enim docet Paulus Rom. 2. v. 4. vocula ergo *vt*, hic euentū, vel causam remotā significat, vti iam explicui. vide can. 24.

Impij à Deo tolerantur vt saluentur.

Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Vers. 18.

Hinc horrēdum suum dogma de reprobatione & prædestinatione deducit Caluinus; docetque quòd Deus post lapsum Adæ, vti efficaciter singulos electos elegit & destinauit ad gloriam, quasi ad finem suum, & consequēter eosdem destinauit ad fidem, & gratiam, quasi ad media tali fini congrua; ita pariter singulos reprobos ante omnem præuisionem operum & demeritorum, destinauit ad pœnas æternas, quasi ad finem suum, & consequenter eosdem destinauit ad actus malos, quibus has pœnas mererentur, atque ex hac prædestinatione, inquit, ipse, manat executio efficax gratiæ & gloriæ in bonis & electis, in malis verò & reprobis manat certus & necessarius lapsus in peccata quælibet, atque in iis obduratio, excæcatio; mors, & damnatio æterna; ita vt homo in negotio salutis vel damnationis suæ æternæ nihil liberè agat, sed agat actus & adactus in omnibus à Deo: perinde ac agitur & adigitur globus à rotante, securis à secante, lutum à figulo, cui reniti nequit, imò à quo non tam agit, quàm agitur & patitur. Hoc est fatum Caluini longè generalius, efficacius, & violentius fato Stoicorum. Verùm si hoc fatum demus, vt taceam illius impietatem in Deum, rectè reprobi dicent cum Luciano in Ioue confuta- 78. 79.

Horrendum dogma Caluini de prædestinatione & reprobatione.

Fatum Caluini violentius fato Stoicorum refutatur.

to: *Si parca omnium rerum est causa; ergo si quis patrem occiderit, Parca in culpa est. Si Minos rectè velit vti iudicio, multo æquius fatum pro Sisypho puniet, & Parcam pro Tantalo. Quid enim illi iniustè egerunt, quando iussis dicto audientes fuerunt?* Sæpe mirari soleo quomodo tam atrox blasphemia, tam horribilis sententia, imo quæuis aliæ hominibus à Caluino persuaderi potuerint; cùm ex hoc vno quasi ex vngue leonē agnoscere possint & debeant. Hinc enim sequitur, vt alia o-
80. mittam, hominem necessariò velit nolit, peccare quoties peccat, necessariò blasphemare, & execrari Deum, quoties blasphemat & execratur; ac consequenter omnes eos, qui damnantur, damnationem hanc non potuisse auertere, sed necessariò & ineuitabiliter damnari & æternis ignibus cruciari. Hoc enim Dei decretum præuiū, quod ponit Caluinus, homini reprobo est ineuitabile, & ineluctabile, eiusque pariter executio ineluctabilis est.

Absurda quæ sequuntur ex Caluini hæresi de reprobatione

Imò ex hoc eius principio & fato sequitur, non hominē, qui tantùm motū Dei necessariò recipit, sed Deum solum qui motum inprimit, & ad actum malum impellit & prædeterminat, ex mera & libera sua voluntate; Deum, inquam, solum causare actum peccati, & consequenter solum peccare; quæ est blasphemia à sæculis non audita, nimirum quòd aliquis Deum, qui ipsissima est bonitas per essentiā, & omnis boni fons, faceret omnis malitiæ fontē, id est; ex Deo faceret dæmonem: hoc nostro
81. sæculo fecit Caluinus. ô tempora! ô monstra! horruit hoc Manes & Manichæi, & ne Deo bono tā essent iniurij, illi Deū quēdam malū opposuerunt, quasi fontem omnis mali. Longè hoc erat tolerabilius. Omitto quòd hoc fatum Caluini hominem in desperationē adigat; si enim quos libuit, Deus danationi & gehennæ addixit, sine vllo præuiso eorū demerito, quis nō timeat? non percellatur? quis non semper anxius decretum hoc Dei capiti suo imminēs suspiciat; dicatq; Quid si Deus damnationi me addixerit? quis scit an inter reprobos me collocarit? si ita est, actum est de me; perij, æternū ero miser, & damnatus, vt quid de bona vita laboro? pereundū mihi est, imò peccandū. Ad hoc vrgeor Dei fato, cui reluctari, à quo me subducere tam est impossibile, quàm contra Deum pugnare

Manem & Manichæos impietate, & blasphemiis superat Caluinus, dum Deum facit auctorē peccati.

82. Pulchrè & grauiter S. Aug. c. 23. de gratia & libero arbitrio. *Deus*, inquit, *reddit mala pro malis, quia iustus est; bona pro malis, quia bonus est; bona pro bonis, quia bonus & iustus est; solum non reddit mala bonis, quia iniustus non est.*

Nota τὸ *reddit*; nō prædefinit, non præuenit, non prædeterminat. Quod ergo ad verum & orthodoxum sentētiæ Paulinę sensum attinet, putant aliqui hanc eius illationē: *ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat*, nō inferri ex mēte ipsius Pauli, sed ex mente Iudæorum, Paulo aduersantiū, & obstrepentiū, qui hanc sententiā quasi ingens absurdū, ex dictis Pauli colligant, illique obiectent. ita censet Origen. & S. Hieron. ad Hedibiam quæst. 10.

Excutitur sensus horū verborum, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat.

Verum nō hęc, sed proximè sequētia verba esse obijcientiū Iudęorū, patet ex ijs ipsis. Sequitur enim, *Dicis itaque mihi*, &c.

A Dico ergo, Apostolus hic ex illo testimonio: 83.
miserebor cuius misereor, scilicet Iacobi, & allegoricè populi fidelis, siue Christiani, quē dilexi, infert: *Ergo cuius vult miseretur.* Ex illo verò, *in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutē meā*, infert & colligit: *Ergo quem vult indurat*, scilicet Pharaonem; & per consequens, non ex operibus, sed quia vult, odio habet Esau, & allegoricè carnales Iudæos, quos repellit à benedictione Abrahę. Hoc enim est, quod toto hoc capite probare contendit: scilicet Dei voluntate credētes adscitos, & Iudęos repulsos esse a benedictione Abrahæ: omnes ergo hæ sententiæ pendēt, & connexæ ac concatenatæ sunt cum v. 13. deducuntur enim omnes hæ antitheses ex prima illa v. 13. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*, illiusque probatio & explicatio sunt.

Omnes hæ sententiæ Pauli connexæ sunt cum versu 13. eumq́; explicant.

B Nota primò, Deus *indurat*, id est, indurat propriè, & cōsequenter odio habet vt Esau; & punit ac puniuit, vti Pharaonē. ad hos enim omnes iā dictos, puta Esau, Pharaonē, &c. se extendit τὸ *indurat*, per metalepsin. 84.

Nota secundò, Deus indurat peccatorē, quia eius nō miseretur, sed eū in sua duritia & peccatis relinquit, eamq; aut indulgendo aut flagellādo augeri permittit. opponit enim Apostolus hęc duo misereri & indurare. Ergo indurare est nō misereri: cū ergo misereri sit liberare à peccato (peccatū enim maxima est miseria, quę maxima indiget misericordia) & iustificare, sequitur, quòd nō misereri siue indurare sit idem, quod in iniustitia & peccatis duritiaq; sua peccatorem relinquere & negligere: sic enim se explicat Apostolus v. 22. Nam peccatores se sua malitia propriè & directè obdurare docet Isaias cap. 1. v. 16. & Dauid Psal. 94. v. 8. Idem patet in Pharaone, qui in scriptura quasi speculū & exemplar obdurationis proponitur, de quo propriè hic loquitur Apostolus; quòd enim Pharao nō à Deo, sed à seipso suaq; malitia propriè & directè sit obduratus, demonstratur.

Deum indurare peccatorem nihil est aliud quàm eius non misereri, eumq́; in peccato relinquere.

Primò, ex eo quòd Deus misso Moyse, Pharaoni decies præcepit dimissionē populi Iudai- 85.
ci; ergo voluit vt missū faceret populū; nō ergo eū obdurare voluit. Hoc enim propriè velle, est velle efficaciter vt Pharao nolit populū dimittere; velle autē vt dimittas, idque præcipere, ac rursum efficaciter id nolle; ideoque obdurare, manifestè inter se pugnant. Rursum si Dei voluntas erat obdurare Pharaonē, ergo Pharao ei se conformans nō peccabat, Dei enim voluntas omnis bonæ voluntatis mensura est.

Probatur id quadrupliciter.

Secūdò, Deus reluctantē Pharaonē grauissimè puniuit; atqui *Deus non est auctor eorum, quorum est vltor*, inquit S. Fulgentius lib. 1. ad Monimum cap. 3.

Tertiò, Pharao ipse paulatim Deo, Moysi, & 86.
Hebræis cessit, dum 1. eos sine prolibus & armētis. 2. cum prolibus, sed sine armētis. 3. omnino cū suis abire permisit; ergo ipse se flectebat & obdurabat: quin verò Pharao ipse non tā impius fuit, vt duritiei suæ causā in Deū euomeret, sed sibi eam tribuit Exodi 10. v. 16. *Peccaui*, inquit, *in Dominum*; quòd enim Caluinus Deum culpa liberare contendat, peccatum Pharaoni, obdurationē Deo tribuendo, tā impie quàm

Caluinus peccatum Pharaoni, obdurationē Deo impiè & imperitè tribuit.

quàm imperitè id facit; si enim durities Pharaonis peccatum est, cur pariter peccatū nō sit obduratio, quæ duritiei est causa? causa enim ad peccatū impellens vtiq; peccat, Ioannis 8. v. 34. Ad Rom. 1. v. 32. & vel maximè tunc, cùm efficaciter impellit, vt ei alter resistere nequeat. At instat Caluinus. Obdurare in Deo, non esse culpam; quia iustū hoc Dei iudiciū est: sed friuola est & inanis hęc larua; si enim durities culpa est, quocunque fine, quocunque iudicio ad eam impellas, culpam admittis; quod enim in se malum est & culpa, nullo fine licet, ideoque non iustum est hoc, sed impium Caluini iudicium: tantumque est dicere, ac si apertè pronuncies: Deus peccati auctor est, sed hoc fine, vt iudicium suum & præcedentium peccatorum vindictam exerceat.

87. *Pharaoni culpam & obdurationē tribuit Scriptura.*

Quartò, non Pharao tantùm sibi, sed & scriptura culpam & obdurationem eidem tribuit, cū eū iam immunē & liberū à pœna, ad ingeniū spōte rediisse narrat Exodi 5. v. 15. *Vidēs*, inquit, *Pharao, quòd data esset requies, ingrauauit cor suum.* Et c. 9. v. 34. *Videns Pharao, quòd cessasset pluuia auxit peccatum, & ingrauatum est cor eius*, id est, vt habetur in Hebræo יכבר לבו *iachbed libbo*, id est, *aggrauauit ipse cor suum.* Idem patet c. 8. v. vltimo in Hebræo. Vnde quoties noster interpres in Exodo vertit, *ingrauatū* est, accipe *ingrauauit se cor*, id est, volūtas *Pharaonis*; sic enim Hebræa vbiq; vertas. Ipse ergo Pharao propriè & positiuè se indurauit: Deus verò permissiuè & negatiuè: quia cū voluntatē eius sua manu contineret, illam à malo non compescuit, sed illi laxauit frena, ad Hebræorum oppressionē, sicut qui canem venaticum funibus ligatum tenet, in leporem eum dicitur immittere; si eum vinculis soluat, & in leporem ferri sinat. Secundò, Deus subtrahendo & suspendēdo flagella sua, quæ Pharaonem molliebant, eū indurauit, quia iis cessantibus ipse mox ad ingeniū & duritiem suam rediit. Quando enim Deus plagas infligebat Pharaoni, Pharao promittebat, quòd dimitteret Hebræos; quādo verò plagas subducebat, rursum indurabatur Pharao. Vnde Exodi 8. v. 15. dicitur: *Videns Pharao, quod data esset requies, ingrauauit cor suū.* Ita Anastasius Nicænus in quæstionibus S. Scripturæ, quæst. 29. Adde, sicut pueri nequā verberibus fiunt duriores, sic & Pharao verberibus Dei indies factus est durior. Vnde sicut præceptor flagellādo puerū peruicacē, dicitur eū flagellis suis obdurare, magisq; peruicacē efficere: ita Deus suis plagis dicitur indurasse, & durius reddidisse cor Pharaonis durū & peruicax, non effectiuè, sed obiectiuè, id est, nō efficiendo & immittendo illi duritiem, sed obiiciendo flagella, quibus ipse magis seipsum obdurauit, fortiusq; Deo restitit. Ita explicāt hunc locum Patres omnes, & interpretes Catholici.

Deus permissiuè & negatiuè se habuit ad indurationē Pharaonis.

88. *Deus subtrahēdo flagella indurauit Pharaonem.*

Itē flagellis, vt pueri indurauit Pharao.

89. *Misereri hic generale est, & significat liberationē è captiuitate Babylonica.*

Nota tertiò, misereri hic in Apostolo generale est; sed Apostolus illud applicat Iacobo, quòd scilicet Deus è captiuitate Babylonica eū reduxerit: & allegoricè credentibus; quòd scilicet ipsi à seruitute peccati à Deo gratis sunt liberati, & iustificati, vt dixi. Poterat enim Deus si voluisset, credentes, imò & pœnitentes, non iustificare, id est, eorum non misereri.

Nota quartò. Vt omnia dicta in vnum colli- A gamus; hæ omnes antitheses, quas Apostolus à v. 7. hucusq; conglomerat applicandæ & explicandæ sunt per hoc, quòd Christiani, qui sunt filij spiritus, promissionis, gratiæ & fidei credēdo in Christum, eiq; obediendo, benedictionē Abrahæ, id est, iustitiam sint adepti: Iudæi verò qui sunt filij carnis, id est, carnaliter nati ex Abraham, quique ex operibus vi legis & naturæ factis, id est, humanis & carnalibus iustitiā quærebant, eamq; parere & producere contendebant, repellēdo fidē Christi, à benedictione pariter & iustitia, ac via salutis sint repulsi. Quod vt clarius demonstrem, applicabo singulas antitheses, 90.

Anacephalæosis antitheseon Pauli in hoc capite.

Prima antithesis, & eius applicatio.

Prima est, v. 7. Non Ismaël filius carnis, sed Isaac filius promissionis æstimatur filius Abrahæ & hæres: sic non Iudæi filij carnis increduli, B sed Christiani credentes, quasi filij promissionis, æstimantur filij, & hæredes benedictionis, & iustitiæ Abrahæ.

Secunda antithesis.

Secunda est, v. 12. *Maior seruiet minori*, id est, Iudæi postponentur & seruient Christianis.

Tertia antithesis.

Tertia est, v. 13. *Iacob dilexi, Esau odio habui*, hoc est, Christianos credentes dilexi, Iudæos incredulos odio habui.

Quarta antithesis.

Quarta est, v. 16. *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Id est, iustitia non est Iudæi volētis & currentis ad eam naturæ viribus & operibus, sed est Christiani credentis, cui Deus iustitiam misericorditer largiri & donare voluit. 91.

Quinta antithesis.

Quinta est, v. 18. *Cuius vult*, v. g. Isaaci, Iacobi, Nabuchodonosoris, *miseretur; quem vult*, v. g. Ismael, Esau, eorumq; posteros & Pharaonem C *obdurat*, id est, Deus miseretur populi Christiani fidelis dando ei iustitiam, Iudæos verò fidei rebelles indurat, id est, in sua in iustitia, duritia, rebellione permittit ac deserit, & à vera iustitia ac salute arcet & repellit.

Sexta antithesis.

Sexta est, v. 21. 22. 23. Vbi Apostolus Christianos credentes vocat vasa in honorē, & vasa misericordiæ: Iudæos verò incredulos vocat vasa in contumeliā, vasa iræ, aptata in interitū.

Mens & scopus Apostoli est ostēdere Christianos ob fidē electos, Iudæos ob incredulitatem reiectos.

Vbi nota quintò. Iudæos semper hic accipi debere incredulos, & fidem Christi repellentes, suæq; legi insistentes: sicut in Christianis inuoluitur acceptatio fidei & gratiæ, & obediētia erga Christum; nec enim Christiani electi sunt ad iustitiam, nisi priùs præuisa fuerit eorū fides & obedientia; nec Iudæi antè reiecti à iustitia quàm præuisi sunt fidem & gratiā Christi repellere. D Sicut ergo in Christianis fides præsupponitur eorū dilectioni & benedictioni, id est, iustificationi: ita in Iudæis semper includitur & præsupponitur eorū incredulitas, quasi obiectū odij. Ob incredulitatē enim suā à Deo reiecti & odio habiti sunt: ita vt à parte rei prius sit eos esse incredulos, quàm odio haberi à Deo: sicuti vice versa, prius est Christianos credere & obedire Christo, quā diligi & iustificari à Deo. Hæc est ergo perpetua antithesis Apostoli, quā tot probat exemplis; nimirū: *Iudæi increduli repulsi sunt à iustitia, Christiani verò credentes, iustitia donati sunt.* Ad hanc omnia collimant, per hanc resoluenda sunt omnia, hic est scopus, hæc mens Apostoli. 92.

93. Nota sextò, Apostolus vtrumq; horum dicit

factum esse ex vocante & miserente Deo, non
Misericordia Dei est in fide cõstituere iustitiam.
ex operibus præuiis; quia quòd credentes iusti-
ficentur; alij verò non credentes repellãtur à
iustitia, est misericordiæ Dei, cui placuit in fide
constituere iustitiam, & credentes gratis iustifi-
care; cùm potuisset non credentes in Christum
iustificare, & alia in re iustitiam constituere,
aliumque iustificationis modum præscribere,
v.g. circumcisionem, aut naturalem descẽsum
ex Abraham, milleque alios modos, quos Deus
ipse habet in thesauris suæ sapiẽtiæ & prouidẽ-
tiæ. Ex dictis clarũ est, Apostolũ non agere hic
94. de vocatione congrua vel incongrua ad primã
Apostolus hic non agit de vocatione congrua vel incongrua.
gratiã vel gloriã; nec de gratia efficaci, vel inef-
ficaci: sed agere de vocatione ad iustitiam.

Nota septimò. Apostolus primariò hic intẽdit
ostendere, quòd Isaac Ismaëli, Iacob Esau fratri
suo, id est Christiani Iudæis sint prælati & præ-
dilecti, non esse ex meritis eorum præuiis; secũ-
dariò tamen ostendit quòd Ismaël, Esau, & Iu-
dæi sint odio habiti, id est, neglecti, postpositi, &
repulsi à familia, benedictione, & iustitia Abra-
hæ, id non accidisse ex eorũ demerito præuio,
præuio, inquam, ante fidem vel repulsam fidei,
quasi in Iudaismo demeruerint præ Gentibus
repelli, sed vtrumq; hoc fuisse volũtatis & ele-
ctionis Dei, qui ante omne meritũ vtriuslibet,
95. voluit Isaac præ Ismaël censeri & esse filium,
Electio Isaaci & Iacobi nõ fuit ex meritis præuiis, nec Ismael, & Esau repulsa ex demeritis.
& hæredem Abrahæ, atque Iacobum præ Esau
benedici ab Isaac, eiusq; & per illum Abrahæ
censeri filium & hæredem, ac consequenter v-
triusque posteros Isacidas scilicet & Iacobæos
præ Ismaelitis & Idumæis filios esse & hæredes
Abrahæ. Si dicas. Postea Idumæos odio esse ha-
bitos ob peccata, cùm vt ait Malachias, capti &
euersi sunt. Respondebit Paulus, & Iacobæos
peccasse, & captos esse ob sua peccata. Non er-
go ex operibus & demeritis, in quibus erant
pares, hi præ illis dilecti & reducti sunt; sed quia
hos, & horum parentes præ illis dilexit & ele-
git Deus in populum & Ecclesiam suam. Si-
militer quòd Pharaonem præ Nabuchodono-
sore & aliis indurarit, id est, in sua malitia &
duritia reliquerit & oppresserit Deus, non fuit
ex demerito Pharaonis, quasi durior & dete-
rior fuerit Nabuchodonosore, & aliis similiter
obduratis: sed quòd voluerit Nabuchodonoso-
ris misereri, eiusque regnum restituere; Pha-
raoni noluerit. Ita plane in sensu allegorico
96. (quem maximè hic significare intendit Apo-
Sensus allegoricus in his omnibus à Paulo intentus.
stolus, ita tamen, vt priorem sensum literalem
tantùm obiter quasi perstringat, & præsuppo-
nat suæ allegoriæ) quod Iudæos incredulos præ
Christianis credentibus repulerit, & odio ha-
buerit idem Deus, nõ fuit ex demeritis præuiis,
quasi Iudæi in Iudaismo, præ Gentibus in gen-
tilismo, id demeruerint, cùm vtrique fuerint
in peccatis, & magis Gentes: sed fuit ex volun-
tate Dei, qui voluit credentes eligere ad iusti-
tiam, incredulos ab ea repellere.

97. Si ergo quæras, cur Christiani electi sunt ad
iustitiam, Iudæi verò ab ea repulsi? Respondet
Apostolus v. 30. & sequent. quia Christiani fi-
dem Christi amplexi sunt, Iudæi eam repule-
runt. Si pergas quærere, cur Iudæi fidem re-
pellentes reiecti sunt, Christiani verò ample-
ctentes fidem electi? Respondit semper huc-
usque Apostolus causam esse, quòd Christiani
credentes sunt filij promissionis, quos elegit
Deus, eisque promisit misericordiam, puta iu-
stitiam. Hoc est, quia placuit Deo in fide Chri-
sti collocare benedictionem, & filiationem A-
brahæ: ipsam scilicet iustitiam; non autem, *Placuit Deo in fide Christi collocare benedictionẽ.*
quia Gentes hoc meruerunt, vel Iudæi in Iu-
daismo demeruerunt, aut meruerunt ea pri-
uari præ Gentibus. Ecce hoc est quod toties
per tot sententias hic voluit, reuoluit, & in-
culcat Apostolus.

Dicis itaque mihi: quid adhuc queritur? *Vers. 19.*

Græcè μέμφεται, id est, queritur, conqueri-
tur; non autem quæritur, conquiritur, licet ita
legat & intelligat S. Thomas. Est occupatio
querula. Objiciet enim quis, si Deus *cuius vult
miseretur, & quem vult indurat*: cur ergo queri-
tur, conqueritur, & succenset Deus Pharaoni,
aliisque impiis per prophetas, eosque punit.
Ipse enim Deus, vt ais ô Paule, eos indurat:
Voluntati autem eius quis resistit? aut vt Græcè est,
ἀνθίστηκε, id est, restitit vnquam. Hanc obie- 98.
ctionem Apostolus primò retundit obiectu
absoluti dominij & maiestatis Dei, contra
quam nemo queri possit aut debeat. Deinde
directè illi respondet v. 22.

Nota, statim illi respõdere potuisset Paulus; *Contra Dei absolutum dominium, maiestatem, & reuerentiam superbi & arrogantes non possunt queri.*
Deum iustè queri de impiis, quia propria vo-
luntate peccant. Verùm quia agit contra su-
perbos, & querulos impios, qui irreuerenter
& arroganter queruntur, seque opponũt Deo,
Deique voluntati & iudiciis: hinc primò eo-
rum superbiam, & superbam querelam retũ-
dit obiectu reuerentiæ & celsitudinis diuinæ,
maximè quia hoc ipso, licet non respondeat
ad ipsam eorum interrogationem & obiectio-
nem, ad originem tamen & causam eiusdem
respondet. Causa hæc est, quòd impij nolint
subesse voluntati diuinæ, eiusq; imperio, illud-
que vellẽt excutere si possent, vtpote per quod
sciunt se plectendos & damnandos. Dicunt er-
go ipsi: si Deus cuius vult miseretur, & quem
vult indurat, quid mirũ est nos esse miseros &
induratos; volũtate enim Dei tales sumus: vo-
luntati autem eius quis resistit? Hanc causam
aufert & elidit Apostolus dicens: voluntatis di-
uinæ, vtpote sapientissimæ, optimæ, & eminen-
tissimæ, à creatura non esse quærendã rationẽ;
neminem enim de ea queri, vel illi obstrepere
debere, sed illã omnes silentio venerari, illiq;
summa humilitate & reuerentia se submitte-
re debere. Ait ergo.

O homo. *Vers. 20.*

Grecè μενοῦνγε, atqui ô homo, *tu quis es qui re-
spondeas Deo?* Pulchre S. Gregor. l. 9. moral. c. 8.
inquit: *Respondere Deo non posse conuincitur, qui homo
nominatur; qui per hoc quod de humo sumptus est, iudi-
cia superna discutere dignus non est.*

*Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me
fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex
eadem massa facere aliud quidem vas in honorem,
aliud verò in contumeliam.* *Vers. 21.*

Pergit Apostolus, retundere & reprimere
importunam, & arrogantem impiorũ contra
Deũ obiectionẽ, dicens, quod non magis Deo
factori & creatori suo resistere vel oggannire
debeant, quàm lutum figulo.

Nota,

99. Nota primò. Apoſtolus hic Deum comparat figulo, & homines luto, non quaſi homines æquè ac lutum, electione & libera voluntate deſtituantur. Contrarium enim hic ſignificat Apoſtolus v. 22. & v. 24. & quia alioqui pari ratione homines, æquè ac lutum anima & ratione carerent, inquit S. Chryſoſt. ſed vt ſignificet, quod homines non magis Deo miſerenti vel induranti, punienti vel præmianti obſtrepere debeant, quàm lutum figulo, vt ſtatim pleniùs oſtendam. Ad hoc enim tantùm inducitur hæc figuli & luti ſimilitudo: nam alludit hic Paulus ad Ierem. c. 18. v. 6. vbi ſic ait Dominus: *Ecce ſicut lutum in manu figuli, ita & vos in manu mea.* q. d. ſicut vas luteum eſt in manu figuli, vt illud frangat, & ex eo faciat aliud vas, vel prius renouet. Sic & ego vos, ô Iudæi, à me deſtinatos Chaldaico excidio, ſi pœnitueritis, reformabo, mutabo ſententiam, & calamitatem veſtram in felicitatem conuertam. Ita Theodor. vt ex vaſis contumeliæ, id eſt, ingloriis flatis vaſa in honorē, id eſt, honorifica.

Senſus litteralis exeutitur. Eſtq; de captiuitate Babylonica ex Ieremia cap. 18.

100. Nota ſecundò, S. Auguſt. & alij cenſent Apoſtolum hic loqui de maſſa, id eſt, communitate hominum nō tantùm originali, ſed & actuali peccato reſperſa (loquitur enim hic Paulus de impiis & incredulis Iudęis) ex qua hos Deus liberat & eligit ad gloriam: alios relinquit & deſtinat ad pœnam æternam. Ita S. Auguſtin. lib. 1. ad Simplician. quæſt. 2. & Fulgentius ad Monimum lib. 1. cap. 26.

An Deus ex maſſa horum peccatis reſperſa deſtinet alia vaſa in honorem, alia in contumeliam.

Vbi aduerte, ex maſſa peccati originalis, Deus non intendit poſitiue facere aliquem vas in contumeliam, vti demonſtraui v. 13. ſed tantùm permiſſiue; imò Deus intendit, quantum eſt ex parte ſua, omnes ex hac maſſa corrupta & perdita eripere, & ſaluare per Chriſtū. Ideo enim Chriſtum mediatorem omnibus dedit, volens quantum eſt ex parte ſua, vt per Chriſtum omnes ſaluentur. Ex maſſa verò & complemento peccatorū actualium, quæ peccatores ipſi faciunt, & adiiciunt peccato originali, etiam poſitiue facit Deus vaſa in cōtumeliam; quia deſtinat eos ad pœnā & opprobriū æternū, quos videt in peccatis hiſce ſuis mori.

Deus ex hac maſſa intendit omnes ſaluare.

101. Ex hoc ergo Apoſtoli loco etiam iuxta mentē S. Auguſtini intellecto, non rectè elicitur aut concluditur Deum aliquem reprobaſſe, vel decreuiſſe à regno cælorū excludere ob ſolū præuiſum peccatum originale eius, vel ante actualia eius peccata, in quibus præuidebatur ipſe moriturus. Verū quicquid ſit de hac maſſa peccatorū, eorumq; electione & reprobatione: dico de ea non loqui hic Apoſtolum. Vt ergo genuinam Apoſtoli mentē explicem; aſſero, Deum tātum in eo comparari hic figulo; quod ſicut figulus poteſt ex eodē luto facere vas vnū in honorem, aliud in cōtumeliam: Ita Deus ex eadem maſſa hominū, cuius vult miſeretur, & quē vult indurat. Cuius ergo miſeretur, id eſt, quem peccato liberat & iuſtificat, vti Chriſtianos credentes; hos facit vaſa in honorē: quem verò indurat, vti Pharaonem, & Iudæos incredulos, hos facit vaſa in contumeliam: ſed ſicuti Deus poſitiue & directè miſeretur; ſic poſitiuè & directè facit vaſa in honorē. Et ſicut permiſſiuè & indirectè tantū indurat, ſic permiſſiue & indirectè tantum facit vaſa in contumeliam. Non ergo vas in honorem hic eſt electus ad gloriā, nec vas in contumeliā eſt reprobatus ad gehennā: ſed vas in honorē eſt iuſtificatus, vas in contumeliam eſt impius qui eſt in peccato.

Non poteſt concludi ex hoc loco Deū ob ſolū peccatum originale aliquos reprobaſſe.

Verus & genuinus Apoſtoli ſenſus.

102. *Quid hic intelligatur per vas in honorem & vas in cōtumeliā Duplex ſenſus.*

Poſſet ſecundò, *τὸ miſereri* temporaliter accipi, pro dare bona & præmia temporalia, qualia Deus dedit Iacobo & Iudæis; *indurare*, verò per metalepſim, vt dixi, pro punire, & malis afficere, vti plagis affecit Deus Pharaonem. Vnde Toletus cenſet Apoſtolum hac ſimilitudine tantum velle ſignificare, quod Deus pro libito nulla alia cauſa ex iure dominij ſummi & potētiæ eminentiſſimæ, quam habet in homines, poſſit quæuis bona vel mala cuilibet immittere: ſicut figulus pro libito vaſa facit aut vilia aut honorifica. Et ſic vas in contumeliam non eſt peccator formaliter; ſic enim Deus nō facit vas in contumeliam, ſed eſt is cui Deus pœnas & mala irrogat vti Pharao, Eſau, Iudæi: contra is eſt vas in honorē, cui Deus bona & beneficia confert, vti Iacob, & Chriſtiani. Sed prior ſenſus quem dedi, preſſior eſt, profundior, & præcedentibus magis connexus.

103. *Senſus Tropologicus.*

Denique in hac antitheſi Græcè elegans eſt paronomaſia. Vocatur enim σκεῦος εἰς τιμὴν, καὶ σκεῦος εἰς ἀτιμίαν, id eſt, vas decoris, & vas dedecoris. Tropologicè nota. Lutum eſt homo, quia ex limo factus: vt cum timore & humilitate Deo ſe ſubdat, in cuius manu eſt ſtatus noſter, gloria, diuitiæ, virtus, ſalus, & omne bonum noſtrum; nimirum vt diſcat homo totus pendere à Deo, quaſi figulo ſuo, illiq; ſe totum reſtituat, cuius poteſtatem effugere non poteſt. Sic ergo hac phraſi tacitè iubet & monet nos Deus, vt cùm Ieremia c. 18. iam citato, ſæpe deſcendamus ad domū figuli; vt videamus originē patris noſtri Adami ex luto, Hebraicè Adami ex Adama, lutei ex luto, nobiſq; dicamus: Quid ſuperbis terra & cinis, imò lutum viliſſimū, quod pecudū pedibus calcatur? Secundò ſicut lutum tantū eſt lutū; ſed ex manu figuli hanc vel illam formā ſortitur, ita homo ex ſua humo nil niſi humū & lutū habet, ſed ex Deo habet, quòd ſit homo rationalis, diues, nobilis, ſapiens, felix, gratioſus. Deus enim cuiq; dat ſuā formā, & *cuiq; diuidit ſua dona prout vult*, Eccli. 33. v. 10. ipſe enim fecit nos, nō ipſi nos.

Sæpè deſcendendū homini ad domū figuli, & originem ſuā.

Tertiò hinc ſequitur, quòd quiſque ſua ſorte contentus eſſe debeat: ſicut enim lutum non poteſt dicere figulo, Cur me feciſti ſic? ſic nec nos Deo dicere poſſumus, Cur nos feciſti pauperes ignobiles, rudes, infirmos; illos verò diuites, nobiles, ſapientes, validos, & fortes?

Quòd ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum, vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Verſ. 22. & 23.

104. Apoſtolus hic perfectè reſpondet querelæ, quam propoſuit v. 19. Si Deus homines indurat, cur queritur, & induratos punit? Reſpondet ergo hic hoc modo, q. d. indurati ipſi poſitiue ſe fecerunt, & aptarunt vaſa iræ; Deus ergo non fecit eos, ſed *ſuſtinuit*, id eſt, patienter peccare permiſit, differens diu ſupplicium, ſicque eos induraſſe dicitur; idque duplici de cauſa.

Duplici de cauſſa Deus permiſſiuè ſe habet ergà peccantes.

sa. Prior est, vt iram, id est, iustam & potentem suam vindictam in eos ostenderet, vti fecit, dum Pharaonem mersit in mari rubro. Putabat enim Pharao Dei patientiam, per quam non puniebat eum Deus, impotentiam esse. Posterior est, vt ex hac seueritate Dei in induratos appareat gloriosa Dei misericordia, opulentia, & liberalitas *in vasa misericordiæ*, id est, in sanctos & electos, quibus non pœnam, sed gloriam præparauit.

105. *Vasa misericordiæ non sunt efficaciter electi ad gloriam.* Nota primò, *Quòd si Deus sustinuit vasa iræ*. Supple quid ad te? vel tu quis es, qui respondeas Deo? quid habes quòd queri possis? Est enim hic Aposiopesis, siue reticentia frequens Apostolo.

Nota secundò, vasa misericordiæ hic non vocantur efficaciter electi ad gloriam, sed credentes & iusti, quos gratia sua dirigit & ordinat Deus ad gloriam, vt patet ex sequentibus: consequenter vasa iræ sunt mali & indurati, qui se ordinant & disponunt ad iram & pœnam æternam.

Nota tertiò, vasa misericordiæ eadem sunt cum iis, quæ v. præcedenti vocantur vasa in honorem; sic vasa iræ vocantur ea, quæ sunt in contumeliam.

Nota quartò, vasa iræ non aptauit Deus, sed *apta*, Græcè κατηρτισμένα, id est, aptata & apparata sunt, propria scilicet culpa & impœnitentia (ita Græci Patres, D. Thomas, & passim interpretes) ad interitum & condemnationem. *Vasa iræ propria culpa aptata sunt ad interitũ.* Vnde & Deus nõ fecit, sed sustinuit ea in multa patientia, patienter scilicet expectans eorum resipiscentiam & pœnitentiam, quam vtique nõ exspectasset, nisi ipsa in illorum fuisset manu & potestate; quia scilicet paratus erat Deus eos sua gratia adiuuare, si eam illi implorare, eique cooperari voluissent. E contrario, vasa misericordiæ Deus præparauit in gloriam: bonum enim & prædestinatio à Deo est; malum verò & reprobatio à nobis est: homo solus peccare potest & peccat; Deus verò solus à peccato liberat.

Vers. 24. *Quos & vocauit nos: non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.*

106. Nota τὸ *quos*, refert *vasa misericordiæ*, quæ præcesserunt, puta sanctos. Τὸ *quos*, ergo idem est, ac si dicat, hæc vasa misericordiæ, non lutea sed humana sunt, quos Deus ad se, suamque gratiam, amicitiam, & filiationem *vocauit*, nempe *nos* fideles, tum ex Iudæis, tum ex Gentibus. *Non solùm Iudæi à Messia vocandi erant.* Putabant Iudæi se solos à Messia vocandos esse ad eius regnũ, Ecclesiam, & bona omnia. Contrarium hic probat Apostolus ex Prophetis, nimirum Gentes quoque ab eo ad eadem bona vocandas esse.

Vers. 25. *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam plebem meam.*

q. d. Vocabo gentes idololatras, quæ nõ fuerunt plebs mea, ad meam fidem & cultum, vt cùm fuerint ad me conuersæ, vocem eas plebem meam.

Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.

107. Delent hoc Græca, Origen. Ambros. Chrysost. Theoph. Oecumen. Sedul. & alij, sed legunt biblia Romana, aliaque Latina, & S. Hieron. in Osee primum, ibique habent illud Hebræa. Illud verò (*non dilectam dilectam*) quod nõ habet Syrus, nec Hebræa, habent septuaginta quoad sensum in Osee, & Græca ac Latina hic. Vide Notationes Francisci Lucæ in S. Scripturam. Iam sensus hic planus est. Gentes enim, quas paulò antè dixit ex non plebe factas esse plebem Dei, hic ex statu derelictionis, dicit esse translatas in statum misericordiæ & gratiæ Dei, vt plebs gentilis, quæ antea non erat misericordiam consecuta, iam vocaretur misericordiam consecuta. *Gentes quomodo ex non plebe factæ sint plebs Dei.*

Et erit in loco vbi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei. *Vers. 26.*

q. d. In loco, vbi antea non erat plebs mea, puta in Italia, Gallia, Germania, India, *ibi vocabuntur*, id est, erunt filij Dei. τὸ enim vocari per metonymiam sæpè in Scriptura significat esse. Quod enim reipsa tale est, hoc per sermonem tale dici & vocari potest.

Isaias autem clamat pro Israël. *Vers. 27.*

Probat hic Paulus ex Isaia priorem partem v. 24. scilicet quòd Deus ad se suamq; gratiam vocabit per Christum Iudæos ad Christum cõuertendos, sed paucos. Pleriq; enim omnes, vt ait Paulus v. 32. offenderũt in lapidem offensionis, puta in Christum. Posteriorem partem v. 24. de Gentibus ad Christum vocandis & conuertendis, iam probauit Paulus v. 25. ex Osee propheta. Ait ergo Isaias, 108. *Cur tam pauci Iudæi ad Christum conuertendi.*

Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris (innumerabilis) *reliquiæ* (id est pauci) *salua fient.*

Isaias habet, *Conuertentur ad Dominum*. Vnde patet cæteros omnes Iudæos reiectos esse, vti hactenus docuit Paulus, & in eorum locum Gentes surrogatas accepisse promissa Dei; ac proinde ea non excidisse, sed in Gentibus impleta esse, quod à v. 6. hucusque probare intendit & contendit Apostolus.

Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate. *Vers. 28.*

Supple, Deus est. Vt patet ex Græco, vbi *consummans* est nominatiui casus; *verbum* verò accusatiui. Sic enim habet Græcus, λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων, quasi dicat, Deus consummabit & abbreuiabit verbum, id est, rem, puta numerum fidelium ex Israël breuem, id est, exiguum conficiet. Hunc esse sensum patet ex Isaia, qui habet: *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam.* 109. *Isaias hic illustratus c. 10.*

Pro quo nota, citat hic Paulus Isaiam cap. 10. qui ad literam loquitur de Iudæis ex vastatione Sennacherib reliquis; de eisque ait: *consummatio abbreuiata inundabit iustitiam.* q. d. tempore Ezechiæ vastatio illa Sennacherib, quæ plurimos Iudæorum consumpsit & abbreuiauit, id est, paucos fecit; faciet vt in paucis reliquiis Iudæorum superstitibus, *inundet*, id est, instar aquarum exundantium abundet iustitia, eosq; hoc terrore & clade perculsos ad Deum verum inuocandum & colendum compellet; vti reipsa euenisse patet 2. Paralip. 30. v. 7. Hinc allegoricè (quòd maximè hic intendit Spiritus S.) hanc sententiam de suis Iudæis explicat S. Paulus, quasi dicat, *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam*, id est, consummam, faciamque finem, *Loquitur Isaias de Iudæis reliquis ex vastatione Sennacherib.* 110. *Sensus allegoricus hic à Paulo præcipuè intentus.*

A finem, & quidem breuissimum Iudaismi & Iudæorum per Titum, ita tamen vt pauci ex ijs relinquantur & conuertantur ad Christum; & tum iustitia, quæ ex fide est, inundabit & propagabitur per omnes gentes, orbemque pietatis, quasi altero diluuio obruet. Hoc est ergo *verbum breuiatum, quod faciet Dominus super terram*, vti prædixit Isaias.

111. *Verbum abbreuiatum tripliciter intelligi potest.*

Secundò verbum abbreuiatum hoc accipi potest breuissimum euangelicæ fidei & dilectionis præceptum, quod pro cunctis laciniosæ & sinuosæ legis cæremoniis & prophetiis successit. Ita Origen. August. Anselm. Oecumen. & alij veteres. Euangelium enim est compendium legis, quia ex duobus eius præceptis: *Diliges Deum & proximum, tota lex pendet & prophetæ.*

Ob tres rationes idem verbum dicitur consummatum.

B Addit S. Chrysostom. idem verbum dici consummatum in iustitia, quia iustitiam, quam lex dare non poterat, dat Euangelium; aut vt Ambros. quia verbum hoc fidei & Euangelij consummationem attulit peccatorum: vel vt Photius, quia Euangelio non succedit aliud Euangelium, sicuti legi successit Euangelium; quia Euangelium plenam docet iustitiam, & perfectionem hominis.

112. *Verbum abbreuiatum est verbum incarnatū.*

Tertiò S. Hieron. ad Algasiam quæst. 10. & S. Cyprian. libro 2. contra Iudæos 3. *Verbum incarnatum*, inquiunt, *est verbum ad hominis vsque naturam abbreuiatum, & exinanitum, vt quod cælo non capiebatur, præsepio caperetur*, ait S. Bernard. quod saluas fecit reliquias Israel, quodque absoluit & consummauit tot promissiones dilatas, tot historias acephalas, tantarum rerum initia & elementa vix delineata veteri testamento, & iustitiæ exundationem induxit orbi. C

Vers. 19. *Et sicut prædixit Isaias: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.*

113. *Litteralis sensus Isaiæ, & allegoricus à Paulo intentus.*

Quasi dicat, nisi Dominus reliquisset nobis semen, id est, aliquos superstites; fuissemus iuste, vt Sodoma omnino deleti. Loquitur Isaias ad literam de Iudæis qui superfuerunt captiuitati Babylonicæ. Allegorice S. Paulus idipsum explicat hic de paucis Iudæis, qui in communi cæterorum infidelitate crediderunt in Christum. q. d. nisi tempore Christi parum reliquiarum, videlicet Beatam Virginem, Apostolos, & paucos electos ex Iudæis credentes elegisset Deus, reprobatus fuisset totus Israël ob infidelitatem, & periisset, vti Sodoma: ita D

Sensus tropologicus.

S. Hieron. Cyrill. Rupert. Haymo in Isaiæ primum, & S. Augustin. libro primo ad Simplicianum quæst. 2. hoc tropologice sibi applicet dicatque pœnitens, & grata Deo anima: Nisi semen gratiæ & sanctarum inspirationum reliquisset Deus in me, periissem in peccatis meis, vt Sodoma.

Alij, vt Origen. & Photius apud Oecumen. per *semen* hoc accipiunt Christum, vel doctrinam Christi.

Vers. 30. & 31. *Quid ergo dicemus? quòd gentes quæ non sectabantur iustitiam apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est. Israël verò sectando legem iustitiæ in legem iustitiæ non peruenit.*

A q. d. Iudæi sectantes *legem iustitiæ*, id est, legem ipsorum opinione iustificantem *in legem iustitiæ*, id est, in legem verè iustificantem, venerunt quidem, hoc est (per legem quasi radicem) venire cœperunt, sed non peruenerunt, q. d. falsus est Israel putans se habere legem iustitiæ, cùm lex iustitiæ non sit lex vetus, sed lex gratiæ. 114. *Lex iustitiæ non est lex vetus, sed lex gratiæ.*

Græca, pro *non peruenit*, habent οὐκ ἔφθασε, id est, propriè, non anteuertit, non præuenit, scilicet Israël Gentes, in acquirenda iustitia.

115. *Propria causa ob quam Iudæi à iustitia reiecti.*

Nota. Hic Apostolus post longam totius capitis disputationem resoluit quæstionem, & dat propriam causam cur reiecti sint Iudæi à iustitia & salute, Gentes verò ad eam sint ascitæ & electæ, nimirum quia Iudæi eam quæsierunt, vbi non debebant, scilicet in operibus legis, B non in fide Christi, vbi eam posuit Deus: hoc est enim quod subdit Apostolus.

Vers. 32. *Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus.*

Supple, iustitiam quæsierunt Iudæi: Gentes verò fidem Christi amplexæ sunt, & per hanc fidem quæsierunt & inuenerunt veram iustitiam. Hic versiculus cum sequenti diligentissime notandus & perpendendus est. Directè enim soluit nodum litis, & controuersiæ Iudæorum, & Gentium.

116. *τὸ quasi non est comparatiuum, sed assertiuum.*

Nota. Cùm ait Paulus, *quasi ex operibus*, τὸ *quasi*, non est similitudinis, nec comparatiuum, sed assertiuum. Adde τὸ *quasi*, sonare præsumptionem vel fastum: præsumebant siquidem Iudæi sibi propter opera legis deberi iustitiam, sed falsò.

Vers. 33. *Offenderunt enim in lapidem offensionis* (in Christum) *sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali.* C

117. *Varia loca Isaiæ explicata & illustrata.*

Citat Paulus Isaiæ cap. 28. v. 16. & cap. 8. v. 14. cap. 28. sic habet Isaias: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion*, id est, Ecclesiæ, quæ in pentecoste cœpit in Sion, *Lapidem angularem*. Capite verò 8. sic habet Isaias: *Timorem eius* (scilicet regis Syriæ Rasin) *ne timeatis, neque paueatis: Dominum exercituum sanctificate* (id est glorificate, sperando in eum, illique placendo & obediendo, sicque vobis eum conciliando) *ipse* (sit) *pauor vester, & ipse terror vester* (tum passiue, quem vt terribilem reuereamini, tum actiue, qui faciat vos regi Syriæ & hostibus terribiles) *& erit vobis in sanctificationem*. q. d. Dominus credentes & sperantes in se sanctificabit, & vt sanctos suos proteget; eritque eis quasi sanctuarium & D azylum. Hoc enim significat Hebræum מקדש *mudas*. *Incredulis autem ex duabus domibus*, hoc est, ex duobus regnis, puta Iuda & Israël, siue duarum & decem tribuum Israël, erit *in lapidem offensionis*, in quem impingant. Dicent enim, Deus noster non est tam potens & fortis, quam putabamus, non potest liberare nos, itaque ab hoste conterentur. Est metaphora ab iis sumpta, qui per viam incedentes, in lapides quos non vident, pedibus impingūt.

118. *Allegoricus sensus hic à Paulo intentus.*

Allegorice Apostolus hic hæc verba Isaiæ, de Christo explicat. Nam Christus Iudæis fuit lapis offensionis; quia videntes Iudæi Christi humilitatem, paupertatem, mortem, noluerūt eum agnoscere Messiam, offensi eius abiectione: exspectabant enim Messiam, quasi filium

 Dauidis

Dauidis & Salomonis opulentum & magnificum, qui eadem pompa regali veniret, & Iudæos ditaret & bearet. Sed iste modus vtpote nimis carnalis non placuit Deo. Hinc alium modum iustificandi & salutis elegit, scilicet proponere Christum pauperem, & crucifixum mediatorem; vt per eum iustitiam & salutem speremus; cùm mille alios modos eligere potuisset. Et sic originaliter & remotè est electionis Dei, proxime verò & immediatè est culpa Iudæorum, quòd ipsi sunt reiecti à iustitia & salute. Sicut è contrario, obedientia & fides in Christum, in Gentibus causa est, quòd ipsæ sint acceptæ & electæ ad iustitiam, & salutem.

119. *Lapis offensionis & petra scandali quomodo differant.* Nota. Idem hic est lapis offensionis, & petra scandali. S. Augustinus tamen in psalmum 45. hæc duo distinguit: Christus, inquit, in vita fuit lapis offensionis, in quem sua incredulitate impegerunt Iudæi; post resurrectionem verò fuit eisdem petra scandali, quando vt grauis petra cecidit super Iudæos, eosque per Titum & Vespasianum contriuit.

Et omnis qui credit in eum non confundetur.

Citat Paulus Isaiæ cap. 28. v. 16. vbi pro *non confundetur*, interpres noster vertit, non *festinet*, A scilicet fidelis, volens sibi statim Christum ab Isaia & prophetis promissum exhiberi; sed expectet patienter, quia certissimè ego Deus promissionem meam de Christo complebo. Septuaginta verò & ex iis S. Petrus 1. epist. 2. 7. & Paulus hic vertunt, *non confundetur*, scilicet tum hic, tum in die iudicij. 120. q. d. qui credit in Christum non confundetur, non pudefiet, sua fide & spe non frustrabitur, sed certò videbit & assequetur ea, quæ de Christo credidit, & sperauit, scilicet iustitiam & gratiam in hac vita, & salutem ac gloriam in futura. *Fides & spes Christiana inconfusibilis certitudo.* Hoc enim sensu dixit Apostolus cap. 5. quod spes in Christum non confundat. Atque hoc idem est, quod significat Isaias dicẽs: *qui credit in eum* (Christum) B *non festinet*, q. d. fidelis non discurrat huc illuc, ad quærendum & videndum Christum, vti solent discurrere homines anxij & metu trepidi. *Non festinet* ergo idem est, ac si dicat, *non trepidet*, non enim confundetur, sed certò consequetur rem à se creditam & speratam. Itaque in verbo *festinet* est metalepsis. Simili modo loquitur Virgilius de apibus: *Illa intus trepida rerum per cerea castra Discurrunt.* Qui enim trepidant, festini huc illucque discurrunt, vti faciunt apes.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

121. *VEram causam repulsæ Iudæorum à iustitia, quam cœpit dare capite præcedenti, versu 30. puta Iudæorum infidelitatem in Christum, hoc capite persequitur & perurget Apostolus. Vnde primò, vsque ad versum duodecimum iustitiæ legis opponit & anteponit iustitiam Dei, eamque sitam esse docet in fide Christi.*

Secundò à versu duodecimo ad finem cap. ostendit Deum ad hanc fidem & iustitiam vocasse, non solos Iudæos, sed omnes Gentes, ac proinde eis prædicari debuisse Euangelium, idq́ probat testimonio Isaiæ, Dauidis, & Mosis.

Denique versu vltimo, ex Isaia probat Deum vocare Iudæos ad Christum, sed eos Christo nolle credere, eique contradicere.

1. FRATRES, voluntas quidem cordis mei & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.

2. Testimonium enim perhibeo illis quòd æmulationem Dei habent, sed non secundùm scientiam.

3. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.

4. Finis enim legis, Christus ad iustitiam omni credenti.

5. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea.

6. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere:

7. Aut

7. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum à mortuis reuocare.

8. Sed quid dicit Scriptura? Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus.

9. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.

10. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem.

11. Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur.

12. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci: nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.

13. Omnis enim, quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

14. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?

15. Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona!

16. Sed non omnes obediunt Euangelio. Isaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?

17. Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi?

18. Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

19. Sed dico: Numquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentẽ insipientem, in iram vos mittam.

20. Isaias autem audet, & dicit: Inuentus sum à non quærentibus me: palàm apparui iis, qui me non interrogabant.

21. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Fratres voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis* (Iudæis) *in salutem.* A

PRo *voluntas*, Græcè est, εὐδοκία, id est, propensus animi affectus, & vehemens desiderium mihi est erga Iudæos, vt saluentur. Vnde oro & obsecro pro illis, idque, ne putent ipsi hæc tristia de ipsorum repudio & repulsa à Christo me dixisse ex odio, sed potiùs ex commiseratione. Ita S. Chrysostom. Theodoret. Oecumen.

121. *Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem Dei habent, sed non secundùm scientiam.*

Vers. 2. Iudæorum error & cæcitas. Verùm secundùm errorem; q. d. Iudæi zelum errantem pro lege Mosaica tuenda habẽt, putantque se agi zelo Dei, sed errant; quia verè contra Dei honorem & veritatem agunt, cùm fidem & legem Christi, quæ vera est lex Dei, oppugnant.

Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non subiecti. Vers. 3.

Iustitiam Dei Paulus intelligit eam, quæ nos facit iustos, non coram hominibus, sed coram Deo; quæ sita est in reconciliatione hominis cùm Deo, per fidem Christi; sicuti Iudæorum iustitia sita erat in impletione legis coram hominibus. Vnde eam Paulus vocat iustitiam suã, id est, ex suis & naturæ viribus & legis operibus partam: huic enim opponitur iustitia Dei, id est, à Deo & Dei gratia proueniens. Pro *(non sunt subiecti)* Græca clariùs habeat, οὐχ ὑπετάγησαν, non subdiderunt se, illi non obedierunt, q. d. Quia Iudæi suam iustitiam ex lege quærierunt, hinc noluerunt se subdere fidei Christi, ac cõsequenter, nec veræ iustitiæ Dei. Hanc enim Deus in fide, & obedientia Christi constituit. Vnde sequitur, 122. *Vera iustitia consistit in reconciliatione hominis cũ Deo.*

Finis

Vers. 4.

Finis enim legis, (est) *Christus: ad iustitiam omni credenti.* A

Quæres. Quomodo finis legis sit Christus? Respodet primò S. August. quia Christus legis
123. vmbras implens, eam terminauit, & cessare fecit. Ita ipse lib. 2. contra aduers. legis & prophet. cap. 7. & S. Gregor. homil. 16. in Ezechielem.

Christus ob quatuor rationes est finis legis.

Secundò, S. Chrysost. & Photius. *Finis*, inquiunt, id est, perfectio & consummatio legis est Christus, quia quod lex non potuit, scilicet iustum facere hominem, hoc fecit Christus. Hebræum enim כלה *cala*, perinde vt Græcum τέλος (id est finis) tam cõsummationem, quàm consumptionem significat.

Tertiò, Ansel. *Finis*, inquit, id est, perfectio legis est Christus, quia scilicet sine fide Christi lex perfici & impleri non potuit, nec potest. B

Quartò, & aptissimè Theodor. *finis*, id est, vt Syrus vertit, סכה *sache*, hoc est scopus legis est Christus, quia tota lex ad Christum, quasi ad finem, terminum, & scopum suum, refertur, tendit, ducit, & vocat. Alludit hic eleganter & ingeniosè Paulus in Hebræa voce תורה *tora*, id est, lex, ad radicem ירה *iara*, id est, iacere, sagittare. Quasi lex sit sagitta, quæ collimat in Christum; quasi scopum suum, idque, *Ad iustitiam omni credenti*, vt scilicet per fidem Christi omnes credẽtes in eum iustitiam assequantur: fidem hic intellige non nudam & solam, sed quæ se in proles spei, pœnitentiæ, & bonorum operum, quasi mater fœcunda porrigit & extendit, vide Can. 3.

Vers. 5.

Moyses enim scripsit (Leuit. 18. v. 5.) *quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea.* C

124. Probat hic Apostolus id quod dixit v. 3. nimirum Iudæos, eò quòd suam ex lege iustitiã velint statuere, iustitiæ Dei, quæ sola vera est iustitia, non esse subiectos. Probat autem idipsum ex eo, quòd iustitia ex lege planè diuersa, immò aduersa & opposita sit iustitiæ Dei, tum quia hanc suam iustitiam Deus constituit non in lege, sed in fide Christi; tum (quod propriè hic vrget Apostolus) quia Moyses iustitiæ legali, & iustis secundum legem promisit tantùm vitam temporalem: Deus verò iustitiæ, fidei, siue fidelibus suis iustis promittit salutẽ, & vitam æternam. Nota, facere iustitiam, quæ ex lege est, siue facere iustitiam legalem, est facere & implere præcepta legis. Hæc enim D præcepta sunt iustitia legalis obiectiua, id est, sunt ipsum iustum legale, siue iustũ & æquum, quod lex præscribit, quodque legaliter & ciuicè obseruantem facit iustum, ex eo, quòd ipse se suæ legi & regulæ conformet. Hanc ergo iustitiam legalem qui fecerit *homo, viuet in ea.* Vita nimirum spirituali, per iustificationem, inquit, S. August. q. d. Paulus, Atqui lex sine fide Christi impleri non potest; ergo tacitè monet & indicat lex ipsa, vt Christi gratiam flagitemus; hanc enim subsumptionem intelligendam hic, & supplendam relinquere Apostolum, censet S. August. lib. de spiritu & lit. 29. Sic ferè explicat quoque S. Chrysostom. & Oecumen.

Probatur Iudæos non esse subiectos iustitiæ Dei

A Verùm aptius, Theodoret. Ambros. Ansel. sic explicant q. d. Paulus: Qui fecerit iustitiam legis, puta iustum, quod lege præscriptum est, hic viuet in ea; hoc est, hic non punietur morte; quã lex transgressoribus suis sæpe intentat; viuetq; vita tẽporali, prospera, quam lex seruãtibus se, promittit Ezech. 20. Leuit. 18. supple hic alteram antitheseos partem. q. d. E contrario verò, qui fidem Christi amplexus fuerit, hic viuet vita iustitiæ in hoc mundo, & in futuro viuet vita salutis, gloriæ, & fœlicitatis æternæ. Hanc enim antithesin tacitè Paulus significat hic, & v. 9. 125.

Viuet in ea, id est, non punietur, sed viuet vita temporali.

Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.* *Vers. 6. & 7.*

B Nota. Tò *id est*, vel vt Græcè est, τοῦτ' ἔστι, hoc est, hoc significat, explicat verba Deuter. 30. v. 14. per significationẽ allegoricam, vti mox explanabo. q. d. Moses dixit, *Quis ascendet in cælum?* quod allegoricè significat, Quis ascendet in cælum Christum deducere, id est, vt è cælo Christum deducat? *Quis descendet in abyssum?* quòd allegoricè significat; quis descendet in abyssum, Christum à mortuis reuocare? id est, vt Christum à mortuis reuocet? Subaudit enim Paulus (in sua allegoriæ Mosis explicatione, quam subdit post, *id est*) & legenti repetendum relinquit, τò *quis descendet*, & *quis ascendet*. Sic enim explenda est hæc eius sententia; quis ascendet in cælum? id est, quis ascendet in cælum, Christum deducere? quis descendet in abyssum? id est, quis descendet in abyssum, C Christum à mortuis reuocare? Vnde clarè Syrus vertit. *Quis scandit cælos, & Meschicho*, id est, Christum Messiam *deduxit?* quis descendit in abyssum inferorum, & eduxit Meschicho, ex mortuis? Vbi nota rectè & clarè Syrus vertit infinitiuos Apostoli per præterita, quia infinitiuus Hebræus ponitur vice omnium temporum: Sensus ergo est: ne dicas ad certitudinem fidei, & ad iustificationem opus est Christo præsente, vt eum videamus, eiusque aspectu & præsentia sanemur & iustificemur? Itaque ipse vel cælo, vel inferno reuocandus est: Non putes hoc à te peti; propinquis enim & facilis iustificationis iam modus est, si in Christum credas mortuum, & resuscitatum, licet absentem; & corde ac ore idipsum profitearis. q. d. Ne dicas, ô Iudæe, legi assuete, lex D Mosi nobis vicina est, & plana: fides & iustitia Christi quidem salutem promittit, sed obscura est & remota; nam erras & falleris, non enim ita se res habet, quia, vt sequitur:

126.

Exenitur varius sensus & lectio horum verborum.

127.

Non opus est Christo præsente ad iustificationẽ.

Propè est verbum (iustitiæ & salutis) *in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus.* *Vers. 8.*

Idque clariùs verbis proximè sequentibus explicat Paulus. Hunc genuinum huius loci esse, sensum patet tum ex anteced. & sequent. tum ex ipsis verbis Mosis Deuteron. 30. v. 12. quæ hic citat Paulus, quæque paulo pòst hic transcribam.

Nota. Apostolus copia & vehementia sapiẽtiæ, ac spiritus quasi abreptus, & in omnes partes sese versans, vt Iudæis fidem Christi persuadeat, 128.

Parenthesis hic, & digressio in Paulo.

suadeat, eorumque obiectiones & difficultates discutiat & dispellat, parenthesim hanc interserit more suo, vt dixi can. 38. nam antithesin vers. præcedentis de iustitia Dei opposita iustitiæ legis, infra demum v. 9. ponit & explet.

Aliter Chrysostom. hæc explicat. q. d. *Ne dixeris*, id est, ne incredibilis tibi videatur incarnatio & resurrectio Christi, & vt ait Theodor. Ne sis nimis curiosus, in ijs scrutandis. Vnde & Anselm. sic explicat. Ne dicas: nemo in cælum ascendit, quia hoc est negare Christum ascendisse. Nec dicas, neminem descendisse ad inferos, quia hoc est reuocare Christum ab inferis, id est, negare eum passum esse & descendisse ad inferos. Sic ferè & Vatablus. Ne dicas: inquit, ô Iudæe incredule, quis ascendet in cœlum, hoc est Christum ex alto deducere? q. d. Dicere Quis ascendet in cælum? est velle Christum è cælo in terram euocare, & affirmare eum, nondum ad nos descendisse. Quis descendet in abyssum? vt inde afferat ad nos Euangelium, id est, Christum ex mortuis reuocare? q. d. Dicere, Quis descēdet in abyssum? est affirmare Christum à morte & inferno, in quem moriens descendit, nondum resurrexisse. Sed hæc omnia coactiora sunt & implicatiora. Longè coactius hæc torquent Beza & Caluinus, cùm sic explicant, Ne dicas: Quomodo iustificabor, vt ascendam in cælum? euadam infernum? quia Christus in cælum conscendit, vt tibi viam sterneret eò ascendendi, atq; descendit ad inferos, vt te inde liberaret. Hic enim sensus euertit verba Apostoli, & Mosis. Illud enim, *quis descendet*, vt alia taceam, optantis est, & ambientis, nō fugientis, æquè vt τὸ *quis ascendet*. primus ergo sensus planissimus est & aptissimus. Citat hic Paulus Deuter. cap. 30. v. 14. vbi nota, pro *quis descendet in abyssum*, Moses habet, *quis transfretabit mare*; quia Paulus non tam citat literam & verba Mosis, quàm allegoricè tantùm alludit ad dicta Mosis: vnde non per omnia verbum verbo reddit. Hinc nota secundò, licet Caietan. Adamus, Pererius, Toletus putent Mosem ad literam loqui de Christo & Christi iustitia; referunt enim hæc eius verba ad pœnitentiam de qua eodem cap. egerat Moses v. primo, pœnitentia enim & dilectio Dei, ac consequenter peccatorum venia, ipsaque iustitia sine fide Christi haberi non potest; tamen longe planius est, vt non literaliter, sed allegoricè tantum alludat Apostolus ad Mosem. Moses enim ad literam, siue in sensu literali loquitur, non de Christo eiusque Euangelio, sed de lege data Iudæis, vt patet eum intuenti, ita Chrysostom. Theodoret. Theophyl. Oecumen. Abulens. Soto. Idque rursum patet ex eo, quod ibidem subdit Moses: *Considera quod hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum; vt diligas Dominum, &c. Benedicatq; tibi in terra, ad quam ingredieris possidendam*; quæ verba Mosen ad Iudæos suos loqui clarissimum est: quæ ergo hisce verbis Moses præmittit, dicens: *Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cælo situm, vt possis dicere: Quis nostrum valet ad cælum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atque opere compleamus? neque trans mare positum, vt causeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare, & illud ad nos vsque deferre, vt possimus audire, & facere quod præceptū est? sed iuxta te est sermo valdè in ore tuo, & in corde tuo*, id est, habes legem ad manum; & in corde, id est, memoria & mente, eam rumines; & ore proloquaris: hæc inquam verba æquè ac sequentia Mosen ad suos Iudæos literaliter loqui planè certum, euidēs, & manifestū est; ita tamen vt eadē hæc eius verba allegoricè Euangelio eiusq; Catechumenis & fidelibus optimè conueniant. æquè enim, immo magis, ad manum est omnibus iam Euangelium & fides Christi, quam olim fuerit lex Mosi: ita vt fidem hanc omnes facillimè corde, id est, mente complecti, & ore proloqui, itaque iustificari & saluari possint. Vnde sequitur:

Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Vers. 9.

Saluus eris, scilicet à peccato, & cōsequenter à morte ac damnatione, per beatam & gloriosam cum Christo resurrectionem: Siue *saluus eris*, hic inchoatè per iustificationem, complete vero saluus eris in cælo per glorificationem. Hæc enim est duplex salus, quam Christus nobis attulit. Hinc patet, fidem iustificantem non esse specialem, qua credam mihi in particulari remissa esse per Christum peccata. Apostolus enim non docet, illud esse obiectum fidei, esseq; credendum, sed hoc, quod scilicet Christus resurrexit à mortuis. Nota: vt quis iustificetur, non solam Christi resurrectionem, sed plura alia debet credere de Patre, de Spiritu sancto, & de ipso Christo, scilicet quod ipse pro nobis sit factus homo, quòd sit crucifixus, quòd descenderit ad inferos, quòd sit Filius Dei, Redemptor, &c. Apostolus tamen solum hic ponit resurrectionis Christi articulum, quia ille quasi terminus cæteros præsupponit & complectitur, & difficillime à Iudæis, qui Christum occiderant, credebatur; quem si crederent, factum sum ipsi retractarent, pœniterent, & omnia de Christo credenda crederent. Vides ergo Apostolū cùm vni rei salutē nostrā tribuit, alias res æquè necessarias ad iustitiam & salutem non excludere: sic, nimirum, cùm ipse fidei iustitiam tribuit, non excludit spem, timorem, pœnitentiam, charitatem. Vide can. 3.

Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Vers. 10.

q. d. Fides cordis valet & necessaria est ad acquirendam iustitiam; professio verò fidei, quæ fit ore, valet & necessaria est ad iustitiam hanc conseruandam, & augendam, & consequenter ad salutem externam promerendam & consequendam.

134. Nota. τὸ *corde*, id est, mente & voluntate, licet enim fides sit actus intellectus, tamen

ob

Marginal notes:

129. Chrysostom. & Vatabli expositio coactior & implicatior.

130. Caluini & Bezæ explicatio.

131. Deuter. cap. 30. allusiua tum.

132. Loquitur Moses ad suos Iudæos cap. 30. Deut. non de Christo, aut Christianis, nisi allegoricè.

133. Duplex salus à Christo nobis allata.

Non tantùm fide resurrectionis saluamur, sed multorum aliorum articulorum, nec sola fide sed operibus.

ob eius inευidentiam, actuſque difficultatem, A necessarius eſt cōcurſus & imperium piæ voluntatis, quæ intellectui imperet, vt tam obſcura & difficilia credat; eoque actus hic fit liber, & meritorius. Cor ergo hic & voluntatem & intellectum ſignificat. Sic cor pro mente & intellectu capitur Eccleſiaſt. 21. verſ. 29. *In ore ſatuorum, cor illorum, & in corde ſapientium os illorum.* Et Oſeę 7. v. 11. *Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor.* Sic dicitur.

Ad fidem neceſſarius eſt actus voluntatis.

Cor ſapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram,
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

Sedes paſſionum humanarum.

Veteres enim putabant, mentis & ſapientiæ ſedem, aut certè fontem eſſe in corde; vti eſt iræ in felle, amoris in iecore.

135. Hinc patet neceſſitas bonorum operum. Apoſtolus enim nō ſolam fidem, ſed etiam pro- B feſſionem fidei (quæ vtique heroicum eſt fortitudinis & pietatis opus) quaſi ad ſalutem neceſſariam, hoc loco requirit. Hoc telum & argumentum, vt defugeret quidam Illyricanus in colloquio Altenburgēſi, hanc Apoſtoli ſententiam ita vertit, & peruertit, *Ore confeſſio fit de ſalute*, ſed imperitè & ineptè. Sicut enim corde creditur non de iuſtitia, ſed ad iuſtitiam: ſic & ore confeſſio fit non de ſalutè, ſed ad ſalutem; hoc enim exigit antitheſis Apoſtoli & hoc ſignificat Græcum εἰς, ſcilicet, in, vel, ad, non autem, de.

Ex hoc loco probatur neceſſitas bonorū operū.

Peruerſa hic hæreticorum verſio, & inuerſio.

Secundò, hanc verſionem repugnare Apoſtolo, patet ex voce, *enim*, quæ dat cauſam præcedentium, cur ſcilicet dixerit: *Si confitearis in ore tuo Dominum Ieſum, & in corde tuo credideris,* C *ſaluus eris.* Huius enim ſui dicti rationem & cauſam Apoſtolus mox ſubdit dicens: *Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem fit confeſſio ad ſalutē.* Ex hac enim propoſitione rectè ſequitur: ergo *Si corde credideris, & ore confitearis, ſaluus eris.* Quis non videt hic vtrobique tam in antecedente, quàm in conſequente ſalutem non ſoli fidei, ſed etiam profeſſioni fidei tribui, ipſamque ęquè ac fidem ſaluare, & ſaluos nos facere.

136. Nota ſecundò, hanc propoſitionem Apoſtoli licet inuertere, & tranſponere hoc modo, *corde etiam creditur ad ſalutem, & ore quoque confeſſio fit ad iuſtitiam*; antequam enim quis adultus baptizetur, & iuſtificetur, ore profiteri debet fidem Chriſti. Aptius tamen Apoſtolus fidei cordis tribuit iuſtitiā; profeſſioni verò oris ſalutem: quia fidei & pœnitentię propriè reſpondet iuſtificatio; profeſſioni verò ſalus, vti patet D in martyribus, qui per fidei profeſſionem, ſalutem & gloriam æternam adepti ſunt. Adde: Apoſtolus iuſtitiam & ſalutem ferè pro eodem accipit. Eſt enim iuſtitia ſalus inchoata; & ſalus eſt iuſtitia cōpleta. Suntque hæc duo connexa; iuſtitia enim iuſtum perducit ad ſalutem: vnum ergo ſub alio intelligit Apoſtolus, vt patet ex ſequentibus. Sic c. ſequenti v. 5. ait. reliquias Iſraël ſaluas factas, id eſt, iuſtificatas eſſe. Denique hinc S. Auguſt. lib. de fide & ſymbolo, docet fidem exigere officium non tantū cordis, ſed & linguæ, ſcilicet fidei profeſſionem.

Fidei cordis iuſtitia, profeſſioni oris ſalus tribuitur.

Verſ. 11. *Dicit enim Scriptura* (Iſaiæ 28. v. 16) *Omnis qui credit in illum, non confundetur.*

Non pudefiet, non fruſtrabitur ſua fide & A ſpe, ſed iuſtitiam & ſalutem ſperatam omnino aſſequetur. Hic clarum eſt ſub fide profeſſionem quoque fidei, ac conſequenter bona opera intelligenda eſſe. Vult enim probare Apoſtolus id quod dixit, ſcilicet: *Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Id probat ex Iſaia, qui dicit: *Omnis qui credit in illum* (Chriſtum) *non confundetur.* Ergo cùm ait; *Omnis qui credit*, ſubaudi, & qui ore profitetur, quique obedit Chriſto, hic non confundetur, ſed ſaluus erit. Tam enim Apoſtolo hic probandum eſt, profeſſionem fidei, quàm fidem ipſam requiri ad iuſtitiam, & ſalutem. Sic vulgò dicimus: Si credideris huic aduocato, cauſam obtinebis. Si credideris, id eſt, ſi illi obedieris, ſi eius conſilium ſecutus & executus fueris. Vide can. 3. & 4.

137. *Sub fide profeſſio fidei, & bona opera intelligēda.*

B *Non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci.* Verſ. 12.

Vrget Apoſtolus in verbis Iſaiæ vocem, *omnis*, q. d. Omnis ſiue Iudæus, ſiue Græcus, qui credit in Chriſtum, hic ſaluus erit. Deus enim in negotio iuſtitiæ & ſalutis non diſtinguit, non curat, an Iudæus ſis an Græcus, id eſt, gentilis. Dicit hoc contra Iudæos, qui ſibi ſoli iuſtitiam, curam, & amicitiam Dei arrogabāt. Trāſit ergo hic Apoſtolus à priori capitis parte, qua huc vſque probauit veram iuſtitiam conſiſtere in fide & obedientia Chriſti, ideoque Iudæos Chriſto incredulos à iuſtitia excidiſſe; ad alteram partem, qua probat gētium vocationem. Sanxit enim, decreuitq; Deus, vt gentes fideles Iudęis incredulis excluſis ſuccederent in Dei Eccleſia, iuſtitia & ſalute. C

138. *Tranſit Apoſtolus à priori parte capitis ad poſteriorem, de gentium vocatione.*

Nam idem eſt Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum.

Diues, id eſt, affluens, liberalis, munificus, & copioſè ſuas gratias ſuaque dona elargiens. Eſt metalepſis.

Omnis enim quicumq; inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Verſ. 13.

Vides ſalutem, quam v. 11. tribuit fidei, hic tribui inuocationi Dei. Quicumque ergo inuocauerit Deum, prout oportet, ſcilicet cum debita fide, ſpe, contritione, & charitate, hic ſaluus erit. Alioqui enim certum eſt, Turcas, hæreticos, & improbos Chriſtianos, etiamſi Deum inuocent, non ſaluandos, ſed damnandos eſſe. Porrò hanc ſententiam citat Paulus ex Ioële cap. 2. v. 22. Nota. Apoſtolus hic opponit Dei inuocationem, fidei internæ. Vnde ſub inuocatione profeſſionem, gratiarum actionem, D laudem, votum, ſacrificium, iuramentum, omnemque externum cultum Dei intelligit: ſicut eundem intelligit nomine iuramenti, pſal. 62. v. 12. & alibi. Eſt ſynecdoche.

139. *Inuocatio Dei hic opponitur fidei.*

Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt. Verſ. 14.

Torquent hæc Nouantes, contra inuocationem Sanctorum: Si, inquiunt, in Sanctos non credimus, ſed in Deum, quomodo eos inuocabimus? Reſpondeo. Vox, *ergo*, ſignificat hanc ſententiam referri, & inferri ex præcedenti ſermone Ioëlis, qui habet; *Omnis qui inuocauerit nomē Domini, ſaluus erit.* Hic ergo repetendū eſt τὸ *nomē domini*, hoc modo, *Quomodo inuocabūt nomen domini, in quem non crediderunt?* q. d. Quomodo inuocabunt Deum, quaſi Dominum & aucto-

140. *Nouantes hunc locum torquent contra inuocationem Sanctorum.*

auctorem salutis, omnisq; boni, in quem non credunt? Sic enim solus Deus inuocatur à fidelibus in Ecclesia, scilicet, quasi Dominus, & auctor salutis eorum. Nam alioquin etiam *τὸ inuocari*, hominibus tribui, cùm eorũ opem imploramus, patet Isaiæ 34.12. Oseæ 7.v.11.

Et sic Sanctos inuocamus, non quasi auctores, sed quasi opitulatores & intercessores nostros apud Deum.

141. *Differentia inuocationis Dei & Sanctorum.*

Quomodo ergo?

Quasi dicat, Si non solis Iudæis, sed omnibus sine discrimine Gentibus Deum inuocantibus, à Deo promissa est iustitia & salus: ergo necessaria est omnibus fides, & fidei prædicatio. Nemo enim potest inuocare Deum & Christum, in quem non credit. Nemo autem credere potest, nisi ei annuncietur, & prædicetur quid credendum sit, quidque credi velit, & iubeat Deus. Sensim enim, & gradatim eo tendit Apostolus, vt ostendat non solis Iudæis, sed & quibusuis gentibus (Deo ita ordinante) prædicandum esse Euangelium, vt non mirentur Iudæi, si ipse Paulus, non Iudæorum, sed Gentium sit Apostolus, prædicator & doctor.

Nota. Apostolus hanc interrogationem educit, quasi consequentiam ex versu præcedenti. Ibi enim dixit: *Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.* Ex illa propositione

142. hic infert: *Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt*, quasi dicat, Si vt salui sint homines, debent inuocare Deum Saluatorem, ergo priùs in eum credere, eumque agnoscere debent, tanquam suum Saluatorem. Nemo enim inuocat eum, in quem non credit, quem non agnoscit, vtpote à quo nihil opis vel auxilij sperat. Interrogatio ergo hæc; *Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt?* resoluenda est in negationem hoc modo. quasi dicat, Ergo necesse est credere in Deum, vt eum inuocent, quia nemo potest inuocare Deum, in quem non credit. Si ergo generalis est, omnibusque Gentibus communis hæc Dei inuocatio, erit pariter iisdem & fides, fideique prædicatio communis. Destruit hic Paulus errorem Iudæorum, qui vti sibi solis iustitiam, ita & fidem & prædicationem Euangelij arrogabant. Contrarium enim hic ipse docet, nimirum omnibus gentibus prædicandum esse Euangelium, vt credant, & iustificentur ac saluentur; *quia Deus diues est in omnes qui inuocant illum*: si in omnes, ergo tam in Gentes quàm in Iudæos.

Interrogatio hæc Pauli resoluenda in negationem.

Aut quomodo credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante?

Vers. 15. *Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur?*

Est climax, siue elegans & neruosa gradatio, qua ex eo quòd Deus per Ioëlem omnibus

143. se inuocantibus salutem promiserit, colligit Apostolus omnibus gentibus prædicandum esse Euangelium. probat autem sic: Deus est diues in omnes, vultque omnes saluare. Atqui saluari non possunt, nisi Deum inuocent; inuocare non possunt, nisi in eum credant; credere non possunt, nisi eius prædicatores audiant; audire non possunt, nisi præcones prædicent; prædicare non possunt, nisi mittantur: ergo à

Probat Deũ velle vt omnibus gentibus prædicetur Euangelium.

primo ad vltimum colligendum est, quòd Deus qui vult omnium gentium salutem, voluerit & decreuerit mittere præcones suos, puta Apostolos, ad omnes gentes, vt eis prædicent Euangelium, per quod ipsæ credant, iustificentur, & saluentur.

Nota. *τὸ quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* vtique non à Rege aut ciuili magistratu, sed à Deo, qui ministros suos mittit, vt vocet homines ad fidem, iustitiam, & regnum suum. Hoc etenim solius est Dei. Hinc patet neminem esse audiendum, nisi legitimè mittatur ad prædicandum à Deo, vt satis patet ex Isaia, quem citat hic Apostolus. A Deo inquã, vel proximè, & immediatè, & tunc opus est miraculis, vel signis supernaturalibus, quibus is qui mittitur hominibus probet se mitti à Deo; vel mediatè, vt nimirum mittatur à Christi vicariis & successoribus, scilicet Pontificibus & Episcopis, vt ordinariè fit ex institutione Christi. Vide dicta c.1.v.1. 144.

Non est regum aut ciuilium magistratuum instituere prædicatores.

Nota 2. pulchrè hic Paulus describit ordinem iustificationis, siue ordinem rerum, quibus peruenitur ad iustitiam & salutem. in hoc enim ordine primò est missio prædicantium, 2. ipsa Euangelij prædicatio, 3. audientium fides, 4. eorundem inuocatio & cultus Dei, 5. salus, tum præsens scilicet iustificatio à morbo peccati, tum futura, scilicet liberatio à morte, & corruptione per gloriam cælestem. 145.

Ordo iustificationis & rerum, quibus peruenitur ad iustitiam & salutem.

Sicut scriptum est (Isaiæ 52.v.7.) quàm speciosi pedes euangelizantiũ pacem, euangelizantiũ bona.

Sensus est, *quàm speciosi*. q.d. Quàm pulcher, suauis, & gratus erit aduentus & discursus annunciantium Euangelium, eiusq; bona & læta nuncia, scilicet pacem cum Deo, gratiam, iustitiam, & salutem? seu, quàm grati & accepti erunt auditoribus suis Apostoli, hæc bona hominibus per totum orbem annunciantes & euangelizantes. Est synecdoche. pes enim pro homine ponitur, pedes ergo euangelizantium sunt homines, puta Apostoli discurrentes & euangelizantes per totum orbem. 146.

Notat pulchrè Toletus Apostolorum pedes posse laudari, primò à velocitate, quà celerrimè discurrerunt per totum orbem, 2. à fortitudine, 3. à mũditia, sed 4. & maximè à specie; quia non armis, non minis, sed specie & pulchritudine; id est suauitate sanctissimæ vitæ & doctrinæ efficaciter hominum mentes ad fidem traxerunt; quin & Reges, Philosophos, & Barbaros, hominesque sceleratissimos conuerterunt; idque toto mundo & breuissimo tempore; quòd ingentis miraculi instar est. Species ergo hæc pedum significat splendorem sapientiæ, doctrinæ, virtutis, & pietatis Apostolorũ. Et huius rei symbolo docet Origen. Christum lauisse pedes Apostolorum in vltima cœna; tumque impleri cœpisse hoc Isaiæ vaticinium.

A quatuor capitibus possunt laudari pedes Apostolorũ.

Nota in Isaia pro *quàm speciosi*, Hebraicè est מה נאוו, *ma nauu*, quod Toletus, & aliqui alij vertunt: *quàm desiderabiles, & concupiscibiles sunt pedes euangelizantium*, vt *τὸ nauu* sit niphal à radice אוה, *aua*, id est, affectauit, desiderauit, concupiuit. Verùm doctiores Hebræi censent *τὸ* נאוו, *nauu*, non esse niphal, sed cal, idque ita esse 147.

An ergo in Hebræum significat desiderabiles & speciosos. Quales Apostolorum pedes.

esse patet ex eo, quòd litera nun in nauu habet camets, vti verba in Cal habent. Si enim esset niphal, deberet habere chiric vel patach. Rursum id patet ex Septuaginta, S. Hieron. Pagnino, Aria, & aliis passim qui vertunt: *quàm pulchri, & speciosi pedes.* Radix ergo נאוו *nauu* est נוה *naua*, quæ vti literis, ita & significatione affinis est, & alludit ad radicem אוה *aua.* Sicut enim *aua* significat desiderare & concupiscere, ita *naua*, significat esse amœnum, iucundũ, decorum, formosum, pulchrum, volupe, gratiosum, quodq́ue inuitat, & abblanditur, allubescit & incitat ad concupiscendum, ac proinde *naua* recipit sæpè literam aleph, vt significetur ista relatio & mutua beneuolentia, qua res pulchra & amœna excitat sui cupidinẽ & desiderium; ac vicissim cupido & desideriũ fertur & rapitur in rem pulchram & amœnam. Tales ergo fuerunt pedes Apostolorum, ipsiq; Apostoli, qui sua gratia, decore & venustate eloquij ac morum mundo fuerunt grati, accepti, concupiti, & desiderati, omnesq; in sui & Christi amorem & reuerentiam rapuerũt. Septuaginta

148. *Ex versione Septuaginta locus hic illustratur.*

pro *quàm speciosi*, vertunt ὡς ὥρα, id est, *sicut hora super montes, pedes annunciantis auditum.* Vocabulo ὥρα, ait S. Hieron. significatur, tempus, pulchritudo, cura, sollicitudo euangelizantium. Vnde Tertul. lib. 4. contra Marcio. cap. 13. legit: *Adsum dum hora est, in montibus, vt euangelizans auditionem pacis.* Idem verò lib. 5. contra Marcio. c. 2. legit: *Quam tempestiui pedes euangelizantium pacem.* S. Cyril. ὥραν accipit pro vere. q. d. Sicut ver, quod post hyemem pura luce fulget super mõtes, homines exhilarat, omnes agros & montes versicoloribus complet floribus, & facit omnia vernantia mira amœnitate; sic Christi & Apostolorum aduentus omnia fecit vernare, & florere cælestibus virtutibus, & ornamentis: Ita Cyrillus. Vnde S. Ambrosius epist. 11. ad Irenæum secundùm Septuaginta legit: *tanquam maturitas in montibus.* Atque sic explicat, *Christus nobis,* inquit, *tanquam maturitas aduenit, vt nihil acerbum, nihil immaturum in nostris consilijs sit, nihil immite, nihil asperum in operibus ac moribus.* Et Tertul. lib. 5. contra Marcion. cap. 5. legit: *Quàm maturi pedes euangelizantium bona.* Verùm mihi omnino

149. *Codices 70. corrupti sunt hoc loco.*

verisimile est, iam olim corruptos esse codices Septuag. Videntur enim ipsi pro ὡς ὥρα, vti corrupte iam legimus, vertisse ὡς ὡραῖοι, quã speciosi. Sic enim habent Hebraica, & S. Paulus hic, qui sequi solet septuag. huius quoque rei indicium est, quòd Tertul. aliàs legat Dum hora est, aliàs quàm tempestiui, vel quàm maturi pedes. Vbi satis insinuat quædam exemplaria Græca legisse ὡς ὡραῖοι, quædã ὡς ὥρα, indeq́ue ipse falsus est, putans ὡραῖοι ab ὥρα deductum, & corruptum esse, ac significare tempestiuos, vel maturos, cùm significet speciosos & pulchros, vt patet ex Hebræo.

Vers. 16. *Sed non omnes obediunt Euangelio.*

Occurrit Paulus obiectioni. Dicet enim quis Iudæus: Si tam speciosi sunt pedes, & voces Apostolorum, cur tam multi eis non credunt,

150. *Ratio ob quam pauci Iudæi crediderunt.*

cur Iudæi plerique eos explodunt? Respondet Paulus, causam esse, quòd multi suis vitiis, aut suo Iudaismo affixi, nolint credere & obedire Euangelio, ideoq́ue oculos, aures, & animum auertant ab hac specie, & pulchritudine Euangelij, & euangelizantium.

Isaias enim dicit.

Probat hic Paulus, non omnes credere Euãgelio, ex Isaia, qui cap. 53. v. 1. dicit; *Domine quis credidit auditui nostro,* q. d. Domine quàm pauci crediderunt nostræ prædicationi.

Nota. τὸ *enim*, significat hic causam non rei, sed sermonis, siue propositionis. Dat enim causam nõ incredulitatis, & inobedientiæ Iudæorum, sed veritatis & certitudinis propositionis, siue cur hæc præpositio & assertio Pauli, *Non omnes obediunt Euangelio,* sit vera, certa, & infallibilis. Prædictio enim Isaiæ, qua inobedientiam & incredulitatem Iudæorum prædixit, non fuit causa huius inobedientiæ, & incredulitatis, sed fuit causa cur hæc propositio verè & certò asseri possit, nimirum quòd Iudæi sint increduli & inobedientes. Hoc enim prædixit Isaias, vel potius Spiritus sanctus, qui falli aut fallere nequit. Simile est, si dicam: Hic homo est homicida: nam idipsum testantur Petrus & Paulus, hoc enim testimonium, non est causa, cur hic homo sit, sed cur verè asseri & vocari possit homicida.

Domine quis credidit auditui nostro?

Hoc est, sermoni nostro, quem scilicet nos 151.
Apostoli, à Deo, & Christo audiuimus. Ita *Isaias explicatus & illustratus.*
Ambros. aut potiùs, vt Chrysostom. quem ipsi à nobis euangelizantibus audierunt. Sequitur enim; *Ergo fides ex auditu:* loquitur Isaias in persona Apostolorum. q. d. Pauci admodum ex Iudæis crediderunt nostro sermoni, nostræq́ue euangelizationi. Est Hebraismus שמעה *Schemua* enim, id est, auditus ponitur pro prædicatione, quæ auditur, tanquam actus pro suo obiecto. Vide can. 30.

Ergo fides ex auditu: auditus autẽ per verbũ Christi. *Vers. 17.*

Infert Paulus ex verbis Isaiæ citatis suam propositionem, quam proposuit v. 14. scilicet
neminem posse fide credere, nisi priùs id quod 152.
credendum est, sibi proponi & prædicari audiat. *Fides ex auditu & prædicatione.*
Hoc probat ex Isaia qui ait: *Domine quis credidit auditui nostro?* Inde enim sequitur quòd fides qua credimus Christo & Euangelio, sit ex auditu; auditus autem fit per *verbum Christi,* puta per prædicationem Apostolorum, qui quasi legati missi à Christo, eius verbum prædicant.

Sed dico, nunquid non audierunt? *Vers. 18.*

Τὸ *sed*, idem valet quod, *iam verò*, vel, *quin verò*. Instat enim & perurget Apostolus id, quod dixit, scilicet fidem esse ex auditu, & auditum esse per verbum Christi. q. d. Dixi fidẽ debere nasci ex auditu, auditum autẽ debere nasci ex prædicatione verbi Dei & Christi: iam verò, vel quin verò dico, & interrogo, Nunquid non de facto hunc auditũ habuerunt, nunquid non audierunt Euangeliũ omnes Gentes? q. d. Omnino audiuerũt. *Nam in omnem terram exiuit sonus eorum.* Hisce enim omnibus probat Apostolus, contra Iudæorum opinionem, Gentibus prædicandum esse Euangelium.

Nota. Primò, τὸ *audierunt*, id est, partim au-
dierũt, partim audient, vti mox clariùs ostendam. 153.
Rursum audierunt, supple, non Iudæi, vti aliqui volunt, sed Gentes. De his enim sequitur

quitur, *In omnem terram exiuit sonus eorũ*. Nam de Iudæis subdit v. 19. *Numquid Israel non cognouit?*

Nota secundò. Hæc opinio, quòd Iudæis solis prædicandum esset Euangelium salutis, quodque ipsi soli essent vocandi à Messia, ad eius regnum & Ecclesiam, non autem Gentes: ita insedit Iudæorum animis, vt & S. Petrus & Apostoli quandoque dubitarint, vt patet Actor. 10. an Gentibus liceret prædicare Euangelium: idque primò, quia Abrahæ & semini eius, non autem exteris promissus erat Messias. secundò quia hactenus soli Iudæi habuerant Ecclesiam Dei: vnde eam transferendam esse ad Gentes, videbatur incredibile. 3. quia Iudæi Gentes quasi idololatras, & incircumcisas oderant, atque hac gratia omnino indignas esse censebant.

Ob tres causas dubitarunt etiam aliquando Apostoli, an Gentibus liceret prædicare verbum Dei.

Et quidem.

Græcè μενοῦνγε, id est, atqui, vt vertit Vatab. & Erasmus. Simile vidimus cap. 9. v. 20. q. d. Atqui, vel, imò verò, Dauid Iudæus licet, testatur omnes Gentes audiisse prædicationem Euangelij; cùm psalm. 18. ait: *In omnem terram exiuit sonus eorum*.

154. Quæres. Quis sit huius versiculi Dauidici sensus litteralis: & an de facto hoc tempore, quo hæc Paulus scripsit, vox & prædicatio Apostolorum exiuerit in omnem terram, & in omnes Gentes?

Quis sit sensus litteralis huius versiculi Dauidici.

Primò S. Chrysostom. & Theophyl. putant prædicationem Euangelij factam esse apud omnes Gentes ante excidium Hierosolymæ per Titum.

Secundò negat hoc S. August. epist. 80. ad Hesych. Anselm. Origen. & alij. Idque ita esse patet ex India, maximè Occidentali, & quotidianis in ea Hispanorum nauigationibus, quibus hoc sæculo nouæ Gentes plurimæ & maximæ, hactenus incognitæ repertæ sunt, quæ nihil de Christo & Euangelio audierunt.

155. *Quando ad omnes Gentes peruenit, vel peruentura sit Euangelij prædicatio.*

Tertiò Ambros. & S. Thomas dicunt, quòd ad omnes Gentes olim peruenerit fama Euãgelij, licet non prædicatio, nec fundatio Ecclesiarum. Sed hoc non satisfacit, nec videtur verum, vti nauigationum de quibus iam dixi experientia constat.

Alij sic explicant: *In omnem terram*, scilicet Romanis subiectam, & nobis, nostroque orbi cognitam, exiuit sonus & prædicatio Euangelij. Verùm Respondeo, & dico Psaltem psal. 18. (vt patet ex ipsis eius verbis planis & apertis) ad literam loqui de cælis materialibus, qui per vniuersum orbem sua pulchritudine, motu, magnitudine, stellarum varietate, splendore, influentiis enarrant, & enarrabunt semper gloriam Dei: in sensu tamẽ allegorico, quem maximè intendit hic Spiritus sanctus, loquitur Psaltes de Apostolis, eorumq; prædicatione.

156. *Sensus literalis Dauid est de cælis, allegoricus de Apostolis.*

Cæli ergo, qui enarrãt gloriam Dei, nõ litteraliter, vti vult Toletus, & alii, sed allegoricè siue symbolicè, sunt Apostoli, aliique præcones Euangelij: horum sonus exiuit partim, partim exibit in omnem terram. Paulatim enim impletum est, & etiamnum impletur hoc Dauidis vaticinium. Præteritum ergo hic ponitur pro futuro, prophetico more, ob rei futuræ certitudinem quod enim prophetæ futurum prædicunt, tam certò fiet; ac si iam factum esset. Hisce enim omnibus tantùm probat Apostolus, vt dixi, non solis Iudęis, sed omnibus Gentibus prędicatum aut prędicandum quandoque esse Euangelium.

Sed dico (q. d. *quin verò*, vide dicta versu 18.) *Numquid Israel non cognouit?* Vers. 19.

Scilicet Gentibus etiam prædicandum esse Euangelium. Licet enim hoc scire nolit & inuideat; scire tamen debuit & potuit ex Mose & Isaia, qui hoc prædixerunt, vti patet ex eorum verbis, quæ hic cito & subnecto. Ita Origenes. q. d. Adeò verùm est: Gentibus prædicandum esse Euangelium, vt idipsum futurum prophetæ Iudæis prædixerint, ideoque Iudæis hoc ipsum cognitum est, aut esse debet.

157. *A prophetis prædictum, Gentibus prædicandũ Euangeliũ.*

Aliter hæc exponit S. Chrysostomus, ita scilicet, q. d. Paulus: Numquid Israel non audiuit Euangelium? nunquid non eius vim & efficaciam cognouit? q. d. Omnino audiuit, omnino cognouit, sed sua pertinacia & obstinatione non vult illi credere, illique obedire.

Verùm priorem sensum esse genuinũ, patet ex sequentibus Mosis & Isaiæ verbis, quibus significant Iudęos ex Gentium vocatione ad inuidiam concitandos esse.

Primus Moyses dicit (Deuteron. 32. v. 21) *Ego ad æmulationem vos adducam*. 158.

Hoc est, Ego Deus vos, ô Iudæi, qui repellitis Euangelium, ad iram & inuidiam concitabo, *in*, id est, per, *non Gentem*, puta per Gentiles, qui non fuerũt hactenus gens mea, quos ad Christi gratiam vocabo, vobisque, ô Iudęi, in hac gratia & Ecclesia mea præponam: *in*, id est per, *Gentem insipientem*, puta per Gentiles, qui hactenus insipienter vixerunt, & stultè adorarunt idola, *In iram vos mittam*, bilem & inuidiam iam dictam vobis commouebo. q. d. Ego Deus per Christum & Apostolos vocabo ad salutem homines viles, puta Ethnicos, paganos, & Barbaros, quos ne Gentis quidem appellatione dignamini, ô Iudæi, sed belluas potiùs, vel canes soletis appellare. Vnde vos verecundati ad imitationem eorum prouocemini, si sani & sapientes sitis; sin minùs, ad æmulationem & indignationem concitemini, vti reipsa futurũ præuideo & prædico. Ita S. Hieron. ad Fabiolam tractatu de 42. mansionibus Hebræorum in deserto, mansione vltima.

Inuidia & indignatio Iudæorum, propter Gentium conuersionem.

Isaias autem audet. Vers. 20.

Audacter & liberè loquitur, nõ veritus suorum offensionem. Nam propter hæc & similia liberè & animosè à se dicta & prophetata serra dissectus est Isaias à Manasse & Iudæis, vt habet certissima traditio Hebræorum, ait S. Hieronymus lib. 15. in Isaiam in fine. Idem tradit, & canit Tertul. lib. 3. carminum, contra Marcionem dicens:

159. *Isaias propter libertatem in ascæ de serra dissectus.*

Quem (Isaiam) populus sectũ ligno, sine labe repertũ,
Immeritum demens crudeli morte peremit.

Ex eo quod Tertul. ait sectũ ligno, colligas Isaiam lignea serra dissectum fuisse, itaque ligneæ crucis Christi typum prætulisse.

Inuentus sum.

Id est, inuenior (prophetice enim ponitur præteritum pro futuro) per cognitionem, fidem, amorem, sequelam, & cultum:

A non quærentibus me,

Puta à Gentibus, quę antea non me, sed idola sua quærere, consulere, & colere solebant. Per Apostolorum ergo prædicationem

160. *Palàm apparui ijs, qui me non interrogabant.*

Puta illis ipsis Gentibus, quæ non me, sed suum Iouem, Martem, Venerem consulebãt, & interrogabant.

Ad Israël autem dicit.

Vers. 21. Nota *τὸ ad Israël,* Erasmus vertit contra Israël: sed meliùs alij vertunt, *de Israël autem dicit:* hoc enim sæpè significat Hebræum אל *el,* cui respondet Græcum πρὸς, & Latinum *ad,* Sic ad Hebræos 1. v. 7. dicitur, *ad angelos* (hoc est de angelis) *dicit* immò *τὸ* אל *el* potest accipi pro lamed datiui. Vnde Syrus vertit לישראל *lisrael,* id est, *Israeli autem dicit.*

A *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.*

q. d. Toto tempore, quo ego Christus cum Iudæis versatus sum, sed maximè in cruce, ait Theodoret. in Isa. 65. expandi, & quotidie expando manus meas quasi profundens in eos mea munera, vt eos ad me alliciam, eosque in sinum fidei ac gratiæ meæ recipiam: apud Iudęos enim totam vitam docendo insumpsit Christus plurimaq; miracula fecit ipse & Apostoli; vt taceam oracula script. per quæ assiduè Deus ad Christum eos vocauit, & vocat, Christumque eis demonstrauit, & demonstrat. Sed frustra: Iudæi enim Mosi suo præfidentes & Iudaismo suo affixi, Christum agnoscere nolunt. Ita S. Chrysostomus, Ambrosius, Origen. & alij. 161. *Christi amor & beneficentia erga Iudæos.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docuit Paulus c. 9. & 10. Gentes per fidem ad iustitiam & salutem ascitas, Iudæos verò ob infidelitatem, ab eadem repulsos esse: nunc ad Iudæorum solatium monet Gentes, ne Iudæorum incredulitati & repulsæ indignentur & insultent; sed potiùs ei compatiantur & condoleant, vtque eos ad sui imitationem prouocent, idq;

Primò, quia non omnes Iudæi sunt increduli, & reiecti; nam ipse Paulus, & alij, quasi reliquiæ Israel salua facta sunt.

Secundò, v. 8. quia etsi plures excæcati sint, tamen eorum cæcitas salus est Gentilibus. Nam Iudæorum incredulitas causa fuit cur prædicatio euangelij, iustitia, & salus deflexerit ad Gentes.

Tertiò, v. 16. quia Iudæi sanctorum Patriarcharum sunt filij, in quibus ipsi Deo quasi consecrati, & sanctificati sunt.

Quartò, v. 17. quia Gentes, quæ erant quasi oleaster Paganismi, per gratiam insertæ sunt in oleam Iudæorum, puta in Ecclesiam Dei, à qua facilè per infidelitatem, superbiam, & inobedientiam rursum excidere possunt.

Quintò, 23. quia Iudæi, si recedere velint à sua infidelitate, rursum inserentur suæ oleæ, id est Ecclesiæ.

Sextò, v. 25. quia in fine mundi, cùm plenitudo Gentium intrarit, tunc omnis Israel credet, & saluus fiet.

Septimò, v. 30. quia ipsæ etiam Gentes ante Iudæos fuerunt incredulæ, & neglectæ à Deo, vti nunc Iudæi, increduli & neglecti sunt. Vnde v. 32. concludit dicēs: Conclusit Deus omnia sub peccato vt omnium misereatur. *Atque hanc vicissitudinem, & successionem Iudæorum & Gentilium in obsequio & Ecclesia Dei admirans exclamat,* O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!

1. DIco ergo: Numquid Deus repulit populum suum. Absit? Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Beniamin.

2. Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura: quemadmodũ interpellat Deũ aduersum Israel?

3 Do-

3. Domine Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.
4. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.
5. Si ergo & in hoc tempore reliquiæ secundùm electionem gratiæ saluæ factæ sunt.
6. Si autē gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iā nō est gratia.
7. Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus: electio autem consecuta est: ceteri verò excæcati sunt:
8. Sicut scriptū est, Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vsque in hodiernum diem.
9. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.
10. Obscurentur oculi eorū ne videant: & dorsum eorū semper incurua.
11. Dico ergo: Numquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus vt illos æmulentur.
12. Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium: quanto magis plenitudo eorum?
13. Vobis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo,
14. si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.
15. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?
16. Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.
17. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es,
18. noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te.
19. Dices ego: Fracti sunt rami vt ego inserar.
20. Benè: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time.
21. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat.
22. Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris.
23. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos.
24. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis ij, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ?
25. Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc: (vt non sitis vobisipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret,
26. & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.

27. Et hoc illis à me teſtamentum: cùm abſtulero peccata eorum.
28. Secundùm Euangelium quidem, inimici propter vos: ſecundùm electionem autem, chariſſimi propter patres.
29. Sine pœnitentia enim ſunt dona, & vocatio Dei.
30. Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum:
31. ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam: vt & ipſi miſericordiam conſequantur.
32. Concluſit enim Deus omnia in incredulitate: vt omnium miſereatur.
33. O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!
34. Quis enim cognouit ſenſum Domini? Aut quis conſiliarius eius fuit?
35. Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?
36. Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula. Amen.

COMMENTARIVS.

Verſ. 1. A *Dico ergo, nunquid Deus repulit populum ſuum.*

NOta τὸ. *Dico ergo*, phraſis eſt Apoſtoli, qua vtitur, cùm ſibi aliquid obijcit, vti hic facit. Senſus ergo eſt; quaſi dicat, dixi c. 9. & 10. Iudæos repulſos eſſe à Deo, & à iuſtitia; gẽtes verò ad eam aſcitas: verùm ergone Deus planè repulit populũ ſuum, puta Iudæos omnes. Reſpondet; *abſit*. Nam & ego ſum Iudæus & Iſraëlita, fidelis tamen & Chriſtianus. Tales quoq; ſunt Apoſtoli, multique alij, ex Iudæis credentes. Nõ ergo repulit Deus abſolutè populum ſuum, ſed tantùm eos, qui Chriſto credere nolunt.

3. *Non omnes Iudæos repulit Chriſtus.*

Verſ. 2. *Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſciuit.*

Nota τὸ, *præſciuit*. Quod primò S. Chryſoſt. ſic explicat; quaſi dicat, Deus non repulit totã plebem Iudæorum, ſed eos vocauit ad Eccleſiam, quos præuidit fore dignos. B Hoc ſi de prima vocatione ad fidem & gratiam intelligatur, Pelagianum eſt; ſin de ſecunda vocatione ad iuſtitiam intelligatur, ſanum eſt & orthodoxum; de ſecunda ergo hac vocatione explicandus eſt S. Chryſoſt.

Quadruplex huius loci ſenſus.

4. *Euitandum hic, & diſcernendum dogma Pelagianum ab orthodoxo.*

Secundò, Occumen. *Præſciuit*, inquit, Deus Iudęos ante Gentes, quia Iudæi ante Gẽtes vocati ſunt ad Chriſtum, illique crediderũt. Hos ergo Deus *præſciuit*, id eſt, ſciuit eſſe ſuos ſuamque plebem, antequam Gentiles vocaret, & ſciret eſſe ſuos.

Tertiò, S. Auguſt. lib. 2. de bono perſeuer. c. 18. *Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſciuit*, Hoc eſt, inquit, quam prædeſtinauit, quam ſcilicet ab æterno decreuit ad ſe trahere, ſuamq; C facere. Vnde alij ſic explicãt, *quam præſciuit*, id eſt, quam prędilexit, quamque multis olim beneficijs affecit.

5. Quartò, planiùs & ſimpliciùs: *Nõ repulit Deus plebem ſuam, quam præſciuit*. Id eſt, quam pręuidit

A Chriſti fidem & gratiã ſponte ſua complexurã, foreque fidelẽ, ideoque fore plebem ſuam. Vide dicta c. 8. v. 29.

An neſcitis in Elia quid dicit ſcriptura?

In Elia, hoc eſt de Elia. Eſt Hebraiſmus, beth enim ponitur, pro עַל, *al*, vel *in Elia*, hoc eſt in hiſtoria Eliæ 3. Reg. 19. vbi Elias apud Deum queritur, eumque interpellat aduerſum Iſraëlitas, puta aduerſum Achab regem Iſraël, eiuſque vxorem Ieſabel, eorumq; aſſeclas: dicẽs.

Domine, Iſraëlitæ *Prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt.* *Verſ. 3.*

Altaria, ſcilicet, in excelſis locis & collibus Deo vero erecta. Vnde hæc altaria vocantur excelſa in Script. Quæ licet lege Deuteron. 16. v. 2. vetita eſſent, ac proinde piè ab Ezechia & Ioſia euerſa ſint: tamen impium erat euertere B ea ex odio cultus Diuini, verique Dei, vti fecerunt Achab & Ieſabel idololatræ.

6. *Altaria dicta excelſa, quæ non licebat euertere.*

Et ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam.

Dixit hoc Elias mœrens, afflictus, & ex mœſtitia puſillanimis, æſtimans omnia perdita eſſe, & longe deteriora, quàm reuera erãt: vnde puſillanimitatem eius, pariter & errorẽ corrigit hic Dominus, dicens:

Reliqui mihi ſeptem millia virorum qui non curuauerunt genua ante Baal. *Verſ. 4.*

Quaſi dicat. Ne putes, ô Elia, te ſolum Dei ſupereſſe cultorem; reliquos vel eſſe occiſos, vel ad Baal deflexiſſe. Ecce ſeptem millia mea prouidentia & gratia conſeruaui, & à nece & C ab idololatria; qui me æquè colant, vt tu. Sic etiam hoc tempore Chriſti & Pauli reliquias Iudæorum mihi, meoque cultui, & Eccleſiæ conſeruaui, ſcilicet eos, qui fidem Chriſti amplexi ſunt. Itaque verbum *reliqui*, propriè ſignificat, reſeruaui mihi in famulos, cultores, & amicos

amicos, scilicet, eos qui noluerũt adorare Baal. Hæc enim antithesis optimè accommodatur scopo Apostoli, qui est ostendere etiamsi repulerit Deus à iustitia, & gratia plerosque Iudæos, quia incredulos Christo; paucos tamen ex ijs sibi, suo cultui, & amicitiæ seruasse, scilicet eos, qui Christo crediderunt. Rursum per verbum *Reliqui*, Deus suę gratiæ virtutem ostendit, & innuit. Non enim ait: Ipsi se reliquerunt, sed ego reliqui, Græce κατέλιπον, Hebraicè השארתי *hisarti*, id est, reseruaui; quia licet ipsi etiam seruarint se, tamẽ potiùs à Dei gratia seruati sunt. virtus enim gratiæ in opere bono potior est, liberi arbitrij concursu. Ita S. August. lib. de bono perseueran. c. 11.

Etiamsi Deus plerosque Iudæos repulerit, non tamen omnes.

8. *Virtus gratiæ in opere bono potior est liberi arbitrij concursu.*

Nota contra Nouantes nuper ex tenebris natos, hunc locum pro conseruatione, & duratione Ecclesiæ. Nam grauiter hic errant, 1. Philippus Melanchthon, qui in locis communibus, cap. de Ecclesia, docet, tempore Elię Ecclesiam constitisse in solis Elia, Elisæo, & paucis sacerdotibus. 2. Caluinus, qui in præfatione Institutionum ex hoc Eliæ loco probare nititur, Ecclesiam posse deficere. 3. alij Nouantes, qui hæc Ecclesiæ suæ inuisibili, id est, non existenti ante Lutherum & Clauinum adaptant, quasi fuerint ante ipsos aliqui Lutherani, qui eandem fidem docerent, quam postea Lutherus & Caluinus docuerũt, sed pauci, quales fuerunt tempore Eliæ incogniti & absconditi.

9. *Error Melanchthonis, & Caluini de suis Ecclesiis.*

Primò enim hoc gratis dicunt. Probandũ enim eis est, tales reuera fuisse. Dicant quæso vbi, quando, sub quo Rege, vel Pontifice exstiterint? Nominent eos saltem nomine communi, suæ sectæ, vel historicos proferant qui eos exstitisse testentur; sic enim in Israel fuisse veros deicolas tempore Eliæ, licet Eliæ incognitos, testatur sacra historia l. 3. Reg. c. 19. quã citat hic Paulus.

Ante Lutherum nulli fuerunt Lutherani.

10. Secundò licet Ecclesia Dei, cùm persecutionem à Iesabele pateretur in Israël, id est, in Samaria, ibidem paucos haberet fideles, eosq; latentes, vel absconditos; tunc tamen eadem Ecclesia spectabilis erat & florens in Iuda, id est, in duabus tribubus, vbi sub Iosaphat rege fideli & pio, publicè templo, sacrificijs, & cæremonijs Deus verus colebatur, quò qui verè fideles erant, se recipiebant, quasi ad fidei & religionis oraculum & asylum, & hoc est, quod Dominus dicens, *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal*, significat, dum subdit, *in Israël*, id est, in Samaria, non autem in Iuda; de eo enim non loquitur. Licet ergo concederemus, in Israël defecisse tunc Ecclesiam, inde tamen non sequitur, eam omnino defecisse; quia perstitit in Iuda. Dicat nunc Lutherus, si ante sua tempora Lutherani fuerint, & latuerint in Saxonia, Germania, Gallia, vbi gentium aut terrarum visibiles & spectabiles fuerunt? vt eò se recipere possent, qui veram fidem, religionem, & Ecclesiam aut sectabantur, aut inquirebant. Vbi fuit Ecclesia Lutheri ante Lutherum, quæ à Luthero nomen & exordium sumpsit? sanè ibidem fuit, vbi fuit Lutherus, antequam nasceretur.

Vera Ecclesia nunquam potest omnino deficere.

Ecclesia Lutheri ante Lutherum, fuit, vbi erat Lutherus, antequam nasceretur.

11. Tertiò, in ipso Israël, id est, Samaria, Ecclesiam tempore Eliæ non defecisse, sed multos habuisse veri Dei cultores, patet ex eo, quòd paulo antè ex ijs Iesabel plurimos occiderat prophetas; ex quibus adhuc superstites erant Elias, Elisæus, Michæas, Abdias dispensator ipsius Achab & Iesabelis, & alij centum prophetæ, quos abscondit Abdias iam dictus, ne occiderentur à Iesabele, vt patet 3. Reg. 18. v. 13. alijq; insuper prophetæ, de quibus fit mentio 3. Reg. 20. v. 22. 28. & 35. Quod ergo dicit Elias ad Deum; *Prophetas tuos occiderunt, & ego relictus sum solus*; subaudi, solus qui publicè & intrepide oppono me Baal & Iesabeli: alij enim prophetæ, ne occiderentur, latebant, sicut latebant Pontifices, & Sacerdotes tempore Decij & Diocletiani. Ex laicis verò multo plures tunc fuisse fideles in Israël, patet ex verbis Domini: *Reliqui*, inquit, *mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal*. Denique totus Israël paulo ante sub Dauide & Salomone, veræ fidei & Dei cultor fuerat, sed sub Ieroboam multi cum eo ad idololatriam vitulorũ desciuerunt. Ostendat iam Lutherus, ostendat Caluinus non septem millia, non mille, non centum, sed viginti, sed decem, sed quinque, immò vel vnum, qui ante sua tempora eandẽ secum fidem per omnia docuerint; ostendat fidei suæ continuationem, descensum, & deriuationem per singula sæcula; ostendat quinam Patres singulis annorum centurijs docuerint in Eucharistia non esse verum corpus, sed tantùm signum corporis Christi, Pontificem Romanum esse Antichristum, Sanctos non esse inuocandos, non esse liberum arbitrium, non operum merita, solam fidem iustificare, Deum esse authorem omnium operum tam malorum, quàm bonorum.

Plures quàm Elias propheta, imo & laici fideles erant in Samaria, tempore Iesabel.

12. *Lutherus & Caluinus originẽ & continuationem suæ Ecclesiæ & fidei ostẽdere non possunt.*

Hactènus id præstare, immò promittere ausus fuit nemo, ne ipsi quidem Centuriatores Magdeburgenses: nimirum hæc est causa, quę eos in has angustias compellit; cogitque eò cõfugere, vt dicant Ecclesiam errare & deficere posse, immò defecisse per tot annorum centurias, quot à sancto Gregorio (tunc enim aiunt Ecclesiã defecisse, & Antichristum in ea præsidere cœpisse) ad Lutherum interfluxerunt. Durum est telum necessitas. Itane Christus per tot sæcula sponsam suam Ecclesiam deseruit? Itane fefellit promissionem suam datam Matthæi 16. *Tu es Petrus, & super hãc petram* (id est super hũc Petrũ, vt habet Syrus, & Petri in cathedra Romana successores) *ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Itane concidit Ecclesia, templum & domus Dei, quam Apostolus 1. Timot. 3. ait esse *columnã & firmamentum veritatis?* Quam prophetæ docẽt esse regnum æternũ Christi? Itane per tot sæcula delituit inuisibilis Ecclesia, quæ est magistra fidei, doctrix veritatis, quam Isaias c. 2. docet esse montem in vertice montium, & eleuatum super omnes colles? quam Christus in dubijs & difficultatibus adiri & audiri iubet, Mat. 18. *Dic*, inquit, *Ecclesiæ: Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.* Deus per suã bonitatem aperiat oculos omnium errantium, & miserorum, qui à Luthero & Caluino, eorũque asseclis decepti, quasi oues errantes à cau-

13. *Angustiæ & deliria Centuriatorum Magdeburgensium.*

Ecclesia per multa sæcula ante Lutherum delitescere, & inuisibilis esse non potuit.

la Ecclesiæ se segregarunt, vt ecclesiam priscam & stabilem, Catholicam & Apostolicam, Romanam scilicet, videant, agnoscant, & ad eam quasi matrem amantissimam postliminio recurrant, cum eaque in gratiam, & mutuum amplexum redeant. Amen.

Septem millia.

Quis numerus intelligatur per septē millia.

14. Hoc est, multa millia. Septenarius enim numerus significat multitudinem, & Hebræis est familiaris propter Sabbatum; sicut & denarius propter decalogum, ait S. Hieronym. in cap. 4. & 54. Isaiæ. sic Ecclesiastæ 11. v. 2. dicitur *Da partem septem*, hoc est, multis pauperibus, *nec non & octo*, id est, multo pluribus. Sic 1. Reg. 2. versu 5. in Hebræo habetur: *Donec sterilis peperit septem*, quod noster interpres vertit: *Donec sterilis peperit plurimos.*

Qui non curuauerunt genua ante Baal.

Baal quis Deus.

15. Græcè est fœmininè, τῇ Βάαλ, τῇ scilicet εἰκόνι, hoc est imagini Baal. Nisi malis dicere, à Iesabele fœmina Tyria, Astartē Deam Tyriorum Israëlitis ad cultum fuisse propositam, quasi Baal fœminam. Baal enim Hebræis generale deorum nomen est. Verùm facillimè & solidissimè dici potest hic, vti & alibi, mendum irrepsisse in textum Græcum, & pro τῇ restituēdum esse masculinum τῷ. Sic enim interpres & veteres legisse videntur.

Vers. 5. *Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ,*

Hoc est, pauci Iudæi, credentes Christo, pauci, inquam, præ innumeris incredulis, ita vt ex tanta incredulitate, & clade videantur
16. hi pauci esse tantùm reliquiæ, & reliqui. *Secundum electionem*, id est, gratuitam, *salua facta sunt*, id est, iustificatæ sunt: non enim agit hic Paulus de electione immediata ad gloriam, vel ad primam gratiam & fidem, sed de electione ad iustitiam, vti initio cap. 9. ostendi. Iustitia enim est salus à peccato, estque salus inchoata, quæ perficietur in cælesti gloria. Electio ergo hæc Dei, est dilectio Dei, de qua dixit capit. 9. *Iacob dilexi*, quam & alio nomine ibidem miserationem vocauit, dicens: *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.*

Non agit hic Paulus de electione ad gloriam.

Nota, huic electioni gratiæ non repugnare consensum liberi arbitrij, eiusque liberam acceptationem gratiæ, nec etiam fidem, pœnitentiam, aliasque liberas hominis dispositiones ad iustitiam; hæ enim omnes nullum meritum, nullam efficaciam, nullum ius propriè dictum homini tribuunt ad iustitiam. Sed his omnibus positis meræ est electionis Dei & gratiæ, quòd tales iustificet, non alios qui istis carēt; vt disertè ait Apostolus c. 4. v. 5. & ex eo Conc. Trident. sess. 5. & 6. Vtrumque ergo verum est, & vtrumque verè responderi potest,

Cur fidelis pœnitens iustificatur præ fideli impœnitente.

17. Si quæras, cur fidelis pœnitens iustificatur præ infideli pœnitente? Respondebo enim primò, quia ipse se disposuit, hic non; respondebo secundò, quia gratis Deus voluit illum iustificare, & acceptare illius dispositiones; non autem hunc, qui eis caret. Fides enim est dispositio ad iustitiam, non sua natura, aut naturali vi & efficacia, sed quia Deus ita voluit & constituit, & iuxta priorem responsionem videtur loqui S. Chrysostomus, cùm ait, Deum ad iustitiam & salutem eligere hunc præ illo, quia hunc suæ gratiæ consensurum præuidit, non illum. E contrario S. August. iuxta posteriorem sensum quærenti cur hic præ illo eligatur à Deo, Respondet causam esse non humanum meritum, sed electionem & gratiam diuinam. Vtrumque
enim verum est, eo sensu quem dixi. Denique 18.
Apostolus hic tantùm electionem gratiæ opponit electioni ex operibus legis, vel naturæ; vt patet ex sequentibus, & ex tota epistola. Sub gratia ergo amplexum liberum gratiæ, & eos qui per gratiam excitati, sponte obediunt & subijciunt se gratiæ, intelligit. Liber enim amplexus gratiæ est quædam gratia. Fit enim à gratia præueniente & cooperante. Vnde & ipsi fideles & sancti qui gratiæ obediunt; filij gratiæ sunt, & nuncupantur. Fusiùs id ipsum docet hic Toletus notat. 4.

Apostolus hic electioni gratiæ opponit electioni ex operibus legis, vel naturæ.

Dices τὸ Salua, non legit S. Aug. & in Græco tantùm est λεῖμμα γέγονεν, id est, *reseruatio facta est*. Respondeo, *reseruatio*, supple saluatorum, id est, eorum qui salui facti sunt, vt vertit noster, hoc est, eorum qui iustificati sunt, facta est per electionem gratiæ iustificantis. Si tamen cum nonnullis ex S. August. hanc reseruationem, æquè vt τὸ reliquus siue reseruaui v. præcedenti velis extendere, & accipere de gratia vocante & præueniente, quasi per hanc facta sit ista reseruatio saluandorum, id est, iustifi-
candorum. Respondeo etiam hoc vere posse 19.
dici, scilicet diuinæ electionis & gratiæ vocantis esse, quod hi conuersi sint, non illi; quia licet vtrique physicè æqualem habuerint gratiam vocantem, hæc tamen gratia cum libero arbitrio in his operata est cōuersionem, nō in illis: id est, hi virtute gratiæ se conuerterunt, non illi; quòd enim hi se conuerterunt; virtus & efficacia fuit gratiæ, qua vsum & cui cooperatum fuit liberum arbitrium, prout exigebat gratia, & prout intendebat Deus gratiam hanc tribuens; quòd verò alij noluerint conuerti, liberi arbitrij fuit malitia: iustificati ergo suam iustitiam, licet libere à se acceptatam, gratiæ tribuere debent, perinde ac pauper diuitis gratiæ tribuit, quòd eius pa-
ne sustentetur, non autem sibi hoc arrogat, 20.
licet ipse panem à diuite oblatum libere debeat acceptare, & comedere, si ex eo sustentari velit. Hæc enim eius acceptatio nihil habet laudis, nihil illustre, præsertim si comparetur cum liberalitate & liberali donatione diuitis.

Quod hi cōuertātur, nō illi, quomodo tribui possit gratiæ.

Si autem (hæc electio est gratiæ, vti dixi, ideoque ipsa est) *gratia, iam non ex operibus.* Vers. 6.

Quasi dicat. Si hæc electio ad iustitiam, ipsa scilicet iustificatio fit ex Dei gratia, ergo non obtingit nobis ex merito operum no-
strorum. Opera hic intelligo legis naturæ, 21.
immò & fidei; quatenus nimirum hæc hominis opera sunt, quia dispositiones fidei, spei, pœnitentię, vti actus humani sunt, nec habent meritum, nec efficaciam iustificandi, sed tantùm ex gratuita Dei ordinatione disponunt hominem ad iustitiam, vti dixi.

Actus humani, vt tales, non habent meritū iustificandi.

Alio-

Alioquin gratia iam non est gratia.

Calumniatur Kemnitius detractum esse in nostris codicibus, quod habetur in Græcis, scilicet, εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον. Id est, *Si verò ex operibus, non est gratia; alioqui opus iam non est opus.* Et ita legit Caiet. & Theoph. Sed hoc non legunt Origen. Chrysost. Ambros. & alij, immò Erasmus ait esse superfluum, & sanè nostra Latina lectio breuior & neruosior, ideoq; verior est. Nota τὸ *ex operibus*, semper hic significat meritum operum. Hoc enim solum opponitur gratiæ, siue gratuitæ donationi & electioni.

Vers. 7.

Quid ergo?

Supple, dicemus, & ex dictis huc vsque concludemus, nimirum id quod sequitur, *quod quærebat Israel*, iustificari, scilicet ex meritis operum legalium, *hoc non est consecutus:*

22. *Quod Iudæi quærebant per opera legis, non sunt assecuti.*

Electio autem consecuta est.

Electio, id est, electi secundùm gratiam ex Iudæis, puta Iudæi qui Christi fidem & gratiam amplexi sunt, hi electi à Deo ad iustitiam, eam consecuti sunt. Abstractum ponitur pro concreto, nimirũ *electio* pro electis, iuxta can. 30.

Cæteri verò.

Iudæi scilicet, non electi, sed reiecti, & repulsi à Deo, & à iustitia ob suam incredulitatem, *Excæcati sunt*. Propriè & directè à se suaque malitia, qua obstinatè inhæserunt legi Mosis, & Christi fidem contempserunt: indirectè verò à Deo eos deserente, & dimittente suæ infidelitati & obstinationi.

Vers. 8.

Sicut scriptum est (Isaiæ 6. v. 9.) *dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant.*

Dedit, permittendo, deferendo, & occasiones præbendo, bonas quidem in se, sed quibus illi se magis indurarent suo vitio, & culpa. Ita S. August. Chrysost. Theophyl. Oecumen. Vide can. 17.

23. *Quis hic vocetur spiritus compunctionis.*

Quæres. Quis hic vocetur *spiritus compunctionis*; primò Anselm. per spiritum compunctionis intelligit spiritum impellentem ad malum, instar stimuli, qui compungens boues incitat ad cursum.

Secundò, Ambros. intelligit dolorẽ Iudæorum ortum ex zelo Iudaismi, cùm eum viderent aboleri per euangelium.

Tertiò, alij intelligunt spiritum æmulationis & inuidiæ Iudæorum in Christum, & Christianorum multitudinem.

Verùm nota. Citat hic Paulus Isaiæ c. 6. v. 10. vt vult Origenes & Chrysostom. vel potiùs & clariùs, Isaiæ c. 29. v. 10. vt censet Anselmus, Vbi noster interpres vertit: *Miscuit vobis dominus spiritum soporis; claudet oculos vestros; prophetas & principes vestros, qui vident visiones operiet.* Cuius loci sensus est hic: Deus vobis, ô Iudæi, velabit & operiet Isaiam, & alios prophetas, ne eos intelligatis. Ita S. Hieron. & Cyril. ibidem. Vbi aduerte pro *soporis*, Hebraicè est תרדמה *tardema*, quòd Theodotion vertit ἔκστασιν, id est, mentis excessum: Aquila καταφορὰν, id est, grauem somnum: Chaldæus spiritum erroris: Syrus spiritum stupiditatis. Hebræum *tardema* significat altissimum veter-

24. *Isaiæ cap. 29. locus illustratus.*

num, qui homini oculorum & aurium vsum, omnemque sensum adimit. Vnde Septuag. quos sequitur hic S. Paulus, vertentes κατανύξεως, videntur hoc posuisse pro κατανυστάξεως, id est, soporatione. νὺξ enim est nox. Et νυστάζειν dormire significat. Ita Hesychius.

25. *Miræ obliuionis subitæ exempla.*

Narrat antiquitas philosophum quendam sapientissimum, cerebro lapide percusso oblitum fuisse litteras, ita vt ne quidem legere sciuerit. Et Grammaticum, qui cum asino quo vectabatur excidisset, accepto in cerebro vulnere, prorsus omnem Grammaticam oblitum. Et Hermogenem Rhetorem, qui cùm doctissimus suæ ætatis esset adolescens, senem factum omnia esse oblitum. Maius miraculum hic accidit, cùm Deus Iudæorum legis doctores eminentissimos fecit stupidissimos, in pœnam obstinationis suæ in Iudaismo.

26. Verùm noster interpres, S. Chrysostom. Theoph. Vatab. Erasmus, & alij propriè κατανύξεως vertunt compunctionis. Sic Actorum 2. v. 37. dicitur, *his auditis compuncti sunt corde;* Vbi Lucas in Græco posuit idem hoc verbum κατενύγησαν. Excæcationem enim & obdurationem, quam Isaias per soporem & veternum significat, Septuaginta & Paulus per aliam metaphoram, scilicet per compunctionem significarunt: compunctio autem hic idem est, quod transpunctio, & compungi idem est, quod transpungi. Transpunctio hæc significat excæcationem Iudæorum.

Compunctio hic significat transpunctionem, & excæcationẽ.

Declaratur simili.

Primò, quia cùm oculus clauo aut cultro transpungitur, tunc effoditur, & excæcatur, & cum auris cultro transfoditur, & transpungitur, auditus extinguitur, & homo fit surdus: sic Iudæi mentem habent expunctam, id est, transpunctam, tum clauo inuidiæ in Christum & Christianos, tum clauo perfidiæ & obstinationis, vt ea quæ Christi, Dei, fidei Christianæ, ac salutis sunt, videre & audire non possint, perinde ac si oculos & aures mentis haberent transpunctas & transfossas, omnisque audiendi, videndi, & intelligendi vis ac sensus in eis esset extinctus: spiritus ergo compunctionis, id est, transpunctionis, est obstinatio & liuor, siue dolor & inuidia à propria malitia, & à dæmone Iudæis aspirata & suggesta, quæ quasi clauus terebrauit, transpunxit, & excæcauit eorum oculos & mentem.

Transpũctio significat obstinationẽ & inuidiã.

27. *Declaratur similitudinẽ.*

Vbi nota: sicut vehementia doloris sensum tandem superat & extinguit, vt homo vi doloris incidat in animi deliquium, fiat stupidus, insensibilis, immò subinde amens & demens, ita liuor hic & dolor inuidiæ adeò vehemens fuit in Iudæis, vt eorum sensus, oculos, aures, & mentem stupefecerit, fecerítque eos insensibiles, & quasi dementes in rebus fidei & salutis. Et hoc est quod ait S. Cyprian. libro 1. epist. 3. *Iudæi*, inquit, *transpuncta mentis alienatione dementes Dei præcepta contemnunt, medelam vulneris negligunt, agere pænitentiam nolunt, ante admissum facinus improuidi, post facinus obstinati.* Quasi dicat, Vehementia liuoris & doloris inuidiæ in Christum & Christianos, tanta fuit in Iudæis, vt eos alienarit à mente, fecerítque quasi dementes, vt res Christianas ac diuinas

non

non magis capiant, quàm saxa, aut bruta, quæ A mente destituuntur.

Altera similitudo.
28. Secundò, sicut cacabus, aut vas cùm transpungitur & pertunditur, nihil retinet aquæ, aut alterius liquoris, & speculum cum transpungitur, speciem rei visibilis non retinet, sed quasi pertusum sinit eam effluere: ita Iudæorum aures, oculi, & mens inuidia & obcæcatione transpuncta & pertusa nihil retinent, sed sinunt effluere quæcumque audiūt, aut vidēt de Christo & Christianis. Vnde oculos habentes non vident, & aures habentes non audiunt. Et hoc est quod S. Cyprian. loco iam citato addit, & dicit: *Pertusa est illis mens, hebes animus, & sensus alienus à Deo, fide, pœnitentia.*

3. Similitudo.
29. Tertiò, sicut clauus nummū aliquem transpungens, eundem sibi inserit & affigit: ita inuidia hæc, perfidia, & obstinatio in sua lege & B Iudaismo, Iudæorum animos ita transpunxit & penetrauit, vt eisdem quasi clauis trabalibus videantur confixi, & affixi; adeo vt à sua perfidia sint immobiles; ac consequenter excæcati in fide Messiæ, omne lumen scripturarum, omnem sensum rerum cælestium amiserunt. compunctio ergo hæc est pertinaciain sua perfidia quæ Iudæos penetrauit, transpunxit, sibique immobiliter affixit. Sic explicant compunctionem hanc S. Chrysost. Theoph. Oecum. Vide quò hominem abducat liuor, peruicacia, proprij iudicij tenacitas, & obstinata voluntas.

Quid tandem cōpunctio hic.

Oculos vt non videant, & aures vt non audiant.

V. Signa obstinatæ mentis.
Nota hic quinque signa, & effectus obstinatæ mētis. Primum est cæcitas animi, de qua C Iob cap. 12. *Palpabunt, inquit, quasi in tenebris & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios.* & cap. 24. *Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias eius.*
30.
I.

II. Secundùm est voluntaria surditas, Iob 21. *Qui dixerunt Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus.* Talis fuit Pharao dicens Exodi 5. *Quis est Dominus, vt audiam vocem eius? nescio Dominum.* De vtraque Isaias c. 42. v. 19. *Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum, quis cæcus nisi seruus meus? & surdus, nisi ad quem nuncios meos misi?*

III. Tertium est contemptus Dei & hominum, Prouerb. 18. *Impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur eum ignominia & opprobrium.* Vicissim talis à Deo contemnitur & despicitur, Prouerb. 1. versu 25. *Despexistis omne consilium meum, ego quoque in interitu vestro videbo, & subsannabo, cùm vobis id quod timebatis ad- D uenerit.*

IV. Quartum est incorrigibilitas, Ecclesiastæ 7. *Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere quem ille despexit.* Huic connexa est impudentia & perfricta frons, Ieremiæ 3. *Frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Prouerb. 2. *Lætantur cùm malè fecerint, & exultant in rebus pessimis.*

V. Quintum est stupor, Prouerb. 23. *Eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clauo, & dicet: Verberauerunt me, & ego non sensi.* Huic coniuncta est difficultas, & quasi impossibilitas resipiscendi, Ieremiæ 13. *Si mutare potest æthiops pellem suam, & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum.* Et c. 17. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum.*

Et Dauid dicit (Psalm. 68. v. 23.) *Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.* *Vers. 9.* 31.

Variè explicatur, Fiat mensa eorum in laqueum.

I. Primò, nonnulli hæc sic explicant: *Mensa*, id est esca fellis & aceti, quā mihi Christo apparant Iudæi in cruce, tali & ipsi fruantur in obsidione sub Tito, & deinceps.

II. Secundò Theodor. in Psal. 68. *Mensa* inquit, fiat laqueus, hoc est lætitia eorum vertatur in tristitiam.

III. Tertiò S. Augustin. mensa fiat laqueus, hoc est, inquit, Fides eorum fiat incredulitas & perfidia.

IV. Quartò S. Hilar. in eundem Psal. 68. mensa fiat eis laqueus, hoc est, inquit, Sacrificia vetera eis obsint.

V. Quintò mensa, hoc est agnus paschalis fiat Iudæis in laqueum, vt nimirum occasione Paschatis omnes Ierolymam conueniant, ibique à Tito obsideantur, & capiantur: ita enim reipsa euenisse, narrat Iosephus libro 7. belli cap. 17.

VI. Sextò, planior & simplicior sensus est, quasi dicat, Sicut aues & pisces escā hami, vel retis capiuntur: ita Iudæorū mēsam, id est cibū, potū, & omnem rerū temporalium affluentiam (vsuris sæpe partam) quā vita sustentatur & recreatur, Deus vertat Iudæis in exitium, vt iis superbiant, lasciuiant, & Romanos prouocent ad sui deprædationem, & excidium; vtque iis, vtpote per vsuram partis, & incentiuis ad omnem luxum & fastum, sibi viam sternant ad infernum. Ita S. Chrysostom. Rursus, mensa spiritalis animæ, ait Anselm. Origen. & Caietan. scilicet mensa legis Dei & S. Scripturæ, quas Iudæi vnas reputant delitias, & summum suum bonum, fiat eis in scandalum, & in retributionem, id est, in pœnam demeritorum; vt scilicet iusto Dei iudicio, quia eā abusi sunt, & quia ex ea Christum agnoscere noluerunt, iam inde mortem & excæcationem petant, vnde vitam & lumen captabant.

Explicatio planior.

32. *Mensa hic est temporalium copia.*

Mensa animæ est S. Script. & lex Dei.

Et dorsum eorum semper incurua. *Vers. 10.*

33. Quasi dicat, Magis magisque, ô Deus, onera illos, eo modo quo potes, erroribus, scandalis, calamitatibus, seruitute, ait Theodoret. vt oneribus pressi, ceu silicernia curuati in terram, incedant.

Quid dorsum incuruare.

Secundò, *dorsum eorum incurua*, hoc est, effice, vt voluntas affectusque eorum curuati in terram lucro & terræ affigantur, nec adspiciant, aut requirant bona cælestia. Sic Poeta dicit: *O curuæ in terris animæ, & cælestium inanes!* tales iam videmus Iudæos.

Dico ergo, Nunquid sic offenderunt, vt caderent? *Vers. 11.*

34. Quasi dicat, Si hæc dicta Dauidis de Iudæis tam funesta, vera sunt; ergo Iudæi in Christum, quasi in lapidem offensionis ita impegerunt & offenderunt, *vt caderent*, sine vlla spe resurgendi, hoc est, vt pleno & irreparabili casu elisi & attriti corruerint. Ita S. Chrysost. & Theoph.

Obiicit sibi (nam τὸ *dico ergo* obijcientis est, vt dixi v. 5.) hoc Apostolus, ad leniendum ruinæ Iudæorū inuidiam & acerbitatem.

Vnde

A

Vnde respondet, *Absit. Sed illorum delicto*, per de-
35. lictum, ruinam, & lapsum Iudæorum, *salus est Gentibus, vt illos æmulentur*. quasi dicat, Adeò non spreuit omnino Deus Iudæos, vt voluerit vti vocatione Gentium, ad Iudæorū conuersionem: ideo enim Iudæis fidei obluctantibus, vocauit ad iustitiam & salutē Gentes; & Apostoli ad Gentes suam prædicationem transtulerunt, vt Iudæi Gentium sanctimoniam, ac dona fidei, & gratiæ Spiritus S. videntes, sancta quasi inuidia excitarentur ad eos imitandos, fidemque Christi reciperent. Et hoc est quod ait, *vt eos æmulentur*, id est, vt Gentes prouocent *eos*, scilicet Iudæos ad æmulationem, & sui imitationem. Hoc enim est *τὸ æmulentur*: nam idipsum significat Hebræum קנא, *kinna*, id est, æmulari, & sic sumitur Græcum *παραζηλόω* v. 14. ita Orig. Chrysost. Theod. & Ambr.

Gentes vocata vt Iudæi excitarentur ad sua salutis desiderium.

B

36. Nota, vno cadente & excidente à gratia & gloria, alius mox à Deo erigitur, & destinatur ad cadentis coronam: sic Angelis labentibus, homines; Iudæis incredulis, Gentes; vni genti cadenti altera surrogatur & succedit. Hinc Apocal. 3. v. 11. quisque monetur: *Tene, quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam*.

Vno deficiente alius eligitur.

Vers. 12. *Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium.*

Quasi dicat, Si Iudæorum incredulitas & di-
37. minutio, id est paucitas credentium Gentibus occasio fuit tanti boni, & tantarum diuitiarum spiritualium, scilicet prædicationis Euangelij (hæc enim à Iudæis repulsa ad Gētes deflexit) fidei, iustitiæ, & salutis, vt quantùm Iudæi, tum gratia, tum numero credentium imminuti sunt, tantùm Gentes tam numero, quàm gratia credentium ditarentur & crescerent.

C

Quanto magis plenitudo eorum?

Cùm videlicet plena eorum multitudo, atque vniuersus Israel in fine mundi credet Christo, supple, ditabit & prouocabit, confirmabitque Gentes ad se imitandum; maximè cùm multi ex Israëlitis ab infantia in S. litteris versati, cum Elia & Henoch per orbē prædicabunt, & Christum è Scriptura efficaciter & clare Iudæis demonstrabunt.

Nota, non dicit Apostolus cōuersio eorum, sed plenitudo; quia hanc appositè opponit eorundem diminutioni. Est argumentum à minori ad maius: hoc enim cōtingit, & sequitur
38. per se; illud verò per accidens. Magis autem verisimile est futurū esse id, quod per se ex re quapiam natū est sequi, quàm id quod tantùm per accidens sequitur. quasi dicat, Si de malo quod per se aduersatur bono, puta de Iudæorū incredulitate, per accidentariam occasionem diuina sapientia tantum elicuit bonum, puta conuersionem omnium gentium, quæ millies plures sunt Iudæis; quanto magis ex bono, quod per se ordinatur ad bonum, puta ex Iudæorū fide & conuersione, eliciet idem Deus ingens bonum, puta Gentium in fide propagationem & cōfirmationem, vt ita per Iudæos totus mundus ad florentem optimumque statum, adeoque ad salutem & gloriam æternam
39. perducatur? En quàm Apostolus Gentibus facit desiderabilem Iudæorum fidem & conuersionem; vt Iudæis incredulis non insultent, sed

Cur dixerit Apostolus, plenitudo.

D

iis condoleant & compatiantur, eosque verbo & exemplo conuertere satagant. Ad idipsum mox Gentes incitat suo exemplo, dum subdit:

Vobis enim dico Gentibus, quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo. Vers. 13.

Nota *τὸ honorificabo*, id est laudabo, & honorificè peragam, illustrabo & exornabo prædicationem Euangelij apud Gentes; vt Spartam quam nactus sum, quæque mihi commissa est, hanc exornem. quod Hebræi dicunt אכבר, *acabbed*, id est condecorabo, glorificabo tam verbis qui factis. Vnde Syrus vertit משבח, *mesabbach*, id est gloriosam efficiam, encomiis celebrabo.

Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam. Vers. 14.

Puta Iudæos, qui mihi secundùm carnem 40.
cognati & consanguinei sunt: q. d. Tanti facio Iudæos, eorumque salutem, vt non tam Gentium, quàm Iudæorum me Apostolū esse profitear. Nam ideo Gentium sum Apostolus, vt nimirum hoc meo Apostolatu apud Gentes, prouocem Iudæos ad sanctam quandam æmulationem, vt scilicet ipsi tam me, quàm Gētes quas cōuerto, imitētur in fide & zelo Christi.

Quantì fecerit Iudæos Apostolus.

Si enim amissio, abiectio, reprobatio. Vers. 15.

Græcè enim est *ἀποβολὴ*. S. August. legit: *Si reiectio eorum* (Iudæorum) *reconciliatio est mundi*, puta occasio est conuersionis & reconciliationis omnium Gentium totius mundi, iuxta sensum iam datum v. 12. quæ, qualis, & quàm læta erit *Assumptio*, id est vt Syrus, restitutio & adiunctio Iudæorum ad Christum? sanè non erit alia, nisi talis qualis est *vita ex mortuis*, si nimirum mortuus quis, vel potiùs plurimi mor-
tui ad vitam resurgant: quasi dicat, Si Iudæorum 41.
incredulitas & abiectio Gentibus & vniuerso orbi attulit occasionem reconciliationis; quia videlicet à Iudæis repulsa ad Gētes pertransiit: quàm gaudēda res erit, si etiam ipsi Iudæi rursum assumantur ad fidem, videlicet perinde erit, ac si mortuus quis ad vitā reuocetur; imò ac si mundus ipse qui Gentibus constat & Iudæis, altera parte demortuus, integer planè reuiuiscat; quomodo mortuo ad vitam redeunte gaudent omnes, & nemo dolet, aut detrimentum patitur. Ita Ambrosius.

Maximi gaudij occasio erit Iudæorū conuersio.

Secundò, *nisi vita ex mortuis*. q. d. Iudæis assum- 42.
ptis & conuersis ad Christum, nihil iam restabit amplius (gentes enim omnes ad Christum iam tum conuersæ erunt) nisi vt veniat finis mundi, & mortuorū resurrectio, & redemptionis hominum consummatio; vt nimirum omnes tam Iudæi, quàm Gentes fideles & electi cum Christo transeant ad vitā & gloriā æternam. ita S. Chrysost. Theodor. Ansel. Caiet.

Iudæis conuersis omnia erunt cōsummata.

Quòd si delibatio sancta est & massa. Vers. 16.

Quasi dicat, *Si delibatio*, hoc est primitiæ 43.
pastæ ciborum & panum Deo consecrentur, etiam tota reliqua massa vel pasta censetur quasi Deo consecrata. alludit enim Apostolus ad Numer. 15. vers. 20. vt patet si Græcos textus vtrobique conferas. Vtrobique enim est *ἀπαρχὴ* & *φύραμα*, pro quo noster interpres ibi pulmenta, hìc massam vertit. Iam

Locus ex l. Numer. illustratur.

sensus

sensus est, q.d. quandoquidem Iudæorum primitiæ, id est, vt Chrysost. Patriarchæ & Prophetæ: &, vt Theodor. Christus: & vt aptissimè Ambros. & Anselm. Apostoli & primi Christiani ex Iudæis ceu primitiæ, oblati sunt Deo, & deputati ad fidem & sanctitatem, etiam reliquum corpus Iudæorum Deo censetur oblatum & deputatum, atque morali quadam æstimatione, & analogicâ quadam sanctitatis aspergine sanctificatum, quasi in spe, præparatione, semine, ac familia, scilicet in sanctis progenitoribus. Est noua ratio, qua Paulus probat Iudæos non esse respuendos, quasi à Deo reiectos & reprobatos, ex eo, quòd ipsi sanctorum Patrum sint filij, ideoque sancti, iuxta sensum iam datum.

Delibatio hic sunt Apostoli & primi Christiani.

Iudæi cur non respuendi.

44\. Nihil ergo hic habet Caluinus, quo probet infantes fidelium esse sanctos, nec egere baptismo, vt sanctificentur: pari enim modo probaret Iudæos incredulos esse sanctos, quia eorum parentes fuerunt sancti. De his enim ad litteram loquitur Apostolus. Simili modo 1. ad Corinth. 7. versu 14. non tantùm filios, sed & coniugem vocat sanctum, si alter coniunx sit sanctus, id est, Christianus, quem tamen propriè per alterum coniugem sanctificari, nemo, ne ipse quidem Caluinus, dixerit.

Reijcitur error Caluini, negantis baptismum infantibus fidelium esse necessarium.

Et si radix sancta, & rami.

45\. Idem dicit aliâ metaphorâ, quasi dicat, Si patriarchæ sancti fuerunt & sunt: ergo filij eorum, puta Iudæi, à sanctitate non sunt repellendi, inquit Theodoretus; immò ipsi in suis parentibus morali quadam denominatione iam sancti & sanctificati esse videntur, adeoque reipsa sancti sunt, si suæ radici, id est, fidei & sanctitati suorum parentum inhæreant & insistant. Vnde sequitur:

Quomodo filij in parentibus sanctificati dicantur.

Vers. 17. *Quod si aliqui ex ramis* (ex Iudæis) *fracti sunt.*

Græcè ἐξεκλάσθησαν, defracti sunt, puta à sua radice, scilicet à fide, & iustitia suorum parentum exciderunt, eo quòd fidem quam in Christum venturum habuerunt, in eum venientem abiecerunt. Pendet sensus huius sententiæ à sequentibus, ibique expletur. Subdit enim Paulus, *Tu autem* ô popule Gentilis, *cùm oleaster esses*, ἀγριέλαιος, agrestis olea, & infrugifera bonorum operum, ob infidelitatem & impietatem, quia Gentilis, *socius*, particeps factus *radicis & pinguedinis oliuæ*, puta fidei, gratiæ, & pinguedinis Spiritus sancti, quam Iudæorum parentes habuerunt, maximè Abraham pater credentium, eiusque posteri, qui fuerunt Ecclesia Dei; hæc enim est oliua.

46\. *Gentiles oleæ agresti comparantur:*

Nomen oliuæ, ait Anselm. sumptum est ex Ieremiæ 11. v. 16. Vbi de populo Israel dicitur: *Oliuam vberem* (Hebraice רענן *raanan*, id est, virentem) *pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* Quasi dicat, O Israël, ô synagoga eras Domino quasi oliua virens & florens, cùm eum syncerè & fideliter coleres, in summa pace & rerum abundantia felix, beata, ac famosissima inter Gentes. Sæpè Scriptura Ecclesiam, & fideles comparat arboribus. Sic Christus est vitis, nos palmites, nos

Ecclesia oliua.

47\.

A in hac vite & olea illi complantamur, & quasi plantæ & rami adolescimus. Vide dicta cap. 6. versu 5.

Noli gloriari aduersus ramos (iam fractos, puta contra Iudæos incredulos) *quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.* *Vers. 18.*

Quasi dicat, Si tu ô Gentilis fidelis insultas Iudæo infideli: Respondebitur, & dicetur tibi; te tantùm insertum esse radici, id est, fidei & Ecclesiæ sanctorum Patriarcharum, Prophetarum, & Apostolorum, qui omnes Iudæi fuerunt, ab eaque te omnem gloriam & vtilitatem sugere, idque gratis; ideoq; rursum exscindi posse; vt & rami naturales, id est, Iudæi ob superbiam effracti & euulsi sunt.

Monentur Gentes non superbire.

B *Dicis ergo: Fracti sunt rami, vt ego inserar.* *Vers. 19.*

Τὸ *vt* hic & alibi, non finem, aut scopum à Deo intentum, sed tantùm euentum & consecutionem significat. q. d. Fracti sunt & reiecti Iudæi ab Ecclesia: vnde factum & consecutum est, vt ego Gentilis Iudæorum vice illi aggregarer & insererer.

Bene: & rectè dicis, sed scito, quòd *propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas.* *Vers. 20.*

Malè Erasmus & Caietan. putant vertendum stetisti, vel constitisti: nam Græcum ἕστηκας, licet sit præteritum, vim tamen habet præsentis. Hoc enim creberrimum est Hebræis: *stat* ergò, id est, insertus es oleæ per fidem. *Noli ergo altum sapere*, id est, superbire, *sed time.* Gluten enim quo radici & oleæ iam C dictæ vniris, scilicet fides, non est ita firma, quin ab ea excidere, & consequenter à radice separari possis, vti iam multas Gentes ab Ecclesia separatas, & à fide excidisse videmus.

Caietani & Erasmi versio reijcitur.

48\.

Stanti metuendum ne cadat.

Nota hic contra Caluinum, hominem posse excidere à fide & gratia; Gentes enim hæ, veram habebant fidem, & tamen Apostolus minatur eis excidium à fide & Ecclesia. Sicut Iudæi veram habentes Christi fidem, eo veniente illam perdiderunt. Rursum locus hic totus moralis est, excitans quemlibet fidelem ad timorem, & diligentiam in officiis Christianismi, ne si in iis negligens sit, à fide vel statu, vocatione, & gradu suo excidat, sicuti Iudæi exciderunt, & nostri Apostatæ quotidiè excidunt. *Optimus virtutum, & beneficiorum custos est timor*, ait Anselm. *Ideo*, inquit S. Augustin, D epist. 107. *non perseueraturi perseueraturis prouidentissima Dei voluntate miscentur, ne regenerati & piè viuere incipientes securi alta sapiamus.* Rursum ex hoc loco docet S. Chrysostom. in morali, patrum merita filios degeneres non iuuare.

49\.

Locus de timore perdendi gratiam.

Si enim Deus naturalibus ramis (Iudæis, expellendo eos à sua Ecclesia, amicitia, & salute) *non pepercit, time, ne fortè nec tibi* (Gentili insititio, si in fidē aut vitā Christianam pecces) *parcat.* *Vers. 21.*

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem.

(Quia incredulos Deus exclusit à se, sua gratia, amicitia, & salute) *in te autem bonitatem* (χρηστότητα, id est, benignitatem, qua scilicet te ad suam gratiam, amicitiam, & gloriam

riam asciuit & acceptauit) *Dei, si permanseris in bonitate*. Hoc est, in fide Christi, ait Clemens Alexand. lib. 1. pædag. c. 8.

50. Secundò, Anselm. *In bonitate*, inquit, hoc est, in gratia & bonis operibus. Verùm hæc non sunt genuina. Nam bonitas hæc non est hominis, sed Dei. Est enim eadem cum ea, de qua paulo antè dixit: *Vide in te bonitatem Dei*. Græcè enim vtrobique est χρηστότης, id est, bonitas, benignitas. Sensus ergo est. q. d. Vide, ô fidelis, Dei ergà te bonitatem & benignitatem, si tu in hac Dei bonitate permanseris, nimirum si dignè viuas illa benignitate, quam tibi præstitit Deus, illam laudando, illi gratias agendo, illi seruiendo & obediendo, vt te semper eadem Dei bonitas suis fauoris & curæ paternæ brachijs stringat, teneat, foueat & complectatur. *Alioquin enim* si huic Dei bonitati ingratus sis, inobediens & rebellis, *& tu excideris* ex hac olea Dei, id est, Ecclesia.

Perseuerantia. Nota τὸ *si permanseris*. Hinc enim patet 1. quòd perseuerantia certum est signum, &
51. causa electionis & prædestinationis ad salutem & gloriam æternam. 2. hinc patet, quòd de perseuerantia hæc nemo sit certus. Vide S. August. lib. 11. de Ciuit. c. 12.

Vers. 23. *Sed & illi* (Iudæi increduli) *si non permanserint in incredulitate, inserentur* (in hanc oleam Ecclesiæ, de qua dixi v. 17.) *potens est enim Deus iterum inserere illos*.

Nota in voce *potens est* miosin: τὸ enim *potens*, non nudam Dei potentiam, sed & actum effectumque significat. q. d. Si Iudæi suam perfidiam mutent in fidem, Deus per suam potentiam potest eos inserere, adeoque reipsa potenter rursum inseret eos suæ Ecclesiæ. Similis est phrasis 2. Corinth. 9. v. 8.

Vers. 24. *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro.*

52. (Puta ex Gentilitate & Paganismo, qui sterilis, incultus & agrestis fuit instar oleastri, siue oleæ agrestis & sylnestris) *& contra naturam* (oleastri huius) *insertus es in bonam oliuam* (Ecclesiæ, quæ culta est, fertilis & suauis, instar oleæ) *quantò magis ij qui secundum naturam*; puta Iudæi, qui secundùm naturalem propagationem prognati sunt ex hac olea, puta à fidelibus & sanctis Patriarchis, quibus promissio Messiæ facta est, qui proinde erant populus & Ecclesia Dei? Abrahæ enim dictæ sunt promissiones & semini eius: Iudæi, inquam, si suam perfidiam deserant & credant in Christum, rursum *inserentur sua oliua*, pristinæ, scilicet Ecclesiæ Dei.

Duo mira in insitione Gentium in Iudaeos, ex S. Aug. Hunc locum pulchrè tractat S. August. in Psal. 72. vbi in hac oleastri in oliuam, puta Gentilis populi in Iudaicum & fidelem, insitione, duo annotauit miracula. Prius est, quòd dicat Apostolus oleastrum insertum esse in oliua: cùm è contrario oliua inseri soleat in oleastro: posterius est, quòd oleaster ille insertus in oliua non oleastri, sed oliuæ fructus protulerit, cùm in naturali insitione contrarium accidat: siquidem id quod inseritur, ipsum est quod crescit, fructumque fert non arboris cui inseritur, sed surculi proprij qui fuit insertus. Atque hac de causa Paulus hanc insitionem appellat *contra naturam*.

Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, *Vers. 25.* quod sequitur, scilicet, *quia* (quod) *cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret.*

Probat hic Paulus id quod dixit, non ita Iudæos esse exclusos ab Ecclesia & regno Dei, quin rursum illi inseri possint, ex eo, quòd de facto rursum illi inserendi sint post conuersionem & insitionem Gentium. Idque Apostolus vocat *mysterium*, id est, mirabile, arcanum & stupendum Dei iudicium, dispositionem, prouidentiam, permissionem & ordinationem, quâ factum est & consecutum, vt misso Christo primò Iudæi excæcarentur, hoc consilio, vt Gentes vocarentur ad salutem, ac deinde omnes Iudæi illuminarentur, crederent & saluarentur.

Vt non sitis vobis ipsis sapientes.

Ne vos prudentes seu sapientes rati, efferamini, & aliquid vobis insolenter arrogetis, 53. ita Theodoret. Vnde aliqui vertunt: Ne sitis *Sapientiæ arrogantiæ periculum.* insolentes, vel elati. Est ergo metalepsis, *ne sitis sapientes*, id est, superbi. Sapientia enim parit superbiam. Loquitur Apostolus Gentibus fidelibus, ne de sua fide, sapientia & prudentia superbiant & insolescant, contra Iudæos in sua incredulitate & cæcitate manentes.

Quia cæcitas ex parte (id est, aliquibus, inquit S. Chrysost. & Theodoret.) *contigit in Israel.*

Pro cæcitas Græcè est, πώρωσις, id est, obduratio. Sed πώρωσις subinde idem est quod πήρωσις, id est, cæcitas. ita Theodoret. Syrus, & alij.

Donec plenitudo Gentium intraret.

Τὸ *intraret* per enallagen ponitur hic pro 54. *intret*. q. d. Cæcitas erit in Israel, donec numerus eorum, qui ex Gentibus credituri sunt, plenè compleatur, intretque in ouile Christi. Et sic post eos omnis Israel saluus fiet, & ex vtraque Gentium ac Iudæorum plenitudine, vna plena & perfecta consurget, existetque Ecclesia. *Iudæi illuminabuntur post Gentiũ adimpletam conuersioné.*

Et sic omnis Israël saluus fieret. *Vers. 26.*

Græcè σωθήσεται, id est, saluus erit, saluabitur. Aliqui hic *Israel* non carnalem, sed spiritalem accipiunt, puta omnes ex Iudæis & Gentibus credentes & saluandos, ita Theodoret. August. Hieron. in cap. 11. Isaiæ, Cæsarius apud Nazianz. dialogo 4. Verùm patet Apostolum toto hoc capite agere de Israële carnali, non spirituali. ita docent alij omnes Patres & interpretes Græci & Latini.

Vnde secundò melius S. Chrysost. Ambros. Origen. & Hilar. in Psalm. 58. *Omnis Israël*, inquiunt, hoc est, omnes Iudæi. Quare ex hoc loco S. Chrysost. S. Thom. Caiet. & Sotus censent omnes omnino Iudæos in fine mundi conuertendos & saluandos esse. *An omnes Iudæi in fine mundi conuertendi. Affirmant multi.*

Tertiò & optimè, *omnis Israël*, id est, penè 55. omnes, plurimi ex singulis tribubus Israël, excepta vna tribu Dan, in fine mundi conuertentur & saluabuntur. Excipio tribum Dan, quia ex hac nulli signantur inter 144. millia *Negant alij, & tribum Dan excipiunt, idq; verius.*

millia signatorum ex 12. tribubus Israël, A Apocal. 7. Vnde multi putant Danitas adhæsuros contribuli suo Antichristo. Sanè S. Hippolytus libro de consummatione sæculi, & multi alij docent quòd Antichristus præcipuos sectatores & propugnatores habebit Iudæos. Idque satis significat Christus, Ioannis 5. versu 43. & Paulus 2. Thessalonic. 2. versu 10. vt ibi dicam. Ergo omnes omnino Iudæi in fine mundi non conuertentur ad Christum.

Sicut scriptum est: (Isaiæ 59. v. 20.) *Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.*

Puta ab Israël. Iacob enim ab Angelo vocatus est Israel, Genes. 32. v. 28. indeque omnes eius posteri, puta Iudæi, vocantur familia Iacob, vel Israel.

56. *Christus nascetur ex habitatoribus Sion.*

B Nota pro *ex Sion*, Hebraicè est לציון *letsion*, quod noster interpres in Isaia vertit, *Veniet Sion*, id est, Sioni; Septuag. & ex iis Cyrillus vertunt, prout iam in iis legimus, ἕνεκεν Σιὼν, propter Sion. Sed S. Hieronym. docet eos vertisse, ἐκ Σιὼν, ex Sion, idque verum esse, patet hic ex S. Paulo; & Hebræum ל. subinde significat *de*, vt patet 2. Reg. 15. v. 19. Iam sensus est. q. d. Isaias: Ex gente & tribu Iuda, quæ habitat in Sion, nascetur Christus; qui Iacobi, id est, omnium tribuum Israël iniquitatem auferet.

Vers. 27. *Et hoc illis testamentum.*

57. C *Testamentum*, hoc est, fœdus (de quo dicam 1. Corinth. 11. v. 25.) quod ego Deus cum hisce Iudæis credentibus inibo. Hoc fœdus Isaias cap. 59. sequentibus verbis explicat, dicens: *Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui vsque in sempiternum.* q. d. Spiritus sanctus qui est in te, ô Christe (ita Procop. & Cyrill. ibidem. volunt enim ipsi hæc esse verba Patris ad Filium) vel potius, qui est in te, ô Iacob & Sion, id est, ô Ecclesia ex Iudæis congreganda, *Et verba mea*, id est, lex mea & præcepta mea, *non recedent a te, & ab ore tuo*, sed ea exequeris & præstabis, tum fide, tum fidei professione & vitâ sanctâ, per gratiam & opem eiusdem Spiritus: nouum enim testamentum est fœdus gratiæ & Spiritus; sicut vetus testamentum fuit fœdus legis, minarum & pœnarum, vti fusius describit Ieremias cap. 31. v. 33. Addit & explicat non Isaias, sed D Apostolus, id fore, cùm abstulerit Deus peccata eorum, in fine scilicet mundi, vt ait S. Chrysost. & S. August. lib. 20. de Ciuit. cap. 29. per prædicationem Eliæ & Henoch, vt patet Malach. 1. versu 5. & Apocal. 11. versu 3. Ex hoc ergo Apostoli loco, vti & ex Malachia, certissimè statuitur traditio Ecclesiæ, de conuersione Iudæorum ad Christum in fine mundi.

Locus Isaiæ 59. explicatus.

Iudæorum in fine mūdi conuersio asseritur.

Vers. 28. *Secundùm Euangelium quidem*, cui aduersantur Iudæi, *inimici sunt*, Dei, *propter vos.*

58. Vt vos, ô Gentes, hac occasione recipiatis prædicationem & fidem, ita Ambros. & alij. Vrget, repetit & inculcat hoc Apostolus, vt Gentes beneficium Euangelij, sibi occasione Iudæorum præstitum agnoscant, ideoque illis, licet incredulis, non indignentur, sed commiserεantur.

Secundùm electionem verò, qua Deus olim Iudæos in populum sibi elegit, Deo *charissimi sunt propter patres.*

Scilicet sanctos Patriarchas, Deo amicos, quibus Deus promisit, se filios eorum in fine mundi ad Christum conuertendos, electurum ad suam amicitiam, Ecclesiam & salutem, postquam Gentium plenitudo intrarit: Deus autem promissa sua seruabit & complebit, ac propterea, cùm in fine mundi Iudæi fidem suscipient, lætissimè suscipientur ab Ecclesia, propter eorum patres. Ita Ambros. Origen. August.

Deus sanctis Patriarchis promisit conuersionem posterorum.

Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei. *Vers. 29.*

59. *Deus stabilis in promissis.*

Sine pœnitentia, Græcè ἀμεταμέλητα, impœnitibilia, id est, immutabilia. Vnde codex Basileensis legit ἀμετάλλακτα, & Syrus vertit: *Non mutauit Deus donum suum & vocationem.* Sensus est: Licet Iudæi iam sint increduli, Deus tamen non reuocat id, quod absolute dedit, vel promisit, ac consequenter quod Patriarchis promisit, puta vocationem, protectionem & amorem erga filios eorum, maximè conuertendos in fine mundi, hoc reipsa præstabit: q. d. Deus Iudæos, quos olim ad se per Moysem vocauit & promisit, decreuitque ad Christum vocare, donisque gratiæ & gloriæ afficere, hosce iam de facto vocat & maximè vocabit in fine mundi, eisque bona spiritualia, quæ promisit largietur: tunc enim Iudæi pertæsi tot malorum & tam longæ suæ cæcitatis & desolationis, per prædicationem & miracula Eliæ & Henoch, aperient oculos, credentque in Christum.

60. *Sententia Apostoli tā vera est de vocatione efficaci, quàm inefficaci, quātum est ex parte Dei.*

Notat D. Thom. & Caietan. hanc propositionem Apostoli: *Sine pœnitentia sunt dona, & vocatio Dei*, veram esse de vocatione efficaci & absoluta, quæ effectum suum consequitur, qualis est prædestinatorum. Hoc verum est, atque hoc loco ex præscientia conuersionis Iudæorum in fine mundi, talis efficax intelligitur Dei vocatio. In genere tamen hæc propositio Apostoli etiam de inefficaci vocatione & gratia vera est, quantum est ex parte Dei. Sic Deus vocauit Hebræos, eisque promisit fertilitatem terræ Chanaan, sub conditione: Si impleatis legem meam. Iudæi hanc conditionem non seruarunt; vnde Deus reipsa non impleuit subinde promissionem hanc suam. Sed quantum est ex parte sua, promissionem adimpleuit, quia paratus erat dare, & de facto dedisset eis hanc fertilitatem, si ipsi conditione & pactis, id est, lege sua stetissent.

61. *Explicatio S. Amb minus propria.*

Secundò, Ambros. sic explicat: *Sine pœnitentia sunt dona Dei.* q. d. Donum baptismi non indiget pœnitentia, sed sola fidei professione. quod sic intellige: Baptismus non indiget pœnitentia, scilicet satisfactoria. Nam alioqui baptizandus pœnitere debet & dolere de peccatis admissis. Ita S. Thom. verùm hic sensus non est ad mentem Apostoli.

62. Nihil ergo hic habent Nouantes pro sua certitudine gratiæ singulorum fidelium & electorum,

Refutatur certitudo gratiæ quam sibi vanè promittunt Nouatores.

ctorum, etiam teste Caluino: quia vt ipse fatetur, Apostolus hic loquitur de electione, non cuiusque, sed totius gentis Iudaicæ. Multò absurdius hinc inferat alius quispiam Nouator: *Sine pænitentia sunt dona Dei*; ergo sine pœnitentia, per solam fidem Deus dat peccatoribus veniam & gratiam.

Vers. 30. *Sicut enim aliquando & vos* (ô Gentes) *non credidistis Deo: nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorū* (Iudæorum.)

Vers. 31. *Ita & isti* (Iudæi) *nunc non crediderunt in vestram misericordiam.*

Vt vos, ô Gentes, eâ occasione misericordiam prædicationis, fidei & gratiæ à Deo reciperetis: *Vt & ipsi* (Iudæi) *misericordiam consequantur*, vt prouocati scilicet vestro exemplo; maximè cùm viderint plenitudinem Gentium intrasse, credant in Christum, itaque misericordiam, gratiam & gloriam consequantur.

Vers. 32. *Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem, vt omnium misereatur.*

63. *Conclusit*, id est, conuicit Deus successiuè omnes homines infidelitatis, inquit S. Chrysost. & Theodoretus.

Peccatum est veluti carcer.

Secundò & meliùs Origen. *Conclusit*, id est, concludi permisit Deus omnes sub peccato, & sub incredulitate. Peccator enim peccato, quasi saxo vel carcere clauditur; quia ex eo sine Dei gratia egredi nequit. Concludit Apostolus totam hanc disputationem suam cœptam cap. 9. eadem propositione, quam proposuit cap. 1. & 2. scilicet, omnes homines tam Iudæos quàm Gentes esse peccatores, & sub peccati iugo concludi, atque indigere gratia Dei & Christi, vt hac ratione tam Gentes quàm Iudæos humiliet, itaque vtrosque ad concordiam redigat, vtque donum Dei & gratiam, ac beneficium Christi illustret. Sed quod cap. 1. & 2. dixit & ostendit de variis peccatis, id iam fidei necessitate demonstrata, concludit de vno peccato infidelitatis. q. d. Deus tam Iudæos quàm Gentes tenebris longæ infidelitatis successiuè, & vicissim concludi permisit, vt eos ad fidem & gratiam suam vocaret, ac liberaret; itaque gloriosam suam misericordiam omnibus patefaceret.

Conclusio disputationis ab Apostolo inchoatæ c. 9

64. Nota 1. *omnia*, id est, omnes, vt habet Græcus & Syrus, scilicet tam Iudæos, quàm Gentes.

Quid ἀπείθεια in Græco textu.

Nota 2. pro *incredulitate*, Græcè est ἀπείθεια, quæ idem est quod pertinacia non credendi, etiam auditis quibuscumque rationibus. q. d. Impersuasibilitas. Verùm Apostolus hic ἀπείθειαν tribuit etiam Gentibus. Vnde videtur ἀπείθειαν pro ἀπιστία, puta pro infidelitate, sumere.

Origenes falsò ex hoc loco collegit dæmones & damnatos aliquando saluatū iri.

Nota 3. cùm ait: *Vt omnium misereatur. Omnium*, intellige non hominum, sed nationum, id est, tam Gentilium quàm Iudæorum. Est enim distributio pro generibus singulorum, non autem pro singulis generum. Ne quis ergo hinc cum Origen. concludat, dæmones & damnatos aliquando saluandos fore. Ita S. August. lib. 21. de ciuit. c. 24.

Vers. 33. *O altitudo diuitiarum!*

65. O profundas diuitias! Græcè, ὦ βάθος πλούτου, ô profundum diuitiarum, vel thesauri! q. d. O alta profunditas & profunda altitudo! ὦ βάθος! ὦ ἄβυσσος! ô profundum! ô abyssus! ô profundum abyssi & abyssalem profunditatem *Diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!*

Altitudo & profunditas sæpè idem significant.

Nota *altitudo* sæpè pro profunditate sumitur, quia profunditas licet respectu nostri climatis descendat, tamen respectu alterius orbis & hemisphærij tendit in altum: sic altus puteus, vocatur profundus; & fossa alta, id est, profunda.

Nota τὸ *diuitiarum* Amb. & August. iungunt cum sapientia & scientia Dei. q. d. O altas diuitias! ô profundos thesauros sapientiæ & scientiæ Dei! ô abyssalem & immensam sapientiam Dei! Vide S. August. ser. 11. de verbis Apostoli. Nomen enim *diuitiarum* copiam & exuberantiam significat, vti & nomen *altitudo*.

Verùm S. Chrysost. Orig. & Theodor. meliùs ista distinguunt. Græca enim & Syrus hæc tria distinguunt per copulam, *&*: sic enim habent, ὦ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως θεοῦ. *O profundum diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei!* Huic distinctioni fauent antecedentia & sequentia; primò, quia Apostolus hic diuinæ misericordiæ, de qua præcessit, non minùs quàm sapientiæ abyssum admiratur; secundò, quia hæc tria ita distincta distinctim probat tribus sequentibus interrogationibus, scilicet profundum sapientiæ, cùm ait: *Quis cognouit sensum Domini?* profundum scientiæ, cùm addit: *Aut quis consiliarius eius fuit?* profundum diuitiarum, cùm subdit: *Aut quis prior dedit illi?* 66.

Græca & Syriaca lectio probatur.

Vbi aduerte per diuitias accipit hic Paulus magnitudinem misericordiæ Dei, qua nos diuites fecit in omnibus donis gratiæ & gloriæ, vt patet ad Ephes. 1. Sensus ergo est. q. d. O profundam misericordiam, sapientiam & scientiam Dei! Misericordiam, qua omnium misertus est; sapientiam, qua, vt ait S. Greg. lib. 29. Moral. 28. omnia concludi permisit sub peccato & infidelitate, quaque ita omnia dispensauit, vt primò negligeret Gentes, vt sic Iudæos eligeret; deinde Iudæos reijceret, & sic eligeret Gentes: denique vtrosque in fine eligeret & complecteretur. Sciêntiam, qua omnia futura distinctissimè nouit antequam fiant, vt Iudæorum reiectionem, Gentium adoptionem & iustitiam, quod hoc loco spectat Apostolus. Ob hoc enim exclamat: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!* Et hoc ipsum est, quod à cap. 9. huc vsque per tria hæc capita docere & demonstrare intendit. 67.

Diuitiæ hic sunt immensa misericordia Dei.

Sapientia Dei hic quænam?

Scientia Dei hic quænam?

Si enim Deus Messiam misisset cum pompa, diuitem, splendidum & magnificum quasi alterum Salomonem; Iudæi eum recepissent. Rursum Deus mille alios modos habebat, quibus Iudæos ad se traheret: sed noluit eos Iudæis exhibere, voluitque vnicum hunc iustitiæ & salutis modum proponere, scilicet Messiam pauperem & crucifixum, quem sciebat à Iudæis repudiandum, à Gentibus verò acceptandum. 68.

Si quæras, cur ita statuit, elegit & fecit Deus? non aliud respondere possum, quàm quod

Paulus hic respondet: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei!* A

69.
Nota 2. quanta sit altitudo diuinæ scientiæ:
nam vndecim modis & rationibus Dei scien-
tia excellit & transcendit omnem scientiam
angelicam & humanam. Primò, ratione obie-
cti: Deus enim sua scientia cognoscit omnia
1. præterita, præsentia, futura, omnia possibilia,
atque seipsum quasi pelagus rerum omnium.
2. Secundò, ratione modi & perfectionis in cog-
noscendo: cognoscit enim Deus omnia per-
fectissimè, omni modo quo sunt cognoscibi-
3. lia, ideoque omnia comprehendit. Tertiò, ra-
tione medij: Deus enim non per species, nec
per effectus, sed per suam essentiam, qua-
si speculum clarissimum omnia cognoscit.
4. Quartò, ratione celeritatis: in instanti enim,
& vno mentis intuitu Deus omnia simul cog- B
5. noscit. Quintò, ratione certitudinis: quia
omnia, etiam contingentia, per se incerta, cer-
6. tissimè cognoscit. Sextò, ratione æternitatis:
70. quia nunquam eius cognitio incepit, nun-
7. quam desinet. Septimò, ratione vniformita-
tis: quia cognitio Dei est inuariabilis, & ea-
dem semper, non proficiens, nec deficiens.
8. Octauò, ratione simplicitatis & vnitatis: quia
vno & simplicissimo actu intelligendi Deus
9. & seipsum, & alia omnia cognoscit. Nonò, ra-
tione entitatis: cognitio enim Dei non est
accidentaria, vt est in hominibus & Angelis,
sed est substantialis Deo, estque ipsemet Deus.
10. Decimò, ratione causalitatis: quia cognitio C
Dei est idea, & causa omnium rerum quæ
11. fiunt. Vndecimò, ratione fœcunditatis & com-
municationis: quia Dei sapientia & scientia,
quasi lux maxima, seipsam diffundit ad An-
gelos, homines, omniaque animalia; facitque
cognosci & cognoscere omnia. Apostolus hic
maximè considerat & miratur primum, quin-
tum & decimum. Ita Pererius.

Rationes XI. quibus Dei scientia transcendit creaturam.

71. *Quàm incomprehensibilia* (Tertul. contra Hermogen. in fine legit, *ininuenibilia*) *sunt iudicia eius, & inuestigabiles*, ἀνεξιχνίαστοι, id est, non vestigabiles, imperuestigabiles *viæ*, id est, consilia, modi, opera, rationes, prouidentiæ *eius?*

Vers. 34. *Quis enim cognouit sensum*, Græcè νοῦν, hoc est, mentem, cogitationem, *Domini?*

Quid homo respectu Dei.

Hæc iudicia Dei sternunt quamcumque superbiam. *Dij* (ait Comicus) *homines quasi pilas habent*. Et Zeno: *Ludibrium Dei est homo*; vt ho- D mine quasi pilâ ludat Dei Sapientia in orbe terrarum. Hinc abyssus humanæ miseriæ inuocat abyssum diuinæ misericordiæ, ait S. August. Pari modo abyssus humanæ ignorantiæ & insipientiæ inuocat abyssum diuinæ scientiæ & sapientiæ.

Aut quis consiliarius eius fuit?

Omnibus ignota Dei consilia.

Consiliarius, non tantùm qui det consilium Deo, vti explicat Isaias (ad quem hic Paulus alludit) cap. 40. versu 13. sed etiam qui particeps & conscius sit consilij Dei. Hic enim est σύμβουλος. q.d. Nemo est conscius consiliorum & arcanorum diuinorum; ac proinde nemo scrutari debet, cur Iudæis relictis Gentes sibi iam asciuerit Deus.

Vers. 35. *Aut quis prior dedit illi.*

72. Quòd non acceperit ab eo, patet ex seq. tali enim titulo gratitudinis verè & propriè obstringeretur Deus, deberetque illi gratias agere, & par pari retribuere. Sensus ergo est. q.d. Nulli Deus vllo iure, aut titulo obstringitur: quia nihil ab vllo accepit, quod priùs non dederit illi. Nulli ergo Deus est debitor; ac proinde non est iniustus, infidelis, aut ingratus, si Gentes illuminet, Iudæos verò in sua cæcitate relinquat. Vnde patet nihil hic contra merita dici. Nam vt rectè ait S. August. de verbis Apostoli serm. 16. *Debitor nobis factus est Deus, non aliquid à nobis accipiendo; sed quod ei placuit promittendo nobis; vt dicamus ei: Redde quæ promisisti; quia fecimus quod iussisti; & hoc ipsum quod fecimus tu fecisti, quia nos laborantes iuuisti*. Hanc sententiam sumpsisse videtur Apostolus ex Iob 41. v. 2. vbi ait Dominus: *Quis antè dedit mihi, vt reddam ei?* Porrò neminem Deo quippiam primò dedisse, quod non acceperit ab eo, probat Apostolus illa sententia, quam subdit dicens:

Deus nulli debitor.

73. *Pulcher locus S. Aug. de eo quod Deus nobis debet.*

Vers. 36. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.*

Ex ipso, scilicet, vt primo effectore omnia esse acceperunt: *Per ipsum*, quasi directorem omnia disponuntur, diriguntur, perficiuntur: *In ipso*, hoc est, eius virtute omnia conseruantur, durant, operantur. Græcè εἰς αὐτὸν, in ipsum, scilicet omnia respiciunt & tendunt.

74. Nota, licet hæc tria conueniant Deo, id est, tribus personis S. Trinitatis; tamen, vt docet S. August. lib. 1. de Trinit. c. 6. & ex eo passim Doctores, præpositio *Ex* appropriatur Patri, eumque insinuat, tanquam primum omnium principium, à quo omnia promanant, & à quo omnis potestas, actio, & effectio profluit: *Per* verò appropriatur Filio, quia *per* significat originem à Patre, & sapientiam per quam facta sunt omnia. Rursum *per* significat mediatorem, ostium, pastorem & viam nostram ad Patrem, quæ omnia competunt Filio. Ita S. Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 5. & 26. *In* denique appropriatur Spiritui sancto; vtpote cui attribuitur bonitas, amor, vnio & perfectio. Est enim Spiritus sanctus amor notionalis Patris & Filij, estque ipse in S. Trinitate, quasi finis, à quo ad aliam personam non fit progressus. Denique cùm dicitur: *Ipsi gloria*, significatur vnitas essentiæ, vt Athanas. Hilarius, August. Origen. Gregor. & alij docent contra Arrianos. Ex ipso ergo Deo sunt *omnia*, scilicet, 75.
quæ habent verum esse, ait D. Thom. peccata autem non habent verum esse, sed potiùs ab eo deficiunt; vnde nō sunt ex Deo. Hæc enim est ratio formalis peccati; quòd sit defectus à bono & consequenter ab esse: quicquid tamen materiæ & entitatis est in peccatis, id totum est ex Deo. Ita D. Thomas.

Τὸ ex appropriatur Patri; Per Filio, In Spiritui sancto.

Hunc locum tractat S. Basilius lib. de Spiritu sancto contra Arrianos, qui, vt ipse ait, syllabas obseruant. Vnde cap. 2. per *τὸ ex quo*, Arriani, inquit, volunt significari conditorem mundi: per *τὸ per quem* operis ministrum & instrumentum: per *τὸ in quo* tempus & locum operis.

Arrianorum heresis ex D. Basilio confutatur.

operis. Ita vt Filius tantùm sit instrumentum Patris: Spiritus sanctus verò tantùm locum aut tempus præbuerit rebus conditis. Contra hos c. 3. & sequentibus ostendit S. Basil. indifferenter Scripturam S. hisce præpositionibus vti, easque singulas omnibus personis tribuere. Vnde cap. 5. hunc locum explicat de Deo & omnibus personis iunctim. Ex ipso enim Deo, omnibusque personis omnia creata sunt; per ipsum omnia conseruantur; in ipsum (Græce enim est εἰς αὐτὸν) vniuersa se conuertunt inuincibili atq; insedabili quodam desiderio & arcano affectu, tanquam ad principem suum & gubernatorem vitæ, ac totius vniuersi respicientia.

76. *Spiritus sanctus 4. modis est in nobis: non tamen ad mentē Apostoli hic.*

Rursum cap. 26. ostendit quomodo præpositio *in* tribuatur Spiritui sancto, idque variè. Primò enim Spiritus sanctus in nobis est tanquam forma in materia. Ipse enim in nobis est quasi forma diuina, à qua spirituales dicimur. Secundò, Spiritus sanctus in nobis est, quasi habitus, vel ars in artifice; sic enim ipse adest sanctis ad opera virtutum & miraculorum exercenda. Tertiò, Spiritus sanctus in nobis est, velut totum in partibus; quia Spiritus sanctus totas suas gratias partialiter in suos fideles distribuit. Quartò, Spiritus sanctus in nobis est, vti locatum in loco: sic enim Spiritus sanctus in sanctis est, quasi in templo suo: hæc vera sunt; sed huic loco non congruunt. Apostolus enim hic non dicit Spiritum sanctum esse in nobis, sed è contrario nos & omnia esse in ipso, scilicet Spiritu sancto.

77. Pari modo S. Chrysost. Theophylact. & Oecumen. nullam hic personarum distinctionem significant, quasi hæc tria *ex ipso, per ipsum, & in ipso*, propriè ipsi Deo, & consequenter singulis personis competant; idque faciunt, ne Arrianis dent occasionem dicendi filium esse, *per*, id est, instrumentum Patris.

Verùm meliùs Latini censent, quòd licet hæc tria seorsim posita, dentur cuius personæ; tamen cùm iunguntur, singula singulis approprientur. Ita S. August. loco iam citato: vbi ex hisce tribus præpositionibus probat Trinitatem & æqualitatem in vna essentia diuina. Sic & Ambros. Anselm. & Gregor. 29. Moral. 28. Vnde idem S. August. lib. 1. doctrinæ Christianæ 5. *Nec facile*, ait, *inuenio nomen, quod tanta excellentia conueniat, nisi quòd meliùs ita dicitur: Trinitas hæc, vnus Deus, ex quo, per quem, in quo omnia; eadem vna substantia; vnus tamen non est alter; eadem tribus potestas, eadem æternitas, eadem incommutabilitas, eadem maiestas; in Patre vnitas; in Filio æqualitas; in Spiritu sancto vnitatis æqualitatisque concordia. Et tria hæc, vnum*

Egregius locus S. Aug. de SS. Trinitate; maximè contra Arrianos.

omnia propter Patrem, æqualia omnia propter Filium, connexa omnia propter Spiritum sanctum, scilicet singulis appropriando hæc, quæ tamen reipsa omnibus sunt communia. Vt nimirum omnia dicantur æqualia propter Filium; quia Filius primum est æquale Patri: pari modo omnia dicantur connexa propter Spiritum sanctum; quia Spiritus sanctus procedit, vt nexus, amor, & concordia Patris & Filij.

Ipsi gloria.

78. *Quando dici cœptum, Gloria Patri, &c.*

Hinc ex Apostolorum institutione & vsu, vt docet S. Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 7. 27. 29. & ex eo Baron. tomo 3. anno Christi 325. cœpit à tempore Apostolorum hæc doxologia S. Trinitatis, Christianis mente & ore frequentanda: *Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto*; cui, vt habet Concilium Vasense cap. 5. Concilium Nicænum addidit: *Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.* Idque vt per hoc retunderet Arrianos, qui dicebant: *Erat quando non erat*: id est, erat, scilicet tempus, quando non erat Filius. S. Hieron. epistola ad Damasum, rogat eum, vt post singulos Psalmos iubeat addi: *Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto*. Sed hæc epist. non videtur esse sancti Hieron. videturque conficta. Hic enim mos addendi Psalmis, *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto, &c.* fuit ante S. Hieron. vt dixi ex S. Basilio. Quin & Cassianus cap. 8. lib. 1. testis est suo tempore in Occidente post Psalmos, quasi ex vsu veteri, totum populum conclamare solitum: *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto.*

A quo additum Sicut erat in, &c.

Antiquissimus vsus doxologia. Gloria Patri, &c.

79. *Quomodo intelligendū, Gloria Patri, &c. explicatur vtiliter & piè in eorum gratiam, qui in horis canonicis sæpè repetunt hoc Gloria Patri, &c.*

Gloria ergo Patri, ex quo omnia; gloria Filio, per quem omnia; gloria Spiritui sancto, in quo omnia. Gloria Patri, ex quo omnis paternitas in cælo & in terra; gloria Filio, per quem omnis filiatio; gloria Spiritui sancto, in quo omnis sanctitas & sanctificatio. Gloria Patri, ex quo æternitas; gloria Filio, per quem omnis species & pulchritudo; gloria Spiritui sancto, in quo omnis fælicitas & fruitio. Gloria Patri, ex quo omnis vnitas; gloria Filio, per quem omnis æqualitas; gloria Spiritui sancto, in quo omnis amor & concordia. Gloria Patri, ex quo omnis potentia; gloria Filio, per quem omnis sapientia; gloria Spiritui sancto, in quo omnis bonitas. Gloria Patri, qui me creauit; gloria Filio, per quem redemptus sum; gloria Spiritui sancto, in quo iustificatus sum. Gloria Patri, qui me prædestinauit; gloria Filio, per cuius sanguinem ablutus sum; gloria Spiritui sancto, in quo glorificabor in æternum.

AMEN.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

80. *Secunda epistolæ pars, Ethica.* *INcipit hic secunda pars epistolæ, qua Apostolus à fide & dogmatibus, transit ad mores fidei consonos; hoc ergo capite monet fideles, vt exhibeant se hostiam Deo, vtque probent & sapiant quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta, nimirum primò, versu 3. vt de susceptis donis non se efferant, sed sapiant ad sobrietatem, atque in modum membrorum eiusdem corporis, quisque suo dono contentus, eo ritè vtatur ad proximorum vtilitatem.*

Secundò, versu 9. vt dilectioni syncera, prudenti, patienti, & forti dent operam. Vnde dilectionis officia & conditiones recenset.

Tertiò, versu 16. vt dilectioni iungant humilitatem, qua etiam bonum pro malo reddant, & vincant in bono malum. Christianis enim maximè commendandæ sunt hæ duæ virtutes, scilicet charitas & humilitas. Hæ enim sunt compendium cæterarum, & in his duabus vita & perfectio Christiana consistit.

1. OBsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.

2. Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri: vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.

3. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: Non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: & vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei.

4. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent:

5. ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.

6. Habentes autem donationes secundùm gratiam, quæ data est nobis, differentes: siue prophetiam secundùm rationem fidei,

7. siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina,

8. qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in solicitudine, qui miseretur in hilaritate.

9. Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono:

10. Charitate fraternitatis inuicem diligentes: Honore inuicem præuenientes:

11. Solicitudine non pigri: Spiritu feruentes: Domino seruientes:

12. Spe gaudentes: In tribulatione patientes: Orationi instantes:

13. Necessitatibus sanctorum communicantes: Hospitalitatem sectantes.

14. Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere.

15. Gau-

15. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.

16. Idipsum inuicem sentientes: Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos:

17. Nulli malum pro malo reddentes: prouidentes bona non tantùm coram DEO, sed etiam coram omnibus hominibus.

18. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes:

19. Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. scriptum est enim: Mihi vindictam: ego retribuam, dicit DOMINUS:

20. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.

21. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Obsecro igitur vos fratres per misericordiam Dei.*

81. GRæcè διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, per miserationes, scilicet vobis, ô Gentes, à Deo per Christum exhibitas, de quibus dixi totis tribus capitibus præcedentibus. q. d. Docui hactenus vos, ô Gentes, per Dei gratiam & misericordiam ascitas esse ad iustitiam & salutem; Iudæos verò ab ea repulsos esse: nunc, vt à dogmatibus ad mores transeam, obsecro vos, ô Gentes fideles, qui tantam Dei misericordiam, gratiam & iustitiam consecuti estis, vt Deo grati sitis, vt dignè Deo, tantaque gratia viuatis, vt opere præstetis, quòd fides dictat, quodque Deus & Christus à vobis efflagitat.

82. *Dei erga nos misericordia, ex intimis velut visceribus profecta.*

Nota, οἰκτιρμοὶ, hoc est, miserationes, sunt illæ quas Hebræi vocant רחמים *rachamim*, id est, viscera misericordiæ, hoc est, visceralis misericordia, & ex intimis visceribus commiseratio; cùm scilicet quis alterius miseriâ intimis medullis commouetur & tangitur, vt videatur velle sua viscera in eum effundere. Talis enim fuit hæc Dei in nos miseratio, cùm viscera sua, ipsumque vnigenitum suum Christum in nos effudit. De qua canit Zacharias, Lucæ 1. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto.* Viscera hæc ingens habent πάθος. Rursum per τὸ *fratres*, Apostolus gratiam sibi & beneuolentiam fidelium, etiam Iudæorum conciliat.

Vis vocis, Fratres,

Secundò, vox *fratres*, vim habet & energiam ad charitatem, aliaque quæ hic Apostolus fidelibus commendat, persuadendum. Nam vt pulchrè & verè, ait Tertull. apologet. 39. scribens contra Gentiles: *Fratres*, inquit,

83. *Locus notãdus Tertulliani de Christiana & spirituali fraternitate.*

vestri sumus, iure naturæ matris vnius, etsi vos parum homines, quia mali fratres. At quantò dignius fratres & dicuntur, et habentur, qui vnum Patrem Deum agnouerunt, qui vnum spiritum biberunt sanctitatis, qui de vno vtero ignorantiæ eiusdem, ad vnam lucem expauerint veritatis. Rursum ex substantia

A *familiari fratres sumus, quæ penes vos (ô Gentiles) penè dirimit fraternitatem. Itaque qui animo animoque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus: omnia indiscreta apud nos, præter vxores.* Vnde addit ibidem Tertull. hanc Gentilium de Christianis fuisse vocem & sententiam: *Vide, vt inuicem se diligant, & vt pro alterutro mori sint parati.*

Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.

Vt exhibeatis, Græcè παραστῆσαι, id est, vt Syrus דתקימון *dattekimun*, hoc est, vt sistatis. q. d. Sistite & offerte Deo corpora vestra, alienate illa à vobis, ac transferte ea tan-
B quam hostiam viuam in Dei dominium, vt iis vtamini, non ad libitum, sed ad Dei cultum & honorem. Ita S. Chrysost.

Hostiam viuentem.

Viuentem, id est, virtutibus deditam, quia caro vitiis dedita mortua est, inquit S. Gregor. homil. 22. in Ezech. & Ambros. hic: sic 1. Petri 2. dicitur: *Vt peccatis mortui iustitiæ viuamus.* Verùm hic sensus mysticus est. 2. alij viuentem, inquiunt, id est, charitate formatam. 3. viuentem, id est, quæ vitam, scilicet Christum in se gerat, & dicat Mortem Iesu in corpore circumferimus, vt & vita Iesu in corpore nostro manifestetur. Sed & hæc mystica sunt. 84. *Quid hostia viuens mysticè.*

C Dico ergo, alludit hic Paulus ad veteres Iudæorum & Gentium hostias, quæ occidebantur, illisque, teste S. Chrysost. opponit nouas hostias viuentes. q. d. Cùm dico, vt corpora vestra exhibeatis hostiam Deo, non intelligo sic, vt illa occidi debeant, vti hostiæ boum mactantur; sed vt ex corporibus vestris, non occisis, sed viuentibus & mortificatis, faciatis hostiam Deo. Corpus ergo fidelium & sanctorum est hostia viuẽs, primò, quia manet viuum; secundò & meliùs, quia se viuũ per viua opera nouæ vitæ spiritualis, puta charitatis, eleemosynæ, orationis, & quarumuis virtutum Deo offert. Ita Origen. & S. Chrysost. 85. *Hostia viuens, corpus est Christiani hominis & pij.*

Omne

Omne enim opus, ait S. Aug. lib. 10. de ciuit. c. 5. quod fit, vt sancta societate Deo inhæreatur; generali nomine sacrificium est & hostia.

mortificatione castigatum.

Tertiò & proprijssimè, per actus mortificationis corpus fit hostia viuens; quia viuens mortificatur, castigatur, & spiritui ad omne spiritus officium exequendum, ad Dei honorem & obsequium subditur.

Mortificationis officium.

Est enim mortificatio, viua quædam mors: facit enim in corpore mori concupiscentias carnis, dum eas truncat, per viuos continentiæ, abstinentiæ, patientiæ & pœnitentiæ actus; ita vt corpus propriè sit hostia mortua, quià moritur suis vitalibus concupiscentijs, easque mortificat, occidit & immolat Deo: fit tamen idipsum quoque hostia viua, per viuos contra-

86. riarum virtutum actus. Vult ergo Apostolus, nos semper cor nostrum exhibere Deo hostiam viuam; vt scilicet semper mortificationi corporis, id est, concupiscentiarum corporis incumbamus; itaque ad vitam quietam, sanctam & perfectam, adeoque ad martyrium, si opus sit, pro Christo & pietate subeundum, nos comparemus. Hostes enim nostri sunt concupiscentiæ: si ergo eas vincamus & occidamus, hostiam offeremus Deo. Inde enim dicta est victima & hostia; vtj canit Poeta:

Etymologia victima & hostia.

Victima quæ cecidit dextra victrice vocatur,
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Immolanda vitia, quæ per certa animalia significantur.

Pulchrè Origen. *Si superbiam*, inquit, *corporis tui vincas & reseces; immolas Deo vitulum; si iracundiam, arietem; si libidinem, hircum; si vagos & lubricos cogitationum volatus, columbam & turturem.* Rursus idem Origen. *Prima*, inquit, *post Apostolos hostia, est Martyrum; secunda virginum; tertia continentium; quarta coniugatorum.*

Similiter notat hic D. Thomas triplicem esse hostiam: Primam animæ, scilicet orationem; secundam corporis, scilicet mortificationem, ieiunium, abstinentiam, castitatem; tertiam operum, scilicet eleemosynarum.

Sanctam.

87. *Sanctum* est, quod Deo, & Dei cultui dicatum, & ab omni, non tantùm immundo, sed & profano vsu separatum est. Iubet ergo Paulus hic corpus nostrum separari ab omni seruitio iniquitatis, vt sanctissimo Dei seruitio & cultui addicatur. q. d. Antea, ô Romani, corpus vestrum seruiuit idolis, veneri, ventri, ambitioni: fuistis martyres mundi & diaboli; iam seruiat Deo soli, quasi Deo sanctum & consecratum.

Sanctum opponitur aliquando profano.

Secundò, sanctum idem est, quod purum & illibatum. Hostia ergo sancta, est corpus impollutum & incontaminatum, ipsaque corporis castitas, puritas, integritas. Sic virgo dicitur sancta, id est, pura & corpore & spiritu, 1. Corinth. 7. v. 34.

Aliquando impuro.

Deo placentem.

88. Tò *Deo* potest referri ad *placentem* cum nostro interprete, vel ad *exhibeatis*, & ad omnia sequentia, idque aptius est & plenius, vt patet ex Græco. Vult enim Paulus, nos sistere Deo corpus nostrum, quasi hostiam viuentem, sanctam, placentem. vt nimirum ipsum sit primò hostia viua Deo; secundò, sit hostia sancta Deo; ac denique sit hostia placens Deo. Sic enim habent Græca: Παραςῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ. Addit Apostolus *tò placentem*, quia potest esse hostia in se sancta, sed non placens Deo, si nimirum eam offerens Deo displiceat. Sic multi ieiunant, peregrinantur, mortificant corpora sua, non mentem, non animum; quia superbi sunt, capitosi, rebelles, inuidi, &c. Hinc Deo non placent ipsi, nec hostiæ eorum, vtpote quæ à peccatoribus, qui in peccatis suis manent, offeruntur. Ideoque licet in se bonæ sint, tamen apud Deum, nec gratiam, nec gloriam merentur. Ita S. August. lib. de falsa & vera pœnitentia c. 15. & S. Greg. lib. 7. epist. 126.

Frustra multi offerunt hostiam in se bonam, sed propter offerentem Deo displicentem.

Nota, alludit hic Paulus ad conditiones vi- 89.
B ctimarum Iudaicarum. Primò enim victima Aaronica debebat esse sine macula, integra & sana. Hinc viuentem requirit Paulus. Secundò, per ipsam immolationem sanctificabatur; vt fas non esset eam contingi ab immundis. Sic hic requirit Paulus sanctam, vt scilicet per deuotionem mentis corpus Deo consecremus. Tertiò, in ipsa crematione victimæ dicebatur fieri, & esse in odorem suauitatis Deo. Sic hic requirit Paulus Deo placentem. Quartò, sal victimæ addebatur, vt patet Leuitic. 2. v. 13. Sale autem significatur sapientia spiritualis. Vnde Christus Marci 9.

Quatuor conditiones victimæ Iudaicæ debent spiritualiter conuenire victimæ Christianæ.

v. 50. dicit: *Habete in vobis sal*, quo scilicet cum 90.
ratione & sapientia spirituali omnia agatis & ad Dei gloriam referatis. Huius hostiæ altare, inquit S. Gregor. homil. 22. in Ezech. est
C cor, in quo scilicet ex mœrore compunctionibus ignis ardet & caro consumitur. Et tales, ait, quotidie in templo videmus, qui æterni iudicij memores se Deo sacrificium in lamentum compunctionis mactant, vt corpora sua castigantes, ea exhibeant hostiam sanctam Deo placentem.

Altare & ignis hostiæ Christianæ.

Rationabile obsequium vestrum.

Quasi dicat, ait Anselm. Sic opera bona facite, vt eorum rationem reddere possitis.

Quid obsequium rationabile. 1. expos.

Secundò, S. Basilius in breuioribus regul. II.
230. Rationabile, inquit, sit obsequium vestrum, vt scilicet consideratè & circumspectè, sanâ ratione, rectoque consilio diuinam impleatis voluntatem; vt rationem ducem sequamini, non animi impetum ac libidinem.

D Tertiò, D. Thomas sic explicat: *Rationabile* III.
obsequium. q. d. Paulus: Corporum afflictio non sit nimia, sed moderata & rationabilis. Nam, vt inquit S. Bern. serm. 49. in Cantica: *Discretio est moderatrix & auriga virtutum, affectuum, morum; omni virtuti ordinem ponit, ordo modum tribuit & decorem & perpetuitatem. Tolle hanc, virtus vitium erit.* Vnde idem S. Bernard. alibi docet eum, qui in corpore edomando & mortificando indiscretus & nimius est, quatuor hæc iniustè rapere, scilicet: *Corpori effectum, animo* 91.
affectum, proximo exemplum, Deo honorem: indeque concludit, *eum sacrilegij crimen incurrere, cùm templo Dei viuo abutatur, Deoque debitum honorem deroget: quia nimirum casum vnius alios quàm plurimos terret, & à via spiritualis vitæ retrahit;* cùm nimi-

Discretionis commendatio.

Indiscretus iuxta S. Bern. sacrilegus dici potest.

nimirum vident aliquem per nimium vitæ rigorem, nimiasque pœnitentias incidere in morbos, phantasias, ineptitudinem & subinde mortem ipsam incurrere.

IV. *& optimè.* Quartò & optimè, *Rationabile*, id est, non corporale, vti olim erat Iudæorum, sed spirituale sit *obsequium*, id est, cultus vester & latria, vt

92. habet Græcus. Rursum cultus vester hic non sit irrationalis, vti erat Gentium stultè idola colentium, sed sit rationabilis, qui scilicet rationales homines decet; nimirum non pecudibus, sed fide, spe, charitate sacrificate; non idolis, sed Deo. Ita S. Chrysost. Photius & Theodoret. Vnde Græcè est λογικὴν λατρείαν, logicam, id est, rationalem latriam, vel cultum, quo Deus colitur rationaliter, exhibete & præstate Deo. Porrò λογικὴ, siue rationabilis cultus est, quem recta ratio dictat. Recta autem ratio dictat, Deum magis interna fide, spe, pietate, amore & puritate mentis, quàm externis corporis cæremonijs colendum esse. q. d. Paulus: Volo, ô fideles, vt exhibeatis corpus vestrum, quasi hostiam Deo, non corporalem, non irrationalem, sed rationalem & spiritualem; vt scilicet à pura & sancta mente, ratione & spiritu, quasi animatum, viuificatum, directum & gubernatum Deo offeratur ipsum corpus, omnesque corporis motus & actus.

93. V. *Per rationabile obsequium non intelligitur SS. Eucharistia.* Quintò, alij, *Rationabile obsequium*, inquiunt, est sacrificium Eucharistiæ, scilicet corpus Christi humanum, & rationale Deo oblatum: quia in Canone Missæ, & in Liturgijs S. Basilij & S. Chrysost. Eucharistia vocatur rationalis hostia. Verùm verba præcedentia hic exigunt alium sensum, scilicet illum quem iam assignaui; ait enim Apostolus: *Vt exhibeatis corpora vestra*, non autem corpus Christi, *hostiam Deo.*

Vers. 2. *Et nolite conformari huic sæculo.*

In quibus sita animæ perfecta oblatio. Dixit Paulus de corporis hostia, iam agit de animæ oblatione; cuius perfectio sita est in duobus. Primò, vt se retrahat à noxijs & maculantibus. Secundò, vt se conuertat ad ea, quibus proficit & perficitur. Vnde de primo ait Apostolus: *Nolite conformari huic sæculo.* De secundo: *Reformamini in nouitate sensus vestri.* Nam, vt ait S. August. lib. 22. de ciuit. c. 16. *Vbi reformamur ne conformemur huic sæculo, ibi conformamur Filio Dei.*

94. Nota, non ait, nolite vti sæculo, hoc enim est impossibile. Vtendum enim est nobis cibo, potu, quiete, recreatione, hominibus: sed *nolite conformari*, Græcè μὴ συσχηματίζεσθε, ne configuremini, id est, ne figuram mundi induatis, vt tales fiatis, qualis est mundus & mundani, scilicet vani, superbi, ambitiosi, terrena tantùm quærentes, non cælestia.

Sed reformamini in nouitate sensus vestri.

Figura sæculi tribuitur, quia transitoria. Quasi dicat: Figuram mundi fugite, & nouam mentis formam assumite, abijcite figuram fragilem veteris & carnalis vitæ, atque nouam & stabilem formam vitæ spiritualis induite. Vbi aduerte, sæculo tribuit Paulus σχῆμα, id est, figuram; figura enim parum durabilis est & externa. Significat ergo figura, sæculi inconstantiam & apparentiam potiùs, quàm existentiam. Nouitati mentis tribuit μορφὴν, id est, formam, qua significatur soliditas rerum spiritualium, ac permanentia; forma enim constantior est & interior, & ad substantiam pertinet. Ita S. Chrysost. *Forma renouationi spiritus, quia permanens.*

Pro *reformamini*, Græcè est μεταμορφοῦσθε, id est, vt S. Cyprian. legit epist. 77. ad Nemesia. *Transformamini*, vt scilicet, transeatis ex veteri figura in nouam formam. q. d. Studete quotidianæ renouationi mentis vestræ; vt resecando vitia, virtutibus mens quotidie innouetur. Sicq; hac metamorphosi fiet, vt in dies transmutemini magis & magis in alios homines. Semper enim nobis quantumcumq; profecerimus, hac metamorphosi & transformatione opus est. 95.

Nota primò, non ait innouamini, nouā opera facite; sed reformamini & formam pristinæ nouitatis assumite. Sicut enim ignis vehementiùs & diutiùs calefacit, quia formam habet & calorem, à quo manat calefactio; ita vult Paulus, vt nouitatem, quasi formam, induamus; vt per eam nouitatis opera assiduè operemur. q. d. Induite formam nouitatis sensus, id est, vt Græcè est νοὸς, mentis; vt mentem virtutibus innouetis, vt diligatis & quæratis ea quæ sunt mentis & spiritus, vt opera noua, spiritalia & diuina edatis ex hac noua & diuina forma Spiritus sancti. *Reformationis studendum.*

Nota secundò, sicuti vetustas in Script. est peccatum Adæ & omnia ex illo secuta, tum peccata, tum pœnæ & ærumnæ, vti concupiscentia, ignorantia, error, &c. ita ex aduerso nouitas, est remissio peccatorum, gratia, charitas, virtutes, alacritas, zelus: atque sicut in vetustatem iam dictam per peccatum recidimus; ita vicissim ab eadem renouamur per pœnitentiam ac feruorem, studiumque nouæ vitæ. De qua re pulchrè S. Gregorius 22. Moral. cap. 4. *Animus noster*, inquit, *dum igne amoris excoquitur, semper in se seruat calorem pulchritudinis quotidianâ innouatione feruoris; nescit enim mens per torporem veterascere, quæ studet per desiderium semper inchoare. Hinc namque per Paulum dicitur: Renouamini spiritu mentis vestræ. Hinc Psalmista, qui ad perfectionis iam culmen peruenerat, quasi inchoans dicebat: Dixi, Nunc cœpi; quia videlicet nisi lassescere ab inchoatis volumus, valde necesse est, vt inchoare nos quotidie credamus.* 96. *Quid vetustas in Script.* *Quid nouitas.* *Egregius locus S.Greg. de studio renouationis.*

Quare S. Antonius moriturus suis discipulis hoc vnicum vitæ præceptum, quasi stimulum ad omnem virtutem dedit, teste S. Athanasio in eius vita: *Hoc*, inquit, *sit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore lassescere, sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit. Ego quidem, filioli, secundùm eloquia Scripturarum, Patrum gradior viam; iam enim Dominus me inuitat, iam cupio videre cælestia. Sed vos, ô viscera mea, admoneo, ne tanti temporis laborem repentè perdatis; hodie vos religiosum studium arripuisse arbitramini, & cœpta voluntatis fortitudo succrescat.* 97. *S. Antonij morituri ad perpetuã spiritus renouationem exhortatio.*

Simile præceptum Barlaam moriturus Iosaphat olim Regi, iam discipulo suo & Anachoretæ dedit, teste Damasceno in historia Barlaam & Iosaphat cap. 39. *Nunc*, inquit, *quandoquidem mortis meæ tempus instat, atque collactanea & mihi æqualis ea cupiditas, quæ est cum Christo esse*, *Alia Barlaami ad Iosaphat.*

sem, semper me tenuit, iam expletur, tu quidem corpus meum terræ conde, pulueriq́ue puluerem redde. Post autem ipse in hoc loco hære, susceptum spiritualis vitæ genus persequens, meaque tenuitatis memoriam retinens. Tu verò fili, ne religiosæ exercitationis laborem metuas, neque ad temporis longitudinem, aut dæmonum insidias elanguescas: quin potiùs ipsorum imbecillitatem Christi virtute communitus audax irride. Ad laborum autem duritiam, ac temporis diuturnitatem animo ita comparatus esto, tanquam quotidie discessum è vita expectans, atq; eundem diem tibi vitæ monasticæ, tum initium, tum finem esse existimans. Sic semper ea, quæ à tergo sunt, obliuiscens, atque ad ea quæ à fronte sunt seipsum extendens, ad destinatum persequere, ad brauium supernæ vocationis

98. *Dei, in Christo Iesu.* Simili stimulo se & fratres suos ad vitæ renouationem, & spiritus feruorem sub vitæ finem incitabat S. Franciscus, vt refert S. Bonauent. in eius vita cap. 14. *Incipiamus, fratres,* ait, *seruire Domino Deo nostro, quia vsque nunc parum profecimus. Flagrabat etiam S. Franciscus,* inquit Bonauent. *desiderio magno ad humilitatis redire primordia, vt leprosis sicut à principio, ministraret, corpusq́ue iam præ labore collapsum reuocaret ad pristinam seruitutem. Proponebat Christo duce, se facturum ingentia & fatiscentibus membris, spiritu fortis & feruidus, nouo sperabat certamine de hoste triumphum: neque enim languor, vel desidia locum habet, vbi amoris stimulus semper ad maiora perurget.*

Rursum alia S. Francisci.

Vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta.

99. *Vt probetis,* hoc est, vt exquiratis & consideretis, inquit Origen.

Secundò & meliùs, *vt probetis,* hoc est, experiamini & quodam iudicio, ac gustu spirituali agnoscatis, &, vt Syrus, distinguatis, sapiatis & sentiatis quid à vobis requirat Deus, quid sit ab eo volitum, puta quid sit bonum, quid beneplacens, quid perfectum.

Fructus reformationis interioris.

Vbi aduerte, quo magis reformamur spiritu mentis nostræ, eò magis illustramur à Deo, magisq́ue purgata mente probamus & sapimus quid sit bonum, melius & optimum à Deo volitum, Deoq́ue gratum.

100. Nota, Apostolus hic distinguit triplicem voluntatem Dei: alia enim est bona, alia beneplacens, alia perfecta.

Triplex Dei voluntas secundũ Apostolum, quænam?

1. Expos. Quæres quomodo hæc tria distinguenda sint? Respondet primò S. Anselm. Voluntas Dei bona, inquit, est in incipientibus & coniugatis; beneplacens est in proficientibus & continentibus; perfecta est in perfectis & virginibus.

II. Secundò alij, Voluntas bona, inquiunt, est ea quæ non est ab irato Deo. Rursum, voluntas bona est ea, quæ vult id quod absolutè bonum est: talis autem non est ea, quæ vult id quod tantùm permittitur ex indulgentia; quomodo permittuntur secundæ nuptiæ, ait comment. S. Hieron. asscriptus.

III. Tertiò, S. Chrysost. Voluntas bona, inquit, est lex vetus; beneplacens est euangelium; quod præstat legi veteri.

IV. Quartò & optime, Voluntas hic idem est quod volitum, seu id quod vult Deus à nobis fieri. Sensus ergo est, q. d. Vt sciatis quæ sit

& genuina.

voluntas Dei bona, id est, quid Deus à nobis velit fieri bonum; & beneplacens, id est, melius; & perfectum, id est, optimum, & sibi gratissimum. Sunt enim hi tres gradus boni voliti à Deo, seu boni quod à nobis requirit Deus. Idipsum clariùs significat textus Græcus, qui 101.
sic habet: Τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. Quod S. Aug. lib. 10. de ciu. c. 6. Ambros. & Chrysost. vertunt: Vt probetis quæ sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum, id est, quid sit bonum, melius & perfectum, vt habet comment. Hieron.

Loquitur Apostolus de voluntate signi, siue præcepti & consilij, quam Deus hominibus adimplendam proponit: non autem loquitur de voluntate beneplaciti Dei; hæc enim necessariò adimpletur. Non bene ergo Caietan. *τὸ beneplacere* refert ad homines, quibus Dei voluntas grata est & suauis, ideoq; placet; vult enim Apostolus per gradus sensim in dies nos proficere & ascendere; vt primò bona, secundò meliora, tertiò optima, Deoq́ue gratissima sapiamus & operemur. Videtur autem 102.
Apostolus in sequentibus hanc triplicem Dei voluntatem explicare, & in particulari describere; nimirum voluntatem bonam describere à v. 3. ad 9. quòd scilicet ea consistat in eo, vt sapiamus ad sobrietatem, vtq́ue officiò nostro iuxta gratiam nobis datam ritè & modestè perfungamur: voluntatem verò Dei beneplacentem videtur describere à v. 9. ad 16. scilicet, quòd illa consistat in dilectione syncera, feruida, forti & liberali. Denique voluntatem Dei perfectam videtur describere à v. 16. ad finem cap. scilicet; quòd illa consistat in charitate perfecta, quæ sibi coniunctam habet humilitatem insignem, qua etiam inimicos amore præueniamus, eisq́ue bonum pro malo reddamus, adeoq́ue vincamus in bono malum. Hæc enim est perfecta charitas & Deo 103.
gratissima, ideoq; perfecta Dei voluntas. Vult ergo Apostolus vt primò bene, mox meliùs, ac demum perfectissimè sanctissimam Dei voluntatem in omnibus cognoscere & complere studeamus: hæc enim Dei voluntas regula est, mensura, fons & origo omnis virtutis & sanctitatis, cui proinde nostra voluntas planè cõformanda est, si sancti & perfecti esse velimus.

Refutatur Caietanus expositio.

Quibus ab Apostolo describatur Dei volũtas bona:

Beneplacẽs,

Perfecta.

Cuius rei memorabile exemplum narrat D. Taulerus in colloquio Theologi & Mendici pagin. 685. quod quia rarum est, & clarè ostendit punctũ & apicem perfectionis Christianæ, quem hic tangit & præscribit Apostolus, multisq́ue ad illum magno fuit documento & incitamento, hic adscribam: *Fuit,* inquit, *olim insignis quidam Theologus, qui annis octo precibus continuis à Domino id cupiebat obtinere, vt ipsi hominem quendam ostenderet, qui eum viam veritatis edoceret. Cumq́ue vice quadam vehementissimo huius rei flagraret desiderio, vox quædam cælitus lapsa, ita ipsum allocuta est: Exi foras ad limina templi, & offendes illic hominem, qui te viam veritatis edocebit. Exiens igitur inuenit Mendicum quendam diruptis,* 104.
sordidis, lutosis pedibus, cuius vestes in vniuersum vix tribus obolis supputares; quem salutans ita affatus est: Det tibi Deus prosperum mane. Respondit mendicus: Non memini me vnquam aduersum mane habuisse.

Rarum exemplum conformantis se voluntati diuinæ.

Et Magister: Eia, inquit, vt fortunatum te faciat Deus, quid ita loqueris? Respondit mendicus: Sed nec infortunatus aliquando fui. Et ille: Fœlix esto, ait, quid sibi hæc tua verba volunt? Et pauper: Nunquam, ait, infœlix fui. Rursum itaque Magister: Saluet, inquit, te Deus, iam nunc apertius loquere; neque enim capio quid dicas. Tum pauper respondit: Id faciam libenter. Optabas mihi Magister prosperum mane, & ego me nunquam aduersum mane habuisse respondi; quando enim fame premor, Deum laudo; si frigus patior, si grando, si nix, si pluuia cadit, si aura serena est, vel turbulenta, Deum laudo; si miser sum atque despectus, Deum similiter laudo, & ideo nunquam triste mihi mane contigit. Optabas etiam me fortunatum fieri, & ego nunquam me infortunatum fuisse respondi; noui enim cum Deo viuere, certusque sum, quicquid ille facit, non posse non esse optimum. Vnde quicquid ipse vel dabat, vel euenire mihi permittebat, siue gratum id esset, siue contrarium, dulce vel
105. *amarum, latus id tanquam optimum ab ipso suscepi, & ideo nunquam infortunatus fui. Dicebas præterea, vt fœlicem me faceret Deus, ad quod ego similiter, nunquam me infœlicem fuisse subiunxi: soli namque diuinæ voluntati inhærere statui, in quam sic integrè omnem meam transfudi voluntatem, vt quicquid ille vult & ego velim, & meam ipsi voluntatem ex integro resignarim. Hæc cùm mendicus ille retulisset, ita eum rursum Magister affatus est: Quid obsecro dicturus esses, si te Dominus maiestatis in abyssum demergere vellet? Et ille: In abyssum, inquit, me demergeret? Et reuera si id faceret, duo mihi brachia sunt, in quibus eum amplexarer. Vnum est vera humilitas, & hoc illi suppono, atque per ipsum sacratissimæ humanitati ipsius vnitus sum. Alterum, idemque dexterum, est amor, qui diuinitati ipsius vnitus est, atque per hunc ipsum circumplector, ita vt mecum ad infernum descendere cogeretur. Optatius autem mihi foret in inferno cum Deo esse, quàm vel in cælo sine illo. Ex his igitur*
106. *Magister ille didicit, veram resignationem cum humilitate profunda compendiosissimam ad Deum semitam esse. Dehinc iterum ex illo mendico percunctatus est, vnde venisset. Cui ille, à Deo se venisse respondit. Cumque Magister, vbi eum reperisset, sciscitaretur; ibi, inquit ille, vbi creaturas omnes dereliqui. Et Magister: Vbi verò, ait, Deum reliquisti? Respondit pauper: In mundis cordibus & hominibus bonæ voluntatis. Et Magister: Quisnam, ait, es tu? Respondit ille se Regem esse. Sciscitante Magistro, vbinam esset regnum ipsius; in anima sua id esse respondit; sic enim, ait, & externos & internos sensus meos regere noui, vt cunctæ affectiones & vires animæ meæ mihi subditæ sint. Quod profectò regnum cunctis mundi huius regnis præstantius esse nullus ambigit. Et rursus Magister: Quid, inquit, ad hanc te perfectionem perduxit? Respondit pauper: Nimirum silentium meum, sublimes meditationes & vnio cum Deo. In nulla re quæ Deo minor foret, quiescere potui. Iam verò Deum meum inueni, & in ipso pacem & quietem habeo sempiternam.*

Quis fortunatus & verè felix.

Vbi Deus inueniri queat.

Vers. 3. *Dico enim.*

107. Quasi dicat: Hæc quæ iam dicam sunt opera Deo placentia & perfecta, quæ dixi vos debere facere; nam vox *enim* dat causam præcedentium, cum eisque hæc sequentia connectit. q. d. Dixi vt probetis quæ sit voluntas Dei. Hæc est enim voluntas Dei, vt non plus sapiatis quàm oportet, sed sapiatis ad sobrietatem, &c. quæ plenè vos facere conuenit; si veri Christiani esse velitis. Addit Apostolus se hæc dicere *per gratiam sibi datam*, hoc est, per peritiam spiritualem & sapientiam à Spiritu sancto sibi aspiratam. Ita Ambros.

Secundò, *per gratiam*, qua scilicet se gratum & acceptum esse sciebat Romanis fidelibus, vt liberè quiduis eis dicere auderet. Ita Origen.

Tertiò & optimè, *per gratiam*, id est, per Apostolatum, vel munus Apostolicum gratis mihi à Deo datum. q. d. Ex munere, officio & auctoritate Apostolica dico & edico ea quæ sequuntur.

Per gratiam datam Apostolo intellige Apostolicum munus.

Non plus sapere quàm oportet, sed sapere ad sobrietatem.

Quasi dicat: Seruare oportet modum & 108.
medium in omni virtute; virtus enim, si in extrema diffluat, fit vitium, inquit Origenes.

Secundò, S. Iren. lib. 5. c. 20. August. ep. 47. Gregor. hom. 3. in Ezech. & Anselm. sic explicant. q. d. Ne sitis curiosi in rebus fidei perscrutandis, vt sapere velitis plura & vltrà quàm fides sana doceat aut permittat; hic enim est fons hæresum.

Tertiò, S. Chrysost. sic exponit. q. d. Non plus de se existimare oportet, quàm par est, sed existimare sobriè, parcè, & cum modestia, vt vertit Syrus; maximè ne superbè & petulanter sibi quis aliquid tribuens & arrogans, vt sequitur, vltra sui talenti mensuram sese extendat, & alieno talento officioque se ingerat, v. g. vt grammaticus iudicium sibi arroget de rebus Theologicis; vt plebeius de rebus sacris decernere velit. Ita Ambr. & Basil. in breuior. regul. 264. Hunc esse sensum patet ex sequent.

Existimationem sui ipsius dissuadet Apostolus.

Sed sapere ad sobrietatem.

Græcè εἰς τὸ σωφρονεῖν, id est, εἰς σωφροσύνην, 109.
quod Iren. lib. 5. cap. 20. vertit, *Sapite ad prudentiam.* Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Sapite ad pudicitiam.* S. August. ep. 47. *Sapite ad temperantiam. Temperantia autem*, ait August. *est modus & temperamentum, quo quisque vti debet, vt intra suos terminos se coerceat.* Et hoc noster interpres vult, cùm vertit: *Sapere ad sobrietatem.* Hoc enim propriè est σωφροσύνη, vel, vt pulchra paronomasia habent Græca, φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, quasi dicat: *Sapere ad sapere sobriè.* Hinc S. Chrysost. & Syrus vertunt: *Sapite ad modestiam*, id est, ad humilitatem. Græcum σωφροσύνη, ait S.
Chrysost. dicitur ἀπὸ τοῦ σώας τὰς φρένας ἔχειν, 110.
id est, ab eo, quòd mentes habeantur sanæ; sanas autem facit modestia & humilitas; nam immodestus & superbus mente valere nequit, id est, firmus consistere, sani & constantis iudicij, ac propositi esse nequit; sed desipit, exorbitat & quouis demente furiosior fit, inquit S. Chrysost.

σωφροσύνη varia significat.

σωφροσύνη vnde dicta.

Et vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei.

Τὸ *&* legunt Romana, non Græca, estque legendum vt sensus constet. Sensus enim est, q. d. Dico quemque debere sapere ad sobrietatem,

tatem, & sapere (*τὸ* enim *sapere* hic repetendum & reuocandum est) eo modo, & mensura sicut Deus vnicuique diuisit.

111. *Vnicuique sicut,*

Est hyperbaton. Rectus enim ordo exigit vt hæc verba transponas, & dicas: *Sicut vnicuique diuisit Deus*; nisi malis referre hæc altiùs ad verbum *Dico*. q. d. Dico vnicuique vestrum, vt sapiat, sicut Deus ei diuisit & dispertitus est suam mensuram fidei & sapientiæ.

Mensuram fidei.

Quænam vocetur mensura fidei? Prima expos. Primò, S. August. & Iren. locis iam citatis sic explicant. q. d. Intra fidei mensuram & terminum debet se omnis intellectus humanus continere.

Secunda. Secundò, Toletus per mensuram fidei accipit mensuram fidelitatis, hoc est, ea talenta, functiones & gratias, quas quisque accepit à B Deo & Ecclesia, vt fideliter eas dispenset & administret: vt sit metonymia, qua functiones cuiusque fidei commissæ vocentur fides, siue mensura fidei.

112. *Tertia & germana: Mensura fidei sunt dona fidei, & gratiæ maximè externæ.* Tertiò & optimè, S. Chrysost. Theodoret. Origen. Ambros. & Oecum. Fides, inquiunt, metonymicè capitur pro donis fidei & gratiæ, maximè externis & visibilibus, quæ in primitiua Ecclesia fidelibus conferebat Spiritus sanctus. Vnde v. 6. & sequent. hanc mensuram fidei vocat Paulus charismata, id est, donationes Spiritus sancti differentes, scilicet, quòd Spiritus sanctus huic dederit prophetiam, illi doctrinam, tertio exhortationem, quarto ministerium, &c. vti mox patebit. q. d. Quisque se contineat intra mensuram doni, gratiæ, talenti, officij sibi commissi, quod per C fidem credendo accepit; nec alia attentet, v. g. cui datum est ministerium, ille ministret, non doceat: vicissim, cui data est doctrina, ille doceat, nec se ingerat ministerio alteri tradito. Ex hoc ergo loco patet, quomodo superiùs totâ hac epistolâ fidem acceperit Paulus, nimirum pro charitate, gratia, & donis fidem sequentibus. Hæc enim metonymicè dicuntur fides, quia ex fide quasi radice & matrice nascuntur, vt dixi can. 3.

113. *Fides ferè tota hac epistola metonymicè capitur pro charitate, gratia & donis, ex fide seu radice prognatis.*

Vers. 4. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus; omnia autem membra non eundem actum (actionem, functionem, operationem) habent.*

Vers. 5. *Ita multi* (hoc est, omnes nos fideles, qui sumus quasi varia membra, varias gratias, & functiones habentia) *vnum corpus sumus in Christo.*

D

Sacramenta Christianorum sunt nexus. Puta vna Ecclesia sumus, cuius nexus interior est per fidem & gratiam; exterior per sacramenta à Christo instituta. Per hæc enim omnes nectimur & iungimur cum Christo, & in Christo; huius enim corporis, id est, Ecclesiæ caput est Christus.

Ecclesiæ & corporis humani similitudo quadruplex. Nota, sicut in corpore sunt quatuor; primò, vnitas corporis; secundò, diuersitas membrorum; tertiò, diuersitas officiorum in membris singulis; quartò, aptitudo & dos cuiusque membri ad suum officium exequendum: ita prorsus per omnia se res habet in Ecclesia, eiusque singulis membris, puta fidelibus

114. Christianis. Probat hic Apostolus, quemque fidelem debere sapere ad sobrietatem, vtique

A ea mensura & dono fidei ac gratiæ, quod ei diuisit Deus: non autem vltra debere sapere, nec sibi arrogare donum & munus alteri commissum. Probat autem hoc à simili, puta à membris corporis humani: hæc enim singula suis munijs & functionibus contenta sunt, nec se officiis alterius membri ingerunt, illáve vsurpant. Pari ergo modo facere debent fideles, qui sunt membra eiusdem corporis Christi, puta Ecclesiæ.

Singuli autem alter alterius membra.

Non vt corporis, sed vt commembri, *membra*, id est, commembra sumus. q. d. Ergo quodque membrum, puta fidelis quilibet, non sibi soli, sed etiam aliis operari debet, vti fit in corpore naturali.

Habentes, id est, habemus *autem*. *Vers. 6.*

Est Hebraismus, Hebræi enim benoni, siue participium vsurpant pro indicatiuo, quo carent: vnde patet hic nouum incipere sensum, non autem hæc cum priori versu nectenda esse, vti volunt recentiores. Explicat ergo hic Paulus varios actus & functiones membrorum Ecclesiæ: hoc enim exigit similitudo allata de corpore, vt sicut in corpore quodque membrum suam habet gratiam & functionem, siue actum: ita in Ecclesia, fidelis quisque suum habeat talentum, siue officium & charisma, eiusque functionem. Dicit ergo Paulus: *Habemus autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes*. *Donationes*, Græcè *χαρίσματα*, id est, dona, talenta diuersa. Ecce hic explicat Paulus mensuram fidei, quam Deus variis variè diuidit, vt dixit v. 3. nimirum hæc mensura fidei sunt dona & gratiæ differentes, quas Deus variè fidelibus dispertit, vt quisque sua gratia, suoque dono vtatur & contentus sit, nec aliud ambiat. q. d. Hæc gratiarum distributio, hic donorum ordo, & limes à Deo est, quique eum perturbat, & plus quàm oportet sapit, donaque quæ non accepit, sibi arrogat, & aliorum officia ambit; hic Dei ordinationi & prouidentiæ resistit in his, quæ omnino gratis à Deo accepit. Deus enim sua prouidentia cuique suam distribuit, & admensus est gratiam & functionem, quam quisque bene & fideliter obire, & intra quam se continere debet, nec vltrà sapere; ne audiat: Sutor vltra crepidam. Hæc enim est voluntas Dei v. 2. qui ita suam cuique gratiam, pensum, ac Spartam distribuit, ac limitauit. Porrò hæc charismata & dona in sequentibus enumerat Apostolus: ac primò quidem illa propria, quæ Ecclesiasticas res & personas concernunt: hæc enim ante omnia rectè ordinanda sunt. Deinde v. 9. recenset illa dona, quæ omnibus Christianis etiam laicis & plebeijs sunt communia. Incipit ergo ab Ecclesiasticis, dicitque:

Explicatur similitudo corporis & membrorum. 115.

116.

Cuique manendum intra limites suos.

Ordo seruatus ab Apostolo in recensendis functionibus membrorum Ecclesiæ.

Siue prophetiam secundùm rationem fidei, siue ministerium in ministrando.

Multi hæc generatim accipiunt de quatis prophetia & ministerio; verùm magis genuine dicemus Apostolum enumerare hic charismatum & functionum Ecclesiasticarum genera. Sunt enim duo: Vnum est prophetia, secundum est diaconia, siue ministerium. 117.

Ecclesiasticorum duo munia tradit, prophetiam & diaconiam.

rium. Prophetiæ nomine intelligit Paulus doctrinam, & ea quæ ad docendi munus pertinent (vt ostendam 1. Corinth. 14. initio) diaconiæ verò nomine intelligit alia externa Ecclesiastica munia, quæ à se abdicarunt, & in Diaconos reiecerunt Apostoli, dicentes, Actor. 6. *Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis: considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonij septem, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos constituamus super hoc opus: nos verò orationi & ministerio verbi instantes erimus.* Vides hic Apostolos Ecclesiasticas functiones stabiles & perpetuas in duo diuisisse, scilicet in doctrinam, siue prædicationem verbi Dei, quæ hic prophetia vocatur; & in diaconiam: ac priorem, quasi præcipuam sibi reseruasse; posteriorem in Diaconos transtulisse. Hanc Apostolorum diuisionem sequitur Paulus hoc loco, & 1. Timoth. 3. Vbi Ecclesiæ ministros, qui Ecclesiæ munia obeũt, diuidit tantùm in Episcopos, & Diaconos; sub Episcopis parochos, & presbyteros; sub Diaconis cæteros inferiores ordines intelligens. Episcopi enim sunt prophetæ, id est, Doctores Ecclesiæ; Diaconi verò, cæterique eis subseruientes, sunt eorum administri. Prophetia ergo, id est, doctrina cessit Apostolis, Episcopis, & parochis: diaconia verò, siue ministerium cessit diaconis, eorumque administris.

Quid prophetia hic. *Quid diaconia.* *Vtraque ab Apostolis instituta, sed altera tantũ vsurpata.* 118. *Ministri Ecclesiæ aut Episcopi, aut Diaconi.*

119\. Deinde Apostolus hæc duo genera, scilicet prophetiam & diaconiam, in suas species partitur & diuidit: nimirum prophetæ alij sunt doctores, quales erant Apostoli, & Episcopi; alij sunt exhortatores, siue pastores, quales sunt presbyteri, & parochi. Pari modo Diaconi, & ministrantes, alij sunt eleemosynarij, qui eleemosynas distribuunt; alij præfecti, qui præsunt in sollicitudine; alij hospitalarij, qui ægros & miseros curant. Hæc omnia magis patebunt ex sequentibus.

Diuisio prophetiæ. *Diuisio diaconiæ.*

Nota, cùm ait Apostolus, *secundùm rationem fidei*, fides hic non tantùm est fides, qua credimus articulis fidei, quæ fides est omnibus fidelibus communis; sed potiùs fides hic est intelligentia perfecta rerum diuinarum, & scripturarum, quæ non tam humano studio, labore, & industria, quàm Dei illuminantis operatione & inspiratione acquiritur. Vnde 1. Cor. 12. v. 9. ponitur hæc fides inter gratias gratis datas. *Alteri*, ait, *fides* (datur) *in eodem spiritu.* Dicit ergo, *habemus prophetiam*, hoc est, gratiam explicandi doctrinam, & Scripturam sacram, *secundùm analogiam*, vt habent Græca, id est, secundùm proportionem & mensuram *fidei*,
120\. id est, intelligentiæ & sapientiæ à Deo nobis concessæ. Ergò iuxta eam quisque prophetet, non plura suo ingenio comminiscatur: inde enim ortæ sunt hæreses. Huc accedit Anselm. qui ita explicat, *secundùm rationem fidei*, id est, vt nihil extra regulam fidei loquamur, aut sapiamus.

Fides hic accipitur pro intelligẽtia rerum diuinarum.

Secundò, Ambrosius vult Apostolum hic præscribere Prophetæ, hoc est, Doctori, vt doceat *secundùm rationem fidei*, hoc est, prout fides credentium exigit, seu prout fert auditorum capacitas & salus. Huic enim Spiritus sanctus donum suum, quod Prophetæ, id est, Doctori dat, attemperat, & ab eodem pari modo attemperari vult.

Secunda acceptio fidei.

Tertiò, posset fides hic capi, vti eam accepit Apostolus, versu 5. pro dono & charismate fidei; vt idem sit mensura fidei, quod ratio vel analogia fidei. Verùm quia Apostolus iungit hic fidem prophetiæ; hinc meliùs, vt dixi, fidem specialiùs accipiemus pro dono intelligentiæ S. Script. & mysteriorum fidei, quod initio Ecclesiæ multis communicabat Spiritus sanctus.

Tertiò.

Siue ministerium in ministrando. *Vers. 7.*

Græcè εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, id est, siue diaconiam in diaconia, repete *habemus*. 121.
Priore loco διακονία munus ipsum significat: posteriore verò ipsam muneris functionem. q. d. Fungimur diaconia, id est, ministerio secundùm gratiam aut munus ministrandi. Nemo enim in Ecclesia ministrat, qui ad tale ministerium non habet titulum, gratiam, aut ordinem, quo ei deputatur.

Nota, per diaconiam aliqui accipiunt Episcopatum, presbyterium, & reliquos ordines. ita Salmeron: verùm melius, vt iam dixi, Toletus & alij censent, diaconiam, siue ministerium esse secundum functionis Ecclesiasticæ genus, oppositum prophetiæ, versarique circa res & munia charitatis externa, eaque varia, vt patebit ex sequent. Syrus & recentiores supplent hic; Qui ministrat versetur in ministrando; qui docet versetur in docendo; qui præest versetur in sollicitudine, & ita de aliis. Verùm Paulus videtur 122.
potiùs, id quod generatim dixerat: *Habemus donationes secundum gratiam*, & talenta, *differentes*, hic tantùm per species explicare, enumerando illas donationes, siue charismata, scilicet ministerium, quod consistit in ministrando; doctoratum, qui consistit in doctrina; exhortationem, quæ consistit in exhortando, &c. Inde tamen consequenter ex vers. 3. repetendum, & inferendum relinquit in singulis, vt quisque sua gratia, & talento, ac donis iam dictis vtatur pro mensura sibi data à Deo, vti mox particulariùs explicabo.

Diaconia externis occupatur.

Siue qui docet in doctrina.

Hic duas dat species prophetiæ, prima est, 123.
qui docet, id est, qui habet functionem docendi, eam habet *in doctrina*, ἐν διδασκαλίᾳ, id est secundùm gratiam doctrinæ & magisterij, quam à Deo accepit: non enim omnes eandem habent peritiam diuinorum.

Prophetia prior species est gratia docendi.

Secunda est, *qui exhortatur in exhortando.* *Vers. 8.*

Græcè ἐν παρακλήσει, in exhortatione; id est, in exhortationis gratia & talento, quod accepit, id facit, puta exhortatur. Sub exhortatione etiam consolationem accipe. Exhortatorem vocat hic Apostolus eum, quem primæ Corinth. 12. 28. & Ephes. 4. 11. vocat pastorem, eum scilicet, qui ex officio doctrinam cum exhortatione, monitione, adeoque cum sacramentorum administratione coniungit, vti iam faciunt Parochi. Ex hisce Apostoli sententiis tacitè collige, q. d. Quisque ergo, tam qui docet, quàm qui exhortatur, doceat,

Altera, exhortandi & consolandi gratia.

& exhortetur, suoque talento vtatur, pro gratia & mensura sibi à Deo concessa.

Qui tribuit in simplicitate.

124. *Diaconiæ functio triplex.*

I. Functio diaconiæ, erogare eleemosynas.

Enumeratis speciebus & functionibus prophetiæ, enumerat hic functiones diaconiæ, siue ministerij, easque tres, cum suis charismatibus, seu donationibus differentibus. Prima est, *qui tribuit*, quasi dicat, Qui habet functionem & officium distribuendi eleemosynas, vti olim habebant diaconi, Act. 6. 15. eam habet *in simplicitate*, id est secundùm gratiam simplicitatis. Hanc enim gratiam simul cum officio tali dare solet Spiritus sanctus. quasi dicat, Videat ergo quisque eleemosynarius, vt secundùm hanc simplicitatem tribuat & distribuat eleemosynas.

Qualis, & quanam sit simplicitas secundùm quam eroganda sunt eleemosynæ. Variæ responsiones.

Quæritur, quænam sit hæc simplicitas? Primò, Origen. sic explicat: Qui tribuit, inquit, B tribuit in simplicitate, id est, non ex vana gloria. Duplex enim est, qui actu externo videtur alteri dare eleemosynam, eùm interno proprium commodum, scilicet laudem, quærit.

I. Secundò, S. Chrysostom. & Theodoret.
II. Simplicitas, inquiunt, est liberalitas. Hæc enim simpliciter dat manu extensa; cùm auarus manum contrahat, & ægrè ac tardè modicum quid eroget.

III. Tertiò Theodoret. Qui tribuit, inquit, tribuat in simplicitate, hoc est, simpliciter; libere, & resolutè, nimirum, vt non cogitet an ea quæ habet sibi sufficiant, an ad futuros casus sint necessaria, sed Deo confidat, quòd ille sibi & futuris omnibus prouidebit.
125.

IV. Quartò alij recentiores: Simpliciter, inquiunt, tribuit, qui non exspectat, vt sibi retribuatur: multi enim dant hoc fine, vt maiora recipiant; sed hi non dant simpliciter, neque tam dant quàm vendunt sua dona, qua de re pulchrè Seneca lib. 1. de beneficiis cap. 1. *Demus, inquit, beneficia, non fæneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret.*

V. Quintò alij. Simpliciter, inquiunt, tribuit is, qui ita sincerè, & purè tribuit, vt non velit allicere eum, cui tribuit ad peccatū, aut aliam turpitudinem.

VI. Sextò, & optimè Ansel. Simplicitas, inquit, hæc opponitur duplicitati, id est dolo, fraudi, hypocrisi, acceptioni personarū, item & curiositati. Simplex ergo est, qui non aliud intendit, quàm quod intendi debet. Duplex verò est qui aliud intēdit, vel spectat quàm debet. Simplex itaq; in eleemosyna danda est, qui nō cōsiderat an is, cui dat, sit amicus, familiaris, commodus, vel vtilis, aut gratus futurus, sed an indigeat. Rursum qui non nimis curiosè inquirit, an bonus sit, an discolus, an fictus is cui dat eleemosynam (de qua re pulchrè tractat hic S. Chrysost. in morali homilia 21.) sed, vt ait Ambros. in omnes indigentes puro se fundit affectu; & candidè, prudenter tamen, sua, sibique commissa erogat; tales enim ad functionem eleemosynarij aptissimi; ideoq; eligendi sunt. De hac simplicitate eleemosynæ rursus dicam 2. Corinth. 8. 2.

Auctor cum S. Anselm. simplicitatē interpretatur simplicē candorem.

126. *Qualis debeat esse eleemosynarius.*

127. *Qui præest in sollicitudine.*

Id est, qui habet functionem in Ecclesia, A vt præsit; eam habet secundùm gratiam sollicitudinis, Græcè σπουδῆς, id est studij, vt totus seriò illi vigil incumbat, & diligentiæ, vt sedulus & celer sit in executione; qui enim hanc gratiam acceperunt, sunt aptissimi, & eligendi, vt præsint.

II. Diaconiæ functio est præfectura in rebus temporalibus.

Nota, per præsidem hunc Apostolus, non tam intelligit Pastorem, & Prælatum qui præest in spiritualibus (hunc enim, vt dixi paulò antè, intellexit nomine exhortatoris) quàm præfectum, qui præest rebus temporalibus & externis, quique politiam Ecclesiasticam administrat, quales erant Archidiaconi qui præerant cæteris diaconis, eleemosynariis, & hospitalariis. Hunc enim præsidem Apostolus numerat inter Diaconos, qui in ministrando versantur; estque hæc præsidentia secunda species diaconiæ, quam Paulus 1. ad Corinthios 12. 28. gubernationem vocat. Iam ex eo quod dicit Apostolus, *qui præest in sollicitudine*, tacitè colligendum relinquit. q. d. Ergo qui præest, in gratia sollicitudinis se contineat, in eaque præsit, vt debitam eorum qui sibi commissi sunt curam & sollicitudinem gerat. 128.

Qui miseretur in hilaritate.

III. Diaconiæ functio est, cura pauperum & ægrorum.

Hæc est tertia species diaconiæ, maximè pertinens ad hospitalarios, & olim ad viduas illas, de quibus agit Apostolus 1. Timoth. 5. v. 9. Quasi dicat, qui functionem misericordiæ in tractandis & curandis pauperibus & ægris (de ægris enim, & miseris propriè hic est sermo) in Ecclesia exercent, id faciunt secundùm donum hilaritatis; quæ C in tribus consistit, primò in animi lætitia, vt vincant tædium & nauseam vlcerosorum & morbidorum. Secundò, in vultus alacritate, vt per eam ægros, qui ex ægritudine mœrore laborant, consolentur, & subleuent. Tertiò, in verborum affabilitate, qua ægros multis indigentes, & multa petentes à se non absterreant, sed alliciant, vt suam opem, & operam fidenter implorent. Iam ex eo quod dicit Paulus: *Qui miseretur in hilaritate*, tacitè colligendum relinquit, q. d. Ergo cùm misereris, vtere dono hilaritatis, quod Deus tibi cum officio dedit, vt hilarem te præbeas miseris & ægrotis. 129.

Hilaritas tractandis miseris necessaria in tribus consistit.

Hilaritas maximè necessaria in operibus misericordiæ.

Nota, hilaritas maximè requiritur in misericordia: nam, vt ait Chrysostomus, hominibus nihil ita turpe & indecorum videtur, atque esse miserum, indigere, & ab D aliis ea quibus indigent, accipere; ac proinde, inquit, nisi excellenti hilaritate suspicionem illam sustuleris, ostenderisque quòd magis à miseris beneficium accipias quàm des, magis deiicies accipientem, quàm refocillabis. Est tamen hilaritas alibi quoque perutilis; adeoq; ipsa est quasi flos ornans, & quasi mel dulcorans, ac perficiens omnes alias virtutes. Vnde Prosper sententia 112. *Cùm bonum, inquit, facis; hilariter fac. Si enim tristis facis, magis de te fit, quàm facis.* Hinc S. Augustinus lib. de perfectione iustitiæ ait, peccare iustum, si in beneficentia ei surrepat tædium, quo fuscetur hilaritas, in qua datorem diligit Deus.

Hilaritatis commendatio.

Hu-

130. *Transitio à charismatibus Ecclesiasticis ad laica.* Hucusque recensuit Apostolus donationes, siue charismata Ecclesiastica, modumque eis vtendi præscripsit: ita tamen vt laici eundem modum sibi suisque officiis multis in rebus adaptare, & accommodare possint ac debeant. Deinceps ergo recenset Apostolus charismata, & officia virtutum Christianis omnibus, & laicis communia. Præscribit ergo eis dilectionem, docetque qualis illa esse, qualesque virtutum actus exercere & imperare debeat. Dilectio enim est auriga & regina virtutum omnium, præsertim si coniunctam habeat humilitatem; tunc enim pene omnia officia hominis Christiani comprehendit, eaque recte ordinat, & disponit iuxta voluntatem & beneplacitum Dei. Itaque dicit:

Dilectio, scilicet sit, *sine simulatione*, B

Vers. 9. Id est, syncera sit, & candida, & vt Græcè est, sit ἀνυπόκριτος, id est, non sit hypocrita & ficta, vt scilicet, sicut ait S. Ioannes epistol. 1. cap. 3. *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.*

131. *Qualis debeat esse dilectio, etiam laicorum ex mente Apostoli.* Hactenus ostendit Paulus, quæ sit voluntas Dei in iis, qui habent functionem in Ecclesia: nunc in omnibus Christianis idipsum ostendit.

I. conditio dilectionis. Vnde de dilectione Christianorum docet primò, eam esse debere synceram.

II. Secundò, nos per eam ita proximum diligere debere, vt tamen eius mala & peccata odio habeamus, virtutes verò illius amplectamur.

III. Tertiò, requirit vt hæc dilectio sit fraterna, vt quasi fratres ex vno patre Christo nati, inuicem amemus.

IV. Quartò, vt eadem sit sine superbia & fastu, vt scilicet honore inuicem præueniamus.

V. Quintò, vt eadem sit celeris & sedula, non pigra.

VI. Sextò, vt eadem sit ardens & feruens.

VII. Septimò, vt non sibi suisque commodis, & gloriæ, sed Dei seruiat, vt patet v. 11. Ita Salmeron. Sequitur ergo de hac dilectione:

Odientes.

132. Ἀποστυγοῦντες, abhorrentes *malum*. Hoc non sufficit, sed requiritur, vt *adhærentes*, Græcè κολλώμενοι, id est, agglutinati *bono* & virtuti, supple simus, ita S. Chrysostom. Origen.

Participia pro imperatiuo vel optatiuo per Hebraismum vsurpata. Nota primò, sequentia omnia participia vsque ad finem capitis, more Hebræo per imperatiuum, vel optatiuum exponenda sunt, hoc modo: *odientes*, id est, odiamus, vel odite *malum*: *adhærentes*, id est, adhæreamus bono: *diligentes*, id est, diligamus: *honore inuicem præuenientes*, id est, præueniamus: *spiritu feruentes*, id est, ferueamus: *Domino seruientes*, id est, seruiamus, vel seruite: & ita de aliis. Porrò vtitur continuò hisce participiis hic Apostolus, vt ostendat hæc omnia virtutum officia, quæ per hæc participia ad finem vsque capitis recenset, pendere à dilectione, illique coniugi, & ab ea imperari, adeoque hæc esse quasi epitheta, & emblemata dilectionis. Similiter facit 1. Corinth. 13. dicens, *Charitas patiens est; benigna est*, &c. Licet enim sequentes gnomæ,

133.

A siue sententiæ breues & illustres, sint de variis & disparatis virtutum officiis, quas more Hebræo mixtim, sine ordine & connexione proponere solet Apostolus; tamen hic, vt dixi, omnes ad dilectionem aliquomodo referri possunt; idque indicant omnia hæc participia.

Nota secundò, τὸ *odientes*: nam in Christiano requirit ingens odium peccati; quia hoc odium perficit virtutem contrariam, & quantum crescit odium mali, tantum & crescit amor boni. Sunt etiam qui amant virtutem, verbigratia temperantiam; sed quia ebrietatem non detestantur, hac de causa temperantiam ex animo, seriò ac resolute non amplectuntur. *Odium peccati inculcatur.*

Charitate fraternitatis. *Vers. 10.*

B Græcè φιλαδελφίᾳ, hoc est, charitate fraterna, qua fratres se diligunt; eadem & nos Christiani quasi filij Dei in Christo, & quasi inuicem fratres, *Inuicem diligentes*, id est, diligamus, eoque magis, quo fraternitas spiritualis perfectior est carnali, ait S. Ambros. serm. 9. & S. Augustin. serm. 27. de verbis Apostoli.

Nota primò, malè quidam hic legunt: *Charitatem fraternitatis inuicem diligentes*, quasi ipsam charitatem diligi velit Apostolus: nam vox *inuicem*, & clarius Græcum εἰς ἀλλήλους, clarè significat Apostolum non loqui de amore charitatis ipsius, sed de amore fratrum. 134. *Lectio quorundam reiecta.*

C Secundò, fratres hic vocat, non quosuis proximos, etiamsi Gentiles sint & pagani, sed Christianos tantùm. Hi enim inuicem olim vocabant fratres, & amabant vt fratres, tanquam qui ex eadem matre Ecclesia, & eodem patre Christo geniti essent. Hos enim, vtpote nobis, & Christo coniunctiores, magis quàm infideles & paganos diligere tenemur nouo dilectionis præcepto, de quo Ioannis 3. vers. 34. dicit Christus: *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos*, de quo ibidem fusius egi. *Christiani fratres inter se.* 135.

Tertiò, φιλαδελφία componitur ex φίλος, id est, amicus, & ἀδελφὸς, id est, frater: compositio autem hæc intensam charitatem significat, inquit, Theodoret. scilicet qua inuicem diligamus, non solùm tanquam amicos, sed etiam tanquam fratres coniunctissimos. q. d. Amicitia non qualis qualis sit inter vos ô fideles, sed summa, intima, & arctissima, qualem decet esse inter fratres amantissimos. *Quid φιλαδελφία.* D

Quartò, pro *Diligentes* Græcè est φιλόστοργοι; στοργὴ autem significat naturalem, & ingentem affectum pietatis, quo parentes feruntur in liberos, fratres, cognatos, idque permanenter. Hoc enim est φιλόστοργοι, id est, non amantes, sed amatores, scilicet affectuosi & stabiles, quasi ex habitu; est enim nomen, non participium. Vnde Tertul. lib. 5. contra Marcion. cap. 14. legit: *Amore fraternitatis inuicem affectuosi.* Vult ergo Paulus, vt tam dulces affectus sentiant & gerant Christiani erga inuicem, quales gerunt parentes erga filios, & contra: vtque ex tali affectu, omnibus opitulentur & subueniant. 136. *Amor inter Christianos quantus esse debeat.*

Hinc Tertullianus libro primo contra Marcion. Primaſ. Sedulius, Haymo, Comment. Ambroſ. & Hieronym. pro *diligentes* legunt *benigni*. A

Honore inuicem præuenientes.

Inuicem, ſcilicet pares; impares etiam, cùm hoc charitas exigit, vel cùm hoc neceſſe eſt, ad auerſionem tollendam inter ſuperiorem & ſubditum: aut certè cùm ad hoc ſuperiorem excellens humilitas impellit. Eſt enim hic heroicus actus humilitatis, qui ordinariè non eſt præcepti, ſed conſilij. Non enim ait Apoſtolus honorem debitum reddentes, ſed *honore inuicem præuenientes*, vt ſcilicet Chriſtiani inſtar Chriſti, quo maiores ſunt, eo magis ſe demittant, & aliis ſubmittant, eiſque primas deferant in inceſſu, in menſa, in conſeſſu, B

Submiſſio exterior ab Apoſtolo commendatur.

137. aliiſque rebus omnibus. Vt hoc exteriùs fiat, oportet interiùs facere id, quod monet Apoſtolus ad Philip. 2. verſ. 3. dicens: *Superiores ſibi inuicem arbitrantes*. Qua de re plura ibi dicenda ſunt.

Sollicitudine non pigri.

Verſ. 11. Quaſi dicat. Non tantùm honore, ſed & fauore, officio, ope, cura inuicem præueniamus, idque non pigre, ſed ſedulò. Græcè enim eſt σπουδῇ, id eſt, ſtudio, diligentia, ſcilicet inuicem iuuandi, ne ſitis pigri. Contra hoc peccant, qui opem præſtant, ſed ſeram, cùm proximus vel malo ſuo liberatus eſt, vel deſperatus, vt iuuari non poſſit.

Sedulitas.

Spiritu feruentes.

Spiritu, id eſt, charitate vel Spiritu ſancto, quaſi igne; vel ſimpliciùs, *ſpiritu*, hoc eſt, impetu quodam animi ſuccenſi, ferueamus ad faciendum officium. Sic enim erimus ſollicitudine non pigri. C

Nota, loquitur Apoſtolus de feruore, non tantùm ad benefaciendum proximo; ſed ad omne virtutis officium. Eſt enim hæc eius indefinita & generalis ſententia: & dilectio ſiue charitas (à qua hæc omnia aliquo modo pendent) dictat & imperat, vt feruea mus non tantùm in charitatis, ſed etiam in aliarum virtutum officiis omnibus. In tribus conſiſtit hic feruor, ait S. Baſil. in regulis breuior. reſponſione 259. Primò, vt in ea re quam agimus ſit tota animi intentio. Secundò, vt adſit inexplicabilis cupiditas benè operandi. Tertiò, vt accedat aſſiduitas & continuatio, qua nullum charitatis erga proximum aut virtutis officium recuſemus. D Sicut enim olla quæ feruet, non quieſcit, ſed ſemper bullit, in altum ſe erigit, atque ignitas bullas & vapores ſurſum eiaculatur: ita charitas otioſa eſſe non debet, nec poteſt; ſed oportet vt continuò ad maiora ſemper proficiat, & exiliat, atque per ſinceram intentionem, orationem, deſideria ac gemitus, quaſi vapores ad Deum aſcendat. Opponitur hic feruor tepori, de quo Apoc. 3. verſ. 15.

Apoſtolus inculcat feruorem ad omne opus bonum.

Feruor hic in tribus ſitus eſt.

S. Bernardus ſermon. 6. de aſcenſione hominem ſpiritu feruentem ſic deſcribit: *Ad-*
138. *uertere potes in omnibus fere religioſis congregationibus viros repletos conſolatione, ſuperabundantes gaudio, iucundos ſemper & hilares, feruentes ſpiritu, nocte dieque meditantes in lege Domini, crebrò ſuſpicientes in cælum, & puras manus in oratione leuantes, ſollicitos obſeruatores conſcientiæ, & deuotos ſectatores bonorum operum; quibus amabilis diſciplina, labor manuum delectabilis, & vniuerſa denique conuerſationis huius auſteritas refrigerium videatur.*

Deſcriptio hominis ſpiritu feruẽtis

Deinde, vt ex hoc quaſi ſimulachro feruentis hominis, tepidus cognoſcatur, deſcri- 139.
ptionem tepidi ſubiungit in hunc modum: *Contra ſane*, inquit, *inuenire eſt homines*, primò, *puſillanimes & remiſſos*. Secundò, *deficientes ſub onere*. Tertiò, *virga & calcaribus indigentes*. Quartò, *quorum remiſſa lætitia, puſillanimis triſtitia eſt*. Quintò, *quorum breuis & rara compunctio*. Sextò, *animalis cogitatio*. Septimò, *tepida conuerſatio*. Octauò, *obedientia ſine deuotione*. Nonò, *ſermo ſine circumſpectione*. Decimò, *quorum oratio ſine cordis intentione*. Vndecimò, *lectio ſine* (ſui nempe) *ædificatione*. Duodecimò, *quos vix gehennæ metus inhibet*. Decimo tertiò, *vix pudor cohibet*. Decimo quartò, *vix ratio frenat*. Decimo quintò, *vix diſciplina coërcet*.

Deſcriptio tepidi.

Domino ſeruientes.

Ambroſius & Eraſmus legunt καιρῷ, id eſt, 140.
tempori *ſeruientes*. Quaſi dicat, Ne feruor veſter ſit importunus, ſed modeſtè & honeſtè ſuo tempore fidem & charitatem promouete. Sic Pittacus dixit: γίνωσκε καιρόν, noſce tempus, id eſt, temporis oportunitatem proſpice & capta, ne importuno & incongruo tempore quippiam aggrediaris.

Alij ſic explicant: Tempori ſeruientes. Quaſi dicat Apoſtolus, Nolite tanta tamque præclara temporis ſalutiferi opportunitate abuti. Ecce enim nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis; quo Chriſtus in mundum & carnem veniens, gratiam & ſalutem è cælo nobis attulit; ſollicitè ergo tempore hoc vtimini, illud iam habetis, paulo pòſt non habituri. Ergo tempori ſeruit, qui temporis occaſione vtitur ad bonum, quique diligenter cauet ne nugis aut rebus parum proficuis ſe occupans, temporis ad ſeruiendum Deo, & ad lucra ac præmia in cælis comparanda conceſſi, iacturam faciat. Verùm 141.
Syrus, Latina & Græca paſſim legunt non καιρῷ, ſed κυρίῳ, id eſt, *Domino*, ſcilicet Chriſto, non idolis *ſeruientes*, hoc eſt, ſeruite, etiam in perſecutionibus, per nouam vitam Chriſtianam, ideoque Spiritu feruete, vti præceſſit.

Quid tempori ſeruire.

Vulgata lectio confirmatur.

Spe gaudentes.

Verſ. 12. Tantorum enim bonorum quæ ſuis fidelibus Deus in cælo præparauit exſpectatio & ſpes, ingens parit gaudium, ita vt in quauis etiam graui tribulatione Chriſtianus gaudeat & exultet. Ita ſanctus ille Abbas Apollo apud Palladium in Lauſiaca cap. quinquageſimo ſecundo, cùm aliquem è ſuis triſtem ac puſillanimem videret, vt eum ad lætitiam & gaudium erigeret: Triſtentur, inquit, mundani, triſtentur Iudæi, triſtentur peccatores, qui aliam ſpem non habent: nos verò qui tanta ſpe cæleſtis gloriæ digni habiti ſumus, quomodo non perpetuò læta-

Spes futurorum eſt mater gaudij.

Abbatis Apollo exhortatio ad gaudium.

lætabimur? Hinc Philo *spem* vocat *gaudium ante gaudium.*

142\. Ita S. Athanasius de S. Antonio scribit, eum semper tam in aduersis quàm in prosperis lætum fuisse, mentisque lætitiam prætulisse, atque ex ea agnitum fuisse ab ignotis. *Si quis enim*, inquit, *ignarus eius, inter multitudinem monachorum eum videre desiderasset, nullo indicante, cæteris prætermissis, ad Antonium currebat, & animæ puritatem agnoscebat ex vultu, & per speculum corporis gratiam sanctæ mentis intuebatur: nam semper hilarem faciem gerens, liquido ostendebat se de cælestibus cogitare.*

Lætitiam mentis in S. Antonij vultu redundabat.

In tribulatione patientes. Tertullian. lib. 5. contra Marc. c. 14. legit: *pressuram sustinentes.*

Orationi instantes.

Προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, hoc est, in oratione assiduè perdurantes, vel instantes cum assiduitate. προσκαρτερεῖν enim est cum patientia & perseuerantia quadam insistere, incumbere, multum esse & assiduum in aliqua re. Quod 1. Thessal. 5. dicitur: *Sine intermissione orate.* Et Lucæ 18. 1. *Quoniam oportet semper orare.*

Vers. 13.

Necessitatibus sanctorum communicantes.

Ambros. pro χρείαις, id est, *necessitatibus*, legit μνείαις, id est, *memorijs*. Ita quoque legit S. Hilarius lib. contra Constantium Augustum in fine: *Apostolus*, inquit Hilarius, *iubet communicare nos Sanctorum memorijs, tu* (ô Constanti) *eas damnare elegisti.* Ita quoque legit Origen. (& ex eo Commentar. S. Hieronym. ascriptus) duplicemque dat sensum, primò, *Memorijs Sanctorum communicate*, hoc est, ex recordatione Sanctorum proficite. Secundò, mementote Sanctorum in solemnibus collectis. Quomodo Ecclesia eorum meminit in in Canone Missæ, cùm ait: *Communicantes, & memoriam venerantes imprimis gloriosæ semperque Virginis Mariæ, Sanctorum Apostolorum Petri, Pauli*, &c. Ex qua explicatione Origen. discant Nouantes veterem in Ecclesia ritum & morem inuocationis, & commemorationis Sanctorum in publicis Ecclesiæ precibus.

Loco τοῦ necessitatibus, alij legunt, memorijs.

143\.

Locus contra Nouatores pro Sanctorum commemorationes: precibus, & in Canone Missæ.

144\. Verùm passim Græca, Latina, Syrus, Interpretes Græci & Latini teste Francisco Luca, legunt χρείαις, quòd S. Hieronym. vertit *vsibus*, noster *necessitatibus*, id est, inopiæ sanctorum, puta Christianorum communicate. Sancti, fratres, discipuli olim erat nomenclatura Christianorum; quia erant ipsi Deo dedicati, & per baptismum sancti effecti.

Stabilitur vulgata lectio.

Vrget S. Chrysostomus, τὸ *Communicantes*, id est, communicate. q. d. Communes facite cum Sanctis opes vestras, vt commune cum eis lucrum habeatis, & sitis participes meritorum, patientiæ, & coronæ ipsorum.

Hospitalitatem sectantes.

Διώκοντες, id est, persequentes, scilicet nolentes & recusantes cogendo ad hospitium, vti fecit Abraham. De hospitalitate Christianorum plura dicam ad Hebræos capit. 13. versu 2.

Vers. 14.

Benedicite persequentibus vos.

Benedicite, hoc est, beneprecamini, & orate pro eis. Male ergo Erasmus vertit: Benè loquamini de his qui vos insectantur. Non est hoc præcepti, vt vult Caluinus, qui addit vix vllum hoc præceptum implere: nimirum, quia docet ipse Deum homini præcipere impossibilia; quod ne Tyrannus quidem faceret: sed est consilij, vti & præcedentia: *Orationi instantes: honore inuicem præuenientes: spe gaudentes: spiritu feruentes.* 145.

Error Caluini de præceptis Dei.

Et nolite maledicere.

Græcè, μὴ καταρᾶσθε, id est, ne execramini, & vt Syrus, ne imprecamini eis mala, scilicet ex animo vindictæ cupido; nam ex zelo iustitiæ mala quandoque impiis imprecati sunt sancti, vt Elizæus, Iob, & ipse Paulus Act. 23. v. 3.

Gaudere. *Vers. 15.*

Ita legendum cum Biblijs Romanis & Græcis, *non gaudete. Gaudere*, scilicet oportet; vel potiùs infinitiuus χαίρειν, id est, gaudere, atticè ponitur pro imperatiuo χαίρετε, id est, gaudete. *Cum gaudentibus.* Quasi dicat, ea sit sympathia inter vos, Christiani, vt fratrum bona vel mala æque vos ac illos tangant. 144.

Idipsum inuicem.

Græcè εἰς ἀλλήλους, id est, ad alterutrum *sentientes*: vt scilicet non sint, ait Anselm. in vobis schismata, sed animo & affectu mutuo consentiatis.

Vers. 16.

Quid sit idipsum inuicè sentire. Prima expo.

Secundò, *Idipsum inuicem sentite*, hoc est, inquit S. Chrysostom. æqualia de inuicem cogitate. Et Ambros. Considera de te, quod de aliis, scilicet, quòd homo sis, & Christianus æque ac proximus tuus; ac consequenter non te efferas, licet alio sis ditior & honoratior. Vnde Syrus vertit: *Quæ sentitis de vobis ipsis, de fratribus vestris sentite.*

Secunda.

Tertiò, & optimè Origen. sic explicat. q. d. Eodem animo inter vos, & erga vos mutuo sitis affecti; vt quisque quod sibi sentit, & sapit, id est, quærit, diligit, curat, vult (hoc enim est Græcum φρονοῦντες) hoc ipsum alteri sapiat, id est, quærat, diligat, velit. Quod sibi non sapit, id est, nollet sibi, hoc nec alteri sapiat, id est, velit. Posset etiam sic explicari: *Idipsum in inuicem sentientes.* Quasi dicat. Idipsum inuicem sentite, vt si proximus gaudeat, sentiatis eius gaudium, & cum eo gaudeatis; si fleat, cum eo fleatis, vt τὸ αὐτὸ φρονεῖτε idem sit, quòd ὁμοφρονεῖτε, vel τὴν αὐτὴν φρένα ἔχετε, id est, eandem mentem, eundem sensum habete; mente, animo, & sensu consentite. Sed tunc idem diceret Paulus quod dixit versu præcedenti. *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.* Vnde prius, quod dixi, est aptius; præsertim quia Apostolus, cùm solùm vult significare, & commendare eundem sensum, & affectus consensum, tantùm dicere solet, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, idem sapite, vel τὸ ἓν φρονοῦντες, vnum idemque sentite: hic verò addit εἰς ἀλλήλους, id est, in alterutrum idipsum sapite, quod non tantùm consensum, sed & beneuolentiam, & beneficentiam vel in actu, vel in voluntate, desiderio, & solicitudine significat.

Tertia & genuina.

147\.

148\.

Nota, Apostolus à vers. 9. vsque ad 12. descripsit qualis debeat esse dilectio Christianorum, à vers. verò 12. huc vsque describit quibus

Anacephalæosis antè dictorum ab Apostolo, de quinque virtutibus quæ caritatem perficiunt.

bus rebus dilectio hæc adiuuetur, excitetur, & roboretur, nimirum 1. spe cælestis gloriæ: 2. patientia tribulationum: 3. orationis instantia: 4. bonis operibus eleemosynæ, hospitalitatis & dilectionis inimicorum: 5. & maxime sympathia, eodemque sensu & consensu, vt nimirum quis proximi dolores, bona & mala sua faciat, eaque in se sentiat, quasi vnam cum eo habens animam, & hoc est quod de primis Christianis dicitur Actor. 4. v. 32. *Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna.*

Non alta, non elatè de vobisipsis *sentientes.*

Duæ Christianorum virtutes, charitas & humilitas.

Vt velitis supra alios eminere, vt ambiatis honores. Nota, prima virtus Christianorum Deo beneplacita est charitas, de qua hactenus egit Apostolus. Secunda est humilitas, quæ charitatis debet esse comes & adiutrix. Docet ergo hic Apostolus, charitatem debere esse humilem; sibique sociare humilitatem, vt sit ambidextra.

Nouē actus charitatis humilitatisue humilitatis.

Humilitatis itaque, siue charitatis humilis nouem actus recenset. 1. Non alta sapere. 2. Humilibus rebus, & personis delectari. 3. Apud se non esse prudentem. 4. Nulli malum pro malo reddere. 5. Prouidere bona coram hominibus. 6. Pacem cum hominibus colere. 7. Se non vlcisci. 8. Dare locum iræ. 9. Inimicis benefacere.

149\. *Humilitatis indicia decem Cassiano.*

Simili ferè modo Cassianus libro 4. institution. cap. 39. alia, sed similia humilitatis indicia & officia enumerat. *Humilitas*, ait, *his indiciis comprobatur. Primò, Si homo in se mortificatas habeat omnes voluntates. 2. Si non solum actuum suorum, verùm etiam cogitationum nihil suum celauerit seniorem. 3. Si nihil suæ discretioni, sed iudicio eius vniuersa committat, ac monita eius sitiens libenter auscultet. 4. Si in omnibus seruet obedientiam, mansuetudinem, & patientiæ constantiam. 5. Si non solum iniuriam inferat nulli, sed ne ab alio quidem sibimet irrogatam doleat atque tristetur. 6. Si nihil agat, nihil præsumat, quod non vel communis regula, vel maiorum exhortentur exempla. 7. Si omni vilitate contentus sit, & ad omnia se, quæ sibi præbentur, velut operarium malum iudicarit indignum. 8. Si semetipsum cunctis inferiorem non superficie pronunciet labiorum, sed intimo cordis credat affectu. 9. Si linguam cohibeat, vel non sit clamosus in voce. 10. Si non sit facilis ac promptus in risu.*

150\. *Humilitatis 7. gradus ex S. Anselmo.*

Sanctus Anselmus verò libro de similitudin. cap. 10. humilitatem ponit in sui contemptu, cuius septem gradus ita describit. *Primus*, inquit, *est contemptibilem se esse cognoscere. 2. De hoc dolere. 3. Hoc confiteri. 4. Hoc aliis persuadere loco & tempore. 5. Patienter sustinere dum id ab aliis dicitur. 6. Æquo animo ferre se contemptibiliter tractari. 7. Hoc ipsum gratum habere, appetere & amare.* Ex horum contrariis facile est assignare gradus superbiæ, iique assignandi sunt retrogrado ordine: sicut enim bonum procedit construendo, ita malum destruendo: id autem quod in constructione est vltimum, in destructione est primum: verbi gratia, in domo construenda proceditur à fun-

A damento ad culmen; in destruenda, à culmine ad fundamentum.

Gradus superbiæ.

Primus ergo gradus superbiæ est, refugere & odisse sui contemptum, qui opponitur vltimo gradui humilitatis. Secundus est, indignè ferre sui contemptum, qui opponitur sexto gradui humilitatis, & ita deinceps retrocedendo. Vide & duodecim gradus humilitatis apud S. Benedictum in regula capite septimo, qui etiam recensentur apud S. Bernardum appendice secunda 151.
pag. 103.

Ex Climaco. Humilitatis definitio.

Audi & Climachum gradu 25. cuius titulus est, De victrice passionum omnium altissima humilitate: vbi primò humilitatem ex variis Patrum sententiis ita describit: Humilitatem alius dicebat, rectè factorum intentissimam obliuionem.
B Alius, extremum se omnium, magisque peccatis obnoxium putare. Alius, suam imbecillitatem agnoscere. Alius, in irritationibus anticipare proximum, primumque iracundiam soluere. Alius, gratiæ Dei & misericordiæ agnitionem. Alius rursum, contriti animi sensum, & voluntatis propriæ abnegationem. Ego verò eam ineffabilem diuitiarum Dei thesaurum esse dico.

Humilitatis proprietates quinque.

Secundò, proprietates eius ita assignat. Prima & præcipua est, ignominiæ suauissima & iucundissima perpessio, quam anima, vt morbos suos & peccata maxima sedet atque consumat, supinis manibus exspectat & complectitur. 2. Est omnis iracundiæ victoria. 3. Vt bonis suis nunquam
C aliquis infideliter credat, iugiterque addiscere desideret. 4. Sicubi hypocrisis apparet, detractio, vel alius serpens occultus, humilitas statim eum ex cordis cauernis in lucem adducit, & occidit. Denique humilis non increpat, non iudicat, non appetit dominari, est mitis, placidus, ad compunctionem facilis, misericors, super omnia autem tranquillus, serenus, obtemperans, fræni patiens, hilaris, vigil, impiger, placida animi tranquillitate beatus.

Fructus [illegible]

Tertiò, humilitatis commoda, merita, & præmia ita recenset. 1. Humilitas est protectio diuina, ex qua fit vt rectè facta nostra non videamus. 2. Humilitas est vilitatis abyssus, furibus omnibus inuiolabilis.
D 3. Humilitas est turris fortitudinis à facie inimici. 4. Humilis anima est vallis inter medium montium sita, sine arrogantia semper atque immobilis permanens, omniumque frugum parens. 5. Si quem intra paucos annos altissimam videas acquisiuisse tranquillitatem, noli hunc existimare aliam, quàm hanc beatam, celeremque viam iniisse. 6. Superbia ex Angelis dæmones fecit: humilitas ex dæmonibus angelos facit.

Media tria.

Quartò, media humilitatem acquirendi hæc suggerit. 1. Considerare peccata præterita. 2. Perpendere passionem & humiliationem Christi. 3. Intueri suos quotidianos defectus, tentationes, morbos, & lapsus.

Actus [illegible]

Quintò, hos eius actus, & quasi gradus, ita pro-

promiscuè enumerat: primò, suam voluntatem alteri subiicere. qui enim mente est humili, voluntatem suam vt deceptricem detestatur, Deique, & Dei vicariorum voluntati prompte obtemperat, seque Dei curæ fidelissimæ committit, qui per asinam quoque Balaam docuit, & direxit. 2. Sui præsidentiam, & loquacitatem relegare. 3. Paupertatem colere, & mendicorum vita viuere. 4. Nobilitatem, sapientiam, virtutes, & dotes suas occultare. 5. Sicut summa superbia est, virtutes quæ non adsunt simulare: ita summa humilitas est, culpas quæ non insunt, confingere. 6. Honores & laudes constanter fugere. Hæc omnia B. Climachus pæne ad verbum. Ita S. Hilarion, teste S. Hieronymo, honorem fugiens & importunitatem, silentium desiderabat & vitam ignobilem; ideoque vagus huc illuc semper fugit; vbique tamen eius sanctitas prodebatur per miracula, & per energumenos.

Sed humilibus consentientes.

Quasi dicat, Humilis conditionis hominibus (ita Syrus & Chrysostomus) vos accommodantes, condescendentes, & obsecundantes; non autem eos aspernantes. *Humiles nō spernendi.* Græce, τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. quasi dicat, Impetu quodam simul abrepti, & abducti cum humilibus, id est, vilibus & abiectis. Hi enim sunt ταπεινοί. Vnde Tertullianus libro quinto contra Marcionem capite 14. legit: *Humilibus assentantes.*

Secundò, potest τὸ ταπεινοῖς esse neutrum, & opponi altis. quasi dicat, Vilia ambite, non alta, fugite honores, fugite diuitum & nobilium commercia, ambite abiectionem, paupertatem, atque plebeiorum & pauperum consortia.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

Primò, Origenes sic explicat, Ne putetis vos esse prudentes. Secundò, Ambrosius, quasi dicat, Prudentiam vestram non in vestros tantùm, sed in aliorum quoque vsus conuertite.

152. Tertiò, S. Basilius in regulis breuior. resp. 260. quasi dicat, Ne humanæ prudentiæ innitamini, sed diuinæ.

Non debere Christianū sibi sapere. Quartò, & planè S. Chrysostomus & Theodoretus. q. d. Ne putetis vestra consilia vobis sufficere, quasi aliorum consilio non egeatis, ne nimium vestræ prudentiæ & iudicio tribuatis. *Apud vosmetipsos*, id est, in opinione vestra, in oculis vestris.

Vers. 17. *Prouidentes bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.*

Respicit Paulus ad Prouerb. cap. 3. versu 4. iuxta Septuaginta, qui ita habent: Προνοοῦ καλὰ ἐνώπιον κυρίου, καὶ ἀνθρώπων. Prouide bona *Conuersatio sit probabilis* coram Domino & hominibus: licet hic apud Paulum in Græco exciderit τὸ *Coram Domino*. quasi dicat, Ita honestè, amicè, iustè & sanctè viuite, vt vita vestra & conuersatio bona, & amicabilis non tantùm Deo, sed & hominibus probetur, nec à quoquam iure culpari possit, sed cæteris in exemplum virtutis luceat & præfulgeat. *Deo debemus*, ait S. Bernardus, *conscientiam, proximo famam.* *Deo debemus conscientiam, proximo famam.*

Secundò, Græci iungunt hoc cum eo quod præcessit: *Nulli malum pro malo reddentes*. quasi dicat Paulus, Non sufficit vobis malum pro malo non reddere, sed oportet vt bona quoque prouideatis, id est, benefaciatis omnibus, etiam inimicis. Verùm hic sensus arctior est.

Non vos defendentes charissimi. *Vers. 19.* 153.

Pro *defendentes*, Græcè est ἐκδικοῦντες, id est, vindicantes. ita S. Chrysostomus. vnde & Tertullianus legit: *Non vosmetipsos vlciscentes.* ita quoque Syrus, & alij. Sic etiam alibi noster Interpres vertit, vt Iudith 1. versu 12. & capite 2. versu 1. Sic Nonius Marcellus ex Ennio: *Serua*, inquit, *ciues, defende* (id est, vindica, vlciscere) *hostes*. Et Virgilius: *Solstitium pecori defendite*. Et Tertullianus libro 2. contra Marcion. pro eo quod nos habemus: *Mihi vindictam, & ego retribuam*, legit: *Mihi defensam, & ego defendam.* & Gellius libro 1. capite 9. *Defendere*, inquit, *idem est quod depellere*. *Defendere pro vindicare aut depellere.* Vnde patet tempore nostri Interpretis defendere vsitatum fuisse pro vindicare. Hinc sanctus Cyprianus libro de patientia: *Nec defendi, ait, ante Dominum serui irreligiosa festinatione properemus; defendi*, id est, vindicari.

Sed date locum iræ.

Supple diuinæ, ait Chrysostomus, Theodoretus, Oecumenius, & S. Augustinus in Psalmum septuagesimum octauum. quasi dicat, Relinquite Deo vindictam vestræ iniuriæ. Huic expositioni nonnihil fauent sequentia. 154. *Quid sit dare locum iræ. 1. expos.*

Secundò, Ambrosius & Anselmus, *Da locum iræ*, id est, inquiunt, Fuge, tace, cede irato & furenti: & vt Origenes ait, fer patienter iratum fratrem, nihil contradicendo aut faciendo: sic enim ira eius subsidet; illumque æque ac te sibi & paci restitues. *II.*

Tertiò, & perfectissimè sanctus Basilius in regulis breuioribus, responsione 244. & ex eo Toletus sic explicant: *Da locum iræ*, donec scilicet ira compleatur, itaque cesset; vt si iratus dextram tuam feriat; porrigas ei & sinistram potiùs, quàm vindices te. *III. & perfectissima.*

Da, inquit Basilius, *locum iræ quasi torrenti; qui obuia quæque impetu suo rapidissimo deuoluit.* Sic ferè D. Athanasius ad Antioch. quæstione 127. *Da locum iræ*, inquit, hoc est, Da vestiam iræ, iram & iniuriam tibi illatam condona.

Solet enim Paulus ad perfectiora gradatim assurgere. Verùm secundus sensus simplicior est & genuinus.

Scriptum est enim, mihi vindictam, supple reseruo: *Ego retribuam dicit Dominus.* A

Citat Paulus Deut. 32. v. 35. vbi habetur, לי נקם ושלם *li nakam veschillem*, id est, mihi vltio & retribuere, siue retributio, subaudi competit. Noster Interpres vertit: *mea est vltio*, id est, ad me pertinet, mihi debetur vltio. Vatab. vertit, Meum est vlcisci. quasi dicat, Ego Deus sum omnium iustissimus prouisor, iudex & vindex, cuius proprium munus est iniurias vlcisci, & pœnas de iis sumere.

Deo propria vlcisci.

155. Est occupatio: occurrit enim hic Paulus obiectioni. quasi dicat, Obiicies mihi, si me non vlciscar, ergo mea iniuria manebit inulta. Respondeo, nequaquam, quia Deus vlciscetur, idque grauissime: erit enim non hominis, sed Dei, cuius opera ingentia, magnifica, & terrifica sunt, hæc vltio. Ex eo enim quòd Deus sibi hanc vindictam reseruat, colligimus ingentem & terribilem eam fore. Nam vt hęc verba rursum citans ad Hebræos 10. v. 31. eaque explicans subiicit Apostolus: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*; non debet ergo homo seipsum vlcisci: quia hoc esset præripere, & inuadere officium Dei, de eiusque vindicta diffidere, quę tanta erit, vt potiùs commiseratione & compassione digni sint, qui cùm nobis leues iniurias irrogant, in manus Dei viuentis & irati incident, in quas horrendum est incidere. Experientur enim non humanam, sed diuinam, Deoque dignam vltionem. B

Horrenda est Dei vindicta.

156. Ex hac Mosis & Pauli sententia, Manichæi, Anabaptistæ, Lutherus, & Erasmus docent apud Christianos non licere magistratui bello, aliòue modo vindicare reipublicæ iniurias, & improborum peccata. Sed errant grauissimè: nam vindicta magistratus est vindicta Dei, vt patet capite sequenti initio. Priuata ergo vindicta hic tantùm prohibetur, non autem illa quæ fit per iustitiam & potestatem publicam. Nam vt ait S. Augustinus epist. 5. *Agenda sunt multa etiam cum inuitis, benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius vtilitati consulendum est quàm voluntati. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, vtiliter vincitur: quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur.*

Licet magistratibus vlcisci iniurias reip.

Impunitatis infelicitas.

Vers. 20. *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum.*

157. Hæc sententia sumpta est ex cap. 25. Prou. v. 2. pro *ciba* Græce est verbum ψώμιζε, quod emphasim habet, significatque indulgenter pascere, veluti minutatim instipato pane, siue bolos in os ingerere, sicut matres paruulis, aues pullis cibum in os inserunt; aut frustulatim concisum cibum ad comedendum offerre, id quod apud aliquos fit erga eos, quibus singulariter fauetur in conuiuiis.

Quid ψωμίζειν. Inimicus quomodo pascendus.

Moraliter S. Augustinus lib. 1. de sermone Domini in monte, cap. 33. & 34. sex dat gradus patientiæ erga inimicum. 1. est, Nolle lædere aliquem.

Patientia erga inimicum gradus sex S. Aug.

2. Si læsus sit, velle tantùm lædere quantum læsus est, non ampliùs.

3. Minus velle lædere, quàm læsus sit.

4. Nolle lædere, licet læsus sit.

5. Si læsus sit, paratum se exhibere vt amplius lædatur.

6. Et perfectissimus est, si læsus lædenti benefaciat, & subueniat.

Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.

Qui sint carbones ignis.

158. Primò, Origen. Chrysost. Theodor. & Eucherius in quæst. noui Testamenti sic explicant. q. d. Si cibes inimicum, hac ratione eum, si perstitat nocere, grauioris pœnæ & ignis æterni reum facies. Sed hoc non est ad rem, & hoc intendere esset grauissimum odium: nisi dicas hoc tantùm ab Apostolo quasi sponte sua euenturum dici, ad consolationem iustorum patientium persecutionem ab impiis; scilicet quòd impij non euadēt vindictam Dei, si in malitia persistant, iustis hoc non intendentibus, sed permittentibus. Vnde 2. simpliciter sic aliqui explicant: *Carbones ignis congeres*, id est rubore suffundes faciem illius, vt tua beneficentia pudefactus, & charitate victus cedat, odiumque in amorem conuertat. 1. expos. 2.

Sed hic sensus repit, & frigidior est. Vnde 3. S. Hieron. ad Hedibiam quæst. 1. & S. August. serm. 168. de tempore: Congeres, inquiunt, super caput inimici (eum cibando) carbones ignis, id est ignitos, non iræ, sed charitatis & amoris, qui eum inflamment ad redamandum. *Nulla maior*, ait S. Augustin. tract. de catechizandis rudibus, *est prouocatio ad amandum, quàm præuenire amando.* nimirum efficacissimum est philtrum, vt ameris ama.

3. & genuina. Carbones ignis in caput hostis congerere, est amore eum ad redamandū inescare.

159. Tropologice carbones ignis sunt vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus superbia sanatur eius, qui dolet se inimicum fuisse hominis, à quo eius miseriæ subuenitur. Ita S. August. lib. 3. doct. Christ. 16. C

Tropolog.

Vers. 21. *Noli vinci à malo.*

A malo, scilicet ab iniuria illata, & consequenter à dæmone, qui iniuriam hanc & iniuriantem excitat, vt & suam & tuam pacem, pariter ac conscientiam turbet: rursum, noli vinci à malo, à tua scilicet impatientia; nemo enim læditur & vincitur nisi à seipso, ait S. Chrysost. nam vt ait S. Ambros. libro primo officior. 36. *Vindicare se non est actus fortitudinis, sed abiectionis & timiditatis. Vincitur ab iniurico, non vincit, qui se vindicat.*

Obliuio iniuriæ est actus magnanimis.

Immo Aristot. lib. 4. Ethicor. c. 3. docet magnanimi esse obliuisci iniuriarum. *Sicut enim*, inquit, *debilis stomachi est, cibum duriorem non posse concoquere; ita pusillanimi est, verbum durius culum non posse sustinere.* Hinc de Iulio Cæsare ait Cicero oratione pro Marcello: *Cæsar nihil obliuisci solet nisi iniurias*, siue hoc dixerit verè, Cæsarem laudando, siue fictè eidem adulando, ait S. August. epist. 5. Quam longe ab hac virtute abest vulgus hominum, qui (vti dicere solet b. Thomas Morus) beneficia puluere, maleficia marmori insculpunt. D

Cæsar nihil obliuisci solet nisi iniurias.

Sed vince in bono malum.

160. Id est, malefacta benefactis supera, malitiam vince bonitate, tum vt per maleficium alterius beneficentia tua sit illustrior atque augustior; tum vt vincas eius improbitatem beneficiis, vt ex improbo probus & bonus fiat.

A fiat, ex hoste amicus. Pulchrè de hac victoria differit hic in morali S. Chrysostomus, vbi docet vinci inimicum non talione, sed patientia, contemptu, risu. *In olympicis, ait, certaminibus diabolo consecratis lex est, malefaciendo vincere: in stadio Christi omnino lex est contraria; hic enim non eum, qui percutit, sed qui percutitur coronari decretum est. Illud demum est diuina virtutis, illud cæleste stadium, illud Angelorum theatrum. Si mansuetudinem exhiberemus, essemus omnibus insuperabiles, nec vlla ad nos iniuria perueniret. Roga inimicum, an non doleat, an non censeat se victum cùm rides, cùm contemnis eius iniurias?* Vide & Senecam in sapiente.

Modus heroicus vincendi inimicos, est patientia.

B

161. Narrat Ælianus lib. 12. quòd Phocion innocentissimus, & imperator, damnatus ad mortem & ad venenum hauriendum; cùm lictor illi poculum obtulisset, rogatus à propinquis, quidnam filio mandaret; respondererit: *Mando, inquit, et vt obliuiscatur potus huius, quem nunc ab Atheniensibus oblatum bibo.*

Illustria exempla ἀμνηστίας, siue obliuionis iniuriarum.

Phocion.

Non minùs rarum & mirabile fuit exemplum Lycurgi regis Lacedæmoniorum, qui cùm à feroce iuuene Alcandro oculo orbatus esset, eumque à populo accepisset in suam potestatem, vt ad libitum eundem tractaret & plecteret, nihil grauius in iuuenem statuit: immò verò illum optimè instituit, vitia correxit, & ad omnem honestatem efformauit; itaque bonis moribus iam præditum in theatrum ad ad populum perduxit dicens: *En iuuenem quem à vobis iniurium & violentum accepi, iam frugi & popularem vobis restituo.* Auctor est Plutarchus in vita Lycurgi, & alij.

Lycurgus.

C

162. Tyrrhæum Pittaci filium, Cumis faber occiderat. Cumani homicidam vinctum miserunt ad Pittacum, vt de eo supplicium sumeret. at ille cognita causa, dimisit hominem dicens: Ignoscentiam esse potiorem pœnitentia. Sentiens, vtilius esse condonare, quàm

Pittacus.

A meminisse iniuriæ, & vlcisci. Antigonus rex dicere solebat, clementiam plus posse quàm violentiam. Darius rex inuidebat clementiæ Alexandri Magni, & à Diis precabatur, vt aut superare posset clementia Alexandrum, aut si ipse regno spoliaretur, solus Alexander in Persarum regno imperaret. Traianus amicis culpantibus, quòd nimis clemens esset, ait: Talis sum Imperator priuatis, quales mihi Imperatori priuatos opto. Titus Imperator Domitianum fratrem insidias molientem non est vltus, sed his verbis admonuit: Quid opus te parricidio petere, quod me volente obuenturum est, imò quod iam habes, imperij particeps?

Antigonus.

Darius de clementia cum Alexandro contendit.

Traianus.

Titus.

B Theodosius iunior rogatus, cur neminem eorum à quibus lædebatur, supplicio afficeret? respondit: Vtinam mihi liceret & mortuos ad vitam reuocare.

Theodosius iunior.

163. Ad priuatas iniurias oportet Principem esse facilem ad ignoscendum, in eos verò qui lædunt Remp. decet esse seuerum.

Augustus Cæsar Cinnæ machinanti sibi necem condonauit, aitque: Cinna tibi iterum vitam do, priùs hosti, nunc insidiatori ac parricidæ, eique consulatum obtulit. Vis exitum? Cinnam habuit perpetuò amicissimum, solus illi fuit hæres. Testis Suetonius in Augusto.

Augustus.

C Egregiè verò Christiana illa virgo sanctitate illustris apud D. Taulerum moriens rogata, quomodo ad tantam sanctitatem peruenisset? respondit, primò, *Affectiones meas nulli nisi Deo quæsita sum. 2. Erga omnes liberalis fui, saltem animo. 3. Iis à quibus læsa fui, beneficium singulare rependi, quod non fecissem, nisi læsa ab eis fuissem.* Ecce hæc est voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta, quam à versu 2. huc vsque per singula persequitur, hicque complet & perficit Apostolus.

Tria media ad insignem sanctimoniā.

CAPVT

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Charitate & humilitate transit hic Apostolus ad obedientiam, docétque octo rationibus (quas colligam v. 1.) Christianos magistratibus sæcularibus debere parere, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

Secundò, v. 8. vrget rursum dilectionem proximi, docétque quod plenitudo legis sit dilectio.

Tertiò, v. 11. vrget fideles vt splendente luce Euangelij de somno peccatorum surgant, vtque fugientes gulam, libidinem, ambitionem, induantur Dominum Iesum Christum. Quare Apostolus prima parte capitis videtur hominem rectè componere per obedientiam erga superiores: in secunda parte, per charitatem erga æquales & inferiores: in tertia, per temperantiam, continentiam, & modestiam erga seipsum.

1. OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt.

2. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt:

3. nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac: & habebis laudem ex illa:

4. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est: vindex in iram ei, qui malum agit.

5. Ideo necessitate subditi estote non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

6. Ideo enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

7. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8. Nemini quidquam debeatis: nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.

9. Nam: Non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

11. Et hoc scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.

12. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

13. Sicut

13. Sicut in die honestè ambulemus: non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione,

14. sed induimini Dominum Iesum Christum; & carnis curam ne feceritis in desideriis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Omnis anima*, omnis homo, *potestatibus sublimioribus*.

164. ID est, Principibus & magistratibus, qui potestate regendi & imperandi sunt prædiri; ponitur enim abstractum pro concreto: *potestatibus*, hoc est potestate præditis.

Subdita sit.

Scilicet iis in rebus in quibus potestas illa sublimior & superior est, habetque ius & iurisdictionem, puta in temporalibus, subdita sit Regi & potestati ciuili, quod propriè hic intendit Apostolus; per potestatem enim ciuilem intelligit: in spiritualibus verò subdita sit Prælatis, Episcopis, Pontifici.

Nota pro *potestatibus sublimioribus*, Græcè est ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, potestatibus supereminentibus, vel præcellentibus, vti Noster vertit 1. Petri 2. *Siue Regi quasi præcellenti*. Syrus vertit, Potestatibus dignitate præditis, id est magistratibus sæcularibus, qui potestate regendi præditi sunt, siue Reges sint, siue duces, siue gubernatores, siue Consules, Prætores, &c.

Sæculares enim magistratus hic intelligere Apostolum patet, quia his soluuntur tributa & vectigalia, quæ hisce potestatibus solui iubet ipse versu septimo. Ita sanctus Basilius de constitution. monastic. capite vigesimo tertio. Nota ex Clemente Alexandrino libro quarto Stromatum, & sancto Augustino in Psalmum centesimum decimum octauum, concione trigesima prima.

165. *Ecclesia non euertit regna, licet hoc obiiciant hæretici.*

Initio Ecclesiæ, puta tempore Christi & Pauli, rumor erat, per Euangelium politias humanas, regna, & respubl. sæculares euerti; vti iam fit ab hæreticis prætendentibus libertatem Euangelij: vnde contrarium docent, & studiose inculcant Christus (cùm soluit didragma, & cùm iussit Cæsari reddi ea quæ Cæsaris sunt) & Apostoli, idque ne in odium traheretur Christiana religio, & ne Christiani abuterentur libertate fidei ad omnem malitiam. Ortus est hic rumor ex secta Iudæ & Galilæorum, de qua Act. 5. in fine, qui pro libertate sua tuenda omne dominium Cæsaris & vectigal, etiam morte proposita abnuebant, de quo Iosephus libro decimo octauo antiquit. 1. Quæ secta diu inter Iudæos viguit; adeòque Christus & Apostoli in eius suspicionem vocati sunt, quia origine erant Galilæi, & rerum nouarum præcones. Hos Galilæos secuti sunt Iudæi omnes, & de facto Romanis rebellarunt: quòd dicerent populum Dei liberum non debere subiici & seruire infidelibus Romanis; ideòque à Tito excisi sunt. Hinc etiam eadem calumnia in Christianos, qui origine erant & habebantur Iudæi, deriuata est; vnde Apostoli, vt eam amoliantur, sæpè docent Principibus dandum esse honorem & tributum.

Scilicet quodã veteres principibus inobedientes, occasionẽ præbuere eamdẽ labem Christianis aspergendi.

166. *Octo argumentis confirmatur obedientia principibus debita.*

Quare octo argumentis probat hic Apostolus, Principibus & magistratibus deberi obedientiam.

Primum est hoc versu: Quia hæc est ordinatio Dei & præceptum diuinum.

I. Secundum, versu 4. Quia ministri sunt Dei, Dei vices gerunt: iis ergo quasi Dei vicariis reuerentia & obedientia præstanda est. II.

III. Tertium, versu 4. Quia gladium portant, vt inobedientes plectant.

IV. Quartum, versu 5. Quia eis parendum est propter conscientiam: hæc enim peccati fiet rea, si inobediens eis sis.

V. Quintum, versu 2. Quia Deus iis, qui eis resistunt, minatur damnationem. S. Augustinus in illud Psalmi 118. *A verbis tuis formidauit cor meum, Habuerunt*, ait, *Principes sua verba Occido, proscribo, in exilium mitto. Sed hæc non possunt comparari huic: Hic potest corpus & animam mittere in gehennam; ob id à verbis tuis formidauit cor meum*. Iam verbum & præceptum Dei est, vt sub pœna damnationis obediamus magistratibus, etiam sæcularibus.

VI. Sextum, versu 6. Quia hanc subiectionem & obedientiam indicant tributa, quæ subditi pendunt magistratibus: his enim tributis testantur & profitentur se eis esse subiectos.

VII. Septimum, v. 8. Quia charitas Christiana hoc exigit, nimirum, vt omnes quemque

pro

pro suo gradu & modo diligamus; pares vt pares amando; superiores vt superiores reuerendo, eisque obediendo.

VIII. Octauum v. 13. & 14. quia lex Christiana arcta est, vetat comessationes & libidines, præcipit omnem disciplinam & sanctimoniam, vt induamur Dominum Iesum Christum. Multo ergo magis præcipit obedire magistratui & legi ciuili; quæ ciuilem honestatem tantùm, & communem Reip. pacem & concordiam spectat. Hanc enim tuendam esse, ideoque magistratibus obediendum esse, dictat lex naturæ & ius Gentium.

167. His rationibus probat Apostolus Euangelium, & Christianismum regna & magistratus non euertere, sed firmare & stabilire: quia nil regna & Principes ita confirmat, ac subditorum bona, Christiana & sancta vita. Adeò, vt etiam nunc Principes Iapones, & Indi gentiles amēt Christianos, & suis copiam faciant Baptismi & Christianismi suscipiendi; quia subditos Christianos, magis quàm ethnicos, faciles & obsequentes, regnaque sua per eos magis firmari, pacari, & florere experiuntur.

Christiani subditis regum, etiam ethnicorum, robur sunt.

Non est enim potestas nisi à Deo.

Quasi dicat, Principatus & magistratus non à diabolo, nec à solo homine, sed à Deo eiusque diuina ordinatione & dispositione conditi & instituti sunt: eis ergo obediendum est.

168. Nota primò, potestas sæcularis est à Deo mediatè; quia natura & recta ratio, quæ à Deo est, dictat, & hominibus persuasit præficere reip. magistratus, à quibus regantur. Potestas verò Ecclesiastica immediatè est à Deo instituta; quia Christus ipse Petrum & Apostolos Ecclesiæ præfecit.

Potestas sæcularis est à Deo mediatè. Ecclesiastica immediatè.

Nota 2. Nero, Diocletianus, Domitianus, aliique similes, qui legitimè creati sunt Imperatores, licèt tyrannicè imperarint, tyranni tamen non fuerunt, sed veri Imperatores, ideoque potestatem à Deo acceperunt, cui proinde omnes, etiam Christiani, in conscientia parere debebant: quanquam ipsi hac potestate contra Christianos, eos persequendo & occidendo, abusi sunt.

Neroni obedientiam debebant Christiani.

169. Pulchrè S. August. lib. 5. de Ciuit. c. 21. *Non tribuamus*, inquit, *dandi regni atque imperij potestatem, nisi Deo vero, qui dat felicitatem in regno cælorum solis piis, regnum verò terrenum & piis & impiis, sicut ei placet, cui nihil iniustè placet.* Et infrà: *Qui dedit*, inquit, *Mario, ipse & Cæsari; qui Augusto, ipse & Neroni; qui Vespasiano vel patri vel filio suauissimis Imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit; qui Constantino Christiano, ipse Apostatæ Iuliano.*

D. August. inductione probat imperium esse à Deo.

Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt.

Ita legunt Biblia Romana, Græca & Syrus. Græcè ergo τὸ ὑπὸ θεοῦ ponitur pro ἀπὸ θεοῦ. Dicit itaque Apostolus hic, primò, quòd potestates etiam gentilium, quæ sunt & existunt, à Deo institutæ & ordinatæ sint, ad hoc scilicet, vt homines à multis peccatis retraherēt, & vt omnes iustitiam pacemque colerent, nec ferè more piscium deuorarent. 2. Asserit hasce potestates carere ataxia, & esse apto ordine inter se distributas, & subordinatas à Deo, vel sub Deo. Vtrumque enim significat Græcum ὑπὸ θεοῦ. 3. Affirmat hunc earum ordinem non tantùm institutum, sed & præceptum sancitumque esse à Deo; ita vt illi resistere aut contraire non liceat. Græcum enim τεταγμένη, id est ordinatæ, constitutæ, decretæ, non tantùm ordinem, sed & constitutionem, decretum, & præceptum, illudque stabile & firmum significat.

Cur etiam gentiliū potestas à Deo instituta sit.

170. Hæ ergo potestates non sunt ordinatę eo modo, quo conditæ & ordinatæ à Deo sunt natura & ordines rerum naturalium, verbi gratia, appetitus & societates leonum, luporum, vrsorum, cum quibus hominibus sæpe bellandum est: sed eo modo quo leges & sanctiones ordinatæ sunt, quibus resistere non licet. Est enim magistratus lex quædam viua & sancta; sicut è conuerso lex est magistratus quidam silens & mutus: aut eo modo, quo dux ordinat suos milites. Hic enim non simplicem eis ordinem ponit, sed cuique suum locum & munus iniungit, in quo firmus ad mortem vsque consistere debet, à quo nemo nisi hostis eum depellere audeat. Pari enim modo Deus potestates has ordinans & subordinans, cuique suum munus iniungit, cui nemo, nisi hostis Dei haberi velit, resistere audeat; ita vt earum τάξις & ordo sit διάταξις, id est ordinatio, constitutio, & sanctio quædam firma & inuiolabilis, cui omnes auscultare & obedire debeant. Vndè idipsum explicans Apostolus subdit.

Qua modo ordinata à Deo omnis potestas.

Magistratus est lex viua. Simile.

171.

Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Vers. 2.

Damnationem, tum ab ipsa potestate temporariam, tum à Deo æternam in inferno. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius. Hinc patet, mortale esse peccatum, resistere potestati ciuili. Ita S. Augustinus epist. 50. Ambros. Bernard. libro de præcep. & dispensatione.

Peccat mortaliter, qui resistit potestati ciuili.

Nam Principes non sunt timori. Vers. 3.

οὐκ εἰσὶ φόβος, non sunt timor & terror.

Boni operis, sed mali.

172. Loquitur Paulus de timore supplicij, non reuerentiæ, quem vulgus metum reuerentialem vocat. Hunc enim habent boni, non mali.

Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa.

Tum quia punitio malorum, quam facit magistratus, laus est bonorum; tum quia idem magistratus bonos laudat & præmiat. Vndè sequitur,

Dei enim minister est tibi in bonum. Vers. 4.

Vt ad bona lege, laude, & præmiis te prouocet, & aduersus impios & violentos te tueatur.

Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat.

Gladius enim significat, magistratum habere potestatem vitæ & necis. Hac de causa iis qui habent merum imperium gladius nudus præfertur: & Romani Consules lictores cum fascibus virgarum & securibus ante se ducebant.

Gladius est summæ potestatis indiciū.

Dei

173. *Dei enim minister est: vindex in iram.*

Scilicet ad iram, hoc est supplicium sumendum de malefactoribus. Ad hoc enim institutus est magistratus, vt pacem publicam conseruet, & vitæ communis honestatem, & societatem tueatur, ideoque eos qui eam perturbant plectit. Metonymice hic ira significat pœnam: quia pœna est effectus iræ & vindictæ.

Vers. 5. *Ideo necessitate* (aliqui legunt necessitati) *subditi estote.*

Duplex causa, cur potestati subdere se necesse sit.

q.d. Ideo necesse est, ideo oportet vos subdi potestati. Ita Syrus & Græci: scilicet tum propter iram, vindictam, & gladium, quem gerit, & minatur; tum propter obligationem & ordinationem diuinam, quæ etiam conscientiam ad hanc subiectionem obstringit: vnde sequitur,

174. *Non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

Conscientiam non aliorum, quos scandalo offendis, vti aliqui recentiores explicant, non etiam propter conscientiam beneficiorum, quæ à magistratibus pacem communem tuentibus recipis, & ob quæ tributa præstas, vt exponunt Græci: sed propriè propter tuam conscientiam, ne scilicet ea fiat rea inobedientiæ coram Deo: Dei enim minister est magistratus, vt præcessit. Vnde conscientia dictat, ei quasi Dei ministro obediendum esse, & consequenter in Deum peccare illum, qui ei non obedit.

Quanta obligatio legum etiam à Gentilibus latarum.

Nota ex hoc loco contrà Gersonem, leges Ecclesiasticas, & contra Almainum, leges ciuiles, etiam Gentilium, impiorum, & infidelium principum, secluso quoq; scandalo, obligare in conscientia, sub peccato mortali, si res grauis graui obligatione, vel interminatione præcipiatur ab eis. Apostolus enim loquitur de legibus Imperatorū Romanorum, qui tum erant infideles.

Vers. 6. *Ideo enim & tributa præstatis.*

175. Est nouum argumentum a signo, quo probat Paulus magistratibus esse obediendum, q.d. Tributum quod vos, ô fideles, datis & præstatis Regibus & Principibus, signum est tum vestræ subiectionis, tum illorum potestatis, ministerij, oneris, peruigilisque laboris.

Ex tributo quod regib. penditur, obedientia ijs debita colligitur.

Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

Toti scil. in hoc ipsum incumbentes. Græcum enim προσκαρτεροῦντες, quod S. Aug. lib. 4. de doctrina Christiana c. 29. vertit *perseuerantes*, significat continuam, diligentem, & intensam curam, vt Dei loco bonis sint in tutelam, malis in vltionem, vtque sibi subditos à malis retrahant, & ad virtutes promoueant. Notent hic Principes, tributis quasi mercede se ali, & conduci à Repub. vt illi seruiant, illamque defendant.

Vers. 7. *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum* (debetis) *tributum* (reddite) *cui vectigal* (debetis) *vectigal* (reddite.)

Quid tributum.

Tributum, Græcè φόρος, est tributum, vel census facultatum & personarum. Vnde & Latinè tributum dicitur à tribuendo, vel contribuendo.

176. *Vectigal*, Græcè τέλος, est id quod pro mercibus importatis, vel exportatis penditur. Ita ex Strabone Budæus. Vnde Latinè vectigal à vehendo dicitur: quia soluitur ex his quæ aduehuntur, vel euehuntur, ad securitatem & restaurationem viarum, pontium, aggerum, &c.

Quid vectigal.

Cui timorem (debetis, illi reddite) *timorem.*

Id est reuerentiam, & inde cōsequentem obedientiam. ita S. Chrysostom. & Theophylactus. est Metalepsis. Sic alibi sæpe dicitur: *Timete Dominum*, id est reueremini Dominum.

Nemini quicquam debeatis, nisi inuicem diligatis. *Vers. 8.*

q.d. Maturè debita vestra exsoluite, statim debitis omnibus vos liberate, excepto debito charitatis, quo nunquam exolui potestis, tum erga pares, tum erga superiores, & parentes, quos diligere semper debetis, eos honorando & obediendo. Hoc enim debitū semper manet, vt nunquam illi ita soluendo sitis, quin semper vlterius debitū restet. ita S. Chrys. Aug. & Fulgent serm. de charitate.

Debitum charitatis perpetuum est, & insolubile.

177. Nihil ergo hic habent Anabaptistæ, & Trinitarij, vt ex hoc loco apud Christianos aboleant magistratus, & judices, ac iudicia, quib. ciuilia iustitiæ debita repetantur. Charitas enim, & debitum charitatis dictat, ante omnia soluendum esse debitum iustitiæ, si quod sit, vti iam explicui: nam alioqui hic versiculus euerteret omnes versus præcedentes, quibus ciuilem potestatem, iudices, & iudicia sanxit, & confirmauit Apost.

Anabaptistarum & Trinitariorum error explodiţur.

Qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Legem, scilicet eam quæ proximum spectat, quam subdit Apostolus, dicens: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum.*

178. Nota pro *proximum* hic Græcè est τὸν ἕτερον, id est alterum. Lege ergo charitatis diligendus est omnis alter homo, siue amicus sit, siue inimicus, siue domesticus, siue peregrinus, siue fidelis, siue infidelis. Id ita esse patet ex eo, quòd rem cuiusuis barbari & pagani furari, occidere, concupiscere sit contra legem charitatis secundæ tabulæ, quæ proximum & hominum socialem vitam spectat. hunc genuinum esse huius loci sensum patet ex ratione quam subijcit Apostolus, dum ait:

Quis proximus.

Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum, sicut teipsum. *Vers. 9.*

Vides, vt hic recenseat tantùm præcepta secundæ tabulæ, quæ proximum spectant, illaq; omnia in vno dilectionis proximi præcepto concludi asseueret: cùm ergo exinde inferēdum relinquit, quòd *qui diligit proximū, legem impleuit*; non dubium est ipsum eandem legē, nimirum secūdæ tabulæ tantùm, quæ proximū spectat intelligere: de eadem enim lege loquitur in consequente, de qua locutus est in antecedente. 179. Secundò tamen S. Augustin. libr. 8. de Trinit. cap. 8. sic explicat: *Qui diligit proximum, legem impleuit*, legem, scilicet omnem, tam primæ, quàm secundæ tabulæ. & ratio est: quia dilectio proximi includit & præsupponit dilectionem

Omnem legem implet qui proximū diligit.

Dei, vt sui causam & fontem. Proximus enim diligendus est propter Deum: proximus ergo vera charitate diligi nequit, nisi simul, imo prius diligatur Deus. Vnde S. Ioannes senex per singulas collectas hoc solùm prędicabat: *Filioli diligite inuicem*, rogatus causam
180. respondit; *quia præceptum Domini est: & si solum hoc fiat, sufficit.* Testis est S.Hieron. in caput 6. epistol. ad Galat. Pulchra circuli & centri similitudine idipsum declarat B. Dorotheus tomo 3. Biblioth. S. Patrum doctrina 6. in fine: Circulus, inquit, est mundus, centrum est Deus, lineæ à circumferentia ad centrum ductæ significant hominis varias affectiones, actiones & amores: sicut ergo lineæ quo magis à circumferentia distant, magisque accedunt ad centrum, eo sibi inuicem magis appropinquant, adeoque tandem in centro coëunt: ita amor noster quo magis à carne & mundo auellitur, magisque ad Deum accedit, eo magis & ad proximum accedit, tandemque in Deo ipso coit & vniiur. *Quo enim magis*, inquit, *à Dei dilectione recedimus, eo magis & à proximi amore distamus: quantum verò Dei charitati adhæremus, tantum & proximi, quantumq; proximo, tantùm & Deo coniungimur.* Præclare
181. quoq; S. Aug. tract. 7. in epist. 1. S. Ioannis: *Semel*, inquit, *breue præceptum tibi præcipitur: Dilige, & fac quod vis: siue taceas, dilectione taceas: siue clames, dilectione clames: siue emendes, dilectione emendes: siue parcas, dilectione parcas, radix sit intus dilectionis, non potest de ista radice nisi bonum existere.*

Charitatem proximi inuoluere charitatem Dei, pulchra similitudine circuli & centri ostenditur.

Dilige, & fac quod vis.

Et si quod est aliud mandatum.

Aliud, videlicet secundæ tabulæ tangens proximum: omittit enim hic Paulus primum mandatum secundæ tabulæ; scilicet, *Honora patrem & matrem*: idque facit, quia de honore parentibus, puta superioribus, quos vt parentes colere debemus, debito, hactenus tractauit.

182. *In hoc verbo instauratur.*

S. August. epist. 29. legit *recapitulatur*, id est summatim comprehenditur. hoc enim est Gręcū ἀνακεφαλαιοῦται, ad caput, ad summā, ad compendium reuocatur. Et hoc fortè voluit Ambr. vertens, *consummatur*, idem intelligit noster interpres, dum vertit, *instauratur*. Sic enim ad Ephes. 1. 10. idem verbum Græcum vertit, dicitque omnia instaurari in Christo, tam ea quæ in cælis, quàm quæ in terris sunt: quia nimirum omnia hæc ad Christum, quasi ad caput suum reuocata sunt. Quanquam Salmeron putet nostrum interpretem hic in Græco legisse ἀνακαινοῦται, id est instauratur, renouatur. *Meritò*, inquit Tertull. lib. 5. contra Marcion. c. 14. *totam creatoris disciplinam principali præcepto eius conclusit: diliges proximum tanquam te.*

Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Citat Apostolus Leuit. 19. v. 18. vbi habetur: *Diliges amicum tuum, sicut teipsum*: ex quo locò Iudæi à contrario sensu colligebant, & inferebant: ergo inimici odio habendi sunt, vti refert Christus Matt. 5. v. 43. Verùm illa col-
183. lectio omnino est inualida. Nec enim consequētia valet, nec antecedens est verum, prout ipsi intelligebant. Nam amicus non significat hic beneuolum nobis, sed omnem pro-

Iudæorū de inimicis odio habendis error reijcitur.

A ximum. Id patet ex LXX. qui τὸν πλησίον, id est proximum vertunt: & ex Chaldæo qui vertit חברך *chabrach*, id est socium tuum: sic & Hebræum רע *rea*, non tantùm amicum propriè dictum significat, sed & per metaphorā Hebræis vsitatam; transfertur ad eū, qui nobiscū quauis ratione coniunctus est, siue quicū nobis quippiā intercedit negotij. Talis autē est omnis homo: nam vt minimū omnis homo cuiuis alteri cōmuni creatione & similitudine Dei amicus & cōiunctus est; vti & communi ex primo parēte origine, cōmuni redēptione, cōmuni Ecclesia & sacramentis, cōmuni gratia, charitate, ordinatione & cursu ad vitam æternam. Ita S. August. Hieron. & Theoph. in Matt. 5. v. 43. Nam dilectionem inimicorum præceptam esse Iudæis, patet Exod. 23. v. 4.

Rursus explicatur quis proximus ex Hebræo rea.

B Vnde hic S. Paulus v. 8. vt dixi, hoc Leuitici præceptū vertit Græcè: ἀγαπήσεις τὸν ἕτερον, *Diliges alterum*. Quanquam Salmeron valde probabiliter pro ἕτερον, putet legendum esse ἑταῖρον. Ita enim habent Hebræa, Septuag. & Chaldæus, vti iam ostendi. Nota, præceptum hoc, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, explicatur per duo. Primò per affirmatiuum, Matth. 6. *Quæcunq; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Secundò per negatiuum, Tob. 4. v. 16. *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* 184.

Vnde patet τὸ *sicut* non significare æqualitatem dilectionis (nam ordinata charitate magis se diligere debet homo, quā proximum) sed similitudinem & formam. q. d. Ea officia charitatis exhibe proximo, & eo modo, quæ,
C & quomodo tibi exhibes, & exhiberi cupis, maximè vt ex charitate eum diligas syncero amore amicitiæ, non concupiscentiæ, vt scilicet velis proximo bonum honestum, vtile, delectabile, non quia hoc tibi, sed quia hoc illi bonum est & commodum: sicut hæc eadem bona tibi cupis, nō propter alienum, sed propter tuum bonum & commodum. ita Caiet. sic accipitur τὸ *sicut* Deut. 18. v. 15. Ioannis 17. v. 21. Malach. 3. v. 4. 185.

Quid illud sicut teipsum.

Dilectio proximi malum non operatur.

Imo multa bona operatur, præsertim ea quæ iam dicta sunt v. 8. & deinceps: implet enim totam legem, & seruat politiam, conuictumq; humanum, atq; proximo bona quæ potest procurat. Est miosis.

Vers. 10.

Fructus dilectionis proximi.

Plenitudo ergo legis est dilectio. 186.

D *Plenitudo*, hoc est consummatio, Syrus adimpletio. q. d. Ex dictis v. 8. & deinceps patet, quòd totalis adimpletio & plena obseruatio legis est dilectio, & quòd is qui diligit proximum, leges omnes quæ proximum tangunt, quæq; nos ad eundem ritè ordinat, adimplet. Sic & qui Deum diligit, implet præcepta primæ tabulæ, quæ Deum concernunt. Sicut ergo odium & charitatis defectus totius legis est dissolutio; ita è contrario charitas est principium, & causa efficiens, & imperans, vt cæteræ omnes leges impleantur. Est argumentum à proportione: Si dilectio proximi implet legem spectantem proximum; ergo dilectio simpliciter implet legem simpliciter, ita vt 187.
sine

Quomodo intelligatur hoc, Plenitudo legis est dilectio, ex mente Apostoli.

I. Exposit.

fine ea lex omnino impleri non possit, cum ea verò, & per eam omnino impleatur, vti sæpe ex hoc alijsque locis docet & asserit S. Augustin.

II. Secundò Toletus, *plenitudo*, inquit, id est finis & scopus *legis est dilectio*; quia tota lex intendit nos ducere ad charitatem.

III. Tertiò, *plenitudo legis est dilectio*: quia charitas impellit hominem vt perfectè legem adimpleat: qui enim charitate caret, imperfectè legem implet, & sæpe ab ea deficit & aberrat.

IV. Quartò, *plenitudo legis est dilectio*, quia qui ex charitate implet legem, meritum habet, qui ea caret, caret & merito & mercede. Hæ expositiones veræ sunt & morales; sed prima quam dedi literalis est, genuina, & ex mente Apostoli.

188. *Lex non impletur sola fide.*

Ex hoc loco nota, legem non impleri sola fide, credendo, sed præter fidem requiri charitatis opera, vt hic se explicat Apostolus: ait enim, *plenitudo legis est*, non fides, sed *dilectio*. Huic Paulinæ sententiæ consentit Arist. lib. 8. Ethicor. & post eum Tullius lib. de amicitia, *Amicitia*, inquit; *continet ciuitates, & si homines sint amici, non est opus iustitia. Si verò sint iusti, egent amicitia, & quod est maximè iustum, ad amicitiam pertinet*. Et hoc est quod ait S. Augustinus libro de natura & grat. 7. *Charitas inchoata, inchoata iustitia est; charitas prouecta, prouecta iustitia est, sed charitas de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta*. Idem libr. 15. de ciuitat. 22. sic ait: *Definitio breuis & vera virtutis est, ordo amoris. Vnde sponsa ordinauit, inquit, in me charitatem*. Idem lib. de morib. Eccles. c. 15. vult omnem virtutem definiendam esse per charitatem; perinde ac Socrates olim omnes virtutes definiebat per prudentiam. S. quoq; Chrys. *Charitas, inquit, est virtutum principium & finis: ipsa est radix, fundamentum; & fastigium.*

Loci quidã egregij de charitate.

189.

Marcionis argumentum euertitur.

Hinc primò errauit Marcion, dum ex hoc loco contra vetus Testamentum ita argumẽtatus est: Lex vetus moralis omnino iam cessauit; quia charitas est plenitudo legis. Ergo lex illa iam non est necessaria. Errauit, inquam; nam charitas dicitur legis plenitudo, id est consummatio, compendium, & vt Origen. ait, epilogus: sicut ergo epilogus non tollit præcedentes orationis partes, quin potiùs easdem summatim complectitur; ita & charitas non tollit legem, sed includit. Est enim lex obiectum charitatis, quia charitas inclinat hominem, vt legem, quasi regulam vitæ, intueatur semper & impleat: præcepta ergo legis sunt præcepta charitatis. Amor enim Dei dictat seruanda esse præcepta primæ tabulæ, amor proximi præcepta secundæ.

190. *Charitas inter virtutes est, quod epilogus inter partes orationis.*

Legem posse impleri ostenditur contra hæreticos.

Secundò, ex hoc loco patet, errare nostros Nouantes, qui dicunt, in hac vita legem non posse impleri. Apostolus enim non hortatur nos hic ad legem implendam, quasi ad Ideam aliquam Platonicam, vel futuram in cælo; sed tanquam ad rem, quam pro infirmitate nostra in hac vita præstare possumus; nam omnimoda & plenissima legis impletio, ita vt ne venialiter quidem in legem vnquam pecces, non hic præcipitur, sed in futuro. Ita Concilium Tridentinum session. 6. can. 18.

Et hoc (scilicet, quod iam dixi, præstemus) *Vers. 11.*
scientes quia hora est iam nos de somno surgere.

191. *Et hoc*, est emphasis. q. d. Reddite debita, diligite proximos vti iam dixi (respicit enim hic Paulus ad versum 8. & sequentes) *Et hoc*, id est, idque cùm sciamus tempus, Græcè καιρὸν, id est oportunitatem, quam nobis affert Euangelium, scilicet ad diligendum proximos, ad reddendum omnibus debita, ad implendum totam legem, iam adesse: & quia iam tempus est & hora de somno peccatorum surgendi. Vtamur ergo hoc tempore & hac oportunitate, dum illam habemus: breui enim eam non habebimus. nam vt Poeta canit:

Occasioni seruiendum.

Fronte capillata est, à tergo occasio calua;

vt postquam illa pertransijt, apprehendi & reuocari non possit.

Quia hora est iam nos de somno surgere. 192.

Hora, scilicet diei. q. d. Nox, cæcitas, ignorantia, dissimulatio, excusatio infidelitatis & peccatorum ante Christum transijt. En tempus & oportunitas, scilicet hora diei, gratiæ, fidei, & legis Christi iam adest, qua Sol ipse Christus radios & lumen fidei per orbem spargere incepit, tenebris errorum expulsis. Ergo tempus est vt surgamus, Græcè ἐγερθῆναι, vt excitemur, & expergiscamur à somno peccatorum.

Cohortatio ad vigilantiam spiritualem.

Moraliter hinc infert S. Chrysost. homil. 62. ad populum. *Paratos igitur*, inquit, *nos esse & expeditos ad hinc nauigandum, & dicere oportet: Paratum cor meum Deus; in bello enim sumus in mundo: in circuitu impij ambulant, peccatores intendunt arcum. Recordemur fratres, quod tempus breue est, & iudicium præ foribus est. Nox præcessit, expergiscamur iam à somnijs; etenim iucunda sunt præsentia, sed somnijs nihilo minus fallacia. Nemo debet dormire solem cernens*. Et infrà, vigiliam hanc exemplo militis, piscatoris, agricolæ, & pastoris perurget dicens: *Opus est vigilantia, dilecti; nam & miles dormit, non in lecto, sed humi: piscator non dormiens piscatur, stans aliquando peragit noctem: agricola vigilat, ne domini vinea lædatur: & pastor sub dio stans noctem consummat, gregem custodiens, sicut Iacob dicebat: Æstu vrgebar & gelu, & somnus fugiebat ab oculis meis. Et quæ ipsius vigilæ ratio? ne vlla ouis à fera voraretur. Si verò tanta de irrationali pecude cura, qualem esse decet de rationali anima sollicitudinem gerentis? propter hanc Iacob operarius lapidem ad caput sibi posuit dormiens, vt facilius euigilaret: vnde scalam vidit ad cælos vsq; pertingentem. Nos esse vult Dominus paratos, proptereaq; posuit incertum exitum nostrum, vt continuè vigilemus & pugnemus.*

193. *Exempla vigilantiæ.*

Pulchrè quoque sanctus Augustinus à quo hanc vigiliam, quà à somno hoc euigilemus, petere debeamus, explicat in illud Psalmi 62. *Deus, Deus meus ad te de luce vigilo: Quid est*, inquit, *vigilare? vtique non dormire. Quid est dormire? Est somnus animæ, & est somnus corporis; somnum corporis omnes debemus habere, aliàs deficit homo*. Et infrà. *Illud autem cauere debemus, ne ipsa anima nostra dormiat; malus enim* 194.

Somnus animæ excutiendus.

est anima somnus. Somnus animæ est obliuisci Deum suum. Quæcumque anima oblita fuerit Deum suum, dormiunt. Ideo dicit Paulus quibusdam oblitis Deum suum, & tanquam in somno agentibus deliramenta culturæ idolorũ; (sic sunt enim qui colunt idola, quomodo qui vident in somnis vana: si autem euigilet anima ipsorum, intelligit à quo facta est, & non colit quod ipsa fecit.) Dicit ergo quibusdam Apostolus: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Nunquid corpore dormientem excitabat Apostolus? Sed excitabat animã dormientem, quando ad hoc eam excitabat, vt illuminaretur à Christo. Ergo secundum istas vigilias dicitur: Deus, Deus meus ad te de luce vigilo; non enim vigilares in te Propheta sancte, nisi orireretur

195. *lux tua, quæ à somno excitaret.* Deinde vnde oriatur hæc vigilia, & hic somnus, ita explicat, dum subdit: *Illuminat enim animas Christus, & facit eas vigilare: si autem lumen suum detrahat, obdormiunt; ideo enim illi dicitur in alio Psalmo: Illumina oculos meos, ne obdormiam in morte. Aut si ab illo auersi obdormiunt, præsens est illis lumen, & non possunt videre, quia dormiunt. Quomodo & corpore qui dormit inter diem, iam ortus est sol, iam calet dies, & ille tanquam in nocte est, quia non vigilat, vt videat iam ortum diem. Sic quibusdam iam præsente Christo, iam prædicata veritate inest adhuc somnus animæ illis. Ergo vos si vigiletis, dicite quotidie: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Vita enim vestra, & mores vestri vigilare debent in Christo, vt sentiant alij pagani dormientes, & ad sonum vigiliarum vestrarum excitentur & ipsi, excutiant somnum, & incipiant in Christo vobiscum dicere: Deus, Deus meus ad te de luce vigilo.*

Christus excitator somniantium.

196. *Nunc enim,* in die & luce Euangelij, *propior est,* & præsens *nostra salus,* iustitiæ & gloriæ, *quàm cùm credidimus.*

Id est, quàm fuerit ante Christi aduentum cum sola fide absentem Christum, & gratiam, ac salutem futuram crederemus, & speraremus. hunc esse sensum patet ex sequent. & præced. Vbi nota. loquitur hic generatim, & confuse Apostolus de ijs, quæ Christum præcesserunt. Vnde quædam hic intexit, quæ Iudæis, alia quæ Gentibus magis conueniant. Iudæis cõuenit τὸ *credidimus*: soli enim Iudæi fere credebant, & sperabant Messiam venturum. Gentibus autem magis conuenit τὸ *nox præcessit*, scilicet nox paganismi, idololatriæ, & omnium vitiorum: quanquam Iudæis sua quoque fuerit nox ignorantiæ, cæremoniarum, Iudaismi, qui quasi velamen fuit legis nouæ, errorum, & traditionum Pharisaicarum (vti ostendit Christus Matt. 5.) ac deniq; vitiorum, & peccatorum, à quibus liberari non potuerunt nisi oriente Sole, puta Christo Domino, qui noctem hanc dispulit, & illuminauit omnes sedentes in tenebris, & in vmbra mortis.

Nox Gentium quæ.

Nox Iudæorum.

197. Aliter hunc locum explicat S. Chrys. q.d. Paulus: Quo magis ætate, æquè ac fide & meritis crescimus, eo propius fini & beatitudini æternæ accedimus nunc, quàm cùm credere incepimus. Quid enim est aliud vita nostra, quàm cursus, & pernix cursus, ad mortem, & per mortem ad immortalitatem? Curramus ergo fratres pernici cursu ad metam hanc, grandis enim nobis

A restat via, & tempus currendi breue est.

Nox præcessit. *Vers. 12.*

S. Cyprianus sermone de zelo & liuore, & Syrus vertunt, *Nox transiuit*, & S. Hieron. in 26. Matth. legit, *Nox præterijt*. Græcum προέκοψεν propriè significat *processit*, vt legit S. Augustin. epist. 80. & ita explicat S. Chrysost. & Theophyl. Origenis interpres homil. 35. vertit, *promouit*, id est progressa est, ad finem tendit, ac fermè iam præterijt. Sic eodem redeunt hæc omnia, & se inuicem illustrant. Iam sensus esse potest, primò, nox huius vitæ προέκοψεν, id est processit, & ad finem tendit: quia appropinquat dies, scilicet iudicij & resurrectionis: eius ergo metu & spe viuamus honestè, ita Athanasius in quæstion. ad

Variè exponitur τὸ præcessit.

198.

B Antioch. quæst. 90. S. Chrysostom. hic, S. Augustin. epist. 80. ad Hesych. & S. Basilius in cap. 13. Isaiæ.

Secundò S. Gregor. lib. 29. Moral. 2. Nox, inquit, est tẽpus ante Christum, dies est dies resurrectionis, aurora media est tempus Euangelij: hæc diei vicinior est, quàm nox; ergo nobis vicinior est salus & dies, quàm ijs qui fuerunt ante Christum.

Nox, dies, aurora, relata ad tempus aduentus Christi.

Tertiò Ansel. & Orig. Nox, inquiunt, est hæc vita; dies est vita post mortem, quę cuiq; eo est vicinior, quo magis in dies mors appropinquat.

Quartò & optimè, nox est tempus ante Christum plenum tenebris infidelitatis & peccatorum: dies est tempus præsens Euangelij, quo sol Christus lucis suæ, id est gratiæ C & fidei suæ radios toto orbe diffudit. q.d. Pręsente iam Christo, & luce Euangelij, nox peccatorum abijt, dies gratiæ, iustitiæ, & salutis adest: ergo in hoc die opera tenebrarum abijcere, atque honestè ambulare, & Christianè viuere debemus. Ita S. Cypr. lib. de zelo & liuore, Amb. in Psal. 45. S. Aug. & Theod. hic.

199.

Quid optimè per noctem & diem intelligatur.

Abijciamus ergo opera tenebrarum.

Puta peccata, quæ tenebras quærunt, lucemq; Dei & hominum fugiunt: nam vt ait Poeta: *Nox & amor, vinumq́, nihil moderabile suadet: Illa pudore caret: Liber amorq́, metu.*

Et Iob cap. 24. v. 15. *Oculus adulteri obseruat caliginem, dicēs: Non me videbit oculus, & operiet vultum suum. perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, & ignorauerunt lucem. Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis, & sic in tenebris quasi in luce ambulant.*

Peccata tenebris amica.

D *Et induamur arma lucis.* 200.

Arma lucis sunt opera fidei, gratiæ, & virtutum, quibus veluti armis contra hostes tres, mundum, carnem, dæmonē bello tam offensiuo, quã defensiuo depugnamus. Monet ergo tacitè hic Paulus vitam Christianam esse militiã, illiq; contra hostes iam dictos hæc lucis arma suggerit. Secundò Græci subindè ὅπλα, id est arma, latiùs capiunt. Vnde & Homerus ὁπλίζεσθαι, id est armari, capit pro ἐυτρεπίζεσθαι, id est instrui, apparari. Sic ergo ὅπλα, id est arma sunt habitus, vestitus, apparatus, quò homines in die & luce se tegunt, & ornant. quasi dicat Paulus, Dies Euangelij nobis illuxit: ergo par est,

Quid arma lucis.

par est vt armis lucis, id est habitu & vestitu qui lucem & diem decet, induamur. Vnde sequitur,

Vers. 13.

Sicut in die.

Quo solliciti sunt homines honesti de tegenda nuditate, & cultu ac corporis habitu honesto & decenti: non autem noctu, cùm à nemine conspiciuntur. *Honestè*, εὐσχημόνως, compositè, decorè. *Ambulemus*, conuersemur, vt omnis noster incessus, motus, gestus, sermo, actio talis sit, qualem decet esse in die & luce Euangelij, in qua spectaculum facti sumus mundo, angelis & hominibus.

201. *Non in comessationibus & ebrietatibus.*

Comessationes sunt conuiuia, quæ non honestatis, sed gulæ causa fiunt.

Nota, Camos idolum fuit Moab, cui Salomon phanum ædificauit 3. Reg. 11. v. 7. Inde deducunt Græcum Κῶμος, qui Deus fuit temulentiæ, scil. Bacchus apud Philostratum. Vnde κωμάζειν significat lasciuire. Inde Latinum comessari, & comœdia. Nam ab ebrietate, ait Athenæus lib. 2. de cænis Sapientum, Comœdia atq; Tragœdia inuentæ sunt in Icario, vrbe Atticæ, idq; ipsius vindemiæ tẽpore. Vnde & Trygœdia ab initio fuit appellata. Forte Camos, vt notat Stuckius li. 1. conuiual. 10. à Syro Chaldæo, כמם *Camas*, id est occultare, latitare, deducitur, vt per Camos intelligatur Bacchus νυκτέλιος, siue cui noctu sacra faciebant per comessationes, & consequentes effrænes libidines, teste Plutarcho & Pausania. Atque huc alludit Apostolus, dum ait: *Non in comessationibus & ebrietatibus* (quæ noctu agitantur) *sed sicut in die honestè ambulemus.* Vnde & κωμάζειν dicebantur, qui coronati, & bene poti in alienum conuiuium

Vnde comessari dictum, & comœdia: & à quibus initijs orta.

202. irruebant, non sine tibicine. hinc κῶμοι quoque vocantur saltationes, & vt Syrus vertit cantiones lasciuæ. Hæc ergo omnia vel significat, vel importat κῶμος, siue comessatio.

Non in cubilibus.

Hoc est, non in fornicationibus, quæ fiunt in cubilibus, & fornicibus, est metonymia, *& impudicitijs*, id est alijs fœdioribus speciebus libidinis. Græcum enim ἀσέλγεια est lasciuia, id est petulantior libido.

Hæc verba diremerunt litem, & luctam castitatis & libidinis in Augustino: *Ego*, inquit ipse lib. 8. Confess. cap. vltimo, *sub quadam fici arbore straui me nescio quomodo, & dimisi habenas lachrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum. Et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: Et tu Domine vsquequò? Vsquequo irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum, sentiebam enim me ab eis teneri, & iactabam voces miserabiles: Quamdiu, quamdiu cras, & cras? Quarè non*

His verbis, Nõ in cubilibus, &c. D. Aug. pollutus, castitatem serio amplexatur.

203. *modò, quare non hac hora finis turpitudinis meæ?* Audiant hæc iuuenes, qui eum suis cõcupiscentijs luctantur, audiant, & imitentur. *Dicebam hæc, & flebam amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis, & crebrò repetentis quasi pueri, an puellæ, nescio: Tolle lege, tolle lege, &c. Audieram de Antonio, quòd ex Euangelica lectione, cui fortè superuenerat, admoni-*

S. Antonij conuersio.

A *tus fuerit, tanquam sibi diceretur quod legebatur: Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni sequere me, & tali oraculo confestim ad te esse conuersum. Itaque redij ad eum locum, vbi sedebat Alipius; ibi enim posueram codicem Apostoli cùm inde surrexeram. Arripui, aperui, & legi in silentio capitulum, quò primum coniecti sunt oculi mei: Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & in impudicitijs, non in contentione & æmulatione, sed induite Dominum Iesum Christum, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentijs. Nec vltra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cũ fine huiusce sententiæ, quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt, &c. Dirupisti Domine vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Quàm suaue mihi subitò factum est, carere suauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam*

B *dimittere gaudium erat, ejiciebas enim eas à me, vera tu & summa suauitas, ejiciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior.* Vide quàm facilem, & iucundam per gratiam Christi expertus sit August. castitatem, & cælibatum, quem priùs vt difficillimum horrebat, imò impossibilem reputabat. Idem sensit & expertus est S. Cypr. l. 2. epist. 2. & Lactant. lib. 3. Instit. c. 16. Vah ergo Luthere, qui doces concubitum homini tam necessarium esse, quàm cibum. Idem hodie non vnus, sed multa cælibum millia experiuntur, qui Dei gratiã inuocantes, eiq; collaborantes, tam suauẽ quàm fœlicem & sanctam in virginitate & cælibatu vitã degunt. 204.

Lutheri vesania in sectanda corporis voluptate, manifestatur.

Non in contentione & æmulatione.

Contentio est cõcertatio pro gloria & honore, cui semper cõiuncta est æmulatio, id est

C inuidia boni alieni. Ecce hæc sunt tria capitalia vitia Christiano cauenda, scil. gula, libido, rixa & inuidia, de quibus vide D. Aug. ep. 64.

Sed induimini Dominum Iesum Christum. *Vers. 14.*

Vt scilicet Iesus, id est Iesu spiritus, gratia, virtus, vita, in vobis eluceant. Vide can. 37. Induimini ergo & ornate vos Christi virtutibus, maxime vt externa vita & professione, quasi veste agnoscant omnes vos esse seruos Christi. Ita S. Chrysost. Est Hebraismus; Hebræi enim לבש *labas*, id est indui dicunt aliquem pudore, decore, salute, iustitia, maledictione, id est his repleri, copiose decorari, vel dedecorari. Indumentum ergo significat copiam vndique circumfusam. Cyrill. lib. 9. in Genes. censet Paulũ hic alludere ad illud Isaiæ 61. *Gaudens gaudebo in Domino, &* 205.

Externa virtus est indumentum Christiani.

D *exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me,* vel vt LXX. verterunt: *Induit me vestimentũ salutis, & tunicam lætitiæ.* Vel vt alij vertunt; *Induit mihi vestimẽtum Iesum*, id est induit mihi Iesum, tanquam vestimentum, & tanquam tunicam lætitiæ. Nota; verbum induendi multa innuit: nam primò Christũ induere, est Christi virtutes in se exprimere, idque copiosè & perfectè. Secundò Christum induit, ait Diuus Thom. qui Christum imitatur, quia sicut homo continetur vestimento, & sub eius colore videtur: ita in eo qui Christum imitatur, solus Christus, eiusque indumenti color, id est sanctitas apparet. Vnde & Chrysost. *Induere, ait, Christum, est vndique in nobis per*

Quid sit Christum induere, varijq; modi eum induendi. I. II.

sanctimoniam & mansuetudinem Christum in nobis A *conspicuum esse. Homo enim indutus, id esse videtur, quod indutus est: appareat itaq; in nobis Christus.*

206. III. Tertiò, sicut vestes totum corpus contegunt, ita Christi virtutes ad omnes nostras actiones pertingere, easque ornare & formare debent, vt Christum in omni opere & sermone referamus, & exprimamus.

IV. Quartò, cùm iubemur Christum induere, monemur hoc ipso veterem hominem exuere, Colos. 3. v. 9.

V. Quintò, vti vestis pretiosa corpus non tantùm tegit, sed & ornat; ita Christi virtutes animam exornant.

VI. Sextò, qui vestes induit, earum pondus non sentit, vti sentit qui eas inuolutas in sarcina gestat; ita qui Christum non habet inuolutum in speculatione, sed explicatum in actione & imitatione, non sentit virtutum Christi difficultatem.

A Moraliter vide S. Chrysost. quomodo Christus quoad omnia, tam interna quàm externa sit plenitudo nostra, vndique nos vestibus ornans, coronans. Est enim Christus noster vir, nostra via, sponsus, potus, cibus, vita, sacerdos, præceptor, pater, frater, hæres, domus, hospes, amicus, noster; vt ei meritò dicamus: *Amor meus Iesus meus, & omnia.* 207.

Christus est nobis omnia.

Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.

Ad explenda desideria, & vt Græcè est ἐπιθυμίας, id est cupiditates, scilic. intemperantes & immodicas carnis: quia, vt aiebat Philosophus ille, *Nimia carnis & corporis cura, magna animi & virtutis est incuria.* Vnde & alter dicebat: *Ad maiora natus sum, quàm vt me corporis mei mancipium efficiam.* Vide S. Greg. lib. 6. Moral. 40. Nam alioqui moderatam curam carnis, id est, corporis, laudat Apostolus Ephes. 5. v. 29. dicens: *Nemo vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam.*

Immoderata corporis cura fugienda.

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet eos qui sunt in fide firmiores, debere eos qui infirmi sunt fouere, quodque nec hi, nec illi se inuicem iudicare debeant, si illi cibis lege veteri vetitis vescantur, hi ijsdem abstineant: sed vnusquisque, inquit, in suo sensu abundet. Nam omnes eundem habemus Dominum, cui viuimus & morimur, quiq; solus omnium iudex est.

Secundò, v. 13. docet firmiores, quod etsi iam nullus cibus sit immundus, nemo tamen quicquam edere debeat, quo proximus scandalizatur.

Tertiò, v. 22. docet infirmos, ne quicquam comedant, aut agant contra suam conscientiam.

1. INfirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum.

2. Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet.

3. Is, qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit.

4. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.

5. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem: vnusquisque in suo sensu abundet.

6. Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui manducat, Domino manducat; gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo.

7. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur.

8. Sine enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus.

9. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit: vt & mortuorum & viuorum dominetur.

10. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

11. Scriptum

11. Scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo.

12. Itaq; vnusquisq; nostrum pro se rationem reddet Deo.

13. Non ergo ampliùs inuicem iudicemus: sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.

14. Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.

15. Si enim propter cibum frater tuus contristatur: iam non secundùm charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.

16. Non ergo blasphemetur bonum nostrum.

17. Non est enim regnum Dei esca, & potus: sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.

18. Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.

19. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, in inuicem custodiamus.

20. Noli propter escam destruere opus Dei, omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.

21. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.

22. Tu fidem habes? penes temetipsum habe coram Deo: Beatus qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat.

23. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem, quod non ex fide, peccatum est.

COMMENTARIVS.

Vers. 1.

1. *Infirmum autem in fide assumite.*

ASsumite, id est, fouete. Sic sæpè in Psal. dicitur: *Dominus suscepit*, vel *assūpsit me*, & *Dominus est susceptor meus*; *susceptor*, id est adiutor, fautor, & protector meus. Nota, Iudæi aliqui conuersi ad Christum putabant secundùm legem veterem adhuc abstinendum esse cibis lege vetitis, & idolothytis, id est cibis, qui idolis fuerunt oblati. Hos infirmos vocat Apostolus: errabant enim, idq; vel quia nondū erant in fide satis instructi; vel certè, quia ab antiqua gentilitia persuasione de idolis, & idolothytis quasi sacris, & quid numinis habentibus, aut à Iudaica obseruantia & consuetudine ægre auocari poterāt: vnde & alios contra eam facientes damnabant. Alij verò in fide Christiana perfecti, & plenè edocti contrarium tenebant, & intrepidè faciebant, maximè Gētiles, qui Iudæis, & Iudaicæ abstinentiæ libertatem Euangelicā opponebant. Sicq́ue hi contra Iudæos sæpe altercabantur de hac abstinentia, deq́ue esu libero; atq; liberè comedendo quoslibet cibos, etiam lege Mosaica vetitos, Iudæos scandalizabant: Iudæi contra eos iudicabant, & damnabant, quasi qui iniquè contra legem agerent, & cum idolis adhuc communionem haberent. Vtrosque hoc capite corripit Apostol. & hoc

Infirmi vocantur qui & conscientia erronea.

Controuersia Iudæorum, cum Gentilium de cibis vetitis dissensio.

A quidem versu perfectiores monet, ne infirmos abijciant, sed assumant & foueant, ac veritatē, libertatemq́ue Christianam edoceant. ita S. Aug. hic, & Clem. Alexand. libro 2. pædag. 1. & S. Basil. in breuioribus reg. 64.

2. Succidit ergo hoc cap. Apostolus causam practicam dissidij Iudæorū & Gentium, puta differentiam in abstinentia & obseruantijs Iudaicis: sicuti initio epistolæ, & deinceps succidit eiusdem dissidij causam quasi speculatiuam; puta differentiam in causa, & modo iustificationis, docens nos non ex lege, sed ex fide Christi iustificari. Itaq; sicuti ab hoc Iudæorum & Gentium dissidio, & dissidij succisione cœpit hanc epistolam; ita & in eodem eandē terminat. hac enim de causa, & hoc scopo ac fine scripsit hanc epistolam.

Tollitur ab Apostolo causa dissensionis inter Iudæos & Gentes.

Et quamuis in epistolis nō sit necesse, imò B non possit sæpè vnum caput alteri connecti, eo quòd more epistolico res planè diuersas & disparatas tractent: tamen possunt hæc præcedentibus ita connecti. q. d. Paulus: Inculcaui vobis ô Romani, cap. 12. & 13. dilectionem proximorum, vtq́ue omnes induamini Iesum Christum: sed id ita à vobis præstari volo, vt tamen infirmos in fide & charitate Christi, qui Christum necdum plenè induerunt, nō aspernemini, sed eadem charitate

Connexio huius capitis cum antecedentibus.

ritate eosdem assumatis, toleretis, foueatis, A
doceatis, & curetis.

Non in disceptationibus cogitationum.

3. *Cogitationum*, id est opinionum. q.d. Assumite infirmos, verùm non ita, vt cum ipsis contendatis, & disceptetis, vtri benè sentiant aut male, vos scilicet an illi. Vnde clariùs Græca: μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν vertas, non in altercationibus disputationum.

Vers. 2. *Alius enim credit se manducare omnia.*

q.d. Alius putat licere vesci omnibus quasi mundis, eo quòd in lege Euangelica nihil legaliter sit immundum. τὸ enim *credit*, non significat fidem, sed opinionem, siue credulitatem, vti dicam versu vltimo.

Qui autem infirmus est, olus manducet.

Ita legũt Biblia Romana, sed Græci, Chrys.
Olus manducare quid sit variè explicatum. Theodor. Oecum. Hiero. & S. Aug. legunt, *olus* B
manducat. Iam varij varium hic dant sensum.
Primò Orige. sic explicat: qui infirmus est,
olus manducet, id est, doctrinam facilem &
I. Exposit. communem, quæ datur infirmis, sequatur.

II. Secundò S. Chrys. qui infirmus est propriè olus tantùm manducat, prætextu abstinentiæ, ne si carnem comedat, & suilla casu apposita abstineat, deprehendatur ex legis obseruantia abstinere, esseq; Iudæus, & iudaizare.

III. Tertiò S. August. qui infirmus est olus tantùm manducat, ne si carne vescatur, fortè ex errore idolothytis, quibus scrupulose abstinendum putat, eum vesci contingat. Sic ferè & Anselm.

IV. Quartò Ambr. qui infirmus est, olus manducet: quia inquit, erant tunc aliqui, qui putabant omni carne abstinendum esse Christianis. C

V. Quintò Toletus sic explicat. q. d. Aliqui sunt qui etiamsi nullos alios cibos habeant, præter olera quibus vesci liceat, ijs eligunt potiùs, quàm carne lege vetita, aut idolis immolata vesci.

4. Verùm optimè & planissimè Pererius per
VI. & optima. olus, hic accipit herbas, & quicquid veteri lege edi non vetatur quasi immundum. Hoc e-
Olus Apostolus pro herbis accipit propriè. nim infirmus iudaizans comedat licet peculiariter *olus* nominat Apostolus; quia nil herbarum vetitũ erat Iudæis, cùm multi pisces, & aues, ac bestiæ vetita essent. In olere ergo infirmis nil erat periculi, nil scrupuli. q.d. Iudæus qui infirmus est in fide & libertate Euangelica, putatque cibis lege veteri vetitis adhuc abstinendum esse, ille ijs abstineat, & D
olera, aliaque lege permissa comedat.

Vers. 3. *Is qui manducat* (quidlibet, puta Gentilis) *non manducantem* (certos cibos lege vetitos, puta Iudæum) *non spernat: & qui non manducat* (Iudæus) *manducantem* (Gentilem) *non iudicet.*

Non damnet quasi legis transgressorem, vel gulæ addictum.

5. *Deus enim illum assumpsit.*

q.d. Deus illum ad fidem & gratiam Euan-
Iudiciũ temerarium esse cauendũ docetur 4. rationibus. gelij vocauit, per charismata etiam sensibilia, quæ visibiliter tunc in Baptismo dabantur, qualia erant donum linguarum, prophetiæ, &c. q.d. Quis ergo eum iudicet & damnet, quẽ Deus probauit & aduocauit? probat hic Apo-
A stolus cauendum esse iudicium temerarium,
neminemque debere proximum suum iudi-
care quatuor rationibus. Prima est hoc versu, I.
quia Dominus proximum sibi in seruum as-
sumpsit: seruus autem domino suo stat aut
cadit: non ergo ad te pertinet de eo iudicare.
Secunda est v. 5. quia in rebus adiaphoris ser- II.
uanda est regula hæc: *Vnusquisque in suo sensu ab-*
undet. Tertia est v. 6. quia tam qui manducat, III.
quàm qui non manducat, Domino id facit.
Domino enim morimur & viuimus, ergo
neuter culpandus, sed vterque laudandus est.
Quarta est v. 10. Quia vnus omnium est iudex IV.
Christus Dominus, non ergo nostrum est in-
uicem iudicare. Si enim hoc facimus, Christo
iudicium suum præcipimus.

Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Vers. 4.

B Alloquitur Apostolus non manducantem, 6.
qui iudicat, id est, damnat manducantem, cibos lege interdictos. patet ex verbis præced. & seqq. τὸ enim *iudicat* refert ad non manducantem. Iubet ergo, vt nõ manducans Iudæus manducantem Gentilem non iudicet, sed Dei, cuius seruus est, iudicio eundem relinquat. Vnde subdit,

Domino suo stat, aut cadit.

q.d. Siue malè siue bene faciat manducando, id ad domini sui, puta ad Dei honorem, vel
iniuriam pertinet, ita aliqui. Secundò & ge- Stare vsurpatum ab Apostolo pro absolui: Cadere pro condemnari.
nuine: *Domino suo stat, aut cadit*, hoc est, Apud dominum suum causa cadet, & condemnabitur, vel stabit, id est absoluetur. q.d. Dei interest, & illius est iudicium, cuius homo est seruus, ipse videat & iudicet, an comedẽdo quid-
C libet bene vel male agat; tua nil interest: tu ergo eum noli iudicare, sed Dei iudicio eum relinque: agit enim Apostolus de vitando iudicio temerario, & ad nos non pertinente.

Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. 7.

q.d. Ne timeas ô Iudæe infirme, gentiles, si Duplex huius loci sensus.
vescãtur idolothytis & cibis lege vetitis, facile ad Gentilismum reuersuros. Vicissim ô Gen- I.
tilis, ne timeas Iudæo, si legem seruet, & cibis lege vetitis abstineat, eum ad Iudaismum reuersurum, quia si in Iudaismum vel Gentilismum cadit, non tibi, sed Domino Deo, cuius seruus est, cadit: verùm meliora spero, scilicet quòd non cadet, sed stabit in fide & sanctitate, cùm eius Dominus, puta Deus, potens sit eum statuere, & stabilire. Ne ergo scrupulosè aliquem iudices aut damnes.

D Secundò & aptiùs: *Stabit*, id est absoluetur, II.
& non cadet causa in iudicio Domini sui, quia scil. falsum crimen violatæ legis illi manducanti infirmus imponit; nec enim manducas violauit legẽ, vtpote quã scit abolitam: potẽs est enim Deus illũ statuere, id est absoluere, & de facto illũ absoluet. Hoc enim per miosin significat τὸ *potens est*, vti dixi c. 11. v. 23.

Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisq; in suo sensu abundet. Vers. 5. Quid sit iudicare inter diem & diem.

Vocula, *nam*, non dat causam, nec est causalis hoc loco, sed distinctiua: Græcè enim est μὲν, id est, *quidem*.

Iam varij varium hic dant sensum. Primò 8. I. Exposit.
Origen. Chrysost. Theodor. Ambr. Ansel. sic
explicant

explicant. q.d. Alius diebus interpositis ieiunat, alius cunctis diebus: & vterq; rectè agit. Sed nulli erant illo tempore ita infirmi, qui ex lege putarent omni die esse ieiunandum.

II. Secundò Theod. & Theoph. sic explicant. q.d. Aliqui tantùm die abstinent suilla, & alia immunda carne, aliqui verò omni die iisdem abstinent: sed prius hoc non est verisimile, cùm lex suillam & similia vetaret omni die, & absolute.

III. Tertiò August. hic in propositionibus sic
9. explicat: alius, scilicet homo, cùm iudicet præsentia, iudicat inter diem & diem, quia proximum quem hodie iudicat malum, cras inuenit, & iudicat esse bonum & correctum, vel contrà. q. d. Homo in dies iudicium mutat: alius autem, id est Deus omnem diem iudicat: quia non tantùm qualis quisque sit hodie, sed etiam qualis omni die futurus sit, præscit & cognoscit: ac proinde neminem, etiam improbum iudicare debemus; quia qualis futurus sit ignoramus. Hic sensus subtilior & altior est: verùm non est ad mentem & propositum Apostoli. Apostolus enim de varijs variorum hominum, non autem de diuersis Dei & hominum iudicijs agit.

IV. Quartò S. Hieron. lib. 2. contra Iouinian. & Salmeron hunc dant sensum: Alius, scilic. Iudęus iudicat diem alium pręalio esse festum, & sanctiorem ex legis præscripto, v.g. sabbatum, neomeniam, diem expiationis; alius autem, scilicet Gētilis putat & iudicat omnem diem esse æqualem, æque festum & sanctum.
10. Hæc expositio valde verisimilis est. Verùm quia Apostolus in præced. & seq. non agit de festis, sed tantùm de delectu ciborum: hinc melius accipias hic dies, non festos, sed ieiunij & abstinentiæ. Quod vt intelligas, nota: Duplex abstinentia ciborum Iudęis fuit præcepta, vna perpetua, vt scilicet semper abstinerent suilla, leporina, & omni animali quod vngulam non diuidit, aut non ruminat. Leu. 11.

V. & optima

Abstinentia Iudæis imposita duplex: Perpetua.

Temporaria Secunda temporaria, qua certis diebus ieiunabant, vel quibusdam cibis abstinebant, vt in paschate abstinebāt fermento; in diebus quibus votum habebant Nazaræatus, abstinebant vino, aceto, vuis. Num. 6. Dicit ergo Apostolus de hac secunda abstinentia: Iudæus in fide Christi adhuc infirmus, vno die secundùm præscriptum legis veteris certis cibis abstinet, alijs diebus non abstinet: Gentilis verò iudicat omnem diem esse æqualem; & omni die indifferenter quouis cibo vescitur, fruens libertate Euangelij, & vterque bene facit.

11. Nota, Apostolum tantùm loqui de festis & ieiunijs Iudaicis, vt fatetur Melanchthon, Bucerus, & Beza, idque patet ex præced. & quia tum nondum erant Sanctorum festa, vel ieiunia Christianis ab Ecclesia indicta, & instituta. Vnde malè contra ea torquent hæc Nouantes: sanè si ea ab Ecclesia tunc instituta ac præcepta fuissent, vtique absolutè ea seruari iussisset Apostolus; vti aliàs similia Apostolorum decreta iussit seruari, Act. 16. v. 4.

Apostolus loquitur de festis & ieiunijs Iudaicis, nō Christianis.

Vnusquisque in suo sensu abundet.

Pro (*abundet*) Græce est πληροφορείσθω, quod Budæus, Erasmus, & alij vertunt, plenè persuasus sit, plenā habeat probationē & certitudinē. Noster interpres passim magis propriè & fideliter ad verbum, vt bene probat Francisc. Ribera in cap. 6. ad Hebræos v. 11. vertit, plenus sit, plenitudinem habeat, expleat, abundet. Græcè enim πληροφορεῖν non deducitur ἀπὸ τοῦ πλήρης, id est plenus, & φωρᾷν, id est comperire, deprehendere, vt vult Erasmus: nam φωρᾷν per, ω, scribitur, πληροφορεῖν per omicron: sed ἀπὸ τοῦ πλήρης καὶ φέρειν, id est plenum ferre, plenitudinem habere. Sic à φέρειν deducitur & componitur καρποφορεῖν, id est fructum ferre, κερατοφορεῖν, id est cornua ferre, βιβλιοφορεῖν, id est librum ferre, δαφνοφορεῖν, id est laurum ferre, δωροφορεῖν, id est donum ferre, & multa similia. Pari ergo modo πληροφορεῖσθαι, idē est, quod plenum esse, vel (actiuè) explere, abundare, & πληροφορία idem est, quod plenitudo. Hæc prima & genuina verbi huius est significatio: inde tamen Græci hoc verbum intellectui & actibus mentis attribuentes, sumunt pro plena persuasione, fide, certitudine: quia intellectus, rationis, ac iudicij plenitudo est plena eius persuasio: sicut enim crumena impletur pecunia, stomachus & appetitus expletur cibo; ita intellectus capacitas, & cognoscendi auiditas impletur probatione tali, quæ plenam intellectui fidem faciat, illique rem persuadeat, itaq; eius veri desiderium, quod scil. habet ad cognoscendam veritatem satiet & expleat: quasi πληροφορεῖσθαι sit πλήρη πίστιν φέρειν, id est plenam fidem & persuasionem afferre. 12.

πληροφορεῖν quid propriè significet, & vnde componatur.

Vt stomachus expletur cibo, ita intellectus ratione & demonstratione.

Vnusquisque ergo in suo sensu abundet.

Hoc est, Quisque suo iudicio perfruatur, plenè illud sequatur, quisque suum sensum abūde expleat; hoc enim, vt dixi, propriè est Græcum πληροφορεῖσθαι, id est plenum esse, & Latinum abundare in suo sensu; atque ita in rebus indifferentibus vulgò dicimus: *Quisque in suo sensu abūdet*, id est, quisq; suum iudicium, suū sensum sequatur; in alijs enim, quæ indifferētia non sunt, hoc suadere & facere nō licet. hunc esse sensum huius loci patet ex v. seq. vbi Apostolus tam manducantē, quàm non manducantē laudat. Vterq; enim suum sensum sequēdo bene agit: nam vterq; Domino manducat, vel nō manducat. Ita Basil. in moral. regula 54. cap. 1. & Ambr. *Quisq;*, ait Ambros. *suo concilio remittatur.* 13.

In indifferētibus cuiq; licitū suam sequi opinionem.

Quid τὸ quisque in suo sensu abundet.

Expositio prima & genuina.

II. Potest tamen secundò cū Erasmo, Budæo, Vatablo, & alijs Græcum πληροφορείσθω verti *certus esto*. q.d. Paulus: Quisq; in sua mēte certus esto, & plenè persuasus, scil. id quod facit manducādo, vel nō manducando, licitū esse, & Deo gratum. Vnde Syrus: *Quisq;*, inquit, *in scientia anima sua confirmetur.* Sic quoque accipi posset nostrum (abundet) vt idē sit, quod plenè & abundè certus sit. q.d. Quisq; abunde & plenè certus sit, id quod agit bonū esse ac licitū, nil aget semiplena, id est fluctuāte & dubitante cōscientia. Verū prior sensus, quem paulo ante attuli, est aptior, & significantior. 14.

Tertiò

III. Tertiò S. Aug. ſic exponit: *quiſq; in ſuo abundet*, hoc eſt, quiſq; quātū humano intellectui cōceſsū eſt, tantùm audeat iudicare, aliora quæ homines ſuperāt, nō ſapiat, nō iudicet.

IV. Quartò recentiores aliqui ſic explicant: *quiſq; in ſuo ſenſu*, id eſt ſiue hoc ſiue illud ſentiat, *abundet*, nimirum in charitate, vt ſcilicet ex charitate ad aliorum ædificationem id ſentiat & faciat. Sed hæc non reſpondent græco πληροφορείσθω.

15. Nota Apoſtolum loqui de rebus indifferētibus. q.d. Quiſque ſuū ſequatur ſenſum; ſiue vt omnibus cibis, ſi in fide perfectus ſit, etiam immūdis, & vel ſemper, vel certo die per legem vetitis, veſcatur, æquè vt cibis in lege mūdis, & permiſſis, ſiue vt ijſdem, ſi infirmus in fide ſit & ſcrupuloſus, abſtineat, vel ob reuerētia legis Moſi, vel ob ignoran- B tia inculpatā, qua putat illā adhuc obligare.

Lex vetus abrogata fuit in Pentecoſte.

Vnde nota 2. licet legales cæremoniæ, legiſque obligatio abrogata & mortua fuerit poſt mortem Chriſti in Pentecoſte: non tamen illæ cæremoniæ & obſeruantiæ legales ſtatim vbique, & apud omnes fuere mortiferæ, ſed tantùm poſt ſufficientē promulgationem, explicationem, & confirma-
16. tionem Euangelij & fidei Chriſtianæ. poterant ergo illæ eouſque ſeruari, ob ſcandalū infirmorum, & ad ſynagogam cum honore ſepeliendam; non autem tanquam neceſſaria ad ſalutem, vel tanquam obligantia ex lege veteri, niſi id fieret ex ignoratia inculpata, quali multi tunc laborabant etiā Apoſtoli, vſque ad viſionem ſaltem S. Petri, quæ narratur Actor. 10.

Errores aliquot in Iudæis recèns conuerſis tolerauit Eccleſia primitiua.

Nota 3. licet errarent hi Iudæi; tamen in hoc errore permitti eos hoc capite vult Apoſtolus, ob temporis immaturitatem, donec pleniùs in fide inſtruantur; ne ſi ſtatim reuocentur à conſuetis ritibus & obſeruationibus, turbati reſiliāt à fide, quia infirmi. Hinc Apoſtoli permiſerunt Iudæis ſeruare legem Moſi cum euangelio ad tempus; tum vt cum honore legem, alias bonam & ſanctam, ſenſim commutarent in euangelium; tum vt Iudæos qui legi aſſueuerant, faciliùs allicerent ad Chriſtianiſmum.

17. Dices, cur ergo Apoſtolus Galatas tam dure increpat cap. 1. quòd legem veterem ſeruarent? Reſpondeo, quia Galatę gentiles erant, non Iudæi; vnde aſſumpſerant ipſi ſacra aliena, ſcilicet Iudaica, quaſi neceſſaria ad ſalutem; qui erat exploratus error, & recidendus Apoſtolo. Vide ergo quàm contra mentem Apoſtoli Libertini hæc trahant ad libertatē fidei, vt cuiq; permittatur credere quod volet. Alij verò trahāt hæc ad libertatem non ieiunandi, non obediēdi præceptis Eccleſiæ: cū hæc præcepta ſint, vti ſupponitur; Apoſtolus autē loquatur de rebus, non præceptis, ſed indifferētibus, vti iam oſtēdi.

Libertinorū nimia licentia refutatur.

Verſ. 6. *Qui ſapit diem, Domino ſapit.*

Qui ſapit, hoc eſt, qui iudicat, & diſcernit diē abſtinētiæ à die quo nō eſt abſtinēdum. Eſt Metalepſis. ſapore enim diſcernimus cibos: hinc ſapere hic ſignificat diſcernere, & diſcernendo obſeruare diem abſtinētiæ.

Sapere pro diſcernere.

A qui ergo ita ſapit, & diſcernit diē abſtinentiæ; *Domino ſapit*, hoc eſt ad Dei legiſlatoris obſequium id facit, & diſcernit. ita S. Chry-
ſoſt. græca addunt, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, 18.
κυρίῳ οὐ φρονεῖ. *Et qui non ſapit, aut diſcernit diem, Domino nō diſcernit.* q.d. Siue quis diſcernat diē ſiue nō, bene de eo exiſtimandū eſt, & bene interpretandum (niſi cōtrarium cōſtiterit) quod ſcilicet id faciat ad honorem Dei, cuius ſignum eſt, quòd gratias agat Deo.

Vnde explicando ſubdit Apoſtolus: *Et qui manducat* (idolothyta, & cibos lege vetitos) *Domino* (ad Domini Dei honorem) *manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat*: qui idolothytis & cibis lege vetitis abſtinet, *Domino non manducat*, id eſt ad Domini honorem iis abſtinet: *Et gratias agit Deo*, non tam quia vetitis abſtinet, quàm quia lege cōceſſis vtitur. Vbi nota τὸ *non manducare*, non eſſe puram negationem, ſed miſtā habere affirmationē, atque idē eſſe quod veſci cibo lege permiſſo, reiecto vetito; de hoc enim gratias agit. Nota Iudæos ex priſco Patrum more in cibi ſūptione, gratiarū actionē vſurpaſſe, qua de re plura dicam 1. Timoth. 4. v. 4.

Gratiarum actio in cibi ſumptione vſurpata Iudæis.

Verſ. 7. *Nemo enim noſtrū ſibi viuit, & nemo ſibi moritur.*

q.d. Non ad noſtrum vſum & commodū præcipue, ſed ad Dei obſequium viuimus & morimur: ille enim eſt dominus noſtræ vitæ & mortis; in cuius vſum & laudē omnia noſtra, ac conſequenter omnis tā abſtinentia, quàm māducatio noſtra tendere debēt; ſicut ſerui omnia ſua in dominorum ſuorū vſum & cōmodum referre ſolēt & debent.

C *Siue enim viuimus, Domino viuimus: ſiue morimur, Domino morimur: ſiue ergo viuimus, ſiue morimur, Domini ſumus.* *Verſ. 8.*

q.d. Nos quaſi ſerui, ad Dei quaſi Domini 19.
creatoris, & redēptoris noſtri honorem referimus noſtram vitam, mortem, & omnia: ſi omnia, ergo & dierum & ciborum obſeruationem & diſcretionem, vel eorundem indifferentiam, & libertatem: ergo hęc non ſunt peccata. Peccatum enim eſt cōtra honorem Domini, eſtque inobedientia contra Dominum. q. d. Totum, quod ſumus, quod agimus, quod viuimus, quod morimur, eſt Chriſti Domini: eius enim ſerui ſumus. Ad eius ergo obſequium & vſum vita, mors, & omnia noſtra cedunt & tendūt, eoque ſponte, quaſi ſerui eius, referimus omnia: ipſe D enim eſt Dominus, & iudex noſter; ab eo iudicandi ſumus: non ergo inuicē iudicemus. Vtrumque enim Apoſtolum ſpectare, ſcilicet primò, in hoc ciborū delectu, vel abſtinentia non eſſe peccatum; quia vtrumque fit ad honorem Domini, cui viuimus & morimur, patet ex ver. præced. *Domino* inquit,
manducat, vel non manducat: gratias enim agit Deo. Et 20.
ſecundò, in hoc delectu non debere fideles ſe inuicem iudicare, cùm ſint ſerui; ſed totū iudicium relinquere Chriſto Domino, patet ex v. 10. Secūdò nō male Anſel. ſic exponit, q. d. Domini gloriam viuendo & moriēdo quęrimus, vt poſſideamur ab eo quaſi ſerui, ſiue viuentes, ſiue mortui ſimus. Hinc pro eius gloria lubētes vitam & omnia impendimus,

Omnia noſtra ad Dei obſequium facienda.

Gloria Dei ſit finis actionum noſtrarum.

dimus, mortem,& sāguinem profundimus: non ergo de cibis ciborūque libero delectu minutè & anxiè disputemus, aut tricemur: hic sensus cōsequitur ex priori, eūque perficit & complet. Vnde etiam S. Chrysost. *Per hæc verba*, inquit, *ostendit Paulus, quòd maiorem nostri habeat curam Deus, quàm nos ipsi, & quòd vitā nostram diuitias suas, & mortem dānum æstimet: non enim nobis ipsis tantùm morimur, sed & si morimur, Domino morimur: mortem verò hic eam, quæ ex fide est, vocat.*

Vers. 9. *In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt & mortuorum & viuorum dominetur.*

21. Probat Apostolus id quod præcessit: *Siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur*, id est probat viuos & mortuos esse Domini, siue Christum Dominum dominari viuis & mortuis. Probat inquā ex causa: hac enim de causa est Christus mortuus, & resurrexit; vt ex morte & resurrectione sua, dominium in viuos & mortuos, vel potiùs dominij huius sui vsum & exercitiū adipisceretur, vtque omnibus dominaretur.

Quo de causa Christus dominetur viuis & mortuis.

Notandum est enim, non dicit, vt fiat dominus, scilicet vt accipiat ius & potestatem dominādi; sed *vt dominetur*, id est vt exerceat acceptæ potestatis & dominij vsum. Nam Christus à primo instāti suæ incarnationis, ratione vnionis hypostaticæ, fuit Dominus omnium: sed post mortem huius dominij plenū exercitiū accepit. Pari modo Christus potestatem iudiciariam, æquè ac corporis gloriam, licet ratione vnionis hypostaticæ sibi debitam, patiendo & moriendo meruit; eamque merito suæ humilitatis & mortis adeptus est post resurrectionem. Adde, meminisse Apostolū hic resurrectionis Christi; quia hæc exēplar est nostræ resurrectionis. Sicut enim Christus mortuus est vt dominetur mortuorum, ita resurrexit vt dominetur viuorum: ergo resurgemus in vitā æternam, vt Christus nobis viuis dominetur in æternum.

Christus post mortem obtinuit exercitium dominij sui.

Christus sibi corporis gloriam & potestatem iudiciariam meruit.

22.

Vers. 10. *Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.*

q. d. Ille vnus erit Iudex, scilicet Christus: ergo inuicē nō iudicemus. Nō enim sumus domini nostri, vel aliorū; sed omnes alienæ sumus potestatis, omnes serui Christi; ac consequēter omnes ab eo iudicādi, non autem iudices aliorum constituti sumus. Moraliter S. Chrysost. *Recordemur*, inquit, *perpetuò terribilis illius tribunalis, fluminis ignei, vinculorum insolubilium, profundarum tenebrarum, stridulorum dentium, venenosique vermis.*

Vers. 11. *Scriptum est enim* (Isaiæ 45. 23.) *Viuo ego* (iuro per vitam meam) *dicit Dominus, quoniam* (quòd) *mihi curuabitur omne genu* (omnes gentes me colēt, & adorabunt. Est enim hoc loco prophetia de conuersione omnium gentium ad Christum.) *Et omnis lingua confitebitur Deo.*

23. q. d. Omnes homines me Christū hominem agnoscent pro Deo, & iudice summo; laudabuntque meam clementiam vel iustitiā, sed boni volūtariè, mali inuitè & coactè. Isaias habet: *Mihi iurabit omnis lingua. Iurabit*, id est confitebitur. Est enim iusiurādum, vera ac aperta eius Dei professio, quem vt testem & periurij vindicem appellamus; adeò vt aliquando synecdochicè iusiurandum declaret vniuersum Dei cultum, & iurare in Deo, vel per Deum verum idem sit, quod Deū verum colere, vt patet Isaiæ 19. v. 18. Psal. 62. v. 10. *Laudabuntur*, inquit Psaltes, *omnes qui iurant in eo*, id est omnes qui eum colunt.

Iurare pro confiteri.

Vers. 13. *Nō ergo amplius inuicē iudicemus, sed hoc iudicate,* (decernite, statuite) *magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.*

24. Syrus hæc duo pro eodē accipit: sed Apostolus diuingit, & distinguit. Offendiculum ergo, græcè, πρόσκομμα, est id, in quod impingis, offendis, cadis, & peccas. Vnde πρόσκομμα, ait Budæus, est πταῖσμα, id est casus, offensio, peccatum. Scādalum verò est id, in quod impingis, id est titubas, turbaris, & tentaris, sed non cadis, non corruis, non peccas.

Offendiculū quid.

Scandalum quid & vnde.

Nota, σκάνδαλον à σκαμβὸς, id est obliquus, græcis est lignum incuruum, siue obliquum, quo muscipula sustinetur, cui esca alligatur, vt mus eam arrodēs, muscipulam in se euertat. Hinc Theologi scandalum vocant id, quod alteri est occasio peccati & ruinæ; vti hic est comedere idolothyta, vel cibos lege vetere vetitos coram Iudæis in fide Christi nouellis, qui id putant esse illicitum.

Vers. 14. *Scio & confido.*

Πέπεισμαι, id est, vt Chrysost. persuasus sum, compertum habeo plenissimè; vel fido, fidenter teneo & doceo, securus sum me non decipi *in domino Iesu*, à quo didici, & scio id, quod dico & doceo, *quia* (quòd) *nihil commune per ipsum*. q. d. Scio per Christum, id est per Christi legem & libertatem, nullam escam esse communem, id est immūdam, *nisi ei qui* per errorem, vel conscientiam erroneam *existimat quid commune esse, illi commune*, id est immundum, & vetitum, *est*. Quia enim cibis apud Iudæos per legem Mosaicam immundis Gentiles omnes promiscuè & communiter vtebantur, & vescebantur, itaque immunda hæc Iudæorum Gentilibus erant communia; hinc *commune* idem est, quod immundum; & *communicare*, id est commune facere idem est, quod polluere & profanare, vt patet Actor. 10. v. 14. Marci 7. v. 18.

Iudæis immunda erāt Gentibus communia.

Cōmune idē est quod immundum.

25. Vide Hieron. in 15. Matth. Secundò Orige. Chrysost. Theoph. & Syrus sic explicant, *per ipsum*, scilicet cibum. q. d. Nullus cibus per seipsum est immundus. Vbi nota cibum in se mundum, fuisse immundum; quia erat lege vetitus: rudiores tamen putabant cibos prohiberi, quòd in se immundi essent; sed errabant, quia ignorabant veram legis mentem & causam; scilicet significationem moralem & mysticam huius abstinentiæ, de qua dixi Leuit. 11. Vide S. August. lib. 6. contra Faust. 7.

Vers. 15. *Si enim*, græcè εἰ δὲ, si verò, *propter cibum frater tuus contristatur: iam non secundùm charitatem ambulas.*

q. d. Si frater tuus existimat cibum esse communem, & vitandum; & tu tamen eum comedis, itaque fratrem contristas & scandalizas; peccas contra charitatem: prouocas

cas enim illum, vt contra conſciētiam eundem cibum comedat; vel vt hoc tuo ſcādalo offenſus, à te & tua fide, ac religione reſiliat, & redeat ad priſtinum ſuum iudaiſmum, vel gentiliſmum.

Noli cibo tuo illū perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt.

Eſt hic acer ſtimulus & aculeus, quo Paulus pungit fideles, vt diligentiſſimè caueant ſcandala. q. d. Chriſtus dedit vitā pro fratre tuo, tu pro eo da, aut potiùs relinque cibum. Chriſtus ei mortuo vitā ſua morte reſtituit: tu hanc illi tua vili eſca noli adimere, noli eum perdere.

Verſ. 16. *Non ergo blaſphemetur.*

A Gētilibus propter veſtram diſcordiam & ſcandalum.

26. *Bonum noſtrum.*

Ita legunt Biblia Romana, & Syrus; ſed B græca legunt ὑμῶν, id eſt veſtrum. Quæres quodnā ſit hoc bonum? Reſpōdet 1. Orige. eſt Chriſtiana religio. 2. Theodor. eſt fides. 3. Ambr. eſt doctrina Chriſti: 4. Chryſoſt. eſt ſpes futuri præmij, aut perfecta pietas. 5. Anſel. eſt manducans bona & licita. Hæc omnia eodem redeunt. Scilicet bonum hoc eſt libertas & fides Chriſtiana, quā vt fideles per ſcandalum non obijciant blaſphemiç Gentilium, monet, & vrget hic Apoſtolus. ita Anſel. & S. Thomas. Gētes enim ſcādalizabantur, & à Chriſtianiſmo auertebantur, cùm videbant Chriſtianos ita inter ſe contēdere de cibis, & ciborum delectu.

Verſ. 17. *Non eſt enim regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto.*

q. d. Pietas, fides, & gratia, quibus Deus C regnat in nobis, non conſiſtūt per ſe in certo cibo & potu, quaſi hæc per ſe neceſſaria ſint ad gratiam & beatitudinē aſſequēdam, & per hæc grati fiamus Deo, cùm ſint per ſe adiaphora. Dico, per ſe; quia ex obedientia poſſunt eſſe neceſſaria, vti patet in Adamo, cui eſus ligni ſcientiæ boni & mali vetitus fuit, & cętera conceſſa ſunt: idem patet in ieiunijs Eccleſiæ; cùm enim hæc ab Eccleſia indicuntur, tunc tanquā obedientiæ & temperantiæ vel obiecta, vel actus, pariunt iuſtitiam, pacem, & gaudium Spiritus ſancti, in quibus propriè & per ſe conſiſtit regnū Dei iam dictum.

Certus cibus & potus per ſe indifferentia, accedente præcepto neceſſarij ſiunt.

27. Adde: non dicit Paulus: regnum Dei non eſt abſtinentia, ſed *regnum Dei non eſt eſca*; quod notent Nouātes, qui vt pro ſuis eſcis pugnēt, D impugnant ieiunia Eccleſiæ. Sic 1. Corinth. 8, *Eſca* inquit, *nos non commēdat Deo.* Nota, Apoſtolus hic & alibi *regnum Dei* vocat gratiam, per quam Deus regnat in nobis, qua peccata delentur, quaque Deo reconciliamur, vel gratiores efficimur, atque ius ad regnum & beatitudinem æternam acquirimus. patet ex ſequent. Gratia ergo dicitur regnum Dei inchoatiuè, quia per gratiam incipit Deus regnare in nobis, & quia gratia eſt inchoatio gloriæ & regni cæleſtis, in quo Deus plenè & perfectè regnabit in nobis. Eſt metonymia. Regnum enim hic idē eſt quod modus, ratio, forma regni & regiminis Dei: hæc enim forma & norma non eſt ſita in eſca &

Regnum Dei tripliciter ſumitur.

I. *Gratia eſt inchoatiuè regnū Dei.*

A potu, ſed in iuſtitia, pace, & gaudio Spiritus ſancti.

28. II. Poſſet 2. alia metonymia *regnum* hic pro ſubditis, qui reguntur, capi, vt *regnū Dei* vocet hic ipſos Chriſtianos & ſanctos, quos Deus regit & gubernat; hi non ſunt eſca & potus, id eſt, Non ſiunt per eſcam & potum, vt vox *ſunt* ſumatur non formaliter, ſed cauſaliter pro *ſiunt*, per metonymiam. q. d. Non propterea reddimur ſancti, & boni Chriſtiani, in quibus Deus regnet; quòd cibis lege interdictis liberè veſcamur, ſed iuſtitia, pace, & gaudio Spiritus ſancti reddimur ſancti, veriq́ue Chriſtiani, & conſequenter ſimus regnum Dei.

Regnum Dei Chriſtianos ſignificat.

III. Tertiò Anſel. propriè accipit regnum cœlorum, hoc ſenſu. q. d. In cælo non erunt B carnales delitiæ, non eſca, non potus; ſed iuſtitia, pax, & gaudium. Verùm hoc anagogicum eſt.

Regnum Dei eſt regnum cælorum.

Qui enim in hoc. *Verſ. 18.*

(In hiſce quæ dixi, puta in pace, iuſtitia, & gaudio Spiritus ſancti, in quibus conſiſtit regnum Dei) *ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus.*

Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. *Verſ. 20.*

Opus; puta ædificium Dei, ſcilicet fidem, charitatem, & religionem Chriſtianam in 29. proximo, vel opus Dei, hoc eſt proximum ipſum, quē Deus fecit Chriſtianū, fidelem, piū, immo domū & tēplum ſuum. Vide dicta v. 15. Sic Epheſ. 2. v. 10. dicitur: *Ipſius factura ſumus, creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, &c.*

Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum, neque (aliud quid ſimile facere) *in quo frater* (proximus) *tuus offenditur.* *Verſ. 21.*

Ita legunt Biblia Romana, alij legunt *offendit*: nam & græcè eſt προσκόπτει, id eſt offēdit, impingit, hoc eſt ſcandalizatur: idem ergo hic eſt *offendit & offenditur*: qui enim ſcandalizatur offendit & offenditur.

Tu fidem habes: penes temetipſum habe coram Deo. *Verſ. 22.*

Primò Toletus *fidem* hic propriè accipit, ſcilicet fidem veram & Chriſtianam, qua rectè credis quemlibet cibum eſſe mundum, itaque eum comedis. Secūdò & meliùs, fides 30. idem eſt, quod perſuaſio certa & ſecura: *fidem ergo habes*, hoc eſt, In conſcientia certus & ſecurus es, nihil apud Chriſtianos eſſe immundum legaliter, omnes eſcas etiam lege D veteri vetitas eis eſſe permiſſas. ita S. Chryſoſt. & Ambroſ. idq́ue eſt ex mēte Apoſtoli, vt patebit v. vlt. Occurrit hic Apoſtolus tacitæ obiectioni dicentium: Fides mihi dictat legales cæremonias eſſe abolitas, neque licite quibuslibet poſſe veſci: ſequar ergo fidē meam, eſcas lege vetitas manducabo, eſto infirmiores inde offendantur. Reſpondet Apoſtolus: Tu fidem habes, ſed eam habe

Fides hic idē eſt quod conſcientia.

Penes temetipſum.

q. d. Noli illam iactare, illaq́ue vti, cum fratris ſcandalo. Fides enim confitenda eſt ſemper, non autē ſemper profitēda: profiteri enim eſt ſponte fidem publicare. Confiteri, eſt reſpondere interrogatū, ait S. Cyprianus ep. 83. Idē dico de fide, id eſt perſuaſione, vel credulitate

credulitate conscientiæ, de qua propriè hic agit Apostolus.

Vers. 23. *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.*

Instructio pro scrupulosis & infirmis.

Occasione eius quod dixit, *tu fidē habes*, transit hic Apostolus ad instructionē infirmi, qui vel exemplo doctioris comedentis, vel gulâ illectus, edebat suillam, aut aliud lege vetitum cōtra conscientiam, sicque peccabat. Dicit ergo:

31. *Quid τὸ beatus qui non iudicat se. &c. I. Expos. & genuina.*

Beatus qui non iudicat, (qui non condemnat scrupulose. ita Amb. & Theod.) *semetipsum in eo quod probat*, quod eligit, quod amplectitur. q.d. Beatus est qui nihil agit contra conscientiam, qui non mouet sibi dubia, & scrupulos in re aliàs licita & adiaphora, qualis est vesci idolothytis, aut cibis Iudæis vetitis.

II. Secūdò Salmeron: *Beatus* est inquit, *qui non iudicat semetipsum* bene agere, vt sibi de virtute blandiatur, se iustum reputet & sanctum; sed potius cum Apostolo dicit: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me Dominus, est.*

III. Tertiò alij sic exponūt. q.d. Beatus est qui iudicium illius rei, quam approbat, agit, exequitur, non sumit ex se & suo capite, sed à viris peritis, probis, & sapientibus: nam in rebus agendis prudentis est non suo, sed sapientum consilio niti.

IV. Quartò Toletus: Beatus, inquit, est qui nō iudicat se rectè facere, dum comedit cum scandalo proximi id, quod aliàs probat, id est quod aliàs per fidem approbat, scilicet cibum hunc quem comedit, vti & quemlibet alium, permissum, & licitum esse. Verùm primum sensum exigit id, quod sequitur.

Vers. 24. *Qui autem discernit*

Cibum à cibo, quasi illicitum & vetitum, à licito & permisso.

Si manducauerit, damnatus est.

Peccati, & damnationis reatū incurrit: *quia non ex fide*, hoc est, quia non ex conscientiæ dictamine & credulitate, qua credit licere hoc cibo vesci, supple *manducat*. q.d. Quia manducat, & agit contra conscientiam, hinc peccato & damnationi se obstringit. ita S. Chrysost.

32. Pro *Qui discernit*. Græcè est διακρινόμενος, quod etiam verti potest, qui disceptat, qui dubitat, sitne licitum, v.g. vesci suilla nec ne. ita S. Chrysost. Theoph. Oecum.

Omne autem quod non est ex fide peccatum, est.

Nota, fidem hic non tantùm includere veritatem generalem, & speculatiuam; sed & particularem, & practicam. Fides ergo est dictamen conscientiæ, siue persuasio & credulitas, qua iuxta regulas fidei & prudentiæ credis te hic v.g. comedendo idolothyta, aut cibos lege veteri vetitos, non malè, sed rectè agere, & Deo placere. quod enim non est secundùm hanc credulitatem, id est, quod est contra conscientiam, hoc peccatum est: ita S. Chrysost. Theodor. Ambr. Theoph. Oecum. Hunc esse sensum, & hoc significare hic fidem, patet tum ex Græco πίστις. Fides enim Græce dicitur

Fides hic idē est quod dictamen conscientiæ.

A πίστις, id est, persuasio, ἀπὸ τοῦ πείθειν, id est, suadere, persuadere: tum ex ipso discursu Apostoli. Loquitur enim Apostolus infirmis, id est, errantibus & scrupulosis, qui ex errore conscientiæ putabant non licere sibi vesci cibis lege vetitis. His ait: qui discernit cibum hunc, quasi illicitum ab alio licito, si mādūcat id quòd discernit quasi illicitū, damnatus est; quia non ex fide, id est, quia non ex credulitate quòd id liceat, sed contra conscientiæ dictamen manducat. Hinc Theologi docent conscientiam, licet erroneam, semper ligare, vt nunquam contra eam agere liceat; sed eam deponere per prudens rationis, aut viri sapientis consilium; vel si id non possit, sequi eam oporteat; si videlicet resolutio, & res ipsa differri non possit. 33.

Etymon πίστις.

Conscientia etiā erronea obligat: deponēda tamē est.

B Dices, S. August. lib. 4. contra Iulian. 3. & libro de gratia Christi c. 26. & epist. 105. Prosper quoque lib. 3. de vita contempl. t. & 5. Bernardus lib. de præcept. & dispens. fidē hic proprie accipiunt: Ergo cùm ait Apostolus: *Omne quod non est ex fide peccatum est*: hinc rectè inferam, quòd omnia omnium infideliū opera, etiam bona, vti sunt eleemosynæ, cùm non sint, nec fiant ex fide, sint peccata. Admittunt illationem hanc nonnulli Doctores Scholast. vt Gregor. Ariminin. Capreolus, Catharinus.

An Paulus velit omnia infidelium opera esse peccata.

Verùm Respondeo, S. August. cum suis *τὸ quod non est ex fide*, per miosin sic accipit. q. d. Apostolus, Quod est ex infidelitate, vel quod est cōtra fidem, quodq; fit ad cultum idoli, hoc peccatum est, vti patet. Et quia S. August. putabat pleraque opera ad infidelibus fieri hoc fine, scilicet ad colendum idolum; hinc cōsequenter pleraque eorum opera putauit esse pecca- C ta. Sed hoc de omnibus non est verum: immò certum est infideles posse facere, & de facto facere multa opera moraliter bona; vt honorare parentes, dare eleemosynam, seruare promissa, non ad cultum idoli sui (de quo sæpè non cogitant) sed tantùm hac de causa, quia illa honesta sunt, quia recta ratio illa dictat, ita vt hæc eorum opera moraliter bona sint, nec vllo malo fine, aut circunstantia vitientur. 34.

Non omnia infidelium opera mala sunt.

Rursum Origen. Anselm. S. Leo serm. 2. de Ieiunio Pentecostes, & Prosper in sententiis numero 106. per auxesin sic exponunt: *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, id est, peccato coniunctum est: quia omnis infidelium virtus vana, inanis, & falsa virtus est, nec homi- D nem peccato liberare, aut absolutè bonū coram Deo efficere valet. *Omnis infidelium vita*, inquit Prosper, *peccatum est, & nihil est bonum sine summo bono. Vbi enim deest agnitio æterna & incommutabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus.* 35.

Expositio Prosperi.

Verùm, vt dixi, hæc non sunt hoc loco genuina, nec ad mentem Apostoli. Apostolus enim per fidem hic, nō intelligit fidem Christianam, sed credulitatem, persuasionem, & dictamen conscientiæ.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

36. *Concludit, tam Gentes quàm Iudæos ad fidem & gratiam Christi vocatos, Deo gratias, inuicem gratulationem, & pacem debere.*

Primò ergo docet, quemq; proximorum vtilitati, & mutuæ paci studere debere, quodq; Christus tam Iudæos ex promissione, quàm Gentes ex misericordia ad se & salutem vocauerit.

Secundò v. 15. excusat se quòd liberiùs Romanis scripserit, tanquam Gentium Apostolus, ostendens quomodo hoc munus sit executus, nimirum quòd à Ierusalem ad Illyricum, primus ipse vbique euangelizauerit.

Tertiò v. 24. destinat ire in Hispaniam, priùs tamen deferre eleemosynam in Iudæam, ac deinde in transitu videre Romanos, petens vt pro se interim orent.

1. Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.

2. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem.

3. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.

4. Quæcumque enim scripta sunt, ad nostrã doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus.

5. Deus autem patientiæ, & solatij det vobis idipsum sapere in alterutrum secundùm Iesum Christum:

6. vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi.

7. Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

8. Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum:

9. Gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea cõfitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.

10. Et iterum dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius.

11. Et iterum: Laudate omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi.

12. Et rursus Isaias ait: Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt.

13. Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo: vt abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti.

14. Certus sum autem fratres mei: & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.

15. Audaciùs autem scripsi vobis fratres ex parte, tamquam in memoriam vos reducens: propter gratiam, quæ data est mihi à Deo;

16. vt sim minister Christi Iesu in Gentibus: sanctificãs Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.

17. Ha-

17. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.

18. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam Gentium, verbo & factis:

19. in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti: ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi.

20. Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptũ est:

21. Quibus non est annunciatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc.

23. Nunc verò vlteriùs locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis:

24. cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

25. Nunc igitur proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis.

26. Probauerunt enim Macedonia, & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem.

27. Placuit enim eis: & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorũ participes facti sunt Gentiles: debẽt & in carnalibus ministrare illis:

28. Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructum hunc: per vos proficiscar in Hispaniam.

29. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelij Christi veniam.

30. Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus vestris pro me ad Deum,

31. vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis,

32. vt veniam in ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum.

33. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

COMMENTARIVS.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere. A

BAστάζειν, id est, ferre, portare instar bajulorum, opitulari illis, & vt explicat S. Basilius in breuioribus regul. 177. eas curare, *sicut Christus*, inquit, Basilius *nostras infirmitates portauit, id est, curauit.* Sic ad Galat. 6. v. 2. ait: *Alter alterius onera portate.* Qua de re plura dicam ibi.

Et non nobis placere.

Non nostro animo morem gerere, vt quæ grata nobis sunt & vtilia sectemur cum proximi scandalo, vel incommodo, v.g. vt idolothyta & escas lege vetitas comedamus cum offendiculo infirmorum, de quibus egit cap. præced. eo enim alludit, immò redit: repetit enim dicta initio cap. præced. vt patet verba vtrinque conferenti.

A *Vnusquisque vestrûm proximo suo placeat.* Vers. 2.

Condescendat, morem gerat, obsecundet, illi se accommodet, non in malum, sed *in bonum ad ædificationem*, vt scilicet illum sua charitate, continentia, modestia ædificet, pelliciatque ad omne bonum.

Etenim Christus non sibi placuit. Vers. 3.

q.d. Imitamini Christum. Nam Christus 37. suæ voluntati, naturæ, quieti, & commodis nõ seruiuit, vt nos & nostra negligeret; sed ea omnia, & vitam suam pro nostra salute exposuit ita ergo & nos Christiani debemus facere pro fratrum salute, eorumque infirmitates sustinere; & ne eos scandalizemus, à multis etiam licitis & nobis commodis abstinere, atque impensè eorum salutem procurare. *Sed*, supple nostris commodis seruiuit Christus.

Sicut scriptum est, Psal. 68. v. 10. *Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.*

q. d. Opprobria & peccata contra te ô Deus facta, ita me Christũ afflixerunt, atque si in me facta essent; adeoque pro eis indolui, & me humiliaui, vt susceperim ea in me punienda & eluenda in carne mea, idque primò, vt honorẽ tibi per peccata hominum quasi ablatum, mea satisfactione redderem, & restituerẽ. Secundò, vt iram tuam in homines placarem. Hoc enim secundum hic innuit Apostolus: primũ verò directè innuit Psaltes, vt rectè annotauit Iansenius in Psalm. 68.

Vers. 4. *Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*

Hisce verbis ostendit Paulus se versiculum Psal. 68. iam citatum, licet is in persona Christi dictus & scriptus sit, nõ male ad Romanorum institutionem hic citasse, & transtulisse; quia
38. quæcumque scripta sunt in S. Script. præsertim de Christo, ad nostram qui Christiani sumus doctrinam, institutionem & imitationem scripta sunt.

Vt per patientiam, & consolationem scripturarum spẽ habeamus futuræ gloriæ & vitæ æternæ.

Pro *per consolationem*. Græcè est διὰ τῆς παρακλήσεως, quod secũdò verti potest cum Ambros. *per scripturarum exhortationem*, scilicet ad bona opera; hæc enim spem exacuunt. Facit hoc Scriptura per exempla, quæ narrat, per exhortationes, per promissiones, & præmia, quæ Deus seruis suis promittit in Script. His enim nos consolatur, exhortatur, & in spem beatitudinis excitat.

Vers. 5. *Deus autem patientiæ & solatij.*

Scilicet author, dator. Sic & v. 13. & 33. vocatur *Deus pacis, & spei*, scilicet largitor, ita Theoph.

Secundò, *Deus patientiæ & solatij*. Hoc est, Deus patientissimus, & summè consolans, ita vt in sua deitate includat patientiam & consolationem, sitq; per essentiam ipse totus consolatio, imò mare & oceanus cõsolationis, quam in seruos suos etiã in hac vita ita effundit subinde, in acerrimis quoq; tribulationibus & doloribus, vt cor mortale illum non capiat, sed exclamare cogatur cum B. Xauerio: *Satis est Domine, satis est.*

Deus totus consolatio.

Det vobis idipsum sapere.

39. Consentire, esse cõcordes, tum iudicio, tum affectu, eundemq; affectum, beneuolentiam, & beneficentiam inuicem exhibere. Vide dicta c. 12. v. 16. Idque *secundum Iesum Christum*, id est, secundum legem, vitam, exemplũ, & præscriptum Christi, siue prout requirit Christus, & Christianismus.

Vers. 7. *Propter quod suscipite inuicem; sicut & Christus suscepit vos.*

Pro, *suscipite*, Græcè est προσλαμβάνεσθε, hoc est, vltro excipite inuicem, mutuo vos iuuate & fouete, remotis dissidiis, tum ex ciborum delectu, tum ex diuersitate nationum, scilicet Iudæorũ & Gentium ortis. Quia Christus vtrosque suscepit, pro vtrisque mortuus est, vtrisque salutis media dedit, vtrosque beare, & in cælo vnire cupit.

Nota primò, *suscipere* in Script. maximè

A psalmis, significat iuuare, fouere, promouere: vti dixi cap. 14. vers. 1.

Suscipere, in Scriptura quid significet.

Nota secundò, postquam dixit Apostolus *Suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos*, addit, *in honorem Dei*, quia tum Christi redemptio, qua nos in filios suscepit & adoptauit, cessit in honorem Dei; tum mutua Christianorum susceptio & concordia, ad quam Christus quasi pater eos suscepit in vnam Ecclesiam, & familiam, in Dei honorem tendit & vergit. Multum enim religioni detrahitur ex discordia eorum, qui sub vno militant nomine Christiano, vt notat Ambr. Et contrà ex cõcordia fidelium plurimum illi accedit; adeò vt Gentilium admirantium, & collaudantium illa olim vox communis de Christianis fuerit: *Vide vt isti inuicem diligant*, vti superiùs ex Tertul. ostendi.

Concordia Christianis commendatur.

B *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis.*

Vers. 8.

Non propriè: Christus enim circumcisionẽ & legem veterem abrogauit, aut potiùs impleuit: sed *circumcisionis*, id est, circumcisorum minister, id est, prædicator & operator salutis, ac doctor fuit Christus. Intra Iudæorum enim fines docendo & euangelizando se continuit Christus. ita Anselm. Vnde dicit ipse Matth. 15. v. 24. *Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.* Aliter explicant S. Chrysost. & Theoph. nimirum Christum dici ministrum circumcisionis, quia Christus circuncisus est, & legem veterem seruauit. Iam sensus est. q. d. Paulus: Ergo ô Gentes quasi nouitiæ in fide, humiliter vos gerite erga Iudæos, eosque in Iudaismo suo, quasi inueteratos tolerate, vtpote quos Christus tolerauit: immò quorum minister fuit & Apostolus, idque *propter veritatem*, id est, veracitatem *Dei, ad confirmandas promissiones patrum*: vt nimirum Deus ostenderet se veracem in promissis patribus factis: hac enim de causa Deus Iudæis Christum à se promissum dedit, & exhibuit, quasi ex fidelitate & iustitia; Gentibus verò eundem dedit gratis, & ex pura misericordia. Et hoc est quod subdit Paulus dicens,

40.

Christus Iudæorum doctor.

Quo sensu Christus vocetur minister circumcisionis.

C

Gentes autem (repete, dico) *super misericordia.*

Vers. 9.

Pro misericordia sibi per Christum exhibita, debere *honorare Deum*, *sicut scriptum est*, Psalm. 17. v. 50. *Propterea*, (propter vocationem, gratiam, aliaque beneficia Gentibus præstita, quæ in sensu allegorico recensuit Psaltes psalmo illo 17.) *confitebor tibi in Gentibus Domine.* Quasi dicat, Inter Gentes, ô Domine, apertè profitebor, & celebrabo tuũ nomen, misericordiam, & beneficia eis exhibita.

D

Et iterum dicit (Deut. 32. v. 43. iuxta Septuag.) *Lætamini Gentes cum plebe eius*, cum Iudæis conuersis.

Vers. 10.

Conglomerat Apostolus hic testimonia Script. de vocatione Gentium, tum vt Iudæis eã magis persuadeat, tum vt Gentes hoc beneficium magis ponderent, Deoq; gratias agant.

41.

Et rursum Isaias ait: (cap. 10. 11.) *Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes.*

Vers. 12.

Nota, metonymicè *radix* hic est virga ex radice pullulans. Sic Isaiæ 53. v. 1. de Christo dicitur

citur: *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Et Isaiæ 11. v. 1. *Egredietur virga de radice Iesse.* Radix ergo Iesse, est Christus ortus ex stirpe Dauidis & Iesse. Subtiliùs & sublimiùs hic aliqui philosophantur ..nam Apocal. 5. vbi rursum Christus vocatur radix Dauid, Andreas Cæsar. & Rupertus id ita explicant: Christus, inquiunt, quoad diuinitatem est radix Dauid, licet quoad humanitatem ipse fuerit ex radice Dauid. Nam Christus, qua homo, natus est ex semine Dauid; sed qua Deus, fuit radix, id est, creator & dominus Dauidis.

Christus vocatur radix Iessæ ob quatuor causas. 1 & genuina.

42. II.

III. Tertiò, Aretas & Ansbertus ibidē: Christus, inquiunt, est radix Dauid, quia Dauid non fuit radix, sed tantū semen, ex quo ortus est Christus quasi radix, germinans omnes fideles, omnem gratiam & gloriam.

IV. Quartò, Pererius ibidem: Dauid, inquit, fuit radix Christi, quoad humanam naturam: Christus vicissim fuit radix Dauidis, quoad eximiam sanctificationem, exaltationem, & glorificationem Dauidis. Ob hoc enim ita exaltatus fuit Dauid, & tot donis cumulatus à Deo, quòd ex eius stirpe nasciturus erat Christus, qui appellandus erat filius Dauid. Verum primus sensus est litteralis & genuinus; tum quia eum exposcit phrasis Hebræa; tum quia ita explicat se Script. Apoc. 22. v. 16. cùm dicit: *Ego sum radix & genus Dauid.*

Dauid radix Christi quoad humanitatem: Christus radix Dauidis quoad sanctificationem.

Et qui exurget regere Gentes, in ipsum Gentes sperabunt.

43. Et, hic significat id est, q. d. Radix hic ille est, vel idem est, qui reget Gentes, vti prædixit Isaias c. 11. v. 10. vbi ad verbum sic habetur: *Qui stat in signum populorum*, Hebraïçe לנס עמים *lenes ammim*, id est, in vexillum Gentium, vt scilicet ad Christi regis castra & vexillum Gentes confluant: itaque *ipsum Gentes deprecabuntur.* q. d. Cùm surculus iste ex radice Iesse germinans, scilicet Christus, in crucem exaltatus & erectus fuerit in signum & vexillum, omnes tam Iudæos quàm Gentiles trahet ad se & sua castra, ait S. Hieron in 11. Isaiæ, vt in illum credant, sperent, inuocent, & ab eo accipiant gratiam, iustitiam, salutem, & gloriam: ac consequēter ipse Christus quasi dux belli, suo vexillo omnes Gentes quasi milites suos sibi subdet & reget, vt pugnent contra diabolum, peccatum, carnem, & mundum, ac pugnando vincant & triumphent.

Christus dux & vexillifer Gentium.

Vers. 13. *Deus autem spei.*

44. Scilicet auctor, cuius gratia factum est, vt in eum speretis. Vide dicta v. 5. *Repleat vos omni gaudio, & pace in credendo*, vt nimirum in fide susceptа nullas contentiones cum fratribus habeatis, vti hactenus habuistis Iudæi cum Gētibus; sed perennem pacem, & concordiam mutuam colatis.

Vers. 14. *Vt abundetis in spe & virtute Spiritus S.*

Græcè ἐν δυνάμει, id est, in fortitudine accepta à Spiritu S. puta in gratia & donis Spiritus sancti, quibus anima fit robusta & potens ad quodlibet bonum arduum & magnificum operandum.

Certus sum autem.

Πέπεισμαι, persuasum habeo; confido in

A Domino, mihi certò persuadeo. Certitudo hæc ex affectu charitatis bene de suis sentientis, & ex rumore ac sermone hominum fide dignorum oriebatur. *Certus sum ergo de vobis, quoniam* (quòd) *& ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.*

Nota hic modestiam Apostoli, qua se mirè insinuat Romanis. q.d. Ego vos, ô Romani, hac epistola doceo & admoneo, non quasi ignaros, torpidos, aut improbos, quique non possitis inuicem monere: certus enim sum, vos plenos esse dilectione & scientia; sed tātùm, vt ostendam animi mei affectum erga vos, vtque memoriam eorū quæ scitis vobis refricē, tāquam Apostolus vester, vti ipse se explicat v. sequēti.

Modestia Apostoli.

Nota 2. hæc duo in monitore requiri, scilicet primò dilectionem, quæ inducat eum ad proximi salutem procurandam, & per quam monendum sibi conciliet, vt monita sua placide accipiat; vnde pro *dilectione* Græcè est ἀγαθωσύνη, id est bonitas, siue benigna charitas; secundò scientiam, vt sciat monitor quid, quando, quomodo monere debeāt, de quo pulchra & practica documēta dat S. Greg. in pastorali. 45.

B

Monitoris conditiones duæ 1. dilectio. 11. scientia.

Vers. 15. *Audacius autem scripsi vobis, fratres, tanquam in memoriam vos reducens propter gratiam* (Apostolatum) *quæ data est mihi à Deo.*

Discant hinc superiores subditis non superbè, sed humiliter imperare, scribere, monere, sicut Apostolus hic: *Scripsi*, inquit, hæc non docens, sed *in memoriam vos reducens*, vt officio & muneri, puta Apostolatui meo satisfaciā: monitioni enim & correctioni magnam suauitatem, gratiam & efficaciam dat humilitas.

Humilitas Apostoli in monendo.

C

Vers. 16. *Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.*

46. *Minister* supple sacrorum, id est sacerdos: Græcè enim non est διάκονος, sed λειτουργός. q.d. Sacerdos sum hoc ipso quo Apostolus.

Sanctificans Euangelium.

Quid sanctificare, vel sacrificare Euangelium.

Id est, sacris operans prædicando Euangelium sanctum, & per quod Gentes sanctificantur. Græcè enim est ἱερουργοῦντα (quo nomine Septuag. reddunt Hebræum כוהן *cohen*, id est, Sacerdos sacrificans) τὸ εὐαγγέλιον, quod S. August. vertit *consecrans Euangelium*, id est, Euangelij prædicationem. Sanctificare ergo hic, est sacrificare, siue sanctam victimam (puta Gentes fideles & sanctas per Euangelij prædicationem) facere, consecrare, offerre Deo. Sic Ioannis 17. v. 19. ait Christus: *Pro eis ego sanctifico meipsum*, id est, meipsum in sanctam victimam in cruce consecro & offero pro ipsis. Adde: voce *sanctificans*, significat hic Apostolus prædicationem Euangelij, quasi rem sacram, non ad sartores & laicos, sed ad presbyteros Deo consecratos pertinere.

D

Prædicatio non est laicorum munus.

Vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.

Quasi dicat, Ad hoc sum sacerdos mysticus, puta præco Euangelij, vt nimirum per meam prædicationem Gentiles placeant Deo, & sanctificentur per Spiritum sanctum, itaque quasi victima munda & acceptissima Deo offeratur, & consecrentur, inquit, S. August. ipsiq; deinde opera sancta Deo, quasi victimas offerant.

47. Nota, ex Græco patet hic esse illustrem metaphoram, vel potius allegoriam, petitam ex victimarum immolatione. Est enim hic sacrificium, ipsa Gentium conuersio, & oblatio Deo: victimæ sunt ipsæ Gentes conuersæ, & oblatæ Deo: Sacerdos est Paulus, & quiuis præco Euangelij: Consecratio est ipsa prædicatio Euangelij, qua Gentes conuertuntur, & Deo sanctificantur: Ignis quo Deo incenduntur, & comburuntur, est Spiritus sanctus. ita S. Chrysost. & Theoph. Similiter ergo modo omnes qui conuertunt animas sunt Sacerdotes: Labor docendi & concionandi est consecratio: Victimæ præstantissimæ sunt ipsæ animæ: Sacrificium est ipsa earundem conuersio. Vide hic qua puritate, religione, & studio concionatores, aliique similes tractare debeant suas conciones, suaq; munia circa proximorum salutem obire, nimirum perinde ac si sacrificarent, & sacris (vti reipsa faciunt) operarentur.

Pulcra allegoria de conuersione Gentium. *Concionatores quomodo suo munere fungi debeant.*

48. Nota 2. ex hoc loco hæretici contendunt non aliud in Ecclesia esse sacrificium, quàm prædicationem Euangelij. Sed errant, quia nemo non videt hæc omnia esse metaphorica: Et simili metaphora v. 21. eleemosynam vocat Apostolus liturgiam; vti & 2. Cor. 9. 12. in Græco. Sic & cap. 12. v. 1. corpora nostra vocauit hostiam viuentem. Nam solam Eucharistiam esse sacrificium propriè dictum, patet 1. Cor. 10. 20. & 21. Hebr. 7. v. 17. Hebr. 13. versu 10. Actor. 13. v. 2. in Græco.

Prædicationē Euangelij vnicum esse in Ecclesia sacrificium, commiscuntur hæretici.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.

Vers. 17. q. d. Ex eo quòd sim minister Christi, atque sacerdos, & Apostolus Gentium, vti iam dixi, habeo vnde glorier, non in me, sed *in Christo*, qui per me operatus est, & in dies operatur salutem Gentium, idque, *ad Deum*, id est, in iis rebus quæ ad Deum pertinent, puta in rebus salutis, quæ ad gratiam & gloriam diuinam spectant. Hoc enim est Græcè τὰ πρὸς θεόν.

Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus, in (circa, conuersionem, &) *obedientiam Gentium.*

Vers. 18. q. d. Habeo vnde glorier, si cogitem & loquar, non falsa, sed vera, puta ea quæ verè per me efficit Christus, in tam mira & magnifica tot Gentium conuersione. Est modestis. Ex modestia enim Paulus non dicit expresse se mira hæc efficere, sed id tantùm ex contrario colligendum relinquit dicens: *Non audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus*: inde enim rectè à cõtrario sequitur: ergo quicquid loquor & glorior de iis quæ per me efficit Christus, idipsum verè loquor & glorior.

49.

In virtute Spiritus sancti.

Vers. 19. ἐν δυνάμει, hoc est, in potentia, robore, efficacia, puta in potenti & efficaci operatione Spiritus sancti, quam explicat dum subdit:

Ita vt ab Ierusalem per circuitũ vsque ad Illyricum (Quæ nunc Sclauonia, vel Bosnia dicitur) *repleuerim* (plene annunciauerim vbique.) *Euangelium Christi.* Est Hebraica Catachresis. Replere enim Euangelium est, plenè illud prædicare, ita Vatab. Potest 2. Euangelium hic accipi pro prædicatione Euangelij, & implere pro perficere. q. d. Vt impleam & perficiam,

Implere Euangelium quid. I. expo. & gemina.

II.

A prædicationem Euangelij. Sic enim 3. Regum 1. v. 14. dicit Natan ad Bethsabee: *Ego complebo*, id est, perficiam *sermones tuos*: sic sæpe alibi implere significat perficere. 50.

Tertiò Toletus sic explicat. q. d. Ego Euangelium quasi rete impleui multitudine Gentilium quos conuerti, quasi piscibus. Hic sensus acutior est quàm germanior: potius hac ratione per Hebræam hypallagen, replere Euangelium significaret, Euangelio replere prouincias à Ierusalem vsque ad Illyricum. Sic enim Hebræi loquuntur: replere lapides, vel gemmas in Ephod, hoc est, Ephod replere & ornare gẽmis & lapidibus pretiosis, vt patet Exodi 39. v. 10. & Exo. 31. v. 5. in Heb. Indeq; Hebræi gemmas Rationalis vocãt אבני מלאים *abne milluim*, id est, lapides plenitudinum, vt patet Exodi 25. v. 7. in Hebræo, quia vt explicat Chaldæus, hæ gemmæ cælaturas Ephod, & Rationalis implebant, perinde ac smaragdus palam annuli implere solet. Pari enim Hebraismo dici hic posset, Paulum Euangelium impleuisse, hoc est, Euangelio quasi gemma pretiosissima impleuisse & ornasse mentes hominum, omnesque prouincias, quæ sunt quasi annuli, Ephod, & Rationale Christi. Atque hic sensus fortè pluribus placebit, videbiturque ad Hebræam phrasim maximè accedere.

III.

B

IV.

51.

Euangelium quasi gemma implet & ornat mentes hominum.

Nota hic ingentem zelum & circuitum Apostoli: duos hoc loco prædicationis suæ terminos statuit, Ierusalem & Illyricum, medias

C omnes regiones, Arabiam, Damascum, Antiochiam, Seleuciam, Cyprum, Pamphyliam, Pisidiam, Lycaoniam, Syriam, Ciliciam, Phrygiam, Galatiam, Mysiam, Troadem, Achaiam, Epirũ & alias, quasi fulmen, omnes fide Christi illustrans, & charitate inflammans paucis annis ipse peruasit.

Regiones ab Apostolo Euangelij luce illustratæ recensentur.

Sic autem prædicaui.

Οὕτω φιλοτιμούμενον, sic magno studio cõnisus sum & ambiui euangelizare; in Græco est Hebraismus. Accusatiuus enim per antiptosin ponitur pro nominatiuo, scilicet φιλοτιμούμενον, pro φιλοτιμούμενος: idque fit quia præcesserunt accusatiui, vt nimirum cum illis hic quoque consentiat & concordet. Vers. 20.

Sicut scriptum est.

Vers. 21. Isaiæ 52. v. 13. vbi extat de vocatione Gentium prophetia, quam partim per Paulum impleri voluit Christus, partim per alios Apostolos: ait enim Isaias, *Quibus non est annuntiatum de eo* (puta Gentes Deum & Christum ignorantes) *videbunt* (cognoscent eundem.) *Et qui non audierunt, intelligent.*

D

Propter quod & impediebar plurimum (τὰ πολλά. Vers. 22. id est, pluries, ita Syrus) *venire ad vos.*

Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus. Vers. 23.

Locum, scilicet vacuũ, cùm in eis repleuerim, vt dixi v. 19. Euangelium, vbiq; fundatis Ecclesiis, & vbique constitutis & ordinatis Episcopis, & presbyteris, qui mea cœpta perficiant.

Cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam (videbo) *vos.* Vers. 24.

Nota plerosque omnes Patres docere Paulum, vti promisit hic, ita reuera iuisse in Hispaniam, 52.

D. Paulum in Hispania prædicasse multi tradunt. ſpaniam, ſcilicet poſt liberationem ex primo carcere Romano ſub Nerone, quæ contigit anno Chriſti 61. vbi Lucas finit acta Pauli & Apoſtolorum. Poſtea enim octo annos ſuperuixit Paulus: occiſus enim eſt anno Neronis 14. Chriſti 69. Licet geſta hiſce octo annis nec Lucas, nec quis alius ſcripſerit. Ità docent S. Hippolyt. Athanaſ. Cyril. Sophron. Epiphan. Chryſ. Theod. Hier. Greg. Iſidor. Beda, Ado, Metaphraſt. quos citat & ſequitur Baronius anno Chriſti 61. & Perer. hic negat tamen idipſum S. Thom. ac D. Soto, & videntur fauere Gelaſius Papa, & Innocentius primus epiſtol, ad Decentium, ſed eos facilè excuſat Pererius.

Si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

53. Nota τὸ *Ex parte.* q. d. Inexplebile habeo veſtri deſiderium, vt nunquam totum illud ſaturare poſſim, ſed duntaxat ex parte; præſertim ſi tãtùm in tranſitu vos videam & ſalutem, vti deſtino. Ita Theoph. B

Nota 2. Pro *fruitus fuero*, Græcè eſt ἐμπλησθῶ, id eſt, expletus fuero, ſcilicet iucunditate honeſtæ delectationis, quam ex veſtra *Frui quid.* præſentia & conſuetudine capiam. Hoc enim eſt frui. Sic enim fruitio diſtinguitur ab amore, qui abſtrahit ab amati præſentia, & à deſiderio, quod eſt rei abſentis. ita Theologi ex S. Auguſt. lib. 1. doctr. Chriſtian. c. 33.

Verſ. 25. *Nunc igitur proficiſcar in Ieruſalem miniſtrare ſanctis.*

Vt Iudæis Chriſtianis in paupertate & neceſſitate conſtitutis deferam collectam eleemoſynarum, quam pro eis feci in Macedonia

54. & Achaia. Pro *Miniſtrare* Græcè eſt λειτουργῆσαι, *Apoſtoli in egentes beneficentia.* quaſi eleemoſyna ſit liturgia & ſacrificium, C ipſique eleemoſynarij ſint λειτουργοὶ, ſiue ſacerdotes, & ſacrifici Dei: quia eleemoſyna eſt generale quoddam ſacrificium, Deoque gratiſſimum. Nam de ea dicit Dominus: *Miſericordiam volo, non ſacrificium.* Vide dicta v. 16.

Verſ. 26. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum.*

Hoc eſt, in pauperes ſanctos, puta in pauperes Chriſtianos. Sic Plinius ouorum oblonga dixit, pro oua oblonga.

Verſ. 27. *Placuit enim eis, & debitores ſunt eorum: nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles, debent & in carnalibus* (in temporalibus bonis) *miniſtrare illis.*

Spiritualia bona à Iudæis in Gentes collata. Nota, ſpiritalia bona à Iudæis acceperunt Gentiles, primò, quia Chriſtum, Apoſtolos, fidem, &c. Gentes à Iudæis, quibus hæc promiſſa & data ſunt, acceperunt. Secundò, quia D per preces, obſequia, & miniſteria ſua ſubſeruiebant Chriſtiani qui erant in Iudęa, Apoſtolis & Euangelio apud Gentes.

Verſ. 28. *Hoc igitur cùm conſummauero, & aſsignauero eis fructum hunc, per vos proficiſcar in Hiſpaniam.*

55. Pro *aſsignauero*, Græcè eſt σφραγισάμενος, obſignauero, id eſt, obſignatam a Gentilibus pecuniam fideliter tradidero; ne quis putet me inde quid vſurpaſſe. Solent enim veteres an- A nulis ſuis obſignare ea, quæ fideliter ſeruata vel tranſlata cuperent. En quàm caute prouidet Paulus bona coram Deo & hominibus, in pio opere eleemoſynæ. *Cautela Apoſtoli in tractandis pecuniis.*

Nota, *fructum*, vocat eleemoſynam; quæ vt ait Chryſoſt. fructus eſt & commodum, non tam accipienti, quàm danti. Nam Chriſtus inquit: *Beatius eſt dare quàm accipere. Beatius*, quia liberalius, generoſius, virtuoſius, & magis meritorium.

Apoſtolus tamen propriè eleemoſynã hic vocat fructum, non dantium, ſed accipientium eam, fructum ſcilicet ſpiritualium bonorum, quæ Iudæi communicarant Gentibus, vt dixi v. 27. Sicuti præcones fructum ſuæ prædicationis habent ſuſtentationem & alimoniam.

Scio autem, quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelij Chriſti veniam. *Verſ. 29.*

Ita legẽ cum Rom. & Græco. Per benedictionem primò Ambroſ. accipit miracula. 2. Theodor. pericula quæ paſſurus erat Paulus propter Euangelium. 3. Theoph. eleemoſynas, quas Romæ erat collecturus pro Hieroſolymitanis. 4. S. Chryſoſt. ſic explicat. q. d. Scio cùm veniam, inueniam vos plenos omnibus donis ſpiritualibus. *Benedictio Pauli quintuplex.*

Quinto & optimè, benedictio hæc eſt gratia & chariſmata Euangelij. q. d. Deus per meum aduentum, prædicationem & conuerſationem copioſam vobis impertietur Euangelicorum myſteriorum cognitionem, amorem, conſolationem, gratiam & fructum ita Orig. & Anſel. 56. *Aduentus Apoſtoli Romanis cauſſa benedictionis Euangelicæ.*

Obſecro ergo vos fratres, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum. *Verſ. 30.*

Pro *adiuuetis me*, Græcè eſt συναγωνίσασθαί μοι, id eſt, vt concertetis in agone mecũ. Præſagiebat Apoſtolus certamen, quod poſtea habuit Ieroſolymis Actor. 21. v. 27. vbi captus fuit ab infidelibus Iudæis, cõtra quos precibus certabat, & Romanorum vt ſecum certent preces hic implorat. ita S. Chryſoſt.

Multo ergo magis licet inuocare, ſine vlla Dei iniuria, opem Sanctorum in cęlis cũ Chriſto regnantium. Si enim Paulus hic ſine iniuria Dei, id eſt, honoris, inuocationis, & adorationis Dei petit: ô Romani orate pro me: cur ſim Deo iniurius, ſi dicam: S. Petre ora pro me? *Inuocationem Sanctorum licitam eſſe probatur.*

Et obſequij mei (miniſterij eleemoſynarũ, quas deſero Chriſtianis pauperibus in Iudæa degentibus) *oblatio accepta fiat in Ieruſalem ſanctis.* *Verſ. 31.*

q. d. Orate pro me, non tantùm ad hoc, vt eleemoſyna quam perfero ſecurè ad Ieroſolymitanorum manus perueniat; ſed etiam ad hoc, vt grata ſit illis, & hilariter accepta, neue propter me diſpliceat, aut minùs arrideat. Erat enim Paulus Iudęo-Chriſtianis ſuſpectus, quaſi hoſtis Iudaiſmi, & Gentium patronus. 57.

Vt refrigerer vobiſcum.

q. d. Vt refocillēr, & ex tot laboribus recreer videns veſtrum profectum in Euangelio, & vos pariter recreemini videntes me, de quo multa inaudiſtis. *Verſ. 32.*

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Apostoli humanitas in salutandis amicis Christianis.

TOtum caput continet *salutationes. Vnde colligas humanitatem Pauli, beneuolentiam, & charitatem maternam erga singulos. Discant hic Pracones, immò Christiani omnes illud*: Saluta libenter, resaluta libentiùs.

Interim 2. verf. 17. iubet vt caueant eos qui faciunt dissensiones & offendicula.

Tertiò, verf. 25. Deo, qui omnes Gentes per Christum vocauit ad Euangelium & salutem, optat & tribuit honorem & gloriam æternam.

1. COmmendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris:
2. vt eam suscipiatis in Domino dignè sanctis: & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi.
3. Salutate Priscam, & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu;
4. (qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ Gentium)
5. & domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo.
6. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.
7. Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptiuos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.
8. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.
9. Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum.
10. Salutate Apellen probum in Christo.
11. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.
12. Salutate Tryphænam, & Tryphosam: quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino.
13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.
14. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui cum eis sunt, fratres.
15. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos.
16. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.
17. Rogo autem vos, fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones

nes, & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones, seducunt corda innocentium.

19. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.

21. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.

22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino.

23. Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus, frater.

24. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autē, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundùm reuelationem mysterij temporibus æternis taciti,

26. (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris.*

58. NOta, Paulus vocat Phœbē sororē, ob cognationem, non carnis, sed fidei & religionis. Sicut enim omnes Christiani vocabantur fratres, ita omnes feminæ Christianæ vocabātur sorores. Malè ergo quidam recētiores sororem interpretantur vxorem Pauli, cū qua, inquiunt, viuebat iam cœlebs. Nam Paulus ipse innuptis se annumerat 1. Cor. 7. v. 8. Phœbe hæc, vt hinc patet, Corintho profecta fuit Romam, atque adeò latrix fuit huius Epistolæ ad Romanos, vt habent Græca, Syra, & Latina Complut. in fine epistolæ.

Feminæ Christianæ sorores, viri fratres appellati in primitiua Ecclesia.

Nota 2. fuit hæc Phœbe *in ministerio Ecclesiæ*, Græce διάκονος, id est, vt explicant S. Chrysost. & Origen. diaconissa: quænam fuerint olim diaconissæ, dicam 1. Timoth. 5. v. 9.

Phœbe diaconissa.

Nota 3. Cenchri erat portus, & pagus Corinthi. ita Orig. Ergo etiam in pagis iam tum Christi fides erat peruulgata & celebris.

Vers. 2. *Vt eam suscipiatis in Domino.*

Domini nomine & amore, propter Dominum, vel in Domini gratia & charitate Christiana. Vide can. 25. Vnde subdit Paulus,

Dignè sanctis.

59. Scilicet, vti decet Christianos excipere Christianos, qui quasi sancti recipi debent. ita S. Chrysost.

Etenim ipsa quoque astitit multis.

Græcè est προστάτις ἐγενήθη, id est, assistrix fuit, quod Eustatius & Græci nonnulli exponunt πρόξενος, id est, præfecta hospitum fuit. Videtur ergo hæc Phœbe fuisse ex illis, de quibus 1. Timoth. 5. v. 10. dicitur: *Si hospitio recepit, si pedes sanctorum lauit*, &c.

Vers. 3. *Salutate Priscam & Aquilam.*

Iudęos scenopegos, qui nuper Roma à Claudio eiecti, sed iam eò reuersi erant, vt hic docet Apostolus. Vide Actor. 18. v. 2.

Prisca, Aquila.

Vers. 4. *Qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt.*

q. d. Qui pro vita mea tuenda suā obiecerūt periculo, vel in illa seditione Ephesi per Demetrium excitata, de qua Actor. 19. v. 24. vel in Corinthiaca, de qua Actor. 18. v. 12. vel in alia simili.

Vers. 5. *Et domesticam ecclesiam* (familiam Christianā) *eorum: salutate Epænetum qui est primitiuus Asiæ.*

Ita Biblia Romana: nam Syrus & Gręca iā habent *Achaia* pro *Asia*. q. d. Salutate Epænetum qui primus in Asia ad fidem Christi est conuersus. Vnde Græca habent, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, qui est primitiæ Achaiæ. Ita Chrysost. & Theodor. 60.

Epænetus.

Salu-

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Apostoli humanitas in salutandis amicis Christianis.

Totum caput continet salutationes. Vnde colligas humanitatem Pauli, beneuolentiam, & charitatem maternam erga singulos. Discant hic Precones, immò Christiani omnes illud: Saluta libenter, resaluta libentiùs.

Interim 2. vers. 17. iubet vt caueant eos qui faciunt dissensiones & offendicula.

Tertiò, vers. 25. Deo, qui omnes Gentes per Christum vocauit ad Euangelium & salutem, optat & tribuit honorem & gloriam æternam.

1. COmmendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris:
2. vt eam suscipiatis in Domino dignè sanctis: & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi.
3. Salutate Priscam, & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu;
4. (qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ Gentium)
5. & domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo.
6. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.
7. Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptiuos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.
8. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.
9. Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum.
10. Salutate Apellen probum in Christo.
11. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.
12. Salutate Tryphænam, & Tryphosam: quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino.
13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.
14. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui cum eis sunt, fratres.
15. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos.
16. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.
17. Rogo autem vos, fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones

nes, & offendicula præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Huiuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones, & benedictiones, ſeducunt corda innocentium.

19. Veſtra enim obedientia in omnem locum diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.

21. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater cognati mei.

22. Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam, in Domino.

23. Salutat vos Caius hoſpes meus, & vniuerſa Eccleſia. Salutat vos Eraſtus arcarius ciuitatis, & Quartus, frater.

24. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autẽ, qui potens eſt vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundùm reuelationem myſterij temporibus æternis taciti,

26. (quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum, cui honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

COMMENTARIVS.

Verſ. 1. *Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris.*

58. NOta, Paulus vocat Phœbẽ ſororẽ, ob cognationem, non carnis, ſed fidei & religionis. Sicut enim omnes Chriſtiani vocabantur fratres, ita omnes feminæ Chriſtianæ vocabãtur ſorores. Malè ergo quidam recẽtiores ſororem interpretantur vxorem Pauli, cũ qua, inquiunt, viuebat iam cœlebs. Nam Paulus ipſe innuptis ſe annumerat 1. Cor. 7. v. 8. Phœbe hæc, vt hinc patet, Corintho profecta fuit Romam, atque adeò latrix fuit huius Epiſtolæ ad Romanos, vt habent Græca, Syra, & Latina Complut. in fine epiſtolæ.

Feminæ Chriſtianæ, ſorores, viri fratres appellati in primitiua Eccleſia.

Nota 2. fuit hæc Phœbe *in miniſterio Eccleſiæ*, Græcè διάκονος, id eſt, vt explicant S. Chryſoſt. & Origen. diaconiſſa: quænam fuerint olim diaconiſſæ, dicam 1. Timoth. 5. v. 9.

Phœbe diaconiſſa.

Nota 3. Cenchri erat portus, & pagus Corinthi. ita Orig. Ergo etiam in pagis iam tum Chriſti fides erat peruulgata & celebris.

Verſ. 2. *Vt eam ſuſcipiatis in Domino.*

Domini nomine & amore, propter Dominum, vel in Domini gratia & charitate Chriſtiana. Vide can. 25. Vnde ſubdit Paulus,

Dignè ſanctis.

59. Scilicet, vti decet Chriſtianos excipere Chriſtianos, qui quaſi ſancti recipi debent. ita S. Chryſoſt.

Etenim ipſa quoque aſtitit multis.

Græcè eſt προςάτις ἐγεννήθη, id eſt, aſſiſtrix fuit, quod Euſtatius & Græci nonnulli exponunt πρόξενος, id eſt, præfecta hoſpitum fuit. Videtur ergo hæc Phœbe fuiſſe ex illis, de quibus 1. Timoth. 5. v. 10. dicitur: *Si hoſpitio recepit, ſi pedes ſanctorum lauit*, &c.

Verſ. 3. *Salutate Priſcam & Aquilam.*

Iudæos ſcenopegos, qui nuper Roma à Claudio eiecti, ſed iam eò reuerſi erant, vt hic docet Apoſtolus. Vide Actor. 18. v. 2.

Priſca, Aquila.

Verſ. 4. *Qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt.*

q.d. Qui pro vita mea tuenda ſuã obiecerũt periculo, vel in illa ſeditione Epheſi per Demetrium excitata, de qua Actor. 19. v. 24. vel in Corinthiaca, de qua Actor. 18. v. 12. vel in alia ſimili.

Verſ. 5. *Et domeſticam eccleſiam* (familiam Chriſtianã) *eorum: ſalutate Epænetum qui eſt primitiuus Aſiæ.*

Ita Biblia Romana: nam Syrus & Græca iã habent *Achaiæ* pro *Aſiæ*. q.d. Salutate Epænetum qui primus in Aſia ad fidem Chriſti eſt conuerſus. Vnde Græca habent, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, qui eſt primitiæ Achaiæ. Ita Chryſoſt. & Theodor. 60.

Epænetus.

Salu-

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Apostoli humanitas in salutandis amicis Christianis.

T*Otum caput continet salutationes. Vnde colligas humanitatem Pauli, beneuolentiam, & charitatem maternam erga singulos. Discant hic Pracones, immò Christiani omnes illud:* Saluta libenter, resaluta libentiùs.

Interim 2. verſ. 17. iubet vt caueant eos qui faciunt dissensiones & offendicula.

Tertiò, verſ. 25. Deo, qui omnes Gentes per Christum vocauit ad Euangelium & salutem, optat & tribuit honorem & gloriam æternam.

1. Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris:
2. vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis: & aſſiſtatis ei in quocumque negotio veſtri indiguerit: etenim ipſa quoque aſtitit multis, & mihi ipſi.
3. Salutate Priſcam, & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu;
4. (qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt: quibus non ſolus ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ Gentium)
5. & domeſticam eccleſiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui eſt primitiuus Aſiæ in Chriſto.
6. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.
7. Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptiuos meos: qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto.
8. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in Domino.
9. Salutate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn dilectum meum.
10. Salutate Apellen probum in Chriſto.
11. Salutate eos, qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui ſunt ex Narciſſi domo, qui ſunt in Domino.
12. Salutate Tryphænam, & Tryphoſam: quæ laborant in Domino. Salutate Perſidem chariſſimam, quæ multum laborauit in Domino.
13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.
14. Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen: & qui cum eis ſunt, fratres.
15. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis ſunt, ſanctos.
16. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti.
17. Rogo autem vos, fratres, vt obſeruetis eos, qui diſſenſiones

nes, & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones, seducunt corda innocentium.

19. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.

21. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.

22. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino.

23. Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus, frater.

24. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autẽ, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundùm reuelationem mysterij temporibus æternis taciti,

26. (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris.*

58. NOta, Paulus vocat Phœbẽ sororẽ, ob cognationem, non carnis, sed fidei & religionis. Sicut enim omnes Christiani vocabantur fratres, ita omnes feminæ Christianæ vocabãtur sorores. Malè ergo quidam recẽtiores sororem interpretantur vxorem Pauli, cũ qua, inquiunt, viuebat iam cœlebs. Nam Paulus ipse innuptis se annumerat 1. Cor. 7. v. 8. Phœbe hæc, vt hinc patet, Corintho profecta fuit Romam, atque adeò latrix fuit huius Epistolæ ad Romanos, vt habent Græca, Syra, & Latina Complut. in fine epistolæ.

Feminæ Christianæ, sorores, viri fratres appellati in primitiua Ecclesia.

Nota 2. fuit hæc Phœbe *in ministerio Ecclesiæ*, Græce διάκονος, id est, vt explicant S. Chrysost. & Origen. diaconissa: quænam fuerint olim diaconissæ, dicam 1. Timoth. 5. v. 9.

Phœbe diaconissa.

Nota 3. Cenchri erat portus, & pagus Corinthi. ita Orig. Ergo etiam in pagis iam tum Christi fides erat peruulgata & celebris.

Vers. 2. *Vt eam suscipiatis in Domino.*

Domini nomine & amore, propter Dominum, vel in Domini gratia & charitate Christiana. Vide can. 25. Vnde subdit Paulus,

Dignè sanctis.

59. Scilicet, vti decet Christianos excipere Christianos, qui quasi sancti recipi debent. ita S. Chrysost.

Etenim ipsa quoque astitit multis.

Græcè est προςάτις ἐγενήθη, id est, assistrix fuit, quod Eustatius & Græci nonnulli exponunt πρόξενος, id est, præfecta hospitum fuit. Videtur ergo hæc Phœbe fuisse ex illis, de quibus 1. Timoth. 5. v. 10. dicitur: *Si hospitio recepit, si pedes sanctorum lauit*, &c.

Salutate Priscam & Aquilam. Vers. 3.

Iudęos scenopegos, qui nuper Roma à Claudio eiecti, sed iam eò reuersi erant, vt hic docet Apostolus. Vide Actor. 18. v. 2.

Prisca, Aquila.

Qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt. Vers. 4.

q. d. Qui pro vita mea tuenda suã obiecerũt periculo, vel in illa seditione Ephesi per Demetrium excitata, de qua Actor. 19. v. 24. vel in Corinthiaca, de qua Actor. 18. v. 12. vel in alia simili.

Et domesticam ecclesiam (familiam Christianã) *eorum: salutate Epænetum qui est primitiuus Asiæ.* Vers. 5.

Ita Biblia Romana: nam Syrus & Gręca iã habent *Achaiæ* pro *Asiæ*. q. d. Salutate Epænetum qui primus in Asia ad fidem Christi est conuersus. Vnde Græca habent, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ 60. τῆς Ἀχαΐας, qui est primitiæ Achaiæ. Ita Chrysost. & Theodor.

Epænetus.

Salu-

47. Nota, ex Græco patet hic esse illustrem metaphoram, vel potius allegoriam, petitam ex victimarum immolatione. Est enim hic sacrificium, ipsa Gentium conuersio, & oblatio Deo: victimæ sunt ipsæ Gentes conuersæ, & oblatæ Deo: Sacerdos est Paulus, & quiuis præco Euangelij: Consecratio est ipsa prædicatio Euangelij, qua Gentes conuertuntur, & Deo sanctificantur: Ignis quo Deo incenduntur, & comburuntur, est Spiritus sanctus. ita S. Chrysost. & Theoph. Simili ergo modo omnes qui conuertunt animas sunt Sacerdotes: Labor docendi & concionandi est consecratio: Victimæ præstantissimæ sunt ipsæ animæ: Sacrificium est ipsa earundem conuersio. Vide hic qua puritate, religione, & studio concionatores, alijque similes tractare debeant suas conciones, suaq; munia circa proximorum salutem obire, nimirum perinde ac si sacrificarent, & sacris (vti reipsa faciunt) operarentur.

Pulcra allegoria de cõuersione Gẽtium.

Cõcionatores quomodo suo munere fungi debeant.

48. Nota 2. ex hoc loco hæretici contendunt non aliud in Ecclesia esse sacrificium, quàm prædicationem Euangelij. Sed errant, quia nemo non videt hæc omnia esse metaphorica: Et simili metaphora v. 21. eleemosynam vocat Apostolus liturgiam; vti & 2. Cor. 9. 12. in Græco. Sic & cap. 12. v. 1. corpora nostra vocauit hostiam viuentem. Nam solam Eucharistiam esse sacrificium propriè dictum, patet 1. Cor. 10. 20. & 21. Hebr. 7. v. 17. Hebr. 13. versu 10. Actor. 13. v. 2. in Græco.

Prædicationẽ Euangelij vnicum esse in Ecclesia sacrificium, comminiscuntur hæretici.

Vers. 17. *Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.*

q. d. Ex eo quòd sim minister Christi, atque sacerdos, & Apostolus Gentium, vti iam dixi, habeo vnde glorier, non in me, sed *in Christo*, qui per me operatus est, & in dies operatur salutem Gentium, idque, *ad Deum*, id est, in iis rebus quæ ad Deum pertinent, puta in rebus salutis, quæ ad gratiam & gloriam diuinam spectant. Hoc enim est Græcè τὰ πρὸς θεόν.

Vers. 18. *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus, in* (circa, conuersionem, &) *obedientiam Gentium.*

q. d. Habeo vnde glorier, si cogitem & loquar, non falsa, sed vera, puta ea quæ verè per me efficit Christus, in tam mira & magnifica tot Gentium conuersione. Est miosis. Ex modestia enim Paulus non dicit expressè se mira
49. hæc efficere, sed id tantùm ex contrario colligendum relinquit dicens: *Non audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus*: inde enim rectè à cõtrario sequitur: ergo quicquid loquor & glorior de iis quæ per me efficit Christus, idipsum verè loquor & glorior.

Vers. 19. *In virtute Spiritus sancti.*

ἐν δυνάμει, hoc est, in potentia, robore, efficacia, puta in potenti & efficaci operatione Spiritus sancti, quam explicat dum subdit:

Ita vt ab Ierusalem per circuitũ vsque ad Illyricum (Quæ nunc Sclauonia, vel Bosnia dicitur) *repleuerim* (plene annunciauerim vbique.) *Euangelium Christi.* Est Hebraica Catachresis. Replere enim Euangelium est, plenè illud prædicare, ita Vatab. Potest 2. Euangelium hic accipi pro prædicatione Euangelij, & implere
II. pro perficere. q. d. Vt impleam & perficiam, prædicationem Euangelij. Sic enim 3. Regum 1. v. 14. dicit Natan ad Bethsabee: *Ego complebo*, id est, perficiam *sermones tuos*: sic sæpè alibi implere significat perficere. 50.

Implere Euangelium quid. 1. expo. & gemina.

III. Tertiò Toletus sic explicat. q. d. Ego Euangelium quasi rete impleui multitudine Gentilium quos conuerti, quasi piscibus. Hic sensus acutior est quàm germanior: potiùs hac ra- IV.
tione per Hebræam hypallagen, replere Euãgelium significaret, Euangelio replere prouincias à Ierusalem vsque ad Illyricum. Sic enim Hebræi loquuntur: replere lapides, vel gemmas in Ephod, hoc est, Ephod replere & ornare gẽmis & lapidibus pretiosis, vt patet Exodi 39. v. 10. & Exo. 31. v. 5. in Heb. Indeq; Hebræi gemmas Rationalis vocat אבני מלאים *abne milluim*, id est, lapides plenitudinum, vt patet
Exodi 25. v. 7. in Hebræo, quia vt explicat 51.
Chaldæus, hæ gemmæ cælaturas Ephod, & Rationalis implebant, perinde ac smaragdus palam annuli implere solet. Pari enim Hebraismo dici hic posset, Paulum Euangelium impleuisse, hoc est, Euangelio quasi gemma pretiosissima impleuisse & ornasse mentes hominum, omnesque prouincias, quæ sunt quasi annuli, Ephod, & Rationale Christi. Atque hic sensus forte pluribus placebit, videbiturque ad Hebræam phrasim maximè accedere.

Euangelium quasi gẽma implet & ornat mẽtes hominum.

Nota hic ingentem zelum & circuitum Apostoli: duos hoc loco prædicationis suæ terminos statuit, Ierusalem & Illyricum, medias omnes regiones, Arabiam, Damascum, Antiochiam, Seleuciam, Cyprum, Pamphyliam, Pisidiam, Lycaoniam, Syriam, Ciliciam, Phrygiam, Galatiam, Mysiam, Troadem, Achaiam, Epirũ & alias, quasi fulmen, omnes fide Christi illustrans, & charitate inflammans paucis annis ipse peruasit.

Regiones ab Apostolo Euangelij luce illustrata recensentur.

Sic autem prædicaui. *Vers. 20.*

Οὕτω φιλοτιμούμενον, sic magno studio cõnisus sum & ambiui euangelizare; in Græco est Hebraismus. Accusatiuus enim per antiptosin ponitur pro nominatiuo, scilicet φιλοτιμούμενον, pro φιλοτιμούμενος: idque fit quia præcesserunt accusatiui, vt nimirum cum illis hic quoque consentiat & concordet.

Sicut scriptum est. *Vers. 21.*

Isaiæ 52. v. 13. vbi extat de vocatione Gentium prophetia, quam partim per Paulum impleri voluit Christus, partim per alios Apostolos: ait enim Isaias, *Quibus non est annuntiatum de eo* (puta Gentes Deum & Christum ignorantes) *videbunt* (cognoscent eundem.) *Et qui non audierunt, intelligent.*

Propter quod & impediebar plurimum (τὰ πολλά, id est, pluries, ita Syrus) *venire ad vos.* *Vers. 22.*

Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus. *Vers. 23.*

Locum, scilicet vacuũ, cùm in eis repleuerim, vt dixi v. 19. Euangelium, vbiq; fundatis Ecclesiis, vbique constitutis & ordinatis Episcopis, & presbyteris, qui mea cœpta perficiant.

Cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam (videbo) *vos.* *Vers. 24.*

Nota plerosque omnes Patres docere Pau- 52.
lum, vti promittit hic, ita reuera iuisse in Hispaniam,

D. Paulum in Hispania prædicasse multi tradunt. ſpaniam, ſcilicet poſt liberationem ex primo carcere Romano ſub Nerone, quæ contigit anno Christi 61. vbi Lucas finit acta Pauli & Apoſtolorum. Poſtea enim octo annos ſuperuixit Paulus: occiſus enim eſt anno Neronis 14. Chriſti 69. Licet geſta hiſce octo annis nec Lucas, nec quis alius ſcripſerit. Ità docent S. Hippolyt. Athanaſ. Cyril. Sophron. Epiphan. Chryſ. Theod. Hier. Greg. Iſidor. Beda, Ado, Metaphraſt. quos citat & ſequitur Baronius anno Chriſti 61. & Perer. hic negat tamen idipſum S.Thom. ac D.Soto, & videntur fauere Gelaſius Papa, & Innocentius primus epiſtol, ad Decentium, ſed eos facile excuſat Pererius.

Si vobis primùm ex parte fruitus fuero.

53. Nota τὸ *Ex parte.* q.d. Inexplebile habeo veſtri deſiderium, vt nunquam totum illud ſaturare poſſim, ſed duntaxat ex parte; præſertim ſi tãtùm in tranſitu vos videam & ſalutem, vti deſtino. Ita Theoph.

Nota 2. Pro *fruitus fuero*, Græcè eſt ἐμπλησθῶ, id eſt, expletus fuero, ſcilicet iucunditate honeſtæ delectationis, quam ex veſtra *Frui quid.* præſentia & conſuetudine capiam. Hoc enim eſt frui. Sic enim fruitio diſtinguitur ab amore, qui abſtrahit ab amati præſentia, & à deſiderio, quod eſt rei abſentis. ita Theologi ex S. Auguſt. lib. 1. doctr. Chriſtian. c. 33.

Verſ. 25. *Nunc igitur proficiſcar in Ieruſalem miniſtrare ſanctis.*

Vt Iudæis Chriſtianis in paupertate & neceſſitate conſtitutis deferam collectam eleemoſynarum, quam pro eis feci in Macedonia
54. & Achaia. Pro *Miniſtrare* Græcè eſt λειτουργῆσαι,
Apoſtoli in egentes beneficentia. quaſi eleemoſyna ſit liturgia & ſacrificium, ipſique eleemoſynarij ſint λειτουργοὶ, ſiue ſacerdotes, & ſacrifici Dei: quia eleemoſyna eſt generale quoddam ſacrificium, Deoque gratiſſimum. Nam de ea dicit Dominus: *Miſericordiam volo, non ſacrificium.* Vide dicta v. 16.

Verſ. 26. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum.*

Hoc eſt, in pauperes ſanctos, puta in pauperes Chriſtianos. Sic Plinius ouorum oblonga dixit, pro oua oblonga.

Verſ. 27. *Placuit enim eis, & debitores ſunt eorum: nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles, debent & in carnalibus* (in temporalibus bonis) *miniſtrare illis.*

Spiritualia bona à Iudæis in Gentes collata. Nota, ſpiritalia bona à Iudæis acceperunt Gentiles, primò, quia Chriſtum, Apoſtolos, fidem, &c. Gentes à Iudæis, quibus hæc promiſſa & data ſunt, acceperunt. Secundò, quia per preces, obſequia, & miniſteria ſua ſubſeruiebant Chriſtiani qui erant in Iudæa, Apoſtolis & Euangelio apud Gentes.

Verſ. 28. *Hoc igitur cum conſummauero, & aſſignauero eis fructum hunc, per vos proficiſcar in Hiſpaniam.*

Pro *aſſignauero*, Græcè eſt σφραγισάμενος,
55. obſignauero, id eſt, obſignatam a Gentilibus pecuniam fideliter tradidero; ne quis putet me inde quid vſurpaſſe. Solent enim veteres annulis ſuis obſignare ea, quæ fideliter ſeruata vel tranſlata cuperent. En quàm caute prouidet Paulus bona coram Deo & hominibus, in pio opere eleemoſynæ. *Cautela Apoſtoli in tractandis pecuniis.*

Nota, *fructum*, vocat eleemoſynam; quæ vt ait Chryſoſt. fructus eſt & commodum, non tam accipienti, quàm danti. Nam Chriſtus inquit: *Beatius eſt dare quàm accipere. Beatius*, quia liberalius, generoſius, virtuoſius, & magis meritorium.

Apoſtolus tamen propriè eleemoſynã hic vocat fructum, non dantium, ſed accipientium eam, fructum ſcilicet ſpiritualium bonorum, quæ Iudæi communicarant Gentibus, vt dixi v. 27. Sicuti præcones fructum ſuæ prædicationis habent ſuſtentationem & alimoniam.

Scio autem, quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelij Chriſti veniam. *Verſ. 29.*

Ita lege cum Rom. & Græco. Per benedictionem primò Ambroſ. accipit miracula. 2. Theodor. pericula quæ paſſurus erat Paulus propter Euangelium. 3. Theoph. eleemoſynas, quas Romæ erat collecturus pro Hieroſolymitanis. 4. S. Chryſoſt. ſic explicat. q. d. Scio cùm veniam, inueniam vos plenos omnibus donis ſpiritualibus. *Benedictio Pauli quintuplex.*

Quinto & optimè, benedictio hæc eſt gratia & chariſmata Euangelij. q.d. Deus per meum aduentum, prædicationem & conuerſationem copioſam vobis impertietur Euangelicorum myſteriorum cognitionem, amorem, conſolationem, gratiam & fructum. ita Orig. & Anſel. 56. *Aduentus Apoſtoli Romanis cauſſa benedictionis Euangelicæ.*

Obſecro ergo vos fratres, vt adiuuetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum. *Verſ. 30.*

Pro *adiuuetis me*, Græcè eſt συναγωνίσασθαί μοι, id eſt, vt concertetis in agone mecũ. Præſagiebat Apoſtolus certamen, quod poſtea habuit Ieroſolymis Actor. 21. v. 27. vbi captus fuit ab infidelibus Iudæis, cõtra quos precibus certabat, & Romanorum vt ſecum certent preces hic implorat. ita S. Chryſoſt.

Multo ergo magis licet inuocare, ſine vlla Dei iniuria, opem Sanctorum in cælis cũ Chriſto regnantium. Si enim Paulus hic ſine iniuria Dei, id eſt, honoris, inuocationis, & adorationis Dei petit: ô Romani orate pro me: cur ſim Deo iniurius, ſi dicam: S. Petre ora pro me? *Inuocationem Sanctorum licitam eſſe probatur.*

Et obſequij mei (miniſterij eleemoſynarũ, quas defero Chriſtianis pauperibus in Iudæa degentibus) *oblatio accepta fiat in Ieruſalem ſanctis.* *Verſ. 31.*

q.d. Orate pro me, non tantùm ad hoc, vt eleemoſyna quam perfero ſecurè ad Ieroſolymitanorum manus perueniat; ſed etiam ad hoc, vt grata ſit illis, & hilariter accepta, neue propter me diſpliceat, aut minùs arrideat. Erat enim Paulus Iudæo-Chriſtianis ſuſpectus, quaſi hoſtis Iudaiſmi, & Gentium patronus. 57.

Vt refrigerer vobiſcum.

q.d. Vt refociller, & ex tot laboribus recreer videns veſtrum profectum in Euangelio, & vos pariter recreemini videntes me, de quo multa inaudiſtis. *Verſ. 32.*

nes, & offendicula præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Huiuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones, & benedictiones, ſeducunt corda innocentium.

19. Veſtra enim obedientia in omnem locum diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.

21. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater cognati mei.

22. Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam, in Domino.

23. Salutat vos Caius hoſpes meus, & vniuerſa Eccleſia. Salutat vos Eraſtus arcarius ciuitatis, & Quartus, frater.

24. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autẽ, qui potens eſt vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundùm reuelationem myſterij temporibus æternis taciti,

26. (quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chriſtum, cui honor, & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

COMMENTARIVS.

Verſ. 1. *Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris.*

58. Nota, Paulus vocat Phœbẽ ſororẽ, ob cognationem, non carnis, ſed fidei & religionis. Sicut enim omnes Chriſtiani vocabantur fratres, ita omnes feminæ Chriſtianæ vocabãtur ſorores. Malè ergo quidam recẽtiores ſororem interpretantur vxorem Pauli, cũ qua, inquiunt, viuebat iam cœlebs. Nam Paulus ipſe innuptis ſe annumerat 1. Cor. 7. v. 8. Phœbe hæc, vt hinc patet, Corintho profecta fuit Romam, atque adeò latrix fuit huius Epiſtolæ ad Romanos, vt habent Græca, Syra, & Latina Complut. in fine epiſtolæ.

Feminæ Chriſtianæ, ſorores, viri fratres appellati in primitiua Eccleſia.

Nota 2. fuit hæc Phœbe *in miniſterio Eccleſiæ,* Græcè διάκονος, id eſt, vt explicant S. Chryſoſt. & Origen. diaconiſſa: quænam fuerint olim diaconiſſæ, dicam 1. Timoth. 5. v. 9.

Phœbe diaconiſſa.

Nota 3. Cenchri erat portus, & pagus Corinthi. ita Orig. Ergo etiam in pagis iam tum Chriſti fides erat peruulgata & celebris.

Verſ. 2. *Vt eam ſuſcipiatis in Domino.*

Domini nomine & amore, propter Dominum, vel in Domini gratia & charitate Chriſtiana. Vide can. 25. Vnde ſubdit Paulus,

Dignè ſanctis.

59. Scilicet, vti decet Chriſtianos excipere Chriſtianos, qui quaſi ſancti recipi debent. ita S. Chryſoſt.

Etenim ipſa quoque aſtitit multis.

Græcè eſt προστάτις ἐγενήθη, id eſt, aſſiſtrix fuit, quod Euſtatius & Græci nonnulli exponunt πρόξενος, id eſt, præfecta hoſpitum fuit. Videtur ergo hæc Phœbe fuiſſe ex illis, de quibus 1. Timoth. 5. v. 10. dicitur: *Si hoſpitio recepit, ſi pedes ſanctorum lauit,* &c.

Verſ. 3. *Salutate Priſcam & Aquilam.*

Iudæos ſcenopegos, qui nuper Roma à Claudio eiecti, ſed iam eò reuerſi erant, vt hic docet Apoſtolus. Vide Actor. 18. v. 2.

Priſca, Aquila.

Verſ. 4. *Qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt.*

q. d. Qui pro vita mea tuenda ſuã obiecerũt periculo, vel in illa ſeditione Epheſi per Demetrium excitata, de qua Actor. 19. v. 24. vel in Corinthiaca, de qua Actor. 18. v. 12. vel in alia ſimili.

Verſ. 5. *Et domeſticam eccleſiam* (familiam Chriſtianã) *eorum: ſalutate Epænetum qui eſt primitiuus Aſiæ.*

Ita Biblia Romana: nam Syrus & Græca iã habent *Achaiæ* pro *Aſiæ*. q. d. Salutate Epænetum qui primus in Aſia ad fidem Chriſti eſt conuerſus. Vnde Græca habent, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, qui eſt primitiæ Achaiæ. Ita Chryſoſt. & Theodor.

Epænetus.

60.

Salu-

Verf. 7. Andronicus, Iunias.

Salutate Andronicum & Iuniam cognatos meos.

Gentiles meos, qui scilicet mecum eiusdem sunt Gentis, puta sunt Iudæi. Sic enim Paulus cap. 9. v. 3. omnes Iudæos vocat suos cognatos.

Qui sunt nobiles in Apostolis.

Quasi dicat, Qui inter Apostolos & doctores sunt insignes & illustres. ita S. Chrysostom. & Theod. non enim soli illi duodecim vocati à Christo, sed & Paulus, Silas, Barnabas, aliique similes apud ethnicos & infideles euãgelizantes, fuerũt & etiamnum sunt Apostoli. De personis & sanctis hisce vide Baron. in Annalibus & in Martyrologio.

Qui & ante me fuerunt in Christo.

In fide Christi. q. d. Qui ante me crediderunt, & Christiani fuerunt.

Verf. 10. Apelles.

62.

Salutate Apellem probum, Græcè δόκιμον, probatum, *in Christo.* Hoc est, Christianissimo, vide can. 37.

Verf. 11.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.

Qui sunt in Domini nostri Iesu Christi fide & Ecclesia. q. d. Salutate ex Narcissi domo omnes qui credunt Christo. Vnde videntur in eadem domo aliqui fuisse infideles, quos salutari non iubet.

Verf. 14. Hermas.

Salutate Hermam.

Hic Hermas auctor est libri, qui inscribitur Pastor, eo quòd in ipso Angelus pastor, protector, & custos ipsius Hermæ, qui & Angelus pœnitentiæ ipsius dicitur, inducatur duodecim præcepta vitæ bene agendæ præscribens, qui liber apud veteres magnæ fuit auctoritatis.

Verf. 16.

Salutate inuicem in osculo sancto.

Non gentili, sed *sancto*, id est, Christiano, religioso, honesto, modesto, casto, syncero, fraterno, de quo plura dicam 2. ad Corinthios 13. verf. 12.

63. Cur S. Paulus non salutet hic S. Petrum.

Quæres; cur S. Petrum non salutet hic Paulus? An quia Romæ Petrus nunquam fuit, vt ex hoc loco contendunt Nouantes? Respondeo, minimè, sed causa est, vel quòd ad Petrum peculiares litteras dederit Paulus, vel quòd Petrus, vtpote Iudæus ante aliquot annos Roma pulsus a Claudio Imperatore, etiamnum abesset: discurrebat enim ad alias in Italia, Hispania, Africa, & Britannia Ecclesias fundandas & iuuandas, vt tradit & docet Innocẽtius primus epistola ad Decentium, & ex eo Baron. Bellarmin. & alij. Nam alioqui Priscilla & Aquila, aliique Iudæi, quos hic salutat, Romam redierant, edicto Claudij iam obliterato, vel reuocato, aut certè illo stante, furtim & clanculum irrepentes.

Regiones à S. Petro perlustrata, cũ Roma pulsus esset.

Salutant vos omnes Ecclesia Christi.

Non quòd ab eis salutandi Romanos accepisset Paulus mandatum, longè enim aberant; sed quia earum charitatem & affectum nouerat, quo Romanos saluere & prosperè agere cupiebãt: & quia ipse erat caput omnium Ecclesiarum, omnes Ecclesias repræsentans, sicut Rex regnum. Sicut ergo regnum per Regem loquitur & salutat: ita & Ecclesiæ per Paulum; vt quod ipse facit, Ecclesiæ censeantur fecisse.

Sic 1. Corinth. vlt. v. 19. dicit Paulus: *Salutant vos Ecclesia Asia.* Sic quoque vulgò & verè amicis & familiaribus scribimus: Salutat te ille vel iste familiaris tuus & meus, etiamsi nobis nil tale dixerit; quia nouimus eius mentem, qua alium saluere & bene agere desiderat. Hæc enim mens est hominum inuicem scribentium, hic vsus communis verus, & mendacij expers.

Verf. 17.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones præter, id est, contra, *doctrinam*, vt vertit Erasmus, *quam vos didicistis, faciunt.*

Sic ad Galat. 1. v. 8. dicit Apostolus anathema iis qui aliud euangelizant, præter (id est, contra) id, quod euangelizatum est.

Verf. 18. 64.

Huiusmodi enim per dulces sermones & benedictiones (hoc est, adulationes, assentationes, inquit Theoph.) *seducunt corda innocentium.*

Qui sint Chresti & Chrestologi.

Per dulces sermones, Græcè διὰ τῆς χρηστολογίας. Vbi nota à Græco χρηστὸς, id est, vtilis vel commodus, Gentilibus vocabantur Chresti, homines vtiles vel benefici. Vnde Lucianus in Philopatro: *Pauci*, inquit, *Chresti*, id est, *frugi sunt, quemadmodum vbique video.* Contrà verò Chrestologi dicebantur, qui cùm bene loquerentur, male tamen agerent: qua de causa Pertinacem Imperatorem Chrestologum esse appellatum auctor est Iulius Capitolinus. Tales Chrestologos Apostolus hic vocat hæreticos & pseudodoctores, eorumque Chrestologiam, id est, blandiloquentiam cauendã esse monet.

Verf. 19.

Vestra enim obedientia.

Qua promptè & perfectè Euangelio credidistis, *in omnem locum diuulgata est.*

Quasi dicat, Ergo ô Romani vti cœpistis, ita pergite tueri hanc fidem & obedientiam. Vide dicta cap. 1. v. 8.

Gaudeo igitur in vobis; sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

Sapientes, id est, prudentes & cautos, ne à bono quod accepistis, illorum seductorum dulcibus & blandis persuasionibus excidatis. Ad malum autem *simplices*, id est, rudes, quasi nescientes malè agere, qui nullam nocendi artem teneatis. 65.

Simplex & ἀκέραιος quis.

Nota, simplex Græcè dicitur ἀκέραιος, quod deducitur à κέρας & α, priuatiuo, q. d. Sine cornu, placidus, innocens; vel ἀπὸ τοῦ κεράω, id est, miscere, & α, priuatiuo. q. d. Immistus, purus, syncerus, & exinde metaphoricè, simplex, qui non nouit adulterare, miscere, corrumpere, vitiare. Sic Matth. 10. v. 16. iubet Christus, vt simus ἀκέραιοι ὡς περιστεραί, simplices sicut columbæ.

Verf. 20. Quid τὸ Deus conterat satanam.

Deus autem pacis (amator & auctor) *conterat satanam*, qui magister est omnium dissensionum, *sub pedibus vestris velociter.*

66.

Quasi dicat, Deus conterat citò dissensiones vestras cum suo principe: ita S. Chrysostom. & Theodor.

1. expos. 11.

Secundò, Origenes, *Deus conterat satanam*, hoc est, inquit, omnem spiritum qui aduersatur credentibus, quique per suos ministros, quasi serpens insidiatur calcaneo vestro, & vos ad defectionem à fide sollicitat. Alludit ad Genes. 3. *Ipsa* (vel, vt directè habent Hebræa, הוא *hu*, id est, ipsum semen, siue proles mulieris, puta Christus) *conteret caput tuum.*

Tertiò

III. *Satanas conteritur cùm potentia principum Gentilium decrescit.*

A Tertiò propriè Satan, id est Diabolus, conteri, hoc est deijci, calcari, ac vinci hîc dicitur, cùm eius populus, scilicet Idololatræ & infideles, maximè Reges & Principes qui Euangelio aduersantur, deiiciuntur. Orat ergo hîc Paulus, vt populus Christianus his omnibus fiat potentior, vt pro Imperatoribus & Principibus idololatris Christiani surrogentur, vtque Deus pacis persecutores Ecclesiæ conuertat, eosque illi subiiciat. ita Anselmus. Sic inter alios S. Sempronius Martyr productus ad Martis simulachrum, iussusque illud adorare dixit: *Conterat te Dominus Iesus Christus Filius Dei viui*, ac mox simulachrum ipsum sensim liquefactum defluxit, vt habent acta S. Nemesij Martyris. Hic sensus accommodus & illustris est: primus tamen sensus quem dedi, magis respondet præcedentibus, puta versui 17. & sequent.

Statua Martis à S. Sempronio contrita.

B

67. Vers. 22. *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino.*

Hoc est, propter Dominum, aut potiùs q.d. Salutem quæ à Christo Domino est & proficiscitur, vobis precor.

Tertius scriba exarauit hanc epistolam dictante Apostolo.

Nota pro *Tertius*, aliqui legunt Terentius, sed perperam. Tertius ergo hic nomen est proprium scribæ, qui dictante Paulo epistolam scripsit.

Tertius hic postea factus est Episcopus Iconij.

Estque hæc eius sententia scriptura sacra, vti reliqua epistola, quia illam ipsam vel Paulo, vt videtur, vel Spiritu sancto dictante scripsit Tertius. Hunc factum esse Episcopũ Iconij Diodorus Tarsensis hic, & Dorotheus in C Synopsi testantur: vbi & martyrio coronatus est 21. Iunij, vt habent Martyrologia. De hoc Tertio, ita ex Diodoro Tarsensi scribit Sixtus Senensis lib. 2. in Tertio. *Tertius*, inquit, *Iconij Episcopus, Pauli discipulus & amanuensis, scripsit dictante Apostolo eam, quæ est ad Romanos epistolam, in cuius fine salutationem quoque suam apponens ait, Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc in Domino. Is cùm esset parum sermone peritus, nec satis in scribendo exercitatus, epistolam, quæ propter multitudinem ac sublimitatem quæstionum, cæteris Pauli epistolis obscurior est, longe reddidit obscurissimam, dum sensus & cogitationes Pauli elocutionibus interdum confusis, & inabsolutis sententijs, ac transposita nominumquam ordinis serie conatus est explicare. Diodorus Tarsensis Episcopus in expositione epistolæ ad Romanos huius rei testis est. Theodolus Cœlesyriæ presbyter in expositione Epistolæ ad Romanos, pro Tertio, Terentium legit.* D

Tertij imperitia in excipiendis Apostoli sententiis.

Salutat vos Caius hospes meus.

Vers. 23. 68. Ad hunc Caium scripsit S. Ioannes tertiam suam epistolam Catholicam, in qua eum ab hospitalitate & misericordia in pauperes dilaudat.

Et vniuersa Ecclesia.

Scilicet quæ est Corinthi; vnde hanc epistolam scripsit Paulus. Videtur ergo ex hoc loco, Caij domus fuisse Ecclesia, siue locus ad quẽ ad S. Synaxes congregabantur Christiani, qui erant Corinthi. Vnde Ambros. Syrus, & Græca legunt, τῆς ἐκκλησίας ὅλης. q.d. Caius est hospes non tantùm meus, sed etiam vniuersæ Ecclesiæ Corinthiacæ.

Caius hospes Apostoli & conuenientium Christianorum.

A *Salutat vos Erastus arcarius.*

Græcè, οἰκονόμος, id est, quæstor, *ciuitatis* (Corinthi, vti dixi) cui nimirum commissa erat cura publici ærarij. *Erastus quæstor.*

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Vers. 24.

Nota, Apostolus passim epistolis suis, & præmittit, & subiungit apprecationem gratiæ, vt doceat, nil ita Christiano in votis esse debere, ac Dei gratiam, gratiæque augmentum, qua scilicet non hominibus, sed Deo grati simus, ac placeamus: sic enim ad omnia virtutum opera validi ac potentes efficimur, degimusque in perpetua pace ac lætitia. Sicut enim famulus qui regi seruit, apud quem gratiosus est, nihil tristitiæ sentit, quicquid inimicitiæ B vel aduersitatis aliunde occurrat: ita nos nihil mœroris sentiemus, siue amici alijque nos deserant & infestent, siue pericula & tribulationes ingruant, si in Dei gratia simus, si Deus nos gratia sua roboret & confirmet. 69.

Gratia Dei, quanti sit.

Sic insuper, inquit, S. Chrysostom. homil. 10. in epist. 2. ad Tim. in morali: *Si in gratia Dei sis, terribilis eris, non tantùm hominibus, sed & dæmonibus. Tales fuere Apostoli, qui calcatis diuitiis Domini sui imperio sunt potiti. Ille, aiebant, morbo liberetur, ille dæmonibus. Illum liga, hunc solue: in terris fiebant ista, sed è cælis proficiscebantur.* Et rationem subdit dicens, *Hic enim honor redundat in Dominum. Quo enim potentior est famulus, eo maiori admirationi est dominus.* Addit deinde Chrysostomus nos omni vi & violentia nobis & concupiscentijs illata, C ad hanc gratiam assequendam conniti debere. 70.

Virtus gratiæ Dei.

Ei autem qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum (supple, sit honor & gloria, vt patebit versu vltimo in fine) *& prædicationem Iesu Christi* (de Iesu Christo saluatore) *secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti.* Vers. 25.

Quasi dicat, Prædicatio Euangelij Christi non est prædicatio veritatis, & rei humano lumine cognitæ, sed est prædicatio rei cognitæ per reuelationem diuinam, nimirum est prædicatio magni illius mysterij, quod tota hac epistola tractatum est: scilicet omnes omnino homines, etiam Gentiles & paganos, iustificari ex fide Christi, idque gratis, & sine vllis cuiuspiam meritis. 71.

Mysterium tota hac epistola tractatum.

Temporibus æternis.

D Nota, nec mundum, nec tempus esse ab æterno, vti voluit Plato. Dicuntur ergo tempora æterna, non secundùm rem, sed secundùm imaginationem, quæ scilicet fingimus ante mundum æternitati coextitisse. ita Anselm. q.d. Paulus, Non est recens inuentum Euangelij, sed ab æterno semper fuit ipsum Euangelium in secreto diuinitatis consilio, menteque diuina tacitum & occultum, & numquam hactenus in mundo propalatum, aut prædicatum. Vnde subdit,

Quod (scilicet mysterium iam dictum: Græcum enim φανερωθέντος referri debet ad μυστηρίου) *nunc patefactum est* (declaratum & demonstratum est) *per scripturas prophetarum*, qui Christum, Christique Euangelium prædixerunt. Vers. 26.

Secun-

Secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei.

A Vt nimirum omnes Gentes Euangelium fidemque Christi audiant, illique credant & obediant.

72. *In cunctis* (quibusuis sine discrimine) *Gentibus cogniti,*

Scilicet mysterij: eò enim τὸ *Cogniti* referri patet ex Græco, & ex parenthesi Romana, quæ omnia à τὸ *quod nunc patefactum est*, hucusque duobus semicirculis includit. Græcizat ergo hic noster Interpres, cùm alioqui clarè, vti cœperat, dicere debuisset: *Mysterij, quod nunc patefactum est, & in cunctis Gentibus cognitum*; vel vt Græcè est γνωρισθέντος, id est, notificatum & manifestatum est.

Soli sapienti Deo per Iesum Christum.

Vers. 27. Hæc refer ad *Ei qui potens est*, v. 25. q. d. Soli sapienti & potenti Deo per Christum & Christianam religionem, omnis sit honor & gloria sempiterna.

73. Nota, gloria sit *soli*, non Patri, vt Arriani, sed Deo, id est, Sanctissimæ Trinitati, cui per Christum hominem omnis honor defertur. Ita S. Augustin. libro tertio contra Maximi. 13.

Nam Christus Deus & homo cùm sit, vt Deus honorem recipit cum Patre & Spiritu sancto, vt homo verò illum defert. Detulit autem cùm prædicauit in mundo S. Trinitatem, & iussit baptizari in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti omnes Gentes.

Nota 2. vox *sapienti* innuit per nullam hominum sapientiam hominem potuisse viam salutis agnoscere: quia solus Deus à seipso, & per essentiam sapiens est, qui eam per fidem nobis manifestauit. Hinc solus sapiens dicitur: respicit enim Paulus ad mysterium, de quo dixit vers. 25. ita Anselm. Vide Baruch 3. vers. 32. & 37. *Sapientia solius Dei est.*

B *Cui honor, & gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

Τὸ *cui*, Hebraismo redundat. ita S. Augustinus. Hebræi enim repetunt relatiuum cum antecedente. Vnde Græca & Syrus non habent τὸ *cui*. Sic ergo hæc omnia ordinanda sunt: Ei qui potens est vos confirmare, videlicet soli sapienti Deo, sit honor & gloria. Amen.

Vide S. Chrysostomum hic in morali homil. vltim. pulchrè & patheticè ostendentem quantum S. Paulus suo zelo, labore, & feruore honorarit & glorificarit Deum.

COMMEN-

COMMENTARIVS IN I. EPIST. AD CORINTHIOS.

ARGVMENTVM

1. *Describitur Corinthus.*

ACHAIA siue Peloponesus, quę nunc vulgò Morea dicitur, olim celebres habuit vrbes; harum metropolis & nobile emporium erat Corinthus, inquit Chrysost. duobus inclyta portubus, quorum Lechæum Ionio, Schonus Ægeo imminet mari. Vnde à duplici hoc mari Poëtæ *Corinthum bimarem* vocarunt, vt Ouid. 4. Fastor.

Adriacumque patens latè, bimaremque Corinthum.

Fertur autem Corinthus, primò à Sisypho latrone Æoli filio condita fuisse, & Corcyra nominata, auctore Strabone lib. 8. Geogr. postea Ephyre: deinde euersa, & instaurata à Corintho Marathonis, seu Pelopis (vt Suidæ placet) siue (vt alij malunt) Orestis filio, Corinthus appellata. Hanc vrbem Cicero pro lege Manilia, Græciæ totius lumen appellat. Eò enim potentiæ propter situs opportunitatem peruenit, vt vix Romanæ vrbi concederet.

2. *Corinthiorũ diuitia & splendor, fastus & luxus.*

Abundabat ergo Corinthus opibus, mercibus, & metallis, ac præsertim ære, fuitque æs Corinthiacum celeberrimum & laudatissimum; adeò vt Plinius lib. 4. cap. 2. tradat illud auro & argento æquiparari. Ex hac opulentia manauit Corinthiorũ fastus, ingluuies, luxus, libido, magnificentia, vt ea abierit in prouerbium: *Non cuiuis homini contingit adire Corinthum.* Vbi Demosthenes mulierculæ, pro horario vsu corporis, deposcenti octona auri talenta, respondit: *Ego tanti pœnitere non emo.* Hac de causa in hæc eorum vitia subinde, ac præsertim cap. 6. inuehitur Apostolus.

3. *Corinthiorũ sapientia, & Pauli apud eos prædicatio.*

Rursum 2. Corinthi erat Oratorum & Philosophorũ frequentia; inter quos fuit Periander, vnus è septem Græciæ sapientibus. Adiit ergo Paulus Corinthum, vt in vrbe tam frequenti & celebri disseminaret Euangelium, in eaque annum, & sex menses euangelizauit, ac multos ad Christũ conuertit, confirmante eum Domino, qui Paulo per visionẽ Corinthi apparens: *Noli*, inquit, *timere, sed loquere, & ne taceas, propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate*, Act. 18. v. 9. Hac Pauli prædicatione Corinthij Christiani mirè profecerunt, adeò vt eorum sapientiam, prophetiam, aliasque gratias eis à Deo datas cap. 1. v. 5. cap. 14. 26. & alibi celebret ipse Paulus.

4. *Corinthiorũ ambitio, contentiones, & schismata.*

Hinc 3. inter Corinthios orta est superbia, ambitio, & contentiones, præsertim postquam Apollo vir eloquens & potens in Script. superuenit Corinthum, Act. 18. 27. tunc enim nonnulli hunc Apollo prætulerunt Paulo, quasi in sermone minùs eleganti & eloquenti; indeq; orta sunt schismata, vno iactante & dicente:

A *Ego sum Pauli*, altero, *Ego sum Apollo*, &c. Paulus ergo hanc ad eos scribit epistolam, in qua statim per quatuor prima capita, eos ab humanæ sapientiæ & eloquentiæ fastu, atque inani magistrorum suorum Pauli vel Apollo venditatione, ad humilitatem crucis, ad Christi fidem & doctrinam abducit.

Quartò, scripserant Corinthij ad Paulum, varia dubia proponentes, vt patet c. 7. v. primo; quæ ipse hac epistola resoluit; vnde postquam primis 4. capitibus, eorum schismata & vanæ sapientiæ ambitionem retudisset: deinde cap. 5. iussisset excommunicari & vitari incæstuosum, ac cap. 6. litigia eorum coram iudice infideli, atq; fornicationem insectatus fuisset; cap. 7. primum eorum dubium de matrimonio & virginitate enodat, docetque quæ sint iura matrimonij Christiani, eique opponit & 5. *Paulus hac epistola Corinthiorum schismata componit: dubia resoluit.*

B anteponit consilium Euangelicum virginitatis & cælibatus. Mox cap. 8. & 10. dubium secundum eorum de idolothytorum esu aggreditur, asseritque illum in se licitum esse, sed cauendum, vbi est scandalum infirmorum. Deinde cap. 9. vt ostendat, quàm idolothytorum scandala sint cauenda, asseuerat se ob ædificationem proximorum, abstinuisse stipendio sustentationis, sibi euangelizanti debito, ac labore manuum victum sibi comparasse. Inde cap. 11. tertium Corinthiorum dubium, de mulierum velatione, & quartum de cœna Eucharistica, eiusque agape resoluit. Mox cap. 12. disputat de gratiis gratis datis, easque variè, variis à Spiritu sancto distribui docet. Cap. 13. demonstrat inter Dei dona & gratias excellere charitatem. Cap. 14. quinto Corinthiorum dubio; an donum linguarũ præ-

C stet prophetiæ? negatiuè respondet. Cap. 15. sextum dubium eorum resoluit, probando multis resurrectionem, eiusque dotes, modum & ordinem docendo. Cap. 16. iubet fieri collectam eleemosynarum pro pauperibus Ierosolymitanis; ac denique salutationibus claudit epistolam.

Nota quintò, scripta est tam hæc prima, quàm secunda ad Corinthios, ante epistolam ad Romanos: nam, vt notat Chrysost. Apostolus 2. Corinth. 8. & 9. Corinthios ad collectam, qua subleuent famem pauperum Ierosolymitanorum, adhortatur, quam Rom. 15. v. 25. & 26. iam factam esse docet. Rursum scriptã esse hanc epistolã Philippis, & missam per Timotheum habent Græca, Syra, & regia Latina in fine epistolæ: sed videtur potiùs ex c. 16. v. 8. & aliis Ephesi scripta (Act. 19. v. 1.) anno Christi 57; ita Baronius, Oecumenius, & alij. 6. *Quando & vbi scripta hac epistola.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

AGit gratias Deo, pro gratia Corinthiis data, spondetque quòd Deus in eos illos confirmabit.

Deinde v.10. insectatur eorum schisma, quo hic dicebat, Ego sum Pauli; *ille,* Ego sum Apollo; *cùm omnes sint Christi.*

Tertiò v.17. radicem schismatis succidit, dum docet non debere Corinthios spectare eloquentiam Apollo, vel alterius prædicatoris, sed rem prædicatam, scilicet Crucem, quæ licet Iudæis sit scandalum, Gentibus stultitia, Fidelibus tamen est Dei virtus & sapientia.

Hinc 4. v.26. consequenter docet Deum non vocasse ad prædicationem & fidem Crucis & salutis sapientes, potentes, & nobiles mundi, sed stultos, infirmos, & ignobiles Apostolos, aliosque primos fideles, idque ne quis in se, sed tantum in Deo glorietur.

1. AVLVS vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater,

2. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum, & nostro.

3. Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu:

5. quòd in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia:

6. sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis:

7. ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi,

8. qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

9. Fidelis Deus: per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri.

10. Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi: vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia.

11. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei ab ijs, qui sunt Chloës, quia contentiones sunt inter vos.

12. Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego verò Cephæ: ego autem Christi.

13. Diuisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

14. Gratias ago Deo, quòd neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum, & Caium:

15. nequis dicat quòd in nomine meo baptizati estis.

16. Baptizaui autem & Stephanæ domum: ceterùm nescio si quem alium baptizauerim.

17 Non

17. Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare: non in
sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi.
18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem,
qui salui fiunt, id est nobis, Dei virtus est.
19. Perdam sapientiam sapientũ, & prudentiã prudentium reprobabo.
20. Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi? Nonne stul-
tam fecit Deus sapientiam huius mundi?
21. Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam
Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.
22. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt:
23. nos autem prædicamus Christum crucifixum: Iudæis quidem
scandalum, Gentibus autem stultitiam,
24. ipsis autem vocatis Iudæis, atque Græcis Christum Dei virtutem,
& Dei sapientiam:
25. quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod
infirmum est Dei, fortius est hominibus.
26. Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapien-
tes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles:
27. sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes:
& infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia:
28. & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non
sunt, vt ea quæ sunt destrueret:
29. vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.
30. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sa-
pientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio:
31. vt quemadmodum scriptũ est: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

COMMENTARIVS.

Vers. 1 *Sosthenes.*

ERat hic princeps synagogæ Corinthi; conuersus ad Christũ à Paulo; pro fide coram Gallione Procõsule acriter verberatus, Act. 18. v. 17. ac post mortẽ relatus inter Sãctos, 28. Nou.

Vers. 2. *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi; sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis.*

Supple, scribit, & salutem dicit Paulus, præcando: *gratia vobis & pax à Deo*. Pro *vocatis sanctis*, Syrus vertit; Vocatis & sanctis. Græcè enim semper non est participium λεγόμενος aut κεκλημένος, id est vocatus, dictus, appellatus; sed κλητὸς, nomen. q. d. Vocatitius sanctitatis, vel vocatione sanctus, vocatus ad sanctimoniam. Nota 1. hoc beneficium vocationis Paulũ toto

8. hoc capite, & passim alibi admirari. 2. Illud & omnia cetera humiliter ac piè diuinæ beneuolentiæ & potestati adscribere. De humilitate locum hic habet insignem Chrysostomus in morali hom. primę. 3. Hinc patet contra Pelagium, non nostris meritis, sed mera Dei gratia nos vocatos esse ad fidem & gratiã Christi. ita Chrys. & passim Aug. Rursum hinc omnes Christiani olim dicti sunt Sancti; non actu, sed vocatione, professione, debito. Quartò, hos Sanctos dicit *in Christo*, id est, per Christi merita sanctificatos; scilicet in Baptismo & deinceps. 5. τὸ *Ecclesia* & τὸ *vocatis sanctis* idẽ sunt. Est enim appositio, siue explicatio Ecclesiæ: vt si quęras, quid sit Ecclesia? Respõdebo hinc ex S. Paulo; sunt vocati Sancti; siue, est cõgregatio & cœtus

Beneficium vocationis cum admiratione & humilitate recensendũ. Error Pelagij circa vocationem.

A fidelium, qui vocati sunt ad sanctitatem. Vnde sextò, hinc patet, Ecclesiam esse visibilẽ. Scribit enim Paulus hæc non ideæ abstractæ, sed Ecclesiæ, quæ est Corinthi, quæ eius litteras legere & videre poterat, vt patet. 7. Ex hoc loco liquet, eandem vbiq; esse Ecclesiã, cuius pars erat Ecclesia Corinthiorũ. Vnde ait: *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro*, id est, omnibus Christianis vbicumq; consistant; siue mecum hoc in loco nostro, siue in alio quolibet suo loco. Ita Chrysost. *Eoque, ait, tacitè innuit Paulus, Corinthios semotis contentionibus debere esse concordes, quasi membra eiusdẽ Ecclesia & capitis Christi.* Deinde innuit se scribere hanc epistolam propriè quidem ad Corinthios, sed tamen cupere esse circularẽ ad

9. *Ecclesiã esse visibilẽ contra hæreticos ostenditur.*

B omnes Christianos, vti circulares erant aliorum epistolæ Apostolorũ, & Episcoporum primis illis sæculis. Nam quod Caiet. τὸ *nostro*, interpretatur. q. d. Nostra iurisdictio se extendit Corinthum, & ad Corinthios; vt vrbs & locus Corinthi sit & ipsorum & noster; coactum est. Denique cur dicat? Ecclesia, vel euocatio, vel cœtus vocatorũ ad fidẽ, quæ olim synagoga, id est, congregatio dicebatur; & quid sit, qualis, quæ eius notæ, vide Bellarm. de Ecclesia lib. 1. cap. 1. 2. & seq. solide & doctè edisserentem.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei Vers. 4.
quæ data est vobis in Christo Iesu. 10.

In gratia, Syrus, על טיבותא *al tabuta*, Græcè ἐπὶ τῇ χάριτι, id est, propter gratiam Dei, quæ

Gratiarum actio frequens debet esse Christiano.

quæ data est vobis in Christo, id est, per Christum. vide can. 25. *Origo*, inquit S. Bernardus ser. 13. in Cantica, *omnium fontium & fluuiorum mare est: virtutū autem & scientiarū origo est Dominus Iesus Christus: continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant; remittatur* (per gratiarum actionem) *ad suum principium, cæleste profluuium, quo vlteriùs terra refundatur; Gloriam meam alteri non dabo, inquit Deus* Isaiæ 49.

Vers. 5. *Quòd in omnibus diuites facti estis in illo* (per illum Christum) *in omni verbo* (prædicationis Euangelij) *& scientia* (id est, spiritali eius intelligentia.)

q.d. Gratias ago Deo, quòd vobis copiosam per me & Apollo exhibuerit prædicationem & doctrinam Euangelij, eiusque sensum & intelligentiam.

Vers. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*

Id est, quibus, ceu testimoniis duobus Christiana fides fundata & firmata est in vobis. Nam Græci græcum καθὼς, id est, *sicut*, per enallagen interpretantur, δι' ὧν, *per quæ*, scilicet verbum & scientiam. Alij sic explicant, *Sicut testimonium*, &c. q.d. Quibus rebus, scilicet, prædicatione Euangelij, eiusque scientia, quasi certo testimonio cognoscitur vos esse fideles & discipulos Christi.

Vers. 7. *Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi.*

In secundo illius aduentu, quando omnium gratiarum copiam & consummationem in gloria cælesti à Christo accipietis.

Vers. 8. *Qui & confirmabit vos.*

Quantum est ex parte sua, id est, gratiā dabit, quæ vos confirmare possit; & actu confirmabit, si eam recipere, ea vti, & vos confirmare in Christi fide & charitate velitis, de quo rursum v. 9. confirmabit, inquam, ad hoc, vt sitis

11. & persistatis vsque in finem (vitæ) *sine crimine*, Græcè ἀνεγκλήτους, id est, inculpati, quos nemo culpare aut criminari possit, quasi crimen aliquod contra fidem & charitatē Christi commiseritis. τὸ enim *sine crimine* referri ad *confirmabit*, patet ex Græco βεβαιώσει ἀνεγκλήτους, id est, confirmabit inculpatos, siue incriminabiles, vt scilicet tales sint & perseuerent: loquitur Apostolus toti Ecclesiæ, in qua pleriq; erant sancti & inculpati, etiamsi pauci aliqui schismata sererent, quos mox versu sequenti redarguit & culpat.

In Ecclesia Corinthiorū pleriqué erant sancti.

In die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

Est ellipsis, frequens Apostolo; supplendum enim est, vt sitis & appareatis sine crimine, illo die aduentus & iudicij Christi, nisi malis ἐν ἡμέρᾳ, poni pro εἰς ἡμέραν, *in die*, pro in diem (sæpe enim ἐν & εἰς confundit Apostolus) vt explicet τὸ *in fin*, per τὸ *in die aduentus Christi*, hic enim vltimus noster & rerū omniū erit finis.

Vers. 9. *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi.*

Nota, *fidelis* S. Paulo idem est quod constans, verax, vt ostendam 1. Tim. 1. v. 15. non quasi, vt vult Caluinus, solùm efficaciter à se vocatos, eosque omnes Deus saluet; & quemque
12. illorum se saluum fore firma fide credere iubeat & efficiat. Vt quid enim mox v. sequenti de Corinthiorum salute sollicitus, schismata eorum incusat? An non crediderant Corin-

Error Caluini circa efficacē Dei vocationem.

A thij? & tamen in schismata lapsi, periculum damnationis incurrerant, ideoque illud ab eis auertere satagit Paulus; possunt ergo fideles in peccata labi & damnari.

Dicitur itaque Deus *fidelis*, quia non sine causa suum vobis, ô Corinthij, subtrahet auxilium, quod dare cœpit, & deinceps se daturum promisit, vt persistatis & confirmemini in fide & societate Iesu; nec vos deseret, nisi priùs à vobis deseratur, vt docet Concil. Trident. ex S. Augustino sess. 6. cap. 11. & 13. Vbi tria docet eadem quæ hic Apostolus.

Deus non deserit hominē nisi priùs deserens.

13. Primò, iustificatis omnibus Deum, gratiam Christi dare; qua, in iustitia perseuerare possint, si velint. 2. Eos sua voluntate posse ab ea excidere. 3. Neminem scire, an sit perseueraturus, & an sit de numero electorum, nisi
B specialem hac de re à Deo reuelationē habeat.

Tria notanda circa negotium vocationis & electionis diuinæ.

Nota 2. *societatem filij*, hic vocat Paulus communionem fidei, gratiæ, & gloriæ Christi, quæ habetur in Ecclesia Christi; siue ipsum Christianismum, in quo habemus societatem filiationis, hæreditatis, sacramentorum, & omnium bonorum Christi. quasi dicat, Vocati estis, vt sitis filij Dei, socij, membra, fratres, & cohæredes Christi. ita Anselm. Ambrosius, Theophylactus, Chrysost. quem vide. Sic S. Ioannes ait epistol. 1. cap. 1. *Vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.* Vbi aduerte; licet, vt ait Apostolus, omnes fideles Christiani sint de societate Christi, tamen alij aliis magis sunt de hac societate; scilicet qui magis Christi vi-
C tam & gratiam participant; vt qui non tantùm præcepta, sed & consilia Christi sequuntur: sicut de societate Christi magis erant Apostoli, quàm alij Christiani.

Obsecro autē vos, fratres, per nomē Domini Iesu Christi. Vers. 10.

In cuius vnam eandemque societatem, familiam, domum, & Ecclesiam vocati sumus omnes, quicunque fideles & Christiani sumus, *vt idipsum dicatis omnes*, scilicet, quasi fratres germani, verbis & voce consentiatis, dicatisque omnes simul: *Ego sum Christi*; non autem hic dicat, *Ego sum Pauli*; ille, *Ego sum Apollo*. Rursum non tantùm voce, sed & mente consentiatis; alioqui enim ficta & simulata foret verbalis vestra oris confessio. Vnde subdit quasi radicem concordiæ dicens:

Sitis autē perfecti in eodem sensu & in eadē sententia. 14.

D Legūt aliqui in Græco, γνώσει, id est, *scientia*, itaque legunt Latina Plantiniana. sed corrigendum est γνώμῃ, id est, *sententia*: itaque legunt Latina Romana. Pro *perfecti*, Græcè est κατηρτισμένοι, id est, vt Theoph. *Sitis coagmentati, siue perfectè compacti in eodem sensu & in eadem sententia*, vt idem sentiatis, & inter vos consentiatis in Christo, vt vobis inuicem aptè cohæreatis in vna mente & sensu in Christo. καταρτίζειν enim significat ita aptè & congruenter aliquid componere & coagmentare, vt partes inter se, & cum toto congruant; atque quia tunc res perfecta atque absoluta est, cùm concinnè & congruenter hoc modo composita est; hinc hoc verbum significat quoque perficere, vt Psalmo 8. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti* (Græcè κατηρτίσω) *laudem*. 2. ad Corinthios vltimo,

Exhortatio Apostoli ad concordiam & fugam discordiæ.

de

De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, id est, inter vos mutuò, & cum capite vestro congruite. Hoc enim significat Græcum καταρτίζεσθε, Psalm. 39. v. 7. *Aures autem perfecisti mihi*, Græcè κατηρτίσω μοι.

Vers. 11. *Significatum est enim mihi, ab iis qui sunt Chloës.*

Putant aliqui τὸ *Chloës* esse nomen loci: sed hic locus alibi nusquam legitur: nec Græca satis patiuntur Chloës esse locum. Vnde veriùs Chrysost. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat, Ex familia Chloës audiui. Simili Græcismo dicitur Rom. 16. v. 10. & 11. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli, Narcissi*, scilicet domo & familia.

Vers. 12. *Quòd vnusquisque vestrûm.*

Hoc est, quilibet ex iis, qui inter vos contendunt, & schismatis partem aliquam fouent. (Erant enim inter Corinthios multi alij cordati & pacifici; à schismate, & consequenter à verbis sequentibus alieni.)

Dicit.

Vicissim, alternatiuè, vel respectiuè; non
15. enim quisque dicebat, *Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cepha*: sed vicissim, cùm diceret vnus, Ego sum Pauli; alter dicebat: Ego sum Apollo; alter Ego sum Cephæ: in voce ergo *vnusquisque*, est acceptio distributiua & disiunctiua, familiaris Hebræis; quisque enim ambitiosè & contentiosè dicebat, Ego sum Pauli; vel, Ego sum Apollo; Ego sum Cephæ; Ego sum Pauli, scilicet discipulus, catechumenus: Ego Cephæ, scilicet à B. Petro Pontifice edoctus, vel baptizatus, Antiochiæ, Romæ, aut alibi. Nam hucusq; Petrus Corinthi non fuerat, vt colligitur c. 4. v. 15. Vnde Baronius vult hæc verba esse corū, qui declinabāt schismata, quę propriè ob Paulum & Apollo exorta erant: vt patet c. 3. v. 4. vtque ea vitarent, aliis suos magistros iactantibus, ipsi dictitabant se nec Pauli, nec Apollo, sed Petri Præsidis Ecclesię esse discipulos; quasi dicerēt, Hic dicit & iactat se esse Pauli discipulum; ille Apollo; ego verò dico me esse Cephæ, id est, me esse discipulum Petri, qui caput est Ecclesiæ & vicarius Christi; illi enim adhæreo, illo glorior, ille per Paulū vel Apollo, aliúmue me cōuertit & baptizauit; vnde alius altiùs assurgens dicebat, *Ego sum Christi*, qui scilicet est ipse summus princeps Apostolorum & Ecclesiæ, cuius vicarius est Petrus, cuius ministri sunt Paulus & Apollo. Notandum enim quod addit: *Ego autem Christi*, nō male, sed rectè loquentium esse, si absit contentio, & contemptus Apostolorum & vicariorum Christi, vti iam Anabaptistæ contemnunt Prælatos: omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. Ita Ambr. Theoph. D. Thom. Occasio schismatis videtur fuisse, quòd Apollo, qui eloquens, acer, & potens erat in scripturis, Corinthi tum docebat. Act. 18. v. 27. ita vt eius respectu, nonnullis Paulus visus sit frigidior & ieiunior, vtpote qui studio, sermonis & scientiæ cultum & ornatum vitaret, vt ipse ait cap. 2. v. 4.

Schismata & contentiones Corinthiorum.

Rectè loquuntur qui dicunt se esse Christi, modò non contemnant prælatos Ecclesiæ.

Denique hinc Hieron. ad Titum 1. putat Episcopum presbyteris iurisdictione esse prælatum, vt schismata hæc tollerentur, cùm antea, ait, communi presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernarentur: quæ verba Hieron. ad Titum primo, elucidanda sunt.

Numquid & in nomine Pauli baptizati estis? *Vers. 13.*

q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro nobis, baptismi ministris, de præcellentia cōtenditis. Hinc Theol. docent baptismum & sacramenta non valere, nec operari ex opere operantis, vel ministri; sed ex opere operato. Vbi nota, baptizari *in nomine Christi*, idem est, quod in inuocatione, professione, virtute, merito, & baptismo Christi baptizari; ac consequenter in nomen Christi transcribi, vt à Christo dicamini Christiani, non Pauliani, vel Apolliniani: ita Græci. vide de potestate excellentiæ, quam habet Christus in baptismo & aliis Sacramentis, S. Thomam. 16.

Baptismus nō operatur ex opere operantis.

Baptizari in nomine Christi quomodo intelligendum.

2. Hinc S. Thom. & alij, adeoq; Græcorum historia docet, Græcos accepisse hanc suam baptismi formā, vt non dicant; Ego te baptizo; sed *Baptizatur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*; nę quis dicat: Ego sum Pauli, Ego sum Apollo. 17.

Forma baptismi Græcorum.

3. Ineptè hinc Erasm. Faber, & Nouantes à pari inferunt, Ergo perperā dicit hic, Ego sum Scoti; ille, Ego D. Thomæ; hic, Ego sum Francisci; ille, Ego sum Dominici alumnus & discipulus; quia Apostolus tantùm insectatur contentione; de præeminentia, & schismata quibus Corinthij aliqui superbiebāt, & Ecclesiam scindebant in studia partiū; quasi fidei & baptismi vim & excellentiam tribuerēt ipsi ministro, Paulo, vel Apollo, non autem Christo. Neutiquā verò carpit monastica instituta, vel Philosophorum aut Theologorum scholas & Academias, quę licet exercitiis, ritibus, sententiis discrepent, tamen in eadem fide Christi, caritate, & humilitate Christiana cōnexa sunt. Si quis aliter faxit, vanus is erit, & huius vanitatem & contentionē cum Paulo ad Corinthios hos amandabimus; hominis hoc vitiū est, non ordinis: vti Corinthiorū quorundam hoc vitium erat, non Ecclesiæ. longè veriùs aptiusq; hæc in schismata Nouantium retorqueas: ipsi enim dicunt; Ego sum Caluini, Ego Lutheri, Ego Mennonis, idq; in rebus fidei & Religionis; aliam enim fidem inducit Caluinus, aliam Lutherus, aliam Menno. 18.

Studia non diuersorum ordinum & scholarum, sed Nouantium hæreticorum hic reprehēduntur contra Erasmum.

Baptizaui Stephanæ domum. *Vers. 16.*

Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi celebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus c. 16. v. 17.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. *Vers. 17.*

Hæc duo sunt officia Pastorum, scilicet prędicatio & Sacramentorum administratio; sed istud principalius. Vnde Episcoporum, Archiepiscoporum, & Primatū præcipuum munus est prædicatio Euangelij; quod per se, nisi legitimè impediantur, exercere debent, inquit Concil. Trident. ses. 5. cap. 2. & ses. 24. c. 4. Baptismum verò, aliaque Sacramenta Parochis, eorumque adiutoribus cum Paulo committere possunt. 19.

Præcipuum Episcoporum munus est prædicare Euangelium.

Non in sapientia verbi.

Id est, Cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Græcè enim est σοφία, vnde

quæ data est vobis in Christo, id est, per Christum. vide can. 25. *Origo*, inquit S. Bernardus ser. 13. in Cantica, *omnium fontium & fluuiorum mare est: virtutū autem & scientiarū origo est Dominus Iesus Christus: continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant; remittatur* (per gratiarum actionem) *ad suum principium, cæleste profluuium, quo vlteriùs terræ refundatur; Gloriam meam alteri non dabo, inquit Deus* Isaiæ 49.

Vers. 5. *Quòd in omnibus diuites facti estis in illo* (per illum Christum) *in omni verbo* (prædicationis Euangelij) *& scientia* (id est, spirituali eius intelligentia.)

q.d. Gratias ago Deo, quòd vobis copiosam per me & Apollo exhibuerit prædicationem & doctrinam Euangelij, eiusque sensum & intelligentiam.

Vers. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*

Id est, quibus, ceu testimoniis duobus Christiana fides fundata & firmata est in vobis. Nam Græci græcum καθὼς, id est, *sicut*, per enallagen interpretantur, δι' ὧν, *per qua*, scilicet verbum & scientiam. Alij sic explicant, *Sicut testimonium*, &c. q.d. Quibus rebus, scilicet, prædicatione Euangelij, eiusque scientia, quasi certo testimonio cognoscitur vos esse fideles & discipulos Christi.

Vers. 7. *Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi.*

In secundo illius aduentu, quando omnium gratiarum copiam & consummationem in gloria cælesti à Christo accipietis.

Vers. 8. *Qui & confirmabit vos.*

Quantum est ex parte sua, id est, gratiā dabit, quæ vos confirmare possit; & actu confirmabit, si eam recipere, ea vti, & vos confirmare in Christi fide & charitate velitis, de quo rursum v. 9. confirmabit, inquam, ad hoc, vt sitis

11. & persistatis vsque in finem (vitæ) *fine crimine*, Græcè ἀνεγκλήτους, id est, inculpati, quos nemo culpare aut criminari possit, quasi crimen aliquod contra fidem & charitatē Christi commiseritis. τὸ enim *sine crimine* referri ad *confirmabit*, patet ex Græco βεβαιώσει ἀνεγκλήτους, id est, confirmabit inculpatos, non sine incriminabiles, vt scilicet tales sint & perseuerent: loquitur Apostolus toti Ecclesiæ, in qua pleriq; erant sancti & inculpati, etiamsi pauci aliqui schismata fererent, quos mox versu sequenti redarguit & culpat.

In Ecclesia Corinthiorū plerique erant sancti.

In die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

Est ellipsis, frequens Apostolo; supplendum enim est, vt sitis & appareatis sine crimine, illo die aduentus & iudicij Christi, nisi malis ἐν ἡμέρᾳ, poni pro εἰς ἡμέραν, *in die*, pro in diem (sæpe enim ἐν & εἰς confundit Apostolus) vt explicet τὸ *in fin*, per τὸ *in die aduentus Christi*, hic enim vltimus noster & rerū omniū erit finis.

Vers. 9. *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi.*

Nota *fidelis* S. Paulo idem est quod constans, verax, vt ostendam 1. Tim. 1. v. 15. non quasi, vt vult Caluinus, solùm efficaciter à se vocatos, eosque omnes Deus saluet; & quemque

12. illorum fore saluum fore firma fide credere iubeat & efficiat. Vt quid enim mox v. sequenti de Corinthiorum salute sollicitus, schismata eorum incusat? An non crediderant Corin-

Error Caluini circa efficacē Dei vocationem.

A thij? & tamen in schismata lapsi, periculum damnationis incurrerant, ideoque illud ab eis auertere satagit Paulus; possunt ergo fideles in peccata labi & damnari.

Dicitur itaque Deus *fidelis*, quia non fine causa suum vobis, ô Corinthij, subtrahet auxilium, quod dare cœpit, & deinceps se daturum promisit, vt persistatis & confirmemini in fide & societate Iesu; nec vos deseret, nisi priùs à vobis deseratur, vt docet Concil. Trident. ex S. Augustino sess. 6. cap. 11. & 13. Vbi tria docet eadem quæ hic Apostolus.

Deus non deserit hominē nisi priùs desertus.

Primò, iustificatis omnibus Deum, gratiam Christi dare; qua, in iustitia perseuerare possint, si velint. 2. Eos sua voluntate posse ab ea excidere. 3. Neminem scire, an sit perseueraturus, & an sit de numero electorum, nisi B specialem hac de re à Deo reuelationē habeat.

13. *Tria notanda circa negotium vocationis & electionis diuinæ.*

Nota 2. *societatem filij*, hic vocat Paulus communionem fidei, gratiæ, & gloriæ Christi, quæ habetur in Ecclesia Christi; siue ipsum Christianismum, in quo habemus societatem filiationis, hæreditatis, sacramentorum, & omnium bonorum Christi. quasi dicat, Vocati estis, vt sitis filij Dei, socij, membra, fratres, & cohæredes Christi. ita Anselm. Ambrosius, Theophylactus, Chrysost. quem vide. Sic S. Ioannes ait epistol. 1. cap. 1. *Vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.* Vbi aduerte; licet, vt ait Apostolus, omnes fideles Christiani sint de societate Christi, tamen alij aliis magis sunt de hac societate; scilicet qui magis Christi vi- C tam & gratiam participant; vt qui non tantùm præcepta, sed & consilia Christi sequuntur: sicut de societate Christi magis erant Apostoli, quàm alij Christiani.

Obsecro autē vos, fratres, per nomē Domini Iesu Christi. Vers. 10.

In cuius vnam eandemque societatem, familiam, domum, & Ecclesiam vocati sumus omnes, quicunque fideles & Christiani sumus, *vt idipsum dicatis omnes*, scilicet, quasi fratres germani, verbis & voce consentiatis, dicatisque omnes simul: *Ego sum Christi*; non autem hic dicat, *Ego sum Pauli*; ille, *Ego sum Apollo*. Rursum non tantùm voce, sed & mente consentiatis; alioqui enim ficta & simulata foret verbalis vestra oris confessio. Vnde subdit quasi radicem concordiæ dicens:

Sitis autē perfecti in eodem sensu & in eadē sententia. 14.

D Legūt aliqui in Græco, γνώσει, id est, *scientia*, itaque legunt Latina Plantiniana. sed corrigendum est γνώμῃ, id est, *sententia*: itaque legunt Latina Romana. Pro *perfecti*, Græcè est κατηρτισμένοι, id est, vt Theoph. *Sitis coagmentati, siue perfectè compacti in eodem sensu & in eadem sententia*, vt idem sentiatis, & inter vos consentiatis in Christo, vt vobis inuicem aptè cohæreatis in vna mente & sensu in Christo. καταρτίζειν enim significat ita aptè & congruenter aliquid componere & coagmentare, vt partes inter se, & cum toto congruant; atque quia tunc res perfecta atque absoluta est, cùm concinnè & congruenter hoc modo composita est; hinc hoc verbum significat quoque perficere, vt Psalmo 8. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti* (Græcè κατηρτίσω) *laudem*. 2. ad Corinthios vltimo,

Exhortatio Apostoli ad concordiam & fugam discordiæ.

De cetero fratres, gaudete, perfecti estote, id est, inter vos mutuò, & cum capite vestro congruite. Hoc enim significat Græcum καταρτίζεσθε, Psalm. 39. v. 7. *Aures autem perfecisti mihi.* Græcè κατηρτίσω μοι.

Vers. 11. *Significatum est enim mihi, ab iis qui sunt Chloës.*

Putant aliqui τὸ *Chloës* esse nomen loci: sed hic locus alibi nusquam legitur: nec Græca satis patiuntur Chloës esse locum. Vnde veriùs Chrysost. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat, Ex familia Chloës audiui. Simili Græcismo dicitur Rom. 16. v. 10. & 11. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli, Narcissi*, scilicet domo & familia.

Vers. 12. *Quod vnusquisque vestrum.*

Hoc est, quilibet ex iis, qui inter vos contendunt, & schismatis partem aliquam fouent. (Erant enim inter Corinthios multi alij cordati & pacifici; à schismate, & consequenter à B verbis sequentibus alieni.)

Dicit.

Vicissim, alternatiuè, vel respectiuè; non

15. *Schismata & conditiones Corinthiorum.*

enim quisque dicebat, *Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cephæ*: sed vicissim, cùm diceret vnus, Ego sum Pauli; alter dicebat: Ego sum Apollo; alter Ego sum Cephæ: in voce ergo *vnusquisque*, est acceptio distributiua & disiunctiua, familiaris Hebræis; quisque enim ambitiosè & contentiosè dicebat, Ego sum Pauli; vel, Ego sum Apollo; Ego sum Cephæ; Ego sum Pauli, scilicet discipulus, catechumenus: Ego Cephæ, scilicet à B. Petro Pontifice edoctus, vel baptizatus, Antiochiæ, Romæ, aut alibi. Nam hucusq; Petrus Corinthi non fuerat, vt colligitur c. 4. C v. 15. Vnde Baronius vult hæc verba esse eorũ, qui declinabãt schismata, quę propriè ob Paulum & Apollo exorta erant: vt patet c. 3. v. 4. vtque eã vitarent, aliis suos magistros iactantibus, ipsi dictitabant se nec Pauli, nec Apollo, sed Petri Præsidis Ecclesię esse discipulos; quasi dicerẽt, Hic dicit & iactat se esse Pauli discipulum; ille Apollo; ego verò dico me esse Cephæ, id est, me esse discipulum Petri, qui caput est Ecclesiæ & vicarius Christi; illi enim adhæreo, illo glorior, ille per Paulũ vel Apollo, aliũue me cõuertit & baptizauit; vnde alius altiùs assurgens dicebat, *Ego sum Christi*, qui scilicet est ipse summus princeps Apostolorum & Ecclesiæ, cuius vicarius est Petrus, cuius ministri sunt Paulus & Apollo. Notandum enim quod addit: *Ego autem Christi*, nõ malè, sed rectè

Rectè loquuntur qui dicunt se esse Christi, modò non contemnãt prælatos Ecclesiæ.

loquentium esse, si absit contentio, & contemptus Apostolorum & vicariorum Christi, vti iam Anabaptistæ contemnunt Prælatos; omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. Ita Ambr. Theoph. D. Thom. Occasio schismatis videtur fuisse, quòd Apollo, qui eloquens, acer, & potens erat in scripturis, Corinthi tum docebat. Act. 18. v. 27. ita vt eius respectu, nonnullis Paulus visus sit frigidior & ieiunior, vtpote qui studio, sermonis & scientiæ cultum & ornatum vitaret, vt ipse ait cap. 2. v. 4.

Denique hinc Hieron. ad Titum 1. putat, Episcopum presbyteris iurisdictione esse prælatum, vt schismata hæc tollerentur, cùm antea, ait, communi presbyterorum consilio Ec- A clesiæ gubernarentur: quæ verba Hieron. ad Titum primo, elucidanda sunt.

Numquid & in nomine Pauli baptizati estis? Vers. 13.

q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro nobis, baptismi ministris, de præcellentia cõtenditis. Hinc Theol. docent baptismum & sacramenta non valere, nec operari ex opere operantis, vel ministri; sed ex opere operato. Vbi nota, baptizari *in nomine Christi*, idem est, quod in inuocatione, professione, virtute, merito, & baptismo Christi baptizari; ac consequenter in nomen Christi transcribi, vt à Christo dicamini Christiani, non Pauliani, vel Apolliniani: ita Græci. vide de potestate excellentiæ, quam habet Christus in baptismo & aliis Sacramentis, S. Thomam.

16. *Baptismus nõ operatur ex opere operantis.*

Baptizari in nomine Christi quomodo intelligendum.

B 2. Hinc S. Thom. & alij, adeoq; Græcorum historia docet, Græcos accepisse hanc suam baptismi formã, vt non dicant; Ego te baptizo; sed *Baptizetur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*; ne quis dicat: Ego sum Pauli, Ego sum Apollo.

17. *Forma baptismi Græcorum.*

3. Ineptè hinc Erasm. Faber, & Nouantes à pari inferunt, Ergo perperã dicit hic, Ego sum Scoti; ille, Ego D. Thomæ; hic, Ego sum Francisci; ille, Ego sum Dominici alumnus & discipulus; quia Apostolus tantùm insectatur contentionẽ de præeminentia, & schismata quibus Corinthij aliqui superbiebãt, & Ecclesiam scindebant in studia partiũ; quasi fidei & baptismi vim & excellentiam tribuerẽt ipsi ministro, Paulo, vel Apollo, non autem Christo. C Neutiquã verò carpit monastica instituta, vel Philosophorum aut Theologorum scholas & Academias, quę licet exercitiis, ritibus, sententiis discrepent, tamen in eadem fide Christi, caritate, & humilitate Christiana cõnexa sunt. Si quis aliter faxit, vanus is erit, & huius vanitatem & contentionẽ cum Paulo ad Corinthios hos amandabimus; hominis hoc vitiũ est, non ordinis: vti Corinthiorũ quorundam hoc vitium erat, non Ecclesiæ. longè veriùs aptiusq; hæc in schismata Nouantium retorqueas: ipsi enim dicunt, Ego sum Caluini, Ego Lutheri, Ego Mennonis, idq; in rebus fidei & Religionis; aliam enim fidem inducit Caluinus, aliam Lutherus, aliam Menno.

18. *Studia non diuersorum ordinum & scholarum, sed Nouantium hæreticorum hic reprehenduntur contra Erasmum.*

Baptizaui Stephana domum. Vers. 16.

Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi ce- D lebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus c. 16. v. 17.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. Vers. 17.

Hæc duo sunt officia Pastorum, scilicet prędicatio & Sacramentorum administratio; sed istud principalius. Vnde Episcoporum, Archiepiscoporum, & Primatũ præcipuum munus est prædicatio Euangelij; quod per se, nisi legitime impediantur, exercere debent, inquit Concil. Trident. sess. 5. cap. 2. & sess. 24. c. 4. Baptismum verò, aliaque Sacramenta Parochis, eorumque adiutoribus cum Paulo committere possunt.

19. *Præcipuum Episcoporum munus est prædicare Euangelium.*

Non in sapientia verbi.

Id est, Cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Græcè enim est λόγου, vnde

quæ data est vobis in Christo, id est, per Christum. vide can. 25. *Origo*, inquit S. Bernardus ser. 13. in Cantica, *omnium fontium & fluuiorum mare est: virtutū autem & scientiarū origo est Dominus Iesus Christus: continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant; remittatur* (per gratiarum actionem) *ad suum principium, cæleste profluuium, quo vlterius terræ refundatur; Gloriam meam alteri non dabo, inquit Deus* Isaiæ 49.

Vers. 5. *Quòd in omnibus diuites facti estis in illo* (per illum Christum) *in omni verbo* (prædicationis Euangelij) *& scientia* (id est, spirituali eius intelligentia.)

q.d. Gratias ago Deo, quòd vobis copiosam per me & Apollo exhiberit prædicationem & doctrinam Euangelij, eiusque sensum & intelligentiam.

Vers. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*

Id est, quibus, ceu testimoniis duobus Christiana fides fundata & firmata est in vobis. Nam Græci græcum καθὼς, id est, *sicut*, per enallagen interpretantur, δι' ὧν, *per quæ*, scilicet verbum & scientiam. Alij sic explicant, *Sicut testimonium*, &c. q.d. Quibus rebus, scilicet prædicatione Euangelij, eiusque scientia, quasi certo testimonio cognoscitur vos esse fideles & discipulos Christi.

Vers. 7. *Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi.*

In secundo illius aduentu, quando omnium gratiarum copiam & consummationem in gloria cælesti à Christo accipietis.

Vers. 8. *Qui & confirmabit vos.*

Quantum est ex parte sua, id est, gratiā dabit, quæ vos confirmare possit; & actu confirmabit, si eam recipere, ea vti, & vos confirmare in Christi fide & charitate velitis, de quo rursum v. 9. confirmabit, inquam, ad hoc, vt sitis

11. & persistatis vsque in finem (vitæ) *sine crimine*, Græcè ἀνεγκλήτους, id est, inculpati, quos nemo culpare aut criminari possit, quasi crimen aliquod contra fidem & charitatē Christi commiseritis. τὸ enim *sine crimine* referri ad *confir-*

In Ecclesia Corinthiorū plerique erant sancti. *mabit*, patet ex Græco βεβαιώσει ἀνεγκλήτους, id est, confirmabit inculpatos, siue incriminabiles, vt scilicet tales sint & perseuerent: loquitur Apostolus toti Ecclesiæ, in qua pleriq; erant sancti & inculpati, etiamsi pauci aliqui schismata fererent, quos mox versu sequenti redarguit & culpat.

In die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

Est ellipsis, frequens Apostolo; supplendum enim est, vt sitis & appareatis sine crimine, illo die aduentus & iudicij Christi, nisi malis ἐν ἡμέρᾳ, poni pro εἰς ἡμέραν, *in die*, pro in diem (sæpe enim ἐν & εἰς confundit Apostolus) vt explicet τὸ *in fin*, per τὸ *in die aduentus Christi*, hic enim vltimus noster & rerū omniū erit finis.

Vers. 9. *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi.*

Nota *fidelis* S. Paulo idem est quod constans, verax, vt ostendam 1. Tim. 1. v. 15. non quasi, vt vult Caluinus, solùm efficaciter à se vocatos, eosque omnes Deus saluet; & quemque

12. *Error Caluini circa efficacẽ Dei vocationem.* illorum se saluum fore firma fide credere iubeat & efficiat. Vt quid enim mox v. sequenti de Corinthiorum salute sollicitus, schismata eorum incusat? An non crediderant Corin-

A thij? & tamen in schismata lapsi, periculum damnationis incurrerant, ideoque illud ab eis auertere satagit Paulus; possunt ergo fideles in peccata labi & damnari.

Dicitur itaque Deus *fidelis*, quia non sine causa suum vobis, ô Corinthij, subtrahet auxilium, quod dare cœpit, & deinceps se daturum promisit, vt persistatis & confirmemini in fide & societate Iesu; nec vos deseret, nisi priùs à vobis deseratur, vt docet Concil. Trident. ex S. Augustino sess. 6. cap. 11. & 13. Vbi tria docet eadem quæ hic Apostolus. *Deus non deserit hominē nisi priùs desertus.*

Primò, iustificatis omnibus Deum, gratiam Christi dare; qua, in iustitia perseuerare possint, si velint. 2. Eos sua voluntate posse ab ea excidere. 3. Neminem scire, an sit perseueraturus, & an sit de numero electorum, nisi B specialem hac de re à Deo reuelationem habeat. 13. *Tria notanda circa negotium vocationis & electionis diuinæ.*

Nota 2. *societatem filij*, hic vocat Paulus communionem fidei, gratiæ, & gloriæ Christi, quæ habetur in Ecclesia Christi; siue ipsum Christianismum, in quo habemus societatem filiationis, hæreditatis, sacramentorum, & omnium bonorum Christi. quasi dicat, Vocati estis, vt sitis filij Dei, socij, membra, fratres, & cohæredes Christi. ita Anselm. Ambrosius, Theophylactus, Chrysost. quem vide. Sic S. Ioannes ait epistol. 1. cap. 1. *Vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.* Vbi aduerte; licet, vt ait Apostolus, omnes fideles Christiani sint de societate Christi, tamen alij aliis magis sunt de hac societate; scilicet qui magis Christi vi-C tam & gratiam participant; vt qui non tantùm præcepta, sed & consilia Christi sequuntur: sicut de societate Christi magis erant Apostoli, quàm alij Christiani.

Obsecro autē vos, fratres, per nomē Domini Iesu Christi. *Vers. 10.*

In cuius vnam eandemque societatem, familiam, domum, & Ecclesiam vocati sumus omnes, quicunque fideles & Christiani sumus, *vt idipsum dicatis omnes*, scilicet, quasi fratres germani, verbis & voce consentiatis, dicatisque omnes simul: *Ego sum Christi*; non autem hic dicat, *Ego sum Pauli*; ille, *Ego sum Apollo*. Rursum non tantùm voce, sed & mente consentiatis; alioqui enim ficta & simulata foret verbalis vestra oris confessio. Vnde subdit quasi radicem concordiæ dicens:

Sitis autē perfecti in eodem sensu & in eadē sententia. 14.

D Legūt aliqui in Græco, γνώσει, id est, *scientia*, itaque legunt Latina Plantiniana. sed corrigendum est γνώμῃ, id est, *sententia*: itaque legunt Latina Romana. Pro *perfecti*, Græcè est κατηρτισμένοι, id est, vt Theoph. *Sitis coagmentati, siue perfectè compacti in eodem sensu & in eadem sententia*, vt idem sentiatis, & inter vos consentiatis in Christo, vt vobis inuicem aptè cohæreatis in vna mente & sensu in Christo. *Exhortatio Apostoli ad concordiam & fugam discordiæ.*

καταρτίζειν enim significat ita apte & congruenter aliquid componere & coagmentare, vt partes inter se, & cum toto congruant; atque quia tunc res perfecta atque absoluta est, cùm concinnè & congruenter hoc modo composita est; hinc hoc verbum significat quoque perficere, vt Psalmo 8. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti* (Græcè κατηρτίσω) *laudem*. 2. ad Corinthios vltimo,

de

De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, id est, inter vos mutuò, & cum capite vestro congruite. Hoc enim significat Græcum καταρτίζεσθε, Psalm. 39. v. 7. *Aures autem perfecisti mihi.* Græcè κατηρτίσω μοι.

Vers. 11. *Significatum est enim mihi, ab iis qui sunt Chloës.*

Putant aliqui τὸ *Chloës* esse nomen loci: sed hic locus alibi nusquam legitur: nec Græca satis patiuntur Chloës esse locum. Vnde veriùs Chrysost. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat, Ex familia Chloës audiui. Simili Græcismo dicitur Rom. 16. v. 10. & 11. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli, Narcissi*, scilicet domo & familia.

Vers. 12. *Quòd vnusquisque vestrum.*

Hoc est, quilibet ex iis, qui inter vos contendunt, & schismatis partem aliquam fouent. (Erant enim inter Corinthios multi alij cordati & pacifici; à schismate, & consequenter à verbis sequentibus alieni.)

Dicit.

Vicissim, alternatiuè, vel respectiuè; non

15. *Schismata & contentiones Corinthiorum.*

enim quisque dicebat, *Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cephæ*: sed vicissim, cùm diceret vnus, Ego sum Pauli; alter dicebat: Ego sum Apollo; alter Ego sum Cephæ: in voce ergo *vnusquisque*, est acceptio distributiua & disiunctiua, familiaris Hebræis; quisque enim ambitiose & contentiosè dicebat, Ego sum Pauli; vel, Ego sum Apollo; Ego sum Cephæ; Ego sum Pauli, scilicet discipulus, catechumenus: Ego Cephæ, scilicet à B. Petro Pontifice edoctus, vel baptizatus, Antiochiæ, Romæ, aut alibi. Nam hucusq; Petrus Corinthi non fuerat, vt colligitur c. 4. v. 15. Vnde Baronius vult hæc verba esse eorũ, qui declinabãt schismata, quę propriè ob Paulum & Apollo exorta erant: vt patet c. 3. v. 4. vtque ea vitarent, aliis suos magistros iactantibus, ipsi dictitabant se nec Pauli, nec Apollo, sed Petri Præsidis Ecclesię esse discipulos; quasi dicerẽt; Hic dicit & iactat se esse Pauli discipulum; ille Apollo; ego verò dico me esse Cephæ, id est, me esse discipulum Petri, qui caput est Ecclesiæ & vicarius Christi; illi enim adhæreo, illo glorior, ille per Paulũ vel Apollo, aliúmue me cõuertit & baptizauit; vnde alius altiùs assurgens dicebat, *Ego sum Christi*, qui scilicet est ipse summus princeps Apostolorum & Ecclesiæ, cuius vicarius est Petrus, cuius ministri sunt Paulus & Apollo. Notandum enim quod addit: *Ego autem Christi*, nõ male, sed rectè loquentium esse, si absit contentio, & contemptus Apostolorum & vicariorum Christi, vti iam Anabaptistæ contemnunt Prælatos: omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. Ita Ambr. Theoph. D. Thom. Occasio schismatis videtur fuisse, quòd Apollo, qui eloquens, acer, & potens erat in scripturis, Corinthi tum docebat. Act. 18. v. 27. ita vt eius respectu, nonnullis Paulus visus sit frigidior & ieiunior, vtpote qui studio, sermonis & scientiæ cultum & ornatum vitaret, vt ipse ait cap. 2. v. 4.

Rectè loquuntur qui dicunt se esse Christi, modò non contemnant prælatos Ecclesiæ.

Denique hinc Hieron. ad Titum 1. putat, Episcopum presbyteris iurisdictione esse prælatum, vt schismata hæc tollerentur, cùm antea, ait, communi presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernarentur: quæ verba Hieron. ad Titum primo, elucidanda sunt.

Vers. 13. *Numquid & in nomine Pauli baptizati estis?*

q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro nobis, baptismi ministris, de præcellentia cõtenditis. Hinc Theol. docent baptismum & sacramenta non valere, nec operari ex opere operantis, vel ministri; sed ex opere operato. Vbi nota, baptizari *in nomine Christi*, idem est, quod in inuocatione, professione, virtute, merito, & baptismo Christi baptizari; ac consequenter in nomen Christi transcribi, vt à Christo dicamini Christiani, non Pauliani, vel Apolliniani: ita Græci. vide de potestate excellentiæ, quam habet Christus in baptismo & aliis Sacramentis, S. Thomam.

16. *Baptismus nõ operatur ex opere operantis.*

Baptizari in nomine Christi quomodo intelligendum.

2. Hinc S. Thom. & alij, adeoq; Græcorum historia docet, Græcos accepisse hanc suam baptismi formã, vt non dicant; Ego te baptizo; sed *Baptizatur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*; nę quis dicat: Ego sum Pauli, Ego sum Apollo.

17. *Forma baptismi Græcorum.*

3. Ineptè hinc Erasm. Faber, & Nouantes à pari inferunt, Ergo perperã dicit hic, Ego sum Scoti; ille, Ego D. Thomæ; hic, Ego sum Francisci; ille, Ego sum Dominici alumnus & discipulus; quia Apostolus tantùm insectatur contentiones de præeminentia, & schismata quibus Corinthij aliqui superbiebãt, & Ecclesiam scindebant in studia partiũ; quasi fidei & baptismi vim & excellentiam tribuerẽt ipsi ministro, Paulo, vel Apollo, non autem Christo. Neutiquã verò carpit monastica instituta, vel Philosophorum aut Theologorum scholas & Academias, quę licet exercitiis, ritibus, sententiis discrepent, tamen in eadem fide Christi, caritate, & humilitate Christiana cõnexa sunt. Si quis aliter faxit, vanus is erit, & huius vanitatem & contentionẽ cum Paulo ad Corinthios hos amandabimus; hominis hoc vitiũ est, non ordinis: vti Corinthiorũ quorundam hoc vitium erat, non Ecclesiæ. longè veriùs aptiusq; hæc in schismata Nouantium retorqueas: ipsi enim dicunt; Ego sum Caluini, Ego Lutheri, Ego Mennonis, idq; in rebus fidei & Religionis; aliam enim fidem inducit Caluinus, aliam Lutherus, aliam Menno.

18. *Studia non diuersorum ordinum & scholarum, sed Nouantium hæreticorum hic reprehẽduntur contra Erasmum.*

Vers. 16. *Baptizaui Stephanæ domum.*

Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi celebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus c. 16. v. 17.

Vers. 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare.*

Hæc duo sunt officia Pastorum, scilicet prędicatio & Sacramentorum administratio; sed istud principalius. Vnde Episcoporum, Archiepiscoporum, & Primatũ præcipuum munus est prædicatio Euangelij; quod per se, nisi legitimè impediantur, exercere debent, inquit Concil. Trident. sess. 5. cap. 2. & sess. 24. c. 4. Baptismum verò, aliaque Sacramenta Parochis, eorumque adiutoribus cum Paulo committere possunt.

19. *Præcipuum Episcopi munus est prædicare Euangelium.*

Non in sapientia verbi.

Id est, Cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Græcè enim est σοφία, voce

quæ data est vobis in Christo, id est, per Christum. vide can. 25. *Origo*, inquit S. Bernardus ser. 13. in Cantica, *omnium fontium & fluuiorum mare est: virtutũ autem & scientiarũ origo est Dominus Iesus Christus: continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant; remittatur* (per gratiarum actionem) *ad suum principium, cæleste profluuium, quo vlterius terra refundatur; Gloriam meam alteri non dabo, inquit Deus* Isaiæ 49.

Vers. 5. *Quòd in omnibus diuites facti estis in illo* (per illum Christum) *in omni verbo* (prædicationis Euangelij) *& scientia* (id est, spiritali eius intelligentia.)

q.d. Gratias ago Deo, quòd vobis copiosam per me & Apollo exhibuerit prædicationem & doctrinam Euangelij, eiusque sensum & intelligentiam.

Vers. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*

Id est, quibus, ceu testimoniis duobus Christiana fides fundata & firmata est in vobis. Nam Græci græcum καθὼς, id est, *sicut*, per enallagen interpretantur, δι' ὧν, *per quæ*, scilicet verbum & scientiam. Alij sic explicant, *Sicut testimonium*, &c. q.d. Quibus rebus, scilicet, prædicatione Euangelij, eiusque scientia, quasi certo testimonio cognoscitur vos esse fideles & discipulos Christi.

Vers. 7. *Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi.*

In secundo illius aduentu, quando omnium gratiarum copiam & consummationem in gloria cælesti à Christo accipietis.

Vers. 8. *Qui & confirmabit vos.*

Quantum est ex parte sua, id est, gratiã dabit, quæ vos confirmare possit; & actu confirmabit, si eam recipere, ea vti, & vos confirmare in Christi fide & charitate velitis, de quo rursum v. 9. confirmabit, inquam, ad hoc, vt sitis
11. & persistatis vsque in finem (vitæ) *sine crimine*, Græcè ἀνεγκλήτους, id est, inculpati, quos nemo culpare aut criminari possit, quasi crimen aliquod contra fidem & charitatẽ Christi commiseritis. τὸ enim *sine crimine* referri ad *confirmabit*, patet ex Græco βεβαιώσει ἀνεγκλήτους, id est, confirmabit inculpatos, sine incriminabiles, vt scilicet tales sint & perseuerent: loquitur Apostolus toti Ecclesiæ, in qua pleriq; erant sancti & inculpati, etiamsi pauci aliqui schismata sererent, quos mox versu sequenti redarguit & culpat.

In Ecclesia Corinthiorũ plerique erant sancti.

In die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

Est ellipsis, frequens Apostolo; supplendum enim est, vt sitis & appareatis sine crimine, illo die aduentus & iudicij Christi, nisi malis ἐν ἡμέρᾳ, poni pro εἰς ἡμέραν, *in die*, pro in diem (sæpe enim ἐν & εἰς confundit Apostolus) vt explicet τὸ *in fin*, per τὸ *in die aduentus Christi*, hic enim vltimus noster & rerũ omniũ erit finis.

Vers. 9. *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi.*

Nota. *fidelis* S. Paulo idem est quod constans, verax, vt ostendam 1. Tim. 1. v. 15. non quasi, vt vult Caluinus, solùm efficaciter à se vocatos, eosque omnes Deus saluet; & quemque
12. illorum se saluum fore firma fide credere iubeat & efficiat. Vt quid enim mox v. sequenti de Corinthiorum salute sollicitus, schismata eorum incusat? An non crediderant Corinthij? & tamen in schismata lapsi, periculum damnationis incurrerant, ideoque illud ab eis auertere satagit Paulus; possunt ergo fideles in peccata labi & damnari.

Error Caluini circa efficacẽ Dei vocationem.

A

Dicitur itaque Deus *fidelis*, quia non sine causa suum vobis, ô Corinthij, subtrahet auxilium, quod dare cœpit, & deinceps se daturum promisit, vt persistatis & confirmemini in fide & societate Iesu; nec vos deseret, nisi priùs à vobis deseratur, vt docet Concil. Trident. ex S. Augustino sess. 6. cap. 11. & 13. Vbi tria docet eadem quæ hic Apostolus.

Deus non deserit hominẽ nisi priùs desertus.

Primò, iustificatis omnibus Deum, gratiam Christi dare; qua, in iustitia perseuerare possint, si velint. 2. Eos sua voluntate posse ab ea excidere. 3. Neminem scire, an sit perseueraturus, & an sit de numero electorum, nisi specialem hac de re à Deo reuelationẽ habeat. 13.

Tria notanda circa negotium vocationis & electionis diuinæ.

B

Nota 2. *societatem filij*, hic vocat Paulus communionem fidei, gratiæ, & gloriæ Christi, quæ habetur in Ecclesia Christi; siue ipsum Christianismum, in quo habemus societatem filiationis, hæreditatis, sacramentorum, & omnium bonorum Christi. quasi dicat, Vocati estis, vt sitis filij Dei, socij, membra, fratres, & cohæredes Christi. ita Anselm. Ambrosius, Theophylactus, Chrysost. quem vide. Sic S. Ioannes ait epistol. 1. cap. 1. *Vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.* Vbi aduerte; licet, vt ait Apostolus, omnes fideles Christiani sint de societate Christi, tamen alij aliis magis sunt de hac societate; scilicet qui magis Christi vi-

C

tam & gratiam participant; vt qui non tantùm præcepta, sed & consilia Christi sequuntur: sicut de societate Christi magis erant Apostoli, quàm alij Christiani.

Obsecro autẽ vos, fratres, per nomẽ Domini Iesu Christi. Vers. 10.

In cuius vnam eandemque societatem, familiam, domum, & Ecclesiam vocati sumus omnes, quicunque fideles & Christiani sumus, *vt idipsum dicatis omnes*, scilicet, quasi fratres germani, verbis & voce consentiatis, dicatisque omnes simul: *Ego sum Christi*; non autem hic dicat, *Ego sum Pauli*; ille, *Ego sum Apollo*. Rursum non tantùm voce, sed & mente consentiatis; alioqui enim ficta & simulata foret verbalis vestra oris confessio. Vnde subdit quasi radicem concordiæ dicens:

Sitis autẽ perfecti in eodem sensu & in eadẽ sententia. 14.

D

Legũt aliqui in Græco, γνώσει, id est, *scientia*, itaque legunt Latina Plantiniana. sed corrigendum est γνώμῃ, id est, *sententia*: itaque legunt Latina Romana. Pro *perfecti*, Græcè est κατηρτισμένοι, id est, vt Theoph. *Sitis coagmentati, siue perfectè compacti in eodem sensu & in eadem sententia*, vt idem sentiatis, & inter vos consentiatis in Christo, vt vobis inuicem aptè cohæreatis in vna mente & sensu in Christo. καταρτίζειν enim significat ita apte & congruenter aliquid componere & coagmentare, vt partes inter se, & cum toto congruant; atque quia tunc res perfecta atque absoluta est, cùm concinnè & congruenter hoc modo composita est; hinc hoc verbum significat quoque perficere, vt Psalmo 8. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti* (Græcè κατηρτίσω) *laudem*. 2. ad Corinthios vltimo,

Exhortatio Apostoli ad concordiam & fugam discordiæ.

de

De cetero fratres, gaudete, perfecti estote, id est, inter vos mutuò, & cum capite vestro congruite. Hoc enim significat Græcum κατηρτίζεσθε, Psalm. 39. v. 7. *Aures autem perfecisti mihi*. Græcè κατηρτίσω μοι.

Vers. 11. *Significatum est enim mihi, ab iis qui sunt Chloës.*

Putant aliqui τὸ *Chloës* esse nomen loci: sed hic locus alibi nusquam legitur: nec Græca satis patiuntur Chloës esse locum. Vnde veriùs Chrysost. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat, Ex familia Chloës audiui. Simili Græcismo dicitur Rom. 16. v. 10. & 11. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli, Narcissi*, scilicet domo & familia.

Vers. 12. *Quòd vnusquisque vestrum.*

Hoc est, quilibet ex iis, qui inter vos contendunt, & schismatis partem aliquam fouent. (Erant enim inter Corinthios multi alij cor- B dati & pacifici; à schismate, & consequenter à verbis sequentibus alieni.)

Dicit.

Vicissim, alternatiuè, vel respectiuè; non
15. *Schismata & contentiones Corinthiorum.* enim quisque dicebat, *Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cepha*: sed vicissim, cum diceret vnus, Ego sum Pauli; alter dicebat: Ego sum Apollo; alter Ego sum Cephæ: in voce ergo *vnusquisque*, est acceptio distributiua & disiunctiua, familiaris Hebræis; quisque enim ambitiosè & contentiosè dicebat, Ego sum Pauli; vel, Ego sum Apollo; Ego sum Cephæ; Ego sum Pauli, scilicet discipulus, catechumenus: Ego Cephæ, scilicet à B. Petro Pontifice edoctus, vel baptizatus, Antiochiæ, Romæ, aut alibi. Nam hucusq; Petrus Corinthi non fuerat, vt colligitur c. 4. C v. 15. Vnde Baronius vult hæc verba esse eorũ, qui declinabãt schismata, quę propriè ob Paulum & Apollo exorta erant: vt patet c. 3. v. 4. vtque ea vitarent, aliis suos magistros iactantibus, ipsi dictitabant se nec Pauli, nec Apollo, sed Petri Præsidis Ecclesię esse discipulos; quasi dicerẽt; Hic dicit & iactat se esse Pauli discipulum; ille Apollo; ego verò dico me esse Cephæ, id est, me esse discipulum Petri, qui caput est Ecclesiæ & vicarius Christi; illi enim adhæreo, illo glorior, ille per Paulũ vel Apollo, aliũmue me cõuertit & baptizauit; vnde alius altiùs assurgens dicebat, *Ego sum Christi*, qui scilicet est ipse summus princeps Apostolorum & Ecclesiæ, cuius vicarius est Petrus, cuius ministri sunt Paulus & Apollo. Notandum enim quod addit: *Ego autem Christi*, nõ malè, sed rectè
Rectè loquuntur qui dicunt se esse Christi, modò non contemnãt prælatos Ecclesiæ. loquentium esse, si absit contentio, & contem- D ptus Apostolorum & vicariorum Christi, vti iam Anabaptistæ contemnunt Prælatos: omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. Ita Ambr. Theoph. D. Thom. Occasio schismatis videtur fuisse, quòd Apollo, qui eloquens, acer, & potens erat in scripturis, Corinthi tum docebat. Act. 18. v. 27. ita vt eius respectu, nonnullis Paulus visus sit frigidior & ieiunior, vtpote qui studio, sermonis & scientiæ cultum & ornatum vitaret, vt ipse ait cap. 2. v. 4.

Denique hinc Hieron. ad Titum 1. putat, Episcopum presbyteris iurisdictione esse prælatum, vt schismata hæc tollerentur, cùm antea, ait, communi presbyterorum consilio Ec- A clesiæ gubernarentur: quæ verba Hieron. ad Titum primo, elucidanda sunt.

Numquid & in nomine Pauli baptizati estis? *Vers. 13.*

q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro no- 16.
bis, baptismi ministris, de præcellentia cõten- *Baptismus nõ operatur ex opere operantis.* ditis. Hinc Theol. docent baptismum & sacramenta non valere, nec operari ex opere operantis, vel ministri; sed ex opere operato. Vbi nota, baptizari *in nomine Christi*, idem est, quod *Baptizari in nomine Christi quomodo intelligendum.* in inuocatione, professione, virtute, merito, & baptismo Christi baptizari; ac consequenter in nomen Christi transcribi, vt à Christo dicamini Christiani, non Pauliani, vel Apolliniani: ita Græci. vide de potestate excellentiæ, quam habet Christus in baptismo & aliis Sacramentis, S. Thomam.

B 2. Hinc S. Thom. & alij, adeoq; Græcorum 17.
historia docet, Græcos accepisse hanc suam *Forma baptismi Græcorum.* baptismi formã, vt non dicant; Ego te baptizo; sed *Baptizatur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*; nę quis dicat: Ego sum Pauli, Ego sum Apollo.

3. Ineptè hinc Erasm. Faber, & Nouantes à 18.
pari inferunt, Ergo perperã dicit hic, Ego sum *Studia non diuersorum ordinum & scholarum, sed Nouantium hæreticorum hic reprehẽduntur contra Erasmum.* Scoti; ille, Ego D. Thomæ; hic, Ego sum Francisci; ille, Ego sum Dominici alumnus & discipulus; quia Apostolus tantùm insectatur contentione; de præeminentia, & schismata quibus Corinthij aliqui superbiebãt, & Ecclesiam scindebant in studia partiũ; quasi fidei & baptismi vim & excellentiam tribuerẽt ipsi ministro, Paulo, vel Apollo, non autem Christo. C Neutiquã verò carpit monastica instituta, vel Philosophorum aut Theologorum scholas & Academias, quę licet exercitiis, ritibus, sententiis discrepent, tamen in eadem fide Christi, caritate, & humilitate Christiana cõnexa sunt. Si quis aliter faxit, vanus is erit, & huius vanitatem & contentionẽ cum Paulo ad Corinthios hos amandabimus; hominis hoc vitiũ est, non ordinis: vti Corinthiorũ quorundam hoc vitium erat, non Ecclesiæ. longè veriùs aptiusq; hæc in schismata Nouantium retorqueas: ipsi enim dicunt; Ego sum Caluini, Ego Lutheri, Ego Mennonis, idq; in rebus fidei & Religionis; aliam enim fidem inducit Caluinus, aliam Lutherus, aliam Menno.

Baptizaui Stephana domum. *Vers. 16.*

Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi ce- D lebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus c. 16. v. 17.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. *Vers. 17.*

Hæc duo sunt officia Pastorum, scilicet prędicatio & Sacramentorum administratio; sed istud principalius. Vnde Episcoporum, Archi- 19.
episcoporum, & Primatũ præcipuum munus *Præcipuum Episcopi munus est prædicare Euangelium.* est prædicatio Euangelij; quod per se, nisi legitimè impediantur, exercere debent, inquit Concil. Trident. ses. 5. cap. 2. & ses. 24. c. 4. Baptismum verò, aliaque Sacramenta Parochis, eorumque adiutoribus cum Paulo committere possunt.

Non in sapientia verbi.

Id est, Cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Græcè enim est σοφίᾳ, vnde

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agit gratias Deo, pro gratia Corinthiis data, spondetque quòd Deus in eos illos confirmabit.

Deinde v.10. insectatur eorum schisma, quo hic dicebat, Ego sum Pauli; *ille,* Ego sum Apollo; *cùm omnes sint Christi.*

Tertiò v.17. radicem schismatis succidit, dum docet non debere Corinthios spectare eloquentiam Apollo, vel alterius prædicatoris, sed rem prædicatam, scilicet Crucem, quæ licet Iudæis sit scandalum, Gentibus stultitia, Fidelibus tamen est Dei virtus & sapientia.

Hinc 4.v.26. consequenter docet Deum non vocasse ad prædicationem & fidem Crucis & salutis sapientes, potentes, & nobiles mundi, sed stultos, infirmos, & ignobiles Apostolos, aliosque primos fideles, idque ne quis in se, sed tantum in Deo glorietur.

1. PAVLVS vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater,

2. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum, & nostro.

3. Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu:

5. quòd in omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia:

6. sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis:

7. ita vt nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi,

8. qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduentus Domini nostri Iesu Christi.

9. Fidelis Deus: per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri.

10. Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi: vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia.

11. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei ab ijs, qui sunt Chloës, quia contentiones sunt inter vos.

12. Hoc autem dico, quòd vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego verò Cephæ: ego autem Christi.

13. Diuisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

14. Gratias ago Deo, quòd neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum, & Caium:

15. nequis dicat quòd in nomine meo baptizati estis.

16. Baptizaui autem & Stephanæ domum: ceterùm nescio si quem alium baptizauerim.

17 Non

17. Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare: non in sapientia verbi, vt non euacuetur crux Christi.

18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem, qui salui fiunt, id est nobis, Dei virtus est.

19. Perdam sapientiam sapientiũ, & prudentiã prudentium reprobabo.

20. Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

21. Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.

22. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt:

23. nos autem prædicamus Christum crucifixum: Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam,

24. ipsis autem vocatis Iudæis, atque Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam:

25. quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

26. Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles:

27. sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia:

28. & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret:

29. vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.

30. Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio:

31. vt quemadmodum scriptũ est: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Sosthenes.*

A ERat hic princeps synagogæ Corinthi; conuersus ad Christũ à Paulo; pro fide coram Gallione Procõsule acriter verberatus, Act. 18. v. 17. ac post mortẽ relatꝰ inter Sãctos, 28. Nou.

Vers. 2. *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi; sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis.*

Supple, scribit, & salutem dicit Paulus, præcando: *gratia vobis & pax à Deo.* Pro *vocatis sanctis,* Syrus vertit; Vocatis & sanctis. Græcè enim semper non est participium λεγόμενος aut κεκλημένος, id est vocatus, dictus, appellatus; sed κλητὸς, nomen. q. d. Vocatitius sanctitatis, vel vocatione sanctus, vocatus ad sanctimoniam. Nota 1. hoc beneficium vocationis Paulũ toto hoc capite. & passim alibi admirari. 2. Illud &

8. *Beneficium vocationis cum admiratione & humilitate recensendũ. Error Pelagij circa vocationem.*

B omnia cetera humiliter ac piè diuinæ beneuolentiæ & potestati adscribere. De humilitate locum hic habet insignem Chrysostomus in morali hom. primę. 3. Hinc patet contra Pelagium, non nostris meritis, sed mera Dei gratia nos vocatos esse ad fidem & gratiã Christi. ita Chrys. & passim Aug. Rursum hinc omnes Christiani olim dicti sunt Sancti; non actu, sed vocatione, professione, debito. Quartò, hos Sanctos dicit *in Christo,* id est, per Christi merita sanctificatos; scilicet in Baptismo & deinceps. 5. τὸ *Ecclesiæ* & τὸ *vocatis sanctis* idẽ sunt. Est enim appositio, siue explicatio Ecclesiæ: vt si quęras, quid sit Ecclesia? Respõdebo hinc ex S. Paulo; sunt vocati Sancti; siue, est cõgregatio & cœtus

A fidelium, qui vocati sunt ad sanctitatem. Vnde sextò, hinc patet, Ecclesiam esse visibilẽ. Scribit enim Paulus hæc non ideæ abstractæ, sed Ecclesiæ, quæ est Corinthi, quæ eius litteras legere & videre poterat, vt patet. 7. Ex hoc loco liquet, eandem vbiq; esse Ecclesiã, cuius pars erat Ecclesia Corinthiorũ. Vnde ait: *Cum omnibus qui inuocant nomen Domini Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro,* id est, omnibus Christianis vbicumq; consistant; siue mecum hoc in loco nostro, siue in alio quolibet suo loco. Ita Chrysost. *Eoque, ait, tacitè innuit Paulus, Corinthios semotis contentionibus debere esse concordes, quasi membra eiusdẽ Ecclesiæ & capitis Christi.* Deinde innuit se scribere hanc epistolam propriè quidem ad Corinthios, sed tamen cupere esse circularẽ ad

9. *Ecclesiã esse visibilẽ contra hæreticos ostenditur.*

B omnes Christianos, vti circulares erant aliorum epistolæ Apostolorũ, & Episcoporum primis illis sæculis. Nam quod Caiet. τὸ *nostro,* interpretatur. q. d. Nostra iurisdictio se extendit Corinthum, & ad Corinthios; vt vrbs & locus Corinthi sit & ipsorum & noster; coactum est. Denique cur dicat? Ecclesia, vel euocatio, vel cœtus vocatorũ ad fidẽ, quæ olim synagoga, id est, congregatio dicebatur; & quid sit, qualis, quæ eius notæ, vide Bellarm. de Ecclesia lib. 1. cap. 1. 2. & seq. solide & doctè edisserentem.

Vers. 4. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quæ data est vobis in Christo Iesu.*

10. *Gratiarum actio frequens debet esse Christiano.*

In gratia, Syrus, על טיבותא *al tabuta,* Græcè ἐπὶ τῇ χάριτι, id est, propter gratiam Dei, quæ

De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, id est, inter vos mutuò, & cum capite vestro congruite. Hoc enim significat Græcum καταρτίζεσθε, Psalm. 39. v. 7. *Aures autem perfecisti mihi.* Græcè κατηρτίσω μοι.

Vers. 11. *Significatum est enim mihi, ab iis qui sunt Chloës.*

Putant aliqui τὸ *Chloës* esse nomen loci: sed hic locus alibi nusquam legitur: nec Græca satis patiuntur Chloës esse locum. Vnde veriùs Chrysost. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat, Ex familia Chloës audiui. Simili Græcismo dicitur Rom. 16. v. 10. & 11. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli, Narcissi*, scilicet domo & familia.

Vers. 12. *Quòd vnusquisque vestrum.*

Hoc est, quilibet ex iis, qui inter vos contendunt, & schismatis partem aliquam fouent. (Erant enim inter Corinthios multi alij cordati & pacifici; à schismate, & consequenter à verbis sequentibus alieni.)

Dicit.

Vicissim, alternatiuè, vel respectiuè; non
15. *Schismata & contentiones Corinthiorum.* enim quisque dicebat, *Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego Cephæ*: sed vicissim, cùm diceret vnus, Ego sum Pauli; alter dicebat: Ego sum Apollo; alter Ego sum Cephæ: in voce ergo *vnusquisque*, est acceptio distributiua & disiunctiua, familiaris Hebræis; quisque enim ambitiosè & contentiosè dicebat, Ego sum Pauli; vel, Ego sum Apollo; Ego sum Cephæ; Ego sum Pauli, scilicet discipulus, catechumenus: Ego Cephæ, scilicet à B. Petro Pontifice edoctus, vel baptizatus, Antiochiæ, Romæ, aut alibi. Nam hucusq; Petrus Corinthi non fuerat, vt colligitur c. 4. v. 15. Vnde Baronius vult hæc verba esse eorũ, qui declinabãt schismata, quę propriè ob Paulum & Apollo exorta erant: vt patet c. 3. v. 4. vtque ea vitarent, aliis suos magistros iactantibus, ipsi dictitabant se nec Pauli, nec Apollo, sed Petri Præsidis Ecclesię esse discipulos; quasi dicerẽt, Hic dicit & iactat se esse Pauli discipulum; ille Apollo; ego verò dico me esse Cephæ, id est, me esse discipulum Petri, qui caput est Ecclesiæ & vicarius Christi; illi enim adhæreo, illo glorior, ille per Paulũ vel Apollo, aliũmue me cõuertit & baptizauit; vnde alius altiùs assurgens dicebat, *Ego sum Christi*, qui scilicet est ipse summus princeps Apostolorum & Ecclesiæ, cuius vicarius est Petrus, cuius ministri sunt Paulus & Apollo. Notandum enim quod addit: *Ego autem Christi*, nõ male, sed rectè

Rectè loquuntur qui dicunt se esse Christi, modò non contemnant prælatos Ecclesiæ. loquentium esse, si absit contentio, & contemptus Apostolorum & vicariorum Christi, vti iam Anabaptistæ contemnunt Prælatos: omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. Ita Ambr. Theoph. D. Thom. Occasio schismatis videtur fuisse, quòd Apollo, qui eloquens, acer, & potens erat in scripturis, Corinthi tum docebat. Act. 18. v. 27. ita vt eius respectu, nonnullis Paulus visus sit frigidior & ieiunior, vtpote qui studio, sermonis & scientiæ cultum & ornatum vitaret, vt ipse ait cap. 2. v. 4.

Denique hinc Hieron. ad Titum 1. putat, Episcopum presbyteris iurisdictione esse prælatum, vt schismata hæc tollerentur, cùm antea, ait, communi presbyterorum consilio Ecclesiæ gubernarentur: quæ verba Hieron. ad Titum primo, elucidanda sunt.

Vers. 13. *Nunquid & in nomine Pauli baptizati estis?*

q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro no-
16. *Baptismus nõ operatur ex opere operantis.* bis, baptismi ministris, de præcellentia cõtenditis. Hinc Theol. docent baptismum & sacramenta non valere, nec operari ex opere operantis, vel ministri; sed ex opere operato. Vbi nota, baptizari *in nomine Christi*, idem est, quod
Baptizari in nomine Christi quomodo intelligendum. in inuocatione, professione, virtute, merito, & baptismo Christi baptizari; ac consequenter in nomen Christi transcribi, vt à Christo dicamini Christiani, non Pauliani, vel Apolliniani: ita Græci. vide de potestate excellentiæ, quam habet Christus in baptismo & aliis Sacramentis, S. Thomam.

17. *Forma baptismi Græcorum.* 2. Hinc S. Thom. & alij, adeoq; Græcorum historia docet, Græcos accepisse hanc suam baptismi formã, vt non dicant; Ego te baptizo; sed *Baptizatur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*; nę quis dicat: Ego sum Pauli, Ego sum Apollo.

18. *Studia non diuersorum ordinum & scholarum, sed Nouantium hæreticorum hic reprehenduntur contra Erasmum.* 3. Ineptè hinc Erasm. Faber, & Nouantes à pari inferunt, Ergo perperã dicit hic, Ego sum Scoti; ille, Ego D. Thomæ; hic, Ego sum Francisci; ille, Ego sum Dominici alumnus & discipulus; quia Apostolus tantùm insectatur contentione; de præeminentia, & schismata quibus Corinthij aliqui superbiebãt, & Ecclesiam scindebant in studia partiũ; quasi fidei & baptismi vim & excellentiam tribuerẽt ipsi ministro, Paulo, vel Apollo, non autem Christo. Neutiquã verò carpit monastica instituta, vel Philosophorum aut Theologorum scholas & Academias, quę licet exercitiis, ritibus, sententiis discrepent, tamen in eadem fide Christi, caritate, & humilitate Christiana cõnexa sunt. Si quis aliter faxit, vanus is erit, & huius vanitatem & contentionẽ cum Paulo ad Corinthios hos amandabimus; hominis hoc vitiũ est, non ordinis: vti Corinthiorũ quorundam hoc vitium erat, non Ecclesiæ. longè veriùs aptiusq; hæc in schismata Nouantium retorqueas: ipsi enim dicunt; Ego sum Caluini, Ego Lutheri, Ego Mennonis, idq; in rebus fidei & Religionis; aliam enim fidem inducit Caluinus, aliam Lutherus, aliam Menno.

Vers. 16. *Baptizaui Stephanæ domum.*

Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi celebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus c. 16. v. 17.

Vers. 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare.*

Hæc duo sunt officia Pastorum, scilicet prędicatio & Sacramentorum administratio; sed istud principalius. Vnde Episcoporum, Archi-
19. *Præcipuum Episcopi munus est prædicare Euangelium.* episcoporum, & Primatũ præcipuum munus est prædicatio Euangelij; quod per se, nisi legitimè impediantur, exercere debent, inquit Concil. Trident. ses. 5. cap. 2. & ses. 24. c. 4. Baptismum verò, aliaque Sacramenta Parochis, eorumque adiutoribus cum Paulo committere possunt.

Non in sapientia verbi.

Id est, Cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Græcè enim est σοφία, vnde

Sophi & Sophistæ dicti sunt Oratores, maximè forenses, ait Plutarchus in Themistocle. Talis fuit Libanius Sophista, tales sunt & nostri Nouâtes spermologi, qui se rectè verbi ministros

20. indigitant. Non ita Paulus: idque *vt crux Christi non euacuetur*, id est, inanis reddatur, dum putant homines se salutē assecutos, & sibi fidem persuasam esse vi humanæ eloquentiæ, non vi passionis Christi. Hæc fuit origo schismatis dicentium, Ego sum Pauli, ego Apollo; quòd scilicet Apollo eloquens placeret nonnullis Corinthiis delicatis, & eloquentiæ studiosis; aliis verò spiritum magis quàm verba quærentibus, placeret Paulus, imperitus quidem sermone, sed non scientia. Vnde Paulus hic, & per tria sequentia capita, multis eloquentiam & sapientiam sæcularem insectatur & deprimit.

Eloquentia & sapientia sæcularis vana, paganorum & hæreticorū propria.

B

Vers. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est.*

Quasi dicat, Sermo de cruce saluatrice, siue quòd per crucem & passionem Christi redempti sumus, incredulis ac peruersis hominibus, ideoque perituris stultitia apparet. Et hoc est, quod Isaias cap. 8. in persona Christi

21. ait: *Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum & portentum in Israel:* de quo plura dicam ad Hebr. 2. v. 13.

Iis autem, qui salui fiunt Dei virtus est.

Virtus, Græcè δύναμις, id est, potentia, robur, fortitudo. de quo plura v. 24.

Vers. 19. *Scriptum est enim.*

Isaiæ 29. v. 14. vbi sic ait. *Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentum eius abscondetur.* Passiue. sed Septuag. quos sequitur Paulus, vertunt actiue ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω. *Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum abscondam.*

22. Pro quo Paulus habet, ἀθετήσω, *reprobabo*; & vt Tertul. vertit, *irritam faciam*: estq; idem sensus. peribit enim sapientia, quia Deus eam perdet & abiiciet. Forte etiam Septuag. pro אבדה *abeda*, id est peribit, legerunt אבדה *abbeda* pro אאבדה *aabbeda*, id est *perdam*, per crasim in futuro Piel. Nota Paulum referre ad vniuersum genus sapientiæ sæcularis id, quod Propheta proprie de Iudæorum sapientia, quæ Pharisaica erat, dixit. Est enim par quoad hoc, vtriusque, imò omnis sapientiæ sæcularis, ratio. q. d. Faciam vt sapientia sæculari homines ad salutem vti nolint; sed Euangelio & cruce Christi.

Vers. 20. *Vbi sapiens?* id est, Philosophus Gentilium.

Vbi Scriba? id est, doctor Iudæorum.

Citat Paulus Isaiæ 33. v. 18. *Vbi*, inquit, *est litteratus? vbi legis verba ponderans?* (id est Scriba) *vbi doctor paruulorum?* qui reipsa est *conquisitor sæculi.*

23. Nota, sicut Græci suos sapientes vocabant Philosophos, Chaldæi magos; ita Iudæi suos doctores vocabant *Sopharim*. quod Septuaginta γραμματεῖς, noster Scribas vertit; à ספר, *sepher*, id est, littera, vel scriptura: quasi dicas, litterati aut scribæ, eoquòd circa sacras litteras versarentur. Illorum enim officium erat S. Scripturam incorruptā seruare, correctæ eius descriptioni vigilare, illam interpretari, tum scripto, tum voce, & inde responsa cōscribere,

Scribæ quales. & unde dicti.

A vel enarrare. Ita Epiphan. hæresi 16. vnde *sopher* potest etiam deduci à ספר, *saphar*, id est, enarrare, recensere, vt *sopher* idem sit quod enarrator & explicator legis. Sed noster & LXX. ad *Sepher* respiciunt. Sic Grammatici olim dicti sunt, qui grammata & litteras versabant, & dubias Poëtarum sententias explicabant. Iudæorum enim studium omne erat in sacris litteris, nec alias ferè norant. Ita Iansen. Tolet. Maldon. & alij in Euangel. vbi crebra Scribarum est mentio.

Vbi conquisitor sæculi? 24.

Physicus, qui naturæ & mundi arcana curiosè scrutatur. q. d. Abiecti sunt Philosophi & Scribæ, omnesque mundi sapientes depressi & confusi sunt, per prædicationem Apostolorum & gloriam Euangelij. ita Chrysost.

B Notat hic Paulus, & in seq. tum veteres, tum nouos Philosophos, non Christianos, vt volunt Anabaptistæ; tales enim erant Dionysius Areopagita, Hierotheus, Paulus, Clemens Roman. Natanaël, Gamaliel, Apollo; sed ethnicos, qui hoc eodem tempore, quasi æmuli Apostolorum orbem circumibant, & specie pietatis, sapientiæ, & eloquentiæ populos à Christo & Apostolis ad se traducere, quasi ipsi soli docerent veram sapientiam & viam ad virtutem, iustitiam, & salutem, conati sunt. Qualis fuit Musonius, Dio, Epictetus, Damys, Diogenes minor, Apollonius Tyanæus, qui hoc eodem tempore sua magia ita Græcis admirationi fuit, vt Ephesi statua donatus, & inter diuos relatus sit; testis Philostr. l. 4. vide Baron. anno Christi 75. pag. 777.

Philosophi gentiles non Christiani taxantur à Paulo.

C *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?*

Stultam fecit; id est, stultam ostendit: ponitur verbum reale pro mentali vel verbali, iuxta can. 36. Stultam, inquam, in Crucis & Christi ac salutis cognitione; ad hanc enim fide opus est, non acumine. ita Chrysost. patet ex seq. vide Baruch 3. v. 22. *Scientia piscatorum*, inquit Ambros. *stultam fecit scientiam Philosophorum*, cùm scilicet suos & naturæ terminos egressa est. 25.

In quibus ostenderit Deus stultam mundi sapientiam.

Sic enim in creatione stultū ostendit Deus illud axioma Philosophorum, quo dixerunt; *ex nihilo nihil fit*, ideoque putarunt mundū esse increatum & æternum. Sic in incarnatione stultum ostendit illud eorum dictum, *Deus corpore, loco, tempore claudi nequit*. In passione illud, *Deus pati & mori non potest*. Sic in Eucharistia, stulta ostendit Deus hæc eorundem, vti & Nouantium nostrorum principia: *accidens non potest esse sine subiecto: corpus nequit esse in puncto, duo corpora non possunt esse in eodem loco*. Licet enim hæc naturæ, non tamen Deo (qui omnipotens est, omnemque naturam transcendit) impossibilia sunt.

Hunc locum Pauli citans S. Paulinus epistola 27. ad Aprum, ex aduocato ad vitam monasticam conuersum, ideoque hominum ludibriis expositum; ita eum in proposito con- 26.
firmat; docetq; hominum risus & sannas contemnere. *Gratulor*, inquit, *quòd illam reprobatam à Deo sapientiam respuisti, & cùm paruulis Christi quàm cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde iam & hanc gratiam mereris à Domino, vt te oderint homines, quod non fieret, nisi verus imitator*

Mundi sapiētia à Deo reprobata; & vicissim mūdo odiosa. Dei sapientia.

Christi

Christi esse cœpisses. Et inferiùs, fructū & dignitatem propositi illius demonstrans, *Gaude*, inquit, *& exulta; ecce enim merces tua copiosa est in cælis; non enim te, sed illum, qui in te esse cœpit, oderunt, cuius opus est in te, & humilitas quam contemnunt, & castitas quam detestantur; in quo te bono Prophetarum Apostolorumque participem esse letus agnosce. Ab initio sæculorum Christus in suis patitur & triumphat: in Abel, occisus est à fratre; in Noë, irrisus à filio; in Abraham, peregrinatus; in Isaac, oblatus; in Iacob, famulatus; in Ioseph, venditus; in Mose, expositus & fugatus; in Prophetis, lapidatus & sectus; in Apostolis, terra marique iactatus; in Martyribus, toties & tam variè occisus. Ipse & in te patitur opprobria, & ipsum in te odit hic mundus; sed gratias ipsi, quod vincit cùm iudicatur, & triumphat in nobis*. Deinde laudans & admirans vitæ eius commutationem. *Vbi*, inquit, *nunc tu ille es aliquando terribilis aduocatus & iudex*. B *Quis daret mihi pennas, & volarem ad te, videns te, non te, & videns ex leone vitulum; videns in apro Christum, nunc versa ferocitatis & virtutis vice aprum sæculo, agnum Deo: non enim de sylua, sed de segete aper es, qui bonus disciplinarum fructibus opimaris, & in fruge virtutum tibi pastus est*.

Vers. 21. *Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus, per sapientiam, Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*

Nota vò, *In Dei sapientia*, quam scilicet ostendit in sapientissima, & tam stupēda mundi fabrica, & gubernatione, ait D. Thom. q. d. Mundus stultus non cognouit in hac sapienti fabrica Deum practicè, vt auctorem salutis & ducem ad bonam & beatā vitam; nec etiam speculatiuè, quia Deum finxerunt etiam Philosophi impotentem ad creandum, eumque putarunt necessariò agere, carere prouidentia, &c. C

27. *Deus cum mundo quasi stultescit, vt stultis se accommodet.*

Hinc Deus per rem, quæ mundo videtur stultā, scilicet per crucem, mundo se, & salutem veram, reuelauit, vt stultis se accommodaret, & cum eis quasi stultesceret, vti præceptor cum pueris repuerascit & balbutit. Sic Christus, quia non intelligebatur vt Deus, hominibus se reuelauit, vt homo & passibilis. Hoc autem ingens est sapientia. ita D. Thom. Anselm. & alij.

Vers. 23. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.*

28. *Locus hic Pauli ex Hebræo illustratus per insignem paronomasiam.*

Videtur alludere ad paronomasiam Hebræam. q. d. Christi siue Messiæ crux Iudæis est מכשל *machscal*, id est scandalum; Gentibus מסכל *mascal*, id est, stultitia. *Ipsis autem vocatis* ad fidem est שכל *sechel*, id est, industria, D sapientia, & virtus, siue potentia (Græcè enim δύναμις) est Dei. Hinc auctor Lexici Bibliorum Complutensium, in radice שכל *sachal* docet משכל *mascal*, tam Chaldæorum, quàm Indorum Christianorum S. Thomæ (qui cùm à Babyloniis Episcopum accipiant, eorū quoque lingua, puta Chaldæa, quæ Hebrææ est dialectus, in sacris vtuntur) lingua significare crucem; atque à se, Indum quendam Christicolam, qui crucem in manu semper gestabat, interrogatum, quo illam nomine lingua sua appellaret, respondisse משכל *mascal*. q. d. Sapientiam, industriam; indeque se collegisse, Paulum 1. Corinth. 1. eò allusisse, cùm ait: *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam. Ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem & sapientiam.* Siquidem hæc vox commutatis tantùm litteris symbolicis & punctis, crucem, scādalum, stultitiam, & sapientiam significat. Vers. 24.

29. *Crux lingua Chaldaica & Indica, significat Dei sapientiam & virtutem.*

30. *Virtus crucis in se & sui prædicatione eluxit in sex admirandis.*

Nota, cum Chrysost. hom. 4. in mor. hìc, & suprà ad vers. 17. Virtus crucis non tantùm in se, sed etiam in sui prædicatione eluxit. Primò, in eo, quòd Apostoli pauci, piscatores, pauperes, illitterati, obscuri, Iudæi, toti mundo exosi, orbem tamen cruci subiecerūt. 2. Quòd hostes infensissimos, dæmones, peccatum, mortem, infernum, Reges, Principes, Philosophos, Oratores, Græcos, Barbaros, leges, iudicia, religiones antiquissimas, & temporis vetustatem peruicerint. 3. Quòd non armis, non sapientia, non eloquentia, sed simplici prædicatione persuaserint. 4. Quòd tam breui tempore per totum orbem. 5. Quòd liberrime & fortissime tyrannorum minas, verbera, mortes & tormenta, naturæ viribus intoleranda superarint, per Christi gratiam. 6. Quòd doctrinam non de Deo glorioso; sed Crucifixo, eoq; Saluatore credendo & adorando, legemque Christi, naturæ & carni non gratam, sed repugnantem persuaserint. Quare pulchrè & aptè Tertul. lib. cōtra Iudæos, Christi regnum omnium regum & populorum regnis ita confert & præfert. *Salomon*, inquit, *regnauit, sed in finibus Iudæ tantùm à Dan vsque ad Bersabee. Babyloniis & Parthis regnauit Darius, non vltrà. Ægyptiis Pharao, sed illis tantùm. Nabuchodonozor ab India, vsque ad Æthiopiam habuit regni sui terminum. Alexander Macedo nunquam Asiam vniuersam, & cæteras regiones, postquam deuicerat, tenuit. Sic Germani, Britanni, Mauri, Romani, imperij sui habent terminos. Christi autem nomen & regnum vbique porrigitur, vbique creditur, ab omnibus gentibus colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus æqualis, omnibus Rex, omnibus Iudex, omnibus Deus & Dominus est.*

31. *Regnū Christi, omnium regū & populorum regna superat.*

Vers. 25. *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*

32. *Christi crux signū victoriæ & triūphi.*

Id est, Stultitia & infirmitas Dei, id scilicet, quod in Deo & Christo nato & passo putant stultum & infirmum; scilicet Dei humanitas, mortalitas, passio, crux; fuit id, quo sapientissimè & fortissimè Christus quasi victus, vicit homines, Satanam, & totum orbem, ait, Ambros. & Anselm. q. d. In eo patet mira Dei sapientia & virtus, quòd per rem stultam & infirmam, scilicet crucem, sapientiam omnem & fortitudinem vicerit. Vnde illud Abacuc 3. *Cornua in manibus eius*, S. Hieron. & August. exponunt sic: Fortitudo & arma, quibus quasi cornibus, hostes transfixit Christus, fuerunt brachia crucis, cui affixæ erant manus Christi. Hinc & Constantino Magno contra Maxentium pugnaturo crux è cælo ostensa, cùm hac inscriptione: *In hoc signo vinces*, vt testatur Euseb. lib. 1. vitæ Constant. c. 22.

Locus Abacuc 3. illustratus.

33. *In quatuor rebus patet, & elucet fortitudo & sapientia Crucis.*

Litteraliter & moraliter nota: fortitudo, & magis sapientia crucis, vt docet D. Thom. 3. p. quæst. 46. art. 3. & 4. & S. August. 13. Trinit. 12. patet 1. quia summum Deus in cruce nobis ostendit amorem, vt hac arte nos ad se traheret: Deus enim nulla necessitate compulsus,

nulla spe propriæ vtilitatis illectus, solo nostri amore ad crucem sponte descendit; ita tamen sapienter, vt per hoc Deitatis suæ celsitudini & gloriæ nihil detraheret. Deitas enim in se nihil est passa, sed omnem passionem in humanitate assumpta sustinuit.

2. Quia in cruce redemit hominẽ, non per potentiam Deitatis, sed per iustitiam & humilitatem passionis, vt ait S. August. 3. Quia in cruce perfectissimum obedientiæ, constantiæ, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, mortificationis vitiorum, omniumque virtutum exemplar nobis imitandum proposuit. 4. Quia in cruce mundi sapientiam & fastum confutauit, deditque homini lapso per superbiam & delicias, speculum vitæ, scilicet, modum per humilitatem & crucem reparandi se. Vnde

34. *Perfectissimæ religiones & Sancti apicem perfectionis ponunt in opprobrio crucis, & stultitia Christi.*

Simeon Sales, Franciscus, & maximi Sancti quæsierunt stulti haberi à mundo, vt Deo magis placerent; adeoque religiones nonnullæ hunc quasi apicem perfectionis & sapientiæ Christianæ suis præscribunt, vt tãtùm ament, cupiant, amplectantur sui contemptum, irrisiones, opprobria, iniurias, quin & stulti haberi exoptent; quantùm mundani sectantur sapientię famam, honorem, nominis celebritatem. Idque primò hac de causa, vt sic mundum perfectè contemnant. 2. Vt seipsos maximè humilient, & innatum gloriæ, laudis, honoris, ac celsitudinis appetitũ extirpent. 3. Vt magis conformentur Christo, eiusque vestibus & insignibus induantur, qui propter nos, & vt daret nobis exemplum virtutis & perfectionis, hæc ipsa elegit, voluit haberi stultus, factus est opprobrium hominum & abiectio plebis. Dicunt ergo ipsi cum Paulo: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Hæc omnia docet crux Christi, si eam sæpe contempleris; nimirum crux est fons sapientiæ. S. Bonauentura rogatus, vnde tantam hausisset sapientiam, Crucifixum ostendit osculis pænè attritum. B. Iacoponus vir nobilis & litteratus, cùm ex cruce Christi didicisset mundo stultescere, rogatus à Christo sibi apparente amicè & familiariter, cur hanc stultitiam ita adamaret, respondit pio lepore, vt solebat; *Quia stultior me fuisti, Domine.* Denique virtutem & elogia crucis, paucis ita complectitur S. Chrysost. hom. 4. de cruce & latrone: *Si nosse*

35. *Virtus & elogia crucis.*

desideras virtutem crucis, & quanta possum ad eius laudem dicere; audi: Crux spes est Christianorum, resurrectio mortuorum, desperatorum via, claudorum baculus, consolatio pauperum, refrenatio diuitum, destructio superborum, malè viuentium pœna, aduersus dæmones triumphus, deuictio diaboli, adolescentum pædagogus, sustentatio inopum, spes desperatorum, nauigantium gubernator, periclitantium portus, obsessorum murus, pater orphanorum, defensor viduarum, iustorum consiliarius, tribulatorum requies, paruulorum custos, virorum caput, senum finis, lumen in tenebris sedentium, Regum magnificentia, scutum perpetuum, insensatorum sapientia, libertas seruorum, Imperatorum philosophia, lex impiorum, Martyrum gloriatio, Monachorum abstinentia, virginum castitas, gaudium sacerdotum, Ecclesiæ fundamentum, templorum destructio, idolorum repulsio, scandalum Iudæorum, perditio impiorum, inualidorum virtus, ægrotantium medicus, esurientium panis, sitientium fons, nudorum protectio.

Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles. *Vers. 26.*

Nota, τὸ *enim* dat causam præcedentium: estque hic alia probatio eius, quod dixit v. 21. *Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes*; idipsum enim probat duobus argumentis. 1. v. 23. ex obiecto prædicationis, quia scilicet Deo placuit per crucem saluos nos facere, hoc autẽ mundo videtur stultitia. 2. Idem probat hic ex ipsis ministris prædicationis, quia scilicet ipsi Apostoli prædicãtes crucem & salutem fuerunt homines viles, rudes, abiecti, & stulti coram mundo.

36. *Apta conuenientia prædicatorum crucis Christi, cum ipsa cruce.*

Rursum, τὸ *enim* hunc versum cum v. 25. proximè præcedenti aptè connectit, ibi enim dixerat Apostolus; *Quod stultum est Dei sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei fortius est hominibus*; quæ sententia indefinita & generalis vera est, tam in ipsa cruce, quàm in ipsis crucis prædicatoribus, vt docet Athan. quæst. 129. ad Antiochum.

Adeoque τὸ *enim* hic significat aptam conuenientiam prædicatorũ cum ipsa cruce. q. d. Deus voluit stultitia & infirmitate crucis vti, eaque superare & sibi subdere omnium hominum sapientiam & potentiam: idque patet, non solùm in ipsa cruce, crucisque victoria, sed etiam in Apostolis crucem prędicantibus: nam non elegit Deus sapientes & potentes mundi, sed pauperes, idiotas, & stultos coram mundo Apostolos; qui crucis trophæum per totum orbem circumferrent, crucisque fidem toti mundo persuaderent, vt omnes homines crederent & sperarent se per crucem Christi iustitiam & salutem adepturos.

37. *Quales elegerit Deus ad fundandã Ecclesiã.*

Est ratio à simili, siue ab analogia; qualis enim fuit crux, scilicet vilis, abiecta & stulta mundo, tales decebat quoque esse crucis præcones: Deus enim cruci prædicandæ ita congruè omnia adaptauit mira sua sapientia, vt tam prædicatores, quàm ipsi credẽtes quoque cruci congruerent: primi enim credentes ad fidem vocati, fuerunt homines plebeij, viles, obscuri, peccatores, publicani, & meretrices.

Videte vocationem.

38. *Vocantes & vocati ad fidem ignobiles, pauperes, rudes.*

Id est, rationem & modum vocationis vestræ; quia Apostoli qui vos vocarunt, non sunt sapientes secundùm carnem, id est, carnali, terrena, mundana sapientia, quæ spiritualem & diuinam nescit. ita S. Thom. loquitur enim maximè de vocantibus Apostolis. 2. tamen rectè Chrys. ex v. 2. etiam de vocatis & conuersis accipit; nam plures indocti fuère conuersi ad Christum, pauciores docti & nobiles, vtpote superbi; vt, *videte vocationem*, idem sit, quod videte vocantes & vocatos, quales scilicet sint. Vide canon. 21. & 30. Nota. aliqui sapientes & potentes fuère vocati, vt Dionysius Areopag. Paulus Proconsul, Nicodemus, Paulus hic noster, sed pauci: & Apostolus loquitur maximè de Apostolis, qui primi vocati sunt, cùm essent pauperes & abiecti. Vnde Ambr. lib. 5. in Lucã ad illud c. 6. *Elegit duodecim ex eis. Aduerte, ait, cœleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites,*

Pauci nobiles & sapientes.

diuites, non nobiles, sed piscatores, & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentia nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, vt veritatis ratio, non disputationis gratia praualeret. Et S. August. de verbis Domini serm. 59. tomo 10. *Magna,* inquit, *artificis misericordia. sciebat enim quòd si eligeret senatorem, diceret senator, dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues, opulentia mea electa est; si Regem, diceret Rex, potestas mea; si oratorem, eloquentia mea; si Philosophum, sapientia mea electa est; interim, inquit Dominus, differuntur superbi isti, multum tument: da mihi prius istum piscatorem; veni tu pauper, nihil habes, nihil nosti, sequere me; tam largo fonti vas inane admouendum est; dimisit retia piscator, accepit gratiam, & factus est diuinus orator: leguntur modo verba piscatorum, & subduntur colla oratorum.* Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi Apostoli fabulantur nonnulli: *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

39. *Cur Deus nõ vocauerit initio Reges & nobiles.*

40. *Infirma elegit Deus, vt confundat fortia.*

Nota. *stulta, infirma, ignobilia mundi,* per auxesim, vocat Paulus ipsos fideles, vocatos ad Christum, vel potiùs ipsos vocantes, scilicet Apostolos; hos enim, quia rudes, pauperes, ignobiles, ideoque coram mundo stultos, mundique ludibria opponit sapientibus, fortibus, &

Vers. 27. & 28. potentibus mundi, eosdem vocat, *ea quæ non sunt,* id est, abiecta quæ pro nihilo habentur. q. d. Deus elegit Apostolos abiectos, qui pro nihilo habebantur, *vt ea quæ sunt,* id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret.

41. *Tria mundi admirabilia à Deo neglecta in vocatione hominum.*

Vbi nota; tria quæ mundus solet admirari, scilicet sapientia, potentia, & nobilitas, à Deo fuerunt neglecta in vocatione hominum ad fidem, iustitiam, & salutem: atque è contrario, tria his contraria fuerunt ab eo electa, scilicet insipientia, impotentia, & ignobilitas. Primi enim vocantes Apostoli, æquè ac primi vocati, tam Iudæi, quàm Gentiles, fuerunt secundùm mundum insipientes, impotentes, ignobiles. Idque vt ostenderet Deus diuinum hoc esse opus; Deique gratiæ, non autem humanæ excellentiæ ascribendam esse hanc vocationem.

Vers. 29. *Vt non glorietur omnis caro.*

Non omnis, id est, nullus. est Hebraismus. rursum *caro,* id est, homo. est synecdoche. q. d.

42. *Vocatio nostra ex gratia Dei.*

Ideo Deus elegit & vocauit ad Christum non sapientes, nobiles, potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, vt nullus homo glorietur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

Vers. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.*

Ex ipso, id est, ipsius, scilicet Dei dono, per ipsius gratiam, & vos vocati estis ad fidē, Christoque creditis. ita Ansel. Esse enim in Christo, est Christo esse incorporatũ in baptismo, siue esse in Christi Ecclesia & Christianismo, iuxta can. 37.

Qui (Christus) *factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.*

Iustitia, imputatiua, inquiunt Nouantes; quia

43. scilicet non per veram & inhærētem, sed tantùm per externam Christi iustitiam nobis imputatam coram Deo, videmur esse iusti. Sed contrà, insto: ergo sic & Christi redemptio actiua (hanc enim addit Apostolus) nobis imputabitur, ac consequēter erimus nos redemptores nostri, quod est absurdum. 2. Sapientia nobis inhæret & fides; ergo & iustitia: eodem enim modo ait Apostolus Christum factũ esse nobis iustitiam & sapientiam. Dico ergo ex can. 21. cum Chrys. Theoph. Ansel. Ambros. S. Thoma: sensus huius loci hic est: Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis, & iustitiæ; primò, satisfactoriè & meritoriè, idq; maximè hic spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sapientiam, & sanctitatem; adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. Vnde vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura, Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

Ostenditur contra Nouantes non externã iustitiam imputatiuam Christi, sed inhærentem iusto competere.

44. *Christus meritoriè & satisfactoriè factus est nobis iustitia.*

2. Exemplariter, quia Christi iustitia perfectissimum est exemplar, ad quod omnis nostra iustitia conformari debet: quasi dicat Paulus; *Christus factus est nobis iustitia,* id est, exemplar & speculum iustitiæ.

45. *Christus exemplariter, efficienter, & finaliter factus est nobis iustitia.*

3. Efficienter, quia iustitiam hanc efficit Christus, & producit per sua Sacramenta, & quia docet veram sapientiam ac scientiam Sanctorum, quomodo scilicet bene & Christianè viuere, & qua via ad cælum, ad beatitudinem tendere debeamus.

46. *Symbolicè Christus nobis est iustitia, fortitudo, temperantia, prudentia.*

4. Finaliter, quia ipse Christus & gloria Christi, finis est nostræ iustitiæ & sanctitatis. Symbolicè S. Bernardus serm. 22. in Cantica, hæc quatuor *sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio* adaptat, Primò, quatuor Christi operibus: *Christus,* inquit, *factus est nobis sapientia in prædicatione, iustitia in absolutione peccatorum, sanctificatio in conuersatione quam habuit cum peccatoribus, redemptio in passione quã sustinuit pro peccatoribus.* Et inferiùs: *Christus factus est nobis à Deo sapientia docens prudentiam; & iustitia delicta donans; & sanctificatio in exemplum temperantiæ continenter viuens; & redemptio in exemplum patientiæ fortiter moriens. Vbinam quæso vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Vnde vera iustitia, nisi de Christi misericordia? Vbi vera temperantia, nisi in Christi vita? Vbi vera fortitudo, nisi in Christi passione?* Secundò, consequenter S. Bernard. hæc quatuor adaptat quatuor virtutibus cardinalibus, prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, & fortitudini, quas Christus nobis communicat, dum subdit dicens: *Soli ergo qui eius doctrina imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli iusti qui de eius misericordia veniam peccatorum consecuti sunt; soli temperantes, qui eius vitam imitari student; soli fortes, qui eius patientiæ documenta fortiter in aduersis tenent. Incassum proinde quis laborat in acquisitione virtutum, si aliunde eas sperandas putat, quàm à Domino virtutum; cuius doctrina, seminarium prudentiæ; cuius misericordia, opus iustitiæ; cuius vita, speculum temperantiæ; cuius mors, insigne est fortitudinis.*

nulla spe propriæ vtilitatis illectus, solo nostri amore ad crucem sponte descendit; ita tamen sapienter, vt per hoc Deitatis suæ celsitudini & gloriæ nihil detraheret. Deitas enim in se nihil est passa, sed omnem passionem in humanitate assumpta sustinuit.

2. Quia in cruce redemit hominē, non per potentiam Deitatis, sed per iustitiam & humilitatem passionis, vt ait S. August. 3. Quia in cruce perfectissimum obedientiæ, constantiæ, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, mortificationis vitiorum, omniumque virtutum exemplar nobis imitandum proposuit. 4. Quia in cruce mundi sapientiam & fastum confutauit, deditque homini lapso per superbiam & delicias, speculum vitæ, scilicet, modum per humilitatem & crucem reparandi se. Vnde

34. *Perfectissimæ religiones & Sancti apicem perfectionis ponunt in opprobrio crucis, & stultitia Christi.*

B Simeon Sales, Franciscus, & maximi Sancti quæsierunt stulti haberi à mundo, vt Deo magis placerent; adeoque religiones nonnullæ hunc quasi apicem perfectionis & sapientiæ Christianæ suis præscribunt, vt tātùm ament, cupiant, amplectantur sui contemptum, irrisiones, opprobria, iniurias, quin & stulti haberi exoptent; quantùm mundani sectantur sapientię famam, honorem, nominis celebritatem. Idque primò hac de causa, vt sic mundum perfecte contemnant. 2. Vt seipsos maximè humilient, & innatum gloriæ, laudis, honoris, ac celsitudinis appetitū extirpent. 3. Vt magis conformentur Christo, eiusque vestibus & insignibus induantur, qui propter nos, & vt daret nobis exemplum virtutis & perfectionis, hæc ipsa elegit, voluit haberi stultus, factus est opprobrium hominum & abiectio plebis. Dicunt ergo ipsi cum Paulo: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Hæc omnia docet crux Christi, si eam sæpe contempleris; nimirum crux est fons sapientiæ. S. Bonauentura rogatus, vnde tantam hausisset sapientiam, Crucifixum ostendit osculis pænè attritum. B. Iacoponus vir nobilis & litteratus, cùm ex cruce Christi didicisset mundo stultescere, rogatus à Christo sibi apparente amicè & familiariter, cur hanc stultitiam ita adamaret, respondit pio lepore, vt solebat; *Quia stultior me fuisti, Domine.* Denique virtutem & elogia crucis, paucis ita complectitur S. Chrysost. hom. 4. de cruce & latrone: *Si nosse desideras virtutem crucis, & quanta possum ad eius laudem dicere; audi: Crux spes est Christianorum, resurrectio mortuorum, desperatorum via, claudorum baculus, consolatio pauperum, refrenatio diuitum, destructio superborum, malè viuentium pœna, aduersus dæmones triumphus, deuictio diaboli, adolescentum pædagogus, sustentatio inopum, spes desperatorum, nauigantium gubernator, periclitantium portus, obsessorum murus, pater orphanorum, defensor viduarum, iustorum consiliarius, tribulatorum requies, paruulorum custos, virorum caput, senum finis, lumen in tenebris sedentium, Regum magnificentia, scutum perpetuum, insensatorum sapientia, libertas seruorum, Imperatorum philosophia, lex impiorum, Martyrum gloriatio, Monachorum abstinentia, virginum castitas, gaudium sacerdotum, Ecclesiæ fundamentum, templorum destructio, idolorum repulsio, scandalum Iudæorum, perditio impio-*

35. *Virtus & elogia crucis.*

D *rum, inualidorum virtus, ægrotantium medicus, esurientium panis, sitientium fons, nudorum protectio.*

Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles. *Vers. 26.*

Nota, τὸ *enim* dat causam præcedentium; estque hic alia probatio eius, quod dixit v. 21. *Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes;* idipsum enim probat duobus argumentis. 1. v. 23. ex obiecto prædicationis, quia scilicet Deo placuit per crucem saluos nos facere, hoc autē mundo videtur stultitia. 2. Idem probat hic ex ipsis ministris prædicationis, quia scilicet ipsi Apostoli prædicātes crucem & salutem fuerunt homines viles, rudes, abiecti, & stulti coram mundo.

36. *Apta conuenientia prædicatorum crucis Christi, cum ipsa cruce.*

B Rursum, τὸ *enim* hunc versum cum v. 25. proximè præcedenti aptè connectit, ibi enim dixerat Apostolus; *Quod stultum est Dei sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei fortius est hominibus;* quæ sententia indefinita & generalis vera est, tam in ipsa cruce, quàm in ipsis crucis prædicatoribus, vt docet Athan. quæst. 129. ad Antiochum.

Adeoque τὸ *enim* hic significat aptam conuenientiam prædicatorū cum ipsa cruce. q. d. Deus voluit stultitia & infirmitate crucis vti, eaque superare & sibi subdere omnium hominum sapientiam & potentiam: idque patet, non solùm in ipsa cruce, crucisque victoria, sed etiam in Apostolis crucem prędicantibus: nam non elegit Deus sapientes & potentes mundi, sed pauperes, idiotas, & stultos coram C mundo Apostolos; qui crucis trophæum per totum orbem circumferrent, crucisque fidem toti mundo persuaderent, vt omnes homines crederent & sperarent se per crucem Christi iustitiam & salutem adepturos.

37. *Quales elegerit Deus ad fundandā Ecclesiā.*

Est ratio à simili, siue ab analogia; qualis enim fuit crux, scilicet vilis, abiecta & stulta mundo, tales decebat quoque esse crucis præcones: Deus enim cruci prædicandæ ita congruè omnia adaptauit mira sua sapientia, vt tam prædicatores, quàm ipsi credētes quoque cruci congruerent: primi enim credentes ad fidem vocati, fuerunt homines plebeij, viles, obscuri, peccatores, publicani, & meretrices.

Videte vocationem.

Id est, rationem & modum vocationis vestræ; quia Apostoli qui vos vocarunt, non sunt D sapientes secundùm carnem, id est, carnali, terrena, mundana sapientia, quæ spiritualem & diuinam nescit. ita S. Thom. loquitur enim maximè de vocantibus Apostolis. 2. tamen rectè Chrys. ex v. 2. etiam de vocatis & conuersis accipit; nam plures indocti fuēre conuersi ad Christum, pauciores docti & nobiles, vtpote superbi; vt, *videte vocationem*, idem sit, quod videte vocantes & vocatos, quales scilicet sint. Vide canon. 21. & 30. Nota. aliqui sapientes & potentes fuēre vocati, vt Dionysius Areopag. Paulus Proconsul, Nicodemus, Paulus hic noster, sed pauci: & Apostolus loquitur maximè de Apostolis, qui primi vocati sunt, cùm essent pauperes & abiecti. Vnde Ambr. lib. 5. in Lucā ad illud c. 6. *Elegit duodecim ex eis. Aduerte, ait, cæleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites,*

38. *Vocantes & vocati ad fidem ignobiles, pauperes, rudes.*

Pauci nobiles & sapientes.

39. *Cur Deus nō vocauerit initio Reges & nobiles.*

diuites, non nobiles, sed piscatores, & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentia nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, vt veritatis ratio, non disputationis gratia praualeret. Et S. August. de verbis Domini serm. 59. tomo 10. *Magna,* inquit, *artificis misericordia. sciebat enim quòd si eligeret senatorem, diceret senator, dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues, opulentia mea electa est; si Regem, diceret Rex, potestas mea; si oratorem, eloquentia mea; si Philosophum, sapientia mea electa est; interim, inquit Dominus, differuntur superbi isti, multum tument: da mihi priùs istum piscatorem; veni tu pauper, nihil habes, nihil nosti, sequere me; tam largo fonti vas inane admonendum est; dimisit retia piscator, accepit gratiam, & factus est diuinus orator: leguntur modò verba piscatorum, & subduntur colla oratorum.* Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi Apostoli fabulantur nonnulli: *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

40. *Infirma elegit Deus, vt confundat fortia.*

Nota *stulta, infirma, ignobilia mundi,* per auxesim, vocat Paulus ipsos fideles, vocatos ad Christum, vel potiùs ipsos vocantes, scilicet Apostolos; hos enim, quia rudes, pauperes, ignobiles, ideoque coram mundo stultos, mundique ludibria opponit sapientibus, fortibus, &

Vers. 27. & 28.

potentibus mundi, eosdem vocat, *ea quæ non sunt,* id est, abiecta quæ pro nihilo habentur. q. d. Deus elegit Apostolos abiectos, qui pro nihilo habebantur, *vt ea quæ sunt,* id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret.

41. *Tria mundi admirabilia à Deo neglecta in vocatione hominum.*

Vbi nota; tria quæ mundus solet admirari, scilicet sapientia, potentia, & nobilitas, à Deo fuerunt neglecta in vocatione hominum ad fidem, iustitiam, & salutem: atque è contrario, tria his contraria fuerunt ab eo electa, scilicet insipientia, impotentia, & ignobilitas. Primi enim vocantes Apostoli, æquè ac primi vocati, tam Iudæi, quàm Gentiles, fuerunt secundùm mundum insipientes, impotentes, ignobiles. Idque vt ostenderet Deus diuinum hoc esse opus; Deique gratiæ, non autem humanæ excellentiæ ascribendam esse hanc vocationem.

Vers. 29. *Vt non glorietur omnis caro.*

Non omnis, id est, nullus. est Hebraismus. rursum *caro,* id est, homo. est synecdoche. q. d.

42. *Vocatio nostra ex gratia Dei.*

Ideo Deus elegit & vocauit ad Christum non sapientes, nobiles, potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, vt nullus homo glorietur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

Vers. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.*

Ex ipso, id est, ipsius, scilicet Dei dono, per ipsius gratiam, & vos vocati estis ad fidē, Christoque creditis. ita Ansel. Esse enim in Christo, est Christo esse incorporatū in baptismo, siue esse in Christi Ecclesia & Christianismo, iuxta can. 37.

Qui (Christus) *factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.*

Iustitia, imputatiua, inquiunt Nouantes; quia

43. scilicet non per veram & inhærētem, sed tantùm per externam Christi iustitiam nobis imputatam coram Deo, videmur esse iusti. Sed contrà, insto: ergo sic & Christi redemptio actiua (hanc enim addit Apostolus) nobis imputabitur, ac consequēter erimus nos redemptores nostri, quod est absurdum. 2. Sapientia nobis inhæret & fides; ergo & iustitia: eodem enim modo ait Apostolus Christum factū esse nobis iustitiam & sapientiam. Dico ergo ex can. 21. cum Chrys. Theoph. Ansel. Ambros. S. Thoma: sensus huius loci hic est: Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis, & iustitiæ; primò, satisfactorie & meritorie, idque maxime hic spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sapientiam, & sanctitatem; adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. Vnde vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura, Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

Ostenditur contra Nouantes non externā iustitiam imputatiuam Christi, sed inhærentem iusto competere.

44. *Christus meritorie & satisfactorie factus est nobis iustitia.*

2. Exemplariter, quia Christi iustitia perfectissimum est exemplar, ad quod omnis nostra iustitia conformari debet: quasi dicat Paulus; *Christus factus est nobis iustitia,* id est, exemplar & speculum iustitiæ.

45. *Christus exemplariter, efficienter, & finaliter factus est nobis iustitia.*

3. Efficienter, quia iustitiam hanc efficit Christus, & producit per sua Sacramenta, & quia docet veram sapientiam ac scientiam Sanctorum, quomodo scilicet bene & Christianè viuere, & qua via ad cælum, ad beatitudinem tendere debeamus.

46. *Symbolicè Christus nobis est iustitia, fortitudo, temperantia, prudentia.*

4. Finaliter, quia ipse Christus & gloria Christi, finis est nostræ iustitiæ & sanctitatis. Symbolicè S. Bernardus serm. 22. in Cantica, hæc quatuor *sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio* adaptat, Primò, quatuor Christi operibus: *Christus,* inquit, *factus est nobis sapientia in prædicatione, iustitia in absolutione peccatorum, sanctificatio in conuersatione quam habuit cum peccatoribus, redemptio in passione quā sustinuit pro peccatoribus.* Et inferiùs: *Christus factus est nobis à Deo sapientia docens prudentiam; & iustitia delicta donans; & sanctificatio in exemplum temperantiæ continenter viuens; & redemptio in exemplum patientiæ fortiter moriens. Vbinam quæso vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Vnde vera iustitia, nisi de Christi misericordia? Vbi vera temperantia, nisi in Christi vita? Vbi vera fortitudo, nisi in Christi passione?* Secundò, consequenter S. Bernard. hæc quatuor adaptat quatuor virtutibus cardinalibus, prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, & fortitudini, quas Christus nobis communicat, dum subdit dicens: *Soli ergo qui eius doctrina imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli iusti qui de eius misericordia veniam peccatorum consecuti sunt; soli temperantes, qui eius vitam imitari student; soli fortes, qui eius patientiæ documenta fortiter in aduersis tenent. Incassum proinde quis laborat in acquisitione virtutum, si aliunde eas sperandas putat, quàm à Domino virtutum; cuius doctrina, seminarium prudentiæ; cuius misericordia, opus iustitiæ; cuius vita, speculum temperantiæ; cuius mors, insigne est fortitudinis.*

n

nulla ſpe propriæ vtilitatis illectus, ſolo noſtri amore ad crucem ſponte deſcendit; ita tamen ſapienter, vt per hoc Deitatis ſuæ celſitudini & gloriæ nihil detraheret. Deitas enim in ſe nihil eſt paſſa, ſed omnem paſſionem in humanitate aſſumpta ſuſtinuit.

2. Quia in cruce redemit hominẽ, non per potentiam Deitatis, ſed per iuſtitiam & humilitatem paſſionis, vt ait S. Auguſt. 3. Quia in cruce perfectiſſimum obedientiæ, conſtantiæ, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, mortificationis vitiorum, omniumque virtutum exemplar nobis imitandum propoſuit. 4. Quia in cruce mundi ſapientiam & faſtum confutauit, deditque homini lapſo per ſuperbiam & delicias, ſpeculum vitæ, ſcilicet, modum per humilitatem & crucem reparandi ſe. Vnde

B

34. *Perfectiſſimæ religiones & Sancti apicem perfectionis ponunt in opprobrio crucis, & ſtultitia Christi.*

Simeon Sales, Franciſcus, & maximi Sancti quæſierunt ſtulti haberi à mundo, vt Deo magis placerent; adeoque religiones nonnullæ hunc quaſi apicem perfectionis & ſapientiæ Chriſtianæ ſuis præſcribunt, vt tãtùm ament, cupiant, amplectantur ſui contemptum, irriſiones, opprobria, iniurias, quin & ſtulti haberi exoptent; quantùm mundani ſectantur ſapientię famam, honorem, nominis celebritatem. Idque primò hac de cauſa, vt ſic mundum perfectè contemnant. 2. Vt ſeipſos maximè humilient, & innatum gloriæ, laudis, honoris, ac celſitudinis appetitũ extirpent. 3. Vt magis conformentur Chriſto, eiuſque veſtibus & inſignibus induantur, qui propter nos, & vt daret nobis exemplum virtutis & perfectionis, hæc ipſa elegit, voluit haberi ſtultus, C factus eſt opprobrium hominum & abiectio plebis. Dicunt ergo ipſi cum Paulo: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Hæc omnia docet crux Chriſti, ſi eam ſæpe contempleris; nimirum crux eſt fons ſapientiæ. S. Bonauentura rogatus, vndę tantam hauſiſſet ſapientiam, Crucifixum oſtendit oſculis pænè attritum. B. Iacoponus vir nobilis & litteratus, cùm ex cruce Chriſti didiciſſet mundo ſtulteſcere, rogatus à Chriſto ſibi apparente amicè & familiariter, cur hanc ſtultitiam ita adamaret, reſpondit pio lepore, vt ſolebat; *Quia ſtultior me fuiſti, Domine.* Denique virtutem & elogia crucis, paucis ita complectitur S. Chryſoſt. hom. 4. de cruce & latrone: *Si noſſe* D

35. *Virtus & elogia crucis.*

deſideras virtutem crucis, & quanta poſſum ad eius laudem dicere; audi: Crux ſpes eſt Chriſtianorum, reſurrectio mortuorum, deſperatorum via, claudorum baculus, conſolatio pauperum, refrenatio diuitum, deſtructio ſuperborum, malè viuentium pœna, aduerſus dæmones triumphus, deuictio diaboli, adoleſcentum pædagogus, ſuſtentatio inopum, ſpes deſperatorum, nauigantium gubernator, periclitantium portus, obſeſſorum murus, pater orphanorum, defenſor viduarum, iuſtorum conſiliarius, tribulatorum requies, paruulorum cuſtos, virorum caput, ſenum finis, lumen in tenebris ſedentium, Regum magnificentia, ſcutum perpetuum, inſenſatorum ſapientia, libertas ſeruorum, Imperatorum philoſophia, lex impiorum, Martyrum gloriatio, Monachorum abſtinentia, virginum caſtitas, gaudium ſacerdotum, Eccleſiæ fundamentum, templorum deſtructio, idolorum repulſio, ſcandalum Iudæorum, perditio impio- D *rum, inualidorum virtus, ægrotantium medicus, eſurientium panis, ſitientium fons, nudorum protectio.*

Videte enim vocationem veſtram, fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Verſ. 26.

Nota, τὸ *enim* dat cauſam præcedentium: eſtque hic alia probatio eius, quod dixit v. 21. *Placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes*; idipſum enim probat duobus argumentis. 1. v. 23. ex obiecto prædicationis, quia ſcilicet Deo placuit per crucem ſaluos nos facere, hoc autẽ mundo videtur ſtultitia. 2. Idem probat hic ex ipſis miniſtris prædicationis, quia ſcilicet ipſi Apoſtoli prædicãtes crucem & ſalutem fuerunt homines viles, rudes, abiecti, & ſtulti coram mundo.

36. *Apta conuenientia prædicatorum crucis Chriſti, cum ipſa cruce.*

B Rurſum, τὸ *enim* hunc verſum cum v. 25. proximè præcedenti aptè connectit, ibi enim dixerat Apoſtolus; *Quod ſtultum eſt Dei ſapientius eſt hominibus, & quod infirmum eſt Dei fortius eſt hominibus*; quæ ſententia indefinita & generalis vera eſt, tam in ipſa cruce, quàm in ipſis crucis prædicatoribus, vt docet Athan. quæſt. 129. ad Antiochum.

Adeoque τὸ *enim* hic ſignificat aptam conuenientiam prædicatorũ cum ipſa cruce. q. d. Deus voluit ſtultitia & infirmitate crucis vti, eaque ſuperare & ſibi ſubdere omnium hominum ſapientiam & potentiam: idque patet, non ſolùm in ipſa cruce, crucisque victoria, ſed etiam in Apoſtolis crucem prędicantibus: nam non elegit Deus ſapientes & potentes mundi, ſed pauperes, idiotas, & ſtultos coram C mundo Apoſtolos; qui crucis trophæum per totum orbem circumferrent, crucisque fidem toti mundo perſuaderent, vt omnes homines crederent & ſperarent ſe per crucem Chriſti iuſtitiam & ſalutem adepturos.

37. *Quales elegerit Deus ad fundandã Eccleſiã.*

Eſt ratio à ſimili, ſiue ab analogia; qualis enim fuit crux, ſcilicet vilis, abiecta & ſtulta mundo, tales decebat quoque eſſe crucis præcones: Deus enim cruci prædicandæ ita congruè omnia adaptauit mira ſua ſapientia, vt tam prædicatores, quàm ipſi credẽtes quoque cruci congruerent: primi enim credentes ad fidem vocati, fuerunt homines plebeij, viles, obſcuri, peccatores, publicani, & meretrices.

Videte vocationem.

38. *Vocantes & vocati ad fidem ignobiles, pauperes, rudes.*

Id eſt, rationem & modum vocationis veſtræ; quia Apoſtoli qui vos vocarunt, non ſunt D ſapientes ſecundùm carnem, id eſt, carnali, terrena, mundana ſapientia, quæ ſpiritualem & diuinam neſcit. ita S. Thom. loquitur enim maximè de vocantibus Apoſtolis. 2. tamen rectè Chryſ. ex v. 2. etiam de vocatis & conuerſis accipit; nam plures indocti fuère conuerſi ad Chriſtum, pauciores docti & nobiles, vtpote ſuperbi; vt, *videte vocationem*, idem ſit, quod videte vocantes & vocatos, quales ſcilicet ſint. Vide canon. 21. & 30. Nota. aliqui ſapientes & potentes fuère vocati, vt Dionyſius Areopag. Paulus Proconſul, Nicodemus, Paulus hic noſter, ſed pauci: & Apoſtolus loquitur maximè de Apoſtolis, qui primi vocati ſunt, cùm eſſent pauperes & abiecti. Vnde Ambr. lib. 5. in Lucã ad illud c. 6. *Elegit duodecim ex eis. Aduerto, ait, cæleſte conſilium, non ſapientes aliquos, non diuites,*

Pauci nobiles & ſapientes.

diuites, non nobiles, sed piscatores, & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentia nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, vt veritatis ratio, non disputationis gratia praualeret. Et S. August. de verbis Domini serm. 59. tomo 10. *Magna,* inquit, *artificis misericordia. sciebat enim quòd si eligeret senatorem, diceret senator, dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues, opulentia mea electa est; si Regem, diceret Rex, potestas mea; si oratorem, eloquentia mea; si Philosophum, sapientia mea electa est; interim, inquit Dominus, differuntur superbi isti, multum tument: da mihi prius istum piscatorem; veni tu pauper, nihil habes, nihil nosti, sequere me; tam largo fonti vas inane admouendum est; dimisit retia piscator, accepit gratiam, & factus est diuinus orator: leguntur modo verba piscatorum, & subduntur colla oratorum.* Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi Apostoli fabulantur nonnulli: *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

39. *Cur Deus nō vocauerit initio Reges & nobiles.*

40. *Infirma elegit Deus, vt confundat fortia.*

Nota *stulta, infirma, ignobilia mundi,* per auxesim, vocat Paulus ipsos fideles, vocatos ad Christum, vel potiùs ipsos vocantes, scilicet Apostolos; hos enim, quia rudes, pauperes, ignobiles, ideoque coram mundo stultos, mundique ludibria opponit sapientibus, fortibus, & potentibus mundi, eosdem vocat, *ea quæ non sunt,* id est, abiecta quæ pro nihilo habentur. q. d. Deus elegit Apostolos abiectos, qui pro nihilo habebantur, *vt ea quæ sunt,* id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret.

Vers. 27. & 28.

41. *Tria mundi admirabilia à Deo neglecta in vocatione hominum.*

Vbi nota; tria quæ mundus solet admirari, scilicet sapientia, potentia, & nobilitas, à Deo fuerunt neglecta in vocatione hominum ad fidem, iustitiam, & salutem: atque è contrario, tria his contraria fuerunt ab eo electa, scilicet insipientia, impotentia, & ignobilitas. Primi enim vocantes Apostoli, æquè ac primi vocati, tam Iudæi, quàm Gentiles, fuerunt secundùm mundum insipientes, impotentes, ignobiles. Idque vt ostenderet Deus diuinum hoc esse opus; Deique gratiæ, non autem humanæ excellentiæ ascribendam esse hanc vocationem.

Vers. 29.

Vt non glorietur omnis caro.

Non omnis, id est, nullus. est Hebraismus. rursum *caro,* id est, homo. est synecdoche. q. d.

42. *Vocatio nostra ex gratia Dei.*

Ideo Deus elegit & vocauit ad Christum non sapientes, nobiles, potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, vt nullus homo glorietur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

Vers. 30.

Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.

Ex ipso, id est, ipsius, scilicet Dei dono, per ipsius gratiam, & vos vocati estis ad fidē, Christoque creditis. ita Ansel. Esse enim in Christo, est Christo esse incorporatū in baptismo, siue esse in Christi Ecclesia & Christianismo, iuxta can. 37.

Qui (Christus) *factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.*

Iustitia, imputatiua, inquiunt Nouantes; quia

43. scilicet non per veram & inhærētem, sed tantùm per externam Christi iustitiam nobis imputatam coram Deo, videmur esse iusti. Sed contrà, insto: ergo sic & Christi redemptio actiua (hanc enim addit Apostolus) nobis imputabitur, ac consequēter erimus nos redemptores nostri, quod est absurdum. 2. Sapientia nobis inhæret & fides; ergo & iustitia: eodem enim modo ait Apostolus Christum factū esse nobis iustitiam & sapientiam. Dico ergo ex can. 21. cum Chrys. Theoph. Ansel. Ambros. S. Thoma: sensus huius loci hic est: Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis, & iustitiæ; primò, satisfactoriè & meritoriè, idq; maximè hic spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sapientiam, & sanctitatem; adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. Vnde vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura, Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

Ostenditur contra Nouantes non externā imputatiuam Christi, sed inhærentem iusto competere.

44. *Christus meritoriè & satisfactoriè factus est nobis iustitia.*

2. Exemplariter, quia Christi iustitia perfectissimum est exemplar, ad quod omnis nostra iustitia conformari debet: quasi dicat Paulus; *Christus factus est nobis iustitia,* id est, exemplar & speculum iustitiæ.

45. *Christus exemplariter, efficienter, & finaliter factus est nobis iustitia.*

3. Efficienter, quia iustitiam hanc efficit Christus, & producit per sua Sacramenta, & quia docet veram sapientiam ac scientiam Sanctorum, quomodo scilicet bene & Christianè viuere, & qua via ad cælum, ad beatitudinem tendere debeamus.

46. *Symbolicè Christus nobis est iustitia, fortitudo, temperantia, prudentia.*

4. Finaliter, quia ipse Christus & gloria Christi, finis est nostræ iustitiæ & sanctitatis. Symbolicè S. Bernardus serm. 22. in Cantica, hæc quatuor *sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio* adaptat, Primò, quatuor Christi operibus: *Christus,* inquit, *factus est nobis sapientia in prædicatione, iustitia in absolutione peccatorum, sanctificatio in conuersatione quam habuit cum peccatoribus, redemptio in passione quā sustinuit pro peccatoribus.* Et inferiùs: *Christus factus est nobis à Deo sapientia docens prudentiam; & iustitia delicta donans; & sanctificatio in exemplum temperantiæ continenter viuens; & redemptio in exemplum patientiæ fortiter moriens. Vbinam quæso vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Vnde vera iustitia, nisi de Christi misericordia? Vbi vera temperantia, nisi in Christi vita? Vbi vera fortitudo, nisi in Christi passione?* Secundò, consequenter S. Bernard. hæc quatuor adaptat quatuor virtutibus cardinalibus, prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, & fortitudini, quas Christus nobis communicat, dum subdit dicens: *Soli ergo qui eius doctrina imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli iusti qui de eius misericordia veniam peccatorum consecuti sunt; soli temperantes, qui eius vitam imitari student; soli fortes, qui eius patientiæ documenta fortiter in aduersis tenent. Incassum proinde quis laborat in acquisitione virtutum, si aliunde eas sperandas putat, quàm à Domino virtutum; cuius doctrina, seminarium prudentiæ; cuius misericordia, opus iustitiæ; cuius vita, speculum temperantiæ; cuius mors, insigne est fortitudinis.*

nulla spe propriæ vtilitatis illectus,solo nostri amore ad crucem sponte descendit;ita tamen sapienter, vt per hoc Deitatis suæ celsitudini & gloriæ nihil detraheret. Deitas enim in se nihil est passa, sed omnem passionem in humanitate assumpta sustinuit.

2. Quia in cruce redemit hominē,non per potentiam Deitatis,sed per iustitiam & humilitatem passionis, vt ait S. August. 3. Quia in cruce perfectissimum obedientiæ,constantiæ, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, mortificationis vitiorum,omniumque virtutum exemplar nobis imitandum proposuit. 4. Quia in cruce mundi sapientiam & fastum confutauit, deditque homini lapso per superbiam & delicias, speculum vitæ, scilicet, modum per humilitatem & crucem reparandi se. Vnde
34. *Perfectissimæ religiones & Sancti apicem perfectionis ponunt in opprobrio crucis, & stultitia Christi.* Simeon Sales, Franciscus, & maximi Sancti B quæsierunt stulti haberi à mundo,vt Deo magis placerent; adeoque religiones nonnullæ hunc quasi apicem perfectionis & sapientiæ Christianæ suis præscribunt, vt tātùm ament, cupiant, amplectantur sui contemptum, irrisiones,opprobria,iniurias,quin & stulti haberi exoptent; quantùm mundani sectantur sapientię famam,honorem,nominis celebritatem. Idque primò hac de causa, vt sic mundum perfectè contemnant. 2. Vt seipsos maximè humilient, & innatum gloriæ,laudis, honoris,ac celsitudinis appetitū extirpent. 3. Vt magis conformentur Christo, eiusque vestibus & insignibus induantur, qui propter nos, & vt daret nobis exemplum virtutis & perfectionis, hæc ipsa elegit, voluit haberi stultus, C factus est opprobrium hominum & abiectio plebis. Dicunt ergo ipsi cum Paulo: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Hæc omnia docet crux Christi, si eam sæpe contempleris; nimirum crux est fons sapientiæ. S. Bonauentura rogatus, vnde tantam hausisset sapientiam, Crucifixum ostendit osculis pænè attritum. B. Iacoponus vir nobilis & litteratus, cùm ex cruce Christi didicisset mundo stultescére,rogatus à Christo sibi apparente amicè & familiariter, cur hanc stultitiam ita adamaret, respondit pio lepore, vt solebat; *Quia stultior me fuisti, Domine.* Denique virtutem & elogia crucis, paucis ita complectitur S. Chrysost. hom.4. de cruce & latrone: *Si nosse*
35. *Virtus & elogia crucis.* *desideras virtutem crucis, & quanta possum ad eius* D *laudem dicere; audi: Crux spes est Christianorum, resurrectio mortuorum, desperatorum via, claudorum baculus, consolatio pauperum, refrenatio diuitum, destructio superborum, malè viuentium pœna, aduersus dæmones triumphus, deuictio diaboli, adolescentum pædagogus, sustentatio inopum, spes desperatorum, nauigantium gubernator, periclitantium portus, obsessorum murus, pater orphanorum, defensor viduarum, iustorum consiliarius, tribulatorum requies, paruulorum custos, virorum caput, senum finis, lumen in tenebris sedentium, Regum magnificentia, scutum perpetuum, insensatorum sapientia, libertas seruorum, Imperatorum philosophia, lex impiorum, Martyrum gloriatio, Monachorum abstinentia, virginum castitas, gaudium sacerdotum, Ecclesiæ fundamentum, templorum destructio, idolorum repulsio, scandalum Iudæorum, perditio impiorum, inualidorum virtus, ægrotantium medicus, esurientium panis, sitientium fons, nudorum protectio.*

Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Vers. 26.

Nota, τὸ *enim* dat causam præcedentium: estque hic alia probatio eius, quod dixit v. 21. *Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere* 36.
credentes; idipsum enim probat duobus argumentis. 1. v. 23. ex obiecto prædicationis, quia scilicet Deo placuit per crucem saluos nos facere, hoc autē mundo videtur stultitia. 2. Idem probat hic ex ipsis ministris prædicationis, quia scilicet ipsi Apostoli prædicātes crucem & salutem fuerunt homines viles, rudes, abiecti, & stulti coram mundo. *Apta conuenientia prædicatorum crucis Christi, cum ipsa cruce.*

Rursum, τὸ *enim* hunc versum cum v. 25. proximè præcedenti aptè connectit, ibi enim dixerat Apostolus; *Quod stultum est Dei sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei fortius est hominibus*; quæ sententia indefinita & generalis vera est, tam in ipsa cruce, quàm in ipsis crucis prædicatoribus, vt docet Athan. quæst. 129. ad Antiochum.

Adeoque τὸ *enim* hic significat aptam conuenientiam prædicatorū cum ipsa cruce. q. d. Deus voluit stultitia & infirmitate crucis vti, eaque superare & sibi subdere omnium hominum sapientiam & potentiam: idque patet, non solùm in ipsa cruce, crucisque victoria, sed etiam in Apostolis crucem prędicantibus: nam non elegit Deus sapientes & potentes mundi, sed pauperes, idiotas, & stultos coram 37.
mundo Apostolos; qui crucis trophæum per totum orbem circumferrent, crucisque fidem toti mundo persuaderent, vt omnes homines crederent & sperarent se per crucem Christi iustitiam & salutem adepturos. *Quales elegerit Deus ad fundandā Ecclesiā.*

Est ratio à simili, siue ab analogia; qualis enim fuit crux, scilicet vilis, abiecta & stulta mundo, tales decebat quoque esse crucis præcones: Deus enim cruci prædicandæ ita congruè omnia adaptauit mira sua sapientia, vt tam prædicatores, quàm ipsi credētes quoque cruci congruerent: primi enim credentes ad fidem vocati, fuerunt homines plebeij, viles, obscuri, peccatores, publicani, & meretrices.

Videte vocationem.

Id est, rationem & modum vocationis vestræ; quia Apostoli qui vos vocarunt, non sunt 38.
sapientes secundùm carnem, id est, carnali, terrena, mundana sapientia, quæ spiritualem & diuinam nescit. ita S. Thom. loquitur enim maximè de vocantibus Apostolis. 2. tamen rectè Chrys. ex v. 2. etiam de vocatis & conuersis accipit; nam plures indocti fuêre conuersi ad Christum, pauciores docti & nobiles, vtpote superbi; vt, *videte vocationem*, idem sit, quod videte vocantes & vocatos, quales scilicet sint. Vide canon. 21. & 30. Nota. aliqui sapientes & potentes fuêre vocati, vt Dionysius Areopag. Paulus Proconsul, Nicodemus, Paulus hic noster, sed pauci: & Apostolus loquitur maximè de Apostolis, qui primi vocati sunt, cùm essent pauperes & abiecti. Vnde Ambr. lib. 5. in Lucā ad illud c. 6. *Elegit duodecim ex eis. Aduerto, ait, cæleste consilium, non sapientes aliquos, non diuites,*

Vocantes & vocati ad fidem ignobiles, pauperes, rudes.

Pauci nobiles & sapientes.

diuites, non nobiles, sed piscatores, & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentia nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, vt veritatis ratio, non disputationis gratia praualeret. Et S. August. de verbis Domini serm. 59. tomo 10. *Magna,* inquit, *artificis misericordia. sciebat enim quòd si eligeret senatorem, diceret senator, dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues, opulentia mea electa est; si Regem, diceret Rex, potestas mea; si oratorem, eloquentia mea; si Philosophum, sapientia mea electa est; interim, inquit Dominus, differuntur superbi isti, multum tument: da mihi prius istum piscatorem; veni tu pauper, nihil habes, nihil nosti, sequere me; tam largo fonti vas inane admouendum est; dimisit retia piscator, accepit gratiam, & factus est diuinus orator: leguntur modò verba piscatorum, & subduntur colla oratorum.* Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi Apostoli fabulantur nonnulli: *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

39. *Cur Deus nō vocauerit initio Reges & nobiles.*

40. *Infirma elegit Deus, vt confundat fortia.*

Nota *stulta, infirma, ignobilia mundi,* per auxesim, vocat Paulus ipsos fideles, vocatos ad Christum, vel potiùs ipsos vocantes, scilicet Apostolos; hos enim, quia rudes, pauperes, ignobiles, ideoque coram mundo stultos, mundique ludibria opponit sapientibus, fortibus, & potentibus mundi, eosdem vocat, *ea quæ non sunt,* id est, abiecta quæ pro nihilo habentur. q. d. Deus elegit Apostolos abiectos, qui pro nihilo habebantur, *vt ea quæ sunt,* id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret.

Vers. 27. & 28.

41. *Tria mundi admirabilia à Deo neglecta in vocatione hominum.*

Vbi nota; tria quæ mundus solet admirari, scilicet sapientia, potentia, & nobilitas, à Deo fuerunt neglecta in vocatione hominum ad fidem, iustitiam, & salutem: atque è contrario, tria his contraria fuerunt ab eo electa, scilicet insipientia, impotentia, & ignobilitas. Primi enim vocantes Apostoli, æquè ac primi vocati, tam Iudæi, quàm Gentiles, fuerunt secundùm mundum insipientes, impotentes, ignobiles. Idque vt ostenderet Deus diuinum hoc esse opus; Deique gratiæ, non autem humanæ excellentiæ ascribendam esse hanc vocationem.

Vers. 29. *Vt non glorietur omnis caro.*

Non omnis, id est, nullus. est Hebraismus. rursum *caro,* id est, homo. est synecdoche. q. d.

42. *Vocatio nostra ex gratia Dei.*

Ideo Deus elegit & vocauit ad Christum non sapientes, nobiles, potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, vt nullus homo glorietur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

Vers. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.*

Ex ipso, id est, ipsius, scilicet Dei dono, per ipsius gratiam, & vos vocati estis ad fidē, Christoque creditis. ita Ansel. Esse enim in Christo, est Christo esse incorporatū in baptismo, siue esse in Christi Ecclesia & Christianismo, iuxta can. 37.

Qui (Christus) factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.

43. *Iustitia,* imputatiua, inquiunt Nouantes; quia scilicet non per veram & inhærētem, sed tantùm per externam Christi iustitiam nobis imputatam coram Deo, videmur esse iusti. Sed contrà, insto: ergo sic & Christi redemptiua (hanc enim addit Apostolus) nobis imputabitur, ac consequēter erimus nos redemptores nostri, quod est absurdum. 2. Sapientia nobis inhæret & fides; ergo & iustitia: eodem enim modo ait Apostolus Christum factū esse nobis iustitiam & sapientiam. Dico ergo ex can. 21. cum Chrys. Theoph. Ansel. Ambros. S. Thoma: sensus huius loci hic est: Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis, & iustitiæ; primò, satisfactoriè & meritoriè, idq; maximè hic spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sapientiam, & sanctitatem; adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. Vnde vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura, Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

Ostenditur contra Nouantes non externā imputatiuam Christi, sed inhærentem iusto competere.

44. *Christus meritoriè & satisfactoriè factus est nobis iustitia.*

2. Exemplariter, quia Christi iustitia perfectissimum est exemplar, ad quod omnis nostra iustitia conformari debet: quasi dicat Paulus; *Christus factus est nobis iustitia,* id est, exemplar & speculum iustitiæ.

45. *Christus exemplariter, efficienter, & finaliter factus est nobis iustitia.*

3. Efficienter, quia iustitiam hanc efficit Christus, & producit per sua Sacramenta, & quia docet veram sapientiam ac scientiam Sanctorum, quomodo scilicet bene & Christianè viuere, & qua via ad cælum, ad beatitudinem tendere debeamus.

4. Finaliter, quia ipse Christus & gloria Christi, finis est nostræ iustitiæ & sanctitatis. Symbolicè S. Bernardus serm. 22. in Cantica, hæc quatuor *sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio* adaptat, Primò, quatuor Christi operibus: *Christus,* inquit, *factus est nobis sapientia in prædicatione, iustitia in absolutione peccatorum, sanctificatio in conuersatione quam habuit cum peccatoribus, redemptio in passione quā sustinuit pro peccatoribus.* Et inferiùs: *Christus factus est nobis à Deo sapientia docens prudentiam; & iustitia delicta donans; & sanctificatio in exemplum temperantiæ continenter viuens; & redemptio in exemplum patientiæ fortiter moriens. Vbinam quæso vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Vnde vera iustitia, nisi de Christi misericordia? Vbi vera temperantia, nisi in Christi vita? Vbi vera fortitudo, nisi in Christi passione?* Secundò, consequenter S. Bernard. hæc quatuor adaptat quatuor virtutibus cardinalibus, prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, & fortitudini, quas Christus nobis communicat, dum subdit dicens: *Soli ergo qui eius doctrina imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli iusti qui de eius misericordia veniam peccatorum consecuti sunt; soli temperantes, qui eius vitam imitari student; soli fortes, qui eius patientiæ documenta fortiter in aduersis tenent. Incassum proinde quis laborat in acquisitione virtutum, si aliunde eas sperandas putat, quàm à Domino virtutum; cuius doctrina, seminarium prudentiæ; cuius misericordia, opus iustitiæ; cuius vita, speculum temperantiæ; cuius mors, insigne est fortitudinis.*

46. *Symbolicè Christus nobis est iustitia, fortitudo, temperantia, prudentia.*

Sophi & Sophistæ dicti sunt Oratores, maximè forenses, ait Plutarchus in Themistocle. Talis fuit Libanius Sophista, tales sunt & nostri Nouātes spermologi, qui se rectè verbi ministros
20. indigitant. Non ita Paulus: idque *vt crux Christi non euacuetur*, id est, inanis reddatur, dum putant homines se salutē assecutos, & sibi fidem persuasam esse vi humanæ eloquentiæ, non vi passionis Christi. Hæc fuit origo schismatis dicentium, Ego sum Pauli, ego Apollo; quòd scilicet Apollo eloquens placeret nonnullis Corinthiis delicatis, & eloquentiæ studiosis; aliis verò spiritum magis quàm verba quærentibus, placeret Paulus, imperitus quidem sermone, sed non scientia. Vnde Paulus hic, & per tria sequentia capita, multis eloquentiam & sapientiam sæcularem insectatur & deprimit.

Eloquentia & sapientia sæcularis vana, paganorum & hæreticorū propria.

B

Verſ. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est.*

Quasi dicat, Sermo de cruce saluatrice, siue quòd per crucem & passionem Christi redempti sumus, incredulis ac peruersis hominibus, ideoque perituris stultitia apparet. Et hoc est, quod Isaias cap. 8. in persona Christi
21. ait: *Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum & portentum in Israel*: de quo plura dicam ad Hebr. 2. v. 13.

Iis autem, qui salui fiunt Dei virtus est.

Virtus, Græcè δύναμις, id est, potentia, robur, fortitudo. de quo plura v. 24.

Verſ. 19. *Scriptum est enim.*

Isaiæ 29. v. 14. vbi sic ait. *Peribit sapientia à sapientibus eius, & intellectus prudentum eius abscondetur*. Passiue. sed Septuag. quos sequitur Paulus, vertunt actiuè ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω. *Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum abscondam.*

C

22. Pro quo Paulus habet, ἀθετήσω, *reprobabo*; & vt Tertul. vertit, *irritam faciam*: estq; idem sensus. peribit enim sapientia, quia Deus eam perdet & abiiciet. Forte etiam Septuag. pro אבדה *abeda*, id est peribit, legerunt אבדה *abbeda* pro ואאבדה *aabbeda*, id est *perdam*, per crasim in futuro Piel. Nota Paulum referre ad vniuersum genus sapientiæ sæcularis id, quod Propheta propriè de Iudæorum sapientia, quæ Pharisaica erat, dixit. Est enim par quoad hoc, vtriusque, imò omnis sapientiæ sæcularis, ratio. q.d. Faciam vt sapientia sæculari homines ad salutem vti nolint; sed Euangelio & cruce Christi.

Verſ. 20. *Vbi sapiens?* id est, Philosophus Gentilium.

Vbi Scriba? id est, doctor Iudæorum.

Citat Paulus Isaiæ 33. v. 18. *Vbi*, inquit, *est litteratus? vbi legis verba ponderans?* (id est Scriba) *vbi doctor paruulorum?* qui reipsa est *conquisitor sæculi*.

23. Nota, sicut Græci suos sapientes vocabant Philosophos, Chaldæi magos; ita Iudæi suos doctores vocabant *Sopharim*. quod Septuaginta γραμματεῖς, noster Scribas vertit; à ספר, *sepher*, id est, littera, vel scriptura: quasi dicas, litterati aut scribæ, eoquòd circa sacras litteras versarentur. Illorum enim officium erat S. Scripturam incorruptā seruare, correctæ eius descriptioni vigilare, illam interpretari, tum scripto, tum voce, & inde responsa cōscribere,

Scribæ quales, & unde dicti.

A

vel enarrare. Ita Epiphan. hæresi 16. vnde *sopher* potest etiam deduci à ספר, *saphar*, id est, enarrare, recensere, vt *sopher* idem sit quod enarrator & explicator legis. Sed noster & LXX. ad *Sepher* respiciunt. Sic Grammatici olim dicti sunt, qui grammata & litteras versabant, & dubias Poëtarum sententias explicabant. Iudæorum enim studium omne erat in sacris litteris, nec alias ferè norant. Ita Iansen. Tolet. Maldon. & alij in Euangel. vbi crebra Scribarum est mentio.

Vbi conquisitor sæculi? 24.

Physicus, qui naturæ & mundi arcana curiosè scrutatur. q.d. Abiecti sunt Philosophi & Scribæ, omnesque mundi sapientes depressi & confusi sunt, per prædicationem Apostolorum & gloriam Euangelij. ita Chrysost.

B

Notat hic Paulus, & in seq. tum veteres, tum nouos Philosophos, non Christianos, vt volunt Anabaptistæ; tales enim erant Dionysius Areopagita, Hierotheus, Paulus, Clemens Roman. Natanaël, Gamaliel, Apollo; sed ethnicos, qui hoc eodem tempore, quasi æmuli Apostolorum orbem circumibant, & specie pietatis, sapientiæ, & eloquentiæ populos à Christo & Apostolis ad se traducere, quasi ipsi soli docerent veram sapientiam & viam ad virtutem, iustitiam, & salutem, conati sunt. Qualis fuit Musonius, Dio, Epictetus, Damys, Diogenes minor, Apollonius Tyanæus, qui hoc eodem tempore sua magia ita Græcis admirationi fuit, vt Ephesi statua donatus, & inter diuos relatus sit; testis Philostr. l. 4. vide Baron. anno Christi 75. pag. 777.

Philosophi gentiles non Christiani taxantur à Paulo.

C

Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?

Stultam fecit, id est, stultam ostendit: ponitur verbum reale pro mentali vel verbali, iuxta can. 36. Stultam, inquam, in Crucis & Christi ac salutis cognitione; ad hanc enim fide opus est, non acumine. ita Chrysost. patet ex seq. vide Baruch 3. v. 22. *Scientia piscatorum*, inquit 25.
Ambros. *stultam fecit scientiam Philosophorum*, cùm scilicet suos & naturæ terminos egressa est.

In quibus ostenderit Deus stultam mundi sapientiam.

Sic enim in creatione stultū ostendit Deus illud axioma Philosophorum, quo dixerunt; *ex nihilo nihil fit*, ideoque putarunt mundū esse increatum & æternum. Sic in incarnatione stultum ostendit illud eorum dictum, *Deus corpore, loco, tempore claudi nequit*. In passione illud, *Deus pati & mori non potest*. Sic in Eucharistia, stulta ostendit Deus hæc eorundem, vti & Nouantium nostrorum principia: *accidens non potest esse sine subiecto: corpus nequit esse in puncto, duo corpora non possunt esse in eodem loco*. Licet enim hæc naturæ, non tamen Deo (qui omnipotens est, omnemque naturam transcendit) impossibilia sunt.

Hunc locum Pauli citans S. Paulinus epistola 27. ad Aprum, ex aduocato ad vitam monasticam conuersum, ideoque hominum ludibriis expositum; ita eum in proposito con- 26.
firmat; docetq; hominum risus & sannas contemnere. *Gratulor*, inquit, *quòd illam reprobatam à Deo sapientiam respuisti, & cum paruulis Christi quàm cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde iam & hanc gratiam mereris à Domino, vt te oderint homines, quod non fieret, nisi verus imitator Christi*

Mundi sapiētia à Deo reprobata; & vicissim mūdo odiosa. Dei sapientia.

Christi esse cœpisses. Et inferiùs, fructũ & dignitatem propositi illius demonstrans, *Gaude*, inquit, *& exulta; ecce enim merces tua copiosa est in cælis; non enim te, sed illum, qui in te esse cœpit, oderunt, cuius opus est in te, & humilitas quam contemnunt, & castitas quam detestantur; in quo te bono Prophetarum Apostolorumque participem esse lætus agnosce. Ab initio sæculorum Christus in suis patitur & triumphat: in Abel, occisus est à fratre; in Noë, irrisus à filio; in Abraham, peregrinatus; in Isaac, oblatus; in Iacob, famulatus; in Ioseph, venditus; in Mose, expositus & fugatus; in Prophetis, lapidatus & sectus; in Apostolis, terra marique iactatus; in Martyribus, toties & tam variè occisus. Ipse & in te patitur opprobria, & ipsum in te odit hic mundus; sed gratias ipsi, quod vincit cùm iudicatur, & triumphat in nobis*. Deinde laudans & admirans vitæ eius commutationem. *Vbi*, inquit, *nunc tu ille es aliquando terribilis aduocatus & iudex. Quis daret mihi pennas, & volarem ad te, videns te, non te, & videns ex leone vitulum; videns in apro Christum, nunc versa ferocitatis & virtutis vice aprum sæculo, agnum Deo: non enim de sylua, sed de segete apres, qui bonis disciplinarum fructibus opimaris, & in fruge virtutum tibi pastus est.*

Vers. 21.

Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus, per sapientiam, Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.

Nota τὸ, *In Dei sapientia*, quam scilicet ostendit in sapientissima, & tam stupẽda mundi fabrica, & gubernatione, ait D. Thom. q. d. Mundus stultus non cognouit in hac sapienti fabrica Deum practicè, vt auctorem salutis & ducem ad bonam & beatã vitam; nec etiam speculatiuè, quia Deum finxerunt etiam Philosophi impotentem ad creandum, eumque putarunt necessariò agere, carere prouidentia, &c.

27\. *Deus cum mundo quasi stultescit, vt stulto se accommodet.*

Hinc Deus per rem, quæ mundo videtur stultã, scilicet per crucem, mundo se, & salutem veram, reuelauit, vt stultis se accommodaret, & cum eis quasi stultesceret, vti præceptor cum pueris repuerascit & balbutit. Sic Christus, quia non intelligebatur vt Deus, hominibus se reuelauit, vt homo & passibilis. Hoc autem ingens est sapientia. ita D. Thom. Anselm. & alij.

Vers. 23.

Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam.

28\. *Locus hic Pauli ex Hebræo illustratus per insignem paronomasiam.*

Videtur alludere ad paronomasiam Hebræam. q. d. Christi siue Messiæ crux Iudæis est מכשל *michscal*, id est scandalum; Gentibus מסכל *miscal*, id est, stultitia. *Ipsis autem vocatis* ad fidem est שכל *sechel*, id est, industria, sapientia, & virtus, siue potentia (Græcè enim δύναμις) est Dei. Hinc auctor Lexici Bibliorum Complutensium, in radice שכל *sachal* docet משכל *mascal*, tam Chaldæorum, quàm Indorum Christianorum S. Thomæ (qui cùm à Babyloniis Episcopum accipiant, eorũ quoque lingua, puta Chaldæa, quæ Hebrææ est dialectus, in sacris vtuntur) lingua significare crucem; atque à se, Indum quendam Christicolam, qui crucem in manu semper gestabat, interrogatum, quo illam nomine lingua sua appellaret, respondisse משכל *mascal*. q. d. Sapientiam, industriam; indeque se collegisse, Paulum 1. Corinth. 1. eò allusisse, cùm ait: *Prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam. Ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum Dei virtutem & sapientiam.* Siquidem hæc vox commutatis tantùm litteris symbolicis & punctis, crucem, scãdalum, stultitiam, & sapientiam significat.

29\. *Crux lingua Chaldaica & Indica, significat Dei sapientiam & virtutem.*

Vers. 24.

30\. *Virtus crucis in se & sui prædicatione eluxit in sex admirandis.*

Nota, cum Chrysost. hom. 4. in mor. hîc, & suprà ad vers. 17. Virtus crucis non tantùm in se, sed etiam in sui prædicatione eluxit. Primò, in eo, quòd Apostoli pauci, piscatores, pauperes, illitterati, obscuri, Iudæi, toti mundo exosi, orbem tamen cruci subiecerũt. 2. Quòd hostes infensissimos, dæmones, peccatum, mortem, infernum, Reges, Principes, Philosophos, Oratores, Græcos, Barbaros, leges, iudicia, religiones antiquissimas, & temporis vetustatem peruicerint. 3. Quòd non armis, non sapientia, non eloquentia, sed simplici prædicatione persuaserint. 4. Quòd tam breui tempore per totum orbem. 5. Quòd liberrime & fortissime tyrannorum minas, verbera, mortes & tormenta, naturæ viribus intoleranda superarint, per Christi gratiam. 6. Quòd doctrinam non de Deo glorioso; sed Crucifixo, eoq́; Saluatore credendo & adorando, legemq́ue Christi, naturæ & carni non gratam, sed repugnantem persuaserint. Quare pulchrè & aptè Tertul. lib. cõtra Iudæos, Christi regnum omnium regum & populorum regnis ita confert & præfert. *Salomon*, inquit, *regnauit, sed in finibus Iudæ tantùm à Dan vsque ad Bersabee. Babylonis & Parthis regnauit Darius, non vltrà. Ægyptiis Pharao, sed illis tantùm. Nabuchodonozor ab India, vsque ad Æthiopiam habuit regni sui terminum. Alexander Macedo nunquam Asiam vniuersam, & cæteras regiones, postquam deuicerat, tenuit. Sic Germani, Britanni, Mauri, Romani, imperij sui habent terminos. Christi autem nomen & regnum vbique porrigitur, vbique creditur, ab omnibus gentibus colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus æqualis, omnibus Rex, omnibus Iudex, omnibus Deus & Dominus est.*

31\. *Regnũ Christi, omnium regũ & populorum regna superat.*

Vers. 25.

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

32\. *Christi crux signũ victoriæ & triumphi.*

Id est, Stultitia & infirmitas Dei, id scilicet, quod in Deo & Christo nato & passo putant stultum & infirmum; scilicet Dei humanitas, mortalitas, passio, crux; fuit id, quo sapientissimè & fortissimè Christus quasi victus, vicit homines, Satanam, & totum orbem, ait, Ambros. & Anselm. q. d. In eo patet mira Dei sapientia & virtus, quòd per rem stultam & infirmam, scilicet crucem, sapientiam omnem & fortitudinem vicerit. Vnde illud Abacuc 3. *Cornua in manibus eius*, S. Hieron. & August. exponunt sic: Fortitudo & arma, quibus quasi cornibus, hostes transfixit Christus, fuerunt brachia crucis, cui affixę erant manus Christi. Hinc & Constantino Magno contra Maxentium pugnaturo crux è cælo ostensa, cùm hac inscriptione: *In hoc signo vinces*, vt testatur Euseb. lib. 1. vitæ Constant. c. 22.

Locus Abacuc 3. illustratus.

33\. *In quatuor rebus patet, & eluxet fortitudo & sapientia Crucis.*

Litteraliter & moraliter nota: fortitudo, & magis sapientia crucis, vt docet D. Thom. 3. p. quæst. 46. art. 3. & 4. & S. August. 13. Trinit. 12. patet 1. quia summum Deus in cruce nobis ostendit amorem, vt hac arte nos ad se traheret: Deus enim nulla necessitate compulsus,

diuites, non nobiles, sed piscatores, & publicanos, quos dirigeret, elegit, ne traduxisse prudentia, ne redemisse diuitiis, ne potentiæ nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, vt veritatis ratio, non disputationis gratia prævaleret. Et S. August. de verbis Domini serm. 59. tomo 10. *Magna,* inquit, *artificis misericordia. sciebat enim quòd si eligeret senatorem, diceret senator, dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues, opulentia mea electa est; si Regem, diceret Rex, potestas mea; si oratorem, eloquentia mea; si Philosophum, sapientia mea electa est; interim, inquit Dominus, differuntur superbi isti, multùm tument: da mihi priùs istum piscatorem; veni tu pauper, nihil habes, nihil nosti, sequere me; tam largo fonti vas inane admouendum est; dimisit retia piscator, accepit gratiam, & factus est diuinus orator: leguntur modò verba piscatorum, & subduntur colla oratorum.* Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi Apostoli fabulantur nonnulli: *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

39. *Cur Deus nō vocauerit initio Reges & nobiles.*

40. Nota. *stulta, infirma, ignobilia mundi,* per auxesim, vocat Paulus ipsos fideles, vocatos ad Christum, vel potiùs ipsos vocantes, scilicet Apostolos; hos enim, quia rudes, pauperes, ignobiles, ideoque coram mundo stultos, mundique ludibria opponit sapientibus, fortibus, & potentibus mundi, eosdem vocat, *ea quæ non sunt*, id est, abiecta quæ pro nihilo habentur. q. d. Deus elegit Apostolos abiectos, qui pro nihilo habebantur, *vt ea quæ sunt*, id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret.

Infirma elegit Deus, vt confundat fortia.

Vers. 27. & 28.

41. Vbi nota; tria quæ mundus solet admirari, scilicet sapientia, potentia, & nobilitas, à Deo fuerunt neglecta in vocatione hominum ad fidem, iustitiam, & salutem: atque è contrario, tria his contraria fuerunt ab eo electa, scilicet insipientia, impotentia, & ignobilitas. Primi enim vocantes Apostoli, æquè ac primi vocati, tam Iudæi, quàm Gentiles, fuerunt secundùm mundum insipientes, impotentes, ignobiles. Idque vt ostenderet Deus diuinum hoc esse opus; Deique gratiæ, non autem humanæ excellentiæ ascribendam esse hanc vocationem.

Tria mundi admirabilia à Deo neglecta in vocatione hominum.

Vers. 29. *Vt non glorietur omnis caro.*

Non omnis, id est, nullus. est Hebraismus. rursum *caro*, id est, homo. est synecdoche. q. d.

42. Ideo Deus elegit & vocauit ad Christum non sapientes, nobiles, potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, vt nullus homo glorietur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

Vocatio nostra ex gratia Dei.

Vers. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu.*

Ex ipso, id est, ipsius, scilicet Dei dono, per ipsius gratiam, & vos vocati estis ad fidē, Christoque creditis. ita Ansel. Esse enim in Christo, est Christo esse incorporatū in baptismo, siue esse in Christi Ecclesia & Christianismo, iuxta can. 37.

Qui (Christus) *factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.*

Iustitia, imputatiua, inquiunt Nouantes; quia

43. scilicet non per veram & inhærētem, sed tan-

A tùm per externam Christi iustitiam nobis imputatam coram Deo, videmur esse iusti. Sed contrà, insto: ergo sic & Christi redemptio actiua (hanc enim addit Apostolus) nobis imputabitur, ac consequēter erimus nos redemptores nostri, quod est absurdum. 2. Sapientia nobis inhæret & fides; ergo & iustitia: eodem enim modo ait Apostolus Christum factū esse nobis iustitiam & sapientiam. Dico ergo ex can. 21. cum Chrys. Theoph. Ansel. Ambros. S. Thoma: sensus huius loci hic est: Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis, & iustitiæ; primò, satisfactoriè & meritoriè, idq; maximè hic spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sa-B pientiam, & sanctitatem; adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. Vnde vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura, Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

Ostenditur contra Nouantes non externā iustitiam imputatiuam Christi, sed inhærentem iusto competere.

44. *Christus meritoriè & satisfactoriè factus est nobis iustitia.*

2. Exemplariter, quia Christi iustitia perfectissimum est exemplar, ad quod omnis nostra iustitia conformari debet: quasi dicat Paulus; *Christus factus est nobis iustitia*, id est, exemplar & speculum iustitiæ.

3. Efficienter, quia iustitiam hanc efficit Christus, & producit per sua Sacramenta, & quia docet veram sapientiam ac scientiam Sanctorum, quomodo scilicet bene & Chri-C stianè viuere, & qua via ad cælum, ad beatitudinem tendere debeamus.

45. *Christus exemplariter, efficienter, & finaliter factus est nobis iustitia.*

4. Finaliter, quia ipse Christus & gloria Christi, finis est nostræ iustitiæ & sanctitatis. Symbolicè S. Bernardus serm. 22. in Cantica, hæc quatuor *sapientia, iustitia, sanctificatio, redemptio* adaptat, Primò, quatuor Christi operibus: *Christus*, inquit, *factus est nobis sapientia in prædicatione, iustitia in absolutione peccatorum, sanctificatio in conuersatione quam habuit cum peccatoribus, redemptio in passione quā sustinuit pro peccatoribus.* Et inferiùs: *Christus factus est nobis à Deo sapientia docens prudentiam; & iustitia delicta donans; & sanctificatio in exemplum temperantiæ continenter viuens; & redemptio in exemplum patientiæ fortiter moriens. Vbinam quæso vera prudentia, nisi in Christi doctrina? Vnde vera iustitia, nisi de Christi misericordia? Vbi vera tem-D perantia, nisi in Christi vita? Vbi vera fortitudo, nisi in Christi passione?* Secundò, consequenter S. Bernard. hæc quatuor adaptat quatuor virtutibus cardinalibus, prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, & fortitudini, quas Christus nobis communicat, dum subdit dicens: *Soli ergo qui eius doctrina imbuti sunt, prudentes dicendi sunt; soli iusti qui de eius misericordia veniam peccatorum consecuti sunt; soli temperantes, qui eius vitam imitari student; soli fortes, qui eius patientiæ documenta fortiter in aduersis tenent. Incassum proinde quis laborat in acquisitione virtutum, si aliunde eas sperandas putat, quàm à Domino virtutum; cuius doctrina, seminarium prudentiæ; cuius misericordia, opus iustitiæ; cuius vita, speculum temperantiæ; cuius mors, insigne est fortitudinis.*

46. *Symbolicè Christus nobis est iustitia, fortitudo, temperantia, prudentia.*

Verſ. 31. *Vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

Citat non verba, ſed ſenſum Ieremiæ 9.23. ita Ambroſ. Theoph. Anſelm. D. Thom. Ieremias ſic habet: *Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitiis ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me*: hoc autem eſt *in Domino gloriari*. Nota. loquitur Ieremias de liberatio-

47. *Locus Ieremiæ 9. illuſtratus & explicatus.* ne à manibus Nabuchodonoſoris & clade Chaldæorum, Iudeæ imminentium. q.d. Iudæi gloriantur in conſiliis ſuorum ſapientium, in robore militum, in opibus Ieroſolymæ; quaſi iis tuti futuri ſint contra Chaldæos: ſed errant; vera enim gloriatio eſt ſcire & noſſe Deum, id eſt, Dei prouidentiam, quodque ipſe ſolus eſt, qui facit miſericordiam; & quos vult, miſericorditer liberat, non autem homo ſapiens, diues, aut fortis: quodque ipſe ſolus iuſtam pœnam infert, cui vult, à qua nemo ſapiens, fortis aut diues liberare poteſt; ſicut vobis, ô Iudæi, inferet, facietque, vt mors, id eſt, Chaldæus hoſtis, mortem inferens aſcendat per fe-

A neſtras, vt per eas in domos penetrans, paruulos omneſque trucidet.

Id rectè Apoſtolus hic, vocantibus & vocatis ad Chriſtianiſmum adaptat, vt nemo gratiam Chriſtianiſmi, ſibi, ſuis viribus, aut naturæ donis tribuat, ſed gratiæ Chriſti, & conſequenter tacitè infert; quaſi dicat, Non ergo, ô Corinthij, in vobis, non in Paulo, vel Apollo, præceptoribus veſtris, ſed in Domino gloriamini: hoc enim initio probare propoſuit Paulus, eoque omnia referenda ſunt. *Ille*, ait Anſelmus, *in ſolo Domino gloriatur, qui cognoſcit non ſuum, ſed illius eſſe, non ſolùm vt ſit, ſed etiam vt non niſi ab illo bene ſit ſibi, à quo habet vt ſit*. Rurſum, qui habens aliquid, vnde placeat Deo, non id ſuæ ſapientiæ, potentiæ, operibus, ingenio, meritis; ſed ſoli gratiæ Dei acceptum fert. 3. Qui in omnibus quæ facit, non ſuam, ſed Domini gloriam quærit. Scripſit in hæc Apoſtoli verba inſignem ſermonem S. Bernard. de triplici gloria. 48.

Triplex gloria Chriſti in operibus quærenda.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

49. *Pergit extollere Chriſti ſapientiam ſpiritualem ſuper omnem naturalem & animalem.*

Vnde dicit 1. ſe non aliud ſcire & prædicare, quàm Chriſtum crucifixum; idque non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis.

Nihilominus 2. v. 5. aſſerit ſe ſapientiam loqui inter perfectos; ſapientiam, inquam, mundo abſconditam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, ſed ſolus Dei Spiritus reuelauit.

Hinc 3. v. 14. docet animalem non percipere ea quæ Dei ſunt; ſpiritalem autem omnia percipere & iudicare.

1. ET ego, cùm veniſſem ad vos, fratres, veni non in ſublimitate ſermonis, aut ſapientiæ, annuncians vobis teſtimonium Chriſti.

2. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum.

3. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos:

4. & ſermo meus, & prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtutis:

5. vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei.

6. Sapientiam autem loquimur inter perfectos: ſapientiam verò non huius ſæculi, neque principum huius ſæculi, qui deſtruuntur:

7. ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram,

8. quam

8. quam nemo principum huius sæculi cognouit: si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.
9. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum:
10. nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.
11. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi Spiritus Dei.
12. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis:
13. quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes.
14. Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere: quia spiritualiter examinatur.
15. Spiritualis autem iudicat omnia: & ipse à nemine iudicatur.
16. Quis enim cognouit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Et ego cùm venissem ad vos, fratres, non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ.*

50. *A thesi præcedentis capite posita descendit Apostolus ad hypothesin.*

DEscendit Apostolus à thesi ad hypothesin. q. d. Dixi cap. præcedenti Deum in Euangelio prædicando, noluisse vti sapientia sapientum sæcularium, sed eam reiecisse & reprobasse; atque per stultitiam prædicationis voluisse saluos facere credentes, ideoque non multos nobiles & sapientes, sed ignobiles & rudes Apostolos elegisse, ad promulgandum Euangelium; ex hisce infero dicoque: *Et ego*, id est, itaque ego quoque quasi vnus è grege Apostolorum, qui iuxta electionem & voluntatem Dei non sunt vsi eloquentia & sapientia sæculari; iisdem vti nolui, veniqúe ad vos, non in sublimitate, sed in simplicitate sermonis & sapientiæ.

Vers. 2. *Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.*

51. *In Apostolo fuit humana sapientia, sed ea vti noluit.*

Nota. τὸ *iudicaui*. q. d. Non reputaui, non æstimaui aliam scientiam, quàm eam quæ est de Iesu crucifixo, saluatore nostro: vnde ita me gessi inter vos, quasi nihil scirem sapientiæ humanæ, cùm tamen multum eius callerem; nam alibi Poëtas Græcos cito, sed apud vos dissimulaui, vt simpliciter, vti alij Apostoli, prædicarem tantùm Christum crucifixum; non quòd alia fidei mysteria non prędicarim, sed quòd præcipuè docuerim & inculcarim in vna Christi cruce esse gloriandum, & sperandam esse iustitiam ac salutem; crucémque, vt addit Anselm. imitandam esse; ac vitia crucifigenda esse Christiano. In Christo enim crucifixo, præter alia, videre est, hæc tria Christum elegisse & amplexum esse, scilicet summum dolorem, summam paupertatem, siue

Tria maximè docuit nos Christus crucifixus.

A nuditatem, & summam ignominiam. Christus ergo suo dolore crucifixit, nobisque crucifigendam docuit concupiscentiam carnis. Pari modo sua paupertate crucifixit concupiscentiam oculorum, siue philargyriam: ac denique sua ignominia crucifixit superbiam vitæ; quæ tria sunt generalia mundi vitia, omniumque peccatorum fontes, vt docet S. Ioannes epist. 1. c. 2. v. 16. Vide de cruce Christi dicta c. 1. v. 23.

Vers. 3. *Et*, itaque ego, *in infirmitate.*

Id est, in ærumnis, tribulatione, & persecutione, *& timore & tremore multo*, ob infestationē Iudæorum & Gentium me persequentium.

Fui apud vos.

Notat Chrys. & Anselm. Apostolum hic & epist. 2. c. 11. v. 30. & c. 12. v. 5. 9. 10. & alibi infirmitatem vocare ærumnas ex periculis, insidiis, exiliis, metu quotidiano, calumniis, odiis. 52.
B Rursus Paulum ingentes ærumnas & persecutiones passum esse Corinthi, satis patet ex eo, quòd oportuerit eum ibidem à Christo in visione contra eas corroborari Act. 18. vers. 9. *Noli*, inquit Christus Paulo, *timere; ego sum tecum, nemo apponetur tibi, vt noceat te.* Vnde mox ibidem tumultum contra Paulum excitarunt Iudæi, eumque pertraxerunt ad tribunal Gallionis præsidis Achaiæ, ac publicè coram eo Sosthenem Archisynagogum diuerberarunt, Act. 18. v. 12.

Ærumnæ & tribulationes Pauli Corinthiacæ.

Vers. 4. *Et sermo meus* (priuatus & familiaris) *& prædicatio mea* (concio publica) *non* (fuit) *in persuasibilibus.*

Id est, persuasoriis, siue exquisitis ad persuadendum. sic incredibilis in Scripturis idem est, quod incredulus. *Humanæ sapientiæ verbis.*

In

In hisce enim excellebant, Paulúmque superabant Oratores & Philosophi qui erant Corinthi. Paulus verò, nouam philosophiam, nouo dicendi & agendi modo, Corinthiis persuadere debebat; in eoque præcelluit omnibus Oratoribus & Philosophis, scilicet, *in ostensione Spiritus & virtutis.* Hæc ergo fuit demonstratio Apostolorum; ostendere nimirum 1. magnum zelum & spiritũ eructantem sapientia & arcana; non humana, sed diuina, ita vt manifestè cernerent auditores, Spiritum sanctum per os eorum loqui. Secundò ostendere magnas virtutes. i. prodigia & miracula. Vnde Orig. lib. 1. contra Celsum: *Disciplina*, inquit, *nostra propriam quamdam habet demonstrationem, diuiniorem, quàm sint Græcorum demonstrationes; quam Apostolus nominat demonstrationem Spiritus & virtutis, vtpote Spiritu per prophetias* (aliter hic explicat spiritum Orig. quàm explicui, sed vt videtur, minùs genuinè) *fidem astruente iis, quæ de Christo feruntur; virtute verò, per prodigia quæ facta credimus.* Nam vt ait Oecum.

Tria ostēdebāt Apostoli in ostensione Spiritus & virtutis.

54. *Demonstratio quæ per opera est & signa, firmior est ea, quæ ex verbis producitur*: hæc ergo fuit ratio prædicandi Apostolica, eaque efficacissima, quam sibi proponant ac imitentur nostri concionatores, vt nimirum sermo eorum non sit comptus, fucatus, affectatus *in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis*, sed *in ostensione Spiritus & virtutis*. Ita euadent Apostolici, ac verba eorum erunt quasi ignitæ sagittæ corda penetrantes, & quasi mallei conterentes petras.

Ratio prædicandi Apostolica, efficacissima omnibus cōcionatoribus imitanda.

55. Hic Spiritus, vti & concionis fructus, oratione à Deo impetrandus est. Vnde Origen. lib. 6. contra Celsum, citans hæc eadem Apostoli verba. *Hæc verba*, inquit, *quid aliud sibi volunt, quàm non satis esse, vt verum sit, & natum ad mouendos animos hominum, quod dicimus, nisi doctori diuinitus concessa sit vis quædam, & dictis eius adsit gratia cælestis energia? & hoc est quod ait Dauid Psalm. 67. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.*

Spiritus & fructus concionis oratione impetrandus.

Vers. 5. *Vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.*

Quasi dicat, Ideo Deus vult me euangelizare, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus & virtutis; *vt vestra fides*, id est, conuersio vestra ad fidem Christi, tribuatur non hominum sapientiæ & eloquentiæ, sed virtuti; id est, potentiæ & efficaciæ Dei; nimirum vt fides vestra sit fundata, non in hominum, sed in Dei sapientia & potentia. ita Anselm. & alij.

56. *Conuersio non tribuēda eloquentiæ concionatoris.*

Sapientiam autem loquimur inter perfectos.

Sapientiam, scilicet Christianam; de Christi cruce, gratia, salute, & gloria æterna nobis acquisita per Christum, *loquor inter perfectos*, id est, fideles; qui licet sint simplices, tamen in rebus salutis præ Aristotele, & quouis alio Philosopho perfectè sapiunt. ita Chrysostom. & Anselmus. quique non solùm baptismo renati, sed etiam Sacramento confirmationis confirmati, perfectionem Christianismi adepti, perfecteque Christiani effecti sunt: inde enim à S. Dionysio & aliis, Sacramentum confirmationis dicitur τελείωσις, id est, perfectio, vel consummatio; ipsique confirmati, vocantur perfecti, vel consummati. ita Salmeron. idemque insinuat Irenæus lib. 5. cap. 6. cùm ait, *Sapientiam loquimur inter perfectos, dicens perfectos eos qui acceperunt Spiritum sanctum, & omnibus loquuntur linguis per Spiritum Dei, quemadmodum & ipse loquebatur.* 2. Simpliciùs *sapientiam*, id est, secretiora & altiora fidei mysteria, vti de resurrectione, Antichristo, reprobatione, prædestinatione: vel potiùs *sapientiam*, id est, profundiorem & altiorem rerum fidei explicationem; vti de modo, consilio, & fine incarnationis, passionis, & redemptionis Christi: ita enim hanc sapientiam Paulus explicat versibus proxime sequentibus. Hanc non rudibus initio, sed prouectis, perfectisque loquor & edissero. Vnde hos perfectos, vers. 15. vocat spiritales; eósque animalibus, paruulis, ac carnalibus opponit. quasi dicat, Licet, vt dixi v. 4. expers videar sapientiæ humanæ, non tamen diuinæ; tametsi enim vobis, quia paruulis, tantùm lac, id est, simplicem & facilem doctrinam dederim, vt ait capite sequenti v. 2. tamen sapientiam arcanam & diuinam loquor inter perfectos.

57. *Cōfirmationis Sacramentū, perfectio dicitur, & confirmati perfecti.*

58. *Quos per perfectos intelligat Apostolus, & quid per sapientiam.*

Tuetur Apostolus hisce verbis suam auctoritatem apud Corinthios, qui audito Apollo, viro eloquente & sapiente, Paulum quasi ineloquentem, & imperitum parui facere videbantur.

Sapientiam verò non huius sæculi, nec principum huius sæculi. *Vers. 6. & 7.*

Anselmus, Ambrosius, Caietanus, & alij, per *principes huius sæculi*, dæmones intelligunt, qui in hoc aëre, & in impiis, filiisque huius sæculi dominantur; indéque probant dæmonem ante passionem Christi, licet sciret Christum esse Deum & Messiam, nescisse tamen, an eius morte dæmonis imperium esset destruendum, & homines redimendi, vt dicitur v. 8. hoc verum est. verius idipsum est in hominibus.

59. *Principes huius sæculi dæmones quid de Messia redemptione scierint.*

Vnde secundò, simpliciùs Chrysostomus, Theophylactus, Anselmus, Tertullian. 3. contra Marcionem, cap. 6. Origen. hom. 2. in Cantica, *Per principes sæculi*, accipiunt primores, qui inter homines sapientia, opibus, vel potentia præstant: vnde ait, *Qui destruuntur*, id est, abolentur, transeunt, euanescunt. Hoc enim est Græcum τῶν καταργουμένων; & hi propriè Christum crucifixerunt; vt dicitur versu 8. Tales fuerunt Pilatus, Herodes, Annas, Caiphas, aliique Principes Iudæorum & Gentium.

Principes huius sæculi primates hominum.

Sed loquimur sapientiam in mysterio.

Est Hebraismus. ponitur enim ב *bet*, id est, *in*, pro regimine genitiui: *Sapientiam in mysterio*, id est, sapientiam mysterij, puta magni illius & arcani consilij diuini, de Verbi Incarnatione & redemptione hominum per Christum, quæ nulla ratione naturali cognosci potest ab homine; imò nec ab Angelo. patet Ephes. 3. v. 4. & 5. Vnde 1. Timoth. 3. vers. 16. hanc sapientiam mysterij vocat magnum pietatis sacramentum. ita Theophylactus, Ambrosius, Oecumenius hic, atque Hieronymus & Leo Castrius in Isaiæ cap. 64. Idem tamen Leo 2. etiam hanc sapientiam interpretatur

60. *Per sapientiam in mysterio quid intelligat Apostolus.*

pretatur de magnitudine gloriæ beatorum: hæc enim finis fuit Verbi incarnati & passi, vt sequitur.

Secundò, simpliciùs *τὸ in mysterio*, refer non ad *sapientiam*, sed ad *loquimur*. q. d. *In mysterio*, id est, secretò & apud pauciores, scilicet eos, qui spiritales & perfecti sunt, sapientiam hanc profundiorem & occultam, quæ abscondita est, loquimur. Vnde Syrus vertit, *Loquimur Dei sapientiam in arcano*; & Tertull. *Loquimur sapientiam Dei in occulto*: & quia, si voluisset dicere sapientiam mysterij, potiùs dixisset, quod absconditum est: iàm autem dicit, *quæ abscondita est*. Denique quia hoc propriè est loqui in mysterio: mystæ enim dicti sunt, ait Eustat. ἀπὸ τῦ μύειν τὸ σόμα, id est, à claudendo os; eò quod mysteria & arcana religionis suæ non vulgarent, sed celarent, & tantùm ea secretò docerent paucos, qui sacerdotes vel sapientiores erant. Hinc S. Dionys. & alij libros scripserunt de mysticâ Theologiâ.

Mystæ dicti ἀπὸ τῦ μύειν τὸ σόμα.

61. *Quam nemo principum huius sæculi cognouit.*

Pronomen *quam*, refer tam vel potiùs ad *gloriam nostram*, quàm ad *sapientiam*. quasi dicat, Si hanc sapientiam, vel potius gloriam, eiusque per Christum prædestinationem cognouissent Pilatus, Annas, Caiphas, aliique Principes Iudæorum, nunquam dominum ipsius gloriæ, scilicet Christum, cuius merito, nobis, ante sæcula, puta ab æterno, prædestinata & præparata est hæc æterna gloria, crucifixissent: aduertit id solerter Gabriel Vasques 1. parte, disputat. secunda, capite tertio, & patet ex sequentibus. Hinc tacitè infert Apostolus, neminem aliorum Principum, hanc Christi sapientiam & gloriam cognouisse. Est enim argumentum ab exemplo primario; Iudæi enim præ Gentibus erant sapientissimi, maximè in diuinis; si ergo illi non cognouerunt, multò magis alij ignorarunt.

Si principes Annas, Caiphas, & Pilatus hanc sapientiam Christi habuissent, nunquam eũ crucifixissent.

Sed.

Scilicet abscondita fuit eis hæc sapientia & gloria, quæ finis est sapientiæ illius, idque probat ex eo, quod de ea scripsit Isaias: *Oculus non vidit, nec auris audiuit.* Est eclipsis. vide can. 38.

Vers. 9. *Sicut scriptum est, quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum.*

62. Nota Isaiam capite sexagesimoquarto, quem hic citat Paulus, agere de incarnatione Christi, & vita præsenti. Vnde hunc versiculum de miraculis Christi, déque sapientia, virtutibus, omnique gratia quam Christus, nobis, hic viuens communicauit, accipiunt Chrysost. Ambr. Theophyl. Oecumen.

Locus Isaiæ 64. explicatus & illustratus.

Secundò, & aptiùs; videtur admirans Isaias auolare ab Incarnatione & Christo homine, ad gloriam cælestem, quæ fructus est & finis incarnationis Christi. tales enim raptus & transitus, Prophetis ob lumen propheticum sublime & amplum, sunt familiares.

Loquitur Isaias de gloria Beatorum.

Patet ex ipsis verbis; & quia ait, *expectantibus*, &, *occurristi facienti iustitiam*. Ergo loquitur de fructu operum, iustorum, scilicet vita æterna, quam expectamus: nam fructus Incarnationis, & fides non occurrit facientibus iustitiam, sed sedentibus in tenebris & peccatis. Ita Hieron. in 64. Isaiæ, Dionys. de cælest. hierarch. 12. & Vasques loco citato.

De hac beatitudinis magnitudine piè scribit, & dissuauiatur Augustin. in meditationibus capite vigesimosecundo, & sequentib. & Soliloquiorũ capite trigesimoquinto & trigesimosexto, qui libelli collecti videntur ab aliquo pio ex operibus sancti Augustini. Apposite verò ad hunc Apostoli locum auctor libri de spiritu & anima (qui extat tomo tertio operum sancti Augustini) capite trigesimosexto. *Sicut*, inquit, *exterior homo circa ista temporalia quinquepartito sensu afficitur, id est, visu, auditu, gustu & cæteris; sic interior homo, in beata vita, circa quinque ineffabilia Dei, ineffabili amore afficitur; cùm enim Deum suum amabit, quandam lucem, quandam vocem, quendam odorem, quendam cibum, & quendam amplexum interiorem amabit: ibi enim fulget, quod non capit locus; ibi sonat, quod non rapit tempus; ibi olet, quod non spargit ventus; ibi sapit, quod non minuit edacitas; ibi hæret, quod non diuellit satietas; ibi siquidem videtur Deus sine intermissione; cognoscitur sine errore; amatur sine offensione; laudatur sine fatigatione.* 63.

Beatitudinis æternæ suauitas & voluptas.

Hæc Apostoli sententia sanctũ Adrianum conuertit, martyremque effecit: cùm enim ipse miles, esset florenti ætate, scilicet vigintiocto annorum, videretque tantam Christianorum martyrum in tormẽtis pro Christi fide tolerandis constantiam; interrogauit eos: Quid pro tantis pœnis expectatis? quid est quod vos tanta tormenta superare compellit? responderunt illi; *Speramus bona illa, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se.* Hac voce tactus Adrianus conuersusque, curat se ilicò inscribi catalogo Martyrum, duruníque martyrium alacer subijt Nicomediæ, (spectante & incitante eum sancta Natalia vxore) sub Diocletiano, anno Christi 306. 64.

Hæc Apostoli sententia fecit martyrem.

Tertiò, plena erit huius loci intelligentia, si vtrumque sensum iam dictum coniungas, quasi dicat: *oculus non vidit*, &c. id est, Superant omnem sensum, experientiam, cogitationem naturalem, & omne hominis naturale desiderium, ea bona, quæ tu, ô Domine Deus, præparasti per Christum, expectantibus te; tum in hac vita, scilicet ijs qui aliquid de ijs iam inaudierunt; tum maximè & propriissime in futura gloria: in illa enim Deus, qui est omnia bona, dabit se beatis, & erit omnia in omnibus, ait Anselm. hisce enim Isaiæ verbis probat Apostolus id, quod dixerat; scilicet arcanam & absconditam esse 65.

Superant omne desiderium bona nobis à Deo præparata.

 sapientiam,

sapientiam, æque ac gloriam Christi, vti dixi A paragrapho præcedenti.

66. *Cordis cor* [...] *cogitationes.* Nota, *in cor hominis non ascendit*, id est, in mentem hominis non venit, siue homo naturaliter cogitare, concipere, intelligere nequit: cor enim per catachresin, Hebræis mentem significat. nam quod cor est in corpore, scilicet prima & nobilissima corporis pars, adeoque fons & principium vitæ, hoc mens est in anima: adde, cor subministrat cerebro spiritus animales, qui imaginationi & consequenter intellectioni subseruiunt. Hinc Aristot. de somno & vigilia cap. 2. refragante licet Galeno, omnibusque medicis, sensum communem non in cerebro, sed in corde collocauit. Pulchrè *Vitalium hominis partium functiones.* quidam vitales hominis partes, per suas functiones distinxit atque secreuit, hoc ver- B su:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram,
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

67. *Hebræis mentis cogitatio est ascensus vocatur, & quare.* Rursum Hebræi, mentis cogitationem vocant ascensum; & cogitare vocant ascendere in cor; quia res cogitata & intellecta primò à terra, aliove obiecto ascendit in oculos vel aures, indeque ad sensum communem & phantasiam, inde denique ad mentem quasi arcem & culmen hominis ascendit; summum enim in homine est mens.

Nota secundò pro *expectantibus*, vt habet Isaias, Paulus habet *diligentibus*, quia expectatio à dilectione manat naturaliter.

Vers. 10. *Nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum.* C

Puta per Spiritum sanctum. est prolepsis, siue occupatio. occurrit enim tacitæ obiectioni huic; Si hanc sapientiam & gloriam quam Christus suis amicis præparauit, oculus non vidit, nec ea in cor hominis ascendit; vnde ergo tu, Paule, eandem te callere

68. *Sapientiam & gloriam Dei sciuit Paulus reuelatione diuina.* & prædicare iactitas? Respondet Paulus: se eandem scire non per visionem, sensationem, vel conceptionem aliquam naturalem, sed per instinctum & reuelationem Dei. Vnde Clemens Alexandr. lib. 1. pædagogi cap. 6. sic interpretatur τὸ *nec auris audiuit: præter illam*, inquit, *solam, quæ in tertium cælum rapta est*; puta Pauli, qui in paradiso, aure sua audiuit hæc arcana verba, quæ non licet homini loqui. ait ergo Paulus: *nobis autem*, scilicet spiritualibus Prophetis & Apo- D stolis hæc Deus reuelauit, vt vos paruulos, ô Corinthij, aliosque eadem doceamus. Hinc patet, gloriam & beatitudinem nostram, non tantùm esse supernaturalem in assecutione, sed etiam in cognitione; cognitione, inquam, non quidditatiua, sed obscura & ænigmatica, qualis erat Apostolorum &

69. *In homine nõ est naturalis appetitus beatitudinis supernatural. visionis Dei faciale.* aliorum viatorum; & consequenter, non esse in homine perfectum & efficax desiderium, vel appetitum naturalem huius beatitudinis. ita Scholastici 1. part. quæst. 12. articul. 1.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

A Nota 1. Catachresin, *Scrutatur*, id est, penetrat & perspicit: homines enim vt quid ignotum perspiciant, illud scrutari & inquirere solent: Deus autem sine inquisitione omnia vno mentis cernit in ictu & intuitu. ita Sanctus Thomas, Theodor. Theophyl.

Secundò *profunda Dei* vocat omnia intima & secretissima Dei consilia; inter quæ, maximum est hoc mysterium gloriæ, & redemptionis hominum per Christum: hæc omnia penetrat & peruidet Spiritus sanctus, quia vnius cum Deo est essentiæ & cognitionis; ac consequenter, ita profunda Dei scrutatur, vt nihil remaneat in Deo incognitum, sed eius cognitio & visio obiectum suum adæquet, Deumque tantùm cognoscat, quantum cognosci potest; id est, comprehendat Spiritus sanctus, vtpote Deus tam Deum & Diuinitatem, quàm seipsum. Ita Molina 1. part. quæst. 14. articul. 70.
3. Theodor. S. Thom. Hinc Ambros. & veteres contra Macedon. probant Spiritum sanctum esse Deum. q. d. Paulus: Hæc mysteria & arcana Dei reuelauit nobis Spiritus sanctus, ille omnium secretorum Dei est conscius; adeoque scrutatur & peruidet profunda Dei. *Diuinitas Spiritus sancti probatur contra Macedonianos.*

Quis enim hominum scit quæ sunt hominis.

Quæ in hominis intimis, puta in corde & mente delitescunt; nimirum cogitationes, volitiones, & intentiones, ipsumque fundum cordis humani.

C *Nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt.* *Vers. 11.*

Quæ in Dei mente sunt abscondita, puta 71.
cogitationes, consilia, & determinationes diuinæ voluntatis, *nemo cognouit, nisi Spiritus Dei*, id est Spiritus sanctus, qui eorum æquè ac sui ipsius est conscius; est enim Spiritus sanctus Deo intimus, æquè ac spiritus hominis homini ipsi est intimus: ac proinde sicut spiritus hominis, humanitatis; ita Spiritus Dei, Diuinitatis, diuinæque omniscientiæ & omnipotentiæ est particeps. *Spiritus hominis vt homini intimus, ita Spiritus Dei, Deo.*

Nota: cùm ait, *nemo cognouit nisi Spiritus*, sub- 72.
audiendum est, & nisi is cui voluerit Spiritus ea reuelare, vti mihi & Apostolis illum ea reuelasse dixi v. 10.

D Nota secundò, cùm dicit, *Nemo nisi Spiritus*, non excludi Filium; hic enim cum sit Verbum, etiam scit profunda Dei. nam in diuinis, cùm vox exclusiua, vel exceptiua tribuitur vni personæ, respectu essentialium attributorum, non excludit alias personas diuinas, sed essentias alias à diuina; nam tantùm excludit ea, quæ naturæ sunt diuersæ à Deo: q. d. Nemo scit secreta Dei, nisi Spiritus Dei, & illi qui eandem cum Spiritu habent naturam, intellectum, cognitionem, scilicet Pater & Filius; hi soli sciunt profunda Dei, nemo alius. *Particula exclusiua in diuinis non tangit personas, si attributa sint essentialia, nõ notionalia.*

Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, *Vers. 12.*

mus, sed spiritum, qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.

73. *Spiritus Dei, & mundi sibi contrarij.* Opponit spiritum mundi, spiritui qui ex Deo est, & hunc sibi & Apostolis, illum mundi sapientibus, & hominibus animalibus attribuit. Spiritus ergo mundi est, qui à mundo suggeritur, à mundana nimirum & animali prudentia, quique ad mundana, terrena, & carnalia bona aspirat, facitque homines mundanos & animales; sicuti è contrario spiritus Dei est, qui à Deo & diuina sapientia suggeritur, quique nos ad cœlestia & diuina bona sectanda impellit, facitque homines spiritales & cœlestes. Vnde subdit Apostolus:

Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.

Quasi dicat, Hic spiritus ostendit, & reuelat nobis quæ, & quanta bona à Deo nobis, scilicet Apostolis, alijsque diligentibus Deum, donata sint, nimirum tanta quanta nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, vt dixit versu 9. eò enim redit & respicit hic Paulus.

Vt sciamus.

74. *Hæreticorũ fides particularis stulta est, & falsa præsumptio, & impostura.* Hinc hæretici stabiliunt fidem suam particularem, qua quisque fidelis & Christianus certò scit, imò fide diuina credere debet, per Christum se habere dona Dei, scilicet remissionem peccatorum, gratiam, iustitiam, & vt Caluinus, se electum esse ad gloriam æternam: verùm hæc non est fides, sed stulta & falsa præsumptio, & impostura; quia non certò scimus, an nos ad iustitiam ritè disposuerimus, & an credamus certò, & ita vt oportet; nec vsquam in sacra Scriptura hoc scriptum & reuelatum est, scilicet, me credere, vt oportet, vti nec me esse iustum & electum.

75. *Scimus quæ & quanta dona dederit Deus Ecclesiæ suæ.* Respondeo ergo, Apostolum loqui in genere de donis, ijsque tantùm, quæ data sunt Apostolis, & Ecclesiæ, quasi dicat, Vt sciamus nos Apostoli, quibus & quantis donis, & beneficijs in genere, nos, id est, Ecclesiam suam ditarit Christus, scilicet, quanta gratia Spiritus sancti, redemptione, virtutibus, & maximè quanta gloria; de hac enim egit v. 9. & hæc sunt in Deo, vt ait v. 11. id est, Dei libera voluntate, & prædestinatione: & hæc à Deo Ecclesiæ data esse, per spiritum eius & reuelationem scimus: hæc enim loquimur & prædicamus, vt sequitur, quasi articulum fidei, sed, me esse ex ijs vel eorum esse participem, non est fidei, sed coniecturæ; nec publicè prædicandum, sed secretò sperandum est. Vide can. 9.

76. *τὸ vt sciamus dupliciter accipi potest.* Quæ vt clariùs & pleniùs intelligantur, nota, τὸ *vt sciamus*, dupliciter, scilicet, primò obiectiuè, secundò subiectiuè posse accipi; obiectiuè enim sciebant Apostoli, & omnes fideles ex prophetijs, miraculis, alijsque signis diuinis Deum suæ congregationi, siue Ecclesiæ, per Christi Apostolos congregatæ, & deinceps congregandæ promisisse, & iuxta promissa dedisse suam gratiam, remissionem peccatorum, iustitiam, aliaque gratiarum dona, ac denique spem certam vitæ æternæ, Ecclesiæ inquam, in communi, non autem in particulari huic vel illi fideli; quia in particulari nescimus an hic vel ille verè sit fidelis.

77. *Deus reuelauit Ecclesiam esse sanctam, nõ autem in particulari hunc vel illum.* Hoc modo τὸ *vt sciamus*, idem est, quòd vt credamus. Credimus enim Ecclesiam Catholicam esse sanctam, in eaque esse remissionem peccatorum, & vitam æternam. Deus ergo tantùm reuelauit Ecclesiam esse sanctam, non autem me esse sanctum: licet enim reuelauerit & promiserit omnibus in Ecclesia ritè credentibus & pœnitentibus remissionem peccatorum & iustitiam, non tamen reuelauit me ritè credere & pœnitere: ac proinde nec reuelauit, mihi remissa esse peccata, meq; esse iustum.

Secundò, τὸ *vt sciamus* subiectiuè capi potest, quasi dicat, Vt nos Apostoli in nobis quasi subiectis, per experientiam sciamus, quantam sapientiam & gratiam nobis donarit Deus: & tunc τὸ *vt sciamus*, non significat *credamus*, sed *vt experiamur*. nec enim quisquam Apostolorum fide diuina credebat, se habere hanc sapientiam & gratiam, sed eius

78. *Apostoli moraliter dubitare non poterãt quin haberent Dei sapientiam & gratiam.* actus & effectus in se experiebatur ita vehementes, crebros, claros, & certos, vt moraliter non dubitaret se habere veram Dei sapientiam & gratiam. Erant enim Apostoli pleni gratia & sapientia, eamque alios docere, totique mundo aspirare debebant: licet ergo Apostoli sciuerint per experientiam, se esse iustos & sanctos, non tamen id sciebant, vel sciunt alij fideles, sed tantùm sperant, atque ex signis probæ & honestæ vitæ coniectant, & opinantur. Neutri tamen idipsum credunt fide diuina: omnis enim experientia tantùm generat fidem humanam, non autem diuinam, quæ sola Dei reuelatione nititur & gignitur.

Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritalibus spiritalia comparantes. Vers. 13.

Non in doctis, id est, non in verbis Ciceronianis, Demosthenicis, Aristotelicis, quæ & qualia docet humana sapientia, *sed in doctrina spiritus*, id est, in ijs verbis, quæ & qualia docet Spiritus sanctus. videtur legisse interpres, ἐν διδαχῇ, id est in doctrina. iam Græcè legitur ἐν διδακτοῖς, id est in doctis, vti præcessit, sed idem est sensus. 79.

Spiritualibus rebus *spiritualia* verba, & discursus *comparantes* & conferentes, quasi dicat. Doceo hanc spiritualem sapientiam è Scriptura, & alijs spiritualibus discursibus, non autem Philosophicis, Rhetoricis, aut terrenis rationibus, conceptibus & eloquijs. ita S. Chrysostomus. verbi gratia, *Si quæritur*, inquit Oecumen. *an surrexerit tertia die Christus? ex Iona probationes & testimonium adduco. Si quæritur, an natus sit Dominus ex virgine? ex sterilibus Anna & Elizabet sumitur probatio, & comparatio.* Hic causam & rationem à priori assignat Apostolus, cur Dei nutu abstinuerit ab eloquentia, & sapientia mundana in sua prædicatione. causa hæc est,

Qualibus rationibus & discursibus Paulus probauerit fidei mysteria.

80. *Causa cur abstinuerit Paulus ab eloquentia, & sapientia mundana.*

quòd ſapientia humana & diuina, plurimùm inter ſe differant. Cùm ergo ſermo debeat rei eſſe accommodatus, planè decuit ſermonem, quo prædicabatur diuina ſapientia, illi eſſe accommodatum, ac differre à ſermone humanæ ſapientiæ, nimirum vt eſſet ſimplex, grauis, efficax, & diuinus, tanquam à Spiritu ſancto proficiſcens, qui omnem orationis fucum reſpueret: hic enim ornari res ipſa vetat, contenta doceri. nam ſicuti humanæ ſapientiæ verba vehunt ſecum ſapientiam & ſpiritum hominis dicentis: ita ſermones Spiritus ſancti inuehunt in animam ſapientiam Dei, & ſpiritus eius, per Apoſtolos loquentis.

Verſ. 14.

Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.

Animalis, hic dicitur, qui tantùm ſenſus & naturale rationis lumen ſequitur; ſiue qui *ſecundùm animam eſt, & ſecundùm animam ſapit, quique animæ ſenſa & cogitata ſequitur*, quales erant Apoſtoli ante Spiritum ſanctum, & Corinthij hoc tempore, quærentes eloquentiam; & iam multi fideles etiam non mali, qui altiora non capiunt.

81. Nota. *Animalis*, dicitur, quia anima viuit, ſumiturque tripliciter. Primò, qui creſcit, nutritur, eget cibo, vt animalia. Sic Adam creatus licet in gratia, dicitur animalis 1. Cor. 15. v. 45. & 46.

Animalis tripliciter dicitur.

Secundò, qui ſequitur animæ, id eſt, concupiſcentiæ deſideria. Sic Iudas vocat animales, ſpiritum non habentes.

Tertiò, qui ſcientiam, non ſpiritualem & ſublimem, ſed animæ ſenſibusque obuiam, & facilem ſequitur. ita hic capitur. *Animalitas*, inquit S. Bernardus, vel quiſquis
82. eſt auctor tractatus de vita ſolitaria, poſt initium, *eſt vita modus ſenſibus corporis ſeruiens, ſcilicet cùm anima quaſi extra ſe, per ſenſus corporis circa dilectorum delectationes corporum affecta, eorum fruitione, paſcit vel nutrit ſenſualitatem ſuam; ſeu cùm intra ſe regrediens, & corpora quibus forti glutino amoris & conſuetudinis adhæſit, ad locum incorporea natura ſecū ferre non præualens, eorū illuc ſecum trahit imagines, & amicabiliter ibi cum eis conuerſatur; quibus aſſueſacta, nihil putat eſſe niſi vel quale foris reliquit, vel quale intus contraxit: inde quamdiu licet, iucundum habet ſecundùm delectationes corporis viuere, cùm autem ab eis auertitur, neſcit niſi corporea, imaginando cogitare.* Sic ſpiritualis dicitur, qui ſpiritu viuit.

Pulchra animalitatis deſcriptio.

Spiritalis etiam tripliciter dicitur

Primò, quaſi ſpiritus, non egens cibo. ſic Chriſtus poſt reſurrectionem dicitur ſpiritualis, 1. Cor. 15. v. 45.

Secundò, qui ſpiritus inſtinctum, dictamen, & impulſum ſequitur. Ita ſæpè alibi.

83. Tertiò, qui ſpiritus ſublimem doctrinam capit & haurit. ita hic vocatur ſpiritualis, inquit Chryſoſtom. Diuus Thomas & alij. Moraliter S. Bernardus loco iam citato: *Incipientium*, inquit, *ſtatus poteſt dici animalis, proficientium, rationalis, perfectorum, ſpiritalis: ſunt enim animales, qui per ſe, nec ratione aguntur, nec trahuntur affectu, & tamen vel auctoritate permoti, vel doctrina commoniti, vel exemplo prouocati, bonum approbant & imitantur, ſunt rationales, qui per rationis iudicium, boni cognitionem habent & appetitum, ſed nondum habent affectum: ſunt perfecti, qui ſpiritu aguntur, qui à S. Spiritu plenius illuminantur, vnde & ſpiritales nominantur, & quoniam ſapit eis bonum, cuius trahuntur affectu, ſapientes vocantur.* Deinde hæc tria inter ſe comparans, ex eiſq; gradus & ſcalam virtutum conficiens, iſta ſubdit: *Primus ſtatus circa corpus ſe habet: ſecundus circa animam ſe exercet: tertius nonniſi in Deo requiem habet: initium boni in conuerſione eſt perfecta obedientia; profectus, ſubijcere corpus ſuum, perfectio, vſu boni conſuetudinem vertiſſe in dilectionem. initium verò rationalis eſt intelligere ea, quæ in doctrina fidei apponuntur ei; profectus, talia præparare qualia apponuntur; perfectio, cùm in affectum mentis tranſit iudicium rationis. Perfectio verò hominis rationalis initium eſt hominis ſpiritalis; profectus eius, reuelata facie ſpeculari gloriam Dei; perfectio verò transformari in eandem imaginem à claritate in claritatem ſicut à Domini ſpiritu.* 84.

Incipientiū ſtatus animalis, proficientiū rationalis, perfectorum ſpiritalis.

Et non poteſt intelligere quia ſpiritualiter.

Iuxta rationes Spiritus ſancti, & regulas fidei, *examinantur.* ita Biblia Romana: malè ergo quidam legunt, *examinatur*, id eſt, examinando reuocatur ad intellectum ſpiritualem & ſublimem; dum ſcilicet in ſpiritualibus inſtituitur, vel cùm ſpiritualia animali proponuntur, ſiue cùm animalis in ſpiritualibus interrogatur, & exanimatur (hoc enim eſt ἀνακρίνεται) non poteſt ea intelligere.

Spiritualis autem iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur. *Verſ. 15.*

Vocatur, vti dixi, ſpiritualis, qui fidem & prudentiam atque doctrinam Spiritus ſancti ſequitur, qui ſpiritum rectorem animæ habet, & doctorem. ita Chryſoſtomus, Anſelmus, Diuus Thomas. 85.

Spiritualis quis dicatur & ſit.

Hic iudicat omnia.

Hinc Caluinus & Anabaptiſtæ, cuiuſque ſpiritualis, id eſt fidelis, ſpiritum priuatum & phanaticum, faciunt iudicem controuerſiarum fidei & Scripturæ interpretem; ſed imperitè, quia non omnes Chriſtiani ſunt ſpirituales, ſed tantum perfecti, vt dixi verſ. 5.

Phanaticus & priuatus cuiuſq; ſpiritus non eſt iudex controuerſiarū fidei, idq; ob quatuor rationes.

Secundò, quia alij ignorant an quis habeat hunc ſpiritum, an ſit ſpiritualis, imò an verè ſit fidelis. Ergo ſpiritus hic priuatus & occultus non poteſt publicus omnium eſſe iudex: ſed Concilia & Pontifex. hos enim conſtat eſſe ſpirituales, regi à Spiritu ſancto, qui eos conſtituit Doctores, &, per eos regit & docet Eccleſiam.

Tertiò, quia maximè ſpirituales erant Patres, qui tamen ſubindè errarunt.

Quartò, quia patet ſimplices fideles egere Paſtoribus & Doctoribus, quos ad docendum poſuit Deus in Eccleſia, vt ait Apoſtolus, Epheſ. 4. v. 11. 86.

Reſpondeo ergo: *ſpiritualis iudicat omnia; omnia*, inquam, in genere, id eſt tam ſpiritualia, puta diuina & ſublimia, quàm anima-

Vera huius loci explicatio & ſenſus.

animalia, puta terrena & facilia, cùm animalis tantùm iudicet animalia, vt sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum. Sic dicimus, Ego omni, id est, quolibet cibo vescor.

Secundò, *spiritualis omnia iudicat*, id est examinat, redarguit, & discernit secundùm regulas fidei, & prudentiæ diuinæ, quæ habet, vt in eo quo quis spiritalis est, à spiritu satis instructus, verbi gratia, in rebus fidei claris & certis, omnia iudicet secundùm articulos fidei, hæresesque & errores illi contrarios condemnet, sin autem noua oriatur quæstio in fide aut moribus, eaque obscura & dubia; eadem prudentia dictat homini spiritali, qui in hac quæstione necdum spiritalis est, nec à spiritu satis instructus, eiusdem spiritus iudicio recurrendum esse ad superiores, ad Doctores, ad Ecclesiam Romanam quasi matricem, vt illa hanc quæstionem decidat & definiat. Hæc enim planè ad mentem Apostoli, spiritalis est, & omnia iudicat per Spiritus sancti directionem & assistentiam. Hanc enim sancto Petro, & in eo, successoribus Petri promisit Christus, Matth. 18. v. 18. Luc. 22. v. 32. hi ergò maximè spiritales sunt, hique omnia iudicant secus est de aliis inferioribus, qui licet spiritales sint, sæpe tamen superiorum iudicium exquirere debent; alioqui enim qui spiritalis est, nec patris, nec magistri, nec prælati iudicio stare & parere deberet: quatenus ergo spiritualis ductum spiritus, vel per se docentis, vel ad Doctores mittentis sequitur, eatenus errare non potest. Sic S. Ioannes ait, eum, qui natus est ex Deo, peccare non posse, quatenus videlicet ex Deo natus, in eo manet. Ita D. Thom. Anselm. Ambros. Theophyl. Chrysost. q. d. Paulus, Vir spiritualis de arcanis fidei mysteriis, & rebus, passim bene iudicat, & si dubitet, scit quid agere, quos consulere debeat, vt instruatur. Sic Aristot. 3. Ethic. 4. *Vir*, ait *bonus rectè in omnib. iudicat, & virtuosus est regula & mensura omnium humanorum*; quia scilicet iudicium & affectum habet bene compositum, & conformem rationi & legi, inquit Diuus Thom. hic tamen in casibus difficilioribus debet consulere prudentiores, & magis legisperitos. id magis patebit paragrapho sequenti.

87. *Prudentia spiritualis in rebus dubiis recurrit ad iudicium Ecclesiæ Romanæ.*

88. *Spiritualis sequitur ductum spiritus vel per se docentis, vel ad Doctores mittentis.*

Et ipse à nemine iudicatur. 89.

Id est, redarguitur, condemnatur. Ita Chrysost. hom. quatenus videlicet spiritualiter iudicat, alioqui enim & Petrus iudicatus, id est, redargutus est à Paulo, Galat. 2. v. 11. contrà animalis à spirituali spiritualiter examinatur & iudicatur: licet, vt dixit, non percipiat, nec intelligat: tantùm enim toto hoc loco vult Apostolus per spiritualem excludere animalem & mundanam sapientiam, & conferre ac præferre spiritualem animali, qua gloriabantur Corinthij, & cuius imperitum Paulum postponebant Apollo. Vnde tacitè Corinthios vocat animales, quia quærebant docta humanæ sapientiæ verba, id est, humanam sapientiam & eloquentiam, qualem mirabantur in Apollo: dicitque eos non posse iudicare de spiritualibus, & sua sapientia spirituali; se verò & sibi similes viros spirituales iudicare debere tam de sapientia spirituali, quàm animali. hoc & nihil aliud vult Apostolus.

Animalis sapientia multis nominibus est dis spirituali.

Quis enim cognouit, per se scilicet; *sensum Domini?* *Vers. 16.* 90.

Alludit ad Isaiæ 40. v. 13. vbi pro *quis cognouit?* Hebraicè est מי תכן *mi tiken*, id est, quis mensurauit, hoc est, Quis plenè & adæquatè perspexit & penetrauit spiritum Domini? q. d. Cùm spiritualis à Deo sit edoctus, eiusque regulas sequatur, hinc quatenus talis est, à nemine iudicari potest (hoc enim quod præcessit probat hic Apostolus) qui enim eum iudicare vellet, deberet spiritu Dei sapientior esse aut maior, vt spiritum Dei penetrare & quasi mensurare posset. at quis is est? sanè nullus. Ita Chrysost. potest tamen & debet sæpe spiritualis iudicari, quia nescitur esse spiritualis in tali re. Vnde cap. 14. v. 29. *Prophetæ*, inquit, *duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent.* Imò multi se iactant spirituales, qui sunt animales, vti Anabaptistæ: secus de Paulo, quem omnes habebant pro spirituali. Vnde sequitur,

Isaiæ 40. locus illustratus ex Hebræo.

91. *Potest & debet sæpe spiritualis iudicari.*

Nos autem sensum Christi habemus.

Sensum, id est mentem, intelligentiam, sapientiam Christi, puta spiritualem & diuinam, non animalem & humanam; nostra enim sapientia non Platonis est, non Pythagoræ, sed Christi, qui sua ipsius dogmata menti nostræ infudit. ita Chrysost.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

93. *INsistit schismati Corinthiorum componendo, per subiectionem & vnionem in Christo, & Deo.*

Vnde primò docet Paulum & Apollo tantùm esse ministros Christi, additq; Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.

Secundò, v.10. docet Ecclesiæ fundamentum esse Christum: videat ergò quisque, quid illi superædificet: si enim fœnum & stipulam, saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Tertiò, v.16. Vos, *inquit*, estis templum Dei; *videte ergo ne per schismata illud scindatis, & violetis, ac tandem concludit, v.21.* Nemo itaque glorietur in hominibus: omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.

1. ET ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo,

2. lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.

3. Cùm enim sit inter vos zelus, & contentio: nónne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis?

4. Cùm enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli. Alius autem: Ego Apollo: nónne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus?

5. Ministri eius, cui credidistis, & vnicuique sicut Dominus dedit.

6. Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit.

7. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed, qui incrementum dat, Deus.

8. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

9. Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.

10. Secundùm gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet.

11. Fundamentum enim aliud nemo potest pónere præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus.

12. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam,

13. vniuscuiusque opus manifestum erit: Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.

14. Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet.

15. Si cu-

15. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem.

16. Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?

17. Si quis autem tẽplum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

18. Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat vt sit sapiens.

19. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum.

20. Et iterum: Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.

21. Nemo itaque glorietur in hominibus.

22. Omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia enim vestra sunt:

23. vos autem Christi: Christus autem Dei.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. & 2. *Tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam.*

94. *Corinthij quare non esca sed lacte nutriuntur.*

APostolus cap. præced. vt tueretur suam auctoritatẽ, & insipiẽtiæ atq; infãtiæ in dicendo opinionem, de se cõceptam, ex animis Corinthiorũ eximeret, dixit se sapientiam loqui inter perfectos; sapientiam, inquam, absconditam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, sed Deus reuelauit: nunc quasi occurrens tacitæ obiectioni, causam dat cur hanc sapientiam non ostẽderit apud Corinthios, culpamque à se in Corinthios declinat; quòd nimirum ipsi quasi paruuli & carnales tantæ sapientiæ necdum essent capaces, ac proinde non escâ, sed lacte nutriendi.

95. *Quid Apostolus per lac, quid per escã intelligat.*

Vbi aduerte, lac vocat Apostolus faciliorem, suauiorem, & simpliciorem doctrinam de Christi humanitate & gratiâ ac redemptione: qualis conuenit catechumenis recẽs conuersis, & adhuc carnalibus: escam, id est, solidũ cibũ vocat perfectiorẽ, robustiorem, & de altioribus mysterijs doctrinam; vti de Deo, de Dei spiritu, & spiritualibus; de crucis sapientia, potentia, amore, de quibus cap. præced. ita Ambr. Theoph. S. Thom. Ansel. quem vide hic pro morali. *Idem*, ait, *Christus homini est lac per incarnationem; Angelo, solidus cibus, per Diuinitatem; idem Christus crucifixus, eadem lectio, eadem concio à carnalibus accipitur vt lac, à spiritualibus vt solidus cibus.* alludit hic Paulus more

96. *Duo loca Isaiæ cap. 28. & 55. explicata.*

suo ad Isaiæ 28. vbi dicitur: *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, & auulsos ab vberibus*, & ad Isaiæ 55. v. 1. vbi sic ait: *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, & comedite, venite, emite absque vlla commutatione vinum & lac.* q. d. vt vertit Chaldæus, Omnes discere, & sitim cupiditatis extinguere volentes, venite ad aquas doctrinæ & gratiæ Christi; ab eo accipite, haurite, & bibite spiritum euãgelicum. Vbi nota. vinum vocat Isaias, id quod Pau- A lus hîc escam, siue solidum cibum, qui symbolicè significat sapiẽtiã spiritualem, & plenam perfectorum; sicut lac significat disciplinã imperfectorum & paruulorum. Hinc 97.

Recens baptizatis olim dabatur vinum & lac, item & mel.

olim recens baptizatis, & alba veste indutis dabatur vinum & lac, qui mos, ait Hieron. in citatũ locum Isaiæ, vsque hodie in Occidentis Ecclesijs seruatur: alibi ijsdem dabatur lac & mel, teste Tertull. lib. 1. contra Marcion. cap. 14. vt significaretur primò, eorum infantia & innocentia in Christo. Lac enim vtriusque est symbolum.

Harum ceremoniarũ rationes, & congruentia.

Vnde Homerus teste Clem. lib. 1. pædag. 6. viros in- B nocentes & iustos vocat γαλακτοφάγους, id est, lacte vescentes. 2. vt assimilarentur Christo, de quo cecinit Isaias c. 7. v. 15. *Butyrum & mel comedet.* 3. vt significaretur vitæ Christianæ suauitas, humilitas, & mansuetudo infãtilis. Vnde & primo missæ sacrificio, quod audiebant baptizati in paschate, scilicet Dominica in albis, recitabatur illa epistola B. Petri: *Quasi modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite.* Hinc beata Agnes dicebat: *Lac & mel ex ore eius suscepi*, teste Ambr. serm. 90. de hoc lacte fusè disserit Clemens lib. 1. pædag. cap. 6.

Cùm enim sit inter vos zelus, & contentio, nonne *Vers. 3.* C *carnales estis?*

Nota, carnalis hic vocatur, qui non tantùm naturale sensus & rationis iudicium, sed etiam carnis, id est sensualitatis & concupiscentiæ dictamen & impulsus sequitur; 98.

itaque, vt rectè aduertit S. Thom. idem est carnalis, animalis, secundùm hominem ambulans; scilicet spiritu Dei destitutus, qui sequitur motus concupiscentiæ, siue naturæ corruptæ.

Vitia mentis vocantur etiam opera carnis.

Vbi nota 2. hic & ad Galat. 5. v. 19. opera carnis, id est, naturæ corruptæ, non tãtùm vocari gulam & libidinem (quæ propriè sunt in carne) sed etiam zelum, æmulationem, contentiones, quæ sunt vitia mẽtis.

Vide dicta Rom. 7. v. 22. & Galat. 5. q. d. Paulus, Vos, ô Corinthij, estis carnales, id est, contentiosi, quia vt pueri inaniter de dignitate magistrorum contenditis, dum hic suum Paulum, alter suum Apollo præfert & venditat.

Vers. 5. *Ministri eius cui credidistis.*

Pro *cui*, græcè iam est δι᾽ ὧν, per quos credidistis.

Et vnicuique.

99. Ministrorum scilicet, competit ministerium tale & tantum, quale & quantum cuique Dominus dedit. q. d. Ergo in vno Deo gloriandum est, non in ministris Paulo vel Apollo: hi enim non sunt Domini, vel auctores fidei vestræ, ô Corinthij, sed tantùm instrumenta, per quæ operatur Deus. ita Ansel. Ambr. Theoph.

Vers. 6. *Ego plātaui, Apollo rigauit, sed Deus incremētū dedit.*

q. d. Ego primus Corinthi fidei semina ieci, primus euāgelizaui, quæ deinde superueniens Apollo prouexit. patet Act. 18. v.
100. 26. *Sed Deus dedit incrementum*, id est, interiùs dedit vitam & vigorem gratiæ ad crescendum, & adolescendum in fide, virtute, & Christianismo; hoc enim solius est Dei. Vide Aug. tract. 5. in Ioannem.

Nota. Deus plantis dat incrementum, nō quasi speciale & quotidianum augmentum per se solùm eis suggerat, vt intelligant rustici; sed quia ad crescendum vim & vigorē ipsi naturæ seminis, vel radicis indidit, & conseruat, id est, quasi continuò indit & instillat (cōseruatio enim diuina non est aliud quàm primæ creationis, vel actionis diuinæ continuatio) eique cooperatur; & quia pluuiam, æstum, ventos, aliaque ad fruges oportuna sua dispositione regit ac contemperat, quorum cōtēperatione meliori vel minori, melior vel minor nascitur fructus: pari modo se res habet in semine verbi Dei, eiusque messe, fructu, & profectu in mentibus hominum.

Conseruatio diuina nō est al. ud quàm primæ creationis, vel actionis continuatio.

Hinc patet 1. exteriorem concionem, vocationem, exempla, miracula non sufficere ad cōuersionem & vitā spiritualē inchoandam, vel promouendam. 2. Hinc Prosper lib.
101. 2. de vocat. gēt. cap. 6. & 8. probat, quòd licet omnes æqualiter eandē concionem audiant, alij tamē parum, alij verò multū ex ea proficiant, illi nimirum quos Deus peculiari interna motione afficit, & quorū corda tangit, vt vitam mutent, vel seriò proficiant in melius. Vnde illi tam concionatores, quàm auditores in concione plurimum proficiunt, qui pro hac motione Deum sedulò precantur.

Cui tribuenda interior hominis vetustas.

Vers. 7. *Itaq; neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*

q. d. Agricola qui plantat & rigat, parum
102. est, parū affert, & quasi nihil præ Deo; nam tātùm exteriùs agit, & quicquid agit, accepit à Deo, agitque vt instrumentum Dei: Deus autem, per se interiùs, vt principale agens, operatur, vimque & vigorem crescendi sufficit & suggerit. actio enim tribuitur principali agenti, & maximè causæ primæ. Vide

Deus principale agens, creatura instrumētum.

canon. 15. & 36. ita S. Thom. Theoph. & pulchrè S. August. tract. 7. in epistolam 1. S. Ioannis: *Ministeria forinsecus*, inquit, *adiutoria sunt & admonitiones: cathedram tamen in cælo habet, qui corda docet; sic sunt hæc verba quæ forinsecus dicimus, quomodo est agricola ad arborem. forinsecus enim agricola operatur, quia adhibet aquam diligentiamq́; agriculturæ, sed tamen poma non format*, sed ea format Deus cū arbore cōcurrens, arborique vim poma gignēdi indens & suggerēs. Pari modo, parum facit concionatoris vox: sonat enim tātùm exteriùs, sed Deus est, qui cum ea concurrens interiùs, per gratiam suam animam illuminat & conuertit.

Qui autem plantat, & qui rigat vnum sunt. Vers. 8.

Vnū sunt. Officio scilic. & ministerio, inquit S. Tho. Ansel. & alij, id est, æquè omnes sunt ministri. quasi dicat, Ergo vnus præ alio, puta, Paulus præ Apollo, non est contemnendus, aut extollendus: rursum, ergo omnes eâdem charitate & vnione complecti debetis, nō autem propter eos facere schismata; licet enim in se diuersi sint, omnes tamen vnum idemque officium obeunt, vnumque sunt in Christo qui odit schismata, amat vnionem, suosque ministros, licet debiles, fouet ac tuetur, eosque non vt homines, sed vt suos vicarios ab omnibus coli, & in honore ac pretio haberi vult. 103.

Cooperatio mutua in Euangelio.

Vnusquisq; autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. 104.

Locus hic clarè docet merita bonorum operum; vbi enim merces est, ibi & meritū est. Hæc enim sunt correlatiua.

Merita bonorum operum.

Nota: Non dicit, *quisq; recipiet mercedem secundum fructum quem fecit*, sed, *recipiet secundum laborem*; quia fructus nō est in nostra, sed Dei dantis incrementum, manu. Itaq; integrum laboris premium essentiale habebis ex concione, vel instructione tua, licet nullus sequatur fructus; nullus hæreticus, vel peccator conuertatur; imò sæpe maius, quia difficilius est, & magis arduum concionari vbi nullus, vel exiguus apparet fructus, quàm vbi concioni multi applaudunt, vel ex concione proficiunt. 105.

Concionator magis sæpe meretur vbi nullus apparet fructus vel exiguus.

Vers. 9. *Dei enim sumus adiutores.*

Ingens hæc, angelica, imò diuina est dignitas, ait S. Dionys. cæl. Hierarch. c. 3. *Dei cooperatorem fieri in conuersione animarum, diuinamq́; in se operationem palam cunctis ostendere.* 106.

Concionatoris dignitas.

Dei, non autem Pauli, vel Apollo, vt iīs ljs gloriari possitis, agricultura estis.

Persistit in metaphorā agricolæ: Agricola primarius est Deus; famuli sunt Paulus & Apollo; ager sunt Corinthij, semen est gratia; fructus sunt bona opera; Deus colit interiùs per Spiritum; Paulus iuuat exteriùs per vocem. ita Ansel.

Dei ædificatio estis. 107.

Idem dicit alia metaphorā ædificij & architecti. primus enim architectus est Deus; secundus, & minister, est Paulus; ædificium est Ecclesia, & quæuis anima Christiana. ita Ansel. Nota, Hebræos & Syros gaudere metaphoris, & parabolis, easque miscere & cōglomerare, atque ab vna ad aliā trāsilire.

Hebræi & Syri gaudēt metaphoris.

Secundum

Verſ. 10. *Secundùm* (id eſt per) *gratiam Dei, quæ data eſt mihi, vt ſapiens architectus fundamentum poſui.*

q.d. Non mea eſt hæc fabrica, non meum eſt hoc opus Eccleſiæ Corinthiacæ; licet enim ego quaſi architectus, prima illius fundamenta, euangelizando iecerim, tamen
108. quicquid ego in ea feci & perfeci, non meis, ſed gratiæ Dei viribus effeci; tota hæc Eccleſiæ veſtræ fabrica, non mihi, ſed gratiæ Dei tribuenda eſt.

Omnia gratiæ tribuenda.

Verſ. 11. *Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet: fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Christus Ieſus.*

Tò *enim* dat cauſam præcedentium. q. d. Fundamentum Eccleſiæ veſtræ ego poſui; Apollo & alij videant, quid illi ſuperædificent, non autem quid de nouo fundẽt. nam non eſt quòd in fundamento collocando occupentur: illud enim ego poſui, & aliud ab
109. eo poni nequit, cùm hoc fundamentum ſit ipſe Chriſtus Ieſus. Fundamentum ergo Eccleſiæ, & cuiuſque in ea animæ fidelis, eſt Ieſus Chriſtus, id eſt, fides in Chriſtum Ieſum Saluatorem noſtrum, ac præſertim fides viua per charitatem, ſuper quam ego vos ædificaui. ita Anſelm. & Greg. lib. 7. epiſt. 47. Hoc ſenſu ſolus Chriſtus eſt Eccleſiæ fundamentum; puta fundamentum fundamentorum, vt ait S. Auguſt. in Pſal.
110. 86. v. 1. quod ſcilicet ſeipſo conſiſtit, omnia ſuſtinet, etiam Petrum: alio ſenſu Petrus eſt fundamentum Eccleſiæ, idque ſecũdarium, quia ſcilicet ipſe firmus eſt in fide, vt publicè errorem docere non poſſit, ſed alios ſemper in eâ confirmet, & illuminet; ita S. Thom. & paſſim Doctores Catholici. Simili ſenſu non ſolus Petrus, ſed omnes Apoſtoli vocantur fundamenta Eccleſiæ, Pſal. 86. v. 1. vbi dicitur, *Fundamenta eius* (Sionis, id eſt Eccleſię) *in montibus ſanctis.* & Ioannes Apocal. 21. v. 19. duodecim Apoſtolos collocat & nominat fundamenta Ieruſalem ſiue Eccleſiæ cæleſtis.

Fundamentum Eccleſiæ & animæ fidelis eſt Ieſus Chriſtus id eſt fides Chriſti viua per charitatem.

Petrus ſecũdarium fundamentum Eccleſiæ.

Verſ. 12. *Si quis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fænum, ſtipulam,*
Verſ. 13. *vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis*
Verſ. 14. *probabit. ſi cuius opus manſerit quod ſuperædificauit: mercedem accipiet.*
Verſ. 15. *Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur; ipſe autem ſaluus erit: ſic tamen quaſi per ignem.*

Eſt metaphora à domo per ignem conflagrante; quæ ſi ex auro & lapidibus pretioſis conſtructa ſit, igne non læditur; ſin ex ligno
111. & ſtipula, aduritur. Vbi obiter aduerte, per lapides pretioſos hic intelligi marmoreos, porphyreticos, & ſimiles, non autem adamantes & gemmas: non enim ex his, ſed ex illis conſtrui ſolẽt domus nobilium, & principum: quẽadmodum de Româ gloriabatur Auguſtus Cæſar: *accepi ciuitatem lateritiam, relinquo marmoream.* Senſus ergo Apoſtoli eſt, q. d. Si oriatur incendium, domus ex marmoribus & auro ſtructa, illo non lædetur, ſed magis clareſcet: vicina verò domus è ligno & ſtipulis conflagrabit, & qui eam inhabitat, elabetur quidem, ſed ambuſtus: ita ſi quis Chriſtianorũ, præſertim Doctorum, & prædicatorum Euangelij (de his enim egit hactenus à v. 4. & de hiſce potiſſimùm hic agi, patet conferenti v. 6. & 10. ita Ambr. & Anſel.) fidei Chriſti ſuperædificet aurum & argentum, id eſt opera ſancta (ita Theodor. & Theoph.) ac præſertim doctrinam ſanam, proficuam & ſanctam; hic mercedem accipiet. ita Ambr. Anſel. & S. Thom. quem vide: *aurum,* ait ipſe, *eſt charitas; argẽtum, ſapientia & contemplatio; lapides pretioſi, ſunt virtutes aliæ:* è contrario lignum, fænum, ſtipulæ ſunt peccata; non grauia illa & mortalia, vt vult Chryſoſt. Theoph. & Turrianus l. 4. contra Magdeburg. 13. (hęc enim æs ſunt & plumbum, vt notat S. Auguſt. Enchiridij c. 68. Anſel. & S. Thom. nec etiam ſuperædificantur, ſed obruunt & deſtruunt ædificium, ſcilicet fidẽ viuam, quæ meretur mercedem à Chriſto) ſed leuia & venialia, quibus ſcilicet mens adhæreſcit, ad vana, v. g. ad carnis commoda, nugas, vanam gloriam. Propriè verò ad mentem & ſcopum Apoſtoli; lignum, fænum, ſtipulæ, eſt doctrina incerta, friuola, pompoſa, phalerata, curioſa, inutilis. ita Ambroſ. S. Thom. Theodor. Anſel. qui enim hæc ſuperſtruit fundamento fidei Chriſti, hic ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem, vt ait Paulus v. 15.

Per lapides pretioſos intelliguntur marmorei non adamãtes.

112. *Superædificat fidei Chriſti aurũ & argentũ, qui bona opera ſuperædificat.*

113. *Lignum, fænum, ſtipulæ ſunt peccata venialia.*

114. *Lignum, fænum, ſtipula ad mentem Apoſtoli eſt doctrina incerta, curioſa, pompoſa, vani doctoris.*

Nota, hoc verſu & v. 10. digreditur Apoſtolus, tranſitque à Corinthijs ad eorum doctores, ac tacitè monet Apollo, & alios Euangelij præcones, maximè eloquentes, quibus periculum eſt à vanitate, vt eam caueant, & puræ veritatis ſint magiſtri, ne ſi ſecùs faciant, igne hoc expiari debeant; nam aliquos tales fuiſſe Corinthi, eoſque contentionis & ſchiſmatis fuiſſe cauſam vel occaſionem, ſatis inſinuat Apoſtolus, tum hic, tum c. ſequ. v. 6. 10. 15. 18. 19. vt ibi dicam.

Dies enim Domini.

Græcè tantùm eſt ἡ ἡμέρα, illa dies, ſcilicet albo, vel atro ſignanda lapillo, id eſt, dies iudicij, maximè vniuerſalis; quia hæc in igne reuelabitur. Illa enim Domini; iam noſtra eſt dies, ait Anſelm. Theodor. Ambr. S. Thomas. & patet 2. Timoth. 4. v. 8. vbi ait, *Quam reddet mihi Dominus in illa die, iuſtus iudex.* 2. Timoth. 1. v. 12. *Potens eſt ſeruare depoſitum meum in illum diem.* hac epiſtola cap. 5. v. 5. *Vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini Ieſu Chriſti,* quibus alijſque locis per illam diem antonomaſticè intelligit diem celeberrimum iudicij vniuerſalis.

115. *Dies Domini dies iudicij vniuerſalis.*

Nota; ſub hac die iudicij vniuerſalis, etiam diem particularis iudicij accipi. Eſt enim vnum & idem vtriuſque iudicium, eadẽque vtriuſque ſententia.

116. *Dies Domini eſt dies etiã iudicij particularis.*

In igne reuelabitur.

Quæres, quis hic ignis? de eo enim tria hic dicit Apoſtolus. 1. quòd in igne reuelabitur. 2. quòd cuiuſque opus probabit. 3. quòd ædificantes lignum, fænum, ſtipulam per il-

Quis ignis in die Domini.

lum transibunt, saluique erunt, *sic tamen*
117. *quasi per ignem.* Multi veterum, vt Orig. hom. 14. in Lucam, Ambros. in Psal. 36. Lactant. lib. 7. cap. 21. Basil. in Isaiæ 4. Ruper. lib. 3. in Genesim cap. 32. accipiunt ignem verum, quem putant omnes animas, etiam Petri & Pauli, in cælum euntes transire debere, vt si impuræ sint, per eum purgentur; siue is sit conflagrationis, in fine mundi, siue purgatorius sub terra, siue alius in æthere. Nam Beda lib. 3. hist. 19. ait S. Furseum vidisse in via ad cælum maximos ignes, per quos necessariò transeundum erat. Sed hæc sententia, licet non sit damnata, nec eam reprobare audeat Bellar. lib. 2. de purgatorio cap. 1. caret tamen fundamento. Nam hic locus Apostoli, quo solo eius authores

Prima sent.

Putât aliqui omnes animas etiã Petri & Pauli ignẽ transire debere cũ in cælum eunt.

118. nituntur, alium habet sensum. Visio illa Fursei visio tantùm fuit, quæ per speciem corpoream ignis, spirituale Dei iudicium, pœnasq; futuras hominibus carnalibus repræsentaret, vti inferiùs declarabo.

Visio Fursei de igne futuro.

Secundò S. Chrysost. & Theophyl. quos secuti sunt Græci in conc. Florent. respondent esse ignem inferni, in quo peccator manebit saluus, id est viuens & incorruptus, vt semper puniatur. Sed hoc est contortum: saluum enim esse, vbique in Scriptura significat esse incolumem & fælicem, non autem viuum manere in pœnis. ita omnes alij interpretes, & Patres Latini initio Concil. Florent.

2. Sent. Chrysostomi

119. Vbi nota, licet Chrys. hunc locum de inferno intelligat, non tamen negat esse purgatorium, vt falsò asseruit Marcus Archiepiscopus Ephesinus in concil. Florent. imo illud disertè confitetur homil. 32. in Matth. & homil. 3. in epist. ad Philipp. & homil. 4. in epistolam ad Hebræos, & alibi; quibus locis hortatur fideles vt orent pro fidelibus defunctis in purgatorio existentibus: pro illis enim quæ sunt in inferno, vbi non est redemptio, non est orandum.

Locus Cõcilij Florẽt. de purgatorio.

120. Tertiò, hæretici respondent hunc ignem esse ignem tribulationis huius vitæ (quod etiam insinuat Anselm. & Gregor. 4. dial. 39. & S. August. in Psalm. 37. qui tamen etiam de purgatorio accipiunt) vel confusionis, quam ipsi comminiscuntur Spiritum sanctum in vita, vel in morte illustratione sua inijcere Sanctis, qua verbi gratia, vt

Tertia hæreticorum esse ignem tribulationis.

121. ipsi aiunt, S. Bernardo, Francisco, Dominico in morte demonstrat suos errores de monachismo, missa, confessione vt eos agnoscerent & retractarent. Sed hoc fingitur gratis, nec talis extat retractatio horum aliorumque Sanctorum in morte, imo potiùs constans exhortatio ad suos, vt in vita monastica persistant, & proficiant.

S. Bernard. Frãcisc. Dominicus non retractarũt in morte monachismum.

Adde, multos subitò esse mortuos, & etiamnum mori, quosdam in somno, & dormientes, qui peccatis venialibus inquinati decedunt: vbi hi purgantur? non vtique in cælo, quia nil coinquinatum intrabit in illud,
122. Apocal. 21. 27. non in inferno, quia hic est locus damnatorum: ergo in purgatorio. post hanc vitam enim non est locus solitæ misericordiæ, & condonationis, sed iustitiæ, & iustæ satisfactionis, vel potiùs satispassionis; ne quis dicat Deum sic mortuis gratis remittere peccata, id est, omnem culpam & pœnam.

Probatur esse purgatorium.

123. Denique dies mortis non dicitur dies Domini, sed dies iudicij, nec ignis significat illam confusionem, sed verum ignem. Obijcit Caluin. lignum, fænum, stipula capiuntur metaphorice, ergo & ignis. Respondeo neg. consequentiam: quia patet diem Domini igne propriè dicto reuelandum esse, vt mox pluribus demonstrabo.

Caluinus dicit ignem hic sumi metaphoricè sicut lignũ, fænum, stipula: & refellitur.

Quartò, Sedulius, Lyra. Caietan. Theodor. Ambros. Ignem hunc esse volunt, strictum & acre examen diuini iudicij, puniens peccata post mortem per ignem; aut, vt Bel-
124. larmin. esse ignem partim purgatorij, partim iudicij: q. d. Sicut peccatorum opera suum habebunt ignem examinis, sic & ipsi malè operantes suum habebunt ignem, sed vltionis in purgatorio; figuratè enim & analogicè ignis vocatur ipsum examen, & iudicium, quia instar ignis purissimum, sincerissimum, celerrimum, efficacissimum erit, Malach. 3. v. 2. Hebr. 12. v. 29. Sed verba Apostoli cùm non nisi ignem sonent, & ingeminent secũdò & tertiò, planè & propriè significare videtur ignẽ verũ & vniuocum, atque vnum eundemque, non metaphoricum, æquiuocum, & varium.

Quarta ignẽ hũc esse examen acre diuini iudicij.

Bellarminus dicit hunc ignẽ partim purgatorij esse, partim iudicij.

125. Dico ergo primò, certum est hunc locum intelligi de igne purgatorio. Ita Concil. Florent. Ambros. Theodoret. S. Thomas, Anselm. hic, & passim Patres Græci & Latini, quos fusè citat Bellarmin. & Salmeron hic, in fine disputat. 6. estque hæc traditio, & sensus communis Ecclesiæ, & Doctorum, licet verba in particulari alij aliter explicẽt, & purgatorio adaptent.

1. Conclusio locus hic intelligitur de igne purgatorio.

Dices; si Concil. Florentin. intelligit hunc locum de igne purgatorio, ergo de fide est, de eo intelligi debere, & consequenter de fide est, non tantùm esse purgatorium, sed
126. & in eo igne animas purgari. Respondeo neg. consequentiam, quia licet Patres Latini in Florentino concil. ita intelligant, ac consequenter certum sit esse ignem purgatorium, noluerunt tamen definire quasi de fide, esse ignem, sed tantùm esse purgatorium; idque ne Græcos offenderent, qui concedebant quidem purgatorium, negabant tamen in eo esse ignem, sed dicebant esse locum obscurum, & laborum plenum.

Solutio obiectionis cõtra hunc locum.

127. Dico 2. Ignis de quo Apostolus hic agit, propriè est ignis conflagrationis mundi. patet, quia erit in die Domini, id est iudicij extremi: hic autem dies passim in Scriptura describitur per ignem, quo conflagrabit mũdus; vt psalmo 96. *Ignis ante ipsum præcedet.* 2. Thessal. 1. dicitur Iudex Christus reuelandus in *flamma ignis*. Idem dicit Ioël capit. 2. v. 3. & S. Petrus epistol. 2. capit. 3. v. 12. & Ecclesia cùm canit: *Qui venturus est iudicare viuos, & mortuos, & sæculum per ignem.* Hic enim ignis simul erit conflagrationis mundi, &

Concl. 2. Hunc ignem propriè esse cõflagrationis mundi.

simul

simul probatorius, & purgatorius eorum, qui tunc viuent. ita passim Theologi. eritque præuius, imò comes, & lictor Christi Iudicis; & si non omnibus (verbi gratia puris omnino: hoc enim nimis durum videtur, vt rectè aduertit Francisc. Suarez) certè impuris meroris & pœnam afferet, acrem magis vel minus pro meritis cuiusque: damnatos deinde secum hic ignis in infernum

128. *Quomodo dies Domini in igne reuelabitur.* conuoluet, & sic dicitur, quòd *dies Domini in igne reuelabitur*. quod licet Oecumen. referat ad opus quod sequitur; quasi dicat, Reuelabitur, & vniuscuiusque opus probabit ignis: alij verò referant ad *Dominus*. quasi dicant, Dominus reuelabitur in igne, quia dies non tam reuelari videtur, quàm alia omnia reuelare, tamen meliùs dicitur, quòd ipsa dies reuelabitur, quòd sit Domini: id est, per ignem apparebit, quòd sit dies diuinæ vltionis & iudicij.

129. *Quomodo hic ignis purgat opera, quæ iam transierunt & quæ non sunt?* Petes quomodo hic ignis purgat opera, quæ iam transierunt, & non sunt? Respondeo, quia scriptura sic loquitur, quòd opera bonorum & malorum sequuntur eos, quasi adhuc homini post mortem adsint & insint, quia scilicet reatus eorum manet in homine, quo hominem obligant ad pœnam, vel præmium.

130. *Quomodo dicitur ardere opera?* Petes secundò, quomodo opera dicuntur ardere?

Respondeo, dupliciter; primò metaphoricè, quia comparantur stipulæ, quæ propriè ardet; opera verò ardent metaphoricè, id est, puniuntur, reprobantur, abolêtur, vti lignum quod igne consumitur.

Secundò metonymicè, quia ipse operans propter opera sua ardet, & vritur.

Vbi nota, vtitur hac metaphora, & metonymia Apostolus, vt persistat in metaphora ædificij, quam cœpit à v. 9. huc usque, & quia alludit ad ignem conflagrationis, qui omnia

131. *Pulchra similitudo, qua declaratur quomodo opera metaphoricè ardeant.* ædificia mundi comburet: homo enim operibus suis sibi quasi ædificium ædificat, sicut bombyces, & erucæ serico quod nent, folliculos, quasi domos sibi conficiunt, quibus se innoluunt, vt si folliculum aduras, bombyces aduras, & contrà: ita hic metaphoricè opus, quasi ædificiũ aduritur, quia ipse operans & ædificator, cui opera adhærent, & quasi inhærent, aduritur. Adde, opera dici exuri potiùs, quàm operantem, quia operans non exuritur, sed saluus fit, sic tamen quasi per ignem; operum autem reatus hoc igne exuritur & abolêtur.

132. *Quomodo hic ignis probat bona opera.* Petes tertiò, quomodo aurum & argentum, id est bona opera, hic ignis probat?

Respondeo, hoc ipso quo ea non attingit, & operantes quasi omnino puros, illæsos, & intactos relinquit, satis probat operum & operariorum perfectionem: lignum verò, stipulam, fœnum manifestabit & vret, id est, puniet, cùm eos qui venialia operati sunt, inuadet & vret, & ab ijs purificabit, ita vt salui sint, sic tamen quasi per ignem. Sic olim dicebatur & fiebat (quod postea per

133. *Canones prohibuerũt* Canones prohibitum est, quasi tentatiuum Dei) criminis proba per ferrum candens: offerebatur enim illud reo tractandum manibus, vel pedibus nudis: quòd si verè reus erat, vrebatur; si innocens, non *criminis probam per ferrum candẽs.*

134. *S. Cunegũdis suam castitatem ferro candente probauit.* lædebatur, vti contigit Sanctæ Cunegundi, vxori Henrici Imperatoris, & tribus pueris in fornace Babylonia: illa enim suam castitatem ferro candente, super quo nudis plantis ambulauit; hi suam innocentiam, in fornace ignita illæsi, probarunt.

135. *Quomodo hic ignis vniuscuiusque opus probare dicitur cùm iam mortui illum ignem nõ experientur.* Dices, quomodo ignis vniuscuiusque opus probat? Paulus enim, & omnes iam mortui, non experientur ignem conflagrationis mundi.

Respondeo, quia Paulus ita loqui solet, quasi sibi & suis instet dies mundi vltimus, & hic ignis; vt scilicet stimulet omnes, vt se parent ad illum diem, quasi incertum & vicinum.

Adde, ille ignis erit purgatiuus totius mundi, & omnium quæ sunt in eo, adeoque si quid in aliquo olim mortuo necdum sat purgatum esset, id ab illo igne inuaderetur, & expiaretur, & sic cuiusque, etiam olim mortui, opus hic ignis manifestabit: erit enim vltima hæc totius mundi proba & expiatio.

136. *Concl. 3. Apostolus per hũc ignẽ intelligit ignem purgatorij.* Dico tertiò. Sicut sub die Domini intelligit Apostolus diem mortis, & sub iudicio extremo intelligit particulare, quasi vnum & idem; ita à pari, sub igne, Christum iudicem ad vniuersale iudicium comitaturo, & purgaturo quidquid illo tempore purgandum restabit, proportionaliter intelligi vult ignem, quo statim animæ purgantur post mortem. per hunc ignem ergo intelligit ignem purgatorij.

Nec obstat, quòd ignis conflagrationis fit ante mortem, vt multi volunt, quia post mortem esse deberet: expiabit enim totius vitæ & mortis peccata; sed esse nequit post mortem, ita vt mortuos purget, quia mortui tunc à morte statim resurgent, & rapientur ad iudicium.

137. *Probatur per hũc ignẽ intelligi ignẽ purgatorij: 1. ex mente Apostoli.* Adde, si quis ante mortem non satis eo purgatus esset, post mortem eodem igne, quasi purgatorio, plenè expiabitur. Probatur hæc sententia, quia loquitur Apostolus præsentibus, qui vere ignem conflagrationis non erant visuri, sed suum purgatorium hic post mortem, æquè vt illi in morte habituri. Cur enim hi magis, quàm illi sint immunes ab igne, si æquè illum sunt meriti?

138. *Probatur 2. ex textu græco.* Secundò, quia græcè est ἀποκαλύπτεται; id est reuelatur, scilicet in præsenti dies Domini, puta in præsenti vita cùm morimur.

Prob. 3. Tertiò, quia vniuscuiusque opus hoc igne purgatorij expiabitur, cùm igne conflagrationis tantùm expiandum sit eorum opus, qui tunc viuent.

Prob. 4. Quartò, quia de igne purgatorij hunc locum accipiunt omnes Catholici Patres, & Doctores Latini, & Concilium Florentin. initio,

initio, estque consensus & traditio Ecclesiæ.

Prob. 5.

139. *Quomodo per ignẽ saluus quis erit?*

Quintò, quia hoc propriè est opus purgatorij, probare scilicet, & porgare, & de eo proprijssimè dicitur, quòd *saluus erit*, sic tamen quasi per ignem: saluus inquam statim à morte, cùm plenè purgatus ex purgatorio euolabit in cælum, ante ignem conflagrationis & diem Domini.

Sicut ergo igni conflagrationis rectè competit, quòd ait Apostolus, quòd per eum dies Domini reueletur: sic igni purgatorij proprie competit, quòd vniuscuiusque opus probabit, & quòd iustus qui peccauit, saluus erit; sic tamen quasi per ignem.

140. *Suarez negat ignem cõflagrationis homines occisurum.*

Adde, graues Theologos, vt Franciscum Suarez 3. part. tom. 2. disput. 57. sect. 1. negare ignem conflagrationis homines occisurum, & purgaturum; sed tantùm post resurrectionem, in ipso vniuersali iudicio, ignem illum fore, ad terrorem & raptum damnandorum, & vt post iudicium mundum exurat, & renouet: dici tamen subinde, quod bonos probabit & purgabit, quia testis erit Christo ferenti sententiam innocentiæ, & purgationis antea factæ in igne purgatorij: ergo magis certum est probationem, de quâ hic agit Apostolus, futuram per ignem purgatorij, quàm per ignem conflagrationis mundi.

Totus ergo hic Apostoli locus de die iudicij, tam particularis, quàm vniuersalis, deque igne tam purgatorij, quàm conflagrationis mundi intelligendus est.

141. *Cur Apostolus hic mistim loquatur de vtroq; iudicio, & vtroq; igne, scilicet conflagrationis, & purgatorij.*

Petes primò, cur hæc Ita commisceat Apostolus? vt mistim loquatur de vtroque iudicio, & vtroque igne. Causa est, primò, quia sicut vnum & idem erit vtrumque iudicium, puta vniuersale & particulare, ita quasi vnus & idem est ignis purgatorij & conflagrationis mundi: hic enim mundum, ille homines purgat; & ignis purgatorij ad ignem conflagrationis, quasi ad vniuersale mundi purgatorium, tanquam pars ad totum ordinatur, in eùmque desinet, & forte commutabitur, vt idem numero ignis, qui iam est purgatorij, purgatorio desinente & finito in fine mundi, fiat ignis conflagrationis.

Secundò, quia ita loqui solet Apostolus, de die iudicij vniuersalis, ac si statim à morte, & iudicio particulari instet & immineat, ac consequenter perinde, ac si ab igne purgatorij, mox transeatur ad ignem conflagrationis, & consummationis mundi, idque vt omnes ad illum diem tam terribilem sanctè & piè viuendo se comparent. id patet 1. Thessal. 4. v. 15. ad Hebræos 11. v. vlt. 2. Corinth. 5. v. 1. 3. 4. pari modo Prophetæ sæpe, & Christus ipse Matth. 24. mistim loquuntur de typo & antitypo, puta de excidio vrbis Ierusalem, & de excidio orbis totius, quasi de vno eodemque excidio, & quasi post excidium vrbis Ierusalem, mox secuturum sit excidium orbis; adeo vt ita reuera

A futurum, tunc cùm hæc diceret Christus, putarent Apostoli: licet postea melius edocti contrarium senserint & docuerint.

Petes secundò, quomodo iudicio particulari applicari potest, quod ait Apostolus, *quia in igne reuelabitur?* quis ignis assistet Christo iudici in iudicio particulari, vt probet, & declaret cuiusque hominis opera? Respondeo, Christo in iudicio particulari assistit ignis purgatorij, quia Christo iudici ad manum paratus adest, vt probet, puniat, & purget cuiusque opera.

142. *Quis ignis assistit Christo in iudicio particulari?*

Notanda enim est prosopopœia, qua vtitur hic Apostolus, dum hoc examen, & probationem tribuit igni purgatorij; quasi ignis hic esset assessor iudicis Christi, coram quo omnes mortui transire debeant, tanB quam milites coram suo duce, vt ab eo lustrentur, vt si quos ineptos, & impuros viderit, corripiat, & purget. Facit autem hoc Apostolus primò, vt persistat in metaphora auri, & conflatoris, qui per ignem omnia probat, & purgat. Secundò, vt apta proportione respondeat ignis hic purgatorius igni conflagrationis, & purgationis mundi, ad quem primariò, vt dixi, respicit dum ait: *dies Domini in igne reuelabitur.*

143. *Examẽ particulare tribuit Apostolus igni purgatorij, per prosopopœiam.*

Vbi nota, sicuti dum Prophetæ & Christus typum cum antitypo commiscent, mistimque loquuntur, verbi gratia, de Salomone & Christo, de excidio vrbis & orbis, quædam quæ magis vni, puta typo; quædam quæ magis alteri, puta antitypo conueniunt, commemorant: ita facit & Paulus hic: nam C quod ait, *dies Domini in igne reuelabitur*, magis conuenit igni conflagrationis mundi; quod verò addit, *vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit, & ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem*, magis conuenit igni purgatorij, vt patet ex dictis.

144. *Ignis purgatorij quomodo Christo in particulari iudicio assistet?*

Ignis ergo purgatorij Christo iudici, in particulari iudicio paratus adest & assistit, tanquam explorator, lictor, carcer, & vindex, vt singulorum opera examinet, scilicet bonorum aurea opera intacta relinquendo, aliorum verò lignum, fœnum, stipulam, quasi sibi proportionata corripiendo, vrendo, puniendo, eo modo quo dixi conclusione secunda, & ita *detrimentum* quisque *patietur*, græcè ζημιωθήσεται, id est pœna mulctabitur opeD rans, ita tamen, vt saluus fiat per ignem, & sic in die obitus, & iudicij particularis, cuique, reuelatur hic ignis. & hoc significat dicta visio Fursei: cùm enim ipse quasi mortuus, videret ignem sibi appropinquantem, dixit Angelo suo: *Domine ecce ignis mihi appropinquat*, respondit Angelus, *quod non accendisti, non ardebit te. Licet enim terribilis & grandis rogus videatur, tamen iuxta merita operum singulos examinat, quia vniuscuiusque cupiditas in hoc igne ardebit. Sicut enim quis ardet in corpore per illicitam cupiditatem, ita solutus à corpore ardebit per debitam pœnam.*

145. *Detrimentũ patietur, id est pœna mulctabitur.*

146. *Colloquium Fursei cum Angelo in visione habitum.*

Sensus

147. *Quis tandem sensus sit totius huius loci à 12. vsque ad 16.*

Sensus ergo totius huius loci est, quasi dicat Paulus: Vide ô Apollo, videte ô Magistri, videte ô Corinthij quid doceatis, quid discatis, an fœnum, an stipulam, an vana, an ventosa, an curiosa, an terrena: quia ignis purgatorij Christo iudici quasi explorator assistens, probabit cuiusque opus, & doctrinam, statim post mortem, in iudicio particulari: & consequenter ignis conflagrationis mundi, in quem desinet ignis purgatorij, in iudicio vniuersali declarabit opus cuiusque igne purgatorij probatum & purgatum esse, vt in iudicio hoc, coram toto mundo appareat, quale fuerit, adeoque si quod opus necdum plene probatum sit igne purgatorij, idipsum igne conflagrationis mundi probabitur, & purgabitur. erit enim hæc vltima mundi proba.

148.

Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

Taxatur Isidori Clarij versio.

Perperam Isidorus Clarius vertit ex Græco: *ipsum*, scilicet, *fundamentum saluum erit.* Licet enim θεμέλιος, id est fundamentum sit masculini generis, vt congruere possit cum αὐτὸς, id est *ipse*: tamen id huic loco, & menti Apostoli non conuenit. Vult enim Apostolus hac similitudine ostendere, igne puniendos esse Doctores, qui fidei Christi vana & curiosa superædificant.

Rursum τὸ *mercedem accipiet*, nõ ad fundamentum, sed ad *doctrinam*, referri debet, vt patet. ergo & quod illi opponitur, scilicet, *ipse saluus erit, sic tamen quasi per ignem*, ad Doctorem pariter, sed vana ædificantem, & docentem referendum est.

149. *Vox quasi significat veritatem, non similitudinem.*

Nota, τὸ *quasi* signum est veritatis, non similitudinis, vt & Ioannis cap. 1. versu 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, id est vidimus eam gloriam Christi, quæ decebat verè vnigenitum Patris, & alibi sæpè.

Secundò potest τὸ *quasi* esse nota similitudinis, quasi dicat, saluus erit sicut is, qui ex incensa domo elabitur, & transit ambustus per ignem, vt dixi versu duodecimo. Hinc patet ergo esse purgatorium, & esse ignem. Vnde Chrysostomus homilia sexagesimanona, ad populum: *Statuerunt*, ait, *Apostoli, vt in missæ sacrificio oretur pro defunctis.* Et Dionysius Areopagita capite septimo, parte tertia Ecclesiast. Hierarchiæ, tradit has orationes, easque ait se accepisse ab Apostolis. Nam vt sanctus Augustin. in Psalmum 37. ait: *Quia dicitur saluus erit, hinc ignis ille contemnitur, sed grauior erit, quàm quidquid homo pati potest in hac vita.* Et sanctus Bernard. de obitu Humberti: *Quod hic neglexim⁹, illic centupliciter reddemus.*

150. *Apostolorũ statutum vt in missæ sacrificio oretur pro defunctis.*

151. *In quo differat ignis purgatorij ab igne inferni.*

Vnde ignem purgatorij multi volunt eundem esse cum igne inferni, cui vicinum est purgatorium, sed ab eo differentẽ, quòd hic æternus sit, ille temporarius. Ex quibus prudenter concludit Anselmus: *Si propter tormenta vitanda hic regi paremus, pareamus voluntati Dei, vt ignem istum acerbiorem omnibus tormentis euadamus.*

A

Nescitis quia templum Dei estis. *Vers. 16.*

152. *Quomodo simus Dei templum.*

Respicit & redit Apostolus ad v. 9. *Dei ædificatio estis*, quasi dicat, Estis ædificium non hominis, sed Dei, ac consequenter non prophanum, sed sanctum, puta templum Dei, in quo Deus habitat per fidem, gratiam, charitatem & dona sua. ita Anselmus & alij passim. De templo hoc plura dicam 2. ad Corinth. 6. v. 16.

153. *Quinq; fiũt in dedicatione templi.*

Quomodo anima dedicetur Deo in templum, vide sanctum Bernard. sermone primo, de dedicatione Ecclesiæ, vbi ait: Quinque sunt in dedicatione, aspersio, inscriptio, inunctio, illuminatio, benedictio; hæc & in anima spiritualiter fiunt, quæ fusè deinde explicat.

Nota, hactenus egit Apostolus de ijs B Doctoribus, & fidelibus qui superædificant ædificio sancto, id est templo; iam de illis agit, qui euertunt illud: vnde subdit,

Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. *Vers. 17.*

154. *Quib. peccatis tẽplum Dei violatur potissimùm.*

Pro *violauerit*, Græcè est φθείρει, qui corrumpit vel vitiat, vti legit Tertullianus, scilicet per mortalem superbiam sapientiæ animalis, & humanæ, per nouam, erroneam, & pestiferam doctrinam, per schismata, vti vos facitis ô Corinthij, inquit Anselmus, & qui quouis alio modo Ecclesiam, vel animam fidelem, quę est templum Dei, corrumpit, hunc disperdet Deus. Loquitur Apostolus maximè de corruptione, quæ fit docendo, & persuadendo falsam doctrinam, superbiendo, alijs inuidendo, schismata concitando. C De Doctoribus enim vti cœpit, ita & finit hoc caput. Patet ex sequent. q. d. Hic corruptor non saluus erit per ignem, sed in igne ęterno ardebit.

Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo (sapientia scilicet & eloquentia sæculari, rhetorica, philosophica, mundana, terrena, ideoque quasi sapiens superbiat, & ex fastu alios despiciat) *stultus fiat, vt sit sapiens.* *Vers. 18.*

155. *Quis sapiẽs in hoc sæculo? quomodo stultus fieri debeat, vt sit sapiens.*

Stultus, nimirum humilitatis, fideique, & crucis Christi stultitia, de qua dixi cap. 1. v. 21. & seq. coram mundo; quæque tamen coram Deo vera & sola est sapientia, ait Anselmus; cùm enim sapientia huius mundi stultitia sit apud Deum, & contrà, sequitur nos non posse aliter verè sapere, nisi secundùm D mundum stulti simus, vt licet magni, sapientesque mundo videamur, tamen quasi pueri, imò quasi stulti subdamus nos fidei disciplinæ, cruci, & obedientiæ Christi. *Ita tres Magi puerum adorantes in præsepio* (inquit sanctus Bernardus sermone primo, de Epiphania) *insipientes facti sunt, vt fierent sapientes, & perdocuit eos spiritus quod postea prædicauit Apostolus: Qui vult sapiens esse, stultus fiat, vt sit sapiens, ingrediuntur stabulum, inueniunt pannis inuolutum infantulum, non illis sordet stabulum, non pannis offenduntur, non scandalizantur lactentis infantia; procidunt, venerantur vti regem, adorant vt Deum: sed profectò qui illos adduxit, ipse & instruxit, & qui per stellam foris admonuit, ipse in occulto cordis edocuit.*

156. *D. Bern. ait tres magos insipientes factos esse vt fierent sapientes.*

Verf.19. *Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.* A

157. *Quomodo ſapientia huius mũdi ſtultitia ſit apud Deum?*

Quia Deus reprobauit ſapientiam ſæcularem,& abiecit quaſi fatuam; primò,quia nihil ſapit ſalutare &diuinum,nihil etiam facit ad negotium ſalutis.

Secundò, Deus ea vti noluit in Euangelio prædicando, ſed potiùs rudibus Apoſtolis.

Tertiò, quia ſæpè contraria eſt fidei, tum in ſpeculatiuis,vti myſterio ſanctiſſimæ Trinitatis,Incarnationis,mortis Filij Dei, repugnant omnes ſæculi ſapientes, quaſi illa impoſſibilia & incredibilia ſint; tum in practicis & moralibus: Chriſtus enim iubet diligere inimicos; mundana ſapientia iubet eos odio proſequi: Chriſtus iubet vincere in bono malum; mundana ſapientia iubet in B malo vincere malum: Chriſtus beatos prædicat pauperes,mites,flentes,eſurientes,perſecutionem patientes; mundus verò beatos prædicat diuites, elatos, ridentes, epulantes,dominantes.

Scriptum eſt enim: Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum.

158. *Explicatur locus Iob c. 5.v.13. & cuius ſint hæc verba?*

Citat Iob cap.5.v.13.Pro *comprehendam* Hebraicè eſt לכד *locbed*, Græce ὁ δρασσόμενος, id eſt capiens manu iniecta, participium ponitur pro verbo:capiens,id eſt,capiam, comprehendam. Vide can.29.

Sunt hæc verba non Iob, ſed Eliphas, qui falsò diſputat contra Iob, volens probare, Iob peccaſſe,& per peccata calamitates ſuas eſſe promeritum: vnde redarguitur à Deo, Iob 42.verſ. 7. ac proinde verba hæc Eliphas C non habent authoritatem ſacræ Scripturæ, ſed viri ſapientis, vt dixi Iob 4. probat enim Paulus hanc Eliphas ſententiam, quia in ſe vera eſt, & ſapienter à ſapiente illo dicta.

159. *Quomodo Deus cõprehendit ſapientes in aſtutia ſua? huius rei exempla.*

Nota, comprehendit Deus ſapientes in aſtutia ſua,quando per id,quo aſtutè volebant euertere conſilium Dei, Deus illud ipſum adimplet: vt cùm fratres Ioſeph, volentes eius ſomnia de principatu ipſius futuro euertere, illum depreſſerunt, & quaſi ſeruum vendiderunt in Ægyptum; Deus verò per hoc,ipſum exaltauit,& principẽ Ægypti conſtituit, fratreſque eum adorare coegit. pari modo Deus comprehendit ſapientiam Pharaonis in mari rubro: Saülis & Achitophelis volentium perdere Dauidem: Aman in D cruce,qua cogitabat perdere Mardochæum. ita S. Thom.

Verf. 20. *Et iterum* (ſcriptum eſt Pſal.93.v.11.) *Dominus nouit cogitationes ſapientum, quoniam vanæ ſunt.*

Pro *ſapientum* Pſal. 93. v. 11. habetur *hominum*, ſcilicet non vulgarium, ſed ſapientum. hi enim ſua ſapientia multa cogitant, & machinantur. Omnibus hiſce ſententijs & rationibus Apoſtolus docet Corinthios,vanam & inanem eſſe ſapientiam & eloquentiam ſæcularem, in qua ipſi gloriabantur, & ob quam Apollo præponebant Paulo.

160. *Vera ſapientia eſt fides & doctrina Chriſtiana.*

Veram autem ſapientiam eſſe fidem & doctrinam Chriſtianam,quam ipſe eis,ſimplici licet ſermone, ardenti tamen & efficaci ſpiritu prædicauerat.

161. *Oſtendit S. Hieron. quomodo cogitationes hominũ vanæ ſunt.*

Moraliter ſanctus Hieronymus in Pſalm. 93. *Vultis*, inquit, *ſcire quoniam cogitationes hominum vanæ ſunt: pater & mater nutriunt filium, promittunt ſibi de illo felicitatem, mittunt ad ſtudia, erudiunt, venit vſque ad adoleſcentiam, diſponunt vt etiam militet: cùm omnia cogitauerint per annos triginta,vna febricula venit, & tollit omnes cogitationes.O curas hominum, ô quantum eſt in rebus inane! Vna cogitatio felix eſt, cogitare de Domino.*

Nemo itaq; glorietur in hominibus. *Verf.21.*

Eloquentibus vel ſapientibus, puta Apollo,Paulo,&c.

Omnia enim veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus,ſiue vita,ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia enim veſtra ſunt, vos autem Chriſti,Chriſtus autem Dei. *Verf.22.*

Quaſi dicat, Noli tu in Paulo, ille in Apollo gloriari,quia tam Paulus, quàm Apollo & omnes alij homines, imò omnes creaturæ cuiuis veſtrum communes ſunt, vobiſque communiter ad ſalutem veſtram procurandam ſubſeruiunt.

162. *Omnia noſtra ſunt, nõ poſſeſſione, ſed fine & vſu.*

Nota, *omnia veſtra ſunt*, non quaſi omnia bona ſint cõmunia,vti erant in ſtatu innocentiæ; aut quaſi iuſti omnium rerum ſint proprie domini,vt delirant Hus,VVicleph, & alij: ſed *veſtra ſunt*, non poſſeſſione, ſed fine & vſu: quia ſcilicet vobis in miniſterium & auxilium ſalutis deputata & data ſunt. ita Anſelmus, Ambroſ. Theodoret. S.Thom. Chryſoſtom. data inquam ad vſum vel realem, C vel mentalem, qui eſt in omnibus creaturis agnoſcere & laudare creatorem, & hoc eſt quod vulgò dicitur: *fideli totus mundus diuitiarũ eſt*. Vide Theodoret. ſerm.10.de prouidentia.

163. *Vulgò dicitur, fideli totus mundus diuitiarum eſt.*

Vnde Chryſoſtom. ait: *Alia ratione nos Chriſti, alia ratione Chriſtus eſt Dei, alia mundus eſt noſter, nos enim Chriſti ſumus,vt opus,Chriſtus autem eſt Dei, vt filius chariſſimus; noſter verò mundus eſt, non vt opus,ſed quia propter nos factus eſt.* Veſter ergo eſt mundus, id eſt omnes creaturæ mundi corpori & animæ veſtræ ſeruiunt: veſtra eſt vita,vt in ea merita colligatis: veſtra mors,quia per mortem tranſitis ad vitam æternam; vel mors, id eſt, martyrium veſtrum eſt: veſtra ſunt præſentia, tam aduerſa quàm proſpera, quia illis vtimini in bonum: veſtra ſunt futura bona, quia illis fruemini. Vnde iam ve- D ſtra ſunt in ſpe, reipſa erunt in cælo. ita ſanctus Thomas & Anſelmus. veſtra quoque ſunt mala, infernus, & damnati, vt illis dominemini.

Vos autem Chriſti. *Verf.23.*

164. *Myſtica mẽbra Chriſti ſumus.*

Vt membra myſtica Chriſti capitis & domini eſtis, ac conſequenter Chriſti poſſeſſio eſtis,ſanguine eius empti. ita Anſelmus & S. Thomas.q.d.Ergo vobis,ô Corinthij, non in hominibus Paulo,vel Apollo,ſed in Chriſto gloriandum eſt.

Chriſtus autem Dei.

Supple,eſt, idque primò, quia qua Deus, Dei eſt Filius.ita Chryſoſtomus, Theodoretus,Anſelmus,Ambroſius, qui ait: *Chriſtus eſt Dei Filius eius faciens voluntatem,vt & nos ipſius faciamus*

tiamus voluntatem. Secundò & aptius, Christus qua homo, Dei est, quasi Domini & capitis sui creatura & possessio, ait S. Thom. & Caietan.

Ex dictis patet, fideles sanctos, & maximè electos esse finem, propter quem Deus omnia creauit: horum verò omnium finis est
165. *Omnium creaturarū finis est Christus, vt homo.*
Christus, vt homo. hæc enim gloria per se tali homini debebatur, scilicet, vt omnium creaturarum & hominum esset finis, vt omnia illi seruirent, vt omnia ad eius gloriam ordinarentur: Christus autem est propter Deum, & Dei gloriam, quasi dicat Apostolus: Ergo non in Paulo vel Apollo, sed in solo Deo, ad quem omnia alia reducuntur, est gloriandum.

Pulchrè in morali homil. 10. Chrysostom. *Omnia, ait, nostra à Christo habemus, & quod sumus, & vitam, & lucem, & spiritum, & aerem, & terram, & si quid horum abstulerit, peribimus inquilini enim sumus & peregrini: meum quippe & tuum verba tantum inania sunt, re autem non existunt* (intellige vt ita sit tuum, sicut est Dei; vt scilicet absolutum, independens, & perpetuum rei habeas dominium. Nam ad tempus tantùm tibi concessit Deus dominium, quod si cum dominio comparetur, potiùs vsus est quàm dominium.) *Licet domum tuam esse dixeris, inaniter loqueris. siquidem & aer, & terra, & materia, conditoris est, & tu ipse, qui eam effingis, item & alia omnia. quòd si vsus tuus est, incertus tamen est, nō tantū propter rerum instabilitatem. duplici namque ratione sumus Dei, creationis, & fidei: & anima tua non est tua, quomodo pecunia, erunt tua? cùm verò non sint tua, sed Domini, in conseruos ea te erogare oportet. Noli ergo dicere, Rem meam consumo: non tua est, sed aliena, imo communia sunt tibi & conseruo, quemadmodum & sol, & aër, & omnia.* hactenus Chrysost.

166. *Meum & tuum sunt verba inania.*

167. *Dei sumus per creationem & fidē.*

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit in schismate, fastu, & gloriatione Corinthiorum, ac præsertim Doctorum aliquorum arrogantium, qui Paulum despiciebant, euellendis.

Idque primò ostendens se non curare, nec curanda esse hominum iudicia, sed solius Dei.

Secundò, v. 7. eorum inflationem redarguit, dicens, Quid habes quod non accepisti?

Tertiò, & maximè vrget eos v. 9. suo & aliorum Apostolorum exemplo, qui in omni humilitate, afflictione, & despecti, quasi purgamenta mundi & peripsema, vbique euangelizabant.

Quartò, premit eos v. 15. tanquam filios suos, quod, quasi pater illos genuerit in Christo; minaturq́; se breui venturum Corinthum, vt hos pseudodoctores gloriosos & inflatos redarguat & puniat.

1. SIc nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.

2. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

3. Mihi autem pro minimo est vt à nobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico,

4. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est.

5. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.

6. Hæc autem, fratres, transfiguraui in me & Apollo, propter vos: vt

in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, vnus aduersus alteru
fletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepis
autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: &
nam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit
quam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Ar
& hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo
infirmi, vos autem fortes. vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus,
laphis cædimur, & instabiles sumus,

12. & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

13. blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

14. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

17. Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.*

2. Homo, id est, vnusquisque. Hoc enim est Hebræum איש *isch*, quasi dicat, Vetui ne in hominibus, Paulo & Apollo, gloriemini, ne quis hinc nos contemnat, dico: sic nos quisq; Apostolos existimet, id est, æstimet, quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Christi.

Dispensatores.

Kemnitius cauillatur, hinc Concilium Tridentinum probare, Pontificem posse dispensare in votis & legibus. Sed perperam, inquit, quia hic dispensare non significat relaxare, vt vult Concilium, sed distribuere. Respondeo Concilium id optimè intellexisse, sed tantùm ita argumentari: si credita est Pontifici dispensatio rerum Ecclesiæ, ergo potest certis casibus, vbi res exigit, dispensare, id est, soluere vota, iuramenta, pœnitentias, & debitum pœnæ temporariæ remittere: sicut dispensator in domo multa potest, vbi honor vel vtilitas id exigit, dispensare, donare, vel relaxare: hoc enim ad regimen domus sibi commissum spectat, modò ea benè dispenset, non temerè dissipet; vt docet S. Bernard. lib. de præcepto & dispensatione, & lib. 3. de consideratione ad Eugen. *Quæritur*, inquit, *inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur. Vbi necessitas vrget, excusabilis dispensatio est. Vbi vtilitas prouocat, dispensatio laudabilis est. Vtilitas dico communis, non propria; nam cùm nihil horum est, non planè*

Pontifex Rom. potest dispensare in votis & legibus.

3. *Quis sit dispensator fidelis.*

planè fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Vbi nota pro *dispensator*, Græcè est œconomus, qui domus curam habet, in ea omnia regit, distribuit, ordinat, quin & donat, & debita relaxat, vbi sincere credit hoc domino suo placere, vel vtile esse ad domini sui honorem. Eius enim præcipua virtus est fidelitas, & prudentia. Sic Pontifex in Ecclesia quasi domo Dei, omnia ordinat, dat indulgentias, relaxat vota, quasi œconomus & vicarius Christi.

Mysteriorum Dei.

4. *Quæ sint mysteria Dei.* Mysticę, arcanæ & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Christi. Vtraque enim hæc sunt mysteria Christi, eaque Christus credidit Paulo & Apostolis, quasi œconomis suis.

5. *Corinthiorum contentio & schisma maximè ex baptismo ortum fuit.* Vnde Corinthiorum contentio, & schisma maximè ex sacramento Baptismi oriebatur, B quòd hic iactaret se baptizatum à Paulo, ille ab Apollo, vt patet c. 1. v. 13.

Vers. 2. *Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.*

Quasi dicat, Auocaui vos, ô Corinthij, à sapientiæ & eloquentiæ humanæ examine, ad simplicem & humilem Christi doctrinā, vt non disputetis an Paulus, an Apollo sit sapientior, vel eloquentior, dixique vtrumque nostrûm tantùm esse dispensatorem huius doctrinæ, forte vos in comparationem nostri proclines, iam de fideli nostra dispensatione disputare incipietis, & quærere quod de dispensatore homines quærere solent, an fideles simus, & an Paulus sit fidelior quàm Apollo, an verò Apollo Paulo sit fidelior in suo prædicationis officio. Multi vestrum di- C cunt, Paulus est fidelior & efficacior, sed Apollo eloquentior. Alij alios suos catechistas & magistros, ostentantes suam sapientiam iactant, quasi nobis meliores & fideliores. Quare vt omnem hanc comparationem, & vestra iudicia succidam, dico me non curare vestra & quorumuis iudicia, sed solius Dei: ita ex Chrys. Theophylactus.

Nota, præcipua dos dispensatoris est fidelitas, vt notat Christus Luc. 12. v. 42. *Quis putas*, inquit, *est fidelis dispensator & prudens?* ad quam Christi sententiam alludit hic Paulus: *fidelis autem est*, inquit Theophyl. *si herilia bona sibi non vendicet & attribuat, vt non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena & herilia dispenset, non sua esse ducens, quia sunt heri, sed è diuerso quæ sua sunt, heri esse.*

6. *Fidelis prædicator non suam, sed Dei gloriam quærit.* Talis est doctor & prædicator, qui non suam, D sed Dei vnius gloriam, & animarum conuersionem salutemque quærit & spectat, eamque omni diligentia, non tantùm prędicatione sua, sed & sanctimonia, perfectæque vitæ exemplo procurare satagit.

Vers. 3. *Mihi autem pro minimo est*, parui æstimarim, *vt à vobis iudicer, aut ab humano die.*

Quis humanus vel hominis dies? Id est ab humano iudicio. Sic enim dies Domini vocatur, & est iudicium Domini. sic reis dicitur dies, cùm citantur vt sistant se iudicio, metonymicè; ita Hieronym. ad Algas.

7. q. 10. vbi addit, Paulum vtpote ex Tarso Ciliciæ oriundum, ex Cilicum phrasi Græca, humanum diem vocasse humanum iudicium. Verùm potiùs Paulus Hebræus, ab Hebræo- A rum idiotismo hanc phrasin mutuatus videtur: alludit enim ad Ierem. 17. v. 16. vbi Ieremias à suis irrisus, & afflictus ob suas prophetias, sic ait: *Diem hominis non desideraui, Domine, tu scis.* Vbi nota dies hominis est ille, quo homo prosperatur, & tanquā potens, felix, & gloriosus honoratur & laudatur ab omnibus. q. d. Ieremias: Non desideraui vitam longiorem, prosperitatem, opes, honores, delitias, plausus hominum: si enim hæc spectassem, non tristia & dira eis prophetassem; sed eorum gloriæ & cupiditatibus applausissem: iam autem id minimè feci, nec diem & plausum hominis desideraui. Scio enim quod homo sit אנוש *enosch*, id est miser, fragilis, & citò cū suo plausu, omnibusq; suis bonis periturus, & moriturus: hoc sciens & cogitans, B non homini, sed tibi soli, ô Domine Deus, in meis prophetijs & concionibus seruire, placere, obedire, & à te solo commendari desideraui: ideoq; te iudicem & testem vnicum huius mei desiderij inuoco, dicēs: *Tu scis*; perinde ac Iob inuocat dicens c. 16. v. 20. *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Ita S. Hieron. Raban. Hugo, S. Tho. Lyra. in Iere.

Illustratur locus Ieremiæ c. 17. v. 16.

17. Ieremiā ergo imitatus Apostolus ait: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die,* 8.
id est à potentia & sapientia huius mundi, ab hominum fauore, & commendatione, ab humano iudicio. Nil timeo quid vos de me iudicetis, aut potentissimi & clarissimi huius mundi. Felix qui dicere potuit: *diem non desideraui*; ita vt huius rei testem habeat Deum: hæc summa perfectio est, qua omnia vt stercora reputamus, vt Christum lucrifaciamus. Id C Moses iam grandis effecit (grandium enim hæc res est) negās se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, Heb. 11.

Egregiè S. Chrys. in morali hic. *Ne igitur*, inquit, *aliorum laudes requiramus. Hoc enim illi* (Domino Deo) *iniuria est, si, tanquam non sufficiat ad nos laudandū, eo omisso, ad conseruos festinemus, quemadmodum enim qui in paruo theatro certant, magnum sibi inquirunt, ac si illud non satis sit ad præbendum de se spectaculum: sic qui in Dei conspectu certantes, inde hominum sibi famam quærunt, maiori omisso theatro, minoris cupiditate magnum sibi supplicium accersunt. Hoc igitur omnia peruertit, hoc vniuersum orbem terrarum perturbauit, quoniam hominum respectu omnia* 9. *Morale Chrysost. de contemnenda laude, & hominum iudicio.*
D *facimus, & in bonis operibus nulla nobis cura est, vt laudatorem Deum habeamus, sed laudem nobis à conseruis nostris inquirimus. In sceleribus rursum Deo contempto homines formidamus: & homine præsente nemo scortaretur, sed licet maiorem in modum libidine flagraret, affectus tamen violentia, pudore hominum vinceretur. Cùm autem Deus videat, non modò adulterant, non modò scortantur, verùm & alia longè grauiora & ausi sunt, & audent. Nonne hoc vel solum satis esset, quo cælitus innumeris peteremur fulminibus. Hinc omnia orta sunt mala, quòd scilicet in rebus turpibus non Deum, sed homines timemus.* 10. *In sceleribus homines formidamus magis quàm Deum.*

Idem Chrysost. hom. 17. in Epist. ad Rom. *Quemadmodum*, ait, *pueri ludentes ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem sæpenumerò,*

in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, vnus aduersus alterun fletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepist autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: & nam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, quam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & An & hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo infirmi, vos autem fortes. vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, laphis cædimur, & instabiles sumus,

12. & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & cimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

13. blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta h di facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

14. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed [...] meos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum [...] Chr multos patres. Nam in Christo Iesu [...] geliu genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote [...] C

17. Ideò misi ad vos Timotheum, qui est [...] fidelis in Domino: qui vos commonefaciet v Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim [...] dam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dom [...] sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virt

20. Non enim in sermone est regnum I

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, [...] suetudinis?

COMMENTA[...]

Vers. 1. *Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.*

HOmo, id est, vnusquisque. Hoc enim est Hebræum איש *isch*, quasi dicat, Vetui ne in hominibus, Paulo & Apollo, gloriemini, ne quis hinc nos contemnat, dico: sic nos quisq; Apostolos existimet, id est, æstimet, quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Christi.

Dispensatores.

Kemnitius cauillatur, hinc Concilium Tridentinum probare, Pontificem posse dispensare in votis & legibus. Sed perperam, inquit, quia hic dispensare non significat relaxare, vt vult Concilium, sed distribuere. Respondeo Concilium id optimè intellexis-

A se, sed tant[...] Pontifici di[...] potest certis [...] re, id est, solue[...] tias, & debitu[...] re: sicut dispen[...] vbi honor vel vtili[...] donare, vel relaxare [...] domus sibi commissu[...] nè dispenset, non temer[...] Bernard. lib. de præcepto [...] lib. 3. de consideratione [...] inquit, *inter dispensatores vt* [...] *Vbi necessitas vrget, excusabilis di*[...] *litas prouocat, dispensatio laudabil*[...] *communis, non propria, nam tùm* [...]

ſtanè fidelis diſpenſatio, ſed crudelis diſſipatio eſt. Vbi nota pro *diſpenſator*, Græcè eſt œconomus; qui domus curam habet, in ea omnia regit, diſtribuit, ordinat, quin & donat, & debita relaxat, vbi ſincerè credit hoc domino ſuo placere, vel vtile eſſe ad domini ſui honorem: Eius enim præcipua virtus eſt fidelitas, & prudentia. Sic Pontifex in Eccleſia quaſi domo Dei, omnia ordinat, dat indulgentias, relaxat vota, quaſi œconomus & vicarius Chriſti.

4. *a ſuis ...*

Myſteriorum Dei.

Myſticę, arcanæ & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Chriſti. Vtraque enim hæc
5. ſunt myſteria Chriſti, eaque Chriſtus credidit Paulo & Apoſtolis, quaſi œconomis ſuis. Vnde Corin... m contentio, & ſchiſma maximè e... nto Baptiſmi oriebatur, quòd hic i... tizatum à Paulo, ille ab Apollo, ... 13.

... contentio ... ſchiſma ... unde ex baptiſmo ortum fuit. Verſ. 2.

Hic iam quæ... ſatores, vt fidelis quis inueniatur.

Quaſi dicat, A... orinthij, à ſapientiæ & eloqu... examine; ...mplicem & h... doctrinã, diſputetis an... llo ſit ſa... ...el eloquen... ...ùm eſſe... ...vos i... ...de fi...

di... dcl... Apo... ſuo p... cunt, Pa... pollo el... & magi... iactant, q... Qu re v... veſtra iud... ...tra & q... Chryſ. ...

6. Tal... ſed D... ſionem ... quę omni d... ne ſua, ſed & ... exemplo procur...

Fideles prædicator non ſuam, ſed Dei gloriam quærit.

Verſ. 3.

Mihi autem pro mi... vt à vobis iudicer, aut ab ...

Quis humanus vel hominis dies?

Id eſt ab humano iudicio. Domini vocatur, & eſt iudicium ... reis dicitur dies, cùm citantur vt ſiſtan... dicio, metonymicè; ita Hieronym. ad A...
7. q.10. vbi ad...it, Paulum vtpote ex Tarſo Ciliciæ oriundum, ex Cilicum phraſi Græca, humanum diem vocaſſe humanum iudicium. Verùm potiùs Paulus Hebræus, ab Hebræorum idiotiſmo hanc phraſin mutuatus videtur: alludit enim ad Ierem. 17. v. 16. vbi Ieremias à ſuis irriſus, & afflictus ob ſuas prophetias, ſic ait: *Diem hominis non deſideraui, Domine, tu ſcis.* Vbi nota dies hominis eſt ille, quo homo proſperatur, & tanquã potens, felix, & glorioſus honoratur & laudatur ab omnibus. q.d. Ieremias: Non deſideraui vitam lingiorem, proſperitatem, opes, honores, delitias, plauſus hominum: ſi enim hæc ſpectaſſem, non triſtia & dira eis prophetaſſem; ſed eorum gloriæ & cupiditatibus applauſiſſem: iam autem id minimè feci, nec diem & plauſum hominis deſideraui. Scio enim quod homo ſit אנוש *enoſch*, id eſt miſer, fragilis, & citò cũ ſuo plauſu, omnibusq; ſuis bonis periturus, & moriturus: hoc ſciens & cogitans, non homini, ſed tibi ſoli, ô Domine Deus, in meis prophetijs & concionibus ſeruire, placere, obedire, & à te ſolo commendari deſideraui: ideoq; te iudicem & teſtem vnicum huius mei deſiderij inuoco, dicẽs: *Tu ſcis*; perinde ac Iob inuocat dicens c. 16. v. 20. *Ecce enim in cælo teſtis meus, & conſcius meus in excelſis.* Ita S. Hieron. Raban. Hugo, S. Tho. Lyra. in Iere.
8. 17. Ieremiã ergo imitatus Apoſtolus ait: *Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die*, id eſt à potentia & ſapientia huius mundi, ab hominum fauore, & commendatione, ab humano iudicio. Nil timeo quid vos de me iu...cetis, aut potentiſſimi & clariſſimi huius ...ndi. Felix qui dicere potuit: *diem non deſide...*ita vt huius rei teſtem habeat Deum: hæc ... perfectio eſt, qua omnia vt ſtercora ...s, vt Chriſtum lucrifaciamus. Id ...n grandis effecit (grandium enim ...egãs ſe eſſe filium filiæ Pharao...ens affligi cum populo Dei, ...lis peccati habere iucundita...

Illuſtratur ex eo Ieremiæ c. 17. v. 16.

9. ...ryſ. in morali hic. *Ne igitur, ... requiramus. Hoc enim ills (Do... eſt, ſi, tanquam non ſufficiat ad ..., ad conſeruos feſtinemus, quem... paruo theatro certant, magnum ...non ſatis ſit ad prabendum de ... Dei conſpectu certantes, inde ...unt, maiori omiſſo theatro, ... ſibi ſupplicium accerſunt. ..., hoc vniuerſum orbem ter...*
10. *... hominum reſpectu omnia ...ulla nobis cura eſt, vt lau... laudem nobis à conſer... rurſum Deo con... ...ine præſente ne... ...odum libidi... ...dore homi... non mo... & alia ... hoc*

Moralis Chryſoſt. de contemnenda laude, & hominum iudicijs.

In ſceleribus homines formidamus magis quàm Deum.

in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes. vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus,

12. & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

13. blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

14. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

17. Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.*

1. HOmo, id est, vnusquisque. Hoc enim est Hebræum איש *isch*, quasi dicat, Vetui ne in hominibus, Paulo & Apollo, gloriemini, ne quis hinc nos contemnat, dico: sic nos quisq; Apostolos existimet, id est, æstimet, quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Christi.

Dispensatores.

Kemnitius cauillatur, hinc Concilium Tridentinum probare, Pontificem posse dispensare in votis & legibus. Sed perperam, inquit, quia hic dispensare non significat relaxare, vt vult Concilium, sed distribuere. Respondeo Concilium id optimè intellexis- A se, sed tantùm ita argumentari: si credita est Pontifici dispensatio rerum Ecclesiæ, ergo potest certis casibus, vbi res exigit, dispensare, id est, soluere vota, iuramenta, pœnitentias, & debitum pœnæ temporariæ remittere: sicut dispensator in domo multa potest, vbi honor vel vtilitas id exigit, dispensare, donare, vel relaxare: hoc enim ad regimen domus sibi commissum spectat, modò ea bene dispenset, non temerè dissipet; vt docet S. Bernard. lib. de præcepto & dispensatione, & lib. 3. de consideratione ad Eugen. *Quæritur,* inquit, *inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur. Vbi necessitas vrget, excusabilis dispensatio est. Vbi vtilitas prouocat, dispensatio laudabilis est. Vtilitas dico communis, non propria; nam cùm nihil horum est, non planè*

Pontifex Rom. potest dispensare in votis & legibus.

3. *Quis sit dispensator fidelis.*

planè fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Vbi nota pro *dispensator*, Græcè est œconomus, qui domus curam habet, in ea omnia regit, distribuit, ordinat, quin & donat, & debita relaxat, vbi sincere credit hoc domino suo placere, vel vtile esse ad domini sui honorem. Eius enim præcipua virtus est fidelitas, & prudentia. Sic Pontifex in Ecclesia quasi domo Dei, omnia ordinat, dat indulgentias, relaxat vota, quasi œconomus & vicarius Christi.

4. *Quæ sint mysteria Dei.*

Mysteriorum Dei.

Mysticæ, arcanæ & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Christi. Vtraque enim hæc sunt mysteria Christi, eaque Christus credidit Paulo & Apostolis, quasi œconomis suis. Vnde Corinthiorum contentio, & schisma maximè ex sacramento Baptismi oriebatur, quòd hic iactaret se baptizatum à Paulo, ille ab Apollo, vt patet c. 1. v. 13.

5. *Corinthiorũ contentio & schisma maximè ex baptismo ortum fuit.*

Vers. 2.

Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

Quasi dicat, Auocaui vos, ô Corinthij, à sapientiæ & eloquentiæ humanæ examine, ad simplicem & humilem Christi doctrinã, vt non disputetis an Paulus, an Apollo sit sapientior, vel eloquentior, dixique vtrumque nostrûm tantùm esse dispensatorem huius doctrinæ, forte vos in comparationem nostri proclines, iam de fideli nostra dispensatione disputare incipietis, & quærere quod de dispensatore homines quærere solent, an fideles simus, & an Paulus sit fidelior quàm Apollo, an verò Apollo Paulo sit fidelior in suo prædicationis officio. Multi vestrum dicunt, Paulus est fidelior & efficacior, sed Apollo eloquentior. Alij alios suos catechistas & magistros, ostentantes suam sapientiam iactant, quasi nobis meliores & fideliores. Quare vt omnem hanc comparationem, & vestra iudicia succidam, dico me non curare vestra & quorumuis iudicia, sed solius Dei: ita ex Chrys. Theophylactus.

Nota, præcipua dos dispensatoris est fidelitas, vt notat Christus Luc. 12. v. 42. *Quis putas,* inquit, *est fidelis dispensator & prudens?* ad quam Christi sententiam alludit hic Paulus: *fidelis autem est,* inquit Theophyl. *si herilia bona sibi non vendicet & attribuat, vt non velutis dominus res tractet, sed veluti aliena & herilia dispenset, non sua esse dicens, quia sunt heri, sed è diuerso quæ sua sunt, heri esse.*

6. Talis est doctor & prædicator, qui non suam, sed Dei vnius gloriam, & animarum conuersionem salutemque quærit & spectat, eamque omni diligentia, non tantùm prædicatione sua, sed & sanctimonia, perfectæque vitæ exemplo procurare satagit.

Fidelis prædicator non suam, sed Dei gloriam quærit.

Vers. 3.

Mihi autem pro minimo est, paruì æstimarim, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.

Quis humanus vel hominis dies?

Id est ab humano iudicio. Sic enim dies Domini vocatur, & est iudicium Domini. sic reis dicitur dies, cùm citantur vt sistant se iudicio, metonymicè; ita Hieronym. ad Algas.

7. q. 10. vbi addit, Paulum vtpote ex Tarso Ciliciæ oriundum, ex Cilicum phrasi Græca, humanum diem vocasse humanum iudicium. Verùm potiùs Paulus Hebræus, ab Hebræorum idiotismo hanc phrasin mutuatus videtur: alludit enim ad Ierem. 17. v. 16. vbi Ieremias à suis irrisus, & afflictus ob suas prophetias, sic ait: *Diem hominis non desideraui, Domine, tu scis.* Vbi nota dies hominis est ille, quo homo prosperatur, & tanquã potens, felix, & gloriosus honoratur & laudatur ab omnibus. q. d. Ieremias: Non desideraui vitam longiorem, prosperitatem, opes, honores, delitias, plausus hominum: si enim hæc spectassem, non tristia & dira eis prophetassem; sed eorum gloriæ & cupiditatibus applausissem: iam autem id minimè feci, nec diem & plausum hominis desideraui. Scio enim quod homo sit אנוש *enosch,* id est miser, fragilis, & citò cũ suo plausu, omnibusq; suis bonis periturus, & moriturus: hoc sciens & cogitans, non homini, sed tibi soli, ô Domine Deus, in meis prophetijs & concionibus seruire, placere, obedire, & à te solo commendari desideraui: ideoq; te iudicem & testem vnicum huius mei desiderij inuoco, dicẽs: *Tu scis;* perinde ac Iob inuocat dicens c. 16. v. 20. *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Ita S. Hieron. Raban. Hugo, S. Tho. Lyra. in Iere. 17. Ieremiã ergo imitatus Apostolus ait: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die,* 8.

Illustratur locus Ieremiæ c. 17. v. 16.

id est à potentia & sapientia huius mundi, ab hominum fauore, & commendatione, ab humano iudicio. Nil timeo quid vos de me iudicetis, aut potentissimi & clarissimi huius mundi. Felix qui dicere potuit: *diem non desideraui;* ita vt huius rei testem habeat Deum: hæc summa perfectio est, qua omnia vt stercora reputamus, vt Christum lucrifaciamus. Id Moses iam grandis effecit (grandium enim hæc res est) negãs se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, Heb. 11.

Egregiè S. Chrys. in morali hic. *Ne igitur,* inquit, *aliorum laudes requiramus. Hoc enim illi* (Domino Deo) *iniuria est, si, tanquam non sufficiat ad nos laudandũ, eo omisso, ad conseruos festinemus, quemadmodum enim qui in paruo theatro certant, magnum sibi inquirunt, ac si illud non satis sit ad præbendum de se spectaculum: sic qui in Dei conspectu certantes, inde hominum sibi famam quærunt, maiori omisso theatro, minoris cupiditate magnum sibi supplicium accersunt. Hoc igitur omnia peruertit, hoc vniuersum orbem terrarum perturbauit, quoniam hominum respectu omnia facimus, & in bonis operibus nulla nobis cura est, vt laudatorem Deum habeamus, sed laudem nobis à conseruis nostris inquirimus. In sceleribus rursum Deo contempto homines formidamus: & homine præsente nemo scortaretur, sed licet maiorem in modum libidine flagraret, affectus tamen violentia, pudore hominum vinceretur. Cùm autem Deus videat, non modò adulterant, non modò scortantur, verùm & alia longè grauiora & ausi sunt, & audent. Nonne hoc vel solum satis esset, quo cælitus innumeris peteremur fulminibus. Hinc omnia orta sunt mala, quòd scilicet in rebus turpibus non Deum, sed homines timemus.*

9. *Morale Chrysost. de contemnenda laude, & hominum iudicio.*

10. *In sceleribus homines formidamus magis quàm Deum.*

Idem Chrysost. hom. 17. in Epist. ad Rom. *Quemadmodum,* ait, *pueri ludentes ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem sæpenumerò,*

in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes. vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus,

12. & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

13. blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

14. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

17. Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.*

1. HOmo, id est, vnusquisque. Hoc enim est Hebræum אִישׁ *isch*, quasi dicat, Vetui ne in hominibus, Paulo & Apollo, gloriemini, ne quis hinc nos contemnat, dico: sic nos quisq; Apostolos existimet, id est, æstimet, quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Christi.

Dispensatores.

Kemnitius cauillatur, hinc Concilium Tridentinum probare, Pontificem posse dispensare in votis & legibus. Sed perperam, inquit, quia hic dispensare non significat relaxare, vt vult Concilium, sed distribuere. Respondeo Concilium id optimè intellexis- A se, sed tantùm ita argumentari: si credita est Pontifici dispensatio rerum Ecclesiæ, ergo potest certis casibus, vbi res exigit, dispensare, id est, soluere vota, iuramenta, pœnitentias, & debitum pœnæ temporariæ remittere: sicut dispensator in domo multa potest, vbi honor vel vtilitas id exigit, dispensare, donare, vel relaxare: hoc enim ad regimen domus sibi commissum spectat, modò ea bene dispenset, non temerè dissipet; vt docet S. Bernard. lib. de præcepto & dispensatione, & lib. 3. de consideratione ad Eugen. *Quæritur*, inquit, *inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur. Vbi necessitas vrget, excusabilis dispensatio est. Vbi vtilitas prouocat, dispensatio laudabilis est. Vtilitas dico communis, non propria; nam cùm nihil horum est, non*

Pontifex Rom. potest dispensare in votis & legibus.

3. *Quis sit dispensator fidelis.*

plane

plane fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Vbi nota pro *dispensator*, Græcè est œconomus, qui domus curam habet, in ea omnia regit, distribuit, ordinat, quin & donat, & debita relaxat, vbi sincerè credit hoc domino suo placere, vel vtile esse ad domini sui honorem. Eius enim præcipua virtus est fidelitas, & prudentia. Sic Pontifex in Ecclesia quasi domo Dei, omnia ordinat, dat indulgentias, relaxat vota, quasi œconomus & vicarius Christi.

4. *Quæ sint mysteria Dei.*

Mysteriorum Dei.

Mysticæ, arcanæ & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Christi. Vtraque enim hæc sunt mysteria Christi, eaque Christus credidit Paulo & Apostolis, quasi œconomis suis. Vnde Corinthiorum contentio, & schisma maximè ex sacramento Baptismi oriebatur, quòd hic iactaret se baptizatum à Paulo, ille ab Apollo, vt patet c. 1. v. 13.

5. *Corinthiorũ contentio & schisma maximè ex baptismo ortum fuit.*

Vers. 2. *Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.*

Quasi dicat, Auocaui vos, ô Corinthij, à sapientiæ & eloquentiæ humanæ examine, ad simplicem & humilem Christi doctrinã, vt non disputetis an Paulus, an Apollo sit sapientior, vel eloquentior, dixique vtrumque nostrûm tantùm esse dispensatorem huius doctrinæ, forte vos in comparationem nostri procliues, iam de fideli nostra dispensatione disputare incipietis, & quærere quod de dispensatore homines quærere solent, an fideles simus, & an Paulus sit fidelior quàm Apollo, an verò Apollo Paulo sit fidelior in suo prædicationis officio. Multi vestrum dicunt, Paulus est fidelior & efficacior, sed Apollo eloquentior. Alij alios suos catechistas & magistros, ostentantes suam sapientiam iactant, quasi nobis meliores & fideliores. Quare vt omnem hanc comparationem, & vestra iudicia succidam, dico me non curare vestra & quorumuis iudicia, sed solius Dei: ita ex Chrys. Theophylactus.

Nota, præcipua dos dispensatoris est fidelitas, vt notat Christus Luc. 12. v. 42. *Quis putas*, inquit, *est fidelis dispensator & prudens?* ad quam Christi sententiam alludit hic Paulus: *fidelis autem est*, inquit Theophyl. *si herilia bona sibi non vendicet & attribuat, vt non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena & herilia dispenset, non sua esse ducens, qua sunt heri, sed è diuerso quæ sua sunt, heri esse.*

6. Talis est doctor & prædicator, qui non suam, sed Dei vnius gloriam, & animarum conuersionem salutemque quærit & spectat, eamque omni diligentia, non tantùm prædicatione sua, sed & sanctimonia, perfectæque vitæ exemplo procurare satagit.

Fidelis prædicator non suam, sed Dei gloriam quærit.

Vers. 3. *Mihi autem pro minimo est, parui æstimarim, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.*

Quis humanus vel hominis dies?

Id est ab humano iudicio. Sic enim dies Domini vocatur, & est iudicium Domini. sic reis dicitur dies, cùm citantur vt sistant se iudicio, metonymicè; ita Hieronym. ad Algas.

7. q. 10. vbi addit, Paulum vtpote ex Tarso Ciliciæ oriundum, ex Cilicum phrasi Græca, humanum diem vocasse humanum iudicium. Verùm potiùs Paulus Hebræus, ab Hebræo-

A rum idiotismo hanc phrasin mutuatus videtur: alludit enim ad Ierem. 17. v. 16. vbi Ieremias à suis irrisus, & afflictus ob suas prophetias, sic ait: *Diem hominis non desideraui, Domine, tu scis.* Vbi nota dies hominis est ille, quo homo prosperatur, & tanquã potens, felix, & gloriosus honoratur & laudatur ab omnibus. q. d. Ieremias: Non desideraui vitam longiorem, prosperitatem, opes, honores, delitias, plausus hominum: si enim hæc spectassem, non tristia & dira eis prophetassem; sed eorum gloriæ & cupiditatibus applausissem: iam autem id minimè feci, nec diem & plausum hominis desideraui. Scio enim quod homo sit אנוש *enosch*, id est miser, fragilis, & citò cũ suo plausu, omnibusq; suis bonis periturus, & moriturus: hoc sciens & cogitans,

Illustratur locus Ieremiæ c. 17. v. 16.

B non homini, sed tibi soli, ô Domine Deus, in meis prophetijs & concionibus seruire, placere, obedire, & à te solo commendari desideraui: ideoq; te iudicem & testem vnicum huius mei desiderij inuoco, dicẽs: *Tu scis*; perinde ac Iob inuocat dicens c. 16. v. 20. *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Ita S. Hieron. Raban. Hugo, S. Tho. Lyra. in Iere. 17. Ieremiã ergo imitatus Apostolus ait: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die*, id est à potentia & sapientia huius mundi, ab hominum fauore, & commendatione, ab humano iudicio. Nil timeo quid vos de me iudicetis, aut potentissimi & clarissimi huius mundi. Felix qui dicere potuit: *diem non desideraui*; ita vt huius rei testem habeat Deum: hæc summa perfectio est, qua omnia vt stercora 8.

C reputamus, vt Christum lucrifaciamus. Id Moses iam grandis effecit (grandium enim hæc res est) negãs se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, Heb. 11.

Egregiè S. Chrys. in morali hic. *Ne igitur*, inquit, *aliorum laudes requiramus. Hoc enim illi (Domino Deo) iniuria est, si, tanquam non sufficiat ad nos laudandũ, eo omisso, ad conseruos festinemus, quemadmodum enim qui in paruo theatro certant, magnum sibi inquirunt, ac si illud non satis fit ad prabendum de se spectaculum: sic qui in Dei conspectu certantes, inde hominum sibi famam quærunt, maiori omisso theatro, minoris cupiditate magnum sibi supplicium accersunt. Hoc igitur omnia peruertit, hoc vniuersum orbem terrarum perturbauit, quoniam hominum respectu omnia* 9.

Moralis Chrysost. de contemnenda laude, & hominum iudiciis.

D *facimus, & in bonis operibus nulla nobis cura est, vt laudatorem Deum habeamus, sed laudem nobis à conseruis nostris inquirimus. In sceleribus rursum Deo contempto homines formidamus: & homine præsente nemo scortaretur, sed licet maiorem in modum libidine flagraret, affectus tamen violentia, pudore hominum vinceretur. Cùm autem Deus videat, non modò adulterant, non modò scortantur, verùm & alia longe grauiora & ausi sunt, & audent. Nonne hoc vel solum satis esset, quo calitus innumeris peteremur fulminibus. Hinc omnia orta sunt mala, quòd scilicet in rebus turpibus non Deum, sed homines timemus.* 10.

In sceleribus homines formidamus magis quàm Deum.

Idem Chrysost. hom. 17. in Epist. ad Rom. *Quemadmodum*, ait, *pueri ludentes ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem sæpenumerò,*

Vers. 19.

Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. A

157. *Quomodo sapientia huius mũdi stultitia sit apud Deum?*

Quia Deus reprobauit sapientiam sæcularem, & abiecit quasi fatuam; primò, quia nihil sapit salutare & diuinum, nihil etiam facit ad negotium salutis.

Secundò, Deus ea vti noluit in Euangelio prædicando, sed potiùs rudibus Apostolis.

Tertiò, quia sæpè contraria est fidei, tum in speculatiuis, vti mysterio sanctissimæ Trinitatis, Incarnationis, mortis Filij Dei, repugnant omnes sæculi sapientes, quasi illa impossibilia & incredibilia sint; tum in practicis & moralibus: Christus enim iubet diligere inimicos; mundana sapientia iubet eos odio prosequi: Christus iubet vincere in bono malum; mundana sapientia iubet in B malo vincere malum: Christus beatos prædicat pauperes, mites, flentes, esurientes, persecutionem patientes; mundus verò beatos prædicat diuites, elatos, ridentes, epulantes, dominantes.

Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum.

158. *Explicatur locus Iob c. 5. v. 13. & cuius sint hæc verba?*

Citat Iob cap. 5. v. 13. Pro *comprehendam* Hebraicè est לכד *locbed*, Græcè ὁ δραττόμενος, id est capiens manu iniecta, participium ponitur pro verbo: capiens, id est, capiam, comprehendam. Vide can. 29.

Sunt hæc verba non Iob, sed Eliphas, qui falsò disputat contra Iob, volens probare, Iob peccasse, & per peccata calamitates suas esse promeritum: vnde redarguitur à Deo, Iob 42. vers. 7. ac proinde verba hæc Eliphas C non habent authoritatem sacræ Scripturæ, sed viri sapientis, vt dixi Iob 4. probat enim Paulus hanc Eliphas sententiam, quia in se vera est, & sapienter à sapiente illo dicta.

159. *Quomodo Deus cõprehendit sapientes in astutia sua? huius rei exempla.*

Nota, comprehendit Deus sapientes in astutia sua, quando per id, quo astutè volebant euertere consilium Dei, Deus illud ipsum adimplet: vt cùm fratres Ioseph, volentes eius somnia de principatu ipsius futuro euertere, illum depresserunt, & quasi seruum vendiderunt in Ægyptum; Deus verò per hoc, ipsum exaltauit, & principẽ Ægypti constituit, fratresque eum adorare coegit. pari modo Deus comprehendit sapientiam Pharaonis in mari rubro: Saülis & Achitophelis volentium perdere Dauidem: Aman in D cruce, qua cogitabat perdere Mardochæum. ita S. Thom.

Vers. 20.

Et iterum (scriptum est Psal. 93. v. 11.) *Dominus nouit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt.*

Pro *sapientum* Psal. 93. v. 11. habetur *hominum*, scilicet non vulgarium, sed sapientum. hi enim sua sapientia multa cogitant, & machinantur. Omnibus hisce sententijs & rationibus Apostolus docet Corinthios, vanam

160. *Vera sapientia est fides & doctrina Christiana.*

& inanem esse sapientiam & eloquentiam sæcularem, in qua ipsi gloriabantur, & ob quam Apollo præponebant Paulo. Veram autem sapientiam esse fidem & doctrinam Christianam, quam ipse eis, simplici licet ser- A mone, ardenti tamen & efficaci spiritu prædicauerat.

161. *Ostendit S. Hieron. quomodo cogitationes hominũ vanæ sunt.*

Moraliter sanctus Hieronymus in Psalm. 93. *Vultis*, inquit, *scire quoniam cogitationes hominum vanæ sunt: pater & mater nutriunt filium, promittunt sibi de illo felicitatem, mittunt ad studia, erudiunt, venit vsque ad adolescentiam, disponunt vt etiam militet: cùm omnia cogitauerint per annos triginta, vna febricula venit, & tollit omnes cogitationes. O curas hominum, ô quantum est in rebus inane! Vna cogitatio felix est, cogitare de Domino.*

Vers. 21.

Nemo itaq; glorietur in hominibus.

Eloquentibus vel sapientibus, puta Apollo, Paulo, &c.

Vers. 22.

Omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue B *præsentia, siue futura, omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.*

Quasi dicat, Noli tu in Paulo, ille in Apollo gloriari, quia tam Paulus, quàm Apollo & omnes alij homines, imò omnes creaturæ cuiuis vestrum communes sunt, vobisque communiter ad salutem vestram procurandam subseruiunt.

162. *Omnia nostra sunt, nõ possessione, sed fine & vsu.*

Nota, *omnia vestra sunt*, non quasi omnia bona sint cõmunia, vti erant in statu innocentiæ; aut quasi iusti omnium rerum sint proprie domini, vt delirant Hus, VVicleph, & alij: sed *vestra sunt*, non possessione, sed fine & vsu: quia scilicet vobis in ministerium & auxilium salutis deputata & data sunt. ita Anselmus, Ambros. Theodoret. S. Thom. Chrysostom. data inquam ad vsum vel realem, C vel mentalem, qui est in omnibus creaturis agnoscere & laudare creatorem, & hoc est quod vulgò dicitur: *fideli totus mundus diuitiarũ est*. Vide Theodoret. serm. 10. de prouidentia.

163. *Vulgò dicitur, fideli totus mundus diuitiarum est.*

Vnde Chrysostom. ait: *Alia ratione nos Christi, alia ratione Christus est Dei, alia mundus est noster, nos enim Christi sumus, vt opus, Christus autem est Dei, vt filius charissimus; noster verò mundus est, non vt opus, sed quia propter nos factus est.* Vester ergo est mundus, id est omnes creaturæ mundi corpori & animæ vestræ seruiunt: vestra est vita, vt in ea merita colligatis: vestra mors, quia per mortem transitis ad vitam æternam; vel mors, id est, martyrium vestrum est: vestra sunt præsentia, tam aduersa quàm prospera, quia illis vtimini in bonum: vestra sunt futura bona, quia illis fruemini. Vnde iam ve- D stra sunt in spe, reipsa erunt in cælo. ita sanctus Thomas & Anselmus. vestra quoque sunt mala, infernus, & damnati, vt illis dominemini.

Vers. 23.

Vos autem Christi.

164. *Mystica membra Christi sumus.*

Vt membra mystica Christi capitis & domini estis, ac consequenter Christi possessio estis, sanguine eius empti. ita Anselmus & S. Thomas. q. d. Ergo vobis, ô Corinthij, non in hominibus Paulo, vel Apollo, sed in Christo gloriandum est.

Christus autem Dei.

Supple, est, idque primò, quia qua Deus, Dei est Filius. ita Chrysostomus, Theodoretus, Anselmus, Ambrosius, qui ait: *Christus est Dei Filius eius faciens voluntatem, vt & nos ipsius faciamus*

ciamus voluntatem. Secundò & aptius, Christus qua homo, Dei est, quasi Domini & capitis sui creatura & possessio, ait S. Thom. & Caietan.

Ex dictis patet, fideles sanctos, & maximè electos esse finem, propter quem Deus omnia creauit: horum verò omnium finis est Christus, vt homo. hæc enim gloria per se tali homini debebatur, scilicet, vt omnium creaturarum & hominum esset finis, vt omnia illi seruirent, vt omnia ad eius gloriam ordinarentur: Christus autem est propter Deum, & Dei gloriam, quasi dicat Apostolus: Ergo non in Paulo vel Apollo, sed in solo Deo, ad quem omnia alia reducuntur, est gloriandum.

165. *a Omnium creaturarũ finis est Christus, vt homo.*

Pulchrè in morali homil. 10. Chrysostom. *Omnia, ait, nostra à Christo habemus, & quod sumus, & vitam, & lucem, & spiritum, & aërem, & terram, & si quid horum abstulerit, peribimus. inquilini enim sumus & peregrini: meum quippe & tuum verba tantum inania sunt, re autem non existunt* (intellige vt ita sit tuum, sicut est Dei; vt scilicet absolutum, independens, & perpetuum rei habeas dominium. Nam ad tempus tantùm tibi concessit Deus dominium, quod si cum dominio comparetur, potiùs vsus est quàm dominium.) *Licet domum tuam esse dixeris, inaniter loqueris. siquidem & aër, & terra, & materia, conditoris est, & tu ipse, qui eam effingis, item & alia omnia. quòd si vsus tuus est, incertus tamen est, nõ tantũ propter rerum instabilitatem. duplici namque ratione sumus Dei, creationis, & fidei. & anima tua non est tua, quomodo pecuniæ, erunt tuæ? cùm verò non sint tua, sed Domini, in conseruos ea te erogare oportet. Noli ergo dicere, Rem meam consumo: non tua est, sed aliena, imo communia sunt tibi & conseruo, quemadmodum & sol, & aër, & omnia.* hactenus Chrysost.

166. *Meum & tuum sunt verba inania.*

167. *Dei sumus per creationem & fidē.*

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit in schismate, fastu, & gloriatione Corinthiorum, ac præsertim Doctorum aliquorum arrogantium, qui Paulum despiciebant, euellendis.

Idque primò ostendens se non curare, nec curanda esse hominum iudicia, sed solius Dei.

Secundò, v. 7. eorum inflationem redarguit, dicens, Quid habes quod non accepisti?

Tertiò, & maximè vrget eos v. 9. suo & aliorum Apostolorum exemplo, qui in omni humilitate, afflictione, & despectu, quasi purgamenta mundi & peripsema, vbique euangelizabant.

Quartò, premit eos v. 15. tanquam filios suos, quòd, quasi pater illos genuerit in Christo; minaturq́ se breui venturum Corinthum, vt hos pseudodoctores gloriosos & inflatos redarguat & puniat.

1. SIc nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.

2. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

3. Mihi autem pro minimo est vt à nobis iudicer, aut ab humano die: sed neque meipsum iudico,

4. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est.

5. Itaque nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.

6. Hæc autem, fratres, transfiguraui in me & Apollo, propter vos: vt

 in nobis

in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes. vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus,

12. & laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus:

13. blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc.

14. Non vt confundam vos, hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

17. Ideò misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.*

1. HOmo, id est, vnusquisque. Hoc enim est Hebræum איש *isch*, quasi dicat, Vetui ne in hominibus, Paulo & Apollo, gloriemini, ne quis hinc nos contemnat, dico: sic nos quisq; Apostolos existimet, id est, æstimet, quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Christi.

Dispensatores.

Kemnitius cauillatur, hinc Concilium Tridentinum probare, Pontificem posse dispensare in votis & legibus. Sed perperam, inquit, quia hic dispensare non significat relaxare, vt vult Concilium, sed distribuere. Respondeo Concilium id optimè intellexisse, sed tantùm ita argumentari: si credita est Pontifici dispensatio rerum Ecclesiæ, ergo potest certis casibus, vbi res exigit, dispensare, id est, soluere vota, iuramenta, pœnitentias, & debitum pœnæ temporariæ remittere: sicut dispensator in domo multa potest, vbi honor vel vtilitas id exigit, dispensare, donare, vel relaxare: hoc enim ad regimen domus sibi commissum spectat, modò ea benè dispenset, non temerè dissipet; vt docet S. Bernard. lib. de præcepto & dispensatione, & lib. 3. de consideratione ad Eugen. *Quæritur*, inquit, *inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur. Vbi necessitas vrget, excusabilis dispensatio est. Vbi vtilitas prouocat, dispensatio laudabilis est. Vtilitas dico communis, non propria; nam cùm nihil horum est, non*

Pontifex Rom. potest dispensare in votis & legibus.

3. *Quis sit dispensator fidelis.*

plane

planè fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Vbi nota pro *dispensator*, Græcè est œconomus; qui domus curam habet, in ea omnia regit, distribuit, ordinat, quin & donat, & debita relaxat, vbi sincere credit hoc domino suo placere, vel vtile esse ad domini sui honorem. Eius enim præcipua virtus est fidelitas, & prudentia. Sic Pontifex in Ecclesia quasi domo Dei, omnia ordinat, dat indulgentias, relaxat vota, quasi œconomus & vicarius Christi.

4. *Quæ sint mysteria Dei.*

Mysteriorum Dei.

Mysticę, arcanæ & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Christi. Vtraque enim hæc

5. *Corinthiorũ contentio & schisma maximè ex baptismo ortum fuit.*

sunt mysteria Christi, eaque Christus credidit Paulo & Apostolis, quasi œconomis suis. Vnde Corinthiorum contentio, & schisma maximè ex sacramento Baptismi oriebatur, quòd hic iactaret se baptizatum à Paulo, ille ab Apollo, vt patet c. 1. v. 13.

Vers. 2.

Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.

Quasi dicat, Auocaui vos, ô Corinthij, à sapientiæ & eloquentiæ humanæ examine; ad simplicem & humilem Christi doctrinã, vt non disputetis an Paulus, an Apollo sit sapientior, vel eloquentior, dixique vtrumque nostrûm tantùm esse dispensatorem huius doctrinæ, forte vos in comparationem nostri proclines, iam de fideli nostra dispensatione disputare incipietis, & quærere quod de dispensatore homines quærere solent, an fideles simus, & an Paulus sit fidelior quàm Apollo, an verò Apollo Paulo sit fidelior in suo prædicationis officio. Multi vestrum dicunt, Paulus est fidelior & efficacior, sed Apollo eloquentior. Alij alios suos catechistas & magistros, ostentantes suam sapientiam iactant, quasi nobis meliores & fideliores. Quare vt omnem hanc comparationem, & vestra iudicia succidam, dico me non curare vestra & quorumuis iudicia, sed solius Dei: ita ex Chryſ. Theophylactus.

Nota, præcipua dos dispensatòris est fidelitas, vt notat Christus Luc. 12. v. 42. *Quis putas,* inquit, *est fidelis dispensator & prudens?* ad quam Christi sententiam alludit hic Paulus: *fidelis autem est*, inquit Theophyl. *si herilia bona sibi non vendicet & attribuat, vt non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena & herilia dispenset, non sua esse ducens, quia sunt heri, sed è diuerso quæ sua sunt, heri esse.*

6. *Fidelis prædicator non suam, sed Dei gloriam quærit.*

Talis est doctor & prædicator, qui non suam, sed Dei vnius gloriam, & animarum conuersionem salutemque quærit & spectat, eamque omni diligentia, non tantùm prędicatione sua, sed & sanctimonia, perfectæque vitæ exemplo procurare satagit.

Vers. 3.

Mihi autem pro minimo est, parui æstimarim, *vt à vobis iudicer, aut ab humano die.*

Quis humanus vel hominis dies?

Id est ab humano iudicio. Sic enim dies Domini vocatur, & est iudicium Domini. sic reis dicitur dies, cùm citantur vt sistant se iudicio, metonymicè; ita Hieronym. ad Algas.

7. q. 10. vbi addit, Paulum vtpote ex Tarso Ciliciæ oriundum, ex Cilicum phrasi Græca, humanum diem vocasse humanum iudicium. Verùm potiùs Paulus Hebræus, ab Hebræorum idiotismo hanc phrasin mutuatus videtur: alludit enim ad Ierem. 17. v. 16. vbi Ieremias à suis irrisus, & afflictus ob suas prophetias, sic ait: *Diem hominis non desideraui, Domine, tu scis.* Vbi nota dies hominis est ille, quo homo prosperatur, & tanquã potens, felix, & gloriosus honoratur & laudatur ab omnibus. q. d. Ieremias: Non desideraui vitam longiorem, prosperitatem, opes, honores, delitias, plausus hominum: si enim hæc spectassem, non tristia & dira eis prophetassem; sed eorum gloriæ & cupiditatibus applausissem: iam autem id minimè feci, nec diem & plausum hominis desideraui. Scio enim quod homo sit אנוש *enosch*, id est miser, fragilis, & citò cũ suo plausu, omnibusq; suis bonis periturus, & moriturus: hoc sciens & cogitans, non homini, sed tibi soli, ô Domine Deus, in meis prophetijs & concionibus seruire, placere, obedire, & à te solo commendari desideraui: ideoq; te iudicem & testem vnicum huius mei desiderij inuoco, dicẽs: *Tu scis*; perinde ac Iob inuocat dicens c. 16. v. 20. *Ecce enim in cælo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Ita S. Hieron. Raban. Hugo, S. Tho. Lyra. in Iere. 17. Ieremiã ergo imitatus Apostolus ait: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die,* id est à potentia & sapientia huius mundi, ab hominum fauore, & commendatione, ab humano iudicio. Nil timeo quid vos de me iudicetis, aut potentissimi & clarissimi huius mundi. Felix qui dicere potuit: *diem non desideraui*; ita vt huius rei testem habeat Deum: hæc summa perfectio est, qua omnia vt stercora reputamus, vt Christum lucrifaciamus. Id Moses iam grandis effecit (grandium enim hæc res est) negãs se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, Heb. 11.

Illustratur locus Ieremiæ c. 17. v. 16.

8.

9. *Morale Chrysost. de contemnenda laude, & hominum iudicio.*

Egregiè S. Chryſ. in morali hic. *Ne igitur,* inquit, *aliorum laudes requiramus. Hoc enim illi* (Domino Deo) *iniuria est, si, tanquam non sufficiat ad nos laudandũ, eo omisso, ad conseruos festinemus, quemadmodum enim qui in paruo theatro certant, magnum sibi inquirunt, ac si illud non satis sit ad præbendum de se spectaculum: sic qui in Dei conspectu certantes, inde hominum sibi famam quærunt, maiori omisso theatro, minoris cupiditate magnum sibi supplicium accersunt. Hoc igitur omnia peruertit, hoc vniuersum orbem terrarum perturbauit, quoniam hominum respectu omnia facimus, & in bonis operibus nulla nobis cura est, vt laudatorem Deum habeamus, sed laudem nobis à conseruis nostris inquirimus. In sceleribus rursum Deo contempto homines formidamus: & homine præsente nemo scortaretur, sed licet maiorem in modum libidine flagraret, affectus tamen violentia, pudore hominum vinceretur. Cum autem Deus videat, non modò adulterant, non modò scortantur, verùm & alia longè grauiora & ausi sunt, & audent. Nonne hoc vel solum satis esset, quo cælitus innumeris peteremur fulminibus. Hinc omnia orta sunt mala, quòd scilicet in rebus turpibus non Deum, sed homines timemus.*

10. *In sceleribus homines formidamus magis quàm Deum.*

Idem Chrysost. hom. 17. in Epist. ad Rom. *Quemadmodum*, ait, *pueri ludentes ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem sæpenumerò,*

eius rei ignarum, post tergum irrident: ita sanè & nunc, qui te in faciem prædicant, apud seipsos clancu-lum subsannant, atque ita quid aliud fit, quàm quòd & nobis inuicem fœnum coronãtes imponimus? Et vtinam
11. *Laus hominum fœnum est.* *nihil aliud quàm fœnum.* Nunc autem multo etiam *nocumento plena est hæc nostra corona: nam omnia nostra rectè facta perdit. Considerata itaque ipsius vilitate, damnum illud effugito. Quòd si centum vel mille, vel innumeri extiterint laudatores qui applaudant, nihil tamen illi omnes à graculis desuper garrientibus different. Imo si Angelorum theatrum perpenderis, apparebunt illi vermibus etiam viliores, illorumq́; præconium, aranearum textura, fumiq́; & somnijs infirmius. Dic ad animam tuam quemadmodum Paulus dixit: Ignoras quòd Angelos iudicabimus, atque ab hoc cœno excitatam increpato deinceps, ac dicito: Angelos iudicatura es, & vis ab immundis iudicari?*

12. *Prima monachi virtus est contemnere hominum iudicia* Prudenter quoque S. Hieronym. ad Pammach. de obitu Paulinæ: *Prima*, inquit, *monachi virtus est, contemnere hominum iudicia, & semper Apostoli recordari dicentis: Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Tale quid & Dominus loquitur ad Prophetas: Quòd posuerit faciem eorum quasi vrbem æneam, & lapidem adamantinum, & columnam ferream, ne pauerent ad iniurias populi, sed impudentiã subsannantium frontis rigore contererent.*

Denique Anselmus hic: *Iusti*, inquit, *non humana iudicia, sed æterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogantium verba cum Paulo despiciunt.* Hoc est ergo quod quidam Sanctorum dixit: *Si vis esse beatus, disce contemnere & contemni.*

Sed neq; meipsum iudico.

Græcè ἀνακρίνω, diiudico, q.d. Non possim certò diiudicare me, mea opera, intentionem, conscientiam.

Vers. 4. *Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum.*

Quasi dicat, Non iudico me. Nam licet
13. nullius infidelitatis in munere Apostolico mihi conscius sim, nõ ideo tamen reuera iustus sum, non coram hominib. horum enim iudicium non curo, vt dixi, sed corã Deo: ipse enim forte in me peccata videt, quæ ego non video. Hinc patet cõtra Nouantes, iustos non
Iusti non certò sciunt se esse iustos, idq; ex hoc loco demonstratur. certò scire, multo minùs credere, se esse iustos. Respõdent ipsi Apostolũ nescire se iustũ esse, spectãdo tantùm opera sua, id tamen sciuisse ex fide, & sacra Scriptura, quæ promittit omni in Christum credẽti iustitiam. q.d. Scio me esse iustum, non quia vito peccatum, & sanctè viuo: sed per misericordiam Dei: quia credo Christũ gratis me iustificare. Sed hæc responsio friuola est, & commentitia: subdit enim Apostolus:

Vers. 5. *Qui autem me iudicat, Dominus est. Itaq; nolite ante tempus iudicare, quoadusq; veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum.*

Id est tenebrosas, obscuras, & occultas ho-
14. *Solus Deus est cardiagnostes.* minũ cogitationes, & actiones. Ergo vult soli Deo arcana hominis, maximè intentiones, secretas inclinationes, & fundum cordis, qui homini est profunda abyssus, ac consequenter iustitiã certò patere; ita vt nemo alterũ, imò nec seipsũ iudicare debeat, siue ex fide, siue ex operibus, siue ex gratia Christi, nisi
A solus Deus. Putamus enim sæpè nos benè agere, cùm malè agimus; nos ex gratia & Dei amore facere, quod amore nostræ gloriæ, vel cupiditatis facimus. Ita Chrys. Ambr. hic, & Hieronym. dialogo 2. contra Pelag. initio, ac Basil. constitut. monastic. cap. 2. vbi sic ait: *Cùm multis in rebus offendamus Deum, maiorem tamen offensarum partem ne intelligimus quidem. idcirco Apostolus dicebat: Nihil mihi conscius sum, sed nõ in hoc iustificatus sum. quod idem est ac si diceret, Multa delicta committo, quæ committere me non intelligo. Propter hanc causam cum Propheta ait: Delicta quis intelligit.*

Pulchrè quoque hac de re differit S. Augustinus in Psalm. 4. ad illud: *Abyssus*, scilicet humanæ miseriæ & cæcitatis, *abyssum* diuini luminis, & misericordiæ *inuocat*. Confirma-
B tur primò, quia etiam Deus non scit nos esse iustos ex operibus, sed ex fide, & hoc tam scimus nos, quàm Deus, quia fide credimus secundùm Nouantes. Ergo secundùm ipsos falsum est quod ait Apostolus, nos id non scire, sed solum Deum. Secundò, quia Deum illuminare abscondita tenebrarum, & manifestare consilia cordium, non est Deum peruidere & manifestare fidem, sed machinationes, intentiones, & opera cuiusque. Tertiò, quia sicut opera nostra nobis incerta sunt, ita & fides, quæ sola iuxta Nouantes iustificat, quia non certò scit homo, se credere in Christum fide firma & diuina; ergo multò minùs scit se per illam esse iustum. Idem alibi sæpè docet Spiritus sanctus, vt Ecclesiastæ 9. *Nescit homo vtrùm amore, an odio dignus sit.*
C Prouerb. 20. *Quis potest dicere, Mundum est cor meum.* Iob 9. *Si fuero simplex, hoc ipsum ignorabit anima mea.* Iere. 17. *Prauum cor hominis & inscrutabile.*

Hæc autem fratres, transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis discatis, ne super quàm scriptum est (quàm scripsi capite 1. v. 2. 3.) *vnus aduersus alterum infletur pro alio.* Vers. 6.

Hæc autem. Scilicet quæ dixi contra inanem discretionem, & gloriationem magistrorum, & de non curanda laude & iudicio hominum, sed Dei solius, *transfiguraui*, Græcè μετεσχημάτισα, in figuram transtuli, typum & exemplum eorum constitui in me & Apollo. quasi dicat, Aliorum personam in nos 15.
D duos transposui, & de ijs sub nostro nomine locutus sum, ne quos magistros, qui infideles sunt dispensatores, vaniq́ue doctores (contra quos maximè ago hoc cap.) eorumúe discipulos, apud vos ostenderem. *vt in nobis*, id est sub persona & nomine nostro, qui primi vestri patres sumus, multò magis alios magistros (qui huius schismatis vestri sunt occasio, cùm ego & Apollo ab illo simus immunes & innocentes) intelligatis: vtq́ue nostro exemplo, modestiâ, concordiâ vos, ô Corinthij, non inflemini, nec gloriemini. *pro alio*, scilicet catechista, vel præceptore, dicendo: ego ab Apollo baptizatus sum: ego à Paulo conuersus; vel potiùs vos, ô magistri, non superbiatis, & quasi alijs magistris sapientiores & eloquentiores. *pro alio*, id est, pro discipulis

pulis vestris quasi sapientioribus, præ aliorum magistrorum discipulis, non inflemini, supra quàm à me iam scriptum est, non vos iactetis de vestra schola & disciplina, nec discipulis iactandi detis occasionem.

16. *Paulus deinceps tacito nomine magis magistros schismatis authores, arguit, quàm Corinthios.*

Deinceps enim magis ipsos magistros, quàm Corinthios arguit, sed modestè & tacito nomine, magistros, inquam, qui huius vanitatis, contentionis, & schismatis inter discipulos suos Corinthios erant causa & fomes. Patet v. 15. 18. 19. & cap. præcedente v. 10. & 12. & cap. vndecimo toto Epistolæ secundæ. Nam ijdem videntur esse pseudodoctores, quos hic modestiùs, vtpote latentes, & necdum satis se prodentes, & quos epist. 2. cap. 11. acriùs, vtpote iam imposturæ, Iudaismi & pseudodoctrinæ conuictos, taxat & redarguit. Vnde in Græco, vt notat ex Chrys. Theophyl. & Oecumen. priùs Paulus taxat magistros, habet enim, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται, φρονεῖν, id est, Vt discatis (vos ô magistri) in nobis Paulo & Apollo magistris, non sentire supra id, quod scriptum est, scilicet à me, puta nos (& multò magis vos) tantùm esse dispensatores Dei: deinde

17. *In discipulis Paulus corripit magistros.*

consequenter comprimit discipulos dicens: ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου, id est, Vt vnus non infletur contra alterum, pro alio, scilicet præceptore suo, quasi sapientiore vel eloquentiore. Videtur ergo Paulus hic ad Corinthios continuare sermonem, sed in eis, & per eos obiurgat hic eorum doctores, & vt v. 15. ait pædagogos: sicut solers & discretus pædagogus volens filios principis increpare, honoris & reuerentiæ causa, eorum famulos increpat, quasi facti auctores, vt idipsum sibi filij principis attribuant.

Infletur.

18. *Superbus metaphoricè dicitur inflatus.*

Id est superbiat, & intumescat typho elationis & arrogantiæ. Nota, aptè superbus dicitur inflatus, & inflari, id est superbire, metaphora sumpta ab vtribus. Vtres enim dicuntur inflari, cùm intus licet inanes & vani, flatu tamen ac vento ita distenduntur & tument, vt corporis crassi molem & speciem præ se ferant. pari modo superbus, qui ob scientiam, eloquentiam, similemue dotem turget & extollitur, intus vera scientia, sapientia, & virtute vacuus, exteriùs vanæ præsumptionis & arrogantiæ vento ita inflatur & tumet, vt vtri inflato & ventoso quàm simillimus sit.

Vers. 7. *Quis enim te discernit?*

Græcum διακρίνει tam anteponit & præfert, quàm discernit, segregat, diiudicat, significat. Theoph. vertit ψηφίζει, quasi dicat, Cuius suffragio tibi hæc discretio & præcellentia tribuitur? Iam sententiam hanc Chrysost. & Theoph. sic explicant: *Quis?* nimirum non homo, sed Deus *te discernit*, vt redeat

19. *Dei est discernere, id est iudicare.*

Paulus ad v. 3. & 4. Idem enim hic Græcè est verbum διακρίνω, quod ibi. quasi dicat: Dei est te discernere, id est iudicare, hominum iudicia curare nō debes. Secundò & meliùs, q. d. Quis te discernit? id est segregat, aut eximit à ceterorum grege, tanquam ijs præstantiorem ô Corinthie catechumene, quasi dicat, Nullus nisi tu qui inflaris. licet enim à sanctiore, eloquentiore, doctiore esses baptizatus aut edoctus, non ideo es sanctior aut doctior. Ad hanc enim discretionem Apostolum propriè respicere, patet ex omnibus præcedentibus, & docet Ambr. Ansel. Theodor. Tertiò & maximè ad mentem Apostoli, qui videtur, vt dixi, potiùs magistris loqui, quàm discipulis, hic videtur genuinus huius loci esse sensus: Quis te, ô magister, discernit, quasi in Christianismo aut euangelizando maiorem & meliorem, nisi tu qui ob sapientiam & eloquentiam, te vanè præ alijs extollis, & tui, quos quasi Psaphonis aues, te quasi suum magistrum extollere & laudare docuisti. Si dicas: Labor, studium, industria

20. *Omnia naturæ dona à Deo sunt, multò magis supernaturalia.*

mea me discernit ab alijs, quibus præsto. Respondeo: *Quid habes quod non accepisti?* quasi dicat, Tuum laborem, & ingenium, & alia naturæ dona, in quibus gloriaris, accepisti à Deo: multò magis supernaturalia accepisti à Deo; ergo Deo dare debes omnem gloriam: hinc Conc. Arausican. can. 22. definit nos

21. *Nihil à nobis habemus, nisi mēdacium & peccatum.*

à nobis nihil habere, nisi mendacium & peccatum. hic est sensus literalis, & mens Apostoli. Vbi tamen nota, quòd S. Augustinus sæpè, Prosper, Fulgent. & Concil. Arausic. secundum, can. 6. hanc generalem Apostoli sententiam, *quis te discernit?* à discretione donorum naturalium, puta sapientiæ & eloquentiæ, de qua propriè loquitur hic Apostolus, ex paritate rationis transferunt ad discretionem donorum supernaturalium gratiæ, & prædestinationis diuinæ: tam

22. *Opera solis naturæ viribus facta impertinentia sunt ad gratiam & sanctitatem.*

enim alia naturæ dona, & bona opera solis naturæ viribus facta, quàm labor, studium, & sapientia magistrorum impertinentia sunt ad gratiam & sanctitatem: & si illa dona non discernunt hominem, vt in naturalibus gloriari possit, quasi sapientior, eloquentior, excellentior: multò minùs eadem discernent hominem in supernaturalibus rebus, vt glorietur, quòd ex ijs factus sit sanctus vel sanctior. Hac de causa itaque

23. *Nemo potest ordiri initiū salutis per se, suæq; naturæ viribus.*

sanctus Augustinus cum suis, τὸ *Quis te discernit?* refert ad gratiam & prædestinationem, hoc sensu, quòd nemo te à massa perditionis & peccatorum secernere possit, & ordiri initium salutis suæ, per se, & viribus naturæ suæ, vti volebant Pelagiani & Semipelagiani. Sic ergo Deus discernit iustum à non iusto, non naturæ vires, quia Deus est prima & præcipua causa donorum, quæ sunt in iustificato: ita vt nil habeat iustificatus, quo à non iustificato discernitur, quod à Deo non acceperit, atque adeò de quo gloriari possit, quasi id non acceperit: id tamen non tollit, quin illud ipsum simul pen-

24. *Opera ex gratia facta pendent simul à libera cooperatione voluntatis nostræ.*

deat à libera cooperatione voluntatis nostræ, sine qua illud ipsum non esset. Nam per liberum arbitrium adiutum gratia discernere se eum, qui conuertitur ab eo, qui non conuertitur, docet sanctus August. de spiritu & litera, capite trigesimo quarto, vbi sic ait: *Consentire vocationi diuinæ, vel ab ea dissentire, propria voluntatis est:*

qua res non solum non infirmat quod dictum est; quid enim habes, quod non accepisti, verum etiam confirmat. Accipere quippe & habere anima non potest dona, de quibus hoc audit, nisi consentiendo, ac per hoc quid habeat, & quid accipiat Dei est: accipere autem & habere vtique accipientis & habentis est, puta consentientis liberè Dei vocationi & gratiæ, vt ante dixit S. August. Breuiter quoque & neruosè S. Bernar. tract. de gratia & lib. arb. *Quod*, inquit, *à Deo soli datur libero arbitrio, tam absque consensu non potest esse accipientis, quàm absque gratia dantis.*

Si ergo quæras: Quis discernit credentem à nolente credere, posito, quòd parem cum eo, à Deo acceperit gratiam excitantem ad credendum. Respondeo, credens sua libera

25. *Accepta gratia credens sua libera voluntate se determinat ad credendum.*

voluntate, non per vires naturæ, vti voluit Pelagius, sed per vires gratiæ se discernit à non credente: in ipsius enim arbitrio erat gratiæ assentiri, vel non assentiri, ac consequenter credere, vel non credere. cùm ergo credit, liberè credit, liberè gratiæ Dei assentitur, liberè se à credente discernit.

Dices: Ergo in eo quod se discernit, gloriari potest. Respondeo, Non ita posse gloriari, quin præcipuum, imò totum tribuat Deo, & in eo glorietur, cuius gratia se discernit. Ratio est, quia neque actum illum quo se discernit, neque gratiæ amplexum, qui non distinguitur à consensu, neque vllum omnino conatum, motum, aut nutum in illum actum fecit, aut facere potuit, aut voluit virtute naturali, sed tantùm viribus gratiæ. Nam in eo actu, ne minima quidem est ratio formalis, quæ solis liberi arbitrij viribus sit effecta. Totum enim illud opus secundũ substantiam suam, & omnes modos reales est à gratia, & totum à libero arbitrio: sicut quodque totum à Deo est, vt causa prima, & totũ à causa secunda: sed à gratia habet quòd sit supernaturale, meritorium, omnemq; suam dignitatem; à libero arbitrio tantùm habet, quòd sit opus liberũ. Sic ergo quia ipse actus, & cooperatio liberi arbitrij est à gratia excitante, & cooperante; hinc non magis gloriari potest in sua cooperatione & electione homo, quàm pauper cui offeruntur centum aurei, gloriari potest se eos acceptasse. Et hoc tantùm vult Apostolus, scilicet neminem in aliquo ita gloriari posse, quasi suum sit, & à Deo idipsum non acceperit. Alioqui enim omnis virtus, & virtuosus per se laude & gloria est dignus, sed laus hæc vltimo, vti & virtus, Deo est danda: viribus enim non naturæ, non suis, sed gratiæ, id est viribus Dei se discernit & conuertit, quicumque se conuertit & discernit. Nec aliud velle Apostolum patet, quia, vt dixi, loquitur ad literam de discretione in sapientia, eloquentia, & alijs donis naturalibus, quæ clarum est hominem posse suo labore, industria, ac studio parare, vt in ijs excellat, ac se ab alijs minus doctis secernat, ac consequenter posse illa suo labori & studio tribuere, in eoque gloriari, sed modestè: tantùm ergo gloriationem illam excludit Apostolus, quæ ex superbia & aliorum contemptu oritur;

Nullum motum, conatum, nutũ, in actum supernaturalem fidei, potest homo facere viribus naturæ.

27. *Actus fidei à gratia habet quòd sit supernaturalis & meritorius; à libero arbitrio, quòd sit liber.*

28. *Omnis virtus & virtuosus, laude & gloria est dignus.*

A si videlicet ita superbè glorieris, quasi hæc dona de quibus gloriaris, à te habeas, nec à Deo acceperis, vt in Deũ quasi primũ auctorem illa non refundas: hoc enim est, quod se explicans, disertè subdit Apostolus, dum ait: *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Ergo, si eandem hanc Apostoli sententiam (*Quis te discernit?*) accommodes gratiæ, ac rebus supernaturalibus: tantùm excludet illa ex vsu & mente Pauli secretionem & gloriationem similem, scilicet ortam ex superbia, qua alios contemnas, omnia tibi tribuas, nec vltimatè in primum fontem Deum, Deique gratiam referas. hoc autem non facis, si dicas te viribus ac robore gratiæ liberè teipsum discernere & secernere à peccatoribus, volentibus in peccato remanere: tunc

29. *Gloriatio ea tantùm quæ ex superbia, & aliorum contemptu oritur, hic excluditur.*

B enim primam & vltimam laudem, & gloriam das Deo, & gratiæ Dei; etsi liberum arbitrium suam quoque laudem & gloriam habeat, sed à gratia & à Deo acceptam.

Ex dictis sequitur, eum qui conuertitur ab eo qui non conuertitur, discerni, & conuerti tum per gratiam, tum per liberum arbitriũ: licet enim gratiam præuenientem, cum alio sæpe physice æqualem tantùm habeat, tamen insuper habet gratiam cooperantem, quam non habet ille qui non vult conuerti; cum ea enim liberè se discernit, & conuertitur. Rursum gratia eius præueniens, præuisa est hic & nunc in eo fore, efficax, & cùm hoc præuideret Deus, illam illi destinauit, cum qua sciebat certissimè illum cooperaturum & conuertendum: talem au-

C tem non dedit alteri, qui non conuertitur. hoc autem in genere moris æstimandum est, vtpote quo reipsa conuertimur & saluamur. Est enim hæc gratia efficax propria prædestinatorum & electorum, si nimirum in finem vsque vitæ efficax perseueret. ita S. Aug. Vnde patet non tam liberũ arbitriũ, quàm gratiam discernere iustũ à non iusto: quia gratia operatur conuersionẽ & iustificationem in iusto, qui non impedit efficaciam & operationem gratiæ, sed illi consentit & cooperatur. Id autem gratia non operatur in non iusto: quia is ponit obicem & impedimentum gratiæ in eo, quòd illi consentire & cooperari renuit: itaq; fit vt gratia in ipso sit inefficax & cassa.

Iam saturati estis. *Vers. 8.*

D Oppleti scil. sapientia, gratia, & donis Spiritus S. quibus vos iactatis non tam Corinthij, quàm magistri, quasi nil discendum vobis restet in christianismo, sed quasi Doctores sitis perfecti, cùm vix sitis discipuli veræ & perfectæ sapientiæ. Est ironia, ita Chrys. Theoph. Ansel. *Paucis satiari*, ait Chrys. *imbecillis est animæ, & parua accessione putare se ditescere, nauseabundæ est & miseræ: siquidem pietas insatiabilis est.* Notat S. Thomas Paulum hic in Corinthijs, vel potiùs eorum magistris tangere quatuor superbiæ species. Prima est, cùm quis bonum quod habet, id se non à Deo, sed à seipso habere putet: hanc tangit cùm ait: Quid gloria-

30. *Ironia Apostolus vtitur ad Corinthios.*

31. *Quatuor superbiæ species in magistris Corinthiorum.*

gloriaris quasi non acceperis? quibus verbis etiam tangit secundam, quę est, cùm quis bonum, quod habet, suis meritis asscribit. Tertia est, cùm quis iactat se habere quod non habet: hanc tangit, cùm ait: *Iam saturati, iam diuites facti estis.* Quarta est, cùm quis alios despicit, vultque haberi singularis: hanc tangit, cùm ait: *sine nobis regnatis.*

Sine nobis regnatis.

Sine nostro auxilio omnibus Dei bonis excellere & trũiphare vos putatis, ô Corinthij, & magis vos, ô magistri, in per discipulos quasi comparato regno, summam dignitatem vobis vendicatis, nobis exclusis. *& vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus,* quasi sequaces & æmuli vestri, aut potiùs quasi patres vestri: hoc enim reuera sumus: ita Theophyl. Ansel. & Chrysost. quasi dicat, Non recuso socios in regno Christi, id est, in regenda Ecclesia, modò regant vt oportet, hoc est, saluti fidelium incumbant.

Vers. 9. *Puto enim quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos.*

Opponit se & sinceros Apostolos vanis magistris, suamque gloriam & commoda quærentibus, quasi dicat: Dixi, vtinam nos Apostoli vobiscum regnemus, adeò enim nos non regnamus, nõ triumphamus, vt putem, quòd nouissimos, id est, postremos, abiectissimos *ostendit*, id est exhibuit nos Deus, quasi sontes morti destinatos. Secundò, & simpliciùs: *Deus nos Apostolos nouissimos*, id est, qui sumus nouissimi, quos scilicet vltimos vltimis hisce tẽporibus misit in mundũ, *ostendit*, Grece ἀπέδειξεν, id est, designauit, ὡς ἐπιθανατίους, tanquam homines morti destinatos & addictos, v.g. damnatos ad bestias. vnde Tertull. legit, *velut bestiarios.* q.d. Deus designauit & destinauit nos nõ regno & triumphis, sed morti, persecutioni, & martyrio.

32. *Isaias, Ieremias, & alij Prophetæ quasi Apostoli à Deo missi sunt ad Iudæos.* Nota, Apostolos nouissimos vocat, respectu priorum, scilicet Isaiæ, Ieremiæ, & aliorum Prophetarum, quos Deus quasi Apostolos misit ad Iudæos, Isaiæ 6. v. 9. & alibi: & maximè se vocat nouissimum, quia post cæteros Apostolos à Christo in terris viuente vocatos & missos, ipse à Christo regnante iam in cælis, vocatus est ad Apostolatum.

33. *Paulus nouissimus Apostolorum.* Rursum, *ostendit*, id est primò designauit. Secundò effecit, exhibuit, & vt Syrus, *constituit.* Sic ostendere in Scriptura significat sæpe exhibere, & facere, vt Psal. 59. v. 5. Ostendisti populo tuo dura. Psal. 70. v. 20. Quantas ostendisti mihi tribulationes? ostẽdisti, id est immisisti, exhibuisti. Tertiò, *ostendit*, id est, in ostentum & exemplum aliorum proposuit. Vnde sequitur,

Quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

Spectaculum. Græcè θέατρον. vnde S. Hieron. in Epitaphio Paulæ legit: *Theatrum facti sumus,*

34. *Spectaculũ facti sumus mundo: alludit hic Paulus ad bestiarios.* quasi dicat, Facti sumus vt damnati, qui in theatro morituri, vel cum bestijs pugnaturi ab omnib. spectãtur. videtur alludere ad bestiarios, qui Romæ & alibi inclusi caueis, spectante populo bestijs obijciebãtur. q.d. Mundus spectare nos gestit, quasi stultos, magos,

A aut nouitatum circumforaneos, vel potiùs vt homines ad bestias damnatos. Nota, *Mundo*, id est, Angelis & hominibus, hi enim soli in mũdo nos spectant. Vnde Angeli & homines carent Græco articulo, quẽ habet mundus: τῷ κόσμῳ, ϗ ἀγγέλοις, ϗ ἀνθρώποις. Angelis bonis spectaculũ facti sumus cõpassionis, & pariter dignæ admirationis, ac venerationis; malis autẽ odij & gaudij (gaudent enim mali

35. *Afflictionibus nostris Angeli boni compatiuntur, mali congaudent.* angeli & homines de nostra contumelia, afflictione & morte) sed & pariter confusionis, & terroris: hominib. bonis spectaculũ sumus, & exẽplum fortitudinis, fidei, innocentię, patientiæ, mansuetudinis, constantiæ, & sanctæ cõuersationis, ait Titelmann. Moraliter vide

Theatrum vitæ. de theatro huius vitę, in quo corã Deo omnia agimus, Chrys. in mor. hom. 12. Sic Augustus

B moriturus, ait Sueto. ad amicos astantes: Satisne, inquit, cõmodè personam nostram hac scena, hoc theatro egimus? Cõmodè, responderunt amici; tum ille: Valete & plaudite. & reductis cortinis animam afflauit. Meliùs & aptiùs Edmũdus Campianus nobilis Angliæ martyr, verè Campianus, verè pugil & athleta Christi, iam martyrio afficiendus in theatro hoc vltimum concionis suæ thema proclamauit: Spectaculũ facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. Tale enim theatrum & spectaculum hic ad literam intelligit Apostolus. *Nullum theatrum virtute & conscientia* (ac

36. *Theatrum martyrum.* præsertim apud Christianos martyrio) *maius est*, inquit Cicero quæst. 2. Tuscul.

37. Aptè quoq; & piè magna illa Paula, vt refert Hiero. in eius Epitaphio, cuidã susurroni

C suggerenti, quòd pro nimio feruore virtutum quibusdã videretur insana, & cerebrũ illius dicerent confouendũ, respõdit; *Theatrũ*

Theatrum S. Paulæ. *seu spectaculũ facti sumus Deo, & Angelis, & hominib. &, nos stulti propter Christum: sed stultum Dei, sapientius est hominibus. Vnde & Saluator loquitur ad Patrẽ: Tu scis insipientiam meam. Et iterum: Tãquam prodigiũ factus sum multis, & tu adiutor fortis. vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum.*

Vers. 10. *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.*

Pergit in ironia versus octaui, quasi dicat, Nos stulti reputamur propter Christum crucifixum, quem prædicamus, & cuius causã temerè videmur nos obijcere tot periculis: hoc enim Gentibus videtur stultitia. Vos autem videmini vobis ipsis esse pru-

D dentes in Euangelio Christi, ob eloquentiam & Philosophiam, quæ illi miscetis, & quia sic prædicatis Christum, vt cautè caueatis, ne quid periculi eius odiũ incurratis: hinc *nos infirmi*, quia multa grauia & aduersa, puta famem, sitim, nuditatem, labores, calumnias, maledicta, persecutiones, vt sequitur versu 11. sufferimus, nec resistimus, quod infirmitatis videtur.

Vos fortes, & validi.

Quia vestrà sæculari eloquentia, sapientia, amicitia, mala & aduersa quæ occurrunt, facilè auertitis. hinc *vos nobiles*, id est gloriosi: *nos ignobiles*, inglorij, inhonorati, ignominiosi. Modestè, sed acriter, suo vtpote magistri exemplo docet, non in glo-

ria,

38. *In cruce Christi gloriandum est Christiano.* ria, opibus, sapientia, eloquentia, hominum fauore, sed contumelia, gloriæ contemptu, Christique cruce gloriandum esse Christiano, præsertim doctori & prædicatori: ita Chrysost. itaque ruborem inijcit & ipsis magistris delicatis, vanis & mollibus, & Corinthijs, qui tales potiùs sectarentur, quàm Christi Apostolos, qui labores, opes, famam, & vitam pro ipsis profundebant.

Vers. 11. *Vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus.*

Pro *instabiles sumus*, Græce est, ἀστατοῦμεν, certam sedē non habemus, incertis sedibus erramus, & vagamur. ita Syrus, Chrys. & alij.
39. *Insignis descriptio vitæ Apostolicæ.* Nota hic insignem descriptionem vitæ Apostolicæ, similis est c. 11. v. 23. epist. 2. quam sibi præfigere debent & æmulari, qui ad eandem vocantur; vti faciunt, magno zelo viri Apostolici in Anglia, Hollandia, India, Iaponia.

Præclarè S. Chrysost. hom. 52. in Acta Apostol. exponens verba illa S. Pauli Actorum
40. *Amor Dei magnus quanta operetur in homine.* 26. *Opto omnes, qui audiunt, fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his. Talis,* inquit, *est anima cælesti amore sublimis, vt pro ingenti ducat gloria, vinctum esse pro Christo. Sicut enim procus non spectat nisi amasiam, & amasia sit eximia: sic qui igne Christi captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans, qui nihil curat gloriam & ignominiam. Tentationes enim sic contemnit ac flagella & carceres, quasi in alieno corpore pateretur, quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Ea autem quæ suauia sunt in hac vita, ita ridet, & non sentit sicut nos, vel ipsi mortui corpora mortua: tantùm autem abest, ne ab affectione quadam capiantur, quantum aurum, quod igne probatur, à macula abscedit. Hæc omnia operatur amor hominis ad Deum, si ingens fuerit:* nos autem hæc non capimus, quia frigidi sumus, & cælestis huius Philosophiæ imperiti. Vidit hoc, sed eminus, & per vmbram
Diogenis γνώμη. Diogenes Philosophus, qui interrogatus, quinam essent hominū nobilissimi? respondit, *contemptores opum, gloriæ, voluptatis, & vitæ; contrarijs autem, puta paupertate, obscuritate, fame, labore, ac morte superiores.* testis est Laertius & alij in eius vita. Vidit hoc Diogenes, sed præstare non potuit: fuit enim & ipse vanitatis & gloriæ mancipium.

Vers. 13. *Blasphemamur.*

41. *Quid sit blasphemare.* Probris afficimur, vocamur magi & malefici. Blasphemare ergo est maledicere, conuiciari. Sic ad Titum 3. v. 2. *Neminem blasphemare,* id est conuiciari.

Et obsecramus.

Mansuetè eos compellamus more obsecrantium. ita Græci. vel Deum pro ijs obsecramus. ita Caietan. sed priùs melius respondet Græco παρακαλοῦμεν.

Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus.

Purgamenta vocat fæces, excrementa, sordes, inquit Theophylact. & Theodoret. vnde & Syrus vertit נפתא *nephata*, id est, tanquam stercus mundi facti sumus, idque non semel, sed semper, vsque ad hanc horam. ita Theophylactus. Græce est ὡς περικαθάρματα, quasi dicat, Tanquam sordes vndique euerrendo collectæ facti sumus. hoc enim notat περὶ, quasi dicat, Habemur contemptissimi, abiectissimi, indigni hominum consortio, mundo eijciendi & exterminandi.

Secundò Gagnæus & alij legunt per diastolen, ὥσπερ καθάρματα, quasi piacula, aut piaculares hostiæ. vnde Ambros. in Psalm. 118. serm. 8. legit: *Facti sumus lustramenta mundi.* Vbi 42. *Quid sit κάθαρμα vel anathema.*
nota, καθάρματα, vel anathemata Gentilibus erant scelesti & exitiales homines, qui famis, tempestatis, alteriúsue publicæ calamitatis sedandæ causa immolabantur: quales se fecerunt Decij deuouentes se pro patria, & Curtius qui ad luem communem sedandam, & numen placandum, hostiam pro salute patriæ se deuouit, atque armatus Romæ in terræ hiatum insilijt. Sic Seruius in illud Aeneidos 3. Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames! notat famem dici sacram ex more Gallorum. Cùm enim Massilienses peste laborarent, vnus è pauperibus se 43. *Massilienses pestis tempore pauperem immolabant omnibus malis ciuitatis onustū.*
offerebat alendum anno integro publicis & purioribus cibis, postea verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem, cùm execrationibus, vt in eum inciderent omnia mala ciuitatis: sicque mactabatur, vel in aquas proijciebatur. Vnde Budæus ex Suida & alijs: καθάρματα, ait, erant homines sacri, quos quasi onustos totius ciuitatis scelerib. in mare proijciebant, & Neptuno sacrificabant, addētes hæc verba: περίψημα ἡμῶν γενοῦ, Esto nostrum peripsema, id est, nostra piacularis victima. Tale piaculum fuit apud He- 44. *Piacularis victima apud Hebræos caper emissarius.*
bræos, caper emissarius, Leu. 16. v. 21. Sed, vt dixi, noster & Græca passim legunt περικαθάρματα, id est purgamenta. vnde prior sensus verior & simplicior est: agit enim Paulus de sui & suorum contemptu, quòd quasi sordes, & res vilissimæ omnium linguis & pedibus calcarentur. Vnde sequitur,

Omnium peripsema vsque adhuc.

45. *Quid sit peripsema.* *Peripsema,* id est abiecta scobs, ramentum, resque vilissimæ, quæ abijciuntur, & calcantur ab omnibus. ita Chrys. Theoph. Anselm. περιψᾶν enim abstergere, limare, radere significat. Oecumenius per peripsema intelligit vilē panniculum, vel strophiolum, quo sudores absterguntur. Secundò, alij ex Budæo, vt dixi, peripsema vertūt piacularis hostia. vnde & Syrus trāstulit, כופרא דכלכש *cuphara decullenas,* id est piaculum omnium.

Vers. 14. *Non vt confundam vos hæc scribo.*

46. *Pater Corinthiorum Paulus.* Vt scilicet vobis hæc exprobrem. *Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui:* ac per consequens, ego solus vobis sum pater spiritualis; cæteri vero Doctores vobis tantū sunt instar pædagogi, qui puerum à patre genitū format & instruit. Subindicat Paulus reuera Corinthijs pudendū fuisse, quòd postpositis Apostolis, qui ipsos ad Christum conuerterant, quique ipsorum causa tanta patiebantur, sectarentur gloriosulos quosdam magistros, eorumque discipuli dici vellent.

Vers. 17. *Ideo misi ad vos Timotheum, qui vos commonefaciet vias meas.*

Meam scilic. doctrinā, & vitam Christianam, inquit S. Tho. & Ansel. *In Christo,* in Christi religione, in Christianismo, vide can. 37.

Veniam

Vers. 19. *Veniam & cognoscam non sermonem.*

Facundiam eorum, qui inflati sunt, *sed virtutem*, Græcè δύναμιν, id est energiam.

Vers. 20. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.*

Id est virtus, energia spiritus, & perfectio Christiana, & maxime Apostolica, qua Deus regnat, & Euangelij, suæque gratiæ & spiritus efficaciam ostendit in nobis & in Ecclesia, non est sita in eloquentia, sed in potenti operatione Spiritus sancti, scilicet in efficacia sermonis, potestate miraculorum, expulsione dæmonum, & potiùs, inquit Theophylactus, & Caietanus, in tolerantia & vita Apostolica (quam descripsit vers. 9. 10. 11.) morum conuersione, & sanctimonia. Sic & Chrysostomus, & Anselmus, nam S. Ioannes Baptista nullum fecit miráculum, & tamen A regnum Dei prædicare cœpit in virtute sanctæ vitæ, spiritu & efficacia sermonis & prædicationis. Simile est ad Romanos decimo quarto, versu 17. *Regnum Dei non est esca & potus.*

47. *Perfectio Apostolica nō est sita in eloquentia sed in potenti operatione Sp. Sancti.*

48. *S. Ioannes Baptista nullum fecit miraculum.*

Quid vultis? in virga veniam ad vos? Vers. 21.

Quæ me quasi patrem vestrum, vt dixi v. 15. decet. *Virga*, inquam, id est seueritate correptionis, & potestate puniendi: ita Chrysost. Theoph. Anselm.

Nota hic potestatem puniendi in Ecclesia, & Prælatis Ecclesiæ, quam cap. sequenti exercet Paulus. Oecum. & Caiet. hęc Apostoli verba referunt ad caput sequens, in quo acriter obiurgat Corinthios, ob incæstum fornicarij. Rectè tamen hæc verba aptari possunt præcedentibus, in quibus taxauit inflationem Corinthiorum.

49. *Potestas puniendi in Ecclesia eiusq; prælatis.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRansit Apostolus à schismate Corinthiorum, ad scandalum incæstus, itaque Corinthios reprehendit, quòd in incæstu publicè viuentem tolerarent: quare ipse eundem iubet excommunicari & tradi Satanæ.

Secundò, v. 6 mandat vt hoc & quodlibet aliud peccati fermentum expurgent, quò puri pascha perenne celebrent, & iugiter epulentur in azymis sinceritatis & veritatis.

Tertiò, imperat eis, v. 9 ne commisceantur Christianis palàm criminosis, nam quod ad infideles & paganos attinet, asserit eos non subesse suo & Ecclesiæ iudicio.

1. OMnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat.
2. Et vos inflati estis: & non magis luctum habuistis vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.
3. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic operatus est,
4. in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu
5. tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi.
6. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?

7. Expurgate

7. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

8. Itaque epulemur: non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis, & veritatis.

9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicarijs.

10. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exijsse.

11. Nunc autem scripsi vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nónne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis?

13. Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Omnino*, non vago rumore, sed certa fama & iudicio *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt quis vxorem patris sui*, id est nouercam, *habeat*, scilicet sibi concubinam.

51. *Gentes auersata sunt congressum priuigni cū nouerca.* NOta Gentes, non barbaras, sed ciuiles & honestas, ex dictamine & pudore naturali, auersatas esse congressum priuigni cum nouerca. Vnde Poëtæ laudant Hippolytum, qui maluit patris Thesei iram offendere, quā Phædræ nouercali libidini parêre: sollicitatus enim à Phædra, cùm renuisset facinus, accusatus ab ea falsò, quòd se sollicitasset, apud patrem, ab eo quatuor equis discerptus fuit. Extat tamen apud Valer. Max. lib. 5. c. de parentum amore in liberos, huius copu-

52. læ exēplum in Seleuco Rege, qui Antiocho filio Stratonicen vxorem suam tradidit, cū Antiochus amore illius ægrotaret ad mortem, idque ex medico cognouisset Seleucus.

Notat secundò Theodor. in præfatione epist. & Chrysost. hic hunc fornicarium fuisse insignem, potentem, & ducem factionis, & schismatis inter Corinthios. Vnde & ex schismate cap. præced. statim ad eum transit hoc cap. quinto.

53. *Hic fornicarius uxorem patris viui habuit sibi concubinam* Quæritur, an hic fornicarius, vel potius incæstuosus, vxorem patris viuentis, an mortui acceperit? Respondent aliqui, mortui: sed videtur potius viuentis patris fuisse vxor: hæc enim propriè dicitur vxor patris. Et quia v. 12. c. 7. Epist. 2. ait: *Hæc scripsi non propter eum, qui fecit iniuriam, nec eum qui passus est*, scilicet pater. Ergo viuebat adhuc pater. Ita Ansel. & alij. Erat ergo hic incestus simul, & adulterium, in quo contumaciter hic homo permanebat: sine contumacia enim non potuisset excommunicari.

Vers. 2. *Et vos inflati estis.*

Quasi dicat, Et vos interim in vestris su-
A perbis contentionibus occupamini, & negligitis correctionem huius incæstus, nec curatis vt reus tollatur, id est expellatur è cœtu vestro, & excommunicetur. ita Chrysostom. Theophylact. Anselm. Disce hic quanta cura satagere debeant non tantùm prælati, sed etiam fideles quique, vt scandala & scandalosi de Ecclesia tollantur.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, *Vers. 3.*

(Vti Pastorem & Episcopum Ecclesiæ suæ cura sua & vigilantia præsentem semper 54.
esse oportet, etiamsi corpore ab ea sit absens) *iam iudicaui*, id est, statui, & de facto hisce verbis statuo, iudico, & impero eum excommu- *Excommunicatur à Paulo fornicarius.*
B nicari, & tradi Satanæ, *idque in nomine Christi*, id *Vers. 4.*
est, auctoritate & vice Christi, qua fungor, dum impero & iudico.

Chrysostomus vero *τὸ in nomine Christi*, refert ad id quod sequitur, *congregatis vobis*, quasi dicat, Nomine Christi vos congregante pro quo conuenistis. Vult enim Paulus, vt congregatis omnibus, siue in publica Corinthiorum congregatione & Ecclesia excommunicetur hic fornicarius. Potest tertiò, *τὸ in nomine Domini Iesu Christi*, referri ad *tradere Satanæ*. Quia traditio hæc, & executio sententiæ fit virtute, nomine, & vice Christi.

C *Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi Satanæ.* *Vers. 5.*

Quasi dicat, Iudico & iubeo, vt dum vos,
55. ô Corinthij in Ecclesia estis congregati, quibus, *meo spiritu*, hoc est animo affectu & auctoritate sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data, excommunicetur, & tradatur incæstuosus Satanæ, qui extra Ecclesiam regnat, ibique excommunicatos solet in anima, & etiam in corpore hoc tempore affligere. Hinc patet, hoc

56. *Non est plebi & laicis potestas excommunicandi.*

hoc non dici à Paulo, quasi in Ecclesia, id est, tota congregatione, & plebe ac laicis sit potestas excommunicandi, non autem in Prælatis, vt volunt hæretici. Contrarium enim dicit: *Ego*, inquit, *iudicaui*; sed tantùm, quòd velit Apostolus publice excommunicationem fieri per præpositum Ecclesiæ, ad terrorem aliorum. Vnde non dicit: vt vos congregati tradatis eum; sed, *congregatis vobis*, id est, in cõgregatione & Ecclesia vestra, iudicaui tradere eum Satanæ, scilicet per illum, cuius est tradere, puta qui nomine Christi vice mea preest Ecclesiæ vestræ. Sic enim in omni republica iudicium facit respublica, non voce populari, sed per suos iudices & magistratus. Adde,
57. hac phrasi vti Apostolum, vt significet hanc potestatem & spiritum Ecclesiæ esse datum, & se ac Prælatos nomine Ecclesiæ illa potestate fungi, eamque exercere: hoc sensu, non quòd tota Ecclesia immediatè eam à Christo acceperit, sed quòd Christus hanc potestatem dederit Paulo & Prælatis, non propter se, sed ad bonum Ecclesiæ, vt quia Ecclesia tota nõ potest eam exercere (sic enim in ea esset magna confusio, si singuli deberent rogari & dicere sententiam) eam saltem exerceat per sua capita, & rectores. Denique quia res odiosa est excommunicatio, vult Paulus eam excõmuni Ecclesię consensu & spiritu fieri, vt sic omnes sibi conciliet, ne quis fornicarium virum potentem tueatur, & Paulum nimiæ seueritatis accuset. Vnde spõte sua defert illis tacitè quasi
58. *Quare Paulus Corinthios sibi adsciscit quasi iudices ad excommunicandum fornicarium.*
iudicium, & ex modestia Corinthios sibi adsciscit, quasi iudices, id est, approbatores & executores sententiæ à se latæ, vt fornicariũ hunc publicè excommunicent per Ecclesiæ præpositum. Sic enim solent modesti Principes, & duces exercitus in caussa ardua & periculosa, si primarius aliquis miles plectendus sit, ne exercitum exacerbent, primariorũ militum sententiam exquirere, imò illis quasi iudicium deferre. ita Chrys. Ambros. Theoph. Ansel.

Cum virtute Domini nostri Iesu Christi.

Refer ad *tradere*, vel potiùs cum Ambrosio ad, *Congregatis vobis & meo spiritu*. Quasi dicat, In hac actione, puta excommunicatione, Christi spiritus vobis adest, & maximè meo spiritui adest. Christus enim Ecclesiæ suam virtutem & potestatem communicauit, vt Ecclesia per suos rectores & prælatos posset contumaces excommunicare, & tradere Satanæ.

Tradere Satanæ.

59. Putat Theophylactus his verbis Paulum actu excommunicare fornicarium; sed verius est, tantùm iis iubere Paulum, vt excommunicetur à Prælatis in ipsa Corinthiorum Ecclesia. ita Syrus. Hoc enim est, *Iudicaui tradere*, id est, vt tradatur: alioqui dixisset, trado. Hoc etiam significat *τὸ congregatis vobis*, quasi dicat, In vestra congregatione & Ecclesia tradatur Satanæ. Vbi nota, veteres hunc locum accipere de excommunicatione & potestate excommunicandi quæ est in Prælatis Ecclesiæ. Ita Chrys. Ansel. August. &c. quos vide apud Baron. anno Christi 57. pag. 448.

60. Nota 2. Excommunicati dicuntur tradi Satanæ, quia eiecti extra societatem Christi & Ecclesiæ, eiusque bonis priuati, scilicet orationibus, suffragiis, sacrificiis, Sacramentis, Dei protectione, cura pastorali; tyrannidi & incursibus Diaboli, cuius regnum est extra Ecclesiam, ita exponuntur, vt in eos magis, quàm ante grassetur, & in omne malum impellat. Ita Amb. August. lib. 3. contra epist. Parmen. c. 2. Hieron. ep. 1. ad Heliodor. Innocent. apud S. August. epist. 51.

Quare excommunicati dicuntur tradi Satanæ.

In interitum carnis.

61. *Quomodo excommunicatus tradatur in interitum carnis?*

Vt ægritudine corporis, vulneribus, aut plagis ipsum maceret Diabolus, vt caro eius atteratur, carnisque vigor intereat, vt ita humiliatus resipiscat: ita Theod. Chrysost. Theoph. Oecumen. Anselm. Secundò Ambr. & Ansel. hic, & S. August. loco paulo ante citato sic explicant: quasi dicat, *In interitum carnis*, id est, vt carnalis voluptas in eo intereat, per hanc confusionem & pudorem, hac de causa trado eum Satanæ. Verùm quia pudor hic, licet coërceat hominem ab actu externo, si periculum sit, quòd is in vulgus erumpet, non tamẽ internam carnis concupiscentiam interimit: hinc prior plurium Patrum sensus est verior & aptior.

62. *Excommunicati olim à dæmone corporaliter vexabantur.*

Ex quibus Patribus colligitur, excommunicatos olim dæmoni traditos, vt discerent excommunicationem timere, etiam ab eo corporaliter (quod aliqui hic negant) fuisse diuexatos, & quasi possessos. Id enim disertè docet Theodoret. tum hic, tum 1. Timoth. 1. v. 20. & ibidem Ambros. dicit hanc esse maiorum traditionem, idque propriè significat hic interitus carnis, hoc etiam illa phrasis innuit, qua excommunicati dicuntur possideri à Diabolo, vt habetur c. Audi, & c. Omnis, 11. q. 3. Hæc enim phrasis ex illa corporali vexatione, quã in primitiua Ecclesia dæmon in excommunicatos exercebat, manasse videtur. Exempla crebra sunt in vitis Patrum, ac nominatim in
63. *Exemplum eiusdem rei.*
vita S. Ambros. scripta per Paulinum. Cùm enim S. Ambros. quendam Satanæ tradidisset, dæmon eodem momento eum abripiens, discerpere cœpit. Et hac de causa Matth. 10. dedit Christus Apostolis potestatem spirituum immundorum, scilicet tum ad eos expellendum, tum ad eos immittendum, ad vexationem corporis, ait D. Thom.

Vt spiritus saluus sit in die Domini.

64. *Finis excommunicationis.*

Quasi dicat, vt anima & mens hac pœna resipiscens & renouata, salua sit in die iudicij. Hinc patet, finem excommunicationis eò ferri debere, vt pudorem & afflictionem excommunicato iniiciat, quo humilietur, vt recipi oret, veniamque roget Ecclesiam & Deum: vtque fideles pro eo secretò orent, & curent vt rursus sibi vniatur.

Non est bona gloriatio vestra. Vers. 6.

Iactantia vestra, qua vos iactatis de sapientia seculari, quaque dicitis: Ego sum Pauli, ego Apollo, mala est & intempestiua; cùm potius oculos & animos demittere deberetis, eo quòd tãtum scelus inter vos sustineatis. Ita Anselm. Addit ex Chrys. Theoph. *Obscure, inquit, & clanculùm subindicat, quòd ipsi Corinthij non permiserint hunc fornicariũ resipiscere, gloriantes eius nomine; erat enim vnus ex ipsorum sapientibus.*

7. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

8. Itaque epulemur: non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis, & veritatis.

9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicarijs.

10. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exijsse.

11. Nunc autem scripsi vobis non commisceri; si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nónne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis?

13. Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Omnino*, non vago rumore, sed certa fama & iudicio *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt quis vxorem patris sui*, id est nouercam, *habeat*, scilicet sibi concubinam.

51. *Gentes auersata sunt congressum priuigni cũ nouerca.*

NOta Gentes, non barbaras, sed ciuiles & honestas, ex dictamine & pudore naturali, auersatas esse congressum priuigni cum nouerca. Vnde Poëtæ laudant Hippolytum, qui maluit patris Thesei iram offendere, quã Phædræ nouercali libidini parêre: sollicitatus enim à Phædra, cùm renuisset facinus, accusatus ab ea falsò, quòd se sollicitasset, apud patrem, ab eo quatuor equis discerptus fuit. Extat tamen apud Valer. Max. lib. 5. c. de parentum amore in liberos, huius copu-
52. læ exẽplum in Seleuco Rege, qui Antiocho filio Stratonicen vxorem suam tradidit, cũ Antiochus amore illius ægrotaret ad mortem, idque ex medico cognouisset Seleucus.

Notat secundò Theodor. in præfatione epist. & Chrysost. hic hunc fornicarium fuisse insignem, potentem, & ducem factionis, & schismatis inter Corinthios. Vnde & ex schismate cap. præced. statim ad eum transit hoc cap. quinto.

53. *Hic fornicarius vxorem patris viui habuit sibi concubinam*

Quæritur, an hic fornicarius, vel potius incæstuosus, vxorem patris viuentis, an mortui acceperit? Respondent aliqui, mortui: sed videtur potius viuentis patris fuisse vxor: hæc enim propriè dicitur vxor patris. Et quia v. 12. c. 7. Epist. 2. ait: *Hæc scripsi non propter eum, qui fecit iniuriam, nec eum qui passus est*, scilicet pater. Ergo viuebat adhuc pater. Ita Ansel. & alij. Erat ergo hic incestus simul, & adulterium, in quo contumaciter hic homo permanebat; sine contumacia enim non potuisset excommunicari.

Vers. 2. *Et vos inflati estis.*

Quasi dicat, Et vos interim in vestris superbis contentionibus occupamini, & negligitis correctionem huius incæstus, nec curatis vt reus tollatur, id est expellatur e cœtu vestro, & excommunicetur. ita Chrysostom. Theophylact. Anselm. Disce hic quanta cura satagere debeant non tantùm prælati, sed etiam fideles quique, vt scandala & scandalosi de Ecclesia tollantur.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, *Vers. 3.*

(Vti Pastorem & Episcopum Ecclesiæ suæ 54.
cura sua & vigilantia præsentem semper esse oportet, etiamsi corpore ab ea sit absens) *iam iudicaui*, id est, statui, & de facto hisce verbis statuo, iudico, & impero eum excommunicari, & tradi Satanæ, *idque in nomine Christi*, id est, auctoritate & vice Christi, qua fungor, dum impero & iudico.

Excõmunicatur à Paulo fornicarius. *Vers. 4.*

Chrysostomus vero *τὸ in nomine Christi*, refert ad id quod sequitur, *congregatis vobis*, quasi dicat, Nomine Christi vos congregante pro quo conuenistis. Vult enim Paulus, vt congregatis omnibus, siue in publica Corinthiorum congregatione & Ecclesia excommunicetur hic fornicarius. Potest tertiò, *τὸ in nomine Domini Iesu Christi*, referri ad *tradere Satanæ.* Quia traditio hæc, & executio sententiæ fit virtute, nomine, & vice Christi.

Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi Satanæ. *Vers. 5.*

Quasi dicat, Iudico & iubeo, vt dum vos, 55.
ô Corinthij in Ecclesia estis congregati, quibus, *meo spiritu*, hoc est animo affectu & auctoritate sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data, excommunicetur, & tradatur incæstuosus Satanæ, qui extra Ecclesiam regnat, ibique excommunicatos solet in anima, & etiam in corpore hoc tempore affligere. Hinc patet,

hoc

56. hoc non dici à Paulo, quaſi in Eccleſia, id eſt,
tota congregatione, & plebe ac laicis ſit pote-
ſtas excommunicandi, non autem in Prælati-
tis, vt volunt hæretici. Contrarium enim di-
cit: *Ego*, inquit, *iudicaui*; ſed tantùm, quòd
velit Apoſtolus publice excommunicatio-
nem fieri per præpoſitum Eccleſiæ, ad terro-
rem aliorum. Vnde non dicit: vt vos congre-
gati tradatis eum; ſed, *congregatis vobis*, id eſt, in
cõgregatione & Eccleſia veſtra, iudicaui tra-
dere eum Satanæ, ſcilicet per illum, cuius eſt
tradere, puta qui nomine Chriſti vice mea præ-
eſt Eccleſiæ veſtræ. Sic enim in omni republi-
ca iudicium facit reſpublica, non voce popula-
ri, ſed per ſuos iudices & magiſtratus. Adde,
57. hac phraſi vti Apoſtolum, vt ſignificet hanc
poteſtatem & ſpiritum Eccleſiæ eſſe datum, &
ſe ac Prælatos nomine Eccleſiæ illa poteſtate
fungi, eamque exercere: hoc ſenſit, non quòd
tota Eccleſia immediatè eam à Chriſto acce-
perit, ſed quòd Chriſtus hanc poteſtatem de-
derit Paulo & Prælatis, non propter ſe, ſed ad
bonum Eccleſiæ, vt quia Eccleſia tota nõ po-
teſt eam exercere (ſic enim in ea eſſet magna
confuſio, ſi ſinguli deberent rogari & dicere
ſententiam) eam ſaltem exerceat per ſua ca-
pita, & rectores. Denique quia res odioſa eſt
excommunicatio, vult Paulus eam excõmuni
Eccleſiæ conſenſu & ſpiritu fieri, vt ſic omnes
ſibi conciliet, ne quis fornicarium virum po-
tentem tueatur, & Paulum nimiæ ſeueritatis
accuſet. Vnde ſpõte ſuâ defert illis tacitè quaſi
58. iudicium, & ex modeſtia Corinthios ſibi adſci-
ſcit, quaſi iudices, id eſt, approbatores & exe-
cutores ſententiæ à ſe latæ, vt fornicariũ hunc
publicè excommunicent per Eccleſiæ præpo-
ſitum. Sic enim ſolent modeſti Principes, &
duces exercitus in cauſſa ardua & periculoſa,
ſi primarius aliquis miles plectendus ſit, ne
exercitum exacerbent, primariorũ militum
ſententiam exquirere, imò illis quaſi iudicium
deferre. ita Chryſ. Ambroſ. Theoph. Anſel.

Non eſt plebi & laicis poteſtas excommunicandi.

Quare Paulus Corinthios ſibi adſciſcit quaſi iudices ad excommunicandum fornicarium.

Cum virtute Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Refer ad *tradere*, vel potiùs cum Ambroſio
ad, *Congregatis vobis & meo ſpiritu*. Quaſi di-
cat, In hac actione, puta excommunicatio-
ne, Chriſti ſpiritus vobis adeſt, & maximè meo
ſpiritui adeſt. Chriſtus enim Eccleſiæ ſuam
virtutem & poteſtatem communicauit, vt Ec-
cleſia per ſuos rectores & prælatos poſſet con-
tumaces excommunicare, & tradere Satanæ.

Tradere Satanæ.

59. Putat Theophylactus his verbis Paulum
actu excommunicare fornicarium; ſed ve-
rius eſt, tantùm iis iubere Paulum, vt ex-
communicetur à Prælatis in ipſa Corinthio-
rum Eccleſia. ita Syrus. Hoc enim eſt, *Iudica-
ui tradere*, id eſt, vt tradatur: alioqui dixiſſet,
trado. Hoc etiam ſignificat *τὸ congregatis vobis*,
quaſi dicat, In veſtra congregatione & Eccle-
ſia tradatur Satanæ. Vbi nota, veteres hunc lo-
cum accipere de excommunicatione & pote-
ſtate excommunicandi quæ eſt in Prælatis Ec-
cleſiæ. Ita Chryſ. Anſel. Auguſt. &c. quos vide
apud Baron. anno Chriſti 57. pag. 448.
60. Nota 2. Excommunicati dicuntur tradi Sa-
tanæ, quia eiecti extra ſocietatem Chriſti &

A Eccleſiæ, eiuſque bonis priuati, ſcilicet oratio-
nibus, ſuffragiis, ſacrificiis, Sacramentis, Dei
protectione, cura paſtorali; tyrannidi & incur-
ſibus Diaboli, cuius regnum eſt extra Eccle-
ſiam, ita exponuntur, vt in eos magis quàm
ante graſſetur, & in omne malum impellat.
Ita Amb. Auguſt. lib. 3. contra epiſt. Parmen. c.
2. Hieron. ep. 1. ad Heliodor. Innocent. apud
S. Auguſt. epiſt. 51.

Quare excommunicati dicuntur tradi Satanæ.

In interitum carnis.

Vt ægritudine corporis, vulneribus, aut pla- 61.
gis ipſum maceret Diabolus, vt caro eius atte-
ratur, carniſque vigor intereat, vt ita humilia-
tus reſipiſcat: ita Theod. Chryſoſt. Theoph.
Oecumen. Anſelm. Secundò Ambr. & An-
ſel. hic, & S. Auguſt. loco paulo antè citato ſic
explicant: quaſi dicat, *In interitum carnis*, id eſt,
B vt carnalis voluptas in eo intereat, per hanc
confuſionem & pudorem, hac de cauſa trado
eum Satanæ. Verùm quia pudor hic, licet coër-
ceat hominem ab actu externo, ſi periculum
ſit, quòd is in vulgus erumpet, non tamẽ inter-
nam carnis concupiſcentiam interimit: hinc
prior plurium Patrum ſenſus eſt verior &
aptior.

Quomodo excommunicatus tradatur in interitum carnis?

Ex quibus Patribus colligitur, excommuni- 62.
catos olim dæmoni traditos, vt diſcerent ex-
communicationem timere, etiam ab eo cor-
poraliter (quod aliqui hic negant) fuiſſe diue-
xatos, & quaſi poſſeſſos. Id enim diſertè docet
Theodoret. tum hic, tum 1. Timoth. 1. v. 20. &
ibidem Ambroſ. dicit hanc eſſe maiorum tra-
ditionem, idque propriè ſignificat hic interi-
tus carnis, hoc etiam illa phraſis innuit, qua
C excommunicati dicuntur poſſideri à Diabolo,
vt habetur c. Audi, & c. Omnis, 11. q. 3. Hæc
enim phraſis ex illa corporali vexatione, quã
in primitiua Eccleſia dæmon in excommu-
nicatos exercebat, manaſſe videtur. Exempla
crebra ſunt in vitis Patrum, ac nominatim in
vita S. Ambroſ. ſcripta per Paulinum. Cùm 63.
enim S. Ambroſ. quendam Satanæ tradidiſſet,
dæmon eodem momento eum abripiens, diſ-
cerpere cœpit. Et hac de cauſa Matth. 10. de-
dit Chriſtus Apoſtolis poteſtatem ſpirituum
immundorum, ſcilicet tum ad eos expellen-
dum, tum ad eos immittendum, ad vexatio-
nem corporis, ait D. Thom.

Excommunicati olim à dæmone corporaliter vexabantur.

Exemplum eiuſdem rei.

Vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini.

Quaſi dicat, vt anima & mens hac pœna re-
D ſipiſcens & renouata, ſalua ſit in die iudicij. 64.
Hinc patet, finem excommunicationis eò fer-
ri debere, vt pudorem & afflictionem excom-
municato iniiciat, quo humilietur, vt recipi
oret, veniamque roget Eccleſiam & Deum:
vtque fideles pro eo ſecretò orent, & curent
vt rurſus ſibi vniatur.

Finis excommunicationis.

Non eſt bona gloriatio veſtra. *Verſ. 6.*

Iactantia veſtra, qua vos iactatis de ſapien-
tia ſeculari, quaque dicitis: Ego ſum Pauli, ego
Apollo, mala eſt & intempeſtiua; cùm potiùs
oculos & animos demittere deberetis, eo quòd
tãtum ſcelus inter vos ſuſtineatis. Ita Anſelm.
Addit ex Chryſ. Theoph. *Obſcurè*, inquit, *& clan-
culùm ſubindicat, quòd ipſi Corinthij non permiſerint
hunc fornicariũ reſipiſcere, gloriantes eius nomine; erat
enim vnus ex ipſorum ſapientibus.*

7. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

8. Itaque epulemur: non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis, & veritatis.

9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicarijs.

10. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exijsse.

11. Nunc autem scripsi vobis non commisceri; si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nónne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis?

13. Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Omnino*, non vago rumore, sed certa fama & iudicio *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt quis vxorem patris sui*, id est nouercam, *habeat*, scilicet sibi concubinam. A

51. *Gentes auersata sunt congressum priuigni cũ nouerca.*

NOta Gentes, non barbaras, sed ciuiles & honestas, ex dictamine & pudore naturali, auersatas esse congressum priuigni cum nouerca. Vnde Poëtæ laudant Hippolytum, qui maluit patris Thesei iram offendere, quã Phædræ nouereali libidini parêre: sollicitatus enim à Phædra, cùm renuisset facinus, accusatus ab ea falsò, quòd se sollicitasset, apud patrem, ab eo quatuor equis discerptus fuit. Extat tamen apud Valer. Max. lib. 5. c. de parentum amore in liberos, huius copu- B
52. læ exẽplum in Seleuco Rege, qui Antiocho filio Stratonicen vxorem suam tradidit, cũ Antiochus amore illius ægrotaret ad mortem, idque ex medico cognouisset Seleucus.

Notat secundò Theodor. in præfatione epist. & Chrysost. hic hunc fornicarium fuisse insignem, potentem, & ducem factionis, & schismatis inter Corinthios. Vnde & ex schismate cap. præced. statim ad eum transit hoc cap. quinto.

53. *Hic fornicarius vxorem patris viui habuit sibi concubinam*

Quæritur, an hic fornicarius, vel potius incæstuosus, vxorem patris viuentis, an mortui acceperit? Respondent aliqui, mortui: sed videtur potius viuentis patris fuisse vxor: hæc enim propriè dicitur vxor patris. Et quia v. 12. c. 7. Epist. 2. ait: *Hæc scripsi non propter eum, qui fecit iniuriam, nec eum qui passus est*, scilicet pater. Ergo viuebat adhuc pater. Ita Ansel. & alij. Erat ergo hic incestus simul, & adulterium, in quo contumaciter hic homo permanebat: sine contumacia enim non potuisset excommunicari. C

Vers. 2. *Et vos inflati estis.*

Quasi dicat, Et vos interim in vestris superbis contentionibus occupamini, & negligitis correctionem huius incæstus, nec curatis vt reus tollatur, id est expellatur e cœtu vestro, & excommunicetur. ita Chrysostom. Theophylact. Anselm. Disce hic quanta cura satagere debeant non tantùm prælati, sed etiam fideles quique, vt scandala & scandalosi de Ecclesia tollantur.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, *Vers. 3.*

54. (Vti Pastorem & Episcopum Ecclesiæ suæ cura sua & vigilantia præsentem semper esse oportet, etiamsi corpore ab ea sit absens) *iam iudicaui*, id est, statui, & de facto hisce verbis statuo, iudico, & impero eum excommunicari, & tradi Satanæ, *idque in nomine Christi*, id est, auctoritate & vice Christi, qua fungor, dum impero & iudico.

Excõmunicatur à Paulo fornicarius. *Vers. 4.*

Chrysostomus vero *τὸ in nomine Christi*, refert ad id quod sequitur, *congregatis vobis*, quasi dicat, Nomine Christi vos congregante pro quo conuenistis. Vult enim Paulus, vt congregatis omnibus, siue in publica Corinthiorum congregatione & Ecclesia excommunicetur hic fornicarius. Potest tertiò, *τὸ in nomine Domini Iesu Christi*, referri ad *tradere Satanæ.* Quia traditio hæc, & executio sententiæ fit virtute, nomine, & vice Christi.

Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi Satanæ. *Vers. 5.*

55. Quasi dicat, Iudico & iubeo, vt dum vos, ô Corinthij in Ecclesia estis congregati, quibus, *meo spiritu*, hoc est animo affectu & auctoritate sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data, excommunicetur, & tradatur incæstuosus Satanæ, qui extra Ecclesiam regnat, ibique excommunicatos solet in anima, & etiam in corpore hoc tempore affligere. Hinc patet,

hoc

56. *Non est plebi & laicis potestas excommunicandi.*

hoc non dici à Paulo, quasi in Ecclesia, id est, tota congregatione, & plebe ac laicis sit potestas excommunicandi, non autem in Prælatis, vt volunt hæretici. Contrarium enim dicit: *Ego*, inquit, *iudicaui*; sed tantùm, quòd velit Apostolus publice excommunicationem fieri per præpositum Ecclesiæ, ad terrorem aliorum. Vnde non dicit: vt vos congregati tradatis eum; sed, *congregatis vobis*, id est, in cógregatione & Ecclesia vestra, iudicaui tradere eum Satanæ, scilicet per illum, cuius est tradere, puta qui nomine Christi vice mea præest Ecclesiæ vestræ. Sic enim in omni republica iudicium facit respublica, non voce popularí, sed per suos iudices & magistratus. Adde,

57. hac phrasi vti Apostolum, vt significet hanc potestatem & spiritum Ecclesiæ esse datum, & se ac Prælatos nomine Ecclesiæ illa potestate fungi, eamque exercere: hoc sensu, non quòd tota Ecclesia immediatè eam à Christo acceperit, sed quòd Christus hanc potestatem dederit Paulo & Prælatis, non propter se, sed ad bonum Ecclesiæ, vt quia Ecclesia tota nō potest eam exercere (sic enim in ea esset magna confusio, si singuli deberent rogari & dicere sententiam) eam saltem exerceat per sua capita, & rectores. Denique quia res odiosa est excommunicatio, vult Paulus eam excōmuni Ecclesiæ consensu & spiritu fieri, vt sic omnes sibi conciliet, ne quis fornicarium virum potentem metuat, & Paulum nimiæ seueritatis accuset. Vnde spōte suā defert illis tacitè quasi

58. *Quare Paulus Corinthios sibi adsciscit quasi iudices ad excommunicandum fornicarium.*

iudicium, & ex modestia Corinthios sibi adsciscit, quasi iudices, id est, approbatores & executores sententiæ à se latæ, vt fornicariū hunc publicè excommunicent per Ecclesiæ præpositum. Sic enim solent modesti Principes, & duces exercitus in caussa ardua & periculosa, si primarius aliquis miles plectendus sit, ne exercitum exacerbent, primariorū militum sententiam exquirere, imò illis quasi iudicium deferre. ita Chryſ. Ambroſ. Theoph. Anſel.

Cum virtute Domini nostri Iesu Christi.

Refer ad *tradere*, vel potius cum Ambrosio ad, *Congregatis vobis & meo spiritu*. Quasi dicat, In hac actione, puta excommunicatione, Christi spiritus vobis adest, & maximè meo spiritui adest. Christus enim Ecclesiæ suam virtutem & potestatem communicauit, vt Ecclesia per suos rectores & prælatos posset contumaces excommunicare, & tradere Satanæ.

Tradere Satanæ.

59. Putat Theophylactus his verbis Paulum actu excommunicare fornicarium; sed verius est, tantùm iis iubere Paulum, vt excommunicetur à Prælatis in ipsa Corinthiorum Ecclesia. ita Syrus. Hoc enim est, *Iudicaui tradere*, id est, vt tradatur: alioqui dixisset, trado. Hoc etiam significat *τῷ congregatis vobis*, quasi dicat, In vestra congregatione & Ecclesia tradatur Satanæ. Vbi nota, veteres hunc locum accipere de excommunicatione & potestate excommunicandi quæ est in Prælatis Ecclesiæ. Ita Chryſ. Anſel. Auguſt. &c. quos vide apud Baron. anno Christi 57. pag. 448.

60. Nota 2. Excommunicati dicuntur tradi Satanæ, quia eiecti extra societatem Christi &

Quare excommunicati dicuntur tradi Satanæ.

A Ecclesiæ, eiusque bonis priuati, scilicet orationibus, suffragiis, sacrificiis, Sacramentis, Dei protectione, cura pastorali; tyrannidi & incursibus Diaboli, cuius regnum est extra Ecclesiam, ita exponuntur, vt in eos magis quàm ante grassetur, & in omne malum impellat. Ita Amb. Auguſt. lib. 3. contra epiſt. Parmen. c. 2. Hieron. ep. 1. ad Heliodor. Innocent. apud S. Auguſt. epiſt. 51.

In interitum carnis.

61. *Quomodo excommunicatus tradatur in interitum carnis?*

Vt ægritudine corporis, vulneribus, aut plagis ipsum maceret Diabolus, vt caro eius atteratur, carnisque vigor intereat, vt ita humiliatus resipiscat: ita Theod. Chryſoſt. Theoph. Oecumen. Anſelm. Secundò Ambr. & Anſel. hic, & S. Auguſt. loco paulo antè citato sic explicant: quasi dicat, *In interitum carnis*, id est,
B vt carnalis voluptas in eo intereat, per hanc confusionem & pudorem, hac de causa trado eum Satanæ. Verùm quia pudor hic, licet coërceat hominem ab actu externo, si periculum sit, quòd is in vulgus erumpet, non tamē internam carnis concupiscentiam interimit: hinc prior plurium Patrum sensus est verior & aptior.

62. *Excommunicati olim à dæmone corporaliter vexabantur.*

Ex quibus Patribus colligitur, excommunicatos olim dæmoni traditos, vt discerent excommunicationem timere, etiam ab eo corporaliter (quod aliqui hic negant) fuisse diuexatos, & quasi possessos. Id enim disertè docet Theodoret. tum hic, tum 1. Timoth. 1. v. 20. & ibidem Ambroſ. dicit hanc esse maiorum traditionem, idque propriè significat hic interitus carnis, hoc etiam illa phrasis innuit, qua
C excommunicati dicuntur possideri à Diabolo, vt habetur c. Audi, & c. Omnis, 11. q. 3. Hæc enim phrasis ex illa corporali vexatione, quā in primitiua Ecclesia dæmon in excommunicatos exercebat, manasse videtur. Exempla crebra sunt in vitis Patrum, ac nominatim in vita S. Ambroſ. scripta per Paulinum. Cùm

63. *Exemplum eiusdem rei.*

enim S. Ambroſ. quendam Satanæ tradidisset, dæmon eodem momento eum abripiens, discerpere cœpit. Et hac de causa Matth. 10. dedit Christus Apostolis potestatem spirituum immundorum, scilicet tum ad eos expellendum, tum ad eos immittendum, ad vexationem corporis, ait D. Thom.

Vt spiritus saluus sit in die Domini.

64. *Finis excommunicationis.*

Quasi dicat, vt anima & mens hac pœna resipiscens & renouata, salua sit in die iudicij.
D Hinc patet, finem excommunicationis eō ferri debere, vt pudorem & afflictionem excommunicato iniciat, quo humilietur, vt recipi oret, veniamque roget Ecclesiam & Deum: vtque fideles pro eo secretò orent, & curent vt rursus sibi vniatur.

Non est bona gloriatio vestra. *Verſ. 6.*

Iactantia vestra, qua vos iactatis de sapientia seculari, quaque dicitis: Ego sum Pauli, ego Apollo, mala est & intempestiua; cùm potius oculos & animos demittere deberetis, eo quòd tātum scelus inter vos sustineatis. Ita Anſelm. Addit ex Chryſ. Theoph. *Obscurè, inquit, & clanculùm subindicat, quòd ipsi Corinthij non permiserint hunc fornicariū resipiscere, glorianTes eius nomine; erat enim vnus ex ipsorum sapientibus.*

7. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.

8. Itaque epulemur: non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis, & veritatis.

9. Scripsi vobis in epistola: Ne commisceamini fornicarijs.

10. Non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exijsse.

11. Nunc autem scripsi vobis non commisceri; si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nónne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis?

13. Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobisipsis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Omnino*, non vago rumore, sed certa fama A & iudicio *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt quis vxorem patris sui*, id est nouercam, *habeat*, scilicet sibi concubinam.

51. *Gentes auersata sunt congressum priuigni cũ nouerca.* NOta Gentes, non barbaras, sed ciuiles & honestas, ex dictamine & pudore naturali, auersatas esse congressum priuigni cum nouerca. Vnde Poetæ laudant Hippolytum, qui maluit patris Thesei iram offendere, quã Phædræ nouercali libidini parêre: sollicitatus enim à Phædra, cùm renuisset facinus, accusatus ab ea falsò, quòd se sollicitasset, apud patrem, ab eo quatuor equis discerptus fuit. Extat tamen apud Valer. Max. lib. 5. c. de parentum amore in liberos, huius copu- B
52. læ exẽplum in Seleuco Rege, qui Antiocho filio Stratonicen vxorem suam tradidit, cũ Antiochus amore illius ægrotaret ad mortem, idq́ue ex medico cognouisset Seleucus.

Notat secundò Theodor. in præfatione epist. & Chrysost. hic hunc fornicarium fuisse insignem, potentem, & ducem factionis, & schismatis inter Corinthios. Vnde & ex schismate cap. præced. statim ad eum transit hoc cap. quinto.

53. *Hic fornicarius vxorem patris viui habuit sibi concubinam* Quæritur, an hic fornicarius, vel potius incæstuosus, vxorem patris viuentis, an mortui acceperit? Respondent aliqui, mortui: sed videtur potius viuentis patris fuisse vxor: hæc C enim propriè dicitur vxor patris. Et quia v. 12. c. 7. Epist. 2. ait: *Hæc scripsi non propter eum, qui fecit iniuriam, nec eum qui passus est*, scilicet pater. Ergo viuebat adhuc pater. Ita Ansel. & alij. Erat ergo hic incestus simul, & adulterium, in quo contumaciter hic homo permanebat; sine contumacia enim non potuisset excommunicari.

Vers. 2. *Et vos inflati estis.*

Quasi dicat, Et vos interim in vestris su- A perbis contentionibus occupamini, & negligitis correctionem huius incæstus, nec curatis vt reus tollatur, id est expellatur e cœtu vestro, & excommunicetur. ita Chrysostom. Theophylact. Anselm. Disce hic quanta cura satagere debeant non tantùm prælati, sed etiam fideles quique, vt scandala & scandalosi de Ecclesia tollantur.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, *Vers. 3.*

(Vti Pastorem & Episcopum Ecclesiæ suæ cura sua & vigilantia præsentem semper 54.
esse oportet, etiamsi corpore ab ea sit absens) *iam iudicaui*, id est, statui, & de facto hisce verbis statuo, iudico, & impero eum excommu- B nicari, & tradi Satanæ, *idq́ue in nomine Christi*, id est, auctoritate & vice Christi, qua fungor, dum impero & iudico. *Excõmunicatur à Paulo fornicarius.* *Vers. 4.*

Chrysostomus vero τὸ *in nomine Christi*, refert ad id quod sequitur, *congregatis vobis*, quasi dicat, Nomine Christi vos congregante proquo conuenistis. Vult enim Paulus, vt congregatis omnibus, siue in publica Corinthiorum congregatione & Ecclesia excommunicetur hic fornicarius. Potest tertiò, τὸ *in nomine Domini Iesu Christi*, referri ad *tradere Satanæ.* Quia traditio hæc, & executio sententiæ fit virtute, nomine, & vice Christi.

C *Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi Satanæ.* *Vers. 5.*

Quasi dicat, Iudico & iubeo, vt dum vos, 55.
ô Corinthij in Ecclesia estis congregati, quibus, *meo spiritu*, hoc est animo affectu & auctoritate sum præsens cum potestate & virtute Christi mihi data, excommunicetur, & tradatur incæstuosus Satanæ, qui extra Ecclesiam regnat, ibique excommunicatos solet in anima, & etiam in corpore hoc tempore affligere. Hinc patet,

hoc

56. *Non est plebi & laicis potestas excommunicandi.*

hoc non dici à Paulo, quasi in Ecclesia, id est, tota congregatione, & plebe ac laicis sit potestas excommunicandi, non autem in Prælatis, vt volunt hæretici. Contrarium enim dicit: *Ego*, inquit, *iudicaui*; sed tantùm, quòd velit Apostolus publice excommunicationem fieri per præpositum Ecclesiæ, ad terrorem aliorum. Vnde non dicit: vt vos congregati tradatis eum; sed, *congregatis vobis*, id est, in cõgregatione & Ecclesia vestra, iudicaui tradere eum Satanæ, scilicet per illum, cuius est tradere, puta qui nomine Christi vice mea præest Ecclesiæ vestræ. Sic enim in omni republica iudicium facit respublica, non voce populari, sed per suos iudices & magistratus. Adde,

57. hac phrasi vti Apostolum, vt significet hanc potestatem & spiritum Ecclesiæ esse datum, & se ac Prælatos nomine Ecclesiæ illa potestate fungi, eamque exercere: hoc sensu, non quòd tota Ecclesia immediatè eam à Christo acceperit, sed quòd Christus hanc potestatem dederit Paulo & Prælatis, non propter se, sed ad bonum Ecclesiæ, vt quia Ecclesia tota nõ potest eam exercere (sic enim in ea esset magna confusio, si singuli deberent rogari & dicere sententiam) eam saltem exerceat per sua capita, & rectores. Denique quia res odiosa est excommunicatio, vult Paulus eam excõmuni Ecclesię consensu & spiritu fieri, vt sic omnes sibi conciliet, ne quis fornicarium virum potentem tueatur, & Paulum nimiæ seueritatis accuset. Vnde spõte sua defert illis tacitè quasi

58. *Quare Paulus Corinthios sibi adsciscat quasi iudices ad excommunicandum fornicarium.*

iudicium, & ex modestia Corinthios sibi adsciscit, quasi iudices, id est, approbatores & executores sententiæ à se latæ, vt fornicariũ hunc publicè excommunicent per Ecclesiæ præpositum. Sic enim solent modesti Principes, & duces exercitus in caussa ardua & periculosa, si primarius aliquis miles plectendus sit, ne exercitum exacerbent, primariorũ militum sententiam exquirere, imò illis quasi iudicium deferre. ita Chrys. Ambros. Theoph. Ansel.

Cum virtute Domini nostri Iesu Christi.

Refer ad *tradere*, vel potius cum Ambrosio ad, *Congregatis vobis & meo spiritu.* Quasi dicat, In hac actione, puta excommunicatione, Christi spiritus vobis adest, & maximè meo spiritui adest. Christus enim Ecclesiæ suam virtutem & potestatem communicauit, vt Ecclesia per suos rectores & prælatos posset contumaces excommunicare, & tradere Satanæ.

Tradere Satanæ.

59. Putat Theophylactus his verbis Paulum actu excommunicare fornicarium; sed verius est, tantùm iis iubere Paulum, vt excommunicetur à Prælatis in ipsa Corinthiorum Ecclesia, ita Syrus. Hoc enim est, *Iudicaui tradere*, id est, vt tradatur: alioqui dixisset, trado. Hoc etiam significat τὸ *congregatis vobis*, quasi dicat, In vestra congregatione & Ecclesia tradatur Satanæ. Vbi nota, veteres hunc locum accipere de excommunicatione & potestate excommunicandi quæ est in Prælatis Ecclesiæ. Ita Chrys. Ansel. August. & c. quos vide apud Baron. anno Christi 57. pag. 448.

60. Nota 2. Excommunicati dicuntur tradi Satanæ, quia eiecti extra societatem Christi &

A Ecclesiæ, eiusque bonis priuati, scilicet orationibus, suffragiis, sacrificiis, Sacramentis, Dei protectione, cura pastorali; tyrannidi & incursibus Diaboli, cuius regnum est extra Ecclesiam, ita exponuntur, vt in eos magis quàm ante grassetur, & in omne malum impellat. Ita Amb. August. lib. 3. contra epist. Parmen. c. 2. Hieron. ep. 1. ad Heliodor. Innocent. apud S. August. epist. 51.

Quare excommunicati dicuntur tradi Satanæ.

In interitum carnis.

61. *Quomodo excommunicatus tradatur in interitum carnis?*

Vt ægritudine corporis, vulneribus, aut plagis ipsum maceret Diabolus, vt caro eius atteratur, carnisque vigor intereat, vt ita humiliatus resipiscat: ita Theod. Chrysost. Theoph. Oecumen. Anselm. Secundò Ambr. & Ansel. hic, & S. August. loco paulo antè citato sic explicant: quasi dicat, *In interitum carnis*, id est,

B vt carnalis voluptas in eo intereat, per hanc confusionem & pudorem, hac de causa trado eum Satanæ. Verùm quia pudor hic, licet coërceat hominem ab actu externo, si periculum sit, quòd is in vulgus erumpet, non tamẽ internam carnis concupiscentiam interimit: hinc prior plurium Patrum sensus est verior & aptior.

62. *Excommunicati olim à dæmone corporaliter vexabantur.*

Ex quibus Patribus colligitur, excommunicatos olim dæmoni traditos, vt discerent excommunicationem timere, etiam ab eo corporaliter (quod aliqui hic negant) fuisse diuexatos, & quasi possessos. Id enim disertè docet Theodoret. tum hic, tum 1. Timoth. 1. v. 20. & ibidem Ambros. dicit hanc esse maiorum traditionem, idque proprie significat hic interitus carnis, hoc etiam illa phrasis innuit, qua

C excommunicati dicuntur possideri à Diabolo, vt habetur c. Audi, & c. Omnis, 11. q. 3. Hæc enim phrasis ex illa corporali vexatione, quã in primitiua Ecclesia dæmon in excommunicatos exercebat, manasse videtur. Exempla crebra sunt in vitis Patrum, ac nominatim in vita S. Ambros. scripta per Paulinum. Cùm enim S. Ambros. quendam Satanæ tradidisset, dæmon eodem momento eum abripiens, discerpere cœpit. Et hac de causa Matth. 10. dedit Christus Apostolis potestatem spirituum immundorum, scilicet tum ad eos expellendum, tum ad eos immittendum, ad vexationem corporis, ait D. Thom.

63. *Exemplum eiusdem rei.*

Vt spiritus saluus sit in die Domini.

D Quasi dicat, vt anima & mens hac pœna resipiscens & renouata, salua sit in die iudicij. Hinc patet, finem excommunicationis eò ferri debere, vt pudore & afflictionem excommunicato iniciat, quo humilietur, vt recipi oret, veniamque roget Ecclesiam & Deum: vtque fideles pro eo secretò orent, & curent vt rursus sibi vniatur.

64. *Finis excommunicationis.*

Non est bona gloriatio vestra. *Vers. 6.*

Iactantia vestra, qua vos iactatis de sapientia seculari, quaque dicitis: Ego sum Pauli, ego Apollo, mala est & intempestiua; cùm potius oculos & animos demittere deberetis, eo quòd tãtum scelus inter vos sustineatis. Ita Anselm. Addit ex Chrys. Theoph. *Obscurè, inquit, & clanculùm subindicat, quòd ipsi Corinthij non permiserint hunc fornicariũ resipiscere, gloriantes eius nomine: erat enim vnus ex ipsorum sapientibus.*

 Nesci-

38. *In cruce Christi gloriandum est Christiano.*

ria, opibus, sapientia, eloquentia, hominum A fauore, sed contumelia, gloriæ contemptu, Christique cruce gloriandum esse Christiano, præsertim doctori & prædicatori: ita Chrysost. itaque ruborem inijcit & ipsis magistris delicatis, vanis & mollibus, & Corinthijs, qui tales potiùs sectarentur, quàm Christi Apostolos, qui labores, opes, famam, & vitam pro ipsis profundebant.

Vers. 12.

Vsq; in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cadimur, & instabiles sumus.

Pro *instabiles sumus*, Græce est, ἀστατοῦμεν, certam sedē non habemus, incertis sedibus erramus, & vagamur. ita Syrus, Chrys. & alij.

39. *Insignis descriptio vitæ Apostolicæ.*

Nota hic insignem descriptionem vitæ Apostolicæ, similis est c. 11. v. 23. epist. 2. quam sibi præfigere debent & æmulari, qui ad eandem vocantur; vti faciunt, magno zelo viri Apostolici in Anglia, Hollandia, India, Iaponia. B

Præclarè S. Chrysost. hom. 52. in Acta Apostol. exponens verba illa S. Pauli Actorum 26. *Opto omnes, qui audiunt, fieri tales, quales & ego sum, exceptis vinculis his. Talis*, inquit, *est anima cælestis amore sublimis, vt pro ingenti ducat gloria, vinctum esse pro Christo. Sicut enim procus non spectat nisi amasiam, & amasia sit ei omnia: sic qui igne Christi captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans, qui nihil curat gloriam & ignominiam. Tentationes enim sic contemnit ac flagella & carceres, quasi in alieno corpore pateretur, quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Ea autem quæ suauia sunt in hac vita, ita ridet, & non sentit sicut nos, vel ipsi mortui corpora mortua: tantùm autem abest, ne ab affectione quadam capiantur, quantum aurum, quod igne probatur, à macula abscedit. Hæc omnia operatur amor hominis ad Deum, si ingens fuerit:* C nos autem hæc non capimus, quia frigidi sumus, & cælestis huius Philosophiæ imperiti.

40. *Amor Dei magnus quanta operetur in homine.*

Diogenis γνώμη.

Vidit hoc, sed eminus, & per vmbram Diogenes Philosophus, qui interrogatus, quinam essent hominũ nobilissimi? respondit, *contemptores opum, gloriæ, voluptatis, & vitæ; contrarijs autem, puta paupertate, obscuritate, fame, labore, ac morte superiores.* testis est Laertius & alij in eius vita. Vidit hoc Diogenes, sed præstare non potuit: fuit enim & ipse vanitatis & gloriæ mancipium.

Vers. 13.

Blasphemamur.

41. *Quid sit blasphemare.*

Probris afficimur, vocamur magi & malefici. Blasphemare ergo est maledicere, conuiciari. Sic ad Titum 3. v. 2. *Neminem blasphemare*, id est conuiciari.

Et obsecramus.

Mansuetè eos compellamus more obsecrantium. ita Græci. vel Deum pro ijs obsecramus. ita Caietan. sed priùs melius respondet Græco παρακαλοῦμεν.

Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus.

Purgamenta vocat fæces, excrementa, sordes, inquit Theophylact. & Theodoret. vnde & Syrus vertit נפתא *nephata*, id est, tanquam stercus mundi facti sumus, idque non semel, sed semper, vsque ad hanc horam. ita Theophylactus. Græce est ὡς περικαθάρματα, quasi dicat, Tanquam sordes vndique euerrendo collectæ facti sumus. hoc enim notat A περὶ, quasi dicat, Habemur contemptissimi, abiectissimi, indigni hominum consortio, mundo eijciendi & exterminandi.

Secundò Gagnæus & alij legunt per diastolen, ὥσπερ καθάρματα, quasi piacula, aut piaculares hostiæ. vnde Ambros. in Psalm. 118. serm. 8. legit: *Facti sumus lustramenta mundi.* Vbi nota, καθάρματα, vel anathemata Gentilibus erant scelesti & exitiales homines, qui famis, tempestatis, alteriúsue publicæ calamitatis sedandæ causa immolabantur: quales se fecerunt Decij deuouentes se pro patria, & Curtius qui ad luem communem sedandam, & numen placandum, hostiam pro salute patriæ se dououit, atque armatus Romæ in terræ hiatum insilijt. Sic Seruius in illud Aeneidos 3. Quid non mortalia pectora cogis Auri sacræ fames! notat famem dici sacram B ex more Gallorum. Cùm enim Massilienses peste laborarent, vnus è pauperibus se offerebat alendum anno integro publicis & purioribus cibis, postea verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem, cùm execrationibus, vt in eum inciderent omnia mala ciuitatis: sicque mactabatur, vel in aquas proijciebatur. Vnde Budæus ex Suida & alijs: καθάρματα, ait, erant homines sacri, quos quasi onustos totius ciuitatis scelerib. in mare proijciebant, & Neptuno sacrificabant, addẽtes hæc verba: περίψημα ἡμῶν γενοῦ, Esto nostrum peripsema, id est, nostra piacularis victima. Tale piaculum fuit apud Hebræos, caper emissarius, Leu. 16. v. 21. Sed, vt dixi, noster & Græca passim legunt περικαθάρματα, id est purgamenta. vnde prior sensus verior & simplicior est: agit enim Pau- C lus de sui & suorum contemptu, quòd quasi sordes, & res vilissimæ omnium linguis & pedibus calcarentur. Vnde sequitur,

42. *Quid sit καθαρμα vel anathema.*

43. *Massilienses pestis tẽpore pauperem enutriebant omnibus malis ciuitatis onustũ.*

44. *Piacularis victima apud Hebræos caper emissarius.*

Omnium peripsema vsque adhuc.

45. *Quid sit peripsema.*

Peripsema, id est abiecta scobs, ramentum, resque vilissimæ, quæ abijciuntur, & calcantur ab omnibus. ita Chrys. Theoph. Anselm. περιψᾶν enim abstergere, limare, radere significat. Oecumenius per peripsema intelligit vilẽ panniculum, vel strophiolum; quo sudores absterguntur. Secundò, alij ex Budæo, vt dixi, peripsema vertũt piacularis hostia. vnde & Syrus trãstulit, כופרא דכלנש *cuphara decullenas*, id est piaculum omnium.

Vers. 14.

Non vt confundam vos hæc scribo.

46. *Pater Corinthiorum Paulus.*

Vt scilicet vobis hæc exprobrem. *Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui*: ac per D consequens, ego solus vobis sum pater spiritualis; cæteri vero Doctores vobis tantũ sunt instar pædagogi, qui puerum à patre genitũ format & instruit. Subindicat Paulus reuera Corinthijs pudendũ fuisse, quòd postpositis Apostolis, qui ipsos ad Christum conuerterant, quique ipsorum causa tanta patiebantur, sectarentur gloriosulos quosdam magistros, eorumque discipuli dici vellent.

Vers. 17.

Ideo misi ad vos Timotheum, qui vos commonefaciet vias meas.

Meam scilic. doctrinã, & vitam Christianam, inquit S. Tho. & Ansel. *In Christo*, in Christi religione, in Christianismo, vide can. 37.

Veniam

Vers. 19. *Veniam & cognoscam non sermonem.*

Facundiam eorum, qui inflati sunt, *sed virtutem*, Græcè δύναμιν, id est energiam.

Vers. 20. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.*

Id est virtus, energia spiritus, & perfectio Christiana, & maxime Apostolica, qua Deus regnat, & Euangelij, suæque gratiæ & spiritus efficaciam ostendit in nobis & in Ecclesia, non est sita in eloquentia, sed in potenti operatione Spiritus sancti, scilicet in efficacia sermonis, potestate miraculorum, expulsione dæmonum, & potiùs, inquit Theophylactus, & Caietanus, in tolerantia & vita Apostolica (quam descripsit vers. 9. 10. 11.) morum conuersione, & sanctimonia. Sic & Chrysostomus, & Anselmus. nam S. Ioannes Baptista nullum fecit miraculum, & tamen A regnum Dei prædicare cœpit in virtute sanctæ vitæ, spiritu & efficacia sermonis & prædicationis. Simile est ad Romanos decimo quarto, versu 17. *Regnum Dei non est esca & potus.*

47. *Perfectio Apostolica nō est sita in eloquentia sed in potenti operatione Sp. Sancti.*

48. *S. Ioannes Baptista nullum fecit miraculum.*

Quid vultis? in virga veniam ad vos? Vers. 21.

Quæ me quasi patrem vestrum, vt dixi v. 15. decet. *Virga*, inquam, id est seueritate correptionis, & potestate puniendi: ita Chrysost. Theoph. Anselm.

Nota hic potestatem puniendi in Ecclesia, & Prælatis Ecclesiæ, quam cap. sequenti exercet Paulus. Oecum. & Caiet. hęc Apostoli verba referunt ad caput sequens, in quo acriter obiurgat Corinthios, ob incæstum fornicarij. Rectè tamen hæc verba aptari possunt præcedentibus, in quibus taxauit inflationem Corinthiorum. 49. *Potestas puniendi in Ecclesia eiusq́; prælatis.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit Apostolus à schismate Corinthiorum, ad scandalum incæstus, itaque Corinthios reprehendit, quòd in incæstu publicè viuentem tolerarent: quare ipse eundem iubet excommunicari & tradi Satanæ.

Secundò, v. 6 mandat vt hoc & quodlibet aliud peccati fermentum expurgent, quò puri pascha perenne celebrent, & iugiter epulentur in azymis sinceritatis & veritatis.

Tertiò, imperat eis, v. 9. ne commisceantur Christianis palàm criminosis, nam quod ad infideles & paganos attinet, asserit eos non subesse suo & Ecclesiæ iudicio.

1. OMnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat.

2. Et vos inflati estis: & non magis luctum habuistis vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

3. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens, eum qui sic operatus est,

4. in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu

5. tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi.

6. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit?

7. Expurgate

56. *Non est plebi & laicis potestas excommunicandi.*

hoc non dici à Paulo, quasi in Ecclesia, id est, tota congregatione, & plebe ac laicis sit potestas excommunicandi, non autem in Prælatis, vt volunt hæretici. Contrarium enim dicit: *Ego*, inquit, *iudicaui*; sed tantùm, quòd velit Apostolus publice excommunicationem fieri per præpositum Ecclesiæ, ad terrorem aliorum. Vnde non dicit: vt vos congregati tradatis eum; sed, *congregatis vobis*, id est, in cõgregatione & Ecclesia vestra, iudicaui tradere eum Satanæ, scilicet per illum, cujus est tradere, puta qui nomine Christi vice mea præest Ecclesiæ vestræ. Sic enim in omni republica iudicium facit respublica, non voce populari, sed per suos iudices & magistratus. Adde,

57. hac phrasi vti Apostolum, vt significet hanc potestatem & spiritum Ecclesiæ esse datum, & se ac Prælatos nomine Ecclesiæ illa potestate fungi, eamque exercere: hoc sensu, non quòd tota Ecclesia immediatè eam à Christo acceperit, sed quòd Christus hanc potestatem dederit Paulo & Prælatis, non propter se, sed ad bonum Ecclesiæ, vt quia Ecclesia tota nõ potest eam exercere (sic enim in ea esset magna confusio, si singuli deberent rogari & dicere sententiam) eam saltem exerceat per sua capita, & rectores. Denique quia res odiosa est excommunicatio, vult Paulus eam excõmuni Ecclesię consensu & spiritu fieri, vt sic omnes sibi conciliet, ne quis fornicarium virum potentem tueatur, & Paulum nimiæ seueritatis accuset. Vnde spõte sua defert illis tacitè quasi

58. *Quare Paulus Corinthios sibi adsciscit quasi iudices ad excommunicãdum fornicarium.*

iudicium, & ex modestia Corinthios sibi adsciscit, quasi iudices, id est, approbatores & executores sententiæ à se latæ, vt fornicariũ hunc publicè excommunicent per Ecclesiæ præpositum. Sic enim solent modesti Principes, & duces exercitus in caussa ardua & periculosa, si primarius aliquis miles plectendus sit, ne exercitum exacerbent, primariorũ militum sententiam exquirere, imò illis quasi iudicium deferre. ita Chrys. Ambros. Theoph. Ansel.

Cum virtute Domini nostri Iesu Christi.

Refer ad *tradere*, vel potiùs cum Ambrosio ad, *Congregatis vobis & meo spiritu*. Quasi dicat, In hac actione, puta excommunicatione, Christi spiritus vobis adest, & maximè meo spiritui adest. Christus enim Ecclesiæ suam virtutem & potestatem communicauit, vt Ecclesia per suos rectores & prælatos posset contumaces excommunicare, & tradere Satanæ.

Tradere Satanæ.

59. Putat Theophylactus his verbis Paulum actu excommunicare fornicarium; sed verius est, tantùm iis iubere Paulum, vt excommunicetur à Prælatis in ipsa Corinthiorum Ecclesia. ita Syrus. Hoc enim est, *Iudicaui tradere*, id est, vt tradatur: alioqui dixisset, trado. Hoc etiam significat *τὸ congregatis vobis*, quasi dicat, In vestra congregatione & Ecclesia tradatur Satanæ. Vbi nota, veteres hunc locum accipere de excommunicatione & potestate excommunicandi quæ est in Prælatis Ecclesiæ. Ita Chrys. Ansel. August. &c. quos vide apud Baron. anno Christi 57. pag. 448.

60. Nota 2. Excommunicati dicuntur tradi Satanæ, quia eiecti extra societatem Christi &

A Ecclesiæ, eiusque bonis priuati, scilicet orationibus, suffragiis, sacrificiis, Sacramentis, Dei protectione, cura pastorali; tyrannidi & incursibus Diaboli, cuius regnum est extra Ecclesiam, ita exponuntur, vt in eos magis quàm ante grassetur, & in omne malum impellat. Ita Amb. August. lib. 3. contra epist. Parmen. c. 2. Hieron. ep. 1. ad Heliodor. Innocent. apud S. August. epist. 51.

Quare excommunicati dicuntur tradi Satanæ.

In interitum carnis.

61. *Quomodo excommunicatus tradatur in interitum carnis?*

Vt ægritudine corporis, vulneribus, aut plagis ipsum maceret Diabolus, vt caro eius atteratur, carnisque vigor intereat, vt ita humiliatus resipiscat: ita Theod. Chrysost. Theoph. Oecumen. Anselm. Secundò Ambr. & Ansel. hic, & S. August. loco paulo antè citato sic explicant: quasi dicat, *In interitum carnis*, id est,

B vt carnalis voluptas in eo intereat, per hanc confusionem & pudorem, hac de causa trado eum Satanæ. Verùm quia pudor hic, licet coërceat hominem ab actu externo, si periculum sit, quòd is in vulgus erumpet, non tamẽ internam carnis concupiscentiam interimit: hinc prior plurium Patrum sensus est verior & aptior.

62. *Excommunicati olim à dæmone corporaliter vexabantur.*

Ex quibus Patribus colligitur, excommunicatos olim dæmoni traditos, vt discerent excommunicationem timere, etiam ab eo corporaliter (quod aliqui hic negant) fuisse diuexatos, & quasi possessos. Id enim disertè docet Theodoret. tum hic, tum 1. Timoth. 1. v. 20. & ibidem Ambros. dicit hanc esse maiorum traditionem, idque propriè significat hic interitus carnis, hoc etiam illa phrasis innuit, qua

C excommunicati dicuntur possideri à Diabolo, vt habetur c. Audi, & c. Omnis, 11. q. 3. Hæc enim phrasis ex illa corporali vexatione, quã in primitiua Ecclesia dæmon in excommunicatos exercebat, manasse videtur. Exempla crebra sunt in vitis Patrum, ac nominatim in vita S. Ambros. scripta per Paulinum. Cùm

63. *Exemplum eiusdem rei.*

enim S. Ambros. quendam Satanæ tradidisset, dæmon eodem momento eum abripiens, discerpere cœpit. Et hac de causa Matth. 10. dedit Christus Apostolis potestatem spirituum immundorum, scilicet tum ad eos expellendum, tum ad eos immittendum, ad vexationem corporis, ait D. Thom.

Vt spiritus saluus sit in die Domini.

Quasi dicat, vt anima & mens hac pœna re-

64. *Finis excommunicationis.*

D sipiscens & renouata, salua sit in die iudicij. Hinc patet, finem excommunicationis eò ferri debere, vt pudorem & afflictionem excommunicato iniiciat, quo humilietur, vt recipi oret, veniamque roget Ecclesiam & Deum: vtque fideles pro eo secretò orent, & curent vt rursus sibi vniatur.

Non est bona gloriatio vestra. *Vers. 6.*

Iactantia vestra, qua vos iactatis de sapientia seculari, quaque dicitis: Ego sum Pauli, ego Apollo, mala est & intempestiua; cùm potius oculos & animos demittere deberetis, eo quòd tãtum scelus inter vos sustinearis. Ita Anselm. Addit ex Chrys. Theoph. *Obscurè, inquit, & clanculùm subindicat, quòd ipsi Corinthij non permiserint hunc fornicariũ resipiscere, gloriantes eius nomine; erat enim vnus ex ipsorum sapientibus.*

Nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit.

65. *Corrumpit Græce est fermentat.*

Græce ζυμοῖ, id est, fermentat, puta totam farinæ conspersæ massam sapore & acore suo inficit. Vnde Tertul. vertit, *desipit*, id est, desipidam facit. Est ergo sensus Pauli, quasi dicat. Hæc vnius fornicarij labes omnes vos quasi fermentum peruadit & aspergit, 1. vt propter vnum ira Dei in vos omnes, totamque Ecclesiam, quæ illam tolerat labem, sæuire possit: ita Ambros. & Anselm. 2. vt vnius hoc exemplum, si inultum maneat, alij sequantur, & scandalum hoc alios inficiat: ita Chrysost. quasi dicat: Agite ergo, scandalum hoc tollite, & separate ab Ecclesia per excommunicationem.

Vers. 7.

Expurgate vetus fermentum.

Putidum illum fornicarium è cœtu vestro, ne eum totum quasi fermentum inficiat, ejjcite. Ergo non soli prædestinati, aut peccatores occulti, sed & publici (qualis erat hic fornicarius) sunt in Ecclesia, donec excommunicentur: ita Chrysost. & Anselm. qui 2. apte, generaliùs etiam accipiunt fermentum, pro fornicatione, eiusque dissimulatione, & quauis malitia ac vitio, quod pari ratione iubet Apostolus ex anima cuiusque & tota Ecclesia auferri, hoc versu, & sequent. & 11. quasi dicat; Expurgate, & ejjcite à vobis hoc fornicationis, & quoduis aliud peccati alterius fermentum: propriè tamen & directè respicit Apostolus (vti iam dixi) ad fornicarium eiusque incæstum.

Vt sitis noua conspersio.

66. *Quid sit conspersio.*

Id est, noua massa, hoc est vt sit vestra Ecclesia noua & pura. *Conspersio* enim Græcè dicitur φύραμα (ἀπὸ τοῦ φυρᾶν, id est à miscendo) Hebraicè בצק *baisac*, id est, farina aqua mixta & macerata, massa conspersa, quæ vulgò pasta dicitur.

Sicut estis azymi.

Id est, vt Chrysost. & Anselm. sicut per baptismum facti estis *azymi*, id est, à fermento peccati puri, & consequenter deinceps vocatione & professione estis, hoc est esse debetis *azymi*, puri scilicet & sancti: He-

67. braeis enim fieri dicitur, quod fieri debet, &, quod non fiet, significat id, quod fieri non debet. Sic Christiani vocantur sancti, quia debent esse sancti. Alij propriè accipiunt τὸ *estis*, quasi dicat, Sicut præter vnicum incæstuosum, reliqui ferè omnes reipsa estis azymi, id est, puri.

Hebræis dicitur fieri quod debet fieri.

Hæc vitæ & morum azyma tam verbis, quàm cæremoniis in baptismo cuique proponit Ecclesia, dum post signatum chrismate verticem, baptizatum induit veste candida, & porrigens ardentem cæreum dicit illi: *Accipe vestem candidam, sanctam & immaculatam, quam proferas sine macula antè tribunal Domini nostri Iesu Christi, & habeas vitam æternam, & viuas in secula seculorum, Amen.* Vel vt S. Hieron. habet in epistola ad Damasum: *Accipe lampadem ardentem irreprehensibilem, custodi baptismum tuum, serua Dei mandata, vt cùm Dominus venerit ad nuptias, possis occurrere ei vnà cum omnibus Sanctis, in aula cælesti, habeasque vitam æternam, & viuas in secula seculorum, Amen.* Tam enim candela ardente, quàm veste candida significatur primò pura & exemplaris vita, & conuersatio. 2. manumissio & libertas à potestate peccati & diaboli. 3. de eisdem victoria. & triumphus. Romani enim veste candida donabant seruos, cùm eos in libertatem asserebant: candida etiam triumphantes vtebantur. De hac veste S. Ambros. lib. de ijs qui initiantur myster. cap. 7. iam baptizatum alloquens: *Accepisti, inquit, vestimenta candida, vt esset indicium, quòd exueris inuolucrum peccatorum, & indueris innocentiæ casta velamina.* De eadem Paulinus sic canit:

68. *Quid per candelam & vestem candidam in baptismo significatur.*

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

Vide S. Augustinum, Lactant. & Victorem Vticensem, quorum verba recitaui Roman. 6. num. 7.

69. *Vnde dicitur Sabbatum in albis & Dominica in albis.*

Hinc & sabbatum primum à festo paschæ, sabbatum in albis, & sequens dies dominica in albis vocatur, quòd tunc candidam vestem neophyti deponebant, ita tamen vt (sicuti rectè annotauit Baronius anno Christi 58. pagina 606.) candidum agnum Dei (vt vocant) ex cæreo paschali confectum, & à Pontifice benedictum acciperent, cumque ex collo suspensum gestarent, vt perpetuò admonerentur puritatis, & innocentiæ, atque à Christo agno Paschali discerent deinceps in omni opere esse azymi, puri, mites, & humiles corde.

Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.

Nota τὸ *Etenim*, quasi dicat; iure exigo vt sitis azymi & puri, quia pascha agitis, in quo omnia Iudæis erant azyma: sicut enim pascha typus erat Christi, ita panes azymi erant typus Christianorum, & innocentiæ baptismalis, ac vitæ puræ & Christianæ. Argumentatur Apostolus à sensu allegorico paschæ & azymorum. 70.

Panes azymi cuius rei typus sint.

Pascha.

Nota, ex Hebræo פסח *pesach*, Syri & Chaldæi de more addentes א, formant *pischa* vel *pascha*: noster Exodi 12. v. 11. & alibi transfert *phase*, vt sit facilior vox, & magis vicina Græcis & Latinis; hi enim nullas habent voces quæ desinant in ch. vnde Hebræum chet finale Septuag. in dissyllabis in E vertere solent. Sic pro Noach Hebræo vertunt Noë, pro Corach Core, pro Therach Thare. Ita hic pro pesach, phase. Est ergo pascha Hebræa, vel potiùs Chaldæa vox, non Græca ἀπὸ τοῦ πάσχειν à patiendo, quasi pascha idem sit quod passio Domini, vt nonnulli linguarum imperiti opinati sunt; deducitur enim ab Hebræo פסח *pasach*, quod transire, vel potiùs transilire significat; inde enim פסח *pissach*, Hebraicè dicitur claudus, quod quasi saltitans incedat. Vnde Symmachus & Iosephus pascha vertunt ὑπέρβασιν, id est, transcensum. S. Hieronymus in nominibus Hebraicis, transgressum vel transcensionem. Pascha ergo dicitur, id est, transcensus, quia Angelus videns postes Hebræorum sanguine agni, pro hoc transitu vel transcensu immolati, illitos, transiliebat Hebræorum domos, vt in eis nullum primogenitorum percuteret,

71. *Deriuatio nominis Pascha.*

72. *Quid sit pascha.*

percuteret, & in vicinas Ægyptiorum domos sanguine agni non notatas insiliebat, in iisque omnia primogenita occidebat. Hinc à felici hoc transitu vel transcensu, agnus pro eo immolatus, dicitur phase vel Pascha, id est hostia Paschalis, hoc est hostia pro hoc transitu & transcensu immolata, Exodi 12. v. 11. & sequent. Inde & dies ipse, & festum quo hoc contigit, quoque annua eius memoria recurrit, & celebratur, propriè dicitur Pascha. Allegoricè hic agnus significabat
73. *Agnus Paschalis allegoricè est Christus.* Christum. *Pascha ergo nostrum*, id est, agnus paschalis noster pro nobis immolatus est Christus, vt quicumque eius sanguine & passione in baptismo, & sacramentis tinguntur, tuti sint & immunes à deuastante angelo, qui eos transiliat, & insiliat in infideles & impios qui non sunt tincti sanguine Christi, vt eos morte æterna occidat: tinctos enim à Pharaonis, id est, Diaboli & peccati iugo eripuit Christus, eosque omni libertate, donis, & gratiis cumulauit, & indies cumulat. Græci addunt ὑπὲρ ἡμῶν, pro nobis, vt hæc sit sententia: *Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.* Vide de paschæ origine & ritu dicta Exod. 12.

Vers. 8. *Itaque epulemur.*

Græcus, Syrus, & Ambros. legunt: *Itaque festum agamus*, hoc enim est Græcum ἑορτάζωμεν. Noster tamen vertit *epulemur*, quia solebant festa solemnibus epulis celebrari, in signum lætitiæ.

74. *Vespera 14. lunæ siue pascha propriè non fuit festum.* Nota, epulum & festum hoc, est vel agni paschalis, vel azymorum. Pro quo aduerte ex Exodi 12. vesperam 14 lunæ, siue paschæ propriè non fuisse festum, sed sequens mane, quod dicebatur solemnitas primi azymorum, quæ durabat dies septem, quibus non nisi azymis vesci licebat, illisque diebus vice agni paschalis priùs, puta procedente decima quarta luna siue die (Hebræi enim vti menses, ita & dies habebant lunares: nam nouilunium erat prima dies mensis, & ab eo consequenter cæteros dies numerabant) mensis primi Nisan immolati immolabant alias victimas paschales, puta holocausta & pacifica, de quibus Numer. 28. v. 19. Sensus ergo est: Christus pro nobis quasi phase immolatus, nos redemit, nobisque initiauit solemnitatem azymorum. Itaque post
75. *Quid sit viuis azymus, & agere pascha. 1. Expositio.* hoc pascha, post Christi immolationem & redemptionem, agamus festum hoc azymorum spirituale, vt simus azymi & puri, ac consequenter vescamur azymis, id est, fruamur puritate vitæ per septimanam nostræ vitæ, id est, per totum eius decursum (septem enim diebus reuolutis omne nostrum tempus decurrit. Vnde septenarius vniuersitatis est symbolum, eoque memoriam redemptionis Christi, agni paschalis nostri, puris & dignis moribus, sacrificiis, & laudibus celebremus.

II. Verùm quia vespera paschæ poterat etiam referri ad sequens mane primi azymorum: nam à vespera in vesperam celebrabant Iudæi sua festa; hinc etiam hæc vespera festum dici potest, aut certè vocari festa, id est, festiua immolatio, & epulum agni. Vnde noster vertit hic *epulemur*. Hinc colligi potest secundus sensus, videlicet, quasi dicat, Perenne habeamus pascha, vnus continuusque sit nobis dies festus paschæ, vt Christo agno paschali, eiusque beneficiis, & donis quotidie vescamur, & festiuè epulemur spiritualiter, fide, spe, charitate, aut etiam realiter in venerabili Sacramēto, id que in azymis, id est, cum azymis sinceritatis & veritatis. Vide Chrysost. & Ansel. Nam licet agnus paschalis quoad immolationem, figura esset sacrificij Christi in cruce; tamen quoad azyma & esum magis erat figura sacrificij incruenti, in Eucharistia. Ita per pascha hic, *Pascha est Christus in Eucharistia.* Christum in Eucharistiæ sacrificio immolatū, & manducatum intelligunt S. Cyprian. serm. de cœna Domini, Nazianz. orat. de pascha, Chrys. serm. de prodit. Iudæ, Ambr. in primū Lucæ Hieron. & Origen. in 26. Matth. Vnde S. Andreas Apostolus ad Ægeam tyrannum: *Ego*, ait, *quotidie agnum immaculatū immolo, cuius carnem cum omnis populus comederit, agnus tamen qui sacrificatus est integer perseuerat, & viuus.* *Pascha tale celebrauit quotidie S. Andreas.* Hinc etiā Ecclesia hunc locum Apostoli, pro epistola legit in solemnitate paschæ, quādo omnes communicare, & de hoc agno paschali manducare præcipit; cùm in primitiua Ecclesia de eodem fideles quotidie manducarent, vti hic hortatur Apostolus.

Moraliter Chrys. epulandum dicit, nō quia pascha est, aut Pētecoste, sed quia omne tēpus, *Morale de iugi epulo spirituali Christianorum.* tēpus epulationis est Christianis, ob collatorū beneficiorū excellentiā: *Quid enim boni*, inquit, *non concessit Filius Dei pro te natus, mortuus; te liberauit, & in regnum vocauit, quomodo ergo non semper epularis?* Hinc S. Syluester omnes dies vocauit ferias, vt dicamus feria 1. 2. 3. quia omni die Christiani à peccato feriari debēt, & Deo vacare, & festum agere spirituale. hinc & Cle- 76. *Vnde dicitur feria 1. 2. &c.* mens Alex. l. 7. stromat. *Vniuersa*, inquit, *vita viri iusti est quidam celebris ac sanctus dies festus.*

Non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ.

Nequitia, Græcè πονηρίας, quod Vatablus rectè versutiam, alij prauitatem vertūt; nequam enim est, qui meditatè, & cùm dolo ac fraude male agit. Veteres Latini per malitiam & nequitiam significabant omnia hominum vitia & scelera. Hinc illud Publij Africani apud Gellium lib. 7. cap. 11. *Omnia mala, probra, flagitia quæ homines faciunt, in duabus rebus sunt, malitia, atque nequitia.*

Sed in azymis sinceritatis & veritatis.

Est Hebraismus. q. d. Epulemur, non panibus azymis, non triticeis, sed spiritualibus, qui sunt sinceritas (id est puritas) & veritas, non *Quæ azyma synceritatis & veritatis.* intellectus, neque oris tārum, sed veritas vitæ, id est, iustitia Christiana, hoc est, debitū quoduis Christianæ virtutis, seu id ad quod obligantur Christiani, quod est omnis virtutis honestas, maximè simplicitas, fidelitas, veracitas. Opponitur enim hic sinceritas, id est, sincera ac pura vita, malitiæ; veritas verò vel vita vera nequitiæ, vel vt Vatabl. vertit versutiæ, id est, hypocrisi, dolo, fraudi. ita Theoph. alludit ad cœnas puras paschatis, in quibus nō fermento, sed azymo, id est, puro pane vescebantur, quæ symbolum erant absolutissimæ puritatis.

Vers. 9. *Scripsi vobis.*

Nimirum v.2. huius c. ita Theod. & Chrys. licet D.Thom. glossa, Lyran. Caiet. putent alia anteriori epistola, quæ interciderit, id scripsisse Paulum, scripsi inquam, id quod sequitur.

Vers. 10. *Ne commisceamini.*

Ne habeatis consortium cum fornicariis, *non vtique fornicariis huius mundi*, quasi dicat, Cum dixi & scripsi, ne commisceamini fornicariis, nō intellexi fornicarios paganos esse vitandos, alioquin debueratis de hoc mundo exisse, totus enim mundus plenus est paganis, eisque vel fornicarijs, vel auaris, vel idolis seruientibus, *sed si is qui frater est*, id est, si sit Christianus, ait B Ambros. & publicè male audiat, quasi fornicator, hunc vitate.

Vers. 11. *Si is qui frater nominatur, est fornicator.*

Tò *nominatur*, refer ad *frater*, quanquam ex Græco cùm Oecum. referri potest ad *fornicator*; quasi dicat, Qui publicè nominatur fornicator. Vnde Aug. lib.3. contra Parmen. c.2. *Nominatur*, inquit, id est, iudicatur, condemnatur in iudicio de fornicatione, tanquā fornicator.

Aut auarus, aut rapax.

77. *Quis auarus, quis rapax?* *Auarus* est qui clam aliena capit per fraudes; *Rapax* qui per vim apertam. Nec enim auarus C qui tenaciùs sua retinet, cælo excludetur, nisi neget eleemosynam pauperi in extrema, vel graui necessitate; multo minùs à societate fidelium est excludendus: quod tamen hic iubet Apostolus. Auarum ergo intelligit furem, vel raptorem, vt dixi. Vnde pro (*auarus*) Græcè est πλεονέκτης, quod idem est atque πλεονεκτικός. Πλεονεκτικὸς autem Aristoteli dicitur fraudator, & circumscriptor, ait Budæus. Πλεονεκτεῖν enim fraudare significat, vt patet 2. A Cor.7. v.2. & c. 12. v. 18.

Vers. 12. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis?*

Nota *iudicare* hic vti & alibi, idem est quod damnare & punire fornicarios, verbi gratia, pœnâ separationis & vitationis, quasi excommunicationis cuiusdam, quæ fertur hoc ipso, quo aliis puris & innocentibus præcipitur, vt cum fornicariis hisce non commisceantur. q. d. Hoc ipso quo edico, ne commisceamini fornicariis, indirectè & consequenter iudico, & damno ipsosmet fornicarios, quasi fontes & noxios cauendos & fugiendos, idq; hac de causa, vt nimirum ipsi, cùm vident se hac lege ab aliis vitari, confundantur & resipiscant: damno inquam, fornicarios, non eos qui foris, id est, extra Ecclesiam sunt, puta paganos (hi enim cùm sint extra Ecclesiam, pariter extra meam iurisdictionem sunt) sed eos qui in Ecclesia sunt, puta fideles, qui meæ curæ & iurisdictioni sunt subiecti. 78. *Paganos non iudicat Ecclesia.*

Dices, si eos qui foris sunt non possumus iudicare, ergo Ecclesia non potest iudicare, & punire hæreticos & schismaticos; hi enim sunt foris, id est, extra Ecclesiam.

Resp. Eos esse extra Ecclesiam, quia bonis Ecclesiæ sunt priuati, intus tamen sunt, quia eius iurisdictioni subsunt; hoc ipso enim quo characterem baptismi retinent, manent sua prima professione Ecclesiæ deuincti, obligati, subiecti. Vnde tenentur ieiuniis, festis, aliisque legibus Ecclesiæ: suntque in Ecclesia, sicut mancipia in familia, & rei incarcerati in vrbe. 79. *Qua ratione hæretici & schismatici sint in Ecclesia.*

Vers. 13. *Auferte malum ex vobis ipsis.*

Eiicite è cœtu vestro fornicarium, nam Græcè est τὸν πονηρόν.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit Apostolus ad litigia & iudicia, arguitque Corinthios, quòd lites instituant coram Iudice Ethnico, easque subinde iniquas & iniustas.

Inde 2. v. 9. docet iniquos, quorum varias species enumerat, regnum Dei non possessuros.

3. v. 13. transit ad fornicationem, eamque insectatur multis argumentis. Colligam ea in fine capitis.

1. Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterū, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos?

2. An nescitis quoniā sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis?

3. Nescitis quoniam angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia?

4. Sæcularia igitur iudicia si habueritis: contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum.

5. Ad verecūdiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum?

6. Sed

6. Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles?

7. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?

8. Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.

9. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri,

10. neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.

11. Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.

12. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.

13. Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hunc, & has destruett corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori.

14. Deus verò & Dominum suscitauit: & nos suscitabit per virtutem suam.

15. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.

16. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna.

17. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est.

18. Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

19. An nescitis quoniam mēbra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri?

30. Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Audet aliquis vestrum habens negotium*, litem, *aduersus alterum.*

81. Quid hic sit iudicari? PVta fratrem, siue Christianum. ita Syrus. *Iudicari*, Syrus דנדון *dandun*, id est, iudicio experiri, iudicio contendere: sic enim Hebræi dicunt נשפט *nispat*, iudicatus est, pro iudicio contendit, vt 1. Regum 12. v. 7. dicit Samuel, *Nunc ergo state, vt iudicio contendam*, Hebraicè אשפטה *Isscapheta*, id est, iudicer aduersum vos coram Domino. & Ezech. cap. 20. v. 35. *Adducam vos in desertum populorum, & iudicabor* (id est, iudicium subibo, litigabo) *vobiscum ibi facie ad faciem, sicut iudicio contendi aduersum patres vestros in deserto terræ Ægypti.* Et Ieremias cap. 2. 35. *Ecce ego iudicio contendam tecum*, Hebraicè נשפט אותך *nispat atach*, id est, Iudicabor tecum. Pari modò Græcum *κρίνεσθαι*, id est, iudicari, verbum medium est, tam actiuæ quàm passiuæ significationis: hic autem actiuæ est. Nam Apostolus non car- A piteos, qui ad tribunalia ethnicorum trahebantur. hi enim ea declinare non poterant. sed eos, qui fratres ad hæc tribunalia trahebant, aut communi vtriusque litigantis consensu eadem adibant.

Iudicari apud iniquos.

Puta apud Gentiles infideles: iniquos enim opponit sanctis, cùm ait: *& non apud sanctos*, sancti autem vocabantur fideles & Christiani, vti sæpè iam dixi: ita Chrysost. Theophyl. Ansel. Græcè est, *ἐπὶ τῶν ἀδίκων*, id est, apud iniustos, quia infideles carent fide, qua iustus viuit, ac consequenter, iniusti sunt, & sæpè proprie iniustitiam committunt. quasi dicat, Cùm sint iniusti hi iudices infideles, ab eis iustitia non est expectanda, cùm sæpe vti fidem, ita & iustitiam peruertant.

Si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Vers. 2.

Quasi dicat, Si per vos Christianos & san- 82.

Mundus iudicabitur per Sanctos & Christianos.

ctos iudicabitur totus mundus, quanto magis per vos, quasi arbitros, minimæ vestræ lites componi debent?

Vers. 3.

Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?

Aliqui per Angelos sacerdotes intelligunt: hi enim à Malachia cap. 2. vocantur Angeli Domini exercituum. Sed hoc alienum est à mente Pauli. Vnde & Patres passim hic propriè Angelos accipiunt.

83. *In generali iudicio iudicandi sunt homines & angeli tam boni quam mali.*

Nota hic agi de die iudicij generalis: ita Chrysost. Theod. Ambros. Anselm. Hinc sequitur primò illo die iudicandos esse non tantùm homines, sed & Angelos bonos & malos: (de malis Angelis hunc locum accipiunt Chrysost. Theodor. Theoph. Ansel.) Est enim vna Ecclesia hominũ & Angelorum, vnumque caput & iudex Christus. Hoc etiam pertinet ad publicam gloriam diuinæ iustitiæ, & ad laudem Angelorum. Sequitur 2. quòd Christus & Sancti non impropriè, quomodo dicitur Matth. 12. quòd regina Austri, & Niniuitæ surgent in iudicio, & condemnabunt generationem istam gentem scilicet Iudæorum; sed iudicio propriè dicto (tali enim iudicabant sæcularia Corinthij) iudicabunt sua potestate & auctoritate Angelos, vti & homines; bonos quidẽ iudicio approbationis, laudis, & glorificationis; malos verò propriissime iudicio condemnationis, & exprobrationis; quòd scilicet ipsi, cùm homines essent in corpore fragili, Dei cultum omnemque puritatem amplexi sint, quòd illi cùm essent incorporei, & puri spiritus facere noluerunt, ait Theoph. & Theodor. Rursum, quia sancti victores dæmonis in hac vita fuerunt, hinc pro præmio in iudicio malitiam eius, superbiam, & imbecillitatem coram toto mundo traducent, & quasi victo, vili, contemptibili, à Deo proiecto, & in æternum damnato insultabunt; vti & Christus, ad Colossen. 2. v. 15. quæ res dæmonibus superbissimis maxima & molestissima pœna erit, vt pulchrè docet Franciscus Suarez 3. parte quæst. 59. disp. 57. sect. 8. Adde, Apostolos & viros Apostolicos, qui relictis omnibus Christum proxime secuti sunt, iudici Christo proximos fore, quasi primores & assessores regni: itaque vna & eadem cum Christo sententia, vti Cardinales cum Papa, omnes alios iudicabunt, Matth. 19. v. 28.

84. *Quomodo homines sancti iudicabūt angelos bonos & malos.*

Quanto magis sæcularia.

85. Scilicet negotia, quæ ad communẽ hominũ vsum pertinẽt (hoc enim significat Græcum βιώτικα) subaudi, digni & apti sumus iudicare; si nimirum hoc iudicium ad nos deferatur à partibus litigantibus, aut si huic iudicio præficiamur ab Ecclesia, vel à republica: nam si Angelos iudicare valemus, quidni & sæcularia? Angeli enim tantùm sæcularibus præstant, quantum cælum terræ præcellit.

Contemptibiles in Ecclesia.

Vers. 4. Potiùs quàm Gentiles iudices, siue arbitros constituite ad iudicandum. ita Theodoret. Vnde subdit:

Vers. 5.

Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens, qui possit iudicare inter fratrem suum?

Est mycterismus, siue ironia cũ stomacho, & tacita quadã subsannatione, & exprobratione. Paulò aliter hæc, quasi seriò dicta, accipiũt Sedulius & Gregor. 19. Moral. 21. *Contemptibiles*, inquiunt, *qui sunt constituite ad iudicandum, Quasi dicat, qui minoris sunt meriti in Ecclesia, & nullis magnarum virtutum donis pollent, ipsi de terrenis negotijs iudicent, quatenus per quos magna nequeunt, bona minora suppleantur.* Nota, hoc iudicium causarum sæculariũ postea inter Christianos commissum fuit presbyteris & Episcopis, vt patet ex Clemen. 2. const. 49. 50. 51. & epistola 1. ad Iacobum fratrem Domini, *Si qui*, inquit, *fratres negotia habent inter se, apud cognitores sæculi ne iudicentur, sed apud presbyteros Ecclesiæ quidquid est illud dirimatur, & omnimodo obediant statutis eorum.* Idque postea lege cæsarea quæ extat 11. q. 1. cap. Quicumque & cap. Volumus, statuit Theodosius Imperator, & confirmauit Carolus Magnus, nimirum vt quisque, siue reus, siue actor possit relicto tribunali sæculari, etiam post litem contestatam, adire iudicem Ecclesiasticum. Vnde hoc munere iudicis inter fideles suos functi sunt Gregorius Thaumaturgus Neocæsariẽsis Episcopus, vt patet ex Nysseno in eius vita, S. Ambrosius, vt patet lib. 2. offic. 29. vbi etiam Imperatorum iniusta iudicia irritasse se dicit, S. August. vt patet de opere Monachor. c. 26. Synesius, vt patet epist. 57. & 58. sed crescente nimis numero Christianorũ, & litium, Episcopi hoc iudicium ad iudices sæculares, sed Christianos reiecerunt: idq; ex doctrina & institutione S. Petri, qui ad Clementem, & in eo ad quosuis Episcopos ita loquitur epist. 1. Clementis iam citata: *Nec enim iudicem* inquit, *aut cognitorem sæcularium negotiorum hodie te ordinatum vult Christus, ne præfocatus præsentibus nõ possis verbo Dei vacare, & secundum veritatis regulam secernere bonos à malis.* Dices: cur ergo Apostolus iudicium non demandat hic Episcopo. Respondet Ambrosius, quia is nondum erat Corinthi: *Necdum*, ait, *rector in eorum Ecclesia erat constitutus*; recenter enim à Paulo cõuersi erant Corinthij, erantq; fideles adhuc pauci.

86. *Iudicium causarum sæcularium commissum fuit presbyteris.*

87. *Episcopi iudicium causarum sæcularium ad sæculares iudices reiecerunt.*

Hic non est. *Vers. 7.*

Græcè οὐκ ἔνι, pro οὐκ ἔνεστι, *inter vos sapiens, qui possit iudicare inter fratrem*, subaudi, & fratrem, hoc est, inter fratres, puta Christianos litigantes.

Iam quidem omnino delictum est in vobis.

Delictũ, Græcè ἥττημα, quod Theoph. vertit cõdemnatio & pudor. 2. Simpliciùs ἥττημα, id est, minoratio, diminutio, defectus, vt cùm quis ab alio vincitur, & per hoc viribus aut animo minuitur. q. d. Imperfectio, deiectio, impotentia animi est in vobis, quòd scilicet iræ, lucri, contentionisque affectu vincimini, & quòd nihil pati & sufferre potestis. Parui enim & abiecti est animi, ab ira, ab iniuria, ab auaritia, ab impatientia vinci: magnanimus enim animum habet supra hæc omnia elatum, & excelsum; omnia vt se minora & indigna despicit, ideoq; iniurias non curat, sed contemnit: impotentia inquã animi, & lucri cupido sunt, quæ vos impellunt, vt in infideliũ tribunali litigetis, cum scandalo aliorum, tum fidelium, tum infidelium, qui sic Christi fidem contemnunt. 88.

Quis sit vere magnanimus?

Cur non magis iniuriam accipitis.

Id est, vt Græcè, ἀδικεῖσθε, damnũ patiminĩ, vt

vt decet Christianos nouos in tanta paucitate, primo feruore, pacis & perfectionis professione.

Vnde Nota, hic locus non fauet Anabaptistis,

89. *Apostolus iudicium & iudices hic non taxat, vti volunt anabaptistæ.*

qui hinc volunt omnem potestatem iudiciariam auferre Magistratibus. Nam vt Chrysost. Apostolus hic non iudicium taxat, sed primò, impatientiam litigantium: 2. quòd fratribus, id est, Christianis iniuriam faciant: hoc enim est quod ait v. 8. *Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.*

Vers. 8.

3. Quòd de his iudicium infidelibus, & iniustis permittant. 4. Quòd apud eos per calumniam pauperes opprimant. 5. Quòd pacē fraternam, vinculum charitatis, fidemque ipsam hoc scandalo lædant. Addit Caiet. alterutrum litigantium semper delinquere, quia alteruter fouet iniustam causam, nisi per ignorantiam excusetur. Quare S. August. Enchirid. 78. lites

90. *Quàm incommodæ lites etiam iustæ.*

etiam iustas vix suscipi ait sine peccato, saltem veniali: quia ferè procedunt ex nimio amore rerum temporalium, & vix carent periculo odij, maleuolentiæ, calumniæ: accedit iactura temporis, pacis, ac tranquillitatis internæ, quæ nisi bono maiore compensentur, non sine peccato lites etiam iustæ suscipiuntur. Hinc Christus Matth. 5. v. 40. ita sancit: *Ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Bonum maius, est necessitas propria, publica, familiæ, pietas, iustitiæ obligatio, vt cùm monasterij, aut pauperum bona vis tutari, aut recuperare publico iudicio. Sic Paulus ad iudicium Cæsaris appellat, Actor. 25. v. 11. Denique Apostolus non reprehendit hic iudicia ex parte iudicis, sed ex parte litigantium. Itaque etiamsi peccatum esset litigare, non tamen peccatum esset iudicare, iudicia enim finem imponunt litibus, quod valde bonum est.

Vers. 9. & 10.

Neque molles, neque auari, neque ebriosi, neque fornicarij, neque adulteri regnum Dei possidebunt.

Hinc patet, non tantùm adulterium, sed etiā fornicationem, qua solutus cum soluta peccat, esse contra legem, tam Christi quàm naturæ. Errauit turpiter in hac re R. Moses Ægyptius lib. 3. More cap. 50. vbi congressum Iudæ cum Thamar, Genes. 38. excusat, hoc nomine, quòd ante legem Mosi licitum esset meretricari.

91. *Male politici negāt lege Moysis vetitam fuisse fornicationē*

Turpiùs errant nostri politici, qui licet concedant lege Christi vetitam esse fornicationem, negant eam lege Mosis fuisse vetitā. Id enim admittit R. Moses, & alij Rabbini passim docent, Exod. 20. sexto Decalogi præcepto, *Non mœchaberis*, nō solum mœchiam siue adulterium, sed etiam incæstum, sodomiam, fornicationem, omnemque concubitum, & libidinem, quæ limites matrimonij egreditur, esse vetitam. ita Tobias cap. 4. *Attende*, inquit, *fili mi ab omni fornicatione, & præter vxorem tuam, nunquam patiaris crimen scire.* ita Apostolus hic fornicationem annumerat adulterio, idololatriæ, aliisque peccatis quæ sunt contra legem naturæ, & Decalogi, hominesq; natura sua excludunt à regno Dei; repugnat enim fornicatio primæ creationi hominis, & institutioni matrimonij, qua Deus naturæ

A omniumque Dominus alligauit vsum membrorum generationi seruientium, matrimonio, & extra illud homini vtendi facultatem ademit: repugnat & fidei coniugali, atque bono prolis, quæ rectè educari nequit in fornicatione, sed tantùm in matrimonio. Hinc Deuter. 22. vers. 21. iubetur lapidari puella, quæ ante nuptias in domo patris fornicata est. Et Sapiens Prou. 19. v. 3. ait: *Qui se iungit fornicariis, erit nequam, putredo & vermes hæreditabunt illum.*

92. *Quare fornicatio est contra legem naturæ.*

Denique vt alia taceam, Numeror. 25. 9. ob fornicationem Hebræorum cum filiabus Moab, cæsa sunt ex eis viginti quatuor millia.

93. *Grauissima punitio fornicationis.*

Molles.

Mollities est pollutio.

Auari.

Hi sunt qui per fraudes, iniustos contractus, B dolosas lites aliena expilant. Distinguuntur enim hic à furibus, & à rapacibus. Vide dicta capit. 5. vers. 10.

94. *Qui molles, auari, & ebriosi.*

Ebriosi.

Græcum μέθυσοι tam ebrium, quàm ebriosum significat. quare Ebriosi hic non propriè frequentiam, vel consuetudinem se inebriandi, sed actum denotat: sic enim & cetera hic, vt fur, maledicus, adulter, actum significant. Vnus enim eorum actus eos à cælo excludet. Idem patet Galat. 5. vers. 21. Vna ergo perfecta ebrietas est peccatum mortale, quia priuat hominem vsu rationis, vt sit quasi bestia; & hominem exponit periculo rixæ, libidinis, & multorum peccatorum.

95. *Quare perfecta ebrietas sit peccatum mortale.*

Aliter S. Thomas, Ebrietas, inquit, non est peccatum mortale, C ob ignorantiam fortitudinis vini, vel debilitatem proprij capitis, quæ tamen excusatio tollitur per frequentem experientiam: ideo signanter ait Apostolus, ebriosus, non ebrius; sed prior explicatio est solidior.

Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, per baptismum, *in spiritu Dei nostri.* *Vers. 11.*

Per Spiritum sanctum. Ita Chrysostom. Theophyl. Oecumen. Pulchrum huius ablutionis, & mutationis morum per baptismum, & christianismum factæ exemplum de seipso narrat S. Cyprianus epistola 2. ad Donatum; vbi candide confitetur, qualis fuerit ante baptismum, qualis subitò euaserit per gratiam baptismi, quidque sibi D contulerit Christianismus, qui, vt ipse ait, est *Mors criminum & vita virtutum.* Similia habet Nazianz. oratione funebri in laudem Cypriani, vbi enarrat mirabilem eius conuersionem, & cordis vitæq; commutationem, quam baptismo percepit.

Omnia mihi licent sed non omnia expediunt. Omnia mihi licēt, sed ego sub nullius redigar potestate. *Vers. 12.*

Omnia mihi licent, per liberum arbitrium, inquit Theodoret. & Oecumen. puta licet, & in mea potestate est fornicari, rapere, inebriari, & cetera, quæ hic præfinit Apostolus: verum hæc non expediunt saluti animæ meæ, quia peccata sunt: sed hunc sensum rectè refellit Ambros. *Quomodo,*

96. *Quid Paulus velit per τὸ omnia mihi licēt.*

 in-

A inquit, *licet quod prohibetur? aut certè si omnia licent, nihil potest esse illicitum.* quasi dicat Ambrosius, Illud dicitur licere quod nulla lege est prohibitum, non autem id quod est liberi arbitrij facere, vel omittere. Sensus itaque huius loci est: *Omnia mihi licent. omnia*, nimirum adiaphora, & lege non prohibita. ita Chrysost. qui cum Theoph. hæc refert ad v. sequent.

Esca ventri, & venter escis.

Vers. 13. Quasi dicat, Licet mihi omnibus cibis vesci, sed non sinam gulam alicuius cibi mihi dominari, vt fiam mancipium ventris.

Secundò Amb. & S. Thom. referunt ad sumptus. q. d. Licet mihi euangelizanti à vobis accipere sumptus & victum; sed ego eos non accipiam, ne vlli fiam obnoxius, & meam libertatem perdam; vt more epistolico varia misceat Apostolus, quæ sciebat illos ad quos scribit, aliunde intelligere. B

Tertiò & aptissime Ansel. & S. Thom. referunt hanc sententiam ad superiora de iudiciis, quasi dicat, Hæc cōtra iudicia dixi, non quasi
97. *Quæ consideranda in omnibus nostris operibus.*
illicitum sit ex se in iudicio sua repetere, sed quòd nolim sub aliorum, scilicet iudicum, aduocatorum, procuratorum, maximè infidelium, potestatem vos redigi. Vnde vertit Syrus: *Nemo in me potestatem exercebit.* Moraliter S. Bernard. lib. 3. de considerat. ad Eugen. *Spiritualis*, inquit, *homo omne opus suum trinâ consideratione præuenit. Primò an liceat; deinde an deceat; postremò an expediat. Nam etsi constat, in Christiana vtique philosophia non decere nisi quæ licent, non expedire nisi quæ decent & licent; non continuò tamen omne quod licet, decere aut expedire consequens erit.*

Esca ventri.

98. *Venter vilissima pars hominis.*
Scilicet destinata est, æquè ac *venter escis.* C quasi dicat, Cur lites suscipitis ob temporalia, quæ fere ad escas & ventrem tendunt? Esca enim res caduca est & vilis, ad hoc facta vt in ventrem proiiciatur: venter autem vilissima pars hominis tantū est ad hoc, vt escas coquat, digerat, egerat corrumpat, estq; vas sordium, & tam esca quàm venter peribunt, quia in morte fient esca vermium: & licet venter resurget, non tamen ampliùs escas admittet. Simul secundò transit hic ex composito ad gulam Apostolus, quia gula est mater libidinis, quam deinceps insectatur. Ita Theoph. Vnde S. Athanas. vel quisquis est auctor (nam non esse S. Athanas. Alexandrinum, patet ex eo quòd quæst. 23. citet ipsum Athanasium, & ab eo diuersam sequatur sententiam, & ex eo, quòd citet Epiphanium & Greg. Nyssenum, D qui S. Athanasio fuerunt posteriores) Athanas. inquam ad Antiochum quæst. 133. per ventrem hic intelligit ingluuiem, & crapulā,
99. *Crapulæ deditus non potest seruire Deo.*
q. d. *Esca ventri & venter escis, id est, ad crapulam venter habet desiderium, & hæc ad illum: verùm qui crapulæ ventrique deditus est, non potest seruire Deo, sed sui ipsius ventris seruus est, ideo abolebit illum Deus.*

Deus autem & hunc, ventrem, *& has*, escas, *destruet.*

Καταργήσει; abolebit, in morte & resurrectione, vt scilicet non sit ampliùs venter escarum, qui escis pascatur, nec escæ sint ventris, vt ventrem inescent & impleant.

A *Corpus autem non fornicationi,*

Destinatum & datum est, vt fornicemur, *sed vt Domino* casto corpore seruiamus, Christumque vt caput castis & sanctis moribus sequamur. ita Ansel. & Chrysost. Vnde sequitur, *& Dominus corpori*, Christus scilicet corpori nostro datus est in caput, vt illi quasi immineat. q. d. Ergo corpora nostra nō fornicationi, sed Christo capiti quasi mēbra, pure seruire debēt, semperque caput suum Christum, Christique puritatem æmulari. 2. *Dominus corpori*, id est, Christus corpori casto & puro erit præmium, eiq; incorruptionem & immortalitatem donabit; ita Amb. & Ansel. Prior sensus est simplicior, nam de resurrectione sequitur, cùm subdit, *Vers. 14.*

Deus verò & Dominum.

Christum & crucifixum & mortuum *suscitauit: & nos*, si cum Christo gulæ & libidini B moriamur, eaque crucifigamus, *suscitabit per virtutem suam.*

Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?

Vosipsi enim, ac consequenter corpus & anima vestra, estis membra Ecclesiæ Christi: 100. *Corpus nostrū & anima sunt membra Christi.*
pulchrè S. August. sermon. 18. in hæc Apostoli verba. *Vita, inquit, corporis anima est, vita animæ Deus est. Spiritus Dei habitat in anima, & per animam in corpore, vt & corpora nostra templum sint Spiritus sancti, quem habemus à Deo.*

Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis? absit.

Tollens, non quasi auellens & separans à Christo. Christi enim & Ecclesiæ membrum manet fornicator, quamdiu fidem veram retinet. Sed *tollens*, id est, accipiens, C & vt D. Thom. iniuste subtrahens sua membra generationi destinata, obsequio & seruitio Christi, cuius sunt. Fidelis enim fornicans hæc generationis membra & corpus suum, quasi membrum, Christo, cuius est, suffuratur, & dat meretrici. Tollit ergo à Christo corporis vsui vsum non dominium.

An nescitis quoniam qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. *Vers. 16.*

Vnum corpus, per corporum vnionē & commixtionem, vt sicut mercatores in societate, 101. *Quomodo fornicarius cum meretrice vnum corpus efficitur.*
vnas habent opes, quia communes; sic fornicarij vnum habeant corpus, quia vtriusq; corpus est vtrique commune, ait Caietan. Et sic sunt *duo in carne vna*, id est, duo sunt vna caro, quasi dicat, E duobus fiet velut vnus homo, D non spiritalis, sed carnalis, & quasi totus caro.

Erunt enim, inquit (scriptura sacra) *duo in carne vna.*

Citat hæc verba Paulus ex Genes. 2. v. 24. vbi dicuntur de coniugibus: Benè tamen Apostolus ea refert ad fornicantes, quia actus externi seu coniugum, seu fornicantium secundùm speciem naturæ, non differunt, licet in genere moris specie, imò genere differant: horum enim actus sunt libidinis & vitij, illorum verò actus sunt temperantiæ, iustitiæ, & 102. *Quomodo intelligitur Erunt duo in carne vna.*
virtutis; ita S. Thom. Nota, de coniugibus dicitur, quòd erunt *duo in carne vna*, id est, duo erūt vna caro; primò, per copulam carnalem, vt

vt hic explicat Apostolus. 2. *Erunt vna caro* synecdochice, id est, vnus homo, vna persona: vir enim & fœmina ciuiliter vnũ sunt, & cẽsentur vna persona ciuilis. 3. Quia coniux est dominus corporis sui comparis, & sic vnius caro est alterius caro. Patet c. seq. v. 3. 4. effectiuè, quia vnam carnem scilicet prolem generant.

Nota 2. Hac phrasi vtitur scriptura hoc fine, vt ostendat inter humanas necessitudines
103. *Quare Deus ex costa Adami fecit Euam.* arctissimum & inuiolabile esse vinculum matrimonij. Hinc ex Adami costa fecit Deus Euam, quasi vir & fœmina non tam duo quàm vnus sint, debeantque vnum esse amore, & voluntate, adeoque si sit opus, coniunx cõiugis caussa debeat patrem & matrem deserere, vt dicitur Genes. 2. vers. 24. Citat ergo Apostolus hunc locum, vt demonstret quantum se deiiciat, & infamet fornicator, vtpote qui tam arctè coniungatur cum meretricula vilissima, vt vnum fiat cum illa, & in ipsam, in scortum scilicet & meretricem se quasi transformet.

Vers. 17. *Qui autem adhæret Domino,* (cum eo fit &) *est vnus spiritus.*

Vnus, Non essentialiter, vt voluit Almaricus,
104. *Quomodo adhærens Domino. vnus est spiritus cum eo.* & illuminati quidam phanatici, teste Ruisbrochio lib. de alta contemplatione, sed accidentaliter, vnus, inquam, charitate, voluntatis cõsensu, gratia, & gloria: quæ hominem faciunt quasi diuinum & Deum, vt cum Deo quasi vnus idemq; sit spiritus: ita Ambros. Ansel. Oecumen. Vnde ex hoc loco S. Basil. lib. de vera virg. demonstrat animam castam, & sanctam esse sponsam Dei, eamque in diuinæ imaginis excellentiam transferri, vt cum Deo vnus fiat spiritus: atque ex hac cum Deo coniunctione haurire omnem puritatem, virtutem, incorruptionem, pacem, & tranquillitatem. *Quocirca,* inquit, *anima quæ Christo copulata*
105. *Qualis debeat esse anima Christo copulata.* *est tanquam sapientia verbi Dei sponsa, sapiens ac prudens sit necesse est, vt omni stultitia & insipientia nota iugi diuinarum rerum meditatione explosa, sapientia, cui coniuncta est, ornetur pulchritudine, donec æternam sapientiam sibi penitus iungat, vnumque cum eo, cui inhæsit, effecta, ex corruptibili fiat incorruptibilis, ex imperita prudens ac sapientissima, tanquam verbi cui adhæsit costa (atque vt breuiter dicam) ex homine mortali, immortalis Deus, sic vt ille, cui coniuncta est, omnibus manifestetur.*

Præclarè verò sanctus Bernard. serm. 7. in Cantica hoc Dei cum anima; (quæ pura & casta dilectione Deo adhæret) connubium, & ex eo manantem bonorum communicationem ita describit: *Anima,* inquit, *quæ dili-*
106. *Anima casta sponsa Dei est.* *git Deum, sponsa vocatur; hæc enim duo nomina sponsa & sponsus maximè indicant internos affectus; his enim omnia communia sunt, vna hæreditas, vna domus, vna mensa, vnus lectus, vna caro. Propter hunc relinquet homo patrem & matrem, &c. Et erunt duo in carne vna.* Deinde eorundem amorem & osculum prosequitur dicens: *Sponsa itaque dicitur illa, quæ amat; amat autem quæ osculum petit, non petit libertatem, non mercedem, non hæreditatem, sed osculum more planè castissimæ sponsæ, ac sacrum spirantis amorem, nec omnino valentis flammam dissimulare, quam patitur; osculetur,* inquit, *me osculo oris sui. Quasi dicat, quid mi-*
A *hi est in cælo & à te quid volui super terram?* Denique huius amoris puritatem & vehementiam ita explicat: *Amat profectò castè, quæ ipsum, quem amat, quærit, non aliud quid præter ipsum. Amat sanctè: quia non in concupiscentia carnis, sed in puritate spiritus. Amat ardenter, quæ ita proprio inebriatur amore, vt maiestatem non cogitet. Quid enim? respicit terram, & facit eam tremere, tangit montes, & fumigant, & ista se ab eo postulat osculari? ebria est? ebria certè, quia fortassis de cella vinaria egressa erat. O quanta amoris vis? quanta in spiritu libertatis fiducia! Perfecta charitas foras mittit timorem. Nec dicit: me osculetur iste, vel ille sponsus, vel amicus, vel Rex, sed indeterminatè loquitur, Osculetur me: quemadmodum & Maria Magdalena dixit, loquens de Christo Domino, quem in monumento non reperiens, sublatum credidit; Si tu sustu-*
B *listi eum, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Quem eum? non aperit: quia palam omnibus esse credit, quòd à suo corde nec ad instans recedere potest. Sic sponsa: Osculetur me, ait ille, qui nunquam à corde meo absens est: quia amore accensa credit nomen sponsi omnibus conspicuum esse.* Plura de hac animæ Deo adhærentis cum Deo desponsatione & coniunctione dicam 2. Corinth. 11. vers. 2.

Rursum idem S. Bernard. siue auctor tract. 108. *Excellentia & vtilitas hominis cum Deo vniti.*
de vita solitar. ante finem: *Vnitas,* inquit, *Spiritus cum Deo hominis cor sursum habentis, proficientis in Deum voluntatis est perfectio. Cùm iam non solùm vult quæ Deus vult, sed sic est non tantùm affectus, sed etiam in affectu profectus, vt non possit velle nisi quod Deus vult; velle autem quod Deus vult, hoc iam simile Deo esse est: non posse velle nisi quod vult*
C *Deus, hoc est iam esse quod Deus est, cui iam velle & esse idipsum est. Vnde bene dicitur, quod tunc videbimus eum sicuti est: cùm sic similes ei erimus, hoc erimus quod ipse est: quibus enim potestas data est filios Dei fieri, data est potestas, non quidem vt sint Deus, sed sint tamen quod Deus est.*

Deinde prosequitur Bernard. triplicem si- 109. *Vnitas spiritus cum Deo est similitudo Dei.*
militudinem hominum cum Deo, ac deinde subiungit: *Dicitur autem hæc similitudo Dei vnitas spiritus, non tantùm quia efficit eam, vel afficit ei spiritum hominis Spiritus sanctus, sed quia est ipsa Spiritus sanctus, Deus charitas: qui cùm sit amor Patris & Filij, & vnitas, & suauitas, & bonum, & osculum, & amplexus, & quicquid commune potest esse amborum in summa illa vnitate veritatis, & veritate*
D *vnitatis; hoc idem homini suo modo fit ad Deum, quod cum substantiali vnitate filio est ad patrem, & patri ad filium; cùm in amplexu patris & filij mediam quodam modo se inuenit hominis beata conscientia, cùm modo ineffabili incogitabiliq; fieri meretur homo Dei, non Deus, sed tamen quod Deus est ex natura, homo ex gratia.*

Fugite fornicationem.

Quia, vt Ansel. Cassian. & passim Patres do-
cent, alia vitia pugnando, sola libido fugiendo 110. *Sola libido fugiendo vincitur.*
vincitur, scilicet fugiendo fœminas, obiecta, occasiones libidinis, diuertendo oculos & mẽtem, vt alia videat & cogitet. Si enim turpi tentationi te opponas, & cogitationi repugnes, cogitando magis commoues imaginationem eorundem, indeque carnem & concupiscentiam innatam, & in libidinem profusam magis accendis.

Omnis

Vers. 18. *Omne peccatum extra corpus est.*

Corpus proprium non maculat, non polluit.

Dices. Si quis se occidat, mutilet, castret, hic in corpus suum peccabit, ergo non omne peccatum à fornicatione distinctum extra corpus est. Respondeo, omne peccatum, id est, omne genus peccatorum, quod communiter & ordinariè committunt homines, extra corpus est. Septem enim sunt vitia capitalia, quæ
111. Theologi ex S. Paulo diuidunt in spiritualia, & corporalia, siue carnalia: carnalia duo sunt, gula, & libido: spiritualia sunt quinque, puta superbia, auaritia, ira, inuidia, acedia; ex quibus ira & inuidia subinde per se prorumpunt in necem proximi, non autem in necem propriam nisi per accidens, raro, & extraordinariè; ac consequẽter iracundus per se & ordinariè nõ peccat in corpus proprium, sed alienum
112. quod lædit, vel occidit. q. d. Apostolus: *omne peccatum*. id est, plêraque omnia peccata, quæ ordinariè & communiter faciunt homines, extra corpus sunt. Non ergo sub *τὸ omne peccatum*, comprehẽdit sui mutilationem, vel occisionem, quæ per accidens, rarò, & extrauaganter fiunt: non etiam comprehendit gulam, vti mox dicam.

Vitia capitalia dupliciter diuidunt Theologi.

Quomodo omne peccatũ præter fornicationẽ extra corpus sit.

Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

S. Hieronymus epistol. ad Amandum tomo 3. duas huius loci expositiones affert, quarum prima est: fornicator peccat in corpus, id est, in vxorẽ suam. 2. in corpore defigit stimulos veneris, qui etiam post peccatum, cùm vult pœnitere, ad pristina eum titillent.

113. *Alia*, ait S. Hieron. *peccata forinsecus sunt, quæ post factum pœnitudinem habent, & licet vtuntur lucrum, mordet conscientia. Sola libido etiam in ipso tempore pœnitendi, præteritos stimulos patitur, & titillationem carnis, & incentiua peccati, vt per hæc quæ corrigi cupimus cogitantes, rursum fit materia peccandi*. Id expertum se fatetur S. Hieronym. epistola 22. ad Eustochium. Experta idipsum est & sancta Maria Ægyptiaca, quæ totidem annos quot veneri seruierat, scilicet septemdecim, hos stimulos pœnitens est passa, vt narrat Sophronius Ierosolymorum Patriarcha in eius vita.

Quæ stimulos relinquat libido eiusque exemplum.

Oecum. decem alias huius loci habet expositiones. Verũ sensus proprius & genuinus
114. huius loci est: *Qui fornicatur, in corpus suum peccat*, hoc est, qui fornicatur, corpori suo iniurius est, corpori suo grauem iniuriã irrogat; primò, quia corpus suum polluit, coinquinat, & maculat: ita Nyssen. oratione in hanc Apostoli sententiam.

Quare fornicator in corpus suum peccat. 1. causa.

II. Secundò, quia corpus suum fornicando debilitat, exhaurit, & sæpe lue venereã, aliisque morbis inficit & consumit. ita S. Athanas. apud Oecum. vtroq; modo gulosus quoque & ebriosus in corpus suum peccat: quia illud
115. phlegmatibus, vomitu, aliisque sordibus sæpè dedecorat, illiusque vires & calorem naturalẽ debilitat, lædit, & obruit. Vnde sub fornicatione hic gula & ebrietas quasi illi affinis, imò mater, intelligi potest: qua de causa de gula paulò antè v. 13. egisse videtur Apostolus. hæc enim duo, scilicet gula & libido, propria sunt vitia corporis; vnde & peccata carnalia vocantur: reliqua vitia sunt spiritus & mentis, vti paulò antè dixi.

Quare ebriosus & gulosus in corpus suum peccat.

Tertiò, fornicator corpori suo iniurius est, quia ipse solus corpus suum liberum, purũ, & nobile vilissimæ meretricis iuri, seruituti, & potestati subiicit, vt cum ea quasi vnũ quid fiat: III.
perinde enim ac si quis corpus nobile, sanum, & speciosum colligaret corporialicuius putidi leprosi, diceretur iniuriã graue facere corpori tam nobili, & pulchro: ita qui corpus suum liberum, purum, ac nobile à Deo creatum & sanguine Christi redemptum & ablutũ meretrici sordidæ, abiectæ, & infami conmiscet, grauem corpori suo iniuriam irrogat: hanc enim iniuriam omnibus hisce versibus exaggerat Apostolus. 116.

Similitudo declarans quàm fœdũ sit meretricum.

Quartò, fornicator in corpus suum peccat, & iniurius est: quia in corpore fœdam & pudendam libidinẽ excitat, quæ ita mentẽ absorbet, vt in illius actu nihil aliud homo cogitare possit. Facit ergo fornicator corpus suum mancipium libidinis & concupiscentiæ, vt in eo fœda libido dominetur, illudque totum sibi vendicet: nec gula, nec aliud vitium in corpore tam pudendam & tam vehementem concupiscentiam excitat, quæ ita sibi corpus mancipet, vt libido. Sola ergo libido dominatur corpori, illudque suã concupiscentiã, & peccato inficit, subiugat & corrumpit. IV. 117.

Sola libido subiugat corpus & corrumpit.

Empti estis pretio magno: glorificate, & portate Deum in corpore vestro. *Vers. 20.*

Quasi dicat, Magni æstimate, magni facite vestra corpora, cùm ea licetur Dæmon turpi & breui corporis voluptate. Ne corpus tuum vilipendas, ne gratis vendas, imò maximi ducas: hæc est enim gloria Dei, si magni fiant illa corpora, quæ Deus tanto sibi pretio comparauit, scilicet sanguine suo. Hinc nomen gloriosum Christiani est emptus, & redemptus, scilicet à peccato & Gentilismo, idque pretio sanguinis Christi. Sic olim filij Christianorum empti à Turcis, & à Christianismo ad Turcismum traducti, vocabantur *mamluchi*, id est, empti. Cùm enim Tartari subegissent Armeniam, vendiderunt pueros Christianorum: hos Melech-Sala Ægypti Sultanus emit magno numero, ipsosque in militia exerceri curauit, & vocauit *mamluchos*, id est, emptos. מלך *malac* enim arabice significat emere, & acquirere. Post mortem Sultani Melech-Sala cœperunt Mamluchi ex suo collegio, quod solis Christianis apostatis constabat, regem constituere anno Christi 1252. Vt autem cœperunt Mamluchi sub Frederico Secundo Imperatore, ita extirpati sunt à Selymo Ægyptum occupante, anno Christi 1516. Tunc enim Mamluchi regnare, & esse desierunt. 118. 119.

Filij Christianorum à Turcis empti olim Mamluchi vocabantur.

Quando & à quo extirpati Mamluchi?

Glorificate Deum in corpore vestro.

Castum illud seruando in obsequium Spiritus & Dei.

Nota *τὸ portate*, non est in Græco. Vt equus, ait D. Thomas, portat dominum, & sessorem

rem, & ad eius voluntatem mouetur; ita corpus, Dei voluntati & obsequio mancipetur. Græca addunt: καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei, quasi dicat, Glorificate & portate Deum, & in corpore; & in mente, quia vtraque sunt Dei.

120. *Cothys est præses impudicorum.* Nota, Corinthios fuisse in venerem, ac consequenter in gulam propensos. Id patet ex Suida verbo Cothys, qui ait: *Cothys dæmon apud Corinthios colitur præses effæminatorum & impudicorum.* Idem docet Herodotus in Clio, & Strabo lib. 8. *Fanum Veneris*, ait Strabo, *Corinthi ita fuit locuples, vt plures quàm mille haberet sacrorum famulas meretrices, quas Deæ viri mulieresque dedicarunt.* Inde in prouerbium abiit

121. *Prouerbium κορινθιάζειν.* κορινθιάζειν, hoc est, lasciuire, genio & libidini vacare. Hinc Apostolus impensè Corinthios dehortatur à solita fornicatione, idque A varijs rationibus ex diuersis locis petitis. Primò à creatione. 2. à resurrectione corporis. 3. à fœditate libidinis, & iniuria in corpus. 4. à dignitate corporis. Ex quibus colligas sex argumenta, quibus eos deterret à scortatione. Primum est, quia corpus non est nostrum, sed Domini, vers. 13. Secundum, quia si castum sit, resurget in gloria, vers. 14. Tertium, quia corpus nostrum membrum est Christi, vers. 14. Quartum, quia corpus castum templum est Spiritus sancti; vt per castitatem Deo adhærens fiat vnus spiritus cum Deo, vers. 17. Quintum, quia libido corpus dedecorat & contaminat, vers. 18. Sextum, quia corpus nostrum Christi sanguine emptum est: ergo indignum est, & Deo Christo, ac Spiritui sancto iniurium, si quis illud det meretrici, vers. 20. Vide Chrysost. in morali. 122. *Sex argumentis Paulus dehortatur Corinthios a fornicatione.*

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Respondet Corinthiorum quæstionibus de iure matrimonij, & consilio virginitatis, ac cælibatus. 113. *Quinque quæstiones Corinth. circa matrimon. resoluit hic Apostolus.*

Prima quæstio est, an Christiano, vtpote iam renato, & sanctificato, liceat matrimonium, eiusque vsus? Respondet Paulus, licere, imò coniugi petenti deberi: vxori, *inquit*, vir debitum reddat, & vxor viro: *adeoq; melius esse nubere, quàm vri.*

Secunda quæstio est v. 10. de diuortio, An liceat facere diuortium? respondet Paulus negatiuè.

Tertia est v. 12. quid si fidelis coniugem habeat infidelem, potestne cum eo manere & habitare? Respondet posse, imò debere, si infidelis consentiat pacificè habitare cum fideli.

Quarta est vers. 17. an ob christianismum mutandus sit status? vt coniux, verbi gratia, qui seruus fuit in paganismo, per christianismum fiat liber; qui ethnicus fuit, fiat Iudæus. Respondet negatiuè; adeoq; quemque in suo statu manere debere.

Quinta quæstio est versu 25. an saltem illæ quæ virgines conuertuntur ad Christum, manere debeant virgines? Respondet, virginitatem nemini præcipi, sed omnibus consuli, quasi matrimonio meliorem ob sex rationes.

Prima est, ob necessitatem præsentis temporis, quod breue nobis datum est ad lucra, non temporalia, sed æterna comparanda: hisce autem comparandis tota insistit virgo, v. 26.

Secunda vers. 27. quia coniugatus, coniugio quasi vinculo alligatus est vxori: cælebs autem solutus est & liber.

Tertia versu 28. quia cælebs caret tribulatione carnis, quæ est in coniugio.

Quarta versu 32. quia virgo tantum cogitat quomodo placeat Deo; coniugatus diuisum

diuisum habet cor, & curam in vxorem & Deum. 5. versu 34. quia virgo sancta est & corpore & spiritu; coniugatus nec corpore, nec spiritu sæpe 6. versu 35. quia cælibatus facultatem præbet virgini sine impedimento Dominum obsecrandi; cùm coniugatus mille habeat impedimenta deuotionis & pietatis.

1. DE quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere:
2. propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat.
3. Vxori vir debitum reddat: similiter autem & vxor viro.
4. Mulier sui corporis potestatem non haber, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.
5. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.
6. Hoc autem dico secundùm indulgentiam, non secundùm imperium.
7. Volo enim omnes vos esse sicut meipsum: sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius verò sic.
8. Dico autem non nuptis, & viduis: bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego.
9. Quòd si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri.
10. Iis autem, qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere:
11. quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat.
12. Nam ceteris ego dico, non Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam.
13. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum:
14. sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virũ fidelem: alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.
15. Quòd si infidelis discedit, discedat: non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi: in pace autem vocauit nos Deus.
16. Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies?
17. nisi vnicuique sicut diuisit Dominus, vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus Ecclesiis doceo.
18. Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.
19. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei.
20. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

21. Seruus

21. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes fieri liber, magis vtere.

22. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi.

23. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum,

24. Vnusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum.

25. De virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis.

26. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

27. Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem.

28. Si autem acceperis vxorem: non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit. tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco.

29. Hoc itaque dico, fratres: Tempus breue est: reliquum est, vt & qui habent vxores, tamquam non habentes sint:

30. & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes:

31. & qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.

32. Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo.

33. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est.

34. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.

35. Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id, quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

36. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat: non peccat, si nubat.

37. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suam, bene facit.

38. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit.

39. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. quòd si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat: tantùm in Domino.

40. Beatior autem erit si sic permanserit secundùm meum consilium: puto autem quòd & ego Spiritum Dei habeam.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *De quibus autem scripsistis mihi.*

QVasi dicat: Quòd attinet ad quæstiones quas mihi proposuistis de matrimonij & cælibatus iure, vsu, fructu, sic respondeo:
125. *Bonum est homini mulierem non tangere.* Vbi nota ex S. Anselm. & Ambros. Pseudoapostoli quidam, vt sanctiores viderentur, docebant nuptias esse spernendas, idque ex verbis Christi, Matth. 10. v. 12. *Sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum*, quod ipsi de omnibus christianis dictum interpretabantur; maximè cùm actus fornicationis, quem tantopere insectatus est Apostolus cap. præcedenti, non multum distare videatur, imò physice idem sit cum actu coniugij. Quæsierunt ergo Corinthij per litteras à Paulo, an Christiani tam sancti esse deberent, itaque vacare orationi, pietati, castitati, vt à re vxoria prorsus abstinere tenerentur, etiam coniugati?

Pseudoapostoli quidã dixerũt nuptias esse spernendas.

Bonum est homini mulierem non tangere.

126. *Bonum*, Græcè καλὸν, id est, pulchrum, res præclara, eximia est. Ita Theoph. *Bonum* ergo non est hic idem, quod vtile, vel commodum, vt vertit Erasmus, sed est bonũ morale & spirituale, quod per se facit ad concupiscentiæ victoriam, pietatem & salutem, vt patet v. 32. 34. 35. Rursum tangere, vel cognoscere mulierem Hebræis honestè & modestè loquentibus idem est, quod exercere actum coniugij.

Quale bonum sit homini mulierem non tangere.

Addit S. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. Apostolum dicere *tangere*: quia vel ipse mulieris
127. tactus, quasi contagiosus est & viro fugiendus. Audi S. Hieron. *Non dicit Apostolus, Bonum est vxorem non habere, sed, Bonum est mulierem non tangere, quasi & in tactu periculum sit, quòd qui illam tetigerit, non euadat; nempe quæ virorum pretiosas animas rapit, & facit adolescentum euolare corda. Alligabit quis in sinu ignem, & non comburetur? aut ambulabit super carbones ignis, & non ardebit? quomodo igitur qui ignem tetigerit, statim aduritur: ita viri tactus & fæmina, sentit naturam suam & diuersitatem sexus intelligit. Narrant & Gentilium fabulæ, Mithram & Erichthonium, vel in lapide, vel in terra, de solo æstu libidinis esse generatos. Vnde & noster Ioseph, quia tangere eum volebat Ægyptia, fugit ex manibus eius; & quasi ad morsum rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat, abiecit.* Hucusque S. Hieron. notent hoc viri, notent adolescentes. Infert hinc rectè S. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. ergo malum est homini mulierem tangere: non dicit peccatum, vt Iouinianus & alij calumniati sunt S. Hieronymum; sed *malum est*: quia hoc tangere actus est concupiscentiæ & carnalis, prauæque delectationis, quæ tamen excusatur per bonum coniugij, sed planè tollitur per bonum cælibatus.

Quantum periculum mulierem tangere.

128. *Præclarum factum Iosephi ob castitatem.*

Dices, Genes. 2. dicitur: *Non est bonum hominem esse solum*; ergo bonum est homini mulierem tangere. Respondeo, Deus in Genesi loquitur de bono speciei, Paulus de bono indiuidui: Deus tempore mundi vacui, Paulus pleni: Deus de bono temporali, Paulus de bono vitæ spiritalis & æternæ. In hac enim bonum est homini mulierem non tangere.

Propter fornicationem autem, *Vers. 2.*

Ne scilicet in eam incidat, si cælebs sit, & tamen castè viuere nolit.

Vnusquisque vxorem suam habeat.

Si *vnusquisque*, ergo & Sacerdos & Mona- 129.
chus, ait Melanchthon & Bucerus, vxorem habere debet. Respondeo. *Vnusquisque*, liber scilicet, nec voto, morbo, senio, aliòve impedimento adstrictus: hic enim est incapax matrimonij. Leges autem & documenta accipienda sunt pro subiecta materia; & tantùm dantur capacibus, non impeditis: ei ergo qui liber est & solutus ac habilis, Apostolus non præcipit, sed consulit & permittit, vt si timeat fornicationem, vxorem ducat, vel ducta vtatur, potiùs quàm in periculum fornicationis incidat. ita Patres quos citabo v. 9. in fine. & patet: quia alioqui secum pugnaret Apostolus. Nam toto cap. suadet castitatem. Adde, Apostolum propriè tantùm loqui coniugatis, non autem iis qui cælibes sunt: hisce enim loqui incipit v. 8. vt patet ex coniunctione aduersatiua *autem*, cùm ait: *Dico autem non nuptis & viduis*, & ex eo, quòd hic dicit *habeat*, non autem ducat, quia scilicet loquebatur illis qui iam duxerant vxores. ita Hieron. lib. 1. contra Iouinian. q. d. *Vnusquisque* coniugatus *vxorem suam habeat*, id est, habere pergat, retineat, non eam dimittat aut repudiet, sed potiùs eâ legitimè & castè vtatur. Τὸ enim *habeat* significat actum, non inchoatum, sed continuatum. Sic 2. ad Timoth. 1. v. 13. *Formam* inquit, *habe sanorum verborum. habe*, id est, retine & conserua ea, quæ habes & accepisti à me. Sic Lu- 130.
cæ 19. v. 26. *Omni habenti* (id est, talento suo vtenti) *dabitur: ab eo autem qui non habet* (id est, qui non vtitur, non exercet talentum suum) *& quod habet auferetur ab eo:* alioqui enim propriè non potest auferri à quoquam id, quod non habet. vide can. 32. Hunc esse sensum patet ex sequentibus; subdit enim explicans se Apostolus: *Vxori vir debitum reddat, similiter & vxor viro, &c.*

Quibus permittat Apostolus vxorem, & qua ratione.

Explicatur locus S. Lucæ c. 19. v. 26.

Vxori vir debitum reddat. *Vers. 3.*

Debitum, Græcè ὀφειλομένην εὔνοιαν, debitam beneuolẽtiam: ita honesta periphrasi debitum coniugale circumscribit Apostolus.

Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. *Vers. 4.*

Sui corporis, scilicet, secundùm ea membra 131.
quæ sexum distinguunt, & quatenus ea seruiunt actui coniugali, *potestatem*, vt pro sua voluntate possit continere, vel alteri se coniungere, *non habet* mulier, puta vxor, sed maritus, idque sibi tantùm non alteri. Ita S. August. lib. 5. contra Iulian. cap. 4. Vnde pro *potestatem non habet*, Græcè est, οὐκ ἐξουσιάζει, id est, ius non habet, scilicet ad continendum, vel

Quomodo mulier non habet potestatem sui corporis.

vt

vt alteri corpus suum tradat.

Similiter & vir (maritus) *sui corporis potestatem non habet, sed mulier.*

132. *In quo vxor marito, & maritus vxori obstringuntur?*

Vnde patet, quòd licet in administratione familiæ vxor inferior, & subiecta esse debeat marito; in iure tamen & debito coniugali exigendo & reddendo eandem parem esse marito, & æquale cum eo ius mutui corporis habere, idque ex contractu matrimonij, in quo alter alteri æqualiter tradidit potestatem corporis sui, & parem potestatem in corpus alterius, puta coniugis accipit: tam ergo maritus vxori, quàm vxor marito in fide & debito coniugali obstringitur. Ita disertè ex hoc Apostoli loco docet S. Chrys. Theoph. Oecum. Primas. Ansel. hîc & S. Hieron. citatus 32. q. 2. cap. Apostolus: *Ad paria*, inquit Hieron. *iudicantur vir & vxor. Cùm ergo*, inquit Chrysost. hîc hom. 19. *ad tentandum meretrix accesserit, dicas non esse tuum corpus, sed vxoris; itidem & vxor dicat iis, qui volunt expugnare pudicitiam, Corpus meum non est meum, sed viri.*

Vers. 5. *Nolite fraudare inuicem*, negando debitum coniugale, *nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi.*

133. *Coniuges in festis incontinentes generant leprosos, epilepticos, &c.*

Græca addunt καὶ τῇ νηστείᾳ, & ieiunio. Notanda sententia S. Augustini serm. 244. de tempore, vbi sic ait: *Qui die Dominica, aut alia solemnitate continere se noluerint, leprosos, aut epilepticos, aut etiam dæmoniacos filios gignunt.* Hinc Nicolaus primus c. 50. in responsis ad quæstiones Bulgarorum, scribit eisdem, vt tota Quadragesima vsu vxorum abstineant.

Et iterum reuertimini in idipsum.

134. *Paulus permittit vsum coniugij, non præcipit, id patet 4. rationibus.*

Græcè ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, in idem conuenite, scilicet ad consuetum debitum coniugale reddendum. Hinc P. Martyr, & Magdeburgenses volunt, non licere coniugibus ex mutuo consensu vouere perpetuam continentiam. Verùm respondeo, Apostolum hîc non præcipere, sed permittere coniugibus vsum coniugii. Patet id primò, nam subdit:

Vers. 6. *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium.*

Quasi dicat: Copulam indulgeo, non præcipio; imò S. August. Enchirid. 78. legit: *Hoc dico secundùm veniam.* Græcum enim συγγνώμη ignoscentiam, siue veniam significat; & inde colligit S. Aug. esse peccatum veniale misceri coniugi, non filiorum, sed carnalis voluptatis caussa, ad vitandas tentationes Satanæ: peccato enim datur venia; sic & indulgentia est de peccato, vel certè minori bono, vt rectè annotauit D. Thom. Secundò, quia permittit Apostolus, vt coniuges ad tempus, quo vacant orationi & ieiunio, contineant se. Ergo si tota

135. *Permittitur vt coniuges tota vita se contineant.*

vita velint vacare orationi & ieiunio, permittit eis, vt tota vita se contineant. Tertiò, *Reuertimini*, ait: & caussam affert, *ne tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestram*, vt scilicet periculum sit, ne labamini in adulterium, vel alias libidines, eo quòd sitis incontinentes. Ergo si cesset caussa, scilicet periculum incontinentiæ, vti cessat in iis, qui eam generosè frænant & domant, permittit, vt se semper contineant. Quartò, quia ait v. 7. *Volo enim omnes esse sicut meipsum*, id est, non castos quomodolibet, sed omnino continentes, cælibes, imò virgines, vti ego cælebs sum. Ita Ambros. Theodor. Theoph. Anselm. Chrys. Oecumen. hîc, & Epiph. hæresi 78. Hieron. epist. 22. ad Eustochium.

Exempla coniugum qui virginitatem seruarunt.

Accipe exempla coniugum, non è plebe, sed illustrium tam genere, quàm sanctitate & gloria, qui in coniugio continentiam & castitatem illibatam seruarunt. 1. sit B. Virginis & Iosephi, qui vexillum castitatis non tantùm virginibus, sed & coniugatis erexerunt. 2. S. Cæciliæ & Valeriani nobilium martyrum, vt meritò S. Cæciliæ corpus hoc sæculo à Clemente 8. post tot annorum centurias illæsum & integrum sit repertum. 3. S. Iuliani & Basilissæ, cuius vita illustris extat apud Surium. 4. S. Pulcheriæ Augustæ sororis Theodosij Imper. quæ cùm perpetuam Deo vouisset virginitatem, mortuo Theodosio, ea conditione nupsit Marciano, eumque creauit Imperatorem, vt suam castitatem Deo votam conseruaret, quòd & præstitit, teste Cedreno & aliis. 5. Henrici secundi Imper. & Cunegundis, quæ vt suam virginitatem probaret, illæsa super ferrum candens ambulauit. 6. Boleslai quinti Polonorum Principis, qui inde Pudici nomen accepit, & Cunegundis Belæ Hungarorum Regis filiæ. 7. Conradi Regis filij Henrici 4. Imperat. cum coniuge sua Mathilde. 8. Alfonsi secundi Asturum Regis, qui cum coniuge sua continentiam seruans, Casti nomen accepit. 9. exemplum det Richardis Regina, quæ cum marito Carolo Crasso Rege, cælebs permansit. 10. det S. Pharaildis neptis S. Amelbergæ æquè ac Pipini, perpetua in coniugio virgo. 11. det Eduardus tertius & Egitha virgines & coniuges. 12. det Ethelreda Orientalium Anglorum Regina, quæ bis coniugata, semper virgo permansit. Deniq; 13. dent duo coniuges Aruernēses, de quibus narrat Greg. Turon. lib. de gloria Confess. c. 32. quòd cùm vxor obiisset, maritus eleuatis in cælum manibus dixerit: *Gratias tibi rerum omnium artifex ago, quòd sicut mihi eam commendare dignatus es, ita tibi reddo ab omni voluptatis coniugio impollutam. At illa subridens ait: Sile, sile vir Dei, quia non est necesse prodere nostrum secretum. Paulo pòst mortuus est maritus, alioque loco sepultus: & ecce manè facto, inuenta sunt pariter esse sepulchra, quæ vsque hodie sic perdurant: idcirco nunc incolæ duos amantes vocitant, & summo venerantur honore.* Hodie quoque exempla non desunt.

Volo autem omnes esse sicut meipsum. *Vers. 7.*

Quoad cælibatum & continentiam, vti iam dixi.

Nota *volo*, id est, vellem, cuperem, optarem si commodè fieri posset. *Volo* ergo significat hic actum volendi inchoatum & imperfectum, iuxta can. 32. id patet ex eo quòd hoc *volo* corrigens Apostolus subdit:

Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo.

Rursum τὸ *omnes*, id est, singulos, siue *omnes* seorsim, non collectim. Nam si collectim omnes abstinerent, nullum esset matrimonium, & species humana ac mūdus interiret. Sic dicimur posse vitare omnia peccata venialia; om- 136. *Omnes, id est, singuli.*

nia, nõ collectim, sed seorsim, hoc est singula. Alij *omnes* collectim accipiunt: quia si Deus omnibus hanc mentem continendi inspiraret, signum esset, iam compleri electorum numerum, Deumque velle mundo finem inducere. Sed Paulus sciebat Deum pro illo tempore velle contrarium, scilicet vt adhuc Ecclesia Dei cresceret & propagaretur per matrimonia. Prior ergo explicatio verior est.

Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius verò sic.

137. *Male heretici dicunt sacerdotes posse inire matrimonium.*

Proprium donum, castitatis nimirum coniugalis, virginalis, aut vidualis: ergo, inquiunt Hæretici, Sacerdotes & Monachi, si non habent donum virginitatis, possunt inire matrimonium. Sed sic pariter inferam; Ergo coniuges, si non habent donum castitatis coniugalis, vti sunt multi qui adulterantur, poterunt adulterari, vel cum adulteris secundas inire nuptias. Rursum, si vxor absit, nolit, vel ægrotet, poterit maritus aliam adire, si dicat se non habere donum viduitatis: quod

138. licet admittat furens Lutherus, horrent tamen omnes, & instar monstri habuerunt Romani, alijque Gentiles ex ipso naturæ instinctu & dictamine. Respondeo ergo cum Chrysost. & Patribus citatis, Apostolus hic consolatur & indulget infirmioribus & coniugatis, quòd donum & statum castitatis coniugalis amplexi sint, cùm antea virginalis amplecti potuissent. Nam de alijs non nuptis subdit:

Bonum esse si sic permaneant.

Id est, permanere velint. q. d. *Volo*, id est, velim *omnes esse sicut meipsum*, hoc est, esse virgines, vti ego virgo sum; sed nolo id præcipere, imò consolor coniuges, eisque vsum coniugij indulgeo, vt se solentur cogitando, quòd vnusquisque proprium donum habet ex Deo, se verò habere donum coniugij, id est, castitatem coniugalem: nam & coniugium est donum Dei & à Deo institutum. Vult enim Deus ad complementum vniuersi aliquos, sed in genere & indeterminatè, esse in coniugio: licet donum hoc coniugij minus sit dono virginitatis.

139. *Eligere matrimonium vel cælibatum vniuscuiusque arbitrio plerumq; Deus relinquit.*

Dices, non tantùm donum coniugij est à Deo, sed & quòd illud sit huic homini proprium, aliud alteri, v. g. quòd hic sit virgo, ille coniugatus, est à Deo. Respondeo. Hoc subinde verum est, vt cùm Deus huic inspirat animum ad cælibatum, illi ad coniugium, v. g. Reginæ alicui, quæ prolem probam & regno & Ecclesiæ perutilem gignere potest: non tamen semper id facit Deus, sed indifferenter sæpe se habet, ita vt in multorum arbitrio omnino relinquat vt eligant vel matrimonium, vel cælibatum. Instabis, Quomodo ergo ait Apostolus: *Vnusquisque proprium donum habet ex*

140. *Donum proprium à Deo dupliciter accipitur.*

Deo? Respondeo. Donum hoc dupliciter accipi potest. 1. status ipse, v. g. matrimonij, cælibatus, religionis. 2. gratia necessaria & propria huic, vel illi statui. Si 1. modo sumas, tunc donum cuiusque proprium est à Deo; sed materialiter tantùm: quia donum id, quod quisque elegit & sibi proprium fecit, est etiam à Deo. Deus enim coniugium, cælibatum, aliosque

A status vel per se, vel per Ecclesiam instituit & volenti hunc illùmve amplecti, hunc illùmve tribuit & concedit; atq; sic proprium donum quisque habet partim ex Deo, partim ex se & suo voluntario amplexu. Nam propriè & formaliter, quòd donũ illud huic vel illi sit proprium, sæpè est à libera electione; potest tamen eatenus dici à Deo esse, quatenus omnis directio caussarum secundarũ, & omnis boni prouidẽtia est à Deo. Deus enim cõmuni sua prouidẽtia dirigit quemq; per parẽtes, socios, confessarios, præceptores, & alias occasiones & causas secũdas, quibus fit vt hic matrimonio, ille sacerdotio se addicat, sed liberè. Nam omnis hæc directio, nõ necessaria est ei, sed libera. 141. *Quisque propriũ donum habet partim à Deo, partim à se.*

Vbi nota, potuisset dicere Apostolus, Quisque proprium statum habet ex se, quem sua B libertate elegit, maluit tamen dicere: *Quisque donum proprium habet ex Deo*, quia vult coniugatos consolari. Ne quis ergo eorum pusillanimis & pœnitens excrucieт se & dicat: Paulus vult nos esse similes sui, virgines, & cælibes; vt quid ergo ego miser & infelix coniugium inij? mea est culpa, quòd statum virginitatis meliorem non sim amplexus, quòd tanto bono me fraudauerim, quòd in distractiones has & molestias coniugij me coniecerim. Hic enim mos est hominum pusillanimium, afflictorum & melancholicorum; maximè cùm in suo statu difficultates experiuntur, ideoque meliora & perfectiora appetunt; vt se excrucient, dum sibi & suæ imprudentiæ tribuunt lucri, vel boni alicuius iacturam, & miserias quas incurrerunt. Paulus ergo, vt hoc C discutiat, dicit, non hominis hoc esse, sed Dei (eo sensu quo dixi) donũ; vt quisque in suo statu, & vocatione quasi Dei dono conquiescat, lætus viuat, sese perficiat, Deoque gratias agat. 142. *Quare non dicit Paulus quisq; proprium statũ habet ex se.*

143. *Deus dat gratiã propriam cuilibet statui.*

Secundò potest hoc donum esse gratia propria cuique statui: aliam enim gratiam requirunt coniuges, vt in fide coniugali; aliam virgines, vt in virginitate viuant: & hæc gratia propria cuique, formaliter est à Deo; quia posito quòd elegeris statum certum, v. g. matrimonij, aut cælibatus, Deus dabit tibi gratiam & donum proprium illi statui, vt in eo rectè viuere possis, si velis. Hoc enim spectat ad rectam & ordinatam Dei prouidentiam, vt cùm noluerit singulis statum certum præscribere, sed status electionem, vti & alia pleraq; D hominis arbitrio & electioni reliquerit, vbi is elegerit eum, hominem non deserat, sed gratiam illi statui necessariam ad honestè viuendum ipsi tribuat. Deus enim & natura non desunt in necessarijs; maximè, quia Deus, vt ait Apostolus, vult omnes homines, in quouis statu, saluos fieri; ac consequenter omnibus media ad salutem necessaria suppeditat, quibus si vti velint, sanctè viuere & saluari possint; alioqui enim multis impossibile esset saluari, puta Religiosis, aliisque qui se voto castitatis; coniugibus, qui se matrimonio cum certa persona, difficili, infirma, vel exosa astrinxerunt; ad quod superandum & præstandum gratiam propriam, & sufficientem à Deo non acceperunt; nec enim coniuges 144. *Deus omnibus media ad salutem necessaria dat.*

iuges matrimonio, nec Religiosi voto suo absolui possunt, vt alium statum sibi magis conuenientem capessant. Hoc modo sensus huius loci: *Vnusquisque proprium donum habet ex Deo*, est, quasi dicat: Elige statum quemuis, & Deus dabit tibi gratiam competentem & propriam, vt in illo statu decenter & sanctè viuas. Ita Ambros. & hoc propriè hic intendit Apostolus, vt patet ex voce, *Volo autem*. q. d. Dixi me

145. *Quisque suo proprio dono contentus sit.* coniugatis vsum coniugij indulgere, non imperare; vellem enim omnes eo abstinere & colere castitatem, exercereque cælibatum; sed quisque proprium habet donum, eo se soletur, illud exerceat, vt scilicet cælebs, qui castitatem virginalem, vel vidualem accepit, id est, gratiam qua possit se continere, eam acceptet quasi donum Dei; coniugatus qui castitatem coniugalem accepit, id est, gratiam castè vtendi coniugio, eam acceptet quasi donum Dei, eâ contentus sit, eâ se soletur, eâ

146. *Monachi, etiam Apostatæ gratiã sufficientem habent, vt castè viuere possint, si velint.* vtatur quasi dono Dei. Hinc sequitur primò Deum Monachis, etiã Apostatis dare donum & gratiam sufficientem, quâ casti esse possint si velint; si videlicet Deum orent, vacent ieiunio, piæ lectioni, labori, perpetuæ occupationi: alioqui enim obligarentur ad impossibile, & Deus deesset in necessarijs, nec haberent ipsi suo statui proprium donum, quod tamen hic asserit Apostolus: *Vnusquisque*, inquit, scilicet, tam cælebs, tam virgo, quàm coniugatus, *donum habet* castitatis sibi, & suo statui *proprium*. Sequitur secundò, si quis statum mutet in melius, Deum etiam mutare & dare ei maius donum & maiorem propriamq; illi statui gratiam. Hoc enim ad statum perfectiorem necessarium est: ita definit Concil.

147. *Canon Trid. de castitate clericorũ & regularium.* Trident. sess. 24. can. 9. *Si quis dixerit*, inquit, *clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares, castitatem solenniter professos, qui non sentiunt se castitatis habere donum, posse contrahere matrimonium, anathema sit; cùm Deus id rectè petentibus non deneget, nec patiatur nos super id quod possumus tentari.*

Donum habet ex Deo.

148. *Duplicia sũt Dei dona.* Nota duplicia Dei esse dona. 1. quædam tota sunt ex Deo. Sic dona naturæ, id est, Dei, quatenus est auctor & opifex naturæ, sunt ingenium, iudicium, memoria, bona indoles: Dona verò gratiæ sunt fides, spes, charitas, omnesque virtutes infusæ à Deo, quatenus est auctor gratiæ.

149. *Omnia bona opera sunt dona Dei.* Secundò, alia dona sunt quidem à Deo, sed requirũt quoad suum effectũ nostram cooperationem: sic gratiæ præuenientes & inspirationes bonæ sunt dona Dei; sic opera bona & actus omnium virtutum sunt dona Dei; ait S. August. quia Deus gratiam dat, primò præuenientem, quâ excitat ad hæc opera & hos actus, secundò cooperantem, qua cum homine eadem operatur & producit; sed ita vt velit ea liberè fieri ab homine, esseque in eius potestate, vt ea faciat vel non faciat, vt gratia datâ vta-

150. *Omnia bona opera sunt homini libera.* tur, vel non vtatur. Sic ergo opera bona sunt dona Dei; sunt tamen homini libera & in arbitrio hominis ac potestate. Tale donum castitatis, scilicet secundi generis, intelligit hic Apostolus. Donum ergo hoc castitatis pro-

A priè est habitus infusus, vel acquisitus castitatis in iis, qui habent hunc habitum: in iis verò qui nondum habent habitum, est sufficiens auxilium gratiæ, tum internæ, tum externæ singulis præparatum à Deo, vt cum libera sua cooperatione castus in suo statu esse quisque possit, si velit illo auxilio vti: quod 151.
patet, quia, vt dicitur v. 25. 35. 38. cælibatus *Cælibatus in cuiusque*
est consilium Dei & Christi, qui illum omni- *est potestate*
bus proponit & consulit: non consulit autem, *si Dei gratiam inuo-*
nisi quod in cuiusque est potestate; in potesta- *care, & cooperari*
te autem cuiusque non est cælibatus, nisi vo- *velit: idq;*
luntas à gratia Dei adiuuetur. Ergo Christus *probatur.*
cuique hanc gratiam ad cælibatum & virginitatem necessariam præparauit, & paratus est dare. Si cuique paratus est dare castitatem virginalem, ergo multò magis maritalem. Quisque ergo sui status proprium donum, id est, propriam gratiam habet in actu primo, in Dei præparatione, & habebit eandem in actu 2. si velit seriò & constanter Deum orare, vt gratiam sibi præparatam exhibeat, & si gratiæ exhibitæ strenuè velit cooperari.

Dico autem non nuptis, & viduis, bonùm est illis si sic permaneant, scilicet innupti vti sunt, *sicut & ego* innuptus permaneo. *Vers. 8.*

Hinc clarissimum est S. Paulum non habuisse vxorem, sed cælibem fuisse. ita Patres citati v. 7.

Quòd si non se continent, nubant: melius (satius) *est enim nubere, quàm vri.* *Vers. 9.*

C Videtur Apostolus alludere ad verba 152.
Noemi, quibus nurus suas Moabitidas hor- *Paulus cũ*
tatur, vt in patriam suam Moab redeant, ibi- *ait: Melius*
que nubant, dicens, Ruth cap. 1. versu 13. *est nubere*
הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש. *halahen* *quàm vri,*
teagena lebilti heioth leisch, id est, *numquid aduremi-* *alludit ad Ruth 1. v. 13*
ni absque marito? q. d. Præstat vos iuuenculas redire & nubere marito, quàm mecum manere cælibes absque marito & vri; licet S. Hieron. vertat, *vetulæ eritis antequam nubatis*: accipit enim adustionem pro senecta, quæ vi caloris consumpto humido radicali adusta & consumpta videtur. Nam quod Pagninus & alij vertunt: *Nunquid eritis clausæ absque marito?* commentum videtur R. Kimchi, quem sequuntur, qui fingit radicem תעגנה *teagena* esse ענה *aga*, eamque significare claudere; cùm nusquam alibi nec significatio hæc, nec radix hæc *aga*
D inueniatur. Radix ergo *teagena* non est *aga*, sed עוג *vg* vsitata Hebræis, quæ significat vrere, vstulare, adurere: vnde עגות *vggot* vocantur panes subcineritij, qui sub prunis sunt cocti & vstulati.

Iam *melius est nubere quàm vri*, scilicet, nisi *Quo sensu*
iam per votum nupseris Christo. Vide S. *melius est*
Ambros. ad virg. lapsam cap. 5. Voto enim ca- *nubere quã*
stitatis obstrictis, eamque professis, æquè vt *vri?*
maritis, satiùs est vri & fornicari, quàm secundò nubere. Nuptiæ enim hæ, permanens sacrilegium sunt, vel adulterium, quod peius est fornicatione, vel sacrilegio transeunte: sicut satius est peccare, quàm esse in statu continuo peccati, & peccare ex obstinatione & contemptu: verùm optimum est nec nubere, nec vri, sed continere, inquit Ambros. quod possunt

 facere

facere omnes castitatem professi, vt dixi v. 7. licet grauissimè tententur, vti fecit in sua tentatione tam molesta Apostolus, 2. Corinth. 12. v. 9. aliique Sancti plurimi, ac nominatim ille, cui fortissimè graui tentationi resistenti acclamarunt dæmones ab eo victi & confusi: *Vicisti, vicisti: quia in igne fuisti, & non arsisti.*

153\. *In igne concupiscentia esse & non ardere magna est victoria.*

Nota *vri*, non significat calere, aut tentari libidinis ardoribus, sed iis lædi, vinci, cedere & consentire: nam vri dicitur ab igne, non qui eius calorem sentit, sed qui ab eo læditur & aduritur. Sic de Didone quæ superata & capta erat amore Æneæ canit Virgil. 4. Æneid. *Vritur infelix Dido, totaque vagatur Vrbe furens.* Et Ecclesiasticus cap. 23. v. 22. *Anima*, inquit, *calida*, æstuans libidine, *quasi ignis ardens non extinguetur, donec aliquid glutiat.* Apostolus enim dat caussam, cur velit incontinentes & fragiles nubere, ne scilicet vrantur, id est, fornicentur: nam alios generosos pugiles vult continere. q. d. Qui se non continent, nubant: melius est enim nubere, quàm non continere. Ita Theodor. Ambros. Anselm. S. Thom. August. de sancta virginitate cap. 74. Hieron. apol. pro libris contra Iouinian. Melius, inquit Hieron. est nubere quàm vri, id est, melius est maritum ducere quàm fornicari. Et Ambros. *Vri*, inquit, *est desiderijs agi, vel vinci: cum enim voluntas calori carnis consentit, vritur: nam desideria pati & non vinci, illustris viri est & perfecti.*

154\. *Quare Paulus vult incontinentes nubere.*

155\. Dices S. Cyprian. epist. 11. lib. 1. ad Pomponium, ait de virginibus Christo dicatis: *Si perseuerare nolint, aut non possint, melius est nubere, quàm vri.* Respondet bene ex Turriano & Hosio Pamelius, non loqui Cyprianum de virginibus Christo iam dicatis, sed dicandis; has monet, ne se Christo dicent & deuoueant, si perseuerare nolint: nam eâdem epistolâ docet illas esse adulteras Christi, si post votum castitatis viris copulentur. Loquitur ergo de liberis & solutis, nec voto adstrictis, æquè vt Apostolus hic. Perperam ergo & impudenter Erasmus more suo ad citatum Cypriani locum in margine annotat hæc verba: Virginibus sacris permittit Cyprianus nubere.

Non debent virgines Christo se dicare si nolint perseuerare.

Dices 2. S. August. lib. de sancta virginitate cap. 34. ait, quòd illæ quæ voto adstrictæ, fornicantur, meliùs facerent si nuberent, quàm vrerentur, id est, flamma concupiscentiæ vastarentur. Respondeo 1. obiter hoc dixit S. August. hoc sensu, quòd nimirum talibus melius, id est, minus malum sit nubere, quàm fornicari: non ergo negat eas peccare nubendo, sed tantùm asserit eas minus peccare nubendo, quàm fornicando. Sic diceremus latroni, melius est hominem spoliare, quàm occidere; melius, id est, minus malum est. Secundò, talibus etiam absolutè melius est nubere, quàm vri, si videlicet legitime has nuptias ineant, puta cum consensu Ecclesiæ & dispensatione Pontificis in voto continentiæ. Tertiò, fortè S. August. fuit in hac sententia, quæ non videtur improbabilis, scilicet, quòd etiam seclusa dispensatione talibus, voto licet astrictis, satius sit nubere, quàm fornicari, videlicet assiduè; quia nimirum viuunt & degunt in statu fornicationis & concubinatu. Et ratio est, quia talis si nubat, peccat quidem grauiter contra votum, nubendo; post nuptias tamen potest seruare votum castitatis, ita vt non peccet, si videlicet non exigat, sed tantùm reddat debitum, vti ferè fit in mulieribus, de quibus loquitur S. August. sin autem talis assiduè fornicetur, tunc assiduè iteratis actibus violat votum, ac consequenter grauius peccat quàm si nuberet. Illi enim actus fornicationis assiduè iterati, videntur longè grauius esse malum & grauiora esse peccata, quàm vnus actus & contractus matrimonij contra votum continentiæ initus: licet enim hic vnus actus virtute & implicitè includat multos, puta petitionem & redditionem debiti coniugalis quoties coniugi lubebit; tamen hoc tantùm fit remotè & implicitè: qui autem assiduè fornicatur, proximè & explicitè peccat, & quotidie iterat hosce actus; ergo grauius peccat: peius enim est explicitè & multis actibus peccare, quàm vno tacito & implicito.

156\. *Quomodo dicat S. Aug voto adstrictas, si fornicentur, melius facere si nuberent quàm vrerentur.*

157\. *Voto adstricta vxor reddere potest debitũ, non exigere.*

Vbi aduerte, tempore S. Augustini illæ quæ vouerant & professæ erant castitatem, licet peccarent nubendo, validum tamen contrahebant matrimonium: necdum enim illo tempore ab Ecclesia votum solenne constitutum erat impedimentum dirimens matrimonium, vti satis hic insinuat August. Denique, quòd S. August. censeat tales simpliciter & absolutè debere seruare votum suum & continere, patet ex sequentibus, subdit enim: *Hæ quas pœnitet professionis & piget confessionis, nisi correctum cor dirigant, & Dei timore rursus libidinem vincant, in mortuis deputandæ sunt.*

Ad extremum, quòd Apostolus hic loquatur iis qui liberi sunt, non autem iis qui voto astricti sunt, disertè docent Chrysost. Theod. Theoph. Oecumen. hîc, Epiphan. hæresi 61. Ambrosi. ad virginem lapsam cap. 5. August. lib. 1. de adulter. coniug. cap. 5. Hieron. lib. 1. contra Iouinianũ. exactissimè verò S. Ephrem ante 1300. annos rogatus, ad quem pertineat hæc Apostoli sententia: *Melius est nubere quàm vri*, hac de re tractatum scripsit, in quo multis demonstrat, eam non ad religiosos, aut clericos, eosque qui castitatem vouerunt, sed ad sæculares qui liberi & soluti sunt, pertinere.

158\. *Melius est nubere quã vri, non dicitur voto adstrictis.*

Iis autem qui matrimonio iuncti sunt.

Transit Apostolus à quæstione de matrimonio, ad quæstionem de diuortio; proposuerant enim Corinthij Paulo, vt patet ex eius responsione hoc versu, secundam hanc de diuortio quæstionem; nimirum, posito quòd in matrimonio licitus, imò debitus sit vsus illius, vti iam respondit Paulus, an saltem non liceat fideli coniugi matrimonium soluere, ac facere diuortium: rursum, an facto diuortio, non possit alteri nubere, vel aliam ducere. Huic quæstioni respondet hîc Apostolus dicens:

Iis autem, qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere: Vers. 10.
quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: & vir vxorem non dimittat. Vers. 11.

Manere innuptam, hinc sequitur diuortium, etiam iustum & licitum, non soluere matrimonij 159.

Diuortium, etiam licitũ, non soluit matrimonium.

monij vinculum, sed tantùm thori consortium, vt si coniux sit adultera, non licet viro innocenti aliud inire matrimonium. Eadem est ratio vxoris, si vir sit adulter. Hæc nota contra Hæreticos & Erasmum, Caietanum & Catharinum, qui dicunt id è Scriptura non posse probari, sed tantùm è canonibus. Verùm errant, vt patet ex hoc loco Pauli: nam Apostolum hîc de iusto diuortio (quòd facit vxor cùm est innocens, & læsa à marito, v.g. quia adulter est) loqui, patet, quia permittit, vt separata maneat, aut vt reconcilietur viro: si enim de diuortio iniusto (v.g. cùm vxor fugit à marito sine vlla mariti culpa) loqueretur, non separationem permittere, sed omnino reconciliationem imperare deberet.

Dices, vox (*reconciliari*) notat offensam & iniustitiam in vxore, quæ fecit diuortium; ergo intelligit diuortium iniustum. Respondeo, negando antecedens: nam reconciliari significat tantùm in gratiam mutuam redire, & tam offendens dicitur reconciliari offenso, quàm offensus offendenti, vt 2. Machab. 1. v. 5. *Vt Deus vos exaudiat, & reconcilietur vobis.* Ita hunc locum explicant Concilia & Patres, indeque docent fornicationem soluere matrimonium quoad thorum & cohabitationem, non autem quoad vinculum, ita vt liceat aliam ducere. Sic explicant & docent Concil. Mileuit. cap. 17. Elibertinum cap. 9. Florent. in instruct. Armenor. de matrimonio. Trident. sess. 20. can. 7. Euaristus Papa epist. 2. S. August. lib. 2. de adulterinis coniug. cap. 4. Hieron. epist. ad Amandum, Theodoret. Oecumen. Haymo, Anselm. & alij hic.

160. *Adulterium thorũ soluere non vinculum, Patres & Concilia docent.*

Dices, Ambros. hic ait Apostolum tantùm nominare vxorem, quia huic nunquam licet alteri nubere post diuortium, viro autem licet, postquam adulteram vxorem dimiserit, aliam ducere, quia est caput mulieris. Respondeo. Ex hisce & similibus patet, hunc commentarium in epistolas non esse S. Ambrosij, aut certè hæc ei inserta esse. Nam in matrimonio & diuortio par esse ius tam vxori, quàm viro, docet verus Ambros. lib. 8. in Lucam, & lib. 1. de Abraham cap. 4. Apostolus ergo quod de vxore dicit, pari iure de viro intelligit: loquitur enim iis omnibus qui matrimonio iuncti sunt, vt ipse ait; & v. 4. docuit par esse vxoris & viri in matrimonio ius, & parem mutui corporis potestatem.

161. *Idem docet S. Ambros.*

Et vir vxorem non dimittat.

Sine graui & iusta caussa. Nam ob fornicationem & alijs iustis de caussis licet dimittere.

Vers. 12. *Nam ceteris ego dico, non Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hac consentit habitare cum illo, non dimittat illam.*

Ceteris, scilicet coniugibus disparis cultus, id est, si *frater*, puta fidelis christianus, habeat vxorem infidelem, vt sequitur. q. d. V. 10. & hactenus tacitè locutus sum cōiugibus vtrimque fidelibus, vti satis innui v. 5. dicens, *vt vacetis orationi*: hîc autem iis loquor, quorum alter fidelis est, alter infidelis. Ita multi explicant cum S. Augustino mox citando. Verùm si ita est, valde mirum est, cur hoc non cla-A riùs expresserit Apostolus, quod vnico verbo addito facere potuisset dicendo: *Fidelibus autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus: ceteris verò*, puta infidelibus, puta si fidelis ducat infidelem, *ego dico, non Dominus*: iam verò dicendo, non *fidelibus*, sed *iis qui matrimonio iuncti sunt*, videtur generatim, & abstractè loqui de omnibus coniugatis, siue ij fideles sint, siue infideles: nam quòd v. 5. ad fideles obiter se conuertat, mirum non est. Excipit enim ibi à generali lege debiti coniugalis coniuges fideles, cùm ex mutuo consensu vacant orationi. Hæc autem exceptio ad generales coniugij leges, quas hic omnibus coniugibus præscribit Apostolus, non est extendenda. Adde, hactenus Apostolus ne verbum quidem fecit de infideli, vel de dispa-B ri cultu. Vnde secundò & meliùs, *ceteris*, scilicet, qui matrimonio iuncti non sunt. Opponit enim hunc versum versui 10. vt patet ex voce *nam*, & ex voce *ceteris*, quod mox clariùs patebit.

Ego dico, non Dominus.

Ego dico, id est, ego præcipio, inquit Theod. Secundò & meliùs S. August. lib. 1. de adult. coniugijs c. 13. & sequent. Anselm. & S. Thom. *ego dico*, id est, ego consulo id quod sequitur, scilicet, vt fidelis infidelem coniugem pacificam non dimittat.

162. *Fidelis infidelem coniugem pacificã non potest dimittere.*

Tertiò & optimè Romana Plantiniana, aliaque correctissima Biblia sic distinguunt, vt post τὸ *nam ceteris ego dico, non Dominus*, ponant punctum, sicque hæc verba à sequentibus disiungant; quasi referenda sint ad superio-C ra; *Ceteris*, scilicet, matrimonio non iunctis & non nuptis, non Dominus præcipit (τὸ enim *præcipit* subaudiendum relinquit ex antithesi versus præcedentis, vbi sic ait: *Iis qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus: ceteris autem*, id est, non iunctis matrimonio, *Dominus non præcipit*) sed ego dico & consulo id, quod paulo ante dixi & consului v. 8. scilicet: *Bonum est si permaneant*, puta innupti: ad præcedentia enim debere hæc referri, non ad sequentia, patet ex puncto interiecto, vt dixi, & quia τὸ *ceteris* opponit Apostolus præcedentibus, scilicet iis qui matrimonio iuncti sunt; ergo cæteri sunt qui matrimonio non sunt iuncti, id est, innupti, non autem coniuges disparis cultus; horum enim hactenus ne meminit quidem. Denique ita se ex-D plicat v. 25. cùm ait: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do*, quod idem est cum eo quod hic ait: *Ceteris ego dico, non Dominus.*

163. *Virginitas non est præceptum, sed consilium.*

Si quis frater vxorem habeat infidelem.

Tertia est hæc quæstio à Corinthijs Paulo proposita, an coniunx fidelis possit cohabitare coniugi infideli. S. August. & alij, vt dixi, nectunt hæc præcedentibus, *ceteris ego dico, non Dominus*. q. d. Quamuis Christus fideli permiserit dimittere vxorem infidelem; tamen ego dico & consulo vt eam non dimittat; quia eam dimitti non expedit saluti prolium & coniugis infidelis, si illa consentit, scilicet sine contumelia creatoris & fidei, fideli cohabitare. Hinc multi Doctores quos citat Henriques lib.

Tertia quæst. Corinth. an fidelis possit iungi & cohabitare infideli?

lib. 11. de matrimon. cap. 8. colligunt indirectè per antithesin: ergo cùm Paulus vetet quod Christus permittit; poterit ex Christi permissione fidelis coniunx coniugem infidelem nolentem conuerti dimittere, & alias inire nuptias, Sicut è contrario cùm vterque fidelis est, neutrum licet, vti præcessit. Sed si disiungamus hæc, vti Romana, aliaque passim per punctum interiectum disiungunt, nihil tale hinc probari potest. Imò Thomas Sanchez tom. 2. de matrimon. disp. 73. num. 7. qui legit sine puncto, vt sanctus August. ad sequentia hæc referendo, tantùm vult hinc præcisè euinci, Christum fideli coniugi permittere

164. thori diuortium, non autem matrimonij cum infideli initi dissolutionem. Posset tertiò aliquis sic explicare, *Ego dico, non Christus*: B quia Christus hac de re nihil statuit, sed permisit statuendum Apostolis & Ecclesiæ, pro varietate temporum, vti postea Ecclesia irritauit matrimonium fidelis cùm infideli, si fidelis existens ducat infidelem; ergo secundùm lectionem S. August. hæc sententia ex hoc loco obscurè & dubiè elicitur: secundùm verò lectionem Romanam, & veriorem nullo modo hinc elici potest. Tantùm enim vult Apostolus vt fidelis infidelem non dimittat, si consentit infidelis habitare cum fideli. De quo plura v. 15.

Nota. infidelitas tempore S. Pauli nec erat impedimentum dirimẽs matrimonium cum fideli contractum, nec impediens contrahendum aut contractum, si fideli non erat periculum peruersionis, sed infidelis consentiret C

165. cum fideli manente fideli pacificè habitare, vt hic docet Apostolus. Iam autem consuetudine inductum est in Ecclesia, vt non hæresis, sed infidelitas, non tantùm impediat, sed & dirimat matrimonium, quod fidelis existens fidelis, contrahere vellet cum infideli.

Iam infidelitas (non olim) impedit & dirimit matrimonium.

Vers. 14. *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem.*

166. Quasi dicat: Matrimonium & coniunctio ista sancta est: vnde non profanatur, nec polluitur fidelis per contractum infidelis, vti vos scrupulosè timetis, sed potiùs infidelis morali quadam denominatione, & quasi sanctitatis aspergine, ait Anselm. inde sanctificatur: tum quia maritus est sanctæ, id est, fidelis coniugis: tum quia eam in fide sua non impediendo, & beneuolè cum ea viuendo, quasi viam D sternit sibi, vt per preces, merita, verba &

Quomodo vir infidelis per vxorem fidelem sanctificatur.

167. exempla fidelis coniugis conuertatur & ipse, fiatque sanctus; sicut sancta Cæcilia maritum suum Valerianum conuertit; Theodora, Sisinnium; Clotildis, Clodouæum; sancta Natalia, Adrianum. Ita Anselm. Theoph. Chrysost.

Cæcilia maritum suum conuertit, & alia.

Alioqui filij vestri immundi essent.

168. Quasi dicat: Si ab infideli coniuge faceretis diuortium, filij vestri haberentur quasi nati ex illicito thoro, adulterini, illegitimi. *Nunc autem sancti sunt*, id est, mundi; *τὸ* enim *sancti* opponitur immundis; mundi autem, id est, ex honesto & legitimo matrimonio concepti & nati. Ita Ambros. Anselm. August. lib. 2. de peccat. mer. cap. 26.

Qui filij immundi sunt, qui sancti?

Secundò propriè *immundi* essent, quia à parente infideli, in odium coniugis fidelis facientis diuortium, pellicientur & educabuntur in infidelitate, præsertim si infidelis sit pater; quia in repudio plerumque proles sequuntur patrem. Nunc autem manente fideli cum infideli in coniugio, *sancti sunt*, quia coniuente infideli, facilè fidelis parentis fide & diligentia ac cura, sanctificari, baptizari & christianè educari possunt. Ita S. August. lib. 3. de pecc. meritis cap. 12. & ex Tertull. Hieronymus epist. 153. ad Paulinum.

Hinc Caluinus & Beza suum dogma de traduce iustitiæ hauserunt, docentque fidelium filios propriè esse sanctos, & sine baptismo saluari: quia hoc ipso quo fidelium sunt filij censentur esse in Ecclesia nati, iuxta fœdus diuinum: *Ero Deus tuus & seminis tui*, Genes. 17. versu 7. Quemadmodum iure ciuili censentur liberi, qui ex altero parente libero nascuntur. 169.

Caluinus & Beza falsò dicunt fidelium filios sine baptismo saluari.

Sed errant: quia pariter ait Apostolus, sanctificari virum infidelem per coniugem fidelem: talis autem vir per coniugem suam præcisè & propriè non sanctificatur, vt patet; ergo nec filius. 2. Ecclesia non est ciuilis Respub. sed supernaturalis, & in ea nemo nascitur Christianus, sed baptismo, vti & olim circumcisione, Gen. 17. spiritaliter renascitur quisque, & fit sanctus, non ciuiliter, sed realiter per fidem, spem, charitatem animæ infusam. Ita Patres & tota Ecclesia. 3. quia Ioannis 3. v. 5. absolutè dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei*. Ergo falsum est; quòd aliquis non renatus ex aqua, scilicet, qui natus est ex parentibus fidelibus, possit introire in regnum Dei.

Quòd si infidelis discedit, discedat. *Vers. 15.*

Si nimirum infidelis dissolutionem quærit, vel non vult cohabitare sine creatoris iniuria; quia scilicet vult coniugem pertrahere ad infidelitatem, aut aliud crimen, vel blasphemias iactat in Deum, fidem, aut Christum, ait ex communi Doctorum sententia Thom. Sanchez loco citato, quæst. 74. hoc enim ipso moraliter censetur velle discedere & quærere separationem, tunc discedat & fidelis à tali coiuge infideli: quia melius est, inquit Chrys. diuortium nuptiarum facere, quàm pietatis. 170.

Quo casu liceat coniugem infidelem dimittere.

Nota Apostolum permittere hoc casu non tantùm thori diuortium, vt vult Dominicus Soto in 4. dist. 39. art. 4. sed etiam matrimonij, ita vt possit coniux fidelis aliud matrimonium inire. Hoc enim in gratiam fidei concessit Christus. Alioquin enim seruituti subiectus esset frater, aut soror, id est, Christianus, aut Christiana: magna enim seruitus est teneri matrimonio, & obstrictum esse infideli, ita vt alteri nubere non possis; sed etiamsi discedat infidelis, continere debeas & viuere cælebs. Ita S. August. lib. 1. de adult. coniug. c. 13. S. Thom. & Ambros. qui ait: *Non debetur et reuerentia coniugij, qui horret auctorem coniugij, sed potest alteri se iungere.* Et patet c. Quanto, & c. Gaudemus, titulo de diuortijs, & c. Si infidelis, 28. q. 2. 171.

Licet certo casu diuortium matrimonij, non tantùm thori, cum infidele coniuge facere.

Imò multi Doctores, quos citat Henriques lib. 172.

lib. 11. de matrimonio cap. 8. post initium, inter quos est S. August. lib. 1. de adulter. coniug. cap. 19. & sequent. ex hoc versu & ex v. 12. colligunt, fidelem, cuius coniunx infidelis non vult conuerti, licet sine contumelia creatoris velit fideli cohabitare, hoc ipso habere ius aliud matrimonium ineundi. Sed S. Paulus & citata iura canonica tantùm exprimunt casum, quo infidelis vult discedere, vel est in fidem blasphemus. Vnde alij Doctores quos citat Henriques, putant hoc tantùm casu licere fideli nubere alteri. Idque sanè veriùs est, quia, vt dixi, hoc tantùm vult S. Paulus & canones citati. Et quia priores Doctores contrariæ sententiæ, tantùm nituntur glossis in capitula quæ paulo antè citaui, quæ glossæ subinde Aurelianenses sunt, & textui difformes ac reformandæ. Adde, Glossam per se non posse condere ius aut legem nouam: cùm ergo cõstet fuisse verum matrimonium, quod coniuges infideles contraxerunt, nec constet per conuersionem alterius coniugis illud solui, eò quòd nec ius diuinum, nec Ecclesiasticum extet, quod illud soluat; sequitur in matrimonio iam contracto, quod natura sua est insolubile, illis esse persistendum. Confirmatur, quia vterque coniunx est in possessione bonæ fidei, ergo ea depelli nequit, nisi constet ad matrimonium hoc, alterutrum, vel vtrumque nullum ius habere, aut hoc iure excidisse per conuersionem alterius: hoc autem non constat, sed vt summum dubium est; in dubio autem melior est conditio possidentis, nec possessor ob dubium superueniens possessione iusta depelli potest. Addit tamen Sanchez disp. 74. num. 9. licere fideli conuerso alteri nubere, quia Ecclesia iam illi vetat, ne maneat cùm infideli, qui non vult conuerti, ob periculum peruersionis, quod ferè semper est: tunc enim censeri infidelem discedere, quia non vult licito & debito modo fideli cohabitare. Hoc autem, scilicet, ne maneat fidelis cum infideli, vult Sanchez, Ecclesiam iam passim vetare. Sed id negant Nauarrus & alij: quia licet Concil. Tolet. 4. can. 61. vetet coniugi fideli manere cum infideli, si infidelis sit, & manere velit Iudæus, quia Iudæi peruicacissimi sunt, & in sua secta peruersissimi; non tamen id vetat, si infidelis coniunx sit Paganus: nec alia extat lex id vetans. Adde Concil. Tolet. fuisse particulare, & illum canonem variè à varijs explicari, vt refert Sanchez disp. 73. num. 6. Et sanè nimis durum esset & scandalosum, si in India, Iaponia, China, vbi iamprimum inducitur fides, sub Regibus infidelibus cogerentur Christiani dimittere vxores, quas in infidelitate duxerunt, aut si vxores cogerentur deserere maritos, præsertim Nobiles & Principes, nolentes ad fidem Christi conuerti, qui inde caperent occasionem eliminandi Christianos & Christianam fidem. Secus est in Hispania & inter Christianos, vbi Ecclesia hoc statuere posset sine scandalo, idque vel lege generali, qualis tamen nulla extat scripta, vt dixi, vel ex vsu & ex consuetudine, vetando singulis in particulari, ne maneant cum infideli coniuge, ob periculum peruersionis, cui præcepto parere debebit fidelis, & consequenter, non ipse erit in culpa, sed infidelis (qui secundum legem coniugis fidelis & Ecclesiæ præceptum cùm eo habitare non vult) cur fiat diuortium, censebiturque hoc ipso infidelis velle discedere, ac consequenter fideli fas erit, ad aliud matrimonium transire, vt doctè dixit Sanchez. Hæc omnia quæ dixi intellige de matrimonio, quod vterque coniunx in infidelitate contraxit, si alter postea ad fidem conuertatur, alter verò nolit conuerti. Nam matrimonium quo fidelis nubit infideli, non à Paulo, sed ab Ecclesia postea irritatum est: vnde cultus disparitas, est impedimentum dirimens matrimonium.

Multi DD. hinc colligût, fidelẽ, hoc ipso quo infidelis coniunx non vult conuerti, licere aliud inire matrimonium.

173. *Glossa per se non potest condere ius aut legem nouam.*

174. *Possessor ob dubium superueniens possessione iusta depelli non potest.*

175. *In quibus locis Ecclesia possit statuere, vt fidelis deserat vxorem infidelẽ.*

176. *Cultus disparitas est impedimẽtũ dirimens matrimonium.*

In pace autem vocauit nos Deus.

In pace, id est, vt Syrus, ad pacem (ἐν de more ponitur pro εἰς) scilicet conscientiæ cum Deo, & concordiæ cùm hominibus. q. d. Ergo ex parte nostra à maritis infidelibus non discedamus, sed quàm possumus pacificè maneamus. 2. & aptiùs, per pacem hic accipias quietem, vitamque quietam, quam cõiugi fideli suadet Apostolus, vt eã in diuortio & solitudine præferat coniugio & coniugi infideli, qui vult discedere, dum suis iurgijs & litigijs fidelem incessit, pacemque illius perturbat: sic enim meliùs cum discessione, de qua proximè præcessit, hæc cohærent, de quo mox plura.

Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? Vers. 16.

177. *Pax in coniugio causa esse potest, cur coniunx infidelis conuertatur.*

Sequendo priorem iam dictam pacis significationem, sensus erit, q. d. In pace mane & viue, quoad potes, ô fidelis, cum coniuge infideli, quia nescis bonum, quod inde consequi potest: forte manendo cum coniuge infideli, eum conuertes & saluum facies. Ita Chrysost. Ambros. Anselm. Theoph. & alij.

Nota Hebraismum, *si*, id est, fortè: simile est Ioelis 2. v. 14. & alibi. Dat enim causam, cur in pace vocarit nos Deus, velitque pacificè coniugem fidelem cum infideli manere & viuere, vt scilicet per pacem hanc fidelis infidelem conuertat.

Secundò & planiùs, sequendo posteriorem iam dictam pacis acceptionem, aptior sensus erit hic: *In pace vocauit nos Deus. Vnde enim scis mulier si virum saluum facies?* q. d. Donum Christi est pax, ad hanc, non autem ad seruitutem inquietam & rixosam vocati sumus à Christo. Si ergo infidelis rixis, probris, minis in fidem & fidelem coniugem, discessionem quærit, discede, ô coniunx fidelis, ab eo, vt pacificè viuas: neque prætendas spem conuersionis eius. Vnde enim id speres, in homine Pagano, blasphemo, rixoso? ac consequenter, vnde scis, vel vnde speras, quòd eum saluum facies?

178. *Suadet Paulus coniugi fideli ab infideli discedere ob rixam, &c.*

Nisi vnicuique sicut diuisit Dominus, vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet. Vers. 17.

Hæc clarâ syntaxi ita construe: Ita ambulet quisque, sicut vnicuique diuisit Dominus, & sicut vnumquemque vocauit Deus.

Nota τὸ *nisi* hic, vt vertit Syrus, idem est quod אלא *ella*, id est, sed, veruntamen, vel,

hoc

hoc tamen saluo, vide can. 25. q. d. Hæc dixi de coniugio fidelis cum infideli, deque discessione & diuortio, si infidelis illud quærat, deque pace & pacifica vita; ita tamen, vt nolim diuortium quæri, aut pacem turbari, per cupidinem & desiderium mutandi statum, quòd videlicet fidelis, quia fidelis & in Christianam libertatem assertus, cupiat & prætendat mutare statum & conditionem suam seruilem in liberam, Gentilem in Iudaicam: Edico ergo, vt quisque fidelis statum & conditionem, quam dedit Dominus, quamque habuit antequam esset fidelis, retineat, siue Iudæus sit, siue Gentilis, siue seruus sit, siue liber, quisque in sua sorte ambulet, ea contentus christianè viuat, nec ob christianismum statum mutet inquietè, & cum scandalo Gentilium. Græcè pro *nisi*, est εἰ μὴ, quod recentiores vertunt, an non, & ad præcedentem sententiam referunt. q. d. Vnde scis si mulierem saluam facies an non? Sed Græcum, εἰ μὴ significat etiam *nisi, alioqui*. ita Noster, Erasm. & alij, qui idipsum iungunt sequentibus. Videtur hæc quarta fuisse quæstio, quam Corinthij proposuerunt Paulo: an scilicet Christiani, si ante conuersionem fuissent serui, per christianismum fierent liberi, adeoque, an omnes serui & mancipia si conuerterentur ad Christum, hoc ipso assererentur in libertatem? hoc enim suadere & exigere videtur Christiana libertas, in quam à Christo redempti & asserti sumus. Rursum, an Gentiles, facti, vel futuri Christiani, deberent circumcidi, fierique Iudæi: quia enim Apostoli & primi Christiani fuerunt Iudæi, & ex Iudæis cœpit christianismus; hinc putabant nonnulli, neminem posse esse Christianum, nisi priùs iudaismo initiaretur: vtrique quæstioni respondet hic Paulus negatiue.

179. Paulus non vult diuortium quæri per desiderium mutandi statum.

180. Quarta quæstio à Corinthijs Paulo proposita, an serui per christianismum fiant liberi?

181. Quorundã opinio neminẽ posse esse Christianũ nisi priùs fiat Iudæus.

Vers. 18. *Circumcisus aliquis vocatus est, non adducat præputium.*

182\. Græcè μὴ ἐπισπάσθω, id est, non attrahat, scilicet ferro præputiũ. Ita Theoph. & Photius.

Præputium circumcisis reduci potest, idq; Iudæi apostatæ faciebant.

Nota, circumcisis præputium potuisse reduci, cute per instrumentum attractorium, quod spatisterem vocant, adducta, vt glandem rursus operiret, vt docet Celsus l. 7. c. 25. idque eos, qui à Iudæis apostatabant ad Gentes, facere solitos, patet 1. Machab. 1. v. 18. & ex Iosepho l. 12. Antiq. cap. 6. & ex Epiphanio l. de ponderibus & mensuris, vbi huius reductionis auctorem ponit Esau, ideoque dictum esse, *Esau odio habui*. Indeque docet Iudæos, cùm ad Samaritas transirent, vel contra, secundò circumcidi solitos, & sic secundò se circumcidisse Symmachum, qui æquè ac Aquila & Theodotion celebris fuit S. Scripturæ interpres: sicuti Anabaptistæ suos transfugas secundò baptizant.

183. Reductionis præputij auctor fuit Esau, ideoq; odio habitus, ait Epiph.

184. Symmachus bis circumcisus.

Inde putauit interpres apud Martialem, explicans illud epigrammatis 1. in Cæliam:

185. Quare recutiti vocati sunt Iudæi.

Nec recutitorum fugis inguina Iudæorum.

Recutitos esse Iudæos, ita dictos: Quoniam, inquit, Iudæis pueris cutis inguinis rescindebatur, postea cùm cutis succresceret, dicebantur recutiti. Et Persius satyra 5. *Recutita sabbata*, vocat Iudaica festa. Vbi Interpres, Iudæos, inquit, vocat recutitos, quibus noua cutis restituta est: Aliis tamen locis tam ipse, quàm alij appellant recutitos, id est, circumcisos, quasi recisos cute, vt recutitus sit idem, quod apella, id est, sine pelle, de quo Poeta:

186. Quæ recutita sabbata.

187. Qui dicatur apella.

Credat Iudæus apella,
Non ego:

Idque verius est. nam non est verisimile, naturaliter per se recreuisse cutem circumcisione præcisam, maximè in viris; & quia alioqui non arte, sed natura factum esset; cùm tamen Celsus & Epiphan. arti id tribuant, eamque describant. Aliter hunc locum explicat S. Hieron. in c. 53. Isaiæ: *Circumcisus*, inquit, *aliquis vocatus est, non adducat præputium, id est, vt alijs verbis, subdit Apostolus: Absque vxore vocatus es, non ducas vxorem*. Sed hic sensus mysticus & symbolicus est, non litteralis & genuinus.

Circumcisio nihil est. *Vers. 19.*

188\. Quasi dicat: Circumcisio nec prodest, nec obest ad salutem homini Christiano: agit enim de Iudæis ad christianismum conuersis, vt patet ex præcedent. Vide Caiet. Ambros. Anselm.

Circumcisio non prodest aut obest Christiano ad salutem.

Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. *Vers. 20.*

189\. Vt si circumcisus, seruus, coniugatus venerit ad christianismum, propter eum, statum non mutet, sed maneat circumcisus, seruus, coniugatus. quasi dicat: Statum tuum retine, quisquis ille sit, scilicet si status sit licitus & honestus; nam aliàs S. Cyprianus noluit histriones ad Ecclesiæ sacramenta admitti.

Status vnicuique retinendus si honestus sit.

Seruus vocatus es, non sit tibi curæ. *Vers. 21.*

Ne de eo sis anxie sollicitus, quòd seruus sis, quasi seruitus sit conditio Christianis hominibus indigna: sed eo potiùs te consolare, quòd à misera seruitute peccati ac mortis, sis per Christum manumissus, Deique seruus effectus, licet in hac vita homini seruias, quamdiu Deo visum fuerit, patet ex v. sequenti.

Sed & si fieri potes liber, magis vtere.

Potius libertatem amplectere, eaque fruere si potes.

190\. Nota seruos hic intelligit Apostolus, non mercenarios, quales iam sunt apud Christianos, sed mancipia, qualia habebant Gentiles, etiam conuersi ad Christum, & etiamnum ex Turcis & Mauris habent Christiani. Opponit enim seruos liberis.

Paulus mancipijs suadet vt libertatẽ amplectantur, si possint, si non, consolentur se fide Christiana.

S. Hieron. in apolog. pro libris ad Iouinian. ex Origene initio lib. primi in epist. ad Rom. Aliter hæc explicat, nimirum de seruitute matrimonij. q. d. Si tanquam seruus alligatus es matrimonio, *non sit tibi curæ*, id est, Non te excrucia, quasi in matrimonio piè viuere & salutem assequi nequeas: *Sed & si fieri potes liber, magis vtere*. q. d. Si tamen potes persuadere vxori, vt separatim cælibes viuatis, magis hoc amplectere. Verùm prior sensus planior est & germanior.

Qui enim in Domino vocatus est seruus. *Vers. 22.*

In Domino, id est, à Domino, & ad fidem gratiamque Domini Iesu. Vide can. 25. *Libertus est Domini*, à Domino, scilicet Christo, est manumissus, & in libertatem christianam assertus;

quasi

quasi dicat: Serui heriles si fiant Christiani, non ambiant fieri liberi à seruitute herili, sed glorientur, quòd à seruitute peccati asserti sint in libertatem gratiæ & adoptionis filiorum Dei. Vide Chrysost. hic & in Moral. homil. 19. quàm seruitus libertati Christianæ non obsit.

Vers. 23. *Pretio empti estis.*

191. *Magnus Christi antonomasticè dicitur pretium.* Puta sanguine Christi, qui antonomasticè dicitur pretium, vtpote ingens & immensum. Ita Ambros. q. d. Christus vos pretio maximo è seruitute peccati emit & redemit, fecitque sibi liberos: Ergo *nolite fieri serui hominum*, ne vos in seruos vendatis, aut seruituti mancipetis, si possitis libertate gaudere; hæc enim ciuilis libertas decet Christi libertum, vt eo melius toti Christo seruiatis, quo minus vlli hero, ethnico præsertim, seruitis.

192. *Constantinus Magnus sanxit ne Iudæus Christianũ seruũ haberet.* Hinc postea Constantinus Magnus, sub annum Christi 330. in honorem Christi & fauorem Christianæ religionis sanxit, ne vllo modo Iudæus Christianum seruum haberet, aut possideret: Iudæum autem qui secus faceret, iussit capite plecti, & seruum talem libertate donari, vt patet l. vnica in lib. 1. Codicis, titulo, Ne Christianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, vel Paganus habeat: neque enim fas esse censebat, Christi redemptoris occisoribus, Christianos Christi morte redemptos, seruitutis iugo subigi. Quam legem tres Constantini filij deinde confirmarunt, teste Sozomeno l. 3. c. 17. Sic S. Gregorius sanxit, vt seruus Iudæi volens cõuerti ad christianismum, hoc ipso fieret liber, vt patet lib. 3. epist. 9. Similia habet Conc. Toletanum 4. c. 64.

Secundò, alij non male sic quoq; explicant: *Nolite fieri serui hominum*; ita videlicet, vt hominibus seruiendo Dei obsequium negligatis. Illi enim fiunt serui hominum, qui homines præcipuè respiciunt, eisque adulantur etiam cùm malè agunt, atque eis per omnia obediunt & seruiunt, etiamsi peccata præcipiant. Ita S. Chrysost. & Hieron. in cap. 6. ad Ephes. Sic enim Apostolus ad Ephes. 6. præcipit seruis, vt seruiant heris, non sicut hominibus, sed sicut Domino, & propter Dominum.

Vers. 24. *Vnusquisque in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.*

Quasi dicat: Verumtamen, quisque in suo statu, siue herili, siue seruili, in quo vocatus est, & venit ad christianismum, permaneat.

Nota τὸ *apud Deum*, cui scilicet seruit & adhæret in christianismo & Ecclesia. q. d. In eodem statu, in quo vocatus & conuersus est, quisque permaneat in christianismo & Dei obsequio, ne Gentes causentur per christianismum seruos fieri inquietos, & ambire libertatem.

Vers. 25. *De virginibus* (vt scilicet maneant virgines, & seruiant Deo in virginitate) *præceptum Domini non habeo: consilium autem do*, vt id faciant.

193. *Quinta quæstio Corinthiorum. An virgines debeãt manere virgines?* Vide can. 38. Est hæc quæstio quinta Corinthiorum, An virgines in christianismo debeant manere virgines? Respondet Paulus; lege Christi nulli præcipi virginitatem, sed eandem omnibus consuli.

A Ex hoc loco probatur communis illa Patrum sententia, qua asserunt cælibatum esse in potestate nostra, si illum à Deo petamus, & ad eum conemur heroicâ fortitudine, cooperemurque Dei gratiæ per debita media, ita vt quilibet sine coniuge cælebs viuere possit, si velit, quantumuis à natura vel habitu in libidinem procliuis sit. Ita docet Tertull. lib. de monogamiâ propè finem, Chrysost. Origenes & Hieron. in cap. 19. Matth. Nazianz. orat. 13. Ambr. lib. de viduis, August. in Psal. 137. *Qui te hortatur*, inquit August. *vt voueas, ipse adiuuat vt reddas*. Et lib. 6. Confess. c. 11. *Vtique dares continentiam, si gemitu interno pulsarem aures tuas*. Idem satis insinuat Paulus hoc v. & v. 7. vbi omnibus communiter consulit virginitatem: non consulitur autem, vti nec præcipitur, nisi id, quod est in nostra potestate, id est, nisi id, quod possumus facere cum gratia Dei, quam scilicet Deus nobis præparauit & offert, si eam imploremus, eique cooperari velimus. Idem docet Christus Matth. 19. vbi Apostolis dicentibus, ob onera & difficultates matrimonij non expedire nubere; Christus illud approbans subiungit, primò, *non omnes capiunt verbum istud*, Græcè, οὐ χωροῦσιν, quod Orig. & Nazianz. orat. 31. de tribus eunuchorum generibus vertunt: *Non omnes sunt capaces*, per capacitatem intelligentes propensionem naturalem ad castitatem, quam non omnes habent. Verũ meliùs alij passim, τὸ οὐ χωροῦσιν vertunt, Tanquam vasa non suscipiunt in se, non approbant, non comprehendunt, non amplectuntur castitatem, vtpote difficilem. 194. *Cælibatus in cuiuslibet est potestate cũ Dei gratia.*

C Hinc secundò subdit Christus: *Sunt eunuchi qui se castrauerunt*, suâ scilicet liberâ voluntate se castos effecerunt, idque perpetuò voto firmarunt, hoc enim significat vox Eunuchi, scilicet impotentiam moralem: idem significat vox *castrauerunt*. Alioqui enim potiùs dixisset Christus: Sunt qui se castrant, aut castrare nituntur. Ita S. Hieron. ibidem, Epiph. hæres. 58. Fulgent. lib. de Fide ad Petrum cap. 3. August. de sanct. virginitate capite 30. Tertiò addit Christus: Hos eunuchos ita se castrasse, non propter molestias rei vxoriæ, non etiam propter Euangelium, vt meliùs illud prædicent, quemadmodum detorquent hæc Christi verba hæretici, sed propter *regnum cælorum*, scilicet promerendum. Ita Origen. Hilar. Chrys. Euthym. ibidem, & S. Aug. c. 23. lib. 195. *Qui sint eunuchi per impotentiam moralem.*

D de sanct. virginitate. Deniq; concludit Christus dicens: *Qui potest capere, capiat*, quæ verba sunt cohortantis & excitãtis ad heroicam virtutem, æquè ac ad præmium illustre. Hisce ergo verbis Christus proponit omnibus consilium castitatis, quasi rem valdè heroicam & eximiam; Non dicit Christus, inquit Chrysost. non omnes possunt, sed non omnes capiunt, id est, omnes quidem capere possunt, sed tamen non omnes capere volunt: & Hieron. *His*, inquit, *datum est à Deo castrare se, qui petierunt, qui voluerunt, qui vt acciperent, laborauerunt*. 196. *Quid significat, Qui potest capere, capiat.*

Dices, quomodo ergo ait Christus: *Qui potest capere, capiat?* Hisce enim verbis significat, non omnes posse hoc capere. Respondeo τὸ, *qui potest*; tantùm significat rem hanc esse arduam

arduam & difficilem. q. d. Qui vult sibi vim A inferre, qui vult omnibus viribus ad rem tam arduam conniti, ille eam capiat & apprehendat. Sic ille apud Comicum: *Non possum*, inquit, *mater hanc vxorem accipere*: *Non possum*, id est, nolo, quia mihi difficile est, quia hæc vxor mihi non placet: & sic in Scripturâ sæpè impossibile vocatur id, quod est difficile.

197. *Impossibile sæpe vocatur quod est difficile.*

Rursum, non omnes possunt continere potentiâ propinquâ, remotâ tamen possunt; quia possunt orare, suaque oratione & cooperatione parere sibi potentiam propinquam continendi. Licet ergo non omnes habeant donum continentiæ, quo actu contineant, sicut non omnes iusti habent donum perseuerantiæ, quo actu in gratia perseuerent; tamen sicut omnes iusti habent donum perseuerantiæ, quo possunt perseuerare si velint; ita omnes possunt habere donum B continentiæ, si scilicet vires ad hoc à Deo petant, & Dei gratiæ per debita media cooperentur:

198. *Donum continentia oratione consequi possumus.*

secus est de dono prophetiæ, alijsque gratijs gratis datis, quæ sæpe nec orando, nec collaborando impetrare possumus. Quia tamen nonnulli naturâ & consuetudine in libidinem procliues, non eos habent animos, nec eum adhibent conatum & constantiam heroicam, quam cum Dei gratia possent, sed facile sinunt se à natura & consuetudine abduci, vt tentationi venereæ succumbant; hinc talibus & tam infirmis præstat inire matrimonium: *Melius enim est nubere, quàm vri.* Ita Apost. v. 2. 5. & 9.

Tanquam misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis. C

199. *Humilitas Pauli.*

Virginitatem, inquit, consulo, tanquam is, qui misericorditer assumptus sum ad gratiam Apostolici muneris apud Gentes, vt fideliter illis consulam. Ita Ambros. Anselm. Theod. q. d. Quo præ alijs Apostolis indignior, maiori gratia & misericordia vocatus sum ad apostolatum, eo magis in eo decet me esse fidelem, & fideliter consulere iis, ad quos à Christo missus sum Apostolus.

Vers. 26. *Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem.*

Hoc, scilicet virginitatem. Ita Ambros. & alij, vel aptiùs *hoc*, vt scilicet sint & maneant virgines, vti dixi versu præcedenti.

Propter instantem necessitatem.

Euangelizandi & discurrendi per totum or- D bem, inquiunt, nonnulli: hoc enim cum vxore & multa prole tum fuisset difficile. Verùm Paulus non scribit hæc Apostolis aut Euangelistis, sed Corinthi ciuibus.

200. *Quomodo hæretici intelligunt satius fuisse olim cælibẽ viuere quã coniugatum.*

Vnde, alij accipiunt necessitatem persecutionum & fugarum in primitiua Ecclesia: virgines enim facile, coniugati verò ægre, vtpote vxore & prole grauati, tyrannos effugere poterant. Tunc ergo ob hæc pericula & fugas, satius erat esse cælibem, quàm coniugatum. Ita Hæretici.

Sed hoc carpit Caluinus: fatetur enim ipse, Apostolum, *hoc*, puta virginitatem & cælibatum, omnibus sæculis, etiam pacatis & nostris, toto orbe iam Christiano consulere: necessitatem ergo intelligit Caluinus inquietudinem & afflictiones varias, quibus sancti in A hac vita agitantur, ob quæ magis consulendus est cælibatus, quàm matrimonium. Sed hoc quoque remotius est & generalius.

Dico ergo: Instans hæc necessitas est illa, quam in seq. determinat, & explicat Apostolus v. 28. & 29. estque duplex. 201. *Quæ sit hic instans necessitas.*

Pro quo nota, Græcum ἐνεστῶσα, duo significat, primum instantem, id est, præsentem necessitatem. Sic enim Paulus opponit ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα, præsentia futuris, Rom. 8. v. 38. 1. Corinth. 3. v. 22. & Græcis ἐνεστὼς χρόνος, est præsens tempus. 2. propriè ἐνεστὼς, id est, instans; imminens, insistens, vrgens, incumbens necessitas. Vtraque significatio hic conuenit. Rursum, necessitas Hebræis idem est quod angustia, afflictio, tribulatio, & quicquid hominem arctat, angustiat, stringit. Vnde Psaltes: *De necessitatibus*, id est, de angustiis, *erue me*. Et sic Apostolus suas angustias, sæpe vocat necessitates.

Primò ergo, instans hæc necessitas est imminens & incumbens matrimonio, vrgensque rei vxoriæ difficultas, molestia, afflictio, scilicet onera vteri, partus dolores, educationes liberorum, curæ, timores, zelotypia, rixæ, familiæ apparatus, opum, affinitatum, statuum curandorum & augendorum sollicitudo, mariti dominatio, cholera, ebrietas, prodigalitas, paupertas, orbitates & ex his perpetua animi distractio, & circa hæc occupatio. Hæc enim explicans v. 28. vocat tribulationem carnis, quam coniugij voluptati opponit. Ita Ambr. Anselm. Chrysost. Theoph. 202. *Incommoda matrimonij.*

Secundò simpliciùs & planiùs: *Instans necessitas*, vel, vt vertit Erasm. Vatablus, & alij, *præsens necessitas* est, vt Syrus, אמנקיא דזבנא *ananki desabna*, necessitas temporis, id est, angustia præsentis vitæ, quæ nobis vitæque nostræ incumbit & imminet, eamque arctat & vrget, vt properet ad mortem & æternitatem. 203. *Alia explicatio instantis necessitatis.*

Instans ergo *necessitas*, est breuitas temporis, quod nobis datur ad æternitatis conquisitionem; quæ proinde non mundo, non coniugi, sed animæ & Deo danda est. Ita Chrysost. Anselm. & S. Hieron. lib. 1. contra Iouinianum: *Necessitas*, ait, *hæc est breui moriendi*. q. d. Paulus: In hac breui vita necessitas est placendi Deo, & studiosè parandi victum & necessaria, scilicet bona opera, vt inde viuamus beati in tota æternitate; Ergo consulo virginitatem: hæc enim vni Deo intendere potest, cùm coniugati per onera coniugij distrahantur: sicut formica tota æstate colligit grana in hyemem, ita tu collige merita in æternitatem. Hanc enim necessitatem explicans v. 29. ait:

Hoc itaque dico, fratres, tempus breue est: reliquum est, vt qui habent vxores, tanquam non habentes sint, &c. præterit enim figura huius mundi. *Vers. 29.*

Quasi dicat: Ambis sponsam, prolem, vxorias voluptates? iis inhias, in eas omnes cogitationes & curas defigis, moliris perpetuare familiam, nomen, genus? opes congeris, fundos coëmis, domos construis quasi perenniter hic victurus? memineris illius Horatiani:

Linquenda tellus & domus & placens
Vxor.

Primò,

Primò, quid te fatigas & laboribus excrucias?
204. *Bona coniugij quàm caduca sint & cito peritura.* breuem voluptatem, fumos nominis & familiæ, quãtis doloribus emis? quid longa speras? breue est quicquid hic vides, quicquid ambis. arcta est præsens vita. Ex sæculorum & temporum decursu viceni, triceni anni vitæ tuæ assignati & circumscripti sunt. Audi Poëtam:
Vita summa breuis, spem nos vetat inchoare longam.

Secundò, vrget te imminens mors: ad eam curris pernici cursu; instat iudicium; instat æternitas, longa inquam, & nunquam finienda æternitas: arctat te Deus, cogitque vt ad eam te compares & festines.

205. *Quare Deus hoc breue tempus vitæ in coniugio dedit.* Tertiò, præsentem hanc vitam, hoc breue tempus tibi dedit Deus, non vt hic in coniugio voluptueris, non vt familiam stabilias, non vt præsentibus fruaris, non vt sedem figas, quasi hic diu vel in æternum mansurus; B sed tantùm ad hoc, vt in eo quasi stadio virtutum decurras ad metam & brauium, ad beatam inquam æternitatem; vt in illam oculis, animo, mente intendas & contendas, vt hunc tibi omnibusque actionibus tuis scopum præfigas.

206. *Pulcher locus de breuitate vitæ & de morte instante.* Quartò, indies cogites: Tantum iam vitæ meæ demptum est, fortè non tantum superest: quot diebus viuo, totidem arctor & vrgeor ad mortem: quid si hodie, si cras illa obueniat? itáne vixi, vt mori non dubitem? cibósne comparaui, merita inquam bonorum operum, quibus in omnem æternitatem mihi viuendũ est. in hoc vertitur cardo salutis tuæ: quin ergo in id totus incumbis?

C Quintò, quid alia tractas? quid partiris animum in vxorem, proles, familiam, vt per diem vix semel de Deo, de cælo cogites? quin totum colligis in illud vnum quod est necessarium, vt cum Maria optimam partem eligas? quid lucro, quid opibus, quid statibus, quid iungendis affinitatibus inhias? *O curas hominum, ô quantum est in rebus inane! Stulte, hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti cuius erunt?* Succedent immemores filij, pro quibus sudasti, laborasti, corpus morti, animam inferno oppignerasti, relinques ea ingratis hæredibus: si grati sint, te ex inferno liberare non poterunt.

207. *Salus animæ procuranda hoc breui tempore vitæ.* Sextò, quin misereris animæ tuæ; quin inquam, vnius animulæ tuæ, quam Deus tibi curandam & saluãdam dedit, curam geris? quin animum à coniugio, à sponsa, à liberis; cogitationes à familia, à negotiis & curis vxoriis, quę te terræ & terrenis immergunt, distrahunt, absorbent, auocas? D

208. *Fructus & commoda cælibatus.* Septimò, quin cælibatum quem suadeo, amplecteris? dabit ille otium cogitandi, non quomodo mundo, sed quomodo Deo placeas, quomodo ad iter in cælum te compares, quomodo rationes tuas ad iudicium futurum componas & adæques, quomodo Deo te sistas: scilicet dabit ille facultatem sine impedimento, liberè & expeditè Domino seruiendi, Dominum assidue obsecrandi, vt orationibus, ieiuniis, eleemosynis insistendo merearis pariter in cælo, in gloria excellere, & vicinus Deo assistere, eoque beatissimè frui in omnem æternitatem, vbi cum B. Agnete apud S. Am-

A brosium sermone 90. semper canas: *Illi sum iuncta in cælis, quem in terris posita tota animi intentione dilexi, & regna mundi, & omnem gloriam eorum contempsi propter amorem Domini mei Iesu Christi, in quem credidi, quem dilexi, in quem speraui.*

Ex dictis ruit argumentum Iouiniani & Caluini: Apostolus, inquiunt, instans vel præsens opponit futuro; ergo si cælibatus bonus est tantum propter instantem necessitatem, non erit bonus ob futuram mercedem. Respondeo, falsum est antecedens; imò, vt dixi, instans vel præsens necessitas est, quæ nos vrget, vt per cælibatum in hac breui vita cogitemus, & paremus nobis æternam mercedem. Quinimò S. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum: Addit, inquit, Apostolus præsens futuro, ne quis putet virgines feliciores esse 209.
B quidem quoad spiritualia, non autem quoad carnalia, cùm in vtroque coniugatis præstent, & in vtraque vita, tam in tempore, quàm in æternitate. Idem docet, & disertè refellit hoc argumentum Caluini S. Augustinus lib. de sanct. virginitate cap. 22. tomo 6. & Apostolus hic versu 33. & 35. vt ibi fusiùs ostendam. *Dupliciter virgines cõiugatis præstant.*

Quoniam bonum est homini sic esse.

τὸ *Quoniam*, non causam reddit: redderet enim causam suipsius, quasi diceret, *Bonum est, quoniam bonum est*: vox ergo *quoniam* respicit & reuocat id quod præcessit. Apostolus enim per epanalepsim, repetit id quod dixit, vt illud inculcet, quasi dicat, Existimo bonum esse manere virginem propter instantem necessitatem; *quoniam*, id est, quòd inquam homini sit bonum sic esse, scilicet in virginitate.

Si nupserit virgo.

Habilis scilicet ad nubendum, puta libera & innupta, nec Deo consecrata. ita Theodoretus, Theophylactus, Photius, & S. Hieronym. suprà: talis, nubendo, *non peccauit*. vide dicta versu 2.

Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.

Aperientes sibi per coniugij copulam dolorũ officinam, inquit S. Basilius lib. de sancta virginitate ante finem. Vocat Apostolus *tribulationem carnis*, coniugij, liberorum, & familiæ onera, quæ iam dixi, de quibus S. Augustinus lib. de sancta virginitate cap. 16. S. Ambrosius libro 1. de virgin. & S. Hieronymus contra Iouinian. Tribulationem ergo carnis appellat eam, quæ circa carnem & carnalia versatur, quæque carnem affligit. Hanc opponit voluptati carnis, quæ est in coniugio: illa enim per hanc tribulationem, vtpotę longè grauiorem, ita opprimitur & eliditur, vt vix sentiatur. 210. *Quæ tribulatio carnis vocetur.* 211.
Ob hæc coniugum onera, hancque tribulationem S. Augustinus secutus S. Ambrosium nulli vnquam coniugem & coniugium suadere voluit, *Hacque tria homini Dei seruanda monebat*, 212.
inquit Possidon. in vita S. Augustini cap. 27. *primum, vt vxorem cuiquam nunquam posceret. Secundum, vt militare volentem ad hoc non commendaret. Tertium, vt in sua patria petitus ad conuiuium non iret, causamque singulorum dabat; primi, ne dum inter se coniugati iurgantur, eum maledicant, per per quem coniuncti sunt. Secundi; ne militiæ commendatus malè agens, suam culpam suffragatori tribueret. Tertij; ne per frequentiam in patria conuiuiis* *Tria homini Dei seruãda monebat S. Augustinus.*

constitutus, temperantiæ amitteretur modus.

Vers. 29. *Ego autem vobis parco.*

Quòd eligatis statum tribulationum, scilicet matrimonium, indulgeo, non retraho. ita Ambrosius.

Hoc itaque dico fratres, tempus breue est.

ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, ἐστὶ, id est, vitæ nostræ spatium, *contractum est.* & vt Tertul. legit, *In collecto est;* vt cogitemus nos hic non quasi inquilinos vxoribus, & rebus quibusuis præsentibus frui, sed iis quasi peregrinos ad breue tempus vti debere, vt tendamus ad gloriosam illam ciuitatem, in quam quasi ciues æterni conscribemur. Ampliùs hoc tempus accipit Ambros. scilicet tempus sæculi huius. q. d. Breue est omne hoc tempus, & imminet dies iudicij: non ergo temporaneis sæculi voluptatibus immoremur, sed comparemus nos ad iudicium.

Reliquum est, vt & qui vxores habent, tanquam non habentes sint.

Vt scilicet non magnopere rei vxoriæ afficiantur, vt animum, mentem, atque amorem magis in Domino, quàm vxoribus defigant. ita Ambros. & Anselm. Addit S. August. lib. 1 de sermone Domini in monte c. 14. in fine; vt pari consensu, si fieri potest, castitatem seruent.

Et qui emunt, tanquam non possidentes.

Perpetui nimirum, sed tanquam vsufructuarij ad vitam. Vetat enim Paulus hic, immodicum rerum vsum & affectũ, quasi non
213. *Vetat Paulus immodicum rerũ vsum.* illas possideamus, sed ab illis possideamur, vt scilicet non apponamus cor rebus momentaneis, nec nimio affectu inhæreamus vlli creaturæ ita fluxæ. ita Ansel. Pulchrè S. Aug. tractatu 40. in Ioannem, cuius diuiti modum vtendi pecuniis præscribens: *Vtere, inquit, nummo quemadmodum viator in stabulo* (in hospitio. hinc olim hospes vocabatur stabularius, vt patet Lucæ 10. v. 35.) *vtitur mensa, calice, vrceo; dimissurus, non permansurus.*

Hoc ipsum vt Iudæos efficaciter doceret
214. *Quare apud Iudæos Deus instituit quinquagesimũ annũ iubilæi* Deus, instituit annum quinquagesimum iubilæi, sanxitque, vt illo anno omnes agri, & prædia coëmpta ab emptore redirent sine pretio ad priorem dominum, qui ea vendiderat: cuius sanctionis causam dat Leuitici 25. dicens: *Terra quoque non vendetur in perpetuum, quia mea est, & vos aduenæ & coloni mei estis: vnde cuncta regio possessionis vestræ, sub redemptionis conditione vendetur.* quasi dicat: Ego Deus altum, transcendens, verum ac proprium in terram vestram habeo dominium; quare licet mihi quas volo conditiones venditioni eius apponere, maximè cùm in eam vos, tanquam ad-
215. *Quis sit annus iubilæi.* uenas & colonos induxerim, talesque semper manere velim. Quare volo & statuo, vt possessiones quælibet anno iubilæo redeant ad priores dominos, idque hac de causa vt nimirum sciatis, inquit, Philo lib. de Cherubim, solum Deum propriè rerum omnium esse
216. *Nostra non sunt quibus hic vtimur.* dominum & possessorem; homines verò, earum tantùm habere vsumfructum ad vitam, non verò dominium: *Hinc liquet, inquit Philo, nos alienis vti possessionibus, nec gloriam, nec diuitias,*

A *nec honores, nec imperia, nec aliud quidpiam, vel corporis vel animi proprium, quasi hæc iuris & dominij nostri sint, possidemus; sed eorum vsumfructum, dum hic viuimus, habemus solum.*

Et qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur. Vers. 31.

ὡς μὴ καταχρώμενοι, id est, *tanquã non abutentes,* scilicet non nimiùm eorum vsui adhærentes. Noster Interpres verbum compositum in Græco accepit pro simplici, vt sæpe Græci faciunt: *tanquam non abutentes,* id est, *tanquam non vtentes,* scilicet vsu firmo & tenaci, quod est abuti. Vtendum enim est re taliter, qualis est: mundo ergo fluxo, fluxè & quasi obiter vtendum est, tanquam eo non vtaris: sin mundo adhærere vis, eo abuteris; quia re fluxa quasi non fluxa, sed firma, solida & stabili vte-
B ris. Abusus enim ait Theoph. est superfluus vsus, & modum ac naturam rei exuperans. 217. *Quid sit abusus.*
Hinc Syrus vertit, *qui vtuntur hoc mundo, præter æquum vsum non vtantur.* Sic abuti, pro plenè vti capitur cap. 9. v. 18.

Præterit enim figura huius mundi.

Præterit, Græcum παράγει verti etiam potest, decipit, vel trãsuersum agit figura & species mundi. nam vt ait S. Augustinus epist. 39. ad Licentium: *Vincula huius mundi asperitatem habent veram, iucunditatem falsam, certum dolorem, incertam voluptatem, durum timorem, timidamque quietem, rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem: his tu inseras manus & pedes?* 218. *Falsa mũdi delectatio.*

Idem S. August. serm. 23. de verbis Apostoli: *Temporalia, inquit, bona non cessant nos inflam-*
C *mare ventura, corrumpere venientia, torquere transeuntia: concupita marcescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt.*

Et S. Bernardus: *Noli, ait, amare præsentia, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.*

Figura.

Græcè σχῆμα, id est, habitus, species ac status mundi fugax. ita Ambr. & Ansel.

Nota mundo non tribuit Apostolus formam; hæc enim solidior est & constantior; sed figuram, quæ mobilis est, fugax, euanida, vt dixi Rom. 12. v. 2. *Nolite,* ait Anselm. *constanter mundum diligere, quando ipse, quem diligitis non potest constare. incassum cor, quasi manenter figitis, dum fugit ipse, quem amatis.* Si mundus fugit, ergo & nuptiæ, & omnia quæ mundo clauduntur.

D *Præterit ista dies, nescitur origo secundi,*
An labor, an requies, sic transit gloria mundi. 219.

Et vt noster Lipsius vir tam sapiens, quàm homine, & humanis cunctis celsior, cùm de scientiarum & rerum humanarum vanitate sæpe & familiariter colloqueremur, magno animi sensu solebat dicere, quod diu præmeditatum suo sepulchro inscribi iussit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta, fumus, vmbra, vanitas,
Et scenæ imago, & verbo vt absoluam, nihil.

Est enim mundus instar scenæ, in qua peragitur fabula vitæ huius, homines personæ 220. *Morale, quàm breue sit mundi gaudiũ & fabula.*
sunt, intrant, abeunt: locus theatri est terra. *Generatio præterit,* inquit Ecclesiastes capite 1. versu 4. *& generatio aduenit. terra autem in æternum stat.* Duæ in scena sunt portæ, ingre-

A ingredientibus ortus, egredientibus occasus, siue mors; vestes quisque hic commodato accipit: qui regem agit, non auferet secũ purpuram, quam hic gestauit. breui finitur hęc comœdia. Audi Senecam: *Prima quæ vitam dedit hora carpsit.*
221. *Omnia sunt transitoria.* Vulgò dicimus, Dic mihi, ô villa, ô domus, ô præbenda, ô pecunia quot dominos habuisti, & quot adhuc habitura es? Dic, vbi Salomon ille rex sapientissimus, vbi Sampson fortissimus, vbi Absalon pulcherrimus, vbi Cicero disertissimus, vbi Aristoteles acutissimus. Tot clari proceres, tot rerũ spatia, tot ora præsulum, tot membra fortia, tot mundi Principes, tanta potentia? in ictu oculi clauduntur omnia. O esca vermium, ô massa pulueris! ô ros, ô vanitas, quid sic extolleris? quid quæris? quid ambis? felix qui potuit mundum cõtemnere. B Pulcherrime & breuissimè singularũ rerũ quæ sunt in hoc mundo fugacẽ vanitatem, sigillatim, & quasi punctim perstringens describit Nazian. tract. de vitæ itineribus, qui extat sub finẽ operũ eius: *Quis sum?* inquit, *vnde in*
222. *Singularum rerum humanarũ vanitatem & fugacitatem punctim tãgit Nazian.* *vitam veni? quis rursus, postquam aliquantisper terra gremio retẽtus, à puluere ad vitã rediero, futurus sum? vbinam tandẽ me Deus collocabit? multa quippe ærumnosa vita huius via sunt, nec vllum bonum apud homines est, quod nõ aliquid vitij admixtũ habeat. Atq; vtinam non maiorem quoque partem mala sibi vendicarent. Insidia sunt opes, sublimiumq; thronorum & dignitatum fastus mera sunt insomnia. Imperio alterius subesse, graue ac molestũ; paupertas pedica. Pulchritudo porro breuis, atque fulgetri similis; iuuentus nihil aliud, quàm*
223. *temporis feruor; canities, tristis vitæ occasus. Sermones verè alati, gloria aër, nobilitas vetus sanguis, robur cum* C *apris commune, satietas petulans, matrimonium vinculum, liberorũ copia cura necessaria mater, orbitas morbus, forum vitiorum schola, quies imbecillitas, artes abiectorum hominum, angustus alienus panis, agricultura labor, nauigantium maior pars in orco, patria proprium barathrum, externa regio probrum.* Deinde omnia simul complectens eorum vanitatem multis aptisque similitudinibus spectandã proponit,
224. *Idem multis similitudinibus declarat Nazian.* aitque: *Omnia denique mortalibus laboriosa sunt; humana omnia, metus, risus, lanugo, vmbra, ros, flatus, volatus, vapor, insomnium, fluctus, nauis vestigium, aura, puluis, orbis quidam perpetua conuersione similia omnia voluens, nunc stabilis, nunc rotãs, nunc labilis, nunc fixus, anni temporibus, diebus, noctibus, laboribus, morte, mœroribus, voluptatibus, morbis, calamitatibus, secundisq; rerum successibus.* D *Nunc verò non sine magna sapientia hoc à te, Christe, constitutum est, vt res omnes huius vitæ incerta atque instabiles sint: nempe vt rerum firmarum stabiliumq; ue amore ac desiderio inardescamus; vtque discamus à stulta carnis cogitatione mentẽ abrumpere, imaginemq; illam quam diuinitus accepimus, purã atq; integrã conseruare, vitam ab hac vita alienã ducere, ac deniq; cũ altero mundo mundũ hunc cõmutando, difficultates omnes huius vitæ molestiasq; forti animo perferre.*

225. *Vita fluxus cũ torrente comparatur à S. August.* Aptè quoque S. August. in Psal. 109. ad illud: *De torrente in via bibet: Torrens,* inquit, *profluxio mortalitatis humanæ est; sicut enim torrens pluuialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est, cursum finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis. Nascũtur homines, viuunt, moriuntur, & aliis morientibus alij nascuntur. Quid hic tenetur? quid hic non decurrit? Quid non quasi de pluuia collectum it in mare, in abyssum?*

A Patheticè verò Sapiens cap. 5. v. 8. impiorum querelam, & seram pœnitentiam huius vanitatis adamatæ describens, eamdem comparat tenui vmbræ, nuncio præcurrenti, naui mare secanti, aui transuolanti, sagittæ emissæ, lanugini, spumæ, fumo, vento, hospitio vnius diei. Hæc ipsa fusiùs explicat S. Hieron. in epist. ad Cyprianũ, explanãs verba illa Psalmi 89. *Mille* 226. *Vita breuis ex S. Hieronymo.*
anni ante oculos tuos tãquã dies hesterna quæ præterijt: Æternitati, inquit, *comparata, breuis est omnium temporum longitudo.* Et inferiùs explicans v. 6. *Manè sicut herba transeat, manè floreat & transeat, vespere decidat, induret, & arescat. Sicut enim,* inquit, *manè* 227. *Vitæ caducæ similitudo.*
virens herba, & suis floribus vernans delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescẽs amittit pulchritudinem, & in fænũ, quod conterendũ est, vertitur: B *ita omnis species hominũ vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in perfectæ ætatis viris; & repentè dũ nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis priùs extẽta contrahitur, & extremo fine, quod hic dicitur vespere, id est, senectute, vix moueri potest: ita vt non cognoscatur quis prior fuerit, sed penè in alium commutetur. ac denique, vt Symmachus vertit Psal. illo 89. v. 10. succidimur repentè, & auolamus.*

Volo. Velim. vide dicta v. 7. *autem vos sine sollicitudine esse,* ac consequenter in virginitate & cælibatu viuere. *Vers. 32.*

Nam *qui cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori.* *Vers. 33.*

Mulier, inquit Plautus, & nauis nunquã satis ornantur: qui ergo opus quærit, vxorem ducat, & nauim instruat.

Et diuisus est.

C In multas nimirũ curas distractus, vt vni domino vacare nõ possit, sed partẽ Deus, partẽ & potiorẽ vxor & filij sibi vendicent. ita Ambr.

Nota, Græcos, Chrys. Oecumen. Theoph. Basil. & Syrum hæc sequentibus iungere, sic: μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, diuisa est mulier siue vxor & virgo. q. d. Diuersa sunt vxoris & virginis studia, aut vt Chrys. virginẽ à non virgine definit, & diuidit otium & negotiũ; virgo otium, non virgo negotiũ agit. Sed S. Hieron. l. 1. cõtra Iouinian. asserit hanc lectionem non esse Apostolicæ veritatis: iamq; Græca & Latina aliter distinguunt, eo sensu, quẽ iam dedi.

Et mulier innupta & virgo cogitat, μεριμνᾷ, sollicitè meditatur, & curat *quæ Domini sunt, vt sit sancta & corpore & spiritu.* *Vers. 34.*

D *Sancta,* id est, pura & immaculata. *Virgo,* inquit Oecumen. *corpore sancta est, propter castitatem,* 228. *Quomodo virgo corpore sit sancta & spiritu.*
spiritu autem sancta est, propter familiaritatem cum Deo, & Spiritus S. inhabitationem.

Nota hic locũ apertissimũ pro consiliis Euangelicis, & nominatim virginitatis: hãc enim crebrò hic commendat & consulit Paulus, vt v. 7. 8. 25. 26. 34. 35. 40. Vnde Petrus Martyr & Beza hic fatentur virginitatis custodiam, non tantùm ad vitandas temporarias curas & molestias, meliorem esse matrimonio, vti voluit Lutherus; sed etiam hoc præstare, quòd aptior sit cultui Dei. Addunt tamen, eandem in se non esse Dei cultum, vel certè non maiorem; 229. *Virginitas in se virtus est præstatq; matrimonio, id patet 4. rationibus.*
nec meliorem matrimonio.

Verùm certum est, virginitatẽ in hoc statu esse in se virtutem illustrem, qua Deus honoratur & colitur, longe meliorem & præstantiorem

tiorem matrimonio, & præmia longè maiora mereri, adeoque aureolam propriam in cælis. Dico in hoc statu: nam in statu innocentię virginitas non fuisset virtus, imò non fuisset, vti nec concupiscentia.

Iam quod dixi prob. 1. quia Apostolus docet hic virginitatē esse sanctitatē corporis & spiritus, & per eā nos placere Deo. Sensus enim est: Sicut mulier coniugata cogitat, quomodo se pulchram conseruet & ornet, vt viro placeat; ita virgo cogitat quomodo seruet corporis integritatem & sanctitatē, vt sit casta corpore & mente, vt ita placeat Deo (ita Ansel. Theoph. Oecum. Chrys. & alij passim) vtque hanc castitatem orationibus, aliisque virtutibus ornet & augeat, quò magis placeat Deo, vt innuit Ambros. ergo per castitatē virginalem virgo placet Deo, adeoque ipsa castitas & virginitas
230. est sanctitas. Ita enim eam hic vocat Apostolus: si virginitas est sanctitas, profectò est & Dei cultus.

231. Secundò, v. sequenti Apostolus cælibatum vocat honestum, id est, honestiorem matrimonio: ergo cęlibatus est virtus. Virtutis enim proprium obiectum est bonum honestum.

Tertiò, virginitas & cęlibatus per se est pars temperantiæ, eiusque actus heroicus, elicitus scilicet à summa castitate, fortitudine & lucta, estque perfecta refrænatio concupiscentiæ; & sæpe à charitate, religione, voto imperatur. Vnde sic argumentor: Sicut concupiscentia, maximè libidinis, in se mala est, ita eam frænare in se bonum est, & Deo gratum; & magis eam frænare, magis bonum est, & magis Deo gratum: atqui virginitas magis, imò in totum refrænat concupiscentiam, cùm coniugiū illi indulgeat: ergo virginitas maius bonum est, & Deo gratior ac melior matrimonio, idque disertè docet Apostolus v. 38. *Qui matrimonio*, inquit, *iungit virginē suam, bene facit, & qui non iungit, meliùs facit*: quia nimirū facit opus melioris & præstātioris virtutis. Vide Fulgent. epist. 3. c. 4.
232. *Adeò*, inquit, *virginitas virtus est, vt à virtute nomen acceperit virgo*. Et S. Hieron. l. 1. contra Iouinian. *Virginitas*, ait, *hostia Christi est*. Deniq; id expressè contra Iouinian. Caluinum, & similes docent S. Ambros. August. Chrysost. Athanas. Basil. libris quos ad hanc rem probandā de virginitate ex professo scripserunt, atque S. Thom. 2. 2. quæst. 152. & ibidem Scholastici omnesque Catholici doctores.

Nomen virgo à virtute deriuatur.

Præclarè S. Aldhelmus Occidentaliū Saxonum Episcopus sub annū Domini 680. tom. 3. bibliothecæ S. Patrum, in libello de laudibus
233. Virginitatis c. 9. *Cùm tres*, inquit, *sint status in Ecclesia, virginitas, cælibatus, & coniugiū, ex reuelatione angelica didicimus, si meritorū ratio habenda est, eum has inter virtutes constituendum esse ordinem, vt sit*
234. *virginitas aurum, cælibatus argentum, coniugium æramentum: virginitas diuitiæ, cælibatus mediocritas, coniugium paupertas: virginitas pax, cælibatus redemptio, coniugium captiuitas: virginitas sol, cælibatus lucerna, coniugium tenebræ: virginitas regina, cælibatus dominus, iugalitas ancilla*. Hæc ille.

Inter tres in Ecclesia status virginitas præstat.

Virginitas est aurum, cælibatus argentum, coniugium æramentum.

235. Tertull. quoq; l. de pudicitia: *Pudicitia*, inquit, *flos morū, honor corporū, decor sexuum, fundamentum sanctitatis, præiudicium omnis bonæ mentis: quamquam rara, vixque perpetua, tamen aliquatenus in sæculo morabitur, si disciplina persuaserit, si censura compresserit*, nimirum vt ait Ecclesiasticus cap. 26. *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*.

Laus pudicitiæ.

Porro hoc ad vtilitatem vestram dico. Vers. 35.

Ad maiorem scilicet perfectionem, & profectum vestrum in spiritu & virtute, cælibatum vobis consulo.

Non vt laqueum vobis iniiciam.

Non quòd vobis imponere velim necessitatem continendi, & vos eò cogere. ita Oecum. Theoph. Chrysost. hoc enim pręceptū laqueus esset iis, qui ægrè se cōtinere possunt, quia spoliaret eos remedio suæ incontinentiæ, scilicet cōiugio, & adigeret eos in peccatū fornicationis. Patet ex seq. quia laqueum, id est, præceptum opponit consilio, dum ait: *Sed ad id quod honestum est*, scilicet, vos adhortans ad honestū, id est, honestiorē & meliorem viuendi conditionē in cælibatu. q. d. Hæc dico de commodis virginitatis, non vt laqueum iniiciam, id est, quasi eam imperans, sed quasi consulens. ita Theodor. Theophyl. Ansel. Oecumen.

Quis laqueus Apostoli?

Perperā ergo Petrus Martyr, & Bucerus putant laqueum hunc esse necessitatē voti: hanc enim non Apostolus aut alius, sed sibi quisque iniicit, dum sponte vouet castitatē: qui autem sponte vouet non magis iniicit sibi laqueum, quàm is qui spōte illigat se matrimonio, & vni alicui coniugi sæpe molestæ & rixosæ. Adde, 236.
vota non suscipi nisi post experimentū, & non nisi præuio maturo consilio & deliberatione; vti in monasteriis nouitiis datur annus probationis, vt vires suas explorent, & deliberent an velint vouere, nec ne. Quòd si hunc annū haberent coniuges, vt eo se inuicē probarēt ante matrimoniū, credo plures resilirent, & tamen iam contracto matrimonio manere coguntur cū ignota sæpe, inexperta & ingrata coniuge: quidni ergo illi qui solemni promissione Deo facta professi sunt castitatē, quā priùs experiri potuerūt, & debuerunt, adigantur vt reddant vota, quæ sponte vouerunt Domino Deo suo?

Vota nō sunt laqueus.

Longè veriùs est laqueus hoc dogma Buceri 237.
& Nouantium: castitatē scilicet, esse impossibilem, ac consequenter licere post vota nubere. Hoc enim laqueo multæ religiosorum animę, quin & coniugatorū strangulant se, vt adulterentur, scortentur, & damnentur: dum enim persuadēt sibi impossibilē esse castitatem virginalem aut coniugalem, necessum est vt in adulteria & sacrilegia hac sua persuasione & phantasia adigantur.

Castitatem esse impossibilē laqueus potiùs est quā necessitas voti.

Quod facultatem præbeat vobis virginibus *sine impedimento Dominum obsecrandi.*

Græcè πρὸς τὸ εὐπάρεδρον (Erasm. & Robert. Stephan. legunt eodē sensu εὐπρόσεδρον) τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. q. d. Ad id quod assideat Deo indistractè, seu, vt in cęlibatu indiuulsè semper assideatis & adhæreatis Deo. ita Theophylactus & Theodoretus, scilicet vt sit vobis facultas *Dominum* assiduè *obsecrandi*, vt legunt Romana. Sed Plantiniana & alia passim legunt *Dominum obseruandi*. S. Greg. p. 3. curæ pastor. admon. 38. legit *Domino obseruiendi*. Omnes hæ lectiones Græcæ phrasi iam dictæ respondent: nam & per obsecrationem, & per obseruationem,

nem, & per seruitium Deo adhæremus & assidemus; atque ad hæc omnia magnam facultatem præbet cælibatus, vt hic ait Apostolus. Sic Magdalena sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius, Lucæ 10. v. 39.

238. *Quid significat εὐπάρεδρον.* Secundò, S. Hieron. contra Iouinian. vertit, *Quod intentè facit seruire Domino absque vlla distractione.* εὐπάρεδρον enim duo significat, 1. esse assessorem constātem. 2. Esse assiduum in aliqua re. Sicut ergo Socrates dicitur suum habuisse genium paredrū, cuius consilio & monitu omnia agebat, & magi in annulis, atque hæresiarchæ in sua hæresi fabricāda (vt docet

239. *Hæresiarchæ dæmones habent suggestores & familiares.* Iren. l. 1. c. 9. & 20.) suggestores habent dæmones paredros, id est, familiares: ita hic vice versa casti vocantur paredri, id est, familiares, & quasi assessores Dei, tanquam angeli quidam terrestres, qui semper ob castitatem vident faciem Patris. Hinc passim Patres comparant

240. *Casti comparantur angelis.* castos angelis. S. Bern. epist. 42. *Differunt*, inquit, *homo pudicus & angelus felicitate, non virtute: angeli castitas felicior, hominis fortior.* Climachus gradu 15. & Basil. de S. virginit. dicunt nos Deo similes per castitatem fieri, & habere speciem incorruptionis cælestis & diuinæ. Imò gentilis

241. *Catonis dictum pro castitate.* Cato aiebat vitam nostram similem fore vitæ Deorum, si sine vxore esse possemus: itaque vxorem malum esse, sed necessarium. in quo errauit Cato. S. Paulus enim docet per gratiam Christi non esse necessarium, sed liberū cuique tam coniugium, quàm cælibatū. Vnde fe-

242. *Lepor B. Thomæ Mori.* stiuè & acutè B. Thomas Morus martyr rogāti cur tam paruā duxisset vxorem, respondit se è malis liberè & prudenter elegisse minimum. Verissimè Sapiens sapientię 6. v. 20. *Incorruptio*, C

243. *S. Trinitas prima virgo* inquit, *facit esse proximum Deo*: nam vt ait Nazianz. in carmine de virginitate, S. Trinitas prima est virgo quam omnes virgines imitātur:

Prima (inquit) *trias virgo est; siquidem patre natus anarcho*

Filius est; nec enim Pater ortum traxit ab vllo.

Et vt ait Ambros. l. 1. de virginibus: *Virginitas è cælo accersiuit, quod imitaretur in terris. hæc nubes,*

244. *Cur Elias curru raptus ad cælum.* *aera, angelos, syderaq; transcendens Verbum Dei in ipso sinu Patris inuenit. Elias etiam quia nullius corporei coitus fuisse permistus cupiditatibus inuenitur, ideo curru raptus ad cælum.* Atque hac de causa virgines non in monte, sed supra montē Sion à S. Ioanne conspecti sunt, Apocal. 14. ante thronū Dei cantantes canticū nouum, & sequētes agnum D quocunque ierit. Hinc & vitam cælibem dici quasi cælitem, illudq; verum cælibis esse etymon censet S. Hieron. l. 1. contra Iouinian. in fine (quidquid ibidē S. Hieronymo obstrepat Erasm.) & Caius Iurisconsultus, & nuper Lipsius. *Caius*, inquit Quinctilianus l. 1. c. 10. *cæli-*

245. *Cælibes dicti quasi cælites.* *bes dixit quasi cælites & cælestes, quòd onere grauissimo vacent nuptiarum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in vnū, à quo in multa defluximus.* Hoc præclare & intellexerunt & præstiterunt quatuor illæ heroinæ & reginæ sorores Theodosij Imperatoris, inter quas eminuit Pulcheria, quæ virginitatē Deo vouerūt, ad quas B. Cyril. scripsit librum de fide ad reginas, de quibus Nicephor. l. 14. c. 2. pag. 612. to. 1. additq; Nicephor. de hisce reginis: *Diu*, inquit, *noctuque hymnis laudibusque celebrabant Deum: institutū nam-*

A *que, propter quod virginitatē erant complexa, nec ignauiam, nec otium decere existimabant.*

Atque hinc consequitur cælibatū aptissimum esse ad sapiētiam omnem acquirēdam; 246. *Cælibatus aptissimus ad omnem sapientiam acquirendā.*
quod Aristoteles quoque & Philosophi docuerunt, & Cicero reipsa præstitit: cùm enim Terentiam vxorē repudiasset, rogatus cur aliam non duceret, respōdit, se non posse simul philosophari & vxori operam dare. 247. *Dictum Ciceronis de nō ducenda vxore.*
Nam cælebs aliis curis liber totus sapientiæ intendit: rursum, animū purū ac sapientiæ capacem habet. 3. A Deo cui familiaris est, mire illustratur. Cùm enim castus, paredrus & assessor sit Dei, vt hic ait Apost. sequitur castum quoque esse assessorē diuinæ & æternæ sapientiæ: hæc enim paredrus & assessor est Dei: *Da mihi* (inquit Salomon Sapientiæ 9. v. 4.) *Domine, sedium tuarum* B *assistricem* (Græce πάρεδρον, id est, assistricē) *sapientiam.* Vnde S. Hieron. l. 1, contra Iouinian. asserit Sibyllas ob virginitatem obtinuisse à Deo donum prophetiæ.

Hinc sapientia & castitas quasi sorores S. Gregorium Nazianz. complexæ sunt. nam vt narrat Ruffin. in prologo apolog. & S. Aldhelmus de laudib. virginit. c. 13. *Cum B. Nazianzenus Athenis studiis vacaret, vidit per soporē sedenti sibi,* 248. *Visio B. Gregor. Nazian. de sapientia & castitate.*
& legēti duas decoras dextra læuaq; feminas consedisse, quas ille castitatis instinctu oculo toruiore inspiciens, quænam essent, quidnam vellent percunctabatur: at illæ familiarius eum & ambitiosius complectētes aiunt: Ne moleste accipias iuuenis, nota tibi satis & familiares sumus; altera enim ex nobis sapientia, altera castitas dicitur, & missæ sumus à Domino tecū habitare, quia iucundū nobis & mundū in tuo corde habitaculū præparasti. C En tibi sorores gemellæ castitas & sapientia.

Hinc 2. consequitur tanta Dei & angelorum cum virginibus cōmunicatio, familiaritas, & 249. *Deus & Angeli paredri sunt virginum.*
protectio, qua illarū vicissim quasi paredri easdē virgines illæsas & inuiolatas ab omni vi & petulantia tyrannorum seruauerunt: cuius rei testis est S. Basil. de vera virgin. Illustre exemplū exstat in vita S. Theophilæ, quæ sub Maximiano Imp. ad prostibulum damnata, cùm eò duceretur ita orabat: *Mi Iesu, meus amor, mea lux, meus spiritus, meus custos castitatis & vita, vide eā quæ* 250. *Illustre exemplum S. Theophilæ de virginitate.*
tibi desponsata est, festina ne lupi tuam perdāt laniem, serua sponse sponsam, meam conserua castitatē fons castitatis. Ingressa ergo prostibulū librum Euangelicorū e sinu protulit attenteq; legit: affuit mox Angelus, qui primū iuuenē procacem ad D eam ingredi volentem morte, secundū cæcitate, alios aliis pœnis mulctauit; ita vt nemo amplius ad eam ingredi auderet: sed libidine in reuerentiā versa, cùm plures religione tacti locū intrassent, viderunt Theophila honeste sedentē, & libro incumbentē: adolescentem autem quendam propè eam stantem, luce qua- 251. *Deus & Angeli tutores virginum.*
dā ineffabili, pulchritudine verò incredibili veluti quædā fulguris tela emittentē ex oculis, qui tandem Theophilam educens ad Ecclesiam, eamque in vestibulo statuens, cùm, *pax tibi*, dixisset, recessit, attonitis gentilibus & exclamantibus: Quis est sicut Christianorum Deus? Similia sunt in vita S. Agnetis, Cæciliæ, Luciæ, & aliarum virginum: adeoque mirum hoc & notatu dignum in vita & martyrio SS. Virginum, quòd cùm pulcherrimas

virgines ab impurissimis tyrannis, promissis, metu & vi ad stuprum sollicitatas, imò publico iudicio damnatas sæpissimè legamus, nullam tamen violatam, sed omnes Deo & Angelis tutoribus virginitatem cõseruasse, adeoque auxisse martyrio conspiciamus.

Vers. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua.*

εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει; id est, si quis indecens esse putat, & apud mundanos homines se suamque filiam despici, ait Syrus: quasi turpe sit & indecorum, quòd illa virgo plus æquo sit superadulta, Græcè ὑπέρακμος superætanea, super ætatem sit nubilis, nec tamen viro tradatur; quasi florem ætatis, vel ætatem maturam coniugio prætereat. ita Theoph. & Syrus.

Et ita oportet fieri.

Et ita potiùs fieri debere putat pater, vt collocet illam viro in matrimoniũ, vel quia ipsa non vult cõtinere, vel quia stirpem & prolem ex ea quærit, vel alias ob causas.

Quod vult faciat.

Filiam tradat nuptui si vult, vel seruet virginem, si id malit.

252. *Non est in patris potestate filiam seruare virginem aut matrimonio iungere si ipsa nolit.*

Nota, hanc Apostoli sententiam non significare, in patris potestate esse filiã seruare virginem, etiamsi ipsa nolit, aut patrem posse filiam dare marito cui ipsi libuerit, etiamsi filia in eum non consentiat, aut consensum filiæ in maritum non sufficere ad matrimonium, nisi & pater aut tutor in illud consentiat, vti statuerunt iura ciuilia, dum sanxerunt filiorum vel filiarum familias, matrimonia esse irrita, nisi is consentiat qui habet eos in potestate. vt habetur instit. de nuptiis, & ff. de iure nuptiarum. Contrariũ enim sanxit ius naturale, diuinum, & canonicum: tantùm ergo innuit Apostolus

253. *Consulere tamê potest.*

hic, & v. 37. consultum & congruum esse, vt parentes videntes filiæ vel filij propensionem ad nubendum, tanquam sapientiores coniugem idoneam, more veterum, quærant illi, filiumque ac filiam in hac re debere parentum consilium & voluntatem sequi, si prudenter sibi & familiæ consulere velit, nisi iustam afferat excusationem. Sic Abraham, Isaac, Tobias filiis suis sponsas designarunt, quas filij parentis voluntatem & cõsilium secuti spontè amplexi sunt.

Si nubat.

Græca post *non peccat* ponunt punctum, & pro *nubat* habent γαμείτωσαν iungantur matrimonio, si videlicet illud eligant & malint.

Vers. 37. *Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginitatem suam, bene facit,*

Τὸ *nam* dat causam eius quod dixit: *Quod vult faciat*: nam siue nubat, non peccat, siue non nubat, sed virgo seruetur, bene facit; imò melius facit, tam pater, quàm virgo filia. Vnde Græca clariùs habent ὃς δὲ, qui verò non dat nuptũ, sed seruat virginẽ, bene facit. q.d. Prior non malè, hic verò bene, imò meliùs facit.

Non habens necessitatem.

254. Dare filiam nuptui, ob carentiam doni continentiæ, aiunt heretici. q.d. Qui cogitur filiam dare nuptui, eo quòd careat dono continentiæ, si eam seruet virginem, male facit, qui autem non cogitur dare, eò quòd filia habeat donum continentiæ, si eam seruet virginem, bene facit. Sed errant, quia τὸ *non habens necessitatem*, sicut & τὸ *habens potestatem* refertur ad *seruare virginem*. q.d. Benefacit qui seruat filiam virginem, nisi necessitate cogatur eam seruare virginem sine coniugio, ob inopiam, infamiam, aut quia nemo eam vult coniugem, aliisve de causis. Hoc enim necessitatis est, non virtutis: virtutis verò est, si nulla cogat necessitas, sed impellat pietas, vt virginitatem eligat libera voluntas. ita Chrysost. Theoph. Oecum.

Non habens necessitatem: explicant hæretici.

Potestatem autem habens suæ voluntatis.

Vt possit pater quod vult, id est, vt ei sit liberum seruare virginem, quia videlicet virgo consentit manere virgo.

Nota hæc Apostoli verba, & ex iis disce hominem habere liberum arbitrium etiam in moralibus & supernaturalibus, vti hic est perpetua virginitas. Pater enim non potest eam velle in filia, nisi filia eam eligat, & amplectatur liberè. 255. *Homo habet liberum arbitrii etiam in supernaturalibus.*

Posset 2. simpliciter sic accipi; *non habens necessitatem*, scilicet præcepti, sed *potestatem voluntatis*, id est, liberam electionem, vt sine peccato eligat quod vult. q.d. Virginitas non præcepti est, sed consilij: qui ergo vult filiam seruare virginem, ad id nulla lege cògitur; bene tamen facit, quia consilium Christi & meum adimplet.

Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit: quòd si dormierit. Vers. 39.

Mortuus sit. Mors fidelium dicitur somnus; ex eo enim euigilabunt in resurrectione. Hinc pij Christiani cùm quis defunctus est, Obdormiuit, inquiunt, in Domino, id est, mortuus est.

Cui vult nubat, tantùm in Domino.

Græci Patres sic accipiunt τὸ *in Domino*. q.d. Secundùm Dei legem, quæ iubet vt cum temperantia, & prolis, non libidinis causa matrimonium contrahas. 256.

Secundò, *in Domino*, id est, religiosè, cum Dei timore, & ad Domini gloriam, quod fiet maximè, si nubat viro probo & Christiano. Vnde tertiò propriè ad mentem Apostoli (*in Domino*) id est, in Domini Ecclesia & Christianismo. *Nubat* ergo *in Domino*, id est, nubat viro Christiano. vide canon. 25. & 37. ita Ambr. Theod. Theoph. Anselm. Sedulius, D. Thom. August. 1. de adulter. coniug. c. 11. Hinc Ecclesia postea omnino vetuit ob periculum peruersionis, & ob indecentiam matrimonium Christiani cum hæretica, & irritauit matrimonium Christiani cum pagana: estque peccatũ mortale contrahere cum hæretico vel hæretica: excipe Germaniam, Poloniam, Galliam, vbi cum Catholicis permisti viuunt hæretici; ibi enim id licet, modò coniux catholica liberè permittatur & absque peruersionis periculo in fide permanere, & in eadem prolem educare, vt docet Thom. Sanchez disp. 72. n. 3. tom. 2. Sed quia hoc difficilè fit; hinc passim cauenda & dissuadenda sunt talium connubia. Hinc denique contra Tertull. Montanistas, Nouatian. patet licitas esse secundas nuptias.

257. *Quod sit in Domino matrimonium inire?*

258. *Quare vetuit Ecclesia matrimoniũ Christiani cũ hæretica, & irritauit Christiani cũ pagana.*

Beatius

Beatior autem erit.

Vers. 40. 259. Tum hic in quieta & ſanctiore vita; tum in futuro maiori beatitudine felicior & glorioſior erit in cælo, ait Ambr. *ſi ſic* (ſeparata in viduitate) *permanſerit*.

Viduitas melior & beatior matrimonio.

Hinc patet conſilium viduitatis, tanquam melioris matrimonio, & patet ex dictis, & ex Patribus citatis v. 7. vide S. Auguſt. lib. de bono viduitatis tomo 4. & Ambroſ. lib. de viduis tomo 1.

A *Puto autem, quòd & ego ſpiritum Dei habeam.*

Nimirum ſpiritum conſilij, ſecundū quem puto me iſta fideliter ſuadere. ita Anſel. & alij.

Nota *τὸ & ego*. q. d. Sicut alij Apoſtoli, ita & ego ſpiritum Dei habeo. Modeſtè ſuam auctoritatem interponit, ne videatur hæc humano, non diuino ſpiritu dicere & conſulere. 2. Notat S. Auguſt. tract. 37. in Ioannem *τὸ puto* non dubitantis eſſe, ſed aſſeuerantis & increpantis.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRactat ſecundam quæſtionem generalem ſibi à Corinthiis propoſitam de idolothytis, an iis veſci liceat? 1.

Reſpondet Paulus 1. quæſtioni generali Corinthiorum.

Ac reſpondet 1. per ſe id non eſſe illicitum, cùm idolum nihil ſit.

2. Tamen docet id eſſe illicitum, ſi fiat repugnante conſcientia, aut cum ſcandalo infirmorum, quod valdè cauendum eſſe inculcat.

1. DE iis autem, quæ idolis ſacrificantur, ſcimus quia omnes ſcientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

2. Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum ſcire.

3. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo.

4. De eſcis autem, quæ idolis immolantur, ſcimus quia nihil eſt idolum in mundo, & quòd nullus eſt Deus, niſi vnus.

5. Nam etſi ſunt qui dicantur dij ſiue in cælo, ſiue in terra (ſiquidem ſunt dij multi, & domini multi:)

6. nobis tamen vnus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum.

7. Sed non in omnibus eſt ſcientia. Quidam autem cum conſcientia vſque nunc idoli, quaſi idolothytum manducant: & conſcientia ipſorum cùm ſit infirma, polluitur.

8. Eſca autem nos non commendat Deo. Neque enim ſi manducauerimus, abundabimus: neque ſi non manducauerimus, deficiemus.

9. Videte autem ne fortè hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis.

10. Si enim quis viderit eum, qui habet ſcientiam, in idolio recumbentem: nonne conſcientia eius, cùm ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?

11. Et peribit infirmus in tua ſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt?

12. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis.

13. Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum: non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem.

COMMENTARIVS.

2. *Quid sint idolothyta?*

PRo intellectu trium sequentium capitum Nota, idolothyta sunt idolis immolata, puta carnes, panis, vinum, &c. quæ idolis offerebantur: ita dicuntur ἀπὸ τῶ εἰδώλων καὶ θύειν, ab immolando idolis. Hæc idolothyta comedere per se non erat peccatum, vt docet D. Thomas 1.p.quæst. 103.art.4.ad 3.erat tamen peccatum, Primò, si id fieret ex infidelitate; vt si quis idololatra ad idoli cultum ea comederet, vel si id fieret ex infirmitate fidei, quod crebrum erat tempore Pauli; nam multi recens conuersi, & rudiores erant, qui vel non plenè abiecerant opinionem suam de idolis & idolothytis, quasi aliquid numinis vel diuini haberent, vel certè ex pristina consuetudine non poterant vincere phantasiam suam de Diis suis, Ioue, Minerua, Marte (quos paulò ante quasi Deos coluerant) & de sanctitate ciborum illis consecratorum. Semper enim cibos hos quasi sanctos & consecratos imaginabantur, etiamsi fides Christi illis contrarium dictaret.

3. *Quando idolothytis vesci peccatum.* I. *casus.*

II. Secundò, ex conscientia erronea, si quis putans esse illicitum comedere idolothytum, illud contra conscientiam comederet, putans scilicet hoc esse participationem cum idolis, & professionem idololatriæ, vel carnem ab idolo, siue dæmone cui oblata est, esse contaminatam, & comedentem contaminare, vt docuit Apostolus Rom. 14.

III. Tertiò, ex scandalo. Si quis sciens idolum nihil esse, tamen ad ostendendam suam scientiam, & libertatem coram infirmis idolothyta comedat, itaque eos prouocet (ait Paulus versu 10.) vt & ipsi contra conscientiam eadem comedant, vel vt putent eum qui illa comedit peccare in fide, vel redire ad idolorum cultum, & alios eòdem trahere.

4 IV. Quartò, ex præcepto Apostolico, quo Act. 15. versu 29. vetant Apostoli idolothytorum esum.

V. Quintò, si eo modo, & iis circumstantiis quis ea comedat, verbi gratia, in idolio, cùm peragitur sacrificium idololatricum, vt censeatur id fieri ad idolorum cultum, & comedens censeatur profiteri idololatriam, perinde atque is qui accedit ad cœnam Caluinisticam, censetur profiteri caluinismum. De quo casu ait S. Augustinus lib. de bono coniugali cap. 16. quod citatur 32. q. 4. cap. Sicut satius: Satius est fame mori, quàm idolothytis vesci.

5. *Quare Iulianus Imp. coegit Catholicos vesci idolothytis?*

Quomodo Iulianus Imperator, vt Catholicos Constantinopolitanos ad speciem quandam externam idololatriæ compelleret, omnes idolothytis vesci coëgit. Rem gestam ita narrat Nectarius Episcopus Constantinopolitanus in oratione quam habuit in exordio ieiunij Quadragesimalis: *Cuncta*, inquit, *cibaria, quæ venum publice in foris exponi solerent, sacrificiis Diis immolatis infecit ac polluit, vt sic omnes illis cogerentur vesci cibis immolatitiis, nisi fame confici vellent; cùm oraculo Theodori martyris, quonam modo consulendum esset fidelibus fame periclitantibus, fuit diuinitus demonstratum: nempe, vt tunc loco panis cocto frumento omnes vterentur in cibum; quod ditiores pauperioribus liberaliter elargiti sunt per totam hebdomadam; quando Iulianus desperans se quod volebat perficere posse, victus Christianorum continentia & constantia, rursus puros cibos absque vlla labe in foris apponi iussit.* Vbi

6. *Constantia Christianorum contra Iulianum.*

Nota, quod ait *victus continentia Christianorum*: magna enim & spontanea fuit hæc eorum abstinentia. Licitè enim potuissent cibis à Iuliano contaminatis vesci, tanquam cibis communibus, sed noluerunt, idque in odium Iuliani & idolorum. Quòd licite poterant iis vesci, patet, quia non poterat Iulianus cibos communes hoc contactu vitiare, vel dæmonibus sacros efficere, ita vt qui illis vesceretur, censeretur idola colere, & idololatriā profiteri. Esto enim Iulianus hoc intenderet, tamen vnus ipse erat, nec poterat commune hominum iudicium mutare, qui censebant rem hanc non esse idololatricam, sed adiaphoram. Vnde Antiocheni ciues, cùm simili modo cibum & potum eorum infecisset Iulianus, liberè & sine scrupulo eundem manducarunt & biberunt, vt narrat Theodor. lib. 1. histor. cap. 14. Hinc S. August. epist. 154. docet licere vesci olere, quod in horto idoli nascitur, & bibere de puteo, vel fonte, qui est in templo idoli, vel in quem cecidit idolothytum. De hac re plura dicam c. 10. v. 21.

7. *Licet bibere de puteo qui est in templo idoli.*

Nota 2. Corinthi erant aliqui doctiores qui sciebant & sentiebant quod res erat, scilicet idola cum idolothytis nullam vim habere: itaque comedebant illa etiam cum scandalo rudiorum & infirmorum, idque vt ostentarent suam scientiam & libertatem. Alij verò rudiores, vel non plenè abiecerant opinionem suam de idolis & idolothytis, vel certè ex pristina consuetudine de iis quasi sanctis, & sanctificatis non poterant vincere phantasiam suam, vti dixi: vnde facilè ad ea relabi poterant. Hinc Apostolus timens illis periculum idololatriæ c. 10. v. 14. ait, *Fugite idololatriam.* Proposuerunt ergo Corinthij quæstionem hanc Apostolo, an liceat idolothytis vesci? Vnde

Nota tertiò, Apostolus illi quæstioni hic respondet 1. Idolum & idolothyta nullā vim habere. 2. Idolothytis abstinendum esse, vbi est scandalum, idque agit hoc capite.

8. *Idolothytis abstinendū est vbi est scandalum.*

Nota 4. Apostolum hic tantùm inchoare responsionem ad quæstionem de idolothytis comedendis: illam enim absoluit, & perfectè respondet cap. 10. v. 20. & 21. nam non tantùm ob scandalum non licet iis vesci, sed etiam cessante scandalo absolutè in idoliis, id est, templis, aris, vel mensis idolorum, vbi illa comedi solebant coram idololatris illa offerentibus, iis vesci non licet. Hoc enim esset profiteri idololatriam, & colere idolum epulo quo consummatur sacrificium illis oblatum;

9. *Idolothytis non licet vesci in idolio.*

10. *Quare Angelus.i. Episcopus Pergami redarguitur Apoc. 2. v. 14. & 20.*

hoc enim epulum pars quædam erat & perfectio sacrificij. Et sic intelligendus est Apoc. 2. versus 14. & 20. vbi Angelus, id est, Episcopus Pergami & Thyatiræ redarguitur, quòd permiserit suos manducare de idolothytis, nimirum quasi cibis sacris & diuinis, idque in honorem idolorum. Hoc enim fuit scandalum,

11. *Filij Israel idolothytis pellecti sunt ad cultum Beelphegor.*

quod Balac rex instinctu Balaam misit coram filiis Israel: hisce enim idolothytis pellecti sunt filij Israel ad cultum & adorationem Beelphegor, Numer. 25. v. 2. eadem de causa vetantur idolothyta in Concil. Gangrensi cap. 2. & in Concil. 3. Aurelian. cap. 19.

12. *Apostoli absolutè vetarunt esum idolothytorũ*

Nota 5. Apostolum subticere præceptum Apostolorũ Act. 15. quo absolutè vetant esum idolothytorum; quia illud præceptum tantùm dirigebatur ad Antiochenos, eorumque vicinos (vt patet ex v. 23. ibidem) vbi plurimi erãt Iudæi, qui idola & idolothyta execrabantur. Hi enim cum Gentibus miserant legatos Ierosolymam ad Apostolos, vt quæstionem de legalibus seruardis deciderent, quibus Apostoli respondent legalia non esse seruanda, sed tamen abstinendum esse ab esu idolothytorum, idque concordiæ Iudæorum cum Gentibus causa: licet postea etiam aliæ Gentes ab Antiochia remotissimæ hoc præceptum apostolicum amplexæ sint sponte, ob reuerentiam Apostolorum, vt ostendit Baron. anno Christi 51. post medium p. 441.

Vers. 1. *De iis autem quæ idolis sacrificantur scimus.*

Quòd scilicet immolata idolis ab aliis cibis non differant, nec plus habeant numinis vel religionis, vt quidam vestrûm, ô Corinthij, persuasi videntur. Vide Chrysost.

Quia omnes (bene & plenè in fide Christi instituti) *scientiam* (id est, sufficientẽ rerum Christianarum cognitionem) *habemus*, ex qua scimus idolothyta esse adiaphora.

Scientia inflat.

13. *Quæ scientia inflat.*

Quasi dicat, Scientia hæc vestra qua scitis idola nihil esse, & consequenter licitum idolothytis vesci, iisque vescimini cum scandalo ignorantium hoc: hæc, inquam, scientia facit vos superbire contra ignorantes, eosque despicere. Pro *inflat* Græcè est φυσιοῖ, id est, tumet, turget instar follis vento distenti. Talis enim est ventosa scientia. Hinc superbus diabolus dictus est δαίμων quasi δαήμων, id est, doctus, peritus, sciens, inquit Plato in Cratylo.

Charitas verò ædificat.

Scilicet infirmos & ignaros; vt eos enim in fide & pietate Christiana contineat & promoueat, id quod eis obesse potest, scilicet idolothytorum esum dimittit. Superbum ergo facit ventosa scientia, nisi charitate temperetur. ita Anselm.

14. *Scientia inflans contraria est charitati.*

Hinc patet hanc scientiam inflantem contrariam esse charitati: inducit enim contemptum proximorum, cùm charitas pro proximis sollicita sit, vt eos ædificet. Appositè S. Bernard. serm. 36. in Cantica: *Sicut*, inquit, *cibus indigestus malos generat humores, & corpus nõ nutrit, sed*

15. *Pulchra cõparatio scientia inflantis cum cibo indigesto.*

corrumpit, ita ex multa scientia ingesta stomacho animæ, qui est memoria, si igne Christi decocta non fuerit, & sic per quosdam artus animæ, mores scilicet atque actus transfusa, atq; digesta, nonne reputabitur in pecca-

A *tum, tanquã cibus cõuersus in prauos noxiosq; humores?*

Vers. 2. *Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire.*

16. *Quis finis, vsus & modus scientiæ.*

Id est, qui putans se aliquid scire inde inflatur, hic necdum scit quis sit finis, vsus, & modus scientiæ, videlicet vt per scientiam non superbias, prosis quibus possis, nemini obsis, neminem scandalizes; & sic à Deo agnoscaris & ameris, vt sequitur. Notat ostentantes suam scientiam de idolothytis quòd liceret iis vesci, quodq; iis vescerẽtur cum scãdalo rudiorum.

Pulchrè S. Bernard. serm. 36. iam citato explicans hunc Apostoli locum: *Vides*, inquit, *quoniam non probat multa scientem, si modum sciendi nescierit. modus est, vt scias quo ordine, quo studio, quo fine quæque nosse opus. Quo ordine? vt id prius quod maturius ad salutem. Quo studio? vt id ardentius quod vehementius ad amorem.* B *Quo fine? vt non ad inanem gloriam, curiositatem aut aliquid simile, sed tantùm ad ædificationem tuam vel proximi. Sunt namque qui scire volunt, eo fine tantũ vt sciant, & turpis curiositas est: & sunt qui scire volunt vt sciantur & ipsi, & turpis vanitas est, qui profecto non euadent subsannantem Satyricum,*

17. *Quinque modis scientiã homines vtuntur partim bene, partim malè*

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Et sunt qui scire volunt vt scientiam suam vẽdant, & turpis quæstus est. Sed sunt quoq; qui scire volũt vt ædificent, & charitas est: & item scire volunt vt ædificentur, & prudentia est. Horum omnium soli vltimi duo non inueniuntur in abusione scientiæ; quippe qui ad hoc volunt intelligere vt benefaciant.

Vers. 3. *Si quis autem diligit Deum.*

Et propter Deum proximum; vt eum idolothytorum esu aliaue re non scandalizet, sed ædificet; *hic cognitus est ab eo*, id est, hic à Deo approbatus & dilectus est, in huius scientia complacitum est Deo. C

18. *Qui Deum diligit, etiã proximum diligit.*

Nota, qui diligit Deũ, diligit & proximum, quia dilectio Dei iubet & imperat vt proximus diligatur propter Deum; & in dilectione proximi probatur & cernitur dilectio Dei, vt ait S. Ioannes epist. 1. c. 4. v. 20.

Vers. 4. *De escis autem quæ idolis immolantur scimus, quia idolum nihil est.*

19. *Quid sit idolum in se.*

q. d. Idolum non est id, quod existimatur, & quod repræsentat, non est Deus. Vnde explicans subdit: *& quòd nullus est Deus, nisi vnus.* q. d. Idolum nihil est, id est, nihil tale est quale præ se fert. quia nihil habet numinis; materialiter est lignum, formaliter nihil: quia imago est falsa rei, siue Dei qui non est; ac consequenter D idolothytum qua tale nihil est, id est, nihil habet numinis, vel sanctitatis ex idolo, cui est oblatum.

20. *Idolum Hebraicè dicitur elil, quare.*

Alludit Apostolus ad Hebræum אליל *elil*: nam idolũ dicitur אליל *elil*, id est, vanitas, res vana, inanis: vel potiùs, vt *elil* sit diminutiuum ab אל, id est, Deus fortis, q. d. *Elil*, id est, deiculus, forticulus: vel vt alij, *elil* quasi אל אל *al el*, id est, non Deus, non habens potentiam, fortitudinem Dei, inops ad consolandum & iuuandum. q. d. Idolum non est Deus, sed vana, falsa, & inanis vmbra Dei.

21. *Quid idolũ apud priscos Græcos.*

Sic idolum Græcis priscis erat imago quæuis inanis & mendax, qualia sunt vana phantasmata, spectra, vmbræ mortuorum, & vt Virgil. ait:

Tenues sine corpore vita, &, caua sub imagine formæ.

Id patet ex Platone in Theæteto, ex Luciano

ciano in dialogo de mortuis, ex Homero Odyssea 11. & Eusthatio ibidem. Vnde sacra Scriptura, & scriptores Ecclesiastici nomen idoli arctarunt ad imaginem Dei qui habetur Deus, reuera non est, vt patet hic est Apostolo, Et passim simulacra, & Deos Gentium Septuaginta in veteri Testamento vertunt, & vocant idola. Quare fallũtur & fallũt Henricus Steph. & Ioannes Scapula in lexicis suis asserentes idolum apud scriptores Ecclesiasticos vocari omne simulacrum numen aliquod repræsentans, quod honore & cultu dignamur.

22. *Falsò idolũ vocatur omne simulacrũ numen aliquod repræsentans.*

Non enim omne simulacrum, vel imago numinis cuiuslibet est idolũ, sed tantùm numinis falsi. Ita Cyprian. de exhort. mart. c. 1. Tertul. lib. de idololatria, Athan. orat. cõtra idola sub finem.

23. *Idolũ cum imagine non confundendum.*

Fraus ergo illa Nouantiũ cauenda, qui idolum cum imagine confundunt, vt cùm idola in Scripturis vetantur, inde concludant omnes imagines vetari. Vide Bellar. l. 2. de imagin. c. 5. vbi solidè demonstrat, quòd idolum sit similitudo rei falsæ, imago verò rei veræ.

Vers. 5. *Nam etsi sunt qui dicantur Dij.*

24. *Qui Dij cælestes, qui terrestres.*

A paganis, & apud eos sunt dij & domini multi, vt sequitur, dij inquam tam cælestes, vti Sol, Luna, stellæ; quàm terrestres, vt Iupiter, Apollo, Hercules: *Nobis tamen vnus est Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum*, in illius scilicet gloriam & cultum creati sumus.

Vers. 6.

25. *Quare Scriptura tribuit Patri præpositionem, ex, Filio, per, Spiritui S. in.*

Nota, Scriptura tribuit Patri præpositionem, *ex*, vt primo principio; Filio, *per*, quia idea est & Verbum, per quod omnia facta sunt. Vnde ait hic Apostolus, *Et vnus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum*, scilicet creati & redempti sumus. Spiritu sancto tribuit, *in*; quia Spiritus sanctus est vinculum & amor Patris & Filij. Vide dicta Rom. 11. v. vltimo. Nota contra Arrianos, cùm ait Paulus *vnus Deus*, excludit tantùm falsos Deos, non Filium & Spiritum sanctum: sic enim cùm subdit, *vnus Dominus Iesus*, excludit tantùm falsos Dominos, puta Deos, non Patrem & Spiritum sanctum.

Vers. 7. *Sed non in omnibus est scientia.*

Iam dicta, quòd idolum & idolothytum nihil sit. nam vt sequitur

Quidam autem (id est, quidam enim, iuxta can. 25.) *cum conscientia idoli.*

Ex erronea conscientia putantes, quòd idolum habeat aliquid diuinitatis, *manducant quasi idolothytum*, id est, cum reuerentia, quasi venerandum, quòd numini in idolo latenti sit oblatum & sanctificatum. ita Ansel.

Aliter explicat Theophyl. q. d. Paulus, Quidam comedunt idolothytũ cum erronea conscientia, qua putant, quòd idolothytũ ab idolo sit immutatum, & physicè à dæmone afflatum, perinde ac si halitu diabolico infectũ esset, vel certè ac si moraliter vitiatum & pollutũ esset ex eo, quòd censeatur iam esse res diaboli & cibus dæmonis, itaque comedentem immutet & contaminet: comedunt ergo idolothytum cum conscientia, quòd per illud polluentur & inficientur.

Hic sensus etiam commodus & probabilis est: nam non est dubium inter Corinthios recens conuersos, alios nimis scrupulosos, alios nimis superstitiosos fuisse.

A *Et conscientia eorum cùm sit infirma.*

Non plenè in fide instructa circa idolothyta, *polluitur*, quia contra conscientiam, aliorum exemplo manducant idolothyta. ita Chrysost. Insaniunt Libertini, dum ex hoc loco docent nec fornicationem, nec ebrietatem, nec quid aliud esse peccatum, nisi quis ea in re sibi formet peccati conscientiam & scrupulum. Suadent itaque ipsi deponendam esse omnẽ conscientiam, vt non pecces, quidquid agas: Libertini ergo nullam habent conscientiam; ac proinde videntur & hominem, & rationem, & virtutem omnem exuisse: quæ verò dementia est hoc Apostolo tribuere? Quis enim non videt Apostolum hic loqui non de peccatis rebúsve illicitis, sed adiaphoris, quale est manducare idolothyta?

26. *Refutatur doctrina Libertinorum de conscientia peccati.*

Esca autem nos non commendat Deo. Vers. 8.

B q. d. Idolothytorum, vel aliorum ciborum esus per se nihil facit ad pietatẽ, qua Deo placeatur; ideoque non debemus nos firmiores, quasi pietatis causa, velle passim omnibus indifferenter vti. Conuertit enim hic se Apostolus ad perfectiores, eos monens, vt vitent scandalum infirmorũ. Ineptè ergo, imò perperam abutuntur hoc loco hæretici contra delectum ciborum & ieiunia Ecclesiæ: esca enim non commendat nos Deo, quia non est virtus, sed abstinentia ab esca vetita est actus temperantiæ, obedientiæ, & religionis, ideoque nos Deo commendat, sicut commendauit Danielem cum sociis, Rechabitas, Ioannem Baptistam, & alios. Vide dicta Rom. 14. 17.

27. *Quomodo esca non commendat nos Deo.*

Neque enim si manducauerimus (idolothyta) *abundabimus.*

C Scilicet virtute, merito, & gratia, quæ nos commendet apud Deum, vti præcessit. q. d. Per esum idolothytorum nihil magnũ, abundans, copiosum, nihil gratiæ spiritualis nobis accedet, vt iis inhiare non debeamus. ita Chrysost. Secundò, & simpliciùs, vt sit noua ratio dissuadens esum idolothytorum. Sensus est. q. d. Siue edamus idolothyta, non ideo escis & deliciis, bonisque abundabimus; siue non edamus, non ideo escis & deliciis deficiemus: aliis enim vesci licebit. Sic vulgò dicimus, siue ad cõuiuium hoc vocer, siue non, non ideo saturabor vel esuriam, non ideo pinguior ero vel macrior, ditior vel pauperior. Ostendit quàm escæ sint res viles & exiles, ideoque omittẽdæ ob scandalum, & postponendæ ædificationi proximorum. ita Anselm.

D *Videte autem, ne forte hæc licentia vestra* (comedendi idolothyta) *offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam* (idolothytum nihil esse) *in idolio recumbentem, nonne conscientia ipsius, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?* Vers. 9. & 10.

In idolio, id est, inquit Erasm. in epulo idolorum. 2. Propriè *in idolio*, id est, in templo, vel mensa idolis consecrata. nam ibi accumbebãt comesturi idolothyta; tales enim epulas, vtpote sacras in templo instrui solere, docet Herodotus in Clio, Virgil. 8. Æneid. in sacrificio Euandri & epulo cum Troianis. Sic enim & Iudæi victimas pacificas comedebant in atrio templi, Deut. 16. v. 11. Hinc Syrus hic vertit

28. *Sacra epula in templo instruebantur.*

Si

Si quis te viderit accumbentem inter idola. A

29. *Quare idolothyta edere in idolio est malum?* Vnde patet, idolothyta edere in idolio, non tantùm esse malum propter scandalum, sed etiam per se, quia est professio idololatriæ, vt dicetur c. 10. Tropologicè Anselm. Scientia idolothytorum est scientia vanitatis Philosophorum, Poëtarum, Oratorum Gentilium, hæc cauenda est.

30. *Tropologicè, quæ sit scientia idolothytorum.* Absit vt ore Christiano sonet: Iupiter omnipotens, & me Hercules & me Castor, & cetera portenta magis quàm numina.

Nota, *ædificabitur*, id est, prouocabitur, erigetur vt comedat idolothyta quasi sacra, & quasi quid gratiæ inde accepturus aut sacrificaturus numini cuipiam, sicque redeat ad idololatriam. Alij *ædificabitur*, inquiunt, id est, prouocabitur, vt contra conscientiam, qua putat cibum idolo oblatum ab eo esse afflatum & contaminatum, indeque se contaminandum, eum manducet, vt dixi v. 7.

Vers. 12. *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes* (scandalizantes & per scandalum vulnerantes) *conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.*

Christus enim sibi factum arrogat quod vni ex minimis suis factum fuerit, Matth. 25. v. 40. Rursum qui scandalizant proximum, in Christum peccant: quia Christi fabricam, puta proximorum probitatem & salutem, quam Christus suo sanguine construxit, malo suo exemplo destruunt & euertunt.

31. *Scandalizantes proximum in Christum peccant.*

Vers. 13. *Quapropter si esca scandalizet fratrem meum: non manducabo* (carnem) *in æternum.*

Hoc magistri (inquit Chrysostomus) *est officium, suo exemplo docere quæ præcipit. Et non dicit siue iustè, siue iniustè, sed quomodocumque. Et non dico, inquit, idolothytum, quod & propter aliam causam prohibetur: sed si quod licet & permittitur, scandalizat, etiam illo abstineo, neque vna aut altera die, sed toto vitæ* B *tempore. Non enim manducabo, inquit, carnes in æternum. Et non inquit, Ne perdam fratrem, sed simpliciter, Vt non scandalizem. Etenim vltimæ amentiæ est, quæ Christo pretiosissima sunt, & talia, vt eorum gratia mortem obire non recusauerit, ita nos despicatissima arbitrari, vt escis propterea non abstineamus.*

32. *Quomodo crescit scandalum.* Vide de scandalo S. Basil. in regulis breuioribus reg. 64. vbi in fine ait, eo scandalum esse maius, quo is qui illud dat maiori scientia aut gradu præditus est, additque quòd Deus de manu eius sanguinem peccantium, qui illius malum exemplum sequuntur, requiret, & reposcet.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit suo exemplo docere, quàm sint cauenda scandala, narrátque se stipendium, siue alimenta prædicatoribus debita accipere noluisse, idque maioris tum meriti, tum ædificationis causa.

Hinc secundò, v. 7. probat 6. argumentis (quæ colligam v. 12.) hæc alimena sibi aliisq́ue euangelizantibus deberi.

Tertiò, v. 20. eadem de causa ostendit se omnibus omnia esse factum, vt discant Corinthij, quàm cuique ædificatio & salus proximi curanda sit.

Quartò, v. 24. ad eandem ædificationem incitat, docens vitam nostram esse stadium, & agonem virtutis, in quo semper ad meliora, & ad brauium iugi abstinentia, & corporis castigatione currendum & certandum est.

1. NOn sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino?

2. Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.

3. mea defensio apud eos, qui me interrogant, hæc est:

4. Numquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?

5. Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?

6. Aut ego solus, & Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?

7. Quis militat suis stipendiis vmquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non māducat?

8. Numquid secundùm hominē hæc dico? An & lex hæc non dicit?

9. Scri-

9. Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est Deo?

10. An propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt. quoniam debet in spe qui arat, arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi.

11. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?

12. Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potiùs nos? sed non vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.

13. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participant?

14. Ita & Dominus ordinauit iis, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere.

15. Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc vt ita fiant in me: bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.

16. Nam si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non euangelizauero.

17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est.

18. Quæ est ergo merces mea? Vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.

19. Nam cùm liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem.

20. Et factus sum Iudæis tamquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer.

21. iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cùm ipse non essem sub lege) vt eos, qui sub lege erant, lucrifacerem. iis, qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cùm sine lege Dei non essem: sed in lege essem Christi) vt lucrifacerem eos, qui sine lege erant.

22. Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos.

23. Omnia autem facio propter Euangelium: vt particeps eius efficiar.

24. Nescitis quòd ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis.

25. Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam.

26. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aërem verberans:

27. sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne forte cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

COMMEN-

COMMENTARIVS.

Non sum liber? non sum Apostolus?

QVæres, quomodo hæc cohærent præcedentibus? videtur enim ex abrupto hic loqui Paulus.

33. *Docet Paulus cauenda esse scãdala.* Resp. dixerat Paulus in fine capitis præcedentis omnino cauenda esse scandala: hic vt illud persuadeat, proponit se in exemplum, quòd tam ad cauendum scandalum, quàm ad dandum raræ virtutis exemplum iure suo, tot nominibus sibi debito, cesserit, nolens recipere stipendium prædicationis suæ, sed proprio labore victũ sibi parans; vt & Corinthij suo iure decedant, ac præsertim non vescantur idolothytis, in gratiam proximorum, cùm vidēt eos inde scandalizari, aut in periculum peccati induci. Simul tamen Paulus tacitè, & quasi aliud agens contra pseudoapostolos suæ prædica- B tionis synceritatem, & authoritatem hac narratione tuetur, vtpote qui gratis tanto labore euangelizarit, cùm pseudoapostoli sua lucra ex Euangelio captarent. Dicit ergo *non sum liber? non sum Apostolus?* q. d. Nonne mei iuris sum, vt tanquam Christi Apostolus sumptus & alimoniam à vobis exigere & accipere possim? hoc tamen non facio, vt ostendam, quanti sit facienda proximi salus, & consequenter quàm vos scandala idolothytorum, & alia quæuis vitare debeatis. Ita Chrysost. quem vide in moral. hic homil. 20. de cauendo scandalo.

34. *Quare Hebræi sæpe vtantur interrogatione.* Nota; vtitur hic crebra interrogatione Apostolus, tum ex phrasi Hebræorũ, qui ea gaudent cùm se insinuare, vel aliquid inculcare volunt, tum ad maiorem emphasim & energi- C am orationis.

Nonne Christum vidi?

35. *Probat Paulus se esse Apostolum.* q. d. Hinc patet me esse Apostolũ, quia Christum vidi, & ab eo ad euangelizandum missus sum. Actor. 9. v. 5. & Actor. 22. v. 18.

Secundò, quia vos meum estis opus in Christo Domino, id est, quia ego per Euangelium in Christo vos genui; vestra Ecclesia à me

36. *Vnde dicitur Hebraicè Ben?* ædificata est, vos estis mea structura. Alludit ad Hebræum בן *ben*, id est, filius, dicitur enim בן *ben* quasi בנין *binian*, id est, fabrica, vel ædificium, à radice בנה *bana*, id est ædificauit, quasi filius sit fabrica & ædificium patris. q. d. Vos estis mei filij, mea fabrica, meum ædificium in Christo.

Nam signaculũ apostolatus mei vos estis in Domino. D

37. *Quibus signis se probat Paulus Apostolum.* *Signaculum*, Græcè σφραγὶς, sigillum, id est, testimonium Apostolatus mei extat in vobis, scilicet in euangelizando, in edendis miraculis, in labore, & periculis, quæ vel suscepi, vel feci apud vos ad vestram conuersionem, quibus quasi sigillis diuinis consignaui, cõfirmaui, & corroboraui apostolatum meum. Hæc enim clarè testantur me esse verũ Apostolũ, à Deo missum ad vos docendos & saluandos.

Vers. 3. *Mea defensio apud eos qui me interrogant.*

Qui inquirunt de mea vocatione & apostolatu, *hæc est*, quæ extat in vobis, vt dixi v. præcedenti. Ita Ansel. Sed Chrys. & Amb. æquè appositè hæc referunt ad sequentem versum.

A *Nunquid non habemus potestatem manducandi.* *Vers. 4.*

Quomodo se Paulus distinguat à pseudoapostolis. Scilicet de sumptibus vestris, q. d. Hæc est gloria & defensio mea, & mei apostolatus, quòd nullo pretio, vt pseudoapostoli, imò nec vllo sumptu accepto, vti Apostoli alij, sed gratis euangelizem, cùm tamen ad sumptum hunc ius ac partem habeam, æquè ac alij.

Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? *Vers. 5.*

Mulierem sororē, Græcè ἀδελφὴν γυναῖκα: quod Beza, Petrus Martyr, Vatablus, & Valla vertunt sororem vxorem: Ergo inquiunt, Paulus fuit coniugatus. licet enim græcum γυναῖκα & mulierem, & vxorem significet; hic tamen significare vxorem, patet ex verbo circumducen- B di. Virorum enim est circumducere vxores, nõ sorores. Sed errāt; Christus enim circumduxit mulieres, non vt maritus vxores, sed vt doctor discipulas, & quasi famulas, vel vitæ & victus administras, Lucæ 8. v. 3. — 39. *Hinc falsò Paulus dicitur coniugatus fuisse.*

Secundò, quia ineptè dicitur soror vxor, & redundat vox, soror.

Tertiò, quia in Græco non est articulus τὴν designans certam mulierem, scilicet vxorem.

Quartò, quia Paulum fuisse virginem, patet cap. 7. v. 8. Ita disertè docent & explicant hunc locum S. Aug. de opere monachor. c. 4. Hieron. l. 1. contra Iouinian. Chrys. Ambr. Theodoret. Theoph. hic, & alij Patres passim, præter vnum Clem. Alexand. lib. 3. strom. Imò S. Hieron. docet inter Apostolos solum Petrum habuisse C vxorem, idque tantùm ante conuersionem: idem tradit Tertul. l. de monogamia ante medium: *Petrum*, inquit, *solum inuenio maritum.* — 40. *Paulus fuit virgo.*

Dico ergo *sororē mulierē*, id est Christianã matronam (sic in Actis Apost. dicitur *viri fratres*, id est, viri Christiani) quæ scilicet Paulo subministraret necessaria de suis facultatibus. q. d. Possem matronã quæ me aleret circũducere, æquè vt Petrus, sed nolo; quia scilicet hæc res Gentiles, quorũ Paulus erat Apostolus, offendere, eisq; malam suspicionē indere potuisset. Ita Amb. Chrys. Theodor. Oecum. Ansel. — 41. *Quid intelligatur per mulierem sororem.*

Dices, S. Ignat epist. ad Philadel. ponit Paulum inter coniugatos. Respondet benè Baron. anno Christi 57. pag. 518. & alij, Pauli nomen ibi insertum esse a Græcis clericis posteriori- D bus, vt suo coniugio Pauli exemplũ prætexerent: nam exēplaria epistolarũ S. Ignatij Vaticana, Sfortiana, & alia antiquissima & correctissima non habent nomen Pauli. — 42. *Responsio Baronij de Pauli nomine inter vxoratos posito apud S. Ignatium.*

Dices 2. Clemens Alexan. 3. strom. hic per γυναῖκα intelligit vxorem Pauli. Resp. 1. verum est, sed addit illum post Apostolatum non habuisse eam vt vxorem, sed vt sororē, quod est contra hæreticos. Secundò contra Clementem sunt omnes Patres. Tertiò Gelasius dist. 15. c. Sancta Romana Ecclesia; retulit Clementis scripta inter apocrypha. — 43. *Clementis Alexandr. opinio refutatur de cõiugio Pauli.*

Fratres Domini.

Est Hebraismus: *fratres*, id est, cognati Christi, scilicet Iacobus, Ioannes, Iudas, ita Ansel. — 44. *Fratres Domini per Hebraismum cognati sũt.*

Et Cephas.

Imò Petrus princeps Apostolorũ Ecclesiæ.

Vers. 7. *Quis militat suis stipendiis vnquam.*

45. *Aequum est euangelizãtes ex Euangelio viuere.* q. d. Sicut æquum est milites ali, & viuere suis stipendiis, vinitorẽ pasci fructu suæ vineæ, pastorẽ lacte gregis quẽ pascit: ita par est præcones Euangelij viuere ex Euangelio, puta ex sua vinea, scilicet Ecclesia, & ex suo grege, id est, Christianorum bonis, sumptus & alimoniã accipere. Incipit hic Apostolus multis ius suũ de accipiẽdo prædicationis stipẽdio probare, vt posteri omnes sciãt illud plane prędicatoribus verbi Dei deberi, vtq; ostendat, quãto & quàm claro iure suo cesserit ipse, dum hæc stipendia recusauit in gratiã Corinthiorũ, vt eos hac liberalitate, & generositate sua pelliceret ad Christum, & ad salutem promoueret. Rationes eius omnes colligam & digeram v. 12.

Vers. 8. *Nunquid secundum hominem hæc dico?*

An humanis tantũ rationibus, & similitudinibus militis, vinitoris, pastoris iã allatis mea dicta probo, & cõfirmo? minimè. Quin verò illa ipsa ex lege diuina stabilio & communio.

Vers. 9. *Scriptum est enim in lege Moysi* (Deuter. 25.) *Non alligabis os boui trituranti.*

Quia nimirũ par est vt animalia laborantia comedãt: vnde ego Deus veto claudi capistro ora boum triturantiũ ne comedãt ex sua tritu-

46. *In Palæstina, in Canarijs etc. grana segetum vngulis boum excutiũtur.* ra. Solebãt enim in Palæstina, vti etiamnum in Canariis, & nõnullis regionibus fit, per boues, qui circumacti vngulis pedum suorum segetes terebant, grana excutere. Vnde Poëta,

——*Bobusque triturant.*

Hunc esse sensum litteralem patet ex verbis, quæ legem hanc duris Iudæis insinuant.

47. *Explicatur locus Deut. 25. de boue triturante.* Dices, Apostolus hic videtur excludere hũc sensum; ait enim *Nunquid de bobus cura est Deo?* Respondet Abulensis in Deut. 25. huius sententiæ: *Non alligabis os boui trituranti*, duplicẽ esse sensum litteralem. Primum planũ de bobus, vt verba sonant, quem iam dedi, qui tamẽ minùs præcipuus est. Secundum, quem hic affert Apostolus de prædicatoribus, eumq; esse præcipuum & magis intentum à Spiritu sancto. q. d. Apostolus, minus præcipuam Dei curã esse de bobus, præcipuam verò de prædicatoribus, ideoq; magis ad litteram præcepisse vt prædicatores alantur, quàm vt boues, cùm dixit: *Non alligabis os boui trituranti.* Verùm non esse vtrumque hũc sensum litteralem, sed primum tantum, patet. Nam bos litteraliter non significat prædicatorem, sed tantùm verum bouẽ; Prędicatorem autem tantum significat typicè; alioqui enim omnis allegoria esset sensus litteralis, quod planè est falsum. Nam sensus litteralis est is, qui primò per sententiã aliquam significatur; Allegoricus autẽ vel typicus, qui secũdò, seu mediante sensu litterali. Sicut ergo vmbra corporis non est corpus; ità typicus sensus non potest esse litteralis, sed tantùm litterali sensu adumbratus.

48. *Quis tropologicus eiusdẽ loci sensus.* Dico ergo sensum litteralem esse quẽ diximus, typicum autem, vel tropologicũ esse quẽ dat Apostolus, videlicet prędicatoribus dãdam esse alimoniam, eosque posse viuere ex Euãgelio; sicut bos alitur suâ triturâ, quorum quia prẹcipua Deo est cura, vt prẹcipue hac lege in-

A tenderet significare typicè, prædicatores alendos esse: hinc Apostolus ait: *Nunquid de bobus cura est Deo?* Vbi Nota, de fide est, Deo curam esse de bobus: Deus enim sua prouidentia curat, & prospicit passeribus de victu, rebusque necessariis, Matth. 10. v. 29. Et pullis coruorũ inuocantibus eum, Psal. 146. cunctisq; animalibus & creaturis, vt docet Psaltes tum alibi, tum toto psal. 103. Sensus ergo Apostoli est, q. d. Præcipua cura Dei in hac lege nõ fuit boum, sed altius quid spectauit, videlicet nos, & nostri similes, qui sumus boues typici laborantes, & triturantes in agro & area Dominica, ex Euangelio posse viuere, & hoc est quod subdit: 49. *De fide est curam esse Deo de bobus cæterisq; animantibus.*

An (non) *propter nos vtique hoc dicit? nam propter nos scripta sunt.* Vers. 10.

B Apostolus ergo hic, vti sæpè alias, argumẽtatur ex sensu, non litterali, sed allegorico, vel potiùs ex sensu literali argumentatur ad allegoricum, per argumẽtum à minori ad maius. q. d. Si bos viuit ex tritura: ergo multò magis Apostolus ex Euangelio. ita Tertul. 5. contra Marc. 7. & Theodor. q. 21. in Deuter. Vbi

Nota. Licet sensus litteralis sit primus, allegoricum tamen posse esse primarium, & præcipuum, siue magis intentum à Spiritu sancto, vti hîc fit.

Quoniam debet in spe arare qui arat.

Est noua ratio ab exemplo aratorum, & triturantium. q. d. Qui arant & triturant, arant & triturant in spe, sperantes scilicet mercedẽ, & quòd participes erunt messis & trituræ suæ. Er-

C go & prædicator sperare potest alimoniam ex sua prædicatione. Pulchrè de hac spe canit Ouidius l. 1. de Ponto,

Spes fouet agricolas, spes sulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.

Hinc à proportione minoris ad maius deducitur, & euincitur esse actum spei & virtutis, si quis spe mercedis æternæ operetur, & consequenter actum hunc bonum esse, & meritorium. Vnde facultas Parisiensis, vt testatur in hunc locum scribens Claudius Guiliaudus, ex hac, & similibus Apostoli sententiis, definiuit hunc articulum cuiusdam (*Qui præmij causa certat, non certaturus nisi sciat dandum præmium, is seipsum præmio frustratur.*) erroneum esse. Idem definit Concil. Trid. sess. 6. can. 31. 50. *Operari spe mercedis æternæ, bonũ est & meritorium.*

Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Vers. 12.

D *Potestatis vestræ*, Id est, iuris sui quod habẽt in vos. Vnde Græcè clariùs dicitur, ἐξουσίας ὑμῶν, potestatis vestrum, id est, quam habent in vos: *Vestræ* enim passiuè capitur iuxta can. 30. q. d. Si alij vsi sunt iure accipiendi alimoniã, quod habent in vos, cur non & ego vti possim? P. Salmeron Græcum ἐξουσίας, id est, potestatis accipit pro οὐσίας, id est, substantiæ. q. d. Si alij participes sunt vestræ substantiæ, facultatum & opum, cur non & ego? Sed velim videre locum & exemplum, vbi ἐξουσία significet opes.

51. *Sex argumentis Paulus probat licere ministris Ecclesiæ à suis sumptus accipere.* Nota, Apostolus probat hic sex argumentis licere sibi aliisque ministris verbi Dei & Ecclesiæ, à suis sumptus accipere. 1. exemplis aliorum Apostolorum v. 5. 2. similitudinibus militum, pastorum, & agricolarum. v. 7. 3. ex lege

lege Moysis, v. 9. 4. v. 13. ex exemplo sacerdotũ & Leuitarum veteris testamenti, qui ex victimis & oblationibus altaris, cui seruiebat, viuebant. 5. v. 14. ex Dei & Christi ordinatione.

2. *Quo titulo debeatur merces ministris verbi Dei.* 6. v. 11. ex ipsa rei natura, siue iure, non tantũ diuino positiuo, sed etiam naturali, quod dictat, sicut operario debetur merces, ita ministro verbi & Ecclesiæ deberi stipendium, nõ quasi pretiũ rei sacræ (hoc enim indignũ esset, & simoniacũ) sed quasi stipendium sustentationis quod vocát, quo scilicet sustẽtetur, vt suas functiones sacras pro populo obire possit. Vnde hoc stipendiũ ei debetur ex iustitia. ita Chrys.

Sed non vsi sumus hac potestate (iure accipiendi stipendium) *sed omnia sustinemus.*

Omnem scilicet penuriam, & omnẽ laborem, quo penuriam leuemus, laborando manibus nostris, suscipimus, & toleramus.

Ne quod offendiculum demus Euangelio Christi.

Offendiculum. Græcè ἐγκοπὴν, id est, interruptionẽ, interpellationem, remoram. q. d. Ne accipiendo sumptus demus occasionẽ, qua homines tenaces & indiscreti abutantur, vt remorentur Euangelium, illique obloquantur. Nam non fuisse hic scandalum ab Apostolis datum, sed acceptum ab aliis: in Apostolo autẽ fuisse opus liberæ supererogationis, quod noluerit stipendium sibi debitum accipere, patet ex omnibus antecedentibus, & v. 15 vbi ait: *bonum est mihi magis* (id est, melius & satius duco) *mori quàm vt gloriam meam* (quòd gratis & liberaliter euangelizem) *quis euacuet.*

Vers. 13. *Nescitis quoniã qui in sacrario*, id est, in templo, *operantur*, id est, sacris fungũtur, aut subseruiunt, vt sacerdotes, & Leuitæ; *quæ de sacrario sunt.*

Id est, hostias, aut templi prouentus, puta decimas & primitias, participant & *edunt.*

53. *Officia sacerdotis in lege antiqua.* Nota τὸ *operantur*: Sacerdotum enim erat iugulare, excoriare, secare, coquere, comburere victimas, quod operosum est, estque alias opus lanionum. Græca iam habent οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν qui sacris operantur, de sacrario comedunt. Noster & Syrus aptius legerunt, οἱ ἐν τῷ ἱερῷ ἐργαζόμενοι, qui in sacrario operantur.

Et qui altari deseruiunt.

Græcè τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, id est, sacrario assistentes, siue assidentes. Non dicit, ait Chrys. sacerdotes, sed qui assident altari, vt in-

54. *Diligentia commendatur ministris Ecclesiæ.* telligamus assiduum cultum sacrorum requiri à ministris templi Christi, qui de bonis templi participant. Contrà hodie nulli, magis absunt ab altari, quàm aliqui qui maximè participes sunt altarium, & decimarum, quos Concil. Trident. damnat.

Cum altari, de oblationibus altaris, *participant.* Est metonymia.

Vers. 14. *Ita & Dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere.*

Ita enim sancit Christus Lucæ 10. v. 7. *in eadem autem domo manete edentes, & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est enim operarius mercede sua.* Similia habet Matth. 10. v. 10. 11. & 14.

Vers. 15. *Non autem hæc scripsi, vt ita fiant in me: bonum est enim mihi magis* (melius est) *mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.*

Gloriam meam, euangelizandi scilicet, ἀδάπανον sine sumptibus: siue *gloriam* de opere liberali, indebito, & supererogationis. Patet ex v. 55. *Consilium euangelicũ est gratis euangelizare.*
18. Hinc patet esse consilium Euangelicum, euangelizare gratis non accipiendo sumptus, quod modò nonnulli viri Apostolici, & Religiosi sequuntur. Ita Theoph. Theodor. Ansel. Vide Chrysost. & Ansel.

Nota pro *gloria* Græcè nõ est δόξα, id est, gloria, sed καύχημα, id est, gloriatio, qua scilicet gloriari poterat Paulus apud Deum, vel potius apud homines, maxime pseudoapostolos, qui Corinthiis graues erant & sumptuosi, se eis ἀδάπανον prædicasse Euangelium. Vnde contra hos gloriatur c. 11. epist. 2. v. 7. & sequenti, se nulli in sumptu oneri fuisse.

Væ mihi est si non euangelizauero. 56. *Sub mortali peccato fuit præceptum Apostolis euangelizare.*

Hinc patet graui præcepto præceptũ fuisse Apostolis Matth. 28. v. 20. vt euangelizent, & doceant omnes gentes, adeo vt si neglexissent euangelizare, peccassent mortaliter: talibus enim intentatur væ iræ Dei & gehennæ. 57. *Eodem præcepto tenentur pastores, Episcopi, Archiepisc.* Eodem præcepto iam tenẽtur pastores, Episcopi, Archiepiscopi, vt dixi c. 1. 17.

Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. *Vers. 17.*

Id est, vt Chrys. Theoph. Oecum. Ansel. si volũtarius, liberaliter, & gratis prædicẽ, habeo non qualem qualem mercedem operis præcepti, scilicet prædicationis, vti alij Apostoli, sed mercedem per excellẽtiam, scilicet copiosam gloriam operis indebiti, & heroici (quale est gratis prædicare) animique sponte sua tam liberalis apud Deum.

Si autem inuitus.

Id est, si Græcè ἄκων, nõ vltroneus, nec liberaliter aut gratis prædicem, sed quasi coactus præcepto Dei, vel metu pœnæ. Opponit enim Apostolus enim hæc duo ἄκων. & ἑκὼν: atqui ἑκὼν Græcis idem est quod sponte sua, sua voluntate, electione, & motu proprio rem agere; ergo ἄκων idem hic est, quod iussum, motum, & quasi coactum aliena voluntate & præcepto operari.

Dispensatio mihi credita est.

q. d. Tunc non habeo gloriam illam singularẽ, sed neq; pecco, quia officio fungor meo, & facio quod iubeor. Nam cõmissa est mihi & demandata hæc dispensatio, siue administratio Euangelij. Ita Patres citati, & patet ex antecedentibus & sequentibus.

Aliter aliqui explicant, nimirũ sic: si volens 58. *Aliorum explicatio [illegible].*
hoc ago, id est, euangelizo, habeo meritum & mercedẽ, quia libera volũtate præceptũ Christi impleo. Sin inuitus & voluntate reluctante, careo merito & mercede, quia præcepto ad hoc cogor. Dispensatio enim euangelij mihi credita est, commissa, & præcepta: & sic per me licet inuitum dispensatur, & propagatur Euangeliũ Christi, vt aliis proficiam, licet non mihi: quia hoc verba propriè & simpliciter sonare videntur. Et huic explicationi fauent S. Thom. Lyra. & com. Ambr. Sed antecedentia & sequentia priorem sensum, qui est Græcorum & communis, requirunt; mercedem enim non vocat qualem qualem, sed *gloriam*, id est gloriosam & singularẽ ex opere tam heroico, indebito, & liberali, quale est euangelizare gratis.

Quæ est ergo merces mea?

Vers. 18. Gloriosa illa,& singularis iam dicta.

59. *Merces hic ponitur pro merito.* Nota, merces ponitur hic pro merito,siue opere heroico & meritorio magnæ mercedis per metonymiam. Sequitur enim: *Vt Euangeliũ prædicãs sine sumptu ponam*, tradã, & annunciem *Euangeliũ*. Ecce merces,id est,meritũ Pauli,scilicet sine sumptu prędicare Euangeliũ. Ex hoc

60. *Non omnia opera bona sunt præcepti, sed aliqua sunt consilij.* ergo loco clarè patet, non omnia opera bona esse præcepti; sed nonnulla esse consilij, & supererogationis, taliaq; insignē & illustrē gloriã,& coronã apud Deũ promereri. Inter consilia itaq; Euãgelica ponit hic Apostolus prædicare gratis, vt dixi v.10. ita S.Chrys. Amb. & S. Aug. lib. de opere Monachor. c.5. vide Bellarm. lib.2. de Monachis c.9. Nota, alij Apostoli, vtpote zelo Dei pleni, æque ac Paulus, gratis euangelizassent, si inde maiorem animarũ fructũ,& gloriã apud Deũ sperassent. Verùm hæc nõ sperabãt: nam fideles in eos erãt liberales, ac Iudæi eis erãt addicti, sponteq; omnia sua eis offerebãt, vt patet Act. 3.1.34. Paulus

61. *Quare Paulus gratis euangelizauerit.* autē quasi extra ordinem, & numerum XII. Apostolorũ, post mortē Christi ad Apostolatum vocatus, authoritatē sibi cõciliare debebat, ad eamq; rem perutile fore censuit, si gratis prædicaret. Rursum Corinthij, licet diuites, tenaciores tamē erãt: ne ergo illi putarent Paulum nõ se, sed sua bona quærere, hac de causa Paulus gratis eis prædicauit, à Thessalonicensibus verò & Philippensibus, vtpote liberalioribus, alimonĩã, accepit, vt infrà videbimus. Deniq;

62. *Ab aliquibus alimoniã accepit Paulus dũ euangelizauit.* voluit Paulus hac ratione Iudæis quibus inuisus erat, & pseudoapostolis os claudere. Hanc causam ipsemet assignat ep.2.c.11.v.12. vbi ait, *Quod autem facio* (quod gratis prædico) *& faciam, vt amputem occasionem eorum qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur inueniantur sicut & nos.*

Vt non abutar potestate mea in Euangelio.

Id est, vt non vtar summo iure, & libertate mea in minus bonũ euangelij. Non quòd recipere sumptus pro prædicatione reuera sit abusus, sed quia minoris boni est vsus. Vnde rectè

Abutar, id est, omnino vtar. Theoph. *Abutar*, id est, inquit omnino vtar omni iure meo: sic enim κατάχρησθαι pro χρῆσθαι, abusum pro pleno vsu posuit c.7.v.13. in Græco, vt ibidem annotaui. Sic vocē *abuti* capit S. Paulinus epist. 11. cũ ait: *Itaque prompto filij Imperatoris assensu, mater Augusta patefactis ad opera bona thesauris, toto abusa fisco est.* Dices, Amb. hic abusum intelligit propriè talē qui peccatũ, ait enim: Qui vtuntur iure suo cũ nõ expedit, seu cùm alius detrimentum patitur, rei fiunt: ergo peccant. Resp. Hoc verũ est, cu facile possunt cedere iure suo, & ni hoc faciant, alij graue dãnum patientur: tunc enim charitas iubet vt cedas. Quod Ambrosio adscriptus cõmentarius hic videtur putare locum habuisse in Paulo, & Corinthiis. Verum contrariũ est longe verius:

63. *Quã difficile fuerit Paulo cedere iure sustentationis apud Corinthios.* nam valde difficile erat Apostolo cedere iure sustẽtationis sibi à Corinthiis debitæ; quia cedendo debebat ipse manibus laborãdo noctes ducere insomnes, vt sibi & suis victũ cõpararet, cùm Corinthij qui diuites erãt & permulti, facile eũ alere potuissent: nec debuissent in eo scandalizari, quia alij Apostoli ita faciebant, & omnis lex & ratio dictat esse æquissimũ, vt qui

A pro alio laborat, ab eo alatur. Voluit ergo Apostolus dare illustre exemplũ paupertatis, sinceritatis, zeli, ad maiorē apud teneros in fide & diuites auaros, fidei, & christianismi commendationem & propagationē. Hoc autē tam heroicum opus charitas non præcipit, sed consulit. Vnde v. seq. dicit se in hisce fuisse liberum. 64. *Quare Paulus cesserit iure sustentationis.*

Nam cùm liber essem ex omnibus, ab omnibus. q. d. Cùm nemini essem obstrictus, *omnium tamen me seruum feci.* *Vers. 19.*

Ad omnia me demisi, etiã ad inopiã & famē; omniũ infirmitatibus me accõmodaui, vt cùm Corinthios viderē in dãda Apostolis sustẽtatione tardiores & parciores, ego noluerim quidquã ab eis in sumptũ accipere, vt eorũ infirmitati cõdescenderem, & sic omnes lucrifacerē.

Iis qui sub lege sunt (Iudæis factus sum) *quasi sub lege essem.* *Vers. 21.*

B Mosaica nimirũ. Factus est Paulus quasi sub lege, cum Timotheũ circũcidit, ait Oecum. cũ purificatus voti causa templũ adiit, Act. 21. v. 26. 65. *Paulus Timotheũ circumcidit.*

Iis qui sine lege erant, Gẽtilibus factus sum, meque exhibui *tanquam sine lege essem*, quasi naturam tantũ in ducem & lucem sequerer, vt faciũt Gẽtiles. ita Oecum. & Theoph. ex Chrys.

Omnibus omnia factus sum. *Vers. 22.*

Non mentientis, vel peccantis actu, sed cõpatiẽtis affectu, vt omniũ moribus me cõtemperãs quantũ honestas, & Dei lex patitur, omniũ morbis mederi possem: ita S. Aug. epist. 9. & 19. *Non mentiendo*, inquit, *sed cõpatiendo, non simulantis actu, sed commiserantis affectu omnibus omnia factus est Paulus.* Nõ ergo vult Apostolus id quod C volũt, & agũt politici, vt nimirũ per fas & nefas omnibus se accõmodent, & simulēt se cũ hæreticis hæreticos, cum Turcis Turcas, cum castis castos, cũ obscœnis obscœnos. Id enim reprobat Paulus ad Galat. 2. v. 11. & sequent. 66. *Quomodo Paulus omnibus omnia factus sit.*

Omnia autem facio propter euangelium, vt particeps eius efficiar. *Vers. 23.*

Vt nimirũ fructum prædicati euangelij suo tempore percipiã & participē cum aliis prædicatoribus. Græce enim pro *particeps*, est συγκοινωνός. q. d. Comparticeps, consocius. Vnde 2. Chrys. Euãgelij inquit, id est, fideliũ Euãgelij. q. d. Vt coronarũ fidelibus repositarũ fiã particeps. Vbi rectè aduertit Chrys. miram Pauli humilitatem, vtpote qui aliis, etiam communibus fidelibus se æquat, cùm omnium non tantùm fidelium, sed etiam Apostolorum labores D superasset, vt patet 1. Corinth. 15. v. 10. 67. *Mira Pauli humilitas.*

Nescitis quod ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? *Vers. 24.*

q. d. Ideo sine sumptu euangelizo, ideo omnibus omnia fio, ideo laboro; quia in stadio hoc curro, quia ad brauium concerto pro præmio, etiam primo & maximo.

Vnus accipit brauium.

q. d. Sicut in stadio, ita in via & vita Christiana nõ omnes currentes accipient brauiũ, sed tantũ bene & rite currentes ad metã vsque. Rite, inquam, secundũ leges stadij, quas agonotheta Christus cursoribus præscripsit, & secundùm quas rite currentibus brauium promisit. Cùm ergo ait *vnus*, non negat plures accipere brauium. Non enim vult dicere, vt rectè aduertit Chrysost. quòd vnus tantùm Christianus cæteris 68. *Quomodo intelligendum est vnus accipit brauium.*

teris omnibus præcurrens, & feruentior ad opera virtutis, brauium sit accepturus.

Nam similitudo non debet per omnia esse similis, sed tãtùm in eo, in quo fit comparatio: hic autē fit in eo, quòd sicut in stadio qui rectè currit, accipit brauium, sic & qui rectè currit in christianismo, coronam gloriæ accipiat: quod patet, quia sic explicat se dicens: *Sic currite vt comprehendatis*, non vnus, sed singuli. Adde: in stadio sæpe non tantùm illi qui primò metam attingit, & velocissimè currit, sed & secundo, tertio, quarto, suum dari brauium.

Apostolus tamen dicit *vnus*, non tres vel quatuor, quia propriè respicit ad brauium, id est, aureolam, & excellēs præmium, quod non omnibus electis, sed paucis heroicè certãtibus datur, vt iis qui non tantũ præcepta, sed & consilia Christi heroicè sequuntur. Respicit enim Paulus ad brauium, quod sibi exspectat ex eo, quòd vnus ipse præ omnibus Apostolis euangelizasset gratis, ingenti labore & charitate, *omnibus omnia factus*, v. 18. & 22. q. d. O Christiani currite non tantùm ritè, vt comprehendatis, sed & quàm optimè & velocissimè currite, vt primũ & nobilissimũ gloriæ brauium reportetis. Socordis enim animæ est dicere: Sufficit mihi si saluer, si ad cęlũ perueniam. Quisque enim conari debet, vt in cælo sit primus, primumq; ibidē referat brauium, inquit Chryſ. Alij hæc de mãsionibus, vel coronis, & brauiis singulis electis præparatis accipiũt. q. d. Vnusquisque sic currat, vt suum brauium comprehendat. Sed id acutius est, quàm simplicius. Aliter quoq; Ansel. Currunt, inquiunt, ethnici, hæretici, reprobi, sed vnus Christianorum & electorum populus brauium accipit. Verùm Apostolus solis Christianis loquitur quasi currentibus, eosque incitat vt currant, & comprehendant brauium, ad quod per Christi Euangelium vocantur.

67. *Quisq; debet conari vt primus sit in cælo.*

Sic currite vt comprehendatis.

70. *Quæ requiruntur in cursu ad brauium?*

Scilicet coronam gloriæ & brauiũ victoriæ. Vox, *sic*, notat rectitudinē, diligentiam, celeritatem, & perseuerantiã, quæ maximè in cursu ad brauiũ requiritur. Talis fuit cursus Christi, quem omnes Christiani imitandũ sibi proponere debent: *Ipse* (inquit Bernard. epist. 254. ad Garinum) *hominis seculiq; auctor, quamdiu cum hominibus cõuersatus est, nunquid stetit? & quidem teste Scriptura pertransiit benefaciendo, & sanando omnes. Pertransiit ergo sicut non infructuosè, ita non remissè, non pigrè, non lento gradu, sed quemadmodũ de eo scriptum est: Exultauit vt gigas ad currendã viam. Porro currentem non apprehendit, qui & ipse pariter non currit: & quid prodest Christum sequi, si non contingat consequi? Ideo Paulus aiebat: Sic currite, vt comprehendatis. Ibi Christiane fige tui cursus profectusq; metam, vbi Christus posuit suam. Factus est, inquit, obediēs vsq; ad mortem. Quantumlibet ergo cucurreris, si vsque ad mortem non perueneris, brauium non apprehendes. Brauiũ Christus est.* Deinde docet quòd in stadio virtutis nõ currere, sed sistere, sit deficere, & regredi: *Quòd si*, inquit, *illo currente tu gradũ sistis, non Christo appropias, sed te magis elongas, timendũq; tibi est, quod ait Dauid: Ecce qui elongant se à te Domine, peribunt. Itaque si proficere currere est, vbi & proficere, ibi & currere desinis: vbi verò non currere, ibi & deficere incipis. Hinc planè colligitur, quia nolle proficere, non nisi deficere est. Vidit scalam Iacob, & in scala Angelos, vbi nullus residens, nullus subsistens apparuit: sed vel ascendere vel descendere videbãtur vniuersi, quatenus palam daretur intelligi, inter profectum & defectũ in hoc statu mortalis vitæ nihil mediũ inueniri; sed quomodo ipsum corpus nostrũ cõtinuè aut crescere cõstat aut decrescere: sic necesse sit & spiritũ aut proficere sēper aut deficere.*

71. *Qualis Christi cursus fuerit, bene Bernardus.*

72. *Sistere in stadio virtutis est deficere & regredi.*

73. *Inter profectum & defectũ in hac vita nihil medium est.*

Omnis autem qui in agone contendit.

Vers. 25.

Ἀγωνιζόμενος, id est, Agonizans, in agone decertans, gymnasticam exercens. *Ab omnibus*, scilicet eũ in agone impedientibus *se abstinet*.

74. *Alludit Paulus ad Isthmia certamina, & quandi illa.*

Nota, alludit ad agones olympicos, aliaque certamina Græcorum, maxime Isthmia, quæ Corinthi celebrabantur in honorem Neptuni & Melicertę, in quibus victor donabatur corona pinea: de quibus Archias Poëta ita canit:

Sacra per Argiuas certamina quattuor vrbes,
Sunt duo facta viris, & duo cælitibus:
Vt Iouis & Phœbi, Melicertaque Archemorique.
Præmia; oleaster, poma, apium, picea.

75. *Varia genera certatorũ.*

Hinc 2. consequenter alludit ad athletas, palæstritas, & pugiles, qui pugnis; ad stadiodromos qui cursu in stadio certabant; ad acrochiristas, qui summis inter se manibus depugnabant; ad pancratiastas, qui toto corpore, manibus, pedibusque certabant. Vbi

76. *Quibus cibis athletæ vtebantur.*

Nota 3. hi omnes delicatis cibis abstinebãt, & certo necessario victu vtebantur; quem Aristoteles ἀναγκοφαγίαν, quasi cibi sumēdi necessitatem appellat: & panis eorũ coliphium dicebatur ἀπὸ τοῦ κώλου καὶ ἴφι, id est, à robore membrorum. Hinc Iuuenal.

Luctantur pauca, comedunt coliphia pauca.

77. *Quæ sit valetudo athletica.*

Idemq; ex Quinctiliano, Cicerone, Aristotele docet Budæus in Pandectis, pag. 180. Inde dictus est victus athleticus, valetudo pugilica & athletica, id est, firmissima. Et hoc est quod ait Apostolus: *Qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*, Græcè πάντα ἐγκρατεύεται, per omnia temperans est, & vt Cyprian. Continens. Addit Clemens Alexandr. l. 3. Strom. secutus Platonem l. 8. de legibus, athletas abstinuisse Venere. Sicut enim libido corpus debilitat, eneruat & exhaurit; ita continentia & castitas roborat corpus, ac multo magis mentem, & ita hoc Apostoli dictum: *Ab omnibus*, id est, ab omni libidine se abstinet, explicat S. Ephrem tract. in illud Apostoli: *Melius est nubere, quàm vri.*

78. *Libido corpus debilitat, castitas illud roborat.*

79. *Cuiusq; status stadium est.*

Nota 4. Stadium est vita præsens, vel christianismus, vel cuiusq; status, maximè euangelizandi; stadiodromus & pugil est quisq; Christianus. Vnde S. Dionysius de Ecclesiast. hierarch. c. 7. p. 3. docet eos qui baptizantur, oleo inungi, vt intelligant hoc signo se inungi quasi athletas Christi, ac consequenter vocari ad sacra certamina pro fide & pietate obeunda, additque etiam mortuis eisdem solere oleum infundi, quasi athletis morte consummãtis: *Atq; tunc quidem*, inquit, *olei vnctio baptizandum auocabat ad sacra certamina: nunc autem* (in morte) *infusum oleum designat eum qui defunctus est, eadem sacra exegisse certamina, sicque fuisse consummatum.*

80. *Quare oleo vnguntur qui baptizantur.*

81. *Qui sint antagonistæ in hoc stadio, quæ pugna.*

Nota 5. In hoc stadio & certamine antagonista est mundus, caro, dæmon: coliphium est victus sobrius & ieiunium: pugna est castigatio corporis, & omnia ardua virtutis officia, quæ cum conflictu interno vel externo peraguntur: maximè autem talis est Euangelij prędicatio

82. *Quod sit brauium in hoc stadio.* dicatio, & propagatio: ex quibus oritur victoria A contra mundu, carnē, dæmonem. Brauium est corona incorrupta, id est, gloria æterna, ad quā iam victor anhelans Paulus 2.Tim.4. *Bonū*, inquit, *certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.*

83. *Quæ sit pœna victi in hoc stadio.* Pœna victi est reprobatio, & confusio æterna v. vlt. q.d. Sicut athleta corpus abstinētia, exercitio, labore subigit, exercet, parat ad cursum, & luctā, vt in ea legitimè & generosè decertans vincat, & quasi victor coronam corruptibilem adipiscatur: ita multo magis pro corona æterna, nos Christiani, & ego inprimis Apostolus vester corpus meū inedia, labore, fatigatione subigo & exerceo, acerbè à me omnia officia pugilū

84. *Pugna & mortificatio Pauli.* exigo, quasi athleta certaminis diuini; ne corpus meū continentiæ, & seuerioris vitæ lacertos in delitias mutet, & in imbelliam vanescat licentioris vitæ. Sed potius vt luctaturi cū dęmone, carne, & mundo athleticis viribus decertem, vincam, atque coroner. Agite ergo ô Corinthij, in stadio hoc mecum decurrite, & non tantum idolothytis ob scandalum, sed & delitiis, vino, & venere abstinete, vt luctaturi victoriam, & brauium reportetis. Occasione enim idolothytorum, vt iis abstineant Corinthij, hæc dicit & hucusque excurrit Apostolus, vt dixi cap.8. initio. Epaminondas dux Thebanus fortissimè in bello dimicās, læsus ad mortē, moriēs rogauit, an suus clypeus esset saluus, & an hostes essent cæsi, cū & illū saluū, & hos cæsos audisset: nunc, finis ait vitæ meæ, sed melius & altius initium aduenit: nūc Epaminōdas nascitur, quia sic moritur. ita Valer. Max. *Epaminōdæ gloriosum certamen.* Si Epaminondas pro victoria tēporaria, pro laude & gloria corruptibili ita certauit, ita lętè & gloriose mortuus est; quid faciet miles Christi pro corona incorruptibili, pro gloria sempiterna?

85. *Non sola fides ad salutē sufficit, sed opera etiam requiruntur.* Hinc patet, ait Chryſ. non solā fidē sufficere ad salutem, sed etiam opera requiri. imò labores athleticos, atque in primis insignem cōtinentiam ab omnibus mundi illecebris. Nā vt ait S.Hieron. epist.34. ad Iulianum: *Difficile imò impossibile est, vt præsentibus quis & futuris fruatur bonis, vt hic ventrem & ibi mentem expleat, vt de delitiis transeat ad delitias, vt in vtroque sæculo primus sit, vt in cælo & in terra appareat gloriosus.*

86. *Christus athletas suos consolatur & corroborat.* Moraliter S. August. athletas Christi piè ex Dei ope consolatur, & animat serm. 105. vbi sic ait: *Adiuuat certantes, qui certamen indixit: non te sic spectat Deus in agone certantem, vt populus solet athletam: clamore enim populus monet athletam, adiuuare non nouit. Coronam parare potest, qui indixit certamen, vires autem subministrare non potest. Deus autem quando spectat certantes suos, adiuuat eos certantes, & inuocantes. Nam vox athletæ ipsius est psal. 93. Si dicebam, Motus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuat me.* Et S. Dionys. de Eccles. Hierarc. c.2. sub finem. *Certantibus*, inquit, *Dominus præmia proponit vt Deus; leges autem certaminis tulit vt sapiens, præmiaq. vincentibus decora constituit & pulcherrima, & quod est profectò diuinius, ipse vt est summe clemens & bonus, in suis bellatoribus vincit, dum in illis habitans pro illorum salute atq; victoria aduersus mortis & corruptionis imperiū pugnat.*

Vers.26. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, sic pugno, non quasi aërem verberans.*

Pugno, id est, prælior in bello, inquit S.Thom. Verū Græcè est πυκτεύω, id est, pugilē ago, pugnis certo. Persistit enim in palæstra & athletis.

Non quasi aerem verberans.

Id est, frustra & inaniter laborans: sed hostē verbero, scilicet corpus, & carnē meam subigo, qua subacta facilè duo reliqui hostes, scilicet dæmon & mundus, subiguntur. Nec enim dæmon & mundus nos, nisi per corpus nostrum, puta per oculos, aures, linguam, aliosque sensus aggredi, tentare, ferire, sauciare, occidere possunt. 87. *Aërem verberare est frustra laborare.* 88. *Dæmon & mundus per sensus nostros nocet nobis.*

Sed castigo corpus meū, & in seruitutē redigo, ne forte cùm alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Vers.27.

Castigo, Græcè ὑπωπιάζω, quod Erasm. ex Theoph. & Paulinus epist.58. ad S.Aug. vertūt liuidū facio, vel liuoris & sanguinis nota suggillo oculos. Græci enim ὦπας, oculos vocāt; ὑπώπια tales oculorum notas, teste Hesychio & Suida: & in gymnicis pugil, qui antagonistam in humū deijciebat, eū supplantare dicebatur, suggillare verò, cū nota insignē faciei inflixisset. Verùm alij omnes generaliùs accipiunt hic ὑπωπιάζω, vt sit idem quo ὑποπιέζω, id est, subigo, coërceo, contundo. Nostrū castigo, vtrique sensui conuenit, sed meliùs secundo, qui planior & simplicior est, & Græco cōuenientior. Nam iuxta priorē sensum ὑπωπιάζω non per ο micron, sed per ω mega scribendum esset: deriuatur enim ab ὦπας, vt dixi. Iam autem communiter etiam veteres legunt hic per ο micron. Theoph. tamē Oecum. & Erasm. legūt per ω mega: quæ lectio satis aptè pugili congruit. *Quid ὑπωπιάζω, id est castigo.* 89. *Quid sit supplantare antagonistam, quid sit suggillare.* 90.

C Porrò castigatio corporis fit per ieiunia, cilicia, humiliationes, plagas, aliasque carnis macerationes, & afflictiones. Hinc nonnulli censent Paulū corpori suo plagas & verbera inflixisse. Hoc enim propriè significat τὸ *castigo*, & ὑπωπιάζω, quod Beza, Melanchthon, Castalion, & Henricus Stephanus vertunt cōtundo: contusio autem non fit sine percussione & verbere, siue baculo, siue flagellis, aliòue instrumento & modo illa fiat. Et quia ieiunium (quod nonnulli putant fuisse hanc Pauli castigationem) nō tam pugna & lucta est, quā præparatio ad luctam; de illo enim dixit: *Omnis qui in agone contēdit, ab omnibus se abstinet.* Pluribus id probat Iacobus Gretserus l.1. de disciplinis c.4. 91. *Quomodo fit castigatio corporis.*

Rursum, vt notat Ansel. & S.Greg. loco mox citando, Apostolus dum carnem castigat & D flagellat, hoc ipso simul dæmonem antagonistam suum, cum cōcupiscentia nostra carnali confœderatum, & in lustro carnis delitescentem, per eamq; nos tentantem & oppugnantem, flagellat & verberat.

Reprobus.

Id est, reprobatus, q.d. Ne reprober & reijciar à Deo, cæloq; excludar. Loquitur non de reprobatione æterna, quæ est in mente diuina, sed temporali, quæ est executio æternæ. Hanc enim significat verbum, Efficiar. Alludit Apostolus ad Ierem. c.6. v. vlt. vbi sic dicitur: *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit* (Hebr. מאס maas, id est reprobauit) *illos.* 92. *Duplex reprobatio, æterna & temporalis.*

Vnde patet, Apostolum non loqui, vti aliqui volunt, de reprobatione hominum, de qua loquitur epist.2. c.13. v.7. q.d. Quod doceo hoc facio, 93.

facio, nimirũ non lautè viuo, sed castigo corpus meũ, ne ab hominibus reijciar & reprober, quasi qui nõ faciã ea quæ doceo. Ieremias enim clare loquitur de reprobatione, nõ hominum, sed Dei, & hanc passim alibi significat reprobatio, & reprobus, cùm absolutè ponitur, & ad homines nõ restringitur, vti restringitur citato c. 13. epist. 2. Hinc patet incertitudo gratiæ, & prædestinationis. Paulus metuit damnari, tu fide credes te saluandum?

94. *Incertitudo gratiæ & prædestinationis etiam in Paulo.*

Secundò hinc colligitur, Paulum nõ habuisse reuelationem de sua salute. ita S. Greg. l. 6. epist. 22. ad Gregoriam.

Tertiò, non ita fuisse confirmatum in gratia, quin ab ea excidere potuisset.

95. *In quibus consistat lucta Christiana?*

Ex hoc Apostoli loco patet, pugnã & luctam Christianam, tum in aliis conflictibus, tũ maximè in corpore, & carne subigẽda & castigãda sitã esse. Hic enim est internus & grauissimus noster hostis, ideoq; præ cæteris omnibus, carnis insidiæ formidandæ sunt, vt ait Orig. in c. 8. Rom. in fine. Atque ad hanc luctam per coliphiũ, id est, sobrietatẽ nos cõparare debemus, adeoq; in ipsa sobrietate hanc luctã inchoare, in eaq; quotidie increscere, roborari, & perfici,

96. *A gula debellanda inchoandũ est Christiano.*

à gula ergo debellanda Christiano incipiendũ est: ea enim debellata faciliùs cætera vitia profligabit, vt Cassianus aliiq; docent. Hinc ergo patet, pugili & militi Christiano castigandum esse corpus, ne illius concupiscentiæ eum in perditionẽ abripiant, adeoq; corporis castigationẽ per vigilias, ieiunia, aliasq; afflictiones, & austeritates rectam esse ad salutẽ viam, esseq; instrumentum aptissimũ ad virtutem & perfectionẽ, plenamq; vitiorum victoriam, si sit discreta, & viribus ac valetudini commensurata, vt docet S. Thom. 2. 2. q. 183. art. 7.

Morale de castigatione corporis.

97. *Austeritates sunt recta via ad salutem.*

Sed veteres Ecclesiæ Doctores hac de re audiamus. Amb. epist. ad Ecclesiam Vercellensem: *Audio,* inquit, *homines, qui dicunt nullum esse abstinentiæ meritum, delirare eos qui castigant carnem suã, vt mẽti subditam faciant: quod nunquã fecisset, neque scripsisset Paulus, si deliramentum putasset.* Notent hoc Nouantes nostri, *gloriatur autem dicens: Castigo corpus meũ, & in seruitutẽ redigo, ne cùm aliis prædicauerim ipse reprobus inueniar. Ergo qui nõ castigant corpus suũ & volunt prædicare aliis, ipsi reprobi habẽtur. Quæ istos Epicuros noua schola misit, qui voluptatẽm prædicẽt, delicias suadeant? Dominus Iesus volens nos aduersus diaboli tentamenta fortiores reddere certaturus ieiunauit, vt sciremus quia aliter illecebras mali non possemus vincere. Qua causa Christus ieiunauerit, hi astruant, nisi vt nobis exemplo esset eius ieiunium.*

98. *Egregius locus S. Ambr. contra hæreticos delitias suadentes.*

99. *Pulchrè Gregorius de gula refrænanda.*

S. Greg. moral. c. 26. *Muros Ierusalem coquorum Princeps* (Nabuzardan) *destruit, quia virtutes animæ dum non restringitur venter, perdit. Hinc est quòd Paulus contra Ierusalem mœnia decertanti vires coquorũ Principi* (id est ventri) *subtrahebat, cùm diceret: Castigo corpus meũ, & seruituti subiicio. Vnde præmiserat: Sic pugno nõ quasi aërem verberãs, quia cum carnẽ restringimus, ipsis abstinẽtiæ nostræ ictibus, nõ aërem, sed immũdos spiritus verberamus, & cùm hoc quod est intra nos subiicimus, extrà positis aduersariis pugnos damus. Hinc est quòd cũ Rex Babylonis succẽdi fornacẽ iubet, stuppæ, & picis ministrari congeriẽ præcepit; sed tamen abstinentes pueros hoc igne minimè consumit: quia antiquus hostis licet innumeras ciborum concupiscentias nostris obtutibus opponat, quibus libidinis ignis crescat; bonis tamen mentibus superni spiritus gratia insibilat, vt à carnalis concupiscentiæ æstibus illæsi perdurent.*

100. *Basilius de corpore castigando.*

Basil. hom. de legendis Gentilium libris: *Est,* inquit, *corpus castigandum, ac feræ cuiusdã instar cohibendũ, & ab ipso aduersus animã tumultus orientes, ratione veluti flagello cõpescendi; ne frænum voluptatis omnino laxando, mens velut auriga ab equis cõtumacibus, & minimè obtemperantibus feratur ac rapiatur, ac inter cetera Pythagoræ meminisse dicti oportet, qui videns quendã exercitationibus, ac cibis lautè appositeque sese curantem ac saginantem: Heus, inquit, miser, non desinis continuò duriorem tibi carcerẽ præparare. Ideo & Platonẽ dicunt, cognito quod ex corpore est nocumento, Academiam Athenis loco pestilenti elegisse, vt nimiã corporis prosperitatẽ, veluti vitem palmite luxuriãtem, amputaret. Ego verò bonam valetudinẽ quæ in summo sit, ex medicis sæpè audiui fallacem esse. Quando igitur ipsa corporis diligẽtia & corpori pariter & animæ inutilis esse apparet, hanc sarcinã delinire, & illi famulari, manifesta fuerit insania. Si autẽ hoc cõtemnere studeamus, nihil aliud rerum humanarũ facile admirabimur.*

101. *Quare Plato Academiã in loco pestilenti elegit.*

102. *Pugilem Christi decet macies & pallor, ait S. Basil.*

Idem Basil. in reg. fusius disp. reg. 17. *Vt,* inquit, *optimus corporis habitus, & coloris bonitas pugilẽ à ceteris distinguit, sic Christianum à ceteris secernit macilentia corporis, pallorque deflorescens, qui cõtinentiæ velut adiunctus est comes: indicio est enim Christi mandatorum verè pugilem esse, qui in infirmitate corporis aduersarium suum in lucta prosternit, & quàm potens sit in pietatis certaminibus, declarat conuenienter verbis illis: Cùm infirmor, tunc potens sum.*

103. *S. Chrysost. de castigãdo corpore.*

S. Chrysost. hic: *castigo corpus meum. q. d. Multum sustineo laborem, vt sobriè viuam; si quidem intractabilis est cupiditas, ventris voracitas: verumtamen eã cohibeo, & non trado meipsum affectibus, sed affectus comprimo, & ipsam naturam multis sudoribus subiicio: hæc autem dico, vt nemo à certando desperet pro virtute: nam laboriosum est. Quare inquit, Castigo, & in seruitutem redigo; non dixit, Perdo & punio: non enim inimica caro est, sed castigo & redigo in seruitutẽ, quod Domini est, non hostis; magistri, non inimici; exercitatoris, non aduersarij: ne fortè cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus inueniar. Quòd si Paulus hoc timuit, cùm talis esset præceptor, & post prædicationem, & orbis terrarum susceptum patrocinium formidauit; quidnam nos dicemus?*

104. *S. Hieron. de delitiis corporis refrænandis.*

S. Hieron. contra Iouinian. hæreticum hostem ieiunij, castitatis, & austeritatis, hæc ipsa mirè metuit & deprædicat, adeoq; sub finem libri 2. *Quod multi,* inquit, *acquiescunt sententiæ tuæ,* ô Iouiniane, *indicium voluptatis est; & pro magna sapientia deputas, si plures porci post te currant, quos gehennæ succidias* (vel vt alij legunt, succendio) *nutrias. Basilides magister luxuriæ, & turpissimorum complexuum post tot annos in Iouinianum, quasi in Euphorbum transformatus est, vt latina quoque lingua haberet hæresin suam. vexillum crucis, & prædicationis austeritas* (notent hæc Nouantes) *idolorum templa destruxerat. E regione luxuria penis, ventris, & gutturis subuertere nititur fortitudinem crucis. Semper pseudoprophetæ dulcia pollicentur, & modicum placent. Amara est veritas, & qui eam prædicant replentur amaritudine.*

105. *Pseudoprophetæ dulcia pollicentur.*

106. *Exempla Sanctorum qui in castigando corpore illustres fuerunt.*

Deniq; prisci illi sanctissimi in eremo patres studio perfectionis ita corpus castigarũt, vt penè videatur incredibile; Deoq; id placuisse, patet ex vita eorũ tã sancta, quã lõgæua & felici. Videre est Hier. in vita S. Hilario. S. Pauli, S. Malchi; Athanasium in vita S. Antonij, Theodoretum in vita Simeonis Stylitis, qui 80. annos perpetuò noctu diuque sub dio stetit

t it in columna, vix cibum, vix somnũ capiens; aliorumq; plurimorũ: adeoq; à viris prudentibus in vitis Sanctorũ solerter obseruatũ est, nullos penè Sanctos miraculis, & gestorum, rerumq; admirandarum gloria claruisse, nisi illos qui ieiuniis & vitæ austeritate excelluerũt,

Soli sancti austera vita claruerũt miraculis.

A quique corpus afflixerunt, aut à Deo morbis, vel ab hostibus & tyrannis tormẽtis, & ærumnis afflicti fuerunt; cæteros Sanctos qui communem vitam egerunt, multum quidem sibi & Ecclesiæ profuisse, sed miracula aut nulla aut rara patrasse. 107.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione agonis, in quo abstinẽtes riteq́, certantes præmiantur, inertes luxuiq́, dediti reprobantur & confunduntur, de quo egit in fine capitis præcedentis; digreditur hic Apostolus ad veterum Hebræorum mores, concupiscentias, & vitia, maximè idololatriam; punitionem pariter & reprobationem; vt borũ exemplo doceat Corinthios, quàm cauenda sint vitia & tentationes, maximè idololatria.

Hinc consequenter versu 18. descendit & redit ad idolothyta, quæstionemque de ijs capite 8. inchoatam absoluit: ac primò docet ijs non licere vesci, quatenus idolothyta seu idolis immolata sunt: hoc enim esset immolationi & sacrificio idololatrico consentire, & profiteri idololatriam.

Secundò v. 22. docet non licere idolothytis vesci, vbi infirmiores hac re scandalizantur. vnde v. 31. ædificationem maximè Corinthijs commendat, vtque omnia in gloriam Dei, & salutem proximorum faciant.

1. NOlo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt,
2. & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari:
3. & omnes eandem escam spiritalem manducauerunt,
4. & omnes eundem potum spiritalem biberunt: (bibebant autem
de spiritali, consequente eos, petra: petra autem erat Christus)
5. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati
sunt in deserto.
6. Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupi-
scentes malorum, sicut & illi concupierunt.
7. neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmo-
dũ scriptũ est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.
8. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ce-
ciderunt vna die vigintitria millia.
9. Neque tentemus Christum: sicut quidam eorum tentauerunt,
& à serpentibus perierunt.
10. Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt,
& perierunt ab exterminatore.
11. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt au-
tem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt.
12. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.
13. Tentatio vos non apprehendat nisi humana: fidelis autem Deus
est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet etiam
cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.
14. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura:
15. Vt prudentibus loquor, vos ipsi iudicate quod dico.
16. Calix benedictionis, cui benedicimus, nónne communicatio
sanguinis Christi est? & panis, quem frangimus, nónne participatio cor-
poris Domini est?

17. Quo-

17. Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſumus, omnes, qui de vno pane participamus.

18. Videte Iſraël ſecundùm carnem: nónne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris?

19. Quid ergo? dico quòd idolis immolatum ſit aliquid? aut quòd idolum ſit aliquid?

20. Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum: non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum:

21. non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorũ.

22. An æmulamur Dominum? Numquid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.

23. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.

24. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius,

25. Omne, quod in macello vænit, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam.

26. Domini eſt terra, & plenitudo eius.

27. Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam.

28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum eſt idolis: nolite manducare propter illum, qui indicauit, & propter conſcientiam:

29. conſcientiam autem dico non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia?

30. Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo quòd gratias ago?

31. Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite.

32. Sine offenſione eſtote Iudæis, & Gentibus, & Eccleſiæ Dei:

33. ſicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis: vt ſalui fiant.

COMMENTARIVS.

Verſ. 1. *Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt.* A

2. *Certandum eſt poſt baptiſmum Chriſtianis.* VOx (*enim*) cauſam dat dictorum in fine c. præcedẽtis. q.d. Ideo dixi poſt baptiſmũ Chriſtianis eſſe certandum in agone, ne reprobi fiant, & brauium amittant; quia ſic Hebræi poſt typicum baptiſmum, & eſcam cœleſtem, ſcilicet manna, terram promiſſionis & brauium inertes per peccata amiſerunt, & è 600. millibus ſolus Ioſue & Caleb terram promiſſam ingreſſi ſunt. Cauete ergo vos, ô Corinthij, ne pariter ob inertiam, & vitam fidei & baptiſmo difformem cælo excludamini. ita Chryſoſt. & Anſelm. Argumentatur à typo ſeu figura ad rem figuratam.

Patres noſtri.

Patres Iudæorum, è quibus ego ſum, & multi inter vos, ô Corinthij.

Sub nube.

Nubes hæc, fuit columna per diem obumbrans Hebræos vt nubes, per noctem lucens vt ignis, quæ eos duxit per deſertum 40. annis arcæ incubans, & caſtra eorum præcedens, eáque protegens ab æſtu, ſuper caſtra vniuerſa ſe expandẽdo, cuius motor & quaſi auriga erat Angelus: de qua plura Exod. 13. 3. *Quid ſit nubes ſub qua patres fuerunt.*

Et omnes mare (rubrum ſiue ſinum Arabicum) *tranſierunt.* *Verſ. 2.*

Sicco pede, Moſe per virgam ſuam aquas percutiente, & diuidente.

Et omnes in Moſe baptizati ſunt, in nube & in mari. Exod. 14.

Nota, tranſitum maris rubri typum fuiſſe baptiſmi, in quo ſanguine Chriſti rubricamur, & mergimus Ægyptios, ſcilicet peccata: Moſes typus eſt Chriſti; nubes eſt Spiritus S. æſtum concupiſcentiæ refrigerans, noſque illuminans. Vnde Theodoretus. *Illa*, inquit, *erant noſtrorum typus: mare enim imitabatur piſcinam ſeu lauacrum, nubes autem gratiam ſpiritus, Moſes verò ſacerdotem, virga autem crucem;* 4. *Tranſitus maris rubri typus fuit baptiſmi.*

Iſrael,

Ifrael verò fignificabat eos qui baptizabantur ; perfequentes vero Ægyptij, implebant figuram dæmonum, ipfe autem Pharao erat imago Diaboli.

5 Nota 2. pro *in Mofe*, Græcè eft, *εἰς τὸν μωυσῆν*, in Mofen, fcilicet legiflatorem, id eft, in legem Mofaicam, fpecie quadam baptifmatis tranfeundo mare, initiati funt Hebræi; vti nos in Chriftum baptizamur, id eft, Chrifto & chriftianifmo per baptifmum initiamur & incorporamur. Vnde Exod. 14. fubditur poft tranfitum maris rubri: *Crediderunt Domino, & Mofi feruo*, id eft, legiflatori eius. Verùm baptifmus nofter non fuit typus baptifmi Hebræorum in mari rubro; fed contrà Hebræorum tranfitus in mari, fuit typus noftri baptifmi.

6\. *In tranfitu maris nondũ erant Iudæi initiati legi Mofaicæ.*

Adde, in hoc tranfitu Hebræos non effe initiatos legi Mofaicæ, imò nondum eam accepiffe, fed poftea in Sina.

Dico ergo fimpliciùs, *in Mofem*, id eft, in Mofe: *εἰς* enim fæpe ponit Apoftolus pro *ἐν*. Iam *in Mofe*, id eft, vt Syrus, Chryf. Theoph. per Mofem, duce Mofe. Senfus itaq; eft, q. d. Omnes Hebræi per Mofem baptizati funt fpiritualiter & typice, feu typum gefferunt baptifmi noftri, eo ipfo quòd cùm viderunt per Mofem mare

7\. *Omnes Hebræi baptizati per Moyfem typicè.*

diuifum, & primũ Mofem mare trãfeuntem, ait Chryf. etiam ipfi mari fe credere aufi funt; idque *in nube*, id eft, fub ducatu & protectione nubis præeuntis; *& in mari*, fcilicet, in quo demerfis Ægyptijs in fignum futuri baptifmatis, ab Ægyptiaca feruitute in libertatem & vitæ nouitatem tranfibant, ficut nos per aquas baptifmi tranfimus à feruitute diaboli in regnum Chrifti. ita Anfel. Chryf. Amb. Theoph.

Vbi aduerte eum Chryf. Scripturam nomẽ typi antitypo tribuere, & contrà; ita hîc tranfitus maris rubri vocatur baptifmus, quia erat typus baptifmi. Vnde explicans v. 6. *Hæc*, inquit, *in figura facta funt noftri.*

Verf. 3. *Et omnes eandem efcam fpiritalem manducauerũt.*

Eandẽ non nobifcũ, vt vult Caluin. quafi tam Chriftiani quàm Hebræi non verum Chrifti corpus, fed typicum comedant. Dices, S. Aug. tract. 26. in Ioannem, & S. Thom. explicant, eandem nobifcum. Refpondeo, intelligũt eandem, analogicè, quia Hebræi in figno recipiunt, quod nos reipfa: fed hoc eft præter mentem Apoftoli, qui intelligit *eandem*, non nobifcum, fed inter fe, q. d. Omnes Hebræi tam boni quàm mali comederunt eandem efcam, id eft, idem manna. Patet ex textu & fequent. ait enim:

8\. *Quomodo intelligẽdum eandẽ efcã fpiritalem manducauerunt.*

Verf. 5. *Sed non in pluribus eorum beneplacitum eft Deo.*

q. d. Licet omnes idem manna, eandem aquam de petra biberint, tamen non omnes placuerunt Deo. ita Chryfoft. Theoph. Anfel. & alij: cum quibus aduerte, manna hic dici efcam fpiritualem, id eft, myfticam, fiue typicam; quia manna erat typus & figura Euchariftiæ. Sic aqua petræ dicitur potus fpiritalis, quia typus erat fanguinis Chrifti. Alij fpiritalem, miraculofam, fcilicet non vi naturæ fed fpirituum, fcilicet, Dei & Angelorum productam. Tale n. fuit manna, de quo canit Pfaltes: *panem Angelorum mãducauit homo*, Pfal. 77. v. 5.

9\. *Quid fit hîc manna.*

10\. *Aqua petræ typus erat fanguinis Chrifti.*

11\. Nota, *manna*, allegoricè fignificabat Chriftum in venerabili Sacramento, vt patet Ioan-

A nis 6. v. 49. & 50. maximè verò manna fignificabat rem contenti & effectum facramenti, vt fusè in citatum locum Ioannis docet Chryf. Theoph. & Cyrill. Vnde & Apoft. hic ait: *Omnes eandem efcam fpiritalem manducauerunt, & eundem potum fpiritalem biberunt*; quod de facra cœna etiam Caluinus accipit, dicitque manna fuiffe typum corporis Chrifti: ex quo rectè colligas in V. Sacramento verè effe carnem Chrifti, fi quidem manna rei veræ, exiftentis, non autem chimericæ fuerit fymbolum: alioqui enim tã nos quàm Iudæi efcam fpiritalem, id eft, carnem typicam & fymbolicam mãducabimus, neq; plus veritatis fignificatæ habebimus quã ipfi Iudæi, imò longe minus. Manna enim fapidius erat noftro pane, & longe clarius repræfentabat Chrifti corpus quàm aridus panis.

Manna allegoricè quid fignificet.

12\. *Declaratur veritas Euchariftiæ.*

B Confequentiam hanc, vtpote claram, quidam nuper ex nouo hoc grege minifter conceffit: fed quis non videt id repugnare, & S. Scripturæ, & rationi? lex n. noua præftantior eft lege veteri; ergo & facramenta noua præftant veteribus. Vnde Apoftolus ait:

Verf. 6. *Hæc in figura facta funt noftri.*

Res autem figurata fua figura nobilior eft, ficut corpus fua vmbra, ac homo fua imagine nobilior eft: ergo Sacramenta legis nouæ, & præfertim Euchariftia, quafi res figurata, nobilior effe debet Sacramentis legis veteris, ipfoque manna, quod tãtùm typus fuit & figura Euchariftiæ noftræ. Rurfum Ioãnis 6. Chriftus difertifsimè corpus fuum in Euchariftia præ-

C fert ipfi manna, v. 48. & 58. *Hic eft panis*, inquit, *qui de cœlo defcendit: non ficut manducauerunt patres veftri manna, & mortui funt: qui manducat hunc panem* (fcilicet diuinum, confecratum, & transfubftantiatum in corpus Chrifti) *viuet in æternum*. Quòd autem manna clariùs repræfentet corpus Chrifti, quàm panis, quis non videt? id enim multis oftendi poteft.

13\. *Manna optime repræfentat corpus Chrifti.*

Vnde Nota 2. aptiffimè congruit manna cũ corpore Chrifti in Euchariftia, illudq; pulcherrime adumbrauit, 1. idem eft color fpecierum Euchariftiæ & manna. 2. Sapor dulcis vtriufq; 3. nonnifi relictis ollis Ægyptiacis, & carnis voluptatibus inuenitur, aut fapit vtrumq. 4. Infidelibus & auaris in vermem & iudiciũ vertitur vtrumq. 5. Manna non datum eft nifi poft tranfitum maris, Euchariftia nõ datur nifi poft

14\. *Euchariftia cum manna comparatur in 14. analogijs.*

D baptifmum. 6. Poft manna Hebræi cum Amalec pugnarunt, cùm antè folus pro eis Deus pugnaffet contra Ægyptios, pugnarunt inquã & vicerunt, fic vitæ cæleftis impedimenta & tentationes, quas nonnifi folidioribus obijci patitur Deus, Euchariftiæ virtute fuperantur. 7. Manna panis erat abfque femine, abfq; aratione, aut alio humano opere ab Angelis factus, fic Chrifti corpus ex fola virgine & Spiritus fancti irroratione natum eft. 8. Manna bonis & piis omnem faporis varietatem dabat. Vnde Sapientiæ 16. dicitur de manna: *Angelorum efca nutriuifti populum tuum, & paratum panem de cœlo præftitifti illis fine labore, omne delectamentum in fe habentem, & omnem faporis fuauitatem*: ita & Chriftus paruulis eft lac, infantibus olus, perfectis folidus cibus, ait Nyffen. 9 mãna erat minutum, Chriftus parua hoftia eft circumfcriptus.

15\. *Tentationes virtute Euchariftiæ fuperantur.*

ſcriptus. 10. manna pilo tuſum fuit, Chriſtus pilo crucis mortalitate exutus eſt. 11. fideles admirabundi *man hu*! quid hoc, vt nobiſcum ſit Deus? exclamant. 12. omnes de manna æqualem menſuram, nimirum gomor vnum, colligebant: ſic totum Chriſtum æqualiter omnes recipiunt, etſi ſpecies ſiue hoſtia maior ſit aut minor. ita Rupertus. 13. ſex diebus tantū colligebatur in deſerto mann[illegible]o æternitatis & in terra promiſſ[illegible]en ſacramenti ceſſabit, Chriſtoqu[illegible]aciem in ſumma quiete perfruemur. 14. ſole liqueſcebat manna, ſic reſolutis calore ſpeciebus Sacramentum diſſoluitur. Hæc & plura dixi & oſtendi Exod. 16.

Bibebant autem de ſpiritali, id eſt, typica *conſequente eos petra*;

16. *Petra apud Hebræos typus erat Christi.*

Petra enim quæ dedit aquam Hebræis, erat B typus Chriſti, qui eſt vera petra, è qua fluxit ſanguis ſitim concupiſcentiæ noſtræ reſtinguens. Sed quomodo hæc petra conſequenquens, id eſt, ſecuta dicitur Hebræos?

17. *Tradunt Hebræi petram in deſerto miraculoſè Hebræos ſecutam.*

Reſpondent & tradunt Hebræi, & Chaldæus Num. 21. & 16. petram hanc per miraculum Iudæos in deſerto aſſiduè ſecutam fuiſſe vſque in Chanaan, eiſque aquā dediſſe. Vnde & Syrus hic vertit: *bibebant de petra ſpirituali quæ cum ipſis veniebat.* Sed velim huius traditionis certiores habere authores. Illi. n. obſtat, quòd poſt hanc aquam è petra, Num. 20. v. 11. rurſum murmurarunt ob aquæ inopiam, Num. 22. v. 5. Vnde v. 16. dedit eis Deus puteum aquæ.

18. *Aquas ex petra erumpentes lōgo tempore ſecutas Hebræos quidam putant.*

Hinc alij iam hoc emolliunt, & ſic explicāt: *De petra conſequente*, quia, inquiunt, aquæ ex pe- C tra erumpentes per longum ſpatium fluebāt, ac quaſi torrentem faciebant, qui ſequebatur Hebræos donec venirent ad locum, vbi aquarum erat copia: nam ſi fuiſſet hoc vnius diei beneficiū, fuiſſet poſtero die, & tertio, ac quarto iterum ſemper percutienda petra, ad aquas ex ea eliciendum. Et probatur hæc expoſitio: nam manna materialiter hic accipitur, ergo & petra, & potus materialis intelligi debet: ſed illa quæ diximus obſtare priori ſententiæ, etiam huic obſtant.

Tertiò Photius pro *conſequente*, vertit *obſequēte*, q. d. Petra hæc obſequebatur Hebræorū ſiti & deſiderio: ſed Græcū ἀκολουθεῖν propriè ſequi & conſequi ſignificat, non obſequi.

19. *Quid propriè ſit hic petra conſequens.*

Quartò ergo certiùs & aptiùs accipio hæc de petra ſpiritali, id eſt, typica, ſed ſignificata, nō ſignificante, ſcilicet Chriſto (Vide can. 3.) q. d. Paulus, Chriſti diuinitatis virtute, quæ erat petra ſpiritalis ſignificata per petram dantē Hebræis aquam, quæque Hebræos ſemper comes per deſertū ſequebatur, data eſt Hebræis aqua de petra illa materiali. Ita S. Chryſoſt. Ambr. Anſel. Oecumen.

Dices, per eſcam ſpiritalem Apoſtolus accipit manna, non corpus Chriſti, & per potum ſpiritalem accipit ipſam aquam ſignificantem ſanguinem Chriſti, non autem ipſum ſanguinem ſignificatum: ergo pariter per petrā ſpiritalem accipit petram realem ſignificantem Chriſtū, non autem ipſum Chriſtū per petram ſignificatum. Reſp. neg. conſeq. quia Apoſtolus in petra inuertit phraſim, & trāſilit à ſigno A ad ſignificatum. Id patet, quia explicans hanc ſpiritalem petram ait: *Petra autem erat Chriſtus*, q. d. Cùm petram ſpiritualem dico, Chriſtum intelligo: quid clarius? non enim materialis, & ſignificans, ſed ſpiritalis & ſignificata petra erat Chriſtus.

20. *Obiectiones duæ de petra conſequente ſoluuntur.*

Inſtabis, Græca pro *bibebant autem*, habent ἔπινον γὰρ, *bibebant enim*: ergo talem petram qualem potum intelligunt. q. d. Bibebant potum ſpiritalem, id eſt, typicum: nam & petra dans hunc potum erat ſpiritalis, id eſt, typica. Quæ *enim* eſſet connexio & ratio dicere, bibebant potum typicū, quia petra typica erat Chriſtus. Reſpondeo, apta eſt connexio & ratio, quia vox *enim* dat & aſſignat cauſam efficientem tanti miraculi, & potus tam miraculoſi. quaſi dicat, Bibebāt Hebræi aquā typicam, Chriſtus enim B per petram typicam, quæ hanc aquam eructabat adumbratus, hanc aquam typicam miraculose eis dabat, vt Chriſtum eam dantem agnoſcerent & colerent, quod tamen, vt ſequitur, plurimi eorum non fecerunt.

21. *Quid petra illa allegoricè ſignificabat.*

Nota, petra illa dans aquā, allegoricè ſignificabat Chriſtum, quia ſcilicet Chriſtus quaſi petra firmiſſima ſuſtinet Eccleſiam, & *percuſſus*, id eſt, occiſus, *à Moſe*, hoc eſt, à Iudæis, idq; *virga*, hoc eſt cruce, *aquas* vberrimas gratiarū effudit, incredulis, *contradictionis*, fidelibus *ſanctificationis*; maximè aquas ſanguinis ſui in Euchariſtia, quibus nos in hoc vitæ deſerto potat, vt iis roborati tendamus ad ciuitatem noſtrā in cælis. Vnde ipſe Chriſtus dicit Ioannis 7. v. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat*, & Ioannis 4. v. 14. *Aqua* C *quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitā æternam.* ita S. Aug. lib. 16. contra Fauſtum c. 15.

Dices, nonnulli Catholici iuxta primam expoſitionem datam ſic explicāt: *Petra erat Chriſtus*, id eſt, typus Chriſti; ergo pariter de Euchariſtia dici poterat, *Hoc eſt corpus meum*, id eſt, figura corporis mei. Reſp. 1. Nego conſeq. Quia petra eſt res diſparata à Chriſto, qualis vna nō poteſt eſſe alia, vt lapis non poteſt eſſe lignum: pronomen autem *hoc* non eſt diſparatū à Chriſti corpore, imò deſignat ipſum corpus: ſed ſimile eſſet, ſi Chriſtus dixiſſet, Hic panis ſpiritualis ſiue typicus eſt corpus meum; tūc enim exponi deberet ſic: Hic panis eſt figura corporis mei. Adde, Apoſtolum explicare ſe de petra non vera, ſed ſpiritali. ait enim: *bibebant autē de ſpiritali cōſequente eos petra; petra autē*, ſcilicet ſpiri- D talis illa iā dicta *erat Chriſtus.* Dicitur enim petra ſpiritualis, id eſt, typica, quia typus erat Chriſti, & Chriſtum typice repræſentabat: nō ita loquitur Chriſtus, nec S. Paulus de Euchariſtia, ſed tam ipſe, quam omnes Euangeliſtæ conſtanter narrant Chriſtum dixiſſe: *Hoc eſt corpus meum*, non autem: hoc eſt ſpiritale vel typicū corpus meū. Secundò ad antecedens, Reſpōdeo, illam aliquorum explicationē parum eſſe probabilem: nam petra illa ſpiritualis, id eſt, typica, & ſignificata, vere erat Chriſtus, nō typus Chriſti, vt dixi. Id enim clarè conuincunt verba S. Pauli, vti iam oſtendi.

22. Hoc eſt corpus meum, *non ſignificat hoc eſt figura corporis mei.*

Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto.

Omnes enim Hebræi, qui duce Moſe egreſſi 23. ſūt ex Ægypto, ob peccata ſua, præſertim murmuratio-

muratiónum, mortui sunt in deserto, dempto Iosue & Caleb, qui soli cũ noua mortuorum sobole ingressi sunt terram promissam, Num. 14. vers. 29.

Qui ex Hebræis terram promissam ingressi sunt.

Hæc autem in figura facta sunt nostri.

Figura, hic tam exemplum, quã typũ significãt. Voluit enim Deus Hebręos statuere Christianis in exemplum, vt ex ipsorum punitione discerent Deum reuereri, illiq; obedire, de quo plura v. 10. Vnde sequitur,

Vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi (patres nostri, de quibus dixi v. 1. scilicet prisci Hebræi) *concupierunt.*

24. *Vnde dicta Sepulchra, concupiscentiæ.*

Delicias carnium, in loco qui inde dictus est Sepulchra cõcupiscentiæ, eò quòd Hebræi ibidem ob hanc carnium concupiscentiam cæsi sint à Deo, Num. 11. v. 33. & 34.

Vers. 7.

Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est, Exod. 32. v. 6. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.*

25. *Quomodo aurei vituli lætitiã clauserunt Hebræi.*

Cùm scilicet vitulum aureum conflarunt Hebræi, dedicarunt, adorarunt; tũc enim huius sui idoli & festi lætitiam clauserunt lęto epulo. Vnde cœpit populus manducare ex hostiis pacificis vitulo immolatis, vt ita solemnitatẽ noui huiusce Dei sui more Ægyptiorũ aliorumq; Gentiliũ communi & sacro conuiuio, ęquè ac ludis celebrarent & consummarent. Vnde & *surrexerunt ludere*, saltando nimirum, & choros agendo: hos enim paulo pòst descẽdens è mõte vidit Moses, Exod. 32. v. 19. sic enim Gentiles post sacrificia, in honorem deorum suorũ ludos agebant, eosq; sæpè obscœnissimos. Vnde Rabbini & Tertul. lib. de ieiunio contra Psychicos, lusum hunc Iudæorum interpretatur fornicationem, & impudicitiam: edebant & publica spectacula, quæ quia idolis, æque ac idolothyta dicata; vetita esse Christianis, docet Tertul. lib. de spectaculis, quem eâ de causâ scripsit. Verùm mox ira Dei in populum vitulantem & lasciuientem deseuiit, cæsis per Leuitas, iubente Mose, 23. hominum millibus. Inculcat hæc Corinthiis Paulus, quia est verisimile eos in Gentilismo similes ludos & conuiuia agitasse, atque idolothyta comedisse in honorem Deorum suorũ, ac præsertim Veneris, cui mille puellas quotidie ad meretricandum exponebant, erantque in luxum & venerem propensissimi. Vnde eos tantopere v. sequenti, & c. 6. v. 9. & sequenti à scortatione deterret, vt ibi dixi. quasi dicat Paulus: Videte ergo ô Corinthij, ne ad idola redeatis, néve idolothyta eis immolata comedatis, vt sacrificiorum idololatricorum participes efficiamini; nec lusibus, luxui, & luxuriæ vos dedatis: alioqui æquè vt Hebræi, quasi apostatæ & idololatræ, quasi helluones & ventres à Deo puniemini.

26. *Gentiles post sacrificia ludos agebant.*

27. *Corinthij in Venerem fuerunt propensissimi.*

Vers. 8.

Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt.

28. *Quis sit Beelphegor.*

Cùm scilicet Hebręi coluerũt Beel-phegor, id est, Priapum, & in eius gratiam & cultum fornicati sunt cum filiabus Moab, Num. 25.

Et ceciderunt vna die viginti tria millia.

Chrys. Ansel. Caiet. referunt hoc ad plagã ob fornicationem cum filiabus Moab, de qua A iam dixi, quæ recensetur Num. 25. sed ibi v. 9. dicuntur cæsa viginti quatuor millia; hic autem sunt tantùm 23. millia, licet aliqui respondeant, vno die tantùm cæsa esse viginti tria millia; mille autem vnum priore die esse cæsum. Sed hoc gratis dicitur: nam nihil tale dicit Scriptura. 2. Caietanus respondet errore scribarum posse pro 24. 3. Oecumenius ait quosdam legere 23. Num. 25. æquè vt hic. 4. Alij respondent Apostolum dicere verum, quia maior numerus scilicet 24. includit minorem, scilicet 23. sed planiùs & apertiùs dicemus, Apostolum respicere ad Exod. 32. v. 28. vbi ob adoratum vitulum cæsa dicuntur 23. millia, vt habent biblia Romana. Hanc ergo pœnam non refert Paulus ad fornicatores proximè pręcedentes, sed remotiùs more B Hebræorum ad idololatras, de quibus egit v. 7. nam oblitus pœnam tanto sceleri illatam exponere, quasi postliminio illã tradit: sic enim in sequentibus sceleribus pœnam semper subnectit; idque vt magis Corinthios ab idolis & idolothytis auertat; maximè, quia idololatria vituli, & luxus, cum cultu & fornicatione Beel-phegor, vti in culpa, ita in pœna valdè consentit. Sanè Græca Pauli verba consentiunt cum Græcis Exodi verbis, vt putem omnino olim Græca in Exodo ita habuisse, vti iam habet Paulus: scilicet, εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες, id est, 23. millia; non autem, εἰς τρισχιλίους, id est, ad tria millia, vti iam habent Græca in Exodo, deprauata, vt videtur, facili vicinoque literarum lapsu.

29. *Quanam viginti tria millia cæsa, quorum hic meminit Paulus.*

C *Neque tentemus Christum.*

Vers. 9.

Quasi diffidentes eius promissis, vt aliqui Corinthiorũ dubitabãt de resurrectione, vt patet c. 15. ideoque signa petamus, 2. Petri 3. v. 4.

Sicut quidam eorum tentauerunt.

Citat Num. 21. v. 5. vbi dicitur: *& tædere cœpit populum itineris ac laboris, locutusque contra Dominum & Mosen ait: Cur eduxisti nos de Ægypto, vt moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ, anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo.* Vbi Nota τὸ *contra Dominum*. Hunc enim Dominum Paulus explicat hic esse Christum; ergo Christus est Dominus & Deus. Hinc Græci Patres docent Angelum, qui Abrahæ, Isaac & Iacob apparuit, & Hebręos ex Ægypto eduxit, typum gessisse Christi in carne vẽturi, id est, 2. personæ in sanctissima Trinitate, sciliD cet Filij. Hic enim est Christus.

30. *Angelus qui Abrahæ, Isaac &c. apparuit typus fuit Christi.*

Et à serpentibus perierunt.

Patet Num. 21. vbi post murmur Hebræorũ iam dictum hanc pœnam eis inflixit Deus v. 6. *Quamobrem*, inquit, *misit Dominus in populum ignitos serpentes.* Vbi nota ignitos dici serpentes, non quòd essent naturæ igneæ; hoc enim repugnat naturæ serpentum, sed ab effectu, quia suo morsu & afflatu calidissimo tantum calorem inducebant, vt qui ab eis erant morsi sibi vri viderẽtur: qua de causa Græcis Prestęres, & Causones vocantur, quales gignuntur in Libya, & Arabia, per quam transibant Hebræi in Palæstinam. Vnde pro (*ignitos*) Hebraice est שרפים Seraphim, quod Vatablus Vrentes vertit, Septuag. vertunt θανατοῦντας, id est, morte afficientes.

31. *Quare serpentes illi dicti sint ignitis.*

32. *Qui serpentes vocentur Presteres & Causones.*

Neque

Vers. 10. *Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.*

Angelo scilicet, per quem Deus pœnas Hebræis murmurantibus inflixit, vt Core cum suis à terra viuus absorberetur, alia 14. millia & 700. igne perirent, Num. 16. v. 30. 35. 45. 49. ita Anselmus, & patet Sap. 18. v. 24. Hic Angelus videtur fuisse Michael,
33. *Exterminator hic videtur fuisse S. Michael.* dux populi, & legis in [illegible] lator, & vindex, Exo. 23. v. 21. typusque Christi, vt dixi versu nono; alij exterminatorem hunc putãt fuisse Angelum malum, siue dæmonem, & fauere videtur Psalm. 77. v. 49. vbi dicitur: *Misit in eos*, Ægyptios, *iram & immissiones*, puta plagas à Mose inflictas, *per Angelos malos*. verùm loquitur ibi Psaltes de plaga Ægyptijs; Paulus verò de ea quæ Hebræis à Deo est irrogata. Adde, verius est plagas Ægy-
34. *Verius est plagas Ægyptijs inflictas fuisse ab Angelis bonis, non malis.* ptijs inflictas fuisse ab Angelis bonis, nõ malis: nam, vt notat S. Augustin. in citatum versum Psalm. 77. satis constat per bonos Angelos Mosen vertisse aquas in sanguinem, ranas & cyniphes produxisse: hisce enim prodigiosis pœnis certabat Moses Angelique boni cum magis Pharaonis, eorumque dæmonibus: vnde illi in tertio cyniphum prodigio victi exclamarunt, *digitus Dei est hic*. boni ergo Angeli vocantur Psalm. 77. v. 49. *mali*, id est mala & supplicia inferentes, per eaque nocentes Ægyptijs. Vnde Hebraicè est מלאכי רעים *malache raim*, id est, per Angelos malorum, &, vt Symmachus vertit, per Angelos mala infligentes.

35. *Deo valde displicet murmur & rebellio.* Nota, sæpiùs murmurarunt Hebræi in deserto, & fere semper puniuit eos Deus, vt ostenderet quàm præ alijs peccatis sibi displiceat murmur, & rebellio. Sic Numer. 11. murmurantes ob concupiscētiam earnium occidit, indeque locus dictus est Sepulchra concupiscentiæ. Sic omnes murmurantes ob relationem exploratorum, dicentium terram Chanaam esse inexpugnabilem, illa exclusit, & interfecit in deserto, & è 600. millibus solus Iosue & Caleb eam ingressi sunt, Num. 14. v. 29. Sic clarissimè & seuerissimè puniuit murmur Core cum suis, vt dictum est.

Vers. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis.*

Hæc omnia, nimirum quæ iam dixi, non autem absolutè omnia quæ veteri testamento describuntur, quasi nihil in eo sit, quod non figuratè aliquid futurum in nouo testamento significet. Verè enim ait S. Augustin. lib. 17. de ciuit. cap. 3. *Mihi sicuti multum errare videntur, qui nullas res gestas in eo genere literarum, præter id quod eo modo quo gestæ sunt, significare arbitrantur, ita multum audere, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis inuoluta esse contendunt.*

In figura.

Notat rectè Gabriel Vasquez in 1. parte quæstione 1. articulo 10. disputat. 14. cap. 6. figuram hic non tam sensum allegoricum, vel mysticum significare, quàm exemplum, quod per accommodationem plurimum valet ad suadendum. Vnde figuram explicans Paulus subdit: *Scripta sunt autem ad correptionem*, vel vt græcè est, νουθεσίαν, id est admo-

A nitionem nostram. quasi dicat, Deus puniuit Hebræos in figura nostri, hoc est, ad exemplum nostrum; vt eorum pœna sapiamus. Vnde græca hoc versu, & v. 6. habent, ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγεννήθησαν, quod Syrus vertit: Hæc nobis fuerunt figura, typi, & vt Vatablus, exempla, vt essent scilicet nobis exempla vitæ, & fugæ peccatorum, & suppliciorum, quæ Deus peccatis infligit.

In quos fines sæculorum deuenerunt.

Fines sæculorum sunt vltima mundi ætas. Hinc enim tempus Messiæ Prophetæ vocant *tempus nouissimum*, & Ioannes epist. 1. cap. 2. v. 18. *horam nouissimam*; *horam* id est tempus, synecdochicè. addit Ambros. & Chrysost. Apostolum ita solere loqui, tanquam instet finis mundi, vt teneat omnes suspensos, me-
B tuentes ne instet dies iudicij, vt assiduè ad eum singuli se parent. De quo plura 1. Thessal. 4. v. 17.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. *Vers. 12.*

Vtile est, inquit S. Augustin. lib. de bono perseu. cap. 8. omnibus, vel pænè omnibus, vt quales futuri sunt, scire non possint, vt quisque, dum nescit an sit in bono perseueraturus, humiliter & sollicite Dei gratiam imploret, cum eaque casum cauere, & in gratia perseuerare satagat.

Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. *Vers. 13.*

Ita legunt græca iam, Chrysost. & Syrus, scilicet εἴληφεν in præterito, id est, apprehendit, non εἰληφέτω in Imperatiuo, id est, apprehendat. Vnde & S. Cyprian. lib. 3.
C ad Quirinum cap. 91. legit, *Tentatio vos non occupauit, nisi humana.* quasi dicat; Esto, ô Corinthij, tentemini, & sollicitemini ad schismata, ad litigia, ad luxum & venerem, ad idola & idolothyta; constantes tamen estote: quia hæ tentationes, quæ vos apprehendunt & occupant, communes sunt & humanæ, quas facilè, si velitis, vincetis. Sed corrige cum Romanis, & lege *non apprehendat*. hoc est, Cùm, vt sæpe fit, tentatio aliqua ex ijs quas iam commemoraui, aut alia quælibet in animum irrepit, nolite eam fouere, & apprehendere, ita vt sensim increscat, fiatque tandem insuperabilis: nam humanas & leues tentationes omnino excludere, vt eas nunquam sentiatis, est impossibile. Dæmoniacum enim est, ait
D Anselmus, maligna tentatione vinci, & peccare ex malitia; angelicum eam non sentire; humanum sentire & vincere. Idem habet sanctus Gregor. parte prima pastoral. cap. 11. *Angelicum est, tentationem nõ sentire: humanũ est, eam sentire & vincere.*

Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.

Hinc primò infero, si non patitur Deus 36. *Septem corollaria.*
nos tentari supra vires; ergo multo minus, imò nullo modo impellit nos Deus ad peccata, vt vult Caluinus.

Secundò, ergo Deus non præcipit impossibilia, vt vult Lutherus, imò nec permittit.

Tertiò, hinc sequitur, nos posse tentari tam validè à dæmone & carne, vt resi-

ſtere non poſſumus, niſi Dei gratia ſuccurrat. ita Chryſoſtom. & Anſelm.

Quartò, de facto tentationem nullam eſſe tantam, quin Dei gratia vinci poſſit.

37. *Optimum tentationis remedium oratio.*

Quintò, optimum tentationis remedium eſſe orationem, vt Dei opem & gratiam inuocemus noſtris diffiſi viribus, Matth. 26. v. 41.

Sextò, hanc gratiam non ſolùm electis, hic & alibi promitti, ſed omnibus Deum rite inuocantibus. ita Trident. ſeſſ. 24. can. 9. & ſeſſ. 6. cap. 11. loquitur enim Apoſtolus fidelibus, qui erant Corinthi, quorum multi non erant electi, ſed aliqui contentioſi, ſcandaloſi, ebrij, vt patet cap. 11. v. 21. imò nemo eorum ſciebat ſe electum, vt poſſet hanc conſolationem ſibi appropriare.

38. *Quiſq; habet auxiliũ ſufficiens ad vincendas tentationes, ſaltem mediatè.*

Septimò, hinc ſequitur, in Chriſtiani cuiuſque poteſtate eſſe habere auxilium ſufficiens, ad vincẽdas omnes tẽtationes, & peccata. Deus enim ad hoc, quaſi fidelis, ijs fidẽ ſuam obligat, vt docet hic Apoſtolus, quaſi dicat, Tentatio vos non apprehẽdat ex parte & negligentia veſtra, niſi humana. nam ex parte Dei ſpondeo, quòd Deus qui fidelis eſt, ſicut promiſit, ſic & præſtabit, vt non patiatur vos tentari ſupra id quod poteſtis, hoc eſt, nonniſi humana tentatione tentari vos permittet. Intellige ſi eius gratiam & opem, vti par eſt, imploretis, eique cooperemini: *Deus,* ait S. Auguſtinus lib. de nat. & gratia cap. 43. & ex eo Trident. ſeſſ. 6. cap. 11. *Deus* inquam, *impoſsibilia non iubet* (cùm iubet vt cuiuis tentationi reſiſtamus) *ſed iubendo monet & facere quod poſsis, & petere quod non poſsis, & adiuuat vt poſsis.* Hinc Chriſtus Matthæi 11. *Iugum,* inquit, *meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* & 1. Ioannis 5. v. 3. dicitur: *mandata eius grauia non ſunt.*

39. *Similitudines duæ, quibus oſtenditur neminẽ tẽtari vltra vires.*

pulchra ſimilitudine iumentorum, & vaſorum figuli hanc Apoſtoli ſententiam declarat S. Ephrem tract. de patientia: ſi enim, inquit, homines ſuis iumentis non plus oneris imponunt quàm ferre queant, multo minùs hominibus plus tẽtationum imponet Deus, quàm ferre queant: rurſum, ſi figulus vaſa ſua igne excoquit eouſque, dum rite coquantur, nec antè ea eximit, ne minùs cocta & ſolida ſint, nec rurſum vlteriùs ea ſinit in igne, ne adurantur, fiantque inutilia: multo magis idem faciet Deus, vt igne tentationum eouſque nos coquat, dum percoquat, & perficiat, vlteriùs verò tentatione aduri & conſumi nos non ſinet.

Sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt poſsitis ſuſtinere.

Græcè eſt, ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, Faciet cum tentatione etiam euaſionem, & vt S. Auguſtin. in pſalm. 61. & epiſtola 89. legit, *exitum*, & vt Eraſmus, *euentum*, quaſi dicat: Deus qui ſinit vos incidere in tentationem, idem faciet, vt tentatio bene eueniat, & vt Anſelm. eam, prout vobis & veſtræ ſaluti expedit, faciet prouenire, vt ex ea euadere poſſitis ſine læſione, imò cum victoria & gloria. & hoc ſignificat noſtrum (*prouentus.*) Itaque græcum ἔκβασις ſignificat

Primò, vt Theophyl. Oecumen. & Græci, felicem exitum tentationis, vt ea bene cadat, & ad bonum proueniat: quia Deus faciet, vt aut cito ceſſet tentatio, nec permittatur quarto die eã pati, qui ſcitur eam vltra triduum non poſſe tolerare, ait Ambroſ. aut ſi prolixior fierit, det tolerandi facultatem, ait idem Ambroſ. & Anſelm.

40. *Quid ſit prouentus in tentatione.*

2. Græcũ ἔκβασις, non qualem qualẽ euaſionem ſignificat, ſed qua miles è prælio vel duello euadit victor, glorioſior & fortior: tales enim ſancti e tentatione euaſerunt, quod noſter aduertens ſolerter vertit (*prouentum*) Vnde græcum ἔκβασις in re hic idem eſt, quod πρόβασις vel πρόσβασις, id eſt progreſſus, quaſi dicat: Deus faciet, vt tentatio adeò vobis non obſit, vt cedat etiam in progreſſum, id eſt, in fortitudinis, virtutis, gratiæ, victoriæ & gloriæ augmentum, vt magis in via virtutis, & via ad cælum & gloriam progrediamini. ita Photius. Vnde ſequitur, *vt poſsitis ſuſtinere*, vbi pro *ſuſtinere* græcè eſt, ὑπερενεγκεῖν, id eſt ita ſuſtinere, vt ſuperſint adhuc vires ad plus aliquid ſuſtinendum: itaque tale tantumque auxilium Deus confert, vt cum magno exceſſu poſſit quis tentationem ſuperare. Hinc notant Patres paſſim, per tentationes hominem maxime progredi in virtute, & per eas virtutes augeri & roborari. & ratio eſt, quia eis reſiſti non poteſt, niſi per contrarios virtutum actus, eoſque fortes & intenſos, quos dum elicit tentatus, per eos magis habitus earum corroborat & intendit.

41. *Homo per tẽtationes in virtute progreditur.*

Secundò, quia iuſtus per tales actus meretur, impetrat, & accipit à Deo infuſum ſibi earundem virtutum, & gratiæ augmentum.

Propter quod, charisſimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Verſ. 14.

Non tantùm, vt ea expreſſo ſacrificio vel inuocatione non colatis, ſed etiam ne idolothyta, id eſt ſacrificia eis immolata comedatis, quaſi ſacra & ſacrificia, vti ea comedunt Gentiles peracto ſacrificio ad aras, vel in templis idolorum: ſic enim participaretis hiſce eorum ſacrificijs, & cenſeremini ijs conſentire, & tacitè ea laudare, imò & offerre. ad idolothytorum enim eſum deſcendit Apoſtolus in ſequentibus. Ex quibus patet, Apoſtolum poſt longas digreſſiones cap. 9. de ſtipendijs & gratuita prædicatione, deque Chriſtiano agone, brauio, & athletis, & hoc cap. 10. de factis & pœnis Hebræorum, ad quæ occaſione idolothytorum digreſſus eſt, hoc loco ad eadem redire, atque quæſtionem de idolothytis cap. 8. inchoatam hic abſoluere. Vnde per τὸ *propter quod* ſignificat, ſe omnia præcedentia dixiſſe, ad hoc, vt abſterreat eos ab idololatria & idolothytis.

Calix

Vers. 16. *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?*

42. *Quis sit calix benedictionis I. explic.*

Sensus est quasi dicat, *Calix benedictionis*, id est potus calicis benedicti à sacerdote, & consequenter ipse calix continens hunc potum benedictum, nonne ipsum Christi sanguinem nobis communicat? potest secundò, dici calix benedictionis, quia nos benedicit, & gratia cumulat. ita Anselm.

II.

& Chrysostom. tertiò, & præcisè, dicitur *calix benedictionis*, quia Christus ante consecrationem benedixit, id est Dei opem ad futuram transmutationem tam pani quàm calici apprecatus est, Matthæi cap. vigesimo-sexto v. 26.

III.

43. *Christus ante consecrationem gratias egit Deo Patri.*

Vnde nota ex historia vltimæ cœnæ Christi, quam describit Matthæus capite 26. Lucas 22. & sanctus Paulus hic capite 11. Christum ante consecrationem Eucharistiæ, Primò, gratias egisse Deo Patri, vti habent Lucas & Paulus, idque oculis de more suo in cælum eleuatis, vt habetur in canone nostro; & liturgia sancti Iacobi. Vnde hoc Sacramentum dictum est Eucharistia, id est gratiarum actio, quia ipsum maxima est gratia, ac consequenter cum maxima gratiarum actione sumendum.

44. *Vnde venerabile Sacramentum dicatur Eucharistia?*

Secundò nota, Christum benedixisse, non Patrem, vt volunt hæretici; sed panem & vinum, vt expresse habet hic Paulus, τὸ ποτήριον, inquit, τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, id est, *calix benedictionis, quem benedicimus*. benedixit autem Christus panem & calicem, hoc est, Dei benedictionem & omnipotentiam super panem & vinum inuocauit, vt præsto esset, & iam, & in futuris omnibus consecrationibus, ad panem conuertendum in corpus, & vinum calicis in sanguinem Christi, quando legitimè pronunciantur verba consecrationis. Similis fuit benedictio panum, Lucæ 9. v. 16. non ergo benedictio hæc fuit consecratio, licet id velit D. Thomas 3. part. quæst. 78. artic. 1. ad 1. sed præuia oratio, ita Trident. sess. 13. cap. 1. Vnde in liturgia sancti Iacobi, Basilij, & nostra, Christi exemplo petimus, vt Deus benedicat hæc dona, vt diuina virtus in panem & calicem descendat ad perficiendam consecrationem: & hinc dicitur *calix benedictionis*, id est à Christo benedictus.

45. *In Eucharistia præuia benedictio non est consecratio.*

46. *Calix sanguinis nõ est typus sanguinis Christi, vt Caluinus ait.*

Nonne communicatio sanguinis Christi est?

Ergo, non typus sanguinis, vt vult Caluinus, sed ipsissimus sanguis Christi est, & nobis communicatur in calice Eucharistiæ. Si dicam, do tibi aureum, verum intelliges, non pictum: si te inuitassem ad cœnam, & epulum capti in venatione leporis, vel cerui, & pro lepore & ceruo imaginem leporis, & pictum in scutella ceruum tibi proponerem; an non ridiculus tibi essem, an non impostor audirem? nonne ergo ridiculi sunt Nouantes, qui sanguinem & carnem, quam Christus se dare asserit, in typum & figuram sanguinis & carnis transformant? nonne Christum impostorem faciunt? Secundò, si calix hìc typus tantùm est sanguinis, vt volunt Nouantes, ergo non plus imo minus habemus in Eucharistia, quàm Iudæi in manna, & potu aquæ miraculosæ habuerunt; & Apostolus debuisset dicere, nos edere corpus spiritale, & bibere sanguinem Christi spiritalem, id est, typicum, sicut Iudæos dixit comedisse escam spiritalem, id est manna, & bibisse potum spiritalem, id est aquam è petra: iam verò opponit sanguinem & carnem Christi in Eucharistia, quasi corpus & rem significatam, ipsi manna & aquæ, quasi figuræ & typo spiritali, carnem & sanguinem Christi significanti; & manna vocat escam spiritalem, id est typicam, & aquam vocat potum spiritalem: carnem verò Christi in Eucharistia vocat corpus, sanguinem vocat sanguinem: quis ergo dubitet, sicut manna fuit verè typus & vmbra, sic in Eucharistia verè esse sanguinem, carnem, & corpus Christi?

47. *In Eucharistia verè est corpus Christi.*

Probatur idem tertiò ex eo, quòd sic, vt dixi, hunc locum disertè explicant Theodor. Theophylact. Anselm. S. Thomas: *Non dixit*, inquit Theophyl. μετοχὴ, *id est participatio, sed* κοινωνία, *id est communicatio, vt aliquid excellentius indicet, puta summam vnionem. quod autem dicit huiusmodi est, Hoc quod in calice est, illud est, quod effluxit de latere Christi, & ex eo accipientes communicamus, id est vnimur Christo: non pudet itaque vos, ô Corinthij, ad idolorum calicem recurrere, à calice hoc, qui nos ab idolis liberauit.* apertissimè verò S. Chrysostomus hic in morali Homil. 24. vbi per S. Synaxin exhortans Christianos ad charitatem mutuam, ita ait: *Hæc ergo cùm intelligamus dilectissimi, velimus quoque inuicem vnitatem seruare: ad hoc enim inducit sacrificium illud formidandum & admirabile, quod iubet nobis, vt concordia & charitate maxima ad se accedamus, & aquilæ in hac vita facti, ad ipsum cælum euolemus, vel potiùs supra cælum.* & infrà, quod & quale sit corpus Christi in Eucharistia ita explicat: *Si hominis vestem nemo temerè attingeret, quo pacto Domini corpus purum & immaculatum, quod diuinæ illius naturæ particeps est, propter quod & sumus & viuimus, propter quod portæ inferi fractæ sunt, & cælorum apertæ, tanta cum ignominia suscipimus? hoc corpus affixum, verberatum, morte victum non est: hoc corpus Sol crucifixum videns radios auertit; propter hoc velum templi scissum est, & petræ, & vniuersa terra tremuit: hoc idem corpus cruentatum, & lancea vulneratum, sanguinis & aquæ fontes vniuerso orbi salutares scaturiuit.* & inferiùs, Christi corpus in Eucharistia idem esse cum eo, quod fuit in præsepi, ita docet: *Hoc corpus in præsepi reperiti sunt Magi, & cum timore & tremore plurimo adorauerunt: tu verò, non in præsepi, sed in altari, non mulierem quæ in vlnis teneat, sed sacerdotem præsentem, & spiritum perabundè super proposito Sacramento diffusum vides. Excitemur ergo, horrescamusque, & maiorem quàm barbari illi, pro nobis feramus pietatem.* & nonnullis interiectis, nos in Eucharistia Deum ipsum tangere,

Insignis S. Chrysost. de reali præsentia corporis Christi in Eucharistia, oratio.

48. *In Eucharistia est corpus idẽ quod Magi adorarunt in præsepi.*

& manducare, & ab eo omnia bona percipere clarissimè asseuerat, dicens: *Hac mensa anima nostra vis est, nerui mentis, fiducia vinculum, fundamentum, spes, salus, lux, vita nostra. Si hinc hoc sacrificio munitis migrabimus, maxima cum fiducia sanctum ascendemus vestibulum, & quid futura commemoro? nam dum in hac vita sumus, vt terra nobis sit cælum, facit hoc mysterium: sicut enim in calis, ita in terra regium corpus tibi videndum proponitur: non Angelos, non Archangelos, non cælos, non cælos cælorum, sed ipsum horum omnium Dominum tibi ostendo, neque eum conspicaris tantùm, sed tangis, & comedis, non hominis regium puerum, sed vnigenitum Dei filium accipis, quomodo non horrescis? & omnium sæcularium rerum amorem abijcis?* hæc & plura S. Chrysost.

49. *Effectus sanctæ communionis.*

50. *Refutatur insulsum effugium cuiusdam Nouatiani ministri.*

Respondit nuper quidam nouus noui Dei verbi præco, hæc concionatoriè à S. Chrysostom. dici: sed tam insulsum, quàm nullum est hoc effugium. Nam S. Chrysostom. orator est, fateor, sed est & doctor: orator est; sed Christianus, & verax orator. Hinc in ipso commentario dogmaticè loquitur, quia agit litteralem Apostoli interpretem: in morali verò subinde oratoriè amplificat, sed ita, vt non amplificet supra & contra veritatem rei, vt dicat verbi gratia, lapidem esse lignum, hominem esse brutum, panem esse carnem: alioquì enim non concionator esset, sed impostor & mendax, idque in rebus fidei. sicut enim concionator mendax esset & stolidus, qui aquam baptismi diceret esse ipsissimum Christi sanguinem, qui è latere Christi fluxit, quem Iudæi suis clauis & plagis è corpore Christi elicuerunt, esse ipsum Deum ac Dominum omnium, intelligendo nimirum, aquam baptismi esse typum sanguinis Christi, eumque nobis applicare ad abluenda peccata; ita sanè mendax est & stolidus, qui panem & vinum dicit esse ipsum sanguinem, ipsum corpus Christi, quod in præsepi adoratum est à magis, quod in cruce suspensum; quod à Iudæis flagellatum, cruentatum, crucifixum est, imò esse ipsum rerum omnium Dominum, atque vnigenitum Dei filium, vti S. Chrysostomus hic loquitur. Appello te lector, qui sincero oculo, & æqua mente hæc Chrysostomi verba legis, de manna, de agno paschali, aliaue figura & typo, hæccine vera sunt? hæccine de illis typis dixisset Chrysostomus? hæccine de sua cœna diceret Caluinus? Viretus? Zuinglius? aut alius ex eorum grege, quantumuis concionator facundissimus? Si ita auctorum sententias, Patrum dicta eleuare & inuertere licet, omnem fidem, omnem historiam, omnia eorum dogmata inuertere, & planè in contrarium sensum torquere licebit. Denique hæc omnia magis patebũt versibus sequentibus.

Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?

Sensus est, communicatio, vel esus panis, quem frangimus, communicat nobis ipsum Christi corpus, vt illud reuera singuli in Eucharistia participemus. Dices, Eucharistia hic dicitur panis, ergo non est caro Christi.

51. *Eucharistia dicitur panis per Hebraismum.*

Respondeo, panis Hebraismo significat quemuis cibum, vt patet 4. Reg. 6. v. 22. & 23. Sic Ioannis 6. v. 31. manna, & v. 41. ipse Christus vocatur panis: panis enim communis omnium, & necessarius est cibus. Adde non dici nudè panem, sed *panem quem frangimus*, id est, Eucharisticum, siue transsubstantiatum, qui est corpus Christi, panis tamen speciem & operationem retinet. ita omnes Patres, & Doctores orthodoxi.

52. *Quales panes Orientales habuerint.*

Nota, Christus tum aliàs, tum in vltima cœna dicitur panem fregisse, & distribuisse ex more Hebræorum, apud quos Paterfamilias mensæ benedicens, discumbentibus conuiuis panem frangere, ac cibos diuidere solebat: habebant enim Orientales, non panes eleuatos, vt nos habemus, ita vt ad scindendum cultro esset opus; sed latos pinsebant, atque subtiles instar placentæ, vnde manibus eos frangebant, vt inter alios annotauit Heterodoxus licet Stuckius lib. 2. conuiualium cap. 3. Hinc in scriptura frangere panem, significat conuiuari, & fractio panis significat quoduis conuiuium, cœnam, refectionem, & in nouo testamento appropriatur ad hoc, vt significet cœnam & communionem Eucharistiæ. Hinc frangere panem, est verbum Ecclesiasticum & sacramentale. Vnde Paulus hic Eucharistiam vocat *panem quem frangimus*, scilicet in sacramento species corporis Christi frangentes, & comedentes; & in sacrificio illas offerentes, sumentes, & consumentes, de quo plura cap. seq. v. 24.

Quoniam vnus panis, vnũ corpus multi sumus omnes, Vers. 17.
qui de vno pane participamus.

Vt sicuti ex multis granis fit vnus panis, ita ex multis fidelibus fiat vnus panis sacer & viuus, puta vnum corpus Christi mysticum, scilicet Ecclesia, non tantùm generaliter & mysticè, sed propriè & corporaliter, quia omnes realiter vniuntur corpori Christi, cum eoque fiunt vnum in Eucharistia, sicut cibus fit vnum cum comedente. hinc rectè contra Nouantes inferri potest; ergo idem corpus Christi omnes verè comedimus. Respondent ipsi, in Eucharistia omnes Christianos fieri vnum, quia eundem panem sacramentalem, qui est typus corporis Christi, omnes manducant. Sed contrà; quis vnquam de talibus cõuiuis dicet, quòd fiant vnum corpus, & vnus panis, eo quòd de eàdem mensa & pane comedant. hoc enim falsò & ineptè dicitur: verè autem & rectè dicitur de corpore Christi, quod idem numero omnes manducamus, maximè quia hic panis sacer, vt ait S. Augustin. comestus non mutatur in nostram substantiam, sed nos potiùs in se transmutat, sibique vnit, & similes facit, quod non facit panis communis.

53. *Corpus Christi nos sibi vnit facitque similes.*

A Vnde Cyril. Alexandr. lib. 4. in Ioannẽ cap. 17. *Sicut*, inquit, *cera miscetur ceræ, & fermentum pani, sic & nos corpori Christi*: & Cyril. Ierosolymitanus Catechesi 4. *In sacra communione*, inquit, *sumus non tantùm Christiferi, sed & concorporei & consanguinei Christi*; quia in ea & Christus nobis, & nos carni Christi, ac consequenter personæ, & diuinitati, & omnipotentiæ eius realiter commiscemur. Idem asserit Iren. lib. 4. cap. 34. Hilar. de Trinit. lib. 8. Chrys. hic. hac de causa à Patribus Eucharistia dicitur communio, quia realiter omnes vnit corpori Christi, ita vt in eo, & cum eo omnes vnum sint. quasi dicas, Communio, id est, communis vnio fidelium, qui edendo idem corpus Christi verum in Eucharistia, vnum corpus Christi mysticum, id est vna Ecclesia efficiuntur. ita ex S. Augustino Beda. Vnde & Concil. Tridentin. sess. 13. cap. 8. ait: *Hoc Sacramẽtum* (Eucharistiæ) *est signũ vnitatis, vinculum charitatis, pacis & concordiæ symbolum*: quia nimirum singulari modo significat & perficit vnitatem corporis Christi, scilicet fidelium Ecclesiæ. Hinc etiam infantibus olim dabatur Eucharistia post baptismũ, vt perfectè incorporarentur Christo: nam vt ait Christus Ioannis 6. v. 53. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo*. Denique hac de causa Eucharistia à sancto Dionysio dicta est synaxis, id est congregatio, eo quòd solerent fideles congregari in Ecclesiam ad sumendam Eucharistiam: imò Tertull. lib. de oratione cap. vlt. ait soluendam esse orationem corpore Domini accepto. Vnde cap. sequenti v. 20. ait Apostolus: *Conuenientibus vobis in vnum, iam non est Dominicam cænam manducare*. licet enim Ecclesia per fidem & baptismum fiat corpus Christi, magis tamen realiter & proprie fit ipsum corpus Christi in Eucharistia.

In Eucharistia sumus concorporei & consanguinei Christi.

54. *Quid significet communio.*

55. *Quare olim infantibus post baptismum dabatur Eucharistia.*

56. *Quare Eucharistia vocetur synaxis.*

57. *Refutatur obiectio hæreticorum.*

Obijciunt hæretici, ergo soli boni & iusti sunt partes & membra Ecclesiæ, quia Apostolus dicit, *panis vnus omnes sumus*: atqui panis fit ex granis tritici, non ex paleis, ergo & Ecclesia conflatur ex iustis, & non ex iniustis: iusti enim sunt grana, iniusti sunt paleæ.

Respondeo primò, neg. consequentiam, quia similitudo non per omnia similis esse debet.

Secundò, neg. antecedens, quia sæpe paleæ, arenæ, lentes miscentur tritico, & cum eo conflant panem. Vnde Apostolus capite 11. v. 29. ait etiam malos de hoc pane edere: atqui hic ait, omnes qui de hoc pane participant, esse vnum corpus Christi, quod est Ecclesia, ergo & mali, qui hunc panem comedunt, sunt de Ecclesia. Vide sanctum Cyprianum lib. 1. epistol. 6. ad Magnum.

Vers. 18. *Videte Israel secundùm carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?*

Hæc omnia eò spectant, vt probet Apostolus, non esse comedenda idolothyta, sensusque est: Videte, ô Christiani Corinthij, carnales Israelitas, nonne ipsi dum comedunt hostias Deo oblatas, censentur participes esse sacrificij in altari Deo oblati, & consummare ipsum sacrificium, ac per hoc quodammodo sacrificari. quasi dicat, Eodem modo qui comedunt de pane Eucharistico, participes sunt sacrificij Eucharistici, & qui comedunt idolothyta, participant de sacrificijs idololatricis, illaque consummant, ac per hoc quasi sacrificant idolis. probat ab exemplo Iudæorum, eos qui vescuntur idolothytis, consentire sacrificijs idolorum, & quasi tacitè sacrificare idolis. ita Patres.

58. *Auocat Corinthios ab idolothytis.*

Vers. 19. *Quid ergo dico, quòd idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid?*

Quasi dicat, Minimè. idolum enim & consequenter idolothytum nihil est, nihil
B habet numinis vel virtutis, vt dixi cap. 8. v. 4.

Vers. 20. *Sed dico, quòd ea quæ immolant Gentes, dæmonijs immolant, & non Deo: nolo autem vos socios fieri dæmoniorum.* Vers. 21. *non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.*

Mensæ, sacræ scilicet, id est altaris, quæ est quasi mensa Dei, in qua Deus quasi conuiuatur nobiscum, vt dixi Leuitic. 1. & patet Malachiæ 1. v. 12. ita Ambros. Anselm. & Concilium Tridentinum, sess. 22. c. 1. vbi ex hoc loco docet Eucharistiam esse sacrificium: de ea enim Apostolum agere, non de sacrificio crucis, patet primò, quia crucis
C victima transijt, & iam diu desijt: hic autem agit Apostolus de sacrificio, cuius Corinthij in dies erant participes. Secundò, ex voce *panis*, & *mensæ Domini*, id est altaris: vbi enim est altare, ibi est & sacerdos, & sacrificium. hæc enim tria sunt correlatiua: si ergo Corinthij habebant altare, habebant & sacrificium; vtique non aliud, quàm Eucharistiæ. Tertiò, Calix Domini non aliud significat, quàm calicem Dominô sacrificatum: nam calix dæmoniorum non alius est, quàm ijs oblatus & sacrificatus. Quartò, ex ipsa comparatione & argumentatione Apostoli, quæ talis est: sicut Iudæi comedentes victimas pacificas, participant, & consentiunt earum sacrificio, in altari Deo oblato; ita & idolothyta come-
D dentes in idolio, participant & consentiunt earum sacrificio in altari dæmonibus oblato: sic & Christiani Eucharistiam sumentes, participes sunt sacrificij Eucharistici, & per sacerdotem Deo Eucharistiam sacrificant; ac consequenter indecens omnino est, vt ijdem dæmoni sacrificent, hoc ipso quo idolothyta participant, quasi partem & consummationem sacrificij idololatrici. nemo enim potest sacrificare Deo simul & dæmoni. ita S. August. lib. 4. contra aduersarium legis & prophet. capit. 16. tom. 6. Chrysostom. in morali, Anselm. & innuũt Theoph. Oecumen. Ambr. Theodor. disertè verò idipsũ docet, multisque exẽplis eorum, qui postquã idolothyta comedissent,

59. *Eucharistia est sacrificium.*

60. *Quis sit calix dæmoniorum.*

accedentes ad Eucharistiam à Deo puniti sunt, confirmat S. Cyprian. ferm. de lapsis, additque: Nō ferret terrenus Imperator aliquem ex militibus suis, per fugam in castris aduersariorum agere, quanto minus permittat Deus, vt sui accedant ad epulas dæmoniorum?

Nota 1. post sacrificium peractum transferebantur ex altari mensaque idoli carnes illi immolatæ, ad mensam hominum, iuxta altare vel templum positam, vt ex ijs comederent illi, qui eas obtulerāt, cum suis amicis & inuitatis. Solebant enim sacrificia &

61. *Sacrificia & festa olim epulo claudebantur.* festa epulo hoc sacro claudere. Sic Æneidos 8. post sacrificium, Euandrum & Æneam fecisse, docet Virgilius dicens:

Tunc lecti iuuenes certatim, araque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerant'q; canistris
Dona laborata Cereris, Bacchumq; ministrant:
Vescitur Æneas, simul & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.

Sic & Iudæi de sacrificijs quæ ohmlerant, comedebant in atrio ante templum, vt patet 1. Regum 9. 13. & alibi. Sic & Christus sacrificium Eucharisticum, eiusdem epulo & distributione inter Apostolos conclusit: hinc

62. *Quare olim omnes fideles communicabant in missa?* & in primitiua Ecclesia omnes fideles in missa cōmunicabant, vt sacrificij participes fierent, illudque hoc epulo clauderent. rursum Gentiles qui offerebant, & immolabāt victimas idolis suis, post sacrificium ex eis μερίδας, id est partes, secum domum asportabant, vt eas domesticis distribuerent, & ad amicos transmitterent, sicque absentes sacrificij participes facerent, vt ex Herodoto & alijs docet Gyraldus de dijs gentium in fine operis. pari modo Christiani tempore

63. *Quare olim Christiani domum deferebāt Eucharistiam?* persecutionis Eucharistiam domum deferebant, imò ad absentes mittebant, in symbolum amicitiæ & communionis, vtque eos sacrificij participes facerent. testis est Euseb. lib. 5. histor. cap. 24. & 29.

Nota 2. præcise hic Apostolus respondet quæstioni de idolothytis; an ijs vesci liceat?

64. *Quomodo nō licet vesci idolothytis?* respondet autem, nunquam licuisse, nec licere idolothytis vesci, quasi idolothytis, id est, quasi idolo sacris, seu eo quòd illi immolata & consecrata sunt. qui enim sic ea comedit, ipso facto tacitè profitetur, idolum esse sacrum, esse numē, & per idolum carnem illi oblatam esse sacram, tanquam numini alicui oblatam, quod est idololatria. hoc autem fit, quando eo loco, modo, & circumstantijs idolothytum comeditur, vt moraliter censeatur comedens ad idoli honorem, & reuerentiam illud comedere, vt cùm has partes quasi sacras ea mente, scilicet ad idolum colendum, mittebant offerentes, & recipiebant ac comedebant amici: rursum & clariùs, si statim à sacrificio iuxta aram vel templum, in idolio cum offerentibus & sa-

65. *Quomodo liceat vesci idolothytis.* crificantibus, corā idololatris idolothytum comedas, cęteris in honorē idoli illud comedere: secus est, si postea & solus ex fame, aut etiam ex cupiditate illo vescaris, siue domi, siue etiam in idolio. tunc enim non censeris illo vesci quasi sacro ad honorem ido-

A li; sed tantùm videris velle satisfacere fami, aut cupiditati tuæ. Dices, S. Augustin. epist. 154. & lib. de bono coniug. 16. & lib. 32. contra Faust. 13. quærit, an Christianus viator fame pressus, si nihil inueniat, nisi cibū in idolio positum, & nemo adsit, possit illum edere, an satius sit emori? ac respondet, aut certū est, idolothytum esse, aut certum est non esse, aut ignoratur: si certum est esse, melius Christiana virtute respuitur: si autē non esse scitur, vel ignoratur, sine vllo conscientiæ scrupulo in vsum necessitatis assumitur; aliàs, vt dixi, meliùs respuitur, ne comedēs idolis cōmunicasse videatur. ergo idolothyto, si constet esse idolothytum, abstinendum est. Respondeo, non dicit S. Augustin. abstinendum est idolothyto, si certū 66. *Explicatur Augustin. de esu idolothytorum.*

B est esse, sed dicit, *melius Christianā virtute respuitur*: satis ergo insinuat, licitum esse eo vesci, meliùs tamen & generosiùs eum facturum, qui eo abstineat, & malit mori quàm eo vesci. simile est in Carthusiano; huic enim in extrema necessitate licet carnibus vesci, vt vitam tueatur: meliùs tamen & sanctiùs ipse faciet, si ex professione sua ijs abstineat, itaque moriatur, vt docet Victoria releƈt. de temperantia num. 8. Azor lib. 5. moral. cap. 6. in fine, & alij. non enim tenetur vitam 67. *Licet vitam sāctitati voti aut professionis suæ postponere.*

omni modo & tempore conseruare, sed potest eam voti, aut potiùs professionis suæ sanctitati postponere, idque ad dandum alijs virtutis exemplum, & sanciendam ordinis sui disciplinam & rigorem: nec enim votū expressum abstinendi carnibus faciūt Car-

C thusiani, sed tantùm abstinentia hæc constitutionibus eorum præscribitur.

An æmulamur Dominum? *Vers. 22.*

Græcè παραζηλοῦμεν, id est an prouocamus Dominum ad iram & zelum? an Domino æmulum riualéque opponimus? vt eo quasi sponso relicto, dæmoni, eiusque idolothytis adhæreamus, vel certè vtrique adhærere, & dæmonem Deo iungere velimus. ita Chrysost. Anselm. Theophyl. alludit Paulus ad Deuter. 32. v. 21. vbi dicitur: *Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus* (idolis) *suis.* Rectè S. Hieronymus in 2. Abacuc ait, omnibus idolis assidere immundos spiritus, qui idola inuocantibus respondent, dantque oracula, vel opem ferunt. 68. *Assidēt idolis spiritus immundi.*

Nunquid fortiores illo sumus?

D q. d. Minimè, ergo non impune nobis cedet illa æmulatio, & Dei ad iram prouocatio, de qua iam dixi.

Omnia mihi licent.

Omnia scilicet adiaphora, quale est comedere idolothyta, non quasi sacra, aut quasi idolothyta, sed tanquam communes cibos. Vbi nota, hactenus egit Paulus de idolothytis, qua talibus, sicque vetuit ea comedere. vnde v. 14. *fugite*, ait, *ab idolorum cultura*, scilicet, ne sitis mensæ & calicis dæmoniorum participes, vt explicat v. 20. puta, comedēdo cibos idolis oblatos, eo modo & ijs circumstantijs, quibus censeamini eos quasi sacros, seu quasi idolothytum in honorem idoli velle comedere: hoc verò versu transit ad

secundum

secundum casum, scilicet, quo idolothytum non formaliter qua idolothytum, sed materialiter qua cibus vel caro est comeditur, & de hoc ait: *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, quia, vt sequitur, non omnia ædificant. quasi dicat, Materialiter licet vesci idolothyto per se, per accidens tamen non licet, si sequatur scandalum, patet ex v. 27. 28. 33. vere dixit Clemēs lib. 3. stromat. post principium: *Qui faciunt quidquid licet, facile dilabuntur, vt faciāt quod non licet.* aliter hęc explicat Theophyl. sed præter mentem Apostoli.

Vers. 24. *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.*

q. d. Nemo quærat, ematue carnem, v. g. idolis immolatam, sibi commodam, gratam, sapidam, vilis pretij: sed in hac re alijsque similibus quærat alterius, proximi scilicet, ædificationem, vt non cum eius scandalo, & damno spirituali illam emat & comedat. ita Theophyl.

Vers. 25. *Omne quod in macello venit, manducate: nihil interrogantes propter conscientiam.*

Omne, scilicet omnia tam idolis immolata, quàm non immolata indifferenter comedite: *nihil interrogantes*, græce μηδὲν ἀνακρίνοντες, id est nihil dijudicantes, vel discernentes, Ambros. nihil disquirentes, Theophyl. nihil hæsitantes.

Propter conscientiam.

Quasi scrupulus sit faciendus, si vendant idolothyta, illudque rogare debeatis, an scilicet carnes quas emere vultis, fuerunt idolis oblatæ, nec tales emere & comedere liceat. ita Anselm. Ambros. Theodor. Vnde

69. *Nō loquitur Paulus de ieiunijs Ecclesiæ.*

patet Paulum nō loqui de ieiunijs Ecclesiæ, quasi quolibet die, etiā ieiunij, liceat comedere carnes, quæ in macello venales exponuntur. Hæc enim ieiunia & abstinētiæ non sunt adiaphora, sed præcepta ab Ecclesia. quare Paulus Actor. 15. & 16. iussit seruari decretum abstinentiæ à sanguine & suffocato, quod mere est positiuum, & à solis Apostolis sancitum.

In macello.

Græcè ἐν μακέλλῳ, pro ἐν κρεοπωλίῳ. sic & Syrus retinet vocem latinam macelli: sic prætorium, Cæsar, denarius, spiculator, &c. græcè vsurpant Euangelistæ, cùm sint latina: quia græci à latinis & Romanis sibi dominantibus ea, quasi vulgò trita acceptarūt. Nota ex Herodoto in Clio, & S. Augustin. in expositione inchoata epist. ad Rom. ad cap. 78. Solebant Gentiles carnes idolis sacrificatas & oblatas, post sacrificium & epulum superfluas, mittere ad macellum vendendas, quarum lucrum ad sacerdotes deriuabatur. in macello ergo censebantur, vti aliæ carnes, ad prophanum & communem vsum redire: *Quidam*, inquit S. Augustin. *infirmiores illo tempore abstinebant à carnibus, & à vino, vt ne vel nescientes inciderent in ea quæ idolis sacrificabantur: omnis enim tunc immolatitia caro in macello venundabatur, & de primitijs vini libabant Gentes simulachris suis, & quidam in ipsis torcularibus sacrificia faciebant.*

Carnes sacrificata idolis mittebantur ad macellum.

Quomodo intelligēdū, nihil interrogātes propter conscientiam.

Vnde Apostolus hunc scrupulum dispellēs, monet vt promiscue emant & comedant quæ in macello proponuntur, nihil discernentes vel interrogantes, an veniant ab idolio nec ne, propter conscientiam, quasi illa ijs maculanda sit, si veniant ab idolio. Hoc Apostoli documentum sunt secuti Antiocheni Christiani, cùm Iulianus Apostata eos per idolothyta, ad idololatriam quasi cogere & irretire vellet. rem gestam ita narrat Theodor. lib. 1. cap. 14.

70. *Qua ratione Iulianus Antiochenos ad idololatriam cogere conabatur.*

Iulianus, inquit, *primò fontes sceleratis victimis contaminauit, quo singuli qui aquam gustarēt, tetra nequitiæ labe inficerentur. Deinde quæ in foro exponebantur, eadem sceleris macula inquinauit; nam panes, carnes, fructus, olera, & alia omnia esculenta aqua lustrali aspergebantur: quæ cùm viderent Christiani, & si non poterant non gemere, & scelera illa detestari, tamen eisdem vescuntur, legi Apostoli obsecuti, ita iubentis: Quicquid in macello venit, comedite, nihil interrogantes propter conscientiam.*

B Vers. 26. *Domini est terra & plenitudo eius.*

q. d. Omnis creatura, quia Domini est, bona est & munda: sic & idolothyta, non immūda sunt, vt vos putatis esse, ex eo quòd dæmoni sunt oblata, sed munda sunt, quia à Domino creata sunt. ita Chrysost. Theoph. Anselm. Alium insuper sēsum affert Theophyl. q. d. Abstine à cibo isto idolis immolato: vniuersa enim terra Domini est, ac licet tibi aliunde abundè satiari & impleri. in græco enim codice Theophyl. pro ἄνωθεν, id est e supernis, corrigēdum videtur ἄλλοθεν, id est aliunde: sed hic sensus non aptè cohæret cum eo quod præcessit, *omne quod in macello venit, manducate.*

Vers. 27. *Si quis vocat vos* (ad prandium vel cœnam, vt habent hic nonnulli codices manu scripti) *infidelium, & vultis ire, omne* (etiamsi idolothytum sit) *quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*

C Scilicet eo sensu, quem iam attuli, idque ait Theophyl. *ne sollicitiore cura, ni niáue curiositate videamini formidare idola, vtque liberam & illæsam vestram retineatis conscientiam.* si enim rogetis, & respondeatur esse idolothytum, conscientia vestra constringetur, eoque vesci non poterit: vnde sequitur,

Vers. 28. *Si quis autè dixerit* (in prandio vel cœna) *Hoc idolis immolatum est, nolite manducare, propter illum qui indicauit.*

Carnem scilicet hanc esse idolis oblatam & sacram, ac consequenter religiosè edendam, si videlicet indicans sit infidelis, qui te ad prandium vocauit, aut alius idololatra: si D enim post illius indicium ea comedas, putabit ille te secum idololatrię participem fieri; sin indicans sit Christianus, & scrupulosus, putans non licere ea vesci, tāquam per idololatriam polluta, post illius indicium noli eâ vesci, ne eum scandalizes: alioqui enim si omne tam fidelium quàm infidelium scandalum cesset, idolothytis etiam indicatis & cognitis vesci licet, vt dixi cap. 8. initio.

Et propter conscientiam.

Ne scilicet lædas conscientiam fratris tui in fide infirmi, tibi in mensa assidentis, dum eum tuo exemplo prouocas, vt contra conscientiam suam idolothyta comedat. Vnde explicās subdit Apostolus, *Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.* Vers. 29.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?

q. d. Quare vtar libertate mea cum scandalo, vt damner ab aliena conscientia? illa enim cùm infirma sit & rudis, putat me rem damnabilem facere, si comedam idolothyta. q. d. Neutiquam id faciendum est. ita Ambros.

Vers. 30. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago?*

q. d. Etsi licet mihi vesci idolothytis ex gratia euangelicæ libertatis, gratias agendo Domino, quorsum tamen cum scandalo id faciens, *blasphemor,* id est, aliorum maledictis me exponam, vt malè de me loquātur, quasi idololatra sim, aut idolorum communione pollutus. posset 2. sic accipi *in gratia*, id est cum gratiarum actione. Vnde sequitur explicationis ergo, *pro eo quòd gratias ago*. Hinc

71. *Gratiarum actio & benedictio in mensis vetus fuit mos.* colligitur veterum morem fuisse, vt ante mensam illi benedicerent, & post eam Deo gratias agerent. qua de re plura dicam 1. Timoth. 4. v. 4. & 5.

Vers. 31. *Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

An omnia facere ad Dei gloriam sit præcepti? Prima resp.

Consilij hoc est, non præcepti: nec enim tenemur omnia actu, imò nec virtute, in Dei gloriam facere, licet id valde pium sit. simili modo cap. 15. ait: *omnia vestra in charitate fiant.*

II. 2. si quis præceptum esse velit, cum Anselm. Ambros. & Caietan. de aptitudine & habilitate exponat. quasi dicat: Ita manducate, bibite, omniaque vestra ita facite, vt apta & habilia sint ad gloriam Dei promouendam, scilicet vt talia sint, ex quibus glorificari possit Deus, nemo offendi, nec Dei gloria lædi, sed potiùs omnes ædificari, & consequenter Dei gloria celebrari & propagari. & hoc 2. hic aptius esse, patet ex præcedentibus, vbi agitur de vitando scandalo. Vnde & sequitur,

Vers. 32. *Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei.*

Opponit enim Paulus gloriam Dei gloriæ dæmonum, cui seruiunt qui idolothyta comedunt in honorem idoli, vel cum scandalo proximorum; cùm è contrario gloriæ Dei seruiant, qui idolothytis abstinēt, eaque manducant & agunt, quæ Dei honorem & cultum, salutemque proximorum iuuant &

Resp. S. Thomæ. promouent. Aliter S. Thom. 1. 2. quæst. 100. artic. 10. ad 2. respondet, præceptum esse; vt aliquando homo se & omnia sua in genere referat ad Dei gloriam, quasi ad vltimum finem: verùm Apostolus hic non de vno aut altero actu, sed de eo quod continuò & semper facere oportet, loquitur. Tertiò plenior

72. *III. & plenissimè.* sensus erit, si sic exponas, q. d. Ita studiosè

A Dei gloriam promouete in omnibus (quod est cōsilij) vt omnino caueatis, ne quid faciatis quod gloriæ Dei aduersetur, aut scandalum in idolothytorum comestione (ad hanc enim propriè respicit) aut alia re detis, quo Deus vituperetur, quod est præcepti. licet enim sit affirmatiuum hoc dictum & consilium Apostoli, tamē negatiuum præceptum includit. Vnde non sequitur hinc, omnia in- 73.

Omnia infidelium opera non sunt peccata. fidelium opera esse peccata, eo quòd non faciant ea ad gloriam Dei veri, vtpote quem ignorant: quia vt dixi, omnia sua opera facere, actuque ea referre ad Dei gloriam, non est præcepti sed consilij. Moraliter hinc *Moralis.*

Tertull. lib. de corona militis, & Hieronym. ad Eustoch. asserunt, moris tunc fuisse apud Christianos, vt initio operis cuiusque se 74.

Christiani olim in initio operis se cruce signabant, cur? signarent cruce, quasi dicerent: Hoc opus fiat ad gloriam Dei, in nomine Patris, & Fi-

B lij, & Spiritus sancti. Quærit sanctus Basilius in breuior. regula 196. Quomodo quis manducat, & bibit ad gloriam Dei? Respondet, si 75.

Quomodo quis possit manducare ad gloriam Dei. beneficiorum Dei memor, ita animo & corpore sit compositus, vt non tanquam securus omnino manducet, sed vt qui inspectorem habeat Deum, & si proponat, non vt ventris mancipium ob voluptatem manducare, sed vt operarius Dei, vt vires habeat ad fortiùs ei seruiendum, & opera ac mandata Christi exequendum; hoc est (vt breuissime dicam) si comestionem & potum referat ad laudem Dei, non quærens cibi voluptatem, sed ordinans eam & offerens ad Dei gloriam: quod sane facere & consuescere deceret omnes, non tantùm Religiosos, sed & Christianos verosque Dei cultores. Quare pulchrè idem Basil. homil. in Iulittam mar- 76.

Pulchrè S. Basil. docet quomodo in particulari omnia ad Dei honorē sint faciēda.

C tyrem citans huncApostoli locum: *Siue comeditis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia ad gloriam Dei facite*, ita nos adhortatur: *Accumbens mensæ ora: esitans panem largitori gratiam rependito: bibis vinum, memento eius qui illud tibi dedit ad lætitiam, & infirmitatum solamen: tunicam indueris, gratias agito benigno datori: suspicis in cælum & syderum pulchritudinem, procide Deo, & cole eum qui cuncta hæc in sapientia condidit. pari modo, oriente sole & occidente, in somno & vigilia, Deo gratias age, qui hæc omnia ad tuum commodum creauit, & ordinauit, vt creatorem agnoscas, ames & laudes.*

Sicut & ego per omnia omnibus placeo. *Vers. 33.*

Placeo, id est placere conor.

Id est, placere conor & satago, vt omnes ædificem, neminem offendam & scandalizem; licet actu nonnullis vel ignaris, vel æmulis, vel peruersis displiceam. *Placeo* enim significat hic actum inchoatum, siue studium placendi, iuxta can. 32. Vnde explicans subdit Apostolus, *Nō quærēs quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.*

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit Apostolus à secunda quæstione de idolothytis ad 3. quæstionem principalem, de velamine mulierum. quæsierant enim Corinthij à Paulo, an mulieres Christianæ essent velandæ necne? Respondet hic Paulus eas debere caput velare, maximè dum publicè orant, idque probat quinque rationibus. 1. est v. 5. & 14. quia hoc exigit honestas & verecundia muliebris. 2. v. 7. & seq. quia subditæ sunt viris. 3. v. 10. quia si nudo capite prodeant, offendent Angelos. 4. v. 15. quia natura dedit illis comam pro velamine. 5. v. 16. quia hac est Ecclesiæ consuetudo. 77. *Quinq; rationibus probat Paulus velanda esse capita mulierum.*

Altera parte capitis v. 17. agit de cœna Eucharistiæ, carpitque in ea abusum, quòd scilicet in agape, siue cœna communi diuites excluderent pauperes, & seorsim quisque cum suis genio & ebrietati indulgeret. Vnde v. 23. recenset Eucharistiæ à Christo institutionem, & scelus ac pœnam indignè ad illam accedentium, iubetque vt priùs quisque seipsum probet, antequam accedat.

1. IMitatores mei estote, sicut & ego Christi.

2. Laudo autem vos fratres quòd per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.

3. Volo autem vos scire quòd omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris, vir: caput verò Christi, Deus.

4. Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.

5. Omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum, vnum enim est ac si decaluetur.

6. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, velet caput suum.

7. Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam imago & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est.

8. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.

9. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.

10. Ideo debet mulier potestatē habere supra caput propter Angelos.

11. Verumtamen neque vir sine muliere: neque mulier sine viro in Domino.

12. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

13. Vos ipsi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deum?

14. Nec ipsa natura docet vos, quòd vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi:

15. mulier verò si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

16. Si quis autem videtur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.

17. Hoc

17. Hoc autem præcipio: non laudans quòd non in melius, sed in deterius conuenitis.

18. Primùm quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo.

19. Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.

20. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare.

21. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit: alius autem ebrius est.

22. Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? in hoc non laudo.

23. Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem,

24. & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.

25. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. hoc facite quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.

26. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis: mortem Domini annunciabitis donec veniat.

27. Itaque quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè: reus erit corporis & sanguinis Domini.

28. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.

29. Qui enim manducat, & bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit: non dijudicans corpus Domini.

30. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.

31. Quòd si nosmetipsos dijudicaremus, non vtique iudicaremur.

32. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

33. Itaque fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate.

34. Si quis esurit, domi manducet: vt non in iudicium conueniatis. Cetera autem, cùm venero, disponam.

COMMEN-

COMMENTARIVS.

Verſ. 1. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.*

COhærent hæc cum fine cap. præcedentis. q. d. Imitamini me, ô Corinthij, in eo, quòd dixi me quærere non quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant: in hoc enim animarum zelo ego Chriſtũ imitor, qui non ſua commoda quæſiuit, ſed noſtram ſalutem, cùm pro eâ è cælis in terram, & carnem noſtram deſcendit, laborauit, ſudauit, mortique & cruci ſe obtulit.

Verſ. 2. *Laudo autem vos fratres, quòd per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.*

Eſt hæc trãſitio, & præmunitio ad nouam quæſtionem, & admonitionem: quia enim Paulus ſequenti mox verſu carpere incipit Corinthiorum abuſus, de non velandis mulieribus, & quòd ad cœnã Euchariſticam temulenti ac diſcordes accederent, hinc correptionẽ ſuam de more præmollit, vt quaſi pilulam ſaccharo oblitã faciliùs & ſuauiùs eam capiãt & hauriãt Corinthij. Dicit ergo, *laudo vos, quòd per omnia mei memores eſtis,* græcè ὅτι πάντα μου μέμνησθε, id eſt, vt Eraſm. quod omnia mea memoria tenetis, vel vt Euthym. quòd omnium quæ mea ſunt memores ſitis. noſter intelligit τὸ κατὰ, id eſt ſecũdùm, per; ſed idẽ eſt ſenſus. omnia, intellige præcepta, documenta, monita, vt ſequitur. rurſum hęc omnia, id eſt pleraque omnia, nõ quidem ab omnibus, ſed à pleriſque melioribus & potioribus veſtrum obſeruantur: nam alioqui hac epiſtola nonnulla Corinthiorum vitia, ac in primis hoc cap. abuſum cœnæ Euchariſticæ, quaſi à ſuo & Chriſti præcepto diſſidentem, Paulus carpit & redarguit.

Sicut tradidi vobis præcepta mea.

Græcè, παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, id eſt vt etiam Beza vertit, tradidi vobis traditiones. Vnde cùm hæ non ſint ſcriptæ ab Apoſtolo; nec enim alia prior hac (eſt enim hæc prima) Pauli ad Corinthios extat epiſtola, qua haſce traditiones eis præſcripſerit: hinc manifeſtè ſequitur, non omnia quæ fidem & mores ſpectant, eſſe ſcripta in ſacra Scri-
78. ptura, ſed multa viua voce tradidiſſe Paulũ
Multa viua voce ab Apoſtolis tradita ſunt.
& Apoſtolos, vt diſertè docet Paulus hoc verſu, & clariùs v. 23. & vlt. idque patet, quia antequam ſcripta eſſent ea, quæ de cœna alijſque hic ſcribit Apoſtolus, eadem tamen à Paulo & à Chriſto, vt ipſe ait v. 23. præcepta ſeruare tenebãtur Corinthij. Eadem eſt ratio eorum, quæ ſolùm tradita, nec vnquã
79. ſcripta ſunt. lex enim tradita æquè obligat
Lex tradita æquè obligat ac ſcripta.
atque lex ſcripta. ita ex Chryſoſt. Theophyl. & alij.

Verſ. 3. *Volo autem vos ſcire, quòd omnis viri caput Chriſtus eſt, caput autem mulieris vir: caput verò Chriſti Deus.*

Hic materiam de velãdis mulieribus aggreditur Apoſtolus: pro quo nota, Corinthiæ
A mulieres non tãtùm luxui, ſed & cultui Veneris erant addictiſſimæ, adeò vt quotidie 80.
Nota luxum & idololatriã mulierum Corinthiarum.
mille puellas in honorem Veneris, ad ipſius templum lenonibus & lenocinio exponerẽt, vt dixi cap. 6. in fine, idque ſibi honori & pietati ducerent, putarentque ſe hoc modo Deam Venerem ſibi ſuiſque ad felix matrimonium ineundum, vel continuãdum conciliaturas. Hinc conſequenter erant impudentes, & amaſiorum illices, quos vt ad ſui amorem allicerẽt, aperto vultu, oculis, & capite incedebant, ſuam formam oſtentantes, adeò, vt hic mos, Corinthi, honeſtus, decens & elegãs haberetur, & Chriſtianæ mulieres eũdem morem, quaſi patrium, ſibi retinendum cenſerent. Monuerunt hac de re Pau-
B lum nonnulli Corinthij cordatiores, hancque quæſtionem ei propoſuerunt, an Chriſtianis fœminis liceat, vel conueniat nudo capite incedere, & verſari, maximè in Ec- 81.
Non licet mulieri nuda capite incedere.
cleſia? Paulus Reſpondet id non decere, nec licere, idque incipit hic probare; eſtque hæc 1. eius ratio: mulier eſt ſubiecta viro, quaſi capiti ſuo; ergo velanda eſt: e contrario vir eſt ſubiectus Deo, tanquam gloria & imago Dei; ergo vir non eſt velandus. conſequentiam vtramque probabit v. 7. & 10. Nota *caput* hic idem eſt quod dominus, ſuperior, rector: ſic Chriſti hominis, ſiue humanitatis Chriſti caput & rector eſt Deus, caput, ſcilicet heterogeneum, ſiue alterius naturæ, & tranſcendens: Chriſtus verò proprium &
C homogeneum eſt caput Eccleſiæ, idq; quatuor modis ait D. Thom. 1. ratione confor- 82.
Quatuor modis Chriſtus eſt caput Eccleſiæ.
mitatis naturæ cum alijs hominibus: Chriſtus enim vt homo, eſt caput Eccleſiæ. 2. ratione perfectionis gratiarum. 3. ratione ſublimitatis ſuper omnem creaturam. 4. ratione influentiæ in omnes, & maximè in Eccleſiam. ſic vir quatuor modis eſt caput mu- 83.
Quatuor modis vir eſt caput mulieris.
lieris, inquit D. Thom. *Nam primò, vir eſt perfectior muliere, non ſolùm quantum ad corpus, quia, vt philoſophus dicit in libro de generatione animalium, Fœmina eſt mas occaſionatus, ſed etiam, quantum ad animæ vigorem, ſecundùm illud Eccleſ. 7. Virum ex mille reperi vnum, mulierem ex omnibus non inueni. 2. quia vir naturaliter ſupereminet fœminæ, ſecundùm illud Epheſ. 5. Mulieres viris ſuis ſubiectæ ſint, ſicut Domino,*
D *quoniam vir caput eſt mulieris. 3. quia vir influit gubernando mulierem, ſecundùm illud Geneſ. 3. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. 4. vir & fœmina conformes ſunt in natura, ſecundùm illud Geneſ. 2. Faciamus ei adiutorium ſimile ſibi.*

Omnis vir orans, aut prophetans velato capite deturpat caput ſuum: omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite deturpat caput ſuum: vnum enim eſt, ac ſi decaluetur. *Verſ. 4.* *Verſ. 5.*

Eſt hæc ſecunda ratio: Turpe eſt viro velari, adeoque honeſtas, libertas, & virilitas viri requirit, vt vir caput non velet, ſed illud apertum liberumque exponat. è contrario turpe eſt mulieri non velari: nam honeſtas

nestas & pudor muliebris requirit, vt mulier velet caput suum; ergo mulier velanda est, non autem vir.

Nota *τὸ mulier orans aut prophetans: prophetans* enim hic non sumitur propriè, vt idem sit quod propbetiam proloquens, aut explicans; sed impropriè, idemque est, quod sacris hymnis & psalmis Deum laudans, eosque Deo decantans. Nam loquitur hic Paulus de publico conuentu, vbi non permittit mulieri loqui, nec docere, sed bene canere, cùm scilicet totus cœtus canit. Sic propheta pro cantore capitur 1. Paralip. 25. v. 1. 1. Reg. 10. v. 10. Sic Saul dicitur fuisse inter prophetas, id est, inter cantores, Dei laudes canentes. Sic filij prophetarum in libris Regum dicuntur ij, qui Dei laudibus & cultui seruiebant. Aliqui sic explicant, *prophetans*, id est prophetiam audiens: verùm nusquam sic capitur prophetare passiuè, sed semper actiuè. Rursum mulierem hic quamlibet intelligit Apostolus, scilicet tam virginem & innuptam, quàm nuptam & corruptam. omnes enim omnino velari iubet, vt docet Tertullianus libro de velandis virginibus, capite 4. & 5. additque ita Paulũ intellexisse Corinthios, qui vsque hodie, inquit, ex Pauli pręcepto velant non tantùm coniuges, sed & virgines suas.

Propheta hic idem est quod cãtor.

Deturpat.

Græcè *καταισχύνει* id est dedecorat, probro afficit caput suum. quasi dicat, Si non velet se mulier in templo, facit contra naturalem honestatem & verecundiam illi inditam à Deo:

Vnum enim est.

Perinde est, æquè turpe est mulieri, si non veletur, *ac si decaluetur.*

Vers. 6. *Nam si non velatur mulier, tondeatur.*

Τὸ nam hic non est causale, sed continuatiuum cum emphasi, idemque valet, quod Atque adeo, si non velatur mulier, tondeatur.

Tondeatur.

Græcè, *καὶ κειράσθω*, id est etiam tondeatur: quia par est turpitudo: scilicet tam turpe est mulieri non velari, quàm tonderi, vel decaluari. hinc inferunt hæretici: ergo perperam & turpiter religiosæ virgines tondentur.

Respondeo, neg. consequentiam: quia Apostolus loquitur in genere de mulieribus sæcularibus, maximè maritatis, ijs scilicet,
84. quæ publicè in templo spectantur; non autem loquitur de religiosis aut reclusis. Hæ enim rectè comam deponunt, vt ostendant primò, se omnem sæculi ornatum contemnere. Secundò, se non esse sub potestate viri, sed sponsum habere Christum. Isque mos fuit tempore S. Hieronymi, vt ipse ait epistola 48. ad Sabinianum. Idem faciebant
85. Nazaræi Numer. 6. Dices Concilium Gangrense can. 17. vetat religionis prætextu virgines tonderi.

Non est turpe religiosas mulieres tonderi.

Quas mulieres cõcilium Gangrense vetat tõderi.

Respondeo ex Sozomeno libr. 3. cap. 13. A canon iste loquitur non de religiosis, sed de hæreticis mulieribus, quæ relictis & inuitis maritis, quasi religionis pętextu, caput tondebant, & virilem habitum assumebant; has enim excommunicat, vt rectè demonstrat Baron. in fine tomi 4. Annalium. Adde, religiosas pro coma habere sacrum velum. Vbi notandum est, licet Theodosius Imperator lege 27. de Episcop. & Cler. codice Theodosiano, vetuerit in Occidente virgines tonderi, illas nimirum quæ iuniores essent, quæque extra monasterij claustra, in sæculo publicè castitatem & vitam quasi religiosam profiteri vellent, idque ob periculum scandali, si, vti subinde fiebat, contingeret eas resilire, & labi. nam, vt bene aduertit Baronius, anno Christi 390. (hanc B quoque legis huius causam assignat Sozomenus libr. 7. cap. 16.) eodem anno lata ęst à Theodosio lex hæc, quo Constantinopoli matrona illa nobilis, & iuuencula, diaconissaque, vt videtur, à diacono in Ecclesia vitiata, cùm de more iussu confessarij, publicam quorundam peccatorum confessionem perageret, longiùs progressa, etiam hoc fornicationis peccatum confessa est, magno populi scandalo: qua de causa Nectarius hũc publicum pœnitẽtiarium, & publicam confessionem sustulit: tamen communis vsus semper fuit in Ecclesia, vt virgines dum religionem ingrediuntur, tondeantur. Vnde in Ægypto & Syria crines resecare solitas virgines Deo sacras, docet Hieronym. dicta epistola 48. *Moris est*, inquit, *in Ægypti & Syria* C *monasterijs, vt tam virgo quàm vidua, quæ se Deo vouerint, & sæculo renunciantes omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matribus offerant desecandum, non intecto postea, contra Apostoli voluntatem, incessuræ capite, sed ligato pariter atque velato.* Tabennesiotas quoque sanctissimas virgines, quas sanctus Pachomius ab angelo monitus instituit, idem factitasse, auctor est Palladius in Lausiaca; imò S. Basil. in reg. monachorum præscribit, vt in ipsa initiatione conuersionis monasticæ capita radant. Hunc enim habitum decere eum, qui luget peccata.

86. *Quas Theodosius vetuit tonderi?*

87. *Quare publica cõfessio sublata est.*

88. *Mos fuit in Ægypto & Syria religiosas tonderi.*

Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam imago & gloria Dei est. *Vers. 7.*

Est hendiadis. Sicut enim dicit Poëta, *aurum frenosque momordit*, D id est frænos aureos momordit: sic dicit hic Apostolus, quòd vir sit Dei imago & gloria, id est imago gloriæ vel gloriosa, in qua scilicet maximè elucet Dei maiestas & imperium. est enim vir in supremo rerum gradu collocatus in hoc mundo, & tanquam secundarius aliquis Deus, dominans omnibus. Hæc est maior propositio syllogismi Paulini, sub qua hanc subsume minorem: atqui gloria Dei reuelanda est, hominis verò gloria occultanda est; ergo cùm mulier sit gloria viri; vir, verò Dei; sequitur, quòd mulier velanda sit, non vir. S. Anicetus epist. ad Episc. Galliæ, hanc Apostoli sententiam intelligit maximè de viris qui sunt in clero,

89. *Laus viri est, quod sit imago & gloria Dei.*

seu

seu de sacerdotibus, qui ex ordinatione Apostolorum non tantùm aperto capite, sed & tonso instar coronæ esse debent, vti fuit S.
90. *Corona Sacerdotis quid significet.*
Petrus, ait Beda lib. 5. hist. Angl. c. 22. & Gregor. Turon. lib. de gloria confessorum cap. 28. vt scilicet repræsentent, & quasi gestent coronam spineam Christi, & opprobrium S. Petri, aliorumque Apostolorum, atque exinde coronam gloriæ in cælis expectent. Vbi nota, in veteri testamento summus Sa-
91. *Olim summus Sacerdos nudis pedib. & tecto capite sacrificabat, apud Christianos fit contrarium.*
cerdos nudis pedibus, & tecto capite, tiara nimirum redimitus, sacrificia & sacra peragebat, vt patet Exod. 28. 37. in nouo verò testamento sacerdotes Missæ sacrificium calceati, & nudo capite peragunt, quia, vt docet Epiphan. hæresi 80. quæ est Messalianorum, in nouo testamento Christus, qui caput nostrum est, nobis conspicuus & manifestus est, qui in lege veteri Iudæis erat velatus & absconditus. Apostolus tamen hic non solis clericis, sed omnibus viris in genere loquitur, vt patet.

Nota, non est contra hoc præceptum Apostoli, quòd sacerdotes nostri dum celebrãt, amictu vtútur inter vestes sacras. nunquam enim illo inter sacrificandum caput tegunt, *sed super os casulæ reuoluunt*, vt ait Rupert. l. 1. diuin. offic. cap. 19. Non est ergo amictus ad tegendum caput, sed ad repræsentandum superhumerale Pontificis in lege antiqua, vt scribunt Alcuinus & Rabanus: vel ad significandum velum quo Iudæi texerunt oculos Christi, Matth. 26. vt docent Dominicus Soto in 4. distinct. 13. quæst. 2. articulo 4. Hugo Victorinus libro secundo, de Sacram. cap. 4. & alij.

Sed vult Paulus abolere Gentilium morem, qui (quemadmodum primus instituerat Æneas, vt scribunt Plutarchus & Seruius) velato capite Dijs suis sacrificabant & supplicabant. Quod discrimen inter Christianos orantes & Gentiles annotauit in Apologetico Tertullianus. adeoque ipsas fœminas Romanas inter sacrificandum fuisse capite velatas testatur Varro lib. 4. de lingua Latina his verbis: *A ritu ricæ est dicta, quòd Romanò ritu, sacrificium fœmina cùm faciunt, capita velant.*

Mulier autem gloria viri est.

Id est, mulier facta est ad gloriam viri ex viro, velut eius opificium & imago: vnde illi subiecta est, & in signum subiectionis velanda.

92. *Quomodo mulier sit viri gloria.*
Nota, mulier, puta coniux, est viri gloria, id est gloriosa imago, vt dixi v. 7. quia Deus mulierem, scilicet Euam formauit ex viro, ad viri similitudinem, vt virum tanquam suum exemplar ipsa quasi imago repræsentaret. sita est hæc imago in mente & ratione; quòd scilicet mulier instar viri sit prædita anima rationali, intellectu, voluntate, memoria, libertate, capaxque sit omnis sapientiæ, gratiæ, & gloriæ, æquè ac vir, ac proinde mulier est imago viri, non propriè: nã mulier in anima rationali par est & æqualis viro, & vterq; scilicet tam mulier quàm vir facta est ad imaginem Dei; sed impropriè, & analogicè: quia scilicet mulier tanquam posterior, & inferior facta est ex viro, illiq; similis creata est. Vnde Apostolus non expressè dicit, mulier est imago viri, sed tantùm, *mulier est gloria viri*, quia nimirum, vt rectè annotauit Salmeron, mulier est insigne viri ornamentum, vtpote quæ viro data est, tum in adiutorium ad propagandum liberos, & ad familiam gubernandam, tum in materiam, & quasi ditionem, in quam vir exerceat suam iurisdictionem & dominium. Dominium enim viri non tantùm se extendit ad inanima, & animalia bruta, sed etiam ad rationalia, puta ad mulieres & coniuges.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Vers. 8.

Probat duabus rationibus vel indicijs, quòd mulier sit gloria viri, quasi capitis sui.

Primum est, quia mulier est viro posterior, & ex viro producta, ac consequenter vir est origo & principium, ex quo orta est mulier.

Secundum est: *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Vers. 9.

Vt scilicet esset viro in adiutorium, ad vitæ societatem, & prolis propagationem: sicut ergo vir est principium ex quo, ita est & finis, propter quem producta est mulier, ac consequenter mulier est gloria viri, non autem vir est gloria mulieris.

Ideo debet mulier habere potestatem supra caput propter Angelos. Vers. 10.

Ita Græca & Romana legunt, scilicet *potestatem*, non autem *velamen*, vti legunt aliqui.

Nota primò, potestas significat hic authoritatem, ius, imperiũ, principatum, non ipsius mulieris, sed viri in mulierem. alludit enim ad Gen. 3. 16. *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.*

Nota secundò, potestas metonymicè hic significat signum potestatis viri, id est velamen, quod in capite gestat mulier, vt significet se subiectam potestati viri, ac quasi virum suo capiti insidere, & dominari. Potestas ergo hic, actiuè ex parte viri, passiuè verò ex parte mulieris capitur. vide can. 30. velamen enim gestamen est illius, qui potestatem in alio reueretur: sicut enim caput nudum & liberum, signum est potestatis & dominij; ita si quis illud velet, signum est hanc potestatem in eo quasi velari, constringi, ac alteri astringi, & subijci. 93. *Quale signum sit caput velari?*

Nota tertiò, ab hoc velamine factum est, vt Latinis dicantur nubere mulieres, id est caput obnubere, siue velare, cùm in viri potestatem transeunt: contrà in viro etiam olim, pileus libertinæ conditionis erat insigne, teste Liuio in fine libri quadragesimi quinti: vnde serui in necessitate militiæ ascribendi, ad pileum, id est ad libertatem, vocari dicebantur. 94. *Pileus libertatis est insigne.*

Propter Angelos.

Primò ad literam sensus est, mulieres debere habere velamen super caput, ob reuerentiam Angelorum, non quòd illi corpus habeant, & ad libidinem incitentur, vti 95. *Angeli non incitantur ad libidinem.*

ſenſerunt olim Iuſtinus, Clemens, Tertull. hic enim eſt error, vt dixi Geneſ. 6. ſed quia mulieres Angelos teſtes habent honeſti pudoris, aut impudentiæ, item obedientiæ & inobedientiæ ſuæ. ita Chryſoſtomus, Theophylactus, Theodoretus, ſanctus Thomas, Anſelmus.

96. *Qui per Angelos hic intelligãtur.* Secundò, Clemens lib. 2. hypotypoſeon, per Angelos viros bonos & ſanctos accipit.

Tertiò, Ambr. Anſel. S. Tho. accipiunt Sacerdotes & Epiſcopos, qui Apoc. 2. vocantur Angeli, ne ſcilicet eos mulieres non velatæ forma ſua ad libidinem prouocent. Vnde Clem. libr. 2. Pædag. c. 10. hic præcipi putat, non tantùm vt caput tegant, ſed & frontem vultumque velamine obumbrent, quod honeſtiores in templis facere videmus. Verùm B primus ſenſus maximè literalis eſt & genuinus. Eſt hæc tertia ratio, qua probat Paulus mulieres eſſe velandas, videlicet quia id exigit reuerentia Angelorum, præſertim in templo. Angeli enim templum oberrant, & ſingulorum habitum, geſtus & vota explorant. audi quid hac de re S. Chryſoſt. contigiſſe, non ſemel, ſed ſæpiùs narret S. Nilus S. Chryſ. diſcipulus epiſt. ad Anaſtaſium: *Ioannes*, inquit, *Sacerdos admirandus Eccleſiæ Conſtantinopolit. & totius orbis ſplendor, vir animi perſpicacis,*

97. *Angeli ſunt in templo & ſacrificio miſſæ.* *omni fere tempore videbat domum Domini refertam Angelorum cœtu, & tunc in primis cùm diuinum & incruentum ſacrificium offerebatur, quo quidem tempore ſtupore & lætitia plenus, rem præcipuis amicis enarrauit: cùm cœpiſſet*, inquit, *Sacerdos S. ſacrificium, plurimæ* C

98. *Qua reuerentia Angeli interſint ſacrificio miſſæ.* *ſtatim ex illis virtutibus deſcendentes, ſtolis induta ſplendidiſſimis, nudis pedibus, intentis oculis, prona altari magno cum ſilentio & reuerentia, quoad reuerendum illud myſterium expletum fuit, circumſteterunt. Deinde huc illuc ſingulæ diffuſæ, per totam domum Epiſcopis, Presbyteris, & Diaconibus diſtributionem corporis, & pretioſi ſanguinis miniſtrantibus adheſerunt, ſatagentes & ſedulò adiuuantes.*

99. *Mulieres nō ſolùm Chriſtianæ ſed & Iudææ atq; Gentiles ſolent velare caput.* Nota, ad pudorem & honeſtatem, olim etiam ante Chriſtum, velamine vſas eſſe mulieres Iudæorum, & Gentium, Troianas, Romanas, Arabes, Lacænas. Vnde Valerius Maximus libro ſexto, capite tertio, horridum narrat C. Sulpitij maritale ſupplicium, qui vxorem dimiſit, quòd eam capite aperto foris verſatam cognorat.

100. *Sulpitius vxorē dimiſit quia capite aperto foris verſabatur.* Tertullianus libro de veland. virginibus D capite decimoſeptimo: *Iudicabunt nos*, ait, *Arabiæ fœminæ ethnicæ, quæ non caput tantùm, ſed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo librato contentæ ſint dimidia frui luce, potiùs quàm totam faciem proſtituere.*

101. *Fœminæ Arabicæ totā faciem tegebant.* Idem Tertullianus de corona militis capite quarto: *Iudæis fœminis*, inquit, *tam ſolenne eſt velamen capitis, vt inde cognoſcantur.*

De Lacænis Plutarchus in Apophthegm. Laconicis in Charilla, teſtis eſt, quòd eorum virgines aperta facie, viris iunctæ mulieres, velata facie prodire ſolitæ ſint; vt ſcilicet illæ maritos inuenirent, iſtæ viros habentes alijs placere non curarent. Sed ſicut & probro adſcribitur Lacænis, ait Clemens libro ſecundo Pædagog. capite decimo, quòd

A ſuper genua tantùm veſtes deductas induerent, ita nec earum virgines aperta facie prodeuntes laudantur; quòd hic virgineus pudor quaſi venalis expoſitus proderetur.

Rurſum ſecundo, Tertullianus libro de velandis virgin. capite ſecundo, culpat eas, quæ tenui velo vtebantur, quòd illud irritamentum magis ſit libidinis, quàm tegumentum pudoris, gentilium potiùs fœminarum vſu, quàm Chriſto credentiũ cõparatum: & capite duodecimo, nundinatrices quaſi pudicitiæ habet illas, quæ conſilium formæ à ſpeculo peterent: & ſpeculum olim vitaſſe Chriſtianos, ſatis indicat ſanctus Iuſtinus ad Seuerum de vita Chriſtiana. Denique hoc fine ſcripſit Tertullianus librum de velan- 102. *Culpantur virgines tenui velo vtentes.*

B dis virginibus, vt probet omnes, non tantùm nuptas, ſed & innuptas, etiam ſæculares, non obſtante quauis conſuetudine, velandas eſſe: quia id præcipit hic Apoſtolus; & ſic, ait capite quarto; intellexerunt Corinthij, qui vſque hodie velant virgines ſuas: & rationes Apoſtoli omnibus omnino mulieribus conueniunt; vt meritò abuſus cenſeri & corrigi debeat, quòd nonnullis in locis virgines nudo plane capite incedunt, ſcilicet vt formam oſtentent, & ſponſum captent, cùm reuera tum alios, tum ſeipſas caſtitatis periculis exponant, & lenonum fraudibus ſeſe in dies obijciant; vnde tot pudicitiæ naufragia videmus & audimus. 103. *Virgines nudo capite incedentes ſe & alios periculo caſtitatis exponunt.*

C Hinc tertiò olim habitus ſacrarũ virginũ fuit flammeum, ſeu ſacrum velum, de quo Tertullianus de veland. virgin. capite decimo quinto: *Pura*, ait, *virginitas ſemper timida oculos fugit, confugit ad velamen capitis, quaſi ad galeam, contra ictus tentationum, contra iacula ſcandalorum, contra ſuſpiciones & ſuſurros*: additque hæc vela ſolenniter ſolere benedici, indeque virgines dici Deo nuptas & deſponſatas. Vnde & Innocentius Primus ad Victricium epiſt. 2. c. 12. *Quæ*, inquit, *Chriſto ſpiritualiter nubunt, & à Sacerdotibus velantur.* Adhæc olim hæ virgines pulla veſte induebantur, & operiebantur pallio. E contrario viri Chriſtiani habitum priſcum ita pingit Lucianus in Philopatro, *pallium putre, ſine calceis*, (nudipedes ergo, vel certè ſoleis olim incedebant Chri- *Flammeum virginum.* 104. *Quis olim fuerit veſtitus virginū. Quis viri Chriſtiani.*

D ſtiani, vti iam Capucini) *& tegmine, nudo capite, detonſa coma.*

Veruntamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro in Domino. Verſ. 12.

Refer hæc non ad verſum proximè præcedentem (quem proinde apte Biblia Plantini parentheſi intercipiunt) ſed ad ſuperiorem, verſ. nonum: quod enim ibi dixit, mulierem creatam eſſe propter virum, ne viris ſuperbiendi, mulieribus ſibi indignandi occaſionem dediſſe videatur Apoſtolus, hic mitigat, dicens, neque mulierem ſine viro, nec virum ſine muliere eſſe poſſe in coniugio: alter enim alterius, vtpote coniugis, ope indiget; idque *in Domino*, id eſt Domino ita volente & diſponente, vel per Domi-

Dominum, & Domino authore. ita Ambrosius, & patet ex versu seq. Posset secundò sic accipi, *in Domino*, scilicet Christo, hoc est, in re & lege Christiana. Vide can. 25. & 37. quasi dicat, Ad normam Christianæ legis, & ordinationis diuinæ vir & mulier inuicem se iuuent, filios procreent, eosque pie educent. videtur enim submonere coniuges sui officij, & Christianæ pietatis.

Vers. 12. *Nam sicut mulier*, prima Eua, *de viro formata est, ita & vir per mulierem.*

Concipitur, formatur, nascitur, propagatur: *omnia autem ex Deo* fiunt, ordinantur, & disponuntur.

Vers. 14. *Nec ipsa natura docet vos.*

Id quod præcedit, scilicet decere mulierem non velatam orare, sed potiùs eius contrarium, scilicet id quod sequitur:

Vers. 15. *Quòd vir si comam nutriat, ignominia est illi: mulier verò si comam nutriat, gloria est illi.*

Hebræi enim qualis erat Paulus, concisè loquuntur, & mulier subaudiunt, vt dixi can. 38. Vnde Græca, & quædam Latina clarius per interrogationem hæc legunt, ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς? hoc est, vt Syrus, anne, vel nonne ipsa natura docet vos? noster interpres non legit ἢ οὐδὲ, sed οὐδὲ tantùm.

Vir si comam nutriat, ignominia est illi.

105. *Alere comã effœminati est in viro.*

Quia alere comam est contra decus virile, est animi mollis & effœminati, ni fiat valetudinis, aut frigoris causa. hinc sanctus Augustinus libro de opere monachorum, refellit monachos quosdam, qui comam promissam habebant vsque ad humeros, vt speciem & nomen sanctitatis captarēt. Rursum virum decet aperto capite orare, mulierem velato, vti hactenus probauit Apostolus: ergo mulier comam alere debet, non autem vir: coma enim à natura data est illi pro velamine. comam longam & promissam hic intellige, qualis est mulierum.

Nota, vt mulier comam alat, non autem vir, non est absolutè præceptum naturæ, aut diuinum, aut ecclesiasticum. Vnde vt dixi versu sexto, fœminæ religiosæ comam

106. *Vnde Gallia dicta est Comata?*

resecant, è contrario Gentes nonnullæ olim comam in viris habebant pro decore & ornamento, vt Galli, à quibus dicta est Gallia Comata, & Achiui, quos passim Ho-

107. *Primum sub Scip. Africano Romani vsi sunt tonsoribus.*

merus vocat καρηκομόωντας Ἀχαιούς, id est crinitos Achæos. Romani quoque prisci comam alebant, & serò, nimirum sub tempora Scipionis Africani, tonsoribus vti cœperunt. Primi tonsores ex Sicilia, inquit Plinius libro septimo, capite quinquagesimo nono, in Italiam venerunt, anno post Romam conditam 454.

108. *An præceptũ sit alere comam in muliere.*

antè intonsi fuere. Lycurgus quoque Lacedæmones voluit comam retinere. Paulus ergo non præceptum hic, sed honestatem & decentiam naturæ insinuat, scilicet naturaliter decere, vt fœmina cùm in publicum prodit, comata & velata prodeat, non autem vir: hanc tamen naturæ decentiam Paulus hic sancit, & instar præcepti à Corinthijs seruari vult, vnde subdit:

Hoc autem præcipio. Vers. 16.

Est hæc quarta ratio probans mulieres esse velandas, petita ab ipsa natura, quæ mulieri comam dedit pro velamine, vt doceret eam esse velandam.

Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus. Vers. 17.

Contentiosus, vt scilicet contendat, non veritatis, sed gloriæ & victoriæ studio (hoc enim significat Græcum φιλόνεικος) fœminas Christianas velandas non esse, cùm in templo orant, sed pristinum Gentilium morem, & nuditatem retinere debere.

Hoc autem præcipio: non laudans quòd non in melius, sed in deterius conuenitis.

Quasi dicat, Hoc de velandis mulieribus ita præcipio, vt interim vos non laudem in eo quod sequitur, scilicet, *quòd non in melius, sed in deterius conuenitis*: quod quid sit, explicat v. seq. dicens:

Conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos. Vers. 18.

Vbi nota nomen *Ecclesiam*: inde enim sequitur, iam tunc tempore Pauli fuisse ecclesias & templa. Vide de prisca ecclesiæ forma, picturis, cruce, distinctione loci fœminarum, virginum, virorum, Baronium in hunc Apostoli locum. Transit hic Apostolus à velamine mulierum, ad abusus Corinthiorum in cœna Eucharistica corrigendos.

109. *Tempore Pauli tẽpla fuerunt.*

Nam oportet & hæreses esse. Vers. 19.

Spectata nimirum humana inconstantia, superbia, nouitate, & pronitate, qualis erat Corinthiorum, vt dicerent, Ego Pauli, ego Apollo, Deo permittente ad suorum probationem, necesse est & oportet, sequi hæreses. ita Caietanus, Ambrosius, Chrysostomus.

110. *Qua ratione oporteat hæreses esse.*

Hæreses.

Hoc est, schismata & sectas, tum in fide, tum in moribus, quales erant hic apud Corinthios in cœna Eucharistica, nimirum de loco recumbendi, de tempore cœnæ inchoandæ, de cibis & potibus, de socijs & conuiuis: nam in cœna Dominica & agape, Corinthij diuites excludebant pauperes, & seorsim illam peragebant, vt patet ex sequent.

111. *Quæ schismata apud Corinthios in cœna Eucharistica fuerint?*

Vt & qui probati sunt, qui probi, solidi, ac firmi sunt, *manifesti fiant.*

Tempore enim hæreseos & schismatis manifestatur, quinam in fide & pietate fundati, & constantes sint, vti hic apud Corinthios manifestabatur constantia & patientia pauperum, quos diuites aspernabantur: rursum modestia & charitas diuitum illorum, qui oderant schismata, & pauperes

112. *Fructus hæresis.*

ad cœnas,& agapes suas aduocabant. ita ex Chrysostomo Theophylactus, & Oecumenius.

Vers. 20. *Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare.*

Quasi dicat, Dum conuenitis tali modo ad Eucharistiam,&cœnam Christi Domini,iam vestra cœna non est cœna Dominica, vti esse solebat; & vestrum manducare, iam non est Dominicam cœnam manducare,vti olim erat; non instituitis cœnam Domini (qui omnes Apostolos, quin & Iudam cœnæ suæ sobriæ & piæ adhibuit) sed Bacchi, aut Martis. Conuenitis enim ad vos inebriandum,& pauperes excludendum: itaque quilibet in se ebrius, in pauperes verò violentus est. ita Anselm. Chrysostom. Theophylact. Potest secundò cum Vatablo & Erasmo Græcum οὐκ ἔστι, capi pro οὐκ ἔξεστι, *non est*, hoc est,non licet vobis Dominicam cœnam manducare,ob rationem quam subdit, sed prior sensus penitior est & neruosior,magisque pungit Corinthios.

Vers. 21. *Vnusquisque enim suam cœnam præsumit.*

Quid τὸ præsumit? I. Explic. & genuina. Primò sanctus Augustin. epistola centesima decimaoctaua, *præsumit*, inquit, hoc est, sumit ante synaxim. hoc enim propriè est præsumere:& quia ad hanc præsumptionem tollendam, iubet versu 33. vt inuicem sese expectent, scilicet in cœna ante S. synaxin. nam in ipsa sacra synaxi, vel post eam, non videtur opus fuisse expectatione, cùm ea non celebraretur, nisi postquam omnes conuenissent, eamq; promiscuè sumebant pauperes misti diuitibus.

113. *Quare olim ante Eucharistiam instituerint Christiani cœnã communem.* Vbi nota, tempore Pauli, Christiani, vt imitarentur Christum (qui post cœnam agni,& communem, Eucharistiam instituit) ante cœnam Eucharisticam, instituebant cœnam communem omnibus Christianis, tam pauperibus, quàm diuitibus, idque in mutuæ & christianæ charitatis symbolum. Perdurauit hic mos in nonnullis Ecclesijs per multa sæcula: nam Sozomeni adhuc tempore, vt ipse narrat libro septimo historiar. capite vigesimo nono, in Ægypto, multis vrbibus & pagis, sumpta cœna vulgari, exemplo Christi, celebrabant & sumebant S. synaxin. Idem de alijs quibusdam Ecclesijs indicat Concilium Carthaginens. III. can. vigesimonono. Hunc morem, vbi & quamdiu permissus fuit, non taxat hic Apostolus, sed eius abusum, in ijs, qui in hac cœna se inebriabant, sinentes alios pauperiores esurire. hoc enim taxans, subdit: *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est*, &, *qui manducat indigne*, hoc est, in peccato mortali ebrietatis,& contemptus pauperum, *reus erit corporis & sanguinis Domini.* Rursum concludens v. trigesimotertio; *Itaque fratres*, inquit, *cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis.* Scilicet, dum conuenitis, vt cœnam Dominicam, siue Eucharisticam manducetis, vt dixit v. 20. ergo loquitur de conuentu qui fie-

A batante, non autem post cœnam Eucharisticam.

II. Explic. Secũdo tamen alij accipiunt τὸ *cœnam suam præsumit*, de agape post S. synaxin. Pro quo nota in primitiua Ecclesia, ad imitationem cœnæ Christi, solitos ditiores post sanctam communionem, cœnam in Ecclesia instruere omnibus, tam diuitibus, quàm pauperibus, in charitatis symbolum, ideoque agape vocabatur, quasi dicas, Charitas: sed refrigescente charitate, crescente multitudine fidelium, res abijt in abusum. diuites enim priuatim suam cœnam præoccupabant, & instruebant sumptuosissimè etiam ad ebrietatem, pauperibus vel exclusis, vel non expectatis, multò minus inuitatis, vt significatur versu trigesimo tertio: & hoc videtur B hic taxare Apostolus. Vide Chrysostomum in moral. sub finem homiliæ vigesimæ septimæ, Tertullian. apolog. 29. & Baronium hic. 114. *Quid sit agape & quo tempore fiebat?*

Verùm prior explicatio verior & solidior est, ob rationes ibi allatas. agape enim hæc, tempore Pauli, fiebat, non post, sed ante sacrã synaxin: licet paulò post prima hæc Ecclesiæ tempora, scilicet cùm Ecclesia sanxit, vt Eucharistia ob reuerentiam, nonnisi à ieiunis sumeretur, post Eucharistiam celebrata sit hæc agape; vt patet ex Tertulliano & Chrysostomo iam citatis, & ex Augustino epistola centesima decimaoctaua. vnde pari ratione hic Apostoli locus, ijs qui post Eucharistiam celebrarunt agapem, accommodari potest. 115. *Quando, & quare præcepit Ecclesia S. Eucharistiam à ieiunis sumi?* C Apostolus enim taxat ebrietates & arrogantias diuitum in agape, siue ea fiat ante, siue post Eucharistiam. Quare ineptè Nouantes aliqui hunc Apostoli locum torquent contra missas priuatas, in quibus solus Sacerdos communicat, quia scilicet nemo alius vult communicare; eos enim non excludit: imò optat Ecclesia, ait Concilium Tridentinum, sessione vigesima secunda, cap. 6. & canon. 8. vt qui Missam audiunt, etiam communicent. Nam Apostolus hac de re hic non agit, nec de cœna Eucharistica loquitur, sed de vulgari & communi, siue agape, vti ostendi. 116. *Malè hunc locum torquent Nouantes contra missas priuatas.*

Vers. 22. *Præsumit ad manducandum.*

Præsumit manducare, vel præsumit manducando, scilicet suam cœnam. est Hebrai- D smus.

Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis: & confunditis eos, pudore afficitis pauperes, *qui non habent?*

Opes & delitias, quas in commune symbolum cum diuitibus conferant. quasi dicat, Si vultis conuiuari,& genio indulgere, inter æquales domi id facite, non in Ecclesia. Si enim in Ecclesia id facitis, dupliciter peccatis,

Primò, quòd Ecclesiam vestra crapula contaminetis & polluatis.

Secundò, quòd pauperes negligendo & pudefaciendo, Ecclesiam christianam, quæ communis est pauperibus & diuitibus, diuidatis & discindatis.

Ego

Verſ. 23. *Ego enim accepi à Domino; quod & tradidi vobis.*

117. *Vis & veritas traditionum.* Non ſcripto, vt patet, ſed viua voce. Nota hunc locum pro traditionibus, quas orthodoxi verbo Dei ſcripto adiungendas docent.

Verſ. 24. *Quoniam Dominus Ieſus in qua nocte tradebatur*, à Iuda & Iudæis in mortem & crucem, *accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite, & manducate, hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur.*

118. *Quinque actiones Christi in institutione Eucharistiæ.* Nota hic quinque actiones Chriſti. Primò Chriſtus accepit panem. Secundò gratias egit Patri. Tertiò panem benedixit, vt habet S. Matth. c. 26. v. 26. Quartò panem fregit. Quintò porrexit, & inter porrigendum dixit: *Accipite & manducate, hoc eſt corpus meum.* Hæc enim verba tam porrigentis ſunt, quàm conſecrantis. Hinc ruit argumentum Caluini:
Obiectio Caluini. Omnia inquit, verba hic, ſcilicet *accepit, benedixit, fregit, dedit*, reſpiciunt, & referunt panem: ergo panem acceperunt & comederunt Apoſtoli, non corpus Chriſti.

Reſpondeo ad antecedens, hæc verba referunt panem, non qui manebat panis, ſed qui inter dandum, vi verborum & conſecrationis Chriſti, conuertebatur in corpus Chriſti.
119. *Resp. & oſtenditur qua ratione hæc verba Accepit, benedixit, fregit, &c. ad panem referantur.* Sic dicere potuiſſet Chriſtus in Cana Galilææ: Accipite, & bibite; hoc eſt enim vinum; ſi per hæc verba mutare voluiſſet aquam in vinum. Sic vulgò dicimus, Herodes S. Ioannem incarcerauit, occidit, ſepeliuit, vel ſepeliri permiſit, cùm tamen non incarcerauit eundem, quem ſepeliuit; quia hominem incarcerauit, cadauer verò occiſi ſepeliuit. Talis ergo, & conſequenter æquè vulgaris, eſt hæc Euangeliſtarum & Pauli de Euchariſtia locutio.

Nota ſecundò, ex eo quòd Chriſtus ait: *Accipite, hoc eſt enim, &c.* hinc videri Chriſtum vnum panem accepiſſe, eumque inter conſecrandum fregiſſe in 12. partes, ſimulque ſingulis Apoſtolis vnam diſtribuiſſe, quam quiſque videtur manu accepiſſe. Vnde & diu in Eccleſia Chriſti-
120. *Quare & quando in manus data Christianis Eucharistia.* anis fidelibus Euchariſtia in manus data fuit, vt patet ex Tertulliano libro de ſpectaculis, ex Cyrillo Ieroſolymitano Catecheſi quinta Myſtagogica, ex ſancto Auguſtino ſermone 244. Poſtea tamen, periculi & reuerentiæ cauſa, in os data eſt Euchariſtia.

Hoc eſt corpus meum.

Hæretici tropum, alij metonymiam, alij alium eſſe volunt, & hunc eſſe ſenſum:
121. *Aſtruitur veritas horum verborum. Hoc eſt corpus meum. Primum argum. probãs in his verbis non eſſe tropum.* Hoc eſt figura corporis mei, aut hoc ſignificat corpus meum. Sed nullum hic eſſe tropum, patet primò ex demonſtratione pronominis *(hoc)* & ex voce, *corpus meum, & ſanguis meus*, adeoque ex tota ſententia, quę clariſſimè hoc ſignificat, vt clariùs dici nõ potuerit. Accedit quòd Chriſtus in vltimo hoc vitæ ſuæ die ſuum teſtamentum condiderit, & nouum æternumque fœdus inſtituerit, cùm rudibus & chariſſimis ſuis diſcipulis, quodque præſtantiſſimum Sa-

A cramentum, dogma pariter ac myſterium Chriſtianæ religionis fundarit, & exhibuerit; quæ omnia verbis clariſsimis proponi ſolent & debent. Quis enim credat ſummã Chriſti ſapientiam, ac bonitatem vltimis ſuis verbis dediſſe ineuitabilem occaſionem falſi dogmatis, & perpetuæ idololatriæ? quod ſanè fecit, ſi verba hæc tam clara: *Hoc eſt corpus meum*, tropicè tantùm & figuratè intelligi voluerit. Si enim ita eſt,
ergo tota Eccleſia iam per 1500. annos in 122.
grauiſsimo errore & idololatria verſata eſt, idque occaſione verborum Chriſti, quæ ita aperta ſunt, vt Lutherus ad Argentinenſes ſcribat: *Quòd ſi Caroſtadius mihi perſuadere potuiſſet, in Sacramento præter panem & vinum eſſe nihil, magno beneficio me ſibi deuinxiſſet; hac enim re valde papatui incommodaſſem. Verũ ego me captum video, nulla elabendi via relicta: textus enim Euangelij nimis apertus eſt, & potens, qui facilè conuelli non poteſt, multo minus verbis aut gloſſis è capite vertiginoſo conſictis ſubuerti.* Ita Lutherus. 123. *Lutheri de proprio & genuino ſenſu horum verborum teſtimonium.*

B

Et Philippus Melanchthon ad Fredericus Myconium: *Si pro corpore*, inquit, *figurã corporis accipias, quod non poterit eludi hac arte? Sic licebit totam religionis formam transformare.* Ita Philippus. *Teſtimoniũ Melanchthonis de eodẽ eodem ſenſu.*

Scilicet ſic cum Serueto Patrem, Filium, Spiritum ſanctum tria tantùm eſſe nomina vnius Dei, non tres perſonas; Chriſtum aſſumpſiſſe carnem, ſed phantaſticam, paſſum mortuumque, ſed tantùm per imaginem & phantaſma cum Manichæis interpretari licebit: denique dicere à pari quis poterit, non niſi per tropum Euangelia eſſe
C Euangelia, Chriſtum eſſe Chriſtum, Deum eſſe Deum, vt tandem, quod multis eorum contingit, nil credant. Vide quam hic feneſtram atheiſmo Sacramentarij aperiant. Veriſſimè dixit & prædixit Cardinalis Hoſius, hæreticos tandem fore atheos, & hæreſis omnis finem eſſe atheiſmum. 125. *Hæretici ſiunt athei.* Nimirum dum à Catholica fide ad hæreſim deſciſcunt, in eaque nihil inueniunt ſtabile, nihil conſtans, nihil ſolidum; quid reſtat, niſi vt hæreſim abijciant, nihil credant, fiatque id quod cecinit Pſaltes pſalmo 13. *Dixit inſipiens in corde ſuo, Non eſt Deus.* Vtinam id in dies non experiremur!

Rurſum non ſolùm Paulus, ſed & alij omnes, videlicet Matthæus, Marcus, Lucas,
D eodem modo iiſdemque verbis, *hoc eſt corpus meum, hic eſt ſanguis meus*, hãc cœnam & hiſtoriam enarrant, & Syrus interpres diſertiſſimè Marci 14. verſ. 22. איתוהי פגרי *ithai pagri*, hoc eſt ipſum corpus meum: nullus eſt qui tropum explicet, vel inſinuet, vt alibi ſolet vnus aliũ, cùm obſcurior eſt, explicare. *Teſtimonium Syri.* Quo argumẽto conuictus Eraſm. Cõrad. Pellicano, à quo ad zvvinglianiſmũ ſollicitabatur, ita reſcribit: *Ad id*, videlicet non eſſe in Euchariſtia verũ corpus Chriſti, *negans ſemper me poſſe animum inducere, præſertim cùm Euangelica atq; Apoſtolica litera tam euidenter nominent corpus quod datur, & ſanguinem qui effunditur.* Et infrà: *Si tibi perſuaſum eſt in ſynaxi nihil*

126. *Erasmus dicit se velle discerpi pro veritate Eucharistia.*

hil esse præter panem, & vinum; ego membratim discerpi mallim, & omnia perpeti, quam profiteri idem quod tu profiteris, nec patiar vt tui istius dogmatis me auctorem facias, vel comitem. Ita mihi contingat numquam à Christo seiungi, amen. ita Erasmus.

Secundum arg. principale probãs realem præsentiã Christi in Eucharistia.

Secundò, si in Eucharistia est, & manet panis; ergo figura panis successit figuræ agni. Quis autem perperam id fieri, & dici nõ videt? agnus enim occisus in lege veteri, clariùs significabat Christum patientem quàm panis in lege noua. Rursum frigidè, & ineptè agnus fuisset typus Eucharistiæ, quæ nudus est panis secundùm Caluinum. Quis enim non mallet agnum habere tam in se, quàm in figuram Christi, potiùs quàm panem?

127. *Tertium argum.*

Tertiò id magis patet in consecratione calicis: *hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis effundetur*, quod clarissimum est in græco B apud Lucam c. 22. Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον hoc poculum est nouum testamentum in meo sanguine, quod, scilicet poculum, pro vobis effundetur. τὸ enim ad ποτήριον referri debet, non ad αἵματι, cùm αἵματι sit datiui casus, τὸ verò nominatiui. Ergo poculum, siue calix sanguinis Christi pro nobis effusus est: ergo in calice hoc verè erat sanguis Christi, ita vt cùm calix hic effunderetur, non effunderetur vinum, quod fuit ante cõsecrationem, & post eam manet, vt volunt hæretici, sed effunderetur sanguis Christi qui erat in eo post consecrationem. Hoc enim significat *calix sanguinis qui pro vobis effundetur*. C Alioqui calix vini, non sanguinis pro nobis effusus esset, nosque calice vini redemisset Christus, quod est absurdissimum. Id magis patebit ex versu sequenti. Nec dici potest cum Beza textum Græcum esse corruptum: quandoquidem omnes tam codices, quàm interpretes ita legunt, olimque legerunt.

128. *Quartum argum.*

Quartò omnes Euangelistæ, & Paulus, corpus hoc explicant, cùm addunt, *quod pro vobis datur*, aut vt Paulus, *quod pro vobis tradetur*, vel vt græcè est, κλώμενον, *quod pro vobis frangitur*. Atqui non figura corporis, sed verum Christi corpus pro nobis datum, traditum, fractum est: ergo verum Christi corpus à Christo datum est Apostolis. Rursum dicit Paulus, quòd *qui manducauerit hunc panem indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini*: ergo hic verè D est corpus, & sanguis Domini, cui iniurius est qui illud indignè tractat, ac sumit.

Quintum argum.

129. *Berengarius prius publicè docuit nõ esse verum corpus Christi in Eucharistia.*

Denique ita propriè vt sonant, hæc verba consecrationis explicant Patres Græci, & Latini omnium seculorum. Hic fuit sensus totius Ecclesiæ vsque ad Berengarium per annos 1050. tunc enim cœpit Berengarius, qui homo indoctus, sed gloriæ cupidus, vt noui Doctoris nomen assequeretur, primus publicè contrarium docuit. Nam Ioannes Scotus, & Bertramus qui ante Berengarium idem senserunt, obscuri fuerunt, & statim à Paschasio, Rabano, & alijs repressi sunt. Berengario hoc dogma quasi nouum in lucem proferenti, statim se opposuerunt A Lantfrãcus Cantuariensis Archiepiscopus, Guidmundus, Algerus, & totus orbis Catholicus. Vnde damnatus est Berengarij error in Concilio Vercellensi sub Leone nono, rursum in Turonensi sub Victore secundo, vbi præsens conuictus Berengarius publicè hæresim eiurauit: sed relapsus in Romano Concilio 113. Episcoporum sub Nicolao secundo, rursum conuictus, libros suos cremauit, & palinodiam cecinit, quæ habetur de consecratione distinctione secunda, cap. Ego Berengarius. Mox secundò relapsus, tertiò in Romano Concilio sub Gregorio septimo errorem suum damnauit, hac fidei professione quam refert Thomas VValdens. tomo secundo de Sacramentis cap. 43. *Ego Berengarius corde cre-* B *do, & ore confiteor panem & vinum conuerti in veram, & propriam, ac viuificatricem carnem, & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, & post consecrationem esse verum corpus, quod natum est de Virgine, & verum sanguinem Christi, qui de latere effluxit, non tantum per signum, sed etiam in proprietate naturæ, & veritate substantiæ.* Vtinam qui hoc tempore Berengarium errantem secuti sunt, sequantur & pœnitentem. Berengarij hæresim primus hoc sæculo reuocauit Andreas Carolstadius, cui statim sese Lutherus opposuit. Carolstadium secutus est Zuinglius, Zuinglium Caluinus, & tamen nullus fidei articulus ita omnium Patrum, totiusque Ecclesiæ consensu firmatus extat, C vt hic de veritate corporis Christi in Eucharistia.

130. *Quando dãnatus Berengarij error.*

131. *In quibus Concilijs cõuictus Berẽgarius hæresim abiurarit.*

132. *Professio fidei Berengarij circa Eucharistiam.*

133. *Carolstadius primus secutus est hoc sæculo hæresim Berengarij, & qui illum secuti.*

134. *In octo Concilijs est definita vera & realis præsentia corporis Christi in Eucharistia.*

Eundem Ecclesia in octo Concilijs generalibus definiuit, scilicet in Niceno 1. Niceno secundo, Romano sub Nicolao secundo, in Lateranensi, Viennensi, Constantiensi, Florentino & Tridentino: in prouincialibus etiam plurimis. Videat qui dubitat Ioannem Garetium, qui per singulas, hoc est sedecim à Christo annorum centurias testimonia omnium Patrum, & Conciliorum cuiusque seculi ordine recenset, quibus omnes aperte & vnanimiter hanc veritatem confitentur, affert etiam professionem eiusdem fidei Ecclesiæ Syriacæ, Æthiopicæ, Armeniacæ, Indicæ.

135. *Efficax argumentum Erasmi pro veritate Eucharistiæ.*

Videat & Bellar. de Eucharistia, exactè singulorum verba proferentem, & discuti- D entem. Sanè qui hos leget, videbit hanc omnium ætatum omniumque sæculorum Ecclesiæ fidem fuisse; vt meritò scripserit Erasmus ad Ludouicum Berum: *Numquã*, inquit, *mihi persuaderi potuit, neque poterit, Christum, qui veritas est & charitas, tamdiu passurum fuisse dilectam sponsam suam hærere in errore tam abominando, vt crustulum farinaceum pro ipso adoraret.*

136. *Quàm inepte errent hæretici circa veritatem Eucharistiæ, sibique cõtradicant.*

Atq; hic apparet Zvvinglij, Caluini, & similiũ ars & ingenium. Nouã illi inuehunt sectã & sententiam de Eucharistia; docent in ea reuera non esse corpus Christi, sed corporis tantum figuram. Vnde probant? è Scripturis: consulantur verba, legantur omnes Euangelistæ, legatur & Paulus; illisne fauent, an potiùs nobis, ac receptæ in Ecclesia senten-

tentiæ? quid aliud omnes ingeminant quàm corpus? idq; pro nobis traditū. quàm sanguinē? eumq; pro nobis effusū. Vbi hic vmbra? vbi figura? vbi typus? atqui, inquiunt, per figuram hæc verba exponi debent, fateare ergo verba Scripturæ non tibi fauere, tibi, inquam, qui non aliunde, quàm ex Scripturæ verbis Scripturæ mentem scrutandam doces. Vnde igitur probas ea per figuram exponi debere? si dubia essent & ambigua, vnde expositio petenda? quis litem dirimeret, nisi Ecclesia quæ columna est & fundamentum traditæ sibi à Patribus veritatis? quis? nisi veneranda Patrum antiquitas, maiorum traditio, & sæculorum priorum consensus? Citamus, & proferimus per singulas annorum centurias Patres, maiores omnes, Concilia nationalia, & Oecumenica quoque sæculo: omnes, & omnia verba Christi, vt sonant, accipiunt, damnant tropum & figuram. Quid ergo restat, nisi vt plana Scripturæ verba, planam & claram Patrum & totius Ecclesiæ, sæculis omnibus expositionem sequamini? & tamen mordicus in vestra tropica expositione persistitis. quæ Scriptura? quæ auctoritas? quæ ratio suadet? nulla, nisi hæc vna, quòd hæresis vestra ita elegerit, quodque Lutheri buccinam sequamini: sic mihi videtur, sic placet, *sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.* hæc

137. *Pertinacia hæreticorum.* vna hoc ipsum, & vestra omnia vobis & suadent & persuadent.

138. *Bene Melanchth. de veritate Eucharistiæ.* Melius proinde & saniùs hac in re Philippus Melanchthon libro de veritate corporis & sanguinis Domini: *Si ob rationes humanas*, inquit, *neges Christum esse in Eucharistia, quid dicet in tentatione conscientia? quam afferet causam discedendi à recepta sententia in Ecclesia? tunc ista verba, Hoc est corpus meum, fulmina erunt. quid hic opponet mens perterrefacta? quibus Scripturis, qua voce Dei se muniet, ac sibi persuadebit, necessariò hic fuisse interpretandam metaphoram, cùm verbum Dei præferri debeat iudicio rationis.* ita Melanchthon.

Catholici credentis veritatē Christi in Eucharist. securitas in die iudicij. Sanè in hora mortis, in die illa terribili, cùm sistemur tribunali Christi de fide & vita examinandi, si me roget Christus, cur credidisti corpus meum in Eucharistia? fidenter dicam: Domine credidi quod tu dixisti, quod me docuisti, tu verba tua per tropum non explicuisti, nec ego per tro-

139. pum explicare ausus fui. Ecclesia ea simpliciter accepit, & ego simpliciter accepi. hanc fidem, hanc reuerentiam me verbis tuis, me Ecclesiæ tuæ debere planè mihi persuasi. Si Caluinistam roget Christus, cur tu

140. *Confusio hæretici.* verba mea à proprio sensu in tropum detorsisti? quid dicet? Ita mihi faciendum videbatur, quòd ratio mea non caperet, qui id fieri posset, aut deceret. atqui, inquiet ille, vtri potiùs assentiri debebas, rationi tuæ quæ humana est & infirma, an verbo meo, quod omnipotens est & veracissimum? Ratio Gentilibus dictabat, me, vtpote Deum, in carne natum, passum, crucifixum credere, stultum esse; & tamen tu hoc credendum putasti, & credidisti, idque solis Scripturæ verbis, quæ hoc simpliciter asserunt, per-

A suasus. quid ergo in hoc vno Eucharistiæ articulo id, quod de illo tam disertè dixi, ad rationem tuam exigere, & iuxta cerebrum tuum, tam depressum, infirmum, & exiguum interpretari præsumpsisti? cur falsam Ecclesiæ omnium sæculorum expositioni & authoritati non acquieuisti? cur plus omnibus illis sapere voluisti? quid respondebit ad hæc? quî se excusabit? quò se vertet? cogitet iam quisque hoc seriò, & verbo Dei, atque Ecclesiæ, humili fide, & obedientia, suum iudicium submittat, ne in illa die Domini confundatur, ne cum incredulis partem accipiat in stagno ignis ardentis pice & sulphure, ne fulmen illud audiat: *Ite maledicti, ite increduli in ignem æternum.*

B Nec miretur tam mirabile mysterium in Eucharistia, cùm Christus in omni vita & mysterijs suis fuerit & sit admirabilis, Isaiæ nono, versu sexto, & de eo dicat Isaias capite quadragesimo quinto, versu decimo quinto: *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel* 141.
saluator. Si Angelus se insereret hostiæ, reuera in ea esset, sed absconditus, non Angelum, sed tantùm panem videres, sentires, gustares; Angelum tamen in eo latere crederes, si Angelus, aut Propheta quispiam id tibi asseuerasset. cur ergo pari modo non credis Christum sub hac hostia latere, sed absconditum; cùm Christus idipsum asserat, qui mentiri non potest? modum enim hunc existendi spiritualem, inuisibilem, & indiuisibilem, qui naturalis est Angelo, Deus cùm sit omnipotens, potest supernaturaliter dare corpori Christi in Eucharistia. Nemo ergo incredulus dicat, Quomodo potest Christus esse totus in tam parua hostia? cogitet Christum ibi esse instar Angeli, nec modum inquirat, sed amplectatur potiùs immensam Christi charitatem, cuius deliciæ sunt esse cum filijs hominum, qui transiturus de mundo ad Patrem, vt ait sanctus Ioannes capite decimo tertio: *Cùm dilexisset suos qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos*, qui, vt canit sanctus Thomas:

Christus est in Euchar. instar Angeli.

Christi charitas in Euchar.

Se nascens dedit socium,
Conuescens in edulium,
Se moriens in pretium,
Se regnans dat in præmium.

D Vt nos sua charitate cogeret ad se redamandum, vt quoties hæc mysteria videmus, agimus, cogitemus illum nos hisce verbis alloqui: Ecce Christus hic se totum tibi, tu te totum da, imò redde Christo.

Dices: Eucharistia subinde vocatur panis, & genimen vitis, id est vinum, vt patet Ioannis sexto, versu 58. Matth. vigesimosexto vers. 29. 142.

Obiectio prima, Euchar. subinde vocatur panis. Resp.

Respondeo, in ipsa narratione institutionis Eucharisticæ à nemine vocatur panis, sed alibi, & tum panis significat omnem cibum, vt dixi capite decimo, v. 17. sic posset & vinum significare omnem potum, quia apud Iudæos, vt & in Hispania, Italia, Gallia,

Germania, communis potius erat, non cereuisia, sed vinum. Sed verum est Christum genimen vitis vocasse, non id quod erat in calice eucharistico, sed quod erat in calice agni Paschalis. Nam sicut de agno dixit, vt habet Lucas: *Non manducabo ex hoc, donec impleatur in regno Dei*; ita & de calice agni dixit: *Non bibam de hoc genimine*, vel generatione *vitis, donec veniat regnum Dei*. Ita enim disertè quod Matth. & Marcus conuoluunt, distinguit S. Lucas, narratque vtrumque dixisse Christum ante Eucharistiam, cap. 22. vers. 17. tantum enim voluit Christus dicere, se deinceps cum illis non victurum, communemque cœnam non sumpturum, vt hactenus vixerat, & sumpserat, quia pergebat ad mortem. ita Hieron. Theophyl. & alij in illum locum.

143. *Obiectio 2. hæc verba,* hoc est corpus meum, *sunt sacramentalia, ergo typica. Resp.*

Dices secundò, *τὸ hoc est corpus meũ*, est sacramẽtalis locutio, ergo typica, ergo figurata & tropica. Respondeo, nego consequentiã. Est enim hæc sacramentalis locutio, quia per eam conficitur Sacramentum verum, vt videlicet sub speciebus panis & vini, velut signo visibili, adsit verum Christi corpus: non autem est sacramentalis, id est typica, figurata, tropica. Sacramenta enim propriè significant id quod continent, & efficiunt.

144. *Quid sit Sacramentum.*

Nam Sacramentum est signum visibile rei inuisibilis, quam causat & efficit: vt cùm dicitur: *Ego te baptizo*, id est abluo, non est sensus: Ego do signum, vel figuram ablutionis, sed propriè, ego per hoc Sacramentum abluo corpus, & per hoc abluo animam à suorum sordibus peccatorum. Sic cùm dicitur: ego te absoluo, confirmo, inungo, non significatur figurata, sed sacramentalis, id est realis & propria absolutio, confirmatio, inunctio corporis & animæ. Itaque si Christus hic per corpus intellexisset figuram corporis, debuisset se explicare, & dicere: Ego loquor, non tantùm sacramentaliter, sed figuratè, & metonymicè; alioqui Apostolis & toti Ecclesiæ dedisset occasionem manifestam erroris grauissimi. Itaque non valet hæc consequentia: Christus est in Eucharistia, quasi in Sacramento, & signo, vel figura, vt commèt. Ambrosio ascriptus hic, & subinde Patres alij loquuntur: ergo reuera ibi non est, sed figuratè tantùm, & tropicè: nam contrarium inferendum est, scilicet: ergo non tropicè, sed verè & propriè ibi est Christus. Quia Sacramentum signum est rei veræ & præsentis, non falsæ & absentis.

Sacramentũ est signum rei veræ & præsentis, nõ falsæ & absentis.

Sicut ergo bene sequitur: ibi est fumus, ergo ibi est ignis, quia fumus est signũ ignis præsentis: in hoc corpore est halitus, ergo in hoc corpore est vita, quia halitus signum est vitæ præsentis: ita rectè sequitur, corpus Christi est in Eucharistia, quasi in Sacramẽto, ergo verè ibi est, quia Sacramentũ & species sacramentales significant se quasi Sacramentum verum corporis Christi, verè illud ipsum continere.

145. Obiect. 3. Caro non prodest quicquam.

Dices tertiò, Ioannis 6. agens de hoc Samento Christus dicit: *Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam.* Ergo caro Christi non est præsens, nec comeditur in Eucharistia. Respondeo, id non possedici: quia hoc sensu impium esset dicere, quòd caro Christi pro nobis passa & crucifixa non prodesset quicquam; cuius contrarium toto illo c. 6. disertissimè docet & inculcat Christus, scilicet se carnem suam daturum pro mundi vita & redemptione: ergo multum mundo & profuit & prodest caro Christi. Sensus itaque est, vt rectè Cyrillus, primò virtutem viuificandi, quam habet caro Christi in Eucharistia, non à se habere, sed à spiritu, id est diuinitate Verbi, cui hypostaticè coniungitur.

Resp.

Secundò, vt Chrysost. hanc manducationem carnis Christi in Eucharistia, non fieri modo carnali, eam laniando dentibus, instar carnis bubulæ, sed modo spirituali, & spiritu accommodato, scilicet occultè, sacramentaliter, inuisibiliter. Perinde enim hic carnem Christi comedis, ac si Angelum latentem cõederes, & transglutires. Contrarium enim vtriusque ex verbis Christi crassè intellectis colligebãt & auersabãtur crassi Capharnaitæ, contra quos tantùm hæc dicit & affert Christus, vt patet ex præcedẽtibus. Vnde sequitur: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Spiritus*, id est spiritualia sunt, & spiritualiter intelligenda, quia scilicet carnem meam non modo carnali, cruentam, dissectam, masticatam, sed modo spirituali, quasi spiritus esset, inuisibiliter & indiuisibiliter, in venerabili Sacramento latentem comedetis: itaque, *verba mea vita sunt*, id est vitalia sunt, & vitam audienti, credenti, & carnẽ meam comedenti conferunt.

146. *Quomodo verba Christi vita sunt.*

147. *Obiect. 4. Quod videatur esse impossibile, vt Christus totus sit in tam parua hostia, secundò quòd videatur indignum. Resp.*

Dices quartò, impossibile esse videtur, vt Christus tantus sit in tam parua hostia, & tot diuersis altaribus. videtur secundò incredibile, quòd Christus ibi sit, vt comedi possit à muribus, conspui, euomi. Respondeo ad prius, *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.* Hinc dicimus, *Credo in Deum Patrem omnipotentem*, plura potest Deus facere, quàm nescit homo, imò omnes homines & omnes Angeli possint concipere: alioqui non esset Deus. Rursum fides superat humanum captum: credenda sunt ista mysteria, non intellectu penetranda. Fides, inquit sanctus Augustinus tractatu vigesimoseptimo & quadragesimo in Ioannem, *est credere quod non vides*, & sanctus Gregorius homilia vigesima sexta in Euang. *Fides*, inquit, *non habet meritum, cùm humana ratio prebet experimentum.* Præclarè ergo sanctus Thomas de hoc sacramento canit: *Quod non capis, quod non vides, animosa firmat fides præter rerum ordinem.*

148. *Possibile: ab huius rei demonstratur simile.*

Rursum in Eucharistia non esse impossibile, vt Christi corpus sit in tam parua hostia, ex simili demõstrari potest. nam Christi corpus natum est ex Virgine, clauso scilicet matris vtero, ergo penetrauit matris vterũ, ita vt dum nasceretur Christus, in eodem loco esset, in quo erat vterus matris. Similiter Christus resurrexit clauso sepulchro.

chro, & ingressus est ad discipulos ianuis clausis; ergo tunc in eodem loco fuit cum lapide sepulchrali, & cum ianuis. Nunc sic argumentor: si duo corpora tota possunt esse in eodem loco, v.g. Christus & lapis; ergo & duæ partes eiusdem corporis, v.g. caput & pedes Christi, possunt esse in eodem loco, in eadem videlicet hostia. si duæ possunt esse simul, ergo & tres, & quatuor, & quinq; & quotquot Deus in eodem loco ponere volet. Idem docet Christus Matthæi 19.24. vbi ait: *Facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*: atqui Deus absolutè potest diuitem ducere ad cælum, ergo & camelum per foramen acus, ergo & corpus Christi per paruam hostiam.

Clara eiusdem rei demonstratio. 149.

Iam si duo corpora possunt esse in eodem loco, ergo à pari idem corpus, scilicet Christi, potest esse in diuersis locis & hostijs: vtrumque enim paris est difficultatis, & paris potentiæ ac virtutis. Denique Christus seipsum, suumque euangelium, ac sacramenta comparat Matthæi decimo tertio, versu trigesimo primo, grano sinapis, quod paruum quantitate, maximum est latente substantia, quæ sua vi, & energia in amplissimos ramos se dilatat, fitque ingens arbor. si hoc in grano sinapis naturaliter efficit Deus, quidni simile efficere possit, ac reipsa, vti promisit & dixit, efficiat in Eucharistia?

150. *Non est indignū: quia Christus in Eucharistia nihil patitur.*

Ad secundum Respondeo, Christus hic nihil patitur, sed tantùm species. Est enim Christus hic modo indiuisibili & arcano, instar spiritus. sicut ergo Angelus hostiæ se includens, aut Deus qui est realiter in omni corpore & loco, nihil patitur si hostia, vel corpus aliud conspuatur, comburatur, rumpatur; sic nec Christi corpus in Eucharistia quicquam patitur: quia est ibi instar Angeli. *Deus*, inquit Erasmus præfatione in libros Algeri, *qui iuxta naturam non minùs est in cloacis, quàm in cælis, non lædi potest, nec inquinari: ita nec corpus Domini glorificatum*. Idem Erasmus ad Conradum Pellicanum: *Hactenus*, ait, *cum omnibus Christianis adoraui Christum pro me passum in Eucharistia, nec adhuc video quicquam, cur ab hac opinione debeam recedere. nullis humanis rationibus abduci potero à concordi sententia Christiani orbis: plus enim valent apud me quinq; illa verba, In principio creauit Deus cælum & terram, quàm omnia Aristotelis cæterorumq; philosophorum argumenta, quibus docent mundum carere initio. Sic hic literas diuinas habemus: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur, &c.* Hęc paulò fusiùs pertractaui, ob rei grauitatem, & modernas Nouantiū controuersias, quibus non paucos vicinos nostros, præsertim Hollandos, alioqui in fidem priscam & orthodoxam procliues, ob hunc Eucharistiæ articulum quasi incredibilem & impossibilem, à vera fide & salute auertunt, cùm tamen nullus alius in S. Scriptura, Patribus, Concilijs ita fundatus & stabilitus sit, atque iste.

151. *Insignis confessio Erasmi de veritate Eucharistiæ.*

152. Ex dictis patet primò, in Eucharistia panem non manere, sed trāssubstantiari in corpus Christi, & vinum in sanguinem, vti loquitur Concil. Lateran. & semper sensit Ecclesia: ac consequenter patet secundò, sola panis & vini accidentia hic remanere sine subiecto. patet tertiò, corpus Christi hic esse per modum substantiæ spiritalis, inuisibile, indiuisibile, totum in tota, & totum in qualibet parte hostiæ, vti docent passim Theologi. iam singula hæc consecrationis Eucharistiæ verba expendamus.

In Eucharistia panis nō manet.

153. *Corpus Christi totum est in tota & totum in qualibet parte hostiæ.*

Hoc.

Nota pronomen (*hoc*) non tam esse substantiuum, & indiuiduum vagum (vt volunt nonnulli, quasi *hoc* significet hoc ens, hanc rem, vel hoc contentum sub his speciebus, siue panis adsit siue corpus Christi) quā esse adiectiuum, idem, sed confusè significans, quod distinctè & nominatim significat *corpus meum*. Sic enim accipitur in consecratione calicis: *hic est sanguis meus.* alioqui dicendum fuisset, hoc est sanguis meus. sic dicitur, hic est seruus, hic est homo, &c. vbi τὸ hic quasi adiectiuum nō aliud demonstrat, quam seruū & hominem, quem confusè significat.

Dices, cùm Christus dixit, *hoc*, nōdum erat corpus Christi. ergo τὸ *hoc* non poterat pro eo supponere. Respondeo, hanc orationem, vti est cōsecratoria, non esse enunciatiuam, sed practicam & efficacem; ac proinde (*hoc*) demonstrare id, quod nondum est, sed quod per orationem fit, eaque finita erit.

154. *Oratio consecratiua est practica.*

Instabis, hæc oratio practica: *hoc est corpus meum*, significat, hoc transsubstantiatur in corpus meum; Ergo, *hoc*, designat panem; panis enim solus trāssubstantiatur. Respondeo, nego maiorem, scilicet transsubstantiationem hic primò & directè significari: tantùm enim primò significatur corpus Christi hic fieri & esse, ita vt designando species designetur corpus: inde tamen secundò & consequēter sequitur, panem esse transsubstantiatum & desijsse. Patet hoc ex verbis calicis: *hic est calix sanguinis.* si enim hæc primò significarent transsubstantiationem, deberet dici, *hoc*, scil. vinum est sanguis, vel est calix sanguinis mei, id est conuertitur in calicem continentem sanguinem meum. si tamen sic indirectè velis exponere: hoc est, id est, hoc trāssubstantiatur in corpus meū, tunc cōcedo, quòd *hoc* designet panem: hic enim transsubstantiatur. nec mirum est, pronomen *hoc* hic aliud & aliud designare: quia hæc vna propositio, Hoc est corpus meum, significatione est multiplex, scilicet practica est, & enuntiatiua, imò dupliciter practica est.

155. *Per τὸ hoc non significatur primò & directè transsubstantiatio.*

156. *Consecratio dupliciter est enuntiatio practica.*

Quæ omnia vt clarè demonstrentur, & intelligantur, aduerte: si Christus accepisset solas species panis, subtracta panis substantia, easq; deinde consecrasset, imò si nullas accepisset species, sed eas simul cum consecratione sui corporis creasset ex nihilo, dicendo, *hoc est corpus meum*; tunc primariò prorsus idem fecisset quod iam fecit, cùm accepto pane eum consecrauit, & dixit, *hoc est corpus meum*. atqui in vtroque priori casu, non transsubstantiasset, cùm nulla profuisset

fuiſſet ſubſtantia panis, nec pronomen *hoc* A deſignaſſet panem, aliamue ſubſtantiam, ſed tantùm corpus Chriſti, quod ibi ſimpliciter & nudè produceretur & fieret; ergo quoque in poſteriore noſtro caſu, noſtraque conſecratione, non ſignificatur primariò tranſſubſtantiatio, nec pronomen (*hoc*) demonſtrat panem, ſed corpus Chriſti. Simili modo in Geneſi potuiſſet Deus creando cælum dicere: *Hoc eſt cælum*, id eſt, hoc creatur, producitur, fit, & eſt cælum: hæc eſt terra, id eſt, hæc creatur, fit, ſimulque hoc ipſo eſt & exiſtit terra: hæc eſt Eua, id eſt, hæc producitur, & fit, dumque fit eodem inſtanti eſt & exiſtit Eua. Pari ergo modo hic, dũ dicitur, *Hoc eſt corpus, hic eſt ſanguis meus*, ſenſus eſt: hoc conſecratur, producitur, & fit corpus, & ſanguis meus, vt in termino, ſiue B completa conſecratione reipſa ſit corpus meum, & ſanguis meus. hæc ergo oratio, &

157. *Hoc eſt corpus meum, primariò non ſignificat terminum à quo, ſed poſitionem termini ad quẽ.*

conſecratio: *hoc eſt corpus meum*, vt patet ex ipſis verbis, propriè & primariò non ſignificat terminum à quo, ſcilicet panem, conuerti & deſinere, ſed ſignificat productionem, & poſitionem termini ad quem, ſcilicet corporis & ſanguinis Chriſti, eumque demonſtrat pronomen *hoc*, & *hic*, quaſi dicat, Hoc quod ſub his ſpeciebus panis & vini producitur, & fit, ſimulque dum fit eſt, & exiſtit, eſt corpus, & ſanguis meus: ſecundariò tamen,

Secundariò tamen ſignificat terminum à quo, ſcilicet panẽ deſinere & tranſſubſtantiari.

hæc eadem oratio innuit, inuoluit, & ſignificat deſitionem termini à quo, ſcilicet panis, eiuſque tranſſubſtantiationem: quia enim ſub ſpeciebus hiſce priùs exiſtit ſubſtantia panis, & vini, eaque cedere debent C corpori & ſanguini Chriſti, qui hac oratione & conſecratione producitur, & ſuccedit, ita vt per τὸ *hoc* non aliud quàm corpus, & per τὸ *hic* non aliud quàm ſanguis Chriſti deſignetur, & demonſtretur; hinc quando hac oratione ſignificatur produci corpus Chriſti, hoc ipſo ſignificatur panem deſinere; & tranſſubſtantiari in idem corpus. nam pronomẽ *hoc*, non aliud deſignat, quàm corpus Chriſti: demonſtrat enim facta conſecratione hic non eſſe aliam ſubſtantiam, quàm corporis Chriſti, quod ſolum demonſtrat.

Triplex ſenſus horum verborum: hoc eſt corpus meum.

Hæc ergo oratio, *hoc eſt corpus meum*, primò ſimpliciter practica eſt, ſignificatque: hoc fit corpus meum.

Indeque ſecundò eſt enuntiatiua ſigni- D ficans: hoc in fine conſecrationis eſt corpus meum; ſic vt pronomen (*hoc*) in vtraque deſignet, non panem, ſed corpus Chriſti in confuſo.

158. *Oratio conſecratiua eſt etiã trãſſubſtantiatiua.*

Tertiò eſt conuerſiua & tranſſubſtantiatiua, ſignificatque *hoc*, puta hæc panis ſubſtantia, ſub his ſpeciebus contenta, conuertitur, & tranſſubſtantiatur in corpus Chriſti; ita nimirum, vt facta conſecratione, conuerſione, & tranſſubſtantiatione panis non maneat, ſed ſit conuerſus in corpus Chriſti, adeoque iam hic non ſit panis, ſed eſſe deſierit, eiuſque loco ſit corpus Chriſti, & tunc pronomen *hoc* deſignat panem, qui conuertitur in corpus Chriſti.

A *Eſt.*

Verbum eſt non videtur eſſe de eſſentia conſecrationis.

Nota, Chriſtum non videri dixiſſe *eſt*: quia Hebræi & Syri non vtuntur verbo ſubſtantiuo, ſed illud ſubticent, imò præſentis temporis non habent. Vnde etiamnum Syrus interpres hic, & Matth. 26. v. 26. & Lucæ capite vigeſimoſecundo, v. 19. eo caret: vertit enim, הנו פגרי *hana pagri*, hoc corpus meum. Sic & Lucas cap. 22. v. 20. in conſecratione calicis: τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, *hic calix nouum teſtamentum in meo ſanguine*, ac conſequenter in Græca etiam & Latina lingua non videtur verbum *eſt* eſſe de eſſentia formæ conſecratio- 159.
nis: in praxi tamen omitti non debet, & ſine graui peccato non poteſt, imò dubia eſſet forma, & conſecratio ſi omitteretur.

In conſecratione tamen omitti non poteſt ſine graui peccato.

B Nota ſecundò, apte tamen & clarè illud verbum (*eſt*) quia ſubintellectum expreſſit interpres, potiùs quàm (*fit.*) Primò, quia non eſt tranſitus hic à non eſſe, ad eſſe, quem cõmuniter innuit τὸ (*fit*) caro enim Chriſti antè fuit.

Quinque cauſæ cur Chriſtus dixerit eſt, *non* fit.

Secundò, quia (*eſt*) ſignificat inſtantaneam mutationem tranſſubſtantiationis, in qua ſimul ſunt fieri & factum eſſe.

τὸ eſt ſignificat inſtantaneã mutationem, eãq; conſtantem.

Tertiò, quia pronomen *hoc* propriè demonſtrat id quod eſt, non id quod fit: quod enim nondum eſt, propriè videri & demonſtrari nequit; conſequenter tamen dicitur ſubinde demonſtrari, cùm demonſtratur fieri, & produci vt ſit, exiſtat, & videatur.

Quartò, quia per (*eſt*) ſignificatur conſtans veritas huius ſacramenti.

C Quintò denique, quia aptiùs dicitur *Accipite, comedite, hoc eſt enim corpus meum*, quàm, *hoc fit corpus meum.*

Chriſtus iiſdem verbis conſecrauit, quibus nos.

Nota tertio, Chriſtum non antè, cùm panem benedixit, ſed hiſce verbis: *Hoc eſt corpus meum*, conſecraſſe; quia illis ex Chriſti imitatione ſacerdotes iam conſecrant, vt contra Græcos docet Conc. Florent. & Trident. & paſſim omnes Patres. Vnde hæc verba à ſacerdote dicuntur, Primò hiſtoricè: intendit enim ſacerdos narrare quid egerit Chriſtus. Secundo perſonaliter, quia intendit ſacerdos ſimul eadem imitari, perinde ac ſi ipſe eſſet Chriſtus. Vnde conſecrans, & tranſſubſtantians induit perſonam Chriſti.

Corpus.

D Nota *corpus*, hic non totum hominem ſi- 161.
gnificare, ſed carnem tantùm ab anima diſtinctam, quæ ſola vi verborum hic ponitur; ſicut in calice ſolus ſanguis: anima vero & diuinitas ponuntur per concomitantiam vtrobique, ſicut & ſanguis cum corpore ſub ſpecie panis, & viciſſim corpus cum ſanguine in calice per concomitantiam ponitur. ita Conc. Trident.

Caro Chriſti ſola vi verborũ hic ponitur, & in calice ſolus ſanguis, reliqua vtrobiq; per concomitantiam.

Nota ſecundo, Chriſtum hic inſtituiſſe ſacramentũ Euchariſtiæ, quod omnes ſumerẽt, & ſimul ſacrificiũ, quod ſacerdotes Deo offerrẽt, ita ex Apoſtolica traditione docet Eccleſia, & Trid. ſeſ. 22. c. 1. idq; vnicũ eſt legis nouæ ſacrificiũ, quod omnib⁹ veteribus ſucceſſit: ac proinde hoc vnũ ſimul & Euchariſticũ,

Chriſtus Euchariſtiã inſtituit & ſacramentum, & ſacrificium.

eſt

est pro peccato, est holocaustum, est pacificū.

Tradetur.

Græcè *κλώμενον*, id est, quod frangitur. ita Amb. scil. vt Theoph. frangitur iam sub speciebus, vel per species panis, quæ frangūtur, sumūtur, cōsumūtur, itaq; Deo *datur*, vt habet Luc. id est. immolatur corpus Christi. hæc e-
163. *Quid significat hic vox frangitur. I. Exposit.* nim omnia significat *τὸ frangere* per metalepsin. Olim enim in sacrificio *mincha*, cùm panis Deo sacrificabatur, debebat ipse panis frangi, benedici, & comedi, vt notat D. Tho. 2.2. quæst. 85. art. 3. ad 3. Hinc confessio Catholica Berengarij, quâ suum errorē de Eucharistia primò reuocauit, habet, quòd corpus Christi in veritate manibus Sacerdotum tractatur, frangitur, & dentibus fidelium teritur, scil. per species sacramentales panis, quæ tractātur, franguntur, terūtur. Hæ enim species non sunt ampliùs species panis, sed corporis Christi, quæ sola hic est substantia sub talibus speciebus, siue accidentibus: quo fit, vt dum hæ species videntur, tanguntur, designantur, non alia substantia quàm corporis Christi videatur, tangatur, designetur: sicut ante consecrationem per easdem species, non alia quàm panis substantia videbatur, tangebatur, designabatur.

II. Secundo *frangitur*, id est paulo pòst frangetur, & immolabitur in cruce. ita Ansel. Vnde noster vertit *tradetur*, idq; quia hoc frangi & immolari non tam futurum, quàm præsens erat. Dies enim Paschæ & passionis Christi incboatus erat, cùm hæc dixit Christus: vnde erat tunc confusum præsens. frangetur autem, flagellis in cute, clauis in manibus & pedibus, lancea in latere, ait Caietan.

III. Tertiò Bellar. l. 1. de missa c. 12. in Eucharistia, inquit, corpus Christi *frangitur*, id est diuiditur & destruitur, dum scil. sub distinctis & diuersis speciebus panis & vini Deo immolatur, sumitur, consumitur, vt Christum passum & occisum repræsentet. hinc Chrysost. *Fractio*, inquit, *corporis in sacramento significatio est passionis & fractionis in cruce.* Vnde & tropologice hæc fractio significat mortificationem. Vide S. Dionys. Ecclesiast. hierarch. c. 3.

Vers. 25. *Similiter & calicem* (accepit Christus) *postquam cœnauit dicens: hic calix nouum testamentum est in meo sanguine.*

Calicis consecratio. Nota, Christus postquam cœnauit cœnam mysticam agni Paschalis, & deinde communem aliorum ciborum, tunc demum tertiam cœnam Eucharisticam instituit. Nota secundo, Gentiles post epulum sacrificabant; scilicet pro epulatione quasi gratias agentes Deo suo, illi libabant, illiusque laudes coronati decantabant. Vide Athen. l. 1. c. 9. & l. 15. c. 20. sic Æneid. 8. Euander Herculi libat:

Postquam exempta fames epulis, mensæq; remotæ, &c.
Quare agite ô iuuenes, tātarum in munere laudum,
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communemq; vocate Deum, & date vina volentes.

164. *Ritus Iudæorum in sacrificio agni paschalis.* Vide & Gyraldum de Dijs Gentium in fine operis. Idem Iudæos fecisse in sacrificio agni Paschalis docent Ritualia antiqua Hebræorum: scilicet peractâ cœna paterfamilias accipiebat tortam azymam, eamq; frangebat

A in tot partes, quot erant discumbentes, sicq; diuisam singulis porrigebat dicens: *Iste est panis ærumnæ, quem comederunt patres nostri in terra Aegypti: quisquis esurit, accedat, & peragat Pascha.* Deinde ipse poculum accipiebat, & benedicebat, dicens: *Benedictus es Domine, qui fructum vitis creasti, &c.* Sicq; illud gustabat, gustatum dabat proximo, ille dabat vicino suo, & sic deinceps, donec per omnes circumferretur.

Horum morem Christus hic sequitur in- 165. *Cur ante institutionē Eucharistiæ Christus cœnauerit.*
stituens Eucharistiam, idq; vt hoc quasi vltimum vale, ac testamentum, atque extremæ charitatis suæ symbolū & demonstrationem discipulis & nobis daret, vtque typus agni præiret veritatem Eucharistiæ. atque hæc est causa cur priùs Christus cœnauerit, & postea vltimo loco celebrauerit & instituerit Eucharistiam. Iam autē (vt superiùs dixi) ob re-
B uerentiā tanti sacramenti ex Apostolica traditione nōnisi à ieiunis sumitur Eucharistia.

Hic calix nouum testamentum in meo sanguine.

q.d. Hic calix est instrumentum authenticum, & quasi charta, in qua scriptum & consignatum est nouū testamentum, id est sancitū est nouum fœdus, nouaq; promissio diuina, & vltima voluntas mea consignata est, de æterna hæreditate vobis danda, si credatis, & obediatis: scriptum est, inquam, non litteris atramenti, sed in sanguine meo, quem continet hic calix, sicut charta cōtinet scri- *Sāguis Christi est nouū testamentū. quo sensu?*
pturam testamenti. Dices Matth. & Marc. ha- 166.
bent: *hic est sanguis testamenti*, quomodo ergo Paulus ait: *hic calix*, id est sanguis in calice contentus, *est testamentum*? Respondeo, testamentum dupliciter sumitur. Primò pro vl- *Dupliciter sumitur testamentum.*
C tima volūtate testatoris: sic Matt. & Marc. vocant sanguinem testamēti, id est sanguinem, quo confirmata est vltima voluntas Christi.

Secundò, testamentum significat scripturam, vel instrumentum huius vltimæ voluntatis. sic sumit hîc Paulus, ideoq; ipsum sanguinem vocat testamentum. Nota: alludit 167.
hic Christus ad fœdus Mosis inter Deum & populum, sancitum sanguine victimarum Exod. 24. quod allegoricè hoc fœdus Christi sanguine sancitum significabat. *Alludit Christus ad fœdus Mosis cum Deo Exodi 24.*

Pro quo nota secundò, solebāt veteres fœ- 168.
dera victimis & sanguine sancire. Vnde Liuius l. 1. loquens de fœdere inter Romanos & Albanos inito: *Positis, inquit, fœderis legibus aiebat fecialis, Populus Romanus prior non deficiet, si prior defecit, publico consilio, dolo malo, tu illo die, Iupiter, populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie fe-* *Formula feriendi fœdus apud Romanos.*
D *riam, tantoq; magis ferito, quanto magis potes pollesq;.* Et Virgil. 8. Æneid. de Romulo & Tatio:

Armati Iouis ante aram, pateras q; tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.

Vnde & putant nonnulli fœdus dictum à fœ- 169.
do, scil. animali, puta porco qui in fœdere mactabatur, indeq; phrasim manasse, quâ fœdus ferire, percutere, icere dicimus. Idē & multo antè inter fideles, & veri Dei cultores vsu re- *Vnde dictum sit fœdus?*
ceptū fuit. hinc Gen. 15. v. 9. 10. 17. Dominus 170.
in signum, & cōfirmationē fœderis cū Abrahā initi iussit immolari bouē, arietē, & caprā, diuidiq; per mediū, quo facto lāpas Deū significās per medias diuisiones pertrāsijt, indi- *Fœdus Dei cum Abraham.*

cans

cans ita diuidendum fore, qui fœdus rumperet. Vide Ieremiam cap. 34. v. 18. vnde ברית *berit*, id est fœdus Hebraice plerique à בתר *batar*, id est diuidere, per metathesin deducunt. Hinc Cyrill. l. 10. cont. Iulian. sub finē, ex Sophocle docet apud posteriores id seruatum, scilicet vt euntes per medium ignem, & ferrum manibus ferentes facerent iuramenta. Idem factum in fœdere Dei cū Moy-

171. *Quare sanguis victimarū diuidebatur in fœdere?*

se & Iudæis, Exod. 24. sanguis enim victimarum diuisus est, vt significaretur eum, qui pactū violaret, simili modo sanguine suo violatam fœderis fidem luiturum: quia verò pactū feriebatur inter Deum & populū, oportebat vt tam Deus, quàm Israel sanguinem diuiderent, eoque aspergerentur: & cū Deus sit incorporeus, vt sanguine aspergi non posfit: hinc altare sacrificiorū eius vice sanguine tinctum fuit. Simili modo Christus Dominus

172. *Nouum fœdus Christus suo sanguine sanciuit.*

nouum fœdus, & testamētum sanciuit seipso, & sanguine suo, quasi victima & sanguine victimæ fœderalis; præsertim quia hac victimâ & sanguine promeruit nobis redēptionem, gratiam, hæreditatem, & omnia bona, quæ in hoc fœdere suo nobis promisit, ad Hebr. c. 9. v. 15. & seq. idque expressit hic in institutione Eucharistiæ, dicens: *Hic calix nouum testamentū est in meo sanguine*, id est, vt S. Matt. clariùs explicat: *hic est sanguis noui testamenti.* Vnde cōtra Sacramentarios validum pro veritate corporis Christi intorqueas argumentum: si enim vero sanguine vetus sancitum est fœdus, isque; intelligitur cùm dicitur Exod. 24. v. 8. *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit vobiscum Deus*, vtique & vero sanguine sancitū est fœdus nouum, isque intelligitur cùm dicitur: *Hic est sanguis noui testamēti*. hic enim vetus, noui & veri erat typus, ad quē certum est Christum hic respexisse.

173. *Obiectio soluitur.*

Dices: Christus vocat sanguinem noui testamenti, non fœderis, vti suum vocat Moses Exod. 24. ergo dissimilis est hæc sanguinis lustratio. Respondeo, Testamentū dupliciter accipi. Primò, speciatim pro vltima testatoris voluntate, vel eius instrumento authentico, quæ quando conditionata est, promissio illius fœderis vel pacti rationē induit: imò licet absoluta voluntas sit, semper tamen mutuam inuoloit obligationem, testatoris quidem ad dandam hæreditatem, hæredis verò ad debita, voluntatem, & onera testatoris subeunda:

174. *In testamēto semper est mutua obligatio.*

quia ergo testamentum vltimam voluntatē, quæ quasi pactū quoddam maximum, & firmissimum est, continet & significat; hinc secundò extensa eius significatione accipitur testamentum pro quouis pacto, promissione, fœdere, vt docet S. Hieron. in 2. Malachiæ, & Innoc. cap. Cū Marthæ de celebrat. miss. & S. Aug. lib. locutionum in Genes. locut. 94. sic

175. *Aliquando testamētum significat pactum.*

Græcum διαθήκη, quod speciatim testamentum significat, aliquando pactum significat & promissionem, vti probat Budęus, & apertè pro fœdere accipitur Gen. 9. v. 13. Psal. 54. v. 21. Psal. 88. v. 4. 29. 35. Psal. 105. v. 45. hinc factū est, vt Hebræum ברית *berit*, quod propriè fœdus significat, passim & hic, & alibi LXX. vertant διαθήκην, testamentum, vt & S. Hiero. Zach. 9. v. 11. quasi idem sint ברית *berit*, διαθήκη, testamētum, fœdus, & pactum. sic Psal. 82. dicitur: *Aduersum te testamentum disposuerunt* (id est fœdus inierunt) *tabernacula Idumæorum, & Ismaelitæ*. 1. Machab. 1. *Eamus & disponamus testamentum cum Gentibus*, id est fœdus pangamus cum Gentibus. Psal. 77. *Non custodierunt testamentum Dei*, id est pactum Dei, scilicet pacti conditiones, puta leges Dei: vnde de more idipsum posteriore hemistichio explicans, subdit: *Et in lege eius noluerunt ambulare. Rectè*, in-

176. *Quare testamentum appellatur pactum.*

quit S. Hieron. in Ierem. 32. *Testamentum appellatur pactum, quia in eo voluntas, atque testatio eorum qui pactum ineunt continetur.* Hinc rursum factum est, vt Christus & S. Paulus Septuaginta secuti per sanguinem testamenti intelligant sanguinem fœderis, siue in genere, siue maximi, & arctissimi illius, quod morte testatoris obsignatur: tam enim primo, quàm secundo modo accipi potest hic testamentum. Primò quidem; Eucharistia enim sanguinem Christi, vt arrham nobis dat promissionis, & pacti de æterna hæreditate, siue fœderis de ea nobiscum initi.

Secundo verò modo, quia fœdus hoc vltima fuit voluntas Christi, adeoque fœdus testamentarium, maximum, & firmissimum. Vnde & docet Apostolus, Christum testatorem morte sua testamentum hoc obsignasse. de hoc Christi fœdere plura dicam ad Hebr. 8. v. 10.

Hoc facite.

I. Arg. probans Euchar. esse sacrificium.

Quod ego iam feci, nimirum consecrate, offerte in sacrificium, sumite, distribuite Eucharistiam, vti ego cōsecraui, obtuli, sumpsi, distribui. vnde hic Apostoli ordinati sunt sa-

177. *Vbi & quando Apostoli ordinati sint sacerdotes.*

cerdotes. Ita Conc. Trident. sess. 22. c. 1. ex Ecclesiæ perpetuo consensu.

Dices: Christus non dicit hîc, Ego sacrificaui, vos etiam sacrificate. Respondeo similiter non dixit: Ego sacramētum institui, vos hoc sacramentum, hanc cœnam celebrate. nec in cruce dixit: Ego me offero in sacrificium, sed reipsa hoc fecit. Sic & consecratio hæc erat realis oblatio sacrificij, quia per eā, quasi realēm transmutationem, & transsub-

Essentia sacrificij missæ est in ipsa consecratione.

stantiationem in honorē Dei ponebatur, & offerebatur nobilissima victima Deo, scilicet corpus Christi, idque in speciē occisi & mortui animalis, scilic. corpus separatum à sanguine, quantum est ex parte consecrationis.

178. *II. Arg. probans Euchar. esse sacrificium.*

Secundò Eucharistiam esse sacrificium, innuit τὸ *postquam cœnauit*, quasi dicat: Post agni sacrificium typicum instituit Christus verum & nobile Eucharistiæ sacrificium per agnum adumbratum, cumque agnus paschalis fuerit sacrificium, & typus Eucharistiæ, vt omnes docent, sequitur & Eucharistiam esse sacrificium.

III.

Tertiò vox testamenti innuit idem Eucharistiæ sacrificium, sanguis enim quo fœdera sanciebantur, erat sanguis victimarum: sicut ergo cùm dicitur Exod. 24. v. 8. *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum*, intelligitur sanguis victimarum, & sacrificij, quo sancitum est fœdus vetus: ita cùm dixit Christus: *hic est sanguis testamēti*, debet intelligi sanguis sacrificij, quo sancitum est nouum

testa-

testamentum, quod per vetus fœdus, sanguinem, & sacrificium fuit præfiguratum.

179. *Christus perfectè fuit Sacerdos dupliciter.* IV.

Denique in sola Eucharistia Christus propriè & perfectè est Sacerdos, secundum ordinem Melchisedech. nam in cruce (si victimam eiusq; mactationem, oblationes, & sanguinis effusionem spectes) Christus non fuit Sacerdos secundũ ordinem Melchisedech, sed secũdam ordinem, id est, similitudinem Aaron. ita Patres, quos vide apud Bellar. l. 1. de missa, c. 6. & 12. estq; hic sensus Ecclesiæ, & consensus omnium sæculorum.

Obiectio soluitur.

Dices, Eucharistia est commemoratio sacrificij crucis, ergo nõ est sacrificium. Respondeo, nego conseq. sic enim vetera sacrificia erant vera sacrificia, etiamsi repræsentarent sacrificium crucis. pari modo Eucharistia est verum sacrificium, etsi fiat in commemorationem sacrificij crucis.

B

Vers. 26. *Quotiescunq; enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis.*

Tum verbo (hinc in canone missæ dicitur: *Vnde & nos memores tam beata passionis*) tum potius factis & rebus, repræsentabitis non tam vobis quàm populo mortẽ Christi. Ita Ansel. Theoph. Ambr. pro *annunciabitis*, Syrus vertit, In memoriam reuocabitis. Hebræum enim הזכיר *hazkir*, significat, commemorare, annunciare, concionari, prædicare.

180. *Quo affectu sumenda sit Eucharistia.*

Moraliter Theoph. *Eo*, inquit, *affectu debetis esse imbuti cum sumitis Eucharistiam, perinde quasi in illa ipsa Christi essetis vespera, adeoq; cœna, eidemq; accumberetis thoro, & ab ipso Christo acciperetis sacrum istud. illa enim ipsa est cœna, & illam ipsam mortem annunciamus, id est demonstramus vsq; ad secundum eius aduentum.*

C

181. *Quare Christus maximè iubet annunciari mortẽ suam.*

Nota, mortẽ suam præ vitæ suæ gestis alijs iubet Christus annunciari, quia morte consummatum est Christi testamentũ, & vltima voluntas; ac redemptio nostra, & extremus Christi in nos amor, quo pro nobis mortem subijt, quorum omnium memoriale est Eucharistia. Tropologicè S. Basil. in breuior. reg. 234. *Mortem Domini annunciamus cùm morimur peccato, viuimus Christo, seu cùm mundus nobis crucifixus est, & nos mundo.*

182. *Eucharistia sacrificium publicè durabit vsque ad finem sæculi & Antichristum, qui illud auferet.*

Deniq; nota cũ S. Hippolyto, tract. de consummat. sæculi, Chrys. Theoph. Eucharistiæ sacrificium, & sacramentũ publicè duraturum vsque ad secundum Christi aduentum, & Antichristum, qui illud tollet, saltem ne publicè fiat, fieriue possit, vt prædixit Daniel, c. 12. v. 11. hoc significat Paulus dum ait: *donec veniat*, supple ipse Dominus gloriosus ad iudicium. Vnde, vt ait D. Thomas, patet ritum hunc Eucharistiæ duraturum vsque ad finem mundi.

D

Vers. 27. *Itaq; quicunq; manducauerit panem, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini.*

Violati nimirum, indignè sumpti, & tractati, vt à Iuda & Iudæis tractatus fuit. Ita Photius, Theoph. & Chrysost. *Reus est talis*, ait Chrys. & Theoph. *cædis Dominicæ, ac si Dominum occidisset, & Christi sanguinem effudisset*, quod commode & per proportionem quandam accipit. nam absolutè maius peccatum fuit homicidiũ, imò Deicidium Christi, quàm commu-

A

nio & sumptio Eucharistiæ indigna, sicut maior iniuria est Regem occidere, quàm conspuere, aut conspurcare. S. Chrys. consentit Amb. in c. 10. ad Heb. *Hoc peccato*, ait, *conculcatur corpus Domini*. Et Cypr. ser. de lapsis: *Vis*, inquit, 183.

Vim infert corpori Christi qui illud indignè sumit.

infertur corpori Domini, & ore ac manibus in Dominum delinquitur. Vide eũ & optime id tractantẽ Basil. serm. 2. de Baptismo c. 3. sicut enim Regi grauem iniuriam facit, qui eius mensæ accumbit retinens hostilitatem contra eum in animo; sic & qui cũ peccato mortali accumbit mensæ Christi, & longè magis, quia ipsum Christũ manducat, & in corde hostili recipit.

Nota, *τὸ vel biberit*, ergo sufficit altera species in communicando, & manducando S. Eucharistiam.

Secundò hinc patet, in Eucharistia verum esse Christi corpus, non enim de nudo signo verum est, quòd qui illud indignè sumit, reus erit corporis & sanguinis Domini. Adde, si cum Caluino dicas eum, qui indignè com- 184.

Egregiè hic capitur Caluinus, & cogitur venerari imagines.

municat, reum esse corporis Domini, nõ quia illud in se, sed quia eius imaginem, scilic. Eucharistiam violauit: inde saltẽ sequitur, imagines (qualẽ aiunt esse Eucharistiam) esse venerandas, & iconoclastas qui eas violãt, reos esse corporis & sanguinis, tum Christi tum Sanctorum! quomodo ergo Caluin. cum suis eas frangere & temerare audet?

Probet autẽ semetipsũ homo, & sic de pane illo edat. *Vers. 28.*

Probet, hoc est, se examinet, num aptus sit, & dignè dispositus ad tanta mysteria, atq; ad ea decenter & congruè se purget, & præparet, nõ vt examinet an habeat fidẽ, (vt vult Caluin. illã enim præsupponitur habere; loquitur enim Apostol. de fidelibus Corinthijs: & secundùm Caluin. quisq; certissimus est, & 185.

Quomodo homo debeat se probare ante S. communionem.

fide diuinâ credere debet se habere hanc fidem, vt secundùm Caluinũ examine non sit opus) sed an sibi sit conscius alicuius peccati, maximè mortalis, v. g. ebrietatis ac superbiæ, vt dixit v. 21. illudque purget contritione, & confessione; hanc enim confessionis probationẽ ex iure diuino, seu Christi institutione requirere, & intelligere Apostolum docet Conc. Triden. sess. 13. can. 7. idem MCC. annis ante Cõc. Trid. docuit S. Leo ep. 91. ad Theod. Fotoiul. & S. Cypr. ser. de lapsis. deinde *probet se ita*, vt venialia peccata, eorumq; radices serio proposito, & piâ ad Deũ oratione euellere conetur. ita Chrys. & Ambros. Hinc Christus post cœnam agni & cõmunem, ante Eucharistiam, lauit pedes discipulorum, etiam Iudæ, vt significaret qua puritate ad tanta mysteria accedendum sit, Ioan. 13.

Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. *Vers. 29.*

Iudicium, id est damnationẽ, ait Chrys. *Non diiudicans corpus Domini*, sed eo tanquã promiscuo, cõmuni, & indifferenti cibo vtens. Ita Photius & Ansel. Nam vt ait S. Iustin. in orat. ad Anton. Pium Imp. *Nos Christiani Eucharistiã nõ vt cõmunẽ cibũ sumimus, sed credimus quòd sicuti per verbũ Dei, Dei Filius factus est homo, ita per verba cõsecrationis in Eucharistia fiat & sit caro & sãguis Christi.*

Ideo inter vos multi infirmi. *Vers. 30.*

Sic hodie, ait Ansel. multi post pascha va- 186.

 rijs

Quam pœnam incurrant indignè communicantes.

rijs morbis corripiuntur, quia indignè corpus Domini acceperunt.

Et dormiunt multi.

Præmaturè moriuntur, vel potiùs mortui sunt (ob indignè, & sine probatione sumptã Eucharistiam) & in morte quiescunt: hi enim propriè dormire dicuntur. Sic Anselm. & Chrys. Imò ob hoc peccatum vexabantur à dæmone. testis est S. Chrys. in primam ad Timoth. homil. 5. Exempla habet S. Cyprianus sermone de lapsis; scilicet: quidam qui gustarat idolothyta, & postea Eucharistiam, obmutuit: alius linguam discerpsit: puella gustatis idolothytis reuomuit Eucharistiam.

187. *Quare lingua maximè sacerdotis custodienda.*

Hinc notat prudenter & pie Francisc. Suarez linguam sacerdoti, & communicaturo maxime esse custodiendam, quia lingua primum est membrum, quod Christum recipit, & quasi vehiculum illius in stomachum.

B

Vers. 31. *Iudicare triplex.*

Quòd si nosmetipsos dijudicaremus.

Dijudicaremus, id est primò puniremus. Ita Latini. Secundò condemnaremus. Ita Græci. Tertiò probaremus, examinaremus, discuteremus, vt si quid peccati inueniamus, illud contritione & confessione expiemus, vt iussit v. 28. Ita Caietan. & Gagnæus. hoc tertium est aptissimum; nam hoc est propriè διακρίνειν, dijudicare.

Non vtique iudicaremur.

Non in iudicio diuino puniremur. Græcè, εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα, si nos ipsos iudicassemus, non vtique iudicati, id est per iudicium Dei morbis & morte, vt dixit v. 30. puniti fuissemus. Ita Erasmus, Vatabl. & alij.

C

Vers. 32. *Dum iudicamur autem* (dum scilicet punimur in præsenti vita per morbos & mortem) *à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo*, id est cum infidelibus & peccatoribns mundi, *damnemur.*

Sed vt hac Dei castigatione admoniti, per pœnitentiam peccatum hoc indignæ communionis expiemus, itaq; saluemur.

Vers. 33. *Itaq; fratres mei, dum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate.*

Vers. 34. *Si quis esurit, domi manducet.*

Nota, iubet hic Apostolus, vt post synaxim, inuicem omnes expectent pro agape celebranda, vel potiùs, vt dixi v. 21. vt inuicem expectent pro cœna præuia synaxi; vt scilicet ante synaxim simul ad cœnam hanc D omnes conueniant communi charitate, & concordia in eaque modestè, & sobriè sese reficiant, vt non indigne, scilic. in ebrietate & discordia, accedant deinde ad corpus Domini sumẽdum. Si quis commune hoc prandium, vel potiùs cœnam expectare non possit, iubet Apostolus, vt egrediatur potiùs domum, ibique comedat. Ad ruborem eorum

188. *Communicaturi toto die olim ieiunabant.*

hoc dicit. Ita Theoph. Oecum. Chrys. Hinc deducitur moris tum fuisse, vt communicaturi toto eo die ieiunarent vsque ad cœnam cõmunem, ideo enim esurientes ad eam venisse ait Apost. Aliter Ansel. si inquit, non potest quis exspectare S. synaxim ieiunus, domi manducet, sed ita vt postea non communi-

A cet in Ecclesia. Verum prior sensus genuinus est.

Vt non in iudicium.

Puta in condemnationem, ob superbiam, gulam, ebrietatem, inobedientiã cõueniatis.

Cætera autem, cum venero, disponam. 189.

Locus egregius pro traditionibus.

Cætera. Nimirum quæ spectant ad dignam & honestam Eucharistiæ celebrationem. Est hic locus illustris pro traditionibus Ecclesiasticis. Vide S. Aug. epist. 118. *Talis*, ait Aug. *traditio est, vt Eucharistia sumatur à ieiunis, cùm tamen Christus post cœnam eam instituerit.* Rursum, vt vino aqua immisceatur (ita S. Cyprianus epist. 63. ad Cæcilianum. Rursum, vt missa pro viuis & defunctis offeratur, idque tali ritu, ornatu sacerdotis, altaris, &c.

190. *Vetus ritus Christianorum in communicando, elegans & notandus.*

Nota, olim hoc ritu Christianos communicasse, B primò ieiunabant vsque ad cœnam Dominicam, vt colligitur v. 34. *Si quis esurit domi manducet.* Secundò, populus panem & vinum offerebat in Ecclesia certo loco Diaconis; hi ferebant ad altare; communicaturis apponebantur tabellæ, quasi mensulæ, vti hodie ad mensam linteo stratam communicat populus. Ante communionem clamabat præco: *Sancta sanctis.* tum Sacerdos dabat dicens: *Corpus Christi.* Respondebat accipiens: *Amen.* Illud autem accipiebant non ore, sed manu, viri nudâ dextera superposita sinistræ per modum crucis, vnde & manus antè lauabant, fœminæ verò manu velata nudo linteo, quod dominicale vocabatur vt iubet

191. *Quid fuerit dominicale.*

Concil. Altisiodorense, can. 36. *Non licet*, inquit Conc. *mulieri nuda manu Eucharistiam sumere.* C Et can. 39. *Vnaquæq; mulier, quando communicat dominicale suum habeat. Quòd si non habuerit, vsq; in alium diem Dominicum non communicet.* Et Cyrill. Ierosolym. Catechesi 5. mystag. *Accedens autẽ ad communionem*, inquit, *non expansis manuum volis accede, neq; cum disiunctis digitis, sed sinistram veluti sedem quandam subijcias dexteræ, quæ tantum Regem susceptura est, & concaua manu suscipe corpus Christi, dicens: Amen.* Quinimò idipsum sanxit 6. Synodus Constantinop. can. 101. qui sic habet: *Si quis immaculati corporis, in synaxis tempore esse particeps voluerit, etiam antequam eius fiat communio, manus in crucis formam figurans sic accedat, & gratiæ communionem accipiat: eos enim qui ex auro, vel alia materia, quadam loco manus receptacula efficiunt, & per ipsa immaculatam communionem recipiunt, minimè admittimus, vt qui inanimatam materiam Dei imagini præferant.* D Deinde quisque manu sua acceptam Eucharistiam, in os ingerebat, scilicet sub vna specie panis, eamq; quotidie ieiuni sumebant. Tempore S. Cypriani sume-

192. *Quo tempore & quare Eucharistia sumebatur sub specie vini.*

bant quoque Eucharistiam sub specie vini, vt in persecutionibus per susceptionẽ sanguinis Christi magis animarentur ad martyrium, & sanguinis effusionem pro Christo. Vnde S. Cyprian. epist. 56. ad Thibaritanos: *Grauior*, inquit, *nunc & ferocior pugna imminet, ad quam virtute incorrupta, & fide robusta parare se debent milites Christi, considerantes idcircò se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, vt possint & ipsi propter Christum sanguinem fundere*, quia, vt ait S. Chrysost. *Quasi leones ignem spirantes ab illa mensa recedimus, dæmonibus terribiles.*

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

TRansit Apostolus, & tribus sequent capitibus disputat de gratijs, tum gratis datis, tum gratum facientibus. Hoc capite docet primò, gratias gratis datas variè à Spiritu sancto distribui.

Secundò, v. 12 ad hoc vtitur exemplo corporis humani, quod licet vnum sit, multa tamen & varia habet membra: indeq; concludit, quemlibet in Ecclesia suo gradu & gratia contentum, debere illo fungi & vti ad commune bonum; vt quasi membra inuicem se omnes iuuent & foueant.

Hinc tertiò v. 28. asserit Christum prouidisse Ecclesiæ de varijs hominum statibus, vt alij sint Apostoli, alij Prophetæ, alij Doctores, &c.

1. DE spiritualibus autem, nolo vos ignorare fratres.

2. Scitis quoniam cùm Gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes,

3. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.

4. Diuisiones verò gratiarum sunt, idem autem Spiritus:

5. Et diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus.

6. Et diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.

7. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem.

8. Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alij autem sermo scientiæ secundùm eundem Spiritum:

9. alteri fides in eodem Spiritu: alij gratia sanitatum in vno Spiritu:

10. alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum.

11. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singulis prout vult.

12. Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum tamen corpus sunt: ita & Christus.

13. Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno Spiritu potati sumus.

14. Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa.

15. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, nō sum de corpore: num ideo non est de corpore?

16. Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?

17. Si totum corpus oculus: vbi auditus? Si totum auditus: vbi odoratus.

18. Nunc autem posuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore sicut voluit.

19. Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20. Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.

21. Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarij.

22. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt:

23. & quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.

24. Honesta autem nostra nullius egent: sed Deus temperauit corpus, ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem,

25. vt non sit schisma in corpore, sed idipsum pro inuicem solicita sint membra.

26. Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra: siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra.

27. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro.

28. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.

29. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores.

30. numquid omnes virtutes? numquid omnem gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur.

31. Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

COMMENTARIVS.

2. AGit hic Paulus de gratijs gratis dàtis, vt prophetia, dono linguarum, gratia curationum, &c. hæc enim fidelibus initio Ecclesiæ affatim à Spiritu S. donabantur, vt donata sunt Apostolis in Pentecoste. Occasio agendi de ijs erat, quia Corinthij de his donis se iactabant, alij illis inordinate vtebantur, alij dolebant, quòd ea non acceperant, quæ alijs data erant. Docet ergo Apostolus, quæ, quales, quantæ sint istæ gratiæ, & quomodo ijs vti quisque debeat. A

Vers. 1. *De spiritualibus.*

Donis scilicet Spiritus sancti, *nolo vos ignorare fratres*, sed doceo vos ea quæ hic subtexo. ita Anselm.

Vers. 2. *Scitis quoniam cùm Gentes essetis, ad simulachra muta, prout* (quædam mancipia) *ducebamini* (à consuetudine, institutione maiorum, & sacrificulorum, atq; à dæmonis impulsu) *euntes.*

Id est, ibatis. Græcè ἀπαγόμενοι, abducti, id est abducebamini. ponitur hic de more Hebraicum participiũ pro verbo, scilic. præterito imperfecto, iuxta can. 29. sic ad Rom. 12. v. 11. *Spiritu*, inquit, *feruentes*, id est feruete: *Domino seruientes*, id est seruite: *spe gaudentes*, id est gaudete, &c. ita S. Chrysost. quasi dicat, Mementote, ô Corinthij, quòd cùm Gentiles essetis, colebatis idola, id est, lapides & saxa muta, quæ nihil habent spiritus, sensus, loquelæ, vigoris, aut virtutis, & multò minùs suis cultoribus illa cõmunicare possunt. Iam ...ò facti Christiani colatis Deum, qui est ...urus spiritus, plenus omni gratia & sapientia, quiq; hæc ipsa spiritalia sua dona abundè in vos effudit, vti experimini, agnoscite ergo gratiam

3. *Hortatur Corinthios ad gratiarũ actionẽ pro christianismo.*

gratiã à Christo vobis factam, agnoscite mutationem vestram, agnoscite & colite horum omnium auctorem Christum, & Spiritum sanctum: patet ex eo quod sequitur:

Vers. 3. *Ideò notum vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu.*

Nota, *τὸ ideò* deducit hunc versum ex præcedenti, eiusque finem & scopum indicat & explet, quasi dicat, Ideò renouaui vobis memoriam vestri gentilismi & vestrorum idolorum mutorum, vt nimirum cognoscatis, & digne pondereris æstimetisque vocationem vestram ex gentilismo, vbi simulacra muta inuocabatis; & gratiam Spiritus S. quam adepti estis in christianismo, vbi non idola muta, sed Christum & Spiritum sanctum aditis & inuocatis, ab eoque dona linguarum, aliaque recipitis, vt sciatis, fæcundum & facundum esse Spiritum sanctum, præ mutis idolis, qui vos facit tam disertos, tam sapientes, tam diuinos; agnoscite ergo Spiritus sancti potentiam, vt non contendatis amplius, vti soletis, de gratijs gratis datis, cùm omnia habeatis à Spiritu sancto, qui sua dona distribuit, prout vult: & qui minora accepit, non doleat; & qui maiora, non superbiat. Ita Chrysostomus.

4. *Quantum beneficium sit esse Christianum.*

Nemo in spiritu Dei.

Per spiritum vel habens spiritum Dei, *loquens, dicit anathema Iesu*, id est maledicit Iesu, execratur Iesum, Græcè enim est accusatiuus, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, id est, vt Syrus, dicit anathema esse Iesum, (ita legit quoq; Hilar. & Tertull.) sed potiùs talis Iesum agnoscit & inuocat, quasi auctorem gratiæ, salutis, omniumq; donorum spiritualium: hoc enim per miosim intelligendum relinquit Paulus.

C

Nota, hæc Corinthijs dicit & inculcat Paulus, partim propter Iudæos, qui etiam hodie perhibentur in synagogis suis dicere, *Horma*, id est anathema Iesu & Christianis, ait Caietan. partim & potiùs propter Gentiles, inter quos viuebāt Corinthij, hi enim, & horum vates, sacerdotes præsertim, maledicebant Iesu: imò hoc signo explorabant Gentiles, maximè Præsides, an quis esset Christianus necne; iubebant enim maledicere Christo, vti iussisse se fatetur Plinius epistola ad Traianum: *Propositus*, ait, *est libellus multorum nomina continens* (qui accusabantur quòd essent Christiani) *qui negant se esse Christianos, aut fuisse, cùm præeunte me Deos appellarent, & imagini tuæ (quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferri) thure ac vino supplicarent: præterea maledicerent Christo: quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt reuera Christiani: ergo dimittendos putaui. alij se Christianos fuisse dixerunt, sed esse desisse. hi omnes imaginem tuam, & Deorum simulacra venerati sunt, & Christo maledixerunt.* Ita Plinius.

5. *Iudæi dicūt anathema Iesu.*

6. *Iubebantur olim Christiani ante præsides maledicere Christo.*

D

Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Sp. sancto.

Pro *Dominus Iesus*, Græcè est κύριον Ἰησοῦν, Dominum Iesum. Ita Syrus, Ambrosius, Hilar. secundo de Trinitat. Prosper 2. de voc. Gent. 2. Origen. hom. 17. in Gen. opponit enim Apostolus hæc duo, dicere anathema Iesum, & dicere Dominum Iesum, id est agnoscere, credere, inuocare, & prædicare nomen Domini Iesu, eiusque fidem profiteri, scilicet Iesum, esse Dominum nostrum, vt vertit Syrus, profiteri, inquam, & inuocare, vti oportet, & vti proficuum est ad salutem: hoc facere nemo potest, *nisi in Spiritu sancto*, id est nisi per Spiritum S. fides enim, spes, & oratio sunt dona Spiritus sancti.

Nota, non negat hic Paulus infideles, cum solo concursu Dei generali, posse proferre nomen Iesu, aut de eo habere cogitationem aliquo modo bonam, sed tantùm neminem absque gratia Christi & Spiritus sancti posse per veram fidem, & pium affectum seriò & ex corde inuocare Dominum Iesum, illumque confiteri esse Dominum & Redemptorem nostrum, aut etiam dicere in corde suo, & cogitare aliquid de eo, quod in suo gradu & ordine, ad remissionem peccatorum, gratiam & finem supernaturalem, id est ad beatitudinem, conferat & disponat. ita Anselm. & Ambr. & patet, quia loquitur Corinthijs fidelibus, eorumque fastum, quo in donis & gratijs suis superbiebant, reprimit ex eo, quòd fidem Christi omniaque dona non à se habeant, sed à Spiritu S. quasi dicat, Hæc dona adeo non sunt vestra, sed Spiritus S. vt nec Iesum agnoscere, & inuocare ex vobismetipsis possitis: sed agnitio hæc & inuocatio sit Spiritus S. donum.

7. *Quomodo nemo possit dicere Iesus nisi ex Spiritu sancto.*

B

Diuisiones verò gratiarum sunt. Vers. 4.

Gratiæ diuisæ sunt per Ecclesiam, hæc vni, illa alteri datur & diuiditur. Hæ enim Hebræis vocantur מחלקות *machlecot*, id est diuisiones. *Idem autem spiritus*, scilicet est gratias has distribuens.

Et diuisiones ministrationum. Græcè διακονιῶν, *ministeriorum sunt.* Vers. 5.

Quasi dicat, Ministeria sacra variè distributa sunt per Ecclesiam.

Idem autem Dominus.

Scilicet Iesus Christus est, à quo vt Deo, & per quem vt hominem illa accipimus, quique variè ministeria sua distribuit, vt ei variè à varijs ministretur. ita Ansel.

Et diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vers. 6.

Nota, aptè Apostolus gratias, seu dona tribuit Spiritui S. ceu fonti bonitatis; ministeria Filio, ceu Domino; operationes Deo, scil. Patri, quasi primo omniũ principio. Ita Theophyl. Anselm. & alij. Nota secundò, gratiæ hic intelliguntur gratis datæ; ministeria sunt officia ministrandi Ecclesiæ, vt Episcopatus, Diaconatus, præfectura & cura pauperum; operationes sunt miracula, vt expulsio dæmonum, sanatio ægrorum, resuscitatio mortuorum: hæc enim proprijssimè dicuntur ἐνεργήματα, & vt vers. 10. se explicans addit ἐνεργήματα δυνάμεων, quod Erasmus vertit: *efficacia potentiarum.* Noster: *operatio virtutum.*

Quænam hic sint gratiæ, quæ ministeria, quæ operationes. 1. Sent.

8. *Quid ἐνεργήματα.*

Verùm pleniùs & apertiùs, dicemus Apostolum omnes gratias gratis datas vocare, primò gratias, quia gratis dantur. Secundò easdem vocare ministrationes, vel ministeria, quia per eas quisque ministrabat Ecclesiæ. Tertiò illas ipsas vocare operationes,

9. *II. Gmolior.*

Græcè ἐνεργήματα, q.d. efficacias: quia per illas mirificam vim accipiebant fideles à Spiritu sancto, vt ea dicerent & facerent, quæ vim naturæ & captum hominum superant. has ergo gratias operatur tam Spiritus sanctus, quàm Pater & Filius: omnia enim opera ad extrà, vt loquuntur Theologi, quæ scilicet in res creatas dimanant, sunt toti Trinitati communia: eadem tamen aptè, qua operationes sunt, appropriantur Patri; qua ministrationes, Filio; qua gratiæ, Spiritui sancto, vt dixi.

10. *Opera ad extrà toti Trinitati sunt communia.*

Qui operatur omnia.

11. *Deus operatur omnia naturalia concurrendo effectiuè cū omnibus causis secundis.*

Primò operatur Deus omnia naturalia per concursum vniuersalem, cōcurrentibus tamen effectiuè causis secundis, vti contra Gabr. Biel docent Theologi. Sic Deus operatur omnia bona naturæ & fortunæ; & quòd hic sit diues, ille pauper, Dei iudicio & voluntati tribuendum est, ait Chrys. de quo vide eum in morali hom. 29.

12. *II. Operatur Deus per se omnia supernaturalia, præsertim gratis data.*

Secundò operatur Deus omnia supernaturalia, tum gratum facientia, tum quod propriè hic intendit Apostolus, gratis data, vt puta, miracula. quæcumque Sancti petunt & impetrant à Deo, vel nomine Dei fieri imperant, Deus ad preces vel nutum eorum eadem physicè operatur propriè & per se.

13. *Concursus Dei nō prædeterminat.*

Non ergo hinc sequitur concursum Dei præcurrere & prædeterminare concursum causæ secundæ & liberi arbitrij in operibus bonis, & gratiæ gratum facientis: quia in his Deus operatur omnia per gratiam præuenientem, qua excitat voluntatem, & per gratiam cooperantem, quæ cum voluntate & libero arbitrio liberè operante, simul operatur opus bonum; sed, vt dixi, Apost. non agit propriè de operibus gratiæ gratum facientis, sed gratis datæ, vt patet ex sequentibus.

Nota, pro *operatur*, S. Hilarius libro octauo de Trinitate legit *inoperatur*. Græcum enim ἐνεργεῖ significat intimam præsentiam, vim, & efficaciam, qua Deus intimè omnia operatur, maximè miracula, & dona gratuita. de his enim agit toto capite Paulus.

Vers. 7. *Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus.*

Donum scilicet Spiritus S. quo manifestatur ipse Spiritus sanctus, qui doni est author: datur inquam ad vtilitatem, non propriam, sed totius Ecclesiæ.

Vers. 8. *Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ.*

Facultas scilicet explicandi sapientiam, id est altissima mysteria Trinitatis, incarnationis, prædestinationis, vt explicat cap. 13. v. 2.

Alij autem datur sermo scientiæ.

Vt scilicet explicet quæ ad agenda, moresque pertinent. ita sapientiam à scientia distinguit S. Aug. lib. 12. de Trinitate, cap. 14. & 15. & sic capit scientiam Apostolus cap. 8. Alij scientiam intelligunt, qua res fidei per exempla, comparationes, rationes humanas, & philosophicas explicantur.

Vers. 9. *Alteri fides in eodem spiritu.*

14. *Fides triplex. I. Miraculorum; quænam sit.*

Paulus hic fidem intelligit, non Theologicam, quam omnes Christiani habent; sed eam quæ mater est miraculorum, quæ excellens est fides, quæque fidem Theologicam includit; estque insuper constans fiducia in Deum, ad quiduis impetrandum, & ad miracula operandum, verbi gratia, vt Christus ait, ad montes transferendum. patet id cap. 13. v. 2. ita Chrys.

II. Secundò Ambrosius & Anselmus per fidem accipiunt donum intrepidè profitendi & prædicandi fidem.

III. Tertiò & optimè fides hic, est intelligentia magna mysteriorum fidei ad ea contemplandum, & explicandum. Sic enim ad Rom. 12. v. 6. dicit Prophetas habere prophetiam, & debere prophetare, hoc est docere *secundùm rationem fidei*, id est iuxta mensuram intelligentiæ rerum fidei sibi à Deo datam. nam fides miraculorum videtur includi in operatione virtutum quæ sequitur v. seq. vt inter alios rectè aduertit Franciscus Toletus in Rom. 12. v. 6.

Alij gratia sanitatum in vno Spiritu.

Per vnum & eundem Spiritum sanctum.

Alij operatio virtutum. Vers. 10.

15. *Operatio virtutum quid sit.*

Maiorum scilicet miraculorum, quæque non corpus, & morborum curam; sed animam & quæuis alia spectant: qualia sunt excitare mortuos, dæmones eijcere, punire incredulos & impios per miraculum, vti S. Petrus Ananiam & Sapphiram miraculosa morte puniuit, Act. 5. ita Chrys. & Ambrosius, & sic distinguitur operatio virtutum à gratia sanitatum.

Alij discretio spirituum.

16. *Discretio spirituum quid sit.*

Cogitationum scilicet, & intentionum cordis, & consequenter actionum & sermonum; vt sciat an à naturæ, an à dæmonis, an à Dei vel Angeli spiritu & instinctu proficiscantur. ita Chrys. Ambrosius, Anselm. tale donum habuit S. Hilarion teste S. Hieronymo in eius vita, & S. Monica apud S. August. libro 3. confess. c. 11. & S. Vincentius Fererius, atque nonnulli hodie, præsertim qui animas regunt & dirigunt: estque confessarijs hoc donum perutile, & à Deo expetendum, in quantum consciētiarum plena cognitio & cura illud requirit.

17. *S. Hilarion habuit donum discretionis spirituum.*

18. *Discretio spirituum est donum confessarijs à Deo petendum.*

Alij interpretatio sermonum,

19. *Quod officium Interpretum olim fuerit in Ecclesia.*

Obscuriorum, maximè sacræ Scripturæ. hinc olim in Ecclesia Interpretes erant, quorum officium erat interpretari, Primò, eos qui in cœtu Ecclesiæ ex dono linguarum peregrina lingua prophetabant, vel hymnos canebant.

Secundò illos qui obscura & alta mysteria afflati Spiritu sancto eructabant.

Tertiò epistolas sancti Pauli, & aliorum ad plebem suam missas publicè exponere.

20. *Scriptura non est priuato cuiusque spiritu interpretanda.*

Quartò eas vertere in alias linguas. sic multi censent S. Clementem Epistolam ad Hebræos, ex Hebræo in Græcum vertisse. Hinc patet sacram Scripturam non esse claram omnibus, nec priuato cuiusuis spiritu interpretandam, vt volunt hæretici; cùm

cùm ad hoc posuerit Deus in Ecclesia interpretes.

Aduerte hic, illis interpretibus iam successerunt professores linguæ Hebrææ, Græcæ, & sacræ Scripturæ. Ex hoc cap. & sequenti Theologi acceperũt diuisionem gratiæ in gratum facientem, quæ perficit ipsum subiectum, vt sit Deo gratum, qualis est charitas, castitas, pietas, aliæque virtutes: & gratis datam, quæ ordinatur ad perfectionem aliorum: & licet Apostolus hic tantùm nouem numeret gratias gratis datas, plures tamen esse possunt.

21. *Plures quàm nouem sunt gratiæ gratis datæ.*

22. *Quinq; ex gratijs gratis datis sũt habitus permanētes, reliquæ quatuor sunt motiones transeuntes.*

Vbi nota, verisimile est ex nouem hic ab Apostolo recensitis gratijs, quinque esse habitus permanentes, scilicet sapientiam, scientiam, fidem, genera linguarum, & interpretationes sermonum, & aliquando etiam discretionem spirituum: reliqua quatuor non sunt habitus, sed motiones transeuntes, scilicet gratia sanitatum, operatio virtutum, prophetia, & discretio spirituum, vt rectè Bellarminus annotauit libro primo de gratia cap. 10.

Vers. 11. *Hæc autem omnia operatur vnus atq; idem Spiritus, diuidens singulis prout vult.*

Pro *diuidens singulis* Græcè est διαιρῶν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, id est diuidens vnicuique priuatim, peculiariter, propriè, vel potiùs propria, scilicet cuique dona, & charismata. ita sanctus Hieronymus dialogo primo contra Pelagianos.

Prout vult.

Non homo, vt intelligebat Origenes; sed Spiritus sanctus: ergo ait Theophylactus, Spiritus sanctus est Dominus & Deus, neq; efficitur, sed efficit omnia, æquè vt Pater: quia operatur omnia in omnibus, vt dixit Apostolus versu 6. operari enim omnia, quod versu 6. tribuit Patri, hic tribuit Spiritui sancto.

23. Hinc patet secundo Spiritum sanctum, vt Deum esse liberi arbitrij, ac liberè operari.

Deum subijcere fato, est eum spoliare sua diuinitate.

Tertio hinc refellas Abailardum, VVicleph, Caluinum, qui docent Deum non posse facere nisi id quod facit: hoc enim est tollere omnipotentiam à Deo, Deumque æquè ac hominem subijcere fato, adeoque Deum diuinitate spoliare, eamque fato consignare: sic enim Deus non operaretur prout vult, sed prout voluerit fatum, rebus omnibus ipsique Deo dominans.

Vers. 12. *Sicut enim corpus* naturale & animale, puta hominis, *vnum est, & membra habet multa: omnia autem membra corporis cùm sint multa, vnum tamen corpus sunt; ita & Christus.*

Vnum scilicet corpus habet, puta Ecclesiam, cuius varia sunt membra, & ipse est caput. Vtitur enim Apostolus sæpe ellipsi, & multa subaudit, vt dixi can. 38. Sed obijcit S. Augustinus libro 1. de peccatorum meritis, cap. 31. si hoc vellet Apostolus, tunc dicere debuisset: *Ita & Christi*, potiùs quàm Christus: Christi, scilicet corpus, id est Ecclesia multa habet membra.

24. Vnde secundò Iacobus Faber Stapulensis hinc docet Christi corpus, vtpote toti diuinitati indiuulsè vnitum, localiter replere cælum & terram, quasi suum locum & corpus: vt sicut Plato Deum dixit esse animam mundi, & per consequens esse quasi totum mundum: sic Christi corpus, vtpote Deitati intimè coniunctum, sit instar diuini Spiritus diffusum per totum mundum, cuius quasi partes & membra sint singula locorum spatia, & corpora, quæ tamen respectu vnius Deitatis & corporis Christi quasi animæ suæ, vnum sint corpus, puta vnus mundus: atque hinc suam hæresim, quòd corpus Christi sit vbique, sumpsisse putantur Vbiquetarij: quod insulsum dogma multi, sed exactissimè Greg. de Valentia refellit libris quinque contra Vbiquetarios.

Error Fabri Stapulensis, Christi corpus localiter implere cælum & terram.

25. *Ex hoc loco putantur Vbiquetarij suā hæresim sumpsisse.*

Quomodo Christus est corpus vnū, puta Ecclesia.

Dico ergo tertiò simpliciter cum sancto Augustino sensus huius loci est: *Ita & Christus*, scilicet est corpus vnum, puta Ecclesia. Christus enim non tantùm est caput Ecclesiæ, sed & corpus: quia omnia Ecclesiæ membra sustentat, & in omnibus operatur; per doctorem docet, per ministrum baptizat, per fidelem credit, per pœnitentem pœnitet. Sic enim Christus non localiter, sed mysticè & virtualiter, siue operatiuè, & per efficientiam est corpus, hypostasis, anima, & spiritus totius Ecclesiæ: & sicut Ecclesia est corpus Christi, quasi capitis; sic vicissim Christus est corpus Ecclesiæ, quasi in omnia Ecclesiæ membra se per gratiam & operationem transfundens. Sic Apostolus sæpè ait, nos vnum esse in Christo, nos per baptismum incorporari & complantari Christo. Et Christus ad Paulum: *Quid me*, id est Christianos meos, qui sunt membra mea, *persequeris?* Act. 9. Sic rursum Paulus: *Mihi viuere Christus est & mori lucrum*, adeoque quod aiebat S. Franciscus: *Deus meus, amor meus, & omnia*, aiebat de Christo Paulus: *amor noster, Christus noster, & omnia.*

26. *Christus per fidelem credit, per doctorem docet, per pœnitentem pœnitet, &c.*

27. *Ecclesia est corpus Christi & Christus est corpus Ecclesiæ.*

Vers. 13. *Etenim in vno Spiritu*, per vnum eundemque Spiritum sanctum, *omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno spiritu potati sumus.*

Probat Christum esse vnum corpus habens multa membra, ex baptismo: quia scilicet per baptismum in vnum corpus, scilicet Ecclesiæ, & consequenter Christi, renati & inserti sumus, in quo eadem anima, scilicet spiritu Christi, viuimus; & eadem esca, scilicet Eucharistia, alimur omnes, siue Iudæi, siue Gentiles; siue serui, siue liberi.

Nota, τὸ *in vnum corpus*, scilicet Christi mysticum, quod est Ecclesia, ac consequenter in ipsum Christum, qui vti iam dixit, est quasi corpus totius Ecclesiæ.

Baptizati, id est baptismo incorporati sumus, *& omnes in vno spiritu potati sumus.*

Scilicet in calice Eucharistiæ vnum Christi spiritum cum sanguine hausimus. Vnde Græca quædam habent, vt legit Clem. Alex. lib. 1. pædagogi c. 6. πάντες ἓν πόμα ἐπίομεν,

A *omnes vno potu potati sumus*, vt scilicet vnum eundemque ex eo Christi spiritum participemus, qui per omnia permeans singula membra viuificat, & suis functionibus reddit idonea. q. d. Non tantùm nati sumus, & quasi membra inserti in idem corpus iam dictum; sed & eodem alimento vtimur, scilicet carne & sanguine Christi in Eucharistia. nam ex vna specie Eucharistiæ, scilicet vini, alteram panis, id est ex potu cibum intelligit: vti è contrario ex panis specie vini speciem in-
28. *Omnes baptizati, siue boni sint, siue mali, sunt in Ecclesia.* telligit cap. 10. v. 17. ita Chrysost. & pulchrè Caietan. hic. Hinc patet omnes baptizatos siue boni sint, siue mali, esse corpus Christi, id est esse de Ecclesia, illique quasi membra per baptismum esse insertos, anima enim huius corporis, scilicet Ecclesiæ, est fides, quam habent omnes fideles, etiamsi improbè B viuant. de quo plura dicam ad Ephes. 5. v. 27.

Vers. 21. *Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo, &c.*

Vers. 22. *Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt.*

S. Chrysost. & Theoph. per hæc membra oculos accipit, qui parui sunt & imbecilles, sed tamen maxime necessarij. Verùm quia versu præcedenti oculum inter nobiliora
29. *Membra infirmiora sunt venter & intestina.* membra, quæ corpori dominantur, retulit; meliùs alij per membra infirmiora accipiunt ventrem, & ventre contenta. Venter enim quasi culina & nutrix totius corporis, quæ singulis membris cibum concoquit & dispertit, maximè necessarius est vitæ & C corpori.

Vers. 23. *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus.*

30. *Membra ignobiliora sunt pedes.* Membra ignobiliora sunt pedes, ait Chrysost. Ambr. & Theoph. *His honorem abundantiorem circumdamus*, id est diligentiùs eos custodimus, vestimus, calceamus, elegantibus crepidis, calceis, vel ocreis eos ornamus & communimus, ne in saxa impingant, ne incedendo lædãtur, ne nimio frigore vel humore aliquam intẽperiem noxiam, quæ in stomachum & caput redundet, contrahant.

31. *Honor hic vocatur ornatus pedũ.* Nota, honor hic vocatur, tum ipse vestitus, tum ornatus pedum per calceos, vel ocreas, in quibus multi, præsertim iuuenes nobiles & milites, curiosi sunt & elegantes: qua de causa Homerus vocat ἐυκνημίδας D ἀχαιὺς, id est bene, vel eleganter ocreatos Achiuos.

Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.

32. *Membra inhonesta sũt verenda, eur.* *Inhonesta*, intelligit verenda. ita Chrysost. Ambr. & Theoph. vocantur ait S. August. lib. 2. Retract. 7. verenda inhonesta, non ex naturæ prima institutione, sed quia post peccatum in ijs maximè regnat concupiscentia, quæ legi mentis repugnat, ideoque homini pudenda est: pudet enim hominem quasi dominum, quòd membrum hoc ita sibi sentiat rebelle. *Hæc abundantiorem honorem habent*, id est, hæc diligentiùs & honestiùs tegimus atque vestimus, vt etiamsi quis toto corpore nudus sit, hæc tamen membra nudari non patiatur, ait Theophylact. rursus hæc membra honestantur in coniugio, tanquam illa quæ ad liberorum propagationem, & generis nostri æternitatem necessaria sint, ait Chrysost. vnde & legibus Romanis quisquis ea præscidisset, & se euirasset, grauissimè pu- 33. *Apud Romanos grauissimè puniebãtur castrantes se.*
niebatur, quasi qui communi generi offecisset, & vim naturæ intulisset.

Alij eadem accipiunt membra infirmiora, ignobilia, & inhonesta, scilicet ventrem, & membra ventri subiecta: sed Apostolus ea distinguit, & quasi distincta connectit per copulam &. iam sensus est, quasi dicat, Sicuti in corpore hæc membra infirmiora, & ignobilia, & inhonesta præ alijs curamus, quasi B magis vtilia, vel necessaria: ita & in Ecclesia qui minores sunt, licet infirmi, ignobiles, contemptibiles videantur; subinde tamen magis sunt vtiles, magisque iuuandi, & curandi. ita Chrysostomus, Theophylactus, Anselmus. vide quàm mendici vtiles sint *Mendici vtiles sunt Ecclesiæ.*
Ecclesiæ, apud Chrysostomum in moral. homilia trigesima, & contra inuidiam homilia trigesimaprima.

Sic apologo ventris à membris deserti, Senatus Romani à plebe deserti causam a- 34. *Apologo ventris à mẽbris deserti reduxit Menenius plebẽ Romanam ex Sacro mõte in vrbem.*
pud plebem, quæ in Sacrum montem ex vrbe secesserat, egit & peregit Menenius Agrippa, teste Liuio libro secundo, decade prima: *Tempore*, inquit, *illo quo in homine non, vt nunc, omnia in vnum consentirent, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, ferunt* C *indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quàm datis voluptatibus frui, conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, ne os acciperet datũ, nec dentes conficerent: hac ira dum ventrẽ fame domare vellent, ipsa vna membra totumq; corpus ad extremam tabem venisse: inde apparuisse ventris quoq; haud segne ministerium esse, nec magis ali quàm alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo viuimus, vigemusq;, diuisum pariter in venas maturum confecto cibo sanguinem. comparando hinc, quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit Menenius mentes hominum.*

Honesta autem nostra. *Vers. 24.*

Puta oculi, facies, manus, quæ sunt mem- 35. *Quæ membra honesta corporis.*
bra honestiora & nobiliora corporis, *nullius* D *egent*: quia per se satis decoris & honoris habent.

Sed Deus temperauit corpus ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem.

Maiorem scilicet custodiam, curam, amictum, ornatum, vt dixi versu vigesimo secundo.

Vt non sit schisma in corpore (quale iam retuli ex Menenio) *sed idipsum pro inuicem sollicita sint membra.* *Vers. 25.*

Idipsum, vt scilicet eandem, & mutuam pro sese inuicem sollicitudinem gerant: vel *idipsum*, id est in idem; scilicet bonum commune totius eiusdem corporis sollicita sint singula membra.

Etsi

Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra.

Compatiuntur, vt sic membrum patiens dolore leuetur, *non per communionem cladis, sed per solatium charitatis*, ait S. August. epist. 133. Hinc colligunt Doctores animas beatas, vtpote charitate nostri flagrantes, nos in miserijs, & periculis nostris orationibus suis iuuare; & nos vicissim iuuare debere animas in purgatorio detentas: patiuntur enim illæ acrem ignem, ac proinde crudelis sit oportet, qui eis non compatiatur, easque iuuet & liberet.

36. Sancti suis orationibus nos iuuant.

Siue gloriatur.

Gloria afficitur, Græce δοξάζεται, id est, vt Ambrosius, glorificatur. Syrus, *Exultat vnum membrum, congaudent omnia membra.* Pulchrè ex sancto Chrysostomo Salmeron: *Qui amat*, inquit, *habet quicquid est in corpore, scilicet Ecclesia: tolle inuidiam, & tuum est quod habeo.* Rursum, *Si patiatur oculus*, inquit Chrysostomus, *omnia dolebunt, omnia cessabunt, non pedes ibunt, non manus operabuntur, non suus tam consuetis cibis ventri lubebit, oculorum licet sit dolor. Quid ventrem ocule mordes? quid pedes remoraris? quid manus vincis? quia innexa natura sunt omnia, modoque ineffabili compatiuntur.*

Vers. 27. *Vos autē estis corpus Christi, & membra de membro.*

Quid τὸ estis membra de membro. I. Exposit.

Nota, τὸ *membra de membro*, quod primò Diuus Thomas sic explicat: *Vos estis membra de membro principali*, quod est Christus. Est enim Christus caput Ecclesiæ.

II.

Secundò Anselmus, *estis membra de membro*, id est, estis membra Christi per ministerium alterius membri, scilicet Pauli, per quem Christo capiti, & corpori Ecclesiæ vniti estis.

III. & genuina.

Verùm nota, pro *de membro*, Græcè est ἐκ μέρους, id est ex parte (& sic legunt hic aliqui Latini) vel ad inuicem, seu vicissim, vt innuit Ambrosius. quasi dicat, Estis membra ex parte, id est membra partialia, quod noster vertit, *estis membra de membro*, id est membra membrorum, hoc est commembra, compartes. quasi dicat, Estis confratres eiusdem societatis, & corporis mystici, scilicet Ecclesiæ. ita Chrysostomus. Syrus vertit *estis membra* ברוכתכון *beduchatchun*, id est, *in loco vestro*, ac si dicat, Quisque in parte sua, & loco est membrum Ecclesiæ.

37. Sex proprietates corporis & membrorum conueniunt Ecclesiæ eiusq. fidelibus.

Aduerte hic, sicut in corpore, Primò est vnitas, & vnio corporis & animæ. Secundò, diuersitas membrorum. Tertiò, diuersitas officiorum in membris singulis. Quartò, aptitudo, & dos cuiusque membri ad suum officium. Quintò, communio functionum, qua quodq; non sibi soli, sed & alijs operari debet, idque quia sunt membra vnius corporis, Sextò, quies, qua quodque suo gradu & officio contentum est, non ambit aliud, nec inuidet nobiliori, sed omnium summa est vnio & concordia, compassio, & gaudium: ita & omnino se res habet in Ecclesia, in qua quisque à Christo, quasi anima, suum habet charisma, suum talentum, suum officium, & gradum, suam functionem, qua non sibi modò, sed & alijs prosit, suum ordinem & limitem à Deo, quem qui perturbat, & alium ambit, Dei ordinationi & prouidentiæ resistit, in his quæ gratis à Deo accepit. quasi dicat Paulus, Estis, ô Corinthij, membra eiusdem corporis Christi, puta Ecclesiæ; ergo non sint schismata inter vos, vnus alium non spernat, non inuideat, non doleat, sed iuuet, amet, gaudeat; quisque suo loco, gradu, officio sit contentus: quia sic particeps erit non tantùm sui boni, sed & aliorum; sicuti pes ambulat pro oculo, aure, ventre: sic vicissim oculus videt, auris audit, venter concoquit pro pede. Quòd si inuideat, & nolit oculus pro pede videre, auris audire, venter concoquere, non tantùm illud membrum, sed & seipsum lædet, inquit Chrysostomus; perinde ac si vna manus aliam amputet, seipsam dedecorat & debilitat: robustior enim est, si habeat auxilium ab alia manu. Rursum, si natura tantùm in corpore inter singula membra concordiam curat & seruat, nec sinit inter ea vllam discordiam, aut seditionem; quantò magis gratia Dei, quæ multò est potentior, animorum concordiam efficiet in Christi Ecclesia? neque perferet, vt in vno hoc corpore aliquod membrum sit seditiosu n, aut discors. si magistratus in ciuitate, Rex in regno seditionem non tolerat, sed acerrin.. ɔunit; quid faciet Christus schismaticis Ecclesiam suam scindentibus?

Vnio fidelium tanta esse debet, quanta est membrorum in corpore.

Membrum vnū lædens aliud seipsū lædit.

Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, vt caput. *Secundò Prophetas*, vt oculos. *Tertiò Doctores*, vt linguam. *Vers. 28.*

Vnde, non principes sæculares, vt Brentius vult, sunt primi & caput Ecclesiæ; sed Apostoli, & eorum successores Papa & Episcopi. Deus enim in Ecclesia primùm Apostolos posuit, ait Paulus. *Deinde virtutes*, Græcè δυνάμεις, id est potestates, hoc est miraculorum operatores. hi sunt quasi manus Ecclesiæ: *Exinde gratias curationum*, curatores scilicet morborum. 38.

In Ecclesia Apostoli sūt quasi caput. Propheta q. oculi. Doctores q. lingua. Virtutes q. manus. Oeconomi q. pedes.

Opitulationes.

Qui alijs opitulantur, exercentque circa ægros, pauperes, miseros, peregrinos, & hospites opera misericordiæ. Græcè ἀντιλήψεις, susceptiones, hoc est, vt alij legunt, subsidia, subuentiones.

Gubernationes.

Qui alios regāt & corrigant, vt parochi, ait D. Thom. vel potiùs gubernationes sunt, vt Theoph. & Caiet. qui præsunt gubero atiooi rerū tēporaliū, quas fideles offerebāt Ecclesiæ. Hi enim vltimi sunt quasi pedes in corpore Christi, scil. Ecclesia. tales fuerunt Diaconi electi ab Apostolis, vt viduis & mensis præessent, Actor. 6.

Nota, abstracta hic poni pro concretis: *virtutes*, id est operationes virtutum: *gratias curationum*, hoc est curatores, vel potentes curare: *opitulationes*, id est opitulatores: *gubernationes*, hoc est gubernantes: *genera linguarum*, id est 39.
peritos linguarum variarum. hosce enim omnes subnectit Paulus Apostolis, Prophetis, Doctoribus, quasi alia & alia membra Ecclesiæ. Vnde can. 21. ita Chrysost.

Nunquid

Vers. 29. *Nunquid omnes Apostoli?*

Quasi dicat, Minimè: quisq; ergo suo gradu, in quo à Deo in Ecclesia collocatus est, suaque gratia quam gratis à Deo accepit, contentus sit, Deoque gratias agat, & sua gratia ad Dei gloriam, & Ecclesiæ commodum vtatur.

Vers. 30. *Nunquid omnes gratiam habent curationum?*

Ita, ait sanctus Augustinus epistol. 137. *nec in omnibus memorijs sanctorum Deus miracula fieri voluit, qui diuidit vnicuiq; propria, prout vult.* Itaque non mirum Deum hoc loco, hoc templo, ad hanc, aut illam Deiparæ Virginis statuam miracula operari, non autem alio loco, templo, imagine: rursum huic Sancto hanc gra-
40. tiam, alteri aliam concedere, v.g. vt S. Antonium inuocantes, peste; Dorotheam, dolore dentium; Barbaram, subitanea morte, ne sine cõfessione moriãtur, liberentur: quia, vt ait Apostolus, Deus has gratias diuidit prout vult. sic Deus in probatica piscina, non alibi ægros & aridos miraculosè sanabat, Ioannis quinto: sic per virgam Aaronis, non alterius miracula fecit, Num. 17. sic ad imaginẽ ænei serpentis, non autem rei alterius, Iudæos ignita lue liberauit, Num. 21. v. 9.

Varios morbos per inuocationem variorum sanctorum curat Deus.

Vers. 31. *Æmulamini.*

Sectamini, scilicet petite à Deo, exercete
41. si accepistis, eiam dictis v. 8. *Charismata meliora.* hoc est, vtiliora, puta apostolatum, prophetiam, sapientiam, scientiam, non autem donum linguarum, quod ambire, & in quo inaniter gloriari soletis vos, ô Corinthij. ita Anselm. Alij legunt per interrogationem, Et in tempore præsenti æmulamini? hoc est, si æmulamini meliora, ecce ostendo vobis viam excellentiorem. ita Chrysostom. Theophyl. Oecumen.

Quæ sint charismata meliora.

Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. 42.

Viam, scil. charitatis, quæ via est ad Deũ, ad vitam, & gloriam æternam, de qua cap. seq. Nota, Commentarius Hieron. adscriptus hic docet, charitatem separari ab Apostolo à charismatibus, hoc est gratijs gratis datis, quòd hæc gratis dentur à Deo, charitas verò nostro labore & naturæ viribus acquiratur. Vnde colligas hunc Commentarium non esse S. Hieronymi, sed Pelagij vel Pelagiani alicuius, vt dixi initio. Correxit hoc Primasius, qui multa ex hoc Commentario transscripsit. & patet charitatem esse donum Dei, ad Rom. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum S. qui datus est nobis.* Vnde hic ait Paulus: *excellentiorem viam*, Græcè ὁδὸν καθ' ὑπερβολὴν per hyperbolen, per excessum, id 43.
est excessiuè meliorem & præstantiorem viam, scilicet charitatis vobis ostendo. ita ex Chrysostomo, Theoph. Vnde & Cassian. collat. 11. c. 12. sic legit: *& adhuc excellentiorem suprà modum viam vobis demonstro.* Si ergo gratiæ gratis datæ, quæ minores sunt, à Deo dantur, multò magis charitas, quæ excessiue illis est melior & eminentior, à Deo peti & dari debet. In hoc ergo distinguit Apostolus chari- 44.
tatem à charismatibus; quòd hæc gratis dantur ad vtilitatem Ecclesiæ, non ad sanctificationem eius cui dantur: charitas verò detur ad hoc, vt is qui illam habet, sanctus & gratus Deo fiat. *Ille*, inquit sanctus Augustinus sermone de laudibus charitatis, *tenet & quod patet, & quod latet in diuinis eloquijs, qui charitatem tenet in moribus.*

Excellentior via ad Deũ est charitas.

Error Pelagij, charitatem esse donum non Dei, sed nostrum.

In quo charitas distinguatur à charismatibus.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet inter omnia dona & gratias excellere charitatem. Primò ergo asserit sine charitate nullum donum aut virtutem prodesse.

Secundò, v. 4. enarrat charitatis sedecim conditiones, siue officia in proximos:

Tertiò, v. 8. ostendit charitatis præcellentiam ex eo, quòd etiam permaneat in cælo, cum fides ibi mutanda sit in visionem, spes in fruitionem.

1. SI linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.

2. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.

3. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

4. Chari-

4. Charitas patiens est, benigna est: charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur,

5. non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6. non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati:

7. omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8. Charitas numquam excidit: siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur.

9. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.

10. Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

11. Cùm essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli.

12. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.

13. Nunc autem manent, fides, spes, charitas: tria hæc. maior autem horum est charitas.

COMMENTARIVS.

46. *Charitas virtutum omnium est regina.*

Est toto hoc capite encomium charitatis. Agit verò de charitate tam fusè Apostolus, tum quia charitas omnium virtutum est regina, tum quia vult per charitatem, quasi medicinam efficacissimam sanare Corinthiorum fastum & schismata. Charitas enim facit, vt superiores non contemnant inferiores, & vt inferiores non indignentur superiores sibi præferri. Maxime vero commendat eis charitatem, quasi donum præstantissimum, vt illam, non autem donum linguarum, prophetiæ, aut miraculorum, quæ maximi facere solebant Corinthij, consectentur. Et hoc est quod præparans transitum suum ad charitatem, dixit in fine capitis præcedentis: *Æmulamini autem charismata meliora, & adhuc excellentiorem viam*, charitatis, *vobis demonstro.*

Vers. 1. *Si linguis hominum loquar & Angelorum.*

47. *Angelorum linguam aliqui Hebræam accipiunt.*

Angelorum linguam aliqui Hebræam accipiunt, qua Deus, Angeli, & Adam locuti sunt in paradiso. de quo plura v. 8. Secundò Glossa, Durandus, Gregorius Ariminensis in 2. distinct. 9. q. 2. & Molina 1. p. q. 106. art. 1. ex hoc Apostoli loco putant Angelos loqui vt homines, non tantùm per species Angelo audienti impressas, sed etiam per nutus & signa, sed spiritualia (quæ sint quasi spiritales quidam sermones, & loquelæ) illis indita in creatione, sicut Adæ lingua Hebræa fuit indita. Hinc Franciscus Albertinus lib. Corollariorum Theologicorum, corollario vndecimo, quemque Angelum ait, propriam suam habere linguam, à cuiusuis alterius Angeli lingua distinctam, quia Apostolus inquit: *Si linguis loquar Angelorum*, non Lingua. Verum hinc sequi videtur, quòd si Angeli hæc signa exhibeant, & loquantur vni, alios illa celare non possint: nihil enim naturale celare possunt, sed tantùm id quod liberum est. hæc autem signa naturalia sunt, eisque cum natura indita & concreata.

Ex hoc loco Franc. Albertinus docet, quemque Angelum propriã linguam habere.

48. *Quomodo loquantur Angeli.*

Vnde alij cum D. Thom. putant Angelos sic loqui, vt conceptus suos ad alium dirigat, velintq; illi innotescere: tunc enim ex congrua Dei ordinatione & concursu fieri obiectum proportionatum, & poni quasi intra sphæram cognitionis, fierique intelligibile illi, cui volunt loqui, non alteri: ita vt ille obiectum hoc quasi iam ob oculos positum videat, & intelligat, non alius. Ex quo aliqui concludunt, Angelos naturâ suâ non posse mentiri; sed contrarium videtur verius, scilicet posse eos mentiri: quia possunt Angeli conceptum falsum, & menti dissonum in intellectu suo formare, eumque dirigere ad alium, cui hoc modo loquuntur: sicut homo format loquelam falsam, & menti dissonã cùm mentitur; non enim Angeli ipsos actus voluntatis in se, id est ipsas volitiones & intentiones suas videndas exhibent, sed horum actuum conceptus in mente efformant, vel veros, vel falsos, prout volunt, eosq; repræsentant illi, cui loquuntur. Verùm hæc Scholasticis fusiùs disputanda & dirimenda relinquamus.

Angeli natura sua possunt mẽtiri.

Quæ sint Angelorum linguæ.

Angelorum ergo hîc linguæ non sunt sensibiles, vt vult Caiet. sed intelligibiles, scilicet hæ linguæ sunt ipsi conceptus Angelici, perfectissimi & pulcherrimi. Vel certum est

Proso-

49. *Angelorum lingua per prosopopœiā est lingua elegantissima.*

prosopopœia, & hyperbole. *Angelorum lingua*, id est elegantissimā linguā. Sic vulgò dicimus: diuine loquitur. Simili hyperbole dicitur: facies Angeli, vel Angelica, id est pulcherrima. Ita Theod. & Theoph. quia scilicet Angeli in se sunt pulcherrimi, & pulcherrimos se exhibent & visu & voce, dum corpus assumunt. Sic ergo hic, vti & alibi subinde, per hyperbolem loquitur Paulus ex hypothesi, maxime emphaseos causā. q. d. Si essent linguæ Angelorum super humanas, Hebræam, Græcam, Latinam, & ego eas callerem, neq; tamen eis vterer ad commodum proximi, quid esset aliud quàm inanis & obstrepera loquacitas? Ita Græci & Latini. Sic ad Galat. 1. v. 8. *Etiamsi*, inquit, *Angelus descendat de cœlo*. Sic ad Rom. 8. v. 39. cùm omnes res creatas, summas, imas, medias nominasset, addit per hyperbolem: *nec creatura alia*. Notat hic Paulus Corinthios qui donum linguarum præ cæteris admirabantur.

50. *Corinthij valde admirabantur donum linguarum.*

Cymbalum tinniens.

Inconditum & confusum sonum edens. Græcè ἀλαλάζον, est onomatopœia. q. d. Sonans alala, alala. Sic Appion Grammaticus ob garrulitatem dictus est Cymbalum orbis, teste Suetonio libr. de præclaris Grammaticis.

Vers. 2. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.*

Erasmus vult esse fictionem hyperbolicam, quasi dicat: Charitas longè excellit fidem; sicut dicitur: Nobilitas sola est atque Vnica virtus: sed hoc nimis frigidum est: nam de eleëmosyna, & martyrio, si absit charitas, versu sequenti dicit: *Nihil mihi prodest*, ergo *nihil sum*, id est nullius sum pretij & gratiæ coram Deo, & in veritate, quia iustus est aliquis coram Deo, reliqui homines iniusti in oculis & æstimatione Dei sunt quasi nihil. Quasi dicat: Sine charitate nihil prodest, nihil facit amicitiam cum Deo, nihil est quod homini conciliet iustitiam & salutem, ne fides quidem maxima & excellentissima, quæ montes transferat, qualis fuit in Gregorio Thaumaturgo, qui sua fide montem loco mouit, vt ecclesiæ ædificandæ locum faceret, vt narrat Eusebius libr. septimo histor. c. 25.

51. *Nullus est amicus Dei sine charitate.*

Greg. Thaumaturgus sua fide montem loco mouit.

52. *Bona opera pœnitentis ante reconciliationem quomodo prosint.*

Dices: ergo si pœnitens in bonis operibus se exerceat, ante reconciliationem illa nihil ipsi prosunt. Respondent aliqui, prodesse, quia pœnitens, inquiunt, habet charitatem, non infusam quæ facit iustum, sed charitatem, id est affectum sinceri amoris erga Deum, quo ad reconciliationem aspirat: verùm hic affectus non est, nec dici potest charitas; charitatem enim hic & alibi sacra Scriptura vocat eminentissimam virtutem, fide & spe maiorem, quæ nos Dei amicos facit.

Secundò, quia affectus timoris, spei, & fidei disponunt ad iustitiam, ergo sunt aliquid, etiam sine affectu amoris illius. Dico ergo:

53.

A nihil prosunt bona opera peccatori pœnitenti, nisi sequatur charitas. sic enim ait, eleemosynam non prodesse, vt patebit versu tertio. dispositio enim, qua dispositio, frustra est & nihil, nisi sequatur forma ad quam disponit: opera ergo sine charitate nihil sunt, id est nullam iustitiam aut salutem conferunt: & homo sine charitate *nihil est*, scilicet secundùm esse spirituale, quo per regenerationem supernaturalem accipit esse supernaturale & diuinum, fitque noua Dei creatura, filius & hæres Dei. hinc patet, fidem solam non iustificare. Respondet Beza, hic agi tantùm de fide miraculorum; *Nam fides*, inquit, *iustificans, qua scilicet Dei misericordiam in Christo apprehendit, cogitatione quidem a charitate secerni potest, reipsa nunquam, non magis quàm lux ab* B *igne*. Sed contrà: quia fides miraculorum includit & supponit fidem propriè dictam, quæ principium est iustificationis, imò fides miraculorum excellentissima est fides, vt hic significat Apostolus dicens: *Si habuero fidem, ita vt montes transferam*, ergo si fides miraculorum esse potest sine charitate, etiam iustificans esse poterit. Secundò, quia ait Apostolus, *omnem fidem*, quod fraudulenter Beza vertit, totam fidem: si omnem, ergo etiam iustificantem. Tertiò, quia v. 8. & vltimo docet Apostolus fidem, vti & spem, vtique Theologicam, & iustificantem in hac vita tantùm manere, cùm charitas maneat etiam in futura: ergo fides à charitate separatur. Ita Chrysostomus, Anselmus, Theophylactus, & alij, ac in primis sanctus Augustinus C lib. 15. de Trin. 18. *Fides*, ait, *iuxta Apostolum sine charitate esse potest, prodesse non potest*. Et sermone de tribus virtutibus, fide, spe, charitate, tomo decimo, de sola charitate dicit, *Quòd distinguat inter filios Dei, & filios diaboli, inter filios regni, & filios perditionis*. ac rursum libro de natura & gratia capite vltimo: *Charitas inchoata*, inquit, *inchoata iustitia est, charitas magna, magna iustitia est; charitas perfecta, perfecta iustitia est*. Vide Bellarminum libro 1. de iustificatione c. 15. Quæ sit fides miraculorum dixi cap. præcedenti v. 9. qua ratione fidei tribuenda sit operatio miraculorum, docet Diuus Thomas de potentia q. 6. art. 9.

Bona opera non proficiunt pœnitenti peccatori nisi charitas subsequatur.

54. *Fides sola non iustificat, etiam excellentissima.*

55. *Fraudulenter Beza pro omnem vertit totā fidem.*

Fides sine charitate esse potest, nō prodesse.

Quanta in homine est charitas, tāta est & iustitia.

Et si distribuero. *Vers. 3.*

D Græcum ψωμίζω significat frustulatim quasi concisum panem, aut escam ingerere ori puerorum, vel ægrotorum, vt dixi Rom. duodecimo, versu 20. hic verò significat, omnem substantiam suam in talem vsum expendere.

56. *Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.*

Græca quædam pro καυθήσομαι, id est ardeam, legunt καυχήσομαι, id est glorier, & ita legit Hieronymus in fine capitis quinti ad Galatas: sed communis Græcorum, Latinorum, & Syri lectio est: ἵνα καυθήσομαι, vt ardeam.

Dices, ergo martyrium esse potest sine gratia & charitate, cum peccato & damnatione.

Quomodo martyrium esse possit sine charitate & damnatione.

Nota

Nota primò, sicut eleemosynam dare, ita & tradere quis potest corpus varijs modis & motiuis; verbi gratia, pro patria, pro proximo, pro corporis castigatione; ex vana gloria: rursum pro fide, pro Christi & Dei amore, & tunc est martyrium.

Quid sit martyrium & cuius virtutis actus.

Secundò, martyrium est actus elicitus à virtute fortitudinis, imperatus sæpe à charitate, potest tamen non à charitate, sed ab alia virtute imperari; vt à religione, vel obedientia; puta: si quis se offerat martyrio, vt Deum honoret, vel illi obediat, quæ tamen manant etiam ex generali quadam dilectione Dei.

57.
Martyrium confert gratiam iustificantē etiam primā quasi ex opere operato.

Tertiò, martyrium ex quacumque virtute obitum confert gratiam iustificantem, etiam primam, quasi ex opere operato, vt docent Theologi, & consequẽter confert charitatem, nec ab ea vt termino suo separari potest.

Concl. 1.

Dico ergo primò, Apostolum loqui in genere de quauis traditione corporis vt ardeat, siue id faciat quis pro patria, vti fecit Mutius Scæuola, qui volens occidere Regem Porsenam Romam obsidentem, cùm errasset, essetque iam in potestate hostium, vt ostenderet quàm mortem pro patria contemneret, manum combussit, *vt scias* (aiebat ipse Porsenæ) *quàm vile nobis sit corpus gloriam spectantibus.* Siue id faciat quis ob inanem gloriam, vti fecit Peregrinus, qui ob immortale nomen sibi comparandum, in certaminibus Olympicis se in rogum comburẽdum iniecit, vt testis est oculatus Lucianus in Peregrino. Siue etiam si quis se igni tradat ob fidem Christi, simul tamen seruando odium proximi, aut volũtatem peccandi mortaliter, quod martyrium est materiale, non formale, tum enim est sine charitate & nihil prodest. Ita D. Thom. Ansel. Theod.

Mu. Scæuola manum pro patria combussit.

Peregrinus ob nomen immortale in rogum se coniecit.

Martyrium materiale potest esse sine charitate & cum peccato mortali.

58.
Concl. 2.

Hinc dico secundò, Apostolum loqui quoque de traditione corporis in martyrio materiali & etiam formali, sed conditionate, quasi dicat: Si martyrium esse posset sine charitate, nihil prodesset. Ita Chrys. & Theoph. Vnde Theodoretus & S. Basil. epist. 75. ad Neocæsarienses notant hic esse hyperbolen. Si velis non tantùm conditionate, sed & absolutè Apostolum loqui.

Concl. 3.
59.
Martyrium antecedẽter, quatenus est opus operantis, potest esse sine charitate.

Dico 3. Martyrium antecedenter siue ex opere operantis, quatenus nimirum spectatur tantùm opus ipsum in se, siue meritum eius qui patitur martyrium, potest esse sine charitate. Vt si quis existens in peccato mortali pro fide Christi mori velit, necdum habens charitatem; & sic nihil prodest martyrium: consequenter tamen ex opere operato, in sui termino semper martyrium adducit charitatem; hoc enim ipso quo quis, etiam peccator, pro fide occiditur, infunditur ei quasi ex opere operato charitas & iustitia; & sic martyrium plurimum prodest; hoc ergo modo sensus Apostoli hic erit: Martyrium nihil prodest, nisi vel antecedat, vel sequatur, vel adsit charitas, siue vt principium, siue vt terminus & effectus martyrij. Ita D. Th. Caiet. & Franciscus Suarez 3. parte q. 69. disp. 29. sect. 2. quasi dicat, ait Anselmus, Sine charitate nihil, licet excellens, prodest; cum charitate verò omnia, licet vilia, prosunt, fiuntque aurea & diuina.

Martyrium consequenter ex opere operato semper adducit charitatem.

60.
Sensus Apostoli.

Nihil mihi prodest.

Οὐκ ὠφελοῦμαι, non iuuor, non capio vtilitatem (scilicet vt iustificer & saluer) ita Syrus.

Charitas patiens est, benigna est. *Vers. 4.*

Ambros. legit: Charitas magnanima est (ita quoque; sæpè legit S. Cyprianus & Tertull. lib. de patientia c. 12.) iucunda est. Græcè pro patiens est, habetur μακροθυμεῖ, longanimis est. ita & Syrus.

61.
Patiens est charitas, quia parit patientiam.

Nota: *Charitas patiens est*, non formaliter, sed causaliter, quia parit patientiam & benignitatem: quia patientia æquè ac benignitas, non est actus elicitus, sed imperatus à charitate. Pulchrè Tertull. l. de patientia c. 11. docet nullam esse perfectam virtutem quæ non habet comitem patientiam, itaque in omnibus beatitudinibus quas Christus Matth. 5. enumerat, patientiam quoque intelligendam esse. Et c. 12. docet thesaurum charitatis disciplina patientiæ contineri, & ipsam charitatem à patientia quasi à magistra erudiri. Expendens enim hæc Apostoli verba: *Charitas patiens est*, sic ait, *Dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis est, ita patientiam sumit: benefica est; malum patientia non facit: non æmulatur, id quidem patientiæ proprium est: nec proteruum sapit, modestiam de patientia traxit: non inflatur, non proteruit, non enim ad patientiam pertinet: cæterùm quid impatientia reliquisset? ideo inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, vtique quia patiens est.*

Nulla perfecta virtus sine patientia.

Charitas à patientia quasi à magistra eruditur.

Non æmulatur.

Non inuidet.

Non agit perperam.

Peruersè, procaciter, malitiosè, Græcè οὐ περπερεύεται, quod alij vertunt, Non garrit. 2. Vatablus vertit, Non adulatur. 3. Clemens lib. 3. pædag. c. 2. Non est fucata, siue nimis compta. *Perperam enim*, inquit Clemens, *agere dicitur cultus, qui superfluitatem & inutilitatem apertè indicat. Nimium enim ornatus studium alienum est à Deo, ratione & charitate.* 4. Caiet. vertit. Non est inconstans. 5. Theoph. Non est præceps, leuis, temeraria, stolida. 6. Syrus, non est tumultuosa. 7. Theoph. rursum, Non se extollit, quasi dicat: Οὐ περίπλεός ἐστι. Sic etiam videtur exponere S. Basil. reg. 49. inter breuiores. *Quid est*, inquit, περπερεύεσθαι, quod interpres Latinus Basilij vertit: *Quid est impotenter gloriari & se iactare?* Respondet: *Id quod non ob necessitatem, sed ornatus superflui caussa assumitur, perperã accusationem habet.* Verùm ex hisce verbis sat patet interpretem non esse assecutum mentem S. Basilij, nec Basilium per περπερεύεσθαι, intellexisse iactantiam & impotentem gloriationem, sed fucum & nimium ornatum, vti intellexit Clemens Alexand. loco iam citato. Octauò optimè Chysost. vertit: *Charitas non est procax vel proterua, vti est amor carnalis procorum, amasiarum & meretricum.* Vnde Tertull. lib. de patientia c. 12. legit: *Charitas non facit proteruum.* Sumpta est vox Græca, περπερεύεται, & Latina, perperam, à Perperis fratribus, ait Erasmus, qui & Cecropes sunt dicti, quorum procacia & improbitas fabulis Poëtarum est nobilitata.

Quid περπερεύεται, id est, agit perperam? Octo expositiones.

62.
Charitas nõ agit perperã, id est, nõ est procax vel proterua.

Vnde vox Latina perperam.

Vers. 5. *Non est ambitiosa.*

Græcè ὀυκ ἀσχημονεῖ, quod Syrus vertit, non patrat quod pudendum est, Clemens l. 3. pædag. c. 1. vertit, Nō indecorè se gerit; Noster interpres cū Chrys. Theod. Theoph. Oecum. sic accipit, quasi dicat: Charitas nihil putat sibi esse dedecus, vel indecorum, licet vile, licet ignominiosum, aut contumeliosum quid patiatur vel agat. Aut breuiùs: Non pudefit charitas, quia nihil, nullumque decus ambit; Noster ergo ex effectu intellexit & vertit caussam; cur enim quis non pudefiat; causa est, quia nullum honorem vel decus ambit. Vnde Chrys. & Theoph. putant hoc dici à Paulo contra fastidiosos & fastuosos: *Probrum*, ait Chrys. *& dedecus quid sit, ignorat charitas, alis aureis omnium quos complectitur vitia tegit.* Sic Christi charitas meretrices non est aspernata, non sputa, B non flagella, non pedum lotionem. S. Basil. in reg. breu. reg. 246. vertit: *Charitas ab habitu & forma non discedit.* Oecum. verò vertit: *Charitas non acerbe reum agit illum, qui sibi inimicus est.*

63. *Charitas nō pudefit, quia nullum honorē ambit.*

Non cogitat malum.

Id est, Si lacessitur ab aliquo charitas, non æstimat iniuriam, nec petit vindictam, sed dissimulat, excusat, ignoscit. Græcè enim est ὀυ λογίζεται, id est, vt Vatablus & Græci vertunt, non imputat cuiquam malum.

Vers. 6. *Congaudet autem veritati.*

Veritati, non tam oris aut mentis, quàm vitæ, id est, iustitiæ. q. d. Charitas cùm proximos videt iuste & rectè viuere, ac proficere, non inuidet, sed quasi de augmento proprij profectus gaudet & hilarescit, ait ex S. Gregorio Anselm. Opponitur enim hic veritas iniqui- C tati; ait enim: *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati.* Veritas ergo hic est æquitas, probitas, iustitia. Aliter explicant Græci. q. d. Non gaudet charitas, cùm videt inimicum quid inique vel iniustè pati, sed dolet; & congaudet veritati, si videat illi quod suū est dari.

Vers. 7. *Omnia suffert.*

Instar trabis quæ impositum onus sustinet, vel potiùs instar palmæ, quæ non succumbit oneri suo, sed magis instar fornicis erigitur. S. Cypr. tractatu de simplicitate Prælatorum legit: *Omnia diligit*, στέργει pro στέγει.

Omnia credit.

64. Scilicet quæ prudenter potest, sine erroris periculo credere, facilè aliis assentitur charitas, non est suspicax. Ait ergo Paulus: *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet;* D quasi dicat: Charitas omnia mala & iniurias suffert, omnia meliora de proximo credit & sibi persuadet, omnia bona de proximo sperat, & ab eo mala verba & verbera sustinet. Ita Chrys. & Græci. Aliter explicant Anselm. D. Thom. Lyranus. quasi dicat: Charitas facit cuncta credenda credere, cuncta sperāda sperare, & per patientiam expectare. Nam alioqui de quibusuis aliis rebus verum est illud Senecæ l. de moribus: *Perinde vitium est omnia credere, ac vitium est nihil credere.* Sic quoque exponit S. Aug. qui ex hisce Apostoli verbis facit quadrigam charitatis, quatuor scilicet virtutum charitatis. Puta fidei, spei, patientiæ & perseuerantiæ. vnde in serm. de quatuor virtutibus

Qua ratione charitas omnia credit.

65. *Quibus virtutibus constet quadriga charitatis.*

A charitatis sic ait: *Omnis qui pie tolerat rectè credit, & omnis qui rectè credit aliquid sperat, & qui sperat, sustinet ne à spe cadat.* Sed prior sensus germinus est. Agit enim Apostolus toto hoc loco de officijs charitatis, non erga Deum, sed erga proximum, docetque qualem se charitas per omnia exhibeat proximo.

Notat Chrysost. hom. 34. initio hæc esse sedecim bona & fructus charitatis, quos Corinthiorum morbis quasi remedia opponit: *Charitas*, inquit, *patiens est, contentiosos notans: benigna, factiosos & clandestinos: non inuidet, aduersus eos qui agre superiores ferunt: non est procax, perstringit dissolutos: non inflatur, superbos: non est fastidiosa, contra eos qui se demittere & proximo inseruire nolunt: non quærit quæ sua sunt, in eos qui cæteros despiciunt: non irritatur, non cogitat malum, in contumeliosos: non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; in inuidos: Rursum, omnia suffert, ad solatium circumuentis & oppressis: omnia sperat, ad solatium reiectis & desperatis: omnia sustinet & nunquam excidit, in eos qui leui caussa seditiones fouent.* Hæc officia charitatis ita describit S. Gregorius lib. 10. Moral. cap. 8. *Charitas patiens est, quia illata mala æquanimiter tolerat. Benigna verò est, quia pro malis bona largiter ministrat. Non æmulatur; quia per hoc, quòd in præsenti mundo nihil appetit, inuidere terrenis successibus nescit. Non inflatur; quia cum præmium internæ retributionis anxia desiderat, de bonis se exterioribus non exaltat. Non agit perperam; quia quæ se in solum Dei ac proximi amorē dilatat, quicquid à rectitudine discrepat, ignorat. Non est ambitiosa; quia quæ ardenter intus ad sua satagit, foris nullatenus aliena concupiscit. Non quærit quæ sua sunt; quia cuncta, quæ hîc transitoriè possidet, velut aliena negligit, cum nihil sibi esse proprium, nisi quod secum permaneat, agnoscit. Non irritatur; quia & iniurijs lacessita, ad nullos se vltionis suæ motus excitat, cùm pro magnis laboribus maiora post præmia exspectat. Non cogitat malum; quia in amore munditiæ mentem solidans, dum omne odium radicitus eruit, versare in animo quod inquinet, nescit. Non gaudet super iniquitate; quia quæ sola dilectione erga omnes inhiat, nec de perditione aduersantium exultat. Congaudet autem veritati: quia vt se cæteros diligens, per hoc quod rectum in alijs conspicit, quasi de augmento proprij profectus hilarescit.*

66. *Sedecim sūt fructus charitatis quos explicat Chrysost.*

Et S. Greg.

Charitas nunquam excidit. Vers. 8.

Non intermoritur, nunquam cessabit, cætera dona in gloria cælesti cessabunt. Inferunt hæretici, Si charitas nunquam excidit, ergo qui eam habet, peccare non potest, estque certus de sua salute. Respondeo. Nego consequentiam. Charitas enim nunquam excidit; scilicet per se; nam sponte sua nunquam hominem deserit, nisi priùs ab eo per peccatum deseratur. *Charitas*, inquit Cassian. collat. 3. c. 7. *est quæ sectatorem suum nunquam sinit cadere supplantatione peccati.* Quamdiu ergo charitati studebis, eamque retinere voles, nunquam illa excidet, nunquam peccabis. Sin peccas, per se non excidet charitas, sed per vim eam ipse eijcies.

67. *Charitas sua sponte hominē non deserit, nisi priùs ab eo per peccatū deseratur.*

Siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt.

Non tam ob obscuritatem, quàm quia hic datæ sunt ob imperfectionem audientium, vt scilicet ipsi rudiores per prophetiam & linguas

guas erudiantur. Sic in cælo cessabit fides, quia A

68. *Fides & spes cessabūt in cælo, non autem charitas.* ob ineuidentiam imperfecta est; & spes, quia & ipsa ob rei speratæ absentiam imperfecta est; charitas verò nihil horum habet, sed in se perfecta est; vnde manebit in cælo.

Siue linguæ cessabunt.

Non dicit: Lingua cessabit, sed linguæ cessabunt, quia in cælo cessabit varietas linguarum, non tamen omnis lingua; nam non tantùm mente, sed & sensibili lingua vnanimiter laudabimus Deum; vna ergo remanebit lin-

69. *Vna in cælo lingua erit, eamq́; Hebræam fore multi putat.* gua, qua omnes vtemur in cælo, eamq́ue fore Hebræam, qua vsus fuit Adam in statu innocentiæ, omnesq́ue Patriarchæ, Prophetæ, & Sancti ante Christum, imò totus mundus ante diuisionem & confusionem linguarum in Babel, docet Haymo, Remigius, Caietanus hic, Viguerius in institut. cap. 9. I. versu 8. B vbi agit de dono linguarum. Vnde in Apocalypsi Græce scripta, dicitur quòd Sancti in cælo canent Hebraice Amen, Alleluia: in cælo enim sublato peccato, auferetur quoque confusio linguarum, atque vti ad primæuum innocentiæ statum, ita & ad linguam illius, ac labium vnum ac primum redibimus. Sanè si qua in cælo remaneat lingua ex his, quibus in hac vita vtimur, crediderim illam Hebræam fore. Sed an vlla remansura sit, non

70. *Fortassis beatis infundetur noua lingua cælestis & nobilior quam terrena.* constat. Nam Apostolus tantùm dicit: *Linguæ cessabunt*: quod sic intelligi potest, vt omnes cessent quæ iam inter homines in vsu sunt; cum quo tamen consistit vt alia de nouo infundatur beatis in cælo sensibilis lingua, eaque omni hac nostra longè nobilior & cælestis, quæ deceat os & corpus gloriosum, qua C Deum corporaliter laudent, quod an verius sit, fœlix nos docebit experientia.

Siue scientia destruetur.

Quid γνῶσις, id est, scientia. Prima expos. & genuina. *Scientia*, Græce γνῶσις, id est, cognitio, scilicet, vt Chrysost. Theod. Theoph. imperfecta, obscura, & ænigmatica, vt ait Paulus v. 12. puta fides & quidquid fide nititur, qualis scientia est Theologica nostra, quæ ex principijs fidei conclusiones deducit: hæc omnis in cælo ces-

71. *Alia specie in cælo erit Theologia.* sabit. Nam erit ibi alia specie Theologia, vtpote ex visione Dei & principijs euidentissimis euidentissima. Ita Caiet. Molina, Vasquez, & alij initio primæ partis.

Nota Apostolum potiùs de actu scientiæ quàm habitu loqui. Vnde subdit: *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.* Et: *Cùm essem paruulus, sapiebam vt paruulus.* Et: *Nunc cognosco* D *ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.*

72. *Habitus Theologiæ in cælo cessabunt, quia nullus erit eorū vsus.* Ex actu tamen cessante colligendum relinquit & habitum cessaturum; frustra enim esset habitus, cuius nullus erit vsus, quia non exibit in actum. Et hoc significat verbum: *Euacuabitur & destruetur*, vt scilicet scientia, prophetia & linguæ planè & quoad actū, & quoad habitum intereant. Secundò, non malè Pho-

Secunda expos. tius sic explicat: *Scientia*, Græce γνῶσις, id est, doctrina & discentia euacuabitur: in cælo enim nec docebimus, nec discemus. Tertiò

Tertia. alij: Scientia, inquiunt, id est, vsus sermonis scientiæ, quo hic res fidei per scientias naturales explicantur & illustrantur, in cælo cessabit.

A *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.* Vers. 9.

Ex parte, hoc est, imperfectè. Syrus vertit, 73. *Nostra scientia respectu Dei est scientia paruuli.* Modicum ex multo cognoscimus; hoc enim modicum & imperfectum, quod partim per scientiam, partim per prophetiam cognoscimus, opponit perfecto, versu sequenti, id est, perfectæ visioni & cognitioni Dei in se, & omnium in Deo; quia reuera totum quod est Dei & omnia eius attributa & perfectiones in hac vita non cognoscimus, sed soli & omnes beati illa cognoscunt, idq́ue probat exemplo paruuli, qui vti ætate, ita scientia adolescit; beati enim scientia sunt quasi viri, cùm in ea nos simus pueri. Rursum sciētia nostra Theologica licet certa sit, est tamen ineuidens & obscura, quia fide nititur, ideoq́ue tantùm B scientia est ex parte, siue imperfecta, beati verò clarè & euidenter omnia cognoscunt, imò cominus vident & intuentur.

Cùm essem paruulus. Vers. 11.

Græcè νήπιος, Hebraicè dicitur עולל *obel*, id est, puer, qui nunc incipit loqui, cogitare, moliri, conari, studere, ludere & agere aliquid, vti faciunt nostri paruuli. Hoc enim significat Hebræa radix עלל *alal*. Vnde subdit Paulus:

Loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus.

Sapiebam, Græcè ἐφρόνουν, id est, sentiebam. Ita Vatablus. Paruuli enim, vel vt Græcè νήπιοι, id est, infantes non habent sapientiam, sed sensum. quasi dicat: Sicut paruulus existens cogitaui & sapui & sensi vt paruulus, C sed factus vir, cogitaui & sapui vt vir: ita, *Cùm venerit quod perfectum est*, id est, perfecta in cælo sapientia; euacuabitur partialis & imperfecta scientia, quam in hac vita habemus; vt qui hic scientia sumus pueri, in cælo eadem simus viri: alteram enim similitudinis partem ita supplendam relinquit Paulus ex v. præcedenti.

Videmus (scilicet Deum & diuina, quibus salui & beati simus, vt patet ex seq.) *nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Vers. 12.

Dices, si per speculum hic Deum videmus, *Quid sit videre Deū per speculū. I. expos.* ergo eum clarè videmus, & non in ænigmate: Speculum enim non rei imaginem, vt vulgus putat, sed ipsam rem oculis exhibet. Respondeo. Verum est, quòd speculum rem ipsam 74. *Speculū non imaginem rei, sed rem ipsam repræsentat.* D oculis exhibet, id tamen facit per radium non directum, sed reflexum, ideoq́ue non propriè, clarè, distinctè, sed quasi procul, obscurè & confusè rem repræsentat: talis autem est cognitio de Deo & diuinis, quam habemus in hac vita: quia in cælo directè, propè, clarè videbimus Deum in se facie ad faciem.

Secundò, pro *per speculum*, Græcè est δι' ἐσόπτρου, id est, per inspectorium, videmus: II. ἔσοπτρον enim est id quod inspicimus, quasi medium alicuius rei videndæ, qualia sunt perspicilla senum, speculum oculare, siue vitrum viride quod scripturæ superponitur, vt oculos debiles in lectione confortet, res tamen facit videri virides, subatras & obscuras, & tale speculum propriè facit videri litteras,

& rem visam non in se immediatè, sed per medium obscurum, & per similitudinem vmbrosam, siue vt Apostolus ait, in ænigmate: tale ergo speculum hic accipi potest.

III.
75. Tertiò aliqui δι' ἐσόπτρου, vertunt per cancellos, per transennam. Sicut enim mercatores per cancellos vimineos transeuntibus merces è domo ostentant, non prope & distinctè, sed procul, summatim & confuso modo; sic Deus se nobis ostendit in hac vita.

Pro per speculum vertunt alij Per cãcellos, per transennam.

Quæres, quodnam est hoc speculum, per quod hic Deum & diuina videmus in ænigmate?
76. Respondeo, 1. esse creaturas, quæ quasi speculum creatorem suum repræsentant. Ita S. Thom. 2. esse phantasmata, quæ sunt rerum specula. 3. esse humanitatem Christi, eiusque mysteria, quæ diuinitatem eius velant & repræsentant: rursum esse sacramenta, aliasque cæremonias & ritus. Ita Theodoret. *In sanctissimo*, inquit Theodoret. *baptismo videmus figuram resurrectionis; tunc autem ipsam videbimus resurrectionem: hic videmus symbola Dominici corporis, illic autem ipsum Dominum videbimus, id enim significat* τὸ *ad faciem. Videbimus autem eius, non quæ sub aspectum non cadit naturam, quæ à nullo cerni potest, sed eam quæ de nobis sumpta est.* In quibus vltimis
78. Theodoreti verbis cauendus est illius error: videtur enim dicere, quòd in cælo tantùm videbimus humanitatem Christi; quia diuina natura, inquit, cerni nequit. Sed excusari potest, quòd loquatur tantùm de visione corporali, de qua verum est dicere, quòd oculis corporis tantùm videbimus humanitatem Christi. Verùm hoc est præter mentem Apostoli: agit enim Apostolus de visione beatifica diuinitatis vel maximè.

Multiplex est speculum per quod hic Deum videmus.

Error Theodoreti de visione Beatorum quomodo excusandus?

In ænigmate.

Per ænigma, id est, per obscuram orationem, cogitationem, phantasiam. Ita Anselm. Ænigma enim est quæstio, quæ cum inuolucris verborum proponitur.

Tunc autem facie ad faciem.

Alludit ad Mosen, de quo dicitur Exod. 33. *Loquebatur ad Mosen facie ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum suum.* Et Num. 12. *Ore ad os loquor ei palàm, & non per ænigmata & figuras* (vti alij prophetæ) *Dominum videt.*

Nunc cognosco ex parte, imperfectè, vt dixi v. 9. *tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.*

79. Quasi dicat: Tū in cælo perfectè cognoscā & intuebor Deum sicuti est in sua essentia & reliqua Dei & fidei mysteria, sicut ipse me nouit & intuetur hoc quod sum per meam essentiam. Ita Anselm. Theoph. Caietan. Ambros. & Theodoret. *Cognoscam*, inquit, *sicut & cognitus sum, id est, sicut notus & familiaris, qui vultum amici clarè intuetur.* Extendit hæc Apostoli verba S. August. etiam ad cognitionem eorum, quæ hic in terris fiunt & ad sancti alicuius statum spectant. Vnde ipse ex hoc loco probat, quòd Sancti res nostras perfectiùs intelligant in cælo, quàm intellexerint olim in terra; vnde sequitur ipsas & preces nostras, quibus eos inuocamus cognoscere. Ita ipse lib. 22. Ciuit. c. 29. Aliter Chrysost. & Oecumen. Tunc, inquiunt, cognoscam practicè & accurram ad eum per amorem & iustitiam, sicut ipse me gratia sua præuenit & præcucurrit.

Sancti perfectiùs res nostras intelligunt in cælo, quàm in terra intellexerunt.

Tertiò alij sic explicant: Tunc cognoscam eo perfectionis gradu, ad quem ab æterno cognitus & prædestinatus sum à Deo. Sed primus sensus est genuinus: opponit enim cognitionem claram & plenam cognitioni ex parte, hoc est, imperfectæ & ænigmaticæ.

Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc. Maior autem horum est charitas. Vers. 13.

Nunc, Græcè est νυνὶ, & v. præcedenti est ἄρτι, id est, adhuc, scilicet in præsenti vita. 80.
Clare enim hoc capite docet Paulus fidem, spem, & charitatem hic manere, sed in patria solam charitatem. Ita Patres. Vide Gregor. de Valentia disp. 1. q. 5. de subiecto fidei, puncto 2. Dices, Irenæus lib. 2. cap. 47. Tertull. de patientia cap. 12. *Nunc* intelligunt in cælo: ergo in cælo etiam erit & manebit tam spes, quàm fides. Respondeo. Hi Patres per fidem acci- 81.
piunt omnem firmam cognitionem, qualis est visio Dei; per spem verò firmam adhæsionem in Deo amato, quæ est fruitio Dei. Hoc enim est quod ait Tertull. *Permanent*, inquit, *fides, spes, dilectio; fides quam Christi patientia induxit, spes quam hominis patientia expectat, dilectio quam Deo magistro patientia comitatur.* Sed hæc non sunt ad mentem Apostoli hic, vt patet.

In patria manet sola charitas.

Obiectio ex Irenæo & Tertull.

Resp.

Maior, id est, maxima *est charitas.*

Sic Catullus:

Hespere qui luces cælo iucundior ignis.

Id est, iucundissima stella.

Hinc patet fidem non esse fiduciam hære- 82.
ticorum de remissis peccatis: quia illa fiducia non est aliud quàm spes roborata; si quid est amplius, scilicet propriè dicta fides, qua certissimò credas te esse iustum, te esse saluandum, sicut credis Deum esse; tunc superflua est spes. Quod enim certò credis, id non speras, nec sperare potes: sicut non speras Deum esse, Christum esse passum pro nobis. Spes enim quæ verè spes est, habet adiunctum metum & formidinem de opposito, qualis nulla est in fide. Insuper Apostolus hic spem siue fiduciam à fide distinguit, & tam spem quàm fidem in hac vita requirit: ergo fides non est fiducia illa, quam iactant hæretici.

Fiducia hæreticorum de peccatis remissis non est fides.

Spes habet adiunctam formidinem de opposito.

CAPVT

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dono linguarum præfert prophetiam. 1. quia prophetia perutilis est ad ædificationem aliorum: linguæ verò non, nisi quis eas interpretetur. 83.
2. v. 21. qua prophetia datur fidelibus: linguæ verò datæ sunt in signum, non fidelibus, sed infidelibus, idque probat ex cap. 28. Isaiæ.

Deinde v. 23. tradit normam qua his donis ritè vtantur, præscribitque ordinem qui seruari debeat in sacro Ecclesiæ conuentu; in quo v. 34. omnino mulieres silere iubet.

1. Sectamini charitatem, æmulamini spiritalia: magis autem vt prophetetis.

2. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritu autem loquitur mysteria.

3. nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

4. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat.

5. Volo autem omnes vos loqui linguis: magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: nisi fortè interpretetur vt Ecclesia ædificationem accipiat.

6. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens: quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

7. Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara: nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id, quod canitur, aut quod citharizatur?

8. Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?

9. Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis: quomodo scietur id, quod dicitur? eritis enim in aëra loquentes.

10. Tam multa, vt puta genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil sine voce est.

11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus.

12. Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite vt abundetis.

13. Et ideo qui loquitur lingua: oret vt interpretetur.

14. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.

15. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.

16. Ceterùm si benedixeris spiritu: qui supplet locum idiotæ, quomodo

modo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas, nescit.

17. nam tu quidem bene gratias agis: sed alter non ædificatur.

18. Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrum lingua loquor.

19. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam: quàm decem millia verborum in lingua.

20. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote: sensibus autem perfecti estote.

21. In lege scriptum est: Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus.

22. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

23. Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut infideles: nónne dicent quòd insanitis?

24. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus:

25. occulta cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quòd verè Deus in vobis sit.

26. Quid ergo est, fratres? cùm conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

27. Siue lingua quis loquitur, secundùm duos, aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur.

28. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur, & Deo.

29. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & ceteri diiudicent.

30. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31. Potestis enim omnes per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes exhortentur.

32. & spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.

33. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesijs sanctorum doceo.

34. Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit.

35. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia.

36. An à vobis verbum Dei processit? aut in vos solos peruenit?

37. Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.

38. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

39. Itaque fratres æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere.

40. Omnia autem honestè, & secundùm ordinem fiant.

COMMENTARIVS.

84. COEPIT Apostolus cap. 12. agere de variis donis & gratiis gratis datis, quæ varie variis Spiritus sanctus distribuit: atque vt Corinthijs iactantiam de illis, & maximè de dono linguarum eximeret, idcirco cap. 13. hortatus est omnes ad charitatem, quasi reginam omnium gratiarum & donorum: hoc verò cap. redit ad gratias gratis datas, docetque non tantùm charitatem, sed & prophetiam præcellere dono linguarum.

Quæres, quid hoc cap. intelligat Apostolus per prophetare, per Prophetas? hæc enim est præcipua huius capitis difficultas.

85. *Quis sit Propheta, & nominis origo.* Nota Propheta, Græcè προφήτης propriè dicitur is, qui ex Dei instinctu, rem, antequam eueniat, prædicit. Deriuatur enim propheta, non à Latino Præ & fari; sed ex Græco πρὸ, id est, antè, & φημὶ, id est, dico, loquor: non autem, vt aliqui, ex πρὸ & φαίνω; vt sit propheta is, cui priùs aliquid apparet, quàm fiat. Hinc Propheta Hebraicè dicitur נביא *nabi*, quasi à radice בוא *bo*, id est, venit, vt notant doctiores Hebræi, tanquam *nabi* sit is, qui id quod venturum est, præloquitur. Hæc origo est nominis: extenditur tamen à pari nomen prophetæ, vt significet eum, qui arcana cordis, aut alia secreta reuelat, & eum qui conscius est mentis diuinæ, interpres videlicet & internuncius cœlestis numinis, quique abstrusa & arcana voluntatis, ingenijque diuini perspecta habet & enunciat.

86. *Quare Abraham dicitur Propheta.* Sic Abraham Deo familiaris & carus, quem Deus suo colloquio dignatus est, dicitur Propheta, Gen. 20. v. 7.

Itaque prophetia generatim in Scripturis dicitur facultas illa Dei consilia & placita pleniùs ac certiùs tum cognoscendi, tum enarrandi ad Ecclesiæ profectum, quam Spiritus sanctus afflat & aspirat hominibus certis, qui inde Prophetæ vocantur. Huius pars quædam est præsensio ac prædictio futurorum, aut etiam quorumuis reconditorum, siue præteritorum, siue futurorum.

87. *Facultas de diuinis differendi, studio parta scientia est, non prophetia.* Pars altera & quidem diuinior & principalior est de Deo, deque pietate & virtutibus dexteriùs & diuiniùs differendi, facultas, non studio parta, sed ab eodem Spiritu aspirata: nam si studio parta est, scientia est & doctrina, non prophetia. Itaque S. Paulus qui Euangelium suum non ab homine accepit, sed per reuelationem Iesu Christi, Gälat. 1. ex perpetua potiùs prophetia, quàm doctrina docuit & prædicauit.

88. *Septē acceptiones nominis prophetæ.* Primò ergo Prophetæ vocantur, qui futura vel arcana instinctu Spiritus sancti proloquuntur.

I. Propheta est vates.

II. Propheta est doctor. Secundò, doctores, non quiuis, sed qui eiusdem Spiritus sancti instinctu docent & exhortantur ad pietatem.

III. Propheta est arreptitius. Hinc tertiò Prophetæ dicebantur, qui arripiebantur vi quadam spiritus, vt hymnis Deum celebrarent & populum ad pietatem prouocarent. Sic primo Reg. 10. Spiritus insiluit in Saul, & prophetauit: & vt dicitur cap. 19. deposuit vestes, & nudus cecinit per diem & noctem. Rursum, quia Prophetæ Helias & Helisæus suos habebant discipulos, qui quasi viri religiosiores certis temporibus, tum decantandis psalmis, orando, & laudando Deum, tum excutiendo, meditando & docendo legem Domini, præ alijs se studiosè occupabant, quique interdum singulari afflatu spiritus arripiebantur; vt ille qui Iehu in Regem vnxit:

89. *Qui dicti sunt filij Prophetarū.* hinc omnes hi dicti sunt Prophetæ, horumque filij vel discipuli dicti sunt filij Prophetarum, de quibus sæpè fit mentio lib. 4. Regum: præsertim quia inter eos semper erant aliqui veri Prophetæ.

IV. Propheta est cātor. Hinc quartò extenditur Prophetæ nomen ad cantores quosuis, vt prophetare sit idem quod psallere & Dei laudes simpliciter canere. Sic 1. Paralip. 25. filij Asaph, Heman, Idithun dicuntur prophetare in psalterijs, citharis, & cymbalis, hoc est, hæc instrumenta pulsare & Deo psallere.

90. *Principes cantorum Asaph, &c. veri Prophetæ erant.* Erant tamen inter hos cantores veri Prophetæ, scilicet Principes cantorum Asaph, Heman, Idithun, qui ex afflatu sancti Spiritus composuerunt psalmos eorum nomine inscriptos, vt tradunt Hebræi.

V. Propheta est delirus. Quintò, per catachresin Prophetæ vocantur deliri, qui ex afflatu spiritus mali insolentiùs delira & insana proloquuntur. Sic primo Regum 18. *Inuasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus suæ*, hoc est, delirabat & insolentia loquebatur, quasi actus enthusiasmo.

Quare Poëtæ vocentur Prophetæ. Vnde & prophani Poëtas vocabant Vates, & Prophetas, eo quòd & ipsi viderentur Musarum quodam furore agi, instar Sibyllæ in componendis & decantandis carminibus. Ita Ouidius lib. 6. Fastor.

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo,
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Sic ad Titum 1. Epimenides Poëta dicitur Propheta.

91. *VI. Prophetare significat miracula facere.* Sextò prophetare significat miracula facere. Hoc enim erat opus Prophetarum, qui erant viri sancti & diuini, & quasi organa Dei, diuinæque sapientiæ & potentiæ.

Corpus mortuum Elisei prophetauit, id est, mortuū resuscitauit. Sic Ecclesiast. 48. dicitur corpus mortuum Helisæi prophetasse, quia suo contactu mortuum resuscitauit, 4. Reg. 13. v. 21. Sic etiam sumitur Propheta, Lucæ 7. v. 16.

92. *VII. Prophetare est prophetiam confirmare.* Septimò, prophetare est prophetiam confirmare. Sic Eccli. 49. ossa Ioseph dicuntur post mortem prophetasse, id est, quando per castra, & cum castris Hebræorum egredientium ex Ægypto efferebantur simul ossa Ioseph,

seph, tacitè testabantur & loquebantur pristinam eius de hoc egressu prophetiam veram esse, eamque confirmabant.

Vera prophetia iam magna ex parte cessauit.

Ex his patet, veram & propriè dictam prophetiam, qualis erat ante Christum, & in primitiua Ecclesia frequens, iam magna ex parte cessasse, & apud paucissimos viros egregie sanctos, in testimonium sanctitatis eorum reperiri. Eorum enim donorum frequentia, quæ miraculo homini contingebant, qualia erant loqui linguis, prophetare & similia, ferè cum Apostolis finem accepit, scilicet vt promiscue iam illa non dentur, vti tum dabantur, sed tantùm paucis & raris. Miracula enim illa maximè propter infideles ad Euangelij inquisitionem & confirmationem Dominus voluit coruscare; iam verò quia satis fides est stabilita & mundus conuersus, ea subtrahit, vultque Ecclesiam solitâ docendi & exhortandi ratione perficere & proficere. Hæc Iansen. in cap. 47. concordiæ.

93. Quomodo a Paulo Propheta hic accipitur.

Quæres 2. quonam horum modorum hoc capite accipitur à Paulo nomen Prophetæ? Respondeo, 1. Chrysost. & Theophyl. propriè hic capiunt, pro eo qui futura prædicit. Sic enim accepit hoc nomen Paulus cap. 12. 2. Theodor. prophetiam hic accipit pro cogitationum, aliorumque occultorum manifestatione, fauet versus 24.

Nomine prophetiæ & linguarum, Paulus comprehendit omnia quæ fiebant in conuentibus Ecclesiæ.

Verùm nota, Apostolum hoc cap. describere omnia quæ fiebant olim in conuentibus fidelium in Ecclesia, eaque comprehendit nomine linguarum & nomine prophetiæ. Nam Spiritus sanctus olim in Ecclesia afflabat multos, vt exoticis & peregrinis linguis cantica spiritualia, preces, hymnos, orationes, psalmos, aliaque coram simplici & promiscua plebe canerent aut recitarent, vti factum erat in Pentecoste ab Apostolis, Act. 2. Id patet ex S. Dionysio cap. 3. de diuinis Nominib. & Tertull. apolog. 29. & hoc vocat hic Apostolus donum linguarum, siue linguis loqui. Aliis verò Spiritus sanctus dabat exponere S. Scripturam, vel docere, vel verba facere de diuinis, vel prædicare & exhortari, vel hymnum aut psalmum canere, vel orationem insignem populo vulgari lingua præire; subinde etiam, vt notant Chrysostomus & Theodoret. hic, arcana cordis, aliaque occulta, imò & veras prophetias proloqui: & hæc omnia comprehendit hic Paulus nominè prophetiæ, maximè concionem & doctrinam, opponitque dono linguarum. Id patet versu 4.5.6.31. sed maximè v. 25. 26. Nam & prisci Prophetæ non tantùm futura prædicunt, sed & docent & concionantur & psalmos orationesque miscent. Vnde prophetiam hanc Apostolus hic linguis præfert, & ad eam toto capite hortatur, ordinatque quo modo & ordine fieri debeat, id est, ordinat modum quo fieri debeant conuentus & collationes spiritales in Ecclesia, tum ante, tum post S. synaxim. In his enim vnus explicabat sacram Scripturam, alius exhortabatur, tertius hymnum, quartus psalmum canebat, etiam lingua subinde peregrina. Ita Amb. Anselm. & pulchrè Philo lib. de Essæis, ita Essæos has collationes instituisse docet. Sic & superiùs cap. 11. v. 4. & 5. accepit nomen prophetæ.

94. Paulus ordinat quomodo collationes spirituales in Ecclesia fieri debeant.

95. Prophetæ hic sunt, qui docent, vel exhortantur ex afflatu Dei.

Nota, Paulus hic non vocat Prophetas omnes illos, qui simpliciter explanant obscura Prophetarum & sacræ Scripturæ; nec omnes illos, qui alios docent, vel exhortantur, vt quidam putant; sed tantùm eos qui id agunt ex afflatu Dei & proprio instinctu Spiritus sancti, non autem ex eruditione, studio, & labore acquisita. Patet hoc versu 30. *Quòd si alij*, inquit, *reuelatum sit, prior taceat.* Et versu 32. *Spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt.* Ergo prophetas hic intelligit eos, qui Spiritu sancto agebantur, & ab eo reuelationem doctrinæ, vel exhortationis, aut orationis alicuius accipiebant, quod tum frequens erat, vt patet v. 26. iam autem illo Spiritus sancti afflatu cessante, in eius locum successit sacra lectio, concio, psalmodia ante Missam, in Missa, & post Missam, vt dicam 26.

Vers. 1.

Sectamini charitatem.

Græcè διώκετε, id est, persequimini charitatem. Significat ardens studium charitatis, vt eam insectemur, perinde vt venator feram insequitur.

Æmulamini spiritalia.

Hoc est, vt Chrysost. dona Spiritus sancti, scilicet gratis data, vti est donum linguarum, gratia sanitatum, & alia, de quibus cap. 11. desiderate & ad ea conamini, maximè orando, non studio excellendi, vt vos præ alijs hisce donis iactetis, sed ex charitate, vt aliis & Ecclesiæ per ea prositis.

Magis autem vt prophetetis.

Vt scilicet ex afflatu Spiritus sancti doceatis, dicatis, vel canatis ea, quæ alios ad pietatem excitent. Hoc enim est hic prophetare, vti iam dixi.

Vers. 2.

Qui enim loquitur lingua (alia & peregrina) *non hominibus loquitur, sed Deo.* Caussam explicat & subdit dicens: *Nemo enim audit, Spiritu autem loquitur mysteria.*

Quasi dicat: *Nemo audit*, id est, nemo intelligit loquentem lingua peregrina, licet ipse Spiritu afflatus loquatur subinde alta mysteria.

Nota S. August. lib. 12. de Genesi ad litt. cap. 8. Primas. & Caietan. legunt in nominatiuo: *Spiritus autem loquitur mysteria.* q. d. Paulus: Spiritus sanctus in sacra Scriptura, arcana loquitur mysteria, quæ intelligi nequeunt, nisi quis Propheta, vel Doctor illa interpretetur. Verùm hic sensus non facit ad rem & mentem Apostoli, planeque legendum est in ablatiuo: *Spiritu autem loquitur mysteria*, iuxta sensum iam datũ: ita enim legunt passim Græci, Latini & Syrus.

Vers. 3.

Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem.

Ecce quod dixi, prophetare hic est loqui

ea

ea quæ alios ædificant, exhortantur & consolantur: ac proinde præstat prophetare quàm loqui linguis peregrinis, vtpote quas nemo intelligit, vt proinde nemo iis instrui, ædificari, vel consolationem aliquam accipere possit.

Vers. 5. *Volo autem*, hoc est, velim, optarim, *omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare.*

Vt scilicet alios ad pietatem excitetis.

Vers. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens: quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione.*

Quomodo hic differant reuelatio, scientia, prophetia & doctrina. *I. expos.* Id est, nisi loquar reuelationem, puta expositionem reuelationis mihi factæ.

Aut in scientia.

Id est, ea quæ scio per scientiam, vel à Deo infusam, vel studio partam.

Aut in prophetia.

Id est, ea quæ scio per prophetiam, tum proprie dictam, tum impropriè: *prophetiam*, hoc est, occultorum & obscurorum, maxime sacræ Scripturæ explicationem.

Aut in doctrina.

Scilicet per eam docendo & accommodando meum sermonem ad captum auditorum. Sic fere D. Thom. & Theoph. Supple, atqui nihil horum facere potero loquens linguis, nisi interpretationem adhibeam, vt intelligatis: ergo præstat prophetare quàm linguis loqui, nisi quis linguam interpretetur.

II. & genuina expositio. Secundò & meliùs aliter hæc accipiemus. Pro quo nota, hic scientia refertur & iungenda est cum doctrina, sicut reuelatio iungenda est cum prophetia: sicuti enim ex scientia sua cognoscebant scientes & docti ea, quæ aliis communicarent per doctrinam, eos scilicet docendo: ita ex reuelatione percipiebant ea, quæ aliis per prophetiam enunciarent.

96. *Prophetia est per reuelationem, doctrina per scientiam.* In hoc enim differt prophetia à doctrina; quod prophetia accipiatur per reuelationem, doctrina per scientiam. Docemus enim id quod per scientiam & studium scientiæ assecuti sumus. Sensus ergo est, quasi dicat Paulus: Si linguis peregrinis loquar, nec vos instruam & doceam, vel per doctrinam labore & scientia partam, vel per prophetiam reuelatione acceptam, nihil vobis prodero. Ita Tolet. & Iansenius loco citato.

97. *III. Quadruplicem sensum sacræ Scripturæ intelligit Cassian. per hæc quatuor.* Tertiò, Cassian. collat. 14. cap. 8. per hæc quatuor intelligit quatuor sensus sacræ Scripturæ: scilicet per doctrinam sensum litteralem, per reuelationem allegoricum, per scientiam tropologicum, per prophetiam anagogicum, sed hoc mysticum & symbolicum est.

Vers. 7. *Tamen.*

Græcè ὅμως. q. d. Etiam quin etiam ex inanimatis hoc quod dico cognosci potest, scilicet linguas nihil prodesse, nisi intelligantur: nam pari modo cithara & tibia nisi distinctum dent sonum, vt intelligantur, nemini proderunt. Nemo enim sciet quid canatur, aut citharizetur, ac proinde nemo iis se pascet, vel oblectabit, aut mouebitur ad tripudium, vt ad numeros saltet.

A Gagnæus pro ὅμως legit ὁμοίως, id est, similiter.

Ita & vos, nisi per linguam manifestum, εὔσημον, bene significantem, intelligibilem, *sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur?* *Vers. 9.*

Lingua enim est character, imago, index & nuncius mentis. Nam, vt ait Aristot. lib. 2. perihermen. voces sunt notæ earum affectionum, quæ in anima delitescunt. Hinc Socrates ex voce, mentem & animum cuiusque qualis esset explorabat & peruidebat, dicebatque: *Loquere adolescens vt te videam.* Hoc autem fieri nequit nisi lingua loquentis audienti sit nota & manifesta. 98. *Lingua est character imago & nuncius mentis. Socrates ex voce animũ cuiusque explorabat.*

Tam multa, vt-puta, genera linguarum sunt in hoc mundo. *Vers. 10.*

B *Vt-puta*, id est, nempe, Græcè εἰ τύχοι, vt res tulerit, vti varias linguas audire contingit. Ita Oecum. Sed Erasmus & Vatablus non ad verbum, sed eodem sensu εἰ τύχοι, vertunt *verbi gratia.*

Linguarum.

Græcè φωνῶν, vocum, hoc est, linguarum, idiomatum vocalium.

Et nihil sine voce est.

Nulla gens, nullus sermo est sine voce. *Quomodo nihil sit sine voce.* Alij, nullum instrumentum est; verbi gratia, cithara, tibia, quin propriam vocem & sonum reddat. Ita Oecum. *I. expos.* Alij propriè, *nihil*, id est, nulla res est sine voce. *II.* Nam vt canit Auson. ad Paulinum: *III.*

Nil mutum natura dedit, non aëriis alet, 99. *Omnia esse sonantia docet Auson.*
Quadrupedesve silent, habet & sua sibila serpens,
C *Cymbala dant ictu sonitum; dant pulpita saltu*
Tacta pedum: tentis reboant caua tympana tergis.

Quartò & optimè *nihil*, id est, nulla linguarum est sine voce. *IV & genuina.* Græcè enim est οὐδὲν αὐτῶν, scilicet, φωνῶν, ἄφωνον, nihil vocum, hoc est, linguarum, est sine voce, quasi dicat: Multæ sunt linguæ, & quæque suas habet voces.

Si ergo nesciero virtutem, hoc est vim, & significationem *vocis, ero ei cui loquor barbarus.* *Vers. 11.*

Hoc est, vt ait Ouid,

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.

Nota Barbarus t. dictus est à Græcis per onomatopœiam is, qui aliam linguam quàm Græcam sonaret: deinde à Romanis, qui aliam quàm Græcam, vel Romanam: postea D qui aliam quamuis à patria lingua diuersam loqueretur, dictus est Barbarus, quia à suis non intelligebatur. Vnde Anacharsis Scytha cùm ab Atheniensibus rideretur quasi Barbarus, apte respondit: *Scythæ Barbari sunt apud Athenienses, & æquè hi Barbari sunt apud Scythas.* 100. *Quis dictus sit Barbarus. Dictum Anacharsis coram Atheniensibus de sua barbarie.*

Sic & vos, quoniam æmulatores estis spirituum. *Vers. 12.*

Donorum scilicet Spiritus sancti & gratiarum, de quibus cap. 12.

Ad ædificationem Ecclesiæ quærite, vt abundetis.

Quasi dicat: Petite & poscite à Deo hæc dona abunde vobis donari; sed ita vt iis vtamini, non ad ostentationem, sed ad ædificationem Ecclesiæ.

Vers. 13. *Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.*

A Nota, Paulus hic loquitur de publica oratione, qua vnus, priuatus licet, afflatus spiritu coram omnibus alta voce orabat, cæteris audientibus, & cum eo deprecantibus, suaque vota iungentibus, patet ex sequentibus. Aliter Chrysost. Ambros. Anselm. oret, inquiunt, vt donum linguas interpretandi accipiat, vt se & suam linguam interpretari possit: sed orare aliter capitur v. sequenti, ergo & hic.

Vers. 14. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.*

101. *Triplex explicatio illius, Spiritus meus orat.*

Spiritus meus orat, hoc est, spiritu meo reficior. 2. S. Chrysost. *Spiritus meus*, inquit, id est, Spiritus sancti donum, quod est in me *orat*, id est, facit me orare, publiceque orationem pronunciare. 3. *Spiritus*, hoc est, vox mea B spiritu vitali & vocali prolata orat, *mens autem mea sine fructu est*, quia significationem sermonis & orationis à se prolatæ non intelligit. Ita ex S. Basil. Theoph. & Erasm. qui pro spiritu halitum vertit. Vnde & Primasius: *Spiritus*, inquit, *hic sermo intelligendus est, qui nonnunquam mente alia cogitante pretatur*. Sed primus sensus est genuinus, vt patet ex sequentibus. Aliter D. Thom. hic spiritum tripliciter accipit (quem vide si lubet) sed non ad mentem Apostoli.

Mens autem mea sine fructu est.

S. Chrysost. Theophylact. Ambros. D. Thom. & Caietan. putant Apostolum hic loqui de iis, qui donum linguarum acceperant, quas tamen ipsi non intelligebant, instar asinæ Balaam; vel certè mysteria verbis contenta non penetrabant. Ita & S. August. lib. 12. de Genesi ad litteram cap. 8. & 9. & colligitur versu 28. Hi enim sine fructu orabant talibus linguis, quia licet spiritus pia deuotione in Deum pasci posset, non tamen mens pascebatur intelligentia precum verbalium.

νοῦς, id est, mens hic est sensus.

Verùm dico, *Mens*, Græcè νοῦς, hic idem est quod sensus, vt vertit noster v. 19. & cap. 2. versu vltimo: imò Aristot. τίς ἐστι, inquit, τούτων τῶν ῥημάτων νοῦς, quis est horum verborum sensus? sic etiam sumitur νοῦς Apocal. 17. versu 9. ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν, id est, vt vertit noster Interpres & alij passim: *Hic est sensus* (visionis bestiæ) *qui habet sapientiam*. νοῦς enim hisce locis respondet Hebræo שכל *sechel*, vti declarabo versu 15. νοῦς ergo hic idem est quod διάνοια: & sicut Rhetores opponunt inter se statum ῥητοῦ καὶ διανοίας: ita Apostolus opponit hic γλῶσσαν καὶ νοῦν, id est, linguam & mentem, siue verbum & sensum. *Sensus* autem hic idem est quod intelligentia, non actiua, qua scilicet sentiam, hoc est, intelligam; sed passiua, scilicet, qua sentiar, id est, intelligar ab omnibus. Passiuè enim hic capitur *sensus*, vide can. 30. Hæc ergo mens, id est, sensus, significatio & intelligentia linguarum mearum est sine fructu, quia nemo eam capit intelligitve, vt inde ad pietatem excitetur. Hoc enim intendit Apostolus, vt mox pluribus dicam. Itaque hic sensus est genuinus,

102. *Mens siue sensus, hoc est intelligentia passiua, qua scilicet loquens intelligitur ab audientibus.*

eumque tradere videtur S. Basil. in reg. breu. interrog. 278.

Secundò, non improbabiliter Oecumen. Mens, inquit, id est, scopus, & intentio mea est sine fructu, non loquentis, sed audientis, quem intendit loquens ad pietatem excitare. Nam de fructu audientium loqui Apostolum, patet ex versu 14. 16. 19. Ita quoque Theodor. loquitur enim Apostolus de orationibus & canticis spiritualibus, quæ priuati quique ex dono Spiritus sancti componebant & publice pronunciabant, vel canebant in Ecclesia tempore collationum spiritalium; idque in consolationem, instructionem, vel exhortationem populi: vnde vult illa vulgari lingua fieri vt ab omnibus intelligantur, alioqui etiam sine fructu ea fore asserit.

II. *Oecum. Mens, inquit, est intentio.*

Dices, ergo Missa & horæ canonicæ iam canì debent vulgari lingua. Respondeo. Nego consequent. quia Apostolus loquitur de precibus, quas priuatus quisque componebat ad ædificationem & excitationem populi, non de diuinis & publicis officijs, quæ iam approbatione, imò ordinatione & nomine totius Ecclesiæ & populi obeunt Clerici, ad colendum, & graui ac vniformi quadam maiestate Latine laudandum Deum. Si enim vernacula lingua dicerentur, primò, rudes male res tam diuinas apprehenderent, malè intelligerent, errores & hæreses conciperent. Secundò, singulis prouincijs, imò penè vrbibus varianda esset lingua. Licet enim eadem communi lingua loquantur Germani omnes, tamen diuersum linguæ idioma habent singuli: C aliud enim habent VVestphali, aliud Heluetij, aliud Hassi, aliud Iuliacenses, &c. atque ita si vernacule diceretur diuinum officium, in tanta idiomatum varietate schisma oriretur, risus & contemptus sacrorum.

103. *Paulus intendit docere, non missam, sed priuatas preces cōponendas esse ad excitationem populi lingua vulgari.*

Diuina officia quare nō sunt dicenda idiomate vulgari.

Dices 2. Populus non intelligit Latinè, quem ergo fructum ex Missa Latina percipit? Respondeo, 1. Particeps est istius sacrificij & etiam sacramenti si velit. Secundò, particeps est omnium precum, quas pro omnibus, maximè præsentibus fundit sacerdos. Tertiò, per ritus & cæremonias tam decoras ad deuotionem & mentem priuata oratione ad Deum eleuandam excitatur, docetur & accenditur; præsertim cùm illa in concione populo Parochi explicare debeant, vt iubet Concil. Trid. D sess. 22. cap. 8. vide Bellarm. lib. 2. de verbo Dei cap. 16.

104. *Fructus quos populus ex Missa percipit, licet eam non intelligat.*

Quid ergo mihi vobisque faciendum est? *orabo spiritu*, vt spiritus meus oratione mea pascatur, *orabo & mente*. *Vers. 15.*

Id est, orabo sensu & intelligentia, orabo intelligenter, vt alij me sentire, id est, intelligere possint. Alludit Paulus ad illud Psal. 46. v. 8. *Psallite sapienter*, pro quo Hebraicè est משכיל *maskil*, id est, in intelligentia, quod Septuag. vertunt συνετῶς, id est, *Psallite intelligenter*, vt nimirum vos ipsi intelligatis & sapiatis ea quæ psallitis, & vt alij qui vos audiunt, ea quæ psallitis intelligant. Hoc enim est communis psaltæ officium, ita nimirum psallere, vt possit ab aliis intelligi. Vox enim νοῦς, qua vtitur hic Paulus, respondet Hebræo שכל *sechel*,

Quid sit Psallere sapienter.

105. *Distinctè canendū est, vt intelligatur.*

νοῦς est Heb. sechel.

sechel, fiue משכיל *maskil*, & בינה *bina*, quæ passiuè capiuntur subinde, vt Isaiæ 33. v. 19. pro eo quod noster interpres vertit, *Populum alti sermonis, vt non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia*, Hebraice est, *populum blæsum labiu*, in quo non est בינה *bina*, id est, intelligentia, qui scilicet ita blæsus est, vt non possit intelligi. Sic Nehemiæ 8. v. 9. dicitur Esdras legisse coram populo in libro legis distinctè & apertè ad intelligendum, Hebraice שום שכל *som sechel*, id est, ponendo vel dando intellectum, hoc est, intelligibiliter, ita vt omnes possent intelligere.

Vers. 16. *Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit.*

Si benedixeris, id est, si Deum laudaris tua lingua & spiritu. Aliter S. Thom. Si sacerdos, inquit, publicè benedixerit populo: sic quoque explicat Primasius, Haymo & Salmeron, qui multis contendit probare Apostolum loqui hic de sacrificio Missæ, qua sacerdos benedicit non tam populum, quàm Deum. Nam id videntur significare verba Græca hic εὐλογεῖν & εὐχαριστεῖν, quibus pariter vtuntur Euangelistæ & Paulus in institutione Eucharistiæ, quæ inde dicta est εὐλογία, id est, benedictio & Eucharistia, id est, gratiarum actio. Accedit quòd

106. *Olim in Missa post consecrationem populus acclamabat Amen.*

in omnibus liturgiis Missæ, tam Iacobi & Clementis, quàm Basilij & Chrysost. post consecrationem panis & vini populus acclamare soleat, Amen: videtur ergo hic velle Apostolus, vt publicæ benedictiones, preces, & Missæ in Ecclesia non celebrentur ignoto prorsus & peregrino sermone; sed vt apud Græcos celebrentur Græcè, apud Hebræos Hebraice, apud Latinos Latinè. Nam magna ex parte hæc idiomata ab his, qui sunt eiusdem linguæ intelliguntur: cùm enim fieri non possit, vt vna lingua ab omnibus, etiam diuersis nationibus, qui eandem sæpe Missam audiunt, intelligatur; oportuit seligi vnam magis communem, quæ à plerisque honestioribus intelligatur, qualis est apud nos Latina, ita vt multi in Missa Latina apud nos loco idiotæ respondere possint, Amen, quod hic requirit Apostolus.

Paulum non loqui hic de communi oratione Ecclesiæ, sed propria priuatorum. Prob. I.

Verùm Apostolum non loqui de publica & solenni benedictione Missæ, sed quauis alia, quam quisque priuatim afflatus spiritu per hymnum, psalmum, vel orationem dictabat & recitabat, patet 1. ex voce *Cæterùm*, pro qua Græcè est ἐπεὶ, id est, quandoquidem; quæ vox dat causam cur v. præcedenti dixerit: *Orabo spiritu, orabo & mente; psallam spiritu, psallam & mente*. Loquitur ergo Paulus de benedictione non Missæ, sed Psalmorum & orationum, quas quisque ex spiritu fundebat. Idem indicat Græcum τῇ σῇ, id est, tuâ, scilicet propriâ & priuatâ εὐχαριστίᾳ, id est, benedictione. Se-

II. cundò idem patet ex decursu totius capitis, ac præsertim ex cõclusione totius discursus Paulini v. 26. vbi sic ait: *Quid ergo est fratres? cùm conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad ædificationem fiant*: ergo loquitur Paulus de benedictione, psalmis & linguis, non Sacerdotis & publici ministri; sed de priuatis, quas vnusquisque ex spiritu proferebat ad communem fidelium ædificationem. Tertiò idipsum patet ex v. 31. vbi ait: *Potestis omnes per singulos prophetare*. Et v. 29. *Prophetæ*, inquit, *duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent*: ergo loquitur de noua & priuata cuiuslibet prophetia & benedictione; hæc enim examinanda & diiudicanda est. Nam communis Ecclesiæ oratio & liturgia à tota Ecclesia probata & instituta examinari & diiudicari non debet. Hæc omnia magis patebunt paragrapho sequenti.

III. [illegible]

Idiota.

107. *Quis sit idiota. 1. Expo[illegible] [illegible] & germana. D. Thomas accipit idiotam pro ministro qui respondet Amen.*

Gagnæus ex Seueriano: Idiota, inquit, est Catechumenus. Secundò Primasius, Idiota, inquit, est Neophytus. Tertiò & optimè, Idiota, est indoctus, rudis, linguarum expers. Ita Chrysost. Syrus, Theoph. S. Thom. & alij.

Nota, S. Thom. Primas. & Haymo per Idiotam hunc accipiunt ministrum, qui in sacris & collectis pro populo respondet, Amen. Vnde significant hi Patres Paulum velle, vt saltem Missæ & sacrorum minister intelligat sacerdotem, illumque qui publice lingua alia, quàm vernacula orat, vt pro populo respondere possit, Amen. Hoc consilium & documentum bonum & conueniens est, non tamen absolutè necessarium, nec genuinum ex mente Pauli.

108. *Idiota propriè hic, significat quemuis è plebe.*

Vnde dico, Idiotam hic non significare ministrum sacrorum, sed quemuis e plebe. Græce enim est, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, qui implet, vel occupat locum idiotæ, id est, qui sedet inter idiotas, qui est idiota (alio enim loco sedebant Prophetæ & Doctores, alio idiotæ & populus) vti est plebeius quisque & tota plebs indocta. Ita Chrysost. & Theophyl. tota enim plebs, & consequenter quiuis idiota olim in sacris conuentibus respondebat, Amen, vt patet ex Iustino apol. 2. in fine. Vnde Hieron. in fine commentarij in epistolam ad Galat. *In Ecclesia Romana*, ait, *ad instar cælestis tonitrui reboat, Amen.* Id iam plebis vice facit minister; vt sacerdoti oranti respondeat Amen, ne confusa vox plebis Ecclesiam turbet.

109. *Paulus vult orationem priuatam alicuius vulgari lingua fieri, non publicam.*

Nota 2. loquitur hic Apostolus, vt dixi, de oratione noua & priuata alicuius particularis, quæ proferebatur ad populi excitationem & ædificationem, & cui subesse poterat error, vt patet v. 29. Hanc enim vult vulgari lingua fieri, vt eam intelligat populus, ne respondeat Amen ad orationem alicuius, qui in oratione quam facit peregrina lingua, ridicula, absurda, errores & hæreses profert: non autem loquitur Apostolus de oratione publica ab Ecclesia probata & recepta, quæ non nomine huius, vel illius, sed nomine totius Ecclesiæ profertur, in qua certum est nihil erroris contineri, cui vnus minister respondet Amen pro populo; atque interim populus, qui huius orationis est particeps, potest insuper alia oratione priuata Deum orare. Adde Concil. Tridentin. vt dixi, iubere, vt pro concione hæ orationes populo explicentur.

Deni-

Licitum est orare lingua quam non intelligis.

Deniq; licitum est orare lingua quam non intelligis, cùm certò scis preces esse bonas; sicuti Moniales Latinè recitant horas: & sic idiotæ, orante Sacerdote Latinè, possunt cum illo orare & mentem Deo iungere ac petere, vt Deus concedat id, quod Sacerdos pro se & toto populo nomine totius Ecclesiæ optima & vtilissima oratione rogat & supplicat: quia licet eam non intelligant, nec pascantur intelligentia & sensu precum; habent tamen fructum deuotionis erga Deum & reuerentiæ erga preces sacras: imò plus merentur & impetrant, quàm illi qui eas intelligunt, si maiori humilitate, pietate & feruore orent.

110. *Pulchra similitudine ostenditur Latinas preces Monialium Deo placere etiamsi eas non intelligant.*

Ita S. Iordanes rogatus, an placerent Deo hæ Monialium preces? Respondit appositè: *Sicut gemma in manu rustici, qui non nouit pretium eius, tantum valet, quantum in manu aurificis & gemmarij, qui pretium nouit: sic & preces tantum valent in ore indocti qui eas non intelligit, quantum in ore docti, qui intelligit*: perinde ac libellus supplex qui à rustico & idiota regi porrigitur, tantundem à rege impetrat, quantum impetraret alius qui à viro docto & litterato porrigeretur. Scriptum est enim: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem.* Et, *Si hi, infantes, tacuerint, lapides clamabunt.* Matth. 21. Simili modo in Vitis Patrum, Abbas Pastor, cùm quidam ei conquerendo diceret: *Ecce oro, & non est compunctio in corde meo: quia nescio virtutem* (significationem) *verbi. Respondit: Et tu tamen orare perge; quoniam sicut incantator licet virtutem verborum quæ dicit, nesciat, serpens tamen audit & intelligit ea; iisque, subijcitur incantanti, & humiliatur: sic & nos, quamuis ignoremus virtutem eorum quæ loquimur, dæmones tamen audientes ea intelligunt, terrentur, atque discedunt.* Vide D. Thom. & Caiet.

Orationes nõ intellecta suam vim habent, vti ostendit Abbas Pastor.

111. *Quisque orationem Dominicam discere & intelligere debet.*

Secus est de oratione Dominica, quam quisque vernaculè discere, dicere & intelligere debet; vt sciat distinctè quæ & qualia à Deo petere debeat, vti iã in multis Synodis Episcoporum statutum est. Infert hinc aliud Caiet. scilicet, satius esse organa & musicam excludi templis; vt sic horæ & missæ intelligibiliter canantur, ita vt ab audientibus responderi possit, Amen: sed vsus iam Christianorum habet contrarium, vt cum Dauide ad excitandam deuotionem populi, qui æquè vocem Latinam non intelligeret, organis subinde & musica in sacris vtantur, idque

Ob tres rationes vsus musicæ in templis commendatur.

I. Primò, vt sicut non tantùm spiritu, sed & corpore constamus, Deumque laudamus: sic non tantùm voce, eaque concordi & pulcherrima, qualis est musica, sed & instrumentis Deum laudemus. Omnis enim spiritus, omnis creatura, omne instrumentum laudare debet Deum, quem omnis laus decet.

II. Secundò, vt audientes, præsertim plebeij, ad deuotionem excitentur, sicut Dauid & Elisæus per psaltes & psalteria excitabantur, & sicut excitabant Saulem, & alios per musicam ad Dei laudem.

III. Tertiò, vt maior sit sacrorum decor, solennitas & maiestas. Ita Prudentius in apotheosi contra Iudæos; & facultas Parisiensis in sua censura tit. 19. propos. 6. ita hunc Pauli locum explicat: *Scribens Paulus; In Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, quam decem millia verborum in lingua; de concionibus, seu sermonibus, qui habentur ad populum tractat, in quibus inutilis est copia verborum non intellectorum; non de cantibus Ecclesiasticis, quorum alia est ratio.*

112. *Quare organa theatrica olim ex templis eiecta.*

Cauenda tamen est in hisce leuitas, vti iubet Conc. Trident. Vnde S. August. in Psal. 32. conc. 1. dicit repulsas ab Ecclesia citharas & organa theatrica: quia scilicet Gentiles iis ad luxum & libidinem in theatris, conuiuijs & sacrificijs vtebantur eo tempore. Vti ergo organis in Ecclesia, & subinde alijs instrumentis musicis, si fiat sobrie, pie, modeste & grauiter, Dauidis exemplo & exhortatione, Psal. 150. v. 3. 4. 5. 6. patet esse pium: vnde & S. Ioannes in Apoc. c. 5. v. 8. & c. 14. v. 2. in cælo, vbi omnes sunt perfecti, audiuit citharas, licet nostris grauiores & diuiniores.

Amen.

113. *Quid Amẽ significet, & vnde dictũ.*

Amen (ait Hieron. ad Marcellam epistola 137. tomo 3. & in fine Commentariorum in epistolam ad Galat.) Aquila, Symmachus, & Theodotion verterunt πεπιστωμένως, id est, fideliter, siue verè. Septuaginta vertunt, γένοιτο, id est, fiat. Significat ergo *Amen*, verè, vel etiam firmiter; radix enim אמן *aman* firmare, & stabilire significat. Vnde nomen אמת *emeth*, id est, firmitas, veritas; *Amen* ergo, non est particula iurantis, vt vulgus putat: sed affirmantis & confirmantis; affirmantis est, cùm orationi præponitur, vt: *Amen, amen dico vobis.* Etiam hoc sensu S. August. tractatu 41. in Ioannem, *Amen* vocat iurationem Christi; quia Christi iuratio non fuit propriè iuramentum, sed simplex affirmatio & asseueratio, dicendo: *Amen, amen dico vobis*, Matth. 15. v. 37. *Amen* verò est nota confirmantis, cùm orationi postponitur; rursum cùm postponitur, & significat consensum audientis; nunc asserentis est & concedentis, nunc optantis. Concedentis est Deuteronomij 28. vbi ad benedictiones legis seruatæ, & maledictiones violatæ, populus quasi eas acceptans, respondet, *Amen*. In prece verò tantum est optantis. Sic in oratione Dominica subiungitur *Amen*, quasi signaculum orationis. & passim alias quasuis orationes Ecclesia obsignat per *Amen*, quasi dicat: Verum sit, vere fiat quod hac oratione petimus. Talmudici dicunt, *Amen* aliud esse perfectum, aliud imperfectum, idque triplex. 1. *Amen pupillum*, cum dicens *Amen*, precem non intelligit, sed quasi pupillus ab orante sinit se & precem suam dirigi. 2. *Subreptitium*, cùm ante finem orationis respondet *Amen*. 3. *Sectile*, cùm aliud agens animo distracto respondet *Amen*.

Amen non est particula iurantis.

114. *Amen cum orationi postponitur, est asserentis, concedentis, vel optantis.*

Amen est signaculum orationis.

Triplex Amen, pupillum, subreptitium, & sectile.

Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrum lingua loquor. Vers. 18.

Omnium vestrum. Paulò aliter iam habent Græca: πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, quod Syrus, Chrysost. Hieron. ad Hedibiam, & alij vertunt: *Magis quàm omnes vos, linguis loquor.* Sic fere posset & accipi noster interpres, dum vertit, *Omnium vestrum*, quasi dicat: Omnes linguas, quas vos calletis & ego calleo, & magis quàm vos.

Dices,

115. *Quomodo Paulus linguis omnium Corinthiorum loquebatur, cùm tantùm vna esset lingua Corinthiorum.* Dices, quomodo ait, omnium vestrum linguis, vt habent Græca, cùm in Græcia, & maximè Corinthi, vna tantùm esset lingua. Respondet Haymo: Omnium vestrum linguis, id est, dialectis loquor. 2. Et meliùs, Omnium, quia nimirum Corinthum confluebant aduenæ & mercatores omnium gentium & linguarum, quasi ad celeberrimum emporium; sicut etiam hodie Antuerpiæ, Parisiis, Venetiis, Gallorum, Germanorum, Italorum, Hispanorum, Anglorum, aliarumque gentium viget lingua æque ac mercatura. *Omnium* ergo vestrum, id est, omnium gentium, quæ vobiscum & inter vos versantur, *linguis loquor*. quasi dicat Paulus, Non eleuo, nec vitupero donum linguarum, nam & ipse eo vtor, sed non eo modo, quo vos in Ecclesia ad ostentationem, sed ad ædificationem.

Vers. 19. *Sed in Ecclesia volo.*

Id est, malo, pēdet enim *τὸ volo* à voce, *quàm*, quæ sequitur. Est Hebraismus.

Quinque (paucissima) *verba sensu meo* (id est intelligentia, qua intelligar) *loqui, vt & alios instruam; quàm decem millia verborum in lingua* (peregrina, quam audientes non intelligant.)

116. *Quomodo hic accipiendum τὸ sensu meo. 1. explicatio & genuina.* Nota, sensus hic idē est quòd intelligentia passiua, qua scilicet intelligor tam ego, quàm sermo meus: vnde explicans subdit, Vt & alios instruā. Opponit enim sensū hūc linguæ peregrinæ, quam nemo intelligit. Vide dicta v. 14.

II. Aliter Anselmus, Sensu, inquit, meo, id est, intelligentia mea, sed actiua; scilicet, qua ego ipse intelligam ea quæ ipse loquor, vt ita meliùs eadem aliis exponere possim.

III. 3. Chrysostomus, *In sensu* inquit, id est, cum iudicio, vt scilicet discrete & cum iudicio loquar & doceam, ita vt audientes licet rudes & imperiti eadem intelligere, capere & retinere possint. Verùm primus sensus est genuinus, vt ex dictis patet.

Vers. 20. *Fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote.*

117. *Sensus hic accipitur pro mente, iudicio, & ratione.* Nota, hic aliud significat sensus, quàm versu præcedenti; hic enim Græce non est νοῦς, vti habet versus præcedens, sed φρὴν, id est, vt Chrysostomus & Syrus, mens. quasi dicat, Mente, iudicio, ac ratione nolite effici pueri, vt pueriliter ostentetis donum vestrum linguarum.

Sed malitia paruuli estote.

Id est, in malitia estote simplices, vt illa sit vobis incognita quasi infantibus, Græcè enim est νηπιάζετε, id est, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Syrus, *Infantes sitis in malitia*, & vt S. Augustinus lib. 83. quæst. quæst. 61. legit, vt *Sicut infantes sitis expertes malitiæ*; nimirum, vt sicut infans dicitur, qui fari non potest, multo minùs nosse malitiam aut quicquam aliud, & Græcè νήπιος dicitur, quasi νὴ εἰπεῖν, quasi dicas, sine loqui, infans, elinguis: *Infans dicitur qui fari non potest.* sic & Christianus in malo sit infans, vt illud non norit, nec de eo fari aut disserere possit. *Christianus in malo sit infans.* verbi gratia, non sciat quid sit æmulatio, pollutio, fornicatio. Ita ex Chrysost. Theophyl. Pulchre Tertullianus lib. contra Valent. c. 2. *Repuerascere*, inquit, *nos Apostolus iubet secundùm Deum, vt malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus.*

118. Quod etiam notauit Clemens Alexandrinus lib. 1. Pædag. cap. 5. his verbis: *Hic autem par est attendere appellationem huius vocabuli νήπιος, quod infantem significat; vt intelligatur τὸ νήπιον, non dici de insipientibus. qui est enim insipiens, dicitur νεηπύτιος. νήπιος autem, qui est νεήπιος, vt ἤπιος, qui est leni ac molli animo.* vide eum hoc toto capite pulchre disputantem, quales pueri, debeant esse omnes Christiani.

Vers. 21. *In lege.*

Isaiæ 28. v. 11. aliquando enim lex vocatur non solus pentateuchus, sed & Prophetæ, totumque vetus Testamentum. Ita Chrysostomus.

Scriptum est: Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic.

Explicatur locus Isaiæ cap. 28. v. 9. Locus hic est difficilis, qui vt intelligatur, oportet locum Isaiæ, quem hic citat Apostolus explicare. Sic habet Isaias c. 28. v. 9. *Quem docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Quia manda, remanda; manda, remanda, exspecta, reexspecta; modicum ibi, modicum ibi; in loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum.* Quasi dicat: Deus docere solet scientiam & sapientiam eos, qui auulsi à deliciis puerilibus & vita imperfecta, quasi viri capaces sunt scientiæ: hi autem Iudæi, qui, vt apud Isaiam præcessit, hisce deliciis vini & ebrietatis gaudent, nec supernas & solidas capiunt; quasi pueri sunt, & consequenter doctrinæ & veræ sapientiæ incapaces: quia scilicet hi Iudæi vinolenti, ridendo me Isaiam & alios Prophetas, qui eis ebrietatis aliorumque peccatorum pœnas & supplicia è cælo intentamus, dicunt, *Manda, remanda*, Hebraicè צו לצו *tsaf latsaf*, manda mandando, hoc est manda, remanda, קו לקו *kaf lakaf*, exspecta exspectando, id est, exspecta, reexspecta.

119. *In his verbis manda, remanda est mimesis.* Notat S. Hieronymus, Haymo, & Lyranus in hisce verbis esse mimesim, siue ethopœiam, quæ est relatio dictorum alienorum cum derisu. Isaias enim & Prophetæ sæpe edicebant: *Hæc mandat Dominus.* Hinc illi vino dediti in conuiuiis per irrisionem hæc repetebant dicentes, *Manda, remanda*, id est, iterum manda: *exspecta, reexspecta*, id est, iterum exspecta. Quasi dicerent, Prophetæ obtundunt nobis aures toties repetendo: *Hæc mandat Dominus*, & minantur, aut promittunt ea, quæ non eueniunt, iubent exspectare modicum, nunc hic, nunc ibi, & nihil sequitur. sic subinde etiamnum concionatoribus fit, vt improbi eorum conciones & minas rideant, repetant, & subsannent. Quare hæc Isaiæ verba frigidè Iudæi R. Dauid, R. Abraham, & post eos Vatablus, Isidorus Clarius, Pagninus, & Forerius vertunt sic, *Lineam post lineam, præceptum post præceptum, parum ibi, parum ibi.*

120. *Alia versio eiusdem loci illiusque explicatio.* Quasi dicat Isaias, Hi tanquam pueri ruditer & senlim lentissimè docendi sunt lineam post lineam, præceptum post præceptum, perinde ac pueri docentur alphabetum: nam non puerorum docendorum, sed illusorum & sannionum hæc esse verba patet ex pœna, quam

versu sequenti eorum sannis intentat Isaias. *Tertia versio eiusdē loci.* Vnde Septuaginta sic vertunt: *Tribulationem super tribulationem, exspecta spem super spem, adhuc parum, adhuc parum; propter irrisionem labiorum, & linguam alteram, quia loquentur populo huic dicentes eis: Hæc requies esurienti, & hoc est contritio, & noluerunt audire.* Vbi nota, Septuaginta pro צו *tsaf*, id est, manda, legerunt צר *tsar*, id est, tribulatio: vaf enim & resch Hebræis vicinæ sunt litteræ. Hinc subdit Isaias: *In loquela enim labij*, Hebraicè בלעגי שפה, *belaage sapha*, id est, vt Lyranus, Forerius, Pagninus, *In balbutiem labij*. Arias, *In blæsitatibus labij*. vti solent irridentes cum gestu linguæ & labiorum ad balbutiem composito loqui.

12.
Loquela labij idem est quod balbuties.

Quod noster vertit: *Loquelam labij*. blæsi enim & balbi videntur labiis pene solis loqui, & B pappare. Vnde clarè Septuaginta, & alij vertunt: *In irrisione, vel subsannatione labij.* Hebraicum enim לעג *laac*, propriè competit balbis, blæsis, sannionibus; & fortè alludit Isaias ad Ephraimitas, qui blæsi erant. Vnde Iudicum 12. versu 6. pro *scibbolet* dicebant blæsè *sibbolet*: sic hic pro *tsaf*, id est, manda, dicebant Iudæi sanniones blæsè *saf*.

122.
Hæc verba Isaiæ Paulus non ad verbum, sed ad sensum reddit.

S. Paulus hæc Isaiæ verba non ad verbum, sed ad sensum reddit, dicens: *In aliis labiis*, quia locum Isaiæ adaptat dono linguarum Apostolis dato, qui aliis linguis non ad irrisionem, sed ad ædificationem loquebantur. Quanquam Salmeron tomo 1. pag. 33. putet in Hebræo vitiatè gimel pro vicino zain irrepsisse, & pro בלעגי *belaage*, vti iam legitur in Isaia, legendum esse בלעזי *belaaze*, id est, in barbaris C linguis, ac consequenter aliis & diuersis à vestra lingua: Hebræum enim *loez* barbarum significat.

123.
Verus sensus S. Pauli in hoc loco.

Sensus ergo est, quasi dicat Isaias, vel potiùs per Isaiam Deus: Mea exhortatio ad pœnitentiam facta Iudæis per Isaiam, aliosque Prophetas, visa est vobis, ô Iudæi, molesta & ridicula, perinde ac si labiis blæsis, & lingua barbara locutus vobis fuissem: hinc Prophetarum quasi balbutiem imitando, & subsannando blæsè & balbutientes dicitis, & repetitis *manda, remanda*. Quare ego per Chaldæos (qui videntur vobis blæsi & balbi) milites, & ministros iustitiæ meæ, vos puniam, vt sannis peregrinæ suæ linguæ Chaldaicæ vos incredulos arcessant & com- D pescant, vosque iam deuictos & captiuos irrideant, vestraque Hebraica verba suis Chaldaicis subsannent & reprobent: & horum typo, figura, & similitudine, tempore Christi, mittam Apostolos, qui dono variarum linguarum vestram pariter, ô Iudæi, incredulitatem arguant, vobisque videbuntur blæsi, & à vobis mundique sapientibus quasi stulti prædicatores crucis Christi subsannabuntur.

124.
Isaias illo loco ad litteram locutus est de euersione Ierusalem. allegoricè de dono linguarū dato Apostolis.

Vbi nota, Isaiam loqui ad litteram de suo tempore, & de Chaldæis, qui euersuri erant Ierusalem: allegoricè verò loqui de dono linguarum dato Apostolis, quod proinde Apostolus non fidelibus, sed infidelibus docet esse signum, scilicet maledictionis, qua incredulos Deus vlciscitur, non benedictio- A nis, qua suos erudit. Hunc esse sensum Isaiæ, patet ex hoc loco Apostoli. Ita Hieronymus & Cyrillus in Isaiæ 28.

Nota 2. vox *enim*, non propriè, sed aduersatiuè hic accipitur pro *sed*: nam cùm ait, *In loquela enim labij*, perinde est ac si diceret, *sed*, vel, *verumtamen in loquela labij & lingua altera loquetur* (Deus per Chaldæos, & Apostolos) ad populum istum, vt eum arguat, compescat, & puniat.

Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. Vers. 22.

125.
Linguæ sunt signum maledictionis infidelis.

Ex citato Isaiæ loco, & punitione Iudæorum per linguas tam Chaldæorum, quàm Apostolorum, infert Apostolus, Ergo linguæ sunt in signum, scilicet maledictionis, qua incredulos Iudæos (his enim propriè loquitur Isaias & Apostolus, non Gentibus) Dominus vlciscitur, vt dixi; ac proinde hoc signum à vobis fidelibus vsurpandum non est ad inanem iactantiam.

Prophetiæ sunt signum benedictionis fidelibus.

Prophetia autem, id est, doctrinæ verbi Dei, & exhortationes *signum sunt non infidelibus, sed fidelibus.*

Signum, inquam, benedictionis, qua Deus suos erudit & benedicit, id est, ad omne bonum incitat & promouet. Vide v. 3. Non ergo signum hic idem est, quod miraculum; nec enim Chaldæi miraculum fecerunt, dum sua lingua Iudæos increpuerunt; sed signum hic est signum, siue symbolum & nota correptionis, doctrinæ, & institutionis. Intellige ea, quæ de fidelibus & infidelibus dixi primariò & præcipuè; nam secundariò sicuti linguæ etiam fidelibus, sic vicissim prophetiæ infidelibus quoque seruiunt, vt patet v. 23. & 25.

Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur (simul, mistim, confusè, & tumultuariè) *intrent autem idiotæ, vel infideles, nonne dicent, quòd insanitis?* Vers. 23.

Si autem omnes prophetent. Vers. 24.

Id est, doceant fidem ex Scripturis aliisque testimoniis, & concionentur de vita rectè instituenda (vide dicta de prophetia initio capitis.) *intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus*, quia nimirum ab omnibus Prophetis, id est, Doctoribus & concionatoribus de sua infidelitate, malis moribus, & vitiis arguitur & increpatur.

Occulta cordis eius manifesta fiunt. Vers. 25.

Quasi dicat, Ex dono discretionis spirituum, siue Deo ipsius Prophetæ, id est, concionatoris linguam regente, tangentur & arguentur occultissima cordis eius vitia, vt putet sibi concionatorem propheticè loqui, quod tum frequens fuisse hinc patet. Proinde hos Prophetas, id est, doctores & concionatores etiam verè ac propriè Prophetas fuisse liquet.

126.
Deus in concione linguā S. Augustini flexit ad cōuersionē cuiusdam Manichæi.

Simile exemplum est in vita S. Augustini per Possidon. capite 15. vbi narrat S. Augustinum in concione quadam præter mentem à sua materia deflexisse, & inuectum esse in manichæismum, idque Deo flectente Augustini mentem & linguam ad Mani-

Manichæi cuiusdam tum fortè præsentis conuersionem, vti postea reipsa cognouit S. Augustinus. Vnde S. Augustinus lib 4. de doctr. Christian. capite 15. ante concionem docet esse orandum, vt Deus accommodè ad auditorum captum & motum, mentem & linguam concionantis flectat.

Ante concionem orandum est?

Alij *occulta*, intelligũt peccata, quæ in infideli, vel idiota latent, quæque ipse nescit esse peccata, verbi gratia, cùm nescit idololatriam & fornicationem esse peccatum; hoc ipsum sciet cùm Prophetas ea arguentes & peccati insimulantes audiet. Sed prior sensus planior & simplicior est.

Vers. 26.

Quid ergo (faciendum) *est fratres? cùm conuenitis* (in Ecclesia) *vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet; omnia ad ædificationem fiant.*

B

Vox, *vnusquisque*, sumitur hic distributiuè; nec enim vnus omnia iam dicta habebat, sed vnus psalmum, alius doctrinam, alius aliud. quasi dicat, Quisque vestrum vel psalmum habet, vel doctrinam, vel apocalypsin, vel interpretationem, vel donum linguarum, vt lingua peregrina Dei laudes, preces, aliaque proloquatur aut decantet.

Psalmum habet.

Gratiam psallendi, qua psalmum, vel hymnum dictet aut canat. Sic Plinius ad Traianum scribit, Christianos solitos canere antelucanos hymnos Christo.

Apocalypsin habet.

C

Puta reuelationem & explicationem aliquam vel loci alicuius sacræ Scripturæ obscuri, vel rei futuræ aut occultæ. Ex hoc autem Pauli loco nota: in Ecclesia primæua hic erat ritus & ordo sacrorum in sacris Christianorum conuentibus (vt patet ex Iustino apo-
127. logia 2. ad Antoninum in fine, & Tertulliano in apologet. capite 39. & aliis) à Paulo & Apostolis institutus: 1. canebant psalmos, etiam populus. 2. legebantur prophetiæ & sacra Scriptura. 3. Episcopus prædicabat. 4. fiebat cœna & sacrum, quod tunc ferè tantùm oblatione, consecratione, communione, canone, & Pater noster, ac oratione aliqua, cui populus respondebat: Amen, constabat. 5. omnes communicabant. 6. quidam psalmos & hymnos in laudem Dei variis linguis quasi afflati spiritu dictabant & canebant: alij prophetabant. 7. alij more Iudæorum sacras Scripturas interpretabantur, vel exhortabantur, iique duo vel tres, præsertim Prophetæ aut viri spirituales: alij audiebant, & subinde interrogabant, etiam feminæ, (sed per abusum, quem Paulus hic corrigit) aliquid circa id quod dicebatur; cumque aliquid boni & pij pulchrè dicebatur, simul inclamabant: Amen, Amen. 8. claudebat omnia agape, siue conuiuium omnibus commune in symbolum charitatis: post quod rursum succedebant hymni & orationes. Hæc enim ordine ita recenset Iustinus loco paulò
128. ante citato: *In omnibus*, inquit, *quæ offe-*

In conuentibus Christianorum olim quis ritus & ordo.

Nota octo conuentuum Ecclesiæ olim excercitia.

A

rimus oblationibus benedicendo laudamus (en primum; scilicet psalmodia & hymnodia) *factorem omnium per Filium eius Iesum Christum & Spiritum sanctum. Et solis, qui dicitur die, omnium, qui in oppidis, vel ruri degunt, in eundem locum conuentus fit, & commentaria Apostolorum aut scripta Prophetarum leguntur.* En secundum; scilicet lectio sacræ Scripturæ.

Ritus Christianorum olim in conuentibus ex Iustino.

Deinde lectore quiescente, præsidens orationem, qua populum instruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. En tertium; scilicet concio præsidentis, siue Episcopi.

B

Sub hac consurgimus communiter omnes, & precationes profundimus, & sicut retulimus, precibus peractis panis offertur, & vinum, & aqua; & præpositus item, quantum pro virili sua potest, preces & gratiarum actiones fundit, & populus faustè acclamat dicens, Amen. En quartum; scilicet Eucharistiæ oblatio & consecratio in Missa.

Et distributio communicatioque fit eorum, in quibus gratiæ sunt actæ cuique præsenti; absentibus autem per Diaconos mittitur. En quintum; scilicet communio omnium.

Sextum, septimum, & octauum ita mi- 129.
stim describit Tertullianus loco citato. *Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit: vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio apud Græcos est. Non priùs discumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur. Post aquam, manuale, & lumina, vt quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere, æquè oratio conuiuium dirimit.* Similia habet Philo libro de Essæis.

Ritus Christianorum in conuentibus ex Tertulliano.

C

Nota secundò, hæc dona, & hunc feruo- 130.
rem non diu durasse in Ecclesia, sed euanuisse, ita tamen vt ordinis iam dicti typum & methodum quoad potuit, retinuerit Ecclesia. Vnde octo rebus & ritibus iam dictis hæc nostra successerunt.

Octo ritibus Ecclesiæ antiquæ successerunt octo ritus Ecclesiæ modernæ.

Primo, puta cantui & psalmodiæ successit matutinum, laudes, & horæ canonicæ.

Secundo, scilicet prophetiis successerunt lectiones tum in horis canonicis; cum sua expositione & homiliis, tum in Missa lectio Epistolæ & Euangelij.

D

Tertio, successit concio post Euangelium.

Quarto, æquè vt olim, etiam nunc fit sacrum, in quo post collectas clericus loco populi respondet, Amen.

Quintum intepuit, sicut & sextum & septimum & octauum, nisi quòd hymni & horæ minores post sacrum canantur. Et quòd Monachi in suis conuentibus de rebus spiritualibus colloqui soleant, vt patet ex Cassiano in collationibus Patrum.

Siue linguæ quis loquitur secundùm duos, aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. *Vers. 29.*

Pendet hic versus ab eo, qui præcessit.

Omnia ad ædificationem fiant.

A Quasi dicat, Siue quis psallat, siue doceat, siue lingua loquatur, omnia fiant ad ædificationem, ita nimirum, vt si loquendum sit linguis, id fiat *secundùm* (id est per) *duos, aut vt multum tres.* quasi dicat, In singulis conuentibus bini dumtaxat, aut vt summum terni linguis loquantur (est Græcismus:) idque *per partes,* puta vicissim, ne fiat confusio: *& vnus interpretetur,* vt audientes intelligant.

Vers. 29. *Prophetæ autem duo aut tres dicant.*

Suas prophetias scilicet, sua dogmata, lumina, monita sibi à Deo aspirata. Vide dicta initio capitis.

Et ceteri.

Non vulgus, sed Prophetæ, vt præcessit, *diiudicent* ex dono sibi concesso, an id quod dicit Propheta, siue Doctor, sit vere prophetia, B id est, doctrina sana & vtilis, necne.

131. *Malè hinc hæretici contendunt, ad laicos spectare de doctrina religionis iudicare.*

Non ergo ad vulgus & laicos spectat iudicare de doctrina religionis, vt hinc volunt hæretici. Tam enim ineptum & insulsum est, quòd vulgus diiudicet prophetias, Prophetas, Doctores, Pastores, quam si discipulus suum præceptorem, ouis suum pastorem, miles suum ducem diiudicare & arguere vellet.

Vers. 30. *Quòd si alij aliquid melius reuelatum fuerit sedenti,* & audienti, surgat ille & loquatur, ac *prior* Propheta *taceat* & sedeat.

Hæc traditio synagogæ est, ait Ambrosius, *quam nos Paulus vult sectari, vt seniores dignitate disputent sedentes in cathedris, sequentes in subsellijs, nouissimi in pauimento supra mattas, quibus si reuelatum fuerit, dandum locum præcipit, nec despiciendos, quia membra corporis sunt.*

Potestis enim omnes per singulos prophetare.

Vers. 31. Quasi dicat, Possunt omnes Prophetæ sigillatim hac ratione, si nimirum seruent modum & ordinem, quem iam præscripsi, exhortari, *vt omnes discant & exhortentur,* id est, exhortationem & consolationem accipiant. Passiue enim capitur παρακαλῶνται, id est, exhortentur. Simile est epistola 2. cap. 1, versu 6. Alij exponunt actiue, hoc modo, quasi dicat, Vt omnes discant, dum audiunt; & doceant, dum loquuntur & exhortantur.

Et spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt.

Vers. 32. Vt possint Prophetæ spiritum prophetiæ cohibere & tacere cùm volunt, alijsque Prophetis dare locum dicendi. Non enim aguntur ad verba eo impetu, quo phanatici idololatræ. Nam spiritus, vel donum prophetiæ, ait diuus Thomas, non est habitus, sed partim est instinctus, & impressio lucis & veritatis, qua Deus illuminat mentem prophetæ circa res futuras, obscuras, vel diuinas: partim est vis, seu impetus, quo Deus cor tangit, mouet, & impellit ad prophetandum, sed liberè. Vnde Ionas & Ieremias illi ad tempus restiterunt, vti & Moyses Exodi 4.

132. *Spiritus prophetiæ nō est habitus, sed impressio veritatis. & vis, qua Deus cor mouet ad prophetandum.*

Aliter exponit Chrysostomus, quasi dicat Paulus, Donum prophetiæ, quod habet Propheta, ipseque Propheta subiacet iudicio & censuræ collegij Prophetarum: sed prior sensus aptior est. Dat enim hic causam Paulus, cur Prophetæ sibi inuicem cedere & tacere debeant, quia nimirum spiritus propheticus eis subiectus est.

Non enim est dissensionis Deus. Vers. 33.

Vt cogat hos illósve simul prophetare, tumultuari, & inuicem interturbare.

Dissensionis, ἀκαταστασίας, id est, confusionis & turbati ordinis, vti esse solet in tumultu & seditione.

Mulieres in Ecclesiis taceant. Vers. 34.

133. *Paulus probat quinque rationibus tacendum esse mulieribus in Ecclesia.*

Etiam Prophetissæ, quia contra ordinem naturæ est & legis, Genesis 3. versu 16. vt in conspectu virorum feminæ eis subditæ loquantur. ita Ambrosius, & ex eo Anselmus.

Secundò, quia idipsum est præter earum verecundiam & humilitatem. ita Ansel.

Tertiò, quia vir melioris est iudicij, rationis, discursus & discretionis, quàm femina.

Quartò, iure, ait Anselmus, tacere iubetur femina, quæ cùm loqueretur viro suo suasit peccatum, Genesis 2.

Quintò, vt frænum iniiciatur eius loquacitati. Nam

Tot pariter pelues, tot tintinnabula dicas
Pulsari,

cùm duæ mulieres litigant; quòd facilè in Ecclesia contingeret, si eis docere permitteretur. De hoc mulieris silentio plura dicam primæ ad Timotheum 2. versu 12. Quàm ergo contra Apostolum, contra fas omne, ius & decus est, si mulier caput sit Ecclesiæ alicuius?

Tropologicè, mulier est passio & concupiscentia, vir est ratio; illa ergo taceat, & C rationi se subdat. Vide Chrysostomum homilia 37. in morali. *Sensus tropologicus.*

Mulier, inquit Aristoteles libro nono de natura animalium capite primo, *misericors magis, & ad lachrymas propensior est, quàm vir: inuida item magis, & querula, & maledicentior, & mordacior; præterea anxia, & desperans magis quàm mas, atque impudentior & mendacior, quin etiam facilior decipi.*

134. *In quibus mulier viro imperfectior ex Aristot.*

Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Vers. 35.

Hinc ait Primasius: Viri adeò docti esse deberent, vt vxores suas docere, & in rebus fidei instruere possent: sed, quid si indocti sint, vt sæpe fit, à quibus instruentur mulieres? D Respondet Primasius, Habent concionatores, confessarios, & magistros, qui eas instruant. 2. Melius est illis quædam non necessaria ignorare, quàm cum scandalo & inuerecundia in Ecclesia ea rogare & discere.

135. *Locutio Annæ Prophetissæ nihil facit pro mulierum loquela in templo.*

Dices, Anna Prophetissa in templo loquebatur omnibus de Christo, Lucæ 2. Respondeo, Loquebatur omnibus, id est, singulis priuatim, non in Ecclesia, id est, Ecclesiastico conuentu, nec in templo propriè dicto; nam templum Iudæorum nec mulier, nec vir, sed soli sacerdotes ingredi poterant. Loquebatur ergo Anna mulieribus singulis in atrio feminarum; nam atrium distinctum ab atrio virorum habebant feminæ, teste Iosepho.

136. *Atrium feminarū ab atrio virorū fuit distinctū in templo.*

Dices

Moniales canunt in suo choro, non in conuentu fidelis populi.

Dices 2. Moniales in Ecclesiis suis canunt. Respondeo, Ibi non est Ecclesia, id est, fidelis populi conuentus, sed est chorus Monialium tantùm. Apostolus enim non vetat mulieres loqui, aut canere inter mulieres, sed tantùm id fieri vetat in communi Ecclesia, vbi scilicet tam viri, quàm mulieres conueniunt. ita Caietan.

Adde, Apostolum propriè tantùm loqui de mulieribus coniugatis: has enim iubet in Ecclesia tacere, & subiici maritis, eosque domi interrogare.

Vers. 36. *An à vobis verbum Dei processit?*

Est acris obiurgatio concludens dicta hoc capite & præcedenti. Quasi dicat: Nónne ante vos credidit Ecclesia Iudaica, Samaria, Palæstina, Cyprus, & Syria; inspicite ergo ordinem & morem illarum Ecclesiarum, an ita de suis donis contendant, an ita linguas suas iactitent, de iisque tam pueriliter glorientur, sicuti vos facitis? ita Ambrosius & Anselmus.

Vers. 37. *Si quis videtur Propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.*

Domini non per se, sed per me iubentis, vt hic ordo in vestris cœtibus & collationibus seruetur.

137. *Hic locus canones Pontificios commendat.*

Nota hoc Pauli exemplum pro canonibus Pontificiis & legibus Ecclesiæ. Respōdet Melanchthon, non posse Episcopos condere nouos Canones, quia postquam conscripta iam est omnis sacra Scriptura, habent Episcopi verbum Dei plenum & sufficiens, quod sequantur; magistratum verò ciuilem posse nouas leges condere, quia non habet verbum Dei, quod sequatur. Sed hæc friuola sunt, quia magistratus habet non solùm ius naturæ, sed etiam ius Cæsareum amplissimum & plenissimum; ergo si omnia eo non sint statuta & definita, sed magistratus & Principes debeant plura statuere & definire, cur non & Episcopi? Nec enim verbo Dei omnia statuta sunt & definita, vt patet ex iis, quæ addidit ius Canonicum.

Episcopi nouos canones condere possunt.

Paulus hic leges humanas condit.

Secundò, Paulus hic leges condit non diuinas, sed humanas & Ecclesiasticas, vt ex illis ipsis patet. Atqui Paulus habebat verbum Dei, non quidem scriptum, sed traditione, vel reuelatione diuina acceptum, ad Galatas 1. idque tam plenum & perfectum, imò plenius & perfectius, quàm nos habeamus. Ergo si ipsi licuit verbo Dei suas addere leges, idem licebit Pontifici & Episcopis Pauli successoribus.

Si quis autem ignorat, ignorabitur. *Vers. 38.*

Quasi dicat, Qui non vult agnoscere has leges, & potestatem meam, *ignorabitur*, id est, improbabitur à Deo, dicente, *Nescio vos.* Nam *qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit.* Legit noster Interpres, *ἀγνοεῖται*, cum Ambrosio, Hieronymo, Syro. Iam legunt, *ἀγνοείτω*, id est, ignorans esto. Quod perinde est atque illud, Qui in sordibus est, sordescat adhuc. Aut vt alij, *Qui ignorat, ignorans esto*, id est, Qui ignorat, agnoscat & gerat se tanquam ignorantem, nec ingerat se, vt iudicet illos & illa quæ nescit: sed potiùs sequatur alios, qui duces sunt prophetiæ & doctrinæ. Sed prior lectio nostri Interpretis, vti planior, ita verior est & communior.

Omnia autem honestè, & secundùm ordinem fiant in vobis. *Vers. 40.*

Magna cura fuit Paulo, vti & sancto Ignatio, epistola ad Philippenses, Tarsenses, & alios, *εὐταξίας*, siue boni ordinis in Ecclesia, etiam in rebus indifferentibus, tum quia hic ordo in se venustus est & decorus; tum quia confusionem & perturbationem excludit; tum quia alios, etiam infideles, valdè ædificat. Vide dicta Coloss. 2. versu 5. 138.

Decorus ordo in Ecclesia Paulo valdè fuit cordi.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Probat resurrectionem mortuorum contra pseudodoctores eam negantes.

Primò, ex eo, quòd Christus resurrexit. Deinde versu 2. tradit ordinem resurrectionis. 1

Secundò, versu 29. resurrectionem probat auctoritate eorum, qui baptizantur pro mortuis.

Tertiò, versu 35. docet, quale futurum sit corpus in resurrectione. Vnde versu 42. assignat quatuor dotes corporis gloriosi.

Quartò, versu 51. docet, quòd omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur, quodque in resurrectione, quæ fiet in momento canente tuba, mors planè absorbebitur.

1. NOtum autem vobis facio, fratres, Euāgelium, quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis,

2. per quod & saluamini: qua ratione prædicauerim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.

3. Tradidi enim vobis in primis quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundùm Scripturas:

4. & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm Scripturas:

5. & quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim:

6. Deinde visus est plus quàm quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt:

7. Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus:

8. Nouissimè autem omnium tamquam abortiuo, visus est & mihi.

9. Ego enim sum minimus Apostolorū, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.

10. Gratia autem Dei sum id, quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantiùs illis omnibus laboraui: non ego autem, sed gratia Dei mecum.

11. Siue enim ego, siue illi: sic prædicamus, & sic credidistis.

12. Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?

13. Si autem resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit.

14. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra:

15. inuenimur autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum quòd suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt.

16. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.

17. Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris.

18. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.

19. Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

20. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium,

21. quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.

22. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

23. Vnusquisque autem in suo ordine, primitiæ Christus: deinde ij, qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderunt.

24. Deinde finis: cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem.

25. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.

26. Nouis-

26. Nouissima autē inimica destruetur mors: Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cùm autem dicat:

27. Omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia.

28. Cùm autem subiecta fuerint illi omnia: tunc & ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

29. Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid & baptizantur pro illis?

30. vt quid & nos periclitamur omni hora?

31. Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro,

32. Si (secundùm hominem) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? manducemus, & bibamus, cras enim moriemur.

33. Nolite seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

34. Euigilate iusti, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reuerentiam vobis loquor.

35. Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient?

36. Insipiens, tu quod seminas non viuificatur, nisi priùs moriatur.

37. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius ceterorum.

38. Deus autem dat illi corpus sicut vult: & vnicuique seminum proprium corpus.

39. Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.

40. Et corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cælestiū gloria, alia autem terrestrium:

41. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate:

42. sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.

43. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria: Seminatur in infirmitate, surget in virtute.

44. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est & spiritale, sicut scriptum est:

45. Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem.

46. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale.

47. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis.

48. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes.

49. Igitur, sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis.

50. Hoc autem, dico fratres: quia caro & sanguis regnum Dei pos-
sidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.
51. Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed
non omnes immutabimur.
52. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba,
& mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur.
53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mor-
tale hoc induere immortalitatem.
54. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ser-
mo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.
55. Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus?
56. Stimulus autem mortis peccatum est: virtus verò peccati lex.
57. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum no-
strum Iesum Christum.
58. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abun-
dantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis
in Domino.

COMMENTARIVS.

Vers. 1.

Notum autem facio vobis.

IN memoriam vobis reuoco (ita Græci) *Euangelium, quod prædicaui vobis.*

Qua ratione prædicauerim.

Repete *Notum facio*, vel refer hæc cum Erasmo ad sequens, *Si retinetis*, vt sit traiectio.

Vers. 3.

Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundùm Scripturas; & quia (quòd) sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm Scripturas.

2. Per resurrectionem Christi suscitati sumus à morte peccati.

Nam Oseæ 6. versu 3. de Christo dicitur: *Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Scilicet quando ipse à morte ad vitam tertio die resurget. Resurrectio enim Christi caussa fuit, cur nos suscitati simus à morte peccati, & cur suscitandi simus à morte corporis, vt instar Christi resurgamus in die iudicij ad vitam immortalem. Vide dicta ad Romanos 4. versu 25. Ita Anselmus, Doroth. in synopsi initio. Imò veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. cap. 22. Addit ex sancto Chrysost. Theoph. quòd Christus tertia die resurgeret, scriptum esse allegoricè in Iona: Ionas enim tertia die è ventre ceti eductus, typus erat Christi ex morte & inferis tertia die reducti ad vitam.

3. Ionas in ventre ceti fuit allegoria resurrectionis Christi.

Rursus idipsum scriptum est Genesis 22. in Isaac, qui immolandus à Patre præseruatus fuit à morte, tertiaque die viuus & sanus redditus est matri suæ: Isaac enim fuit figura Christi à Patre in mortem traditi & immolati ac tertia die resuscitati. Sed hæc testimonia petûtur ex sensu allegorico. Prius verò Oseæ, petitur ex sensu litterali.

Vers. 5.

Et quia visus est Cephæ, Petro.

Hanc primam apparitionem Christi ponit Paulus; vnde innuit, Christum, inter viros, primò apparuisse Petro. Idem innuit Lucas capite 24. versu 34. Dico, inter viros; nam Magdalenæ Christus apparuit prius quàm Petro, Marci vltimo versu 9.

4. Inter viros Christus primò apparuit Petro.

Et post hoc vndecim.

Scilicet in octaua Paschæ, præsente iam Thoma, Christus apparuit vndecim Apostolis. Nam duodecimus Iudas iam se suspenderat. Vel potius *vndecim*, id est, toti Apostolorum collegio, quod iam erat redactum ad vndecim (licet vnus Thomas abesset) apparuit Christus ipsa die Paschæ, siue resurrectionis Christi. Græca habent εἶτα τοῖς δώδεκα, Deinde visus est duodecim. Ita quoque legit Augustinus libro 1. quæstionum Euangelicarum quæstione 117. Quia (ait) licet Iudas esset mortuus, censentur tamen duodecim, quia fuerunt duodecim. Sic dicuntur Decemuiri conuenire, licet septem, vel octo tantùm ex eis sint præsentes. Aliter Chrysostomus, duodecim, inquit, quia Christus apparuit Duodecimo Matthiæ post ascensionem. Sed nec hoc vspiam scriptum est, nec Paulus hic alias Christi commemorat apparitiones, quàm quæ ante Christi ascensum contigerunt.

Christus apparuit vndecim.

Græca habent duodecim.

Vers. 6.

Deinde visus est plusquam quingentis fratribus.

ἐπάνω, id est, plusquam vel è cælo.

Græcum ἐπάνω significat primò plusquam. 2. significat è cælo, sursum; & ita vertit hic Chrysostom. & Theophyl. Visus est enim, inquiunt, illis Christus, non quasi è terra gradiens, sed super caput illorum, quasi è sublimi lapsus, idque vt eis non tam resurrectionem, quàm ascensionem suam ostenderet & firmaret: vnde quis colligat, putasse Chrysostomum hanc Christi apparitionem post eius ascensionẽ contigisse. Verũ id nec verũ est, neque necessariò ex Chrys. verbis colligitur.

Planè

Plane enim videtur hæc Christi apparitio ante ascensionem cōtigisse, Christo e loco superno, quasi e cælo, vel aere quingentis fratribus se ostendente. Estque hæc communis Doctorum sententia; nam de apparitione aliqua publica post ascensionem facta nihil vspiam legimus.

Quingentis fratribus.

Apparitio Christus 500. fratribus antè ascensionē in Galilæa. Multi putant, hanc esse celeberrimam, & toties à Christo ante promissam apparitionem in monte Galileæ. Vnde præmoniti eò confluxerunt omnes Christiani; fuitque non in ascensione, sed ante: nam Christus non in Galilæa, sed in Iudæa ex monte Oliueti adscendit in cælum. Ita Hieronymus quæstione 7. ad Hedibiam, & interpretes in Matthæi 28. versu 16.

Vers. 7. *Deinde visus est Iacobo.*

Visio Iacobi apocrypha. Alphæi, qui frater Domini dicitur, fuitque primus Episcopus Ierosolymitanus; vouerat enim Iacobus (ait Hieronymus libro de script. Ecclesiast. in Iacobo) se non comesturum, donec videret Christum resurgentem. Vnde ei apparens Christus ait, *frater mi, comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis.* Sed incerta est hæc traditio, & ex aliquo apocrypho deprompta. Vnde Hieronymus non approbat eam; adeoque videtur hæc falsa & conficta traditio. Nam primò, ex hoc Pauli loco

6. *Prob. 1.* patet, Iacobo apparuisse Christum post quingentos fratres, id est diu post resurrectionem, quousque inedia Iacobi naturaliter extendi non poterat.

II. Secundò, quia Apostoli omnes (inter quos erat Iacobus) in morte dubitarunt de resurrectione; non ergo Iacobus iurauit se vsque ad eam non comesturum.

III. Tertiò, quia hanc historiam ait Hieronymus se sumpsisse ex Euangelio secundùm Hebræos, quod est apocryphum. Vnde & quod ibidem additur, Christum sindonem tunc habuisse, eamque dedisse seruo sacerdotis, videtur esse falsum. Nam Christi lintea remanserunt in sepulchro, Matthæi 28. & corpus gloriosum, quale erat Christi, non sindone aut vestibus, sed splendore & radiis vestitur.

Deinde Apostolis omnibus.

Et Discipulis in ascensione ad cælum. Ita Anselmus, & alij.

Vers. 8. *Nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi.*

7. *Cur Paulus se vocet abortiuum. I. Expos.* *Abortiuo*, id est, contempto, & abiectitio. ita Theoph. & Theodor. quia abortiui fœtus, vtpote imperfecti, tenuiores & graciliores esse solent.

II. Secundò *Abortiuo*, quia extra tempus, Christo scilicet in cælos recepto, natus in Christo Paulus, nouissimus apostolatum accepit. ita Ambrosius & Chrysostomus.

III. Tertiò, *Abortiuo*, quia, vt ait Anselmus, vi diuina prostratus in terram, coactus, & violenter renatus est Paulus: abortiui enim naturæ violentia eiiciuntur.

IV. Quartò, *Abortiuo*, quia, vt idem Anselmus annotat, fœtus abortiui semimortui, & cæci sæpe nascuntur. Sic Paulus in conuersione cæcitate percussus est.

Quinto, Abortiuus Iudæorum fuit Paulus, quia non ad suos Iudæos, sed ad exteras Gentes missus est Apostolus. Ita aliqui apud Chrysostomum. V.

Aliter Baronius anno Christi 44. pag. 377. Censet enim Paulum vocari abortiuum, scilicet Apostolum, eò quòd præter & extra numerum duodecim Apostolorum, Apostolus creatus sit. Solebant enim Romæ Senatores, teste Suetonio in Octauio capite 35. abortiui vocari, qui supra numerum per gratiam in senatum allegebantur. Sed an huc alludat Paulus, incertum est: nam ipse Græcis, Græce hæc scripsit, Corinthiis scilicet, non Romanis. VI. *Abortiui Senatores qui.*

Hinc patet, Christum apparuisse Paulo, non per Angelum, vt vult Haymo in Apocalypsis cap. secundum, sed per se; nec per imaginationem, vti apparuit eidem Paulo Act. 22. 18. nec in raptu, vti eidem contigit 2. ad Corinthios 12. versu 2. sed in aere corporaliter; sic enim apparuit Christus Cephæ, Iacobo, & Apostolis, vt præcessit: & quia alioqui non sufficienter Paulus ex hac apparitione probaret resurrectionem Christi. 8. *Christus apparuit Paulo in aëre corporaliter, non in cælo empyreo.*

Nota, facta est hæc Christi apparitio Paulo in eius conuersione, Actorum 9. vers. 3. vbi Paulus vidit Christum, sed mox lumen eum excæcauit.

Hinc rursum patet, Christū tunc è cælo descendisse: nam Paulus audiuit vocem Christi loquentis in aëre. Ita sanctus Thomas, & alij. Vnde iterum sequitur, Christum tunc fuisse in duobus locis, scilicet in cælo empyreo, & in aëre iuxta Paulum. Nam cælum empyreum, ad quod ascendit Christus, nunquam exinde reliquit, vt dicitur Actorum 3. versu 21. Si Christus hic fuit in duobus locis, cur non possit esse in Eucharistia simul, & in cælo? *Christus è cælo descendit.*

Sic pariter visus est Christus B. Petro Romæ, cum e fuga ad martyrium eum reuocauit dicens, *Iterum venio crucifigi*, vt narrat Hegesippus libro 3. excidij Ierosolymitani cap. 2. & alij. 9. *Christus Romæ apparuit S. Petro eunti ad martyrium.*

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus. *Vers. 9.*

Dignus, Græcè ἱκανὸς, id est, idoneus. Quasi dicat, Non tantùm minimus, & indignus ob peccata, sed & indoneus sum ad apostolatum; qui enim persecutor fuit Ecclesiæ, indoneus est, vt in ea fiat princeps & Apostolus.

Gratia autem Dei sum id quod sum. *Vers. 10.*

Quod sum Apostolus, & Doctor Gentium.

Et gratia eius in me vacua.

Græcè κενὴ, inanis, otiosa, id est, sine opere, & fructu.

Non fuit.

Ambrosius legit, Gratia eius in me pauper non fuit. Quasi dicat, Licet persecutus sim Ecclesiam Christi, non tamen ideo pauperem, exiguam, & minorem aliis Apostolis, sed potiùs maiorem apostolatus gratiam accepi. ita Ambrosius.

Sed abundantiùs illis omnibus laboraui.

Pulchre sanctus Hieronymus epistola ad Pauli-

Subitus calor longum vincit teporem.

Paulinum: *Subitus*, inquit, *calor*, *longum vincit teporem; Paulus Apostolus de persecutione mutatus, nouissimus in ordine, primus in meritis est: quia extremus licet, plus omnibus laborauit.* Nam, vt ait S. Gregorius parte 3. Pastor. c. 29. *Fit plerumque gratior Deo amore ardens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia.*

Non ego (solus) *autem, sed gratia Dei mecum.*

10. Nota; ex hoc loco contra Lutherum, & Caluinum, manifestè patet esse in homine liberum arbitrium, nec Deum solum omnia in nobis operari, sed ei cooperari liberum arbitrium etiam in operibus supernaturalibus. Dicit enim Apostolus *Mecum*, non, in me, & *Plus omnibus laboraui.*

Paulus cum gratia liberè cooperatus est.

Dices, Græca hic aliter habent, scilicet οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί, id est, *Non ego verò, sed gratia Dei, quæ mecum est*, ergo soli gratiæ suum laborem attribuit Paulus.

Obiectio ex Græco soluitur.

Respondeo, cùm ait Paulus ἡ σὺν ἐμοὶ, id est, quæ mecum, supple non τὸ *est*, sed τὸ *laborauit*. Hoc enim verbum ἐκοπίασε, id est, *laborauit*; quod præcessit, hic intelligendum & repetendum est. Nec mirum tunc mutari personam: hæc enim enallage crebra est Apostolo, vt dixi can. 38. sensus ergo est, quasi dicat, *Non ego solus, sed gratia Dei est, quæ mecum laborauit.* Id ita esse patet ex verbo, *Laboraui*, scilicet ego. Cum ergo subdit Paulus: *Non ego, sed gratia Dei mecum*, non excludit propriam liberi arbitrij cooperationem, sed tantùm, gratiæ vt digniori operis causæ, operis laudes asscribit. Nec alius erit sensus, etiamsi cum Græcis nonnullis, & sancto Hieronymo, legamus: *Non ego, sed gratia Dei, quæ mecum est.* Intelligitur enim, *gratia quæ mihi in auxilium adest, & opem præstat*, mecumque operatur. quasi dicat; Ego quidem libero meo conatu valdè laboraui, non tamen ita laboraui, vt laboris huius decus & laudem mihi tribuam, vel arrogem; sed gratia Dei est, quæ ad hunc laborem me excitauit, adiuuit, roborauit: cui proinde primam & potissimam laboris mei laudem tribuo; dicoque, & palàm profiteor, non tam me, quàm gratiam Dei, quæ mecum est, laborasse, opusque ipsum confecisse. Vide can. 36.

11. Verùm nostra latina lectio aptior est, ideoque verior: nam Græca verba in speciem secum pugnare videntur: si enim laboraui, ergo non laborauit gratia, nisi addas cum nostro interprete *mecum*, scilicet *laborauit gratia.* Vnde alibi passim gloriatur Apostolus in laboribus suis, patet 2. ad Corinthios 11. versu 23. & sequentibus.

Idem docet S. Bernar.

Hinc sanctus Bernardus libro de gratia & libero arbitrio sub finem dicit, *Paulus inquit, Non ego, sed gratia Dei mecum, præsumens se non solùm operis esse ministrum per effectum, sed & operantis quodammodo socium per consensum. Denique & Paulus de se pronunciat, Dei adiutores sumus.* 1. ad Corinthios 3. *Hinc & promeritores regni nos esse præsumimus, quòd per*

A *consensum, vtique voluntarium diuinæ voluntati coniungimur.*

Idem docet sanctus Anselmus hic, Chrysostomus, Theodoretus, sanctus Hieronymus libro secundo contra Pelagianos ante medium, Gregorius 16. Moralium cap. 10. & sanctus Augustinus libro de libero arbitrio ad Valentinum cap. 17.

Siue enim ego, siue illi, sic prædicauimus, & sic credidistis. Vers. 11.

Quasi dicat, Tam ego, quàm alij Apostoli, ita omnes, vt dixi versu 3. prædicamus, & asseueramus tanquam oculati testes, scilicet Christum mortuum esse, & à mortuis resurrexisse, nobisque esse visum, & apparuisse. Eo enim post longam digressionem quasi ad

B scopum totius capitis redit Apostolus, vt scilicet ex communi & concordi omnium Apostolorum sententia & prædicatione probet resurrectionem Christi aliorumq; mortuorum. ita Chrysostomus, Anselmus, & alij.

Si autem Christus prædicatur, quòd resurrexerit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est. Vers. 12.

Cherinthus negauit resurrectionem.

Quidam. Hic fuit Cherinthus cū suis, qui primus post Simonem Magum hæresiarcha tempore sancti Pauli negauit resurrectionē. Nam, vt refert Eusebius libro 7. historiæ cap. 23. & libro 3. capite 28. ex Dionysio Alexandrino, & Epiphanius hæresi 28. Cherinthus pro Iu-

C daismo pugnans, ex Iudaicis traditionibus quæcumque de Ecclesia & felicitate legis Euangelicæ prædicta fuerant, referebat ad regnum terrenum, & ad diuitias, ac corporis voluptates: ad hoc postea abusus est Apocalyp. 20. versu 4. & factus est parens Chiliastarum, siue hæreticorum millenariorum. Vnde aliqui putarunt Cherinthum auctorem Apocalypseos, ideoque eam reiiciendam esse. Vide Eusebium.

Cherinthus fuit pater Chiliastarum.

Hunc errorem cum auctore taxat etiam S. Ignatius epistola ad Smyrnenses, & epistola ad Trallianos; Resurrectionem quoque negarunt Hymenæus & Philetus, teste Apostolo 2. ad Timotheum 2. versu. 17.

Si autem resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit. Vers. 13.

Christi resurrectio fuit abolitio mortis.

D Tum quia Christus fuit vnus ex mortuis, tum quia hæc primaria mortis & resurrectionis Christi causa fuit, scilicet plena abolitio mortis, vitæ reductio, fuitque Christi resurrectio, exemplar nostræ, scilicet vt alij homines resurgant ad iustitiam in hac vita, & ad gloriam in altera. Alias quinque causas, cur necesse fuerit Christum resurgere, vide apud D. Thomam 3. parte quæstione 63. articulo primo.

Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. Vers. 17.

Rectè sequitur, Si Christus non resurrexit, quòd adhuc sumus in peccatis. Nam primò, si Christus non resurrexit, ergo fides in Christum resuscitatum, quę iustificationis est radix, falsa est; fides autem falsa non potest esse remis- 13.

Si Christus non resurrexit, adhuc sumus in peccatis, cuius 1. Causa.

remissionis peccatorum, & verę sanctitatis initium, & fundamentum.

II. Secundò, quia mors Christi inefficax fuit ad remissionem peccatorum, si Christus in morte mansit, ab eaque victus est. Si enim resurrectione sua nequiuit vincere mortem, ergo nec peccatum; hoc enim vincere grauius est, & difficilius, quàm vincere mortem; adeoque peccatum plenè non abolетur, nisi eius effectus, id est, mors, aboleatur. Ita Chrysostomus.

III. Tertio, quia resurrectio Christi causa est iustificationis nostræ, vt dixi Rom. 4. versu vltimo. Sublata autem causa tollitur effectus; sublata ergo resurrectione Christi, tollitur nostra iustificatio à peccatis, ac consequenter adhuc sumus & manemus in peccatis pristinis.

Vers. 18. *Ergo & qui dormierunt in Christo*, qui scilicet in spe, fide, gratia & charitate Christi mortui sunt, *perierunt*.

Quia si corpus non resurgit, sed planè in morte interit, interibit & anima, quæ in æternum sine corpore esse nequit, cùm natura sua forma sit corporis; vt nisi violentè animæ suam quasi naturam, & naturalem statum adimat Deus, debeat ei suum corpus reddere, de quo rursus versu sequenti.

Vers. 19. *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

Nota primò τὸ *sperantes*, significat hic non actum spei, (hunc enim certum est existere tantùm in hac vita) sed obiectum spei, nimirum rem speratam. Quasi dicat; Si in Christo

14. *Si mortui nō resurgunt, Christiani sunt miserrimi hominum, cur?*

sperantes sumus tantùm illa bona, quæ sunt in hac vita, tunc omnibus hominibus sumus miserabiliores; id est, miserrimi sumus omnium hominum; puta, hominum stultissimi sumus, vtpote qui falsa & inani spe resurrectionis, quę nunquam continget, ieiunia, mortificationes, persecutiones, aliaque dirissima patimur; mundi, carnisque voluptates abdicamus, cùm alij iis indulgeant. Licet ergo iis feliciores simus ob bonum virtutis abstinentiæ, charitatis, & serenæ conscientiæ; miseriores tamen iis sumus quoad spem in Christum, imò stulti ex stulta spe. Ita Anselmus, & Chrysostomus. Vnde non dicit Apostolus, Peiores, sed *Miserabiliores sumus*; miserabile enim est, ob virtutem se affligere, si non sequatur prœmium; præmium autem Christianæ virtutis est resurrectio.

Obiectio. Dices, Anima potest suum habere præmium esseque beata, licet corpus non resurgat.

Resp. 1. Respondeo, potuisset Deus instituere, vt anima sola præmiaretur & bearetur visione Dei: sed noluit; nam de facto aliter instituit, scililicet vt si anima beetur, beetur & corpus; si non corpus, nec anima: quia alioqui Christus non plenè vicisset peccatum, quod in morte tam corporis, quàm animæ dominatur.

II. Secundò erat eatum (vt dixit Paulus versu 17.) hominum opinio; vt si eis animæ immortalitatem probasses, statim resurrectionem corporis admisissent: quia hæc naturaliter connexa sunt, vt dixi versu præcedenti. Est enim in anima naturalis ad corpus propensio, vt sine corpore nisi violentè, & præter naturam esse non possit. Vnde resurrectio quoad substantiam, & naturæ humanæ exigentiam quasi naturalis est, licet in modo, & executione sit supernaturalis; nec enim anima separata vlla creata vi, sed sola supernaturali Dei virtute rursum vniri potest corpori. Paulus ergo ex negatione resurrectionis, & beatitudinis corporis, rectè, tam secundùm opinionem communem hominum, quàm secundùm ipsam rei naturam & veritatem, infert negationem immortalitatis & beatitudinis animæ, ita nimirum, vt Christiani si non resurgant, sint omnium hominum miserrimi.

15. *Resurrectio quoad substantiam est naturalis, quoad executionem supernaturalis.*

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium. Vers. 20.

Quomodo Christus vocetur primitiæ dormientium.

I. Expos. Quasi dicat, Primus resurgentium fuit & est Christus; primus inquam, ordine dignitatis & meriti.

II. Secundò, quia in diuina voluntate & intentione fuit primus.

III. Tertiò causalitate. Per Christum enim omnes resurgemus.

IV. & genuina. Quartò propriè, primus tempore inter resurgentes ad vitam immortalem fuit Christus. Licet enim aliqui ante Christum suscitati ab Elia & Elisæo resurrexerint, tamen illi tantùm resurrexerunt ad præsentem vitam mortalem; rursumque mortui sunt. Christus verò primus fuit, qui resurrexit ad vitam beatam, gloriosam, & æternam. ita Chrysostomus, Theoderetus, Theophylactus, Ambrosius, Anselmus, & alij passim; hoc enim propriè significat vox *Primitiæ*, & indicant sequentia. Sic dicitur Christus *primogenitus mortuorum*, id est, antè omnes resurgens, & quasi renascens ex mortuis.

16. *De fide est, neminē ante Christū resurrexisse ad vitam immortalem.*

Hinc de fide esse videtur, neminem ante Christum resurrexisse ad vitam immortalem: qui ergo Christo moriente dicuntur resurrexisse Matthæi 27. versu 52. non resurrexerunt nisi post Christum, saltem posteriùs natura, quia ipsorum resurrectio fuit dependens à resurrectione Christi tanquam à sua causa, vt inter aliós rectè aduertit Franciscus Suarez 3. parte quæstione 53. artic. 3.

Christus resurgens q. primus terræ fructus Deo oblatus.

Nota, *Primitiæ* dicuntur primus terræ fructus, qui olim in lege veteri Deo offerebatur. Sic Christus post resurrectionem quasi primitiuus fructus è terra, in quam quasi granum frumenti ceciderat, repullulans, & renatus per resurrectionem Deo oblatus est.

Quoniam quidem per hominem (Adamum) *mors* (inducta est in homines, sic) *& per hominem* (Christum, inducta est) *resurrectio mortuorum.* Vers. 21.

Vox *Quoniam* dat causam cur Christus sit primitiæ resurgentium, quia scilicet per Christum, quasi antesignanum, & mortis dominatorem, in orbem inuecta est resurrectio mortuorum.

Verſ. 22. *Et ſicut in*, id eſt, per & propter *Adam omnes* A
moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuifica-
buntur.

Quæritur; An etiam reprobi per Chriſtum
17. Chriſtique merita, ſint reſurrecturi, & viuifi-
An reprobi per Chriſtũ reſurgent. candi? Negat ſanctus Auguſtinus epiſtola 28.
quia horum reſurrectio ad damnationem, non
vita, ſed mors potiùs dicenda eſt. Sic & diuus
Thomas ait, Chriſtum ſolis bonis eſſe cau-
Negat S. Auguſt. ſam meritoriam reſurrectionis, ſed efficien-
tem omnibus.

Verùm Reſpondeo, omnibus, etiam repro-
Affirmant alij. Chriſtus enim omnibus eſt cauſa reſurgendi. bis, reſurgendi cauſa eſt Chriſtus. Primò, quia
Chriſtus omnino mortem ex toto humano
genere abolere voluit per reſurrectionẽ (hæc
enim totius naturæ ingens eſt bonum) ergo
etiam ex reprobis; non qua reprobi, ſed qua
homines ſunt, ſiue, abſtrahendo à reproba-
tione. Ita ſanctus Ambroſius libro de reſurre- B
ctione cap. 21. & clariùs Cyrillus libro quar-
to in Ioannem capite 12. Adde Chriſtum re-
probis, qua reprobi ſunt, meruiſſe reſurrectio-
nem, tanquam hoſtibus ſuis in iuſtam vindi-
ctam, ſcilicet vt gloria Chriſti, hoſtium ſuo-
rum æternâ pœnâ celebraretur.

Verùm hæc omnia ſunt præter mentem A-
poſtoli; Apoſtolus enim proprie agit, non de
miſera reproborum, ſed de beata ſanctorum
reſurrectione, vt patet ex ſequentibus.

18. Nota: huc vſque probauit Apoſtolus ſex ra-
Sex rationibus Paulus probat Chriſtum reſurrexiſſe. tionibus Chriſtum reſurrexiſſe, vt inde con-
cluderet nos quoque à mortuis reſurrecturos.
Harum rationum Prima eſt verſu 5. petita
à teſtibus, eſtque talis, Chriſtus poſt mortem
I. viuus apparuit Petro, Paulo, Iacobo, aliis Apo-
ſtolis, & quingentis fratribus. ergo verè reſur- C
rexit.

II. Secunda eſt verſu 14. ſi Chriſtus non re-
ſurrexit, ergo falſa & inanis eſt tam præ-
dicatio Apoſtolorum, quàm etiam fides Chri-
ſtianorum.

III. Tertia verſu 17. Si Chriſtus non reſurrexit,
ergo adhuc ſumus in peccatis. Probatur con-
ſequentia, quia fides iuſtificans, & peccata ex-
pians eſt illa, qua creditur Chriſtum pro nobis
eſſe mortuum, & reſurrexiſſe.

IV. Quarta verſu 18. Si Chriſtus non reſurre-
xit; ergo omnes, qui in Chriſto dormierunt,
perierunt, & tam corpore, quàm anima in-
terierunt; anima enim ſine corpore ſemper
eſſe nequit.

V. Quinta verſu 19. ſi Chriſto tantùm ſerui-
mus in hac tam arcta vita, & lege Chriſtiana D
ſine ſpe reſurrectionis, ergo miſerabiliores
ſumus omnibus hominibus.

VI. Sexta verſu 21. Per Adamum omnes mo-
riuntur, ergo per Chriſtum omnes reſurgent,
& viuificabuntur; quantum enim nocuit A-
dam, tantum, & magis nobis profuit Chri-
ſtus, qui ad hoc venit, vt omnes Adæ &
poſterorum in eo lapſus, & damna non tan-
tùm repararet, ſed & altiùs eoſdem euehe-
Verſ. 23. ret & ſublimaret.

Quomodo quiſq; in ſuo ordine reſurget. *Vnuſquiſque autem in ſuo ordine.*

I. Expoſ. Vt ſcilicet ſi iuſtus ſit, inter beatos; ſi im-
pius, inter reprobos reſurgat. Ita Chryſoſto-
mus, Theodor. Theoph.

Secundò Commentarius ſancto Hierony- II.
mo aſcriptus: *Vnuſquiſque*, inquit, *in ſuo ordine*,
quia ſcilicet altior & beatior reſurget, qui hic
ſanctior fuerit.

Tertiò Oecum. & Primaſius ſic explicant: *III. & genuina.*
Omnes in Chriſto viuificandi hoc ordine re-
ſurgent; vt ſcilicet Chriſtus ſit primus, tum
tempore, tum dignitate. 2. iuſti reſurgant. 3.
ſequatur mundi conſummatio. Hic ſenſus eſt
genuinus. Ita enim ſe in ſequentibus explicat
Apoſtolus dum mox ſubdit:

Primitiæ Chriſtus, deinde ij qui ſunt Chriſti, qui in
aduentum eius crediderunt. Deinde finis: cum *Verſ. 24.*
tradiderit regnum Deo, & Patri.

Simili modo loquitur Paulus 1. Theſſal.
4. v. 17. vt ibi fuſiùs oſtendam.

Nota primò *τὸ crediderunt* non habent Græ-
ca, ſed Romana; & in Græco intelligitur.
B Ἀπαρχὴ, inquit, Χριςός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριςοῦ ἐν 20.
τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, id eſt, *Primitiæ Chriſtus, dein-*
de qui ſunt Chriſti in eius aduentu, ſupple *credentes*,
hi poſt ipſum reſurgent, licet Vatablus, & alij ſim-
pliciter ſic accipiant: *in eius aduentu*, ſupple *re-*
ſurgent.

Deinde finis.

Supple, *erit*, finis inquam totius diſpenſa-
tionis Chriſti de ſalute generis humani, ac cõ-
ſequenter finis erit tunc ſæculi, temporis, ge-
nerationum, corruptionum, & totius vniuerſi. *Finis totius vniuerſi eſt Chriſtus, eiuſq. electi.*
Ita Anſelmus. Totius enim vniuerſi finis eſt
Chriſtus, eiuſque electi, vt ſi hi finiantur, fi-
niatur & vniuerſum.

Secundò Græcum, τέλος, quod noſter ver-
tit, *finis*, poteſt etiam verti *conſummatio*, hoc eſt,
vt Theodoretus, generalis & conſummata
C omnium etiam impiorum reſurrectio; tunc e-
nim finem accipient omnia.

Cùm tradiderit regnum, id eſt, Eccleſiam fide-
lium, & congregationem electorum *Deo,*
& Patri.

Non quaſi in ea iam non regnet Deus, cùm 21.
Chriſtus dicat, *Regnum Dei intra vos eſt*, ſed quòd
nonnihil in ea dominentur peccata, Diabolus
mors, & mortalium ærumnæ. quaſi dicat: Tunc
erit finis, cùm obtulerit Chriſtus Eccleſiam
electorum, & quaſi reddiderit illam Patri, quæ
in huius vitæ lucta regenda illi & cuſtodienda
commiſſa fuerat, vt in eaglorioſè in æternum.
regnet, dicendo Patri; *Pater, tu me miſeras in*
mundum, & poſtquam aſcendi in cælum ad te, hos ſem-
per rexi, & à dæmonis, carnis, mundi poteſtate, & im-
pugnatione protexi. Ecce hi tui ſunt, qui iam tibi præſtò *Chriſti tradentis electos & beatos Patri, ad eũ oratio.*
D *ſunt. Hæc eſt poſſeſſio mea, mihi à te tradita, hic labor*
meus, meo ſudore ac ſanguine partus; hoc regnum
meum, & tuum, iam omni peccato, tentatione, pertur-
batione, afflictione liberum, purgatum, expolitum, vt in
illis per gloriam & triumphum regnes in æternum.
Ita Ambroſius, & Auguſtinus cap. & 10. libri
primi de Trinitate tomo tertio.

Nota 2. *Deo, & Patri*, id eſt, Deo Patri, eſt
enim hendiadis, qua hæc duo diuidit Paulus, vt
ſignificet Chriſtum, qua homo eſt; fideles
ſuos Deo, qua filius eſt, Patri ſuo oblatu-
rum.

Cùm euacuauerit omnem principatum, & poteſta-
tem, & virtutem.

Quaſi dicat, Cum aboleuerit omnem dæ- 22.
monum

monum potestatem, & subordinationem, vt amplius Ecclesiam, quæ est regnum Dei, impugnare non possint: de qua impugnatione plura dicam Ephes. 6. versu 12. ita Chrysost. Theodor. Theoph. Ambrosius, Oecum.

Ex ordine Principatuū & Potestatū aliqui angeli ceciderūt, factique sūt dæmones.

Nota; *Principatus, Potestates, & Virtutes*, tria sunt chororum Angelicorū nomina. Ex quibus, hinc patet, aliquos cecidisse, & factos esse dæmones, qui eadem nomina retinuerunt; quia, vti eandem naturam & naturæ præcellentiam, ita & eundem ordinem, gradum, ac potentiam, præsertim in impugnanda Ecclesia singuli seruarunt. Quasi dicat, Cùm aboleuerit Christus omnem principatum dæmonum, qui sunt & vocantur Principatus, & Virtutes, ne ampliùs fideles lacessant; tunc tradet regnum iam dictum Patri, eritque omnium finis & consummatio.

Aliter S. August. hoc exponit, scilicet de Angelis bonis.

Aliter, nimirum de bonis Angelis hæc explicat S. Augustinus lib. 1. de Trinitate cap. 8. Quasi dicat, *Cùm euacuauerit*, hoc est, cùm ampliùs necessaria non fuerit, ideoque abolita dispensatio & gubernatio Ecclesiæ per Angelicos Principatus, Dominationes, & Virtutes.

Sed prior sensus est verior. Nam de hostibus Christi hic agi, patet ex versu sequenti, vbi sic ait,

Vers. 25. *Oportet autem illum regnare*, hoc est Christum oportet regere Ecclesiam, *donec ponat* (Deus Pater) *omnes inimicos* (dæmones, & omnes reprobos) *sub pedibus eius*.

Donec. Id est, eousque, nō tantū, sed vlteriùs in æternū, quia victis hostibus non dubiū est, quin Christus vel maximè regnabit, licet alio modo, & alia gloria, quàm iam. ita Chrysostomus.

Nota *Donec*, significat tantùm, quid antea sit
23. factum, de quo dubitari poterat, non quid postea factum sit. Sic Ioseph Matthæi 1. versu 25. dicitur non cognouisse Mariam coniugem suam, donec peperit filium; non quasi postea cognouerit, vt impurus inferebat Heluidius, sed quòd vsque ad conceptionem & partum non cognouerit. Tantùm enim voluit Matthæus asserere rem miram, & naturaliter incredibilem, scilicet Christi conceptionem sine Patre ex matre virgine. Sic hîc asserit Paulus, Christum etiamnum, cum hostibus colluctante Ecclesia, in ea regnare, quod dubium esse poterat. Alterum verò, quod hinc consequitur, scilicet post luctam & triumphum Christum regnaturum, quasi certum omnibus relinquit, & præsupponit.

Donec significat quid antea, non quid postea factum sit.

Nouissima autem inimica destruetur mors.

Vers. 26. *Mors* quæ scilicet adhuc aliquatenus regnat in corporibus Sanctorum, omnino abolebitur in resurrectione. ita Anselmus. Potest secundò hic locus cum Hieronymo multis locis in
24. in Isaiam, cum Vatablo & aliis sic verti ex Grȩco, Vltimus inimicus destruetur mors. Est histerologia: sensus enim est. q. d. Inter hostes mors vltimò destruetur; hoc enim significant Græca: ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Primus enim inimicus Christi & Christianorum est diabolus, qui à Christo in cruce victus est. Secundus, est peccatū, quod à Christianis per gratiam Christi in hac vita vincitur. Tertius est mors, quæ in resurrectione, vltima vincetur.

Tres hostes Christi, diabolus, peccatū, & mors.

Omnia enim subiecit sub pedibus eius.

q. d. Omnes homines, & Angelos, bonos & malos, in resurrectione planè subiiciet Deus Christo.

Nota Propheticè *subiecit*, idem est quòd certissimò subiiciet, ac si iam subiecisset.

Cùm autem dicat: Omnia subiecta sunt ei; sine dubio, præter eum qui subiecit ei omnia. Vers. 27.

Dicat, id est, dicit. Est enallage modi: noster interpres fideliter ad verbum vertit: Græcè enim est εἴπῃ. Addit hæc Paulus, ne quis putet Patrem ita concessisse omnia Filio, vt seipsum eorum dominio exuerit, ita vt iam Pater sit minor Filio, eique quasi subiectus. Sic enim apud homines, parentes aliqui dum senescunt, solent se bonis, & statibus suis exuere, eaque transferre in filios: sed plane aliter facit Deus Pater, vti dixi.

Cùm autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia. Vers. 28.

Christus subiectus erit Patri, non qua Deus.

Aliqui primò τὸ *subiectus*, accipiunt secundùm diuinitatem. Quasi dicat: Christus, qua Deus, ostendet se à Patre omnia ipsamq; diuinitatem accepisse; itaque quasi subiectum se esse Patri declarabit. Verùm hoc duriùs dici- 25.
tur: nec enim filius ex eo, quòd omnia sua habet à Patre, ideò Patri est subiectus, sed honore per omnia par. Vnde passim alij accipiūt hæc de Christo secundùm humanitatem; idque,

Sed qua homo, idque I.

Primò, vt Chrysostomus; *subiectus erit*, id est, subiectum se ostendet, tuncque omnibus patebit, quàm perfecta fuerit hic Christi obedientia & subiectio. Vide can. 36.

II. & genuine.

Secundò, & aptiùs Anselmus, Christus vt homo subiectus erit, id est, subiiciet & offeret se, cùm electis suis ad æternam Dei laudem, & participationem diuinæ bonitatis, dominij, & gloriæ. Idem enim est hoc subiici Christi, cum eo, quod dixit versu 24. Scilicet, quòd tunc tradet Christus regnum Deo, & Patri, vt in se & suis omnibus Deus Pater plenissimè & gloriosissimè regnet. Hæc enim Christi & Sanctorū subiectio erga Deum non misera est & seruilis, sed beata, & gloriosa. Nam qui in cęlo, Deo subiecti sunt, eos Deus habet pro filiis quibus imperat & benedicit, quosque summa felicitate & gloria beat. Meritò ergo sic subijci & seruire Deo, regnare est, atque talis seruitus optāda est cum Dauide Psalmo 61. *Nonne Deo*, inquit, *subiecta erit anima mea, ab ipso enim salutare meum.* E contrario, reprobi, qui nōn erūt Deo subiecti, hoc ipso hostes Dei erunt, omniumque hominum infelicissimi; estque hic in nomine, *subiectus*, quædam antistasis, siue, eiusdem
26. verbi cōtraria significatio, de qua dixi can. 31. ita Gregor. Nyssen. orat. in hæc Apostoli verba, in qua sic ait: *Dei subiectio est perfecta, & omni ex parte absoluta à malo abalienatio. Christus ergo in resurrectione subijcietur Patri; quia in ea omnes fideles & electi Christi semoti erunt ab omni malo, tuncque suscipient boni principatum, & arctissimè coniungentur cùm deitate, eiusque immortalitate, regno, & felicitate: atque tunc Deus erit omnia in omnibus, quando nullum erit malum in ijs quæ sunt. Non potest enim*

Subijci, & seruire Deo, regnare est.

Quid sit subijci Deo ex Nysseno.

Deus esse in malo, sed necessariò est in omni bono. Christus ergo subijcietur Patri, cùm Ecclesia Christi Patri subycietur, itaque liberabitur ab omni malo. Ecclesiæ enim subiectio, Christi dicitur subiectio.

III. expos. Tertiò, ex can. 32. potest accipi verbum *erit* in actu continuato: *subiectus erit*, id est, in subiectione Patris, quam nunc habet Christus, in æternum perseuerabit. Scripsit de hac Apostoli sententia contra Arrianos Hilarius libro 11. de Trinitate, S. Hieronymus epistola ad Principiam, S. Augustinus quæstione 69. inter 83. & lib. primo de Trinitate capite 8. vbi sic ait, *Christus, in quantum Deus est cum illo, nos subiectos habet; in quantum Sacerdos, nobiscum illi subiectus est.*

Vt sit Deus omnia in omnibus.

27. *In cælo Deus erit omnia in omnibus, quomodo?*

Vt, scilicet, Deus sit omnem potestatem in omnia habens, & ostendens; vel, vt Deus in B electis sit omnia, id est, vice rerum omnium; scilicet, vt sit ipse nostra vita, salus, virtus, copia, gloria, honor, pax, omnia bona, & finis, satietas desideriorũ nostrorum. ita Anselmus. Sic in omnibus tunc per omnia dominabitur Deus, omniaque sibi, & suæ gloriæ subiiciet. Ex hoc loco infert S. August. lib. 22. de ciuit. cap. 29. quòd Sancti preces & res nostras cognoscant in cælo.

Deus in Iob est patiētia, in Petro fides, in Paulo zelus, &c.

Appositè sanctus Hieronymus epistola ad Amandum: *Quod*, inquit, *Apostolus ait: Vt sit Deus omnia in omnibus, hoc sensu accipiendum est. Dominus, atque Saluator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis: verbi gratia, in Salomone sapientia; in Dauide, bonitas; in Iob, patientia; in Daniele, cognitio futurorum; in Petro, fides; in Phinees & Paulo, zelus; in Ioanne virginitas; in cæteris, cætera.* C *Cum autem rerum omnium finis aduenerit, tunc omnia in omnibus erit, vt singuli sanctorum omnes virtutes habeant, vt sit Christus totus in cunctis.*

28. *Delirant aliqui, in resurrectione omnes creaturas redituras ad suum esse ideale, quod ab æterno habuerũt in Deo.*

Perperam ergo quidam contemplatiui (qui nimiam quandam & impossibilem vnionem cum Deo consectati sunt) imò phanatici homines ex hoc & similibus Scripturæ locis opinati sunt, quòd in resurrectione omnes homines, omnesq; res creatæ rediture sint ad suum esse ideale, & diuinum, quod ab æterno habuerunt in Deo, adeoq; conuertendæ sint in ipsum Deum; ita vt tunc omne esse creatũ euanescere debeat, & absorberi ab ipso esse increato, puta ab ipsa diuinitate. Quem errorem fusè impugnat Gerson, eumq. impingit Ruisbrochio. Sed ab hoc errore se purgat ipse Ruisbrochius, D eundemq; errorẽ acriter insectatur & ipse lib. de vera contempl. c. 19. & lib. qui inscribitur Samuel, siue de alta contẽplatione, & vnione cum Deo, capite 2. 3. & 4.

Hic verò Apostoli locus huic errori nõ fauet, sed potiùs contrariatur: nam si in resurrectione Deus erit omnia in omnibus; ergo omnia, id est, omnes res creatæ erunt, & permanebunt. Alioqui enim Deus non esset omnia in omnibus, sed esset solus omnia in nullis, siue in nihilo.

Vers. 29. *Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?*

Quid sit baptizari pro mortuis.

Baptizantur, scilicet metaphoricè, baptismo pœnæ, afflictionum, lachrymarum, precum, &c. vt suffragentur mortuis, vt à baptismo ignis in Purgatorio liberentur. *Baptizantur*, in-

A quam, etiam ij ipsi iudaizantes, qui resurrectionem negant, vt Cherintus, & similes, aut certè eorum Symmystæ Iudæi, idque ex recepta fide, & more Hebræorum: nam Hebræos suffragia facere solitos pro defunctis; patet ex 2. Machabæorum 12. v. 43. & ex modernis eorum ritualibus. Hic sensus optimè cohæret cũ sequentibus. Hoc sensu sæpe alibi baptismus accipitur, vt Marci 10. versu 38. Lucæ 12. versu 50. Psalmo 31. versu 6. Passim enim in Scripturis aquæ & fluctus significant tribulationes & afflictiones.

Aliqui intelligũt baptismũ pœnitẽtiæ, quã faciunt fideles pro defũctis.

29.

Potest 2. accipi sic, *Baptizantur*, id est, purificantur ad sacrificia, quæ offeruntur pro mortuis; solebant enim Iudæi baptizari ante sacrificium, preces, omnemque rem diuinam. Vide Marci 7. versu 9. ad Hebræos 6. vers. 12. & cap. 9. versu 10.

30. *Alij accipiũt hic baptismũ propriè dictum, idq;*

Aliorum varias interpretationes fusè prosequitur Bellarminus libro 1. de Purgatorio 4. & Suarez 3. p. quæstione 56. disputatione 50. sectione 1. illæque omnes ferè referuntur ad baptismum propriè dictum. Atque vt eas cõpendio complectar. Primò, Diuus Thomas sic explicat, *Baptizantur pro mortuis*. Id est, I. pro peccatis abluendis, quæ sunt opera mortua.

II. Secundò Theodor. *pro mortuis*, id est, instar mortuorum à morte resurgentium, vt scilicet dum baptizantur, & è baptismo, quasi è sepulchro emergunt, significent resurrectionem ex mortuis.

III. Tertiò Epiphanius hæresi 28. *pro mortuis*, id est, cùm imminet mors, & quasi habētur pro mortuis. Tunc enim qui baptismum distulerant, omnino baptizari volebant ob fidem & spem æternitatis & resurrectionis. Vnde baptizandi recitabant symbolum, in quo est hic articulus: *Credo resurrectionem mortuorum.*

IV. Quartò Claudius Guiliaudus Doctor Parisiensis, *Baptizantur*, inquit, *pro mortuis* Martyres, qui patiuntur & affliguntur pro fide & articulo resurrectionis mortuorum. Hic sensus cohæret aptè cum sequentibus, sequitur enim; *Vt quid & nos periclitamur omni hora?*

V. Quintò alij sic explicant. q.d. ad hominẽ; Vt quid è vobis quidã (vti Marcionistæ postea fecerunt) errantes, & superstitiosi suscipiunt baptismum pro mortuis, qui defuncti sunt sine baptismo? ita Ambr. & Irenæus hæresi 28. & Tertull. l. de resurrectione cap. 24. Item Chrysostomus.

VI. & optimè. 31.

Sextò, idem Chrysost. aliam expositionem profert & præfert, videlicet, q.d. Paulus. Vt quid propriè baptismum suscipiunt omnes fideles pro spe resurrectionis ex mortuis, vel pro statu mortuorũ, vt in eo illis post mortem sit benè, si mortui non resurgunt? Vtique frustra hoc faciunt. Atqui hoc non est credibile, cùm hic sit communis omnium fidelium sensus; adeò vt multi iam baptismum differant, vsque ad finem vitæ, & in lecto baptizentur, vt plenè baptismo ab omni culpa & pœna purgati euolent in cælum, beatam resurrectionẽ adepturi. Vnde & Clinici dicuntur, quasi dicas *Lectularij*, de quibus à baptismo non repellendis multi canones extãt. Hic sensus omnium

Qui Clinici & Lectularij.

vide-

videtur simplicissimus, & planissimus, hoc e-
nim propriè significat vox, *Baptizantur*. Innuit
etiam *τὸ pro mortuis, dum enim sacramentum bapti-
smi impenditur corpori, corpus consecratur immortali-
tati*, ait Tertullianus.

Vt quid & baptizantur pro illis.

Scilicet vt Græca habent, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν,
pro mortuis; si nimirum à morte non est re-
surrectio ad vitam, nec mortui resurgunt, vt
quid pro ijs, id est, pro statu mortuorum, pro-
que resurrectione ex mortuis baptizantur. ita
passim omnes.

Vers. 30. *Vt quid & nos periclitamur omni hora?*

q. d. Stultè nos obiicimus tot periculis &
persecutionibus ob spem resurrectionis, si
32. non est resurrectio. Est hæc noua ratio, vel
potiùs noua pars rationis annectēda præcedēti
parti & rationi, vt ex vtraq. integra hæc ratio
confletur. q. d. Nos omnes resurrecturos esse,
patet ex communi omnium fidelium sensu,
& instinctu, quem tum natura, tum fides eis
indidit. Nam propter hāc resurrectionis spem
omnes anhelant ad baptismum: rursum, alij,
ac nos in primis, propter eandē spem, omnia
pericula & labores audacter adimus, imò inua-
dimus. Natura ergo & Deus, qui hunc sensum
& hos animos nobis indidit causa & spe resur-
rectionis, liquidò hoc ipso testantur, nos esse
resurrecturos.

Communis fideliū sensus dictat nos resurrecturos.

Vers. 31. *Quotidie morior.*

Id est, mortis periculis quotidie pro Euange-
lio & Gentium conuersione me obiicio.

Per vestram gloriam.

Id est, propter gloriā vobis obuenturā in cæ-
lis, vt scilicet eam vobis conciliē, vel potiùs,
Per vestram gloriam, id est, per gloriationem, qua
glorior de vobis, quasi meis in Christo filiis,
tanquam Apostolus, & pater vester, iuro, &
Deum in testem voco, quòd *quotidie morior*, &
morti me offero pro spe resurrectionis, Græcè
enim est νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν. νὴ autem
Græcis est particula iurantis, & καύχησις, non
tam gloriam, quàm gloriationem significat.
Hinc S. August. epist. 89. probat licitum esse
iurare. Vnde Syrus vertit, *Iuro ego per gloriam
vestram*. Ambros. legit, *Pro gloria vestra*.

τὸ per vestram gloriam esse iuramentum.

Quam habeo in Christo.

33. Hoc est, quam scilicet, gloriam futuram in
vobis habere spero, fretus Christo Domino.
ita Anselm. Vel potiùs, quam gloriam, puta
gloriationē habeo, id est, qua glorior in Chri-
sto: glorior enim, quòd illa mihi per Christi
merita obuenerit. Aliter exponūt Gagnæus,
& Photius, vt νὴ sit non tantùm iurantis, sed &
obtestantis; vertunt enim: *Quotidie morior propter
vestram*, vel vt aliqui Græci legunt, nostram
gloriationem, vt scilicet gloriari possim de vobis,
per me conuersis, & Christo acquisitis. Me-
mento semper hic Apostolum, etiam ex sola
immortalitate animæ probare corporum re-
surrectionem, quia hæc duo naturaliter sunt
connexa, & quia homines tum non tam de re-
surrectione in se, quàm de immortalitate ani-
mæ dubitabant; ita vt si quis animæ immorta-
litatem eis demonstrasset, resurrectionem sta-
tim admisissent. ita sanctus Thomas.

Apostolus ex immortalitate animæ probat resurrectionē.

Vers. 32. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnaui, Ephesi,
quid mihi prodest, si mortui omnino non resurgūt?*

Secundùm hominem, id est, inquit Photius,
quantum homini fuit possibile.

Qid τὸ secundum hominem. I. Expos. II & g. nuina.

2. Et meliùs, *secundùm hominem*, hoc est, huma-
na tantùm spe, humano spiritu, audacia, te-
meritate, studio gloriæ, quo acti homines præ-
cipites in pericula ruunt.

III. Alij exponunt sic, *secundùm hominem*, vt scili-
cet hominum more loquar, qui libenter nar-
rūt suas pugnas, & certamina.

Pugnaui ad bestias.

34. Theop. Anselmus, Primasius, & Baron. per
bestias accipiūt Demetrium, & socios ferinos
& barbaros pro Diana contra Paulum atroci-
ter & ferine depugnantes, Actorum 19. Vnde
Græcum, κατὰ ἄνθρωπον, verti potest, *si in ho-
minem pugnaui, quasi in bestiam?* sic Neronē Pau-
lus vocat leonem, 2. Timoth. 4. v. 17. Tales
alibi vocantur Tauri, vt Psalmo 67. versu
31. *Congregatio taurorum in vaccis populorum.*
Sic sanctus Ignatius epistola ad Romanos, *Pu-
gno*, ait *quotidie cum bestiis*, id est, militibus & cu-
stodibus. Verùm Chrysostomus, Ambrosius
& alij, propriè Paulum Ephesi bestiis obiectū,
cum eisq. depugnasse, putant; hoc enim pro-
priè significat Græcum ἐθηριομάχησα. Deinde
quia pugna illa cum Demetrio, Ephesi conti-
git, post hanc epistolam scriptam; nam post il-
lam tragœdiam, Demetrius cum suis tumul-
tuans coegit statim Paulum Epheso excedere,
vt tempus hæc scribendi Ephesi Paulus non
habuerit; antea ergo hæc scripsit Ephesi; nam
Epistolam hanc Ephesi sub idem illud tempus
ab eo esse scriptam verius est, & docet Baron.
ergo pugna hæc cum bestijs, de qua hic scribit,
non fuit illa cum Demetrio, vtpote nondum
facta, sed alia anterior.

Paulus bestiis fuit obiectus.

Dices, mirum est; rem tantam, tamq. atro-
cem Pauli pugnam, Lucam in Actis siluisse.

Obiectio soluitur.

Respondeo, clarum est plura alia non mi-
35. noris momenti Lucam tacuisse; vt quæ de se
narrat Apostolus 2. ad Cor. 11. v. 25. *Ter virgis
cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium fe-
ci*, &c. Hæc pene omnia omisit Lucas, vt ibi
dicam. Vnde pugnam hanc Pauli cum bestiis,
ad litteram, vti gesta est, traditione, vt videtur,
acceptam narrat Nicephorus l. 2. hist. cap. 25.

Pugnā Pauli ad bestias enarrat Nicephor.

Notat Gagnæus, θηριομαχεῖν non tantùm
esse ad bestias pugnare, sed vsque ad extremū
spiritum, vtpote pro vita, contra bestias pu-
gnare, q. d. Paulus: Pro defensione Euangelij
obiectus bestiis, cum iis pugnaui vsque ad vl-
timum halitum, & Deo iuuante eas vel vici &
occidi, non armis & pugnis, sed fide & ora-
tione, vel effugi & euasi.

Quid θηριομαχεῖν

Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur.

Vtitur Paulus verbis Isaiæ c. 22. q. d. Qui
resurrectionem negatis, vel non creditis; pa-
rum abestis ab hisce verbis impiorum apud
Isaiam; si enim resurrectio non est, dicere
nobis licebit, quod Epicurus dixit & Epicu-
ræi: *Ede, lude, bibe, post mortem nulla voluptas.* Vers. 33.

Nolite seduci, corrūpunt mores bonos colloquia mala.

Dicti, scilicet, erroris, puta colloquia cum
atheis & incredulis, qui negant resurrectio-
nem. Versus hic est senarius Menandri, ait
Hieronymus. Græcum ὁμιλίαι non tantùm
colloquia, sed & commercia, omnemq. con-
uersationem significat; hæc enim æque, ac

colloquium cum malis est, mala & noxia.

Vers. 34. *Euigilate iusti.*

Expergiscimini à peccato, vt iusti sitis. Quapropter Græca habent: *Euigilate δικαίως*, hoc est iustè. Syrus, *Excitate corda vestra iustè*, id est, ad iustitiam. Vnde sequitur, *Et nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent.*

Ad reuerentiam vobis loquor.

36. Græcè πρὸς ἐντροπὴν, id est, ad pudorem vobis loquor; pudor enim est Christiano, dubitare de resurrectione, & potentia diuina. Sic Psaltes ait: *Tu scis confusionem meam, & reuerentiam meam*, id est, pudorem meum. Et sæpè in psalmis reuerentia sumitur pro confusione & verecundia.

Reuerentia id est, pudor.

Vers. 35. *Sed dicet aliquis: quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient?*

Vers. 36. *Insipiens tu quod seminas non viuificatur, nisi priùs moriatur.*

Tangit hic Apostolus radicem vlceris, & causam erroris; scilicet, nonnulli desperabant & negabant corporum resurrectionem, quia videbãt ea in terra putrefieri, quasi incredibile & impossibile esset, putrida corpora reformari & resuscitari. Hanc causam succidit hic Paulus, exemplo grani, quod seminatur, illud enim priùs putrefit, & moritur in terra; inde quasi renascens germinat, & ex grano vno non vnum, sed multa producit; vt granum vnum nudum, quod seminatur, in messe spicis & granis vestitum ac cumulatum, videatur in maiori gloria resurgere. Pari modo corpora nostra putrescent, inde resurgent ad maiorem gloriam,

Radix erroris negantiũ resurrectionẽ.

Vers. 37. *Et quod seminas, non corpus, quod futurum est seminas.*

q. d. Dum seminas, non seminas corpus ex semine nasciturum; puta arborem, aut spicã, sed nudum semen, & granum pomi, v. g. vel tritici; & tamen Deus huic grano seminato, & è terra renascenti reddit non aliud granũ, sed integrum & pulchrum corpus, puta arboris vel spicæ, quod suo culmo, floribus, aristis, & granis instruitur & ornatur.
37. Hinc, vt ait S. Augustinus epist. 146. tacitè infert Apostolus, *Si Deus potest addere, quod non erat in nouo semine, multo magis potest in resurrectione reparare, quod erat in hominis corpore.* Vnde subdit Apostolus,

Vers. 38. *Deus autem dat illi* (semini, & grano) *corpus, quod vult, & vnicuique seminum proprium corpus.*

Proprium, id est, propriæ naturæ & speciei, quia grano, verbi gratia tritici, Deus spicam & corpus dat, non hordei, vel auenæ, sed tritici, & sic de cæteris.

Vers. 39. *Non omnis caro, eadem caro.*

Probat id quod præcessit, scilicet Deum dare cuique semini, & rei proprium corpus, prout Deus ipse vult & statuit. Probat, inquam, exemplo: Deus, inquit, aliam, & propriã carnem dat homini, aliam pecori, aliam volucribus, aliam piscibus; aliud corpus dat cælis & cælestibus astris, aliud rebus terrestribus. q. d. Sic & beatis in resurrectione, quasi in regeneratione & recreatione proprium dabit Deus corpus, quale voluerit, & quale decet homines beatos & gloriosos; dabit, inquam, cuique tale, quale meritus est. Est enim similitudo, &

A analogia inter naturam & meritum; quòd sicut natura talis, verbi gratia hominis, tale exigit corpus, scilicet humanum; ita tale meritum tale exigat corpus gloriosum; vt qui minus meritus est, minus; qui magis, magis gloriosum corpus recipiat.

Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Vers. 41.

Hinc Chrysostomus, Theod. Theop. Primasius, Oecum. Beda, August. lib. de S. virginit. c. 26. Hieronym. lib. 2. contra Iouinianum, probant non tantùm gloriosam Sanctorum resurrectionem, sed & pręmiorũ disparitatẽ in cęlo, prout hic disparia sunt semina meritorum.

Sic & resurrectio mortuorum.

q. d. Sicut alia est claritas solis, alia lunæ, alia stellarum, ita pariter proprium, & pro meri- 38.
B tis, dispar, Deus cuiq; beato dabit corpus beatum & gloriosum, vti explicat Paulus in sequentibus.

Aptè sancti & beati comparantur stellis, ob causas quas attuli Roman. 4. v. 18. in fine. Rursum, sicut vna stella alteri, ita & vnus beatus alteri, vti gratia & meritis, ita gloria & præmiis præfulget, atque *Micat inter omnes*

Sancti, sunt stellæ.

Virginis sydus, velut inter ignes
Luna minores.

Ita B. Dominicus adhuc puer, nobili cuidã matronæ in visu apparuit, luculentã stellã in fronte gerens, cuius immodico splendore totus orbis irradiabatur, vt habet eius vita lib. 1. cap. 1. & cap. vltimo in fine. Et de Simone Pontifice Oniæ filio dicitur Ecclesiast. 50. v. 6. *Quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna*
C *plena in diebus suis lucet, & quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei.* Similia de pluribus aliis 39.
Sanctis legimus. Notent verò viri docti, & Doctores iustitiæ & sanctitatis illud Dan. 12. *Qui docti fuerint, fulgebunt vt splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudierint multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Illudque Sapientiæ 3. *Fulgebunt iusti sicut sol.* Hinc & Christus Apocal. 22. v. 16. dicit: *Ego sum stella splendida, & matutina.* Et Apocalypsis 1. v. 20. *septem stellæ, septem Angeli* (hoc est, Doctores & Episcopi) *sunt septem ecclesiarum.* Et Apocalypsis 12. versu primo, apparuit sancto Ioanni Ecclesia, quasi mulier habens in capite *coronam stellarum 12.* puta duodecim Apostolorum, qui Ecclesiæ vt stellæ præfulserunt, idque in capite, id est, in
D ipso ortu & initio Ecclesiæ Christianæ, vti id exponunt Primasius, Arethas, Andreas Episcopus Cæsariensis, Beda & alij ibidem. Denique Apocalypsis 2. versu 28. *Qui vicerit*, inquit Christus, *dabo ei stellam matutinam*, id est, gloriam & visionem beatificam, quæ stella dicitur propter claritatem luminis & visionis: dicitur matutina, tum quia datur post noctem huius sæculi, tum propter inchoationem beatitudinis, quæ complebitur in resurrectione corporum. Ita Richardus Victorinus, Primasius, & Arethas ibidem. 40.

Doctores fulgebunt vt stellæ.

Christus est stella splendida.

Christus victori dabit stellã matutinã quomodo.

Vers. 42. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.*

Seminatur, scilicet in creatione, cùm vel à Deo, vel à semine parentis corpus hominis corruptibile producitur. Ita Anselmus.

Seminatur corpus, dũ ex semine patris producitur.

Secundò & aptiùs *seminatur* corpus humanum, dum scilicet sepelitur, & quasi semen in terram

II. & melius, seminatur dum sepelitur.

terram abiicitur, vt corrumpatur in vermes & cineres. Sic etiam granum, dum seminatur in terram, abiicitur, sepelitur, corrumpitur. ita Chrysostomus, Ambrosius, Anselmus.

Hinc errarunt quidam putantes resurrectionē fore per vires naturæ, nosq; resurrecturos virtute naturali; quasi in pulueribus cadaueris resoluti, sint rationes quædam seminales effectiuæ resurrectionis, vt refert hic Diuus Thomas. Hic enim error est contra fidem, veram philosophiam, quæ docent resurrectionē esse super omnes naturæ vires: nec Apostolus in eo ponit similitudinem, sed tantùm in hoc, quòd sicuti Deus vnicuiq; semini dat propriū corpus, vt ex tritico, verbi gratia, triticū, non hordeum nascatur; sic beato cuiq. corpus dabit secundùm opus & meritū. id ita esse, patet ex sequenti versu. Ad hoc idem declarandū adduxit Paulus v. 39. & 40. similitudinē carnis, & corporum, quæ in variis animalibus & creaturis est varia, vt ibi dixi.

41. *Error dicentiū in corpore esse semina resurrectionis.*

42. *Imago resurrectionis est in semine repullulante. Ex S. August.*

Nota, insignis imago & argumentum resurrectionis est in semine moriente, & repullulante, ac quasi resurgente. Vnde sanctus Augustinus sermone 34. de verbis Apostoli: Tota, inquit, huius mundi administratio testimonium est resurrectionis futuræ. Videmus certè hyemis tempore vel aduentu, arbores spoliari pomis, nudari foliis: sed eas etiam verno tempore speciem resurrectionis exprimere; quæ primò quidem incipiunt turgere in gemmis, tunc ornari in floribus, vestiri & foliis, & postmodum pomis grauari. Interrogo te, infidelis homo, qui de resurrectione dubitas, vbi sunt ista, quæ tempore, quo Deus disposuit, producuntur? Dic mihi; vbi latitant, antequam producātur? quæ nusquam quidem videntur: sed tamen Deus, qui omnipotens est, & ea ex nihilo condidit, secreta sua virtute producit. Hinc iam ad campos & prata respicite, quæ æstate transacta herbis suis spoliantur ac floribus, & nuda remanent ipsa spatia terrarum: sed iterum verno tempore reuestiuntur, & nouo vbique germine incipiēte lætatur agricola. Certe herba, quæ antè vixit, & moritur, rursus reuiuiscit ex semine: sic etiam & nostrum corpus reuiuiscit ex puluere.

Vers. 43. *Seminatur in ignobilitate.*

Puta corpus humanum dum sepelitur, & quasi semen in terram abiicitur, est ignobile, crassum, spissum, opacum. Sanctus Ambrosius

43. legit: *Seminatur in ignominia*. S. Augustinus verò epist. 140. *Seminatur in contumelia*. Tertul. lib. de resur. car. c. 52. legit: *Seminatur in dedecoratione.*

Surget in gloria.

Resurget gloriosum, clarū, fulgidū. Succidit hic Apostolus alteram radicē erroris: fuerunt enim illo tempore, qui negarent resurrectionē corporum hoc argumēto. Quòd corpora, vtpote crassa & carnea, incōgrua esse dicerēt animabus beatis, & vita diuina iā fruentibus, vt testatur eos refellens S. Dionys. c. 7. eccles. Hierarch. Hoc resecat hic Apostolus dicens, in resurrectione animæ gloriosæ consimile dandum esse corpus gloriosum.

Altera radix erroris negantium resurrectionem.

Seminatur in infirmitate.

Puta infirmum, tardum, lentum, pigrum corpus moritur & sepelitur.

Surget in virtute. Vers. 44.

ἐν δυνάμει, in potentia, id est, potēs, celer, agile.

Quodnam corpus animale.

Seminatur corpus animale.

Id est, quod viuat aut potiùs quod vixit vita vegetatiua & sensitiua, vt animalia, egēs cibo & potu; item crassum, durum, cedere nesciens & impenetrabile. Tale enim fuit Adæ corpus etiā in paradiso. Corpus ergo animale est, quod edit, bibit, dormit, digerit, egerit, laborat, fatigatur, suoq; pondere grauat, & resistit.

Surget corpus spiritale. 44.

Quodnam corpus spiritale.

Error Eutychij.

I. Spiritale, id est, spiritui subditum.

Nō quòd corpus in spiritū, aut in corpus aëreū sit vertendū, vt voluit Orig. & Eutychius Patriarcha Constant. tempore S. Greg. (à quo cōuictus reuocauit errorē) sed *spiritale*, id est spiritui subditū omnino & conformatū; vt cibo, & potu nō egeat, nō laboret, non fatigetur, sed quasi cæleste sit & deificatū, atq; vt Tertul. ait; quasi in Angelicū habitū sit commutatū. Ita S. Aug. de fide & symbol. c. 6. *Spiritale*, ait, *dicitur corpus non quasi in spiritū vertatur, sed quia ita spiritui subditū erit, vt cælestis habitationi conueniat, omni fragilitate ac labe terrena in cælestem stabilitatē mutata atque cōuersa.* Idē tamē ibid. c. 10. videtur dicere in resurrectione fore nō carneum corpus, sed angelicum: vnde id retractat c. 17. l. primi retractat. & fusiùs lib. vltim. de Ciuitat. Dei cap. 5. & 21.

Secūdò, *spirituale*, id est, subtile, carēs scilicet crassitie illa & duritie repletiua, hoc est, proprietate illa quātitatis corporeæ, qua hic quātitas ita locū replet, vt omne aliud corpus ab eo excludat; erit enim corpus hac proprietate carēs, subtile, vt instar spiritus omnia alia corpora penetret & peruadat. ita Damasc. l. 4. de fide c. 28. Epiph. in hæresi Orig. sicuti enim Deus potest ab homine auferre suā proprietatē, scilicet esse risibile, & ab igne potest auferre calorē igni propriū; sic à quantitate potest auferre hāc duritiem repletiuā, quæ est quātitatis naturalis proprietas. Nota, non erit hæc dos subtilitatis qualitas animæ infusa; hæc enim nō videtur possibilis: sed erit assistentia diuinæ omnipotētiæ, intima animæ beatæ, vt per eā possit anima ad libitū deponere illā duritiem repletiuā, & aliorū corporū exclusiuā, cū vult aliud corpus penetrare; possit & illā retinere, cū vult locū replere, & alia corpora excludere. Et sic hæc assistētia diuinæ potētiæ videtur esse quasi dos animæ beatæ inexistēs: sicuti gratia miraculorū in Christo fuit assistētia Dei, qua Deus assistebat humanitati Christi, vt per eā posset ipsa ad libitum miracula facere. Vide Francis. Suarez 3. p. q. 54. a. 3. Hinc Theologi colligūt IV. dotes corporis gloriosi: impassibilitatē ex prima Apostoli antithesi, qua ait, *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione*. Claritatem ex 2. antithesi, qua ait, *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria*. Agilitatem ex 3. qua ait, *Seminatur in infirmitate, surget in virtute*. Subtilitatem ex 4. qua ait, *Seminatur corpus animale, surget spiritale*.

II. Spiritale, id est, subtile.

45. *Dos subtilitatis non est qualitas, sed assistentia omnipotētiæ Dei ad penetrandū alia corpora.*

Quatuor dotes corporis gloriosi.

Addit Franc. Suarez agilitatem beatorum corporū talem & tantam fore, vt beati in instanti ab vno loco in alium transire possint, non transeundo spatium medium; quia probabile est Angelos naturaliter ita moueri.

An angeli & beati ab extremo in extremū transire possint, non transeūdo medium.

Sed alij & fortè verisimiliùs vtrumque negāt. A Et sanè mens hominis vix concipere potest, quomodo quis ab extremo in extremum possit moueri, nisi transeat spatiū medium quod interiacet.

Sicut scriptum est.

46. Noster interpres legit ὅπως, id est, *sicut*. Iam legunt οὕτω, id est, ita & scriptum est. Nota hæc
Duplex sensus huius loci. verba tantùm referenda esse ad priorem partem versus sequentis, scilicet ad τὸ *factus est primus homo Adam in animam viuentem*, non autē ad
I. posteriorē, scilicet *nouissimus Adam in spiritum viuificantem*. Hoc enim nusquam in scrip. scriptū est: tantùm enim probat hic ex script. Paulus, quòd seminetur hic corpus animale ex eo, quod Adam parens omnium factus sit in animā viuentem, ac consequenter fuerit animal, habueritque corpus animale tam in morte quàm in vita. vnde cōmodiùs & planiùs per hyper- B baton Apostolo vsitatū, hæc verba hoc modo traijcias & transponas: *factus est primus homo Adā, sicut scriptum est* (Genes. 2. v. 7.) *in animam viuētem*.
II. Possent tamen 2. cum Theoph. hæc verba, *sicut scriptum est*, ad totum vers. sequentem referri, esseque quasi explicatio & probatio eius quod immediatè præcessit, scilicet: *si est corpus animale, est & spirituale*, vt sit sensus: In vniuerso hoc, vbi est corpus animale, oportet sit & spirituale. Hoc enim ad vniuersi perfectionem & complementum requiritur, vt omnes rerum species & gradus sibi inuicem cōtrarios complectatur; *Sicut scriptū est*, id est, sicut innuit scriptura Gen. 2. v. 7. Nā ideo expressè dicit: *Factus est Adam in animā viuentē*, vt tacitè & implicitè innuat, quòd Christus qui secūdus est Adā, priori oppositus, futurus sit in spiritū viuificantem. C

Vers. 45. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem.*

Adā factus est anima, id est, animal viuens. Hoc est, Adam factus est anima, id est animal viuens vita sensitiua & vegetatiua; ac proinde cibo, potu, alijsque fomentis alendū, & in animali hac vita sua cōseruandum. Est synecdoche. Contrà, *nouissimus Adam*, id est Christus, *factus est in spiritum viuificantem*, vt scilicet haberet post resurrectionem animam gloriosam, quæ
Christi anima gloriosa est spiritus viuificans. instar viuifici spiritus corpus planè viuificaret, illudq; redderet spirituale, id est instar spiritus, gloriosum, cibi expers, impassibile & immortale; corpus inquam tum suū, tum no-
47. strū. Est rursus hic synecdoche: Christus enim dicitur factus in spiritum viuificantem, id est factus est spiritus viuificans, quia recepit spiritū, id est animā viuificātem tam se quàm suos. D

Vnde Theoph. Chrys. Theod. notant, non dici *spiritum viuentem*, sed *spiritum viuificantē*. anima enim siue spiritus Christi non tātùm viuit gloriosè in se, sed etiam viuificat, & eadem vita gloriosa donat tā animas quā corpora nostra. Hebraicè pulchriùs opponuntur נפש חיה *nephesch chaia*, id est anima viuens, & נשמת חיים *nismat chaiim*, id est spiritus vitarum siue viuificans. Rursum *nismat* alludit ad שמים *schamaim*, id est cælum. vnde subdit, *secundus homo de cælo cælestis*.

Vers. 47. *Primus homo de terra terrenus: secundus homo de cælo cælestis.*

Græcè, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος κύριος ἐξ οὐρανοῦ, secundus homo Dominus de cælo: quod ita deprauatū esse à Marcione, patet ex Tertul. l. 1. c. 5. contra Marcionem. Vnde patet Latina biblia præ Græcis esse incorrupta. Vera ergo lectio est, *secundus homo de cælo cælestis*. Valentinus & Gnostici hinc voluerunt Christū habuisse corpus, non elemētare & humanū, sed è cælo cæleste attulisse, transijsseq; per beatam Virginē, nō quasi per matrem, sed sicut aqua pluuia transit per canalē: verū hæc est hæresis iā pridem damnata, vt testatur S. Aug. hæresi 11. & Irenæus lib. 1. c. 5. Verè ergo Tertull. de carne Christi c. 8. & Beda, Christus, inquiunt, dicitur cælestis, quia cælestem vitam duxit, semperq; fuit impeccabilis. Ada verò dicitur terrenus, quia peccato fuit subditus. Vnde sequitur, *Qualis terrenus, tales & terreni; & qualis cælestis, tales & cælestes.* Secūdò, Christus dicitur *cælestis*, quia supra totum naturæ ordinē, cælesti virtute Spiritus S. ex Virgine conceptus & natus est. Ita S. Ambros. Hilar. l. 1. de Trinit. post principiū, & S. August. dialogo ad Orosium quæst. 4. Tertiò, Christus dicitur cælestis, ratione diuini & cælestis suppositi: sic dicitur Christus filius hominis, id est homo, qui de cælo descendit, Ioannis 3. v. 13. Sic ferè Nazianzenus oratione 51. circa mediū, & indicat August. ep. 57. ad Dardanum. Quartò genuinè & aptissimè, Christus dicitur cælestis, id est, gloriosus & incorruptibilis, vti sunt corpora cælestia. Hanc cælestem gloriam Christus in anima habuit reipsa à principio natiuitatis & conceptionis suæ; in corpore verò eandē tūc habuit in actu primo, quia illi debita erat & cōnaturalis; sed ob passionē suspēsa & dilata fuit, vt in actu secundo illā assumeret in resurrectione: obiter tamē ante mortem assumpsit Christus subinde hāc gloriam, siue quatuor dotes corporis gloriosi, nimirū claritatē in transfiguratione; agilitatem, cū ambulauit super mare; subtilitatē, cùm penetrauit vterū matris suæ; impassibilitatem, in Eucharistia. Sic è contrario Adam dicitur terrenus, quia ex terra est factus, & inde atq; ex peccato mortalitatem, aliasq; qualitates corporis terreni, animalis, mortalis & corruptibilis contraxit. Ita S. Chrysost. Aug. lib. 13. de ciuit. c. 23. Tertull. de resurrect. carnis c. 49. agit enim hic Apostolus de resurrectione, & corporum beatorū gloria, quorum exemplar est Christi corpus gloriosum, eaq; de causa vocat Christū cælestem & Christi corpus cæleste.

Marcionis deprauatio.

Error Valentini, Christū è cælo corpus attulisse.

48.

Christus est homo cælestis quadrupliciter.

I.

II.

III.

IV. & genuine.

Christus ante mortem obiter 4. dotes gloriosas assumpsit.

49.

Adam quadrupliciter terrenus.

Qualis terrenus, tales & terreni. *Vers. 49.*

D Sicut Adam è terra terrenus mortuus est, & in terram rediit; ita & omnes terreni ab eo nati in terram redibunt: Contrà, *qualis cælestis, tales & cælestes*; vt sicut Christus per resurrectionem adeptus est corpus cæleste, id est, immortale & gloriosum: ita & ex eo renati sancti fiant cælestes, id est, immortales & gloriosi.

Igitur sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. *Vers. 48.*

Portemus, legit noster interpres φορέσωμεν per ω; iam per o. legunt φορέσομεν, *portabimus* (scilicet in resurrectione, vt præcessit) imaginem Christi cælestis, vt ei in corpore cælesti, id est, glorioso, configuremur: sicut in hac vita, Adamo terrestri, in vita animali,

comes

comedendo, dormiendo, moriendo, configurati fuimus. verùm noster interpres aptiùs ad sequētia, legit (*portemus*) quia Apostolus more suo à litera transit ad tropologiam, & ad mores. q.d. Sicut aliquādo viximus in infidelitate & peccatis quasi homines terreni, terræ affixi, & animales more animalium brutorum; similes Adæ terreno & peccatori: ita iam renati in Christo, & vocati ab eo ad societatem immortalis vitæ & gloriæ, totis viribus ad illā conemur & aspiremus, ac consequenter portemus imaginem Christi cælestis, vt cælestem hic vitam ineamus: nimirum 1. simus, vt ille, impassibiles, id est imperturbabiles inter prospera & aduersa, vt dicamus illud Soeraticum: *In cælum mente conscendo, solem hunc solumque hoc despicio.* 2. simus elari instar Christi, vt luceat coram omnibus opera nostra bona. 3. simus agiles, vt Christus, ad opera charitatis, obedientiæ, & aliarum virtutum. 4. simus subtiles, sicut Christus fuit, id est penetremus cælos per orationē & cōtemplationem, vt mente à terra in Deū & cælestia eleuati, iungamur sanctis, Deoq; vniamur.

50. *Apostolus transit à litera ad tropologiam.*

Imaginem Christi cælestis portabimus, si simus 1. impassibiles, id est imperturbabiles. 2. Clari virtutibus. 3. Agiles ad bona opera. 4. Subtiles per orationem.

Vers. 50. *Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt.*

Quomodo caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. I. explic.

1. Origen. & Euthymius sic explicant: quia in cælo beati, inquiunt, non habebunt corpus carneū, sed aereum: verùm hic est apertus error repugnans versui 35. vt ibi ostendam. 2. Theoph. & Ambros. *caro*, inquiūt, id est opera carnis regnum Dei non possidebunt. 3. & genuinè, *Caro & sanguis*, scilicet, naturalis & corruptibilis, qualis fuit terreni Adā, & qualē habemus in hac vitā, regnum Dei non possidebunt; quòd enim v.46. & 47. Apostolus vocauit corpus animale, & terrenum, hic vocat *carnem & sanguinem*; tantùm enim vult ostendere; in cælo non fore corpus animale & carnale, quale hic est; sed spirituale & cæleste, eo sensu quo explicui v. 47. vnde explicans subdit: *neque corruptio*, id est caro animalis & corruptibilis, *incorruptionē possidebit*. Ita Theod. Theoph. Ambros.

II. III. *Et genuina.*

51. *Tria hic docet Paulus.* I.

II. Secundò, hisce verbis Apostolus colligendum relinquit, in cælo non fore vitam carnalem & animalem, quæ consistit in vsu ciborum, & generatione filiorum, qualem vitam & beatitudinem expectant post resurrectionem Iudæi & Mahometani.

III. Ac 3. insinuat eos qui ad regnū Dei tendunt, non secūdùm carnem & sanguinem, sed secundùm spiritum Christi viuere debere, vt sic portent imaginem non Adam terreni & carnalis, sed Christi cælestis & spiritualis; vt mereantur cū Christo regnare, & agere in cælo vitā beatā & cæleste. Sic caro sæpe alibi carnis corruptionem significat. vide August. epist. 146. ad Consentiū.

Vers. 51. *Ecce mysterium vobis dico.*

Hisce verbis Apostolus excitat attentionem legentium, atque insinuat se quid magnum, tremendum, secretum de resurrectione dicturum. ita Theoph.

Omnes quidē resurgemus, sed nō omnes immutabimur.

Triplex hic lectio. Nota triplicem hic esse lectionem. Prima est Græcorum & Syri: *non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur*; quam sequentes Chrys. Theod. Theoph. Origen. lib. 2. cōtra Celsū, Theod. Heracleotes, & Apollinarius apud Hier. ep. ad Mineriū & Alex. Tertull. de resur. carnis c. 41. & 42. Aug. q. 3. ad Dulcitium, putant non omnes homines morituros; videlicet non eos qui in fine mundi viui obuiam rapiētur Christo Domino, itàque glorificabuntur. Hæc enim mutatio, inquit ex Chrys. Theoph. ipsis mors erit. morietur enim in eis corruptio mutata in incorruptibilitatem.

52. I.

II. Secunda lectio est: *omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur*. extat hæc apud S. Aug. lib. 20. de ciuit. Dei c. 20. eamque probat S. Hieron. loco iam citato.

III. Tertia est nostra: *omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*, per gloriā scilicet; hāc lectionem præfert aliis S. Aug. suprà: & sine dubio hæc lectio planior, verior, certior est, & aptiùs coharet præcedētibus & sequentibus, & aliis locis S. Pauli, quibus docet statutum esse omnibus hominibus semel mori. Nam vt ait ipse hic v. 22. *sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.*

Prima sententia licet non videatur vera, non est tamen ob authores, temeritatis, vt vult Sotus & Catharinus, nec erroris damnanda. vnde Franciscus Suarez loco suprà citato, & alij dicunt, hanc sententiam, quæ docet omnes omnino homines morituros & resurrecturos, tantum esse probabiliorem contrariā. *Non est certum omnes homines morituros.*

In momento. *Vers. 52.*

Repete *resurgemus*, quod præcessit. Græcè ἐν ἀτόμῳ, *in atomo*, id est in indiuisibili, vti est punctum temporis & ictus siue nictus oculi, vt sequitur. *atomus*, inquit S. Hier. *est punctum temporis quod secari & diuidi non potest.*

In ictu oculi.

Ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, in iactu celerrimo oculi; ῥιπὴ enim iactum significat fulminis vel teli, à ῥίπτω quòd est iacio. Alij legunt ῥοπῇ teste S. Hier. ad Mineriū; quod significat motum, propensionem, deuergentiam lancis vel libræ, quæ celerrimè ad pondus attollitur vel deprimitur; vnde vocatur momentum stateræ à Sapiente, Sap. 11. v. 23. Hinc ῥοπὴ etiam momentum significat, vt: ῥοπὴ χρόνου, vocatur momentum temporis. 53. *Quid ῥιπή. Quid ῥοπή.*

Ex hoc loco Theodor. Oecumen. Ansel. Nyssenus oratione de resurrectione, Hier. epist. ad Minerium iam citata, August. epist. 49. c. 1. colligunt resurrectionē non in tempore breuissimo, sed in instāti futurā: quod de corporum formatione, organizatione, animatione, viuificatione verum est, idque hæc Apostoli verba significant, cùm ait *in momēto*: sed de motu locali, v.g. vt partes corporis resuscitandi à variis locis in vnū colligantur momento, valde dubiū est. Asserit S. Aug. & fieri posse docet Suarez p. 3. q. 53. disp. 44. sect. 4. vt scilicet Dei virtute hæ corporis partes ab extremo ad extremum transeant sine medio, itaq; in vnum locum momento temporis simul omnes coēant. *Resurrectio fiet in instāti*

54. *An translatio corporum fiet in instanti.* I. *asserit S. August.*

Verùm vt dixi v. 44. natura spatij & motus

non videtur id pati: sed exigere vt ab extremo in aliud extremum res moueri non possit, quin priùs transeat spatium medium.

II. asserunt & alij.

Hinc aliis verisimilius videtur, Dei virtute in instanti posse mobile pertrāsire media omnia spatia, sicq; in instanti posse ab extremo in extremū per mediū tamen moueri; sicut enim à sole lumen per totum hemisphæriū vniformiter difformiter in instanti diffunditur; cur similiter non possit corpus, Dei virtute, per varia loca in instanti se transfundere? si enim instantanea est hemisphærij illuminatio, cur etiā non possit esse instantanea corporum per varia loca transfusio? Sed responderi commodè potest, esse disparem rationem luminis & corporū, licet enim vtriusq. similis videatur esse diffusio: tamen in lumine non idem, sed aliud & aliud lumen, in aliud & aliud spatium suo ordine emittitur; hic verò in corpore idē omnino corpus in eodem instanti deberet transire spatium vicinum, & in eodem instanti illud

III. Negant alij, idq; verius est.

55. spatiū relinquere, & trāsire per sequens, rursum in eodem instanti deberet relinquere hoc secundùm spatium, & transire per tertium, & ita consequenter per 4. 5. 6. & omnia media vsque ad extremum, quod videtur fieri non posse: sic enim in eodem instanti corpus idem spatium transiret, & relinqueret; esset in spatio hoc & non esset, imò in omnibus spatiis mediis esset & nō esset. Vnde meliùs D. Thomas & alij negant hanc partium corporis ad eundem locum translationem fore in instāti, præsertim quia illa fiet per Angelos, qui corpora mouent nō in instanti, sed tempore breuissimo. Apostolus ergo hic loquitur de sola resurrectione, non autem de translatione corporum resuscitandorum, cùm ait eam fore in ictu oculi, imò in momento.

In nouissima tuba.

Quænam tuba nouissima.

Dicitur tuba hæc nouissima respectu omniū præcedentium; nam vt patet Apoc. c. 8. & 9. in fine mundi septem Angeli, quibus demandata est vniuersalis hominū cura, septem tubis clangent, vt iis extremas mundi calamitates & pœnas tubali voce prænuncient, & quasi euocent, efficiant, & proferant. Post has sequetur hæc tuba nouissima clangens: *Surgite mortui, venite ad iudicium*: de qua plura dicam 1. Thessal. 4. v. 16.

Vers. 53. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.*

Nota τὸ *hoc*: inde enim patet contra Origenem, quòd idē numero corpus resurget, ita S. Hieron. ad Pammachiū & Oceanū; pronomē enim, *hoc*, idem indiuiduū corpus demonstrat.

Vers. 54. *Tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.*

Quæres, vbi hoc est scriptum? Respondent aliqui scriptum esse Isaiæ 25. v. 8. vbi dicitur:
56. *præcipitabit mortem in sempiternum*; vbi Septuaginta vertunt κατέπιεν, id est, *deuorauit mors præualens; deuorauit*, per Hebraismum idem est, quod deuorata est. Ita Euseb. lib. 4. demonst. c. 12. & Athanas. lib. de passione & cruce: vel, *deuorauit mors*, scilicet Christi, mortem mundi. ita Ribera in Osee 13. n. 27. sed hæc nonnihil obscura & torta videntur. Nam in Isaia disertè Septuaginta actiue vertunt κατέπιεν; id est, deuorauit: Paulus verò hic habet κατεπόθη, id est, deuorata est, absorpta est, quæ contraria videntur. Vnde planius dicitur hæc sumpta esse non ad verbum, sed quoad sensum ex Osee 13. v. 14. vbi dicitur: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos*; hoc enim in re idem est cū eo quod hic ait Apostolus: *absorpta est mors in victoria*. Nam patet, ex eodem Osee petita esse sequentia Apostoli verba, quæ continuò hisce subiungit, dicens:

Ubi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus. *Vers. 55.*

Duplex lectio in Hebræo, indeq; varia versio.

Citat Paulus Osee c. 13. v. 14. vbi noster vertit: *Ero mors tua, ô, mors; morsus tuus ero, inferne*. Vnde patet hic duplicem esse ex Hebræo versionem, vtramq; canonicam: tam enim nostra in Osee, quàm Septuaginta, quos sequitur hic Paulus, est canonica.

Vbi Nota primò, Hebræum אהי *ehi* significat *ero*, vt vertit noster in Osee c. 13. v. 14. iam 57.
citato. 2. vt Rab. Iona, *ehi* per metathesin sumitur pro איה *aie*, id est, *vbi*, vti vertunt Septuag. & Paulus hic: & ita τὸ *ehi* vertit noster, Septuag. & Chald. Osee 13. v. 10.

Deber & Dabar.

2. Pro *mors tua*, Hebr. est דבריך *deuarecha*, quod si à דבר *deber* deducas, significat *pestes tuæ*, q. d. O mors, ero plenissima pestis & mors tua: & vt Symmachus vertit, *ero plaga tua*. Sin à דבר *dabar* id est, verbum, deducas, significat, *vbi verba tua, vel sermones tui?* vt vertit Aquila & quinta editio. Septuaginta vertunt δίκη, hoc est, causa; pro quo Paulus hic habet νῖκος, id est, victoria. Vnde putant aliqui Paulum apud Septuag. legisse νῖκος vel νίκη, pro δίκη, sed omnia vetera exemplaria LXX. interpretū teste Hieronymo, habent δίκη, id est, causa; meliùs ergo dicemus, Apostolū immutasse verba, non sensum; cùm pro *causa* posuit *victoriam*; Græcum enim δίκη quatuor significat. Primò causam forēsem; &, vt Hieron. in Osee 13. vertit, contentionem. q. d. Vbi est ô mors, causa tua contentiosa, qua in Dei iudicio, homines ob peccatum, mortis reos peragebas & vincebas? Secundò significat δίκη sententiam, q. d. Vbi est, ô mors, sentētia tua, qua scilicet omnes tibi, id est, morti adiudicati sunt? Tertiò significat ius. q. d. Vbi est ius quod olim habebas in omnes? Quartò, significat pœnam. q. d. Vbi est pœna illa durissima qua homines puniebas, & perdebas? & hoc quartum alludit ad Hebræum *deber*, id est, pestis; priora tria alludunt ad *dabar*, id est, verbum. Ex quibus patet in re causam idem esse, quod victoriam.

δίκη quatuor significat: *I. Causam forensem.* *II. Sententiam.* *III. Ius.* *IV pœnam.*

Nota tertiò, pro *morsus tuus* Hebraicè est 58.
קטבך *katabcha*, quod Symmachus occursum vertit; Theodotion & 5. editio, plagam & conclusionem; Septuaginta κέντρον, id est, stimulus, aculeus, quo scilicet mors homines confodiebat, & occidebat. Propriè *katabcha* significat excisionem, qua Christus mortem omnia succidentem succidit. Hoc enim est קטוב *kateb*, scilicet euulsio, excisio, excidium, seu exitium, hoc est lues subitò euellens & exscindēs, qualis est febris valida, pestis, apoplexia, quæ subitò mortem adfert; ipsaque mors subitanea, quæ hominem auellit & exscindit.

Pro morsus Hebr. est katob, id est, excidiū.

Noster, aptè vertit *morsum*. Vbi aduerte, *morsus* hic tam passiuè quàm actiuè sumi potest, q. d. Ego Christus mordebor à te, ô mors, & ô in-

Christus morsus momordit infernum. ô inferne, sed ita, vt à te morsus, te vicissim mordeã, ita vt à te quasi absorptus, viscera tua disrumpam, itaque fideles electos educam è ventre tuo.

Infernus & mors significant statum mortuorum. Nota 4. pro *inferne*, vt habẽt Hebræa, & noster in Osee, & Græca hic: ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος, *vbi est, ô inferne, victoria tua?* Interpres noster hic vertit: *vbi est mors victoria tua?* eodem sensu; infernus enim & mors significant statum mortuorum; omnes enim olim ante Christum, post mortem, in limbum descendebant. Sic Act. 2. 24. & alibi Græcum θανάτου, id est, *mortis*, noster interpres vertit *inferni*. Eôdem ergo redit versio Septuaginta, quam sequitur Paulus, cum nostra & Hebræo Osee 13. Sensus

Sensus Osee & Pauli. ergo est: *vbi est mors victoria & stimulus tuus*, quo B

59. soles homines occidere eisq́. dominari? q. d. Periit, confractus est à Christo, qui est mors tua, ô mors, & morsu tuo, te, ô inferne, disrupit & absorpsit. Vbi aduerte, hoc cœptum est impleri cum Christus resurrexit, & animas sanctorum è limbo reduxit; sicq́ue ex inferis, quasi morsu, hanc partem abstulit. ita Ansel. & Orig. homil. 22. in Euangelia, & Aug. sermone 137. de tempore: perfectè autem implebitur in communi resurrectione, vt hic docet Apostolus. *S. Hieron. & sancti insultans morti.* Pulchrè S. Hieron. in epitaphio Nepotiani ad Heliodorum, mortem alloquẽs, illique cum Paulo insultans: *Qui*, inquit, *per Osee quondam tibi rigidus minabatur: ero mors tua ô mors; ero morsus tuus, inferne; illius morte tu mortua* A *es; illius morte, nos viuimus; deuorasti & deuorata es, dumq́ue assumpti corporis Christi sollicitaris illecebra, & auidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente* (vel vt alij legunt, vnco) *confossa sunt. Gratias tibi, Christe Saluator, tua agimus creatura, quòd tã potentẽ aduersarium nostrũ dum occideres, occidisti.*

Stimulus autem mortis peccatum est. Vers. 56.

Stimulus, per quem scilicet mors nobis præcipuè nocet, & pũgit; sicut enim scorpius licet paruus sit, per aculeum, ita mors per peccatum omnes occidit, ait Theophyl. quæ sine peccato nihil poterat. Rursum, mors per peccatum, & per peccati conscientiam quasi stimulum nos stimulat, & pungit dicens animæ, Meritò moreris, meritò pateris, quia peccasti. *Sicut scorpius per aculeũ, ita mors per peccatum occidit.*

B *Virtus verò peccati lex.*

q. d. Peccatum maximè vires exerit per legem, id est, per occasionem legit vetantis: 60.
semper enim nitimur in vetitum, cupimusq́. negata, vt fusiùs dixi ad Rom. 7. v. 8. & 13. ita Theodor. Theoph. Ambros. Anselm.

Deo autem gratias agimus, *qui dedit nobis victoriam* (de peccato & morte) *per Dominum nostrum Iesum Christum.* Vers. 57.

Itaque fratres mei stabiles estote. Vers. 58.

In fide scilicet resurrectionis, vt abundetis in operibus bonis, quæ Domino Deo placent, ad ea vos excitando per spem resurrectionis & præmij æterni: scientes quòd labor vester non erit inanis, nec mercedis expers apud Dominum. Hoc enim est τὸ, *in Dominò.*

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IVbet fieri collectam pro pauperibus Ierosolymitanis.

Secundò, versu 10. commendat eis Timotheum, & versu 15. Stephanam, Achaicum, & Fortunatum.

Tertiò, versu 19. suos salutat, & versu 22 ijs qui non diligunt Christum intentat anathema maranata.

1. DE collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

2. Per vnam sabbati vnusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei benè placuerit: vt non, cùm venero, tunc collectę fiant.

3. Cùm autem præsens fuero: quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalem.

4. Quòd si dignum fuerit vt & ego eãm, mecum ibunt.

5. Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo.

6. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo: vt vos me deducatis quocumque iero.

7. Nolo enim vos modò in transitu videre, spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit.

8. Per-

8. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9. Ostium enim mihi apertum est magnum, & euidens: & aduersarij multi.

10. Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego.

11. Ne quis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, vt veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

12. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc veniret: veniet autem, cùm ei vacuum fuerit.

13. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini.

14. omnia vestra in charitate fiant.

15. Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos:

16. vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti.

17. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt:

18. refecerunt enim & meum spiritum & vestrum. Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt.

19. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum, Aquila, & Priscilla cum domestica sua Ecclesia: apud quos & hospitor.

20. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto.

21. Salutatio, mea manu Pauli.

22. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran atha.

23. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.

24. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *De collectis autem* (eleemosynis) *quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.*

A

In *sanctos*, hoc est, in Christianos pauperes Hierosolymis agentes, de quibus, v. 3. & ad Rom. 15. v. 26. Christiani enim qui Hierosolymis erant, à contribulibus suis, vt pote Iudæis, acerbissimis Christi hostibus, suis bonis sunt spoliati, & valdè afflicti, vt patet ad Hebr. 10. v. 34. Vnde S. Paulo in concilio Hierosolymitano, ita Gentium demandata fuit cura, vt tamen pauperum Iudæorum memor esset, ad Galat 2. v. 10. Hinc studiosè pro iis collectam fieri imperat, quæ deinceps perdurauit vsque ad tempora Theodosij, vt dicam 2. ad Corinth. initio capitis octaui.

Vers. 2. *Per vnam sabbati.*

Id est, in primo die hebdomadæ, videlicet Dominica, *vnusquisque vestrum apud se seponat* id, quod volet dare ad hanc collectam.

Nota: *vnam*, id est, primã; Hebraismo enim ponitur numerus cardinalis pro ordinali. 2. *sabbatum* hic idem est quod hebdomada, quia à sabbato quasi præcipuo die, in sabbatum sequens numerabant Iudæi dies hebdomadæ, ipsasque hebdomades: ita scilicet, vt prima sabbati, siue post sabbatum, esset Dominica, ita Ambr. Chrysost. Theoph. Oecumen. & omnes alij. Simile Act. 20. v. 7. vna ergo siue prima sabbati vel hebdomadæ, est dies Dominica: Dominica enim conueniebant fideles in Ecclesia, & faciebant suas oblationes, vti etiamnum faciunt. Nam ex hoc Apostoli loco patet, ex Apostolica institutione collectam fieri solitam die Dominico. Vnde cùm Constantinopoli ea consuetudo exoleuisset, S. Ioannes Chrysost. eã restitui curauit, deq; hac re insignem habuit orationem illam de eleemosyna & collation. Rursum notat hic Chrys. aptè iuberi, vt hæc collecta fiat die Dominica; quia illo die Deus mundũ creauit Gen. 1. & per-

Vna sabbati, est prima dies hebdomadæ, puta Dominica 61.

Collecta solet fieri die Dominico.

& perditum recreauit, dũ Christus die Dominica resurrexit, & die Dominico misit Spiritum sanctum; vt memores tantæ misericordiæ acceptæ illo die, in alios quoque indigentes, nos ipsi misericordes & liberales simus.

Quare ineptè Magdeburgici *per vnam sabbati*, intelligunt sabbatum ipsum, quod nõ Christianorum, sed Iudæorum erat festum.

62. *Apostoli immutarunt sabbatum in Dominicum.* Hinc rursum patet, tempore Apostolorum mutatũ esse sabbatum in Dominicũ, idq; clarè significatur Apoc. 1. v. 10. *Fui*, inquit Ioannes, *in spiritu in die Dominica.* Hinc 2. sequitur, contra Nouantes seruandas esse traditiones etiam non scriptas; nec enim vsquam Scriptura iubet Dominicum seruari pro sabbato.

Seponat recondens quod ei benè placuerit.

S. Thomas & Caiet. putant quemq; fidelium domi seposuisse in Dominico die hanc collectam, vt non eodem die, sed postea eã daret in Ecclesia, tunc scilicet cùm esset mittenda ad pauperes Hierosolymitanos: verùm contrariũ docet praxis, vt dixi, qua ad altare, ipso die Dominico, fiunt oblationes; & Apostolus cũ addit: *vt non cùm venero tunc collectæ fiant*; vult ergo eas antè fieri, nimirum vt dixit, *vna Sabbati*, hoc est Dominica, vt scilicet ante cœnam & agapen quisq; apud se seponat, quod mox veniens in Ecclesiam ad cœnam offerat in eleemosynam & collectã. Nota pro *recondens* Græce est θησαυρίζων, id est, *thesaurizans*. Qui enim aliquid recondit & thesaurizat pauperibus, hic sibi ipsi thesaurum comparat & reponit in cælo.

Quod ei benè placuerit.

Ὅτι ἂν εὐοδῶται, id est, vt Vatablus; *quod ei prosperè à Deo obuenerit*, q. d. Offerat pro fortunis suis, pro prosperitate, quam à Deo accepit. Noster videtur legisse εὐδοκῇ, id est, *benè placuerit*. Sanè, vt vidimus cap. præcedenti, Græca multis in locis sunt corrupta.

Vers. 3. *Mittam gratiam*, eleemosynam, *vestram in Hierusalem.*

Notat Oecumen. non vocari hic eleemosynam, quæ reuera talis erat, quia miserum est nomen eleemosynæ, & indignũ sanctis qui eã accepturi erant; sed ciuiliùs vocari gratiam, benedictionem, communicationem.

Vers. 4. *Quòd si dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt.*

Hisce verbis Paulus Corinthios stimulat ad largiorem collectam, vt scilicet tantã faciant, quam, dignum sit, vt ipsemet perferat.

D

Vers. 8. *Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.*

Quia scilicet Ephesi erat celeberrimũ illud Dianæ templũ, ibiq; residebant Asiæ minoris Primarij. Vnde Ephesi habitabat Proconsul Asiæ, & vt Philostr. lib. 8. vitæ Apollonij testatur, plurimum Ephesi vigebat sapientia; itaq; maior ibi messis erat S. Paulo: quæ causa fuit, cur Ephesi morari & permanere statueret.

Vers. 9. *Ostium enim mihi apertum est magnum.*

Magna scilicet Ephesi mihi se aperit occasio, & aditus Euangelij seminandi, & conuertendi multos. ita Ambros.

Vers. 12. *Veniet autem* (ad vos ô Corinthij Apollo) *cùm ei vacuum*, id est, opportunum *fuerit*. ita Ambros.

Vers. 14. *Omnia vestra in charitate fiant.*

In charitate, non supernaturali, sed *in charita*-

A *te*, id est, syncero affectu & dilectione, qualem etiam pœnitẽtes, imò & infideles habere possunt. Ita aliqui: verùm hæc non est charitas, quam Scriptura & Paulus fidelibus cõmendat, sed tantùm amor naturalis, quem etiam habẽt Ethnici & pagani: sensus ergo propriè est, q. d. Paulus: O Corinthij non in contentione, non cum ambitione & schismate (vt dixi c. 2. & 14.) sed cum charitate Christiana, quæ virtus est diuina à Christo vobis infusa, omnia vestra facite. Est hoc partim præceptum, partim consilium, vt dixi c. 10. v. 31.

Obsecro autem vos fratres. Vers. 15. & 16.

Est hoc versu hyperbaton, quod sic cum Theoph. ordinandum est: *Obsecro vos fratres, vt subditi sitis Stephanæ, Fortunato, Achaico (& omni cooperanti & laboranti,) nostis enim domum*, id est,

B domos, puta familias *eorum; Quoniam* (quòd) *primitiæ sunt Achaiæ*, primi scilicet qui ex Achaia crediderunt Christo, *quique se suaque ordinauerunt & addixerunt ministerio sanctorum*, vt scilicet exerceant hospitalitatem in Christianos, egenos & peregrinos, maximè qui laborant in Euangelio. Nota τὸ *subditi sitis*, nimirum honorando eos, eorum monita & exempla sequendo. Rursum *cooperantes & laborantes* vocantur hic illi, qui viros iam dictos adiuuabant, eisque cooperabantur re in euangelica, & pro ea cum iis laborabant. 63.

Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici. Vers. 17.

In præsentia, quia scilicet hi viri vobis præsentes sunt, vt quod vobis deest in fide & do-

C ctrina Christiana, ipsi suppleant & doceãt, vosque in ea confirment. ita Anselm. 2. & aptiùs Theoph. *gaudeo in præsentia*, quia scilicet hi viri mihi Paulo præsentes sunt. Quoniam id quod vobis deerat circa meum ministerium, ipsi suppleuerunt, vt pro vobis mihi ministrarent, suisque opibus & facultatibus me remque Christianam iuuarent, & promouerent; hoc est enim quod subdit Paulus: *refecerunt enim meum spiritum*, & consequenter *vestrum* quoque: quia mea refectio, vestra quoque refectio & recreatio est. Putat Theoph. hos viros à Paulo Corinthiis tam impense commẽdari, eo quòd hi Corinthiorum schismata & vitia ad Paulum detulissent, vt eis nihil austerum vel triste ostendant, sed potiùs vt eos cognoscant, id est, ament, colant, honorent.

Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, (sit) anathema maran ata. Vers. 22.

64. *Quid anathema.* *Anathema* est res quæ cum execratione separatur, abiicitur, & destinatur ad extremũ exitium; quod in hominibus est æterna damnatio. Non sunt ergo verba excommunicantis, sed execrantis & denunciantis æternam damnationem, iis, qui Christum non amant, & infidelibus. Hoc enim est Hebræum חרם *cherem*, vt vertit Syrus, de quo dixi Rom. 9. v. 3. Anathemati proxima cẽsura erat catathema, quæ erat propriè eorum qui se damnatis coniungerent. Vnde Iustin. q. 121. *Anathema*, inquit, *dicitur id quod reconditum est, & secretum Deo, nec iam ad communem vsum sumitur*, (vt Hebræis cherem) *aut quod vitij culpæque causa à Deo abalienatum est. Catathema autem est assentiri iis qui anathematizant, id est, diris se deuouent.* *Quid catathema.*

Maran

Maran ata.

65. *Quid Maran ata.* Ita Romana, non enim vna est dictio *maranata* (vt pleraq; biblia hic malè legũt) sed duæ, *maran ata*, vt mox patebit.

Opinio Erasmi, Bezæ & Bullingeri. Quæres, quid sit *maran ata?* primò Erasmus, Beza, & Bullingerus, putant idẽ esse quod anathema, vt sicuti dicitur *abba pater*, ita è conuersio dicatur *anathema maran ata*, legendumque esse nõ *maran ata*, sed מחרם מותה *macharam mota*, vt sit idem quod Hebræum חרם *cherem*, id est, anathema, siue res addicta מותה *mota*, hoc est morti: sed hoc tortum est, & *Refellitur.* longe distat *macharam mota* à *maran ata*. Nam *maran ata* hic constanter legunt omnes Latini, Græci & Syrus.

Rursum patet linguarũ peritis *maran ata*, esse vocẽ Hebræosyriaca, esseq; illud ipsum quod habet hic Syrus interpres מרן *maran*, hoc est, Dominus noster, אתה *eta*, hoc est venit, vti passim omnes hic vertũt; quod purè Hebraicè diceretur מרנו אתא *morenu ata*, hoc est, magister vel Dominus noster venit: *more* enim Hebraicè magistrum & dominum significat, pro quo Chaldæi dicunt *mar*, Arabes *mir*: inde *mara* vel *maria* id est, domina; *mar* ergo idẽ est quod *Sar*, pro quo Arabes dicunt *Sir* (vnde Galli suum sir acceperunt) id est, dominus. Inde dicitur *Sara*, id est, domina. Sic etiamnũ Christiani S. Thomæ in India & Babylonia Prælatos suos & Episcopos Chaldæos vocant *mar*, vt mar Abraham, mar Ioseph, mar Simeon, id est, vt Galli dicunt, *Monsieur*, vel Sir Abraham, Sir Ioseph, Sir Simeon.

Maran ata idẽ est quod, Dominus noster venit.

C Dices, quid facit *maran ata*, id est, *Dominus noster venit*, ad rem & scopum Apostoli?

Cur hic addit Paulus Maran ata?

66. *Opinio Chrysostom.* Respondet Chrys. & Theoph. Paulũ hac voce vti, vt ex Christi ad nostrã carnem aduentu & charitate, nos ad omnem virtutis ingressum incitet, & vt *insinuet*, ait S. Hieron. *quod superfluũ sit odiis pertinacibus aduersus eũ velle contendere, quem venisse iam constet.* Vnde Græci legunt ἦλθεν, id est, *venit* in præterito. q. d. Ait Chrys. ratio cur anathema denunciem eis, qui nõ amãt Iesum, est quòd ipse iam venit, videlicet in humilitate ad saluandum, vt nulla possit esse eum non diligentibus excusatio. Christi enim aduentus & passio adeo amorem cõciliat, vt venia dignus non sit, qui eum nõ amauerit. Verùm hæc ratio frigidior videtur. Ergo nota: *Maran ata* esse Syrohebraicum, Hebræis vsitatũ, sicut Græ- D cis anathema, & sicut Hebræis vsitatum erat *Amen, Osanna, Alleluia*; quæ proinde apud Latinos manserunt. Vide S. Hieron. epist. 137. ad Marcellam, & S. August. epist. 178. Subiicit itaque

Opinio verior. Paulus post *anathema maran ata*, quia Hebræi quempiam condemnantes solebant id facere sub comminatione & contestatione præsentis diuini iudicij, vt patet Dan. 13. v. 55. & 59. Psal. 9. v. 20. q. d. *marã ata*, id est, Dominus noster venit, scilicet, vindex ad iudicium, aut potiùs *maran ata*, id est, veniat Dominus iudex, vt eum qui Christum non amat, anathemate feriat, damnet, & puniat.

67. *Est hic euphemismus.* Vbi aduerte, per euphemismũ, boni ominis A causa, solent Hebræi punitionem hanc tacere & subaudire. Sic dicũt iurando per execrationem: *hæc faciat mihi Deus & hæc addat*, non addẽtes nec exprimentes, quã pœnam, ignem, aut mortem sibi addi velint, sibiq; imprecentur, si iuramentũ violarint; idq; ex summa iuramẽti religione & reuerẽtia, atque ex sacro quodam horrore timentes, verentesq; ne execratio hæc vel nominata quoquo modo eos afflet & inuadat: sicuti apud nos qui excandescunt, dũ execrantur, vel grauem pœnam aut cladẽ alicui sibi amico imprecantur, solent mox addere, Deus hoc auertat, Deus prohibeat, Deus custodiat nos. Pari modo & hic cùm dicitur *maran ata*, hoc est, Dominus noster venit, siue veniat, supple & subaudi, ad iudicium, vt scilicet extremam & æternã cladem, & calamitatẽ in- B fidelibus Christique hostibus afferat & infligat. Est enim *maran ata*, sicut & *anathema*, vox execrantis & condẽnantis. vnde Ansel. *Si quis, inquit, non diligit Dominum Iesum, sicut ei non est vtilis aduentus eius, qui iam completus est, sic ad damnationẽ sit ei secundus, qui adhuc futurus est.* Huc pertinet & illa Titelmanni expositio: *sit anathema*, id est execratus, *maran ata*, id est in aduentu Domini, vel cùm Dominus veniet ad iudicium. Vnde & S. Clemẽs ita videtur interpretari *maran ata*, cùm huc alludẽs ita ait in fine Epist. 2. *Hæc frater Iacobe, de ore S. Petri iubẽtis audiui: si quis præcepta hæc integra non custodierit, sit anathema, vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Christi.* Quibus vltimis verbis quid aliud explicat, quàm Petri & Pauli *maran ata?*

68. *Maran ata est vox execrantis & condemnantis.*

C Alludit Paulus ad illud Malach. vlt. v. 6. *ne forte veniam, & percutiã terram anathemate*, & primitus ad prophetiã Enoch, quam citat Iudas v. 14. & 15. *Ecce, inquit, venit Dominus in sanctis millibus suis, facere iudiciũ contra omnes, & arguere omnes impios.* Simile anathema est apud Rabbinos השם אתא *hasschem ata*, & contractè שמתא, *scamata*, id est, Dominus venit. licet enim אתא *ata*, id est venit, sit præteritum, tamen hic accipitur pro optatiuo *veniat*. Hebræi enim sæpe commutant tempora, vt præteritum pro præsenti, vel futuro, aut optatiuo capiant. Ex hoc *marã ata* Hispani Christianoiudæos & Mauros, cùm à christianismo apostatarunt, & resilierunt ad suum iudaismũ vel mahometismum, vocãt Maranos, quasi anathemata. Ita ex diplo- D matibus antiquorũ regum docet Ioan. Mariana l. 7. historiæ Hispaniæ, & Baron. tomo 9. in fine anni Christi 775. Maranus ergo idem est quod κάθαρμα, & excommunicatus ob apostasiam, qui scilicet à christianismo recidit in iudaismum, vel mahometismum; errat ergo vulgus, quod dici putat, maranus, quasi Mauranus, id est Maurus vel Iudæus, qui abstinet porcinâ, quam vulgus Hispanorum inde vocat *marana*.

Alludit Paulus ad Malach. 4. v. 6.

69. *Maranus quis, & vnde dictus.*

Charitas mea, qua vos diligo. *cum omnibus vobis sit*, vt simili charitate syncera vicissim me & inuicem diligatis *in Christo*, & propter Christum. ita Ambrosius & Anselmus. Amen. *Vers. 24.*

COMMEN-

COMMENTARIVS IN EPISTOLAM SECVNDAM AD CORINTHIOS.

ARGVMENTVM.

1. ONSOLATVR Corinthios quos obiurgarat priori epistola, & fornicarium excommunicatum iam pœnitentem absoluit. Hinc agit de vera pœnitentia, de dignitate ministrorum noui Testamenti, de infidelium societate cauenda, de patiētia, de eleemosyna in pauperes Hierosolymitanos, de fuga pseudoapostolorum, qui Pauli æmuli, Corinthiis se insinuarant, Paulumque deprimebant, contra quos apologiam, se laudando, texit; ac demum nonnullis Corinthiorum necdum resipiscentibus apostolicam potestatem, & minas intentat. Adeoque tota fere epistola hæc, est apostolatus Pauli apologia & encomium.

Materia & obiectū huius epistolæ.

2. Scriptam Philippis in Macedonia; missam per Titum & Lucam, habent Græca, Syrus, & Latina Compl. in fine epistolæ: Baronius tamen scriptam A vult Nicopoli anno Christi 58. cùm scilicet Apostolus Epheso, vbi primam scripsit epistolam, post tumultum Demetrij, cedere coactus, relicto Ephesi Episcopo Timotheo, venit Troadem, vt hic ait cap. 2. vbi non inueniens Titum, perrexit in Macedoniam, ex Macedonia perrexit in Græciam, mari scilicet Ægeo Cycladas adnauigans attigit Cretam, vbi Titum reliquit, ad Titum 1. v. 5. Inde tandem in Græciam Nicopolim, vbi scilicet statuerat hyemare & quiescere, deuenit, ad Tit. 3. v. 12. Ita Baron. tomo 1. pag. 575. estque probabile ibidem in quiete & otio hanc epistolam scripsisse: nil tamen certi hic dici potest; potuit enim Apostolus per Asiam cursitans ire & redire Philippos, ibique hærere tantisper dum hanc scriberet epistolam: nec enim omnes Apostoli moras, cursus, & recursus narrat Lucas, Actorum 20.

Vbi scripta fuerit hæc epistola.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, ostendit Paulus, ex quantis in Asia tribulationibus eripuerit eum Dominus, vt & ipse alios consolaretur.

Secundò, v. 12. insinuat se Corinthiis, declarando cordis sui & doctrinæ sinceritatem.

Tertiò, v. 17. amolitur à se leuitatis & inconstantiæ notam: quòd ad eos, vti promiserat, non venerit: simulque asserit firmam & constantem esse suæ prædicationis veritatem.

1. AVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in vniuersa Achaia.
2. Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.
3. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis,
4. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: vt possimus & ipsi

 consolari

consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo.

5. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra.

6. Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute, siue consolamur pro vestra consolatione, siue exhortamur pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur:

7. vt spes nostra firma sit pro vobis: scientes quòd sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis.

8. Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere.

9. Sed ipsi in nobismetipsis responsũ mortis habuimus, vt nõ simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos:

10. qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet,

11. adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis: vt ex multorum personis, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.

12. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis & sinceritate Dei: & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo: abundantius autem ad vos.

13. Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis. Spero autem quòd vsque in finem cognoscetis,

14. sicut & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi.

15. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt secundam gratiam haberetis:

16. & per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17. Cùm ergo hoc voluissem, nunquid leuitate vsus sum? Aut quæ cogito, secundùm carnem cogito, vt sit apud me EST, & NON?

18. Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo EST & NON.

19. Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & per Siluanum, & Timotheum, non fuit EST & NON, sed EST in illo fuit.

20. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST: ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.

21. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus.

22. qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

23. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni vltrà Corinthum: non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri: nam fide statis.

COM-

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Timotheus frater.*

FRater, id est, coapostolus, vti Papa Episcopos, Episcopus Canonicos, Abbas Monachos fratres vocant.

Vers. 3. *Pater misericordiarum.*

Misericordissimus, Hebraismus, de quo dixi Rom. 15. v. 5.

Docte & piè S. Bernard. ser. 5. de natali Domini:
4. *Deus cur dicatur Pater misericordiarum & non iudiciorum.* *Rectè,* inquit, *non Pater iudiciorum, vel vltionum dicitur, sed Pater misericordiarum: non modò quòd pater videatur misereri potius, quàm indignari, & quemadmodum pater filiorum miseretur timentium se: sed eo magis quòd miserendi causam & originem sumat ex proprio; iudicandi, vel vlciscendi, magis ex nostro (ex nostris scilicet peccatis.) Sed si propter hoc Pater misericordiarum, quare Pater misericordiarum? Apostolus nobis in vno verbo, in filio vno ipsam quoque duplicem misericordiam commendat, Patrem dicens, non vnius tantùm misericordiæ, sed misericordiarum, & Deum non vnius, sed totius consolationis; qui consolatur nos non modò in hac vel illa, sed in omni tribulatione. Misericordia Domini multa, ait quidam: quia videlicet multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus. Vnus est Dei Filius, vnum Verbum, sed miseria nostra multiplex non modò magnã misericordiam, sed multitudinẽ quærit miserationũ. Fortè tamen propter substantiam duplicẽ, qua subsistit humana conditio, cùm sit vtraque tam misera, non incongruè duplex hominum dicatur esse miseria, licet sit multiplex in vtraque. Siquidem corporis & cordis nostri tribulationes multiplicatæ sunt: sed ab vtrisque necessitatibus eruit, qui totum hominem saluum facit.* Vbi aduerte S. Bernard. videtur τὸ *Pater misericordiarum* appropriare Filio, & rectè, sed non ad mentem Apostoli. Apostolus enim illud tribuit Deo Patri. ait enim: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum,* &c. Pater ergo Christi est Pater misericordiarum. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra.

Vers. 5. *Passiones Christi*

Vocat 1. quas pro Christo patimur. ita Ambrosius. 2. *Christi,* id est, quales passus est Christus.
5. *Passiones Christi triplices.* 3. *Christi,* id est, quas vt suas reputat Christus, dicens: *Quodcumque feceritis vni ex minimis istis, mihi fecistis;* & Saulo Act. 9. *Quid me persequeris?* ita Oecum. sic Christus patitur in membris suis. Theoph. addit dici hic *abundant,* quia Christus plura in membris, quàm in seipso passus est. Extensiuè hoc verum est, non intensiuè. Sic in Laurentio ignem passus est Christus, in Stephano lapides, in Ignatio bestias; Christi enim passio & dolor his omnibus fuit maior in se, & intensior. Sensus ergo est. q. d. Theophylact. Ne despondeas animum, quisquis pateris afflictiones & mala, quia quantùm exuberant mala, tantùm exuberant consolationes.
6. *Consolationes diuinæ maiores semper sunt passionibus.* Vbi nota 1. cum Theoph. non dici, Æquatur consolatio passionibus, sed exuberat, & longe maior est consolatio ipsis afflictionibus, A vt qui affligitur, eas patienter, imò lubenter & hilariter ferat, iis gaudeat & dominetur. 2. id habent passiones Christi, vt pro earum mensura det Christus & mẽsuram consolationum, vt quantùm crescit passio, tantùm crescat & consolatio. Econtra passiones mundi sunt fel sine melle, & quantùm illæ crescunt, tantùm crescunt & desolationes, mœrores, angores. 3. Hinc sequitur, quòd non fugienda, sed ambienda sit crux & passio, (vtpote tot diuinis consolationibus & gaudiis condita) cum S. Andrea, Ignatio, Xauerio, qui quotidie orabat pro cruce, nec vlla liberari volebat, nisi Deus illi grauiorem immitteret.

Siue autem tribulamur, pro vestra exhortatione.

q. d. Tribulationes patimur, vt vos consolemur & saluemus, & vt patientia nostra, spe in Deum, eiusq́ue consolatione vos animemus, ad afflictiones nobiscum pro fide fortiter ferendas. ita Ambros. Vide Chrys. in moral. homiliæ 1. de spe & fortitudine in tentationibus B seruanda.

Quæ (scilicet salus, quasi finis exoptatus) *operatur tolerantiam.* Vers. 6.

Sic Græce etiam Erasmus legit: Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ, quæ operatur in tolerantia, vel, Hebraismo, tolerantiam, vt sit, ב, bet contactus. Alij passim legunt: Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ, id est, vt Theoph. quæ, scilicet salus, efficitur in tolerantia. Ambrosius, per patientiam; meritoriè scilicet, ac proinde efficit tolerantiam in genere causæ finalis, efficiens enim & finis inuicem sibi sunt causæ: sic ergo salus quasi finis imperat, & operatur patientiam, & vicissim patientia quasi efficiens operatur salutem. Adde: ἐνεργεῖσθαι, licet terminatione sit passiuum, significatione tamen, quasi verbum medium, sæpe est actiuum, vt patet 1. ad Thess. 2. v. 13. ad Gal. 5. v. 6. & sic cum Vatablo optimè vertit noster: *Quæ operatur in tolerantia,* id est, *tolerantiam.* C Sic enim Hebræi loquuntur: Tango in baculo, id est, tango baculum. Sensus ergo est, *Quæ,* scilicet tum exhortatio, tum salus, *operatur tolerantiam.* q. d. Exhortatio nostra excitat & animat vos ad spem salutis, vt propter eam nobiscum pro fide Christi aduersa quæq; fortiter toleretis. Exhortatio ergo operatur tolerantiam effectiuè ad eam excitando. Salus verò inde sperata operatur tolerantiam obiectiuè, perinde ac intentio finis operatur amplexum & executionem mediorum. 7. *Salus æterna operatur in nobis tolerantiam in genere causæ finalis.*

Quæ (tribulatio) *facta est in Asia.* Vers. 8.

Epheli à Demetrio argentario Dianæ, qui seditionem populi contra Paulum excitauit, qua pene oppressus fuit Paulus, Act. 19. v. 28. Ita S. Thom. & alij passim, vnico excepto Caietano, qui putat huius tribulationis nusquam alibi in Scriptura fieri mentionem. 8. *De qua tribulatione hic loquatur Paulus.*

Supra modum grauati sumus, supra virtutem.

Hoc est, supra vires naturæ & corporis, non gratiæ & animi; nam ope gratiæ, inuicto

animo tribulationem hanc Paulus pertulit & superauit. *Fidelis enim Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis* (per vires & auxilium non naturæ, sed gratiæ) inquit ipse 1. ad Cor. 10. v. 13. Adde: non dicit tentatio, sed grauamen siue afflictio fuit supra virtutem, quia hæc corpus obruit & extinguit, licet animus seruet patientiam, & patientia tentationem vincat.

Ita vt tæderet nos etiam viuere.

Tæderet, per se scilicet seu naturaliter, ita vt natura maluisset mori, quàm tantas afflictiones pati; non autem tædebat spectando charitatem & gratiam Dei, qua fortissimè & libentissimè ad Dei obsequium quasuis afflictiones tolerabat Paulus. Tale tædium fuit in pluribus

9. *Tædium vitæ fuit in aliquibus Sanctis.*

Sanctis, vti S. Iob cap. 10. v. 1. *Tædet*, inquit, *animam meam vitæ meæ.* Et Elia in persecutione Iezabelis 3. Reg. 19. v. 4. vti sic orat: *Sufficit mihi Domine, tolle animam meam: neque enim melior sum quàm patres mei.* Græcum ἐξαπορηθῆναι significat tædere, significat & anxium ac perplexum esse. Hinc Chrysost. vertit: *Vt dubitaremus.* Vatablus: *Vt de vita desperaremus.* Vnde sequitur: *In nobis ipsis responsum mortis habuimus.*

Nota pro *nos*, Græcè est ὑμᾶς, vos. sic & v. 11. facilè ex ἡμᾶς corruptum ὑμᾶς: nam sensus exigit Nos, non Vos; Græcus enim textus multis in locis corruptus est, vt alibi ostendi.

Vers. 9. *Sed*, ἀλλὰ, id est, *sed*, ponitur pro ἀλλὰ καὶ, id est, quin etiam, *ipsi in nobismetipsis responsum habuimus.*

Vt natura & animus aliud nihil præsagiret & expectaret, quàm mortem; mihique de vitæ statu cogitanti responderet mihi mens & cogitatio mea, esse (ni Deus mirè succurreret) moriendum. Ita Ambros. & Theoph.

10. *Per responsum mortis tria hæc possunt intelligi.*

Græcè est ἀπόκριμα, quod 1. responsum significat. 2. Photius accipit pro crisi medicorum. quasi dicat: Adeò afflicti fuimus vt à natura & ab aliorum opinione, à viris, inquam, rerum peritis, quasi à medicis ex morbi & afflictionis crisi desperatæ vitæ iudicati simus. 3. ἀπόκριμα potest capi pro κρῖμα, id est, sententia damnationis. quasi dicat: Damnationis sententiam visi sumus accepisse, tanquam essemus à iudice damnati & destinati ad certam mortem. Ita Syrus.

Vers. 10. *Qui* (Deus) *de tantis periculis nos eripuit.*

Græcè ex τηλικούτου θανάτου, ex tali tantaque morte, id est, mortis periculis tam patentibus & euidentibus. ita Theophyl. Ambros. legit: *De tantis mortibus.*

Est Hebraismus. Hebræi מות *mauet*, id est, mortem vocant ingentia discrimina, vehementissimas afflictiones, luctas, & agones morti proximos, ipsamque mortem iamiam affore denunciantes. Ita Chrysostomus. Sic Psal. 17. v. 5. & 6. *Circumdederunt me dolores mortis & inferni, præoccupauerunt me laquei mortis.* Et Paulus 2. Corinth. 11. v. 23. ait se fuisse in mortibus (id est, mortis periculis) frequenter.

11. *Ingentia pericula Hebræi vocant mortem.*

Vers. 11. *Vt ex multarum personis facierum.*

Ita legunt multa Biblia. Primasius verò ita legit: *Vt ex multarum comitatu personarum* (videlicet infantium, iuuenũ, senum) *pro eo quòd vobis*

A *donati sumus, Domino gratiæ referantur.* sed corrige cum Rom. & Græc. *Vt ex multorum personis*, vel vt Græcè, ἐκ πολλῶν προσώπων, ex multis personis, id est, vt multæ personæ gratias agant Deo pro dono in nos collato. Græcè enim πρόσωπον & faciem & personam significat; hic magis personam. Ambros. legit: Ex multorum facie, id est: vt multæ facies & ora multa Deo gratias agant. quasi dicat, Vt per multos in magna hominum frequentia publicæ agantur gratiæ Deo pro liberato & recepto Paulo communi omnium parente & Apostolo.

Eius quæ in nobis est donationis.

Refer ad (*gratiæ agantur*) scilicet *donationis*, id est, vt Vatablus, pro dono in nos collato
B gratiæ agantur per multos pro nobis. Sicut enim sunt creationis, redemptionis, iustificationis, educationis, promotionis, & quorumlibet beneficiorum gratiæ, quæ pro quolibet beneficio benefactori ex gratitudine sunt debitæ: ita & donationis sunt gratiæ, quæ pro donatione, siue dono liberationis, vel cuiuslibet rei alterius donanti agendæ & referendæ sunt.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. *Vers. 12.*

Vocula *nam* dat causam præcedentium, cur scilicet Corinthij pro Pauli liberatione Deo gratias agere, pro eoque orare debeant. Causa hæc est, quòd Paulus sit eorum Apostolus, qui sincere, magnaque gratia & efficacia eis euangelizauit, eosque conuertit: atque hu-
C ius rei conscientiam tum suam, tum ipsorummet in testem vocat.

Nota hic quanta sit vis & quies bonæ conscientiæ. *Nullum theatrum*, inquit Cicero in Tusculana, *virtuti conscientia maius est.* & Iuuenalis Satyra 13.

12. *Quanta vis & quies bonæ conscientiæ.*

Hæc est summa boni mens, quæ sibi conscia recti est.

Atque S. Augustinus libro contra Secundinum Manichæum cap. 1. tomo 6. *Senti*, inquit, *de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset.* Vide de hac re plura 1. Tim. 1. versu 5.

Non in sapientia carnali.

Non humana philosophia aut eloquentia prædicaui, sed gratia, zelo, efficacia, ac spiritu diuino.

Gloria vestra sumus, sicut & vos nostra. *Vers. 14.*

Id est, materia & obiectum gloriæ vestræ su-
D mus, sicut vos nostræ estis; vt scilicet gloriemini nobis magistris, & nos gloriemur vobis tam bonis & morigeris discipulis, quod maximè patebit *in die Domini*, id est, in die iudicij, quo Dominus iudicium exercebit in omnes.

Volui venire ad vos vt secundam gratiam haberetis. *Vers. 15.*

Vocat *secundam gratiam* duplex beneficium & geminatum, vnum per priorem epistolam, secundum per suum ad eos aduentum & præsentiam. ita Theophylact. vel prima gratia est primus Pauli aduentus Corinthum, quo eos conuertit: secunda gratia est secundus eius aduentus Corinthum ad eos in fide & gratia confirmandos.

13. *Duplex gratia à Paulo Corinthiis præstita epistola & aduentu.*

Verſ. 16. *Et per vos tranſire in Macedoniam.*
Scilicet obiter, vt iterum ex Macedonia venirem ad vos diutiùs vobiſcum manſurus, & omnia viſitaturus. & hoc eſt quod ait 1. epiſt. c. 16. v. 5. ſe venturum ad eos poſtquam Macedoniam pertranſiſſet, ſcilicet venturum vt apud eos moraretur: hic verò vlteriùs addit ſe etiam in tranſitu ad Macedoniam voluiſſe eos ſalutare. ita Græci. Aliter Lyranus & D. Thomas hæc loca conciliant, ſed nō ſatis probabiliter. Vide quales gyros, curſus, & recurſus (quos Lucas in Actis tacet) Euangelij cauſa ſolitus ſit facere Apoſtolus, vt dixi in argumento epiſtolæ.

14. *Peregrinationes Pauli à Luca omiſſa.*

Verſ. 17. *Cùm ergo hoc* (venire ſcilicet ad vos) *voluiſſem* (nec tamē id præſtiterim) *nunquid leuitate vſus ſum?*
Pro *leuitate* Græcè eſt ἐλαφρία, quæ ab ἔλαφος, id eſt, ceruus, deducitur. Nota eſt enim ceruorum leuitas & mobilitas, æquè ac ſerpentis aſtutia, columbæ ſimplicitas, aſini tarditas, elephantis grauitas.

Aut quæ cogito, quæ delibero, ſtatuo (Græcè enim eſt ἃ βουλεύομαι) *ſecundum carnem cogito.*
Id eſt, ſtatuo, humana prudentia & leuitate, quæ ob carnis commoda, lucra, perſonas nobiliores, imò ob ſolam naturæ & ingenij mobilitatem, mutabilitatem, & inconſtantiam facilè conſilia mutat. ita Ambr.

Vt ſit apud me EST *&* NON.
Vt in promiſſis inſtabilis ſim & vanus, vt modò affirmem me ad vos venturum, modò reuocem, & negem, vti pueri facere ſolent. ita Anſelm. ναὶ affirmantis, οὐ negantis eſt.

Verſ. 18. *Fidelis Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo* EST *&* NON.
Quaſi dicat, Deum veracem teſtor, vel nouit Deus, qui fidelis & verax eſt teſtis, me vos dicendo non fefelliſſe, ac proinde nec iam non veniendo ad vos, vti ſtatueram, fallere voluiſſe. Nota: Concionatori leuitas morum & inconſtantia cauenda, ne ex ea populus fidei & veritatis, quam prædicat, inconſtantiam inferat & redarguat.

15. *Leuitas & inconſtantia concionatori cauenda.*

Non eſt in illo, ſermone qui præceſſit, EST *&* NON.
Id eſt, affirmatio & negatio, vt ſcilicet mutem, & quod promiſi, negem.

Verſ. 19. *Dei enim Filius.*
Quaſi dicat, Doctrina & prædicatio mea de Chriſto Dei Filio. vide can. 37. *non fuit* EST *&* NON, id eſt varia, inconſtans, & ſibi cōtraria.

Sed EST *in illo fuit.*
Quaſi dicat: Fuit conſtans aſſeueratio: quia idem ſemper de Chriſto affirmaui & docui.

Verſ. 20. *Quotquot enim promiſſiones*, in veteri Teſtamento de Meſſia ſunt, *in illo* EST.
In Chriſto conſtantes & veraces fuere, in eoque planè impletæ ſunt.
Nota Apoſtolum pro *Eſt, eſt; Non, non;* vſum paronomaſia Hebræa לא, כן, כן, לא *ken, ken, en, en;* vel *co, co, lo, lo*, & ſic habet Euangelium Hebræum nunc Matth. 5. v. 37. quod noſter Interpres vertit: *Sit ſermo veſter Eſt, eſt, Non, non. Ken* autem, cui reſpondet Græcum ναὶ, & Latinum *Eſt*, ſignificat 1. ſic, etiam. 2. rectum, verum. Itaque triplex eſt eius vſus. 1. notat conſtantem aſſeuerationem, vti hic paſſim v. 17. 18. 19. opponiturque inconſtantiæ & fallaciæ. 2. notat veritatem, ſeu id quod res eſt, opponiturque falſitati. Ita hoc v. 20. 3. notat ſimplicem affirmationem, opponiturque iuramento. Ita capitur Matth. 3. v. 37. *Sit ſermo veſter, Eſt, eſt, Non, non. quod autem his abundantius eſt,* (iuramentum ſcilicet) *à malo eſt.* Sic & Iacobi 5. v. 12. Rurſum nota: *eſt*, ſignificat affirmationem, quia *eſt*, affirmatum in enunciatione facit & ſignificat eam eſſe affirmā tem; vt enim ſit propoſitio negans, debet *eſt* copula propoſitionis negari. 2. *eſt* ſignificat veritatem, ſcilicet id quod res eſt, reique conſtantiam.

16. *Triplex vſus verbi* EST.

Ideoque Amen, ſupple, dicimus.
Id eſt, cōfirmamus, & veras illas fuiſſe declaramus. Amen enim Hebræis vox eſt confirmantis. ita Chryſ. & Ambr. de Amen dixi epiſt. 1. c. 14. v. 16.

Quibus adde Amen communiter eſſe aduerbium, & ſignificare verè, firmiter, fideliter, ſtabiliter: ſubinde tamen eſſe nomen, vt ſit idem quod veritas, firmitas, fidelitas, ſtabilitas. Sic accipitur Iſaiæ 65. v. 6. *Iurabit in Deo amen*, id eſt, veritatis, puta, in Deo vero; hoc enim exigit Hebræum regimen genitiui באלהי אמן, *beloheamen*, id eſt, in Deo veritatis. q. d. Tempore Chriſti, gētilis quiſque non iurabit per Iouem & Deos falſos, vti ſolebat, ſed iam Chriſtianus effectus iurabit per Deum verum, per Chriſtum Chriſtique Euangelia. Sic, Deum amen, Septuaginta vertunt, Deum verum, Ieremiæ 11. v. 6. Sic Iſaias cap. 25. v. 1. vocat cogitationes Dei fideles amen. quaſi dicat, Cogitationes, quæ ſunt amē, hoc eſt ipſa veritas & firmitas, id eſt, veriſſimæ & firmiſſimæ. Sic Chriſtus vocatur Amen Apoc. 3. v. 14. *Hæc dicit Amen* (Græcè ὁ ἀμὴν, *qui eſt amen,* id eſt, ſtabilis, conſtans, verus, ipſaque ſtabilitas, conſtantia, veritas) *teſtis fidelis & verus, qui eſt principium creaturæ Dei.* Sic Apoc. 7. v. 12. Angeli laudantes exclamant Deo: *Amen* (id eſt veritas) *benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro* (ſit) *in ſæcula ſæculorum, Amen*, id eſt, Verè ita ſit & fiat; hic enim vltimum amen eſt aduerbium, cùm paulò antè fuerit nomen. Sic & hic accipitur: *Per ipſum* (Chriſtum) *Amen*, id eſt, (id eſt, veritatem, fidelitatem, conſtantiam) *Deo*, ſupple damus & tribuimus dicentes: Omnia quæ Deus de Chriſto promiſit, ſunt Amen, id eſt, veriſſima, & veriſſimè à Deo impleta.

17. *Vocis Amen ſignificatio, officium, & vſus.*

Ad gloriam noſtram.
Noſter vertit ἡμῶν, iam legunt δι' ἡμῶν, per nos; Amen, ſcilicet dicitur Deo ad gloriam, non noſtram, ſed Dei.

Verſ. 21. *Qui autem confirmat nos.*
Putant aliqui hic eſſe ellipſim & ſupplendum eſſe: ipſe (ſcilicet Deus qui nos confirmat) impediuit executionem promiſſionis meæ, ſcilicet aduentum meum ad vos. Longè meliùs alij hoc referunt ad id quod proximè præceſſit: q. d. Per Chriſtū impletæ ſunt promiſſiones Dei. Qui autem ſua poteſtate & imperio eas adimplet & præſtat, eſt Deus ipſe. Deus enim ſicut promiſit, ita reipſa nos con-

firmat vngit & signat in Christo. Possent tertiò non malè hæc referri ad id quod dixit v. 18. *Sermo noster non fuit Est & Non, sed Est in illo fuit.* quasi dicat: Ego in sermone & prædicatione æquè ac promissis meis non sum variabilis & inconstans. Deus autem est is qui hanc constantiam mihi præstat, ne quis putet me illam meis viribus & fortitudini arroganter asscribere; cùm illam non à me, sed à Deo me habere profitear. Sicut enim Deus est in se & promissis suis *est*, id est, stabilis perstat, firmus & immutabilis; ita & nos confirmat, vt simus in fide & promissis firmi & stabiles.

Vers. 22. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.*

Signauit.

18. *Fides specialis Caluinistica delira & mendax.*

Hoc signaculum siue sigillum, ait Caluinus, est fides specialis & diuina, qua quisque certò scit & credit se esse prædestinatum: sed hoc sigillum incertum est & fallax, & hæc fides mendax est, & stulta præsumptio. Nam Apostolus qui maximam habebat fidem, reprobari timet 1. Corinth. 9. v. 27. non ergo fide diuina credebat certò se esse prædestinatum. Vnde & passim inculcat, vt omnes fideles & sancti sollicitè, cum metu & tremore suam salutem operentur: adimit ergo eis salutis suæ fidem & certitudinem.

Adde: nemo certus est talem se fidem diuinam habere, & semper habiturum: imò multi à fide etiam hac Caluini defecerunt, qui antequam de.icerent putabant, & credebant cum Caluino se esse prædestinatos. Dico ergo, *signauit*, id est, confirmauit quasi sigillo impresso promissiones suas Deus, dādo iuxta eas pignus futuræ hæreditatis, scilicet gratiam, qua nos vnxit & signauit in filios Dei, discreuitque à filiis diaboli. ita Chrysost. Theodor. Oecumenius: quod sigillum Deo omnino certum est & notum, nobis tantùm probabile ex coniecturis. Sic ergo confirmatio hæc, vnctio, & signatio fit per vnam eandemque gratiam. ita enim Ephes. 1. v. 13. ait nos esse signatos Spiritu sancto quasi pignore.

19. *Quinā dicantur secūdū Apostolum signati à Deo.*

Secundò, accipi potest hic locus de Baptismo. nam primò in Baptismo vnxit nos Deus oleo gratiæ suæ, 2. dedit pignus spiritus, testimonium scilicet bonæ conscientiæ. 3. signauit nos charactere baptismi. Vide Bellarminum lib. 2. de effectu Sacramentorum c. 20. Huc refertur expositio Theophylacti & Chrysost. *Vnxit*, ait, *nos, & signauit in Reges, Prophetas, & sacerdotes.* Vide Chrysost. in morali hic homiliæ tertiæ, quomodo Christiani, qui cupiditatibus suis imperant, sint Reges à Deo vncti.

20. *Sacramentū cōfirmationis hic respicit Paulus.*

Tertiò, & maximè appositè dici potest respicere hic Paulum ad Sacramentum confirmationis, quod statim à Baptismo omnes fideles olim suscipiebant ad se roborandum contra persecutiones; ait enim: *Confirmauit nos, dedit pignus spiritus, vnxit, signauit*, quæ singula distinguit Apostolus: hæc autem alibi, quàm in Sacramento confirmationis, distingui non possunt.

Sacramenti cōfirmationis quatuor effectus & fructus.

Hisce ergo verbis Sacramenti confirmationis quatuor significat effectus. Primus est fidei, qua firmamur in Christo. quasi dicat: Ideo vt dixi, versu 18. & 19. fides & prædicatio nostra de Christo firma est & constans, quia in ea per Sacramentum confirmationis roborauit nos & confirmauit Deus in Christo, id est, per Christum & Christi merita. Secundus affectus est charitatis, & gratiæ qua copiosè vngimur quasi chrismate spirituali. Hinc Grecè pro *vnxit*, est χρίσας. vnde deducitur Chrisma, Christus, & Christiani, id est, vncti. Tertius fructus est pignus spiritus, quod est testimonium bonæ conscientiæ, suggestum à Spiritu sancto, quodque est quasi arrha futuræ gloriæ à Spiritu sancto promissæ & dandæ. Quomodo Spiritus sanctus dicatur pignus, vel vt Græcè est arrha, dicam Ephes. 1. v. 14. Quartus fructus est: *signauit*, Græce σφραγισάμενος, id est, sigillauit, scilicet signo ac sigillo crucis in fronte, & in anima charactere, quo nos obsignauit quasi seruos, imò quasi milites & duces suos. ita Ambros. libro de his qui mysteriis initiantur, cap. 7. & Suarez 3. parte, quæst. 63. art. 1. & 4.

Vers. 23. *Testem Deum inuoco in animam meam.*

Ergo licet Christiano iurare, ait Aug. quæst. 5. inter 83. Iurat enim hic Apostolus, idque iuramento execratorio. q. d. Si mentior, Deus vindex puniat & damnet animam meam.

Quod parcens vobis, non veni vltrà Corinthum.

Ne scilicet vti cogerer auctoritate Apostolica contra vitia, & delinquentes in vobis; sed parcens vobis abstinui, ne cum correctione ad vos veniens, vos contristarem. ita Anselm. & patet c. 2. v. 1.

Hic Paulus assignat veram causam mutatæ suæ promissionis, siue propositi veniendi Corinthum, fuisse scilicet ipsosmet Corinthios, qui à vitiis suis, de quibus priori epistola eos admonuerat, necdum plane abstinentes, merebantur acriùs redargui & puniri: sed Apostolus humaniter cum eis agens, hac tantùm absentia sua tacitè, atque per hanc epistolam apertè voluit eos officij sui denuo admonere, itaque leniter castigare & emendare. Discant Prælati non importunè semper carpere & increpare suorum vitia, ne subditi obsurdescant & callum obducant. Adde, quorundam præsertim honestorum & verecundorum vitia meliùs emendari, si patientia & dissimulatione quodam indicio tantùm notentur, quàm si aperta reprehensione aut punitione perstringantur & vindicentur: vt docet S. Gregor. 3. p. past. c. 8. & 9.

21. *Quomodo Prælati in reprehensione vitiorum se gerere debeant.*

Vltrà.

Post primam scilicet vicem aut epistolam.

Non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri.

Est figura, quæ ab oratoribus correctio dicitur, qua emollit suæ correptionis potestatem iam dictam. quasi dicat: Dixi me parcere vobis, nolle me vos punire, vt ita submoniti sponte vos ipsi corrigatis; id dixi, non quasi imperiosi simus, & quiduis pro arbitratu in religione statuamus, sed vt vos emendemus: itaque correcti gaudeatis & hic & in cælo. Correptio ergo hæc non tam correptio est quàm procuratio, & promotio gaudij vestri. ita Anselmus.

Nam

Nam fide statis.
Quæ per dilectionem operatur, non per Dominum cogitur, inquit Anselmus. quasi dicat, In fide vestra non habeo quod corrigam. sed tantùm in moribus, quos quia fideles estis, non imperiosè redarguam, sed leni monitione hac epistola reformabo, vt leniter emendati mecum vnà omnes gaudeatis: quia enim verè fideles estis, hinc non dubito vos statim meis monitis obsequentes fore.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò, asserit se ad eos non venisse, ne tam sibi quàm illis esset occasio tristitiæ. 22.
Secundò, v. 6. hortatur vt fornicarium à se excommunicatum epist. 1. c. 5. iam pœnitentem in gratiam recipiant, eumq; v. 10. ab excommunicatione & pœnitentia absoluit.
Tertiò, v. 14. docet se vbique bonum Christi odorem spargere, eumq; bonis & fidelibus esse ad vitam, malis & incredulis ad mortem.

1. Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.

2. Si enim ego contristo vos: & quis est, qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?

3. Et hoc ipsum scripsi vobis, vt non cùm venero tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est.

4. Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non vt contristemini: sed vt sciatis, quam charitatem habeam abundantiùs in vobis.

5. Si quis autem contristauit, non me contristauit: sed ex parte, vt non onerem omnes vos.

6. Sufficit illi, qui eiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus:

7. ita vt econtrario magis donetis, & consolemini, ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.

8. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem.

9. Ideo enim & scripsi, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.

10. Cui autem aliquid donâstis, & ego: nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos in persona Christi.

11. Vt non circumueniamur à Satana: non enim ignoramus cogitationes eius.

12. Cùm venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino,

13. non habui requiem spiritui meo, eo quòd non inuenerim Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.

14. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco:

15. quia Christi bonus odor sumus Deo in iis, qui salui fiunt, & in iis, qui pereunt:

16. aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus?

17. Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

COMMENTARIVS.

Statui autem hoc ipsum.

Vers. 1. 23. Scilicet non venire ad vos, & parcere vobis vestrisque delictis, vt dixi c. 1. v. 22.

Si enim ego contristo vos.

Hoc est: Etsi contristaui vos per epistolam primam obiurgatricem, tamen iam lætificor vobiscum in fornicarij, & vestra pœnitentia & tristitia. Nota τὸ *Si enim*, non causale est, sed διηγητικὸν & explicatiuum.

Et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me.

q. d. Maximè me lætificatis, qui ad meam obiurgationem dolet & pœnitet, scilicet incæstuosus ille fornicarius, quem excommunicaui epistola 1. c. 5. ita Ambr.

Vers. 3. *Vt non cùm venero, tristitiam super tristitiam habeam.*

q. d. Volui per epistolam præmissam vos obiurgare & corripere, ne coram vobis cogerer obiurgare, quod mihi valde triste foret.

Confidens in omnibus vobis.

Omnino confisus sum fore, vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis, quia mea gaudia existimatis vobis esse communia, & consequenter dolores meos æstimatis esse vestros, vt quod mihi displicet, & vobis displiceat. Hæc omnia eò spectant, vt interim Corinthij se præparent ad Pauli aduentum, seque emendent, ne si videat eos necdum emendatos, tristetur plurimum.

Quam charitatem habeam in vobis.

Vers. 4. εἰς ὑμᾶς, erga vos.

Non me.

Vers. 5. Scilicet solùm contristauit fornicarius, de quo epist. 1. c. 5.

Sed ex parte.

Quia mecum multos alios bonos contristauit, ait Anselmus, qui eum excommunicatum à me, è cœtu suo cum obiurgatione eiecerunt.

Vt non onerem omnes vos.

Hac infamia & suspicione, quasi purè non esse multos qui doleant propter illum incæstum. Priori enim epistola c. 5. v. 2. videbatur omnes culpasse, quasi consentientes vel dissimulantes illum incæstum, *Et vos, ait, inflati estis, & non magis luctum habuistis.*

Sufficit illi obiurgatio.

Vers. 6. Hæc illa publica scilicet separatio & confusio, qua à tota Ecclesia eiectus est incæstuosus. Hinc patet eum post excommunicationem pœnituisse. Vnde laxat & absoluit eum Apostolus hic.

Ita vt magis donetis.

Hoc est, condonetis illi incæstuoso longiorem hanc suam pœnitentiam canonicam;

A eum ad communionem vestram admittendo, & moras diuturnioris pœnæ relaxando; de quo plura v. 10.

Vt confirmetis in illum charitatem.

Vers. 8. Id est, vt publico Ecclesiæ consensu declaretis vos denuo illum pro fratre complecti; Græcè enim pro *confirmetis*, est κυρῶσαι, id est, vt ratum faciatis & decernatis quasi publicis Ecclesiæ comitiis illius restitutionem; κυρία enim sunt comitia, & stati iudiciorum dies. ita Erasmus & Budæus.

Ideo enim & scripsi.

Vers. 9. Scilicet hanc epistolam, vt confirmetis in illum charitatem, vt præcessit.

B *Vt cognoscam experimentum.*

Vt habeam obedientiæ vestræ experimentum.

Cui autem aliquid donastis.

Vers. 10. Cui gratiam & remissionem fieri per Titum rogastis, *& ego*, scilicet donari illi & condonari rogo. ita Theod. & colligitur ex c. 7. v. 7. vide canonem 36. Græcè est ᾧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. *cui donatis, & ego*, scilicet dono. nā condonationem hanc necdum fuisse factam patet v. 7. vbi eam fieri imperat, quasi dicat: Sicut congregatis vobis & meo spiritu, illum excommunicaui epistolæ 1. c. 5. sic nunc me vobis adiungo, vt quod me hortante ei condonabitis, & ego condonem. 24.

C Nota contra Lutherum, hoc scribi Ecclesiæ præfectis, vel potiùs ipsi Ecclesiæ, non vt per omnes etiam laicos, sed vt per Prælatos hanc potestatem absoluendi exerceat; ita tamen vt ex quadam humanitate, velit laicos huic absolutioni cooperari, & suo consensu, voto, desiderio, precibus, commiseratione, conuictu quodammodo etiam ipsos condonare hoc scandalum sibi, & Ecclesiæ suæ datum, illiusque iustam pœnam siue pœnitentiam canonicam. vide dicta epist. 1. c. 5. v. 4. Vnde sequitur: *Nam & ego quod donaui propter vos in persona Christi.* Ex quo patet Paulum propriè per potestatem & iurisdictionem quasi Christi vicarium condonasse; idque publicè in Ecclesia Corinthiorum per Episcopū vel alium Prælatum declarari & promulgari iussisse; Corinthios verò condonasse tantùm per preces, consensum, & executionem sententiæ, & absolutionis Paulinæ.

Prælatis Ecclesiæ, non laicis negotium absolutionis cōmittitur à D. Paulo.

D Id clarè docet hic Chrysost. *Sicut, ait, cùm iuberet hominem resecari, non passus est penes illos esse auctoritatem condonandi, dicens: Decreui tradere eiusmodi satanæ, ac rursus assumpsit eos in consortium, dicens: Congregatis vobis tradere illum: duas res curans, vt & proferretur sententia, & ne fieret absque illis, ne videretur hic illos hoc facto lædere: ac neque solus eam*

pronun-

pronunciat, ne videretur Apostolus esse præfactus, ipsosq́; contemnere: itidem & hic facit.

Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos in persona Christi.

Donaui, id est, donare statui, & rogaui v. 7. & verò nunc per litteras has, perque harum latorem Titum, vel quem alium, dono. vide can. 36. & est Hebraismus, quo præteritum ponitur pro præsenti, *donaui*, id est dono; Hebræi enim carent indicatiuo, proq́; eo præterito vtuntur.

25. *Absolutionē ab excommunicatione, & indulgentiā plenā donauit Apostolus incesto.*

Quæritur quid hic donarit Apostolus. Respondeo absolutionem ab excommunicatione, & simul, imò magis indulgentiam plenam illius incæstus, scilicet remissionē omnis pœnæ illi debitæ. Patet, quia hoc erat vinculū illi iniectum epist. 1. c. 5. scilicet excommunicatio, & simul pœna tum infamis eiectionis ex Ecclesia, tum carnis, qua scilicet corporaliter affligeretur à Satana. Hic autem ab omni vinculo quo eum alligarat, absoluit. ita Ambros. Anselm. Chrysost. S. Thomas, Primas.

2. Quia donare, id est, condonare, &, vt Syrus, remittere, propriè dicimur culpā vel pœnam: nam de excommunicatione sola meliùs dicitur: absoluo. ita Ambr. Id clariùs significant Græca: ᾧ δέ τι χαρίζεσθε, *cui aliquam gratiam & indulgentiam præstatis.*

3. Quia in gratiam & ob zelum Corinthiorum, obque fornicarij contritionem, pœnam eius & confusionem, & vt ait v. 6. obiurgationem relaxat, ne nimia tristitia desperet, vt patet v. 6. & 7. & c. 7. v. 7. & 11. ergo dat ei indulgentias, & has significat vox, *aliquid*, cùm ait: *cui aliquid donastis, & ego.* quasi dicat: Aliquā pœnæ partem, quam ei condonari rogastis, & ego dono & condono.

4. Quia non tantùm coram Ecclesia, vt vult Caluinus, sed in iudicio diuino coram Deo ei pœnam remittit; hoc enim significat *τὸ in persona Christi*; quia alioqui non fuisset hic indulgentia, aut misericordia fornicario exhibita; præstat enim hic infamia, & quauis pœna corporali puniri, quàm ad Dei tribunal & ignem vel inferni vel purgatorij remitti.

26. *Ex hoc loco Pauli probatur Ecclesiastica indulgentia.*

Hinc ergo D. Thomas, & alij rectè docent Apostolū & Ecclesiam dare indulgentias. Sic olim Martyres in carcere detenti lapsos mittebant ad Episcopos, orantes vt pœnam eis relaxarent, vt patet ex Tertul. ad Martyr. c. 1. & Cypr. epist. 11. 21. & 22. & Concilium Nicæn. c. 11. & 12. concedit vt lapsis pro animi ardore, quo iniunctam pœnam suscipiunt, possit Episcopus indulgentiam præstare. Vide Baron. tom. 1. pag 592. Nota causam dandæ indulgentiæ esse, ne pœnitens desperet. Hinc olim non dabatur indulgentia, nisi bona pars pœnitentiæ esset expleta, idq́; ne satisfactionis, quæ tertia pœnitentiæ est pars, & disciplinæ vigor laxaretur. Ita Cyprian. ad Martyr. lib. 3. epist. 6. & Trident. ses. 25. in decreto de indulgentiis, iubet in indulgentiis moderationem adhiberi iuxta veterem Ecclesiæ vsum, ne nimia facilitate Ecclesiastica disciplina eneruetur.

Si quid donaui.

Modestè extenuat suam liberalitatem. Vnde Græca addunt: εἴ τι κεχάρισμαι ᾧ κεχάρισμαι, *si quid donaui cui donaui, in persona Christi*, scilicet hoc feci, & donaui.

In persona Christi.

27. *Triplex huius loci explicatio.*

Græcè ἐν προσώπῳ, quod 1. verti potest, in facie Christi, coram Christo. Ita Theod. Vatab. quod auidè arripit Caluin. & Beza. quasi dicat: *Coram Christo* ex animo verè & non fucate condono. 2. & proprie πρόσωπον, est persona. quasi dicat, Condono vice & auctoritate Christi, cuius personam gero, qui dixit: *Quidquid solueritis super terram, erit solutum & in cælo*, inquit Ambr. Anselm. Syrus, Theoph. Theod. Hinc pulchre & neruose vertit Theoph. ὡς ἀντιπρόσωπος ὢν Χριστοῦ, quod interpres eius, vel teste Erasmo rectè vertit, ac si Christus ei donasset, cùm propriè ad verbum sonet, *quasi pro persona existens Christi.* vti prorex dicitur Regis esse prorex & propersona; quia vice, auctoritate, & quasi in persona Regis mandat, sancit, regit, imperat, absoluit, & remittit; sicut enim Paulus c. 5. v. 4. hunc fornicarium excommunicauit in nomine & virtute Iesu Christi, vt ibidem ait: ita hic eundem absoluere non potuit, nisi in nomine, virtute, & persona Christi, perinde ac damnatus à prorege, non nisi à prorege absolui potest.

Vt non circumueniamur à Satana. Vers. 11.

Ne decipiamur, vt scilicet fornicarius ille ob nimium rigorem à Satana in desperationem impellatur. Græcè ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν, ne occupemur & vsurpemur velut ab iniusto possessore Satana. Nam πλεονεκτεῖν est fraudare, extorquere, occupare quod tuum non est, vt faciunt auari, fæneratores, & tyranni. vide Chrysost. & Theoph. vnde Ambros. vertit: Ne possideamur à Satana; non enim, ait Theoph. Satanas ad se pertinentia, sed nostra & quæ Christi sunt, rapit, cùm animas capit & decipit. vnde pro eo quod sequitur: *Non enim ignoramus cogitationes eius*, Tertul. lib. de pudicitia c. 13. legit: *Non enim ignoramus iniectiones eius, puta rapinas eius.*

Cùm venissem Troadem, & ostium, aditus magnus, *mihi apertum esset in Domino.* Vers. 12.

In negotio Domini, scilicet ad propagandum eius Euangelium. ita Anselm.

Non habui requiem spiritui meo (in spiritu, id est, in animo meo) *eo quòd non inuenerim Titum.* Vers. 13.

28. *Rationes ob quas Paulus Troade iuerit in Macedoniam.*

Interpretem meum, ait Hieron. ad Hedibiam, qui diuinorum sensuum meorum maiestatem Græci eloquij digno explicaret sermone. Fuit & alia causa cur Paulus Troade perrexerit in Macedoniam ad occurrendum Tito: quòd scilicet à Tito quem Corinthum submiserat, auebat cognoscere statum Corinthiorum, antequā Corinthum, vti promiserat, rediret. Vnde cap. 7. versu 8. dicit se in Macedonia consolatum fuisse in aduentu Titi referentis Corinthiorum fletum, & desiderium Pauli. Videtur autem Titus renunciasse Paulo necdum esse maturum tempus redeundi Corinthū. Vnde Paulus iter suum ad Corinthios distulit, & hanc ad eos præmisit epistolam, quæ viam sibi ad eos sterneret, defectusque Corinthiorum corrigeret.

Deo gratias qui semper triumphat nos in Christo. Vers. 14.

Triumphat, id est, triumphare facit. vide can. 32. ita Ambros. Anselm. Huc pertinet versio

Syri

Syri & Theophyl. *triumphat nos*, id est, conspicuos facit & ostendit; triumphus enim dicitur, per mediam vrbem cum trophæis, aliisque victoriæ signis progressio Imperatoris victoris: sic & Deus nos victoria & trophæis de Diabolo relatis conspicuos quasi triumphare facit; quæ enim videntur passiones esse & contumeliæ, sunt gloria & triumphus noster, ait Theoph. 2. Idem Anselm. *triumphat nos Deus*, id est, de nobis, vel per nos triumphum agit de Dæmone, ad Coloss. 2. 15. ita & Græci.

Videtur Apostolus in Macedonia acres persecutiones pertulisse. Vnde cap. 7. v. 5. dicit se ibi omnem tribulationem passum: foris pugnas, intus timores: sed Dei gratia hæc omnia superauit cum gloria & triumpho. Pulchrè S. Hieronymus epist. 150. ad Hedibiam quæst. 11. docet Apostolum hic agere gratias Deo, quòd dignum se elegerit, in quo ageret triumphum Filij sui, in victoria tot persecutionum & malorum, quæ subibat in Gentium conuersione ad Christum. *Triumphus enim Dei est*, in-
29. *Triumphus Dei est passio Martyrum.* quit Hieronymus, *passio Martyrum pro Christi nomine, cruoris effusio, & inter tormenta lætitia. Cùm enim quis viderit tanta perseuerantia stare martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus gloriari: odor notitiæ Dei disseminatur in Gentes, & subit tacita cogitatio, quòd nisi verum esset Euangelium, nunquam sanguine defenderetur*. Sic ergo triumphat in Apostolis prædicatio Euangelij, in qua fides vincit infidelitatem, veritas mendacium, charitas Christi maleuolorum odia, patientia cruces omnes, persecutiones, & mortes.

Et odorem, famam & suauissimam cognitionem, *notitiæ suæ manifestat per nos.*

Vers. 15. *Christi bonus odor sumus.*

Bonam Christi famam verbo & exemplo spargimus in honorem Dei.

Nota. Bonus odor ex præstantibus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. Talis est Apostolorum & prædicatorum fama, gloria, & decus ex virtutibus ipsorum ortum, & meritis ipsorum debitum. Hinc sponsa, id est, Ecclesia Cantic. 6. v. 1. seipsam comparat areolis aromatum, in quibus videre est venustatem, amœnitatem, & pulchrum ordinem vernantium herbarum & odoratorum florum, ex quibus fragrantes spiritus exhalantur. Et hoc est quod iubet Christus Matth. 5. v. 16. cùm ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum.* Vbi alia metaphora gloriam & bonam famam appellat splendorem ex bonorum operum luce manantem & productum.

Vbi nota 2. Sicuti aromata quò magis conteruntur, eò maiorem spirant fragrantiam: ita Christus, Apostoli, Martyres, omnesque Sancti, quò magis persecutionibus & tribulationibus pressi & quasi contriti fuerunt, eò suauiorem virtutis suæ sparserunt odorem.

Vide Ambrosium & Anselmum, vide & S. Bernardum serm. 71. in Cant. de spirituali colore & odore virtutum in illud: *Ego flos cam-*
30. *Mores quos colores & odores habeant.* *pi & lilium conuallium. Habent*, inquit, *mores colores suos, habent & odores, odorem in fama, colorem in conscientia. Colorem operi suo dat eius bonitas, & cordis intentio, odorem modestia & virtutis exemplum. Iustus lilium est in se candidum, sed proximo odoratum; proximo enim famam, nobis debemus & prouidemus conscientiam.* Huc alludens S. Hieron. *Ea*, inquit, *debet esse conuersatio & vita Pontificis* (pastoris & doctoris) *vt omnes motus & gressus, atque vniuersa eius opera cælestem redoleant gratiam.*

Quin & ita subinde profani scriptores, odoris metaphora in moribus taxandis vtuntur. Sic Martialis,

Postume non bene olet, qui bene semper olet.

Insinuans, eum de pudicitia esse suspectum, qui peregrino semper odore, morbi sui pudendi fœtorem moliebatur dissipare. Certe de S. Catharina Senensi virgine accepimus, eam solitam nares occludere, cùm sibi forte quis obscœnior, & Venereis criminibus obnoxius occurrisset, tam scilicet grauis ei erat etiam ipsorum scelerum odor, Deo id in virgine illa castissima permittente. D. Basilius refert epist. 175. aucupes quosdam consueuisse columbarum cicurum pennas inficere odore quodam qui columbis aliis gratissimus sit, quo pellectæ pleræque in decipulam abducuntur. Ita faciendum Christiano, vt suarum virtutum odore perditos ad Christum adducat. Quemadmodum Cæcilia virgo Valerianum sponsum suum lucrata est Christo, cùm ille prima nuptiarum nocte fragrantissimum castitatis odorem instar vernarum rosarum, in conclaui sponsæ suæ esset odoratus.

Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem vi- Vers. 16.
ta in vitam.

Sicut fragrantia vnguenti columbam vegetat, scarabeum necat, inquit ex Nysseno Oecum. *& sicut lumen solis oculos sanos recreat, debiles offendit; ignis aurum purgat, stipulam absumit: sic Christus malis in ruinam est, bonis in resurrectionem*: Apostoli bonis odor vitæ fuerunt; malis, odor mortis; & Eu- 31.
charistia *mors est malis, vita bonis.* Nota Hebrai- *Eucharistia mors malis vita bonis.*
smum: *Odor mortis in mortem*, id est, odor mortifer, mortem afferens. *Odor vitæ in vitam*, id est, odor vitalis, vitam afferēs; fragrantia enim & fama vitæ, prædicationis & conuersationis Apostolorum, bonis aspirabat vitam, improbis mortem: quia tantùm sanctitatis fulgorem improbi non ferentes in sua improbitate, inuidia, odióve, sese magis obfirmabant.

Et ad hæc quis tam idoneus?

q. d. Quàm pauci tam idonei ministri, qui vbique sint bonus odor Christi? ita Ambros.

Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Vers. 17.
Dei.

Significat vox *enim* Paulum cum paucis aliis Apostolis per Dei gratiam idoneum esse ministrum Christi, qui Euangelij bonum odorem passim dispergat, vti præcessit: cùm plurimi alij sint Euangelij præcones inidonei, mali odoris & famæ.

Nota, *τὸ adulterantes.* Adulterat, inquit Sal- 32.
meron, qui se vxori non suæ coniungit: adul- *Varia genera adulterantium & cauponantium.*
terat ergo verbum Dei, qui veritati falsitatem coniungit. Vnde S. Gregorius 22. Moral. c. 17. *Adulterari, inquit, verbum Dei, est aut aliter de illo sentire quàm est; aut ex eo non spirituales fructus, sed adulterinos fœtus quærere laudis humanæ. Ex sinceritate verò loqui, est nil in eloquio quàm oportet; scilicet auctoris & creatoris gloriam quærere.*

Verùm

Verùm pro *adulterantes* in Græco non est μοιχεύοντες, quod proprie mœchiam & adulterium significat, sed καπηλεύοντες, id est, cauponantes, quibus opponit Paulus sinceros & sinceritatem. Cauponantur verbum Dei, qui instar cauponum prædicant Euangelium ad quæstum ex eo colligẽdum, illudque referunt ad sua lucra. Noster tamen rectè vertit adulterantes. quia sicuti caupones sæpe vina aliaque quæ vendunt, aliis rebus commiscent, vitiant, & adulterant pro quæstu: ita & auari pseudopræcones Euangelij, sua lucra miscent Euangelio, itaque euangelicam prædicationem quæ pura esse debet, pureque referri ad vnius Dei gloriam, sua auaritia vitiant, contaminant & adulterant, dum ea ad quæstum abutuntur: vti exposuit S. Gregorius. Sic, *Non cauponantes bellum, sed belligerantes*, aiebat Pyrrhus Rex. Capitanei enim ignaui metuentes prælium, illud transactione & pretio redimunt: alij fidẽ suam duci datam, vrbes & arces sibi creditas pretio quasi caupones, hosti qui cum eis cauponatur, vendunt.

33. *Pseudopræcones verbi Dei sunt adulteri & caupones.* Rursum iidem pseudopræcones, vt hæc sua lucra hominumque gratiam captent, sæpe docent & concionantur placentia principibus aut populo, cuius aures scalpunt, itaque vana & falsa dogmata miscent Euangelio, illudque corrumpunt & adulterant. Videtur enim Apostolus hic obiter taxare hostes suos pseudo-

A apostolos, qui christianismum iudaismi mixtione adulterabant, quos acriter & ex professo insectatur cap. 10. & 11. Vnde καπηλεύοντες, id est, adulterantes c. 4. v. 2. exponit δολοῦντες, id est, dolosè tractantes verbum Dei. Hinc etiam hisce dolosis & falsariis c. 3. sequenti opponit se aliosque sinceros Christi Apostolos, de quibus mox hic subdit.

Sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur. 34.

Quasi dicat: Non sum caupo, vti pseudoapostoli, sed sincerus verbi Dei præco; qui non alia prædico quàm à Deo didici, quamque ex Dei ore quasi illius legatus accepi: quia scio, & assidue memor sum cogitoque me coram
B Deo stare & prædicare: omnia mea ab eo videri, audiri, & notari, vt à me in hora mortis omnium rationem exigat.

Nota τὸ *in Christo*, idem est quod pro Christo, ait Hieron. ad Hedibiam, vel de Christo, de re & doctrina Christi, de religione Christiana. Quasi dicat: Vnius Christi doctrinam & religionem prædico: vnius Christi honorem & gloriam propago & specto. Ita Ambros. & Anselmus.

Potest 2. τὸ *in Christo* accipi efficaciùs, pro in Christi veritate, fidelitate, & sinceritate scilicet loquor & prædico. Vide can. 25. & 37. Aliter S. Chrysost. *In Christo*, inquit, id est, per Christum & Christi gratiam.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, asserit Paulus se non captare nec indigere commendatione hominum, vti pseudoapostoli iudaizantes eamdem captabant: cùm fructus suæ prædicationis se satis commendet. 35.

Secundò, v. 6. causam huius rei adfert, quòd scilicet Apostoli aliique ministri noui testamenti ac spiritus maiori honore & gloria à Deo decorati sint quàm Moses, aliiq; ministri veteris testamenti & litteræ.

Tertiò, v. 13. docet quòd Iudæi velamen adhuc habeant super cor suum in lectione veteris testamenti, vt Christum in eo non agnoscant; illum agnituri, cùm velamen hoc in fine mundi per Christum auferetur.

1. INcipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?

2. Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur, & legitur ab omnibus hominibus.

3. Manifestati quòd epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

4. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum:

5. non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est:

6. qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti: non littera, sed Spiritu. littera enim occidit, Spiritus autem viuificat.

7. Quòd si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur:

8. quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?

9. Nam si ministratio damnationis in gloria est: multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.

10. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.

11. Si enim quod euacuatur, per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est.

12. Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur:

13. & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur,

14. sed obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, (quoniam in Christo euacuatur)

15. sed vsque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.

16. Cùm autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

17. Dominus autem Spiritus est. Vbi autem Spiritus Domini: ibi libertas.

18. Nos verò omnes, reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare?*

A QVia in fine præcedentis capitis visus erat Apostolus se laudare captareque Corinthiorum gratiam: hinc suspicionem cenodoxiæ hîc à se amolitur.

Vers. 2. *Nunquid indigemus commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?*

Ex, id est, à vobis scriptis epistolis, quibus apud alios commender?

Epistola nostra vos estis.

Vos, ô Corinthij, meà operà conuersi, estis mihi instar epistolę commendatitiæ ab omnibus lectæ & intellectæ, quam pro mea com- B mendatione exhibeo, quibus volo; sicut enim opus commendat opificem, & sigillum rei signatæ facit fidem: sic vos quasi epistola commendatitia à vobis obsignata me commendatis.

36. Omnes enim sciunt quales fueritis ante conuersionem, scilicet intemperantes, gulæ, libidini, aliisque vitiis & cupiditatibus addicti. (erat enim Corinthus emporium celeberrimum, vti omnium mercium, ita & vitiorum.) Iam verò vident vos per meam prædicationem totos esse mutatos in alios homines, temperantes, castos, mites, humiles, pios, eleemosynarios. Hæc ergo vestra conuersio, est mea epistola commendatitia, id est, testimonium & commẽdatio publica meæ prædicationis apud omnes gentes.

Magna Corinthiorum mutatio ex Pauli prædicatione.

Rursum: *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris.* q. d. Vos à me conuersi estis indelebiliter animo meo inscripti insculptique. Vbi nota, Paulus hanc epistolam bis scripsit. 1. in seipsa, cùm in Corinthiorum mente fidem & spiritum Christi inseruit & inscripsit. 2. eandem scripsit & impressit in corde suo per eorum curam & amorem. 3. vos etiam *estis epistola Christi*, quorum scilicet in cordibus, ministerio meo quasi calamo, inscriptus est Christus, ipseque Christus in iis per me, & meam prędicationem, suam fidem, spem, charitatem, & reliqua bona inscripsit non atramento, sed spiritu Dei viui, id est, Spiritu sancto, eiusque afflatu & aspiratione, qua spiritum charitatis & virtutum mentibus vestris inseruit. ita Anselm. & passim Græci & Latini.

Scripta in tabulis cordis carnalibus. Vers. 3.

Græcè *σαρκίναις*, id est, carneis, puta in corde molli, ductili, docili, non in lapide duro;

duræ, vt lex Moysi. Alludit ad Iere. 31. v. 33. Ita Ambrosius. Nota, distinguit Apostolus hæc duo σάρκινος & σαρκικός. σάρκινον vocat carneũ, constãtem carne, siue naturali carnis conditione & teneritudine. σαρκικὸν verò vocat carnalem, qui carnis habet vitia & corruptelas. vt ad Rom. 7. v. 14. *Ego autem carnalis (σαρκικός) sum venundatus sub peccato.* 1. Cor. 3. v. 3. *cum sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales (σαρκικοὶ) estis?* Sic alibi carnalia vocat desideria. Alij tamen auctores hæc non distinguũt. Vnde Nazian. τὸ σάρκινον τοῦ Χριστοῦ vocat incarnationem & humanitatem Christi.

σάρκινος, & σαρκικὸς quomodo differant.

Vers. 4. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum.*

Pro *fiduciam* græcè est πεποίθησις, quæ est persuasio cũ animi confisione, & confidentia, qua animus se erigit, tenditque in bonum aliquod arduũ quod concupiscit, quasi certò idipsũ consecuturus sit. Talis est fiducia quæ suggeritur sanctis à Spiritu sancto ad facienda miracula, vel opera virtutum heroica, quam Deus non tantùm in patrante, sed etiam in suscipiente miraculum, aliudue Dei donum, quasi congruam dispositionem exigere & præmittere, priusque donare & inspirare solet, vt anima per confidentiã hanc se dilatans & erigens, miraculi vel doni illius fiat capax. quasi dicat, Persuasionem hanc, & confidentiam, quòd scilicet vos sitis epistola nostra scripta spiritu Dei viui, habemus per gratiam Christi apud Deum, scilicet in Deum sperantes, & certò confidẽtes, quòd ipse, vti cœpit, ita perget epistolã hanc spiritu suo perscribere & perficere. Hinc 2. *Fiduciam*, id est confidentiam habemus ad Deum, quia confidenter gloriamur in Deo de hac Dei, nostraque epistola, deque ministerij nostri dignitate & fructu præ ministerio Mosis & aliorum veteris testamenti ministrorum. Ita Ans. & patet ex sequentibus.

38.
Fiducia sanctorum qualis sit ad patranda miracula.

Vers. 5. *Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis.*

Aliquid, scilicet boni, quod spectet & ordinetur ad fidem, gratiam, meritum, & salutem æternam, vt quis idoneus sit minister noui testamenti, vt præcessit. Quòd si ex se nemo potest cogitare tale aliquid; ergo multò minùs operari. Ita Conc. Arausicanum can. 7. & D. Aug. de prædest. sanctorum c. 2. Hinc 1. contra Semipelagianos docet ibidem Aug. & ex eo Scholastici, voluntatẽ credendi, & omne fidei salutisque initium ac desiderium non esse ex libero arbitrio, sed ex gratia præueniente. Vnde falsò hic Beza impingit Scholasticis, quasi hinc doceant nos à nobis principium habere boni, sed infirmũ & insufficiens; omnes enim docent principium bonæ & sanctæ vitæ, cogitationis, actionis & salutis esse supernaturale, & à Dei gratia oriri, non à natura, aut bonitate voluntatum.

39.
Fides salutisque initiũ non est ex libero arbitrio. Itẽ Pelagij, Bezæ, & Caluini errores confutati.

Secundò, falsò Caluinus ex hoc loco putat, in libero arbitrio nullas esse vires quas exerat in operibus gratiæ, sed omnem sufficientiam, id est, omnes vires, omnemque conatum & actionem esse gratiæ: nam Apostolus tantùm ait, liberum arbitrium ex se

A esse insufficiens, non autem nullas habere vires. sicut ergo homo infirmus debiles habet vires, sed insufficiẽtes, ad ambulandum; sufficientes autem, si quis eas erigat, iuuet, & sustentet, sicque motui & ambulationi det initium & adiumentum: ita & liberum arbitrium ad bona opera ex se debile est & infirmum; sed sufficiens, si à gratia præueniente excitetur, roboretur, adiuuetur.

Dices, sufficientia hic capi potest pro virtute, viribus, & potentia cum Theoph. & Syro. Respondeo & hoc verum est: nam potentia & vires liberi arbitrij ad opus supernaturale & gratiæ, qua supernaturale est, Deo gratum & dignum ac meritorium vitæ æternæ, non sunt ex libero arbitrio, sed ex gratia excitante & cooperante, qua habita B sufficiens est liberum arbitrium, vt liberè credat, amet & quiduis supernaturale operetur. Nam liberum arbitriũ in omne opus vires habet naturales, vt producat opus liberum: ergo duæ hic concurrunt causæ ad idem opus, vna naturalis, scilicet liberum arbitrium, secunda supernaturalis, scilicet gratia; & cuique suus respondet effectus; gratiæ respondet, quòd sit opus virtutis supernaturalis; libero verò arbitrio, quòd sit liberum & humanum. Vide can. 15. Sic homo valdè infirmus non tantùm insufficiens, sed & impotens est ad ambulandum, quia supra vires eius est ambulare; fit autẽ potens, si robur ei aliud à socio aut aliunde addatur, tuncque viribus ipse suis (licet infirmis) simul influit cum viribus socij vel C roboris sibi additi in motũ & ambulationẽ: sed ita vt robur additũ eũ præuenire, & quasi ambulationẽ inchoare debeat, omnisque vis & energia ad ambulandũ hic & nũc sit à robore addito; quòd enim supra vires suas infirmus conetur ambulare, & ambulet, id habet nõ à se, aut viribus suis, vt patet, sed à robore addito: eo tamen addito ipse viribus suis simul connititur ambulare, & in ambulatione facit quod potest, nisumque & motum viribus suis respondentem & commensuratum efficit & producit: ita planè simili modo liberum arbitrium gratiæ cooperatur excitanti, eiusque influxui supernaturali in opus supernaturale concursum præbet naturalem, sibi suæque naturæ viribus commensuratum.

40

Duæ causæ concurrunt ad idẽ opus meritoriũ, naturalis, & supernaturalis.

D Moraliter ex hoc loco discimus in omni opere bono agnoscere infirmitatem nostram omnemque illius bonitatem & dignitatẽ tribuere gratiæ Christi. Ita sanctus Gregor. libr. 22. moral. c. 19. *Nemo*, inquit, *se alicuius virtutis æstimet etiam cùm quid fortiter potest: quia si diuina protectio deserat, ibi repentè enerniter obruetur, vbi se valenter stare gloriatur.* Et S. Aug. lib. 2. contra Iulian. c. 8. laudat hanc sancti Cypriani vocem, qua Pelagianos confutat dicens: *Ipsi* (Pelagiani) *confidunt in virtute sua, & clamant, Perfectio nobis virtutis à nobis est: tu (ò Cypriane) autem reclamas: Nemo suis viribus fortis est, sed Dei indulgentia & misericordia tutus est.* Idipsum canit Psaltes psal. 58. *Fortitudinem*, ait, *meam ad te custodiam*, id est, Fortitudinẽ meam

41.
Locus moralis de omni operum nostrorum dignitate & bonitate Deo adscribenda.

apud te quaſi cuſtodiæ locum ſecurè repo-nam, ſperans non meis ſed tuis viribus fore me ſemper hoſtibus meis ſuperiorem, quia tu es fons omnis virtutis & fortitudinis; vt ait ibidem S. Auguſt. Vnde Caſſiodorus ſic exponit: Fortitudinem meam per te cuſtodiam. Genebrardus verò ſic: Fortitudinem meam ad te referam, eamque tibi acceptam feram.

Peccauit in hoc Pharao Rex Ægypti dicens Ezech. 29. v. 3. *Meus eſt fluuius* (Nilus fæcundans, ſepiens, & tutans Ægyptum) *& ego feci memetipſum* (Regem tam potentem, Ægypti) ideoque audiuit à Deo v. 5. *Proijciã te, beſtiis terræ & volatilibus cæli dedi te ad deuorandum.* Rurſum ex hoc Pauli loco diſcimus orare Deum aſſiduè, vt noſtras cogitationes dirigat, piaſque & ſanctas immittat. Illæ enim omnium bonorũ operum fons ſunt & principium. Qua de re ita orat Eccleſia: *Largire nobis, quæſumus Domine, ſemper ſpiritum cogitandi quæ recta ſunt propitius & agendi: vt qui ſine te eſſe non poſſumus, ſecundùm te viuere valeamus.*

Verſ. 6. *Qui & idoneos nos fecit.*

Græcè ἱκάνωσεν, fecit nos ſufficientes, vt vertit noſter verſu præcedenti. Syrus: *fecit nos dignos miniſtros noui teſtamenti.*

Non littera, ſed ſpiritu.

Non lege, ſed gratia. quaſi dicat, Miniſter ſum noui teſtamenti, non ita vt tabulas legis & fæderis, eiuſque verba & voces afferam, vti in veteri teſtamento fecit Moſes: ſed vt per verba mea Deus ſpiritum ſuum, ſanctoſque impulſus vobis immittat. Ita Ambroſ. Anſ. Chryſ. vide Aug. l. de ſpiritu, & littera tomo 3. Vnde græca clariùs habent διακόνους καινῆς διαθήκης οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος, fecit nos miniſtros noui teſtamenti, non litteræ, ſed ſpiritus.

Littera enim occidit.

42. *Tres ſenſus & explicationes huius loci, Littera occidit.*

Primò, Chryſ. Amb. Auguſt. 3. de doctrina Chriſtiana c. 4. ſic explicant, quaſi dicat, Littera legis redarguit, & pœna mortis condẽnat eos, qui huic litteræ, id eſt, legis præceptis iuſtitiæ & charitatis, nõ obſequũtur; hæc enim littera legis dictat, itaque ſancit: *qui legem violarit, morte moriatur*, Leuit. 20. & alibi. 2. Idem Auguſt. ibidem: *littera occidit*, ſi videlicet nudis verbis, neglecto vero ſcripturæ ſenſu, ad errores abutaris, vti faciunt hæretici & Iudæi. 3. idem c. 5. & 6. *littera occidit*, ſi quæ metaphoricè dicuntur, ad litteram vt ſonat capiantur. 4. idem ibidem: *littera occidit*, ſi quæ in lege veteri quaſi typi nouæ legis dicuntur, iam ad litteram ſeruãda intelligantur. Et hoc ſenſu explicãdi ſunt Orig. lib. 3. cont. Celsũ, Didymus lib. 3. de Spiritu ſancto, & alij veteres dum aiunt: litteram, id eſt litteralẽ legis ſenſum occidere: ſpiritum verò id eſt, ſpiritalem & allegoricum viuificare. Quia videlicet iam Chriſtianis ceremonias & ritus lege veteri præceptos ad litteram ſeruare non licet ſub pœna mortis; ſed id eis faciendum eſt quod illæ ceremoniæ allegoricè ſignificabant, vt vitam gratiæ & gloriæ aſſequantur.

Quintò, idem Auguſt. libro de ſpiritu, & A littera c. 4. & ſequent. *littera* tam legis nouæ quàm veteris, *occidit*, ſi à ſpiritu ſeparetur: ſed ideo de ſola lege veteri hic dicitur: *lex occidit*, quia Moſes cùm legem dedit, nil niſi litteram dedit: Chriſtus autem ſimul cum lege ſpiritum dedit. Vnde hinc docet Auguſt. legem non poſſe impleri ſolis naturæ viribus, ſed ad hoc Chriſti gratiam requiri. 6. Auguſt. ibidem & Anſelm. hic *littera occidit*, per occaſionem, occaſionaliter enim lex acuit & incitat concupiſcentiam & peccatum, quod occidit animam. Hic ſenſus & primus maximè ſunt litterales.

Sic contrà: *Spiritus viuificat* 1. quia Spiritus gratiæ & charitatis vitam ſupernaturalem dat animæ. 2. quia impellit, & indit motum & agilitatem ad bona opera, & ad legem B implendam. 3. quia dirigit ad vitam æternam, quam ſuis obſeruatoribus lex promittit. huius vitæ & ſpiritus miniſtri à Chriſto miſſi fuerunt Apoſtoli. 43. *Spiritus tripliciter viuificat.*

Si miniſtratio mortis & damnationis. Verſ. 7. & 9.

Id eſt ſi miniſterium & promulgatio legis veteris mortem & damnationem comminantis & inferentis, *fuit in gloria*, vel vt Syrus vertit v. 9. *fuit gloria*, id eſt valde glorioſa; ſcilicet cùm tonitru, tuba cæleſti, terræ motu montis Sina, ſplendore vultus Moſi, glorioſè magnificeque lex vetus promulgata fuit & *deformata*; Græcè ἐντετυπωμένη, impreſſa, & inſcripta tabulis lapideis. Exodi 19. 20. & 34.

Nota, Paulus hic legem veterem vocat mortis miniſtram, & quaſi lictorẽ; eo quòd C ipſius eſſet occidere quidem reos, non autem viuificare obſequentes. Ex hiſce ſatis patet Paulum hæc ſcribere contra pſeudoapoſtolos, eoſque fuiſſe Iudæos, atque iudaiſmum, voluiſſe inducere, & miſcere cum chriſtianiſmo. Hac enim de cauſa Iudæos ita hic deprimit & pungit Paulus, adeoque tam legem veterem, quàm Moyſem vocat miniſtros mortis & damnationis: ſe verò & Apoſtolos, legemque Euangelicam vocat miniſtros iuſtitiæ, ſpiritus & vitæ. Idem magis patebit cap. 10. & 11. vbi aperto marte hoſce Iudæos obtrectatores ſuos inſectatur. 44. *Lex vetus mortis miniſtra.*

Quomodo non magis miniſtratio ſpiritus, & iuſtitiæ. Verſ. 8.

Id eſt miniſteriũ & promulgatio legis Euãgelicæ ſpiritũ & iuſtitiã afferẽtis *erit in gloria*? ita Chryſ. Amb. Anſ. Patet hæc gloria legis D nouæ in ſpiritu vehementi, ac linguis variis & igneis, quæ in pentecoſte, cũ lex noua eſt promulgata, Apoſtolos omnibus gentibus glorioſos effecerunt. Act. 2. Rurſum in dono linguarum, prophetiæ, & aliis, quæ olim in Baptiſmo viſibiliter recipiebant Chriſtiani. vt patet 1. ad Corinth. 14. v. 26. vti iam inuiſibiliter gratias, virtutes, & dona Spiritus ſancti accipiunt.

Ita vt non poſſent intendere filij Iſrael in faciem Moyſi, propter gloriam vultus eius.

Nota, Exodi 34. v. 29. & ſeq. Deus Moſi & Iudæis tabulas legis à ſe ſcriptæ daturus, & cum Moſe hac de re in Sina monte colloquens, quaſi ſol radiantiſſimus Moſi ſuam gloriam, id eſt radios ſuæ lucis afflauit adeo fulgidos,

fulgidos, vt Iudæi in faciem Mosi quasi in alterum solem intueri non possent, sed ab eo facies suas auertere cogerentur. Hinc Moses, vt cum eis loqui posset, velamine suam velabat faciem & gloriam. Vnde Exodi 34. v. 29. dicitur: *Cùm descenderet Moses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonij, & ignorobat quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini.* Vbi notã cornutum metaphoricè sumi: non enim cornua habebat in fronte Moses, vt ei affingunt pictores, sed ita lucida erat facies eius, vt radios luminis vibraret, eiusque quasi cornua emitteret. Vnde Chaldæus non verba, sed sensum reddens ait: *Ignorabat Moyses quòd multiplicatus esset splendor gloriæ vultus sui.* & 70. οὐκ ᾔδει ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρώματος, vel vt alij legũt, χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, *Nõ sciebat Moses quòd glorificatus fuerat aspectus cutis, vel coloris faciei suæ.* 70. sequitur Paulus hic, hæc cornua Mosis explicans, vocansque *gloriam vultus Mosis.* Ex ijsdem 70. in officio Ecclesiastico transfigurationis Christi canitur, *Glorificata est facies Moysi.* Vnde conijcias priscam editionẽ S. Scripturæ, qua vsa fuit Ecclesia ante S. Hier. fuisse 70. interpretum.

45. *Cornua & splẽdor Moysis qualia fuerint, & vnde Moysi afflata.*

Nota 2. hæc cornua, id est radios Moysi afflatos esse *ex cõsortio sermonis Domini,* maximè quando transiuit gloria Dei ante foramen petræ, & inclamauit: *Dominator Domine, &c.* Exodi 34. v. 6. Petierat enim Moyses videre faciẽ Domini secum loquẽtis per nubẽ: sed respondet Deus, *posteriora mea* (id est dorsum meum in corpore per Angelum assumpto) *videbis, faciem autem meam* (vtpote nimis radiantem) videre non poteris; posuit ergo Deus vel potiùs Angelus, Dei vices gerens, Moysen in spelunca, eamque nube texit, sicque coram Moyse transiuit in corpore glorioso, & lucidissimo à se assumpto, & cũ iam transisset amouit nubem, vt Moses tergum Domini, vel potiùs Angeli (in quo lux erat temperatior, quàm in facie) conspiceret; tunc ergo tergum Domini mirificè radians Mosem intuentem ita perstrinxit, vt quasi cornua luminis ei affixerit. Nam inde vel maximè radiasse faciem Moysi patet, ex eo quòd prima vice quando totidem diebus collocutus cum Domino accepit primas tabulas Exodi 32. v. 15. nihil de eiusmodi radiis legamus; similiter & in secundo hoc colloquio proxime ante illã Dei visionẽ, cùm Moses descenderet de monte tabulas delaturus v. 3. & 4. capit. 34. Exodi, nihil tale narretur: verisimile est ergo in splendidissima & eminentissima illa iam dicta visione eos contraxisse, eique afflatos fuisse; idque, tum vt amorem suum ergo Moysen declararet Deus, amoremque amori rependeret, tum vt legẽ Israelitis promulgandam certissimo hoc charactere diuinam, & à Deo manãtem ostenderet, terroremque incuteret, ne eã deinceps violare auderent. (Hãc caussam assignat Apostolus hic v. 7.) tũ vt auctoritatem Mosi apud populum conciliaret, tum deniq; vt vim & fructum orationis ostenderet.

46. *An splendor faciei Moysis & cornua durauerint vsque ad mortem.*

Quamdiu durarit hic vultus eius splendor Script. non exprimit. Abulens. ijsdem rationibus iam allatis probabiliter putat, ad mortẽ Mosis perdurasse, ideoq; Mosen post primum cum populo colloquium deinceps vsque ad mortem velasse faciem suam cùm populũ alloqueretur. Sic & S. Amb. in Psal. 118. qui & allegoricam persequitur causam: Moses inquit, id est lex vetus, semper habuit velamen. Iesus seu Iosue eius successor nullum habuit; Christus enim abstulit omne legis velamen, vt statim dicam.

Quæ euacuatur.

Quæ scilicet gloria auferenda erat à Mose; hi enim radij, & hic splendor vti & vita, Moysen morientẽ deseruerunt, vt significarent Legem veterem desituram, eiusque gloriam adueniente noua emorituram.

Nam nec glorificatum est quod clarum in hac parte. Vers. 10.

Nam, hebraismo hic assertiuum est, non causale, iuxta cano. 24. & 25. q. d. Atque adeò gloria Mosis in Sina non est dicenda gloria hac in parte, si videlicet comparetur cum Apostolici muneris gloria, propter eius gloriam excellentem qua longè præcellit Mosi. Ita Chrys. Sicut ait Theod. lux lucernæ noctu fulget, sed in meridie à sole obscuratur: sic gloria Mosis à Christo obscurata est.

Si enim quod euacuatur. Vers. 11.

(Moses scilicet & lex euacuanda & abolenda per Christum.) *per gloriam est* (in gloria est, gloriosa est) *multo magis quod manet* (scilicet lex noua Christi) *in gloria est.*

Habentes igitur talem spem. Vers. 12.

Quòd Dominus per nos Apostolos spiritũ gratiæ diffundat, nosq; ita glorificabit deinceps præ Mose, vti fecit hactenus. ita Chrys.

Multa fiducia vtimur.

Confidenter euangelizamus, cùm libertate, ingenuè, apertè. ita Chrys. græcũ enim παῤῥησία, alij fiduciã, alij libertatem, alij euidentiam vertunt; omnia enim hæc significat, omniaque huic loco conueniunt.

Et non sicut Moses ponebat velamen. Vers. 13.

q. d. Moses velabat faciem suam; nos contrà, non velamus faciem Christi, sed illum magna libertate omnibus proponimus. Nota Exodi 34. v. 33. dicitur de Mose: *impletisque sermonibus* (id est præceptis quæ audierat à Domino in Sina, vt præcessit) *posuit velamen super faciem suam.* Ex quo loco colligitur quòd Moses præcepta Dei populo promulgauit primo colloquio aperta facie, & radiante ob maiestatem, reuerẽtiam, & testimonium legis: sed post primam illam promulgationem deinceps quando loquebatur cum populo velabat faciem, vt colloquij liberioris daretur copia; quando verò tabernaculum adibat, de quo capit. 33. v. 8. collocuturus cum Domino, velũ auferebat. Allegoricã huius velationis causam dat Apostolus hic v. 14. 15. 16. Iudæis enim vetus testamentum est velamine obductum, vt non videant internam eius lucem noui testamẽti & Christum eo contẽta: hoc velamen nobis in lege noua abstulit Christus, & auferet in fine sæculi à Iudæis ad fidem conuertendis. Tropologicè Greg. parte 3. pastoralis, c. 5. Necesse est, inquit, vt prædicator (instar Mosis) auditori se

47. *Christus abstulit velamen veteris legis.*

at tēperet; alta etenim quæque debēt multis A audientibus contegi, & vix paucis aperiri.

Vt nō intēderēt filij Israel in faciē eius, quod euacuatur.

48. *Triplex huius loci interpretatio.* *In faciē.* Ita leguntiā constanter Latini, alioqui videri posset (*faciē*) pro (*finē*) hic irrepsisse: nam Græca hic, Syrus, & veteres etiam Latini, vt Amb. legunt εἰς τέλος, in finem, id est Christum mysticè significatum per faciem reuelatam, & splendentem Moysis; vti explicant Ambr. & Theod. Alij verò magisque ad litteram: *in finem* inquiunt, id est in perfectionem & consummationem splendoris faciei eius, scilicet Moysi, vel *in finem*, id est extremitatem, siue extremam superficiem faciei Mosi intendere non poterāt filij Israel. Vnde noster clariùs vertit *in faciem eius*. 3. aliter Theoph. Rudes, inquit, Israelitæ videre non potuerunt, quòd finem haberet lex, essetque B abroganda: sed hoc mysticum est; secundus ergo sensus litteralis est.

Quod euacuatur.

q.d. Qui Moysis splendor abolendus erat, vel quæ facies Moysis tam scilicet gloriosa abolenda erat; Græcum enim τοῦ καταργουμένου tam ad πρόσωπον, id est faciem, quàm ad κάλυμμα, id est velamen, referri potest: sed noster aptiùs retulit ad κάλυμμα velamē, nō ad faciem; sic enim vertere debuisset *qua*, nō *quod*. q.d. *Quod*, scilicet velamē Mosis abolendum erat per Christum; de velaminis enim huius reuelatione per lucem & legem noui testamenti agit in sequentibus. Ita Anselm. Ambrosi. Theoph.

49. *Quid significauerit splēdor & velamen vultus Moysi.* Nota cum Theod. splendor vultus Moysi instar solis significabat claritatē & gloriam C Christi & legis nouæ; velamen verò significabat vmbram, crassas cæremonias, obscuritatemque legis Mosi. Iudæi non nisi velatam faciem Mosi videre potuerunt, quia increduli suis vmbris cæremoniisque insistūt, & luce Euangelij excæcantur. Vnde subdit: *sed obtusi sunt sensus eorum*, id est, vt habet Græca, ἐπωρώθη, occalluerunt, hoc est, obduruerūt, obcæcati sunt Iudæorum oculi à splendore vultus Mosis, & allegoricè excæcati sunt à splendore Euangelij. τὸ enim *sed obtusi sunt* refertur & opponitur tū literaliter tum allegoricè illi quod dixit: *vt non intenderent in faciem eius*, Mosis.

Vsque in hodiernum enim diem idipsum velamen in Vers. 14. *lectione veteris testamenti manet.*

Persequitur hic Apostolus allegoricum D sensum & causam velaminis Mosis, eiusque splendoris, quo repercussi & quasi obtusi, excæcatique sunt Iudæorum oculi. quasi dicat: Moses & vetus testamentum vsque hodie Iudæis est velatum, vt Christum illo testamento per tot figuras, prophetias, cæremonias, & sacrificia significatum non intelligant, non videant, non agnoscant. Rursum vetus testamentum eis velatū est, quia illud legunt, sed non intelligūt, nec eius sensum, finem, scopum, lucem & splendorem, qui Christus est, peruident, quasi obtusos & hebetatos haberent mentis oculos, vti olim obtusos habuerunt corporis oculos, cùm in fulgentem Mosis faciem intenderent.

Quoniam in Christo reuelatur.

q.d. Per gratiā & fidem Christi euacuatur & tollitur hoc velamen, vt clarè vetus testamentum, Christumque eo significatum intelligamus & videamus.

Sed vsque in hodiernum diem, cùm legitur Vers. 15.

(A Iudæis in Synagoga) *Moses* Lex, & vetus testamentum.

Velamen positum est super cor eorum.

Hoc velamen est pertinax & crassa, ac obstinata inhæsio, quā Iudæi mordicus adhærent carnalibus sacrificiis & ritibus legis veteris, itaque excæcantur, vt non videant Christum per illos ritus adumbratum. Hoc ergo est Iudæorum velamē: nam legis velamen est ipsa eius obscuritas & vmbra.

Dominus autem spiritus est. Vers. 17.

1. Pater, Filius, & Spiritus sanctus non corpus sed spiritus sunt; vt *spiritus* sumatur essentialiter, sitque communis toti sanctissimæ Trinitati. ita Amb. 2. notionaliter sumi potest pro Spiritu S. vnde Græci habent articulum τὸ πνεῦμα, quasi dicat: ille spiritus. Et Biblia Romana, aliaque (Spiritus) per magnum, S, scribunt quasi proprium nomen: nam Iudæi agnoscunt vnum Deum & Dominum, sed negant plures personas, & Spiritum sanctum esse Deum. q.d. Cùm Iudæi ablato hoc velamine legis conuersi fuerint ad Dominum, vt credant S. Trinitatem adeoque Spiritum S. esse Dominum & Deum, 50. *Error Iudæorū circa SS. Trinitatem.* tunc huic Deo & Domino seruient non littera, crassis corporalibusq; cæremoniis, sed spiritu, hic enim Dominus ad quem couertentur est Spiritus: & Spiritus S. dabit eis legē spiritus & libertatis; vt spiritalibus oculis & sensibus videant Christū in lege velatum & absconditum, illumque adorent & colant in spiritu & veritate. Hoc est enim quod dicit Christus Ioan. 4. v. 23. *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Quem locum S. Athanasius ad Serapionem sic explicat: Oportet, inquit, adorare Patrem in veritate, id est in Filio & Spiritu sācto. q.d. Oportet adorare tres personas S. Trinitatis Patrē, Filiū, & Spiritum S. Verùm hoc mysticū est. Vnde ad literā Nota hæc dicere Christū cōtra Samaritanos & Iudæos. Samaritani enim falso *Samaritanorum Iudæorum modus colendi Deum.* & à se cōficto cultu Deum adorabāt, adeoq; Deū cum idolis adorabāt, ac consequenter Deū non verū, sed falsū & fictitium; vtpote qui esset idolorum socius, adorabant. Iudæi verò colebāt quidem verum Deum, sed certis & corporeis signis, quæ erant vmbræ futurorū. His vtrisque opponit Christus Christianos, qui pro signis corporeis, in spiritu; pro vmbris, falsitate & ignorantia, in veritate Deum, qui incorporeus & purissimus est spiritus, adorant. Spiritus ergo ibi significat spiritalem cultū fidei, spei, charitatis, & aliarum virtutum, quibus non per vmbras, sed in veritate, id est verissimè, rectissimè, & propriissimè Deus colitur. Quare sacramēta nouæ legis & cærimoniæ cùm non sint vmbræ

vmbræ legis veteris, sed ornaméta & adiuméta spiritus, ad spiritum pertinēt. Ita hūc locum explicāt Theoph. Theod. Chrys. qui ex eo probant contra Macedoniū Spiritum S. esse Deū. Dices: idem spiritus mox dicitur spiritus Domini; quomodo ergo est Dominus? Resp. est Dominus, quia Deus: est Domini, quia à Patre & Filio procedit, quasi dicat, Est Spiritus Domini Patris, & Domini Filij.

51. *Contra Macedonium ostēditur Spiritum sanctum esse Deum.*

Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas.

Pro *libertas* Græce non est *παρρησία*, vt antè, sed *ἐλευθερία*, id est spontanea, ingenua, libera, & clare illuminata voluntas; vt scilicet ablato legis Moysi velamento clara & spontanea voluntate ambulemus secundum legem Dei. Ita Theoph. Vnde nota: libertas hic opponitur nō obligationi legis humanæ, vel diuinæ, vt volūt hæretici. sed tu velo Mosis, id est obscuritati & crassitici legis veteris, tū litteræ, id est legis seruili coactioni, timori, & torpori, de qua dixit v. 6. *idoneos nos fecit ministros noui testamenti, nō littera, sed spiritu.* ac consequēter duplex est hæc libertas.

52. *Duplex libertas, intellectus & affectus.*

Prima, vt Chrys. est intellectus, estque clara notitia mysterij Trinitatis, incarnationis, &c. quæ Iudæis obscura erāt, item veræ religionis, & diuini cultus, quem Iudęi putabant consistere in mactatione boum & arietum, cùm Deus coli velit & adorari in spiritu & veritate, Ioānis 4. 23. Vbi aduerte: sicut crassities, hebetudo, obscuratio, ignorantia intellectus, quâ mens, quasi tenebris, vinculis, & carcere constricta tenetur, rectè dicitur seruitus & seruilis conditio; ita è cōtrà, illuminatio, claritas, & clara intellectus cognitio rectè dicitur libertas; quia mēs ignorātia, erroribus, crassisq; rerum speciebus libera, liberè veritati, Deo, rebusque diuinis & spiritualibus vacat & intendit. Vnde Aristoteles, Plutarchus, Seneca, & alij dixerunt solos sapientes esse liberos.

Secunda libertas, vt docet S. Aug. est affectus, estq; amor iustitiæ, non timor vindictæ, vt scilicet sponte & liberè legē impleamus ex amore virtutis, non ex formidine pœnæ. Hęc enim libertas & spiritus amoris Christianorū opponitur seruituti & timori seruili Iudæorum. Patet ex antecedentibus, & sequentibus hic; tam ergo impiè, quā imperitè & insulsè ante 300. annos Begardi, & iam Suencfeldiani, & Libertini hinc, & ex versu 6. respuunt verbum Dei scriptum, quasi litteram occidentem, soloque spiritu interno dictante nos regi volunt. 2. hominem sanctum & perfectum liberum esse à lege, nec peccare etiā fornicando. 3. hinc male alij passim abolēt leges humanas. Vide can. 9. & Bellar. lib. 4. de iustificatione c. 3. & 4. & Belliolan. libris 15. quos scripsit de libertate Christiana. præclare Aug. l. de continentia, c. 3. *Non sumus, ait, sub lege bonum quidem iubente, non tamē dante, sed sumus sub gratia, quæ id, quod lex iubet, faciens nos amare, potest liberu imperare.* Vide eundem de spiritu & littera, c. 10. de natura & gratia cap. 57.

53. *Errores Begardorum, Suencfeldianorū, & libertinorū hæreticorū.*

Vers. 18.

Nos autem reuelata facie.

Christi scilicet incarnati, & mysteriorū fidei.

Gloriam Domini.

Gloriosam diuinitatem & gratiam, opusq; nostræ redemptionis in Mose & veteri testamento adumbratum.

Speculantes.

A speculo, non autem à specula dixit speculantes, id est per speculum videntes, non de specula prospicientes, inquit S. Aug. l. 15. de Trinit. c. 8. Et patet ex græco. Nam Græcè est *κατοπτριζόμενοι*, id est quasi in speculo intuentes. Erasmus verò vertit in speculo repræsentātes, quia, inquit, hoc est speculum gloriæ Dei: sed vox Græca propriè significat in speculo intueri, vt dixi, non autem repræsentare: nā de repræsentatione hac subdit cùm ait: *in eandem imaginem transformamur.* q. d. Cùm Dei gloriam in Christo, eiusq; Euangelio, quasi in speculo intuemur, per hoc, quasi in eandē Dei gloriam transformamur, eamq; in nobis repræsentamus. speculū ergo hoc & speculatio, causa est repræsentationis, non autem ipsa repræsentatio. Nota: Apostolus speculum hic vocat Verbū carne vestitum, & spectabile factū, quodque in Euangelio & Ecclesia spectādum proponitur, & Moysi velato opponitur. Vnde c. seq. vocatur imago Dei; Christus enim, qua Deus, est Verbū & speculum Patris, qua homo, est speculū Deitatis, eiusque gratiæ & gloriæ; ac consequenter Euāgelium Christi non est aliud, quàm speculū gloriæ Dei, idque clarissimum & lucidissimom. Hinc S. Aug. suas sentētias ex Euangelio & S. script. collectas de vita & morib. Christianis vocat speculū, quod extat to. 3. operū Aug. Potest 2. per speculū hoc accipi fides, per quam quasi speculum, sed ænigmaticū & obscurum, Deū & diuina contēplamur, de quo speculo dixi 1. Cor. c. 13. v. 12.

54. *Verbum carne vestitum vocatur hic speculum.*

In eandem imaginem transformamur.

Transformamur non essentialiter, quasi essentia nostra trāsformetur in essentiā diuinā, siue in suū esse essentiale, quod habuit antequā crearetur in Deo ab æterno: de quo dicit S. Ioan. c. 1. *Quod factū est in ipso vita erat.* Hîc enim est error Almarici, & aliorū Phanaticorū, quos refellit Gerson epistolis duabus cōtra Ruisbrochium scriptis, & ipse Ruisbrochius lib. de vera contemplatione: sed *transformamur* accidētaliter, vt scilicet quasi per reflexionem radiorum lucis Christi quasi speculi in nos, fiamus lucidi luce fidei, & gratiæ Christi (hoc enim significat *κατοπτριζόμενοι*) adeoq; fiamus quasi specula iubar diuinum emittētes, & quasi soles quidam alios illuminantes, inquit Chrys. & Theop. imò fiamus quasi Dij, diuinæ consortes naturæ, vt ait S. Petrus, quos, vt ait Paulus Rom. 8. præsciuit & prædestinauit (Deus) cōformes fieri imaginis filij sui. Alludit ad Moysen, qui intuens Deū, cum eoque colloquēs, reflexos à Deo lucis radios accepit, vt dixi v. 7. nec enim Moyses Deū in se vidit, sed in corpore glorioso assumpto quasi in speculo. Tertullianus lib. 5. contra Marcio. pro *transformamur* legit *transfiguramur.* quasi alludat Paulus ad Christi trāsfiguratione in mōte Tabor, qua Christus sua gloria & luce coruscus, eadē Mosē, Eliā, & Apostolos aspersit, & quasi trāsfigurauit. Pari enim modo nos per Euangeliū, fidē, & gratiā Christi trāsformamur & trāsfiguramur, dū per eā simus diuinæ veritatis, splēdoris & gloriæ participes, adeò vt eandem aliis aspergamus & communicemus, tandemque in Deum ipsum à quo primò manauit, eandem reflectamus.

55. *Error Almarici, & Phanaticorum, de transformatione hominis essentiali.*

56. *Christi vita speculum morum.*

Tota vita Christi, ait S. Aug. per hominem quem in terris gessit, morum disciplina & speculũ fuit. Vide eum lib. de vera religione cap. 16. tom. 1. Quàm sapientes sunt qui hoc speculum assidue intuentur; illique mores suos conformare satagunt, itaque transformantur in alios viros, cælestes, angelicos, & diuinos.

A claritate in claritatem.

Quadruplex horum verborum sensus.

A claritate Christi in claritatem nostram, vt fiamus clari & lucidi sapientia & gratia ad instar Christi. 2. à claritate fidei, in claritatem speciei & visionis. 3. Ans. à claritate creationis in claritatẽ iustificationis. 4. & optimè, vt dixi ad Rom. 1. v. 17. *à claritate in claritatem*, id est clariùs in dies ac clariùs, & vsque ad claritatem visionis beatificæ. ita Ambros.

Tanquam à Domini spiritu

Id est: idque per spiritum Domini. Vox, *Tanquam*, redũdat Hebraismo. vel potiùs cũ Chrys. & Amb. significat causam congruã & dignam tantæ transformationis. q. d. *Tanquã*, id est: sicut docet spiritũ Dei nos trãsformare. S. Basil. l. de Spiritu sancto, & Chrysost. hic legunt: Tanquam à Domino spiritu; sic enim verti possunt Græca ἀπὸ κυρίου πνεύματος. Vnde hinc contra Macedonium probant Spiritum sanctum esse Deum, eumque auferre velamen, dareque intellectum Scripturarum. Denique Tertul. lib. 5. contra Marcion. c. 11. legit: *tanquam à Domino Spiritum.*

57. *Error Macedonii de Spiritu sãcto ex hoc loco iugulatur.*

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

58. *PRimò, ex eo quod docuit cap. 3. tam nobile & gloriosum esse munus prædicandi Euangelium: hoc cap. 4. infert asseritque se castè, sincerè, & clarè illud prædicare: ideoque illud omnibus cognitum esse & manifestum, præterquam iis quorum mentes excæcatæ sunt.*

Secundò, v. 7. asserit se & Apostolos pro Euangelio multa aduersa pati, nec succumbere, sed fortiter semper mortificationem Iesu circumferre in corpore propter spem melioris vitæ & resurrectionis.

Tertiò, v. 17. docet quòd momentanea & leuis sua nostraque tributatio, æternum gloriæ pondus operetur.

1. IDeo habentes administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus,

2. sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

3. Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum: in iis, qui pereunt, est opertum:

4. in quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

5. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum: nos autem seruos vestros per Iesum:

6. quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Iesu.

7. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus: vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.

8. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur:

9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur: deiicimur, sed non perimus:

10. semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris.

11. Sem-

11. Semper enim nos, qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum: vt vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.

12. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.

13. Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, Propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur:

14. scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum.

15. Omnia enim propter vos: vt gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

16. Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.

17. Id enim, quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis,

18. non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Ideo habentes hanc ministrationem.*

A Τὴν διακονίαν ταύτην, tale ministerium, Apostolatus scilicet noui testamenti, de cuius excellentia hactenus dixi, ad quod per suā misericordiā nos indignos Deus gratis assúpsit.

Non deficimus.

Οὐκ ἐκκακοῦμεν, non cedimus, non frangimur malis & afflictionibus, non fatigamur, nō segnescimus, vt vertit Erasmus; κακὸς enim subinde significat inertem & segnem.

Vers. 2. *Sed abdicamus.*

Græcè ἀπειπάμεθα, abnegamus, renunciamus, Syrus: אסלינן *aslinan*, id est, execramur.

Occulta dedecoris.

59. *Omnia etiā occultissima peccata cauenda.* Occulta dedecora & crimina: turpitudo enim amat latebras, adeo vt etiam impudica quærentibus illud sit in ore: si non castè, saltem cautè. quasi dicant, Nihil admitto ne occultè quidem quod culpari possit, non sum hypocrita, vti multi pseudoapostoli. ita Amb. Pulchrè S. Ambrosius l. 2. Officior. c. 3. alludens ad annulum Gygis, quo ipse omnes vidēs, & à nemine visus stuprum reginæ, necem regi intulit, itaque Lydiæ regnum adeptus est: *Da*, inquit, *hunc annulum sapienti, vt beneficio eius possit latere, cùm deliquerit; non minùs fugiet peccatorum contagium, quàm si non possit latere. Non enim latebra sapienti spes est impunitatis, sed innocentia. Denique lex iusto non est posita, sed iniustis. quia iustus legem habet mentis suæ & æquitatis, ac iustitiæ suæ normam.* Hinc aurea illa vox Senecæ, *Etiamsi scirem homines ignoraturos, & Deum ignosciturum; tamen peccare nollem ob peccati turpitudinem.* Adde, etiamsi peccantes lateamus homines, Deum tamen oculatissimum iudicem & vindicem látere non possumus. Hinc quisque cum Paulo abdicet à se occulta dedecoris, itaque castè viuat, castamque mentem seruet, ac si coram Deo consisteret.

A *Non ambulantes in astutia.*

Vt aliud palàm ostendamus, aliud occultè faciamus. Notat libidines pseudoapostolorum, & voluptates occultas. Nam vt ait Ephes. 5. *Quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.*

Neque adulterantes.

Græcè δολοῦντες, cum dolo tractantes, Erasmus falsificātes verbū Dei, vti faciunt pseudoapostoli; quia scilicet illud permiscent cum lege Moysis, & Iudaismo, aut quia pro loco, tempore, & personis aliud & aliud docent: quæ tria fecit egregie Martinus Lutherus, 1. falsificauit illud ad Roman. 3. *Arbitramur hominem iustificari per fidem*; addendo *solam*. illud 2. Petri 1. *Magis satagite, vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis*: demendo, *per opera bona*. 2. Traxit ad suas cupiditates Dei verbum, quando muliercalæ cuidam persuadere tentauit, dormiente marito, secum eam posse concumbere: ita explicans illud 1. ad Cor. 7. *Quòd si dormierit vir eius, liberata est*. 3. pro loco, tempore & personis aliter & aliter exposuit verba consecrationis; ita vt Gasparus Querhamer Sazo, in tabula contradictionum Lu-

B

C theri, 36. contradictiones ipsius de sola communione Eucharistiæ, vulgauerit collectas ex eius operibus, etiamtum viuente Luthero.

Commendantes nos ad omnem conscientiam.

q. d. Qui student conscientiæ, & ex conscientia rem iudicant, hi vident me vera dicere, vt si velint dicere quod sentiunt, negare non possint me sincerè prædicare, & quasi coram Deo, ac si vbique Deum inspectorem, testem, & iudicem intuear & reuerear.

Si etiam opertum est. Vers. 4.

Vt non intelligatur, non credatur, *Euangeliū nostrum*. Alludit ad velamen Moysis, de quo c. 3. v. 13. Est occupatio. q. d. Dicet aliquis, si tu ô Paula

Paule manifestas, vt dicis, in veritate Dei verbum, commendans te ad omnẽ conſcientiam; quî fit ergo quòd hoc tuum Dei verbum, non ſit omnibus manifeſtum? cur non omnes illi credũt? Reſp. illud bonis & fidelibus eſſe manifeſtum, impiis autẽ & infidelibus eſſe opertũ & incognitum, vtpote perditis & reprobis.

Euangelium.

Non ſcriptura Euangelij, vt volunt hæretici, quaſi illa ſit clara omnibus electis; ſed myſteria Euangelij ſeu articuli fidei cuiuis Chriſtiano obuij & cogniti, vt Chriſtum eſſe natũ, paſſum, reſurrexiſſe, &c. quæ euangelizabat Paulus, & Apoſtoli, etiam antequam Euangelia eſſent conſcripta; vti, cùm hæc ſcriberet Paulus, quædam necdum erant conſcripta.

In iis qui pereunt.

In reprobis & infidelibus. q.d. Illud eſt ſignum & cauſa reprobationis illorum, quòd velamen cæcitatis & infidelitatis habeant ſuper cor, vt non videant nec credant Chriſto, eiuſque myſteriis in Euangelio, & nouo teſtamento propoſitis tam clare & euidenter.

Verſ. 4. *In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium.*

60. *Quis ſit & dicatur Deus huius ſæculi. quinque ſententiæ.*

Quæres quis dicatur *Deus huius ſæculi*: 1. Marcion apud Chryſ. hinc docebat Deum quendã eſſe iuſtũ, non tamen bonum, qui ſit opifex ſæculi. 2. Manichæi reſpondebant eſſe diabolum; hunc enim eſſe opificem ſæculi, rerumq́; corporalium. 3. Chryſ. Anſ. Theod. Theoph. ſic ordinant: Deus, ſcilicet verus, qui huius ſæculi infidelium mẽtes excæcauit, vel Deus verus, ſæculi auctor & opifex infidelium mentes excæcauit. 4. Oecum. & S. Thomas: Deus, inquiunt, huius ſæculi eſt Diabolus, qui Deus eſt ſæculariter viuẽtium non creatione, ſed ſua peruerſitate, exemplo, imperio, & ſuggeſtione; & hoc videtur ſimpliciſſimum, ideo enim non Deum vocat, ſed alienãdo Deũ huius ſæculi, id eſt ſæculariũ, qui tẽporalia & caduca præferũt cæleſtibus & æternis bonis. Simile eſt ad Eph. 6. v. 12. 5. S. Thomas: *Deus huius ſæculi* eſt mãmona, ſiue opes, & põpæ, in quibus ſæculares vltimum finẽ & omne bonũ quaſi in Deo conſtituunt. Sic ad Phil. 2. dicitur: *Quorum Deus venter eſt.*

Infidelium.

Refert ad (*In quibus.*) eſt Hebraiſmus; quaſi dicat: *Infidelium, quorum Deus excæcauit mentes.* Hebræi enim ſæpe repetunt, & iungunt antecedens cum relatiuo, quod præceſſit; ſic ergo hæc cõnecte: *Euangelium in iis infidelium, qui pereũt, opertum eſt; in quibus,* id eſt, quorum *Deus huius ſæculi excæcauit mentes.*

Vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Chriſti.

Pro *fulgeat* Græcè eſt αὐγάσαι, irradiet. Syrus: oriatur. αὐγὴ ait Chryſ. & Theop. eſt ſubluſtre quiddam, & prægustus claræ lucis, ſiue φωτισμοῦ, hoc eſt illuminationis & gloriæ diuinæ, quæ reuelabitur in cælis. ſicut enim aurora & lucifer, ſiue ſtella Veneris præit & prælucet ſoli: ſic fides in hac vita quaſi lucifer præit & prælucet clariſſimæ gloriæ, & viſioni in cælis, 1. Petri 1. v. 19.

Euangelij gloriæ Chriſti.

Eſt appoſitio. Euangelium enim dicitur gloria Chriſti; quia illo glorificatur Chriſtus, Chriſti redẽptio, reſurrectio, diuinitas. ita Anſ.

Qui eſt imago Dei.

Nota: 1. Filio proprium eſt quòd ſit & procedat à Patre quaſi imago Patris. 2. *Imago* dicitur, quia ita producitur à Patre, vt ex vi productionis ſuæ ſimillimus ſit Patri, eumq́; perfectiſſimè repræſentet; eſt enim Verbum diuinũ ſiue terminus intellectionis Patris, qua ſe Pater notionaliter intelligit; verbũ autem mentis eſt conceptus & imago rei intellectæ, & ſic diſtinguitur à Spiritu S. qui licet Patri ſit ſimillimus, tamen hoc non habet ex vi productionis ſuæ: nam ex ea tantùm habet quòd ſit amor notionalis, id eſt terminus volũtatis, & amoris Patris & Filij. 3. *Filius* eſt imago Patris ratione eſſentiæ diuinæ, quatenus ſcilicet eam filius à Patre accipit; quatenus enim eã accipit à Patre, realiter ab eo diuerſus eſt, ſicut imago diuerſa eſt à ſuo exemplari: quatenus verò eandem habet cũ Patre, illi ſimillimus eſt, eumq́; per omnia repræſẽtat. Vide ſcholaſticos 1. part. q. 27. & 39. Nota profunditatem Apoſtoli. q.d. Mundus ab Apoſtolis fidei lucem accipit; hi à Chriſto, vti Moſes ab Angelo, qui Chriſti typus erat; Chriſtus à Patre, quaſi lumen de lumine, & radius à ſole emanat.

61. *Quare & quomodo Filio Dei proprium ſit, eſſe imaginẽ.*

Dei. Cõplutẽſia addũt: τοῦ ἀοράτου, inuiſibilis.

Nos autem ſeruos veſtros per Ieſum — *Verſ. 5.*

Διὰ Ἰησοῦν, propter Ieſum. (Ita Syrus, Oecum. Amb.) ſupple exhibemus, vel potiùs repete: *prædicamus nos ſeruos veſtros.* Licet enim Græcũ διὰ cum accuſatiuo atticè ſignificet (per) communiter tamen ſignificat, propter.

Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris. — *Verſ. 6.*

Qui dixit, ſcilicet Geneſ. 1. c. 2. *fiat lux.* Nota: In Geneſi, & creatione mũdi ante omnia formatã eſſe lucem, quia lux qualitas eſt nobiliſſima, iucundiſſima, lætiſſima, commodiſſima, efficaciſſima, & potentiſſima. Vide Dion. de diuinis nom. c. 4. vbi 34. proprietates lucis & ignis recenſet, Deo diuiniſq́; rebus mirè congruẽtes.

62. *Lucis proprietates triginta quatuor apud Dionyſium.*

Quæres: quænã fuerit illa lux. 1. Reſp. Catharin. fuiſſe ſolem lucidiſſimũ; nec enim lux ſola, ſed in ſubiecto, & cum ſubiecto creata eſt. Verùm ſol non primo die, vt lux, ſed quarto demum die eſt productus. 2. Baſil. initio Hexamer. Theodor. in Geneſis 1. v. 2. Naz. Damaſc. & alij putant ſolam lucis qualitatem ſine ſubiecto creatam, quod nota pro accidentibus in Euchariſtia ſine ſubiecto exiſtentibus. ſi enim ſine ſubiecto lucẽ facere potuit, & fecit Deus; cur non poſſit accidentia panis ſine pane ſuſtentare cùm conuerſus eſt panis in Chriſti corpus? 3. & optimè Beda, Hugo Vict. S. Thom. Bonau. Lyran. Abul. in dictũ locum Gen. 1. fauetq́; Dion. de diuin. nom. p. 1. c. 4. putant lucem hãc fuiſſe corpus lucidũ, ſiue cæli lucidam partem, quæ fuerit inſtar materiæ, ex qua poſtmodum in partes diſtincta ac diuiſa, adaucta, & velut in igneos globos fabricata, ſol, luna, cæteræque ſtellæ factæ fuerint. Vbi nota, hoc lucidum corpus primo mundi triduo ab Angelo motum ex oriẽte in occidentẽ eodẽ modo, & tẽpore, quo poſtea ſol, ſcilicet 24. horis vtrumq; cæli hemiſphæriũ circũgyrabat, & illuminabat vniformiter difformiter.

63. *Quænã fuerit illa lux à Deo initio mundi creata, & quod eius munus.*

Allegoricè Hugo l. de ſacr. p. 1. c. 10. & alij notant 1. die, cùm facta eſt lux, & à tenebris diuiſa, bonos Angelos, eſſe in bono cõfirmatos,

Quando confirmati ſint Angeli.

A tos, malos in malo, & à bonis esse segregatos, atque ita, quod agebatur in mundo sensibili, imago erat illorum quæ in intelligibili agebantur: quin imò Augustinus passim vult hunc de Angelis sensum esse litteralem.

Tropologicè lucem hanc explicat hic Apostolus. q.d. Vti Deus olim produxit de tenebris lucem, ita nunc ex infidelibus nos fideles fecit, fideiq; luce illustrauit. Sic & August. l. 1. contra aduers. leg. c. 8. per hoc, quòd tenebris, siue nocti, quæ luce fuit prior, lux & dies successit, & huic successerũt rursum tenebræ; significari docet, quid in homine fiat spiritualiter, peccato scilicet gratiam, & gratiæ peccatum, cùm in illud recidimus, succedere. Vide S. Dion. suprà.

Ad illuminationem.

B Vt scilicet illuminemur à Deo. Ita Græci, & vicissim, vt illuminati illuminemus & alios (vt ait Ambros.) *scientia*, & cognitione *claritatis*, hoc est, clara & gloriosa, *Dei*, id est, quæ est de Deo, quæ resplendet *in facie Christi*, hoc est in clara, vel per claram cognitionem Christi, & redemptionis eius, vulgò enim clarè cognoscitur quisque per faciem. Hinc cognoscere in facie, significat cognoscere clarè & apertè. Persistit in allusione velaminis, & faciei Moysis velatæ, & Christi apertæ, de qua c. 3. v. 13. Ita Chrys. Græcè ἐν προσώπῳ, quod noster hic & capite præcedenti v. 18. rectè vertit *in facie*; Potest verti cum Syro: *in persona*, id est nomine, vice, & auctoritate Christi, quasi eius vicarij, illuminamus alios. Ita Gagnæus, Faber, & alij.

Vers. 7. *Habemus autem thesaurum istum.*

Id est Euangelij ministerium & prædicationẽ mihi creditam à Deo. Patet initio c. v. 1. & quia de hac immediatè antè egit v. 5. & 6.

In vasis fictilibus.

64. *Corpus nostrũ est vas fictile.*

Græcè ὀστρακίνοις, testaceis, id est in corpore luteo, fragili, caduco. quasi dicat Paulus, Vas fictile corpus nostrum est. Sicut enim vas fictile non est aliud quàm lutum igne coctum: ita & corpus nostrum nihil est aliud quàm lutum animæ calore solidatum. Tolle animam, corpus in lutum ex quo formatum est, redibit. *Ipse cognouit*, inquit Dauid Psalm. 102. *figmentum nostrum, recordatus est quoniam puluis sumus.* Ita Chrys. Vel 2. *in vasis fictilibus*, id est in nobis, qui licet simus Apostoli, D sumus tamen homines personæque luteæ & fragiles, tam anima, quàm corpore, quique quasi testacea vasa, viles sumus, ignobiles, inopes, abiecti, contempti, calcati, ómniumque iniuriis expositi.

Huic sensui fauent sequentia. Sequitur enim, *In omnibus tribulationem patimur, angustiamur, aporiamur, &c.* Sic epist. 1. c. 1. v. 27. ait, Deum Apostolos quasi infirma, ignobilia, & contẽptibilia mundi elegisse, & c. 2. v. 1. Paulus ait se ad Corinthios venisse non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ; sed in infirmitate, timore, & tremore. Et c. 4. v. 9. ait: *Puto quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit tanquam morti destinatos: vsque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, &c.*

A Symbolicè Orig. hom. 9. in Num. Thesaurus hic est Spiritus sancti gratia abscõdita in vasis fictilibus, id est in sermonib. rudibus, & impolitis & in elegãtibus legis & euangelij.

Vt sublimitas sit virtutis

(δυνάμεως, id est potentiæ & fortitudinis) *Dei, & non ex nobis.*

Pro *Vt sublimitas.* Amb. legit: vt eminentia, sic & Aug. sæpe; Græcè enim est ὑπερβολὴ. q.d. Ideo vult Deus me thesaurum istũ habere in vase fictili, vt excellentia quæ in me est, & fructus quem facio in conuersione tot gentiũ, nõ mihi, sed potẽtiæ & efficaciæ Dei, ac gratiæ Christi adscribatur. S. Hier. in dial. cõtra Pelag. legit: vt abũdantia fortitudinis nostræ sit ex Deo. Vide Chrys. hic in mor.

In omnibus tribulationem patimur, sed nõ angustiamur. Vers. 8.

B Pro *Non angustiamur*, Græcè est οὐ στενοχωρούμενοι, non coarctati, non anxij redditi. alioqui necessarium est, vt qui premitur, is adigatur in angustum, & angustietur: sed Apostolo rebus in angustiis mens erat læta, ampla & excelsa. Syrus vertit: Premimur, sed non suffocamur. ita canit & Dauid Psalm. 4. *Cùm inuocarem exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi* (me.)

Aporiamur, sed non destituimur.

Hoc est, vt Amb. Theop. Eras. Caiet. rerũ omnium penuria premimur, at non opprimimur. Patet ex Græco ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, est paronomasia, quam imitatur Budæus dum vertit, Egentes, sed egestati non succumbentes. Egestas enim in animo patienti, sapienti, tranquillo, & in Deum deC fixo, quietem, sufficientiam, imò & copiam parit. Vt Christianos taceam, docuit hoc Fauorinus Philosophus apud Gelliũ l. 9. c. 8. *Verum est*, inquit, *quod obseruato rerum vsu sapientes viri dixere: multis egere qui multa habeat; magnamq; indigentiam nasci non ex inopia magna, sed ex magna copia. Multa enim desiderari ad multa quæ habeas tuenda. Quisquis igitur multa habens cauere atque prospicere velit, ne quid egeat, neve quid desit; iactura opus esse, non quæstu, & minus habendum esse, vt minus desit.* 65. *Indigentia nascitur nõ ex inopia, sed ex magna copia.*

Possunt 2. Græca iam dicta sic verti: Inopes consilij & perplexi simus in mediis malis & difficultatibus: attamen nec iis nec anxietate & tædio vincimur. Nõ desperamus, sed in Deo consilium, remediũ, exitum speramus, inuenimus, & vincimus. ita Theoph. Chrys. Oecum. & hoc magis significat Græcum *aporiamur.* Est enim aporia, inopia non tantùm corporis, sed & animi, puta consilij inopia, dubitatio, & perplexitas; cùm mens vndique se malis obseptã videns anxia hæret, nescitque quid consilij capere, quid aggredi debeat. Sed Deus Apostolis, suisque in hac aporia succurrit, suggeritq; viã euadendi. Id se, suosque in Indorum conuersione experiri, testes sunt B. Xauerius, & Gaspar Barsæus, dictitantes in India plus in quauis re & dublo docere Spiritum S. quã apud nos omnes doctores & sapientes docere possint. 66. *Aporia est inopia mentis & corporis.*

Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. Vers. 9.

Acutè & piè S. Greg. Nyssen in lib. de beatitudinibus, explicãs vltimã beatitudinem, quæ est: *Beati qui persecutionem patiuntur*, expẽdit vocem

67.
Ii qui persecutionẽ patiũtur, vincunt, quia præcurrunt.

vocem illã, *persecutionem*, quæ currẽtium imò præcurrẽtium est: ponit ergo ab oculos virũ piũ & tribulationẽ quasi duos esse cursores qui simul currãt; sed cũ ille tribulationi nõ cedit, quasi victorẽ antecedere & præcurrere, tribulationem verò à tergo viri pij subsequi & post eum currere, ideoque appellari *persecutionem*, non consecutionem, quia persequitur virum pium, sed eum non assequitur: docet ergo hac voce indicari, sanctos per patientiam velocissimè currere ad brauium gloriæ, & in persecutionibus maximè elucere sanctorum in currendo vigorem & fortitudinem: *Martyrium*, inquit, *nobis stadium ostendit, & fidei cursum designat: nam persecutio vehemens studium celeritatis significat, imò verò etiam in currendo victoriam indicat: non enim aliter currendo quis vincere potest, nisi post se reliquerit eum qui simul currit. Quoniam igitur qui propter præmium ab inimico exagitatur, à tergo habet persequentem (hi autem sunt, qui martyrij cursum in certaminibus pro pietate susceptis conficiunt, quos inimici quidem persequuntur, sed non assequuntur) videtur caput, & summam in spem propositæ beatitudinis, velut coronã quandam in postremis proposuisse verbis: Beati qui persecutionem patiũtur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnũ cælorum.*

Deijcimur, sed non perimus.

Alludit ad vasa fictilia, de quibus dixit v. 7. quæ mirum est ex altissima turri deiici; & tamen non frangi, non perire; q.d. Licet simus vasa fictilia, & ex altissimis quasi persecutionum turribus deiiciamur; non tamen frangimur, nec perimus: quia igne charitatis decocti, durati, & solidati à Deo, frangi & perire non possumus. Quidam addunt: *humiliamur, sed non confundimur*: sed hoc non habent Græca, nec Latina Romana.

Vers. 10. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes.*

Græcè νέκρωσις id est mors, vt legit Amb. vel potiùs, vt noster vertit, mortificatio Iesu est passio mortis similis passioni Iesu Christi, quæ via est & inchoatio mortis, adeóque longa & viua mors, siue mori in fieri, non in facto esse. Passio hæc est, de qua v. 8. & 9. ait: *tribulationẽ patimur, sed non angustiamur, &c.* scilicet externa, & ab alio illata, licet etiam extendi possit ad quamuis sponte assumptam mentis & corporis castigationem: ita Anselm. Dicitur ergo mors, vel mortificatio Iesu, quia illius exemplo toleratur. 2. quia pro eius fide & Euangelio subitur. 3. & optimè, vt Amb. quia ipsam Christi mortem & passionem nos eius ministri in corpore nostro quasi repræsentatione quadam gestamus & circumferimus, vti serui gestant insigne & stigma Domini sui. ad Galat. 6. v. 17. sic ad Hebræ. 11. v. 26. ait Mosem tulisse improperium Christi, illudque adamasse præ thesauro Ægyptiorum. Vide ibi dicta. *Dubium non est*, ait Ambros. *quin in martyribus occidatur Christus, & in iis qui pro fide vincula aut verbera patiuntur, quin eadem in iis patiatur & Christus.*

68.
Tribulatio cur dicatur mors & mortificatio Iesu Christi.

Dat hic causam Paulus, cur in tribulatione & mortificatione non angustietur & moriatur, sed dilatetur & viuat. Causa hæc est, quòd per tribulationem similis fiat Christo

A tam crucifixo & mortificato, quàm resuscitato & viuificato: itaque in ea gaudeat & sibi placeat. Hinc Moraliter Saluianus lib. 1. de vero iudicio & prouidentia Dei docet, neminem esse miserum, qui sua miseria est contẽtus: imò potiùs in ea esse beatum, quia ex voto suo in miseria viuit. Nam labor, ieiunium, paupertas, humilitas, infirmitas, persecutio non sunt molesta patiẽtibus, sed pati nolentibus. Ita gẽtilibus quoque Fabriciis, Fabiis, Regulis, Camillis paupertas & afflictio onerosa non fuit. *Nemo*, inquit, *aliorum sensu miser est, sed suo: & ideo non possunt esse falso iudicio miseri, qui sunt verè sua consciẽtia beati.* Et rursum. *Nulli, vt opinor, beatiores sunt quàm qui ex scientia sua atque voto agunt. Humiles sunt religiosi, hoc volunt: pauperes sunt, paupertate delectantur: sine ambitio-*

B *ne sunt, ambitum respuunt: inhonorati sunt, honorem respuũt: lugent, luger[e] gestiunt: infirmi sunt, infirmitate lætantur. Cum infirmor, inquit Apostolus, tũc potens sum. Itaque quidquid acciderit iis quicumque ver[è] religiosi sunt, beati esse dicendi sunt: quia inter qu[æ]libet aspera nulli latiores sunt, quàm qui hoc [s]u[nt qu]od volũt.*

69.
Nemo miser est qui sua miseria est contentus.

Vt & vita Iesu manifestetur in corp[oribus n]ostris.

Vita, scilicet tum futura, vt [... q]uum cum Christo resurgamus ad gloriam, vt sequitur versu 14. tum præsens, vt scilicet adinstar resurrectionis Christi corpora nostra, licet afflicta, vegetiora fiant ex Spiritu ob spẽ resurrectionis, & opẽ Dei, qua nos à tot indies periculis liberat, & roborat. Vndè sequitur:

Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur. Vers. 11.

q.d. In media hac quali quali vita perpetuis mortis periculis & ærumnis exponi-

C mur. ita Chrysost.

Hoc est ergo quod nos in omni tribulatione animat, consolatur, & roborat, scilicet quòd cogitemus in ea nos cõformari Christo patienti & resurgenti. Nam sicuti in corpore nostro tribulato & mortificato repræsentatur mors Christi: ita in eodem liberato, saluato & roborato repræsentatur vita & resurrectio Christi: vt cùm obijcimur leonibus aliisque bestiis quasi certissimò ab iis deuorãdi, illę verò nobis parcunt & abblandiuntur: cùm proijcimur in ignem, ignis autem à nobis refugit, imò leni aura nos recreat: cùm deijcimur in mare submergendi, sed mare nos sustentat, seruatque incolumes: cùm lapidarer Lystræ, & pro mortuo relinquerer, mox tamen inuentus sũ viuus.

70.
Quod in tribulatione cõformemur Christo, nos in tribulatione debet cõsolari.

D Actor. 14. v. 18. In hisce, inquam, & similibus plagis & afflictionibus particeps sum, conformor, & repræsẽto corpus Christi passum, mortuum, & sepultum: quod tamen mox Dei virtute ad vitam eamq; beatam & gloriosam reuocatum fuit. Atque hac de causa in omni tribulatione fortis sum, imò lætor & glorior. Ex hisce enim spem certam concipio futuræ vitæ immortalis & gloriosæ. *Propterea*, inquit Oecum. *à Deo permittitur tradi in mortem, vt manifestetur quòd à morte surrexit Christus. Qui enim indies nos suscitat, certè seipsum quoque excitauit, nosque aliquando planè ad immortalitatem suscitabit.*

Vt & vita Iesu.

Tũ sãcta hic, fortis, læta, & alacris, ex forti,

vegetoque

vegetoque spiritu, tum beata in cælis, vt dixi v. præcedenti, *manifestetur in carne nostra mortali.*

Vers. 12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.*

Quasi dicat, Vestra spiritualis vita per fidem & gratiam, id est salus animæ vestræ nostra corporali morte procuratur. ita Ambros. nam Apostolorum, & Martyrum passio & mors, vita est Ecclesiæ. *Sanguis Martyrum semen est Christianorum*, ait Tertullianus. Aliter Chrys. q. d. Vos quietè viuitis, nec illas pro fide persecutiones sustinetis, quas ego; itaq; vos viuere videmini, ego verò mori quotidie videor.

Habentes autem eundem spiritum fidei.

Vers. 13. Quasi dicat, Sicut Dauid tentationibus immersus, & à solo Deo ereptus, dixit: *credidi*, id est credo, *quod Deus iuxta promissa sua me à malis malis liberabit semper.* Vnde & idem audacter *locutus sum, & etiamnū proloquor*: ita & nos credimus & speramus, ac animosè profitemur, opem, robur, liberationem, & resurrectionem nostram à Deo vti promissam, ita & certissimò præstandam. ita Theoph. Chrys. Oecum.

71. *Psalm. 115. eucharisticus illustratur.* Nota: Psalmus 115. quē hic citat Paulus, est eucharisticus, quo Dauid Deo liberatori suo gratias agit. Vnde incipit: *credidi*, q. d. Ego Dauid cùm in mediis periculis & malis; hinc Saule cum suis me persequente, inde Achis & Philistinis meum caput petētibus, constitutus essem, viderer que omni humana ope destitutus, & quasi desperatus, credidi tamen Deo, mihi salutem, imò & per Samuelem regnum promittenti: quare idipsum intrepidè locutus sum, me scilicet credere, nec dubitare, quin Deus ab omnibus hisce malis me liberaret, & ad regnum à se promissum proueheret, vt me de facto iam liberauit, & ad regnum vel prouexit, vel disponit. Vnde subdit, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* q. d. Rara, & magni ponderis ac pretij apud Deū est mors mea, aliorumque sanctorum: ideoque illi curæ & cordi est, vt eam mihi aliisque sanctis vix & rarò, nec sine magna causa & lucro permittat Deus, sed nos mirè passim liberet & tuetur: vti ego Dauid in spelūca, & aliàs sæpe cùm manibus Saulis, aliorumque hostium concluderer, expertus sum, ideoque cùm laude & gratiarum actione exclamo: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? calicem salutaris accipiam*, vel vt hebraicè est: *calicē* ישועות *Iesuot*, id est salutum, scilicet multarum; puta: calicem qui testis sit & professio publica, me multas à Deo salutes consecutum esse, meque sæpius à morte, & mortis periculis à Deo saluatum esse, *accipiam*. Vbi nota, 1. Iudæi triplex habebant sacrificium. 1. holocaustū. 2. pro peccato. 3. pacificum, siue salutare pro pace & salute alicuius vel priuati, vel familiæ, aut reip. obtenta, vel obtinenda. Nota 2. in omni sacrificio quasi epulo Dei adhibebant libamen quasi potum: *calix ergo salutaris* est calix vini, qui pro salute accepta Deo libabatur, offerebatur, & sumebatur ab offerentibus. Nota 3. hic calix figura erat calicis Eucharistiæ, qui salutis per Christū factæ nō

72. *Triplex apud Iudæos sacrificium.*

tantū memores, sed & participes nos facit.

Tropologicè calix hic est martyriū, & afflictiones, & pertinax conatus, ait Basil. in Psal. 115. quo ad mortē vsq; peccato resistimus; Paulus enim, ait idē Basil. martyriū ardēter sitiebat. Vnde nō crucem, sed calicem salutaris vocat. q. d. Promptè hauriam quidquid mihi Dominus immiserit, etiamsi mortem & martyrium, ideoque sciens, ait Aug. martyrium nō esse meæ virtutis, sed gratiæ Dei, hinc, eam per nomen Domini *inuocabo*, vel, vt aptiùs verti potest hebraicum אקרא *ecra*, vocabo, publicâ voce prædicabo, & celebrabo gratiam, & nomen Domini. Pari modo Christus suam passionem & mortē, calicem vocat, quem Apostolis, Martyribus, nobisq; omnib. propinat Matth. 20. v. 26. & Matth. 26. v. 42. Sic ergo, vti Christianus quiuis Christo liberatori in gratiarum actionem offert calicem, & sacrificium eucharisticum: ita Paulus hic passiones suas, mortificationes, & mortem eidem Christo, quasi calicem gratissimū libat & sacrificat; vti Martyres, cordis fidem ore profitendo, pro eáque moriēdo, omnes eidem Christo calicem sui martyrij libarunt & consecrarunt. 73. *Calix tropologicè martyrium vocatur.*

Credidi.

האמנתי *heemanti*, id est credidi in præterito, & credo in præsenti; Hebræi enim præsenti tempore carent, & pro eo vtuntur præterito. 2. credidi vel credo, id est credere pergo; iam pridem enim Deo crediderat Dauid. *Credo* ergo nō tam actum inchoatum, quàm continuatum significat, vt dixi can. 22. maximè quia Dauid non tantùm in sua persona, sed & Pauli, vt hic patet, & nostra omnium dixit: *Credidi*, suumque (*credidi*) nobis imitandum & repetēdum quouis tēpore, proponit.

Constituet vobiscum. *Vers. 14.*

In gloria cum vobis resuscitatis. Nota: ex modestia ait, non vos nobiscum, sed nos vobiscum, quia vos causa & obiectū vti Euangelij mei, ita & gloriæ meæ estis.

Vt gratia abundans. *Vers. 15.*

Refer ad: *abundet in gloriam Dei per multos in gratiarum actione*, id est per gratiarum actionē multorū, vel dum multi propter illam gratiam, gratias agūt Deo. Vnde clariùs Græca sic habēt: ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν, περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. vt gratia illa copiosa per multorum gratiarum actionem, exuberet in gloriam Dei. Et Syrus: vt cùm abundet gratia per multos, multiplicetur pariter gratiarum actio ad gloriam Dei.

Propter quod non deficimus. *Vers. 16.*

Οὐκ ἐκκακοῦμεν, non cedimus, non succumbimus afflictionibus. Syrus: *non est nobis tædium.* vide dicta v. 1.

Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur: tamen is qui intus est renouatur de die in diem.

Id est, vt Theoph. Amb. Ans. Licet externus homo, id est corpus corrūpatur pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate, flagellis & morbis; tamen *qui intus est*; id est anima, & spiritus, renouatur & proficit fide, spe, charitate, animi alacritate, & 74. *Tribulatio externi hominis, est confortatio interioris.*

& fortior ac fulgidior, quasi aurum in igne euadit, ait Chrysost.

Nota, aliter hæc accipi ad Rom. 7. v. 22. nam ibi exterior homo est concupiscentia, vel homo cõcupiscens;interior est charitas, & spiritus, vel homo spiritu renouatus; hic autem homo exterior est corpus; interior est mens; vel apposite magis:homo exterior est ipse homo corporalis,siue quatenus corpore visibilis,tangibilis,passibilis,& iniuriarum extrinsecus illatarum susceptibilis est; interior verò homo est idem homo animatus,siue quatenus anima & mente inuisibili constat,quâ afflictiones corpori inflictas fortiter & alacriter sustinet; homo enim quia duabus partibus adeò contrarijs constat, corpore scilicet externo, & anima interna, ipsaque anima in homine quasi duplex esse B videtur; quatenus enim animat,seq; in corpore exteriùs per operationes & passiones spectandam præbet, externa, animalis, & corporata videtur:quatenus verò in se consistens, menti & mentalibus operationibus insistit, interna videtur & inuisibilis. Hinc & homo hac duplici parte constans, iuxta priorem externus,iuxta posteriorẽ internus est, & dicitur.

75. *Illyrici error peccatum originale faciẽtis substantiam malam.*

Hinc patet cõtra Illyricum,peccatum originale,& concupiscẽtiam non esse substantiam malã ex homine à dęmone formatam, hominisque substantiæ coniunctã quasi formam;hæc enim deberet esse interior homo, isque in se corruptissimus, vt renouari non possit,cuius contrarium dicit hic Apostolus.

Error Tertulliani censentis animã corpoream. quem secutus videtur Ioannes Huartus.

Malè etiam hinc Tertull. ait S. Thomas, C censuit animam esse corpoream, suamque habere figuram & membra ad modum corporis, vt interior homo respõdeat exteriori. Sic Ioannes Huartus Medicus nuper in suo examine ingeniorum censuit damnatorum animã torqueri igne,quia,inquit,habent sua quasi membra siue mẽbrorum simulachra, habẽt suos sensus & sensationes. Hinc diues epulo dicit se linguâ torqueri Lucæ 16. verũ hoc de membris falsum est; anima enim vti non est corporea:ita propriè nulla membra habet:sed de sensu & sensatione est probabile. Anima enim rationalis cũ simul sit sẽsitiua, habet in se radicem sẽsus & sensationis, verbi gratia, tactus, vt calorem, ignem, visionem, eiusque dolorẽ sentiat:quam sensationẽ licet naturaliter sine corpore exercere non possit,supernaturaliter tamẽ Deus D potest in anima separata hunc sensum & sensationem educere; eius enim radicem & inchoationem habet & retinet in se anima. Ita censent iam multi subtiles philosophi; eaque ratione facilè explicãt,quomodo ignis agat in animã,& fauet ratio:quia tota sẽsatio est in anima.cùm enim oculo videmus,aure audimus, manu tangimus,ipsa visio,auditio,

76. *Quomodo animæ sentiant ignem inferni.*

& tactus perceptio nõ est in oculo,aure,manu,sed in anima.nõ enim corpus,sed anima est, quæ per oculum videt, per aures audit, sentitque per manum;cur ergo anima separata à corpore easdem sensationes per Dei virtutem & omnipotentiam elicere & recipere non possit?licet enim oculus,auris,manus sit organum & conditio requisita,vt naturaliter fiat sensatio,supernaturaliter tamẽ eamDeus supplere potest,sicut supplere potest præsentiam & approximationẽ obiecti, vt quis oculo corporeo videat per murũ ea quæ in cubiculo clauso geruntur,vel ea quæ remotè fiunt in India; vti sancto Anselmo, alijsque Sanctis concessum legimus.

De die in diem.

q.d. Sicut externus homo,id est corpus,in dies per tot plagas & ęrũnas deficit & senescit:ita interior, hoc est mẽs,in dies renouatur & iuuenescit, idque ob spẽ resurrectionis. Vnde subdit: *Id enim quod in præsenti,* &c.

77. *Vnde crescat martyrum robur in tormentis.*

Ita admirabilis ille martyr Clemens Ancyranus cum Agathangelo sub Imper. Diocletiano, cùm omnis generis tormentis cruciaretur, corpore licet confracto, animo tamen indies fiebat valentior & robustior, vt noua semper appeteret tormenta, ad eaque excipienda vitam sibi quàm diutissimè prorogari à Deo petierit & obtinuerit. scilicet ad 28. annos, quibus assiduè tortus & excarnificatus fuit:cumque Diocletianus & Præsides stuperent ad tantam martyris fortitudinem & animi magnitudinem, rogarẽtque eum in tormẽtis qui sese haberet, quomodo illa tolerare posset:respõdit hanc Pauli sententiam : *licet is qui foris est noster homo corrumpatur:tamen is qui intus est, renouatur de die in diem.*

Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ. Vers. 17.

Græcè τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως C ἡμῶν, quod in momento est leue, vel potiùs ad verbum, momentanea leuitas afflictionis nostræ : vt τὸ ἐλαφρὸν ponatur pro nomine substantiuo, sitque idem quod leuitas, & τὸ παραυτίκα fungatur vice adiectiui, sitque idẽ quod momentanea, quod Græcis est perfamiliare. Sic Demosthenes ait : ἡ παραυτίκα ἡδονὴ, id est momẽtanea voluptas. Vbi nota: τὸ (*in præsenti*) non est in græco expressè, sed tacite includitur in momento, vel momentaneo. 2. ἐλαφρὸν ait Erasmus,id est leuitas,hic dicitur de afflictione, non quasi leuis sit toleratu, sed quòd leuiter & citò trãseat. Sic & βάρος id est põdus, quòd leuitati opponit; non vocat id quod grauat,sed quod solidũ est,& permanet.Sic enim Græcis ἐλαφρὸς dicitur quasi ἐλαφηρὸς ab ἔλαφος, id est cer- D uus, quasi dicat : leuis & celer instar cerui. Verùm sic tautologiam committeret Apostolus, & quod clariùs dixit : *momentaneum & æternum,* idẽ obscurioribus verbis repeteret, dicens,& explicans *momentaneum* per *leue, æternum* per *pondus.* Vndè aptiùs ἐλαφρὸν significat hic,vti & alibi sæpe,id quod in se facile est & leue;opponitur enim graui,siue ponderi.Sic dicitur ἐλαφρὰ ἐσθὴς,leuis vestis, non ponderosa,apud Xenophontem. Sic dicunt Græci ἐν ἐλαφρῷ ποιεῖσθαι, hoc est,leue ducere,parui æstimare. q. d. Omnis nostra tribulatio mo- 78. *Leuitas tribulationum huius vitæ.*
mentanea est & leuis, si cum æterno illo & grauissimo glorię põdere cõferatur,perinde ac si plumam vnam, vel fauillã leuissimam cum plumbo totius vniuersi conferas.

Hinc

Hinc pulchrè S. Aug. in Ps. 59. explicãs illud Christi: *Iugũ enim meũ suaue est, & onus* (pro quo Aug. legit sarcina) *meum leue*, sic ait: *Alia* (mũdi) *sarcina premit & aggrauat te; Christi autẽ sarcina subleuat te: alia sarcina pondus habet, Christi sarcina pẽnas habet. Nã & aui si pẽnas detrahas quasi onus tollis, & quo magis onus abstulisti, eo magis in terra remanebit: redeat onus, & volat. Talis est Christi sarcina.*

Supra modum in sublimitate.

q. d. ait Ans. vt sublimetur ad cælorũ Angelorumque celsitudinem. Sed nota: Græcè est καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, secundũ excellentiam, ad excellentiam, id est excellenter excellens, ait Theoph. siue mirè, & suprà modũ celsum, sublime, & immensum, gloriæ videlicet pondus. Ita Oecum. sic enim Hebræi per geminationem vocis significant vehementiam & superlatiuũ, vt מאד מאד B *meod meod*, id est valde valde, hoc est supra modũ, & plurimùm. q. d. Incomparabiliter maius & excellentius est pondus gloriæ futuræ tribulatione, quam hic patimur. Notat Chrys. & Theod. pulchra antithesi, momẽtaneo opponi æternum, leue põderi, in præsenti in sublimitate, tribulationi nõ quietem tantùm, sed insuper & gloriam. Sic versu sequenti opponit τὰ βλεπόμενα καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα, ea quæ videntur & ea quæ non videntur, πρόσκαιρα καὶ αἰώνια, temporalia, siue ad tempus duratura, & æterna. Sic Machabæis, Vincentio, Laurẽtio, Stephano, lapides, sartagines, eculei, & tormẽta omnia præ gloria cælesti erant quasi momentum respectu infiniti temporis; quasi pluma, vel bulla leuissima, respectu cæli, vel vniuersi alicuius C plumbei, aut potiùs aurei; quasi punctũ, respectu totius mundi. Pulchrè S. Aug. in Psal. 93. Deum dicere ait, *venale habeo: quid Domine? regnum cælorum. quo emitur? paupertate regnum, dolore gaudium, labore requies, vilitate gloria, morte vita.* Scriptum est enim: *beati pauperes, quoniam ipsorũ est regnum cælorum: beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur: beati qui esuriunt, quoniam ipsi saturabuntur*, &c. Appositè ergo Paulus gloriæ pondus attribuit, tribulationi leuitatem: huic momentaneam durationem, illi æternitatem: huic præsens tempus & locum, illi sublimitatem & perennitatem: huic, nostram esse tribulationẽ; quippe quam quasi manu apprehẽdimus, & pugno cõcludimus; illi verò, vt suprà modum, supraq; omnẽ mensuram, sine vlla intermissione operetur in nobis. D

Brevitas earũdem tribulationum.

Aeternum gloriæ pondus operatur.

79\. Non physicè & efficienter, sed moraliter & meritoriè. Hinc patent merita bonorum operum. Negat id Caluin. & ex eo Beza, tantumque ait hic significari ordinem, vel quo itinere ad gloriam perueniatur, scilicet per tribulationes. Sed hoc nimis est frigidum; nec enim iter, siue via, dicitur operari ipsum itineris terminum; nisi per iter, non viã, sed ipsam itinerationem, siue profectionem accipias, quæ sanè termini est causa, non tantùm moralis, sed & physica, propriéque efficiens: quam si concedat Caluin. in operibus bonis & meritis respectu mercedis æternæ, plus iis dabit, quàm dent Catholici, qui non A physicam & propriam, sed moralem tãtùm & meritoriam eis dant causalitatem & efficientiam. Deinde non tantùm ordinẽ hic significari patet ex Græco κατεργάζεται, id est, peroperatur, conficit, perficit, quod vtique causam non qualem qualem, sed potentem efficacemque significat. Ita Amb. & maximè Chrys. in morali: *Deus, ait, iustus iudex eo modo reddit iustis beatitudinem, quo malis infernum.* Atqui malis reddit infernũ, quasi meritas scelerum pœnas, ergo & iustis reddit beatitudinem, quasi meritã bonis operibus mercedẽ, & præmiũ. Dices, quomodo ergo passiones vocat leues, & alibi ait: *non sunt condignæ?* Resp. 80. non sunt cõdignæ, quatenus passiones, seu, quatenus operã pœnalia naturæ, quia sic proportionem non habent cum tãta gloria: B condignæ tamen sunt, quatenus passiones hæ tolerantur ex gratia & charitate; sic enim sũt opera gratiæ & charitatis; hæc enim gratia semen est gloriæ. Sicut ergo semen messi condignum est & commẽsuratum, itã & gratia gloriæ. 2. Condignæ sunt, quatenus sunt passiones Christi, id est ex Christi meritis profectæ, eisque subordinatæ; Christus enim meruit nobis hanc patientiam passionum, & afflictionum; itemque meruit, vt hæc patientia nostra quasi sua, & ex se suisq; meritis manãte, æternam gloriam mereremur.

Ostenditur contra Caluinum valor meritorum ex tribulationibus.

Qualis sit condignitas passionũ & meritorum nostrorũ ad gloriam.

Moraliter auctor libri de anima & spiritu, qui extat tom. 3. operum S. Aug. (Tritbemius putat esse opus Hugonis Victorini. nam non esse S. Aug. patet ex cap. 37. vbi citat Boëthiũ qui Aug. fuit posterior) graphicè hoc gloriæ C pondus, & hæc gaudia beatorum c. 57. & seq. 81. depingit, ac 1. describit mutuam omnium beatorum charitatem, & exinde mutuũ gaudium, quo quisque non sua solius, sed & singulorum aliorum beatitudine gaudebit, eritque beatus non semel, sed centies millies. 2. describit delectationem quam beati percipient ex visione Dei. 3. ob oculos ponit plenissimam eorum pacem & suauitatem. 4. capite 64. exaggerat possessionem immensi boni, quod est ipse Deus. 5. Affert pulchritudĩnis, sanitatis, sapientiæ, melodiæ, honoris, diuitiarum, & omnium bonorũ, quæ hic vel gustare, vel concipere possumus, copiam & affluentiam. *In cælo*, inquit, *est quidquid amatis, quidquid desideratis. Si delectet pulchritudo, fulgebunt iusti sicut sol. si velocitas aut fortitudo, erunt* D *similes angelis Dei. si longa & salubris vita, ibi est sana æternitas, & æterna sanitas. si satietas, satiabũtur cùm apparuerit gloria Domini. si ebrietas, inebriabuntur ab vbertate domus Dei: si melodia, ibi angeli sine fine concinunt Deo. si quælibet mundi voluptas, torrente Deitatis suæ potabit eos Dominus. si sapientia, omnes erunt docibiles Dei. si concordia, cibus erit illis voluntas Dei. si potestas, introibunt in potentias Domini, & omnipotentes erunt suæ voluntatis, vti Deus suæ. Nam sicut poterit Deus quod volet per seipsum: ita poterunt illi quod volẽt per illum. si honor & diuitiæ, Deus seruos suos bonos & fideles super multa constituet. si vera securitas, certè ita certi erunt nusquam illud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt nec se sua sponte illud amissuros, nec dilectorẽ Deum illud dilectoribus suis inuitis ablaturum.* Ex quibus omnibus rectè infert S. Greg. hom. 32. in Euang.

Graphica gaudij beatorum & ponderis gloriæ descriptio.

Euang. *Ad magna*, inquit, *præmia perueniri non potest nisi per magnos labores. Vnde & Paulus egregius prædicator dicebat: Non coronabitur nisi qui legitimè certauerit. Delectet igitur mentem magnitudo præ-* A *miorum, sed non deterreat certamen laborum.* Tempus enim præsens, vt quidam sanctorum ait, est laboris & pœnitentiæ: futurum verò erit quietis & lætitiæ.

CAPVT QVINTVM,

SYNOPSIS CAPITIS.

82. *PRimò pergit inculcare futuram gloriam, ad eamque ex hoc exilio & tabernaculo suspirat optans peregrinari à corpore, & præsens esse ad Dominum.*

Secundò v. 9. ostendit se contendere, non vt hominibus, sed vt vni Christo vtpote nos iudicaturo, per omnia placeat.

Tertiò v. 14. docet se ad hoc vrgeri charitate Christi, qui sua morte nos reconciliauit, itaque se iam neminem nosse secundùm carnem, sed tantùm si qua in Christo noua creatura.

Quartò v. 18. profitetur se esse ministrum & legatum Christi, ac pro Christo obsecrat vt reconcilientur Deo.

1. SCimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.

2. Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes:

3. si tamen vestiti, non nudi inueniamur.

4. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati: eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est, à vita.

5. Qui autē efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

6. Audentes igitur semper, scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino:

7. (per fidem enim ambulamus, & non per speciem)

8. audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.

9. Et ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi.

10. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

11. Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.

12. Non iterum cōmendamus nos vobis, sed occasionē damus vobis gloriādi pro nobis: vt habeatis ad eos, qui in facie gloriātur, & non in corde:

13. Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis.

14. Charitas enim Christi vrget nos: æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt:

15. Et pro omnibus mortuus est Christus. vt, & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16. Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundùm carnem. Et si cognouimus secundùm carnem Christum: sed nunc iam non nouimus.

17. Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.

18. Omnia

18. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum: & dedit nobis ministerium reconciliationis.

19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis.

20. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.

21. Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Scimus enim quoniam si terrestris domus.*

ID est scimus, si corpus mortale, in quo breui tempore quasi in tabernaculo (hoc enim Græcum *σκήνους* significat) tanquam peregrini & viatores moramur, *dissoluatur; quòd domum*, & vt Syrus, ædificium, puta firmum & stabile, *habemus non manu factam*, puta gloriam animæ, & vitam æternam. Ita Photius, Ans. S. Thom. Lyran. & ita respondet versui 6. & 8. vbi ait: *optamus peregrinari, & præsentes esse ad Dominum.* Vnde ex hoc sensu & Patrum explicatione, & certiùs ex v. 8. contra Tertul. Græcos, Armenos, Luth. Caluin. euincitur beatitudo animarũ statim à morte, nec eas dormire sub altari vsque ad resurrectionem.

83. *Corpus est domus animæ beatæ.*

Secundò, & aptiùs: *Domum*, id est corpus resurrectione glorificatum *habemus*, id est habebimus certò in resurrectione, & hoc magis respondet versui 4. & cap. præcedẽti, excitat enim Apostolus ad mortificationis & passionis corporalis tolerantiã per spem resurrectionis, in qua recipiemus corpus gloriosum. sic 1. ad Cor. 15. dicit: *seminatur*, scilicet corpus, *in ignobilitate, surget in gloria*, id est gloriosũ: & tale corpus propriè domus est animæ beatę, sicut corpus mortale domus est animę hic viuentis & patientis. Ita Chrysost. Theod. Theoph. Ambros.

Dices: ipsa gloria, in quam intrat anima beata, dici potest animæ domus; sic enim dicit Christus: *intra in gaudium Domini tui.* Resp. *intra in gaudium*, non quasi gaudium sit domus in quam intratur, vt volunt aliqui, sed gaudium metonymicè dicitur locus ipse gaudij, quasi dicat: Intra in nuptias cęlestes, intra in cælum, vbi locus est gaudiorum plenissimorum, & æternorum; minùs enim rectè ipsa gloria, vel gaudium dicitur domus, in quam intrabunt beati. Moraliter Chrys. hom. 5. in ep. ad Hebræos, Eadẽ, inquit, facilitate corpus exuere debemus qua vestem, vti Ioseph palliũ reliquit Ægyptię, & B. Aloysius Gõzaga moriturus ita de morte sua loquebatur, quasi de vna domo tãtùm in aliã migraret.

Vers. 2. *Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cælo est superindui cupientes.*

84. Id est, vt Syrus, ad hoc gemimus & suspiramus; scilicet vt domus hæc terrestris & misera, id est corpus hoc mortale dissoluatur, & habitationem, id est domũ nostram, quæ de cælo est, corpus videlicet beatum & gloriosum, superinduamus, vt sequitur. 2. & meliùs: propter hoc, scilicet mortem & dissolutionem, quæ interuenire debet, vt à vita hac transeamus ad æternam, ingemiscimus: nam mors hæc contra naturam est; optaremus enim superindui gloriâ, non spoliari vitâ, vt sequitur v. 4. Hic sensus magis constabit ex versu sequenti. Vnde S. Greg. 31. moral. 26. *Ecce, inquit, Paulus & mori desiderat, & tamen carne expoliari formidat. Cur hoc? quia etsi victoria in perpetuum lætificat, ipsa nihilominùs ad præsens pœna perturbat. Sicut enim vir fortis cùm vicino iam belli certamine armis accingitur, & palpitat & festinat, tremit & sæuit; quasi pauere per pallorem cernitur, sed per iram vehemẽter vrgetur: ita vir sanctus cùm passioni se propinquare conspicit, & natura suæ infirmitate concutitur, & spei suæ soliditate roboratur; & de vicina morte trepidat, & tamen quod moriendo veriùs viuat, exultat. Ad regnum quippe non potest nisi interposita morte transire: & idcirco confidendo quasi ambigit, & quasi ambigendo confidit; & gaudens metuit, & metuens gaudet.* *Sancti mortem desiderant & formidant.*

Vers. 3. *Si tamen vestiti, non nudi inueniamur.*

Pro *vestiti* nonnulli legunt *expoliati.* facilis enim lapsus est Græci ν. in κ. vt pro *ἐνδυσάμενοι* scribatur *ἐκδυσάμενοι*, itaq; legit Aug. & ex eo Beda hîc, Amb. Tertull. & Paulinus mox citãdi, sicque explicat Aug. q. d. Superuestiemur cælesti gloria, si quidem expoliati hoc corpore Christum fuerimus induti eoque vestiti. Nota: distinguit hîc tria Apost. 1. esse nudos & expoliatos. 2. esse indutos, 3. superindui, vt clariùs patet ex Græco; sicut enim v. præcedenti gloriam cælestem vocauit domum, & habitationem: sic etiam hîc eandem aliâ metaphorâ vestem vocat. Iam locum hunc sic explicant aliqui. q. d. Cupimus superindui cęlestem habitationem, scilicet corpus cæleste & incorruptibile, sic tamen vt cum immortalitate gloria quoque donemur, gloriaque non nudi sed vestiti inueniamur. Nam vt ait Apostolus 1. Cor. 15. Omnes quidem resurgemus ad immortalitatem, sed nõ omnes immutabimur ad gloriam. Verùm de solis reprobis & damnatis hoc verum est. Illi autem licet habituri sint corpus immortale, non tamen dici possunt habituri corpus cæleste. Soli enim beati hoc

85. *Damnati licet corpus habituri, erunt tamen sine veste.*

habituri sunt. Cæleste ergo corpus est, quod ita est immortale, vt pariter sit & gloriosũ: ac consequenter qui illud habent, necessariò vestiti & non nudi inueniuntur. Apostolus autem hic ab iis qui cupiũt habere corpus cæleste excipit, & conditionatè dicit: *si tamen vestiti, non nudi inueniamur.*

Secundò ergo aliter explicant hunc locum S. Chrys. Theoph. Theod. Amb. q. d. Domus illa, id est cælestis gloria nobis obtinget, si ea digni inter electos, nõ inter reprobos inueniamur; videlicet si gratia, charitate, & bonis operibus vestiti, non autem iis nudi inueniamur, & vt ait S. Paulin. epist. S. ad Seuerum Sulpit. *Si dispoliatus à corpore, non inueniaris nudus ab opere.* si enim iis simus vestiti, tũc Deus nos superinduet, quasi nouâ veste induta, stola gloriæ immortalis. Verũ quia
B v. sequenti nuditatem hanc explicat separationẽ animæ à corpore; ait enim: *nolumus exspoliari*, scilicet corpore, vt anima nuda, solaque beetur, *sed superuestiri*: videtur potiùs, vt rectè notauit Tertul. l. de resur. carnis c. 42. nudos & exspoliatos nos vocare, cũ mortui sumus & anima corpore spoliata est; ac cõsequenter vestitos, cùm anima corpori est cõiuncta, illudq; quasi vestem induit; superindutos verò, vel superuestitos, cùm corpus gloria cælesti quasi veste induitur & ornatur; vt sicut anima corpore, ita corpus gloriâ vestiatur; sic enim anima corpore vestitur, sed gloriâ superuestitur & superinduitur. cupimus ergo ea superindui, *si tamen vestiti non nudi inueniamur.*

86. Vbi nota 2. vox, *Si* aliquid peculiare exigit,
C nõ cõmune omnib. electis, sed aliquib. proprium, videlicet iis, qui in fine mũdi viui; & corpore vestiti inuenientur; sicq; viui, vel ita moriẽtes, vt mox resurgãt, videãturq; nõ esse mortui sed viui, superuestiẽtur immortalitate. Sẽsus itaq; est, vt rectè Caiet. q. d. Nobis cõtinget nõ dissolui, nõ mori, quod naturaliter abhorremus, & propter quod gemimus, sed gloriâ superindui, quod tantopere cupimus, si inueniamur in fine mundi residui, nondumque mortui, sed vestiti corpore, non eo nudati, vt non, vel non nisi breuissimo tempore, moriamur, sed transeamus ex hac vita ad æternam. Patet ex sequentibus.

An illi qui inuenientur in fine mundi, sint morituri.

Vers. 4. *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo (corporis scilicet) ingemiscimus grauati.*

Scilicet, vt Syrus, ob eius (corporis) onus &
D põdus; ita tamen vt cũ Naz. dicamus: *Domine aufer à me tunicã hãc ita graue)* corpus scilicet terrestre, ponderosũ, ærũnosum) *sed & da mihi lenorẽ; eo quòd nolumus expoliari.* Græcè ἐκδύσασθαι, exui scilicet corpore, sed ἐπενδύσασθαι, superindui scilicet gloria: si tamen ἐνδυσάμενοι, id est vestiri carne & corpore, nõ eâ nudati per mortem inueniamur. Apostolus enim ita loqui solet de resurrectione & die iudicij, quasi ea instet, & quasi eam ipse cum aliis tunc viuentibus sit visurus. Vnde 1. ad Thessal. 4. v. vltimo: *Deinde*, inquit, *nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cũ illis in nubibus obuiàm Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*, de quo ibi.

Eo quòd nolumus expoliari.

A Corpore scilicet. Errauit ergo Plato, qui σῶμα, id est corpus, quasi σῆμα, id est sepulchrum, dici putauit, & ex illo Orig. qui animas ob peccata in corpus hoc quasi carcerem detrusas censuit; quis enim nõ cuperet suo carcere spoliari? anima autem non cupit corpore spoliari; est ergo corpus animæ amicum, socium, & compar, animaque corpus expetit, sicut forma materiam; & contrà. Videtur ergo Platonis, & Platonicorum, quorum scholæ florebant Corinthij, errorem hunc perstringere hic Apostolus. 87.

Error Platonicorum de sepulchro animæ.

Vt absorbeatur quod mortale est à vita.

Mortalitas ab immortalitate.

Qui autem nos efficit in hoc ipsum Deus. Vers. 5.

Græce ὁ δὲ κατεργασάμενος, qui operatus est, perfecit, formauit nos, scilicet *qui* 1. crea-
B uit *nos in idipsum*, scilicet ad hanc beatitatem, & vitam immortalem, Deus est. 2. qui æterno suo decreto parauit, & destinauit nos ad eandem illam beatitatem, idẽ Deus est. 3. & optimè, qui per suam gratiam volũtatem, intellectum, totumq; hominẽ nostrũ ita format, præparat, cõponit, quique facit nos ita viuere, vt digni simus, qui hac immortalitate beẽmur, ille idem est Deus. ita Amb.

Triplex huius loci sensus.

Qui dedit nobis pignus spiritus.

Id est, vt Amb. legit, *spiritum*. q. d. Non dedit nobis Deus pignus auri vel argẽti, id est aurum, vel argẽtum in pignus, sed dedit nobis Spiritum S. cùm eius charitatem, virtutes, & sanctitatis spiritum, quo fiducialiter Deum patrem inuocamus, clamantes quasi filij: *Abba pater*, nobis infudit. hic enim spiritus pi-
C gnus est futuræ gloriæ, & hæreditatis nostræ cælestis; ad hoc enim dedit nobis Deus hunc spiritum, vt per illum, quasi pignus & arrhã certos nos faceret de futura hæreditate, si pergamus quasi morigeri filij Deũ Patrem inuocare, illique obedire, eiusque spiritum quasi pignus retinere & conseruare.

Audentes. Vers. 6.

Θαῤῥοῦντες, confidentes, id est audemus, confidimus, audacter & fidẽter pericula & mortẽ pro Christo & Euangelio suscipimus, imò optamus. ita Theop. Hebræi enim participiũ præsẽs vsurpãt pro indicatiuo, iuxta can. 29.

Igitur.

Quia scilicet hanc gloriam, & vitam æternam quasi hæreditatem speramus, eiusque pignus Spiritum S. accepimus: ideo audemus 88.
D quæuis ardua & agere & pati.

Scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino.

Hoc est, quamdiu sumus in hoc corpore, tãdiu à Domini Dei patris nostri conspectu & hæreditate elõgati & absentes, quasi peregre in terra aliena, scilicet in vita hac & corpore mortali versamur. q. d. Hic peregrini sumus, quia cõscripti sumus ciues cæli, & hæredes Dei; festinamus ergo ex peregrinatione hac tẽdere, & consequi patriam nostram cælestem, Deique patris nostri hæreditatem adire. Vnde audacter in pericula & necem ruimus, eaq; quasi viã in cælum inuadimus. 2. per metalepsin, *peregrinamur*, id est absentes sumus à Domino (de quo v. 9.) festinamus ergo, &

ergo, & peroptamus illi præsentes esse.

Vers. 7. *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem.*

Quia scilicet necdum ipsam speciem, id est naturam, & pulchritudinē Dei in se cōtemplamur facie ad faciem. Ita Chrys. Theod. Theop. Oecum. perperā ergo hinc quis doceat videri
89. Deū à beatis non se solo per essentiam, sed per speciē mediam, quæ essentiā repræsentet, sicut species coloris oculo impressa, oculo colorem, qui in pariete est, repræsentat; nec enim talem speciē hic intelligit Apostolus, sed speciē, quâ res in se coràm clarè spectatur; opponit enim speciem fidei, quâ non spectamus, sed obscurè credimus futura & absentia.

Deus non videtur à beatis per speciem.

Vers. 8. *Audemus autem.*

Audemus, inquam; repetit enim & inculcat id quod dixit v. 6. *audentes igitur.*

Et bonam voluntatem habemus.

Græcè εὐδοκοῦμεν, bene volumus. Syrus peroptamus. Chrys. vertit: ἐπιδοκοῦμεν, omnib. votis cupimus. *Magis*, id est malētes, *peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.* id est eligētes potiùs abesse à corpore, vt liceat adesse Deo, eiusque præsentia, specie, & facie perfrui. Hinc probatur, animas à morte statim videre
90. Deum; ideo enim ait nos malle peregrinari à corpore, vt præsentes simus ad Dominum, vel vt Græcum ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον, ad verbū propriè vertit Erasmus, & Vatab. *vt domi simus apud Dominū*, quasi in patria patri nostro cælesti præsentes; si enim peregrinantes, & separati à corpore, domū ad Deū patrem nostrum statim nō veniremus, sed alibi in via hærēdum nobis & peregrinādum esset, non desideraremus peregrinari à corpore, imò in eo, vtpote loco naturali animæ, peregrinari mallemus quàm alibi loco incognito: sed de Græco ἐνδημεῖν plura v. 9.

Animæ à morte statim vident Deum.

Et ideo contendimus.

Φιλοτιμούμεθα, certatim, omni studio, ministerio, conatu, & nisu nostro cōtendimus, certamus, & ambimus Deo placere, vt in hoc studio non patiamur nos à quoquam superari.

Vers. 9. *Siue absentes, siue præsentes.*

Deo scilicet, & consequēter, corpori, sed per antithesin; hoc enim ipso, quo sumus absentes Deo, præsentes sumus corpori; & hoc ipso, quo præsentes sumus Deo, absentes sumus à corpore, vti præcessit v. 8. & 6. Vbi nota Græcū ἐνδημεῖν, propriè significat domi, in populo suo agere. δῆμος enim populū significat, huius cōtrariū ἐκδημεῖν, significat foris, extra populi sui fines agere, siue peregrinari. Vnde Vat. & Erasmus vertūt: siue domi præsētes, siue foris peregrè agētes. Sed Apostolus paulò generaliùs hæc sumere videtur; tā enim in corpore quā apud Deū nos dicit ἐνδημεῖν καὶ ἐκδημεῖν; non possumus autē propriè domi esse, & in corpore existentes, & separati à corpore, Deoq; præsentes: sicut vicissim non possumus dici esse peregrè, & in corpore, & apud Deum: itaque ἐνδημεῖν sumit pro incolere, inhabitare, esse præsentem; ἐκδημεῖν verò pro, migrare, abire, absentem esse; dum enim corpus hoc præsentes incolimus; abimus, & absentes sumus à Domino: & cōtrà, dū cælū incolimus præsentes apud Dominū; tū abimus, & absētes sumus à corpo-
91. re. Vnde noster clarè vertit: *siue absētes siue præsē-tes*, sc. siue à Deo, siue à corpore, vt præcessit.

Verū nil obstat, quo minus ἐνδημεῖν, & ἐκδημεῖν, propriè capiat Apostolus pro domi esse, & peregrè esse. Pro quo nota: Apost. v. 1. dixit nos duas habere domos, vnā terrestrē, aliam cælestē, & vtrobiq; nos esse domi, scilicet tā in corpore, quasi domo naturali, quàm in cælis apud Deū, quasi domo Dei gratuita, & gratis nobis data. Cōsequēter duplex est peregrinatio nostra, duobusq; locis peregrinamur. Vno, cū in hoc corpore & exilio à patria cælesti & Deo semoti quasi peregrè agimus, & viuimus. 2. cùm à corpore, quasi domo separati per mortē peregrè in aliā regionem & orbē, in cælū ad Deū concedimus. Hinc ergo Apostolus ait nos ἐνδημεῖν, domi esse, & in corpore apud Deum, ac rursum, ἐκδημεῖν, peregrinari, peregre agere, & in corpore, & apud Deū. Id patet ex verbis ipsis expressis Apostoli v. 6. & 8. Hoc verò v. 9. vbi simpliciter dicit: εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, siue domi agētes siue peregre agentes, licet nō addat nec exprimat τὸ in corpore, vel apud Deū; refert se tamē ad illa eadem quasi iā præmissa v. 6. & 8. indeque hic eadē addēda & supplenda relinquit. q. d. Ideo, siue absentes à Deo, & corpori præsentes, siue præsentes Deo, & à corpore absentes, id est vbicunque, & in quocunque statu simus, cōtendimus placere Deo, vt scilicet possimus præsentes esse apud Dominū, eiusq; præsentia & facie perpetim frui; nisi enim Deo placeamus, nec hic corpori præsentes, & à Deo absentes tēdere poterimus ad eius præsentiā, nec à corpore absentes & Deo præsentes poterimus in eius præsentia permanere, eaq; frui & beari: vtrūque autē contendimus peragere & perficere, dū sumus in hac vita; quia scilicet in hac vita per omnia conādo Deo placere, tendimus ad eius præsentiā & visionem, ac 2. meremur, vt eius præsentia semel donati in eadē perpetuò maneamus; qui enim hic Deo placet, illic nō displicebit, ait Amb. &
Ans. Alij planiùs vertūt εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, siue incolentes, siue migrantes à cor- 92.
pore ad Dominū. q. d. Tota vita vsque ad mortē & vltimū halitū, quo anima migrabit à corpore, Deo placere satagimus: vnde & Tertul. lib. de resurr. carn. c. 43. legit: *& ideo gestimus siue peregrinantes, siue immorantes, placibiles illi esse.* sed hi verba Apostoli generalia, & tā Deo, quā corpori cōmunia, vt dixi, restringūt ad solū corpus; prior ergo sensus, quē dedi, genuinus videtur.

Duas domos habet homo terrestrē, & cælestē, item duas peregrinationes.

Omnes enim. Vers. 10.

Vox *enim* dat causam præcedentium, q. d. Contendimus placere Deo in omni opere nostro, vt in tribunali Christi, cui sistendi sumus, donemur gloria corporis, & beata Dei præsētia (vt dixit v. 8.) ac visione, non antē ea priuemur cū illis, qui Deo per opera mala displicuerunt.

Nos manifestari oportet.

Tum iudici Christo, tum omnibus hominibus, *ante tribunal Christi*; vt quisque singulorū & bona, & mala videat. Hinc patet Paulū quoq; & Apostolos iudicandos esse, sed ita, vt ipsi simul aliorum sint iudices, & condemnent eos qui sibi credere noluerunt. Mat. 19. v. 28.

Vt referat vnusquisque propria corporis. Scilicet gesta, & facta, *prout gessit.*

Πρὸς ἃ ἔπραξεν, secundum ea quæ fecit & gessit

sit per corpus proprium. Vatab. pro eorũ, quæ fecit, portione, id est pro disparitate meritorũ demeritorumque disparem quisque gloriam
93. recipiet, vel pœnã. Nota: quæ propria sunt corporis, sunt & animæ propria: nã anima in hoc statu & vita nihil agit, nec agere potest sine corpore; adeo vt ad cogitationem & intelle-ctionem ipsam corporali phãtasmate indigeat, itaque propria corporis sunt, quæ anima propriè per corpus gerit & operatur.

Propria corporis in hac vita sunt etiam propria animæ.

Notat 2. Chrysost. dici propria, quia aliena, & parentum merita in tribunali Christi filios non iuuabunt, adeoque, vt ait Ezech. cap. 14. v. 14. & 20. Noë, Daniel, & Iob, non liberabunt filium, & filiam, sed tantùm animas suas. Si tribunal hoc cogitaremus, cùm à sociis, à libidine, à fastu, à gula tentamur, facilè omnia superaremus, nulloque metu aut cupiditate à Dei lege & obedientia nos abduci pateremur. Vide Chrys. in morali homiliæ 10.

Aliena merita non iuuabunt.

94. Hinc inferebant Pelagiani, infantes nullum habere peccatum, nec esse peccatum originale: quia Christus in iudicio tantùm examinabit peccata propria quæ quisque gessit in corpore: atqui infantes nihil gesserunt, nec gerere potuerunt quasi proprium; ergo peccatum non habent, quod Christus examinet & iudicet.

Refutatur error Pelagianorum ex hoc loco negantium peccatum originale.

Resp. S. Aug. epist. 107. hanc Apostoli sententiam etiam ad infantes pertinere; peccatum enim originale habituale esse eis proprium & inhærens; ipsum verò actuale Adami, ex quo propagatur in singulos ex Adamo nascentes peccatum originale habituale, licet Adamo fuerit proprium, id est physicè inhærens (fuit enim esus pomi vetiti, quod comedit Adam:) tamen & paruulis moraliter dici proprium, quia actus hic Adami ad eos pertinuit, censeturque eorum actus proprius fuisse, sicque peccatum hoc gesserunt, & commiserũt, non per se, sed per Adamum; voluntas enim Adami censebatur omnium posterorum etiam paruulorum esse voluntas.

Sed planiùs magisque ad Apostoli mentem responderi potest, Apostolum non loqui de infantibus, sed adultis; illos enim exhortatur vt satagant Deo per omnia placere, vt referant præmium à Deo, quisque pro gestis; infantes enim licet in Christi iudicio comparituri sint, operum tamen examine non indigebunt, nec demeritis, sed soli originali peccato debitam pœnam recipient, vt docet S. Aug. serm. de omnibus Sanctis tomo 1. & Nazianz. orat. 60. quæ est de sancto lauacro.

Scientes igitur.

Vers. 11. Hæc quæ dixi de Christi tribunali, à quo quisque referet provt gessit. 2. & simpliciùs: *Scientes timorem Domini*, id est, quia scimus timendum esse Dominum iudicem, & vindicem, hinc eundem hunc timorem *suademus hominibus*, vt eo Dominum timeant.

Timorem Domini.

Timor capi potest duobus modis. 1. actiuè,
95. quo Dominum timemus. 2. passiuè, quo Dominus est timendus quasi iudex terribilis. Vnde Syrus, & Vatab. vertunt: *scientes igitur terrorem illum Domini suademus hominibus.* Sic Iacob Deum vocat timorem patris sui Isaac, id est timoris

Duplex timor Domini ex varia eius acceptione in Scriptura.

A obiectum, seu, quem timuit Isaac pater suus. Genes. 31. v. 42. Ita hic timor vocatur, obiectum timoris, res timenda, terror. quasi dicat: Scientes timendum, id est terribilem esse Deum. siue: scientes timendum & formidandum esse Dominum. Vide can. 30. Sic Isaiæ 8. v. 13. dicitur: *Dominum exercituum sanctificate; ipse pauor vester, & ipse terror vester.*

Deo autem manifesti sumus.

q. d. Deus scit me sincerè Deum timere, & timorem hũc aliis suadere; quia enim Paulus ex hoc timore & cupidine Deo placẽdi, & fructũ quam hic præsefert, aliquibus maximè æmulis, & pseudoapostolis, qui occasionem eũ calumniandi quærebãt, videri potuisset se quasi sanctũ laudare; hinc vanitatẽ hanc, laudisq; cupiditatẽ hic & in sequentibus à se amolitur.

B *Vt habeatis.* Vers. 12.

Occasionem scilicet gloriandi (hoc enim repetendum relinquit) de me.

Ad eos, contra eos, *qui in facie gloriantur.*

Qui externa se specie iactant, cùm sibi non sint in conscientia bene conscij, sintque hypocritæ, & pseudoapostoli.

Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrij sumus, vobis. Vers. 13.

Aliqui manuscripti codices legunt: *si mente excidimus*, Græcũ enim ἐξέστημεν, significat raptũ, quo mens emota extra se abripitur, siue vehementia naturæ, morbi, choleræ, melancholiæ, aut apprehẽsionis in obiecta noua, & insolita; siue à Deo in cõtemplationem & exstasin; siue à furore, & insania in delirium. Omnibus his modis accipi hic potest. Imò Syrus, Chrysost. Theop. Vatab. Eras. vertunt: *siue insanimus*; huic
C enim opponit εἴτε σωφρονοῦμεν, siue sanâ mente sumus. q. d. siue desipimus, siue sapimus. Nam vt ait Plato lib. 1. de Repub. τὸ σωφρονεῖν ἐναντίον ἐστὶ τῷ μαίνεσθαι, id est sapere siue sana mẽte esse contrarium est illi, quod est desipere vel insanire. sic μανίας, siue insaniam opponit τῷ σωφρονεῖν Paulus Acto. 26. v. 25. *Non insanio*, inquit, *optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.* Sic de Christo dicunt consanguinei Marci 3. v. 21. *quoniam in furorem versus est*, vbi Græcè est idem verbum ἐξέστη, quod hic. 96.

Sapere & desipere quomodo opponantur.

Rursum, raptus hic & insania accipi potest, vel laudis propriæ, vel amoris Diuini, & contemplationis. de laude propria propriè, & genuinè loqui videtur Apostolus, vt sentit Ambrosius & Chrysostomus, de ea enim præcessit. Verùm quia hæc laus est de excellentia
D ministerij noui testamenti, deque excessu amoris, & claræ speculationis Dei, hinc consequenter & secundò de illo etiam intelligendus est, videturque alludere ad raptum Moysis, quo in Sina legem accepturus vidit gloriam Dei, vt dixit c. 3. v. 7. laudauit enim se Apostolus præ Moyse, Moysisque raptu c. 3. v. 16. *Nos vero*, inquit, *omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem.* Hinc c. 4. & 5. laudat se à tribulationibus, & laboribus pro Euangelio susceptis, quibus ad hanc gloriam, Deique præsentiam aspirat.

Sensus ergo est: 1. quasi dicat: Si nostri obliti vehementiâ aliquâ, aut zelo abripimur, quem mundani putant insaniam, vt scilicet quasi insani abripiamur in laudes ministerij nostri;

nostri; ac gloriosiùs diuinius que de nobis loquamur (superbia enim & iactantia videtur, & est insania, ait Ambros. seipsum laudare.)
97. *Deo*, hoc est ad Dei honorem id facimus. *Siue sobrij sumus*, in sermone scilicet, laudibusque nostris; *vobis* id fit, vt nimirū vos modestiam doceamus. ita Chrys. Hinc consequenter, vt dixi, secundò S. Augustin. Ansel. Theoph. & alij sic explicant, quasi dicat: si rapimur in excessum vel exstasin diuini amoris, contemplationis, & locutionis, dicentes: *Nos autem reuelatâ facie gloriam Domini speculantes, & contendimus, siue absentes, siue præsentes placere illi. &: bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum*, quæ in re gloriati, & nos laudasse visi sumus. Vel, vt vertit Chrys. *Si insanimus*, hoc est: si videmur quandoque amore & contemplatione ebrij & insani, vti Apostoli Actorum 2. v. 13. & Act. 26. versu 24. *Deo*, id est ad Dei gloriam id facimus, &c.

Quadruplex est insania seu furor. Nam Plato in Phædro quadruplicē docet esse furorem siue insaniam. 1. Vatum. 2. Mystarum. 3. Poëtarū. 4. amantiū, hancq; quartam esse optimam & felicissimam. *Diuina*, inquit, *insania siue mania 4. species statuuntur, quibus totidem præsunt Dij. Et vaticiny quidem inspirationē tribuunt Apollini, mysteriorum vim atque efficaciam Libero, poëticam verò Musis; amatorum furorem Veneri & Amori. Optimum illud præstantissimumque furoris genus quarto loco attribuimus.* Hūc quartū furorem fuisse in Paulo docet hic Theoph. vtpote qui non in se, sed quasi raptus & mente emotus in Christo dilecto suo vixerit (amantis enim anima non tam est vbi animat, quàm vbi amat) quique pro fratribus optarit fieri anathema. Sic enim habet Theop. *Si insanimus Dei causa, ita insanimus vt vos ad ipsum perducamus. Insaniebat itaque Paulus amatoria quadam insania Deum amans, ac amatoris instar illi viuens, nempe adamato extra seipsum raptus, ac totus in Deum translatus, nec suam ipsius vitam viuens, sed illius, quem amat, amatoriā, planè dilectam & valde charā.* S. verò Aug. Beda & Ans. qui hunc locū accipiunt nō de insania, sed de raptu & exstasi Pauli sic explicāt. *Quid est*, inquit Aug. apud Bedā, *mente excedimus Deo?* vt illa videamus quæ non licet homini loqui. *Quid est temperantes sumus* (sic legit August. pro eo quod nos habemus *Sobrij sumus*) *vobis? Non*, inquit, *indicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.* Idem Aug. in Psal. 103. *Quid est mente excessimus Deo? Excessimus omnia ista carnalia, & quod vidimus effari non possumus. Quid est temperantes sumus vobis? Sic loquimur vt capere possitis: quia & Christus talem se fecit nascendo & patiendo, vt possent de illo homines loqui.*

98. *Excessus mentis quid sit, & quorum.* *Excessus*, inquit Anselmus, *mentis, est intentio ad superna.* ita vt quasi de memoria labantur infima. In hoc mentis excessu Sancti omnes fuere, quibus arcana Dei, mundum istum excedentia, reuelata sunt. Sic Apostolus hic excedens mente omnem humanam fragilitatem, & sæculi temporalitatem, omnia, quæ nascendo, & occidendo vanescunt, transeuntia; habitabat corde in ineffabili quadam contemplatione eorum de quibus

A dicit; quòd audiui ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui: sed propter alios descendit. Vnde ait: *sobrij sumus vobis*, quasi dicat: Licet alta contemplemur, sobriè tamen de iis loquimur, vt vos ea capere possitis. ita Anselmus.

Charitas enim Christi. Vers. 14.

Non tam passiua, quàm actiua, qua scilicet Christus homines dilexit, seque totum iis impendit, *vrget nos*, vt & nos Christi exemplo, & amore idem faciamus, nosque totos hominibus impendamus, vt eos faciamus saluos à morte, ideoque, prout eis expedit, nunc mente excedamus, nunc sobrij simus. Vnde sequitur.

Quoniam si vnus, scilicet Christus, *pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.*

B Pendet hic totus versus à sequenti, qui eius sensum & connexionem cum v. 13. significat & explet. sensus verò est, quasi dicat: Tanta fuit Christi charitas, vt pro omnibus moreretur. Vnde sequitur nos fuisse mortuos; ideo enim mortuus est, vt nos à morte, & corporis, & animæ, quam per peccatum incurreramus, eam in se suscipiendo liberaret. ex quo magis patet Christi miseratio & charitas, quòd scilicet è tanta mortis miseria, eam in se suscipiens nos eripuerit, quæ profectò *vrget nos*, vt Christum redamemus, eiusque amore in proximi salutem modis omnibus incumbamus, & neminem excludamus, sed pro omnibus, etiam miseris & pauperibus, laboremus, vti fecit Christus. 99. *Christus pro omnibus mortuus est, quia nos mortui fuimus.*

C Aliter S. Thom. *Omnes mortui sunt*, id est inquit, omnes mortui esse debent vitæ veteri, seq; mortuos æstimare, vt non sibi, sed Christo viuant: sed hoc obscurius est & remotius, idemque cum eo quod clarè dicit versu sequenti, quem ab hoc distingui verba indicant.

Omnes mortui sunt.

Demptâ B. Virgine, ait Anselm. quæ peccatum originale, & animæ mortem nunquam incurrit. 2. & potiùs: *Omnes mortui sunt*, scilicet in Adamo, quia in eo peccati & mortis necessitatem contraxerunt omnes, etiam Deipara, ita vt & ipsa, & omnes omnino homines Christo redemptore, eiusque morte eguerint; peccauit ergo, & mortua est B. Virgo in Adamo, sed in seipsa peccatū & animæ mortē non cōtraxit, quia à Deo Deiq; 100. *Omnes mortui excepta D. Virgine. Christo viuere debemus iure seruitutis ei debito.*

D gratia fuit præuenta, vt dixi ad Rom. 5. v. 12.

Et. Repete ex v. præcedenti (*æstimantes, quoniam*) *pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, non sibi.* Vers. 15.

Non suæ gloriæ, voluntati, voluptati, *viuāt*, sed Christi, qui *pro nobis mortuus est & resurrexit*, quique nos omnes iure redēptionis sibi seruos effecit, vt sicut seruus nō sibi laborat & viuit, sed domino; ita & singuli nostrū possint dicere: *Viuo ego, iā nō ego, viuit verò in me Christus, & anima mea illi viuet.* *Debet enim*, ait Ans. *anima humana in se deficere, & proficere in Christo; qui mortuus est, vt nos moreremur peccatis, & resurrexit, vt ad iusti ia opera resurgeremus. & quid est aliud: Nō sibi, sed illi viuant, quàm vt non secundum carnem viuant in spe terrenorum & corruptibilium bonorum, sed secūdum*

spiritum in spe resurrectionis, qua iam ex ipsis in Christo facta est? Hactenus Ansel.

Vers. 16. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnẽ.*

q.d. Quia Christi tanta in nos est charitas, nosq́; vrget, idcirco nihili æstimamus carnalia, id est externa & præsentia extra Christũ, puta famã, valetudinẽ, amicitias, cognationes. Ita Chryſ. vt ſit perſona pro re; *neminẽ*, hoc est nihil, ait Vatab. Ita pariter *τὸ neminẽ* accipit S. Aug. l. 9. cõtra Fauſtum c. 7. ſed per carnẽ intelligit carnis corruptionẽ & mortalitatẽ. q.d. Paulus: *neminẽ nouimus ſecundũ carnẽ*, hoc eſt, nõ nouimus amplius vitã hãc carnalẽ & mortalem: quia certa ſpe meditamur & ambimus vitã futurã, ſpiritalẽ, & beatã poſt reſurrectionẽ, in qua iã eſt Chriſtus nobiſq́; locũ parat. Hic ſenſus aptus eſt, ſed paulo remotior. Apoſtolus enim opponit carni ſive homini carnali nouã creaturã, quę in hac vita eſt, & viuit per fidẽ & gratiã in Chriſto: ait enim, *ſi qua ergo in Chriſto noua creatura.* Quare tertiò ſic magis vicinè & propriè explices: *ex hoc neminẽ* nouimus, hoc eſt amplius neminẽ *ſecũdum carnẽ*, id eſt ſpeciẽ externã, ſcilicet quòd nobis ſit cognatus, amicus, Iudæus, nobilis, elegãs, doctus; his affectib. naturalib. mortuus sũ, quia in Chriſto regeneratus illi ſoli viuo, ipsũ ſolũ, & omnes in ipſo ſecũdũ charitatis ſpiritũ, nõ ſecundũ carnẽ amo. q.d. Ego non quæro placere hominib. aut laudes, & gloriã hominũ, ſed Dei; quia enim pſeudoapoſtoli Iudæi, æmuli Pauli, vt patebit c. 11. gloriabãtur ſe eſſe Hebræos, & ſemen Abrahæ, quod c. 11. v. 18. vocat ſecundũ carnẽ gloriari; hinc eos tacitè perſtringens, ait ſe neminẽ noſſe, notitia amoris & gloriationis, id eſt in nemine gloriari ſecundũ carnẽ, ſeu carnalis propinquitatis & amicitiæ cauſa, nc quidem in ipſo Abrahã. Sic ad Philip. 3. v. 3. *Gloriamur*, inquit, *in Chriſto Ieſu, & nõ in carne fiduciã habẽtes.* q.d. Aliquãdo gloriati ſumus nos eſſe Hebræos, & nobiles, ſecundum carnẽ, iam illis affectibus mortui ſumus, quia laus omnis noſtra & gloriatio eſt Chriſtus. Ita Gagnæus.

Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum.

101. *Quadruplex huius loci ſenſus.* Hoc eſt, ſi aliquando Chriſtũ æſtimauimus & vidimus, (ſi non ego Paulus, certè alij Apoſtoli noſtri) præſentem, mortalem, carnis paſſionibus, fami, frigori obnoxium, hominem nobis ſimilem, nunc non nouimus niſi immortalem, & impaſſibilem. ita Chryſoſt. Theod. & Synodus 7. generalis actione 6. & fauent ſequẽtia. Secũdo & potiùs Gagnæus, vt dixi. Si olim nouimus, hoc eſt magni æſtimauimus, & gloriati ſumus de Chriſto ſecundũ carnẽ, hoc eſt Chriſtũ carnali generatione eſſe Iudæũ contribulẽ noſtrũ, & nos eſſe Hebræos Chriſti cognatos ſecundũ carnẽ, vti pſeudoapoſtoli gloriãtur, quodq́; cum Chriſto præſente viximus, aut etiã familiariter cõuerſati ſumus; iã illis terrenis affectibus mortui ſumus, & per Chriſtum recreati auguſtiùs de eo ſentimus, & Chriſtũ tantùm nouimus ſecundũ ſpiritũ, id eſt vt hominem diuinũ, orbis redẽptorem, doctorẽ, auctorem gratiæ, & ſalutis, atq; vt tali viuimus, & ſeruimus, talemq́; orbe toto prædicamus. 3. Alij, non improbabiliter, putãt Paulũ de ſe loqui

A pro eo tẽpore, quo Chriſtũ perſequebatur. q.d. Etſi aliquãdo ſecundũ carnẽ, id eſt carnaliter iudicãtes, indignã de Chriſto æſtimationẽ habuimus, v.g. quòd Chriſtus futurus eſſet rex tẽporalis, qualẽ Meſſiam Iudæi expectant, iam tamen non ita nouimus vel exiſtimamus. Hinc 4. perperam Fauſtus Manichæus explicabat ſic. q.d. Ego Paulus in principio putaui Chriſtum veram habuiſſe carnẽ, ſed errorem poſtea correxi. Vnde & ad Philip. 2. ait, *in ſimilitudinem hominũ factus.* q.d. Similẽ & phantaſticã, ſiue apparẽtem nobis habuit carnẽ, non verã, non humanã. Rursũ Eutyches ſic ad ſuam hæreſin hũc locũ torquebat; *nõ nouimus*, inquit, *Chriſtum ſecundũ carnẽ*, quia incarnatione caro & humana natura Chriſti abſorpta fuit à diuinitate. ponebat enim ipſe in Chriſto vnã naturã æquè ac perB ſonã, eamque diuinã. Vides hic quã hæretici Scripturã, quaſi naſum cereũ, quouis ad ſua phantaſmata flectãt trahãtque. Sic olim Iconomachi, & nuper Caluin. admonitione de reliquiis hæc Apoſtoli verba detorſerũt contra venerationẽ reliquiarũ, & imaginũ Chriſti & Sanctorũ, quaſi diceret Apoſtolus, Iam poſt reſurrectionẽ non nouimus Chriſtũ ſecundũ carnẽ, id eſt quicquid in Chriſto carnale fuit, obliuioni tradendũ eſt, & miſſũ faciendũ, vt in eo ſecundũ Spiritũ quærẽdo & poſſidẽdo omne ſtudium ponamus. Sed hoc non fuiſſe Apoſtolum clariſſimũ eſt: quia ſic vellet, nos obliuiſci carnis, mortis, & paſſionis Chriſti, eiuſq́; eſſe immemores & ingratos, cuius contrariũ voluit & ſãxit Chriſtus, C quando in mortis ſuę memoriã perpetuã inſtituit Euchariſtiam. Vnde ipſemet Paulus 1. Cor. 11. *Quotieſcũq;* inquit, *manducabitis panẽ hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ Domini annunciabitis donec veniat.* Nõ ergo hoc quod vult Caluin. ſed illud quod dixi, intẽdit hoc loco Apoſtolus. ita cõc. 2. Nicænum actione 6. ex Epiph. & Cyrillo.

Si qua ergo in Chriſto noua creatura. Vers. 17.

q.d. Si quis ergo mecũ eſt in Chriſto regeneratus, & quaſi in alium hominem, & nouã creaturam eſt recreatus, & transmutatus (vti ego iam non ſum ille qui fui, puta Saulus, ſed Paulus,) in hoc *vetera trãſierũt*, veteres ſcilicet, tum iudaiſmi ritus, tum potiùs affectus & iudicia, quale eſt nouiſſe aliquẽ ſecundũ carnem, quod præceſſit. Ecce enim in tali factã ſunt omnia noua, vt nouos habeat affectus, D noua iudicia de re, & ſpe Chriſtiana, nouam vitã, nouam ſpem reſurrectionis, nouã gratiã, ſanctitatẽ, iuſtitiam. Vide de hac nouitate Anſ. & S. Aug. tract. de Cãtico nouo tomo 9.

Omnia autem. Vers. 18.

Noua iam dicta *ex Deo*, ex Dei donatione & gratia facta & data ſunt, *qui nos reconciliauit ſibi per Chriſtum,*

Et dedit nobis miniſterium reconciliationis.

Vt per noſtram prædicationem perſuadeamus hominibus Chriſti fidem & pœnitentiam, nouam & Chriſtianam vitam, itaque ipſos Deo reconciliemus.

Quoniam Deus erat in Chriſto.

Quaſi Filio per vnitatẽ eſſentiæ. Ita Amb. & Primaſius. 2. & meliùs, *in Chriſto*, id eſt per Chriſtum *mundum reconcilians ſibi.* Ita Græci. 3. Caietan.

Caietan. *Mundum in Christo*, hoc est mundum Christo credentem reconciliauit sibi Deus: sed hoc coactum & distortum videtur.

Non reputans illis delicta ipsorum.

103. *Peccatum non remittitur per solam iustitiæ imputationem, sed per infusionem.*

q. d. Non imputans sed gratis remittens delicta per iustitiæ Christi, non imputationem, vt volunt hæretici, sed realem infusionem. ita Chryſ. & Anſel. Nota hebraiſmum: Scriptura dicit Deum statuere, imputare ad peccatum, vel non imputare, non quasi in re ita non sit; sic enim falleretur Deus, sed potiùs, quia syncerissimum est Dei iudiciū, reputatq; res & peccata verè, vt sunt. 2. quia ex Dei iudicio, puta ex lege æterna quæ est in mente Dei, pendet omnis lex, ac consequenter peccatum contra legem. 3. & maximè, quia omnis peccati remissio pendet ex Dei condonatione; condonare autē est quasi B non imputare; peccatum enim ens morale est, offensa scilicet Dei, quæ pariter morali causa, scilicet condonatione tollitur, sed Dei liberalis clementia cum hac simul gratiam, charitatem, & virtutes omnes infundit, vt iis quasi realibus Dei donis ornemur, iustificemur, fiamusque digni amicitia Dei.

104. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis.*

Prædicationem scilicet verbi Dei, quo Deo homines reconciliemus, vt dixi v. præcedenti. Posset 2. *verbum* pro re metonymicè, quasi signum pro signato accipi. sic *verbum reconciliationis* esset ipsa reconciliatio, siue potestas, & ministerium, vt dixi v. præcedenti, reconciliandi homines Deo.

Vers. 20. *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*

q. d. Obsecramus vice Christi, quasi legati Christi, & quasi Christus per nos vos obsecret, vt velitis Deo reconciliari. En qua industria, efficacia, zelo vtitur Apostolus, vt Corinthios conuertat.

Vers. 21. *Eum qui nouerat peccatum.*

Scilicet per experientiā, qui tamē nouerat illud per simplicē notitiā, ait D. Thom. id est Christum, qui peccatum nunquam fecerat.

Fecit peccatum pro nobis.

105. *Delirium & blaſphemia Illyrici confitentis peccatum esse substantiam & formam animæ.*

Qui eramus peccatum, ait Illyricus; quia peccatum, inquit, est substātia & forma animæ nostræ: sed hoc de nobis dicere, delirium est; de Christo, blasphemia; *peccatum* ergo, id est hostiam pro peccato nostro fecit Deus Christum pro nobis, ne nos quasi victimæ piaculares, illud æternā morte & igne lueremus; ludit ergo Apostolus in voce *peccatum*, quia dum ait; *eum qui non nouerat peccatum*, pec- D catum propriè, dum verò addit; *pro nobis peccatum fecit*, peccatum metonymicè accipit iuxta ea cap. 3. ita Ambr. Theop. Anſ. Hinc Christus pſ. 21. v. 2. nostra delicta sua vocat. Ita Theod. ibi. 2. *peccatum*, ait D. Thom. id est in similitudinem carnis peccati, vt esset Christus passibilis, vti peccatores ex Adæ peccato passionibus sunt obnoxij. 3. *peccatum*, id est vt Christus æstimaretur ab hominibus peccatum, id est peccator insignis, dum quasi infamis latro suspensus & crucifixus est. Ita Græci.

Triplex huius loci sensus.

Ex hisce tribus sensibus primus ceteris plenior, significantior & neruosior est, magisque ex vsu & phrasi Scripturæ, quæ sæpe

A peccatum vocat ipsam victimam piacularē siue expiatricem peccati: vt Osee 4. v. 8. *Peccata* (id est hostias pro peccato oblatas) *populi mei comedent* (Sacerdotes, Leuitic 14. v. 24. quia חטאת הוא *chattat hu, peccatum est, id est hostia pro peccato* vti vertit noster interpres. ibidem v. 21. חטאת *chattat, peccatū, id est victima pro peccato multitudinis est*. Ezech. 44. v. 29. *chattato peccatum suum, id est victimam pro peccato suo ipsi comedent* (peccatū enim in se comedi nequit. est enim cibus nimis durus, nec vllo stomacho digestibilis.) Cuius phrasis & metonymiæ ratio hæc est, quòd in hostiam piacularem tota peccati pœna, noxa, & vltio transscribatur, itaq; in eandem peccatum ipsum trāſſcribi & transponi videatur. Noxa enim caput nocens sequitur. Huius rei symbolo solebat sacerdos hostiæ manus imponere, illiq; peccata populi imprecari. Per manus enim significātur actiones & peccata, vtpote quæ manibus plerumque peraguntur, inquit Theod. in Leuitic c. 1. Manuum ergo impositio super victimam, & symbolum erat oblationis, & testimonium reatus in hostiam trāſlati, vt hostia fieret piaculum, itaque peccatum ipsum id est omne pondus, pœnam, & vindictā peccati in se susciperet. Hoc modo in die solēni expiationis Pontifex hirco emissario peccata totius populi imprecabatur, eumq; deinde quasi peccatis onustum per certum hominē extra castra deducebat, & dimittebat in desertum à feris deuorandum. De quo ita scribitur Leuit. 16. v. 20. *Offerat hircum viuentem, & posita vtraque manu super caput eius, cōfiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta atq; peccata eorum, quæ imprecans capiti eius emittet illum per hominem paratum in desertum. cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terrā solitariam, & dimissus fuerit in deserto, reuertetur Aaron, &c.*

106. *Peccatum in Scriptura sæpe vocatur victima piacularis & quare.*

107. *Hircus emissarius portans peccata populi.*

Vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

108. *Triplex sensus horum verborum.*

q. d. Vt nos efficeremur iusti apud Deum, iustitia à Deo infusa per merita Christi. Vide can. 21. & 30. ita Chryſ. Dicit *iustitia*, non iusti, ait Theoph. vt excellētiam gratiæ significet, qua fit, vt nullus in iusto sit næuus, nulla peccati macula, sed omnis, & tota gratia ac iustitia. 2. Iustitia Dei, id est, vt effectus, vel similitudo iustitiæ Dei increatæ, nobis per creatā & infusā iustitiā cōmunicaretur. Ita Cyril. 12. thesauri c. 3. 3. Iustitia Dei, quia Deus debet non nobis, sed Christo, & Christi meritis, vt iustitiā nobis infundat & peccata remittat. ita Aug. Ench. 41. Simile 1. ad Cor. 1. vers. vltim.

109. *Ridicula Nouatorum ex hoc loco Pauli illatio.*

Obijciunt hæretici: Christus factus est pro nobis peccatum, quia peccatum nostrum illi imputatū est, & in illo punitum, ergo nos efficimur iustitia Dei, quia illa nobis imputatur. Resp. non esse similē; nec enim Christus verè potuit esse peccator, vti nos verè possumus esse iusti; neque hanc analogiam vrget Apostolus, sed tantùm quòd Christus ideo suscepit nostra peccata, vt nos per eā iustificaremur. Adde: Christus verè factus est peccatum, id est hostia pro peccato (hanc enim significat hic peccatum) ergo & nos verè fimus iustitia Dei; sic enim aptè & solidè hoc argumentū in ipsos Nouātes retorquemus.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

tro. *PRimò, hortatur ne oblatam reconciliationis (quam in fine c. præcedentis commendauit) gratiam negligant.*

Secundò, v. 4. docet quales esse debeant ministri, præsertim Apostoli, & præcones Euangelij.

Tertiò, v. 11. cor suum charitate in Corinthios dilatatum pandit, eosque ad similem charitatis dilatationem prouocat.

Quartò, multis antithesibus docet quàm cauenda sint fidelibus infidelium commercia & connubia.

1. ADiuuantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Dei reci-
piatis.
2. Ait enim: Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis
adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.
3. nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium
nostrum.
4. sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in mul-
ta patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis,
5. in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ie-
iuniis,
6. in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu san-
cto, in charitate non ficta,
7. in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ à dextris, & à si-
nistris,
8. per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam: vt se-
ductores, & veraces, sicut qui ignoti, & cogniti:
9. quasi morientes, & ecce viuimus: vt castigati, & non mortifi-
cati:
10. quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem
locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.
11. Os nostrum patet ad vos, ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est.
12. Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in visceribus
vestris:
13. eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico: di-
latamini & vos.
14. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iusti-
tiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras?
15. Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum
infideli?
16. Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis
templum Dei viui, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis,
& inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi po-
pulus.

17. Pro-

17. Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis:

18. & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

COMMENTARIVS.

Adiuuantes autem.

Vers. 1. GRæcè συνεργοῦντες, id est cooperantes Deo, vt propositam reconciliationem, (de qua dixi cap. præced. v. 18. 19. & 20, *quòd Deus nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis*, &c. assequamini.

Exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.

In vacuum gratiam recipit, qui cum ea non laborat, ait Ans. nec ei suum studiũ adiungit, quiq; per desidiam facit, vt in se gratia sit otiosa, dum eam bonis explere operibus non satagit. q.d. Ne putetis quòd sola fides sit recōciliatio, quia ad eam bona vita, & opera sunt necessaria. Ita Theophil. ex Chrys.

Gratiam.

Nota: *gratiam* vocat generale beneficium reconciliationis mundi, & redēptionis Christi; de illo enim egit in fine capitis præcedentis; sub illo tamen intelligit gratiã particularem, quam cuique meruit Christus, & quam cuique dat Deus, vt huius generalis Christi redemptionis quisq; particeps fiat.

Ait enim (Deus per Isaiam c. 43. v. 8.) *Tempore accepto exaudiui te.*

Probat Apostolus nunc esse tempus gratiæ & reconciliationis, vt hanc gratiam non in vacuum recipiamus, ex eo quòd Isaias

111. *Tēpus Euangelij tempus est gratiæ.* tempus hoc fore gratiæ prædixerit. Estque tacita hic occupatio. Dicere enim quis poterat: nō est in mea potestate Dei gratiam recipere: nã gratiã dare vel nō dare pēdet à libera volũtate Dei: quomodo ergo, ô Paule, ad eã recipiēdam me hortaris. Resp. Paulus: En tibi tempus acceptabile, en tempus salutis, en tempus gratię, quo, vti Isaias prædixit, Deus suam gratiam omnibus offert, omniumque preces & vota exaudit.

Vers. 2. *Tempore accepto.*

Id est placito, vel placabili, vt habet Isaias. Nota: hoc tempus est legis gratiæ, siue præsens Christianorũ vita, in qua bene operãdi merendiq; tēpus est, & post illam nō dicitur placitum; quia in hoc placuit Deo gratiam suam, beneuolentiam, reconciliationem, & salutē per Christũ omnibus proponere. Dicitur acceptũ & acceptabile, id est acceptissimũ, maximè acceptandũ, dignumq; quod ab omnibus plausu & exultatione mirâ suscipiatur, vtpote salutem adferens mundo per Christũ. Nota 2. sũt hæc verba Patris ad Filium, q.d. *Exaudiui*, id est exaudiã (propheticè enim ponitur pręteritum pro futuro) te, Fili mi, pro membris tuis, & in mēbris fidelibus deprecantem, opē, gratiam, & salutem postulantem: *& die in salutis*, id est in illo tēpore gratię, quo omnes homines per te ô Christe, vocabo ad æternã salutē, *adiuui*, id est adiuuabo te, vt in tuis mēbris, scilicet Christianis, salutē eis à te propositam assequaris. ita Amb. Chrys. Ans. Vnde Christus Isaiæ 61. v. 2. Spiritu S. vnctum, & missum se dicit: *vt prædicarē*, inquit; *annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro, vt consolares omnes lugentes.* Pro, *annũ placabilem*, Hebraicè est שנת רצון *schenat ratson*, quod 70. εὐδοκίας, vertere solent, q.d. annum diuinæ beneuolentiæ & liberalitatis, qualis erat Iubilæus, ad quē alludit; iubilæus enim, typus erat huius anni Euangelici, totum ergo tempus pręedicationis Christi, & deinceps totum legis nouæ tempus Christo obedientibus, eiusque liberalitatem acceptantibus, annus fuit & est iubilęus, id est annus misericordię, pacis, remissionis, salutis, libertatis: in quo post longã iram Dei in nos, restituimur in eius gratiam, acceptationem, beneuolentiam, hæreditatem, gloriã, omniaq; bona pristina, quæ in paradiso in statu innocētiæ habuimus. Idem tempus, & annus hostibus fuit vltionis dies; (dies enim hic synecdochicè ponitur pro tēpore) quo scilicet Deus genus humanũ, vltus est de inimicis suis, puta, Dæmonibus, illos sua tyrannide expellendo. 112. *Totum tempus prædicationis Christi est annus Iubilæus & misericordia.*

Nemini dantes.

Nemini date, vel demus, est hebraismus, ponitur enim participium pro præsenti cōiunctiui vel imperatiui. *Vllam offensionem* vllum scandalũ. q.d. Cũ illum diē agamus, quo omnes ad salutem à Christo vocatur, caueamus ne cui scandalũ demus, ne quis licētiori vitâ, aut morositate, vel impatiētiâ nostrã offensus viam salutis, scilicet christianismũ, suscipere, aut in eo progredi recuset: *vt non vituperetur ministerium vestrum*, quo nos Apostoli prædicatione, verbo, vita, omnes ad hanc salutem pellicere satagimus. Vers. 3.

Exhibeamus nos.

Græcè συνιστῶντες, quod Erasm. vertit *commendantes*, alij *declarantes*. optimè Syrus *præstãtes*, siue *exhibentes*. Rursum hoc participium capitur pro verbo siue indicatiui modi, *præstantes*, id est præstamus, exhibemus, & vt legit Amb. cōmēdamus, vt hisce omnib. Paulus se cōtra pseudoapostolos cōmendet & laudet: siue potiùs pro optatiuo modo, *præstantes* id est præstemus; exhibentes id est exhibeamus & cōmendemus nos. Hæc enim omnia sũt adhortantis, simul tamen & tacitè laudantis se suũq; apostolatũ. Nã exhortatur hic Paulus omnes Christianos, sed maximè Euangelij præcones, quales multi erãt Corinthi, ad vitã euangelicam & apostolicã, & simul hoc ipso tacitè se, suam vitam, passiones, patiētiam, & virtutes hic describit, vt illas imitētur easq; pseudoapostolorum arrogantiæ, mollitiei, impatientiæ & vitiis opponant: contra hos enim sui æmulos, & calumniatores sese hac epistola laudare cogitur, vt patebit cap. 11. Vers. 4. 113. *Paulus hic tacitè se suũque apostolatum laudat contra pseudoapostolos.*

Proponit ergo hic viuam veri & genuini Apostoli & Doctoris Euangelici imaginem, quam

quam omnes Doctores & Pastores imitentur, & ad quam quisque Doctores de fide & integritate suspectos examinet; vt videant Corinthij, quàm iniquè ventosos suos pseudoapostolos & Thrasones prætulerint Pauloeiusque sociis veris Dei Apostolis, vtpote in quos solos omnes sequentes genuini Apostoli notæ apprimè conueniant.

114. *Sicut Dei ministros in multa patientia.*

Exhibitio enim & ostensio patientiæ non vnius, sed multæ, est demonstratio, quæ hominibus clarè ostendit & demõstrat nos esse ministros Dei. Nota τὸ *in patientia*, referri ad sequentia. q. d. Exhibeamus nos quasi Dei ministros patientes in multis tribulationibus, necessitatibus, angustiis, plagis, aliisque, quæ sequuntur; hanc enim patientiam quasi altiorem se philosophiam mirantur homines (qui in vexationibus irasci, indignari, verbis & verberibus vlcisci se solent) ex eaque colligunt veram doctrinam, fidem, religionem, Dei spiritũ. Ita B. Xauerius, & socius eius Ioannes Fernandes in Iapone diu concionantes nihil profecerunt, donec à Iapone sputo in faciem appetiti, modestè deterso sputo, quasi nihil passi in concione sua perrexerunt; probra, irrisiones, aliaque plurima patientissimè pertulerunt; hanc enim patiẽtiam admirati Iapones ingenio acres, quasi homines cælo lapsos colere, eorumque doctrinam & fidem certatim amplecti cœperunt. Idem intellexit Gentilis Epictetus suosque docuit, vt se suamque sapientiam non tam per verba quàm per opera præsertim patientiæ & constantiæ ostenderent & docerent. Ita enim præscribit suis Enchiridij c. 29. *Et tu igitur ne verba celeriter ostendas imperitis, sed opera quæ verborum concoctionem sequuntur. Nam & oues non fœnum afferunt opilionibus, vt demonstrent quantum comederint, sed pastu intra se concocto extrà ferunt lanam & lac.* Ita Christus Matt. 7. v. 16. de falsis prophetis ait: *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Et Luc. 8. v. 15. loquens de Euangelij semine, quod in terram bonam cadit, *Hi sunt,* inquit, *qui in corde bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia.*

Patientia est sublimis philosophia.

115. *Epicteti philosophia consistebat in patientia & constantia.*

In necessitatibus.

Egestatibus scilicet, cibi, potus, vestium, ait Ans. 2. generaliùs Theoph. necessitatem, inquit, vocat tribulationis intensionem & exaggerationẽ; cùm illa adeò inualescit, vt inextricabilis videatur, hominemque in extremã necessitatem adigit, & quasi suffocat.

Vers. 5. *In seditionibus.*

Ἐν ἀκαταστασίαις, in agitationibus & expulsionibus crebris, vt locum non habeam vbi pedem figam, sed cogar huc illucque discurrere. Ita Theoph. 2. tamen verti potest: in tumultibus, confusionibus, seditionibus; ita enim capitur ἀκαταστασία, Lucæ 21. v. 9.

Vers. 6. *In castitate.*

116. Ἐν ἁγνότητι, in puritate, scilicet omnibus in rebus, tum quòd munerum corruptelam Paulus non admiserit, & à suis admitti vetuerit, tum quòd citra sumptum aliorũ prædicarit, ait Theop. Noster pressiùs vertit: *in castitate,* pura enim & plena castitas, vt scilicet omni libidinis vsu abstineas, & castitatem Angelicam colas, vt fecit Paulus & Apostoli, signum est hominẽ esse diuinũ, Deique ministrum; omnis enim hæresis & infidelitas putat, & verè putat, sibi esse impossibilem castitatem; solis enim Catholicis, fide vera, Deique gratia præditis possibilis est. Hinc apud hæreticos non est inuenire virgines, & virginum contubernia, nec monachos, & monasteria, imò nec sacerdotes aut cælibes ministros; vti à Paulo, & Apostolis quasi ducibus & magistris didicit & habuit omni ætate Ecclesia Catholica & Romana.

Virginitas & castitas est nota Ecclesiæ veræ, quæ nõ inuenitur apud hæreticos.

In scientia.

q. d. Demus operam, ne videamur nonnullis rudes & indocti rerum Christianarum agendarum & vitandarum: sed potiùs ostendamus nos hæc scire docendo alios, quæ bona agere, quæ mala vitare debeant, vt salutem assequantur, ex quo omnes agnoscant nos esse Dei ministros, præcones, & Apostolos. ita Ambros. Non malè etiam Ansel. per *scientiam* intelligit cognitionem sacræ Scripturæ.

In suauitate.

Ne per rancorem iis, qui nos vexant, simus asperi, sed per suauitatem mentis, verborum, & operum iis simus dulces, benigni, benefici. sic dicẽt omnes nos esse ministros Dei; adamantini enim planè animi est, ait Theoph. si quis cùm vndique exacerbatur & pungitur, non solùm longanimis sit, verùm etiam mitis & benignus, supra hominem hoc est, Christianum est, diuinum est. 117.

Mitem esse & benignũ, Christianũ & Diuinum est.

Talis fuit S. Athanasius, de quo Nazianz. orat. in laudem eiusdem. *Athanasius,* inquit, *vita sublimis erat, verùm animo humilis, ea erat comitate vt ad eũ aditus omnibus pateret, clemẽs, ab ira alienus, miseratione præditus, sermone iucũdus, moribus iucũdior, forma angelicus, animo magis angelicus, in obiurgando placidus, in laudãdo erudiẽdi vim habẽs, ne aut mollities dissoluta, aut seueritas fastidiosa & importuna esset: erat denique percutientibus adamas, dissidentibus magnes.*

In Spiritu sancto.

In donis & operib. ope & instinctu Spiritus S. factis. q. d. Omnia tã pio, benigno, syncero, incenso spiritu agamus, vt pateat nos non vanitate, aut superbia agi, sed à Spiritu sancto. Ita Ans. Theoph. Chrys.

In verbo veritatis. *Vers. 7.*

Vt veritatem Euangelicam verè & syncerè prædicemus.

In virtute Dei.

Ἐν δυνάμει, in potentia, faciendo scilicet miracula, aut potiùs, vt Chrys. in constantia Christiana & fortitudine in tot aduersis, totque laboribus, & in vehemẽtia sermonis, & concionis efficacia; hæc enim per Dei potentiam nobis aspirata, probant nos veri Dei ministros esse potentes & admirabiles.

Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris.

Refert ad v. 4. *exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros,* inde enim omnia sequẽtia pendent vsque ad v. 11. q. d. *A dextris & à sinistris,* hoc est: tam in prosperis, quàm in aduersis, vbique iustitiæ, id est iustæ ac sanctæ vitæ, virtutumque actionibus tanquam armis vtamur, vt nec prosperis eleuemur, nec turbemur aduersis, aut desperemus. ita Ans.

Aliter,

Aliter Chrys. & Theoph. Arma, inquiunt, sinistra sunt aduersa, dextra sunt prospera, quæ alternando Dei seruos, quasi arma cõmuniunt, vt nec in superbiam erigantur, nec in pusillanimitatem deprimantur.

Vers. 8. *Per gloriam & ignobilitatem.*

Quasi dicat: Siue honoremur & laudemur, siue inhonoremur & vituperemur: vt cũ Lycaonij voluerunt Paulum vt Deum adorare, & mox vt impostorem lapidare, Actor. 10.

Per infamiam & bonam famam.

Siue infamemur, siue fama simus celebres.

Vt seductores.

Quasi seductores æstimati, cùm veraces simus. Ita Ambros.

Sicut qui ignoti & cogniti.

Quasi qui infidelibus & improbis habemur ignoti & obscuri; cùm noti simus Deo & conscientijs vestris. Ita Ambros.

Vers. 9. *Quasi morientes.*

Quasi qui videmur propter quotidiana pericula, flagella & ærumnas semper mori; cum Deus ecce nos viuos conseruat illæsos & vegetos.

Vt castigati & non mortificati.

ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι, vt correpti, vel castigati & non occisi, siue, vt qui corripiamur & castigemur, sed non occidamur; omnia enim pendent à versu 4. *Exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*, vt dixi.

Vers. 10. *Sicut egentes, multos autem locupletantes.*

Tum diuinis & cælestibus, tum terrenis bonis; colligebat enim Paulus eleemosynas pro pauperibus, maximè Ierosolymitanis.

Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

118. *Triplex huius loci sensus.* Necessaria enim habeo, nec plura opto, imò quasi ima, mihique subiecta, contemno. Vnde perinde habeo, ac si omnia possiderem. 2. quia licet pauperes simus nos Apostoli, principes tamen sumus fidelium, qui ditissimi ad nostros pedes omnia deponunt. Ita Ambr. & Ansel. Vide Chrysost. hic, & in morali. Posset 3. sic accipi: *Omnia possidentes*, scilicet libros, vestes, omniaque necessaria, vt sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, *omnia*, id est, aliqua ex omnibus. Puta ex cibo, calceis, vestibus, alijsque omnibus, quantum sufficit. Alij, Deum, qui est omnia, & in Deo omnia possidentes: sed hoc mysticum est & symbolicum.

Notat Ansel. in tristibus hic addi *quasi*, non in prosperis, quia omnis tristitia sanctorum hîc *quasi* habet; nam breui & in somnis quasi transit, videturque esse quasi vmbra & somnium, nec esse tristitia, sed quasi tristitia; gaudium autem sanctorum non habet *quasi*; quia solidum est ob spem certam æternæ beatitatis. Contrà verò impiorum gaudium hîc habet *quasi*, quia breue & vmbraticum videtur esse somnium, sed tristitia eorum non habebit *quasi*, quia solida erit & æterna.

Gaudium sanctorum & gaudium impiorum quomodo differant.

119. *Vita Pauli & Apostolorum fuit vita religiosa & cænobitica.* Nota 2. hîc, qualis fuerit vita Pauli & Apostolorum; nimirum talis, qualem cœnobitarum & Religiosorum (quales quorumque parentes fuerunt Apostoli) vitam esse scribit Nazianz. orat. 1. de pace, dum ait: *Vita eorum sunt opes in egestate, possessio in peregrinatione, gloria*

A *in contemptu, patientia in infirmitate, proles egregia in cælibatu: qui delitias aspernari pro delitijs habent, qui regni cælestis causa humilitatem amplectuntur, qui in mundo nihil habent & mundo superiores sunt, qui cùm in carne sint, extra carnem tamen viuunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regni spem inopia laborant, & propter inopiam regnant.* Talis fuit vita Episcoporum & virorum Apostolicorum. S. Martinum laudat Sulpitius, quòd ita impleret Episcopi dignitatem vt monachi propositum, paupertatem & officium non desereret. De S. Augustino memorat Possidonius, eum in mensa tam frugalem fuisse, vt ad panem olera semper, carnem verò rariùs & non nisi propter hospites adhiberet: cumque morti esset proximus, nullum testamentum condidisse. *Quia*, inquit, *vnde conderet, pauper Christi non habebat*. B Hic tamen vir Arrianos, Manichæos, Donatistas, Pelagianos debellauit, & ex primis fuit Ecclesiæ columnis & Doctoribus. De Exuperio Tolosæ Episcopo ita scribit S. Hieron. *Esuriens*, inquit, *pascit alios & ore pallente ieiunijs fame torquetur aliena.*

Os nostrum patet ad vos, ô Corinthij. *Vers. 11.*

Cor meum gestio in sinum vestrum effundere. q. d. Os meum patet, hiat, plura vult dicere, totumque meum in vos affectum expromere, nec valet; quicquid enim & quantum dicam, minus est affectu meo, nec illum dicendo æquare & expromere, illive satisfacere possum.

Dicit hoc Apostolus, vt ostendat se ea quæ iam dixit de sua patientia, tribulationibus & virtutibus, non ex philautia, sed ex amicitia, C confidentia, intimoque gaudio & amore Corinthiorum dixisse. Solent enim amici inuicem sua secreta gaudia, intimaque omnia tam bona quàm mala communicare, & in amici sinum confidenter effundere, itaq; internum beneuolentiæ affectum testari & patefacere, quem, cùm ingens est, exprimere magis magisque satagunt, nec tamen dicendo exæquare possunt. Ita facit hîc Paulus.

Cor nostrum dilatatum est

Amore erga vos. q. d. Vehementissimè vos amo.

Nota, Hebræi opponunt passim hæc duo 120. *Pulchra antithesis apud Hebræos angustiarum & latitudinis.*
צרה *tsara* & רחב *rochab*, id est, θλίψιν καὶ ἄνεσιν, angustias & latitudinem vel dilatationem. Per latitudinem intelligunt cor lætum, amicum, D liberale, munificum. Per angustias, cor triste, pusillanime, suspiciosum, auarum. Sicut enim tristitia & auaritia cor, frontem & manus arctant & contrahunt; ita lætitia, alacritas & charitas eadem dilatant & diffundunt. Sic Psal. 118. dicitur: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum*. Sic 1. Reg. 4. v. 29. dicitur, Deus Salomoni dedisse *latitudinem cordis*, id est, cor lætum, liberale, regium, magnificum & magnanimum, *quasi arenam quæ est in littore maris*: vt scilicet instar arenæ in maxima esset quantitate, copia & abundantia.

Non angustiamini in nobis. *Vers. 12.*

Sed plenè & spatiosè in corde meo habitatis, latissima vos cordis charitate complector. Loquitur de corde & animo, quasi domicilio.

Sed angustiamini in visceribus vestris.

Angustam vos & exiguam charitatem habetis in corde & visceribus vestris; præcordia vestra angusta sunt, vt parum in eis loci habeam. q. d. In amore & beneuolentia mihi non respondetis; parum amoris mihi rependitis. Videntur Corinthij obtrectatione pseudoapostolorum nonnihil auersi fuisse à S. Paulo; vnde tantam charitatem in eos ostendit, vt vicissim eorum in se amorem prouocet & accendat.

Rursum videbatur Paulus priore epistola arctasse Corinthios prohibendo eis idolothyta, litigium coram iudice infideli, agapes & conuiuia opulentiora: & hic v. 14. sequenti erat eos arctaturus ad matrimonium cum fideli (licet impari) ineundum: præmunit ergo & excitat eos, vt latis charitatis Christi visceribus hæc in speciem arcta, non tam sua, quàm Christi præcepta excipiant.

Vers. 13. *Eandem autem habentes remunerationem.*

121. *Quadruplex huius loci explicatio.* Parem amorem rependentes mihi, *etiam vos dilatamini*. Græcè τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, *eandem remunerationem*, scilicet amoris, supplet Theoph. εἰσενέγκατε, *adferte*, vel, vt noster, *habentes*. 2. Chrysostomus refert ad sequentia ὡς τέκνοις λέγω, *tanquam filijs dico*, edico, præcipio & exigo à vobis hanc charitatis remunerationem. 3. & planissimè, vt intelligatur κατὰ, id est, secundùm eandem remunerationem charitatis πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, dilatamini & vos. q. d. Eandem charitatis mensuram & latitudinem mihi reddite & reponite; pari mensura cor & charitatem vestram in me extendite & dilatate. Aliter etiam Vatab. nam subintelligit, Propter, itaque vertit: *Propter eandem remunerationem dilatamini & vos*, hoc est, Propter repensionem beneuolentiæ nostræ amplificate cor vestrum, vt nos æqua latitudine capiat & diligat.

Nota: Loquitur de remuneratione & redditione amoris, non præmij cælestis, vt volunt aliqui, qui hunc dant sensum. q. d. Cùm idem præmium & mercedem in cælis mecum sitis habituri, dilatate & vos charitatem vestram in me. Sed alium esse genuinum sensum patet ex dictis.

Vers. 14. *Nolite iugum ducere*, participationem & commercium habere *cum infidelibus*.

122. *Incipit hic Apostolus vetare communionem fidelium cū infidelibus.* In iis quæ ad religionem pertinent, aut ita arctè & familiariter, vt vos sensim inclinemini ad eorum infidelitatem & vitia; quale est iis matrimonio iungi. q. d. Separate vos ab infidelium cœtibus, templis, sacrificijs, conuiuijs, coniugiis, omnique eorum commercio vel per se impio, aut iniusto, vel periculoso, aut scandaloso. Ita Chrysost. Ambros. Theoph. S. Hieronymus verò lib. 1. contra Iouin. accipit de matrimonio cum infidelibus cauendo. Aliter Anselmus: Infideles enim (Græcè ἄπιστοι, id est, vt vertit Syrus, incredulos) intelligit pseudoapostolos iudaizantes, qui fidem Christi euacuare & legis Mosi cæremonias statuere conabantur; vt horum societatem velit vitari Apostolus; hi enim magis perniciosi Christianis sunt magisq; vitandi quàm Gentiles ipsi infideles. Hic sensus bonus est, sed partialis; Apostolus enim quorumuis infidelium & incredulorum cōmercia vitari vult. Transit hic Apostolus more & licentia epistolari ad aliud punctum Corinthijs tum necessarium, scilicet, vt vitent arctas familiaritates infidelium. Frustra ergo quis quærat, quomodo hæc cum præcedentibus connexa sint.

Nota: Græcè est μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες, quod probe, ait Erasmus, noster vertit: Ne iungamini eodem iugo cum infidelibus. Nam si Christianus ducat vxorē Ethnicam, aut Christianus in gerendo magistratu, collega sit Ethnico, dicetur ἑτεροζυγῶν. Huiusmodi matrimonia Hieronymus imparia vocat. Vbi aduerte, ἕτερον apud Græcos interdum significat alterum è duobus, interdum diuersum, siue è duobus, siue è pluribus. Sic dicitur ἑτερόφθαλμος, qui altero caret oculo, ἑτερόδοξος verò, qui diuersæ est opinionis. Vnde incertum est an Paulus dicat ἑτεροζυγοῦντας, qui alteram iugi partem sustinent, an qui cum diuersæ conditionis homine iugum ducunt. 123. *Triplex horum verborum intellectus.*

Priorem ἑτέρου acceptionem, scilicet communem, sequitur Budæus, qui ἑτεροζυγοῦντες interpretatur per ὁμοζυγοῦντες, qui simul cum socio alteram iugi partem trahunt. q. d. Nolite cum infidelibus alteram iugi partem trahere, vti in Campinia eandem carrucam trahunt duo boues, in idem iugum vnus à dextera, alter à sinistra parte, caput inserentes.

Secundò, posteriorem acceptionem ἑτέρου, sequuntur alij & propriè vertunt: Nolite aliud, diuersum, vel impar iugum trahere; quod fit, quando iunguntur diuersæ conditionis homines æque ac iumenta, vt equus & asinus in eodem curru: quod olim lege veteri Deuteronomij 22. v. 10. vetitum erat, quò fortè alludit Apostolus, & hic 2. sensus est probabilior ex his quæ sequuntur: *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?*

Tertiò, Theoph. vertit: Nolite in alteram iugi, vel lancis (de libra enim ipse accipit) partem vos inclinare, coniugi vestro scilicet infideli, impio & iniusto, vos inclinando & accommodando: nam ἑτεροζυγεῖν, ait, est alteri lanci incumbere, & de iniusta libra dicitur, quando videlicet altera lanx grauior est, vt libra in alteram partem magis pendeat. q. d. Sic pariter iniusto coniugi & compari infideli, nolite vos inclinare.

Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?

Id est, iustis cum iniquis, puta fidelibus cum infidelibus.

Nota, durum erat Corinthiis in tanta paucitate Christianorum arctari ad commercia & coniugia cum fidelibus ineunda. Multi enim inter eos sibi nec genere, nec opibus, nec statu, nec aliis dotibus pares inueniebant: itaque vel coniugio eis abstinendum erat, aut ducenda coniunx nobilitate, gradu & diuitiis impar & inferior. Rursum iure naturæ & diuino eis aliisque fidelibus simpliciter & absolutè prohibitum non erat ducere infidelem coniugem: erat tamen id indecens & periculosum, ideoque ab Apostolo hîc prohibetur.

Apo-

Apostolus ergo vt hanc duritiem emolliat, A eisque legem hanc suam persuadeat, quinque vtitur rationibus siue antithesibus ab ipsa rei repugnantia petitis.

124. *Quinque rationes ad formatur à Paulo, ob quas Corinthijs fidelibus prohibet consortium infidelium.*

Primam affert cùm ait: *Nolite iugum ducere*, scilicet impar & dispar (hoc enim est Græcum ἑτεροζυγεῖν, vt dixi) *cum infidelibus.* q. d. Coniugium dispar ingens est onus & iugum, perinde ac si bos & equus idem currus iugum subeant, ingens vterque ob disparem & incongruum socium, iugum & laborem subit. Ergo nolite illud iugum vobis ipsis imponere. Secundam affert cùm ait: *Quæ societas luci ad tenebras?* q. d. Lux & tenebræ in eundem locum aut subiectum conuenire simul nequeunt: ergo congruè fieri nequit vt fidelis habens lucem fidei in idem iugum conueniat cum infideli, qui plenus est tenebris infideli- B tatis. Tertia est, *Nulla*, inquit, *est conuentio Christi ad Belial*: atqui fideles pertinent ad Christum, infideles ad Belial. Ergo hi conuenire nequeunt. Quarta, fidelis cum infideli nullam habet partem aut communicationem, sed ab eo toto genere dissidet, tantumq; distat quantum fides distat ab infidelitate, cælum ab inferno. Ergo hi coniungi non possunt. Quinta, templum Dei non potest associari idolis & templis dæmonum: ergo nec fidelis infideli. Fidelis enim est templum Dei, infidelis verò est templum & simulacrum diaboli.

Vers. 15. *Quæ conuentio Christi ad Belial?*

Græcè, τίς συμφώνησις, id est, quæ consonantia, quis consensus, quæ concordantia, quod coniugium Christi, qui est omnis disci- C plinæ, obedientiæ, iustitiæ pater, cum Belial, id est, diabolo, eiusque asseclis infidelibus?

125. *Etymologia & explicatio nominis Belial.*

Nota: Non Beliar, vt Græci corruptè legunt, sed Belial, Hebraicè dicitur, vt vult R. Kimchi, quasi בלי יעל *beli iaal*, id est, sine vtilitate, qui non prodest, qui inutilis est: quò alludit noster interpres Prouerb. 6. v. 12. *Apostata homo belial.* ita enim est in Hebræo, id est, *vir inutilis*; vel potiùs à בלי עול *beli ol*, id est, sine iugo; ita enim vertit S. Hieron. & Aquila. Hinc Belial significat, 1. inobedientiam, rebellionem, impietatem. 2. inobedientes, rebelles, impios. 3. significat diabolum, qui princeps fuit omnis apostasię & inobedientiæ, quique primus apostata, legis, fidei & obedientiæ Dei iugum excussit. Hinc viri, vel filij Be- D lial vocantur apostatæ. q. d. Filij diaboli, vel filij inobedientiæ, rebellionis, impietatis, hoc est, improbissimi & impijssimi.

Quæ pars fideli cum infideli?

Quid commune habet fidelis, quod participet cum infideli? Sic 3. Regum cap. 12. v. 16. dicitur: *Quæ nobis pars in Dauid, aut quæ hæreditas in filio Isai?* q. d. Nulla communicatio, nulla participatio nobis est cum Dauide, nihil commune, nullam partem, aut hæreditatem cum eo communē habere volumus. Hæc antithesis explicat tres præcedentes; vult enim dicere: Non conuenire, vt fidelis iungatur infideli, sicut non conuenit iustitiam iniquitati, lucem tenebris, Christum Belial, templum Dei idolis iungi & sociari.

A *Vos enim estis templum Dei viui.* Vers. 16.

Per fidem, gratiam, sanctitatem.

Nota: Templum, Hebraicè dicitur היכל 126. *Templum Heb. аcè hechal dicitur à potentia & dignitate Dei.*
hechal à radice יכול *sachol*, id est, potuit, præualuit. q. d. *Hechal*, id est, Basilica, Dominica, Regia, Palatiũ, in quo Dominus, aut Rex præpotentem se ostendit, quodque illius maiestatem & potentiam ostentat, tum ædificij apparatu, tum auri copia, tum instrumentorum supellectile, numero, pretio, tum ministrorum dignitate & sanctitate. Hinc Chrys. hom. 17. in ep. ad Heb. Iussit, inquit, Deus templum Salomonis cum magna magnificentia fieri, vt Hebræi, qui corporalibus magis attrahebantur & alliciebãtur, per illud Dei maiestatem conciperent & agnoscerent. Quidni ergo Christiani ornent templa vt domum Dei, Deumq; B honorẽt, ac Christi præsertim corpus præsens; aliosque excitent ad Dei reuerentiam & deuotionem? Tale templum, talis Basilica regia, imò diuina, allegorice est Ecclesia, tropologicè quæuis anima sancta, vt hic docet Apostolus, in qua Deus per magnificam gratiam, magnifica & honorifica virtutum opera, magnifica sacramenta, magnificam gloriam; magnificentiam suam ostendit.

Ecclesia & anima est templũ Dei.

Potest 2. vt docet Vilalpando in Ezech. tom. 2. pag. 256. per metathesin היכל *hechal* dici, quasi הליך *halich*, à radice הלך *halach*, id est, ambulauit, ingressus est, quia tabernaculum vetus, erat quasi templum mobile, in quo habitans Deus ambulabat cum Hebræis per desertum in terram promissam; additque Vilalpando *hechal*, propriè dici sanctum, quia per C illud ibatur in sanctum Sanctorum, vt huc alludat Psaltes Psal. 67. v. 25. *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto.* Et Paulus hic, cùm subdit: *Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo.* Sic latine templum, 127. *Etymologia latina vocis Templum.*
1. vt vult Isidorus lib. 15. cap. 4. dicitur quasi tectum amplum. q. d. Basilica, 2. vt Varro, templum dicitur à tuendo, quia Deus templum quasi domum suam intuetur, tuetur & curat; & in templo, Dei tutela protegimur ab omnibus iniurijs; homines etiam in eo quasi Deum intuentur, illudque quasi Dei domum tuentur ab iniuria. Sic cælum, ait Varro, quod tuemur, id est, intuemur dicitur templum. Huc alludens Paulus cùm dixisset: *Vos estis templum Dei*, causam assignans subdit: *Sicut dicit Deus:* D *Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus*, quem scilicet inter eos, quasi in templo meo inhabitans, intuear, tuear & protegam.

Inambulabo. Vers. 17.

Anthropopathos, id est, vndique vos protegam, quasi vndequaque custos inambulans, & spiritualiter per potentias & virtutes animæ inambulabo.

Nota cum Ansel. Citat Apostolus litteraliter Ezech. 37. v. 27. tropologicè Leu. 26. v. 11. 128. *Locus Ezech. 37. & Leuit. 26. illustratur & explicatus.*
vbi sic dicitur: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, & non abijciet vos anima mea. Ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vosque eritis populus meus.* Vbi ad litteram loquitur de tabernaculo fœderis, quod erat quasi mobile templum & domus Dei ambulantis cum Hebræis per desertum.

tum. q. d. In hoc tabernaculo præſens vobis adero, & illo per deſertum ambulante, vobiſcum & ego ambulabo, tantamque veſtri curam geram, ac ſi inter vos corporaliter ambularem vndequaque, vt nullus hoſtibus vos oppugnandi locus detur, cùm circumquaque vos protegens inambulem.

Allegorice hoc tabernaculum ſignificabat Chriſti Eccleſiam, vt explicat Ezech. 37. v. 27. quem citat, & ſequitur hic D. Paulus: *Et erit* (in diebus Meſſiæ) *tabernaculum meum*, id eſt, Eccleſia mea, *in eis*; inquit Ezech. *Et ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus.* Conſequenter tropologice hoc tabernaculum eſt anima ſancta, quæ templum eſt Dei, & ab hoc exilio in cælum perambulat.

129. *Quadrupliciter Deus ambulat in anima noſtra.* Vbi nota: Deus inambulat in anima quaſi in tabernaculo ſuo, cùm ex memoria in intellectum, inde in voluntatem tranſit per actus fidei, ſpei & charitatis; eſt enim anima ſancta quaſi templum, imò cælum, in quo ſol eſt intellectus, vel zelus iuſtitiæ; luna, fides & continentia; aſtra, reliquæ virtutes, ait Bern. ſerm. 27. in Cant. 2. Deus inambulat in anima, id eſt, inambulare eam facit per virtutes, cùm ſcilicet ſua gratia efficit, vt eamus de virtute in virtutem, ait Anſelm. & Theoph. & ſicut in tabernaculo ibatur in ſancta Sanctorum per ſanctum, ſcilicet per altare thymiamatis, menſam & candelabrum: ita facit vt eamus in cælum per vitæ ſanctitatem, ſcilicet per orationem, eleemoſynam, caſtitatem & puritatem vitæ; altare enim thymiamatis ſymbolum erat orationis, menſa eleemoſynæ, candelabrum puritatis & ſplendoris vitæ. 3. Deus in anima inambulat contemplatione, quia facit vt mente ſequamur ſua templa, ſcilicet Chriſtum ſalientem è templo cæli in templum & vterum Virginis; inde in templum & montem Caluariæ, inde in infernum, inde in cælum. 4. corporaliter, ait Ambroſ. *Verbum caro factum habitauit*, & ambulauit *in nobis*, & quotidie per ſanctam communionem habitat & per membra noſtra, omnemque locum nobiſcum inambulat.

Propter quod dicit: Exite de medio eorum. Verſ. 18.

Nota Iſaiam cap. 52. v. 11. iubere ad litteram, vt Apoſtoli & fideles exeant de infideli & immunda non Babylone, vt aliqui, ſed Ieruſalem per Titum vaſtanda: verùm Apoſtolus tropologicè, vel à pari hinc fidelibus iubet, vt infidelium nimia commercia vitent, & *immundum*, id eſt, immundos infideles non tangant, hoc eſt, cum eis non conuerſentur, ne eorum immunda vitia, puta crapulam, luxuriam, faſtum, impietatem & improbitatem ſibi affricent, ipſoque tactu & conuerſatione contrahant. Ita Hieron. cum Cyrillo in Iſaiæ 52. & Chryſoſt. Ambroſ. Anſel. hic.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

130. *PRimò, oſtendit amorem, ſinceritatem & confidentiam erga Corinthios.*
Secundò, gaudium de eorum pœnitentia & emendatione, v. 6.
Tertiò, v. 10. dat ſigna & actus veræ pœnitentiæ Corinthiorum.
Quartò, v. 13. huius pœnitentiæ, amoris & obedientiæ Corinthiorum teſtem allegat Titum.

1. HAs ergo habentes promiſſiones, chariſsimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.

2. Capite nos. Neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus.

3. Non ad condemnationem veſtram dico. prædiximus enim quòd in cordibus noſtris eſtis ad commoriendum, & ad conuiuendum.

4. Multa mihi fiducia eſt apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in omni tribulatione noſtra.

5. Nam & cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſumus: foris pugnæ, intus timores.

6. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus in aduentu Titi.

7. Non

7. Non solùm autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me; ita vt magis gauderem.

8. Quoniam etsi contristaui vos in epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret, videns quòd epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit;

9. nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.

10. Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur.

11. Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem: sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. in omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio.

12. Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum, qui fecit iniuriam, nec propter eum, qui passus est: sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis

13. coram Deo: ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantiùs magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis.

14. & si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est,

15. & viscera eius abundantiùs in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam: quomodo cum timore, & tremore excepistis illum.

16. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Has ergo habentes promissiones.* A

NImirum, Christianos fore templa Dei, eiusque filios & filias, atque habituros Deum in se inhabitantem & inambulantem, vti præcessit.

Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus.

131. Hinc Theologi sumunt diuisionem peccati in carnale, quod versatur circa obiectum carnale, facitque hominem quasi bestiam, vti est gula, libido, ebrietas; & spiritale, quod versatur circa obiectum spiritale, facitque hominem quasi dæmonem, vt est ira, superbia, inuidia. B

Duplex peccatũ, carnale & spiritale.

Perficientes sanctificationem.

Ἁγιωσύνην, sanctimoniam, vt mens purgata omni inquinamento carnis & spiritus, perfecte sit sancta & pura, sanctisq; operibus dedita in timore Dei: quia timor Dei, inchoatio & perfectio est veræ sapientiæ & sanctitatis. Ecclesiastici 1. v. 20. & 19. v. 18. & quantum crescit timor Dei, tantũ crescit & sanctimonia, adeoq; perfectus Dei timor est perfecta sanctimonia.

A *Capite nos.* Vers. 2.

Græcè χωρήσατε, id est, amplexamini nos latis visceribus charitatis, sicut ego vicissim toto vos animo complector. Ita Theoph. vide c. 6. v. 11. 12. & 13.

Neminem circumuenimus.

Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν, neminem fraudauimus, nullius rem extorsimus, vel vi aut fraude occupauimus, Vide dicta c. 2. v. 11.

Non ad condemnationem vestram dico. Vers. 3.

Quasi damnem, culpem & arguam vos talia de me suspicari, quòd scilicet aliquem læ- B serim, aut circumuenerim. Ita Ansel.

In cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum.

Quasi dicat: Ita vos amo, vt vobiscum, & pro vobis mori & viuere paratus sim, quomodo hæc cohæreant cũ præcedentibus, patebit v. 4. Alludit ad arctissimè amantes & amasios, quibus vti vita communis erat, omniaque in vita communia, ita communis erat & mors, vt vno occumbente, occumberet & alter: quales fuerunt Nisus & Euryalus apud Virgil. 9. Æneid.

vbi capto Euryalo inclamat Nisus:

Me, me adsum, qui feci, in me conuertite ferrum,
O Rutuli; mea fraus omnis, nihil iste nec ausus,
Nec potuit.
Tum super exanimem sese proiecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quieuit.

132. *Societas Soldurorum & συναποθνησκόντων in simultanea morte.* Quales etiam in bellis fuerunt illi, quos Galli Soldurios vocant, Cæsar deuotos interpretatur lib. 3. de bello Gallico. Talis quoque erat apud Thebanos ἱερὸς λόχος, sacra cohors, cuius meminit Plutarchus in Pelopida. Addit Erasmus & alij, Apostolum alludere ad illud veteris amicitiæ genus, quo amico fortè extincto, amicus alter vltro sibi mortem consciscebat, quod Soldurios etiam fecisse narrat Cæsar; quale amicitiæ genus significat Horatius sibi fuisse cum Mæcenate. Vnde dicti sunt συναποθνήσκοντες, commorientes, vti & hic habet Paulus. Sic etiamnum in Peru & Mexico vxores & famuli chariores, marito, vel domino defuncto, in rogum, vel sepulcrum viui se cum domini cadauere iniiciunt. Et apud Iapones, nobiles morte damnati, sibi cum intimis suis ventrem dissecando, mortem consciscunt, quorum sui homicidium damnat Apostolus, amicitiam laudat & amplexatur. q. d. Sicut illi inuicem ad mortem vsque diligunt: ita & ego vos, ô Corinthij, vsque ad mortem amo, cupioq; vobiscum viuere, vobiscum mori, non autem, vt illi, cupio mihi mortem consciscere: sed necesse non est tam longè Apostoli verba & amorem præsertim ad illicitas & parricidales amicitias extendere; horum enim amicitia in simultanea morte, suique interemptione maximè consistebat, ac proinde à parricidio separari non potest, scelesta ergo fuit, non laudanda, sed damnanda.

Vers. 4. *Multa mihi fiducia est apud vos.*

Græcè παῤῥησία, id est, libertas, confidentia, quæ oritur ex amore. q. d. Liberrimè me apud vos effundo, admoneo, corripio; quia intimè vos amo, vti iam dixi. Vnde *glorior pro vobis*, id est, de vobis mihi tam addictis & obsequentibus. Ita Theoph. & Ambros. Hæc omnia dicit Paulus, vt Corinthijs eximat diffidentiæ suspicionem, ne scilicet ex diffidentia videatur dixisse: *Neminem læsimus*, &c. q. d. Hoc non dixi quasi diffidens vestræ de me bonæ opinioni, sed ex animi quadã libertate & confidentia, quam parit ingens amor vestri. Hinc

133. *Superiorum est cauere ne de se diffidant subditi.* soleo de vobis gloriari. Discãt hinc à S. Paulo, Superiores cauere, ne subditi sibi diffidant, putantes superiorem sibi non credere, non fidere, vel non audentes se & sua Superiori committere, quasi minùs sibi faueat; curentque potiùs, vt fidenter secum agant, ac sciant se amari, ostendant illos sibi esse curæ & cordi, bonamque se dè eis ac eorum virtute habere opinionem: ita eorum animos sibi deuincient, & quocunque volent, inflectent.

Superabundo gaudio in omni tribulatione.

Quia scilicet vos correxistis ea, quæ priori epistola condemnaui, replestis me tanta consolatione, vt ea non solùm abundem, sed superabundẽ; Græcè enim est ὑπερπερισσεύομαι, id est, superexubero, vt hæc gaudij exuberantia omnem afflictionum sensum, non secus ac copia aquarum modicum ignem extinguat, Ita Theoph.

Nota amicitiam in animis amicorum quatuor affectus gignere. Primus affectus est fiduciæ, de quo Paulus hic ait: *Multa mihi fiducia est apud vos.* 2. est gloriationis, de quo subdit: *Multa mihi gloriatio pro vobis.* 3. est consolationis, de quo subiungit: *Repletus sum consolatione.* 4. est exuberantis gaudij, de quo sequitur: *Superabundo gaudio in omni tribulatione.* 134. *Quatuor affectus amicitiæ.*

Foris pugnæ. *Vers. 5.*

Ab infidelibus aperta inimicitia mihi fuit.

Intus timores.

In animo habui anxietates & solicitudines, tum ob falsos fratres, tum pro infirmis Christianis, ne ob tot meas & suas persecutiones à fide abducerentur. Ita Ansel. & Amb.

Consolatus est. *Vers. 6.*

Consolationem accepit Titus in vobis. τὸ *consolatus* capitur hic passiue; Græcum enim παρεκλήθη passiuum est. *Referens nobis vestrum desiderium* emendationis.

Vestrum fletum. *Vers. 7.*

Pro peccatis pœnitentiam, *ita vt magis gauderem*, quàm scilicet ante tristatus fuerim, ob schismata vestra & peccata, videns, audiensque tantam *æmulationem vestram pro me*, qua scilicet me, meumque honorem & apostolatum zelatis contra obtrectatores tueri & propugnare.

Contristaui vos. *Vers. 8.*

Priori epistola vitia vestra arguens.

Videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit.

Est ellipsis: supplendum enim est: Tamen profuit vobis, vosque commouit ad agendam pœnitentiam, quæ vobis iugem conscientiæ pacem & lætitiam conciliauit.

Etsi ad horam.

Etsi ad breue tempus. q. d. Epistola mea tantùm ad breue tempus vos contristauit & excitauit ad pœnitentiam. Vnde gaudeo & de epistola mea & de vestra pœnitentia.

Contristati estis ad pœnitentiam.

Tristitia hæc adduxit vos ad pœnitentiam; ad fletum v. 7. ad indignationem & vindictam v. 11. ergo pœnitentia non est nuda resipiscentia, vti mox pluribus ostendam.

Contristati enim estis secundùm Deum. *Vers. 9.*

Nota: Apostolus ponit hic & distinguit duplicem tristitiam, vnam secundùm Deum, secundam sæculi. Tristitia sæculi, vel carnalis est, quæ nascitur ex nimio amore & amissione bonorum sæculi, vt propter opes, voluptates amissas, amicos vel potentes offensos. 135. *Tristitia sæculi, & tristitia secundùm Deum, quomodo differant.* Hæc sæpe mortem animæ operatur, quia incitat vt per Dei offensam hæc bona recuperes. Non rarò etiam operatur morbos & mortem corporis: multi enim dum nimis sua vel suos lugent, luctu opprimuntur, tabescunt & moriuntur. *Multos*, inquit Eccles. c. 30. v. 25. *occidit tristitia, & non est vtilitas in ea.* Tristitia secundùm Deum, vel diuina est, quæ concipitur propter Deum offensum (inquit S. Basil. in

reg.

reg. breu. interrog. 192. & 194.) hæc est contritio & parit *pœnitentiam*, id est, sui castigationem, *in salutem stabilem*, id est, salutarem, firmam, solidam, Græce ἀμεταμέλητον, impœnitibilem; & vt Aug. impœnitendam. Vnde rectè Chrysost. & Erasm. stabilem referunt ad pœnitentiam, non ad salutem.

Nota 2. tristitiam hanc distinguit Apostolus à pœnitentia tanquam causam ab effectu; tristitia enim, id est, contritio efficit pœnitentiam, id est, sui castigationem.

136. *Pœnitentia non est nuda resipiscentia, vt volunt Nouatores.*

Hinc patet tristitiam hanc & pœnitentiam non esse nudam resipiscentiam & nouam vitam, vt volunt hæretici; nec, vt Erasmus, nudam esse retractationem præteritorum peccatorum, sed esse contritionem, suique castigationem.

Patet 2. non sola fide, sed etiam pœnitentia peccatores iustificari & salutem assequi.

Patet 3. pœnitentiam hanc includere contritionem, peccati agnitionem siue confessionem & satisfactionem: hasque esse tres partes pœnitentiæ. Vnde v. sequenti pœnitentiam explicans Apostolus: *Operatur*, inquit, *sollicitudinem*, scilicet reconciliandi & satisfaciendi Deo, *vindictam*, &c. de quo versu sequenti.

Quare notanda est aurea sentẽtia D. Chrys. homil. 5. ad populum, de vsu, fine & fructu tristitiæ: *Tristitia, ait, ob id nobis data est, non vt in morte, aut alia re doleamus, sed vt deleamus peccatum, quasi morbi illius remedium: sicuti ergo remedium lippitudinis illam tollit, non alios morbos; sic tristitia peccatum tollit, non alias ægritudines. verbi gratia, pecunia quis mulctatus est, doluit, non emendauit; filium amisit, doluit, non resuscitauit mortuum; contumelijs affectus est, doluit, non reuocauit contumeliam; infirmatur, dolet, morbum non aufert, imò auget: at peccauit quis, tristatus est, peccata deleuit: nam quæ secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur; ergo tristitia tantùm facta est propter peccatum, à quo nata est, ideo vt tinea ipsum corrodit & absumit.* (*Vsus & fructus tristitiæ.*)

Vt in nullo detrimentum patiamini.

Præceptor enim, ait Theoph. tum discipulo damnum infert, quando delinquentem non obiurgat, lucrum verò adfert, si eundem increpet & corrigat.

Vers. 10. *Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam.*

Ponit hic, teste Caluino, septem effectus
137. tristitiæ secundùm Deum & veræ pœnitentiæ, videlicet quòd operetur. 1. *sollicitudinem* expiandi offensam, & in gratiam cum Deo redeundi. 2. *sed defensionem. Sed*, idem est quod *sed &*, vt legit Ansel. id est, imò, q. d. Pœnitentia operatur in vobis *sollicitudinem*, imò & defensionem, vt me scilicet defenderetis contra pseudoapostolos & obtrectatores; 3. *sed*, id est, imò & *indignationem*, vt iam agnoscentes vestra schismata, dissimulationem incæstus, aliaque peccata, quæ 1. epistola redargui, dolentes & pœnitentes vobisipsis indignemini, vosque ipsi redarguatis dicentes: Quid feci? quem offendi? quò prolapsus sum? vbi fuit mens mea, vbi sensus? itáne demens fui? 4. *sed*, id est, imò, *timorem*, vt timeatis deinceps non tam me, quàm Deum offendere. 5. *sed*, hoc est, imò, *desiderium*, vt desideretis vos corrigere, mihique ac potiùs Deo satisfacere. 6. *sed*, id est, imò, *æmulationem*, hoc est, zelum Dei, vt Dei honorem zelantes, incæstuosum illum ex Ecclesia eijceretis, ait Ansel. & Chrys. 7. *sed*, id est, imò, *vindictam*, vt desidiam & peccata vestra vindicaretis, tum dolore & lacrymis, vt dixit v. 7. vos affligendo, tum alijs modis corpora, animasque vestras macerando & puniendo. Ita Theod. Theoph. Amb. S. Thomas, imò & Calu. lib. 3. institut. c. 3. §. 16. *Postrema*, ait, *est vindicta; quo enim seueriores in nos sumus & acriore censura quæstionem habemus de peccatis nostris, eò sperare debemus magis propitium ac misericordem Dominum. Et certè fieri non potest, quin anima diuini iudicij horrore perculsa, partes vltionis in exigenda de se pœna occupet.* (*Septem effectus tristitiæ.*)

Nota, in hisce septem effectis & fructibus pœnitentiæ est gradatio. Gradatim enim à minoribus ad maiores ascendit Apostolus, idque indicat vocula *sed*, quæ ponitur pro *imò*. q. d. Tristitia hæc de Deo offenso non tantùm induxit sollicitudinem reconciliationis, sed & defensionem Pauli; imò indignationem contra peccatum, insuper timorem sanctum cauendi deinceps peccata, quin imò desiderium satisfactionis, imò verò æmulationem & zelum contra peccatores, adeoque tandem vindictam & castigationem peccatorum, qui summus est pœnitentiæ gradus & fructus.

Hic ergo locus apertè docet pœnitentiam 138.
non esse nudam vitæ mutationem, & propositum nouæ vitæ, sed & veteris detestationem, castigationem, satisfactionem. Vnde Concil. Trident. sess. 14. c. 8. ex veteri Ecclesiæ vsu iubet, vt Confessarij in taxanda satisfactione, non tantùm respiciãt ad nouæ vitæ custodiam, sed etiam ad peccati admissi vltionem, licet per absolutionem remissi quoad culpam. (*Pœnitentia non consistit in nuda vita mutatione, sed in castigatione & satisfactione.*)

Idem clarissimè docet vetustissimus Tertullianus libro de pœnitentia cap. 9. *Exomologesis*, inquit, *est prosternendi & humilificandi hominis disciplina, conuersationem iniungens misericordia illicem, de ipso quoque habitu & victu mandat sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare, pastum & potum pura nosse, non ventris, sed animæ causa, ieiunijs preces alere, ingemiscere, lacrymari & mugire dies noctesque ad Dominum, presbyteris aduolui & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere.*

Sic & Climachus de pœnitentia gradu 5. *Pœnitentia, ait, est seipsum condemnans cogitatio, est consolationis corporeæ perpetua repudiatio, est voluntaria rerum omnium quæ affligunt toleratio, est cruciatuum sibi semper opifex, est valida ventris afflictio, animæque in sensu firmissimo ingens reprehensio; est abyssus humilitatis.*

Hinc docti censent dici pœnitentiam quasi pœnæ tenentiam. Vnde Ausonius inducẽs Metanœam, id est, pœnitentiam loquẽtem sic ait:

Sum dea quæ facti, non factique exigo pœnas,
Vt se pœniteat, sic Metanœa vocor.

139. *Pœnitentia Lutheri & Caluini qualis.*

Aduerte quàm hæc repugnent genio mollì Lutheri & Caluini, qui pro omnibus peccatis quãtumuis plurimis & enormibus non aliam pœnitentiam iniungunt, quàm fidem. Crede, inquiunt, Deum tibi condonasse peccata per merita Christi, & hoc ipso omnem tibi culpam & pœnam condonabit. Scilicet crede te esse in campis Elysijs; crede te esse Regem, & hoc ipso eris; vtique si non re ipsa, certè per tuam imaginationem & phantasiam. Ita sanè & amantes sibi somnia fingunt. Credat ita, qui non tam fide, quàm cerebro & elleboro indiget, quiq; non arctam paucorum viam, quæ ducit ad vitam, sed latam & spatiosam multorum, quæ ducit ad perditionem, inire suo malo & periculo cupit ac destinat. Nimirum vt B Sibylla canit apud Virgilium:

Facilis descensus Auerni:
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras;
Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dijs geniti potuère.

140. *Forma pœnitentiæ à Patribus antiquis præscripta.*

Audiant Nouantes Hieron. vel auctorem epistolæ (quisquis est, certe grauis est & antiquus, imò Erasmus & Marianus ex stylo suspicantur esse S. Augustinum) ad Susannam lapsam, illi & cuiuis pœnitenti lamentationis & pœnitentiæ formam præscribentem: *Quis consolabitur te, virgo filia Sion, quia magna facta est sicut mare contritio tua? Effunde cor tuum sicut aquam ante faciem Domini, extolle ad eum manus tuas pro remedio peccatorum tuorum. Accipe igitur lamentum, & primò quidem nullo die quinquagesimus psalmus prætermittatur, qui in negotio tali cantatur,* C *quem vsque ad versiculum illum: Cor contritum & humiliatum Deus non despicies, gemitu, lacrymisque percurre.*

Nota: Pœnitenti quotidie psalmus Miserère cum gemitu & lacrymis recitandus est.) *Insuper hanc lamentationem, non sine compunctione cordis in conspectu Dei iudicis funde, Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, vt defleam vulnera animæ meæ? Heu me, quia facta sum sicut Sodoma & combusta sicut Gomorrha. Quis miserebitur cineri meo? Plus enim offendi quàm Sodoma, quia legem nesciens illa deliquerat, ego accepta gratia peccaui. Si homo peccet in hominem, erit qui interueniat; ego peccaui in Dominum, quem propitiatorem inueniam? O quàm acerbus fructus luxuriæ,* D *amarior felle, crudelior gladio. Quomodo facta sum in desolationem? subitò defeci, perij propter iniquitatem meam, velut somnium surgentium. Ideo in ciuitate Domini vilificata est imago mea, deletum est de libro nomen meum. Væ diei illi, in quo me infelicem genuit vterus, & lux illa crudelis accepit. Oportuerat me potius fuisse non natam, quàm sic in gentibus fabula fierem. Propter me confusio & improperium factum est famulis Domini & eum dignè colentibus. Lugete me montes & flumina, quia fletus filia ego sum. Meum peccatum, & mea iniquitas non sunt similia offensis hominum, quia horribilis est hæc impietas, carne polluere virginem & castitatem professam. Mentita sum in Dominum altissimum, veruntamen clamabo ad Dominum: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Quoniam* A *sagittæ tuæ, &c.* Similia præscribit Amb. virgini lapsæ, Cyprianus sermone de lapsis, Chrysost. hom. 41. ad populum.

141. *Exempla & mores pœnitentium olim in Ecclesia.*

Exempla verò & mores pœnitentium Climachus loco citato enarrans hæc habet, quæ meritò cuiuis peccatori acres compunctionis stimulos admoueant. *Cùm peruenissem,* inquit, *ad pœnitentium monasterium, sanè vero ad Religionem fugientium, vidi eiusmodi res & verba, quæ Deo vim inferre possent: quosdam ex reis illis vidi noctibus totis vsque sub diem stare peruigiles, pedesque immobiles tenere, contra somnum vim naturæ inferre, nullam sibi ipsis requiem indulgere, sed seipsos increpare. Alios in oratione reorum more vinctis post terga manibus humi lividas facies suas inclinantes, indignos se, qui cælum aspicerent, vociferantes, nihil petentes, sed tacitam mutamque Deo* B *mentem offerentes confusione plenam. Nonnullos in pauimento strato cilicio & cinere sedentes, & faciem genibus operientes, & frontem in terram collidentes. Alios pectora iugiter tundentes, animamque suam, ac vitam suspirio ingenti euocantes, alios lacrymantes, alios quòd id non possent lamentantes. Vidi nonnullos velutì æneos ex mœrore effectos & insensibiles ad omnia. Alios fixis oculis in terram caput assiduè mouere & leonum rugitum edere.* Et paulò post cùm multa eorum verba & facta verè admirabilia retulisset, subiungit, vidisse se in illis *æstuantes linguas instar canum ex ore procedentes. Ex his alij sub ardentissimo solis æstu seipsos cruciabant, alij acerrimo frigore se affligebant, quidam modicum aquæ gustantes; ne omnino siti arescerent, ita quiescebant, aliqui cùm panis exiguum quid accepissent, reliquum, tanquam illo indigni proijciebant.* C *Quem loquim apud illos risus habuit? quem sermo otiosus? quem iracundia? quem furor? vbi tenuis vini cogitatio? vbi pomorum degustatio? Iugiter ad Dominum clamabant, solaque oratioun vox audiebatur.* Qui plura desiderat, apud eundem leget, rara & mira ad stuporem vsque. Concludit ibidem: *Vidi, & feliciores existimaui, qui post lapsum ita lugent, quàm qui nunquam lapsi sunt, & seipsos non sic deflent.*

Audi denique nobilis illius sanctæ Paulæ ob parua delicta pœnitentiam & planctum apud Hieron. in eius Epitaphio: *Mollia, etiam in grauissima febre, lectuli strata non habuit, sed super durissimam humum stratis ciliciolis, quiescebat, si tamen illa quies dicenda est, quæ iugibus penè orationibus dies noctesque iungebat, illud implens* D *Psalmistæ: Lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. In qua fontes crederes lacrymarum, ita leuia peccata plangebat, vt illam grauissimorum criminum crederes ream. Cumque à nobis crebriùs moneretur, vt parceret oculis, & eos seruaret Euangelicæ lectioni, aiebat: Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurisso & cerussa, & stibio sæpè depinxi. Affligendum est corpus, quod multis vacauit delicijs. Longus risus perpeti compensandus est fletu. Mollia & serica pretiosissima, asperitate cilicij commutanda. Quæ viro & sæculo placui, nunc Christo placere desidero.*

Hæc paulò fusiùs in gratiam tum Nouantium, tum pœnitentium deduxi, vt locus hic Apostoli de pœnitentia tam illustris magis illustraretur.

In

In omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio. A

142. Syrus, *ostendistis quòd puri sitis in illo negotio*, id est, à fornicarij peccato alieni & immunes; licet enim id initio punire neglexeritis, iam tamen displicentiam eius ostendistis illud vindicando & pœnitendo. Ita Anselmus & Theophylact.

Verſ.12. *Scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam,* non propter fornicarium, *nec propter eum qui passus est.*

Ἀδικηθέντος, id est, qui iniuria affectus est, nimirum pater, cuius vxore, sua scilicet nouerca, ille incæstuosus abusus est. Hinc patet ipsius patrem fuisse superstitem. q. d. Cùm priore epistola acriùs scripsi, non particulares incæstuosi, vel parentis eius iniurias persequi volui, sed ostendere solicitudinem, quam B pro communi Ecclesiæ vestræ salute gero, vt scilicet ab ea commune hoc scandalum & publicam infamiam depellerem.

Verſ.13. *Ideo consolati sumus.*

Ob vestram pœnitentiam, zelum, æmulationem, &c. vt dixi v.6.7.9.11. Græca iam pleraque (dico pleraque, nam quædam habent vt noster, teste etiam ipso Beza) aliter hæc distinguunt, sicque habent: Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν, id est, idcirco consolationem accepimus ex consolatione vestri; quin vberiùs insuper gauisi fuimus ob gaudium Titi, quòd recreatus sit spiritus illius ab omnibus vobis.

A Vbi nota, quod ait ex consolatione vestri, id est, quia vos pœnitentes & in pœnitentia lacrymis consolationis perfusos, ac spiritu feruidos, vt dixi v. 11. inaudiui: *Lacrymæ pœnitentium vinum sunt Angelorum*, ait S. Bernardus, imò verò vinum sunt & pœnitentium; nihil enim animam ita lætificat atque compunctio. O quàm dulce pœnitenti cum Magdalena ad Iesu pedes flere, eos lacrymis rigare, tergere, deosculari, ibique audire: *Remittuntur tibi peccata tua.* Hoc nemo nisi expertus nouit. 143. *Lacrymæ pœnitentium vinum sunt Angelorum.*

Refectus est spiritus eius

Recreatus fuit vestra correctione, fletu, zelo, vt dixi v.7.

Gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est. Verſ.14.

B Patuit Tito veram fuisse gloriationẽ meam, qua apud illum gloriari soleo de vobis tam morigeris bonisq; discipulis.

Viscera eius abundantius in vobis sunt. Verſ.15.

Cor & viscera eius magis iam in vos propendent, quàm antè; plus iam vos diligit Titus, quàm antè.

Confido in vobis.

Græcè θαῤῥῶ. q.d. Audeo & liberè loquor & ago vobiscum, siue laudando, siue arguendo; semper enim mihi obeditis, vt proinde audeam quoq; & securè possim optima sentire & gloriari de vobis. Ita Chrys. Theoph. Amb. Notat Ans. Pauli prudẽtiam quasi medici, qui iam penè sanata vulnera lenissimis medicamentis consolationis & laudis curat, vt prioris increpationis vstura sanetur.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò, hortatur Corinthios ad eleemosynam pauperibus Ierosolymitanis faciendam exemplo Macedonum, qui in eosdem tam liberales fuerunt. 144.

Secundò, v. 9. exemplo Christi, qui propter nos egenus factus est, vt nos sua inopia ditaret.

Tertiò, v. 10. ex ipsorum proposito & quasi promissione vrget, vt eam iam quisque reipsa pro sua facultate præstet.

Quartò, v. 13. ex eo quòd per eleemosynam fiat æqualitas diuitum & pauperum, qui pro temporalibus bonis rependunt spiritalia.

Quintò, v. 16. ex eo quòd Titum aliosque Apostolos ad eam colligendam miserit, ne si parci sint, eos pudefaciant, ipsiq; coram eis pudefiant.

1. NOtam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ:

2. quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum:

3. quia secundùm virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt,

4. cum

4. cùm multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, & communicationem ministerii, quod fit in Sanctos.

5. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei,

6. ita vt rogaremus Titum: vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.

7. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt & in hac gratia abundetis.

8. Non quasi imperans dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans.

9. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis.

10. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis vtile est, qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore:

11. nunc verò & facto perficite: vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo, quod habetis.

12. Si enim voluntas prompta est, secundùm id, quod habet, accepta est, non secundùm id, quod non habet.

13. Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate.

14. In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est:

15. Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.

16. Gratias autem Deo, qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi,

17. quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cùm solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

18. Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias:

19. non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram:

20. deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis.

21. Prouidemus enim bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.

22. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum esse: nunc autem multo solicitiorem, confidentia multa in vos,

23. siue pro Tito, qui est socius meus, & in vos adiutor, siue fratres nostri, Apostoli Ecclesiarum, gloriæ Christi.

24. Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

COM-

COMMENTARIVS.

145. *Origo eleemosynarum & collectarum in primitiua Ecclesia.*

NOta: originem huius eleemosynæ, ad A quam hoc capite & sequenti hortatur Apostolus, narrat Lucas Actorum 11. v. 28. *Surgens*, inquit, *vnus ex eis* (Prophetis Antiochiæ) *nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio* (anno eius 4. vt multi, vel vt Baron. anno eius 2. qui fuit Christi 44. *Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabæ & Sauli*. Ita Lucas. Vbi nota: Antiocheni Christiani ex feruore præuenerunt famem mittentes eleemosynam per Barnabam & Paulum: nam multis annis pòst, hæc collecta, de qua hic Apostolus, facta B est Corinthi & locis vicinis, anno Christi 58. Adde 2. potiorem & magis durantem causam paupertatis Ierosolymitanorum fuisse, quòd à nece Stephani persecutionem à Iudæis ibi passi sint Christiani & patria pulsi, ac bonis priuati, Act. 8. v. 1. & Hebr. 10. v. 34. vbi dicitur: *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*. Itaque deinceps Christiani à Iudæis iuratis Christi hostibus acerbissima assiduè passi sunt; ideoque, & quia Ierosolymitana Ecclesia fuit prima & quasi matrix cæterarum, perdurauit hic mos apud Christianos, vt, ad pauperes illius Ecclesiæ fouendos, fideles ex toto orbe eleemosynas mitterent, quem mo-

146. *Vigilantius hæreticus se opponit eleemosynis.*

rem ad Theodosij tempora durantem, cùm C carperet Vigilantius, ita eum confirmat & laudat Hieron. contra Vigilant. *Hæc in Iudæa*, inquit, *vsque hodie perseuerante consuetudine, non solum apud nos, sed & apud Hebræos, vt qui in lege Domini meditantur die ac nocte, & partem non habent in terra nisi solum Deum, synagogarum & totius orbis foueantur ministerijs*. Hic ergo ad eleemosynam hanc excitat Apostolus Corinthios, vtpote diuites: erat enim Corinthus emporium Græciæ celeberrimum, & in ea mercatores opulenti, vti sunt iam Fuggeri, Augustæ Vindelicorum.

Vers. 1. *Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei.*

Puta patientiam magnam, liberalitatem & D misericordiam, quam Deus dedit Christianis Macedoniæ. Hoc enim est quod explicans subdit:

Vers. 2. *Quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit.*

Quasi dicat: Cùm in variis tribulationibus quasi experimentis probarentur, erant in magno gaudio, eoque abundabant.

Et altissima, κατὰ βάθους, id est, profundissima, & quasi ad fundum vsque exhausta *paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.*

147. Hoc est, in copiam & abundantiam benignitatis & eleemosynæ eorum. q. d. Macedones copiosissimè & benignissimè sua elargiti sunt, cùm essent pauperes.

A Nota: Simplicitas hic, & c. 9. v. 11. & 13. significat candidam, liberalem & alacrem elargiendi voluntatem; non enim ex donorum multitudine, sed ex animi promptitudine liberalitas æstimatur, ait Chrysost. & Theoph. *Simplicitas*, ait Amb. epist. 10. *nihil discutit, nihil contractum, nihil suspectum, nihil fraudulentum putat, sed puro se fundit affectu*. Vide dicta Rom. 12. v. 8. *Quid sit simplicitas.*

Quia secundùm virtutem. Vers. 3.

Secundùm vires & opes suas, imò supra eas, vt sequitur.

Voluntarij fuerunt.

αὐθαίρετοι, non rogati, non prouocati, motu proprio, sponte & vltro tam liberales fuerunt, B vt supra vires facultatesque contribuerent.

Obsecrantes nos. Vers. 4.

Intellige quod addunt Græca, δέξασθαι ἡμᾶς, vt susciperemus, *gratiam & communicationem ministerij*, id est, gratiosum hoc ministerium colligendi eleemosynas, vt scilicet in eo communionem & partem caperemus; hanc enim vocat communicationem ministerij. q. d. Obsecrarunt nos, vt in partem oneris veniremus, & participaremus in ministerio colligẽdi eleemosynas pro pauperibus Christianis Ierosolymitanis; hos enim vocat sanctos.

Nota: χάριν, id est, gratiam Apostolus hic & alibi sæpe vocat gratuitum munus, beneficium, munificentiam; & sic sæpè Cicero su- C mit nomen gratiæ: itaque hic ministerium ipsum & obsequium conquirendi eleemosynas, vocat gratiam. versu verò 7. & alibi, ipsam eleemosynam vocat gratiam.

Et non sicut sperauimus.

Supple, fecerunt. q. d. Multò amplius dederunt quàm sperauerámus; sua largitate spem nostram superarunt.

Semetipsos dederunt primùm Domino, deinde nobis. Vers. 5.

Quasi dicat: Macedones resignarunt seprimò Domini voluntati, deinde nostræ, parati facere & dare, quicquid voluissem.

Nota hic, eos qui faciunt eleemosynam, vt 148. congruè eam faciant, debere primò seipsos & D cor suum dare Deo, atque in signum huius, quòd scilicet seipsos iam Deo tradiderint, facere eleemosynam, qua quasi profiteantur se iam cor suum resignare Deo, idque velle hac eleemosyna, quam in honorem Dei faciunt, quasi tributo quodam testari. *Cor suum debent dare primũ Deo, qui faciunt eleemosynã.*

Per voluntatem Dei.

Διὰ θελήματος θεοῦ, ex voluntate Dei, id est, Deo ita volente, vt scilicet Dei voluntatem circa hanc eleemosynam, per meam agnoscerent, interpretarentur & sequerentur; vult enim Deus nostræ quasi vicariorum suorum voluntati populum obedire, nosque esse interpretes suæ voluntatis, vt quod nos volumus, idem Deus velit à nostris subditis fieri; ipse enim dicit: *Qui vos audit, me audit*. Ita Anselm. & Theoph.

Ita

Verſ. 6. *Ita vt rogaremus Titum: vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.*

Syrus hanc beneficentiam, colligendi ſcilicet eleemoſynas. q. d. Rogauimus Titum, vt ſicut nos in Macedonia, ita ipſe colligeret Corinthi eleemoſynas; non dubitantes, quin vos diuites & liberales Macedonibus pauperibus in promptitudine & liberalitate non cederetis. Stimulat exemplo Macedonum Corinthios, vt largi ſint in contribuendo.

Verſ. 7. *Vt & in hac gratia abundetis.*

Supple, rogo, vel curate. q. d. Curate, vt ſicut fide, ſollicitudine, charitate erga me abundatis, ita pariter & eleemoſyna in pauperes abundetis. Ita Anſel. vide can. 37.

Verſ. 8. *Non quaſi imperans dico: ſed per aliorum ſollicitudinem.*

149. Scilicet per exemplum Macedonum, qui tam ſolliciti fuerunt ſubuenire pauperibus,

Laudat Apoſtolus Macedonum & Corinthiorū charitatem.

Etiam veſtra charitatis ingenuum bonum comprobans.

Pro *ingenium bonum*, Græcè eſt, γνήσιον, id eſt, ingenuum (vt legit hic Primaſius, Sedulius, Gagnæus) germanum, genuinum. q. d. Hæc dico, vt charitatis veſtræ ingenuitatem, germanitatem, bonitatem, comprobem, experiar, perſpiciam, eamque aliorum exemplo acuam & accendam. Non ergo ingenium hic ſignificat charitatem ingenioſam, vt vult Anſelm. q. d. Vt comprobem & oſtendam veſtram charitatem habere bonum ingenium, cùm ſine iuſſu meo, ſuâ ſponte, facit quod bonum illi ingenium ſuggerit, dictat & ſuadet; Græcè enim γνήσιον non tale ingenium, ſed ingenuum, ſeu germanā indolem ſignificat; hanc enim noſter vocat ingenium. 2. pro *comprobans* Græce eſt δοκιμάζων, quod 1. verti poteſt propriè: vt probem, explorem, experiar, perſpiciam germanam veſtram charitatem. Ita Syrus & Vatablus. 2. vt eam quaſi probatam & exploratam quòd Macedonibus non cedat, imò ſuperet, approbem, laudem & prædicem, &, vt inquit Theoph. probatiorem & fulgentiorem demonſtrem.

Verſ. 9. *Scitis enim gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

150. Nouo argumento, Chriſti ſcilicet exemplo, ad eleemoſynam incitat. q. d. Chriſtus Rex Regum propter vos egenus factus eſt, cùm natus in ſtabulo, *quia non erat ei locus in diuerſorio*, pro throno regali, habuit præſepiū; pro culcitris, fænum; pro igne, halitum bouis & aſini; pro periſtromatis, aranearum telas; pro odoramentis, excrementa boum; pro purpura, viles panniculos; pro equitatu, bouem & aſinum; pro procerum turba, Ioſeph & Mariam; ſic & tota deinceps vita egenus fuit Chriſtus, &, vt Græcè, ἐπτώχευσε, hoc eſt, mendicauit, inquit Eraſmus. Vnde patet Chriſtum non tantùm pauperem fuiſſe, ſed & verè mendicaſſe, fuiſſeque mendicum.

Exemplum Chriſti incitans ad eleemoſynam.

Vt illius inopia vos diuites eſſetis.

Spiritualibus diuitijs, doctrina ſcilicet pietatis, peccatorum remiſſione, iuſtitia, ſanctimonia, aliiſque virtutibus. q. d. Ergo & vos, ô Corinthij Chriſtiani, exemplo Chriſti eleemoſyna veſtra pauperes ditate, imò vos de-pauperate, vt alios ditetis, ſi Chriſto eſſe velitis ſimillimi. Vide Anſel. de diuitijs & paupertate Chriſti, & Chryſoſt. in moral. homil. 17. vbi docet quàm non ſit erubeſcenda Chriſtiano, nec extimeſcenda paupertas.

Pulchrè etiam Gregorius Nazianz. orat. 1. in Paſcha, hæc Chriſti beneficia per antitheſes oculis ſubijcit: *Pauper*, inquit, *factus eſt Chriſtus, vt nos illius paupertate diteſcamus: ſeruus formam accepit, vt nos libertatem recipiamus: deſcendit, vt euehamur: tentatus eſt, vt vincamus: contemptus eſt, vt nos gloria afficiat: mortuus eſt, vt ſeruet: aſcendit, vt ad ſeipſum trahat humi prouolutos in peccati lapſu.* Pulchrè quoque S. Auguſt. *Quid factura ſunt*, inquit, *diuitia eius, cuius paupertas nos diuites fecit?* Denique ex hiſce Apoſtoli verbis ſic infert Beda hic: *Omnes ergo boni fideles ſunt diuites, nemo ſe contemnat: pauper in cella, diues in conſcientia, ſecurior dormit in terra, quàm auro diues in purpura.* 151.

Chriſtus nobis laboribus ſuis via eſt ad omnem quietem & beatitudinē.

Hoc enim vobis vtile eſt, qui non ſolùm facere, ſed & velle cœpiſtis. Verſ. 10.

Velle, vltro ſcilicet, ac nemine impellente; hoc enim, vt inſinuat Paulus, plus eſt, quàm *facere*, ſcilicet rogatum. Ita Anſelm.

Vt quemadmodum promptus eſt animus voluntatis, ita ſit & perficiendi ex eo, quod habetis. Verſ. 11.

Nota cùm ait: *Promptus animus voluntatis*, græcizat; Græcè enim eſt: προθυμία τοῦ θέλειν, quòd latinius & clariùs vertas: vt quemadmodum ineſt vobis promptitudo volendi, ſic inſit & exequendi: id eſt, vt Syrus, vt ſicut inceſſit vobis voluntatis huius cupido, ſic & facto exequamini *ex eo quod habetis*, id eſt, pro facultate veſtra & opibus.

Si enim voluntas prompta eſt, ſecundùm id, quod habet, accepta eſt, non ſecundùm id, quod non habet. Verſ. 12.

Secundùm id, quod habet, vt ſcilicet det ſecundùm facultates & opes ſuas. q. d. Date quod poteſtis. Ita Ambroſ. Chryſoſt. Anſelm.

152. Nota hic perfectionem & meritum eleemoſynæ, omniſq; virtutis conſiſtere in promptitudine voluntatis, non in multitudine donorum & magnitudine; ita vt coram Deo, vbi promptitudo hæc maior eſt, ibi maior ſit & virtus, etiamſi ob paupertatem, aut aliam ob cauſam in actum externum, ſiue donationem exire non poſſit. Vnde ait: Promptitudo accepta eſt, non donum. Idem patet Marci 12. v. 43. 2. tamen, vt hæc promptitudo ſit accepta Deo, ait D. Thom. quaſi vera, ſeria & efficax, debet exire in actum, ſecundùm id, quod habet, id eſt, ita, vt pro viribus & opibus, det quod poteſt. Alioqui tantùm velleitas eſſet, non ſeria & prompta voluntas; non ergo exigitur ab ea, vt det id, quod non habet, vt ait Apoſtolus. q. d. inquit Theoph. Qui habet, opus impleat, qui non habet, iam ſua voluntate opus impleuit. Hinc S. Leo ſerm. 4. de ieiunio 10. menſis: *Subinde*, ait, *æquatur merito, qui diſtat impendio: quia poteſt par eſſe animus, vbi diſpar eſt cenſus.* Et Anſ. *Hic omnes*, ait, *tam pauperes quàm diuites æqualiter dant, ſi quiſque ex tanto det, quantum habet.* Hinc 3. inter æque diuites, vel æquè pauperes liberalior eſt, & plus meretur qui plus dat; inter inæquales verò, hoc eſt, inter ditiores, vel paupe- 153.

Perfectio & meritum eleemoſynæ, & cæterarū virtutum conſiſtit in promptitudine voluntatis.

Quis liberalior ſit inter æquè diuites, vel inter inæquales.

pauperiores plus meretur, qui proportionaliter secundùm suas opes plura dat, licet geometricè minus det quàm is qui ditior est. Patet Marci 12. vers. 43. sensus ergo est, q. d. vt vers. 11. diximus, *facto perficite ex eo quod habetis*: quia προθυμια, promptitudo, & voluntas accepta est, & meritoria, *secundùm id quod habet, non secundum id quod non habet*, id est, si det id quod habet; non enim requiritur vt id det quod non habet. Ita Tobias cap. 4. filio suo præcipit: *Quomodo potueris*, inquit, *ita esto misericors: si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impertire stude*. Vnde & subdit hic Paulus,

Vers. 13. *Non enim vt alijs sit remissio, vobis autē tribulatio.*

Remissio, id est, relaxatio. q. d. Non impero vt tantam eleemosynam detis, qua pauperes lautiùs viuant, vos necessitatem subeatis; sed vt quisque pro viribus ita alienæ consulat necessitati, vt suam non negligat. Ita Theophyl. Dico, non impero: quia id consulere possum; est enim consilium Euangelicum, dicit D. Thomas, & Anselm. ideoque maioris perfectionis, si omnia bona des pauperibus, ipseque omnino fias pauper; ita enim consulit Christus Matthæi 19. v. 21. *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus*, idque nō tantùm si religionem ineas; sed etiam si maneas in sæculo, vti fecit vidua illa dans duo minuta, Marci 12. quæ viuebat labore quotidiano, totumq; lucrum dabat templo, vt ipsa cum Christo pauper fieret, & paupertatis incommoda forti animo subiret; intellige quæ dixi: dummodo tamē quis in extremā necessitatem se non coniiciat, nec familiā habeat cui prouidere teneatur. Addit Theoph. v. seq. Apostolū hortari Corinthios vt dent supra vires, cùm ait: *In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. q. d. Si vis non paruam sed abundantem mercedem habere, da abundanter; si totam, da totum, vt *abundantia* significet eleemosynam profusam, & supra vires abundantem, qualem in Macedonibus laudauit Paulus v. 3. Ratio est: quia hic est actus summæ & heroicæ eleemosynæ, paupertatis, fortitudinis, & spei in Deum. Ita fecit S. Paulinus Nolanus Episcopus, qui suis omnibus in pauperes erogatis, seipsum demū pro viduæ filio in seruitutē VVandalis tradidit; cuius liberalitatem laudat S. Aug. l. 1. de ciuit. Dei c. 10. & gratam Deo fuisse exitus declarauit; cùm seruus existēs, Dei monitu declaratus, & agnitus à VVandalis honorificè cum suis omnibus domū remissus est. Idē fecit S. Paula Romana, quæ ita profusa fuit in pauperes, vt quod toties Deum orauerat, ex voto ei cōtigerit, nimirū vt moriens debuerit aliena veste & sumptu sepeliri, cùm ne tantillum quidem quod ad funus necessarium esset sibi reliquum fecisset: qua de causa mirè eam laudat S. Hieron. in eius vita. Idem fecerūt S. Martinus, S. Ioannes Eleemosynarius, & alij multò. Verum *abundantia* hic magis & aptiùs significat abundantes opes Corinthiorū: hasce enim opponit Paulus inopiæ Ierosolymitanorum, quam ex iis leuari & suppleri cupit.

154. Præceptum dandi eleemosynā quomodo intelligendum.

155. Exempla eorum qui excelluere in danda eleemosyna.

Vers. 14. *Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat.*

q. d. Non impero tantam eleemosynam, A qua fiat vobis res angusta domi, pauperibus ampla, & laxa: sed qua superflua (hæc enim sunt propria eleemosynæ materia, quam ipsa erogare in pauperes non tantū suadet, sed etiā præcipit) quibus abundatis, eis communicādo; suppleatis eorū inopiā, vt vtriq; habeatis vitæ necessaria, neutri nimis angusta, vel nimis laxa; sicque vtrique inter duo extrema inopiæ & abundantiæ ad mediocritatem quandam & æqualitatem redigamini, vt & dantiū copię nihil supersit, quasi superfluum, & accipientiū inopiæ nihil desit, quasi necessarium. Ita Theoph.

Vt & illorum abundantia.

In fide, spe, & omni gratia *sit vestra inopia* spiritualis *supplementum*, dum oratione, & meritis suis eam apud Deum subleuant in hac vita: in altera verò vos morientes recipient in B æterna tabernacula; pauperum enim Christi est regnum cælorum. Ita Anselm.

Vt fiat æqualitas.

Tam in remuneratione, & eleemosyna spiritali, quā tēporali, eo modo quo explicui v. 13.

Sicut scriptum est.

Exodi 16. v. 18. iuxta Septuag. ex quo loco probat Paulus per exemplum collectionis, & comestionis manna, Deum velle vt homines in communione bonorum quandam colant æqualitatem.

Qui multum. *Vers. 15.*

Scilicet manna collegerat, *non abundauit* præ eo qui minus collegerat. *Qui modicum* manna collegerat, *nō minorauit*, id est, nō minus habuit C illo, qui plus collegerat. Nota ex hoc Exod. 16. v. 18. ita cōtinuo miraculo per 40. annos Deū in deserto pro tot centenis millibus Hebræorum pluisse manna, vt licet maxima eius esset copia, singuli tamē illud colligentes, siue auariores multum, siue pigriores parum, cùm domum reuersi illud metiebantur, vnam tamen mensurā gomor, quæ ad diurnum victū cuiq; sufficeret, omnes reperirent, Deo, vel Angelo inuisibiliter addente, si minus quàm gomor, demente, si amplius quā gomor collegissent. Sic ergo vna tunc cibi mensura erat paruulis, viris, fæminis, scilicet gomor, quæ mēsura tantum continebat, quantum communiter homo per diem comedere solet. Ita Nyssenus de vita Moysis, Chrysost. hic Ansel. Vatab. Theoph.

156. Manna describitur, eiusq; mensura, & collectio.

Causa erat 1. vt Iudæorum auaritiā, gulam, nimiamque cibi & rerum terrenarum curam D Deus hac ratione compesceret, ait Chrysost. & Theoph. 2. vt hoc cōtinuo miraculo testaretur Deus in omni necessitate ad eius prouidētiam esse recurrendum, Deumq. suam cuique sufficientem victus mensuram comparare, etsi laboribus minus cōsequi posse videatur, vt cùm assidemus mēsæ, cogitemus Deū nobis pluere è cælo manna. Sic enim & hodie non diuitibus modò, sed & pauperibus, ęgris etiā & debilibus, insuperq; multa prole oneratis quotidianam tamen aononā, quæ satis sit vitæ omniū tuendæ, Deus suppeditat; quæ res consideranti mirabilis & incredibilis videtur, si censum & lucrum exiguum quod faciunt cum sumptu tanto, & expensis tot capitum familiæ conferat, vt vel ex hoc solo experimento colligere liceat suauem & miram Dei in omnes prouidētiam. Hinc pauperes suam sortem non doleant, nec

157. Deus omnibus necessaria prouidet secundùm mensuram suæ prouidentiæ.

multa desiderent: *nam cùm omnes*, ait Chrysost. *vnum ventrem impleamus, & vno tempore viuamus, & vnum corpus tegamus, nihil magis habet diues ex abundantia, neque ex paupertate minus habet pauper: sed vterque victum habet, & amictum, & in hoc sunt aequales.* A

Nota 2. ex allegoria manna Exod. 16. v. 18. iuxta Septuag. pulchrè inuitat Apostolus ad eleemosynam. q. d. Deus aequalem omnibus mensuram dabat manna; ergo par est vt & Christiani paritatem quandam colant, vt qui abundant opibus, egentibus tribuant, itaque illos in vitae necessariis sibi aequent, vt ita omnes suis contenti, & necessaria habentes aequaliter viuant. Ita Theoph. ex Chrys. vbi aduerte, sicut diuites superflua dãdo pauperibus eos sibi pares faciunt: ita & pauperes communione meritorum diuites sibi adaequant non omnino & geometricè, sed proportionaliter: ita vt neutri in neutro deficiant vel nimis prae aliis abundent. Nam alioqui nec diuites dando pauperibus tantùm dant, vt eos sibi aequè diuites faciant; nec pauper reddendo diuiti preces, & spiritualia, dat aequale, sed multò amplius quàm temporale, quod accepit; nec rursus tantum dat spiritalium, quantum habet. Ita D. Thom. B

158. *In beatitudine qualis futura aequalitas, & inaequalitas.* Anagogicè Chrys. & Ansel. haec referunt ad gloriam caelestẽ, in qua omnes erunt aequales, quod intellige de beatitudine obiectiua; omnes enim eundem Deum videbunt, illoq; erunt saturi & beati: sed in hac visione ac cõsequenter in gaudio & gloria gradus erunt, & disparitas pro ratione meritorũ; sicut idem erat manna, imò aequale & aequaliter omnes satiãs, aliter tamen his, aliter illis sapiebat.

Vers. 16. *Gratias Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.*

Vt scilicet Titus solicitus pro vobis vestroq; profectu ac lucro spirituali vos exhortaretur ad beneficentiam in pauperes, vt sequitur.

Nota: *Eandem*, scilicet mecum qua videlicet & ego sollicitè ad hanc contributionem vos exhortor.

Vers. 17. *Quoniam exhortationem.*

Puta munus exhortandi vos ad eleemosynam Titus *suscepit*. Ita Anselm.

Sua voluntate.

αὐθαίρετος, sponte sua, me non iubente, aut rogante *profectus est ad vos*, vt ad hoc opus tam pium vos exhortaretur.

Vers. 18. *Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio* praedicando.

Scilicet Barnabam; hic enim Actorum 13. vers. 3. ordinatus est socius Pauli. Ita Theod. Chrys. Oecum. Verùm quia iam Paulus à Barnaba secesserat asciueratq; sibi Silam Act. 15. v. 40. hinc meliùs cum Baronio Silam accipe, aut simpliciter cum Anselmo, & Hier.

159. *Laus D. Lucae in Euangelio.* Lucam; hic enim nõ Apostolus, sed frater vocatur, scripsitq; Euangelium, & indiuiduus fuit Pauli comes. Vnde & S. Ignat. ad Ephesios scribens hoc idem elogium Luc. tribuit dicens: *Vt testatur Lucas, cuius laus est in Euangelio.*

Vers. 19. *Non solùm autem*, supple laudẽ habet in Euangelio. *Sed & ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostrae in hanc gratiam.*

Hoc est, ad gratuitum hoc ministerium colligendi eleemosynas, vt dixi v. 4.

Nota pro *ordinatus est*, Graecè est χειροτονηθεὶς, manus ei impositae sunt, id est, consecratus est Diaconus, vel etiam sacerdos. Diaconi enim erat habere curam pauperum, iisq; distribuere eleemosynas: sacerdotis verò erat iuuare Apostolum peregrinantem in praedicatione & sacramentorum administratione. χειροτονία enim à Graecis vocatur ordinationis sacramẽtum; eò quòd in illo Episcopus ordinãdis manus imponat, vt patet 1. Timoth. cap. 4. v. 14. & cap. 5. v. 22. Ita Actor. 14. v. 22. vbi noster vertit: *Et cùm constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros*, Graecè est χειροτονήσαντες πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, id est, Cũ manus imposuissent presbyteris per singulas Ecclesias. Vnde patet quòd manus imponere presbyteris, idem sit quod ordinare, & ordinando constituere presbyteros.

Pro *comes* Graecè est συνέκδημος, id est, socius, collega.

Quae ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram.

Hoc est, ad alacritatem animi nostri declarandam in hoc tam pio Dei, & pauperum obsequio; Graecè enim est προθυμία, id est, animi promptitudo, vt dixi v. 11. *Destinatam* ergo non significat hic praedestinatam à Deo, vt exponit S. Thomas, sed promptam, paratã, alacrem.

Nota pro ὑμῶν, id est nostram, iam Graeci legunt ὑμῶν, id est, vestram promptitudinem. q. d. ait Theoph. Hanc gratiam hoc, ministerium vestrum suscepimus ad hoc, vt Deus hac eleemosyna glorificetur, & vos ad eam promptiores reddamini per exhortationem Titi & Lucae. C

Deuitantes, ne quis nos vituperet in hac plenitudine *Vers. 20.*

Eleemosynarum, & pecuniae collectae. Graecè ἐν ἁδρότητι, in abundantia, in exuberantia, nummorum scilicet. q. d. Misi Titum & Lucã ad eleemosynas tam largas colligendas, ne quis suspicetur eas me mihi ad priuatos vsus colligere. Ita Ansel. solet enim magna pecuniarum vis obnoxia esse fraudis suspicioni; quia ex tanta copia facilè multa clàm demi possunt; ita vt nemo sciat, vel persentiscat. 160. *Paulus à se auertit suspicionem auaritiae.*

Prouidemus enim bona non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus. *Vers. 21.*

Graecum καλά significat & bona, & honesta, vt vertit Vatab. q. d. Procuro & satago honestè agere non tantùm coram Deo, sed & coram hominibus, ne homines etiam suspicaces occasionem habeant aliquid mali, vel inhonesti de me suspicandi. Quapropter vt iustè & honestè me hanc collectam administrare ostendam, testes mihi adscisco Titum, & Lucam, illis pecuniam bursamq; committo, ego eã tractare nolo. Hinc Nota, & disce hoc practicum axioma: Conscientiam Deo, proximo famam debemus, & qui famam negligit, in proximi salutem crudelis est. Vide Ansel. D 161. *Conscientiam Deo, proximo famam debemus.*

Misimus autem cum illis & fratrem nostrum. *Vers. 22.*

Incertum, quis hic. Aliqui suspicantur esse Apollo, ait Ans. Sed suspicantur tantum, quia Paulus eũ nec nominat, nec describit, sed Corinthiis ex praesentia cognoscendũ relinquit.

Con-

Confidentia multa in vos.

q. d. Confidens multum, & sperans, illos, vti par est, à vobis honestè & amanter excipiendos, idque *siue pro Tito*, id est, partim ob amorem & venerationem Titi, qui socius est meus & adiutor apud vos. hinc patet Titum, cùm hæc scriberet Paulus, fuisse Corinthi. Eò enim ad eleemosynas hasce, aliaque peragenda miserat eum Paulus.

Vers. 23. *Siue fratres.*

Hoc est, siue pro fratribus cæteris qui sunt Apostoli. est antiptosis, Hebræi enim carēt casibus. vide can. 37. Ita Theoph. q. d. Partim propter fratres cum Tito submissos, qui sunt Apostoli Ecclesiarum; partim propter Titum ipsum confido, quòd illos digne, vt par est, suscipietis.

Gloria Christi.

Corrige cum Rom. & Græcis: *gloria Christi*. q. d. Qui Apostoli sunt gloria Christi, id est, promouent & illustrant gloriam Christi. Siue à ergo, inquit Chrys. eos vt fratres volueritis excipere, siue vt Apostolos Ecclesiarum, siue vt aliquid in gloriam Christi faciētes; multas habebitis occasiones beneuolentiæ erga illos.

Est Metonymia, *gloria*, id est causæ, & curatores gloriæ Christi.

Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite. Vers. 24.

Pronomen, *quæ*, habet epitasin. q. d. Charitatem ostendite insignem in Titum & socios, scilicet eam, quæ decet vos, vestramq́; tam liberalem charitatem pariter, & gloriam, id est, gloriationem nostrā de vobis, vt habēt Græca. Noster interpres solet ad verbum vertere *pro vobis*, quod nos latiniùs vertimus, de vobis; Græcè enim est ὑπὲρ ὑμῶν.

Ostendite in faciem.

In conspectum scilicet omnium *Ecclesiarum*, ita Ansel. significantiùs tamen dicitur *ostendite in faciem*, quàm, ostendite in conspectum.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò pergit hortari Corinthios ad eleemosynam, ex humano pudore, & laude, ne scilicet coram Macedonibus, qui tam liberales fuerant, erubescant. 1621

Secundò, v. 6. ex fructibus eleemosynæ, quòd scilicet ipsa suos eleemosynarios ditet bonis & præsentibus & futuris.

Tertiò, v. 11. ex gratiarum actione inde in Deum redundante, & lætitia pauperum Christianorum eam excipientium, atque pro Corinthijs suis benefactoribus obsecrantium.

1. NAm de ministerio, quod fit in sanctos ex abundanti est mihi scribere vobis.

2. Scio enim promptum animum vestrum: pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos.

3. Misi autem fratres: vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi) parati sitis:

4. ne cùm venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos (vt non dicamus vos) in hac substātia.

5. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam auaritiam.

6. Hoc autem dico: Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.

7. Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.

8. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum,

9. sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi.

10. Qui autem administrat semen seminanti: & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ:

11. vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

12. Quoniam ministerium huius officij non solùm supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarũ actiones in Domino,

13. per probationem ministerij huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ, in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos, & in omnes,

14. & in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

15. Gratias Deo super inenarrabili dono eius.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos.*

QVasi dicat, Commẽdaui vobis in fine capitis præcedentis Titum cum sociis, non autem eleemosynam, pro qua veniunt: *nam de ministerio*, id est, subministratione huius eleemosynæ, quæ fit in sanctos, id est, pauperes Christianos, *ex abundanti est*, id est, superfluũ est scribere vobis, cùm ad illam prompti sponte vestra procurratis. ita Ansel. Nota artem e-
163. *Ars mendicandi.* mendicandi eleemosynas commodam esse, si laudes dantium liberalitatem. Hanc callent egregiè publici viarum & templorũ mendici.

Vers. 2. *Quoniam & Achaia parata est.*

Refer ad *glorior*. Quasi dicat: Glorior apud Macedones, quòd vos, ô Corinthij, & reliqua Achaia parati sitis ad hãc contributionẽ eleemosynæ, ita vt *vestra æmulatio*, id est, zelus misericordiæ vestræ, quem apud alios prædico, & de quo glorior, plurimos ad imitationem prouocarit; videre ergo, vt ipso facto ostendatis, me verè gloriatum esse, ne & ego confundar, & vos.

Vers. 3. *Ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte.*

Græca clarius, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ, ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat in hac parte, ne scilicet falsa appareat, ne inaniter videar gloriatus & falsò, vos esse tam promptos & liberales; si parcos & imparatos vos inueniant Macedones.

Vers. 4. *In hac substantia.*

In hac materia laudis & vituperij circa eleemosynas, & tenacem auaritiam.

Vers. 5. *Necessarium ergo existimaui rogare fratres; vt præueniant ad vos.*

Ita Romana; hoc enim est Græcum προέλθωσιν; malè ergo passim, etiam Plantiniana, legunt: Perueniant. *Præueniant*, inquam, meum & Macedonum ad vos aduentum.

Et præparent repromissam benedictionem.

Beneficentiam & eleemosynam vestram.

Paratam esse.

Vt parata sit, Græcismus.

Sic, quasi benedictionem.

Vt videatur spontanea & liberalis beneficentia, non verò ab auaris extorta. ita Ansel. & Theoph. ex Chrysost. Cur liberalis eleemosyna vocetur benedictio, dicam v. sequenti. Græcum εὐλογία tum benedictionem, tum bonam vberemque collationem siue eleemosynam significat. ita hic Erasm. εὐλογία enim deriuatur ab εὖ, id est, benè & λέγω id est, dico vel colligo. Vnde hasce eleemosynæ collectiones & collationes λογίας vocauit Apostolus 1. Cor. 16. v. 1. & 2. Vtraque significatio hic locũ habet; hortaturq́; Apostolus Corinthios ad tã vltroneã & hilarem (quod significat benedictio) quàm ad vberem & liberalem λογίαν siue collationem eleemosynarum. Docet hic Apostolus quo animo danda sit eleemosyna; nimirũ alacri & liberali, non coacto, constricto, auaro & sordido. *Liberalis eleemosyna est benedictio.*

Qui seminat in benedictionibus. Vers. 6.

Id est, largiter, & liberaliter, vt scilicet multas benedictiones, id est, beneficentias quasi semina in pauperes effundat; *hic easdem metet.* Deus enim qui sibi factum putat, quod pauperibus fit, non sinit se liberalitate nostra vinci, 164.
sed in liberales longè liberalior est, redditq́; eis maiori copia bona tũ corporis, tum animæ. *Magnus fructus, & fœnora eleemosynæ.*

Nota duplicem Hebraismum 1. εὐλογία Hebraicè ברכה *beracha*, id est, benedictio, significat, beneficentiã; & in plurali benedictiones, significãt multas & copiosas beneficẽtias; has enim opponit parcitati, siue parcè seminãtia. Sic Axa Iosue 15. v. 19. patri Caleb dicit: *Da mihi benedictionem*, eamque explicat subdens, *terram australem & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam.* Sic Abigail 1. Reg. 25. vers. 27. offerens sua dona Dauidi: *Suscipe*, inquit, *benedictionem hanc, quam attuli ancilla tua.* Sic Iacob Genes. 49. v. 25. Ioseph filio suo imprecatur dicens: *Benedicet tibi Deus benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum & vuluæ.*

Atque hæc causa est quam hic innuit Iacob, quare Hebræi beneficentiam vocent benedictionem. Quia nimirum sermone pio imitari & significare volunt Dei beneficentiam

tiam, quæ omnis nostræ beneficentiæ fons est & origo, ab eiusdem benedictione promanare. Dei enim benedicere est efficax, idemq; in re quod benefacere, adeoque Deus solo dicto & iussu suo nobis bona cuncta largitur. 2. Causa est quòd Patriarchæ & prisci fideles, vti & Eremitæ aliique sancti noui testamenti sua dona cum fausta apprecatione, & benedictione communicabant. Vnde ea vocabant εὐλογίας. 3. Causa est, quòd suauiùs & molliùs tam dando quàm petendo donum quoduis vocetur benedictio potiùs quàm beneficētia. Sic enim & petentes & dantes donum suū modestè extenuant. Vnde pauperes honesti eleemosynam petentes quasi rem facilē & exiguā vulgò petunt benedictiones, & diuites vicissim eam dātes quasi rem paruam, vocant pariter benedictionem. Addit Theoph. hac voce Paulum incitare ad eleemosynam hilarem. q. d. Benedictio est quod das: benedictio inquam tam pauperis quàm tua. Nemo autem benedictionem dans contristatur sed hilariter eam impertit.

165. *Tres causæ ob quas eleemosyna vocatur benedictio.*

Secundus Hebraismus pariter & Græcismus est, cùm ait ἐπ' εὐλογίαις, in benedictionibus, vel beneficentiis, id est, valdè beneficè, vel beneficentissime; Græcum enim ἐπὶ cum nomine pro aduerbio ponitur, vt in iustitia, id est, iustè, in sanctitate, id est sanctè.

B

Nota 2. Apost. hic alludit ad Prou. 22. v. 8. vbi dicitur: *qui pronus est ad misericordiam, benedicetur*, q. d. *Qui parcè seminat, parcè & metet*, & è cōtrario, qui beneficè seminat, beneficè & metet. Idem suadet Sapiens Eccles. 11. v. 1. *Mitte*, inquit, *panem* (eleemosynam) *tuum super transeuntes aquas*, id est, pauperes qui in hac vita viuentes præterfluunt vt aquæ, 2. Reg. 14. v. 14.) *quia post tempora multa inuenies illum.* q. d. Semina eleemosynam vt metas eius fructus: atque licet pauperes sint aut videantur fore ingrati vel impotentes ad reddendum, vt quasi beneficiū tuum in eos quasi in aquas iactum ac proinde periturum videatur: benefac tamen eis, quia ingens & certa ab eisdem vel certè à Deo tibi merces reddetur. *Da partem septem* (id est multis) *nec non & octo* (id est pluribus, q. d. Da multis, imò multò pluribus, da tot pauperibus quot potes) *quia ignoras quid mali futurum sit super terram*, à quo scilicet per eleemosynam poteris te liberare, Tobiæ 12. v. 9. *Si repletæ fuerint nubes, imbrem super terram effundent.* q. d. Vti nubes fecunda copiosam effundit pluuiam: pari modo oportet vt cor plenū vti diuitiis, ita & charitate, magnas & multas eroget eleemosynas. Ita Olympiodorus, Gregor. Neocæsar. & Vatab. in illum locum.

166. *Ingēs merces eleemosynæ etiā ingratis & immeritis datæ.*

C

D

Nota 3. verba *seminat*, & *metet*. q. d. Eleemosyna, vti & alia bona opera sunt semen, quod producit messem gratiæ, imò & bonorum temporalium, vt explicat versu 8. & 10. Vnde inferas contra Caluin. bona opera efficere, & mereri præmium; semen enim virtute sua naturali producit fructum, & messem: ergo & eleemosyna verè parit præmium, non physicè, vt patet, ergo meritoriè.

167. *Bona opera contra Caluinū merentur præmiū.*

A *Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia*, quam parit auaru; animus, *aut ex necessitate.* *Vers. 7.*

Consulendi suæ famæ, & pudori. q. d. Quisque det sponte quod vult, non inductus, & quasi coactus mea, vel Titi auctoritate; non quia pudet eum minus aliis dare, vt suo honori consulat;

Hilarem enim datorem diligit Deus.

Citat Prou. 22. 8. iuxta 70. Pro *diligit* editio Septuaginta Caraffæ legit: εὐλογεῖ, benedicit. de hilaritate vide dicta Roman. 12. versu 8. Pulchrè S. Augustinus in Psalm. 42. *Si panem*, inquit, *dederis tristis, & panem & meritum perdidisti.* Idem serm. 45. *Si bona semina sunt bona opera, quare seminantur cum lacrymis?* Et D. Chrysost. tomo 4. homil. in dictum Pauli, *Oportet hereses esse: Si alacriter*, inquit, *demus, duplex erit eleemosyna; & quia damus, & quia hilariter damus.* S. Gregor. quoque moral. 21. cap. 11. exponens illud Iobi: *Si negaui quod volebant pauperibus, & oculos viduæ expectare feci: Petentem*, inquit, *viduam expectare noluit, vt non solùm ex munere, sed ex celeritate quoque muneris bonorum operum merita augeret.* Vnde Prouerb. 3. scriptum est: *Ne dicas amico tuo, Vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm statim possis dare.* Et Ecclesiastici 35. v. 11. *In omni*, inquit, *dato hilarem fac vultum tuum.* Hilari ergo animo non tristi, non torpido, non tardo danda eleemosyna; itaque imitabimur Deum, qui hilariter sua bona communicat & effundit.

168. *Hilariter danda eleemosyna.*

Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. *Vers. 8.*

Occurrit obiectioni. Dices, inquit, mihi, Si multa dedero, fiam pauper, non potero deinceps domesticis, aliisque magis indigentibus succurrere. Ita Theoph. Huic respondet Apostolus: ne id metuas; crede & spera in Deum, qui *potens est omnem gratiam* (id est, vt Syrus, beneficentiam) *abundare facere in vobis*, vt semper sufficientiam bonorum habeatis, ex qua abundetis in omne opus bonum, vt scilicet assiduè, continue, & abunde facere possitis eleemosynas, aliisque & aliis benefacere. q. d. Deus eleemosynarios ditare potest, & assiduè ditat, cùm eis continuò sufficientia bona suggerit & tribuit, vt habeant semper quod erogent, sicque in beneficentia abundent. Id verùm esse docet experientia, & patebit v. 10.

169. *Respondetur obiectioni auarorum contra eleemosynas.*

Vbi Nota: τὸ *potens est facere*, non tantum potentiam Dei, sed & actum significat. q. d. Deus potens est facere, & faciet *abundare omnem gratiam & sufficientiam in vobis*, vti exponit vers. 10. est enim miosis & metalepsis. Sic Rex dicere solet duci belli: Vade, bellum confice, nullis parce sumptibus, ego potens sum & eos ferre, & te ditare, id est, ego eos feram, & te insuper ditabo ac promouebo.

Nota secundò, in Græco pulchrè & emphaticè P[illegible] [illegible]ir in verbo πᾶς, illud duplicand[illegible] [illegible]do ἐν ἐν παντὶ πάντοτε π[illegible] [illegible]ντης, vt in omni, scilice[illegible] [illegible]mpore, omnem suf[illegible] N[illegible] [illegible], sed in N[illegible] [illegible]mni

omni necessitate, non in aliquo, sed in omni tempore occurrente, non aliquam, sed omnem sufficientiam, ex qua abundè cuiuis succurratis, dabit vobis Deus.

Nota tertiò, non dicit, ait Theoph. abundantiam vel exuperantiam, sed αὐτάρκειαν, id est sufficientiam, habebitis. αὐτάρκεια est sufficientia, qua quis sibi suisque sufficit. Vel 2. qua quis sua sorte contentus, sibique ac suis sufficiens plura non desiderat. Sic Deus

170. solus propriè dicitur αὐτάρκης, vt qui nullo egeat, & totus in seipso acquiescat: talis est eleemosynarius. Auarus contrà insatiabilis est: nam *quo plus sunt pota, plus sitiuntur aquæ*, sic & diuitiæ. Hinc: *semper auarus eget.* αὐτάρκεια, id est, sufficientia, inquit Clemens lib. 2. pædag. cap. 12. est virtus per quam contenti sumus; siue est habitus contentus rebus iis, quibus oportet, & qui per se ea acquirit B quæ ad beatam vitam conferunt. Vnde Hippias (teste Suida verbo Hippias) finem bonorum constituebat αὐτάρκειαν, id est, animum sua sorte contentum. Quin & Epicurus dicere solebat: *Sufficientia res est omnium ditissima:* vti narrat Clemens Alexand. lib. 6. stromatum. Quo sensu dixit Cicero paradoxo primo, *Virtutem ad beatè viuendum seipsa contentam esse.* Et Socrates apud Platon. dialog. 3. de legibus ita precatur & optat: *Tantum mihi sit auri, quantum ferre queat non alius quàm vir temperans.* De hac sufficientia plura dicam 1. ad Timoth. 6. vers. 6. Et Philip. 4. vers. 11.

Deus solus αὐτάρκης. auarus insatiabilis.

αὐτάρκεια finis omnium bonorum omniumque ditissima.

Vers. 9. *Sicut scriptum est,* Psalm. 111. vers. 9. *Dispersit.*

C Scilicet vbique, omni necessitate, loco, tempore, vir misericors (qualis fuit S. Laurentius, vti de eo canit Ecclesia) sua bona & suas eleemosynas: sicut qui seminat, vndique spargit suũ semen: vult enim apostolus probare quod Deus in eleemosynariis faciat abundare omnem gratiã, id est, beneficentiam, & ad illam det omnem sufficientiam, vti præcessit. Id probat, quia ex hac sufficientia eleemosynarius *dispersit*, id est, vndequaq; sparsit, & spargit suum eleemosynæ semen, non in amicos, non in cõuiuas, non in veneres; sed in pauperes. Vnde Oecum. Verbo *Dispersit*, inquit, significat exuberantiã eleemosynæ. 2. ita *dispersit*, vt tamen non abiecerit, aut perdiderit, quia, vt sequitur:

171. *iustitia eius manet in sæculum sæculi.* Manet, scilicet in Dei memoria, & æterna mercede, quasi segete & messe. Sicut agricola dum spargit semẽ, D non perdit illud, sed terræ mandat, vt cum fœnore decuplum recipiat. Immortalis ergo est eleemosyna, & eleemosynarium immortali gloria beat. Vnde & subiicit Psaltes, *In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala nõ timebit, & cornu eius*, id est, dignitas, robur, vt ait ibidẽ Theodor. ac potentia eius *exaltabitur in gloria*, id est, gloriosè accrescet indies, vsque dum summè exaltetur in gloria cælesti.

Eleemosyna est immortalis.

Iustitia.

Id est, beneficentia eius non perit, sed manet coram Domino, vt eam remuneretur præmiis & præsentibus, & æternis.

Nota, in Scriptura eleemosynam, quæ est actus misericordiæ, vocari iustitiam, tum quia A magna pars est iustitiæ generalis, quæ est complexio omnium virtutum, tum quia iustitiæ, & sanctitatis indicium est; sancti enim sunt misericordes; contrà, viscera impiorum crudelia, inquit Sapiens Prouerb. 12. vers. 10. Tertiò, quia ad iustitiam disponit, eam meretur, (primam quidem de congruo, secundam autem, hoc est, augmentum iustitiæ de condigno) conseruat & auget. Vnde solis misericordibus Christus dat coronam iustitiæ, Matth. 25. vers. 35. Hinc duris & obstinatis in malo suadenda est quasi vltimum remedium eleemosyna, vti Daniel superbo Nabuchodonosori suasit: *Peccata tua eleemosynis redime*, Dan. 4. v. 24.

Eleemosyna cur vocetur actus Iustitiæ.

Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum. Vers. 10.

Occurrit secundæ obiectioni ortæ ex versu psalmi iam citato: *Dispersit, &c. iustitia eius manet in æternum.* Quasi dicat, Obiiciet rursum aliquis ex illo versu psalmi: Benè probas, Paule, eleemosynam manere in mercede cælesti; sed nondum video, quomodo inde probes nos per eleemosynam non fore depauperandos; manet ergo prior obiectio nostra: Si largam dem eleemosynam, fiam pauper, nec potero aliis deinceps succurrere. Huic respondet, contrarium tacitè significari, & educi ex eodem versu psalmi citato; sicut enim herus, qui colono suo semen administrat, vt suum agrum seminet, eidem panem ad manducandum præstat, & in messe, cum messis eum facit participem, multiplicat ei semen, id est, grana seminata, vt pro vno modio quem seminauit, tres recipiat, quos rursum seminare possit, vt rursus longè plura in messe recipiat, & ita deinceps seminando semper amplius, semper longè plus metat: ita multò magis Deus, qui eleemosynariis dat bona, quæ dispergant in pauperes, dabit & panem cæteraque vitæ necessaria, insuper & multiplicabit semen, id est, bona, quæ rursum seminent, & dispergant in pauperes; est enim Deus quasi herus noster; nos, coloni eius; ager Dei, sunt pauperes; semen, eleemosyna. Deus itaque nos quasi colonos suos vult hoc semen, id est eleemosynam in hunc agrum, hoc est in pauperes dispergere; multò ergo magis dabit nobis ipsis alimoniam & messem, id est bona, quæ rursum & assiduè in hunc agrum vult seminari. Notent hîc diuites opes sibi datas à Deo quasi semen, quod assiduè in pauperes disseminent, non vt iis arcas impleant, vel in vestium, domorum, ac conuiuiorum luxum profundant. *Est liberale officium*, inquit Cicero, *serere beneficium, vt possis metere fructum.*

172. *Non depauperantur qui largas dant eleemosynas.*

Præstabit.

Græcè est χορηγήσαι, πληθύναι, αὐξήσαι, quod Theophyl. Erasm. & Vatabl. vertunt per optatiuum, præstet, multiplicet, augeat. Noster cum Syro vertit in futuro, præstabit, multiplicabit, augebit, idque meliùs; nam vult eis metum eximere paupertatis, vt dixi: hunc autem nemo eximet optando, sed asserendo, & pro- 173.

mittendo

mittendo panem, semen, & fruges; videtur ergo noster legisse χορηγήσει, πληθυνεῖ, αὐξήσει, in futuro, aut vt Erasmus, intellexit μέλλει, futurus est præstare, id est, præstabit: vel potiùs, vt Vatab. respicit ad δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς v. 8. vt idem hic repetendum relinquat. q.d. *Potens est Deus*, χορηγῆσαι, πληθῦναι, αὐξῆσαι (qui sunt infinitiui) præstare, mulliplicare, augere semen vestrum, &c.

Et multiplicabit semen vestrum.

Id est bona temporalia; *ficut enim semen* (ait Basil. homil. 13. de eleemosyna) *in terram iactum fructum fert centuplum: ita & eleemosyna data pauperi. Si ergo*, ait, *vnus tantum tibi sit panis, & ad fores rogatur, deprome illum, tollens manus in cælum dic: de modico do fratri, & tu Domine da mihi periclitanti; nec dubita, quin panis, quem in hac dabis penuria, agricultura semen ad copiam ministrabit.* Idem Basil. in illud Luc. 12. *Destruam horrea mea: Sicut*, ait, *putei continuò exhausti, & copiosiore & pulchriore fluunt aqua; derelicti, verò & quieti, facile putent: sic & opes recondita inutiles sunt, translata in pauperes, fructum pariunt.*

Eleemosyna ditat, & opes confluunt ad eos qui erogant illas.

Idem eadem putei similitudine confirmat Clemens Alexand. lib. 3. pædag. cap. 7. qui & aliam adhibet vberum similitudinem: sicut, inquit, ad vbera quæ suguntur, vel mulgentur, lac solet confluere; ita & opes confluunt ad eos, qui erogant illas. Idem docet S. Cyprianus tractatu de opere & eleemosyna, additque optimam hæreditatem, quam parentes liberis relinquunt, esse eleemosynam, & quo plures sunt filij, eo maiorem faciendam eleemosynam: idque probat exemplo viduæ Sareptanæ 3. Regum 17. Tobiæ 4. versu 7. Hinc Sapiens ait Prouerb. 28. versu 27. *Qui dat pauperi, non indigebit, qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.* Et Dauid Psalm. 33. vers. 26. *Tota die miseretur & commodat, & semen illius in benedictione erit.* Exempla sunt plurima & stupenda apud Leontium in vita S. Ioannis eleemosynarij, qui cum Tito Imperatore diem se perdidisse deflebat quo non dedisset eleemosynam.

174. *Exempla eorum qui non depauperati, sed ditati sunt dando eleemosynas.*

Etsi totus, ait, *orbis veniret Alexandriam, non arctaret nostram & liberalitatem & opes*: idque didicit ex visione quadam virginis, id est, misericordiæ, quæ Deo astans omnia ab ipso visa est sibi impetrare. Hinc S. hic Ioannes, cùm non haberet quod erogaret, suo eleemosynæ studio non rarò per miraculum stannum & mel in aurum mutabat, & quo plus dabat, eò plus ei offerebatur quod erogaret, adeoque tam ipse cum Deo, quàm Deus cum ipso de liberalitate decertare videbatur. Tandem moriens cùm dimidium nummi illi restaret, Hoc ait, fratribus ac dominis meis, meis pauperibus dari iubeo, vt totum Christo reddam. Sic Sophronius in Prato spirituali (qui liber citatur & laudatur in Synodo Nicæna 2. generali actione 4.) cap. 185. narrat marito cuidam rem suam augere volenti consilium ab vxore datũ, vt id quod habebat in pauperes erogaret; fore enim vt cũ lucro illud reciperet. Hoc ipse secutus solidos suos distribuit in egenos, & pro 50. recepit 300. Pulchrius verò exemplum habet idem Sophronius cap. 195.

A de Euagrio Philosopho, qui cùm audisset in Ecclesia centuplum dari in cælo pro eleemosyna, libras sexaginta dedit Synesio Episcopo distribuendas pauperibus, accepta ab eo syngrapha quòd pro vna centum in cælo esset accepturus, iussitque moriens filiis, vt syngrapham hanc manui suæ dum sepeliretur insererent. Quo facto die tertio à morte apparuit Euagrius in somnis Episcopo dicens: Vade ad sepulchrum meum & recipe chirographum tuum, nam debitum commune recepi, imò centuplum à Christo & à te promissum. Manè Episcopus cum Clero iuit ad sepulchrum, ex manu Euagrij syngrapham accepit, cuius hic erat tenor. *Euagrius philosophus Episcopo suo. Nolueram te pater ignorare quòd pecuniam omnem quam tibi viuens dedi, centuplicatam,*
B *sicut promiserat, recepi; quare nulla debiti ratione mihi astringeris.* Similia sunt in vita S. Liduinæ, & aliorum Sanctorum. Hinc Chrysostom. *Eleemosyna, ait, dicitur semen, quia non est sumptus, sed reditus.* Quod probè intellexisse credibile est S. Deus dedit, qui, vt refert Martyrologium Romanum X. die Augusti: cùm ipse inops esset, tota tamen hebdomada quæstum omnem, quem fecerat labore manuum suarũ, erogabat in pauperes die Sabbathi, spe reditus illius cælestis adipiscendi. *Si prolis tuæ curam geris, relinque eis chartulam scriptam* (bona scilicet pauperibus testamento relicta) *in qua Deum debitorem habes.* Ita Chrys. Et homiliam 33. ad populum scripsit hoc titulo: Quòd eleemosyna est ars omnium quæstuosissima; si
C vis ergo fœnerari, fœnerare Deo dando eleemosynam: quia, vt scriptum est Prouerb. 19. v. 17. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.*

175. *Eleemosyna ars omnium quæstuosissima.*

Et augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.

Augebit prouentus iustitiæ & charitatis vestræ, scilicet dabit incrementum gratiæ hic, & gloriæ in cælo. Ita Theophyl. *Fruges* enim intelligit diuinæ & æternæ remunerationis, ait Anselm. Triplicem enim eleemosynæ fructum hic videtur assignare Apostolus. Primũ, cùm ait: *panem ad manducandum præstabit*. 2. cùm subdit: *& multiplicabit semen* (opes) *vestrum*. 3. spiritalem cùm concludit: *& augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.* Hoc sensu S. Anselmus (vt refert Edinerus in eius vita) cùm

Triplex eleemosynæ fructus.

D Cantuariensem vrbem ingressus ad visitandum Lantfrancum Archiepiscopum magno honore & amore à ciuibus exciperetur, eis charitatis laudem & meritum explicans & rependens dixit: *Eos qui charitatem faciunt, aliquid maius habere quàm is cui charitas fit & exhibetur. Hic enim, inquit, recipit aliquid temporale tantùm: illi verò recipiunt spiritalia, & æternas gratias à Deo expectant.* Hoc significat Christus illo suo apud mundanos diuites paradoxo cùm ait: *Beatius est magis dare quàm accipere*, Act. 20. v. 35.

Secundò idem Ansel. simpliciter hic accipit fruges bonorum temporalium. q.d. Deus fruges & opes vestras crescere faciet, vt semper magis ac magis eleemosynam dare sufficiatis, & augebit incrementa frugum iustitiæ

vestræ. Id est, multò abundantiora dabit incrementa frugibus, quas promeretur iustitia vestra; iustitia enim est, vt quia Deus homini dat, retribuat ex eo homo, & det illi, cui deest: & quia vos huiusmodi iustitiam seruatis, vt sicut Deus vobis non habentibus tribuit, ita & vos aliis, qui non habent tribuatis, idcirco diuinitus augentur incrementa frugum vestrarum. Hinc rectè eleemosyna

176. *Eleemosynā seminans bis metet.* dicitur semen, quia semel eam seminans bis metet, in hoc scilicet sæculo, temporalium; in futuro cælestium bonorum copiam. Hactenus Anselm. & rectè; videtur enim Apostolus explicare quod dixit *multiplicabit semen vestrum*, illudque inculcare quòd scilicet eleemosyna dantem non depauperet, sed ditet, vt omnem paupertatis timorem; qui passim homines ab eleemosyna auertit, quemque passim concionatoribus & monitoribus obiiciunt, ex animis Corinthiorum, omniumque Christianorum euellat. Vbi tamen Nota: simpliciùs fruges iustitiæ hic intelliguntur fruges beneficentiæ, siue natæ ex beneficentia, videlicet opes, quas beneficis Deus quasi messem seminantibus reddit. Incrementa enim fru-

Quenā hic vocat apostolus incrementa frugum. gum non sunt aliud quàm seges & messis quæ ex semine iam dicto succrescit. Cùm ergo clarum sit Apostolum dum dixit; *multiplicabit semen vestrum*, per semen intellexisse opes in pauperes erogandas; clarum quoque esse videtur, dum mox subdit: *& augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ*, eum per hoc non aliud intelligere quàm segetem & messem similiũ opum, & bonorum temporalium ex semine eleemosynæ Dei nutu succrescentem. Quale enim est semen, talis est & seges, siue messis. Hanc enim semini quasi correlatiuum opponit Apostolus; perinde vt merces merito opponitur, & correspondet. Atque hic videtur esse genuinus sensus & mens Apostoli: idque patet tum ex iam dictis, tum ex eo quòd hoc, vt dixi, respondeat obiectioni auarorum, qui se ab eleemosynis excusant, quòd per eam redigendi sunt ad paupertatem bonorum non spiritualium sed temporalium. Vnde contra eos asserit hic Paulus eleemosynam non depauperare, sed potiùs eos, qui eam dant, ditare bonis temporalibus: tum denique ex eo quòd de bonis spiritualibus quæ affert eleemosyna, iam egerit v. 8. & 9. eaque rursum resumat v. 11. vt patebit ibidem ex Græco. Idem clariùs significant Græca hoc versu: ϰ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, ϰ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, multiplicabit semen vestrum, & augebit fruges, vel fructus iustitiæ vestræ; γέννημα enim est fructus, qui à iustitiæ, id est, beneficentiæ semine generatur, semen scilicet ipsum in messe cum fœnore auctum, & redditum, dum pro vno seminato semine 20. aut 30. succrescunt, & renascuntur. idē ergo in eleemosyna solere Deum facere, & rependere docet hic Paulus.

Nota secundò: Alludit ad diuitum possessiones, & latifundia. Quasi dicat, Beneficentia est quasi ager, & prædium fertilissimum, quod eleemosynariis copiosas & peren-

A nes fruges profert & progerminat ex semine suæ eleemosynæ. Primò enim dat panem, id est, victum eleemosynario. Secundò multiplicat semen, id est, opes seminandas in pauperes. Tertiò auget insuper incrementa frugum, dando copiosam messem & opes quibus eleemosynarius in se suaque familia & statu accrescat, & locupletetur. Hæc enim tria herus temporalis prætat colono suo fideli & sedulo: multò ergo ma- 177. *Eleemosynarius est Dei colonus.*
gis eadem præstabit Deus eleemosynario, qui est quasi Dei colonus, vt dixi versu 10.

Vt in omnibus locupletati abundetis. Vers. 11.

Τὸ *vt* non est in Græco, sed tantùm: ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι, in omnibus locupletati, quod referendum est, & connectendum cum versu 8. (versum enim nonum & decimum qua-
B si per parentheses interiicit Apostolus) q. d. Vt abundetis in omne opus bonum πλουτιζόμενοι, *locupletes, & copiosi, abundetis* inquam, *in omnem simplicitatem.* Simile hyperbaton est cap. 8. vers. 20. & cap. 9. v. 4. Vide can. 37.

Simplicitatem.

Candidam liberalitatem. ita Chrysost. Vide dicta cap. 8. vers. 2. *Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* q. d. Hæc vestra simplicitas & liberalitas facit, vt ego, omnesque mei, imò & Christiani, apud quos eam deprædico, gratias agant Deo quòd vobis tam pium misericordiæ affectum indiderit.

Quoniam ministerium huius officij non solùm supplet ea quæ desunt sanctis; sed & abundat per multas gratiarum actiones in Domino. Vers. 12.

C *Ministerium huius officij.* Administratio scilicet huius collectæ eleemosynarum. Græcè est, ἡ διακονία τῆς λειτουργίας, hoc est, diaconia huius liturgiæ, quasi in hoc officio, id est, in collecta eleemosynarum sit liturgia, id est, missæ sacrificium scilicet mysticum, in quo Corinthij quasi offeren- 178. *Eleemosynā dans offert Deo sacrificium.*
tes victimam eleemosynæ, sint sacerdotes; altare, sint pauperes; sacrificium, sit eleemosyna; Paulus sit diaconus, hoc est, minister exhortans, procurans, colligens, deferens, distribuens eleemosynam, per quem omnes tum pauperes eleemosynam recipientes, tum diuites eam, Christique gratiam & spiritum videntes & collaudantes excitentur ad gratiarum actionem in Domino, id est, apud Dominum. Ita Chrysost. qui in morali homiliæ 20.
D *Cùm vides*, inquit, *pauperem, corpus Christi, aram Christi te videre puta, & reuerere, ac eleemosyna sacrificium offer; ex quo gloria, & gratiarum actio quasi fumus ascendat ad Deum.* Sic eleemosyna est εὐχαριστία, id est, gratiarum actio, & sacrificium Eucharisticum non propriè dictum, vt patet, sed metaphoricum & mysticum: sic prædicationem Euangelij, & Gentium conuersionem vocat sacrificium, vt dixi ad Rom. 15. versu 16. Hinc pulchre Nazianzen. oratione de cura pauperum: *Nulla*, inquit, *ex omnibus re Deus perinde ac misericordia colitur: quoniam nihil aliud tam peculiare est Deo, quàm illa; vtpote ante quem misericordia & veritas gradiuntur.* Mox idipsum probat exemplo Christi, qui factus est pauper, vt nos eius deitate locu-

locupletamur. Deinde ostendit nos per misericordiam Deum imitari, & quasi Deos fieri. *Fias*, inquit, *infortunato Deus, misericordiam Dei imitando. Nihil enim adeò diuinum habet homo, quàm benefacere. Discat ergo viscera aperire indigentibus. Da pro magno promptitudinem (si nihil aliud habes) vel lachrymulam. Magnum enim remedium afflicto est misericordia.*

Vers. 13. *Per probationem huius ministerij.*

Quasi dicat, Dum probant, & collaudant homines hoc pium ministerium eleemosynarum, excitantur, vt Deum Christumq; glorificent, eique gratias agant, vtpote cuius lex & gratia hanc vobis Christianis eleemosynam suasit & persuasit. 2. sic accipi potest, *per probationem*, id est, explorationem, & experientiam, & hoc etiam significat Græcum δοκιμῆ. q. d. Dum probant & experiuntur vestram charitatem & eleemosynam, quam eis ministramus, tunc Deum glorificant.

Glorificantes.

Dum glorificant Deum: est Hebraismus. Participium ponitur pro præsenti iuxta can. 29. & intelligitur Deum. Hebræi enim sæpè literas seruiles, aduerbia, & coniunctiones subaudiunt.

In obedientia confessionis vestræ.

179. *Obedit Euangelio & consiliis Christi, qui dat eleemosynam.* Est hypallage, pro, in confessione obedientiæ vestræ. Quasi dicat, Glorificant Deum, quia vos factis & eleemosynis confitemini, & profitemini obedientiam erga Euangelium Christi, id est, vos obedire Euangelio, præceptis scilicet & consiliis Christi, qui tantopere suadet & præcipit charitatem, & misericordiam. Ita Chrysost. 2. Si quis propriè, eòque ordine, quo posita sunt verba hæc accipere velit, sensus erit: glorificant Deum in obedientia vestra, qua confitemini, & profitemini Euangelium Christi. Vnde Syrus: glorificant Christum quòd subditi sitis confessioni Euangelij Christi.

Nota Hebraismum *in Euangelium*, id est, erga Euangelium, vel Euãgelij. Hebræum enim ב *bet*, id est, in, sæpe ponitur pro regimine genitiui.

Et in simplicitate communicationis in illos, & in omnes.

Quasi dicat, Non solum in obedientia vestra glorificant Deum, sed etiam in eo quòd vos simpliciter, id est, tam candidè, & liberaliter communicatis vestra bona ipsis, omnibusque aliis egẽtibus. Quid sit simplicitas, dixi c. 8. v. 2.

Et in ipsorum obsecratione pro vobis. Vers. 14.

Refer ad *glorificantes Deum*. Quasi dicat, Pauperes Ierosolymitani, qui vestram eleemosynam recipiunt, dum pro vobis orant & obsecrant, glorificant etiam Deum, sicque *dum gratiarum actio* (ait Cypr. serm. de opere & eleem.) *ad Deum pro eleemosynis, pauperum oratione dirigitur, census operantis Dei retributione cumulatur.*

Desiderantium (refer ad *ipsorum*, nimirum pauperum Ierosolymitanorum) *vos.*

Scilicet videre, vobisque frui.

Gratias Deo super inenarrabili dono eius. Vers. 15.

Dono scilicet charitatis, & eleemosynæ vestræ, ex quo tam multa bona, totque Dei laudes vndequaque redundant, vt meritò dicatur inenarrabile. Vide Chrysost.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò, hoc cap. & duobus sequentibus Paulus pro suo apostolatu apologiam texit contra pseudoapostolos qui Paulum quasi vilem & abiectum deprimebant, eumque nimiæ seueritatis, audaciæ & insolentiæ accusabant. Hic ergo docet Paulus arma sua non esse carnalia, sed spiritualia, eaque potentissima, vtpote quibus tum omnes mundi munitiones, consilia & sapientiam prosternat; tum vlciscatur omnem inobedientiam. 180.

Secundò v. 12. pseudoapostolis se opponit, quòd illi falsò prouincias à se obitas & conuersas iactarent, cùm ipse verissimè plurimas obiuisset & conuertisset.

1. Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem, & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.

2. Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundùm carnem ambulemus.

3. In carne enim ambulantes, non secundùm carnem militamus.

4. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes,

humilis est, vilis, abiectus homuncio inter vos; A Apollo verò, & alij longè plus habent gratiæ & eloquentiæ; ipse corā illis comparere nō audet; illis comparatus, imperitus videtur & barbarus: quid ergo sibi arrogat, quid præsumit absens; cū tam minaces ad vos mittit literas, cùm ita arguit, imperat, obiurgat, excommunicat? Sunt ergo hęc pseudoapostolorum verba, quæ vsurpat, repetit, & imitatur Paulus. q.d. Nō sum tam imperiosus, tam audax, tam seuerus, tam minax, cùm absens sum, vt ipsi me, mihi detrahentes, describunt: sed obsecro vos per mansuetudinem Christi. Simile v. 9. & 10. ita Chrysost.

Vers. 2.

Rogo autem

Vt mea monita amanter excipiatis, vti v. præcedenti obsecraui, *ne præsens* quorundam vidēs inobedientiam, rebellionē, contumaciam. B *audeam*, audacia ac potestate mea vtar, eisque excommunicationem, aliamue pœnam spiritalē infligam, *per confidentiam*, id est, libertatem, *qua existimor audere in quosdam*, hoc est, quam putant me insolentiùs in quosdam exercuisse. Ita Ansel. Sed Theoph. Gręcum λογίζομαι nō passiuè, id est, existimor, sed actiuè accipit pro existimo. q.d. Cogito, & in animum induco audere, & audacter punire quosdam maleuolos,

Qui arbitrantur nos, tanquā secundū carnē ambulemus,

Tanquā carnaliter viuamus. 2. & genuinè ad mentem Apostoli: tāquam carnalibus mediis, carnali scilicet, humanaq. ac politica prudentia, industria, astutia vtar, vt cū non ausim præsens comparere, vel imperare, absens id faciā,

183. *Pulchra eorū descriptio qui secundū carnem ambulant.*

per audaces & minaces litteras. Nota: Apostolus, C secūdùm carnem ambulare, militare, gloriari dicit eos, qui carnalium & politicorū hominum more animaliter viuunt, ambulant, gloriantur in specie & apparentia externa in rebus & dotibus externis, videlicet in nobilitate, prosapia, eloquentia, gratia, prudentia, iisque quasi armis nitūtur ad fauorē, & plausum hominum, vt omnes sibi concilient, ac subijciant, aduersarios verò deijciant, confundant, supplantent. Patet: quia armis hisce carnalibus opponit v. 4. spiritalia, id est internā ac spiritalem suam potestatem, ac gratiam, quam à Christo accepit. Sic c. sequenti v. 18. ait pseudoapostolos gloriari secundùm carnē, id est, carnali, externa, humana nobilitate, prosapia, eloquentia, gratia, &c. Sic c. 5. v. 15. & 16. dixit se neminem, ne Christum quidem nosse secundùm carnem. Sic c. 2. epist. 1. animalem & car- D nalem Philosophorum oratorumq; sapientiā, Christi & Christianorum, ac maximè Apostolorum spiritali sapientiæ opponit. Sic ad Galatas 3. v. 3. ait: *sic stulti estis vt cum spiritu* (id est, spirituali doctrina, & lege Christi) *cœperitis, nunc carne* (hoc est carnali circuncisione & lege Mosi) *consummemini*. ita Chrysost.

Vers. 4.

Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt.

184. *Quænam sint arma carnalia.*

Carnalia vocat, quæ seruiunt militiæ, aut vitæ carnali & corporali, vt honores, voluptates, potentia sæculi huius; hisce enim non sunt vsi Apostoli vt mundum expugnarent, Christoq. subiicerent. Vel potiùs, vt dixi, *arma carnalia* sunt artes, scientiæ, rationes, praxes humanæ, facundia, adulationes, iactantia, simulationes, affectata grauitas, & prudentia, quibus mundi homines vtuntur, vt apud suos sibi auctoritatē parent, & reuerentiam concilient, cùm vera & seria auctoritas sit donum Dei, & non tam donis externis, vel assumpta grauitate, quàm virtutis, prudentiæ, & sanctimoniæ ostensione & opinione comparetur, vti Paulus & Apostoli sibi eam compararunt.

Sed potentia Deo.

Valida & efficacia per Deum; &, vt Syrus, חילא *chaila*, id est, virtus sunt Dei: quia Deus per ea potenter operatur in animis audientiū, eosque ad fidem conuertit, & prædicationem nostram persuadet, nobisque & Christo subiicit, & dicto audientes facit, vt quidquid volumus, dicimus, suademus eis, persuadeamus, & ab eis impetremus. Hæc arma, ait Ansel. sunt 1. vehementia spiritus & zeli, 2. efficacia prædicationis, vt Deus videatur verbis nostris pōdus ac energiam indere & inflare, 3. sapientia, 185.
4. comitas, 5. sanctitas, 6. miracula, 7. crebra oratio, 8. pura intentio, 9. patientia, 10. charitas, scilicet cùm vident homines nos innocentissimæ vitæ non opes eorum, non honores, sed salutem tantùm quærere, idque tot laboribus, impendiis, afflictionibus, quotidiana morte & martyrio, eique concionari tanto zelo, tanto ardore vt omnes Christum agnoscant, eumq. & Patrem glorificent: hisce omnibus quasi telo efficacissimo in conscientia feriuntur, penetrantur, vulnerantur, vt cedant, credantque nostris dictis, doctrinis, cōcionibus: hisce ergo armis vitia, Diaboli regnum, totumque orbem expugnarunt Apostoli. Vnde patet apostolatum & Euangelij prædicationem rectè vocari militiam, de quo plura 1. Timoth. 1. v. 18.

Arma Apostolorū qualia fuerint.

Ad destructionem munitionum.

Munitiones vocat omnes rationes, syllogismos, sophismata, eloquentiam, virtutes philosophicas, sæcularem potentiam, gratiam, amicitiam, & quidquid Gentiles ac Dæmones obiecerunt & opposuerunt Apostolis & Euangelio. Ita Chrysost. Ansel. & alij. 186.

Munitiones contra Euāgelium quænam sint.

Consilia destruentes.

Quibus, scilicet armis, consilia destruimus; hoc enim duplici hebraismo sæpe vtitur Apostolus, 1. vt intelligat hebræū relatiū אשר *asher*, id est qui, quæ, quod, quibus, quos, &c. 2. vt participium ponat pro indicatiuo, *destruentes*, pro destruimus. Simile vidimus c. 8. v. 13. & hoc c. v. 5. 6. 12. 15. Vide can. 29. Nisi quis referri velit ad arma, dicatque esse antiptosin, non casus, sed generis masculini pro neutro: *destruentes* pro destruentia: q. d. Arma nostra potentia sunt, & consilia destruentia. Verùm 3. facillimè & planissimè hæc referas ad versum 3. *Non secundum carnem militamus*. q. d. *Militamus nos ipsi consilia destruentes*, hoc est destruendo; vt τὸ, *nam arma militiæ*, &c. vsque ad *munitionem*, quasi per parenthesin inseratur ad hoc vt militiæ iam dictæ arma explicet.

Nota, pro *consilia* Græcè est λογισμοὺς, quod Theoph. vertit syllogismos, & humanas philosophorum rationes; Syrus, & Eras: cogitationes, noster consilia. q. d. Nostris armis destruimus omnia prudentium huius sæculi consilia, quibus Euangelium nostrum euertere, suum

suum gentilismum, suos doctores & philoso- phos statuere & stabilire, Christoque & nobis præferre moliuntur.

Vers. 5. *Et omnem altitudinem.*

Omnem celsitudinem tum sapientiæ humanæ & philosophicæ, tum magiæ diabolicæ Simonis Magi & similium, tum nobilitatis &
187. potentiæ, etiam regalis, vel imperialis. Nota: duas has machinas quasi turres ethnici Christo opposuerunt & Apostolis, consilia scilicet, & altitudinem, quarum illa callida sua machinatione, arte, dolo, hæc sublimitate & robore suo videbatur inexpugnabilis; vtraque tamen Apostolorum armis cessit & expugnata est.

Duæ machinæ, quas ethnici Christo & Apostolis semper obiecerunt.

Extollentem se aduersus scientiam Dei.

Scientiam, Græcè γνώσεως, id est, cognitionem Dei, quam attulit & docuit Christus, quamque nos Christi Apostoli toto orbe docemus, fidem scilicet de Deo trino & vno, de Dei Filio, eiusque incarnatione, morte, cruce, redemptione.

Et in captiuitatem redigentes.

Refer, quemadmodum & τὸ *consilia destruentes* ad, *militamus*, vt dixi v. 4. q. d. hac militia nostra vincimus & captiuamus omnes hostes nostros. Græcè αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, id est, vt Syrus, captiuum ducimus omnem intellectum, vel ad verbum omnem cogitationem ad obedientiam Christi, vt scilicet omnis cogitatio, omnis intellectus quantumcunque in consiliis versutus, quantumcunque in sapientia altus & sublimis, quasi hostis nostris deuictus armis, se dedat obediatque Euangelio Christi.

Nota: per hoc quod dicit *omnem cogitationem, omnem intellectum*, non vult significare omnes Philosophos, sapientes, potentes, qui prædica-
188. tionem Apostolorum audiuerunt, fuisse conuersos; hoc enim falsum est: sed quòd arma Apostolorum fuerint tam potentia, vt quasuis cogitationes & rationes naturalis intellectus quantumuis artificiosas, quantumuis sublimes, fidei Christi subiicere potuerint, & de facto subiecerint in illis qui hæc arma exceperunt, & in cor ac mentem admiserunt, quique iis conuersi sunt; est ergo commoda acceptio, *omnem intellectum*, id est, quemlibet intellectum, quantumuis validum ac sublimem, eorũ scilicet vel in iis, qui ex gentilismo ad christianismum traducti, ex infidelibus fideles facti sunt; multi enim ex quolibet genere sapientum & oratorum prudentia & sapientia illustres Apostolicis armis captiuati Christo credidere; quales fuere Dionysius Areopagita, Clemens Romanus, Paulus Proconsul, Iustinus Philosophus, Athenagoras, & alij.

Arma Apostolorũ qua fuerint efficacia ad omnium conuersionem.

Vers. 6. *Et in promptu habentes, vlcisci omnem inobedientiam.*

Dixit Paulus arma sua potentia esse ad debellãdum quosuis ethnicos & sapientes Gentium; hic eadem potentia esse ostendit ad vlciscendum quosuis fideles inobedientes & hæreticos. q. d. Promptum quoque mihi est & facile vlcisci rebellium & pseudoapostolorum, qui mihi detrahunt, inobedientiam, eos scilicet excommunicando, *cum impleta fuerit vestra inobedientia.* Nolo enim vos eadem pœna inuoluere; malo vt vosipsi quæ corrigenda

A sunt, corrigatis, exspecto vt plenè impleatis quod iussi; eousque vindictam differo, donec vos planè correcti & obedientes sitis, tum denique in cõtumaces illos obtrectatores ostendam & exeram gladium excommunicationis: quem non nisi in inobedientes, & præuiis monitionibus rebelles, & contumaces exerendum esse, hinc docent Doctores.

Quæ secundum faciem sunt, videte. *Vers. 7.*

Videte quæ apertè & manifestè sunt vera, vestrisque oculis euidenter subiecta, me scilicet non tantùm esse Christi discipulum, sed & Apostolum cum tanta gratiæ efficacia, ac potestate, quantam ipsi oculis vestris videtis. Ita Anselm. Est catachresis: nam quæ in facie videntur, clarè videntur; homines enim per faciem dignoscuntur.

B *De potestate*, vlciscendi, puniendi, & excommunicandi, *quam dedit nobis Dominus in ædificationem.* *Vers. 8.*

Hinc Conc. Trident. sess. 25. c. 3. monet gladium excommunicationis sobriè & cautè ad ædificationem esse exerendum; aliàs enim videmus eum magis contemni quàm formidari, & perniciem parare potiùs quàm salutem, non excommunicati modò, verùm etiam aliorum fidelium totiusque Ecclesiæ.

189. *Gladius excommunicationis sobriè exerendus.*

Quoniam quidem, inquiunt *Vers. 10.*

Mei obtrectatores & pseudoapostoli: *epistolæ*, quas ad vos scribit Paulus, ô Corinthij, *graues sunt & fortes*, hoc est duræ & acres, seueræ & minaces: *præsentia autem* (Græcè ergo legendum παρουσία, non παῤῥησία, id est, libertas, vt
C habent Regia.) *corporis infirma*, vilis, abiecta, pusilla, contracta. Staturam & figuram Pauli ita Nicephorus lib. 2. c. 37. ex traditione & priscis imaginibus describit: *Paulus, ait, corpore erat paruo & contracto atque incuruo, & paululum inflexo, facie candida, annosque plures præ se ferente, capite modico, oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum versus vergebant, nasus pulchrè inflexus, idemque longior, barba densior & satis promissa, eaque non minus, quàm capitis coma canis erat respersa.* Vnde patet, Paulum paruo & abiecto corpore fuisse. Hinc & Chrysost. homil. de Princip. Apost. tom. 5. *Paulus, ait, tricubitalis est, & calos transcendit.* Lucianus insuper Paulum quasi recaluastrum ridet in Philopatro.

190. *Pauli statura, habitus, & effigies.*

Et sermo contemptibilis.

Rudis, inconcinnus, inelegans. Vide dicta
D epist. 1. c. 2. v. 1. & 4.

Hoc cogitet qui eiusmodi est *Vers. 11.*

Obtrectator, qui iactat de me: *Epistolæ Pauli graues sunt & fortes: præsentia autem corporis infirma; cogitet hoc, quia*, id est, quòd qualis sum verbo per epistolas absens, talis sum & præsens in facto.

Non autem audemus inserere, id est, annumerare, *aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant.* *Vers. 12.*

Pseudoapostolis, qui se suaque supra veritatem extollunt. q. d. Non ea iacto, quæ non habeo, vt ipsi, *sed metientes, & comparantes nosmetipsos nobis*, id est, metior me meo pede, meis dotibus, & Dei donis,, rebusque à me per Dei gratiam gestis, ait Photius, illis me cõparo, confero, & adæquo, vt non amplius mihi arrogem

gem quàm reuera à Deo acceperim & gesserim.

191. *Paulus externa specie humilis, sed animo & virtute magnus.*

Est ironia, & primum quasi scomma in pseudoapostolos. Eleuabant illi Pauli dicta & facta, quasi in eo nihil esset grande præter epistolas, quæ nescio quid magniloquum spirarent, sed cùm ad rem ventum esset, ac præsens compareret Paulus, sermone, vultu, forma, nihil illo esse abiectius: se hac in parte illi longè præstare. Ergo, inquit Paulus, fastum illorum ridens, non ausim ego homuncio istos inter gigantes comparare, eis me inserere, nedũ me cum illis cõparare: sed nimirũ falsò se tantos iactitant; ego verò de me quicquid prædico, vere prædico, meq; mea magnitudine, mea gratia & factis, quæ verè gessi, metior.

Nota, Græca addunt *οὐ συνιοῦσιν*, non intelligunt. Vnde Syrus, Vatab. & alij hæc non de Paulo, sed de pseudoapostolis accipiunt, vt sit Hyperbaton, quod *οὐ συνιοῦσιν* præponendo, sic ordinant & vertunt: Pseudoapostoli seipsos commendant, sed non intelligunt quòd se ipsi seipsis metiantur, & se sibi comparent. q.d. Inepte ipsi se attollunt, & gigantes faciunt: nam perinde faciunt ac si quis sese non externa aliqua mensura, (puta vlna) sed seipso vellet metiri: vt si quis pumilio iactet se gigãtem esse, nec aliam iactantiæ suæ causam rationemve adferat, quàm quod ita sit, ita asserat, ita sibi persuadeat. Vnde Photius supplet: Non intelligũt, quàm scilicet omnibus sint ridiculi, vel vt S. Augustin. in Psal. 34. *Non intelligunt*, ea scilicet, quæ loquuntur, quæ affirmant, quæ iactant.

Vers. 13. *Nos autem non in immensum gloriabimur.*

192. *Antithesis Pauli & pseudoapostolorum.*

Est secundum scomma & antithesis Pauli & pseudoapostolorum: pseudoapostoli in immensum se suaque iactant, adeoque, ait Theophyl. se vsque ad fines orbis euangelizasse, sed falsissimè, iactant. Ego autẽ glorior, non falsò, non in immensum. *sed secundum mensuram regulæ qua mensus est nobis Deus.* id est, Ego me vera mensura ac regula metior, donorum videlicet & prouinciarum, quam mihi sua designatione quasi mensoria regula admensus est, & attribuit Deus, *mensura*, inquam, vel *secundum mensuram pertingendi vsque ad vos*, id est, euangelizandi à Iudæa per interiacentes omnes prouincias, Corinthum vsque. q.d. Glorior, & verè glorior de mea mensura ac magnitudine, id est, multitudine prouinciarum, quas Christo & Ecclesiæ adieci, quòd scilicet à Iudæa Corinthum vsque me meamque prædicationem extenderim: sicut ergo gloriantur Principes, si longissime latissimeque imperium propagarint; ita Christi Doctor Paulus gloriatur, quòd eousque Principis sui ditionem propagarit, sperans fore, vt longius etiam imperium proferat.

Mensura quatuor habet significationes.

Nota: regulam hic intelligit mensuram, qua limites agrorum & locorum mensurant geometræ, vt dicam v. 16. Mensura verò significat 1. illud quo quippiam metimur, vti est regula, vlna, cubitus, pes, &c. 2. significat huius mensuræ mensurantis quantitatem; alia enim est mensura, id est, quantitas vlnæ, alia cubiti. 3. ipsam mensurandi actionem. 4. ipsum mensuratum, seu id quod per mensuram nobis admensum est, vt cùm modium frumenti, iugerum terræ, id est, frumentum ad modium, terram ad iugerum admensam, frumenti & terræ certam mensuram vocamus. Hic tribus vltimis modis accipi potest, sed optimè in secunda acceptione.

Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos. Vers. 14.

Est tertium scomma & sales, quibus pseudoapostolos aspergit. Ipsi, inquit, se extendunt & superextendũt suis verbis & bombis, sed age, in re quid afferunt? quos conuertunt? quas vrbes, quas prouincias obiuerunt? nullas sanè, cùm e patria, & vestris finibus nunquam excesserint. Fortè vos Corinthios ad fidem & Ecclesiam adduxerunt? atqui vos non illorum sed meum opus estis in Domino, vos ego cepi, vos debellaui, vos mea sors, mea possessio estis mihi à Domino attributa; de vobis reliquisque prouinciis, Iudæam vsque, à me subactis triũphare possum: & sicut Imperatores gentium bello domitarum nomina sibi assumebant, verbigratia, vt P. Scipio diceretur Africanus, L. Scipio Asiaticus: ita & ego Paulus dici possim Corinthiacus, Achaicus, Macedonicus, Thracicus, Asiaticus, &c. 193.

Paulus meritò Corinthiacus, Achaicus, Macedonicus, Thracicus, Asiaticus, dici potest.

In Euangelio.

Prædicando, & vt Anselm. propagando.

Non in immensum.

Vers. 15.

Græcum *τὰ ἄμετρα*, & immensum significat, & ea, quæ non sunt nostræ mensuræ, regiones scilicet, quas Deus nostræ prædicationi non destinauit, nec admensus est. Rursum notat pseudoapostolos, qui falsò gloriabantur de regionibus multis à se obitis & conuersis.

Gloriantes in alienis laboribus.

Est quartum scomma in pseudoapostolos, qui Corinthi, vbi Apostolus fundamenta fidei iecerat, subintrarunt in eius labores. ita Chrys. Sic notant Doctores quòd hæretici nunquam zelo Euangelij & martyrij infideles adierint, eosque t. ad hæresin conuerterint, sed tantùm fideles, eosque peruerterint. Dices, Valens 194. Imperator Gothis cupientibus ad christianismum conuerti, submisit Arrianos Episcopos, qui eos Arrianos fecerunt, teste Freculpho tomo 2. l. 4. c. 20. Respondeo, verum est, sed ipsi Arriani sua sponte Gothicam barbariem non adierunt zelo fidei, vt, Apostolorum more, in fame, siti, persecutionibus, mortibus fidem plantarent; vocati enim à Gothis volentibus Valenti Imperatori Arriano reconciliari, venerunt: nulla autem difficultas est volentibus venenum instillare. Adde, Gothos plerosque antea orthodoxos fuisse, sed ab Vlphila suo Apostolo ab Arrianis decepto, pariter deceptos & ipsos, factosque Arrianos, vt expressè docet Theodor. libro 4. histor. cap. vltimo.

Nunquam hæretici zelo Euangelij & martyrij infideles adierunt.

Spem autem habentes crescentis fidei vestræ.

Spero, quòd cùm fides vestra crescet, me vlterius non egebitis, quodque per vos aditus mihi fiet ad vicinas gentes, vt possim vlterius euangelizare, & superextendere me meamque prædicationem. ita Chrysost.

In vobis magnificari.

Vt per vos maiorem laudem & meritum

apud Deum consequar. Vnde Gagn. vertit: spero crescente fide vestrâ nos non parum ex vobis magnificatum iri, & spero in illis etiam regionibus, quæ vltra vos sunt, prædicare ac multam inde reportare gloriam; tunc enim magni fit præceptor, ait Theoph. cùm discipuli proficiunt & in sapientia crescunt.

Secūdò & aptiùs refer *magnificari* ad sequentia *secundum regulam nostram in abundantiam*. q. d. Spero per vos in fide crescentes magnificari secundùm regulam nostram, id est maiorem facere, & extendere regulam nostram, puta fines & terminos Apostolatus mei vltra vos in vicinos vestros, vt scilicet illi videntes vestrā fidem, sanctimoniam, gratiam, prouocati vestro exemplo auide me expetant, & Euangelium excipiant.

Vnde Græca sic habent: Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν. quæ clariùs sic verti possunt: *Spem habentes fore, vt crescente fide vestra in vobis amplier* (hoc est, amplius & vlteriùs me extendam) *in aßignata mea mensura & regula in abundantiam* (hoc est admodum) ad euangelizandum iis regionibus, quæ vltra vos sunt.

Vbi nota: regulam, vt dixi, vocat regiones sibi suæque prædicationi addictas, & quasi ad regulam admensas à Deo (cuique enim Apostolo suas Deus in orbe prouincias quasi ad mensuram diuiserat attribueratque. Adeoque sicuti duodecim tribubus, & filiis Iacob partitus erat olim certis funibus & mensuris terram sanctam; qua de re dicitur Psal. 77. *Sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis*: ita pariter eorum antitypo duodecim Apostolis diuiserat quasi per mensuram totum orbem terrarum, vt eum sibi & Christo subigerent. Ita Thomas Indiam, Andreas Achaiam, Ioannes Asiam, alij alias prouincias subiecerunt Euangelio.

195. *Sicut olim Deus 12. tribubus partitus est terram sanctam, ita orbem terrarum conuertendum 12. Apostolis.*

In abundantiam.

Id est, abundè, vt scilicet amplius semper & vlteriùs regulam & terminos Euangelij proferret. q.d. Necdū mihi certum terminu prouinciarum constitui, nec Deus ipse præstituit, sed vlteriora semper specto, & molior.

Vers. 16.

Etiam in illa quæ vltra vos sunt.

ὑπερέκεινα ὑμῶν, quæ vlteriora sunt vobis, *quæ vltra vos sunt*, id est, longiùs, vlteriùs in alias gentes ac populos *euangelizare* spero. Hæc enim referenda sunt ad τὸ *spem habentes*.

Non in aliena regula.

Non attingo limites & terminos, id est, prouincias & plagas, quæ admensæ sunt & assignatæ, vel occupatæ ab aliis Apostolis, vt in ea quæ ab aliis *præparata* sunt, subintrem, & sic de alienis laboribus quasi meis glorier; *præparata* enim vocat regiones ab aliis præparatas & excultas prædicatione Euangelij ad ferendum fructum. q.d. Nolo aliorum noualia excolere, sed priùs mea ipse noualia facio, deinde excolo, ipse primus vbique fidem planto & prædico, Rom. 15. v. 20. Nota: κανόνα Græci vocant regulam mensoriam, qua geometræ & agri-

A mensores agros dimetiuntur: ita hic Apostolus regulam suam vocat omnes suas regiones, seu quidquid terrarum Deus velut ad regulam illi admensus erat, vt totum illud spatium excoleret, sereret verbo Dei, suæque prædicationi & Christo adiiceret. 2. Hanc regulam & mensuram in dies protendebat Apostolus, cupiens vbique prædicare, *quasi ad poßeßionem terrarum & opimam hæreditatem accesßisset*, ait Chrysost. & *tanquam fabricator*, ait Theoph. *orbis terrarum esset Paulus, vt illum sua regula dimetiretur, & ad suam regulam ædificaret*; Græce enim κανὼν etiam regulam significat, ad quam architecti muros, trabes, & opus suum exigunt & metiuntur, atque talem regulam hic intelligit Theophylactus: magis tamen genuine videtur ad regulam agrimensorum Paulus alludere, vt dixi.

Canō regula mensoria geometrarū.

B *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.* *Vers. 17.*

In Domino, id est, in veritate, & coram Domino. 2. & meliùs, *glorietur in Domino*, id est, cùm illa gloria illi fuerit à Domino delata & approbata; subdit enim rationem; *non enim qui se commendat* sua falsò iactando, vt faciunt pseudoapostoli, *ille approbatus est, sed quem Deus commendat*, id est, commendabilem facit, & ostendit ex miris, quæ per eum operatur. Hic sensus est genuinus; opponit enim hæc duo, gloriari in se, & gloriari in Domino. gloriari in se, est seipsum commendare: in Domino autem gloriari, est à Domino commendari, & in Domini commendatione gloriari: vnde tamen consequenter 3. sequitur, vt qui verè gloriatur, non in se, sed in Domino glorietur, illi scilicet, C cuius dona sunt, omnia accepta ferendo, illi omnem gloriam dando, & ad illius laudem & gloriam omnia dirigendo. ita Chrysost. Nota: his verbis ostendit vbi, quando, qua in re sit gloriandum; simul tamē 2. amolitur à se Apostolus ostētationis, & vanæ gloriæ cupidinem. q. d. Hæc tam ampla & speciosa de me dico, non quòd in me rebusque meis, sed quòd in Domino gloriari velim, à quo omnē gloriam, & gloriæ materiam accepi. vide dicta 1. Cor. 1. versu 31.

196. *Vbi, quādo, & qua in re gloriandū.*

Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat.

Dices, quomodo ergo Sancti subinde seipsos commendarunt: vt Ezechias Isaiæ 38. *Obsecro*, inquit, *Domine memento quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate & in corde perfecto: & quod* D *bonum est in oculis tuis fecerim*. Et S. Paulus c. sequenti sua enarrans præclare gesta seipsum commendat. Et 2. Timoth. 4. *Bonum*, inquit, *certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ*. Respondeo, Hi quidem seipsos commendant, sed omnem commendationem in Deum Deique gratiam quasi primam causam tacitè simul referunt, dicuntque, *gratia Dei sum id quod sum*. 2. Hęc ipsorum sui commendatio non ab ipsismet, sed à Spiritu sancto, qui per os illorum loquebatur, manabat, eisque suggerebatur. Sic enim Spiritus sanctus singulis scriptoribus S. Scripturæ ea quæ scriberent suggessit.

Quo fine & qua re aliqui Sancti se laudauerint.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, ostenso suo erga Corinthios amore, pergit suum apostolatum contra pseudoapostolos tueri, v. 4. quòd ipsi nil maioris spiritus vel doctrinæ Christianæ afferant, quàm Paulus tradiderit.

Secundò, v. 7. quòd ipsi pro lucro, Paulus gratis euangelizauerit.

Tertiò, v. 22. quòd æque vt illi, Hebræus sit, & plusquam illi minister Christi. Vnde apostolatus sui insignia recenset, labores scilicet pro Christo, persecutiones, pericula, plagas, passiones, sollicitudines & curas pro Ecclesiis omnibus, in iisque gloriatur.

1. VTinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me:

2. Aemulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.

3. Timeo autem, ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ est in Christo.

4. Nam si is, qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicauimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud Euangelium, quod non recepistis: rectè pateremini.

5. Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis.

6. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia, in omnibus autem manifestati sumus vobis.

7. Aut numquid peccatum feci; me ipsum humilians, vt vos exaltemini? quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis?

8. Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum.

9. Et cùm essem apud vos, & egerem; nulli onerosus fui: nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo.

10. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ.

11. Quare? quia non diligo vos? Deus scit.

12. Quod autem facio, & faciam: vt amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

13. Nam eiusmodi pseudoapostoli, sunt operarij subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi.

14. Et non mirum: ipse enim Satanas transfigurat se in angelum lucis.

15. non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ: quorum finis erit secundùm opera ipsorum.

16. Iterum dico, (ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier)

17. quod loquor, non loquor secundùm Deum, sed quasi in

 in-

insipientia, in hac substantia gloriæ.

18. Quoniam multi gloriantur secundùm carnem: & ego gloriabor.

19. Libenter enim suffertis insipientes: cùm sitis ipsi sapientes.

20. Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit.

21. Secundùm ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego:

22. Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: Semen Abrahæ sunt, & ego:

23. Ministri Christi sunt, (vt minus sapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.

24. A Iudæis quinquies, quadragenas, vna minus, accepi.

25. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui,

26. in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus:

27. in labore, & ærumna, in vigiliis multis, in fame, & siti, in ieiuniis multis, in frigore, & nuditate,

28. præter illa, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum.

29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?

30. Si gloriari oportet: quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor.

31. Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior.

32. Damasci præpositus Gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorum vt me comprehenderet: & per fenestram in sporta dimissus sum per murum, & sic effugi manus eius.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ.*

A ID est, gloriationis, quæ videtur esse insipientia, ego tamen sapientissimè eam vsurpo ex zelo, vt Euangelium meum & fidem apud vos tuear contra pseudoapostolos. ita Ansel. Chrysost. Est præoccupatio; se enim laudaturus, præoccupat & excusat, ne vanus vel ambitiosus videatur. Græca habent, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου, id est, vtinam sustinuissetis vel tolerassetis me paulisper in imprudentia; imò & suffertis siue toleratis me. ἀνέχεσθε enim hic potiùs videtur esse indicatiui modi quàm imperatiui. Corrigit enim id quod dixerat: Vtinam sustineretis vel sustinuissetis me. imò, inquit, sustinetis me, & quod opto factum, idipsum facitis.

198. *Quomodo Paulus aggrediatur suas laudes.* Paulus hic seipsum laudare incipiens, iterum iterumque resilit, ac ter se excusat. 1. cùm ait: Vtinam sustineretis. 2. cùm vocat se insipientem. 3. cùm subdit, Sed & supportate me, æmulor enim vos: idque vt ostendat quantam sibi vim inferat cùm ad laudes suas descendit. *Sicut*, inquit Chrysostomus, *equus præcipitium aliquod præruptumque cliuum transiturus se colligit, quasi hunc vno saltu exuperaturus: verùm profundum despiciens hiatum obstupescit: deinde equite vrgente rursum aggreditur, necessitatemque & vim indicans subsistit aliquamdiu, tandem resumpto animo se vltro fidenter adigit: sic & Paulus quasi se daturus in præceps in laudum suarum recitatione, semel, iterum ac tertiò retrocedit, ac tandem adigit se ad suas laudes.*

B *Æmulor enim vos Dei æmulatione.* Vers. 2.

Græcè ζηλῶ, zelor, zelotypus sum erga vos zelo Dei. q. d. Non patior æmulos pseudoapostolos, qui vos quasi virginem mecum ambiunt. Notat Chrys. *æmulationem*, id est, zelum, *Dei* dici. q. d. Nõ ambio mihi hanc spõsam, sed Christo & Deo, non meæ gloriæ, commodis, lucris, sed Christi, omnia hæc adorno; Christus enim spõsus est, ego tãtũ spõsæ ductor & paranymphus.

Despondi

Despondi enim vos vni viro.

ἡρμοσάμην, id est, aptaui, vt legit August. l. 2. de Gen. cõtra Manich. Amb. parauì: Theoph. agglutinaui; ἁρμόζειν enim est aptè & concinne applicare & connectere, exempli causa, ea, quæ glutino, vel ferrumine committuntur; potest ergo ἡρμοσάμην verti 1. conciliaui. 2. despondi. 3. connubio iunxi; hæc enim sunt tria munia paranymphi & pronubi. 1. vt virginem conciliet illi sponso, cui eam in matrimonium dare satagit. 2. vt illi despondendam curet. 3. vt desponsam matrimonio iungat. Noster optimè vertit: *Despondi*: quia sequitur, *vt exhibeam*, scilicet in matrimonio, cùm nuptiæ celebrabuntur, *virginem castam*. q. d. Ego quasi paranymphus spiritualium nuptiarum, mea prædicatione, *despondi vos vni viro*, scilicet Christo, & despondendo persuasi, *exhibere*, id est, vt vos exhibeatis Christo quasi sponsam virginẽ, vel potiùs, vt Ansel. & Theoph. per fidem, baptismum, christianismum, iam despõdi vos Christo, vt ego ipse vos exhibeam in die iudicij virgines, id est, integros fide, spe, & charitate nuptiali thalamo gloriæ Christi.

99. *In hac vita animæ fidelis sponsalia aguntur, thalamus in futura.*

Notat Chrys. in hac vita sponsalia agi, thalamum in futura. quando Ecclesia sponsa, id est, electi omnes ad agni nuptias, & regnum æternum inducentur. Apoc. 21. v. 2.

Aduerte; Ecclesia Corinthiorum, & quæuis anima est quasi virgo & sponsa Christi sponsi, cuius paranymphus est Paulus. Vnde Christi ipsius sponsi zelotypiam in se transfert, nec patitur Christo spõsam surripi, & pseudosponsis, falsis Apostolis & hæreticis violandã tradi; sunt enim sinceri Apostoli & prædicatores, quasi Ecclesiæ & Christi paranymphi. Ioan. 2. v. 17. Sicut è contrario pseudoprӕcones sunt lenones Satanæ. Est hic locus de virginis, id est Ecclesiæ, & animæ cuiusque fidelis desponsatione illustris, maximæque consolationis, & à plerisque Patribus egregie pertractatus, quiq; etiamnum sæpe vsuuenit, & in cathedris pulpitisque pertractatur. Vt ergo genuinè & plenè intelligatur, hic paulò fusiùs explicandus est.

Hæretici sũt lenones Satanæ.

Vnde nota 1. desponsatio hæc fit per fidem, spem, aliasque virtutes. Nam vt ait S. Augustinus tractatu 13. in Ioannem tomo 9. *Virginitas mentis est integra fidei, solida spes, sincera charitas.*

100. *Anima quãdo fiat adultera.*

Contrà meretrix & adultera fit anima, cùm infidelitati, peccatis, suggestionibus, & voluntati dæmonis consentit; *Si ergo*, inquit Origen. hom. 12. in Leuit. c. 2. *susceperis, ô homo, in cubili animæ tuæ adulterum diabolum, meretricata est anima tua cum diabolo. Si spiritus iræ, si inuidiæ, si superbiæ, si impudicitiæ, ingressus fuerit ad animam tuam, & receperis eum, & consenseris ei loquenti, & in corde tuo delectatus fueris his, quæ tibi secundùm suam mentem suggerit, meretricatus es cum eo.*

101. *Bona Christi & animæ desponsatæ fiunt communia.*

Nota 2. Hæc desponsatio communia facit vtriusq; coniugis bona, adeoque bona Christi sponsi immensa communicat sponsæ, scilicet Ecclesiæ & cuiq; animæ fideli. Hinc quia sponsus est Rex, sponsam animam, siue serua, siue vilis & pauper sit, facit Reginam, *De qua*, inquit Basil. l. de vera virg. *dicitur* Psal. 44. *Astitit Regina à dexteris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate. Quare quæ nunc pannoso vestitu, ac seruilis*

A *habitu vilis putatur, in regno cælorum Regina, & nobilis Regi astans reperitur. Contemnat igitur quidquid oculis apparet, & nuda mente, amore sponsi satietur, totas vires suas proprij sponsi ancillas faciens, & in nulla parte oportet virginem adulteram esse. Non lingua, non auribus, non oculo, non alio omnino sensu, imo neque cogitatione, sed corpus quidem velut templum quoddam aut thalamum sponsi habeat præparatum; non enim latet aliqua adulterans illius conspectum, de quo dicitur Psal. 93. Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat, &c.* Et Bernar. ser. 2. dominicæ 1. post Epiphaniam, 1. huius sponsæ electionem, dignitatem, & gloriam ita describit: 102.

Spõsa Christi electio, dignitas & gloria.

Propter æthiopissam istam Filius Dei de longinquo venit, vt sibi desponsaret illam. Moyses quidem æthiopissam duxit vxorem, sed non potuit eius mutare colorem: Christus verò quam adamauit ignobilem adhuc & fœdam, B *gloriosam sibi exhibuit Ecclesiam, non habentẽ maculam aut rugam. Vnde tibi ô humana anima, vnde tibi hoc? Vnde tã inæstimabilis gloria, vt eius sponsa merearis esse, in quem desiderant Angeli prospicere? Vnde tibi hoc, vt ipse sit sponsus tuus, cuius pulchritudinem Sol & Luna mirantur, ad cuius nutũ vniuersa mutantur?* 2. Spõsæ obligationem ad gratiarũ actionẽ & amorem reciprocũ ita prosequitur: *Quid retribues Domino pro omnibus, quæ retribuit tibi, vt sis socia mensæ, socia regni, & socia thalami, vt introducat te Rex in cubiculum suum? Vide quibus brachiis vicariæ charitatis redamandus & amplectendus sit, qui tanti te æstimauit, imò qui tanti te fecit. Desere carnales affectus, sæculares mores dedisce, consuetudines noxias obliuiscere: quid enim putas? nónne stat Angelus Domini, qui faciet te medium, si fortè (quod auertat ipse) alterũ admiseris amatorem?*

Sponsæ obligatio ad amorem & gratiarum actionem.

C 3. Harũ nuptiarũ prandiũ & cœnã ita distinguit: *Iam enim desponsata es illi, iã nuptiarũ prandiũ celebratur, nam cœna quidẽ in cælo paratur: sed ibi vinũ non deficiet; inebriabimur enim ibi ab vbertate domus Dei, & torrente voluptatis eius potabimur. Paratũ est profectò illis nuptiis flumen vini, vini inquã, quod lætificat cor: siquidem fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei.*

Harum nuptiarũ prandiũ & cœna.

Nota 3. Ex hac despõsatione & animæ cum Deo connubio pulcherrimæ concipiuntur & nascũtur proles, quas describit Orig. hom. 20. in 25. caput Num. cùm ait: *Dum igitur anima adhæret sponso suo, & audit verbũ eius, & ipsum complectitur, sine dubio ab ipso semẽ suscipit, & sicut ille dixit, De timore tuo Domine in vtero concepi & parturiui, & spiritũ salutis tuæ feci super terrã. Inde nascetur generosa progenies, inde pudicitia orietur, inde iustitia, inde patientia, inde mansuetudo & charitas, atq; omniũ vir*- D *tutũ proles veneranda succedet.* Deinde è contrario conceptionem, & proles quas anima concipit ex diabolo, explicat dicens: *Quòd si infelix anima diuini verbi dereliquerit sancta connubia, & in adulterinos se complexus Diaboli tradiderit, generabit sine dubio etiam inde filios, sed illos, de quibus scriptum est: Filij autem adulterorum imperfecti erunt, & ex iniquo concubitu semen exterminabitur. Omnia ergo peccata filij sunt adulterij, & filij fornicationis.* 103.

Proles quæ concipiũtur & nascũtur ex spirituali animæ cum Christo cõnubio.

Nota 4. licet, vt dixi, hæc despõsatio fiat per quasuis virtutes, maximè tamen fit per charitatẽ; hæc enim secũ in Deũ rapit omnes animæ vires & affectiones, & quo magis crescit in homine charitas, eò magis crescit hæc animæ cũ Deo vnio & despõsatio, ita vt animæ charitate flagrantes, in eaque se assiduè exercentes, nuptiis cum Deo, & nuptialibus bonis ac gaudiis 104.

Desponsatio animæ fit per charitatem.

diuinis fruātur; est enim charitas connubium, conspiratio, & conformatio duarum voluntatum, humanæ scilicet & diuinæ in vnam, qua sibi mutuo in omnibus, summeque consentiunt & conformantur Deus & homo. Hinc oritur communicatio & familiaritas animæ cum Deo, oritur quies & mira voluptas animæ, æstusque tantus diuini amoris, vt eo absorbeantur, & in Deum immergantur omnes aliæ animæ affectiones. *Talis conformitas*, inquit D. Bernard. sermone 38. in Cantica, *maritat animam Verbo, cùm cui videlicet similis est per naturam, similem nihilominus ipsi se exhibet per voluntatem, diligens sicut dilecta est. Ergo si perfectè diligit, nupsit. Quid hac conformitate iucundius? quid optabilius charitate, qua fit vt humano magisterio non contenta per temet, ô anima, fiducialiter accedens ad Verbum, Verbo constanter inhæreas, Verbum familiariter percuncteris, consultesque de omni re, quantum intellectu capax, tantum audax desiderio. Verè spiritualis sanctique connubij contractus est iste. Parum dixi, contractus, cōplexus est. Complexus planè, vbi idem velle & nolle idem, vnum facit spiritū de duobus. Nec verēdum, ne disparitas personarum claudicare faciat conuenientiam voluntatum, quia amor reuerentiam nescit. Amor sibi abundat, amor vbi venerit, ceteros in se omnes traducit & captiuat affectus. Propterea quæ amat, amat, & aliud nouit nihil. Sponsus & sponsa sunt. Quam quæris aliam inter sponsos necessitudinem, vel connexionem, præter amari & amare?*

105. *Imparitas huius connubij nihil de eius felicitate imminuit.*

Si dicas, animæ conditionem & amorē longè inferiorem & imparem esse Deo, ac consequenter inter Deum & animam non posse esse amicitiam, (hæc enim est inter pares) multo minùs connubium ac desponsationem. Respondet S. Bernardus: *Non planè pari vbertate fluunt amans & amor, anima & Verbum, sponsa & sponsus, Creator & creatura, non magis quàm sitiens & fons. Quid ergo? Peribit propter hoc, & ex toto euacuabitur nupturæ votum, desiderium suspirantis, amantis ardor, præsumentis fiducia, quia non valet ex æquo currere cum gigante, dulcedine cum melle contendere, lenitate cum agno, candore cum lilio, claritate cum sole, charitate cum eo, qui charitas est? Non. nam etsi minùs diligit creatura, quoniam minor est, tamen si ex tota se diligit, nihil deest, vbi totum est. Propterea dixi: Sic amare nupsisse est: nisi quis dubitet, animam à Verbo & prius amari, & plus. Prorsus & præuenitur amando, & vincitur. Felix quæ meruit præueniri in tanta benedictione dulcedinis.*

106. *Desponsatio animæ perfectissimè fit per virginitatem, & vota religionis.*

Hinc consequenter 5. hæc desponsatio perfectissimè fit per virginitatem, & vota castitatis ac religionis. Ita S. August. tract. 9. in Ioannem: *Quæ virginitatem*, inquit, *Deo vouent, quamquam ampliorem honoris & dignitatis gradum in Ecclesia teneant, sine nuptiis non sunt: nam & ipsæ pertinent ad nuptias cum tota Ecclesia, in quibus nuptiis sponsus est Christus.* Et ratio est, quia sicut sponsa totum amorem omniaque sua secum tradit marito, ita virgo & religiosus se suaque omnia consecrat & tradit Christo. Hinc religio vocatur, & est status perfectionis, siue perfectæ charitatis. 2. Sicut sponsa contrahens matrimonium cum sponso dicit: Accipio te in meum: ita religiosus dicit: Voueo Deo paupertatem, castitatem, obedientiam, quibus ita astrictus & deuinctus est Christo, sicut vxor obligata est marito. Hinc Tertullianus de velandis virginibus cap. 16. *Nupsisti*, inquit, *Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi desponsasti maturitatem tuam, incede secundùm sponsi tui voluntatem.* Hac de causa S. Hieronymus epist. 27. matrem virginis Deo consecratæ Dei socrum ausus est nominare, quod, Hieronymum carpere volens, Ruffinus, nimiū criticus, inter alia ei obiecit. In signum nuptiarum dabatur virginibus annulus, quo quasi desponderentur Christo: *Annulo*, inquit S. Agnes apud Ambros. serm. 90. *fidei suæ subarrhauit me.*

107. *Virginitati vouentibus olim eadem ceremonia adhibita quæ nubentibus.*

Ad hæc velabantur virgines (sicut velantur illæ, quæ maritis nubunt) idque solenni pompa à sacerdotibus, & non nisi certis diebus, vt docet Gelas. ad Episcopos Lucaniæ cap. 14. & Optatus Mileuitanus lib. 6. *Spirituale*, inquit, *nubendi hoc genus est, in nuptias sponsi iam venerant voluntate, & professione sua, & vt sæcularibus nuptiis se renunciasse monstrarent, spirituali sponso soluerant crinem, iam cælestes celebrauerant nuptias.* Et Ambrosius ad virginem lapsam: *Ceterùm*, inquit, *quæ se spopondit Christo, & sanctum velamen accepit, iam nupsit, iam immortali iuncta est viro, & iam si voluerit nubere communi lege, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur.* Sic Cyprianus epist. 62. easdem vocat adulteras Christi. Ex quibus omnibus patet, rectè Ecclesiā (quidquid obganniat hic Marloratus) hunc Apostoli locum accommodare virginibus, illumque legere in Missa pro Epistola SS. virginum.

Perpendant hæc virgines, suamque dignitatem agnoscant, vt has nuptias religiosè colant & tueantur, vnique sponso Christo intendant. *Audi*, inquit Hieronymus ad Eustochium, *filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex decorem tuum. Non sufficit tibi exire de terra tua, nisi obliuiscaris populi tui, & domus patris tui, vt carne contempta sponsi iungaris amplexibus. Dices: Exiui de domo infantiæ meæ, oblita sum domum patris mei, renascor in Christo. Quid pro hoc mercedis accipio? Sequitur: Et concupiscet Rex decorem tuum. Hoc ergo magnum illud est Sacramentum: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt ambo, iam non, vt ibi, in carne vna, sed in spiritu vno.*

108. *Virgines suā dignitatem, & nuptias religiosè debent colere.*

Non est sponsus tuus arrogans, æthiopissam duxit vxorem, statim vt audire volueris sapientiam veri Salomonis, & ad eum veneris, confitebitur tibi cuncta, quæ nouit, & inducet te Rex in cubiculum suum, & mirum in modum colore mutato sermo tibi ille conueniet: Quæ est ista, quæ ascendit dealbata? Et infrà sponsam comparat arcæ fœderis, dicens: *Sponsa Christi arca est Testamenti, intrinsecus & extrinsecus deaurata, custos legis Domini. Sicut in illa nihil aliud fuit, nisi tabulæ Testamenti, ita & in te nullus sit extrinsecus cogitatus. Super hoc propitiatorium quasi super Cherubim sedere vult Dominus. Curis te sæcularibus soluere vult Dominus, vt paleas & lateres Ægypti derelinquens Moysen sequaris in eremo & terram repromissionis introeas. Vbi in pectore virginali sæcularium negotiorum cura æstuat, statim velum templi scinditur, sponsus consurgit iratus, & dicit, Relinquetur vobis domus vestra deserta.* Et inferiùs sponsi & sponsæ colloquia ita describit: *Tu semel sæculi onere proiectu,*

sede

sede ad pedes Domini, & dic: Inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam. Et ille respondebit: Vna est columba mea, perfecta mea. Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras, loqueris ad sponsum; legis, ille tibi loquitur. Et cùm te somnus oppresserit, veniet post parietē, & expergefacta dices: Vulnerata charitate ego sum, & rursus ab eo audies: Hortus cōclusus soror mea spōsa.

Virginem castam exhibere (S. Cyprianus legit *assignare*) *Christo.*

Nota quid mirum in hisce nuptiis. in mundo, ait Theoph. ex Chrys. sponsæ post nuptias nō manent virgines; Christi autem sponsæ quasi priùs virgines non fuerint, post nuptias cum Christo, virgines fiunt, idest, purissimę in in fide, ac moribus integræ & incorruptæ: sic Ecclesia tota est virgo.

Vers. 3. *Timeo enim ne corrumpantur.*

A pseudoapostolis quasi stupratoribus virginitatis vestræ, *sensus vestri*, νοήματα, sensa, iudicia vestra, *& excidant a simplicitate quæ est in Christo*) à natiua, & germana doctrina Christiana, simplicem scilicet fidei veritatem errorum mistione corrumpendo. ita Ansel. & Theoph. q. d. Cauete pseudoapostolos quasi lenones Satanæ, & quasi adulteros genuinæ Christi doctrinæ, consequenter & Ecclesiæ, & animarum vestrarum.

Vers. 4. *Si alium Christum prædicat.*

Id est prædicaret. est enallage: ponitur enim indicatiuus pro subiunctiuo, q. d. Si pseudoapostoli aliam doctrinam perfectiorē de Christo, vel Christi prædicarent, quàm ego non prædicaui; quasi prædicatio mea ad salutem, & christianismi perfectionem non sufficiat. Est Metonymia. Christus enim ponitur pro christianismo eiusque perfectione. vide can. 37. eandem mox vocat aliud Euangeliū. Nam alioqui non modò non tolerari, vel audiri, sed & anathemati deuoueri iubet eum, qui contrarium afferat Euangeliū. Ad Galat. 1. v. 8. aliud ergo Euangelium hic vocat aliam clariorem, vel sublimiorem Euangelij explicationem.

Si alium Spiritum accepistis.

Quasi dicat, Si alia dona Spiritus Sancti, quæ per me non accepistis, acciperetis à pseudoapostolis istis: *rectè pateremini*. Taxat pseudoapostolorum fastum, qui se maius quiddā quàm Paulus adferre iactabant. Ita Theoph. q. d. Vbi est ille alius spiritus, alia dona, quæ iactant? sanè nusquam comparent. Testes vos appello; qui nihil aliud, quàm ventosa verba ab eis accepistis.

Vers. 5. *Existimo enim nihil me minus fecisse.*

Græce μηδὲν ὑστερηκέναι, in nullo inferiorem fuisse, τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, ijs, qui sunt supra modum excellentes & eximij Apostoli, quod noster vertit: *à magnis Apostolis*, id est præ magnis, vel, quàm magni Apostoli. Obijcit Beza, si in nullo Paulus inferior est eximijs Apostolis, ergo nec Petro in potestate, & authoritate, ac consequenter Petrus non est primus Apostolorum & Ecclesiæ. Respondeo, in nullo scilicet dictorum versu præcedenti, scilicet in prædicatione Christi, in donatione Spiritus, in sinceritate Euangelij, puta in laboribus, & gratijs Apostolicis nulli cedo, vt explicat v. 22. Nō ergo agit de potestate, & primatu, sic enim eū sibi arrogaret, quod est vanissimæ ambitionis. Adde: licet per magnos Apostolos Chysost. Theoph. Oecum. intelligāt Petrum, Iacobum, Ioannem; idque simplicius videatur & verius: recentiores tamen plerique accipiunt pseudoapostolos qui se quasi magnos iactabant, vt sit ironia.

109. *Quomodo hæc verba Pauli nihil derogēt primatui, & excellentiæ D. Petri supra alios Apostolos.*

Imperitus sermone. Vers. 6.

Scilicet græco, polita nempe & verbosa eloquentia Gręcorum, qualis est Isocratis, Demostenis, Luciani. Vnde in Paulo tot sunt Hyperbata, Eclipses, quin & solœcismi græci. ita Chrys. Theoph. & Hieron. epist. 151. quæst. 10. ad Algasiam. Vbi sic ait: *Illud quoque quod crebrò diximus; etsi imperitus sermone, non tamen scientia, nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientia veritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim & reconditos sensus lingua non explicat: & cùm ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures plura non potest sermone transferre.* Idem asserit epistola ad Hedibiam, vbi addit, quòd hac de causa Paulus Titum Græce doctum penes se habuerit; sicut & B. Petrus Marcum. Vide dicta epist. 1. c. 2. v. 1. & 4. Contrà S. Aug. lib. 4. doct. Christ. c. 7. putat Paulum se hic vocare imperitum sermone, non ex sua, sed ex obtrectatorum sententia; ibi enim fusè Aug. ostendit eloquentiam Apostoli, scilicet neruosam artis & rerum, suaque habere schemata, quod etiam verum est. Rhetorica enim Apostoli non verbosa est, sed seria, efficax, mascula, diuina, adeoque Apostolus imperitus fuit non tam Rhetoricæ, quàm Grammaticæ; patet enim Apostolum sua Rhetorica omnes commouisse, Dei metu perculisse, ad fidem, pietatem, misericordiam, adeoque quocunque voluisset, miro artificio, ac dicendi vi perpulisse.

110. *Paulus imperitus in Grammatica, sed non Rhetorica.*

Aut nunquid peccatum feci. Vers. 7.

Græcum ἢ significat *an*, & *aut*. Hic aptiùs vertas cum Syro, & aliis; *an peccatum feci meipsum humilians*, deiiciens ad scenopegiam, & labores manuum, quibus victū mihi pararem, humiliter nempe & tenuiter, sumtu meo victitans; ne vobis essem oneri, sed vos potiùs exaltarem & honorarem hac mea humiliatione. q. d. An hoc ipsum quod gloriæ est & beneficentiæ, improperatis mihi? Patet ex seq. Ita Ans. Est ironia aut potiùs sarcasmus. Exprobrat enim Paulus Corinthijs in faciem eorum ingratitudinem, quòd cùm potuisset euangelizando petere & accipere ab eis stipēdium alimoniæ, nec tamen fecerit, sed ab aliis Ecclesiis pauperioribus sustentari voluerit agens & prædicans Corinthi: ipsi nihilominùs Corinthij hæc Pauli beneficia parui penderint, magisque auscultarint pseudoapostolis Pauli æmulis, qui ipsorum bursas emungebant.

Alias Ecclesias expoliaui. Vers. 8.

Ἐσύλησα, deprædatus sum, accipiens scilicet ab eis stipendium & subsidia vitæ, vt vobis inseruirem, & aliunde accepto sumptu, gratis vobis prædicarem. Vtitur epitasi iuxta canonem 39. vt grauius pungat Corinthios, quasi dicat, Videte continentiam meam & charitatem: alias Ecclesias etiam pauperes quasi dispoliaui, vt vobis parcerem, vosque ditarem;

idque ne putaretis (vti diuites & mercatores, quales erant Corinthi, sæpe putant) me non vos, sed vestra quærere, vtque pseudoapostolis os clauderem: agnoscite ergo me vestrum sincerum & germanum Apostolum.

Vers. 9. *Nulli onerosus fui.*

Græcè κατενάρκησα οὐδενός, quod verbum ductum est à torpore & otio, nam otiosi premunt & imminent aliis assiduè precãdo, quod est onerosum esse; ναρκᾶν enim est torpere. Vnde & νάρκη dicitur torpedo piscis. Ad verbum vertas οὐ κατενάρκησα οὐδενός, non obtorpui in aliquem, vt scilicet mea torpedine incumberem in aliquem, qui me aleret, eique essem oneri, sed strenuè meis manibus laboraui: nec tamen in prædicatione obtorpui, sed æquè diligenter omnibus & singulis, docendo, monendo, consulendo, me impendi; atque si nihil aliud, nulla vitæ sustentandæ necessitas curáve mihi incubuisset.

111. Paulus laborauit manibus, ne cuiquã esset onerosus.

Vers. 10. *Est veritas Christi in me.*

In veritate Christi loquor; testor Christi veritatem; vobis ego per Christum (Ambros. sub Christi testimonio) verè sancteque affirmo ac iuro, me nihil pro sumptu à vobis accepturum. ita Theoph.

Hæc gloriatio, quòd gratis vobis euangelizauerim, *non infringetur.*

Græcè οὐ σφραγισθήσεται, id est, non sigillabitur, non occludetur in me (εἰς ἐμί, Vatabl. contra me, vel potiùs circa me) ista mea scilicet, libertas & liberalitas, ac consequenter nec os meum, quin de ea glorier. Metaphora à fontibus & fluminibus, quæ obice occludi non possunt. ita Chrysost. & Theoph.

Duplex huius loci expositio.

2. & meliùs ex Hebraismo, ponitur simplex pro composito, σφραγίζω pro ἀνασφραγίζω, vel ἀποσφραγίζω, id est, signo vel sigillo pro resigno, signum tollo, quod noster vertit: *infringo*; Hebræi enim carent compositis, sed illa per simplex exprimunt. q. d. Conclusi firmo decreto me nihil à vobis accepturum, illudque constantiæ, & iuramenti mei sigillo ita communiui, vt nunquã sigillum hoc sim resignaturus, nec propositum hocce meum infracturus, quæcunque egestas aut necessitas mihi ingruat.

Vers. 11. *Deus scit.*

An vos non diligam.

Vers. 12. *Quod autem facio.*

ὃ δὲ ποιῶ, sed quod facio, *& faciam*, etiam deinceps faciam, non quia vos non diligo, sed *vt amputem occasionem* carpendi me, quòd nihil singulare, nihil aliis amplius afferam.

Vt in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

Gloriantur in prædicatione se esse mihi pares cùm sint inferiores; ego enim gratis, ipsi lucri causa euangelizant, patet v. 20. Ita Ansel. Chrys. & Theoph.

Vers. 13. *Transfigurantes se in Apostolos Christi.*

Hinc patet hos obtrectatores Pauli fuisse non fideles, qui sola vanitate, aut Pauli inuidia laborarent, sed fuisse hæreticos; vocat enim eos pseudoapostolos, & ministros Satanæ, v. 15. 2. Notat eorum dolum, quòd scilicet, vt Christianis imponerent, assumebant sibi figuram, speciem, nomen Apostolorum Christi. quasi Christi forent, Christianæque pietatis præcones, vti nostri Caluinistæ, qui omnia sacra, ritus, Sacramenta, templa, monasteria, sacerdotia, altaria, pietatem, Dei cultum & religionem deformant ac profanant, reformatores tamen haberi dicique volunt.

112. Hæretici Caluinistæ simia pseudoapostolorum.

Vers. 14. *Ipse enim Satanas transfigurat se in Angelum lucis.*

Dicit *lucis*; solent enim Angeli boni, vtpote beati, lucidi & gloriosi apparere, cùm se ostẽdunt hominibus. 2. *Lucis*, id est, veritatis, iustitiæ, pietatis: hæc præ se fert Satanas, hæc promittit hominibus, quorum vel oculis visibiliter apparet, vel phantasiæ se suaque cõsilia insinuat, ostendit, imprimit, cùm verè sit Angelus tenebrarum; quia nonnisi peccata, errores, dolos suggerit, quem vt detegas, eiusque dolos agnoscas; non sanius (vt Patres, vt viri sancti, vtque ipsa docet experientia) consilium est, quàm si tuas cogitationes & suggestiones viro prudenti, pio, docto, præsertim superiori aut Confessario aperias, eiusque iudicium sequaris. Sed Satanas lucifuga, qui prodi non vult, hoc odit, hoc suis dissuadet & prohibet. Vnde huius consilij neglectu multi, etiam Eremitæ, ab eo grauissimè decepti sunt. In vitis Patrum multa & luctuosa huiusce rei exempla extant: vti inter alia, Hieronis monachi, cui diabolus persuasit, vt in puteum se præcipitem daret, affirmans fore, vt inde eum Deus ob sua merita gloriosè educeret. Sic quàm fœda, horrenda, & abominanda diabolus persuaserit Ophitis, Artotyritis, Caianis, Circumcellionibus, aliisque hæreticis, videre est apud S. Epiphan. Irenæum, & August. in eorum hæresibus.

113. Ad Satanæ dolos retegendos, omnes cogitationes & animi motus Confessario aperiendi.

Vers. 16. *Alioquin velut insipientem accipite me.*

Quasi dicat, Quòd si aliud impetrare non possum, accipite me velut insipientem, tãtùm vt mihi paululum gloriari liceat: nam vt Cato:

Non te collaudes, nec te culpaueris ipse:
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

Nota: valde præmollit, vt ostendat quàm inuitus, & non nisi coactus descendat ad laudes suas. ita Chrysost.

Vers. 17. *Quod loquor.*

Quod loqui propono & intendo, meas scilicet laudes. Vide can. 31.

Non secundùm Deum.

Erit, si secundùm se spectetur; erit tamen *secundùm Deum*, si charitas & necessitas spectetur, ne videlicet, me contempto, pseudoapostolos glorificetis.

In hac substantia.

In hoc subiecto, in hac materia *gloriæ*, qua gloriari de meis laboribus in sequentibus intendo.

Vers. 18. *Quoniam multi gloriantur secundùm carnem.*

In rebus carnalibus & externis, puta in nobilitate, diuitiis, sapientia, circumcisione, parentibus Hebræis gloriantur pseudoapostoli; hinc *& ego* in iisdem *gloriabor*. ita Chrysost. vide dicta c. 10. v. 2.

Vers. 19. *Libenter enim suffertis insipientes cùm sitis ipsi sapientes.*

Est ironia. quasi dicat, Sustinuistis insipienter iactantes se glorificabundos illos pseudoapostolos,

apostolos, sustinebitis spero & me apud sapientes sapiêter & vtiliter gloriantẽ: Theoph. tamẽ & Ans. serio hoc dictũ putat ad exaggerationẽ & increpationẽ. q. d. Cũ sitis in Christo sapiẽtes, deberetis pseudoapostolorũ insipiẽtiã explodere, quomodo ergo libẽter eos sustertis?

Vers. 20. *Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit.*

Notat pseudoapostolorũ insatiabilẽ arrogãtiã, auaritiã, tyrannidẽ. q. d. Sustinetis pseudoapostolos, qui imperiose vobis vtũtur vt mancipiis; quiq; vos deuorant, id est, bona vestra extorquent; quiq; extollũtur, hoc est, seipsos laudant, se suaq; magnificiũt & deprædicãt; quiq; vos in faciẽ cædũt, non alapis, sed contumeliis. Vnde sequitur; *Secundùm ignobilitatẽ dico*, de quo mox. Est ergo hic acris obiurgatio. q. d. Illi emungunt vestras opes; libertatem & honorem auferunt; vos insuper quasi seruos onerãt contuitiis: ego autẽ humiliter me gessi, meo sumptu vixi, leue iugũ Christi vobis imponere volui; & tamẽ illos præfertis mihi, quasi non satis nobilis, non satis potẽs, non satis facũdus præ illis tam imperiosis dominis, imò tyrannis forem.

114. *Mores pseudoapostolorum.*

Solentur se superiores Prælati exẽplo Pauli, cùm ritè officio suo fungentes à suis contemnuntur aliisque posthabentur. Fuit hæc semper mundi consuetudo, eritque in finem vsq; (vt rectè aduertit hic noster Salmeron) contumaciter resistere Dei seruis, ad minimas occasiones obstrepere & obmurmurare, de seueritate moderata coquẽri, abhorrere ab omni disciplina; impostoribus autẽ, libertinis & pseudoapostolis seruiliter se subdere, omnia illis permittere: quidquid oneris imponere ipsis libuerit, patienter sustinere. Ita Israelitæ contempto Samuele sancto ac modesto maluerũt ferre iugũ fastuosi & tyrannici Regis, 1. Reg. 8.

115. *Seueritas moderata superiorum Ecclesiasticorum solet esse odiosa subditis, cũ tamen seruiliter subdant se impostoribus Libertinis.*

Vers. 21. *Secundùm ignobilitatem dico.*

κατὰ ἀτιμίαν λέγω, quod propriè vertas: quantum ad ignominiam & contumeliam dico; sic enim Græci vsurpant κατὰ: hæc referenda sunt ad ea quæ præcedunt. q. d. Cùm dico pseudoapostolos in faciem vos cædere, non simpliciter dico, sed quoad ignominiã & contumeliã, quæ in vos iactant, & in faciẽ exprobrant, quæ sanè non minor est iniuria, quàm si vos instar mancipiorum alapis cæderent. Nota: per *ignobilitatem* noster intelligit, ignominiam, contumeliam; hanc enim significat Græcum ἀτιμία. Alij sic explicãt, q. d.: Ad vestrã ignominiam & contumeliã hoc de illorũ tyrãnide & auaritia dixi, dicoq; vt vos pudeat, qui me legitimũ Apostolum vestrũ tam modestum contemnitis præ illis spuriis & tyrannis. ita Chrys. Sed tunc, non κατὰ, id est, secundùm, sed πρὸς ἀτιμίαν, id est, ad ignominiam, potiùs dixisset.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.

Refer hæc ad *sustinetis*, &c. q. d. Sustinetis fortes, audaces, minaces, & imperiosos pseudoapostolos, me verò non sustinetis, sed contemnitis tanquam infirmum, pusillanimem, & timidum, quasi qui imperiosiùs agere non potuerim quam feci. Est mycterismus, siue ironica naso velut cõtracto subsannatio, qualis erat illius qui aiebat: Egregiam verò laudẽ & spolia ampla refertis. q. d. Paulus, Potui sanè eadem licentia & imperio in vos vti, quo pseu-

A doapostoli vsi sunt: sed nolui ex humilitate, modestia, & charitate eximia. ita Chrysost.

In quo quis audet, supple gloriari, *in insipientia.*

Id est, quasi insipiens, vel insipienter *dico*, *audeo & ego*, sc. gloriari. Sic. n. Hebræi aduerbia per nomẽ & præpositionẽ exprimũt, vt dicãt: in iustitia, id est iustè: in sanctitate, id est sanctè.

Hebræi sunt, & ego. Vers. 22.

Nota: Hebræi dicũtur vel à radice עבר *abar*, id est trãsiuit, quia scilicet ex Chaldæa oriundi transierunt Euphratem, vt habitarent in Palæstina, q. d. Trãsamnani, vti nos dicimus trãsmarinos, transalpinos. Vnde primus Abrahã, post transitum Euphratis Gen. 14. v. 13. dicitur Hebræus. vbi LXX. & Aquila vertũt περάτης, id est, transitorẽ. S. Aug. q. 29. in Gen. vertit transfluuialem. Ita & Chrys. Orig. Theod. ibi. Vel certè

116. *Hebræi nominis radix & significatio.*

B *Hebræi* dicti sunt quia posteri fuerunt Heber ataui Abrahæ, qui in confusione linguarum in Babel Gen. 10. v. 21. & c. 11. v. 1. & sequentibus, solus cum suis cum vera fide, religione, pietate, linguam primæuam hebræam retinuit. Malè ergo quidam Hebræos quasi Abrahæos dictos putant. Ita sensit aliquando S. August. l. 1. de consensu Euang. c. 14. sed id retractat lib. 2. retractationum c. 14. Sensus ergo est, quasi dicat Apostolus: pseudoapostoli hi gloriantur de sua nobili stirpe, se videlicet Hebræos esse posteros Heber, Abrahæ, Isaac, Iacob, ac sanctæ Patrum illorum & auitæ religionis & vocationis, æque vt linguæ tenaces & sequaces: sed & ego Hebræus sum, & Abrahæus prosa-

C pia, idiomate, fide, religione.

Ministri Christi sunt. Vers. 23.

Per concessionem hoc dicit: esto vocent se Christi ministros, *& ego* sum, imò plus quã ipsi.

Vt minus sapiens dico.

Hoc est quasi insipiens, vt dixi v. 21. interpres Chrysost. vertit, delirans loquor.

In laboribus plurimis.

ἐν κόποις περισσοτέρως, in laboribus abundantiùs, id est, pluribus, quàm pseudoapostoli. Notet hoc Pauli exemplũ Prælati, & Doctores, vt authoritatẽ apud suosnõ pompa externa, sed cũ Paulo laboribus & vita cõcilient, ita suadet & decernit Conc. Carth. 4. c. 15. *Episc. inquit, vilem supellectilem, mensam ac victũ pauperẽ habeat, & dignitatis suæ authoritatẽ fide, ac vita meritis quærat.*

117. *Non pompa, sed laboribus authoritas concilianda pastoribus.*

In plagis supra modum.

ὑπερβαλλόντως, excessiuè, supra quàm dici

D vel credi potest.

In mortibus.

Mortis periculis, vbi comites mei, aut alij vel à latronibus, vel à seditiosis cædebantur, aut iugulabantur. simile habes c. 1. v. 10. & 1. ad Corinth. c. 15. v. 31.

A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi. Vers. 24.

Iusserat Dominus Deuter. 25. v. 3. vt plagarum numerus quadragenarium non excederet, cui vt certiùs & pleniùs satisfacerent Iudæi, non 40. sed vnam minus, scilicet: 39. reis infligebant. ita Talmudici.

Ter naufragium feci. Vers. 25.

ἐναυάγησα, naufragatus sum, naufragium passus sum.

In profundo maris fui.

Græcè ἐν βυθῷ, in profundo, quod tam de puteo 118.

puteo & carcere, quàm de mari dicitur. Vnde 1. aliqui, ait Theoph. intelligunt de puteo, cui à profunditate nomen erat Bythus, in quo tradunt Paulum, postquam periculum apud Lystrios effugerat, latuisse, Actor. 14. v. 18.

Quid per profundum Paulus intelligat.

2. Baronius anno Christi 58. ex Beda & Theodor. per *profundum* intelligit profundissimum & teterrimum omnium carcerē Cyzicenum, in quem coniectus sit Paulus, famosissimo illi carceri similem, qui Athenis dictus est Barathrum, illique Romano, quem Tullianum appellabant.

3. Meliùs noster vertit: *in profundo maris*; explicat enim naufragij ærumnas, quòd scilicet facto naufragio νυχθήμερον, inquit, ἐν βυθῷ πεποίηκα, noctem & diem in profundo egi. q. d. Post naufragium non in naui aut tabula, sed natans in profundo, id est, alto & medio mari diem noctemque vndis iactatus egi. Ita Theophyl. Ambr. S. Thom. imò Anselm. hinc docet sub aquis in profundo, id est, maris alueo, diem noctemque egisse Paulum, & miraculo non præfocatum aquis, non deuoratum à piscibus, sed viuum inde à Deo quasi alterum Ionam in littus eductum: hæcque, inquit Haymo, est traditio SS. Patrum.

Paulus diem noctemq́; fuit sub aquis, & inde miraculo eductus est, ait Ans.

Nota: de fustigatione, de naufragio hucusque, scilicet vsque ad tempora quo hæc scripsit Paulus, nihil habetur in Actis Apostolorum: nam Melitense naufragium Actor. 27. diu pòst contigit, cùm scilicet vinctus Paulus Romam missus est; flagellationem tantùm vnam inuenimus, Act. 16. Lapidationem pariter vnam Lystris, Actor. 14. multa ergo silentio præterit Lucas in Actis.

Vers. 26. *Periculis ex genere.*

Ex gente mea. insidias intelligit, quas sæpe ipsi Iudæi struxerunt. ita Ansel.

Vers. 27. *In labore.*

ἐν κόπῳ, in fatigatione.

In ærumna.

ἐν μόχθῳ, Ambros. & Vatabl. in molestia. *Ærumna*, ait Cicero, est *ægritudo laboriosa*, veluti cùm delassatus aliquis pro quiete, cogitur labores nouos capessere. vnde μοχθηροὶ vocantur calamitosi.

En, quibus in rebus gloriatur Apostolus, iis scilicet, de quibus iam multi non modò Christiani, sed & clerici Ecclesiæque ministri erubescerent, vti multis deplorat S. Bernard. in declamat. in illud: Ecce nos reliquimus omnia. Quo abiimus? quò abiit spiritus apostolicus? quò simplicitas Christiana? quò humilitas, labores, passiones, zelus primitiuæ Ecclesiæ? Apostoli Principes Christi, primates Ecclesiæ non in palatiis, non in rhedis, non in sericis togis, non in nobilium, famulorum, militum, equorum, canum venaticorum turba, non in conuiuiis & symposiis, non in opimis beneficiis, non in molli, delicata, ac splendida vita triumphant: sed exultant & gloriantur in fame, in siti, in labore & ærumna, frigore & nuditate, in perenni ad barbaras gentes peregrinatione, persecutione, prædicatione, fustigatione, flagellatione, lapidatione, morte, martyrio, fatigationibus nocturnis & diurnis, omnibus omnia fiunt, neminem aspernantur;

119. *In quibus rebus gloriandum sit clericis & Ecclesiasticis.*

A patres sunt pauperum & afflictorum; barbaros, rudes, inopes docent, euangelizant, solantur, eleemosynas corrogant. Hæc Apostolorum fuit vocatio; hæc Principum Ecclesiæ dignitas, de qua ita gloriatur Paulus; hic spiritus fuit primorum Ecclesiæ tum ministrorum, tum Christianorum: nec adhuc (Deo laus) hoc æuo deferbuit. Habuit & habet nostra ætas suos Boromæos, Pios, Xauerios, Menesios, Gaspares, Hosios.

Non ergo te pudeat, ô Antistes, ô Præposite, ô Doctor, ô Pastor, hosce imitari, horum exemplo pauperes adire, hospitalia & carceres inuisere, rusticorum audire confessiones, miseris consulere, simplices ac rudes instruere, omnibus omnia fieri, omnium salutem zelari. In his non pigeat laborare, fatigari, desudare vsque ad mortem, pro hac causa, ludibria, quin & verbera perpeti libeat & delectet. hæc ipsa fecit & passus est Christus, fecit Paulus, fecerunt Apostoli. In his eorum virtus, sanctitas apostolatus consistit. In vltimo illo & decretorio mundi die, cùm Princeps ille Pastorum & Doctorum Doctor iudex considebit singulorum facta examinaturus, & singulis æternitatis vel felicissimæ, vel miserrimæ sententiam laturus, non te rogabit quot beneficia, quot opes, quot famulos, scientiæ quantum habuisti? sed quomodo iis vsus es? quot iis conuertisti? quot pauperes cibasti? potasti? quot in carcere visitasti? quantùm Euangelium, fidem, gloriam meam propagasti? quot pro ea labores, pericula, quot irrisiones & persecutiones, quantum famis aut frigoris, quantum ærumnarum pro ea tolerasti? Faxit Deus hæc, dum tempus habemus, cogitemus, hæc agamus, vt primæuum Ecclesiæ & Apostolorum spiritum in nobis nostrisque omnibus exsuscitemus, Christum ducem, Apostolos Principes sequamur, mundum senescentem & frigescentem ignita charitate & zelo succendamus; vt cum Apostolis aliquando audiamus: *Amen dico vobis, quòd vos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.*

120. *Quid in die iudicij ab Ecclesiasticis exiget Christus.*

Vide has passiones, victorias, & animos Pauli laudantem Chrys. in moral. hom. 25. & 26. vbi inter cetera: *Paulus*, ait, *luctator orbis & pugil omni lucta genere certat & vincit; hic ei Apostolicus character; hisce luctis contexuit Euangelium, & quasi flamma inextinguibilis ignis si in mare lapsa fluctibus vndique mergitur, & iterum fulgida ascendit: sic & S. Paulus vndique pressus, nec oppressus, cedere nescius, clarior semper redit patiendo victor, & millies martyr.*

121. *Passionum, victoriarum & animositatis Pauli encomium.*

Idem Chrysost. hom. 2. de laudibus S. Pauli in fine tomi tertij: *Paulus*, ait, *præ deuotionis abundantia dolores pro virtute susceptos quodammodo non sensit; quin etiam virtutem ipsam pro mercede pensauit, quotidie celsior, quotidie assurgebat ardentior, ouans in omni impugnatione referebat victoriam, verberibus & iniuriis affectus triumphabat, mortem potiùs appetens, quàm vitam; paupertatem potiùs, quàm opulentiam; multò amplius laborem desiderans, quàm alij requiem; vrbes, gentes, prouincias potestates quasi arenam vilia reputabat; horum, quæ hic habentur, nihil asperum, nihil etiam suaue æstimabat; tyrannos*

quasi

quasi culices quosdam reputabat; mortem, cruciatus, mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret; adamas erat, imò adamante durior & fortior; tanquam pennatus totum docendo peruolauit orbem, & velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, & quasi iam cælum possidens cuncta prorsus terrena despexit. Hactenus Chrysostomus.

Vers. 28. *Præter illa quæ extrinsecus sunt: instantia mea quotidiana.*

Instantia, hoc est, negotiorũ moles mihi instans, circumstans & incumbens. Patet ex sequẽtibus. Græce enim ἐπισυστάναι teste Budæo significat agmen cogere, factionem ciere, verbi gratia, cùm plebs agmine facto coit, & in nobiles ac magistratus inuolat. Inde ἐπισύστασιν hic vocat Apostolus curas multiplices, quæ quasi agmine facto vndique irruebant, ipsumque pene obruebant, idque non semel, sed assidue. Vnde August. in Psal. 98 legit: *Incursus in me quotidianus*, scilicet sollicitudinum omnium Ecclesiarum. Et Ambr. Vrgentes, inquit, omnium Ecclesiarum curæ. Aliter explicat Chrysost. Theoph. & Syrus. q. d. Factiosa conspiratio in me, seditiones, tumultus, turbationes, obsidiones populorum, vrbium insidiæ vndique in me concitãtur; hoc enim, vt dixi, significat etiam Græcum ἐπισυστάναι & ἐπισύστασις: sed hæc satis iam enarrauit v. 26. in tot vndequaque periculis suis; prior ergo sensus melior est. Vnde explicans subdit: *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*. Pulchrè Ansel. & Theoph. *Docet vbique Paulus, sed & tanta patitur, patitur sua, & simul aliorum infirmitates tolerat & solatur, tolerat infirmitates singulorum, & simul de communi salute & de toto orbe sollicitus est.*

122. *Cura & sollicitudo Ecclesiarum suauis est.* Præclarè S. Chrysost. hic hom. 18. suo exemplo docet nihil esse hac sollicitudine, cura, studio, labore, & dolore boni pastoris pro Ecclesia suauius: *Nam & mater*, inquit, *pro filio dolore dolens delectatur, sollicita gaudet, cura in se amara licet sit, pro liberis tamen impensa voluptatis multum habet.*

Vers. 29. *Quis infirmatur*, dolet, affligitur, *& ego non infirmor*, non doleo, non affligor? *Quis scandalizatur, & ego non vror?*

Græcè πυροῦμαι, hoc est, vt Theoph. ignesco, incendor, ardeo tum dolore, quasi meum esset malum, quòd subit proximus cùm scandali-A zatur, tum zelo, vt illum curem, & scandalum tollam.

Vnde S. Gregor. hom. 12. in Ezech. in illud cap. 4. *Sume tibi sartaginem ferream*, putat per sartaginem significari animum Ezechielis, qui conspecta Ierosolymæ euersione per compassionem quasi in sartagine frigeretur, eiusque rei à Deo admoneri, cùm iubetur inter se & vrbem sartaginem ponere: talemque fuisse Paulum cùm dixit: *Quis scandalizatur & ego non vror? Ipsum suum cor* (inquit Greg.) *quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat Paulus, in quo amore virtutum contra vitia ardebat*, & proximorum miseriis per compassionem frigebatur. 123. *Locus cap. 4. Ezech. illustratus.*

Quæ infirmitatis meæ sunt. Vers. 30.

Id est, de afflictionibus, flagellis, persecutionibus, & passionibus pro Christo susceptis B *gloriabor*, ob quæ videor infirmus, hoc est abiectus, afflictus, imbecillis, & contemptibilis. Ita Chrysost. Nota: gloriatur Paulus, non in suis miraculis, sed infirmitatibus, quia in his relucet potentia & efficacia gratiæ Dei. 2. quia his superabat pseudoapostolos. 3. quia hæc sunt signa veræ virtutis & Apostoli.

Præpositus gentis Aretæ. Vers. 32.

Græcè ἐθνάρχης Ἀρέτα, satrapa Aretæ Regis; fuit hic socer Herodis, ait Theoph. Herodes enim Antipas qui Ioannem Baptistam occidit, filiam Aretæ vxorem duxerat, teste Iosepho.

Per fenestram in sporta demissus sum. Vers. 33.

Nota: Contigit hæc Pauli fuga per sportam, 124. Damasci, Actor. 9. v. 25. anno Christi 39. tunc enim Aretas Rex Arabiæ & vicinæ Damasci C dominus, ait Iosephus, intulit bellum Herodi, quia Herodes repudiauerat Aretæ filiam, vt duceret Herodiadem. In bello hoc succubuit Herodes; ergo cæsus ab Areta, in eum incitauit Tiberium Cæsarem, qui misit Vitellium Syriæ præsidem, vt Aretam caperet vel occideret, teste Iosepho lib. decimo octauo Antiquitatum c. 7. Hac occasione vsi Iudæi, infensi Paulo, eum apud præfectum Aretæ accusasse videntur, quod per speciem & prætextum Euangelij turbas moueret, & ciues à gentilismo, & consequenter ab Areta auerteret, foreque vt ille Damascum Iudæis & Vitellio proderet. Hinc præfectus timens & credulus, Paulum quærit. Ille monitus per sportam è muro demissus dilabitur. ita D. Baron. to. 1. pag. 304. & alij. *Quando contigerit hæc Pauli fuga per sportam.*

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, vt se Corinthiis præ pseudoapostolis commendet, narrat suum raptum in tertium cælum.

Secundò, v. 7. ne inde extollatur, datum sibi ait stimulum carnis: nam virtus in infirmitate perficitur.

Tertiò, v. 11. à philautia se excusat, quòd ipsi compulerint eum, vt se laudaret, cùm ab illis potius debuisset commendari à patientia, miraculis, prædicatione gratuita, charitate, & sollicitudine.

Quartò, v. 17. refutat calumniam sibi obiectam quòd dolosè non per se, sed per Titum à Corinthiis pecunias corrogarit.

Quintò, v. 21. metuit ne ad eos veniens inueniat aliquos dissensionibus aliisque vitiis inuolutos: quos tacitè hoc ipso monet ne eos cum luctu & dolore castigare cogatur.

1. SI gloriari oportet (non expedit quidem:) veniam autem ad visiones, & reuelationes Domini.

2. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit; raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum.

3. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus nescio, Deus scit:

4. quoniam raptus est in paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.

5. Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor nisi in infirmitatibus meis.

6. Nam, & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

7. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet.

8. Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me:

9. & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.

10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cùm enim infirmor, tunc potens sum.

11. Factus sum insipiens, vos me coëgistis. Ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli: tametsi nihil sum:

12. signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.

13. Quid est enim, quod minus habuistis præ ceteris Ecclesiis, nisi quòd

quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam.

14. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.

15. Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar ipse pro animabus vestris: licet plus vos diligens, minùs diligar.

16. Sed esto: ego vos nō grauaui: sed cū essem astutus, dolo vos cepi.

17. Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circūueni vos?

18. Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumuenit? nónne eodem spiritu ambulauimus? nónne iisdem vestigiis?

19. Olim putatis quòd excusemus nos apud vos? Corā Deo in Christo loquimur: omnia autem charissimi propter ædificationem vestram.

20. Timeo enim fortè cum venero, non quales volo, inueniam vos: & ego inueniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos:

21. ne iterum cùm venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex iis, qui antè peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt.

COMMENTARIVS.

Scio hominem in Christo.

Vers. 2. HOminem Christianū, vt pateat, ait Theophyl. raptum esse Paulum Christi gratia, non ope Dæmonis, vti raptus fuit in aerem Simon magus.

Ante annos 14.

126. Hinc deducitur, raptum hunc Pauli contigisse nouem circiter annis ab eius cōuersione (quæ contigit an. Christi 36. Raptus ergo fuit Paulus anno Claudij Imp. 2. Christi 44. qui fuit nonus ab eius cōuersione; quo anno iubete Spiritu S. ordinatus est cum Barnaba Apostolus & Doctor Gentium, Act. 13. v. 2. paulò videlicet ante quàm hunc apostolatū ordiretur. Id patet, quia (vt dixi initio epistolæ) hæc scripsit Paulus an. Christi 58. qui fuit Neronis 2. à quo si retrorsum computes annos 14. vt ipsemet hic ait, incides in annum Christi 44. non ergo hic raptus contigit anno conuersionis Pauli (Act. 9. v. 12.) qui fuit Christi 36. licet id putarint aliqui cum S. Thoma.

Quando Pauli hic raptus contigerit.

Notat Theophyl. Apostoli modestiam, quòd per quatuordecim annos rem tantam siluerit. 2. Si tantus & tam altæ contemplationis fuerit Paulus ante annos 14. quantus ergo iam fuit tot annorum, laborum, meritorum incrementis adauctus? Ita Chrys. & Theoph.

Siue in corpore, nescio, siue extra corpus, nescio.

Licet Apostolus asserat se hac de re nihil
127. certò scire, probabiliter tamen D. Thom. 2. 2. q. 175. art. 5. & alij opinantur Pauli animam quasi formam mansisse vnitam corpori; alioqui enim Paulus mortuus fuisset, & mox resurrexisset; Deum autem non decet, vt cùm homines in extasin rapit, eos occidat, imò sic non fuisset hic raptus & extasis, sed occisio & mors, multaque hic interuenissent miracula, quæ frustra multiplicamus; cùm sine iis suauiùs & naturaliùs manens in corpore rapi potuerit, vti alij Sancti rapti sunt.

Pauli anima in hoc raptu non fuit separata à corpore.

Raptum.

Raptus, ait D. Thom. *est ab eo quod est secundum naturam in id, quod est supra naturam ex vi superioris naturæ eleuatio.* Vnde Angeli, & animæ beatæ non rapiuntur cùm Deum vident: quia licet supra naturam eleuentur, non tamē alienantur ab eo, quod est secundùm naturam, id est, à naturali animæ statu qui est in homine, vt per sensus corporeos, & phantasmata sua obiecta cognoscat & intelligat: in raptu ergo alienatur & abstrahitur anima à sensibus & phantasmatibus, & sic ab iis abstractus fuit Paulus; alioqui enim sciuisset se esse in corpore. Hæc autem abstractio, ait D. Thom. fieri potest vi morbi, cùm tantus est, vt homo incidat in deliquium mentisque alienationem; vel etiam virtute Dæmonum, vt fit in arreptitiis, sed non dicitur raptus, vel extasis, nisi fiat virtute diuina, qua scilicet mens abstracta à sensibus eleuatur ad supernaturalia contemplanda.

Raptus quid sit, & quibus competat.

Vsque ad tertium cælum.

Quæritur: quodnam hoc cælum? 1. Hinc Basil. hom. 1. hexameron docet non vnum, vt Chrysost. non duos, vt Theoph. sed tres vt minimum esse cælos. Addunt alij tantum esse tres; tertium enim hic est summum. Sed his litem intentabunt veteres omnes Astronomi, qui vt nimirum 8. & moderni, qui vt minimum 11. cælos statuunt. 128.

Quod fuerit hoc tertium cælum & quot sint cæli.

Secundò D. Thom. 2. 2. q. 175. art. 3. ad 4. *Alio*

modo, inquit, *per tertium cælum potest intelligi aliqua visio supermundana, quæ potest dici 3. cælum triplici ratione. Vno modo, secūdùm ordinem potentiarum cognoscitiuarum; vt primum cælum dicatur visio supermundana corporalis, quæ fit per sensum, sicut visa est manus scribentis in pariete, Danielis 5. Secundum autem cælum sit visio imaginaria, puta quam vidit Isaias, & Ioan. in Apoc. Tertium verò cælum dicatur visio intellectualis, vt Augustinus exponit 12. super Genes. ad literam.*

2. modo potest dici 3. cælum secundùm ordinem cognoscibilium, vt primum cælum dicatur cognitio cælestium corporum: secundum, cognitio cælestium spirituum: 3. ipsius Dei cognitio.

3. modo dici potest 3. cælum contemplatio Dei secundum gradus cognitionis, quâ Deus videtur, quorum 1. pertinet ad Angelos infimæ hierarchiæ: 2. ad Angelos mediæ, 3. ad Angelos supremæ. Hactenus D. Thom. vt raptus fuerit Paulus ad 3. *cælum*, hoc est, ad 3. & summam Angelorum hierarchiam, ibique cum Seraphinis existens clarissimè viderit Dei essentiam, indeque ardorem illum, & charitatis ignem conceperit, quo deinde orbem vniuersum accendit.

Per tertium cælum intelligitur empyreum.

Sed Resp. dici 3. *cælum*, id est, summum, scilicet empyreum, quod est beatorū sedes. Vnde v. 4. vocatur paradisus. Dicitur 3. Hebraismo; ternarius enim numerus significat omnia, & complementum rei, siue summum; tria enim sunt omnia, de quibus scilicet 1. dicitur quòd sint omnia: nam non de vno aut duobus, sed de tribus primò dicimus quòd sint omnia. Hinc Poëta: *ô terque, quaterque beati*, id est, summè beati. Amos 1. v. 3. *super tribus*, id est, omnibus *sceleribus Damasci*. Et hic v. 8. *Ter Dominum rogaui, ter*, id est, sæpissimè, ad vltimum vsque, donec respōdit mihi: *sufficit tibi gratia mea*.

Error Caietani de cælo empyreo.

Secundò, & simpliciùs, vt docet D. Thom. loco citato: 1. *cælum est sidereum*, 2. *crystallinum*, 3. *empyreum*, vel potiùs *cælum* 1. *est aëreum*, 2. *sidereum*, 3. *empyreum*. Ita Theoph. Iulianus Pomerius apud Theoph. Damascenus l. 2. de fide, c. 6. & iā alij passim; aër enim in Scriptura ex vulgi phrasi dicitur cælum, vnde vocantur *volucres cæli*, hoc est, aëris: aër ergo cælum primum est, nimirum aëreum, orbes omnes cælestes sunt cælum 2. videlicet æthereum, 3. verò est empyreum. Vnde malè Caiet. reiecto cælo empyreo, 3. & summum cælum, in quo beati habitant, vult esse crystallinum in quo sunt aquæ, quæ Genes. 1. & alibi dicuntur esse supra cælos.

129. *An raptus hic fuerit verus, vel tātùm imaginarius.*

Quæres 2. verène & realiter raptus fuerit Paulus in cælum empyreum, vt in eo localiter existeret, an verò tantùm imaginariè, vel intellectualiter; vt scilicet per imaginationem videretur sibi esse in cælo, videretque ea, quæ ibi geruntur, licet corpore & anima maneret in terris? Putant aliqui probabiliter; non verè, sed imaginarie raptum fuisse: quia vocat hunc raptum visiones, & reuelationes Domini v. 1: & 7. potest enim facere Deus, vt ego hic existens in Belgio videam ea, quæ fiunt in India, imò & ea, quæ fiunt in cælo, videam inquam, vel per intellectum, vel per imaginationem, vel etiam oculis corporis, eleuando scilicet eos, & cum illis concurrendo supra natu-A ram, itaq; roborando, & extendendo vim visiuam, vt se porrigat in cælū vsque; si enim illa cōspiciliis, & pharmacis vltra naturales vires aliquo vsque protendi potest, & si naturaliter hinc stellas in firmamento videmus; cur non vlteriùs, & vlteriùs vires has augere & extendere possit Deus? Ita concurrit cum S. Anselmo, vt visu corporeo cerneret per murum ea quæ post murum gerebantur, illorum species eius oculis indendo. Sic S. Diethelmus apud venerabilem Bedam, & alij per imaginationem viderunt pœnas purgatorij, cur non & Paulus empyreum, eaque quæ in eo gerebantur ita viderit.

Aliquorum sanctorū visus mirabiliter cōfortatus.

Alij, & fortè probabiliùs, censent verè & realiter raptum fuisse in cælum empyreum. 1. quia Græcè non est ἐξέςη, id est, raptus est in B exstasin, sed ἡρπάγη, quod merè, & simpliciter raptum abreptumque fuisse significat. Ergo nō exstasin tantū, sed raptū realem est passus.

Secūdò, quia Paulus dubitat an anima rapta sit cum corpore, an sine corpore; ergo eam reuera & realiter raptam præsupponit: nam in visione imaginaria tantum, nullum est dubium; sed certum, non corpus, sed animam solam per imaginationem rapi.

Tertiò, quia ibi reuera audiuit arcana verba, vt scilicet orbis iam doctor futurus, è cælo prodire videretur, ibique visa & audita quæ volebat Deus illum hominibus communicare, enarraret, cælestemque sapientiam quasi è cælo hominibus afferret, de quo plura v. 4.

Iam si realis fuit raptus animæ, & anima 130.
C mansit corpori cōiuncta (vt dixi huius versus initio ad illud: *siue in corpore*) videtur & Pauli corpus cum anima raptum esse in paradisum: hoc enim Deo æquè est facile, atque solā animam rapere; & congruum dignumq. Paulo, qui non Iudæorum tantum, vt Moses, sed & Gentium omniū cælestis futurus erat doctor & Apostolus, vt totus è cælo & Dei alloquio quasi alter Moses prodiret.

Paulus verè cum corpore & anima raptus fuit.

Siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio. *Vers. 3.*

An Paulus verè nesciret modum sui raptus.

S. Athanas. serm. 4. contra Arrianos putat Paulum sciuisse modum quo raptus fuit: dicere tamen, nescio; quia illum aliis reuelare non poterat. Quomodo Christus Marci 13. v. 32. ait se nescire diē Iudicij. Licet enim illūin se sciat; tamen quoad nos eum nescit. Nobis enim illū indicare nō potest. Verùm alij meliùs simpliD citer accipiunt *τὸ Nescio*, quasi Paulus vero & propriè nescierit an in corpore, an extra corpus raptus sit, illudq. exigit simplex narratio ipsius.

In paradisum. *Vers. 4.*

Semel tantùm raptus est Paulus.

Amb. Oecum. Haymo, Ans. & Theoph. putant Paulum bis raptum fuisse. 1. in 3. cælum: 2. altiùs in paradisum: sed sic 3. cælum foret cælum lunæ, solis, aut stellarum: ibi autē quid egisset Paulus? vnde alij passim dicunt eundem esse raptum, idemque esse tertium cælum & paradisum.

Dices: quare ergo post raptū in 3. cælū, ait Paulus se raptum in paradisum quasi altiùs? Resp. 131.
quia in cælo empyreo vastissimo separatus est paradisus, id est, locus Beatorū, quasi pars cæli nobilior & eminētior, vtq; innuat se nō tātum intel-

Paradisus est locus beatorū separatus in cælo.

intellectu raptum altissima vidisse mysteria, sed & voluntate ineffabilem inde voluptatẽ hausisse; hanc enim significat Græce, & Latinè paradisus, locum scilicet voluptatis.

Nota: Paradisus non est vox Græca, vt vult Suidas ἀπὸ τῦ δεύειν, id est, ab irrigando, quasi dicas hortus irriguus, nec, vt alij, παρὰ τὴν δεῖσαν ποιεῖσθαι, id est, ab herbarum collectione. q. d. Hortus herbidus: sed est vox Persica, vt vult Pollux, vel potiùs Hebræa significans hortum amœnis arboribus & fructibus consitum, vt patet Ecclesiastæ 2. v. 5. Nehemiæ 2. v. 8. in Hebræo. Cantic. 4. v. 11. *Emissiones tuæ paradisus pomorum punicorum*; פרדם *pardes* ergo Hebraicè (vnde Græcum, & Latinum Paradisus) deducitur à radice פרה *para*, id est, protulit, fructificauit, & הדם *hadas*, id est, myrtus: quia myrtus odore, saporeque recreat, & in hortis excellit; *pardes* ergo est hortus myrtorũ. Inde ad quosuis hortos, siluas, & saltus voluptuarios, & tãdem ad quęuis loca amœnissima hoc nomen translatum est. Vnde hic 3. cælum vocatur Paradisus.

Paradisus vox Persica, vel Hebræa.

132. Quæres an Paulus hic diuinã viderit essentiam S. August. epist. 112. c. 13. tom. 2. Clemens 5. stromaton, Ansel. D. Thom. 2. 2. q. 175. art. 5. affirmant, estque probabile, ideo enim raptus est in paradisum, id est, locum Beatorum vidẽtium Deum. 2. ideo audiuit arcana quæ homini loqui non licet, & vt Græcè est, ἄῤῥητα, hoc est ineffabilia; reliqua enim præter diuinam essentiam effari licet.

Dices: tunc dicere debuisset se vidisse res, non audisse verba. Resp. Hebraismo audire verba significat videre res, ait Theodoretus; ergo sicut in Prophetis visio, vel videre, & audire idem sunt, ita & in beatis mentibus:

Paulus in raptu nõ vidit diuinam essentiam

Sed contrariũ videtur probabilius; propriè enim audire etiam animæ separatæ, non significat clare rem intueri, sed Dei, Angeli, aut hominis locutionẽ excipere; alioqui enim clarè dixisset: vidi ineffabilia, vidi Deum. 2. quia 1. ad Timoth. c. 6. de Deo dicit: *quem nemo vnquam vidit*. 3. quia si Deum vidit, vidit & statum suum, an in corpore esset, necne; quod tamen hic negat. 4. quia parce suas hic visiones recenset, maioraque se subticere ex humilitate docet v. 6. Ita S. Greg. 18. moral. c. 5. Hieron. Cyril. Chrys. passim alij Patres & Scholastici. Vide Ludouicũ Molinã 1. p. q. 12. art. 11. disp. 2.

Denique quia de Mose clariùs innuit Scriptura, quòd Dei essentiam viderit, & tamẽ satis clarè demonstraui Exodi 33. Mosen non petiisse Dei essentiã videre, neque si petierit, impetrasse; disertè enim v. 20. negatiuè respõdet ei Dominus: *Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo, & viuet.* Ac tantùm v. vltimo concedit ei, vt posteriora, id est, tergũ corporis ab Angelo, qui Deum repræsentabat assumpti, videat; petebat enim Moyses, vt Deus, vel potiùs Angelus vice Dei nube se tegens, & per nubem cum ipso colloquens, eam explicaret, vt clarè eum videre, & facie ad faciem cum eo colloqui posset. Respõdet ei Angelus, hominis oculos non ferre, nec posse videre faciem suam, sed dorsum tantum; facies enim illa ab Angelo assumpta radiantissima erat, & tam admirando lumine, ac maiestate augusta, vt Deum Deiq; gloriam quadamtenus referret; vincebat ergo solis splendorem, quẽ cum oculis directis & irretortis homo intueri non possit, quin potiùs ab eo perstringatur, & quasi excæcetur; sequitur multò minùs faciẽ hanc Angeli longe splendidiorem à Moyse videri potuisse, quin ab ea statim excæcaretur. In dorso verò corporis illius à se assumpti ita lumen Angelus attemperauerat, vt Mosis aspectus ferret. Vnde permisit posteriora sua, hoc est, dorsum suum ab eo videri, quo mirificè recreatus est Moses, tantoq; lumine perfusus & aspersus, vt facies eius pariter radiaret, lucisq; radiis quasi cornibus quibusdam cornuta videretur, vt ibi dixi. Hæc itaque Moysis visio fuit corporalis; corporeis enim oculis vidit corpus hoc Angeli à tergo; longe ergo abfuit Moses à visione diuinitatis, essentiæq. diuinæ. Si Moyses abfuit; ergo & Paulus, qui multo obscuriùs & humiliùs de sua visione loquitur.

Nec Moyses vidit Deum.

Audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui.

Quæras quæ arcana viderit, vel audierit Paulus in paradiso. Resp. Narrantur hæc in libro, qui inscribitur Apocalypsis, id est, reuelatio Pauli: sed hic liber falsò ascribitur S. Paulo, plenusque fabulis est. Ita August. tract. 98. in Ioannem, Beda, Theoph. & Epiphanius librum hunc tribuit Caianis in eorum hæresi.

133. *Caiani hæretici librum ediderunt de apocalypsi S. Pauli.*

Dico ergo: nihil hic certò dici posse, cùm ea Paulus siluerit; opinari tamen licet Paulum vidisse & audisse mira de Angelorum natura, dotibus, gratia, gloria, ordinibus, ait S. Greg. homil. 4. in Ezechielem. Vnde S. Dionysius de cælesti hierarchia ex S. Pauli doctrina ita ordines Angelorum describit, quasi oculis omnia spectarit. Rursum audisse mira de diuinis quibusdam attributis nobis hic incognitis; vidisse insuper gloriam Christi; à Christo enim doctus est Euangelium ad Galat. 1. v. 12. raptus enim fuit, vt ei auctoritas adderetur, ne minor esset aliis Apostolis, qui Christum in carne viderant, ab eoque edocti erãt, ait Chrysost. Addit Theod. vidisse paradisi pulchritudinẽ, sanctorum choreas & gaudia, numerosam ac modulatam hymnorum cælestium vocem audiisse. Vnde postea admirabundus exclamauit: *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus iis, qui diligunt illum.*

Quænam Paulus viderit in raptu & audiuerit.

Secundò & potiùs videtur audiisse arcana de secreto, ratione, modo, ordine diuinæ reprobationis, & prædestinationis, ac vocationis hominum maximè Gentium, & prouinciarum per se conuertendarum; hoc enim secretum passim miratur Paulus, ad Rom. 11. vers. 33. & alibi, hocque maximè ad ipsum attinebat, eoque proximè mittendus erat. Ita Baronius.

Rursus audiuit, vt videtur, arcana quædam Christi redemptionis, ac Euangelij mysteria; hoc enim per reuelationem, in hoc scilicet raptu accepisse se dicit à Christo, ad Galat. 1. versu 12. Denique audiuit, vt apparet, arcana de œconomia, regimine, ac successu Ecclesiæ præsentis, ac futuræ; hoc enim ad ipsius & statum & officium pertine-

batiam enim designatus erat Ecclesię doctor, & rector, sicque ineffabilia vocat, tum, quæ fari prohibitum est, tum, quæ fando adæquare, & plenè explicare, non possumus.

Vers. 5. *Pro huiusmodi.*

ὑπὲρ τοῦ τοιούτου, pro tali, scilicet homine à Deo rapto, *gloriabor: pro me autem nihil.* Loquitur de se rapto quasi alio à se, suaq. naturali conditione, ad φιλαυτίαν vitandam. ait Oecumen.

Nisi in infirmitatibus.

134. *Infirmitas phrasi Hebraica pro dolore ponitur.* Calamitatibus, passionibus. Nota: per Hebræam metonymiā passim hic infirmitas ponitur pro dolore: sic Hebræi infirmari ponunt pro dolere, quia eius caussa est, vel effectus, vel vtrumque, de quo rursum v. 9. Sic Micheæ 4. v. 10. dicitur: *Dole & satage filia Sion quasi parturiens.* Vbi pro *dole* in Hebræo est חולי *chuli*, id est, infirmare. Sic Osee 4. v. 3. *Propter hoc lugebit terra & infirmabitur,* (id est, dolebit) *omnis qui habitat in ea.* Sic Isaiæ 53. v. 3. Christus vocatur *vir dolorum sciens infirmitatem.* Quæ duo in re idem sunt, adeoq; more Hebræo posterius explicat prius. Vir enim dolorum est qui scit, id est, experitur infirmitates, id est, dolores. Sic Psal. 15. v. 4. *Multiplicatæ sunt infirmitates* (id est, dolores) *eorum, postea accelerauerunt.*

Vers. 6. *Parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me.*

Ne videlicet quis me Angelum, vel Deum aliquem putet, vt Lycaonij, qui de me & Barnaba dixere; Dij hominibus similes effecti ad nos descenderunt, Act. 14. v. 10. Nota: potuisset de se mirabilia magis referre, sed ea modestiæ humilitatisq. studio tegit & opacat: omnes enim Sancti, ait Ansel. non modò gloriam supra modum omnino non appetunt, sed & hoc ipsum refugiunt, quod esse meruerunt.

Vers. 7. *Et ne magnitudo reuelationum extollat me.*

135. *Variæ reuelationes & visiones Paulinæ.* Hinc patet Paulum quasi cæleste orbis doctorem multas & magnas habuisse reuelationes, iisq; quasi assuetum & enutritū fuisse. Illarum nonnullas describit Lucas, 1. qua conuersus est Paulus Act. 9. v. 3. 2. qua vocatus est in Macedoniam, Act. 16. v. 9. 3. Act. 18. v. 9. qua Corinthi contra Iudæos iussus est constanter euangelizare. 4. Act. 22. v. 17. qua ad Gentes missus est. 5. Actor. 27. v. 23. qua didicit se cum suis naufragium euasurum. Vnde S. Aug. illud Psalm. 67. *Ibi* (scilicet inter Apostolos,) *Beniamin in mentis excessu,* de Paulo intelligit qui fuit ex tribu Beniamin.

Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, vt me colaphizet.

Datus est, non à Diabolo, sed à Deo; nō quòd Deus tentationis sit auctor, sed quia Diabolo tentare Paulum parato, id permisit, idque tantùm in specie, & materia libidinis, ad eum humiliandum. Ita August. de nat. & grat. 27. *Hic monitor,* ait Hieron. ep. 25. ad Paulam de obitu Blesillæ, *Paulo datus est ad premendam superbiā, vti in curru triumphali, triumphanti datur monitor suggerens: Hominem te esse memento.* Vti & Pontifici cùm inauguratur, stupa accensa & mox extincta accinitur: *Pater sancte sic transit gloria mundi.* Vnde optimum remedium ad euadendas tentationes carnis, est humilitas; si in ea tantò te magis fundes, & profunde demittas, quantò

A te magis Deus donis suis & gratiis attollit; si enim tu ipse id facias ac præuenias, Deo non erit opus hunc stimulum, vt te in humilitate cōseruet, adhibere. Vide dicta ad Rom. 1. v. 24.

Stimulus carnis.

Tertul. l. de fuga in persecut c. 2. legit *sudes.* 136. *Quid fuerit ille stimulus carnis, & Angelus Satanæ quatuor sententiæ.*
Quæritur quis hic, si enim est stimulus, quomodo colaphizat vt colaphus? quomodo est Angelus Sathanæ? Resp. Aug. de nat. & grat. c. 16. se nescire, quis sit. Duo hic certa sunt. 1. fuisse Dæmonis vexationem: *Datus,* inquit, *mihi est Angelus Satanæ qui me colaphizet,* vt me vexet. Vnde orat vt discedat, vel, vt Græcè, ἀποστῇ, id est, desistat. 2. fuisse aliquid instar aculei carni eius infixum, quod eum assiduè pungeret & cruciaret.

Verùm in particulari quid fuerit, certum
B non est. 1. Anselm. Beda, Sedul. & Hieron. in cap. 4. ad Galat. v. 13. (vbi infirmitatem carnis in se agnoscit Apostolus) putant fuisse corporis ægritudines, siue capitis perpetuum dolorem, vt vult Hieronym. siue viscerum iliacos dolores, vt alij apud S. Thomam: siue renum infirmitatem, & podagram, vt vult Nicetas in orationem 30. Nazianz. quam habuit in mortem S. Basilij: siue, vt alij, stomachi ægritudinem: siue aliquem alium morbum. Vnde & S. Basil. in reg. fusiùs disp. cap. vlt. & August. in Psal. 130. stimulum hunc putant fuisse morbum Paulo æquè ac S. Iob à Dæmone immissum: sed nusquam alibi de morbis suis queritur Apostolus, & morbi magno illi fuissent impedimento, in sua prædicatione, Euangeliique propagatione.

C Secūdò Chrysost. Theoph. Theod. Oecum. Ambros. Erasm. stimulum hunc putant fuisse persecutiones, & aduersarios Pauli, de quibus sequitur v. 10. sed hi externi erant stimuli, non carnis, & interni; & de his gloriari solet, non queri.

Tertiò alij probabiliùs censent, Satanam sæpè pugnis ac verberibus Paulum (vti & aliquando S. Antonium & alios) impetiuisse: ita vt dolor remaneret in corpore quasi stimulus, ex colaphis & plagis à Dæmone acceptis: hoc enim plane & propriè verba significant: sed tunc apertiùs & ordinatiùs dixisset, Datus est mihi Angelus Satanæ, qui me colaphizet & stimulet, nec de hoc ita quereretur generosus Pauli animus, qui omni hominum Dæmonumque verberatione excellior, de ea solet
D gloriari.

Quartò ergo communiter alij censent stimulum carnis fuisse concupiscentiæ motus, libidinisq. tentationes; hæc enim cōcupiscentia stimuli teliue instar carni nostræ ita infixa est, vt euelli in hac vita non possit. Vnde Græcè dicitur σκόλοψ, id est, palus, stipes præacutus, stimulus, spiculum, aculeus τῇ σαρκί, hoc est, carni, videlicet impressus & infixus, & vt Syrus, stimulus in carne mea. Noster vertit: *Stimulus carnis,* hoc est, carni inhærens, in carne, & à carne excitatus.

Dices: Quomodo ergo vocat eū Angelū Satanæ, id est, Luciferi ministrū, vel vt Caiet. ex Græco vertit, Angelum Satanā; satan enim est indeclinabile, & omnis casus apud Hebræos.

Respon-

137. *Quare stimulũ carnis vocet Paulus Angelum Satanæ, sex rationes.*

Respondeo Angelum satanæ, vel etiam Satanam vocat ipsum dæmonem, hunc stimulũ & concupiscentiam suscitantem, & accẽdentem, vel potiùs ipsum stimulum & concupiscentiam à Dæmone Satana, id est suo, suæque pudicitiæ aduersario suscitatam & accensam, vt sit metonymia, qua causa pro effectu, & auctor pro opere suo ponitur; Dæmon enim humores cõmouendo, sanguinẽ accẽdendo, spiritus generationi subseruientes excitando, & inflammando, Pauli phantasiæ turpes imagines obiiciendo, concupiscentiam quasi sopitam, totque laboribus, inediis, ærumnis penè mortificatam suscitabat, & ad turpes libidinis motus commouebat & acuebat.

Probatur 2. quia hanc concupiscentiã fuisse in Paulo, patet ad Rom. 7. v. 23. vbi propter eã æquè, & magis quàm hic, luget & gemit. Hinc etiam castigat corpus suum 1. ad Cor. 9.

Tertiò, quia si quid aliud fuisset, clare ex picuisset. Iam autẽ rem ita verecundã & pudendam tegit, vocatque metaphoricè stimulum.

Quartò, quia hic stimulus datus est ei ad eũ humiliandum; nihil autem castos ac virtutis amantes ita humiliat, atque hæc carnis tentatio, nihilque eos ita continet, vt cum metu & tremore suam salutem operentur, atque dũ carnis suæ fragilitati lapsum in tam periculosa, & procliui ad consensum tentatione semper timent: in morbis enim, verberibus, persecutionibus, & aliis ærumnis gloriantur potius & exultant, præsertim si pro Christo, Christiq; fide & gloria illa patiãtur, vti patiebatur Paulus.

Quinto, quia hæ tentationes carnis propriè sanctos non lædunt, sed colaphizant, id est, ruborem ac mœrorem incutiunt, sicut qui à socio colaphum accepit, non tam dolore, quàm pudore suffunditur.

Sextò, quia contrà has tam instãter & toties rogat obsecratq; vt iis liberetur: in aliis, nõ liberationem, sed fortitudinem & constantiam petiisset; hæ enim solæ non tam fortiter patiẽdo, quàm fugiendo vincuntur. Rogat igitur ab iis liberari, auditque: *sufficit tibi gratia mea*, quæ in hac materia vnice est necessaria, & tentatis assiduè imploranda, vt hosti domestico, & in visceribus suis latenti, semperq; bellum mouenti resistant, eumque superent.

Denique ita sentiunt S. Aug. concione 2. in in Psalm. 58. Hieron. ad Eustochium de custodia virginitatis, Saluianus serm. de Circuncis. D qui ascribitur (sed falsò) S. Cypriano, Haymo, Theoph. Ans. Beda, S. Thom. Lyran. & alij, videturq; communis fidelium sensus, qui hinc libidinis tentationem stimulum carnis vocãt; vox autem populi est vox Dei. Quod verò addit Hugo Card. hanc carnis tentationem in Paulo ortam fuisse ex familiaritate pulchræ virginis S. Theclæ, quam à se baptizatam circumducebat, falsum est & commentitiũ. Nullam enim mulierem circumduxit Paulus, vt ipse docet 1. Cor. 9. v. 5. Et licet circumducere eam cœpisset, debuisset tamen sub pœna peccati eam dimittere, cùm tantæ tentationis & vexationis illi fuit occasio & fomes. Rursum quid opus erat Paulo Deum tam instanter orare, vt hic stimulus discederet à se, cũ ipse eum

138. *Hic stimulus non ortus est Paulo ex familiaritate S. Theclæ.*

A dimittere facillimè potuisset? Adde, hæc fabella sumpta est ex libro, qui inscribitur Pauli & Theclæ periodi, quem S. Hieron. Tertull. & Gelasius quasi apocryphum reiiciunt.

Obiiciunt Erasmus, & Faber 1. stimulum libidinis indecorum & indignum fuisse tãto Apostolo, eoq; iam sene. Resp. In statu lapso nõ esse indignum, imò vtilẽ. Vide Greg. 19. Moral. 5. & 6. & ex eo Ans. quã vtili & prudẽti cõsilio electi inter raptus & eleuationes hinc inde inter infirmitates, & depressiones iam in altũ elati, iam quasi in abyssum demersi quasi ancipites librentur, ne vel in superbiam, vel in desperationẽ corruant, sed media inter vtrũque via recta in cælum gradiantur. Vnde hanc concupiscẽtiam fuisse in Paulo patet ad Rom. B 7. v. 23. fuisse & esse in sanctis iam senibus experientia constat. Sic enim Nazian. sæpè de carnis suæ malo hoc cõqueritur, vt epist. 96. & in carmine de carne sua, & de calamitate animæ suæ. Adde Paulum non fuisse senem; iuuenis enim cõuersus est, forte 25. annorũ, aut 27. Act. 7. v. 58. Hæc autẽ scribit anno 22. à cõuersione sua, fuit ergo tum circiter quinquaginta annorum. 139.

139. *Hũc stimulũ carnis non indignũ fuisse Paulo ostenditur contra Erasmum & Fabrum.*

Obiiciunt 2. Apostolus statim subdit: *libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis:* de libidine autẽ & cõcupiscentia nõ licet gloriari; ergo nõ hanc, sed alias infirmitates & stimulos intelligit. Resp. Apostolus nõ tantũ ad stimulũ carnis immediate præcedentẽ, sed etiã, & quidem magis respicit ad omnes passiones pro fide ob- C itas, quas numerauit c. præced. in iisq; gloriatus est, & assiduè gloriatur; amplè enim sumit nomẽ infirmitatis, & in eo ludit, vt dicã v. 10. Adde, de hac carnis tentatione gloriari licet, nõ in se, quatenus incitat ad malũ, sed vt afflictio est à Dæmone immissa. 2. quatenus in ea perficitur virtus Christi: vti Iulius Cæsar gloriabatur, & optabat hostes validissimos, vt in eos suã virtutem & fortitudinẽ bellicã ostenderet. Sic Sancti plures Deũ orarunt, & petierunt habere tentationes; in iisq; gloriati sunt. Hinc dicitur Iacobi 1. v. 2. *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis,* & v. 12. *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam, cũ probatus fuerit, accipiet coronam vitæ,* &c. 140.

Sanctis quomodo & cur gloriati in tentationibus.

Propter quod ter.

(Id est, sæpe & frequenter. Ternarius enim symbolũ est multitudinis & vniuersitatis.) *Dominũ rogaui; & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea*) vt in te licet debilis, in me tamẽ sis fortis ad hanc tentationẽ superandã. Hinc patet Paulum nõ fuisse in sua prece exauditũ, nec hoc stimulo liberatũ. Causam dat S. Aug. in Psal. 130. Sicut, inquit, æger cùm ei applicatur pharmacũ molestum & ardẽs, rogat medicum vt illud auferat: medicus autem ægrum consolatur & hortatur ad patientiã, quia nouit quã vtile sit quod apposuit: pari modo egit hic Deus cum Paulo. 141.

Paulus non fuit exauditus.

Nam virtus in infirmitate perficitur.

Sententia generalis est, & quasi axioma morale de quauis infirmitate, proprie tamen & proxime ad stimulum carnis, qui præcessit, id est, cõcupiscentiæ infirmitatẽ respicit. Pro *Virtus,* Græcè est δύναμίς μου, potentia, fortitudo mea, (quã scilicet ego Deus tibi ô Paule, aliisq.

sanctis

sanctis cōmunico & indo. Sunt enim hæc verba Dei precibus Pauli respondētis) hæc in infirmitate perficitur: quia quo maior est infirmitas, id est, carnis tētatio, eo maior à Christo fortitudo contra eam suggeritur. Vnde sequitur: *vt inhabitet in me virtus Christi, &c, cùm infirmor, tunc potens sum*. Hoc propriè vult Apostolus.

Virtus & fortitudo est Dei donantis, hominis accipientis.

Vbi Nota 1. virtus hæc & fortitudo est Pauli quasi accipientis, sed est Dei tanquam eam efficientis, & donantis *Virtus ergo in infirmitate perficitur*, id est, virtus, & potentia diuina maximè illustratur 1. cùm in infirmis tantam fortitudinē, patientiam, aliaque mira operatur. 2. cùm is per quem operatur, infirmitatis suæ cōscius nihil inde sibi vendicat, sed vniuersam laudē vni tribuit Deo.

142. *Potentia mūdi & Dei quomodo differat.*

Vbi aduerte: diuersam esse virtutem & potentiam mundi, & Dei; illa vi viribusque, hęc contrà tolerando innotescit. B 3 *Virtus in infirmitate perficitur*, quia infirmitas est obiectum patientiæ, fortitudinis & temperantiæ, vt nimirū infirmi magis sint sobrij si ægrotēt. 4. quia infirmi sibi diligentissimè cauēt, ac cōtrariis cautè resistūt, sicq. fiunt exercitatiores, & fortiores, ait S. Thom.

Virtus crescit aduersis.

Nimirum crescit aduersis agitata virtus, adeoque in tentatione constans castitas, & queuis virtus robustior fit, vt patet in Patriarcha Ioseph, Susanna, Paulo, & aliis. 5. Spiritualiter S. August. libro de gratia Christi c. 12. & Ans. *Fortitudo*, inquiunt, *nostra est infirmitatis in veritate cognitio, & in humilitate cōfessio*. Et Hieron. ad Ctesiphontem: *Hæc vna præsentis vitæ perfectio est, vt te imperfectum agnoscas*, vt scilicet tibi diffidens, & de tuis viribus desperās, te totū per spem firmam in Dei potentiā conijcias; C Deus enim humiles, & in se sperātes roborat, & quasi omnipotentes facit, ait S. Bern. serm. 85. in Cantica, vt nullis tentationibus, laboribus, periculis frangantur.

143. *Infirmorum exemplo virtus accenditur.*

Exemplum de se narrat S. Aug. lib. 8. cōfes. c. 11. *Cùm diceret*, inquit, *mihi consuetudo violēta: Putasne sine istis* (cōcubinis quibus iam assueuisti) *poteris?* (viuere) *aperiebatur ab ea parte, qua intenderam faciem, & quò transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, honestè blandiens, vt venirem, neque dubitarem, & extendens ad me suscipiendum, & amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri, & puellæ, ibi iuuentus multa, & omnis ætas, & graues viduæ, & virgines anus. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti & istæ? An verò isti & istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, & non stas? D Proijce te in eum, noli metuere, non se subtrahet vt cadas. Proijce te securus, excipiet te, & sanabit te*. Hæc ille.

Virtus denique *in infirmitate perficitur*: quia, vt ait S. Bern. epist. 254. in robusto ac vegeto corpore animus mollior atque tepidior iacet, ac rursum in corpore debili & infirmo fortior viget promptiorq; spiritus. Scilicet quemadmodū ingenio pollet, cui vim natura negauit, sic cui corporeas vires negat, illi dat Deus animi robur & vigorem; & mens in corpore infirmo afflicta ad cælum & resurrectionem anhelat.

Infirmitatū & tribulationum vtilitas.

Aspernatur quidquid fluxum est, turbulētum, interituique obnoxium, nec præsenti sed futuro æuo viuit, mortisq. meditationem, vt aiebat Plato, hanc vitam existimat. Denique totam se A Deo & cælestibus addicit. *Anima morbo affecta Deo propinqua est*, ait Nazianzenus orat. ad ciues Nazianzenos. Vide de infirmitatum & tribulationum vtilitate Chrys. in morali homil. 26. & S. Thom.

Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.

Nota: ex humilitate gloriatur nō in fortitudine sua, sed in infirmitate, vt sic prouocet in se virtutem ac fortitudinem Christi, tacitè quasi in eam se coniiciens, eamq; inuocās. Hinc per infirmitatem significat omnem passionē, tribulationem, tentationem, humiliationem, vt explicat v. sequenti. *Infirmitas* enim generatim sumitur pro quouis dolore & afflictione, quæ vel corpus vel animū premit, deiicit, ægrū & infirmū reddit.

144. *Quinque complectitur infirmitas de qua hic agit Paulus.*

Vnde 1. infirmitas hæc cōplecti B potest morbos, quos fuisse stimulū carnis in Paulo docet S. Basil. Aug. Ans. 2. labores de quibus c. præced. v. 27. 3. tentationes carnis, de quibus v. 7. & alias quasuis. 4. ieiunia, vigilias, aliasque carnis castigationes, quibus eā macerabat infirmabatq; vt spiritui subderet, c. præced. v. 27. 5. cōtumelias, persecutiones, pericula, verbera, omnesq. ærumnas, quas pro fide & Euāgelio tolerabat, de quibus fusè gloriatur c. præced. & has præcipuè hic intelligit vt explicat v. sequenti. Solentur se infirmi in infirmitatibus suis, quòd in iis quasi in domo propria, & tabernaculo suo inhabitet virtus, Græcè δύναμις, id est, fortitudo Christi; Græcum enim ἐπισκηνώσῃ significat inhabitare quasi in tabernaculo suo: ibi enim maximè se ostendit Dei potentia, vbi maxima est infirmitas & inopia, ibiq; succur- C rit maximè, vbi maxima est necessitas. *Tibi*, ait propheta, *derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.*

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus. *Vers. 10.*

Non quòd eæ per se expetendæ sint, & oblectent, aut etiā menti placeant, si tētationes sint; sed placeo mihi in eis, quatenus per illas perficitur & inhabitat in me virtus Christi, vt præcessit. Verùm, vt dixi aliàs, potiùs infirmitates hic intelligit, quas explicat, dum subdit: *in contumelijs, in necessitatibus* (famis, sitis, nuditatis, frigoris, ac similium) *in angustijs pro Christo*. Pro *placeo*, Græcè est εὐδοκῶ, delector. q. d. Non tantùm eas fortiter fero, sed & iis pascor & oblector. Ita Theoph.

Cùm enim infirmor, cùm affligor, eaq. quæ iam dixi patior, *tunc potens sum*.

D Tunc roboror, potens, fortis & validus fio gratiæ, patientiæ, magnanimitatis, humilitatis, spei, ipsiusq; Dei viribus, qui tunc adest, viresque suas exerit, ac mihi suggerit. Ita Chrysost. Aliter Oecum. *tunc potens sum*, hoc est, etiā tum, licet infirmus, potenter edo miracula.

Factus sum insipiens. *Vers. 11.*

Laudando me videor fuisse insipiens, sed vos qui minorē, quàm par erat de me opinionem habuistis, & magis pseudoapostolis hostibus meis, quàm mihi credidistis, coegistis me ad hanc laudem, vt scilicet per illam, opinionem & auctoritatem meam apud vos reciperem.

Nihil enim minus fui.

Οὐδὲν ὑστέρησα, nihilo inferior fui, in apostolatu scilicet, apostolicis laboribus, gratiis, passio-

ſionibus: *ab iis, qui ſunt ſupra modũ.* id eſt, ab iis, qui eximij ſunt, & excellentiſſimi Apoſtoli: non ergo negat præeminentiam iuriſdictionis Petri, nec cũ eo de primatu cõtendit, vt dixi cap. 11. verſ. 5.

Tametſi nihil ſum.

Ex me; quòd enim ſim Apoſtolus, nõ meum eſt, ſed gratiæ Chriſti. Ita Anſelm.

Verſ. 12. *Signa Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis & prodigiis & virtutibus.*

Nota hic genuinum apoſtolatus ſignũ eſſe 1. patientiam in ſui contemptu, paupertate, perſecutionibus, plagis, periculis. Ita Anſ. 2. eſſe miracula. Hæc enim vocat ſigna veræ fidei,

145. *Duplicia ſigna apoſtolatus D. Pauli.*

cæleſtis & diuinæ doctrinæ, ſiue ſigna Dei ſupra naturã omnipotenter operantis, ac conſequẽter teſtantis Pauli doctrinã à ſe hiſce ſignis cõfirmari, eſſeq. veram, & à Deo profectã; eadem vocat *prodigia*, id eſt, portenta ſtupenda, & portentoſa facta. Denique eadem nuncupat *virtutes*, Græcè *δυνάμεις*, potẽtias, fortitudines; id eſt, potentia geſta, omnipotentiæ opera, quæ Deus ſolus potenter operatus eſt per me.

Nota 2. Apoſtoli nouam mundo afferentes doctrinã Euangelij, debuerunt miraculis quaſi ſignis ſuum apoſtolatum, ſuamq; doctrinam probare: alioqui fidem hominũ temerè exegiſſent, & temerè eis credidiſſent fideles, nec ab impoſtoribus & pſeudoapoſtolis ſecerni potuiſſent; miraculis ergo probare debuerunt ſe eſſe Apoſtolos, hoc eſt à Deo miſſos ad orbẽ reformadum, & luce Euangelij illuminandũ. Notẽt hoc Nouantes, & à ſuis nouis Apoſtolis, Caluino, Luthero nouam doctrinam & reformationẽ inducentibus, miracula exigant, quæ cùm nũquam exhibuerint (niſi miraculũ putent, quòd ſpondentes ſe mortuum ſuſcitaturos, ex viuo mortuum effecerint: ſed à talibus miraculis, talibuſq; Apoſtolis liberet nos Dominus) certò ſibi perſuadeant, non Apoſtolos, ſed impoſtores fuiſſe.

Nouantes heretici nũquam pro ſua fide fecere miracula.

Verſ. 13. *Quid eſt enim quod minus habuiſtis præ cæteris Eccleſiis* (à me & Apoſtolis fundatis.) *niſi quòd ego ipſe non grauaui vos?*

Οὐ κατενάρκησα ὑμῶν, non obtorpui, torpẽs non incubui vobis, vt à vobis alerer, ſed ipſe nocte vigilans, & laborans victum mihi cõparaui. Vide dicta c. 11. v. 9. Eſt ironia, quaſi tacitè exprobrantis; hoc ipſo enim non minor, ſed maior erat Apoſtolus, pluriſq. à Corinthiis æſtimandus, quòd ſcilicet eis gratis euãgelizaſſet. Vnde ironicè ſubdit: *donate mihi hanc iniuriã*: quia reuera non eſt iniuria, ſed inſignis & generoſa abſtinentia, & beneficẽtia, ob quam, ſi cordati eſſetis, ô Corinthij, me magis amare, colere, & ſuſpicere deberetis.

Verſ. 14. *Ecce tertio hoc*, tertia hac vice *paratus ſum venire ad vos.*

1. Veni, cũ vos cõuerti. 2. venire paratus, iuſta de cauſſa diſtuli c. 1. v. 23. 3. paratus fui cũ hæc ſcriberẽ, & reipſa poſt hanc epiſtolam veni ad vos. Ita S. Thom. & Lyran.

Nec enim debent filij parentibus theſaurizare.

146. *Magna Apoſtoli erga ſuos charitas*

Eſt Euphemiſm. q. d. Carnales parentes filiis theſaurizãt, ſpirituales à filiis ſuis id eſt, catechumenis & fidelibus alendi ſunt: ego vobis ita ſpiritualis ſum pater, vt & carnalis eſſe velim, nec opes modo, ſed & me meaque omnia pro vobis impendere. Tangit eos, vt intelligãt quantus ſit Apoſtolus, quàm excelſo animo, quãtæ charitatis; vt cõfundantur quòd eũ non redament, ſed potiùs colant pſeudoapoſtolos, ſe ſuaque lucra aucupantes, eorumque bonis inhiantes.

Verſ. 15. *Ego autem libentiſſimè impendam*

Mea omnia, *&* poſt omnia, libentiſſimè *ſuperimpendar*, ἐκδαπανηθήσομαι expendar, vt meũ ſanguinẽ, meos ſpiritus, ac vitã inſumã, exhauriam, & profundã pro vobis. Ita Anſel.

Verſ. 16. *Sed cùm eſſem aſtutus dolo vos cepi.*

D. Thom. 2. 2. q. 55. art. 4. ad 1. putat abuſiuè hic aſtutiam & dolum in bonam partem capi. q. d. Artificioſã ſolertiã, & cautã prudentiã ego vos à gentiliſmo ad chriſtianiſmũ conuerti, ſed reſpondeo hæc eſſe verba detractorum; ea enim per mimeſin vſurpat Apoſtolus, quaſi dicat: Ipſi obtrectant mihi dicentes: Paulus per ſe quidem nihil in ſumptum exigit admittitue, ſed dolo vos capit, quia ſcilicet Titum & alios ſubmittit, qui vos veſtraq. emungant. Ita Chryſ. Patet ex ſequentibus; hęc enim refellẽs ſubdit: *nunquid per aliquem circumueni vos?*

Verſ. 17. *Circumueni.*

Ἐπλεονέκτησα, fraudaui, occupaui, & extorſi? Vatab. expilaui? Amb. auarus in vos fui?

Verſ. 19. *Olim putatis quòd nos excuſemus apud vos?*

Græcè πάλιν, id eſt, rurſum. Noſter legit πάλαι, hoc eſt, olim. q. d. Sũt inter vos qui putẽt ab olim, ab olitanis & antiquis temporibus hęc à me dici in excuſationẽ admiſſi criminis auaritiæ, & fraudulentiæ, vel quaſi ſubdolè excuſem & recuſem dona veſtra, vt maiora offeratis: *ſed coram Deo in Chriſto loquimur.* q. d. Sine fuco, ſincerè, & verè loquimur, vti par eſt eũ loqui, qui ſe in Chriſto, id eſt, Chriſti membrum & diſcipulum profitetur. Vel 2. *in Chriſto*, id eſt, in Chriſti, & Chriſtiana ſinceritate & veritate loquimur, vt Chriſtus pro Chriſti attributis, ſcilicet virtutibus ſumatur, iuxta can. 37. Poſſet 3. ſic accipi: *coram Deo*, ſupple, ſincerè veritatẽ *loquimur in Chriſto*, id eſt, per Chriſtum, quẽ teſtẽ inuoco. Sicut enim nos Latini iuramus dicentes: per Deum, per Chriſtum: ſic Hebræi iurant dicentes *in Deo, in Chriſto*; eſt enim ב *bet* iurantis. Vnde Vatab. vertit: teſtis eſt Deus & Chriſtus eorum, quæ loquimur. Simile eſt ad Rom. 9. v. 1. *Veritatem dico in Chriſto.* Aliter Anſ. *Loquimur in Chriſto*, id eſt, ſecundùm Chriſtum, Chriſtiq. doctrinã, quæ nos docet candidè & veraciter loqui. Aut, *in Chriſto*, id eſt, per Chriſtũ, qui in me, & per me loquitur. Sed 1. ſenſus eſt ſimpliciſſimus, ac maximè genuinus.

147. *Apoſtoli religioſa ſinceritas.*

Verſ. 20. *Timeo &c. ne forte animoſitates ſint inter vos.*

θυμὸς Græcis eſt ea pars animi, quæ dicitur vis iraſcibilis, quam Plato ponit in præcordiis, quæque obſtrepit rationi, cui ſedem tribuit in cerebro. Inde θυμοὶ dicũtur animoſitates, iræ, audax arrogantia, impetus animi efferueſcentis, cùm quis à ſua ſententia decedere nõ vult, ſed eam mordicus tuetur, aliiſq; omnibus feruidè ſeſe opponit, vt ſuos animos oſtentet; hos enim actus vis iraſcibilis, cùm ei indulgetur, producit.

10. Ideo hæc absens scribo, vt nõ præsens duriùs agam secundũ potestatẽ, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

11. De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

12. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.

13. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIVS.

Vers. 1.

Ecce tertio hoc.

TErtia hac vice, *venio*, venire propono ad *vos* (vide can. 32.) vt scilicet puniam eos, qui per duos vel tres testes peccasse, nec pœnitentiã egisse conuincentur. Ita Ans. & Caiet.

In ore duorũ aut trium testium stabit omne verbum.

150. Per dicta, & depositionẽ duorum vel trium testium *stabit*, Græce, σαθήσεται, statuetur, rata erit, confirmabitur omnis accusatio, omnis quæstio, omnis causa, & crimen; vt scilicet crimen per duos vel tres testes quasi satis superq; probatũ & confirmatũ sentẽtia mea condemnem, puniam & plectam. Aliter hoc explicant nõnulli quòd scilicet tres testes vocet Apostolus tres suos aduentus Corinthũ. Respicere enim videtur id quod præcessit, *Ecce tertio hoc venio ad vos*: q. d. Ego vnus sum, sed tertiò ad vos adueniens (1. reipsa, 2. per epistolã priorem, 3. rursum reipsa) trium quasi testiũ habebo auctoritatẽ. Sed hoc alienius videtur. Citat enim Apostolus Deut. 19. v. 15. vbi sic dicitur, *Nõ stabit testis vnus contra aliquẽ, sed in ore duorũ aut trium testiũ stabit omne verbum.* Cuius loci planus sensus est hic, ex testimonio non vnius sed duorũ vel triũ testium, in iudicio reus quisq. vel cõdemnabitur, vel absoluetur. Vbi nota, licet lex hæc quatenus iudicialis est legis veteris, cũ reliquis iam per Christum sit abolita: tamen quatenus ius naturæ vel potiùs ius Gẽtium eandẽ dictat, eatenus adhuc viget, iureq; tam ciuili quã canonico recepta est. Ratio enim naturalis omnes Gentes docuit æquum esse & cõuenire, vt nemo vnius sed duorũ minimum testiũ depositione damnetur. Vnus enim testis facile corrumpi, falli, & fallere potest: duo nõ itẽ. Legem ergo hãc vti sonat, in plano suo sensu accipit hic & sequitur Paulus: vti & Christus Math. 18. v. 16.

Quatuor huius loci expositiones.

Vers. 2.

Prædixi & prædico, vt præsens, (subaudi, ita) *& nunc absens.*

q. d. Vti præsens prædixi, ita & nunc absens prædico; Hebręi enim Caph similitudinis sępe subiicent, id videre est in Prouerbiis, singulis sæpè versibus. Græca addunt τὸ δεύτερον, iterũ, vertuntq; Græci sic: prædico vt præsens, iterũ & nunc absens scribo. q. d. Idem quod antè præsens prædixi, nunc iterum absens tanquam præsens, pari scilicet auctoritate & interminatione, ac si præsens essem prędico & scribo.

Vers. 3.

An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur.

q. d. Vultisne pręcepta mea negligere, vt experiamini, an audeam & possim inobedientes punire per potestatem mihi à Christo datam? (sic pręceptor dicit discipulo rebelli: Visne experiri brachium meum? virgas meas?)

Qui in vobis non infirmatur,

Non infirmum se, sed potentem ostendit, cùm scilicet in vobis per me tot mirabilia potenter est operatus, & nouissimè fornicarium excõmunicatione mea ita puniuit, & Satanæ quasi tortori cruciandum tradidit; hãc enim puniendi potẽtiam, & vindicãdi potestatem maximè significare & ostendere intẽdit.

Nam etsi crucifixus est (Christus) *ex infirmitate.* Vers. 4.

Humanitatis & carnis: *sed viuit*, id est, viuit tamen & resurrexit *ex virtute Dei*, ex potentia diuinitatis.

Nam & nos infirmi sumus in illo. 151.

Duplex horũ verborũ sensus.

In illo, id est, cum illo, & pro illo, nimirũ Christo infirmamur, hoc est, patimur & affligimur. Nota, secundum hoc *Nam* non causam sed similitudinem significat, idemq; valet quod *sic*. Refert enim & assimilatur priori. *Nam.* Est Hebraismus. Hebræi enim similitudinẽ explicant per cõiunctionem copulatiuã, aut quamuis aliam, præsertim si illa geminetur: quia geminatio significat similitudinem in vtroq; vt כמוני כמוך *camoni camocha*, sicuti ego sicuti tu, id est, ego sum sicuti tu, vel similis tui.

Sed viuemus cum eo ex virtute (ἐκ δυνάμεως ex potentia) *Dei in vobis.*

Hoc est, per illum, & cum illo ostendemus vitam & vigorem, puta potentiam Christi, de qua iam dixit, vim scilicet & spiritũ Euangelij, ac nominatim potestatem puniendi contumaces in vobis. Ita Theoph. Aliter Ans. & Theod. q. d. Resurgemus cũ vobis per Dei virtutem ad beatã æternamq. vitam: sed prior sensus magis est ex mente Apostoli: tum quia Græce est εἰς ὑμᾶς, quod licet verti possit: in vobis (Apostolus enim sæpè sumit εἰς, pro ἐν) tamen propriè significat In vos, vitam scilicet, & vigorem meum, puta potentiam Christi iam dictam eiusq; vindictam exercebo: tum quia intendit demonstrare & inculcare non resurrectionem, sed hanc suam Apostolicam potestatẽ & energiam tum in docendo, & persuadẽdo, tum in operãdo tot signa, tot miracula, tum in vindicando ac puniendo rebelles. q. d. Sicut Christus in se licet infirmus, potenter tamen resurrexit ad vitam beatam & immortalẽ: ita pariter in nobis, & per nos Apostolos, licet infirmos, potenter tamẽ operatur, & operabitur deinceps miras virtutes, conuersiones, miracula, punitiones, & vindictas.

Vosmetipsos tentate si estis in fide. Vers. 5.

Est acris obiurgatio. q. d. Videmini, ô Corinthij, à pseudoapostolis infatuati non habere fidem

fidem, esseq; infideles: tentate ergo vos, & probate an ita sit, an credatis, necne; si enim fidem retinetis, & in ea perstatis: credetis, imò videbitis Christum, vt præcessit, ac sequitur, in vobis esse potentem, potẽter per me operari tot miracula, tot hominum conuersionem, tãtam etiã vindictam incredulorum & inobedientiũ: videbitis Christum per me loqui, meq; viuere & vigere in vobis: quia vos ad fidem cõuerti, ac omnium Dei donorũ tam largè participes feci. q.d. Si Christo & Euãgelio creditis, & mihi credetis: quia ego Christi ac Euangelij minister sum, & sicut miraculis alijsq; signis probo ac confirmo Euangelij veritatem, sic ijsdẽ consequenter demonstro me verũ esse Apostolum Christi, ac veritatis doctorem.

152. *Quadruplex huius obiurgationis sensus.*

Aliter Theoph. & Gagnæus: q.d. Tentate, id est periculum facite de vobis ipsis, an non per Christum habitantem in vobis potentes sitis, adeò vt per illum miracula faciatis: nam in primitiua Ecclesia etiã laici credentes miracula faciebant. Itaque intelligũt ipsi hic miraculorum fidem, cum prophetiæ & linguarũ dono coniunctam: quæ fides signum est inhabitantis Christi in eo fidelium cœtu, in quo ipsa viget. Tertiò, alij sic explicant, Tentate vos an fidem habeatis, quæ per charitatem operatur, id est an sitis in charitate & amicitia Christi: sed 1. sensus genuinus est magisq; præced. connexus simul & sequenti, vt iã dictũ est.

Nota verba Apostoli: *vosmetipsos tentate si estis in fide, ipsi vos probate*; ex illis enim patet nõ certò scire fideles, multò minus credere debere aut posse, se fidẽ habere, ac consequenter certos non esse de sua iustitia.

Dices: subdit: *an non cognoscitis quia Christus in vobis est?* Resp. nõ est sensus: *quia Christus est in vobis*, hoc est in cordibus vestris, vel in fide vestra vos iustificante, vel in vobis, scilicet singulis, sed in vobis, scilicet omnibus simul, hoc est, in Ecclesia vestra: vt qui videant enim suæ Ecclesiæ tot miracula, tot gratias, ac dona collata, vt nõ dubitarent Christum in ea esse, & operari. q. d. Singuli ergo Corinthij huic Ecclesiæ, ac Christo per fidẽ omnino adhærere debetis, ac consequenter, & mihi eius præconi & vicario, meque vt talem reuereri. Ita Theoph.

153. *Ostenditur contra Hæreticos obiectio fidei non esse hoc, Me esse iustum.* Patet hinc 2. obiectum fidei nõ esse hoc: me esse iustum, sed, Christum Iesum esse in nobis, id est, in Ecclesia nostra, in eaq; per Paulũ & Apostolos potenter operari, ac consequẽter nos esse verã Christi Ecclesiam, verosq; doctores esse Paulum & Apostolos, eorumq; sequaces.

Dices: Aug. l. 3. de Trinitate c. 1. & S. Thomas hic dicũt nos habere certã scientiã, quòd fidẽ habeamus. Resp. Certò scimus nos credere, & adhærere Christo, verùm an hoc faciamus fide diuina an humana, an tã serio, firmiter, diuinè, & ita vt opus est ad iustitiã & salutẽ, hoc nescimus, sed tantum ex cõiecturis opinamur.

Nisi forte reprobi estis.

Reprobi, id est improbi. *Reprobus*, ait Ansel. *est qui probitatem fidei, & bonæ opinionis, quam in Baptismo accepit, vel ignorat, vel deseruit.* Vnde Theoph. Tacitè, ait, innuit Corinthios vita & moribus corruptos esse. q.d. Ideo Christum non agnoscitis esse in vobis, quia improbi & corruptis

Corinthij vita & moribus corrupti.

A moribus estis; corrupti enim mores sunt initium & caussa apostasiæ & hæreseos: ita libido & superbia Lutherum, Caluinum, Bucerum, Ochinum, omnesq. primos illos Nouantes vel sacerdotes, vel monachos Catholicæ fidei, & Ecclesiæ Romanæ excucullarunt, exauctorarunt, in sacrilegas nuptias, apostasias, & hæreses adegerunt. 154. *Libido & superbia initiũ apostasiæ.*

Secundò & meliùs, vt patebit v. 7. *Reprobi*, id est, reprobati, reiecti, adeoque viles, inglorij, abiecti, contempti, q.d. Ex signis gratiæ & miraculorum, quæ Christus potẽter operatur in vobis, cognoscitis, quòd Christus est in vobis, nisi forte à Christo reiecti & reprobati, eius fide, gratia, luce, ac cognitione priuati, in tenebras pristinas ignorantiæ vel infidelitatis retrusi & repulsi recidistis, & relapsi estis, itaque

B viles & abiecti effecti estis. Hinc dixi: *si estis in fide ipsi vos probate*, probate scilicet an vestra fides sit proba & sincera; si enim proba est, cognoscetis quòd Christus est in vobis: quia si hoc non cognoscitis, signum est reprobam esse, vitiatam, corruptã, vosq; à Christi fide reiectos, & reprobatos excidisse, nec fideles ampliùs, sed infideles esse.

Spero autẽ quod cognoscetis, quia nos nõ sumus reprobi. Vers. 6.

A Christo reprobati, reiecti, eiusq. gratia, efficacia, & potestate priuati, ideoque viles & inglorij; contrarium enim videtis, Christum scilicet per me potenter operantem, Gentiles cõuertentem, rebelles punientem, meaque omnia probantem, mihi cooperantem, & in omnibus felicem successum dantẽ, ita vt me toti Achaiæ, imò toti orbi conspicuum & glorio-

C sum efficiat.

Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis. Vers. 7.

Hinc S. Aug. cõtra Pelagian. docet nõ tantum gratiam requiri vt bona operemur, sed etiã vt nihil mali faciamus, scilicet vt tentationibus resistamus, vel ab ipsis præseruemur, & illæsi euadamus mundi & carnis illecebras. Tentationes enim grauiores superare solis naturæ viribus, & sine gratia Dei est impossibile. 155. *Gratia Dei egemus non tantum vt bona faciamus, sed etiã vt mala vitemus.*

Non vt nos probati appareamus.

Δόκιμοι, probi, probati, insignes, celebres. q. d. Nõ laboro de mea fama & potestate, vt à vobis mea probẽtur, egoq; vobis virtutẽ meam & auctoritatẽ probem, ac ostendam, præsertim efficaciã puniẽdi illos, qui inter vos delinquũt; spectari, probari, celebrari nõ ambio, honoris punctum non curo: vnum curo, *vt vos, quod bonũ*

D *est, faciatis: nos autem vt reprobi simus. Vt*, Græce non est ἵνα, sed ὡς, id est, quasi, tanquam, velut. quasi dicat, Nos autem tanquam reprobi simus. & æstimemur. *Reprobi*, id est, improbi, inquit Gagnæus. 2. & genuinè reprobi, Græcè ἀδόκιμοι, reiecti, abiecti, potestate priuati, inglorij, ignobiles reputemur, quasi qui non habeamus potestatem puniẽdi & vindicãdi, cùm eã ostendere nõ possimus in vos, si obsequẽtes sitis, & quod bonũ est faciatis, quod vnice optamus. Hinc patet reprobũ hic nõ opponi prædestinato, nec etiã pio & sancto, sed probato, spectato, honorato. Ita Theoph. Ansel. & alij. Habear, inquit Theophyl. reprobus, id est, infirmus, & abiectus, potestate vacans: quippe qui non inueniam locum puniendi *Reprobus nõ opponitur hic prædestinato sed significat vilem & abiectum.*

vos

vos, vtpote iam vel bonos, & probos, vel pænitentes, & emendatos. Sic quoq; reprobum pro vili & abiecto accipitur, 1. Reg. 15. v. 9. opponiturq; electo, pulchro & pretioso, cũ dicitur: *Pepercit Saul & populus Agag, & optimis gregibus ouiũ & armentorum, & vestibus & arietibus, & vniuersis quæ pulchra erant, &c. quidquid verò vile fuit & reprobum, hoc demoliti sunt.* Et psal. 117. v. 22. *Lapidem*, inquit, *quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*, id est Christum, quem quasi lapidem, vilem, rudem, impolitum, & ineptum æstimauerũt, & à sua fabrica, id est, à sua synagoga reiecerunt Scribæ & Iudæi, hunc ipsum Deus fecit in domo sua, id est, in Ecclesia Christiana lapidem angularem, primarium & capitalem.

Vers. 8. *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate.*

156. *Veritas vitæ & iustitia quæ & qualis sit.*

B Nota: veritas hic intelligitur non oris aut mentis, sed vitæ aut iustitiæ: veritas ergo hic est æquitas & iustitia, siue officium hominis Christiani, vt bonum faciat, sicut dixit versu præcedenti. q. d. Nõ possumus aliquid cõtra iustitiam, cõtra iustè & Christianè viuentes, contra facientes id quod bonum est, vt scilicet in eos ostendamus nostram puniendi potestatem: sed pro veritate, id est æquitate, iustitia, honestate possumus quiduis, vt scilicet puniamus eos, qui illã violant, laudemus, & præmiemur illos, qui illam sectantur.

Secundò, Theoph. *Non possumus*, ferre scilicet sententiam aduersus veritatem, vt nimirum puniamus eum, qui verè puniri nõ meretur, quia id quod bonum est operatur; sed possumus, & debemus ferre sententiã pro veritate, vt plectamus eum, qui reus est, vereque plecti meretur. Hic sensus sequitur ex priori, & planior est ac facilior.

Alij sic explicant, q. d. Sicuti nõ possumus, scilicet dissimulare si quid aduersus veritatem faciatis, hoc est aduersus æquitatem & officium; ita si secundùm veritatem, hoc est, officium agatis, punire non possumus, quia nihil contra veritatẽ possumus, sed omnis nostra potestas pro veritate est in æquitate iam dicta tuenda, & sancienda.

Vers. 9. *Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus.*

q. d. Gaudeo si infirmus habear & abiectus, quasi qui non possim ostendere potestatem vindicandi in vos, vtpote potentes gratiâ & virtutibus, culpaq; vacuos. ita Theod. Theop. Ansel. Nota: innocentes vocantur & sunt potentes, quia non est quod metuant vel Apostolum, vel Dæmonem, vel Angelum, vel mortem, vel infernũ, vel quidquã in mundo. Pro *quoniam* græcè est ὅταν id est quando, vel, vt legit Ambr. cùm nos infirmi sumus, vos autem potentes, non enim asserit se esse infirmum, illos verò potentes, sed conditionatè loquitur: gaudeo si ita sit; vel quando sic se res habet, gaudeo.

157. *Innocentes potentes sunt & vocantur & quare.*

D

Hoc & oramus.

Nempe *vestram consummationẽ*, græcè κατάρτισιν, id est perfectionẽ, vt sitis perfecti & cõsummati in omni gratia & virtute. Ita Theop.

Vers. 10. *Vt non præsens duriùs agam.*

ἵνα μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι, ne rigidè, præcisè, seuerè me geram; χρῆσθαι enim non tantùm vti, sed & subinde gerere, & res administrare significat, vt καλῶς χρῆσθαι φίλοις, honestè se gerere erga amicos.

A

Perfecti estote. *Vers. 11.*

καταρτίζεσθε, significat vestem laceram sarcire & recõcinnare. Notat vitia, solutos mores, maximeque desidiam Corinthiorũ. q. d. Redintegramini, integri estote, corrigite priora vitia, stringite vitæ licẽtiam, resarcite discissam amicitiã, vnionem, concordiam, vt nihil habeatis, quod corrigere, & in quo potestatem meam exercere debeam. Rursum καταρτίζεσθε significat aptè inter vos mutuo & cũ capite vestro congruite, sicut in corpore aptè artus & membra tam capiti quã aliis membris congruunt & coagmentantur. Vide dicta 1. Corinth. 1. v. 16.

Exhortamini.

Inuicem ad meliora. græcè παρακαλεῖσθε, quod Vatab. vertit: Consolationem habete, in mutua scilicet concordia & amicitia.

Idem sapite.

Iudiciis & voluntatibus consentite, vnanimes & concordes estote.

Pacem habete, & Deus pacis

Auctor, donator, & remunerator, cui complacitum est in pace, vt quasi Deus paci præsit, & præsideat, *erit vobiscum*. Hinc Ansel. (teste Edinero in eius vita) dicere solebat eos qui in hac vita salua æquitate se conformant aliorum voluntati, & pacem colunt, id à Deo mereri, vt Deus post hanc vitam se accommodet eorum voluntati, & cum eis pacem & amicitiam colat. E cõtrario verò eos qui hic ab aliis voluntate discordant, pari modo post hanc vitam neminẽ reperire qui suæ concordet voluntati. Hanc enim esse iustam diuinæ iustitiæ censuram: *qua mensura mensi fueritis: remetietur vobis*. Idem in aliis virtutibus præminandis, & vitiis puniendis pari modo facit Deus.

C

Merces & Præmium concordiæ.

Salutate inuicem in osculo sancto. *Vers. 12.*

Quæritur: quodnam hoc osculum? Nota: gentiles sibi inuicem obuiãtes sese inuicem osculo salutabant in signum amicitiæ, teste Xenophonte libro 1. Pædiæ Cyri, & Herodoto in Clio, quod frustra vetare conatũ Tiberium docet Suetonius. Idem mos fuit apud Hebræos, vt patet ex osculo Amasæ & Ioab. 2. Reg. 20. v. 9. Itẽ ex osculo quo Iudas quasi de more Christum exosculãs eum prodidit. Magis verò solẽne fuit primis Christianis, vt tum aliàs, tum præsertim in sacris conuentibus ante sacrã Synaxim sese osculo siue amico amplexu salutarent dicentes: Pax tecum. Erat hoc communicaturis recõciliationis ac iniuriæ omnis remissæ puræq; charitatis symbolũ, vt docet Cyril. Catech. 5. mystagogica. Vnde & Tertul. l. de orat. osculum vocat orationis symbolum. Mysticã causam dat hic Cyrillus: quia per os nostrum ingreditur corpus Christi; illud ergo osculamur, perinde ac ianuas osculamur, per quas in Ecclesiã ingredimur. (Vbi nota; olim Christiani osculabãtur ianuas templorũ, ex reuerentia loci sacri.) Vide eũ, quomodo hoc os à turpibus custodire, & Dei laudibus dedicare debeamus. Hoc osculum etiamnũ in quibusdam

158. *Mos Gentilium & Hebræorum inuicem osculo salutandi.*

Oscula item fuere olim apud Christianos vsitata.

busdam Ecclesijs ante sacram synaxim vsurpant canonici. Verùm, quia olim fraus irrepsit, cùm viri, licet locis à mulieribus distincti, furtim tamen irrepentes, eas oscularentur. Hinc pro osculo oris successit osculum tabellæ pacis, quam vocant.

159. *Quare mos osculandi ab Ecclesia sublatus.*

Osculo ergo *sancto*, id est, non gentili, non carnali, non ficto, sed Christiano, religioso, casto, syncero. Ita Chrys. & Aug. sermone 83. de diuersis. Vide Baron. anno Christi 45. Notat auctor libri de amicitia qui extat tomo 4. operum S. August. quatuor de causis honestè dari osculum. Primo in signum reconciliationis, cùm inimici in mutuam gratiam & amicitiam redeunt. Secundò in signum pacis, vt fit in sacrificio missæ. Tertiò in signum lætitiæ, & quasi renouatæ dilectionis, vt cùm amicus amicum post longam absentiam peregrè redeuntem osculo salutat. Quartò in signum Catholicæ communionis, vt cùm hospes suscipitur & excipitur osculo: sed in his quid ferat cuiusque regionis mos, & gentis conditio spectandum & sequendum est, cauendumque ne osculum hoc proserpat nimis, & in sensuale ac carnale degeneret.

Quatuor de causis honestè datur osculum.

Vers. 13. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei & communicatio S. Spiritus sit cũ omnibus vobis.*

Notant Chrys. Amb. Theod. significari hîc

160. *S. Trinitatis ὁμούσιον.* Sanctissimam Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, eam scilicet eiusdem esse naturæ, potentiæ, operationis, præsertim in opere redemptionis & salutis nostræ, de quo propriè hic agit Apostolus. *Trinitatis*, ait Amb. *hæc complexio est, & vnitas potestatis, quæ totius salutis perfectio est; dilectio enim Dei misit nobis Saluatorẽ Iesum, cuius gratia saluati sumus: & vt possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facit Spiritus sanctus.* Vbi nota 1. cùm ait: *Charitas Dei*, scilicet Patris, Dei nomen Patri appropriatur: quia Pater est primum principium in Deitate, ac fons & origo cæterarum in Sanctissima Trinitate personarum.

Propria singularũ personarum. Nota 2. aptè charitatẽ tribuit Patri, gratiam Filio, communicationem Spiritui sancto: quia à Patre, Patrisque charitate cœpit nostræ redemptionis exordium, Patris inquam, qui *sic dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret* pro nobis in mortẽ. Per Filiũ venit gratia, vtpote qui nos nihil promeritos, imò malè meritos sua morte redemit, omnemq́; gratiã promeruit: gratiæ verò, gratiæq. donorũ distributio, cõmunicatio, & participatio per Spiritũ S. facta est. Vnde Ansel. sic explicat: *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, qua gratis peccata condonantur atque salus tribuitur: (*& charitas Dei*) Patris, qua pro nobis Filium dedit (*& communicatio S. Spiritus*) qui in vtraque re, id est, in prædicta gratia & charitate communicauit Christo & Deo, communiter & pariter operans cum illis humanam salutem, (*sit cum omnibus vobis*) maioribus atque minoribus, Amen. sic ille.

162. *Communicatio actiuè & passiuè sumi potest.* Nota 3. *Communicatio* tam passiuè, quã actiuè accipi potest. Passiuè communicatio idem est, quod participatio. q.d. Vt communicetur vobis Spiritus sanctus, vt eius gratiam & dona participetis, imò in Spiritum sanctum quasi permutemini non essentia, sed participatione Spiritus sancti, ait Theoph. 2. actiuè, q.d. Spiritus sanctus qui cum Patre & Filio vti essentia, ita charitate, potentia, & operatione communicat, communiter cum eis gratiam suã, charitatem, & dona eis connexa vobis cõmunicet & infundat, maximè vt sublatis dissidiis & cõtentionibus (de quibus in fine capitis præcedẽtis, & sæpe alibi hac epistola & præcedenti) communi vnione & charitate iungamini, vti Spiritus sanctus est κοινωνία, id est, quasi communis & socialis vnio Patris, & Filij, & consequenter omnium fidelium, qui communicãt & participant eundem Spiritum sanctum, in eoque eiusque charitate connectuntur & vniuntur; communicationem ergo eis optat, quæ Corinthiorum schismata tollat; κοινωνία enim est mutua communio, societas, consortium, coniunctio, commercium.

Nota 4. gratia, charitas, communicatio, tam creata, quàm increata accipi possunt. Gratia, & charitas increata est beneuolentia & amor Patris & Filij, qua nos amãt: sic dicimur inuenire gratiam, id est, beneuolentiam & fauorẽ in oculis Dei. Sic ad Titum 2. v. 11. *Apparuit gratia Saluatoris nostri Dei*, dum scilicet ex suo in nos amore dignatus est pro nobis carnem nostrã assumere: similiter & communicatio Spiritus sancti increata, est communio & societas, quam habet Spiritus sanctus cum Patre & Filio: siue, est ipsa participatio diuinitatis, omniumq́; bonorum diuinorum, quæ Pater, & Filius cum essentia communicat Spiritui sancto, quæque deinde S. sanctus nobis communicat. Creata verò gratia est, quæ nobis infunditur, facitq́; nos Deo gratos. Creata charitas est, qua nos Deum diligimus. Creata communicatio Spiritus sancti, est participatio donorum eius nobis communicata. 162. *Gratia, charitas & cõmunicatio duplex creata & increata.*

1. Ergo de increata gratia, charitate, cõmunicatione Spiritus sancti hæc verba accipiendo, hic est sensus. q.d. Gratia, id est, beneuolentia Christi, & charitas qua Pater vos amat, & communicatio, id est, communis ille amor & diuina societas ac participatio Spiritus sancti, qua scilicet ipse cum Patre, & Filio communicat & participat omnia bona diuina; quæ deinde nobis communicat, sit, & maneat vobiscum; vt eundem amorem & societatem, omniaque bona diuina vobis communicet, & communicare pergat.

2. Si de creata gratia, charitate, communicatione Spiritus sancti, quæ ex increata manat, accipias, æquè aptè hic erit sensus: gratia, quam Christus; & charitas, quam Pater, & dona, quæ vobis communicat Spiritus sanctus, sint semper & maneant vobiscum, & præsertim socialis ille amor, siue dilectio mutua & fraterna, quæ clarissima est, Deo gratissima, & vobis, ô Corinthij, maximè necessaria Spiritus sancti communicatio. Similiter vtroque modo accipitur charitas Dei ad Rom. 5. cùm dicit: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.*

COMMENTARIVS IN EPISTOLAM AD GALATAS.

ARGVMENTVM.

1. *Galatæ quales, & vnde oriundi.*

ALATÆ Gentiles erant, qui e Gallia in Græciam commigrarunt: vnde Gallo-græci dicti sunt. Putat Suidas hos Gallos fuisse Senonenses, qui duce Brenno Romam inuaserunt, sed à Camillo repulsi in Græciam traiecerunt, cumque Delphos spoliare conarentur, imbre & grandine obruti sunt: pauci verò, inquit, qui euaserunt, Gallo-græci, siue Galatæ dicti sunt. Sed diuersa ab his tradit Iustinus l. 25. S. Hieron. & alij. Galatæ ab Oriente habent Cappadociam, ab Occidente Bithyniam, à Meridie Pamphyliam, à Septentrione Pontum Euxinum. Tresque habuerunt nobilissimas ciuitates Tanium, Pessinuntem & Ancyram, inquit Plinius lib. 5. c. vlt. Quod ad eorum linguam, *Galatæ*, inquit Hieron. in fine procemij in l. 2. comment. in epist. ad Galat. *excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam eandem penè habent, quam Treuiri*, Germanicam scilicet. Vnde Gallos olim (inde enim hanc linguam, vti & originem sortiti sunt Galatæ) Germanicè locutos nonnulli opinantur; adeoque Francos ex Franconia Germaniæ prodijsse, & nomen accepisse asseuerant. Quin & Clodouæus primus in Gallia Francorum Rex Christianus Sicamber vocatur. Sic enim eum ad baptismum accedentem allocutus est S. Remigius: *Mitis depone colla Sicamber. Adora quod incendisti, incende quod adorasti*, vti refert Greg. Turonensis lib. 2. de gestis Francor. cap. 31. constat autem Sicambros Germanos fuisse, præsertim Geldrenses. Denique S. Hieron. Iosephus & Isidorus tradunt Galatas ortos esse ex Gomer, puta ex Gomaris siue Cimbris, qui vel Germani, vel Germanis affines fuerunt.

2. *Occasio & scopus huius epistolæ.*

Hos Galatas nonnulli è Iudæis ad Christum conuersi commouerant ad iudaismum vnà cum Euangelio suscipiendum, allegando ad hoc exemplum Petri aliorumque Apostolorum, qui legem Mosis seruabant. Illos hic acri cum obiurgatione reuocat Apostolus, docetque Christianos liberos esse à seruitute legis veteris, nec ei posse subijci; licet A enim Iudæi legem illam suam ad tempus seruare possent, vt eam cum honore sepelirent, Gentes tamen, quales erant Galatæ, nec hanc, nec aliam iustam habebant caussam legis Moysi amplectendæ. Vnde si eam fuissent amplexæ, censæ fuissent id facere hoc nomine, quòd lex videretur ad salutem cum Euangelio esse necessaria, maximè cùm Iudæochristiani tum ita sentirent, vellentque Gentes cogere ad iudaismum, æquè ac christianismum, qui exploratus est error; hæc enim professio iudaismi, est euersio christianismi; nã Christiana Religio docet iudaismũ abrogatum esse, nec aliam religionem admittendam esse, prætergquam Christi; hanc enim B solam & necessariam esse & sufficere ad salutem profitetur; Hunc ergo errorem acriter hìc insectatur Apostolus..

3. *Iudæo-christianismus vitandus, vt hæresis.*

Vnde idem argumentum spectat Apostolus in hac epistola, quod in epistola ad Romanos, adeoque hæc illius ad Rom. est quasi epitome & compendium, & multas easdem cum illa habet sententias, rationes, phrases & discursus. Ita Hieron. Ansel. Theoph. Chrys. nisi quod in epistola ad Romanos tam Iudæos, quàm Gentes arguat, in hac solas Gentes: ibi reijcit opera tam legis, quàm naturæ, hic legis tantùm, vt fidem Christi & fidei opera stabiliat. Hoc igitur facit priori parte epistolæ à cap. 1. ad c. 5. Posteriori deinde, C videlicet à cap. 5. versu 13. vsque ad finem, mores instruit.

4. *Argumentũ huius epistolæ.*

Scriptam Romæ habent in fine Syrus, Græca, Hieron. cap. 5. Athanas. in synopsi. Theod. præfatione in epistolas Pauli & alij. Negant id Chrysost. & Baron. tomo 1. pag. 657. quia non meminit vinculorum, vti solet in aliis Romæ scriptis. Eam ergo scriptam volunt ante epist. ad Rom. idque vel Ephesi, vel in alia vrbe Græciæ. Verùm de tempore & loco scriptionis huius epistolæ nihil certi ex ipsa, vel aliunde definiri potest, estque quoad hoc omnium epistolarum Pauli incertissima. Extat in hanc epistolam genuinus, ac fusus commentarius S. Hieron. vti & S. Augustini.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

5. *PRimò, increpat Galatas, quòd ab Euangelio à se prædicato ad iudaiſmum abduci ſe ſinerent à Nouantibus, alteráq; euangelizantibus, quibus dicit anathema.*

Secundò, v. 11. *certitudinem ſui Euangelij oſtendit ex eo, quòd à Chriſto illud immediatè ipſe acceperit.*

Tertiò, v. 13. *narrat quomodo à iudaiſmo, quem acerrimè propugnabat, conuerſus ſit ad Chriſtum, ab eoq; ſegregatus ad euangelizandum, Arabiam, Damaſcum, Syriam, & Ciliciam peragrarit.*

1. PAVLVS Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis:

2. & qui mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ.

3. Gratia vobis, & pax à Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

4. qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecundùm voluntatem Dei & Patris noſtri,

5. cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum: Amen.

6. Miror quòd ſic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Chriſti, in aliud Euangelium:

7. quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Chriſti.

8. Sed licet nos, aut Angelus de cælo euangelizet vobis præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema ſit.

9. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis euangelizauerit præter id, quod accepiſtis, anathema ſit.

10. Modò enim hominibus ſuadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

11. Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundùm hominem.

12. neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.

13. Audiſtis enim conuerſationem meam aliquando in iudaiſmo: quoniam ſupra modũ perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam,

14. & proficiebam in iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantiùs æmulator exiſtens paternarũ mearum traditionum.

15. Cùm autem placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam,

16. vt reuelaret Filium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus: continuò non acquieui carni & ſanguini,

17. neque veni Ieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abij in Arabiam: & iterum reuerſus ſum Damaſcum:

18. deinde

18. deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim:
19. alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.
20. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.
21. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ.
22. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo:
23. tantùm autem auditum habebant: Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat:
24. & in me clarificabant Deum.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Paulus Apostolus non ab hominibus.*

QVIA scilicet, cæteri Apostoli missi sunt à Christo mortali adhuc homine, Paulus verò à Christo iam toto quasi deificato, hoc est, ex omni parte immortali. Ita S. Aug. Verùm simpliciùs accipias: *Non ab hominibus*, scilicet, puris, sed à Christo homine, ac Deo. Quadruplex est missio, ait Hieron. alij à Deo solo mittũtur, vt Paulus; alij à Deo per hominem, vt Iosue per Moysen; alij per hominem solum, vt qui hodie per amicos promouentur ad Abbatias, Decanatus, Episcopatus; alij à seipsis, vt hæretici. Præpositio ergo *ab* hic causam principalẽ, *per* verò instrumentalem significat. Vult enim dicere se non ab homine, neque à Deo per hominem, sed immediatè ab ipso Deo vocatum esse.

Vers. 3. *Qui dedit semetipsum.*

In victimam piacularem, in lytrum & pretium redẽptionis nostræ, in mortẽ & crucem.

Vers. 4. *Pro peccatis nostris.*

Vt iniustitiam, ait Hieron. *quæ erat in nobis, iustitia ipse subuerteret; tradidit se sapientia, vt insipientiam expugnaret; sanctitas & fortitudo sese obtulit, vt spurcitiam infirmitatemque deleret.*

De præsenti sæculo nequam.

6. *Pulchra aliquot rationes cur sæculũ vocatur nequam.* Cur sæculum vocat nequam? Respondent Manichæi: quia mundus hic corporeus malus est & creatus à diabolo: sed hoc stultum est; *sæculum* ergo *nequã* est sæcularis & carnalis vita & conuersatio, qualem agit, & ad quam inuitat hic mundus, mundanique homines, qui huius tantùm sæculi bona; opes videlicet, honores, ac voluptates per fas & nefas aucupantur. Est metonymia: *sæculum* ponitur pro iis, quæ sunt & fiũt in sæculo. hoc enim est Hebræis עולם *olam*, id est, sæculum. Sic, inquit Hieron. S. Ioannes ep. 1. c. 5. ait: *Mundus omnis in maligno positus est: non quòd mundus ipse malus sit, sed quòd mala in mundo fiant ab hominibus. Et ipse Apostolus: Redimentes, inquit, tempus, quoniam dies mali sunt. Infamantur & saltus, cũ latrociniis pleni sunt: non quòd terra peccet & sylua, sed quòd infamiam homicidij loca quoque traxerint: ita & sæculum, quod est spatium temporum, non per semetipsum, aut bonum, aut malum est; sed per eos qui in illo sunt, aut bonum appellatur aut malum.* Ita Hieron. Anselm. Theoph.

Nota: pro *nequam*, Græce est πονηρῦ, quod S. Hieron. vertit malo, Aug. maligno, Erasm. A versuto, vel misero & laborioso, Vatab. ærumnoso, maximè scilicet ob peccata, quæ admittimus in præsenti vita, quæ tot peccãdi occasiones habet, cũ futura vita & sæculum, ad quod nos ducit Christus, à peccato sit immune & impeccabile. Hinc suos æones, id est, sæcula cõfinxit Valẽtinus, dicens hos æones esse animalia & per quadradas, ogdoadas, decadas & duodecadas tot edidisse numeros sæculorum, quot Ænæia fætus scropha generauit, ait Hier.

Vers. 6. *Miror quòd sic tam citò transferimini.*

Galatæ à christianismo ad iudaismum deuoluti. Græcè est μετατίθεσθε, quod ad verbũ significat, trãsponimini, à christianismo scilicet in iudaismum, à libertate Euãgelij in seruitutem legalium cæremoniarum, ab Ecclesia in Synagogã. Alludit, ait Hieron. ad radicẽ Hebræam גלה *gala*, id est, transmigrauit & גלל *galal*, id B est, volvit, reuoluit, puta globum, aut rotas. q. d. Estis Galatæ, id est, trãsmigrantes & volubiles instar globorũ & rotarum, quòd tam citò vos sinitis transferri & trãsponi ab Euãgelio Christi, ad legẽ Moysi. Alioqui idẽ Hier. proœmio in l. 2. cõment. in Gal. ex Lactãtio: *Galli*, inquit, *antiquitus à corporis candore Galatæ nuncupabantur* (Græci enim γάλα, lac vocãt, inde Galli & Galatæ. q. d. Lactei) *quòd significare voluit Poëta cũ ait:*

Tum lactea colla
Auro innectuntur;

cùm enim dicere posset candida, maluit dicere lactea, vt insinuaret fuisse Gallos siue Galatas.

Ab eo qui vos vocauit.

Quasi dicat: Apostatatis ab Euangelio, imò à Deo & Christo Iesu, idq; in summã iniuriam & contemptum Dei & Christi, qui vos vocauit C sine meritis, imò cùm demeritis vestris ex liberali amore ad gratiam, reconciliationẽ, amicitiam Dei & salutem. Vnde pro eo, quòd habemus: *Ab eo qui vos vocauit in gratiã Christi*, Græcè est, ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, quod pressiùs & ordinatiùs sic inuertens ordinat & vertit Hieron. & Vatab. Miror quòd à Christo, qui vos vocauit per gratiam, ex puro scilicet amore & gratuita beneuolentia) tam citò transferamini in aliud Euangelium. q. d. Miror quòd apostatatis tam facilè à Deo & à Christo, qui vos vocauit tam gratiosè & amanter, quòd gratiæ eius sitis tam ingrati & immemores, eamque aspernemini.

In aliud Euangelium.

In aliam doctrinam de salute & Saluatore Chri- 7.

Christi lex sufficiens ad salutem, nihil indiget lege Moysi.

Christo, quasi mea non sufficiat, nec Christi, sed Christo addendus sit Moyses, & Euangelio iungēda sit lex cæremonialis; licet ergo hi iudaizantes prædicarent Euangeliū amplectendum esse cū lege Moysi, hoc ipso tamen aliud Euangelium prædicabant, & verū Pauli Euangelium destruebant, vt dicit v. seq. Pauli enim & Christi Euāgelium doctrina hæc erat: Euangelium, siue lex Christi necessaria est & sufficit ad salutem, nec alia lex est admittenda; qui aliam inducit, vel admittit, Christo, Christique legi, quasi insufficienti, iniurius est, adeoque Christū sua Redēptoris vnici dignitate dispoliat, aliumq; Saluatorem inducit: iudaizantes verò contrariū prædicabāt, scilicet Lex Christi non sufficit, illi addenda est lex Moysis, sine ea saluari & beari non potestis; asserebant ergo aliud, imò contrarium Euāgelium & Pauli, Christiq; Euangeliū euertebāt. Vnde sequitur

Vers. 7. *Quod non est aliud.*

S. Hieron. & Syrus legunt, *quod non est*. q. d. Transfertis vos ad aliud Euangeliū, quod profectò non est Euangelium, Græca tamē & noster interpres legunt, *quod non est aliud*, vt sit Hebraismus, quo antecedens relatiuo superadditur. q. d. Transfertis vos ad aliud Euangelium, quale tamen aliud non est; nullum enim verū Euangelium, aliud est ab eo, quod ego vobis prædicaui. Addit Syrus: *Sed prout sunt aliqui, illud est*. q. d. Quales sunt Doctores, videlicet apostatæ, iudaizantes, mendaces, fallaces, tale est & eorum Euāgelium, scilicet apostaticum, iudaizans, mēdax & fallax. Si iudaizantes, qui Euangelium & doctrinam Pauli atq; Ecclesiæ intactam relinquebant, solùm ei addendo legem Moysis, euertebant Euangelium & Christi Ecclesiam, longè magis Nouantes, qui noua dogmata afferunt contraria Ecclesiæ Catholicæ, eam euertunt.

8.
Nouantes magis quā iudaizantes euertunt legem Christi.

Nisi sunt aliqui.

Refer ad, *miror*. q. d. Miror quòd tam citò deficitis ab Euangelio, nisi quòd sunt aliqui, qui vos conturbant, quod dum cogito, ex parte mirari desino, nec tam vobis, quàm illis hanc defectionem imputo; non enim defecissetis, nisi ab illis illecti & decepti.

Qui vos conturbant & volunt conuertere Euangelium Christi.

Conuertere, id est, subuertere, vt Græcum μεταστρέψαι, ponatur pro καταστρέψαι. Ita Chrys. 2. proprie *conuertere*, id est, inuertere, sicut vestis exteriùs detrita conuertitur dum inuertitur, vt pars interior & integrior fiat exterior. Vel, vt Hieron. dum id, quod in facie est, post tergum ponitur & ea, quæ post tergum sunt, in faciem vertūtur. Sic Ecclesia est quasi vestis vna, cuius pars anterior, vel extima & iam detrita erat Ecclesia vetus, siue Synagoga cum sua lege Moysis: pars posterior, vel interior & integrior erat Ecclesia noua & Euangelium Christi; Christus ergo eam transposuit, vt extimam, vtpote detritam, interiori supponeret, & posteriorem, vel interiorem, scilicet Euangelium, faceret anteriorē & exteriorem, illamq; omnibus quasi iustitiæ ac salutis vestē spectandam & amplectendam proponeret. Hi pseudodoctores contrà vestem hanc à Christo inuersam rursum volebant conuertere & legem præferre, illiq; Euangelium supponere, denique spiritum pietatis, quam aspirat Euangelium, ad iudaicas cæremonias inuertere. Sic ergo iudaizantes conuertebant, id est, inuertebant Christi Euāgelium, dum pro eo legem Mosi substituebant, eamque Euangelio præponebant, ac consequenter Euangelium aliud inuehebant. Ita Hieron.

9.
Ecclesia vestis est cuius pars detrita est Synagoga.

Sed licet nos, aut Angelus de cælo euangelizet vobis præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Vers. 8.

Supple, si id fieri posset, nam de facto, hoc est impossibile; Angeli enim vti in beatitudine, ita & in omni veritate confirmati sunt. Est hyperbole similis illi 1. ad Cor. 13. *Si linguis hominum loquar & Angelorum*. Hinc, vt ait Hieron. eleganter Tertull. aduersus Apellem & eius virginem Philumenem, quā Angelus quidam diabolici spiritus & peruersus impleuerat, hūc esse scribit Angelum, cui multò ante quam Apelles nasceretur, Spiritus sancti vaticinio anathema per Apostolum prophetatum fuit. Talis fuit Angelus, qui Lutherum docuit, & qui Zuinglium de Eucharistia instruxit, de quo ipsemet lib. de supplemento Eucharistiæ scribit, nescire se an albus, an ater fuerit: sed hinc certum est atrum fuisse, illique quasi nouum Euangelium, nouam fidem, noua dogmata receptæ fidei contraria asserenti ab Apostolo intentatum esse anathema.

10.
Qualis fuerit Angelus qui Lutherum docuit.

Nota, quanta sit certitudo fidei ab Apostolis traditæ, tot signis, tot miraculis à Deo confirmatæ, & ad nos per continuam tot iam sæculorum traditionem transmissæ, quamque in illa firmi & constantes esse debeamus, vt scilicet id potiùs negemus, quod sensus, quod ratio, quod demonstratio, quod auctoritas omnium hominum & Angelorum (etiamsi facerēt miracula ad id probandū, quod tamen est impossibile) suggerit, quàm id negemus quod fides docet: quia fides primæua Dei reuelatione, qui prima est & immutabilis veritas, nititur; reliqua omnia falli & fallere possunt; imò si per impossibile Deus reuelaret contrarium fidei nostræ, quam iam primò reuelauit, primæ eius reuelationi credendum foret, non secundæ: quia si reuelaret cōtrarium, mutaretur & consequenter desineret esse Deus & prima ac infallibilis veritas: quæ omnia cùm sint impossibilia, sequitur Deum contrarium reuelare non posse, ac consequenter qui contrariam doctrinam afferunt, non illam Dei, sed cerebri sui, vel dæmonis reuelatione accepisse.

Hic est ergo canon fidei, quem tradit hic Apostolus: si nouum dogma oriatur alicubi, examinetur, an concordet cum recepta & antiqua Ecclesiæ Catholicæ fide, quam primitus prædicauit Paulus & Apostoli; quòd si inueniatur ab ea dissentire, habeatur hæreticū & anathema. Hunc canonē sequūtur Patres omnes.

B. Irenæus l. 3. c. 4. *Si de aliqua modica quæstione disputatio orta fuerit, nónne oportebit in antiquissimas recurrere Ecclesias, & ab eis sumere de præsenti quæstione quod certum & liquidum est?*

11.
Canon veræ fidei ab antiquitate & immutabilitate.

Tertull. de præscript. c. 21. *Quid prædicauerint Apostoli, quid illis Christus reuelarit & hic præscribam*

non

non aliter probari debere, nisi per easdem Ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt. Si hac ita sunt, constat proinde omnem doctrinam, qua cum illis Ecclesiis Apostolicis & matricibus, & originalibus fide conspiret, veritati deputandam; reliquam verò omnem de mendacio praiudicandam. Et cap. 31. *Ex ipso ordine monstratur id esse Dominicum & verum, quod sit priùs traditum; id autem extraneum esse & falsum, quod sit posterius immissum.*

Origen. in Matt. homil. 19. *Hareticus habendus est omnis ille, qui Christo quidem credere se profitetur, aliud tamen de fidei veritate credit, quàm habeat definitio traditionis Ecclesia.*

S. Hieron. ep. ad Pammachium & Oceanum: *Quisquis assertor es nouorum dogmatum, quaso te, vt parcas humanis auribus, parcas fidei, qua Apostolico ore laudata est. Cur post quadringentos annos* (dicamus nos, cur post mille quingẽtos annos, ô Luthere, ô Caluine, ô Menno) *docere nos niteris, quod antè nesciuimus? vsque in hanc diem, sine vestra ista doctrina, Christianus mundus fuit.*

Vincentius Lirinensis aureo illo libello præscriptionũ aduersus prophanas hæresum nouitates non aliud facit, quàm vt regulam hanc sanciat: *Retinenda est antiquitas, explodenda est nouitas: Cũ tales quidam* (Nouantes, inquit c. 12. l. 1.) *circumeuntes prouincias & ciuitates, atque errores venalitios circumferendo, etiam ad Galatas deuenissent: cumque his auditis Galata nausea quadam veritatis adfecti, Apostolica Catholicaque doctrina manna reuomentes, haretica nouitatis sordibus oblectarentur, ita sese Apostolica potestatis exeruit auctoritas, vt summa cum seueritate decerneret: sed licet aut nos, inquit, aut Angelus de calo euangelizet vobis praterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Quid est, quod ait: Sed licet nos? cur non potiùs, sed licet ego? Hoc est, etiamsi Petrus, etiamsi Andreas, etiamsi Ioannes, postremò etiamsi omnis Apostolorum chorus euangelizet vobis, praterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Tremenda districtio: propter asserendam prima fidei tenacitatem, nec sibi, nec cateris coapostolis pepercisse; parum est: Etiamsi Angelus, inquit, de calo euangelizet vobis, praterquam quod euangelizauimus, anathema sit. Non sufficiebat ad custodiam tradita semel fidei humana conditionis commemorasse naturam, nisi Angelicam quoque excellentiam comprehendisset. Licet nos, inquit, aut Angelus de calo. Non quia sancti, calestesque Angeli peccare iam possint, sed hoc est, quod dicit: Si etiam, inquit, fiat, quod fieri non potest, quisquis ille sit qui traditam semel fidem mutare tentauerit, anathema sit.*

S. August. lib. 2. contra Cresconium c. 31. & 32. *Non accipio quod de baptizandis hareticis B. Cyprianus sensit: quia hoc Ecclesia non accipit, pro qua B. Cyprianus sanguinem fudit.* Ita & reliqui Patres, estque ratio euidens: quia *Ecclesia*, vt ait Apostolus 1. ad Timoth. 3. v. 15. *columna est & firmamentum veritatis*; qui ergo noui aliquid contra eius sententiam ac dogmata comminiscitur, à domo veritatis, ipsaq; veritate abscedit & aberrat, vt neruoso dilemmate concludit S. Aug. lib. 2. contra Gaudentium c. 8. *Responde*, inquit, *vtrum Ecclesia* (oriente Donato) *perierit, an non perierit? Elige quod putaueris. Si iam tum perierat, Donatum qua peperit? si autem tot in eam sine baptismo aggregatis perire non potuit, responde quaso, vt ab ea se, tanquam malorum*

12. *Pulchrum dilemma Augustini contra hareticos.*

A *communionem deuitans, pars Donati separaret, qua dementia persuasit?* Pari modo iam concludam: Oriente Luthero, Caluino, Mennone, & quouis alio Nouatore vel Ecclesia, veraque fides perijt, vel non perijt; hæc enim duo necessariò connexa sunt vera fides & vera Ecclesia, adeò vt si vel in vno puncto, verbi gratia, sanctos esse inuocandos, à vera fide aberraret Ecclesia, hæretica sit oportet, nec Ecclesia Dei, sed satanæ; sicut priuatus quisque, qui vel vnam hæresim tuetur, licet in cæteris articulis rectè credat, & aliis orthodoxis consentiat, non orthodoxus est, sed hæreticus. Dico ergo: Oriente Caluino vel perijt Ecclesia, vel non perijt; si perijt, adeoque perijt à tempore Gregorij Magni, vt aiunt Nouantes; ergo per 900. annos extincta fuit Ecclesia; B ergo mundus per annos 900. vera fide, religione, Sacramentis, Ecclesia, saluteque caruit; ergo Christus per annos 900. sponsam suam deseruit; ergo æternum Christi regnum concidit; (regnat enim Christus in Ecclesia) ergo aduersus Ecclesiam portæ inferi præualuere; ergo Caluinus natus est extra Ecclesiam, nec Ecclesiæ membrum fuit, sed infidelis, hæreticus, vel paganus; ergo à populo, à mundo quasi fidelis recipi audirique non debuit, sed tanquam infidelis ad Ecclesiam non pertinens contemni ac reiici. Si non perijt, sed in vera fide & Ecclesia natus, baptizatus, educatus, institutus est Caluinus, cùm ergo in Catholica, Apostolica, Romana Ecclesia natus, baptizatus, educatus, institutus fuerit, illa vtique vera erat Ecclesia veram habens fi- C dem; ergo cùm ab ea discessit, ac segregauit se per noua dogmata Caluinus, à vera se fide & Ecclesia separauit, ab eaque apostatauit; ergo cùm aliam Ecclesiam reformatam instituit, non veram & Apostolicam, sed apostaticam, schismaticam, hæreticam, non fidei, sed nouorum dogmatum, sed hæresum magistrã & scholam instituit. Æquus lector, qui fidem veram, extra quam saluari non potest, syncerè quærit & fluctuat, consideret ac perpendat hoc dilemma, an non hæc rectè consequantur, an non concludat ac conuincat hæc ratio? an non hæc regula sit Lydius lapis veri dogmatis, veræque fidei?

Praterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit.

Inferunt Nouantes: ergo conciliorum de- D creta & Pontificum canones sunt anathema, quia multa afferunt quæ non habentur in Euangelio, & consequenter sunt præter Euangelium. Respondeo, *Praterquam* hic idem est quod contrarium fidei acceptæ & receptæ, qualia afferunt hæretici.

13. *Pontificum & conciliorum decreta non sunt anathema, vt volunt Nouantes.*

Id patet 1. quia loquitur contra iudaizantes, qui iudaismum, *prater*, id est, contra Euangelium inducere volebant: non secus ac si quis christianismo vellet ingerere caluinismum, vel turcismum, is præter christianismum, id est, contra christianismum nouam legem & sectam induceret. Vnde v. 6. vocat hoc aliud Euangelium, eiusque præcones v. 7. dicit conuertere, id est, vt Chrys. euertere, Euangelium Christi.

2. quia clarum est & certum non Angelum modò, sed & Paulum plura sciuisse & consequenter euangelizare potuisse quàm fecerit, vt patet 2. ad Corinth. 12. v. 1. & 6.

3. quia Paulus passim, vti & Christus, iubet seruari præcepta Apostolorum & Superiorum. Act. 16. v. 4. ad Heb. 13. v. 17. & alibi.

Denique ita explicant hunc locum Hieron. Aug. Ambr. Chrysost. Oecum. Sic Apostolus 1. ad Corinth. 3. v. 11. παρὰ, id est, præter, accipit pro contra, cùm ait: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter* (id est, contra) *id quod positum est, quod est Christus Iesus*; qui enim alium Christum induceret, Antichristum induceret: sicut qui alium Papam inducit, antipapam inducit, qui alium in regno Regem inducit, veri Regis hostem inducit & tyrannum.

Sic ad Rom. 11. v. 24. *Si tu ex naturali excisus oleastro, & contra naturam* (Græcè παρὰ φύσιν, hoc est, præter naturam) *insertus es in bonam oliuam*. Imò sic Latinè sæpè loquimur per miosin cum Terentio in Andria: *Præter ciuium morem atque legem*, id est, contra morem & legem. Sic & Græci, vti Aristoteles 1. de cælo c. 1. loquuntur: παρὰ φύσιν, præter, id est, contra naturam; παρὰ νόμον, præter, id est, contra legem.

14. *Scripturis quomodo nihil addi possit.* Simili modo Deuter. 4. v. 2. dicit Dominus: *Non addetis ad verbum, quod vobis loquar, nec auferetis ex eo*, id est, ad præcepta, quæ ego præcepturus sum, non addetis aliquid eis repugnans, noui præsertim numinis, vel Idoli cultum & religionem inducens; hæc enim excludere toto illo capite, & passim in Deuter. intendit; nam nulli hominum licet scripta, aut præcepta sua venditare pro præceptis à Deo datis, aut Scripturis sacris.

Similis est phrasis Apoc. vlt. v. 18. *Contestor enim omni audienti verba prophetiæ huius, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ.* Alioqui enim Prophetæ & Apostoli huic scripturæ & præcepto multa addiderunt. Imò secum pugnaret Moyses: nam infra c. 17. v. 10. iubet sub pœna mortis, sacerdotis decreto obediri. Quare præclarè S. Aug. tract. 99. in Ioannem hunc locum ita explicat: *Non ait (Apostolus) plusquam accepistis, sed præterquam quod accepistis. Nam si illud diceret, præiudicaret sibi ipsi, qui cupiebat venire ad Thessalonicenses, vt suppleret quæ illorum fidei defuerunt. Sed qui supplet quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem prætergreditur regulam fidei, non accedit in via, sed recedit de via.*

Dices: cur ergo Apostolus non dicit contrarium, sed *præterquam*? Respondet Chrys. vt ostendat anathema esse eum qui vel indirectè minimum Euangelij dogma labefactat. 2. quia iudaizantes contra quos hic agit propriè, præter Euangelium inducebant iudaismū, Iudaica sacra & sacramenta, quæ tamen hoc ipso erant contra Euangelium & legem nouam Christi, vt dixi.

Euangelizauimus.

Scilicet verbo vel scripto; non ergo excludit, sed includit traditiones solo verbo traditas, quas disertè seruari iubet. 2. Thessal. 2. v. 19. & alibi.

Anathema.

Syrus חרם *cherem*, de quo vide dicta ad Rom. 9. v. 3.

Modò enim hominibus suadeo, an Deo? *Vers. 10.* 15.

Græcè ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν, num homines suadeo an Deum? id est, vt Theoph. Vatabl. Erasm. an humana suadeo, an diuina? quasi velit Apostolus ostendere, non cui, sed quid suadeat, id est, quid credendum proponat, neque de auditoribus, sed de doctrina ipsa loquatur; iactabant enim iudaizantes se sequi Petrum, Ioannem, Iacobum, qui legem veterem seruandam suo exemplo docere videbantur. Contrà clamat Paulus se non homines, hominúmve doctrinam, sed Deum, Deíque doctrinam sequi, ac alijs suadere. q. d. A Deo accepi quod euangelizaui, Deus mihi Euangelium meum reuelauit, Dei, non hominum dogmata prædico, non humana, sed diuina doceo.

Secundò, non male quicquid obstrepat Beza, imò meliùs vertit noster: *Modò* (id est, nunc) *hominibus suadeo, an Deo?* id est, vt Chrys. vertit, an apud homines causam dico, an apud Deum? Græcè enim πείθω (id est, suadeo, vt etiam notauit Erasmus) verbum est forense & aduocatorum, quo dicuntur πείθειν κριτὰς, hoc est, suadere Iudices in accusatiuo personæ, dum eis suam causam, suum ius persuadere conantur. Vnde S. August. hîc *suadeo*, interpretatur vt idem sit quod *probatum me reddere cupio*. Et Ambros. *Suadeo*, interpretatur per satisfacio. Sic Xenophon Hellinicon 6. Καὶ ἦσαν μέν τινες οἳ τὸν Ἀγησίλαον ἔπειθον, erant, inquit, qui Agesilaum, id est, Agesilao suadebant. Vnde Henricus Stephanus in Lexico docet πείθω, cùm significat suadeo, recipere & regere accus. personæ. Adde: Græcum πείθω, vt docent Græci, & fatetur Beza, cùm significat persuadeo, construitur cum accusatiuo non rei, sed personæ. Hic autem πείθω ἀνθρώπους, hoc est, homines suadeo, idem est, quod persuadeo, hoc est, persuadere conor, in actu scilicet inchoato iuxta canonem 32. Hoc autem idem est quod suadeo, vt vertit noster. *Sensus litteralis indagatur.*

Hic sensus aptior est, 1. nam suadere Deum & homines significat non rem, quæ suadetur (sic enim obscura valde & intricata foret hæc phrasis) sed propriè personas, quibus suadetur. 2. quia explicans subdit:

An quæro hominibus placere?

Quasi dicat: Hominibus vti placere, ita & suadere non quæro. Vnde S. Hieron. *Suadere, inquit, quis dicitur, cùm id quod ipse habet & semel imbibit, cæteris etiam conatur inserere.*

Sensus ergo est: Ego Paulus ita audacter & synceré loquor, & iudaizantibus, aliudque euangelizantibus, anathema intento; quia licet olim acerrimè pro Iudæis ac iudaismo Euangelium impugnarim; *modò* tamen, id est, nunc Euangelij luce illustratus, non hominibus, præsertim Iudæis, me & causam hanc meam, meúmque hocce Euangelium probare satago, sed Deo cui vni placere contendo:

vt

vt in illius tribunali sincerè & fidenter illius reddam rationem. q. d. Non curo quid de me Iudæi, aliive homines censeant, quasi rigidior sim, aut patriæ & iudaismi hostis; quæro enim vni Deo placere; cũ enim illis olim placui, Deo displicui; quòd si adhuc eis placere vellem, Deo displicerem, quia legem Moysis statuerem, Christique gratiam destruerem.

Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

16. *ἀνθρωπαρέσκεια vitium qualè sit.* Notat S. Hieron. & Anselm. ἀνθρωπαρέσκεια, id est, studium placendi hominibus, vitium est, quo quis ita hominibus assentatur, hominum fauorem & gloriam captat, vt paratus sit Dei legem violare, Deumque offendere; qui enim hominibus placere studet hoc modo & fine, vt eos ad Deum Deique cultum trahat, non tam hominibus, quã Deo placere studet: *Homo*, inquit S. Aug. *hic non placet vtiliter, nisi cùm propter Deum placet, id est, vt Deus placeat & glorificetur, cùm dona eius attenduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur. Cùm autem sic placet homo, non iam homo, sed Deus placet.* Sic Paulus 1. Corinth. 9. v. 21. omnibus omnia factus est, vt omnes Christo lucrifaceret. Vide Chrys. in moral. hom. 29. in epist. 2. ad Corinth. quàm fauor & gloria mundi huius vmbratica sit & contemnenda. Piè & cordatè S. Hieron. ad Asellam: *Gratias*, inquit, *ago Deo quòd dignus sim, quem mundus oderit.*

Vers. 11. *Quia non est secundùm hominem.*

Quasi dicat: Non est humanum, sed diuinum Euangelium meum, non est hominis, sed Dei, &, vt Syrus, non est ab homine; non est scilicet ab hominum opinione vel inuentione profectum, sed Dei. vnde explicans subdit:

Vers. 12. *Neque enim ego ab homine accepi illud, sed per reuelationem Iesu Christi.*

Tunc scilicet cùm ab eo raptus fui in tertium cælum, vt dixi 2. Corinth. 12. v. 1.

Vers. 13. *Persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam.*

Hoc est, expugnare & euertere satagebam, siue expugnabam in actu inchoato, id est, impugnabam illam, iuxta canonem 32. Sic Psal. 128. dicitur: *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea*, id est, sæpè oppugnauerunt me, non autem re ipsa expugnauerunt. Sequitur enim: *Etenim non potuerunt* (id est, præualuerunt) *mihi*. S. Hieron. & Syrus vertunt: Vastabam, vel deuastabam illam; quasi videlicet quidam grassator & prædo, inquit Hieron. Vnde Græcum

17. *Paulus ante conuersionẽ persecutor Ecclesiæ.* ἐπόρθουν venit à πέρθω, quod affine est, & vt aliqui volũt, deducitur per metathesin à πρήθω, id est, incendo, quòd hostis vrbes expugnans & agros vastans, omnia circumquaque populetur incẽdijs: licet alij, inquit Erasmus, πέρθω, dictum velint quasi πορθέω, id est, circumeurso, vti facit hostis omnia vastans: sic & Paulus cursitabat per vrbes & Synagogas, vt Christianos caperet, vinciret, occideret. Dicit hæc Paulus, vt amoliatur à se suspicionem odij Iudæorum. q. d. Impingunt mihi quòd sim hostis Iudæorum & iudaismi, sed falsò, vt patet ex vita mea anteacta. Nam ego ipse Iudæus sum, & pro iudaismo acriùs quàm ipsi pugnaui, donec Deus vocatione sua cor meum immutauit, & Christi fide ac luce illustrauit.

In genere meo. *Vers. 14.*

In gente mea, scilicet inter Iudæos. Syrus: In cognatione mea.

Abundantiùs æmulator.

Id est, ardentior amator & imitator. 2. & meliùs. q. d. Ardentior zelator fui pro patrijs institutis mihi à maioribus traditis; Græcè enim est ζηλωτής; zelotem ergo se vocat legis, eo quòd, vt vertit Syrus, maiorem in modum zelauerit doctrinam patrum suorum: nimirum, vti zelotes fuit legis per ignorantiam, putans se rectè facere: ita multò magis cognita veritate zelotes fuit Euangelij, & zelum falsum zelo vero, eoque ardentiore expiauit. Hinc videtur Paulus natura & ingenio acri fuisse præ aliis Iudæis coætaneis suis; eaque fuit illi administra & cos virtutis; feruida enim natura non humi repit, sed ad magna se ignis instar extollit, arduaque molitur.

Pulchrè & solerter S. Aug. 22. contra Faustum cap. 70. *Animæ*, inquit, *virtutis capaces, ac fertiles præmittunt sæpè vitia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimùm accommodatæ, si fuerint præceptis exculta. Sic ille animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem à ciue improbo iniuriam perpetientem inultum esse non pertulit, non seruato ordine potestatis, vitiosa quidem, sed magna fertilitatis signa fundebat. Sic cùm Saulum Ecclesiam persequentem Deus de cælo vocauit, prostrauit, erexit, impleuit, tanquam percussit, amputauit, inseruit, fœcundauit: illa namque Pauli sæuitia cùm secundùm æmulationem paternarum traditionum persequebatur Ecclesiam, putans officium Deo se facere, tanquam syluestre erat vitium, sed magna fertilitatis indicium.* Hactenus Aug. 18. *Feruens natura apta sublimi virtuti.*

Cùm autem placuit ei. *Vers. 15.*

Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς. Vatablus: *Cùm Deo visum est*: sed plus significat εὐδοκία, beneuolentiam scilicet, amorem & beneplacitũ Dei, quo Deo complacuit in nobis, vt gratis & beneuolè nos vocaret ad suam gratiã ac salutem. Hoc enim significat Hebræum חפץ *chapete*, quod Septuag. vertunt εὐδόκησεν. Vnde subdit: *Εὐδοκία & beneplacitum quid sit Deo.*

Qui me segregauit ex vtero matris meæ.

Deus scilicet, qui per dictam suam beneuolentiam segregando me ex vtero matris in hunc mundum nasci me fecit, & in hanc lucem edidit, eo scilicet fine, *vt reuelaret filium suum in me*, vt dicitur v. seq. eò enim totus hic præcedens versus refertur, vt indicant Græca; quòd scilicet Deo placuit, & quòd me Deus ex vtero segregauit, & quòd vocauit me, hoc scilicet fine, *vt reuelaret filium suum in me*. q. d. Deus ante omne meum meritum, me necdum natum prædestinauit & prædestinatum segregauit ex vtero, nasciique fecit ac natum vocauit, *vt reuelaret filium suum in me*, hoc est, vt me ad Christi & Euangelij agnitionem adduceret, & consequenter ad apostolatum, vt euangelizarem Christum in Gentibus. Ita Amb. Ansel. Theoph.

Sic de Ieremia, ait Hieron. dicitur cap. 1. *Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te, & prophetam in Gentibus dedi te*, eoque alludit hic Paulus; fuit enim Ieremias typus Pauli. Vnde pro

 sancti-

sanctificaui est קדשתי *cadasti*, quod & sanctificaui & segregaui significat; res enim sancta dicitur quasi segregata à patre, matre, rebusque terrenis, vt Deo dicetur & consecretur. Sic Paulus ab vtero per Dei prædestinationem fuit quasi Deo segregatus & consecratus Euangelio, vt esset Propheta, Doctorque Gentium.

19. *Sanctificatus idem est quod segregatus à patre, matre & terrenis.*

Mysticè, ait Anselm. *ex vtero matris*, id est, ex cæcitate Synagogæ *segregauit me Deus*, vt vocatus ab eo Euangelij lucem intuerer.

Nota, *segregatus* dicitur: quia è grege selectus; sic prædestinati ex hominum grege, Deo seliguntur: sic multò magis Apostolus & preco verbi Dei segregatur à vulgo, itaque vulgaribus præstare debet, sicut gregem vniuersum pastor excellit, inquit alibi Chrysostomus.

Hac de causa Isaias propheta c.6.v.5. gemens exclamat: *Væ mihi, quia vir pollutis labiis ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito.* q.d. Miserum me, qui nihilo sum ciuibus sanctior, cùm ipsi sint merè profani. Alludit hic Paulus ad etymon sui nominis פליא *pele*, id est, excellens, eximium, mirabile, ideoque à vulgò segregatum, vti dixi ad Rom.1.v.1.

Vers.16. *Vt reuelaret filium suum in me.*

In me, id est, mihi, in anima mea. Hebraismus, *bet* enim Hebræis est adhæsiuum.

Nota: dicit potiùs *in me*, quàm mihi, vt significet se non nudam auribus, vel oculis reuelationem excepisse, sed Christum, Christique doctrinam & spiritum intimo totoque corde imbibisse, ita vt Christus in eo esset, & per eum loqueretur. Ita Theoph. Vnde 2. Hieron. & Vatabl. aptè vertunt: Vt reuelaret filium suum per me. Addit 3. S. Hieron. non dici mihi, sed *in me*, quia in Paulo iam erat Christus; erant enim in eo principia virtutũ & Dei, ac fidei semina, sed hæc non agnoscebat, nec iis credebat Paulus, donec hæc in ipso, eiusque corde reuelaret Deus. Hoc subtilius est, quàm germanius.

Non acquieui carni & sanguini.

20. *Homines & caro non sunt consulendi in Dei vocatione.*

Quasi dicat: Non adiunxi me vlli homini, non contuli de hac mea vocatione & reuelatione, modoque eam exequendi, nec in consilium adhibui consanguineos vel vllum hominem, sed certò sciens me à Deo vocari & doceri, Deum vnum, doctorem & ductorem secutus sum; Græcè enim est προσανεθέμην, quod noster cap.2.v.2.& 6. vertit: *Non contulerunt*: ἀνατίθεσθαι, ait Budæus, est cõsilia & arcana cõmunicare, & in sinum amicorum effundere, vt illi quasi consiliarij, ac sinceri iudices, ea probent, improbent, addant, demant, suadeant, ac dissuadeant, prout eis è re nostra esse videbitur. Sic & Hieron. Chrys. Theoph. & Syrus, qui vertit: Non patefeci carni & sanguini, id est, vlli homini.

Nota: caro & sanguis significant synecdochicè hominẽ carne & sanguine constantem. Sic Matt.16. *Caro & sanguis non reuelauit tibi*, id est, nullus homo, *sed Pater qui in cælis est.* q.d. Ab homine Euangelium non sum edoctus, quia cum nullo homine illud contuli, sed à Deo solo illud per reuelationem accepi. Videte ergo, ô Galatæ, ne illud repellendo, & iudaismi mistione contaminando, contaminetis & repellatis Dei verbum, Deumque ipsum, qui illud mihi reuelauit, & prædicandum demandauit.

21. *Cur Paulus euangelium contulerit cũ Petro.*

Dices: cur ergo postea Paulus venit Ierosolymam videre Petrum v.18. imò cũ eo Euangelium contulit c.2.v.2. Respondeo, contulisse non quasi dubium, aut non satis instructum, vt plenius ac certiùs instrueretur; sed vt fideles quos docebat, cernerent eum in fide & doctrina communicare & cõsentire cum Petro, aliisque Apostolis, sicque plus fidei eius Euangelio tribuerent.

Aliter respondet Hieron. Illud, *continuò*, referendũ esse ad præcedentia, sicq; esse dispungendum: *Vt reuelarem illum in Gentibus continuò, non acquieui carni & sanguini.* q.d. Cùm statim iuberer à Deo Gentibus euãgelizare, statim acquieui, ita vt tum cum nullo mortalium conferrem, aut consilium inirem; postea tamen contuli cum Petro, Iacobo, Ioanne: sed prior solutio solidior est. Rursum τὸ *non acquieui carni & sanguini*, sic exponi potest. q.d. Non inuisi, non adiunxi me parentibus carnalibus & consanguineis, sed illis relictis, Deum vocantem secutus sum. Ita Aug. & Oecum.

Moraliter, hoc S. Pauli exemplum sequatur is, qui à Deo ad apostolatum, ad religionem, ad perfectionem Euãgelicam, ad heroica opera vocatur, vt non acquiescat carni & sanguini, sed statim abeat ad id, ad quod vocari se sentit. Audiat S. Hieron. ad Heliodorum: *Quid facis, ait, in domo paterna delicate miles? vbi vallum? vbi fossa? vbi hyems acta sub pellibus? Recordare tyrocinij tui diem, quo Christo in baptismate consepultus, in sacramenti verba iurasti, pro nomine eius non te patri parciturum esse, non matri. Ecce, aduersarius in pectore tuo Christum occidere conatur. Ecce donatiuum quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant. Licet paruulus ex collo pendeat nepos: licet sparso crine & scissis vestibus vbera quibus te nutrierat, mater ostendat: licet in limine pater iaceat: per calcatum perge patrem, siccis oculis ad vexillum crucis euola. Solum pietatis genus est, in hac re esse crudelem.* Et infra: *Facilè rumpit hæc vincula amor Dei & gehennæ timor. Si credunt Christo, faueant mihi pro eius nomine pugnaturo: si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos.*

Idem ad Furiam viduam nobilissimam: *Contristabitur pater, sed lætabitur Christus: lugebit familia, sed Angeli gratulabuntur. Faciat pater quod vult de substantia sua: non es cui nata es, sed cui renata, qui te grandi pretio redemit sanguine suo. Caue nutrices & gerulas, & istiusmodi venenata animalia, quæ de corio tuo satiare ventrem suum cupiunt: non suadent quod tibi, sed quod sibi prosit.*

Audiat & S. Bernard. serm. *Ecce nos reliquimus omnia: Quantos, ait, mundi sapientia maledicta supplantat, & in eis conceptum extinguit spiritum, quem voluerat Dominus vehementer accendi? Noli, inquit, præcipitanter agere, diu considera, magnum est quod proponis, experire quid possis, amicos consule, ne post factum pænitere contingat. Hæc sapientia mundi terrena, animalis, diabolica, inimica salutis, suffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ solet Domino vomitum prouocare.*

Neque

Verſ.17. *Neque veni Ieroſolymam.*

Dices: Actorum 9.v.26.dicitur mox à conuerſione cùm Damaſco fugeret Paulus,veniſſe Ieroſolymam. Reſpondet Hieron. & Lorinus in Actor.9. veniſſe Ieroſolymam ſtatim à cõuerſione neceſſitate fugæ compulſum, non autem vt Petrum videret, cùm eoq; conferret Euangelium;hoc enim tantùm hic negat. Aliter reſpondet Baron. Act.9. non dici Paulum ſtatim à cõuerſione veniſſe Ieroſolymam;ſed poſt dies multos. Puta poſt trienniũ partim in Arabia, partim Damaſci exactum, cũ ſcilicet eò venit videre Petrum, vt hic dicit v.18. indeque venit in partes Syriæ & Ciliciæ,vt hic dicit v.21. quod Lucas Act.9. declarat dicens v.30. *Deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tarſum, quæ eſt metropolis Ciliciæ.* Ita vt Lucas Actor.9.taceat Pauli profectionem in Arabiam, quia in eà nil memorabile acciderat.

22. *An Paulus à conuerſione ſtatim venerit Ieroſolymam.*

Vtraque ſententia eſt probabilis. Priori fauet id,quod ſubdit Lucas: *Omnes timebant eum, non credentes, quòd eſſet diſcipulus. Barnabas autem apprehenſum duxit illum ad Apoſtolos,& narrauit illis quomodo in via vidiſſet Dominum.* Conuerſio enim tam miraculoſa Pauli non videtur potuiſſe per triennium latere Apoſtolos & alios fideles Ieroſolymis. Quòd ſi ita eſt, vide & admirare cum Chryſ. gratiam Dei quæ ex Paulo perſecutore tanto tantum ſubitò doctorem effecit, vt ſtatim à conuerſione publicè docere & diſputare cum Iudæis inciperet.

Ad anteceſſores meos Apoſtolos.

Πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ad eos qui ante me fuerunt Apoſtoli, id eſt, qui ante me vocati ſunt à Chriſto ad apoſtolatum.

Verſ.18. *Deinde poſt annos tres veni Ieroſolymam videre Petrum.*

Græcè,ait Chryſoſt.& Theoph.non eſt ἰδεῖν, ſed ἱστορῆσαι, quòd dicitur de iis, qui viſunt & luſtrant ſplẽdidas vrbes,verbi gratia,Romam & cum obſeruatione intuentur eius reliquias, Põtificem,Cardinales, Clerũ; viroſq; ſanctos. q.d. Paulus: Veni Ieroſolymam *videre Petrum*, non vt ab eo aliquid diſcerem (licet id quoque Græco verbo ἱστορῆσαι ſignificari velit Eraſmus) qui diuinitus eram edoctus, ſed vt tantum virum Apoſtolorum ſcilicet principem viderem ac honorarẽ. Ita Theod.Chryſ. Amb.Hieron. (Aliam etiam cauſſam ſuæ Ieroſolymã profectionis dat Apoſtolus c.2. v.2.) *Petrus*, inquit Chryſ. hom. 87. in Ioannem, *os erat Apoſtolorum & princeps, propterea & Paulus eum præter alios viſurus aſcendit.* Et Hieron. hic: *Venit Paulus videre Petrum, non vt oculos, genas, vultumque eius aſpiceret: vtrùm macilentus an pinguis, adunco naſo eſſet, an recto, & vtrùm frontem veſtiret coma: an (vt Clemens in Periodis eius refert) caluiciem haberet in capite. Nec puto Apoſtolicæ fuiſſe grauitatis: vt poſt tantam triennij præparationem aliquid humanum in Petro voluerit aſpicere. His oculis Paulus vidit Cepham, quibus nunc à prudentibus quibuſque Paulus ipſe conſpicitur. Quòd ſi cui non videtur, cum ſuperiori ſenſu iungat hæc omnia, quòd nihil ſibi Apoſtoli contulerint. Nam & quòd viſum ſit ire Ieroſolymam, ad hoc eſſe, vt videret Apoſtolum non diſcendi ſtudio, qui & ipſe eundem prædicationis haberet auctorem, ſed honoris priori Apoſtolo deferendi.* Hinc patet Paulum non vidiſſe Petrum vt ab eo doceretur,vt voluit Eraſm. & Vatab. hoc enim negat c.2.v.6. *Mihi*, inquit, *nihil contulerunt.* Et hic v.11. & 12.diſertè aſſerit ſe non ab homine,ſed à ſolo Deo edoctũ eſſe.

23. *Duæ cauſæ ob quas Paulus inuiſerit Ieroſolymis Petrum.*

Verſ.19. *Alium autem Apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domini.*

Chriſti ſcilicet conſobrinum, vel cognatum; Hebræi enim cognatos vocant fratres. Addit S.Hieron. præ alijs Apoſtolis etiã Chriſto cognatis Iacobum vocari fratrem Domini ob egregios mores, incomparabilem fidem & ſapientiam, quibus videbatur Chriſto ſimilis quaſi frater. Vnde & Iacobus hic cognomẽto dictus eſt Iuſtus. 2. quia filios matris ſuæ, primos ſcilicet in Iudæa credentes,huic Iacobo quaſi fratri Chriſtus ad Patrẽ vadens commendauit, ait Hieron. fuit enim hic Iacobus Alphæi, filius Mariæ vxoris Cleophæ, vnus è 12. Apoſtolis, primus Epiſcopus Ieroſolymorum. Vnde & in primo concilio Ieroſolymitano primus poſt Petrum ſententiã dixit. Act.15. v.13. huius Iacobi extat epiſtola canonica.Ita Chryſoſt. Theoph. Anſelm.

24. *Iacobus Alphæi cur frater Domini vocetur, & an fuerit vnus è 12. Apoſtolis.*

Negat tamen S.Hieron. hũc Iacobum fuiſſe ex 12. Apoſtolis, dici verò hìc Apoſtolum, quia Chriſtum viderat, eumq; prædicarat. ita vt tres fuerint Iacobi. 1. frater Ioannis,quem Herodes occidit. 2. Alphæi, ambo Apoſtoli. 3. hic frater Domini: ſed cùm hic frater Domini vocetur Apoſtolus,nihilque cogat alium hunc facere à Iacobo Alphæi Apoſtolo, imò multa, multique eundem eſſe ſuadeant,hiſce de cauſis prior ſententia verior videtur.

Verſ.20. *Coram Deo.*

25. *Paulus à Deo non ab Apoſtolis edoctus.*

Supple: affirmo & aſſero, *quia*, id eſt, quòd *non mentior*. Vnde breuiùs & planiùs vertit Vatabl. quæ autem ſcribo vobis,ecce coram Deo, ſcilicet ſcribo, non mentior; Græcum enim ὅτι tantùm habet vim aſſeuerandi,non ita Latinum, quia: vnde omiſſo *quia* faciliùs nuda hæc aſſeueratio intelligitur apud Latinos. Ita Theoph. Ambroſius tamen & Aug.putant eſſe formulam iurantis: *coram Deo*, id eſt,Deum teſtor. Nota:tã ſeriò & grauiter aſſerit ſe alios Apoſtolos non vidiſſe, ne quis dicat Paulum ſecretò eos adijſſe,& ab eis, non à Deo edoctum eſſe. Ita Hieron.

Verſ.22. *Eram autem ignotus facie.*

Secundùm faciem non viderant me Chriſtiani,qui erant in Iudæa. Id dicit,ait Chryſ. vt probet ſe in Iudæa non docuiſſe,nec prædicaſſe circumciſionem & legem veterem,ſicut illi iudaizantes obiectabant.

Quæ erant in Chriſto.

In Chriſti fide & religione,id eſt,quæ erant Chriſtianæ,can.37.

Verſ.23. *Auditum habebant.*

Rumorem habebant. Græcè ἀκούοντες ἦσαν, audientes erant, auditum ab illis erat, id eſt, audierant.

Expugnabat.

Oppugnabat. Vide dicta v.13.

Verſ.24. *Clarificabant.*

Græcè ἐδόξαζον, glorificabant. Ambroſius legit,magnificabant.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

26. *Docet Paulus se suum Euangelium cum Petro, Iacobo & Ioanne contulisse, illudque ab eis approbatum esse per omnia, ita vt nihil ab eis doctrinæ illius additum, aut demptum sit.*

Secundò, v. 7. docet se ab eis accepisse dextras societatis, vt ipsi Iudæis, Paulus verò Gentibus euangelizaret.

Tertiò, v. 11. narrat se palam Petrum reprehendisse, quòd incautè iudaismum simularet, itaque Gentes ad iudaizandum incitaret.

Quartò, v. 16. probat nos iustificari non ex operibus legis, sed ex fide Christi, idque tribus rationibus. 1. est versu 17. quia alioqui Christus legem abolens esset peccati minister. 2. v. 19. quia lex ipsa profitetur se in Christo desinere & mori. 3. v. 21. quia alioqui gratis Christus mortuus esset.

1. DEinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Ierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.

2. Ascendi autem secundùm reuelationem: & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in Gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem.

3. Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset Gentilis, compulsus est circumcidi:

4. sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierũt explorare libertatẽ nostrã, quã habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutẽ redigerẽt.

5. Quibus neque ad horam cessimus subiectione, vt veritas Euangelij permaneat apud vos.

6. ab iis autem, qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.

7. Sed è contra cùm vidissent quòd creditum est mihi Euãgelium præputij, sicut & Petro circumcisionis:

8. (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes)

9. & cùm cognouissent gratiã, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis: vt nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem:

10. tantùm vt pauperum memores essemus, quòd etiam solicitus fui hoc ipsum facere.

11. Cùm autem venisset Cephas Antiochiam: in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.

12. Priùs enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat: cùm autem venissent, subtrahebat, & segregabat se timens eos, qui ex circumcisione erant.

13. Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudæi, ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.

14. Sed

14. Sed cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cùm Iudæus sis, gentiliter viuis, & non iudaicè: quomodo Gentes cogis iudaizare?

15. Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores.

16. Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

17. Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est? Absit.

18. Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico: præuaricatorem me constituo.

19. Ego enim per legem, legi mortuus sum, vt Deo viuam: Christo confixus sum cruci.

20. Viuo autem, iam non ego: viuit verò in me Christus. Quòd autem nunc viuo in carne: in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21. Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Post annos quatuordecim iterum ascendi Ierosolymam.*

27. *Vnde computandi hi anni quatuordecim.* PEtes: vnde hi anni inchoandi sunt, an à vocatione Pauli, de qua dixit cap. 1. v. 15. an à triēnio post eam acto Damasci & in Arabia, de quo c. 1. v. 18? S. Hieron. numerat à triēnio post vocationem exacto, cui adde hos 14. annos, fiet annus à vocatione Pauli 17. Christi 54. (à Christi enim anno 36. quo conuersus est Paulus, si 17. annos numeres, pertinges ad annum Christi 54.) Claudij Imperat. 12. quo hic Pauli ascensus contigit. Verùm cùm Claudius sequenti anno 13. regnare desierit, eiq; statim successerit Nero, cuius anno 2. Paulus vinctus missus est Romam, vt describitur Act. 21. hinc sequeretur, omnia gesta Pauli, quæ describuntur ab Act. 15. (idem enim est iter Pauli hìc, & Act. 15. vt mox dicam) ad cap. Act. 21. gesta esse biennio, ab anno scilicet Claudij 12. ad Neronis 2. quod non videtur verisimile; illa enim gesta tot & tanta plus temporis exigunt: cùm præsertim ex Actor. 18. v. 11. constet, post hæc acta Ierosolymis, Paulum permansisse Corinthi anno cum dimidio, rursumque tres annos egisse Ephesi, vt patet Actor. 20. v. 31. Quare Barònius & alij veriùs putant, hos 14. annos inchoandos esse à Pauli vocatione, de qua dixit c. 1. v. 15. eò enim respicit; à vocatione enim sua tam illustri annos numerat & consignat, sicuti nos vocationis ad Papatum, Episcopatum, Religionē annos numeramus, & cuique hanc quasi æram statuimus.

Nota hæc Pauli Ierosolymam profectio eadem est cum illa, qua Act. 15. ad Concilium Ierosolymitanum profectus est; eadem enim causſa, idem locus, eædem personæ sunt vtrobique. Ita Patres, præter Chrysost. cuius hoc est argumentum: Act. 15. missus est Paulus Ierosolymam ab hominibus, Christianis scilicet Antiochenis; hic verò v. 2. ait se Ierosolymam ascendisse secundùm, id est, per reuelationem; ergo hoc iter non fuit idem, sed diuersum. Respondeo, neg. conseq. vtrumq; enim verum est, missum scilicet Paulum ab Antiochenis, & ascendisse secundùm reuelationem: quia scilicet, vt notat Beda, monitus fuit oraculo diuino, vt missionem hanc & legationem ab Antiochenis delatam pro eis susciperet, idque tum communis illius quæstionis de seruandis legalibus, vt habetur Actor. 15. decidendæ, tum propria suiipsius causſa, vt scilicet cum Apostolorum Principe, primariisq; Apostolis conferret suam doctrinam & Euangelium, vt hic dicitur v. 2. Ex dictis sequitur, Concilium Ierosolymitanum celebratum esse post 14. annos à conuersione Pauli, puta anno 16. a passione Christi, qui fuit annus Claudij Imp. nonus, Christi 51. Ita Baron. *Profectio hæc Pauli Ierosolymam est eadem cum ea quæ describitur Actor. 15.*

Contuli cum illis Euangelium, quod prædico. *Vers. 2.*

Ἀνεθέμην, contuli, communicaui, in medium proposui Euangelium meum Petro & Apostolis, illos quasi iudices Euangelij mei constituens, vt quod illi de eo decernerent, ac communi consilio probarent, improbarent, adderent, demerentque, id ego sic credendum, sic docendum susciperem. Vide dicta c. 1. v. 16. Nota Apostolum non contulisse cum Apostolis suum Euangelium, quòd dubitaret de eius veritate, vel integritate, aut certè an concordaret cum Petri, aliorumque Apostolorum Euan-

Euangelio: sciebat enim certissimò, Deo re- A
28. uelante, se idem cum cæteris Apostolis Euangelium plenum & perfectum à Deo accepisse, vt patet c. 1. v. 11. & 12. contulit ergo cum Apostolis Euãgelium non propter se, sed propter alios ad Christi fidem conuersos, apud quos à pseudoapostolis iudaizantibus diffamatus erat Paulus, quòd apud Gentes legi Mosi detraheret, cùm contrarium docerent & facerent Petrus, Iacobus & Ioannes, imò ipse Paulus apud Iudæos iudaizaret: Paulus ergo vt contrarium ostendat, suamque doctrinam doctrinæ Apostolorum consentientem, pariter & auctoritatem tueatur, confert cum eis Euangelium: *Ne fortè*, inquit, *in vacuum currerem, aut cucurrissem.*

Paulus cur cum aliis Apostolis contulerit Euãgelium.

Cum illis.

Puta Ierosolymitanis primis ac primarijs B Christianis; illud enim adiectiuum latens in substantiuo Ierosolyma, quod præcessit, more Hebræo demonstrat pronomen *illis*, scilicet Ierosolymitanis ad quos Ierosolymam ascendi.

Qui videbantur aliquid esse.

Id est, qui videbantur esse columnæ (vt ait v. 9.) Ecclesiæ, ac primarij Apostoli. Hieronymus, Græca hic, & v. 6. tantum habent: τοῖς δοκοῦσι, qui videbãtur, id est, vt Oecum. qui habebantur in pretio. Græci enim δοκοῦντες vocãt eos, qui magni sunt auctoritatis, ἀδοξοῦντες, quorum nulla, vel parua est auctoritas.

Ne in vacuum currerem.

29. Ne pseudoapostolis iactantibus doctrinam meam ab Apostolis reprobari, mihi, fideique meæ fideles non credant, & sic meus omnis C labor cassus reddatur. Ita Hieron. epist. 11. ad Aug. inter epist. August. Tertull. 4. contra Marcionem, & diserte August. 28. contra Faustum c. 4. vbi hinc contra Lutherum docet verbum Dei etiam syncerissimum, omnesque eius præcones opus habere testimonio & auctoritate hominum: *Quis est*, ait S. August. loco citato, *tam demens, qui hodie credat esse epistolam Christi, quam protulerit Manichæus, & non credat facta, vel dicta esse Christi, quæ scripsit Matthæus? Aut si etiam de Matthæo, vtrum ipse ista scripserit, dubitat, de ipso quoque Matthæo non potius id credat, quod inuenit in Ecclesia, quæ ab ipsis Matthæi temporibus ad hoc vsque tempus certa successionum serie declaratur: & credat nescio cui ex transuerso de Perside, post ducentos vel amplius annos venienti & suadenti, vt illi potius, quod Christus dixerit fecerítve credatur: cùm ipse Apostolus Paulus post ascensionem Domini de cælo vocatus, si non inueniret in carne Apostolos, quibus communicando Euangelium, eiusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet?* Notent hæc, sibique applicent Nouantes, qui Caluino post 1500. annos venienti, & dogmata noua afferenti potiùs quàm Ecclesiæ, totique sæculorum consensioni credere malunt.

Verbum Dei & eius præcones opus habent testimonio & auctoritate hominum, contra Lutherum & Nouantes.

Nota testimonium hoc non pertinere ad laicos etiam Magistratus, sed ad Petrum & Apostolos, id est, ad Romanum Pontificem & Episcopos Apostolorum successores, siue seorsim, siue in communi eorum concilio; hoc enim suæ & doctrinæ & apostolatus testi- A monium petijt Paulus à Ierosolymitano concilio, in quo iudices erant Apostoli, Petrus quasi Præses præloquebatur & sententiam dictabat: sic à tempore Apostolorum huc usque orbis Christianus vniuersus in fidei dubijs, nouis dogmatibus, subnascentibusque hæresibus a Pontifice Romano & concilijs, quibus vel per se, vel per legatos præest Pontifex Romanus, veritatis decisionem & testimonium petit, ab eisque damnata dogmata, vel Doctores pro hæresibus, ac hæreticis habet. Soli hæretici, quia hæretici, ab ea damnandi hoc iudicium, hoc testimonium declinarunt, omnique ætate subterfugerunt. Vnde non mirum si nostri Nouantes idem defugiant, nimirum hoc ipsum nouitatis, malæ fidei, hæresis, certum est argumentum.

Romanus Pontifex supremus iudex controuersiarum fidei.

B *Neque Titus cùm esset Gentilis, compulsus est circumcidi.* Vers. 3.

Nota: ait *compulsus est*. q. d. Vrgentibus licet, & quasi impellentibus Iudæis falsis fratribus, nolui cedere & concedere, vt Titus, vtpote Gentilis, circumcideretur: sic enim visus fuissem ipso facto Gentilibus asserere necessariam esse circumcisionem & legem Moysi. Vnde quòd postea Act. 16. v. 3. Timotheum circumcidi, non id compulsus, sed sponte feci, ne Iudæos irritarem; erat enim Timotheus non pure Gentilis, sed ex Iudæa matre semiiudæus, & ex Gentili patre semigentilis. 30.

Cur Timotheum Paulus circumciderit, non Titum.

Gentilis.

Græcè ἕλλην, Græcus, id est, Gentilis: nam tempore Alexandri Græci inter Gentiles ceC leberrimi, & notissimi erant Iudæis.

Sed. Vers. 4.

Repete Hebraismo *neque* ex v. præcedenti. q. d. Ne quidem vrgentibus Iudæis, qui erant falsi fratres, Titus est circumcisus. Ita Chrys. Oecum. 2. S. Hieron. tollit *sed*, vt cohæreat cum versu præcedenti. q. d. Neque Titus compulsus est circumcidi propter subintroductos falsos fratres. 3. aptissime & clarissime Græcum διὰ δὲ, quod noster vertit, *sed propter*, accipias pro δὴ, vel δῆτα, id est, nempe, cuius enallages Budæus habet exempla. q. d. Non compulsus est, nẽpe, vel vt Gagnæus vertit, etiam cum falsi fratres vrgerent, eum circumcidi.

Quòd enim aliqui cum Primasio voculam *sed*, proprie & aduersatiue accipiunt, quasi velit dicere Paulus, Titum ab Apostolis quidem D non fuisse compulsum circumcidi, sed tamen propter importunitatem falsorum fratrum fuisse circumcisum, planè repugnat tum sequentibus verbis, cùm ait: *Quibus neque ad horam cessimus*: tum sacræ fidei. Iam enim abrogata circumcisione & promulgato Euangelio, ac baptismo, illicitum erat Gentilibus circumcidi. Titus autem planè & vtroque parente Gentilis erat. Ita de Tito diserte præter alios docet S. August. epist. 19. ad Hieron. & lib. de mendacio c. 5.

Subintroductos.

Παρεισάκτους, quod Vatabl. vertit: obiter ingressos, meliùs noster *subintroductos*, id est, subinductitios, *qui* scilicet nobis aliud agentibus, quasi exploratores insidias molientes,

Sub-

Submtroierunt.

Παρεισῆλθον, id est, clanculò & insidiosè irrepserunt; hoc enim innuit παρὰ, quod sępè in vitium accipitur, notatque fraudes & insidias, de quo dixi ad Rom.5. v.20.

Vers.5. *Explorare libertatem nostram.*

A seruitute & onere tam multiplicium cæremoniarum & obseruantiarum legalium, *quam habemus in Christo Iesu*, per Christum, in Christi fide, Ecclesia, religione.

Quibus neque ad horam cessimus subiectione.

Per subiectionem, subiiciendo nos iudaizantibus. Male quidam legunt in datiuo: *subiectioni*.

Vers.6. *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid.*

Nihil, supple, doctrinæ mihi collatũ est; abripitur enim more suo Apostolus, & interiicit subdens (*quales aliquando fuerint, nihil mea interest*) & mox redit, sed priore casu mutato, in eũ, quo abreptus fuerat, dum subiicit: *mihi enim qui videbantur esse aliquid*, (scilicet Petrus, Ioannes, Iacobus primarij Apostoli) *nihil contulerunt*. Ita Ans.

Quales aliquando fuerint.

Quòd scilicet hi primarij Apostoli, qui videntur esse aliquid, fuerint indocti, piscatores, pauperes, abiecti, cũ ego ciuis Romanus zelo & scientia legis excellerẽ. Ita Amb. Ans. quia enim aliorũ Apostolorum quasi iudaizantium auctoritate premebatur Paulus, eam eleuat, vt suam auctoritatem, & cõsequenter doctrinam erigat, modestè tamen. Vnde subdit: *Deus personam hominis non accipit*; vt hic patet cùm piscatores in Apostolos elegit.

31. *Trislexiborũ verborum sensus. Quales aliquãdo fuerint.*

2. August. *quales*, scilicet peccatores. q.d. Nõ est ergo quòd mihi quis obiiciat peccata persecutionis meæ, aut certè & Petro obiiciat, quòd Christum in passione negarit.

3. Chrys. & Hier. *Quales fuerint*, scilicet in doctrina, & obseruatione circuncisionis & legalium, nihil ad me, Deo reddent rationem; Deus enim nullius personã accipit. Primus sensus maximè planus videtur esse ex mẽte Apostoli.

Deus personam hominis non accepit.

Personam, id est, personæ cõditiones, quæ impertinentes sunt ad gratuitam Dei vocationẽ: has enim attendere in conferendis beneficiis ac officiis, in homine, vitium est oppositũ iustitiæ distributiuæ, quod προσωποληψία, hoc est, personarum acceptio dicitur; in Deo non esset vitium, sed minùs congruum eius liberalitati & celsitudini, vt dixi ad Rom.2. v.11.

32. *In Deo quomodo non sit personarum acceptio.*

Mihi nihil contulerunt.

Valla: nihil addiderunt: sed Græcè est οὐδὲν προσανέθεντο, nihil cõmunicarunt, cõtenti mea sufficiẽti communicatione, & expositione doctrinæ meæ, quã euãgelizo. Vide dicta c.1. v.16.

Vers.7. *Creditum est mihi Euangelium præputij,*

Id est, Gentium præputiatarum, *sicut & Petro circumcisionis*, id est, circuncisorum Iudæorũ. ita Theoph. Vide can.21. Dices: ergo Petrus non fuit caput Ecclesiæ, sed tantũ Iudæorum Apostolus, & Papa. Ita Illyricus & alij. Respõdent aliqui hæc tantùm dici de cura & diuisione patrocinij: Petrum scilicet esse constitutũ, vt Iudæos; Paulum, vt Gentiles protegerẽt: sed quia subdit: *qui enim operatus est Petro in apostolatũ circuncisionis*, id est, vt circuncisorum Apostolus foret, *operatus est & mihi inter Gentes*, vt scilicet

33. *Petrus non tantũ Iudæorũ, sed etiam Gentiũ Apostolus, & Papa.*

A Gentium essem Apostolus; munus haberem, gratias, charismata Apostolica inter Gentes. Hinc meliùs respondet Hier. illo tempore, initio scilicet Ecclesiæ, quo Iudęi à Gentibus naturaliter adhuc, vt patet v.12. abhorrebant, Petrus & Paulus partiti sunt nõ potestatem, sed operas, vt Paulus Iudæis exosus primò ac pręcipuè Gentibus prædicaret, Petrus Iudæis: nam alioqui & Paulũ Iudæis euãgelizasse, patet Act. 9. & Petrum Gentibus, patet Act. 10. & quia sedem suam Romam ad Gentes transtulit, vt historici omnes, Patres, chronica, & monumẽta cõsentiunt. Vide illa apud Bellarminum, adeò vt hac de re & traditione velle dubitare, non sani sit cerebri, sed mentis emotæ, aut certe frontis perfrictæ.

Qui operatus est Petro. Vers.8.

B ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ, qui inoperatus est Petro, qui in Petro suam energiam, vim, & efficaciã ostẽdit, *in apostolatum*, id est, vt fieret Apostolus Iudæorum circũcisorum; is eandẽ in me Paulo ostendit apud & inter Gentes. Syrus vertit: qui efficax fuit in Petro, in me quoque efficax fuit, in tot videlicet miris & miraculis patrandis, in tanta sermonis efficacia, in tot Gentium per me facta conuersione.

Cephas. Vers.9.

Putauit Clemẽs Alexandrinus apud Euseb. l.2. hist. c.12. & Dorotheus in Synopsi Cepham hunc non fuisse Petrum Apostolũ, sed vnũ è LXX. discipulis. Verùm alium Cepham nec nouit nec celebrat Ecclesia, quàm S. Petrum, eumq́. hic designari, patet ex eo quod subdit: 34. *Cephas & Petrus idem est.*

C *qui videbantur columnæ esse*; erat ergo Apostolus, imò princeps Apostolorum. Vnde illi, quasi primario præ Iacobo & Ioãne opposuit se hic Paulus v.14. qui ergo Syriacè in Syria, nimirũ Antiochiæ Cephas vocabatur, idem Græcè à Græcis dictus est Petrus. Vnde quem hic Cepham, v.11. Petrum vocat. Ita Hieron. Ansel. Baron. Bellar. & alij.

Dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.

Id est, dextras sociales in societatis symbolum, qua in fide & dogmate vtrique eramus concordes & associati. Ita Ansel.

Vt nos in Gentes.

Ad Gentes, erga Gentes. Syrus: inter Gentes; supple apostolatu fungeremur: *ipsi autem* (Iacobus, Cephas, Ioannes) *in circumcisionem*, id est, apud circuncisos Iudæos. Vt, sicut Iudæis

D quasi primis, & primariis promissus & datus est Christus, qui inde vocatur minister circũcisionis, id est, circuncisorum, ad Rom.15. v.8. ita primarij Apostoli primas suas operas apud eosdem collocarent.

Tantum. Supple: submonuerunt, vel rogarunt, *vt pauperum memores essemus*, Vers.10.

Pauperum, scilicet Iudææ, qui propter Christi fidem à Iudæis spoliati erant bonis, ad Hebr. 10. v. 34. Ita Chrysost. Vel vt Hieron. voluntariè *pauperum*, qui possessiones suas vẽdiderant pretiumq́. dederant Apostolis inter fideles maximè pauperes, quorum magna erat copia, distribuendum. Act.2. v.45.

Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.

Redundat Hebraismo *hoc ipsum*. Hebræi enim repetunt antecedens cum relatiuo.

In faciem ei (Cephæ) restiti.

Vers. 11. *In faciem.* id est, in speciem, exteriùs, simulatè, & ex composito. Ita aliqui cum Erasmo. 2. planiùs, & veriùs: *in faciem*, id est, vt vulgò dicimus, in os, in barbam, apertè, palam Petro restiti, idque vt hac ratione scandalum eius publicum publica correptione emendaretur. Ita August. Ambros. Beda, Ansel. & alij passim.

Quia reprehensibilis erat.

35. *Quadruplex sensus horũ verborum, quia reprehensibilis erat.* ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, quia reprehẽsus erat, ab aliis scilicet fratribus, qui hoc Petri facto fuerant offensi, ignorantes legitimam Petri mentem & caussam, ait Chrys. & Hier. Vnde & Syrus vertit: quia offendebantur in eo.

2. Vt Theoph. & Oecum. reprehensus erat Petrus ab aliis Apostolis, quòd cum Cornelio Gentili sumpsisset cibum Cæsareæ. Hinc veritus ne rursum ab eis aliisve Iudæis reprehenderetur, subduxit se à Gentium mensis & conuersatione.

3. Amb. & meliùs: reprehensus erat scilicet à veritate, & libertate euangelica, quæ Gẽtes à iudaismi vmbris & seruitute liberat & eximit.

4. Optimè noster vertit: *reprehensibilis*; hebraismo enim participia passiua sumuntur sæpè pro verbalibus terminatis in bilis, quibus caret Hebræi. Ita Latini passim, & patet ex anteced. & conseq. dat enim causam cur restiterit ei, scilicet hanc: *quia reprehensibilis erat*, puta in simulatione iudaismi, vt sequitur.

36. *An Petrus verè à Paulo reprehensus.* Quæritur, an verè reprehensibilis, & reprehensus fuerit Petrus à Paulo. Acris hac de re per multos annos fuit dissertatio inter S. Hier. & August. vt patet ex epistolis vtriusq. tom. 2. operum Augustini epist. 8. 9. & sequentibus. Negant Hieron. Chrys. Theoph. Baron. putántque tantũ vtrimq; simulatam fuisse reprehensionem: Petrus scilicet, qui Ierosolymis cum Iudæis iudaicè vixerat, idq. licitè, veniens Antiochiam cum Gentibus gentiliter vixit, sed superuenientibus Iudæis à Iacobo Ierosolyma Antiochiã missis, ne eos offenderet, vtpote primos & primarios in fide & Ecclesia Christi, vt dixi v. 9. à Gentibus ad Iudæos se subduxit, simul vt daret occasionẽ Paulo Gentiũ Apostolo se reprehendendi, vtque; ei cedens, ipso facto doceret Iudæos, non esse ampliùs iudaizandum. E contrario S. August. asserit Petrum verè fuisse reprehensibilem, & reprehensum à Paulo; id enim verba clarè significant.

37. *An liceat aliquando simulare & mentiri.* Hinc 2. inter Hier. & August. orta est quæstio de simulatione & mẽdacio. Hieron. enim asserit licere subinde simulare instar Petri hic. Negat Aug. Petrum simulasse, docetq. numquam licere mentiri aut simulare, præsertim in negotio fidei & religionis: sed in hac 2. quæstione non videntur Hier. & Aug. satis se inuicẽ intellexisse; non enim dixit Hier. Petrum mentitũ esse, aut simulasse iudaismum exteriùs, quẽ interiùs in corde detestaretur, vti Hieronymum videtur intellexisse Augustinus, cũ in eum tam acriter insurgit, quasi doceret Petrũ licitè iudaismũ simulasse, sic enim cuilibet fideli licita foret falsæ fidei heresεος; professio, qui est error in fide. Sed tantũ docet Hier. vt & Chrys. non veram, sed simulatã fuisse reprehensionẽ Petri à Paulo; ex cõposito enim vtriusq. con-

A sensu Paulũ reprehendisse Petrum incautè, nõ simulationis, sed dissimulationis iam dictæ, Petrumq; reprehensionẽ hanc admisisse ex cõposito, vt Petro in speciem reprehenso iudaizantes verè reprehenderentur, & cum Petro agnoscerent non esse iudaizandum, quod licitum esse non negat Aug. negat tamen ita accidisse, cùm ex eius sententia, vera, non simulata fuerit hæc reprehensio.

Quare malè ex hoc loco Cassianus coll. 17. c. 17. vsque ad 25. Origenes, Clemens, Erasmus, & alij apud Sixtum Senensem l. 5. annot. 105. putant licere subinde mẽtiri, approbantq. illud Platonis axioma: *licet res mala sit mendacium, eo tamen aliquando vtendum est, perinde ac vtimur belleboro, vel alio medicamine.* Hic enim iã certus (*Mendacium omnino & semper est illicitum.*)

B est error damnatus ab Innocentio 3. *titulo: de vsuris. c. Super eo.* Imò ab Eccli. c. 7. v. 21. *Noli*, inquit, *velle mentiri omne mendacium.* Et contra eũ disertè scripsit Aug. l. de mendacio, & l. contra mendaciũ. Neq; est, quod quis obiiciat Hier. & Chrys. hic: quia illi, vt dixi, non mendaciũ in Petro, sed facti puta reprehensionis simulationem, vel potiùs occultam compositionẽ tantùm admittunt, & excusant; hæc enim subinde licita est, vt patet in stratagematibus militum, quibus hostes fugam simulando, in latẽtes insidias pelliciũt. Fuit & 3. quæstio inter S. Hier. & August. quando cessarit lex vetus, & legalia præcepta: sed hæc aliò spectat, de qua tamẽ dico breuiter: quoad obligationẽ lex vetus cessauit In pentecoste, tunc enim promulgata fuit lex noua cœpitq. obligare, ac proinde abolita

C est lex vetus, desiitque obligare: non tamen ita cessauit, quin adhuc ad tempus seruari posset, donec Iudæi sensim & suauiter ab ea abducerentur, eamq. cum honore sepelirent. In hoc dissidio August. & Hieron. verior videtur S. August. sententia. (38. *Quando cessauerit lex vetus.*)

Dico ergo 1. In hoc Petri facto fuit aliquod peccatum, non erroris in fide, vt quidã temerè asseruerũt, sed in facto, incautæ videlicet simulationis & professionis iudaismi, quodq. scandalũ daret Gentibus vt secũ iudaizarent, subducendo scilicet se à Gentibus, quibus hactenus conuixerat, & ad Iudæos aduenientes subitò transiens, cum eisq. iudaicè viuens. Vnde Gentes iure opinari poterãt iudaismũ tam sibi, quàm illi esse necessariũ ad salutẽ, & Christianos obligare; licet enim necdũ mortiferæ

D essent lex & cæremoniæ veteres, seruariq; poßent ad legem suauiter & cum honore sepeliẽdam, & Iudæorũ animos ad Christi fidem alliciendos: erant tamẽ mortuæ, & insuper mortiferæ, si quis eas seruaret putãs, vel ita se gerẽs, quasi ad eas teneretur, & quasi lex vetus Christianos obligaret. Petrus autẽ licet id nõ putaret, ita tamen incautè se gessit, vt Gentibus hoc suspicandi iustam occasionem dederit.

Patet, quia id clarè secundò & tertiò hic docet Paulus: *Et*, inquit, *restiti, quia reprehensibilis erat.* Et v. 14. *Cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatẽ Euangelij, dixi Cephæ: Quomodo Gentes cogis iudaizare?* tua scilicet simulatione, & vt Græcè, hypocrisi, quæ omnia Petrum peccasse euincunt, vel (quod absit) mentitur Paulus, ait S. Aug. epist. 8. 9. & 19. ad Hieron. Cyprian. epist. ad cat. à Petri. (39. *Petrus licet non peccauerit in fide, tamẽ incautè egit iudaizando, & quantũ fuerit hoc peccatũ Petri.*)

ad Quintum, Gregor. hom. 18. in Ezechielem Amb. & passim Latini veteres & moderni.

Dico secundò, hoc tamen peccatum Petri leue fuit & veniale, aut materiale tantùm, ex inconsideratione nimirum vel defectu luminis & prudentiæ: putabat enim bona fide Petrus se Iudæorum, quorum præcipuè hactenus fuerat doctor & Apostolus, offensionem cauere debere potiùs quã Gentium, & Gentes idipsum scire, aut facile cogitare posse. Sed in hac sua opinione errauit Petrus: licet enim, ait D. Thomas, Spiritus S. in Apostolos descendẽs in pentecoste, eos deinceps cõfirmauerit in prudentia & gratia, vt euitarent omnia peccata mortalia, non tamen vt omnia venialia effugerent.

Apostoli à Spiritu sancto confirmati, vt non peccarent mortaliter, potuerũt tamen peccare venialiter.

Nota, vti in verbis, ita & in factis esse mendacium. Verbi gratia, si quis exteriùs se gerat vt amicum vel probum, cũ sit inimicus vel improbus; hic mentitur, estq; hoc mendacium facti, quod proprie dicitur hypocrisis. Sic si quis Christianus Romæ gestet pileũ flauum, mentitur se esse Iudæũ. Vbi tamen aduerte cũ Caietano, facta faciliùs quã verba excusari à mendacio, vel hypocrisi. Ratio est, quia verba proprie & expressè sunt signa conceptuum mentis, & ad illos significandos sunt instituta; facta non item, sed latiorẽ patiuntur interpretationem. Vnde similites metum & fugã simulent, vt hostẽ pelliciant in insidias, nõ est proprie hypocrisis vel mendacium; esset tamen mendaciũ, si idipsum verbo enunciarent dicẽtes, Nos fugimus, quia timemus vestrũ, ô hostes robur. Vbi Nota 2. hanc regulam: cùm in facto aliquo iusta est causa veritatem tegendi, & dissimulandi, nulla in eo est hypocrisis vel mendacium. Sic in hoc facto & dissimulatione sua Petrus ex parte iustam habuit causam, scilicet metum ne offenderet Iudæos: abducere enim se à Gentibus, & accedere ad Iudæos, non est dicere absolute, Ego sum Iudæus, & iudaizo, sed est dicere, Ego malo Iudæis seruire & adhærere, quàm Gentibus; huius enim rei iustam habeo causam; scilicet quòd sum Apostolus & doctor Iudæorũ potiùs quã Gentium. Dico ex parte aliqua, nam omni ex parte & in totũ nõ fuit iusta hæc causa; debebat enim Petrus ita curare Iudæos, vt tamen non negligeret, nec offenderet Gentes; erat enim omnium tã Iudæorũ, quàm Gentium pastor & rector. Vnde hac ex parte quòd scilicet Gentes offenderet, peccauit Petrus ex inconsideratione & venialiter. Vix enim potest humanæ mẽtis infirmitas in rebus perplexis omnes circunstantias ita considerare & librare, vt nõ aliquando cæcutiat, eligatq; id quod sibi bonum videtur respectu vnius, non considerans id malum esse respectu alterius.

40. *Mendacium duplex, in verbis & factis, & quãdo mendaciũ facti sit licitum.*

Dices: ergo Paulus vtpote corripiens ac corrigens Petrum, Petro auctoritate par fuit, vel superior, ac cõsequenter Petrus Pauli & Apostolorum caput & princeps non fuit. Resp. Nego consequentiam: nam ab inferioribus corrigi posse superiores cum humili charitate, pro veritate tuenda hinc docet Aug. epist. 19. Cypr. Greg. S. Thom. & alij supra, qui clarè docent Petrum superiorẽ à Paulo inferiore correptum esse. Vnde infero: cùm Paulus cæteris Apostolis fuerit par, hos etiam Petro inferiores fuisse, ac cõsequenter Petrum Apostolorum, totiusq. Ecclesiæ, cuius Apostoli sunt capita, caput esse. Vnde aptè Greg. hom. 18. in Ezech. *Tacuit Petrus, vt qui primus erat in apostolatus culmine, primus esset in humilitate.* Et Aug. epist. 19. ad Hieron. *Rarius, ait, & sanctius exẽplum Petrus posteris præbuit, quo non dedignarentur à posterioribus corrigi, quàm Paulus, quo confidenter auderent minores maioribus pro defendenda veritate, salua charitate, resistere.*

41. *Petrus licet correctus à Paulo, non fuit minor Paulo, nec æqualis, sed maior.*

Cum Gentibus edebat Vers. 12.

Sine delectu suillam aliosque cibos, quos Iudæis vetuit Moyses Leuit. 11. hoc facto docẽs, huius delectus totiusque legis obseruationem non esse necessariam. Ita Anselm.

Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi. Vers. 13.

Quasi dicat, Cæteri Iudæi simulabant cum Petro. ita Græci. Quæritur, quæ & qualis fuerit hæc simulatio? Resp. Hier. Chrys. Oecum, fuisse dispensationem, prudentiam, & cautionem, ne scilicet Iudæos offenderent, prudenterq. texisse immunitatem à lege. Meliùs Aug. Ans. & Latini cẽsent vitium fuisse hypocrisis, quod simplicitati ac veritati opponitur. Vnde Græcè est συνυπεκρίθησαν αὐτῷ, hypocriticè egerunt cum ipso; simulabãt enim legis obseruationem, cùm verè nõ intenderent eam seruare; sciebant enim eam abolitam esse, se tamen aliis Iudæis accommodare intendebant. [illegible] secutus Barnabas & ipse finxit, id est, ita se gessit, ac si cibos cũ Iudæis discerneret, & Gentium conuersionẽ abhorreret, quasi Iudæi præferendi essent Gentibus conuersis, & quasi lex vetus ad salutẽ esset necessaria; ita enim se gerebant, vt iure ex eorum facto id opinari possent Gentes, licet id nõ intenderent, imò fortè non aduerterent Petrus & Barnabas.

42. *Simulatio iudaismi in apostolis vitium hypocrisis.*

Sed cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij. Vers. 14.

Pro *rectè ambularent*, significantiùs Græcè dicitur ὀρθοποδοῦσι, quod respondet Hebræo אשר *isscher* & ישר *iaschar*, significatque recto pede incedere, recta dirigere gressum, vt non cespites, neq; ad dextrã, vel sinistrã deflectas.

Dixi Cephæ: Si tu, cùm Iudæus sis, gentiliter viuis, & non iudaice, quomodo Gentes cogis iudaizare?

Gentiliter viuis, id est, communi cibo & mẽsa indifferenter tum Gentibus hactenus vixisti, sciens nimirum abolitas esse legis ceremonias per Christum, & mortuas esse, licet necdum mortiferas, donec sufficienter promulgetur Euangelium. Ita Ans. q.d. Si tu, ô Petre, cùm sis Iudæus, cũ Gentibus gentiliter viuere soles, & hactenus vixisti; quare iam eos fugis, viuisque iudaice, ac tuo exẽplo cogis Gẽtes iudaizare?

Nos natura. Vers. 15.

Naturali generatione, origine, prosapia *Iudæi* sumus, *non ex Gentibus peccatores*, non Gentiles peccatores; Iudæi enim Gentes, quia idololatræ erant, vocabãt arrogãti cõtemptu peccatores, quasi ipsi essent iusti, aiunt Aug. & Ans.

Non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Vers. 16.

Nisi, id est, sed; Græcum enim ἐὰν μὴ respõdet Hebræo, אך, id est, verùm, veruntamen: sic etiam Latini vsurpant voculam *nisi*, vt Cicero l. 13. epist. famil. *De re*, inquit, *nihil iudicare pos-*

sum,

sum,nisi (id est sed) *mihi certè persuadeo te talem virum nihil temerè fecisse.* Ita Syrus, & passim alij, Beza quoque, & Oecum. & patet ex antithesi; vult enim iustificationem non tribui operibus legis, sed fidei Christi. Cùm ergo hâc antithesin significet per, *nisi*, eoq; opponat fidem operibus, sequitur *nisi* hic esse aduersatiuum, idemq; esse, quod *sed*. Secùs esset, si simpliciter sine antithesi poneretur. Verbi gratia cũ dico: homo nõ viuit, nisi per animam, Nisi, hic idem valet quod tantùm; hæc enim propositio exceptiua idem valet, quod hæ duæ, per quas exponi debet; scilicet, homo viuit per animã, &, per nullam aliam rem viuit homo, quàm per animam. Malè ergo Nouantes hic exponunt *nisi per fidem Christi*, id est, inquiunt, sed tantùm per fidem Christi. Adde: licet id vellet ac diceret Apostolus, nihil tamen diceret pro eorum fide sola iustificante; hanc enim propositionẽ hic admittit D. Thom. & Adamus Sasbout: homo nõ iustificatur ex operibus legis, sed tãtum ex fide Christi; hic enim vocula, Tantum solùm excludit opera legis, non spei, timoris, charitatis, pœnitentiæ, quæ fides gignit & producit; hæc enim sub fide, quasi filiæ sub matre intelliguntur, vt dixi canone 3.

43. *Nouantes malè ex hoc loco probant solam tantũ fidem requiri ad salutẽ.*

Nos in Christo Iesu credimus.

44. *Quomodo differãt credere in Deũ & credere Deo.*

Græcè εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, in Christũ Iesum. Nota: idem est Hebræis credere Deo, credere in Deo, & credere in Deum: sic idem est credere Christo, credere in Christo, & credere in Christum, credere scilicet illum esse Christũ, id est, Messiam, saluatorem, & redemptorem mundi. est enim Hebraicè ב cõtactus, mentalis scilicet. Itaq. dicũt Hebræi האמין בארני *heemin badonai*, credidit in Domino vel in Dominum, id est, credidit Domino. Id pluribus exemplis demonstrat Franciscus Ribera in Ionæ 3. v. 29.

Credimus vt iustificemur.

Græcè ἐπιστεύσαμεν, credidimus vt iustificaremur. Ita Hier. Vatab. & alij. Et hoc aptiùs respondet v. sequenti, qui hinc pendet, quasi ex conditione iam posita, & præterita.

Propter quod, διότι, id est, quia, propterea quòd, *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.*

Id est, nullus homo; non omnis enim Hebræis idem est quod nullus, & caro synecdochicè idem est quod homo.

Vers. 17. *Sed si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est?*

q. d. Si adhuc sumus in peccato, quia peccati remissionem & iustitiam quæsiuimus in Christi fide, cùm ibi non sit quærenda, sed in lege, vt volũt iudaizantes, ergo Christus peccatum fouet; sustulit enim legem, quæ sola peccatum tollit. *Nunquid ergo Christus peccati minister est.* q. d. An Christus peccato inseruit illud fouendo, & conseruando, hoc ipso quo legem tollit ad iustificationem, & peccati deletionem, vt ipsi aiunt, necessariam, & suam statuit legem gratiæ, quasi quæ sola iustificet, cùm, vt ipsi aiunt, sine lege iustificare nõ possit? ac si dicat: minimè. Ita Hieron. Chrys. Primas. Ansel. Theoph.

45. *Triplex huius loci sensus.*

2. Vatab. peccatorem, ait, inueniri, est, docere, cum Euangelica Mosaicæ legis obseruationem esse necessariam ad iustificationem; hoc enim docere, peccatum est & error in fide. q. d. Si ita aliquando (vt nobis imponunt iudaizantes, sed mendaciter & per calumniam) falsò nos docuimus, nunquid propterea Christus peccati minister est? nunquid Christi lex & doctrina Euangelica ministra est peccati? vt scilicet idem doceat, puta legem Moysi necessariam esse ad iustitiam; hoc enim docere, peccatum est.

3. Alij, q. d. Quòd si nos quoque, qui nos iactamus per Christum iustificatos, inueniamur peccatores, quia scilicet non minùs indulgemus cupiditatibus nostris, quã Iudæi vel Gentes à Christo alienæ, num idcirco dicendum erit falsam esse hanc doctrinã de iustificatione ex fide Christi? quasi Christus nisi legi cõiunctus peccatores, non autẽ iustos nos reddat. Absit; quòd enim aliqui Christi fidẽ sequentes carni indulgent, & peccant, non id Christi, nec fidei, sed eorum qui Christi gratia abutuntur, vitium est.

Primus sensus, qui est Patrũ, pressior est & melior, quia nihil aliunde supplet, vti secũdus supplet, peccatores dici, quòd doceant legẽ cũ Euangelio seruandam esse; 3. quia cupiditatibus indulgent. Deinde quia magis est ex mẽte & scopo Apostoli; vult enim probare ex fide Christi, nõ ex lege Mosis nos iustificari, alioqui si fidem Christi sectantes adhuc inuenimur peccatores, sequitur quòd Christus nos decepit, promittens iustitiã ex fide, quã præstare nõ potuit, eritque peccati non victor, non destructor, sed fotor, fautor, & minister, præsertim quia legem, vt ipsi aiunt, iustificantem, & peccati victricem, aboleuit, & consequenter peccati regnum restituit, & stabiliuit.

Nota Hebraismum; Hebræi enim cõsequentiam enunciant per interrogationẽ, præsertim cùm absurdum quid inferunt. *Nunquid Christus peccati minister est?* id est, vt Syrus, & alij, ergo Christus peccati minister est, quod est absurdũ. Vnde id explicãs subdit: *absit.* Sic *nũquid* pro ergo capitur Rom. 3. v. 5. Ioãnis 8. v. 53. Ieremiæ 18. v. 20. Adde: ἆρα, si non circumflexo, sed acuto notetur accentu, significat vtique, ergo, igitur, vt patet hic versu vltimo; cum circumflexo enim significat nunquid, nónne, vt legit & vertit hic noster & Græci.

Si enim quod destruxi. Vers. 18.

Si vim iustificandi, quã detraxi legis obseruantiæ, *reædifico*, id est, rursum legi eam assero, vt calumniantur Iudæi me occultè iudaizare, ergo *præuaricator sum*, quia quasi Proteus ad omnem ventum fidẽ muto. Est aliud argumẽtum probans perstandum esse Christianis in abolitione legis; vel potiùs occurrit tacitæ obiectioni, & mentali calumniæ. Dicetis, inquit, vel cogitabitis id quod Iudæi sed falsò vobis inculcant, me apud Iudæos, & secretò iudaizare, sed absit hæc à me hypocrisis; si enim quæ publicè destruo, hæc eadem priuatim vel apud meos reædifico, sanè præuaricator sum, quia hypocrita & impostor, quod nemo dixerit.

46. *Fides est stabilis, & ab homine immutabilis.*

Ego enim per legem. Vers. 19.

Ostendentem Christum, in eoque desinentem

tem & mortuam, *legi mortuus sum*, id est, desij legi obnoxius esse, cæremoniali quidē absolute & omnino, morali verò, & decalogo non absolutè, sed quatenus lex illa pædagogus tantùm, accusator, ac vindex erat scelerum. Ita August. Vide Chrysostomum. Est hęc 2. (1. enim fuit v. 17.) ratio probans nos iustificari non ex lege, sed ex fide Christi. quasi dicat: Lex ipsa mihi Christum indicauit & ostendit, ipsa me ad Christum remisit, imò deduxit, ipsa se in Christo desinere, mori, & finiri testata & professa est. Cur ergo, ô Iudæi, legem sponte sua mortuam, Christoque cedentem resuscitare & restituere vultis inuitam? Hinc tamen nullo modo sequitur, legē decalogi quoad obligationē per Christū desijsse esseq. abrogatā. Est enim lex illa hac parte non vetus, non Mosaica, sed naturalis, ęterna, & immutabilis. Vide dicta Rom. 7. v. 1.

47. *Lex ceremonialis desijt, non moralis & naturalis decalogi.*

Quare impiè Lutherus in hunc locum, & rursum in cap. 4. huius Epistolæ: *Legi*, inquit, *mori, nihil aliud est, quàm ad legem non esse obligatum, ab eaque liberum esse, siue cæremonialis sit, siue moralis; certum enim est decalogum solis Iudæis esse datum, & non nobis.* Idem l. de libertate Christiana: *Christiano*, inquit, *neque opera, neque lex necessaria est, quia per fidem liber est ab omni lege.* Idem rursum tomo 1. VVittenbergensis editionis folio 189. & 190. *Oportet*, inquit, *cor humanum legem Dei, atque adeò Deum ipsum supra modum odisse.* Audite hæc, qui ab eo, eiusque asseclis miserè decepti estis, & exhorrescite vocem non hominis, sed Satanæ; quid enim Satanas Dei & hominum iuratus hostis de Deo magis blasphemum & horrendum dicere, ac hominibus in suam perniciem suggerere posset?

Impia Lutheri, & Caluini voces & dogmata.

Non absimilis est Caluinus, cuius hic est dialogismus l. 3. instit. c. 19. §. 2. 4. 7. *Conscientia dicente peccasti: responde: Imò peccaui; ergo Deus puniet, & condemnabit: Non. at lex hoc dicit: sed nihil mihi cum lege; quare? quia libertatem habeo.*

Hoccine est purum putum Euangelium? Hoccine sensit docuitve Paulus? *Legem*, inquit ad Rom. 3. vers. 31. *destruimus per fidem? absit, sed legem statuimus.* Audi S. August. lib. 3. cōtra epist. Pelag. c. 4. *Quis*, inquit, *ita impius est, vt dicat se propterea præcepta non seruare, quod Christianus sit, non sub lege, sed sub gratia?* Quis credat Lutherum, & Caluinum doctores & reformatores Ecclesiæ à Deo missos, qui iugū omne, legē omnē, non modò humanam, sed & diuinam ac naturalem excutiunt, eneruāt, abolēt?

Christo confixus sum cruci: viuo autem iam non ego: viuit verò in me Christus.

q. d. Ego per baptismū cū Christo crucifixus, atq. peccato & veteri vitæ, cęremoniis, ac legi, vti iam dixi, mortuus sum, indeque quasi ab arbore veteri resectus sum, vt arbori nouæ crucis Christi nouus quasi ramus inserar, ab eaq. vitam & succū gratiæ sugam; ita vt non tā ego, quàm viuat in me Christus? quia non lex, non natura, nō cōcupiscentia, nō voluntas propria, sed Christus ipse suæ gratiæ quasi animæ, & virtutum quasi potentiarū motibus me agit ad omne bonum, & ad vitales virtutum actiones, vt Christi humilitas, fortitudo, sapientia, gaudium, pax, aliæque virtutes in me viuant, & vigeant. Ita Hieron. Chrysost. Ansel.

A Christus ergo in me docet, concionatur, orat, laborat, patitur, omniaque opera mea in me operatur, ita vt Paulus non tam Paulus quàm Christus, & Paulus in Christum, ac vicissim Christus in Paulum transformatus videatur. *Talis enim quisque nostrum est, qualis est eius dilectio: terram diligis, terra eris; Deum diligis, Deus eris*, ait S. August. tractat. 2. in epist. 1. S. Ioannis. Amor enim transformat amantem in rē amatā, vt ait S. Dion. Vnde & Osee c. 9. v. 10. *Facti sunt, ait, abominabiles sicut ea quæ dilexerūt.*

48. *Christus si à nobis ametur, in nos transformatur & nos in Christum.*

Est metaphora, vel allegoria. Lex vetus est quasi arbor vetus, lex noua, & crux, quasi arbor noua; ab illa præcisi sumus, vt huic inserti nouam ab ea gratiæ vitam sugeremus. Sic ad Rom. 6. dixit nos complantatos, consepultos, concrucifixos, commortuos, conresurgentes B Christo, vt ibi dixi. Vnde clariùs ad verbum vertas ex Græco χριστῷ συνεσταύρωμαι, Christo concrucifixus sum, quasi arbori crucis Christi insertus & complantatus, vt communem arboris succū & vitam hauriam, gratiam videlicet & charitatē. Hinc S. Ignatius epist. ad Rom. ἔρως ἐμὸς ἐσταύρωται, amor, inquit, meus crucifixus est, Christus scilicet, qui est amor meus, vita mea, anima mea, ita nimirum, vt cum Christo simul quasi amor meus, anima mea, ipseque ego totus crucifixus sim.

Nota hic amoris, & charitatis proprietates. Prima est, quam tradit S. Dionysius de diuinis nom. c. 4. *Amor*, inquit, *est virtus faciens vnionem.* Hanc significat Apostolus hic cùm ait: *Christo confixus sum cruci.* Quasi dicat, Vnitus sum & quasi vnus cum Christo crucifixo.

49. *Charitatis, & amoris proprietates quatuor.*

C 2. Proprietas amoris est mutua inhæsio, qua se mutuo amant, & redamant Deus, & homo, sibiq. vicissim bona volunt & procurant, vt dicant cum sponsa in Cant. *Dilectus meus mihi, & ego illi.* Hanc significat hic Paulus, cùm ait se in Christo, & Christum in se viuere.

3. Charitatis proprietas est, cogitare assiduè, & in oculis mētis habere Christū & Deū; est enim amor nexus animorū. iam nectere non potest animos, si nō iungat cogitationes. Hāc significat Paulus per verba *viuo*, & *viuit*, vtique vita rationali memoriæ, intellectus, & voluntatis.

4. Est exstasis, *Exstasin*, inquit Dion. loco citato, *facit diuinus amor, amatores suo statu dimouet, & sui iuris esse nō sinit, sed in ea, quæ amāt penitus trāsfert. Idcirco & Paulus ille magnus, cū diuino amore flagraret, excessiuè illius virtutis particeps factus: viuo, inquit,* D *iā nō ego, viuit verò in me Christus, tanquā verus amator, mētis excessum patiens. Audebimus & id loqui, quòd ipse quoq; auctor omniū pro amatoriæ bonitatis magnitudine extra se fit, ad omnia quæ sunt pertingendo multiplicis prouidētiæ ratione.* Nimirū exstaticus amor rapuit Deū, tū vt se suaq. bona cōmunicaret creaturis per creationē, tū potiùs vt suā Verbi hypostasin cōmunicaret humanæ creaturæ quā assumpsit per incarnationē; *exinaniuit enim semetipsum pro nobis formā serui accipiēs in similitudinē hominū factus, & habitu inuētus vt homo.* Exstasis ergo Verbum transformauit in hominem, eumque crucifixum, ac habentem speciem peccatoris, quia nos peccatores eramus reique mortis & crucis; nostram enim formam, excepto peccato, quoad omnia Christus assumpsit ex ingenti & exstatico nostri amore.

50. *Exstasis amoris Verbū transformauit in hominem.*

Hâc Christi exstasim Sācti in Christi amorē abrepti persenserunt. S. Dominicus in missa
Sancti exstatici. Christi corpus eleuās in altū sublatus est, & ab igne quo intus ardebat corpus eius subuectum velut in ignē cōuersum, terram deserēs in cęlū ferebatur, vt Christo amori suo iungeretur & immergeretur. S. Franciscus ab illo Seraph, qui sibi in nocte apparuerat, mirabilem in mēte, vt ait S. Bonauent. recepit ardorē, & in carne nō minùs mirabilem admisit effigiem, vt iam nō tam terrestris homo quàm cælestis Seraph, & imago crucifixi crederetur, cùm quinque Saluatoris vulnera quasi totus in Christū trāsformatus, & quinque ignis charitatis Christi vstiones de monte detulit, toti mundo prodigium & portentum factus.

Audi & Greg. Nyssen. hom. 15. in Cant. *Mihi vita Christus est: Hisce verbis,* ait, *tantum nō clamat Apostolus, nullam in se affectionem humanam viuere, non fastum, non timiditatem, non voluptatem, non dolorem, non iram, non metum, non audaciam, non iniuriarum memoriam, non inuidiam, non vindicta, auaritia, honoris aut gloria cupidinem; sed his omnibus abrasis, solus (inquit) ille mihi superest, qui nihil est horum, qui est ipsa sanctificatio, & puritas, & immortalitas, & lumen, & veritas, qui pascitur inter lilia in splendoribus Sanctorum.*

Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

Vers. 20. Nota *se*, & *me*, non nos, vel nobis; ita enim loquitur 1. ex vehementia, & deliciis amoris. 2. quia præ omnibus iudicabat se peccatis ob-
A noxium ac mortis Christi reum. 3. vt Chrys. 51.
quia quisque Christo pro sua passione ac morte gratias eas agere debet, ac si pro se solo passus fuisset, quia singulis tantum profuit, quantum omnibus, & pro vno solo redimēdo æquè mori debuisset Christus: *Beatus, multumq; felix,* ait Hieron. *qui viuente in se Christo per singulas cogitationes & opera potest dicere: In fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Christus se totum tibi, tu te totum da, immò redde Christo. *Vehementia & delicia diuini erga nos amoris.*

Non abijcio gratiam Christi.

Οὐκ ἀθετῶ, non reiicio, non repello, non aspernor. Amb. *Non sum ingratus gratiæ Dei.* August. *Non irritam facio gratiam Dei,* vti faciunt illi qui volunt statuere legem & iustitiam ex lege, ait Hieron. vt & illi, inquit, qui post baptismū
B peccatis sordidantur: sed hoc morale est, prius verò litterale, & ex mente Apostoli.

Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est. Vers. 21.

Quia mortuus est Christus ad iustitiam suæ mortis pretio nobis comparandam. hoc autem pretium frustra dedit, frustra impendit si ex lege eandem iustitiam habere poteramus. Est 52.
argumentum tertium ab impossibili. q. d. Nemo tam vecors est vt dicat Christum frustra tot & tanta passum, ac mortuū: atqui hæc omnia passus, & mortuus est pro iustitia nobis promerēda; ergo hæc iustitia nō cōtingit nobis à Moyse, sed à Christo; nō ex lege, sed ex fide. *3. argumentum pro legis abolitione.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

53. *Pergit probare quinque rationibus, nos iustificari non per legem & opera legis, sed per fidem Christi.*

Prima petitur ab experientia v. 2. quia scilicet experti erant Galatæ se non in circumcisione, sed in baptismo Spiritum S. eiusque dona accepisse.

Secunda v. 5. ab exemplo Abrahæ, qui iustificatus est, quia credidit Deo, id est, ex fide.

Tertia v. 10. quia qui sub lege sunt, sunt sub maledicto, quòd lex omnibus suis præuaricatoribus intentat, à quo Christus nos liberauit factus pro nobis maledictum.

Quarta v. 11. ex Abacuc, qui dicit: Iustus ex fide viuit.

Quinta v. 16. quia Abrahæ & posteris eius promissa est benedictio, id est, iustitia, & salus: ergo ex promissione, quam fide apprehendimus, non autem ex lege iustificamur: lex enim, vt ait v. 24. tantùm data fuit ad hoc, vt quasi pædagogus Iudæos duceret ad Christum, vt ex fide Christi iustificarentur, Christumque induerent, & vnum cum eo omnes fierent.

1. O Insensati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorū oculos Iesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus?
2. Hoc solum à vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?
3. Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?

4. Tan-

4. Tanta passi estis sine causa;si tamen sine causa.

5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum,& operatur virtutes in vobis:ex operibus legis,an ex auditu fidei?

6. Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo,& reputatum est illi ad iustitiam.

7. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt,ij sunt filii Abrahę.

8. Prouidens autem Scriptura quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænunciauit Abrahæ:Quia benedicentur in te omnes Gentes.

9. Igitur qui ex fide sunt,benedicentur cum fideli Abraham.

10. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis,qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea.

11. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum,manifestum est:quia iustus ex fide viuit.

12. Lex autem non est ex fide,sed,Qui fecerit ea,viuet in illis.

13. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum:quia scriptum est:Maledictus omnis qui pendet in ligno:

14. vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu,vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

15. Fratres(secundùm hominem dico)tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit,aut superordinat.

16. Abrahæ dictæ sunt promissiones,& semini eius. Non dicit:Et seminibus,quasi in multis,sed quasi in [illegible] Christus.

17. Hoc autem dico, [illegible]mentum confirmatum à Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non [illegible] ad euacuandam promissionem.

18. Nam si ex lege hereditas,iam non ex promissione.Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus.

19. Quid igitur lex:Propter transgressiones posita est donec veniret semen,cui promiserat,ordinata per angelos in manu mediatoris.

20. Mediator autem vnius non est: Deus autem vnus est.

21. Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quæ posset viuificare,verè ex lege esset iustitia.

22. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

23. Prius autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem,quæ reuelanda erat.

24. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo,vt ex fide iustificemur.

25. At vbi venit fides,iam non sumus sub pædagogo.

26. Omnes enim filii Dei estis per fidem,quæ est in Christo Iesu.

27. Quicumque enim in Christo baptizati estis,Christum induistis.

28. Non est Iudæus,neque Græcus:non est seruus, neque liber: non est masculus,neque femina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu.

29. Si autem vos Christi:ergo semen Abrahæ estis, secundùm promissionem heredes.

COMMENTARIVS.

Verſ.1.

O inſenſati.

GRæcè ὦ ἀνόητοι, ô ſtulti. Ita Aug. Syrus אר חסירי רעינא *è chaſere reſana?* ô deſtituti mente! *Quæq; prouincia*, ait Hieron. *ſuas habet proprietates: Cretenſes mendaces notat Epimenides; vanos Mauros, feroces Dalmatas latinus pulſat hiſtericus; timides Phryges omnes Poëtæ lacerant. Græcis, inquit Tullius pro Flacco, ingenita ineſt leuitas, & erudita vanitas: in hunc modum arbitrer Apoſtolum Galatas regionis ſuæ proprietate pulſaſſe, quod vitio Gentis indociles ſint, vecordes, & ad ſapientiam tardiores.* Idem Hieronym. proœmio lib. 2. comment. in epiſt. ad Galat. *Sic*, inquit, *& Hilarius latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipſe, & Pictauis genitus in hymnorum carmine Gallos indociles vocat* (ſui ſcilicet æui, cùm plerique adhuc infideles eſſent, indeq́ue barbari.) Et infrà: *Scit mecum qui vidit Ancyram Galatiæ metropolim, quòd nunc vſque ſchiſmatibus dilacerata ſit. Omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas, & Manichæos. Quis vnquam Paſſalorincitas, & Aſcodrebes, & Artotyritas, & cætera magis portenta quàm nomina in aliqua parte Romani orbis audiuit? Antiquæ ſtultitiæ vſque hodie manent veſtigia.* Ita Hieronym. quibus verbis Galatas ſtolidos fuiſſe probat, ex eo, quòd tot ſtolidas inuenerint, vel admiſerint hæreſes.

54. *Variarum Gentium vitia & proprietates.*

Nota: eſt hoc conuitium Apoſtoli non indignationis, ſed charitatis, contumelia ſcilicet materialis, non formalis, quia non conuiciandi animo prolata, ſed ex amore, & zelo, vt duros Galatas feriat, molliat, corrigat. Ita Greg. 3. parte paſt. c. 8. Sic enim parentes, qui filios verberibus caſtigant, multo magis verbis eoſdem caſtigare poſſunt, & conuitio, eorum vitium quaſi mordaci ſale inurere. Sic Chriſtus Matth. 23. ſcribas vocat hypocritas. Sic Paulus Elymam vocat filium Diaboli Act. 13. v. 10.

55. *Superioribus licet ſubditos verbis mordacibus caſtigare.*

Nota 2. conuicium hoc emollit, cùm dicit: *quis vos faſcinauit.* q.d. Veſtràm cæcitatem non tam veſtræ dementiæ, quàm faſcino Iudæorum tribuo.

Quis vos faſcinauit.

Græcè βασκαίνειν ſignificat 1. inuidere. q.d. Quis Iudæus vobis inuidit Euangelij libertatē. Ita Theoph. Anſel. 2. ſignificat faſcinare, incantare, & perſtringere oculos, vt putes te videre, quod reuera non vides, vel vt non videas quæ coram te ſunt, quæq; alij vident. Id aptiùs huic loco conuenit. Vnde ſequitur: *ante quorum oculos præſcriptus eſt Chriſtus*; oculis enim maximè teneris faſcinum hoc imponi per oculos, & intuitum faſcinantis ſolebat, indeq. Græci βασκαίνειν dictū putāt παρὰ τὸ φάεσι καίνειν; quòd oculis, & per oculos noceat. Vnde Virgilius:

Faſcinum quid, & quomodo fiat.

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.

q.d. Quis oculus nequā & inuidus vos in fide Chriſti teneros & nouellos, ô Galatæ, in hanc fraudem, cæcitatem, & errorē iudaiſmi induxit? Ita Hieron. & Anſel. *Dicitur enim faſcinum*, ait Hier. *propriè infantibus nocere, & ætati paruulæ, & his qui firmo necdum veſtigio figunt gradum.*

Ante quorum oculos Ieſus Chriſtus præſcriptus eſt in vobis crucifixus.

S. Anſel. & alij legunt: *proſcriptus*, id eſt, exhæredatus, & vt Amb. ſpoliatus, & condemnatus. q.d. Vos Chriſtum Eccleſia veſtra quaſi ſua hæreditate priuaſtis, & expuliſtis: ſed corrige cum Roman. *præſcriptus.*

Quod 1. S. Aug. inquit Eraſmus, accipit de præſcriptione iuris, qua bona per poſſeſſionē certi temporis, puta triennij in mobilibus, decennij in immobilibus à poſſeſſore præſcribuntur, & in eius ius ac dominium tranſeunt; Chriſtus ergo præſcriptus eſt, id eſt, præſcriptione legis veteris, quæ per tot centenos annos nomen veræ legis, veræq́ue Dei Eccleſiæ poſſidēs præſcripſit, Chriſtus excluſus eſt ſua poſſeſſione, Eccleſia ſcilicet veſtra, ô Galatæ, à iudaizantibus; ita enim in Auguſtino toto hoc loco vult legi Eraſmus; Præſcriptus pro proſcriptus: ſed fallitur; nam omnes codices tam Baſileenſes, quàm Louanienſes correctiſſimi hoc loco Aug. habent *proſcriptus*, non præſcriptus, ſicq. explicat Aug. cùm ait *Iudæis illam* (ſcilicet hæreditatem) *auferentibus, eumq́ue* (ſcilicet Chriſtum) *expellentibus*, quod ſanè non præſcribentium, ſed proſcribentium eſt.

6. *Præſcriptio quid in iure*

Quadruplex ſenſus horum verborū. Chriſtus præſcriptus eſt in vobis.

2. S. Hieron. *præſcriptus*, id eſt, inquit, iam antè deſcripta fuit in Prophetis, & ſacramentis legis veteris, ô Galatæ, paſſio, crux, & mors Chriſti.

3. & optimè, maximeq. genuine *præſcriptus*, id eſt, præ oculis veſtris ſcriptus, & vt Syrus, pingendo depictus eſt (Grçcū enim προεγράφη commune eſt ſcripturæ & picturæ) in vobis, id eſt, ante vos, in oculis veſtris Chriſtus crucifixus. Eſt hyperbaton; ſic enim verba ordinãda ſunt: *ante quorum oculos Chriſtus in vobis eſt præſcriptus crucifixus.* q.d. Chriſtus velut depictus in cruce pendens vobis exhibitus eſt; neq; enim verè apud Galatas fuit Chriſtus crucifixus, ſed illis per prędicationem & fidem reprçſentatus eſt crucifixus. Vbi Nota τὸ *in vobis* per pleonaſmum Hebraicum, quo antecedens cū relatiuo repetitur, interiici; idē enim eſt οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς, id eſt, quibus coram oculis, & ἐν ὑμῖν, in vobis. Vnde clariùs illud omittens Syrus ita vertit: *Ecce quaſi pingende depictus fuerat coram oculis veſtris Ieſeua Meſchicho crucifixus*; multa enim talia interiicit & traiicit ſæpe Apoſtolus vt dixi can. 38.

Senſus ergo eſt, q.d. Licet Chriſtus Ieroſolymæ crucifixus ſit, tamen per prędicationem meam quaſi viuam, & expreſſam imaginem depicta vobis eſt, ô Galatæ, paſſio, vita, & crux Chriſti, vt in illa prædicatione mea per fidem Chriſtum crucifixum in vobis quaſi præſentem ante oculos veſtros intuiti ſitis; ita vt fidei oculis videritis exactiùs crucem Chriſti, quàm ipſi Iudæi, qui Ieroſolymæ cruci aſtiterunt, Chriſtumq́ue in ea pendentem cōſpexerunt, inquit Theoph. & Chryſ. q.d. Qui potuerūt oculi veſtri faſcinari, quibus ad viuum prædicatione mea depinxi, & repræſentaui Chriſtum crucifixum.

Poteſt 4. accipi planè vt verba ſonãt, idq́. efficaciùs. q.d. Nuper veſtra hac ætate, quaſi ante oculos veſtros, ac fortè aliquibus veſtrū Ieroſolymæ præſentibus, & ſpectãtibus Chriſtus deſcri-

descriptus,& depictus est, cùm scilicet in vobis,id est,vestra ætate,vestro tempore,& seculo, vel in vobis, id est, in vicinia vestra, scilicet in Iudæa pene inter vos,& ante oculos vestros est crucifixus; in cruce enim Christus clauis, spinis, flagellis, lancea, quasi calamis; sanguine,quasi atramento descriptus, & depictus est quasi victima mactata pro peccatis nostris,vt ab eis iustificaremur,id est,depictus est quasi redẽptor, iustificator, propitiator, & saluator noster. q. d. Fierine potest vestros sic oculos fascinari, vt Christum redemptorem vestrum penè adhuc ante oculos vestros pendentem non intueamini, vt tam viui recentisque beneficij, redemptionis, inquam, vestræ obliuiscamini? vt Christum non agnoscatis viuis adeò coloribus, imò sanguine proprio in cruce depictum; quomodo enim ita pingitur, nisi quia peccati expiator & iustificator est peccatoris? Ita Chrysost.

57. *Christus quomodo nobis scriptus & depictus.*

Hoc sensu Christus ipse crucifixus quasi imago vel liber proponitur,in quo sanguineis literis descriptus,& depictus est ipse Christus. Vis scire, quis qualisve sit Christus? librum hunc lege, crucem inspice, in ea scriptum leges libri titulum: Iesus Nazarenus, id est, seruator, vel sanctificator,& consecrator,qui scilicet nos Deo consecrauit,& sanctificauit,Rex Iudæorum; leges: *Christus factus est pro nobis peccatum, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso*; solus enim ipse peccatum nostrum in se suscepit & expiauit: quid enim est peccatum, nisi Christicidium, nisi Deicidium? Leges quoque in libro hoc,in Christi,inquam,vulnere,vibice, liuore: amor,amor, amor tui, ô homo, ita me pinxit,ita me rubricauit,ita me figurauit. Cernis vt in toto corpore scriptus, imò sculptus, amor? Hic denique liber omnẽ Christi sapiẽtiam,ipsumq́. Christianæ Philosophiæ apicem legenti & contemplanti demonstrabit.

Peccatũ est Christicidiũ, & Deicidiũ.

Vers. 2. *Ex operibus legis Spiritũ accepistis,an ex auditu fidei?*

Spiritum,id est, Spiritum sanctum cum visibilibus suis donis, linguarũ,prophetiæ,& aliis, quæ olim in baptismo dabantur, quasi indices Spiritus sancti,eiusq́; donorum inuisibiliũ, scilicet gratię,charitatis aliarumq́ue virtutũ,quas in baptismo infundit Spiritus sanctus.q.d. Vnde,ô Galatæ, accepistis spiritum gratiæ; iustitiæ, & donorum Spiritus sancti? clarũ est,quòd non ex circuncisione,& operibus legis,sed ex auditu fidei,puta in baptismo Christi,nõ antè.

Ex auditu fidei.

Id est,ex prædicatione fidei, quam audistis, vel ex auditu,quo fidem audistis,eiq́.obedistis: auditus enim & actiue & passiuè sumi potest hic, vti & Isaiæ 53.v.1. Vide canon. 30.

Vers. 3. *Vt cùm spiritu cœperitis.*

Cùm spirituali Christi doctrina, baptismo, Sacramentis, spiritualibus gratiis ab eo acceptis,spirituali vita,& conuersatione cœperitis viuere; *Carne*,id est, circuncisione,& aliis carnalibus legis cæremoniis *consummemini*. Alij, *carne*,inquiunt,id est,carnalibus vitiis,gulæ,libidinis: sed hoc est præter scopum & mentem Apostoli. Vide de carne dicta 1. Cor. 10.v.2.

Consummemini.

Græcè *ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε, qui cœpistis spiritu, carne consummamini.* Syrus: *absoluitis*. q.d. Carne finitis, & in eam desinitis. Notat Theoph. non dici actiuè,consummetis, perficiatis,sed passiuè *consummemini*, perficiamini,vt innuat quòd brutorum instar paterentur se concidi,& circuncidi à iudaizantibus. 2. Non dicit τελεῖσθε, id est, consummamini,sed ἐπιτελεῖσθε,id est, postcõsummamini, q.d.Post consummationem à Christo acceptã, aliam ex veteri lege, quasi quintam in curru rotam vultis superinducere. Ita Chrysost.

58. *Per spiritũ hic doctrina Christi, per carnem, circumcisio intelligunt.*

Vers. 4. *Tanta passi estis.*

Scilicet ab infidelibus propter Christi fidẽ, *sine causa*, id est, frustra, si videlicet ab illa ad Moysen transeatis.

Si tamen sine causa.

Id est,si tamen frustra, supple,quod erit nisi resipiscatis. q.d. Hortor ergo vt resipiscatis,& in Christi fide persistatis. Ita Hieron.

Vers. 5. *Qui ergo tribuit.*

Ὁ ἐπιχορηγῶν, qui (scilicet Deus vel Christus,subministrat, suggerit, &, vt Syrus, indit, *& operatur*, ἐνεργῶν, qui inoperatur per intimã & diuinam suam energiam,vim,& potentiam. Vide dicta 1.ad Cor.12.v.6.

Virtutes.

Miracula. Supple: facitne ea ex lege an ex fide? q.d. Clarum est,& experiẽtia scitis,quod non ex lege,sed ex fide,id est, per fidem Christi. Vnde subdit.

Vers. 6. *Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.*

Est secundum argumentum petitum ab exemplo Abrahæ,quo probat nos non iustificari ex lege sed ex fide, non à Moyse, sed à Christo. q.d. Abraham incircuncisus, & ante legem accepit Spiritum,& iustificatus est non ex operibus legis,quæ necdum erat,sed ex fide Christi venturi: ita & vos ex Christi fide iustificamini. Ita Anselm.

Reputatum est illi ad iustitiam.

Id est,inde iustificatus est. Vide de hac phrasi, deque ipsa Abrahæ iustificatione, dicta ad Rom. 4. v. 3.

Vers. 7. *Ergo qui ex fide sunt.*

Græcismus,id est, fideles, Abrahæ fidẽ imitantes, *ij sunt filij Abrahæ*, spirituales scilicet, nõ per generationem, sed per imitationem, ac consequenter ad eos pertinet benedictio, iustitia, & salus Abrahæ promissa. Ita Hieron.

Vers. 8. *Prouidens scriptura.*

Longè antè prospiciens;hoc enim est Græcum προϊδοῦσα.

Prænunciauit Abrahæ.

Προευηγγελίσατο, pręeuãgelizauit, lętissimũ ei tulit nuntiũ hoc de futura posterorum eius, id est fidelium benedictione per Christi fidẽ.q.d. Ergo non est nouum Euangelium de Christo, fide, iustitia fidei, sed Abrahæ tempore notum.

Quia, quòd, *benedicentur in te omnes Gentes.*

Notat Caiet. Genes. 12. Deum cùm Abrahamum euocaret, vt egrederetur de terra sua, scilicet Chaldæa, & de cognatione sua, veniretque in terram, quam illi monstraturus erat, septem Abrahamo benedictiones, siue bona ingentia promisisse. Septenarius autẽ symbolũ est vniuersitatis, id est, omnium bonorum.

1. Quod

59. *Sæpè Abrahamo benedictiones promissa.* 1. Quod promisit, fuit principatus, seu paternitas magnæ gentis, cùm ait: *faciamq; te in gentem magnam.* 2. Frugum opumq; copia, cũ ait: *& benedicam tibi.* 3. Nominis celebritas & gloria, cùm ait: *& magnificabo nomen tuum.* 4. Cõplexio omnium benedictionũ, & bonorũ, cũ ait: *erisq. benedictus.* Vbi. Hebraicè est תהי ברכה *tehi beracha*, sis benedictio, id est, ita plenè per omnia sis benedictus, vt ipsa videaris esse benedictio, vtq. homines cuipiã benedicere volentes te in exemplum statuant, dicentes: Fiat tibi, benedicat tibi Deus, sicut fecit & benedixit Abrahæ: quẽadmodum inaugurando Cæsari acclamabãt: sit Augusto felicior, sit Traiano melior. 5. Quod nõ solùm tibi, ô Abraham, sed & amicis tuis benefaciã, inquit Dominus, cùm ait: *benedicam benedicentibus tibi.* 6. Quòd inimicos tuos, tuasq. iniurias vlciscar, cũ ait: *maledicãm maledicentibus tibi.* Hæc sex ferè corporalia sunt & temporalia. 7. verò, ac præcipuum spiritale est & æternum, cùm ait: *in te benedicẽtur vniuersæ cognationes terræ.* Pro quo Nota: *In te*, id est, in semine tuo, vt exponitur Gen. 22. v. 17. hoc est, in Christo, qui ex Abraham natus est, vt hic exponit Apostolus v. 16. q. d. Per Christum filium tuum, perq; fidẽ in Christum omnes gentes benedicentur, id est, iustificabuntur, fientque amici & filij Dei, ac consequenter hæredes regni Dei, vt aliquãdo audiant: *Venite benedicti Patris mei; possidete paratũ vobis regnum à constitutione mundi.* Est ergo quòd gaudeas Abraham, quia per Christum filium tuum pater eris omnium credentiũ, iustorum, electorum. Ita Hieron. Anselm. & alij.

Posset 2. etiam sic accipi: *in te*, id est, instar tui, ad tui imitationem & exemplum. q. d. Sicut tu per fidem, ita & omnes Gentes per fidem, non per opera legis *benedicentur*, id est, iustificabuntur. Hebræi enim literam ב *bet*, id est, in, sæpe sumunt pro affini seruili litera כ *caph*, quæ est nota similitudinis & comparationis. Ita Chrys. Aug. Theop. Oecum. S. Thom.

60. *Dicere Dei idẽ est quod facere, & benedicere idem quod benefacere.* Aduerte hic: sicut dicere Dei, vtpote efficax, idem est, quod facere: (ipse enim dixit, & facta sunt) ita benedicere Dei idem est quod benefacere, & bona largiri, quæ quo maiora sunt, eo maior est benedictio. Iã quia maximũ bonũ est gratia & iustitia, per quã simus diuinæ consortes naturæ, amici, filij, hęredesq; Dei & gloriæ cęlestis: hinc benedictio absolutè posita eandem per antonomasiã significat. Hæc ergo Abrahæ benedictio, propriè hãc Abrahæ iustificationem significat, ac posterorũ eius, hoc est, fidelium, qui per Christum renati Abrahæ fidem imitantur. Vnde rectè explicant Patres: *benedicentur*, id est, inquiunt, iustificabũtur; benedictionẽ, id est, iustitiam assequentur; nec enim maius bonum, benedictionémve Deus nobis donare potest, quã suam iustitiam, amicitiam, filiationem.

Denique hinc patet, non benè Pagninũ vertisse: *in te benedicent se omnes gentes*, dicendo scilicet: Vtinam sim tam felix & benedictus, quàm Abraham fuit; Hebręum enim נברכו *nibrechu* purè passiuum est, coniugationis scilicet passiuæ niphal, proprieq. significat *benedicentur*, nõ ergo significat actionẽ reflexam agẽtis

A in seipsum, scilicet, *benedicent se*: hęc enim significatur vltima coniugatione hitpael. Rursum versionem ac sensum Pagnini planè hic excludit versio, ac sensus S. Pauli.

Igitur qui ex fide sunt benedicentur cum fideli Abraham. Vers. 9.

Infert hanc conclusionem ex antecedente, præmisso versu præcedenti. q. d. A Deo prædictum & promissum est Abrahæ: *in te*, id est, in semine tuo, scilicet Christo, id est, per Christũ, ac Christi merita, *omnes Gentes*, quæ illi credent & obedient, hac Christi fide & obedientia, *benedicẽtur*, hoc est iustificabũtur; igitur verè hæc eis benedictio & iustitia obueniet. Probatur consequentia: quia Dei prædictio ac promissio falli, aut fallere non potest. 61. *Duplex huius loci sensus.* Ex 2. sensu iam dicto v. 8. simile est argumentum: prædictum & promissum est Abrahæ, *In te*, id est, instar tui, B *benedicentur omnes Gentes*: atqui tu ô Abraham ex fide iustificatus es, vt v. 6. probaui ex verbis Geneseos c. 15. ergo & Gentes per fidem iustificabuntur, ac consequenter, qui ex fide sunt, id est, fideles, *benedicentur*, hoc est, iustificabuntur *cum fideli Abraham.* Hunc secundum sensum magis innuit τὸ *cum fideli Abraham.* q. d. Instar fidelis Abrahæ Gentes per fidem æquè ipsæ iustificabuntur.

Nota rursum Græcismum: *qui ex fide sunt*, hoc est, fideles; sic *qui ex circumcisione sunt*, id est, Iudæi circuncisionis legisque veteris sectatores. Eosdem v. seq. vocat eos, qui sunt ex operibus legis, hoc est, qui opera legis sectantur, iis nituntur, ex iis sperant & arrogant sibi iustitiam. 2. Pro *benedicentur*, Græcè est εὐλογοῦνται, id est, benedicuntur in præsenti.

C *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Vers. 10.

Quæsiuit versu 5. vnde iustitia obtingat, an ex lege, an ex fide? tacite respondit ex fide, idque hucusq. probauit exemplo Abrahæ: iam idem probat tertiò, alteram aduersamq. partem destruendo, videlicet quòd non ex lege: *Quia*, inquit, *quicumque ex operibus legis sunt* (id est, qui iis nituntur, fidunt, iustificari volunt,) *sub maledicto sunt*, hoc est, maledictioni & execrationi, puta æternæ damnationi sunt obnoxij: ergo lex non benedictionem, sed maledictionem adfert.

Antecedens probat hoc syllogismo: quicumque nõ facit totam legem, est maledictus à lege: atqui nemo sine fide & gratia Christi facit totam legem, vti suppono, tanquam vobis experientia notum; (scitis enim legẽ sine D gratia impleri non posse, & legem non dare gratiam, sed Christum, legemq. tantùm docere, minari & punire) ergo sine fide nemo est immunis à maledicto legis, quod lex sui violatoribus intentat, sed omnes maledicti sunt à lege. q. d. Ergo lex maledicit, sola fides benedicit. 62. *Non à legẽ sed à Christo datur gratia: lex maledicit, fides benedicit.*

Magis dialecticè, videlicet in prima figura in Barbara, ita hoc argumentum dispones: quicunque aliquam legem violat, est maledictus à lege: atqui omnes, qui sub lege sunt seclusi à fide, & gratia Christi, legem violant; ergo omnes qui sub lege sunt, sunt ab ea maledicti. Maiorem probat verbis sequentibus, sen-

ſententia ſcilicet Deut. 27. v. 26. Minorem, vt dixi, ſupponit vt certam & notam; infert ergo concluſionē æquè certam & infallibilem. Vbi nota neceſſariò hāc minorem ſupplendā: eſſet ſi enim ſola maior ponatur, nihil concludet, potuiſſentq; dicere Galatis iudaizantes: nos ſumus tam ſub benedictione quā ſub maledictione; ſicut enim lex ſui violatores maledicit, ita ſui obſeruatores benedicit, Deut. 28. v. 1. ſi ergo legem veterem ſeruaueritis, eritis nobiſcū benedicti: ſed hoc neceſſariò minore iam dicta ſuppleta corruit.

Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui non permāſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis.

Aquila vertit: *Maledictus, qui non ſtatuerit.* Symmach. *Qui non firmauerit.* Theodotion: *Qui non ſuſcitauerit verba legis huius, vt faciat ea.* Id eſt, vt Syrus, qui ea non præſtiterit. Septuaginta; non verbū, ſed ſenſum reddunt: ὃς οὐκ ἐμμένει, qui non immanſerit: ſed maior vis eſt in Hebræo הקים *hekym*, id eſt, ſtare fecerit, qui enim firmiter & conſtanter per omnia legē obſeruat, eam facto & exemplo quaſi ſtabilit, ſtatuit, erigit, firmat, & ſancit. Vnde vt vim vocis exprimant 70. & Paulus, addunt, τὸ ἐν πᾶσιν, *in omnibus*, quod non eſt in Hebræo. Hæc eſt maior ſyllogiſmi dicti v. 10.

63. *Lex non eſt impoſſibilis, vt vult Caluinus.* Nota, relinquit minorem vt experiētia notā, non hanc, vt vult Calu. Atqui nemo poteſt facere legē; ergo lex impoſſibilis eſt, & omnes neceſſariò ſunt ſub legis maledicto; hoc enim impium eſt; ſed iſtam: Atqui nemo ſine fide & gratia Chriſti facit vniuerſam legē; ergo ſine fide Chriſti, omnes ſunt ſub maledicto. Ita Hieron. ſic enim lex non eſt impoſſibilis, & Deus non præcipit impoſſibilia, licet enim per naturæ legiſq. vires tota impleri non poſſit, poteſt tamen tota impleri per vires gratiæ, quam Deus credentibus & orantibus omnibus tam Iudæis, quàm Gentibus per mediatorem Chriſtum paratus eſt dare.

Lex quatenus obligabat. Nota 2. non omnes, qui aliquam legem violabant, fuiſſe maledictos; quædam enim leges etiamſi diuinæ eſſent, & à Deo latæ, tamen ob materiæ paruitatem tātum obligabāt ſub peccato veniali, vt lex vetans in nido capi matrē ſimul cum pullis, Deut. 22. v. 6. & lex vetās vineam ſeri altero ſemine, ibid. v. 9. & lex vetās veſtem ex lana linoq. contextam, v. 11. loquitur ergo lex Deut. 27. quam citat hic Paulus de legibus Decalogi, quæ graues ſunt, ac de rebus D magni momenti, ideoq; obligant ſub peccato mortali, quarum qui vel vnam violat, maledictus eſt. Inſpice citatum cap. 27. Deut. ac ita eſſe videbis. Supponit Apoſtolus, ſine gratia Chriſti totum Decalogum à nemine impleri poſſe: ideoq. concludit omnes, qui ſub lege ſunt, eſſe ab ea maledictos.

Vers. 11. *Quoniam autem.*

Eſt noua & quarta ratio, probans nos nō ex lege, ſed ex fide Chriſti iuſtificari; conglomerat enim Apoſtolus rationes, & Scripturæ loca, vt Galatis id perſuadeat. Vnde ſicut v. 6. vſus eſt argumento petito ab exemplo Abrahæ, & v. præced. idem probauit ex maledictione quā lex ſuis intētat, Deut. 27. ita hic idem probat ex Abacuc 2. c. 4. vbi dicitur: *iuſtus*: nō ex lege, ſed A *ex fide viuit*, quē locum explicaui Rom. 1. v. 17.

Lex autem non eſt ex fide. Vers. 12.

Lex non docet, non affert fidem & gratiam, qua legem impleamus, iuſtificemur, iuſte, ſanctè, ac beatè viuamus: ſed (ſupple, tantū de lege dicitur Ezech. 20. v. 11. Leuit. 18. v. 9.) *qui fecerit ea* (videlicet quæ lex iubet) *viuet in illis*, id eſt, nō punietur morte, quam lex trāſgreſſoribus intentat, ſed donabitur vita & bonorū temporalium abundātia; quam lex ſuis obſeruatoribus promittit. Idem dixit ad Rom. 10. v. 5. eſt enim, hæc epiſt. ad Galatas epiſtolæ ad Rom. vt dixi quaſi cōpendium. Vbi Nota antitheſin fidei & legis. De fide dicitur: quia iuſtus, qua ſcilicet talis, ex ea viuet, puta vita iuſtitiæ, gratiæ, & gloriæ, quæ abſoluta, perfecta, & beata eſt vita. 64. *Antitheſis fidei & legis.* B De lege verò non dicitur abſolutè, quòd qui eā fecerit viuet, ſed viuet in illis, q. d. viuet ea vita, iiſq; bonis, quæ præcepta legis ſuis promittūt, ſcilicet in abundantia frumenti, vini, & olei.

Chriſtus factus eſt pro nobis maledictum. Vers. 13.

Græcè κατάρα, maledictio, execratio. Nota: Chriſtus in ſe, ſuaq; perſona benedictus, factus eſt maledictio, quatenus perſonam ſubiit peccatorū, quorum peccata & execrationes in ſe luendas & expiandas ſuſcepit: non ſecus ac ſi quis debitum tertij in ſe ſuſcipiat, debitor fit & dicitur; ſic & hic Chriſtus pro nobis fit & dicitur maledictum & peccatum, licet non tā propriè: nam debitum pecuniariū verè in alium trāsferri poteſt, peccatum verò in alium propriè transferri nequit, ſed dicitur transferri æ- C ſtimatione & denominatione ciuili in eū, qui pœnam peccati ſubit; eſt ergo catachreſis, & metonymia. Quemadmodum ergo 2. ad Cor. 5. Chriſtus dicitur factus pro nobis peccatum, id eſt, hoſtia pro peccato, cui olim manuū impoſitione peccata omnia imponebantur: ſic dicitur hic factus maledictū pro nobis, hoc eſt, maledictus, execrabilis: quia, vt Rup. maledictiones humani generis Deus in Chriſtum tranſpoſuit, vt videlicet pro nobis infame & execrabile crucis ſupplicium ſubiret, idq. tum ad oſtendēdam peccati enormitatē, quamq. peccatum ſit res execranda, tum ad patiētiæ omniumq; virtutum exemplum, *vt non ſolū nullam mortem, ſed etiam nullum mortis genus Chriſtiana libertas, ſicut Iudaica ſeruitus formidaret*, ait S. Aug. lib. contra Adimant. 21. 65. *Chriſtus quomodo pro nobis factus maledictum & peccatum.*

Quia ſcriptum eſt (Deut. 21. v. 23.) *Maledictus omnis, qui pendet in ligno.*

Deut. 21. v. 23. dicitur, *maledictus à Deo eſt, qui pēdet in ligno*, Hebraice קללת אלהים תלוי *killat elohim talui*, id eſt, vt Aquila, & Theodotio, *maledictio Dei eſt ſuſpēſus.* Symmachus: *in blaſphemiam Dei eſt ſuſpēſus.* Ebion hæreſiarches ſemiiudæus, & ſemi chriſtianus, ait Hieron. vertit ὕβρις θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id eſt, *iniuria, ſiue contumelia Dei eſt, qui pendet.* Alius vertit λοιδορία, d. *Conuicium Dei eſt ſuſpenſus*; Hebræa enim radix in Piel ſcilicet קלל *killel*, ſignificat conuiciari, & blaſphemare. Addit Hieron. *dicebat Hebræus qui me docuit* (Barhanina nomine) *etiam ſic poſſe verti: Contumelioſè Deus ſuſpenſus eſt.* Paulus omittit nomē Dei. Vnde S. Hier. putat Dei nomen in Deut. olim nō fuiſſe, ſed poſtea ab aliquo Iudæo inſertū, vt infamiā nobis inureret, 66. *Locus Deut. 21. explicatus & illuſtratus.*

qui

qui in Christum à Deo maledictum credimus: sed hoc hoc non videtur probabile: omnes enim codices Hebræi, Latini Græci, & 70. (teste ipso S. Hier. quos sequi solet Paulus, habent in Deut. nomẽ Dei, vel à Deo. Paulus ergo studio Dei nomen omisit propter Iudæos, ac propter Gal. itas à Christo semiauersos, ne eos magis ab ipso auerteret, si audirent eum à Deo fuisse maledictum.

67. *Quatuor notabilia de supplicio crucis.* Nota 1. hinc & aliis locis, vt Numer. 25. v. 4. Iosu. 8. 29. 2. Reg. 21. v. 9. patet Iudæos, vti lapidatione, gladio, igne, ita & crucis pœna in plectendis sontibus vti potuisse, quod malè negarunt nonnulli.

Secundò pœna crucis vtebantur in summis sceleribus puniendis, videlicet blasphemiæ, idololatriæ, tyrannidis, vti Christũ quasi Iudææ regnũ affectãtem crucifixerũt. Hinc præ aliis sontibus suspẽsi habebãtur execrabiles, & maledicti à Deo & hominibus, vt hic dicitur, eratque nõ solũ Romanis, sed & Iudæis hac ex lege crux supplicium summè infame, ignominiosum, & execrandum.

Hinc tertiò Nota, loco Deut. citato, ita de cruce & suspensis sancit Deus: *Quando*, inquit, *peccauerit homo quod morte plectendũ est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus à Deo est, qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terram tuam.* quod licet Abulensis argumẽto à simili extẽdat ad lapidatos, gladio, aliòue instrumento peremptos, quasi lex velit omnes occisos quolibet supplicio tanquam maledicta sepeliri ante vesperã; tamen contrarium lõge verius est; lex enim præcise tantũ suspẽsis hoc assignat & irrogat; hi enim præ aliis habebantur execrabiles. Quæres, quæ fuerit caussa huius

68. *Duæ caussæ ob quas corpora suspensorum antè vesperam sepeliebantur.* legis, cur videlicet voluerit Deus corpora suspensorum ante vesperam sepeliri. Respondet Andreas Masius in Iosue 8. v. 28. *Quia*, inquit, *cadauer hoc censetur contaminare terram; imbuit enim homines terra habitatores impijssima & perniciosissima mortalitatis animæ opinione, dum scilicet, Humana corpora bestiarũ instar honore sepulturæ carere, negligi, & proijci vident.* Hæc ratio sublimior est, qua germanior: nec enim est adæquata suspensis, sed omnibus quacunque morte peremptis: lex autẽ iubens cadauera sepeliri tantùm de suspẽsis loquitur. Melius ergo Caiet. & alij caussam dãt, quod scilicet vellet Deus suspẽsos, vtpote facinorosissimos omnino deleri de terra, adeo vt nec eorũ cadauera superessent; in pœnã scilicet & infamiã tantorũ scelerũ, ob quæ omnino interimi, & quasi annihilari merebãtur, vtpote toti execrabiles, & indigni terrã tangere & afflare: sic veneficæ, incendiarij, falsarij, sodomitæ flammis puniuntur, & in cineres rediguntur, quasi sceleratissimi, & abominabiles, ideoque omnino de terra eradendi, ac in nihilum redigendi.

Vbi notãda est Scripturæ phrasis; solet enim dicere terrã sceleribus pollui, gemere, clamare, irasci, vindictam expetere, imò habitatores suos euomere, vti de Chananæis dicit Leuit. 20. v. 28. per prosopopœiam enim ad maiorem emphasim rei inanimæ, scilicet terræ, tribuitur vita, sensus, gemitus, ira, vomitus; vt signifi-

A cetur enormitas criminum incolarum terræ, quæ tanta fuit, vt ipsa terra, elementa, aliæque creaturæ irrationales suo semper Creatori obedientes, & pro illo pugnantes, tantos peccatores detestarentur, eosq. quasi euomerẽt, cùm illi ab ea per Deum, ac Hebræos expulsi sunt; detestarentur, inquam, appetitu naturali, quo naturæ pondere in ordinem suum, ac totius vniuersi bonum, Deiq. vindicis voluntatẽ implendã feruntur, & auersantur ea, quæ his sunt contraria, puta peccata, idem facturæ appetitu rationali, ac humana detestatione, si eam haberent, eiusque capaces ac compotes essent.

Denique iuxta hanc legem Deut. Christus, vtpote suspẽsus, eadem die, qua crucifixus est, ante vesperam, quia sabbatum & requies ab operibus incipiebat, à cruce depositus, & sepul-
B tus est, quanquã nec Christus, vtpote innocentissimus, ac iniustissimè ad crucem & suspendium condemnatus, hac Deut. lege contineretur. Vnde Hebræus ille iam dictus S. Hier. præceptor ex Hebræo prophetice ita verti posse censuit: *non permanebit cadauer eius* (Christi) *in ligno, quia contumeliosè Deus suspensus est.* Nec etiam Iudæi hanc legem Christi de cruce depositioni prætexuerunt, sed potiùs indecori speciem, ne scilicet sabbati insequentis celeberrimi, vtpote Paschalis, decorem, tam infami spectro Christi crucifixi funestarent, vt patet Ioannis 19. v. 31.

Vbi aduerte. Hæc Deuteronomij lex, iudicialis fuit, ideoq. iam per Christi legẽ & mortem abrogata est, vti & aliæ omnes iudiciales 69. *Omnes iudiciales & ceremoniales leges veteres abrogatæ.*
C & ceremoniales legis veteris. Hinc iam nec præ aliis sontibus suspensi sunt maledicti, nec eadem die sepeliuntur, sed per dies, menses, & annos pendent in patibulo ad terrorem cæterorum malefactorum.

Moraliter, ac piè S. Hier. hic: *Domini* (Christi) *iniuria*, inquit, *nostra est gloria. Ille mortuus est, vt nos viueremus. Ille descendit ad inferos, vt nos ascenderemus in calum. Ille factus est stultitia, vt nos sapientia fieremus. Ille se de plenitudine, & de forma Dei euacuauit, formam serui accipiens, vt in nobis habitaret plenitudo diuinitatis, & domini fieremus è seruis. Ille pependit in ligno, vt peccatum, quod commiseramus in ligno scientiæ, ligno deleret appensus. Crux eius amaras aquas vertit in dulcem saporẽ, & securim perditam, in profundumq. demersam, missa in fluenta Iordanis leuauit. Ad postremũ factus est ille maledictio, factus, inquã, non natus, vt benedictiones quæ promissæ fuerant Abra-*
D *hæ, ipso auctore & præuio transferrentur ad Gentes, & spiritus repromissio per fidem illius compleretur in nobis.* Vide & Chrysost. & Anselm.

Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret. Vers. 14.

Pendet ex v. præced. Christus nos redemit de maledicto legis *factus pro nobis maledictum*, vt pro maledictione induceret in Gentes benedictionem Abrahæ promissam: nimirum *vt pollicitationem spiritus*, id est, Spiritum S. nos iustificantem, & sanctificantem filiis Abrahæ, id est, credentibus promissum *accipiamus per fidem*, qua credimus in Christum Abrahæ filium, in quo hanc benedictionem constituit, & consignauit Deus, dicens Abrahæ: *in te*, id est in semine tuo, quod est Christus, *benedicentur omnes Gentes.* Vt dixi v. 8.

Se-

Verſ.15. *Secundùm hominem dico.*

Id eſt, iuxta morem & conſuetudinem hominum loquor. τὸ enim *ſecundùm* reſpondet Hebræo Caph, quod eſt nota ſimilitudinis, ſignificans ſicut, iuxta, ſecundùm, ad inſtar. ſic Iob 31. v. 33. dicitur: *Si abſcondi quaſi homo* (Hebraicè כאדם *caadam*, id eſt, ſecundùm vel iuxta hominem, inſtar hominis, vti homines facere ſolent,) *peccatum meum*. & Pſal. 81. v. 7. *Vos autem ſicut homines*, (Hebraicè *caadam*, id eſt iuxta hominem, more hominum) *moriemini*. & Oſeæ 6. v. 7. *Ipſi autem ſicut Adam* (Hebraicè *caadam*, id eſt, ſecundum Adam vel hominem, vti Adam fecit, & homo facere ſolet) *tranſgreſſi ſunt pactum*. Senſus ergo Pauli eſt. q. d. In hac ſpirituali diuinaq; re, humano ac vulgari vtor exemplo, teſtamenti, & teſtatoris vt probem nos benedictionem Abrahæ iam dictam hæreditare non per legem, ſed per fidem Chriſti, iuxta Dei pactum cum Abraham initum, vt meritò pudere vos debeat, ô Galatæ, quòd minus tribuatis Dei, quàm hominis teſtamentis & pactis. Eſt hic noua & 5. ratio, petita ex Dei pacto & promiſſione, qua probat nos iuſtificari, non ex lege, ſed ex fide.

70. *Benedictio Abrahæ non per legem, ſed per fidem nobis data.*

Tamen, tametſi, non niſi *hominis teſtamentum*, id eſt pactum, ſit *confirmatum*, *nemo illud ſpernit aut ſuperordinat.*

Id eſt, immutat, aliter ordinat, & diſponit vltra quàm à teſtatore ordinatum & diſpoſitum eſt. hoc eſt, nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat. Nota: Græcum ὅμως, id eſt tamen, ſubinde tametſi ſignificat. Vnde Vatab. & alij paſſim vertunt: *hominis licet teſtamentum, tamen ſi ſit comprobatum, nemo illud reiicit aut aliquid illi addit.*

Verſ.16. *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius.*

Scilicet Geneſ. 22. v. 16. & ſeq. vbi dicitur: *quia feciſti hanc rem* (vt mihi obediens velles immolare filium tuũ Iſaac,) *benedicam tibi, &c. & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes.* Vnde colligunt interpretes Abraham hac obedientiâ, filiùque victimâ meruiſſe, vt ex ſua potiùs ſtirpe, quàm aliâ, imò ex eodẽ Iſaac, quem immolare voluerat, naſceretur Chriſtus, per quem omnes gentes benedicerentur, & implerentur benedictiones, & promiſſiones Abrahæ factæ. Vnde rectè Apoſtolus docet hic promiſſiones has factas Abrahæ, & ſemini, id eſt, filio, videlicet Chriſto ex Abrahæ ſemine naſcituro. Licet enim Geneſ. 22. tantùm dicatur eas Abrahæ factas in ſemine, non autem, & ſemini eius: hoc ipſo tamen, quo factæ ſunt Abrahæ in ſemine, non tam Abrahæ, quàm ſemini eius factæ ſunt; non ſecus ac ſi Rex Comiti promittat, ac dicat: In filio tuo exaltabo familiam tuam, faciamque eum Ducem & Principem, non tam Comiti, quàm Comitis filio benedicit, & ducatum familiæque exaltationem pollicetur: ita & hic Deus dicens Abrahæ: *in ſemine tuo benedicentur omnes gentes*, non tam perſonæ Abrahæ, quàm Chriſto hanc benedictionem, hoc eſt iuſtificationem, ac ſalutem gentium omnium pollicetur, illarum ſcilicet, quæ Chriſti fidẽ amplectentes

71. *Abraham ſua obedientia meruit Chriſtum naſci ex ſuo ſemine.*

A Chriſto credent, & obedient.

Non dicit: & ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in vno: & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.

Dices: ſemen idem eſt, quod poſteritas, & poſteri; ergo multos ſignificat numero etiam ſingulari; eſt enim collectiuum nomen ſicut populus; quomodo ergo Apoſtolus concludit: dicit Scriptura Semini, nõ, ſeminibus, ergo in vno ſcilicet Chriſto, non in multis, Abrahæ promiſſiones implentur: Reſpondeo, ſemen, ſubinde collectiuum eſt, & poſteros omnes ſignificat vt cùm dicitur: *erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli*; ſubinde verò certam tantùm perſonam ſignificat, idque ex adiunctis colligi debet: ſic ſumitur Geneſ. 21. *ſed & filium ancillæ tuæ* (Iſmael) *faciam in gentem magnam, quia ſemen tuum*; id eſt, filius tuus eſt:
B ſic & hic debere ſumi patet tum ex S. Pauli hoc loco, & communi omniũ interpretum, veterumque Rabbinorum expoſitione, qui omnes per *ſemen* hoc intelligunt Chriſtum, per quem Deus omnes gentes benedicet, tum quia alioqui, ſi ſemen priore ſignificatione vt collectiuum acciperetur, hic falſa eſſet hæc prophetia & promiſſio; conſtat enim in poſteritate Abrahæ, id eſt, in populo Iudaico omnes gentes non eſſe benedictas, imò Iudæos aliæ omnes gentes auerſabãtur, erantq; Iudæi probrũ & maledictũ Gẽtium.

72. *Semen ſubinde eſt nomen collectiuum, ſubinde certam perſonam ſignificat.*

Verſ.17. *Hoc autem dico, teſtamentum confirmatum à Deo, quæ poſt quadringẽtos & triginta annos facta eſt lex, nõ irritũ facit ad euacuandã promiſſionem.*

q. d. Si, vt dixi v. 15. hominis teſtamentum & pactum nemo irritare audet aut poteſt:
C multo ergo minus teſtamentum, id eſt pactum Dei cum Abrahamo initum *in Chriſtum* (vt addunt Græca) id eſt in Chriſto omnes gentes benedicturo, irritare potuit lex longè poſterior, vtpote quæ demum poſt 430. annos ab hac promiſſione data eſt in Sina. ita Oecum.

Nota, hic & alibi hæc tria, ſcilicet Hebræum ברית *berit*, græcum διαθήκη, & latine teſtamentum, idem ſunt, ſignificantque quoduis pactum. Hoc enim adæquatè in Scriptura ſignificat hebræũ *berit*, quod Septuag. vertunt διαθήκη, ſcilicet vt ſit idem quod συνθήκη. ita Hieron. Chryſ. Theoph. Oecum. idem ex Ariſtophane & Demoſthene oſtendit Budæus, de quo plura dixi 1. Cor. 11. v. 25. S. Auguſt. tamen propriè capit hic teſtamen-
D tum Dei: *quia*, inquit, *quod mors teſtatoris valet ad confirmandum teſtamentũ, hoc incommutabilitas promiſſionis Dei valet ad firmandam ſuam promiſſionem.*

73. *Hebræum* ברית, *græcum* διαθήκη *& latinum teſtamentũ idem ſunt & ſignificãt*

Quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex.

Grauis hic quæſtio eſt de hiſce annis, vnde inchoari debeant: nam de fine & termino illorum ſatis conſtat, terminari ſcilicet illo anno, quo data eſt lex Iudæis in Sina per Moſen, vt hic dicitur; videtur enim hic Pauli annorum computus pugnare cum Exodi 12. v. 40. vbi dicitur: *Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſerunt in Ægypto, fuit 430. annorum*; habitare enim cœperunt in Ægypto cùm Iacob vrgente fame vocatus à Ioſepho filio eò deſcendit. ab hoc Iacobi in Ægyptum deſcẽſu

74. *Vnde inchoandus computus horum annorum.*

 vſque

vſque ad exitum Hebræorũ ex Ægypto, ſunt 430. anni; quomodo ergo Apoſtolus ab Abraham totidẽ tantũ numerat, cùm ab Abraham vſque ad deſcenſum hunc Iacobi effluxerint pluſquã ducenti anni, & cõſequẽter ab Abraham vſque ad exitum Hebræorũ ex Ægypto non tantùm 430. ſed 630. numerare debuiſſet.

75. *Inchoanda computatio ab anno 75. vitæ Abrahami quo ipſe euocatus à Deo eſt è patria.*

Dico breuiter cum Aug. q. 47. in Exod. cum Athanaſio, vel potiùs Anaſtaſio in ſynopſi S. Script. in Exodo, cum Euſebio in Chron. cum Ruperto, Abulenſi, Caiet. in Exodi 12. eoſdem eſſe annos quos Paulus hic numerat, cũ illis, quos Moyſes computat loco Exodi citato, 12. ſcilicet c. v. 40. ac vtroſq; inchoandos eſſe nõ à deſcenſu Iacobi in Ægyptũ, ſed ab anno 75. Abrahami, quo anno Abrahã euocatus à Deo cœpit à domo ac patria ſua, Haran ſcilicet, peregrinari verſus terrã Chanaan; hoc enim anno 75. vitæ ſuæ benedictiones & promiſſiones illas, de quibus hic Apoſtolus, accepit, vt patet Geneſ. 12. initio capitis.

Probatur 1.

Patet hoc 1. nam clarum eſt Hebræos à deſcenſu Iacobi non habitaſſe 430. annos in Ægypto, ex eo quòd Caath deſcendit cum auo ſuo Iacob in Ægyptũ, Caath autem vixit 133. annos, cuius filius Amram 137. annos vixit. Hic Amram genuit Moſen, Moſis autẽ anno 81. egreſſi ſunt Hebręi ex Ægypto, quę omnia patẽt Exodi 6. v. 18. & 20. & Exodi 7. v. 7. quos annos ſi ſimul omnes iungas, nõ ſummã 430. ſed 351. tantũ conficient. Ab hiſce verò annis demendi ſunt anni Caath, quibus vixit poſtquã genuit Amram, & anni Amram, quibus vixit, poſtquam genuit Moſen; illi enim anni Caath in annis Amram, & reliqui illi anni Amram, in annis Moyſis, quibus patri ſuo Amram conuixit, continentur. Hinc ſequitur hos annos 430. Exodi, non à deſcenſu Iacob, ſed longe anteriùs, à peregrinatione ſcilicet Abrahæ ex Haran verſus Chanaan arceſſendos & inchoandos eſſe, idq; diſertè exprimũt Septuag. Exodi 12. cùm vertunt: *At habitatio filiorum Iſrael, quam habitarunt ipſi & patres eorum in terra Ægypti & Chanaan, fuit 430. annorum.*

Probatur 2.

Prob. 2. quia Apoſtolus hic poſt 430. annos non à Iacobi, ſed ab Abrahæ vocatione, peregrinatione, & promiſſione numerãdos factam ait legem: atqui lex eodem anno eſt data, quo egreſſi ſunt Hebræi ex Ægypto, menſe videlicet 3. poſt egreſſum, vt dicitur Exodi 19. v. 1.

Probatur 3.

3. quia ſic commodiſsimè numerum hunc inibimus, ſi ab egreſſu Abrahæ ex Haran patria incipiamus: nam erat ipſe tum 75. annorum Gen. 12. v. 4. Hinc ad natiuitatẽ Iſaac 25. anni interfluxerunt Gen. 21. v. 4. centenario enim Abrahæ natus eſt Iſaac. Ab Iſaac ad natiuitatẽ Iacob ſunt anni 60. Gen. 25. v. 26. Iacob verò 130. ætatis anno in Ægyptum deſcendit; Gen. 47. v. 9. Iam collige 25. 60. 130. habebis 215. mediã ſcilicet partem annorũ quos quærimus, ita vt totidẽ, id eſt 215. ab ingreſſu Iacob ad egreſſum Hebræorũ ex Ægypto ſuperſint (vt diſertè numerat Athan. in catena. Franc. Zephyr. initio Exodi) quos facilè eſt adaptare; ſi enim Iacob deſcendente in Ægyptũ ponas Caath fuiſſe 20. annorũ, & genuiſſe Amram 75. ætatis ſuæ anno, accipies ex annis Caath 55. Rurſum des Amram genuiſſe Moyſen anno ætatis ſuæ 80. adde alios 80. vitæ Moyſis (80. enim annorum erat Moyſes cùm eduxit Hebræos ex Ægypto) explebis annos 215. quibus iunge priores 215. colliges 430. quot numerat Apoſtolus.

76. *Occurritur obiectioni contra hanc annorum computationem.*

Dices: cur ergo Exodi 12. Hebræi in Ægypto habitaſſe dicuntur 430. annis? Reſp. quia potiorẽ partẽ in Ægypto fixi hærentes tranſegerunt, vbi & diriſſima ſunt paſſi. Deinde quia prima peregrinatio Abrahæ fuit in Ægyptum Gen. 12. v. 20. & vltima pariter Hebræorum fuit in Ægypto; à principio autem & fine denominatio ſumitur, quia cetera inter hæc interiiciuntur; hos enim annos 430. numerat Scriptura, vt indicet totidẽ interfluxiſſe à data promiſſione de terra Chanaan poſſidenda ad eam expletã: nam 430. anno, cùm legẽ acceperunt Hebræi in Sina, fuerunt redacti in populũ & Eccleſiã Dei, cœperuntq; tendere in Chanaan Abrahæ promiſſã, in eamq; ſtatim inducti fuiſsẽt à Deo, niſi ipſi Deo obmurmuraſſent. ob murmur enim per 40. annos vagati ſunt per deſertum Arabiæ, quod interiacet inter Ægyptũ & Chanaan. Adde Exodi 12. non dici habitaſſe eos 430. annos in Ægypto, ſed habitationem eorũ fuiſſe 430. annorum, quod commodè accipias hoc ſenſu, vt dicere velit habitationẽ eorum perueniſſe ad 430. annum peregrinationis Abrahæ, videlicet de Haran, quem ſenſum meliùs hebræa patiũtur, vt dixi Exodi 12. & ibidem aduertit Caiet. Sic Iudith c. vlt. v. 29. dicitur manſiſſe in domo viri ſui annos 105. id eſt, vſq; ad ætatis ſuæ annum 105. nõ enim veriſimile eſt Iudith annos 105. peregiſſe poſt matrimonium in domo viri ſui. Similia oſtendi in chronologia Iudic. & Regum.

Nam ſi ex lege hereditas. *Verſ. 18.*

Si ex lege Moyſis heredes efficimur benedictionis Abrahæ, hoc eſt, iuſtitiæ & ſalutis, ergo *non ex promiſſione*: ſed hoc eſt falſum, quia hãc benedictionẽ donauit Deus per repromiſſionẽ, promittens ſcilicet Abrahæ ſemen, id eſt, Chriſtũ, in quo, & per quẽ omnes gentes, quæ in eum crederẽt, benedicerẽtur: ſi ex promiſſione Chriſti, ergo ex fide Chriſti, non ex lege Moyſis hæc benedictio Abrahę promiſſa Gentibus omnibus obtigit; promiſſio enim iam dicta fidẽ Chriſti inuoluit, vti patet eã perlegẽti.

Quid igitur lex? *Verſ. 19.*

Ad quid lex poſt promiſsionem ſubinducta fuit, ſi Dei non explet promiſsionẽ, ſi promiſſam Abrahæ benedictionẽ non complet? Reſpondet legẽ à Deo poſitã, & datã eſſe propter trãſgreſsiones, ſcilicet puniendas, & coercendas, ait Hieron. & Chryſ. hoc enim directè intendit legiſlator Deus, cùm legẽ tulit; indirectè verò, vt ait Aug. propter tranſgreſsiones ſcilicet declarãdas poſita eſt lex; vt nimirũ populus ſuperbus viſa lege, agnoſceret peccata ſua, quæ contra legẽ cõmittit, ſibiq; Chriſti gratia opus eſſe ad eam implendam, itaque lex tacitè homines ad Chriſtũ tranſmittebat. Vnde ſubdit: *donec veniret ſemen*, hoc eſt Chriſtus, *cui promiſerat*, Deus ſcilicet, per eum benedicendas eſſe gentes, hoc eſt iuſtificandas, vt pie deinceps ac iuſtè viuere, legemq; implere poſsint,

77. *Lex homines tranſmittit ad Chriſtũ.*

q.d. Data

q.d. Data est lex quasi pædagogus noster, vsq; ad Christum; ergo Christo iam præsente, officio suo perfuncta est, quid ergo vlteriùs eam prorogare vultis, ô Iudæi? ita Chrysost.

Propter transgressiones posita est.

Διαταγεῖσα, disposita est suo ordine, vti miles suo loco & ordine in acie à duce disponitur: sic & lex suo & apto ordine, tempore, loco, modo disposita, & quasi in acie ordinata fuit.

78\. *Lex vetus suo ordine, tempore, loco, modo ordinata & disposita fuit.*

Primò, suo ordine, quia inter legem naturæ & Euangelium, quasi media intercessit: quia perfectior fuit lege naturæ, sed imperfectior Euangelio, fuitque via & præparatio ad Euang.

Secundò, suo tempore, quia populo illi rudi, mox vt Ægypto eductus in vnã gẽtem, remp. & Ecclesiam ab aliis gentibus separatam coalescere capit, data est lex, ne ad idololatriam & libertatem aliarum gentium diflueret.

Tertiò, suo loco, quia in Sina ante ingressum in Chanaan facta est quasi conditio fœderalis; promisit enim Deus se Hebræos in Chanaan inducturum, eamque illis in possessionem traditurum, si legẽ quasi præuium ducem sequerentur, eamque quasi pacti ac fœderis conditionem obseruarent.

Quartò, suo modo, quia legẽ illam Angelus ex Sina voce tubali, cũ terrifico terræ motu, fulguribus, ac tonitru toti populo proclamauit & promulgauit, quasi legẽ timoris & terroris, ad duros ac rebelles Iudæos quasi seruos, eius metu & pœnis in officio cõtinendos. His quatuor modis exteriùs ordinata fuit lex.

Quintò, interiùs ordinata fuit, quia ipsa legis præcepta rectissimè ordinata sunt, ordinabatque Hebræos 1. ad Deum per cæremonias & sacrificia, ritè colendũ. 2. ad proximũ non lædendũ, vel si læsus esset, ad ei iuste satisfaciendũ per leges iudiciales. 3. ad hominẽ in seipso rite componendũ per leges morales decalogi.

79\. *Sic & lex noua quintuplici modo fuit ordinata.*

Consequẽter simili modo longè ordinatior fuit lex noua Christi, quæ veteri successit. Primò, quia data fuit suo ordine, vltimo scilicet loco quasi perfectissima, & apex legũ omniũ.

Secundò, suo tempore, vltima scilicet mũdi ætate, cùm venit Christus eius legislator, data est & promulgata in Pentecoste, quinquagesima scilicet die à Paschate, quæ plenæ remissionis, libertatis, felicitatis, æternitatis, æternique iubilæi est symbolum.

Tertiò, suo loco, scilicet non in Sina, sed in Sion, quæ typus est ac quasi specula gloriæ cælestis, ad quam hæc lex nos inducit, de quo capite sequenti.

Quartò, suo modo, quia cum spiritu vehementi, & linguis igneis, Spiritusque sancti efficacia ac zelo prædicãdi, & conuertendi Gentes quaslibet data & lata est, quasi lex igniti amoris & incensæ charitatis.

Quintò, quia in se ordinatissima est per præcepta fidei, spei, iustitiæ, charitatis, & Sacramentorum.

Ordinata per Angelos.

80\. *Deus per Angelum tradidit decalogum a... leges.*

Hinc patet, Deum non per se locutũ fuisse Moysi, sed per Angelum, qui tamen Dei personam sustinuit, loquiturque quasi Deus, cùm ait: *Ego sum Dominus Deus tuus*, Exodi 20. sicut legatus Regis loquitur in persona, nomine, & auctoritate Regis sui; Angelus ergo vice Dei immediatè legẽ decalogi ex Sina promulgauit toti populo, Exodi 20. Alias verò cæremoniales leges de fabrica tabernaculi, arcæ, Cherubim, de sacrificiis, de lustrationibus, quæ Leuitico enarrantur, & iudiciales, quæ Exodi 21. & 22. & sparsim in Pentateucho præscribuntur, Angelus cum Mose in Sina colloquẽs Moysi tradidit, vt ipse eas populo promulgaret.

In manu mediatoris.

Manus quoduis instrumentum significat.

Nota hebraismũ, *in manu*, id est per. q.d. Per mediatorem, quia enim manus est membrũ, per quod operatur homo, & quasi organũ organorũ, hinc manum Hebræi vocant quoduis instrumentum per quod Deus, vel Angelus, vel homo operantur: sic dicitur verbum Domini factum in manu Eliæ, Esaiæ, & aliorum Prophetarum, id est, per Eliam, Isaiam, & alios Prophetas tanquã Dei organa & instrumenta.

Mediatoris.

Μεσίτου, Vatab. intercessoris, Erasm. conciliatoris, noster ad verbum & adæquatè vertit *mediatoris*; mediator enim latiùs patet, quàm conciliator, qui enim mediat inter duos & interuenit, siue quasi internuncius, siue quasi interpres, siue quasi conciliator, vtriusque dicitur mediator.

Quæritur quis hic intelligatur mediator? S. Hieron. Chrys. Aug. Amb. intelligunt Christũ Dominũ; licet enim Christus tempore Moysis necdũ esset actu, ac consequenter necdũ mediator esset, erat tamen in decreto & destinatione Dei. q.d. Lex vetus data fuit potestate & auctoritate Christi mediatoris iã prædestinati à Deo. ergo sicut in Christi potestate fuit legem per Moysen dare, ita & in eiusdem potestate fuit eandem per se iam natum abrogare.

81\. *Per mediatorẽ hic non Christũ, sed Moysen intellige.*

Secundò, & meliùs Cyril. 12. thesauri c. 10. Nazian. orat. 6. coram Greg. Nysseno, Catharinus, Adamus, & alij, imò & Beza, intelligunt Moysen, qui Deuter. 5. v. 4. dicit se sequestrum fuisse & medium inter Deum & populum.

Probatur 1.

Patet 1. quia Christus dici non potest mediator vt Deus, sed vt Deus homo factus: atqui tempore Moysis necdũ erat homo; ergo necdum dici poterat mediator. Maior patet, quia Christus qua Deus tantùm; sicut & qua homo, tantũ pars est, & alterũ extremorũ; ergo vt sic, mediator nõ est, sed vt est Deus homo; vt enim est Deus homo, sic vtramq; partem, & extremum, scilicet tam Deum, quàm hominem in se quasi medio iunxit & vniuit, atq; qua Deus, mediatoris auctoritatẽ & dignitatẽ; qua homo, mediatoris opera, passiones, & merita exercuit.

Dices: tempore Moysis Christus erat non actu, sed potestate & prædestinatione Dei. Cõtrà Apostolus mediatorem hic intelligit non potestate, sed actu; quia per mediatorem hunc dicit ordinatã esse legem veterẽ, actu sc. cum illa lex data est Hebræis: atqui Christus, vtpote necdũ existens, non potuit illã legẽ ordinare cùm data est Hebræis in Sina; ergo non potuit tunc esse mediator illius legis; quod enim non est, operari non potest, aut quidquã ordinare.

Probatur 2.

2\. τὸ *per Angelos in manu mediatoris* significat Angelos per ministeriũ mediatoris dedisse legem: atqui Christus dici non potest minister

Angelorũ, ſed Angelorũ dux eſt & Princeps
ad Heb.1. ergo hic mediator non eſt Chriſtus.
Probatur 3. 3. Lex vetus propriè data eſt per Moyſen,
ſicut noua per Chriſtum; ergo ſicut Chriſtus
nouæ legis & noui Teſtamenti eſt mediator,
ita Moyſes veteris.
Probatur 4. 4. Id docet Apoſtolus ad Hebr.8. v.5.& 6. &
cap.9. v.15.19.20.

Quod nota contra Nouãtes; ſi enim Moyſes
dicitur μεσίτης, id eſt, mediator, ſine Chriſti
mediatoris iniuria, vt etiam Beza fatetur, me-
82. diator, inquã, non quia conciliator, pacificator,
Sancti mediatores noſtri dici poſſunt contra Nouantes. & redemptor Hebræorũ fuit, ſed quia eorum
internuncius fuit apud Deum, cur non magis
Sãcti mediatores noſtri, ſine Chriſti mediato-
ris & redemptoris iniuria, dici poſſint, qui ſuis
meritis & precibus gratiã Dei nobis cõciliant.
Mirũ ſanè eſt Nouãtes ita de hoc nomine tri-
cari, & plebi fucũ & vmbras facere, cũ de ſeſu
& reipſa, imò & de nomine, vt hic patet, cõſtet.

Senſus ergo Apoſtoli eſt. q.d. Lex vetus ab
Angelis data eſt, & lata per Moyſen, noua verò
per Chriſtũ ipſum, qui Deus eſt & homo, qui-
que vti qua Deus legem veterem per Moyſen
tulit, ita potuit eandem, cùm natus eſt homo,
per ſe abrogare, vt iuxta promiſſiones Abrahę
factas in ſemine eius, hoc eſt, in ſeipſo ex A-
braham nato, Gentes omnes benediceret, id
eſt, iuſtificaret & ſaluaret.

Verſ. 20. *Mediator autem vnius non eſt.*

Sed duorũ, ſcilicet populorũ, puta Iudæorũ
& Gentiũ mediator eſt Chriſtus, ait Amb. Se-
83. cundò, *Mediator Chriſtus vnius non eſt*, naturæ ſci-
Quintuplex horum verborum ſenſus. licet, ſed duarũ, puta humanæ & diuinę. Tertiò,
Mediator Moyſes *vnius non eſt*, ſcilicet voluntatis,
decreti & conſilij, ſed eſt mutabilis, quia homo
eſt; Deus autẽ in ſua voluntate & promiſſione
eſt immutabilis. In hanc propendet Adamus:
ſed hæc omnia remota ſunt à phraſi Scripturę
& mente ac ſcopo Apoſtoli; ergo. Quartò &
meliùs: *Mediator eſt Chriſtus, non vnius*, ſed duorũ,
nõ Deorũ, quaſi vnus ſit Pater, alter ſit Filius,
vti commenti ſunt Arrius & Neſtorius; Deus
enim vnus eſt & idẽ, non duo: nõ etiã Chriſtus
mediator eſt duorũ, ſcilicet Dei & Angelorũ,
vt videlicet Angelos Deo cõciliet, quia Angeli
ſancti eo non indigent, dæmones verò, vtpote
damnati, eo iuuari non poſſunt: ſed mediator
duorũ, vel inter duos, videlicet Deũ & homi-
nes. q.d. & inferat: Ergo non lex, ſed Chriſtus
nos homines redimit, iuſtificat, Deoq́; recon-
ciliat. ita Aug. Theoph. Anſ. Quintò & planiſ-
ſimè hæc videtur Apoſtoli eſſe mens, vt *media-
toris* nomen explicet. q.d. Mediator, quem dixi,
Moyſes, non eſt vnius, ſed duorũ certorum &
determinatorũ, Dei ſcilicet & Hebræorũ, non
autẽ Chriſtianorũ (ad quos vel maximè ſpe-
ctat benedictio, id eſt, iuſtitia & ſalus Abrahæ
promiſſa) Moſes fuit mediator & interpres:
Deus verò vnus eſt, nõ duo: itaq; in hiſce ver-
bis vim argumenti non ponit Apoſtolus, niſi
obliquè & inchoatè, ſed tantũ in iis explican-
do ludit per antitheſin, vt ſcilicet opponat
mediatorem qui duorũ eſt, Deo, qui vnus eſt,
in quo facit præcipuam vim, vti iam dicam.

Deus autem vnus eſt.

83. q.d. Non ſunt duo Dij, quorũ vnus ſit Deus
legis & Iudæorum, alter ſit Deus Abrahæ &
A Chriſtianorũ, vti voluerũt Manichæi & Iudæi: *Vnus eſt Deus Iudæorũ & Chriſtianorum.*
ſed vnus eſt Deus Iudæorũ & Chriſtianorum,
idem auctor legis & Euangelij, ac conſequẽter
hic vnus, & idem Deus per legem, quam dedit
Iudæis, noluit promiſſionẽ ſuam Abrahæ factã
reuocare, de benedictione nimirum & iuſtitia
acquirenda per ſemẽ Abrahę, id eſt, per Chri-
ſtum Chriſtiq́; fidem & Euangeliũ; aliàs enim
fuiſſet inconſtans & ſibimet contrarius, quod
vel cogitare eſt impium: ſed potiùs legẽ dedit,
vt per eam quaſi pædagogum ad Chriſtũ nos
perduceret, vt à Chriſto benedictionem & iu-
ſtitiam Abrahæ promiſſam conſequeremur.
Vnus ergo idemq́; Deus fecit Moſen media-
torem inter ſe & Hebræos; modò eo reuocato
alium, puta Chriſtum, fecit mediatorẽ inter ſe
& Chriſtianos omnium Gentium, atque per
B Chriſtũ benedixit & iuſtificauit omnes Gen-
tes, vti promiſerat Abrahæ. Hunc eſſe ſenſum
Apoſtoli patet ex ſimili loco 1. Tim.2. v.5. vbi
ex eo quòd vnus eſt Deus omnium Gentium
& hominũ, probat illũ velle omnes homines
ſaluos fieri, & ex eodẽ principio deducit quòd
vnus ſit mediator Dei & hominũ homo Chri-
ſtus Ieſus, quaſi dicat: Deus vult non ſolos Iu-
dæos, ſed & omnes Gẽtes ſaluas fieri. Rurſum
non ſoli Iudæi, ſed & omnes Gentes in pecca-
tum prolapſæ indigent redemptore & media-
tore. Is autẽ non poteſt eſſe Moſes, vtpote qui
tantũ Iudæorũ fuit mediator; ergo is ſit Chri-
ſtus oportet: illi ergo Moſes cedere debet.
Chriſtus enim eſt ſemen illud Abrahæ, in quo
promiſit Deus benedicẽdas eſſe omnes Gen-
C tes. ita Gennad. apud Oecum. & ex eo Salmer.

Lex ergo aduerſus promiſſa Dei. *Verſ. 21.*

Occurrit obiectioni, vt rectè Hieron. cuius
occaſionem dediſſe videtur v.19. cùm ait: *Lex
propter tranſgreſſionẽ poſita*, vel vt Græcè, *προσετέθη, adiuncta eſt, donec veniret ſemen*; inde enim
quis colligat: ſi lex promiſſioni adiuncta eſt, &
quaſi adrepſit, videtur quòd ſibi vſurparit of-
ficium viuificandi & iuſtificandi homines, vt
ſcilicet illud, quod promiſſio continebat, exe-
queretur, eoq́; fungeretur donec veniret Chri-
ſtus; ad quid enim aliud adiungeretur promiſ-
ſioni? ad quid aliud præuerteret Chriſtũ? niſi,
vt tu ipſe ais, *propter tranſgreſſiones*, ſcilicet abo-
lendas per viua virtutũ opera, quæ lex pręſcri- 84.
bit, vt iis iuſtificemur. Quòd ſi ita eſt, ergo lex *In lege non eſt viuificatio, ſed in fide Chriſti.*
aduerſatur promiſſis Dei; Deus enim hanc vi-
D uificationẽ & iuſtificationem promiſit fidei in
Chriſtũ, non legi, imò hoc ipſo ab ea legẽ ex-
cluſit. Hunc eſſe ſenſum, patet ex ſeqq. hanc
enim interrogationẽ & obiectionẽ excludens,
ſubdit: *Abſit*, id eſt, hoc de lege dici non poteſt;
*Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, verè ex lege
eſſet iuſtitia*. q.d. Lex non poteſt viuificare; ergo
non eſt contra Dei promiſſa, quæ vitã ſpiritalẽ
promittunt dandam per Chriſtũ. Antecedens
prob. quia ſi lex viuificare poſſet, poſſet & iu-
ſtificare: hoc autẽ non poteſt, quia *concluſit Scri-
ptura omnia ſub peccato, vt promiſſio ex fide Ieſu Chri-
ſti daretur credentibus*, lex itaque tantùm data eſt,
vt eſſet pædagogus noſter ad Chriſtũ, vt ex
fide iuſtificaremur. q.d. Cùm dixi legẽ poſitã
propter trãſgreſſiones intellexi, vt ſc. eas metu
pœnæ coërceret, ne in opus externũ prorum-
perent; non autẽ quaſi internam concupiſcen-
tiam

tiam potuerit sola lex compescere, suggerendo spiritum vitalē gratiæ, quo viuaci amore, gratia & spiritu, legem impleamus.

Absit.

q.d. Ait Anselm. fieri hoc nequit vt dederit Deus legem, quæ aduersaretur promissis suis; quia iam in hoc sibiipsi Deus foret cōtrarius: nunquam lex subsequens aduersata est præcedentibus promissis, sed vt homines dignè se præpararent ad ea à Christo Christiq; fide accipienda iugiter admonuit. Hactenus Ans. ergo lex non est contraria promissioni, sed potius eam iuuat, stabilit, & firmat.

Si enim data esset lex quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia.

85. *Viuificare*, hoc est, animæ vitam, nempe iustitiam tribuere: sed quia ex vita hac infert iustitiam quasi distinctam; hinc 2. & meliùs viuificare, est facere vt viua sint hominis opera, quod fit dum homo vitalia opera & actiones virtutū ex interno charitatis & gratiæ spiritu exercet. Argumentatur ab effectu ad causam; à vitali scilicet opere ad vitam, siue animam; sicut enim rectè sequitur: hic homo comedit, loquitur, discurrit; ergo habet animam & vitam; ita similiter: si lex posset in nobis vitalia spiritus opera edere, sequeretur posse eadem nobis spiritum charitatis & gratiæ, ipsamque iustitiam tribuere; nec enim opera spiritus edi exercerive possunt sine spiritu, sicut nec opera vitæ sine anima.

Viuificare est interna charitatis & virtutum opera exercere.

Vers. 22. *Sed.*

(Ex lege non est iustitia, quia) *conclusit*, id est, declarauit, & sententiæ suæ auctoritate pronunciauit *Scriptura, omnia*, id est, omnes cōcludi *sub peccato*, hoc est, omnes esse peccatores, peccati reos, peccato obnoxios. Est hebraismus. verbum reale ponitur pro mentali vel vocali, iuxta can. 36. Scripturam hoc concludentem & pronunciantem citat ad Rom. 3. v. 10. Nota, ad auxesin pro omnes dicit *omnia*.

Vt promissio.

Promissa Abrahæ benedictio, id est, iustitia, salus & hæreditas *ex fide*, hoc est, per *Christi* fidem *daretur credentibus*. ita Anselm.

Vers. 23. *Prius autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi.*

Quasi serui in disciplina, in custodia & carcere onerosæ legis, quæ suis pœnis quasi cancellis & septis nos à peccato continebat & coercebat *in eam fidem, quæ reuelanda erat*, vt scilicet per legis reprehensionē, minas & ostensionem pœnarum formaremur, præpararemur, aspiraremus ad fidem, libertatē, & iustitiam per Christū dandam. ita Ans. & Theoph.

Vers. 24. *Itaque lex pædagogus noster fuit.*

Pædagogus, id est, puerum agens & ductans, ait Hieron. Græcis dicebatur seruus, qui puerum quocunq; iret, ducebat, curabat, regebat, quique primam eius ætatem lasciuientem, & in vitia procliuē, virgis coercebat, formabat, disciplinis puerilibus imbuebat, & ad altiora
86. præparabat. Talis fuit lex, quæ Hebræos quasi pueros instituit, coërcuit, formauit, præparauit *in Christo*. Græcè εἰς Χριστὸν, ad Christum, vt fide eius renati iustificaremur. Pulchre per prosopopœiam pædagogi personam tribuit legi & A Moysi; fidei verò & Christo personam patris, quia Christi fide renascimur, simusq; Christi ac Dei filij, atque ex paruulis, quales eramus sub lege, subitò quasi transformamur in ætatem, staturam, & formam virilem.

Lex est pædagogus homines ducēs ad Christū.

Omnes enim. Vers. 26.

Siue Iudæi, qui fuistis sub lege, quasi pædagogo, siue Gentiles, qui hoc pædagogo caruistis, hoc ipso, quo credidistis per fidē Christi, *filij Dei estis*. Nota: coniunctio causalis, *enim*, causam significat cur non simus sub lege, quasi pædagogo, quia scilicet sumus filij Dei; pueri enim cùm sint quasi serui, vt ait c. 4. v. 1. imò quasi animalia & bestiolæ, quæ solo sensu reguntur, pædagogo egent; qui verò sunt pueritiam hanc transgressi per fidē Christi, factiq; filij Dei, creuerunt in virū perfectū: ridiculum B ergo esset eos quasi infantes adhuc & pueros pædagogo, id est legi subiici, perinde enim esset, ait Theoph. ac si cùm dies illuxerit, solem quis videre nollet, sed lucernā. Id magis explicat Apostolus initio cap. seq. Pungit iudaizantes, q.d. Christus quasi pater nos quasi filios adultos regit & prouehit, quid ergo ad legem & Moysen quasi pædagogū recurritis? quid rursum tanquā pueri ferulæ manum subditis?

Christiani pædagogo, id est, lege non egent.

Per fidem in Christo.

In Christū; idem enim est credere Christo, in Christo, & in Christum, vt dixi cap. 2. v. 16.

Omnes enim estis filij Dei per fidem.

Non solā, sed baptismo, vt patet v. seq. & aliis fidei actibus declaratā & protestatā. vide can. 3.

Quicunque enim in Christo. Vers. 27.

C Hoc est, in fide ac baptismo Christi, nō Moysis, nō Ioannis Baptistæ baptismo *baptizati estis*. Nota: mutat personā primā in secūdā, v. enim præcedēti dixit: *nō sumus*, scilicet nos Iudæi sub pædagogo: hic autem in 2. dicit: *omnes enim estis*, quia à se & Iudæis transit ad alios, Galatas videlicet & Gentes.

Christum induistis.

Copiosam Christi gratiam, dona, virtutes accepistis in baptismo, iis quasi veste circumfusi & amicti estis (Hebræis enim induere significat copiosè & abūde aliqua re perfundi & imbui, vt dixi can. 28.) ita scilicet vt facti sitis consortes diuinæ naturæ & filiationis, ac consequēter diuinarū operationū, per quas Christus in vobis moribusq; vestris reluceat; *vt conuersatio vestra quasi vestis splendida sit sanctitas Christi & Christianitatis*, ait Anselm. 87.

Duplex huius loci explicatio.

D Hinc 2. & meliùs: sicut materia formā, corpus animā quasi vestē substantialem induit, vt ea suam deformitatē, nuditatē, & ruditatem tegat & ornet: ita vos in baptismo Christum per gratiā induistis, vt Christi spiritus sit quasi forma & anima vestra, ac consequenter ad vnam cum Christo cognationē, compositionē, & filiationem reducti estis, vt sicut Christus Filius Dei est per naturā, ita vos sitis filij Dei per gratia & adoptionē. ita Chrys. & Theop. Vult enim (vt patet ex rationali, *Enim*) probare eos esse filios Dei ex eo, quòd Christū, qui Filius Dei est naturalis, induerint, sintq; vnū cum ipso, & quasi ipse Christus, de quo dixi 1. Cor. 12. v. 12.

Nota efficaciam baptismi, quòd non tantùm gratiam & dona, sed & ipsum Christum

nos induat, vt ait Apostolus, eoque nos vestiat & ornet. Quid ad hæc Nouantes? qui docent baptismum nudum esse signum iustitiæ per fidem acceptæ.

88. Pulchrè de hac veste Baptismali Christi tum interna & spirituali, tum externa & corporali, quæ pulcherrima adultis olim in baptismo dabatur in signum & symbolum internæ, S. Agnes apud S. Ambr. serm. 90. *Ornauit me*, inquit, *inæstimabili dextrocherio, dextram meam & collum meum cinxit lapidibus pretiosis, tradidit auribus meis inæstimabiles margaritas, & circumdedit me vernantibus atque coruscantibus gemmis, posuit signum in facie mea, vt nullum præter ipsum amatorem admittam, induit me cyclade auro texta, & immensis monilibus ornauit me.* Et infrà: *Iam mel & lac ex ore eius suscepi; iam amplexibus eius castis astricta sum; iam corpus eius corpori meo sociatum est, & sanguis eius ornauit genas meas*, scilicet in Eucharistia, quæ olim baptizatis dabatur, vt perfectè vnirentur & incorporarentur Christo, iisdem dabatur lac & mel in symbolum suauitatis Christi; & legis Christianæ, quam inibant.

Efficacia baptismi contra Nouantes demonstratur.

Vers. 28. *Non est Iudæus neque Græcus.*

Supple *in Christo*, vt sequitur, id est in christianismo, ait Hieron. In baptismo & fide Dei iam dicta nulla apud Deum est differentia generis, conditionis, aut sexus; sed omnes siue Iudæi, siue Græci, id est Gentiles; siue serui, siue liberi; siue masculi, siue feminæ, vnum sunt corpus mysticum, scilicet Ecclesia, cuius caput est Christus.

89. 2. & aptiùs: *vnum*, vel vt Chrysost. legit, *vnus estis*, id est, vnam formam, vnam vitam, & animam, quasi vestem iam dictã, vnam eandemque figuram, scilicet non Angeli alicuius, sed Christi induistis, & habetis omnes, puta fidem, charitatem, Christiq; mores, vt videamini omnes esse vnus homo, esse vnus Christus. Ita Chrysost. Theoph. & Anselm. qui inquit: *vnum estis vnitate fidei & charitatis Christi*, quasi dicat Apostolus: Nihil ergo Iudæi ex iudaismo peculiare habent, quo ipsi vos Galatas, aliosque Gentiles inuitent ad iudaismum, cùm tantùm ex Christo & christianismo participent Gentes, quantùm Iudæi.

Duplex horum verborum intelligentia.

Vers. 29. *Si autem vos Christi.*

Scilicet quasi capitis estis membra, & quasi animæ estis corpus mysticum iam dictum; *ergo* vti Christus, ita & vos *estis semen*, id est, filij *Abrahæ*, ac consequenter benedictionis Abrahæ promissæ, id est, iustitiæ & salutis estis hæredes. Vnde clariùs & apertiùs sic præcedentia legit Ambrosius: *Si ergo vos vnum estis in Christo, ergo semen Abrahæ estis.*

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

90. *Prosequitur id quod dixit in fine cap. 3. scilicet Iudæos quasi paruulos & seruos sub lege quasi tutore & pædagogo fuisse. Christianos autem quasi filios iam adultos non lege, sed spiritu adoptionis agi, & clamare, Abba Pater, ac proinde indignum esse si ad infirma & egena legis elementa reuertantur.*

Secundò, v. 13. ostendit, quanta auiditate, studio, & reuerentia Galatæ se, suamque prædicationem antea complexi sint, vt pudeat eos, si tam leuiter ab ea resiliant.

Tertiò, v. 21. nouum argumentum adfert ex allegoria Abrahæ, cuius ex Sara libera filius & hæres Isaac significabat Christianos, quasi ingenuos Dei filios, liberos esse à lege veteri, & benedictionis Abrahæ fore hæredes. Ismael verò ex serua Agar genitus & eiectus, significabat iudaizantes à benedictione Abrahæ Deique excludendos.

1. DIco autem: Quanto tempore heres paruulus est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium:

2. sed sub tutoribus, & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre:

3. ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes.

4. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege,

5. vt

5. vt eos, qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus.

6. Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus Spiritum filij ſui in corda veſtra clamantem: Abba, Pater.

7. Itaque iam non eſt ſeruus, ſed filius: Quòd ſi filius: & heres per Deum.

8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non ſunt dii, ſeruiebatis.

9. Nunc autem cùm cognoûeritis Deum, immo cogniti ſitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis?

10. Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos.

11. Timeo vos, ne fortè ſine cauſa laborauerim in vobis.

12. Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos: fratres obſecro vos: Nihil me læſiſtis.

13. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iampridem: & tentationem veſtram in carne mea

14. non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis: ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum.

15. Vbi eſt ergo beatitudo veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.

16. Ergo inimicus vobis factus ſum, verum dicens vobis?

17. Aemulantur vos non bene: ſed excludere vos volunt, vt illos æmulemini.

18. Bonum autem æmulamini in bono ſemper: & non tantùm cùm præſens ſum apud vos.

19. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.

20. Vellem autem eſſe apud vos modò, & mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis.

21. Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe: legem non legiſtis?

22. Scriptum eſt enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: vnum de ancilla, & vnum de libera.

23. Sed qui de ancilla, ſecundùm carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem:

24. quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta: Vnum quidem in monte Sina, in ſeruitutem generans: quæ eſt Agar:

25. Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem, & ſeruit cum filiis ſuis.

26. Illa autem, quæ ſurſum eſt Ieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra.

27. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis: quia multi filii deſertæ, magis quàm eius, quæ habet virum.

28. Nos autem fratres ſecundùm Iſaac promiſſionis filii ſumus.

29. Sed quomodo tunc is, qui ſecundùm carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundùm ſpiritum: ita & nunc.

30. Sed quid dicit Scriptura? Eiice ancillam, & filium eius: non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberauit.

COMMENTARIVS.

Dico autem.

Vers. 1. REdit ad dicta capite præcedenti v. 24. & 25. vbi dixit: *Lex pædagogus noster fuit in Christo, at vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Id latiùs hic probat & prosequitur, incipitq. ab exemplo paruuli, qui sub tutoribus est: Græcè enim pro *dico autem*, est: λέγω δὲ, quod clariùs verti potest: quod dico, tale est, aut: illud autem est, quod dico; sic enim solet loqui Paulus, cùm sua dicta interpretari incipit, dicitque: λέγω δὲ.

Quanto tempore heres paruulus est.

Græce νήπιος, id est, infans, hoc est, ea qua nondum sapit ętate, *nihil differt à seruo*: quia quasi seruus regitur à tutore & pædagogo, nec dominio hæreditatis suæ vti potest, perinde atque si seruus esset, non dominus; imò seruo, scilicet pædagogo suo, subiectus est, estque sub tutoribus & actoribus.

Actoribus.

Vers. 2. οἰκονόμοις, id est, œconomis & dispensatoribus, qui res & bona paruuli administrant. Syrus: procuratoribus.

Ad præfinitum tempus.

91. *Quamdiu duret tutorii potestas.* Græcè προθεσμία significat, teste Budæo, diem præscriptam, ad quam durabat ius & administratio tutorum, eaque adueniente expirabat, scilicet, qua paruulus annorum erat 25. vti multis in locis etiamnum moris & iuris est.

Ita & nos.

Vers. 3. Scilicet Iudæi, de quibus dixit cap. præcedenti v. 25. *iam non sumus sub pædagogo*; eò enim redit, vt hoc cap. dixi v. 1.

Cum essemus paruuli.

Pueri rudes & imperfecti, tum in cognitione, tum consequenter in amore Dei, iustitiæ, & salutis. ita Anselm.

Sub elementis mundi eramus seruientes.

Id est, sub littera, & quasi alphabeto legis veteris; lex enim imperfecta i. data est mundo, hoc est Iudæis, & per Iudæos omnibus mundi gentibus, vt totius mundi homines doceret fidei & pietatis rudimenta.

Euangelium verò, quod legi successit, horū perfectionem docet. ita Hier. Sicut ergo Iustinianus suas Institutiones vocat elementa iuris, id est principia & rudimenta; & sicut vocamus elementa Grammaticæ, Philosophiæ, Musicæ, harum artium principia: ita hic ele-

92. *Lex vetus erat elementa doctrinæ Christianæ.* menta vocat Apostolus elementalem, introductoriam, & institutoriam legem; sicut enim pueri, ait Anselm. discunt elementa, & coniunctionem elementorum, sed ipsas voces & sententias ex elementis conflatas non intelligūt, donec ad altiores disciplinas perueniant, ad quas non peruenissent, nisi elementa præ-

A misissent: ita Iudæi elementa habuerunt suarum cæremoniarum, quarum significationem non intellexerunt, donec ad Christi fidem per hæc elementa, quasi eleuamēta peruenerunt.

Nota: Mundum vocat homines mūdi, i. Iudæos, deinde alios omnes metonymicè; voluit enim Deus in vno mundi angulo, Iudæa scilicet, scholā aperire, vbi rudimenta fidei & pietatis doceret homines, donec doctissimas veritatis scholas aperiret per Christum in toto mundo.

Secundò, magis propriè & naturaliter elementa mundi dicuntur illa, quæ versu 10. explicat dicens: *Dies*, scilicet festos Iudæorum, *obseruatis, & menses, & tempora, & annos*; hos enim 93. *Per elementa alij intelligunt festos dies, menses, tempora, & annos Iudæorum.*

B dies, menses, & annos vocat elementa mundi, tum quia alludit ad Genes. 1. vbi per dies septem Deus elementa mundi creauit & produxit, ac denique die septimo, id est, sabbato requieuit; ideoque in creationis illius & quietis memoriam iussit à Iudæis obseruari & coli sabbatum; vt dies hi dicantur elementa, tum quia in illis elementa sunt creata, & die sabbati eorum creatio metonymicè est repræsentata; tum quia per dies, menses, & annos, quasi elementa tempora mundi omnia & omnium, quæ in mundo sunt generatio, corruptio, successio, mundusque ipse decurrit, regitur, proficit, perficitur. Vnde in memoriam & gratia-

C rum actionem diuinæ prouidentiæ, & gubernationis Dei, qua singula tempora, totumque mundū per solis ac lunæ vices, per dies, menses, & annos, disponit, regit, gubernat, & perficit Deus, voluit sabbata, neomenias, aliosque dies, & menses festos coli à Iudæis, vt per hæc quasi rudimenta corporalia discerent Deum creatorem & gubernatorem omnium agnoscere & colere, donec per Euangelium meliùs edocti, altiùsque prouecti & promoti scirent Deum adorare in spiritu & veritate.

Aliter Erasmus: Mundum, inquit, vocat per catachresin quidquid est visibile, caducum, *Alia Erasmi sed contorta explicatio.*

D temporarium, visibiles scilicet & corporales cæremonias legis veteris; hæc enim vocat elementa mundi ad Colos. 2. v. 20. in quibus sita erat iudaizantium superstitio, dicentium: Ne gustaueritis, ne tetigeritis, ne contrectaueritis, vt ibidem refert Apostolus: sed nomen mundi non ita accipitur; nec eo ita abuti solet Apostolus, & ad Coloss. alio sensu accipit elementa mundi, vti ibi ostendam. Dicam etiam plura de his elementis v. 9.

Eramus seruientes.

Græcè δεδουλωμένοι, in seruitutem redacti. Theoph. hic adaptat parabolam paruuli, qui sub tutoribus est. q. d. Sicut paruulus nihil differt

fert à seruo, & seruit quasi ac regitur à suis tu- A
toribus & actoribus: ita & nos cùm essemus paruuli in Christi cognitione & amore Dei ac salutis, quasi serui sub elementis mundi iam dictis, & lege veteri quasi tutoribus & actoribus seruiebamus.

Vers. 4. *At vbi venit plenitudo temporis.*

Quæ est quasi præfinitum tempus à patre, vt dixit in parabola v. 2. q. d. Vbi impletum est tempus à Deo Patre præfixum fini legis, & initio gratiæ ac Euangelij, quo à lege quasi pædagogo, tutore & actore, hoc est, à statu & conditione seruili transferremur in libertatem fidei & filiationis Christi. ita Ansel. Theoph. & alij.

Misit.

Græcè non est ἔπεμψε, sed ἐξαπέστειλεν, id est, emisit, legauit quasi legatum vel Apostolum B
cum mandatis suis *Deus* Pater legans, & mittẽs *Filium suum* ad homines; misit ergo Filium, non vt filius locum mutaret, cælum relinqueret, terram adiret, sed vt manens vbi prius erat, tam scilicet in terra, quàm in cælo, nouam personam, scilicet hominis & legati pro Deo apud homines assumeret.

Factum ex muliere.

S. Aug. 3. de Trinit. legit: *Natum ex muliere, factum sub lege*, & sic habent Græca Regia: *γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον*: sed noster cum Theoph. & aliis Græcis, legunt vtrobique *γενόμενον* per omicron, id est, factum, idque meliùs, vt dixi Rom. 1. v. 3. Nota: mulier hic non corruptionem, sed sexum muliebrem significat, competitque virgini, qualis fuit beatissima virgo Maria. 2. τὸ *Factum ex muliere*, significat, Christum sine patris semi- C
ne conceptum & formatũ ex sola matris sub-
94. stantia, & purissimis sanguinibus. Hinc 3. pa-
Christus nõ traxit corpus è cælo, sed è Virgine sine corruptione.
ter, Christum non sumpsisse corpus è cælo, quod transeundo per B. Virginem quasi per canalem in terram detulerit, vti olim docuerunt Valentiniani, & iam Anabaptistæ, sed Christi corpus ex Virgine factum ac formatum esse.

Factum sub lege.

Quia Christus licet legi, etiam qua homo,
95. non esset subiectus, vtpote persistens in per-
Christus facto non obligatione legi subiectus.
sona Filij Dei, qui legis fuit dator & conditor, tamen eam sponte sua seruauit, sponte se circuncisioni, aliisque cæremoniis lege præceptis submisit ac subiecit; factum ergo significat, non obligationem, sed vsum, non ius, sed D
factum. ita Ansel.

Vt eos qui sub lege erant redimeret.

Ἐξαγοράσῃ, id est, mercaretur, inquit Erasmus, emẽdo eximeret, ac dato pretio in Christianam vindicaret libertatem, & vt noster: *redimeret*, non à peccato, *sed à seruitute legis veteris*, de qua præcessit.

Vt adoptionem filiorum reciperemus.

Nota voculam, *vt.* q. d. Ideo Filius Dei factus est ex muliere filius hominis, vt filios hominis faceret & adoptaret filios Dei; *Ideo*, ait Bernardus, *Deus factus est homo, vt homo fieret Deus.*

96. Nota 2. hæc adoptio fit per gratiã, quia non tantùm ius ad hæreditatem Dei Patris, sed & naturæ diuinæ participationem, ipsumque Spiritum sanctum, ac Dei filiationem nanciscimur, vt dixi ad Rom. 8. versu 15.

Nota 3. omnes iustos, etiam ante Christum, 97.
Iusti ante Christum quomodo filij adoptiui, & quomodo serui.
fuisse filios Dei adoptiuos; Apostolus tamen omnes ante Christum vocat seruos. 1. quia licet iusti vere essent filij Dei, non habebant tamen statum filiorum, sed seruorum, quia erant sub lege, ac consequenter sub spiritu timoris ac seruitutis. 2. Quia ius filiationis non habebant ex lege, sed ex fide & gratia Christi venturi, & sic magis ad legem nouam quàm veterem pertinebant, vt fuse & eleganter docet S. Aug. l. 3. contra duas epist. Pelag. c. 4. 3. Quia pro illo statu carebant fructu adoptionis; nec enim poterant cælestem hæreditatem cernere, antequam Christus eam aperiret. 4. Quia Christus à iugo & seruitute legis nos liberando, iis vnicum adoptionis & amoris spiritum in lege noua substituit. ita Chrys. Ans. & Aug.

Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritum filij sui. *Vers. 6.*

Id est, Spiritũ S. qui à Filio æquè atq; à Patre procedit. Nota: est argumentum à signo vel effectu ad causam, vel potiùs ad causæ ostensionem, vt cùm dico. quia ibi fumus est, ibi ignis est; licet enim ignis sit prior & causa fumi; fumus tamen priùs ostendit se nobis, vt ex eo colligamus ibi esse ignem: ita hic priùs est Deum in nos mittere Spiritum suum, quàm 98.
nos esse filios Dei, quia per Spiritum filij fi-
Causa nostræ adoptionis & filiationis.
mus, ex eo tamen quòd sumus filij, quasi à posteriori rectè colligimus Deum iam ante misisse in nos Spiritũ suum; vox ergo Quoniam, vel Quia, non causam in se, sed causam cognitionis, vel potiùs necessariam consequentiam C
& connexionem significat.

Secundò & simpliciùs: Quoniam propriè significat causam non filiationis, sed clamoris. q. d. Quia estis filij Dei, Deus misit Spiritum suum, non qui filios vos faciat, sed qui vos filios iam factos doceat clamare: Abba, Pater.

Clamantem.

Hoc est clamare (id est, magna piæ mentis deuotione precari) facientem, vt scilicet deuotè, ardenter, & fidenter, filiali affectu inuocemus Deum Patrem; hic enim est, non tam oris, quàm mentis clamor, de quo Dominus ad Moysem licet silentem: *Quid*, inquit, *clamas ad me?* Exodi 15. Ita Theodoretus, Anselmus, & alij.

Abba.

D Hebraicè אב *ab*, Chaldaicè & Syriacè *Abba*, & terminatione Latina & Græca *Abbas*, idem est quod pater. Vide dicta Rom. 8. v. 15. Hic locus vti terret torpidos & tepidos, qui rarò hunc spiritum filiationis ac filialis clamoris experiuntur, ita pios & feruentes, qui eum persentiscunt, consolatur, & in spem salutis & cernendæ hæreditatis paternæ, scilicet diuinæ, erigit.

Itaque iam non est seruus. *Vers. 7.*

Aliquis scilicet inter vos, ô Christiani Galatæ. Est enallage personæ, transit enim à secunda ad tertiam, idque familiare est Apostolo, vt dixi can. 38. Græca tamen quædã habent in 2. persona, sed singulari, οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, non es (scilicet quisquis per Christum Dei filius factus es) ampliùs seruus, sed filius.

Quòd

Quòd si filius & hæres per Deum.

Ita legit quoque Aug. & Amb. sed & S. Hieron. legit: hæres per Christum; Græca verò & Syrus, κληρονόμος θεοῦ διὰ Χριστοῦ, hæres Dei per Christum, idque pleniùs est: per Christū enim cui inserti sumus, hæreditas æterna Dei, & omnia bona obueniunt nobis à Deo, Deique gratia & misericordia.

Sed tunc.

Vers. 8. Cùm infideles & pagani essetis; hoc enim ex antithesi sequente, & tempore præterito, quo versabatur in ignorantia Dei, intelligendum relinquit Apostolus.

Iis qui natura non sunt Dij.

Vers. 9. Sed fictione falsaque opinione hominum, puta idolis, *seruiebatis*, id est, colebatis ea latria & sacrificiis.

Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo, quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa?

Nota, *cogniti sitis à Deo*, scilicet quasi filij à patre cogniti & dilecti. Ita S. Aug. & Hier. *Nullū, inquit, ignorat Deus, sed tamen eos cognoscere dicitur, qui errorem pietate mutauerint.* 2. & meliùs: *cogniti*, id est scire facti, edocti à Deo; est enim Hebraismus, siue significatio participij passiui hophal; הודיע *hodia*, enim in hiphil, significat scire fecit, docuit; in passiua verò hophal הורע *huda* significat scire factus, id est, edoctus est. Iam Latini & Græci, quia idem verbū per hiphil & hophal transferre non possunt in tam actiuā & passiuā significationem; hinc suo verbo, vel participio sæpe neutro, vel passiuo illud exprimunt; sed vim eius & energiam adæquare non possunt. Simile 1. ad Cor. 8. v. 3. sic & alibi dicitur Deus cognoscere, cùm nos cognoscere facit. sic Spiritus S. dicitur clamare, postulare, cùm nos clamare facit & postulare; ad Rom. 8. v. 26. hæc enim verba sunt significationis hiphil. q. d. Cùm edocti sitis ab ipso Deo, qui interiùs per illustrationē gratiæ

99. *Edocti interiùs à Deo, reuerti non debētis ad leges antiqua elementa.* suæ, exterius per os nostrū vos docuit Christi fidem ac viam ad iustitiam & salutē, quomodo iterū ad rudimenta legis conuertimini, vt ab eis edoceamini? Ita Chrys. Ambr. D. Thomas. Vnde Græca Regia v. seq. habent, οἷς πάλιν ἄνωθεν, quibus denuo ab alto, id est, ab initio seruire vultis, veluti si vir repuerascat, ad pædagogū redeat, eiq; seruiat & subsit, aut veluti si metaphysicus ex metaphysica ad primam Grammaticæ classem descendat, aut cursor à meta ad carceres recurrat. q. d. Metæ, id est, iustitiæ & saluti eratis proximi, quomodo ad carceres recurritis? Eratis Theologi docti à Deo, quomodo ad legem, quasi ad Grammaticæ elementa postliminio reuertimini?

Conuertimini.

Ἐπιστρέφετε, conuertimini, reuertimini, gressum cursumque reflectitis, retroagimini?

Ad infirma & egena elementa.

Quæritur, quænam hæc? Resp. 1. S. August. & Ambr. Solem, Lunam, & idola accipiunt, quæ

100. *Tria hæc intelligi possūt per elemēta 1. Idola.* olim Galatæ, cùm Gentiles essent, adorabant; de idolis enim falsisque ipsorū diis egit v. præced. Hinc Tertul. lib. de præscriptionibus c. 33. *Notat Apostolus*, inquit, *Hermogenem, qui materiam non natam introducens, eam Deo non nato comparat, &*

A *ita matrem elementorum Deam faciens potest ei seruire, quam Deo comparat.* Verùm obstat, quòd Galatæ nō volebant reuerti ad gentilismū, sed ad iudaismū, quodq; tota epist. Apostolus nō contra idola, sed contra iudaicas cæremonias agit.

Secundò, & probabiliùs Chrysost. Theoph. Oecum. hæc elemēta, inquiunt, sunt Sol & Luna, ad quæ volebant conuerti Galatæ, non vt iis seruirent quasi Diis, vti olim fecerant ante susceptum christianismū, sed vt per eorū cursum sabbata, neomenias, aliaque festa iudaica describerent & obseruarent. Vocat hæc infirma & egena, respectu Dei, cuius ope & influxu assiduo egent vt firma consistant, & sine quo infirma, egena, imò euanida sunt; si enim Deus manum suam conseruantē subtraheret, statim *2. Sol & Luna, &c.*

B in nihilū, ex quo venerunt, reciderēt. Quòd de Sole & Luna loquatur, patet: quia hæc sunt propriè elemēta mundi, id est, primæ mundi partes, vti ea vocauit v. 3. 2. quia ait: *Quomodo iterum conuertimini*, ad ea scilicet, quæ prius colebatis. Galatæ autem, vtpote Gentiles, nunquam iudaicas cæremonias, sed Solem & Lunam antè coluerant. Verùm tertiò & optimè Hieron. Theod. Ans. & Tertul. l. 5. contra Marcion. c. 4. per hæc elementa intelligunt sacramenta & obseruantias dierum & mesium festorum, ac aliarum cæremoniarū legis veteris, quæ quasi prima religionis & pietatis rudimēta data fuerunt Iudæis, ac per eos toti mūdo, quæq; creationis & gubernationis mundi sunt elementa, principia, symbola, vt dixi v. 3. Hæc sunt egena, & vt Tertul. legit *mendica*, quia gratiam, sanctitatē, Dei cultum & religionē non continēt, *3. Sacramenta & obseruantia legis veteris.*

C nec conferunt, sed ad hoc Christi fide, gratia, Sacramentis indigent. Sunt & infirma, quia per se inefficacia ad iustificādū, vt iustos, pios, sanctos, spiritu & virtute præditos efficiant: nam sine fide Christi iustificare neminē poterant. imò cum ea non iustificabant per se, & ex opere operato, vti nouæ legis Sacramenta, sed tantùm ex opere operātis, id est, ex fide & deuotione ea suscipientis: vnde & quasi infirma abolita sunt per mortē & legem Christi.

Patet hic sensus clarè ex sequentibus; has enim cæremonias iudaicas explicans subdit: *Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.* q. d. Hæc sunt elementa, quibus seruitis, quæque colitis, videlicet dies, menses, & anni iudaici.

D 2. Quia hic sensus planus est & proprius; hæc enim elementa, nimirū hos dies ex lege festos colebant & obseruabāt, non autem Solem & Lunam; valdè enim impropriè diceretur, quòd qui primam diem mensis festam colit, Lunā colat & nouiluniū, aut qui diem Dominicū colit, colat & Solē, cui quasi primo & nobilissimo planetæ, 1. ac nobilissima dies tribuitur, scil. Dominica, quæ inde Solis dies dicitur.

Dices: huic sensui obstat vox *iterū*, cùm ait: 101. *Iterū conuertimini ad infirma & egena elemēta, quibus denuo seruire vultis*: quia Galatæ, vtpote Gētiles, antea non sacris, non sacrificiis iudaicis, sed Soli, Lunę, idolisq; seruierāt: vnde dici poterāt ad hæc, non autē ad illa iterum se conuertere. *Occurritur obiectioni contra tertiā explicationē.*

Resp. *Iterū conuertimini*, id est, cōuersione cultuq; vestro, sacra iudaica iam abolita, iterum stabilire vultis; respicit enim ad statum legis,

de

de quo v. 2. promiscuè dixit omnes fuisse sub legē quasi pædagogo. q. d. Fuimus primò sub lege; nunc Christus eam aboleuit, quomodo ergo iterum eam stabilire, & ad eam vos conuertere vultis?

Secundò & meliùs respondet Adamus: vox *iterum* non ad totam orationem, sed tantùm ad partem refertur. tantùm enim significat iteratam seruitutem in genere, licet in specie alia fuerit, & alia; primò enim idolis seruierant. 2. iam iudaismo seruiebant: vnde c. 5. v. 1. in genere ait: *Nolite iterum iugo seruitutis contineri.* q. d. Nolite iterum fieri serui, seruistis Dæmonibus, nolite iterum seruire vmbris legalibus: sic Lutherano cõuerso ad Catholicam fidem, si postea labatur ad caluinismum, dicere possumus: quomodo iterum ad caluinismũ, hoc est, iterum ad errores relaberis? vox enim (iterum) nõ afficit, nec denominat caluinismum, sed vocem (relaberis;) est enim relapsus in hæresim, licet aliam & aliam, quia primò fuit Lutheranus, nunc Catholicus factus relabitur in hæresim, & fit Caluinista.

Vers. 10. *Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.*

S. Aug. epist. 119. & Enchir. 79. & Ansel. vti per elementa acceperunt solem, lunã, & idola, ita per dies hos cõsequenter accipiunt dies faustos, vel infaustos iuxta astrologiam iudicariam, vel Gentilium superstitionem.

102. *Duplex huius loci sensus.* Secundò & meliùs Chrys. Hieron. & alij suprà sic explicant: *Dies obseruatis,* scilicet Iudaicos, vti sabbata. 2. *& menses,* id est, neomenias, siue nouilunia, atque mensem septimum, qui totus penè sacer erat & festus in lege veteri. 3. *& tempora,* stata scilicet festa quatuor temporum anni, puta festum veris, videlicet Pascha; festũ æstatis, scilicet Pentecostes; festum autumni, nimirum festum expiationis; festum hyemis, videlicet encænia. 4. *& annos,* annum scilicet septimum remissionis, & quinquagesimũ iubilæi; hi enim anni festi erant. Nota synecdochen: per obseruantias dierum, mensium, annorum, intelligit omnes cæremonias legis veteris, quasi ex parte totum.

Quatuor festa anni apud Iudæos.

Hinc patet contra hæreticos festa Christianorum hic non damnari: nam sic & dies Dominicus damnaretur, quem tamen & ipsi seruant hæretici: sed tãtùm damnari festa Iudæorum, quæ à Christianis pulchrè distinguit Nazian. orat. in S. Pentecosten dicens: *Festos dies Iudæus agit, verùm iuxta litteram; legem enim corpoream consectans, ad spiritalem legem non peruenit: festa etiam Gentilis agit, verùm iuxta corpus, luxu scilicet & comessatione;* (vnde Lucian. in Saturnal. *ne quid intra festi tempus agito, neque publicũ, neque priuatum; nisi quæ ad lusum. quæ ad voluptatem, animiq; oblectationem pertinebunt:* imò sæpe festa & sacra Gentium obscæna erant, vt sacra Veneris, Priapi, Bacchi, in quibus omnem turpitudinem exercebant.) *Festos Christiani agimus, verùm vt spiritui gratum est.* ita Nazian.

103. *Festa Christianorũ hic non damnantur.*

Et disertè Hieron. *Dicat,* inquit, *aliquis: si dies obseruare non licet, & menses, & tempora, & annos: nos quoque simile crimen incurrimus quartã sabbati obseruantes, & parasceuem, & diem Dominicã, & ieiunium quadragesimæ, & Paschæ festiuitatem, & Pentecostes lætitiam, & pro varietate regionum, diuersa in honore Martyrum tempora constituta. Ad quod, qui simpliciter respondebit, dicet, non eosdem iudaicæ obseruationis dies esse, quos nostros; nos enim non azymorum Pascha celebramus, sed resurrectionis & crucis. Nec septem iuxta morẽ Israel hebdomadas in Pentecoste numeramus: sed Spiritus S. veneramur aduentum.* Hæc ille. Vbi nota tẽpore S. Hieron. ab Ecclesia festa Martyrum celebrari solita, eaque laudari hic à S. Hieron.

Timeo vos. Vers. 11.

Id est, vobis, vel de vobis. est antiptosis Hebraica, iuxta can. 20.

Estote sicut ego. Vers. 12.

Vt sicut me videtis iudaica festa, cæremoniasque negligere, nec obseruare; vtiq; Euangelica libertate: ita & vos ea nõ obseruetis; sed eadem mecum libertate vtamini. q. d. Ego, Iudæus licet, ducem me libertatis vobis præbeo, intrepidè ergo me sequimini, quidquid alij Iudæi de necessitate legis veteris vobis suggerant & iactent.

Quia & ego sicuti vos.

Ego gentiliter viuendo, me vobis Gentilibus accommodo quantum possum salua conscientia. ita Hieron.

Nihil me læsistis.

Sed vosipsos læsistis. q. d. Non iratus hæc dico, sed vos amans, & vestri miserans. Notat Hieron. Apostolum increpationem c. 3. v. 1. factam, blãditiis hic & obsecratione emollire.

Per infirmitatem carnis euangelizaui vobis. Vers. 13.

1. S. Hieron. sic explicat, q. d. *Prima & infirma tantùm fidei rudimenta vobis dedi,* atq; per hæc rudimenta rudes vos tantùm ruditer erudiui.

104. *Triplex carnis infirmitas.* 2. Idem Hieron. accipit, *per infirmitatem carnis,* Pauli morbos & capitis dolorem. 3. Optimè idem accipit persecutiones, labores, paupertatẽ, ærumnas, afflictiones, pericula, vt videretur omnino abiectus Apostolus, vilis, infirmus, & miserabilis. Eandẽ vocat tentationẽ in carne, quia inde Galatæ tentari potuissent, Paulumq; cum suo Euangelio abiicere. ita & Chrysost. Theoph. & alij.

Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis.

Πειρασμόν μου, tentationem meam, siue mei. *Tentationem* actiuè accipit Erasmus, qua scilicet ego Paulus vos Galatas sermone humili & incondito tentaui: sed meliùs passiuè capitur, vt tentatio sit idem, quod obiectum tentationis per metonymiam, iuxta can. 30. q. d. *Tentationem vestram,* id est, me tot contumeliis oneratum, persecutionibus agitatum, flagris cæsum, pauperem, afflictum, & abiectum, qui vobis poteram esse tẽtationis obiectum, vt me meumque Euangelium aspernaremini, nõ spreuistis, sed tanquam Angelum, imò tanquam Christum ipsum excepistis.

Vbi est ergo. Vers. 15.

Græcè τίς οὖν ἦν, quæ ergo erat: sed noster, vti & Syrus, legit ποῦ, idque melius est & significantius, & facilè ποῦ vicino litterarum lapsu in τίς verti & deprauari potuit.

Beatitudo vestra?

Græcè μακαρισμὸς, id est, beatificatio vestra, quia me tanta fidei causa patientem, beatum, ac vos propter me, beatos prædicabatis, atque ab aliis prędicabamini. Ita Theophylact. nimirum dicebatis: O nos beatos, qui talem habemus Aposto-

105. *Tria vota & desideria S. Augustini.* Apostolum! ô felices, quibus Paulum videre & audire contigit. vti fertur S Augustinus tria in votis habuisse, scilicet 1. videre Christum in carne conuersantem. 2. Romam io flore imperij triumphantem. 3. Paulum in cathedra concionantem & fulminantem. q. ergo d. Vbi sunt pristinæ vestræ de me voces, laudes, iudicia, ô Galatæ? quomodo tam citò, tam temere animos erga me & Euangelium mutastis? ita me deperibatis, vt oculos vestros, si fieri potuisset, mihi dedissetis. Quò abiit amor & ardor? *Ergóne inimicus factus sum vobis verum dicens vobis?* nemioem scilicet ex lege, sed omnes ex Christi fide iustitiam petere debere.

Vers. 17. *Æmulantur vos.*

Iudaizantes depereunt vos, ambiunt vos, vos sibi conciliare, sibi suæque legi subiicere satagunt. Est metaphora à procis deducta, qui sponsas ambiunt cum zelo & zelotypia; Græce enim est ζηλοῦσιν, zelantur vos, de quo dixi 2. Corinth. 11. v. 2.

Sed non bene.

Quia non ad bonum & profectum vestrum: *sed excludere vos volunt* à Christo & Christiana libertate. Noster & alij passim legunt in Græco ἐκκλεῖσαι, id est, excludere, quædam tamen, vt Regia, legunt ἐγκλεῖσαι, id est, includere; quę lectio sensum habet aptum & commodum: nam alludit ad procos callidos, qui cùm diuites ambiunt sponsas, eas quasi dominas hooorant, eis seruiunt, peromnia se eis accommodant: sed vbi eis potiti sunt, matrimoniumque cum eis inierunt, illas cubiculis includunt, custodes apponunt, habentque quasi seruas captiuas. q. d. Sicuti proci iam dicti, sic iudaizantes blandiendo, mira & magna pollicendo vos ambiunt, vt iudaismo subiiciant, & includant legi & seruituti legis quasi ergastulo & custodiæ; sicque libertate vos priuent, & excludant à christianismo.

106. *Iudaizare cogentes sunt procis similes.*

Vers. 18. *Vt illos æmulemini.*

q. d. Non æmulantur, non insectantur vos amore amicitiæ, vt vobis consulant, sed amore concupiscentiæ, vt scilicet ad se & sui amorem illiciant, vt illos insectemini, vt de vobis quasi suis discipulis & asseclis apud plebem iactare se possint. q. d. Suam gloriam, non salutem vestram æmulantur, ideoque vos excludere volunt à Christo, vt non Christum, sed illos æmulemini & consectemini.

Bonum autem æmulamini in bono semper.

Græca iàm habent, καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, hoc est, bonum autem, scilicet est, æmulari in bono semper. Ita legit Aug. & Syrus. q. d. Bonum est alios imitari & sectari, sed non in quauis re, verùm in re bona; vel simpliciori hebraismo: bonum est æmulari in bono, id est, bonum, vt sit *beth* contactus; sic enim Hebræi dicunt tangere, percutere in manu, id est, tangere, percutere manum; sic hic æmulari in bono, est, ęmulari bonum. Noster legit ζηλοῦσθε per epsilon in imperatiuo: *bonum æmulamini*, id est, ambite & ardenter sectamini, sed *in bono*. Vbi nota: *bonum* potest accipi vel genere neutro. q. d. Id quod bonum & honestum est zelate, sed eatenus, qua bonum est, qua benè & honestè fit. 2. & aptè ad præce-

A dentia & sequentia *bonum* hic accipi potest in genere masculino. q. d. Nolite iudaizantes æmulari in malo, videlicet in iudaismo; hi enim non bene æmulantur vos, quia excludere vos volunt à Christo, sed viros bonos & Christianos imitamini & ęmulamini, me videlicet, meique similes; sicuti me non iudaicè, sed gentiliter viueotem in bono, puta, in libertate vitâque Christiana (hic eoim bonum capi debet in genere neutro, scilicet, *in bono*, id est, in re booa) æmulati estis cùm præsens essem vobis: idem ergo facite cùm absens sum. bonū enim semper sequendum est etsi absit is, qui illud docuit. Innuit Apostolus absentiā suam fuisse in causa vt aliò dilaberentur, & à Iudæis in iudaismum abducerentur. ita Chrysost. 107. *Absentia magistri causa lapsus & erroris discipulorum.*

Filioli mei. *Vers. 19.*

Vos enim ego per Euangelium genui Chri-B sto, *quos* relapsos à Christo eiusque adoptione, ad iudaismū, *iterum parturio*, vt à iudaismo reuocem, Christoque rursum pariam, *donec formetur Christus*, id est, Christi fides, spes, libertas, *in vobis*, vt scilicet nō à lege, sed à Christo, & Christi fide omnem gratiam, iustitiam, salutem expectetis. *Apostolus hic*, inquit Chrysost. *matrem refert de liberis trepidantē, vides paterna, imò materna, viscera, vides anxietatē, vides qualem emittat eiulatū multò tristiorem, quàm solet esse parturientium.* q: d. Vti B. Virgo Christū corporaliter peperit, at sine dolore, sic & ego quasi spiritalis puerpera Christi, pario, imò ingenti cum labore & dolore parturio & enitor, vt Christū, Christiq; fidem & spiritū in vobis efformem, vt Christus sit omnia in omnibus vobis. Notent, qui animas conuertere, Christoq; parere C student, sibi laborandum & sudandum esse parturiētis instar. Hinc illud Iob 39. v. 1. & 3. *Numquid parturientes ceruas considerasti? incuruantur ad fœtū, & pariunt, & rugitum emittunt* (ceruarum enim partus, de quo ad litteram loquitur, difficillimus est, teste Arist. & Plin. ideoq; fesseli herba illum adiuuant ceruæ) mysticè accipit S. Greg. in cit. Iobi locū de prædicatoribus, qui quasi ceruæ io dolore, lacrymis, & rugitu parturiunt Christo proles. *Video*, inquit, *Paulū, quasi quamdā ceruam quosdā in partu suo magni doloris rugitus emittentē; ait enim: Filioli mei, quos iterū parturio, &c. Cōsideremus quid doloris habuerit, quid laboris: qua & postquam potuit cōcepta edere, rursum compulsa est extincta suscitare.* ita Greg. 30. Mor. c. 21. 108. *Animas convertere volentibus ferendum laborandum & sudandum.*

Rursum à S. Paulo discant Episcopi & Prælati, vt nō tam patres, quàm matres suis subditis se exhibeant. Pulchrè S. Bernar. Prælatos D alloquens ser. 25. in Cant. *Discite*, inquit, *subditorum matres vos esse debere, non dominos. Studete magis amari, quam metui: & si interdum seueritate opus est, paterna sit, non tyrannica.*

Vellem autē esse apud vos modò, & mutare vocē meam. *Vers. 20.*

Vt affectus, quos epistola scripta nō capit, voce viua exprimere, vt scilicet quasi mater nunc blandirer, nunc gemerem, nunc obsecrarē, nunc obiurgarē vos, vti solent matres naturales se in omnes affectus versare, nunc orare, nunc plorare, nunc gemere, nunc arguere, vt filios permoueant, eisque persuadeant, id quod cupiunt. ita Chrysost. *Quomodo infirmiores & pueri regendi.*

Ecce quo se dimittit amor, Paulus quasi pa-ter

ter videtur cũ pueris suis hic puer fieri,& repuerascere. Agesilaus rex,vt filiolo suo blandiretur, deposita purpura, & sceptro solebat cũ ipso ludere,& equitare in arundine,cumque hac de causa à quodã è suis leuitatis notaretur: *Nunc*,inquit, *tace*,*cùm vero filios & ipse habueris, tunc tibi per me licebit regis insaniam illudere*. Idem hic diceret Paulus: modum nescit, pudorem nescit, laborem nescit maternus amor, nil sibi puerile,nil indecorum æstimat.

Confundor in vobis.

Pudore suffundor,erubesco.Ita aliqui:sed male:nam græcè est ἀπορῶμαι ἐν ὑμῖν,id est, hæreo, inops sum consilii, perplexus sum, nesciens quomodo debeam scribere apposite vobis,vt vos permoueam, quod noster proprie vertit *confundor*. Aliud enim est pudere & erubescere,aliud confundi,hoc est animo turbari,vt nescias quid sit agendum.

Legem non legistis.

Verſ. 21. Νόμον οὐκ ἀκούετε, legem non auditis? hoc maioris est energiæ. q.d.Si me non audistis, legem ipsam quam ambitis, audite; ipsa vos à se ad Christum amandabit.

Abraham duos filios habuit.

Verſ. 22. *Vnum* scilicet Ismael,*de ancilla*,videlicet Agar, quæ, vtpote ancilla , secundaria erat vxor Abrahæ; *vnum* scilicet Isaac,*de libera*,nimirum Sara, quæ primaria fuit vxor Abrahæ, domina,& mater-familias , cuius filius erat hæres:nam concubinarum, qualis erat Agar,filii non erant hæredes, sed eis pater dabat munera,quæ volebat, vt dicitur Gen. 25.v.5. & 6.

Verſ. 23. *Sed qui de ancilla, secundùm carnem natus est.*

Ismael genitus est naturaliter, nimirum per carnis vires,per carnalem & naturalem generationem,quæ habet;vt ex iuuencula, qualis erat Agar, Abraham,licet senex, posset suscitare proles.

Qui autem de libera, per repromissionem.

109. Isaac genitus est non virtute carnali, & naturali, quia hæc in anu & sterili Sara defecerat,vt ex ea naturaliter suscitare prolem non posset senex & ipse Abraham: sed *per repromissionem* genitus est, puta per virtutem diuinam, & supernaturalem Dei, qui Abrahæ ex Sara supra naturam generationem Isaaci promiserat. Genes. 17.v.18.

Isaac genitus per repromissionē.

Verſ. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta.*

Allegoria Rhetoribus est continua metaphora,estque in verbis & vocibus, hic verò, & passim apud Ecclesiasticos scriptores significat typum & figuram,qua non voces, sed res & gesta in veteri testamento significabant res & sacramenta noui testamenti. vnde subdit.

Hæc enim.

Explicatur allegoria & typus Sara & Agar.

Græcè αὗται,ipsæ, Sara videlicet & Agar, *sunt*, id est per allegoriam significant , *duo testamenta*, nouum scilicet & vetus. Ita Hiero. Chrys. Theod. Ansel. Vide can. 6. vbi dixi hoc loco quatuor esse Scripturæ sensus. Primus litteralis, est planus litteræ sensus , scilicet Abraham ex Agar genuisse Ismaelem naturaliter, Isaacum ex Sara supernaturaliter. Secundus, allegoricus, cùm ait: *quæ sunt*

A *per allegoriam dicta; hæc enim sunt duo testamenta.* Tertius, tropologicus; cùm ait v. 29. *Sed quomodo tunc is qui secundùm carnem natus fuerat persequebatur eum, qui secundùm Spiritum: ita & nunc.* Quartus, anagogicus, cùm ait v. 26. *Illa autem quæ sursum est Ierusalem libera est, quæ est mater nostra.*

Sunt duo testamenta.

Duo pacta, duo fœdera; hoc enim significat græcum διαθήκη,vt dixi 1.ad Cor.11.v.25. prius pactum & fœdus fuit initũ cum Moyse & Hebræis in Sina , quo Deus promisit se Hebræorum fore Deum, tutorem & protectorem, daturumque se illis terram Chanaan: Hebræi vicissim acceptantes tam benignum Dei pactum , eique consentientes promiserunt se decalogum, aliasque Dei leges iudiciales, & ceremoniales seruaturos. 110.

Duplex testamentum, vnum cum Moyse à Deo initum, alterum cum Christo.

B Exod. 24. Secundũ pactũ & fœdus fuit initũ cũ Christo & Christianis in Ierusalẽ & Siõ, quo Deus Christo promisit se fore Christianorum Deum, amicum, patrem, eisq; quasi filiis daturum hæreditatem suam cęlestẽ: Christiani vicissim per Christum & Apostolos tacitè tam liberale Dei pactum amplectentes, Christiq; voluntati, dictis, promissis, & præceptis consentientes, promiserunt se Christi fidem & præcepta seruaturos, vt patet ex toto Euangelio , sed maximè ex vltima Christi cœna, quam describit S. Ioannes c.13.& seq. in qua sanguine suo in Eucharistia, fœdus hoc sanxit & firmauit, vt narrant S. Matth. Marc. Luc. & S. Paulus.

Vnum quidem à monte Sina.

C Ita Græca, Syrus, & passim Latina, Latiniq; Hieron. Amb. & alii; aliqui tamen legunt *in monte Sina*, sed idem est sensus. q.d. Vetus testamentum à monte Sina traditum & promulgatũ est *in seruitutem generans*, hoc est seruos generans , videlicet Iudæos seruientes vmbris multiplicium, onerosarum & prægrauium cæremoniarum, idque timore pœnarum ac spe bonorum terrenorum, abundantiæ videlicet frumenti, vini & olei , quæ Deus promisit Iudæis si legem pactumque seruarent.

Quæ est Agar.

Aug. & Amb. paulo clariùs legunt : *quod est Agar*. q.d. Quod testamentum vetus & seruile significat Agar serua. Ita Hieron. Chrys. Anselm. 111.

Agar serua testamentū vetus & seruile significat.

Sina enim mons est in Arabia.

D Græca addunt Agar ; sic enim habent, τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, hoc est, Agar enim Sina mons est in Arabia : & ita legunt Syrus Chrys. Theoph. Oecum. qui docent Agar esse montem Sina; montem enim Sina ab Arabibus vocari Agar. q.d. Aptè Agar serua significat montem Sina & testamentum in Sinã conditum pro seruis, vnde & Arabes Sina vocant Agar: sed hoc vt ita sit, hiulcum est & distortum: nam versu pręcedenti dixit Agar esse, id est, significare testamentum vetus; quomodo ergo mox subderet Agar esse montem Sina? Videntur ergo græca hic, vti & alibi, esse corrupta, legendumque vt noster legit, vti & Beza fate-

Græca lectio hic est corrupta.

tur; hæc enim lectio plana est, vera & certa.

In Arabia.

Musici olim soli serui.

Q.d. Etiam Arabes hanc Iudaicam seruitutem significant. soliti enim sunt ipsi seruire: vnde adagiũ: *Arabs tibicen*, cuius meminit Iulius Pollux, quia olim sola mancipia musicam exercebant, quæ plerumque ex Arabia producebantur. Vnde congruè in Arabia, nimirum in Sina, vetus seruorum testamentum edidit Deus. Addit Chryſ. *Agar hebraicè significat incolatum, Sina tentationem, Arabia occasum, Iſmael idem est, quod auditio Dei; significatur ergo*, ait Hier. *per Agar, vetus testamentum non fore perpetuum; per Sina, tentationem fore; per Arabiam, occasurum; per Iſmael, qui tantum audiat præcepta Dei, non faciat, hominem scilicet rusticum, sanguinarium, qui fratribus hostis sit, significari Iudæos duros, feros, hostes Christianorum, qui legem audiunt & non faciunt.* Tropologicè idem Hieron. *Christiani de Agar nati sunt, qui sacra Scriptura corticem tãtùm sectantur, & in timore seruiunt: de Sara verò nati sunt, qui spiritum & allegoriam legis veteris sectantur, seruiuntque ex amore.* Vide hac de re disserentem S. Auguſt. l. 3. contra duas epist. Pelag. c. 4. vbi docet Abraham, Noe, Moyſen, omnesque iustos in veteri testamẽto, filios esse noui testamenti, quia eadem fide incarnationis & passionis Christi iustificati sunt, eodem spiritu, eadem gratia, eodem Christi amore vixerunt; contra Christianos, qui iam timore pœnæ & coacti faciũt legem, filios esse veteris testamenti, non noui.

112. *Sensus litteralis & tropologicus verborum, Agar, Sina Arabia, Iſmael.*

Qui coniunctus est ei quæ nunc est Ierusalem.

Q.d. Sina mons confinis, conterminus, & vicinus est Ierosolymæ. Ita Hieron. Chryſoſt. Syrus. Idque primò & propriè quoad locum: quia, vt tradũt Borchardus, Adrichom. Zieglerus in descriptione terræ sanctæ, Iudæa in qua est Ierusalem, confinis est deserto, in quo est Sina; tantùm enim interiacet mons Idumææ: sed mõs hic tota est Idumæa, quæ mõtosa est, & bene magna, ideoq; Iudæa nõ tã coniuncta, quàm longè à Sina distincta dicenda videtur.

113. *Triplex huius loci sensus.*

Secundò, sanctus Thomas, coniuncta est Sina Ierosolymæ non vicinia loci, sed continuatione itineris, quia Hebræi ex Ægypto recto & continuo itinere per Sina iuerunt in Iudæam: sed & hoc remotius est; sic enim mare rubrum, ipsaque Ægyptus, id est Ægypti limites & fines, quæ transiuerunt Hebræi euntes in Chanaã, dicerentur cõiuncta Iudeæ.

Vnde tertiò, & meliùs Theoph. Vatab. & alii passim coniunctionem non loci, sed similitudinis accipiunt.

Hinc Glossa ordinaria, *coniunctus*, inquit, *hoc est, similis.* Græcè enim est συστοιχεῖ, id est cognationem & similitudinem habet; στοιχεῖν enim est ordine progredi, siue in serie stare. Inde Grammatici literas vocant στοιχεῖα, quòd certa serie vna alteri iungatur; Philosophi rerum elementa vocant στοιχεῖα, puta terram, aquam, aërem, & ignem, quòd horum quodque suo ordine & consistat, & aliis nectatur. Item versus στίχοι dicuntur, & acies ordine compositæ στίχαι vocantur. Vnde σύστοιχα, inquit Budæus, vocantur cognata, & συστοιχία, est series & dispositio rerum inter se cognatarum & similium; sic ergo mons Sina, συστοιχεῖ, id est cognationẽ habet & similitudinem, estque in eadem quasi serie, proportione, & ordine rerum cum Ierosolyma: quia scilicet illam apta quadam conuenientia, & allegoria significat & repræsentat.

Elementa vocantur στοιχεῖα.

Primò, quia sicut Sina mõs sterilis est in deserto, ita Ierusalem in ceremoniis suis sterilis est & arida. 2. sicut Sina est extra terrã promissionis, ita Ierusalẽ hæc legalis est extra Christi Ecclesiã, tum militantem, tum triumphantem. 3. & magis ad mentem Apostoli: sicut Sina genuit & aluit seruos tum Arabes tum Iudæos, qui in Sina seruilem legem acceperunt cum tuba, tonitru, terræ motu, vt iis quasi serui terrerentur, & horum, aliarumque pœnarùm metu ac timore ad legem seruandam adigerentur: ita iam Ierusalem quoad vitam & doctrinam Sinaica & legalis generat Iudæos seruos, qui vmbris seruiant, & timore pœnarum, æquè vt illi Sinaici, ad custodiendam legem compellantur. Denique Sina cognationem habet cum Ierusalem, quia Sinaici illi Iudæi qui in Sina legem acceperunt, parentes fuerunt Iudæorum, qui iam viuunt in Ierusalem; & sicuti in natura, sic & in indole seruili, moribusque Iudaicis vtrique conueniũt.

114. *Conuenientia & similitudo quadruplex montis Sina cum Ierosolyma.*

Est metonymia, qua Sina & Ierusalẽ suos incolas ciuesque significant, scilicet Iudæos. q.d. Quemadmodum Agar serua significabat seruile testamentum Iudæorum, sic & mons Sina Iudæos seruos generans significabat Ierusalem Iudæos seruos generantem; hoc siquidem innuit vox *enim*, nimirum vt probet testamentum vetus Iudæorum, quorum metropolis erat Ierusalem, à Sina ortum in seruitutem, hoc est seruos generare. Sic autem probat: Qualis fuit Sina, talis fuit & Ierusalẽ: atqui Sina generauit seruos, vti iam declaratum est; ergo & Ierusalem seruos generauit, & generat, veteris scilicet testamenti. Vnde rursum subdit & inculcat idem dicens:

Quæ nunc est Ierusalẽ. q.d. Quæ nunc appellatur Ierusalem, cùm olim dicta sit Iebus, & Salem, deinde velut ex vtrisq; cõposito vocabulo Ierusalem quasi Iebusalem vocata est, quod nomen nunc retinet: postea ab Ælio Adriano Ælia est dicta. Ita Eraſmus. Secundò, & meliùs: *quæ nunc est Ierusalem*, id est, præsens Iudaica Ierusalẽ; hanc enim opponit Ierusalẽ illi, quæ sursũ est, versu sequẽti, hoc est, Ecclesiæ Christi. Adde nomẽ Ierusalẽ non esse cõflatũ (vt vult Eraſmus & alii) ex Iebus & Salem, sed ex יראה *iire*, id est, videbit, & ãtiquo vrbis nomine *Salẽ*; quia enim Abraham Genes. 22. immolaturus filium Isaac in monte Sion roganti Isaac vbinam esset victima holocausti immolanda, respondit: Deus videbit & prouidebit sibi victimam, fili mi; hinc mons ille dictus est Dominus videbit, vel Moria, id est, visio Dei, vt patet Genes. 22. v. 3. 8. & 14. ac cõsequenter vrbs monti huic Sioni, siue Moria subiecta, dicta est Ierusalem. Ergo conflatur ex *iire*, id est, videbit, & *Salem*, hoc est pacem. q.d. visio pacis. Ita Andreas Masius in Iosue 10. Vnde patet scribendum esse Ierusalem, non Hierusalem, per I. videlicet, vt habet origo hebræa, non per H.

115. *Exquiritur origo et causa nominis Ierusalem.*

Et

Et seruit cum filiis suis.

Scilicet Agar; hoc enim requirit Græcum pronomen fœmininum αὐτῆς. Vnde Louaniensia biblia correctissima, verba illa: *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem*, parenthesi includunt, vt sequentia, *& seruit cum filiis suis*, referantur ad finem versus præc. *quæ est Agar.* q. d. Sicut Agar serua Ismaelem, & posteros eius seruos generat, ita allegoricè significat testamentum vetus generare seruos. Econtra, sicut Sara libera liberum genuit Isaac, & posteros eius, partus enim sequitur ventrem, ita allegoricè significat, nouum testamentum generare liberos, vt sequitur.

116. *Seruitus veteris testamenti consistebat in duobus, vti & libertas Christiana.* Nota: seruitus veteris legis, & testamenti consistebat maximè in duobus. Primò, quòd cogeret homines metu pœnæ, non amore iustitiæ, Deo & legi obsequi. Secundò quòd crassis & corporalibus cæremoniis ad iustitiam & salutem inutilibus occuparentur sub illa lege Iudæi, earumque multitudine & grauitate, quasi serui onerarentur, & quasi opprimerentur.

Contrà libertas Euangelij & legis Christianæ in eo sita est, Primò, quòd amore & spiritu nos ducit ad Deo legique seruiendum. Secundò, quòd nos docet Deum in spiritu veritateque colere, ac licet suas ipsa etiam cæremonias habeat, eæ tamen spiritui subseruiunt, eumque excitant & acuunt.

Vers. 26. *Illa autem quæ sursum est Ierusalem libera est, quæ est mater nostra.*

Ita vocat præsentem Ecclesiam noui testamenti. pro quo nota, Ecclesiam Christianam quã significat Sara, id est, Princeps, vel Domina, quæque opponitur Synagogæ Iudæorum, quam significat Agar serua, quatuor his notis insigniri. 1. quòd sit de sursum. 2. quòd sit Ierusalem. 3. quòd sit libera. 4. quòd sit mater fœcunda.

117. *Ecclesia Christianorũ quatuor notis insignitur.*

Quæritur 1. quomodo de sursum est? Resp. 1. quia Christus eius caput è cælo descendit, ac rursum in cælos ascendit, indeq; Ecclesiã regit. 2. quia perfectio Ecclesiæ in superis ac cælestibus rebus est, nimirum in fide, spe, charitate. 3. quia virtus sacramentorum eius è sursum prouenit, & Deum ipsum in Ecclesia quasi de sursum adueniẽtem, præsentem habet. 4. quia disciplina & conuersatio eius in cælis est, cor & thesaurum habet in cælo apud sponsum suum. 5. quia ad æternam coronam & quietem in cælo anhelat ac tẽdit. Ita Hier. Amb. Ans. Vide Apoc. 21. v. 2.

Ecclesia cur vocetur Ierusalem. Quæritur 2. cur dicitur Ierusalem? Resp. quia Ierusalem, vt dixi v. præcedenti, idem est quod visio pacis; hãc enim Ecclesiæ prouidet ac procurat Deus, vt scilicet gaudeat pace, non terrenâ, sed spiritali & cælesti, quam Christus abiens, Ioan. 14. v. 27. ei legauit dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*, quæ est pax conscientiæ cum Deo, secum, & cum omnibus hominibus quantum est ex parte sua. 2. & magis ad literam; quia sicut in Sina lata est lex vetus, ita in Sion & Ierusalem lata est lex noua. ibique cœpit Ecclesia, noua & Christiana. Hinc passim Pro-

A phetæ Ecclesiam Christianam vocant Sionem, vel Ierusalem.

Quæritur 3. cur vocatur libera? Nota: quadruplex est libertas. 1. ciuilis quæ opponitur seruituti ciuili mancipiorum. 2. moralis, quæ excludit seruitutem cupiditatũ & vitiorum, metumque rerum aduersarum, in qua Stoici perfectionem & beatitudinem ponebant, si videlicet quis de seipso verè dicere posset: *etiãsi fractus illabatur orbis, impauidum ferient ruinæ.* 3. spiritalis ex perfecta charitate, quæ foras pellit timorem, proueniens; per quam non seruili timore, sed amore filiali, reuerentiaque seruitur Deo, idque non corporalibus cæremoniis, sed in spiritu & veritate, vt dixi v. præcedenti, & hoc est, quod propriè hic spectat Apostolus. 4. cælestis, quæ exclu- *Cur libera.*

B dit omnem corporis & animi seruitutem, quæ quibusuis ærumnis corporis & animi subiacet, estque cõsummata hominis felicitas. Dico ergo: Ecclesia iam habet libertatem moralem & spiritualem; spe verò ac voto cælestem præcipit & prægustat, illam reipsa post resurrectionem adeptura.

Quæritur 4. cur nuncupatur mater fœcunda? Resp. quia ex sterili gentilitate, quæ Dæmonibus seruiebat collecta Ecclesia Christi, multos ei filios spiritales peperit, & parit, non ex solis Iudæis, vt Synagoga, sed ex omnibus & Iudæis, & Gentibus, eosque Christo ad cælum trãsmittit. Vnde sequitur: 118. *Cur mater fœcunda.*

Lætare, ô Ecclesia ex Gentibus vocata & collecta, quæ eras *sterilis* antea, *& deserta* à Deo, fide & lege, *quæ non paris*, quæ hactenus non

C soles Deo filios parere, Deo iam desponsata, *exulta & clama* (ita Septuaginta, quos sequitur Paulus,) & vt habet ad verbum Isaias, *decanta laudem*, vel vt Hebraicè est, *iubilã, & hinni*, quia per Christum, Christique fidem *fœcundata es*, vt multos ei parias filios spiritales præ ea, *quæ habet virum*, id est præ Synagoga, cuius maritus erat lex vel ipse Deus, non qua clemens pater, sed qua terribilis legislator & vindex; Synagoga enim quoad carnem genuit solos Iudæos: Ecclesia verò quasi mater omnes Gentes credentes in Christum complexa est: quoad spiritum verò, longè pauciores Deo peperit Synagoga, Prophetas scilicet, Patriarchas, & paucos alios viros sanctos, idque non viribus suis, sed gratia & virtute Christi, qui parens est noui testamenti.

D Ita Hieron. Ans. Theoph.

Citat Apostolus caput Isaiæ 54. quod licet Iudæi interpretentur de restauratione terrenæ Ierusalem: Chiliastæ verò, siue Millenarij, de mille annis felicitatis, quos fingunt Sanctos post diem Iudicij in terra acturos in omni carnis voluptate, vt testis est ibidem Hieronym. tamen ex hoc Pauli loco patet Isaiam loqui de felicitate & fœcunditate Ecclesiæ Christianæ, de qua pulchrè S. Ambrosius, l. 1. de virginibus. *Sancta*, inquit, *Ecclesia immaculata coitu, fœcunda partu, virgo est castitate, mater est prole: parturit itaque nos virgo non viro plena, sed spiritu; parit nos virgo, non cum dolore membrorum, sed cum gaudio Angelorum; nutrit nos virgo non corporis lacte, sed Apostolorum; virgo*

est sacramentis & virtutibus, mater est populis, cuius fœcunditatem Scriptura testatur, quoniam plures filij deserta, quàm eius, quæ habet virum & sponsum, eo quod siue Ecclesia in populis, siue anima in singulis Dei verbo, sine vllo flexu pudoris quasi sponso nnubit æterno. Et sanctus Hieronymus hic: *Ecclesia*, inquit, *diu sterilis non peperit antequam Christus de virgine nasceretur: sed cùm Christum quasi Isaac, id est risum, mundo peperit de Abrahamo, id est, de electo patre cum voce sublimium dogmatum resonante, proles plurimas Deo peperit.* Abraham enim Hieronymo dicitur Hebraicè quasi אב בר המון *ab bar hamon*, id est pater electus cum sonitu.

119. *Abraham significat patrem electũ cum sonitu.*

Nota Abraham primò vocatus fuit Abram, quasi dicas: אב רם *ab ram*, id est, pater excelsus, tuncque ex Agar genuit Ismael: Deinde fœdus iniens cum Deo accipiensque promissionem de Isaaco à se generando, & terra Chanaan ab eo possidenda, mutatum illi à Deo fuit nomen, & pro Abram, vt patet Genes. 17. v. 5. dictus est Abrahã, q. d. אב רב המון *ab rab hamon*, id est, pater magnæ multitudinis, scilicet ex Isaac secundùm carnem, & ex Christo secundùm spiritum nascituræ & descensuræ ab Abraham. Hæc genuina est ratio & significatio nominis Abraham: sanctus Hieronymus tamen vult etiam alludere aliò nomen Abraham, scilicet ad אב בר המון *ab bar hamon*, id est, pater electus cum sonitu, & tumultu, vel cum turba & multitudine; hæc enim omnia significat *hamon*.

Abrahã est symbolicè Deus, Agar Synagoga, Sara Ecclesia.

Nota secundò, Symbolicè Abraham est Deus; hic ex Agar serua, hoc est, ex Synagoga genuit Ismael seruum, id est Moysen & Iudæos seruos legis veteris, eisque fuit Abraham, id est, pater excelsus, qui ab alto tonuit legem ex Sina, eisque se exhibuit quasi Dominum maiestate venerandum & vindicta terribilem: Abraham verò, hoc est, idem Deus ex Sara, id est Ecclesia libera genuit Isaac (hoc est, risum & gaudium) quasi liberum & hæredem, puta Christum, & Christianos, eisque fuit Abraham, id est pater magnæ multitudinis, scilicet ex omnibus Gentibus per Christum, Christique fidem & Baptismum regenerandæ, vel, vt Hieronym. fuit Abraham, id est, pater electus cum sonitu, quia per Ioannem Baptistam, Christum, & Apostolos magnâ voce prædicauit regnum Dei, omnesque credentes eò vocauit, & ad illud elegit omnes, qui in fide & obedientia Christi, in qua baptizati & renati sunt, persistunt.

120. *Moyses primus Synagogæ filius & institutor, Christus Ecclesiæ.*

Vbi Nota 3. Isaac, id est, Christum dici natum ex Sara, hoc est, Ecclesia, non quasi Ecclesia fuerit à parte rei mater Christi, aut prior Christo, cùm à Christo cœperit & fundata sit, sed quòd in mente Dei & idea diuina quodammodo Ecclesia fuerit prior, ac Christi mater. Deus enim voluit primò existere synagogam, deinde ei surrogare Ecclesiam: itaque habuit Deus primò in mente & intentione ideam synagogę, deinde Ecclesię, & ex hac voluntate, decreto, & intentione voluit & decreuit quasi in secundo instanti & signo rationis, vt loquuntur Scholastici creare & producere Mosen, quasi primum ideæ huius filium, qui reliquum ideæ exequeretur, ipsamque synagogam inchoaret & institueret. Pari modo ex voluntate ac decreto condendi Ecclesiam voluit creare & producere Christum quasi primum ideæ huius, id est Ecclesiæ, prout erat in mẽte Dei, filium, qui reliquum ideæ exequeretur, ipsamque Ecclesiam quasi primus & angularis illius lapis inchoaret, fundaret, institueret: sic Christus, & Christiani vocantur versu sequenti, & alibi, *filij promissionis, & prædestinationis Dei*: quia eorum, vti & matris, id est Ecclesiæ, productio purè & merè fuit opus & creatio solius Dei, diuinæque voluntatis & prædestinationis tanquam patris, & diuinæ conceptionis, ac ideæ tanquam matris.

Nos autem fratres secundùm Isaac. *Vers. 28.*

Instar Isaac, qui non virtute carnis, sed promissionis diuinæ natus est ex anu & sterili Sara, *promissionis filij sumus.*

Sed quomodo tunc is, qui secundùm carnem natus fuerat. *Vers. 29.*

Hoc est, Ismaël carnali virtute & generatione prognatus ex Agar. *persequebatur eum, qui secundum spiritum*, id est, Isaac, qui natus est ex Spiritus sancti promissione & virtute supra naturam ex Sara, quasi typus fidelium, & spiritualium filiorum legis nouæ. Ita Anselm.

Locus Genes. 21. allusiuus.

Nota: alludit Apostolus, vel potiùs citat rem gestam Genes. 21. v. 8. vbi dicitur: *Creuit itaque puer* (Isaac) *& ablactatus est, fecitque Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius. cumque vidisset Sara filium Agar Ægyptiæ* (Ismaelem) *ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Eijce ancillam hanc, & filium eius; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Vbi aduerte lusum hunc Ismaelis cum Isaac fuisse irrisionem, subsannationem, vexationem, imò persecutionem, vt hic interpretatur Apostolus: sic ludunt canes cum felibus, & feles cum muribus: sic duellum Ioab cum Abner vocatur lusus 2. Reg. 2. v. 14. *Surgant*, inquit Abner, *pueri, & ludant coram nobis*, id est, coram nobis digladientur, pugnẽt, duellent.

121. *Ismael deridẽs Isaac, figura fuit irrisionis & persecutorũ Ecclesiæ.*

Cur Ismael irriserit & persecutus sit Isaacum, causam fuisse putat Hieronym. & alij, quòd inuideret conuiuio in ablactatione Isaaci celebrato, ac consequenter primogenituræ ac hæreditati Isaaci, itemque promissioni de semine benedicto, id est Christo, ex Isaac nascituro: Agar verò mater Ismaelem filium irridentem non repressit, vnde tam in eam, quàm in Ismaelem excanduit Sara, & tam Agar, quàm Ismaelem eiici voluit.

Ita & nunc.

q. d. Vti olim Ismael ironicè lusit cum Isaac, eum vexando & persequendo, ita nũc Iudęi Christum Regem libertatis irriserunt, vexarunt, crucifixerunt, eiusque libertos Christianos pertinaci odio persequuntur, vti iam vos Galatas vexant & persequuntur, vt sibi subiiciant, pessundent, atque peruertant. Ita Ambr. Ans. Vide Hieron. & clarissimè Ruper. in Genes. 21. v. 9.

Sed

Vers. 30. *Sed quid dicit Scriptura: Eijce ancillam.*

Sunt verba Saræ Genes.21.quibus petit ab Abrahã marito,vt eijciat Agar cum Ismaele vexante suum Isaac: Deus tamen hæc verba,& postulata Saræ probat, iubetque Abrahamo,vt Saræ in illis obsequatur, tum quia in se æqua erant & iusta, tum ob typum & significationẽ futurorum;
122. *Expulsio Ismaelis ex domo Abrahæ typus fuit reprobationis Iudæorũ.* volebat enim Deus hac eiectione Agar & Ismaelis ex domo & hæreditate Abrahæ,significare, pari modo repudiãdam à Deo synagogam cum Iudæis, eosque benedictione,iustitia,amicitia, Ecclesia,& hæreditate Dei expellendos esse, quia Christum & Christianos persequuntur. Ita Patres iam citati.

Nota:pro eo,quod habet Paulus *non erit heres filius ancillæ cũ filio liberæ*;Sara in Genes. dixit: *non erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac*; non ergo verba,sed sensum sacræ Scripturæ reddit Paulus, idque ad maiorem energiam, & A antithesin; Isaac enim solus mansit hæres, quia liber, & filius liberæ; Ismael verò expulsus fuit, quia seruus, & seruæ filius, inuidens,ac persequens fratrem suum liberum, ideoque heredem Isaac. Sic allegoricè Christiani, quia liberi, sunt hæredes benedictionis & iustitiæ Abrahæ; Iudæi verò ab ea repelluntur,quia serui sunt inuidẽtes & Christum Christianosque persequentes,qui liberi sunt,ideoque heredes; idque hic voluit significare Paulus,ideoque Isaac non vocauit Isaac,sed filium liberæ.

Qua libertate Christus nos liberauit. Vers. 31.

Pro *liberauit* Tertul.legit *manumisit*.q.d.Non nostris meritis,prosapia,talentis,sed Christi gratiæ tribuendum est,quòd simus filij noui testamenti & Ecclesiæ quasi liberæ, liberi, & liberati à veteris legis, testamenti, & Synagogæ quasi ancillæ seruitute.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit vrgere Galatas,vt iugum legis veteris non admittant, ne expertes fiant 123.
fructus & iustitia Christi, in quo nec proderit circumcisio,nec præputium,sed fides quæ per charitatem operatur.

Hinc secundò,v.13.vocat eos ad libertatem Christianam,eamque sitam esse docet in charitate & spiritu,itaque à priori epistolæ parte, scilicet dogmatica, transit ad alteram,puta ethicam.

Vnde tertiò v.17.docet carnem concupiscere aduersus spiritum, & contrà, atque tam carnis,quàm spiritus opera recenset.

1. STate,& nolite iterum iugo seruitutis contineri.

2. Ecce ego Paulus dico vobis:quoniam si circumcidamini,Christus vobis nihil proderit.

3. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.

4. Euacuati estis à Christo,qui in lege iustificamini:à gratia excidistis.

5. Nos enim spiritu,ex fide,spem iustitiæ expectamus.

6. Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet,neque præputium:sed fides,quæ per charitatem operatur.

7. Currebatis bene;quis vos impediuit veritati non obedire?

8. Persuasio hæc non est ex eo,qui vocat vos.

9. Modicum fermentum totam massam corrumpit.

10. Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos,portabit iudicium, quicumque est ille.

11. Ego autem,fratres, si circumcisionem adhuc prædico:quid adhuc persecutionem patior?Ergo euacuatum est scandalum crucis.

12. Vtinam & abscindantur qui vos conturbant.

13. Vos enim in libertatem vocati estis fratres:tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem Spiritus seruite inuicem.

14. Omnis enim lex in vno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum.

15. Quòd si inuicem mordetis, & comeditis: videte ne ab inuicem consumamini.

16. Dico autem: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis.

17. Caro enim concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem aduersus carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur: vt non quæcumque vultis, illa faciatis.

18. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege.

19. Manifesta sunt autem opera carnis: quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,

20. idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ,

21. inuidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

22. Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

23. mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex,

24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

25. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus.

26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

COMMENTARIVS.

State.

Vers. 1. Firmi & constantes per sistite in fide & libertate Christi, de qua præcessit in fine capitis praeced. imò Græci, Amb. Syrus, August. nectũt (*state*) cum vltimis verbis c. præced. sicq; ordiuntur hoc caput: τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, (hanc enim notam illationis habent Græca) ᾗ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, hoc est: libertate igitur, quia Christus nos liberauit, state.

Nolite iterum iugo seruitutis contineri.

q.d. Olim seruiistis, idolis & dæmonibus, cur iterum seruire vultis, non idolis, sed vmbris, & crassis onerosisque cæremoniis legis Moysi. Nota, pro *contineri*, Græcè est ἐνέχεσθε, id est, vt Vatab. ne implicemini. Erasmus, ne illaqueemini. q.d. Iudaizantes ad legem vos quasi ad retia & laqueum pelliciunt, iisque vos illaqueant, ac ita implicant, vt vos e tot tamque variis sinuosæ legis præceptis & ambagibus expedire & extricare non possitis.

Vers. 2. *Si circumcidamini, Christus nihil vobis prodest.*

Si circumcisionem apprehenditis, vt necessariam ad salutem, si spem iustitiæ & salutis in ea ponitis, Christus, id est Christi redemptio, fides, gratia, baptismus, religio, sci-

A licet christianismus ipse, nihil vobis prodest. hoc autem videmini facere, ô Galatæ, hocque vobis iudaizantes persuadent; cùm enim sitis Gẽtiles, & in gentilismo baptizati, factique Christiani: cur baptismo circuncisionem adiungitis? nullam sanè iustam aliam caussam huic vestro facto prætexere potestis, nisi quòd putetis circuncisionem ad iustitiam & salutem prodesse, nec baptismum ad id sufficere; nec enim prætexere potestis, quod Iudæi prætexunt, videlicet ob honorem suæ legis & gẽtis, adhuc se circuncidere, hic enim adhuc iustus est titulus & caussa seruandæ legis, modò salutis spem in ea non ponant. Ita Ansel.

124. *Assumere circumcisionem quare Iudæis licuerit, non Gentibus.*

B *Testificor autem.* Vers. 3.

Μαρτύρομαι, contestor quasi testis fidelissimus & verissimus, imò quasi vester Apostolus denuncio: *Omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ*: quia per circuncisionem adscribi se curat militiæ Ecclesiæque Iudaicæ, ac illam, illiusque leges & onera, sponte sua subit, amplectitur & profitetur; est enim circuncisio tacita legis veteris onerosissimæ professio, quemadmodum baptismus est professio legis nouæ & christianismi. Ita Ans. & alij. Est noua ratio

Circumcisio est legis veteris professio.

ratio petita ab obligatione tot onerum legis pene importabilium. q.d. Vt quid circumcidimini? vt quid leges veteres tam multas, tam duras, tam molestas suscipitis? vt quid sponte iugum hoc induitis? quid enim aliud est circumcisio, quàm harum legum, horum onerum spontanea susceptio & obligatio?

Vers. 4. *Euacuati estis.*

Scilicet per vos ipsos, vos ipsi euacuastis vos *à Christo*, id est à Christi redemptione, gratia, salute, omnique efficacia, & influxu meritorum eius, vt amplius nihil boni in vos influere & deriuare possit, sed vos omnibus suis beneficiis quasi vacuos relinquat.

Qui in lege iustificamini.

Id est, qui iustitiam ex circuncisione aliisque legis operibus quæritis. Vnde explicans subdit: *à gratia*, id est à gratuita iustificatione, quam per Christi fidem & gratiam in baptismo adepti estis, *excidistis*, quia scilicet gratiæ Christi, diffidendo illi, & ad legem recurrendo, fuistis & ingrati & iniurij, vt propter iniuriam hanc grauem & mortiferam, Christus gratiam suam, & iustitiam datam vobis subtraxerit.

125. Nota: κατηργήθητε, id est, euacuati estis, passiuum est, sed hic accipitur in coniugatione & significatione hitpael, vt scilicet passionem ab eodem agente significet, siue actionem reflexam in seipsum, in qua idem est agens, & patiens, quasi dicat, euacuati estis à vobis ipsis, ipsi vos euacuastis.

Qui iustitiam quærunt ex lege, euacuant & irritã faciunt Christi redẽptionem.

Hinc secundò, dicit *à Christo*, sicut enim puteus ruderibus obrutus, ab eis euacuatur & exhauritur: ita vos Christo, Christique gratia antea pleni, iã eam è cordibus vestris euacuastis, & exhausistis, itaque fructum omnem passionis ac redemptionis Christi perdidistis, & abiecistis. Rursum *euacuasti estis à Christo*, quia Christus in sua Ecclesia antea vos continens, iam ab ea vos reiecit. & quasi euacuauit. Vnde Græcè κατηργήθητε planè & clarè verti posset: aboliti estis à Christo & christianismo, id est, non estis amplius Christiani; &, vt Syrus vertit, desciuistis à Christo.

Posset secundò per hypallagen accipi cum Vatablo: *euacuati estis à Christo*, id est, Christus euacuatus est à vobis. quasi dicat: Christus factus est vobis vacuus, id est, otiosus, inefficax, inutilis, & quasi eneruatus (hoc enim est καταργῆσαι, illique respondens Hebræum פרע *para*) Christi labor vobis inanis est & cassus, Christi passio, & redemptio in vobis est irrita, quia vim nullam, nullam efficaciam, nullumque fructum, hoc est, nullam gratiam in vos transfundit, vacant in vobis Christi insignia, nomen & dignitas Christiani: ergo vel ista ponite, si legem ambitis, vel si retinere vultis, valedicite legi: alterutrum enim vacet necesse est. Similis hypallage in hoc eodem verbo Græco est ad Rom. 7. v. 6. vt ibi dixi.

Vers. 5. *Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.*

Probat iudaizantes, qui iustificari volunt

A ex lege, excidisse à Christo & christianismo, nec esse ampliùs Christianos: quia *nos*, inquit, qui veri & puri Christiani sumus, non ex lege, circumcisione, aliisue corporalibus cærimoniis, sed *spiritu*, id est, per spiritum gratiæ & charitatis *ex fide* scilicet Christi acceptum, *spem iustitiæ*, id est, iustitiam speratam *expectamus*.

Nota: vocat *spiritum ex fide*, quia fides est, quæ hominem excitando ad spem, pœnitentiam, & orationem, impetrat spiritum gratiæ Dei, quo iustificamur. Rursum *spem iustitiæ* aliqui accipiunt gloriam æternam, quam speramus per iustitiam nostrã adipisci. & melius per B hypallagen *spem iustitiæ*, explices iustitiã spei, id est, speratam. q.d. Iustitiam, quam omnes speramus, quam omnes habemus in votis, ad quam omnes anhelamus, illam Iudæi expectãt ex lege carnali, sed falsò: nos verò Christiani verè illam expectamus, quærimus & accipimus ex spiritu, quem accepimus ex fide Christi. 126.

Fides quomodo perducat ad spem, pœnitẽtiam & gratiam.

Nam in Christo. *Vers. 6.*

In Christi doctrina, Ecclesia, religione, id est in christianismo (iuxta can. 37.) *neque circumcisio aliquid valet*, supple ad iustitiam, Christianamque, hoc est, sanctam, & beatam vitam, *neq; præputium*, id est, neque iudaismus, neque gentilismus. Vide quàm deprimit iudaismum cùm ei gentilismum æquipa- C rat. Ita Chrys. *sed fides, quæ per charitatem operatur*, id est, fides non sola, nec inanis & otiosa, sed quæ charitate perficitur, vt vertit Syrus, & in charitatis opera se diffundit, qualis fuit fides Magdalenæ pœnitentis, Christique pedes lacrymis abluentis. nam fides, quæ charitatem & opera non habet, fides est Dæmonum, non Christianorum, ait Anselm. quod notent Nouantes, qui soli fidei iustitiam arrogant. 127.

Soli fidei nõ competit iustitia contra Nouatos, & quomodo fides se habeat ad aliarum virtutes.

Nota, fides non operatur per charitatem, sicut caussa efficiens operatur per instrumẽtũ suũ, sed sicut dispositio operatur per formam ad quam disponit: vti calor per formã ignis dicitur operari ligni inflamationẽ, lignũq; ignire, & in ignem cõuertere: ita fides D per charitatem operatur opera bona, efficiendo scilicet actus charitatis Dei & proximi, ac imperando actus aliarum virtutum: charitas enim est quasi forma non essentialis sed accidentaria, quæ fidei & omnibus bonis operibus vitam, valorem & meritum tribuit in ordine ad vltimum finem: charitas enim fidei, & reliquis omnibus virtutibus dat primò statum virtutis. vbi enim est charitas, ibi exulat vitium, regnat virtus, suumque habet statum & regnum, aliasque virtutes hoc eodem statu & regno suo donat, vt inde homo absolutè virtute præditus, iustus, sanctus denomínetur. Secundò, charitas tribuit eisdem dignitatem, vim & efficaciam merendi: facit enim hominem diuinum, Dei amicum, & filium, ac consequenter opera illius efficit diuina, digna & grata Deo, vt iis Deus promittat æterna præmia. Tertiò, tribuit eisdem ordinem ad vltimum finem: charitas enim totum hominem

Charitas tribuit tria singularia fidei & cæteris virtutibus.

omniaque, quæ in eo sunt dirigit ad Deum, Deique amorem & laudem. Ita diuus Thomas. Nota secundò, pro *operatur*, græcè est ἐνεργουμένη, quod verbum significat internam vim, occultam efficaciam, & energiam. q. d. Fides charitate formata, eaque quasi anima sua animata per intimam quandam vim & spiritualem suum influxum opera virtutum vitalia operatur.

Vers. 7. *Currebatis bene.*

In vita & doctrina Christiana, quasi in via & stadio ad æternæ gloriæ consequendum brauium.

Quis vos impediuit.

Græcè ἐνέκοψε, id est interpellauit à cursu hoc, eumque incidit. S. Ansel. legit: *quis vos fascinauit non obedire*, vt à cursu auersi, eumque reflectentes non obediretis *veritati* doctrinæ Christi & Christianæ: sed delaberemini, & decurreretis ad errores iudaismi? Notat Hieronymus, in vetustis codicibus non inueniri τό, *non obedire veritati*, & sine eo sensus planè sibi constat. B

Nemini consenseritis.

Iudaizanti scilicet, volenti vos pellicere à cursu Euangelii ad iudaismum: sed nota: hæc verba delenda sunt, delent enim ea biblia Romana & Græca.

Vers. 8. *Persuasio hæc.*

Qua vobis persuasum est, aut potiùs qua Iudæi, qui vos in cursu Christianæ vitæ impediunt, vobis persuadere conantur legalia necessaria esse Christiano ad salutem, *non est ex eo, qui vocat vos*, id est, non est ex Deo Patre, qui vos ad fidem, gratiam & salutem vocauit per Christum: sed potiùs ex Diabolo est eiusque ministris. Ita Ans. C

Vers. 9. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.*

Græcè, μικρὰ ζύμη ὅλον φύραμα ζυμοῖ, id est, vt Hieronymus in commentario vertit: *modicum fermentum totam conspersionem*, (id est, farinam conspersam & subactam, quam vulgò pastam vocant) *fermentat*, hoc est suo acore imbuit, inficit, corrumpit & acidam facit. Est adagium significans paruum alicuius partis vitium, totum peruadere ac deprauare. Vnde ad varia aptari potest. Hinc 1. ad Cor. 5. vers. 6. aptat illud fornicario, qui quasi fermentum totam Corinthiorum Ecclesiam suo exemplo & infamia aspergebat & corrumpebat: ita & hic aptat iudaizantibus. Quasi dicat, *modicum fermentum, &c.* hoc est, pauci iudaizantes & errantes totam Ecclesiæ vestræ, ô Galatæ, multitudinem corrumpunt; de hisce enim iudaizantibus agit in præcedentibus & sequentibus v. 7. 8. 10. 12. Ita Anselmus & Hieronymus, qui ait: *Arrius in Alexandria vna scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem eius flamma populata est: quia sermo eorum vti cancer serpit in corpore, & vnius pecudis scabies totum commaculat gregem.* D

128. *Fornicarius exemplo suo totã Ecclesiam quasi fermentum aspergit & corrumpit.*

Secundò, rectè ac valdè aptè hoc adagium accipi potest de ipsa doctrina & errore iudaizantium. Quasi dicat, *modicum fermentum* &c. id est, modicus, imò vnus error in fide, qualis est hic de seruandis legalibus, totam A fidei substantiam, ipsamque religionem, ac christianismum euertit: vel, vt magis præcisè & propriè Chrysostomus & Theophyl. modicum fermentum est circuncisio, quæ sola, si eam recipiatis, in perfectum iudaismum vos traiicit, sicuti fermentum, licet modicum, totam massam ad se rapit, & in suum saporem & acorem transmutat; de circuncisione enim egit v. 2. 3. 6. & de ea dixit v. 2. quòd qui se circuncidit, debitor est vniuersæ legis; videntur enim iudaizantes præcipuè Galatis, circuncisionem persuasisse, quasi rem modicam & leuem, sed tacuisse reliqua legis onera, quæ circuncisi subibant & profitebantur. Vnde, ea hic detegit Paulus; dicitque circuncisionem esse professionem totius iudaismi, totiusque christianismi corruptionem, vti fermentum exiguum massam totam inficit & corrumpit.

Confido in vobis. Vers. 10.

Id est, de vobis, *in Domino*, in clementia & gratia Domini, quòd ipse vos in fide Christi, ad quam vos vocauit, stabiliet, quo fiet *quòd nihil aliud sapietis*, id est, quòd non credetis aliud scilicet, quàm quòd à Domino per os meum accepistis, & edocti estis de lege & libertate Christiana, non sequemini nouitios doctores nouasque eorum persuasiones.

Qui autem conturbat vos.

Iudaismum nouasque sectas inducendo, itaque totam Ecclesiam vestram turbando & lacerando.

Portabit iudicium.

Id est pœnam & vindictam Dei, quam scilicet Deus acerrimus hæresum vindex iusto suo iudicio illi infliget. Est metonymia: *iudicium*, id est, condemnationem & pœnam iudicio & iudicis sententia irrogatam. 129. *Deus acerrimus hæresis vindex.*

Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Vers. 11.

Fingebant iudaizantes Paulum apud Iudæos iudaizare, apud Gentes iudaismum impugnare: hoc figmentum hic refellit Paulus; cur enim, inquit, Iudæi tam acerbis odiis me persequuntur, nisi quia publicè contrarium doceo, & vbique Euangelium stabilio, circuncisionem tollo & aboleo quantum possum. Rursum *ergo euacuatum* κατήργηται, abolitum est *scandalum crucis*. Quasi dicat, Si ita est de me, vt ipsi fingunt, ergo non est quòd ipsi scandalizentur in cruce Christi, quam prædico; crucem enim & ipsi admittunt, voluntque videri Christiani, modò simul cum cruce Christi lex Moysi admittatur. Imò & puri Iudæi, qui non nisi pro iudaismo pugnat, non adeo curant prædicationem crucis, nisi quia per illam euertitur lex & iudaismus, adeò vt si crucem eum iudaismo combinarem & prædicarem, me non persequerentur. Iam verò cùm ita in mea prædicatione crucis Christi scandalizantur & offenduntur, patet me passim & apertè docere, per crucem Christi legem esse abolitam, atque ex cruce, non ex lege nos iustificari, ideoque eos mihi tã esse infensos, me vbique insectari, quia scilicet ita prædico cruce Christi vnam & solam viam & medium ad iustitiam *Paulus cur fuerit Iudæis odio.*

tiam

tiam & salutem; vt tollam legem & circumcisionem.

Vers. 12. *Vtinam & abscindantur qui vos conturbant.*

Abscindantur, scilicet ab Ecclesia, vestroque cõsortio, ne quasi fermentum totam Ecclesiam corrumpant; sic enim fornicarium ab Ecclesia abscindi iussit 1. ad Cor. 5. v. 3. Hic sensus planus est, & grauitate Apostolica dignus.

130. *Duplex huius loci sensus.*

Aliter tamen Amb. Chrys. Theoph. Hier. August. & alii, q.d. Vtinam exsecentur omnino membro genitali, cuius occasione delinquunt; dum se & vos circumcidere volunt.

Dices: quomodo Apostolus mala iudaizantibus imprecatur? hoc enim est contra charitatem, ac indicium animi impatientis & vindictæ cupidi; *tam enim detestãda*, ait Hier. *est abscisionis passio, vt & qui inuitis eam intulerit, legibus publicis puniatur, & qui seipsum castrauerit, infamis habeatur.*

Quatuor responsiones ad id quod hic obiicitur contra Apostolum Iudæis maledicentem.

Respondet primò Hieron. Apostolum vt hominem hoc ex passione dixisse: sed absit non modò ab Apostolo, sed & à Spiritu sancto hæc passio maledicentiæ.

Vnde aliam responsionem addit Hieron. scilicet non ex odio, sed partim ex zelo iustitiæ (quomodo S. Petrus Simoni mago Act. 8. v.20. & Elisæus pueris se irridentibus maledixit, 4.Reg.2.v.24.) partim ex amore exsectionem eis imprecatum esse, vt scilicet in eo, quo peccant, scilicet in sua circuncisione puniantur, & puniti, hac ignominia corrigantur & emendentur.

Respondet tertiò S. Chrysost. & Theoph. non esse maledicentiam, sed astysmum, & licentiam; Apostolus enim festiua vrbanitate iocatur in circuncisos. quasi dicat, Si volunt, non solùm circuncidantur, sed & exsecentur.

Quartò, S. August. & Ansel. putant non esse maledictionem, sed benedictionem, q.d. Vtinam iudaizantes spadones fiant & castrẽt se spiritualiter per castitatem, & continentiam propter regnum cælorum, vt sic desinãt cogitare & prædicare iudaicam circuncisionẽ, incipiantque cælum ac cælestia cogitare, & ad ea per legem & consilia Christi tendere. Inter has quatuor responsiones secunda planior est, & solidior.

131. *Origenes peccauit se castrando.*

Denique hinc Origenes castrauit se, ne concupiscẽtiæ motus, eius castitatem turbarent: sed perperã, vt rectè Chrys. Nec enim hæc est mens Apostoli, nec membra corporis, sed vitia resecanda sunt, alioqui & oculos & aures, & linguã resecare liceret. Adde hac castratione, membrum, non concupiscentiã truncari; hæc enim in castratis sæpe etiã magis, quàm in viris, vt docet S. Basil. l. de virginitate, in turpia desideria & tactus inardescit. Vnde Ecclesiastici 20. v.2. dicitur: *Concupiscentia spadonis deuirginauit iuuenculam.* & c. 30. v. 21. *Videns oculis, & ingemiscens, sicut spado complectens virginem, & suspirans.*

Qui vos conturbant.

Οἱ ἀναστατοῦντες, id est, vt Chrys. qui vos statu scilicet libertatis, Euangelii & Christianismi dimouent & labefactant. Amb. legit qui vos subuertunt.

Vers. 13. *Vos enim in libertatem vocati estis.*

Vt per Euangelium sitis liberi ab onerosa & inutili seruitute tot legalium ceremoniarum; hæc enim est libertas Christiana, quam totâ epistolâ opponit seruituti iudaicæ. Vide ergo quàm contra mentem Apostoli hæc torqueant Nouantes, dum volunt Christianos esse liberos ab omni lege positiua, id est non debere obedire Prælatis & Magistratibus, ac consequenter nec parentibus; hoc enim est contra legem naturæ & decalogi, quæ iubet honorari patrem & matrem, estq; euertere omnem politiam, omnem rempublicam, omnem ordinem hierarchicum, omnemque societatem, & conuictum humanũ: cùm nulla vnquam gens fuerit quantumuis barbara, quæ non suos habuerit magistratus, cuius legibus & directioni se subiiceret. Videbant enim omnes aliter pacem, & quietem publicam seruari non posse, nec gentem posse subsistere; si enim semel persuasum sit hominibus, legem præpositorum siue ciuilium, siue Ecclesiasticorum non obligare in conscientia, sed tantùm ad pœnam in foro exteriori luendam, liberrimè homines legem violabunt, quandocunque putabunt id se vel secretò, vel impune facturos. Vnde Christus, Paulus, & Apostoli passim iubent Christianis, vt obediant Cæsari & Magistratibus etiam infidelibus, non modò propter eorum iram & vindictam, sed etiam propter conscientiam, Rom. 13. v. 5. Vide canonem 29.

132. *Christiani non sunt liberi ab omni lege positiua superiorum.*

133. *Lex veteris testamenti grauior lege noua ob 4. rationes.*

Dices, saltem à pari, Christiani cùm sint liberi, non debent grauari tot canonibus, & legibus, quia alioqui par subeunt onus & parem seruitutem, atque si subiicerentur tot legibus veteris testamenti,

Respondeo non esse paritatem. Primò, quia pauciores longè sunt leges Ecclesiæ quę populum spectant; omnes enim ad quinque Ecclesiæ præcepta reuocantur: Canones verò, qui clericorum vitam, mores, ac ritus spectant, plures sunt: sed nemo eos subire cogitur, nisi qui sponte sua vult fieri clericus, & Pontificis ac Episcoporum est prouidere, ne nimis multi edantur canones & censuræ, sed potiùs contrahantur, quod multi viri cordati exoptãt; ne nimis graue iugum, quale fuit Iudæorum, clericis imponatur, illorumque conscientiæ illaqueentur. Secundò quia leges veteres onerosiores erant ac difficiliores, vt patet in tot sacrificiis & lustrationibus. Tertiò, quia vmbræ erant legum noui testamenti; hæ ergo faciliores in illarum locum succedunt, & tolerabilius est veritati, quàm vmbris seruire. Quartò, veteres leges inutiles erant, quia internam pietatem & iustitiam non promouebant, sed populum continebant, ne ad idola & idololatriam deflueret, vt passim docent Patres: leges verò Ecclesiasticæ ad spiritum deuotionis, pietatis, charitatis excitandum feruntur & ordinantur, vt patet ex lege ieiunij, lege audiendi sacri, lege confitendi, & communicandi,

Tantùm

134. *Libertas à lege occasio peccati.*

Tantum. A

Scilicet cauete, & prouidete, *ne libertatem* hanc à iudaicis ceremoniis *in occasionem detis carnis*, vt occasione huius libertatis volentes (vt fit, & vt iam faciunt Nouantes) nimiùm eam extendere, liberè ruatis in omnia carnis desideria, vt earo, & carnalis concupiscentia ex hac libertate occasionē accipiat plura concupiscendi, magisque suas concupiscentias explendi. Vnde græca clariùs habent: τῇ σαρκὶ, ne carni, supple detis occasionem, liberè scilicet quidvis concupiscēdi, & carnaliter viuendi, quasi iam libera sit, nullisque præceptis teneatur, sed velut equus indomitus facere possit quidquid libuerit. Ita Hieron.

Sed per charitatem spiritus seruite inuicem.

Vocem *spiritus* non habent iam græca, nec B S. August. nec Hieron. rectè tamen additur, vt opponatur tum carni, tum cæremoniis legis.

Legis iugum commutauit Christus cū iugo charitatis.

Cùm legis iugū, inquit Chrys. detraxisset, ne subsiliret, aliud illis imponit iugū, nimirum charitatis, illo quidem validius, sed multò leuius ac iucundius. q.d. Nolo vos seruire cæremoniis, nec carni, sed ab eis esse liberos, vt seruiatis inuicem per spiritum charitatis, & ex spirituali charitate alter alteri succurrat, opituletur, seruiat. Charitas spiritus opponitur charitati carnis, quam obscœni & infames Adamitæ aliique carnales iactant, & exercent.

Notat primò Chrys. Apostolum hic tangere mali, puta erroris & schismatis, radicem, cur scilicet aliqui Galatarum alios ad iudaismum abducere voluerint, fuisse arrogantiam, & dominandi studium: illi hic adhibet remedium, scilicet charitatem, quasi dicat: *Quoniam dum alius alii vultu dominari, dissecti fuistis, seruite vobis inuicem, sic denuo in vnum redigemini: sicut enim ignis admotus ceræ facilè mollit eam, sic & amoris calor omnem fastum & arrogantiam vehementiùs, quàm ignis soluit.* hucusque Chrysostomus.

Notat secundò Chrys. non dici amate, sed seruite, quia charitas liberos facit seruos non coactionis, sed charitatis, vt ex charitate qui ea flagrat, ad infima & seruilia obsequia quibuslibet, præsertim afflictis, ægris, & pauperibus, exhibenda se demittat: quæ seruitus spontanea & sancta, non seruitus, sed ingenua & ambienda Christianis libertas est.

Nota tertiò, commoda transitione à libertate legis ad libertatem carnis transit ad alteram epistolæ partem, id est à dogmate ad ethicam, & mores Galatarum componendos.

Vers. 14.

Omnis lex.

Scilicet proximum spectans, qua, vt præcessit, per charitatem seruitur inuicem, *in vno sermone impletur: diliges proximum tuū sicut teipsum.* Patet ex dictis ad Rom. 13. v. 8. Aliter S. Aug. 8. de Trinit. S. Thom. Anselm. q.d. Omnis lex est de charitate vel Dei, vel proximi: charitas autem proximi indicat, includit, & præsupponit charitatem Dei; propter Deum enim amandus est proximus; ergo qui diligit proximum, & implet legem, quæ dicit, *Diliges proximum &c.* diligit & Deum, impletque legem, quæ dicit, *Diliges Dominum Deum tuum:* &c.

135. *Charitas proximi charitatem Dei includit.*

Si inuicem mordetis, & comeditis.

Vers. 15. Inuidia & obtrectatio notatur.

Ambrosius pro, *comeditis*, legit *criminatis*. q.d. Si inuicem roditis & laceratis detractionibus, odiis, calumniis, inuidiis, *Videte ne ab inuicem consumamini:* sicut enim duo canes rixantes inuicem mordent, & conficiunt, ita & duo inuidi, duo obtrectatores, duo rixantes inuicēm imò seipsos ipsi conficiunt. Verè Poëta:

Iustius inuidia nihil est, quæ protinus ipsum
Auctorem rodit excruciatque suum. Ideoque
Inuidiā Siculi non inuenere Tyranni
Tormentum maius.

Vide inuidiæ proprietates, quas enumero Philip. 1. n. 31.

Dico autem.

Vers. 16.

Q.d. Epitome, fundamentum, radix, caput & summa totius epistolæ, meæque scriptionis est hæc: *Spiritu ambulate*, non lege, non carne. q.d. Radix omnis vestri mali est defectus spiritus; si enim eum haberetis, excluderetis tam legalem quàm carnalem vitam.

Spiritu ambulate.

136. *Spiritu ambulandum, & ei obsequendum.*

Vitam, actiones, & mores instituite secundùm dictamen, instinctum, impulsum Spiritus, ac gratiæ immissæ & inditæ vobis à Spiritu sancto, qui suadet & monet vos vt spiritualiter viuatis, spiritualia virtutum opera, orationis, fidei, spei, charitatis, misericordiæ, pietatis edatis. Hunc spiritum copiosum C & vehementem acceperunt in Pentecoste Apostoli, & primi Christiani, eique obsequendo, ac feruenter cooperando, Angelicè scilicet viuendo, ignea charitate & zelo prædicando, discurrendo, laborando, patiendo, satagendo omnes trahere ad Christum & salutem, hunc spiritum in dies magis auxerunt, & accenderunt. Quò iam abiit ille spiritus? Accende, Domine Iesu, illum ignem in nobis quem venisti mittere in terras, voluistique vehementer accendi.

Caro concupiscit aduersus spiritum.

Vers. 17.

Hinc Manichæi voluerunt in homine duas esse animas; vnam spiritalem, & bonam à bono Deo datam; secundam carnalem, & malam à malo Deo. Philosophi nonnulli volunt in homine duas esse animas, vnam D sensitiuam, quā cum bestiis sentit, comedit, generat; secundam rationalem, quā cum Angelis ratiocinatur, & intelligit; hoc enim videntur arguere contrarii appetitus, & operationes in eodem homine.

137. *Vna tantùm est in homine anima contra Manichæos, & aliquos Philosophos.*

Verùm nota primò, certum est tantùm in homine vnam esse animam rationalem, sed quæ simul eminenter contineat animam vegetatiuam, & sensitiuam. Vnde in seipsa habet vtriusque potentias, appetitus, & functiones; ergo non mirum in eadem anima esse appetitus contrarios, eosque ferri in contraria obiecta, iisque præsentibus excitari & irritari: quia anima hominis virtute duplex est, imò triplex.

Nota 2. Caro metonym. significat concupiscentiam

centiam, quæ in carne, quasi figulus in figulina, & luto suas ideas & imagines imprimit, sua desideria excitat, & format caussas. dixi can. 34.

Nota tertiò, Concupiscentia hæc non tantum residet in appetitu sensitiuo, scilicet in concupiscibili, & irascibili, sed etiam rationali, vt docet S. August. 8. conf. c. 5. Nam sicut in concupiscibili excitat appetitum gulæ, & veneris, in irascibili appetitum inuidiæ, iræ, rixæ; ita in rationali, id est in voluntate & ratione suscitat appetitum excellentiæ, curiositatis, vanæ scientiæ; omnes enim potentiæ per peccatum originale hoc concupiscētiæ fermento infectæ sunt: dicuntur tamen caro, vel carnalis appetitus per synecdochen à potiori parte, quia hic est potissimus, creberrimus, vehementissimus appetitus in homine, qui fere semper carnales concupiscentię motus in eo suscitat. Hinc *opera carnis*, id est cōcupiscentię, vocat hic Apostolus: ac tantùm fornicationem, ebrietates, comessationes, quæ vere carnalia sunt opera appetitus sensitiui, & carnalis; sed etiam idolorum seruitutem, inuidias, &c. quæ sunt opera spiritualia, id est, mentalia appetitus rationalis: hæc inquam vocat opera carnis. i. concupiscētiæ, quæ residet non in appetitu sensitiuo, sed rationali.

138. *Omnia peccata vocat Apostolus opera carnis & quare.*

Nota quartò, *Caro concupiscit aduersus spiritum:* quia carnalia cōcupiscit, *& spiritus aduersus carnem*, quia spiritalia, cælestia, & æterna bona appetit. Hoc bellum, vel potiùs duellum in anima gerit hinc caro, inde spiritus: vnde vtriusque ducis aciem & milites disponit, & inuicem opponit Apostolus: ac primò carnis, dicens, *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia.* &c. Deinde spiritus aciem instruit subdens: *Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, &c.* Vide hoc bellum graphicè descriptum in Prudentio in Psychomachia. Idem in se ad viuum depingit Aug. 8. conf. c. 11. Denique duellum hoc intelligi & geri putat Aug. in homine peccatore sub lege non sub gratia constituto: verùm id retractat primo retractationum c. 24. patet enim etiam in Sanctis hoc duellū, hanc luctā esse, eoq; maiorē & sensibilē magis, quò magis spiritualiter viuere, & carni resistere nitūtur. Vnde idem August. serm. 43. de verbis Domini: *Spiritus*, inquit, *concupiscit aduersus carnem, in hominibus bonis, non malis, qui Spiritum Dei non habent, contra quē caro cōcupiscat.* Pręclarè verò Aug. in illud Psal. 75. *Et factus est in pace locus eius:* huius luctæ modū describit. *Indicitur*, inquit, *tibi bellū non solū aduersus suggestiones Diaboli, sed aduersus teipsum. Quomodo aduersus teipsum? aduersus tuam consuetudinem malam, & aduersus vetustatem vitæ tuæ malæ, quæ trahit te ad solitam consuetudinem, & refrænat à noua; inditur enim tibi quadam noua vita, & tu vetus es, nouitatis gaudio suspenderis, vetustatis onere prægrauaris, incipit tibi esse bellum aduersum te, sed ex qua parte tibi displices, iungeris Deo, & ex qua parte iam iungeris Deo, idoneus eris ad vincendum te, quia ille tecum est, qui omnia superat. Attende quod dicit Apostolus: Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Vnde mente? quia displicet tibi vita tua mala. Vnde carne? quia non desiunt suggestiones, & delectationes malæ: sed ex eo quod mente iungeris Deo, vincis quod in te non vult se-*

139. *Bellum spiritus aduersus carnem.*

qui; (scilicet tuam carnem & concupiscentiam reluctantem.) *Præcessisti enim ex parte, & ex parte tardaris. Trahe te ad illum, qui te sursum tollit, pondere quodam vetustatis grauaris, clama & dic: Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius, ab eo à quo grauor? corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animā.* Deinde huius luctæ causā & finē modūq; victoriæ ita describit: *Quare autem permittitur vt diu contra te litiges? donec absorbeātur omnes cupiditates malæ, vt intelligas in te pœnā tuā. In te ex teipso est flagellum tuum, fit rixa tua tecum. Sic vindicatur in rebellem aduersus Deum, vt ipse sibi fit bellum, qui pacem noluit habere cum Deo. Sed tene mēbra tua aduersus concupiscentias tuas malas: surrexit ira, tene tu manū coniunctus Deo. Potuit surgere, sed non inuenit arma. Apud irā tuā, impetus est; apud te arma sunt, fit impetus inermis, & discit iam nō surgere, qui frustra surrexit* Vide dicta ad Rom. 7. in fine.

Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.

Velletis enim non concupiscere, non sentire motus iræ, gulæ, libidinis, iis non impediri à prompta & perfecta charitate, tēperantia, castitate, oratione, & tamen hoc non facitis, nec facere in hac vita potestis. Rursum multa heroica virtutum opera feruidè & alacriter facere velletis, sed sæpe non potestis, quia resistit nimis & reluctatur caro. Pulchre Ansel. *Concupiscentia non permittit vos implere quod vultis, nolite & vos eā permittere implere quod ipsa volunt: & ita nec vos, nec illa facietis quod vultis. Quamuis ergo concupiscentiæ fiant in vobis, non tamen perficiuntur, quia eis non consentitis: sic & quamuis bona spiritus opera fiant, non tamen perficiuntur: quia sine dolore, lucta, & resistentia concupiscentiæ, plenè, hilariter & perfectè ea facere non potestis.* Hæc & plura Ans.

Quid caro velit opponendum.

Quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege. *Vers.* 18.

Occupatio: Obijcere poterant Galatæ: Tu nos soluis à lege veteri, & ecce grauiori seruituti subiicis, dum perenni concupiscentiæ eiusque rebellioni nos facis obnoxios, vt sub ea ac consequenter sub lege, quæ motus hos concupiscentiæ prohibet, gēmamus. Respōdet Apostolus: *Si spiritu ducimini*, si spiritus ac gratiæ instinctum, ductum, impulsum sequimini, non estis sub concupiscentia, sed illi dominamini, ac consequenter non estis sub lege, quia non coactione legis, aut metu pœnæ, quam lex minatur, & transgressoribus intentat, sed spontaneè ac proprio motu & spiritu, facitis quæ lex iubet, & cauetis ac restringitis concupiscentiæ motus quos lex prohibet.

Non estis sub lege. 140.

Cogente scilicet & terrente, ac multò minùs estis sub lege accusante & damnāte: estis tamen sub lege obligante, sed ita vt sponte & liberaliter ex spiritu faciatis ea quæ lex iubet. Hinc potius videmini esse extra, vel supra legem, nec esse sub lege; sed sub spiritu. Vnde enumeratis fructibus Spiritus, subdit: *aduersus huiusmodi non est lex.* Ita Ans. & Theoph.

Christiani quomodo sint sub lege & quomodo non.

Manifesta sunt opera carnis. *Vers.* 19

Hoc est opera & actus, ad quos excitat caro, hoc est concupiscentia, vt dixi v. 17.

Fornicatio.

Græca addūt μοιχεία, πορνεία, adulterium, for-

fornicatio:& sic legit Amb.de singulis carnis operibus. vide Hieron. Ans. & D.Thomam.

Immunditia.

Est mollities, qua se molles contra naturam polluunt & contaminant.

Impudicitia.

Gestus,oscula,tactus impudici. Huic nihil iam respondet in Græco.

Luxuria.

Ἀσέλγεια, lasciuia, quæuis alia libido petulantior, & vt Hieronym.extraordinaria, qui addit: *ipsarum quoque opera nuptiarum si non verecunde & honeste, ac quasi sub oculis Dei fiant, vt tantùm liberis seruiatur, immunditiam & luxuriam nominauit Apostolus.* Quod accipe, si inuerecundia & libido sit mortalis, puta si in opere coniugali vtantur alio vase, & membro, quàm illo, quod natura generationi destinauit, aut si extra vas naturale semen profundant, vel profusionis periculo se exponant; tunc enim coniuges peccant mortali libidine, quæ eos excludit à regno cælorum: aliàs fere in coniugio venialis tantum est libido.

141. *In coniugio quando mortalis & quando venialis libido.*

Vers. 20.

Idolorum seruitus.

Græcè εἰδωλολατρεία, idololatria; seruitus ergo idem est quod cultus idolorum. Ita Syrus.

Ira.

Ira est appetitus vindictæ: si grauem vindictam, & graue malum appetas, optes, vel pares ei, cui irasceris, ira est mortifera, & excludet te à regno cælorum; non autem, si ira tantùm sit venialis, id est, si sit excandescentia tantùm animi, vel appetitus vindictæ & mali, sed leuis; Apostolus ergo iram, rixã, dissensiones, &c. sumit in actu & gradu perfecto: tunc enim excludunt hominem à regno cælorum, vt ait v.21.

Secta.

Græcè αἱρέσεις, hæreses, id est, electiones, cùm quis communem Ecclesiæ doctrinam relinquens, nouum dogma eligit, vt in religione malit suam opinionem & electionem, quàm maiorum traditionem sequi, quæ magna est temeritas & præsumptio.

Comessationes.

142. *Excessus in comedẽdo an possit esse mortalis, & quando.*

Dices, ergo comessari, hoc est, intẽpestiuè epulari & conuiuari, est peccatum mortale, quia excludit à regno Dei, vt ait Apostolus.

Respondeo, primò. Hinc ex Apostolo aliqui cẽsent tam gulam in comedendo, quàm in bibendo ebrietatem esse peccatum mortale, non tantùm si rationem adimat, sed & si grauis sit ingurgitatio & ingluuies. Probatur primò, quia diues epulo damnatus est non quia ebrius, sed quia quotidie epulabatur splendidè. 2. quia Isa. 5. v. 22. *Væ*, id est damnationem æternam minatur iis, qui potentes sunt ad bibendum. 3. quia potest esse tanta cibi ingurgitatio, vt sit valde turpis & difformis rationi, sitque plusquam bestialis; si ergo pollutio est peccatum mortale, quæ tamen rationem non eripit, cur non sit ingurgitatio, quæ æquè difformis rationi videtur.

Verùm communis doctorum sententia mitior est, docetque comessationem & excessum in comedendo, non esse peccatum

A mortale, nisi quis grauiter sanitatem lædat, & grauem morbum incurrat, aut nisi quis sponte ita se ingurgitet, vt vomere cogatur, (quod ipsum adhuc nonnulli asserunt non esse peccatum mortale) vel certè si satur & repletus, ea mente ac fine vomat, vt rursum se ingurgitare possit; hoc enim valde turpe est & bestiale. Vnde cum communi horum sententia respondeo,

Et dico primò, pro comessationes, Græcè est κῶμοι, id est temulenta & lasciua ebriorum dicta & facta, vt sunt turpes cantiones, saltationes, verba, tactus, oscula, contumeliæ. Vnde comus apud Philostratum dicitur Bacchus, & κωμάζειν est comessari, vel vt alij dicendum volunt, comassari, & lasciuire. Ita Theoph. Photius, Hesych. & Græci in lexi-
B cis, fauetque Hieron. quin & Ans. *comessationes, ait, id est inhonesta & luxuriosa conuiuia.* Vide dicta ad Rom. 13. v. 13.

Secundò, si cum Latinis *comessationes* solas & proprias intelligere hic malis, completas accipe, id est, longa & nocturna conuiuia, quibus ita sese ingurgitant, vt à mensa non recedant, nisi & mentem & corpus cibo & potu obruerint, vti Gentes aliquæ satis notæ faciunt; de quibus Isaias c. 28. v. 8. *omnes mensæ eorum plenæ sunt vomitu*; hi enim rationem, tempus, & sæpe castitatem, ac valetudinem prodigunt, & consequenter peccant mortaliter; sicut ergo in præcedentibus Apostolus iræ subiungit rixas quasi iræ perfectionem, & dissensionibus sectas, inuidiæ homicidia: ita & ebrietati comessationem subiungit, quasi
C ebrietatis perfectionem. de qua Prouerb. 23. v. 20. *Noli esse in conuiuiis potatorum, nec in comessationibus eorum.*

Ad 1. respondeo: epulari splendidè per se tantùm esse veniale, sed si excessus sit ad vomitum vsque & crapulam, esse mortale, vt dixi. 2. per accidens sæpe esse mortale, quia coniungitur cum ebrietate, libidine, detractione, fastu, immisericordia, cõtemptu pauperum, & aliorum; vti diues epulo negligebat Lazarum in graui necessitate constitutũ.

143. *Excessus in comedendo communiter est tantùm venialis.*

Ad 2. respondeo eodẽ modo. Adde Isaiam se explicare dum subdit: *Væ vobis qui potẽtes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem*, vel vt Hebraicè est, *ad miscendum siceram*, id est inebriatiua varia. v.g. varia vina fortia, quę cõmista magis inebriant; posterius enim
D hemistichium more Hebræo explicat prius, ergo idem est esse potentes ad bibendum vinum, quod fortes ad miscẽdam ebrietatem: quales multi sunt, qui se suosque conuiuas inebriare student, vt nisi è conuiuio ebrij, suique & mentis impotes recedant, nec hospes conuiuas bene excepisse, nec conuiuæ bene se exceptos arbitrentur: qui sensus & opinio brutalis est, nec hominum, sed porcorum.

Ad 3. ingluuies est res fœda in se, vti & egestiones fæcium per nares, os, aluum, in homine fœdæ sunt, sed tamen bono hominis & rationi non ita repugnat, vt ei grauiter contrariari censeatur, nisi rationem homini adimat, vel crapulam, aut morbum conciliet

cilicet, vti iam dixi. Secus est de pollutione; seminis enim effusio à natura & à Deo tantùm ad prolis productionem ordinata & permissa est, ideoque matrimonij septis & legibus inclusa; aliàs enim proles ritè concipi & educari non posset, ac proinde qui extra matrimonij vsum, semen effundunt, rem valdè fœdam valdeque difformem rationi, naturæ, & Dei ordinationi faciunt, ideoq; peccant mortiferè.

Vers. 21. *Regnum Dei non consequentur.*

Βασιλείαν τοῦ θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν, *regnum Dei non hereditabunt*, vel, vt Ambr. *regni Dei hereditatem non consequentur*.

Vers. 22. *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium.*

Opponit operibus carnis, id est cōcupiscentiæ, *fructus*, id est, opera *spiritus*, quæ scilicet à spiritu gratiæ procedunt, quæque Spiritus S. per suam gratiam in nobis parit & producit, vt iis Dei regnū mereamur & consequamur, à quo opera carnis suos operantes excludunt. Nota hos fructus esse habitus, vel potiùs actus (fructus enim actum & opus significat) diuersissimos variarum vel virtutū, vel proprietatum & effectuum, quos virtutes in anima pariūt, vti est gaudium, pax, &c. 2. Non omnes fructus spiritus hic numerantur; (omnes enim virtutes sunt fructus spiritus & gratiæ, ipsiusq; Spiritus sancti.) Sed tantùm aliqui vulgo magis conspicui, & operibus carnis iam enumeratis oppositi. Vnde 3. notat Ansel. & Theoph. primum fructum spiritus poni charitatem: quia primus & nobilissimus est, ac cæterorum parens, reliqui enim sequentes charitatis sunt fructus.

144. *Fructus spiritus sunt habitus vel actus virtutum.*

Gaudium.

Quod oritur ex conscientia serena, sancta, purgata à peccatis, vitiis, animi perturbationibus; *secura enim mens est quasi iuge conuiuium.*

Et Cyprian. lib. de disciplina & bono pudicitiæ: *Voluptatem*, inquit, *vicisse voluptas est maxima, neque enim vlla maior est victoria, quàm quæ à cupiditatibus refertur.* Econtrario fructus carnis & concupiscentiæ est dolor & tristitia. Nam vt docet Chrys. hom. 13. in Acta Apostolorum: *Impura voluptas similis est voluptati qua afficiuntur scabiosi cùm se scalpunt. Huic enim voluptati, quæ breuis est, succedit longior dolor & molestia.*

Voluptatem vicisse voluptas maxima.

Pax.

Qua trāquilla mens nullis passionibus perturbatur, ait Hieron. sancta enim anima sentiens se terrore peccatorum & pœnarū liberatam, esse in gratia & Dei amicitia, mira animi pace & tranquillitate perfruitur, eamq; in proximos deriuat, vt cum omnibus, quantùm potest, pacē colat. Hæc pax tantum est bonum vt exuperet omnem sensum, ait Apostolus ad Philip. 4. v. 7. adeoq; licet nullā aliā Deus virtuti posuisset mercedem, quàm pacem hanc, præmium dignissimum foret, quod meritò omnes excitaret ad quosuis etiam arduos virtutis labores subeūdos, vt pace hac fruerētur.

Patientia.

Vt pacē habeas, & cum aliis serues, patientia est opus, vt aduersa quæuis & maximè mores aliorū tibi difformes sæpe & inconditos, præsertim cholericos & fastuosos, prudenter & patienter feras. Pro *patientia* Græcè est μακροθυμία, id est, longanimitas, vel vt Ambr. lenitas, itaq; *patientia* propriè nō est in Græco iā.

Bonitas.

Græcè ἀγαθωσύνη, id est, bonus & beneuolus affectus ad benefaciendū proximo; *bonitas* ergo idem est, quod beneficentia, quàm Zeno ita definit, ait Hieron. *Bonitas est virtus, quæ prodest, siue virtus ex qua oritur vtilitas aut effectus, qui sit fons vtilitatum.* Hæc euidens est nota spiritus S. eaq; insignis fuit in Christo: *Vos scitis*, ait Petrus Act. 10. v. 38. *Iesum à Nazareth, quomodo vnxit eum Deus Spiritu S. & virtute, qui pertransiit benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo, quoniam Dominus erat cum illo.* Si vis habere spiritum Christi, nemini malefac, benefac omnibus.

145. *Definitio bonitatis à Zenone tradita.*

Benignitas.

Χρηστότης, suauis & benignus affectus, vt in loquendo, respondendo, benefaciendo benignū te ostendas; potest enim quis esse bonus & beneficus, qui tamen non sit benignus, cuius scilicet natura & modus agendi est rudior, rusticior, asperior, contra quæ militat benignitas, vt naturam & conuersationē flectat ad comitatem, ciuilitatem, & dulcedinē verborum & morum. Hæc magnum est indicium spiritus, & Spiritus sancti, qui, vt dicitur Sapient. 7. v. 22. sanctus est, suauis, benignus, humanus; adeoq; vulgus benignitate, hominis sanctitatē metitur, eaque trahi, capi, flecti, & regi vult.

Mansuetudo. *Vers. 23.*

Mansuetus, ait Ansel. *dicitur, quasi manu assuetus, tractabilis, ductilis, flexilis: tractari, duci, pati, facere, ferre assuetus.* Opponitur iræ & animositati, quæ nihil vult pati, nullius iugum aut mores ferre, sed statim sese vindicare, imò pro verbis verbera reddere.

Fides.

Est virtus Theologica, ait Hieron. quæ hæresi opponitur, qua credimus omnia credenda, etiamsi naturam, sensum, & rationis capiū superent: sed hæc fides non tam est fructus, quàm radix & principium spiritus & gratiæ. Vnde 2. & aptiùs Ans. *Fides*, inquit, *est fidelitas & veracitas in promissis*, quæ opponitur fraudi & mendacio; Spiritus enim S. vt dicitur Sap. 7. v. 23. est *stabilis, certus, securus*, ac consequenter fidelis, suosq; stabiles, veraces, fideles; hoc est sui similes, facit. 3. non improbabiliter cum nōnullis accipi potest fides, vt sit idē quod credulitas, qua facilè & simpliciter quis proximo credit, non eum suspicatur fallere, vel mentiri; sic enim 1. ad Cor. 13. dicitur: *Charitas omnia credit*, quia scilicet non est suspicax, hæc enim fides ac candida simplicitas indicium est animi candidi, columbini & sancti, ac consequenter Spiritus S.

146. *Triplex fidei acceptio.*

Modestia.

Virtus est, quæ modum ponit, & moderatur omnes actiones exteriores, scilicet incessum, vestitum, sermonē, risum, lusum, ac totū hominē exteriùs rectè cōponit, prouenitq; ex interna mentis & passionū moderatione: nam vt ait Amb. 1. Offic. 18. *ex actibus exterioribus homo cordis nostri abscōditus, aut leuior, aut iactātior, aut turbidior, aut grauior, aut constantior, & purior, & maturior æstimatur.* Et vt Sapiens Eccli. 19. v. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis, enunciant de illo.* Hinc rectè præcipit S. August. in regula 3. *In omnibus motibus vestris nihil fiat, quod cuiusquam offendat aspectum, sed quod vestram deceat sanctitatem.*

Modestia proprietates.

Continentia.

147. *Continentia & castitas quomodo differant.* A nimio cibo & potu, id est, temperantia, vt vertit Vatab. 2. vt Ansel. *continentia* à venere & libidine, & differt à castitate: quia *continentia*, ait Anselm. *in luctamine est, castitas in pace*; non enim castitas, sed continentia dicitur, vbi adhuc ei resistit aduersitas voluptatis; continentia ergo est inchoata, & militans ac pugnans castitas. 3. & meliùs *continentia* iuxta Aristotelem generalis est virtus, aut potiùs complexio virtutum, qua continens vitiorum omnes illecebras & tẽtationes frænat ac cohibet. *Continentiam*, ait Hieron. *non solùm in castitate debemus accipere, sed etiam in cibo & potu: in ira quoque & vexatione mentis, & detrahendi libidine. Inter modestiam autem & continentiam hoc interest, quòd modestia in viris perfectis est, consummataque virtutis, de quibus Saluator ait: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: & de seipso: Discite à me, quoniam mitis sum & humilis, & mansuetus corde. Continentia verò in via quidem virtutis est, sed necdum peruenit ad calcem: quia cupiditates adhuc in eius, qui se continet, cogitatione nascuntur, & mentis polluunt principale, licet non superent, nec ad opus pertrahant cogitantem: non solùm autem in desideriis & cupiditate, continentia necessaria est, sed etiam in tribus reliquis perturbationibus, dolore scilicet, lætitia & timore.* Nota: Græca hic, vti & alibi, decurtata sunt; in Græco enim deest *patientia, modestia, castitas.* Vnde nouem tantùm fructus numerant Græca, vt & Aug. & Hieron. De his fructibus & virtutibus tractat August. tract. 87. in Ioannem, & D. Thom. 2. 2. vbi agit de singulis virtutibus.

Continentia omnes virtutes complectitur.

Aduersus huiusmodi non est lex.

Nulla est lex quæ hos fructus spiritus, & eorum obseruatores arguat, compescat, condem- C net: ac proinde *si spiritu ducimini, non estis sub lege*, vt dixit v. 18. eò enim respicit ac redit.

Vers. 24. *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.*

Est complexio præcedentis antithesis, siue belli, quod est inter opera carnis & fructus spiritus. q. d. Hi sunt milites, hæc acies, hæc opera tam carnis, quàm spiritus; qui verò miles est Christi, eiusque spiritu agitur, viuit, militat, hic carnem suam crucifixit cum vitiis & concupiscentiis, id est, non tantùm vitia & concupiscentias, sed & ipsam carnem corruptam, quasi fomitem concupiscentiarum castigat & crucifigit per ieiunia, cilicia, labores, pœnitentias. ita Ansel. Secundò & meliùs *caro* non carnem propriè, hoc est, corpus, sed cõcupiscentiam in carne residentem significat; ita enim

148. *Caro est cõcupiscentia in carne residens.*

A carnem accipit v. 17. & deinceps. q. d. Qui Christi spiritu aguntur, hi carnem, id est, concupiscentiam & naturam vitiatam cum suis habitualibus vitiis, & cum suis motibus actualibus, scilicet concupiscentiis crucifixerunt & *compresserunt*, inquit S. August. *timore illo casto, qui permanet in sæculum sæculi, quo cauemus offendere illum, quem toto corde, anima, mente diligimus.*

Nota, concupiscentia est quasi anima; vitia sunt eius quasi potentiæ; concupiscentiæ, illius sunt actus. Hæc Christiani crucifigunt, id est, comprimunt, mortificant cum dolore instar Christi crucifixi, qui propter ea in cruce summo dolore mortificatus fuit; alludit enim ad carnem Christi crucifixam quasi ideam & exemplar mortificationis. Nota 2. Sãcti crucifigunt & comprimunt vitia hæc 1. per metum & gehennæ & Dei. 2. per rationem & voluntatis constantiam ac fortitudinem, firmumque B Deo placendi propositum. 3. per custodiam oculorum & sensuum. 4. per orationes. 5. per ieiunia, vigilias, aliasque austeritates.

Sancti quintupliciter carnẽ crucifigunt & vitia comprimunt.

Si spiritu viuimus. Vers. 25.

Si internam habemus vitam & animam gratiæ, spiritus, & iustitiæ.

Spiritu & ambulemus.

Secundùm spiritus & gratiæ dictamen, ductumque incedamus, conuersemur, agamus, operemur; Græcè enim στοιχῶμεν significat certo ordine, serie, & norma incedere, de quo dixi c. 4. v. 25. Aliter Chrysost. & Theoph. q. d. Ordine, lege, & norma Spiritus Christi & christianismi incedamus, extra hunc ordinem ad legem, ad iudaismum non deflectamus, pedem non efferamus.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi. Vers. 26.

Κενόδοξοι, id est, inanis, vel vanæ gloriæ cupidi; qui enim laudem quærit apud homines; inanẽ, id est, vacuam laudem quærit: quia hæc gloria est quasi bulla tumida & vento inflata ac turgida, sed inanis & vacua, quæ nihil habet rei, soliditatis & substantiæ, qua mentem & appetitum hominis implere & explere valeat; plena enim & solida gloria, quæ mentem explet, tantùm est apud Deum: *Plena gloria*, ait Hieron. *cupidi sunt qui gloriam Dei desiderant, & laudem virtute condignam*, à Deo scilicet commendari & laudari.

149. *Plena & solida gloria à Deo.*

Inuicem prouocantes.

Ad rixas, lites, iurgia, pugnas; has enim, vti & inuidiam, suscitat cupido gloriæ & excellentiæ; dum, verbi gratia, Pompeius non patitur parem; Cæsar non patitur superiorem.

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò hortatur ad bona opera, præsertim misericordiæ & beneficentiæ in Christianos, maximè doctores & catechistas, vtque non quærant laudes & gloriam hominum, sed studeant seminare bona opera, quibus metant vitam æternam.

Secundò, v. 12. gloriationi Iudæorum in circumcisione opponit suam in cruce Christi, dicens: Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, in quo neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

1. FRatres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu tenteris.

2. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.

3. Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit.

4. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.

5. Vnusquisque enim onus suum portabit.

6. Communicet autem is, qui catechizatur verbo, ei, qui se catechizat, in omnibus bonis.

7. Nolite errare: Deus non irridetur.

8. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

9. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes.

10. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

11. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.

12. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur.

13. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur.

14. **Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.**

15. **In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.**

16. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.

17. De cetero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.

18. Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum spiritu vestro, fratres, Amen.

COMMENTARIVS.

Vers. 1. *Fratres, & si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis.*

NOta: præcipit hic Apostolus correptionem fraternam cuiuslibet delicti (hoc enim significat, cùm ait: *in aliquo delicto*) oculos
152. tamen maximè intendit, vt rectè annotauit Hieron. ad delictum, quod tota epistola est insectatus, scilicet iudaismi; iubet ergo iudaizantes corripi, sed leniter. Idem iussit ad Rom. 14. v. 1. quem enim ibi vocat infirmum in fide, hic vocat præoccupatum in aliquo delicto, illum ibi iubet assumi, hic instrui; est enim hæc epistola quasi epitome & compendiũ epistolæ ad Rom. cum eaque in sententiis, rationibus, & discursu valdè consentit, vt dixi in procemio. Vnde sicut prioribus capp. epistolæ ad Rom. acriter iudaismum est insectatus, ita & hic: & sicut vltimis, id est, c. 14. & 15. ad Rom. lenit istam acredinem, iubetque iudaizantes tolerari: ita & hic iubet eosdẽ leniter instrui.

Ii qui ex infirmitate, non qui ex pertinacia peccant, tolerandi.

Nota, non loquitur de obstinatis in malo; hi enim docente S. Greg. quia destinata malitia & voluntate peccant, durè sunt increpandi: sed de præoccupatis, qui in fide & moribus fragiles, recentes, & imbecilles falsa Iudæorum persuasione seducti, & in iudaismum aliaque vitia impulsi sunt; hi enim dicuntur præoccupati, id est, præuenti, antequam lapsum aduertere, vel cauere possent. Vnde pro *delicto* Græcè est παράπτωμα, quod lapsum non destinatũ, sed casualem significat, cùm quis alio respiciens, vel non aduertẽs, in lapidẽ impingens, vel in fossam incidẽs, ruit & collabitur.

Instruite.

Καταρτίζετε, id est, vt Syrus, erigite, vel, vt magis genuinè Vatab. instaurate, redintegrate, restituite. q. d. Sicuti restaurantur artus & membra hominis lapsu luxata: ita fidem & mores luxatos proximorum restaurate. Hinc Erasm. putat nostrum interpretem vertisse instaurate, & corruptè iam legi, instruite, pro instaurate: sed non est verisimile; omnia enim exemplaria habent *instruite*: itaque rectè, non verbotenus, sed clariori sensu vertit interpres: nam instauratio fidei & morum, non est aliud, quàm in iisdem lapsorum instructio.

In spiritu lenitatis.

Id est, cum mansuetudine, blandè, leniter. Nota: spiritum vocat affectum internum lenitatis, qui est donum Spiritus S. ait Chrysost. quique spirare, & quasi inhalare dicitur verbis monitoriis suam lenitatem & dulcedinem, vt
153. ipsa & verba & gestus spirent internam quandam lenitatem & suauitatem corripientis; correptio enim est quasi pilula per se amara, quia correpti vitium detegit & incusat; hinc saccaro & dulcedine vocis, & commodæ insinuationis, vel etiam extenuationis culpæ oblinenda est, & amaricies illius dulcoranda.

Correptionis fraternæ modus qualis esse debeat.

Pulchrè & verè S. Chrysost. hom. 52. ad populum, asserit linguam nostram quasi fieri linguam Christi, si in loquendo, docendo, corripiendo, imitemur Christi mansuetudinem. Et S. Dion. epist. 8. ad Demophilum, quæ est de benignitate, docet Mosen propter mansuetudinem (erat enim teste Scriptura mortalium mitissimus) meruisse colloquium & familiaritatem Dei tantam, vt Dei famulus κατ' ἐξοχὴν diceretur, cũ quo præ ceteris Prophetis Deus ore ad os, facie ad faciem quasi amicus cum amico loqueretur. moxque subiũgit: Hoc eximiæ in se dilectionis argumentum Christus capit, si pascamus gregem ipsius modestissima gubernatione. atque in fine addit pulchrum exemplum visionis cuiusdam S. Carpo ostensæ, qua Christus Carpi indignationem & vindictæ appetitum contra gentiles quosdam, qui duos à fide Christi abduxerant, redarguens, eidem dixit: *Percute aduersum me, paratus enim sum etiam iterum pro saluandis hominibus pati, gratum mihi istud est, dum non alij homines peccent.*

Hinc & S. August. hoc loco in praxi hunc correptionis modum perutilem præscribit: *Nunquam*, inquit, *aliem peccati obiurgandi suscipiendum est negotium, nisi cùm internis interrogationibus examinantes nostram conscientiam, liquidò nobis coram Deo responderimus, dilectione nos facere*, scilicet sola dilectione proximi nos moueri ad eum corripiendum. additque, *Dilige, & dic quod voles, nullo modo maledictum erit, quod speciem maledicti sonuerit, si memineris, senserisque te in gladio verbi Dei liberatorem hominis esse velle ab obsidione vitiorum.* Quòd si quis impatientiæ motus nobis surrepat, nosque, dum nobis bene monentibus resistitur, irasci contingat, cogitemus, inquit, *quàm non debeamus super aliorum superbire peccata, quando & ipsa eorum obiurgatione peccamus, cùm facilius nos ira peccantis iratos, quàm miseria misericordes facit.* Et S. Basilius in reg. fusiùs disputatis reg. 51. docet, superiores, aliosque qui animarum morbos curare satagunt, debere imitari probos medicos, videlicet *vt agris non irascantur, sed aduersus morbum ipsum pugnent.*

Considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Est enallage numeri: nam transit à plurali numero ad singularem; consequenter enim dicere debuisset: considerantes vos, ne & vos tentemini: sed quia pluralis hic distribuit, & supponit pro singulis (vos enim, id est, singuli vestrum) hinc aptè hanc distributionem explicat dicens in singulari, *considerans teipsum, ne & tu tenteris.* Præsertim quia hoc molliùs dicitur, duriùs enim dicitur toti communitati: considerate vos, ne & vos tentemini; quia hoc est totam Ecclesiam, vel communitatem monere & monendo tacitè culpare & incusare. Efficax hæc est ratio persuadens misericordiam, & misericordem ac lenem correptionem, si cogites te eiusdem tentationis, & miseriæ consortem & obnoxium, Deumque solere permittere tentari eos, qui in lapsos duri sunt & inclementes. Hinc sæpe in vitis Patrum legimus, seniores, qui duriùs discipulos suos libidine alioq́; vitio tentatos arguerant, eadem mox tentatione pulsatos fuisse; vt discerent misereri, & tentatis compati, ac eos consolari & animare.

Motiuum persuadens misericordiã in correptione.

Quare

Quare prudenter & apposite S. Aug. lib. 2. de serm. Dom. in monte cap. 10. in particulari

154. *Tres regulæ correptionis fraternæ.*

hasce tres regulas corripiendi proximum assignat: *Pie*, inquit, *cauteq́ue vigilandum est, vt cùm aliquem reprehendere, vel obiurgare nos necessitas coëgerit, 1. cogitemus vtrum tale sit vitium, quod numquam habuimus, vel quo iam caruimus: etsi numquam habuimus, cogitemus & nos homines esse, & habere potuisse, 2. si verò habuimus, & non habemus, tangat memoriam communis fragilitas, vt illam reprehensionem aut obiurgationem non odium, sed misericordia præcedat: vt siue ad correctionem eius, propter quem id facimus, siue ad peruersionem valuerit (nam incertus est exitus) nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. 3. si autem cogitantes nosmetipsos inuenerimus in eo esse vitio, in quo est ille quem reprehendere parabamus, non reprehendamus, neque obiurgemus, sed tamen congemiscamus, & non illum ad obtemperandum nobis sed ad pariter cauendum inuitemus.*

Vers. 2.

Alter alterius onera portate.

Græcè ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, id est, alij vicissim aliorum onera baiulate. q. d. vt Chrys.

155. *Per onera hic tria possunt intelligi.*

Ans. Theoph. Infirmitatum mutuarum pondera ferte, ea vicissim tolerando, eis compatiendo. v. g. tu feras proximi choleram, & verba cholerica, ille ferat tuam melancholiam, & phlegmaticos mores, *vt qui celer est & iracundus*, ait ex Chrys. Theoph. *ferat segnem tardumq́; segnis autem ferat vehementem illius impetum*; nimirum cogitet esse onus, quod proximum grauat magis quàm se, illique compatiatur.

2. & generaliùs *onera*, vel vt Græcè, est βάρη, hoc est, grauamina quæcunque proximum grauant siue vitia, siue morbi, siue curæ, siue melancholia, seu quiduis aliud eum grauans, feras cum eo, ei compatiendo, illum adiuuando, roborando, sustētando, & quasi oneri cum eo succollando, vt nimirum sis pes claudo, oculus cæco, baculus seni, de qua re vide S. August. in Psal. 126.

3. & genuine ad mentem Apostoli S. Basil. in reg. breuior. reg. 178. *Peccatū*, ait, *est onus graue animam premens, imò deprimens & detrahens ad infernum*; sicut enim iumentum baiulans onus nimis graue, ac viribus suis impar, sub eo collabitur: ita sub peccato quasi sub onere collabitur anima in reatum gehennæ, & sub hoc onere gemit, nec ab eo se reuelare & resurgere potest. De peccato enim hic agi patet ex v. præced. vbi hoc onus vocauit *delictum*, & ex eo, quod subdit v. 5. *Vnusquisque enim onus suum*, peccatorum scilicet suorum, *portabit*.

Ex quo patet omne peccatum quidem hic vocari onus; Apostolum tamen proprie oculum intendere ad peccatum apostasiæ & iudaismi; ad hoc enim proprie respexit versu 1. Vnde iudaismum apte vocat *onus*, sicut c. 5. v. 1. vocat eundem *iugum seruitutis*, quia onerosas leges & cæremonias suis subditis iudaismus imperabat. q. d. Si quis præuentus sit aliquo delicto, præsertim infidelitatis, aut iudaismi, vt sub eo collapsus quasi sub onere gemat, noli eum dure increpare, pungere, stimulare, sed leniter eum instrue, & subleua, & quasi porta cum eo onus tuâ doctrinâ, consilio, consolatione, confortatione, vt à peccato, & iudaismo resurgat, sibique Ecclesiæ, & Christo restituatur; explicat enim quod dixit v. 1. *Huiusmodi instruite in spiritu lenitatis*. q. d. Tanta debet hæc esse lenitas, vt quasi cum eo, quem corripitis, portetis, & baiuletis illius onus & delictū, vel potiùs hoc onus ab eo deuoluatis, & deuoluendo quasi in vosipsos suscipiatis, vt is qui lapsus est, à peccato resurgere possit; sicut qui asinū sub onere lapsū subleuat, onus ab eo deuoluit illudq́; inter brachia quasi in se suscipit, vt hoc onere leuatus asinus resurgere possit.

Vnde S. Basil. suprà *hoc onus*, ait, *inter nos vicissim alij ab alijs tollimus* (& tollendo quasi in nos suscipimus) *quoties operā damus, vt hi, qui peccarunt, & lapsi sunt, resipiscant*. Sic Christus, inquit Isaias c. 53. v. 4. *vere languores nostros tulit, & dolores nostros ipse portauit*. quia peccata nostra & peccatorum pœnas in se suscepit, baiulauit, ac baiulando soluit & expiauit.

Ergo portamus onus, id est, peccata proximi, eumque hoc onere leuamus, 1. per compassionem & lenitatem, lenemque instructionem & correptionem; & hoc proprie intēdit Apostolus hic. 2. per orationem, si oremus pro eo, vt eum Deus hoc onere leuet. 3. & perfectissimè per pœnitentias; si Christi exemplo proximi peccata voluntarijs ieiunijs, ciliciis, aliisq́; pœnis luenda & expianda suscipiamus.

Nota hic peccata esse, & dici onera, eaque maxima & grauissima. *Videte*, inquit S. August. hom. 22. in hæc Apostoli verba tomo 10. *hominē oneratum sarcina auaritiæ, videre illum sub hac sarcina sudantem, anhelantē, sitientem, & laborando sarcinam addentē. Quid exspectas, ô auare, amplectens onus tuum & sarcinam sub humeros tuos? Quid exspectas? Quid laboras? Quid inhias? Quid concupiscis? nempe satiare auaritiam. Illa te potest premere, tu illam non potes satiare. An fortè non est grauis? Vsque adeo sub hac sarcina sensum etiam perdidisti? Non est grauis auaritia? Quare ergo te de somno excitat, quæ te aliquando etiam dormire non sinit? Et fortasse habes cum illa alterum onus pigritiæ, & ista duo nequissima onera sunt, secumque pugnantia premūt te & dilaniant te. Non enim paria imperant, nō enim similia iubēt. Pigritia dicit, Dormi: auaritia dicit, Surge; pigritia dicit, Noli pati frigidos dies: auaritia dicit, Tolera in mari etiam tēpestates; illa dicit, Quiesce: illa non sinit quiescere, iubet non solùm procede, sed & Nauiga trans mare, quære terras, quas ignoras.* Addit S. August. Christum nobis excutere hanc sarcinam cupiditatis, & suam charitatis imponere, quæ non grauat sed leuat, sicut alæ auem non grauant sed leuant.

156. *Peccata sunt onera grauissima.*

Nota 2. quomodo hæc onera inuicē portare debeamus, hocq́; esse charitatis proprium officium pulchra similitudine ceruorum docet S. August. ibidē hom. 21. & lib. octoginta trium quæst. q. 71. vbi ait: *Dilectionis officium est inuicem onera nostra portare. Sicut enim de ceruis nonnulli scripserunt, cùm fretum ad insulam transeunt pascuorum gratia, sic se ordinant, vt onera capitum suorum, quæ gestant in cornibus, super inuicem portent: ita vt posterior super anteriorem ceruice proiecta caput collocet. Et quia necesse est vnum esse, qui ceteros præcedens non ante se habeat, cui caput inclinet, vicibus id agere dicuntur; vt lassatus sui capitis onere, ille qui præcedit post omnes redeat, & ei succedat, cuius ferebat caput, cùm ipse præiret. Ita inuicem onera sua portantes, fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem illam. Fortasse ceruorum naturam intenderat Salomon, cùm ait: Ceruus amicitiæ & pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum; nihil enim sic probat amicum, sicut oneris amici portatio. v. g. iram fratris tui tunc portabis, cùm tu ad-*

Exemplum in ceruis portandi mutua onera.

uersus eum non irasceris, & rursum eo tempore quo te ira praeoccupauerit, ille te tranquillitate sua supportet. Et item si quis loquacitatem in se vicerit, & pertinaciam nondum vicerit; alius verò adhuc loquax sit, sed iam pertinax non sit, debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Deinde exẽplo Pauli & Christi idipsum demõstrat, dum subdit: *Et Paulus dixit: Non quæ sua sunt vnusquisq; quærat, sed quæ aliorum. Cui sententiæ connexuit, Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu, ad hoc dumtaxat, vt quemadmodũ in eo, quod Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & sine peccato cùm esset, peccata nostra suscepit, non attendens sua, sed nostra, ita & nos libenter ad eius imitationem inuicẽ onera nostra portemus. Hoc erga exhibeamus illi, cuius infirmitatẽ portare volumus, quod ab illo nobis vellemus exhiberi, si fortè nos in ea essemus, & ipse non esset. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerẽ, ait Paulus. Omnibus omnia factus est, cogitãdo scilicet, etiam in eo vitio se esse potuisse, vnde cupiebat illũ liberare.* Hos onerum & infirmitatũ proximi baiulos eleganter ossibus comparat S. Basil. in Psal. 33. ad illa verba: *Custodit Dominus omnia ossa eorum. Quemadmodũ, inquit, ossa ingenita sibi vi praeteream carnis molliciem fulciunt, & pressuis contrahunt: itidẽ sunt in Ecclesia quidam, qui possunt sua ipsorum constanti firmitudine debilium fulcire ac ferre imbecillitatem. Et sicuti ossa inter se connectuntur secundùm commissuras articulorũ, & ha consertiones neruis firmantur & ligamentis, quæ ossibus adhærescunt. Idem prorsus cõtigerit, si charitatis pacisq; colligatio in Ecclesia Dei veluti cognationẽ quandã conficiet spiritualium ossium, & in vnum conspirantem. De eiusmodi ossibus à concordi partium harmonia emotis solutisque, & quasi à commissuris suis & artubus eluxatis, Propheta inquit: Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. Et quidem ossa hæc, si quæ interim turbela, si quæ conquassatio occupauerit, orans ait: Sana me Domine, quoniã conturbata sunt ossa mea. Vbi verò propriam seruauerint harmoniam, à Domino custodita, ait: ne vnũ quidẽ ex his conteretur. Quum sanè digna sunt, quæ in Deum transferibant gloriam ac referãt, inquit: Omnia ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi? Vidisti itaque ossium naturam ratione praditorum.*

157. *Baiuli infirmitatũ proximi ossibus comparati.*

Hinc sequitur 3. eos qui aliorũ onera portant, aliorũ infirmitatibus condolent & compatiuntur, esse in virtute osseos & robustos, & consequenter hanc compassionẽ signum esse perfectionis Christianæ, sicut è contrario non compati, sed rigidè proximũ peccantẽ arguere & condẽnare, signũ est latentis alicuius vitij & imperfectionis. Docet id Cassian. coll. 11. c. 11. *Euidens, inquit, indicium est animæ necdum vitiorum faecibus eliquatæ, in criminibus alienis non affectu misericordiæ condolere, sed rigidam iudicantis tenere censuram. Nam quemadmodũ perfectionem cordis poterit obtinere is, qui non habet illud quod Apostolus plenitudinem legis consummare signauit? Alterutrum, inquiens, onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi, sed nec illam virtutẽ possidet charitatis, quæ non irritatur, non inflatur, non cogitat malum, quæ omnia suffert, omnia sustinet, omnia credit. Iustus enim miseretur animas pecorũ suorũ, viscera autem impiorum sine misericordiæ, ideoque iisdem vitiis monachũ subiacere certissimum est, quæ in alio inclementi atque inhumana feueritate condemnat. Rex enim rigidus incurret mala, & qui obturat aures suas, ne audiat infirmũ, & ipse inuocabit, & non erit qui exaudiat eum.* Citat hæc verba Cassianus ex Prouerb. c. 21. iuxta Septuag.

158. *Compassio imperfectionum proximi signũ est perfectionis Christianæ.*

A *Et sic adimplebitis legem Christi.*

Legit noster interpres ἀναπληρώσετε per ε, id est, adimplebitis: iam Græca habent ἀναπληρώσατε in imperatiuo, hoc est, adimplete: sed idẽ est sensus, si videlicet mutuos defectus, & peccata toleremus, portemus, subleuemus, nos adimpleturos legem Christi, quæ iubet: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

159. *Lex dilectionis impletur portãdo onera proximi.*

Vbi nota: lex Christi est amor, *In hoc, inquit, cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem*, Ioan. 13. v. 35. & c. 15. v. 12. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicẽ, sicut dilexi vos.* In hac autẽ dilectione mutua difficillimũ, quodq; maximè exigit à nobis Christus, est, vt alter alterius onera portemus; vt si hoc impleamus, legem dilectionis proximi, ac consequenter legem Christi simus impleturi, qui B magnus est stimulus, vt idipsum faciamus; non enim dicit Facietis, sed planè *implebitis legẽ Christi.*

Notat 2. Chrys. & Theoph. nõ dicit Apostolus πληρώσατε, id est, implete: sed ἀναπληρώσατε, hoc est, readimplete, denuo implete, vel simul ac cõmuniter omnes implete, vt scilicet quod alterius cholera, vel delicto diminutum fuit in legis obseruatione, id aliorum sarciat charitas; sic, vt quisque quod proximo deest in implẽda lege, suppleat sua tolerãtia & charitate legem implendo. v. g. qui verbis asperis & cholericis proximũ offendit, violat legem, quæ dicit: *Diliges proximum tuum.* Si proximus hoc vitium patienter ferat, condonet, compatiatur, supplebit id, in quo alter defecit, & pro eo implebit legẽ, quæ dicit: *Diliges proximum tuum.* Rursum & magis ad mentem Apostoli: qui iudaizantem & C peccantẽ portat, instruit, corrigit, eius in lege defectum adimplet, quia illũ tollit & emendat, hominemq; fidei & legi restituit, vt eã rursus faciat impleatq;. sic S. Bernar. tract. de præcepto & dispens. paulò post initium, docet eum, qui peccando legem violauit, pœnitendo, veniam petendo, orandoque: *dimitte nobis debita nostra*, lapsum hunc & violationẽ legis rursum sarcire & implere: *Illum, inquit, sanè dico securum, qui etsi interdũ obedientiæ limitem præterit, consilium non respuit pœnitentiæ: pars siquidẽ regulæ* (legis monasticæ) *est regularis correctio, & in ea reperitur non solum bona vitæ instructio, sed & emendatio praua.*

Nam si quis existimat se aliquid esse cùm nihil sit, ipse se seducit. Vers. 3.

D Si quis existimet se esse spiritualem, egregium, magnum, & perfectũ in virtute & christianismo, ideoq; superbè, durè, & cõtemptim proximũ peccantẽ, ac præsertim iudaizantem increpet ac redarguat, hic nihil est: quia suo fastu, arrogantia, duritie, contemptu ostendit se nullius esse virtutis. Ita Hieron. (Aliter Ansel. *Nihil est, scilicet, ex se: quia quidquid habet, à Deo habet*: sed prior sensus plus habet energiæ & connexionis:) ideoque talis *se seducit*, Græcè φρεναπατᾷ, id est, vt Hieron, mentẽ suã decipit; quæ deceptio maxima est & peruersissima; cum scilicet quis sibi cæcè blandiens, sibi ipsi imponit, persuadens sibi se esse, quod reuera nõ est.

Opus autem suum probet vnusquisque. Vers. 4.

q. d. Quisque non lapsum, vitã, mores, opera alterius examinet, vt instar Pharisæi considerans publicani vitã, putet se præ eo sanctũ esse: sed potius quisque probet & exactè examinet suũ opus, id est, singula sua opera, num ea faciat

ciat ex vanagloria, ex simulatione, ex odio & inuidia, an verò pure vt placeat Deo; sic enim multos videbit defectus, vt nõ existimet se esse aliquid: quòd si nullos, vel paucos videat, videaturq́. opus suum esse purũ & perfectũ, glo-
160. riam, id est, vt Græce καύχημα, gloriationem habebit in semetipso, vt scilicet, in cõscientia, in se suisq́. operibus gloriari possit; sed in Domino & Domini gratia, cuius virtute ea fecit: *& non in altero*, id est, non per respectũ ad alterum, Græce οὐκ εἰς τὸν ἕτερον, non in alterum, quod Chrys. explicat, non contra alterũ. q. d. Non gloriabitur respiciens alterũ grauiter lapsum, quòd eo sit melior, vti Pharisæus gloriabatur contra publicanum eum contemnẽdo, & se præ eo laudando: sed modeste in se suaq́. conscientia in operibus Dei gratia factis gloriabitur. ita Chrysost. Theoph. Anselm.

Spiritualis homo non alterius imbecillitatem, sed suã debet considerare.

Et pulchrè Hieron. *Sensus*, inquit, *iste est: Tu qui te æstimas spiritualẽ, & de alterius infirmitate robustior es, non debes imbecillitatẽ iacentis, sed tuã fortitudinem considerare; neque enim si alius perfecte non potest ad christianismũ à iudaismo transire, idcirco tu perfectus es Christianus: sed si te propria conscientia non remordet, habes in temetipso gloriam, & non in altero. Athleta nõ ideo fortis est, quia vicit infirmũ, & languida aduersarij membra superauit: sed si robustus est, & in sua fortitudine non in infirmitate alterius gloriatur. Intelligi potest & aliter: Qui conscientiã habet operis boni, & seipsum considerans, opus suum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari: & laudẽ suam foras fundere, & communicare cum cunctis, & ex hominum fauore quærere iactantiam: sed in semetipso habeat gloriam, & dicat: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Sed prior sensus est genuinus, & intimè connexus præcedentibus.

Vers. 5. *Vnusquisque enim onus suum portabit.*

Ambr. *sarcinam suam*; Græce enim est, ἕκαστος τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει, id est, vt Vatab. quisq; propriã sarcinã baiulabit. Dices: hæc sentẽtia videtur cõtraria iam dictę v. 2. *Alter alterius onera portate*. Resp. Hieron. illã v. 2. loqui de præsenti sæculo, hanc v. 5. de futuro deq́. Iudicij die: quia scilicet in hoc sæculo alter alterum consiliis &
161. precibus iuuare possumus, cùm verò venerimus ante tribunal Christi, nec Iob, nec Daniel, nec Noë poterũt liberare animas filiorũ suorum, vt dicitur Ezech. 14. v. 14. sed quisque operum & peccatorũ suorum onus, id est, meritas operũ pœnas, & præmia feret & portabit. q. d. In die iudicij Christus non examinabit te de lapsu, vel delicto proximi, aut an eo melius minusve male vixeris, sed te tibi comparabit, statuet te ante faciẽ tuam, opera tua ad legem mentis & rationis tuæ exiget, iudicabit, puniet, vel pręmiabitur; vide ergo, ne te putes esse aliquid præ eo qui cecidit in peccatum aut iudaismum: sed opus tuum proba, & cõpara tibi ipsi & legi diuinæ, vt explores an coram Deo tale, tam purum & perfectũ sit, quale exiget Christus in suo tribunali.

In iudicio quisque suũ onus portabit.

Perperam ergo hæc Nouãtes torquent contra purgatorium & suffragia quæ facimus pro iis, qui sunt in purgatorio: non enim loquitur Apostolus de purgatorio, sed de die iudicij, in quo quisque suum onus portabit, & à nemine defendi aut iuuari poterit: ante enim diem iudicij inuicem precibus & meritis, tam viuos quàm mortuos in purgatorio existẽtes iuuare possumus; hoc enim requirit communio Sanctorum, quæ est in Ecclesia, ad quam vtique pertinent illi qui sunt in purgatorio.

Nouantes perperã abutuntur hoc loco contra purgatoriũ.

Nota: quisq; cùm hac vita & mundo discedit, nihil secũ effert, nisi opera sua. Vnde opera sunt quasi sarcina viatorũ pergentium ad tribunal Christi, vt ibi illa denudetur, examinetur, & ferentẽ vel cælo, vel inferno dignum ostendat; qualis enim erit sarcina, talis censebitur esse & eius baiulus, imò opifex homo qui hanc sarcinam sibi confecit, id est, onus operũ suorum, & consequẽter onus suppliciorum, vel præmiorum, siue onus pœnæ oneri culpæ commensuratum, & debitum sibi quasi sarcinam confecit & imposuit.

Communicet autem is, qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. *Vers. 6.*

Nota 1. *catechizatur verbo*, id est, per verbum, vocem, & doctrinã catechizantis siue docentis, quam catechumenus, siue discipulus haurit & excipit. ita Ambros.

2. τὸ *in omnibus bonis*, refer nõ ad proximè præ-
cedens, *qui se catechizat*, sed remotius ad, *communicet*; non enim vult catechistam, sed catechu- 162.
menũ sua bona, victũ, & opes communicare cũ suo catechista. ita Hieron. Theoph. & alij.

Ambr. tamen refert ad, *qui se catechizat*, q. d. Communicet catechumenus suas opes cum catechista, si tamẽ *in omnibus bonis*, scilicet disciplinis & moribus se catechizet: nam si mala catechizet, audiet id quod sequitur: *Nolite errare, Deus non irridetur.*

Rursum Marcion, ait Hieron. sic explicabat: in oratione, *bonis moribus & omnibus bonis* spiritualibus communicet catechumenus cum suo catechista & magistro, vt eius doctrinam & mores imitetur, & in se exprimat: sed primus sensus planior est & communior.

Catechizatur.

Catechizo, vox Græca est, ἀπὸ τοῦ ἠχεῖν, id est, voce sonare. inde vox Echo. inde κατηχεῖν idẽ est, quod voce instruere, quia olim mysteria religionis viua voce tradebantur, & nefas erat ea scriptis committere, ne in infideliũ manus & notitiam deuenirent, propalarentur & prophanarẽtur ac riderentur. Inde catechista dicitur, qui hæc mysteria docet; catechumenus, qui ea audit & discit; catechismus, ipsa doctrina & instructio.

Mysteria fidei olim nefas scriptis committere.

Vnde patet catechismi & catechizationis antiquitas; tẽpore enim Pauli fiebat hæc catechesis, iubetq́. hic Paulus catechumenis, vt bona sua omnia cõmunicent cũ suis catechistis; imò conciones Apostolorũ fere tantũ erant catecheses. Talis catechista fuit Paulus 1. Cor. 14. v. 19. *In Ecclesia*, inquit, *volo quinque verba sensu meo loqui, vt alios instruam*, Græce est, κατηχήσω, id est, catechizẽ. Apostolos secuti sunt Patres, vt Cyril. Ierosol. cuius extant catecheses, & Aug. qui scripsit librũ de catechizãd. rudib. Greg. Nyssen. qui edidit orationẽ catecheticam, quæ dicitur magna; & alij. Vnde patet munus catechizandi esse primæuũ Ecclesiæ & Apostolicum; vt meritò D. Ioannes Gerson, Cancellarius licet Parisiensis, eo, quasi honorifico, vereq́. Christiano perfunctus sit, ipseq́. pueros erudire, eorumq́. confessiones assidue audire voluerit, vti etiamnum faciunt viri insignes &

Catechismi origo & antiquitas.

163. religiosi, quin & doctores magno Ecclesię bono A & fructu; est enim hoc munus necessariũ in Ecclesia; multi enim ita simplices etiãnũ & ignari sunt, vt Trinitatis & Incarnationis, ac redẽptionis Christi mysteria nesciãt, symbolũ nõ intelligãt, sed illud recitãt vt psittacus suũ χαῖρε; quibus sanè magis vtilis & necessaria est catechesis, quã quęuis alia cõcio. Quare Episcopi & parochi iuxta præceptum Conc. Trid. sess. 24. c. 4. & 7. necessariò illos vel per se, vel per alios hæc docere & catechizare debent; alioqui væ illis; si enim simplices ob ignorantiã pereant & damnentur, multò certè magis damnabuntur parochi, qui docere illos noluerũt aut neglexerunt.

Quàm vtilis & necessaria Ecclesiæ sit puerorum institutio.

Scripsit D. Gerson iã citatus tractatũ de pueris ad Christũ trahendis, qui extat parte 2. operũ eius; vbi multa in hanc rẽ habet, seq. suũq. factũ de pueris catechizandis defendit, atq; inter B cetera sic ait: *Adeò iam indignũ videtur apud multos, si quis ex Theologis, aut famosus in litteris, vel Ecclesiastica dignitate præditus ad hoc se opus inclinauerit, præsertim circa paruulos, quod mihi in fabulã & improperiũ cesserit.* *Cõuincit autẽ illos exẽplũ Christi, qui Sinite, inquit, paruulos venire ad me; taliũ enim est regnũ cælorũ. O piissime Iesu, quis vltra post te verecũdabitur esse humilis ad paruulos, quãdo tu, qui es Deus, vsq; ad castissimos puerorũ amplexus brachia mãsuetus inclinas, atq; circũligas? Da mihi aliquẽ, qui spiritualis est, qui quærat nõ quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, quẽ totũ repleuit charitas, humilitas, & pietas, & nullũ in eo locũ inueniat vanitas & cupiditas, cuius cõuersatio in cælis sit, qui tanquã vnus ex Angelis Dei, nec benedictione, nec maledictione moueatur, qui nullis stimuletur aut alliciatur formis corporum, sed abstractus in sublimi C arce rationis, in sola animarũ perspicaci qualitate versetur, & hæc intelliget.* Deinde obtrectatorũ obiectionibus ita respõdet: *Sed dicũt occupationẽ meã (tanquã cãcellarij) in maioribus esse debere. Nescio prorsus si quidquã maius esse potest, quã animas ab ipsis inferni portis eripere, & tales paruulorũ animas quasi plantare aut rigare, partẽ non indignã horti Ecclesiastici: sed asserũt me in prædicationibus publicis ista magnificẽtius operaturũ. Id quidẽ fortè põposius, sed meo iudicio nõ efficaciùs, neq; fructuosiùs: nã quo semel est imbuta recẽs, seruabit odorẽ Testa diu; venite ergo ad me paruuli, ego vobis doctrinã, vos mihi orationẽ impẽdetis: sic Angelos nostros vicissim lætificabimus.* Hęc sparsim, & plura Gers. citato tract. Plura de catechesi vide apud Ant. Possẽu. l. 4. bibl. S. c. 6. 7. 8. 9.

Vers. 7. *Nolite errare.*

In hac sc. cõmonicatione bonorũ vestrorum, ait Ans. vt ab alimonia catechistarũ vos excusetis, prætextu paupertatis, necessitatis, familiæ, D & proliũ: quia licet hominibus hæc obtendere possitis, videte tamen ne vos fallatis, falsoq. hæc obtendatis; Deum enim omnia videntẽ fallere & irridere non potestis. Ita Hier. Theoph. Ans.

164. 2. generaliùs & meliùs, hęc verba more Hebræo paulo superiùs referenda sunt ad id, quod dixit superiùs v. 4. *Opus autẽ suũ probet vnusquisque.* q. d. Quisq. syncere & coram Deo opera sua probet, hac in re non erret; quia licet hominibus fucũ facere possit, Deo tamẽ illudere nõ potest: nam generatim de quouis opere hæc esse accipiẽda, patet ex v. seq. *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem.* Nota: pro *irridetur*, Græce est μυκτηρίζεται, quod significat nasum suspendere, irridere suspenso naso, vti faciunt, qui cùm alios deceperint, à tergo in eos linguã, nasum, digitum in signum irrisionis extendunt.

Vers. 8. *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.*

Nota metaphoram: vita nostra est quasi agricultura, tempusque seminandi; futura vita, metendi tẽpus est. i. mercedẽ recipiendi pro ratione seminis, hoc est, meriti: sic vulgo dicitur:

Quod sibi quisque serit præsentis tempore vitæ,
Hoc sibi messis erit, cùm dicent, Ite, venite,

cùm scilicet Christus & Apostoli electis dicent: *Venite benedicti, possidete regnum;* reprobis verò: *Ite maledicti in ignem æternum.*

Pro ratione seminis metent Christiani.

Quoniam qui seminat in carne sua, de carne, & metet (corruptionem

165. q. d. Qui operatur carnalia, eaq. quasi semen conicit in carnẽ suã, vt habẽt Græca, vt sc. carnẽ suam pascat & oblectet, hic *de carne*. i. carnali opere & voluptate, *metet corruptionem*, & mortem, tum pręsentẽ, tũ æternã. Alludit ad carnales voluptates gulæ & veneris, quarũ messis & finis B est corruptio; vertũtur enim in phlegmata, sordes, menstrua, saniem, omnẽq; corruptionem. Contra: *qui seminaut in spiritu*, id est, operãtur spiritualia, quibus spiritũ foueãt & acuãt, hi *de spiritu*, id est, de opere hoc spirituali *metent vitã æternam*. 2. licet generalis sit sententia Apostoli, tamẽ vt dixi, oculũ intendit & respicit propriè semen & opus beneficẽtiæ, & præsertim eleemosynæ, qua catechumenus alit suum catechistam. q. d. Qui opes suas profundit in carnẽ suã, vt eam splendide vestiat, alat, infarciat; hic de carne metet corruptionẽ; qui verò opes suas seminat & profundit in opera pia & spiritualia, in eleemosynas; præsertim, vt suos alat catechistas & magistros, hic ex hac eleemosyna & opere spiri- C tuali metet vitam æternam. Ita Hier. & Theoph.

Bonum autem facientes. Vers. 9.

Bonum, id est, bona opera, præsertim eleemosynæ & liberalitatis, maxime in catechistas & præcones Euangelij; sic enim omnibus hisce verbis in genere loquitur de bono opere, vt tamen eius mens maximè feratur, & respiciat bonum hoc, quo quis alium in fide labantem instruit & confirmat, & vicissim quo is, qui in fide instruitur, communicat suas opes suo instructori, vt inde viuat, ne cogatur doctrinam relinquere, vt sibi victũ quærat & comparet.

Non deficiamus.

οὐκ ἐκκακῶμεν, non fatigemur, non lassemur, non segnescamus. *Tempore enim suo*, videlicet in die iudicij & retributionis extremæ.

Metemus non deficientes.

Gręcè οὐκ ἐκλυόμενοι, id est, vt Theoph. indeD fatigabiles. q. d. ait Theoph. Non fatigemur hic bene operando & seminando, vt pro mercede perfectam quietẽ in qua nulla erit fatigatio in messe cælesti & ęterna assequamur; in hac enim vita, in messe corporali, v. g. tritici aut frumẽti, 166.
multus est labor & fatigatio, sed nihil tale erit in messe cælesti. Vel clariùs & cõcinniùs *metemus non deficientes*. i. metemus incessanter & sine fine: quia sicut non defecimus in hac vita seminando, inquit Ans. sic non deficiemus in altera metendo fructus vitæ & gloriæ æternæ. Hæc enim est congrua, par, & æqua merces, vt qui hic sine cessatione perpetuo laborauerũt infatigabiles, ibi sine cessatione insatiabiles epulentur, omnibusque bonis affluant in æternum.

Duplex sensus horum verborum. Metemus non deficientes.

Posset 2. non malè sic accipi: *Non deficientes*, id est, si non defecerimus. Græcè οὐκ ἐκλυόμενοι, non dissoluti, non languentes, id est, si non elanguerimus, sed strenuè perseuerauerimus

rimus in benefaciendo; sola enim perseue- A rantia coronatur, & finis coronat opus.

Ergo dum tempus habemus,

Vers. 10. Seminandi, benefaciendi, merendi in hac vita, *operemur bonum ad omnes*, hoc est, omnibus, non modò catechistis, vt dixi v. 6. sed omnibus omnino, etiã Gentilibus, *maximè tamen ad domesticos fidei*, hoc est, Christianis, qui in domo Dei, id est, Ecclesia quasi domestici nobiscum versantur, benefaciamus, charitatẽ eis ostendamus, omni ope & opera iuuemus, siue docendo, siue monendo, siue consulendo, siue eleemosynam dando, siue alio quouis modo opitulando. Pulchrum hac de re documentum

167. *Pulcherrimum documentũ S. Ioannis Euangelistæ de mutua charitate.*

S. Ioannis Apostoli narrat hic S. Hieron. *Beatus Ioannes Euangelista*, inquit, *cùm Ephesi moraretur vsque ad vltimam senectutem: & vix inter discipulorum manus ad Ecclesiam deferretur: nec posset vocem* B *in plura verba contexere: nihil aliud per singulas solebat proferre collectas, nisi hoc, Filioli, diligite alterutrũ. Tandem discipuli & fratres qui aderant, tædio affecti, quòd eadem semper audirent, dixerunt: Magister, quare semper hoc loqueris? Qui respondit dignam Ioanne sententiam: Quia præceptum Domini est, & si solùm fiat, sufficit.* Addit S. Hieron. moneri hic omnes vt tempus bene collocent, *Breue*, inquit, *est curriculum huius vitæ. Titus Vespasiani filius, cùm quadam nocte serò recordaretur in cœna se nihil boni illa die fecisse, dixit amicis: Hodie diem perdidi: nos non putamus perire nobis horam, diem, momentum, tempus, ætates, cùm ociosum verbum loquimur, pro quo reddituri sumus rationem in die iudicij.* O si bene cogitaremus quàm breue tempus sit agonis & cursus nostri, quàm volet irreuocabile tempus, quàm C ab hoc momento pendeat æternitas! quàm feruidi & assidui essemus in omni bono opere, quod enim iam negligimus, per omnem æternitatem recuperare non licebit: quia breui finietur omne tempus viuendi, agendi, merendi. *Iurauit Angelus*, inquit Ioannes Apocal. 10. v. 6. *per viuentem in sæcula sæculorum, quia tempus non erit amplius*: sed æternitas & æterna retributio eorum, quæ in tempore hoc gerimus.

Tempus breue bene impendendum.

Vers. 11. *Videte qualibus litteris vobis scripsi mea manu.*

Qualibus, id est, quàm deformibus. q.d. Licet ineleganter & inscitè pingam, tamen ex vestri amore hanc epistolam mea manu & charactere licet deformi scripsi. Ita S. Chrysost.

168. Theoph. 2. Aug. *qualibus*, id est, quàm apertis, quàm liberis litteris, iudaizantes nihil veri- D tus, hæc scripsi. 3. *qualibus*, id est, quàm sublimibus. Ita ex S. Hilario in Psalmos nonnulli. 4. S. Hieron. putat S. Paulum hanc epistolam hucusque è vinculis aliena manu scripsisse: hinc verò ad finem vsque sua manu scribere, ne Iudæi dicerent, quod aliàs dixerant, suppositítiam esse hanc Pauli epistolam. 5. & optimè: *qualibus*, Græcè πηλίκοις, id est, quantis, quàm longis litteris vobis scripsi mea manu. q.d. Ego Paulus, qui aliàs aliena manu soleo scribere, & tantùm mea manu subscribere, hanc epistolam ad vos totam (vt fatetur S. Chrysost. Amb. Theoph.) licet bene magnam scripsi mea manu, vt ostendam quàm mihi curæ sit vestra salus, pura fides & religio, vt à iudaismo ad christianismum vos reducam.

Quintuplex huius loci explicatio.

A *Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi.* Vers. 12.

Pro *placere*, Græcè est εὐπροσωπῆσαι, id est, bonam faciem, bonum vultum ostẽdere, speciosum apparere, secundùm faciẽ & speciem externam placere. q.d. Iudaizãtes, qui bonam faciem & speciem ostendere, eaque placere volunt *in carne*, est hebraismus, id est, carni, hoc est, carnalibus Iudæis suis secundùm carnem cognatis. ita Chrysost. & Theoph. itaque se explicat Paulus v. sequẽti. 2. non male alij: *in carne*, id est, in obseruantia carnalis circuncisionis, aliarumque carnalium cæremoniarum; sic enim *τὸ in carne* accipit v. seq. cùm ait: *Vt in carne vestra glorientur*: sed non est necesse hic accipere vt ibi accipitur, præsertim cùm hic desit persona, cui placeatur; nisi *in carne* B hic aliter explices, vt scilicet idem sit, ac carnalibus Iudæis, vti explicui.

Hi cogunt vos circumcidi, vt crucis Christi persecutionem non patiantur.

Scilicet à Iudæis, qui pro suo Moyse & lege pugnant, & persequuntur crucem Christi, & crucis Christi præcones ac defensores. Græcè est, ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ διώκωνται, ne cruce Christi, id est, ob crucẽ Christi persecutionem patiantur, ne crux illos in persecutionem inducat.

Neque enim, qui circumciduntur, legem custodiunt. Vers. 13.

q.d. Iudaizantes cùm volunt vos protrahere ad iudaismum, non faciunt hoc zelo legis & iudaismi; neque enim ipsi licet circumcisi legem custodiunt: *sed tantum volunt vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur*, vt scilicet apud 169.

C Iudæos glorientur de vestra carnis circuncisione, quòd scilicet vos ad circuncisionem & iudaismum conuerterint. ita Theoph. Ansel. & alij: sic & hodie multi alios ad suam hæresim & sectam pertrahere conantur, non zelo salutis ipsorũ, sed vt gloriẽtur se multos habere asseclas, se multos in suã sententiã traxisse. Ita ludũt, & aleam iaciunt super alieno corio, imò anima, temeritate & fraude inexpiabili.

Vanitas hæreticorum.

Mihi autem. Vers. 14.

Nota coniunctionem aduersatiuam, *autem*, q.d. Iudaizantes volunt gloriari coram Iudæis *in carne* & carnali vestra circuncisione, iactantes quòd ad iudaismum vos traduxerint: *mihi autẽ absit gloriari*, hoc est, absit vt glorier *in carne* aut alia re, *nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.*

In cruce Domini nostri Iesu Christi.

D Id est, in fide, grata memoria, meditatione, deprædicatione beneficij crucis, vtpote per quam redempti & iustificati sumus, à qua gratiam piè & sanctè viuendi, & ad beatitudinem aspirandi accepimus. In cruce ergo patet magnitudo peccati nostri, & immẽsus Dei in nos amor. Hinc in ea sola glorior. ita Chrys. Vide 170.
Aug. ser. 20. de verbis Apost. *Poterat, ait, Apostolus gloriari in sapientia Christi, & verum diceret; poterat in maiestate, poterat in potestate, & verũ diceret: sed dixit in cruce. Vbi mũdi Philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum reperit, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Quo Domino? Christo crucifixo, vbi humilitas, ibi maiestas; vbi infirmitas, ibi potestas; vbi mors, ibi vita; si vis ad illam venire, noli ista contemnere, noli erubescere; ideo in fronte, tanquam in sede pudoris signum crucis accepisti.* Hactenus August.

Gloria quæsita crucis & crucifixi.

tur

Per quem mihi mundus crucifixus est.

Quasi dicat, Vti mundus horret crucem, vel crucifixum aliquod cadauer; ita & me exhorret, & vice versa, deliciæ & pompæ mundi mihi crux sunt; easque, vt crucē illi, auersor & horreo. ita D. Thom.

2. Simpliciùs *crucifixus*, id est, mortuus per metalepsim; ex cruce enim & crucifixione necessariò sequitur mors eius, qui crucifixus est: dicit tamen Apostolus, *crucifixus* potiùs, quàm mortuus, vt persistat in cruce Christi, ex qua omnis hæc illi mutatio obuenit. q. d. Ego Christo concrucifixus noua creatura, nouus homo esse cœpi, & ex arbore crucis Christi nouam gratiæ & mortificationis vitam sugere. Vnde *mundo crucifixus*, id est, mortuus sum, hoc est, non teneor, non delector, non tangor mūdanis Iudæorum (ad eos enim pro- B prie respicit, vt patet ex præcedentibus) & quorumuis aliorum opinionibus, fauoribus, odiis, opibus, deliciis, gloria, vti isti iudaizantes tanguntur. Et consequenter vice versa *mihi mundus crucifixus*, id est, mortuus est: quia eadem ista mundana me non tangunt, non tenent, non delectant, ac si mortua essent. Ita August. Ambr. Theoph. Anselm, D. Thom. Haym. & S. Ignatius epist. ad Rom. *Amor*, ait, *meus crucifixus est, non mihi placet cibus corruptionis, neque voluptas vitæ huius; panem Dei volo, panem cælestem, qui est caro Christi, Christo concrucifixus sum.*

Pulchre Pinufius Abbas apud Cassianum l. 4. de institutis renunciantium c. 34. & 35. nouitium, quem ad suum monasterium admittebat instruens, hanc vitæ monasticæ ideam, Christum scilicet crucifixum ei proponit, di- C cens: *Abrenunciatio nihil est aliud, quàm crucis ac mortificationis indicium. Ideoque noueris hodierno die te huic mundo, & actibus eius, ac desideriis esse defunctum, teque secundùm Apostolum mundo huic esse crucifixum, tibique hunc mundum. Considera ergo conditiones crucis sub cuius te deinceps Sacramento oportet in hac luce versari, quia iam tu non viuis: sed ille viuit in te, qui est crucifixus pro te. Eo ergo habitu ac figura, qua pro nobis in patibulo fuit ille suspensus, nos quoque necesse est in hac vita degere, vt scilicet secundùm Dauid configentes de timore Domini carnes nostras, vniuersas voluntates ac desideria, non nostra concupiscentia seruientia, sed mortificationi eius habeamus affixa: sic enim Domini præceptum implebimus dicentis: Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est dignus.*

171. *Christus crucifixus idea veri religiosi.*

Deinde modū quo Christo concrucifigi debeat, in particulari ita declarat: *Sed fortè dicas:* D *Quomodo potest homo crucem suam iugiter portare, vel quemadmodum viuens quis possit esse crucifixus? Audi rationem breuiter: crux nostra timor Domini est: sicut ergo crucifixus quis, iam non pro animi sui motu membra sua quoquam mouendi, vel conuertendi habet potestatem: ita & nos voluntates nostras ac desideria non secundùm id, quod nobis suaue est ac delectat ad præsens, sed secundum legem Domini, quo nos illa constrinxerit applicare debemus. Et sicut is, qui patibulo crucis affigitur, non iam præsentia contemplatur, nec de suis affectionibus cogitat, non pro die crastino sollicitudine curaque distenditur; nulla possidendi concupiscentia permouetur, nulla superbia, nulla contentione, nulla æmulatione succenditur, non de præsentibus dolet iniuriis, non præteritarum iam recordatur, seque cùm adhuc spirat in* A *corpore, cunctis elementis credit esse defunctum, illuc præmittens sui cordis intuitum, quò se non dubitat illico transiturum: ita nos quoque timore Domini crucifixos oportet his omnibus, id est, non solùm carnalibus vitiis, verùm etiam ipsis elementis mortuos esse, illuc habentes oculos animæ nostræ defixos, quò nos sperare debemus momentis singulis migraturos.* Hucusque Pinufius apud Cassianum.

Modus quo quis Christo concrucifigi possit.

Nota hic Apostolum non loqui solis Religiosis, sed seipsum exemplum statuere Galatis, & consequenter omnibus Christianis, qui pompis sæculi renunciarunt in baptismo; itaque debent mundo esse mortui, vt leges mundanas de hypocrisi, de politica simulatione, de luxu, de honore, de vindicta, aliasque similes Christo Christique cruci repugnantes, quasi ad se non pertinentes non curet. verbi gratia, B mundi lex dicit: Vtere foro, omnibus te accommoda, cū hæreticis, simula te hæreticum, cum politicis, politicū; si cum eis in mensa versaris, die licet vetito, carnes comede: sed Christianus respōdebit se huic legi esse mortuum, se Christi legi, religioni, obedientiæ astrictum viuere: esto, vocetur papista, hypocrita, Iesuita, non curabit, non sentiet, ac si mortuus esset. Rursum mundus & mūdi lex dicit: Nisi duellum ab æmulo oblatum acceptes, ignauus, vilis, inglorius habebere: Christianus, si ei duellum offeratur, huic legi se mortuum esse respondebit per legem Christi, quæ duellum vetat, dicetque se minimè curare, imò contemnere mundi stolidi stolida iudicia: sed sequi se sapientissimum Dei, Christi, virorumq; Christianorum iudicium, qui duellum rem esse in- C famem, temerariam, stultam, animæ & corpori, ipsique Reip. quæ duellis exhauritur, virisque fortissimis & nobilissimis spoliatur, nocentissimam censent: veram autem fortitudinem Christianam spectari in tolerantia iniuriarum, mortis, martyrij, tum in forti defensione patriæ, Reip. fidei, quin & propriæ personæ, ita vt sibi insultanti, & ad duellum prouocanti resultare & regerere possit: Si me aggrediaris, experieris vires meas, meos animos, meam in pugnando industriam.

172. *Non soli religiosi, sed & omnes sæculares Christo debent concrucifigi.*

Moraliter S. Bernar. serm. 7. in Quadragesima, qui est de peregrino, mortuo, & crucifixo, tradit tres gradus, quibus mori debet mundo & carni Christianus qui ad perfectionē aspirat. Primus est, *Vt in hac vita se gerat tanquam peregrinum, qui*, inquit, *si fortè iurgātes viderit, non attendit: si nubentes aut choros ducentes, aut aliud quodlibet* D *facientes; nihilominus transit, quia peregrinus est, & non pertinet ad eum de talibus. ad patriam suspirat, ad patriam tendit, vestitum & victum habens non vult aliis onerari. 2. est, vt se gerat tanquam mortuum, qui non sentit, sed sic vituperantes vt laudantes, sic adulantes audit vt detrahentes: imò verò nec audit, quia mortuus est. omnino felix mors, quæ sic immaculatum seruat, imò penitus alienum facit ab hoc sæculo. Sed necesse est, vt qui non viuit in se, viuat Christus in illo. Hoc est enim quod ait Apostolus: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus, ac si diceret: Ad alia quidem omnia mortuus sum, non sentio, non attendo, non curo: si qua verò sunt Christi, hæc viuum inueniunt & paratum. 3. est, si non tantum mortuus sit, sed & crucifixus, vt dicat: Mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo. Omnia quæ mundus amat,*

173. *Tres gradus quibus mori debet mūdo & carni Christianum.*

amat, crux mihi sunt: puta delectatio carnis, honores, diuitiæ, vanæ hominum laudes, quæ verò mundus reputat crucem, illi affixus sum, illis adhæreo, illa toto amplector affectu. Addit inde Bernardus aliam huius loci & crucifixi explicationem, non litteralem, sed accommodatitiam: *Quamuis*, inquit, *& in his verbis Apostoli non incongruè posset intelligi, crucifixum ei mundum reputatione, ipsum verò mundo crucifixum compassione: crucifixum enim mundum videbat obligationibus vitiorum, & ipse crucifigebatur ei per compassionis affectum.*

Et ego mundo.

B. Dorotheus tomo 3. Biblioth. SS. Patrũ doctrina 1. quæ est de renunciatione, quærit: *quo pacto mundus crucifigitur homini?* ac respondet id fieri, *cùm homo abrenunciat mundo, mundum deserit, & exinde solitarius fit relictis parentibus, possessionibus, agris, negotiationibus, rerum copia:* quærit deinde, *quo pacto homo crucifigitur mundo?* ac respondet id fieri, *per abrenunciationem, cum scilicet homo postquam mundi rebus excessit, certat aduersus mundi concupiscentias, aduersus voluptates, aduersus propriam voluntatem, subigitque innatas passiones & vitia:* ac subdit suos religiosos exhortans ad hanc ab-

174. renunciationem: *Nos*, inquit, *videmur quidem nobis ipsis mundum crucifixisse, quia reliquimus eum, & ad monasterium diuertimus: at nolumus nos mundo crucifigere. Adhuc enim in animo nostro vigent illius blanditiæ, adhuc in nobis ipsius affectum abscondimus, compatimur illius gloriæ, compatimur delitiis & voluptatibus, compatimur ornamentis & vestibus, & ob viles & inanes res delabimur plerumque in pristinas eius passiones: quod sanè non nisi ex amentia multa prouenit, vt qui pretiosas ac magnas res reliquimus, ob minimas plurimum perturbemur, fitque id à nobis pessimè, vt enim mundo & rebus eius abrenunciauimus, ita & pristinis eius passionibus abrenunciare debemus.* Verùm hæc arctior est expositio: Apostolus enim non solis religiosis, sed omnibus Christianis Galatis loquitur, seq; eis in exemplum proponit, vt secũ omnes crucifigant se mundo, & mundus vicissim eius crucifigatur: hæc enim non diuersa sunt, vt videtur velle B. Dorotheus, sed eadem & in eodem sibi contraposita, vti iam explicui.

Per abrenũciationem homo mũdo crucifigitur.

In Christo.

Vers. 15. In Christi fide, religione, Ecclesia, id est, in christianismo, in Christiana vita, ad christianè scilicet, bene beatéque viuendum, *neque circumcisio aliquid valet, neque præputium*, id est, impertinens est gentilismus & iudaismus, vt non

175. aptior sis, non dignior in christianismo & Christiana vita, si sis Iudæus; non ineptior, non indignior, si gentilis: *sed noua creatura*, id est, anima baptismo & gratia Christi regenerata & renata, imò recreata, & quasi noua creatura spiritualis affecta, nouam gratiæ vitam sortita, vt deinceps in nouitate vitæ ambulet; hæc scilicet plurimum valet ad Christianam vitam ineundam & prosequendam. Vnde Apoc. 9. Christus dicitur *principium creaturæ Dei*. & Isaiæ 9. v. 6. *Pater futuri sæculi*: quia à Christo cœpit noua gens, nouus mundus, & vt canit Sibylla Cumana apud Virgil. Ecloga 4. qui adulando transtulit carmina Sibyllina, quæ apertè loquuntur de Christo nascente, ad Saloninum Asinij Pollionis Consulis Romani filium recèns tunc natum:

Christus principium creaturæ.

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, & toto surget gens aurea mundo,
Casta faue Lucina.

Gentem auream vocat gentem Christianorum aureis virtutibus, gratiis & donis à Christo acceptis splendentem ac fulgentem instar auri.

Et quicunque hanc regulam secuti fuerint. *Vers. 16.*

Græce Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσι, id est, vt Vatab. quicunque ad hanc incedent regulam, quam scilicet tradidi de iustificatione, libertate, doctrina, vitaque Christiana, vt extra hanc regulam & orbitam non exorbitent, & deflectant ad legem & normam iudaismi, velintque vtraque via incedere, vel potiùs discurrere, & vagari sine ordine, & semita à christianismo ad iudaismum; hoc enim significat Græcum στοιχέω, scilicet ordine, recta via & tramite incedere, vt dixi c. 5. v. 25.

Pax super illos.

Gentiles scilicet, *& super Israel*, hoc est, & super Iudæos credentes Christo, ait Ambr. 2. & meliùs: & hic, vti & ad Ephes. 1. v. 1. ad Colos. 2. v. 4. & alibi sæpe, significat, id est. *pax super illos, &*, id est, *super Israel Dei*. q.d. Qui sequuntur hanc regulã christianismi à me præscriptam, ij pacem habent, id est, tranquillitatem conscientiæ, item misericordiam, scilicet Dei, vt Deus in eos misericors sit & beneficus, suamque gratiam & consolationem misericorditer in eos effundat; iique scilicet sunt *Israel Dei*, id est, ij sunt populus Israeliticus, non secundùm carnem descendentes ex Israel, id est ex Iacobo Patriarcha, vti Iudæi sunt, & dicuntur Israel, id est, Israelis, siue Iacobi filij: sed sunt Israel, id est, populus Dei, qui ex Israele, hoc est Iacobo, & consequenter ex Abrahamo descendunt secundùm fidem & spiritum: quia Iacobi & Abrahæ fidem & sanctitatem imitantur.

176. *Tranquillitas & pax ex christianismo.*

Rursum alludit Apostolus ad significationem Hebræam vocis *Israel*; *Israel* enim Hebraicè significat videns Deum, ait Theoph. dicit ergo: qui hanc Christi legem & regulam sequuntur, ij sunt Israel, id est, videntes Deum per fidẽ, & in cælis visuri Deum per speciem. q.d. ait August. Ii sunt qui ad visionem Dei in cælis præparantur, & recta contendunt. 2. & meliùs *Israel* Hebraicè dicitur quasi ישרה אל *isra el*, qui dominatur, vel præualet Deo; cùm enim Iacob Patriarcha timens & fugiens insequentem Esau fratrem suum, Angelum, qui Deum repræsentabat, se confortantem vidisset, cum eoque luctaretur, eiq; præualeret, nolens eum dimittere, eumque retentans donec sibi benediceret; sinens se vinci Angelus & Iacobo benedicens, *Nequaquam*, inquit, *Iacob appellabitur nomen tuũ, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis?* Genes. 32. v. 28. q.d. Ne timeas Esau fratrem tuum, ô Iacob: nam violentis tuis precibus apud Deum licet renitentem obtinuisti, vt contra Esau, & quosuis hostes animo sis futurus infracto, insuperabilis, & victor; hæc enim est petita à Iacob, data ab Angelo benedictio. Dicit ergo Apostolus, qui hanc

Interpretatio vocis Israel.

hanc Christi regulam sequuntur, ij sunt Israel Dei, id est populus Dei, dominans vitiis, mundo, Iudæis & iudaismo, (quos repræsentabat Esau carnalis frater Iacob) quin etiam ipsimet Deo, vt ab eo impetrent quicquid volunt, ac petunt ab eo. Ita D. Thom. Haymo & alij.

Vers. 17.

De cetero nemo mihi molestus sit.

Nemo, scilicet Iudæorum; rogando me an seruus sim Christi, an Moysis, me molestet: nam cuius sim seruus, patet ex stigmate meo; ego non stigma circuncisionis præfero, vti faciunt serui legis, sed Christi stigmata.

177. *Stigma quid sit.*

Nota: stigmata Græcis dicuntur notæ alicui inustæ, quales seruis inurunt domini, vt, si fugiant, ex hisce notis agnoscantur esse serui talis domini. 2. stigmata dicuntur cicatrices, v.g. militum vulneratorum. Paulus ergo *stigmata Christi* hic vocat plagas, & cicatrices ex verberibus, vulneribus, & afflictionibus propter Christum susceptis, corpori suo impressas, de quibus 2. ad Cor. 11. v 23. quæ stigmata coram Deo non decora sunt, sed summæ laudes. Vnde vti milites, vexilliferi, & capitanei sua vulnera & cicatrices ostentant quasi signa fortitudinis & gloriæ bellicæ: ita ego Paulus hæc stigmata, has plagas, quasi trophæa militiæ Christi non tantùm habeo, sed *porto*, inquit, & ostento. Ita Hier. Chrys. Ans. D. Thom. Haym. Theoph.

Quinam moraliter portent stigmata Christi.

Moraliter stigmata Christi in corpore suo portant, ait Hieron. qui corpus macerant & affligunt amore Christi, vtque se Christi cruci & passioni configurent ac conforment. Rursum ij, qui à Deo morbis & ærumnis affliguntur, vt Christo hic in cruce, post hanc vitam in gloria conformentur. Sic S. Francis. vt narrat Bonau. c. 13. vitæ S. Franc. ab Angelo Seraphino crucifixum alis suis continente, Christi crucifixi stigmata, id est, clauos per pedes

178. *S. Franciscus habuit vera stigmata.*

& manus, vulnusque lateris instar Christi accepit, quia totus in Christi crucifixi amorem, imitationem & obsequium transire gestiebat. Erant hi claui non è ferro, sed è carne mortua calli, instar clauorum, capite scilicet crassiore exstante, & cuspide acuta interiùs reflexa, qui sanctum virum ita cruciabant, vt vix incedere posset: sicut nos torquent in incessu callipedum è carne mortificata, quos Flandri *exteren oogen*, Galli *nid d'agache* vocant. *Excreuerat*, ait S. Bonauentura, *in Francisco insuperabile amoris incendium boni Iesu in lampades ignis atque flammarum, vt Seraphicis desiderium ardoribus ageretur, & per Seraph stigmata sibi imprimentem cognouit se non per martyrium carnis, sed per incendium mentis totum in Christi Crucifixi similitudinem transformandum.* Hæc stigmata se propriis oculis in S. Francisci corpore mortuo conspexisse testatus est Alexander IV. Pontifex, ex cuius ore id ipsum audiuit S. Bonauentura. Facessat ergo impia Bezæ blasphemia, qui hoc loco S. Franciscũ hisce stigmatibus notatum vocat horrendum stigmaticum idolum, idque falsum, & confictum. Verùm de hisce stigmatibus non loquitur hic Paulus, nec constat talia, qualia S. Franciscus habuit, in Paulo fuisse: imò illa, eius itinera & labores valde impediuissent. Vnde nec imagines Pauli antiquissimæ ea nobis exhibent. Imò Sixtus IIII. in bulla quadam, quam refert Henricus Sedulius in notis ad vitam S. Francisci, vetuit sub pœna excommunicationis, ne quis Sanctum alium, quam S. Franciscum pingat cum quinque stigmatibus: qui tamen nuper è S. Dominici familia ediderunt vitam S. Catharinæ Senensis per imagines expressam, asserunt postea Pium V. concessisse, vt & S. Catharina Senensis cum iisdem pingatur, vti habent & testantur recentissimæ illæ eius imagines: sed nulla Pauli imago ea nobis exhibet, vt dictum est.

Paulus non habuit stigmata in manibus & pedibus.

S. Catharina Senensis etiã habuit stigmata.

COM-

